GOEREE, W.

ZAPHNATH PAANEAH.
Genesis 41:45.

MOSAÏZE HISTORIE DER HEBREEUWSE KERKE

TWEEDE DEEL.

Ioh. Luyken fecit ad mentem Authoris.

ZY QUAAMEN IN EGYPTEN: JAKOB EN AL ZYN ZAAD MET HEM. *Genesis 46:6.*

MOSAIZE HISTORIE DER HEBREEUWSE KERKE,

TWEEDE DEEL.

Begonnen met het Leevens-Bedrijf van den Voortreffelijken

JOSEPH,

In wiens Zeldzaame Verheffing aan 't Koninglijk Hoff van Egypten, de Grondvest geleyd is op welke de VADER JAKOB met 't Zeeventig Zielen derwaards afgetrokken, en ISRAEL aldaar 't restant van een Vierhonderd-Jaarige Vreemdelingschap in de Gras-Velden van den Lande GOSEN voldiend heeft.

Uyt d'aller-Oudste Geheugnissen der EGYPTENAAREN, en derzelver Afgodize Zeeden opgehelderd, en tot de Byzondere Zaaken der

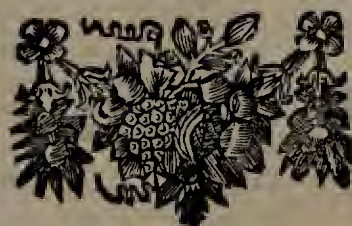
ISRAELITEN,

naader betragt, tot aan derzelver Onderdrukking en Harde Slaavernye onder de Tyrannige Koningen,

RAMESSES MIAMUN en PHARAO AMENOPHIS.

Alzinds met Naauwkeurige Printverbeeldingen Gestoffeerd,

Door een Liefhebber der Joodse Oudheeden.

Gedrukt voor den AUTHEUR, en worden te Koop gevonden
Tot AMSTERDAM

By dessels Zonen, WILLEM en DAVID GOEREE, op de Louwrier-Gragt, tussen de Konijne en Haase Straat.

AAN DEN LEEZER.

Beminde Leezer.

GELYK wy geenzinds in twijffel zijn of het zal den Liefhebbers der H. HISTORIEN, die het Eerſte Deel van ons Boek Verwaardigd hebben te Doorblaaderen, noch wel in verſſer geheugen ſtaan, Dat wy op 't affcheyd van dat beſtek, haar aandagt met de Geboorte der XII ZONEN JAKOBS hebben beezig gehouden, welke die Groote Vader te Meſopotamien in 't Dienſt-Huys van Laban, uyt twee Moeder-Vrouwen en even zoo veel Bywijven had aangewonnen; Op datwe daar by ook derzelver Inborſt en Leevens-Bedrijf in 't Vaderlijk Stam-Huys, aanvangklijk afbaakenden: Alzoo luſt ons nu tot een Voorberigt t' Ontvouwen, in wat voegen de Rigtdraad der H. Hiſtorie thans vermaand, Dat den Beminden Zone JOSEF, d'Eerſtgebooren uyt de Moeder Rachel, te midden van al die Mannen-Broeders, als een voorwerp van de Tweede Opmerkelijke Uytgang der Goddelijke Voorzienigheyd, hier op het Tooneel verſchijnd: Gemerkt wy ons vaſtelijk laaten voorſtaan, Dat het LEEVENS-BEDRYF en Weedervaaren des aller-Voortreffelijkſten Jongelings, de volgreex van de Hiſtorie der Hebreeuwſe Kerke, zoodaanig op 't ſchoonſt zal konnen grondveſten; Dat het niet meer Donker zal ſchijnen om te zien, Dat de Heylige Geſchiedeniſſen, (en te-gelijk de Goddelijke Voorſpellinge aan de Vader Abraham gedaan,) voorzeeker een groote kreuk in haar Zaamen-hang zouden geleeden hebben, by-aldien niet Moſes de zelve verwaardigd had, zoo Breedſpraakelijk te verhaalen; op dat hy ons tot dat Hoogdraavend belang, niet alleen des Vroomen Joſefs Wonderbaare Verheffing tot de Onderkoninklijke Waardigheyd, naa veel geleede Rampen en diepgaande Verneederingen, met leevende Verwen afmaalde; maar ook inzonderheyd aanweês, door welken zaamenloop van ongemeene Zaaken, de Vader Jakob ten laatſten met heel zijn Huys en Haave naa Egipten afgezakt, en Iſraëls Geſlagten naa haare Stam-Huyzen, uyt d'aangewonne Zielen zijner Zonen aldaar, tot een Groot Volk aangewaſſen zijn, en het reſtant van een Vier-Honderd-Jaarige Vreemdelingſchap voldiend hebben.

Voorwaar Pythagoras heeft onweetende van Joſef, een Waaragtige Getuygenis gegeeven, als hy zeyde, Dat die van Godt Bemind zijn, niet zelden van de Menſchen 't meeſt Gehaat worden; naadien het in de eerſte Vertooninge van Joſefs Bly-eynden Treurſpel, even zoo gebleeken is. Hy die een Jongeling was met veel Goddelijke Deugden van den Heemel beſchonken; en van de Vader deſweegen booven al zijne Zonen Gelieft; heeft hem zelven daar door al ſtrax naa 't afleggen van zijn eerſte Kinder-pak, tot der Broederen Wangunſt zoo-zeer ingedompeld, dat hy een Voorwerp van haar Wreevel-moed en Doodelijken Haat geworden is. Waar toe dan ook zijn Goddelijke Droomen, die niet dan Verheffing en Heerſchappye ſcheenen te voorſpellen, hem meer en meer by 't Vaderlijk Huys verdagt maakten; en heel de Broederſchap naa middel deed omzien om hem van-kant te maaken, en d'uytkomſt zijner Droomen alzoo op 't zeekerſte te-Leur te zetten: Gelijk d'opgevatte Wrok haar alzoo inboezemde te doen. En alhoewel haar deeze toeleg ten-deel miſlukte; en de Beſpottingen van zijn Droom-Gezigten in de Gras-Velden van DOTHAN bedreeven, daar toe onvermoogens waaren; hebben zy nogtans haar Broeders Rampzaalig Ongeval, door het overſchot van zijn Veelverwigen Rok in Bokken-Bloed gedoopt; zoo heftig in 's Vaders Gemoed weeten te Doodverwen; Dat d'Oude Man uyt zulken Schrikvertooning niet anders te denken noch te gelooven ſtond; of Joſef was voorzeeker van een Wild-Gedierte Verſlonden; en wilde buyten alle Vertrooſtinge daar over Rouw bedrijven alle zijne Daagen. Haar niet ontziende de Vroome Vader met zoo Schelmzen Leugen-ſtuk te Mompen, en te verſwijgen op welk-een Godvergeete wijs zy de Ziele des Vrygebooren Jongelings, tot een Slaaf Verkogt, en voor een geringen Prijs den Iſmaëliten hadden vry-gegeeven, om hem naa een Vreemd Land te voeren: Niet denkende dat zy door dusken Euveldaad haaren Broeder naa Egipten ſchikten, op dat hy aldaar voor haar en heel haar Vaderlijk Huys de weg baande, om hen in een aanſtaande Hongersnood by 't Leeven te behouden; en als de Tweede Gezaghebber in dat Koninkrijk, haar een Goed en Vet Weyland voor haar Vee te verſchaffen: Gelijk hen nogtans de uytgang van haar beſtel, niet zonder Hertgrievende Overtuyging haarder Onmenſchelijke Daad geleerd heeft, ter-tijd als zy over Gebrek aan Brood, met Leedige Zakken derwaards gereyſt, genoeg Verzogt en in 't Gemoed gepijnigd, zelfs Aanſchouwers van haar Broeders Bly-eynden Treurſpel wierden; en in die laatſte Vertooning eerſt ter Deugden ontwaar wierden, Dat de Goddelijke Gedagten, niet en waaren als die der Menſchen; en dat zy al het Quaad dat zy haaren Broeder hadden toegedagt; door 't Opperbeſtuur des Almagtigen, en te-gelijk de Hand des Mishandelden Mans; Haar zoo opmerkelijk ten Goede zaagen omgewend; ter tijd dat zy in zijn Hand gevallen waaren, om haar Schelmze Miſdrijven naa Verdienſte te konnen vergelden. En alhoewel de Weereldlijke Hiſtorien geen gebrek aan Voorbeelden hebben, die ons de Zeldzaame Opgang en Verheffing van alzulke Vermaarde Mannen verhaalen; Die van een Laage Geboorte en als uyt het Stof tot de Koninklijke waardigheyd en Hooge Eer-Ampten zijn Opgebeurd; vind JOSEF egter onder al die Braaven, zijn Weêrgaa niet; noch men leeſt nergens dat de Goddelijke Voorzienigheyd, omtrent de Amptheffingen die de Fortuyn begunſtigde; met zoo lang-Beproefde blijken van haar Deugdelijk Inborſt, zig heeft beezig gehouden: En weynige overzulx langs zoo veel Verdienſtelijke Trappen, den Eeren-Throon beklommen hebben. Zoo dat in Joſefs Bedrijf niet alleen opentlijk gebleeken is, Dat hy te midden van allerley Rampſpoed, niet alleen betoonde, Vroom en Geduldig, Dapper en Kuys te zijn, maar dat hy daar toe ook Wijs, en met de Goddelijke Geeſt der Voorſpellinge begiftigd, en Zagtvoerig van Gemoed was; zoo dat hy de Miſdaaden wel ernſtig Beſtrafte, maar noch veel-eerder Vergaf. Al 't geên door heel zijn Handel en Wandel zoo kennelijk doorſtraald, dat zy ons in 't beneuzelen der Hebreeuwſe Dingen, de moeyte waardig ſcheenen, daar toe veel ſchoone Zeedeleſſen en Leerſtukken van Staatkunde, tot verbeetering der Menſchelijke zaamenleeving, uyt de waarneeming der Geleerden op-te ſtikken. En gelijk Joſef hem zelven in 't Huys van zijn Koop-Heer, niet anders dan een Gekogte Slaaf en Schommel-Keuken wiſt te gedraagen, (daar hy een Vry-gebooren Hebreër en Erfgenaam van geen gering Bezit in Kanaan was;) alzoo heeft hy zig ook te midden zijner Verheffing niet zoo Staatzugtig aangeſteld, Dat hy naa 't Voldienen van

'tAmpt der Kooren-Verzorging niet veel-liever het Hof-Leeven heeft willen verlaaten, en zig weederom tot een ſtil Leeven en de Zeeden van zijn Vaderlijk Huys begeeven; om 't Reſtant zijner Daagen naa 's Vaders Dood, in Vreede met zijne Broeders te Voleynden. Zoo dat hy de Beloofde Erffenis van 't Land Kanaans voor zijne Geſlagten hem zelven zoo kragtdaadig voor-Oogen hield; Dat hy Egipten in zijn Gemoed de Scheydbrief toe-dagt; en aan zijn Broeders Bevel van zijne Beenderen gaf; haar dezelve als een Godspand aanbetrouwende, tot een Ruggeſteun van 't Geloof aan Iſraëls ontwijffelbaare Uytgang en Erffelijk Bezit van dat Goed Land, Dat Godt haare Vaderen zoo vaak had toegezeyd. Van al welke Doorlugtige Verſchijnzelen der Goddelijke Beſtuuringe, nooyt zoo kennelijke blijken tot het Geloof van een byzonder Uytgekoozen Volk, en Afgezonderde Kerke, in 't Verheffen der Weereldze Vorſten te beſpeuren zijn, noch hier in met Joſef gelijk ſtaan; hoe zeer haar ook de Fortuyn begunſtigde, datze van een ſlegte Geboorte tot Groote Staat wierden Opgebeurd. Gelijk zy dan ook zelden haare Ampteffers zoo Eedelmoedig met behoud des gemeenen Volks, als Joſef vergolden hebben: Ongemoeyd veele onder hen, alleen door eygen Deugden, en Treffelijke Daaden, Groot-geworden zijn; en daar door veel-meer een Onſterffelijken Naam verkreegen hebben, dan of zy uyt haare Geboorte en Afkomſt, groote Monarchen geweeſt waaren: En voor zoo verre, door 't Voorbeeld van haare Verheffing, de Vermaarde Hiſtorie van Joſef, ten minſten met eenige gelijkheyd in Flaauwe Trekken aan 't Ongeloof konnen aanneemelijk maaken. In deezer voegen is Darius de Konink der Perzen, de Zoon van den Armen Hyſtaſpes geweeſt; en Archelaus de Koning van Macedonien, de Zoon van Simichus die een Slaaf was. Jaa Themiſtokles die Groote Zeevoogd, had Phocion, die een Lepel-maaker was tot een Vader; en zoo zijn ook de Ouders van Epaminondes, (die d'Eer der Thebaanen was,) zoo ſlegte Luyden geweeſt, dat haare Naamen naauwlijks bekend waaren. Eumenes die een Stadthouder of Onder-Hopman van Alexander was, is de Zoon van een Waagemenner geweeſt; en Pertinax, wiens Vader een Zooberen Huysman was, is van ſlegt Zoldaat Keyzer van Roome geworden. Gelijk ook Probus, ſlegts de Zoon van een Thuynier geweeſt is. En zoo wy Exempelen van meer gelijkheyd aan de Staat van Vader Jakobs Zonen willen Opſtikken; de Keyzer Maximus heeft het Getuygenis, Dat hy voor hem zelfs een Schaapherder, en daar toe de Zoon van een Slootmaaker was. Tullius Hoſtilius, die 't Roomſche Rijk bynaa de helft Vermeerderde, heeft zijn Jonge Jaaren als een Herders-Knaap met de Veeweydinge verſleeten. En op datwe van meer andere ſwijgen; het ſcheeld niet veel of Saul en David, die d'Eerſte in 't Koninkrijk der Hebreeuwſe Republijk waaren, zijn uyt dusken Leevenswijs tot de Koninklijke Waardigheyd opgenoomen. Zulx al deeze Exempelen genoegzaam Grondveſten; Dat alhoewel d'Aadelijke Afkomſt door de Natuure kan gegeeven worden; den Roem door Loffelijke Daaden te behaalen, nogtans een Loutere Vrugt van de Deugd is: 't Geen ons voorzeeker Joſef in zijn Voorbeeld Staaven kan; wiens Voortreffelijke hoedaanigheeden des Inborſts, te midden van al deeze Voorbeelden de Vlag geenzinds behoeven in-te haalen: Als aan wien niet alleen de Teegenſpoed 't Geluk ſcheenen aan te aanbrengen; maar zelfs in dat Geluk 't Geluk had, Dat hy daar by Wijs van herten was: En alzoo een Voorbeeld Staafde, daar Aſdrubal van wiſt te zeggen, dat men 't zelden ziet te zaamen Gepaard. En gelijk de Filoſoof Chilo zey, Dat 'er voor de Menſch niets Swaarder vald, als Ongelijk gemakkelijk te Verdraagen; alzoo heeft ook Joſef daar in willen betoonen een Groot-meeſter en naaby de Volmaaktheyd te zijn; die Rabbi Eliëzer in dry dingen Begreep; te weeten; Ernſtig in Godsdienſt: Geduldig in Teegenſpoed; en Wijs te zijn in de Loop zijns Leevens. En zoo zullenwe ook in de Hiſtorie van Joſef ontwaar worden; dat hy wel veel Arbeyds gedaan heeft, om de Eere waardig te worden; maar zig geenzinds Verſtout heeft die te Bejaagen. Van zijn Zeeventien Jaaren ſloeg hy wel noeſte 's Vaders Kudden gaa, en verkeerde daagelijx met de Zonen van Bilha en Zilpa onder de Herder-Knaapen. Zijn Diepzinnige Droom-vertellingen, van de Vader zelf Beſtraft, Zarden hem zoo wel als zijn Veelkleurige Rok, den Haat zijner Oudſte Broederen op 't Lijf; zoo datze den Goeddaadigen Jongeling, als hy uyt 's Vaders laſt, haar Welſtand in de Velden van Dothan quam verneemen; naa veele Beſchimpingen, veragtelijk in een Put wierpen en d'Ooren voor zijn Geklag geſlooten hielden. Joſef daar naa door hun Raadelooze Stoutaardye aan de Arabize Kooplieden, voor weynig Geld tot een Slaaf Verkogt; is hy als een Verſtooteling, en erger dan een Zoon uyt Baſtaardye Gebooren, 's Vaders Huys Ontſtoolen, en naa een Vreemd Land onder een Afgodiſch Volk in Ballingſchap vervoerd. Daar van de Iſmaëliten voor de Tweedemaal aan een Overſten des Konings van Egipten Verkogt, is hy als een Slaaf in zijn Koop-Heers Huys geweeſt; daar hem zijn vlijtige Hand eerlang de Gunſt des Meeſters zoo-zeer aan zijn zijde lokte, Dat zijn Slaavernye tot een Voorſpel zijner aanſtaande Verheffing, in een volle Vryheyd ſcheen Omgekeerd; zoo dat hy een Volmagtigd Huysmeyer in zijns Heeren Dienſt geworden, alles tot den laſt van zijn Bezorging had. En gelijk de Getrouwheyd van Joſef in dit Beſtel alzinds uytblonk; alzoo wilde ook zijn Kuysheyd d'aangeboode Smuyk-min van zijns Heeren Geyle Wijf geen Ooren leenen: maar veel-eer een doorlugtig Proefſtuk van ſtandvaſte Kuysheyd ſtaaven, dat nergens weêrgaa vind, en alle Strenge Zeede-Tugters ſtof verſchafte, deeze Daad door Lofſpraake aan-te prijzen: Ongemoeyd nogtans de Standvaſte Jongeling, om de raazende ſpijt van dat Blaakende Wijf, door een vals beklag van Vrouweſchennis betigt, in zijn 's Heeren Ongenaade en ſwaare Gevangenis geworpen is. Maar als hem Godt ook in die diepe Verneedering niet en verliet; is zijn Deftig Inborſt wel haaſt tot zijn Onſchuld bekend geworden, en heeft zig de Gunſt des Stokwaarders op zijn zijde konnen lokken; die hem van zijn Strenge Gevangenis ontſlaakte en de vrye loop tot allerley Huyswerk inruymde: Zoo dat hy by zulken toeval, niet alleen des Konings Gevangelingen daagelijx de Hand toe-ſtak; maar ook zoodaanigen Uytlegger van haar kommerlijke Droomen wierd; Dat hy den eenen d'ontwijffelbaare Herſtelling in zijn Ampt, en d'ander zijn Verhooging aan de Galg voorſpelde; en alzoo de Eerſte Steen grondveſte, op welk hy naa een langwijlige Vergeetenis des Verloſten Hoovelings, uyt het Gevangen-Huys opgehaald, en door de blijken van zijn Goddelijke Geeſt, in 's Konings gunſt en tegelijk in groot Aanzien geraakte. Ziet daar hoe veel Rampen Joſef in de ſtaat zijner Verneedering zijn over 't Hoofd gewaayd; en welke aanvallen der Verzoeking hy in zijn Jeugdige Jaaren op de Staale Beukelaar van zijn Geduld en Vertrouwen op de Godt zijner Vaderen heeft afgekeerd. Onder-en-tuſſen heeft de Goddelijke Zorg

over

over Josef niet altijd uytgesteld, zijn geleeden Smaat en Hoon, Rijkelijk te Vergelden; en een zeldzaame omkeeringe van Zaaken te doen; op dat Josef aan alle Verneederde Zielen die Godt ter Deugden Vreezen, ten Voorbeelde strekte. In deezer voegen zal ons de H. Historie leeren, Dat de Wreevelmoedige Broeders die Josef Bespot, en als Ziele-Dieven Verkogt hadden, in den uytgang der zaaken, haar als Afgemaayde Schooven op het Veld, voor hem in Egipten hebben Needergeboogen: En dat zijn Ballingschap buyten 's Vaders Huys geleeden, hem de Verhooging aan 't Koninklijke Hof heeft te weeg gebragt. Want voor zijn uytgeschudde Rok, zullen wy hem met Fijn Egiptis Linnen bekleed zien; en voor een Yzere Ketting, een Gouden om den Hals gehangen; en zoo uyt den Gevangen-Kuyl op 's Konings Tweede Staatzie-Waagen gestapt, onder Gejuyg en Handgeklap door al de Straaten van 't groote Memfis zien omgevoerd; zoo datwe hem als de Behouder des Gemeenen Volx, en Graanverzorger van heel Egipten, van elk zullen hooren uytschaateren. Hoedaanigen zaamenloop van Wisselvallige zaaken, ons voorzeeker de betragting van veel Opmerkelijke dingen afvorderden, op datweze uyt de diepte der Oude en Langverleeden Tijden en Zeeden der Volkeren ophaalden en aan onze Eeuwe verstaanelijk maakten. Zulx wy dan hier tot regt verstand van Josefs doorlugtige Historie, Rijkvoerige stoff vonden te spreeken, Van de Leevens-wijs der Hebreeuwse Vaderen; Van de Cierlijke Kleedingen die by hen in Agtinge waaren; Van d'Egiptizen Handel en Voorkoop in Speceryen, door heel de Weereld; Van de waarde der Koop-Penningen by de Broeders voor Josef van de Arabize Ismaëliten opgesteeken. Van Vader Jakobs Rouwbedrijf en begeerde Neederdaaling in 't Graf SCHEOL, dat beyde Helle en Graf vertaald word; en wanneer die Spreekwijs in d'Artikelen des Geloofs is ingelast: Van de Bedieningen der Hoovelingen die GESNEEDENE genoemd wierden; en wat voor een Ampt het aan 't Egiptise Hof was, een OVERSTE SCHENKER en BAKKER te zijn. Van de Uytlegging der Droomen, en Geboorte-Vermaaningen eertijds in gebruyk. Van de Egiptise Koe-Beesten, haar Drinken uyt de Nyl, en Zin-aanduyding van den Akker-Bouw door Ossen, en 't Zin-Staal der Vrugtbaarheyd door Kooren-Aaren uytgestempeld. Van de Tooveraars en Wijzen in Egipten; en 't Kussen der Handen aan de Koningen gepleegt. Van 't Gebruyk der Zeegel-Ringen en eygenschappen der Egiptise Kleedingen uyt Fijn Linnen en Geschilderd Doek gemaakt. Van de Zeegepraal en Omrijden op de Staatzye-Waagens; en zoo meede van 't Ampt der Voorraad-Bezorging, en Uytdeeling van Kooren en Brood: En veel andere dingen die ons werk verschaft hebben, om Josefs Weedervaaren in zijn Verheffing aan 't Hof van Egipten naauwkeurig uyt-te pluyzen. Waar toe zig het middel hier door voornaamelijk opdeed; Dat twee zeldzaame Droomen van eenen Inhoud, des Konings Geest zoo veel-te meer Bekommerden als zijn Tooveraars en Wijzen onmagtig waaren de zelve te Verklaaren: Doch den Herstelden Schenker hier door aan Josef, en zijn Pligt gedagtig, maakte dat den vergeeten Jongeling door 's Konings last uyt de Gevangenis opgehaald, en in 't Nieuwe Pak gesteeken, voor hem aan 't Hof verschijnd; en zijn Droomen door de bystand der Goddelijke Geest, onder een Verstandige Bewoordinge verklaard: Hem niet alleen daar uyt een reex van Vrugtbaare Jaaren en even zoo veel tijd van Honger en Gebrek aan Brood Voorspellende; maar ook de middel aanwijst hoe men zig door heel het Kooren-rijk Egipten te gedraagen had, op dat men uyt die Gezeegende Inkomsten der aankoomende Jaaren, de gevreesden tijd der Schaarsheyd aanvullen; en de Hongerige 7 Jaaren lang daar meede zou konnen Spijzen. Maar als Josefs Goddelijk Verstand hier in zoo helder doorstraalde, Prees de Magtige Koning niet alleen des Jongelings Wijsheyd; maar maakt hem te-gelijk een Overste over heel zijn Huys, en groot Bezorger van al deeze vereyste zaaken. En op dat hem elk als zulk-een Behouder des Volks, aan 't woord van zijn Mond Onderdaanige Gehoorzaamheyd op-Offerde, deed hy hem Rijkelijk uytgedost op zijn tweede Staatzie-Waagen omvoeren en voor zulk-eenen uytroepen: Hem ook met een Nieuwen Naam beschenkende die by d'Egiptenaars van groote Aanduyding was. Als Josef nu al-om d'Inzaameling des Koorens teegen d'aanstaande Nood bezorgde; is hy in die Vrugtbaare tijd, uyt de Vrouwe Asnath met Twee Zonen beschonken; en de bestemde tijd der Vrugtbaare Jaaren zijn alzoo onder des Mans geduurige vlijt verloopen. Daar op quaamen de Jaaren des Hongers opgedonderd, en daar was in Egipten en by de Volken van rondom, Gebrek aan Brood; die vast van alle kanten derwaards afzakten om Voorraad op-te Koopen; zoo lang het hen aan geen Geld ontbrak: Het geën Josef dan ook wel Zuynig voor 't afgeleeverd Kooren inzaamelde, en in 't Konings Schatkist deed opleggen; en daagelijx daar over zoo grooten Bewind en Aanloop had; Dat wy ons lieten voorstaan, het Historis Denkbeeld van al die opmerkelijke Zaaken te zullen verkorten, zoo wy onzes Leezers aandagt, niet met een Printverbeelding onderschraagden. En daar by uyt de Rigtdraad der Historie indagtig maakten, Hoe de Geldelooze in deeze verleegentheyd, ook Brood Inkogten voor Vee en Haave, Waagen en Ploeg, jaa ook voor haare Kinderen, en aanbieding van een Slaafze Dienst haarder eyge Perzoonen. Den Honger onder-en-tussen nu ook in Kanaan aan de gang, noopte de Vader Jakob zijne Zonen derwaards te zenden; die daar wel met Tien stuks aangekoomen, by de Graan-verzorger Josef wel haast als zijn Broeders gekend, hem op middel denken deed om ook zijn Oude Vader en d'eenige Broeder Benjamin uyt d'eyge Moeder Rachel Gebooren, derwaards te lokken: Waar toe hy dan onder veel Strengheyd en Wijs beleyd heel zeldzaam met de Broeders heeft willen omspringen: Op dat hy aller-eerst de begaane Misdaad aan haar eygen benard Geweeten ontdekte; daar naa hem zelven als die zelve Broeder Josef bekend maakte, die zy zoo Wreedaardig Verkogt hadden. Aldus wilde hy Strengelijk met haar handelen, en zoo lang voor Verspieders en Landverraaders houden, tot hy haar uyt den Hals wrong, Wat Volk en uyt wat Geslagt zy waaren. En als hy hier op een uyt den Hoop in Gijzeling hield, en de rest in haar weeder-reyze de Jongste Broeder ook derwaards bragten; heeft Josef door heel deeze handelinge, den Schranderen Verstanden werk verschaft; zijn Doen van alle Tijrannye en Geveynstheyd vry te Pleyten; en zoo hebben wy voor ons deel ook werk gemaakt te doen zien, met welk een Wijs beleyd de Graanvorst heel deezen handel tot aan het eynde toe besteeken en tot zijn goed Oogmerk heeft uytgewrogt. Hy dan laat de Reysgezellen met hun gelaade Ezelen naa Huys keeren, en bezorgd ze van Teerkost op weg; en zoo ook haare Koop-Penningen in de Kroppen der Zakken, dat zy 't niet en wisten; maar op weg onder 't Voederen der Last-Beesten, haar genoegzaam Bedremmeld en Bedeest voorquam, en een

waardig

waardig Avontuur ſcheen om de Vader te-gelijk met het agterblijven van de Broeder Simeon voor wat Nieuws Thuys te brengen: Die ſtrax nogtans genoeg over 't Op-eyſſen van den Zone Benjamin Bedroeft, Bekommerd en Verleegen zat. Zoo dat zy hem in de tweede Togt zullende op Reys met haar neemen, den Jongeling als Geweldigerhand en met veel woordenſtrijd, uyt des Vaders Armen is moeten Geſcheurd worden; die hem vaſt met Droeve Oogen agter-naa zag. De Broeders in Egipten weeder aangekoomen, worden aan 't Huys van Joſef wel ontfangen, en met een Heerlijk Gaſtmaal onthaald; dat hen nogtans door des Gaſtheers Schrander beſtel niet wel bequam: Want in 't afreyzen van den Huys-Bezorger agterhaald; moeſtenze als Dieven van zijn 's Heeren Drink-Beeker, te rug en aan 't Huys van de Goeddaadige Vorſt gebragt worden, die haar zoo wel met Eeten en Drinken getoeft had. Maar als elk over dit Schandelijk ſtuk zig egter ſtout op zijn Geweeten, met veel ernſt Verdaadigde; barſte Joſef ten laatſten in Traanen uyt; en was niet langer magtig, zijn Perzoon t'Ontveynzen; en word alzoo door zijn eygen Betuyging aan zijne Broeders Bekend; haar Trooſtende met de Hooge Beſtuuringe der Goddelijke Voorzienigheyd, op dat hy haare ontroerde Gemoederen aan 't Bedaaren hielp en van alle vrees onthefte. En gelijk heel dit bedrijf was aangeleyd, om ook de Vader Jakob naa Egipten te lokken, wilde hy datze aanſtonds zig tot de weederreys heenen ſchikken en de Oude Man met al de zijne afhaalen; haar voorziende van Teerkoſt en Geſchenken; op datze door zulken toeſtel, Geloof aan 's Vaders Huys vonden. En hier kan men denken, zoo 't Moſes al niet aangeteekend had; Hoe Verheugd het Beklommen Hert van de Vader Jakob wierd als hy hoorde dat den Zone Joſef, (wiens gewaande Dood hem zoo lang bedroefd had;) noch in 't Leeven en zoo grooten Man in Egipten geworden was. Dus zammelde hy ook niet lang, maar ſpoede met al wat hy had op Weg, en Heyligde zijn Intreede met Godsdienſtige Offerhanden en Gebeeden aan d'uyterſte Grenzen van Kanaan. En daar op eens-loefs met 70 Zielen Egiptenland intrekkende, ſtapt hem Joſef te gemoet, en Vader en Zoon Omhelzen elkander met vermenging van beyder Blye Traanen. Maar gelijk de Grootgeworde Joſef hem geenzinds zijn Afkomſt en Broeders Handteering Schaamde; (ſchoon den Veehoeder den Egiptenaaren Grouwel was;) bragt hy zijn Vader en eenige uyt zijne Broeders voor den Koning; dien hy zijn Jaaren en Leeftijd vertelde, en met Zeegening van hem afſcheyd nam: En is alzoo begunſtigd, met de milde aanbieding van het Graazig Weyland Goſen; op dat hy daar in met al die van zijnen Huyze waaren geruſte Wooninge vond. Alwaar die Kinderzaalige Vader dan ook naa een Leeftijd van 17 Jaaren, zijn Begraaving in Kanaan bezorgde, tot een blijk van zijn Geloof, en Voorſpellinge van Iſraëls aanſtaande Uytgang uyt Egipten, naa een Vreemdelingſchap van ruym 200 Jaar: 't Zelve Verzeegelende met de Zoon-Aanneeming van Joſefs Krooſt; willende dat bey zijn Mannelijke Kinderen, MANASSE en EFRAÏM, door Hand-Opleggińg de zijne en onder de Stammen Iſraëls als zoodaanige genoemd wierden. Hier op in 't Krank-Bed gevallen, deed hy alle zijne Zonen te hoop roepen, en boezemd zijn LAATSTE TESTAMENT onder zoo ſchoone Spreuken en Lotſpellingen over zijne Zonen elk in 't byzonder uyt; dat des Godvrugtigen Vaders Hoogdraavende Bewoording op den Oever van de Dood uytgeſprooken, alle Schrandere Verſtanden de luſt ontvonkt heeft, veel Opmerkelijke dingen, tot derzelver Vervullinge naa te ſpooren; en wy hebben ook niet traag willen zijn, de beſte hier Ordentlijk op de Rye te zetten. Inzonderheyd heeft hy over JUDA veel te zeggen gemaakt en Groote dingen Voorſpeld; zoo dat hy hem de Scepter en Wetgeever tot op de SCHILO toepaſt, als een Doorlugtig Kenteeken der Tijdbeurten, in welkmen naa de Meſſias zou beginnen uyt-te zien; en hoedaanig hy weezen zou die zijn Jongen Ezel aan den Wijnſtok binden, en zijn Mantel in Wijndruyven Bloed zou Waſſchen. De Vader Jakob naa deeze Lotſpellinge Geſtorven, heeft hem Joſef de Oogen Geſlooten, en de Lijk-Pligt over zijn Vader naa de wijs der Egiptenaaren op 't Pragtigſt bezorgd; zoo dat door deſſelfs Inbalzeming van 70 Daagen, en de Rouwklaage van 7 Daagen, onder 't geley van de Hofſtoet des Konings van Egipten, aan 't Pleyn des Doornen Boſch; en de reſt der Lijkſtaatzie in de Spelonke MACHPELA voldiend; ons overvloed van Stoff ter-hand beſteld ſcheen; der Aal-Oude Lijk en Graf bezorging dieper naa te ſpooren, en heel die Bygeloovige Zeeden met een Print-Tafereel by-te ſpringen: Op datwe daar in niet zoo-zeer de Lijk-Pligt over Vader Jakob naa de Egiptiſe wijs voldiend zaagen; als wel voornaamelijk betoonden, Waarom de Wetgeever Iſraëls veel Uytbundige bedrijven der Heydenen omtrent de Dooden, aan zijn Afgezonderd Volk verbooden heeft; en zy geenzinds volharden zouden, haar Ongeloof omtrent het verlies haarder Vrienden; door Inſnijdingen, Brandmerken, Haayr-Scheeren en diergelijke Uytzinnige Teekenen openbaar te maaken; maar haare Dooden naavolgens de Goddelijke uytſpraake; (GY ZULD TOT STOF WEEDERKEEREN;) de Aarde beveelen, in vertrouwen dat Godt ook Magtig is, de Dooden weederom Leevendig te maaken; in welk Geloove haar de Vader Abraham was voorgegaan, Hebr. 11: 18. In welke betragtinge wy dan ook hebben aangemerkt, Dat de Lijken by de meeſt-Beſchaafde Volken, al van Ouds en zelfs ook nu noch onder de meeſte Kriſtenen, niet zonder Vercieringe toegeſteld, en met de Staatzie van een Eerlijk Geley en Rouwſleep ten Graave geleyd wierden; op dat de Leelijkheyd en Verſchrikkelijkheyd des Doods, en te-gelijk het Verlies by veele geleeden, daar door ten minſten by de Leevende van 't Naaſte Bloed, eenigzinds Bedommeld en Bedekt wierd. En daar zijn ons over dat ſtuk veel andere fraaye waarneemingen voorgekoomen, die voorzeeker niet Onnut zijn datze hier op de rye ſtaan; als die ons d'Oude Afkomſt en Oorſpronkelijke Reeden, van veel heedensdaagze Zeeden en Gewoonten; hoe zeer afgewiſſeld en met Nieuwe Gebruyken omſwagteld; genoegzaam zullen Grondveſten.

Als nu onder-en-tuſſen naa al dat beſtel, 't groot reſtant van Joſefs Leeven in Ruſte en in Vreede met zijne Broederen verloopen was, heeft hy insgelijx Bevel over zijne Beenderen gegeeven, op dat de Naakoomelingen de zelve in haaren Uytgang uyt Egipten meede neemen en in Kanaan Begraaven zouden; haar de zelve alzoo tot Borg en Gyzelaar van zijn Geloof aan de Goddelijke Belofte te Pand laatende. Hier op hebben wy de Gelukkige Leevenswijs en Huyſſelijke Burgerſtaat der H. Vaderen, Bezien en Gepreezen; en zoo vervolgens ook haar Geloof en Godsdienſt voor de Wet in-agt genoomen; en daar by gezien dat de HEBREEUWSE KERKE thans alleen kennelijk in 't Stam-Huys van de Vader Jakob in Egipten beſlooten was: Leevende Iſraëls Geſlagten aldaar in Goſen by de Vee-Weydinge; alwaarze onder een Tijdverloop van 215 Jaaren, tot een Groot Volk

Aan-

Aanwieffchen. Waar toe het ons van groot Nut fcheen, in een Tijd-Tafel aan-te wijzen, wat kennelijke Zaaken den Kinderen Ifraëls onder de Rijksbezittinge van die Egiptize Koningen over gekoomen zijn, die zeederd haar aankomft tot aan derzelver Doorlugtige Uytgang, aldaar 't Gebied hadden.

En naadien zoo wel uyt d'Inftellinge van de Ceremonieële Wet als uyt de Klagte der Profeeten openbaar is, dat het Ifraëlitize Volk geduurende haar Inwooninge in dat Vreemd Land, van de Bygeloovigheeden en Afgodize Gewoontens der Egiptenaaren, niet onbefmet gebleeven, en daar toe ook noch onder twee laatere Koningen met een Harde Slaavernye Verdrukt geworden is, die veele Jaaren duurde; fcheenen al die zaamenloopende dingen ons wel ftrengelijk af-te vorderen; d'Historie der Hebreeuwse Kerke, geen gebrek aan Naauwkeurig verflag der Egiptize Zaaken te laaten hebben; op datwe in die betragting, heel de toeftand van dat Oud-en over-Afgodis Volk, uyt d'Aal-Oude bewindzelen en Donkerheeden ontfwagteld, en aan 't Ligt gebragt mogten zien; en wy door die voorkennis alzoo de middel ter-hand hadden, veele dingen die ons de H. Hiftorie van 't Ifraëlitize Volk verhaald, en in de Mofaïze Wet als Geneesmiddelen teegens d'aangekleefde Zeeden der Afgodize Egiptenaaren liggen aangekant, daar door Merkelijk op-te helderen; gelijkwe zulx in de Voor-Reeden van ons Eerfte Deel, tot een algemeen Voorbereydzel der H. Hiftorie hebben aangemerkt. Waar toe het dan voorzeeker onze beurt viel, Egiptenland in zijn Benaaming en Grenspaalen, Vrugtbaarheyd en Jaar-Zaayzoenen te bezien; en zoo te verneemen, Hoe Mofes de Vroeg-en Spaaden Reegen van 't Gezeegende Kanaan, teegens de Schaarsheyd aan Heemel-Water in Egipten, Ifraël zoo-zeer heeft Aangepreezen, Deut. 11:10, 11. Dewijl Egipten meeft alleen door de Nyl Bevogtigd en Gedrenkt word; en de Vrugtbaarheyd der Akker-Landen zoo geheel-en-al van der zelver Jaarlijkze Overvloeying af hangd, dat het Bygeloof die Riviere tot een Godheyd gemaakt, en met Offerhanden Gediend heeft. Dus is dan ook het Egiptize Vee en Land-Gedierte binnen dit beftek gevallen; en moeten gezeyd worden, Wat Beeften in Egipten Heylig waaren, en als Goden gediend en voor Befcherm-Engelen van Landen en Gebiedfchappen gehouden wierden: En daarom van haar niet Oorbaar geagt, Dat de Hebreën dezelve in Egipten, haaren Godt zouden Offeren; gelijk Mofes, aan Farao te gemoet voerd, Exod. 8: 26. En zoo miffchien ook een Grond-Oorzaak geweeft is, dat zommige Dieren by uytkiezing, den Ifraëliten in de Spijs-Wet van Mofes Verbooden zijn te Eeten: Inzonderheyd zulke die by de Egiptenaaren in haar Uytbundige Jaar-Feeften alleen ter-Eeren van haare Drek-Goden mogten Geofferd worden: By hen voornaamelijk in de Swijnen-Offers gebleeken. Waar toe ons dan ook de Befchouwing der Egiptize Boom-en Veld-Gewaffen agter 't verftand van zommige dingen in de H. Hiftorie fcheen te konnen helpen, die nu ligter om verftaan zijn: Ten minften zullen wy uyt het befcheyd der Egiptife Moes-Thuynen verneemen, Wat doch den Ifraëliten naa de Woeftijne uytgegaan, zoo-zeer om de Ververffinge van der Egiptenaaren Komkommers, Pompoenen, Radijs, Ajuyn en Knoplook deede Roepen, en zig den Uytgang Beklaagen. En alhoewel de Wijsheyd der Egiptenaaren, van Ouds Vermaard was, en ook van den H. Stefanus Geroemd, jaa die van Salomon daar teegen in vergelijking gefteld word, om dat hy haar daar in Overtrof; is nogtans haar Geheyme Letterfpraak, en heel de toeftel van haar Gedrogtelijke Aapebeelden, Slangen en Adderen Gebroedzel, uyt d'eygenfchappen der dingen gevormd, een Oorzaak van veel Dwaalingen geweeft; en onder hen zelfs, tot louter Dwaasheyd uytgeborften; zoo dat'er niet dan een vertifte Godwarringe uyt ontftaan is, die wy met veel moeyte getragt hebben te Ontwarren. Waar door het dan bygekoomen is, dat wy der Egiptenaaren gantze Goden-kraam, te-gelijk met haare Gedrogtelijke Amuleeten, over hoop gehaald, en veele der voornaamfte in Print hebben afgebeeld.

Maar gelijk de Vrijheyd des Oordeels by alle Verftandige hoog te agten ftaat; alzoo hebben wy ons zelven ook al te Onverflaaft van Gemoed geagt, dan dat wy de ronde Vrijheyd niet voor een Hoogdraavend goed voor de Ziel waardeeren zouden. Want dat wy voor ons zelve zoodaanig van Inborft zijn, zal miffchien hier in te befpeuren ftaan, Dat wy ons Gevoelen over de Verleydinge en Val des Eerften Menfche, hier zoo Openhertig en zonder Bewimpeling onzen Leezer hebben voorgefteld; als of wy t'eenemaal onbekommerd waaren, Hoe quaalijk het miffchien zommige mishaagen of Wonderfpreukig voorkoomen zal. Want dat de Duyvel-Zatan een Overften uyt de Gevalle Engelen, door 't Werktuyg van een Dierelijke Slange, dien hy Liftiglijk wift Spreekende te maaken; onze Eerfte Ouders in 't Paradijs heeft weeten te Verleyden; (zoo datze 't Gebod Gods ter zijden zettende, in Overtreedinge gevallen zijn;) heeft heel de Kriften-Weereld, en 't laater Jodendom zoo zeeker gemeend uyt Mofes verhaal te moeten opvatten; dat'er weynige meer aan twijffelen; maar elk om 's eerft met Lijf en Ziel daar voor in 't Strijd-Perk koomen, om zulx met Hand en Tand ftaande te houden; fchoon'er in dier voegen, Tittel noch Jota van een Duyvel die door een Beeftelijke Slange Gefprooken heeft; by Mofes, noch in de Wet en 't Getuygenis te vinden is; maar enkel en alleen door Verleegentheyd der Uytleggers zoo opgevat, en volgens het Dwaalfpoor der Joodfe Droomen, zonder eygen Onderzoek alzoo is voortgepraat. Daar het nogtans alle waare Liefhebbers der Gezonde Reeden en naauwe Opmerking in Onzeekere Dingen, veel aanneemelijker kan fchijnen; Dat den Val des Menfchen zoodaanig van Natuure is, datze allerbeft door een Figuurswijze Perzooneeringe van Spreekende Perzoonen, door Mofes is konnen befchreeven worden: En dat derhalven die Uytleggers tot noch toe verre van 't regte fpoor der Gezonde Verklaaringe afwijken, welke de Zaaken der H. Schrift, veel-meer gewoon zijn naa de Spreekwijzen, als de Spreekwijzen uyt de Natuure der zaaken te verklaaren; die dikwils van 10 Exempelen niet een, haar befcheyd in de H. Schrift maar veel-meer daar buyten vinden; naamelijk in de Gezonde Reeden, in d'Ondervinding der Natuurkunde, in de Zeeden der Volken, 't gebruyk der Taalen en Spreekwijzen; die in veele deelen Oud en lang voor de H. Schrift in weezen waaren; en de zelve daarom niet zelden onderfteld, of zig van bediend. Al 't geen by den Uytleggers der H. Schrift; ter Deugden in-agt genoomen, hen wel haaft zou doen ontwaar worden; Dat de Duyvel Zatan de Verleyder des Eerften Menfche, niet onder de Booze Geeften, of Gevalle Engelen in de Hell; noch de Liftigfpreekende Slange onder de Dieren des Velds te zoeken is; maar veel-eer en van naader by in de Strijdende Begeerte waar door zig het Vleefch teegen de Geeft aankant: d'Een willende de Natuurlijke Drift of Vyerige Begeerte des Vleefch opvolgen (als een hoedaanigheyd met welke de Menfch tot zijn beftaanelijk Lee-

ven van Godt alzoo noodzaakelijk Geschaapen is, dat hy zonder die niet Leeven kan;) d'ander de Reedelijke goedheyd verpligt om het tussen-gekoomen Gebod van Godt te bewaaren; als waar door de Schepper den Mensche in zijn Aangeboore Hoedaanigheyd der Begeerte heeft willen bepaalen; op dat hy onder blijk van zijn Gehoorzaamheyd; zijn Vrijheyd niet tot het Oneyndige, en vervolgens ook niet tot zijn eygen Verderf den lossen Toom Vierde; hoedaanig wy niet donker in 't Reedenloos Vee zien, dat daarom geen Wet ontfangen heeft, om dat hen naa haaren Aardt de Reeden ontbreekt, de zelve te Onderscheyden en te konnen Gehoorzaamen. Want dat den Eersten Mensche door deeze Hoedaanigheeden quaalijk te gebruyken, Gevallen is; meenen wy zeer waarschijnelijk getoond te hebben: En wy willen ook onzen Godvrugtigen Leezer Gunstiglijk aanbevoolen laaten, onze bygebragte Redeneering daar over, naader te overdenken; op dat hem zulx tot een Voorbereydzel verstrekke, om insgelijx te konnen zien, Hoe grooten Dwaaling d'Onkunde in de eerste dingen der Weereld op de baan gebragt heeft; en hoe ligtvoerig het heel gestel van 't Rijk des Duyvels Oorspronkelijk uyt de Gevalle Engelen verzierd, te-gelijk met heel de Oude Leere der Duyvelen; en al wat men van dessels Magt in Wonderen, Tooveryen, Waarzeggeryen en Aanvallen der Bezeetene, en Uytwerpen van Duyvelen verzierd heeft, tommelings kan over-hoop gesmeeten worden. Zoo dat men zig Kruyssen en Zeegenen moet van Verwondering, te zien, Hoe Mannen van geen gering Verstand en Geleerdheyd, langer haar tijd en Goede Naam verspillen, met alzulke Heydenze Droomeryen en Bedriegelijke Brodgrijnzen, uyt de Schriften van Moses en de Profeeten te Verdaadigen; en de Menschen 't zelve in haare Boeken en Euangelize Preedikaatzien, onder veel Godswetzeryen in-te stampen; en alzulke Heyllooze en Onbetaamelijke Gedagten van Godt, de Gemoederen vergen te gelooven: Zoo dat de zulke voorzeeker de Kristenheyd hier door ruym zoo dwaalzieke dingen van de Duyvel Voordroomen, als d'Egiptenaars ooyt van haaren Duyvel-God THYPHON verzierden: Jaa van wien misschien al het Gezeg van de Duyvel, Oorspronkelijk te agten is. Want of wel eenige Fraaye Schrijvers hebben gewild, Dat deezen TYPHON een laater Verdigtzel is, dat de Egiptenaars uyt Moses Historie Verpoetst hebben; gelijk eenige op 't Gezag van Bochartus beweeren, (die dikmaal maar al-te stout op Woord-Oorspronkelijkheeden niet zelden het spoor is misgeloopen, als zommige opmerkende Verstanden, nu al in veele Staalen hebben aangetoond;) zoo word zulx nogtans zonder steevig bewijs, en teenemaal teegen de Oude Voetspeuren der Egiptenaaren en H. Schrift voortgebragt, als die lang voor de Hebreën een Volk waaren, die haar eygen Wetten en Godsdienst hadden. Behalven noch dat Moses heel de Hebreeuwse Kerke, Onkundig van een Zelfstandigen Duyvel Satan gelaaten heeft: Gelijk ook de Historie van dit Volk ons doorgaans zal leeren, Dat zulk-een Dwaalziek gevoelen, het Geloof der H. Vaderen en de Wonderen van Moses in Egipten gedaan, ten hoogtsten had hinderlijk geweest, ter tijd als zy de Goddelijke Hulp van nooden hadden, de Geloofbaarheyd van haare Zendinge door Wonderen te staaven. Wy swijgen als noch van de Zaligmaaker en zijn Apostelen; als die reeds genoeg gezeyd hebben, om onzen Leezer te doen verstaan, Welk-een Omslag van zaamenloopende dingen ons noopte van den Val der Engelen te spreeken; die wy meenen zeer gemakkelijk by Petrus en Judas, in den Val des Eersten Mensche gevonden te hebben: Terwijl noch Moses noch geen' van de H. Boeken, van een andere Val der Engelen reppen, uyt wien het deeze Schrijvers met eenige Geloofbaarheyd zouden genoomen hebben. En wat de Bezeetene belangd, uyt wien in d'Euangelize Historie de Duyvel Uytgeworpen word; het behoord alle opmerkende Verstanden die haar Vijf Zinnen meester zijn, niet onbekend te zijn, dat zulken Uytwerpen geenzinds van een Duyvel Zatan te agten zy, noch ook als zoodaanig nergens genoemd staat; maar dat het Dæmons geweest zijn, door welke d'Oude niet anders dan de Quaade Neygingen verstonden, door welke zommige Menschen door Dwaaling in de Dierelijke Geesten, ontsteld waaren; en desweegen naa de Quaade uytwerkingen, Booze Geesten genoemd wierden: En hy moet heel weynig in de Joodse Zaaken van die Tijd ervaaren zijn, die niet en weet dat de Joden alle Quaade Behebtheeden, en Neygingen tot Vuyle en Onmaatige dingen, gewoon waaren, een DUYVEL, of DEMON te noemen. Gelijk dan ook de Demons, de Goden, en Ziel-Geesten, der Helden en Baals &c. heel groote Gemeenschap in Naam en Bygeloove hadden; en te-mets ook Goden voor Duyvelen en Duyvelen voor Goden genoomen en zoo Vertaald worden als te zien is, daar Paulus van 't Afgoden-Offer, en de Taafelen der Duyvelen spreekt, 1 Kor. 10:20, 21. En Lukas zoo Act. 17:18. Demons voor Nieuwe of Vreemde Goden neemd, gelijk in onze Overzettinge te zien is. En zoo is ook BEELZEBUL geen Oversten der Duyvelen geweest, die een Rijk in de Hell had; maar een Afgod der Filistijnen te Ekron; die als al-de rest der Verzierde Vraagbaaken door Schelmze Paapen, Godspraaken gaf. En daar zijn thans weynig Geleerde Mannen ofze zijn van dat Oordeel. Doch daar was by de Booze Joden van die Tijd, niet gemeenders als yemand die teegens haar wat Ongemeens Leerde en op haar Zeer raakte, een Duyvel Demon te noemen, of te zeggen dat hy Bezeeten was, en de Duyvel had, als te zien is Joh. 8:48, 52. en 10:20. En om dat ook de Dulle Menschen, Maanzieke en andere met de Vallende Ziekte gequeld, alzinds scheenen in kragten, Beweeging, Eeten, Drinken, Vasten, 't Verdraagen van Ongemak en Bezeering, van een andere Natuure te zijn, Schreeven zy zulx aan een Demon toe; die dan naa de verscheyde uytwerkingen met verscheyde Bynaamen Gedoopt wierden; zoo datmen desweegen Leest van Booze Geesten; Geesten der Krankheyd, Onreyne Geesten, Stomme Geesten, Waarzeggende Geesten &c. En zoo zijn voorts ook allerhande quaade Toeëygeningen, een Grondvest geworden, waar op men de Duyvel in Naavolging der Duyvel-Dienende Indiaanen; zoo Verschrikkelijk heeft beginnen af-te Schilderen: Zoo datmen hem niet zelden met Hoorens, met Vlerken van een Nagt-Voogel, Ezels-Ooren, Scherpe Klaauwen, Boks-Voeten, Slange-Steert, en een Satyrsbakkes Verbeeld ziet. Nogtans hebben wy in al deeze dingen bezorgd, Dat de Waanwijze Kommer-Zielen, gerust gesteld zijn; als die niet Ongewoon zijn, al strax over dusken Verschikking der Oude Ploojen, met Laster-Zieke Schendnaamen uyt te vallen; en by gebrek van kragtig Bewijs voor haaren Gewaanden Duyvel; een Haagelbuy van Godslasterlijke Naamstreepen te-gaar te hoopen, op datze elk wijs-maakten, hoe veel regt zy in Voorkoop meenen te hebben, zig over dusken Duyvel-Schennis in haaren Heyligen Yver te wreeken: En zelden naalaatig zijn te zeggen, Dat zoo Jesus geen Duyvelen Uytgedreeven heeft; de Agting van zijn Goddelijke Wonderen t'eenemaal aan Duygen gesmeeten, en de klaare Taal van hem tot de Bezeetene en Booze Geesten ge-

sproo-

ſprooken, Gewraakt word. Doch zy Dwaalen zeer die alzoo Gezind zijn, niet weetende de Schriften noch de kragt Gods; Gemerkt dit alles door ons Gevoelen, dat de Duyvel hier over al uytſluyt, veel kragtdaadiger beweezen word, dan of wy naa d'Oude Dwaaling hem over-al in 't Spel bragten. Waar toe wy zulke Leezers wenſchen te ontmoeten, die het aan geen Kalmte des Gemoeds haaperd, om haar Voor-ingenoomen Voor-Oordeel een Weynig ter Zijden te zetten; op dat het Nieuw-ingeworpen Zaad ruymte en Aardgrond vind, een weynig Wortel te ſchieten en alzoo ſtand te houden. De zulke zullen onzes-agtens ook in ſtaat gebragt zijn, om heel het Geloof aan de Oude Oraakelen, of Heydenze Duyvelſpraaken, te zien aan Duygen vallen, en in loutere Verzierzelen van Schelmze Paapen Omgekeerd; als Voorwendzelen der Leugenen, die zelfs de Schranderſte onder de Heydenen opentlijk Beſpot, en naaderhand door 't Invoeren van de Leere des Euangeliums naader Ontdekt en zoo de Mond Geſtopt zijn. Zoo dat nergens meer Godſpraaken dan by zommige Indiaanen gevonden worden; ten zy miſſchien elders noch by de Roomſe in haar Beelden der Heyligen; die Geweend, Gelachhen en Geſprooken hebben. Doch nu meenen wy alzulke Droomen uytgewiſcht te hebben: En alle Magt des Duyvels, Tooverye, Spook, Waarzeggerye en Bezeetenheyd, zoodaanig Ingetoomd en aan den Band geleyd te hebben; dat de Oude Gewaande Slang-Duyvel niet eens zijn Steert meer zal konnen roeren; veel-min zijn Vermorzelde Kop uyt het Stof verheffen; ten zy miſſchien in zulke, alwaar de Zatan der quaade Begeerte zijn Troon Geveſtigd houd; en daagelijx door Agtelooze Teegenſtand zijn Roll ſpeeld. Van de Leere der Duyvelen en Demons, zijn wy al verder tot der Egiptenaaren Beſcherm-Goden en Middelaars overgegaan, om datze in de Oude Godwarring by-naa van een Geſlagte zijn. En zoo hebben wy aldaar ook niet Donkerlijk konnen zien, uyt welk-een Drek-Godiſe Modderpoel de Rooms-Gezinde haare Heyligen en Patroonen over Landen, Steeden, Volken, Handwerken, Ziekten en Gebreeken, in de Kerke hebben Opgeviſcht: En met Roode Merkletteren in de Maand-Wijzers uytgedrukt, op dat elk zijn Dag ter gezetter Tijd mag Gevierd worden. Waar toe, op dat we den Oorſprong veeler aangenoomen Zeeden, (die ook de Dwaalzieke Joden Bekroopen hebben;) te-bet uyt de Oude Egiptize Voetſpeuren zaagen Opgeklaard, geenzinds Ondienſtig konden agten d'Egiptiſe Prieſters, Tempelgebouwen, Feeſtdaagen, Omgangen, Kerklampen, Jaarreekeningen en diergelijke, aan den Rey te brengen; naadien ook veel van die Gewoonten, den Joden veel-eer door Miswennis aangekleeft, dan uyt de Wet van Moſes aangenoomen zijn. Want gelijk d'Egiptenaaren van Ouds een eygen en Eenkennig Volk waaren, dat Afgezonderd, geen gemeenſchap met andere Volken Zeeden maakte, alzoo heeft ook die Laatdunkendheyd den Joden zoo-zeer Bekroopen, Dat zy van de Markten, en Openbaare Omgang der Menſchen t' Huys koomende, haar pleegen te Waſſchen; waanende Verontreynigd te zijn, weegens de Heydenen die omtrent de Koophallen Swierden, en de Zoomen van haar Kleederen hadden aangeraakt. Hoedaanige Viezigheeden zy beneffens het Ontijdig Spoelen en Waſſchen van haare Vaaten en Drinkbeekers hadden aangenoomen te doen, gelijk haar de Zaligmaaker Verwijt, Marc. 7:4. En op dat heel de Betragting deezer Egiptize zaaken, een nuttig Voorbereydzel tot ons Derde Deel verſtrekte (in welk wy de Kinderen Iſraëls onder Twee Nieuwe Koningen van Egipten zullen Dienſtbaar en Onderdrukt vinden;) alzoo hebben wy tot Affcheyd van d'Egiptize zaaken, ook derzelver Steeden, Woonhuyzen en Vaartuygen bezien, dewijl onzen Toeleg zoodaanig geſtrekt lag; dat ons Derde Boek-Deel hier-op met de Voorbereydzelen van Iſraëls Verloſſing door de Hand van Moſes, een aanvang neemen zou: Als den welken in 't aankoomen van Iſraëls ſtrenge Verdrukking en 's Konings Bloedige Plakkaaten, Gebooren en by zeldzaam Toeval door des Konings Dogter aan 't Hof opgevoed; met zijn 80 Jaaren die Groote Verloſſer van Iſraël geworden is; die 't Verſlaafde Volk onder de blijken van veele Teekenen en Wonderen in de Velden Zoans gedaan, naa de Woeſtijne van Arabien Uytgevoerd; en aldaar voor Sinai aan Godt als zijn eygen byzonder Volk door belofte Ondertrouwd, en Wetten Voorgeſchreeven heeft, naa welk zy in 't Bezit van 't Beloofde Land-Kanaans, zouden Leeven. En wy meenen niet dat yemand die ter deugden op deeze Zaamenhang van zaaken let, het vergeefs zal agten alle deeze dingen bygebragt te hebben; of dat wy die moeyte hadden mogen ſpaaren: Naadien wy ons lieten voorſtaan, Dat de Joodſe Oudheeden weegen Iſraëls Veel-Jaarige Vreemdelingſchap in Egiptenland, zoo grooten Gemeenſchap met elkanderen hebben, Dat de Hebreeuwſe zaaken zonder kennis der Egiptiſe bynaa Onverſtaanbaar zijn; gelijk veel Verſchijnzelen den Opmerkenden zullen Grondveſten. Zullende aan onze zijde verder op zijn Beloop laaten, Wat Dank of Voldoeninge wy by 't uytgeeven van heel dit Werkſtuk, ten Voorbaarigſten aanzien zullen in-Oogſten. Want gelijk men ziet, Dat zommige Vrugten in haar Groene Baſt, en eerze door zeekere beleegentheyd aangerijpt zijn; weynig gedaante of Aangenaame Smaak hebben; maar eerſt metter Tijd haar eygen Deugdelijkheyd en Waardije openbaar maaken; even alzoo iſſet te-mets met het Uytgeeven van Boeken geleegen; die van weegen yemands gering Perzoon, of de Eenvoudige Toeſtel waar inze voor den Dag koomen, worden in den hoek geleyd: Of dat ook wel een Wijswaaner onder 't Gebrom van een Voor-afgaande Wind, de Verdiende Lof ſchijnd te konnen Overſnoeven: Waar teegen nogtans elk Wijs en beſcheyden Menſch behoord te weeten, Dat d'Ervaarenis niet zelden teegen zulke Schoolſtamperijen leyd aangekant, en een anderen uytſlag genoomen heeft, die 'er veele Beſchaamde. Want ſchoon zelf Homerus by zijn Leeven, zoo weynig Geagt was, dat de Stadt Kuma hem weygerde yts tot zijn Onderhoud te geeven; hebben nogtans naaderhand Zeeven Steeden in Griekenland Getwiſt wie d'Eer zou hebben ſlegts zijn Dood-Gebeente te bewaaren. En gelijk de treffelijken Epictetus maar een Slaaf van Neroôs Hooveling Epaphroditus was; is egter zijn Steene Lamp by welk hy plagt te Studeeren, voor dry Duyzend Dragmen Verkogt. Dus ziet men dat de Filoſoof Chilon, zeer wel vermaand, dat men een Menſche allerzeekerſt te Oordeelen heeft, aan 't geen dat hy Doet; dewijl het uytterlijk aanzien veel te Glibberig is, om naa de Leſſe van de Zaligmaaker een Regtmaatig Oordeel te vellen, Joan. 7:24. En daarom, zoo wy yts by onze Gunſtelingen verdiend hebben, of hier naa in rijper-tijd gegund worden; het zal ons door een Laſter-Tong niet ontnoomen worden. En ſchoon 't zoo gebeurde, zal 't ons egter niet vreemd ſchijnen; naadien ons d'Exempelen kennelijk leeren, dat niemand ooyt door Neerſtigheyd te booven gekoomen is; dat hy ook niet de Tong-Slaagen van zommige is Onderdaanig gemaakt: Dewijl wy zien dat zelfs de Grootſte en aller Doorlugtigſte Mannen, over de minſte Gebreeken der Natuur of Miswennis haarer

aange-

aangenoome Zeeden, het Uytgabberen der Wangunstige Albedillers niet hebben konnen ontduyken; op datze haar Goeden Naam, Wijsheyd, Geleerdheyd en andere Deugden des Mannelijken Gemoeds, met Vieze-vaazen beswalken mogten. Dus Bestraften de Lacedemoniers dat Lykurgus met Hangenden Hoofde ging; en die van Atheenen, Dat Simonides al-te Luyde sprak; in Sokrates dat hy onder 't Spreeken zijn Vingeren uytrekte en by zijn Haayren trok. De Thebaanen zeyden dat Panikulus te veel Spoog: De Romeynen beschuldigden Scipio dat hy onder 't Slaapen te sterk Ronkte. Die van Utika staaken Kato de Guyg naa, om dat hy met vollen Monde At. Pompejus Wangunstelingen zeyden dat hy zijn Handen dikmaal Wreef. Die van Karthago spraaken Hannibal tot Schande, Dat hem de Kleederen wat Ongegord aan 't Lijf hingen; en zoo is ook het Slegt Habijt van Julius Cæsar den Syllanen in de weg geweest. Plato wierd betigt van Gierigheyd; Cicero van Spijtigheyd, Homerus van Ydelmondigheyd; Alexander van Heevigheyd; Demetrius van Onzuyverheyd; Trajanus van Gulzigheyd. En zoo zijn andere weederom over wat anders met de Schimp-Vinger naagewezen: En zijn zulx wel zoo veel te meer onderhaavig geworden, alsse booven andere in Deugd en Aanzien uytstaaken; gelijk de hooge Toorenspitzen over-al 't eerst in 't Oog loopen; en al van verre met de Vinger konnen aangeweezen worden; terwijl ook een Neederigen en Vergeeten Burger hier aan wel ligt een Deelgenoot word, by-aldien hy bestaat het Hoofd uyt het Geringe Stoff op-te beuren en zijn Talent op Woeker te leggen, en d'Overwinst aan 't Gemeenebest te grabbel werpt. Onder-en-tussen heeft ons Plutarchus geleerd, Wat wy aan die zullen antwoorden, welke ons meenen te Veragten, om datwe in een Laage Staat Leeven: Te weeten, wy zullen haar aanzeggen, Dat onzen staat zeer Eerlijk en ons Leeven Gelukkig is, om datwe niet en gaan Beedelen, noch geen Zakke-Draagers zijn; en de Kost niet met Pluymstrijken noch Tafel-Schuymen winnen. Indien het Seneka dan wel geraaden heeft, als hy zeyd; Dat de woorden die yemand spreekt, een Afbeelding van zijn Geest zijn; en de Zaligmaaker gewild heeft, dat men elke Boom aan zijne Vrugt bekennen zal; zoo willen wy dat dit teegenwoordig Werk voor een blijk van onze Beminnelijke Beezigheyd mag opgenoomen worden; naadien het niet Onnaatuurlijk is, dat elk Mensch zulken Oeffening en Weetenschap 't meest bemind, waar toe hy in hem zelven de grootste Neyging vind: Welk verschijnzel zoo kennelijk in de Natuure der Menschen doorstraald, dat het zelfs niet in de Groote Mannen, door Opvoedinge, noch door Aadelijke noch slegte Geboorte is konnen Verdonkerd, noch Verleest worden; zoo dat mender zeldzaame Getuygenissen van by de Histori-Schrijvers vind aangeteekend. In deezer voegen zeydmen dat Romulus groote neyging tot het Steenhouwen had; en dat Numa Pompilius een byzondere Eerbied voor 't Priester-Ampt droeg. Æmilius beminde de Zeevaarende, en Kamillus de Jaagers. Cæsar was den Goudsmeeden geneegen; en Scipio den Kapiteynen. Augustus hield veel van de Balslaagers; doch Meçenas was den Geleerden over-al gunstig. Agrippa beminde de Tooneel-Speelders; Anthonius de Orateuren, en Kaligula de Pluymstrijkers. Tyberius hield de Koppeldraaysters aan de Hand, en Drusius de Guychelaars. Nero had behaagen in de Swaard-Danssers; Klaudius beminde de Histori-Schrijvers. Sylla was de Waapenmaakers geneegen; Marius de Beeldsnijders, Vespasianus den Schilders; Titus de Zangmeesters; Domitianus de Boogschutters; en Markus Aurelius hield den Filozoofen ruym zoo zeer in-agting als Kommodus de Schermers: En zoo hebben andere door gelijkheyd van d'heymelike neyging des Gemoeds, weederom andere Beezigheeden bemind. Waar in den Kristenen alleen betaamd door de Reedelijke Goedheyd, en 't uytdrukzel van Gods Gebod, omtrent de overmaat zig te laaten bepaalen; en voor-al ook die Neygingen in-te toomen die haar gantze uytloop in 't Onbetaamelijke hebben. Doch hier Breedspraakig te zeggen, hoe zeldzaam het ons in deezen gegaan is, zou misschien de grootste Welvoegzaamheyd niet hebben; en zijn derhalven veel-eer Gezind onzen bescheyden Lezer met een Woord te zeggen; Dat het zou konnen gebeuren, Dat wy onder verlenging van Leef-Jaaren noch 't een en 't ander van dusken Stoff aan den Dag bragten, Dat onze Landaard niet heel Onaangenaam zal zijn. En 't waare moogelijk reeds op een Loffelijke wijs geschied, zoo Godt had believen te verhoeden dat ons de hulpzaame Hand van die niet Schandelijk verlaahad, die zulx Natuur-en eygen belangshalven Verschuldigd stonden; en wy gemeend hadden ons met het alderzeekerste Vertrouwen, op te moeten verlaaten. Doch gelijk het niet buyten Gods gewoonte is, zijn kragt in den Swakken te volbrengen, en te helpen als alle hulp van-verre staat, alzoo heeft buyten twijffel die Groote Daglooner ons door dat alles willen Verpligten, hem alleen de Eere te geeven: Op dat wy, die in al-zulk Vertrouwen ons Ligt hebben laaten Ligten voor de Menschen, eenmaal moogen Zalig genoemd worden door zijn Genaade. En dit gezeyd hebbende, willen wy ons Tweede Boek-Deel en te gelijk ons zelven des Godtvrugtigen Leezers Goede gunste aanbevoolen laaten, die wy naa Wensch van Geluk en Zaligheyd, alleen met deeze Gulhertige Betuyging willen affcheyd geeven, Dat wy aan hem en alle onze Bescheyde Leezers zijn en blijven,

Haar allen Volveerdige Dienaar

WILHELMUS GOEREE.

OF

HISTORIE

DER

HEBREEUWSE KERKE

TWEEDE DEEL.

Vervattende de Zaaken onder

D'ISRAELITEN

VOORGEVALLEN,

Geduurende haar Vreemdelingſchap

IN EGYPTEN.

EERSTE HOOFDSTUK.

Kort Inhoud deeses Hoofdstuks.

AT *het* Leevens-bedrijf van Joſef, *Groot* Ligt *aan de* Hiſtorie der Hebreeuwſe Kerke geeft. Josef XVII Jaaren oud, Weyd de Kudde *onder de* Zonen van zijn Vaders Bywijven; *en brengd haar* Quaad Gerugte aan de Vader over; *die hem* meer dan al d'andere Zonen Bemind, *en zulx al-te aanſtootelijk laat blijken*, door 't maaken *van een* Veelverwigen Rok. *Van wat* Misdaad *Joſef zijn Broeders* verklaagd, *en ofze haar aan* Struykrooverye *hadden ſchuldig gemaakt*? Joſef *hier over Verdagt geworden, raakt* weegen zijn Droomen in den Haat; *die niet dan* Heerſchappye over zijn Broeders *ſcheenen te* voorſpellen; *zoo datze hem deſweegen* Beſpotten *en Een* Meeſter-Droomer noemen: Jaa ook van zijn Vader daar over Beſtraft word. Joſefs Droomen *verhaald*; *en door* 't Gezigt *van* Schooven, Sterren, *en* Zon *en* Maan, *van kragtige* Zin-aanduyding *bevonden*. In wat meeninge Jakob, de Moeder van Joſef, (*die reeds Geſtorven was*) *als* de Maan, *in zijn* Droom *heeft konnen aanmerken*? Joſef *tot de Broeders naa* Sichem *gezonden*, *vindze te* Dothan; *daarze op zijn aankomſt*, *hem* Beſpotten *en* Bloed-Raad houden, om hem van-kant te helpen, *en alzoo* de Vervullinge *van zijne* Droomen *uyt-te wiſſen*; *met een fraaye reeden van* Gregorius *daar over*. Joſefs *Leeven* van Ruben verſchoond, *en om wat Reeden geraaden hem* in een Put te ſmijten; *Dat zy naa* 't uytſchudden van zijn Veelverwigen Rok *volvoeren*, *en die* vuyle Daad, met een Leevendig Lijk-Maal beſluyten. *Een* Reyſgezelſchap *van* Iſmaëlitize *en* Midianitize Arabiers, *met* Speceryen, Balzem *en* Myrrhe, *uyt* Gilead *hier voor-by trekkende*, *word* Joſef *door den raad van* Juda, *uyt den* Put *opgehaald*, *en aan deeze* Kooplieden *als een* Slaaf, *voor* XX Zilverlingen verkogt. *Wat* Volkeren *dit waaren*, *en met welke* Speceryen *zy haare* Kemelen gelaaden hadden? *De verſcheyde meeningen over den* Prijs, *voor welke* Joſef Verkogt is, *naader onderzogt*; *en de Vertaalinge der* LXX Overzetters, (*die'er* Goude Penningen *van maaken*) *verworpen*. Joſefs Rok in Bokken-Bloed gedoopt, *word de* Vader Jakob *bedrieglijk in de hand geſtopt*: *Die daar uyt zijnen Zone* Verſlonden *agt*; *en zijn Ontijdige* Dood, *met* groote Rouwklaage *betreurd*. *De* Zaamenſweeringe *der Broeders over* 't verſwijgen *van dit* Schelmſtuk, *van de* Joden *verzierd*. *Hoe* Jakob *zeyd*, Tot zijnen Zone in het Graf te zullen neederdaalen; *daar hy geloofde*, *Dat hy* Verſlonden *en van een* Wild Dier opgegeeten was. *Wat men door 't Hebreeuwſe woord* Scheol, *te verſtaan heeft*, *dat hier* Graf, *en zomtijds* Helle *vertaald word*. Staat des Doods, *zeer gemeen* Graf *en* Helle *genoemd*; *en dat alle* Dooden, *geagt worden* in 't Graf *te zijn*, *ſchoon* niet Begraaven. Kriſtus Neederdaalen ter Hellen, *wanneer eerſt als* Een Artikel, *in 't* Formulier des Geloofs *geraakt*; *en hoe van de* Ooſterze *en* Weſterze Kerken *opgenoomen*, *en noch* in geſchil *ſtaat*. Joſef *van de* Arabize Kooplieden *in Egipten gebragt*, *word aan* een Egiptis Man Verkogt, Potiphar *genaamd*, *die een* Over-

ſten van des Koninks Trouwanten was. In wat zin deeze Potiphar by voornaame Overzetters, Een Geſneeden of Gelubden genoemd word. Van wat Dienſt-gebruyk de Gelubde aan de Hooven der Koningen waaren; en hoe daar van de Naam van Geſneedene, aan alle Hoovelingen en Kamerdienaars gemeen geworden is, ſchoonze niet Geſneeden waaren. Vaatze verklaaringe der Joden; en misſlag der Oude Latijnze Overzetters, omtrent de Perzoon van Potiphar beſpeurd, die een Getrouwd Man was. Wat Ampt Potiphar bediende; en hoe van zommige voor Een Slagter, Een, Kok, Een Opperſchout of een Hoofdman van des Konings Lijfgarde gehouden. Joſef als een Slaaf in 't Huys van Potiphar, raakt in de Gunſte van zijn Heer, en krijgd heel 't Beſtuur van zijn Huys in handen, behalven de Bezorging van zijn 's Heeren Brood; en wat daar van de Oorzaak was. Vieze meeninge der Joden, die door Brood, d'Onthoudinge van Potiphars Wijf verſtaan. Joſefs Vryheyd, als een Voorſpel zijner Verheffinge aangemerkt; met een fraaye waarneeminge van Filo daar over. Potiphars Wijf op de Schoone geſtalte van Joſef verſlingerd, wil van hem Beſlaapen zijn: Leyd hem daar toe Laagen; maar van Joſef als een Doodelijke Miſdaad, ſtreng Geweygerd, neemdze een Dag waar, op welke zy hem by de Mantel grijpt; dien hy veel liever in de brand laat, als zijn Onbevlekte Kuysheyd, in de Bluskolk van haare geyle Min te dompelen. Klugtig verhaal des Alkorans, waar in d'Onkuyſſe Minneluſt van dit Wijf, door de Schoonheyd van Joſef verſchoond word. Joſefs Kuysheyd van Chryſoſtomus gepreezen en hoog opgeheurd; die daar in van Ambroſius agtervolgd word. Voorbeelden van Mannelijke Kuysheyd onder de Heydenen. Joſef van Potiphars Wijf, over zijn geweygerde Byſlaap gehaat; word valſchelijk van Vrouwen-kragt aangeklaagd, en van Potiphar in de Gevangenis geſmeeten. In wat Zin d'H. Schrift, d'Onkuyſſe Byſlaap, dikwils Speelen en Beſpotten noemd. Fraaye bedenking van Chryſoſtomus over Joſefs Onſchuldige Gevangenis. Joſef in de Gevangenis van zijn Boeyen ontſlaakt, en in de Gunſt van den Cipier geraakt; met een fraaye aanmerking van Ambroſius daar over. Klugtig verhaal uyt den Alkoran, aangaande de gewaande Ontugt van Joſef omtrent Potiphars Wijf bedreeven. Joſefs groote Geeſt, door de Droomen van twee Gevangen Hoovelingen, openbaar geworden. Hoedaanige Hofdienaaren men door den Overſten Schenker en Bakker verſtaan moet, en om welke Miſdaad zy in de Gevangenis geworpen waaren: met een ſtoute giſſinge der Joden daar omtrent. De Droomen van den Schenker en den Bakker, worden verhaald; en wat Geſchil de Overzetters daar in hebben. Joſef Voorzeyd des Schenkers Herſtellinge, en Eyſt dat hy ook zijner Verloſſinge gedenken zal. Hoe JOSEF voor de Gaave der Goddelijke Voorzegging, heeft konnen Belooning eyſſen? Met een vieze Bedenking van Jarchius daar over. Des Bakkers Droom verklaard, en op zijn Verheffinge aan de Galg geduyd: Als meede, Hoe beyde Voorſpellingen, op den Dag van Faraos Geboorte-viering waar geworden zijn. Geboorte-vermaaning, waarom van zommige Kerk-Leeraars Verbooden. Wie deeze Farao, onder d'Egiptize Koningen met Naamen geweeſt zy? Joſef van den herſtelden Schenker, twee Jaaren lang vergeeten; en hoe zulx tot roem van Joſefs Verheffinge en oeffeninge van zijn Geduld uytviel. Farao Droomd twee Droomen, die hem bekommeren: Ziet in zijn eerſten Droom, Zeeven Vette Koeyen uyt de Nyl-ſtroom opkoomen, die van even zoo veel Maagere Koeyen, opgegeeten en verteerd worden. Grasweyde aan de Nyl-Oevers, en de Leelijkheyd der Magere Koeyen verder naagedagt. Nylwater maakt de Koeyen Dragtbaar en Welvaarend. Faraos Droom der Volle, en der Verzengde Aaren verhaald; en waarom met die der Koeyen van eenerley Beduydinge? Kooren-Aaren by Griecken en Romeynen, een Zinteeken van Vrugtbaarheyd, Voorzienigheyd en Bezorginge ván Voorraad gehonden. Egiptize Wijzen en Tooveraars voor Farao geroepen, konnen zijn Droomen niet Verklaaren. Wat men hier door Tooveraars verſtaan moet; en dat het geenzinds zulke waaren, die met de Duyvel omgingen; hoedaanige nooyt geweeſt zijn. Farao om den Uytleg van zijn Droom verleegen, word den Schenker aan JOSEF gedagtig; die hy den Konink aanmeld; zoo dat hy uyt de Gevangenis opgehaald, en naa 's Lands wyze en d'Egiptize Hof-Staat, Beſchooren en Verkleed voor Farao gebragt word; Die hem met allern den Uytleg zijner Droomen van Gods-weegen toezeyd, maar ook de Gedroomde Koeyen en Kooren-Aaren; hem van Zeeven Vrugtbaare, en zoo veel Onvrugtbaare Jaaren verklaard: In welke laatſte, groot Gebrek aan Brood zou zijn. De Natuurlijke eygenſchappen deezer Zinbeeldelijke voorbeduydingen, uyt d'Oudheyd en Land-aard van Egipten, naageſpoord en opgehelderd. Wonderdaad in de agtervolging van gelijk Getal, Vrugtbaare en Onvrugtbaare Jaaren aangemerkt. JOSEF van de Hiſtori-Schrijver Juſtinus gepreezen; en in andere Getuygeniſſen der Heydenen gedagt. Joſef verklaard niet alleen de Droomen en watter Aanſtaande was; maar geeft ook heylzaame Raad tot Behoud des Rijx en Gemeenebeſt des Volks. Voorzienigheyd een groote Gaave der Vorſten. Joſefs voorſlag van de Opzaameling van een Vijfde-deel des Inkoomens voor den Koning, van Tyrannye vry-geſprooken. Dat Joſefs Oogmerk in deeze Raadgeeving niet en was, 't Bewind zelfs in handen te krijgen. JOSEF om

zijn

zijn uytmuntende Geest, *alleen waardig geagt; de* Tweede in 't Rijk, *en algemeen* Landbezorger *te zijn. Eenige* byzondere dingen *die by de* Joden *over* Josef *aangeteekend staan: Met yts* van de Tijd, *die deeze Jongeling, in Gevangenschap versleeten heeft.* &c.

NU wy gezien hebben, Dat het Huysgezin van de Groote Vader JAKOB, met XII Zonen Gezegend is, en 't Zaad Abrahams door die zelve Vrugtbaare Stammen, als met zoo veel steevige Zuylen onderschraagd staat; Lust ons t' Ontvouwen, door welk-een Schiklot des Hemels, de Godvrugtige Man ten laatsten, met al die aangewonne Zielen, naar Egiptenland afgezakt, en aldaar onder veelerley wisselvalligheeden, het restant van een Vierhonderd-Jaarige *Vreemdelingschap*, in der zelver Naakoomelingen voldiend, en zy de Roem-rugtige Naam van KINDEREN ISRAELS, over de gantze Aarde hebben uytgebreyd. En gelijk het gantze Leevens-bedrijf van den Zone Josef, door zijn wonderbaare Verheffinge aan 't Hof des Konings van Egipten, daar toe den Eersten Steen geleyd heeft; staat de beurt aan ons, die gantze Historie, welke Moses verwaardigt, zoo breedspraakig te verhaalen, hier op de rye te zetten; als die voorzeeker onze neerstige Beschouwinge wel tiendobbel waardig is: En de Joden ook van weegen deeze aanmerkelijkheyd; haar IXde PARASCHA of *Sabbath-leezinge der Wet*, met Genesis XXXVII beginnen, alwaar de Historie van Josef haar aanvang neemd. Voorwaar, Moses schijnd twee hoogdraavende reden gehad te hebben, om de Historie van Josef, door een omstandig Verhaal aan 't geheugen op-te Offeren; te weeten, Op dat hy hem in de eerste rang, tot een doorlugtig Voorbeeld van Godvrugtigheyd, Kuysheyd, Voorzigtigheyd en Zagtmoedigheyd stelde: En daar naar, Om dat al 't geeȇn zijn Perzoon, en door Hem, heel Egiptenland, en zijn Vaderlijk Stam-Huys overgekoomen is, geleegentheyd verschaft heeft, tot de vermaarde Aftogt van Jakob uyt Kanaan naar Egipten, met d'Inwooninge van zijne Naakoomelingen aldaar, tot aan derzelver Glori-rijke Uytgang; als wanneer Israël reeds in ontelbaare meenigte uyt-gedeegen was: Zonder welk de Historie der Israëlitize Kerke, t' eenemaal Gebrekkig, en Onverstaanbaar zou gebleeven zijn.

Het Stam-Huys van Jakob door XII. Zonen onderschraagd.

d'Historie van Josef de grondvest van Israëls inwooninge in Egipten.

't Leeven van Josef geeft ligt aan de Historie der Israëlitize Kerke.

Als dan Josef uyt de Moeder Rachel Gebooren, tot een Jongeling van *Zeventien Jaaren* opgewassen, vast de Kudden onder de Broederen gaa-sloeg; en daagelijks met de Zonen van zijn Vaders Bywijven, Bilha en Zilpa, verkeerde, is 't gebeurd, Dat hy door het aanbrengen van *Een Quaad Gerugte* aan zijn Vader, (die hem booven-al zijne Kinderen lief had, om dat hy *Den Zone van zijn Ouderdom was*,) hem zelven den Haat van al zijn Broeders, op den hals schon, Gen. 37: 2, 3. Waar in wy dan ligt ontwaar worden, Dat alhoewel Josef van zijn Vader zeer Bemind was, hy nogtans niet in enkele Weelde en vadzige Leedigheyd was opgebragt; maar al van zijn Eerste Jeugd aan, neffens zijne Broederen, veel-meer het Vaderlijk Vee wel noeste gaa-geslaagen; als zijn tijd in 's Moeders Keuken, en aan 't Hoekje van den Haard versleeten had. Van hoedaanige Keuken-klouwers, d'Aadelijke Huys-Vaders al van ouds, weynig verwagtinge hadden; gelijk ons Juvenalis in zijn XIVde Schimpdigt aardig heeft afgeschilderd;

Josef een Jongeling van 17. Jaaren, Weyd de Kudde zijns Vaders en raakt in den Haat van al zijn Broeders.

Van zulken Jongeling *staat niet veel goeds te hôôpen*,
Die aan zijn Vaders Haard, in Lekkerny verzoopen;
Geleerd heeft in Wat Zop de Prikke swemmen moet;
Wat Zouße Lysteren, en Vinken smaaken doet,.
Een Bende Predikers en zal hem die gebreeken,
Die Keuken-Ketterye *nooyt uyt den hoofde preeken*;
Nooyt zal hy Avondmaal aanregten naar de maat,
Die tot zijn Zeeven Jaar dus Vet te weyde gaat.

En zoo paſt hier dan ook deêze Spreuke;

Zegt my by wien Gy hebd verkeerd;
Zoo heb ik uwen Aard geleerd.

Als meede die, die den Jongelingen Prijſt, welke geleerd hebben; *Met haare Handen te Arbeyden 't geene Goed is.* Gelijk den Apoſtel onder afmaaninge van Steelen en Rooven vermaand, Efeſ. 4: 28.

Die een Ambagt heeft geleerd;
Krijgt de Koſt, waar hy verkeerd.

Wat hy voor een Quaad Gerugte van zijn Broeders aan de Vader heeft overgebrieft.

Maar gelijk de Vader Jakob, deezen Zone, tot hier aan-toe, 17 volle Jaaren, in de Vee-weydinge had opgevoed; alzoo heeft Joſef inſgelijks zijn Ouden Vader naaderhand in Egipten, 17 Jaaren onderhouden; als te-zien is Gen. 47:28,12. Wat men nu door dat *Quaad Gerugte* verſtaan moet, Dat de Jongeling van zijn Broeders aan de Vader overbragt, ſchijnd de moeyte weerdig dat men 't naaſpoord; dewijl daar over zoo wel Verſchil by d' Uytleggers, als by d' Overzetters gevonden word. De LXX en de Gemeene Latijnze Overzetters, noemen 't *Een quaade Daad.* En d' Arabize Text, *Een allerſnoodſte Verſoeijnge.* Doch het grondwoord beteekend eygentlijk, *Een Gedruyſch, Gerugte*, of miſſchien beeter, *Een Naſpraake*, gelijk het Jerem. 20: 10. en Ezech. 36: 3. van veele Overzetters genoomen word. Waar van daan dan ook דבה *Gemurmel*, Een BEER, דוב genoemd is, gelijk de Taalgeleerde hier aanmerken: By-aldien anders de Geleerde Bochartus het woord דוב, niet veelbeter afleyd van het Arabize woord דבב, *Een Hayr-agtig Aangeſigte hebben*, het welke alle Beêren gemeen is. Maar het geene te verwonderen is, is dit, Dat de Griekze Overzetters de zaamenhang der reden; (*Ende Joſef bragt haar Quaad Gerugte tot haaren Vader*) in een teegenſtrijdigen zin leezen; *Zy hebben aangebragt*; naamelijk, *De Broeders van Joſef, tot haaren Vader.* En Aquila heeft het meede zoodaanig Vertaald, Dat de zin is; *Zy hebben een Quaad Gerugte van Joſef tot haaren Vader overgebragt.* Inſgelijks hebben Chryſoſtomus, Theodoretus, Iſiodorus van Peluſioten met andere, deeze Text zoodaanig verklaard; Dat niet Joſef zijn Broeders, maar de Broeders, Joſef by haaren Vader van eenig Quaad Gedrag verklikt hebben, op datze over hem, een haatelijk Geſchil berokkenden. En alhoewel de Hebreeuwſe waarheyd duydelijk zeyd; *Dat Joſef haar Quaad Gerugte by haaren Vader heeft aangebragt:* En de *Targum* van Onkelos, met de Samaritaanze en Syrize Bybel, die ligtvoerige zin ook hebben uytgedrukt; heeft nogtans Iſaakus Voſſius, de Griekze Overzettinge, waar van hy een dapper Voorvegter is, hier meede zoeken te beſchermen, Dat het geenzinds waarſchijnelijk is, Dat Joſef een Verklikker van zijn Broeders heeft willen zijn. 't Geên egter niet zeer vaſt en gaat. Om wat reden egter de Broeders by Joſef in 't quaade blaatje ſtonden, of van wat Miſtaſtingen hy haar by zijn Vader beſchuldigd heeft, word van Moſes niet gezeyd. En daarom magmen 't voor ydele droomen houden, als zommige ſtoute Uytleggers onder de Joden, beſtaan aan-te wijzen, Wat hy de Vader van haar heeft overgebrieft: Waartoe dan Jarchius en Aben-Ezra, volgens haar gewoonte, zeer-veel ſchandelijke dingen hebben uyt haar poot gezoogen. 't Is genoeg in d' aanteekening van Moſes te zien, Dat Joſefs Broeders zeekerlijk yts Quaads en Quaalijk-luydende gedaan hadden; en van weegen zulk-een miſdrijf, by de Menſchen in zoodaanig een *Quaad Gerugt* gekoomen waaren, Dat Joſef zig verpligt vond, het zelve, tot voorkoominge van verder Blaame over zijn Stam-Huys, zijnen en haaren Vader te ontdekken. En naar deeze Zingeevinge hebben veel fraaye Uytleggers, *De Quaade Gerugten*, voor *Quaade Werken* en *Handelingen* der Broeders opgenoomen. Doch datze als *Struyk-Roovers* en *Moordenaars* zouden aangeklaagd zijn, als Grootius met zommige Joden meend; daar van rept de Text

Teegenſtrijdige verklaaring zommiger Uytleggers.

Of Jakobs Zonen zig ook als Roovers hebben aangefteld als eertijds d'oude Tente-woonders; pleegen.

Text niet; maar fchijnd op die giffinge te fteunen, Dat zy in het Veld daagelijx de Kudden waarneemende, haar ligtelijk tot Moetwil en Rooverye begeeven hebben: Gelijk eertijds de Bofch-Woonders, daar van niet zeer vies waaren. Maar indien zy haar aan zoo hooggaande Grouwelftukken hadden fchuldig gemaakt, wie zal gelooven, Dat de Godvrugtige Vader Jakob haar desweegen niet wel dapper zou beftraft hebben? Voor de reft kan het Jofef geenzinds voor een Mifdaad aangefchat worden, Dat hy het *Quaad Gerugte* zijnen Vader overgebragt heeft; naardien hy zulx niet en fchijnd uyt quaadaardigheyd des gemoeds, of aan ymand die haar Wangunftig was, maar aan de Vader gedaan heeft, die haar en hem even naa was: Gelijk hy zelfs ook niet *Een Quaat Gerugte* van zijn Broeders maakt, of zogt uyt te ftrooyen; maar alleen kondfchap daar van geeft; op dat hy 't zelve door hulp van zijn Vader voorquam. En zoo ymand hier aan twijffeld, hy aanmerke alleen het verder Gedrag, dat hy met zijn Broeders gehouden heeft, Doe het in zijn magt was, haar Quaade Parten aan hem gefpeeld, wel dapper te vergelden; en 't zal genoeg zijn om ons te verzeekeren, Dat hy geenzinds van zoo Ork-agtige inborft was, dat hy om een Plas-dank by zijn Vader te behaalen, zijner Broederen Goede-Naam heeft zoeken te bekladden: Maar wel, Dat hy zijn Vader van *Yts quaads in haar*, gewaarfchouwd heeft, op dat hy ze mogt verbeeteren. 't Zelve is meede uyt de Daad van Jakob openbaar; die Jofef hier over geenzinds Beftraft heeft; 't Geên dien Vroomen Vader niet zou naagelaaten hebben, by-aldien hy hier in de minfte Ontrouw befpeurd had. Gelijk dan ook de Joden hier geen onvoegzaam Onderfcheyd maaken, tuffen *Eenen die een Quaad Gerugte maakt*, en eenen die *Een Quaad Gerugte verhaald.* Zoo dat het eene gefchied als van een quaaden Aanklaager, die zulx doet uyt een boos-aardig gemoed, onder allerley Valze en leugen-agtige Stoffeerzels; waar van Salomon gedenkt Prov. 10. 18. *Die een Quaad Gerugte voortbrengd, die is Een Zot.* Doch het tweede behoord tot zulk-een, Die met waarheyd een zaake aanbrengd, op dat het Quaad verbeeterd word; het welke Jofef hier gedaan heeft. Maar gelijk dit moogelijk voor de eerfte aanritzeling van den Haat zijner Broederen mag gehouden worden; alzoo heeft men te gelooven, Dat de naafte Oorzaak van haare Nijdigheyd, deeze geweeft is; Dat *Ifraël*, dat is Jakob, *Jofef Lief had, booven alle zijne Zonen; naardien hy hem een Zone des Ouderdoms was.* Dus is dan de bygevoegde Oorzaak, van des Vaders Liefde tot Jofef geweeft, Dat hy hem zoodaanig een Zone was. Dit verklaaren de Joden op verfcheyde manieren in haare Overzettingen; gelijk by Abrabanel te zien is. De *Targum* van Onkelos zeyd; *Dewijl hy hem een Wyzen Zone was*: Even als of hy daarom *Een Zone des Ouderdoms* genoemd wierd; Dat hy een Jongeling zijnde, nogtans *In Verftand Oud was*; dat is, gelijk wy zeggen; Dat hy *Manne-Verftand* had. Op hoedaanigen wijze het ook Abrabanel begreepen heeft, als hy zeyd; *Het is zoo veel te zeggen, Als den Jongen heeft by de Kinderen van Zilpa en Bilha, wel als haars Gelijk geweeft; Doch als hy by zijn Vader was, heeft hy hem een Zone des Ouderdoms geweeft. En dewijl wy genoegzaam uyt de H. Hiftorie ontwaar worden, Dat al zijne handelingen zeer wel naar de geleegentheyd des tijds, en ftand der plaatze gereguleerd waaren; blijkt, Dat hy waarlijk is Wijs geweeft. En daarom heeft hem zijn Vader booven alle zijne Zonen Bemind.* Dit zeyd Abrabanel. En miffchien wel uyt inzigt; Dat inzonderheyd de Wijze en Welgemanierde Zonen, een Cieraad van 't Vaderlijk huys zijn. 't Geên die Aadelijke Huys-Moeder onder de Romeynen ter deugden verftond; welke, wanneer haar van een andere Edel-Vrouwe, eenige koftelijke Juweelen getoond wierden, zoo lange fweeg met yts daar op te zeggen; of insgelijks yts van haar Koftbaarheeden voort-te brengen; tot haare Kinderen uyt de School thuys quaamen; op welke zy met de Vinger wijzende, zeyde; *Ziet daar, Dat zijn mijne Verçierzelen, en Kleynoodjen.*

Wat het oogmerk van Jofef kan geweeft zijn; zijn Broeders te verklaagen.

Jofef is over 't aanklaagen van zijn Broeders niet beftraft.

Onderfcheyd van Quaad-Gerugt Zaajers.

Om wat oorzaaken Jofef by zijn Broeders gehaat was.

Gen. 37: 3.

Jofef hoe en waarom van zijn Vader meer dan d'andere Zonen Bemind.

noodjen. Stellende deeze voortreffelijke Huys-Moeder alzoo haar grootste Schat, in de welgemanierdheyd van haare Kinderen. En dat ook de Schimpdigter Juvenalis, al zulke Vrouwen, die netter op haar Huys, als op de Opvoedinge van haare Kinderen zijn; aardig doorgestreeken heeft, is elders van ons aangeteekend. Maar opdatwe hier niet teffens van Abrabanels gedagten afdwaalen; diend noch gezeyd, Dat moogelijk andere uyt dezelve Synagoge, de toegeneegendheyd des Vaders omtrent Josef, beeter en eenvoudiger dan hy, Verklaaren, alsse zeggen; Dat Jakob zijnen Josef daarom booven d'andere Zonen Beminde; *Om dat hy hem in zijn Ouderdom Gebooren was.* Hoedaanig het Aben-Ezra wil genoomen hebben; dewijl Jakob doe ter-tijd, ruym 't Negentig Jaaren was. Zijnde Josef de laatste der Elf Zonen die hem
Gen. 30:24. in Mesopotamien Gebooren waaren. Hierom dan, Gelijk Jakob, RUBEN genoemd heeft, *Het Beginzel zijner Kragt*: Alzoo zijn ook Josef, en zijn laater Broeder Benjamin, die beyde in 't afneemen van des Vaders Kragten Geteeld waaren, zeer wel-voegzaam, *Zonen des Ouderdoms* genoemd. En hier over heeft men zig minder te verwonderen, als men aanmerkt, Dat dit by-naar in alle Ouderen, als van de Natuure ingeplant is, Datze de Jongste Kinderen, met de grootste geneegentheyd zijn toegedaan. En waarom is dit doch anders het Menschelijk gemoed alzoo ingedrukt? als om dat den Alwijzen stigter der Natuure, genoegzaam voorzien heeft, Dat de teedere Kindsheyd, de Vaderlijke Voorzorge en Bescherminge meerder van nooden heeft. Het geene dan ook de reden is, dat de Chineesen, de Dood van haar Vader, Dry Jaaren lang betreuren; en haaren Rouwe door allerhande droeve gebeerden te kennen geeven: Want zy meenen, Dat haare Ouders in de Dry Jaaren van haar eerste Kindsheyd, de meeste zorg omtrent haare Teederheyd besteed hebben; 't geenze dan hier door willen erkennen. Nogtans moeten wy ons geenzinds wijsmaaken, Dat dit eenige, d'Oorzaak alleen geweest is, dat Jakob zijnen Zone Josef, booven d'andere bemind heeft; dewijl zulx naar de gemeene loop der Menschelijke neyginge gebeurd zijnde; geen byzondere aanteekeninge van Moses schijnd verdiend te hebben. Dus zijnder gewisselijk andere reden by-gekoomen: Naamelijk, Dat hy deezen Zone verkreegen heeft als een Eerstgebooren uyt zijn aller-Bemindste Huysvrouwe Rachel; die hem zoo lange met haare Onvrugtbaarheyd bedroeft had. Ten anderen, heeft Jakob ook meerder Bevalligheyd en Lust in de Zeeden van Josef gehad; als in wien de Deugd der Vroomheyd, en der Mannelijke Dapperheyd, meerder uytblonk. De Vader hier door in 't hert genoopt, heeft de teedere liefde waar meede hy Josef Beminde, niet zoo geheel-en-al in zijnen boezem konnen opgeslooten houden; dat dezelve ook niet in uyterlijke blijken uytgeborsten is; *Zoo dat hy hem een Veelverwigen Rok maakte.* Dat is, als zommige verklaaren, een Rok die uyt verscheyde stukken was, welke van verscheyde Koleuren waaren. En zulx uyt vergelijking van 2 Sam. 13:18. 't geên Kimchius toestemd. De Gemeene Latijnze Overzettinge zet, *Een Gestikten Rok*; 't geên de Lovenze Bybel, *Een Rok van verscheyde Verwen* verduytst heeft. En zoo heeft meede Aben-Ezra. De Grieken Vertaalent, *Een Bonten Rok*, dat is, Een Rok niet met schoon gespikkelde Vellen gevoederd; maar zoo als wy een Rok uyt verscheyde Kleuren, en Banden, *Bont*, dat is, *Veelverwig* zouden noemen. De Syrize Text, schijnd'er *Een Gefraanyden Rok* af-te maaken; of die met Lysten of Boorden uytgeraafeld of benaayd was. Doch de Arabize Vertaalinge zeyd, *Eenen Rok van Zyde.* Hoedaanig het ook Lyranus Verklaard. Jarchius zeyd, Dat het een *Kleed van fijn Linnen was met Hyacinth doormengd; even als den Bonten Rok van Thamar de Zuster van Amnon*, 2 Sam. 13:18. Andere verklaaren het weederom anders. Onder welke het wel zou konnen zijn, Dat het de Grieken en zommige van onze Uytleggers, 't naast geraaden hebben, wanneerze dit Kleed, voor *Een Rok van Deelen* op-neemen, en alzoo Bont, dat is, met Veelverwige Kleuren

Josef is de Eerstgebooren uyt de Beminde Moeder Rachel geweest. Gen. 30: 1, 2, 24.

Word van zijn Vader met een Veelverwigen Rok booven de andere Broeders uytgedost.

Hoedaanigen Kleed dit mag geweest zijn.

ren Geschakeerd. Het zal dan zoodaanigen maakzel geweest zijn, als thans de Stoffen onder ons, met verscheyde Banden, en Bloemwerk daar tussen Geweven worden; die ook te-mets geheel-en-al met groote Dobbel-Steenen, Lijsten en andere Patroon-Werken *Gefigureerd* zijn. Ten zy dan datmen by de beteekenisse van Linnen blijvende, (om dat men twijffeld, en ook niet en blijkt, of de Zijde-Reederye onder dit Volk is in gebruyk geweest) liever Geschilderde *'t Zitzen*, hier door verstaan wilde. Maar naadien hier het woord פסים PASSIM staat, Dat Arias Montanus, *Polymyt* verklaard, en de Grieken POIKILON, dat is, *Verscheyden*, *Meenigvuldig*, of ook *Weerschijn* Vertaalen; schijndmen hier niet zoo-zeer, Een Rok van Fijn Linnen; uyt de Stoffe die Gen. 41:42. שש, *Schez* of *Byssus* genoemd word, te konnen verstaan, noch tot de *'t Zitze* te moogen betrekken; Naardien 't Hebreeuwse woord; ציץ 'T ZITS, eygentlijk Een *Bloeme* beteekend: Gelijk zoo de Goude Plaat aan den Hoed des Hoogen-Priesters genoemd word, Exod, 28:36, in welke beteekenis van *Bloemwerk*, het woord *'t Zitze*, Dat zijn Oostindize Geschilderde Kattoenen, kan af komstig gehouden worden; waar van hier naa. Hoe het daarom mag zijn; dit schijnd egter vast-te staan, Dat Moses van een afgezonderd Kleed spreekt, Dat zoodaanig van de gemeene Dragt der andere Zonen afstak, Dat zijn Broeders zulx tot Voedzel van haar Nydigheyd en Haat ter-hand genoomen hebben. Gelijk dan ook deezen Rok de middel geweest is, Dat zijn Broeders een groove Leugen verzonnen hebben, om haaren Vader te Bedriegen, en te-gelijk haar Misdaad te bedekken: Dewijl hem dusdaanig-een Cierlijken Rok, schoon met Bloed bespat, niet en is konnen Onkundig zijn: Waar toe geen andere zoo wel paste. Dus hebben zommige Joden vergeefs Gedroomd, Dat dit een Priesterlijk Kleed geweest is. En Filo de Jode heeft zig meer Belachhelijk als Prijsselijk aangesteld, als hy uyt Josefs *Veelverwigen Rok*, al Zinspeelende heeft willen leeren; Dat de veelvoudige neerstigheyd des Bedrijfs, met Voorzigtigheyd doormengd, de Kleedinge van een Voortreffelijk Man zijn. In diergelijke ver-gezogten meeninge heeft ook Gregorius gezeyd, Dat een lang Kleed, een uytdrukkinge is, van de Volharding des Weldoens ten eynde-toe. Doch laat ons van die Viezigheeden aflaaten, terwijl 'er geen blijken zijn, Dat de Godvrugtige Vaders dusdaanige dingen hebben in 't zin gehad: Maar de goede Jakob, heeft dit Pronk-Kleed aan zijn Zoon vergund, Op dat hy door zulken Cieraad, zijne byzondere geneegentheyd betuygde. Ook zal hy ongetwijffeld, geenzinds voorzien hebben, Dat de andere Broeders, dat zoo Euvel zouden opneemen; terwijl hy misschien, de Goede Geneegentheyd van zijn Zoons Broeders, naa de zijne af-mat. Maar inden hy zijn byzondere Liefde niet zoo zeer in Josefs uytwendig Kleed uytgelaaten, als wel in zijn Hert verborgen gehouden had, Hy had voorzeeker zijn andere Zonen minder in 't Oog Gequetst, en zijn Geliefd Kind, niet zoo-zeer een prooje van derzelver Afgunst gemaakt. Zoo dat zommige Uytleggers dit op reekening van Jakobs Misverstand hebben aangeschreeven. Want als de rijkelijk-uytgedoste Jongeling hier door alzinds in 't Oog liep; heeft den Haat zoodaanig de overhand op haare Gemoederen genoomen, *Dat zy hem voortaan niet meer* Vreedelijk *konden Toespreeken*, Gen. 37:4. Dat is, niet Toespreeken, *Tot*, of *Ten Vrêede*: Ziende moogelijk op de gewoonte der Ouden, die ook by de Joden in gemeen gebruyk was; welke in d'Ontmoetingen, elkanderen *Den Vrêede* plagten te Wenschen. Waarom de Arabise Overzetter in deeze plaatze, van Josefs Norsse Broeders zeyd; *Zy konden hem niet Groeten.* Zoo dat het schijnd, Datze Josef met Harde en Barsse woorden Toegesnaauwd, en daar door haar Gequetste Gemoederen te kennen gegeeven hebben: Want *Uyt den Overvloed des Herten spreekt de Mond*, Matth. 12: 34. Waar toe moogelijk veel zal geholpen hebben, Dat zy door 't Voorregt van Ouderdom, en meerder Ondervinding in de Vee-Wey-

Josefs uytsteekende Kleeding heeft den Haat zijner Broeders te meer gaande gemaakt.

Zoo datze met hem niet in vrêede konden spreeken. Gen. 43:23. Judic. 6:23. en 19:20. 1 Sam 25:6. 2 Sam. 18:28. &c.

Weydinge haar Gezag veel Straffer in de Onderwijzinge, omtrent Josef zullen geoeffend hebben, als de Leerzaame Inborst van zijn Bereydwillig Gemoed wel toeliet: Ten minsten het schijnd, Dat de uytgangen der Goddelijke Voorzienigheyd hier haar beginzel genoomen hebben. Zoo dat het Pronk-Rokje van den Goed-aardigen Josef, hem eerst Nyd, en Ballingschap; daar naa, Heerschappye, en te-gelijk zijn Vaders Aftogt naa Egipten, met al wat daar op gevolgd is, te weege bragt. Het is voorzeeker een fraaye Gissinge van Abrabanel, wanneer hy bedenkelijk houd, Dat dit, onder anderen de Broeders teegens Josef booven-maaten heeft aangekant, Dat zy hem verdagt hielden, Dat Jakob in zijn Gemoed beslooten had, aan Josef (om dat hy uyt Rachel Gebooren was, welke hy booven zijn andere Vrouwen Beminde;) het Erf-Regt der Eerst-Gebooorte toe-te eygenen; zoo dat hy even-zoo, al zijn andere Broeders daar in zou onderscheppen, als Jakob zelve, zijn Broeder Esau was te-vooren gekoomen: 't Geên haar swaar op 't Hert lag, en ongemakkelijk te verdouwen viel.

Andere reden die Josef den Haat van zijn Broeders konden op den Hals haalen.

En niet alleen dit, Maar Josef *Droomde ook Eenen Droom, dien hy zijn Broeders vertelde; dies Haateden zy hem noch te meer*, Gen. 37:5. Waar uyt te zien is, Dat Josef door het verhaalen van deezen, en zijnen anderen Droom, niet dan Olye in het Vyer gegooten heeft; zoo dat de overdenking daar van, de Vlam van den Haat der Broederen maar des te heeviger aan 't Branden hielp. En zoo by-naa een geheel andere uytwerkinge omtrent Josef had, als het Opschrift aanduyde, Dat eertijds te Krakouw naa deezen zin in 't Hoogduyts te leezen stond;

Josef inzonderheyd om zijnen Droom gehaat.

Brande de Nyd, gelijk het Vyer,
Het Brandhout was dan niet zoo Dier,

Maar nu waaren ook de Droomen dien hy aan zijn Broeders Vertelde, zoodaanig; Dat de Eerste genoomen was, uyt de Aarde; naamelijk van *Kooren-Aaren* en *Schooven;* die hem zoodaanig waaren vertoond; Dat als Josefs Broeders die op 't Veld gebonden hadden; zijn *Schoof Regt-op overend*, doch de *Schooven* van zijn Broeders, niet alleen *Ronds-om de zijne* stonden, maar zig ook scheenen daar voor *Needer te Buygen;* dat is, Zy stonden met het Gebonden onderend, wel op de Stoppelen geplant, maar de Hoofden of Toppen der Halmen, *Boogen zig voorwaarts over.* De Tweede Droom was genoomen, van den Heemel of Heemelze Ligten; naamelijk van de Zon, Maan en Elf Sterren; welke haar in zijnen Droom, voor hem scheenen needer te Buygen.

De Verneedering van Josefs Broeders hoe in den Droom van Josef, door Schooven op 't Veld verbeeld. Gen. 37:7. Gen. 37:9

Voorzeeker zal den eersten Droom een Voorzeggelijke aanduydinge geweest zijn; van de Voorraad des Koorens in Egipten, werwaards d'Israëliten uyt Jakobs Stam-Huys; door Schaarsheyd van Brood, genoopt, heenen-trekken en zig aldaar aan Josef Onderwerpen zouden. Want zoo zeyd het Verhaal van den Droom; *Zy waaren Schooven Bindende in 't midden des Velds*, Gen. 37:7. Maar Schooven te Binden, is een werk van den *Oogst*, en den *Oogst* beteekend de *Laatere Tijd* of *Eynde*, Psal. 126:6. Matth. 13:39. Apoc. 14:15. En alzoo vertoonde den Droom, niet *De Teegenwoordige* maar de *Toekoomende* Eere, welke Josef hebben zou naa veele Daagen zijner Droefheyd. Die Vervuld wierd, wanneer zijn Broeders naa Egipten om Kooren reysden; En *Ronds-om hem stonden* en zig voor hem *Neederboogen;* gelijk hy van haare Schooven Gedroomd had, Gen. 42:6.

Hoedaanigen Voorbeduyding in deezen Droom te bespeuren is.

En alhoewel den tweeden Droom, dezelve Voorzegginge bevatte; wasse nogtans daar in meerder uytgebreyd, Zoo dat onder de Naam van *Zon* en *Maan*, dien hy te-gelijk met *Elf Sterren* zag, ook de Ouders van Josef niet duysterlijk verstaan wierden. Voorwaar Achmes, heeft uyt de Wijsheyd der Persen en Egiptenaaren, hier moogelijk niet quaälijk ter snê geleerd; *Dat zoo ymand Droomd, dat hy over de Sterren Gebied; hy voorzeeker een Heerscher over alle Volken zal worden.* En het zal moogelijk niet heel mis-

Josefs tweeden Droom van Elf Sterren, en Zon en Maan.

mis-getaſt zijn, bedenkelijk te houden, Of deeze waarneeminge niet uyt een erfgerugt van Joſefs Droomen ontleend is. Of by-aldien duſdaanige Gedagten, een veel-Ouder Oorſprong hebben; zoo dat men te deezer tijden, daar op agt-nam, het kan ons geen ander Denkbeeld inboezemen, als dat het dan ook door deeze voorkennis kan gebeurd zijn, Dat de aanduydingen deezer Droomen, zoo ligt om Verklaaren waaren; datze niet alleen terſtond van Jakob, maar ook van zijne Broeders konden Uytgeleyd worden. Doch de Neuſwijze Bet-weeters vraagen hier, Door wat wijze van Inbeeldinge het heeft konnen gebeuren; Dat ymand zoodaanigen *Neederbuyging der Zonne, Maane en Sterren* in de Zinnen konnen vallen, daar van te Droomen? En in wat voegen, de maniere van het Neederbuygen deezer Hemelze Ligten, te Verſtaan en te Verklaaren zijn? Filo de Jode, zeyd, Dat het Joſef zoodaanig toegeſcheenen heeft, als of hy de Zonne, Maane en Sterren, van booven uyt den Hemel, had zien tot hem needer koomen: Zoo datze als beneeden aan zijne Voeten ſcheenen te daalen; en terſtond weederom tot haare plaatze opklommen. Hoedaanigen beweeging niet onvoegzaam, Een aanduydinge van Onderwerpinge heeft te kennen gegeeven; Gelijk dat buyten verder uytleg openbaar is. Onder-en-tuſſen is de Vergelijkinge van Joſefs Broeders met de Sterren, niet geheel buyten den Haak, naardien het Zaad Abrahams, van weegen de Meenigte, die uyt deze *Sterren*, Dat zijn de Zonen Jakobs, voortkoomen zouden; by de Sterren vergeleeken worden; Gen. 22:17. Onder welke dan Jakob en zijn Vrouw, De *Zon* en de *Maan* waaren. Maar met hoedaanigen geſteldheyd des Gemoeds, de Broeders ook den Droom van de Schooven, hebben aangehoord, magmen uyt haar antwoord afneemen: Waar toe zeekere Vraag genoeg ſcheên. Want op datze zig verbolgen, en egter als Goede Uytleggers van zijn Droom aanſtelden, zeggenze; *Zuld gy dan gantzelijk over Ons* Regeeren? *Zuld gy t' eenemaal over Ons Heerſchen*? Dus Snaauwagtig ſpreekenze; en niet anders voorwaar, als of Moſes een-en-dezelve zaak, uyt de Mond van veele, die elk haar eygen drift opvolgen, had willen te kennen geeven. Want *Regeeren* is *Heerſchen*; en *Heerſchen* is *Regeeren*. Doch zoo voegt'er elk het zijne toe, en naar hy beſt de drift van zijn Spijtig Hert kon uytbraaken. Ten zy moogelijk ymand zig liever aan de zingeevinge der Gemeene Latijnze Overzettinge wil houden, welke zeyd; *Zuld gy dan onzen Koning zijn? Of zullen wy onder uwe Magt weezen?* Doch 't zy hoe men 't neemd; zy ſchijnen genoeg te Ontkennen; *Dat hy niet over haar en zou Regeeren, 't ging zoo 't ging.* Maar naardien Moſes duydelijk zeyd, Gen. 37:8. Dat de Broeders Joſef noch des-te-meer Haateden, *Om zijne Droomen en zijne Woorden*: Iſſet wonder, Dat de Joden, deeze plaatze, daar van *Joſefs Woorden* gewag gemaakt word, tot het *Quaad Gerugte* betrekken, dat hy van zijne Broeders, aan de Vader Jakob had overgebragt. Jaa, Abrabanel is van gedagten, Dat de Broeders de Droomen van Joſef, voor ydele klap, en voor zaaken van geen belang hebben aangemerkt. Dus ſpreekt hy'er van; *Het is waarſchijnelijk, Datze hem Beſtraft, en zoodaanig bejeegend hebben, als of hy deezen Droom verzierd had, om haar te tergen: Ten minſten hebbenze het daar voor gehouden, Dat hy'er vry wat van 't zijne bygelapt heeft. Het geene dan ook de reden is, Dat zy hem, Een* Meeſter-Droomer *genoemd hebben*, Gen. 37:19. Te weeten, *Om dat hy deeze Droomen zelfs Bedagt had, en daar meede als een Meeſter in dat ſtuk, naar zijn believen wiſt om-te ſpringen.* Booven-dien, is hy ook van zijn Vader zelfs, over 't Verhaal van den tweeden Droom beſtraft; want Jakob heeft tot hem gezeyd: *Wat is dit voor een Droom dien gy Gedroomd hebd? Zullen wy dan gantſchelijk koomen, Ik en uwe Moeder, ende uwe Broeders, om ons voor u ter Aarden te Buygen?* Zoo ſpreekt de Oude Vader. Maar naardien Rachel, de Moeder van Joſef, doe al Geſtorven was; ſtaat'er t' Onderzoeken, Wie doch Jakob, hier onder de Naam van *Moeder* verſtaan heeft? De Joden, gelijk uyt

Joſef over zijn Droomen van de Broeders Beſpot en Veragt.

En zelfs ook van zijn Vader Beſtraft.

Hoe Jakob hier van Joſefs Moeder

heeft konnen gewag maaken, daarze reeds Gestorven was.

uyt Jarchius vernoomen word, twijffelen niet, Of Jakob heeft hier op Bilha gezien, die Josef in de plaatze van Rachel, zeederd haar Dood, Opgevoed, en als zijn Moeder waar-genoomen had. Gelijk in zulker Manieren ook by Plautus, een *Moeder* genoemd word, die een Kind met haare Borsten Zoogd. Andere meenen, Dat de Vader den Droom weederspreekt, Op dat hy aan Josef, zijn Hooveerdige Inbeeldingen, eensdeels intoomde en uyt het hooft stak; en anderdeels, Op dat hy daar door verhoede, Dat den Haat van zijne Broeders aangroeyde: Zulx hy dan naar deezer meeninge heeft willen zeggen; *Door de* ZONNE, *moet Ik, en door de* MAANE *uwe Moeder verstaan worden: Maar nu, uwe Moeder is Gestorven; en zoo ziet gy wel, Dat uwen Droom gants Ydel, en t'eenemaal Dwaalziek is.* 't Geên ons niet heel onbedenkelijk voorkomd, als men op de aanvang-woorden van Jakob let; daar hy zeyd; *Wat is dit voor Een Droom?* En zulx noch wel zoo veel te waarschijnelijker, dewijl'er Moses by doet, Dat hy hem onder *Bestraffinge* toesprak; overdenkt Gen. 37:10. Abrabanel heeft Dry Bewijsredenen, uyt deeze woorden; (*Ik en uwe Moeder, ende uwe Broeders,*) teegen de Droomen van Josef in-agt genoomen: Dewijl die zoodaanig gesteld zijn; als of de Goede Vader wilde zeggen; *Wat Ydel voorgeeven van Droomen is dit?* Hoe zal *Ik*, daar ik *uw Vader ben, koomen en Buygen my voor u Needer?* Of *zal het uwe Moeder doen die Gestorven is?* Of *uwe Broeders die uw Haaten?* Ziet daar ô Jongeling! *Noch Ik, noch uwe Moeder, noch uwe Broeders zullen koomen: En daarom is uwen Droom Ydel.* Dit zeyd Abrabanel. En Lyranus heeft die Uytlegginge als zeer Fraay en Verstandig omhelst. Nogtans ontbreeken geen goede Schriftgeleerde, die de eerste Verklaaringe beeter houden; te weeten, Dat Jakob hier door de *Moeder*, Bilha verstaan heeft. Invoegen deezen Droom, zeer waarschijnelijk haar opzigt had, op het gantze Stam-Huys van Jakob, zoo als het in die Tijd zou gesteld zijn, als Josef zou Verhoogt weezen in Egipten; en Jakob met zijn gantze Huys derwaards Reyzen. Andere neemen hier Lea voor Josefs Moeder, die thans noch in 't Leeven, de plaats van eygen Moeder, over al de Zonen Jakobs bekleede. En schoonze Dood was, als Josef in Egipten Verhoogd was, heeftze zig ten minsten in haare Zonen, Voor Josef Needergeboogen; even als Rachel meer dan 1600 Jaaren naar haar Dood, haar Kinderen Beweend heeft, Matth. 2:18. Doch gelijk ten laatsten ook, den Zone Benjamin in Egipten gekoomen, en zig voor Josef heeft Needergeboogen, Gen. 43:26. alzoo heeft ook Rachel, die Josefs eygen Moeder was, haar op dezelve wijs in haar Zoon, Needergeboogen, en den Droom van de MAANE als *Zijne Moeder*, en te-gelijk de Verklaaringe van Jakob waar-gemaakt. En of schoon Josef thans heel geen Moeder gehad heeft, heeft de waarheyd nogtans konnen blijken; dewijl hem Godt zoodaanigen Waardigheyd heeft willen belooven, Dat niemand in het Huys van Jakob, zou uytgezonderd zijn, die niet voor hem en zou Needervallen: Naamelijk, by-aldienze in het Leeven waaren. Welke Teegenstellinge eenig ligt schijnd toe-te brengen, aan 't geene Jakob van *De Moeder* rept. Dat nu al Josefs Broeders, zig voor hem hebben Needergeboogen, is uyt Moses Verhaal vast en zeeker. Maar aangaande zijn Vader, die ten tijde van Josefs Verhooginge in Egipten, noch by 't Leeven was, daar van leest men niet, Dat hy zulx op zijn aankomst in Egiptenland, gedaan heeft. Wat zullen wy hier dan zeggen? Is dan Josefs Droom quaalijk uytgevallen? Of zullen wy liever een waarschijnelijkheyd bybrengen? Jaa, zoo willen we altijd gezind zijn in Donkere en Twijffelagtige dingen. Dus meenen we dan, Datter naauwelijx aan-te twijffelen is, of Jakob zelf in Egipten koomende, heeft in den Zone Josef, De Onder-Koninglijke Waardigheyd erkend, waar toe hy zoo Verdienstelijk Verheeven was: 't Geên hy dan naar de wijze van Eerbewijs in die Landen gebruykelijk, ook heel waarschijnelijk door eenige Buyginge gedaan, en den Droom alzoo heeft Waar-gemaakt. Daar-en-booven

Bedenking over Jakobs bestraffing aangaande zijnen Droom van de Zonne en Maane.

Of Jakob hier Bilha als Josefs Moeder heeft aangemerkt.

Andere agten dat'er Lea Verstaan word; of haar Perzoon in haare Kinderen.

Hoe Josefs Droom in zijn Vader als de Zonne onder Elf Sterren Vervuld is.

ven leerenwe ook uyt de H. Hiftorie, Dat Jakob door zijne Zonen, dien hy naar Egipten afzont, (niet weetende dat den Opziender van des Konings Kooren-Schuuren, zijn eygen Zoon was;) allerhande Eere, als in zijnen Naam heeft doen bewijzen; als doe ter-tijd aan zoodaanig-Groote Perfoonaadjen, van de Mindere gebruykelijk was te doen. 't Zelve fchijnd ook hier door bevestigd; Dat de Broeders, wanneerze in Egipten van Jofef gevraagd wierden, Of haaren Vader noch in 't Leeven was? zy waarlijk niet anders geantwoord hebben, als ofze onder d'aanbieding van des Vaders Onderdaanigheyd, haar zelven in zijnen Naame voor hem Neederboogen: Want alzoo antwoorden zy, en alzoo doen zy, zeggende; *Het is wel met* uwen Knegt *Onzen Vader:* En zy Neygden het Hooft, *En Boogen zig Needer*, Gen. 43:28. En dat zulx niet ongehoord, noch zonder weergaa is; Daar van geeft ons A. Gellius, een Voorbeeld aan zijn II[de] Boek: Naamelijk, Dat het te Roomen, een-maal door Raad-befluyt is afgedaan, Dat de Ouders, wanneer haare Zonen hen in Waardigheyd te-booven gingen, zy dezelve geen behoorlijk Eerbewijs mogten weygeren.

Als het nu onder-en-tuffen zoo gefchaapen ftond, Dat Jofef van zijn Broeders Gehaat was, heeft Jakob vaft met het Overleg van bey zijn Zoons *Droomen* geworfteld; als die voor hem-zelven, ook met Goddelijke Droomen was bezogt geweeft; waar van hy de Vervullinge gezien had, Gen. 28:12. en 31:10. Zoo dat ook zelfs die van Laban, hem ten-goede waaren overgekoomen, Gen. 31:24, 42. Invoegen, hy daar uyt, veel-meer reeden vond, zijn Zoons Droomen, Bedenkelijk te houden; (want *Hy Bewaarde deeze zaake* zeyd Mofes, Gen 37:11.) dan dat hy die, naar d'heedenfdaagze waan, geheel-en-al zou verworpen hebben; gelijk ons gemeen Spreekwoord zeyd;

Paft op geen Droom het is Bedrog,
Zoo ift geweeft, en zoo ift noch.

Jofef tot zijn Broeders gezonden, komd door hun Raadflag in Lijfsgevaar.

Dus iffer dan geleegentheyd opgedonderd, Dat de Zonen van Jakob, de Pylen van haaren Haat, op Jofef hebben beginnen los-te fchieten; Zoo datze haaren Broeder, naar een gedreygd Dood-Vonnis, dat te-niet liep, op Prijs ftelden, en voor weynig Geld, aan de Vreemdelingen Verkogten. Wie zag ooyt de Nyd, tot zulk-een uytbundige Onmenfchelijkheyd onder Broeders uytgeborften? Waar omtrent het zig dan aldus toedroeg: Ter-tijd dat de Zonen Jakobs, de Kudden omtrent Sichem Gaa-floegen, gebeurdent, Dat de Goed-aardige Vader, zijnen Zone Jofef, (moogelijk al-te kleyn agtende den Haat welkze teegen deezen Jongeling hadden,) derwaards zond, Op dat hy naar haaren Welftand vernam: Weynig Og-arm! denkende, Dat hy dit Onnoozel Schaap onder de Wolven zond; En dat deeze Bezendinge zoo flegten uytgang hebben zou? En hier hebben eenige, niet onbedenkelijk gelooft, Of Jakob heeft naar de Welftand van zijne Zonen omtrent Sichem doen verneemen; Om dat hy bekommerd voor Weederwraake was, weegens de Verraaderlijke Neerlaag die Simeon en Levi, over de Sichemiten, om de Schennis van haar Zufter Dina, begonnen, en de reft zijner Zonen voltrokken hadden, Gen. 34. Doch Jofef, meer door de Kinderlijke Gehoorzaamheyd genoopt, als Stug en Steeg weegen zijn Broeders Wangunft, volvoerde flux het Vaderlijk Bevél, en fchikte hem op Reys; terwijlen Jakob Goedsmoeds en niets Quaads van zijne Zonen verwagte. De hupze Jongeling dan, uyt het Dal Hebron tot in de Velden by Sichem gekoomen, vond hyze niet; en egter zijn Vader niet Onverrigter-zaaken willende thuys-koomen; Dwaald hy langs de Velden Herwaards en Derwaards, op dat hy zijn Broeders vinden mogt. In deeze Omdoolinge ontmoet hem een Man, (dien de Neuswijze Joden, Een *Engel*, en met Naamen GABRIEL noemen,) dien hy naar zijn Broeders vraagd. Den Man antwoorde, Datze haare Weyde ver-

Wat de reeden van deeze bezending kangeweeft zijn.

Jofef mift zijn Broeders omtrent Sichem en gaatze zoeken naar Dothan.

leyd hadden, en met de Kudde opgebrooken en naar *Dothan* gereyst waaren: Welke Stadt omtrent Twaalf Mylen van Samaria, en als eenige gissen, Agt Engelze Mylen van Sichem geleegen was: Alwaar naaderhand, Elizëus de Profeet verkeerde, 2 Kon. 6: 13. Strax begaf hem Josef derwaards, en ontzag niet zoo veel wegs af-te leggen, en 's Vaders Gebod, dat zig alleen tot-aan Sichem strekte, zoo-veel verder uyt-te rekken: Want hy en wilde niet als een Steyl-Oor doen, die gemeenelijk meer de Letter, dan de Geest des Gebods in-agt neemen; maar zijn Broers Opzoeken, op dat hy zijn Vader wat Goeds van haar, en van de Kudde thuys bragt, gelijk de Boodschap lag. Aldus quam hy in de Landstreeke van Dothan; zonder dat hem de Vreeze van al wat tussen hem en zijn Broeders voorgevallen was, eenig Argwaan inboezemde, waar door hy te rug gehouden wierd. Want by-aldien hem het minste Quaadvermoeden op de Leever geleegen had; hy had zig ligtelijk by zijn Vader konnen Verondschuldigen. Voornaamelijk, nu hyze by Sichem niet gevonden had: Doch nu hy verder ging als hem woordelijk belast was, heeft hy waarlijk 't Voorbeeld, van een prijswaardigen Zone vertoond. De Broeders, Josef van-verre in 't Veld ziende op haar af koomen, stellen niet uyt, flux een snooden Raadslag teegens hem te berokkenen, Op datze hem vankant hielpen. *Ziet daar*, zeyd d'een tot d'andere, *Daar komd de Meester-Droomer aan*; *Kom, laat ons hem Doodslaan, ende hem in een van deeze Kuylen werpen*; *en wy zullen zeggen*, Een Boos Dier heeft hem Opgegeeten: *Zoo zullen wy zien wat van zijne Droomen worden zal.* Zoo spreekenze, en zoo klakkeloos vallen haar deeze Bloeddorstige woorden uyt de Mond; terwijlze Ons, de Ooren doen dreunen van Schrik. Want op datze zijn Droomen te-niete maakten, en hy alzoo geenzinds over haar Regeeren zou; willen zy deezen *Gedroomden Koning*, den Hals breeken, en alzoo teegen zijne Heerschappye zeeker zijn. En dat zy Josef hier, *Een Meester-Droomer* noemen, kan ook hier op gezien hebben; Dat hy zig-zelven door deeze Droomen, *Meesterschap* en *Heerschappye* beloofde. Doch 't schijnd dat Abrabanel het beeter geraaden heeft; als hy meend, Dat hy Een *Heer van Droomen* geheeten is; *Om dat hyze zelfs Verzierde, en naar zijn eygen zin stoffeerde.* En zy dit derhalven ook niet zonder *Bespottinge* zeyden; gelijk zijne Broeders hier naar, *Meesters der Pylen*, dat zijn, *Konstige Schutters* genoemd worden, Gen. 49:23. Hoe het daar meede mag zijn, Dit schijnd nogtans uyt deêze haare Verfoeyelijke Raadslag wel zeeker, Dat zy hem niet alleen *Een Droomer* genoemd, maar hem ook voor een *Ydelen Droomer* gehouden hebben; of ten minsten het daar-toe hebben zoeken te brengen, dewijl zy hem wilden om den Hals brengen, Op dat de Dood, de Ydelheyd van zijn Droomen ontdekken en uytkrijten zou. Gelijk dit Punt-Digtje niet on-eygen aan twee zijden steekt;

Josef van zijn Broeders in Dothan Bespot en Raadslag gehouden om hem te Dooden. Gen. 37:18, 19, 20.

En zulx opdatze te zeekerder zijnen Droom en Heerschappye te leur stelden.

De Tijd brengd Waarheyd voort, de Waarheyd Haat en Nijd;
Den Haat dan bygevolg; is Kinds-Kind van de Tijd.

Onder-en-tussen is dit een Grouwzaame Onderneeminge der Broederen geweest; waar meede zy haar niet zoo-zeer teegens Josef, als wel teegens Godt hebben aangekant: Zoo dat het den Oud-Vader Gregorius gelust heeft, dit Schelmstuk door een Zinrijke reeden-wisseling, tot Beschaamens-toe, door-te strijken. *Hier* zeyd hy, *voerenze den Wille Gods uyt, terwijlze Raadpleegen om dezelve te veranderen. Zy Vervullen de Voorzienigheyd van den Almagtigen; wanneer zy zijnen Raadslag poogen teegen te gaan.* Jaa zy zijn *Hem Gehoorzaam*; *terwijl dit niet zelden alleen tot zijn Voorbeschikking bequaam is, Dat de Menschen hem de Voet zoeken Dwers te zetten. Zoo dat het deeze Broeder-Moorders gegaan is als Salomon zeyd*, Prov. 19:21. *In het Herte des Mans zijn veele Gedagten, maar den Raad des*

Fraaye reeden van Gregorius hier over.

des Heeren zal bestaan. Dit komd voorzeeker net ter-snê: Want de Broeders hadden Besslooten, Josef van-kant te helpen; maar Godt, om hem te Verheffen; gelijk het geschied is. De neerstige Jood Abrabanel, meend met andere Rabbijnen, Dat alleen Simeon en Levi, den Raadslag om Josef 't Leeven te neemen, hebben voortgebragt. *Onze Wijze Meesters*, zeyd hy, *hebben Geleerd, Dat die Broeders, welke gezeyd hebben*; Kom-aan laats ons hem de-Rest geeven, *Simeon en Levi zijn geweest. En geeven'er deeze reeden van*: Wy „ zien *zeggenze*, uyt de H. Historie, Dat den Haat van Ruben en Juda, niet „ volkoomen is geweest; als meede dat de Zonen der Dienstmaagden, geen- „ zinds by d'andere in Agtinge waaren; welke ook, om dat Josef by haar Op- „ gevoed was, hem niet ligtelijk aan 't Leeven wilden tasten. Derhalven re- „ steerd'er te besluyten, Dat het Simeon en Levi geweest zijn: Die, gelijk- „ ze te-vooren êens-loefs, op de Sichemiten aangevallen en haar Gedood had- „ den, nu ook weynig werk gemaakt hebben, haar eygen Broeder om-den „ Hals te brengen. Dit zeyd Abrabanel. Maar dat deeze meeninge op een bedriegelijke grondvest steund, is haast te zien, als men aanmerkt, Dat de H. Historie, in 't noemen der Broederen, gants geen Onderscheyd maakt. Alleen sluytze Ruben aangaande den Raadslag uyt, terwijlze Verhaald, Dat de andere daar meede beezig waaren. Booven-dien isser nergens blijk, Dat den Haat van Juda en Ruben niet volkoomen is geweest; want het Getuygenis Gen. 37:4. (Daar zy hem *Alle schijnen te Haaten*,) leyd daar veel-eer teegens aangekant. Gelijk dan ook de grond-Oorzaak van deezen Haat, naamelijk het byzonder Voorregt der Vaderlijke Liefde teegens Josef, aan al de overige Broeders gemeen was. En schoon de Zonen der Dienstmaagden, by haar Kleyn-Geagt waaren, doet zulx niet ter zaake, om te beletten, Datze ook niet meede, aan de quaade Raadslag haar Zegel gehangen hebben: Waar in Josefs ommegang met haar, hem weynig beschermde. Laat'er ons byvoegen, Dat moogelijk de zin-aanduydinge der *Elf Sterren* in Josefs Droom, een flaauwe Schets der Straffe is konnen zijn, van haar algemeen begaane Misdaad, waar toe haar den Nyd vervoerd heeft. Doch dits een Gissinge. Josef is waarschijnelijk van al zijn Broeders Gehaat.

Naauwelijx was de Bloed-dorstige Raadslag, haar Trouweiooze Lippen ontglipt; of ziet daar, Ruben *Verlost hem uyt haare Hand*: Maar hoe zulje zeggen, *Uyt haare Hand*; daar hy noch niet eens Gegreepen was? Neen; maar terwijl den Onnoozelen vast naaderde, zeyd hy; *Laat ons hem niet aan 't Leeven Slaan.* (Ey-lieve!) *Vergiet geen Bloed*, Gen. 37: 21, 22. Dus zet hy zig in de Bresse voor zijns Broeders Leeven; eensdeels door geweld van Nood, anderdeels uyt Vreeze voor de Vaderlijke Gramschap, die op hem, als de Oudste, ongetwijffeld wel het swaarste had mogen vallen. Waar toe hem moogelijk ook de Vroegende Gewisse, van zijn voorige Misdaad met zijn Vaders Bywijf Bilha, zal Verschrikt hebben, om niet zoo onbezuyst voor-te vaaren, met het eene Schelmstuk op 't andere te hoopen. Nogtans geeft hy zoodaanigen Raad aan zijn Makker-Broeders, Dat hy wel tot het verderf van Josef toestemd; maar egter af keerig schijnd, van zijns Broeders Bloed te Vergieten. Waar door hy dan de Uytvoeringe van deeze Schandelijken Bloed-raad, van-kant zet. Hierom zeyd hy, *Laat ons hem niet aan het Leeven Slaan.* Of als andere, meer naar de eyge beteekenis van 't Hebreeuwse woord, leezen; *Laat ons zijne Ziele niet Slaan*, of *Dooden.* De Grieken zetten; Laat ons hem niet *In de Ziele Slaan.* Het Slaan der Ziele zeyd Jarchius, beteekend *De Dood.* En Augustinus, met onze Kantteekenaars merken hier zeer-wel aan, Dat de *Ziele* dikmaals voor het *Leeven* gesteld word. Zoo staat'er Job 2:6. *Zijne Ziele zuld gy niet Aanraaken.* 't Geên onze Overzetters Vertaalen; *Verschoond zijn Leeven*, dat is, *Gy zuld hem niet Dooden.* En zoo word het ook gevonden, Gen. 19: 17. Aldus Bid dan Ruben, Datze 't Leeven van Josef voor als noch, willen spaaren, of ten minsten, Datze zelfs geen Beuls van haar Broeder wilden zijn. Nogtans meend hy

Ruben wil Josefs Leeven verschoond hebben.

En wat hem moogelijk hier zoo Vroom maakte.

Ziet de Kantteekenaars over deeze plaatze.

hy 't genoeg met haar allen Verkurven te hebben, om niet Ongestraft haar handen t'ontkoomen. Ten zy moogelijk ymand uyt het Getuygenis van Moses, *vers* 22. wilde denken, Dat hy dit als een Uytvlugt bedagt heeft, om de Gramschap der andere Broeders, eenigzinds te voldoen. Even als de Stadthouder Pontius Pylatus, den Onschuldigen Jesus, den Boozen Joden te-geval, *Wilde doen Geesselen, en dan Los-laaten.* Dus houd hy haar een anderen Raadslag voor, en zeyd; *Werpt hem in deezen * Kuyl, die in de Woestijne is.* Naamelijk in zoo een diepen Put, dat hy'er niet kan uytkoomen. 't Geên, hoe Onbarmhertig gedaan; nogtans de schijn had, van een veel-minder Wreedheyd. Gelijk het ook waarlijk in het voorneemen van Ruben schijnd geleegen te hebben, zijn Broeder by het Leeven te behouden; naardien Moses hem naar de Voorslag van den Put, andermaal doet zeggen; *En legget doch de Hand niet aan hem*: En dezelve H. Schrijver, doed'er ook als een reeden van zijn Raadslag, by, Dat hy zulx deede; *Op dat hy hem uyt haare Hand Verloste, om hem tot zijnen Vader weeder-te brengen.* Dit van Abrabanel aangemerkt, heeft gemeend, Dat Ruben dit tot *Een harde Beproevinge* in 't werk wilde stellen; als of hy door deezen Raadslag, al zijn Broeders zogt wijs-te maaken, Dat by-aldien hy in deezen Put geworpen wierd, het ligtelijk openbaar zou worden, Of zijn Droomen, uyt Godt waaren of niet? Want indienze uyt Godt waaren, zou Godt hem ongetwijffeld uyt den Put Verlossen, Op dat aan de Vervulling zijner Droomen geen Mangel was; en zoo niet; was het billijk, Dat hy wat zagter Straf als de Dood, in de Put leêd. Ziet zoo Verklaarent zommige Joden. Maar het Spreekwoord heeft al van over-lang gezeyd;

* of Put.

Josef tot de Put Ver-Oordeeld.

En waarom zulx van Ruben voorgeslaagen?

Het is geen Vriend, maar Guyten-Trek,
Die Dekt met Vlerk en Byt met Bek.

Doch de H. Schrift, wanneer zy het voorneemen van Ruben ondekt, Ontschuldigt hem zoodaanig van het Dood-Vonnis, Dat hy niet en schijnd gewild te hebben, dat zijn Broeder aan-een-Kant quam; terwijlze genoegzaam verhaald, Dat hy op deeze wijs, haar Bloedgierige Handen ontquam; 't geên hier voor alle-dingen te doen stond: Vergelijkt zijn naader Betuyginge, Gen. 37: 22. Zulx zy niet en schijnen te missen, welke meenen, Dat Ruben in deeze haastige Raadslag, alleen op Tijdwinninge uyt-was. Gelijk den uytslag ook geleerd heeft, Dat deeze Daad, 't Behoud van Josefs Leeven was. De Broeders door 't Gezag van Rubens Ouderdom, van haar voorneemen omgezet, Stellen vast, Josef in de Put te werpen; en zulx misschien wel zoo veel te ligter, als zy hoopten, Dat hy dus-doende, om-een Luchje raaken zou, naar datzer quanswijs, haare Handen hadden afgetrokken. Ziende op de Vermaaninge van Ruben, als hy zeyde, *En legt de Hand aan hem niet.* Maar terstond naaderde Josef, en in haar Handen vallende, Pakkenze hem aan, en rukken hem flux den Veelverwigen Rok van 't Lijf, Gen. 37: 23. Welke Verhaal-woorden, de Joden zoodaanig Verklaaren; *Datze Josef te-gelijk zijn Hemd, of Hemd-Rok, en zijnen Bonten Rok, hebben Uytgetrokken.* Zoo datze hem gelijk de Struyk-Roovers pleegen te doen; Moeder-Naakt hebben Uytgeschud. Doch het schijnd dat de Joden hier in yts van het haare byvoegen, dat scherper Snijd dan Moses Verhaal; naardien hy niet alleen van geen tweederhande Rokken gewag maakt, maar dat hy zelfs een genoegzaame verklaaringe doet, die aanwijst, Wat het voor-een Rok geweest is, die zy hem hebben Uytgetrokken; naamelijk, *Den Veelverwigen Rok, dien hy aan-had.* Deezen dan Uytgeschud zijnde, hebbenze hem in den Put geworpen; *Een Put die leedig was, en geen Water in-had.* En naardien het uyt d'omstandigheeden blijkt, Dat deeze Put, ten minsten zoo Diep was, dat niemand daar van zelfs weeder uytklouteren kon, voegd'er Flavius Josefus by, Dat Josef, door de Hand van Ruben, met een lange Koorde, daar

Gen. 37: 22. Josef in 't Gezelschap van zijn Broeders gekoomen word den Veelverwigen Rok uytgeschooten.

Gen. 37: 24. Josef in den Put geworpen.

daar in afgelaaten is: 't Geên hy daarom doed, op datmen door *Inwerpen*, niet en zou meenen, Datze hem Hals-over Kop, daar in gestooten hebben: Dewijl zulx ook geenzinds de middel was, om Josefs Leeven te spaaren, maar den Nekke te Breeken. Gelijk dan ook hier-toe van Ruben, eên Put der Woestijne verkoozen is, die Droog en zonder Water was, Op dat hy niet en quam te Verzuypen: Dat zeekerlijk zou geschied zijn aan eenen Ingedompelden, die van alle Hulp versteeken was. Ongetwijffeld zal dit een zoodaanigen Put geweest zijn, als de Vee-Herders in de woeste plaatzen, daarze met haare Kudden gingen Weyden, pleegen uyt-te graaven, om het vallende Hemel-Water daar in te bewaaren, en haare Beesten te Drenken; welke dan te mets in heete Zomers uytdroogden, en verlaaten wierden. Gelijk dan ook eenige hier Vertaalen; *In een der Putten.* Hier is dan Josef als in een Gevangen-Kuyl opgeslooten geworden, zonder door zijn Inlaaten Beschaadigt te worden, of te konnen Verdrinken; want alzoo dagt het Ruben Goed tot zijn Oogmerk. En het heeft eenige Uytleggers toegescheenen, als of Zacharias, op den Put van Josef willende Zinspeelen, zeyd; O Sion! *Ik hebbe uwe Gebondene uyt den Put daar geen Water in en was, uytgelaaten.* Zach. 9: 11. Wat woorden van Beklag, Josef in deeze Mishandeling teegens zijne Broeders gesprooken heeft; heeft Moses niet aangeteekend. Nogtans moetmen niet meenen, Dat dit alles zoo Stommeling is toegegaan, Dat hy niet met veele Smeek-reeden, zijn Broeders Quaad voorneemen gezogt heeft te bedaaren, en haare Gemoederen door Traanen en Roepen, zelfs uyt de Naare diepte, (in welke hy niet, dan een Versmagtende Dood, door Honger en Dorst, voor Oogen zag,) getragt heeft te Vermurwen, en Barmhertigheyd te verwerven? Gewisselijk heeft hy zulx gedaan: Want alzoo betuygen zy zelfs naaderhand, door het Prangen van haar Bloedschuldig Geweeten geneepen, met zoo opmerkelijke woorden, Dat het ons toeschijnd, als-ofze Moses voordagtelijk daar-toe, tot aan die plaatze had agter-gehouden. Want in Egipten van Josef, haar Onbekenden Broeder, als Verspieders gehouden, en onder Gevangenschap verpligt, om ook den Jongsten Broeder *Benjamin*, als van 's Vaders Schoot weg-te rukken, en derwaards te brengen; zeydenze d'een tot d'ander; *Voorwaar, Wy zijn Schuldig aan onzen Broeder, wiens Benaaauwdheyd der Ziele wy zaagen, Doe hy ons om Genaade Bad; maar wy en hoorden niet.* Daarom, *komd deeze Verleegentheyd over ons*, Gen. 42: 21. Want het gaat den Quaad-doenders veelmaal, gelijk Euripides by Stobêus zeyd;

Van hoedaanigen gesteldheyd, deeze Put geweest is.

Die Schelmeryen steeds aan Schelmeryen hegt,
En staag t'Onduyken meend, Gods wreekende Geregt;
Bedriegt zig Jammerlijk, met zulk-een Staat te maaken;
Want als de Wraake Gods eens koomen zal t'Ontwaaken,
En eenmaal 't Reeken-Boek der Oude Schulden Sluyt;
Zal hy hem al de zijnn' doen Boeten tot een Deuyt.

Nogtans en schijnd ons des Jongelings aangebooren Zagtmoedigheyd, niet aan te kladden, Dat hy zig in deeze bedremmelde Klagte, al-te Onverlaaten heeft aangesteld; of met veele Lasteringen teegen deêze Broeder-Beulen uytgevallen is; als of hy de Lesse niet geweeten had, welke den Verdrukten vermaand; *Toond wieje zijd, Wanneerje Lijd*; maar dat veel-eer 't Vertrouwen op de Goddelijke Bystand, hem 't Geduld aangeraaden heeft; gelijk deeze Spreuke vermaand;

Als ymand is gants Over-Heerd,
't Is tijd, Dat hy Verdraagen Leerd.

Naar datze dan tot hier-toe, haar Wreevelig Gemoed aan Josef Gewrooken hadden, scheen 't hen genoeg dat hy dus verre aan-een Kant was: Zoo datze als Man-

Josef in de Put Geworpen, gaan zijn Broeders goedmoeds zitten Eeten.

Mannen die hunne Zaaken wonder-wel beschikt hadden; haar tot de Maaltijd begaaven; en zulx noch met zoo-een zaftvoerige Bedaardheyd, Datze daar-toe, als Menschen die niets Quaads op de Leever hadden, Gemakkelijk gingen *Needer-Zitten*, Gen.37:25. Waar uyt niet-alleen blijkt, Dat d'Oude wijs van Maaltijd houden, was *Al-Zittende* te Eeten, gelijk te zien is, Gen. 27: 19. Judic. 19: 6. 1 Sam. 20: 24, 34. 1 Kon.13:20. En Homerus ook d'Oude Helden, *Zittende* aan de Maaltijd invoerd, gelijk in de Joodse Oudheeden, breed is uytgevoerd; (daar de Lig-Bedden van een laater tijd zijn afgebragt.) maar dat ook Moses deeze woorden; *Daar naar* Zaaten zy *Needer om te Eten*, hierom daar by-doet; Op dat hy ons als met een naadruk Asschilderde, Hoe hoogdraavenden blijk van een diep-ingewortelde Boosaardigheyd het is; wanneer ymand, die een Verwaaten Schelmstuk gedaan heeft, daar-over, even als over d'Uytvoeringe van een Prijswaardige Daad, noch Zegepraald; en geenzinds zijn Gemoed te-binnen brengd, Dat d'Opperste Rigter in den Hemel zit. Hoedaanigen Boosheyd, de Wijze Koning Prov.4: 17. hier zeer wel te pas Dood-verfd, als hy zeyd; *Zy Eeten Brood der Goddeloosheyd, en Drinken Wijn van Enkel Geweld.* Dat nu Ruben by dit Leevendig Dood-Maal, niet teegenwoordig was; schijnd men eenigzinds schemeragtig uyt Gen. 37: 29. te konnen afneemen. Zonder twijffel, heeft Ruben onder-en-tussen elders gedwaald, en naar geleegentheyd omgezien, hoe hy best, zijn Ellendigen Broeder, uyt den Kuyl Verlossen, en zijn Vader weeder Leevendig in handen leeveren mogt. Doch het behaagde den Hemel, hem op een andere wijze, de Banden zijner Benaauwdheyd te Ontbinden, en uyt den Diepen Kuyl, tot Eere en Staat te Verheffen. Waar toe, op dat de Goddelijke Voorzienigheyd haar Uytgang noopte, Het gebeurd is; Dat terwijl de Broeders hier de Maaltijd hielden, en den Verlaaten Josef, vast zijn Klagten uyt de Diepte naar den Hemel opzond; zy Veldewaards uytziende, Een digten Drom Ismaëliten, uyt Gilead zaagen aankoomen; *Welker Kemelen, droegen Speceryen, Balzem ende Myrrhe: In Reystogt zijnde, om die af-te brengen naar Egipten*, Gen.37:25. Zoo dat dit als een Gezelschap van Reyzigers was, dat men anders, Een *Karavaane* noemd. Onze Overzetters zeggen, *Een Reyzig Gezelschap van Ismaëliten.* De *Targum* van Onkelos; *Een Bende Arabiers.* De Arabize Text insgelijx, *Een Reys-Gezelschap van Arabiers*; Om datze in dat Land Woonden, en een Gemengd Volk waaren, uyt *Ismaëliten* en *Midianiten* : Beyde uyt Abrahams Zonen Voortgekoomen: d'Eerste, uyt de Moeder Hagar, Gen.16:15. De Tweede, uyt de Kinderen Midians, welken Zone, Abraham uyt Kethura Gewan, Gen.25: 2. Waaromze dan hier, met beyde Naamen genoemd worden. En zoo heeft de Griekze Bybel vervolgens, de Eerste, *Ismaëlitise Reyzigers* genoemd. Hoedaanig het meede Jarchius Verklaard. En Grootius, Een *Karavaane* van verscheyde Arabise Volken. 't Geên men daar uyt mag besluyten, Datze korts daar naar, *Midianiten* genoemd worden. Doch wy hebben in de Historie van Ismaël, 't een en 't ander van deeze Volken gezeyd, dat men hier mag te raade neemen. En voor de rest daar by aanmerken, Dat d'aanteekeninge van Moses, zeer-wel met het Getuygenis der Histori-Schrijvers over-een stemd; Welke van de Egiptise Koningen verhaalen, Dat zy al van Ouds werk maakten, allerhande Droogen en Speceryen, door heel Oosten te doen Op-Koopen, en daar meede Grooten Handel dreeven, onder alderhande Naatien, die dezelve van alle hoeken des Weerelds, by haar quaamen af-haalen. Waar van onder andere Schrijvers, Garzoni, in zijn *Schouwplaatze der Algemeene Bedieningen*, een opmerkelijk Gesprek invoerd, dat hier ter snê komd. De „Koningen van Egipten, *zeyd hy*, Hebben eertijds den Handel van aller„ley Speceryen, en Oosterse Genees-Kruyden gehad; die zy van de Ara„biers, Persianen, en andere Asiaanze Volken Op-Kogten: Zoo dat de „Koning Ptolomeus, die de Vader van Kleopatra was, volgens 't verhaal van Strabo,

By welk Dood-Maal Ruben niet teegenwoordig schijnd geweest te zijn.

De Broeders in 't Veld, van een Reys-Gezelschap Ismaeliten, en Midianiten beloopen.

Hoedaanige Arabise Volken deeze waaren, en wat Speceryen zy gelaaden hadden om uyt Gilead naar Egipten te voeren.

„ Strabo; uyt dien Handel, Jaarlijx wel Twaalf Talenten Inkomst had: Verkoopende deeze Kruyderyen, weederom aan de Schyten, Duytzen, Franzen, Iaalianen, Spanjaarden, Grieken, en andere Volken van Europa. En „ naar dat de Romeynen zig Meester van dat Rijk gemaakt hadden, is dien „ Handel noch meer toe-genoomen: Tot eyndeling dat Landgewest geheel-„ en-al Vervallen, de Kooplieden doe alleen om winst bestonden over Zee „ en Land te Reyzen, en haare Handeling in Kaffa en Tanais te drijven: Voerende hunne Koopmanschappen, den Indus-Stroom op naar den Osus toe; en „ voort-Reyzende door de Baktriaanen, bragten zy haare Kruyderyen, op Kemelen gelaaden, langs de Riviere Osus, naar de Kaspize Zee; van waar zy dezelve door verscheyde Landschappen verdeelden; en voornaamelijk naar Citraka en de Riviere Wolga bragten; alwaar de Armeners, Meden, Parthen, „ Persianen en andere, haar dezelve quaamen afhandelen. Van Citraka, wierden zy langs de Wolga, naar Tartarien opgevoerd; en van daar met Paarden „ naar Kaffa en andere Zee-Haavens by Tanais, alwaar de Europize Volken, inzonderheyd de Venetiaanen en Genouëzen, dezelve af-haalden. Uyt „ Indiën, quaamen ook deeze Koopmanschappen aan de Kaspize Zee tot Trebizonde, en gingen van daar door de Riviere Taxus, naar de Groote of „ Euxinize Zee. Maar naar dat dat Keyzerrijk, door de Turken was t'Ondergebragt, wierd ook dien Handel vernietigd, en men begon dezelve den „ Eufrat op, naar de Persiaanze Zee te voeren; en van daar naar Damaskus, „ Aleppo, Barutti, en andere Zee-Haavens. Naaderhand hebben de Soldanen, „ dien Handel aan 't Roode Meyr, en in Alexandryen, langs de Nyl-Stroom „ gedreeven, maar op verre-naa, niet in zulken Overvloed. Doch nu hebben de Koningen van Portugaal de Nieuwe Vaart op Indiën gevonden, die „ Meester van dien Handel blijven. Dus verre Garsoni in zijn xc^ste^ Gesprek.
Dat nu de Reyzende Ismaëliten, daar Moses van gedenkt, dusdaanige Kooplieden geweest zijn, kan men uyt de Koopwaaren zelf verneemen, met welke haare Kemelen Gelaaden waaren: Naamelijk, *Speceryen*, *Balzem*, *en Myrrhe*; alhoewel de Taal-Geleerde en Overzetters, in de Beteekenis der Grond-woorden niet zeer eens zijn. Doch 't Verschil is meest hier over, Wat men door *Speceryen* verstaan zal? Naardien het woord נכאת *Neboth*, hier ter plaatze en Gen. 43. 11. van een Onbekende beteekenis gehouden word. Onze Kantteekenaars willen, Dat het in 't gemeen *Allerley zoorte van Speceryen* beteekend. Jonathan en d'Arabize Text van Erpenius, verklaaren 't, *Wasch*. En zoo word het ook in *Bereschit Rabba* Verklaard. De LXX Overzetters noement *Thymiama* of *Thymiàmata*. Daar Aquila, *Styrax* voor gezet heeft. Hieronymus neemd het in de eerste plaatze voor *Speceryen*; En in de tweede als Aquila, noemd hy 't *Storax*. De Syrize zet *Harst*. Hoedaanig onze Duytze Bybel, de *Balzem* in de Kantteekening Verklaard: Of zeggenze, *Terpentyn*; dat vry onzeeker is. En noch veel onzeekerder van Kimchius; Want wat is hier doch uyt te raamen, als hy zeyd; *Een Zaak die waardig is*, *Begeerd te worden*? Maar zulke dingen zijnder veele. Hy had dan beeter moogen zeggen; *Allerhande Aangenaame Speceryen*. En derhalven heeft Jarchius moogelijk wat naader gezeyd; *Verzaamelingen van veelerhande Speceryen*. En uyt al deeze Oude Uytleggingen, hebben de Nieuwe Schrijvers, elk dien hun het beste Smaakte, eenen gekoozen om te volgen. Alleen heeft Junius, deeze twijffelagtigheyd door een Nieuwe vindinge willen van-kant maaken. Dus heeft hy 't *Myxaria* genoemd; het welke hy wil, Dat by d'Arabiers het zelve met *Nuketa* is; en alzoo heel-ligt met het Hebreeuwze woord *Neboth*, het naaste over-een komd. Het geene by-aldien 't waar is, zal het naar de aanduydinge van 't Arabis, zeekere Gemengde dingen Beteekenen, die bequaam zijn om de Tanden Schoon te maaken; hoedaanige Tant-Poeders, of Zalven, by de Arabiers in Daagelijks Gebruyk waaren. Waar toe zy niet alleen zoodaanige Speceryen naamen, welke die Bequaamheyd hadden;

Welke Speceryen naader worden onderzogt.

maar ook zulke, die neffens de Reyniginge der Tanden, een Lieffelijken Adem en een Zuyvere Mond maakten. Zoo dat dan ook desweegen de Kruyderyen, door het woord *Neboth* zijn aangeweezen: Gelijk Lud. de Dieu heeft aangemerkt, om datze uyt het Wyerook-draagende Land Gilead gebragt, en te-gelijk met Balzem en Myrrhe gemengd wierden. Doch Heydeggerus wil de Verklaaringe van Junius niet toestemmen, naardien 'er tussen het Hebreeuwze woord *Neboth*, en 't Arabize *Nuketa*, geen over-een-komst is. Hy zelve is van gedagten, Dat het niet *Speceryen* in 't algemeen beteekend; maar dat het in bey de strax-gemelde plaatzen, yts byzonders te kennen geeft; als *Honing*, *Harst* of *Myrrhe* &c. behoorende tot een Zoort-Naam, als de andere, waar van in dezelve plaatze gesprooken word. En om hier toe eenig naader bewijs by-te haalen; heeft Bochartus genoegzaam laaten blijken, Dat hem de Vertaalinge van Aquila, die'er *Storax* van maakt, booven alle andere behaagd. En vestigd zijn gevoelen op deeze reeden: Eerst, Dat de *Storax*, zeer Overvloedig in Syrien Wast. Gelijk uyt deeze klaare plaatze by Plinius te zien is: *Naast Judéa*, zeyd hy, *In het Opper Fenisis-Syrien, komd de* Storax *voort, omtrent Gabala, Marahunte, en den Seleucizen Berg Cassius.* 't Zelve getuygd meede Dioskorides. En andere, die hier niet veel van en verscheelen, eygenen 't zelve aan Fenicien toe; gelijk Stefanus in zijn Boek van de Steeden, over 't Naam-woord *Karne*, uyt Artemidorus aanteekend. Doch Josefus zeyd, Dat het ook in Galiléa vald. Bochartus merkt'er verder over aan, Dat de *Storax*, een van de Beroemdste onder de Kruyd of Boom-Gewassen is, welker Gebruyk de Genees-Meesters op 't meest Prijzen. Ook geeft dit eenig Ruggesteun aan des Mans Gevoelen, Dat even als hier in onze Historie, de Ismaëliten doen, alzoo ook de Arabiers by Plinius, de *Storax* uyt Syrien voeren. Booven-dien voegd Moses by נבאת *Neboth*, ook de *Balzem*, of als andere Genesis 43: 11. leezen, *Harst-Honing*, ook *Myrrhe.* 't Geên zeer wel op de *Storax* past, van weegen zijn gelijke Natuur. Want Dioskorides, noemd de Beste Storax, *Harst-agtig*; en zeyd daar-by, Dat wanneer zy Geparst word; dezelve een Honing-agtig Zap van haar geeft. Hier van daan leestmen by Plinius, Dat de Schachheraars, de Storax heel-ligt wisten te Vervalssen, met Harst van Ceder-Boomen, of met Gom en Honing by te doen. Bochartus gaat noch verder, en bewijst dit uyt het gelijk-luydend Arabisch Wortel-Woord; Dat tweederley beteekenis heeft; naamelijk, *Met een Spiets zoodaanig d'Aarde Slaan, dat'er een ingedrukte Bluts van overblijft.* Als meede ymand, *Met een Spiets het Hooft Doorstooten, en ter Aarden werpen.* Doch by Hesychius beteekend *Styrax*, niet alleen een Boom, die Harst uytleeverd, als hier, daar wy naar omzoeken; maar ook een *Lançie*, dat is, Een zoort van Spietzen, ten minsten aan het booven-end, of *Spiets-Yzer.* Waar van daan dan ook het woord *Styrakizein*, by den zelven Hesychius, zoo-veel te kennen geeft als, *Ymand met een Spiets Doorsteeken.* En zoo heeft ook d'Overzetter Aquila het woord NEBOTH, *Styrax* Vertaald. Daar in hem Hieronymus over Gen. 43: 11. gevolgd is; terwijl hy 't *Storax* Overzet. En in 't Boek van de *Naam-woorden*, zeyd hy, *Nechota*, *Styrax* of *Speceryen.* De Syriers hebben 't *Harst* Overgezet, en d'Arabiers door *Gom* Verklaard; gebruykende een algemeenen Naam, om dat den byzonderen haar scheen Onbekend te zijn. En zoo wy hier de Kruyd-Leezers zelfs te raade neemen, zy zullen ons misschien noch 't een en 't ander aan de hand geeven, Dat fraay te weeten is. d'Arabiers stelden van Ouds twee Zoorten van Styrax, als I. *Storax Kalamita.* II. *Storax Liquida*, of Vloeybaare Styrax; tot welke d'Artzenye-Bereyders ten III, de *Storax Rubra* by-voegen; welke een taamelijke dikke Schors van zeeker Boom, van Rosagtige Verwe is, die de Joden Opkoopen om in haar Reukwerk te doen; waaromze van zommige *Thus Judæorum*, dat is, Wyerook der Joden, genoemd word; by andere ook wel *Thymiama* geheeten; waar

Bochartus gevoelen over de Storax die hier zou gemeend worden.

Plin. Hist. Nat. Lib. 12. Cap. 25.

Lib. 12: 17.

De Storax uyt de Kruydkenners verklaard.

waar van d'Afbeelding by Matthiolus te zien is. De *Storax Kalamita*, gelijkt zeer den Quæ-Appel of Berke-Boom, maar is kleynder van Blad; draagd Witte Bloemen, als den Oranjen-Boom, maar van een andere Reuk. De Bëzyen zijn veel, en in Grootte de Pimpernoot gelijk, en binnen een Schors Beflooten die dryzinds opengaat. Uyt deeze Bëzyen Vloeyd in d'Heete Landen, een Vogtigheyd die zeer Welriekend is, als *Ammoniakum*; die in Graanen en Klonten t'zaamen Stold, den Honing niet ongelijk is: Dezelve vloeyd met zoo Aangenaame Geur uyt de Gequetfte Takjes, Dat'er de gemeene Myrrhe in Reuk, Vettigheyd, noch Deugd, niet by te gelijken is. Dioskorides heeftze aldus Befchreeven; *Styrax*, zeyd hy, *is een Vette Vogt als Gom, Doorlugtig en de Myrrhe niet ongelijk; Doch zy Druypt heel Luttel: Waarom de Baatzugtige die door Vervalffing zoeken te Vermeerderen; daar zy aldus meede te-werk gaan*; Zy neemen Wafch of Smeer, en Kneeden dat met Styrax in de Zonne, tot het met die Geur wel Doortrokken is; daar naar door een wijde Zift Geplamoot, laatenze dat in 't Kout Water vallen, en Stijf worden; zijnde in-een Gekrinkeld als Wormkens, en daarom *Styrax Scolecites* genoemd. Dat deeze Traan by de Grieken, *Styrax* genoemd word; is om datze uyt den Boom, in Gedaante van Scherpe Kegeltjes Druypt. En word miffchien in onze Apoteeken, *Storax Kalamita* genoemd, om dat die welke uyt Pamfilien te Koop komd, aan zommige Riet-Pypjes, *Kalami* genoemd, vaft-gekleeft zit. De Befte komd uyt Gabala in Syrien; d'andere uyt Pifydien, Pamfilien, Cilycien, Cyprus en Kandia; van waarze thans uyt al die plaatzen veel naa Venetien gevoerd word. Profper Alpinus zeyd, Dat hy veel Styrax-Boomen in Kandia, aan de Water-Stroomen heeft zien Groeyen; en dat hy'er van daar veel naar Egipten gebragt heeft, daarze zeer begeerd zijn, maar niet aarden willen, fchoon den Hemel daar Heeter is. Die Swart, Vuyl en Vermeeluwd is, word Verworpen; en die Vet en Rosagtig is, Gepreeezen; inzonderheyd zooze Harft-agtig is, en Witte Streepkens doorloopen. Ook behoud de Befte zijn Reuk zeer lang; en geeft een Honing-agtige Vogtigheyd van zig, alsmenze Weykt. Zy diend in den Theriakel, en in veel voornaame Genees-Mengzels; en men Schrijft haar groote Kragt in 't Verwarmen toe; en is meede goed in de Zalven. Ook pleegmen in Syrien, veel Styrax-Olye te maaken, die heel goed teegent Vergif geagt wierd. De *Styrax Liquida*, word ook *Stacte Myrrhæ* genoemd; en word in meeft alle Artzenye-Winkels Verkogt; Doch zy komd naar zommiger meeninge, niet van den voornoemden Boom, maar word van Myrrhe bereyd, die eerft in Water geleyd, daar naar uytgedrukt, en zelden Onvervalft gelaaten word. d'Opregte is heel Lieffelijk, en diend in de Zalven teegen Melaadsheyd en Schurft, welk in die Landen heel gemeen is. Andere evenwel, zeggen, Dat *De Storax Liquida*, Opregt is, en van de *Stacte Myrrhæ* verfcheeld; zoo datze weegens haaren Reuk, voor de Vloeybaare Harft van de Styrax-Boom gehouden word. En daarom zou 't wel konnen zijn, Dat dit dezelve Vogtige Styrax is, die in China gevonden, en niet zelden *Rokanalka* genoemd word.

Het tweede dat Mofes agter deeze Styrax noemd; Vertaalen onze Overzetters, *Balzem*. Maar naar zommiger meeninge gants quaalijk, alhoewel zy daar in met Junius en Tremellius gelijk-ftaan. Doch de Grieken, met de *Targum* van Onkelos, en de Gemeene Latijnze, hebben 't *Harft* Vertaald; als meede de Duytze Kantteekenaars; die *Harft* of *Terpentijn* zetten. Maar de Arabize Text zeyd *Theriaak*; 't geen de Joden in haar Hoogduytze Overzettinge zijn naargevolgd. Maar het fchijnd dat men van de beteekenis van *Harft* geenzinds behoord af-te wijken; naardien Gilead, daar deeze Reyzende Ifmaëliten van-daan quaamen, groote Overvloed van Harft, en andere Heelzaame Gommen uytleeverde, welke teegens allerhande Swaare Gebreeken, en inzonderheyd teegen de Beeten der Slangen, dienftig waaren;

Aanmerking over den Balzem. Gen. 37: 25.

gelijk uyt Jerem. 8: 22, en 46: 11. af-te neemen is. Waar toe men ook wel zal doen, de Duytze Kantteekening in-te zien. Terwijl het geên hinder aan onze Gedagten zal doen, Datze doorgaans *Balzem* hebben Overgezet. Inzonderheyd zalmen uyt beyde bygebragte plaatzen ontwaar worden, Dat de Genees-Middelen uyt Gilead, veelzinds by de Egiptenaars gezogt wierden. En waarlijk, alsmen gedenkt, hoedaanig zy haare Doode Lichaamen, met Harst en Balzem-agtige Gommen teegen de Vergankelijkheyd plagten te Verzorgen; men kan ligt denken, Datze deeze en diergelijke Speryen, die in haar eygen Land ontbraaken, in Meenigte van verre hebben doen ophaalen; en datter heele Reys-Gezelschappen van Koopluyden, om heenen getrokken zijn: Voor hoedaanige men de Ismaëliten, in d'Historie van Josef, aan-te merken heeft. Het Derde Gewas daar Moses van spreekt, is, *Myrrhe*: Want alzoo zetten het Onze, en de Gemeene Latijnze Vertaalinge Over; of ook wel *Mastik*, als de Kantteekeninge zeyd. De Syrize Text, heeft *Therebintijn*. En d'Arabize, *Kastanien*. Doch Junius heeft gewild, Dat לוט, van weegen de gelijkheyd der Letteren, het zelve is, dat by de Arabiers לאדן LADAN, dat is, *Ladanum* genoemd is. Maar *Ladanum*, van *Ladan* genoemd, is zeydmen, Een Struyk-Gewas uyt het Geslagte van *Cyathus*, welke in het Voor-Jaar zeekere Vetagtige Daauw heeft, die aan de Baarden der Geyten blijft hangen, als zy deeze Kruyden Eeten. Doch deeze Nieuwe Uytleg, schijnd d'Oude niet te Verbeeteren. Te minder, naardien de Taal-Geleerde weynig gelijkheyd in bey die Naam-Woorden vinden. Zoo datmen voor לוט, veel-beeter *Stakte*, of *Myrrhe* te neemen heeft. Doch de Kruyd-Kenners bekennen, Dat den Boom waar van de Myrrhe komd, noch niet al-te zeeker Bekend is. Dieze egter Beschrijven, zeggen, Datze wat Kleynder als de Wyerook Boom, zeer Getakt en met een harde Struyk naar de Aarde gekromd is. Ook hebbenze geen Afbeeldinge van hem gevonden; en daarom spreeken de Schrijvers van dezelve zeer verward. Ook ontbreeken geen die zeggen, Dat de Myrrhe en de Wyerook, van een-en dezelve Boom komd, maar alles onzeeker. Om de Gom of Traan van de Myrre-Boom te vergaaderen, word den Boom Gequetst, en dan Vloeyd'er een Zap of Traan uyt, diemen op Matten vangd, welke daar onder geleyd worden. Of men vergaadertze, wanneerze aan de Boomen Stijf geworden is. Ook word zy van de Aarde opgeraapt. Waar van het dan gebeurd, Dat veelzinds eenige Veezelen der Schorze, of van de Vloer-Matten, en ook van de Aard-Grond, aan dezelve gezien word. Dioskorides en Plinius maaken van Twee Zoorten gewag, d'een Vet, daarmen de *Stakte* uythaald; d'andere die noch Vetter is. Ook word'er een zoort *Myrrha Troglodytika* genoemd, naar 't Land daarze vald. Deeze is Blinkende, tussen Groen en Geel, en Scherp-bytende op de Tonge: Een andere zoort is wat Zagter als *Bidellium*, en zeer Sterk van Reuk. Daar is ook een Wortel in Beotien die *Myrrha Boëtika* heet; zijnde een Boom die aldaar Wast, en de Reuk van Myrrhe heeft; in de wandeling, de *Valze Myrrhe* genoemd. Ook maaken de Kruyd-Beschrijvers, van een *Myrrhe-Boom van 't Joodze Land* gewag; Dat een Steekelige Heester is, die in 't Wilde Groeyd; hebbende de Bloem van Akaçia, maar wat grooter. Doch al genoeg van deeze Speceryen; Wy moeten d'Historie van Josef vervolgen, en bezien, Hoe den Verlaaten Jongeling uyt den Put geraakt is.

Als dan onder-en-tussen, dit Reys-Gezelschap naaderde, Sluymerde Juda niet, zijn Broeders een anderen Raadslag over Josef, voor-te stellen; die zoodaanig was, Dat hy daar in de voorige On-Menschelijke Daad, door een Nieuw-bedagt Schelmstuk scheen te willen Boeten: Alhoewel hy nogtans daar in geenzinds naar-liet, zijn Voorslag met behoud van zijns Broeders Leeven te bewimpelen; zeggende: *Wat Gewin zal't zijn, Dat wy onzen Broeder Doodslaan, en zijn * Bloed Verbergen? Kom-aan, laat ons hem aan deeze Ismaëliten Verkoopen, en Onze Hand en zy niet-aan hem; Want hy is onze Broe-*

En de Myrrhe.

Myrrhe-Boom niet regt bekend.

Josef besłooten aan de Ismaëliten te Verkoopen.

* Dat is, Zijn Dood of Moord;

Broeder, en ons Vleesch. Dus aan-neemelijk spreekt hy; en zoo Gelukt het hem ook: Want, *Zijn Broeders gaaven hem Gehoor*, Gen. 37:26, 27. Als dan de Ismaëlitize Koopluyden, met de gantze Karavaane in 't voor-by trekken waaren; hebbenze Josef haastig uyt den Jammer-Put opgehaald; om hem aan deeze Vreemdelingen te Verkoopen; en alzoo gelijk Een Slaaf, in een ver-afgeleegen Land, Weggevoerd te worden. Want zoo willenze, en zoo doenze; terwijlze haar zelven, tot Slaaven aan de Zonde en Trouwlooze Mis-handelinge, van haaren Onschuldigen Broeder overgeeven. Doch laat ons Moses eyge woorden hooren, op datwe bezien, Wat Lot, de Goede Josef hier te-beurt viel; en Wat ons in dit Verkoopen, verder in agt te-neemen staat. Dus vangd de Historie aan; *Als nu de Midianitize Koopluyden voor-by Toogen, trokkenze Josef op, uyt den Kuyl; Ende Verkogten Hem deezen Ismaëlijten, voor Twintig Zilverlingen*, Gen. 37: 28. &c. Eer wy over de Waardye van dit Geld spreeken, diendmen te letten, Dat wanneer hier zoo wel, *Midianiten* als *Ismaëliten* gedagt worden, zulks niet en wil te kennen geeven, Dat Josef eerst aan de Ismaëliten; en daar naar van de zelve Ismaëliten, aan de voor-by getrokkene Midianiten Verkogt is, gelijk Munsterus zeer quaalijk schijnd te meenen: Waar toe moogelijk eenig Ruggesteun te vinden is, Dat Gen. 37:36. gezeyd word; *Dat de Midianiten hem in Egipten Verkogten.* Daar nogtans *vers* 28. staat, Dat hy aan de *Ismaëliten* Verkogt is? Vergelijkt'er de Voorslag van Juda meede *vers* 27. Doch dit heeft weynig te beduyden. Ook dit niet, als Abrabanel wil; Dat deeze onderscheyding der Volkeren geschied, om aan-te wijzen, dat de Ismaëliten de Koopluyden zijn geweest; Doch dat de Kemelen, den Midianiten toebehoorden. Maar het teegendeel is waarschijnelijker, naardien immers *vers* 28. van de *Midianitize Koopluyden* gewag gemaakt word, *Die Voor-by Trokken.* Dit heeft Aben-Ezra beeter gevat, als hy wil, Datmen d'Ismaëliten en Midianiten, als Volken aanmerkt, die beyde haar Oorsprong van de Vader Abraham hebben, en zoo Eene Natie maaken: Doch zy worden even-zoo door een naauwer Beschrijvinge onderscheyden, als wy moogelijk Een *Neerlander* en Een *Hollander* zouden doen; waar in dan Een Hollander als een zoort van Neerlanders voor-komd. Nu willenwe van de Prijs des Koops handelen; over welke, (gelijk men in Koopen en Verkoopen gemeenlijk Geschil heeft) ons hier ook niet weynig Dingens en Woordwisselings zal te-beurt vallen; alhoewel wy niet en gelooven, Dat Josefs Broeders hard op den Prijs zullen gestaan hebben, naardien hy haar t'eenemaal Veyl was, en geern lieten springen; *Hy Gold ook wat hy Gold.* Wat nu verder omtrent deeze Koop voorgevallen is, magmen niet alleen uyt de bekende Slaaf-Handel in Oost en West-Indiën afneemen; maar inzonderheyd uyt de Getuygenissen van die verstaan, welke in Handen der Turkze Zee-Roovers gevallen, elders niet anders, dan gelijkmen de Beesten ter Markt brengd, Verkogt geweest zijn; als wanneer de Kooper onder Lof en Bod, d'Opgeveylde Slaaf in de Armen Drukt, en Kneeveld, en Voeld of hy Sterk is: Beziende of hy Vast van Beenen, Breede Schouders en Groote of Kleene Handen heeft. En zoo'er binnen Mokka, een Slaafze Jongen Verkogt word, die heel schoon is, word hy strax Gelubd en aan de Groote Heeren Verkogt. Maar als Moses hier van Josef zeyd; Dat zy hem Verkogten *Voor Twintig Zilverlingen*: Komd het zommige vreemd voor, Dat de LXX Overzetters, deeze *Zilvere*, in *Goude Penningen* veranderd hebben. Want zoo luyd haare Vertaalinge: *Zy hebben Josef aan de Ismaëliten Verkogt, voor Twintig Goude Penningen.* Waar haalenze dit van daan, zulje moogelijk Vraagen? Wy zullender bescheydentlijk op antwoorden; en de rest aan Luyden van grooter Oordeel overlaaten. 't Is zeeker, Dat deeze Verschilligheyd by zommige Geleerde Mannen, zoo zeer in 't Oog loopt, Dat zy 't liever voor een Misslag der Griekze Overzetters willen houden, als datze met Stanislaus Gisepsius, in zijn Boek *Van de Hebreeuwse Zi-*

want zoo word het Bloed genoomen, Deut. 17:8. 2 Sam. 1. 16. en 3: 28. 2 Kon. 9:7. &c.

De Koop over Josef voor Twintig Zilverlingen eens geworden.

En dien Prijs nader overdagt.

Gen. 37: 28.

LXX Overzetters hebben hier Goude Penningen gezet.

de Zikelen, ik weet niet wat voor-een Zilveren Penning verzinnen, welke uyt Zilvere Stof bestaande, nogtans 't Gewigt en Waarde van een Gouden Zikel had. 't Geen voorzeeker, ongemeen van Viezigheyd is. Egter heeft de Geleerde Man Isaakus Vossius, dit al meede te-baat genoomen, om de agtinge der LXX Overzetters te Beschermen. Als die hard dringd, Dat het woord כסף, wanneer het in 't Eenvoudig en alleen gesteld word, de Beteekenis van *Geld* heeft, en zoo wel voor *Goud* als voor Zilver genoomen word. Maar dit en geld hier niet, om dat het by een *Getal* gesteld zijnde, niet in 't gemeen, kan *Geld* beteekenen; dewijl immers niemand ooyt in eenige reeden zeggen zal, *Twintig Geld?* naardien'er altijd in twijffel zou blijven, Wat Geld; wat Stukken, en of'er Goude of Zilvere Penningen door verstaan wierden. Dus willenwe ons dan dusdaanigen Geld, daar *Kruys noch Munt* op staat, niet voor Gangbaar laaten in de Hand stoppen. En daar ontbreeken ook geen, die in naarvolging der Kaldeësze Overzetters, XX *Zikelen Zilvers*, zeggen. Want alhoewel *Zikelen*, in 't Hebreeuws ontbreekt, drukt de Kaldeër die nogtans uyt, om datter die *Waardye* onder moet verstaan worden. Zoo dat Josef hier Verkogt is *Als een Slaave*, Psal. 105: 17. voor XX. *Zikelen*; Gelijk naaderhand de Perzoonen van Josefs Ouderdom, in geval van Geloften, op XX Zikelen Gewaardeerd wierden, volgens de Wet, Lev. 27:5. Waar toe dan ook de Joodze Meesters, de Bedreyginge betrekken, die teegen Israël gedaan word, Amos 2: 6. *Als die den Regtveerdigen Verkogten voor Zilver; ende den Armen voor een Paar Schoenen.* En in *Pirke* Eliëzer vindmen, Dat aan yder van deeze Tien Patriarchen, elk twee van deeze XX Zikelen omgedeeld zijn, *Om een paar Schoenen aan haare Voeten te Koopen.* Onder-en-tussen zienwe, dat het Vossius noch zoo gul niet en wil gewonnen geeven: Want verder Voet by Stek zettende, brengd hy onder anderen Josefus by; *Welke* zeyd hy, *ten minsten Waardig is, Dat men hem booven de Rabbynen Verheft.* Den zelven Schrijft aan het derde Hooftstuk van zijn tweede Boek; *Dat Josef Verkogt is voor * Twintig Minen.* Wie ziet niet, zeyd Vossius, Dat deeze Zomme Geld, zeer-wel over-een komd, met die van de LXX Overzetters, welke *Goude Penningen* leezen? Naardien een Gouden Penning, wanneer hy in 't algemeen genoomen word, altijd Een *Stater*, of *Daricus* beteekend. Doch een Daricus, of Stater, geld even-zoo-veel, als een *Mine*. Een Mine nu, maakt Honderd *Dragmen*. Maar wie heeft ooyt Een *Zilveren Penning van Honderd Dragmen gezien, of als Gangbaar Geld Ontfangen?* Dit zeyd Vossius. Maar behoudens d'Agting van zoo Geleerden Man; dunkt ons dat bewijs vry Swak. Want toegestaan, Dat Josefus met de Griekze Overzetters over-een komd, wat zal dit ter zaake doen, dewijl het niet alleen openbaar is, Dat hy ook in 't Griex Schrijvende, haar meestdeel gevolgd, maar ook niet zelden van haar Misleyd is. Gelijk hier en daar van ons met Staaltjes zal getoond worden. Nogtans behoeven wy geenzinds toe te-staan, Dat Josefus met de Griekze Bybel, noch met de Natuure der zaake zelfs, gelijk uytkomd: Naardien een Gouden *Stater*, of *Daricus*, yts anders als een Mine te agten is. Want indienwe van een *Attize Mine* spreeken; dezelve doed, Honderd *Dragmen*, of Hollandze Schellingen. Doch een Daricus, was een Goude Penning *Didragmen*, welke een weynig minder deed als onze Dobbele Dukaat. Het welke een andere vergelijkinge was, van Goud by Zilver, als heedensdaags. Want doe was het Tienvoudig; zoo dat een Dragmen Gouds, Tien Dragmen aan Zilver deed; of Waardig was; en by gevolg een Daricus Twintig *Dragmen*: Doch Vijf *Darien* maakten een Mine. Polymarchus by Hesychius zeyd, Datmen voor een Mine, moet zeggen, *Vijf Goud-Guldens*: Gelijk Gronovius, in zijn Boek van 't Oude Geld, heel fraay heeft uytgevoerd. En hier van daan komd het, Dat voor *Dry* * Minen *Gouds*, (waar van 1 Kon. 10: 17. gerept word,) in de plaatze, 2 Kron. 9. 16. *Dry-Honderd* Zikelen, of *Goud-Guldens*, gesteld word.

* Daar de Dutyze Overzetting ook 20 Zilverlingen zet.

* By onze Overzetters een

word. Waar uyt Rabbi Levi Gerson; en ook onze Kantteekenaars besluyten, Dat een MINE, doed, Honderd Zikelen. Een MINE voor een *Pond* genoomen. Boovendien komd Josefus ook met de zaak die'er gebeurd is, niet over-een. Want het zy dat hy een *Attize* MINE verstaan heeft; of een *Mine* die in de H. Schrift gebruykelijk is; wie zal'er gelooven, Dat de Broeders die Josef slegts voor-een Slaaf zogten te Verkoopen, op datze hem quijt raakten, den Prijs tot Twintig *Goude Minen* zouden hebben durven instellen; veel-min, dat de Koop daar voor zou doorgegaan zijn. Die hier over met neerstigheyd zijn doende geweest; brengen een ander Grieks Afschrift te berde, alwaarze door een andere Dwaalinge, *Dertig*, voor *Twintig Penningen* geleezen hebben. Welke Misslag zommige Kerk-Vaders als graage Klok-spijs hebben ingeslikt, op datze daar-in een Voorbeeld vonden, van den Prijs, voor welke Judas zijn Heer en Meester, aan de Joden Verkogt en Overgeleeverd heeft. Josef dus aan de Ismaëliten Verkogt, is hy van dezelve eens-loefs, en met de gantze Karavaane, naar Egipten gevoerd: En zijn Broeders scheyden ook zoo ligt van hem af, als zy hem wilden quijt weezen. Maar als Ruben, die d'On-Menschelijke Verkoopinge van zijn Broeder, niet by-gewoond noch toe-gestemd had, onder-en-tussen naar den Put quam, Op dat hy hem heymelijk daar-uyt ligte, mist hy den Jongeling: En den Kuyl leedig vindende; Scheurd hy van Hartzeer zijn Kleederen aan Flarzen, en doed al datmen pleeg te doen, wanneer ymand een over-Droeve Rouwklaage bestaat aan-te heffen. En zig hier op, flux naar 't Gezelschap zijner Broederen wendende, barst hy in deeze Mistroostige woorden uyt, en zeyd; *Den Jongeling en isser Niet*! Ay my! Ay my! *En Ik? waar zal ik blijven?* Gen. 37:30. Of hy zeyd, als andere de laatste woorden Vertaalen; *Waar zal Ik heenen gaan?* Hy Klaagd, Dat'er den Jongeling *Niet en is*: Als of hy wou te kennen geeven: Dat hy om-Hals en alzoo *Dood was*; naademaal *Te Zijn*, of *Te Weezen*, gezeyd word, van de geêne *Die Leeven*: Doch *Niet Zijn*; van de geêne die Gestorven zijn. Waar van wy Voorbeelden vinden; Gen. 5:24. en 42:13. en 44:20. Job 23:8. Psal. 103:16. Jer. 31:15. Alwaar d'Hebreeuwse woorden van Ruben, kragt genoeg hebben, om door het zeggen, *Hy en isser niet*, te verstaan; *Dat hy'er niet Leevendig en was*. Het geene dan ook de reeden is, Dat Sofokles, met Cicero en Tertullianus, van de *Dooden* gezeyd hebben, Datze *Niet meer en Zijn*. Dat'er Ruben by-voegd; *En Ik*, Och Arm! *Waar zal ik blijven?* Zulx zijn enkel woorden van d'uyterste Verleegendheyd en een Bedremmeld Gemoed: Als of hy wilde zeggen; *Ay my, Waar berg ik my best; naadien den Jongeling Omgekoomen en Dood is; Ach, Ik vergaa?* Zoo spreekt Ruben; en zoo Jammerlijk Klaagd hy: Alhoewel het d'andre Broeders haar weynig bekreunden; maar strax een andere Vond ter-hand hadden, om d'eene Misdaad met de andere te bewimpelen: Schoonze niet dan met het uytterste Gevaar van des Vaders Leeven, kon in 't werk gesteld worden. Maar doch, Wat doenze? *Zy neemen Josefs Veelverwigen Rok, en een Geyten-Bok Geslagt hebbende; Doopen zy den Rok in 't laauwe Bloed.* Doch waarom al deeze toestel, en wat haddenze voor? Moses zeyd het ons zonder daar van af-te scheyden; Naamelijk; Dat zy den Rok aldus in 't Bloed Geverft, tot haaren Vader, met dit bescheyd hebben heenen gezonden; *Deezen hebben wy Gevonden, bekend doch of deeze uwes Zoons Rok zy, of niet?* Ziet daar een Leugen-boodschap, dieze enkel daarom alleen, door een andere Mond schijnen gedaan te hebben; Datze haar Schaamden zelfs d'Aanbrengers daar van te zijn; of op datze mogten verhoeden, Dat de overgroote Droefheyd des Vaders, haar toegeneepe Gemoederen, niet ontsluyten, noch zoo vroeg tot Berouw en Onmoede Perssen zou; maar veel-meer begeerig waaren voor-af te weeten, Of ook het Vaderlijk Vonnis over dit stuk, met haar Schelmze toeleg over-een quam? 't Geên haar te byster-wel gelukte. Want wat doed doch de Bedroefde Vader,

Pond, en alzoo dry Ponden Vertaald.

Ziet haare Verklaaringe.

Hoe en waar door de 20 Zilverlingen van Josefs Koop eertijds tot 30. gemaakt zijn.

Josef als een Slaaf Verkogt en naar Egipten gevoerd.

Word te vergeefs van Ruben in den Put gezogt.

Gen. 37:29.

Die daar over ontsteld en verleegen is.

Josefs Rok in Bokken-Bloed gedoopt en tot den Vader Jakob gebragt als of hy van een Wild Dier Verslonden was.

als hy den Bebloeden Rok onder oogen krijgd? *Och jaa*, zeyd hy, *Het is mijn Zoons Rok*; *Een boos Dier heeft hem Opgegeeten*; *Voorzeeker is Josef Verscheurd.* Regt Jakob! Zoo hebben uwe Zoons gemeend, uw te Bedriegen, op datje naar uwen Josef, geen verder Onderzoek zoud doen; Terwijl gy egter mist in 't Oordeel naar den uyterlijken schijn; En bedroogen zijd door 't Bloed van een Geyten-Bok; gelijk Gy uwen Vader Isaak, door de Vellen van die Geyte-Boxkens *Bedroogen* hebd, welk uwe Moeder Rebekka, als een Esaus *Wildbraad* had toegemaakt, Gen. 27:16, 17, 35. En hier zeggen de Joden, Dat de Broeders malkanderen op Straffe van Ban en Vloek, met den Eed Verbonden hadden, Dat niemand, het begaane Schelmstuk, aan de Vader zou bekend maaken; als waar van *In Pirke* Eliëzer, aldus geleezen word: Zy hebben gezeyd; *Wy zullen den geenen onder den Vloek verklaaren, die deeze Zaak voor hem zelven, onzen Vader Jakob Ontdekken zal, eer hem daar toe van ons allen, Oorlof gegeeven zy. Doch Juda heeft gezeyd, Ruben is niet hier, en de Vervloeking heeft geen klem, by-aldien'er geen Tiene toe zijn te-zaamen gekoomen. Strax hebbenze Godt tot haar Gezelschap toegevoegd, en de Verklaaring van den Vloek heeft zijn gang-gegaan. Maar als Ruben des Nagts by haar quam, hebbenze hem te-gelijk verhaald watze gedaan hadden, en hoedaanig het met de Vervloekinge geschaapen stond. Het geene Ruben gehoord hebbende; hebbenze hem tot Stilswijgen vermaand; gelijk ook Godt niet met-alle, aangaande de Zaamensweeringe des Vloeks gezeyd heeft. Zoo dat zulx een beletzel is geweest, Dat Ruben het besteeken Schelmstuk, aan Jokob niet en heeft Bekend gemaakt.* Maar zoo *Een Dryvoudig Snoer niet haast Verbrooken word*, als de Prediker leerd; men zou moogen denken; Dat de Broeders ten minsten deeze Band met haar Tienen, ruym zoo vast geleyd hadden, als zy eenstemmig in 't Verkoopen van haar Broeder, en 't Bedriegen van haaren Vader geweest waaren: Want *Eendragt, maakt Magt*; maar *Twist, Versplist en Verquist.* Gelijk de Italiaanen daarom ook zeggen; *Geen Duyvel Overwind, dry Broeders eens-gezind.* En nogtans heeft de straxgemelde Rabbi Eliëzer, tot zijn voorige reeden daar by gedaan; Dat wanneer Josefs Broeders naaderhand vernaamen, Dat hy in Egipten noch by 't Leeven, en in Goede Gezondheyd was, zy deeze Vervloekinge te-niete gedaan en afgeschaft hebben. 't Zelve by naa, word in 't Joodze Boek *Sepher Tanchuma* gevonden; maar by alle Wijze luyden, voor een schaamteloos Verzierzel gehouden. En alhoewel Anastasius de Aards-Bisschop van Tarnaten, uyt dezelve Rabbi Eliëzer bevestigd, Dat den *Ban* en de *Vervloekinge*, al ten tijde van Jakob in gebruyk was, noemd egter Buxtorfius, zulken Voorgeeven, in zijn Talmudis Woorden-Boek; *Een Leugenagtige Fabel.* Gelijk dan meede Seldenus zeer wel heeft aangemerkt, Dat ons omtrent al deeze Geschiedenissen, niet het minst ontmoet, dat eenige gelijkheyd van *Vloek* of *Verbanninge* heeft. Jakob had naauwelijk Josefs Bebloeden Rok gezien, en besloten, Dat hy van eenig Wreed Gedierte Verscheurd was; of ziet daar, Hy agtervolgd zijn bezeffen, met zoo Droeve teekenen, Dat hy zijne Kleederen Scheurd; en Een Slordige Zak om zijn Lendenen Gegord hebbende, *Veele Daagen Rouwe bedrijft over zijnen Zone*, Gen. 37:34. Zoo dat de Bedroefde Vader daar in, de Zeden van die Tijden en Volken, schijnd naagevolgd te zijn, by de welke het de gewoonte was, Dat de Treurige en Rouwbedrijvende, tot betooninge van de Verslaagendheyd haarer Gemoederen, hunne Kleederen aan stukken Scheurden, en zig met eenen grooven Zak om 't Lijf aangorden; gelijk elders breed-genoeg zal gezien worden. Als die zig vastelijk lieten voorstaan, Dat de Smerte der Droefheyd, door al duske Teekenen van een Droeve toestel, en Gelaat, Verzagt wierd; even gelijk men de Pijne der Verbrandheyd, door de Hitte des Vyers boet; Gelijk deeze Spreuke vermaand;

Zijd gy Verbrand, aan Voet of Hand,
Gaat tot de Vlam daar 't Quaad afquam.

Jakob met den Rok van Josef Bedroogen even als hy zijn Vader Isaak Bedroogen had.

Der Joden gevoelen aangaande de Verbintenis der Broeders om dit Schelmstuk te verswijgen.

Jakob over 't verlies van Josef Bedroeft Scheurd zijn Kleederen en bedrijft Rouwe.

Voor-

Voorwaar men moet zig niet verwonderen, noch te voorbaarig in de Godvrugtige Vader laaken, Dat hy over het Rampſpoedige Verlies, van zijn alder-Liefſten Zone, op het alderdiepſte Bedroeft en te Onmoede geweeſt is. d'Oorzaaken van zijn Herten-leed, vielen hem zoo Smertelijk, Dat'er geen geweld te-baat kon koomen, de Natuurlijke meedelijdentheyd te weederſtaan. Nogtans hebben veele niet Ongeleerde Uytleggers, aangemerkt, Dat de Treurige Vader, de regtſchaape maniere, in dit Geval, is te-buyten gegaan, en al-te overmaaten is Bedroefd geweeſt. Want het ſchijnd, als of hy zig zelven zoo verre aan de Droefheyd heeft willen overgeeven, Dat hy heel-geen plaatze meer, voor eenige Vertrooſtinge wilde overlaaten. Want alzulken denkbeeld, ſchijnd Moſes ons van hem in-te boezemen, als hy Verhaald, Dat wanneer al zijne Zonen, en Dogteren quaamen, *Om Hem te Trooſten*; hy alzulke Trooſters geen Ooren leende. Maar het Hooft ſchuddende, zeyde hy; *Neen; maar Ik zal Rouwe bedrijvende, tot mijnen Zone in't Graf neederdaalen*, Gen. 37: 35. En *Alzoo*, (dat is, met alzulken Onverzettelijken Droefheyd, waar van 't Verhaal nu een eynde nam;) zeyd de H. Hiſtori-Schrijver, *Beweende hem zijn Vader*. Wiens Droefheyd moogelijk ook noch door de Oude Vader Iſaak, vermeerderd is. Naardien van veele niet getwijffeld word, Of hy is te dees-tijd noch in 't Leeven, en alzoo een Deelgenoot deezer Smerte geweeſt. Gelijk dat niet onwaarſchijnelijk, uyt zijn Ouderdom en Dood, af-te neemen is, Gen. 35:28, 29. Niet teegenſtaande, de Vervroeginge der Hiſtorie. Dat'er nu gezeyd word, Dat Jakob over zijnen Zone, *Rouwe bedreef veele Daagen*: Verklaaren de Joden onſes-agtens, gants quaalijk, Als of die Droefheyd zoo lange geduurd had, tot Jakob XXIII Jaaren daar naar, zijn Reys-togt naa Egipten ondernam. Want alhoewel'er geenzinds aan-te twijffelen is, of des Vaders Gemoed heeft dien geheelen tijd, met de Geheugenis van den verlooren Joſef ſwanger gegaan, en daar aan een geduurige knaaginge gehad; nogtans ſchijnd het niet, Dat Moſes ons heeft willen te kennen geeven, Dat hy dien geheelen tijd-over, in zijne Droefheyd volhard heeft. Dewijl *Veele Daagen*, in geval van Rouwbedrijf, zeer on-eygentlijk, met XXIII Jaaren bepaald worden. Zoo dat Moſes woorden, veelmeer tot de even-voorgegaane reeden konnen betrokken worden; naamelijk: *Hy heeft zijn Kleederen Geſcheurd, en een Zak omgegord; En* Veele Daagen *Rouwe bedreeven*. Naamelijk in zulken toeſtand. Want de Rouw-draagende hadden al van ouds, eenige beſtemde Daagen, in welkze met uyterlijke Teekenen, over eenen Dooden Rouwe bedreeven. Dus leezen we Gen. 50:3. Dat Jakob zelfs Geſtorven zijnde, de Egiptenaars hem; *'t Zeventig Daagen* Betreurd hebben. By de Joden heeft het Rouwbedrijf eertijds meeſtdeels, *Zeven Daagen* lang geduurd, gelijk eenige uyt Syrach, Kap. 22: 13. beſluyten. Maar in duſdaanig-een overgrooten Rouwe, als Jakob over Joſef t'ontijdig aan-trof; heeft hy wel eenige Daagen langer konnen volharden, als de Gemeene Sleur in gebruyk had: Zoo dat hy waarlijk, *Veele Daagen* over zijnen Zone Rouwe bedreef, in vergelijkinge van de gemeene manier. En wie zal ook konnen gelooven, Dat Jakob zoo veele Jaaren lang, met Geſcheurde Kleederen, en met een Hennippen Zak omgord gebleeven is? Daar wy immers zien, Dat hy naar dit Rampzalig voorval, de Vaderlijke Bezorginge van zijn Huysgezin, als te-vooren ter-hand genoomen heeft; 't geen hy niet zoo wel had konnen doen, by-aldien hy geduurig in zulk-een Treur-Gewaad gedompeld gezeeten had. 't Geen nu Jakob in zijn Rouw-bedrijf verder overquam, was dit, Dat *Alle zijne Zonen, En alle zijne Dogters, quaamen om hem te Trooſten*. Gen. 37: 35. Die miſſchien ook haar geveynſde Trooſt-reeden, wel zooveel te Nesk, en flaauwhertig aandrongen, alſſe haar eygen Schendaad niet onbewuſt waaren; en alzoo by d'Oude Vader te-min gehoor vonden; want *Alle Aanſpreekers, en zijn geen Hertenbreekers*, gelijk het Spreekwoord zeyd. Wie nu deeze Dogters waaren, die ook het haare aan deeze Vertrooſtinge toebrag-

Wie de Zonen en Dogteren waaren die Jakob over Josef wilden Trooften.

ten? Is wat duyfter: Doch het fchijnd wel zeeker, Dat de H. Hiftorie, daar door geen andere verftaat als Dina, Jakobs Dogter; en de Schoon-Dogters, die de Vrouwen zijner Zonen waaren, met derzelver Dogteren zijne Nigten. Gelijk dan ook onder den Naam van *Zonen*, de Zoons-Zonen, zoozer hadden, konnen verftaan worden. Dit laat een waarfchijnelijken zin toe. Terwijle het aan alle die by haar Verftand zijn, voor heel belachhelijk te agten is; wanneer Rabbi Juda by Salomon Jarchi, daar uyt befluyt; *Dat met elke Stam-Vader, ook een Zufter-Tweeling Gebooren is, die zy Getrouwd hebben*; Die hier defweegen *Zonen en Dogteren* genoemd worden. Maar dit fchaamd zig zelven. Maar wanneer de Trooftelooze Jakob in deeze woorden uytbarft,

Hoe het te verftaan is dat Jakob tot zijnen Zone wil in 't Graf daalen. Daar hy meende dat Jofef Verflonden en alzoo niet Begraaven was.

Stand der Dooden, het Graf genoemd.

en zeyd; *Ik zal Rouwe bedrijvende tot mijnen Zone in den* SCHEOL, dat is, als zommige Vertaalen, *In het Graf Neederdaalen*: Heeft dat quel-woord, שאול *Scheol*, welk meer als Zeftig-maal in de H. Boeken gevonden word; den Uytleggers, van weegen zijn verfcheyde Beteekenis, nu en dan wat fpels gemaakt; op datze elke beteekenis, tot de regte plaatze thuys bragten. By de Hebreën beteekend het zomtijds *Het Graf*; hoedaanig het onze Uytleggers gemeenlijk, hier willen genoomen hebben. Zomtijds *De Helle*; *De Onderfte Plaatze*; *De Dood*; *De Toeftand der Dooden naar dit Leeven*. Of gelijkmen miffchien met den Oud-wetzen Digter Plautus, zou moogen fpreeken; *'t Algemeen Kerkhof*, of *Vergaaderplaatze der Dooden*. Onze Kantteekenaars hebben yts diergelijx, Dat niet te onfraay is, om by te-zetten. *Het Hebreeuwfe woord*, zeggenze, *Beteekend zomtijds het* Graf, *als hier en* Kap. „42: 38. en 44: 29, 31. *en* Pfal. 6: 6. en 16: 10. Eccl. 9: 10. Jefa. 38: 18. *Als* „*meede allerley* Groote Diepten, *of* Diepe en Verborgene plaatzen, Job 26:6. „ Pfal. 139:8, Amos 9: 2. *Zomtijds de* Helle, *of* plaatze der Verdoemde; *als* „Job 11: 8. Prov. 15: 11. *Maar aldus en kan't hier niet genoomen worden*, „*naardien Jakob zeekerlijk het teegendeel van zijnen Zone geloofde. Zom-* „*tijds beteekend het ook*, over-Groote en uyterfte Benaauwdheeden; *ende* het „Gevoelen van Gods Toorn, *Als* 1 Sam. 2:6. Pfal. 18:6. *en* 86:13. Dus verre de Kantteekenaars. Met diergelijke zingeevinge koomen ook eenigzinds over-een, *De Verderffenis*, *Het Stilfwijgen*, of liever *De plaatze van Stilfwijgendheyd*. En ten laatften *Den Kuyl*. Hoedaanig-een Veelvoudige Naamdigting, eenigzinds uyt 2 Sam. 23: 15, met 1 Kron. 11: 22. en uyt het Joodfe *Tractaat* JOMA befllooten word. Job gebruykt'er een Omfchrijvinge toe; zeggende; *Het Land der Duyfterniffe en Schaaduwe des Doods*. En den

Bedenkelijke Verklaaringe over 't woord SCHEOL dat Helle en Graf Vertaald word &c.

Pfalm-Digter zeyd, *Het Land der Vergeetenheyd*. Doch Brougthon, een Man die zeer ervaaren geagt word in de Rabbijnfe Godgeleerdheyd; fchijnd hier aangemerkt te hebben, Dat het woord SCHEOL, *De Toekoomende Eeuwe* beteekend. En Prokopius Gazéus, maakt'er, De *Weereld der Zielen van*: En daar zijn veele Joden, die het Genefis XXXV. even-zoo genoomen hebben. De Griekfe Overzetters, hebben het zeer dikmaals, en ook in deeze plaatze, *Adeny*, Vertaald; en nogtans niet over-al, gelijk Bellarminus heeft waargenoomen. Maar dat woord, het welke uyt de Helleniften genoomen is, beteekend al het geene dat שאול SCHEOL beteekend. Hefychius en Suidas, hebben, *Aides ho Taphos*. En daarom leeftmen by Homerus en andere, niet alleen, *Aidòn* of *Aidoneys eunichion anax*: Maar ook *Ades Kai Pluton ho autos legetai*; volgens het getuygenis van de Griexe Uytlegginge over Eu-

De breede beteekenis van 't Hebreeuws woord SCHEOL naader aangeweezen.

ripides. Ook heeft de zeer Geleerde Windet, in zijn verhandelinge *Van den Staat der Leevende naar de Dood*, getoond; Dat *De Bederffenis*; *Het Stilfwijgen*; *Den Kuyl*; *Het Land der Vergeeting*, *der Duyfterniffe en Schaawe des Doods*, en diergelijke, van de Hebreën, op een Figuurlijke wijze, voor SCHEOL gebruykt word; en dat deeze beduydinge ook by de *Helleniften* gevonden word. Boovendien iffer by de Hebreën noch een andere beteekenis van 't woord SCHEOL, naamelijk, van de Eerfte Stoffe, en Ongefatzoeneerde Klomp, gemeenelijk CHAOS of *Bayerd* genoemd. Want alzoo heeft het Rabbi

Levi

Levi Ben Gerſon, Prov. 15: 11. en 27: 22. genoomen. En over Kap. 30:16: zeyd hy, SCHEOL, *geeft zoodaanig d'Eerſte Stoffe te kennen*, Datmen *dezelve voor het Onderſte Grondzop, of dikke Dras of Droeſſem opneemen moet.* Hoedaanigen Beteekenis, de ſtrax-gemelde Windet agtervolgd. Waar by zeer-wel paſt, de beteekenis van 't Griekſe woord ADES; het welke naar de Verklaringe van Kaſaubonus over Hippokrates, de Eerſte Stoffe beteekend, welke Ongeſatzoeneerd en Onzienelijk is, en waar uyt alle Dingen voortkoomen, en daar weederom in Veranderd of Afgeleyd worden. Want *Ades*, is eygentlijk AIDES, *Onzienelijk*; gelijk Grootius in zijn Aanteekeningen over Lukas 16:23: uyt de Griekſe Boeken toond. שאול SCHEOL komd af van שאל, dat *Begeeren*, of *Verlangen* te kennen geeft: En zoo kan het Afgebragte woord, zeer bequaam; zoodaanigen *Onſchikte Stoffe* beteekenen, welke elke Gedaante, *Verlangd* en *Begeerd.* Doch hier moeten wy de reeden van een Taalgeleerd Man onder de Engelzen inlaſſen, die'er aldus van ſpreekt; Zommige oordeelen, Dat SCHEOL, niet en beteekend *Een Graf*, met Handen Gemaakt en Gegraaven, welke de Hebreën, קבר KEBER noemen; maar de gemeene Plaatze of Staat des Doods: Die in het Hebreeuws word SCHEOL genoemd; en eygentlijk de beteekenis heeft van *Eyſchen* of *Begeeren*, om dat het GRAF, of *Staat des Doods*; Een van die Vier dingen is, die nooyt zeggen, *'t Is Genoeg*, Prov. 30: 15, 16. Het geene miſſchien de Françoiſen, (om datmen de Geſtorvene veelzinds in de Kerken Begraaft, en alzoo de Doode by de Leevende doet Huysveſten;) aanleydinge tot dit Veersje gegeeven heeft, Dat wy om zijn aardigheyd, liever in zijn eygen Bolſter laaten;

SCHEOL beteekend niet eygentlijk een Graf met Handen uytgedolven.

Trois Choſes ſont tout d'un Acord,
La Cour, l'Egliſe, & la Mort:
La Cour *prend à Droit & à Tort.*
l'Egliſe *prend du Vif & du Mort.*
La Mort *prend le Foible & le Fort.*

Onder-en-tuſſen zou 't wel konnen zijn, Dat de Grieken, SCHEOL hebben *Hades* of *Haides* genoemd; te weeten, door de Letter-verandering, van 't Hebreeuws woord ADAM en ADAMAH of *Aarde*, waar toe Godt den Menſche belaſt *Weeder te Keeren*, Geneſis 3:19. Want alzoo word in 't eerſte Boek van d' Oude Griekſe Sybille gezeyd; *Zy noement* Haden, *om dat* Adam *eerſt daar heenen ging*, als hy de Dood geſmaakt had. En duſdaanigen Letterverandering der Grieken, word meer gevonden: Want, *Abram* is in 't Griex *Habràm*, Gen. 12: 1. en *Habraàm* Luc. 3: 34. En *Mizraïm*, in 't Griex *Mezrain*, Gen. 10:6. *Hemam* is *Haiman*, Gen. 36: 22. En zoo hebbenze dan ook van *Adam* gemaakt *Haiden*, en naar de Griekſe uytgang, *Hades* en *Haides*. Maar wanneer de Kaldeëſze Uytbreyder, het Hebreeuwſe woord SCHEOL niet enhoud, zet hy gemeenelijk Over, *'t Huys des Grafs*, of *De plaatze der Begraaffenis*. Het Engels woord *Hel*, komd van 't Oude Saxis of Duyts woord *Helle*; in welke Taalen *Hel*, Oorſpronklijk beteekend, *Hoog* en *Diep*; En zoo beteekend het dan ook een *Laage*, *Diepe* en *Holle* plaatze; en komd over-een met het Hebreeuwſe SCHEOL, 't welk gezeyd word, *Laag en Diep* te zijn, Deut. 32:22. Job 11.8. Want gelijk de Dood is gezet voor alle Menſchen, zoo ook den SCHEOL, Pſal. 89: 49. Eccleſ. 9: 10. En gelijk de Dood zomtijds van de Godzalige begeerd word, alzoo Verlangde Job om *In het Graf* (Scheol,) *verborgen te zijn*, Job 14: 13. Zoo dat hier door niet de plaatze der Verdoemde, maar van alle die uyt de Weereld gaan, verſtaan word. En zoo wy verder de Oude beteekenis van 't woord HEL naaſpooren, wy zullen bevinden, Dat het eygentlijk *Hoog*, *Verheeven* en *Uytſteekend* beteekend. Van welke zommige meenen, Dat het woord *Held*, af komſtig is; 't welk een *Uytſteekend Man* te kennen geeft. Ook is

HEL, *Klaarklinkende*; en zoo zegtmen, Een *Helle Stemme*; *Klaare*, en *Schelle Stemme*, *Heldere Stemme*; &c. Gelijk meede HEL, beteekend, *Helder*, *Dun*, *Doorzigtig* &c. Maar op datwe al deeze Woord-Vitterye niet te vergeefs schijnen overhoop gehaald te hebben; dienenwe t'onderzoeken, In wat Beteekenis doch het woord SCHEOL, in Jakobs Treurklagt op-te neemen is; wanneer de Bedroefde Vader, Gen.37:35. zeyd; *Ik zal Rouwbedrijvende tot mijnen Zone in 't Graf*, (Scheol) *Neederdaalen*? Want aldus zetten 't onze Vertaalers over: Doch de Gemeene Latijnze Text zeyd; *Ik zal Weenende by mijnen Zone* ter Hellen *vaaren*. Welke *Helle*, de Roomsgezinde, doorgaans van het *Voorburg der Helle* verklaaren, waar in de Zielen der Zalig-Gestorvene Vaders zijn bewaard geworden. Maar naardien dit een ydel Verzierzel van het Menschelijk Verstand is, aan welke de toestemminge der H. Schrift zoodaanig ontbreekt, Dat niet alleen geen de minste scheemering, daar van te bespeuren is, maar het teegendeel tastelijk daar in gevonden word; willen wy ons met alzulke prullige Geschillen niet ophouden; Maar voor loutere Beuzelingen agten, die alleen ten nutte der Bandplegtige Geld-prachers, (die de Zousse der Vette Offerhanden, dat zijn de Schooy-Penningen der *Ziel-Missen* beminnen;) by de verdwaalde Schoolstampers, 't Geloof des onkundigen Volks, onder opgestikte Wisjes Wasjes, worden aangeklad. Gelukkiger zalmen dan hier *Het Graf* verstaan; want als dan zal de Zin van Jakobs reeden hier op uyt-koomen, als Of hy zeyde; *Gy Vertroost my te vergeefs*; *want mijne Droefheyd zal my niet verlaaten*, *zoo lang als ik Leeve*: *Maar als dan zal zy een Eynde neemen*, *wanneer ik als eenen Dooden by mijnen Afgestorven Zone*, *zal needergeleyd worden*. Dits klaar en Eenvoudig. En men zoekt te vergeefs de Beteekenis van 't *Graf* uyt-te-wissen; Om dat meenenze, zulx van Jakob niet en kan gemeend zijn, dewijl men den Vroomen Vader had wijsgemaakt, Dat een Wild Dier Josef Verscheurd had; 't geên hy ook geloofde, Gen.37:33. En derhalven wel wist, Dat hy niet *In 't Graf* gekoomen was? Hierom dan, dewijl hy zeyd, Dat hy SCHEOLAH, zou *Neederdaalen tot zijnen Zone*, kan hier niet verstaan worden, het Neederdaalen der Ziele *In het Graf*, welk het Doode Lichaam van Josef niet verkreegen had, maar het Neederdaalen der Ziele *In de Helle*; dat is naar haaren Uytleg; tot zeekere byzondere plaatze van de Helle, in welke de Zielen der Geloovige Vaders, even als Jakob en Josef, eertijds te zaamen gekoomen zijn. Dit brengenze voor. En het is van Galatinus ook even-zoo betwist, teegens den Vermaarde Jood Salomon Jarchi; Die שאולה SCHEOLAH, de beteekenis van *Het Graf* gegeeven heeft. Maar hy moest gants Onbedreeven in de H. Schrift zijn, die niet en wist; Dat *Neederdaalen in het Graf*, een regte Beschrijvinge van de Dood is. Zoo dat het niet anders wil te kennen geeven, als onder het Getal der Dooden te koomen; of eenvoudelijk, *Sterven*. Dusdaanig verstaat de Zaligmaaker Joh.5:28. door *Alle die in de Graaven zijn*; alle *Gestorvene*, dat is, Die *Onder de Dooden* te tellen zijn: Schoon alle Gestorvene niet in de *Grafsteeden* gebragt of *Needergedaald* zijn. En om niet wijd naar een fraaye gelijkheyd der Zingeevinge om-te doolen; komd ons in deeze zelve Historie van Josef, zeer-wel de plaatze Gen.42:38. en 44:29. te pas; daar wy aldus leezen; *Gy zoud mijne Grijze Hayren*, *met Droeffenis ten Graave doen Neederdaalen*. En 1 Kon. 2:6. zeyd David tot Salomon, over Joab: *Doed naar uwe Wijsheyd*, *dat gy zijne Graauwe-Hayren*, *niet met Vreede in het Graf* (Scheol) *laat daalen*. En terstond in 't zelve Hooftstuk aan 't 9 *vers*, over den Vloeker Simëi: *Dewijle gy een Wijs Man zijd*; *Zuld gy weeten wat gy hem doen zuld*; *Op dat gy zijn Graauw-Hayr met Bloed in 't Graf doed Daalen*. Dit is genoeg om te merken, Dat de plaatze alwaar de *Graauwe-Hayren* Neederdaalen en Afgeleyd worden, de Lichaamen moet Ontfangen, en niet de Ziele; want de Zielen hebben geen Graauwe-Hayren, maar de Lichaamen,

Scheol quaalijk voor de Helle of plaatze der Verdoemde genoomen.

De reeden van Jakobs Droefheyd naader opgemaakt.

In 't Graf Neederdaalen hoedaanig een regte Beschrijving van de Dood.

Al die Dood zijn, zijn als Begraaven te reekenen, schoonze Onbegraaven blijven.

men der Menſchen, die in de Graaven Neederdaalen. Indien dan in onze voorgeſtelde Spreekwijze Scheol, de plaats is, alwaar de Graauwe-Hayren heenen-afgeleyd worden; iſſet voorzeeker het Graf; en wy doen dit ſtuk niet anders af. Nogtans moet niemand meenen, Dat wy het Graf, hier in zoo maageren Zin neemen, als het zomtijds by de Kijfzieke Regtsgeleerde betwiſt word; wanneerze van een Leedige of Beroofde Grafſteede handelen: Maar wy betrekkent t'eenemaal tot den toeſtand des Doods, en elke Oorzaake van Begraavinge in het gemeen; als maar de Aarde aan de Aarde weeder-gegeeven word, volgens het Dood-Vonnis dat Godt daar over uytgeſprooken heeft; *Gy zijd Stof en zuld tot Stof weederkeeren*, Gen. 3:19. Eccleſ. 12:7. Gelijk daarom ook de Digter Lukanus gezeyd heeft: *De Aarde Ontfangd alles watze Gebaard heeft; en 't geên geen Grafſteede vind, bedekt den Hemel.* Want die worden ook gezeyd *Begraaven* te worden, welke zelfs *Onbegraaven*, gelijk de Doode Krengen, op het Veld vergaan; het welke daarom in de H. Schrift, *Een Ezels Begraaffeniſſe* genoemd word. Gelijk over de Koning Jojakim voorzeyd word, Jerm. 22:18,19. En hier van daan heeft ook Andreas van Cæſarien, over Openb. 16. gezeyd, Dat die welke van de Honden Verſcheurd zijn, *Een Leevendig Graf* bekoomen hebben. En zoo men de Heydenze Schrijvers te raade neemd, men zal bevinden, Dat diergelijke maniere van ſpreeken by hen zeer gemeen is. Seneka zeyd heel fraay: *De Natuure heeft aan allen een Begraaffenis verſchaft: Die door Schipbreuk om-koomen, worden van de zelve Golven, die haar uytgeworpen hebben, Begraaven.* Inſgelijx zeyd Cicero in zijn Tuskulaanze Geſchillen: Datze in Hyrkanien, Honden voeden, van welkze Verſcheurd worden; en agten zulx voor de beſte Begraaffenis. *Door Begraaffenis*, zeyd Plinius, *Word allerhande Maniere verſtaan, op welke ymand Verborgen mag worden.* En naar deeze meeninge heeft ymand zeer-wel gezeyd; *'t Graf is de Aarde*, hoemen 't reekend; *Want hy word zijn eygen Graf, als hy tot Aarde weederkeerd.* En hoe naa zommige Heydenze Digters, de Groote Schrijvers Moſes en Salomon, hebben naa-geſtaameld, heeft ons Stobèus met deeze twee Brokjes uyt Euripides geleerd:

Yder Dooden ver-ſtrekt zig zelven een Graf, en word van d'Aarde bedekt door zijn weederkeeren tot Stof.

Men queld zig hier vergeefs; 't Geên d'Aarde ons afkomd eyſſen
Is Aarde: En 't Leeven, als 't Gezaayde met de Zeyſſen
Word allen Afgemaayd; Dit brengd het Noodlot mee.

En daar naar in zijn Treurſpel van den Ootmoedigen, zeyd hy;

Gedoog de Dooden nu in 's Aardrijks Schoot te dekken,
Want daar het uyt Ontſtond moet alles heenen ſtrekken;
De Geeſt gaat weederom ten Hemel, 't Lijf in d'Aard,
Dat, voor een korten tijd met zulk-een regt aanvaard,
En niet in Eygendom maar ſlegts te-Leen gegeeven,
Van d'Aarde word her-Eyſt, uyt wien het plag te Leeven.

Vergelijkt Gen. 3:19. met Eccleſ. 12:7. En naadien'er ook geen ontbreeken; welke de woorden van Jakob Gen. 37:35. *Ik zal tot mijnen Zone* in 't Graf *Neederdaalen*; Vertaalen, *Ik zal* om mijnen Zone, *ten Graave Neederdaalen*: Is 't Geſchil meeſt uyt-getwiſt. Want al wie Sterft, word gezeyd *Ten Graave Needer te daalen*, ſchoonze niet eygentlijk *Begraaven* worden. Let op Pſal. 89:46. En beteekend derhalven, veel-meer den Staat des Doods: Gelijk het zoo in veele Texten genoomen word, als Gen. 42:38. en 44:29. Daar het terſtond door *Sterven* verklaard word, *vers* 31. ziet meede Job 7:9. Maar dat de Gemeene Latijnze Overzetting, Scheol, *Helle* Vertaald; zulx kan meede eenen goeden zin hebben; te weeten, wanneer aan het Latijnze woord, dezelve Beteekenis gegeeven word, diemen het Hebreeuwſe woord שאול, en

Hades

Hades toepaft. Want de HELLE is ook het *Graf*, in welke de Lichaamen gebragt worden. En zoo heeft het ook Toftatus in onze Hiftorie van Jofef verklaard. Als meede Steuchus Eugubinus; welke zelfs zijn Geloofsgenoot Lyranus, die *Helle*, het Voorburg der Vaderen uytgeleyd heeft, helder beftraft, en zijn Bewijs voor ydele Droomen uytkrijt. En zoo m'er meer wil, die ons in deezen uyt de Roomfgezinde byfpringen, wy zouden een gantze Naamlijft aan-te teekenen hebben: Maar deeze maaken hoopsgenoeg, naamelijk; Arias Montanus, Cajetanus, Hieronymus, Oleafter, Lipomannus, Ifiodorus Clarius, Johannes Benedictus, Andradius en andere: Welke bekennen dat het woord *Infernum*, of *Helle*, naarvolgens de Hebreeuwfe maniere van fpreeken, voor *De Dood* en *Het Graf*, gebruykt word. De Kaldeëfze Overzetter Onkelos heeft het woord SCHEOL behouden. Maar de Uytlegginge van Jonathan, heeft om alle twijffelingen weg-te neemen, het zoodaanigen zin gegeeven, Dat het *Stof der Aarde* kan beteekenen. Als meede de Arabife, die Jakobs woorden aldus Vertaald; *Jaa ik zal Neederdaalen tot het Stof.* Aben-Ezra mifprijft de Gemeene Latijnze Vertaalinge opentlijk in deeze plaatze; *De Kriften-Overzetters*, zeyd hy, *die door* SCHEOL, *de* Helle *en toeftand der Verdoemde verftaan, dwaalen zeer, naadien het veel waarfchijnelijker* het Graf *beteekend.* Doch of HELLE ook zoo in de Artykelen des Geloofs kan genoomen worden, daar het agter de *Begraavinge* ftaat, hebben zommige Bedenklijk gehouden. Maar behalven dat *Begraaven*, zeer-wel op de toeftand des Doods kan zien, en *'t Neederdaalen in de Helle*, voor de Indompelinge des Grafs genoomen worden; hebbent de Regtzinnige onder ons nogtans, van *Krifti Lijden der Helze Straf verftaan*, 't geên van Pearfon weederfprooken word; terwijl andere van beyde verfchillende, zulx van overlang, op Krifti *Hellevaard* naar de Ziele, of ook Perzoonelijk naar Ziel en Lichaam geduyd hebben: Te weeten naar dat de uytdrukkinge van dien Artykel, eerft Vijf of Zes-honderd Jaaren naar Krifti Hemelvaard, tot de Geloofs-Belijdenis was ingelijft: En niet alleen, geenzinds in de Brieven van Ignatius, Polykarpus, Klemens Romanus, noch Juftinus Martyr gevonden word, (als die in haaren tijd, zelfs noch geen Formulier des Geloofs hadden;) maar de zaak zelfs ook niet eens in de Regelen des Geloofs gevonden word, die Irenèus, Origines en Tertullianus hebben overgeleeverd. Jaa ook niet in geen van alle de Geloofs-Formulieren, die door de Konçiliën, als Breede Uytleggingen van der Apoftelen Geloof zijn ingefteld: Te-weeten niet in dat van Niceën, Konftantinopolen, Efefen, Kalcedon, Sardis, Antiochien, Seleucien &c. Noch ook niet in die van byzondere Perzoonen uytgegeeven; te-weeten, Niet in die, welk Eufebius Cæfarienfis, 't Konçilie van Niceën heeft aangebooden. Niet in die van Marcellus Biffchop van Ancyra, overgeleeverd aan Paus Julius: Ook niet in die van Arrius en Euzoius aan Konftantijn overhandigd. Ook niet in die van Akatius Biffchop van Cefarien, aan de Opper Kerk-Vergadering van Seleucien overgegeeven. Ook iffer geen gewag van in de Geloofs-verhandeling van den H. Bafilius, noch in die van Epifanius, Galerius, Damafius, Markarius, Cyrillus, Auguftinus; Noch in die welke Kaffianus de Kerk van Antiochien overgeleeverd heeft. Gelijk dan ook Ruffinus getuygd, Dat het in zijnen tijd, noch in de Wefterze noch in de Oofterze Formulieren was ingelaft; maar waarfchijnelijk laater en omtrent het Jaar 785. in de Latijnze Kerke gevonden, alhoewel uyt zeeker Brief van Ifiodorus Hifpalenfis blijkt, Dat het daar omtrent het Jaar 600 bekend was, en Athanafius word toegeëygend, alhoewel men 't juyft niet zeggen kan, het zijne te weezen. En fchoon eenige Vermaarde Oud-Vaders, dit van Kriftus *Neederdaalen ter Hellen*, in onderfcheyding van *Het Graf* verftaan; verfcheelenze nogtans in haar Uytleg. En noch veel-meer van d'heedensdaagze Roomfgezinde; naardien'er veele onder d'Oude zijn, die dit ten aanzien van Krifti werkende kragt der

Ver-

Eenige Roomsgezinde ftemmen toe dat het woord SCHEOL Helle ook Graf beteekend.

Of Helle in de Artykelen des Geloofs ook 't Graf beteekend.

Den Artykel van Krifti Neederdaalen ter Hellen eerft 600 Jaar naar Kriftus ingevoegd.

Verzoeninge, en niet van een plaatzelijk Neederdaalen in de Helle verstaan: En zoo behelpen haar beyde partyen gemeenelijk met Actor.2:27. Efes.4:9. en diergelijke Texten. Doch 't is hier de plaatze niet, dit verder af-te doen; en daarom zullen wy niet meer daar van by-haalen, maar bezien, Hoe Josef door de Arabise Kooplieden in Egipten geraakt, van Heer veranderd, en daar naar uyt Slavernye verlost is.

Naauwelijks was de Jonge Knaap in Egipten aangekoomen, of ziet daar, hy word aanstonds voor de tweedemaal Verkogt; naamelijk door de *Midianiten*, gelijk Moses deezen handel dus-verre, op 't eynde van Gen. xxxvii. besluyt, zeggende; *Ende de Midianiten verkogten hem in Egipten, aan Potiphar, Faraos Hooveling, Overste der Trauwanten.* Aldus leezen onze Overzetters. En geeven daar door niet quaalijk, *Een Hooftman van de Lijfwagt*, te kennen, die wy anders, Een *Kapiteyn van de Garde* zouden noemen. De Gemeene Latijnze Text leest heel anders, en meer gelijkende naar de Zingeevinge van onze Kantteekenaars; die van Oordeel zijn, Dat het Hebreeuwse woord, סריס Saris, datze *Hooveling* Vertaalen, eygentlijk *Een Gesneeden Man* beteekend; als Jesa. 56: 3, 4. en overzulx ook, *Een Kaamerling*, of *Bewaarder van 't Bedde.* Om dat de *Kaamerlingen* der Groote Vrouwen, *Gesneeden*, dat is, *Gelubd* waaren, Esth. 4: 4. Doch zy willen, Dat het ook *Hoovelingen*, of *Officieren* in de Heeren Hooven beteekend; en dat het hier zoo moet genoomen worden; als meede Gen. 40: 2. en 2 Kon. 8: 6. En nogtans heeft de Gemeene Latijnze Vertaalinge gezet; *Ende de Midianiten hebben Josef in Egipten Verkogt, aan Potiphar een Gesneeden Hooveling van Farao, zijnde een Overste der Krijgslieden.* Dat is, als de Leuvenze Druk Verduytst, Een *Ritmeester.* Die ook voor *Gesneeden Hooveling*; Een *Gesneeden Man* zet. De Griekse Overzetters hebben den Zin aldus gegeeven; *De Midianiten hebben Josef in Egipten Verkogt aan* Potiphar, *Een* Gelubden, *Faraos Operste Keuken-Meester.* Een weynig te vooren hebben wy gezeyd, Dat Josef niet tweemaal onder de Ismaëliten en Midianiten Verkogt is, maar dat die Volken als van eene Afkomst, door malkanderen, als of men *Midianiten-Ismaëliten* zeyde, genoemd worden. Dit ontmoet ons hier weederom. Want gelijk in deeze plaatze, Gen. 37: 36. de Verkoopinge aan de *Midianiten*, toegeeÿgend word; alzoo word Kap. 39: 1. gezeyd, Dat de *Ismaëliten*, Josef in Egipten Verkogt hebben: Want alzoo leezen onze Overzetters; *Josef nu wierd naar Egipten afgevoerd: Ende Potiphar Faraos Hooveling, een Oversten der Trauwanten, een Egiptis Man, Kogt hem uyt de hand der Ismaëliten, die hem derwaards Afgevoerd hadden.* Aldus hegt Moses Kap. 39. de Historie van Josef weeder aan; waar van hy door 't Verhaal van Judaäs Bloedschande met Thamar Kap. 38. was afgebrooken, gelijk we op zijn plaats gezien hebben. Maar gelijk de Griexe en Latijnze Vertaalers met andere te deezer plaatze, Potiphar, Een *Gesneedenen*, dat is, Een *Ontmanden* noemen; komd het zommige vreemd voor; Hoe hy zoodaanig kan genoemd worden, daar het nogtans openbaar is, Dat hy een Huysvrouwe had? Dit van Hieronymus in zijn Joodse Geschillen aangeroerd, heeft om die swaarigheyd op-te lossen; yts byzonders uyt de Joodse Overleeveringen te berde gebragt: Te-weeten, Dat Potiphar, deezen Josef, van weegen zijn uytsteekende Schoonheyd, onder schijn van zijn Slaaf te zullen zijn, tot een Schandelijk gebruyk, (anders *Boggerye* genoemd) had Opgekogt; waar over hy met Verdorring, of Uytdrooging zijner Mannelijkheyd, en kragt der Zaad-geevinge, van Godt Gestraft is; zoo dat hy daar naar, volgens de Kerk-gewoonten der Egiptenaaren, een Priester te Heliopolis geworden is. Zy voegend'er by; Dat zijn Dogter *Asnath*, welke hy lang te vooren uyt zijn Huysvrouwe gewonnen had, met Josef Getrouwd is. Doch dit magmen voor een Oud-Wijfs Praatje te-Boek zetten; en Hieronymus haddet ook beeter geswogen. Ook hebben eenige bedenklijk gehouden,

Josef in Egipten gekoomen word van de Midianiten Verkogt aan Potiphar Overste des Konings Trauwanten.

Esth. 2: 3.

Van wat Bediening Potiphar was.

Potiphar van zommige quaalijk voor een Gesneeden gehouden.

In wat Zin nogtans de Griekse en Latijnze Overzetters Potiphar een Gesneeden noemen.

Plompe Verklaaring der Joden over Potiphar en waarom een Gelubden genoemd.

houden, Of niet d'agterstallige Houwelijks-pligten van deezen Potiphar, zijn Wijf hebben gaande gemaakt, om Josef te Verzoeken: Ongemoeyd nogtans, haar Beklag naderhand, die meeninge schijnd te wraaken. Voorwaar het is ligt uyt de Historie te zien, Dat Potiphar hier alleen een *Gesneedenen* genoemd word, Om dat hy zulk-eenen op zeekere wijze was, en daar voor gehouden wierd, doe Josef in Egipten quam; en niet dat hy 't naderhand wierd, en alzoo den Naam kreeg. En zoo men vraagd, Wat dan deeze benaaming beteekend? wy zullen met Goeden raad der Taalgeleerde zeggen, Dat סרים SARIS, *Een Gesneedenen*, te kennen geeft. Wy zeggen een *Gesneedenen*, in Naam, en niet *Een Gelubden* in der daad, die de Mannelijke Teel-kragt benoomen was; Maar een Koninglijken Dienaar of Vorst. Gelijk hem dan ook de *Targum* van Onkelos, uytdrukkelijk, *Een Vorst van Farao* noemd. En d'Arabise Bybel; *Een Dienaar van Farao*. Maar op dat we naader op de voorgestelde Vraag moogen antwoorden; Naamelijk hoe Potiphar Een *Gesneedenen* was, en nogtans een eygen Vrouwe te Beslaapen had?

Van wat gebruyk de Gelubde aan de Hooven der Koningen waaren en wat de Oorsprong van die Naam aan alle Kaamer-Dienaars zy geweest.

willen we dit wat van-verre ophaalen. Het is zeeker, Dat *De Gelubde* van Ouds, om van alle Archwaan ontslaagen te zijn, en op haar Kuysheyd zeeker te gaan, tot Kaamerlingen van Koninginnen, en Vorstelijke Vrouwen, en haare Hof-Juffers, wierden aangenoomen. En zoo worden ook noch by de Chineezen, en by de Kaffers in Mozambike; de Knegtjes van Slegte Luyden, by zommige Koopluyden Opgekogt; dieze dan Lubben, en voor groot Geld aan de groote Heeren Verkoopen, om op haare Vrouwen te passen. Welk gebruyk zeer Oud is, en ook dikwils uyt Hongersnood van de Ouderen gedaan wierd. Onder welke het dan aan zommige wel gebeurde, Dat wanneer haare Getrouwigheyd, genoegzaam beproeft was, zy te-mets tot andere Aanzienelijke Bedieningen, in het Hof des Konings wierden Opgetrokken; zoo datze dikwils het Ampt van Koninglijk *Raadsheer*, *Kaamerling*, *Krijgs-Oversten*, of Opperste *Lijfwagt* des Konings bequaamen. Gelijk de Geleerde Man Konradus Rittershusius, met veele Voorbeelden van alzulke

Potiphar een Gesneeden genoemd naa een gemeene Naam van alle Hovelingen.

Hoog-op Gebeurde Hovelingen uyt de *Gesneedene* genoomen, uyt Isidorus van Pelusioten, Ambrosius en Ælius Lampridius bevestigd. Hier door is het dan gebeurd, Dat de Naam van EUNUCHUS, dat is, *Een Gesneedenen*, zoodaanig stand gehouden heeft, en in gebruyk gebleeven is; Dat alle die tot de strax-genoemde Bedieningen opgetrokken wierden, met den zelven Naam genoemd zijn; schoonze geenzinds *Gesneeden* waaren. 't Geen, indien wy niet onwaarschijnelijk houden, ons doet denken, Dat deezen Potiphar ook zoodaanig-eenen geweest is. Als meede die twee Hoovelingen, waar van naaderhand gewag gemaakt word. Jerem. 34: 19. hebben de LXX Overzetters het zelve woord, Dat onze *Kaamerlingen*, en *Hoovelingen* Vertaalen, DYNASTES, dat is, *Opperste Regiments-Heer* verklaard. En onze Kantteekenaars hebben niet verzuymd, den Leezer naar de plaatze Gen. 37: 36. te wijzen, Op dat men de *Gesneedene* zoodaanig gedagtig was, als we tot hier verklaard hebben. Voorwaar het schijnd ons een misslag van de Oude Latijnze Over-

Misslag der Latijnze Overzetterers die Jer. 34: 19. Gesneedene Vertaald hebben teegen de Wet Deut. 23: 1.

zetters, Datze in de gezeyde plaatze van Jeremias (alwaar van de Vorsten van Juda en Jerusalem, en de Priesters en Hoovelingen gerept word, die door de *Stukken des Verbonds* waaren doorgegaan,) ook *Gesneedene*, voor *Kaamerlingen* gezet hebben. Naardien daar alleen van 't Joodse Volk en haare Voornaamste gesprooken word. Want alhoewel het waar is, Dat wy in de Boeken der Koningen en Kronyken genoegzaam leezen, datter ook dusdaanige * *Gesneedene* by David, en andere Joodse Koningen geweest zijn; moetmen nogtans de zulke, van weegen haar Gelijk-Naamigheyd, niet eygentlijk voor *Gelubde* Mannen opneemen. Want wie zal gelooven, Dat de Joden haar zelven, of de Edelen die haar Dienden, zouden hebben willen Ontmannen, daar het haar immers zelfs naar de Getuygenis van Josefus, niet Geoorloft was, zulx aan eenig Dier te doen, dat van Menschelijk Gebruyk was;

* Verstaat Hoovelingen, Kaamer Dienaars &c.

dat

dat is, geen Huyſſelijk noch Dienſtbaar Beeſt te Lubben. En de Menſchen aangaande; Wy zien dat de Wet, Deut. 23: 1. uytdrukkelijk Verbied; *Dat yemand, welke aan de Mannelijkheyd Uytgeſneeden is, in de Vergaaderinge des Heeren zal koomen.* Onder-en-tuſſen maaken ons zommige Natuurkundigers wijs, Dat ook de Gelubde, de Bekenninge van een Vrouwe voldienen konnen, alhoewelze Ondeugende ter Bevrugtinge zijn. Zoo datze weegens de bewaaringe van der Vrouwen Kuysheyd, met alzulke Wagters niet al-te zeeker waaren: Maar veel-eer geleegentheyd tot deeze Bedenkinge verſchaft hebben.

Joſef. Antiq. Lib. 4. Cap. 8.

Waarom of Gellia, *geen als* Gelubde *Mind?*
Om datze Speelens *meer, als* Teelens *is gezind.*

De Tweede Eernaam die Moſes deezen Potiphar aanpaſt, is, Dat hy hem volgens onze Overzetters, *Een Overſten der Trauwanten* noemd; Dat is, veel-ligt, alſwe ſtrax van die benaaminge zeyden, Een *Overſte* van des Konings *Lijfwagt.* Maar naardien de Taalgeleerde daar in meeſt over-een koomen; Dat de Hebreeuwſe Waarheyd, eygentlijk, *Een Vorſt des Slagters*; Of als onze Kantteekenaars Vertaalen, *Slagters van Beeſten en Menſchen*, te kennen geeft, is hier de toe-eygeninge van Potiphars Bediening, zoo heel-net niet op-te maaken. Lud. de Dieu, ſchijnd hem *Een Vorſt der Sweerden* te noemen. Dat eenige, alſwe ſtrax uyt onze Kantteekenaars vermaanden, op *het Slagten* paſſen. En dewijl zoo wel de Slagtinge van Menſchen als van Beeſten bekend ſtaat, zijn uyt die Beteekenis, verſcheyde meeningen op de baan gekoomen. De LXX Overzetters ſchijnen 't tot de Slagtinge der Dieren over te buygen; wanneerze leezen, *Overſte Keuken Meeſter*, of *Kok.* Want het *Slagten* en *van-een Snijden der Beeſten*, paſt eygentlijk op het Ampt van Een *Kok* of *Spijs-Bereyder*; waar van te leezen ſtaat, 1 Sam. 9: 23, 24. Daar het woord טבח, doorgaans Een *Kok* Vertaald word. En men moet zig niet verwonderen, Dat ook dusken zoort van Amptenaars, aan de Hooven in Agtinge waaren; naardien het Gaar-Keukenſchap eertijds zoo Eerlijk was, Dat veel Vermaarde Mannen onder de Oude, haar niet geſchaamd hebben, zelfs van de Kook-Konſt, en het Toebereyden der Spijs-Peuzelingen te Schrijven. Waar onder men by de Grieken, Pantalion, Mithekus, Epirikus, Zofon, Egezippus, Pazanius, Epenetus, Heraklides de Syrakuzer, Tindarikus de Sicyonier, Symonaktides van Chios, Glaukus de Lokrenzer, en andere te tellen heeft: Gelijk zig ook uyt de Romeynen, hier meede bemoeyt hebben, Kato, Varro, Kolumella, en voornaamelijk Apicius, die onder het toeneemen der Slampamperyen, de by-Naam van *Apiciaanen*, den Koks heeft aangeſmeerd. En gelijk onder de Aſiaanſe Volken, de Schokkebakkeryen ſterk toenaamen, zoo dat'er Kampioenen van Propdarmen gevonden wierden; alzoo gebeurden 't onder hen niet zelden, Dat een Beſmulde Kok, by-aldien hy ſlegts der Grooten Slok-luſt wiſt te voldoen; uyt de Keuken, en zoo Smeerig als hy was, voor een Groot Konſtenaar gehouden wierd, en als een Hoog-Amptenaar in Aanzien quam; ongemoeyd hy miſſchien van Natuure, maar een Lijf-eygen Slaaf was. Onder-en-tuſſen heeft Sal. Jarchi, den Hooveling Potiphar, voor een *Slagter* gehouden, naamelijk *Van Beeſten die Gekeeld wierden om te Eeten:* Hoedaanig het ook Arias Montanus Vertaald: Zulx dat hy Een *Overſten* of *Vorſt van des Konings Slagters* zou geweeſt zijn. Waar teegen nogtans in bedenken komd, Dat de Egiptenaaren, de gewoonte niet en hadden, de Eetbaare Dieren, zoo gemeen te Slagten, om datze dezelve voor Goden hielden: Inzonderheyd d'Oſſen, Schaapen, Geyten, &c. gelijkwe hier naar zullen zien. Dus willen 't andere op de Slagtinge van Menſchen neemen; maar zijn daar over inſgelijx niet eenpaarig van Oordeel. Naadien het Slagten van Menſchen, geſchied of in den Oorlog, of buyten dezelve in de Hals-Gerigten: Waar van daan dan Potiphar van zommige, *Een Overſte der Krijgs-*

Onzeekerheyd omtrent het Ampt dat Potiphar bediende als Joſef aan hem Verkogt was.

En hoe by zommige waarſchijnelijk voor een Slagter of Kok gehouden;

Dat weederſprooken word.

Andere bedenkingen over

de Bediening van Potiphar.

Benden of Een *Ritmeester* als de Leuvense Bybel Vertaald; of Een *Overste der Trauwanten* genoemd word. Andere Vertaalen, Een *Opperschout*, dat is die een *Opperste der Hals-Straffen* is. Tot d'eerste Beteekenis, heeft de Syrise en Arabise Bybel, *Een Vorst der Vegters*, dat is, der Krijgs-Knegten Vertaald. Nogtans behaagd het zommige Geleerde Mannen; Datmen naar d'eyge beteekenis zeyd, *Een Opperste der Hals-Gerigten*: By Budæus niet onvoegzaam *Een Opperschout* genoemd. Dat nu deezen Naam en die Bedieninge, niet onvoegzaam aan Potiphar past, kan hier uyt waarschijnelijk beslooten worden, Dat Moses in 't vervolg deezer Historie verhaald, Dat hy het Opzigt over de Gevangens had; zoo dat hem ook niet alleen de Misdaadigers die onder de Burgerlijke Lijf-Straffe laagen; maar ook de Gevangene des Oorlogs, en die zelfs uyt de Hoovelingen, des Konings Hof aangingen, waaren aanvertrouwd. Gelijk de draad der Historie, uyt Gen. 40: 3. ons zal doen ontwaar worden.

Potiphar voor een Opperschout gehouden.

Als dan Josef aan deezen Potiphar als een Slaaf aan zijn Heer Verkogt was; is zijne Dienstbaarheyd, mett'er tijd niet alleen zoodaanig Vry geweest, Dat hy veel-eer zelfs een Gebieder over andere, als een Slaafzen meede-Knegt, in 't Huys van zijnen Heere was? Maar daar by ook met zoo blijkbaare Zegeninge over zijner handen werk begiftigd; Dat het Moses, beyde de moeyte waardig scheen, Dit tot prijs der Goddelijke Voorzienigheyd, en Josefs Eeuwige Lof, met deeze woorden aan-te teekenen; *De Heere nu was met Josef; Zoo dat hy een Voorspoedig Man was*, Gen. 39:2. Een zeldzaame wisselvalligheyd der Fortuyne voorwaar: Jaa wat zeggenwe? Een wonderlijke Bestuuringe der Goddelijke Voorzienigheyd. Zoo lang Josef in 't Huys van zijn Vader, en onder 't Gezelschap van zijn Broeders was, Was hy het Doelwit van haar Bitteren Haat, en zijn Leeven hing geduurig aan een Zyden Draad. Maar nu hy aan een Egiptis Heerschap, tot een Slaaf Verkogt is, vald hem het Geluk meede, en hy doed alle dingen Wel en Voorspoedig. Zoo dat hier bleek, Dat het geene by de Menschen Veragtelijk is en Verdrukt word; van de Barmhertigheyd Gods, word opgebeurd. *Want hy Verheft den Neederigen uyt den Stof, en doetze zitten op den Stoel der Eeren.* Alzoo doet Godt aan den Verstooten Josef; en met dit Gelukkig Lot wil hy hem vergelden; terwijl het zijn Broeder Juda, de Belhamel van zijn Slaafze Verkoopinge, en Omzukkeling in een Vreemd Land; vast qualijk in zijne Kinderen gaat; en hy zelfs zig tot een Schandelijke Misdaad indompeld.

Josef als Slaaf aan Potiphar Verkogt raakt in zijn Dienst allengskens Vry en krijgt het bewind van zijns Heeren gantze Huys in handen.

1 Sam. 2: 8. Psal. 113:7.

Gen. 38.

Maar gelijk de Goddelijke Zegening over Josef, veel te Smal scheen, indienze maar alleen zijn eygen Perzoon vastkleefde; en ook deswegen niet de Gunst van zijnen Heere Potiphar, over hem had gaande gemaakt; alzoo zienwe, Dat zulx met zoo Vollen maate in Josef stand greep, Dat Potiphar, niet teegenstaande hy een Afgodisch Mensch, en een Egiptenaar was, en alzoo de Waare Godt niet en kende; nogtans bemerkte, Dat hy met deezen Hebreeuwsen Knegt was. Naamelijk, hy zag in 't overdenken van de Neerstige, en Getrouwe behandelinge zijnes Dienst-Werks, Dat alles met een byzonder Geluk en Voorspoet uyt-viel: 't Geene niet alleen volharde, maar daagelijx Meer en Meer toeneemende, zijnen Heere zoodaanig op hem gezet wierd, Dat hy hem ten laatsten, niet slegts zijn *Kaamerling*, maar ook een Bezorger en Opziender van zijn gantze Huys maakte, en alles onder zijn Bestuur en Gehoorzaamheyd liet.

Josef in de Gunst van zijnen Heere geraakt.

Voorwaar een zeldzaame Slavernye, die in enkel Vryheyd en Heerschappye bestond. En wy zien dezelve ook daarom heel breed van Moses verhaald, Gen. 39:2-6. Want den Egiptenaar ziende, Dat de Godt des Hemels hem in alles wat hy in zijn Huys, en op 't Veld hadde, om Josefs wille Zegende; *Liet hy alle het zijne onder de Hand van Josef; zoo dat hy met hem van geen ding kennis had; behalven van het Brood dat hy At*, Gen. 39:6.

En zijn Slavernye in enkel Vryheyd omgewend.

Wat hier van de regte meeninge zy, daar over zijn zommige Uytleggers eenigzinds verschillig, en de Gedagten loopen meest op deeze twee meeningen uyt: Naamelijk, Dat Potiphar zig zoo wel gerust vond in

En hoe breed die ging.

in het beſtuur dat Joſef over zijn Huys had; Dat hy zig anders nergens meede bekommerde, als met Eeten en Drinken; en van de reſt af-keek. Andere meenen, Dat het Brood; dat is, De Spijze, hier het opzigt van Joſef ontrokken word, van weegen de Bygeloovigheyd der Egiptenaaren, die de gewoonte niet en hadden, *Met de Hebreën* Brood *te Eeten*, Gen. 43:32. Invoegen de zin zou zijn, Dat Potiphar zig in geene zaaken, te-gelijk met Joſef heeft bekommerd; zoo datze deeze laſt niet gemeenderhand op de Schouderen droege; maar wat Joſef deede, was Gedaan en Wel-gedaan: Bezorgende alleen, Dat hy zijn Brood in Zeekerheyd, Geruſtelijk mogt genieten; terwijl hy alle Bekommering en Zorge, aan de Getrouwigheyd van Joſef had opgedraagen. Gelijk het dan ook Joſef zelve, korts daar naar, alzoo even, teegens zijn 's Heeren Wijf verklaard: *Ziet* zeyd hy, *Mijnen Heere en heeft geen keniſſe met my, watter in den Huyze zy; en al wat hy heeft, Dat heeft hy in mijne Hand gegeeven*, Gen. 39: 8. zoo ſpreekt hy zelfs. En heeft daar door moogelijk den Joden, de grondveſt ſchijnen te leggen, van een zeer vaatzen Uytleg, aangaande *Het Brood*; die wy ſtrax zullen byhaalen, alhoewelze belachhelijk is. En is Joſef dit Al-beſtuur niet alleen duſdaanig in 't Huys van Potiphar ter-hand geweeſt, zoo lang hy in de Gunſt zijn 's Heeren ſtond; maar zelfs ook in zijn Gevangenſchap, waar van ſtrax te melden ſtaat: *Want den Overſten van 't Gevangen-Huys zag op geen ding dat in zijne Hand was.* Dat is, Hy Bekommerde zig nergens meede, noch en eyſte geene Reekeninge van zijn doen. Waarom de Arabiſe Overzettinge gepreezen word, wanneer zy den zin van *vers* 6. aldus opgeeft; *Hy en Onderzogt niets van 't geene by hem was, behalven de Spijze dien hy Nutte.* Invoegen hier uyt, en uyt het geêne wy booven reeds aangaande Potiphars Spijs-Bezorginge hebben aangemerkt, blijkt, Datmen de Verklaaringe van zommige Joden, hier wel aan een-kant mag ſmijten. Onder deeze is die van Jarchius, by-naa gekkelijk genoeg om uyt-te Lachhen; wanneer hy hier het *Brood* van Potiphar, Verklaard, voor *Het Wijf* van Potiphar. Even als of den zin was; *Dat alle dingen waaren aan Joſef Toevertrouwd, behalven de Huyſvrouwe zijn 's Heeren.* Want de H. Hiſtorie *zeyd hy*, heeft onder een Bedekte wijze van ſpreeken, en als door een Raadzel willen te kennen geeven; Dat *Broot Eeten*, hier zoo veel te zeggen is, *Als hy zijn 's Heeren Wijf Slaapen.* Maar indien Jarchius had aangeweezen, Datter meer zoodaanige Raadzel-wijze manieren van ſpreeken, in de H. Schrift gevonden wierden; men zou het ten minſten moogen bedenkelijk houden. En alhoewel Aben-Ezra deeze Uytleg in Jarchius weederſpreekt, en een andere voortbrengd die vry beeter is, ſchijndze nogtans niet volſlaagen aanneemelijk. Wy hebben ſtrax-te vooren, het gevoelen van zommige Uytleggers bygebragt, welke meenen, Dat de Egiptiſe Bygeloovigheyd, niet toe-liet, dat ook Joſef, de Bezorginge over Potiphars *Brood*, dat is, *Zijn Spijze*, wierd aanvertrouwd: En gelijk die reeden ook van onze Kantteekenaars, uyt aanmerkinge van Gen. 43: 32. gedagt word, alzoo vindmenze meede by Aben-Ezra: *My dunkt* zeyd hy, *teenemaal waarſchijnelijk, Dat aan Joſef alle dingen*, behalven het Brood, *overgegeeven waaren, om dat hy, een Hebreër zijnde, het zelve niet en heeft moogen aanraaken. Want daar word* Gen. 43:32. *gezeyd*, Dat de Egiptenaars geen Brood moogen Eeten met de Hebreën. *Dus heeft Potiphar dan Joſef zijn Spijs onthouden, Om dat hy hem voor een Hebreër kende.* Doch dit gaat naar zommiger meeninge, zoo heel vaſt niet; dewijl Joſef al van over-lang, weegens de Verkoopinge, en Lijfs-Eygendom, aan 't Egiptiſe Volk was over-gegaan en in-geplant; en deſweegen als een Egiptenaar kon aangemerkt worden. Te min ongerijmd te denken meenenze; naadien hy zelfs naaderhand ook een Egiptiſe Vrouwe Getrouwd heeft. En ofze ſchoon niet 't zaamen Aaten, genootenze nogtans eenerley koſt. Welke onderſcheyding egter niet heel vry van teegen-bedenkelijkheyd blijft, naadien Joſef in zijn Verheffinge naar 13 Jaaren,

Zoo datze hem zelfs in de Gevangenis bybleef. Gen. 39: 23.

Gen. 39: 6. Vieze Uytleg der Joden; over 't Brood dat Potiphar voor zig alleen hield.

Waarom Joſef de handeling van Potiphars Brood, en Spijze niet kon toevertrouwd worden.

ren, veel-meer den Egiptenaaren is konnen Ingelijft zijn, en om Staats-belang, een Vrouwe van die Landaard Trouwen, als hier in zijn eerste Dienstbaarheyd; waar in hy naar der Joden Reekeninge, slegts 12 Maanden volharde: Want het blijkt uyt het gantze tijd-verloop zijner Verneerderinge, Dat die niet booven 13 volle Jaaren geduurd heeft: Te weeten, als in Seder Olam staat; *Een Jaar* van 12 Maanden in 't Huys van Potiphar; en *Twaalf Jaaren* in de Gevangenis; daar de H. Historie ten aanzien van de Tijd, niet teegen is. Want hy was 17 Jaar als hy Verkogt wierd; en 30 als hy uyt de Gevangenis Verlost, en Verhoogd wierd; vergelijkt Genesis 37:2. met Gen. 41. 46. en de Tijd zal met 13 Jaaren vol-staan. Doch Rabbi * Abraham Sepharadi, heeft de Text-woorden, een heel-anderen zin gegeeven: En meend, Dat Josef niets uyt de Spijze van zijnen Heere Genooten heeft, dan alleenlijk, *Brood*, dat is, *Droog Brood*; het welke hy als zijn Daagelijkze Spijze At, en nogtans van Schoone en Welvaarende Gedaante bleef; zonder door zoo Maageren Kost, te Vermaageren, of van Glands te Verblikken; even gelijk Daniel, welke zig van de Koninglijke Spijze onthoudende, by Aard-Vrugten Leefde; en nogtans veel-beeter Tier, dan alle d'andere Hebreeuwse Jongelingen had, die de Vol-op kreegen. In welke Uytlegginge, hy zig eenigzinds van andere Joden onderssteund vind; terwijl zy het daar voor houden; Dat Moses zeggen wil; Dat Josef, niet teegenstaande hy het Bewind van zoo Rijken Heerschaps Huys en Goed, in Handen had, hy zig-zelven niets meer dan enkel Brood, tot zijn Daagelijx Onderhoud toe-eygende; en alzoo in 't midden van den Overvloed, en volle Vryheyd, hem nogtans in alles teegens zijnen Heere, en wat zijn eygen belang aanging, gelijk een Slaaf droeg. En alzoo de Vermaaninge Prov. 23: 3. stilswijgende opvolgde, welke zeyd; *Dat men 's Heeren Smaakelijke Spijze niet Gelusten zal, om dat het een Leugenagtig Brood is.* Dit zoumen moogen bedenkelijk houden; by-aldien wy verlof van de Taalkundigers hadden; Om den Zin der woorden, meer op Josefs eygen doen, als op dat van zijnen Heere te passen. Maar nu het ons toeschijnd, Dat Potiphar hem alles had ter-hand gelaaten; Houden wy ons aan de eerste Verklaaring; Naamelijk, Dat Potiphar slegts At en Dronk, en de rest, Josefs goede Voorzorge bevoolen liet. Zoo dat Jarchius verre buyten 't spoor is, als hy met andere meend; Dat Josef hem deeze Schoonheyd zelfs door Oppoetzen, en Eeten en Drinken gemaakt heeft. Gelijk we strax zullen bybrengen. Men heeft'er verder over aan-te merken; Dat deeze geheele Overgeevinge van Potiphars Huysbezorginge, voorzeeker een schoon Voorspel van Josefs volgelijke Verheffing tot d'Onder-Koninglijke Eeren-Staat geweest is: Het geene van Filo de Jode, in-agt genoomen, hem heeft doen zeggen: *Voorzeeker is Josef onder de gedaante van Een Slaaf, tot Een Voorstander van zijn Koop-Heers Huys gemaakt: En van daar, door 't bewerken der Natuurlijke onderschraaging, tot de Hoogheyd van dat Volk en dat Landschap. Want hy moeste weegens de toekoomende Bedieninge van 't Gemeene-Best, door 't Bestuur van Huys-houdelijke zaaken te Oeffenen, te vooren gesleepen worden. Want een Huys is als een kleene Stadt, en de 't Zaam-getroepte Huyshoudingen, het Gemeene-Best: Gelijk ook de Borgerschap een groot Huys, en het Gemeene bestaan daar van, een zeekere Huyshoudinge gelijkt.* Dit zeyd, Filo. En alhoewel Groote Heeren en Magtige Koophandelaars, haare Rentmeesters, Ontfangers, Kassiers en Boekhouders, te-mets wel alles Vertrouwen, zienze nogtans toe aan wien zy zulx doen; en laaten zelden alles, een Opgeraapten Knegt en een Vreemdeling in Handen; jaa verbergen daar-enteegen noch wel 't Geheym van haare zaaken, zelfs aan de Vertrouwde; Op dat ook die aan andere, niet uyt-en lekken; van wiens Schaadelijke meedekennis zy gemeenlijk Jaloers zijn. Gelijk daarom een Koopman binnen Amsterdam, dit tot een Vermaaninge, voor zijn Schrijf-Kabinet zette;

Wie komd in dit Komptoor, *doorzie vry alle hoeken;*
Maar Handen uyt de Kas, en Oogen uyt de Boeken.

On-

[Margin: 17 / 13 / 30]

[Margin: * Anders de Spanjaard genoemd.]

[Margin: De Vryheyd en Bewind in Potiphars Huys, hoedaanigen Voorspel van Josefs Verheffinge.]

[Margin: Aanmerking van Filo de Jode daar over.]

Onder-en-tussen blijkt in Josefs Historie, Dat het noch met Hem, noch met zijnen Heere, in geenen deele zoo geleegen was, als zommige onder d'Oude, Van de Knegten en Slaaven Getuygen. Immers is het Euripides geweest, die gezeyd heeft; *Dat een gants Huys, geen Snooder noch Onnutter Vyand heeft, dan den Knegt.* En Demokrytus, *Dat een Knegt, veel-eer Een Noodige, dan een Aangenaame Bezittinge is.* En by Petrarcha, en Agrippa, worden de Knegten, *Honden* genoemd, om datze *Bytagtig*, *Gulzig* en *Bassers zijn.* Gelijk dan meede Plautus, de Natuure der Knegten in zijn VALSCHAARD, met deeze kleuren afmaald; Naamelijk, Dat het zijn, Plaagen van Menschen, die nooyt in 't zin komd, yets ter-Deugden te doen: Maar als'er kans is, Handgaauw zijn, om Vat, Slik en Grijp te speelen; en voorts veel-liever de Wolven by de Schaapen laaten, als die zelfs in 't Hok gaa-te slaan. Ook zeyd Lucianus in zijn *Palinuur*, Dat *Scheldinge*, *Diefstal*, *Doorstrijking*, *Laatdunkendheyd*, *Agteloosheyd*, *Zobbelaarye*, *Schokkebakkerye*, *Slaapwenst*, *Loom*-en *Luyheyd*, de Gereede Munt der Slaaven teegens haare Heeren zijn. Waar uyt het Spreekwoord by veele op de Tong geraakt is; *Men heeft zoo veel Vyanden in Huys, als-men Dienstbooden heeft.* En in zulken Zin, pleeg onder de Joden, Rabbi Hillel te zeggen; *Die veel Dienstbooden heeft, heeft veel Dieven.* Gelijk meede de Fabel van de Koning Actëon, die een groot Jaager was; en zoo veel Honden hield, Datze hem zelfs Op-Aaten; niet anders leeren wil, Als dat de Rijk-Gegoede, die veel Dienst-Knegten en Taafel-Ploomers hebben, door haar eygen Huysgezin Verteerd worden. 't Geen een fraay Digter onder de Grieken deeze Spreuk deed ontvallen;

Bouwd veel Huyzen, Voed'er veel, 't Is een Weg bequaam en goed;
Die 't Goedje lappen door de Keel: Die uw brengd tot Arm-moed.

Dat nogtans een Gemaatigde omslag, en Zobere Taafel, daar-en-teegen, den Huys-Heer Rijk maakt, zal ons misschien een Frans Hooveling, niet on-aardig weeten aan-te duyden: Want als een der Koningen van Vrankrijk, Oordeelde, Dat de Keuken, die zijn Hof-Meester aan zeeker Groot Palleys Gebouwd had; *Veel te Kleen was*, antwoorde hy; *Heer Koning*; *De Kleene Keuken, heeft het Huys Groot gemaakt.* En zoo heeft ook het Spreukjen wel gezeyd.

Kleene Keukens Enge Schouwen,
Zijnd die Ruyme Kamers Bouwen.

Onder-en-tussen kan 't niet gewraakt worden; Dat de Dienst-Knegten, niet zoo-zeer hunne Heeren, van Natuuren tot Vyanden zijn; als dat ook de Heeren zelfs, haar zomtijds tot Vyanden, Roovers en Dieven maaken; te weeten, Wanneer zy haar teegens hen, dieze niet missen en konnen; Hoovaardig, Spijtig, en Straf aanstellen; en daar-by niet zoo-veel als Oorbaar is, maar als haar Kaarigheyd lust, in den Hollen Darm geeven. 't Geen wy LINKERT laaten verantwoorden, die daar van by Plautus in zijn * WAARENAR (zoo J. Oudaan dien noemd,) aldus spreekt. *Aulularia.

De Meesters leeven met haar Knegten niet naar reên;
En de Knegts Dienen de Meesters ook zoo wat heên.
Dus gaat het bey Kreupel, dat anders hoord te Gaan:
De Kaarige Bestevaars, hangen Duyzend Slooten aan
't Schappraa, aan Kelder, aan Spijskamer en aan Spin;
En laatend'er naauw haar eyge Vleeslijke Kinders in:
Daar die Treyters, die Bedriegers, die Diefagtige Knegts,
Met Duyzend Sleutels inbooren, komenze slegts:
Dan gaat het Streuysmeus weg, men Smets, Slampampt en Smuld;
Daarje, al stond het Mes op-'er Keel, geen woord van verneemen zuld:

Dus zetten die Brood-Beeſtige Knegts, de Dienſtbaarheyd betaald,
Met lachhen en Boerten, Ha! hoe hebbenw' hem daar door de Moſterd
gehaald?
Hierom beſluyt ik dan, en heb het niet al Averregts;
Ruſtigheyd en Onbekrompenheyd, maakt Trouwe Knegts.

En gelijk Hendrik Kornelis Agrippa, hem ook deeze Waarneemingen te-nutte gemaakt heeft; daar hy in zijn Boek van de Ydelheyd der Weetenſchappen, *Van de Byzondere Huyshoudinge* handeld; alzoo brengd hy verſcheyde Voorbeelden van Ongevallen by, die haar Oorſprong aan de Baldaad der Slaaven ſchuldig ſtaan. Wat Quaade Rampen, *zeyd hy*, de Gemeene-Beſ„ten, eertijds van Slaaven hebben uytgeſtaan; Getuygen de *Slaaven-Kry-„gen*, van veele Hiſtori-Schrijvers beſchreeven. Onder deeze heeft voor„tijds de Stadt der Volcinenzen, die opgepropt van Rijkdom, en Verçierd „met Wetten en Zeden was, een deerlijk Schouwſpél van Slaaven-Moet„wil uytgeleeverd; ter-tijd als zy de Slaaven al-te Gemeenzaam den ruymen „Toom gelaaten, zomtijds ook toegang in de Raadſlaagen gaaven; zoo „dat eenige Stoutaarden, in de Staat der Raadsheeren ingedrongen; ſtrax „de gantze Gemeente-Staat ingenoomen; Uyterſte-Willen naar haar goed„dunken gebooden te Schrijven; Maaltijden en Vergaaderingen der Vry„Geboorne Verbooden; haars Heeren Dogteren ten Wijve genoomen; en „ten laatſten met een Wet geſtaaft, Dat Weduw-en Maagde-Schenderye, „Ongeſtraft zou zijn; en dat niet een eenige Maagd, aan een Vrye Trouwen „zou, diens Zuyverheyd niet eerſt een uyt den haaren weggedraagen had. „Aldus is deeze Stadt, die het Hooft van Karien gehouden wierd, door „haar al-te groote Toelaating en Meewaarigheyd teegens de Slaaven, in een „Zee van Geweldenaarye en Schandelijkheyd verzonken. Want, *Als de „Tugt der Slaaven ophoud*, zeyd Ariſtoteles, *Loopen de Heeren Gevaar*; „Gelijk de Hiloten teegens de Lacedemoniers; en de Preneſten, teegens de „Theſſaliaanen, hebben te-weeg gebragt.

Jofef in de voortgang van zijn Geluk geſteuyt.

Als dan de Slaavernye van Joſef omgewend, en tot de hoogſte top van Vryheyd ſcheen uytgedeegen, is zijn Voorſpoed door een Ongelukkig Voorval, zoo plotzeling geſteuyt, Dat hy zig niet alleen teffens in d'Ongenaade van zijnen Heere ingedompeld vond, maar ook in Gevaar was, van aan een Schandelijk Eynde te geraaken.

Want 's Weerelds Loop en Loon, dat is een Dwellem-Luk;
Zoo 't Wel-lukt, is 't Romeyns, zoo niet, een Schelmſtuk.

Word van zijn 's Heeren Wijf tot Onkuysheyd verzogt.

't Geên zig hier-toe gewillig aanbood, was, Dat zijn 's Heeren Bedgenood, door een Onbillijk Verzoek van Onkuysheyd, de Kuysheyd van deezen Jongeling, niet alleen op de Proefſteen der Getrouwigheyd bragt, maar ook ernſtig toeley, Om, naar datze uyt een al-te Geylen Welluſt, haare Oogen op zijn Friſſe Schoonheyd geſlaagen had, hem door Duyzend Laagen, en on-ophoudelijke Aanbiedingen, in haaren Schoot zogt te lokken, Op datze een Byſlaap van hem genoot. Want als Moſes zeyd, *Dat Zy haare Oogen* op Joſef *ſloeg*; geeft zulx niet anders te kennen, als dat zy hem met Minneluſt en Onkuyze Oogen aanzag: Welk aanzien, De Zaligmaaker *Als Overſpèl*, veroordeeld, Matth. 5:28. En zoo weet ook den Apoſtel te ſpreeken, Van *Oogen vol Overſpel*, 2 Petr. 2:14. Gelijk meede een fraay Poeët, hier niet te onpas gezeyd heeft.

Welke begeerte zy met de daad wilde opvolgen en volbrengen.

De Min begind van 't Oog, *en daald langs Mond en Kin,*
Tot datze neederſchiet, in 't Center *van de Min.*

Zoo dat'er ook maar alleen in zeeker Deugdelijk opzigt, kan gezeyd worden, *Dat de Liefde Blind is.* Gelijk ons dit Puntdigtje leerd verbeeteren;

Men

Men zeyd de Min is Blind, *en nogtans word de* Min,
Gebooren uyt het Oog, *of uyt de Ziende* Zin.

Dus magmen dan van Potiphars Wijf beſluyten, Dat alhoewelze tot de Daad van Overſpél niet gekoomen is, zy nogtans ten vollen daar-aan Schuldig ſtaat. Want dat ook die welke een Misdaad zoeken te doen, haar door toeſtemmen van de Wil, Schuldig maaken, heeft ons zelfs Ovidius, van het Overſpél weeten te leeren, als hy zeyd;

Die om Verhindering, geen Overſpél en doet,
Die doet het, want alree bedrijft hy't in't Gemoet;
Al hebt gy't Lichaam dan, gehouden zonder Vlekken;
Van buyten zuld gy ſlegts den Overſpeelder Dekken.

En alhoewel zulx ook van Seneka en andere word toegeſtemd, moetmen nogtans niet meenen, Dat'er Misdaad geleegen was in het *Aanzien* zelfs, of in de *Begeerte*, als Begeerte aangemerkt; (als die t'eenemaal tot de Natuurlijke eygenſchap van den Menſch, en noodwendig tot de Voortteeling is;) maar in de Wil en het Toeſtemmen van een Daad, die dit Wijf wiſt, dat Onwettig en haar Verbooden was; doordienze niet haar zelfs Meeſter, maar aan den Man Verbonden was; en derhalven zonder Schendaad van haar Trouw; tot Joſef niet en konde zeggen, *Ligt by my*; gelijkze uyt den Overvloed van haar toegeſtemde Begeerte zeyd, Gen. 39:7. En daar toe met hem zaamen-ſpraak houd, en haar alzoo genoegzaam aan de Daad Schuldig maakt. Gelijk haar dan ook 't gemeene Spreukje verdagt houd, welke zeyd;

——————— *Ten gaat niet zoo het zouw,*
Wanneer de Knegt *te lang, houd ſpraake met de* Vrouw.

En dat wy dit alzoo niet quaalijk verklaard hebben, blijkt opentlijk genoeg uyt Moſes verhaal, om ons te doen gelooven, Dat de Schoonheyd van Joſefs Lijfsgeſtalte en Minnelijk Aangezigt, de Geylheyd van dit Wijf, met toeſtemmen van de Daad, tot hem ontſteeken heeft; gelijk het Spreekwoord daarom zeyd; *Verwonnen Oog, Begonne Min.* Onze Overzetters leezen; *Joſef was Schoon van Gedaante, en Schoon van Aangezigte.* Doch de L[illegible] Overzetters, hebben den zin aldus uytgedrukt: *Joſef was Schoon van Geſtalte, en Eerbaar van Aangezigte.* Gelijk hy ook uyt een Schoone Moeder Gebooren was, Gen. 29:17. Dien hy miſſchien in zulken Sweem geleek, Dat de Zedigheyd van de Vader Jakob, met de Schoonheyd van de Moeder Rachel 't zaamgepaard, hem die Mannelijke deftigheyd byzette. Zoo dat Kuysheyd en Eerbaarheyd, hem ten Oogen Uytblonken; en alzoo Gewaapend ging teegens de Onkuysheyd, tot welke nogtans het Wijf van deezen Potiphar verviel; gekitteld zijnde met het Denkbeeld van deezen Welgemaakten Slaaf: Die door zijn Goede Zeden en Manieren, zoo groot in haar Huys geworden was. Want *By de Deugd* zeyd Seneka, *konnen Groothertige Menſchen, haar Fortuyne vinden.* Onder-en-tuſſen heeft Moſes de Naam van dit Ontugtig Wijf, niet verwaardigt aan-te teekenen; het zijn alleen de Nieuwe Schrijvers, die haar SEPHYRA genoemd hebben, waar in haar den Heer Kats is naargevolgd, alhoewel hy bekend, den Oorſprong'er niet van te weeten. Voorwaar de Joden ſtellen zig hier zeer Gekkelijk aan, alſſe verzieren, Dat Joſef hem zelven deeze Schoonheyd gemaakt heeft: Dus ſpreekter Jarchius van; *Naar dat hy gezien heeft, Dat hy van een Slaaf tot een Heerſcher geworden was, heeft hy begonnen met Eeten en Drinken Goed-Cier te maaken, en zijn Hayr Dertelijk op-te Pronken: Doe heeft de Gezegende Godt gezeyd; uwen Vader Treurt, Doch gy Verçierd u Hoofd: Ik zal over u eenen* Beer *verwekken. Hierom is 't geſchied, Dat Potiphars Wijf hem dus Opgepalleerd ziende, terſtond*

Joſefwas Schoon en uyt een Schoone Moeder Gebooren.

Joſef van de Joden gelaſterd; als of hy zig deeze Schoonheyd door opſmukken behaald had.

ſtond met Onkuyſſe Liefde teegens hem ontſteeken is. 't Geên zy aldus beſluyten, uyt een verdraayde opvatting der woorden Gen.39:9. Daarze willen, Dat Joſef als met de Vinger op deeze Miſdaad zijner Verhoovaardiging wijzende; zeyd; *Ik hebbe teegens Godt gezondigd.* Dits voor-zeeker ſtoutelijk gedaan. En noch wordender veel erger dingen weegen Joſefs Schoonheyd, in het Boek *Tanchuma* verhaald, die te Schaamteloos van uytvindinge zijn, omze hier in-te laſſen: Dewijlze Joſef voor 't minſt, niet anders ten Toon zetten, als ofze hem over zijn Opgeſmukte Hayr-Lokken, dit volgende uyt het Vierde Schimpdigt van Perſius toeſchooten:

—————— Foey gy, Verwijfde Gek!
Foey u! die met dien Boſch, die onbeſnoeyde Lokken,
Niet hoogers voor en hebd als Vrouwen te verlokken;
Die meer met Poeyëren en Krullen zijd verlet,
Als met het Onderzoek van Land-Regt of van Wet.
Wat Nut, Wat kloek Beleyd, Wat Mannelijk betragten,
Staat onzen Staat van u, of uws-Gelijk te wagten,
Die liever 't Warren zaagd in 's Lands Gemeene-Beſt,
Als in uw Vunſtig Hayr, dien vuylen Neeten-Neſt?

Doch wy van alzulke Fabelen afziende, beſluyten met meer waarſchijnelijkheyd, Dat Joſef deeze Schoonheyd Natuurlijk en niet door Eeten noch Drinken, noch door de Konſt gemaakt was. Veel-min, Dat hy door Goed-Cier te maaken, in Deugd, Wijsheyd en Verſtand gevorderd was; want *Zuypen en Vreeten, doet Luttel Weeten*, gelijk het Spreekwoord zeyd. Doch dat Moſes Joſefs Schoone geſtalte gedenkt, daar meede heeft hy alleen willen zeggen, Dat het Lichaam van deeze Jongeling, door de Goede Leedenſtemming, een Deftig en Mannelijk poſtuur uytleeverde; waar by de Verwe van zijn Aangezigt uyt Wit en Rood gemengd, gewiſſelijk een Schoone Gedaante en Aanminnige beſchouwinge verſchafte: Want de Schoone Gedaante des Aangeſigts zeyd Publius Sergius, is een Stomme Loffpraake; en dan noch wel inzonderheyd, wanneer de Bezaadigtheyd der Gebeerden, zeer-wel aan 't fatzoen des Lichaams gepaard zijn. Want de Deugden ſchijnen zoo-veel aangenaamer, alſze uyt een Schoonder en Volmaakter Lichaam voortkoomen. Maar te ſchandelijker Brandmerk nogtans voor Potiphars Wijf, wanneer alle deeze hoedaanigheeden, niet anders op haar Gemoed hebben uytgevrogt, dan de Vlam van een Ontugtige Beminninge in haar te ontſteeken, Op datze te-gelijk haar Egte Bed Bevlekte, en de Getrouwen Joſef, tot d'uyterſte Ontrouw teegen Godt en zijnen Heere indompelde. Voorwaar de Schoonheyd van Mansperzoonen, word meermaal in de Schrift Geroemd; als te zien is van Moſes Actor.7:20. Van Saul, 1 Sam.9:2. Van David, 1 Sam.16:12. Van Abſalom, 2 Sam.14:25. Van Daniel en zijn Gezellen, Dan.1:4. En moet als een Gaave aangemerkt worden, waar door de Gunſt, zoo wel der Koningen als die des Gemeenen Volx, te ligter word aangelokt. Doch deeze Schoonheyd had Joſef ten Valſtrik gediend, zoo niet de Gaave van een Kuyſſe Ziele, hem geleerd had, de Bluskolk van zijn 's Heeren Geyle Wijf 't ontvlieden; waar toe zy den Jongeling zoo dikwils aanboord quam, en onder veele Hoere-vleyingen Dag op Dag by hem aanhield; terwijlze zag dat haare Pijlen, door d'onbillikheyd der Daad, op zijn Staale Borſt geen ingang hadden; als die geenzinds de Goeddaadigheyd van zijnen Heere, (die hem, daar hy ſlegts eenen Gekogten Slaaf was, alles onder zijn Vry-Beſtuur gegeeven had, behalven zijn eygen Bedgenoot;) met zoo Ontrouwen Schendaad wilde vergelden. En hoe zou hy ook gekonnen hebben, zoo lang de zeldzaame Voorzienigheyd Gods hem aan het Hert lag; waar door hy klaarlijk beſchoude, Dat hem de Banden van zijn Egiptize Slavernye, met zulke blijkbaare Zegeningen in zijns Heeren Huys, onthee-

Schoonheyd wanneer meeſt Prijſſelijk.

Schoonheyd van Mannen in de H. Schrift geroemd en van groot vermoogen.

ontheeven waaren. Want alzoo zienwe, Dat hy ook de aanvallende Smuyk-Min van dit Wijf, met dusken diepgaande reeden, zoekt af-te kaatzen; *Niemand* zeyd hy, *is Grooter in dit Huys dan ik; En mijnen Heere heeft niets voor my onthouden; dan u, Daar in dat gy zijne Huysvrouwe zijd*; Wel hoe! *Hoe zoud ik dan dit een zoo groot Quaad doen, en Zondigen teegen Godt?* Gen. 39: 9. Of als de Gemeene Latijnze Vertaalinge, de laatste woorden schijnd te neemen; *Teegens mijnen Heere.* Als of hy zeggen wilde, Dat die Daad voorzeeker Een slegte Belooninge, voor zijnes Heeren Potiphars Goedheyd zou zijn, die hem alles had toe-vertrouwd; doch de Genieting van zijn 's Huysvrouwen Schoot, met de grootste Billikheyd voor hem zelven behouden had. Zeer-wel weetende, Dat Godt den Mensche Man en Wijf Geschaapen, en 't Geheym des Houwelijks, maar aan twee Perzoonen had toevertrouwd; zoo dat het niet en kan Verdeeld worden, als met de Schendinge der Goddelijke Instellinge, Gen. 2:24. Op dat alleen *Twee*, (niet Dry of meer) *Tot een Vleesch waaren*, Matth. 19. 5. Gelijk daarom ook de Spreuke zeyd;

De Min-zieke Pijlen van Potiphars Wijf, hoe van Josef afgekeerd:

———————— De Wetten van de Trouw,
Zijn juyst op eenen Dag, Geschaapen met de Vrouw.

Doch het zy hoe men de Meeninge van Josef opneemd, hy geeft genoeg te kennen, Dat hy een groot Schelmstuk teegens zijnen Heere, *En Zonde teegens Godt* zou begaan, by-aldien hy aan de Wellustige Togten van zijn 's Heeren Huysvrouwe, ondernam te voldoen. En vond derhalven een genoegzaame grondvest, op welk hy haar zijn Gehoorzaamheyd, aldus dorst ontzeggen;

Of schoon u Snood beleyd, met Regt en Reeden Vegt;
Zoo ben ik buyten Dwang, al Ben ik uwen Knegt.

Want dat Josef de Daad des Overspéls, hier ZONDE noemd, doet hy voorzeeker met regt; naardien 'er van Ouds geen ontbraaken, die daar in wel Zes verscheyde Zonden te-gelijk wisten op-te tellen: Als I. Overtreedinge van Gods Gebod. II. Schendinge des Houwelijx. III. Besmettinge des Lichaams. IV. Invoeringe van verkeerde Kinderen. V. Ontvreemdinge van Wettige Erffenis. VI. Verwekkinge der Goddelijke Gramschap over Landen, Steeden en Huysgezinnen. En hier heeft Salomon Jarchi gemeend, Dat Josef dit Weygeren, uyt de Gebooden van Noach geleerd had, welke verbieden, *De Naaktheyd te Ontdekken, en den Houwelijken Staat te Schenden.* Doch 't en schijnd niet dat'er dusdaanig-een vast-gesteld Gebod van nooden was, daar de Natuure, of tenminsten de Natuurlijke reeden, die lang voor Noach ingeplant was, al dusdaanige ongeregelde Driften behoorde uyt-te Roeyen. Dit van Filo de Jode aangemerkt, heeft hem doen Vraagen; *By wat Sterffelijke Menschen, word doch de Misdaad van Overspél niet met de Dood Gewrooken? Want alhoewelze in andere dingen pleegen te verschillen; zijnze nogtans in dit Stuk zoodaanig Eenig, Dat het alle voor een Doodelijk Misbedrijf opvatten; Zoo dat eenen Betrapten aan den Beleedigden, buyten Geregtelijke voorkennis, ter Dood is overgegeeven.* Zulx de Poëet, Josef hier met groot regt, aldus spreekende heeft ingevoerd;

Waar uyt de Joden meenen dat Josef geleerd had geen Overspél te doen.

Hoe die Daad van Filo de Jode word aangemerkt.

Zal een uyt Abrahams Stam, *die Godes Heylig weezen,*
Uyt heel de Woesten hoop der Menschen heeft geleezen;
Geheyligt tot zijn Volk, zelfs voor des Weerelds Grond
Verkooren tot zijn Erf, gesteld in zijn Verbond:
Zal een uyt Jakobs Kroost, *Een Zone der Genaade,*
Een Eerst-Gebooren Held uyt Goddelijken Zaade,
Een Koninglijke Vorst, Een Uytverkooren Pand,
Zig maaken tot een Slaaf van Vleesselijke Brand?

Zal ik tot Vuyl bedrijf, Misbruyken deeze Leeden,
Daar in het reyn Verbond des Heeren *staat Gesneeden?*
Zal ik op eenen Dag, Verliezen Ziel en Eer?
Dat wil de Goede Godt, *gedoogen Nimmermeer.*

Den Alkoran schijnd de Schuld van deeze Onkuysse Liefde, met Josefs Schoonheyd te bewimpelen.

Onder-en-tussen schijnd het, Dat den Alkoran van Mahomet, d'Onbeschaamdheyd van dit Wijf, met d'Overwinnende Kragt van Josefs Schoonheyd, heeft zoeken te Bewimpelen; als dezelve maar al-te Fabelagtig verhaald; Dat wanneer het onder d'Egiptise Hof-Juffers rugtbaar geworden was, Dat Potiphars Wijf op haar Slaaf was Verlieft geworden; zy een Maaltijd van Vrouwen aanregte; en Josef uyt de Gevankenis deed haalen, op dat zy hem aan alle vertoonde, en af-vroeg; *Of zoo een Hubzen Jongeling niet wel de Liefde van een Vrouwe waardig was; en wie doch onder haar zoo Verkleumd was, die niet Ontvonkte, jaa tessens in de Brand vloog, alsse hem maar eens aanzaagen?* Welke Juffers dan ook elk om 't meest, de Oogen zoo onverzettelijk op Josef gevestigd hielden, Dat zy onder 't Eeten, veel-meer haare Vingeren Sneeden, dan de Spijze die op haare Tafelborden lag. Dit zeyd den Alkoran: Doch Godt dank, Dat ons de H. Boeken nergens Verpligten, om al-zulke Verdigtzelen met geloove te omhelzen. Beeter dan en veel aardiger ter sné, heeft een Digter onzes tijds, al Zinspeelende van een Vyerslag gezeyd; (dat wy op Josefs Aanminnige Gedaante passen.)

't Is vreemd het geên-men aan my ziet;
'k Doe Branden, zelfs en Brand ik niet.

Josef van Potiphars Wijf op zeekeren Dag opentlijk aangerand en by zijn Kleed gevat.

Als dan de Geyle Prye, de Kuysse Ooren van Josef gesllooten vond; zoo dat haar Vleyzieke reeden geen ingang tot voldoening van haar Smuyk-Min, by hem hadden, maar telkens even stug haar woorde-Stroppen ontglipte, (als die de Wellust *Van Agteren*, dat is, in haaren uytgang aanzag, gelijk Aristoteles vermaand te doen;) is ten laatsten de Brand, van haar Blaakende Begeerte, zoo heftig ten Boezem uytgeslaagen, Datze alle Schaamte en Twijffelmoedigheyd afgeleyd hebbende, hem eens-loefs met de Daad zelfs op 't Lijf gevallen is. *Want het gebeurde op zulken Dag, Dat Josef in 't Huys quam, om zijn werk te doen; en niemand van de Huysgenooten was daar binnens Huys: Ende zy greep hem by zijn Kleed; en zeyde, komd, Ligt by my*, Gen. 39: 11: 12. Aldus *Jaagde deeze Overspeelderesse, de Kostelijke Ziele*, Prov. 6: 26. Daar is niet aan-te twijffelen, of wanneer hier gezeyd word, *Zulk een Dag*; is een aanduydinge, van een Dag die Potiphars Wijf, bequaam agte om haar Rol te speelen, en zy daar toe opzettelijk had vastgesteld. 't Geên geleegentheyd aan Onkelos, en de Arabise Overzetter gegeeven heeft, om hier te leezen; *Op zeekeren Dag.* Doch d'Oude Latijnze zet; *Op eenen Dag.* Josefus heeft'er *Eenen Byzonderen Dag* van gemaakt; en schijnd van gedagten te zijn, Dat mender zeekeren *Vierdag* of *Afgodisch Feest* onder te verstaan heeft: Dat is moogelijk als andere Joden zeggen, een Dag op welk het Feest van de Nyl-God Gevierd wierd; het zy onder 't Waarteeken van *Isis*, of de *Maan*, of van den Water-God *Kanopus*; (want als slegs het Nyl-Water in den Tempel gebragt wierd, vielen d'Egiptenaars daar voor needer, als of'er een Zienelijke Godheyd verscheen;) zoo dat alle Man daar heenen liep, Doch Josef weegen die Afgodize Dienst, thuys-gebleeven was. Invoegen dit Overspeelig Wijf, deezen Dag, bequaamer dan een anderen verkoozen had, om zonder afstand van haar voorneemen, Josef in haar Bed te sleepen. 't Geên al-te verre gehaald schijnd. Gelijk dan meede Heydeggerus, die Verklaaringe voor niet, aanneemelijk houd; welke meend, Dat hier *Eenen Dag* word aangeweezen, waar in deeze Vrouwe, het Gemoed van den Jongeling heeft beginnen aan-te tasten; en datze een Jaar daar naa, op den zelven Verschijn-Dag, met nieuwe aanlokzelen

Op wat tijd Josef dus opentlijk van zijn 's Heeren Wijf Verzogt is.

zelen zoo veel zy konde, hem heeft zoeken te Overmeesteren: En hem alzoo de waarheyd van deeze Spreuke doen ervaaren, welke zeyd;

Als ymand booven zijn gewoont; Of zig te Veyl toond voor u Oogen;
Uw Vleyd en allezinds verschoond; Gy word gewis van hem Bedroogen.

Waarom hier dan gezeyd word, *'t Gebeurden op zulken Dag*; dat is, Op even den zelven tijd, datze zulx te vooren gedaan had. Waar teegen schijnd te strijden, dat *vers* 10. gezeyd word; *Datze Josef Dag op Dag Aanrande.* Want zy moet in zulx te doen, een rond Jaar lang volhard hebben; *En hy egter naar haar niet en Hoorde:* By-aldien de gemelde Uytlegging stand zal houden. Dat nu verder gezeyd word, Dat Josef *Quam om zijn Werk te doen:* Zulx verstaat Onkelos, van het Onderzoeken van zijn *Reeken-Boek*; dat is, gelijk het Fagius Verklaard; Om *zijn Ontfang en Uytgift* naar te zien. 't Geen men by ons moogelijk, de *Balans-maaken*, of zijn *Kas-Boek Sluyten* zou noemen. Doch Aben-Ezra verstaat het van *Zeeker Huyswerk, of Geld-zaaken*; naardien hy *Over Alles gesteld was.* Maar dewijl Alles in zijn Hand en Bestuur was overgegeeven, heeft men geenzinds te twijffelen, of hy heeft daagelijks in 't Huys van zijnen Heere, Werk gevonden: 't Geen dan hier in 't algemeen genoemd word. Het Minzieke Wijf onder-en-tussen, door geleegendheyd dat Josef omtrent haar Slaap-Kaamer was, van Geylheyd raazende geworden, paktze Josef aan, en poogd hem als met geweld, een Schelmze Byslaap af-te knijpen; waar toe hy niet Vrywillig te brengen was. Doch wat gebeurt'er? Josef met een Onverwinnelijke Kuysheyd Gewaapend, *Liet zijn Kleed in haare Hand; en de Vlugt neemende, ging hy uyt naar buyten*, Gen. 39: 12. Welk-een voortreffelijk Voorbeeld der Kuysheyd, en on-naarvolgbaare Onthoudinge, de Guldemond Chrysostomus, verwaardigt heeft zoo hoog te verheffen, Datwe de Glorie van Josefs Mannelijke Agtbaarheyd, zouden schijnen te Kort-vlerken, by-aldien des Mans Gulhertige uytboezemingen hier ontbraaken. Aldus vangd hy aan, en zeyd: Gelijk het my toeschijnd, isset niet zoo verwonderens waardig geweest; Dat de Jongelingen in 't midden van de Vlamme des Babylonizen Ovens, Onbeschaadigt gebleeven zijn; als wel dit Overzeldzaam ding, Dat de H. Historie van Josef verteld: Als den welken, op dat hy zelfs niet by zijn Opperkleed, van dit over-Geyle Wijf, wierd vast-gehouden; tot hy haare Onkuysse Vlamme Bluste, zijn eygen Kleederen in den Brand laat, en de Vlugt neemd. Maar gelijk die Dry Jongelingen, door de voortreffelijkheyd van haar Geloove, over het Vyer hebben Gezegepraald; zoo ook deezen Josef; terwijl hy al het geene dat in hem was, aan Godt Op-Offerde; en den Strijd der Onthoudinge, hoe zeer getergd, met de grootste Standvastigheyd des Gemoeds heeft uytgevoerd. Voorzeeker is hy met d'Onverwinnelijke Bescherminge Gods gewaapend geweest; naardien het hem anders onmoogelijk was geweest, in dusken Strijd des Vleesch; d'Overwinninge wegte draagen, en de listige Netten, van deeze Onkuysse Vrouwe t' ontduyken: Hier is dan te zien! Dat alhoewel de Voortreffelijke Jongeling, Ontbloot van Kleederen des Lichaams uytging, hy nogtans, met de Kostelijke Mantel der Kuysheyd gedekt, niet alleen geheel Onverzengd dien Brand ontvlooden is, noch zelfs ook niet eens Aangesteeken, maar daar door alzinds veel Beroemder en Doorlugtiger geworden is. Dit zeyd Chrysostomus; en word daar in zeer fraay van Ambrosius naagestaameld, ter plaatze daar hy aldus begind: *De Manhaftige Jongeling* zeyd hy, *weet van geen Slaafs Gemoed, al is 't dat hy voor kleynen Prijs, als zulk-eenen Verkogt was: Want Wulps Bemind zijnde, heeft hy niet weeder Bemind; Gevleyd zijnde, heeft hy niet Geluysterd; en Geroepen zijnde, is hy van daar Gevlooden. Want van zijn 's Heeren Egte Bedgenood Verzogt, is wel zijn Kleed vastgehouden, doch zijn Gemoed niet konnen Gegreepen worden: Zoo dat hy zelfs de Geyle woorden niet heel*

Josef by zijn Kleed gegreepen, neemd de Vlugt, en staat veeleer zijn Mantel als zijn Kuysheyd af.

En word daar over van Chrysostomus gepreezen.

Dan. 3: 25, 26.

En van de Oud-Vader Ambrosius op 't Spoor gevolgd.

heel-lang heeft willen aanhooren. Agtende dit zelfs een Verfoeyelijke Besmettinge voor hem te zijn, by-aldien hy langer vertoefde, de Hand deezer OverspeeldeBesse te Ontslappen: Hierom schud hy flux het Kleed uyt; en Schuwd te-gelijk de Misdaad, en den Rok die van het Vleesch Besmet was. En schoon hy dus verre Ontbloot was van Kleederen, is hy nogtans niet Naakt van daar Gevlooden, terwijl hy zig Overkleed vond, met de Hemelze Schaamte. Want dien en is niet Naakt, welkers Schuld hem geenzinds aanzeyd, Dat hy Naakt is. Dit zijn fraaye en Godvrugtige gedagten; en vry van beeter Geur, dan wy strax uyt den Alkoran staan op-te haalen; daar in niet ontzien word, deeze Doorlugtige Historie, met Slordige en Belachhelijke Fabelen te doorspekken. De Heydenze Historien, verhaalen ons wel eenige Voorbeelden van byzondere Onthoudingen, waar van by Elianus en Valerius Maximus te leezen staat. Onder anderen vindmen van Spurius Etruskus gewag gemaakt; den welken, Op dat hy des te minder de Vrouwen op zijne aangeboore Schoonheyd deed Verslingeren, zijn Aangezigte omtrent de Mond met Wonden Mismaakte; liever willende, Dat zijn Leelijkheyd, getuygenis van zijn Kuysheyd gaf, als dat zijn Schoonheyd een Ontsteeking van vreemde Wellust baarde. Klitimarchus Archita, en eenen Pankratiasta, hadden zulke Zuyvere Ooren, Datze van alle woorden, die niet tot de Kuysheyd behoorden, een afkeer hadden. Ook is de Historie van Hippone en Lukretia bekend. Als meede hoedaanig Peleus, zig onthield van Kretheides de Huysvrouwe van Akastus, Koning der Magnesen, wanneer hy van haar tot Onkuysheyd verzogt wierd; als in de Lof-Zangen van Pindarus te zien is. Scipio, onthield zig van een Gevangene Bruyd, als Livius verhaald: En Pausanias, van de Gevangene Koa, waar van Herodotus, in zijn Neegende Boek gewag maakt. Ook schuwde Hippolytus de ommegang van zijn Stiefmoeder, die op hem tot Raazens-toe verslingerd was. En alhoewel Alexander de Groot, zig Onthield van Darius Huysvrouw en zijne Dogteren, riep hy'er nogtans over uyt; *O! wat een Droefheyd der Oogen?* gelijk Q. Kurtius aanteekend. Welke Exempelen, schoonze mogten waar, of daar van ontleend zijn, naauwelijk zoo veel moogen by-haalen, als de Schaaduwe ten aanzien van het Lichaam, om teegen de Deugdelijke Kuysheyd van Josef afgewoogen te worden. Zulx ook die Vermaarde *Zelfsstrijd-Schrijver*, over 't Voorbeeld van Josef, niet te onregt uytroept;

Jud. vers 23.

Voorbeelden van Kuysheyd en Onthouding by de Heydenze Schrijvers gedagt.

———————— O! Baaken van de Deugt!
O! Vader van de Tugt, O! Spiegel voor de Jeugt!

Maar gelijk het Spreekwoord zeyd; *Een Vrouwe Mind, of wel zy Haat; Want zelden houdze Middelmaat*: Alzoo isset even met het Geyle Wijf van Potiphar gegaan. Want zoo haast was haar dol-driftige aanslag, door 't Vlugten van Josef niet Mislukt, of ziet daar, strax is haar Getergde Liefde, in zoo Bitteren Haat verkeerd; Datze haar niet en ontziet, de Schandelijke Misdaad, waar aanze zelfs enkel-en-alleen Schuldig stond, op den Hals van den Onnoozelen Josef te smijten: En doet daar in niet anders, als ofze een wisse Getuygenis aan d'Oude Spreuk wilde verstrekken, welke zeyd;

Josef van Potiphars Wijf Gehaat en Valschelijk Beschuldigt.

Tot alle Vuyl en Snood Bedrijf,
Niet slimmer dan een Ritzig Wijf.

Maar doch hoe doedze dit? Zy bedenkt flux een Vuyle Leugen; en daar op, als een Verkragte onder de Knye, zetze een luyde Keel op; zoo dat de Huysgenooten toegeloopen, als zoo veel Getuygen, uyt haaren Leugenagtigen Mond verneemen, en Aanhoorders zijn, van het Geweld, Dat deezen Hebreeuwsen Knegt, haar had aangedaan, Op dat hy zijn 's Heeren Bedgenood, teegen Wil en Dank Besliep. Dus spreektze, en mengd ongetwijffeld, haare Valsse woorden

den met Hoere-Traanen; die veel-eer uyt de Praam van haar getergde Spijt, dan Eerbaare Wraake, haar ten Wangen Afbiggelden. Onder-tussen komd ook den Man op 't slag; en doe wierd het eerst tijd, van nieuws-aan met Klagten uyt-te vallen, Op datze haar-zelfs Naaktheyd, voor haar eygen Man bedekte, welkze strax zoo Veyl, voor haaren Dienst-Knegt Josef had. Zy dan aan 't spreeken geraakt, zeyd met vollen Monde; *Den Hebreeuwsen Knegt, dien gy ons hebd ingebragt, is tot my gekoomen om met My* te Spotten: *Maar als ik mijne Stemme verhief ende Riep, heeft hy zijn Kleed by my gelaaten, en is naar buyten Gevlugt*, Gen. 39:17,18. Dus noemd dit Verbolgen Wijf, Josef ongetwijffeld, *Een Hebreër*, Op datze hem te-bet Veragte; dewijl de Hebreën by d'Egiptenaaren Verfoeyd waaren, Gen. 43:32. Daar het inder daad hen een Naam van Eere was; En op haaren Godt te Roemen hadden, Exod. 5:3. en 7:16. Jon. 1:9. 2 Kor. 11:22. Philipp. 3:5. En dat dit Wijf hier van *Bespotten* rept; zulx moetmen uyt het geene te vooren van haare Aanzoeking gezeyd is, van de pleeging der Wellustigheyd verstaan; om dat de H. Histori-Schrijver hier schijnd voor te hebben, de Hoeragtige Beslaapinge, door een Omschrijvinge van Eerbaare woorden te verhaalen. Ook word de Vuyle Daad der Onwettige Byslaap meermaal, *Bespotten* en *Speelen* genoemd: Gelijk zoo van het Levytize Wijf gezeyd word, Dat de Mannen van de Stadt; *Met haar Speelden*, Judic. 19:25. Alwaar onze Vertaalen, *Met haar Beezig waaren.* En dat Potiphars Wijf daar by doet, *Met Ons*, daar door wilze Josef te meer Beswaaren, naardien die Schande ook haaren Man raakte: Of zy ziet met een Valze Ooge op de stoute Daad; als ofze zeggen wilde; Dat hy, die de Vrouwe van het Huys, Verkragtender-wijs, te Lijf dorst koomen; zulx veel-meer aan de Dienst-Maagden en al 't Vertrouwd-Volk des Huyzes zou durven doen. Dus spreektze; en Verzierd alzoo door Een Vrouwe-List, de Wraak over Josefs geweygerde Misdaad. Want daarom alleen Vertoornd zijnde, ontwringdze den Onnoozelen zijn Verantwoordinge; en klampt haar Man, met de gewoone Waapenen der Onmagtige Vrouwen aanboord; te-weeten, met Leugens, met Traanen, met Verheffingen, met Veragtingen, met Geroep, met Onbeschaamdheyd, en met een zoodaanig verzierden Misdaad Bemeuyërd en Doorknisteld; Dat zy des Mans raazenden Toorn gaande maakt, en den Onschuldigen Jongeling, in 't uyterste Gevaar van zijnen Hals brengd. Want zoo gaat het;

Josef uyt Veragting een Hebreër genoemd.

In wat zin d'Ontugtige Byslaap, Speelen, en Bespotten genoemd word.

Wie eens het Quaad begind, die moet het verder Waagen,
Wie schijn van Onschuld zoekt, diend aller-eerst te Klaagen:
Want die met Vollen Mond, eerst luyde Roepen kan,
Al is 't Een Hoer *of* Boef, *hy raakt'er Eerlijk van.*

Hierom heeft het ook zommige Uytleggers wonder gedaan, hoe Josef niet flux van-Kant gemaakt is: En daar uyt bedenkelijk gehouden, Of misschien Potiphar, dit alles wel zoo breed opgenoomen heeft, als zijn Wijf hem op de Mouw spelde? maar veel-eer aan de Tong bemerkte, *Dat het Verken Gortig was.* Gelijk we strax naader Onderzoeken zullen. En onder-en-tussen hier de waarheyd van deeze Spreuk Vervuld zien:

Groote Heeren, en Weelderige Vrouwen,
Moet men Vlijtig Dienen, weynig Vertrouwen.

Hoe het'er dan om is, wy zien ten minsten, Dat Josef op deeze Aanklagte, in Hegtenis geraakt. Want zoo verhaald de H. Historie: *Ende Josefs Heere nam hem en leeverde hem in 't Gevangen-Huys, ter plaatze daar de Gevangene des Konings Gevangen waaren*, Gen. 39:20. Alzoo was hy daar *In het Gevangen-Huys.* De Gemeene Latijnze Vertaalinge zet; *Ende daar was hy Geslooten.* Voor סהר, dat onze *Gevangenis* Vertaalen, hebben de Grieken *Bewaarenis* gelee-

Josef over betigte Vrouwe-Kragt in de Gevankenis geworpen.

geleezen. De Targum van Onkelos en de Syrise Overzetting, *Het Huys der Gebondene.* En 't schijnd dat verscheyde Overzetters twijffelen aan de regte beteekenis. Onze Kantteekenaars verklaarend naader, door *Het Huys der Rondigheyd*, of *Des Ronden Toorens.* Aben-Ezra, isser over in twijffel, Of dat woord Hebreeuws, of Egiptis is. Doch den Uytleg dien hy daar naa geeft, mishaagd alle die de Egiptise Taal onderzogt hebben. Dus willend andere liever, uyt de Arabise Taal afbrengen; naardien סהר, by d'Arabiers zoo-veel beteekend als, *Hy heeft Gewaakt*; en in de tweede zaamenvoeginge, *Hy heeft in de Wagt Volbard.* Waar van daan dan סהר, gelijkwe strax uyt de Kantteekenaars zeyden, niet veel anders dan *Een Ronden Tooren* kan beteekenen; het zy dezelve diende tot Bewaaringe der Gevangene, of om de Wagt daar in te houden. Gelijk ook dit zelve woord, van weegen de beteekenis van *Rond*, en *Gedraayd*, Kant. 7: 2. Een *Ronden Naavel* beteekend. Hoe het ook met de plaatze van dit Gevangen-Huys mag zijn; de Psalmdigter heeft, de Gevangenschap zelfs, dusdaanig Beschreeven; *Men drukte zijne Voeten in de Boeyen; en zijne Ziele quam in 't Yzer*, Psal. 105: 18. Dat is buyten twijffel, hy heeft met Boeyen Geboeyd, aan een Yzeren Ketting vast-geleegen. Waar uyt niet duysterlijk af-te neemen is; Dat Josefs Gevangenschap, in den aanvang, Swaar was; zoo dat hy daar in geen Vrye omgang had. Nogtans prijst Chrysostomus met regt, de Goddelijke Ontferminge over Josef, als die het Gemoed van den Vergramden Potiphar zoodaanig boog, Dat hy den Jongeling niet op staandevoet, aan de Dood overgaf: 't Geên hy zeekerlijk zonder uytstel had konnen doen, zoo hy 't schendaadig Beklag van zijn Wijf, had willen geloof geeven. Hy zeyd verder; Indien Potiphar niet en geloofde, Dat Josef Schuldig was, waarom heeft hy hem dan in de Boeyen gesmeeten? Maar zoo hy geloofde, wat hem zijn Vrouwe van den Hebreeuwsen Knegt gezeyd had, scheen hy niet slegts een Gevangenis, maar de Overgeeving aan een Wreede Dood-Straf verdiend te hebben. Doch hier heeft de hulpe van de Regterhand des Alderhoogsten onder gespeeld, die alle dingen Ligt en Gering kan maaken; zoo dat zelfs de alder-Wreedste Gemoederen der Leeuwen aan 't Bedaaren raaken, en als met Zagtmoedigheyd overkleed worden. En naardien Moses niet een woord van Josefs Verantwoordinge, teegen zoo Valssen Beschuldiging bybrengd, schijndmen te moogen twijffelen, Of hy zig ook wel eens verwaardigt heeft, Een Woord te spreeken, daar de waarheyd zelfs sprak; en daarom gezind was, de Wraak over zijn Mishandelinge, Godt bevoolen te laaten. Zulx hy van de *Zelfs-Strijd Schrijver*, niet oneygentlijk met deeze Eygen-zelfs Trooft-reede, word ingevoerd;

(En waarschijnelijk aan een Ketting geboeyd en vast geleyd.)

(Bedenking van Chrysostomus over Josefs Gevangenschap.)

Ik heb op Godt Vertrouwd, met Godt heb ik begonnen:
Met Godt den Strijd bestaan, door Godt de Lust verwonnen;
Van Godt wagt ik het End, wat pas ik op de Smaat,
't Kan niemand Qualijk gaan, Die hem op Godt Verlaat.

Onder-en-tussen word Josefs Verantwoordinge, in Mahomets Alkoran, op een Klugtige wijs Verhaald; te weeten, Dat Josef, op 't Vals geroep aan de in- „koomende Huys-Dienaars, die hem vast greepen; zijn Onschuld aan de Ge- „tuygenis van een Kind waagde, Dat daar in de Wieg lag; welk Kind deeze „Knaapen antwoorde; Datze Josef wel naauw Onderzoeken en bezien zou- „den, *Of zijn Hemde-Kleed van Vooren of van Agteren Gescheurd was?* „Want indien het van Vooren Gescheurd was; was Josef Schuldig, *En had* „*zijn 's Heeren Wijf, willen Verkragten*; maar van Agteren Gescheurd zijnde, „moest hy Vry-gekend worden. En alhoewel 't laatste waar-bevonden wierd; „is hy egter door het sterk aanhouden van dit Blaakende Wijf, oversnaaterd, „en van den Man Potiphar in de Boeyen gesmeeten. Dus ver den Alkoran. Die daar in genoeg laat blijken; *Dat men den Ezel die zig voor een Leeuw uytgeeft,*

(Klugtig verhaal des Alkorans aangaande Josefs handeling met Potiphars Wijf.)

geeft, aan zijn Ruchbelen bekennen kan. Maar alhoewel het een Knegt betaamd, meer te Weeten, als opentlijk te Zeggen; En Moses ook niet een enkel woord van Josefs Verantwoordinge rept; zou 't konnen zijn, Dat hem geene plaatze van Verantwoordinge vergund is; of veel-eer, Dat hy niet waardig geagt heeft, de Botte en Valsse Beschuldiging, met welk hem zijn 's Heeren Wijf, voornam te bekladden, met Teegen-reedenen te willen afkeeren; maar veel-eer zijn Onschuld, omtrent de Smuyk-Min van dit Wijf, uyt een Eerbiedig Stilswijgen, aan 't Onderzoek van zijnen Heere laaten: Gelijk de Zaligmaaker alzoo deede, als hy voor den Stadhouder Pilatus, onder het Luyd-Keels roepen der Raazende meenigte, *Kruyst hem, Kruyst hem*; En van de Overpriesters en Oudsten des Volx, onder een Hagel-buy van snoode Lasterstukken bestormd, en Valsse Getuygen Overduyveld wierd, Matth.27:12-14. Luc.23:2,3,21. Joh.18:30. Dewijl hy reeds van den Regter zelfs Vrygesprooken, (Luc. 23: 4,14.) het genoeg agte tot het voorneemen Gods, en het Ampt van zijn Borgtogt, dus Onschuldig Veroordeeld te worden: Gelijk van hem Voorzeyd was, Jesa. 53: 7. Actor. 8: 32. *Van de Menschen*, zeyd Plutarchus, *Leeren wy Spreeken, maar het Swijgen leerdmen van de Goden.* En dat men zig ook teegen openbaare Blaaskaaken, en zulke Snateraars, die elk met een Stort-Reegen van onbeslopte woorden, van 't Lijf zoeken te keeren; allerbest met een Verontwaardigend Stilswijgen verdaadigen kan; heeft de Wijze Kato, in deeze Spreuke vermaand:

Matth.26: 59-68.

Met Twisters Rijp van Bek, verspild noch Tijd noch Woorden;
Want heel haar Kijvens-lust, en luysterd naar geen reên;
Zy draayen Mond en Tong, naar alle kant en Oorden,
Maar Wijsheyd in het Hert, is by haar niet gemeen.

Inzonderheyd kan een Haaybaajige Verantwoordinge, weynig by de Verbolgene gelden, die te-gelijk de Magt en 't Regt in Handen hebben. Want.

De Sterkste heeft over-al het Regt,
De swaktste is een geplaagde Knegt.

En het is in veele voorvallen Waaragtig bevonden, *Dat Geweld en Gunst, Breekt Wet en Kunst.* Zoo dat ook daarom al van Ouds gezeyd is:

Die de Kroo heeft die Kruydze;
Die de Magt heeft die Gebruyktze.

En vervolgens behoeftmen dan ook deeze Vermaaninge; niet als Onnut agter de Bank te smijten, welke zeyd;

Die altijd het Schaap wil weêzen,
Heeft op 't lest de Wolf te vreezen.

d'Onschùldige Josef dan aldus in een strenge Gevangenis geworpen, en onder 't Gezelschap van zulke gereekend, die om begaane Schelmstukken, op den Hals zaaten; was nogtans daar niet buyten 't Gunstig Oog van den Alziende Godt geslooten; maar veel Zaliger in dien Kerker, als Potiphars Ontugtig Wijf in haar Pragtig Huys: Dewijl hy met de ruymte van een goede Konscientie, zy daar-en-teegen vol van Spijt, Schaamte, Vreeze, Beroerte der Ziele, in verwagtinge van de Raazende Gramschap des Mans, voor een Schandelijke Straffe bekommerd zat. *Want de Heere was met Josef, en wende zijne Goedertierendheyd tot hem; ende gaf hem Genaade in de Oogen des Oversten van 't Gevangen-Huys*, Gen. 39: 21. Een Gunstbewijs, Dat zig zoo verre over Josef uytstrekte, dat hy ook de Goedgunstigheyd van den Cipier of Stokwaarder, in diervoegen op zijn zijde kreeg, Dat hy in naarvolging van zijnen

Josefs Gevangenschap, teegen de knaagende Konscientie van Potiphars Wijf in vergelijking gesteld.

Josef van zijn Boeyen ont-

ſlaagen en in de Gunſt van den Stokwaarder geraakt.

zijnen Heere Potiphar, hem niet alleen van zijn Ketting ontſloeg, maar zelfs ook de Bezorging van des Konings Gevangelingen, in de Boeyen aanvertrouwde. 't Geên hem zoo Wel en Noeſt van de Hand liep, Dat alles wat hy deede, voor Wel-gedaan opgenoomen wierd. Dat nu deeze Ontſlaaking van Joſefs Banden, Potiphar niet onbekend geweeſt is, ſchijndmen daar uyt te moogen beſluyten, Dat den Cipier dusken Genaade, zonder kennis van Potiphar, dien hy Onderworpen was, aan geen Gevangenen vry-ſtond te bewijzen. Waar toe men zou moogen giſſen, dat dit wel eerſt geleegentheyd gegeeven heeft; Dat Joſefs Onſchuld, zoo wel aan Potiphar als aan den Cipier, heeft beginnen uytte lekken. Waar by ten laatſten noch dit quam, (ziende alle Joſefs hubze Handeling en Gedrag, Gen. 39:22,23.) Dat zelfs Potiphar, die Kap. 40: 4. *Den Overſten der Trauwanten* genoemd word, (en wy te vooren *Opperſchout der Halszaaken* verklaard hebben) hem over de Koninklijke Gevangene ſtelde, op dat hyze Diende: Naamelijk des Konings *Overſte Bakker* en zijnen *Schenker*, die het teegens haaren Heere Verkorven hadden. Voorwaar Joſef had in zijn Droomen, binnen zijn 's Vaders Huys; niet dan enkele aanduydingen van Heerſchappye gehad; maar hier bleek het zelfs in zijn Gevangenſchap, Dat hy tot Regeeren Gebooren was. Want al waar hem de Fortuyne heen voerde, is hem de Eere der Regeeringe op de Hielen geſtapt. Eerſt onder zijne Broeders; daar naar in 't Huys van zijnen Koop-Heer Potiphar; ten laatſten hier zelfs in de Boeyen te midden der Gevangelingen; onder welke hy ook zelfs als een groot Miſdaadiger Gevangen zat. In dusker voegen, kon de gantze Weereld dien niet Quetzen, die hem zoo Mannelijk had weeten te wagten, van zig-zelven niet te Quetzen. Doch wat behoeven wy ons uyt te laaten, om fraaye Bedenkingen hier over te bedenken, daar d'Oud-Vader Ambroſius, ons meer ſtof in eene beknopte reeden gegeeven heeft, als men naar lang dubben, zou weeten by-een te ſchraapen; dus ſpreekt hy'er van; Hoord hier, *zeyd* „ *hy*, Een Ongehoorde zaak voor 't Geloof, Dat dikmaal voor de Waarheyd „ waggeld! Joſef word in de Gevangenis geſmeeten; maar Godt Verliet hem „ ook daar niet. d'Onſchuldige worden niet Beroerd, wanneerze Valſſelijk „ van Miſdaad Beſchuldigt, door d'Onderdrukkinge der Geregtigheyd, in de „ Boeyen worden vaſt-geklampt; want de Hulpe van den Almagtigen is daar „ het naaſte by, waar het Gevaar van de zulke, op 't hoogſt aan 't Wanken is. En „ hoe zal men niet 't voor Wonder houden, Dat de Barmhertige Godt, de zijne „ in de Gevangenis niet en zoude Bezoeken, die zelfs in de Gevangenis geſlooten zijnde, aan de Liefdelooze heeft willen zeggen; *Ik ben in de Gevangeniſſe geweeſt, en gy hebd my niet Bezogt.* De Barmhertigheyd Gods Verbryzeld alle Banden: En Joſef die in de Gevangenis Geſlooten en Geboeyd „ lag; moeſt veel-eer zelfs de Kettingen der Opgeſlootene bewaaren, en onder „ zijn Opzigt hebben; zoo dat de Sleutel-Draager van zijn Ampt afſtaat, en al„ les in zijn Magt geeft. Dus voelde Joſef nu niet alleen geen Gevangenis meer, „ maar hy verligte zelfs noch andere van den laſt der Gevangenſchap, op datze „ bewaard wierden. Dus ver d'Aanminnige uytval van Ambroſius. Dat nu Godt dusdaanigen Gunſt-bewijs over Joſef uytſtorte, was een voortreffelijke Getuygenis van zijn Onſchuld; en heeft den eerſten Steen geleyd, waar door hy in de kennis der Menſchen quam. En 't geên de meeſte blijk van zijn Onſchuld, meer en meer deede doorſtraalen, was dit; Dat Godt kort hier op, en zelfs te midden van al deeze Stribbelingen getoond heeft, Dat Joſef niet alleen een Man van treffelijke Inborſt en een Dapper Gemoed was, maar dat hy ook met de Profeetize Geeſt begaaft, Toekoomende dingen wiſt te Voorzeggen: Waar door het niet alleen gebeurd is, Dat de Beſchuldiging van Potiphars Trouwloos Wijf, Vals bevonden, maar ook de Deure geopend is, Dat de kennis van zijn Deugdelijk Perzoon en Goddelijke Gaaven, tot in het Hof des Konings doorgedrongen is; zoo dat hem het Vorſtendom, als een Koninglijke Belooning gevolgd is. En ſchoon de Joden droomen, Dat de Geeſt der Pro-

Dat van verder gevolg was.

Waar in alzoo de Droomen van Joſef, die om te Heerſchen Gebooren was, begonden vervuld te worden.

Fraaye reeden van Ambroſius over Joſefs Vrygeeving in de Gevangenis.

Matth. 25: 43.

De Vrygeeving van Joſefs Boeyen in de Gevangenis, een Voorſpel van zijn verder Verheffinge.

Profeetien, niet en komd op die, welke in Gevangenschap zijn; zullenwe nogtans strax in Josef ontwaar worden; Dat alhoewel hy met het Lichaam in de Gevangenis op-geslooten was, zijn Geest nogtans met een Hemelsse Vryheyd zoodaanig is Begaaft geweest, Dat hy donkere Raadzelen en dingen die verre waaren, heeft weeten op-te Lossen en te Verklaaren; zoo datmen van hem mag zeggen, 't geêne Paulus eens van hem zelven zey; te weeten, Dat schoon hy aan 't Lichaam Gebonden was, egter het Woord Gods, zijn Vrye loop gehad had, 2 Tim. 2: 9. Maar op dat de Profeetize Geest van Josef thans openbaar wierd, deed zig daar toe een schoone geleegentheyd op, dien hy wist in-agt te neemen. Want twee van des Konings Hoovelingen, met Naamen, *Den Oversten Bakker*, en *Den Oversten Schenker*, welke over begaane Misdaad in de Boeyen gesmeeten, en onder Josefs Bewaaringe gesteld waaren, *Droomden op zeekere tyd Droomen*; welke door Josefs Deugdelijke Uytlegginge, een schoon gevolg tot zijn Verheffinge ter baane bragten. Als waar toe dan ook de Werkzaame Geest in Josef nooyt leedig stond, om in alle Noesten Yver, de kragten van haar Talent te spillen; Op dat hy zelve een-maal al deeze Rampspoeden te-booven streefde; gelijk de Poëet vermaand;

Die teegen Stroom zyn Schuytje Roeyd,
Diend nimmermeer te zyn vermoeyd;
Want Rust hy maar een kleenen tyd,
Hy is terstond veel Voordeel quyt;
Mids, twijl zyn Riemen liggen stil,
Hy swierd al waar het Water wil;
En word zoo door de snelle Val,
Gedreeven teegens Laager-Wal.

Dat nu deezen *Oversten Bakker* en *Oversten Schenker*, * korts naar de Benaaminge van haare Bedieningen, *Hoovelingen*, of *Gesneedene* genoemd worden; zulx heeft eenige in den dut geholpen, en doen meenen, Dat deeze twee Hof-Dienaars, *Gelubde* waaren; welke den Koning had doen Ontmannen, om in het Vrouwen-Huys te Dienen, en Opzigt over de *Bywyven*, of liever over de *Maagden* te hebben, die daar toe wierden aangefokt. Doch wy hebben reeds aangemerkt, Dat de Benaaming van *Gesneedene*, ook Een *Oversten*, of *Koninglyke Hof-Dienaar* te kennen geeft: En de Kaldeeësze en Arabise Overzettinge, heeft het ook hier ter plaatze zoodaanig opgenoomen. Dien Hooveling dan, welk eerst *Een Schenker* genoemd staat; word daar naar, Een *Oversten Schenker*, en den *Bakker* in 's gelijks, Een *Oversten Bakker* genoemd; eveneens als in verscheyde plaatzen, alleen *Priester* voor *Hoogen-Priester*, gesteld word. Onze Overzetters zeggen; *Overste der Bakkeren*, en *Overste der Schenkeren.* En geeven daar meede te kennen, Dat'er aan 't Hof des Konings verscheyde dit Ampt Bedienden, waar van deeze twee, de Kopstukken, dat is, de Opperste waaren: Zoo dat d'andere onder haaren Dienst zijnde, niet eygentlijk als *Hoovelingen* aan-te merken stonden. En alhoewel 't Hebreeuwse woord, Dat onze *Bakker* Vertaalen, eygentlijk Een *Brood-Bakker* beteekend, of Een *Brood-Maaker*, gelijk het de Kaldeeësze Text heeft; houden nogtans eenige Taal-Geleerde staande, Dat het de Oude Latijnse Overzettinge niet quaalijk door het woord Pistor, Vertaald, 't welk de Leuvense Bybel, wel door *Bakker* Verduytst heeft; doch naar de beteekenis van het woord, Een *Stamper* te kennen geeft. Want gelijk eertijds niet alleen die geene *Pistores* genoemd wierden, welke het Deeg Kneeden en Bakten, maar ook die het Kooren Stampten, dat is, in Vyzels, met Stampers aan-stukken stieten; en tot Meel maakten, alzoo is die zelve Naam ook aan die gegeeven, welke de draay-Moolens om 't Kooren te Maalen, pleegen om-te draayen; op welke naderhand, de Ezel-Moolens, en de Wind-en Water-Moolens gevolgd zijn. Zoo nog-

* Vergelijkt Gen. 40. vers 1. en 2.

Wat voor Hoovelingen en Amptenaaren deeze Gevangene eygentlijk waaren.

Het Ampt van den Oversten Bakker naader onderzogt.

nogtans, dat die, welke het Kooren niet alleen Verbryzelden, kleyn-maalden, of Stampten, *Pistores* genaamd zijn; maar ook die welke het Gestampte, of Gemaalen Meel, Kneeden en tot Brood Bakten. Hoedaanige Bedieningen aan de Koninglijke Hooven niet Gering maar van groot Aanzien waaren; voornaamelijk die dan als Overften over d'anderen 't Opzigt hadden. Invoegen men hier door *Bakker* of *Schenker*, geenzinds alzulke moet verstaan, die het Brood zelfs Kneeden en Bakten, of den Drank des Konings Mengden; maar wien de zorge was Toevertrouwd, Dat zulx Ordentelijker-wijze en Onverdagt, des Konings Tafel wierd Toegediend. Of ook dat deezen by uytneementheyd, *Overste Schenker*, of *Beeker-Draager* genoemd word; om dat hy gewoon was, den Beeker op des Konings Hand over-te geeven; vergelijkt Gen. 40: 13. met Neh. 1: 11. En zoo men weeten wil in hoedaanigen Agting eertijds de Schenkers by de Koningen en Vorsten waaren, men kan'er by Hieronymus in zijn Hebreeuwse Geschillen, en by Xenophon, goed berigt van vinden. Ook heeft Homerus met Ganymedes de Schenker van Jupiter veel op. Doch door welk-een zoort van Misdaad, deeze twee Hoovelingen, haar des Konings Gramschap hadden op den Hals gehaald, zeyd Moses niet. Maar naardien ons de zelve hier, als des Konings *Bakker*, en *Schenker* voorkoomen, hebben zommige gegist, Datze van *Fenijn-Menginge* verdagt waaren, als ofze door Vergifting van den Drinkbeeker, of heymelijke Inmenginge omtrent het Brood, den Koning, als men zeyd, hadden willen *Een Vyg geeven*. Maar naardien'er veel andere dingen konnen zijn, waar in de Hoovelingen haar te buyten gaan, zonder dat die juyst haar Ampt eygentlijk raaken; alzoo isset heel onzeeker daar naar te raaden. Nogtans hebben de Joden naar hun gewoone Schranderheyd, hier niet willen stilstaan; maar liever een Belachhelijke Oorzaak verzierd, als datze zouden schijnen Onweetende te zijn. Want R. Salomon, de Oorzaak van des Konings Gramschap, teegen zijnen Bakker en Schenker, zullende uyt-den hoek haalen, zetze daar zoo zeeker neêr, als of hy 'er by geweest was. *De Misdaad van deeze Beyde*, zeyd hy, *bestond hier in*; *Dat in den Drinkbeeker* Een Vliege, *en in de Brood-Taarte*, Een Steentje *gevonden wierd*. Ziet gy wel Leezer, zoo de Man is, zijn zijne reedenen. Aben-Ezra, scheldze egter daar meede niet quijt, maar komd'er anders op het dak; dewijl hy haar Schuldig aan *Rijks-Verraad* maakt. En naardien andere Joden weederom wat anders verzieren, zullenze het ongetwijffeld wel geen van-al zoo naa geraaden hebben, Datwer ons op verlaaten moogen. Derhalven zal 't genoeg zijn; Dat Moses ons Getuygd, datze haar zoodaanig teegens haaren Heere vergreepen hadden, datz'er over in de Gevankenis gesmeeten zijn; ziet de eygen Betuyging van den Schenker, twee Jaaren naar zijn Ontslag, Gen. 41. 9, 10. En daar leyd ons om zulx dieper te onderzoeken niet geleegen. Anderzinds weetmen, Dat de Gunst der Vorsten, Ongestaadig is, en dat een Hooveling, ligtelijk, en om een zeer geringe zaak, de Ongunst des Princen kan op den Hals haalen. Want gelijk het heel Swaar vald, Een Leeuw de Lokken van zijn Hayrige Maane van-pas te Scheeren, alzoo is meede het Hof-Leeven vol Gevaar; niet teegenstaande die, welke door d'Uyterlijke schijn der Fortuyn gestreeld, de Dwaasheeden zelve, voor Geluk agten; naamelijk zulke Ploomers, WIEN OP EEN ANDERS DIS, TE LEEVEN, LEEVEN IS. Zoo dat ook Seneka hier niet te onpas gezeyd heeft; Dat de Gunst-Bedieningen van 't Hof, Langzaam, maar de Misdoeningen gemeenlijk Vroeg Rijp zijn. Want,

Koninglijke Schenkers van Ouds Geagt.

Om wat Misdaad deeze Hoovelingen Gevangen zaaten.

Belachhelijke gissing en stoutheyd der Joden, omtrent onbekende zaaken.

Hoovelingen konnen't ligt by Koningen en Princen Verkerven.

By Hooge Toorens, als wy bevinden,
Waayen veelzinds Harde Winden.

En zoomen in een Zinnebeeld wil zien, hoedaanig de Hoovelingen, die door 's Vorsten Gunste, Groot geworden, te mets in gevaar raaken. 't Exempel van die VLIEGE zal 't ons Leeren, welke in den Wijn van haar 's Heeren Beeker Ver-

Verdronk; waar van het Graf-Schrift, dat te Roomen gevonden word, aldus zeyd;

> *Hier leyd een* Vliege *in 't Graf, die meenigmaal te Gast,*
> *Aan s' Princen Tafel ging, en vulde haaren Bast:*
> *Maar alsse haar eens te Stout, liet in den Beeker daalen;*
> *Moest zy dien Lekkeren Dronk met haaren Hals betaalen.*

En gelijk een ander Digter, van de Gevaarlijke Stoutaardye der Hoovelingen niet onfraay zeyd;

> *(Zy durreven bestaan, waar van de* Wip *zou kraaken,*
> *En stukken Stout-genoeg om aan een Galg te raaken.)*

Alzoo gissen wy de gantze Hof-Staat, als met eene streek naar 't Leeven te zullen Doodverwen, alswe dit volgende uyt Agrippaâs Klagte, aan de Keyzerlijke Gezant Eustochius Kaphuysen, hier onder op de Rye zetten:

> *Vrouw Dwaasheyd woond in alle Hooven,*
> *En Schrijfter Wet, en Drijfter Booven:*
> *En 't Hof-Gesnor der Vuyge Zielen,*
> *Volgd als een Swerm haar op de Hielen.*

Ter-tijd dan, als des Konings Overste Schenker en Bakker, Gedroomd hadden, wordenze gezeyd, *In het Gevangen-Huys* geweest te zijn. De Griekze Over- Gen. 40: 5,
zettinge zeyd; *Maar zy waaren te dien Daage in de Gevangenis.* De *Targum* 6.
van Onkelos, *Eenige Daagen.* En zoo Vertaald het meede de Syrise en Kal- Hoe lang deeze
deëse Overzetter. Nogtans ontbreekender geen, welke door deeze Daagen, Hoovelin-
Een Jaar verstaan. Dus zet Pagninus over; *En zy hebben een Jaar in de Gevan-* gen in de Gevange-
genis geweest. Op gelijke-wijs Verklaard het Salomon Jarchi, *Twaalf Maan-* nis waaren.
den. Maar alhoewel het waar is, Dat ימים, Eenvoudig genoomen, elders *Een Jaar* beteekend, heeft Kimchius egter daar van geen aanneemelijke reeden bygebragt, wanneer hy'er aldus van zeyd; *Ons Jaar word uyt volle Daagen gemaakt, en wy en trekken niets af, noch voegen eenige Uuren daar aan-toe: En daarom word* ימים, *een Jaar genoemd.* Maar zoo het Joodse *Jaar*, uyt Volle Daagen bestaat, waarom vergaaderenze dan alle Jaaren de Verlenginge der Daagen, Uuren en Minuten, welkze aan het naast-volgende Jaar toevoegen? Het Jaar kan uyt geen Volle Daagen bestaan, naardien de Zon en Maan, daar in haar geheelen Loop niet en verrigten. Hierom dan, dewijl het onzeeker blijft, Dat ימים hier *Een Jaar* beteekend; hebbend eenige fraaye Uytleggers, liever voor de aanduydinge, van een Langduurige en Onzeekere Tijd gehouden. Maar laat ons de Droomen van den Schenker en Bakker zelfs hooren; zoo alsse die aan Josef in de Gevangenis Verteld hebben; naar dat hy eenige Onraad en Bekommerlijke kreuken, in haare Aangezigten bespeurd had. Want *Zy waaren Ontsteld*, en haar Geest was Droevig. Dat is, Zy hadden een Knaagend Gemoed weegens haare Droomen; Want zoo pleegen de Droomen van Godt toegezonden, den Mensche dikwils te Ontroeren, Gen. 41: 8. Dan. 2: 1, 3. Matth. 27: 19. Hier op betuygdenze niet alleen, *Datze Droomen Gedroomd hadden*, maar klaagen ook, Datter niemand was, die dezelve konde Uytleggen. Want dewijl zy in de Gevangenis waaren, kondenze naa haare gewoonte, nu niet Uytgaan tot de Waarzeggers en Wijzen van Egipten, Gen. 40: 8. En haar ontbrak de Geest, om die zelfs uyt-te-Leggen; gelijkmen nogtans van de groote Martelaar Polykarpus verhaald; welken dry Nagten eer hy Gevangen en ter Dood Veroordeeld wierd, Droomde, *Dat zijn Oorkussen Brande.* 't Geên hy des Morgens aan zijne Vrienden vertelde, en daar-uyt Voorzey; *Dat hy om de Belijdenis van Kristus zou Verbrand worden*; gelijk hem gebeurde; niet teegenstaande, de meenigte des Volks by den Stadthouder aanhield, Dat hy voor

de Beesten mogt geworpen worden. En zoo magmen agten, Dat ook Josef, den Uytleg van zijn eygen Droomen, niet en is onbewust geweest: En dat het gebrek hier aan, den Bakker en Schenker, maar zoo veel te meer *Bedroeft* en verleegen maakte. Doch Josef Onschuldig in deeze Gevangenschap gesmeeten, vond onder de hulpe van zijn Hoogverligte Geest, waar in hem Godt ondersteunde, reeden, om alleen Blymoedig van Geest te zijn: Als die buyten twijffel ook wel geweeten heeft; *Dat die hem zelven Qüeld, hy zulx aan een Goed Vriend doed.* Want gelijk een Vroolijk Herte een geduurige Maaltijd verstrekt, Prov. 15: 15. Alzoo zeyd de Spreuke hier ook niet te onpas:

Een Jongman Droef en Wys, een Ouden Bly en Gek,
Dat agtmen wel-te regt, in beyden een Gebrek.

En zoomen hier omtrent, op d'Aangebooren Zeden der Volken let; het schijnd als of yder Naatie, een byzondere maniere heeft, om de Droefheyd te verdrijven: Dus doen het de Duytzen door Drinken, De Franssen door Zingen, De Engelsen door Speelen, De Spanjaarden met Weenen, De Italiaanen met Slaapen, en de Neerlanders met Bidden.

De Droom van den Schenker Verhaald.

Den Schenker dan, zijnen Droom eerst voortbrengende; Zeyd dat zy aldus was; *Ziet daar was een Wijnstok voor mijn Aangezigte; ende aan dezelve waaren Dry Ranken: Ende hy was als Bottende, zijn Bloeyssel ging op, zijne Trossen bragten Rijpe Druyven voort. Ende Faraos Beeker was in myne Hand, en ik nam die Druyven, en Drukteze uyt in Faraos Beeker, ende ik gaf den Beeker op Faraos Hand.* Dusdaanig was de Droom van den Oversten Schenker, gelijk die verhaald word Gen. 40: 9, 10, 11. En d'Overzetters zijn in dat Verhaal, vry Eendragtig; zoo datw'er niet lang over behoeven te Muggeziften. Volgd derhalven, den Droom van den Oversten Bakker: Daar een weynig meer verschilligheyd gevonden word; Doch van kleen belang. Hy dan ziende, hoe Schoonen Uytleg Josef, over des Schenkers Droom gegeeven had, (daar wy strax van reppen zullen;) brengd ook de zijne voort, en zeyd; *Ik was ook in mijnen Droom, en ziet, Dry Getraalyde Korven waaren op mijn Hoofd: En in den Oppersten Korf was van alle Spijze van Farao, die Bakkers werk is;. ende het Gevogelte At de zelve, uyt den Korf van boven mijn Hooft.* Dus Vertaalend onze Overzetters. De Oude Latijnze, zet voor Dry * *Getraalyde Korven*; Dry *Meel-Korven*; of gelijk de Leuvense Verduytst; *Dry Korven Meels.* De LXX Overzetters zeggen; *Dry Korven van Tarwe-Brooden.* Want *Chondrites*, meend Brood, uyt *Gerst* of *Tarwe* of ander Graan-Gewas. De *Targum* van Onkelos zet, *Witte Korven*; andere, *Doorboorde*, of *Gevlogtene Korven*; dat is, als onze Kantteekenaars onder andere beteekenissen ook gedenken; die *Doorlugtig* en *Met Gaaten*, als Netten waaren. Noch zijnder die leezen, *Dry Korven van het Beste Brood.* d'Arabise zet, *Dry Korven vol van Fijn Meel*; daar de Oude Latijnze meede gelijk staat. Aquila zeyd; *Dry Korven van Gebuyjeld Meel*, als of hy, *Fijne Bloeme* zeyde; Want GORIS beteekend, *Gebuyjeld*, of *Stuyf-Meel.* Maar wanneer Symmachus Vertaald, *Tria Kanà Bàïnà*; wil zeeker Geleerd Man, Dat zulx, *Korven uyt Wißen van Palmboomen*, te kennen geeft: Naardien BAIS en BAION, Een *Palmtak* beteekend. Noch zijn'er andere, welke zetten; *Ik zag Dry Witte Korven*; en willen dat het Hebreeuwse woord beteekend, *Wit* en ook *Traalien*; naamelijk *Witte Traalien* of *Ryzen* met Traalien Gevlogten, gelijk de Brood-Korven gemeenlijk zijn: Dat wy de Taalzifters laaten afhaspelen. De Palm-Boom is in Egipten en Syrien, zoo gemeen, dat het elk weet; en de Romeynen hebben dezelve ook als een eygen Land-Aards kenteeken, op hunne Penningen verbeeld.. Doch ofze juyst Korven, of Brood-Bennen van der zelver lange Veeder-Takken gevlogten hebben, vereyst naader Onderzoek. Hoe naa ook alle deeze Vertaalingen, den eygen Zin mogten getroffen hebben, Prijst Drusius

En van den Bakker.

* Over welk geschil by de Overzetters is.

ſius die booven al, welk *Korven vol van het Lekkerſte Brood*, te kennen geeven. 't Geên men uyt *vers* 17. alzoo beſluyten mag, om dat aldaar gezeyd word; Dat in den opperſten Korf geweeſt is, *Allerhande Spÿze van Farao*, dat uyt *Gebak*, of dat *Bakkers-Werk* was. Dat nu deeze Droomen bey des Konings Hoovelingen Bekommeren, en Swaar op 't Hert laagen, (zoo datze verleegen om deſſelfs Uytleg waaren,) zulx geeft Moſes genoegzaam in zijn verhaal te kennen, Gen. 40: 5-8. 't Geên aan Joſef, als hy 't met een ſwenk verſtond, geleegendheyd gaf, haare begeerte, door een zijdelings-uytgeſchoote ſtraal van Vermaaninge, te Beſtraffen, zeggende; *Zijn de Uytleggingen niet Godes?* Ik Bid u! *Verteldze my doch.* Andere leezen; *En behoord de Beduydeniſſe Godt niet toe? Zeyd my wat gy gezien hebd.* 't Geene ongetwijffeld alzoo van Moſes aangeteekend word, om ons te doen denken, Dat Joſef naar alle waarſchijnelijkheyd; aan deeze Gevangene Hoovelingen, met een wijdloopige reeden bekend gemaakt heeft, Dat hem als Gods eygen Dienſt-Knegt, veele Toekoomende dingen, te Weeten en te Voorzeggen waaren Toevertrouwd; en dat hy deeze Gaave van Droomen en Gezigten Uyt-te-leggen, van den Hemel Ontfangen had. Waar toe eenig vermoeden gegeeven word, in het Verhaal dat Joſef doed, aangaande zijn aankomſt in Egipten; en hoe hy uyt het Land der Hebreën, Diefagtig Geſtoolen, en zonder Schuld in deezen Kuyl der Gevangenſchap geſmeeten was. Overleeſt zijn eygen woorden tot den Schenker geſprooken, Gen. 40: 14, 15. Voorwaar Joſef was te vooren ook Een *Droom-Droomer* in zijn 's Vaders Huys, maar hier in de Gevangenis, word hy *Een Uytlegger van Droomen*: En roept den Afgodendienaars van haare Bygeloovigheyd, tot den Waaren Godt; als Deut. 18: 10, 11, 12. Eſa. 8. 19. vermaand word: En Beſtraft alzoo de Ydelheyd der geener die Boeken Schrijven, *Van de Uytlegginge der Droomen.* Gelijk onder anderen, Daldianus en Artemidorus van Efeſen gedaan hebben; welk laatſten men uyt andere van dien Naam, behoord t'onderſcheyden. Gelijk dan ook eertijds Demokritus, Ariſtoteles, Themiſtius en den Platoniſchen Sineſius, veel werks hier van gemaakt en Geleerd hebben, *Datter nooyt te vergeefs Gedroomd word.* Waar van zy elk byzondere reeden geeven, die Agrippa heeft opgezaameld. De Gevangene Droomers hier uyt verzeekerd, hebben genoegzaame grondveſt meenen te hebben, om den Uytleg van haare voorgeſtelde Droomen, aan Joſef, als aan een Onfeylbaare Godſpraake te Vertrouwen. Zoo datze zonder uytſtel, Openhertig en naa Waarheyd, dezelve in zijnen ſchoot hebben uytgeſtort: Weetende dat *Quaade Biegte, gemeenelijk quaade* Abſolutie *geeft*, en 't Oude Spreekwoord ook vermaand; Dat men,

Joſef maakt hem zelven als een Uytlegger van Geheymen bekend.

Aan Doktoors en Advokaaten,
Niets en moet verſweegen laaten.

Als dan Joſef ondernam, de Droomen deezer Gevangelingen Uyt-te-leggen; heeft hy eerſtelijk den Schenker, de volgende Verklaaringe gedaan: *De Dry-Ranken*, zijn *Dry Daagen*: *Binnen noch Dry Daagen, zal Farao uw Hooft Verheffen, en zal u in uwen Staat herſtellen, ende gy zuld Faraos Beeker in zijne Hand geeven, naar de voorige wÿze, doe gy zijnen Schenker waard*; Gen. 40. 12, 13. Het Dry-Getal komd waarlijk met de Beteekende zaak zeer wel over-een. Maar wat gelijkheyd mogtmen vraagen, heeft doch de Ranke van een Wijnſtok, met eenen Dag? Hier hebben zommige in 't antwoorden, haare Schranderheyd betoond, en gezeyd; Dat gelijk de Ranken van den Wijnſtok uytgaande, naar de maniere van een Boog of halve kring geboogen zijnde, weederom in de Aarde gedrukt worden, en onderduyken: Alzoo ook den Dag door den Loop der Zonne, van den Opgang naar den Ondergang geboogen zijnde, gelijk als Wegduykt en Begraaven word, tot dat hy weederom te voorſchijn koomende, een nieuwe Kring begind: In voegen, op deeze wijze, den eenen Dag naar den anderen word voortgeplant; gelijk de Wijnſtok

Joſef verklaard den Schenkers Droom.

Hoe Dry-Ranken konden dry Daagen beteekenen.

ſtok door de nieuw-ingeſteeke Ranken. Doch zoo deezen Uytleg ſtand zal houden, diendze ook in 't Gezigte van den Bakker *vers* 18. te konnen volſtaan. Daar nogtans weynig raad toe is; Alhoewel wy niet geern ymand, de Pas tot fraaye bedenkelijkheeden willen afſnijden. In de plaatze daar onze Overzetters leezen; *Farao zal u Hooft Verheffen.* Zet d'Oude Latijnze Vertaalinge, *Farao zal uwen Dienſt Gedagtig weezen, en zal u weederom in uwen voorigen Staat ſtellen.* Desgelijx heeft by-naa Onkelos; *Farao zal zig uwer Gedenken, en weederom brengen tot uwe Bedieninge.* En de LXX Overzetters; *Farao zal zig uwe Heerlijkheyd te-binnen brengen, en uw weeder in uw Schenker-Ampt Herſtellen.* En zoo heeft ook de Syriſe en Arabiſe Overzetter Vertaald. Maar of deeze Vertaalingen beſtaan konnen, daar aan wil Heydeggerus, en zoo het ſchijnd ook onze Kantteekenaars, dat men vryelijk twijffelen mag. Dezelve Autheur meend, dat men die maniere van ſpreeken, veel beeter uyt Exod. 30: 12. verklaaren kan: Alwaar naar de Hebreeuwſe woorden gezeyd word; *Als gy het Hooft der Kinderen Iſraëls Verheffen zuld:* En nogtans naar alle waarſchijnelijkheyd, van een *Tellinge* geſprooken word; gelijk het onze Overzetters daarom alzoo Vertaalen; *Als gy de Zomme der Kinderen Iſraëls opneemen zuld,* &c. En de Oude Latijnze Bybel; *Als gy het Getal der Zonen Iſraëls zuld Opgenoomen hebben.* Vergelijk'er meede, Num. 1: 2, 49. En derhalven meend Jarchius, dat den Zin van Joſefs Uytleg zou zijn; *Als Farao zijne overige Dienſt-Knegten zal tellen, wanneerze voor hem aan de Maaltijd Dienen, zoo zuld gy ook onder de zelve geteld worden.* En dat onze Kantteekenaars daar meede ook zoo wel over-een Stemmen, als ofze by deezen Uytlegger hadden om raad geweeſt, magmen uyt haare woorden giffen; *De Zin is* zeggenze, *In 't overzien van zijne Officieren, zal hy uw meede reekenen onder de geene die in hun Ampt zullen blijven, of herſteld worden.* Diergelijke *maniere van ſpreeken vindmen,* Exod. 30: 12. Num. 1: 2. &c. *Alwaar de Hoofden Verheffen, zoo veel is, als Optellen, en de Zomme van eenige Menſchen opneemen.*

Geſchil der Overzettingen in de verklaaring van des Schenkers Droom.

d'Herſtelling van den Schenker in zijn Ampt, uyt Joſefs woorden naader opgemaakt.

Ziet daar 't zelve, alſwe terſtond verklaard hebben. Naauwlijx had Joſef den Schenker door zijn Uytleg Verblijd, of hy zelve eyſt van hem een Belofte, die hem uyt den aart der Liefde, niet en kon geweygerd worden: Naamelijk, Dat hy Verloſt zijnde, hem niet Vergeeten zou; maar veel-eer voor hem, wanneer hy 't nu Voor de Wind zou hebben, Trouwe zorge draagen by Farao, op dat hy eyndelijk ook eenmaal door deſſelfs Voorſpraake, uyt de Gevangenſchap Verloſt wierd. Gelijk te zien is, Gen. 40: 14. Hy voegter tot een billijke reeden van zijn Beede by; *Dat hy Dieffelijk uyt der Hebreën Land Ontſtoolen was; en niets gedaan had, waarom hy in deezen Kuyl geworpen was,* vers 15. Regt Joſef! Zoo was het u gegaan: Want uwe Broeders uw aan de Vreemdelingen Verkoopende, zoo datje als uyt uws Vaders Huys Weggeroofd zijd; hebben waarlijk *Menſchen-Dieſte* begaan. Want die een Vry-Gebooren Menſch Verkoopt, is een * *Zielen-Dief.* En alhoewel tot de waarheyd van Joſefs reeden, wel een breeder Verhaal vereyſt wierd, op dat hy betoonde, hoedaanig het Dieſtal en Menſch-Verkooping, over zijn Perzoon gepleegd was; ſchijnd hy 't nogtans niet noodig geägt te hebben, alles breedſpraakig aan den Schenker te verhaalen. Egter kan hy 't daarom wel gedaan hebben; en dat ons Moſes zijne reeden, ſlegts zoodaanig kort te-gaar getrokken, opgegeeven heeft, alſwe die terſtond uyt *vers* 15. hebben aangehaald: En ons was zulx niet noodig, naardien wy reeds 't omſtandig verhaal daar van, uyt Gen. 37. en 39. hebben aangehoord. Dat Joſef hier zeyd; *Uyt het Land der Hebreën* Ontſtoolen te zijn; is tweezinds op te neemen; want hy kan het Land Kanaans daarom aan zijn Volk toe-geëygend hebben, Dat hy voor-vaſt geloofde, dat Godt het zelve Land aan de *Hebreën* van zijn Vaderlijk Huys, als haar eygen Erf-Land geeven zou; (gelijk hy daarom ook bevel aangaande zijne Beenderen gaf, Gen. 50: 25. Hebr. 11: 22.) Of om dat hy Kanaan, van weegen de gemeene Taal, die de *Hebreeuwſe* was, Jeſ. 19: 18. *Het Land der Hebreën*

Joſef eyſt van den Schenker dat hy hem naar zijn Verloſſing ten Goede Gedenken zal.

En geeft reeden waarom hy wenſt Ontſlaagen te zijn uyt deeze Gevangenis daar hy zoo veel Vryheyd had.

* Deut. 24: 7.

Kanaan hoedaanig hier van Joſef het Land der Hebreën genoemd.

breën genoemd heeft. Maar mogt men vraagen; Op wat wijze heeft Josef konnen Vergelding eysschen, voor een Weldaad, dien hy enkel en alleen door de Geest der Profeetie had te-weeg gebragt? Scheen het niet, als of hy deese Geestelijke Gaave Gods, hier door te Koop stelde? Wy Antwoorden; Het was Josefs plicht in deesen, geen goede geleegentheyd te verzuymen, waar door hem hôope verschaft wierd, Dat zoo wel zijn Onschuld als de Genaade, die hem van Godt aankleefde, aan den Koning bekend gemaakt wierd. Want de Menschelijke middelen, moeten alsdan niet vande Hand geweezen worden, wanneermen daar door, als langs Betaamelijke Weegen, uyt de Banden der Benauwtheyd kan verlost worden: Immers dan niet, wanneer een Vroom Gemoed, Godt met een Onbesweeken Geloove, daar om aangebeeden heeft. Hoedaanigen gedrag men in Josefs gansche Bedrijf, niet eens behoord in twijffel te trekken; zoomen geen kreuk aan zijn Beroemden Naam wil zetten. Want *die hem selven niet en Deugt, Wien zal hy deugen?* En zoo heeft ook d'Oude Spreuk gezeyd;

Zelden zal Godt die Verhoogen,
Die haar selven niet en döögen.

Gewisselijk heeft Josef zijn betrouwen, niet zoo vast op d'Onstandvaste bereydwilligheyd van den Egiptischen Schenker gezet, Dat hy de hôope op den Godt Israels sou aan-een-kant gesteld hebben; maar heeft dit gereed middel ter-Hand genoomen, indien het Godt (door wiens Voorzienigheyd hem dit alzoo te-beurt viel) alzoo beliefde. Waarom het ons toeschijnd, Datmen Jarchius, en andere uyt de Joodse Synagoge, geen Ooren behoeft te leenen; welke zeggen, Dat Josef zijn betrouwen op den Oversten Schenker, en niet op Godt gesteld heeft; en dat hy desweegen nog met een Twee-Jaarige Gevangenschap gestraft is. Aan welke gedachten, ook Augustinus, of liever een Ander op zijnen Naam, zoo-verre zijn Zegel gesteeken heeft; Dat hy het voor d'Oorzaak van zijn Langer Verblijf in de Gevangenis gesteld heeft. Maar naadien Josef, alles wat hy deezen gevangen Hooveling tot vertrostinge Voorspelde, zeer vrywillig, en zonder daar om Gebeeden te zijn, gedaan heeft; kan geenzinds van hem gezeyd worden, Dat hy de Gaave des Heyligen Geests verkogt heeft. Want immers heeft hy geen Beding daar over met hem gemaakt. Jaa hy en rept ook niet eer van eenig Gunst-bewijs t'hemwaards, voor dat hy hem zelfs eerst zijne Verlossinge heeft aengekondigd; by welke geleegentheyd hy hem zijn Plicht vermaand; om wanneer hy door Ervaarenis, van zijn Ontslaakte Gevangenschap, zou weeten, Hoe veel de Vryheyd, vande Banden verscheelden; zich beneerstigen zou, den Ellendigen te hulp te koomen: inzonderheyd den Onschuldig-Gevangenen gedenken, als of hy zelfs zoodaanig Gevangen zat; gelijk den Apostel vermaand. Hebr. 13: 3. Dus heeft hy dan een werk van Liefde, en Beleefdheyd afgebeeden: Naamelijk, Dat hy voor den Onschuldigen by den Rechter mogt zorg draagen. Dat nu zoo wel deezen Gevangen Schenker, als zijn Meede-gevangen, groot geloof aan Josefs Uytleg opgedraagen hebben, is daar uyt af te neemen; Dat den Bakker zijn goede Verklaaringe hoorende; terstond begeerig was, om ook de Verklaaringe van zijnen Droom te erlangen; dien hy hem flux in deezer voegen uytleyd, en zeyd; *De Dry Korven zijn Dry Daagen; binnen nog dry Daagen zal Farao uw Hoofd verheffen van boven u, ende hy zal u aan een Hout hangen, en het Gevoogelte zal uw Vleesch van booven u Eeten.* Gen. 40: 18, 19. De Oude Gemeene Latijnsche Overzettinge, leest een weynig anders, en niet geheel zonder een vreemde zin: *Dry Korven, dat zijn noch dry Daagen, naa welke Farao uw Hoofd afneemen, en aan een Kruys hangen zal, en de Voogelen zullen uw Vleesch verscheuren.* Maar naadien andere hier even als *vers* 13. leezen, *Het Hoofd Verheffen*; of als zom-

Josef over den eys van des Hovelings Gunstbewijs gepre-zen.

Josef verklaard ook des Bakkers Droom.

Den Zin van Josefs uytlegging naader opgemaakt.

zommige naar d'eyge beteekenis van't Hebreeuws zeggen; *Hy zal uw Hoofd Reekenen*, of *Tellen*; is den zin der woorden de zelve, die wy dus-ver over de Droom-beduydinge van den Schenker, uyt vergelijking van andere plaatzen hebben bygebragt. Maar dat hier bygevoegd word, *Van Booven uw*, of *Van uw*, is zoo veel als hy zal Belaften, Dat uwen Naam uyt het Regifter zijner Hoovelingen zal *Uytgefchrabd* worden, en u door een Hals-ftraf *van-kant maaken*. Want naadien deeze Spreekwijze; naamelijk *Het Hoofd verheffen*, even zoo veel is, als *Tellen*, of *Reekenen*, fchijnd Jofef hier onder een Zinfpeeling de zelve woorden zoo te gebruyken; Dat hy daar by voegt; *Van Booven uw*, op dat hy den Bakker aanweês zoo *Gereekend* te worden, dat hy zou weg-genoomen worden: Juyft niet, als men uyt de Latijnfe Vertaalinge fchijnd te moogen befluyten, Dat hy zou *Onthoofd* worden; maar alleen, dat hy d'Ongunft des Konings, door de Doodftraf betaalen zou. En zeeker, ymand de Kop af-te flaan, en dan te Hangen, luyd te klugtig om een goeden zin te geeven; inzonderheyd zoo men 't op't Galg-hangen toepaffen wil. Hierom heeft de Arabifze Text, in plaats van, *Hy zal u aan een Kruys hangen* (gelijk de Latijnfe Vertaaler heeft) gezeyd, *Hy zal u over een Balk kruyffigen*. 't Geen andere Taalgeleerde liever overzetten; *Hy zal u ophangen over een Balk*. Waar toe zy deze reeden meenen te hebben; Dat alhoewel door het woord צלב, in 't Nieuwe Teftament, de Kruyffiging van Kriftus beteekend word; het nogtans op andere plaatzen, het *Ophangen*, of *Opheffen*, of *Verhoogen*, beteekend; het zy dan op wat wijze zulx gefchied. Jofefus heeft hier ook *het Kruys* in 't Hoofd gehad; terwijl hy van Farao zeyd; *Hy heeft den Overften Bakker gekruyffigd*. 't Geen hy veel-meer als een Verklaarder naar zijne bevatting, als naar de beteekenis van't Hebreeuwfe woord doed; naadien het daar niet gevonden word; maar beteekend alleenig, *Aan een Hout Ophangen*, en meer niet. En zoo heeft het dan al den zelven zin, als eenige Vertaalen; *Hy zal u aan* een Boom *hangen*; of als de Kaldeër zeyd, een *Galgenboom*, een *Kruys-ftaak* of *Steng*. Het Kruyffigen was eertijds een Straffe by de Romeynen, die (gelijk we in de Joodfe Oudheeden ruym-genoeg hebben afgehandeld) meeft aan de verachte Slaaven, en 't Uytfchot van Misdaadigers geoeffend wierd. En de Hebreën hebben geen woord daar zulx eygentlijk meede uytgedrukt word: Nog ook niet, dat de behandeling van die Straff aanwijft. Maar het woord *Kruys* in een ruymen zin genoomen, (zoo dat het voor een Algemeen Gereedfchap van verfcheyde Lijf-ftraffen gehouden word) kan de Verklaaringe van Flavius Jofefus en andere, ligtelijk aangenoomen worden. En gelijk'er van Ouds veelerley wijzen waaren, door welke een misdaadiger, *Op het Hout*, *Aan het Hout*, of *Over het Hout*, pleeg aan zijn dood te koomen, alzoo is hier ter plaatze voor zeeker te weeten, Dat'er het Romeynze Kruys geenzins te verftaan is; naadien het by d'Oude Hebreën, nog by d'Egiptenaars, niet in gebruyk was. Waar toe den Leezer wel zal doen, eens naa-te zien, wat daar van in de Joodfe Oudheeden, tot een Voorbereydzel is aangeteekend.

Des Bakkers verheffing van een Galg-hangen verklaard.

Joodfe Oudheden op't 705. Blad &c.

Maar gelijk Jofef. Kort Dag gefteld had, naar welk deeze Gevangenen zouden weeten, Wat van zijn Droom-Verklaaringe te wagten was; alzoo heeft de uytkomft ook zijn Profeetifche Uytlegging, ter gezetter tijd waar-gemaakt. *Want het gefchiede ten derden Daage, op den Dag van Faraos Geboorte, dat hy alle zijne Knechten eene Maaltijd maakte: Ende hy verhief het Hoofd des Overften Schenkers, ende het Hoofd des Overften Bakkers in het midden zijner Knechten*. Gen. 40:20. Invoegen Farao deeze Maaltijd, als een Jaar-Feeft, en Dag van zijn Geboorte-Vyering gehouden heeft, op welke Hy met zijn Hoovelingen van deeze Twee Gevangenen fpreekende, volgens het Oordeel aller zijner Edelen en Knechten, zoodaanig aan den Schenker gedacht heeft, Dat hy in zijn Dienft herfteld raakte. *Doende den Overften der Schenkeren weeder-keeren tot zijn Schenk-Ampt; zoo dat hy den Beeker op Faraos hand gaf; doch den Overften der Bakkeren, Hing hy Op*. Want alzoo haddet Jofef

De Droom-verklaaringe van Jofef in de Daad waeragtig bevonden.

Soo dat den Schenker herfteld, den Bakker Gehangen word.

uyt

uyt hun Beyder Droomen Voorſpeld, Geneſis 40: 19-22. De gemeene Latijnſe Overzettinge, heeft onzes agtens, hier zoo wel het Ampt van een Uytlegger als Vertaalder waargenoomen, wanneerze de Uytgang van deeze zaak aldus opgeeft: *Op den Derden Dag, was het de Dag van Faraos Geboorte, als wanneer hy een Groot Maal gaf aan alle zijne Dienaaren. Over de Maaltijd zittende, word hy Gedagtig aan den Overſten Schenker en den Overſten Bakker. Den eenen heeft hy weeder in zijne plaatze geſteld, Dat hy hem zoude Drinken geeven, En den anderen Hing hy aan een Galge.* Zoo dat hier niet quaalijk ſchijnd te paſſen, 't geên Juvenalis in zijn XIII^de^ Schimp-dicht, van 't Ongelijke Lot der Hoofze Misdoeningen gezeyd heeft;

En dat zulx op de Verjaar-Feeſt van Farao geſchied is.

Twee doen dezelve Zaak, en 't Regt wijſt d'Een ten Loon.
Een Strop om zijnen Hals, en d'äar, een Eeren-Kroon.

De Joden noemen de Geboorte-Dag van Farao, niet onvoegzaam, *Een Dag der Jaarlijkze Omwenteling*. In 't Hebreeuws eygentlijk, *Een Dag op welke Farao Gebooren was*. Soo dat het was de Koninglijke Geboorte-Vermaaning. Hoedaanig ons ook Herodotus in zijn Negende Boek, van de Perſen zeyd; *Dit Gaſt-Maal word eens in 't Jaar Aangeregt; Jaarlijx op den Dag dat den Koning Gebooren is.* En op zulk-een Geboorte-Dag-vyering van Herodes, was het dat Johannes de Dooper, des Konings Uytzinnige Belofte, met zijnen Hals moeſt helpen Betaalen. Matth. 14: 6. En om dat men in de H. Schrift, alleen van deeze Twee Geboorte-Dag-vyeringen Leeſt; en de Heydenen ook, volgens Tertullianus, de Gewoonte hadden haar Geboorte-Dag met byzondere Offerhanden te Eeren; hebben eenige der Eerſte Kriſten Kerk-Vaders zig zoodaanig daar tegens aangekant, Dat d'Opper-Kerk-Vergaadering van Niçeën, die Maniere heeft Afgeſchaft; niet willende dat men de Heydenen daar in Naavolgde. Doch Auguſtinus heeft het, om een Geeſtelijk Inzicht, vry-gegeeven, en door zijn Voorbeeld en Reeden anders geleerd. Dat nu deezen Farao, die-zelve Egiptiſen Koning geweeſt is, welke by d'Hiſtori-Schrijver Manethon en andere, *Mephramutoſis* Genoemd word, en naa het Jaar der Weereld 2273. omtrent XXV Jaar en 10. Maanden Regeerde, zal in onze Tijd-Tafel, onder Iſraëls Inwooning in 't Land Goſen, gezien worden. Waar uyt hier alleen diend aangemerkt, Dat deezen Koning zijn Droomen, naar 't XVI^de^ Jaar zijner Regeeringe Gedroomd heeft; en een Jaar naar Jakobs Ingang in Egipten, Geſtorven is; als wanneer de Jaaren des Hongers noch niet ten eynde waren, Gen. 45: 11. En dewijl gezeyd word, Dat Joſef *Alle het Geld Verzaamelde dat in Egipten was, en in Faraos Huys bragt*; Gen. 47: 14. Schijndmen te moogen twijffelen, wien men van de Twee Faraos, die de Diere Tijd Beleefd hebben, voor d'Egiptiſe Koning *Remphis* te houden heeft; waar van Diodorus Siculus ſeyd, Dat hy zich geheel en al overgaf om Geld te Verzaamelen, en van alle kanten by-een te Schraapen; zoo dat hy Stervende, naagelaaten heeft, *Vier-Honderd-Duyſend Talenten*. Waarom hem eenige voor *Mephramutoſis* houden; en dat de volgende Koning, die Manethon *Ptmoſis* noemd, aan 't Rijk gekomen is als *Het Geld in Egipten Verdaan was*. Gen. 47: 15. Dat men mag Bedenklijk houden. Maar gelijk den Overſten Schenker geen Toezegging ſchijnd gedaan te hebben, van Dat hy Joſef, naar zijn zelfs Verloſſinge zou Gedagtig zijn by den Koning, gelijk hy op zijn Gelukkige Lot-Spellinge van hem Gebeeden had. Gen. 40: 14. Alzoo geeft hy ook geen Antwoord op Joſefs Verwagtinge. Want in de Waardigheyd van zijn Schenker-Ampt herſteld, (zoo dat hy den Beeker weder op Faraos hand gaf) vergat hy den Uytlegger van zijnen Droom. Gen. 40: 23. Niet zoo-zeer om dat hem de Verklaaring van zijn Herſtel, 't Gemoed ontvallen was; maar om dat hy door Naalaatigheyd betoonde, Dat hy de Rechtveerdige Beede van Joſef niet Gedagtig was. Want zoo gaat het, en zoo iſſet met den Aardt der Hoovelingen geſteld; *In Tegenſpoed, veel te Belooven; En in Voorſpoed, Trots en Opgeblaazen geworden, genooten Weldaaden ligte-*

Om wat Reeden ſommige Oudvaders, de Geboorte-vermaaninge wilden afgeſchaft hebben.

Wie deeze Farao onder de Egiptiſe Koningen met Naame geweeſt zy, en te wat Tijd hy Regeerde.

Joſef van den Schenker Twee Jaaren lang Vergeeten.

ligtelijk te Vergeeten. En zoo word het ook van Moses niet eens aangeteekend, of deezen Schenker, hoorende zijn Verlossinge uyt de Gevangenschap Voorspellen, wel eens 't Versoek van Josef, met een Billike Antwoord, van Belofte Omhelst heeft: Alhoewel men'er naauwlijks aan durft twijffelen, om dat het alte schaamteloozen Stuk, voor een Hooveling in banden te agten is. Doch dusk-een Ondankbaar Lot moest Josef te-Beurt vallen, op dat hy te-bet Geoeffend wierd: terwijl de Goddelijke Voorsienigheyd een Waakend Oog op hem had. Want by-aldien Josef door de Gunstige Voorspraak van den Herstelden Hooveling, uyt de Gevangenis waare Verlost geworden, de Goddelijke Voorbeschikking, had op verre-naa, zoo heerlijk niet Uytgeblonken: Nog scheen geen Middel te konnen verschaffen, om Josef tot de hoogste Trap der Onder-Koninglijke Waardigheyd op-te beuren. Booven dien heeft men aan te merken, Dat God hem ook nog een wijle Tijds, door Lijdzaamheyd heeft willen Oeffenen, en op de Proef zetten; Op dat hy aan alle Godvrugtige Menschen, die in Banden en Benaaudheeden verzonken liggen, een Uytmuntend Voorbeeld verstrekte, om de Verlossinge niet zoo-zeer naavolgens haare meeninge, (wanneer de Goddelijke Bystand opgeschort of ter-zijden geweeken schijnd,) te bevorderen, als wel dezelve veel liever met Lijdzaamheyd van deszelfs Voorzorge, on-ophoudelijk af-te wagten. Invoegen 't Geduld van Josef, door de Vergeetelheyd des Schenkers, Twee Jaaren Uytgerekt en Geoeffend wierd. Gen. 41: 1. *Tot dat zijn Woord quam*, Psalm 105: 19. Want Farao ook Droomen droomende, die Niemand Uytleggen kon, begon eerst den Schenker aan Josef te gedenken; Gen. 41: 9. Een Daad, die elders in de H. Schrift, niet ongestraald gebleeven is. Vergelijkt Eccles. 9: 15, 16. met Amos 6: 6. Dat nu Josef sig ook zoodaanig heeft Aangesteld, zal ons den Uytgang der Goddelijke Voorzienigheyd, in de Volg-draad der Geschiedenis, niet onbedenkelijk doen ontwaar worden. Want naa dat zijn Perzoon en Goddelijke Gaaven aan de Hoovelingen des Konings waren bekend geworden, is hy ten laatsten ook in de Kennis van den Koning zelfs, en 't gantse Hof geraakt; zoo dat zijn gerugt van daar tot in de Omliggende Landschappen en Gebuur-Volken voort-stoof. De Oorzaak hier van was, een Tweederley Droom, welke God den Koning Farao in zijnen slaap vertoonde; waar van Moses gewag maakt. Gen. 41: 1, 5-7. Alwaar de Joden haar X^{de}. *Parascha*, of *Sabbath-Leesinge der Wet* Beginnen; by haar genoemd *Ten Eynde.* Gelijk aldaar mede Aangeweezen word, te-wat Tijd Farao deeze Droomen, d'een naa d'ander Gedroomd heeft; Naamelijk, *Ten eynde van Twee volle Jaaren.* De Gemeene Latijnse Overzettinge, zet alleen, *Naa Twee Jaaren.* Maar naadien de Hebreeuse Woorden eygentlijk beteekenen, *Twee Jaaren der Daagen*; Heeft onze Overzetter veel beeter, *Twee volle Jaaren* Vertaald; om dat'er schijnd te kennen gegeeven te worden, Een volkoomen Twee-Jaarige Tijd, waar in zoo wel de Laatste als de Eerste Dag, ingeslooten word. Hoedaanigen maniere van Spreeken gevonden word, 2 Sam. 14: 28. en Jerem. 28: 3. Gelijk meede in die zelve Zin, Een *Maand der Daagen*, voor Een *Volle Maand* genoomen word, Gen. 29: 14. Zoo datwe hier over niet en behoeven te twisten. Maar hoedaanig deeze Twee Jaaren te Reekenen zijn; Naamelijk of menze beginnen moet van de Verlossinge des Schenkers, of van Josefs Gevangenschap? Daar over zijn de Geleerden niet van een Gevoelen. R. Levi Ben-Gerzon wil, Datmenze zederd de Herstellinge van des Konings Schenker tellen zal; Maar Flavius Josefus, van de Gevangenschap, die Josef Onschuldig om Potiphars Wijf op 't Lijf quam. En word daar in van zommige fraaije Uytleggers gepreezen; naardien de zaamen-koppeling der woorden, alzoo best met die van het voorgaande Hooft-stuk, schijnd vast-gehegt te zijn. Alhoewel'er geen Joden ontbreeken, die meenen, Dat Josef naa de Ontslaaking des Schenkers, nog Twee volle Jaaren in de Gevangenis gebleeven is. Dog waarom Eenige dit alzoo willen, is reeds by-gebragt. Den Eersten Droom van Farao was zoodaanig; *Dat hy stond aan de Riviere. En ziet, Daar*

En hoe zulks tot Glorie van Josefs verheffing strekte.

En Oeffening van zijn geduld, alle Verdrukte ten Exempel.

Farao Droomd Twee Droomen, die hem bekommeren, en begeerig naa den Uytleg maaken.

Geschil over de Tijd wanneer dit Voorgevallen is.

Farao ziet in zijn Droom, 7

Daar quaamen op, uyt die Riviere, Zeeven Koeyen, ſchoon van Aanzien, en Vet van Vleeſch, Weydende in het Gras.* Andere Leezen; *Weydende in het Riet.* Andere; *Weydende in Broekagtige plaatzen*, of *Vogtige Weyde*; Waar van terſtond naader: Want wy hebben deezen Eerſten Droom, hier nog maar ten halven. Naa deeze Zeeven Vette Koeyen dan; Ziet, *Zeeven andere Koeyen quaamen naa dezelve Op uyt de Riviere, Leelijk van Aanzien, en Dunne van Vleeſch, en zy ſtonden by d'andere *Koeyen aan den Oever van de Riviere. En die Koeyen welke Leelijk van Aanzien en Maager van Vleeſch waaren, Aten die Zeeven Vette Koeyen Op.* Gen. 41: 2-4. Daar en is gants niet aan te twijffelen, of de Riviere, by welke Farao droomde dat hy ſtond, is de Nijl-ſtroom, de vermaarde Riviere van Egipten geweeſt: Gelijk dan ook d'Arabiſe Vertaaler, hier doorgaans, *de Nijl* gezet heeft. Want of wel היאר, niet zoo zeer een Vloed of groote Rivier, als wel *een Beeke*, beteekend; Dat is, Een Arm of zijdelingſe Kil, die uyt een Riviere afgeleyd word; weet men nogtans, Dat naadien veel dusdaanige Beeken uyt den Nijl-ſtroom af-geleyd wordende, dusdaanig-een Aader, egter de Naam van de Riviere behoud; en dat dit de Nijl geweeſt is, aan welkers Oever, Farao dagte te Staan, wanneer hy deeze Koeyen daar uyt zag Op-koomen. Maar naadien bekend is, Dat de Boorden van den Nijl-ſtroom, zeer Rijk van Oever-Riet en Biezen zijn, moet ons niet zoo Vreemd dunken, Dat de Vette en Wel-gedaane Koeyen, gezeyd worden, *In het Riet* geweyd te hebben; Daar onze Duytſe Overzettinge, en ook die van Leuven, niet zoo veel van Verſcheelen, als 't wel ſchijnd, zeggende; *Zy Weyden in den Graaze*, of *In Broekagtige Plaatzen.* Want zoodanig zijn de Riet-agtige Oevers van zommige Rivieren, en met Naamen die van den Nijl; Gelijk daarom van den Behemoth, Dat is het Nijl-Paard, geſeyd word, Dat hy zig Neederleyd, *In eene Schuyl-Plaatze des Riets ende des Slijks.* Job 40: 16. Dog het zelve Woord dat wy in onze Hiſtorie van Joſef vinden, komt nergens meer Voor, als nog eens. Job 8: 11. *Verheft haar de* Bieze *zonder Slijk, en groeyd het* Riet-Gras *zonder Water?* Hier van daan hebben het zommige dan Vertaald, *Moeras, Natte Weyden*; en zommige van *de Koeyen*, alleen in 't gemeen, *Zy Weyden aan den Oever*, of *op de Kant.* Ook heeft Aquila *Broek-Land*, of *Moerig Land* Vertaald. En alhoewel de Kruyd-Kenners veel Zoorten van * *Bies*-en *Riet-Gras* optellen, agten zy nogtans, Dat de meeſte Zoorten die in Broekagtige Gronden Waſſen, niet goed tot Voedzel voor de Beeſten zijn; ten zy mogelijk het Nijl-Water, een byzonder Voedzel-geevende Kragt daar aan by-zette. Gelijk Elianus getuygd, Dat dit zelve Water, de Koeyen zoo Dragtbaar maakt, Datze zomtijds Vijf, en by-naa altijd Twee Kalveren t'eender Dragt voortbrengen: Zulx de Herders die de Vrugtbaarheyd van haar Vee, of d'Overvloed der Melk bezorgen, haare Beeſten van 't Nijl-Water doen Drinken. Waar uyt blijkt, Dat Farao de Koeyen niet on-eygen in zijn Droom, uyt het Water der Riviere zag Op-koomen. Gen. 41: 18. En Hieronymus getuygd van de Egiptenaars gehoord te hebben, Dat alle Groente die op Moeras waſt, zoodaanig genoemd word, Dat mender *Riet* en *Biezen* door Verſtaan mag. De Griekſe Bijbel behoud het Hebreeuſe Woord, en zet *In Achi*; en Verklaaren in de Kant-Teekeninge, Dat *Achos* een Smal en Kruyd-agtig Plant-Gewas is. Hier van zeyd den Huys-Leeraar Syrach, die zijn Boek in Egipten geſchreeven heeft; *Haare Groente aan alle Water, ende Oever eenes Strooms, zal voor al ander Gras uytgeplukt worden.* En Jeſaia 19: 6, 7. *Het Riet en het Schilf zullen Verwelkeren, en het Papier-Gewas aan de Oevers der Stroomen,*

Vette en Maagere Koeyen uyt de Nijl op-komen.

* De Gemeene Latijnſe zet *Runderen.*

* Of *Oſſen* als de Latijnſe zet.

De Gras-en Bies-rijke Oevers van den Nijl-Stroom verder Nageſpoord.

Nijl-Water maakt de Koeyen zeer Dragtbaar.

* En daar onder gewag maaken, van *Water-Lieze, Wel-riekende Bieze, Water-Bloem-Bieze; Kantige, Dry-Kantige*, en *Vier-Kantige Bieze, Kattoen-Bieze, Kleyne-Bieze, Gemeene-Bieze, Yzere-Bieze, Matte-Bieze, Merg-Bieze, Onſcherpe-Bieze, Quiſpel-Bieze, Zagte-Bieze, Strop-Bieze, Vyver-Bieze, Vlok-Bieze, Water-Bieze, Zee-Bieze, Bies-Gras, Water-Bies-Gras, Zee-Bies-Gras, Wolle-Gras, Dodde-Gras, Vlot-Gras, Pluym-Gras, Papier-Gewas*, &c.

VACCA AEGYPTIA.

en al het Gezaayde aan de Stroomen zal verdroogen. Dog wat ook Andere hier verder van maaken, dit ſchijnd beſt met de Zaak over-een te koomen, Datmender een gulle Gras-weyding aan den Oever van den Nijl-Stroom door Verſtaat. Zulx over deeze Koeyen of Oſſen, (wantze konnen'er beyde Verſtaan worden) niet anders aan te Merken ſtaat, als dat'er van de *Zeeven Maagere* gezeyd word, Dat wanneer zy *De Schoone en Vette Koeyen Op-gegeeten*, Dat is, met Huyd en met Hayr, tot haaren Buyk hadden doen Ingaan; zy alsdoen noch zoo *Leelijk* en *Maager* daar uyt zaagen, als zy te vooren deeden. Siet Gen. 41: 21. En Joſefs Schoone Verklaaringe kort daar-aan volgende. En dat moogelijk *De Leelijkheyd* deezer Maagere Koeyen, in Faraôs Droom, te Afſchouwelijker om zien was, daar toe zal miſſchien haar eygen Lijfs-Geſtalte, eenigſinds geholpen hebben; naardien zelfs de Vette en Wel-Gedaane Koe-Beeſten in Egipten, op de Schoften en aan het Achterdeel, veel meer dan andere Land-Aart, met Uytſteekende Bulten en Knoets-Beenen geteekend, en door d'Ingevalle Lendenen en Uytpuylende Ribben, Vermaagerd ſchijnen, ſchoonze Welvaarende zijn. En wy hebben dezelve hier uyt d'Aal-Oude Geſteenten van den Heere Leonard Auguſtin, om geen andere Reeden in Afbeeldinge willen bybrengen, als op dat den Leezer eenig behulp ter hand had, om het Denk-beeld deezer Egiptiſe Koeyen, beeter te konnen opmaaken.

Het Denk-Beeld der Egiptiſe Koeyen, die Farao Maager en Leelijk gedaan zag, naader Op-gemaakt.

Naar dat dan Farao van het Droom-Gezigt deezer Koeyen Ontwaakt was, is hy weederom in Slaap gevallen, en andermaal aan 't Droomen geraakt: En ziet „daar, Daar Reezen Zeeven Vette en Volle Koorn-Aaren Op uyt Eenen Halm; „en naar dat dezelve Op-gegaan waaren, Schooten ook Zeeven Dunne, en „van den * *Ooſten-Wind* Verzengde Aaren Op; welke de Eerſte Vette en Volle „Aaren Verſlonden: *Doe Ontwaakte Farao, en ziet het 'was Een Droom*; Gen. 41: 5-7. Of als Sommige Leezen; *Ziet, dit was de Droom*, naamelijk die Farao zelve, niet als een Gemeene of Natuurlijke, maar als een byzondere Droom, dien hy van Ongemeene of Goddelijke Ingeevinge Aanmerkte; gelijk terſtond uyt zijn Bekommeringe over dezelve Blijkt: Want *Zijn Geeſt* waſſer *Over*

Farao ziet 7. Volle, en 7. Maagere en Verzengde Kooren-Aaren Opkomen.

* Welkers Eygenſchap is de Vrugten des Velds te

Over Verslaagen. Dat is, Zijn Herte *Was Ontroerd*, Gen. 41: 8. Alwaar 't Hebreeuwse Woord meend, *Geslaagen te worden als met een Haamer.* Hoedaanig ook gezeyd word van Nebukadnezar, in gelijk Geval, Dan. 2: 1, 3. Booven dien zal ook wel haast uyt Josefs Verklaaring openbaar worden, Dat deeze Twee onderscheyde Droomen, niet alleen Een en dezelve Zaak Beteekenen, maar alzoo schijnen Voorgevallen te zijn, tot een meerder Verzeekering en Aanduydinge van het geene Naakende was. Gelijk daarom ook by Daniel, den Boom, en het Beeld, een en 't zelve Aanwees. Zoo dat Tacitus niet quaalijk over den Droom van Ptolomëus Aanmerkt, Datze van weegen dusdaanigen Verdubbeling, maar dies te Verschrikkelijker, en te zeekerder Naakende was. Voorwaar, wanneer Josefus op 't eynde van zijn Zeeventiende Boek Verhaald, Dat de Koning Archelaus, van welke Matth. 2: 22. Gewag gemaakt word, Droomde, Dat hy Tien Rijpe Kooren-Aaren Vol van Tarwe zag, die van de Ossen Opgegeeten wierden; men zou moogen Bedenklijk houden, Dat dezelve, uyt deeze Beyde Droomen van Farao, is te zaamen gesteld. Dat is, Dat byaldienze Waarlijk alzoo van Archelaus Gedroomd is, hem zulx door het Denk-Beeldelijk Onder-een Mengen van deeze Twee Droomen, naamelijk der Koeyen en der Kooren-Aaren, een Voorwerpelijke Stoffe tot zijnen Droom Verschaft hebben; Even op die wijs als wy zoo strax te vooren, het Voorwerpelijk Denk-Beeld der Egiptise Koeyen hebben by-gebragt: Die men in Egipten door het Nijl-Water gewoon was te Drenken, op datze Dragtbaar in 't Voort-teelen, en ook Vet en Welvaarende wierden; en alzoo een Voor-bereydzel van Faraos Droom zijn geweest, die dezelve daar in *Uyt de Riviere zag Op-koomen.* En heeft ook Simeon de Esseër, die by Josefus den Uytlegger van Archelaus Droom geweest is, uyt die Tien Kooren-Aaren weeten te Voorzeggen, Dat den Koning niet booven de Tien Jaaren Leeven zou; Als meede, Dat'er een Verandering der Dingen op handen was, dewijl den Os gewoon is de Aarde met den Ploeg om-te keeren. En de Uytkomst is ook met de Voorzegging over-een gekoomen. Insgelijks zietmen by Tacitus, Dat de Kooren-Aaren, in den Droom Omgekeerd gezien, een Voorspellinge van een Diere Tijd gehouden zijn. En dat zoo wel de *Vrugtbaarheyd* des Graan-Gewas, als de *Voorzienigheyd*, en *Bezorging van Voorraad*, Oulings by de Grieken en Romeynen, door Kooren-Aaren Verbeeld, en het Teeken van *Ceres* de Graan-Godin geweest is, Bewijzen veele Penningen, Steenen en andere Gedagtenissen: Inzonderheyd die, welke van Egipten en Sicilien gewag maaken: Soo dat eenige de *Kooren-Aaren* voor een Leesbaar Op-schrift verstrekt; alhoewel die Verbeeldingen misschien haar Oorsprong van Faraôs Droom ontleenen, welke Josef in Egipten zoo Schrander Verklaard, en door zijn Voorzienigheyd, met Bezorging van Voorraad, Loffelijk heeft agtervolgd. Want indien alzulke Zin-Aanduydingen te zijner Tijd waaren gemeen geweest, 't had moogelijk den Egiptisen Waarzeggeren niet zoo swaar gevallen, den Droom des Konings te Verklaaren: Ten zy dan dat in haar de *Wijsheyd*, door Verdubbeling van den Droom, en de Onnatuurlijke Verslindinge der Vette Koeyen, door Bygeloovigheyd omtrent haare Beestelijke Goden, *Verdweên*, en in den Dut hielp; dewijl dit Dier aan Isis was Toegewyd: Of zoom'er een Os Verstaat, Apis zelfs te-Naa ging; en alzoo in 't onzeeker waaren, Watz'er van maaken wilden. En 't geên aan deeze Waarneeminge haaperd, zal ons in de Beschouwing van Josefs Verheffinge, (die wy strax ook door een Print-Tafereel ondersteunen willen) op de Oude Penningen zelfs te bezien staan, en deeze Bedenking konnen gestand doen.

Zengen, Ezech. 17: 10. en 19: 12. Hos. 13: 15.

Waarom deeze Beyde Droomen van Eene Beteekenis waaren.

Tac. lib. v.

Kooren-Aaren een Teeken van Vrugtbaarheyd.

By Grieken en Romeynen, van Faraos Droom Ontleend.

Als onder en-tussen Farao in zijn Geest Ontsteld was; Verzuymd hy niet lang, den Uytleg te weeten, en doet derhalven *Alle Tooveraars van Egipten en alle Wijzen die'er waaren, tot hem koomen*, aan wien hy zijn Droomen Vertelde; *Doch daar was niemand dieze den Koning Uytleyde*, Gen. 41: 8. En 't geene Farao hier deede, is lange tijd den Egiptenaars als een zeer gewoone manie-

Farao over zijnen Droom bekommerd, Roept de Toovenaars en

Wijzen, om dezelve Uyt-te leggen.

re bygebleeven; en het is te vermoeden dat hy zulx ook naar een meer gewoone wijs gedaan heeft, dewijl Egipten van Ouds krielde van alzulke Wijzen, Sterrekijkers en Teekenbedieders, die werk maakten, *Van Droomen Uyt-te leggen.* Van Ptolomèus, zeyd Tacitus aan het Vierde Boek zijner Historien; Dat als hy door de Voorzegging, en Wonderwerk Opgewekt was, tot de Priesters van Egipten gegaan is, by welke het in gebruyk was, zoodaanige dingen te verstaan; en de Nagtgezigten te Openbaaren. De חרטמים CHARTUMMIM welke onze Overzetters, hier *Tooveraars* Vertaalen; noemen de LXX Grieken, *Uytleggers*; en Aquila, *Uytleggers van Verborgene dingen.* Doch Symachus, maakt'er MAGOS van, dat naar de gemeene Vertaalinge *Tooveraars* zijn. De Gemeene Latijnze, noemenze *Waarzeggers*; Hoedaanig zy ook by onze Kantteekenaars genoemd worden: Als meede *Sterrekykers*, en *Teekenbedieders.* En alhoewel zy daar door zulke verstaan, welke uyt een Natuurlijke, en Bygeloovige Kundschap der dingen, eenige Toekoomende en Verborgene dingen wisten te Voorzeggen; meenenze nogtans dat'er ook zulke onder verstaan worden, die *Door Duyvels-Konst*, eenige Geheymenissen wisten te Openbaaren. Doch of'er ook zulke waarlijk zijn, of ooyt geweest zijn, dan alleen in de Inbeeldinge der Menschen, die de Bedriegeryen deezer gewaande Waarzeggers, niet ten diepsten onderzogt hebben; meenen we door veele aanmerkingen, die ons hier en elders zullen voorkoomen, ten minsten zoo verre verdagt te maaken; Dat het niet meer zoo grof en groot zal gelooft worden: Dewijl zelfs al de Getuygenissen der H. Historien en Profeeten, daar teegen liggen aangekant. Datmen dan hier geen *Tooveraars* naar de gemeene waan des Volks verstaan moet, (naamelijk die haar Konst door Hulp van een Helsze Geest oeffenen, dat is, die gelijkmen spreekt, *Met den Duyvel Omgaan*;) daar in zullen ons voor eerst de Taalkundigers niet verleegen laaten. En daar zijn Openhertige Mannen, die naar lang talmen over de Beteekenis van het Hebreeuwse woord חרטמים *Chartummim*, bekennen, Dat zoo wel de Oorsprong, als de Beteekenis onzeeker is. En zulx blijkt ook zeer klaar in alle die verscheyde Vertaalingen en Uytleggingen die m'er van vind. In't Boek Exodus en by Daniel, worden deeze Quanten van de LXX Overzetters, *Epaoidoì*; en weederom op een andere plaatze van 't Boek Exodus, *Pharmakoi* genoemd. Welke Benaamingen zeer-wel over-een koomen, met de Onderneemingen, die Plinius en andere de Tooveraars toeschrijven. De *Targum* van Onkelos, heeftze in onze Historie van Jofef, genoemd, *Alle Meesters van Egipten.* En de Arabise Vertaalder, *De Wyze en de Weetende*, dat zijn, *Wyze Lieden*, die zig op alle Kunsten en Weetenschappen verstonden, en zoo 't gemeene Volk in Kennis, verre te-booven gingen. Met hoedaanigen Naam *De Geleerde*, by alle Volken genoemd wierden; zelfs ook by de Joden Matth. 23: 34. Onder de Grieken noemdemenze FILOSOOFEN, dat zijn, *Liefhebbers van Wysheyd*, Actor. 17: 18. Pythagoras was de eerste die deezen Naam uytvond, om dat hy dagt, dat geen Mensch, Wijs was als Godt alleen. Die egter naar de Oorsprong van 't Hebreeuwse woord *CHARTUMMIM *Tooveraars*, (als eenige Vertaalen,) hebben omgedwaald, willen dat het zaamen gesteld is uyt חרר *Branden*, en טמיא, *Doods-Beenderen*; dewijl die in de Tooveryen veel gebruykt wierden. Waar van daan dan ook *Negromantie*, of liever *Necromantie*, dat is, *Tooverye, Dood-Waarzeggerye* of *Swarte-Konst*, by de Talmudisten אונא טמיא genoemd word. Niet anders als of s'er eenen meede wilden aanduyden, *Die beezig is met de Beenderen van doode Lichaamen te Branden:* of beknopt te-gaar getrokken, *Een Doods-Been Brander.* Doch andere verzeekeren, dat טמיא, eygentlijk *Onreyne* beteekend; en dat het nergens als in den Talmud voor *Beenderen* genoomen word. Andere brengen het van een Hebreeuwse woord-koppeling af, die de Beteekenis heeft van *Een Toegestopt Gat*: Om dat, gelijk het Rabbi Saadias verklaard, de Tooveraars en Waarzeggers, de gewoonte hadden, een Gat in een Boom te booren, en in die Holligheyd yts te verbergen, en

Dat hier geen Tooveraars verstaan worden, die met de Duyvel Omgingen.

't Woord Chartummim van een Onbekende Beteekenis gehouden.

Gen. 41: 8.

*חרטמים

en weeder toe-te ſtoppen; 't geên haar dan zooze voorgaaven, naaderhand alſſe haar Konſt in 't werk ſtelden, alle dingen dieze weeten wilden, Openbaarde. Hier van zeyd Homerus; *d'Oude hebben uyt een hoogen Eyken-Boom, den Wille van Jupiter verſtaan.* Alhoewel het Strabo voor een Leugen agt. Aben-Ezra meend, Dat het een Kaldeës of Egiptis woord is, dat een *Geboorteſtond-Giſſer*; beteekend; te weeten zulke, die uyt de Uurbeſchouwing van ymands Geboorte-ſtond, Geluk of Ongeluk wiſten te Voorzeggen. Anders ook wel, *Natuurkundigers* genoemd. Maar wanneer de *Tooveraars* der Kaldeën by Daniel, en die der Egiptenaars by Moſes, CHARTUMMIM genoemd worden, wil Fullerus; Dat het noch een Kaldeës, noch een Egiptis woord is; maar dat de *Mem*, op het eynde van חרטם, een *Letter* is, welke tot een woord bygedaan word, dat een *Schryf-Priem* beteekend, waar meede de Tooveraars haare *Karakters*, of Letter-Beelden pleegen af-te maalen, om dezelve in haare Bygeloovige Konſt te gebruyken; op datze het Verſtand der Menſchen Bedwelmden, en deeden meenen, Datze deeden, het geenze inderdaad niet en deeden. Konſtantin l'Empereur, wil het liever tot חרש betrekken, 't geên by de Kaldeën *Groot*, beteekend, naardien de *Thet* by-naar dezelve zin als *Thau* heeft, die dikmaal in *Schin* veranderd. Doch nu is de *Schin* in *Thau* te veranderen, den Kaldeën zeer eygen; maar heel-niet den Hebreën. En alhoewel de *Thet* aan de toon zeer gelijk is, nogtans werd de *Schin* nooyt in *Thet* veranderd. De Taalgeleerde Bochartus, wil het van 't Arabiſe woord רטן afgeleyd hebben, 't welk zoo veel is, als *Mompelen*, *Murmelen*, *Preevelen*; of in *Een Onbekende Taal*, woorden tevoorſchijn brengen; onder hoedaanigen beteekenis, het zelve woord *Betooveren*, of met woorden *Beleezen*, ook by de Kaldeën gevonden word. Waar van daan dan ook רטין, Een *Preevelaar* en מג׳שא, *Een Tooveraar*, als twee gelijkſtemmige woorden in het Thalmudis Tractaat *Sota*, gevonden worden. Want het is de gewoonte der Tooveraars en Waarzeggers, eenige Onverſtaanbaare woorden te *Mompelen* en voor-te Snakken, als of in dezelve een groote kragt was, om hun Werk te bevorderen; by d'Oude ook EPODOS genoemd. En zeeker als men op onze heedenſdaagze Goochelaars agt geeft, zy hebben noch al dezelve Grillen over haar; en de woorden *Hokos Pokos*, *Pies-pas Koevoet*; *Koekeröonotis*, en diergelijke, (in de wandelinge anders, *Kraamers Latijn* geheeten, daarze de Gedagten des Volks mè ompraaten,) zijn haar zoo gemeen in de Mond, Dat zy zelfs den Naam van HOKOS POKOS gekreegen hebben. Waarom zommige meenen, Dat gelijk deeze Goochelaars de Oogen der Menſchen, alleen door de geſwindheyd der Handen en 't ſpeelen met haar Stokje, Bedriegen; zy deezen Naam van ô! KOSMOS PEKOS, *Wat is de Weereld een Beeſt*; of *'t Volk wil Bedroogen zijn*, bekoomen hebben. Maar om weeder tot de Tooveraars of *Mompelaars* der H. Schrift te koomen; ſtemd daar meede zeer-wel over-een, 't geene Exod. 8:18, 19. van deeze MAGI gezeyd word; naamelijk, *Datze door haare Tooveryen* * Chartummim, *Gemaakt* of *Gedaan hebben* &c. Want daar uyt volgd, dat CHARTUMMIM *Tooveryen* zijn, naardien לטים, daar niet anders is, als *Heymelijke* en Onbekende woorden *Mompelen*, die gemeenelijk in de Tooveryen gebruykt wierden; en daar meede zaamen gingen, Jeſa. 8:19. De Vermaarde Hottingerus heeft het liever van een Perſis woord willen afleyden, dat zoo veel beteekend als, *Hy heeft Geweeten*, לטים of *Hy heeft Gekend*: Invoegen daar door de *Wyze* en *Weetende*, dat is miſſchien, de *Filoſoofen* of *Wijſgeeren* te verſtaan zijn. Ten laatſten wordender ook noch gevonden, welke giſſen, Dat de waare beteekenis, in het Arabis woord, חרטים opgeſlooten leyd; het welk *Een Vorſt*, of *Opper-Hooft des Volks* te kennen geeft; hoedaanige van Ouds onder d'Ooſterſe Volken. Tooveraars plagten te zijn. Alle welke verſcheyde meeningen, Heydeggerus ten laatſten hebben doen beſluyten, Datmen onder zoo veel verſchillige bedenkingen, dit voor het zeekerſte opſteeken mag, dat CHARTUMMIM niet anders als zulke *Tooveraars* beteekend, die door *Gemompel*, als door Beſweeringen,

* By de Overzetters Tooveraars genoemd, die zulx deeden door haare Beſweeringen.

חרטמים

ringen, haare Kunst in 't Werk stelden. Het geene men hem, onzes agtens, uyt de strax-gemelde plaatze Exod. 8: 18. gemakkelijk schijnd te konnen toestaan. Alhoewel eenige Geleerde meenen, Dat de Oorsprong van die Benaaming, van een onbekende Herkomst te houden is. Soo dat de Gedagten van Fullerus, nog Bochartus, niet booven andere Verschillige Gissingen verdienen opgebeurd te worden. En zeeker, wanneer men zig hier verder met Klank-woorden zou durven behelpen, schijnd חרטים CHARTIM eenigzinds op ARTEMIS of *Diana* te Zinspeelen; welke de Tooveraars dikwils pleegen aan te roepen. Want Diana is even dezelve met *Hekatè*; van welke d'Oude geloofden, Datze byzonder het Vergiftigen en de Tooveryen begunstigde. Want de Griekse Uytlegginge wil, Dat die, dieze te vooren *Hekatè* Genoemd hebben, ook de Naam van *Artemis*, of Diana draagd. En hoedaanig Medèa, in haare Tooveryen, Diana Aanspreekt, zulks kanmen in het Treur-Spel van Seneka, dat hier van den Naam voerd, ontwaar worden.

Esa. 29:14. Dan. 2:10. en 5: 8. Gen. 41: 8.

Als de Tooveraars den Droom van Farao niet en konden Uytleggen, is den Schenker aan Josef Gedagtig geworden.

Als dan Farao wel zag, Dat de Wijsheyd van zijne Waarzeggers en Tooveraars Leuterde, en hy haar te Vergeefs naar den Uytleg zijner Droomen Gevraagd had, (want wy gelooven veel meer Moses, welke zeyd, Datze hem *Niemand Uytleggen kon*, als de Joden, welke willen, Dat de Tooveraars de Zeeven Koeyen op Faraôs Dogters geduyd hebben;) is ten laatsten zijn Oversten Schenker, te-gelijk aan zijn Lang-geleeden Belofte, en aan Josef Gedagtig geworden; en hoedaanig dien Hebreeuwsen Gevangeling, hem zijn Droom, in dezelve Boeyen, en onder des Konings Ongenaade liggende, had Uytgeleyd. Deezen dan, maakt hy door een Breedspraakig Verhaal van de Tijd zijner Ongunst des Konings, en hoedaanig hy met deezen Josef in de Gevangenis, aangaande zijne Onfeylbaare Droom-bediedinge gevaaren was, aan Farao zoodaanig bekend, Dat de Koning aanstonds Bevel gaf, Josef uyt de Gevangenis te haalen, en voor hem te brengen: Gelijk zonder uytstel geschiede, Gen. 41: 9-13. Doende hem op 't Gebod des Konings, *Haastelijk* uyt den Kuyl koomen: of als in 't Hebreeuws staat, *Zy deeden hem Loopen.* Want *den Koning zond, en deede hem Ontslaan:* de *Heerscher der Volkeren liet hem Los*, Psal. 105: 20. Jaa ook, *men Schoer hem, en veranderde zijne Kleederen: en hy quam tot Farao*, Gen. 41: 14. En zulx ongetwijffeld, om dat de Rouw-draagende, Dat zijn, die Ongeschooren aan de Hooft-en Baard-Hayren waaren, en Vuyle en Gescheurde Kleederen aan hadden, voor den Koning niet Verschijnen mogten: Gelijk'er blijkt uyt Gen. 50: 4. en Esther 4: 4. Want om dat ook Mephibozeth, de Zone Jonathans des Zoons Sauls, weegens de Rouwe over Davids Ongelukkig Verlies van Absalom, zijn Kneevel-Baard niet Geschooren, nog zijne Voeten en Kleederen, zeederd des Konings Vlugt uyt Jerusalem, niet Gewassen had, en nogtans dus Ongehaavend voor den Koning Verscheen, scheen het de Moeyte weerd, Dat het Aangeteekend wierd, 2 Sam. 19: 24. En dat wy dit niet Onwaarschijnelijk alzoo Gissen, zullen ons niet alleen de Voorbeelden by de Romeynen, maar ook by de Syrise Koningen goed-maaken. Gelijk onder anderen aan Demetrius gebleeken is, waar van in de Joodse Oudheeden te zien is. Ook Verhaald Livius, Dat wanneer Marius in de Gevangenis gesmeeten was, en veele met hem Treurden, *Hy het Hayr van zijn Hoofd lang liet Wassen*; En Cicero en Plutarchus, Getuygen ook van die Gewoonte. Egter heeft men 't Scheeren van Josef, alleen voor een *Behoorlijk Scheeren* des Hoofds, en des Baards te Verstaan; Want heel-Af te Snijden was insgelijx een Teeken van Rouwe. Waarom beyde uyterstcn Verbooden, en de Middelmaat den Priesteren Aanbevoolen word, Ezech. 44: 20. Lev. 10: 6. En in deezer voegen is dan Josef ook zijn *Kerker-Gewaad* Veranderd, om niet in zoo slegten Dos voor den Koning te Verschijnen. Nogtans heeft men dit zoo niet Op-te neemen, als of zulx altijd uyt zeeker Aal-Oude Wet en vaste Gewoonte in-Agt genoomen is; maar veel-eer, Dat de ongeleegenheyd der Gevangenschap, daar van dikmaal en groot-deels d'Oorzaak zy geweest: Naardien in Langduurige

Josef uyt de Gevangenis Opgehaald, en tot Farao gebragt.

Die daar toe Beschooren, en van Kleeding veranderd word.

Joodse Oudheeden. Op 't 344. Blad.

en

en swaare Gevangenissen, de Mensch niet zelden van alle Hulp en Voorzorge, zoodaanig ontbloot en verlaaten is, Dat hem nog Tijd, nog Plaatze tot de Onderhouding van zijn eygen Land-Zeeden, noch de gewoone verschooninge vergund word. Hoe het hier in ook met Josef zy gesteld geweest, Leerd ons egter het Voorval, waar in hy tot den Koning Geroepen is, Dat de Hof-Dienaars, welke hem uyt de Droevige Boeyen derwaards Opleyden zouden, geoordeeld hebben billik te zijn, Dat hy alle Slordige Toestel, van een Ruyge Baard, Verwilderde Hoofd-Hayren, en Verhakkelde Kleederen, nu, als op een Vroolijken Dag, af-leggen moest. Waarom ook Aben-Ezra zeyd, Dat zulx geschied is, *Om d'Heerlijkheyd des Konings*. Gelijk het dan ook uyt d'Aanspraak van Josef aan Farao vastelijk schijnd te blijken, Dat hy uyt deeze Verschijninge voor den Koning, nogte uyt de Roem-rugtigheyd die Farao van zijn Perzoon laat voor-af gaan, zigzelven geen byzondere Eer-genieting toe-eygend. Want wanneer Farao tot hem zeyd; *Dat hy Eenen Droom Gedroomd had, die Niemand Uytleggen kon.* Maar van hem gehoord had; Dat als men hem *Een Droom Vertelde*, Hy dien aanstonds *Verklaarde:* Antwoord Josef den Koning en zeyd; *Het is buyten my: Godt zal Faraôs Welstand Aanzeggen*, Gen. 41: 16. Of gelijk de Gemeene Latijnse Vertaalinge Leest: *Godt zal Farao, Wel-Gelukkige Dingen Antwoorden zonder my.* Welke Woorden de Grieken Overzetten; *Zonder Godt en zal aan Farao niets Heylzaams verkondigd worden.* Of liever; *Zonder Godt, en zal de Behoudenis van Farao niet Geantwoord worden.* En Onkelos waarlijk heel fraay: *Niet uyt mijne Wijsheyd, maar van het Aangezigte des Heeren, zal Farao Vreede Geantwoord worden.* Dus Godvrugtig sprak de Vroome Josef; Op dat hy 't Vertrouwen des Konings, dat nu op 't gemeen gerugt, alleen op hem, als op een Onfeylbaaren Droom-Bedieder gevestigd stond, op den Almagtigen wende; van Wien alleen de zeekere Uytlegginge der Droomen Af-daalen moest: Gelijk hy te vooren in de Gevangenschap, tot den Oversten Schenker gezeyd had; *Zijn d'Uytleggingen niet Godes?* Gen. 40: 8. Zulx Josef hem hier even als Daniel teegens Nebukadnezar droeg, als hy zeyde; *Voorzeeker daar is een Godt in den Hemel, die Verborgene Dingen Openbaard*, Dan. 2: 28. Waar uyt wy niet alleen ontwaar worden, Dat Josef hier in, verre de Lessen van Aristoteles overtrof; (die aan zijn Leerling Kalisthenes Vermaande, *Met den Koning Genoeglijk, of niet te Spreeken:* Op dat hy zijne Ooren, of *door Swijgen Aangenaam*, of *door Spreeken Behaaglijk was*,) maar hem zelven ook alzinds veel Needriger, als dien Waanwijzen Filozoof aanstelde, welken met zijn Lang-Uytgewassen en Ongekamden Baard, groot Aanzien by de Rijke zogt. Want als deezen eens in zulken fatzoen tot Herodes Attikus quam, die een Treffelijk en Beleefd Raadsheer binnen Roome was, op dat hy hem eenig Onderhoud afpragte; En Herodes hem vroeg, *Wat hy voor een Man was?* Snaauwde hem deezen Quant flux met een Gefronst Voorhoofd, en een Kijfagtigen Bek toe; *Ziet gy niet, Dat ik een Filozoof ben?* Doch Herodes Antwoorde; *Ik zie uwen Baard en uwen Rok wel, maar de Filozoof en zie ik niet.* Te kennen geevende, Dat een regt Filozoof, veel-meer aan zijn Wijsheyd, Geleerdheyd, en Wel-gemaanierdheyd, als aan zijn Ongehaavende Baard, zijn Stuurs Aangezigt, en Onbeleefdheyd moest gekend worden; Gelijk deeze Spreuke daarom zeyd:

Ongeschoore en Quaalijk-Gekleede mogten niet voor den Koning verschijnen.

Josef zeyd den Koning, de Uytlegging van zijn Droom van Gods weegen toe.

Zoo slegts den Langen Baard, den Wijsen Man vertoond;
Wat schort, Dat in een Bok zelfs Plato *niet en woond?*

Booven dit, heeft ymand ook heel fraay van de Filozoofen gezeyd; *Datze zijn als de Beelden en Schilderyen, die haar beeter van Verre als van Naaby vertoonen.* Doch met Josef is 't regt anders gebleeken, die hier beeter van Naaby, dan van Verre bevonden wierd. Want als onder-tussen Farao, zijn beyde Droomen, strax voor d'Ooren van den Hebreeuwsen Gevangeling verteld had; zam-

melde hy niet lang met zig ſchrap tot derzelver Uytleg te zetten. Dus aanmerkte hy flux; Dat des Konings Droom *Van de Vette en Maagere Koeyen*, *En die van de Kooren-Aaren*, beyde van eenerley Beduydinge waaren: Dien hy

En oordeeld beyde Faraös Droomen van eenerley beduyding. En datſe 7 Vrugtbaare en 7 Onvrugtbaare Jaaren te kennen gaaven.

dan ook niet lang voor den Koning Verborgen hield; maar hem rondelijk aanzeyde; Datze niet anders, dan *Zeeven Vrugtbaare* en *Zeeven Onvrugtbaare Jaaren, over heel het Rijk van Egipten* te kennen gaaven. Even by-naa, als men verhaald, Dat de Heydenſe Wichelaar Kalchas onder de Grieken, uyt het Verſlinden van Agt Moſſen die een Draak Doode, Voorſpelde, Dat zy Agt Jaaren met de Beleegeringe van Trooyen zouden 't zoek maaken. Inſgelijk verhaald Varro by Cenſorinus, Dat de Waarzegger Vektius, uyt de Twaalf Gyeren die Romulus zag, Voorſpelde; Dat de Roomſe Moogentheyd, Twaalf volle Eeuwen, dat is, Duyzend en Twee-Honderd Jaaren ſtaan zou. Voorwaar, als men op de Droomen van Farao agt-geeft; niemand kan twijffelen, Of de Vettig-

In Wat zin-aanduyding de Vette Koeyen of Oſſen, de Vrugtbaarheyd der Jaaren konden afbeelden.

heyd der *Koeyen*, of moogelijk liever der *Oſſen*, (want het kan voor beyde in de H. Hiſtorie opgenoomen worden) hebben zeer eygentlijk, de *Vrugtbaarheyd* der Jaaren, en de Maagerheyd van derzelver gelijk Geſlagt en Getal; De *Onvrugtbaarheyd* konnen afſchaaduwen. Want dewijl door den Arbeyd der Oſſen, het Land Gebouwd, dat is, door Ploegen en Heggen tot de Vrugtbaarheyd word toebereyd, ziet daarom is ook onder de Heylige Beeld-Letteren der Egiptenaaren, den Os van Ouds, tot een Zin-aanduydend Waarteeken, van dat zelve Landgeweſt, en derzelver Gelukkige Landbouw ingevoerd; gelijk ons van die geleerd word, welke de Hieroglyphiſe Gedenk-Steenen, der Egiptenaaren, wel noeſt meenen doorſnuffeld te hebben. Ook zijn hier de Zeeven

En de Maagere Koeyen die de Vette verſlonden, de Onvrugtbaare Jaaren.

Maagere Koeyen, niet te vergeefs aan Farao in den Droom vertoond: Noch voor-al ook dit niet, Dat deeze Schranken even zoo veel Vette, van 't zelve Geſlagt hebben Opgegeeten; naardemaal d'Onvrugtbaarheyd der Zeeven volgende Jaaren, de geheele Vrugtbaarheyd, der Zeeven Gulle, en Vette Jaaren, die voorgegaan waaren, t' eenemaal Ingeſlokt en Verteerd hebben. Men moet

En hoe eygen aan de beteekenis, Farao deeze tweederley Koeyen uyt den Nyl zag opkoomen.

hier ook niet agteloos voor-by gaan, Dat d'Egiptiſe Koning, zoo wel de *Vette* als de *Maagere Koeyen*, uyt de Riviere, dat is, uyt den Nyl heeft zien Opklimmen! Want dewijl het in Egipten zeer Schaars Regend, en in zommige geweſten by-naa nooyt; gelijk wy elders met meerder welvoegzaamheyd onderzoeken zullen; zoo verſtrekt de Nyl-Stroom den Egiptenaaren, gelijk als d'eenige Werkbaas van de Vrugtbaarheyd; en is zoo wel een Uytdeelder van Overvloed als van Gebrek; naar dat zy wel met der zelver Hooge, of Middelmaatige, of zeer Laage Overvloeyinge ſtaan. Want indien den Nyl zig Ver-

Egipten ontleend zijn Vrugtbaare Jaaren van den Nyl.

traagt, zoo dat hy ſlegts tot Twaalf Ellen of beneeden dat getal, Opſweld, word dat Land-Geweſt zeekerlijk door Schaarsheyd van Kooren-Gewas met Honger overvallen; doordien de meeſte Akkerlanden als dan Onbevogtigd blijven; en zelfs de verſt-van d'Oever-gelegene Velden, niet zelden met Arbeyd moeten Beſproeyd worden: Gelijk ons Moſes niet heel duyſter aanwijſt, wanneer hy Iſraël de Gezegende Vrugtbaarheyd van Kanaan, teegen die van

Deut. 11: 10, 11. En zulx uyt de Getuygenis der Heylige en Profaane Schrijvers beveſtigd.

Egipten in deeze woorden Afſchilderd; *Het Land daar Gy naa-toe gaat, om dat te Erven, is niet als Egipten-Land, van waar gy uytgegaan zijd; het welke gy Bezaayde met u Zaad, en Bevogtigde met uwen Gang als een Kruyd-Hof.* &c. Doch wanneer de Nyl, eenige Ellen booven de Twaalfde Kring Vloeyd; volgd gemeenelijk een Vrugtbaar Jaar: En men agt het voor een gewis Teeken van Overvloed. Want in deezer voegen heeft ons Plinius, de gantze geſchaapenheyd hier van, binnen deeze weynige woorden betrokken, en daar zijn veel Oude Getuygeniſſen, en Ervaareniſſen, die hem dat verhaal geſtand doen. *Egipten* zeyd hy, *gevoeld grooten Honger, wanneer de Riviere aldaar maar tot Twaalf Ellen Opſweld; en ſchoonze tot de Dertien Ellen komd, word hun Gebrek nogtans niet geholpen. Veertien Ellen egter brengen Blijdſchap aan, Vijftien, ſtellen den Land-Heer en Boer in Verzeekering; en Zestien, te-gelijk een Volle Oogſt en allerley behaagelijke Wellust.* De grootſte aanwas in deeze Eeuwe, ver-

vervolgd dezelve Plinius; *Is geweest van Agtien Ellen, in de Daagen van De Keyzer Klaudius. De minste van Vyf Ellen, hoedaanigen Schaarsheyd voorviel ten tijde van den Pharsaalisen Oorlog; die ook zoodaanig was, als of de Dood met de Riviere Worstelende, t'eenemaal de Overhand wilde hebben.* Invoegen het ons uyt de Natuurlijke gesteldheyd van Egipten, waarschijnelijk te gissen staat; Dat de Zeeven Vrugtbaare Jaaren, welke Josef Voorspelde dat nu over Egipten aanstaande waaren; door een booven-gewoone Overvloeyinge van den Nyl, als de Natuurlijke middel-Oorzaak der Vrugtbaarheyd, te weeg gebragt zijn. De Voorzienigheyd Gods daar alzoo onderspeelende, Dat die Ongemeene Overvloeying, door een Zeeven-Jaarige reex, agtervolgd wierd:

D'ongemeenheyd van Josefs Voorzegging is byzonder in de 7 agtereen volgende Vrugtbaare en Onvrugtbaare Jaaren te merken.

En alzoo uyt de Nyl, even als de Vette en Maagere Koeyen opquaamen. Hoedaanigen standzaamen Vrugtbaarheyd, ongetwijffeld Egipten, zelden of nooyt, zonder tusschen-kreuk van schaarsse Jaaren, gezien had. En gelijk dit van de Vrugtbaare Jaaren, niet ongemakkelijk vald te denken, alzoo vald het ons ook van zelfs toe, te gissen, Dat dezelve Riviere zig geduurende de Zeeven Jaaren des Hongers, verre beneeden de Peyl van haare Vrugtbaar-maakende Overvloeying zal gehouden hebben. En alhoewel moogelijk eenige dit alles aan de Loop der Natuurlijke gesteldheyd opdraagen, kanmen nogtans hier, uyt Aanmerkinge van Faraôs bepaalde Droom, en Josefs Uytleg over het Getal van *Zeeven*, de Wonderdaad der Goddelijke Beschikking niet Uytsluyten.

En hoe hier in de Goddelijke Wonderdaad aan te merken staat.

't Is waar, de Nijl-stroom maakt uyt haar Natuure, Egipten Vrugtbaar, en Onvrugtbaar; maar zy en deed het van Natuuren, geen Zeeven On-afgebrooke Jaaren naar malkanderen; en dat nog zoo, Dat een Droom des Konings en een Uytleg van een Hebreeuwsen Slaaf, daar toe moest Voorgaan; en daarom die Bepaalde Uytwerkinge hebben, welke teegen alle Ervaarenis aanliep. En dat ook Josef zelfs, die den Uytlegger en Voorzegger van deeze Vette en Maagere Jaaren was, dit alles veel-meer, voor Een Wonderdaad Gods wilde Aangemerkt hebben, dan dat men 't de Natuure toe-eygende, zulx blijkt uyt zijn eygen Reeden, als hy tot den Koning zeyd; *Wat Godt doen zal, heeft hy aan Farao te Kennen gegeeven*, Gen. 41: 28. Dat is, Ik houde my verzeekerd, Dat ik de regte geschaapenheyd uwer Droomen, en wat Godt door zijne Voorzienigheyd daar op zal doen volgen, u terstond in mijne Uytlegginge, klaarblijkelijk vertoonen zal. Invoegen Josef uyt die Verzeekerdheyd zeyd; Dat het Godt den Koning reeds Vertoond had, niet teegenstaande hy den Uytleg

Wat eygentlijk deeze Droomen te opmerkelijker maakte.

der Droomen, noch binnen zijn Boezem had. En waarlijk, naardien het gelijk een Staale Wet in de Natuure der meeste Dieren In-geplant is, Dat die van een en 't zelve Geslagt en Ouderdom zijn, Malkanderen niet en Eeten; en ook bekend is. Dat den eenen Os den anderen nooyt en Eet; was het voor Farao niet heel swaar om te Besluyten, Dat naardien hy nogtans in zijnen Droom gezien had, Dat de Maagere Koeyen de Vette Op-aaten en Verteerden, zulx yts buyten de Natuurlijke Ordening was, en hem daar uyt wat Zeldzaams over te koomen stond. Jaa het zoude niet heel vreemd zijn te denken, Dat hem deeze Aanmerking moogelijk heeft gaande gemaakt, Om deezen Droom niet zonder Naauwkeurig Ondersoek over den Uytleg te doen, uyt het Hoofd te

En Farao deste Begeeriger deed zijn, den Uytleg Verneemen.

laaten waayen. Zoo dat hy'er zelfs nog te min gerust in was, wanneer hy zag, Dat *De Wijsheyd der Wijzen* in zijn Hof *vergaan was*, Esa. 29: 14. En hem al zijn Tooversse Weet-Nieten, en Leugenagtige Waarzeggers, niet uyt den Droom konden helpen. Doch nu en heeft Josef niet alleen deeze Getuygenis van de Goddelijke Schrijver Moses voor hem, Dat hy d'Eenige Uytlegger deezer Droomen, onder Alle de Wijzen van Egiptenland zy geweest, maar daar ontbreeken ook geen Vreemde en Heydense Schrijvers, die hem die Eer-Kroon aanpassen; alhoewel door gebrek aan trouwe Overleevering (of om dat zy zulx alzoo wilden;) niet zonder haare gewoone Fabeldigting beneeveld. Onder wel-

Josef van d'Historie-Schrijver

ke dan ook Justinus deeze dingen aan zijn XXXVIste Boek, gedenkt. Josef *zeyd* „*hy*, is de Jongste onder al zijne Broeders geweest; en nogtans van weegen de

„ Voortreffelijkheyd van zijn Verstand, onder hen Gevreest zijnde, hebben- „ ze hem geweldiglijk by de Kop gevat; en aan Buytenlandze Koopluyden „ Verkogt; van welke hy in Egipten overgevoerd is. En naar dat hy aldaar „ door hulp van zijn Schrandere Geest, 't Geheym van de Egiptise Tooverkon- „ sten wel begreepen had, heeft hy zig binnen korten tijd, tot de Gunst des „ Konings weeten in-te Vlyen. Zijnde booven de Tooverkunde, zeer-wel Er- „ vaaren in de Voorzegkunde, dien hy met groote Scherpzinnigheyd Oeffen- „ de. Wordende hy zelfs den Eersten Stigter van de Uytlegging der Droo- „ men; daar in hy zig zoo bestendig queet, Dat hem geen Goddelijk noch Men- „ schelijk Regt, scheen onbekend te zijn: Zoo dat hy ook zelfs d'Onvrugtbaar- „ heyd der Zayzoenen, met zoodaanigen zeekerheyd veele Jaaren te-vooren, „ Voorzien heeft, Dat geheel Egipten, door Hongersnood Vergaan waare, „ by-aldien niet den Koning van dat Land, enkel op zijn Raadgeevinge, tijde- „ lijk bezorgd had, Dat het Rijke Kooren-Gewas der voor-afgaande Jaaren, tot „ een Waarburg, teegens den aanstaanden Nood, wierde Opgeleyd. En heeft „ d'Ondervindinge in-der tijd, genoegzaam geleerd, Dat deezen Raadslag, „ veel-eer van Godt zelve, dan van eenig Mensche, was voortgebragt. Dit zeyd Justinus; voor zoo veel hem van de Straalen der Waaragtige Geschiede- nissen, te-midden door de dikke Duysternis van 't Heydendom, waaren toe- gescheemerd. En dit in hem aangemerkt, zal 't ons minder wonder doen, Dat dien Schrijver zeyd, dat Josef door Tooverkonst gedaan heeft, 't geene hy volgens Moses en zijn eygen Getuygenis, van Godt geleerd heeft: Want daar heeft een Heydens Mensch, die de Godt Israëls niet en kende, niets hoogers konnen in 't Gemoed vallen. By Eusebius vindmen ook deeze Getuygenis uyt d'Oude Schrijvers aangehaald, Naamelijk; *Dat Josef, de Zoon van den Kin- der-Zaligen Jakob, een treffelijk Uytlegger van Hoogdraavende Droomen, en een Sceptervoerder op de Koninglijke Stoel van Egipten is geweest; weetende de Verborgentheeden van 't Noodlot, in de Keerkring der Zomer-Warmte, op 't alderzeekerste Tijd-punt in agt te neemen.* En alhoewel zommige meenen dat ook Ovidius deezen Hongersnood zou in 't Oog gehad hebben; wanneer hy van de Egiptise Velden spreekt, die Gebrek aan Hemel-Water doorstaan- de, een Droogte van Neegen Jaaren geleeden hebben, als Thrasius naar Busi- ris gegaan is; en openbaar maakte dat Jupiter door 't uytgestorte Bloed van een Gast kon Verzoend worden; schijnd dit zommigen te duyster; naademaal den Honger onder Busiris, *Neegen Jaaren* lang geduurd heeft; en die onder Josef, alleen Zeeven Jaaren. Waar toe komd, Dat Busiris lang naar Josef Geregeerd heeft, en als zommige meenen wel te gissen, eerst omtrent de tijden van Moses Bloeyde. Ten zy dan dat het Erfgerugt, een Vermenging geleeden heeft, en dat de laatste Schaarze Leeftogt onder Busiris voorgevallen, een louter Ver- digtzel is; Dat alleen in Tijd en Naam verschillende; de waarheyd egter uyt de H. Historie van Josef voortgesprooten is. Hoedaanigen Verwisseling en Naamdigting men in veele Fabelen, en Oude Erfgerugten (van welke haar de Heydense Poëeten bediend hebben) ontwaar word, wanneermen die van de beswagteling der Leugenen ontbolsterd, en tot haar eerste Aal-Oude waar- heyd brengd. Maar nu moogen wy tot Josefs verder gedrag met Farao, niet overgaan, noch zijn Heylzaame Raadgeeving tot Behoud des Koninkrijks, met een Staatkundige Ooge bezien, voor dat wy d'omstandige Beschrijvinge van de Zin-aanduydinge der *Vette en Maagere Koeyen*, en die van *De Kooren- Aaren*, uyt zijn eygen Mond hebben aangehoord. Op dat'er mag blijken, op welken Bestendigen grondvest, hy zijne Raadgeeving den Koning van Egip- ten voorgesteld, en aanneemelijk gemaakt heeft. Zonder welk gevolg ook, heel Josefs Droom-beduydingen, in 't Riet geloopen hadden: Want *Die niet te Raaden is, is ook niet te Helpen.* Hy dan spreekt de Magtige Farao aldus aan; en zeyd; Beyde de Droomen des Konings zijn van Eenerley Beduydinge „ en Verklaaringe: Want de Zeeven Schoone Koeyen, *Zijn Zeeven Jaaren*;

Justinus gepree- zen.

Andere Ge- tuygenissen by Eusebius aangetee- kend.

Den Hon- ger van Egipten twijffelag- tig van Ovidius gedagt.

en

„ en die Zeeven Schoone Aaren, *Zijn ook Zeeven Jaaren.* Ende die Zeeven „ Maagere en Leelijk-gedaane Koeyen, die naar de Eerste op-quaamen, *Zijn* „ *Zeeven Jaaren.* En die Schraale, en van de Wind-Verzengde Aaren, **Zul-* „ *len Zeeven Jaaren des Hongers weezen.* Dit is het Woord welke ik tot Farao gesprooken hebbe; 't geene Godt is doende, heeft hy Farao vertoond. „ Ziet; *In de Zeeven aankoomende Jaaren, zalder grooten Overvloed, in het* „ *gantze Land van Egipten zijn*; maar naar dezelve, *zullender Zeeven Jaa-* „ *ren des Hongers opstaan*; Dan zal al dien Overvloed in 't Land van Egipten „ vergeeten worden; Ende den Honger zal het Volk en het Vee des Lands „ Verteeren. Ook en zal den Overvloed in het Land, niet gemerkt worden „ noch baaten konnen, van weegen dien zelven Honger die daar naar weezen „ zal, dewijl dezelve zeer Swaar zal zijn. En wat aangaat dat deeze Droom „ aan Farao, *Ten Tweedemaal* is herhaald; *Zulx is geschied, Om dat de Zaake* „ *van Godt vastelijk is besloten, en dat Godt haastet, om dezelve te doen.* Dus verre de reeden van Josef, en d'Uytleg van beyde des Konings Droomen; die om gewigtige reeden, welke Josef niet en vergeet by-te brengen, op-een-en dezelve Aanduydinge uytloopen: En misschien aan eenige, ruym zoo klaar zullen voorkoomen, wanneerwe dezelve volgens d'Oude Latijnze Vertaalinge byzetten; die aldus luyd; *Ende dat gy* (Heer Koning) *Tweederley Droomen gezien hebd, die een-en dezelve zaak aangaan; zulx is Een Teeken van dat Gods woord zeekerlijk Geschieden, en haast volbragt zal worden.* Naauwlijx had Josef zijn Verklaaringe ge-eyndigt, of hy agtervolgd zijn Uytlegginge, met een Heylzaame en Getrouwe Raadgeevinge; dien hy niet min Staatkundig tot Behoud van 't Gemeene-Best des Koninkrijks, als Doorzigtig en Voorzigtig, op zijn Uytleg, en het geener in Egipten-Land te gebeuren stond, quam te passen. In zijn Raadgeevinge steld hy den Koning Twee voornaame dingen voor, die het aannaakende Noodweer, van Egipten konden afkeeren. Naamelijk een algemeen Bezorger over gants Egipten-Land; die andere Mindere Opzienders in byzondere Landschappen en Heerschappyen onder hem zou hebben: Ten anderen, Dat door het Bewind van dien; een tweezindze Opzaamelinge van Kooren moest geschieden, geduurende de Zeeven Jaaren van Overvloed; en dat men 't zelve zou Opleggen in de Kooren-Schuuren, en Schat-Steeden des Konings; om in den tijd des Hongers, voor eenen bequaame Prijs Verkogt te worden. Aldus leerde Josef, Voorzigtigheyd gebruyken, en in tijd van Overvloed, Zorgen voor den tijd des Gebreks; gelijk Salomon leerd, door 't Voorbeeld van de Mieren, Prov. 6: 6, 7. Luc. 16: 9. Want zoo schijnd den Inhoud van Josefs reeden tot Farao, volgens 't Verhaal van Moses, aan de hand te geeven, als hy hem aldus spreekende invoerd: *Zoo zie dan nu Farao om naar een Wijs en Verstandig Man: Dat hy dien zette tot een Overste over gants Egipten-Land; Ende dat die bestelle Opzienders over alle de Landschappen; om Jaarlijks het* Vijfde-Deel *van de Vrugten der Zeeven eerstkoomende Jaaren des Overvloeds, in de Kooren-Schuuren te Vergaaderen, en onder de Hand van Faraôs Magt, Opleggen; en tot Spijze bewaaren in de Schat-Steeden. Zoo zal'er Brood tot Voorraad zijn, voor de Zeeven Jaaren des Hongers, die Egipten zullen aantreffen; en het Land geenzinds door Gebrek Verteerd worden.* Dat hier van Een *Vijfde-Deel* van het Inkoomen des Lands gesprooken word; moetmen opneemen, als een *Dubbele Thienden*; zoo dat 'er teegen zoo algemeen-dringenden Nood, die 't gemeene Vaderland treffen zou, alleen de Helft meer belast word, in des Konings Schuuren Verzaameld te worden; als hem anders uyt het Aal-Oude Regt der gewoone Thienden toequaam. In het welke niets Tyrannigs noch Onbillijks aan-te merken is, zoomen wel op de reeden van Josefs Voorzegginge let; Want zoo de Koningen in Oorlogs-tijden, en in andere Nooden die 't Gemeene-Best dreygen te stooren, den Onderdaanen nieuwe Schattingen opleggen; hoe zal Farao, die op de Voorspellinge van Josef, een Hongersnood van Zeeven Jaaren te-gemoet zag, niet een

* Dat is zullen, of zijn Voorbeelden of Teekenen van 7 Jaaren Diere tijd, Schaars Gewas en Hongers-nood.

Josef Verklaard Faraôs Droomen en geeft den Koning Wijzen Raad, aangaande de Voorzorge teegen den Dieren Tijd.

Waarom eene zaak door twee Droomen moest verbeeld worden.

Josefs Wijsheyd en Voorzigtigheyd waar in gebleeken.

Voorzienigheyd is een Vorstelijke Gaave en past aan alle die aan 't Stuur der Gemeene zaaken zitten.

Gen. 41: 33-36.

Die thans in Josef ongemeen uytblonk.

Wat Josef hier door het Vijfde deel der Inkomsten des Lands verstaat.

Dubbele Thienden moogen afeyssen; zonder die juyst volgens den gemeenen Prijs in-te Koopen, gelijk meest alle de Uytleggers dit alzoo buyten Moses Verklaaren, Op datze Josef van een Tyrannise Raadslag scheenen vry te pleyten. Doch Josef blijft zonder dat, genoegzaam Geregtveerdigt, ziende in zijne Raadgeevinge voornaamelijk op de Goddelijke Zegening, die Egipten, voor-af met Zeeven Jaaren Overvloed, (of liever *Zatheyd*, gelijk in 't Hebreeuws staat.) zoodaanig Kroonen zou, Dat ongetwijffeld meer dan het geeyste *Vijfde-Deel*, zonder verkorting van 't gewoone Inkoomen der Akkerlanden, zou doen overschieten: En door agtervolging van Satheyd aan Brood, quaalijk in-agt genoomen, en Baldaadig zou Verwaarlooft worden. Den Overvloed dan van deezen Zegen, die Godt over Egipten zou Uytstorten, wilde Josef, dat den Koning, die 't Behoud des Lands ter Herteng ging, Naaderen en Opleggen zou. Dit zeggenwe, zoumen moogen bedenkelijk houden. Doch zoo ymand met onze Kantteekenaars, en veel fraaye Uytleggers, uyt Genesis 41:55,56. besluyten wil, Dat Farao het Vijfde-Deel van 't Inkoomen des Lands, voor den Gemeenen Prijs, dat is, *Markts-gang*; ten tijd des Overvloeds, als het Kooren op een laage Markt was, Opgekogt heeft; (naardien hy het naaderhand weederom voor Geld, voor Vee, en zelfs voor d'Akkerlanden, zoo wel aan de Egiptenaars, als aan de Vreemdelingen Verkogt heeft;) wy willender niet hard teegen-aan druyssen. Egter schijnen eenige Uytleggers haar zelven, uyt aanmerking van Gen. XLVII. (daar Josef het Land en het Volk, door Verkooping van Kooren, Lijf-Eygen aan Farao maakt,) een weynig bedremmeld te vinden: En doen groote vlijt om te toonen, Dat Josef in zijn Raadslag, den Koning van Egipten, niets Onregtveerdigs noch als een Dwingeland voorgeslaagen, maar alleen een bequaam middel aangeweezen heeft, waar door hy buyten een perssende Ver-Ongelijking der Onderdaanen, het Land en het Volk hem mogt Eygen maaken; 't geên ons hier naar, dieper zal in-te zien staan. Onder-en-tussen vermaanen zommige hier, dat men aangaande d'Onderdrukkingen der Onderdaanen, buyten toeval van de hoogste Noodzaakelijkheyd; het Voorbeeld van Farao, zig geenzinds moet te-nutte maaken. En de Geleerde Man Rivet; heeft zulx ook op het alderstrengste teegen-gesprooken. Nogtans en is Farao, die deêze Goeden Raad omhelsde; noch Josef dieze Gaf; en daar toe des Konings aangebooden Verheffinge, tot behoud van hem zelven in een Vreemd Land, en dessels Gemeene-Best, geenzinds te misprijzen; ongemoeyd ook Josef voor hem zelven, zig in dusken wigtig stuk, Wijsselijk naar den tijd schikte: Zoo dat hy, als het Spreekwoord zeyd, *Zijn Vinger in de Aarde stak, en rook in wat Land dat hy was.* Want die in der Koningen Hooven willen verkeeren zeyd de Poëet Bellay, moeten haar dikmaal Blind en Stom en Doof konnen houden. By de Romeynse Histori-Schrijvers, word de Keyzer Aurelius Gepreezen, Dat hy zig met heel zijn Gelaat en Verstand, wonderlijk-wel, naar de tijd, en de Perzoonen daar hy by was, wist te draagen; *Zoo dat hy Jonk by de Jongelingen; Weerelds by de Weereldlingen; Listig by den Schalken; Mannelijk by den Vroomen; Stoutmoedig by de Stoute; en Bedaagd by den Ouden was.* En zoo heeft ook het volgende Puntdigt, ten aanzien van onzen Josef, (die thans uyt de Gevangenschap opgehaald, en voor den Koning stond, op dat hy hem een Gewenst Raadsman door d'Uytleg zijner Kommerlijke Droomen wierd;) den Hoog-Amptenaaren vermaand;

De Raadgeeving van Josef van alle onbillijkheyd en Tyrannye gezuyverd.

Speel Staatsman met de Mom naar eysch van plaats en Tyën,
Maak dat gy u met vlijt naar Tijd en Zeeden vlijd:
Op dat de Tyën zig naar uwe Zeeden vlyën;
Zoo vlijd Voorzigtelijk u Zeeden naar den Tijd.

Of Josef deeze Raad aan

Maar wat zullen wy van de Joden Oordeelen, wanneer die stoutelijk zeggen, Dat Josef met geen andere beraadinge des Gemoeds, den Egiptizen Koning ver-

vermaand heeft, een Opper Land-Voogd over 't gantze Jaar-Gewas van Egipten, en Onder-Opzienders in de byzondere Landschappen te stellen, als om dat hy zelve, naar d'Eer-genieting van zulken Opper-Bevel brande. Zoo spreekenze in haare Uytlegginge; en bekladden Josef niet alleen van een schaamteelooze Heerschzugt; maar zy wissen ook te-gelijk de Genaade der Goddelijke Voorzienigheyd uyt; van welke nogtans de Verkiezing en de gantze uytslag der zaake afhangelijk was: Niet aanmerkende, Dat hy op een Hemelze en Verborgene wijze, zoo wel het Gemoed des Konings, als dat der Hoovelingen, zoodaanig Bemagtigd en Geboogen heeft, Dat zy van de Goddelijke Gaaven in Josef overtuygd, hem deswegen alleen, Gepreezen en grootelijx daar toe bequaam geagt hebben. Invoegen Farao en zijne Raadsmannen, hem, door zeekere zoort van Goddelijke nood-dwang, in Bequaamheyd tot zoo grooten Uytvoeringe, booven alle Verstandige Mannen des Rijks gewaardeerd hebben: Dewijlze niet denken konden, Dat ymand hier toe met grooter Gaaven voorzien was, als dien, welken niet alleen het aannaakende Gevaar, van-verre hadde zien opdaagen; maar ook daar teegen, een zoo Heylzaamen Raad had weeten in-te stellen, Dat zijn Voortreffelijke Vermaaninge niet alleen Goet was in de Oogen van Farao en alle zijne Knegten; Maar dat ook Farao zelfs by-wijze van omvraage, voor de Ooren van alle zijne Hoovelingen zeyd, en haar als tot meede Getuygen, weegens de Begaaftheyd van Josef uytroept; *Zouden wy wel Eenen Man vinden als deezen, in welken Gods Geest zy?* Hy wilde zeggen, *Neen*, datter geen te vinden was. En verstond buyten twijffel, zulx van de ongemeene Goddelijke inblaazinge. Naardien het niet te denken is, Dat een Heyden en een Afgodize Egiptenaar, kennis van de Verborgentheyd des H. Geests had. Dat het de Kaldeëfze Uytbreyder, niet hooger opgenoomen heeft, is genoeg te merken, als hy Farao aldus spreekende invoerd; *Of zullen wy* wel Een *zoodaanigen Man vinden, in dewelke den Geest der Voorzegginge van het Aangezigte Gods is?* Als zeer-wel bezeffende, Datmen meerder *Wijsheyd tot Goeden Raad*, als *Magt tot Daad* behoeft: Gelijk zoo Agamemnon by Cicero, liever 10 Raadsluyden als Nestor, dan 10 Helden als Ajax had. En gelijk Farao hier van Josefs Geest Getuygd; even zoo zeyde insgelijks Nebukadnezar teegen Daniel; Dat *De Geest der Heyliger Goden in hem was*, Dan. 4: 18. dat is, *De Aanblaazinge* of *Invloeyinge der H. Goden*; spreekende naar de gewoonte der Heydenen, die de veelheyd der Goden niet zelden in de Mond hadden. Onder-en-tussen heeft den Uytgang der Zaaken, aan Farao doen zien; Dat hy Josefs Dienstelijke Waardigheyd, niet Ongelukkig naar zijn aangebooren Bequaamheyd, afgemeeten had. Want dat het een Wijs Koning alzoo betaamd te Oordeelen; heeft de Vermaarde Keyzer Antoninus Pius, met zijn Exempel willen leeren; Die, als hy van den Roomsen Raad eens gevraagd wierd, Wien hy zijnen Zone aanbeval; of van wien hy begeerde, Dat den zelven tot Staat en Aanzien Gevorderd wierde? antwoorde hy; *Ik beveele hem Uw-Lieden, en De Goden indien hy het Waardig is.* Het zelve heeft meede Theodosius tot beyde zijne Zonen, Arkadius en Honorius gezeyd. Insgelijks de Keyser Trajanus, welken van Oordeel was; Dat men altijd, meer agt moest geeven, op de Deugd eens Mans, als op zijn Afkomst en Vaderland. En dat ook de Keyzer Sigismundus zeer-wel verstond, wie men tot Groote Ampten verheffen moest, is uyt zijn schoone reeden af-te neemen: Want gevraagd zijnde, *Wat Man bequaam was om een Land en Volk te Regeeren?* Zoo Antwoorde hy; *Die hem in Voorspoed niet en Verheft, en in Teegenspoed de Moed niet Verlooren geeft.* Hier van daan pleeg Pittakus van Mytilenen, te zeggen; *Het Ampt wijst aan watter in de Man steekt.* Farao dan op de Grondvesten van deeze Betuyginge voortvaarende, agte niemand zoo Verstandig nog Wijs van Raad als Josef; zoo dat hy hem strax d'Onder-Koninglijke Waardigheyd opdroeg, en tot een Bevel-hebber van des Konings Huys, en al zijn Onderdaanen in gants Egipten-Land aanstelde; gelijk Moses Gen. 41: 40. deeze Heerlijke Verheffinge en In-

Farao met dat Oogmerk heeft voorgesteld, Op dat hy 't Bewind daar van zelfs ter hand kreeg.

Gen. 41: 38. Josef van Uytmuntender Geest, dan alle de Hoovelingen des Konings Hof erkend.

En deswegen waardig geagt de Tweede in 't Koningrijk te zijn; en 't

behoud des Volks in de aanstaande Tijd, door zijn Voorzienigheyd te staaven.

Inwyinge tot die Heerschappye aanvangd te Verhaalen. En wy zouden ook zijn Voetstappen opvolgen, zoo niet noch yts, aangaandede gelukkige Ontslaaking van Josefs Gevangenschap, en de Tijd dien hy daar in heeft doorgebragt, aan-een kant te maaken was; naardien der zelver Slaaffse Dienstbaarheyd en Droeve Daagen, (hoe Geduldig verduurd, en tot zijn Geluk uytgevallen,) niet welvoegzaam eenige plaats onder zijn Koninklijke verheffinge scheenen toe-te laaten. Van Josefs Verlossinge uyt de Gevangenschap, en wat Tijd hy daar in gesmolten heeft, vindmen by de Joden de volgende Dingen Aangeteekend; Als I. in Schalscheleth, *Dat de Heerschappye van Josef, 30 Jaaren lang geduurd heeft.* Alhoewel hy naa die Tijd nog langer Leefde, als te zien is, Gen. 50: 22, 26. waar van hier naar. Ten II. in de Midrasch, *Dat Josef Twaalf Jaar in de Gevangenis geweest is.* Ten III. word in MASSECETH aan't Eerste Hoofdstuk gezeyd; *Dat hy op den Eersten Dag van het Nieuwe Jaar, uyt de Gevangenis gegaan is. Ook word'er in-agt genoomen, Dat het noch Heeden by d'Egiptenaars in Gebruyk is, Dat zoo dikmaal zy Ymand tot de Vorstelijke Waardigheyd verheffen, het Noodzaakelijk geagt word, Dat hy eerst een zoodaanigen Slaave zy als Josef geweest is, die naaderhand van den Opperten Wagtmeester, of Koninklijke Hellebardier;* (hoedaanig wy te vooren, Potiphar aan't Hof van Farao hebben aangemerkt.) *gekogt word. Die dan, wanneer hy zijn Geloof verloochend heeft, tot het Vorstendom word ingehuldigd.* Maar wat Josefs Twaalf-Jaarige Gevangenis belangt, en de Verlossinge daar uyt, op't eynde van het Twaalfde Jaar? Zulx heeft by zommige onder de Kristenen, groot Geloof gevonden: En wy hebben 't ook strax-te vooren uyt zijn Ouderdom van 17 Jaar, en de Tijd zijner Verheffinge als hy 30 Jaaren telde, waarschijnelijk gemaakt, en de Joodse Jaar-Kronijk *Seder Olam*, tot Bewijs gesteld. Doch dat Demetrius Phalerius meend, Dat hy *Dertien Jaaren* in Gevangenschap versleeten heeft, gelijk by Eusebius aan't IX^de^ Boek van zijn *Evangelische Voorbereydzelen* te zien is; en van Chrysostomus is naagevolgd, komd alleen hier van daan, Dat zy ook Josefs verblijf in't Huys van Potiphar daar onder trekken. En nogtans meenen geen Ongeagte Mannen, Dat al deeze Tijd-raamingen weynig of geen grondvest in de H. Schrift vinden. Als die zeggenze, wel genoegzaam te kennen geeft, Dat Josef *Twee volle Jaaren*, naar d'Ontslaaking van des Konings Overste Schenker en Overste Brood-Bakker, in zijn Gevangenschap gebleeven is; Maar hoe lang hy daar-te vooren gezeeten heeft, agten zy t'eenemaal onzeeker. Salianus en à Lapide, hebben met zommige, de gantze Tijd der Gevangenschap, met Dry agter-een-volgende Jaaren bepaald; waar toe zy hier uyt Bewijs genoeg meenen te hebben, Dat Gen. 40: 4. Faraôs Schenker en Bakker, ter Tijd als zy haare Droomen droomden, ימים, of *Een Jaar* in de Gevangenis geweest zijn. Want zoo Verklaaren zy dat woord in haare Uytlegginge. Doch andere Leezen, *Zommige Daagen*; en zoo hebben't de onze met de meeste Overzetters gedaan; niet tegenstaande de Joden in verscheyde plaatzen, de Aanwijzinge van eenige Daagen, niet zelden met een rond Jaar bepaalen. 't Geên de strax-gemelde Schrijvers een weynig zou schijnen te ondersteunen. Zy brengen dan ook noch verder by, Dat uyt Gen. 41: 1. genoegzaam blijkt, Dat Josef, naar het Droomen van des Konings Hoovelingen, noch Twee Jaaren in de Gevangenis doorgebragt heeft; die tot de voorige Tijd gebragt, de Dry Jaaren vol-maaken. Maar behoudens d'agting van zoo groote Schrijvers, schijnd dit veel-eer een Dwaal-zieke Gissinge, dan een vastbewijs der Tijd-Reekeninge: Naadien noch het woord ימים, daar ter plaatze, een *Rond Jaar* te kennen geeft; Noch ook, Dat de Reeden aldaar niet van Josefs Verblijf in de Gevangenschap, maar veel-eer van die der Koninklijke Hof-Dienaars op-te neemen is; welke volgens d'aanvang-woorden van Gen. 40: zeekerlijk een langen Tijd naa Josef, in Banden geraakt zijn. Doch hoemen zig hier keerd of wend, schijnd dit nogtans zeeker, Dat'er tusschen Josefs Jongelingschap van 17 Jaaren, en zijn Verheffinge aan't Hof van Farao, 13 volle

Eenige byzondere Dingen, die by de Joden, aangaande Josef, gevonden worden, daar de H. Schrift niet van en meld.

Hoe lang Josef in de Gevangenis geweest is.

Gen. 41: 1.

Josefs 13-Jaarige Slaavernye is niet zon-

volle Jaaren verloopen zijn; die niet en konnen aangevuld worden, ten zy wy zeggen, Dat hy naa zijn 17de Jaar noch lange Tijd in 't Huys van zijn Vader, en onder de Broederen verkeerd heeft; Of dat hy 9 of 10. Jaaren in 't Huys van Potiphar gediend, en daar naa, 3 Jaaren in de Gevangenis versleeten heeft. Maar hier schijnen eenige Omstandigheeden der Historie teegen; 't geên den Joden, en andere Schrijvers, de Gevangenschap tot 12 Jaaren heeft doen uyt-rekken. En zy schijnender geen groot Ongelijk in te hebben, naardien de Tijd zijner Verheffinge, al-te klaar aangeteekend staat, Gen. 41:46. *Josef was Dertig Jaar als hy voor het Aangezigte van Farao stond.* Doch David in den 105[de] Psalm, aan Josefs Slaavernye en wonderlijke Verlossinge gedenkende, weet geen Tijd te bepaalen, maar spreekt'er met deeze Godvrugtige bewoordinge van: *Hy zond een Man voor haar Aangezigte heenen: Josef wierd verkogt tot een Slaave. Men sloeg zijnen Voet in de Boeyen; zijn* Ziele quam in de Yzers. Tot de Tijd dat zijn Woord quam, heeft hem de Heere Doorlouterd. De Koning zond en liet hem Ontslaan, den Heerscher der Volken liet hem Los. Hy zette hem tot een Heere* &c, Aldus zingd de Psalm-Digter; en wy en moogen zijn Naadrukkelijke woorden, niet zonder eenige Waarneeminge laaten doorsluypen. Want als hy van Josef zeyd, Dat zijne Ziele in 't Yzer geraakt is, *Tot dat het Woord gekoomen is;* diendmen zulx te Verstaan, van 't geene Farao in den Droom aangekondigd, en door Josef Uytgeleyd is, aangaande de Dingen die in de volgende Daagen, het Rijk van Egipten zouden Aantreffen. De Zanger voegd'er by, *Het Woord des Heeren*, heeft hem *Doorlouterd:* En Verstaat ongetwijffeld daar door de Droomen, die den Oversten Schenker en Bakker In-gegeeven zijn; waar door Josef niet alleen geleegentheyd aan de hand kreeg, om te betoonen dat hy *Doorlouterd*, Dat is Gezuyverd en Vry van alle Schuld was; maar dat hy ook een Uytverkooren Man was, om veel Menschen te behouden. En wel voornaamelijk zijn Vaders Huys. Invoegen het Woord des Heeren, omtrent de Verklaaringe der Droomen, en in de Goddelijk-bestelde Droomen zelfs, aan Josef was meede-gedeeld, als een Toetssteen, of liever als een Vyer, waar door hy als het Goud en 't Silver Beproefd, Gelouterd, en betoond wierd Zuyver en Reyn te zijn. Want alzoo is Josef alzinds bevonden met den Geest Godts begaafd, en van die Onkuysse Misdaad, met welke hem Potiphars Wijf beklad had, geheel en al Onschuldig te zijn. En zoo zal ons, in 't volgende Hoofdstuk blijken, Dat gelijk Twee Droomen hem tot hier toe Gehaat, Verneederd, en geleegentheyd tot zijne Gevangenschap verschaft hebben, hy insgelijks niet alleen door Twee Droomen, uyt den Kerker Verlost, maar ook door den Uytleg van Twee Koninklijke Droomen, tot d'Onder-Koninklijke Waardigheyd Verheeven is.

der twijffeling.

Psal. 105, 17, 18, 19.

* Onze zetten Perzoon over.

TWEEDE HOOFDSTUK,

Kort Inhoud deezes Hoofdstuks.

Josef *in* Egipten *tot* d'Onderkoninglijke Waardigheyd Verheeven, *word van* Farao *d'Onderdaanigheyd des Volks toegezeyd; zoo dat elk* 't Bevél van zijnen Mond zou Kussen: D*ie daar toe met* Zes *Koninklijke* Eeren-Giften *Beschonken word; onder welke hy* niets Grooters, *als des* Konings Zegel-Ring *ontfangd: Met yts van 't* Oud-Gebruyk *der* Zeegel-Ringen, *en 't* Regt *van die te moogen* Draagen. Josef *met* Fijn Egiptis Linnen *Bekleed; en wat onderscheyd in der Hebreën Linnen* Schez, *en* Bus *geweest is; daar ook de verschillige meeningen omtrent* Byssus, Bombyx, Sericum, Kattoen, Boom-Wol *en* Zyde, *worden bygehaald.* Eedelen, *by de Hebreën* Witten *genoemd, weegens de* Witte Koninklijke Kleederen. Josef *met een* Gouden Hals-Ketting Omhangen, *word op des* Konings tweede Staatzi-Waagen *Omgevoerd, en onder* Toejuyching des Volks, *als* Verzorger des Voorraads *Uytgeroepen en* Ingehuldigd. 't Egiptis *woord* Abrech, *verder naagespoord, en* Vader des Konings, *of* Behouder des Rijks *verklaard; met yts van der Hebreën Heylwensch* Hosanna, *en der Romeynen,*

Iô Triomfe, *in geval van Zegenpraal.* Farao *behoud alleen de* Koninklijke Throon *voor hem zelven*, *en steld* Josef *over zijn* Huys *en* Land-Gebied. Josefs *nieuwen Naam* Zaphnath Paaneach, *van wat beteekenis*: *En dat* d'Egiptise Taal, *geen gemeenschap met een van de* Oosterse Taalen *heeft.* Josef *een* Uytvinder van Verborgentheeden *genoemd*; *zijn* Houwelijk *met* Asnath *de Dogter van* Potiphera, *een* Overste van On *of* Priester van Heliopolis; *met eenige* Fabelagtige Droomen *der Joden omtrent deeze* Dogter ASNATH, *dieze willen dat uyt* Dina *Gebooren is. Met wat billijkheyd* Josef *deeze* Staat-Verheffing *en* Houwelijk *met een* Heydenze Vrouwe *heeft aangegaan? met een fraaye waarneeming van* Kalvijn *en* Justinus Martyr *daar over.* Josefs *Staat-verwisseling teegen zijn geleeden* Smaat *en* Hoon, *terdeugden overwoogen.* Josef *vangd het Ampt van* Verzorger *aan*; Doorreyst al de Steeden van Egipten, *en steld Order tot het* Opleggen *van den Overvloed des* Inkoomens. Bezorging der Voorraad, *hoedaanig-een* Eerwaarde *en* Veel-Geagte Bediening *by de* Romeynen; *en hoe die op haare* Penningen *gedagt word.* Josef *in de tijd der Zeeven-Vette Jaaren*, met Twee Zonen *verrijkt*; *met een* Bedenking, *over de* Naamdigting MANASSE *en* EPHRAIM. Getrouwde, *hoe belast* haar 's Vaders Huys te Vergeeten. *d'Aanvang der* Zeeven Maagere Jaaren *brengd* Honger *in 't Land van rond-om*; Josef opend de Kooren-Huyzen *door heel Egipten*, *en* Verkoopt *aan yder-een*; *met yts van der Romeynen* Kooren-Uytdeelinge in Dieren tijd, *en uyt* Mildaadigheyd. 't Geld *in Egipten* Ontbreekende, *geeft Josef* Brood voor allerhande Vee, *en Koopt daar naar ook* Al *haar* Land; *zoo dat d'Inwoonders ten laatsten haare* Perzoonen *en* Kinderen, *tot* Faraôs Knegten *en* Slaaven aanbieden. Josef *doed de Egiptenaars* van Woonplaats Verhippen; *en waar toe zulx geschiede.* Gants Egipten-Land *in des Konings* Eygendom *gebragt.* Josef *deeld Zaad uyt*, *om d'Akkerlanden voor* Een Vijfde-Deel *des Inkoomens voor den Koning te Bezaayen.* Landgoederen der Priesteren, *waarom by Josef* niet Aangekogt *en nogtans* Vrye Teerkost *gegeeven*; *en hoe verre hem vry stond* d'Afgodize Priesters te Verschoonen; *met een Aanmerkinge van* Kalvijn *hier over.* Bonfrerius *van* Heydeggerus, *weegens* de Vryheyd der Geestelijken *weedersprookeu.* Tiende der Inkomsten, *hoe door Josef* Dubbel geëyst, *van 't Land dat de Egiptenaars* Om-Niet Bezaayden. *Josefs* Graan-Verzorging *in een Printverbeelding* Vertoond *en* Verklaard. *Wat* Gedagtenis *van* Josef *by de* Ouden *overgebleeven is*; *en of de Egiptenaaren*, *hunne Afgoden*, APIS, OSIRIS *en* SERAPIS, *'t zijner Gedagtenis* Geëerd *hebben*, *als* Ruffinus *en* Vossius *gevoelen*? *Dat naader onderzogt en niet waarschijnelijk bevonden word. &c.*

Josef tot een Onder-Koning over heel Egipten Verhoogd.

ZOO wy dan Josefs Verheffinge zullen ter-hand neemen, en den Trap van Eere bezien, langs welk hy tot d'Onder-Koninglijke Waardigheyd opgesteegen, 't Bestuur over gants Egipten-Land in zijn Geweld gekreegen en Loffelijk heeft uytgevoerd; de Psalm-Digter zal ons leeren deeze Daad, aan desselfs Ampt-heffer Farao, met dusken Zinrijke bewoording op-te draagen; *Hy zette hem tot een Heere over zijn Huys*, *en tot een Heerscher over al zijn Goed.* Daar andere de Text-Woorden Vertaalen; *Hy heeft hem gesteld*, *Tot een Prince van zijn Huys*, *en tot een Overste van alle zijne Bezittinge gemaakt.* Doch Moses heeft niet naargelaaten d'eyge woorden van Farao aan-te teekenen, die Genesis 41:40. aldus luyden: *Gy zuld over mijn Huys zijn*; *En op u Bevél zal al mijn Volk* (de Hand) *Kussen: Alleen deezen Throon zal ik Grooter zijn als gy.* Dus leezen de Duytze Overzetters. Doch de Gemeene Latijnze, heeft eenigzinds anders, en gedenkt niets van 't *Kussen der Hand*; maar zeyd alleen: *Op het Bevél uwes Monds zal al het Volk Gehoorzaam zijn.* Waar van de LXX Overzetters en de Arabise Text niet veel verscheelen, als zy Schrijven; *Booven*, of *Op uwen Mond*, *zal al mijn Volk Gehoorzaam zijn.* Dat is, *Het Oor te Luyster leggen.* Doch Arias Montanus, Kimchius, Junius en Diodatus, neemen de woorden veel-eer voor het Kenteeken des Eerbieds, (naamelijk voor *Kussen*,) als datze de beteekende zaak, te weeten *d'Onderdaanigheyd des Volks*, daar doór vast-stellen. Waarom zy dan ook de Text-Woorden aldus Overzetten; *Aan uwen Mond* zal al *Mijn Volk Kussen.* Doch het schijnd niet dat beyde die Vertaalingen heel bequaam tot de zaak zijn; naardienmen met regt kan twijffelen, of wel ooyt by eenig Volk in gebruyk geweest is, dat de Onderdaanen, Dat zijn de Mindere, de Meerdere die het Landbestuur ter-hand hebben, de Mond mogten Kussen, tot teeken van Onderwerpinge. Uyt Prov. 24:26. schijnd wel, Dat *De Lippen te Kussen*, een tee-

Psal. 105.

Wat het zy dat elk aan Josef de Hand zou Kussen.

En zulx op d'aanbieding van Eerbied en Hulde gepast.

teeken van Liefde was, *En die Regte Woorden Antwoord*; maar niet van Onderdaanigheyd. In de Oosterze Landen word het Gemeene Volk dat heedensdaags de Koningen naaderd, alleen toegelaaten d'Aarde te Kussen, of het Tapijt daar den Koning op Zit: Die van meerder Aanzien zijn, Kussen de Slippen of Zoom van 't Koninklijk Kleed; En de alder-Aanzienelijksten Adel, laat men toe, des Konings Hand te Kussen; Doch den Mond te Kussen, werd niemand toegelaaten. Ten zy moogelijk ingeval van Inhulding; gelijk Saul zoo van Samuël *Gekust* wierd, als hy hem tot Koning en Voorganger in Israël Zalfde, 1 Sam.10: 1. Van de Keyzer Kajus verhaald Dio, Dat hy'er zelfs weynige *Gekust* heeft; maar dat hy aan de meeste, en ook aan die van de Raadsheerlijke Orden, *Zijn Hand of Voet toestak, om Gekust te worden*. Ook *Kuste* David zijn Zoon Absalom, tot Verzoeninge over de Moord van Amnon, 2 Sam. 14: 33. Maar Amasa, al-te ligt toelaatende van Joab *Gekust* te worden, is onder het aannaaderen, van hem Doorstooken, 2 Sam.20:9. Onder-en-tussen schijnd uyt 2 Kon. 4:27. niet heel duyster te blijken, Dat het *Voet-Kussen* ook by de Joden in gebruyk was. En zy zelve verhaalen in haare Oude School-gedagtenissen; Dat de Vader van den Vermaarde Rabbi Akiba, te Jerusalem weederkoomende, met meenigte voor desselfs Voeten Needervielen, om die *Te Kussen*. En dat deeze gewoonte van de Oude Feniciers, Chitteërs, Kanaaniten en Amoriten, tot de Amerikaanen overhuyst is; heeft Hornius niet heel onwaarschijnelijk beweezen. Zoo datze noch op heeden haare Koningen *De Voeten Kussen*, en daar door inzonderheyd Inhuldigen. Maar van wien de Paus van Roomen dit overgenoomen heeft, is ons niet bekend; naardien niet te denken is, Dat Petrus hem in die Opgeblaazendheyd is voorgegaan; zoo dat hem zelfs alle Koningen der Aarde de Voeten quaamen Kussen: Als ofze *Door hem*, het Bestuur des Volks * *Te Leen hadden*, en de Wetgeevers het Gerigte voerden; als Salomon van de Goddelijke Wijsheyd zeyd; Prov. 8: 15. En alhoewel onze Overzetters in deeze Historie van Josef, door aanvullinge, van het *Kussen der Hand*, gewag maaken, toonen nogtans de Kantteekenaars, Datze daar niet eygentlijk, Een *Hand-Kussen* verstaan, dat het Gemeene Volk aan Josef doen zou tot bewijs van Onderdaanigheyd; maar dat alle Onderdaanen op Josefs Bevél, haar *Eygen Hand*, tot teeken van Eerbied en Gehoorzaamheyd zouden Kussen; Toestemmende en voor Goed en Regt opneemende, al wat hy Doen en Gebieden zou. Waar van buyten twijffel het Latijnze woord, ADORARE *Aanbidden*, voortgekoomen is. Dat dit haare meeninge is, blijkt genoegzaam uyt haare verder aanteekeninge, daarze aldus spreeken: Het was „te dier-tijd, en ook noch heedensdaags, gebruykelijk, Dat de Onderdaa-„nen de Hand aan de Mond bragten, of dezelve Kusten, wanneer haar eeni-„ge Groote Heeren aanspraaken, of hen eenig Bevél gaaven. Job 31: 27. en „Hosea 13:2. ziet men dat deeze maniere van Spreeken, voor een Afgodis Eer-„bewijs gebruykt word. Gelijk dan ook door *Kussen* niet zelden *Een Gewil-„lige Gehoorzaamheyd* verstaan word: Als te zien is, 1 Kon. 19: 18. en Psal. „2:12. *Kusset den Zone, Op dat hy niet en Toorne*. En dit alles schijnd ons de Historie van Josef, door een Hebreeuwse Spreekwijze, beknopt in deeze woorden uytgedrukt te hebben; *Aan uwen Mond zal al mijn Volk Kussen*. Andere Taalkundigers, gemerkt hebbende, dat het woord נשק, niet altijd en alleen in de Beteekenis van *Kussen* moet opgenoomen worden, maar dat het ook *Bevestigen* en *Toerusten*, te kennen geeft; zijn zommige onder die van meeninge, Dat de woorden van Farao, dusdaanig op-te neemen zijn; *Tot de reeden van uw Bevél, zal mijn gantze Volk Toegerust* of *Gewaapend worden*. In hoedaanigen Zin het Drusius, Merçerus, met Pagninus en andere hebben opgevat; welke de woorden des Konings, *Gy zuld over mijn Huys zijn*; betrekken tot de tijden van Vreêde; maar de volgende, *Op het Bevél van uwen Mond, zal*

Onderdaanen nooyt geoorloft den Mond der Koningen en Vorsten te Kussen.

Kussen en aan de Mond te Kussen geeft Onderdaanigheyd en Gehoorzaamheyd aan ymands Bevél te kennen.

Gen. 41: 40.

Andere beteekenissen aan 't grond-woord opgedraagen, dat hier Kussen vertaald word;

* Gelijk zoo eertijds het Koninkrijk van Engeland, Napels en Sicilien, als Leen-Goederen, by de Koningen, van den Paus ontfangen wierden, en zulx Jaarlijks op S. Pieters-Dag erkenden.

al mijn Volk Gewaapend worden; passenze op de tijden van Oorlog. En zommige brengen daar toe Psal. 105: 22. Alwaar gezeyd word, Dat Josef Magt had over alle de Vorsten van Egipten, *Om haar te Binden naar zijnen wille*, en haare Oudste *te Onderwijzen*. Dits haare meening: Maar onzes agtens niet zonder geweld daar toe uytgerekt. Beetér gevald ons d'Uytleg der Geleerdste onder de Joden en Kristenen, welke beyde deelen van Faraôs reeden, verstaan van de Bezorging des Koninklijken Huyzes, en des geheelen Volks. En heeft Salomon Jarchi zoo het schijnd, hier zeer-wel uyt zijn Oogen gezien, wanneer hy ons in de strax-gezeyde meeninge, met deeze Uytlegginge byspringd, zeggende; *Het is even zoo veel als of Farao tot Josef gezeyd had; Mijn Volk zal door uwe Hand, van alle Nooddruft Verzorgt worden.* En zoo hebben zommige Overzetters Vertaald, *Op u Bevél, zal al mijn Volk Spijze Ontfangen.* 't Geên hier waarlijk een welvoegzaame zin uytleeverd; Naadien de Bedieninge van Josef, voornaamelijk in de Bezorginge van Voorraad bestaan zou, en ook bestaan heeft, gelijk ons de draad der Historie zal gestand doen. Aldus is dan Josef tot zoodaanig-een Bezorger en Tugtmeester, over 't Egiptis Gemeene-Best aangesteld, Dat hem niets, als de Opperwaardigheyd van de Koninklijken Throon ontbreeken zou; welkers uytzondering hem Farao met deeze woorden voordraagd; *Alleen deezen Throon belangende, zal ik Grooter zijn dan gy.* Als die Voorzeeker wel wist, *Dat men geen Grooter Meede-Maat Verkiezen moet.* En 't was zeekerlijk wat groots van Farao, zoo veel van zijn Heerschappye, teffens weg-te geeven; Maar vry noch grooter, voor een Slaafs Gevangeling, Dat alles op eenen bot, te ontfangen, en zulk-een Gelukkig Lot, te midden van zijn Ongeluk weg-te sleepen. Te vooren hadden Twee Droomen Josef in den Haat van zijne Broeders, en tot een diepe Verneederinge ingedompeld; maar door d'Uytlegging van twee Droomen, is hy thans zoo verre in de Gunst des Konings en zijner Vorsten geraakt, Dat hy tot dusken Eer en Heerlijkheyd is Verhoogd geworden.

Fraaye verklaaringe van Jarchius die op de Graan-Verzorging van Josef past.

Josef tot de Opperste Waardigheyd des Konings naast den Throon Verheeven.

Maar gelijk het van Ouds de gewoonte was, aan die, welke tot eenige byzondere Waardigheyd en Eer-Ampten opgetrokken wierden, te-gelijk ook eenige Ken-Teekenen te geeven, die de Wettige Bezittinge van zulken Waardigheyd, en 't Gezag dat'er mè verzeld ging, opentlijk Staaven, en aan 't Gemeen konden Geloofbaar maaken; alzoo heeft ook d'Egiptise Koning omtrent de Verheffinge van Josef, al zulke Eere-blijken geenzinds willen agter-laaten: Naadien wy uyt Moses Verneemen, Dat hy hem wel met Zes verscheyde Koninklijke Eer-Giften Beschonken, en tot een Overste over den Lande Verklaard heeft. Want I. Schonk hy hem de Koninglijke *Zeegel-Ring* van zijne Hand. Daar toe deed hy hem ten II. met Fijne en Kostelijke Egiptise Linnen Kleederen bekleeden. Ten III. Smakte hy hem een Gouden Ketting om den Hals. Ten IV. Deed hy hem op des Konings Tweede Staatzi-Waagen Rijden. Ten V. Laat hy zijn Hoogwaardig Ampt door Uytroepers aan 't Volk Verkondigen. En ten VI. Beschenkt hy hem met een Nieuw-en Lofwaardigen Naam. Dit alles doed Farao aan Josef; Op dat hy hem door zoo veele Teekenen, te-bet Inhuldigde. Doch het geen hier bedenkelijk blijft, is dit, Dat onder al de praggtige Toestél, waar meede Josef op zijn Staatzi-Waagen Omgevoerd is, geen gewag van eenig *Hoofd-Cieraad* gemaakt word; en alzoo in twijffel laat, of hy Bloods-Hoofds (even als de Zeegen-praalende by de Romeynen, die alleen met de Lourier-Krans Geçierd waaren:) of met een Tulband, of Vorstelijke Muts en Hayrige Veederbos; Of eenige andere Bekranssingen van Gras en Kruyd, aan 't Hoofd zy gedekt geweest? Hoedaanige Kroon-verçieringen d'Onderdaanen, en uyt Nood-Verloste, te mets aan haare Behouders pleegen op-te draagen. Al 't geên ons niet heel donker scheen aan-te raaden, Josef in 't volgende Print-Tafereel zonder eenig Hoofd-dekzel te Vertoonen, op datwe elk de keur lieten, welk uyt deeze, hem best toe-te passen zy. Maar naadien het ook niet billijk scheen, Dat wy zoo veel Eer-bewijzingen slegts met een maagere Op-noeming

Staatverandering in Josef is zeer Hoogdraavende geweest.

Josef van Farao met 6 Koninklijke Eeren-Giften Beschonken.

Bedenking of Josef met Gedekt of Ongedekten Hoofde op 's Konings Waagen omgevoerd is.

lieten doorſluyppen, luſt ons al die Staatzi-Giften van Stuk tot Stuk te bezien; dewijl zy onzes-agtens, die Moeyte wel Waardig ſchijnen. Wat het overgeeven van des Konings Ring betreft, daar van Spreekt Moſes met deeze Woorden; *Ende Farao nam den Ring van zijne Hand Af, ende deede hem aan Joſefs Hand*, Gen. 41: 42. En wy zijn waarlijk in twijffel, of deeze Koning, onder alle zijn Eere-Giften wel yts grooters, dan de Schenking van zijnen Ring aan Joſef Beweezen heeft. Het is al van Ouds-af in gebruyk geweeſt, Dat de Ringen, inzonderheyd by de Groote Heeren, by den Adel, en Aanzienelijke Huys-Vaders, dienden, om verſcheydene Dingen daar meede te *Verzeegelen.* En daar zijn Oude Getuygeniſſen by Theofraſtus en andere te vinden, welke zeggen, Datmen voor de Vindinge der Zeegel-Ringen, gewoon was met een ſtukje Wormſteekig Hout te Zeegelen. Naaderhand zijn de *Signetten*, of *Merk-Ringen* op de Baan gekoomen; welke eerſtelijk Dienden om zoodaanige Dingen te Verzeegelen, die in de Huyzen moeſten Bewaard en Verzeekerd blijven, teegen het Bedrog, en heymelijke Beroovinge der Slaaven. Want door Bedrog konnen de Slôôten van de Deuren geôôpend worden, hoewel zy anders genoegzaam ſchijnen bewaard te zijn. Doch omtrent de Zeegels kan geen heymelijke Liſt gebruykt worden, zonder die te Schenden of te Breeken. Voornaamelijk pleegen eertijds de Spijs-Kaamers, Kelders, en Voorraads-Kaſſen, voor de haakige Handen der Dienſt-Knegten en Slaaven, bewaard te worden, gelijk Diogenes Laërtius elders Aanteekend. Inzonderheyd ook de Dingen die geene Slôôten lijden konden; als Fles-Voerders, Wijn-Fleſſen, Steene Bottels, en diergelijke. En gelijk deeze Verzeekeringe der Verzeegeling, tot de Heerſchappen behoorde, en van haar Gezag Af-hing; alzoo is daar naa allengskens in gebruyk gekoomen, Dat de Zeegel-Ringen tot een Teeken van Booven-gemeene Waardigheyd, by de Ooſterſe Volken gedraagen zijn. En wierd den Vinger-Ring by Ouds, voornaamelijk by de Romeynen, voor een Teeken van Opregtigheyd en Trouwe gehouden. Hier van daan heeft Cicero aan een zijner Gunſtelingen Vermaand; *Laat uwen Ring niet een Dienaar van eens anderens Wil, maar een Getuyge van de uwe zijn.* Als Hannibal de Kannen had Overwonnen, heeft hy Dry Mudden vol Ringen; van de Vingeren der Geſneuvelde Vyanden doen Verzaamelen, en naar Karthago gezonden; Op datze daar uyt zouden af-meeten, hoe grooten Neêrlaag de Romeynen geleeden hadden. Nogtans heeft men niet te denken; Dat dit al-te maal Goude Ringen zijn geweeſt; naadien het uyt Diodorus blijkt, Dat by de Romeynen niet toegelaaten was, Goude Ringen te draagen, ten waare hy een SENAAT of *Ridder* was. Dat evenwel de Krijgs-Officieren Goude Ringen gedraagen hebben, en de Soldaaten Yzere, blijkt uyt Appianus. Doch de Keyzer Severus gaf aan de Uyt-gediende Soldaaten Vryheyd, om ook Goude Ringen te draagen. En gelijk voorts het Regt van Ringen te draagen, by de Romeynen voor wat groots gehouden wierd, alzoo mogten de Vry-geboorne alleen Goude Ringen, en de Vry-gemaakte Silvere, en de Slaaven Yzere Ringen draagen. Maar gelijk-we niet Voorgenoomen hebben, hier de gantze Oorſprong, en 't algemeen Gebruyk der Ringen, naar-te Spooren; (Want dat hebben Joh. Kirchmannus, Georg. Longus, Henr. Kornmannus, Abr. Gorlæus, Fort. Liçetus, en andere met Opzet gedaan;) alzoo ſtaat ons voornaamelijk te Onderzoeken, van wat Zoort doch dien Ring geweeſt is, welke Farao aan Joſef geſchonken, en zelfs aan de Hand geſteeken heeft? Salomon Jarchi weet alleen dit tot Verklaaringe by-te brengen: *Dat het geeven van den Koninklijken Ring, een opentlijk Ken-teeken was, van dat den geenen dieze Ontfing, De Tweede plaats der Koninklijke Waardigheyd bekleede.* Dit is de waarheyd, alhoewel het ſlegts in 't algemeen geſprooken is, en ons nog over de eyge Zoort en Fatzoen van deezen Ring in den Dut laat. Daar is niet aan te twijffelen, of het draagen van des Konings eygen Ring, gaf aan Joſef d'Onder-Koninklijke Waardigheyd te kennen; doch dit was het niet alleen, maar het gaf hem ook te-gelijk de Magt, om met

Faraôs Zegel-Ring, is waarſchijnelijk de Hoogſte Eeregifte die Joſef ontfangen heeft.

't Verzegelen van Geheyme dingen van Ouder gebruyk en agtinge.

Ringen hoedaanig en welke by de Romeynen in gebruyk. Ziet Titus Livius aan 't Zesde Boek.

Wie van de Ringen met opzet geſchreeven hebben.

Wat Vermoogen Farao te-

gelijk met zijnen Ring aan Josef overgaf.

met volle Geloofbaarheyd en Aanzien, des Konings Brieven, en Beveelen te Verzeegelen; zijnde als des Konings KANCELLIER, of *Schrift-Heer*, en Groot *Zeegel-Bewaarder* des Rijks. Gelijk dat ook niet heel scheemeragtig in Faraôs Woorden opgeslooten leyd, als hy zeyd; *Gy zuld over mijn Huys zijn*, Gen. 41: 40. Derhalven moogen wy besluyten, Dat deezen Ring des Konings, een *Zeegel-Ring* geweest is, die met eenig kennelijk Merk-Beeld, aan het Hoofd-Deel ingegraaven was; waar in de Oude byzondere Verkiezingen hadden, en de Koningen daar toe voornaamelijk yts Ongemeens uyt-pikten; het zy dan, naar de Beeldnis van eenige Godheyd sweemende, of dat op haaren Naam paste; en haar alzoo, op Verbeurte van den Hals, voor alle Naabootzing eygen bleef. En alhoewel Plinius aan zijn XXXIII^ste Boek zeyd, *Dat Oosten en Egipten niet en Zeegeld, en thans alleen met Letters en Brieven zig vernoegen*, is zulks nogtans geenzinds teegens onze meeninge: Want schoon het aangaande Egipten waar is, ten Tijde als het Rijk onder de Ptolomeën was, isset nogtans zoodaanig niet in de Alder-Oudste Tijden geweest. Waar toe ons zelfs de H. Boeken niet verleegen laaten, om zulx uyt de Gebuurschap der Volken, waarschijnelijk te houden. Doch laat ons ook Josefs Koninklijk Kleed bezien, waar van Moses zeyd; Dat Farao hem *Fijne Linne Kleederen deed Aantrekken.* Daar andere Vertaalen, *Zijde Kleederen.* 't Geên onzesagtens, de Gemeene Latijnse Overzettinge, beeter tot de Zaak die'er diend Verstaan te worden, Vertaald heeft, alsse zet; *Hy kleede hem met een Overkleed van Lijnwaat uyt Egipten.* De Grieken zeggen *Een Rok uyt Byssus*, Dat is Linnen uyt zeeker zoort van fijn Egiptisch Vlas of Kattoen Geweeven, dat de Zijde zeer gelijk was; En 't heeft zommige toegescheenen, Dat men hier een zoort van kostelijke 't Zitzen verstaan mag, hoedaanige men zeyd, Dat thans in 't Koninkrijk van Golkonda, omtrent Massipatan, met de Pinceel zeer schoon geschilderd, maar egter heel zelden gemaakt worden, om dat'er zig weynige op verstaan. Terwijl d'andere die uyt Mogol en elders van daan koomen, meest Gedrukt, en van hooge en laage Prijs gemaakt worden: En de Persiaanse Heeren draagen hier van heel gemeen, Hemd-Rokken of *Kamizoolen*, die vaak van groote Prijs zijn. Maar gelijk de Oude Latijnze Vertaalinge, hier door het Woord *Overkleed*, niet On-eygentlijk, Een *Lang Kleed* te Verstaan gegeeven heeft, alzoo schijnd zulks de goede Bonfrerius aan 't Beuzelen geholpen te hebben, wanneer hy zeyd, Dat een Lange Rok, een zoodaanigen Kleed was, waar by de Grieken een Profeet gewoon waaren te kennen. Verder is het zeeker, Dat de meeste Uytleggers het Woord שש *Schez*, gewoon zijn door BYSSUS, of *Fijn Linnen* te Verklaaren. Doch wat *Byssus* eygentlijk is, en of het van de Zijde, of Worm-Gespin, met waarheyd moet onderscheyden worden, daar aan hebben voormaals de Geleerde zeer getwijffeld; alhoewel zommige nu-ter Tijd, meenen vaster in haar Schoenen te staan. Lipsius over het Tweede Jaar-Boek van Tacitus zeyd, Dat onder deeze Dry Dingen, te weeten *Zijde, Boom-Wolle*, en *Byssus*, of Egiptis Vlas, een groot Onderscheyd is. Want „*Bombyx*, of Zijde, *zeyd hy*, komd van Wormen. Maar *Sericum*, of Kattoen, is een Vrugt der Boomen in Indiën, gemeenlijk *Boom-Wol* genoemd. „Waar van Plinius en Ammianus Marcellinus zeggen, Datze aan de Bladeren wast. Doch *Byssus*, is een Zoort van zeer fijn Linnen, welk by d'Eliërs, een Stadt in Achajen, van zeeker Struyk-Gewas vergaaderd word; even bynaa, als onder ons het Linnen uyt het Vlas voortkomd. Van 's gelijk maakt ook Isidorus onderscheyd tussen een Kleed *Bombycinum*, en *Sericum*; als meede Zonaras in 't Leeven van Justinianus; en zoo doen ook Servius, Suidas en andere. Waarom Lipsius het Philostratus voor een misslag aangereekend heeft, wanneer hy *Byssus* met *Sericum* vermengd heeft; terwijl onder-en-tussen geen gebrek aan Woorde-Boeken is, die *Sericum* voor *Zijde* neemen, die den Hebreën lange is Onbekend geweest. Gelijk dan meede vastelijk uyt Plinius, Pausanias, en Pollux word geloofd, Dat Byssus een zeeker zoort van Fijn Linnen

Koningen hadden byzondere Zeegel-Merken die aan niemand mogten gemeen zijn.

Gen. 38: 18, 25. Jer. 22: 24. Matth. 27: 66. Hagg. 2: 24. Exod. 28: 11, 21. Exod. 39: 6, 14, 30. Psal. 74: 6. Jesa. 49: 16. Job 41: 6. Cant. 8: 6.

Josef met Fijn Egiptis Linnen bekleed.

Wat het voor een zoort van Egiptis Linnen zy geweest, dat SCHEZ genoemd word.

nen was, dat meest omtrent de genoemde Stadt in Achajen wies; en waar uyt zeer Fijn Gaaren Gesponnen, en Lijnwaat zoo Fijn als Ragh, in maniere van ons bekend * *Kameriks-Doek* geweeven wierd. Gelijk dan ook d'Achajers zoo naauwkeurig in al haar Boom-en Kruyd-gewassen waaren; Dat de Romeynen der zelver zindelijke Tuynplantinge ook niet op de Penningen vergeeten hebben, door een kennelijk teeken te gedenken. Alhoewel'er ook geen woordenzifters ontbreeken, die willen, Dat zoodaanigen zoort van Linnen by d'Indiaanen voortkomd. Dat *Byssus* uyt de Aarde aan zeekere Plante wast, Getuygd onder anderen ook Filo, in 't Leeven van Moses. Doch hoe het met den Oorsprong van *Bombyx* en *Sericum* geleegen is, daar aan twijffeld Brodèus in zijn Gemengde dingen; Dewijlze niet zelden, beyde voor *Zyde* genoomen worden. Gelijk'er meede uyt geene van de Oude Schrijvers eenige zeekerheyd te haalen staat. Want de *Seren* of Sineesen, hebben de gezeyde Woll, van de Boomen konnen vergaaderen, welke de Wormen daar opgebragt hadden, die van weegen haare Meenigte zonder Menschelijke Bezorginge en Onderhoudinge, daar op in 't Leeven gelaaten waaren; van welkers Blaaderen zy de Woll afkamden. Hoedaanigen Woll zy-luyden, om datze dezelve van de Boomen afhaalden, quaalijk voor een Vrugt der Boomen gehouden hebben; in welk gevoelen d'Oude Romeynen en al d'Europeërs lange geweest zijn. Maar het zoude voorzeeker vreemd zijn, Dat zoodaanige Boomen, nu noch heeden in Indiën, en omtrent de Achaise Stadt Elis, niet'en zouden gevonden worden. Dat nu de Zyde-Wormen, de *Serum* op de Blaaden der Boomen leggen, zulx Getuygd Servius over Virgilius tweede Land-Gedigt, met deeze woorden; *By de* * *Seren, zijn Zyde-Wormen op de Boomen, welke even als de Spinnekoppen, zeer dunne Draaden om de Blaaden Haspelen; van welke de Zyde voortkomt.* Ook heeft de Digter Psidias van de *Zyde-Wormen* gewag gemaakt. *Zer*, zeyd Suidas, *Is een Worm die Zyde Spind.* Het zelve bevestigd ook Salmasius uyt Solinus, en Martianus Kapella, in zijn Pliniaanse Oeffeningen. Doch ons staat voornaamelijk te onderzoeken, Of *Byssus*, waar van in de Historie van Josef, en op verscheyde andere plaatzen der H. Schrift gerept word, het zelve is met dat, het welke omtrent Elis in Grieken-Land verzaameld wierd; en waar van Plinius zeyd, Datmen dezelve teegens Goud op-woeg. Hoe het hier ook meede mag zijn, is dit nogtans wel zeeker, dat *Byssus* waar van de H. Schrift gewag maakt, naarvolgens de Getuygenis van Oude en Nieuwe Joodse en Kristen-Schrijvers, een zoort van zeer Fijn, Wit en kostelijk Lijnwaat is geweest. Hier van daan word Exod. 39: 28. gezeyd; Datter voor Aaron en zijne Zonen, Linnen Onderbroekken gemaakt zijn, uyt zeer Fijn Linnen *Byssus* genoemd. Ook word Apocal. 19: 14. van dusdaanigen Byssijns Wit en Zuyver Kleed gewag gemaakt. Nogtans schijnd het geenzinds waar te zijn, Dat het *Byssus* waar van de H. Schriftuure spreekt, gelijk is met die waar van de Weereldlijke Schrijvers gewag maaken, en zoo zy melden, in Griekenland omtrent de Stadt Elis gevonden word; maar komd veel-meer met het Egiptize Byssus over-een, gelijk Arias Montanus in zijn Verhandelinge van den Tabernakel, met veel waarschijnelijkheyd Oordeeld. Aanmerkelijk is hier toe de Getuygenisse Ezech. 27: 7. *Fijn Linnen met Borduurzel uyt Egipten, was uw Uytbreydzel.* &c. En wat behoeftmen meer overhoop te haalen, daar ons in de Historie van Josefs Koninklijke Inhuldinge, genoegzaame Getuygenis ter-hand is, Dat *Byssus* in Egipten verzaameld word. Waarom onze Kant-Teekenaars op die plaatze, de *Fijne Linne Kleederen*, van Egiptisch Linnen verstaan, dat aldaar zeer kostelijk gevonden wierd. Pollux getuygd, Dat het *Byssus*, beyde in Indiën en in Egipten wast. Doch wat de Hebreën aangaat, dezelve hebben dit *Byssus* veel gereeder uyt Egipten, als uyt het Griex Achajen konnen bekoomen. Maar hoedaanig 't Egiptische *Byssus* geweest is, dienden we te weeten. Hieronymus de Prada over Ezechiel XVI. en zijn groote Meede-Makker Villalpandus, over 't XXVIIIste Hoofdstuk van de zelve Pro-

* Of Krip.

* Dat zijn Sineesen of die daar naast aanlaagen, nu Tarters genoemd.

Gen. 41: 42.

Byssus of Fijn Egiptis Lijnwaat is van de Zyde Stoffen onderscheyden.

De Heylige Schrift maakt doorgaans van Fijn Linnen gewag, dat in Egipten gemaakt en Byssus genoemd wierd.

Gen. 41: 42.

Wat Eygentlijk het Byssus der

Egiptenaaren zy geweest.

Profeet, zijn van meeninge, Dat het een zoort van Linnen geweest is, dat by ons van Boom-Wolle Geweeven, gemeenlijk *Kattoen* genoemd word. Want zulx is onder d'Egiptenaars het Beste en alder-prijs-waardigste geweest: gelijk zelfs ook Plinius zoo aangeteekend heeft. De Taal-zifters Onderzoeken hier, of ook in de H. Schrift door שש *Schez*, even dat zelve verstaan word, welke anders met het Woord בוין *Bus* te kennen gegeeven word? Maar het is zeeker dat de *Targum* van Onkelos in deeze plaatze van Josef, voor בגדי שש gesteld heeft, *De Kleedinge Buz.* Het geene de Overzetters Vertaald hebben; *Uyt Byssijns Linnen* gemaakt. En zoo heeft ook de Syrise Text. Doch andere, en ook Heydeggerus, schijnen beeter gezind, wanneerze willen, Dat het behoord Onderscheyden te worden; en neemen tot haar grondvest, Dat alhoewel de Stoffe van de Priesterlijke Kleeding, met de algemeene Naam van *Linnen*, door שש *Schez*, pleeg beteekend te worden; (gelijkze ook Hieronymus nu eens *Linnen*, dan *Byssus* noemd;) Blijkt nogtans, Dat wanneer daar van de Kleeding der Leviten gehandeld word, niet het Woord שש SCHEZ, maar veel meer בוין *Bus* gebruykt word. Maar nu is 't bekend, Dat de Kleedinge der Priesteren, en der Leviten, uyt Stoffe gemaakt was, die ten minsten in Fijnheyd en Kostelijkheyd verschillig waaren. En dat dit van ons met groote waarschijnlijkheyd word bygebragt, word ons te-bet verzeekerd, uyt het Verhaal van Josefus, daar hy aan het Achtste Hoofdstuk van zijn XX[ste] Boek der Joodse Geschiedenissen dit Verhaal doet: Onder-en-tussen hebben de Leviten welkers Ampt was de Lof-Zangen in den Tempel te Zingen, den Koning Agrippa door veele Smeekingen Bewoogen om den Raad te Vergaaderen, op „dat hen het Gebruyk van het *Linnen Kleed*, dat alleen den Priesters toequam „te draagen, onder zijn Gunst-bewiis mogt toegestaan worden; den Koning „kragtelijk Inboezemende, Dat deeze Nieuwe Invoering tot een Opmerke-„lijke Gedagtenis zijner Heerschappye gedyen zou. Dit gaavenze voor; en „hun Verzoek is waarlijk niet ydel afgeloopen; Want Agrippa heeft haar „met Goedvinden van den Raad, d'Af-legging van haar eerste Gewaad toege-„staan; en Vry gelaaten het *Linnen Kleed* der Priesteren aan te doen. Alle wel-„ke dingen geschied zijn teegens d'Instellinge van de Wet, die nooyt zonder „groote Misdaad pleeg gekreukt te worden. Dus verre Josefus. Uyt wiens Verhaal genoegzaam te zien is, dat het Byssijns Linnen der Priesteren, en dat der Leviten, niet een-en 't zelve geweest is: Gelijk dan ook שש *Schez* met בוין *Bus*, niet een-en het zelve was: alhoewel het waar kan zijn, Dat ook het *Byssus* der Leviten zeer Fijn Linnen geweest is; maar nogtans niet zoo eel van Maakzel, nog van zoo hoogen Prijs, als dat van de Priesters. Men Leerd ons ook, Dat בוין *Bus* by de Arabiers, een aangenoomen Woord is, welkers Wortel zoo veel Beteekend als, *'t Heeft een opregte Verwe geweest.* 't Geen niet anders dan desselfs eyge Witte Verwe schijnd te kennen te geeven. Waar toe wy hier niet zonder Opmerkinge dienen over-te slaan, Dat de *Byssijnse* Kleederen dikmaal Purper-Verwig waaren. Waarom niet zelden in de H. Schrift, * *Byssus en Purper*, voor *Byssus* van een Purperagtige Verwe gesteld word. En het is van geen andere Oorsprong voort-gestooven, Dat *Byssus* by de Weereldlijke Schrijvers, dikmaal voor *Purper* genoomen is, gelijk men by den Letter-Meester Hesychius kan ontwaar worden. Te weeten naa dat haar Natuurlijke Witheyd in 't Purper Ingedoopt, en Geverft was. Waar van Breeder in den Tabernakel-Bouw, en Priesterlijke Kleederen. En zoo misschien het Byssijnse Kleed van Josef mag Wit geweest zijn, is't niet-te min een Koninklijk Kleed geweest, naadien de *Eedele* van Ouds eygentlijk WITTEN pleegen Genoemd te worden, weegens de *Witte Kleederen* dieze droegen; gelijk te zien is aan Mordechai, Esth. 8:15. Daar zijn Kleed, *Een Wit Koninklijk Kleed* Genoemd word. En zoo moet men de Naam van *Eedele*, doorgaans *Witten* Verstaan, waar van gewag gemaakt word, 1. Kon. 21: 8, 11. Neh. 2: 16. en 4: 19. en 5: 7. en 6: 17. en 7: 5. en 13: 17. &c. Zoo wy hier toe ook de Land-en Kruyd-

Be-

Kanttekeningen:

En met hoedaanigen onderscheyd nogtans ook Schez genoemd.

En zulx uyt Josefus naader bevestigd.

* Of Fijn Linnen.

het Byssus is ook door Konst Purper-Verwig geweest.

Beſchrijvers Raad-pleegen, zy zullen ons miſſchien hier van nog yts zeggen, Dat aan d'Oude Getuygeniſſen van het Byſſus of KattoeneLinnen, eenig Ligt zal geeven. Dezelve weeten ons verſcheyde Boomen en Heeſters op-te noemen, die *Kattoen* en *Wolle* Voort-brengen, en die naa de verſcheyde Land-Aard, in Deugd, en Naam verſchillig zijn. Het Gewas dat *Kattoen* of *Boom-Wolle* voort-brengd, en bequaam is om Kuſſens te Vullen, en ook Laakenen van te Weeven, is by Dodonëus ſlegts een kleyn Heeſter-Gewas van Anderhalve Voet hoog. Hy doet'er by, Dat het alleen uyt een Oude Misſlag, en de Dwaalinge van Theofraſtus voort-gekoomen is, Dat men het zelve *Boom-Wolle* noemd. En dat dit Kattoen-Kruyd, den Egiptenaaren niet en is onbekend geweeſt, zal miſſchien Plinius goed maaken: *Het Hoogſte Deel van Egipten*, zeyd hy, *Dat aan de zijde van Arabien leyd, brengd een Heeſter voort, die van zommige* Goſſipium, *maar op't meeſt* Xylon *genoemd word; waar van daan ook de Laaken-Webben die'er van Geweeven worden,* Xylina *Geheeten worden. Deeze Heeſter is heel kleyn, en draagd een Vrugt die de Gebaarde Noote niet ongelijk is; uyt welkers binnenſte een Zijdagtige Wolle-Dons genoomen en Geſponnen word: en daar is ter Weereld niets Zagter nog Witter dan de Wolagtigheyd van deeze Vrugt: en de Prieſters in Egipten draagen ook geen Kleederen liever, als die hier van Geweeven zijn.* Op gelijke Wijze ſpreekt Bellonius van 't Egiptis Kattoen, Dat by hem Kattoen van Kayro, en op 't Egiptis Gotne Msegiar, Dat is *Boom-Kattoen*, geheeten word. 't Selve waſt aan een hooge Boom-Heeſter, die veel Jaaren Stand houd; daar ander Kattoen-Kruyd Jaarlijx moet Gezaayd worden als by ons het Vlas. En gelijk dit ook in Arabien voortkomd, twijffelen eenige, of dit niet dezelve Boom is, van welke Philoſtratus het *Byſſus* of Zijde der Ouden, zeyd voort-te koomen; hoedaanig by ons miſſchien de *Zijde Watten* te agten zijn. Men zeyd meede, Dat het Boom-Kattoen der Egiptenaaren, Fijnder en Zagter is, als 't geene aan de laage Heeſters waſt; waarom zy ook geen andere Wieken nog Plukzels omtrent de Wonden gebruyken. Het Kattoen-Kruyd waſt in Aſien, Afriken, en op 't Eyland Tylos in de Arabiſe Zee, en ook op die, die in de Middelandſe Zee geleegen zijn, als Malta, Kandia en de Zuyder Land-Geweſten die Warm zijn. 't Zelve word mede thans in Italien, naamelijk in Kalabriën, en Apulien, Sicilien, en by Roomen ontrent Civita Vechia en Viterbo veel Gezaayd. Dit Wolle-Kruyd word by de Grieken *Bambax* en *Pampax*, en by de Italiaanen *Bambagia* genoemd; waar van niet alleen 't Weefzel dat'er af komd *Bambazijn*, of *Bombazijn* geheeten word; Maar het ſchijnd ook dat hier van de Zijde-Wormen by de Grieken en Latijnen, *Bombyx* genoemd zijn, weegens de êêlheyd van haar Spinzel aan de Kattoene Stoffe, uyt welke het *Byſſus* of Egiptiſch Linnen Geweeven word. En gelijk eertijds de Mannen Borſt-Lijven met dusdaanigen Kattoen-ſtof pleegen door-Voerd te worden, ſchijnd zulx al meede de Naam van *Wambays* op de Baan gebragt te hebben. Ook maaken de Vrouwen in Griekenland, en op 't Eyland Cyprus, veel hun Werk van dit Kattoen te Hekelen, en van 't Zaad te Zuyveren dat daar tuſſchen vermengd zit. In Arabien word van het Boom-Kattoen een zoort van heel Fijn Linnen Geweeven, *Seſſa* geheeten: 't geên eenige voor het *Byſſus* der Ouden opneemen; en daar ſchijnd in die Benaaminge groote gelijkheyd met der Hebreën שש Schez te zijn; ten zy moogelijk, Dat wy hier liever der Hebreën Bus, aan 't *Byſſus* gelijk ſtellen. Zoo men de Land-Beſchrijvers gelooven zal, zijn'er in Ooſt-Indiën verſcheyde zoorten van Wolle-Boomen. Kluſius maakt van zeeker Vreemd ſlag gewag, Dat op 't Eyland Jaava omtrent de Stadt Bantam gevonden word, en zoo hoog waſt als de Wilgen; waar aan Groote Lange Vrugten voort-koomen, die vol Dons of Wit en Zagte Woll zitten, doch te kort van Stapel om'er Gaaren van te Spinnen, maar zeer wel diend om Kuſſens te vullen, dewijl het veel Zagter als Kattoen of Pluymen is. Doch hier teegen heeft Franc. Rodiguës gezeyd, Dat zy'er immers Naay-gaaren van Spinnen.

Berigt uyt de Kruyd-Beſchrijvers aangaande de Kattoen-Boomen.

Bombazijn en Wambays, waar van zoo genaamd.

Zijde die niet van Wormen voortkomd.

Die van de Indiaanse Gewassen geschreeven hebben, maaken ook van *Bengaalse Zijde* gewag, die niet van Wormen Gesponnen, maar een Wolagtige Dons is, die ongetwijffeld voor het Byssus der Ouden te agten is: En volgens d'Hr. Pyrard, niet van een Boom, maar van een Kruyd genoomen, in die Gewesten even als de Zijde Gesponnen word: Zijnde zelfs schoonder als de Worm-Zijde: Zoo dat'er de Eygen-Landers verscheyde Stoffen van Weeven, die allerley Verwen aanneemen. Ook word'er veel van de Zijdagtige Aardt gezeyd, welk het Kattoen-Kruyd van Kanaada eygen is, doch wy moogen dit niet verder agtervolgen, om dat wy voor hebben 't restant daar van, in het *Hef-Offer* tot den Tabernakel-Bouw af-te doen.

Josef met een Goude Ketting beschonken.

Josef dan aldus met des Koninks eygen Zeegel-Ring Beschonken, en met een Egiptis Kleed rijkelijk uytgedost, wierd hem daar toe van Farao, ook noch tot een Derde blijk zijner Hoogdraavende Verheffinge, *Een Gouden Ketting om den Hals geleyd*, Gen. 41: 42. Hoedaanig de Hals-Kettingen van Ouds gemaakt, en een Ken-Teeken van Eere en Eerbewijs geweest zijn, daar van hebben wy, aangaande het Eerste, Breed-genoeg in de Joodse Oudheeden gehandeld, 't geen men hier mag te-raade neemen. En belangende het Tweede, zulx word ons door het Aal-Oud gemeene Zeg-Woord, TORQUATI EQUITES, Dat zijn *Ridders van den Gouden Hals-Band*, genoegzaam bekend gezet. En zulke waaren Eedelen, of ook wel andere, die om byzondere Verdiensten in den Oorlog, of het behouden des Gemeenen Bestes, van de Keyzers, met dusdaanige Hals-Banden beschonken wierden, die uyt louter-getrokken Goud-Draaden t'zaam-Gewrongen, Dat is, Digt-in-een *Gedraayd* waaren; waar van zy TORQUES genoemd wierden; van welke benaaminge TORKEEL, by d'Oude Neerlanders, een *Hals-Band*, *Hals-Ring*, of *Hals-Ketting* beteekend; gelijk L. Meyer in zijn Woorden-Boek Aanteekend, en Vanden Ende, in zijn Fransse Woorden-Schat, voor *Quaad Waasbergens-Duyts* uytvent. En naadien de Oudheyd deezer Eer-Giften, genoegzaam uyt de Historie van Josef openbaar is, scheyden wy daar te ligter af, en zien Josef in zijn volle Toerustinge den Koninglijken Waagen-Zeetel Opstijgen, om met dezelve, als op den Tweeden Staatzi-Waagen des Rijks, voor de Oogen der Hoovelingen, Onderdaanen en naaste Eedelen, als zoodaanig-eenen te doen Omvoeren: Gelijk Moses in deeze beknopte Woorden aanteekend; *Hy deede hem Rijden op den Tweeden Waagen dien hy hadde*, Gen. 41: 43. Naamelijk den Tweeden Waagen naast den Eersten die des Konings was; tot een Blijk, van dat nu Josef, naast den Konink, en booven alle Hoovelingen en Eedelen des Lands Verheeven was. Want dat de Koningen tot meerder Eer en Aansien, *Twee Waagens* in gebruyk hadden, is te zien 2 Kron. 35: 24. En door Josef hier op te zetten, Eerde hem den Konink. Gelijk meede den Jode Mordechai in het Boek Esther, niet alleen *De Tweede van den Koning Ahasueros* genoemd word, Kap. 10: 3. Maar men deed hem ook op des Konings Paard Rijden, Esth. 6: 8. 't Geene dan Farao alzinds in 't openbaar willende bekend maaken, noodig deed agten, Dat Josef, als de Tweede in de Koninglijke Praal, op een veel Staatelijker wijze, als eenige zijner Hoovelingen en Heeren der Egiptise Gebiedschappen, met den Waagen van 't Hof Omrijden, en al de rest des gemeenen Volks, hem alzoo Hulde bieden zou. Invoegen datmen 't Eer-Bewijs van den Waagen, even voor het zelve Teeken van Uytsteekende Waardigheyd te houden heeft, als eertijds by andere het Rijden op 't Koninklijke Paard geagt was, gelijk by de neerstige Aanteekenaar Barthius, en in d'aangehaalde plaats van 't Boek Esther te zien is. En wat Eer het naaderhand by de Romeynen was, de Hooge Amptenaaren op den Waagen-Zeetel naar 't Raadhuys te voeren, moetmen de Oudheyd-doorsnuffelaars van die Moogentheyd Vraagen. Uyt welke Eerbewijzelijken Toerustinge dan, met een half Oog ligt te verneemen staat, hoedaanigeen hoog-draavende Veranderinge de Perzoon en Staats-geleegentheyd van Josef overgekoomen is. Eerst was hy met een Slaafze Boeye gebonden;

Joodse Oudheeden op de 290ste Blad-Zijde.

Goude Kettingen hoe by de Oude van Maakzel.

Josef op des Konings Tweede Staatzi-Waagen Om-gevoerd.

En hoedaanigen Eerbewijs dit aan Josef verstrekte.

Josefs Staat-verandering Opmerkelijk gehouden.

bonden; nu word hem den Koninklijken Zeegel-Ring aan de Hand gesteeken. Hy lag aan Een Yzere Ketting geklonken; nu word hem een Gouden Hals-Band over het Hoofd geworpen, die hem van agteren tot over de Borst, wijd en breed over de Schouderen braaveerd. Hy was met zoo Slordige Kleederen bekleed, dat hy ze moest af leggen, om voor den Konink te verschijnen; nu word hem een Koninklijken Staatzi-Rok van kostelijk Egiptis Linnen aangeschooten. Eyndelijk, hy was Gering-geagt, en moest zelfs in de grootste Vryheyd zijner Gevangenschap, als een vervuylden Rasphuys-Boef te-Voet loopen; doch nu word hy met de Koninklijke Waagen-Zeetel, als de Tweede des Rijks, door al de Straaten, en voor de Oogen van Groot en Kleen Om-gevoerd. En niet alleen dit, maar de Koninklijke Lijfwagten, Oppassers, en Hellebardiers met haare Bardaxen, loopen voor den Waagen: Juychende en Roepende met een aanhoudende Stemme, * ABRECH; 't geen onze Overzetters Vertaald hebben, *Knield.* Maar naadien het by de Taal-Geleerde onzeeker is, wat'er eygentlijk door het Woord ABRECH moet Verstaan worden; schijnd men in de Vertaalinge *Knield*, niet te konnen berusten. Sommige houden 't voor een Hebreeuws Woord, dat niet al-te zeeker bekend is. Andere dat het uyt de Hebreeuwse en Syrise Taal is t'zaam-gezet. Waar teegen het weederom andere, voor Louter Egiptis houden. Die het voor zuyver Hebreeuws erkennen, verklaaren het Tweezins: Want eenige meenen, Dat het zaamen gezet is, uyt אב AB *Vader*, en רך RECH *Teeder* of *Jong*. Invoegen het Woord ABRECH de Beteekenis zou hebben van *Teedere*, of *Jonge Vader*. En zulx niet zonder Zin-speelinge op zijn Perzoon, en Voortreffelijke Gaaven, die in den Hoogsten Trap, welvoegzaam met zijn Aanzienelijk Ampt Gepaard scheenen. Hem noemende *Vader*, als een *Bedaagd Man*, ten aanzien van zijn Wijsheyd, en Doorzigtige Raadslaagen; Doch een *Jongeling*, volgens de stand van zijn Ouderdom, welke de H. Historie, met Dertig Jaaren bepaald. Gen. 41: 46. In hoedaanigen Zin het ook onze Kant-Teekenaars geeren schijnen te Verklaaren. De gemeene Latijnse Vertaalinge, heeft ABRECH nogtans ook voor *Knielen* opgenoomen, en Leest de gantze zaamenhang der Reeden aldus; *Ende* (Farao) *deede Uytroepen, Datze alle haare* Kniën *voor hem buygen, en weeten zouden, Dat hy tot een Overste gemaakt was over gants Egipten-Land.* Doch hier teegen leyd de Verklaaringe van Hieronymus aangekant, als hy in zijn Joodse Geschillen over Genesis zeyd; *Het schijnd my toe, Dat hier niet zoo-zeer een zoort van* Aanbiddinge, *of* Knielen *tot bewijs van Onderdaanige Begroetinge aan Josef gepleegt word, als wel een Toe-roepen van een* Nieuwen Naam, *die, volgens de Verklaaringe der Hebreën, zoo veel beteekend, als* Teedere *of* Jonge *Vader. Want* AB *word een* Vader *genoemd;* RECH, *Lekker, of* Teeder. *Zoo dat de H. Schrift hier door te kennen geeft, Dat Josef in Ervaarendheyd en Wijsheyd, de Vader van alle de Wijzen in Egipten; maar in zijn Ouderdom aangemerkt, een Teederen Jongeling was.* Met welke Uytleg inzonderheyd Rabbi Jonathan, en de *Targum* van Jerusalem, zeer wel over-een koomen. Want om dat de Jongelingen gemeenelijk niet regt Wijs, nog Voorzigtig konnen zijn, (naadien haar, als Aristoteles Leerd, de Ervaarendheyd Ontbreekt, die niet als door de Tijd verkreegen word;) daarom heeft het Uytschaateren van deezen Naam, d'Aanbiddelijke Waardigheyd van Josefs Perzoon en Goddelijke Gaaven, op 't hoogste konnen Staaven: Let eens op Faraôs eygen Betuyginge, Gen. 41: 38. Daar zijn weederom andere Joden, die dit Woord af-brengen van ברך, *Hy heeft de Kniën geboogen*; En zeggen, Dat in plaats van de Beveelende Manier *Hiphil* אברך, moet gesteld worden הברך; hoedaanig Kimchius met Aben-Ezra, en zommige andere gezind zijn. En wy hebben zoo terstond uyt de gemeene Latijnse Text gezien, Datze daar meede over-een Stemd. Gelijk ook zommige hier willen, Dat men naar de Egiptise Uytspraak, moet *Habrech* Leezen. Daar ontbreekender ook geen die willen, Dat dit van het Gemeene Volk Uytgeroepen is; en dat

Josef door Toejuyching Ingehuldigd.

* אברך

Bedenking over 't Egiptis Woord der Uytroeping, dat gemeenelijk Knield Vertaald word.

Bedenking van Hieronymus hier over.

Josef tot een Vader des Koninkrijx, of des Konings Uytgeroepen.

ABRECH zoo veel Beteekend, als of ze zeyden; *Ik zal de Kniën buygen.* Die nu verder meenen, Dat dit Quel-Woord uyt Hebreeuws en Syris is te zaamen gezet, naamelijk uyt אב *Vader*, en רך *Rech* of *Rek*, dat by de Syriers, even als by de Latijnen REX, een *Konink* beteekend; zoo zal, zeggenze, אברך, zoo veel te zeggen zijn, als *De Vader des Konings*. En moogelijk by Zin-verschikkinge, *Vader des Koninkrijks*; Dat is, gelijk men by de Romeynen zeyde, *Vader des Vaderlands*. (Een Eernaam die Quintus Katulus, De Vorst des Roomsen Raads, alder-eerst aan Cicero, in de volle Vergaaderinge opgedraagen heeft, weegens d'Ontdekkinge der Zaamen-sweering van Katilina; waar in hy van de Strenge Zeede-Tugter Kato en andere gevolgd wierd.) Gelijk dan ook eenige de Kaldeësze Vertaalinge, in maniere van Toejuyching Leezen; *Deeze is de Vader des Konings.* En dat de gezeyde Beteekenis van *Konink*, by de Syriers van Standbaar Gezag is, schijnd Jarchius naauwkeuriger als alle andere in-agt genoomen te hebben. En zeeker als m'er wel op Let, zy schijnen niet heel mis-te tasten welke meenen, Dat hier meede zeer wel over-een stemd; wanneer Josef, Gen. 45: 8. tot zijne Broeders zeyd; *Dat Godt hem tot* Faraôs Vader *gesteld had.* Of gelijk Onkelos Leest; *Tot een Vader des Koninks*; Dat is, Die den Konink en zijn Huys, (gelijk het Fagius en onze Kant-Teekenaars Uytleggen;) als een Getrouwe Vader, met zijne Raadslaagen Bezorgde. En Jonathan, en de Jerusalemse *Targum*, zijn niet te Vies geweest deeze Verklaaringe zoo even van ons aangehaald, by de haare te voegen. Die nu ABRECH voor een Louter Egiptis Woord houden, vinden'er onder haare Bende, welke meenen, Dat het *De Gezeegende* Beteekend. Andere, Dat men 't niet en weet; om dat het Oud Egiptis meest Onbekend is. En het zoude wel konnen zijn, Dat de LXX. Overzetters dit ook geróóken hebben, en daar door bewoogen zijn, om 't zelve Woord onaangeroerd voor-by te gaan. Nogtans Stemmen de meeste hier in 't zaamen, Dat het een Woord van *Toejuychinge* te kennen geeft. Gelijk zoo by de Joden de *Zeegen* of *Heyl-wensch* HOSANNA was, Matth. 21: 9, 15. en onder het Toeroepen, zoo veel als *Behoud nu*, te kennen gaf. Of misschien als der Romeynen vroolijk Geschaater *Iö, Iö Triomf*; met welk zy de Zeegen-praalders onder allerley dertel Hand-geklap Toe-riepen. Waar van de Gedagtenis op eenen Onbekenden Penning te zien is, die wy in ons Print-Tafereel vertoonen; behalven nog dien Penning, welke Seguin van Tiberius Klaudius, met het Opschrift Iö SATURNALIA Iö, te-Berde brengd. En zoo men aan deeze Getuygenissen twijffeld, zal ons niet alleen de Digter Horatius, maar ook Ovidius uyt den Dut helpen: Want aldus heeft'er den Eersten van gezeyd;

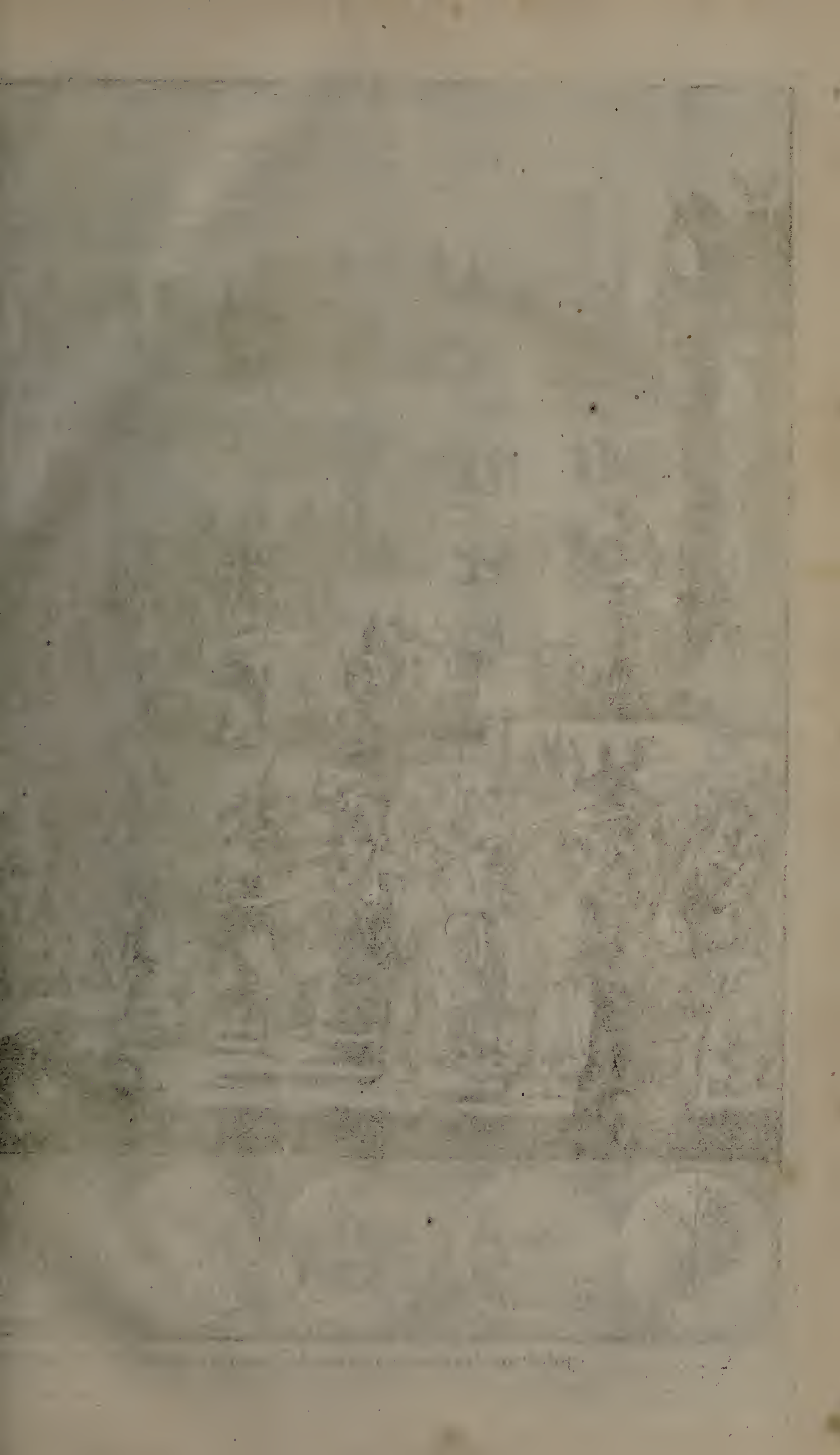
Marc. 11: 9, 10. Joan 12: 13. Het Egiptis Woord Abrech als een Woord van Zeegenwensch over Josefs Verhooging Uytgeroepen.

Daar zullen wy op zulken Zeegepraal
Iö Triomf, *niet Eens maar Meenigmaal*
Iö Triomf, *met Juychende Verhaal,*
Steeds op doen klinken, &c.

En den Tweeden zoo Breedvoerig, als of hy voor-had, de gantze Rey binnen d'Omtrek van deeze Veerzen te besluyten;

Gy Cesar onder dies op Uwen Zeege-Waagen
In 't Purper, voor het Volk van wien met Vroolykheyd
't Zy waar gy Voorgaat in de Handen word geslaagen,
En allezinds de Straat met Bloemen Overspreyd;
Gy draagd den Louwren-Hoed, terwyl Uw' Krygs-Luy Schaateren,
Iö Triomfe Iö, *met Juychende Geluyd,*
Dat van de Schelle Galm, en 't Hand-Geklap, en 't klaateren;
De Paarden Stille staan, en Swoegen Dampen uyt;
Daar gy naar 't Kapitool en Tempelen komd streeven,

Die

Josef op des Konings tweede Staatzye-Waagen Omgevoerd

n Verzorger des algemeenen Voorraads uytgeroepen. *Gen.41:42,43.*

Die uwe Zeegewensch Begunstigden van pas,
Om aan God Jupiter *in zijnen Schoot te-geeven,*
Het Louren-Hulzel dat hem Toegeheyligd was.

En gelijkwe hier niet te kaarig wilden zijn, de Koninklijke Verheffinge van Josef, in een Print-Tafereel af-te Schilderen; alzoo magmen in desselfs Beschouwinge, niet alleen de Geheugenis van dusdaanigen Vreugtbedrijf en Toejuyginge, op d'aangehaalde Penningen, ontwaar worden; Maar voor-al ook niet donker afgeschaaduwd zien, Dat het waarschijnelijk met de Staatzie van Josefs Verheffinge, niet anders geweest is, als of Farao over de Wijsheyd van deezen Godverligte Jongeling, en het Heyl dat het Rijk door zijn Bestuur te wagten stond; heeft willen Zeegenpraalen, en alzoo zijn eygene Glorie, door des Mans Loffelijke Ampt-aanvaardinge, opentlijk in den Perzoon van Josef doen uytmeeten. Naadien wy daar-in by-naa al dezelve teekenen van Eer-genietinge aan hem ontwaar worden, die naderhand in de Roomse Zeegenpraalen pleegen gezien te worden. Als wanneer niet alleen de Overwinnaars weegens een verkreegen Zeegen, maar ook de Schouten in de Renbaanen, en de Burgemeesters over haar Ampt-aanvaardinge, op een Cierlijke Staatzi-Waagen wierden omgevoerd; het zy dan dat zy in een Ronden of in een Vierkantigen Waagen-Bak stonden, of te mets ook op den Waagen-Zeetel zaaten; die meest met Vier Paarden in gelijk-Gespan over de Straaten Draafden. Gelijk ons de bygevoegde Penningen konnen goed maaken. En overmids alzulke Zeegepraalers te dees-tijd, wel swaar Getalt, jaa Overlaaden waaren van Kostelijke Kleederen, (en wel inzonderheyd met het Zeegepraal-Kleed, dat met Goud en Palm-Blaaden doorstikt was, en daar van VESTIS PALMATA, dat is, *Palm-Kleed*, en TOGA PICTA, of *Geschilderde Tabberd* genoemd wierd;) heeft de Digter Juvenalis, die uytbundigheyd niet zoo-zeer inde Keyzeren en Overwinnende Veldheeren, als wel voornaamelijk in de Schouten en Burgemeesteren Bespot; die op zulken tijd, niet zelden ook met den Purperen Lijf-Rok Pronkten, welken van Ouds het Teeken was der Koninklijke Waardigheyd; en den Zeegenpraalenden op dien dag gegeeven wierd; om dat zulk-eenen op dien dag het Gebied had: Zoo dat gemelde Schimp-Digter daar van gezeyd heeft;

Beziet het Print Tafereel van Josefs Zegepraal en de Penningen onder 't zelve te pas gebragt.

De Staatzie over Josefs Verheffinge, door de Roomse Zegepraalen verklaard.

De Roomse Pragt der Zegepraalers van Juvenalis Beschimpt.

Maar had hy toen gezien op d'hooge Waagen staan
Den Schout, *en dus Verhoogt in 't Stof der Renbaan gaan,*
In Jupiters Gewaad; *die Tabberd van Schaarlaaken,*
Gelijk een heel Tapijt, dat zijne Schouderen kraaken;
En d'aldersterkste Nek moet Nikken voor 't Gewigt
Van zulk-een grooten Kroon als op zijn Schedel ligt,
Waar met hy heel Besweet aamhijgend aan komd Pronken:
En op dat moogelijk, van al de Weelde Dronken,
De Burgemeester niet al t' Ydel zig behaag,
Is 't nooodig dat een Slaaf ook d'eygen Waagen draag;
Voeg hier de Voogel by die op den Elpen Scepter
Gezet, haar Vleugelen in 't breede spand, en rept'er;
Voeg hier, aan d'eene kant, die Toeters schel van klank,
Aan d'and're, zulk-een sleep, geheele Straaten lank,
Van Pligt-bewijzers en veel Eedele van Roomen,
Die in het Wit Gekleed de Hand slaan aan de Toomen,
Als regts als Vrienden van zoo hoog-Beroemden Held,
Maar waarlijk die hier toe Gekogt zijn met zijn Geld.
Wat zou Demokritus, *wat zou hy om dit prachhen*
En Praalen, anders doen dan Schaateren van Lachhen?
Wen die Vermaarde Luy, door haar beroemd Verstand,
Zoo heerlijken Beeld, en Voorbeeld, (maar in 't Land

Der Ezels-Koppen, of daar Bokke-Baarden woonen,
Of die in dikke Lugt Gebooren zijn;) *Vertoonen.*

Dus-ver Juvenalis. Die daar by ook niet verſweegen heeft, hoe de Hofpraal door al dusken Swier te maaken, niet wel de Mot in der Leverançiers Winkel ſtuurden; daar men allesop-de Borgt haalde. Waarom hy ~~in zijn~~ XIV^de Schimpdigt zeyd;

Pompilius *Brageerd in 't Onbetaald Scharlaaken:*
Wel, zal hy Vroomer zijn, of zal hy 't minder maaken,
Als die hem heeft gemaakt? Die zoo men ons verhaald,
Zijn Fulpe Broek *veel eer, Verſlonſt had als Betaald?*

Maar alhoewel deezen Schimp-Digter, Reeden vond, al die Roomſe Staatzi-Rijders, dus Scherſſende te Heekelen, ſchijnd nogtans de Zeegepraal over de Ampt-aanvaardinge van Joſef, een veel ernſthaftiger grondveſt, en uytzigt ten beſte des Vaderlands gehad te hebben, dan die, welke onder den Romeynen in het Schouw-Spèl alzoo ten-toon Reeden. Alhoewel onder-en-tuſſchen ook dit de waarheyd is, Dat, het zy ook onder welk-een beteekenende kragt van Taal-eygenſchap en Vreugd-Bedrijf, d'Egiptenaars Joſef voor haaren *Behouder*, of *Vader des Vaderlands*, of *Des Rijks Gemeene Beſt* Uytgeroepen, en Toegeklapt hebben, ons egter de maniere daar van, veel-eer uyt andere Gewoontens der Ouden, te Giſſen, dan zeekerlijk aan-te Wijzen ſtaat. En gelijk Kalvinus hier Vermaand, Zig met de Donkerheyd der Egiptiſe Woorden niet hard te quellen; alzoo meenen wy ook, Dat men in de bygebragte Uytleggingen beruſten kan, indien wy'er anders onzen Leezer niet maar als te lang meede hebben opgehouden. Dus willenwe nu bezien, met hoedaanigen Breed-ſpraakelijke Reeden, Farao alle deeze Teekenen van Waardigheyd, naader Verklaard, en Beſtendigt heeft. Hy dan dees zijnen Onder-Konink Aanſpreekende, zeyd, IK BEN FARAO: *Doch zonder Uw en zal niemand zijne Hand of Voet opheffen in gantſch Egipten-Land*, Gen. 41: 44. En alhoewel zommige de aanvang-Woorden Leezen; *Ik Farao:* Schijnd het nogtans de Goede Uytleggers geenzinds toe, Dat die Woorden, een maniere van Eed-Sweeren insluyten, als of hy zou gezeyd hebben; *Zoo waarlijk als ik* Farao *ben*; Naadien'er om zulx hier te doen, geen volſtrekte Noodzaakelijkheyd voor-handen ſcheen, en Joſef reeds door zoo veele Eer-bewijzingen genoegzaam voor het Volk en by hem zelven, in zijn Opgedraagen Waardigheyd was Ingewijd. En derhalven konnen de Woorden, *Ik ben* FARAO, zeer Welvoegzaam te kennen geeven, Dat niet teegenſtaande Joſef, tot zoo Hoogen Top van Waardigheyd Verheeven was, *Hy Farao*, dat is *Konink*, nogtans de Opper-Koninklijke Majeſteyt, voor zig zelven behield. Gelijk hy zulx ook genoegzaam te vooren, Uyt-bedongen had, wanneer hy zeyde; *Alleen deezen Throon zal ik Grooter zijn als Gy.* Met welken Uytleg onze Kant-Teekenaars ook het liefſt voldaan zijn; alhoewel zy niet naalaatig zijn, de meeninge der geener die den Ophef van Farao voor *een Eed* Opneemen, by-te brengen; even als of den zin was, *Zoo waaragtig als ik Konink ben*; of by mijne *Koninklijke Moogendheyd*, *En zal niemand* &c. Het Geene wy dus-verre bedenkelijk laaten. Maar de volgende Woorden; *Doch zonder u en zal niemand zijne Hand of zijnen Voet opligten:* heeft de Kaldeëſze Uytbreyder, gants quaalijk, tot den Opſtand des Oorlogs betrokken. Want hy heeftze aldus gemeend heel-wel te Verklaaren; *Zonder u Bevèl, en zal niemand zijn Hand Opheffen, om de Waapenen te voeren, nog zijnen Voet over een Paard werpen, om dat te berijden.* Doch dit is te zeer afgeſcheurd, en geeft ſlegts een Vermoogen in 't byzonder te kennen; daar de Woorden van Farao, veel ruymer ſchijnen te liggen. Wy neemen 't dan liever voor een Algemeene Spreek-wijs op, die zig tot allerley zoort van Bewind en Beezigheyd uytſtrekt; en genoomen moet worden, als of de Konink gezeyd had;

Joſef van Farao als de Tweede in 't Koninkrijk Beveſtigd.

Gen. 41: 39.

had; *Daar en zal geheel en al, niets zonder uwe Voor-kennis en Bevèlgeschieden.* Want als David Psal. 139: 2. zeyd; *Gy kend mijn Zitten en mijn Opstaan:* wil hy daar door te kennen geeven, Dat Godt alle zijne Handelingen, van de minste tot de meeste bekend waaren. En aangaande de Zin van Faraôs Bevèl, sluyt die algemeene Spreekwijze op 't Eenvoudigste dit zeekerlijk in; Dat'er Niemand zou geoorlofd zijn, het minste van die Dingen te onderneemen, welke van het Gezag des Koninks af-hingen. En dit agten wy een klaare en ligt-aanneemelijken Zin te weezen.

Josefs Naam veranderd.

Maar gelijk het uyt de Oudheyd, en voornaamelijk uyt de H. Historien, bekend is, Dat d'Oosterse Volken de Gewoonte hadden, van de Vaderlijke Naamen, der geener die tot eenige Waardigheyd verheeven wierden, te Veranderen, en die niet zelden zoodaanig te schikken, Dat altijd yts byzonders van het Toeval haarder Eeren-Trap, daar in opgewonden lag; alzoo zienwe dat ook Farao zulks geenzinds aan Josef naagelaaten heeft. Want hy *Noemde zijnen Naame,* Zaphnath Paaneah. Willende door het Opleggen van deezen Nieuwen Naam, Datmen hem voortaan alzoo Noemen zou. Dat dit een Vreemden, en wel zeekerlijk een Egiptise Naam is, daar aan schijnd men geenzinds te moeten twijffelen; en de gemeene Latijnse Overzetters zijn ook niet Beschroomd geweest, om zulx zelfs in de Text-Woorden aan-te wijzen, als zy haare Verklaaringe in plaatze der Naam-Woorden stellen, die Moses aanteekend. Want zy hebben dit 45ste *Vers* aldus Vertaald; *Ende* Farao *heeft zijnen Naame Veranderd,* en *heeft hem naar de Taale van Egipten, genoemd* * De Behouder der Weereld. Dat *Zaphnath Paaneah*, geen Hebreeuws, maar een Uytheemse Taale is, belijden de Joden doorgaans. En Salomon Jarchi zeyd over deeze plaatze, Dat'er niets in de H. Schrift te vinden is, dat met *Panech* of *Paaneah* gelijk is. En hoe zou zulx ook konnen zijn, daar de Egiptise Taal, gants geene Vermaagschapping met eenige der Oosterse Taalen heeft; terwijlen d'andere in zeer veele gevallen, groote Verwandschap hebben; gelijk de neerstige Man Athanasius Kircherus met groote Moeyte getoond, en ons gaande gemaakt heeft, om zulx beyde in een kleen Staaltje te toonen. Als by Voorbeeld; de Hebreën noemen Vader *en* Zoon, *Ab V Ben.* De Kaldeën, *Ab Vbra.* De Syriers, *Abo Vabro.* De Arabiers, *Ellab Vallebu.* De Ætiopiers, *Ab Wawalda.* D'Armeniers, *Hor Evi Ordu.* De Samaritaanen, *Ab VBen.* Maar de Egiptenaars, Phiot Nemsiri. 't Geên heel van al de andere afwijkt, en genoeg toond, Dat het *Egiptisch*, onder al d'Oosterse Taalen, op zig zelven staat, en geen Vermenging der Nabuurige Taalen kend. Rabbi Abraham zeyd meede; *Naadien deeze Woorden Egiptisch zijn, weeten wy haare Beteekenis niet.* En daarom meenenwe hier in niet ligt te missen, alswe dusdaanigen Besluyt maaken, en zeggen; By-aldien deezen Naam Uytlands en Vreemd is, Dat zy dan buyten alle twijffel, Egiptisch of Koptisch is; naademaal Farao een Egiptenaar was, en hy Josef ook deezen Naam, te midden onder de Egiptenaaren heeft opgeleyd; waar in het niet onbetaamelijk scheen, Dat hy zijnen nieuwen Landvoogd en Onder-Koning, met een Onbekenden Naam Doopte. De Griekse Overzetters, schijnen eenige verandering in deeze Naam-woorden gevonden, of zelfs daar in gemaakt te hebben; wanneerze Leezen; *Ende hy heeft den Naam van Josef genoemd* Psontom Phanech. Maar *Psontomphanech*, beteekend in de Egiptise Taal een *Waarzegger*; Te weeten zoo een Waarzegger, die Toekoomende en Verborgene Dingen weet te voorzeggen; gelijk het de Alexandrijnse Kronijk Verklaard. Waar van de Griekse en Latijnse Uit-geeving zeyd, Dat ook Moses insgelijks met dien Naam van de Egiptenaars vereerd is; Dus luyden de Woorden: *Ter Tijd als Moses de Tien Plaagen over Egipten gebragt had, Noemden hem d'Egiptenaars* Psontompanchti; *het welke te zeggen is*; Eenen aan wien Toekoomende Dingen geopenbaard zijn. Diergelijke Leerd ook Philo de Jode, in zijn Boek van Josef. Als meede de Joodse Histori-Schrijver Flavius Josefus; welke

Gen. 41: 45.

En van wat Beteekenis die geweest zy.

Gen. 41.

* 't Geên de Leuvense Bijbel Ao. 1548 Zalig-maaker der Weereld heeft Overgezet.

Egiptise Taal heeft geen gemeenschap met eenige der Oosterse Taalen.

Josef by de Egiptenaars een Uytvinder van Geheyme dingen Genoemd.

welke dit Naam-Woord, *Een Uytvinder van Geheyme Dingen*, Verklaard. En de *Targumse* Uytleggingen verschillender niet veel af; zelfs meede niet de Uytbreydinge van Onkelos, die den Zin aldus Opgeeft; *Ende Farao heeft den Naam van Josef genoemd: Een Man aan dewelke Verborgene Dingen worden Geopenbaard.* Met welke Ben-Uziël, de Syrise en Arabise Overzettinge, met veel andere Vertaalingen, t'eenemaal gelijk staan. Zoo dat onze Kant-Teekenaars, zoo veel Voorgangers te baat hebbende, de Text-Woorden ZAPHNATH PAANEAH Verklaard hebben; *Een Uytlegger van Verborgentheeden.* Als een Zingeevinge die door een groot getal van Geleerde Mannen en Vertaalingen bevestigd word. En hebben, behalven deeze meenigte Getuygenissen, Kircherus in zijn Voorlooper der Koptise of Aal-Oud Egiptise Taal; en Johannes Vikkards over den 105de Psalm, genoegzaam aangeweezen, Dat *Zaphnath Paaneah*, even het zelve met PSONTOMPHANECH is; doch dat het eene Woord onder de Hebreën, van weegen de Moeyelijkheyd waar meede zy de Egiptise Woorden Uytspraaken, groot deels Bedorven, of met voordagt Verboogen is. Want naadien zy door dat Woord, *Een Uytlegger van Verborgene Dingen*, wilden Verstaan hebben, is het zommige heel waarschijnelijk, Datze het Woord *Psontom*, in צפן *Verborgen*, veranderd hebben, Op datze daar door een beeter Leezinge in 't Hebreeuws te-weeg bragten. Hoe het'er ook meede mag zijn, is 't nogtans zeeker, Dat Maimonides, in 't Verklaaren van deeze plaatze, bevestigd, Dat Josef in 't gemeen *Ramban* genoemd is; als meede, Dat ZAPHNATH PAANEAH, in de Egiptise Taal wel *Een Openbaarder van Verborgentheeden* te zeggen is; doch dat het van de Hebreën bedorven is, en dat hy zulx zelfs van de Egiptenaars geleerd heeft. Waar uyt eenige besluyten, Dat Steuchus Eugubinus zeer quaalijk gevoeld heeft, als hy meend, Dat *Zaphnath Paaneah*, het waare en zuyvere Egiptise Woord is, en dat *Psontomphanech* bedorven is. Naadien het zeer waarschijnelijk te houden is, Dat de LXX. Overzetters, van de Egiptise Priesters en Taal-Geleerde onderweezen zijnde, d'eygenste Woorden van de Egiptise Taal gevolgd zijn. En dat dit het regte Oud Egiptisch is, zulx blijkt uyt de Koptise Text der Vijf Boeken Mosis, die in de Vatikaanse Boek-Kamer gevonden worden; gelijk Kircherus tot zijn voorige Reeden, de eyge Woorden met Koptise of Aal-Oud Egiptise Letteren geschreeven, heeft bygebragt. Korts te vooren is gezien, Dat de gemeene Latijnse Overzettinge, den Zin van deezen Egiptisen Naam, door *Behouder, Verlosser*, of ook *Zaligmaaker der Weereld* Verklaard heeft; doch gants quaalijk en buyten de Beteekenis des Woords. Zoo dat het te verwonderen is, Dat zelfs ook de fraaije Hieronymus, daar hy beeter scheen te weeten, deeze Overzettinge, egter met de volgende Verklaaringe, gestreeld heeft: *Alhoewel*, zeyd hy, *Deezen Naam in 't Hebreeuws* Een Uytvinder van Verborgene Dingen, *te kennen geeft; Nogtans, dewijl die van een Egiptenaar ingesteld word, diendze de beteekenis van die Taal te behouden. Dus word dan het Woord* Zaphnath Paaneah, *of gelijk het de* LXX. *Overzetters gelust heeft te vertaalen*, PSONTOMPHANECH, De Verlosser des Weerelds *verklaard: Om dat hy de Weereld van de Dreygenden Ondergang des Hongers bevrijd heeft.* Dit zegd Hieronymus.

Taal-Geleerde Bedenkingen over Josefs Nieuwen Naam Zaphnath Paaneah, die de Grieken Psontomphanech Vertaalen. Gen. 41: 45.

En hoe van Hieronymus een Verlosser des Weerelds Vertaald.

Josef van Farao een Vrouw besteld, die Asnath, de Dogter van Potiphera, de Oversten van On, genoemd word.

Op dat nu Farao zijn Nieuw-geworven Onder-Koning booven d'Opdragt van alle de gezeyde Eerbewijzingen, te-bet aan 't Rijk Verpligte, en zelfs zijn Perzoon, als 't waare tot een Eygenlander van Egipten ver-aardte, bezorgde hy Josef zonder tijd-verzuym, Een Houwelijk; *Want hy gaf hem* Asnath, *de Dogter van* Potiphera, *Oversten van* On, *tot eene Vrouwe*, Gen. 41: 45. En daar is geenzinds aan-te twijffelen, of deezen *Potiphera* moet van dien *Potiphar* onderscheyden worden, aan wien Josef, als een Slaaf in Egipten Verkogt wierd. Naadien het niet te denken is, Dat de Godvrugtige Josef een Houwelijk zou hebben willen aangaan, met de Dogter van een Moeder, die met hem, Overspél in haar Gemoed bedreeven, en hem door haare Valsse Beschuldiging,

diging, in Gevangenschap geholpen had. Booven-dien worden beyde deeze Potiphars, ook in de H. Historie, genoegzaam onderscheyden door haare Naamen en Bedieninge. Zijnde deezen, die de Schoon-Vader van Josef wierd, over de Heerschappye van Heliopolis gesteld; den anderen slegts een Oversten der Hellebardiers des Konings, Genesis 39:1. Gelijk dan ook de LXX Overzetters dit ON, *Heliopolis* Vertaalen. En men vind het zelve van Plinius, en in Ptolomeus Land-Taafelen, onder d'Egiptise Voogdyschappen geteld. Ook in zommige Kaarten van* Oud Egipten, voor een Stadt aangeteekend: en insgelijx ON genoemd, geleegen aan een Arm van de Nyl-stroom, die door de Pelusise Uytgang in de Middellandze Zee stort. De Gemeene Latijnse Text en Josefus stemmen ook met de LXX Overzetters over-een, wanneer zy beyde, de woorden van Moses aldus byhaalen; *Hy gaf hem Asnath de Dogter van Potiphar, die Priester te* Heliopolis *was, tot een Vrouwe.* Doch waar van daan zy Potiphar hier een *Priester* noemen, zullen we strax ontwaar worden. En aangaande *Heliopolis*, men kan niet twijffelen, of het zelve is een Voogdyschap, en de Hoofd-Stadt van ON. Die alzoo van de Grieken genoemd schijnd; om dat de Zonne voornaamelijk daar gediend wierd, gelijk we in de Egiptise Zaaken naader bezien zullen: Alhoewel eenige ook ON, voor de Stadt zelf neemen, die Ezech. 30: 17. *Aven* genoemd word. Invoegen men de Joden hier, op 't aanbrengen van Hieronymus, op groove Leugens betrapt, wanneer hy in zijn Hebreeuwse Vraagstukken, van haar aldus zeyd; De Joden geeven voor, Dat Josef van weegen zijn „ uytsteekende Schoonheyd, van Potiphar, tot zijn Schand-Jongen en vuyle „ Dienst Gekogt is; Doch dat hem tot een Straffe deezer Ontugt, zijn Mannelijk Lid, Verdord is; en daar naa, alzoo gesteld zijnde, als 't de gewoonte „ der Priesteren onder d'Egiptenaaren was, (naamelijk *Ontmand* te zijn;) „ Een Over-Priester in de Stadt Heliopolis geworden is: Welkers Dogter met „ Naamen Asnath, Josef naaderhand tot een Vrouwe genoomen heeft. Een weynig daar naa, schijnd het, als of Hieronymus deeze groote dwaalinge uyt het Hooft gewaayd is, en dat hy uyt zulk-een Lasterstuk, zeekere meeninge voor hem zelfs op-gesteeken heeft, zeggende; *Hier diend men aan-te merken, Dat Josef de Dogter van zijn geweezen Heerschap, die hem uyt de Hand der Ismaëliten Gekogt had; tot een Vrouwe genomen heeft; welken in dat Land, Een Opper-Priester van Heliopolis was.* Die den Oorsprong van deeze Joodse Fabel hebben gaa-geslaagen, schijnen niet mis-gezien te hebben; als zy aanmerken, Dat de reeden hier in leyd; dat deezen Potiphar, כהן *Cohen* genoemd, zeekerlijk een Priester geweest is. Gelijk daarom Onkelos, hier ter plaatze; *Een Priester tot* ON, heeft Overgezet. Doch dat en volgt niet; naadien dat woord niet alleen Een *Priester*, maar ook Een *Overste*, of liever Een *Vorst* beteekend, gelijk bekend is, en van onze Kantteekenaars in diervoegen verklaard word; *'t Hebreeuws woord Beteekend wel een* Priester, *maar in 't gemeen ook een* Oversten *in den Polityken Staat, en een Perzoon van* groot Aanzien: *Als te zien is*, 2 Sam. 8: 18. *Daar de Zonen Davids met dezelve Naam genoemd worden, en nogtans geen* Priesters *waaren, noch konden zijn, om datze niet uyt een* Priesterlijke Stamme, *dat is*, niet uyt Levi, *maar uyt* Juda *gesprooten waaren.* Zulx onze Overzetters daar zeer wel, *Princen* Vertaald hebben. Gelijk meede 't zelve woord, 1 Kron. 18: 17. zeer fraay verklaard word; *Davids Zonen, waaren de eerste aan de Hand des Konings.* Dat is, zy waaren den Konink ter-hand. Ziet meede Job 12: 19. Maar of schoon de Kaldeër, hem RABBA, *Overste* of *Vorst* noemd, en de Grieken Een *Priester*, kan hy 't nogtans naa de maniere van die tijden en plaatze, beyde geweest zijn, als in het Exempel van Melchizedek te zien is. Gelijk meede Diodorus Sikulus verhaald, Dat de Priesters onder d'Egiptenaaren, zoo wel *Geleerde Mannen* en *Leermeesters van Konsten*, als *Offer-Bedienaars der Goden* waaren. En dat ook de Priesters van Heliopolis onder de Egiptenaars de Vermaardste in Wijsheyd en Bestuur van alle zaaken waaren, tot welk al het omliggende Volk eens Jaars, ge-

* Door P. du Val van Abeville Uytgegeeven.

En van de LXX. Overzetters een Priester van Heliopolis, of Stadt der Zonne genoemd.

Die daar in van de Joden al-te Leugenagtig worden naa-gevolgd.

Asnath zeer quaalijk voor een Dogter van Potiphar gehouden, wiens Vrouw Josef tot Onkuysheyd verzogt had.

Naader Aanmerking over Potiphar, of hy een Overste of een Priester van Ongeweest zy.

woon was heenen te gaan, om aan de Zonne-Godt te Offeren, is uyt Herodotus Tweede Boek openbaar. Doch eer wy hier af scheyden, moetenwe noch by-zetten, het geêne de Kaldeëse Uytbreyder Jonathan van zeer verre, zoo het schijnd, tot de Woorden van Moses heeft weeten in-te draajen: Want dus vreemd en afgewisseld Leest hy ons voor; *Ende Potiphar heeft Josef tot een Huysvrouwe gegeeven* Asnath, *welke* Dina *aan* Sichem *Gebaard had*; *welke Dogter*, *de Huysvrouwe van* Potiphar, *de Vorst van Taneos*, *had Opgevoed.* En in *Pirke* Eliëzer, word'er tot een onderfteunzel van dit Gedigtzel, bygevoegd; Dat als de Zonen Israëls van Voorneemen waaren, om *Asnath* de „ Dogter van DINA, om-den Hals te brengen; De Goede Vader Jakob, een „ Dun geslaagen Plaat of Blik genoomen, en daar op de Heylige Naam Godts „ geschreeven, en Dina tot een Waarborg om den Hals gehangen heeft. Waar „ op zy, onder 't Geley van den Engel Michaël, in het Huys van Potiphar ge„ bragt, en aldaar Bewaard en Opgevoed is, tot zy bequaam was om aan Josef „ tot eene Vrouwe gegeeven te worden. Siet daar eens, van hoedaanigen Stof de Joodse Beuzelingen opgeleyd zijn, en watze niet al en weeten te verzieren, om al de Weereld Wijs te maaken, Dat Josef geen Houwelijx-Verbond met de Dogter van een Egiptenaar heeft aangegaan; en zoo alle Bedenken weg te neemen, Hoe doch de Dogter van deeze Dina, dus Voorbaarig in Egipten geraakt was, daar haar Vader doemaals in Kanaan Woonde. Niet-te min hebben de Uytleggers, uyt Aanmerkinge van dit Houwelijk, en alle de Hoflijke Geschenken die Josef van deezen Konink ontfing, eenige Bedenkelijkheeden gehad, en daar uyt Twee byzondere Vraag-stukken voorgesteld; Naamelijk, Of Josef alle deeze Koninklijke Giften en Eerbewijzingen, als Teekenen van zijn Waardigheyd, met een Goede Gewisse heeft moogen aanneemen? Naademaal hem geenzinds is konnen Onbekend zijn, Hoe Moeyelijken en Overlastigen Zaak het was, in der Koningen Hooven te Verkeeren, zonder kreuk of smet aan 't Gemoed te lyën. Maar naadien hy ook wel zag, Dat hy van een Wettig Konink, onder wiens Magt hy stond, tot dusken Waardigheyd Verheeven, en een zoodaanigen Ampt wierd aanbevoolen, door welkers Bedieninge hy aan veele Menschen, en byzonderlijk aan zijn Vaderlijk Stam-Huys, Weldaadigheyd doen kon, (tot welk-een Ongemeenen Trap van Eer en Aanzien, hy zig verzeekerd hield, niet zonder de byzondere Voorzienigheyd Godts Opgesteygerd te zijn;) heeft het hem niet onbetaamelijk gescheenen, zig, noch teegens de Goddelijke Wille, die hy alzinds Erkende, nog teegens het Goed-vinden des Koninks, die over hem te Gebieden, en hy te Gehoorzaamen had, aan-te kanten. Gelijk het Oude Spreek-Woord ook Leerd, *Dat het Beeter is*, *een Hond te Vriend*, *als te Vyand te hebben.* Waarom wy agten, Dat al het geene hy hier gedaan, en zig laaten Aanleunen heeft, hy zulks door het Geloof aan Godt, en uyt Onderdaanige Gehoorzaamheyd teegen zijnen Konink gedaan heeft. Ook moet men de Uytwendige Eer-Geschenken der Goude Cieraadiën, die Josef geenzinds Geweygerd heeft, niet opneemen als een Blijk van dat hy zigzelven Ligtveerdiglijk aan de Ydele Praal en Hoovaardye onderworpen heeft? Want hy heeft, (behalven dat alle dusdaanige Omhangzelen van Kostelijke Kleeding en een Gouden Hals-Band, een Noodwendig gevolg van 's Lands Wijze tot zijn Onder-Koninklijk Ampt insllooten,) kragtiglijk op de Genaade Gods steunende, zig verzeekerd, Dat hy in zulk-een Gevaar niet en zou onder-Gedompeld worden. En dat hem zulk-een Ondersteuning niet ontbrooken heeft, heeft zijn Wijs Beleyd en zeer Voortreffelijk Bestuur der Egiptise Zaaken, voor al de Weereld Bekend gezet. En nogtans is hy het niet Alleen geweest, die tot Grooter Eeren gekoomen, alzinds Neederig en Zagtmoedig, en voor-al, in Teegenspoed Lijdzaam zijn geweest; zoo datze daar uyt Geleerd hadden, in Voorspoed zig zelven Zeediglijk aan-te stellen; Waar van ons Moses, Daniël en zijn Metgezellen, als meede Mordechai, en moogelijk andere, tot Voorbeelden, en goede Naavolgers van Josef Verstrekken konnen. En schoon

Asnath van de Kaldeëse Uytbreyder voor een Dogter van Dina, uyt de Verkragte byslaap van Sichem gehouden.

En zulx met een Joods Verdigtzel onderfteund. En dat zulx alleen van de Joden Verzierd is om Josef geen Egiptise Vrouw te geeven.

Of het Josef betaamelijk was al de Pragt, en Hofdienst, en Houwelijk met een Egiptische Vrouwe, aan-te gaan.

miſſchien Joſefs Neederig Gemoed, al dusdaanigen Toeſtel en Pragt, te Veel en te Groots aan zijn Perzoon heeft konnen agten, paſten 't nogtans den Konink van Egipten, zijn eygen Eer en Staat, door 't Aanzien van zijn Rijks-Bezorger te Staaven. Want dat den Grooten Alexander, hem dit ſtuk ter deugden Verſtond, is gebleeken, doe eens den Verarmden Perillus, (dien hy Vijftig Talenten tot zijn Onderhoud Geſchonken had;) teegen hem zeyde *Dat hy aan 10 Talenten genoeg had:* Zeggende, *Het zou wel Genoeg voor u zijn om te Ontfangen; Maar te weynig voor my om u te Geeven.* Kalvinus heeft ook aan deeze Zaak, als aan een Vraag-ſtuk van Belang gedagt, en zijn Antwoord daar op aldus ingeſteld: Ik ben hier over van Gedagten, Dat alhoewel d'uytwendige „ Verçierzelen nauwlijks vry van misbedrijf zijn; en dat desweegens, omtrent „ die Dingen, de Maatigheyd altijd Beſt is; de Heerlijkheyd en Pragt nogtans in „ de Koningen en Vorſten des Weerelds niet te veragten zijn, wanneer ſlegts de- „ zelve zig daar-aan, niet al-te Onverzaadiglijk Vergaapen, nog haar daar door „ Trotzelijk Vertoonen. Naadien in alle die Dingen, de Middelſtand ligte- „ lijk te behouden is. Hierom Beſluyt ik, Dat naadien het niet in de Magt van „ Joſef ſtond, hier van een Wijze of Maniere Voor-te Schrijven; en hem zel- „ ve ook niet zonder het Koninklijk Gezag vry ſtond, Gebruyk van al zulke „ Eer-Teekenen te neemen; het hem nogtans heeft Vry-geſtaan, meer t'Ont- „ fangen, als hy voor zig-zelven wenſte. Dus verre Kalvinus. Doch de Tweede Swaarigheyd, by de Geleerde Uytleggers ingeworpen, (naamelijk Joſefs Houwelijk met een Egiptiſche, en een Heydenſe en Afgodiſe Dogter;) ſchijnd zommige een Vraag-ſtuk, Dat niet zoo ligtvoerig als 't voorgaande te beantwoorden is; Naadien het Openbaar is, Dat de Houwelijken, met de Ongeloovige, teegen de Goddelijke en Natuurlijke Regten aanloopen. Derhalven ſchijnd men hier te moogen Vraagen; *Indien dit zoo is, Wat zal dan van Joſef worden?* De Uytleggers op de Duytze Bijbel zeggen wel, Dat Joſef door de Teegenwoordige Staats-geleegentheyd daar hy zig in bevond, hem genoodzaakt vond, dit Houwelijk aan-te gaan: (Gelijk ook beyde Zonen daar uyt voort-gekoomen, by den Aards-Vader Jakob aangenoomen, en als Hoofden van de Twee Stammen, MANASSE en EPHRAIM, Gereekend zijn. Gen. 48: 17, 18. En het alle Wijzen Werk is, de Fortuyn aan te Grijpen, alſſe zig *Van-Vooren* Opdoed; dewijl ook, als het Spreek-Woord zeyd, *Land Koopen, En een Goed Houwelijk doen, al-den Dag niet en verſchijnd.*) Schijnd doch dit alles de Zaak aan zommigen niet te voldoen, als die buyten de gemeene Pligt-Wet en Oorzaaken Voorgevallen is; en daarom naader willen Onderzoeken, en dit op zijn Beenen zetten. Men heeft dan Eerſtelijk aan te Merken, Dat Joſef hem thans in zoodaanigen Koninkrijk bevond, dat hy door het aangaan van dusdaanigen Houwelijk, geen de minſte Aanſtoot aan eenige der Geloovige uyt het Zaad Abrahams geeven kon. Booven dien heeft hy zulken Houwelijk ook niet Vrywillig, nog uyt eyge Drift tot een Vreemde Vrouwe gezogt, maar het is hem veel-eer uyt Noodzaakelijkheyd Opgedrongen. Gelijk Moſes daarom ook zeer wel Aanteekend, Dat de Konink hem deeze Dogter *Ter Vrouwe Gaf*; en alzoo zelfs aan hem Uyt-Trouwde; dewijl'er doch gants geen Geloovige Vrouwen in heel dat Land te Vinden waaren, ſchoon Joſef zig daar op al had willen beroepen. Hy zelve heeft ook d'Aangeboode geleegentheyd met geene Wel-voegzaamheyd konnen wraaken, by-aldien hy moogelijk daar by ook niet de gantze zaamenhang van zijn Verheffinge, had willen te-Leur ſtellen; en hy nogtans zeer wel in zijn Gemoed verzeekerd ſtond, Dat Godt dit gantze Beſtuur der Zaake, tot Nut van zijn Volk, aldus bediſſelen wilde. Waar toe men de Zin-Spreuke mag Naa-denken, welke zeyd; *Dat geen Voogel ooyt zoo Hoog vloog, of hy moeſt de Koſt op d'Aarde zoeken.* Gelijk men meede niet te twijffelen heeft, of Joſef heeft door een byzondere Genaade, en Voortreffelijk Talent der Wijsheyd, waar meede hy booven andere Verſtanden Begaafd was, het gevaar der Klippen, daar veele zig door

Fraaje waarneeming van Kalvinus, over de Verheffing van Joſef, daa in hy alle Staat-voering die'er aan vaſt was aangenoomen heeft.

De Zonen uyt dit Houwelijk voortgekoomen zijn van Jakob als zijn eygen aangenoomen.

Joſef in 't aanvaarden deezer Staat-Verheffingen Houwelijk met een Egiptiſche Vrouwe, gepreezen.

Uytheemse Houwelijken aan pleegen te stooten, te midden van die Barning, als een Goed Pilôot weeten te vermijden. Doch hy heeft geen zoo grooten Oorzaak van Wellustigheyd gevonden, om dit Houwelijk te voltrekken, als wel een Omzigtige Begeerte, om Kinderen te gewinnen; waar toe hem een Staatkundige Noodzaakelijkheyd Onderwees. Gelijk dan ook den Uytgang van dit Houwelijk geleerd heeft, Dat Josef geenzinds uyt een Natuurlijke Koelaardigheyd, d'Onkuysse Smuyk-Min van Potiphars Wijf gewraakt had; maar die Aanvallen, uyt een Eedelmoedige Bezaadigdheyd heeft Afgekeerd; niet inwilligende, Dat de Groente zijner Jeugdige Jaaren in Ontugt verspild, noch de Naatuurlijke Begeerte, teegen de Goddelijke Wet des Houwelijks door hem voldaan wierden. Gelijk het volgende Genees-Middel, den Rijpen Jongelingen aanraad;

Is Ymand Ziek van Jeugd, en wil hy zijn Geneezen,
Zijn Hulp behoord een Maagd, geen Anders Vrou te weêzen:
Dien Kranken diend een Kruyd, Vers uyt den Hof Geplukt,
Niet van eens Anders Hand, te vooren Uytgerukt.

Maar naadien ook de H. Schrift, dit Houwelijk in Josef nergens misprijst, diend men het waarschijnlijk te agten, Dat hy dit ook geenzinds zou Ondernoomen hebben, by-aldien hy niet door een byzondere Insspraake, daar toe Oorlof ontfangen had. Want het vald beswaarlijk te denken, Dat die Goddelijke Geest, waar door hy de Droomen Verklaarde; hem in al deeze Voorvallen verlaaten heeft. Maar op datwe dit tot hier, niet zonder een Getuygenisse schijnen opgelost te hebben, lust ons de Gedagten van Justinus Martyr hier by te zetten, die over dit Stuk aldus Geantwoord heeft; *By-aldien de Aards-Vaders uyt deeze Vreeze haare Kinderen niet en hebben toegelaaten, Heydenze Vrouwen te Trouwen, op datze niet van de Waare Godsdienst mogten Afvallen, moet men Josef en Moses, verre buyten zoodaanigen Bekommering agten; want het schijnd niet, Datze teegens de Vaderlijke Inzettingen gedaan hebben, met zig aan Heydense Wijven te Verhouwelijken: naadien zy niet zoo-zeer van de Waare Godsdienst zijn Afgetroond, als wel dat zy haare Vrouwen, tot de Kennisse van den Godt Israëls hebben Overgebragt.* Dit zegt Justinus Martyr. En zeeker, als wy aanmerken, Dat Josef zijn Hof-Meester niet Onkundig van den Waaren Godt gelaaten heeft, (vergelijkt Gen. 43:23.) is 't naauwelijks te denken, of hy heeft zulx veel-meer aan zijn Vrouwe ASNATH gedaan, en alzoo te-bet reeden gevonden, haar te Beminnen; waar toe haare Natuurlijke Begaaftheeden veel konnen geholpen hebben: *Want een Goed Wijf, is een Fraay stuk Huysraad.* En zoo agten wy dit Stuk daar meede genoegzaam Afgedaan.

Josef van Justinus Martyr vry Gepleyt.

Om nu niet alleen te Bezien, hoe Voortreffelijk Josef hem zelven in dat Ampt gequeeten heeft, maar ook om in zijn Overzeldzaame Staat-Veranderinge te verneemen, met welk-een groote Maate van Vergeldinge, de Verdrukte Jongeling, voor zijn geleeden Ongelijk Geloond is; en hoe waaragtig hier niet alleen de Oude Spreuk Vermaand; *Oordeeld niet, voor gy het Eynde ziet:* Maar dat het ook een Schoon Antwoord van de Filozoof Chilo, op de Vraag van Esopus, was, als hy wilde Weeten; *Wat Godt in den Hemel deed?* Zeggende, *Hy Verneederd de Hoogmoedige, en den Neederigen Verheft hy.* Want den Loon der Neederigheyd is Rijkdom, en Eere, en Leeven; als Salomon zeyd, Prov. 22:4. Vergelijkt Psal. 113:7. 1 Sam. 2:8. Ezech. 21:26. Dan. 4:37. Job 5:11. en 40:6. &c. Voorwaar, Indien wy den Haat van Josefs Broeders wel betragten, wy zullen in heel des Mans Gedrag ontwaar worden, Dat het Verkrijgen van de Gunst des Koninks en zijner Vorsten, dezelve zoo schoon in zijn Gemoed heeft Uytgewist, dat hy haar naaderhand de Schuld niet alleen Vergeeven, maar ook gewild heeft, Dat zy zelfs daar over buyten Vreeze zijner Wraake waaren, Gen. 50:19, 20. en 45:5. Want of schoon zijn Gnarzieke Broeders hem Bespot, Gesmaad en Gehoond hadden; hy heeft wederom

Josefs Opmerkelijke Staats-verwisseling naader Betragt, en teegen zijn voorgaande Verneedering Afgewoogen.

om daar-en-teegen, de Eer gehad, Dat zy hem meer dan eens, met Ootmoedig Needer-buygen Aangebeeden, en zijn Gunst met Geschenken Gestreeld hebben. En zoo is hy ook voor zijn geleeden Ballingschap, in een Vreemd Land tot Eer en Staat Verhoogt geworden. Voor het Slaafze Dienst-Werk zijner Handen in't Huys van zijnen Heere Potiphar,(alwaar hy eerst voor Schommel-keuken Draafde, daar naa een Huys-Meyer en Al-beschik wierd;) is hem des Koninks Zeegel-Ring aan de Hand gestooken. Voor zijn Veel-Verwigen Rok, die zijn Broeders hem onder veel Hoon-spraake, Veragtelijk Uytgeschud, en met Bloed Beklad hadden, is hy met een Kleed van 't Alder-fijnste Egiptisch Linnen, van den Konink Beschonken. Voor zijn Yzere Boeyen, is hy met een Gouden Ketting Omhangen; En daar hy te-vooren de Gevangenen Diende, is hy nu des Konings Opperste Dienaar, en word als de Tweede in 't Rijk, met de Hoogste Eere en Waardigheyd Gediend. Jaa, daar hy eerst in den Kuyl der Gevangenisse, als Druk-en Droefzaalig Verneederd zat, word hy nu Verheeven op des Konings Tweede Waagen-Zeetel, en onder Hand-Geklap, en Toejuychen des Volks, met Staatzië door al de Straaten van het Groote Memfis Omgevoerd. Soo dat hy, die onlangs als een Zak-Schooyer, van yder Veragt, Vergeeten, en een Vreemdeling zelfs onder de Gebondene Slaaven was, nu op 's Konings Bevèl, door d'Aanbiedingė van Eere en Gehoorzaamheyd, de Handen word Gekust. Voor de Laster-kladde die hem het Onkuysse Wijf van Potiphar had op den Hals gesmeeten, word hy met een Heerlijken Naam en Koninklijken Tijtel Beschonken: En voor het Overspeelig Wijf, Dat hy met al haar Wellust Veragt had, word hem van den Konink een Aadelijke Juffer, tot een Wettige Huysvrouwe Gegeeven. Voor zijn's Vaders Huys, Dat hy door een geleeden Zielen-Diefte verlooren had, verkrijgd hy niet alleen de Heerschappye over heel Egipten, maar ook Twee Gezeegende Zonen, door welk hy alle Moeyte en 't Huys van zijn Vader, Vergeeten kon. En op datwe aflaaten Jofefs Verheffinge hooger op-te Beuren, zijn 13-Jaarige Slaavernye en Gevangenschap, word hem door een Heerschappye van 80 Jaaren en Geruste Leevens-End, Betaald gezet. Zoo dat in zijn Doorlugtig Voorbeeld, de waarheyd van deeze Spreuke alzinds Doorstraald;

Het Kleen Geluk ons Afgezeyd,
Ons Dikmaal tot een Grooter Leyd.

En hoedaanig ook eens Themistokles, de Teegenspoed een Oorzaak van zijn Geluk wist te Schatten, is gebleeken, Doe hy als Balling uyt Atheênen gedreeven, van den Konink der Persen wel Ontfangen, en met veel Geld Begiftigd was; zeggende tot die van zijn Huysgezin: *O! Mijne Kinderen! Wat hadden wy Ellendig geweest, waaren wy niet Ellendig geworden.* Op dezelve Wijze by-naa, reekende ook Diogenes, Dat het Ongeluk hem was Profijtelijk geworden; want als hem van Eenen Verweeten wierd: *Dat hy uyt zijn Vaderland Gebannen was*; Zeyde hy: *Gy zijt een Onverstandigen Buffel*; want *Daar door ben ik een Opmerkend Filozoof geworden.* 't Lust ons derhalven over Josef uyt te Roepen; O! Zeldzaame Wisselvalligheyd der Staat-Veranderinge? O! Wonderlijke Uytgang der Goddelijke Voorzienigheyd, in 't Beloonen van de Deugd en Standvastigheyd des Voortreffelijken Jongelings? Die zoo Bestendigen Vergeldinge, om de korte Genietinge der Zonde, op geenerley wijs heeft willen Verwaarloozen. Zoo ooyt de Krijgs-Helden in haare uytgestaane Gevaaren en Groote Daaden, stof om te Roemen vonden; en in haar Vaandel-Standers met de Spreuke van Horatius, DULCE PRO PATRIA MORI, elkander een Hert pleegen onder de Riem te steeken; Noch zal Josef met den Eer-prijs gaan strijken; die voor heel Egipten-Land en zijn eygen Stam-Huys, veel Nutter *Geleeft*, dan al de Helden in 't Harnas *Gestorven* zijn. Waar toe wy dan haare Spreuke in dit antwoord niet onvoegzaam moogen Omkeeren;

't Is Zoet voor 't Vaderland zig in de Dood te geeven;
Noch Zoeter evenwel, voor 't Vaderland te Leeven.

Josef neemd zijn Ampt als Bezorger der Voorraad over Egipten ter-hand.

Dus en heeft men dan geenzinds te twijffelen, of Josef, heeft de Bedieninge der Onder-Koninklijke Waardigheyd, die hem aldus Opgedraagen was met alle Dapperheyd, ter-hand genoomen; als die zeer-wel wist, Dat de Eer-Ampten moeyelijk zijn, en dat die 't Bewind van 't Gemeene-Best des Rijks, op de Schouderen leyd, een Lastig Pak te Torssen hebben. Zoo draa dan de Zeeven Vrugtbaare Jaaren in haar Geboorte stonden, en vast aan-naaderden, Verliet hy het Hof en Faraös Aangezigte, *En Trok al-om door gants Egipten-Land*, Gen. 41: 46. Want die een Groote Naam, en d'Hoogste Eer wil verkrijgen en behouden, moet hem bevlijtigen, *Zoodaanig waarlyk in zyn Ampt te zyn, als hy wenst te schijnen*; gelijk Sokrates antwoorde, als hem Gevraagd wierd, *Wat de Kortste weg was, om de Gunst der Menschen te Behaagen?* Als nu Moses strax hier by doed; *Ende het Land bragt voort, in de Zeeven Jaaren des Overvloeds by* Hand-vollen, Gen. 41: 47. Hebben andere daar geleezen, *By Schooven*. 't Geên eenige verstaan, als of het Zaad zoo Vrugtbaar was, Dat 'er zoo veel Halmen uyt een Graantje voortquaamen, Dat men met eene Zeyssen-sneede, zoo veel als een gantze Schoof af-Maayde. Onze Overzetters en Kant-teekenaars, (die in plaats van *Schooven*, *Hand-vollen* Vertaald hebben;) verklaaren den Zin; dat uyt yder Graan zoo veel Halmen, of liever zoo veel Kooren-Aaren op eenen Halm voortquaamen, Datmen dezelve by Hand-vollen teffens af Snyën kon; of datze te zaamen, een gantze Hand-vol uytleeverden. Rabbi Levi Ben Gerson, meend dat hier door een vergrootende maniere van spreeken, te-kennen gegeeven word; Dat yder Kooren Aar, de Meenigte of Maate van een Schoof heeft uytgeleeverd. Dat vry Grof luyd. Doch de meeninge van Swinglius, heeft by veele beeter ingang genoomen, als hy gevoeld, Dat hier een Hebreeuwse * Taal-eygenschap, die niet al-te wel by ons bekend is, moet aangemerkt worden. Want elke Taal heeft yts byzonders dat haar eygen is; het welke, wanneer men 't in een andere Taal wil Overzetten, die noch Gebuurschap noch Maagschap reekend, al zijn aardigheyd en Kragt verlieft. Heydeggerus meend, Dat de Hebreeuwse Zin, veel fraayer in het Hoogduyts, dan moogelijk in een andere Taal zou konnen uytgesprooken worden; naamelijk aldus; Das Land gab Frugt zu Garben, zu hauffen, zu Armvollen. Maar die goed Hollands verstaan, zullen ook wel weeten, Dat een Neederlander Taal genoeg heeft, om dit op 't netste naa-te staamelen. Vreemd, jaa zeer Verschillig, is dan hier de Gemeene Latijnze Vertaalinge, die aldus luyd; *Ende de Vrugtbaarheyd der Zeeven Jaaren is gekoomen; en het Graan is in Schooven Gebonden, en in de Schuuren van Egipten Verzaameld.* Dat is gelijk naaderhand *vers* 48 gezeyd word; Dat Josef *De Vrugten des Velds van elke Stadt*, Verzaamelde; Naamelijk *Het Vyfde Deel*, dat is, Een Dubbele Tienden, volgens Gen. 41: 34. Te weeten, in Schooven gebonden, dat is, *Ongedorssen*; gelijk de Gemeene Latijnze Vertaalinge in-agt neemd. Daar wy voor de *Kooren-Schuuren van Egipten*, dienen te verstaan, de *Magazynen* of *Pakhuyzen* die in yder Stadt waaren. Gelijk onze Duytze Overzettinge veel klaarder heeft, alsse zeyd; *Hy vergaaderde de Spyze van het Veld in elker Stadt, het welke rond-om haar was, deede hy daar binnen.* Alzoo deede Josef; en bragt zoo grooten meenigte Koorens by-een, *Dat het was als 't Zand der Zee: Tot dat men ophield te Tellen; want des was geen Getal.* Dat is, daar en was geen Tellen, noch Opschrijven aan. Vergelijkt dusdaanigen maniere van spreeken, met Judic. 6: 5. Job 21: 33. Boovendien heeftmen ook niet te twijffelen, of Josef heeft tot deeze Bezorginge, insgelijks de Bezaayinge der Landeryen, Jaar-om-Jaar, wel neerstig doen in-agtneemen; als waar door den aan-was der Voorraad, merklijk kon gesteeven worden. Want om in een Staal te toonen, tot hoe ongelooffelijken meenigte het Kooren-Gewas oploopt, als

Egipten is zeer Vrugtbaar in de Vette Jaaren geweest.

* Idiotismus.

Gen. 41: 47.

Josef doed den Overvloed des Koorens Opleggen.

Gen. 41: 49. Desselfs groote meenigte Geroemd en Ontelbaar geagt.

als men 't Inge-Oogste Zaad, t'elken Jaare weederom in den Akker smijt, en daar in eenige tijd volhard, zal moogelijk deeze eene waarneeminge genoeg zijn, welke leerd; Dat zoo *Een Kooren-Graantje*; maar 50 andere Graanen voortbrengd; (daar bekend is, Dat zomtijds, 60,70, en tot 100 worden voortgebragt;) zullen'er binnen 11 Jaaren, een Getal van 244,140,625,000,000, 000,000, Kooren-Graanen aangewonnen zijn; die (by-aldien den Reeken-Meester Wynant van Westen, of zijn Voorganger, in zijn Telkonst niet buyten westen geraakt is;) ten minsten zullen uytleeveren, 244,140,625,000,000, 000. Scheepels; en alzoo Kooren genoeg om 244,140,625000000 Scheepen te Bevragten, die yder met 1000 Scheepels zouden Gelaaden zijn. En zoo kan insgelijks uyt een Mostaard Zaadje in 20 Jaar, zoo veel Zaad * Gewonnen worden, (d' Aanwas telken Jaar weeder Zaayende,) dat de meenigte niet op deeze Aarde, opgehoopt tot aan het Firmament, zou konnen liggen, schoonze ook Duyzent-maal zoo groot was. Want de Tellinge slegts tot 17 Jaar volhard, zullender reeds 52 Cyffer-Letters gevonden worden, en alzoo het Zand in getal, verre te-booven gaan, datter op de gantze Aard-Vlakte tot aan 't Firmament kan opgehoopt liggen: Aan welker meenigte, Archimedes alleen 49 cyffer Letteren gevonden heeft. Maar naardien Josefs Verzaamelinge, alleen omtrent het Overschot der Vrugtbaare Jaaren beezig was, de rest Jaar-om-Jaar Verteerd wierd, heeft de H. Histori-Schrijver Gen. 41:49. desselfs Ontelbaare Meenigte, egter *van't Zand* willen ontleenen, om door die Vergrootende maniere van spreeken, niet alleen de zeer groote Overvloed van het Graan-Gewas der Vrugtbaare Jaaren, op het Gulste af-te baakenen; maar ook om te-gelijk aan-te wijzen, hoedaanigen Moeyte en Lastige Bezorginge het voor Josef geweest is, zelfs in Perzoon, door al de Steeden van Egipten, Kooren-Schuuren te doen Bouwen; die van zoo grooten ommeswaay moesten zijn, Datze de gewoone Inkomsten des Koninks van een geheel Jaar, en daar-en-booven noch het Vijfde Deel des gantzen Oogstes, Jaar-om-Jaar, en tot Zeevenmaal toe, bevatten konden. Waar toe hy dan over-al, en door gants Egipten heenen trok, Gen. 41:46. weetende, Dat *het Oog van de Meester, het Paard Vet maakt*: Of gelijk men zeyd;

Daar komd geen beeter Mest op 't Land
Als 's Meesters Oog en 's Heeren Hand.

Math. 13:8.

* Gesteld dat elk Zaadje 1000. voortbrengd.

Gelijk dan ook in heel dit Bestuur en Ordening des bestels, de Scherpzinnigheyd van Josefs Verstand, zoodaanig uytgeblonken heeft, Dat niemand van de Inwoonders, door prang van eenige Overlast van 't zinne wierd, uyt het Land te wijken en elders zijn Kost te zoeken; maar veel-eer door deeze Bezorginge, verpligt wierden aldaar te blijven. En dat Josef zig ook alzinds binnen de paalen van een prijswaardige Opregtigheyd; gehouden heeft, zulx is byzonderlijk hier in gebleeken; Dat hy te midden in zoo grooten Overvloed en geleegentheyd om zig zelven te bezorgen, van alle Geoorlofde Vryheyd afgestaan, en hem zoodaanig aangesteld heeft, als of hy slegts een zeer Geringe Bedieninge te bezorgen had. Doch nu is dit ook byzonderlijk in hem te prijzen, Dat hy met een onvertraagelijke Getrouwigheyd, de vast-gestelde Bezorginge des Voorraads, met dezelve Yver en Neerstigheyd volvoerd en ten Eynde gebragt heeft, met welk hy die begonnen had. Zoo dat hy geduurende de Zeeven Jaaren, zig-zelven noch Ruste, noch Vermoeydheyd liet aanleunen, voor dat hy als een Wijzen Huys-Vader, en Bezorger van den Voorraad des Gemeenen-Bestes, al de Kooren-Schuuren van Egipten, teegen den aanstaande Honger, genoegzaam Voorzien en vol-gestuwd had. En zoo wy hier de laater Oudheyd wilden te raade neemen, wy zouden zoo-wel uyt de Getuygenis der Vermaarde Schrijvers, als uyt de Roomse Penningen ontwaar worden, Dat beyde de *Voorzienigheyd* der Keyzeren, en het Ampt van de *Bezorging des Voorraads*, ten dienste des Gemeenen Volks, by haar in groot-Agting was; (inzon-

Voorzienigheyd en Bezorging der Voorraad hoedaanig een

Geagte Bediening by de Romeynen. zonderheyd die, welke omtrent de Leeftogt en Bestél van Kooren beezig was,) en ter deugden gedagt staat. Want om eerstelijk yts van die Bedieninge te zeggen, welke by de Romeynen onder de Naam van PROVIDENTIA, op haare Penningen gedagt word, ziet mender een van Kommodus, welk ons Print-Tafereel van Josefs Verheffinge afschilderd; daar hy zig-zelven als Herkules vertoond; en een Hand-vol Kooren-Aaren ontfangd; aanduydende, *Een Voorraadpleeging van Graanen en Leevens-behoefte.* Want dat deeze Bezorging, van Ouds,als een voornaam uytzigt der Voorzienigheyd by den Romeynen geagt was, blijkt niet alleen uyt het Opschrift des Pennings PROVIDENTIA, maar ook niet heel scheemeragtig in ons overgenoomen woord, waar door wy alle Voorraad of Verzaamelinge van Spijs, niet ongewoon zijn PROVISI, dat is, *Voorziening* te noemen. Gelijk dan ook de *Voorzienigheyd* op twee Penningen van Alexander vertoond word; d'een met een Hoorn vol Vrugten, en eenige Kooren-Aaren in de Hand, daar een Kooren-Maat vol Aaren voor haar staat. En dat in d'andere Penning, de Voorzienigheyd met dezelve bygevoegde Kooren-Aaren op een Anker leund, beteekend de Graan-Verzorginge van Over-Zee gehaald. 't Geên de Romeynen veelzinds uyt Egipten pleegen te doen, gelijk in de Historien bekend is. Daar-en-booven was ook de *Bezorging der Voorraad*,zoo Beminnelijken Ampt,Dat alle Groote daar naa stonden. Dit bleêk wanneer den Raad aan Augustus, het *Hoog Gezag-hebberschap* en te-gelijk de *Bezorginge der Voorraad*, op wou draagen; het eerste van hem Geweygerd, het laatste van hem graag Aangenoomen wierd. En zulx voorzeeker niet zonder reeden: Want het eerste trok de Verontwaardiging, het ander de Liefde des Gemeenen Volks naar zig. En om aan een Staal te zien, Wat aan deeze Bezorginge vast was, diend dit; Dat ten tijde van Augustus, Jaarlijks. Twee-Honderd-maal-Honderd Duyzend Maaten Kooren,alleen uyt Egipten in de stadt gebragt wierd; en Afrika noch wel eens-zoo veel uytleeverde, gelijk uyt Josefus af-te neemen is, als hy zeyd; Dat Afrika het Roomse Volk, voor Agt, en Egipten voor Vier Maanden Voede. En gelijk de Roomse Keyzers zomtijds hier in haare Mildaadigheyd lieten zien, deedenze te-mets een Uytdeelinge, dieze CONGIARIUM noemden, naa zeekere Maat, waar meede men Olye en Wijn en Kooren Mat. En dusdaanige Uytdeelingen van Brood en Kooren, vindmên meede op de Penningen, door Kooren-Aaren en een Kooren-Maat, en des Keyzers Mildaadigheyd, door een CONGIUM, of Roomse *Emmer-Maat* verbeeld; waar van strax yts naaders. En zoo wy tot de beschouwing van deeze dingen, den Toom vierden; zou moogelijk ook de Waardigheyd des *Tugtmeesterschaps* hier al meede op de rye verschijnen; hoedaanig op de Penningen met het Opschrift CENSOR, dat is, *Tugtmeester* gegedagt word; en welkers Ampt was, de Middelen des Volks te Schatten; den Aadeldom te schiften; Ridderschap toe te voegen; 't draagen van Ringen weg te geeven; d'Onwaardige te Kasseeren; 't Bestel over Haver en 't Voederen der Paarden; Land-Zuyvering, en Boom-en Wijngaard Snoeyen, en wat meer de Inkomst van 't Gemeene-Best der Onderdaanen aanging. En gelijk deeze ook Opzigt over de Straaten, Weegen, Bruggen, Wateringen en Gragten hadden; alzoo stond ook aan haar, de Geld-Kist en d'Inkomst des Rijks te Beschermen. Zoo dat hier by-naa niets gezeyd is, Dat niet eenige gelijkheyd heeft en noch verder te verwagten staat, met de Ampt-Bezorgende Waardigheyd, die Josef in Egipten opgedraagen is. Maar gelijk den Beschouwer van ons Print-Tafereel, wel ziet, Dat'er noch dry Penningen gevonden worden, op welk de Koorn-Aar als een gemeen Teeken der Vrugtbaarheyd en Overvloed, uytgestempeld staat; waar van in 't voorgaande Hoofdstuk gerept is, doe wy in Faraôs Droomen; De *Zeeven Volle*,en de *Zeeven Verzengde Aaren*,gedagtig waaren; zullense hier niet onnut daar toe de plaats beslaan. Want om nu niet van Sicilien te zeggen, (welke weegens zijn Vrugtbaarheyd in Graanen, dikmaal op de Penningen, met dry Kooren-Aaren gedagt word: Jaa zelfs ook aan Ceres

Ziet den IV. Penning.

V. en VI. Penning.

Kooren-uytdeeling by de Romeynen gedaan.

VII. Penning.

Dry Penningen op welke de Vrugtbaarheyd en Voorraad door Koorn-Aaren verbeeld word. VIII. IX. X.

Ceres was Toegewijd, om dat de Oude Fabel-kunde zeyd, Dat zy de Menschen hier het Zaayen van Kooren eerst geleerd heeft;) zullen wy alleen een Penning van Severus en twee van Hadrianus verklaaren: Waar van den eersten een dik geswollen Kooren-Aar te midden van twee Freuyt-Hoornen vertoond; met het Byschrift, FELICITAS PUBLICA, *Algemeene Gelukkigheyd*: 't Geên niet anders dan den Overvloed van 't Jaar-Gewas of de Rijkvoerige Bezorginge te kennen geeft, door Keyzer Severus te-weeg gebragt; gelijk Spartianus van hem aantekend, Dat hy Stervende, voor Zeeven Jaaren Kooren in Voorraad agterliet; zoo dat wel Vijf-en 't Zeventig Duyzend Maaten daagelijks konden Uytgedeeld worden. d'Andere Penningen beyde van Adrianus, zien op Alexandrien, die vermaarde Haaven-rijke Koop-Stadt van Egipten. Doch dat hier op den laatsten, Dry Kooren-Aaren onder aan de voet van de liggende Vrouwe opschieten, schijnd behalven 't gewoone Teeken, der Kooren-rijke Vrugtbaarheyd van Egipten, aan-te wijzen, Dat den Uytvoer der Graanen van de Nyl geschied, die neevens de Stadts Muuren van Alexandrien, als van haaren Voet in Zee vald. En hoedaanige Penningen ook gevonden worden, op welk een Kooren-Aar als het Kenteeken van Vrugtbaarheyd, een genoegzaam Opschrift verstrekt, om'er Egipten door te verstaan; is niet alleen uyt andere Penningen openbaar, die van gelijke Stempel, AEGYPTOS tot Opschrift hebben; maar wy zullenze ook onder d'Egiptise Zaaken gedenken, dewijlze in deeze af beeldinge geen plaats vonden.

Ziet de VIII. Penning.

En hoe in 't byzonder op Alexandrien gepast.

IX. X.

Als nu onder-en-tussen de Vrugtbaare Jaaren in Egipten vast haaren gang gingen, is Josef zelfs ook niet geheel Onvrugtbaar gebleeven; maar zijn Wijf Asnath, heeft hem Twee Zonen ter Weereld gebragt, eer noch de Jaaren des Hongers aanquaamen. Naamelijk *Manasse* en *Ephraïm*. Welken Eerst-Geboornen, de Vader met deeze Opzigtelijkheyd den Naam van MANASSE gaf, op dat in dezelve het Woord נשה, Dat is *Vergeeten*, niet en zou vergeeten blijven: *Want*, zeyde hy, *Godt heeft my doen Vergeeten alle mijne Moeyte, ende het gantze Huys mijnes Vaders*, Gen: 41: 51. Een treffelijke Erkentenisse voorwaar, Dat hy aan Godt, den Uytwerker van de Vertrooftinge, dien hy thans genoot, de Eere opdraagd. En hoe kon hy minder doen dan dit, die zelfs, geduurende den Tijd zijner Verdrietzaame Daagen, Ballingschap, en Uytgeputte Moeyelijkheeden der Gevangenschap, met Slavernye door-mengeld, zijnen Godt nooyt Vergeeten had. Ook moet men hem dit tot geen Misdaad aanschrijven, als hy daar-en-booven Belijd; *Dat hy zijns Vaders gantze Huys Vergeeten had.* Naadien het niet voor vast te stellen is, Dat hy zoo spreekende, daar meede heeft willen te kennen geeven; Dat hy zijns Vaders Huys nu niet eens meer Gedagtig was, noch dat hy gants geen Verlangen had, zijn Afgeleefden Vader Jakob, en zijne Broeders, en onder die voornaamelijk den Lieveling Benjamin, die hem van weegen d'Eygene Moederlijke Geboorte, wat naader als al d'andere aan 't Hart lag, noch eens te zien. Veel-eer heeft men te denken, Dat hy door deeze uytgeperste Woorden heeft willen aanduyden, Dat Godt door zijne Hoogdraavende Zeegening, zoo veel had uytgewrogt, Dat hy het Verlangen naar zijn Vaderlijk Huys, thans met een kalm Gemoed, Verduuren, en zig in stilligheyd op de Uytgangen der Goddelijke Voorzienigheyd verlaaten kon; terwijlen hy hem zelven reeds een Huys gestigt, en uyt een Aadelijk Houwelijk, Naakoomelingen Overgewonnen had. Want op dusdaanigen wijze Vergeeten Man en Vrouw haar Vaderlijk Huys, wanneerze zelfs Vader en Moeder geworden, niet meer van de Bezorging haarder Ouderen schijnen af-te hangen. Waarom dan ook Psal. 45: 11. de Bruyd Vermaand word; *Haar Volk en haars Vaders Huys te Vergeeten.* 't Geên niet zoo-zeer voor een enkel Vergeeten der Naabestaande, als wel voor een Vertrooftinge op-te neemen is; waar door ymand, de Droefheyd ontheeven word, welk hem queld, van weegen d'afweezendheyd der geener dien hy Lief heeft. Want aldus is Isaak, door 't Houwelijk met Rebekka Ge-

De Naamdigting van Manasse Betragt.

En op Josefs getrooste Ballingschap gepast.

Hoe en waar door Josef zijn Vaders Huys Vergeeten heeft.

TROOST *naa zijn Moeders Dood*, Gen. 24: 67. als die nu door dusken gewensten Houwelijk, het Afsterven van zijn Lieve Moeder, allerbest *Vergeeten kon.* Gelijk ons de Poëet, 't verlies der Ouderen elk in 't byzonder, heel naauwkeurig in deeze Veerzen Afweegd;

Scheyd u Vader uyt' er Tijdt	*Maar indien uw Moeder Rust,*
Zoon gy zijt uw Eere quijt;	*Gy verliest uw Herten Lust.*

Dus en isset'er meede niet verre-af, wanneer de Zaligmaaker, Matth. 19: 5. van de Getrouwde zeyd, Dat zy van weegen de gemeenzaame zaamen-leeving en vast-kleevende Band, die geen Mensche scheyden mag, om datze beyde tot een-Vleesch zijn, *Vader en Moeder verlaaten zullen*, &c. En zeeker, als m'er wel op Let, 't en kon niet kragtiger Uytgedrukt worden; naadien de Kinderen door de Wet der Natuure en weeder-vergelding der Liefde, zoo naauw aan de Ouderen verbonden zijn, Datze niet dan geweldig, en door een veelmeer dringende Wet, daar van af te scheyden zijn. Doch dit verder uyt te haalen, zou moogelijk vergeefs Werk zijn, terwijl de vermaarde Zwinglius alles, Dat ons aangaande Josefs *Vergeetenis* in-agt te neemen staat, in deeze beknopte Woorden, heeft afgedaan. *Zoo lange*, zeyd hy, *als wy zelfs geene Kinderen hebben, queld ons het geduurig verlangen naa ons Vaderlijk Huys. Doch zoo draa wy Kinderen beginnen voort-te Teelen, word die zelve begeerte, door een Goddelijke Neyging Omgewend, en tot onze Kinderen overgebragt: En bezitten zulx noch maar met de Dieren gemeen. Doch* Vergeeten, *word in deeze plaatze genoomen voor* Getroost te worden; *Dat is, De Droefheyd weg-te neemen. Want op wat wijze zou hy doch de Droeve herdenking aan zijn Vaderlijk Huys hebben konnen Vergeeten, en aan een zijde stellen, die zig naa zoo weynig Tijd-verloop, zoo Angstvallig, en Teeder bezorgd, voor zijnen Vader heeft aangesteld?* Dit's genoeg tot de zaak. Booven dien hebben zommige hier ook niet quaalijk ter snéaangemerkt; Dat gelijk de Hebreën haare Vrouwen, die zy met Wettelijke Bruylofts-Ceremonien Trouwden, נשים NASCHIM noemden; eenige Taal-geleerde die Benaaming van 't Woord נשה NASCHA hebben afgeleyd; Dat zoo veel als, *Hy heeft Vergeeten* Beteekend. En alhoewel'er geen ontbreeken, welke meenen, Dat de Vrouwen hier als *Vergeetagtig* genoemd worden, om datze swakker van *Geheugen* als de Mannen zijn: schijnen andere nogtans met meer waarschijnelijkheyd te Oordeelen; Dat de Hebreën, de Vrouwe van *Vergeetenheyd* Genoemd hebben, om dat door dezelve des Vaders Huysgezin *Vergeeten*, en als in haare Dogters word uytgewischt, wanneerze Getrouwd zijn. Waar van daan dan die gemeene Spreuk onder de Joden in swang gebleeven is; *De Moeder bouwd geen Huysgezin:* Terwijl de Zonen in teegendeel, van *Bouwen* onder hen Genoemd zijn. Maar om dat het egter t'eenemaal Natuurlijk en Nut schijnd, Dat de Nieuw-Getrouwde haar Ouders Huys verlaaten, en hun eygen Huys-Bezit zoeken te stigten, heeft niet alleen Flavius Josefus heel wel gezeyd, *Dat de Wulpsheyd der Jonge Luyden wat gemanierd word, alsse met de Huyshoudinge Bekommerd zijn*; Maar den Hr. Kats heeft ook hier niet te onpas aan de Vaders en Moeders vermaand;

En zulx zeer fraay van de Zaligmaaker bygebragt,

En van Zwinglius Verklaard.

Gen. 41: 51.

Zoo uw Dogter deezer Daagen,	*Laat de Nieuwgetrouwde teeren*
Is geworden ymands Vrouw;	*Op haar eygen Kost en Disch;*
Wild u niet te zeer Beklaagen,	*Dat is doch al haar begeeren,*
Zoo u Swaager komt gewaagen	*En zy zullen rasser Leeren;*
Dat hy wel vertrekken wouw.	*Wat den aart van't Houwelijk is.*

Dat nu ook de Naam van MANASSE door de Pœniers, tot heel in Afrika is overgewaayd, heeft Grootius uyt Appianus in-agt genoomen. Voorts heeft Josef de

Naam

Naam van zijn Tweede Zone; Genoemd EPHRAÏM, Dat is *Dobbele Vrugt*; om dat Godt hem zelfs, had doen Waſſen *In 't Land zijner Verdrukkinge.* Naamelijk in 't Land in welk hy te vooren Verdrukt, maar nu grootelijks Verheeven, en als een Hoogen Ceeder-Boom Opgeſchooten was. En alzoo de Spreuke in hem vervuld zag, welde zeyd; De Naamdigting over Ephraïm op Joſefs Verhooging gepaſt.

Die Kloek van Moed is volgd Geluk,
Een Swaar-Hoofd blijft altijd in Druk.

Want alzoo ſchijnd men de meeninge van de Poëet; (*Audentes Fortuna Juvat, Timidoſque repellit*;) in onze Taal te konnen overſtorten. Gelijk meede 't Hollands Spreek-Woord hier niet te onpas Vermaand.

Die Dit en Dat Geduurig Schroomd,
Niet Ligt tot Staat nog Rijkdom koomd.

En alhoewel andere de Woorden van Joſef in d'Aangehaalde plaatze Vertaalen; *'t Land mijnder Droeffeniſſe*, of *Mijnder Armoede*; de Zin komd opeen uyt. Men heeft dan in bey deeze Naam-geevingen in-agt te neemen, Dat gelijk den Eerſtgebooren Zone MANASSE Genoemd is, tot Geheugenis van het *Weg-genoomen Quaad*; Alzoo is den Tweeden EPHRAÏM Genoemd, tot Herdenking van het *Verkreegen Goed*; Naamelijk van het Gelukkig Lot, Dat hem te-Beurt gevallen, en tot een Hoogen Top van Eer en Aanzien had doen Opwaſſen. Aldus eyndigd Moſes 't Verhaal der Dingen, dien hy onder de Zeeven Jaaren des Overvloeds had voorgenoomen aan-te teekenen, Gen. 41:53.

Maar als nu de Zeeven Vrugtbaare Jaaren, haar Vermoogen hadden Uytgeleeverd, en te-gelijk met de Dappere Bezorging van Joſef ten eynde geloopen waaren, Ziet daar, zoo beginnen de Jaaren des Hongers haar Stootende Hoorens op-te Steeken, gelijk het aan Farao Voorſpeld was. Zulx dat'er van weegen 't Schaars Gewas, Gebrek was *In alle Landen:* Doch in Egiptenland was Brood. Dat den Honger hier gezeyd word, *Alle Landen* Aangetaſt te hebben, diend men te verſtaan, van de Landſchappen omtrent Egipten geleegen; als Kanaan, Syrien, Arabien, en eenige Deelen van Afrika; naadien al de Kooren-Schuuren van Egipten, hoe vol die ook wierden opgepropt, onmoogelijk waaren, om de geheele Weereld te verzaadigen. Op dezelve wijze word Luc. 2: 1. van den Keyzer Auguſtus gezeyd, *Dat hy de geheele Weereld deede Beſchrijven*; 't geên alleen van de Landſchappen die onder de Heerſchappye en Cijns-heffinge der Roomſe Moogentheyd ſtonden, te verſtaan is. Hierom hebben de Joden in *Bereſchit Rabba*, door deeze Landſchappen voornaamelijk Fenicien, of 't Land Kanaans, Paleſtina, en Arabien verſtaan, welke Egipten 't naaſt geleegen zijn. 't Geên hoe waarſchijnelijk, ons egter niet verpligt, om den Honger alleen binnen dien Omtrek te bepaalen. Doch Gen. 47: 13, 14, 15. word behalven Egipten, alleen Kanaan genoemd. Gelijk'er dan ook zelfs naa weynig Tijd-verloop, in Egipten gebrek aan Kooren quam, als te zien is Gen. 41: 55. Daar gezeyd word; *Als nu gants Egipten-Land Hongerde*, &c. En korts te vooren, *Vers* 54. *Maar in gants Egipten-Land was Brood.* Waar uyt niet alleen openbaar is, Dat den Honger d'Omliggende Landſchappen veel eerder gedrukt heeft als Egipten; maar dat het zelve daar van egter in 't gevolg der Maagere Jaaren, niet vry gebleeven is. Want wanneer de byzondere Voorraad-Schuuren der Inwoonderen begonden Uytgeput te worden, en niets gevonden wierd om weeder in-te Oogſten, zijnze ten laatſten van den Algemeenen Honger zoodaanig Overvallen, Dat het Geklag tot Farao quam: Dat is, gelijk Moſes verhaald, *Het Volk Riep tot Farao om Brood.* Maar deeze Nooddruftige van den Koning tot Joſef gezonden, *Opende hy alle de Kooren-Huyzen waar in Voorraad was*; En Verkogt van 't zelve aan de Egiptenaaren;

De Zeeven Maagere Jaaren neemen een begin. Gen. 41: 56, 57. Daar is van rondzom Honger, maar in Egipten is Brood.

Daar komd ook gebrek aan Kooren in Egipten.

ren, voor den gewoonen Prijs; en niet als de Kooren-Bijters, die in Schaarze Tijden, het opgekogte Graan op duuren Prijs houden, en de Gemeenen Man, daar door Verarmen en Op-Eeten: Gelijk Juvenalis in zijn XIV^de Schimpdigt van alzulke Ploom-zieke Kneevelaars zeyd;

——————Is slegts de Markt aan 't Hoogen,
Hy sluyt zijn Solders toe, Verkoopt geen Scheepel Graan,
Al zou het gantze Land van Hongers-Nood vergaan.

Onder-en-tussen Verkogt Josef niet alleen aan de Inwoonders van Egipten; maar zy zijn uyt alle de Gebuur-Landen tot hem afgekoomen, om Kooren te koopen; dewijl den Honger van ronds-om Swaar was. Alzoo wierd Josef GROOT, en te-gelijk Bemind en Aangezogt; *Want die het Kooren Inhoud, dien Vloekt het Volk: maar daar is Zeegeninge over het Hoofd des Verkoopers*, Prov. 11: 26. Zoo dat d'Onderdaanen Ongelukkig zijn, daar d'Overheeden 't Geweld van den Staf des Broods, enkelijk Handhaaven, om 't Gemeen uyt Eygenbaat, de Hoogste Prijs af-te perssen: 't Geên ons aan zeeker Op-schrift doet gedenken, Dat op deeze Zin uytloopt;

Daar Burgemeesters Koorenkoopers *zijn*;
En Pagters en Verklikkers Schenken de Wijn;
En 't Slegte Volkje gaat Bidden om Brood;
Daar Leefd de Gemeente in Grooten Nood.

't Geên men misschien voor een naa-aping mag houden, van 't Muur-Schrift dat eertijds te Gotdorp, op 't Raadhuys aldus te leezen stond:

Wo der Burger-Meister Schenkt Wein
Die Fleischer mit im Rathe sein/
Und der Bekker Wigt das Brood/
Da leidet das Gemein grosse Nood.

Aanmerkinge op de Graan-verzorginge in duuren Tijd, Ao. 1662. in Amsterdam.

Hierom kan het niet dan een Onderdrukkinge geagt worden, wanneer de Cijnsheffers 't Gemeen zoodaanig ten prooye der Tollenaaren overgeeven, Dat zy 't Volk naar eygen believen moogen Kneevelen. Gelijk het ons ook niet en behoorde vergeeten te zijn, hoe veel Loffelijker zig hier in booven andere, de Eedele Groot-Agtbaare Overheyd, der Vermaarde Koop-Stadt Amsterdam; (die groote Stut des Vaderlands en Brood-Kamer van Europa;) gequeeten heeft; wanneer in den Jaare 1662, het Kooren tot zoo hoogen Prijs steygerde, Dat een Roggen-Brood van 6 Pond, op 9 *Stuyvers en een Oortjen*, moest gesteld worden. Als wanneer zeggen we, die Zorgdraagende Magistraat, de Behoeftige onder haare Gemeente, zoodaanig door haar Wijs-beleyd te hulp quam; Dat het Brood voor de Arm-gestelde, op een laager Prijs gebragt wierd; zulx dat het slegte Volkje, elk in zijn Wijk, by den Buurt-Meester Schenk-Loodjes haalden, die met het Stads Waapen Gestempeld, hun 't regt gaaven daar op by zeekere Bakkers, die 't Kooren tot laager Prijs van Stads-Kooren-Zolders bequaamen, haar Brood veel minder dan den gezetten Prijs te haalen. En vervolgens word'er ook noch huyden deezen Dag, zeer-veel Kooren van Stadsweegen bewaard, om de Behoeftige in Duure Tijden, te Ontlasten. Ziet van diergelijke Bezorginge der zelve Overheyd; *De Historize Beschrijvinge van* AMSTERDAM het VI^de Boek, laatste Druk aan 't 1172ste blad; daar veel opmerkelijke Voorvallen over dit stuk aangeteekend staan. En dat ook diergelijke Voorzienigheyd, eertijds by de Romeynen pleeg in-agt genoomen te worden,

Kooren-Uytdeeling by de Ro-

vindmen in veele Geheugenissen der Oudheyd bewaard. Als die in Schaarsse Tijden, aan de Armen, zoo wel Kooren om Niet, als voor geringen Prijs van

Ko-

Koper-Geld Verkogten, en daar meede de Gunst des Gemeenen Volks streelden. Inzonderheyd, wierd d'Uytdeelinge van Brood en Kooren behertigd, wanneer op het Vernieuwen der Burgemeester-Ampten, Werp-Geschenken aan de Legioenen en 't Gemeene Volk te Grabbel gesmeeten wierden. Van welke Mildheyd en Voorziening, Lipsius uyt een Oude Steen te Ancyra gevonden, een gantze Lees-Rolle van Schenkaadjen bybrengd; die Augustus op verscheyde maalen gedaan heeft. Onder welke ook gedagt word, Dat dezelve Augustus, voor de Tiende-maal Burgemeester geworden, behalven de Speel-Vertooningen en Werp-Geschenken van allerhande dingen; Hy *Zestig Denariën aan yder van 't Volk gaf, dat toen het gemeene Kooren ontfing. Welk getal over de Tweemaal-Honderd-Duyzend Menschen beliep.* Waar toe dan ook niet zelden eenige Gemerkte Kooren-Loodjes, *Tessera Frumentaria* geheeten, onder de Werp-Geschenken wierden uytgestrooyt. Gelijk zoo meede eenige van die Loodjes, met andere Merk-Teekens Gestempeld waaren, daar men andere Geschenken op ontfangen kon: Als naamelijk Voorraad van Spijze, Kleeren, Goud, Zilver, Gesteenten, Slaaven, Last-Beesten, Huyzen, Scheepen en Akkers; gelijk uyt Dio blijkt. Die daar by ook van Titus Vespasianus zeyd; Dat hy dit op d'Inwying van den Ronden Schouwburg, Honderd Daagen agter malkanderen pleegde. Naamelijk door Houte Klootjes, die met Merk-Teekenen waaren ingedrukt, daarmen Dit en Dat op haalen kon. Van welke gewoonte misschien niet alleen gezeyd word; *Een Balletjen in de Grabbel werpen*: Maar ook 't slegte Volkje, dat hier happig op was, *Klootjes Volk* geheeten is. En waaren deeze Bolletjes te mets vermaaks-halven, zoo zelzaam en verschillig in haar Waardye geteekend; Dat d'een 't Geschenk van 10 Kemels, d'ander van 10 Vliegen melde: Of ook 10 Pond Lood; teegen 10 Pond Goud; of 100 Goude, of Zilvere, of Kopere Penningen beloofde, gelijk Lampridius van Heliogabalus aanteekend: En Laktantius en d'Oud-Vader Ambrosius, alzulke Mildaadige Verquistingen, ook genoeg Bestraft hebben: Als die ten laatsten zoo hoog liepen, Dat de Keyzer Justinianus, 't zelve met een Wet moest Intoomen. Dusdaanige Uytdeelingen alswe strax begonden te zeggen, wierden met een gemeenen Naam, CONGIARIA genoemd; en worden zeer dikmaal op de Penningen gevonden, met het Opschrift, CONG. POP. ROM. DAT: *Een Congiarium aan 't Roomse Volk gegeeven.* Nogtans moet het *Congiarium* in enger beteekenis genoomen, eygentlijk tot d'Uytdeelinge van Kooren, Olye en Wijn betrokken worden, die Maandelijks aan het Volk gedaan wierd: En die Naam droeg van zeeker Vat of holle Maat, CONGIUS genaamd, met welk deeze Uytdeelinge geschiede; houdende Tien Roomse Ponden van Twaalf Oncen 't stuk, aan Natte waar. Zulx deeze Naam ten laatsten ook aan de Uytdeelinge van 't Kooren overging; vermids het binnen Roomen de gewoonte was, het Nood-druftig Volk, met een geduurige Kooren-Verzorging te Voeden. Alhoewel nogtans *Congiarium*, volgens Quintilianus, eygentlijk een gemeene Naam van Mildheyd en Maat-Meetinge was. Onderen-tussen ontbreeken geen Oudheyd-Onderzoekers welke meenen, Dat den Raad van Roome, alleen eerst de Kooren-Verzorginge, even als Josef in Egipten ter-hand nam, wanneer daar Schaarsheyd van Gewas, en Duuren Tijd was; geevende aan de Arme Luyden, het Koorn voor een geringen Prijs: Waar door de Overheeden, de Gunst des Gemeenen Volks op haare Zijde Lokten. Gelijk dat inzonderheyd van den Ridder Spurius Melius Verhaald word; die hier over zoo zeer in 't Oog liep, Dat men niet en Twijffelde, of hy zogt'er de Koninklijke Heerschappye by in-te Palmen, zoo dat hy van-kant geholpen wierd. Naderhand hebben de Wijk-Meesters deeze Zorge, onder zeekere Ingestelde Wetten aan-haar getrokken; tot eyndeling de Wijk-Meester Klodius, (die Cicero een Geswooren Vyand was,) om 's Volks Gunst aan zig te troonen, wilde, Dat het Kooren aan de Armen niet voor Koper Geld, maar *Om Niet* zou Uytgedeeld worden. Een Mildheyd, daar zig naaderhand de

Meynen in agtgenoomen.

Hoedaanigen Maatmeeting, of Uytdeelingen by de Romeynen CONGIARIA genoemd wierden.

En waar toe dikwils aangeleyd.

de Roomse Keyzers zeer wel hebben weeten van te Bedienen, om de Toegeneegentheyd des Gemeenen Volks te Streelen. 't Geên de Reeden was, Dat den Staat van Roome, zelfs onder de Baldaadigste Bedrijven der Keyzeren, zoo weynig van Volk-Oproeren Geschud, of Aangevogten is; en daarom minder onder de Vroome Keyzeren te Vreezen stond. Want zelfs de Snoodste onder haar, het Slegte Volkje en de Krijgs-Magt te-Baat hebbende, was haar niets in de Weg om allerley Uytspoorigheeden aan-te slaan. En gelijk d'Ervaarenis dikwils Geleerd heeft, dat Duure-Tijden, Hongers-Nood en Gebrek aan Brood, het Slegte Volkje aan 't Hollen hielp, en Gevaarlijke Raadslaagen deed neemen; (waar van de Exempelen hier-naa ook onder Israël zullen gezien worden;) alzoo heeft ook Grootius, in zijn Sophompaneas, of *Toonneel-Spél van Josef*, de vrugt hier van zeer Eygen in deeze Vertolkte Reegels naagelaaten;

Een Plaag die altÿd was Gevaarlÿk voor den Staat;
Want Hongers-Nood en weet van Ergens op-te passen;
Een Uytgehongerd Volk is als 't Gezag Ontwassen.

Waar toe de zelve Digter dan ook een Oploop in schoone Veerzen Verhaald, die over Hongers-Nood binnen Koptos, een Oud-Vermaarde Stadt in Egipten, Voor-viel. En zoo heeft men elders meer gezien, Dat een Raazenden Honger, de Menschen tot Verscheurende Dieren maakt; zoo datze een Stinkenden Hond, voor Lekker Wild-Braad Aaten; en half-Verrotte Paarden, den Raaven uyt de Bek haalden. Jaa zelfs de Graaven der Dooden, niet alleen als hun gewoone Spijs-Kaamers Bezogten, maar de Menschen ook elkanderen Leevendig Aanvielen, en met haar Vlees den Buyk vulden. En hoe veel hem 't Gemeene Volk aan de Brood-Kost laat geleegen zijn, heeft Juvenalis kragtig genoeg in dit Veers Aangeweezen;

't Is Brood en Schouw-spél, dat met al haar Hart en Zinnen,
Het Woeste en Noeste Volk Begeeren en Beminnen.

Doch gelijk men denken kan, Dat deeze Bezorging ten minsten den Gemeenen Hoop des Volks, makkelijk aan de Brood-Kost hielp, alzoo mag men Gissen, Dat Plutarchus daar uyt geleegentheyd genoomen heeft, te zeggen; *Dat men om Brood en Water te Koopen, geen Geld behoefd op Woeker te neemen.* Onder-en-tussen word ook uyt Dionisius Aangeteekend, Dat veele Slaaven van haare Heeren Vry-gelaaten wierden, met Onderling Beding, Datze het Kooren, dat in 't gemeen op yder Maand gegeeven, of onder andere Milde Werp-Geschenken Uytgedeeld wierd, aan haare Heeren zouden brengen; en 't zelve alzoo onder dien Dek-Mantel Ploomden, die Beschaamd waaren van 't Gemeen te Leeven. En daar word by-naa een diergelijk Bedrog in 't VI[de] Boek van de Beschrijving van Amsterdam Verhaald. Want gelijk in die Welgereguleerde Stadt, zeekere Arm-Meesters de Gewoonte hebben, van Kers-Tijd af tot Paaschen toe, aan hunne *Huys-Zitten Armen*, (Dat zijn zulke, die van geen andere Komptoiren yts genieten,) Brood, Boter, Kaas en Turf, uyt te-Deelen; en daar in van zommige Steeden worden naagevolgd; alzoo zijn zy metter-tijd ontwaar geworden, Dat zy onder de groote meenigte ook haare Uytdeelinge deeden, aan Straatdwaalders, Lotwaagers, en Slampampers, of aan wanhaavige Slonsmoers, Sluyp-Hoeren en Dronke Snollen; die 't Uytgedeelde Roggen-Brood niet zelfs willende Eeten, dat aan andere Goedkoop Verkogten, en 't Geld Vertuysten of in den Brandewijn Verzoopen; zulx de Arm-Verzorgers naar Deugdelijk Onderzoek, al zulke Smuyk-Smuygers (onder welke niet zelden Hoopwerk van Zuyg-Maagen gevonden wierden, die gewoon waaren, d'Aanzienelijke Lijk-sleepen in de Middel-steert te vallen, en met een digten Drom van Makker-Slempers, de Sterf-Huyzen in te dringen.) Afschaften, en haare Uytdeelinge deeden, daar 't Nutter en Noodiger Besteed

Het Armen-Brood, hoe te mets ook van de Heeren der Slaaven gezogt.

Ziet de Beschrijving van Amsterdam, Nieuwe Druk, op 't 1178ste Blad.

Besteed was. En dat voorts de Roomse Keyzers de Voorzorge van Brood en Kooren wel 't meest Behertigd hebben, is onder andere Geheugenissen, op verscheyde Penningen te bespeuren: als op welk men niet zelden de Keyzer aan een Verheeve plaatze, op een Zeetel zittende, eenige voor hem heeft, die deeze Uytdeelinge doen; daar het Beeld der Mildheyd neevens hem staat: Houdende in d'eene Hand yts als een Berderen Tafereeltjen, waar op eenige Stippen geteekend staan; en ook even zoo op zommige Penningen, in 't byzonder gezien word. En of wel eenige willen, Dat dit Tafereeltjen, het Merck-Loodtjen is, om Kooren op te Eysschen, word zulx nogtans van andere afgekeurd; dewijl men uyt Dion verneemd, Dat de Loodjes rond geweest zijn, en daarom ook by haar *Klootjes* Genoemd zijn; of liever misschien rollende Rondetjes: Te weeten, die van een platte Rondigheyd, of Rond van Rand, en niet van Zijde-kanten waaren; En zulx zoo-veel te waarschijnelijker, als dusdaanige platte Rondetjes van Yvoor, met verscheyde Getallen geteekend, onder de Puyn-hoopen gevonden, by de Oudheyd-Beminnaars te Roome bewaard, en by Donatus, in zijn Beschrijvinge van Roome, Vertoond worden. Hierom Oordeeld men, Dat dusdaanigen Tafereeltjen, de Maat zelve Vertoond, met welk d'Uytreykinge van 't Kooren geschiede, en desweegen aan 't Beeld der Mildheyd Toegepast. En gelijk men aan de verheeve Zit-plaats des Keyzers een Steyger-Trap ziet, by welke de zulke Op-treeden, die d'Uytdeelinge der Brood-Giften ontfangen, schijnd daar op niet quaalijk te passen, 't geên Prudentius zeyd;

Al 't Volkje dat om Hoog, en op een Kamer Woond,
Het geên zig by de Straat, in Drok Geswerm Vertoond,
En Leeven moet by Brood, Gedeeld van d'Hooge Trappen.

Naa welke Gewoonte dan ongetwijffeld, zoo wel het Brood, (dat of in Kooren, of al Gebakken Uytgedeeld wierd,) *Trappe-Brooden*, en die het zelve ontfingen, *'t Volkje van de Trappen* Genoemd wierden. Even gelijk men eertijds op Oud Neêrlands, de *Uytdeelinge* van Brood, en andere Behoeftigheeden, die aan den Gebrekkigen, Hoofd voor Hoofd, gedaan wierd, *Spinden* Noemde; 't geên den Naam van *Spinde-Brood* heeft in gebruyk gelaaten. Onder-en-tussen vind men op de Penningen van Nerva en Vespasianus, de Kooren-Maat vol Aaren Afgebeeld, met het Opschrift PLEBI URBANÆ FRUMENTO CONTSITUTO; Dat is, aan *Stads Gemeene-Volk Kooren verschaft*, of *Toegeschikt*. 't Geên wy hier niet verder moogen ophaalen, naadien wy ook alreede genoeg van de Voorraads-verzorginge gezeyd hebben, om daar uyt te verneemen, hoe grooten gemeenschap dezelve aan het CONGIARIUM, of *Geschenk-geeving* had. Zulx wy hier niet verder noodig hebben, de Voortreffelijkheyd der Brood-verzorginge hooger op-te beuren; naadien bekend is, Dat onder alle Gebrek, 't Gemeen niet Feller, dan dat van 't Brood, en Nijpt: dewijl Brood en Water, al van Ouds zoodaanig genoegzaam tot Onderhoud des Leevens geagt wierd, Dat zelfs Koningen en Princen, haar daar meede, te midden van Overvloed, voldaan vonden. Gelijk onder andere Exempelen, de Koning Cyrus grondvesten kan: Want als hy van zijn Schaf-Meester eens Gevraagd wierd; Wat men hem voor Avond-Spijs bereyden zou? Antwoorde hy; *Niet anders dan* Brood: *Want ik hôôpe dat wy ons Avond-Maal aan de Boord van een Riviere zullen houden.* En alhoewel'er nu en dan ook Menschen van minder Fatzoen, even zoo van de Brood-Kost gesprooken hebben, als te vooren elders uyt Athenæus is Aangeteekend, is 't onder-en-tussen ook wel gebleeken, Dat haar zomtijds veel meer de Armoede, als de Vergenoeging, alzoo verpligte te spreeken. Dus Leest men van zeeker * Kerkvoogd, die, wanneer hy noch *in* MINORIBUS, Dat is in Geringe Staat was, en Zoober Leeven moest, pleeg te zeggen, AQUA ET PANIS SUNT CIBUS PRO HUMANIS;

Brood Uytdeeling op de Roomse Penningen gedagt.

* Prelaat.

D at

Dat is; *Water en Brood is genoeg tot Voeding van den Mensche.* Maar als hy daar na *in* MAJORIBUS geraakt was, en de Sleutel gevonden had om Dagelijks Lekkerlijk te Leeven, veranderde hy flux van Taal, en had heel gereed in de Mond; AQUA ET PANIS SUNT CIBUS CANIS; Dat is; *Water en Brood is Honde Kost.* Of gelijk men 't wat ruymer zeggen kan;

Brood en daar by enkel Water,
Is voor den Hond, de Kat of Kater.

De Reys-togt van Jakobs Zonen naar Egipten, om Brood, en Josefs Handeling met zijn Broeders aldaar, tot het volgende Hoofd-Stuk uytgesteld.

Maar als onder-en-tussen de Aards-Vader Jakob zig ten laatsten ook zelve, door de Woede des Hongers geperst vond, besloot hy zijne Zonen naar Egipten af-te zenden, op dat hy 't Vaderlijk Huys, uyt de Hand van Josef van Brood verzorgde; terwijl de Grijzen Vader, Och-Arm! niet eens en wist, Dat zijnen Zone Josef noch in 't Leeven, veel min dat hem nu ter-Tijd des Hongers-Nood, het Opper-Gezag des grooten Kooren-handels in Egipten aanbevoolen was. Maar hoedaanig de Reys-togt van Jakobs Zonen, en Josefs Handeling met zijn Broeders, zig toegedraagen heeft, zulks hebben we voorgenoomen in een byzonder Hoofd-Stuk breed-spraakelijk af-te doen. Op welke Belofte wy Verlof neemen, om dat Voorval een wijltje open te laaten, en nu noch 't een en 't ander, Dat Josefs Ampt betreft, ter Hand te neemen; op dat alzinds mag blijken, hoedaanigen Voortreffelijken Voorbeeld hy te agten is, der geener die in Hoogheyd gesteld zijn. Als die door zijn Wijs Beleyd, en Aanminnigen Inborst, heel dit Groot Bestél, zoodaanig bedisselde, Dat hy noch den Vloek des Gemeenen Volks, noch de Wangunst der Hoovelingen over zijn Verheffinge, hem zelven op den Hals rokkende. Want alhoewel'er de Fortuyn meermaal uyt het Stof in de Hoogte heeft opgebeurd, schijnen nogtans al die flaauwe Bybeelden, in 't Gezigt van dit Doorlugtig Voorbeeld, te moeten verstuyven, zoo menze op een gelijke stand van Beschouwinge zou willen teegens malkanderen Af-wikken. Onder de Oosterze Geschiedenissen der Laatere Tijden, vind men niet alleen Aangeteekend, Dat den Grooten SCHACH ABAS, d'Eerste van dien Naam onder de Persize Koningen, een geringen Geyten-Hoeder, onder 't Opzicht van den Gouverneur van Sciras, Rijkelijk Opgevoed, en tot zoo hoogen Waardigheyd had Opgetrokken, Dat hy, als des Konings Gezant, aan den Grooten Mogol gezonden wierd; maar dat ook deezen Gunsteling hem zelven over die Verheffinge, en te-gelijk weegens zijn Aangeboore Deugden, meer Vyanden aan 't Hof verwekte, als hy Hayren op zijn Hoofd had.

Zoo wy nu weeder in 't Spoor slaan, en Moses Verhaal verder opvolgen, zal 't uyt de Rigt-draad der H. Historie blijken, Dat Josef uyt het Verkogte Kooren een groote Zomme Gelds te zaamen gehoopt, en met groote Trouwigheyd in des Konings Schat-kist overgebragt heeft. Maar wanneer d'Egiptenaars, en de Kanaaniten haar van Geld hadden kaal gemaakt, zoo datze geen Kooren meer en konden Inkoopen, en de Schuuren geslooten wierden, quaamen egter d'Inwoonders des Lands, met Leedige Handen en Zakken vol Klagten over 't Ontbreekende Geld te voorschijn; doch Josef met haar in Geding koomende, Beloofde haar Kooren *Voor Vee* uyt te-Wisselen. Gelijkze deeden; *Zoo dat hy haar Brood gaf voor Paarden, en voor Schaapen, en voor Runderen, en voor Ezels:* Alzoo Voede hyze met Brood, *Dat zelve Jaar, voor al haar Vee.* Welke laatste Woorden aangaande *'t Jaar*, daar worden bygedaan, op dat men de volgende Woorden *Vers* 18, (daar van een *Tweede Jaar*, naa 't Vol-eyndigen van 't voorige Jaar, en niet van een Tweede Jaar des Hongers gerept word.) van een naast-volgende Jaar verstaan zou, 't geên agter dat quam, in welkze haar Vee hadden moeten Geeven. Naa dat dan het zelve Jaar vol-eyndigd was, quaamen d'Egiptenaars met dit Bescheyd; *Wy en zullen 't voor Onzen Heere niet verbergen, alzoo het Geld verdaan, en de Bezittinge Onzer*

Gen. 47: 14, 15.

't Geld in Egipten Ontbreekende, verkoopt Josef Kooren voor Vee.

zer Beesten, aan mijnen Heere gekoomen is, zoo en is'er niets Overgebleeven, als ons Lijf, en ons Land. Waar toe zullen wy en ons Land Sterven? *Koopt ons, en ons Land voor Brood, zoo zullen wy en ons Land Farao Dienstbaar zijn*, Gen.47:19. Door welk-een Handelinge Josef, heel Egipten-Land voor Farao, tot een Lijfs-en Pand-Eygene Bezittinge heeft Aangekogt; *Vers* 20. Daar het hem te vooren alleen Toequam volgens het Regt der Opper-Heerschappye. En of niet dusdaanigen Eygendom den Koningen van Egipten lange by-gebleeven is, zou men eenigzinds uyt Herodotus moogen bedenkelijk houden; als den welken van de Konink Sesostris Verhaald, Dat wanneer hy Egipten met *Gragten* Doorsneeden had, op dat hy 't Nijl-Water tot d'Afgeleegen Steeden leyde, hy 't gantze Land onder alle d'Egiptenaars Verdeelde, en Man voor Man een even-groot Vierkant daar van by Lôotinge gaf; waar af de Ingezeeten de Vrugten trokken, en Jaarlijks daar voor zeekere Pagt Betaalden. En zoo ymands Land door den Nyl af-spoelde en verminderde, vermogt hy zoo veel van de Pagt-schuld af-te trekken. Dit zeyd Herodotus aan zijn Tweede Boek. Onder-en-tussen moet niemand denken, Dat Josef hier met eenige Onbillikheyd, of Wreedaardigheyd gehandeld heeft: naademaal d'Egiptenaars geenzinds door Josefs Toeleg Bedroogen zijn, veel min door 't geweld van Dreygementen, en Verhooginge van den Prijs des Koorens, genootzaakt wierden om haar Vee, en haare Akker-Landen te Verkoopen. Maar hy heeft des Konings Last, te-gelijk met Neerstigheyd en Getrouwigheyd, uytgevoerd; en zijne Heerschappye zonder Straffe Beveelen bediend. Want den Hongersnood aan de Man gaande, zoo datze aan Allen even groot wierd, isset zeekerlijk geoorloft geweest het Kooren, zoo wel voor de Rijke als voor de Arme te koop te stellen. En het heeft niet minder vry gestaan voor Beesten als voor Geld te verkoopen. En zoo men van deeze tot het uyterste komd; waarom zou het dan ook niet geoorlofd zijn, de Landeryen voor een Regtmaatigen Prijs aan den Eygendom des Koninks te brengen? Hier komd noch by, Dat Josef in de zaake van zijnen Konink, geheel-en-al met geene Uytpersinge, noch Dwang het Volk behandeld heeft; maar doorgaans volgens haare Begeerte, en Eygen Aanbiedinge, zoo als zy door den Nood geleyd wierden. Gelijk het dan ook den Egiptenaaren, door van Buyten-koomende Nood-Dwang geperst zijnde, heeft vry-gestaan, om onder 't verlaaten van haar Vaderlijke Vryheyd, hun zelven tot Behoud van haar Leeven, als Slaaven aan haaren Wettigen Konink over te geeven: Ongemoeyd noch, Dat deeze Noodzaakelijkheyd een Regtveerdige Straffe verstrekte, weegens des Volks Leuyheyd en Naalaatigheyd; Welke in de Vrugtbaare Tijden, het Jaar-Gewas niet zorgvuldig genoeg inge-Oogst en Opgeleyd, noch Zuynig Verorberd had; niet willende Bekommerd zijn teegen een quaaden Dag; Dat is, gelijk zommige dit Spreek-Woord niet zelden quaalijk gebruyken; *Niet Ellendig zijn voor den Tijd.* Waar teegen ook niet Onwaaragtig bevonden word, Dat *De Konst van Bewaaren, gaat voor 't Vergaaren*; Want *Tusschen Hand en Tand, raakt veel te Schand.* Waar uyt Cicero geleegentheyd genoomen heeft te zeggen; *Dat veele Menschen niet en Verstaan, hoe grooten Inkoomen de Spaarzaamheyd is.* En desweegen word'er dan niet Onbillik Vermaand;

D'Egiptise Konink Sesostris laat het Land voor Geld-pagt Bezaayen.

Bedenkingen over deezen handel van Josef.

Verzaameld Graan in uwe Schuuren,
Want d'Oogst en kan niet altijd duuren.

Maar 't geene booven dit alles de zaak een voegzaame Plooy by-zet, is dit, Dat de Billijke Handelinge van Josef zoodaanig helder door alle deeze Wangedagten doed heenen straalen, Dat het genoegzaam te voelen en te tasten is, Dat hy deeze aangeboodene Slaavernye des Volks grootelijks verzagt heeft; blijvende haare Perzoonen en Kinderen t'eenemaal Vry; haar Zaad verschaffende om hunne Verkogte Landeryen te Bezaayen, op datze door dessells inkomst 't Lee-

Josef verschaft de Verarmde

Land-Lieden Zaad, om haar Verkogte Akkers te Bezaayen.

't Leeven behielden: Alleen dat het van doe-af een Vast-Ingestelde Wet bleef, Dat *Het Vijfde-Deel* van 't Jaarlijks Inkoomen, des Koninks Eygendom zou zijn. Gelijk ons Moses Omstandelijk Verhaald, Gen. 47: 23-26. Waar uyt af-te neemen is, Dat Josef dit alzoo op 't uytgaan van 't laatste Jaar des Duuren Tijds gedaan heeft. Alzoo Verneederde Josef de Inwoonders van Egipten; doch hy en heeftze geenzinds uytgezoogen, noch in haar Leevens-Onderhoud te-kort gedaan. Eer wy verder gaan, diend men voor-al ook dit niet ongeagt voor-by te Stappen; Dat Moses even voor de straks-gezeyde Vrygeevinge des Lands, aangaande d'Egiptenaaren zeyd; *Dat Josef het Volk Overzette in de Steeden, van het eene uyterste der Landpaalen van Egipten, tot het ander uyterste desselfs.* 't Geên wy dienden te weeten, om dat het eenig Ligt kan geeven, aan 't geenwe zoo even zeyden. Onze Uytleggers hebben dit gemeenelijk zoo Verklaard; Dat Josef het gantze Volk van Egipten, van Woon-plaats deed veranderen, te weeten van de eene Stadt, of Gewest des Lands, daar haare Goederen geleegen waaren, tot de andere, en daar het Farao goed vond haar heenen te zenden; op dat het met'er daad bleek, Dat zy voortaan geen Eygendom meer en hadden, maar dat het geheele Land den Konink toebehoorde. De LXX. Overzetters schijnen hier een anderen Zin gegeeven te hebben, wanneer zy d'aangetoogen plaatze dusdaanig Vertaalen; *Ende Josef heeft hem het Volk gekogt tot Knegten, van d'eene Uytterste Eyndpaale van Egipten tot aan de andere.* Waar uyt Bonfrerius Gegist heeft, Dat deeze Overzetters in haar Hebreeuws Afschrift aldus geleezen hebben; *Hy heeftze hem Dienstbaar gemaakt.* Of; *Hy heeftze doen overgaan tot Knegten.* En daar zijn fraaye Schrijvers die dit niet onwaarschijnelijk agten, naademaal ook de Samaritaanse Bybel, dusdaanigen Zingeevinge gevolgd is. En nogtans meend Heydeggerus, Dat daar in niets is dat ons noodzaaken kan, van de Hebreeuwsche Leezinge af-te gaan: maar agt dezelve zoodaanig geheel-en-al de zuyvere en oorspronkelijke te zijn. Onder-en-tusschen zienwe, Dat de *Targum* van Onkelos, dusdaanigen Leezinge in-agt genoomen heeft; *Hy heeft het Volk overgebragt van d'eene Stadt tot d'andere*, &c. En zoo vind men 't meede in de Syrise en Arabise Text, en onze Duytze is'er stuks-wijze niet heel vreemd af. En zeeker, om de Hebreeuwse Leezinge een bequaamen Zin te geeven, kan dezelve zeer welvoegzaam dusdaanig geagt worden; Naamelijk, Dat Josef het geheele Volk van d'eene Stadt tot d'andere heeft doen verhuyzen; en alzoo uyt de eene Land-streek naa een andere doen verhippen: Op datze door deeze verplaatzinge zouden ontwaar worden en betuygen, Datze nu niet alleen slegts Onderdaanen, maar ook Lijf-Eygen Slaaven des Koninks waaren; zoo dat den Konink zelve, thans in volkoomen Bezit van haare Vaderlijke Erflanden en Aangekogte Akkers was; welke Landen zy nu voortaan niet meer als haare Eygene Goederen zouden Bouwen; gelijk zy zulx haar zelven ligtelijk hadden konnen laaten voorstaan, en daar over Beroerte maaken, byaldien elk in zijn Oude Woon-plaats, en by zijn Vrienden en gebuuren gebleeven waare, en de eygenste Akker-Landen, dieze te vooren in Eygen Bezit hadden, om te Bebouwen, ter-Hand gelaaten, of wederom gegeeven waaren. Doch nu quaamen zy op een Vreemde Grond, daar elk het Deel van zijn Bearbeydinge, ten hoogsten genoomen, niet hooger als Leen-Land te Bezaayen had. 't Geên voorwaar niet anders dan een zeer Omzigtige Instellinge van Josef aan te merken is. Nogtans schijnd het zommige toe, Dat d'Inwoonders niet van Zit-plaats veranderd zijn; maar dat elk zijn Oude en Eygen Landeryen gebouwd heeft; en meenen dat zulks uyt Gen. 47: 23, 24, 25. te Besluyten is, dewijl Josef den Egiptenaaren aldaar zeer zagtelijk handeld, en haar Zaad verschaft om te Zaayen, voor haar en voor haare Kinderen; en hy schijnd 'er by te voegen; Dat zy dezelve Akkers zouden Bezaayen, dien hy van haar te-gelijk met haare Perzoonen voor Farao gekogt had: overleest Aandagtelijk *vers* 23. En het zal u misschien niet onbedenkelijk schijnen, als zommige daar

Gen. 47: 21.

En doed de Egyptenaars van Woonplaats veranderen.

Waarom deeze Verhuyzinge des Volks geschied zy.

Andere meeninge welke wil, Dat Josef het Volk niet van Woonplaats veranderd.

daar heenen hellen; Dat Josef te weeg gebragt heeft, dat alle Land-Luyden, van verre en naa-by, Vry en Vrank naar de Steeden hebben moogen Reyzen, om aldaar uyt zijnen Last, Kooren tot het Bezaayen der Akkeren t'ontfangen. En nogtans heeft Josef, onder al deezen Inkoop, het Land dat den Priesters Toebehoorde, niet Gekogt; *Want de Priesters*, zeyd Moses, *Hadden een Bescheyden Deel van Farao; En zy Aaten haar Bescheyden Deel, dat hun Farao gegeeven hadde; daarom en Verkogten zy haar Land niet*, Gen.47:22. Of als de Gemeene LatijnseText luyd; *Daarom wierdenze niet gedwongen haar Land te Verkoopen.* En alhoewel de meeste Overzetters, en veel Oude en Nieuwe Uytleggers hier het Woord כהנים, *Priesters* Vertaalen; egter zijn eenige die'er veel liever de Koninklijke *Amptlieden*, *Vorsten* en *Aadelyke Princen van 't Hof* willen door verstaan hebben, om dat het Hebreeuwse Woord zulx ook hier en daar te kennen geeft; hier vooren genoeg van ons aangeweezen. Doch de Grieken schijnenze door een Woord af-te schilderen, Dat *Bedienaars van 't Heylige*, te-kennen geeft; en de Kaldeëesze Uytlegger Onkelos heeft'er *Kerkmeesters* van gemaakt. Voorzeeker, de Kerkmeesters, of Egiptise Priesters, zijn in groote agtinge onder dat Over-Afgodise Volk geweest; en waaren van alle Menschelijke Last en Zorge ontleedigt, op datze van andere beslommeringe des Leevens vry zijnde, te-bet haar zelven in de Verborgentheeden der Goden, der Wijsheyd, en allerhande Kerk-pligten Oeffenden; gelijk Hieronymus teegen Jovianus staande houd. Ook getuygd Diodorus Sikulus, Dat de Egiptise Priesters van alle Openbaare Bedieningen des Gemeenen-Bestes Vry waaren: en datze de Wijsbegeerte, de Meet-konst, Sterre-konst, en Reeken-konst Beneerstigden, grondig te doorkruypen. Waar van ook Strabo aan 't XVII[de] Boek gedenkt. Gelijk men dezelve dan ook voor de Oorspronkelijke Vinders der *Hieroglyphische* Beeld-Letteren, of liever Beeld-spraakelijke Heyl-Beelden houd, welkze van Ouds in de Heylige en Verborgene Geheymenissen gebruykten. Zoo dat booven d'Ontslaaking van alle Weereldze Zorge, den Egiptisen Priesters ook noch de Daagelijkse Kost bezorgd was; Gelijk uyt d'aangehaalde Woorden van Moses, *Zy Aaten hun Bescheyden Deel dat Farao haar gegeeven had*; En uyt het Getuygenis van Herodoot aan 't Tweede Boek, openbaar is. Doch hier Vraagd de Neus-Wijze Onderzoeker, Of het wel betaamelijk geweest is, Dat de Godvrugtige Josef, de Priesters der Leelijke en Beestagtige Afgoden, zoo Vaderlijk Bezorgd, en zoo zaftvoerig behandeld heeft? Maar geen Swaarigheyd, want hy heeft zulx geheel-en-al, zonder Kreuk aan zijn Gemoed te zetten, alzoo moogen doen: Naadien hy immers dit Gunst-bewijs den Egiptisen Priesters niet en heeft laaten behouden, als een Vriend van de Afgoden, noch uyt Naam van zijn Eygen Perzoon, maar uyt den Naam van zijn Konink, wiens Amptenaar en Rijks-Bezorger hy was; en heeft derhalven hier omtrent niet anders konnen, noch willen doen, als den Konink had Ingesteld: Naadien het hem geenzinds vrystond, noch in zijn Hand was, d'Oude Instellingen, af-te schaffen. Zulx zommige Geleerde Mannen van Oordeel zijn, Dat Kalvinus hier ter snê, zeer-wel verklaard heeft; als hy Josef op deeze wijze Vry-pleyt;

Het Land der Priesteren van Josef niet Gekogt.

Gen. 47: 22.

Hoe verre het Josef heeft vrygestaan de Afgodise Priesters in deezen Nood te verschoonen.

Aanmerkelijke Reden van Kalvinus.

„ zeggende: Naademaal aan Josef door Gebod belast was, d'Egiptise Priesters
„ van Honger niet te laaten Versmagten; en daar toe ook niet een Uytdeelder van
„ het Koninklijk Kooren was naa zijn eygen believen: Diendmen vast-te stel-
„ len; Dat by-aldien den Konink gewild heeft, dat men de Priesters hun Spijze
„ uyt Gunstbewijs verzorgen zou, hem zulx niet minder heeft vry gestaan te Ge-
„ hoorzaamen, als dezelve aan de voornaamste des Lands, en de Hoovelingen
„ te Weygeren. En derhalven heeft hy dan zoodaanige Voedsterlingen niet
„ zoo-zeer vrywillig opgenoomen, alswel naa d'Instellinge des Koninks behan-
„ deld, wiens Gebod hy niet van den Hals konde keeren; schoon hy onder-
„ en-tussen by zig-zelven genoegzaam bewust was, en het daar voor hield, Dat
„ al deeze Waanwijze Huychelaars, niet waardig te agten waaren, Datze zelfs

„ met Offen-Mift, dat is, met den Drek van haaren Vermaarden God Apis, „ den Buyk vulden. Verder hebben zommige Godsgeleerde de vlijtige Zorge van deezen Heydenzen Konink, omtrent de Godsdienft, met regt meenen te Prijzen; naademaal hy de Priefters zoodaanig Om Niet doed Onderhouden; dat hy zelfs ook haare Akker-Landen Verfchoond, als waar in zy meenen, Dat ons als in een Spigel ter Befchouwinge voorgefteld word, Dat in alle zoorten van Menfchen, hoe Dom en Afgodifch, een zeeker Goddelijk Beginzel, en Gevoelen van Godvreezendheyd geleyd is, 't welk onmoogelijk is, geheel-en-al uyt-te wiffen. En niet teegenftaande dit egter een dwaaze Bygeloovigheyd was, dat hy zoodaanige Priefters Mildelijk Voede, welke door haare Bedriegeryen het Volk Betooverden; is nogtans deeze beraadinge des Koninks zeer te waardeeren; Dat hy niet gedoogen wilde, dat de Godsdienft te loor-liep; 't geên in korten tijd had konnen gebeuren; by-aldien men de Priefters onder het woeden van den algemeenen Honger, had laaten Verlooren gaan. Maar naadien Farao hier zoo Zorgvuldig geweeft is, omtrent de Bedienders der Heylige Plegtigheeden; dat hyze zelfs met gevaar zijns geheelen Lands Ondergang Voede; (op dat hy immers teegens de Goden niet en mogt fchijnen On-Godvrugtig te zijn;) Hebben zommige daar uyt aangemerkt, hoe Onzeedigen Quaadwilligheyd het dan niet wel en fchijnd, wanneer Wettige en Onbefprooke Bedienaars der Kerkelijke Plegtigheeden, by de Kriftenheyd verzuymd worden? Wy voegender by, Dat Jofef hier in miffchien een Staatkundig Oogmerk gehad heeft; als die wel wift dat men de Kerkelijke niet en mag te-naa koomen, zoo men buyten gevaar van Oproer-makerye wil zijn. Doch Bonfrerius is hier van zommige op den Heekel geleyd; naadien hy daar uyt gants quaalijk befluyt, *Dat de Vryheyd der Geeftelijken, grootelijks met de Naatuurlijke billikheyd over-een ftemd.* Want op deeze plaatze word alleen gezien op de Vryheyd der Zaay-Landen, en het Schenken van Spijze, maar niet op de ontleedigde Vryheyd, of der Perzoonen, of alle Goederen welke de Bedienaars der H. Plegtigheeden, in Bezit hadden. En het is openbaar, dat hier niet gehandeld word, van 't uytfluyten der Burgerlijke Regten, Wetten en Inzettingen. Men mag'er byvoegen; Dat by-aldien de Natuurlijke Billikheyd door Voorbeelden kan getoond worden, men als dan veel-meer op de Voorbeelden van Geloovige Koningen behoorde te zien. David heeft Ordinantien en Inzettingen omtrent de Kerkelijke dingen en derzelver Bedienders gemaakt. Salomon heeft Abjathar tot een Hoogen-Priefter aangefteld; en zoo heeft meede Ezechias, over de Kerkelijke Zaaken en Perzoonen gedaan. Ook blijkt uyt de H. Hiftorien, dat de Vroome Konink Jofias, Tempel en Godsdienft Hervormde, en d'Afgodifche Priefters der Hoogten, om den Hals doen brengen heeft. Jaa dat zelfs de Keyzerlijke Inzettingen, de Geeftelijkheyd, de Hals-Straf-Oeffenende Regtbanken, en Burgerlijke Cijns-Heffinge onderworpen, zulx heeft onder-anderen den grooten Regtsgeleerde Kovaruvias bevefgd; en Goldaftus heeft daar toe meer dan Honderd Roomsgezinde Schrijvers opgeteld; die hem daar in byfpringen. Gelijk dan meede uyt de Kerkelijke Hiftorien niet heel fcheemeragtig te zien is, Dat de Bevryinge der Geeftelijkheyd, nooyt voor de Tijden van Konftantijn de Groot, Ludovikus Pius, en diergelijke Vorften Vergund is; en derhalven openbaar maakt, Dat dezelve veel-meer op de Menfchelijke toelaatinge, door verval der tijden gefteeven, als op de Natuurlijke Billikheyd of Goddelijk Regt gegrondveft ftaat. En dat ook de Geeftelijkheyd, van 't Stigt en Stadt Utregt, in den Jaare 1660 toeleyden, om de Landftands-beftierende Overheyd, geheel-en-al de Kerkelijke Vergaaderingen uyt-te boenen; was moogelijk niet als uyt een Oud reftant der Paapze Grond-regelen hervifcht; en daarom hun billik-ontfchooten; volgens de XXXVII[fte] Artikel van 't Dordregtze Synode; gelijk by Aitzema te zien is. En hoedaanigen Regt d'Overheeden, omtrent de Kerkelijke dingen hebben, daar van heeft Hugo de Groot een heel Boek Gefchreeven. En de Hooge Magten

Bonfrerius van Heydeggerus over de Natuurlijke vryheyd der Geeftelijken op den Heekel geleyd.

Kerkelijken zijn ook de Burger-Wetten en Straffen onderworpen.

Vryheyd der Geeftelijken eerft naa Konftantijn de Groot vermeerderd.

Magten des Lands hebben om alle Uytſpoorigheyd daar omtrent in-te toomen, in den Jaare 1591. een Kerken-Ordeninge beraamd,die A°. 1612. naader beſtendigt is. Dus ſcheyden wy hier af; en ſchikken ons om 't Wijſſelijk gedrag van Joſef omtrent de Verarmde Egiptenaaren,verder in-te zien. Daar in zig dan ook een byzonder Voorbeeld van een overgroote Zeedigheyd, Weldaadigheyd en Mildaadigheyd opdoed. Want niet teegenſtaande het nu met d'Inwoonders zoodanig geſchaapen ſtond, Dat al de Zaay-Landen aan Farao eygen waaren, en Joſef reeds Zaad had uytgedeeld om 't zelve te Bezaayen; hy nogtans, niet meer als *Een Dubbele Tienden*, dat is, het Vijfde gedeelte, uyt den Jaarlijkzen Oogſt, voor het Inkoomen des Koninks begeerd; daar hy immers met het zelve, jaa met volkoomen Regt de Helft, of meer had konnen af-eyſſen. Toonende alzoo met zijn Voorbeeld, aan alle die 't beſtuur der Onderdaanen aanbevoolen is; dezelve Zeedig en Goedertierentlijk te handelen; de Schaapen wel betaamelijk de Wol te Scheeren, maar niet teffens ook de Huyd af-te Stroopen; gelijk den Tyran Tiberius zeyde; alhoewel dat woord zelfs, zeekerlijk niet Tyranniſch was. Zoo dat dit kenteeken alleen, genoeg is, om Joſef van alle Onbeleefdheyd vrygeſprooken te zien. En alſmen aanmerkt, Dat de Koningen al van Ouds het Regt in gebruyk hadden, Jaa daar door Beveſtigd ſtonden, Datze de Thienden eyſten; en aan Abraham al is bekend geweeſt; Doch dat zy in tijd van Oorlog, deeze Inkomſt wel Verdubbelden; konnen wy geheel niet zeggen, Dat d'Egiptenaars eenig ongelijk geſchied is; wanneer Joſef naa het inkoopen der Landeryen, alleen het Volk met het Vijfde Gedeelte des Inkoomens beſwaard: Zeer-wel weetende dat Egipten veel Vrugtbaarder van Kooren, dan andere Land-Geweſten was; en met veel minder Arbeyds, zijn Vrugten aan den Landbouwer gaf, als wel elders geſchiede. En zeeker,hier op paſt de ronde Belijdenis der Egiptenaaren die Moſes Gen.47:25. aanteekend: Als waar in zy onder belijdenis van zijn Wijs beleyd, en Rijkvoerige Mildaadigheyd bekennen, Datze Joſef het Leeven Schuldig ſtaan; want zeggenze, * *Gy hebd ons Leeven Behouden.* Waar uyt miſſchien het Erfgerugt heeft voortgezeyd, Dat d'Egiptenaars Joſef Ver-Godet hebben, waar van ſtrax naader; want, *Wijs en Rijk, is Godt gelijk.* En zoo agte ook Asdrubal, het een ongemeene zaak, *Dat ymand Wijs en te-gelijk Gelukkig is.* Booven-dien weygerenze niet des Konings Slaaven te zijn; alſſe zeggen; *Laat ons Genaade in uwe Oogen vinden; wy zullen Faraôs Knegten zijn.* Invoegen zy Vrywillig verklaaren, met de voorgeſlaagen Voorwaarde en Beding van des Koninks Akkers te Bouwen, wel te vreeden te weezen; agtende dat haar op deeze wijs, groote Beleeftheyd en Gunſt geſchiede. 't Geên ons dan doed beſluyten, Dat d'Omzigtige Joſef zoodaanig in alles heeft weeten de Middelmaat te houden, Dat hy zijnen Konink booven-maaten Verrijkt, en zijn Onderdaanen geenzinds door een Tyranniſche uytperſſinge Onderdrukt heeft. Waar teegen men die Pagt-Heffinge vergelijken mag, die den Konink Seſoſtris voor de Bezittinge des Lands Jaarlijks vorderde, als terſtond uyt Herodoot is Aangeteekend, en 't geên Moſes van Joſefs Wet gedenkt, Gen. 47: 26. Maar op dat wy des Grooten Graan-Verzorgers gantze Handelinge onzen Leezer te-bet voor Oogen ſtelden, en deeden zien, welk-een overmagtigen Omſlag en noeſte bezigheyd, de Schaarsheyd van Brood, aan 't Wijs Beſtél van den Grooten Joſef verſchafte; luſten 't ons, Dat woelig Bedrijf in een Print-Tafereel af-te maalen, en de volgende Verklaaringe tot Naarigt van den Beſchouwer daar by te doen.

Joſef eyſt niet meer dan een Dubbele Tienden van de Inkomſt der Landeryen die den Egiptenaaren om niet Bezaayden.

Welke Schatting-eyſch ook als zeer billijk van de Egiptenaaren toegeſtemd word.

* In 't Hebreeuws eygentlijk, Gy hebt ons Leevendig gemaakt.

Joſefs Graan-verzorging in een Print-Tafereel vertoond.

VERKLAARINGE VAN HET PRINT-TAFEREEL.

Dat de Egiptize Graan-Verzorging onder 't Beſtel van Joſef vertoond.

A. Een groot Markt-Pleyn, of ruyme plaats binnen Memfis, omtrent de Hofhoudinge van Joſef, of daar hy in den tijd des Hongers zig meeſt onthield, en naa by des Koninks

ninks Schat-Meesters, en Graan-Bezorgers was, welke weegens d'Af-leevering, de Penningen inzaamelden, en Reekenschap van de Kooren-Schuuren en Magazijnen hielden. Naa welke plaatzen men denken kan, Dat de Nooddruftige zig by hoopen begeeven hebben, op datze Voorraad van Leeftogt Koopen, en tot haare Huysgezinnen heenen brengen mogten. 't Geën dan de reeden is, Dat in ons Print-Tafereel zoo grooten menigte uyt de omliggende Streeken van Egipten en alle de Gebuur-Landen te zaamen drommen, en elk zig op zijn wijze beneerstigd, Brood voor den Honger in-te Koopen; en daar toe Geld, Huysraad, Akkerland, Bouwgereedschap; Jaa hun Vee en Kinderen, en zelfs haar eygen Perzoonen, tot Lijf-Eyge Slaaven aanbieden.

B. Josef, die hier uyt de plaatze van zijn Daagelijks verblijf, te voorschijn komt; om met zijn Broeders die van haar Vader ook herwaards gezonden waaren, om Brood op-te Koopen, te spreeken: Tot welk Hoogdraavend voorval, ons Print-Tafereel, geen andere geleegentheyd aanbood, op dat wy hem zienelijk aan 't Oog maakten. En wy gissen dat de volgende Verklaaringen daar toe veel hulp zullen aanbrengen.

C. ASNATH de Dogter van POTIPHERA, Overste van ON; welke Farao, aan Josef tot een Vrouwe gegeeven, en hem te dees tijd al twee Zonen Gebaard had, Gen.41:45, 50. &c.

D. De Zonen van Josef, die hem Asnath Gebaard had; MANASSE en EPHRAIM. Die thans noch heel Jong en slegts kleene Knaapjes waaren; zijnde beyde noch voor de Jaaren des Hongers Gebooren als te zien is, Gen.41:50, 51, 52. Zoo dat d'een hier aan de Regterhand van zijn Moeder, d'ander op den Arm van de Voedster of Staat-Juffer gezien word. Want alzulken gestalte des Ouderdoms, scheen ons de H. Historie, de Jonge Knaapjes (uyt welke Josefs Huys onder Israël, door Zoon-aanneeminge van de Vader Jakob, tot *Twee Stammen* Uytgebot is,) toe te passen; vergelijkt d'aangehaalde plaatzen, met Gen. 49: 22. en Deut. 33: 17.

E. Het Huys van Farao; tot welke Josef alle het Geld dat voor het opgeleyde Kooren, ingezaameld word, doet heenen brengen; gelijk strax zal gezien worden; van waar ook de aankoomende Voorraad-koopers tot Josef heenen gezonden worden; Gen. 41: 55.

F Kooren-Huyzen, in welke Josef zoo hier als door heel Egipten, den Voorraad der Zeeven Vette Jaaren opgeleyd had; en nu voornaamelijk hier te Memfis daar uyt laat Af-leeveren, Gen. 41: 35, 49. En zoo men de Reysbeschrijvers gelooven zal, daar worden hier en daar, en in 't byzonder te Karaffa, twee Mijlen van groot Kayro, Gedagtenissen van Josefs Kooren-Huyzen gezien.

G. Josefs Tien Broeders van haar Vader naa Egipten gezonden; Buygen zig, en handelen met hem weegens haar aankomst en Gebrek aan Kooren, Gen. 42: 3, 6. &c. en Kap. 43. en 44. Daar niet alleen ligt te merken is, Dat de Jonger Broeder Benjamin thuys gebleeven was, en het Getal deezer Mannen derhalven als Moses zeyd, niet booven 10 kon zijn, maar dat ook hier de Droom van Josef Vervuld is; als hy de Schooven van zijn Broeders voor zijn Staande Schoof, had zien Neederbuygen, Gen. 37:7. En die ook op haare verschijninge let, ziet wel dat haare Ezelen, met de zaamgerolde Zakken op den Rugge, vast hun Vragt verwagten. Doch den gantzen handel die Josef hier over met zijne Broeders gehouden, en daar door ten laatsten ook zijn Vader Jakob in Egipten gelokt heeft; zal in 't volgende Hoofdstuk gezien worden.

H. Een Taalman door welke Josef met zijn Broeders Spreekt, dewijl hy zig Vreemd en Onkundig der Taale Kanaans, en als een Egiptenaar teegens haar houd, Gen.42:23, 7, 8.

I. Ontfangers en Reeken-Meesters, die 't Geld voor het Verkogte Kooren inzaamelen, en tot de Schatkist des Koninks heenen zenden.

K. Het Ingezaamelde Geld door Josefs Bezorging tot de Koninklijke Schatkist heenen gebragt. Gen. 47: 14.

L. De Gegoede Luyden en zommige Boeren, brengen hun Vee, Schaapen, Runderen, Ezels, Peerden, Goude en Zilvere Vaaten, in ste van Geld, op datze moogen Brood hebben. Genesis. 47: 16, 17.

M. Heel Uytgeputte van Geld en Vee, bieden haare Akkerlanden, haare Perzoonen, en Kinderen aan, jaa geeven Waagen en Ploeg voor Leeftogt, en willen des Koninks Slaaven voor een Stuk Broods worden. Zoo dat het gantze Land, aan Farao word *Eygen gemaakt*, Gen. 47: 18, 19. En over-zulx met heel de rest hier niet alleen de gemeene Spreuk voldoen, welke zeyd;

Burger en Boer, is Heeren-Voer.

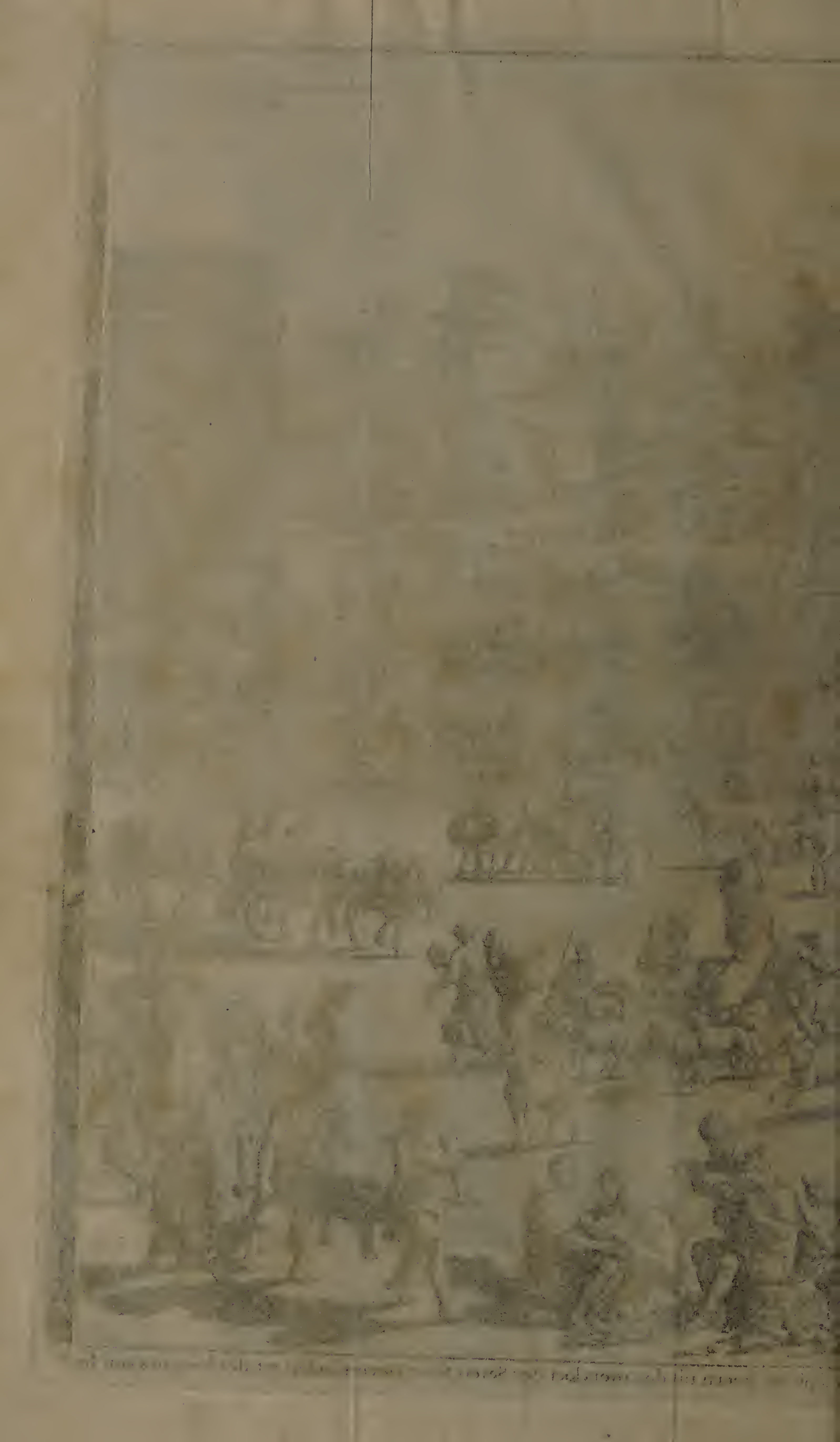
Maar dat ook Demosthenes niet quaalijk in-agt genoomen heeft; Dat hoe de Rijkdommen der Vorsten meer Aangroeyen; hoe die van 't Gemeen meerder afneemen.

N. Egiptise Priesters die haar Bescheyden-Deel van Kooren, *Om Niet* Ontfangen, en niet van nooden hebben Geld uyt-te geeven, of haare Landeryen te Verpanden, Gen. 47: 22. waarom het niemand moet wonder doen, datze hier dus Vet en Glat en Vroolijk met haar toegeleyde Portie heenen gaan: En gelijk elk gemeenelijk van de Markt spreekt, zoo als hy Gekogt heeft; al-

zoo

Joſeph het koorn uit den overvloet der Seven Vette Jaaren, inden tyt des hongers aan heel Egipten en gebuurlanden, voor Geld en Vee verkopende, brengd des Konings Schat-kiſt vol geld; en maakt het volk aan Faro lyf-eygen, terwyl hy ook zyn Broeders verſoekt op dat hy Jakob derwaards lokte. *Gen. XLI. etc.*

zoo zien wy de Geldelooze Koopers, daar-en teegen hier Kommerlijk Bedrukt; en de Waarheyd van 't Oude Spreukje met hun deerlijk zien bevestigen :

Raakt de Beurs vol Deuken *die eerst Vol was*;
Het Aanzigt raakt vol Kreuken *dat eerst Bol was.*

O. Het gestaadig Dorssen, en Uytkloppen der Opgeleyde Schôoven, waar in de Gräarien van Ouds pleegen bewaard te worden: 't Geên hier op verscheyde wijzen gezien wôrd; naamelijk door Ossen, en ook door Menschen Handwerk, die 't zelve op den Dorsch-Vloer met de Vleegel uytkloppen, &c. En al de rest der bezigheeden, van Torssen, Draagen, Af-leeveren, Vervoeren, en nieuw-aankoomen der Behoeftige, word over-al zoo duydelijk in onze Printverbeeldinge aangeweezen, datter geen verder Verklaaringe over schijnd vereyst te worden.

P. Eenige Arme Luydjes, Kruyers, Zakkedraagers en Gering Arbeyds-Volk, dat zig by gebrek van Brood, met Wortelen, Radijzen, Look en Komkommers geneerd. Gelijk ook Herodotus verhaald, Dat zommige van 't Slegtste Volkje in Egipten, eertijds niet ongewoon waaren in Tijd van Nood, zeeker zoort van Arm-Brood, uyt het Pit van *Lotus-Bloemen* of Water-Lelyen te bereyden; hoedaanige Bloemen misschien niet ongelijk aan die van onze Water-Plompen zijn.

Indien ons nu ook geoorlofd is, de Erfgerugten der Oudheyd naa-te spooren, Voorwaar wy zullen een groot aantal van Getuygenissen vinden, in welke de Geleerde meenen, Dat de Roemrugtige Weldaad der Graan-Verzorginge, die Josef in de grootste Hongersnood van Egipten, tot behoud des Rijks en alle de Gebuur-Landen ter hand genoomen heeft, in Geheugenis gehouden is: Zulx daar geen Vermaarde Schrijvers ontbreeken, welke niet en twijffelen, of d'Egiptenaars hebben dusk-een Behouder des Vaderlands, onder den Naam van APIS, SERAPIS en OSIRIS, Goddelijke Eere aangedaan, en zijn gedagtenis in de volgende Tijden daar door willen vereeuwen: Maar nogtans van andere, niet zonder goed bescheyd Verdagt gehouden. Moses gedenkt wel, Dat Josef tot een Wet instelde, Dat Farao voortaan *Het Vijfde Gedeelte* van de Inkomsten der Landeryen genieten zou; en hy voegd'er by; *Dat de zelve Wet tot op deezen Dag duurd*, Gen. 47: 26. waar door zijne Gedagtenis is konnen Leevendig blijven; want men zeyd ook, Dat die Gewoonte noch heeden ten daage in Gebruyk is: Doch de H. Schrift erkend nergens eenige Vergodinge van zijn Perzoon, voor of naa zijn Dood. En nogtans is zulx het gevoelen van den Vermaarden Julius Firmikus Maternus, in zijn Boek van de Dwaalingen der Heydenze Godsdiensten. *d'Egiptenaars*, zeyd hy; *hebben naavolgens hun Vaderlijke Instellinge, naa de Dood van Josef, hem ter Eeren, Tempelen Gestigt. En op dat de Naakoomelingen zijn overgroote Weldaad, in het Mildelijk Uytdeelen des Koorens, mogten erkennen; is de Mudde, waar meede hy den Hongerigen, en den Koopenden het Kooren Uytgemeeten heeft, hem booven op het Hooft gesteld. Daar-en-booven, op dat zijn Naam met meerder Heyligheyd mogte Ge-Eerd worden, heeft hy die uyt de eerste Stigters van zijn Geslagt ontfangen. Want dewijl hy een Voor-Neef van* SARA *was; is hy* SERAPIS *genoemd; 't geên volgens de Griekse Taal zoo veel als* Saras Apo *te zeggen is.* Insgelijks betuygd ook Ruffinus: Naa dat hy van zijnen God-Naam SERAPIS gesprooken heeft; Dat zommige voorgeeven; dat d'Egiptenaars, Josef ter Eeren, een Beeld hebben Opgeregt, tot Erkentenis van dat hy het Land door het Uytdeelen van Kooren, ten Tijde des Hongers was te Hulp gekoomen. Ook vind men by Suidas over 't Woord *Serapis*, dit volgende aangeteekend; *Eenige*, zeyd hy, *hebben voorgewend, Dat deezen was* Jupiter; *Andere de* Nyl-Stroom: *Dewijl hy een Mudde op het Hoofd had; Andere dat het* Josef *was.* Maar indien wy Nymphiodorus gelooven moogen, zal *Serapis*, met *Apis* een-en de zelve zijn. Want hy spreekt'er aldus van; APIS *is een gestorven Os, in een Dood-Kist bewaard, welke op 't Grieks* Zoros *genoemd word; den zelven word gezet in den Tempel der Duyvelen, die aldaar Gediend word; van waar hy den Naam ontfangen heeft van* Soroapin, *of* ZA-

Gedagtenissen van Josefs weldaaden, hoe van zommige in de Oudheyd erkend.

Of Josef van d'Egiptenaars Vergodet is.

En Serapis naa zijn OudGrootMoeder Sara Genoemd is.

Getuygenis van Ruffinus die van Josefs opgeregt Beeld gewag maakt.

Serapis de zelve met Apis gesteld.

RA-

RAPIN. Hoedaanigen Vermaarde plaatze men ook by Klemens en Euſebius vind aangevoerd: En te-gelijk met de voorige Getuygeniſſen ſchijnd aan de Hand te geeven, Dat de Egiptenaars, den Hebreër Joſef, onder de Gedaante en Naam-geevinge van APIS, en SERAPIS ge-Eerd hebben. Gelijk zulx onder andere Loffelijke Schrijvers, het Gevoelen is geweeſt van de zeer Geleerde Voſſius, Baronius, en Bonfrerius. Waar van byzonderlijk den Eerſten dit Stuk in zijn Boeken van den Oorſprong en Voortgang der Afgoderye en Beelden-Dienſt, met Opzet Behandeld heeft. En ſchijnen dezelve Vermaarde Autheuren niet zonder verſcheyde Bewijs-Reedenen tot die Meeninge overgegaan te zijn. 't Geên haar dan Eerſtelijk eenig ſteunzel by-zet is dit, Dat Joſef Deut. 33: 17. שור, een Os Genoemd word, of ten minſten zeekerlijk van Moſes, by een Os vergeleeken word. Het Tweede is, Dat Joſef de Droomen van Farao, van de Zeeven Vette Koeyen of Oſſen, die van even zoo veel Maagere, Verſlonden en Opgegeeten wierden, Verklaard had. En de Oſſen in deezen Droom tot een Teeken van Vrugtbaarheyd en Onvrugtbaarheyd worden geſteld. En alhoewel Godwin twijffeld, of ymand wel regt heeft Aangeweezen, van wien de Egiptenaaren het Eeren van den Os geleerd hebben; held hy nogtans geheel over aan dit Gevoelen. Ten Derden; Naademaal Joſef ten tijde des Hongers-Noods, een zeer goede Voorzieninge gedaan had, heeft deeze Weldaad, door geen Welvoegzaamer Zin-aanduydend Kenteeken, als door een Os, konnen Uytgedrukt worden; Overmids d'oorzaak van het Jaar-Gewas, voornaamelijk van den Land-Bouw af-hangd, en waar in den Os zoodaanig een Meede-Makker van des Landmans Arbeyd is, Dat de Oude hem *Een Dienaar van* CERES, Dat is, van de *Graan-Goddin* Genoemd hebben. De Vierde Reeden is; Dat ook Farao allerhande Eer-bewijs, en Koninklijke Cieraadjen aan Joſef geſchonken heeft; welke van hem door Kloek Beleyd op het alder-uytſteekendſte Beantwoord, den Egiptenaaren Verpligt heeft, zijner Weldaaden te Gedenken. Want dit is haare Eygene Landaardſe Gewoonte geweeſt, De Geheugenis der geener die veel aan 't Gemeene-Beſt Verdiend hadden, door Heylige Gedenk-Beelden tot de Naakoomelingen voort-te planten. Doch daar ſcheen geen Teeken bequaamer, om de Weldaaden van Joſef uyt-te drukken, als den Os. Wel waarom, Vraagd de fraaye Schrijver Voſſius, zouden we dan durven Ontkennen, Dat deeze Eer-Bewijzinge aan Joſef geſchied is? Voor het Vijfde merken zy ook aan; Dat naadien אב AB, *Een Vader*; שור SOR, *Een Os*, en שר, SAR *Een Vorſt* by de Hebreën Beteekend; heeft Joſef APIS, Dat is, *Een Vader* konnen Genoemd worden; gelijk hy ook Gen. 45: 8. een *Vader van Farao* Genoemd word. Insgelijx ook ZARAPIS, *De Vorſtelijke Vader*; dewijle hy als zoodaanig-een aan geheel Egipten is voorgeſteld geworden. Of ook wel ZORAPIS, *De Os-Vader*, en zulks van weegen de Reeden die wy zoo terſtond hebben by-gebragt. Tot hoe verre Voſſius zijn Bewijs-Gronden heeft Uytgeſtrekt. Bonfrerius voegd'er noch andere, en voor Eerſt tot een Zesde Waarneeminge by; Dat, gelijk wy een weynig te vooren begonden te zeggen, de Egiptenaars de Gewoonte hadden, het Beeld van OSIRIS of SERAPIS met een *Mudde*, of Kooren Maat, op het Hoofd te Vertoonen; waar van Ruffinus en Suidas Getuygen zijn: of met een Korf, gelijk Makrobius Aanteekend: Hoedaanige Dingen alle niet anders te kennen geeven, als dat Joſef d'Egiptiſe Verhongerde Huysgezinnen met Brood Verzorgd heeft. Ten Zeevenden, zeyd Plutarchus, in zijn Boekje van *Iſis* en *Oſiris*, Dat den Eygen Naam van *Oſiris*, is ARSAPH geweeſt; Zulx door een geringe Letter-Wiſſelinge, en by-loopende Tong-val uyt JOSEPH, zeer gemakkelijk de Naam van ARSAPH is konnen op de Baan koomen. Bonfrerius voegd'er ten laatſten, uyt de Getuygeniſſen van Euſebius, Plutarchus en Diodorus, noch by, Dat OSIRIS in d'Egiptiſe Taale, even dat zelve Beteekend, dat de Grieken door POLYOPHTHALMOS, Dat is, *Veel-Oogig* Verſtaan; dewijl by d'Egiptenaars Os *Veel*, en SYRIS *Een Oog* Beteekend: Hoe-

Of Joſef in de Gedaante van Apis en Serapis ge-Eerd is.

Dat van Voſſius is goed-gekeurd.

En op welken grond-ſteun van hem aangenoomen.

Joſef ZARAPIS, of Vorſtelijke Vader Genoemd.

Serapis met een Kooren-Maat op 't Hoofd Verbeeld.

Hoe de Naam van ARSAPH, Dat is, Oſiris, zeer ligt van Joſef is konnen voort koomen.

Wat Oſiris

Hoedaanigen Naam-geevinge zeer wel met de Gaaven van Josef over-een komd: Als den welken, door zijn Uytsteekende Wijsheyd, en Schrandere Uytlegginge der Droomen, te-gelijk met zijn Voorzigtigheyd en Verre-ziende Oog, Voorraad van Spijze, voor zoo veel aanhoudende Jaaren Hongers-Nood, heeft weeten op-te leggen en te bewaaren. En schoon d'Egiptenaars hebben Gemeend, Dat hem dit door de groote Ervaarenis in de Wis-konst en Sterrekunde overquam, is nogtans die Weetenschap niet onëygen *Polyophthalmos*; Dat is, *Osiris* by d'Egiptenaaren Genoemd geworden. Hoedaanigen Naam aan Josef, ten aanzien van zijn *Voorzieninge*, of *Verre Voor-Uytzieninge* en *Voorzorge*, niet onëygen paste. Waar toe men ten laatsten ook noch dit wil Aangemerkt hebben, Dat d'Egiptenaars niet elke Os tot die Weerdige Naam-draaginge, Wettig Erkenden, maar alleen zulk-eenen, aan welken de Sterre-kundige Ken-Teekenen, en Denk-Beelden van Zon en Maan, duydelijk te Bespeuren waaren; als die dan te-bet de Sterre-kundige Wijsheyd en Kennis van OSIRIS te kennen gaaven. 't Geên wy dan tot hier-toe, als de Voornaamste Grondvesten van zommige Geleerde Mannen, tot Onderstand van haar Gevoelen, hebben by-gebragt; op datwe daar door geleegentheyd ter-Hand vonden, om in 't Onderzoeken van haare Bewijs-Reedenen, 't een en 't ander in-te lassen; Dat niet onfraay te Weeten is. En wat d'Af-Beeldingen van *Serapis*, *Osiris* en *Apis* zelfs belangd, wy zullen onder d'Egiptise zaaken geleegentheyd hebben, dezelve by-te brengen. Alleen moogen wy'er uyt de Fabel-kunde noch by doen; Dat den Os daar in gemeenelijk een Zinne-Beeld is van een Wijs en Deugdzaam Mensch, of van zoodanigen Hooveling; als meede van een Sterk Mensch; en eenen die Opregt in zijn Handelingen is.

by de Egiptenaars Beteekend.

By-aldien wy dan Werk beginnen, en al deeze Bedenkelijkheeden der Geleerde, teegens de Blijken der H. Schrift afwikken, voorwaar wy zullen haast ontwaar worden, Dat derzelver Getuygenissen, geheel-en-al teegens haar Gevoelen leyd Aangekant; invoegen wy nergens anders, eenig Heul behoeven te zoeken, om de by-gebragte Grondvesten te doen instorten, dan te Toonen, Dat Josef nooyt by de Egiptenaaren voor haaren APIS, SERAPIS, of OSIRIS gehouden is. Want dat'er voor-eerst, naa het Afsterven van Josef, hem eenige Goddelijke Eere zou beweezen zijn, (gelijk de Ver-Goding van Ouds, zelden of nooyt aan de Leevende gepleegd wierd) zulks komd met de Schriften van Moses niet over-een. Als den welken opentlijk Getuygd, Dat een wijl naa dat dien Farao, die Josef Verhoogd had, gestorven was, eenen anderen Konink in Egipten opgestaan is, welke Josef niet gekend en had, Exod. 1:8. Actor. 7:18. Den welken zelfs ook noch teegens hem, of ten minsten niet teegens zijne Broeders, eenige Billikheyd noch Reedelijkheyd gebruykte; maar de zelve, als bekend is, op het alderwreedste Behandeld en Onderdrukt heeft. En schoon naa deezen Konink, weederom eenen anderen aan 't Rijk quam, heeft hy nogtans teegen d'Israëliten, die in Egipten woonden, en uyt Josefs Vaderlijk Stamhuys Gesprooten en Vermeenigvuldigd waaren, met alle Bitterheyd Gewoed. Den welken het dan ook ten laatsten met haar zoo Uytbundig en Grof maakte, Dat hem Godt, onder de Hand van Moses, met Swaare Plaagen Gestraft, en ten laatsten met zijn Opgetoogen Heyr-Leeger, in de Wateren der Roode Zee Versmoord heeft. Waar uyt dan een Onverzoenelijken Haat tussen d'Israëliten en Egiptenaaren, veele Eeuwen heeft stand gehouden. Booven-dien schijnd men ook tot deeze Reeden te moeten Aanmerken, Dat de Godsdienst van SERAPIS niet zoo Oud als de Tijden van Josef, by d'Egiptenaars is bekend geweest; Want Herodotus de Goden van Egipten Optellende, heeft van *Serapis* niet een Enkel Woord gerept. Jaa niemand maakt'er Gewag van, die voor de Tijden van Alexander de Groot geschreeven hebben. En zulx is geen Wonder, naadien *Serapis* niet een Eygen Vaderlandsen God der Egiptenaaren is; maar een Ingebragten, die de Vreemde Inwoonders uyt Pontus, onder de Bezorginge van Ptolomëus, in Egipten hebben overgevoerd: Gelijk Schaliger zulx mee-

En zulx met verscheyde Bedenkingen bevestigd.

Israël van Egiptise Koningen mishandeld, die Josef niet Gekend, noch Erkend hebben.

Waar uyt een geduurige Haat tussen d'Israëliten en Egiptenaaren opgekoomen is.

Serapis is eerst lange naa Josefs Tijden in Egipten bekend geworden.

de bevestigd, in zijn Eusebiaanse Aanmerkingen. Doch de Geschiedenis deezer Overvoeringe zelfs, heeft Tacitus aan 't IV[de] Boek zijner Historien, wijd en breed beschreeven. En dat SERAPIS eertijds by die van Pontus is bekend geweest, schijnd ons ten minsten Scheemeragtig uyt Polybius toe, die den Ouden Tempel van *Serapis* Beschrijft; en daar by-voegd, Dat Jason aldaar aan de Twaalf Goden Geofferd heeft. Maar in Egipten, word van *Serapis*, gants geen Gewag gemaakt, voor dat hy uyt de Pontise Stadt Sinopis derwaards gevoerd is. En zoo wy hier de Woorden van Tacitus, in weêrwil van Vossius, dieze meend aan zijn Zijde te trekken, willen by-brengen, (naadien'er twijffel in steekt, van wat Stadt hy Spreekt;) wy zullen terstond betoonen, Datze al het voorige geenzinds teegen zijn. *De Tempel*, zeyd hy, *is aldaar Opgebouwd naavolgens de Grootte der Stadt, op een Plaats die* Rhakotis *Genoemd word; alwaar eertijds een Kapèl stond, aan* Serapis *en* Isis *Toegewyd.* Yts diergelijks word ook by Klemens d'Alexandriner gevonden, in zijn Vermaaningen aan de Heydenen. En alhoewel de Geleerde Vossius hier uyt de Oudheyd van deezen God-Naam, in Egipten t'Huys wil brengen, schijnd nogtans zijn Misslag daar omtrent Ontdekt te worden, wanneer men de Woorden van Tacitus wat Naauwkeuriger inziet. Dezelve Roomse Histori-Schrijver had Verhaald, Dat wanneer Ptolomèus de Nieuw-Gebouwde Stadt Alexandrièn met een Tempel, en een zoort van Nieuwe Gods-Dienst wilde Begiftigen, hy door een Droom Vermaand wierd, eenige zijner Vertrouwdste Vrienden naar Pontus te zenden, en het Beeld van *Serapis* van daar af-te haalen, en tot hem te brengen; Hoedaanigen Droom hy daarom ook aan de Egiptise Priesters heeft Bekend gemaakt. Als hy dan eenige Goden in Pontus gevonden had, en weynig Ervaarenis van de Vreemde en Uytlandse Dingen bekoomen had, heeft hy aan Timothèus d'Atheniënser, een uyt het Geslagte der Eumolpiden, Gevraagd; Wat Godt, en wat Dienst-Bewijs het was? Die het zelve uyt Niemand, dan van de geene die naar Pontus Gereyst waaren, wist te Verneemen. Terstond heeft Ptolomèus Gezanten, met Geschenken, aan Schydrothemides, de Konink der Sinapensen, afgezonden; die met Vertoeven wel Dry Jaaren t'zoek maakten. Dus Luyd het Verhaal; en is zoodaanig gesteld, Dat men 't Noodwendig Onderzoeken moet, zoo het ons anders Ernst is, om agter de regte Geschaapenheyd der zaake te geraaken. Wy zeggen dan, by-aldien op dezelve Plaats binnen Alexandrien, alwaar Ptolomèus een Tempel wilde Stigten, te vooren een Kapèl van *Serapis* gestaan had, de Egiptenaaren immers als-dan niet Onkundig zouden geweest zijn, wat voor een Godheyd *Serapis* was; en geenzinds Noodig gehad hebben, met de Buyten-Landers desweegen te Raadpleegen, veel-min desselfs Beeldnis, met zoodaanigen Bekostiging, heel uyt Pontus te laaten Af-haalen. En indien het niet zoodaanig hier meede geleegen is, zoo heeft Ptolomèus dan ook geen Nieuwe Gods-Dienst binnen Alexandrien poogen te Stigten, noch ook Gestigt, gelijk het Verhaal luyd. Booven al heeft de Vermaarde Bochartus, uyt Klemens d'Alexandriner, den Oorsprong van deeze Dwaalinge, zeer Vernuftig Naagespoord, ter plaatze daar Klemens van Ptolomèus Schrijft; Dat hy 't Ontfangen Beeld in 't Voorgebergte gesteld heeft, datze nu Rhakotis Noemen; alwaar ook den Tempel van *Serapis*, ten Tijde dat Klemens dit geschreeven heeft, ge-Eerd wierd. Waar uyt Bochartus Gist, Dat Tacitus, uyt diergelijke Woorden van den Griekse Schrijver, dat Verhaal Vergaaderd heeft; en dat al lang te vooren daar ter Plaatze, de Kapèl van *Serapis* geweest is; eensdeels om dat *Ieròn*, zoo wel een Kapèl, als een Tempel Beteekend; als anderdeels, om dat het Werk-Woord TETIMETAI, *Zy hebben ge-Eerd*, aldaar in de Beteekenis der voorleedene tijd voor-komd; het geene nogtans dikwils de Beteekenis van de teegenwoordige tijd heeft. Laat'er ons, tot een naader bevestiging, noch dit by voegen, Dat het Beeld van *Apis* en *Serapis*, volgens de Beschrijvinge van Makrobius, geheel-en-al niet een-en-dezelve Gedaante heeft gehad; gelijk we onder d'Egiptise

Maar is uyt Pontus derwaard overgebragt.

Vossius getuygenis van Serapis uyt Tacitus teegen hem Omgekeerd.

Serapis schijnd ten Tijde van Ptolomèus in Egipten noch Onbekend geweest te zijn.

tise zaaken door derzelver Af-beelding zullen Ontwaar worden. Daar wy dan ook geleegentheyd zullen ter-Hand krijgen, om met andere Teegen-Bedenkingen te toonen, Dat Josef, noch by zijn Leeven, noch naa zijn Dood, onder eenige Godheyd ge-Eerd noch gedagt geworden is; alhoewel het Ruffinus en Vossius, met andere, voor-vast Geloofd hebben; en daar in door het Getuygenis van Moses, Deut. 33: 17. ten aanzien van den Os-Godt *Apis*, die met heel de Rest der H. Dieren veel Ouder kan zijn, meenden gesteeven te zijn.

DERDE HOOFDSTUK,

KORT INHOUD DEEZES HOOFDSTUKS.

Jakob *in Kanaan van den* Honger *aangetast*, *zend* zijne Zonen *naa Egipten om* Kooren te Koopen. Brood *waarom van* Breeken *genoemd*? Jakob *Bekommerd voor* Benjamin, *wil dat hy t' Huys blijft. d' Afgereysde* Broeders *in Egipten gekoomen*, Buygen *haar voor* Josef Needer, *en Vervullen onweetende zijnen* Droom, *om welke zy hem* Gehaat *en* Verkogt *hadden.* Josef *zijn Broeders* Kennende, *houd hem* Vreemd, *spreekt* Hard met haar; *en zeyd, Datze* Land-Verspieders *zijn*: *Die haar door Bescheyd van haar* Broederschap *en* Vaderlijk Huys *Verantwoorden.* Josef *eyst haar* Jongste Broeder *naa Egipten te brengen*, *en doed* Simeon *uyt heel den hoop voor zijn aankomst*, in Gijzeling *blijven. De* Strenge handeling *van Josef onderzogt en van Onregt* Vry-gesprooken. *Wat* Geoorlofde *en* niet-Geoorlofde Veynzeryen *zijn*, *en hoe* Josef *zijn* Broeders *heeft moogen* Verspieders *noemen*, *daar hy wist datze* het niet en waaren? *Met een fraaye Aanmerkinge van* Gregorius. *De reeden van* Kalvijn *over Josefs Handeling gepreezen.* Josef *Sweerd* by 't Leeven van Farao; *en zulx verscheydentlijk opgenoomen en verklaard.* Eerste Kristenen *weygeren by de* Geboorte-Engel *des* Keyzers te Sweeren; *maar doen zulx wel* by zijn Welvaaren *en* Gezondheyd. *Hoe* Josef *heeft konnen* anders doen, *als hy scheen* Geswooren te hebben. *Een donkere plaatze by* Martialis *opgehelderd. Van wat Nut Josefs* Gestrengheyd *zy geweest. Des* Broeders *onderlinge* Schuldbekentenis, *van Josef* door zijn Taalman *agterhaald*; *die daar over* aan 't Weenen *slaat.* Simeon *Gebonden en* Gevangen, *trekken de* Broeders *met haar Gekogt* Kooren *naa* Kanaan. *Blijken van Josefs* Teedere Liefde *tot zijne Broeders*, *te midden van zijn Strengheyd getoond*; Verschaft *de Reyzigers* Teerkost, *en doed haar* Uytgeschooten Geld *weeder* in de Zakken steeken; *dat van haar op weg* Gevonden, *'t Gemoed* Bekommerd. *In* Kanaan *weedergekeerd*, *maakenze* Jakob *den Eys van* Benjamin *en* Simeons Gijzeling *bekend*; *die 't* Berooven zijner Kinderen *beklaagd.* Ruben *steld zig* Borge voor Benjamin, *en bied* het Leeven van twee zijner Zonen *daar voor aan.* Josefs *strenge handeling teegen zijn* Ouden Vader *naader onderzogt.* Tweede Togt *van Josefs Broeders naa Egipten.* Leeftogt *in* Duure Tijd *en* Hongersnood, *van 't* Slegte Volkje Naauw gezogt. Juda *wil niet* zonder Benjamin *vertrekken*; *steld hem* Borge *voor zijn* Behouden Weederkomst. *De* Reys van Benjamin toegestaan, *bezorgd Jakob* een Geschenk van Landvrugten *aan den Egiptizen* Land-Voogd: Honing *eertijds* een Koninglijke Spijze, *en Overvloedig* in Kanaan. *Jakob belast* Dubbeld Geld, *en ook de* weedergebragte *Penningen meede te neemen. De* Broeders *in Egipten gekoomen*, *worden* in 't Huys van Josef *geleyd*, *dat haar Bekommerd*; *en hun* Onschuld *aan den Hof-Meester doen*, *weegens 't* meede-genoomen Geld: *Die haar Gerust steld en* Simeon *uyt zijn* Gyzeling ontslaat. *Zy krijgen* Water *om de* Voeten te Wassen, *en worden* bereyd *om met Josef* de Maaltijd te houden; *die daar op de* Vaderlijke Geschenken *aanbieden.* Josef *verneemd* naa de Welstand van zijn Vader; *stort in Eenzaamheyd* zijn Traanen over Benjamin uyt: *Doet de Broeders* naa den Rang van haare Ouderdom *aan de Tafel zetten*, *en van de* Spijs-Geregten *van zijn Tafel* voorlangen; *waar in* Benjamins Deel, Vijf-maal zoo groot is. *Naaspooring* wie zig *over al dit gedrag te* Verwonderen had; *de Broeders* Hebreën *of* d'Egiptenaaren? *Met yts van de* Dry byzondere Tafelen *in deeze* Maaltijd. *Waarom* d'Egiptenaars, *met* de Hebreën geen Brood mogten Eeten? Tafel-geregten by Deelen om-te zenden, *hoedaanigen gewoonte der Ouden. Een* Dertele Daad *aan de Tafel van* Augustus *gepleegd*, *van den* Keyzer *door-de Vingeren gezien.* Josefs *Broeders naa de Vroolijke Maaltijd*, van nieuws Bekommerd, *door haar uytgeschooten* Geld; *dat neffens Josefs* Drinkbeeker *in haare Zakken gestooken word. Verscheyde bedenkelijke* meeningen *over de reeden van Josefs* Huysbezorger, *weegens 't geen* zijnen Heere door deezen Beeker konde Waarzeggen. SLANGE *hoe van* Waarzeggen, *en listige* Onderzoekinge *genoemd. Hoedaanig* Josefs Drinkbeeker *geweest zy*, *en hoe by*

hy daar door de Broeders kon Onderzoeken. *'t Gevoelen van Josefs* Tooverpleeging *verydeld.* Tooveryen *by d'Egiptenaars en Kaldeën*, *hoe* door een Beeker *gedaan.* Waarzeggen *hoe verscheydentlijk op-te neemen*: *En waarom* Josef *zijn Broeders door* zijn Drinkbeeker *heeft willen* Beproeven. d'Onschuldige *Broeders agterhaald en* van Diefte betigt, *word* den Beeker in Benjamins Zak gevonden: *die 't zaam te-rug gekeerd*; bekend Juda de Daad *maar* Loochend de Schuld. *Benjamin in* Gijzeling *gehouden*, *word van Juda* Vry ge-eyst *en wil om* des Vaders Droefheyd *af-te keeren*, *in zijns Broeders plaatze blijven.* Josef *doed al* d'Egiptenaars *de Kamer ruymen*, *en* maakt hem zelven aan zijn Broeders Bekend, *naa dat hy voor-af zijn Boezem door* uytgestorte Traanen *verligt had. De* Broeders *van Schrik Verbaast* en Stom *geworden*; *van Josef* een Hert onder den Riem gestooken, *en door den* Roem der Goddelijke Voorzienigheyd getroost. *Dwaalinge der* Schoolgeleerde *hier omtrent* Ontdekt *en* weedersprooken. *In wat zin* Josef *hem* een Vader van Farao *noemd.* Josef *belast*, zijn Vader met heel zijn Huysgezin en Haave *naar Egipten af-te haalen*; *zeyd haar* de Wooninge in 't Land Gosen toe; *geeftze* Waagenen, Ezelen, Teer-kost, Wissel-Kleederen, Geld, *en* Geschenken uyt d'Egiptise Land-Vrugten. *Vuylaardige gedagten van* Salomon Jarchi, *over een* Ontugtige Daad *in Josefs* Bekend-maaking *gepleegd. Waarom Josef* de Reys-Broeders *met al deeze dingen* beswaard, *daarze doch strax stonden* weeder te-keeren; *Met wat Oogmerk hy haar* het Twisten op den Weg *verbied.* Vader Jakob *Geboodschapt*, Dat Josef noch Leeft, *en* een Heer *over heel Egipten-Land is*, Beswijkt voor zoo grooten Tijding; *en komd door* Beschouwinge *van al de Vorstelijke blijken der* Waagenen, *en andere* Toestel, *tot Geloof*; *en Troost hem* de Reyze derwaards *met vollen moede. Jôôds* Verdigtzel *aangaande* de Geest der Profeetie, *omtrent de* Droef-Troostige. *De* Reystogt *naa* Egipten *van* Jakob *ondernoomen*; *komd te* Berzeba, *daar hy* Offerd, *en door de* Godspraak Versterkt, *en tot* de Reys naa Egipten *Aangemoedigd word.* Bedenking *over deeze Goddelijke* Aanspraak *en hoe* groote dingen JAKOB *daar in worden* Toegezeyd. *Voorspellinge aan Jakob gedaan*, *Dat Josef* hem de Hand zou op de Oogen leggen; *en hoedaanigen* Pligt *der naaste Bloed-Vrienden het by de Oude was*, de Gestorvene de Oogen te Sluyten: *Als meede*, *yts van 't byzonder* Oogmerk *dat de* H. Vaders *daar in konnen gehad hebben.* Jakob *komd* met heel zijn Huysgezin in Egipten, *die tot* 70 Zielen *worden* Opgeteld. *Waarom* 't Geslagte van Jakob *in zijne* Zonen *en* Zoons-Zonen, *zoo Naauwkeurig Beschreeven is.* Moeyelijkheyd *in 't Optellen der* 70 Zielen *by de Uytleggers verscheydentlijk aan-een kant gemaakt*: *En* de Stijl der H. Schrift *hier omtrent in agtgenoomen.* Ouderdom van Benjamin, *by zommige quaalijk Uytgereekend*, *verbeeterd.* Geslagt-Tafel *waar in* de Zonen *en* Zoons-Zonen *uyt de* Vier Vrouwen van Jakob *opgenoemd*, *en met de* Reekeninge van Moses *worden over-een gebragt. De* 70 Zielen, *van de* LXX *Overzetters door* Vijf bygevoegde, *tot* 75 *gebragt*, *en hoe die daar in van* Stefanus *en* Lukas *zonder dwaalinge zijn konnen gevolgd worden. Een* dry-erley Tellinge *by* Moses *in-agt genoomen.* Jakob *in Egipten aangekoomen*, *zend* Juda *voor-uyt om van* Josef *den* weg naa Gosen *te verneemen.* Josef *spand den Waagen in*, om zijn Vader t'Ontmoeten; *dien hy ziende*, *hem met Traanen* Omhelst. *Verscheyde* meeningen, *wie men van Beyde*, *deeze* Omhelzinge toe-te Schrijven heeft. *Jakobs* Blijdschap *teegen zijn voorige* Droefheyd *afgewoogen.* Vijf van Josefs Broeders *verschijnen aan 't Hof van* Farao, *en worden van* Josef *onderrigt*, *weegens haar* Handteering. Vee-Hoeders *waarom by de Egiptenaars* Verfoeyelijk? *De* Broeders *voor* Farao *gesteld*, *belijden datze* Schaap-Herders *zijn*, *en verzoeken als* Vreemdelingen *in dat Land te moogen Woonen*, *waar toe zy 't* Land Gosen *eyssen.* Jakob voor Farao gebragt, *Zeegend den Konink*; *en verklaard hem zijn* Ouderdom. *Bedenking waarom hy zijn Leefdaagen*, Weynig *en* Quaad *noemd.* Jakob *krijgd* een Bezittinge *in Egipten*, *en woond* in 't Land Rameses, *waar* in Gosen *geleegen was.* &c.

Gen. 42:1. Jakob in Kanaan door den Hongers-Nood Aangetast, zend zijne Zonen naa Egipten om Kooren, welkers heen-reyze van Groot Gevolg is.

MAAR als onder-en-tussen de Vader Jakob ook van den Algemeenen Honger in Kanaan wierd Aangetast, *En hy wel* Zag datter Kooren in Egipten was*, Preste hy flux zijne Zonen derwaards, op datze Spijze Kogten voor zoo veel Eeters als 'er Daagelijks tot den Last van zijn Bezorginge stonden: Gelijk Moses Aanvangd Breedspraakelijk te Verhaalen, Genesis XLII. Als een Onderneeminge die van zoo Groote en Zeldzaame Dingen op de Hielen Gestapt is, Datze de H. Schrijver de Moeyte Waardig scheenen, het heel Restant van zijn Eerste Boek, met Neegen Volle Kapittelen daar-aan te Besteeden. 't Lust ons derhalven, de verdere Uytgangen van 't Goddelijk Schik-Lot over Josef, en 't Huys van Jakob, (Dat naa de Voorzegging, in Egipten overgeplant, en aldaar tot een Groot Volk Aangroeyen moest;) op 't Leyd-

Gen. 15:13. Actor. 7:6.

* Dat is, Hoorde of zulx door andere Verstond.

Leyd-Spoor des Grooten Schrijvers t'agtervolgen; en te Verneemen, onder hoedaanigen Beſtuur van Zaaken, dit alles is Vervuld geworden. Alswe dan Zien, dat Gen. 42: 1. het *Kooren*, Dat is, *Spijze*, *Leeftogt*, of *Voedzel*, door het Hebreeuwſe Woord שבר SCHEBER word Uytgedrukt,(dat eygentlijk *Breeken* Beteekend;) hebben zommige Gemeend, Dat zulx geſchied, om dat de Brooden by de Hebreën, gemeenelijk in zoodaanigen Fatzoen Gebakken wierden, Dat menze ligtelijk Breeken, en alzoo by Stukken Omdeelen kon. Waar van daan in 't Nieuwe Teſtament zoo dikmaal van *Brood-Breeken* gerept word. Vergelijkt* d'Aangehaalde Plaatzen, en 't geën daar van in de Joodſe Oudheeden, tot een Voorbereydzel van deeze Dingen is afgedaan. Gelijk men dan ook het Woord שבר *Scheber* vind, daar ſlegts van *'t Breeken van den Staf des Broods* geſprooken word. Als te zien is Lev. 26:26. Pſal. 105: 16. Ezech. 4: 16. en 5: 16. en 14: 13. &c. Maar omtrent het *Breeken* van andere Dingen, worden wel Dry of Vier verſcheyde Woorden by de Hebreën gevonden. Doch de Joden zijn hier van andere Gedagten, en meenen, Dat het *Kooren*, of het *Brood* daarom van *Breeken* Genoemd is, *Om dat het den Honger Breekt*. Gelijk het Kimchius, en uyt hem onze Kant-Teekenaars Verklaaren. En de Plaatze Pſal. 104: 11. (*De Woud-Ezels breekender haaren Dorſt meede.*) is t'eenemaal Dienſtig aan haare Meeninge. Gelijkwe ook Zien, Dat alhoewel Arias Montanus 't Woord שבר, in de Hiſtorie van Joſef, *Breeken*, of *Breekinge* Vertaald; hy 't nogtans *Voedzel* op de Kant Verklaard heeft. En om dat Brood allerbeſt den Honger breekt, heeft het Spreek-Woord al van Ouds gezeyd; *Hebje Brood, een Duym Groot, Gy hebd geen Nood van de Dood.* Egter ſchijnen andere te meenen, Dat deeze Uytleg al-te verre gezogt is: Want *De Keel Koſt Veel*; gelijk men uyt Ondervindinge zeyd. Als nu de Vader Jakob op dit Gerugt, zijne Zonen Aanſpreekt, en zeyd; *Waarom Ziet gy op Malkanderen?* Schijnd de Meeninge van die Woorden niet te zijn als Aben-Ezra, Kimchius en andere Verklaaren; te weeten, Als of de Vader dit Kijvender-wijs tot zijne Zonen gezeyd, en Verweeten had, Dat zy haar zelven voor de Menſchen zoodaanig Aanſtelden, als ofze geenen Honger Leeden, maar in deeze Schraale Tijd, Kooren in Overvloed hadden. Want aldus Luyden de Woorden van gemelde Kimchi; *Waarom beroemd Gy-lieden u als of je Verzaadigd waard, en van Eet-Waaren de Vol-Op had? Daar al de Weereld naa Egipten Reyſt, om Kooren op-te Koopen, en Gy-lieden Vertoefd!* Het laatſte van deezen Uytleg kan men inſchikken; want het ſchijnen waarlijk Woorden van *Opwekkinge* te zijn, aan de geene die zig te Verkleumd aanſtelden, *En den Eenen vaſt Bedrukt op den Anderen Keek.* Zoo dat onze Kant-Teekenaars heel wel Verklaaren, alſſe den Zin aldus Opmaaken; *Wat zit Gy als Raadelooze met geduurig Denken en Dubben den Tijd te Verſlijten, en niet zeekers Beſluyt, noch tot de Zaaken doed?* En dewijl ook al de Geruggen van den aanhoudenden Honger hun van rondzom genoeg Aanraade, geen Uytſtel, uyt hôope van Afſlag, of Vrugtbaaren Oogſt te neemen, quam hen thans de Vermaaninge van den Poëet heel niet-te Pas, als hy zeyd;

Kooren, van Brood-breeken Genoemd.

*Matth. 14: 19. en 15: 36. en 26: 26. Marc. 6: 41. Luc. 9: 16. 1 Kor. 11: 24. en 10: 16. Actor. 2: 46. en 20: 7, 11. en 27: 35. Joodſe Oudheeden pag. 187.

Gen. 42: 1.

Jakob Maand zijn Zonen aan om naar Egipten te gaan.

Bedenkingen der Joden over Gen. 41: 1.

De Kant-Teekenaars op de Duytze Bybel Geprezen.

Wanneer de Tijd geeft Nieuw Gewas,
Weeſt dan in 't Koopen niet te Ras;
Maar toefd een Weynig zijdje Wijs,
Want 't ſcheeld de Helft in de Prijs.

En dat deeze bedenkelijke Uytlegginge proef kan houden, kan men hier uyt beſluyten, Dat Moſes ſtrax daar-aan zeyd; *Doe Toogen Joſefs Tien Broederen af, om Kooren uyt Egipten te Koopen*, Gen. 42: 3. In deeze Reystogt heeft Jakob zijnen Zone Benjamin geenzinds willen waagen; bekommerd zijnde, Dat hem by-geval, *Het Verderf* mogt overkoomen; gelijk hy zelfs aloo ſpreekende word ingevoerd. Alhoewel het waarſchijnelijk gehouden word, Dat hy

Jakob over zijn Jongſte Zone Benjamin

Bekommerd, wil hem niet meede naar Egipten zenden, Gen. 42:4.

hy zulx alleen maar by zig-zelven Dagte, en in zijn Vaderlijk Gemoed overley. Andere Vertaalen; *Op dat hem niet by toeval*, de Dood *over-komd*. De Grieken zetten, MALAKIA, dat is, *Flaauwte, Beswijkinge*, &c. En de Syrise, met de Gemeene Latijnse, *Een Ongeluk*. Aquila, *Een Toeval*, en Symachus, *Een Gevaar*. Maar beyde de Kaldeësze Uytbreyders, hebben, *De Dood* Vertaald. En Kimchius, met onze Kant-verklaaringen, zijn niet verre van die meeninge alsse zeggen, Dat den Zin kan weezen; *Op dat Benjamin, niet een Doodelijk geval treffe, gelijk zijn Broeder Josef; dien Jakob vastelijk meende, alzoo aan zijn Dood gekoomen te zijn.* Onder-en-tussen raaken de Broeders op Reys; en te-gelijk met andere Kanaaniten in Egipten gekoomen, gaanze tot Josef, een Groot-geworden Man, die haar Onbekend was; en alleen wisten, Dat onder zijn Last, al het Kooren van Egipten lag. *Want hy was* Regent *over dat Land*, Gen. 42: 6. Daar andere Leezen, *Een Prince*. 't Hebreeuwse woord שליט SALLIT, meend Een *Heerscher*, dat is, een die 't Gezag en de Magt in zijn Hand heeft. Gelijk het Eccles. 8:8,4. zoo genoomen en Psal. 105:22. bevestigd word. Ook twijffelen de Taalkundigers niet, of het Arabise woord שלטון SCHILTON, heeft hier meede niet alleen gemeenschap, maar willen ook, Dat het woord SULTAN daar uyt voortgekoomen is; met welken Eer-Naam d'Opper-Magten van Egipten en Babylonien steeds genoemd worden. De Tien Gebroeders in Egipten aangekoomen, hebben niet naagelaaten, Josef op een Koninklijke wijze by d'Oosterse Volken gebruykelijk, aante Bidden: *Want ze Boogen zig voor hem*, (met) *de Aangezigten ter Aarden.* Welke Ceremonie niet anders, als een Burgerlijk Eerbewijs der Onderdaanen, aan de Koningen en Magten des Lands, op-te neemen is; welke geschiede met voor-over Buyginge, dat is, met het Lichaam op de Knyën ter Aarden te storten, houdende het Aangezigte naa de Grond gekeerd, gelijk nu noch by d'Oosterse Volkeren en Indiaanen in gemeen gebruyk is; by de Grieken dikwils door het woord *Proskynein*, aangeweezen; gelijk de LXX Overzetters ook hier in-agt genoomen hebben. Daar zijnder meede van meeninge, Dat deeze Neederbuyginge, met een volle Uytstrekkinge des Lichaams op de Aarde geschiede; en Salomon Jarchi schijnd het twijffelagtig toe-te stemmen, als hy zeyd; *Alle Aanbiddinge geschied met Uytgestrekte Handen en Voeten.* 't Geên ons niet al-te wel behaagd. Onder-en-tussen zien wy hier den Droom, welke Josef in zijn Vaderlijk Huys Gedroomd had, zoo klaar als den Dag Vervuld; en 't zal ons elders te-pas koomen, hier aan te Gedenken, Datze haar zelven Josefs *Knegten* noemen. Alleen blijft thans opmerkelijk, Dat Moses korts op deeze ontmoetinge, als met een korte tussen-snik, zeyd; *Doe gedagt Josef aan de Droomen dien hy van hen*, (naamelijk van zijn Broeders, die nu voor hem op haar Aangezigte ter Aarden Geboogen laagen,) *Gedroomd had*, Gen. 42: 9. En zoo misschien onzen Leezer de Printverbeelding van JosefsGraan-Verzorging, (die in 't voorgaande Hoofdstuk staat ingelast,) noch in geheugen is, zal hy wel gemerkt hebben, in wat voegen wy zijn Gedrag met de Broeders vertoond hebben, en hoe daar in den Droom, der *Needer-buygende Schooven*, is waargemaakt. In deeze Ontmoeting en toestand der Broeders, is Josef haar in het minst niet Bekend geweest, alhoewel hy haar nogtans Gekend heeft. Maar hoe is't te verwonderen, Dat Josef zijn Broeders Ontmunt was; daar hy nu reeds meer dan Twintig Jaaren buyten haar Gezelschap en zijn 's Vaders Huys, in een Vreemd Land versleeten had? Hier quam by, Dat zy hem hoorden d'Egiptise Taal spreeken: Gelijkze dan ook nooyt, een Mensch in dusk-een Koninklijk Gewaad, en allerhande Eerbewijzinge, daar in zy Josef zaagen uytblinken, voor haaren Broeder hadden erkend: En derhalven geen wonder, Datze ook nu hem niet en Kenden. En hoe zou het haar doch ooyt in 't zin gekoomen zijn te denken, Dat haar Broeder dienze uyt enkele Haat, en vuyle Nijd, tot een Slaafs Leeven, aan d'Uytheemers voor een gering stuk Gelds Verkogt hadden; tot Een Onder-Konink in Egipten Verheeven, en zy met geheel haars Vaders Huys

Gen. 37: 33.

Gen. 42: 6. Jakobs Zonen in Egipten gekoomen, buygen haar voor Josef Needer.

Hoedaanig deeze Neederbuyginge aan-te merken zy.

Eerste Vervulling van Josefs Droom der Needer-geboogen Schooven.

Josef is zijn Broederen Onbekend.

Huys genoodzaakt worden, om Brood uyt zijne Hand te koomen Smeeken. Dit ging voorzeeker haar Menschelijk Begrip, en noch veel-meer haar Verwagtinge, verre te booven. Doch heel anders was 't met Josef gesteld: Want naadien hy hier niet slegts een uyt den Hoop van zijne Broeders, maar veele tegelijk voor Oogen had, en zy alle ook de Hebreeuwse, Dat is, de Taale Kanaans, Spraaken; heeft het naauwelijks konnen missen, of hy heeft ten minsten Een of meer van Jakobs Krooft gekend; en uyt de Sweeming der Aangezigten, allengskens zijn Gissinge Versterkt. Gelijk het dan zommige Uytleggers ook Bedenkelijk houden: Of niet misschien de Profeetise Geest, hem Indagtig maakte en Verzeekerde, Dat het Aanhouden van den Honger in Kanaan, zijn Broeders zou tot hem Lokken. Hoe het daar meede ook mag zijn, Moses zeyd; *Dat hyze Kende:* En wy zien ook, Dat Josef die Kennis, tot een Grond-vest genoomen heeft, om zoo wel haare Gemoederen, als den gantzen Toestand van zijn Vaders Huys, naauwkeurig te door-spitten. Want al was't dat Josef zijn Broeders Kende; *Hield hy zig nogtans Vreemd teegens haar*, Gen. 42:7. 't Geên de Kaldeeër Verklaard; *Hy Bedagt hem zelven wat hy spreeken zou.* En zulx deed hy zoo wel in zijne Handelinge, als in de Reedenen die hy met haar voerde. Want *Hy sprak Hard* en *Straf* met haar; Gelijk de Wijze Konink in zijne Spreuken zeyd; *Den Rijken spreekt Gestrengelijk met den Armen.* Flux Vraagd hy deeze Mannen; Wat Volk zy waaren, en uyt wat Land ze koomen? En schoonze tot de zaak Opregtelijk Antwoorden, vat hy een Quaad Vermoeden uyt haare Woorden teegens haar op, En zeyd zonder eenige Bewimpelinge; Datze Loer-halzen of *Verspieders* waaren; die daar quaamen om af-te Loeren; *Op wat plaats het Land Bloot lag.* En gelijk 't Hebreeuwse Woord, Dat onze hier *Verspieders* Vertaalen, *Voeten*, of *Gaan van plaats tot plaats*, Beteekend: Alzoo hebben 't de LXX Overzetters hier; *De Spooren van het Land*, Vertaald. De *Targum* van Onkelos, *Het Swakke Deel des Lands.* En zoo heeft'et ook d'Arabise en Gemeene Latijnse Bybel. Daar zijnder meede die het Verklaaren; *Het Verborgene des Lands.* En Aben-Ezra, ziende op de Beteekenis van *Ontblootinge*, of *Bloot-Liggen*, (als onze Overzetters niet Quaalijk schijnen Vertaald te hebben;) Merkt het aan, als een Spreek-wijs door Gelijkenisse; *Naademaal*, zeyd hy, *de Naaktheyd, als een schandelijke zaak verborgen word; of dewijl de Naaktheyd pleeg Bedekt te worden; en men niet en wil Ontbloot hebben,* &c. Josefus egter schijnd het klaarder Bevat te hebben; wanneer hy Josefs Straf-Reeden aldus uytbreyd; *Gy zijt gekoomen, op dat je de binnenste Verborgentheeden des Lands Verspieden; en Afzien zoud, op wat plaats ons Land Swak en alder-bequaamst voor den Inval der Vyanden open-leyd.* Voorwaar een Swaare Beschuldiging; En die haar nogtans tot Tweemaal-toe op den Hals Gesmeeten word; zoo datze buyten-twijffel daar over dapper Ontsteld zijnde, dezelve door een Tweewerfze Betuyginge van haar Onschuld, en Ronde Belijdenis van haaren Toestand, poogen af-te keeren: En zeggen, met Onderwerpinge van haare Perzoonen aan Josefs Bevél, *Dat zy gekoomen waaren om Spijze te Koopen.* Zy voegender tot meerder blijk van haar *Vroomheyd* by, *Datze alle eens-Mans Zonen waaren*, Gen. 42: 11. Ook heeft het hier yts byzonders te zeggen, alsze van haar zelven betuygen; *Wy zijn Vroom; Uwe Knegten en zijn geen Verspieders*: Naadien ons de verscheyde Vertaalinge, en de zaamenvoeginge der teegen-gestelde Reeden, daar toe eenige bedenklijkheyd Verschaft. Want of wel Aquila heeft Overgezet; *Wy zijn Opregt:* Symachus; *Eenvoudig:* onze Overzetters; *Wy zijn Vroom:* en Jonathan; *Geloovige:* behaagd ons nogtans de Griekse Overzettinge, en die der Gemeene Latijnse beeter, welke haar doed zeggen; *Wy zijn Vreedzaam:* en derhalven geen *Verspieders*; die van de Vyanden Uytgezonden worden, om 's Lands geleegentheyd af-tezien, en te Verraaden; gelijk men in Oorlogs-Tijden door *Spions* doed. Andere evenwel neemen 't liever op, als ofze hadden willen zeggen; *Wy zijn Man-*

Josef kend zijn Broederen.

Josef spreekt Hard met zijn Broeders en handeld Straf.

Prov. 18: 23.

En Vraagd wat Volk en van wat Land datze waaren? En houdze voor Verspieders.

Josefs Broeders verantwoorden haar.

Mannen van Goed Geloof: Dat is, *Die wel ter Naam en Faam ſtaan*, en hebben niets Quaads op de Leever. Maar hoe Onwaaragtig en Leugenagtig dit was, wiſt niemand beeter dan Joſef, en zy die 't Woord ſpraaken; en de Stadt Sichem had'er ongetwijfeld noch Geheugenis af. Egter willen wy dit, als een voordagtelijke Onwaarheyd op haare Kerf-Stok niet Aangeſchreeven hebhebben; naamelijk, wanneerze Openhertig voor Joſef belijden, Datze eertijds Twaalf Broeders, *Alle Zonen van eenen Vader waaren*; waar van den Jongſt-Gebooren t' Huys by zijnen Vader gebleeven, *En den anderen niet Meer en was.* Naademaal zy niet en wiſten hoe het met hem ſtond; en alzoo onder de Dooden reekenden. Gelijk niet duyſter uyt Gen. 42: 22. en Kap. 44: 20. af-te neemen is. Doch Joſef, zig noch aan zijn Geſtrengheyd vaſt-houdende, gelaat hem, uyt haar eyge reedenen te willen Overtuygen; Datze immers *Verſpieders waaren*; Want een Rigter en Overſte, en laat zig niet ligt, een ſwaare Beſchuldiging, uyt de hand wringen. Aldus ſteld hyze dan door het Op-eyſſen van haar Jongſten Broeder op de proef, en wil dat zy zulx op volgende wijze zullen geſtand doen: zeggende; *Zoo* Waaragtig *als Farao Leeft, indien Gy van hier zuld uytgaan; voor dat uwen Jongſten Broeder herwaards zal gekoomen zijn*, Gen. 42: 15. Hier op belaſt hy, Dat eenen uyt haar allen, naa Huys terug zal keeren, en Benjamin af-haalen. Daar naa doed hy haar tot aan den derden Dag, als zijn Gevangene in Bewaaringe neemen. Doch op den laatſten deezer Daagen, door een agter-uytdeyzing zijner Strengheyd, (gelijk als met Berouw weegens deeze handelinge teegen zijne Broeders ontſteeken.) neemd hy voor, om een kleyne flikkeringe van zijn Vroomheyd en Godvrugtigheyd te laaten doorſtraalen; haar door een nieuw, en veel bedaarder Raadſlag, belaſtende, Dat ſlegts eenen uyt het getal der Tien Gebroeders, voor al d'andere in Gijzeling zou blijven; en de reſt Vry en Vrank naa Huys keeren, om den Jongſten Broeder Benjamin uyt Kanaan af-te haalen, en voor zijn Aangezigt te ſtellen. Want in deezer-voegen, heeft ook Cicero zeer wel ſchijnen te Oordeelen; *Dat Minnelijkheyd en Goedertierentheyd, vermengd moeten zijn, met een Dappere Geſtrengheyd, zonder welke geen Stadt noch Volk te Regeeren zijn.* Aldus heeft Joſef dan, tot hier-toe met zijne Broeders gehandeld. Maar naadien daar in veel dingen verſchijnen, die moogelijk eenige, zoo ten aanzien van de Daad, als ten opzigt van Joſefs zaamen-ſpraak, zoodaanig voorkoomen, dat'er met regt ſchijnd te moogen Onderzogt worden, Ofze ook al met de Godvrugtigheyd van Joſef over-een koomen? Als waar toe dan eerſtelijk dit bedenkelijk op 't Tapijt komd; Of hem vryſtond, daar hy zijn Broeders kende, zig Geſtrengelijk te Veynzen haar Broeder te zijn; en daar toe haar ook niet te handelen, zoo als den eenen Broeder den anderen betaamd te doen? Want hy Bekijftze eerſtelijk met Scherpe woorden; ja Beſchuldigtze van Verſpiedinge en Land-Verraderye; en daar op ſluyt hyze niet anders in de Gevangenis, dan ofze van ſtonden-aan, het Gerigt der Hals-ſtraffen zouden overgeleeverd worden? Dit zoumen moogen vraagen. Doch geen ſwaarigheyd, naadien Joſef genoegzaame reeden tot dusken Veynzinge ſchijnd gehad te hebben; In welk hy hem omzigtig genoeg van opentlijke Leugentaal gewagt heeft: Als dien zeer-wel wiſt, *Dat het Liegen veel te* Slaafs *is*; en derhalven, (als Eneas Vikus zeyd;) *Geen Welgebooren Menſch en paſt te doen.* Maar nu iſſet Joſef in d'eerſte plaatze Ernſt geweeſt, zijn Jonger Broeder Benjamin, tot hem in Egipten gebragt te zien; en daar toe door zoodaanigen ondervraaging als hy deede, zijn Broeders willen uyt den Hals perſſen, watze doch in haar Gemoed voorhadden; en ofze zig van haar voorige Wreevelmoedigheyd bekeerd hadden of niet. Als meede ten laatſten, om uyt-te hooren, Op wat wijze zy haar Leeven, geduurende zijn Ballingſchap en verblijf in Egipten, tot nu-toe hadden aangeſteld. Hier by komd, dat by-aldien Joſef op de eerſte zaamenſpraak zig aan zijn Broeders geopenbaard had; het te vreezen ſtond, datze zulx voor haaren Vader verborgen, en in plaats van de waarheyd over-te brengen, d'een of

Doen Belijdenis van haar Gebroederſchap, en Vaderlijk Huys.

Joſef eyſt zijn Jongſte Broeder op.

En houd een van de Broeders tot verzeekering zijner komſte, in Gijzeling.

Joſefs ſtrenge Handeling naader onderzogt.

En van onregtveerdigheyd en wreedheyd vrygeſprooken.

of d'ander Schandelijke Daad zouden begaan hebben: Zoo datze om haar eerſt-begaane Schelm-ſtuk te dekken, 't zelve door een Nieuwe Misdaad niet en zouden ontzien hebben te vermeerderen. Gelijk hier onder ook noch dit quaad agterdogt heeft ſchijnen te ſchuylen, Ofze niet miſſchien eenige Trouweloosheyd en Wreedheyd teegens hem, of andere die hem van naa-by aangingen, mogten ondernoomen hebben. Hierom agte hy 't noodig, deeze Quanten voor-af naauwkeurig t'Ondertaſten, tot hy van den Toeſtand zijns Vaderlijk Huys verzeekerd, uyt de geſchaapenheyd der Zaaken, een Verſtandelijk Beſluyt konde maaken, om voor de Vergiffenis, die hy in zijn Gemoed voor een wijltijd opgeſlooten hield, eenige Straffe in-te ſtellen; op datze de Wreedaardigheyd van haar begaane Misdaad, onder-en-tuſſen des-te beeter leerden Erkennen. En zeeker, zoo wy in deeze Onderhandelinge alles te-gelijk Beſchouwen, wy zullen ligt ontwaar worden, Dat hier alzins een byzondere Leydinge der Goddelijke Geeſt door-ſtraald. Want hy ziet zijne Broeders tot hem koomen, hy Kendze, en wiſt Dat zy alleen de Stigters van al zijn geleeden Ongeluk en Droefheyd waaren; Nogtans is hy op haar niet Vertoornd geworden: Ook niet veranderd van Aangezigte, noch heeft kreuk aan de Deſtigheyd van zijn Gelaat geleeden. En geenzinds met Verwijtinge haarder Schen-daaden teegens haar Uytvallende, beſtuurd hy zijn Reeden-voeringe met zoodaanigen Bezaadigdheyd, als of alles wat hy deede, van over-lang, en met Rijpe Beraading overdagt en Vaſt-geſteld waare. Maar de Geleerde Uytleggers, Kalvinus, F. Junius, en Rivetus, hebben hier noch een veel Wigtiger Vraag-ſtuk te-Berde gebragt; Naamelijk, *Of Joſef dusdaanigen Veynzerye, wel behoudens de Waarheyd en Regtveerdigheyd, heeft moogen in 't Werk ſtellen?* En hoedaanig die groote Mannen deeze Knoop ontward hebben, willen we hier een weynig Overweegen. Dezelve Bedienen haar dan Eerſtelijk van een Algemeene reegel der Veynſerye, die in de Regten gevonden word; en daar teegens Weegenze naaderhand, de Reeden en Daad van Joſef af, zoo verre die daar toe ver-eyſt word. Deezen Reegel ſteld dan, Dat de Veynzinge een Middelmaatige zaak en Onverſchillig is; zomtijds uyt Goede en Wettige Reeden ontſtaande, *Goed*; zomtijds uyt Quaade, *Quaad.* Doch daar zijn Twee Proeven op, om dezelve t'Onderkennen; Te weeten, de Maniere, en het Oogmerk. Zoo die Beyde *Goed* zijn, kan de Veynzerye geenzinds *Quaad* zijn. Maar als-dan iſſe voornaamelijk *Goed*, alsze niet en ſtrijd met de Godsdienſt, met de Geregtigheyd, met de Waarheyd, noch met de Liefde, maar dezelve veel-meer helpt bevorderen. Zoo nogtans, Dat hier deeze Voorzigtigheyd in-agt te neemen is, Dat een Vroom Menſch altijd hebbe toe-te zien, Dat zoo dikwils hem Gedagten tot dusken Veynzerye invallen, omtrent wat zoort van Menſchen, en by wien hy die zal gebruyken. Want daar diend een andere Maniere gehouden te worden by de Onweetende; Een andere by de Weetende; Een andere by de Swakke; Een andere by de Sterke van Gemoede; Een andere by Vrienden; Een andere by Vreemden; En by die over welke eenige hôop van Behoudenis is; Een andere by Vyandige, Quaadaardige, en Wanhôopende. Een andere is ook in-agt te neemen, by ons Gelijke; Een andere omtrent de Hooge Magten, Overheeden, en Regters. Men moet heel anders met een Schuldigen Omſpringen, om hem door zeekere gelaatenheyd te Vervaaren, als een Onſchuldigen. Als meede zig wagten van het geene uyt Boerterye, en Vermaaks-halven, om ymand in geringe Dingen te Beproeven, word voort-gebragt; aanſtonds tot een volſtandige Daad te betrekken; zoo dat men voor den Uytgang der zaake, van de Waarheyd of Valsheyd, Vonnis ſtrijkt. En indien de Reeden-voeringe en de Daaden van Joſef, naavolgens deeze Reegelen, niet wel onderzogt worden, zal m'er geen betaamelijk Oordeel over konnen Uytſpreeken. Want dat hy zig *Vreemd* teegens zijn Broeders gehouden heeft, daar in en heeft hy zig zoo grootelijks niet Bezondigt, als moogelijk ymand denken zou; naademaal hy een Regtveerdige Reeden om te Veynzen had; te weeten, om zijne

Waarom het noodig was dat Joſef zijn Broeders ondertaſte;

Of Joſef hem voor zijn Broeders heeft moogen ont-veynzen.

Wat geoorlofde en onge-oorlofde Veynzinge is.

En hoe zig daar in te gedraagen;

Joſef had Reeden, zig Vreemd voor zijn Broeders te houden.

Broeders te onderzoeken, en om andere Oorzaaken, korts te vooren van ons aangeweezen. Dat hy verder met zijn Broeders *Hard*, Dat is, Geſtreng geſprooken heeft, zulx is ook niet grootelijks te laaken; want hy heeft dat niet gedaan met een Wraakgierig Gemoed, maar op dat hy hen haare begaane Grouwel-ſtukken Indagtig maakte, en zy alzoo haare Verwoeſte Herten tot Kalmte, en Waaragtig Berouw bragten. Gelijk dan ook dit, Dat hy haar *Verſpieders* noemd, geenzinds een Beveſtiginge van die Daad over haar inſluyt; maar 't geên haar alleen als een agterdogtige Beſchuldiginge word voor-gehouden; naavolgens een Beproevende Maniere, en niet als een opentlijke en Verzeekerende wijze van doen: Op hoedaanigen wijze de Regters wel pleegen een Misdaad te Beveſtigen; op datze den Beſchuldigden Door-polſten, en alzoo de Waarheyd van d'aangekladde Misdaad, hem te gereeder uyt den Hals Wrongen. Joſef dan voor-hebbende, de Loutere Waarheyd van zijn Afweezenden Vader en Jongſte Broeder te weeten, handelde met zijn Broeders, als Verdagte Spions; niet uyt Wraak-luſt, maar uyt Verlangen, om agter de Waarheyd te geraaken; en hun daar in zelfs tot haare Verbeeteringe te onderſchraagen. En hebben de Godgeleerde hier niet te onpas meenen aan-te Merken, Dat zelfs Godt ook dikmaal alzoo met de zijne pleeg te handelen; welke als hyze Straft, zig gelaat als of hyze t'eenemaal wilde Verderven; daar hy onder-en-tuſſen nogtans zeer Goedertieren met haar handeld, en niet anders voor-heeft, als dezelve tot Erkentenis haarder Ongeregtigheeden te brengen; Op dat hyze daar-naa Verloſſen, en met veele Weldaaden Overgieten mogt; waar om hy dezelve ook te midden in haare Droefheyd niet Ongetrooſt laat. Indien wy dit tot Joſef overbrengen, heeft hy insgelijks, zijn Broeders Kaſtijdende, onder dies nogtans genoegzaame blijken van Gunſt-bewijs laaten zien. Van welk gedrag het ſchijnd dat d'Oud-Vader Gregorius, in zijn Redeneeringe over Ezechiel XIX, niet onfraay gezeyd heeft; Dien, die de Misdaad der Broederen Vergeeven en Geſtraft heeft, heeft de Goedertierendheyd onder zoodaanigen Strengheyd verborgen, Dat zijne Broeders zondigende, hy niet zonder Wraak te neemen, egter Vroom bleef; als 't geêne hy ook niet buyten de Vreeze Gods alzoo beſlooten had te doen. Ziet hier dan; Dit is een Meeſterſtuk der Leertugt ten Voorbeelde; Dat Joſef, de Miſdaaden niet alleen door een Beleefde Verſchooninge weet te krimpen; maar ook door zijn Godvrugtigheyd afſnijd; zoo datze geenzinds kreuk aan zijn Grootdaadig voorneemen zetten konnen. *Aldus doet Joſef.* Doch die den Geeſt der Onderſcheyding niet en hebben; Vergeeven gemeenelijk de Miſdaaden zoodaanig, Datze die niet en Verbeeteren; of zy Geeſſelen dezelve door het Verbeeteren zoodaanig, datze die aan zulke, inderdaad nooyt en Vergeeven. Dit zeyd Gregorius. Dat nu Joſef zijn Broeders in de Gevangenis Sluyt; moet inſgelijks niet tot de Wraak betrokken worden; naadien hy daar toe geenzinds door een Gequetſt Gemoed aangedreeven is; maar om deeze Mannen in gevolg van 't voorgaande, te Beſtraffen en te Beproeven, tot haar eygen Gedenk-maaninge en Geneezinge. Van buyten toonde hy een Streng en Ernſt-haftig Gelaat; Doch van binnen Brande hy van Broederlijke Liefde. En op datwe niet al-te lang hier in beezig zijn, willen wy ten laatſten alleen noch de byzondere ſluyt-reeden van Kalvinus, hier-over by-brengen; welke zommige, *Een Scherp Vonnis*, genoemd hebben. Hy dan Schrijft aldus; Wy weeten *zeyd hy*, hoe grooten Welgevallen, Godt in d'Opregtigheyd heeft; en hoe Streng hy aan de zijne alle Veynzerye en Bedrog Verbied. Doch of Godt door een byzondere beweeginge, zijnen Knegt Joſef geregeerd heeft; zoo dat hy buyten Schuld, van den gemeenen Reegel heeft moogen afwijken; *Dat en weet ik niet.* Maar my is niet onbekend, Dat zomtijds de Geloovige, eenige dingen Godvrugtelijk in-agt neemen en Opteekenen, welke niet Geoorloft zijn, tot een Voorbeeld te neemen. En is dit in 't Leeven der H. Vaders onder 't Oude Teſtament genoegzaam te beſpeuren, Datze ons van die Wet welke Godt in 't algemeen Voorgeſchreeven

Hoe Joſef zijn Broeders Verſpieders heeft moogen noemen, daar hy wel beeter wiſt.

Joſefs gedrag omtrent zijn Broeders heel fraay van d'Oud-Vader Gregorius aangemerkt en Vrygeſprooken.

Aanmerkinge op 't Gevangenneemen zijner Broeders.

Opmerkelijke reeden van Kalvijn over Joſefs geſtrenge handeling met zijn Broeders.

„ ven heeft, geenzinds moogen af-troonen. Doch nu belaſt ons het algemeen „ Bevel Gods; d'Opregtigheyd te onderhouden. Hierom zullen wy geenzinds Onſchuldig zijn; by-aldien wy yts diergelijx onderneemen; en als Joſef, een zaak anders Veynzen te zijn, dan zy is. Want gelijk die vergunde „ Vryheyd, door zeeker Voorregt Vergiffenis bekoomen heeft;alzoo agten wy „ zeeker „ Dat zoo ymand op zulken Voorbeeld betrouwd, en niet eens twijfſeld of hy ook de Wet Gods Overtreed; (zoo dat hy Vryheyd neemd tot het „ geene daar in Verboden is;) den zelven maakt zig door zijne Stoutheyd Strafbaar. Nogtans ben ik geheel van dat verſtand, Dat het zelf in Joſef niet geheel „ te Verontſchuldigen is;naadien'er niet aan te twijffelen is,datter yts Menſchelijks meede is gemengd geweeſt, welk hem Godt Vergeeven en alzoo van de „ Miſdaad der Veynzerye (die voor zig-zelve niet zonder Gebrek is,) heeft „ Vry-gemaakt. Dus verre de Schrandere reedeneeringe van Kalvijn. Nu ſtaat ons noch yts te Onderzoeken,aangaande *Den* EED,welke Joſef tot tweemaal toe, onder dit Formulier, *Farao Leeft*, heeft uytgeſprooken; gelijk te zien is, Gen. 42:15,16. Alwaar onze Overzetters, tot aanvullinge van den Zin, hebben by-gevoegd; (Zoo waarlijk als) *Farao Leeft*. Want de Uytleggers houden de Text-woorden, voor een onvolmaakte reeden, die men aldus aanvullen moet; *Zoo zeeker als het is, Dat Farao Leeft, alzoo Zeeker iſſet dat ik u zegge.* Vergelijkt 1 Sam. 1:26. Andere neemen deeze woorden voor Een *Eed*, naa de wijze der Egiptenaaren gedaan; Sweerende *By Faraôs Leeven:* Hoedaanigen maniere van doen, Joſef uyt Menſchelijke Swakheyd, (gelijk den Vroomen ook gebeuren kan,) is naagevolgd. Doch in de volgende woorden; *Indien gy van hier zuld gaan* &c. Meenen de Duytze Kantteekenaars; Dat men'er een *Eed* ſchijnd te moeten verſtaan, naa de wijze der Hebreën,waar onder dan verſtaan word, *Godt doed my Dit of Dat zoo gy*, &c. gelijk zy over Gen. 14:23. hebben aangeweezen: Waar toe men mag vergelijken, 1 Sam. 17:55. 2 Kon. 2:2. Ezech. 33:11. Aldus zijn de Gemeene Uytleggers gezind. Terwijl wy van gedagten zijn, Dat deeze volgende woorden, aan de voorgaande vaſt hangen, en van eenerley Natuure der Eedſweeringe zijn. Laat ons dan onderzoeken, Of het Joſef Geoorloft zy geweeſt, dezelve in diervoegen te doen? De LXX Overzetters Leezen hier, *By het Welvaaren van Farao.* En zoo heeft meede de Gemeene Latijnze Text; 't geên de Duytze van Leuven; *By de Zaligheyd van Farao*, Vertaald heeft. Doch meeſt alle andere zeggen, *By het Leeven van Farao.* Aben-Ezra is van gevoelen, dat dit een zoo Duuren en Hooggaanden Eed by d'Egiptenaars geweeſt is, Dat dezelve niet als met een gewiſſe Straffe des Doods mogt Geſchonden worden. En zoo meenen zommige, Dat Joſef hier op zijn Egiptiſch heeft konnen Sweeren; het zy door een quaade naavolging van haare Gewoonte, die ook zomtijds de Beſte, onweetende aanhangen;Of om alzoo beeter zijn Rol met de Broeders als een Egiptenaar te ſpeelen, en geen Hebreër te ſchijnen: Dat ligt geſchied waar, zoo hy by den Waaren Godt Geſwooren had. Gelijk dan ook de Joden naaderhand de maniere gehad hebben; Dat alhoewel zy in het Gerigte alleen Swoeren by den Naam of eenige by-Naam Gods, als te zien is, Jer. 4:2. (en ook alleen Wettig en Verbindende gehouden wierd;)zy nogtans in byzondere Zaamenſpraaken en Beloften, ook wel door andere dingen Swoeren; als by ymands *Leeven*; 2 Sam. 11:11. en daar naa by den *Hemel* of by de *Aarde*, of by haar *Hoofd* of by den *Tempel*, of by het *Goud van den Tempel*, by den *Altaar* en by de *Gaave op den Altaar.* Waar van de Zaligmaaker vermaand, Matth. 23:16, 17, 18. En dus giſſen eenige; Dat naadien moogelijk de maniere van by ymands Leeven te Sweeren zeer Oud is; Joſef hem hier naa de wijze der Egiptenaaren geſchikt, en by het Leeven van Farao Geſwooren heeft: Even gelijk zoo de Romeynen naaderhand deeden, by des Keyzers *Beſcherm-Engel.* Waar van ook niet zelden de *Gezondheyd* en *Welvaaren* des Keyzers op de Penningen gedagt word. En naadien elk bekend is, Dat van Ouds de *Ziele*, voor 't *Leeven* genoomen is, ſchijndmen de Los-

Of Joſef in zijn bedreyging aan de Broeders by 't Leeven van Farao Geſwooren heeft.

Joſefs Eedſweering by 't Leeven van Farao verſcheydentlijk Vertaald en onderzegt.

mondige gewoonte, van by zijn eygen *Ziel* te Sweeren, van dit Sweeren *By 't Leeven* afkomstig te konnen houden: Zoo datter niets gemeender gehoord word; *Als 'k Sweerje by mijn Ziel.* En by die wat Bezaadigder van ommegang zijn, zeggen, *Zoo Waar als ik Leef.* Doch't is al't zelve. Maar het geenmen voor alle dingen hier moet vast-stellen is dit, Dat men by de Schepzelen geenzinds Sweeren mag: Want niet alleen het Goddelijk Gebod, maar zelfs ook de Natuure schijnd ons te leeren, Dat den *Eed* Godt toebehoord, en dat de Menschen hem alleen tot een Opperften Wreeker, en Oordeelder des Geloofs en Waarheyd kan stellen: En over-zulx niemand buyten hem, zijn gedaanen Eed kan aanbeveelen. Indien dan Josef by Farao, of zijn Leeven Geswooren heeft; schijnd hy by veel fraaye Uytleggers, geenzinds van een swaare Zonde te konnen Vrygesprooken worden. Ook ontbreekender geen, die meenen, Dat deezen Eed als een zoort van *Vervloekinge* moet opgevat worden; waar van den zin aldus kan opgelost worden: *Ik Sweere, Betuyge en Bidde Godt, Dat hy Farao mijnen Koning, het Leeven en de Gezondheyd ontneeme, by-aldien ik u niet als Verspieders en zal houden, zoo gy uwen Jongsten Broeder niet en zuld herwaards gebragt hebben.* Waar meede het à Lapide schijnd te houden. Ook heeft de vermaarde Kalixtus, de woorden van Josef, insgelijx voor een zoort van *Vervloekinge* opgenoomen; waar in Godt aangeroepen word, als een Regter van Valsheyd en Bedrog, by-aldien die mogt begaan worden. Invoegen hy onder dies ook te-gelijk, Dat geene aan den Wreekenden Godt onderwerpt, dat hem voor het teegenwoordige 't meest behaagelijk was; naamelijk de Gezondheyd en Koninklijke Welstand van Farao Het is zeeker dat in de Vervloekende Eedsweeringe, verscheyde Formulieren in-agt te neemen zijn; naadien'er gevonden worden die haar zelven wijs maaken, Dat dit Voorschrift, *Farao Leeft*; een en dezelve is, met dat bekende Formulier der Eedsweeringe by d'Hebreën gebruykelijk; *De Heere Leeft.* Maar dat deeze zig Bedriegen, is ligtelijk te verneemen: Want in deeze woorden, *Godt Leeft*, word d'Aanroepinge van den Naame Gods ingeslooten; even als of ymand zoo Sweerende zeyde; *Ik weet dat die Godt Leeft, en my Hoord; welke my indien ik Liege, behoorlijk Straffen zal.* Of nu Josef dat zelve door deeze woorden, (*Farao Leeft*, die een Wreeker der Valsheyd is; en my, by-aldien ik Liege, zal Straffen;) gemeend heeft; zulx mag men bedenkelijk houden. Maar indien Josef al Valschelijk gesprooken had, hadde Farao dat geheelijk konnen Ontkennen; wiens Leeven ook niet en was gelijk het Leeven Gods; Dat in een enkele en Zuyvere Werkinge bestaat; daar Farao schoon hy Leefde, doch niet alle dingen te-gelijk zag. Eenige voornaame Uytleggers meenen, Dat Josef hier kan Ontschuldigd worden, indien men zeyd, dat dit niet een waare Eedsweering, maar alleen een zeekere zoort van betuyging is geweest. Hierom hebben Kalvijn en Rivet, deeze Onderscheyding gemaakt; *Wie by Godt Sweerd, verstaat dat hy zal in't midden koomen, om Meyn-Eedigheyd te Straffen. En welke by haar Leeven, of Hooft Sweeren, doen even als of ze yts dat hen het Waardigste is, tot een Pand van haare Getrouwheyd, tussen beyden stelden.* Indien we dan de Daad van Josef als een Betuyginge opneemen, waar door hy yts dat hy Bevestigde, wilde waarmaaken; diendmen daar by aan-te merken, Dat zulx op tweederhande maniere kan geschieden: Te weeten, Dat daar in zy een vergelijkinge van d'eene Waarheyd, met de andere; en dat in dezelve veel-meer *Een Wensch* als *Een Vervloekinge* gevonden word: Zoo datze zy, een vergelijking onzer Geneegentheyd, met een zaak die ons zeer Lief is. Waar van een Voorbeeld te vinden is, in 't eerste Boek Samuels, daar gezeyd word; *ô Konink! uwe Ziele Leeft, Zoo ik weet* &c. Dat is, Zoo Waar als het is, Dat uwe Ziele Leeft ô Konink, zoo Waar is'et ook, Dat ik Onweetende ben, van wat Stam deezen Jongeling is. Tot hoedaanigen zoort van Bevestiging, de woorden van Josef, ligtelijk te betrekken zijn: Want het schijnd voorzeeker, dat hy niet anders als dit heeft willen zeggen: *Het geene ik Zegge is zoo Waaragtig*

[Margin notes:]
Josefs Eed by 't Leeven van Farao Gesvooren, hoe op-te neemen.

Onderscheyd der Eeden by 't Leeven des Koninks en dat van Godt gedaan.

Josefs Eed alleen voor een betuyging opgenoomen.

1 Sam. 17: 55.

ragtig, *als het Waaragtig is*, *Dat Farao Leeft*, *wiens Dienaar ik ben.* Het geene hy ook niet zonder grondveſt deede; om dat het Leeven en Welvaaren van een Konink, gemeenelijk veel-meer openbaar, en aan yder bekend is, als dat van de gemeene Man, en Privaate Perzoonen. Het Hollands Spreekwoord, zou hier, als in de ſcheemering moogen gelden, welke zeyd; *Der Grooten-luyden Ziekte, en Schamele-luyden Pannekoeken riekt men verre.* Of indien het moogelijk ymand beeter in een Veers ſchijnd te luyen, we konnender dit voor in plaats zetten.

En zulx tot den Wenſch voor Faraôs Welſtand overeengebragt.

Der Rijken Ziekte en Ongemak,
Verſpreyd zig als met Snelle Wieken;
En der Schaamelen Struyf-Gebak,
Kanm' ook ligtelijk verre Rieken.

Voorts blijkt uyt Tertullianus, Dat d'Oude Kriſtenen weygerig waaren te Sweeren, *By de Geboort-Engel des Keyzers*: Hoedaanigen Eed by de Romeynen zeer Heylig gehouden wierd. Doch van de Kriſtenen Gehaat, om dat dezelve niet onbemeuyërd van Afgoderye was; dewijl by de Heydenen gelooft wierd, Dat de Geboort-Engel eenige Godheyd deelagtig was, en alzoo een Getuyge van Verborgene dingen, en een Wreeker van het Bedrog verſtrekte. En nogtans hebben zy wel, *By de Gezondheyd en Welvaaren des Keyzers* Geſwooren: Want zy hielden die Eerwaardiger als alle de Geboort-Engels. Der zelver Formulier, luyde volgens d'Uytlegger Franciskus Zephyrus aldus; *Zoo als den Keyzer ons Welvaarende zy*; *Zoo als hy Gezond Regeerd.* Over welke woorden Baſilius heeft aangemerkt, Dat in de zelve niet zoo-zeer een Eedſweeren, als wel een zoort van Betuyging ingewonden leyd, waar door de Gemoederen der geener tot wienze Geſprooken, en van wienze Gehoord wierden, Vereenigd en Beveſtigd wierden. Hoedaanige heftige Betuygingen ook van de Heylige Mannen gebruykt zijn, als te zien is, 2 Kon. 2:6. 1 Kor. 15:31. Waar meede zy te kennen gaaven, Dat die dingen haar Lief waaren, en zy wel lijden mogten, van de zelve Berooft te worden, by-aldien zy Loogen. En zoo ymand Exempelen luſt te zien van zulke, die Valſchelijk Geſwooren hebbende, de Gewenſte Straf haarder Roekeloosheyd op den Hals gehaald hebben; G. Baudartius, heeft 'er verſcheyde aangeteekend die Opmerkelijk zijn.

d'Oude Kriſtenen weygerden by de Geboort-Engel des Keyzers te Sweeren.

Maar nu hebben ook eenige Uytleggers naa de Waarheyd en 't Beſtendigmaaken, van Joſefs bekragtigende Reeden, ſcherp onderzoek gedaan; waar in hy immers betuygd, Dat zijn Broeders niet en zouden te rug keeren, voor dat haar Jongſte Broeder voor hem quam, en datze Verſpieders waaren? Doch we zien Dat hyze daar naa los-gelaaten heeft, uytgezonderd eenen, te weeten Simeon; Gelijk hy ook zeer-wel wiſt, Datze geen Verſpieders waaren? Dus ſchijnd zig Joſef hier weeder nieuwe Swaarigheyd op den Hals gehaald te hebben. Doch wy antwoorden; Dat, aangaande het eerſte, de meeninge van zijn Beveſtiging zoodaanig is, Datze niet Alle zouden uytgaan; Ook datze niet zouden uytgaan zonder Verbintenis, van weederom te keeren. Want Simeon is gedwongen, om als Gyzelaar voor al de andere te blijven, Die door een Nieuw-bedagten Raadſlag, Verlof kreegen om te Vertrekken. Derhalven is haar heenen-gaan, met geen Vryen Hals geſchied, maar als zulke, die op Borgtogt Ontſlaakt, Verbonden bleeven weeder te keeren. Wat het Tweede belangd, zoo is de voorgeſtelde Beſchuldiging, niet volſtrekt; maar onder zeekere Voorwaarde beveſtigd: Zoo dat de meening is, zy zullen in 't toekoomende zeekerlijk voor Verſpieders te agten zijn, by-aldienze haaren Broeder Benjamin niet en zullen meede brengen. Aldus heeft het Auguſtinus verklaard, en naa hem Kajetanus. En hier moogen wy niet overſlaan 't geene Nikolaus Abramus, in zijn Verhandeling *Van Leugen en Waarheyd*, aangaande zommige Oude Erf-ſpeuren der Formulieren, in den Eed gebruykelijk, uyt Martialis heeft by-gebragt; Naamelijk daar dien Digter aan zijn tweede Boek in 't 95ſte Punt-Digt, zeekere Jood, binnen Jeru-

Hoe Joſef naagelaaten heeft zoo te doen als hy nogtans by 't Leeven des Koninks ſcheen geſwooren te hebben.

Dat beantwoord word.

Donkere plaatze by Martialis ligt gegeeven.

rusalem Gebooren, aldus aanspreekt en tot Sweeren dwingd: *Ziet gy'ontkend en Sweerd een Eed by den Tempel des Donderaars; Ik geloof het niet; Gy Besneedene, doed een Eed by* ANCHIALUS. Wie nu *Anchialus* is, diendenwe te weeten, of de woorden des Digters beslaan hier onnuttelijk de plaatze. Dat ANCHIALUS het Aldervolmaaktste Goddelijk weezen beteekend; zulx heeft ons Stefanus Forkulatus poogen te betoonen. En Josefus Schaliger, in de Voorreeden van zijn Boek over de Verbeeteringe der Tijd-Reekeninge, en in zijn Brieven aan P. Scriverius toegezonden, meend, Dat het woord *Anchialus*, uyt de Hebreeuwse Fonteyne voortgekoomen is, te weeten חי אלה, dat zoo veel beduyd, als *De Heere Leeft*. Doch gelijk het zeer-ligt is, aan de uytgevondene dingen yts by-te voegen, alzoo heeft Thomas Farnabius 't zelve dusdaanig in 't Hebreeuws gegeeven אם חי אלה. En Samuel Petitus, geeft de zin; *En Leeft hy niet in de Hoogte?* Of moogelijk beeter; *Die in de Hoogte is, Leeft*. Seldenus in de Voorreeden van zijn Boek over de Volgreeks der Priester-Orden; meend dat'er by Martialis, aldus moet geleezen worden; *Besneedene, ik geloovet niet; Sweert Guyd, by* Ipera Chiala. יפרע חי עולם, *Dat hy het Wreeke*; of *Dat die het Wreeke, welke Leeft in Eeuwigheyd*. Een ander Geleerd Man, wil des Digters woorden weederom aldus Geleezen en Verklaard hebben; *Doed een Eed by* ALCHIALUS; dat is zoo veel als; *By Godt welke Leeft in Eeuwigheyd*. Doch Heydeggerus meend, Dat *Anchialus*, niet anders beteekend; als *Ik doe een Eed*, of *Ik Sweere*. Gelijk dezelve ook verder van gevoelen is, Dat hoe het ook met al deeze duystere Gissingen mag gesteld zijn; het nogtans genoegzaam openbaar is, Dat dit woord geenzinds van Josefs Eedsweeren kan afgeleyd worden, maar wel, dat de Digter Martialis; ANCHIALUS, uyt het gewoonelijk Formulier van der Joden Eedsweeren (AM-CHI-JEHOVA, *Zoo Jehova Leeft*;) tot een Godt gemaakt heeft. Een weynig te vooren hebben wy, uyt Gen. 42. 7. vernoomen, Dat Josef zig Hard en Streng teegens de Zonen Jakobs gehouden heeft; 't zelve komd ons hier te pas andermaal daar aan te gedenken. Voorzeeker heeft hy door die Straf heyd zijn Broeders niet alleen d'uyterste Benaauwdheyd aangedaan, maar voornaamelijk haar doen te-binnen koomen, hun lang-verleeden Broeder-Moord, en Zielen-Diefte aan hem zelfs maar al-te Brusk gepleegd. Dit heeft Moses in haar eygen woorden; en als met d'eygen trekken van haar Bedrukte Aangezigten naa 't Leeven afgeschilderd. Want als haar 't Hert over 't Op-Eyssen van haaren Jongsten Broeder, Ontroerd wierd, zeyd d'een tot d'ander; *Voorwaar wy zijn Schuldig aan onzen Broeder, wiens Benaauwdheyd wy zaagen, doen hy ons om Genaade Bad, maar wy en hoorden niet; Daarom komd deeze Benaauwdheyd over ons*, Gen. 42: 21. Voor dat haar deeze Benaauwtheyd perste, Sluymerde haar Gemoed; en de tijd had zoo het scheen, haar lang-Verjaard Schelmstuk, al met Gras overwassen; Doch nu wordenze genoodzaakt tot haar zelven te keeren, en te luysteren wat het Geweeten niet al tot haaren Laste wist in te brengen: Maar ervaaren nu, Dat een Overtuygt Geweeten, een strenge Pijnbank is. Want de Mensche zeyd Pythagoras, lijd meer Straffe, door de Benaauwdheyd van zijn Konscientie, als diens Rugge met Roeden geslaagen word. En daarom;

Nuttigheyd van Josefs Strenge handeling in de bekentenis van zijn Broeders gebleeken.

Waar toe haar eygen Belydenis word bygebragt.

Hy Leefd Gewis in goeden Staat;
Die zonder Schuld te Bedde gaat.

Maar zoodaanig Onderzoekt Godt den Mensche, Dat hy voor-af, al de zoete Aanlokzelen der Misdaaden uytdrijft, en daar op niet alleen het Gemoed door een heymelijke Vreeze met zijn Prikkel noopt; maar hy Perst'er ook te-gelijk d'opentlijke Belijdenis uyt den Hals; voor dewelke zy nogtans te vooren haar gewoon waaren, op 't naauwste zig te wagten. Dit lang-uytgesteld Berouw, heeft Ruben, op zijner Broederen bekentenis, ook noch merkelijk met deeze Woorden schijnen te vermeerderen; *Hebbe ik het tot u niet Gezeyd:* Doe ik

Als meede 't Verwijt

zeyde,

zeyde; *En zondigd niet teegen deezen Jongeling; doch gy en Hoordet niet; en-de Ziet, nu word zijn Bloedge-Eyscht.* Zoo spreekt hy: Want hy had voor deezen toegeleyd, om Josef de Moordaadige Handen van zijn Broeders te ont-rukken; als te zien is Gen. 37: 21. &c. Zy spreeken dan met Bleek-besturve Aangezigten, en beevende Lippen aldus onder Malkanderen; en zulx niet verre van Josefs Teegenwoordigheyd, Onbedagt, dat d'Omzigtige Vorst, die zig geliet geen Hebreeuws te Verstaan, zulx zoo ligt verneemen zou. Doch hier in door den Taalman, die tussen hun beyden was, beklapt, keerde zig Josef van haar om, Op dat hy onderwijlen zijn Gemoed, Dat over dusken Open-hertige Belijdenis in Traanen uytbarste, aan 't Bedaaren hielp. Nogtans strax weeder tot haar Uytkoomende, houd hy zig even Streng; en doed Simeon uyt den gantzen Hoop aangrijpen, en voor haare Oogen, Gebonden in de Ge-vangenschap brengen, Gen 42: 24. Het zy dan dat hy juyst Voordagtelijk Si-meon onder deeze Broeders uyt-Kipt, Om dat hy, als Jarchius Meend, eertijds de Voornaamste Stookebrand van haar begaane Misdaad was geweest; of om dat hy, gelijk Aben-Ezra en Abrabanel Gissen, als d'Oudste agter Ruben, desweegen het meeste Strafbaar was. Tot hoedaanigen bedenkelijkheyd ook onze Kant-Teekenaars schijnen over te hellen; en daar byvoegen, Dat Si-meon met zijn Broeder Levi, ook de eerste Aanvallers op de Sichemiten waa-ren geweest, Gen. 34: 25. En daarom van Jakob, in de Zeegeninge zijner Zo-nen, *Mannen van Geweld* genoemd, Gen. 49: 5. En zoo men hier de Joden gelooven zal, is Simeon, die Stout en Wreed van Inborst was, met regt in de Gevangenis gesmeeten; naadien hy niet alleen d'Oudste onder de Broeders was die hem Verkogten, maar die hem ook zelfs in den Put geworpen had. Doch Ruben heeft hy Verschoond, om dat hy niet alleen in zijn Verkooping niet Ver-willigd, maar ook voor zijn Leeven Gebeeden had, Gen. 37: 22. Waar toe hy alleen 't Inwerpen in de Put had aangeraaden, om Tijd te Winnen, en hem daar naa heymelijk te Verlossen, *vers* 29, 30. Aldus houd Josef dan Simeon in de Boeyen, en laat de Rest, met een Gemoed vol van Twijffelingen, en Verwarde Overdenkingen, (niet weetende wat hun uyt dusken zeldzaamen Lot te besluyten stond;) naa Kanaan tot haaren Vader trekken. Nogtans niet met Leedige Zakken, noch als een Waarlijk Vergramden Vorst; wiens Wraaklust gemeenlijk geen Ooren heeft. Immers heeft Josef zijn Broeders niet uyt Quaadaardigheyd op deeze wijze gehandeld, maar ten Besten van geheel zijn Vaderlijk Huys, en wel byzonderlijk voor-af, om dat hy voor zijn Broe-der Benjamin, en noch veel meer voor zijn Ouden Vader bekommerd was. Voornaamelijk stond het te Vreezen, Dat indien misschien deeze Zonen te vroeg van haar begaane Broeder-moord Verklikt wierden, zy uyt Wroegende Spijt, een andere On-noemelijke Misdaad zouden ter-Hand genoomen hebben; gelijk de Wanhoopende te-mets pleegen toe-te leggen, Om een bedreeven Schelm-stuk, door een grooter Raadeloosheyd uyt-te Wissen, en in 't Vergeet-Boek te brengen. Ten minsten konden de Broeders door dusken bedwelmd-heyd ligt hier toe vervallen, Dat zy haaren Vader verlaatende, een ander Land hadden zoeken onder de Voeten te krijgen. Om alle welke gevreesde Toe-valligheeden voor-te koomen, de Strenge Handeling van Josef, een Voor-treffelijk en Doorzigtig Hulp-middel verstrekte, dat zig egter niemand, buy-ten zoo grooten aangeleegentheyd, tot een Wet behoorde Voor-te stellen. On-der-en-tussen blijkt genoegzaam, Dat Josef zijn Zagtmoedige Toegeneegent-heyd, hier niet alleen zijn Broeders te Nutte, voor een wijle-Tijd onder een Streng Gelaat Verborgen hield; maar dat hy in zijn Daad, te-gelijk ook een Heldere Straal van d'Alderteederste Liefde-pligt, van ter-zijden heeft laaten door-flikkeren: Die zig inzonderheyd hier in Openbaarde, Dat zijn Dienst-Knegten belast worden, de Reyzende Broeders niet alleen hun Leedige Zak-ken met Kooren te Vullen, maar ook van Teer-Kost op den Weg, voor haar en voor haare Last-Beesten, te Verzorgen; Op datze het Kooren, voor Geld ge-

Gen. 42: 22.

Welke Getuygenisse, door een Taalman tot Josefs Kennis geraakt.

Josef aan 't Weenen.

Simeon gebonden en gevangen.

Josef laat de Rest van zijn Broeders met gevulde Zakken na Kanaän keeren.

Josef geeft te midden van zijn grootste Strengheyd, Blijk van een alderteederste Liefde.

Doed de Broeders haare Zakken vullen, en verschaft haar Teer-Kost op den Weg. En haar Uytgeschooten Geld weeder in de Zakken steeken. Josefs Wijs Beleyd Ontdekt. 't Welk als zy op den Weg ervinden, hun bevreest en verwonderd maakt.

gekogt, op de Reyze niet verminderen, maar behouden in Kanaan ten Huyze haares Vaders brengen zouden. En niet alleen dit, maar hy doed daar enbooven ook noch het Geld, Datze voor het Gekogte Kooren betaald hadden, weederom in de Krop van haare Zakken steeken, in welk het Voeder voor de Gelaadene Ezelen was. Het welke wy alzoo meenen te moogen Gissen uyt Gen. 42: 27. *Doe Eenen zijnen Zak op-deede, om zijn Ezel Voeder te geeven in de Herberge, Zag hy zijn Geld: Want het was in de Mond van de Zak,* &c. Invoegen dit alzoo van Josef Voordagtelijk besteld was; weetende datze de Voeder-Zakken voor de Last-draagende Beesten op den Weg zeekerlijk zouden aantasten, en niet het Kooren, Datze voor het Vaderlijk Huysgezin hadden Opgelaaden. En dat het derhalven ook een ander zoort van Graan, het zy Speld, of Haaver, of diergelijke zal geweest zijn. En dat zy zulx ook in alle de andere Zakken gevonden hebben blijkt, wanneer zy t'huys gekoomen, dezelve voor de Oogen van haar Vader hebben Uytgeschud, Gen. 42: 35. Waar toe zommige hebben Aangemerkt, Dat dit Dubbele Zakken waaren, die te midden over den Rug van een Ezel konden hangen, de Krop of Opening tussen beyde zoodaanig naa booven open-gaande, Dat men daar kon inkoomen zonder d'Ezelen te Ontlaaden. En wy hebben eenige Scheemering daar van in ons Print-Tafereel laaten zien. Maar gelijk deeze Ontmoetinge, heel niet met de Strenge Handelinge van den Egiptisen Graan-Vorst scheen over-een te stemmen; deed de Vreeze haar aanstonds het Hert in de Schoenen zinken: Zoo datze al 't Zidderende tot Malkanderen zeyden; Ach! *Wat is dit, Dat ons Godt gedaan heeft?* Gen. 42:28. Aldus vallenze teegens Elkanderen uyt; niet als ofze met Godt wilden twisten, maar als Ver-zufte en Raadelooze Menschen, die in dusken Voorval bedremmeld, en van alle Reeden en Goeden Raad verlaaten, haar Ellende betreuren; Denkende, Dat Godt haar over-al teegen loopt, en de Voet dwars zet. Voorwaar zy hadden zeer ligt konnen twijffelen, of niet Josef haar dit uyt Loosheyd alzoo gedaan had, Op dat hy haar Nieuwe Laagen ley, waar van hem alleen zou te Oordeelen staan? Maar neen, zy schijnen hem in deezen niet eens te verdenken, maar stellen haar zelven eens-klaps de Goddelijke Wraake voor; en zulx nergens anders om, als om dat haare Gemoederen nu t'eenemaal met die Gedagten beswangerd waaren, Dat Godt, aan wien zy te vooren niet eens Dagten, thans beezig was, Den Loon van haare zonden, hen Regtveerdiglijk te Vergelden. 't Geen zy ongetwijffeld nu wel hadden willen Af-bidden: Want het gaat gemeenelijk, als de Spreuke van die zeyd, welke zelfs noch-al niet onder 't Volk van de Snoodste zoort behooren:

En haar Gemoederen Ontrust, weegens de Vreeze der Goddelijke Wraake.

Zoo lang 't Gemoed is Fris en Kloek,
Zoo leyd de Gods-vrees' *in den Hoek*;
Maar als men vald in Teegenspoet
Strax heeft men Godt weêr by de Voet.

En zoo heeft meede Silius Italikus niet qualijk hier ter sné gezeyd; *Zoo lang de Menschen in Vreeze zijn en met Bekommeringen worstelen, doenze de Goden Groote Eere; Maar alsse in Voorspoed Leeven, rooken haare Altaaren niet.*

Josefs Broeders spoeden met haar volle Zakken naa Kanaan. En tot haar Vader weeder gekeerd maaken hem den op-eys van Benja-

De Broeders dan aldus op verscheyde Wijzen Beproefd, en tot Vreeze genoopt, spoeden onder-en-tussen te-bet naa-huys; en eyndelijk met hun gelaade Ezelen tot haaren Vader weeder-gekeerd, Verhaalenze hem Omstandelijk, wat Rampen, en Zeldzaame Dingen haar Ontmoet waaren. Gelijk Moses aanteekend, Gen. 42: 30-35. Maar als het ten laatsten ook aan de Vader Uytbarste, Dat Simeon als Gijzelaar voor de Getrouwheyd van haar Belofte in Banden zat; en zy Gelast waaren, om ook Benjamin naa Egipten te brengen, word d'Oude Man met zulken Verbaastheyd aangetast, Dat noch het weeder-gebragte Geld in hunne Zakken gevonden, noch de Voorraad des Koorens, hem ter Herten gingen. En daar op over-denkende, hoedaanig hem deeze

deeze Droeve Boodschap hem wel het meest Trof: barst hy flux in deeze Beklaaglijke Woorden uyt: Ach-my! *Gy Beroofd my van Kinderen:* Josef die en isser niet, en Simeon die en isser niet; Nu zult gy ook Benjamin weg-neemen; *Alle deeze Dingen zijn teegen my*, Gen. 42: 36. Daar andere de laatste Woorden Vertaalen; *Alle deeze Dingen zijn my overgekoomen.* En niet heel onfraay, met eenige buyginge tot de Waarheyd der Historie, in de Gemeene Latijnse Overzettinge; *Gy hebt gemaakt, Dat ik van mijne Kinderen Berooft ben; Josef en Leefd niet, Simeon* zit *Gevangen, en Benjamin zulje weg-voeren;* Ay-my! *Wat is my al Quaads op den Hals gekoomen.* Niet anders, als of de Vader bestraffender-wijze had willen zeggen; Gy-Lieden schijnd deeze Dingen wel Kleyn te agten, en zijd noch Goeds-Moeds in 't Verderf van uwe Broeders, als of uw haar Leeven niet aan-en ging: Doch ik weet en gevoele best, Hoe zeer alle deeze Rampen mijn Vaderlijk Hert beklemmen, en benaauwd maaken. Doch Ruben, willende de Bedroefde Vader in dit beswijken, met een Woord Ondersteunen, vald de Oude Man; veel-meer met een Raadelooze, als Troostelijke Reeden aanboord, en zeyd; *Dood Twee mijner Zonen, zoo ik hem tot u niet weeder en brenge; geeft hem slegts in mijne Hand, en ik zal hem weeder tot u brengen.* Dus koen, en dus stout en bout spreekt hy; en geeft het Leeven van Twee zijner (*a*) Vier Zonen aan zijn Vader, Dat is, aan zijner Kinderen Groot-Vader, ten besten, by aldien hy Benjamin niet weeder te-Rug bragt. Maar wat een Uytzinnige Reeden? De Groote Vader Jakob zal zijn Twee Neeven Dooden! Wat Troost zou de Godvrugtige Man daar in gevonden hebben, indien hy zoo Onmenschelijk teegens zijn eygen Bloed zou gewoed hebben? Swijgd dan Ruben, gy spreekt Woorden van een verbijsterd Verstand, gelijk die geene pleegen te doen, die onder de Straf van een Ontroerd Gemoed liggen. Gelijk hy dan ook benaauwlijks uyt-had met spreeken, of Jakob houd het t'Huys blijven van Benjamin, maar des-te harder staande; *Mijn Zoon*, zeyd hy, *en zal met uw-Lieden niet af-trekken: Want zijn Broeder is Dood, en hy is* (*b*) *alleen overgebleeven; Zoo hem een Verderf ontmoete op den Weg die gy Gaan zult, zoo zoud gy mijne Graauwe Haayren, met Droeffenisse ten* (*c*) *Graave doen neederdaalen*, Gen. 42: 38. Dus liet hy hier dan blijken, Dat alhoewel hem den Hongersnood van zijn Huysgezin Noopte, de Droefheyd hem nogtans zoodaanig om 't Hert geslaagen was, Dat hy veel-liever zelfs van 't Leeven, als van zijn Zoon wilde Afscheyden. Als die nu niet alleen de Waarheyd van d'Oude Spreuk in zijn eygen Perzoon meer en meer ondervond;

Benjamin bekend.

Ruben zoekt d'Oude Vader met een Radelooze voorslag te Troosten. En bied het Leeven van Twee zijner Zonen te geeven, zoo hy Benjamin niet weeder uyt Egipten bragt.

't Geen Jakob ontzeyd en wil van Benjamin niet afscheyden.

Kruys, Jammer, Angst en Nood,
Is der Vroomen Daagelijks Brood.

Maar ook onkundig in 't Goddelijk Besluyt over hem en zijn Huys, (Dat nu door Josefs Beleyd wierd uytgevoerd;) Gist hy niet heel t'Onpas dat hem Ligt ontbrak, om door al deeze Donkere Dingen heenen te zien. En was derhalven Schroomig, de Reys van Benjamin te Waagen: gelijk de Spreuk niet quaalijk Vermaand:

Waar Gy de Grond niet Klaar en ziet,
En gaat daar in het Water niet.

Onder-en-tussen hebben eenige hier Bedenkelijk gehouden, Of Josef in al dit bestél, (indien niet Wreedaardig,) ten minsten Onbillik teegen zijnen Godvrugtigen Vader gehandeld heeft? van wiens Leeven en Welstand hy Verzeekerd zijnde, egter Simeon Gevangen houd; en Benjamin, die zijns Vaders Troe-

Of Josef in het op-eyssen van Benjamin, niet al-te Streng teegen zijn

(*a*) Die Gen. 46: 9. Genoemd worden. (*b*) Naamelijk van de Kinderen Rachels. (*c*) De Gemeene Latijnse Text Leest hier zeer ongerijmd *Helle*; daar immers de Graauwe Hayren niet in de *Helle* maar in 't Graf Daalen.

Vader gehandeld heeft.

Troetel-Kind was, op-eyſte om naa Egipten te brengen? Zoo dat hy als de Stigter van alle deeze Rampen was. Zijnde dit Waarlijk niet yts gerings, Dat hy zelfs zijn Broeder Benjamin, uyt den Schoot van zijn Vader rukken, en in een onbekend Land wilde doen over-voeren? Wy antwoorden en Vermaanen, Dat by-aldien ymand met dusdaanige Gedagten teegens Joſef ſwanger gaat, De zaak aldus op-te Vatten; Naamelijk, Dat hy dit alles zoodaanig niet gedaan heeft, zonder merkelijk Blijk zijner Goedgunſtigheyd te geeven. Want alhoewel hy zijn Broeders in den Aanvang Hard en Laſtig gevallen is, heeft hy ongetwijffeld hier op geſteund, Dat zijn Vader, by hem voor een Scherpzinnig Man te-Boek ſtond, en hem alzoo verzeekerd hield, Dat hy zig in 't Onderzoeken van de Goddelijke Beſtuuring, zoo doorzigtig draagen zou, Dat hy ten laatſten een genoegzaame Grondveſt zou vinden, op welk hy dit geheele Werk, de Goddelijke Voorzienigheyd kon bevoolen laaten. Hierom hebben wy te beſluyten, Dat alhoewel het beſtuur van deeze zaak, ongemeen geweeſt is, en desweegen niet tot een Voorbeeld om naa te volgen moet Aangemerkt worden; 't zelve Gedrag nogtans in zoo Groot-Verheeven Man, (die alle Omſtandigheeden door een Hoog-Verligte Geeſt, zoo wel teegens de Voortreffelijke Uytgang heeft weeten af-te Peylen;) geenzinds te Wraaken is. En zoo eyndigd dan hier de Eerſte Uyt-en t'Huys-reyze van Jakobs Zonen naa Egipten; en hoedaanig Joſef daar in met haar gehandeld heeft. Nu willen wy de Tweede Togt bezien; waar toe haar het Ontbreekende Kooren, Datze weynig-Tijds te vooren uyt Egipten gebragt hadden, uytlokte.

'tGêen beantwoord word.

De Broeders van Joſef gaan ten Tweedemaal naa Egipten.

Voorwaar, het is te Verwonderen, hoe het Kooren van de Neegen Broeders in 's Vaders Keuken gebragt, moogelijk geweeſt is, een Huysgezin, Dat zoo Tal-rijk van Eeters was, ſlegts weynig Daagen te konnen Verzaadigen? En zommige fraaye Uytleggers hebben desweegen niet Naalaatig geweeſt, met een Onderſcheyding daar op te antwoorden. Dus houdenze zeer waarſchijnelijk, Dat Jakobs Knegten, inzonderheyd de Gekogte Slaaven, en Slaavinnen, by Aakers, Moes-Kruyden en Wortelen geleefd hebben. Naadien het bekend is, Dat d'Ooſterſe Volken, voornaamelijk als hen eenige Schaarsheyd der Leeftogt dwingd, Gewoon zijn haar te vernoegen met Drooge en Zobere Koſt. Te-meer zou men dit alzoo van Jakobs Knegten konnen denken, naadien uyt Gen. 43: 11. openbaar is, Dat zelfs te midden onder 't Gebrek aan Kooren, noch Overvloed van andere Vrugten, Nooten, Amandelen, Speceryen, en Honing is geweeſt. Invoegen hier uyt zeer waarſchijnelijk is, Dat de Broeders niet meer Tarwe gekogt hebben, als de Vader Jakob met zijne Kinderen, en Kinds-Kinderen voor eenige Tijd tot een Zoober Onderhoud van nooden hadden. Doch de Koſt der Slaaven is elders van een andere kant Bezorgd, en zoodaanig van Natuur geweeſt, Datze zonder eygentlijk Brood van Gemaalen Kooren gebakken, tot Leef-togt kon genut worden. Ten zy dan dat wy deeze Schaarsheyd niet alleen in 't Brood door d'Onvrugtbaarheyd der Kooren-Landen, maar ook in allerley Aard-gewas, Moes-Kruyden, en Boom-Vrugten ſtellen; waar teegen 't Geſchenk van Jakob, (uyt het *Loffelijkſte des Lands* genoomen) eenigzinds leyd aangekant.

Hoe het weynige meede-gebragte Kooren het groote Huysgezin van Jakob eenige Daagen heeft konnen Spijzen.

Slegte Koſt voor de Slaaven, zonder eygentlijk Brood.

Een bedenkinge die voorzeeker niet heel verwerpelijk te agten is. Want nietteegenſtaande de Vermaarde Schotanus, Kalvinus hier over ſchijnd te beſtraffen, Dat onder 't Voorſtellen van diergelijke Meeninge, hem het Woord van *Koſtelijke Maaltijd*, of *Lekkernyen* ontvallen is, (zeggende; *Het Tarwen-Brood heeft der Rijke-Luyden Lekkernye geweeſt*;) zulx dunkt ons van kleen belang: Want de Meeninge van die Geleerde Man is niet, Dat Jakob zig in zoo Strengen Honger, de Lekkernye bekommerd heeft; maar hy ſpreekt alleen zoodaanig, buyten Vonnis te ſtrijken, Dat hy de *Tarwe*, by uytneemendheyd, in vergelijkinge der andere Vrugten ſteld. Doch de beſte Sauſſe van alle Spijze is den Honger. Gelijk we ook geen Reeden vinden, om van de Slaaven,

En zulx naader overdagt.

zoo

zoo ligt tot de Heeren, tot de Erfgenaamen, en Vry-Geboorne der Aanzienelijke Stamhuyzen over-te gaan; die in Nood, Geld, Land en Zand in Overvloed hadden om-te konnen Koopen, gelijk in Jakob gebleeken is, Gen. 43: 11, 12. &c. inzonderheyd Kap. 33. En hoedaanig de flegte Luyden in zommige Landen, eertijds uyt verſcheyde Dingen wiſten Brood te maaken, kan ons Herodotus van de *Gezooden Pit der Lotus-Bloemen* in Egipten getuygen; waar van zy *Lotophagi* by Theofraſtus Genoemd zijn. En de Land-Beſchrijvers weeten zulx ook van de Wortel *Korzaavië*, by de Weſt-Indianen en elders te Verhaalen.

In Duure Tijden worden verſcheyde andere Dingen in ſté van Brood Gegeeten.

Terwijl dan den Honger in Kanaan, en in de Gebuur-Landen van rondzom, noch ſtand hield, en den Voorraad die Jakobs Huysgezin uyt Egipten bekoomen had, by-naa ten Eynde liep, Zoo datze meeſt Verteerd was; Gebood de Zorgvuldige Huys-Vader zijne Zonen, weeder een Reys-togt naa Egipten te waagen; *En een weynig Spyze te Koopen*, Gen. 43: 1, 2. Naamelijk, zoo veel, als zy naa Giſſinge voor dat Jaar Gedagten Noodig te hebben. Hier op werpt dan Juda een Geſchil teegens zijn Vader in weegens Benjamin; Zonder wiens Gezelſchap hy zig geenzinds wilde op Reys begeeven; gelijk in zijn Geſprek te zien is, Gen. 43: 3-9. Als waar in hem Jakob dan ook, Och-arm! tot zijn naadeel, (niet weetende 't Heymelijk Schik-Lot des Hemels) Beklaagd, en Wenſt, Dat zijne Zonen haar Jongſte Broeder by den Egiptiſen Vorſt niet Verklikt hadden, Gen. 43:6. En gelijk dit een lange Woorden-Strijd op de baan hielp, alzoo iſſer ook in de Veelheyd van haare Woorden, geen gebrek aan Overtreedinge geweeſt; en de Broeders hebben haar daar in niet weynig Onbezonne reedenen laaten ontvallen. Onder welk men Voornaamelijk deeze te Tellen heeft, Dat Juda ten laatſten, om zijn Vader weegens Benjamins Reyze naa Egipten, te Overwinnen, een Belofte van Borgtogt voor zijn Kind doed, zeggende; *Zend den Jongen met my, Ik zal Borge voor hem zyn; Van mijne Hand zult gy hem Eyſchen: Indien ik hem tot u niet en brenge, en hem voor u Aangezigte ſtelle, zoo zal ik alle de Daagen teegen u Gezondigd hebben*, Gen. 43: 9. Alwaar de Taal-Geleerde ons Vermaanen, Dat het Woord חטא, zoo veel beteekend, als een die aan een Misdaad ſchuldig ſtaat, Of eenige Verdiende Straffe onderworpen is. Gelijk desweegen ook de Gemeene Latijnſe Vertaalinge hier zeyd; *Ik zal der zonden Eeuwiglyk ſchuldig ſtaan.* Dat is; *Ik zal Strafweerdig zyn alle de Daagen mijnes Leevens.* Want alzoo word *Zondigen*, of *Een Zondaar zyn* genoomen, 1 Kon. 1:21. Invoegen den Zin van Juda is; Ik zal teegens u Bekennen, Dat ik Schuldig ſtaa aan Trouweloosheyd, zoo lange als ik Leeve; en daarom uwe Straffe Onderworpen blijven. Dus ſpreekt hy; maar waarlijk Onvoorzigtig; naadien het hem niet Vry ſtond, Borg te ſpreeken voor een Menſche, wiens Leeven en Gezondheyd hy wel wiſt, dat niet in zijn Magt ſtonden. Waar toe hy zig alleen maar behoefde in Gedagten te brengen, wat Gevaar en Angſt haar en haaren Broeder Simeon, die nu noch in Egipten Gevangen zat, niet al ontmoet was. Aldus kan men de Aanbiedinge van Juda voor een dolſchootige Uytval aanmerken: Doch egter zoo noodzaakelijk niet, Dat men dezelve ook niet in een anderen en veel-beeteren Zin zou konnen opneemen; te weeten, Dat hy zig op deeze Ernſtige wijze, tot d'Aldergetrouwſte Bewaaringe van zijn Broeder heeft willen verpligt houden. En het zou zeer wel konnen zijn, Dat de bekommerde Vader, dit ook in zulken meeninge opgenoomen hebbende, zig aanſtonds, tot de Reyze van Benjamin gereeder heeft aangeſteld; gelijk te zien is Gen. 43: 11, 13. Daar Jakob geen ander hulpmiddel ziende om de Nood af-te keeren, ten laatſten zeyd; *Is't nu alzoo, zoo doet dit*, &c. *Ende Neemet uwen Broeder meede.* Als of hy zeyde; iſſet dan alzoo geleegen als gy zegd; *Wel-aan*; *Laat het dan geſchieden*, in Gods Naam. Want dat wy dit alzoo niet quaalijk Verklaaren, ſchijnd uyt het volgende 14de *vers* te blijken; in welke hy niet alleen de Reys-Broeders Geluk op haare Reyze wenſt, maar ook genoegzaam betoond, zig geheellijk den Wille

Jakob zend zijn Zonen voor de Tweede Reys om Kooren te Koopen.

Juda wil zonder Benjamin niet vertrekken.

En ſteld hem Borge voor de weederkeering en behoud van zijn Perzoon.

Juda in zijn Aangeboode Borgtogt onvoorzigtig.

En hoe egter in een beeter Zin op-te neemen.

Jakob ſtemd Benjamins reyze na Egipten toe.

le Gods te onderwerpen; het Ging dan nu zoo als het Ging. Maar op dat zijne Zonen niet, gelijk men zeyd, *met Leedige Handen en Scherpe Tanden*, veel-min als Gijl-prachhers en Troggel-zakken, tot den Graan-Vorst in Egipten weeder-keerden; noch ook Benjamin, als een Draal-Gast of Schaaduw-Vriend onder den Hoop aanquam, Bezorgd Jakob, naa zijn Aangebooren Beleefdheyd, en Zeedige Ommegang met alle Menschen, Dat zy niet zonder Kies-Keurigheyd, eenige Geschenken, uyt de Beste Gaaven der Land-Vrugten, zouden met haar voeren. *Neemd*, zeyd hy, *van het Loffelijkste deezes Lands in uwe Vaaten*, &c. Gen. 43: 11. Waar voor de Gemeene Latijnse Bijbel zeyd; *Neemd van de beste Vrugten des Lands in uwe Vaaten.* En eenige slegts-heenen; *De Vrugten des Lands.* De *Targum* van Onkelos, en de Samaritaanse Overzettinge; *Van het Beste des Lands.* Met wien onze Duytze Bijbel best over-een stemd. Doch de Syrise Text heeft; *Van de Goedheyd der Aarde.* Ook heeft Rabbi Salomon in-agt genoomen, Dat door זמרת הארץ, *Vreugd*, en *Vrolijkheyd der Aarde*, te kennen gegeeven word; *Om dat alle daar over Zingen, wanneer ze in de Weereld komd.* Zulx het een Hebreeuwse Maniere van Spreeken is; *Van de Goedheyd der Aard-Vrugten*; of *Van de Vrugten der Aarde.* Want זמרת, is *Een Gezang*, en ook een Zaak, waar van men Reeden vind *Lofzangen* te zingen. Waar van daan by ons alle Prijs-waardige Dingen, *Loffelijk* genoemd worden. Aldus zal de Vader Jakob dan zoodaanige Vrugten verstaan hebben, die zeer Raar en Ongemeen waaren by d'Inwoonderen des Lands, daarze die zouden heenen brengen; en desweegen ook aan het Land daarze vallen, Roem en Vermaardheyd geeven. *Brenget dien Man*, zeyd hy, *Een Geschenk*; *Een weynig* * Balzem, *en een weynig* Honing, † Speceryen, *ende* Myrrhe, Terpentijn-Nooten, *ende* Amandelen. 't Geên zommige aldus Vertaalen; *Harst, Honing, Storax*, *Stacte*, *Pijn-Nooten* en *Amandelen.* Wat men door *Speceryen*, of *Storax* en diergelijke, te Verstaan heeft, hebben wy te vooren, als Josef aan de Ismaëliten Verkogt wierd, uyt Gen. 37: 25. breed genoeg afgedaan; Alleen schijnd hier wat Onzeeker, wat men by onze Overzetters, voor *Terpentijn-Nooten* Verstaan zal. Daar zommige *Pijn-Appel-Nooten*, of *Haazel-Nooten* van maaken. De LXX Overzetters, en de Gemeene Latijnse, zeggen alleen, *Terpentijn.* Doch Onkelos, de Syrise en Arabise Bybel behouden het eyge woord בטנים. En Salomon Jarchi bekend, Dat hy'er de beteekenis niet van en weet; alhoewel hy daar by-voegd, Dat het hem uyt het Woorden-Boek *Machir*, toe-schijnd, Dat men'er *Persiken* door Verstaan mag. Eenige Verklaaren't alleen *Nooten*; doch de meeste Rabbynen *Pijn-Nooten*, dat zijn Nooten van Pijn-Boomen; die by de Kruyd-Beschrijvers in *Tamme* en *Wilde*; en in *Groote* en *Kleyne Berg-Pijn-Boom* en *Zee-Pijn-Boom* onderscheyden worden. Maar naadien wy door zoo veelerley beteekenissen in 't onzeeker blijven, meenen zommige, Dat men de Griekse Vertaalinge der LXX Overzetters, die'er *Terpentijn* van maaken, voor de naaste te agten heeft. Het zy dan dat wy hier door den Traanigen Harst van de Terpentijn-Boom Verstaan, of wel dessels Vrugten, die ruym zoo Aangenaam als de *Pistacen* zijn; gelijk Theofrastus van de beste zoort getuygd, die in Syrien ontrent den Libanon Wassen. Dus isser moogelijk in onze Duytze Bijbel, en by eenige Rabbynen, niet quaalijk *Terpentijn-Nooten* Vertaald. Maar mogt men denken, Waarom isser doch *Honing* aan Josef gezonden? Te weeten, Om datze van Ouds een byzondere Lekkernye der Koningen en Princen was. Dus zienwe, Dat wanneer David te Mahanaïm was, Dat de Nabuurige Eedelluyden hem *Honing* bragten. By Homerus, zet Hekamedes *Versen*, *of Geelen Honing* op het Gast-Maal van Nestor en Patroklus voor. Van Nero zeyd Suetonius; *Dat hy zijne Vrienden Maaltijden bereyde*, *op welke eene Honing-Koek*, *op* Veertig Sestertien *quam te staan.* En dat Kanaan ruymte van Honing had, blijkt uyt die dikwerf herhaalde Beschrijvinge, die ons in de H. Boeken voorkomd, waar in het

Jakob bezorgd zijn Zonen een Geschenk voor den Landvorst van Egipten.

* Of Harst.

† Andere zetten Wierook, en Myrrhe.

Wat dit voor Land-Vrugten geweest zijn.

Nooten van Pijn-Boomen.

Honing van Ouds zeer aangenaam, en een Koninklijke Spijze gehouden. 2 Sam. 17: 29.

En was Overvloe-

het den Kinderen Israëls aangepreezen word, als een Land, *Vloeyende van Melk en Honing.* Ziet Exod. 3:8. En ontelbaare andere plaatzen. Deeze was dan in de vreemde Gewesten, een aangenaame Spijze, en in alle Lekkernyen van de Grooten gezogt. Doch wanneer in de laatere Tijden, het Zuyker ruymer is bekend geworden, en naa alle Landen vervoerd wierd, is de agtinge en den Prijs van den Honing dapper gevallen. Doch te vooren was'er in Kanaan en elders, *Niets zoeter dan Honing* bekend; Ziet het Raadzel van Simson, Judic. 14:18. Hoe onder-en-tussen, over de Oudheyd van het *Zuyker* getwist word, is by Salmasius en Deusingius te zien; die'er Voordagtelijk van Geschreeven hebben. En alhoewel Plinius van 't Zuyker der Ouden gewaagd, Dat uyt Riet Verzaameld, en by d'Arabiers veel gevonden wierd, twijffeld Salmasius nogtans aan de gelijkheyd van 't Heedensdaagse. Doch andere verzeekeren, Dat het van Ouds in Oost-Indiën bekend was, en even zoo als Heedendaags bereyd wierd. Voorwaar Jakob heeft met veel zeekerheyd konnen Gissen, Dat deeze Uytgezogte Geschenken den Egiptenaaren niet onaangenaam zouden zijn; naadien d'Uytlandse Vrugten gemeenelijk begeerd worden by die, welke dezelve geheel ontbreeken. Gelijk dan bekend is, Dat Egipten-Land van weegen zijn breed-uytgestrekte Leegte, aan veele Oorden Schaars van Reegen, en alzoo, behalven de Vrugtbaarheyd in Kooren-Gewas, die de Nyl-Stroom meest bevorderd, niet zeer Dragtbaar van Boom-Vrugten bevonden word. En zoo wisten haar ook de Ondankbaare Israëliten in de Woestijne, zig alleen te beklaagen over 't Gebrek der Egiptise Verzaading aan *Brood, Komkommers, Pompoenen, Look, Ajuyn, Knoff-Look, En de Vissen dieze daar om-Niet Aaten*, Num. 11:5. Doch Syrien, en de Landschappen van Kanaan, waaren meer Bergagtig, en wierden Vroeg en Spaade met Heemel-Water Bevogtigd, en bragten alzoo Vrugtbaare Boomen voort; van Moses zeer beknopt Afgeteekend, Deut. 11:10, 11. Aldus dagt Vader Jakob, door Geschenken, Gunst te Verwerven; *Want de Gifte des Menschen maakt hem Ruymte, en brengt hem voor het Aangezigte der Grooten*, Prov. 18:16.

dig in Kanaan.

En buyten twijffel met de rest van Jakobs Geschenk in Egipten Aangenaam en Raar.

Tot deeze Geschenken, beveeld Jakob ook *Dubbeld Geld* meede te neemen: Te weeten, Eens-zoo veel alsse te vooren op Reys hadden meede gehad. Het zy dan om wat Grooter Inkoop te doen, of om dat hy zorgde, Dat den Prijs van 't Brood, door den aanhoudenden Honger, mogte Gesteygerd zijn. En alhoewel zommige 't laatste, weegens 't Aanwassen van den Honger, voorvast stellen, (gelijk onder die ook Ainsworth doed;) houden wy 't nogtans niet waarschijnelijk in Josefs Regtmaatige Handeling; naadien alzulke Kooren-Bijters, die in Schaarsheyd door Inhouden, den Prijs doen steygeren, gemeenelijk den Vloek des Volks op den Hals haalen. Booven-dien wilde de Gulhertige Man ook noch het Geld, Datze buyten haar weeten, in hunne Kooren-Zakken hadden te-rug gebragt, weeder naa Egipten gevoerd hebben; op dat zijne Zonen te-bet buyten Agterdogt bleeven; Bedenkelijk houdende, of niet misschien haar uytgetelde Geld, door Mis-Verstand in de Zakken geraakt was. Aldus Lust hem dit in de beste Vouw te slaan, en durft zig niet zoo ligt laaten aanleunen te denken, Dat het alzoo Listiglijk konde geschied zijn, om zijne Zonen te Beproeven, en aan een Ramp te helpen. Gelijk dan ook de Gebroeders op hun Aankomst, de pas tot alle zoodaanige Verdenkingen zogten af te snijden; terwijlze eerst-en voor-al, het Oude en Weeder-gekeerde Geld, onder een Diepe Verontschuldiginge, voor Josefs Huys-Bezorger, of Rent-Meester te-Voorschijn brengen; Met by-voeginge van genogzaam Gereede Penningen by haar te hebben, om van Nieuws ander Kooren te Koopen voor den vollen Prijs, Gen. 43:20-22. Aldus Toegerust en wel Voorzien, heeft Jakob zijne Zonen, met een zeer Kragtige Zeegeninge, laaten heenen Reyzen, Gen. 43:14. Zoo nogtans, Dat hy over het Af-scheyden van Benjamin, als van Nieuws aan 't Vaderlijk Hert getroffen, in deeze Droeve Klagten Uytbarst; *Maar my Aangaande, als ik van Kinderen Beroofd ben, Zoo ben ik Be-*

Jakob belast zijn Zonen Dobbel Geld meede te neemen.

Prov. 11:26. En waar toe zulx geschiede. Belast ook het weedergebragte Geld, insgelijks derwaards te brengen.

Gen. 43:14. De Zonen Jakobs naa Egipten Reyzende, Beklaagd d'Oud-Va-

der 't Beroovenzijner Kinderen. *Beroofd.* Of gelijk de LXX Overzetters en de Gemeene Latijnſe Text Vertaalen; *Ik zal zonder Kinderen weezen, en als Eenen die van zijne Kinderen Beroofd is.* Als of hy miſſchien had willen zeggen: Gelijk ik van Joſef en Simeon Beroofd ben, alzoo worde ik nu ook van Benjamin Beroofd; of moogelijk wel van u allen. Gelijk het onder andere Joden, Aben-Ezra, voor een Beroovinge van *Alle de Kinderen* opneemd. Doch de Meeninge van Jakob kan zeer wel-voegzaam in deezen Zin Verſtaan worden; Naamelijk, Dat de Godvrugtige Vader zoo ſpreekende, zig zelven heeft willen Trooſten; als of hy zeyde; *Den Wille des Heeren geſchiede:* Gelijk ik van Joſef Beroofd ben, alzoo kan het moogelijk gebeuren, Dat ik ook van Benjamin Beroofd worde; *Laat ik dan Beroofd worden, indien het Godt alzoo Beliefd, in wiens Voorzienigheyd ik zal ruſten.* Aldus zienwe, Dat Jakob veel-meer Godt, dan de aangeboodene Borgtogt van Juda, heeft Toevertrouwd. Naauwelijks waaren de Broeders in Egipten aangekoomen, en Benjamin voor het Aangezigte van Joſef geſteld, of Ziet daar, de Groote Graan-Verzorger belaſt zijn Hof-Meeſter, deeze Mannen gezaamentlijk in zijn Huys te leyden; en voegd'er by; *Slagtet Slagt Vee, en maakt het Gereed: Want deeze Mannen zullen te Middag met my Eeten,* Gen. 43: 16. De Griekſe Overzettinge der LXX. de Syriſe en de Gemeene Latijnſe Text hebben hier; *Slagtet Offerhanden, en Bereyd een Maaltijd,* &c. 't Geên hen daar van daan komd, Dat die maniere van ſpreeken by de Oude, zoo wel Gemeen was aan de Burgerlijke Slagtingen, die alleen om te Eeten geſchiede, als aan de Slagtingen, die Godsdienſtelijk tot de Kerk-Offerhanden gedaan wierden. Doch andere Vertaalen alleen, *Slagt een Slagtinge van Beeſten:* Dat is, van zulke als men gewoon was te Dooden voor een Feeſt; als te zien is Prov. 9: 2. 1 Sam. 25: 11. Gen. 31: 54. daar al dezelve Wijz van ſpreeken is. En in deezer voegen zijn IEREIA of HIEREIA, by de Griekſe Hiſtori-Schrijvers en Genees-Meeſters, de *Bezielde Beeſten,* welkers Vlees op de Maaltijden Gegeeten word; het zy dan in een Heylig, of Burgerlijk Gebruyk. Zoo zeyd meede Athenæus, Dat het den Ouden toegeſcheenen heeft, dat IEREIA, Dat is, *Het Vlees der Teedere Dieren, aan Dappere Mannen niet en paſt.* En dat hy door het Woord IEREIOON, alleenelijk het Vlees verſtaan heeft, Dat op de Gemeene Maaltijden Gegeeten wierd; heeft Kaſaubonus over dien Schrijver Aangemerkt. En 't zou moogelijk hier in Egipten yts byzonders konnen Beteekenen; naadien de Slagt-Beeſten by dit Afgodiſch Volk, niet zoo algemeen Gegeeten wierden, om datze de meeſte voor Heylig hielden, en als Goden eerden. Doch egter niet zoo algemeen by alle, Dat d'een te-mets ook niet wel Slagte en At, daar den anderen Af-keerig van was. Want als Herodotus zeyd, Dat d'Egiptenaars 't Hoofd van geen Beeſt Eeten, noch ook geen Koeyen-Vlees, om dat die aan Iſis Toegewyd zijn, geeft hy genoeg te Kennen, Datze wel van eenig ander *Slagt-Vee* Eeten. Ook zeyd hy, Dat de Thebaaners haar van Schaapen Onthouden, maar Geyten Offeren. Doch de Mendeezen Onthouden haar van Geyten, en Slagten Schaapen. En zeeker, by-aldien men by Moſes, door *Slagt-Vee,* allerley Gemeſte Voogelen, Ganzen, Hoenders, Duyven en Quakkelen zou moogen Verſtaan; die volgens Herodoot, in Egipten overvloedig gegeeten wierden, men zou hier moogelijk veel Swaarigheyd aan-een kant geholpen zien. Doch de meeſte meenen, Dat'er de Text-Woorden, en de Maaltijden daar de H. Schrift van gedenkt, meeſt teegens-aan gekant liggen: Ongemoeyd de Voogels nogtans, op de Maaltijden der Hebreen Gemeen waaren, als in de Hof-houdinge van Salomon te zien is, 1 Kon. 4: 23. Als meede Neh: 5: 18. Gelijk ook daar toe een Wet Voorgeſchreeven is, welke Voogelen Reyn om te Eeten waaren. Vergelijkt Deut. 14. met Lev. 11. En of wel niet zoo zeeker van 't Dooden der Voogelen als hier gezeyd word; *Slagt een Slagtinge:* word het nogtans ook *Slagten* Genoemd, Lev. 14: 6, 50.

De Broeders met Benjamin in Egipten gekoomen worden in Joſefs huys geleyd, die voor haar Belaſt Vee te Slagten, op dat zijn Broeders met hem Aaten.

Wat hier door Slagt-Vee Verſtaan word.

Maar nu ontſtond'er weeder nieuwe Vrees onder de Broeders: Want geen Kennis

Kennis hebbende, Dat Joſef haar de Maaltijd had doen bereyden, (maar zulx eerſt naaderhand ſchijnen Verſtaan te hebben. Gen. 43: 25.) waarenze bekommerd weegens de heenen-leydinge naa Joſefs Huys; zoo datze onder malkanderen zeyden; *Wy worden zeekerlijk om het Geld dat in onze Zakken weeder-gekeerd is, in Verzeekeringe genoomen; Op dat hy ons, en onze Ezelen tot Slaaven maaken zou.* Onder welke Angſtige Gedagten, haar miſſchien ook weederom het Schelm-ſtuk aan Joſef begaan, zal in 't Zin gekoomen zijn. Zoo dat deeze Vreeze alleen uyt hunne Quaade Konſcientie ontſtaan is. Of indien zy geweeten hebben, Dat zy in Joſefs Huys ter Maaltijd geleyd wierden, gelijk eenige fraaye Uytleggers, in weerwil van onze Kant-Verklaarders, en Gen. 43: 25. meenen; Zy hadden ligtelijk moogen Giſſen, Dat d'Egiptiſe Landvoogd dit deed, Op dat hy de Vrienden en Hovelingen des Konings, aan deeze Draal-Gaſten, een Nieuw en Ongewoonlijk Schouw-Spèl Vertoonde; Naamelijk *Elf Broeders, aan eene Tafel zittende.* Maar dewijl de Vrees haar niet dan een Gedenk-maaninge van Schuld verſtrekte, en Quaad Agterdogt inboezemde; wildenze in die Angſtvallige Bedremmeldheyd niet afwagten, wat hen hier van overkoomen mogt. Want zoo haaſt zy in het Voor-hof, en aan de Deure van het Huys gekoomen waaren, vallenze den Hof-Meeſter aan Boord, en zuyveren haar van de Misdaad der Geld-Diefte, eerze noch Beſchuldigd worden, op dat haare Onnoozelheyd openbaar wierd. Ziet haare eygen Woorden, Gen. 43: 20, 21, 22. Doch den Hof-Meeſter onderſcheptze flux, en wil, *Datze Goeds-Moeds zijn*; Naademaal zy het Geld in haare Zakken gevonden, den Zeegen der Goddelijke Beſchikkinge hadden toe-te ſchrijven. Want aldus Trooſtelijk ſpreekt hy haar toe; *Vreede zy uw-Lieden*; of *Vreede zal uw-Lieden zijn*; *En Vreeſt niet:* uwe zaaken ſtaan beeter als gy denkt; en daarom houd Goede Moed; *Want uwe Godt, en uwes Vaders Godt, heeft u eenen Schat in uwe Zakken gegeeven; uw Geld is tot my gekoomen*, Gen. 43: 23. Zoo ſpreekt deezen Huys-Bezorger, Joſefs Hof-meeſter; die zommige meenen, beeter een *Rent-Meeſter* te noemen. En voorwaar niet anders; als of hy van zijnen Heere, in de Kenniſſe van den Godt Jakobs, Onderweezen was. De LXX Overzetters en de Gemeene Latijnſe Vertaalinge, Leezen de laatſte Woorden; *Uw Zilver heb ik zeer wel Ontfangen.* 't Geên de Duytze Doctoren van Leuven wat kreupel ſchijnen Overgezet te hebben, alſſe deezen Hof-Meeſter doen zeggen; *Het Geld dat gy my gegeeven hebd van Waarden, dat heb ik.* Al 't geene den Huys-Bezorger hier zeyd, was waaragtig; doch hy verſweeg, Dat hem belaſt was het Geld weederom te langen, en in de Zakken te ſteeken. Hy heeft dan alleen willen zeggen, Dat zijnen Heere, weegens haar Goede Betaalinge zeer wel geruſt was, en niets van haar te eyſſen had; niet-teegenſtaande het Geld by hem Ontfangen, tot haar was weeder-gekeerd. Tuſſen beyden verliep hen de Tijd, en de Uure van 't Middag-maal naaderde vaſt, en met die te-gelijk ook d'Ontſlaakinge van het Reſtant haarder Bekommeringe; hen nu groot-deels door den Hof-Meeſter van het Hert geſtreeken; wanneer hy ook haaren Gevangen Broeder Simeon, uyt zijne Gijzeling, tot haar Gezelſchap deede af-haalen. Hier op worden de Broeders niet alleen verder in Huys, en zoo het ſchijnd, tot aan het Voor-Vertrek der Eet-Zaale gebragt; maar ook Water gegeeven om haare Voeten te Waſſen; en men bezorgde haare Ezels van Voeder. Want dat was het gemeen gebruyk by d'Ooſterſe Volken, Dat men aan de Gaſten, die men eenige Eerbied wilde betoonen, Water liet brengen om de Voeten te Waſſen, en te Reynigen van het Stof, en Klamme Sweet, dat hen op den Weg was aangekleefd. Van hoedaanigen Gewoonte genoegzaame Voorbeelden in het Oude en Nieuwe Teſtament gevonden worden. Ziet onder anderen Judic. 19: 21. en Gen. 18: 4. Ook is aan de Zaligmaaker deeze Dienſt van zeekere Zondareſſe in 't Huys van Simeon de Farizeër gedaan, Luc. 7. Gelijk hy zelve ook zijne Diſcipelen, tot een Voorbeeld van Neederigheyd en Gedien-

Waarom zy haar zoeken te Zuyveren by den Hofmeeſter eer zy noch eens Beſchuldigd worden.

Die daar in van den Hof-Meeſter onderſchept en goede moed gegeeven worden.

Den Hof-Meeſter ſchijnd van Joſef aangaande eenige kennis van der Hebreën Godt onderweezen geweeſt te zijn.

De Bekommerde Broeders over haar te rugge-noomen Geld, vrygekend, en Simeon uyt zijn Gyzeling ontſlaagen: Waar op zy de Voeten Waſſen en haar bereydmaaken tot de Maaltijd.

dienstige Pligt-pleeginge, de Voeten Gewassen heeft, Joh. 13:4,5. En den Agteloozen Farizëus heeft hy ook Verweeten, Dat hy van hem tot de Maaltijd Genoodigd zijnde, in zijn Huys koomende, *Geen Water om de Voeten te Waßen gegeeven had.* Waar toe men mag naazien, 't geene wy van der Ouden Voet-Wassinge, in de Joodse Oudheeden in 't breede hebben Aangeteekend; Als meede Stuckius van de Gewoonten der Oude Gast-Maalen.

Joodse Oudheeden de 545, 551, 553, &c. Bladzijde.

Josefs Broeders brengen haar Vaders Geschenken voor den dag.

Als dan nu de Broeders uyt al deeze Hoffelijke Toestel vernaamen, Datze aldaar zouden *Brood Eeten*; Dat is, *De Maaltijd houden*, gelijk het de Grieken Vertaalen, scheen het Tijd te zijn, haar Vaders Geschenken, van de Pak-bewindzelen te Ontswagtelen, en voor den Dag te haalen, om die teegens den Tijd dat Josef tot het Middagmaal verschijnen zou, ter Aanbiedinge gereed te hebben. Die dan ook zoo haast den Voet niet binnen den Dorpel had, of zy brengen haare Schenk-Offerhanden te berde, en buygen hunne Lichaamen Eerbiedig voor hem ter Aarden: Die dan ook terstond met haar in Zaamen-spraak raakt; waar in hy voornaamelijk naa den Welstand van haaren Vader verneemd. En Gevraagd hebbende; *Isset noch wel met den Ouden?* Antwoordenze; *Het is noch wel met hem:* en Noemen haar Vader, *Zijnen Knegt*, Gen. 43:28. Ziet daar eens van hoe naa-by de Vader, in de Perzoonen van zijne Zonen, hem hier als de SONNE voor Josef neederbuygd, gelijk hy te vooren Gedroomd had, Gen. 37:7,9. Maar als Josef strax zijn Gunstige Oogen naar Benjamin gewend had, die d'Eygen Zoon van zijn Moeder, en hem een volle Broeder was dien hy Lief had; kon hy zig naauwlijx een Oogenblik meer van Schreyen Intoomen; maar haaste, om in een Eenzaam Vertrek, de Brand van zijn Ontsteeken Ingewand, met een Watervloed van Traanen te verkoelen. Hy dan, alleen Welstaans-halven, Gevraagd hebbende; *Is dit uwe Kleynste Broeder, waar van gy my gezeyd hebd?* Kost hy Benjamin ter naauwer-Nood, deezen Zeegen toe-schieten; (*Mijn Zone, Godt zy u Genaadig*;) of zijn Hert, van Broederlijke Liefde-Traanen Overstolpt, dwingd hem 't Aangezigt van de Broeders af-te wenden, gelijk hy deede: *Want zoekende te Weenen, ging hy in een Vertrek-Kaamer, en Weende aldaar*, Gen. 43:30. En hem hier door wat Verligt vindende, Wiesch hy strax d'Afgebiggelde Traanen van 't bekreeten Aangezigt, en schorte de Weekheyd van zijn Gemoed, door Goed Overleg, voor een wijl-Tijds op; Dat is, gelijk Moses zeyd; *Hy bedwong hem zelven:* Zoo dat hy met een Bly-Gelaat tot de Broeders Uytkoomende, zeyde; *Zettet Brood op.* 't Geen by d'Oude Hebreën zoo veel is, *Als Regt de Spijze aan*: gelijk uyt het strax-volgende blijkt; maar by eenige wat-te Maager Vertaald word, alsse zetten; *Leyd Brood.* Terstond dan volgde de Aanregtinge der Spijze; die zoodaanig was, Dat voor Josef een Disch-Geregt byzonder, en voor de Mannen Broeders ook in 't byzonder wierd Aangeregt; als meede voor de Egiptenaars: *Want de Egiptenaars en moogen met de Hebreën geen Brood Eeten, dewijl haar zulx een Grouwel is*, Gen. 43:32. Doch wat hier van de Reeden is, zullenwe terstond met eenige Waarschijnlijkheyd aanwijzen. Als nu de Tafelen waren Opgedischt, zijn de Broeders tot dit Gastmaal, in 't Gezigt van Josef, Dat is, teegens-hem over, Aangezeeten: Want men had als-doe noch de Gewoonte niet, van op Bank-Peuluwen, of Tafel-Bedden aan te liggen; dat eerst naaderhand, van de Vadzige Persiaanen schijnd op de Baan gebragt te zijn; gelijk breed-genoeg in de Joodse Oudheeden getoond is. Maar 't geene hier opmerkelijk is, en de Broeders ook geen kleene Verwondering gaf, is dit, Dat Josefs Hof-Meester haar alle, naavolgens den Rang van haar Ouderdom, aan de Tafel schikte. Dewijlze voorzeeker meenden, Dat Josef, uyt wiens Last dit nogtans geschiede, hier in gants Onkundig was: *Want zy zaaten voor Josefs Aangezigte, de Eerst-gebooren naa zijn Eerst-geboorte, en de Jonger naa zijne Jonkheyd*, Gen. 43:33. Of zoo moogelijk deeze Vertaalinge ymand beeter dunkt, de LXX Overzetters zeggen; *Zy hebben voor hem gezeeten; d'Eerstgebooren vol-*

Josef tot zijn Broeders ingekoomen Vraagd naa de Welstand van haar Vader.

Weend over Benjamin.

En Zeegend hem; en gaat in 't Vertrek om te Weenen.

Daar op Wast hy zig en komd weeder tot de Broeders, om de Maaltijd te houden: En doed zijn Broeders aan een byzondere Tafel zitten.

En heeft zelfs ook een byzonderen Disch.

Joodse Oudheeden op 't 537, 539, 541, 544. Blad.

De Broeders werden naa de Rang van haar Ouderdom

volgens 't Regt van zijn Ouderdom; *en de Jongste volgens zijne Jeugd.* Den Zin is klaar genoeg, en wil niet anders zeggen, Als dat elk naar zijne Jaaren Aangezeeten heeft. Maar het is zeer Beuzelagtig als de Joden verzieren, Dat Josef deeze Ordeninge, door een Magise Konst Uytgevonden en Belast heeft. Daar het veel-eer te denken is, Dat hem de Rang van zijn Broeders Geboorte, noch in vaste Geheugenis was; en dit alzoo gedaan heeft volgens d'Oude Gewoonte van Eeren-pligt ontrent de Meerder-Jaarige, die tot hier-toe ook by d'Egiptenaars in gemeen Gebruyk was. Maar wanneer Moses korts naa deeze Tafel-schikking, strax daar by doed; *Dies Verwonderden haar de Mannen onder Malkanderen:* schijnd zig hier, van weegen de verscheyde Overzettingen, en zaamen-knoopinge der Woorden, geen kleen Geschil op-te doen; Te weeten, Of men door deeze Mannen, Josefs Aanzittende Broeders, of de Egiptenaaren Verstaan moet? Want gelijk onze Vertaalders in 't gemeen van Gedagten zijn, Dat de Broeders over d'Ordentelijke Aanzittinge van haare Perzoonen, volgens elks Ouderdom, Verwonderd waaren; alzoo meenen andere daar-en-teegen, Dat d'Egiptenaars, waar van even te vooren gerept was, hun Verwonderden over de Spijs-Deelen die de Hebreeuwse Mannen van Josef Ontfingen. Van welk Gevoelen ook Heydeggerus schijnd te zijn. Maar op dat wy uyt al deeze Verschillige Meeningen, elk de beste laaten Kiezen, zal 't niet onvoegzaam zijn, een tweederley Overzettinge by-te brengen. Als dan onze Duytze Overzetters op 't Eynde van *vers* 33. Leezen: *Dies Verwonderden haar de Mannen onder Malkanderen*: zoo volgd aanstonds *vers* 34. *En hy langde hen van de Geregten die voor hem waaren: maar Benjamins Geregt was Vijf-maal Grooter dan de Geregten van hun allen*, &c. Hier-teegens zeyd de Gemeene Latijnse Vertaalinge; (die Eenige hier geeren volgen:) *Ende zy Verwonderden hen booven Maaten zeer, van de Deelen die zy van hem Ontfangen hadden*, &c. Maar indien deeze Overzettinge al moest stand houden, zien wy noch geen Reeden, waarom de Broeders niet zoo wel over de Rijkvoerige Uytdeelinge der Spijs-Geregten, en Benjamins Vijf-Dubbelde Portie, als over de Wel-Ingestelde Aanzittinge, volgens den Rang van yders Jaaren, hebben konnen Verwonderd zijn? Zoo dat d'Egiptenaars hier Uytgeslooten blijven; Naadien immers de Overzettinge der laatst-Genoemde, ten naauwsten genoomen, deeze Verwonderinge op d'Ongelijke Uytdeelinge der Tafel-Geregten, die van Josefs Hand quaamen, (en voornaamelijk over Benjamins Grooter Deel;) schijnd te betrekken. Nogtans zijn veele Joden van andere Gedagten; en wy moeten het een en 't ander by-brengen, Dat ter snédiend. Eenige onder hen, en die ook noch van Rabbi Ephrem gevolgd worden, hebben deeze Verwonderinge wel Scheemeragtig op de Ordentelijke Aanzittinge gepast; maar met zoo Stinkenden Leugen Gestoffeerd, dat het te Verwonderen is, hoe die Lugt de Groote Uytlegger Lyranus niet verveeld heeft, dezelve als een Wel-Riekende Muskes op-te neemen. Want behalven datze niet ten klaarsten Aanwijzen, of men 't op de Hebreeuwse Mannen, of op d'Egiptenaars te betrekken heeft, Verzierenze, Dat Josef zijn Broeders, door het Klinken op zijn Zilveren Drink-Beeker, elk by Naam en Rang heeft weeten aan de Tafel te Roepen. Waar over dan Groote *Verwonderinge* gevallen is. Maar indien men aan het Kleur niet en zag, dat duske ydele Vertellingen, in de Verf-Kuyp der Rabbynse Fabeltjes Ingedoopt zijn, men zoud'er over in Bedenken moogen weezen, Dat zoo wel d'Egiptise als Hebreeuwse Gasten, zig hier over hebben konnen *Verwonderen.* Andere Joden Spreeken wat Ronder, en meenen dat deeze *Verwonderinge* hier uyt ontstaan is, Dat d'Egiptenaars zaagen, dat Josef aan een Disch in 't byzonder At; zig laatende Voorstaan, Dat by-aldien hy een Egiptenaar was, met de Egiptenaars moeste Eeten, of zoo hy een Hebreër was, met de Hebreën Maaltijd houden. Doch nu waaren zy *Verwonderd*, niet konnende Bedenken, uyt wat Volk of Land-Aardt hy voort-gesprooten was, dewijl hy zig onder het

aan de Tafel gezet.

Gen. 43: 33.

Wie hier door de Mannen te Verstaan zijn die haar over deeze Schikkinge Verwonderden.

Josef doed zijn Broeders van de Spijs-Geregten zijner Tafel langen, en Benjamins Geregt Vijfmaal zoo groot.

Vieze Gedagten van zommige Uytleggers over d'Ordentelijke Tafel-Schikking by Josef gehouden.

Andere Meeninge ontrent de Reeden deezer Verwondering.

Eeten zoo wel van de Egiptenaaren als van de Hebreën Afzonderde. Maar dit heeft onzes agtens zoo heel veel niet te beduyden: Want die hem meer zien Eeten hadden, wiften heel-wel, wat zijn Gewoonte was; en daarom byaldien hy doorgaans als een Hebreër in 't byzonder At, hadden hen de Hebreeuwfe Mannen-Broeders die Jofef niet en Kenden, veel meer te *Verwonderen* als d'Egiptenaars, die zijn Gebruyk wiften. En dat Jofef op andere Tijden wel de Gewoonte gehad heeft met d'Egiptenaars te Eeten; zoumen daar uyt niet alleen moogen Befluyten, Dat deeze byzondere Aanregting *Voor Jofef*, *voor de Broeders* en *voor de Egyptenaars*, van weegen de ongewoone wijze van doen, met naadruk Aangeteekend is; maar dat'er ook nog bygevoegd word; *Voor d'Egiptenaars die met hem Aaten.* Van welke Gewoonte nu voor deeze Tijd wierd Afgegaan. Waar teegen, ten Aanzien van Jofef, niet en Strijd, als'er terftond by-gevoegd word; *Dat d'Egiptenaars met de Hebreën*
Gen. 43: 32. *geen Brood moogen Eeten.* Naademaal wy nu alreede in veele Staalen getoond hebben, in wat voegen men Jofef, buyten de Gemeenen Rang te houden heeft. Onder-en-tuffen behaagd ons dit Befluyt beeter; Te weeten, Dat de Oorzaak deezer *Verwonderinge*, veel waarfchijnelijker kan ontftaan zijn, uyt het Aanzien van de Ongemeene Goedgunftigheyd en Eerbiedige Onthaalinge, die een Egiptis Man, welken hier de Tweede in 't Koninkrijk was, aan eenige Geringe Hebreën deede, die uyt Gebrek aan Brood, neffens andere uyt Kanaan derwaards gekoomen, en korts te vooren van hem zoo ftrengelijk gehandeld waaren. Dit zou men moogen denken. Alhoewel wy meenen, Dat dit zoo ligt den Hebreën zelfs, als den Egiptenaaren Vreemd heeft konnen fchijnen. En 't moet ook zelfs ons, zoo veel te zeldzaamer voor-koomen, als het Raar en Ongemeen is, Dat ymand in zijn Verheeven Staat, ter Deugden aan zijn Laage Af-komft gedenkt: Want het Spreek-Woord zeyd; *Komd* Niet *tot* Yt, *'t Is Elks Verdriet.* Zulx de Oude Spreuk hier niet quaalijk ter fné diend; *Honores mutant Mores, fed raro in Meliores.* Waar van men den Zin aldus kan Opmaken.

Als de Menfche komd tot ftaat, Hy veranderd zijn Gelaat,
Qualijk kan hy houden Maat; Tot Schaade van den Onderzaat.

Doch het teegendeel word ons in de volgende Veerzen, door een Toepaffelijk Voorbeeld tot onzen Jofef, zeer fraay afgefchilderd:

Een Pottebakkers Zoon, een Magtig Vorft geworden;
Stoffeerde zijnen Difch met Goud en Leem in Orden;
En ftelde 't Aarden Vat by 't Gulden in 't Gelit:
En vraagdemen waarom? Zoo was zijn Antwoord dit;
Ik, die nu Blink in 't Goud, ben uyt de Leem gefprooten;
Die Grooter *word van* Kleen, *fpeel niet-te zeer den* Grooten:
Maar Maatig Wijffelijk en mengel onder-een,
Zijn teegenwoordig Groot *met zijn voorleeden* Kleen.

En zoo heeftmen 't ook al van overlang voor een waaragtige Spreuke in-agt genoomen, *Dat men een Mans Neederigheyd kend, als hy* Groot *is*; *En zijn Rijkdom, als hy* Dood *is*. En hoedaanig de Roomfe Keyzer Aurelius, in Voorfpoed, aan zijn voorgaande Staat wift te gedenken; is uyt een Brief aan zijn Oude Makker Korbinus af-te neemen, als den zelven tot Konink van Sicilien was opgebeurd. Hem onder andere vermaanende, Indagtig te zijn; Hoe zy „eertijds haare Armoede, door Geringe Oeffeningen geveynft hadden; en van „de Zee-Roovers Gevangen, met de Riemen aanboord, hadden moeten de „Baaren klieven: Hoe zy in den Krijg voor Zoldaat Dienende, door Gebrek „aan Leeftogt, twee Doode Katten Gegeeten hadden, waar van d'een Geftoolen,

„ len, d'ander flegts half gekogt was: Hoe haar de Gefcheurde Kleederen, dee-
„ den Schaamen op 't Feeft van Diana te verfchijnen, waar toe haaren Huys-
„ Waard hun fterk noodigde: Wat Honger en Dorft, Kouw en Ongemak zy
„ geleeden hadden; zoo dat haare Handen Geklooven waaren van Schurfte.
„ Maar wie van ons beyden, voegd hy'er ten laatften by; had doe, Doe wy om
„ de Waarzegfter te Napels Lagten, als zy ons Voorfpelde, *Dat ik een Keyzer*,
„ *en gy een Konink zoud worden*, gedagt; Dat ik, die Swart van Honger was,
„ van d'Overgefchooten Spijs noch Walgen zouw? Wie had gemeend, Dat
„ ik, die van Katten-Vleefch niet genoeg had; Zadheyd zouw hebben van
„ Koftelijke Spijze? Wie bezefte, Dat ik, die weegens mijne Afgeflonfte
„ Schoenen, geen Gewyde Kapéllen dorft naaderen; zou op een Triomf-Waa-
„ gen Rijden, en op de Schouderen Gedraagen worden? Overdenkt doch
„ mijn Vriend Korbinus, hoe Zoobere Gezellen wy in onze Jonkheyd waaren,
„ en hoedaanige wy nu zijn. Dit Schrijft Aurelius. En leerd alzoo met zijn Exempel, Dat niemand hem zelven over zijn teegenwoordige Welftand, beeter verblijden kan, als wanneer hy hem zelven, zijn voorleeden Ongelukken, ter Deugden indagtig maakt.

Zoo wy ons nu van deeze Uytweydinge, weeder tot Jofefs Gaftmaal begeeven; voorwaar het fchijnd; Dat het zy ook hoe het met d'Egiptife Tafel-Zeeden mag gegaan zijn; voor Jofef in 't byzonder word Opgedifcht: En insgelijks voor de Vreemde Hebreën, en voor d'Egiptenaars: Die, alfwe ftrax zeyden, naa alle waarfchijnelijkheyd met Jofef gewoon waaren te Eeten; beziet, Gen.43:32. En de reeden van dit byzonder Opfchaffen, word'er in deeze woorden by gedaan: *Want d'Egiptenaaren, moogen geen Brood Eeten met de Hebreën; dewijl zulx den Egiptenaaren een Grouwel is.* Maar waarom hebben d'Egiptenaars met de Hebreën niet van eenerley Spijze konnen Eeten? En waarom iffet haar *Een Grouwel* geweeft? De *Targum* van Onkelos, geeft'er deeze reeden van: *Dat by de Hebreën zoodaanige Beeften Gegeeten wierden, die by de Egiptenaars Goddelijke Eere wierden aangedaan.* Dit is voorzeeker niet heel mis-geraaden. Want dat de Hebreën weegens haare gewoone Veeweydinge, by de Egiptenaars dapper Gehaat waaren; is genoegzaam uyt Gen.46:34. openbaar. Alwaar deeze woorden ftaan; *Alle Schaap-Herder is den Egiptenaaren een Grouwel.* En gelijk de Beeften welke d'Hebreën zoo wel tot haare Offerhanden, als tot hunne Spijze, gewoon waaren te Slagten, de voornaamfte Goden der Egiptenaaren waaren; alzoo nam Mofes daar uyt genoegzaaame reeden, om wanneer Farao wilde dat d'Ifraëliten haare Offerhanden, in zijn Land zouden doen, te zeggen; *Wy zouden den Grouwel der Egiptenaaren Offeren; en zy zouden ons Steenigen*, Exod. 8: 26. Nogtans fchijnd men niet te moeten denken, Dat d'Egiptenaars, haare Offen en Schaapen alleen om de Huyd, de Wol en de Melk Geweyd, maar de zelve nooyt Geflagt noch Gegeeten hebben; naadien niet alleen de plaatzen, Gen. 47: 6, 16, 17. en 43: 16. en Exod. 9: 19. Maar ook Herodotus, daar teegen fchijnen te ftrijden. Als die aan d'eene flag van Egiptenaaren, Dit; aan een ander, weederom alleen dat Dier, Heylig en Verbooden te Eeten toefchrijft. Maar naadien de Hanteering van Jofefs Broeders, den Egiptenaaren eerft naderhand bekend wierd, heeft Jofef dit tot geen reeden van afkeerigheyd konnen ftellen: Of heeft moogelijk hier in wel yts gedaan, Dat beeter met de Zeeden der Hebreën, als die der Egiptenaaren over-een quam; Gelijk meermaal een Vreemd Volk yts toegelaaten word, dat niet ligt van zijn Leevenswijze of Godsdienft kan afgefcheyden worden. Dus konnen'er verfcheyde Bygeloovige Inftellingen geweeft zijn, die d'Egiptenaars Verbood met de Hebreën van eenerley Koft te Eeten: Naamelijk eenige Gewoonten dieze in het Toemaaken der Spijze onderhielden: Naadien wy uyt Herodotus verneemen, Dat d'Egiptenaars zelfs noch Meffen noch Potten, van de Grieken gebruykten. *Geen Egiptenaar*, zeyd hy, *of een Egiptife Vrouw, zal aan eenig Griex Man, een Kus geeven, nog zijn Mes, Braad-Spit of Kee-tel-*

Gen. 43: 32: Dat Jofef en d'Egiptife Mannen alleen Eeten, was om dat zy naa haar gewoonte met de Hebreën geen Brood mogten Eeten. Ook waaren de Schaap-Herders by d'Egiptenaars veragt. En hadden een Grouwel van die welke Slagt-Vee Aaten.

Der Egiptenaaren Af-keerig-

heyd omtrent de Spijze van andere Volken.

tel-Pot, te Leen of te Geef Gebruyken: Of van het Vleesch Eeten, hoe Reyn 't ook is, dat met het Keel-Mes van een Griek Gedood, of Doorgesneeden is. En zeeker, als wy op de Farizeësze Heyligheyd letten, waar meede de heedendaagze Joden noch behebd zijn; aangaande haare Vaaten, Messen en Braad-Speeten; het schijnd niet anders dan een Egiptisch aanbrandzel te zijn. Daar kan ook yts toegedaan hebben, zeekere gewoonten die d'Egiptenaaren in het Offeren hielden; want gelijk de Hebreën, alle Runder-Dieren zoo wel Koeyen als Ossen, &c. zonder Onderscheyd pleegen te Slagten; en of tot de Offerhanden, of tot Spijze gereed te maaken; alzoo hebben d'Egiptenaars geene Koeyen, maar wel Ossen en Kalveren en andere Dieren, op zeekere tijden Geofferd; naadien de Koeyen aan de Godinne Isis Toegewyd waaren. *Want Isis,* zeyd Herodotus, *word in de Gedaante van een Vrouw met Osse-Hoorenen, Verbeeld even als de Grieken Io, Verbeelden.* En zoo wordze ook in de Kopere Tafel gezien, die eertijds by de Kardinaal Bembus was, welke Kircherus en Pignorius verklaaren. En zy word ook even zoo by Kasalius en den Hr. Kuperus gedagt. Waar van naader onder d'Egiptise Zaaken. Verder zeyd Herodotus: *Als d'Egiptise Priesters, Ossen Offeren, Houwenze 't Hoofd van 't Geslagte Beest af; Villen den Romp, en wenschen daar naa het Hoofd veel Onheyl toe. Daar op brengenze het weg om aan de Grieken te Verkoopen, zoo 'er eenige zig op de Markt vertoonen; en die niet vindende, smijtenze dezelve Kop onder veele Vervloekingen in 't Water; Om welke gewoonte-wille, geen Egiptenaar van het Hoofd van eenig Leevendig Gedierte proeven wil.* En daarom, wanneer wy hier naa, onder de Hebreeuwse Ceremonien uyt Lev. 1: 12. en andere plaatzen zullen zien, hoedaanig het Hoofd der Slagt-Offerhanden, onder de Geheyligde Deelen, moesten op den Altaar koomen; zal 't ons genoeg openbaar zijn, hoedaanig de Zeeden en Kerkpligten der Hebreën, in veelen, teegens die der Egiptenaaren en andere Afgodise Volken, laagen aangekant. 't Geën wy uytstellen dieper in-te zien; om dat het hier de plaatze niet en is. Onder-en-tussen moet men niet vergeeten Bedenkelijk te houden; Of ook het geene Herodotus van deeze dingen Gedenkt; wel van zoo grooten Ouderdom is, Dat die gewoontens, den Egiptenaaren afkeerig van de Hebreën maakten? Naadien zy alzoo-wel een Grouwel van andere Volken schijnen gehad te hebben. Daar-en-booven, dewijl de Spijze op de Maaltijd van Josef, immers van de Egiptenaars zelfs, en niet van de Hebreën, was Toegemaakt, is de Bereydinge geenzinds een Oorzaak konnen zijn, Datze zig van het Eeten met de Hebreën onthouden hebben. Hierom hebben 't zommige veel-liever van een Staat-kundige Reeden zoeken af-te leyden; waar in haar Schaliger is voorgegaan; en 't zal ons naaderhand te passe koomen, daar yts van te zeggen. Voorts schijnd ook dit yts byzonders in deeze Maaltijd geweest te zijn; *Dat Josef van de Spijs-Geregten die voor hem waaren, aan de Broeders heeft doen overlangen; en dat hy Benjamins Deel, vijf-maal Grooter maakte als het Deel van alle de andere,* Gen. 43: 34. Of gelijk men volgens 't Hebreeuws moet zeggen; *Hy vermeenigvuldigde de Geregten van Benjamin, booven de Gerigten van haar allen,* Vijf Handen; Dat is, *Vijf Deelen.* Alswe deeze plaatze wel overweegen, Voorwaar, het schijnd dat ons dezelve niet alleen eenig Ligt aan de Maaltijden der Ouden toebrengd; maar ook de Middel ter-Hand geeft, om het geen te vooren *vers* 32. van de Byzondere Aanregtinge voor Josef, voor de Hebreeuwse Mannen, en voor de Egiptenaars gezeyd was, een anderen Bedenkelijken Zin te konnen geeven. Want gelijk men daar door heel ligt schijnd te Verstaan, Datter Spijze op yder van deeze Dry Tafelen aangeregt was, alzoo zal het nu moogelijk niet onvoegzaam zijn te Denken, Datm'er alleen de Tafel-Regting, en d'Aaanzittinge Verstaan moet; zijnde alleen met Brood, en andere Noodwendigheeden, zonder Toe-Spijze Toegeregt. Dus schijnd men den Zin van *vers* 34. met zommige Oudheyd-Onderzoekers zoodaanig op-te konnen neemen, Dat Josef door zijne Tafel-Dienaars, de Spijs-

Waarom d'Egiptenaars voor al geen Koeyen Offerden.

d'Egiptise Af-keerigheyd van der vreemden Spijze heeft moogelijk een andere Reeden gehad.

Josef doed van de Spijs-Geregten aan de Broeders Omdeelen:

Bedenking over de Maaltijden der Ouden.

En zulx aan Josefs Tafel-zeeden overgebragt.

Spijs-Geregten, of liever, *De Deelen* der Spijs-Geregten, van zijn Tafel tot de Broeders heeft doen overbrengen; en dat hy onder die Uytdeelinge, aan Benjamin, *Vijf-maal zoo Grooten Deel,* als aan yder van de andere Broeders gezonden heeft. En zulx moet men niet voor heel Vreemd houden, naadien het een Oud Gebruyk, en by de meeste Volken gemeen was, de Spijze en den Drank, in zeekere Deelen voor Elk-een der Gasten uyt-te Deelen. Deeze *Deelen* dan, die onze Overzetters *Geregten* Noemen, om datze uyt de Spijs-Geregten genoomen wierden, Beteekenen volgens de *Targum* van Onkelos, eygentlijk *Stukjes Vlees.* En pleegen deeze Deelen eertijds van den Hof-Meester, of van den Kok, en ook veeltijds van den Huys-Vader zelfs, Verdeeld te worden: Waar van de Voorbeelden te vinden zijn 1 Sam. 1: 4, 5. alwaar Elkana, aan zijn Wijf *Hanna*, een Veel-Aanzienelijker Deel gaf; *Om dat hyze Lief had.* En zoo meede Kap. 9: 23, 24. 2 Sam. 6: 19. 1 Kron. 16: 3. &c. Als meede Neh. 8: 11. *Zendet Deelen den Geënen voor welken niets Bereyd en is.* En daar is niet aan te twijffelen, of van deeze Gewoonte zijn de Spreek-wijzen Ontleend, welke men in de Psalmen en elders ontmoet; gelijk Psal. 16: 5. *De Heere is het Geregte mijnes Deels, ende mijnes Drink-Beekers.* En daar Ontbreeken geen fraaye Uytleggers welke Meenen, Dat ook de Zaligmaaker Luc. 10: 42. op deeze Maniere speeld, als hy zeyd; *Maria heeft een Goed Deel Verkooren.* Andere zijn van Gedagten, Dat wel de Tafel voor Josefs Broeders met gemeene Kost, Dat is met zeekere gewoone Spijze is Aangeregt geweest, doch dat d'Omdeelinge der Deelen, alleen van de Kostelijke en Lekkere Naa-Spijzen, die op Josefs Tafel waren, gedaan is. Welke Deelen, in diervoegen van des Vorsten Tafel toegezonden, een byzonder Aangenaame Beschenking scheenen met haar te draagen. Daar in dan ook ligt een byzonder Eer-en Gunst-Bewijs aan d'een of d'ander Gast kon betoond worden, door dusken Deel te Vergrooten, en zoo *Aanzienlijker te maaken*, 1 Sam. 1: 5. Of ook door meer uyt het Beste te Neemen, gelijk Josef hier aan Benjamin, moogelijk beyzinds deed; en daar toe ook Tweederley Reeden had; Te weeten, de Liefde tot zijn vollen Broeder; en daar naa, Op dat hy een Proef nam of de Broeders Benjamin ook wangunstig waaren. En 't is niet heel lang geleeden, Dat deeze wijze van doen in ons Vaderland noch zeer gemeen was: Inzonderheyd op de Trouw-Maaltijden of Bruyloften; alwaar het des Bruydegoms Pligt was, alle de Genooden, van eenig byzonder Lekker en Kostelijk Geregt, (Dat Eerenshalven, voor hem en de Naaste Vrienden de Tafel Verçierde,) een Deel toete zenden. En gelijk dit ook noch in veele Voorvallen in Gebruyk is, alzoo diend men dit voor een kleen afzetzel van der Ouden Tafel-zeeden op-te neemen. Alhoewel nogtans daar in moogelijk Verschillig, Dat de Oude dit alzoo uyt een byzondere Maatigheyd deeden. Gelijk ons Plutarchus van ter-zijden schijnd te Leeren, als hy dit meede onder zijn * Vraag-stukken opgeeft: Naamelijk; *Of de Oude niet Loflijker gedaan hebben, die by zeekere Deelen hebben Geleefd, als die, welke Heedensdaags in 't Gemeen, by de Vol-op van allerley Kostelijke Spijze Leeven?* Hoedaanige Reeden, de Vermaarde Stuckius, zeer Geleerd, uyt alle Hoeken heeft Opgevischt. Doch het geene hier tot Josefs Maaltijd diend, is dit; Dat het eertijds in zeer gemeen Gebruyk was, (en zelfs noch niet heel uytgestorven is;) van de Vorstelijke Tafelen, Spijs-Deelen te zenden, aan de geene die den Prince Gunstig was. Van de Konink Cyrus word Getuygd, Dat hy Wijn-Flessen die half uytgedronken waaren, en half af-gegeeten Ganzen, aan zijn Gunstelingen zond; daar meede willende te Kennen geeven, Dat hy van zulken Spijs en Drank zond, als hy zelfs Nuttigde, en hem daar meede grootelijks Vermaakte. En zoo zeyd meede Plutarchus, *In het Leeven van* AGESILAUS: *Dat hy Deelen zond aan zyne Vrienden, uyt de Dingen die ge-Offerd waaren.* En om dat dit van de Afgoden-Offers geschiede, en men alzoo *Gemeenschap aan de Tafelen der Duyvelen* kreeg; is zulx de Grond-vest geweest, Dat d'Opper-Kerk-Vergaa-

Tafel-Spijzen by Deelen om te brengen van hoedaanigen Gebruyk.

Wie deeze Deelen gaf en omzond.

Dat het zenden van de Deelen der Spijzen alleen van byzondere Geregten kan geweest zijn.

En dat zulx noch in Gebruyk is.

* Problemata.

Spijs-Deelen aan de Gunstgenooten te zenden, van Ouder Gebruyk.

deringe van Laodicèa, door Instellinge den Kristenen in haare Liefde-Maaltijden, Verboden heeft, *Deelen te zenden*; Op datter niet yts dat Heydens scheen, by hen zou in Gemeen-gebruyk raaken. Ziende op de Vermaaninge, 1 Kor. 10: 21, 28. Men Leest ook, Dat als eens Kurtius een Romeyns Ridder, die van Lekker-Eeten en Drinken aan malkander hing, op het Gastmaal van Augustus, een Maagere Lijster ter-Hand kreeg, hy den Keyzer vraagde, *Of het Geoorlofd was, ook deezen weg te zenden?* En als Augustus antwoorde; *Wel jaa, waarom zoudet niet Geoorloofd zijn?* Heeft dien Lekker-Bek, de Lijster ten Vensteren-Uyt gezonden. Dat is, *Weg-Gesmeeten*. En gelijk de Goede Keyzer deeze Dertelheyd in zijn Gast door de Vingeren zag; alzoo verhaald Makrobius dit ook alleen, tot een Voorbeeld van Augustus Lijdzaamheyd. Hierom dan; naadien ons Athenæus genoegzaam aangeweezen heeft; Dat zulx over de Maaltijden te doen, den Grooten Heeren, een byzondere Eere was; kanmen ligtelijk verstaan, waarom Josef dit alzoo gedaan heeft. En aldus hebbenze met hem Gegeeten; gelijk hy gezeyd had teegens den Hof-Meester; *Slagtet Slagt-Vee*; Want *deeze Mannen zullen te Middag met my Eeten*, Gen. 43: 16. Ook hebbenze met hem Gedronken, *vers* 34. *Want zy Dronken, ende wierden Dronken met hem.* Dat is, zy wierden Vroolijk; want het Hebreeuws Woord Beteekend niet doorgaans, zig tot Gulzigheyd met Wijn te overlaaden, zoo dat men door Zatheyd in 't Verstand bedwelmd is; maar in veele plaatzen alleen, *Verheugd zijn* door de Deugd van den gedronken Wijn. Ziet naa Psalm 104: 15. Cantic. 5: 1. Hagg. 1: 6. En het Griekse Woord, dat Joan. 2: 10. te kennen geeft; *Als zy Dronken geworden zijn*, is in geen anderen Zin te neemen, als *Tot Verheugens toe* Gedronken te hebben. Waarom het onze Vertaalen; *Wanneer men wel gedronken heeft*; daar de Fransse Text van Genéve niet van verscheeld. Niet anders hebben ook de Gemeene Latijnse Overzetters gedaan in de gemelde plaatse van Josef: zeggende; *En zy hebben gedronken, en zijn met hem Verheugd geworden.* Nogtans en is d'Overgroote Blijdschap deezer Maaltijd, den Hebreeuwsen Gasten, hoe Rijkvoerig met Spijs en Drank getoeft, op haar heene-Reyze, niet al-te wel bekoomen. Want zoo haast Josef aan zijn Huys-Bezorger belast had, de Leedige Zakken van deeze Mannen, met zoo veel Kooren op-te vullen, als hunne Last-Beesten draagen konden, en yder-Mans Geld in de Mond van zijnen Zak te leggen; als meede, Dat zijnen Grooten Zilveren Drink-Beeker in de Zak van den Jongsten, benevens desselfs Geld zou ingeleyd worden; zijnze des anderen-daags met Zonnen Opgang, in alle Vry-geley, de Stadt uyt-getrokken. Maar naauwlijks een kleen stukje-Weegs voort-gereyst, heeft Josef het Gemoed der Broederen met een Nieuwe, en zeer Heftige Bezoekinge Aangetast: Belastende den Oversten van zijn Huys, dit Reys-Gezelschap geswind naa-te jaagen; en haar onderhaald hebbende, met deeze Strenge Woorden aan-te Randen; *Waarom hebd gy Quaad voor Goed vergolden? Isset deezen niet daar mijnen Heere uyt Drinkt? ende waar by hy yts zeekerlijk Waarneemen zal? Gy hebd quaalijk gedaan, dat gy Gedaan hebd*, Gen. 44: 5. Dus zettent onze Duytze Vertaalers over. En de Woorden blijven niet heel zonder Duysterheyd; zoo menze niet van elders, eenig Scheemer-ligt toebrengd. De Gemeene Latijnse Overzettinge heeft den Zin aldus uyt-gedrukt; *Den Beeker dien gy Gestoolen hebd, is den geenen daar mijnen Heer uyt Drinkt, en daar meede hy pleeg te Profeteeren.* De Samaritaanse Text voegd'er by; *En hy Bezoekt, Bezoekende daar meede*; Naamelijk met den Beeker. De Arabische zeyd; *En hy heeft uw daar meede Bezogt.* Doch de Griekse Bijbel der LXX Overzetters, en Onkelos, hebben gants niets van de *Bezoekinge*; maar zeggen alleen; *Voorzeggende, Voorzeyd hy.* En het is zeer waarschijnelijk, Dat deeze de eyge Beteekenis der Hebreeuwse Woorden getroffen hebben. Gelijk dan ook onze Kant-Teekenaars, aan de Duytze Overzettinge, de Woorden; (*Daar by hy zeekerlijk waarneemen zal*;) deezen Zin geeven;

Een Gast aan de Tafel van Augustus zend een Gebraaden Lijster te Venster uyt.

Spijs-Geregten van der Vorsten Tafel te zenden een Daad van Eer-bewijs. Josef heeft met zijn Broeders Gegeeten, en tot Vroolijkheyd Gedronken.

Gen. 43: 34.

De Vrolijke Maaltijd van Josefs Broeders is haar op de heen Reys quaalijk bekoomen. Gen. 44: 1, 2.

Josef belast de Koop-Penningen in haare Kooren-Zakken te steeken; en zijn Drink-Beeker in den Zak van Benjamin. Doed de Broeders naajaagen, en van Diefte Betigten.

ven; *Waar door mijnen Heere gewisselijk Ervaaren* of *Bevinden zal*, *wat voor Lieden gy zijd.* Het Verdubbelde Hebreeuwse Woord (נחש) *Waarneemende Waarneemen*; zeggenze, Beteekend zomtijds wel yts door ydele of verboode Konsten, *Waarneemen*, om Verborgene Dingen te Openbaaren of te Voorzeggen, als Lev. 19: 26. 2 Kon. 21: 6. Maar 't Beteekend ook dikwils yts voorzigtelijk Verneemen of Bevinden, en door Gewisse Teekenen Naa-Spooren. Ziet Gen. 30: 27. 1 Kon. 20: 33. In hoedaanigen Zin het hier en *vers* 15. genoomen word. En 't geên hier Opmerkelijk is, is dit, Dat נחש Nachash, *Waarneemen*, 't zelve Woord is, waar van *Slange* in 't Hebreeuws Genoemd staat, Gen. 3: 1. en op veel plaatzen: en Beteekend, alswe strax zeyden, *Een Neerstige Aanmerkinge*, *Beproevinge*, of *Onderzoekinge*, en *Uytvindinge door Waarzegginge* die Godt Verbied, Deut. 18: 10. Daar 't zelve Woord gevonden word, als meede in d'andere Aangehaalde plaatzen, die wy tot de Listige Waarneeminge van Josef betrekken; alhoewel het Slang-Woord *Nachash*, hier en elders, een weynig anders Geklank-stipt staat: Gelijk men ook voor *Waarneemen* in 't Gemeen, het Woord שמר op veele plaatzen geschreeven vind. Waar meede dan ook Fagius de Meeninge der Uytleggers heeft zoeken te Vereffenen, als hy zeyd, Dat den Zin is; *Mijnen Heere Vraagd en Onderzoekt zeer Neerstig*, *Wie zijnen Beeker Gestoolen heeft.* Van deezen Drink-Beeker, die, als Moses zeyd, Josef toe-behoorde, zijn zoo verschillige Gedagten by de Oudheyd-Beschrijvers overig, Datwe dezelve niet geheel moogen overslaan. In de Text word hy Genoemd; *Een Zilveren Beeker:* Of als andere Vertaalen; *Een Zilvere Kop.* En d'Uytleggers zeggen'er van; Dat het schijnd een Beeker geweest te zijn, die Hoog, Ruym en Diep, en ook van groote Waardye was; zijn Naam draagende van de Rondigheyd en Hoogte, by de LXX Overzetters *Tò Kòndy* Vertaald. Waar van Athenæus zeyd, Dat het een Attalise Beeker is geweest; en brengd daar toe ook noch uyt Nikomachus, (die *Van de Feesten der Egiptenaars* Geschreeven heeft) deeze Getuygenis by, Dat *Kòndy* een Persis Woord is. Dezelve Nikomachus zeyd mede, Dat de *Kòndy* van zulken Grootte en Wijtte was, Dat hy Tien Pintjes hield. Doch wie zal gelooven, Dat Josef met zulken Wijden Beeker, zijn Broeders Toegedronken heeft? Symachus heeft het *Phiálein* Vertaald; en Aquila *Skyphon.* Maar Scyphus was by de Grieken en Latijnen van Ouds een *Drink-Beeker*, *Kop*, of *Drink-Schaal*; en wel in 't byzonder, den *Drink-Beeker van Herkules.* Gelijk de Cantharus of de *Stoops-Kan* van Vader Liber. Doch *Scyphus* schijnd ten Aanzien van Herkules, veel-meer een Drink-Schaal dan een Beeker; Naadien de Oude Fabel volgens Makrobius zeyd, Dat hy met een Drink-Schaal *Scyphus*, over-Zee gevaaren is; 't Geên hy strax Verbeeterd, en zeyd te gelooven, Dat hy zulx met een Vaartuyg gedaan heeft, Dat *Schiph* geheeten was: waar in die Schrijver, (schoon hy waarschijnlijk geen Duyts verstond,) d'af-komst van 't Woord *Schip* en *Schuyt*, niet heel Donker schijnd aangeweezen te hebben. Dat verders de Drink-Beekers van groote Heeren, eertijds Kostelijk en Konstig gemaakt waaren, schijnd op Getuygenissen te steunen: en men heeft'er inzonderheyd by de Japoneezen gevonden, die, om datze van een Vermaard Meester gemaakt waaren, op Vijf-Duyzend Dukaaten geschat wierden. En de Heylige Schrift schijnd ook zeekere eygene Drink-Beekers, aan Vorsten en Koningen toe-te passen, die hen van hunne Beampt-Schenkers wierden op de Hand gegeeven, als te zien is Gen. 40: 11, 13, 21. 1 Kon. 10: 5. 2 Kron. 9: 4. Neh. 1: 11. En daar zijn veel plaatzen, in welke op de Hoffelijke Drink-Beekers gespeeld word. Ook prees men de Goden met een Goeden Beeker uyt-te Drinken, Dan. 5: 2, 4. En zoo word'er Psal. 116: 13. van een *Beeker der Dankzegginge* gerept; 't geên den Apostel onder die Benaaminge heeft over-genoomen, 1 Kor. 10: 16. Jaa de Koningen van Florida, houden haaren Hooren, of Drink-Beeker, in zoo grooten Waarde, Datze de-

Slange van Waarzeggen Genoemd.

Hoedaanigen Drink-Beeker hier te Verstaan is.

Schip, en Schuyt, van Scyphus, een Drink-Schaal Genoemd.

2 Sam. 12: 3. Neh. 2: 1. Hab. 2: 16. Jer. 51: 7. Psal. 75: 9. en 16: 5. en 23: 5. en veel andere.

dezelve naa hun Dood, booven op haar Graf doen zetten. Doch deeze Dingen gaan buyten ons Bestek. Onder-en-tussen isser ontrent Josefs Vermisten Drink-beeker, geen gebrek aan verscheyde Meeningen by Joden en Kristenen. Aben-Ezra verklaard den Zin dusdaanig; *Hy zelve* (naamelijk Josef) *heeft door dien Beeker uw willen* Bezoeken, of gy ook Dieven waard.* Want alzoo word het zelve Woord gevonden, Gen. 30: 27. Zulx de Taal-Geleerde Meenen, Dat den Zin der Hebreeuwse Woorden aldus behoord Overgezet te worden; *En hy Onderzoekende, heeft Onderzogt.* Of, *Daar door Bevestigende, heeft hy Bevestigd*, &c. Welke Vertaalinge Pagininus en Tremellius gevolgd zijn. En de Meeninge daar van kan Tweezinds opgenoomen worden; het zy, gelijk Aben-Ezra deeze Verklaaringe Toepasselijk houd; *Mijnen Heere Verzoekt, en neemd door Uytvorssinge een Proef; Of de Hebreeuwse Vreemdelingen, ook Kleevende Handen, met Diefagtige Klaauwen hebben?* Ofze kan in deezen Zin genoomen worden; *Mijnen Heere, zoekt door deezen Beeker te Ervaaren, hoedaanig zig de Gasten in den Wijn draagen; en daar door verneemd hy van wat Gemoed en Inborst datze zijn.* Want gelijk het Oude Spreek-Woord zeyd; *In de Wijn is de Waarheyd.* Of, *Een Dronke Mond, Spreekt 's Herten Grond*: Alzoo heeft ook Horatius gezeyd; Dat de Koningen met veele Beekers Noodigen, en door den Wijn Beproeven, hoe ymand gezind is. By de Joden pleeg een Spreek-Woord te zijn, (welk eenige Aben-Ezra toe-Eygenen;) Dat van deeze Klank was; *In de Beurs, in den Beeker, en in de Gramschap, word het Gemoed des Menschen gekend.* Ik belijde geern, zeyd Heydeggerus, Dat deeze Verklaaringen genoeg zijn om alle Agterdogt, aangaande Josefs Ongoddelijke en Ydele Waarzegginge t'eenemaal uyt-te Wissen, indien niet misschien uyt Gen. 44: 15. (alwaar Josef zeyd, Dat zijn Broeders eenigzinds wisten, Dat een Man *Als hy was*, Toekoomende Dingen Voorzeyde;) scheen te blijken, Dat de Reeden daar, naa zommiger Meeninge, van een Eygentlijke Raadinge en Waare Voorzegginge genoomen word. Onze Overzetters hebbent dus Vertaald; *En weet gy niet, Dat zulk een Man als ik* (dat) *zeekerlijk Waarneemen zoude?* Dit Stemd t'eenemaal met haare Zin-geevinge *vers* 5. over-een. Maar gelijk we korts te vooren, deeze plaatze, naa de Gemeene Latijnse Text hebben bygebragt, welke luyd; *Den Beeker dien Gy-Lieden Gestoolen hebd, is den geenen waar uyt mijnen Heere drinkt, en daar meede hy pleeg te Profeteeren.* Alzoo schijnenze *vers* 15. van die Meeninge niet af-te gaan, alhoewelze eenigzinds andere Woorden weeten te vinden: zy zetten aldaar; *En weet gy niet, Dat'er niemand mijns gelijk is, in de Konst van Waarzeggen?* Voorwaar 't en schijnd niet dat wy'er yts van buyten by-lappen, wanneer we toestaan, Dat de Meeninge van deeze Overzettinge is, Dat Josef deezen Beeker tot de Toover-Konst gebruykt heeft. En het geene moogelijk ymand vreemd zal dunken, is dit, Dat ook Kalvinus deeze Meeninge is naa-gevolgd; als die rond-uyt zeyd, dat de Meeninge der Text-Woorden is; *Dat Josef deezen Beeker tot de Waarzegginge en Toover-Konst gebruykt heeft.* Met deeze onderstellinge nogtans; *Dat Josef zulx alleen verzierd heeft, om aan zijn Broeders te-bet vreemd te schijnen, en den Haat te vermeerderen:* Hy voegd 'er by, Dat zig Josef in deeze Veynzerye grootelijks Bezondigd heeft; Naademaal hy de Tooverze Waarzegginge niet en heeft konnen belijden te Oeffenen, als met de Glorie van de Hemelse Gaave der Voorzegginge aan den Duyvel toe-te Eygenen. Want gelijk hy hem te vooren een Groot Profeet van den Waaren Godt Roemde te zijn, alzoo heeft hy door dusken geveynsde Omwentelinge, de Werkinge des H. Geestes Ontheyligd, en een grove Misdaad begaan. En alhoewel Kalvinus over deeze Meeninge van Nikolaus Abramus, een Makker van Ignatius Lojola, wel dapper geroskamd is, isser nogtans uyt de Gemeene Latijnse Vertaalinge, die den Roomsen uyt alle andere Overzettingen hebben Goed-gekeurd, geen andere Meeninge te haalen. Want indien

* Of Onderzoeken.

En hoe Josef daar door de Broeders kon Onderzoeken.

Het Waarneemen van Josef door den Beeker, hoe van zommige tot het Waarzeggen en Profeteeren betrokken.

En zelfs van Kalvinus in dien Zin Verklaard. En met welk een Glimp aanneemelijk gemaakt. En Josef daar in nogtans van Misdaad verklaagd.

indien den Zin naar die Vertaalinge opgenoomen word, moet men noodzaakelijk ſtellen, Dat Joſef, (van wien zijn Huysbezorger zeyde; *Door deezen Beeker Waar te zeggen,*) het Waarzeggen beleeden heeft. Dat het den Huysbezorger ook niet uyt zijn Poot gezoogen heeft, blijkt hier uyt, Dat Joſef hem te vooren in den Mond geleyd heeft, wat hy d'agterhaalde Mannen zeggen zou; beziet Gen. 44: 4, 5. Jaa ſchoon hy zulx al uyt hem zelven gezeyd had, was'er ten minſten dit uyt te beſluyten; Dat Joſef zig te deezer Tijd, noch zoodaanig niet in 't openbaar, teegens de Heydenſe Waarzeggeryen aangekant, noch den Egiptenaaren van hun Tooverſſe Waan ontheeven had, dat hy niet meede onder de Waarzeggers gereekend wierd. Hierom Oordeelen zommige Fraaye Uytleggers, Dat by-aldien het volgens de Gemeene Latijnſe Overzettinge waar is, dat het Kalvinus dan zeer wel gevat heeft; als den welken de gewoonte had, elk Ding by zijn eygen Naam te Noemen; en de Menſchelijke Handelingen, zelfs ook die der Heylige Mannen, naar de Reegelmaat der Goddelijke Wet, als naa een regte Linie, af-te meeten. Zoo dat hy'er van ſpreekt als de zaak aan zig zelven leyd. Terwijlen hy onder-en-tuſſen niet naalatig is, zijne Beveſtigingen met veel beſcheydentheyd te Temperen. Gelijk hy dan ook hier een Staal daar van geeft, als hy zeyd, Dat Joſef in 't Begin van zijn aanſtaande Opgang, en onder dezelve, met alle moogelijke vlijt, de Eere van zijne Gaaven, aan Godt toege-Eygend, en geenzinds op hemzelven, of Menſchelijk Vernuft geſteund heeft. Laat'er by gedaan zijn, Dat ook heel 't Rijk van Egipten wel wiſt, dat hy niet door de Toover-Konſt, maar door de Gunſt van den Heemel in zoodaanigen Kloekzinnigheyd uytmunte, als hy betoonde. Maar naadien d'Egiptenaars, van Kinds-been af, aan de Bedriegeryen Gewend waaren, heeft d'Oude Dwaalinge, naa een kleyne Schorſſinge, ligtelijk onder hen weederom d'Overhand genoomen, zoo datze Joſef voor een geheel anderen Man aanzaagen dan hy waarlijk was. Maar het geene zommige hier Vreemd op-neemen is dit, Dat by-aldien de ſtrax-gemelde Nikolaus Abramus gezien heeft, dat de Gemeene Latijnſe Bijbel hier met een ligte Ontſchuldiginge Vryte Pleyten is, waarom hy dan niet liever by dezelve gebleeven is, als zijn Toevlugt tot de LXX Overzetters te neemen? Voorwaar zy ſchijnen meede heel het Dwaal-Spoor in-te ſlaan, welke meenen, Dat d'Egiptenaars Joſef voor een zoodaanigen Tooveraar hebben aangezien, die in de Land-Aardze Konſt van Waarzeggen Ervaaren was; en dat hy zulx oeffenende, daar toe deezen Zilveren Beeker, als een Hulpmiddel, of Tooveragtig Werk-Tuyg gebruykt heeft. 't Geen hen hier uyt alzoo Waaragtig ſchijnd, dat d'Oude-getuygeniſſen melden, Dat zoodaanige Manieren by d'Egiptenaars heel gemeen waaren. By Julius Serenus, in zijn Boek *Van de Nood-Lotten*, word men ontwaar, in wat voegen d'Aſſyriers, Kaldeeën, en Egiptenaaren gewoon waaren hunne Waarzeggeryen met zoodaanige Beekers te doen. *Zy vuldenze*, zeyd hy; *met Water*, *leyden dan Zilvere Plaatjes en Eedele Geſteenten daar in*, *op welke eenige Letter-Teekens Geſchreeven ſtonden. Daar naa eenige woorden daar over Uytſpreekende*; *Riepenze den Duyvel uyt*, *die daar op met een 't Ziſſende Stemme Antwoord gaf.* Ook heeft Kaſaubonus over Spartianus van zeekere Waarzeggerye gewag gemaakt, die door een Beeker met Water geſchiede. Alwaar hy ook met regt de Tooveragtige Daad van den Monnik Hilarion mis-prijſt; welke in der Grieken Tafel-Reeden gevonden word. Den zelven belaſte, Dat een Aarden „ Vat, daar hy uyt Dronk, met Water gevuld, en in Handen van zeekeren „ Italiaan zou overgegeeven worden; die het zelve aanneemende, in dat Klaa- „ re Water gezien heeft, Een Stal met Paarden, en derzelver Voerluyden; die „ door Guychelaarye van zijn Quaad-gunſtige betooverd waaren. Daar naa „ heeft hy de Betooverde Paarden, onder byvoeginge van het Teeken des „ Kruyſſes, met dat zelve Water beſprengd; en den Italiaan is zeederd die „ Tijd, zijn Teegen-Partyders te ſterk geweeſt. En zulx geeft men quanswijs voor, als of hy dit Mirakel in den Naam van Jeſus had uytgewrogt. Zee-

Kalvinus over zijn ronde Verklaaringe gepreezen.

Blijken van Joſefs Deugden en Gaaven.

Dwaalinge der geener die meenen dat Joſef deezen Zilveren Beeker als een Toover-Tuyg gebruykt heeft.

Beekers by de Egiptenaars en Kaldeeën tot de Toover-Konſt gebruykt.

* In de Historie van Josefis niet de minste schaduwe van alzulke Tooverye of Waarzeggerye te vinden.

kerlijk, Josef heeft alzulke Guychelse Water-Spiegelinge nooyt Geoeffend; Naadien'er niet de minste Schemeringe toe, by Moses te vinden is; en ook met zijn Godvrugtigheyd niet over-een quam. Heydeggerus voegd'er by, Dat alhoewel zoodaanige Voorzeggingen eertijds door middel van doorschijnende Vaaten pleegen te geschieden, wierd het nogtans in Zilvere Beekers gedaan, welke niet doorschijnende zijn. Ook is de zeer Geleerde Ursinus van Gedagten, Dat door Josefs Huys-Bezorger alleen te Kennen gegeeven word, zeekere geoorlofde Maniere van Raaden of Waarzeggen, die door Hulp van zijns Heeren Beeker geschiede.

Waarzeggerye by de Oude veel door Beekers en Drink-Schaalen gedaan.

Het is waar, Dat by de Oude Schrijvers van zeekere Lot-werpinge gewag gemaakt word, die in een Water-Emmer, of Aarden Vat, Water-Kruyk, of Yzeren Storm-Hoed geschiede. Maar dat eenige uyt Psalm 16: 5. en Prov. 16: 33. meenen, Dat zulx ook in de Drink-Beekers pleeg gedaan te worden, is al-te ver uyt d'Onzeekerheyd opgehaald. En of schoon deeze Maniere van Lot-werpinge al by de Hebreën mogt in Gebruyk geweest zijn, zal het nogtans gants twijffelagtig blijven, of men dat zelve ook van d'Egiptenaars zeggen kan. Ten laatsten meend Grootius, Dat Josef gewoon was hem met Offerhanden tot het Waarzeggen te begeeven. Dat ze nu in de Offerhanden, Drink-Schaalen pleegen te gebruyken, vind men in de Oude Kant-Teekeninge op Aristofanes gemaakt: Als meede Ecclesiast. 50: 15. 1 Mach. 1: 23. Doch 't zelve kan weynig helpen, om daar uyt vast te stellen, Dat zig Josef door Offerhanden gewoon was tot het Waarzeggen te bereyden. 't En schijnd ook met de Reeden niet wel over-een te koomen, een-en den zelven Beeker tot zijn Daagelijks Drink-Vat, en tot de Godsdienstige Plegtigheeden te gebruyken. Alhoewel het moogelijk wel een Oude Tooverse Af-komst kan hebben, Dat de heedensdaagse Guychelaars veel Kuuren met de *Beekertjes* weeten te doen. Onder-en-tussen moet men de Rabbinen Jonas, Kimchi, noch Bechai, geen Ooren leenen, alsse van Josefs Beeker zeggen, Dat hy de Waarzeggers daar meede om Raad gevraagd heeft. Maar het staat vastelijk te Gissen, Dat men den geheelen Zin der zaake op deeze wijze kan op haar Kooten zetten:

De regte Meeninge van Josefs Huys-Bezorger aangaande de Waarzegginge door den Beeker, opgemaakt.

Te weeten, Dat den Huys-Bezorger zeggen wil; *En is dat niet dien Beeker uyt dewelke mijnen Heeren Drinkt? En zal hy niet door Waarzegginge van dezelve Waarzeggen*; Te weeten, *Dat hy hem door Diefstal van d'een of d'ander onder Uw Ontstoolen is?* Als of hy had willen zeggen, Dewijle dit mijns Heeren Drink-Beeker is, die hy zeer wel kend, kan het ook u niet Onbekend zijn, Dat mijnen Heere daar door Weeten en Waarzeggen zal, dat Gy-Lieden het zijd, die door Diefte, hem dien Beeker Ontstoolen hebd. Aldus spreekt hy, en zulx op zoo veel te zeekerder Grondvest, als het gerugte nu ook al genoeg bekend gemaakt had, Dat Josef een Voortreffelijk Uytlegger van Droomen was, en in het Waarzeggen groote Ervaarendheyd had. Want zulx was genoegzaam Openbaar gemaakt, door den Nieuwen Naam, die hem Farao gegeeven had, als die in de Egiptise Taal, *Een Uytlegger van Verborgentheeden*, te Kennen gaf.

En uyt Josefs eygen Woorden bevestigd.

En dat wy hier omtrent niet buyten 't regte Spoor van een Goede Verklaaringe loopen, blijkt onder anderen uyt Josefs eygen Woorden, (die hier de Beste Uytlegger behoord te zijn,) als hy Gen. 44: 15. zeyd; *En weet Gy-Lieden niet, Dat een Man gelijk als ik ben, door Waarzegginge, Waarzegge.* Of als andere de Woorden naa de Gemeene Latijnse Overzettinge, Vertaalen;

Vergelijkt de Duytze Overzettinge.

En weet Gy niet, Dat Niemand mijns Gelijk is, in de Konst van Waarzeggen? Even of hy zeyde; Immers en kan het u uyt het Gemeen Gerugt, en uyt mijnen Naam, niet Onbekend zijn, Dat ik Kennis van Waarzeggen hebbe; en alzoo zeekerlijk Waarneemen en Erkennen kan, Dat Gy-Lieden het zijd, die den Beeker Gestoolen hebd: En daarom; *Wel hoe! Wat Schendige Daad is dit, die Gy gedaan hebd?*

Gen. 44: 15. met vers 5. vergeleeken.

Maar indien deezen Beeker een Gereedschap tot de Waarzegginge had geweest, 't had voorzeeker nergens door aan de Broeders konnen blijken, Dat Josef daar door Waarzeggen konde: Naadien hy zulx

zulx immers daar meede niet doen konde, nu zy hem Ontstoolen was; en derhalven ook daar door niet en kon Waarzeggen, Dat zy Dieven waaren. Waar uyt dan niet alleen wel zeeker blijkt, Dat den Huys-Bezorger dit zeer zottelijk aan de Broeders zou voorgehouden hebben; maar dat men ook geen meerder bewijs hoeft by-te brengen, om al de Oude Fabelagtige Gevoelens hier omtrent, aan een-kant te maaken. Booven dien strijden ook de Woorden in de Grond-Taal; (*Waarneemende Waarneemen:* Of, *Waarzeggende Waarzeggen,*) hier gants niet teegen: Want even gelijk de Latijnse Woorden *Augurare*, *Divinare*, *Conjectare*, &c. niet altijd noch eygentlijk alleen voor zulkeen zoort van *Waarzeggen* genoomen worden, als d'Oude Heydense Wichelaars, door Waarneemen van het Vliegen, Schreeuwen, Kneuteren, Huppelen, en Eeten der Voogelen, of Ingewand-Schouwinge der Offer-Beesten pleegen te doen; maar dat zulx ook genoomen word voor alle geoorlofde, Gissinge, en Raadinge der Waarheyd; alzoo is't ook hier met het Hebreeuwse Woord geleegen, Dat *Waarzeggen* en *Waarneemen* beteekend. Want alhoewel het ook nu en dan, de *Waarzeggerye* der Afgodise Paapen te Kennen geeft, heeft het ook de Beteekenis van een Gaauwe Ondervindinge. Ziet Gen. 30:27. 1 Kon. 20:13. Hierom worden ook de Slangen, van weegen haare Naatuurlijke *Listigheyd* en *Gaauwigheyd*, נחשים Genoemd. Doch in deeze plaatze van Josef, word het voor *Waarzeggen*, of *Voorzeggen* door Goddelijke Ingeevinge, genoomen. En alhoewel wy zoo even te vooren Aanmerkten, Dat den Huys-Bezorger heel belachhelijk, de Waarzegginge door den Beeker, zou by-gebragt hebben, terwijlze Josef Af-handig gemaakt was, moet men niet denken, Dat zulx daar door uytgewist word, alswe zien, dat hy in de toekoomende Tijd spreekt: Zeggende, *Waar door hy zeekerlijk Waarneemen* (of Waarzeggen) *zal.* Naadien zulx ook zeer wel naa deezen Zin kan Verklaard worden: *Hy kan*, of *pleeg daar door Waar te Zeggen.* Hoedaanig het de Gemeene Latijnse Overzettinge genoomen heeft. En zelfs word in de Hebreeuwse Text dikmaal de *Toekoomende Tijd*, in plaats van de *Voorleedene* aangeweezen. En hoe aardig de Keyzer Klaudius, insgelijks betoonde de Diefte van zijn Drink-Beeker, buyten alle Tooverse Waarzegginge, zeekerlijk te konnen Waarneemen, is gebleeken, doe hem de Slemp-Troggelaar Vinnius, (die een Overste zijner Legioenen was;) zijn Gouden Drink-Beeker Ontstoolen had; Want hy deed hem des anderen-Daags uyt een Aarden Vat Drinken; op dat hy hem door die Beschimping, zijn Dieve-stuk te-bet onder de Neus duwde. Dat nu deezen geheelen Aanslag der Beschuldiging, alzoo van Josef Verzierd, en door zijn Huys-Bezorger de Broeders op 't Lijf gezonden is, zulx is niet zoo-zeer geschied, om haar van Nieuws te Bespotten, als wel om te Onderzoeken, hoedaanig zy in haar Gemoed omtrent haaren Vader, en omtrent zijnen Broeder Benjamin geneegen waaren.

Waarzeggen en Raamen is in verscheyden zin te neemen.

En hoe in de Historie van Josef te verstaan.

Waar toe Josef deeze Beproeving met zijnen Beeker ter-Hand genoomen had.

Als dan nu den Huyshouder, d'Hebreeuwse Mannen Agterhaalde, en haar het Diefstal van zijn 's Heeren Drinkbeeker opstreed; betoondenze Flux op haar goed Geweeten te Steunen. En willende strax haar Onschuld gestand doen, brengenze onder andere blijken, voornaamelijk haar voorgaande Opregtigheyd te berde, welkze in het te-rug brengen van haar eerste uyt-getelde Geld, overboodig meenden betoond te hebben, Gen. 44:8. Nogtans in dien verstande; Dat by-aldien zy egter mogten Schuldig bevonden worden; zy haar zelven Vrywillig aanbieden Gestraft te worden. Want aldus luyden haar eygene woorden: *By den welken van uwe Knegten*, den Beeker *zal gevonden worden*, *Dat hy Sterve*; *En ook zullen wy mijnen Heere tot Slaaven zijn.* Zoo spreekenze; en voorwaar meer Stoutmoedig op haar Onkunde van Misbedrijf, dan Wijsselijk en Voorzigtig; als geenzinds denkende op 't Bedrog waar meede op hen kon toegeleyd zijn; gelijk te vooren met het Geld geschied was; en noch veel-min, op d'overgroote Droefheyd die zy haaren Ouden Vader hier door zouden konnen aandoen. Deeze aanbieding onder-en-tusschen, maar naa het

De agterhaalde Broeders van Diefte betigt Ontschuldigen haar.

En onderwerpen haar de Straf gewillig zooze Schuldig bevonden worden.

het ligtfte gedeelte opgevat, eyfte alleen den Schuldigen, in Slaavernye heenen te Sleepen. Doch ftrax ontheffen de Mannen haare Ezelen van d'opgefchorte Vragt, en elk Opend om 's eerft zijnen Zak. Den Huysbezorger aan 't Zoeken, vind ten laatften den Beeker zoo Groot en Schoon hy was, in den Zak van Benjamin. 't Geên hem zelfs geen wonder fcheen die den Beeker daar zelfs had ingedaan. Maar hy fcheen te willen zammelen, en Benjamins Zak alderlaatft te Onderzoeken, op dat hyze te langer van Angft beneepen en zig te meer buyten Verdenken hield. En zoo men hier herdenkt, watwe ftrax van Jofefs Waarzeggen *Door den Beeker* hebben aangemerkt, 't zal ons niet fcheemeragtig aanwijzen, Dat hy voorzeeker deezen Beeker in Benjamins Zak gefteeken heeft, om daar door *Waar-te neemen*, dat is, te Beproeven, hoe der Broederen Gemoed omtrent de Liefde van Benjamin gefteld was: Want alhoewel het woord *Waarzeggen*, naaderhand misbruykt is, omtrent de Bygeloovige Waarneemingen van 't Voogel-Gefchrey, Leever-Bekyking, Sterre-Raaming, en Trony-Befchouwing. &c. Schijnd het nogtans eertijds gemeender en in een beeter beteekenis genoomen te zijn; zoo dat het ook *Toekoomende dingen te Voorzeggen* beteekend, of voor yts *Voorzigtigs* door zeekere *Kenteekenen en Giffingen uyt-te vinden*; hoedaanig het genoomen word, Gen. 30:27. En zeeker, naa deeze meening, fchijnd het, Dat Jofefs toeleg niet te-leur gefteld is; naadien hy uyt de Beweeghelijke reeden van Juda, de Liefde en Trouwe tot de Broeder Benjamin, en tot zijn Ouden Vader ontwaaar geworden is; als hy met groote Kloekmoedigheyd hem zelven aanbood om Jofefs Slaaf te blijven, op dat Benjamin, tot zijnen Vader weeder keerde; aan wien hy zig Borge gefteld had voor zijn Weederkomft; hem ontziende de groote Droefheyd die de Oude Man over 't agterblijven van deezen Huys-Lieveling maaken zou, gelijkwe ftrax verneemen zullen uyt Gen. 44: 32, 33, 34.

De Zakken geopend wordden Beeker in Benjamins Zak gevonden. De Broeders weedergekeerd, bekend Juda de Daad; maar niet de Schuld.

Maar als onder-en-tuffen den Beeker in Benjamins Zak gevonden wierd, *Verfchrikten alle de Broeders met malkanderen, en Scheurden van* Eerbaare Spijt *haare Kleederen.* En niet lang met zoo grooten Smaatheyd willende worftelen; brengd elk zijn Ezel onder de Laft, en Spatten met alle-Man te rug, op datze flux voor Jofef verfchijnen, en haar over die Befchimping, Verantwoorden. Naauwelijk waarenze binnen de Stadt en in 't Huys van Jofef, voor zijn Aangezigte verfcheenen, of zy Struykelen als Mifdaadigers eens-loefs teegens d'Aarde: Als wanneer de Broeder Juda het woord opvatte en uyt aller Naam, de Schuld wel opentlijk Bekend; nogtans niet in zoodaanigen breedte, Dat hy het Diefftuk erkende, zoo als 't haar op den Hals gefmeeten was; maar voor zoo verre alleen als hy bemerkte, Dat'er geen heele Verontfchuldiging aan gelden zou. Het ftuk dat fprak van zelfs, en den Beeker die was daar. Jofef onder-en-tuffen niet willende, d'Onfchuldige met de Schuldige Straffen, verwerpt haar aangeboode Slaavernye, en wil alleen dat de Schuldige Benjamin zijn Slaaf zal blijven, de reft in Vreêde tot haaren Vader weederkeeren, Gen. 44: 16: 17. Zulx het Benjamin hier ging, als Juvenalis zeyd;

Benjamin van Jofef in Gyzeling gehouden.

d'Onnoozele Duyven moeten Boeten,
Dat de Raavens niet en moeten.

Juda tot Jofef genaaderd houd aan om Benjamins Loslaating.

Maar als deeze reeden, voornaamelijk Juda, zoo koud als Ys op 't Hert viel, (weetende onder hoe grooten Verbintenis, hy zig-zelven voor Benjamins Behoudene t' Huys-Reyze, aan zijn Vader had Borg gefteld; ontziet hy niet *Te naaderen*, en zig onder veel teekenen van Onderdaanigheyd, in een lang Gefprek aangaande Benjamins Loslaating, met Jofef in-te laaten; gelijk het zelve van Mofes omftandelijk verhaald word; Gen. 44: van *vers* 18. Tot aan Kap. XLV. Van welk 18[de] *vers*, de Joden gemeenlijk haar *Elfde* PARASCHA of Sabbath-Leezing der Wet beginnen, en naa de Aanvang-woorden ויגש *Vajiggash* noemen, dat is, *Ende* (Juda) *naaderde*, Gen. 44: 18. En Filo de Jode met Jo-

Josefus hebben de moeyte genoomen, om d'aanspraak van Juda, breedspraakelijk te Verklaaren. En zeeker als wy des Mans ernstige uytval, kort te-gaar trekken, schijnd zijn reeden van Tweederley Inhoud; waar van d'Eerste een Voorreeden behelst, in welk hy Oorlof verzoekt om te moogen spreeken; 't geên hy zoo Cierlijk en wel-Bedisseld doed, Dat hy voor-af des Vorstens Gramschap, in stilte houd; Hem erkennende, *Even te zijn als Farao*, Gen. 44:18. Of gelijk de Gemeene Latijnze Bybel leest; *Want gy zijd doch naast Farao.* Doch de Hebreeuwse woorden luyen eygentlijk; *Gelijk gy, Gelijk Farao.* Dat is, Gy zijd van zoo grooten Aanzien en Vermoogen als Farao, wiens Perzoon gy Vervuld; zoo dat ik u zoo grooten Eerbied, als den Konink zelve Schuldig ben. Op deezen grondsteun gaat hy vertoonen, Hoedaanigen overstallige Droefheyd hy zijnen Vader zal aanbrengen, by-aldien hy te-gelijk met zijn Broeders, zonder Benjamin, zou weeder keeren. Ziet zijn Hert-Grievende woorden *vers* 34. Dus spreekt hy en noemd Josef *Zijnen Heere*; en de Vader Jakob doorgaans, des Vorsten *Knegt*.

'tGeên hy met een çierlijke aanspraake doet. Verheffende 't aanzien in welke Josef by den Konink was.

En gelijk hy dit alles uyt een Neederige Eerbiedigheyd doed; alzoo doed het ons zien; in hoedaanigen ronden-trek, de Droomen van Josef hier Vervuld worden; overdenkt Gen. 37: 7, 9. Maar op dat Juda des Vorsten Herte te-bet Vermurruwde, en hem Benjamin Vry-gaf, brengd hy ten laatsten ook noch by, Dat hy zig zelven voor Benjamins Weederkomst, had Borg gesteld by zijnen Vader; van welk hy niet als op Verbeurte van Eeuwig Strafbaar te zijn, kon ontslaagen worden.

Juda verhaald hoe hy Borge voor Benjamins Weederkomst gebleeven was.

Hierom dan, op dat hy dit niet zonder klem van een agtervolgende reeden liet, Bied hy zig zelven van-nieuws aan, Borg en Slaaf in plaatze van zijn Jongste Broeder te blijven. *Nu dan*, zeyd hy, *laat doch uwen Knegt, voor deezen Jongeling, mijns Heeren Slaave blijven: En laat den Jongeling met zijne Broederen Optrekken.* De Gemeene Latijnze Vertaalinge heeft de woorden een weynig anders gegeeven, maar zoo 't schijnd, wat meer Kinderagtig, in deeze Mannelijke reeden, zeggende; *Daarom zal ik u Dienaar, voor dit Kind, in mijn 's Heeren Dienst blijven, en laat dat Kind met zijne Broeders opwaards Reyzen.*

En wil voor Benjamin in Egipten Gyzelaar blijven:

Aldus spreekt Juda; en leyd tot een naader dringreeden zijner Aanbieding, noch deeze opmerkelijke woorden voor Josefs Voeten needer, zeggende; *Hoe zoude ik Optrekken tot mijnen Vader; indien den Jongeling niet met my en waare? En ik daar zou staan als een Getuyge van het Jammer dat mijnen Vader overvallen zou?* Dus Vertaald de Leuvenze Bybel, de laatste woorden naa de Gemeene Latijnze Text; en zulx onzes agtens niet onfraay, tot den zaamenhang van den Zin. Alhoewel onze Overzetters dezelve aldus hebben; *Op dat ik den Jammer niet en zie die mijnen Vader overkoomen zoude*, Gen. 44: 34. Aldus wilde Juda Borge voor zijnen Broeder zijn, en te-gelijk een Voorbeeld worden van Kristus, De Leeuw uyt de Stamme Juda, die onze Borge geworden is, Hebr. 7: 22. Apoc. 5: 5.

En beroept hem op des Vaders groote Droefheyd over Benjamin zoo hy niet weederkeerd:

Maar hy, die tot hier toe, zoo Kloek en Schrander in alle Gedaanten, als een Onbekenden met zijn Broeders omgesprongen had, en zijn voorgenoomen zaak, tot haar Verneedering, met zoo langduurigen Beleyd, en 't Bedwingen van zijn Hertstogten besteeken had, Dat hy niet voor de regte tijd Gekend wierd; moest nu eyndelijk ook van het Veynzen een eynde maaken, en het Mom-Aanzigt afligten, Op dat de Gordijne van voor de Oogen zijner Broederen opgeschooven wierd: Gelijk het gebeurde. Want d'ontvonkte Liefde-Vlam van zijn Broederlijk Hert, niet langer binnen d'enge Kolk van zijn Blaakende Boezem konnende Smooren, vind hy zig t' onlijdeljk geperst, hem zelven Bekend te maaken, en zonder Bewimpeling te zeggen Wien hy was. Flux doet hy al ruymen, en ter Kaamer uytgaan, wat Ooren had, en uyt den Egiptenaaren of zijn eygen Hof-Rot, teegenwoordig was; Want hy wilde zijner Broederen Eer bewaaren, en onder hen niet laaten uytlekken, Dat zy die Gasten waaren, die hem tot een Slaaf Verkogt, en Schandelijk Mishandeld hadden; alhoewel hy zig haarder niet en Schaamde, schoon zy *Vee-Herders* waa-

Josef doed al d'Egiptenaaren de Kaamer Ruymen.

En vald Luydkeels aan 't Weenen.

waaren, hy tot een Groot Man geworden was. Josef dan niemand dan deeze Hebreeuwse Mannen verneemende; Verheft eens-klaps zijne Stemme, en vald met zoo luyden Keel aan 't Weenen, Dat de Weêrgalm door 't gantze Huys heenen, den uyt-gegaane Egiptenaaren in d'Ooren klonk, en 't gerugt van daar tot aan 't Huys van Farao voortstoof, Gen. 45: 2. Hy dan die in zijn Gemoed wel beslooten had, hem aan zijn Broeders met een Aanminnige reeden Bekend te maaken; vind zig op de daad, en in dat oogenblik van zoo brandenden yver en heete Traanen overkropt, Dat hy niet magtig is, zijn beevende Tong tot Spreeken te bestuuren; en ter naauwernood, alleen deeze woorden tot zijn Verslaagene Broeders uytbrengen kan, zeggende; IK BEN JOSEF! LEEFT MYN VADER NOCH? Dit zeyd hy; en het Hert in zijnen Boezem daar op toegeklemd, kan hy'er niet een enkel woord meer by-doen. Nogtans scheen hy genoeg gezeyd te hebben, om al de Broeders teffens te Verschrikken; zoo datze in een oogenblik Stom worden, en geen Geluyd konnen slaan: Zoo dapper waarenze door dit Woord getroffen, en zoo schielijk Ontwaakte haar Geweeten, door de Prikkelende herdenking van haar bedreeven Misdaad. Maar als Josefs overstolpt Gemoed, middelerwijl een weynig Lugt schepte, en de swoegende verkroptheyd door d'uytgestorte Traanen aan 't bedaaren raakte; stak de Goedaârdige Vorst zijn Doodschuldige Broeders; eerlang een Hert onder de Riem, en deedze tot hem naaderen; die nu vast van Schaamte, alleen noch van-verre op de Aarde Kroopen, en naauw d'Oogen durfden opslaan, om haaren Broeder Josef t' aanschouwen, met wien zy het zoo byster quaalijk gemaakt hadden. Zy dan, hoe zeer met Schaamte en Vreeze overgooten, staan op, en naaderen al beevende tot de Vorst; als wanneer hy hem zelven door een anderwerfze Betuyginge, van wat digter by Bekend maakt; en te-gelijk het kennelijk Brandmerk van haare Misdaad, met deeze Gedenkmaaninge onder Oogen steld, zeggende; *Ik Ben Josef* uwe Broeder, *dien Gy in Egipten Verkogt hebd*, Gen. 45: 4. Dus Openhertig spreekt hy; Op dat hy niet zoo-zeer zijn Wraakgierig gemoed betoonde, als wel zonder bewinpeling, haar te-bet van zijn Perzoon verzeekerde: En daar by deêd ontwaar worden, hoe omzigtig hy zig tot hier toe, had weeten *Langzaam te Haasten*; gelijk de Oude Spreuke vermaand: Op dat hy dus doende, heel zijn Vaderlijk Stam-Huys behouden in Egipten tot hem deed overkoomen, Gen. 45:5-13. Zulx het met Josefs beleyd gegaan is, als Ovidius waarschouwd;

En maakt hem onder veel Traanen aan zijn Broeders Bekend.

Zoo dat zy Verschrikken en Stom worden.

En Josef haar Vertroosten moet.

Onder 't heymelijk verwijt van haar Misbedrijf aan hem gepleegd. Gen. 37: 28.

> *Spoed u nooyt al-te zeer, want* Groot-haast *brak zijn Been*;
> *Dat Langzaam gaat en Spoed, spaard meênig Man veel Ween.*

Onder-en-tussen heeft Josef, zijn Broeders ook niet langer Ongetroost willen laaten; maar aanstonds de Schuld beginnen te verligten, en te betoonen, Dat de gantze uytkomste der zaake, naa het voorneemen Gods bestuurd was. Zoo dat hy naa Egipten moest gebragt worden; om aldaar naast Godt, *Een Behouder des Leevens te zijn*; en om haar en alle die van zijn Vaders Huys waaren, *Een Overblijfzel* te stellen op de Aarde; haar Behoudende in het Leeven, door een Groote Verlossinge, vergelijkt *vers* 4. met *vers* 7. Gen. 45. Of hy zeyd; (als eenige den Zin opvatten;) Op dat gy in deezen Hongersnood, Onderhouden, en uwe Naakoomelingen overblijven moogen. Of *Op datter zou moogen Overblijven, waar van gy zoudet konnen Leeven*, Gen. 50: 20. Op deeze grondslag dan vestigd hy zijn Moed-en Troostgeeving, als hy zeyd; *Maar nu, weest niet Bekommerd*; *ende* (de Toorne) *Ontsteeke niet in uwe Oogen, om dat gy my hier heenen Verkogt hebd*, Gen. 45: 5. Dat onze Overzetters den Zin hier vervullen met de woorden, *De Toorne*, of *Uwe* (Toorne) *ontsteeke niet* &c. Schijndmen te moeten opneemen als of'er gezeyd wierd; *Uwe Droefheyd*, of *Spijt* of eenige andere *Mistroostige Bekommeringen*. 't Geên ook onzes-agtens beeter tot de reeden past; naademaal daar niet de minste geleegentheyd

Daar naa verpligt hy haare overtuygd Geweeten, door den Roem der Goddelijke Voorzienigheyd.

heyd viel, waar over de Broeders zig te *Toornen* hadden. Als dan Josef tot een naader Grondvest zijner Troostelijke Aanspraake, noch deeze Reeden by-doed; *Want Godt heeft my voor uw Aangezigte Gezonden, tot Behoudenisse des Leevens.* Schijnd de Gemeene Latijnse Vertaalinge, Josef Oneygentlijk te doen zeggen; *Godt heeft my, om uwe Zaligheyd, voor uw in Egipten Gezonden.* Andere Leezen; *Om het Leeven heeft my Godt voor u Gezonden:* Of, *Om Leef-togt.* De *Targum* van Onkelos; *Om uwe Onderhoudinge, heeft my de Heere voor uw Gezonden.* En Aquila heeft voor למחיה Vertaald; *Om de Leevendig-maakinge.* En nogtans niet heel onëygen; Naadien *Leevendig-maaken*, zeer dikmaal voor *het Leeven Onderhouden*, genoomen word. En gelijk *Het Leeven* zomtijds ook Beteekend, Een Zoet en Genoeglijk Leeven, daar geen gevoel van Quaade Ramp by en is: Alzoo Beteekend het nu en dan alleenelijk ook *Bewaaren*; Dat is, daar in Behouden. Als haar Josef dan hier van Onderrigt had, voegd hy'er by-naa in dezelve Zin noch by; *Want Gy-Lieden en hebd my niet herwaards Gezonden; Maar Godt zelve, die my tot Faraôs Vader gesteld heeft, en tot een Heer over zijn gantze Huys, en Regeerder in't gantze Land van Egipten*, Gen. 45. 8. Met welke Woorden hy zijn Broeders niet alleen van alle Schuld ontheft, maar ook byzonderlijk de Wijze Bestuuringe der Goddelijke Voorzienigheyd hoog in Top voerd; aan welke hy de Gelukkige Uytkomst zijner Ellendigheeden zoodaanig alleenig toeschrijft, Dat hy daar meede ook te-gelijk, de Ontroerde Gemoederen zijner Broederen streeld; zoo dat alle Vreeze by hen de Vlugt neemd. Nogtans moet men niet meenen, Dat wanneer hy zeyd; *Gy-Lieden hebd my niet herwaards Gezonden, maar Godt:* zulx wil te Kennen geeven, Dat de Broeders, weegens Josefs Verkoopinge, op geenerley-wijs gezondigd hadden; Maar hy heeft alzoo spreekende willen betoonen, Dat geenzinds zijn voorneemen was, nu, Nu zijn Broeders in zijn Geweld waaren om Wraake over hen te konnen Oeffenen, hy egter op haare Schen-Daad niet en wilde staan; (weetende dat de begeerte tot Wraak een Grouwelijke Raadsman is:) Nog hen ook onder Verwijtingen, zijn beweezen Vriendschap, en zagte Handelinge tot hier-toe beweezen, op haar Brood schieten; dewijl zulx gemeenelijk geen Goede Grond en leyd: Want

Josef geeft Godt de Eere van zijn Verheffing, en wil dat zijn Broeders Goeds Moeds zijn.

En verzeekerdze haar Misdaad niet te zullen Wreeken.

Die Vriendschap aan een Vriend Verwijt.
Dien is zijn Vriend en Vriendschap quijt.

Doch Josef heeft willen hooger-op Klimmen; als die uyt het Gevolg van zaaken wel zag, Dat het een Hooger Oorzaak was die dit alles Bestuurde, en tot zeeker Bepaald Eynde Uytvoerde. En hoe zou doch Josef hier ömtrent andere Gedagten genoomen hebben, daarwe zoo opmerkelijken Getuygenis van Gods Voorzienigheyd, zelfs in den Turkzen Alkoran vinden; Te weeten, *Dat Godt altijd in zijne Zaake Triomfeerd, als is't dat het de Menschen niet en Begrijpen.* Jaa al de Heydense Poëeten Stemmen toe, Dat het Nood-Lot onveranderlijk vast staat. En zoo heeft onder de Grieken, de Lier-Digter Pindarus heel fraay gezeyd;

Dat Godt Bestemd *Al Luyd het Vremd,* *Staat Vast en Bondig;*	*Die Gods Besluyt* *Ooyt anders Duyd,* *Is Zot of Zondig.*

En in een ander Gezang zeyd dezelve Digter heel fraay;

Als't Godt maar wil verhoên, *Zoo kan geen Mensch yts Doen;*	*Het Eynde en het Begin,* *Gaan Beyde naa zijn Zin.*

En zoo wy hier de Spreuke van Pittakkus by zetten, in welk hy Vermaand; *Geen Magt om te Regeeren aan te neemen, voor dat men eerst Geleerd heeft te* VERGEEVEN: zy zal ons Josefs Voortreffelijke Inborst, in deezen gebleeken,

zoo

zoo welvoegzaam aan zijn Ampt schijnen t'zaam te paaren, Dat'er geen grooter Getuygenis, als de Handelinge met zijn Broeders behoefd opgestikt. Alhoewel hy onder-en-tussen ook niet naagelaaten heeft, zijn geleeden Leed, op de Schuld-Reekeninge van zijne Broeders te zetten: Want alzoo spreekt hy haar toe, Gen. 50: 20. *Gy-Lieden hebd wel het Quaad teegens my Gedagt; Doch Godt heeft dat ten Goede Gedagt; Op dat hy deede gelijk het is te deezen Daage, om een Groot Volk in't Leeven te behouden.* Maar hier schijnd voorzeeker Zuâres, met veel School-Geleerde, zeer te missen, wanneer zy Leeren, Dat de Verkoopinge van Josef, geen Uytwerkzel is, dat Godt te-vooren Bepaald heeft, door Voorweetenschap der Toekoomende Zonde, die Josefs Broeders begaan zouden: Maar dat Godt uyt de Bewustheyd of Voorweetenheyd van die Zonde, Geleegentheyd genoomen heeft, Om Josef te Verhoogen, en als-doen desselfs Vorstendom Ingesteld en Bepaald heeft. Waar teegen Kalvinus niet quaalijk geoordeeld heeft, Dat dit Ydel Verzierzel der School-Geleerde steld, Dat de Quaade Dingen alleen door Gods Toelaatinge, en niet door de Wil van zijn Raad-Besluyt gebeuren, welke hy zelve nogtans tot een Goed Eynde brengd. Aldus wil dan gemelde Zuâres, volgens 't Gevoelen van de Secte die men PRÆSCIENTIANEN, dat zijn, *Voorweetenschap-Drijvers*, pleeg te noemen; Dat Godt voor eenig Besluyt van zijn Wil, uyt de Hooge Top van zijn Kundschap, Doorziet en alzoo te vooren Weet, wat de Vrye Oorzaak, in zulk een geval van zaaken, Goeds of Quaads zal uytwerken; en dat hy ten laatsten naavolgens die Voorweetenschap eyndeling een Besluyt maakt en Bepaald, wat hy zelve Wil, Dat daar af zal worden. Doch dit Gevoelen is van de Geleerde Rivet, genoegzaam weederleyd. En zeekerlijk als 't al moet gezeyd zijn; Wanneer de Verkooping te-gelijk met de Zonde, door Josefs Broeders geschied is, heeft de Zonde niet konnen Voorgezien worden, zonder de Daad, door welke de Zonde in 't Toekoomende geschieden zou. Maar by-aldien de Verkoopinge van Josef, en 't geen'er op gevolgd is, de Middelen tot desselfs Verkoopinge zijn geweest; heeft d'Alwijze Godt dit voor de Voorzienigheyd, en het Beslooten Eynde in zijn Besluyt, waar toe dezelve Middelen wierden aangevoerd, zeekerlijk Bepaald. En indien dit zoo is, heeft hy ook de Middelen, die daar toe aanleyding gaaven, Bepaald en Beslooten. Maar zoo dees Waanweetige School-Stampers gelijk zullen hebben; heeft Josef voorzeeker qualijk gesprooken, als hy zeyd; *Gy en hebd my niet Herwaards Gezonden, maar Godt:* Want hy had moeten zeggen; *Godt en heeft my niet Herwaards Gezonden, maar Gy-Lieden.* Dats regt anders-om: En zoo doende zou de Zonde van Jakobs Zonen, d'aandrijvende Oorzaak van het Goddelijx Besluyt en Bepaaling van Josefs Verheffinge geweest zijn. Maar dit heeft zelfs Homerus ten deel beeter schijnen te verstaan; die, alhoewel hy een Heyden was, wist te zeggen;

Fraaye Getuygenis van Josef.

Een Dwaaling der Schoolgeleerde ondekt, en weedersprooken.

Gen. 45: 8.

Des Menschen Willen,
Zijn maar Grillen;
Maar yders Eygen Lot
Komd gewis van Godt.

Als nu Josef verder zeyd; dat Godt hem *Tot Faraôs Vader* gesteld had; neemen eenige Uytleggers het woord אב *Vader*, voor Een *Onderwijzer* of *Leeraar*. En zoo verstaat het ook Aben-Ezra. Doch Jarchius meend, Dat het hier *Een Vriend*, of *Een Uytlegger* beteekend. En om onze gissing hier ook by te zetten; Wy meenen dat het Zwinglius beeter geraaden heeft; als hy het in de beduyding van Een *Bezorger des Voorraads* of Een *Onderhouder* opneemd. Met wien de Gemeene Kantverklaarders weynig verschillen; Alsse op deeze plaatze aldus aanteekenen: *Hy heeft my tot Faraôs Voornaamsten Raadsheer gemaakt; om zijne zaaken met Vaderlijke Zorge te Bestuuren; Zoo dat hy my als eenen Vader agt.* Of gelijk Heydeggerus, Josef spreekende invoerd; Godt heeft my zulken Waardigheyd by Farao gegeeven; Dat hy zelve, zonder mijne

In wat zin Josef zeyd dat Godt hem Faraôs Vader gesteld heeft.

ne Kennis en Raadgeevinge niets onderneemd te doen: Zoo dat zijn Ampt even 't zelve aanzien had, als of hy des Koninks Vader was. En zulx voorzeeker niet onverschillig aan de maniere der Ouden van wat Laater-Tijd, in welk wy zien, Dat Keyzers en Koningen, haar Trouwe Raadsluyden en Grootste Hoovelingen, pleegen *Vrienden*, en *Vaders* te noemen. En wy hebben reeds gezien, Dat in deezen Zin ook de Toejuychinge over Josef kan Verklaard worden. Vergelijkt Gen. 41: 43. met 2 Sam. 16: 16. 1 Kon. 4: 5. 2 Kon. 13: 14. In deezer voegen heeft Nero de Wijsgeer Seneka, zoo lang hy hem Gunstig was, zijn *Vriend* Genoemd: En Justinianus, zijne Raads-Heeren, *Vaders*. En waar van daan Cicero, den Naam van *Vader des Vaderlands* Opgedraagen wierd, is te vooren Aangeweezen. Gelijk ook zommige niet en twijffelen, of het is van dusdaanige Toe-Eygentlijke Naamen voort-gekoomen, Dat zommige Koningen haare Vorsten, *Oomen* en *Neeven* Noemen; en zulx is zelfs noch aan 't Hof van Roomen heel gemeen. En wat Gewoonte ook zelfs d'Apostelen van de Vaderlijke Eer-Naam gemaakt hebben, mag men Verneemen, Actor. 7: 2. en 22: 1. 1 Tim. 5: 1. 1 Joh. 2: 13, 14. Doch het overmaatig Gebruyk van de Naam VADER, heeft de Zaligmaaker Verbooden, Matth. 23: 9. Het zy dan om dat die een Erkennelijke Eer-Tytel was der geener die Hoofden van den Grooten Raad der Jooden waaren, en 't Hoogste Gezag over de Leeringe der Wet hadden, om naa haar Goed-vinden, Besluyten daar over te maaken: Of dat hy in 't byzonder ziet op het Tweede Hoofd van het Sanhedrin, gemeenelijk *De Vader des Gerigts* Genoemd. Gelijk dan ook de Grootste Leer-Meesters onder de Joden, dien Naam schijnen gedraagen te hebben: En welkers Spreuken en Grond-Reegelen in den Talmud verzaameld, daar van *Hoofd-Stukken der Vaderen* Genoemd worden: Of om dat Jesus misschien alle zoort van Windige Eer-Tytelen onder zijn Discipelen afschaffen wilde: (Bestraffende daar de Tytel-Zieke Schrift-Geleerde, die met de Naam van *Rabbi*, en *Meester* veel op-hadden;) En hy haar ook alreede in zijn Bid-Formulier Geleerd had, Godt voortaan, als Vry-gemaakte Kinderen, met de Naam van VADER aan-te Spreeken; gelijk men zou moogen denken, als hy strax daar by doet; *Want Een is uwe* Vader, *naamelijk die in de Heemelen is*. Vergelijkt Matth. 23: 9. met Malachia 1: 6. en Matth. 6: 9.

Josef dit alles voor de Ooren van zijn Broederen uytgeboezemd hebbende, vind voor zig een deftige Grond-vest, om haar daar op-te Belasten, Datze in aller spoed, tot zijnen Vader zullen heenen-Trekken, en den Ouden Man alle deeze Woorden uyt zijnen Naam Verhaalen: Op dat hy hem mogt Vermaand houden, met zijn gantze Huysgezin van Kanaan op-te breeken, en zonder Vertoeven tot zijnen Zone Josef af-te koomen; die nu een Heer over gants Egiptenland geworden was, Gen. 45: 8. Hy voegd'er een Voortreffelijke en zeer Aanlokkende Voorwaarde by, dien hy zijnen Vader, en al die met hem zouden Overkoomen, Vergunnen zou: Naamelijk deeze; *Gy zult in den Lande* GOSEN *woonen, en Naa-by my zijn; Gy en uwe Zonen, en uwe Zoons Zonen, en uwe Schaapen, ende uwe Runderen, en al wat gy hebt*, Gen. 45: 10. Zoo datze voor-eerst daar koomende, de Vijf volgende Jaaren des Hongers, van genoegzaam Leevens-Onderhoud zouden bezorgd zijn. Hoedaanigen Land-streek dit Gosen in Egipten was, en naa wat Zijde van Kanaan 't zelve geleegen was; als meede wat groote bequaamheyd het zelve tot de Vee-Weydinge had, zullen wy agter de Inwooninge van Israëls Naakoomelingen aldaar, wel-voegzaam konnen Af-doen. En op datwe in 't voor-by gaan moogen zien, Datze in geen Schraalen Hoek Genoodigd zijn, lust ons alleen de Woorden te hooren, die Farao zelve tot Josef gesprooken heeft; en 't zal daar van tot hier genoeg zijn. Aldus zegd d'Egiptise Konink, Gen. 47: 5, 6. *Uw' Vader en uwe Broeders zijn tot u gekoomen; Egipten-Land is voor u Aangezigte, doed uwe Vader en uwe Broeders* in 't Beste van 't Land woonen; *Laatze in 't Land* Gosen *woonen; En zoo gy weet dat'er onder hen Kloeke Mannen zijn; Zetze tot Vee-Mee-*

Josef belast zijn Broeders haar Vader uyt Kanaan af-te haalen, en naa Egipten te brengen met geheel zijn Huys en Haave. En zeyd haar de Inwooninge van 't Land Gosen toe.

sters over't geene dat ik hebbe. Vergelijkt Gen. 45: 20: Aldus spreekt Farao; die ongetwijffeld de Vrugtbaarste Gewesten van zijn Eygen Land wel kende. Maar op dat de Vader Jakob niet eenige twijffeling mogt Voorwenden, (denkende of misschien deeze Josef wel de regte Man niet mogten weezen, en alzoo vertraagen te koomen;) steld hy zijn Broeders een Nieuw Ken-Teeken voor, en zeyd; *Uwe Oogen zien't, En de Oogen mijnes Broeders Benjamins, Dat mijn Mond tot u spreekt.* Als of hy zeyde: Immers weet gy, Dat ik tot nochtoe door een Taalman tot u gesprooken heb; doch nu hoord gy my in uwe Eyge bekende Hebreeuwse Taale spreeken, en daar uyt hoord gy ligt, Dat ik geen Egiptenaar, maar *Een Hebreër ben.* En heeft zig de Geleerde Rabbyn Jarchius in dit alzoo te Verklaaren, heel wel gedraagen. Doch het geene hy hier van de Besnijdenis by-voegd; als of Josef zig voor zijn Broeders zoude ontbloot hebben, om haar te toonen, Dat hy uyt Abrahams Zaad, en alzoo Besneeden was; zulx schijnd al-te Onbeslobd en Vuylaardig, om hier breed Uytgeleyd te worden. Hier toe belast hy ook alle de Heerlijkheyd, en Heerschappye dien hy hadde, en het geene zy in Egipten nu zelfs daar van hadden Gezien en Gehoord, aan zijnen Vader te Boodschappen; niet zoo-zeer om zijn Roemwaardigheyd aan weynige Kanaaniten uyt-te Meeten; als wel om den Ouden Vader, die misschien door Stramheyd en Traagheyd veel Uytstel zoeken mogt, (gelijk de Oude Boomen haar niet geeren Verplanten laaten;) aan te Moedigen, om op het Spoedigste zig naa Egipten te begeeven. En daarom zeyd hy; *Haast u, en Brengd mijnen Vader herwaards*, Genesis 45:13. Zoo Spreekt Josef, en zoo Wenst hy, en zoo Beveeld hy zijn Broeders datze doen zullen. En Grond-vest daar in met zijn Exempel, Dat hy niet van die Ontaarde Zonen was, die alsse Verhoogd zijn, Dag en Uure, naa 's Vaders Dood Verlangen, om haar Geringe Af-komst uyt-te wissen, zoo datze der Ouderen Sterf-Tijd, wel uyt de Rimpels van hun Voorhooft zouden willen Af-Meeten, of uyt de t'Zaamen-stalting der Sweef-Sterren Wikken, om agter haar Naalaatenschap te geraaken; van hoedaanige Juvenalis in zijn XIV^de^ Schimpdigt zeyd;

En geeft haar Tee-kenen van Verzeekeringe, om aan haaren Vader over te brengen; op dat hy niet vertraagde over te koomen.

Vuylaardige Gedagten van Sal. Jarchi, omtrent Josefs Bekendmaaking. Gen. 45:13.

Josef wil ook dat zijn Broeders haaren Vader Onderrigten zullen aangaande zijne Verheffinge.

Uw Zoon doorsnuffeld vast de Keeren der Planeeten,
Om uyt der Sterren-loop uw Sterf-Dag te weeten.
De Parken Spinnen hem te Traag, te Lang, te Laat,
Hy wenst eer't Rokken dund, de Schaar door uwen Draad:
Gy zit hem in zijn Ligt, hy is met u Verleegen;
Uw Vasten Ouderdom staat hem in't Herte teegen:
Indien de Kompost eerst door Mithridaat gemengd,
U weêr op't Nieuwe Gras, en door de Winter brengd;
Zoo mist hy zijn Geduld; 't zou hem in't Herte Drukken,
Zoo gy meer Roozen Rôôkt, meer Vygen quam te Plukken.
En zulx slegts om wat Goud, te Ploomen uyt uw Tesch.
Zie daar de Goude Vrugt, van uwe Gulde Les.

De Broeders die tot noch toe schijnen geswеegen te hebben aan 't spreken geraakt.

Maar gelijk wy korts te vooren uyt Gen. 45:3. hebben gezien, Dat de Broeders Verstomd en Spraakeloos wierden, zoo haast zig Josef aan haar Bekend maakte, alzoo zien we ook, Dat zy tot noch-toe, niet een Woord spreekende, worden In-gevoerd. En 't zou ook wel konnen zijn, datze onder al deeze Wonderbaare Bejeegeningen, die haar van Josef ontmoette, niet een enkel Woord gerept hebben. Naadien wy bemerken, Dat'er met het eyndigen van Josefs Reeden en zijne Omhelzinge, gezeyd word; *Daar naa Spraaken zyne Broeders met hem*, Gen. 45:15. Naamelijk, naa dat nu door Josefs Troostelijke Reeden, en zijn Overboodige Blijken van Opregte Toegeneegentheyd, haare Vreeze aan 't Bedaaren geraakt was; en zy begonden Moed te Scheppen, Om te durven Spreeken. Als dan Josef van Spreeken af-liet, is hy eerst en voor-al Benjamin, die onder-een-en 't zelve Hert van zijn Moeder Rachel

ge-

geleegen had, niet zonder Geween om den Hals gevallen; en hebben, Malkanderen Kussende, onder een gelijke Omhelzinge, hunne Broederlijke Traanen t' zaamen gemengd. Hier op Kust hy al d'andere Broeders, en Om-Armtze met Nat-Bekreeten Oogen. Haar niet alleen Ontfangende met de *Kus der Ontmoetinge*, maar voornaamelijk ook, met de *Kus der Verzoeninge* en des *Vreedes*, als Tertullianus die noemd: En vervolgens ook met een *Kus der Liefde*, 1 Petri 5: 14. Welke Paulus *Een Heylige Kus* noemd, 1 Kor. 16:20. en elders. Hoedaanigen Bekussing zelfs by de Heydenen, zoo Reyn geagt wierd; Datze de Strenge Zeede-Tugter Kato zelve mogt Geeven; en een aller-Kuyste Nonne van Vesta ontfangen. Hoe onder-en-tussen de Broeders over dit Hert-grievend Onthaal, van binnen gesteld waaren, heeft Moses in elks Bedenken gelaaten; Op dat hy daar door te-bet scheen te willen grondvesten; Dat niemand deeze Broederlijke Omhelzingen, hem-zelven Leevendig zal konnen te-binnen brengen; zonder ook zelfs in Traanen weg-te Smelten. Hier-en-booven heeft Josef zijn Broeders in haare Af-reyze, ook met Geschenken Begiftigd, en van veel Behulp op den Weg voorzien. Waar toe hem zelfs ook noch Farao, zoo draa hem 't Gerugt van deeze Broeders ter Ooren quam, onder allerley Magt-hebbende Erkentenis, niet weynig noopte. Op dat hy niet alleen haare Last-Beesten, Rijkelijk Bevragte, maar ook Waagenen, en Teer-Kost op de Reyze zou meede geeven. En daar naa, zijnen Vader met alle de Kinderen der Zonen Jakobs, af-te haalen en in 't Beste en Vetste van Egipten-Land te doen Woonen. Gelijk Josef deede, en'er ook Vermoogen toe had. En nu om Wigtige Reeden, inzonderheyd aan die van zijn Vaders Stam-Huys, ook dit wilde betoonen:

Josef bezorgd zijn Broeders tot de Reystogt naa Kanaan om zijn Vader af-te haalen. Gen. 45: 18-21.

Die 't Kooren voor een ander Meet,
Is Dwaas zoo hy zig-zelfs Vergeet.

Boovendien Beschonk hy zijn Broeders met *Wissel-Kleederen*: Doch Benjamin gaf hy *Dry-Honderd Zilverlingen;* en *Vijf Wissel-Kleederen*, Gen. 45: 22. 't Hebreeuwse woord dat onze hier *Wissel-Kleederen* Vertaalen, geeft *Wisseling*, of *Verandering van Kleederen* te kennen. Naamelijk zoodaanige Kleederen, die men niet Daagelijks aan-heeft; maar gebruykt om de gewoone Kleederen in Hoogtijden af-te leggen, of om zig te Verschoonen, en die als men zeyd, voor *Paas-Pronk* te houden. Invoegen het een Geheele Kleedinge beteekend; dat is, zoo veel als tot een geheel Mensch behoord. Hierom gissen we, Dat de LXX Overzetters, Twee *Lange Rokken* Vertaald hebben; gelijk Herodotus ook de Manne-Dragt van Egipten, maar uyt Twee Stukken Beschrijft. De Gemeene Latijnse Bybel zeyd; *Twee Eerlijke Kleederen*; en van Benjamin; *Vijf Alderbeste Kleederen.* Ook heeft Onkelos, het Griekze woord *Stola*, dat de LXX Overzetters gebruyken; door *Kostelijke Kleederen*, of *Bruylofts-Kleederen* Verklaard; welke Afgewisseld wierden met de Kleederen, die men Daagelijks gewoon was te Draagen. En hoedaanig zulke Kleederen, van de Groote Heeren, zomtijds tot Vereeringen wierden Weg-Geschonken; kan men zien Judic. 14: 12, 19. en 2 Kon. 5: 5. Ook heeftze Homerus in zijn Agtste Odyssea, *Wissel-Kleederen* genoemd. En dat de LXX Overzetters deeze Dry-Honderd Zilvere Penningen, in zoo veele *Goude* hebben Verwisseld; zulx hebben zy even met zoo weynig waarschijnelijkheyd gedaan, alsse te vooren de Twintig Zilverlingen, daar Josef voor Verkogt wierd; in *Goude* hebben omgezet. 't Geen wy in 't voorgaande Hoofdstuk daarom weedersprooken hebben. Booven al heeft Josef zijnen Vader niet vergeeten; maar hem Tien Gelaade Ezelen toegezonden, Draagende van het Beste der Egiptise Goederen; en een gelijk Getal van Ezelinnen, Torssende Koorn, Brood en Spijze om op haare Reyze te Eeten. Maar zal moogelijk ymand denken, waar toe isset doch noodig geweest, die Goede Vrienden, die men zoo Ernstig Uytnoodigde, met Geschenken te Streelen; en de Reyzende Broeders, met Geld en Kleederen te beswaa-

Beschenktze met Wissel-Kleederen en Geld &c.

Wat Kleederen Wissel-Kleederen genoemd worden.

Gen. 37: 28.

Josef zend een Egiptisch Geschenk aan zijn Vader.

Waar toe Josef aldien Toestel heen zond, daarze doch weederom stonden te koomen.

besfwaaren? welke doch alle de Eene met de Andere, haaft ftonden weeder te koomen; en haar zulx niet dan een Dubbele Moeyte fcheen te zullen baaren? Doch men diende aan-te-merken, Dat de zeer Doorzigtige Jofef hier in voornaamelijk heeft gezien, op zijnen Vader, en op de Huysvrouwen van zijn Broeders; op datze minder Swaarigheyd vonden, om op-te ftaan van haare Zitplaats en Kanaan te Verlaaten. Bedenkelijk houdende, of miffchien de Vrouwen haare Mannen, en de Vader Jakob zijne Zonen, wel zoo Ruym en Breed Gelooven zouden, by-aldienze niet met zoo openbaare Kenteekenen; (die niet dan alles Goeds en wat Groots beloofden,) waaren weedergekeerd. Men kan'er by-voegen, Dat hy ook hier door zijne Liefde, meer-en-meer aan de Broeders heeft willen betoonen, en doen blijken, Dat zijn Werken, met de Agting van zijn Vermoogen, beyde van eene Klank waaren. Aldus rijkelijk Toegeruft, heeft Jofef zijn Broeders heenen Gezonden; en op 't laatfte Affcheyd, met deeze Vermaaninge belaft, zeggende; *En Verfloord uw niet op den Weg*, Gen.45:24. De Griekfe en Gemeene Latijnfe Overzettingen, Vertaalen de woorden aldus; *En word niet Vertoornd op den Weg.* Andere zeggen; *Word niet Beroerd*: En zeggen tot Verklaaring, Dat naadien het Grondwoord hier *Beroerd-maaken* beteekend, Jofef daar door niet zoo-zeer den Toorn, als wel d'Oorzaak daar van verbied; naamelijk *Twifting* en Gnar-Zugtige *Kyvaasjen*, op welk den Toorn pleeg te volgen. Hierom heeft ook de *Targum* van Onkelos gezet, *En Kijft niet op den Weg.* En Jonathan en Jarchius voegen'er by; Dat Jofef het Kijven en Twiften verbied, welk nu ligtelijk onder haar, weegens de Zielen-Diefte in zijn Verkoopinge gepleegd, ftond op de baan te raaken; d'een d'andere verwijtende, daar aan de meefte Schuld en Bruske Stoutaardye gepleegt te hebben; op dat elk zijn Besfwaard Geweeten een Verligtenis toebragt. En dit wou de Voorzigtige Man, den Broederen afraaden; Op dat hy haar te-bet verzeekerde, Dat hy zijn geleeden Leet, van nu-aan wilde Vergeeven en Vergeeten hebben. En zulx niet anders als of hy alzinds wilde leeren, 't geên de Spreuke vermaand;

Jofef Belaft de Broeders niet te Twiften op den Weg.

En waar uyt de Twift onder haar te wagten ftond.

Bemin uw Vriend met zijn Gebreeken,
Want niemand Leeft'er zonder Streeken.

Naauwelijx waaren d'Afgereyfde Broeders in het Land Kanaans aangekoomen, of haar eerfte Boodfchap aan de Vader Jakob was, *Dat Jofef noch in 't Leeven; En zelfs een Regeerder en Graan-Bezorger over gants Egipten was.* Doe Befweek het Herte van den Ouden Man; *Want hy en Geloofde ze niet*, Gen. 45: 26. Dus luyd de Zin by-naa van onze Duytze Overzettinge. Maar alzoo eenige die bewoording niet al-te net fchijnd, zullen we uyt noch andere Vertaalingen, de befte Zin laaten Kiezen. Zommige dan Leezen; *Doe is zijn Herte Ontbonden geworden, want hy had haar niet Geloofd.* De LXX Overzetters hebben; *Jakob is in zijn Gemoed Verbaaft geworden.* Te weeten; zijn Hert is door deeze Boodfchap Verftijft, en van Verbaaftheyd als Verrukt geworden. Maar 't geene zeer-verre van d'Oorfpronkelijke Zin afwijkt is dit; Dat de Gemeene Latijnze Vertaalinge hier zeyd; *Als Jakob dit hoorde, waft als of hy fchielijk uyt een Swaaren* Droom Ontwaakte; Nogtans en Geloofde hyze niet.* Eenige onder de Joden Vertaalen 't: *Zijn Herte is Veranderd.* Kimchius zeyd; *Zijn Hert is Ontbonden en Flaauw geworden.* En noch beeter onzes agtens, de Arabife Vertaaling, *Zijn Herte heeft Getwijffeld, zoo dat hy haar geen Geloof kon geeven.* Dit is voorwaar een goeden Zin. Nogtans moet men ook die niet ver-agten, welke hier het woord *Ontbinden* of *Ontzield-worden* invoeren; want zy fchijnen een goede Betrekkinge op de volgende Woorden in 't Oog te hebben; *Zoo werd Jakobs Geeft weeder Leevendig.* Derhalven mag men Befluyten, Dat by-aldien'er van Ouds een Vermenginge van Teegen-ftrijdige Bedenkingen by Jakob geweeft is, hy ongetwijffeld met Hôop en Vrees is aan

Vader Jakob Geboodfchapt dat Jofef noch Leeft, Befwijkt van zoo onverwagten tijding. Verfcheyde Zingeevingen der Textwoorden.

* Of Slaap.

aan 't Worstelen geraakt; Zoo dat hy door een Nieuw en Schielijk Herdenken aan zijn lang Vermiste Zoon, in twijffelinge en als van zig zelven gevallen is; Gelijk het meer-maal door een al-te grooten en schielijken Beroeringe des Gemoeds (het zy dan uyt een Goed of Quaad Gerugt,) alzoo pleeg te gebeuren. En daarom, Een die op zoodaanigen wijs met Verbaastheyd word Aangetast, Geloofd niet zoo daadelijk, noch komd tot eenig Vast Besluyt, voor dat hy weederom tot Zig-zelven komd, en de Reeden Overdagt heeft, op welke hy zijn Geloove Vesten kan. Zoo is't de Vader Jakob gegaan, en alzoo heeft hy gedaan. Want als hem zijne Zonen, alle de Woorden die Josef tot haar gesprooken had, Vertelden; en dat hy daar toe de Vorstelijke Waagenen, en al d'Afgezondene Toestél die aan de Koninklijke Heerlijkheyd pasten, voor zijne Oogen zag; is eyndelijk *Zijnen Geest* (die te vooren als Gestorven was;) *weederom Leevendig geworden*, Gen. 45: 27. Dat nu zommige Uytleggers Meenen, Dat Jakob deeze Beswijkinge, door de al-te groote Blijdschap op den Hals gekoomen is, (hoorende Josefs Leeven melden, dien hy nu al meer dan Twintig Jaaren, onder de Rampen van een Wreede Dood Gedompeld, en in al dien Tijd, van hem niet anders gehoord had;) zulx zou men met onze voorgaande Verklaaringe konnen over-een brengen. Doch dat Onkelos, de Herleevinge van Jakobs Besweeken Geest; zoodaanig Op-neemd, als of 'er gezeyd wierd; *En de Heylige Geest heeft over de Vader Jakob Gerust:* zulx schijnd ons buyten den Draad der Historie gerekt; en hy komt daar in ook veel-beeter met zijn Makkers, als met Moses over-een. Want Jarchius zeyd; *De Godheyd heeft op hem Gerust:* en Jonathan maakter *De Geest der Profeetye* van. En waarom dit doch anders zoo Vies van haar Verklaard? Als om dat de Joden willen, Dat Jakob zeederd de Tijd dat zijnen Zone Josef Verlooren was, altijd is Bedroefd geweest, en dat hy desweegen met de Geest der Profeetye niet Aangeblaazen is. Zy voegender by, Dat om deeze Oorzaake, by-naa alle de Profeeten Jongmans zijn geweest; om dat de Jongelingen Onbelemmerder waaren; en zoo de Dingen, die'er te doen vielen, Geswinder, en Bly-geestiger konden Af-doen; doch de Oude Mannen zijn gemeenelijk Traag, Knoragtig, en Ongemakkelijk. Maar dit zijn Joodse Praatjes, die terwijlze wat schijnen te zeggen, niet met-allen zeggen. Wy voor ons Deel, agten dat de Zaligmaaker Joan. 3:8. dit beeter Geleerd heeft, als hy zeyd; *Gelijk de Wind, alzoo Blaast ook de Geest Gods waar hy wil.* En zoo men om Voorbeelden verleegen is, wy hebben in de Joodse Oudheeden genoegzaam Aangeweezen, Dat de Geest der Profeetye nergens om heeft moeten buyten staan. Een Staal of Twee zal hier teegens deeze Joodse Droomen genoeg zijn: Naadienze immers zelfs ook niet en behoorden Onkundig te zijn, Dat de Groote Mannen Moses en Aaron, naa den Ouderdom van Tachentig Jaaren, d'Aanblaazinge van den Heyligen Geest gevoeld hebben. En wie is zoo stout die ons durft Wijs-maaken, Dat Jakob meer dan XX Jaaren zonder Profeetise Geest geweest is; en dat hy die ten minsten niet en zou gehad hebben in de Dingen die de Godsdienst aangingen. Dit is dan de Eenvoudige Meeninge, Dat de Godvrugtige Vader Jakob, door alle deeze Egiptise Waar-Teekenen gehoord, en bemerkt hebbende, Dat zijnen Zone Josef waarlijk noch in 't Leeven was; hy door de genietinge van zoo grooten Blijdschap in zijnen Geest, te-gelijk met Josef weederom van Nieuws is Leevendig geworden. Zoo dat het even met hem gegaan is, als in den 126ste Psalm geschreeven staat; *Doe wierd onzen Mond vervuld met Lachhen; en onze Tonge met Gejuych.* Dus is het Jakob dan Wonderlijk gegaan, en het Lot van zijn Leevens-loop, heeft op 't Eynde een zeldzaame, en meer dan Menschelijke Omwentelinge der Gevreesde Dingen gehad. Want het Geval, welke scheen voorgenoomen te hebben, hem met een geduurige Droefheyd tot aan het Graf te geleyden, Voorzeyd hem nu, naar een weynig Bly-Leeven, een Blijde Dood. De Verquikte Vader dan, zonder lang te Marren, zijn Ontfonkte Liefde teegens Josef willende betoonen, geeft strax

Joods Verzierzel aangaande de Jongelinge-schap, die bequaamer is om te Profeteeren.

Joodse Oudheeden pag. 389. Voorbeelden van Oude en Bejaarde die Geprofeteerd hebben.

genoeg te Kennen, Dat hy in 't Reſtant van zijn Leeven, niet anders Verlangde, dan het Aangezigte van zijnen Zone t'Aanſchouwen. En op dat hy onder deeze Wenſch, ook te-gelijk zijn Volveerdigheyd tot de Reys-Togt, voor aller Ooren Uytboezemde, heft hy zijn Godsdienſtige Handen ten Heemel, en zeyd; *Het is Genoeg*, mijn Zone Joſef Leefd; *Ik zal gaan en hem Zien, eer dat ik Sterve.* Zoo ſpreekt de Oude Man: Dien 't zoo draa niet te-Beurt viel, zijn Verkreegen Wenſch te zien, of hy was den Dood Getrooſt, en Riep Volmondig uyt; *Dat ik nu Sterve, naa dat ik u Aangezigte Gezien hebbe*, Dat gy noch Leefd, Gen. 46:30. En alhoewel de Grieken in d'eerſte plaats Vertaalen; *Het is een Groote Zaak voor my, Dat Joſef noch Leefd.* En de Kaldeeër; *'t Is een Groote Vreugd voor my*; komd nogtans den Zin met den Uytgang der Geſchiedenis, Dat is 't Behoud van Jakobs Huys, en de Vervullinge der Godt-ſpraak, zeer ſchoon over-een, Gen. 15: 13.

Jakob Verblijd over 't Behoud van Joſef, neemd voor naa Egipten te Reyzen. Gen. 45: 28.

Middelerwijl zammelde dan ook de Verheugde Vader niet lang, zijn Mannelijk Voorneemen door de Daad aan de Vorſtelijke Uytnoodiging van zijnen Zone Joſef, Vaſt-te Klampen. Waar toe meede al de Reſt van zijn Huys-Genooten, te midden van zoo Strengen Hongers-Nood als'er was, en noch Vijf Jaaren ſtond te duuren; zig zoo veel te ligter tot een Algemeene Verhuyzing genoopt vonden, als zy haar Verzeekerd zaagen, Hoe grooten Kooren-Schuur voor haar in Egipten open ſtond. De Wagenen dan van Farao Ingeſpannen, en de Laſt-Beeſten Gelaaden, vangd den Ouden Vader, te-gelijk met alle de Zielen van zijn Stam-Huys, Vrouwen en Kinderen, en al het Vee en Haave dat hy in Kanaan had, de Reys-Togt aan; en word te-gelijk een Leydsman van Iſraëls Vermaarde Aftogt naa Egipten, daar zoo dikmaal van gerept word: En moogelijk niet zonder Opzet van Moſes, alleen met deeze korte woorden aangeweezen ſtaat; *Iſraël Verreyſde met Al dat hy hadde*, Gen. 46:1. Jakob dan met dit Reysgezelſchap tot aan de Vermaarde Land-Streek Ber-Seba, d'oude Woon-plaatze van Abraham en Iſaak, aangekoomen, (Zoo dat hy nu haaſt den Boodem van Kanaan verlaaten, en Egipten-Land in-Trekken zou,) wilde de Godvrugtige Vader niet verder gaan, *Voor dat hy de Godt zijnes Vaders Iſaaks, met H. Offerhanden aangeroepen had.* En alhoewel Vader Jakob meermaal Gewoon was, Gods-dienſtelijke Offerhanden te pleegen, diend men 't hier nogtans daar voor te houden, Dat hy zulx te deezer Plaatze en Tijd, uyt een byzonder Hoogdraavend Inzigt ter-Hand genoomen heeft: Naamelijk, de Goddelijke Aanſpraak te Raadpleegen, over zijn aangevangen Reyze naa Egipten; en te-gelijk, Op dat hy door deeze Plegtigheyd, de Standvaſtigheyd van zijne Geloove deede Blijken, en zijn Huysgenooten daar in beveſtigde. 't Geên men daar uyt alzoo ſchijnd te moogen Beſluyten, Dat hem ook het Goddelijke Antwoord, korts naar de volbragte Offerhande, niet Ontbrooken heeft. Als te zien is Gen. 46: 2, 3, 4. Godt hem des Nagts in Gezigten Verzeekerende, Dat hy was de Godt zijns Vaders Iſaaks, dien hy nu Aangeroepen, en met wien hy het Goddelijk Verbond der Vaderen Vernieuwd, en daar toe Raad-gepleegd had, aangaande de Reyze naa Egipten. Voorwaar d'Offerhanden der Heylige Vaderen, zijn heel-geen Stomme Vertooningen, noch Ydele Schouw-Speelen geweeſt, gelijk onder de Heydenen, alwaar de Ingevoerde Plegtigheeden der Verzierde Offer-Dienſten, van geen Gevolg waaren; met hoe grooten Geſchreeuw, en Lang Verhaal van Ydele Woorden zy ook de Goden Aanriepen: Waar van een byzondere Staal te zien is, in de Baals Prieſters ten Tijde van Elia. Doch by de Heylige Vaders in 't Huys Iſraëls; zijn dezelve Heylige Gedagtenis-Teekenen des Verbonds Abrahams geweeſt; by welke het Woord der Onderwijzinge quam. En is de Oud-Vader Chryſoſtomus van Meeninge, Dat Jakob hier, zoo wel aangaande zijn Hoogen Ouderdom, als over de verre Reyze is bekommerd geweeſt, Vreezende, Dat hy op den Weg, door Ongemak mogte Sterven, en alzoo het Aangezigte van zijnen Zone Joſef, niet en zou konnen Aanſchouwen: Het geene hy Meend dat Jakob door deeze Offer-

Gen. 46:5. Jakob met heel zijn Huysgezin vangd de Reystogt naa Egipten aan.

Komd te Berſeba aan de uyterſte Grenzen van Kanaan en Offerd een Offerhande. Gen. 46:1.

Waarom Jakob dit alzoo doed eer hy Egipten intrekt.

En hoedaanig hy daar door is Verſterkt in 't Geloof. &c.

Offer-Pligten heeft zoeken af-te Bidden. Doch gelijk Filo en Josefus, noch andere Oorzaaken Ophaalen, alzoo konnen deeze en diergelijke Bedenkingen wel eenigzinds Aangenoomen worden, zonder datze ons de Pas af-snijden te Glooven, Dat hy ongetwijffeld ook andere Reeden, en van meerder belang gehad heeft. Voorwaar Jakob had wel de Belofte en Voorzegging gehoord, die de Vader Abraham gedaan was, aangaande de Inwooninge in een Vreemd Land, en de Vermeenigvuldiginge van zijn Zaad aldaar; maar had tot noch-toe weynig Blijken daar van gezien als alleen nu, nu hy gereed stond om met Zeeventig Zielen Egipten in-te gaan: Waar toe hy niet zoo ligt Overstapte, zonder van-nieuws door Gebeeden en Offerhanden in 't Geloove gesterkt te zijn; Ziende dat het Zaad van Abraham zeederd de Belofte, in 215. Jaaren, niet booven de Zeeventig Zielen Aangewassen was; en noch maar gelijke 215 Jaaren Ontbraaken, om de Goddelijke Voorspellinge, tot 430 Jaaren vol-te maaken; Als wanneer Abrahams Zaad, tot een Ontelbaare Meenigte Aangewoekerd, Egipten zou Verlaaten, om d'Erffenisse van het Land Kanaans In-te neemen, Exod. 12: 40, 41. Gal. 3: 17. Gen. 15: 13. Actor. 7: 6. Onder-tussen is ook uyt de Heylige Historie te zien, Dat Godt deeze Offerhande, van Goeden Reuk geweest is, zoo dat de Goddelijke Hulp den Verleegen Vader aanstonds heeft Ondersteund, en door het Vernieuwen van zijn Verbond Getroost: Waar omtrent het ommogelijk was Dat Godt zou Liegen. Dus Luyd de Goddelijke Aanspraake; Ik *Ben de Godt uwes Vaders*; *en Vreest niet van Af-te Trekken naa Egipten: Want* Ik *zal uw aldaar tot Een groot Volk zetten.* Ik *zal met u Af-Trekken naa Egipten*, *en* Ik *zal u doen weeder Op-Trekken meede Op-Trekkende: Ende Josef zal zijn Hand op uwe Oogen Leggen*, Gen. 46: 3, 4. Voorwaar een Heerlijke Toezegginge; in welk men byzonderlijk ook een Drywerfs Antwoord opgewonden vind. Eerst: Dat hy zig op Godt Vastelijk mogt Verlaaten; En dat hy, gaande naa Egipten, zijn Geleyder en Bewaarder wilde zijn: Want terwijl hy Schroomig was naa Egipten te Reyzen, Belast hy hem Goeds-Moeds te zijn, onder Belofte van zijn Naakoomelingen aldaar, tot een Groot Volk te doen Uytbotten. Ten Tweeden, Beloofd hy hem ook een Weeder-keeren in Kanaan: Waar in de Voornaamste Vertroostinge bestond; als waar door Jakob in Herdenkinge konde gebragt worden, Dat hy, noch zijne Naakoomelingen, niet geduurig van het eene Land in 't andere, als in Ballingschap, zouden Omswerven; maar eyndelijk de Beloofde Erffenisse in Kanaan genieten. Want dewijl de Bezittinge van dat Land, een Ken-Teeken was van Gods Liefde, en volgelijke Geestelijke Goederen der Eeuwige Gelukzaaligheyd; zoo en had de Godvrugtige Vader Jakob, indien hy van deeze hôope was Beroofd geweest, door geenerhande Rijkdommen, noch al de Schatten van Egipten, niet geholpen geweest. Onder-en-tussen moet men deeze Beloofde Weeder-komst, niet zoo-zeer in Jakobs Eygen Perzoon, als wel in zijne Naakoomelingen Vast-stellen; die Godt hier stil-swijgende in hem vervat, en eerst lang daar naa, onder Moses in de Uyt-Togt; en ten laatsten onder Josua, die Israël in Kanaan ingevoerd heeft, voltrokken is. En hoe gemeen het de Heylige Schrift is, een gants Volk, onder de Naam van 't Vaderlijk Hoofd te Noemen, weet elk die de Bybel maar eens heeft ingezien. Zeeker Jakob is niet weeder naa Kanaan gekeerd. Ook en kan'er niet gezeyd worden, Dat hy naa Kanaan is Weeder-gekeerd, om dat zijn Doode Lijk daar naa-toe gedraagen is; gelijk Jarchius en Aben-Ezra deeze Weeder-keeringe alzoo quaalijk Verklaaren; naadien immers het Koude Lijk van Jakob, doe niet meer Jakob zelve was. Godt Belooft de Leevende, en niet de Doode, die de Belofte noch hooren, noch Verstaan konnen. En dat Godt niet heel Duysterlijk aan Jakob Voorzeyd heeft, Dat hy in Egipten Sterven zou, schijnd daar uyt niet onvoegzaam te konnen beslooten worden, Dat de Godspraake hem, als een Derde Toezegginge Voor-speld; *Dat Josef hem de Hand op zijn Oogen zou Leggen.* 't Geên niet anders te Kennen

't Zaad Abrahams thans maar tot 70 Zielen Aangewassen, scheen weynig ten Aanzien van de Belofte der Vermeenigvuldiginge.

Jakob voor zijn Ingang in Kanaan door een Goddelijke Inspraake Vermaand en Getroost.

Wat groote Dingen hem daar in Voorspeld worden.

Vermeenigvuldiging van zijn Zaad in Egipten, en Uytgang naa Kanaan aan zijn Naakoomelingen.

Dat Jakob in Egipten sterven, en Josef hem de Oogen sluyten zou.

nen geeft, Dan dat Josef hem Over-leeven, en in zijn Af-sterven zou teegenwoordig zijn, om hem de laatste Dienst te doen: Naamelijk zijn gestorven Vader, *De Oogen te Sluyten*, naavolgens de Gewoonte der Ouden, by wien zulx altijd van de Meest-Beminde der Overleedene pleeg gedaan te worden. Gelijk daar van ook zelfs genoegzaame Speuren by de Grieken en Latijnen te vinden zijn. Want aldus Klaagd de Bedroefde Moeder van Euryalus, die al-te brusk gesneuveld was, by Virgilius aan 't IX[de] Boek van Eneas; *En ik uwe Moeder, droeg u, noch u Lijk uyt, of Sloot u d'Oogen, of Wiesch u Lichaam met Laauw Water.* En by Ovidius schrijft Penelopè aan Ulysses, van haaren Zone Telèmachus: *Ik Bidde de Goden dat wy naa de Voor-Beschikking van het Noodlot moogen Scheyden;en dat hy my en uw de Oogen Sluyten mag.* En hier van daan heeft Varro gezeyd; *De Oogen Verzeegelen.* D'Oorsprong van dat Gebruyk is hier uyt voort-gekoomen, Dat de Stervende gemeenelijk met opene Oogen den Geest Uytblaazen; en daarom hebbenze aanstonds bezorgd dat Deel te Bedekken, welke naa de Dood, de meeste Mismaaktheyd scheen te geeven; naadien de Naaste en Liefste Bloed-verwanten, allerminst scheenen te konnen Lijden, Dat dien, die haar te vooren met Leevende, en Vriendelijke Oogen Aanschouwd, en Toegelacchen hadden, nu behalven haar Af-sterven,met zoo Donkere,met zoo Droevige,en Dood-nâare Verschrokken Oogen zouden schijnen aan te zien. Aldus gaf de Deernis Verpligting genoeg, Dat de naaste Vrienden zulx Voor-quaamen. En wie kan ook zoo Onbeleefd zijn, die zijn Naaste Vriend, schielijk ziende van-Huys Geroepen, niet eens voor hem, zou willen * *Deuren en Vensters sluyten?* Waar aan moogelijk niet onvoegzaam past, 't geen Maymonides over de MISNA, in '*t Traktaat van 't Weenen* Schrijft. De Gewoonte *zeyd hy*, in Israël omtrent de „ Doode en haare Begraavinge, was deeze; Zy slooten de Oogen met de hand „ toe, en zoo de Mond open was, wierden de Kaaken opgebonden, en men „ stopte de Holligheeden des Lichaams naa datze 't Lijk Gewassen hadden; en „ Balzemden dat met Balzem van veelerley Welriekende Kruyden: Schooren „ het Hair af, en Bewonden 't Lijk met Witte Linnen Kleederen, die van Ge-„ ringe Prijs waaren. Ook Dektenze 't Aangezigt met een Doek die maar 't „ Vierde van een Zikkel, (Dat is *Ontrent een Schelling,*) Waard was, *Op dat* „ *de Armen ook Magtig mogten zijn,zoo een Dekzel te Koopen.* 't Geên men ongetwijffeld voor den Sweet-Doek te neemen heeft, waar van Joan. 11: 44. en 20: 7. Gewag gemaakt word; en in De Joodse Oudheeden ruym genoeg Verklaard is. Maar het was Ongeoorloft, (Vervolgd Maymonides;) den „ Dooden in Zijde of Goude Kleederen of Borduurzel te Begraaven, schoon „ hy ook een Vorst in Israël waare; want zulx gaf een groote Hoovaardig-„ heyd des Geestes, en een Verdorven Werk der Ongeloovige te Kennen, &c. Waar uyt dan Blijkt, Dat onze Zaligmaaker Jesus, die in Kostelijk *Fijn Linnen* geleyd is, naa de Hoflijkste Wijze Begraaven, en *By den Rijken in zijn Dood geweest is*, Matth. 27: 59. Jes. 53: 9. Maar gelijk de Pligt van der Dooden Oogen te Luyken, heel ligt door de Naatuurlijke Meede-neyging by alle zoort van Menschen, zelfs by de Heydenen, Ingang genoomen heeft; moet men 't nogtans niet geheel buyten Bedenken houden, Dat de Godvrugtige Vaders onder Israël, niet yts Hoog-draavenders daar meede hebben voorgehad. Te weeten, zy Aanmerkten de Dood van haare Afgestorvene Vrienden, als een Zagten Slaap; waar toe haar, als de Slaapende, de Oogen gelooken wierden, om tot den Dag haarder Opstandinge te Rusten, en als-dan weederom te Ontwaaken: In hoedaanigen Zin de Zaligmaaker ook het Gestorvene Dogterken wou Aangemerkt hebben, als hy zeyde; *Het is niet Dood, maar het Slaapt*; Math. 9: 24. En dat dit niet geheel buyten de Weg is, Blijkt hier uyt, Dat zelfs ook al van Ouds de Begraaf-plaatzen, en Dood-Kelders, COEMETERIA, dat zijn *Slaap-Kaamers*, by de Grieken en Latijnen Genoemd zijn. Zoo dat men quaalijk schijnd te Spreeken, als men van eenen Ge-

'T Sluyten der Oogen hoedaanigen Pligt der Naaste Vrienden.

* Eccl. 12: 3.

Lijk-pligt der Joden omtrent de Gestorvene, uyt Maymonides opgesteld.

Wat moogelijk de Godvrugtige Vaders, met het sluyten der Oogen hebben voorgehad.

Begraaf-plaatzen, waarom by de Grieken Slaap-Kaamers genoemd.

Geſtorvenen zeyd; Hy is *Ontſlaapen:* Dewijl 't veel meer een *Wakker-worden*, en *Ontwaaken van den Slaap*, te Kennen geeft.

Jakob nu met de Hemelſe Vertrooſtinge Geharnaſt, verlaát Berſeba, en tegelijk de Uyterſte Grenzen van Kanaan, en begeeft zig met zijn gantze Karavaane op Keys; en trekt een-loefs Egipten in: Alwaar hy dan ook Aanquam; *Hy en al zijn Zaad met hem. Zijne Zonen, ende de Zonen zijner Zonen; zijne Dogteren, ende zijner Zonen Dogteren*, Gen. 46: 7. Naamelijk, in 't Jaar der Weereld 2298. omtrent 22 Jaar naar dat Joſef in Egipten Verkogt; en de Vader Iſaak, 10 Jaaren te vooren geſtorven was. Zijnde Jakob zelve nu, 130 Jaaren Oud. En gelijk deeze Aftogt naa Egipten-Land, zoo Opmerkelijken Onderneeminge is, Datze niet zonder Verdonkeringe aan de Hiſtorie der Iſraëlitiſe Kerke te geeven, had moogen Ontbreeken; alzoo word dezelve niet alleen by Moſes omſtandelijk Verhaald, maar ook dikwils in de Heylige Boeken gedagt, als te zien is Joſ. 24: 4. Eſa. 52: 4. Actor. 7: 15. Num. 20: 15. Deut. 10: 22. Maar dewijl uyt de Heylige Hiſtorie ſchijnd te blijken, Dat Jakob niet meer dan de eenige Dogter Dina gehad heeft; vald hier t'Onderzoeken, Hoe Moſes nogtans ſchijnd te zeggen, Dat hy ook zommige zijner Dogteren naa Egipten gevoerd heeft? Want zy worden zelfs onderſcheyden van de *Dogteren zijner Zonen*? Rabbi Juda Bar-Iſchay, heeft hier voor-vaſt gezeyd; Dat wanneer de Vader Jakob, door de Geboorte met een Zoon Beſchonken wierd, hem t'elkens ook een Dogter Gebooren is. Welke daar naa, (op dat de Vaderlijke Hoofden niet met de Volkeren der Weereld vermengd wierden;) de Broeders haare Zuſters in dier voegen Getrouwd hebben; Dat de Twee Zonen van Lea, de Tweelingen der andere Broeders tot Vrouwen geworden zijn, en de andere wederom de Zuſters van deeze: Doch dat'er van Dina alleen gewag gemaakt word, om dat ter-Tijd van haar Geboorte, geen Tweelingen Gebooren, maar zy alleen ter Weereld gekoomen is: Als meede om het Gedenkweerdig Stuk dat met Sichem, de Zone Hemors, voorgevallen is. Dien Jode voegd'er by, Dat het niet te verwonderen is, dat Moſes al d'andere Zuſters verſwijgd; Naademaal hy ook de Dogters van Adam niet eens gedagt heeft. Maar dat dit onnutte Klap is, zal haaſt te zien zijn, als men Aanmerkt, Dat Moſes de moeyte niet en zou gedaan hebben, om de Kinderen der Huysvrouwen en By-Wijven zoo neerſtig te Beſchrijven, by-aldien hy onder die, de Tweelingen wilde naalaaten te gedenken. Aben-Ezra hierom; deeze Stinkende Leugen wel gerooken hebbende, neemd deeze *Dogters* voor de Slaavinnen en Dienſt-Maagden van Dina, welke in 't Huys van Jakob Opgevoed waaren. Doch andere verſtaan'er liever de Schoon-Dogters van Jakob door; te weeten zijner Zonen Vrouwen; 't geên vry waarſchijnelijker is. Ook zou het konnen zijn, Dat hier alleen van *Dogteren*, in een vergrootende Maniere des Getals geſprooken word; gelijk meer-maal in de Heylige Schrift gebruykelijk is. Immers heeft het Rabbi Levi Ben-Gerſon alzoo zoeken te Verklaaren. En word ook zelve kort hier-naa, in zoo een Zin gezeyd; *De Zonen Dan* Chuſim, Gen. 46: 23. die anders Num. 26: 42. *Suham* Genoemd word. Ziet een diergelijke Voorbeeld, Gen. 21: 7. en Num. 26: 8. Wie en welke nu de Zonen en Dogteren van Jakobs Zonen waaren, zullen wy ſtrax in een Tafel zoo wel-voegzaam Aanwijzen, Dat'er geen Breeder Verhaal toe van nooden is. En gelijk Moſes ons deeze Optellinge, in 't Boek der Scheppinge, op 't XLVIſte Hoofd-ſtuk, heeft Naagelaaten; alzoo wordender Tweederley Reeden van de Uytleggers bygebragt, waarom hy zulx zoo Naauwkeurig heeft Aangeteekend. Te weeten, I. Op dat het diende, om het Geſlagte van den Beloofden Meſſias te Verheerlijken; als meede om de Geſlagten, uyt welke 't Volk Iſraëls zou Voort-geplant worden, zoo in de Stam-Naamen, als die tot het Prieſterdom en Koninklijke Waardigheyd, zouden Beſtemd worden, te konnen Onderſcheyden. Ten II. Op dat uyt die Kleyne Naam-Lijſt der geener die met Ja-

Jakob trekt af van Berſeba en komd in Egipten.

Wie hier Jakobs Dogteren Genoemd worden, daar hy maar de eene Dogter Dina had.

't Geên zeer vaats van Rab. Juda Bar-Iſchay word opgeloſt.

En zeer ongerijmd bevonden.

De Heylige Schrift Noemd meer-maal 't enkel door 't veel-getal.

Waarom Moſes zoo naauwkeurig 't getal der Zonen en Zoons-Zonen opteekend, die met Jakob in Egipten Afgegaan zijn.

Jakob naa Egipten Afgezakt waaren, naaderhand het groote Wonder van haare ontelbaare Vermeenigvuldiging in Egipten voortgeplant, tot Roem der Goddelijke Belofte, en Eere der Groeyende Kerke, dies-te Heerlijker Uytmunten zou. Waar toe Moses dan ook meer dan een-maal aan dit Geslagt-

De Swaarigheeden in d'Optellinge der 70 Zielen die met Jakob naa Egipten afgegaan zijn, by de Uytleggers verscheydentlijk weg genoomen.

Regişter gedenkt. Ziet Num. XXVI: en uyt deeze beyde, herhaald 1. Kron. 6, 7 en 8. Onder-en-tussen hebben de Geleerde Mannen hier Werk gevonden, Om de Opgetelde Getallen regt t'Huys te brengen, en Moses Reekening goedte maaken. Want wanneer Gen. 46. 15. gezeyd word, Dat de Zonen en Neeven, welke Jakob uyt Lea Voort-Geteeld heeft, te zaamen waaren *Dry-en Dertig*, zijn'er nogtans, wanneer menze al Naauwkeurig naa-Teld, niet meer dan *Twee-en Dertig* te vinden. Over deeze Swaarigheyd worden in *Bereschit Rabba*, voornaamelijk Vier verscheyde Bedenklijkheeden gevonden: D'eerste is van Rabbi Levi, welke volgens R. Samuël Nathan zeyd; Dat Jochebed, de Moeder van Moses, het Getal tot XXXIII. heeft Vol-gemaakt. Met welk Gevoelen het Jarchius en Moses Gerundensis gehouden hebben. De zelve Meenen daar toe, Dat deeze Jochebed, op de Grens-paalen van Egipten Gebooren is. En neemen tot haar Grondvest de plaatze Num. 26: 59. daar gezeyd word; *Ende de Naam der Huysvrouwe Amrams was Jochebed, de Dogter van Levi, welke (de Huysvrouwe) Levi Baarde in Egipten*, &c. Doch hier steekt weynig in, om 't geên zy voor hebben te Bewijzen: Want behalven dat deeze Naam-Lijst alleen voor-heeft, het Mannelijk Oir op-te Tellen, (anders kon Dina het Getal Vol zetten;) maaken deeze Joden hier uyt een Quaad Besluyt; wanneerze zeggen, Dat, alhoewel in d'Aangetooge plaatze gezeyd word, Dat deeze Jochebed haar Groot-Vader Levi *In Egipten* Gebooren is, zy nogtans buyten Egipten Ontfangen is. Doch dit is slegt en verre gezogt. Naadien het anders heel Overtollig waare, te gedenken waar datze Gebooren is. Het Tweede Joodse Verzierzel van Rabbi Eliëzer, is noch veel slegter, en schaamd zig zelven: Want hy is van Gevoelen, Dat Godt het Gezeegende Getal XXXIII Vervuld, en alzoo het Volmaakte Getal van 't Zeventig voldaan heeft; om dat het een Geheymenis Insluyt; waar van hy deeze Reeden bybrengd, Dat Godt tot Jakob gezeyd had; ***Ik zal met u Af-trekken naa Egipten***, Gen. 46: 4. De Derde Bedenkinge is, Dat zommige Joden uyt de Woorden *vers* 23. *Ende Dans Zonen*, CHUSIM, Besluyten, Dat Dan niet slegts maar *Een*, maar *Twee* Zonen gehad heeft; doch om dat den Eenen gestorven was, heeft de Heylige Schrift maar van den anderen Gewag gemaakt. Dit is meede Blaauw: Want schoon het misschien een Man zou konnen Uytleeveren om de *Zeeventig Zielen* Vol-te maaken, kan hy egter in dit Getal van XXXIII, (dat eerder geTeld en met de Reekeninge van Jakobs Zonen uyt Lea opgeslooten word;) niet ondergesteeken worden. Of zoo hy Geteld word onder Jakobs Zonen uyt Bilha, die Laban aan Rachel gegeeven had, daar hy t'huys hoord; zal hy op 't Getal van *Zeeven*, als Moses Teld, effen Overschieten. Ziet naa *vers* 23, 24 en 25. Doch dat in het Noemen van *Chusim* de Zone Dans, een vergrootende Maniere van spreeken gehouden is, zulx hebben wy korts te vooren, uyt een meer-gewoone Stijl der H. Schrift aangeweezen. Het geene dan als een Vierde Bedenkinge voor d'Alderwaarschijnelijkste te houden is, is dit, Dat Jakob zelve de Man is, die de Dry-en Dertigste Perzoon uytmaakt. Met hoedaanigen Meeninge het ook Aben-Ezra, Levi Ben Gerson, en Abrabanel schijnen te houden; als meede onze Kant-Teekenaars; met Vermaaninge, Dat zulx moet gereekend worden, met Uytsluytinge van *Er* en *Onan*, Twee Zonen van Juda, die gestorven waaren; en *vers* 12. wel Genoemd, doch niet Geteld worden. En dat deeze Uytleg op Goede Reeden steund, schijnd men daar uyt Verzeekerd te zijn, dat *vers* 8. met Opzet gezeyd word; *Dit zijn de Naamen der Zonen Israëls, die in Egipten quaamen*, Jakob *ende zijne Zoonen*, &c. 't Geên voorwaar nergens om alzoo geschied,

Onder de Zonen van Lea een te kort Geteld om 33. vol te maaken.

't Gevoelen van Rabbi Levi verworpen.

Als ook dat van Rabbi Eliëzer.

Gen. 46: 15.

Jakob zelve is waarschijnelijk onder de 33 Zielen van Lea's Zonen Geteld.

ſchied, als op dat wy zouden Vermaand blijven, Dat Jakob zelfs ook in dat Getal van *Dry-en Dertig* Ingeſlooten is. Dat nu ook in deeze Naam-Lijſt eenen Saul onder de Kinderen van Simeon Geteld word, met by-voeginge van Dat hy was *De Zone van een Kanaanitiſche Vrouwe*, zulx is alleen om Simeon met een Schand-vlek te Brandmerken; dewijl de Kanaaniten een Vervloekte Naatie was, met welk het Gods Volk verbooden was te Trouwen. Met hoedaanigen Oogmerk ook te vooren, de Bloed-Schande van Juda, ten-Toon geſteld was, Gen. 38. Maar wy moeten ook de volgende Tellinge der Zonen Jakobs bezien; Want wy twijffelen geenzins, of de reſt zal Ligt aan de voorgaande geeven, en onze algemeene Geſlagt-Tafel over Abrahams Zaad, als ook de Byzondere der Zonen Jakobs, zal in deezen veel Hulp bieden. Als wy dan *vers* 26. Leezen, Dat alle de Zielen die met Jakob in Egipten quaamen (uytgenoomen de Wijven der Zonen Jakobs;) in alles waaren *Zes-en Zeſtig*; blijkt klaar, Dat Jakob zelve, daar onder niet Geteld en word, als te vooren onder het Getal van *Dry-en Dertig* was geſchied; naadien daar wel uytdrukkelijk by gezeyd word, Dat'er alleen van die geſprooken word, *Die uyt Jakobs Lendenen voort-geſprooten waaren.* Dus is hy'er zelve dan buyten geteld. Ook moet men wel Aanmerken, Dat daar onder niet Geteld worden de Zielen van Joſef, en die van zijne Twee Zonen; naademaal die ook met hem, door deeze Reys-Togt, niet in Egipten gekoomen zijn; hoedaanige hier-toe alleen op Moſes Naam-Lijſt ſtaan. Zulx dat wy nu genoegzaam Meenen in ſtaat te zijn, Om Jakobs Beroemde Aftogt in Egipten, met lxx Zielen, met alle Welvoegzaamheyd op-te-maaken. Want gelijk *vers* 26. gezeyd word, Dat de Zielen die uyt Jakob voortgekoomen, waaren lxvi. alzoo vervolgd Moſes ſtrax *vers* 27 te zeggen, Dat Joſefs Zielen die hem in Egipten Gebooren zijn, waaren *Twee Zielen.* En Beſluyt terſtond de Reekening, met deeze Woorden: *Alle de Zielen des Huyzes Jakobs, die in Egipten quaamen, waaren* t'Zeeventig. Te weeten, wanneer men tot de ſtrax-op-Getelde lxvi, de Vader Jakob, en Joſef met zijne Twee Zonen toevoegd. En met regt worden deeze Laatſte, ook Zielen van het Huys Jakobs Genoemd, die t'Zeeventig ſterk in Egipten gekoomen zijn. Immers heeft Joſef met Regt tot dat Vaderlijk Huys behooren Geteld te worden; ſchoon hy juyſt niet op eenen Tijd met Jakob naa Egipten gereyſt is. Ook zijn deſſelfs Zonen, Manaſſe en Ephraim, daar niet buyten te Tellen, ſchoon zy niet naa Egipten gereyſt, maar in dat Land uyt Aſnath, Joſefs Huysvrouwe, Gebooren waaren. En moet men hier Tweederley Maniere van toe-Eygening Aanmerken, die niet heel zelden in de Heylige Schrift, dan Dus, dan Zoo voorkomd; en in de Verhaalingen der Dingen, als met een Heylige Vryheyd en zonderlinge Dertelheyd Speeld. Dus zietmen, Dat dezelve zomtijds aan Weynige, de Voornaamſte Benaaminge of Daad toe-Eygend, die anders in 't gemeen aan Veelen toekomd; of ten minſten om eenige Reeden, de Mindere, onder de Meerdere betrekt. Want de Schriftuur en Verklaard haar zelven niet altijd naavolgens een nette Redeneer-Konſt van Schifting en Telling; maar ook zeer dikmaal naa de gemeene Taal des Volks. Als dan Moſes, Deut. 10: 22. zeyd; *Uwe Vaderen Toogen met Zeeventig Zielen Af naa Egipten*; word'er geenzinds gelet, op de Uytzonderinge der weynige, die onder dat Groot Getal, niet meede Afgereyſt, en nogtans tot het regte en naaſte Bloed van dat Geſlagt behooren; gelijk immers Joſef met zijn Twee Zonen deeden. Dezelve Maniere word gehouden Exod. 1: 5. *Alle de Zielen die uyt de Heupe Jakobs voort-gekoomen zijn, waaren t'Zeeventig.* Alwaar ook Jakob zelfs, meede Geteld word onder de geene die uyt zijne Lendenen voortgekoomen waaren. Boovendien, Aanmerken zommige ook die te konnen gezeyd worden, met Jakob in Egipten gegaan te zijn, welke aldaar noch in zijn Leeven Gebooren, en voor Hoofden der Huysgezinnen Gereekend zijn. En alhoewel eenige Meenen,

De Kanaanitiſe Moeder-Vrouwen waarom in 't Geſlagt-Regiſter van Jakob Afgezonderd Genoemd.

Gen. 46. Verſcheyde Tellingen die hier waar te neemen zijn.

In 't Getal van 66 Zielen is Jakob uytgeſlooten.

Hoe men al deeze Zonen Tellen moet, om die tot 70 Zielen te brengen.

66
1
3

70.

Hoe Joſef en zijn Twee Zonen hier geteld zijn; die reeds in Egipten waaren.

Stijl der H. Schrift hoe zomtijds in toe-Eygeningen ſpeeld.

Den Ouderdom van Benjamin van zommige quaalijk gereekend.

Dat zulks ook van de Zonen Benjamins kan gezeyd worden; (Dewijlze meenen, Dat het niet waarschijnelijk is, dat de Tien Kinderen, die Gen. 46: 21. tot zijn Stam-Huys op-Geteld worden, alle in Kanaan Gebooren zijn; naademaal hy niet booven de XXII of XXIII Jaaren Oud geweeſt is, als hy naa Egipten Reysde,) ſchijnenze nogtans te miſſen: Want Benjamin is omtrent 6 of 7 Jaaren naa Joſef Gebooren: En zoo is hy 10 Jaaren Oud geweeſt, als Joſef 17 Telde. Maar Joſef was 30 Jaar als hy van Farao Verhoogd wierd; en Benjamin vervolgens 23 Jaaren. Waar by gedaan 't verloop der 7 Vette Jaaren, en Twee van de Maagere, zal Joſef nu omtrent 39, en Benjamin 32 Tellen. En de H. Text is ons hier in over-al te-voor: En derhalven kan Benjamin in 12 of 13 Jaaren, wel 10 Zonen gehad hebben. Gelijk dan ook de Twee Zonen van Pharez, de Neeven van Juda, *Hezron* en *Hamul*, onder deeze Naam-Lijſt worden op-Geteld, ſchoonze ten Tijde van Jakobs Af-togt naa Egipten, noch niet Gebooren waaren. Waarom zy ook *vers* 12, zoodaanig worden ingevoerd, Datze de plaats vervullen van *Er* en *Onan*, die in Kanaan geſtorven waaren. En alhoewel men hier in zou konnen beruſten, of ten minſten de Schijn-ſtrijdigheeden vereffenen, agten zommige Doorzigte Verſtanden nogtans, Dat op deeze wijze alle Swaarigheeden noch niet aan-een-kant geholpen zijn. Zoo dat Pererius en Lorinus daar over hebben willen Aangemerkt hebben, Dat alle Dingen niet zoo geheel-en-al gelukkig konnen op-Geloſt worden, dat'er aan de Neerſtigheyd des Onderzoekers Stof Ontbreeken zou, om de Reſtanten te Ontwarren. Tertullianus had deeze Spreuk Gemeen; *Het is beeter met zeekerheyd Onweetende te zijn, als met groot Gevaar te Leeren.* Dit zeyde die Voortreffelijke Man. Nogtans willen wy het hier niet laaten ſteeken: Want het is zeekerlijk van de Schrandere Tarnovius, tot Los-maaking van deeze Vertiſte Knoop, zeer fraay Waargenoomen, als hy Meend, Dat de Heylige Text ons niet zoo-zeer wil zeggen, Dat'er *t'Zeeventig Zielen* met Jakob in Egipten gekoomen zijn: Maar veel-eer, Dat de Zielen van dat Huysgezin, dat in Egipten Afgetrokken is, zijn *t'Zeeventig* geweeſt. Want hy ſteld dat den Zin der Woorden, volgens den Aardt der Hebreeuwſe Taale, deeze zaamenhang maaken; *Alle de Zielen van Jakobs Huysgezin, dat in Egipten gegaan is, zijn t'Zeeventig geweeſt.* En aldus vald het zeer gemakkelijk te Verſtaan, hoedaanig de Zonen Joſefs Manaſſe en Ephraim, die niet in Egipten afgegaan zijn, nogtans tot het Huys van Jakob behoord hebben, dat naar Egipten verreyſt is. En dat zy'er ook zeekerlijk onder Geteld zijn, Meenen wy dat uyt de byzondere Opſtel der Moederlijke Huysgezinnen, onder Jakobs Vrouwen, Kennelijk zal konnen Blijken, by-aldien wy ſlegts de moeyte neemen, de Zonen en Zoons-zonen van Jakob, naavolgens hunne Moederlijke Geboorten, hier in een Tafel op de Rye te zetten: En datwe daar in zoo wel de Byzondere, als de Algemeene Optellinge der Kinderen in zoodaanigeen Ordentlijke Volg-reex ſtellen, Dat by yder Zoonſchap de onderlinge Broederſchap en Neefſchap deezer Opgenoemde LXX, door Vergelijkinge der Aangehaalde Texten, in een Opſlag van 't Oog konnen gezien worden: Doorgaans in-agt neemende, wat Ligt ons Moſes door zijn Aanteekeninge, daar omtrent aan de Hand gelaaten heeft. 't Geen ons alzoo luſte te doen; Om dat wy niet en twijffelden, of daar door zal niet alleen alle Schijn-ſtrijd, en gewaande Donkerheyd, die den Geleerden zomtijds pleeg in de Weg te zijn, Opgehelderd worden: Maar ook de Bybelvitters van de Hand geweezen blyven; als die niet zelden gewoon zijn, dusdaanige Dingen voor den Dag te brengen, op datze in naavolginge der Oude Sterre-Kijkers (die Leeuwen, Draaken en Beeren aan den Heemel verzierden;) de Heylige Schrift by den Onge-Oeffenden in Kleen-agtinge brengen. Dus volgd dan op de volgende Blad-zyde, de

Benj.	Joſ.
10	17
13	13
7	7
2	2
32.	39.

Ziet voren; dat Joſefs gevangenſchap en Dienſtbaarheyd 13 Jaaren geduurd heeft.

Twijffelmoedig Oordeel van zommige in deeze Schijnſtrijdende Dingen in de H. Hiſtorie.

Tarnovius Fraaye waarneeminge.

NAAM-

NAAM-LYST
DER T'ZEEVENTIG ZIELEN;

Dat zijn de Huysgezinnen der Zonen en Zoons-Zonen, met welke de Vader Jakob in Egipten Aangekoomen is.
Gen. 46:26. Deut. 10:22. Actor. 7:14.

De 70 Zielen in't byzonder opGeteld.

JAKOBS Zonen uyt de Moeder *LEA Gebooren.

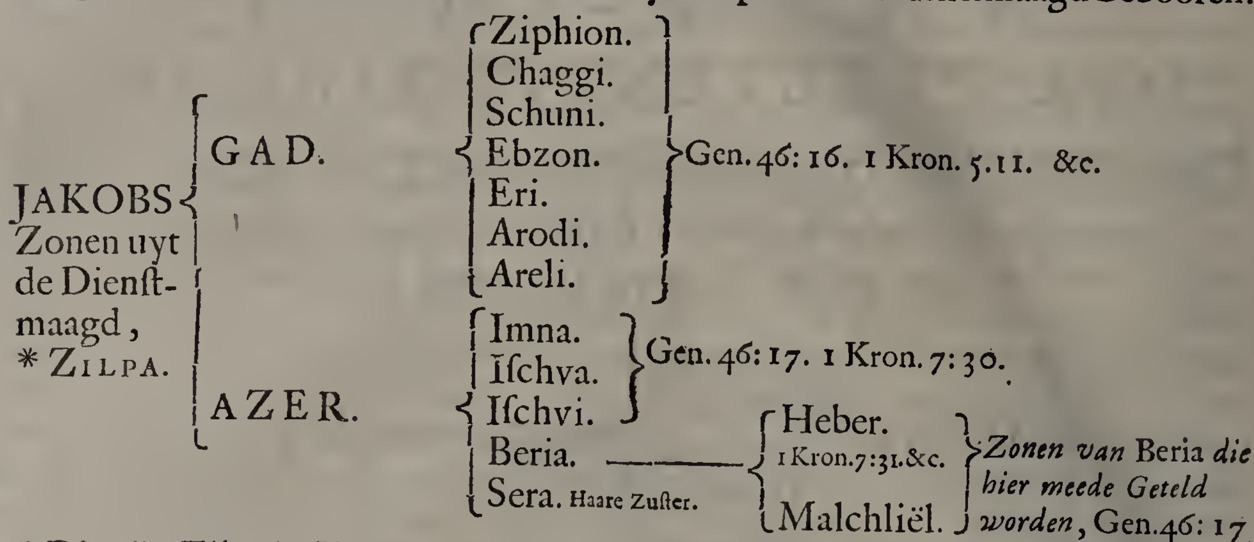
- RUBEN.
  - Hanoch.
  - Pallu.
  - Hezron.
  - Carmi.
  - Gen.46:9. 1 Kron. 5:1-3.
- SIMEON.
  - Jemuël
  - Jamin.
  - Ohad.
  - Jachin.
  - Zohar.
  - Gen. 46:10. 1 Kron. 4:24.
  - Saul. *De Zoon eener Kanaanitiſe Vrouwe.* Gen.46:10.
- LEVI.
  - Gerſon.
  - Kahath.
  - Merari.
  - Gen. 46:11. 1 Kron. 6:1.
- JUDA.
  - Er.
  - Onan. — *Deeze twee Stierven in Kanaan*, en worden daarom niet gereekend, Gen 46:12.
  - Sela.
  - Perez. —— Hezron. Hamuël. — Zonen van Perez, Gen.46:12. *Die hier in plaats van* Er *en* Onan *geteld zijn, als de Reekening uytwijſt. Alhoewel men meend datze eerſt in Egipten Gebooren zijn.* vergelijkt, 1 Kron.4:1-24.
  - Zerah.
- ISSASCHAR.
  - Tola.
  - Pua.
  - Job.
  - Simron.
  - Gen.46:13. 1 Kron. 7:1.
- ZEBULON.
  - Sered.
  - Elon.
  - Jahleel.
  - Gen. 46:14.

* Dit zijn Leaâs Zonen, met de Dogter DINA in Paddan Aram Gebooren. Doch de Huysgezinnen van haare Zonen hier Opgereekend, zijn Gebooren naa dat Jakob in Kanaan was weedergekeerd, Gen. 46:15. alwaar de Zomme opgemaakt word; Dat alle de Zielen zijner Zonen en Dogteren waaren *Dry-en-Dertig*. Te weeten JAKOB daar onder Geteld, en ER en ONAN uytgeſlooten, om datze in Kanaan Geſtorven waaren, en moogelijk ook Lea zelve, gelijk deeze Reekening uytwijſt. 33 Zielen uyt Lea. Gen.46:15.

De Zonen van Lea.	6
Haar Zoons Zonen.	25
Jakob en de Dogter Dina	2
In alles	33 Zielen, Gen. 46 15.

Te weeten, *Er* en *Onan* uytgeſlooten, en *Hezron* en *Hamuël* twee Zonen van Perez des Zoons Juda uyt Thamar, in plaats Geteld, Gen. 46:12. Waar uyt blijkt; Dat de Vrouwen van Leaâs Zonen, hier niet Geteld worden, gelijk'er aangeteekend word, Gen. 46:26.

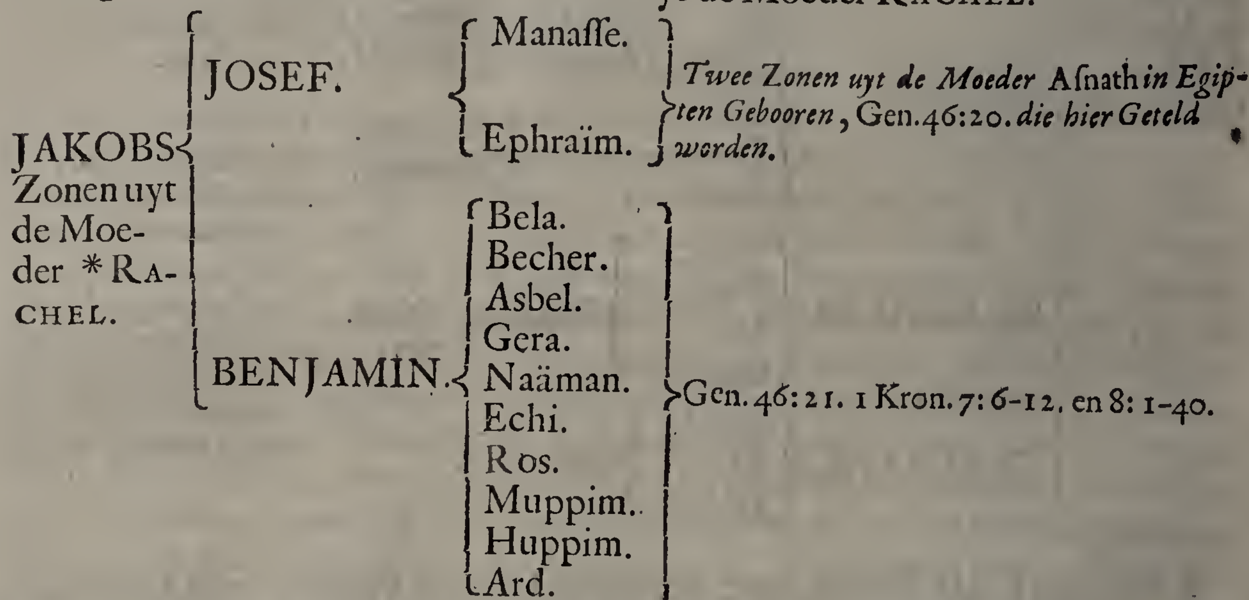
Volgen nu de Zonen en Zoons-Zonen uyt Zilpa Leaâs Dienstmaagd Gebooren.

16 Zielen uyt Zilpa Gen. 46: 18. * Dit zijn Zilpaâs Zonen, die Laban zijn Dogter Lea gegeeven hadde. Ende zy Baarde (te weeten uyt deeze twee Zonen GAD en AZER,) *Zestien Zielen*, Gen. 46: 18. Die aldus te Tellen zijn.

De Zonen van Zilpa	2
Haar Zoons Zonen	11
Sera haar Zuster.	1
De Zonen van Beria.	2
in alles	16 Zielen Gen. 46: 18.

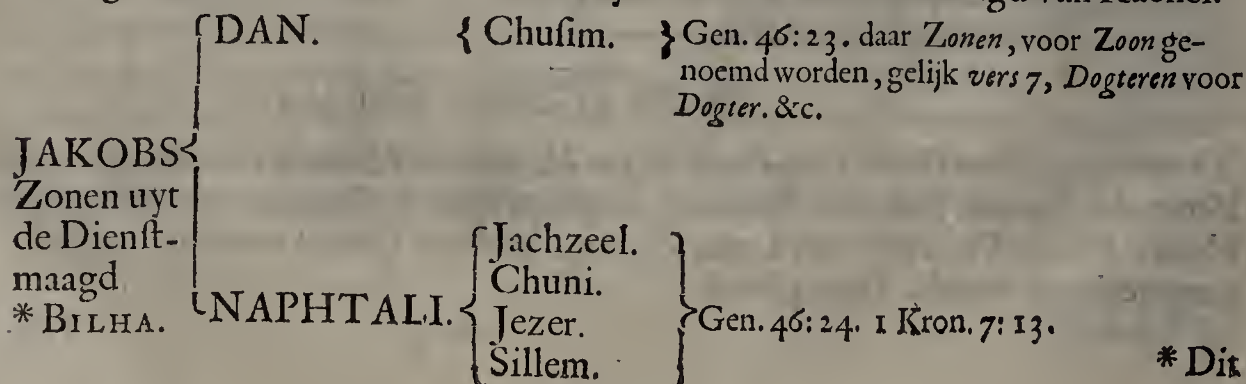
Volgen nu de Zonen en Zoons-zonen uyt de Moeder RACHEL.

14 Zielen uyt Rachel Gen. 46: 25. * Dit zijn Rachels Zonen die Jakob Gebooren zijn, te zaamen *Veertien Zielen*, Gen. 46: 22. Die aldus te Reekenen zijn:

De Zonen van Rachel.	2
De Zonen uyt Josef.	2
De Zonen uyt Benjamin.	10
in alles	14 Zielen Gen. 46: 22.

Volgen de Zonen en Zoons-zonen uyt BILHA de Dienstmaagd van Rachel.

* Dit

* Dit zijn de Zonen van Bilha. Alle te zaamen *Zeeven Zielen*, Gen. 46: 25. die aldus te Reekenen zijn.

7 Zielen uyt Bilha Gen 46: 25:

De Zonen van Bilha	——	2
Chusim de eenige Zoon van Dan	——	1
De Zonen van Naphtali	——	4
	in alles	7 Zielen, Gen. 46. 25.

Alle deeze Zonen en Zoons-zonen met de Vader Jakob, en de Dogters Dina en Sera, als ook Josef en bey zijn Zonen te zaamen gebragt, zijn t'Zeeventig Zielen, Gen. 46: 27. Gelijk deeze Beknopte Reekening uytwijst.

Uyt de Zonen van Lea zijn geteld	——	33
Uyt die van haare Dienstmaagd Zilpa	——	16
Uyt Rachels Zonen	——	14
Uyt die van Bilha haar Dienstmaagd	——	7
	Dus in alles	70 Zielen.

Waar af getrokken Jakob, Josef en zijne Zonen Manasse en Ephraim, Dat zijn, *Vier Perzoonen*; blijven alleen *Zes-en-zestig Zielen*, die met Jakob in Egipten quaamen, volgens 't geênwe gezeyd hebben uyt Gen 46: 26. 't Geên dan hier van genoeg is. Die Lust heeft de Kinderen deezer Zonen en Zoons-zoonen in haare Neeven en Naa-Neeven, tot het Geslagte van David en den Messias, verder naa-te Spooren, beraade zig inzonderheyd met het *Eerste Boek der* Kronyken, Kap. II, IV, V, VI, VII, VIII. En aangaande *'t Eerste* Kapittel, het zelve vervat het Geslagte van Adam tot op Jakob; van waar wy hier te beginnen hebben. Het *Derde* begrijpt d'Optellinge van Davids Zonen, en 't Geslagte der Koningen, tot verre naar de Babylonische Weederkeeringe, en zeer naa-by de Geboorte van Kristus. Daar naa beginnen de Zonen Jakobs Kap. IV. met Juda, welke Stam eerst beschreeven word, om dat uyt hem de Messias zou voortkoomen; en 't Regt der Heerschappye aan die Stamme word vast-gemaakt in de Voorspellinge van de Vader Jakob, Gen. 49: 8. Welke Geslagt-Registers, Ezras de Schrift-Geleerde, naa de Babylonise Weeder-keeringe, wel neerstig uyt alle d'Oude Schriften en Aanteekeningen, tot gebruyk der Joden, te zaamen gesteld heeft; om dat de zelve door zoo langen Gevangenschap, eenigzinds waaren verward geraakt. En die wel toe-ziet, zal ligtelijk merken, Dat wy in onze Tafel de voornaamste Plaatzen daar uyt hebben Aangeteekend. Nogtans heeft men zig niet eens over 't Getal van lxx Zielen in Jakobs Huys te verwonderen; Gemerkt de Belofte der Vermeenigvuldiging; Zijn XII Zonen, en Ouderdom van 130 Jaaren. Naadien wy Jonger Getuygenissen in de Afgenoomen Leef-Tijd deezer Eeuwen hebben, van zommige Huysgezinnen, die by 't Leeven van Vader of Moeder, dit Getal verre Overtreffen. Dus Verhaald den Vermaarden Regts-Geleerden Covaruvias, Dat in Spaanjen zeeker Vlek was van Honderd Huysgezinnen, die alle van Eene Vader Oorspronkelijk waaren, als hy noch by Leevenden Lijve was. En om d'Exempelen niet zoo wijd van Honk op-te Stikken, diend hier ter snê, Dat binnen 't bekende Dorp * Zoetermeer, in 't Jaar 1574 Af-stierf, eenen Dirk Jonge Jan Kok, welken uyt zijn Huysvrouwe Kommertje Jans, 183 Zielen, zoo Kinderen als Kinds-Kinderen en verdere Af-koomelingen agterliet; Die in den Jaare 1602 op het Overlijden van 't zelve Kommertje Jans, alle, op Dry-naa, noch in 't Leeven waaren. Gelijk de Geslagt-Boom uyt-Wijst, die daar van, niet lang geleeden, noch by eenige van dessels Naazaaten, met dit Rijm-Gedigt daar onder, te zien was;

Hoedaanig deeze Geslagten in de Neeven van Jakobs Zonen in 't eerste Boek der Kronyken worden aangeteekend.

* In Rijnland geleegen.

Dit Geslagte van Dirk Jonge Jan Kok *was Groot*,
Voor Kommertje Jans *zijn Huysvrouwen Dood*;

By haar Leevend Lijf, Honderd en Dry-en-Tagtig Perzoonen,
Waar onder waaren even zoo veel Dogters als Zonen:
Vytgezonderd Een van al, die men daar in Leeſt,
Daar van Kommertje *Moeder, Groot-Moeder en Over-Groot-Moeder is geweeſt.*
Deês waaren op Kommertjes *Sterf-Dag noch al in Leevenden Lijve*
Behalven Dry, die hier zoo lange niet en mogten blyven;
Zoo dat op den Dag, dat Kommertje *van haar Pijn Genas,*
Het Getal van haaren Bloede, noch Honderd en Tachentig *was;*
Die alle haar Moeders, Groot-Moeders en Over-Groot-Moeders Dood verbeyden.
Tot zy haar in haar Agt-en t'Neegentigſte Jaar ten Graave Geleyden.

De LXX Overzetters hebben Jakob 75 Zielen toegereekend, en ſchijnen daar in van den H. Stefanus en Lukas gevolgd.

Maar naadien de LXX Overzetters, 't Getal van *t' Zeeventig Zielen* in Jakobs, Huys noch met *Vijf* Vermeerderd hebben; en in 't Aangehaalde 27ſte *vers* zeggen, Dat alle de Zielen, die van 't Huys Jakobs in Egipten gegaan zijn, waaren *Vijf-en t' Zeeventig Zielen:* Diend men t'Onderzoeken, hoe zy 'er aangekoomen zijn: Want eenige Meenen datze gemiſt hebben; andere, Dat men haare Reekeninge op verſcheyde wijze Ver-effenen kan; Naadien ook den H. Stefanus deeze Overzetters gevolgd is, Actor. 7: 14. Dus willen dan zommige, Dat zy de Naamen der Dry Neeven en Twee Naa-Neeven van Joſef uyt 1 Kron. 7:14. agter het 28ſte. *vers* van Gen. XLVI. hebben ingelaſt; naamelijk *Machir*, *Galaad*, *Suthalam*, *Tahan* en *Edoôm*. Doch dat deeze Reekeninge Onwettig is, blijkt hier uyt, Datze in haar zelven oneenig is. Want naa datze deeze Byvoeginge van Joſefs Vijf Neeven agter *vers* 20. hebben gedaan; hebbenze *vers* 27 (daar de Hebreeuwſe Bybel aan Joſef *Twee Zielen* toe-Eygend,) door byvoeginge van die Vijf Neeven, *Zeeven Zielen*, en daar naa noch Twee andere bygedaan; waar door het Getal noch grooter, naamelijk *Zeeven-en t'zeeventig Zielen* word. Weederom Eygenen zy *vers* 22. *Agtien Zielen* aan Rachel toe, naa welke Reekeninge men LXXIV en niet LXXV vind. Hier naa hebben dezelve Overzetters Deut. 10: 22. daar deeze Telling herhaald word, even als de Hebreeuwſe Text Leeſt, *t'Zeeventig Zielen* behouden. Want dat'er eertijds by haar zoo te Leezen ſtond, daar van heeft Hieronymus Getuygenis gegeeven. Gelijk dan ook de Heedensdaagze Gemeene Bybels, niet anders hebben. Booven dien zijnder onzes Bedunkens, geen Reeden, waarom de Neeven en Naa-Neeven van Joſef hier zouden Ingeſlooten worden, daar wy zien, Dat zulx immers niet in de Af-zettelingen der andere Zonen van Jakob geſchied. Waar teegens niet en ſtrijd, Dat *vers* 12, ook de Neeven van Juda, te weeten *Ezron* en *Hamul* Geteld worden; naademaal die tot vervullinge van den Geſtorvene *Er* en *Onan* worden ingevoerd, en alzoo een byzondere Oorzaak daar toe aan de Naam-Lijſt verſchaft hebben. Maar zal moogelijk ymand denken; hebben de Griekſe Overzetters hier gedwaald, hoe komd dan dat nogtans den Heyligen Stefanus en de Euangeliſt Lukas, beyde door de Geeſt Gods gedreeven, Actor. 7: 14. insgelijks *Vijf-en-t'Zeeventig Zielen Noemen?* Want alzoo Leeſt men daar; *Ende Joſef zond heenen, ende Ontbood zijnen Vader Jakob ende alle zijn Geſlagte*, (beſtaande) *in Vijf-en-t'Zeeventig Zielen*? 't Is zeeker alzoo. En daar zijn al ſchrandere Koppen meede gemoeyd geweeſt, om dit in de Beſte Vouw te ſlaan, en beyde, Stefanus en Lukas, van Dwaalinge door Naavolginge Vryte Pleyten. Heydeggerus dit ſtuk Opvattende te Verantwoorden, zegd ronduyt, Dat hy zig geenzinds met d'Oploſſinge van Hieronymus, noch van Steuchus Augubinus wil bemoeyen; als die van Meeninge zijn, Dat Lukas dit Abuys genoomen heeft uyt de Getuygenis der LXX Overzetters, terwijl doch de Griekſe Bybel onder dat Volk, aan welk hy ſchreef, alreede aangenoomen en gemeen was. Naadien dit noch Lukas, en noch veel min Stefanus,

Zoo deeze Gedwaald hebben, hebben Stefanus en Lukas ook Gedwaald.

't Geên onderzogt word.

nus, genoegzaam van Leugen en Dwaalinge zou konnen Afwaſſen; niet teegenſtaande het ook als een Bedenkelijkheyd van onze Kant-Teekenaars word by-gebragt, en daar toe een diergelijke Voorval uyt Luce 3: 36. Aanhaalen. Dezelve Schrijver wil ook niet voor Goed Aanneemen, het geene C. Bertramus by Beza Gift; Naamelijk, Dat de Boek-Affchrijvers op de gezeyde plaatze van de Handelinge, voor *Ebdomekonta pantes*, geſchreeven hebben; *Ebdomekonta pente*, gelijk nu in alle Teſtamenten gevonden word. Zoo dat de Eyge Woorden van Lukas; *Pſychais Ebdomekonta pantes*, als'er te vooren ſtond, zoo veel zouden Beteekenen, als of hy gezeyd had; *Alle in t' Zeeventig Zielen:* Daar onder Verſtaande, Dat *Zy beſtonden in zoo veel Zielen.* Nogtans en wil hy de Heedensdaagſe Leezinge niet verworpen hebben, die zeer Oud is; gelijk Seldenus uyt zeeker Aal-Oud Vermaard Affchrift Bewijſt, dat te zijnen Tijde in Engeland wierd overgebragt; en van de Syriſe, Arabiſe en Latijnſe Overzettingen Onderſteund word. Ook hebben Auguſtinus en Hieronymus in haare Onderzoekingen over Geneſis, de Heedensdaagſe Leezinge aangenoomen, en haar Bemoeyd met de zelve Uyt-te leggen. Zoo dat hier door dan ook de Leezinge van Kapellus Uyt-gewiſt word; welke naauw-Oogige Man, in de Leezinge van Bertramus dit te Beriſpen vond, Dat hy naavolgens zijn Giſſinge niet Pantes, maar *Pantos* had moeten Leezen. En gelijk'er veele op dit Vraag-Stuk geantwoord hebben, hebben zommige veel-meer de Knoop aan Stukken gehouwen als Los-gemaakt. Maar daar zal ons veel Swaarigheyd van den Hals blijven, wanneer wy zeggen, Dat Lukas en Stefanus, zeer wel met de Zeeventig Overzetters over-een koomen; doch alleenlijk in het Tellen, of Noemen van het Getal, maar niet in de Verſtaaning van de Getelde Perzoonen. Hierom dan alle andere Bedenkelijke Uytvlugten en Giſſingen van Oude en Nieuwe Schrijvers aan-een zijde zettende, konnenwe onzes-agtens, zeer veylig dezelve Weg van Vereeniginge In-ſlaan, die Epifanius eertijds te-Baat nam, en van Fr. Junius niet Ongelukkig gevolgd is. Naamelijk, Dat Stefanus en Lukas, de Hoofden van Jakobs geheele Maagſchap, zoo die van Moſes Verhaald worden, in eene Zomme te zaamen trekkende, ook de Vier Huysvrouwen van Jakob, en de Twee Zonen die Godt in Kanaan Gedood had, daar onder hebben Ingeteld. Gelijk klaar genoeg te zien is, Dat Lukas hem van zijn Maagſchap onderſcheyd. En deeze Uytleg heeft ook onze Kant-Teekenaars zoodaanig behaagd, Datze de zelve ten minſten Bedenkelijk hebben willen Aanhaalen. En alhoewel Baylius in zijn Tijd-Reekeningen, dit Getal zoekt te Vervullen, door byvoeginge van Jakobs Vier Vrouwen, en zijn Dogter Dina, ſchijnd zulx geenzinds te konnen Proef houden: Naadien deeze Dina niet alleen reeds in 't Getal van 't Zeeventig Ingeſlooten is, als Gen. 46: 15. te zien is; Maar dat ook Jakob als-dan in 't Getal van Vijf-en t' Zeeventig moet in-Geteld blijven, dien Stefanus nogtans Buyten ſluyt. Hierom hebben zommige Geleerde Mannen een Dryderley Tellinge van Jakobs Huysgezin waargenoomen. Als I. Waar in Moſes alleen die Zielen Teld, welke met Jakob naa Egipten gereyſt zijn; naamelijk der geener die uyt zijne Lendenen Voort-gekoomen waaren; en by gevolg zonder de Vrouwen zijner Zonen. Deeze hebben lxvi in 't Getal geweeſt, Gen. 46: 26. Ten II. De volgende Tellinge is zoodaanig, Dat daar door te Kennen gegeeven word, het gantſe Stam-Huys, waar in dan ook Jakob, en Joſef met zijn Twee Zonen begreepen zijn, en alzoo te zaamen lxx uytmaaken, gelijk *vers* 27. volgd. Ten III. En laatſten, komd een zoodaanigen Tellinge voor, waar door het Getal van alle de Hoofden tot Jakobs Huys behoorende, met haare Naamen Beſchreeven, in eene Zomme getrokken worden; naamelijk ook de Vier Vrouwen van Jakob, en de Twee Zonen van Juda, die Geſtorven waaren; blijvende Jakob zelfs als 't Hoofd van al dat Bloed-Verwandſchap, daar buyten geſlooten. Dusdaanig-een Opſtél van Moſes, hebben Stefanus en Lukas by-een vergaaderd, en zeer wel tot *Vijf-en t' zeeventig Zielen* gebragt.

De Heedensdaagſe Leezinge der plaatze Actor. 7: 14. goedgekeurd.

En hoe met de 75 Zielen te Vereffenen.

Dryderley Tellinge by Moſes aangaande de Zielen die met Jakob in Egipten gingen.

	66
	1
	3
	70.
	66
	4
	4
	2
	76
Af voor Jakob	1
reſt	75

't Geên alzoo te doen ook tot het Voorneemen van Stefanus zeer bequaam was; zoo wel om dat hy Bestiptelijk het Getal der Zielen uyt de Beschreeve Naam-Lijst van Moses Opvilt, hem daar in heeft willen volgen: Als meede om dat hy daar meede heeft zoeken te Betoonen, Dat het verre van hem af was, met zijne Reeden Moses te Lasteren; Maar zelfs in Dingen van kleyne Waardye, hem Godsdienstelijk zogt op-te volgen. Andere hebben 't op deeze wijze meenen te Vereffenen; Te weeten, als men van de Zes-en-t'zestig Zielen noch af-doed de Twee Zonen van Juda, *Hezron* en *Hamul*; (die men meend dat eerst in Egipten Gebooren zijn;) en dat men in plaats van die Zesse; Te weeten: *Jakob*, *Josef*, *Manasse*, *Ephraim*, *Hezron* en *Hamul*, daar by doed, de Elf Vrouwen van Jakobs Zonen, volgens *vers* 26, zoo zullen'er te zaamen Vijf-en-t'Zeeventig Zielen zijn, als Stefanus volgens de LXX Overzetters zeyd: Ziende niet zoo-zeer op de Zielen die Josef uyt Kanaan tot hem Ontbood, als wel op die in Jakobs Huys en heel zijn Geslagt waaren. Insgelijks konnen de Vijf-en-t'zeeventig Zielen gevonden worden, als men by de t'Zeeventig, die Gen. 46: 27. Genoemd staan, de Dry Vrouwen van Jakob daar by doed; Te weeten, *Lea*, *Zilpa* en *Bilha*; en daar naa noch *Er* en *Onan*, die ook in dit Regilter staan. Invoegen Burmannus Oordeeld, dat naadien de Naakomelingen Josefs op verscheyde wijze konnen Op-Geteld worden, en ook in der daad in de Heylige Schrift Op-Geteld zijn, het grootste Getal is geweest, Vijf-en-t'zeeventig Zielen. Dus scheyden wy'er af, en willen nu bezien, watGeluk deReysvaardige Vader Jakob op zijn Aankomst in Egipten Weedervaaren, en hoe Voortreffelijk hy aldaar van zijnen Zone Josef Ontfangen, en door den Egiptisen Konink, met allerhande Tijdelijke Weldaaden beschonken is? Als meede welk en hoedaanig-een Goed en Vet Land, hem aldaar Aangeweezen is; Op dat de Naakoomelingen Jakobs zig aldaar met'er Wooninge needer-zetten, en haar Vee en Haave Weyden en Voort-planten zouden.

De Vijf-en-'t Zeventig Zielen, door Elf Vrouwen van Jakobs Zoonen vol gemaakt.

70	
6	
64	
11	
75	
70	
3	
2	
75	

Als dan de Vader Jakob met heel zijn Reys-Gezelschap in Egipten Aangekoomen; en den Bodem van dat Vreemd Land onder de Voeten had; heeft hy aanstonds Juda, uyt zijne Zonen, voor-uyt Gezonden, Op dat hy Josef d'Aankomst van zijn Lieve Vader Boodschapte; en van hem aanwijzinge ontfing, langs welken Weg, hy hem alderveyligst naa Gosen spoeden zou, Dat hy haar had Toegezeyd. Want alzoo schijnd den zin van onze Overzetters te zijn, als zy Gen. 46: 28. aldus Vertaalen; *Hy zond Juda tot Josef om voor zijn Aangezigte Aanwijzinge te doen naa Gosen.* Ten zy dan dat'er verstaan word, Dat Josef zijn Vader te-Gemoet zou koomen, om hem naa Gosen te-geleyden. Hoedaanig het de Gemeene Latijnze Vertaaling opvat; zeggende, *Hy heeft Juda voor hem heênen gezonden tot Josef, Dat hy hem zeggen zou, dat hy hem te-Gemoete koomen zou in 't Land Gosen.* Hier van verscheeld de Griekse Bybel, die aldus heeft; *Dat hy hem mogte te-Gemoete koomen aan*, of *in de Stadt Heroôn.* De *Targum* van Onkelos, zet; *Dat hy voor hem mogte Gereed maaken.* 't Geên d'Arabise Text waarschijnelijk beeter heeft; alsse Leest; *Dat hy hem mogte Aanwijzen het Land Sadir.* Want naadien het Land *Gosen*, aan Jakob als een Vreemdeling, Onbekend was, was het noodzaakelijk dat hem 't zelve door Josef aangeweezen wierd; Op dat hy, dien het hem had Toegezeyd, Voor-ging en tot dessells Bezittinge in-leyde. Voor het Hebreeuwse woord גשנה, dat onze Overzetters GOSEN Vertaalen; Hebben de LXX Overzetters, gezeyd; *Tot de Stadt Heroôn* (of der *Eer-Graaven*,) *in het Land Ramesse.* Maar Filo en Josefus, noemen de Stadt *Heliopolis*. Doch waarom zy hier *Heliopolis* hebben ingevoerd, blijft aan veele onzeeker. Eenige meenen datze להורת voor een eygen Naam genoomen hebben; als of Jakob, zijnen Zone Juda, *Tot de* HORÆOS gezonden had; zy daar uyt *Heroas* of *Heliopolitaanen* gemaakt hebben. 't Geên niet veel zeekerheyd insluyt. Onder de Joden zijn zommige van gedagten, Dat גשנה, *Thebais* is. Doch het is zeeker dat zoo wel *Thebæ* als *Thebais* onder andere Naamen in de H. Schrift gevonden word, daar-

Jakob in Egipten gekoomen zend Juda voor-uyt om Josef zulx bekend te maaken.

En den Weg na Gosen te verneemen.

Verschillige Overzettingen aangaande de plaatez waar naa toe.

Van Josefus Heliopolis genoemd

daar-en-booven wijzen ons de Land-Tafelen genoegzaam aan, dat *Thebais* het binnenste Land-Gewest van Egipten was. Josef middelerwijl, uyt de Mond van Juda, d'Aankomst zijns Vaders verzeekerd, doed strax den Waagen Inspannen, en Rijd hem naa Gosen te-Gemoet; Die zoo draa den Ouden Vader niet in 't Gezigt had, of hy stapte van den Waagen, Viel hem Om den Hals, en storte onder die Omhelzing, te-gelijk, Blijde en Droeve Traanen uyt. 't Geen Moses alzoo uytdrukt; *Hy Weende lange aan zijnen Hals*, vers 29. Maar naadien wy dit tot hier-toe, zoodaanig opneemen, als of Josef zijn Vader Om den Hals gevallen waare, isser nogtans verschil onder de Uytleggers; gemerkt de meeste Overzettingen, in twijffel laaten, of deeze Omhelzing aan Jakob, of aan Josef toegeschreeven word. En zeeker die Twijffeling is niet zonder reeden, als men de Text wel inziet. Want aldus heeft de Gemeene Latijnze Vertaaling, (waar van onze Duytze Overzetting, weynig of niet en verschild:) *Doe Spande Josef zijnen Waagen en Toog op, zijnen Vader te Gemoet naa Gosen*: (let nu, Of de volgende woorden op Jakob, of op Josef te betrekken zijn?) *Ende als hy in desselfs Gezigte quam, is hy hem Om den Hals Gevallen, en heeft onder 't Omhelzen Geweend.* Salomon Jarchi, bevestigd, Dat Josef zijn Vader om den Hals gevallen is, en dat hy hem al-Weenende Gekust heeft. Doch Maimonides past deeze Omhelzing op Jakob; en meend dat Josef van zijn Vader, die nu vast Blaakte van Verlangen, met Omhelzing en Gekus Ontfangen is: *Naademaal* voegd hy'er by; *het immers alzoo veel fraayer schik had; en de Ouders gemeenlijk grooter Verlangen naa de Kinderen, als de Kinderen wel naa de Ouders hebben.* Dit zeyd Maimonides; en het heeft Vatablus, Junius, Tremellius, Burmannus en andere, zoo wel behaagd, Datze hem in die meeninge zijn naagewandeld Waarom het wonder is dat onze Kantteekenaars niets daar over hebben Aangemerkt, alhoewel'er leedige plaats aan de zyde was. Zulx wy gelooven datze van meeninge zijn; deeze Omhelzing Josef toe te-digten. En zeeker, zy en staan niet alleen in dat Gevoelen. Onder andere, is ook Heydeggerus van die gedagten: My aangaande *zeyd hy*, Ik wil deeze Pligtpleeging liever van Josef agten geschied te zijn; naadien het geheel-en-al niet van de Deftigheyd afwijkt, Dat Josef zijnen Afgeleefden Vader, als een Voorwerp van zijn Verlangen, ziende, hy van den Waagen Afgesprongen, den Ouden Man te-Gemoet geloopen, en Om den Hals gevallen is. In welke Omhelzing, de Vader dan ook met een gelijke Om-Arming, zijnen Zone heeft willen Ontfangen; gelijk hy als een Geliefden Vader, onder Groote Blijdschap Ontfangen wierd. En dit magmen ten minsten, niet Onwaarschijnelijk houden; alhoewel de volgende woorden van Jakob *vers* 30, de zaak niet heel buyten teegenbedenken laaten. Als een Uytval die Jakob onder deeze Omhelzing en langwijlig Weenen; uyt d'overstulping zijner Blijdschap, van de Lippen afglipte, zeggende; *Dat ik nu Sterve Naa dat ik uw Aangezigte gezien hebbe, Dat gy noch Leefd.* Aldus spreekt de vermoeyde Vader, uyt enkele Vreugde. Waar uyt misschien de Gemeene Latijnze Overzettinge meer als een Uytlegger, dan Vertaaler, de Vryheyd genoomen heeft, om Jakob aldus te doen zeggen; *Nu zal ik met Blijdschap Sterven.* Een Fraaye Omwendinge voorwaar, van 't geene de Godvrugtige Vader meer dan Twintig Jaar te-vooren, van hem zelfs Voorspeld had. Te weeten, wanneer hy over 't Verlies van Josef zeyde; *Ik zal Treurende tot mijnen Zone in 't Graf Neederdaalen*, Gen. 37:35. Doch nu hy gezien had, Dat hy, dien hy lang Verlooren schikte, Gevonden was; en Dat hy *Noch Leefde*, die van de Wreede Dieren Verslonden scheen; voerd hy zoodaanigen Taal, die als 't Leeven by de Dood verscheelde: Alhoewel deeze beyder Ontmoeting niet zonder een Stort-Reegen van Traanen ten Eynde liep. Want *Hy Weende lang aan zijnen Hals.* Of gelijk het de Grieken Overzetten; *Hy heeft Geweend met Overvloedige Weeninge.* Naamelijk *Hy* (Josef); aan wien wy uyt de strax by-gebragte Bedenkingen, alderliefst d'Omhelzinge willen toe-Eygenen. Doch dat

Gosen kan het Egiptische Landschap Thebais niet zijn.

Josef doed den Waagen in spannen om zijn Vader t'Ontmoeten en in te Haalen.

Die hem Ontfangd en aan zijnen Hals Weend.

Sal. Jarchi wil, Dat Josef de Vader om den Hals gevallen is.

Andere dat het Jakob gedaan heeft.

Dat Heydeggerus weederspreekt;

Jakob zijn Zone Josef in 't Leeven ziende, is bereyd, om nu voortaan te sterven.

En deeze Verheuginge over Josefs Leeven, als een schoone Omkeeringe van Jakobs Rouwklaage over zijn Dood aangemerkt.

dat beyde Vader en Zoon in Traanen uytgeborsten zijn, dunkt ons in dit Ongemeen Voorval, t'eenemaal waarschijnlijk. Ongemoeyd zy beyde daar toe geen andere Oorzaak vonden, dan dat haar d'Overstallige Blijdschap de heete Traanen, ten swoegenden Boezem uytperste. Agtende Josef dit voor-zeeker, een Goddelijk Schik-Lot, Dat de Vader nu met Leevendige Oogen zag, tot welk een Hoogdraavend Geluk, zijn Lang-vermisten Zone, Behouden; en tot hoe Groot-geëerden Man zijn Kind was Uytgebot. Even gelijk zoo eens de Oversten Epaminondes van hem zelven Betuygde; *Dat hy nooyt grooter Vreugd gevoeld had; als dat zijn Vader en Moeder noch in 't Leeven waaren, doe hy door een Dappere Slag, over zijn Vyanden Zeegepraalde.* En men kan naauwlijx twijffelen, of daar zijn meer Plegtelijke Betuygingen van Blijdschap tusschen de Vader Jakob, en zijn Herleefden Zone, op deeze Ontmoetinge Voorgevallen: Waar toe, (op datwe ons ook die, door een Gissinge mogten te-binnen brengen;) alleen Lust Virgilius by-te brengen, die aan zijn VI[de] Boek der Helden-Digten, de Geest van Vader Anchises in 't Zaalige Leeven, zijn Vaderlievenden Eneas, met Traanen op de Wangen, aldus Invoerd, zeggende; Zijd gy dan ten Lesten noch eens Gekoomen? En hebd gy uyt Lief-
„ de tot uwen Vader, die uw zoo lang te-Gemoet zag, dees swaare Reys af-
„ geleyd? ô Mijn Zoon, mag my gebeuren uw Aangezigte te zien? En uw
„ met Kennisse aan-te spreeken en te hooren? Ik de Daagen vast Tellende,
„ maakte Reekeninge op uwe Komste, en agte Dat gy voor-handen waard; en
„ ik zie dat mijne Hôope my niet Bedroogen heeft. O Zoon! Hoe vind ik uw
„ hier zoo verre te Water en te Lande Omgevoerd! Door zoo groote Gevaa-
„ ren Omgezukkeld! Hoe Vreesde ik dat het Rijk van Lybie uw yts mogt Be-
„ leedigen! Maar Eneas Antwoorde: ô Vader, uw Nâåre Geest my zoo mee-
„ nigmaal Bejeegenende, dreef my naar dit Hof toe. Mijn Vloot leyd in de
„ Tyrreênse Zee: Geef my toch de Hand; Vader geefze my, en laat my uw
„ toch Omhelzen. Zoo sprak hy en Weende Bitterlijk: Drywerf poogde hy
„ d'Armen om zijnen Hals te slaan; Drywerf greep hy te vergeefs met zijn
„ Handen naa de Geest, die hem Ontglipte, gelijk de ligte Wind, en gelijk
„ de Vlugge Slaap een Mensch ontschiet.

Eenige Broeders aan 't Hof van Farao gebragt worden van Josef te vooren onderweezen.

Korts hier naa zijn eenige uyt de Broeders naa het Koninklijk Paleys van Farao heenen gebragt: Zoo nogtans, Dat Josef, die alzinds zeer Wijsselijk handelde, en Omzigtig van Raadslaagen was, hun daar toe voor-af den Weg bereyde; en haare Boerse Perzoonen een betaamelijk Gedrag aan het Koninklijk Hof Inboezemde. Waar van te Leezen staat Gen. 46: 31-34. daar hy zijn Vader dan niet alleen Beloofd, zelfs voor-uyt tot Farao te gaan, en d'Aankomst van zijn Vader en Vaderlijk Huysgezin te Boodschappen; maar dat hy ook den Konink van gelijk Ontdekken zou, Dat zijn Broeders *Vee-Herders* waaren, en zeer veel Runderen, Ossen, Koeyen en Schaapen met haar gebragt hadden. Daar by voegende, Datze op haare Verschijninge in 't Koninklijk Huys, voor Faraôs Aangezigte Needer-stuypen, en opentlijk Belijden zouden, *Datze Vee-Hoeders van Hanteeringe*, en zulx van Ouders tot Ouders waaren geweest. Dus luyde haar INSTRUCTIE. Laat ons nu bezien, Wat Josef daar meede voorgehad, en wat hy'er door Bekoomen heeft? Voor zeeker had hy wel gelet, Dat de Vrugtbaare geleegentheyd van het naa-by geleegen Land GOSEN, die zeer wel tot de Vee-Weydinge diende, haar te-min zou Misgund worden, terwijl zy Vee-Herders zijnde, den Egiptenaaren doch van Natuuren een Grouwel zouden zijn. Invoegen hy zijn Vader aldaar met zijn Huysgezin en Haave, aan een Oord zogt te planten, daar hy zig gerustelijk Erneeren kon. Waar in dan niet het minste Bedrog noch Archlistigheyd van hem gepleegd is; naadien immers de Vrugtbaarheyd des Lands, den Konink genoeg bekend was, en hy het zelve Geweest alreede, als het Vetste van Egipten, aan Josef voor zijnen Vader aangebooden had, eer hy zelve noch eens daar om Gebeeden was, Gen. 45:18. Ook is Josefs mildaadigheyd met geen Bedrog

Josefs Trouw en Opregtigheyd in 't Gunst-bewijs van zijn Vader Ontdekt.

drog gemengd geweeft, als hy juyft het Land GOSEN voor zijn Vaderlijk Huys heeft uytgekipt, naadien het in zijn volle Magt ftond, te Kiezen, al wat hy Gaf. Maar op dat Jofef zou betoonen, alzinds Zeedig en Heus te handelen, heeft hy noodzaakelijk onder Voorwending van zijner Broederen Hanteeringe en Ommegang met Vee, d'Inwooninge van het Land Gofen, by de Gunft des Koninks, voor haar willen Inpalmen: Naadien het zeer ongefchikt gefcheenen had, Dat Vreemdelingen, die nu eerft met'er Woon in 't Land vielen, het Befte en Vetfte-Deel des Koninkrijks zouden In-neemen; even als of het Regt van Verkiezinge aan haar ftond. Hierom, op dat hy zijn en zijns Vaders Heusheyd, door een Klaare Blijk te-Baat quam, heeft hy een Oorzaak by-gebragt, die zeer waarfchijnelijk was. En zeekerlijk heeft Jofef verfcheyde Reeden by zig gevonden, om zijn Vaderlijk Huys *In 't Land Gofen* te Planten: (Welke binnen den Nyl, en dat Gebergte ingeleegen was, Dat zig van den Berg Kaffius Uytftrekte, tot aan de Binnenfte Inham der Roode Zee;) Naamelijk I. De Vrugtbaarheyd der Wey-Landen, en Moerige Water-Plaffen, tot de Vee-Weydinge. Ten II. De zaamen-Leevinge der Broederen, in 't Herders-Leeven. Ten III. D'afgezonderde Wooninge; waar door hy Hôôpte dat zijn Vaderlijk Geflagt, op 't beft van de Befmettinge der Afgodife Egiptenaaren zou bevrijd blijven. Hoedaanige Inzigten Rabbi Levi Ben Gerfon, als de voornaamfte heeft Opgeteld. En zeeker als wy zien, Hoedaanig Jofef, (of Mofes in zijnen Naam,) op 't Eynde van zijn Aanfpraak, dit tot een Slot-reeden by-voegd; *Want alle Vee-Herder is den Egiptenaaren een Grouwel*; (of als andere Vertaalen; *Alle Egiptenaars Verfmaaden de Schaap-Herders*;) zoo toond dien Jode, Dat hy hier niet Quaalijk uyt zijn Oogen gezien heeft; en onze Kant-Teekenaars fchijnen hem daar in naagevolgd te zijn. Want alhoewel d'Ifraëliten naaderhand tot d'Egiptife Afgoderye vervallen zijn, als uyt Ezech. 20: 7, 8. Openbaar is; is haar nogtans der Egiptenaaren Afkeerigheyd van 't Herder-Leeven, hier in te-Baat gekoomen, Dat zy daar door een Goed Land voor haare Hanteeringe gekreegen hebben; *Dewijl zy Schaap-Herders waaren.* Doch waarom d'Egiptenaars van Ouds zoo Over-Af-keerig van dit Volk waaren, zal ons in der zelver Huyshoudelijken Staat, geduurende haar In-wooninge in den Lande Gofen, met meerder welvoegzaamheyd te Bezien ftaan.

De Hanteering der Vee-Hoeders van Jofef zeer Schrander tot voordeel van zijn 's Vaders Huys ingebragt.

Gen. 46: 34.

Vee-Hoeders Verfoeyelijk by d'Egiptenaaren.

Naa dat dan Jofef voor Farao verfcheenen was, en hem had aangediend, Dat zijn Vader en zijne Broeders, met alle haare Schaapen en Runderen uyt Kanaan herwaards gekoomen, en reeds 't Land Gofen in-Getrokken waaren; heeft hy op dezelve Oogenblik; *Een deel zijner Broederen*, (te weeten,) *Vijf Mannen voor Faraôs Aangezigte gefteld*, Gen. 47: 2. De Gemeene Latijnfe Text zeyd; *Vijf Mannen van de Uyterfte Broeders.* En daar ontbreeken geen fraaye Uytleggers, die deeze Vertaalinge niet alleen voor Goed houden; maar ook reeden by-brengen, Waarom Jofef hier *d'Uyterfte Broeders*, (dat zijn, gelijk het Salomon Jarchi Verklaard, die naar het uyterlijk aanzien, de Slegtfte van Perzoon fcheenen, en niet heel veel Manhaftigheyds lieten blijken,) alder-eerft voor Farao deed Verfchijnen? Naamelijk hy was Bekommerd, om indien yts Voortreffelijks in haar Uytgeblonken had; Farao dezelve miffchien tot eenig Hoovelings-Ampt, of tot Bevél-Hebbers en Hoofdmannen in den Oorlog mogt opgetrokken hebben. En zulx liep teegen zijn Voorneemen aan; naadien hy niet en wilde, Dat zijn Broeders van hun Oude Leevens-wijze veranderen en tot de Zeeden der Egiptenaaren gewennen zouden. Maar naadien de Schiftinge van de *Uyterfte der Broeders*, juyft niet noodzaakelijk de *Slegtfte* of de *Laagfte*, maar ook de *Befte* en *Hoogfte* kan beteekenen; zijn eenige van gedagten, Dat Jofef Vijf van zijn Voornaamfte en Manhaftigfte Broederen voor den Konink gebragt heeft; Op dat hy uyt de Voortreffelijke Lijfs-Geftalte, en Braaf Gemoed deezer Mannen, van al de reft, met meerder Agting mogt Oordeelen. Andere weederom meenen, Dat alle dufdaanige bedenkelijkheeden

Gen. 47: 1.

Jofef doed Vijf zijner Broederen voor Farao Verfchijnen.

Wie hier door de uyterfte Broeders te verftaan zijn.

den hier geen plaats behoorden te hebben; naadien ons de Taalkundigers leeren, Dat het Hebreeuwse woord, (dat zommige, *d'Vyterste*, Vertaalen;) by de Joden, doorgaans, *Een Deel*, *Zommige*, en ook *Eenige*, beteekend; dewijl 't *Vyterste* ook *Een deel* is van 't Geheel; gelijk van Fagius is aangemerkt: En het is in dier-voegen, voornaamelijk ook by de Rabbijnen in gebruyk. Als meede in de plaatzen, Judic. 18: 2. Ezech. 33: 2. Dan. 1: 5. &c. Waarom ook de LXX Overzetters, alleen geleezen hebben, *Hy heeft tot zig genoomen*, *Vijf Mannen van zijne Broederen.* Daar onze Duytze Overzettinge, als meede de Syrise en Arabise Text, niet verre af is. En brengen onze Kantteekenaars ook noch dit by, Dat zommige door *d'Vyterste Broeders* verstaan, *De Jongste en de Oudste*. Die Josef te-gelijk zou uyt-gepikt hebben. Anderzinds schijnenze hier liever *De Aanzienelijkste* en *Vytsteekenste* te willen verstaan; en brengen behalven de strax-aangehaalde plaatzen ook noch by, * 1 Kon. 12: 31. en Jesa. 49: 20. &c. Jarchius meend dat deeze Vijf Broeders zijn geweest, *Ruben*, *Simeon*, *Levi*, *Issaschar*, en *Zebulon*. Doch de reeden waar meede hy dat wil goed maaken, heeft niets om 't Lijf. Deeze Mannen Broeders dan van Farao gevraagd, *Wat haar Handteeringe was?* Hebbenze met alle Onderdaanigheyd geantwoord; Datze *Schaap-Herders* waaren, gelijk ook haare Vaders. Zy doender by; Datze gekoomen zijn, om *Als Vreemdelingen* in dat Land te Woonen, dewijl'er geene Weyding voor haare Kudden meer in Kanaan te vinden en den Hongersnood daar zeer Groot was: *Wel aan dan*, zeggenze; *laat uwe Knegten in den Lande* Gosen *Woonen*, Gen. 47: 4. Of als andere Leezen; *Wy Bidden Vw*, *dat Gy Gebieden wild*, *Dat wy in 't* Land Gosen *moogen Woonen.* 't Geên niet heel quaalijk schijnd te passen op 't geene strax *vers* 5, 6, volgd; Want de Konink, Josef aanspreekende; steld gants Egipten-Land voor hem Open; Beveeld zijnen Vader met geheel zijn Huysgezin en Haave, in 't Beste des Lands, dat is, *In Gosen* te doen Woonen. Dat nu de Broeders voor Farao Beleeden, Dat zy gekoomen waaren om *Als Vreemdelingen* in dat Land te Woonen; daar meede hebbenze ongetwijffeld, den Konink willen voorkoomen, en Betuygen, Datze niet zoo-zeer gekoomen waaren, Om het Natuurlijk Regt der Inlanders te genieten; als wel om slegts voor eenen tijd aldaar Herberg te zoeken, en geduurende deezen Swaaren Honger van rondsom haar in 't Leeven te behouden: Tot datze geleegendheyd hadden, weeder naa haar Land te gaan, Gelijk Vreemdelingen gewoon zijn te doen. En alhoewel ons misschien, de Beede om het Vette Land Gosen te moogen Bezitten, vry stoutvoerig schijnd voor-te koomen, van luyden, die voorgeeven slegts een wijl-tijd als Vreemdelingen te verkeeren; de Vette Weyden af-te Graazen, en dan weeder heen te gaan? Zienwe nogtans alle deeze aanstootelijke Bekommeringen, door Josefs Wijs beleyd, zoo schoon opgeruymd, Dat Farao zelfs, hier over niet eens Gesteurd wierd; maar aanstonds Bezorgd heeft, Dat haar 't begeerde Land-Gewest, tot een volle Bezittinge gelaaten wierd. Jaa hy heeft daar toe ook noch aan Josef belast; Dat zoo by-aldien hy wist, dat onder de Bloed-Verwanten van zijn Vaderlijk Huys, zommige Kloeke en Verstandige Mannen waaren, hy Die zou stellen, *Tot Vorsten*, dat is, tot Opperste *Stal-Meesters*, of *Vee-Meesters* over de Beesten welke Farao toebehoorden. Een Gunstbewijs, dat zy voorzeeker niemand dan d'Omzigtige handeling van Josef Dank-te wijten hadden. Want gelijk deeze Groot-gewoorde Man, niet te brusk wilde steunen op 't Aanzien dat hy by den Konink had; alzoo wilde hy in 't Oeffenen der Weldaadigheyd, omtrent zijn Vader en Broeders, niets als met zijn 's Heeren Kundschap doen. Weetende dat Wijze-Vorsten gemeenlijk hier door hun Welstand bezorgen, Datze Naauwkeurige kennis hebben van alles watter in 't Rijk omgaat; en Bezorgen dat haar Ongenaade, niet te ligt door Argwaan getergd word. Men mag'er verder over aanmerken. Dat Josef niet Beschaamd geweest is voor Farao opentlijk te bekennen, Dat zijn Broeders *Vee-Herders* waaren, alhoewel hy wist dat die Handteerin-

ge

* Daar het de Geringste Vertaald word.

De Broeders van Josef belijden aan Farao, datze Schaap-Herders waaren. Gen. 47: 4.

En Verzoeken in het Land Gosen te Woonen.

Josef van Farao gelast zijn Broeders tot Opper-stal-Meesters over zijn Vee te zetten.

ge den Egiptenaaren Verfoeyelijk was. Niet eens Bekommerd zijnde, Dat de Slegte Hanteeringe zijner Bloed-Verwanten, de Glory van zijn Ampt ontluyfteren zou; als die nu al genoegzaame Proeven zijner Deftige Inborst en Groot Beleyd gegeeven had; op welk hy 't Behouwd, van Eer en Aanzien, in heel zijn Stam-Huys grondvesten wilde. Want als eens de Wijze Sezostrates Verweeten wierd; *Dat hy niet uyt Aadelijken Bloede Gesprooten was*, antwoorde hy; *Daarom ben ik te meerder Eere waardig, Dat de Eedelheyd van mijn Geslagt, met my-zelven begind.* En zoo heeft ook Cicero, die insgelijks van Kleen-Geagte Voorzaaten Gesprooten was; de Goden Gedankt; *Dat zijn Gering Geslagt, door hem begon Vermaard te worden.* Voor de rest schijnd m'er ten aanzien van de Egiptize Veragtinge der Vee-Hoeders, in te konnen ontwaar worden, Dat de Kerke hier alreede een Uytvaagzel van de Weereld was. 1 Kor. 4: 13. 1 Petr. 2: 25: Psal. 22: 7. Esa. 53: 3. Ook wasse nu maar Kleen, en in 215 Jaaren, slegts tot 70 Zielen Aangegroeyd: Maar in noch 215 andere Jaaren, isse vry anders Uytgedeegen; Zoo dat men in den Uytgang 600000 Weerbaare Mannen telde, behalven Vrouwen en Kinderen. Een Aanwas die haar Moses ook daarom wilde Indagtig maaken, Deut. 10: 22. zeggende; *Uwe Vaders Toogen af naa Egipten met t' Zeeventig Zielen: Ende nu heeft u de Heere uwe Godt gesteld als de Sterren des Heemels in Meenigte.* Daar naa heeft ook Josef zijn Vader Jakob voor Farao doen Verschijnen; die niet zoo haast des Koninks Aangezigte zag, of de Godvrugtige Man heeft hem *Gezeegend*, Genesis 47: 7. En zoo heeft hy insgelijks gedaan, wanneer hy van Farao afscheyd nam, gelijk *vers* 10 te zien is. En alhoewel de Eerste en de Tweede *Zeegening*, op een *Groetende wijze*, als Koomende en Gaande, schijnd geschied te zijn, isse nogtans niet naa de Gemeene, maar op een Profeetize wijze van de Vroome Vader gedaan. Want daar is veel aangeleegen, Wie, aan Wie, en op wat manier ymand *Zeegend*. De Kinderen deezer Weereld, Groeten Koningen en Vorsten, uyt Onderdaanige Eerbied; maar zy klimmen daar in nooyt of zeer zelden, tot Godt op. Maar het was heel anders met de Vader Jakob geleegen; die aan zijn Beleefde Pligtpleeging, d'Oeffening van Godvrugtigheyd niet en liet ontbreeken; Zoo dat hy des Koninks Welvaaren, schoon hy een Heyden en Afgodendienaar was, nogtans de Godt Israëls aanbevoolen heeft. Hoedaanig-een billijke Reegel, Godt ook zelfs den Joden naaderhand Voorgeschreeven heeft, Jer. 29: 7. Naamelijk *Te Bidden voor den Welstand der Babyloniers*, zoo lang zy onder haar in Ballingschap moesten Leeven: *Want in haaren Vreede, zoudenze zelfs ook Vreede genieten.* Als nu Farao onderen-tussen de Vader Jakob met een Lieftaalige Aanspraak, naa zijn Ouderdom vroeg? Heeft d'Afgeleefde Man hem geantwoord: *Dat de Daagen der Jaaren zijner Vreemdelingschappen, waaren* Honderd en Dertig Jaaren: Hy doet 'er by; *Weynig en Quaad, zijn de Daagen der Jaaren mijnes Leevens geweest, ende en hebben niet bereykt, de Daagen van de Jaaren des Leevens mijner Vaderen, in de Daagen haarer Vreemdelingschappen*, Gen. 47: 9. Dat d'Oude Vader zijn Leeven hier *Een Vreemdelingschap* noemd; doed hy zeeker wel te regt op Twee wijzen: Eerst naa de Gemeene wijze van Leeven; waar in het gantze Leeven der Menschen is gelijk een Weg, een Wandel-Padt; op welke men zoodaanig hier op Aarden Gaat en Staat, dat zig niemand voor een oogenblik, een vaste Woonplaats verzeekeren kan. Want het Leeven word aan yder wel te-Leen en om-te Gebruyken, maar niet tot een Eygen Bezittinge gegeeven. Ten anderen spreekt de Gryze Vader aldus van zijn Leeven, weegens de byzondere Reyzen en Omdoolingen, zoo van hem zelfs, als van de zijne; dewijl ook Abraham en Isaak alzoo weynig als hy, nergens een Vaste Woonplaats gehad hadden; maar haare Tenten, en Vee-Weyding, t'elkens van Plaats tot Plaats, hebben moeten Opslaan, en van Herberg Verhippen. Hier-en-booven noemd hy zijne Daagen *Weynig en Boos*: Weynig wil hy zeggen, by-aldienze by de Lang-Leevendheyd, der voorige Oud-Vaders, en zelfs

Fraaye waarneeming van Moses.

Die zijn Jaaren met 130 Jaaren teld, en zijn Daagen niet zonder reeden Weynigen Quaad noemd.

Vader Jakobs antwoord aan Farao verder naagedagt.

zelfs by die van Abraham en Isaak vergeleecken wierden. Want alhoewel hem gants Onbekend was, hoe lang hy noch te Leeven had, heeft hy nogtans zijn afneemend Leeven, uyt d'Ontelbaare Quellingen, die hem Getroffen en Verswakt hadden, aangemerkt, en daar uyt genoegzaam konnen Besluyten, Dat hy reeds dus Ver-Ouderd zijnde, geenzinds de Jaaren zijner Voor-Vaderen, zelfs niet van Abraham noch Isaak, bereyken zou. Jakob telde nu 130 Jaaren: Doch Abraham was Gestorven 175, en Isaak 180 Jaaren Oud. En by-gevolg zag hy wel, Dat hem van den Eersten noch 45 en van den Laatsten 50 Jaaren ontbraaken; dien hy zijn Afgematte Lijfsgestalte en Kragten, geenzinds toe-ley. En zeeker, als wy alle de Rampen die hem geduurende zijn gantze Leeven over 't Hoofd gewaayd zijn, ons zelven eens van-nieuws te-binnen brengen; het zal ons toeschijnen, Dat hy zijne *Daagen*, met regt heeft *Quaad* genoemd.

Hoe veel Jaaren Jakob minder als zijn Vaders geleeft heeft.

130	130
45	50
175	180

Nogtans en moetmen niet denken, Dat hy alzoo spreekende, met Godt heeft willen Twisten; even of hem van den Heemel yts Quaads of Onregts op den Hals gekoomen waare, daar over hy zig Beklaagde? Want zijn woorden wel overdagt, Betuygen veel-eer zijn Dankbaarheyd teegens Godt: Roemende desselfs Goedheyd aan zijne Voor-Vaders beweezen. En schoon hy zeyd, Dat zijn Daagen waaren *Quaad* geweest, voegd hy'er nogtans tot Vermindering by, Datze *Weynig* waaren; en dat hy alzoo van 's Menschen Leeven dezelve Gedagten had, als in den 39ste Psalm staat; *Gy hebd myne Daagen een Handbreed gesteld, en mijn Leeftijd is als niets voor u.* Want zy worden als by 't getal der Vingeren eener Hand, Op-en-Afgeteld. Hier toe Betreurd hy ook niet zoo-zeer zijn eygen Ouderdom, als wel dat hy de Kragten Prijst waar meede Godt het Leeven der Vaderen op een ongemeene wijze Ondersteund had. En voor hem zelven in 't Onzeeker was, Hoe lang hy noch leeven kon. En alhoewel'er niet aan-te twijffelen is, of daar zijn tussen Farao en Jakob meer woorden gevallen; Als die niet en zal naagelaaten hebben, hem zelven en die van zijn Stam-Huys, zoo veel hy kon, de Gunst des Koninks in-te lijven; (Gelijk zoo Scipio Afrikanus nooyt uyt een Gezelschap weêk, zonder hem Eenen tot zijn Vriend gemaakt te hebben;) heeft nogtans Moses ons alleen dit Gesprek aangeteekend; om dat het voornaamelijk tot de rigtdraad deezer Historie diende. En wy meenen'er ook geleegentheyd in-te vinden, om des Ouden Vaders opregte Betuyging, met deeze Veerzen niet onvoegzaam te Voleynden:

Hoe, en met wat Oogmerk Jakob zijn Daagen Quaad genoemd heeft.

Godt geeft ons Stervens-Dag, wel Uytstel, geen Ontvlien,
En Och! *De Woeker-Winst die wy van 't* Uytstel *zien,*
Zijn Quaalen, Quellingen, zijn Zorgen en Gevaaren.
't Lang Leeven Uytgerekt tot meenigte van Jaaren,
Is maar een Keeten-Koord van Langen Angst en Nood,
Met Jammer-Schaakelen, Geschaakeld aan de Dood.
En wy Ellendige, die vast zijn aan die Keeten,
Zijn Slaaven voor altijd, en willen 't niet eens weeten,
Noch voelen 't nimmer schier; En daarom schroomen wy
De Slaaverny veel min, als 't End der Slaaverny.

En gelijk de Vader Jakob zoo wel als onzen Digter, niet zoo-zeer de Boosheyd zijner Leefdaagen, als wel inzonderheyd de Broosheyd van des Menschen Onzeeker Leeven zelfs, tot zijne Reeden insluyt; alzoo schijnd haar beyder Reedenvoeringe weynig van die Beschrijvinge af-te wijken, waar meede Aristoteles den Mensche Doodverfd, zeggende; Dat hy een Voorwerp is der Swakheyd; Een Roof van de Tijd, Een Speelpop van de Fortuyn, Een Tafereel der Ongestaadigheyd; Een Weegschaale van d'Afgunst; Een Maatstok der Ellende; en voor de rest, maar Snot en Quijl, en Dorre Schenkelen.

Jakob Overleefd noch dee-

Onder-en-tussen blijkt hier uyt Manethon, en de Beste Tijd-Reekenaars, Dat Farao Mesramuthosis, die hier zoo naauwkeurig naa Jakobs Ouderdom vraagd,

vraagd, zelfs een Jaar naa des Ouden Vaders Aankomst in Egipten, Gestorven, en van Farao Ptmosis of Tutemosis, in 't Rijk gevolgd is, in 't Jaar der Weereld 2298. Naa dat hy 25 Jaar en 10 Maanden 't Gebied gehad had. En gelijk deeze Staat-Volger, maar 9 Jaar en 8 Maanden Regeerde, heeft Jakob niet alleen noch deezen Konink Overleeft; maar heeft ook de Regeeringe van Amenophis gezien. Want hy is in 't Jaar 2298 in Egipten gekoomen, en in 't Jaar 2315 Gestorven, naa dat hy aldaar 17 Jaaren Geleefd had.

zen en de volgende Konink in Egipten. 2298 17 — 2315

Als nu den Ouden Vader, onder Zeegening, van den Egiptizen Konink afscheyd genoomen had; heeft Josef zijn Vader en al zijn Broeders, *Een Bezittinge* in Egipten gegeeven; naamelijk in 't Beste van 't Land; *In 't Land Rameses*, waar van *Gosen* een deel was, gelijk Farao Bevoolen had; Gen. 47: 11. Het Grond-Woord, dat hier doorgaans *Een Bezittinge* Vertaald word; beteekend niet *Een Erffelijke Bezittinge*; En de Vader Jakob heeft zulx ook niet met Ernst konnen Begeeren, wanneer hy de Weederkomst van zijn Volk in Kanaan ter Deugden Betragte. En dat ook de Gedagten zijner Zonen daar naa-toe helden, bleek, wanneerze voor Farao staande, zeyden; Datze in Egipten gekoomen waaren, Om daar *Als Vreemdelingen* te verkeeren, gelijk we korts te vooren uyt Gen. 47: 4. hebben aangemerkt. Zoo dat men hier veel eygentlijker verstaan moet, Dat Josef hen uyt den Naam van Farao, een Goed Deel van Egipten Land in Bezit gegeeven heeft, om dien Boodem Vry en Vrank te Bewoonen. Naamelijk in dat Deel of Land-Gewest, Dat te vooren doorgaans met de Naam van *Gosen* onderscheyden was. Hier door een ruymer aanwijzinge, *Het Land Rameses* genoemd; Op dat we niet alleen indagtig zouden worden, dat haare Wooninge niet heel wijd van Memfis, de Hoofd-Stadt van Egipten, (daar thans het Koninklijk Hof was,) gevallen is; maar datze ook in die Land-Streek Gewoond hebben, alwaar naaderhand de Stadt Raamses Gebouwd is. Want dat deeze een lange Tijd naa Josefs Dood, zelfs van de Israëliten, daar toe onder swaare Verdrukkinge Geprest zijnde, Gebouwd is; blijkt klaar genoeg uyt Exod. 1: 11. Alwaar *Raamses* onder de *Schat-Steeden* geteld word, die d'Egiptize Konink Bouwde. Gelijk meede de Land-Streek Rameses, en misschien ook de Stadt Raamses of 't Land daar om-heen, d'Algemeene Vergaader-Plaatze was, daar zig de Stammen Israëls, ten tijde haarder Uyttogt naa-toe begaaven; by de Krygs Kundigers anders RENDEZ-VOUS, dat is, *Begeef-Plaats*, genoemd: Waar van te zien is, Exod. 12: 37. Zoo dat Jakob en zijn Naakoomelingen, zoodaanigen Landschap Bezeeten hebben, Dat aan de Stadt, die naaderhand op dien Grond Gebouwd wierd, waarschijnelijk de Naam van *Raamses* heeft meede gedeeld. Alhoewel 'er een kleen verschil in de Leezinge by d'Overzetters word aangemerkt; als te zien is zoo men Exod. 1: 11: met Gen. 47: 11. en Num. 33: 3, 5. vergelijkt. Zulx Hugo de Groot uyt al de Weldaadigheeden die het Stam-Huys van Jakob booven een Vrye Land-Winninge hier te genieten stond; Stof gevonden heeft, d'Egiptize Konink in zijn Tooneel-Spel SOPHOMPANEAS; Dat Gunst-bewijs door Eedsweeren te doen be-Kragtigen; en onder Toewensching van veele Plaagen, (die Egipten-Land ook naaderhand overgekoomen zijn,) zijn Staat-Volgers aldus op den Hals te leggen.

Josef geeft zijn Vader een Bezitting in 't Land Rameses.

In welk Land, Gosen naa by Memfis gelegen was.

Ik Sweer by Josefs Godt, *en zet'er voor te Pande*
Mijn Hoofd en Erfgenaam; Dat binnen deeze Landen,
't Hebreeuwse Volk altijd, zal blijven by zijn Wet,
En trekken waar 't zig Lust in Vreede en Onverlet.
Indien mijn Naazaat *koom dien Hoogen Eed t' Ontwyën;*
Zoo moet de Nyl in Bloed, verkeerd naa Zee toe Tyën
Met Ombezuysde loop; en Aarde en Water mee
Van Wormen Grimmelen; En Pest 't Vergiftigt Vee
Vernielen; Kruyd en Gras Verdorren, 't Zaad Verzengen;
De Kaale Boomen, Loof noch Vrugt te Voorschijn brengen:

De Menschen met Geswel en Sweeren zijn Bevlekt;
Met Helze Duysternis het Aardrijk Overdekt;
De Nagten zonder Dag vervolgen op malkanderen,
De Huyzen Kinderloos, hun Vreugd in Rouw veranderen.
Is dit noch niet genoeg, zoo geef een laatste Stuyp,
Dat heel dit Magtig Volk, in 't Roode Meyr Verzuyp.

VIERDE HOOFDSTUK,

KORT INHOUD DEEZES HOOFDSTUKS.

Jakob *Leeft* XVII *Jaaren* in Egipten, *en ziet* den Aanwas zijner Naakoomelingen *in haar Geboorte.* Twaalfde *Parascha*, of Sabbath-leezing der Wet, *waarom van de Joden aan de* Elfde *gevoegd, en als* de Sleutel *der* Wet *en de* Profeeten *aangemerkt.* Jakob *in* Kanaan *willende* Begraaven *zijn*, *Verpligt* Josef *daar toe* met een Eed: *Wat daar van de Oorzaak zy geweest*; *met eenige* Dwaalzieke Gedagten *der Joden*, *daar omtrent*; *die van* Bellarmijn *worden naagevolgd. Fraaye Reeden van* Theodoretus, Chrysostomus *en* Kalvijn, *aangaande* Jakobs Geloove *in zijn* Graf-Bezorging *betoond*: *Waar in dezelve van andere Vermaarde* Schrijvers *worden agtervolgd. Bedenking over* Jakobs *Postuur en Gedrag* op 't Ziek-Bed; *En of hy* Josef *in zijn* Waardig Eer-Ampt, of Godt Aangebeeden heeft, *Leunende op zijnen* Staf, *aan* 't Opper-end van 't Bedde. *Verschillige Vertaaling der* LXX *met de plaatze des* Apostels aan de Hebreën *over-een gebragt.* Dwaalzieke meeninge *voor 't gebruyk* der Beelden, *uyt een* Quaade Overzetting *van* Hebr. 11: 21. *op de baan gekoomen.* JAKOB Krank geworden, *van* Josef *met zijne Zonen* Efraïm *en* Manasse *Bezogt. Des Vaders* Schoone Belijdenis *weegens de* Goddelijke Belofte. Josefs Kinderen *door Zoon-Aanneeming, als Jakobs* Eygen Zonen *aangenoomen en tot* Twee Hoofden der Stammen *gesteld*: *En wat de* Joden *van deeze* Vermeerdering der Stammen Israëls *gevoelen. Josef* een Stuk-Lands *booven zijner Broederen Erfdeel* Voor-uyt *Gegeeven*: *En hoe Jakob zeyd*; *'t Zelve* met zijn Sweerd en Booge Gewonnen te hebben van de Amoriten; *daar hy 't veel-eer* met Geld Gekogt *had? De* Joodse Gissing *daar omtrent verworpen*: *Als meede de Allegorize Zinspeeling, die* Boog *en* Sweerd, *voor* Geld *neemen. Van zeekere* Munte *by de Perzen*, Schutters *genoemd*; *als meede yts van* 't Oude Geld *dat met een* Beest *Gestempeld en daar naa genoemd was.* Masius *Gevoelen aangaande* Jakobs Overwinninge *teegens* d'Amoriten, *Onzeeker gehouden*: *Met een naader Bedenking, die zulx* aan de Naakoomelingen van Jakob *toeëygend. Fraaye Verklaaring van* Aben-Ezra *daar over. De* Zonen *van Josef, van* Vader Jakob Gekust, Omhelst, de Handen Opgeleyd *en* Gezeegend; *waar in hy de* Geboorte-Rang, *en* Stand-Schikking *van Josef* Voorby-gaat, *en de* Jonger Zoon, *de* Regter-hand Opleyd, *teegen de meeninge van de Vader.* Kruys-wijze Hand-op-Legging, *heel Vies van de Rooms-gezinde als een Voorbeduyding van het* Teeken des Kruysses *opgenoomen.* Hand-op-Legging, *eerst van* Jakob *aangeteekend, en naa hem, tot de* Inhulding *van* Eer-Ampten *en* Bedieningen, *by* Joden *en* Kristenen *aangenoomen*: *En hoe van de* Zaligmaaker *aan de* Kinderen *gedaan. Wie* d'Oplegging der Handen *deed*: *Hoe als een* Gebed *aangemerkt*; *en in verscheyde voorvallen gepleegd.* Opsteeken der Handen, *waar in van de* Oplegging der Handen *onderscheyden*: *En hoe op de Roomse Penningen, als de* Toestemming des Volks *gedagt.* Verbond Gods, *uyt* Genaade *en niet om de* Waardigheyd der Perzoonen *met de Heylige* Vaderen *gemaakt.* Dry *byzondere Zeegeningen over* Josefs Zonen *Gewenst.* Dwaaling van Bellarmijn *noopens 't* Aanroepen der Dooden, *uyt Jakobs Gedagtenis zijner Vaderen* Abraham *en* Isaak. *Wie den* Engel *zy geweest aan wien Jakob zijn* Verlossing van alle Quaad *opdraagd*: *'t Gevoelen van* Joden *en* Kristenen *bygebragt, en van de meeste op* Kristus *gepast*; *'t geën* weedersprooken *word.* Engelen, *doorgaans* Spreekende als Godt zelfs *ingevoerd.* Schepping der Engelen, *en* Oorsprong van de Duyvel, *by Moses nergens gedagt*; *en dat de* Geestelijke Zelfstandigheeden *niet eygentlijk tot de* Schepping *schijnen te behooren. De Naam van* Engel *of* Bode, *een Naam van* Bediening; *en waarom haar toegeëygend 't geën* Godt zelve doed. Zaakelijke dingen *moeten niet altijd uyt de* Spreekwijzen der H. Schrift *verklaard worden*; *en hoe zulx niet donker leerd, Dat derzelver* Uytlegging, *ook de Gezonde* Reeden onderdaanig is. *Josef wil* het bestuur *van Jakobs* Handen *in 't Zeegenen zijner Zonen*, veranderen. Efraïm *voorzeyd* Grooter *in* Magt, Aanzien *en* Meenigte, *dan* Manasse *te zullen zijn.* De Mindere, *door Gods Voorzienigheyd dikwils voor* de Meerdere *Verheeven.* Formulier van Zeegening *in Jakobs* Zeegening *over*

Efraïm *en* Manaffe, *aan Ifraël* voorgefchreeven, *en by de* Joden *in gebruyk gebleeven.* Jofef *van de Vader* Jakob *in 't* Geloove beveftigd. Zoon-Aanneeming *van Jakob, door die der Romeynen* Adoptio *en* Arrogatio, *naader verklaard. Onderfcheyd van* Zoon-Aanneeming, *en 't geenmen* Toevoeging *noemde. Tweederley* Ceremonien *in de* Zoon-Aanneeming *gebruykelijk. Hoedaanigen* Onderzoek *de Zoon-Aanneeming* voorging, *en waar toe die Gewoonten in Gebruyk gehouden wierden.* Bedenkingen *hier uyt genoomen, aangaande 't* Zoonfchap *in 't* Geflagt-Regifter *van* Kriftus, *by d' Euangeliften* Mattheus *en* Lukas. *Of Jefus niet eerder* de Zone van Heli, *als de* Zoon van Jofef *by Lukas genoemd word.* Order der Bloed-Verwandfchap *in de* Geflagt-Regifters *by de* Hebreën *gebruykelijk.* Efraïm *Vrugtbaar* in Kinderen, *ziet Jofefs* Kinds-Kinderen tot in 't Derde Lid. *Zijn* Naazaaten *Voorbaarig om 't Land* Kanaans *in-te neemen* voor den Tijd, *worden van de Filiftijnen* Geflaagen; *welk voorval, van de Joden ten deele* Verpoetft *is. Om wat Oorzaak Ifraël in den* Uytgang uyt Egipten, *niet* door der Filiftijnen Land in Kanaan *gebragt is. Watter van* Manaffes Kinderen *aangeteekend ftaat; en hoedaanige* Dappere Mannen *uyt* Efraïm *voortgefprooten zijn.*

EN nu was de Vader Jakob, met al de Zielen van zijn Huys, in Egipten, en woonde aldaar *in den Lande* GOSEN; alwaar hy vaft Daagelijks met zijn Vee, de Befte en Vetfte Wey-Landen Af-Graasde, die niet heel wijd van 't Groote Memfis, de Hoofd-Stadt en Hof-Houdinge van Farao, Af-geleegen waaren; gelijk Jofef zijn Vader beloofd had, doe hy tot de Broeders zeyde; *Gy zuld in 't Land* Gofen *Woonen, en Naa-by my zijn*, Gen. 45: 10. Zulx, Dat indien het dit Geflagte eertijds voor Geluk verftrekte, haare Kudden in Kanaan, Wijd en Breed te moogen Weyden, (zoo datze nu eens de Gras-Velden omtrent Sichem, en dan te Dothan naa-Spoorden;) de Digters voor-zeeker, zoo wel Stof tot Lof van haare Gaft-Vryheyd in Egipten, als Elders in Paleftina gevonden hebben. Gelijk dan ook Eenen onder die, de Toeftand van dit Herder-Volk hier in Gofen, met dusk-een Zoetvloeyende Rey-Zang Toegezongen heeft:

Jakob Woond in Egipten.

Gen. 47: 11; 12.

'k Zie *Jakobs* Kinderen en Knaapen
Ter Weyde gaan, en Koey en Schaapen,
In fchaaduw van den Pallem Boom
Te *Gofen* aan de Water-Stroom,
Vaft Bloemen, Gras en Klaaver Scheeren.
'k Hoor *Ramefes* Veld Lied'ren Leeren;
Op d'Herder-Fleuyt, en Dertele Mond;
'k Zie Huppelen den Vetten Grond,
Op 't Maat-Getrippel deezer Vingeren,
Die Toonen door Malkandren flingeren,
Tot Roem van *Abrams Godt*, wiens Hand
Hen Voerd' in zulk-een Gaft-vry Land.

Maar alhoewel het de Getroofte Vader, nu voor hem zelven genoeg fcheen, zijnen Zone Jofef in 't Leeven gezien te hebben; (zoo dat hy Uyt-riep; *Dat ik nu Sterve, naa dat ik uw Aangezigte gezien hebbe, Dat gy noch Leefd*, Gen. 46: 30.) heeft hy egter noch *Zeeventien Jaaren* in Egipten gewoond. Zoo dat zijn Leef-Jaaren in alles geweeft zijn 147, als te zien is Gen. 47: 28. Met welke Aanteekeninge, de Joden haar Twaalfde PARASCHA, of *Sabbath-Leezinge*, beginnen, die de laatfte van 't Boek Genefis is: Naa derzelver Aanvang-Woorden, Genoemd; *Ende* Jakob *Leefde*. Doch deeze Af-Deelinge word maar door *Eene Letter* Onderfcheyden, daar al de andere *Dry Letteren* hebben. En gelijk de Joden dezelve gemeenelijk aan de voorige zaamenvoegen, alzoo Tellen zommige onder haar, maar LIII *Parafchâs* in de gantze Wet. Ook heeft Rabbi * Abraham Seba gezeyd, Dat deeze Eene Letter „ס *Samech*, welke ftaat voor סתומה, Dat is, *Gefslooten*; een *Gefslooten Af-* „*Deelinge* te Kennen geeft; dewijl die de Sleutel van dit Boek, en de gant- „fe Wet en Profeeten is, tot op de Daagen van den Meffias. Naadien in Ja- „kobs Zeegeningen, Genefis XLIX, alle Ifraëls Gevangeniffen en Verloffingen „getoond worden, tot dat de Leeraar der Geregtigheyd komd; gelijk ge- „fchree-

Daar hy noch 17 Jaaren Leeft.

Gen. 47: 28.

Twaalfde Parafcha waarom van de Joden aan de Elfde gevoegd.

* Die een Uytlegging over de Vijf Boeken Mofis uytgegeeven heeft; Anno 1525. te Veneetien by Bomberge Gedrukt. Welkers Tytel is, *Tferor Hammor*: En is een Tijdgenoot van *Abraham de Balmes* geweeft, die in de voorleeden Eeuwe Bloeyde.

„schreeven staat; *Tot dat de Silo komd.* En dewijl de Tijd van des Messias „komste onzeeker is, en niet en kon noch zou Verstaan worden, daarom „word deeze, en de voorgaande Af-Deelinge alleen met een kleene Onder-„scheydinge t'zaam-gevoegd. Dit zeyd Rabbi Abraham. Onder-en-tussen heeft men te Gissen, Dat Jakob binnen zijn Leef-tijd in Egipten, ten minsten d'eerste beginzelen van Israëls Aanwas aldaar, met eygen Oogen gezien heeft, hoe zeer hem ook den Ouderdom 't Gezigt beneevelde. Want alhoewel zulx eerst te-regt naa zijn Dood aan de Gang raakte, schijnd nogtans niet zonder Reeden te zijn, Dat Moses op Israëls Inwooninge alhier, strax daar by-voegd; *Ende zy wierden Vrugtbaar, en Vermeerderden zeer*, Gen. 47: 27. 't Geên ons doet gelooven, Dat ook Jakob deeze begonne Zeegening noch zelfs Aanschouwd heeft. Doch wat Zaaken en Handelingen onder deeze Egiptize Leef-tijd, in 't Huys van Jakob Voorgevallen zijn, daar van maakt Moses geen Gewag; maar heeft alleen de Godsdienstige Bezorginge van des Afgeleefden Vaders Begraaf-plaatze Aangeteekend, dien hy in Kanaan by zijne Vaderen Begeerde; beneffens de Zoon-Aanneeminge van Josefs Kinderen, *Manasse* en *Efraim*: En ten laatsten, zijn Profeetise Zeegeningen over zijn Eygen Zonen, met al het geêne zijn Sterf-Uur en Begraaffenis gevolgd is. Dit isset al, waar van Moses Gedenkt; en waar meede wy ons voortaan hebben beezig te houden. Alhoewel het onder-en-tussen niet Onzeeker te Gissen staat, of Jakob zal de gantze Tijd van zijn Wooning in 't Afgodisch Egipten, niet verzuymd hebben, de Waare Godsdienst, en 't Begrip der Goddelijke Beloften, aan zijn Zaad voort-te Planten, en door Godvrugtige Oeffeningen te Onderhouden, en aan zijn Huys vast-te maaken. Om waar van nogtans, met veel zeekerheyd, buyten het minste Scheemer-Ligt der Heylige Schriften, veele Dingen te willen zeggen, ons voorzeeker niet buyten gevaar van Bespottinge zou konnen houden; Willende met de Vermeetele Schrijver Bolduk, *Wys zijn booven 't geêne Geopenbaard is.*

En ziet het Begin van Israëls Vrugtbaarheyd in Egipten.

Wat Moses van Jakobs Bedrijf in Egipten aangeteekend heeft.

Als de Oude Vader dan omtrent het Uytloopen van zijn Zeeventien-Jaarige Inwooninge alhier, gevoelde dat hy Uyt-geleefd was, en de Dood hem op de Hielen zat, Zoo dat hy Sterven moest; heeft hy zijn Godsdienstige Bezorginge omtrent de plaatse van zijn Begraaffenis, aan zijnen Zone Josef bekend gemaakt. By hem-zelven overleggende, Dat hy, die alle zijn andere Broeders in Voortreffelijkheyd te-booven streefde, de Magtigste was, om het Werk, Dat volgens zijn Bevél over hem te doen stond, op 't Aldernaauwkeurigste uyt-te voeren; en zulx wel zoo veel-te beeter als hy in Gezag en Aanzien aan 't Hof des Koninks, en over gants Egipten-Land Verheeven was. En dit doed de Vader Jakob met voor-by-gang van alle zijn andere Zonen, terwijlen hy ongetwijffeld wel wist;

Jakob bezorgd dat hy niet in Egipten maar in Kanaan mag Begraaven zijn.

Dat niet zoo Naauw gewoogen diend,
Als Keur te maaken van een Vriend.

Derhalven heeft hy Josef op-ontboden, en zijns Herten Begeeren, onder deeze Aanminnige bewoording voorgedraagen, zeggende; *Indien ik nu Genaade gevonden hebbe in uwe Oogen, zoo legt doch uwe Hand onder mijne Heupe, en doed Weldaadigheyd en Trouwe aan my*; en Begraaft my doch niet in Egipten, maar dat ik by mijne Vaderen ligge; *Hierom zuld gy my uyt Egipten voeren, ende my in haar Graf Begraaven.* Ende Josef zeyde; *Ik zal doen naa uw Woord.* Maar Jakob zeyde; *Sweerd my:* en hy Swoer hem; *Ende Israël boog zig ten Hoofde van het Bedde*, Gen. 47: 29-31. Waar in dan ligt te zien is, Dat hy Josef, om deeze Plegtigheyd aan zijnen Vader te doen, voor-af met een Eed heeft willen verbinden: Te weeten, Dat hy hem naa zijn Uytvaard, niet in Egipten, maar in het Land Kanaans, by Hebron in de Spelonke Machpela, Begraaven zou; alwaar te vooren Abraham, Sara, Isaak, en Re-

Welke hy zijnen Zone Josef aanbeveeld.

En de plaats aanwijst daar hy wil Begraaven zijn.

Rebekka Begraaven waaren, en hy zelfs ook zijn Huysvrouwe Lea aldaar had needergeleyd, Gen. 49: 31. Dat hy nu Josef tot deeze Eedsweeringe de Hand onder zijn Heupe belast te leggen, (Dat is, als zommige dit Verklaaren; *Zijn Vaders Knyën aan-te Raaken;*) doed hy naa de Gewoonte van die Tijden; en zoo alswe gezien hebben, Dat ook Abraham zijn Knegt Eliëzer beval te doen, Gen. 24: 2. Daar wy dit Bedenkelijk van het Sweeren by de Magt van ymands Sweerd Verklaarden, 't welk op de Heupe gedraagen word. Maar het geene hier voornaamelijk naa-te Spooren is, is dit, Dat wy de waare Oorzaak weeten, Waarom doch Jakob met zoo veel zorgvuldigheyd Begeerde in Kanaan, en niet in Egipten, Begraaven te worden? *Begraafd my doch*, zeyd hy, *Niet in Egipten, maar dat ik by mijne Vaderen ligge?* Voorwaar het luyd zeer Vies en Luyzig, 't geên de Joden hier by-brengen; Te weeten, Dat de Vroome Vader dit alzoo Begeerd heeft, om dat hy Voorzag, Dat al het Stof van Egipten, *Tot Luyzen zou worden:* Als meede dat niemand die buyten 't Land Kanaans Begraaven is, zal Opgewekt worden, ten zy zijn Dood Lichaam, langs Onder-Aardze Doorgangen, daar heenen Gewenteld word. Want alzoo heeft Salomon Jarchi in ronde Woorden geschreeven; *De Vader Jakob heeft voorzeeker by hem zelven Overleyd; Het Stof van Egipten zal tot Luyzen worden, en de Dooden buyten 't Land Israëls, en zullen niet Leevend gemaakt worden, als naa de Pijnelijke Omwentelinge door de Hoolen der Aarde derwaards. Ook mogten d'Egiptenaars van my een Afgod maaken.* Dus verre Jarchius: En daar worden meer diergelijke Droomen *in Tanchuma* gevonden, die wy strax zullen by-brengen. Waarom nu zommige Joden Gelooven, Dat de Opstanding alleen in 't Land Kanaans geschieden zal? Daar van heeft Rabbi Jakob Ben Habib, deeze Reeden gegeeven: *Dat dewijl aldaar de Eerste Scheppinge geschied is, en God dat Land door een byzondere Voorzienigheyd, booven alle Landen Gewaardeerd heeft, isset ten hoogsten billijk, Dat zoo grooten Wonder als de Nieuwe Scheppinge der Opstandinge is, in dat zelve Land geschiede.* Andere van dezelve Synagoge, geeven van des Oud-Vaders Verlangen om in Kanaan Begraaven te worden, deeze Reeden; *Dat de Gestorvene van 't Beloofde Land, ten Tijde van de Messias, voorzeeker Opgewekt worden, en de Jaaren van den Messias Genieten zullen.* En op dat ons de Geleerde Buxtorf, al dusdaanige Droomen der Joden te-bet Verklaarde, en de Uytlegginge van Salomon Jarchi beeter deed Verstaan; heeft hy dit volgende uyt het Boek *Tanchuma* by-gebragt, waar in ymand onder de Naam van Rabbi Chelbo, aldus Schrijft: *Waarom hebben doch de Vaders zoo zeer Gewenst in 't Land Kanaans Begraaven te worden? Als om dat die, welke in Kanaan Gestorven en Begraaven zijn, in de Daagen van den Messias alder-eerst zullen Leevendig worden. Daar-en-booven heeft ook* Rabbi Hananjah gezeyd; *Een yder die buyten het Land Kanaans Sterft, buygd zijnen Nekke onder een Dubbele Dood: Zoo dat hy moet Tweemaal Sterven: Gelijk wy leeren uyt Jerem.* 20: 6. En gy Pashur, ende alle Inwoonders van u Huys, Gy-Lieden zuld gaan in de Gevangenisse: ende gy zuld te Babel koomen, ende aldaar Sterven, ende aldaar Begraaven worden, gy ende alle uwe Vrienden, den welken gy Valschelijk Geprofeteerd hebt. *Rabbi* SIMON *zeyde tot hem: Indien de zaake alzoo geleegen is, moeten alle Regtveerdige, die buyten Kanaan Begraaven zijn, noodzaakelijk Verlooren gaan: Doch dat zy verre: Maar Godt maakt voor hen Diepe Hoolen onder d'Aarde, daar door zy zig zoo lange om-en-om wentelen, tot zy den Boodem van Kanaan genaaken, en in 't Land Israëls geraaken: En daar gekoomen zijnde, zal Godt eenen Adem des Leevens in haaren Neuze Blaazen, zoo datze weederom zullen Opstaan; Gelijk 'er geschreeven staat* Ezech. 37: 12-14. Ziet ik zal Uw-Lieden uyt uwe Graaven doen Opkoomen, ô mijn Volk; en ik zal u brengen in het Land Israëls: Ende ik zal mijnen Geest in u geeven, ende Gy zuld Leeven, ende ik zal u in uw Land zetten, &c. *Ziet daar, zeyd* Rabbi Simon

Josef weegens zijn Vaders Grafbezorging met een Eed Verpligt.

Om wat reeden Jakob in Kanaan wilde Begraaven zijn.

Vaatze meeninge der Joden hier over.

Omrolling der Dooden naa Kanaan hoe van de Joden gedroomd.

Dat Jakob volgens 't gevoelen der Joden, weegens d'Opstanding in Kanaan wilde Begraaven zijn.

Waarom de Oude Vaders Begeerden in Kanaan Begraaven te zijn.

Die buyten Kanaan Sterven, moeten naa haar Dood, daar naa toe gewenteld worden.

Simon Ben Levi; *De Heylige Schrift zeyd uytdrukkelijk, Dat zoo ras zy in 't Land zullen weedergekoomen zijn, Godt haare Ziele weederom met haare Lichaamen zal Beschenken; gelijk gezeyd word,* Jes. 42: 5. Die den Volke dat op *d'Aarde* is, den Adem geeft, &c. En deeze Woorden zijn naa der Joden Leere te Verstaan, van de Gestorvene, die in de Hoolen der Aarde naa Kanaan heenen gewenteld worden: En niet van die, welke *op De Aarde* Woonen. Van deeze Omwentelinge, dieze GILGUL HAMMESIM Noemen, is meede te Verstaan 't geêne in de Kaldeêsze Uytbreydinge over Cant. 8: 5. geleezen word; *Wanneer de Dooden weederom zullen Leevendig worden, zal den Olijfberg Bersten, en alle de Gestorvene Israëliten zullen daar uytgaan; alle de Regtveerdige die in de Gevangenisse gestorven zijn, zullen door de Onder-Aardse Hoolen derwaards koomen, en zullen van de Beneedenste Deelen des Olijfbergs uytgaan.* En daar van isset dat in 't Boek ZOHAR geschreeven staat; *Godt geeft den Gestorvenen Israëlyten de Zielen niet weeder, als in het Land Israëls, gelijk'er gezeyd word,* Ezech. 37: 12, 14. Ik zal uwe Graaven Openen, en ik zal u in uw Land zetten, &c. Dat is, zeggen haare Uytleggers; *Want zy zullen daar-heenen Gewenteld worden, onder door de Aarde,* &c. En gelijk hier over in den Talmud Gevraagd word; *Vergaan dan de Rabbynen die in de Gevangenschap Sterven?* Zoo Antwoord Rabbi Simai; *Godt doorboord de Aarde, en langs die Openingen worden zy na Kanaan gewenteld, gelijk men de Wijn-Vaaten heenen rold.* Maar gelijk in dezelve Talmud bekend staat, Dat deeze Omwentelinge den Regtveerdigen zeer moeyelijk vald, moet het niemand vreemd dunken, Dat de Joden, om van deeze Smerte en Arbeydzaame Wentelinge verlost te zijn, haar zeer veel laaten geleegen zijn, Dat zy naa haar Vaderland mogten weeder-keeren, om aldaar als Vroome Joden te Sterven, en niet noodig hebben, door heel Diepe Zeën en Meyren, en onder harde Steen-Klippen heenen, Omgerold te worden. Gelijk dan ook Verhaald word, Dat zommige Rijke Fokkers, die Godvreezende willen zijn, om deeze Reeden alleen naa 't Land Israëls trekken, op dat haare Lichaamen naa de Dood Rusten; en zy zoo veel-te zeekerder van haar Opstandinge mogten zijn. Want zy zeggen onder anderen, Dat die Waardiger zal gehouden worden, die Leevendig in 't Land Israëls, dan die naa de Dood daar in vergaaderd word. Jaa zy agten, (gelijk in 't Boek COSRI staat) *Dat die in 't Land Israëls Begraaven is, even-zoo veel is, als of hy onder den Altaar Begraaven was.* En hier van daan gebeurt het, dat te-mets van haar bezorgd word, Dat een halve Scheeps-laadinge met Joodse Beenderen naa Jaffa, (een Haaven aan de Water-Boord des Heyligen Lands) word derwaards gevoerd, om daar Begraaven te worden. Ziet daar hoedaanige plompe en Dwaalzieke Gedagten deeze Onbeschaamde Menschen, haaren Geloovigen Vader, durven Aanplakken. Even als of de Heyligheyd van dat Land afvorderde, Dat alleen de Opstandinge daar in geschiede: Of dat in de Daagen der Opstandinge, dezelve Heyligheyd, waar door het eertijds, uyt de byzondere Instellinge en Belofte Gods uytmunte, als dan noch dezelve zou zijn? Al 't geên, om dat het niet dan loutere Verzierzels zijn, die nergens Heul in de H. Boeken vinden; andere die geen Joden willen zijn, een Kennelijke Vyerbaak verstrekt, om derzelver dwaalspoor, niet onvoorziens in-te slaan. Terwijl ook verwonderens-waardig blijft, Dat de Groote Bellarmijn, den Joden in 't Beuzel-Digten niet een Haar-breed heeft willen wijken, wanneer hy zeyd; Dat de Vaders van 't O. Testament, daarom in het Land Kanaans wilden Begraaven zijn, *Op datze de Gebeeden en Offerhanden die aldaar Geofferd wierden, mogten deelagtig worden.* Dit zeyd hy. Maar 't is voorzeeker verre gezogt, en zeer verkleumd bygebragt. Want in die tijden als Jakob dit begeerde; lag Kanaan geheel-en-al in een Verdoemde Afgoderye en Duyvel-Dienst Verzoopen; en daar waarender geen zoo opentlijk bekend, die aan den waaren Godt Israëls, zuyvere Offerhanden bragten. Ook heeft de Godsdienst eerst naa verloop van meer

Waar uyt zy deeze Omwentelinge der Dooden naar Kanaan vaststellen.

De Dooden zullen niet als in 't Land Israëls opstaan.

De Joden vreezen zeer de Omwentelinge der Dooden.

Waarom zommige Rijke Joden geern in 't H. Land Sterven.

Joden zeer Fabelagtig van Bellarmijn gevolgd.

meer als Twee-Honderd Jaaren, aldaar beginnen poſt te vatten. En wie is ook zoo ſtout of Kloekzinnig, Dat hy ons bewijzen zal, dat men in het Heylige Land, ooyt voor de Dooden Geofferd heeft? Voorwaar, de Heylig-Geſtorvene hebben naa haare Dood, de Hulpe der Menſchen niet van Noode: En ſchoonze die van Nooden hadden gehad, was 't nogtans niet Noodig, Dat haare Gebeenten daarom over Berg en Dal moeſten derwaards gebragt worden: Naademaal immers de Hulp-Gebeeden voor de Ziele, de teegenwoordigheyd der Doode Lichaamen, zoodaanig niet en ver-eyſſen, Dat derzelver ver-afweezendheyd, daar aan kan hinderlijk zijn? En ey-lieve! Zegd doch eens! Wat hebben de Doode, en Half-en-Heel vergaane Beenderen, van de Offerhanden en Gebeeden te-bet?daar 't immers de Verhuysde Zielen moeſt Treffen, zoo'er yts aan Reſteerde toe-te brengen? Maar die en waaren by de rotte Beenen niet te vinden. Zulx zig die groote Kardinaal hier in vry meer Vergiſt heeft, als die Boere Jongen, die op zeekeren Dag met andere van zijn School-Knaapen, ter Kerke gegaan was, om van de Dorp-Paap de *Benediktie* te ontfangen: Den welken, als het zijn Beurt was, op de Rye te naaderen, met de Hoed op 't Hoofd neêder-ſtuypte, en die met de Hand vaſt-hield, om dat hy een Schurfde Kop had, en hem derhalven niet en dorſt Ontblooten. Maar als de Paap dat voor heel Onbeſchoft hield, en hem Belaſte *Den Hoed Afte neemen*; Antwoorde den Jongen; *Heer Paſtoor 'k ben Ziekelijk, geeft my de* Benediktie *ſlegts dwers door den Hoed heênen.* Doch Heer-Oom, over dat wanhaavig Beſcheyd geſtoord, en hem weygerig te Zeegenen; rees de Jongen op, en zey al-Gnorrende; *Kan uw* Benediktie *niet door mijn Hoed gaan, hoe zouze dan aan mijn Ziele gaan?* En zoo ter Kerken uytloopende, quam hy zijn Moeder Ongezeegend t'Huys. Onder-en-tuſſen ſchijnd men die Reeden, waarſchijnelijker te moogen agten, welke zommige uyt de Beroemde Kerk-Vaders, tot een Oorzaak van Iſraëls Graf-Bezorginge hebben by-gebragt. Onder deeze heeft dan Theodoretus niet quaalijk gezeyd; *Voorzeeker is Jakob niet zoo-zeer voor de Begraaffeniſſe van zijn Dood Lichaam zelfs Bekommerd geweeſt, als zommige meenen; maar op dat hy dit alzoo Plegtelijk Beſtellende, zijn Huysgenooten en haare Naakoomelingen Vertrooſten en Onderwijzen mogt, Dat zijnen Godt haar Alle eens weederom uyt Egipten Voeren, en in 't Land Kanaans, Dat hem en zijn Zaad Beloofd was, Over-brengen zou, om het tot een Erffeniſſe te doen Bezitten.* Insgelijks Chryſoſtomus, welken de Godvrugtige Vader op deeze wijze van Menſchelijk Beſtél vry ſpreekt; *Niemand*, zeyd hy, *beſchuldige Jakobs Gebod, van Menſchelijke Kleenmoedigheyd, of Broſſe Overleggingen, maar houde hem daar van Vry: Naademaal hy dit alzoo Begeerde, om dat hy de Toekoomende Weederkeeringe van zijn Zaad voorzag.* En hoe zou hy, dien de Belofte geenzinds ontgaan was, zulx niet Voorzien hebben? Die zoo groot-een Getuygenis van den Apoſtel weg-gedraagen heeft? Hebr. 11:21, 22. Dus is dan de Belijdenis des Geloofs, de Voornaamſte Reeden geweeſt, Dat Jakob niet in Egipten, maar in Kanaan by zijne Vaderen wilde Begraaven zijn, die de Voor-Bezitters der Belofte waaren geweeſt. Geloovende dat de Toezegginge van de Erffelijke Bezittinge des Lands Kanaans, aan die Vaderen geſchied, Waar en Waaragtig was; en hy daarom gezind was, Die door dit Teeken te bekragtigen, en tot in de Dood in dat Geloove te volharden. Waar door het dan ook gebeurd is; *Dat*, gelijk Kalvinus zeer ſchoon gezeyd heeft, *De Geſtorvene als met geklank der Bazuynen, de Leevende niet alleen hebben Aangemoedigd en gaande gemaakt, om d'Erffenis van dat Land, onder de Sterke Hand des Almagtigen, naa de Belofte in-te Neemen; maar ook om haar in hunne langduurige Slaavernye, en moeyelijke Reys-togten, te Vertrooſten.* En dat hy dit voorzeeker niet zonder die Vrugt gedaan heeft, is niet heel lang naa zijn Uytvaard in Joſef gebleeken, aan wien hy deeze Bezorginge heeft Opgedraagen, als die zijn Vaders Voet-ſtappen getrouwelijk hier in is naagevolgd, gelijk te zien is, Gen. 50: 24, 25.

Dooden hebben de Hulpe der Menſchelijke Voorbiddinge niet van noodent

Bellarmijns dwaalinge uyt-geſtampt.

Fraaye reeden van Theodoretus over Jakobs Graf-Bezorginge.

En van Chryſoſtomus.

Jakobs Geloof in zijn Graf-Bezorging gebleeken.

Van Kalvijn zeer fraay Aangemerkt:

Jakob van Jofef in deeze Graf Bezorging naagevolgd.

Fraaye Bedenkingen der Uytleggers over Jakobs Begeerte om in Kanaan Begraaven te zijn.

24, 25. met Hebr. 11: 21, 22. vergeleeken. Zulx onze Kant-Teekenaars ook niet heel-veel van al duske Fraaye Bedenkingen hebben willen verschillen, wanneerze zeggen; Dat Jakob dit alzoo van Josef heeft willen volvoerd hebben, *Op dat hy hem Versterkte in 't Geloove van de Belofte Gods, willende door zijn Exempel zijn gantze Zaad tot Volhardinge Vermaanen.* Waar toe dan ook Rabbi Menachem heeft Aangemerkt, Dat Jakob met zijn geheele Lichaam in Kanaan Begraaven is, Josef alleen maar met zijne Beenderen. 't Geên ook in 't Boek ZOAR gevonden word. Waar op zeer wel past het geene onder de Kristenen, Rupertus zeer schoon gezeyd heeft; *Jakob Gestorven zijnde, heeft door zijne Begeerte naa Kanaan, een treffelijk Voorbeeld des Geloofs naagelaaten; Op datze in de Hóópe van dat Pand der Beloofde Erffenisse, te-gelijk haarer Vaderen Godt, op 't hoogste Beminnen mogten.* En niet alleen dit, maar hy heeft daar-en-booven ook het Geloof in Kristus Betuygd, van wien het Land Kanaans, aan Israël, een Onderpand verstrekte. Het welke hy onder deezen Naam te Beminnen, den Naakoomelingen heeft Bekend gemaakt. Ook hebben zommige Fraaye Godsgeleerde Aangemerkt, Dat Jakob door dit Voorbeeld, zijn Naakoomelingen, het Verlangen van zig tot de Kerke der Geloovigen te Verzaamelen, heeft willen Inboezemen. En alhoewel hem juyst met geen uytgedrukt Bevél van Godt was Aanbevoolen, zijn Dood Lichaam in Kanaan te doen overvoeren om Begraaven te worden, heeft hy zulx nogtans geenzinds uyt een Eygene Bygeloovigheyd gedaan. Want behalven dat Josef, die hem hier in Godvrugtiglijk naagevolgd is, een voortreffelijke Getuygenis des Geloofs bekoomen heeft, Hebr. 11: 21. heeft Jakob voor-vast geweeten, Dat Godt dit Land tot een Erffelijke Bezittinge aan Israël toe-Geheyligd had; en hem derhalven ligtelijk te Besluyten stond, Dat Godt, die in 't byzonder yts gebied, ook te-gelijk dat zelve gebied, 't geên daar van niet afgezonderd is. En dat wy dit tot hier toe in deezer-voegen niet quaalijk Verklaard hebben, zal moogelijk hier naa te-bet gezien worden, wanneer wy zullen Aangemerkt hebben, van hoedaanig-een Godsdienstige Aangeleegentheyd deeze Bezorging, de Vader Jakob toegescheenen heeft. Hier in groot Deels Openbaar, Dat hy den Last van zijn Begraaffenisse, geenzins aan een Enkele Toezegginge heeft willen bevoolen laaten; maar dat hy 't zelve door een Plegtelijke Eed-Sweeringe, aan hem heeft willen Bevestigd hebben; terwijl de Betuyginge van zijn Eygen Geloof, te-gelijk met de Bevestiginge des Geloofs van zijn Zaad, hem zulx wel Waardig scheen. Invoegen daar uyt dan ook blijkt, Dat hy geenzinds uyt Wan-betrouwen, zijnen Zone Josef, den Eed afgevorderd heeft: Maar op dat hy betoonde, van hoe grooten gewigt hy de Zaak agte; die niet uyt eenige Menschelijke Neyginge, maar uyt het Godvrugtig bezeff, van een Verborgene Beteekenis, in hem opsteeg. Want het en heeft niet anders konnen gebeuren, als dat hoe Heyliger en Plegtelijker Josefs Verbintenis geschiede, hoe den Last van zijn Vader hem maar des-te meerder van Groot Gewigt gescheenen heeft, om hem voor-zeeker niet in Egipten, maar in Kanaan, in 't Graf zijner Vaderen, te bestellen. Booven dien isset meede heel waarschijnelijk, Dat Jakob in dit Lijk-bestél, zeer wijsselijk zal overdagt hebben, Dat hy dus doende, Josef alderbest de Nijdigheyd en Schimp zou konnen van den Hals keeren; weetende dat de Weg-voeringe van zijn Dood Lichaam, den Egiptenaaren geenzinds zou aangenaam zijn; maar zulx veel-eer als een groote Veragtinge hebben opgenoomen; even als of de Israëliten, die hier slegts als Vreemdelingen, Vrye Inwooninge Vergund was, zulkeen Heerlijk en Beroemd Land, daar men zoo veel met de Dooden op-had, niet Waardig genoeg hielden, om daar in Begraaven te worden. Op dat dan Josef hier toe, met des-te meerder Vrymoedigheyd van den Konink mogt bestaan volle Last af-te Bidden, en alzoo de Wan-gunst des Volks van den Hals schuyven; Ziet, daarom heeft hy hem met den Eed daar van willen verzeekeren: Niet twijffelende, of hem (die Egipten-Land zoo veel Dienst gedaan had,

Wat den Naakoomelingen Jakobs uyt zijn Voorbeeld te Leeren hadden.

Jakobs Geloof hier in ontdekt dat hy Josef met Eede verpligte, om hem in Kanaan te Begraaven.

Die ook daar in een Burgerlijk inzigt, ten Nutte zijner Naakoomelingen heeft gehad.

had, Dat d'Erkentenis des Koninks alreede genoegzaam aan Jakob en zijn gantze Geslagte, zoo kennelijk was overgegaan,) zou zulk-een billijk Verzoek als dan, met Toejuyching van 't gantze Hof en des Gemeenen Volks, ingewilligd worden; Gelijk het in de Daad gebleeken is.

Als dan Josef den Eed, naavolgens des Vaders voorstel, had afgeleyd; *Heeft zig Jakob Geboogen ten Hoofde van het Bedde*, Gen. 47: 31. Of als de Gemeene Latijnze Overzettinge heeft; *Als hy Swoer, heeft Israël den Heere Aangebeeden, hem keerende tot het Hoofd-eynde van het Bedde.* Dat Jakob zig hier *Boog*, neemen meest-al de Uytleggers, zoodaanig op, Dat hy 't zelve *Voor den Heere* deede. Dat is, Hy Riep Godt Aan, en Dankte hem ongetwijffeld, voor de Versterking van zijn Geloof, dat hy uyt Josefs Belofte en Eedsweeringe verkreegen had. Als waar heenen ook onze Kantteekenaars haare Verklaaringe schijnen te wenden. Want naadien de Vader Jakob deeze zijnen Zone, buyten alle Menschelijk vermoeden, als uyt den Dood had weeder-gekreegen, en wist tot hoedaanig-een Waardigheyd hy in Egipten Verheeven was, heeft hy desselfs gedaanen Eed, aangaande het Overvoeren van zijn Dood Lichaam naa Kanaan, voor zoo grooten Gunstbewijs opgenoomen, Dat hy Godt, (die de Stigter en Bestuurder van deeze Verheffinge, tot Behoud van hem en zijn gantze Zaad was,) met Dankzegginge Aangebeeden heeft. Zig daar toe *Buygende ten Hoofde van het Bedde.* Dat is, Op het Bedde Geleegen zijnde, heeft hy zig naa zijne Swakheyd, niet konnende Opstaan om al-Staande te Bidden, of de Knyën te Buygen; op de Hoofd-Peuluwe, of Oor-Kussen Geleënd, om alzoo Godt opentlijk voor alle genoote Weldaaden, en in 't byzonder voor de Begraaffenis die hem Josef met Eede had toegezeyd, te Danken. In hoedaaniger-voegen ook David gezeyd word, Dat hy Aangebeeden heeft, *Op de Slaap-Steede*; dat is, *Op het Bedde*, of *Over het Bedde*. Waar voor hier gezeyd word, *Over 't Hoofd-eynde*; of *Hoofd-Kussen van 't Bedde*. Maar alhoewel de meeste Uytleggers, deeze *Buyging* opneemen, als *Voor den Heere*; dat is, alswe strax zeyden; Om Godt te Danken; ontbreeken nogtans geen Vermaarde Joden, welke stellen, Dat deeze Buyging of Aanbidding, alleen uyt Burgerlijke Eerbied, voor de Koninklijke Waardigheyd van Josef geschied is. En daar zijn eenige onder de Griekze Kerk-Vaders gevonden, die ook hun Zegel aan dit Gevoelen gesteeken hebben. Andere evenwel, die ook van Aben-Ezra gevolgd worden, meenen meerder schijn van Waarheyd te hebben; alsse zeggen, Dat Jakob dit Eerbewijs uyt Godsdienstigheyd, en alzoo aan Godt zelve gedaan heeft. En in deezen zin heeft Salomon Jarchi gezeyd; Dat hy zig tot het deel שכינה SCHECHINA, of der *Goddelijke Majesteyt* gekeerd heeft. Insgelijx de Targum van Jerusalem; *Hy heeft Godt Gedankt en Gepreezen van 't Hoofd-Eynde des Bed-legers.* Vergelijkt'er meede Hebr. 11: 21. En daarom, wanneer de Griekse Overzetters van de Eenvoudige zin, welke deeze woorden schijnen in-te sluyten, afwijken, en dezelve aldus Vertaalen; *Hy heeft Aangebeeden, Leunende aan het Opperste van zijnen Staf.* (dat is, Leunende over zijnen Stok, waar op hy zig als een Oud en Afgeleefd Man, gewoon was te Steunen; en zulx misschien wel zeedert de tijd, dat hy *Hinkende* aan zijn Verstuykte Heup gegaan had, zig had gewoon gemaakt;) Moet zulx nogtans van niemand heel vreemd opgenoomen worden; hoe zeer het ook van de voorige Zin schijnd te verscheelen. Want als men de Klank-Stippen van het Hebreeuwse woord aflaat, kan het niet alleen op beyde wijzen, zonder onvoegzaamheyd verklaard worden; maar ook tweezinds waar zijn. Dewijl het woord ממה zoo wel een *Staf*, als een *Bedde* beteekend; Doch bey de Kaldeeüse Uytbreyders en andere Griekse Overzetters, behalven de LXX. hebbent naa het Gestipte Hebreeuws, *Bedde* vertaald; 't geen ook Onze en Arias Montanus gevolgd zijn. En om dat deeze zaak in zig-zelven, van geen heel groot belang is, heeft misschien de Apostel, Hebr. 11:21. hem niet ontzien, de Griekse Overzettinge, die doenmaals in zeer gemeen gebruyk was, hier in te volgen: Zig laatende voorstaan;

Jakob Dankt Godt op zijn Leeger-Bedde, voor de Weldaadigheyd, in den Eed van Josef genooten.

In wat postuur en standsgeleegentheyd de Kranke Vader deeze Dankzegging gedaan heeft.

Of Jakob in deeze Beede Godt of Josef in zijn Waardig Ampt aan Gebeeden heeft.

Hoe Jakob Leunende op zijn Stok en op het Bedde Aangebeeden heeft.

ſtaan, Dat beyde meeningen niets onvoegzaams inſlooten, noch teegens malkanderen aanliepen: En daar niet aangeleegen ſcheen, of men zeyde; Dat Jakob over het *Hooft-Kuſſen* van het *Bedde*, of Leunende op eenen *Stok* Aangebeeden heeft; naademaal het heeft konnen gebeuren, Dat Jakob Zittende Agterwaards aan het Hoofd-Eynde van het Bedde, zijnen Staf in de Hand gehouden heeft, wanneer hy Joſef tot de Eedſweeringe, Belaſte de Hand op zijn Dye te leggen. Doch den Eed volbragt zijnde, heeft hy Aangebeeden; *Zig Buygende over het Opperſte van zijnen Staf*; Zittende nogtans *Ten Hoofde van het Bedde*, op welke hy half op-zijde *Leunende*, ook te-gelijk van het Bedde, zig *Geboogen en Aangebeeden heeft*. Dat is, om miſſchien van beyde wijzen te-gelijk een Denkbeeld te maaken; Dat de Kranke Vader zoodaanig op het Bedde Over-end Gezeeten heeft, dat hem de Voeten naa de Neerdelling der Voorzijde, afhingen; en het Boovenlijf van daar voor-over Buygende, hy zig op zijnen Staf Geleênd heeft, om zig te Onderſteunen, gelijk de Oude pleegen te doen, welker Kragten door Moeyelijkheyd Verbryzeld waaren. En in dusken Poſtuur Zittende, heeft zig ook de Vader Jakob van het Hoofdeynde, dat meer Verheeven was, konnen bedienen, om daar op eenigzinds zagtelijk te Leênen. Want dat hy met de Voeten van het Bedde en Voorwaards-over Geboogen op het zelve Gezeeten heeft; meenen wy niet quaalijk uyt Gen. 48: 12. te beſluyten; alwaar Joſef bey zijne Zonen, als van tuſſen *De Knyën* zijns Vaders weerd, op dat hyze van ſtand veranderde. Hoedaanigen gedrag, geen andere maniere van Zitten, als wy gezeyd hebben, ſchijnd te konnen toe-laaten, vergelijkt'er meede Gen. 48: 2. En dus zou het wel konnen zijn, Dat de waarneeminge van Hieronymus, om de Geringheyd van dit Text-Geſchil te vereffenen, hier wonder wel ter ſné komd; als hy zeyd; *Dit ſtaat in't algemeen in-agt te neemen, Dat alwaar d'Apoſtoliſe Mannen tot het Volk ſpreeken, zy gemeenelijk die Getuygeniſſen ter-hand neemen, welke alreede onder het Volk bekend gemaakt, en aangenoomen waaren.* Eſtius en Janſenius voegender by, Dat deeze aanvoeringe des Apoſtels aan de Hebreën, niet zoo-zeer Schriftuurlijk, als wel van een toegeſtaane zaak ontleend is: Zulx dat het even zoo veel is, als of hy gezeyd had; *Ende Jakob heeft Aangebeeden, Leunende aan het Opperſte van zijnen Staf;* gelijk *in de Griekſe Bybels gevonden word.* Hoedaanigen bemiddeling, ons voorzeeker aanneemelijker ſchijnd, als dat we met de Geleerde D. Heynſius, onzen toevlugt tot Zinſpeelende Gelijkeniſſen neemen en zeggen; Dat Rabdos *Een Stok* of *Staf*, hier Oneygentlijker wijze, de *Magt* van Joſef in Egipten beteekend, welke te-gelijk de Vader en de reſt van zijn Stam-Huys Onderſteunde. Voorwaar de Gemeene Latijnze Overzettinge, heeft de woorden van Moſes Gen. 47:31. niet quaalijk deezen Zin gegeeven; *Iſraël zig gekeerd hebbende naa het Hoofd-eynde van het Bedde, heeft den* Heere *Aangebeeden.* Alhoewelze nogtans de Woorden des Apoſtels Hebr. 11: 21. zeer dwaalziek heeft overgebragt, zeggende; *En hy heeft Aangebeeden het Opperſte van zijnen Staf*, of *Roede*. Welke vieze zingeeving de Roomſe Kerk-Leerraars, niet alleen zeer vaſt aankleeven; maar ook daar uyt volgens d'Opper-Kerk-Vergaadering van Niçeën beſluyten; *Dat Jakob den Staf, of Schepter van Joſef Aangebeeden heeft:* Het zy dan als een Teeken van deſſelfs Voortreffelijke Magt, en Vervulling van Joſefs Droom, Gen. 37:9. Of als een Voorbeeldig Teeken van Kriſtus. En dat het daarom ook den Kriſtenen betaamelijk is, Datze de Beelden, of andere Kenteekenen, Godsdienſtige Eer bewijzen. Maar indien het deeze al toegeſtaan word, Dat men hier Joſefs *Staf*, of *Scepter*, als een Teeken van zijn Voortreffelijke Magt verſtaan moet; en dat Jakob die Aangebeeden heeft; zal daar uyt geenzinds volgen; Dat die Aanbidding, (die ten hoogſten genoomen, niet booven een Burgerlijk Eerbewijs ging,) Een Goddelijke Aanbidding naaſleept; als die niet naa de Voorbeelden der Menſchen Zeeden moet geleeſt zijn; maar alleen van de Inſtellinge Gods afhangd. Waar toe dan ook, op dat de Rooms-gezinde, nogtans hier uyt het Eeren der

De verſchillige Vertaalinge der LXX Overzetters met de reeden des Apoſtels over een gebragt.

Andere reeden van Hieronymus by Heydeggerus aangeteekend.

Zinſpeelingen van Heynſius die hier door den Staf, de Magt van Joſef wil verſtaan hebben.

Quaade Vertaalinge van Hebr. 11: 21.

En dwaalziek gevoelen daar uyt voortgeſprooten.

der Beelden ſtaafden ; zy verzieren, Dat aan 't opperſte van deezen Staf, zeeker Beeld Geſneeden was, welke Jakob Aangebeeden heeft. Doch het is *Een Dood-ziek bewijs*, zeyd Burmannus; *als men de Beelden nergens dan alzoo in de H. Schrift weet te vinden.* Verder hebben ook de Taalgeleerde hier Gevraagt, Met wat regt doch deeze Overzettinge, het Voorſtel-woord, *Epì*, heeft buyten geſlooten? Daar het zelve genoeg te kennen geeft, Dat die *Stok* geen Voorwerp van Aanbidding is geweeſt? Want dan had'er moeten ſtaan; *Proskenéſai té Ràbdo.* Doch 't andere is van de Stok onderſcheyden; en geeft te kennen, Dat Jakob op de Stok Leunende, Aangebeeden heeft. Ook en laat de Hebreeuwſe Leezinge geen andere zin toe: En David word 1 Kon. 1:47. op geen andere wijze gezeyd; *Aangebeeden te hebben op het Bedde.* En die beeter Grieks meend te verſtaan, mach'er de plaatze Geneſis 24:52. op naa-zien. Maar zal miſſchien ymand denken, Waar toe al dit Bewijs; daar immers dezelve Gemeene Overzettinge in de plaatze van Moſes, daar den Apoſtel op ziet, zeyd, Dat Iſraël *Den Heere*, en niet *Joſef* noch zijn *Staf* Aangebeeden heeft? 't Is de Waarheyd; en ook een genoegzaam blijk van der-zelver quaadaardige Overzettinge in de plaatze des Apoſtels. Nogtans Schaamd zig de Grolle-Schrijver Vaſquez niet te Verzieren; Dat het woord *Heere*, daar niet Godt, maar Joſef, *Den Heere des Lands* beteekend. Doch dit ſchijnd alle Beſchaamdheyd te Beſchaamen. Want wanneer dit woord Eenvoudig en alleen gevonden word, beteekend het zelfs in haare Overzettinge, niemand als Godt. En ſchoon 't in de Griekſe noch Hebreeuwſe Bybels niet gevonden word; ſluyt de zin der woorden zulx nogtans genoegzaam in, om ons te verzeekeren, Dat wy dit tot hier-toe, niet onwaarſchijnelijk Verklaard hebben.

Aanbidden van Beelden word nergens in de Heylige Schrift geleerd.

Gen. 47: 31. Hebr. 11: 21.

Als nu Joſef hem zelven, weegens zijns Vaders Graf-Bezorging, onder een Godsdienſtige Eedſweeringe, ſtreng-genoeg verbonden, en 't Vaderlijk Gemoed geruſt geſteld had; ſchijnd hy van hem Afſcheyd genoomen te hebben en heenen gegaan te zijn. Zoo nogtans, Dat hy korts naar 't Beſtèl deezer dingen, de Boodſchap van des Vaders Krankheyd vernoomen hebbende, terſtond is weedergekoomen, Op dat hy hem in 't Ziek-Bed Bezogt, en Onderſteunde; meede brengende, zijne Twee Zonen, Manaſſe en Efraïm. Want alzoo heeft Moſes de Tijd van dit Voorval ſchijnen te bepaalen, als hy zeyd. *Het geſchiede naa deeze dingen*, Gen. 48:1. Welker Aankomſt dan ook, den Afgeleefden Vader zoo Verheugde, Dat hy van Blijdſchap, hoe Swak hy was, zijn Stramme Leeden Uytſtrekte, en als door vernieuwing van Kragten, zig Opregtende, Over-end op het Bedde Zat. Daar hy dan zijnen Mond opdoende, deeze Trooſtelijke Belijdenis voor de Ooren van Joſef, tot een Voorſpél van deſſelfs Zoon-Aanneeming uytboezemd en zeyd; *Godt d'Almagtige is my Verſcheenen te* Luz in den Lande Kanaans; ende heeft my Gezeegend: En heeft tot my gezeyd; Ziet ik zal uw Vrugtbaar maaken, en uw Vermeenigvuldigen, en uw tot eenen Hoop van veele Volkeren ſtellen; en ik zal uw Zaad naa uw, dat Land tot een Eeuwige Bezittinge geeven.* Aldus ſpreekende, bereyd hy d'Ooren van zijnen Zone Joſef, en door hem ook die van zijn Krooſt dat by hem was; alhoewel hy 't moogelijk zelve nu noch niet en wiſt, als uyt Gen. 48:8. ſchijnd te blijken: Op dat zy Godvrugtiglijk agtnaamen, in wat voegen, hy hem en de zijne, zijn Heylige Onderwijzing, volgens de gewoonte der Profeeten, die het Toekoomende Boodſchappen, Verkondigde. En van Swakheyd niet konnende al-ſtaande, tot deeze Lievelingen Spreeken; begind hy op 't Ziek-Bed gezeeten, de Beloften van de Erfgenaamen en haare Erffenis, hem van Godt gedaan, by zig zelven op-te haalen; Op dat hy haar niet alleen Betoonde, hoedaanig zy van hem als van haar algemeenen Vader af hingen: Maar ook op dat hy door deeze reeden haar te-gelijk zijn Magt betoonde, welke hy verkreegen had, om de Zonen van Joſef te Zeegenen. Welke Zeegening hier in beſtond, Dat Jakob deeze twee Zonen, niet alleen tot zijne Erfgenaamen ſtelde, maar daar by ook d'Erffenis zelfs aanwéés: Jaa daar by ook niet vergeet, het Teeken van

Jakob Krank geworden, word van Joſef Bezogt.

Meede brengende bey zijne Zonen.

Daar Jakob zig over Verheugd.

* Ook Bethel genoemd, Gen. 28: 13, 19. en 35: 6. Gen. 48: 3, 4.

En een ſchoone Belijdenis doed, weegens de Goddelijke Belofte.

Joſefs Zonen Manaſſe en Efraïm van Jakob voor de zijne Aangenoomen.

van deeze Zeegening, duydelijk uyt-te drukken. En hier op dan aanvangende, Joſefs Zonen tot Erfgenaamen van het Twaalfde Deel te ſtellen; zeyd hy aldus: *Nu dan, uwe Twee Zonen, die uw in Egipten-Land Gebooren waaren, eer ik in Egipten tot uw gekoomen ben, zijn Mijne:* Efraïm *en* Manaſſe *zullen Mijne zijn, als Ruben ende Simeon*, Gen. 48:5. Even als of hy zeyde, *Efraïm* en *Manaſſe*, zullen gelijke Lot hebben met mijne Kinderen; zoo datze in de Bemagtiging van de Erffenis des Lands Kanaans, gelijke Deel ontfangen, en elk een byzondere Stamme zullen uyt-maaken; *Even als ofze uyt my, en niet uyt uw Gebooren waaren.* En op dat Joſef miſſchien niet en meende; Datze eenigzinds minder zouden zijn, als d'andere Broeders, Vergelijkt hyze by *Ruben* en *Simeon*, die uyt zijn eerſte Vrouwe Lea Gebooren, immers voor alle andere Broeders, de Magt en Waardigheyd toebehoorde. Zulx zijn Woord hier even zoo veel is, als of hy gezeyd had, Efraïm *en* Manaſſe, *zullen Hoofd voor Hoofd, zijn als* Ruben *en* Simeon, *mijne Oudſte en Eerſt-Geboorne Zonen.* Dat hy nu aanſtonds daar by voegd; *Maar uw Geſlagte, dat gy naa hen zuld Gewinnen, zullen uwe zijn; Zy zullen naar haarer Broederen Naam genoemd worden in haar Erfdeel*, wil zoo veel te kennen geeven, als of hy zeyde; Indien uw behalven deeze Twee die ik *Voor de Mijne Aanneeme*, noch andere Zonen mogten Gebooren worden; zoo en zullen die, in de Erffenis deeze niet gelijk zijn, noch byzondere Stammen uytmaaken; noch ook een byzonder Deel in de Erffenis van de Broeders verkrijgen: Maar zy zullen, *Manaſſe* en *Efraïm* Toe-geteld worden. Aldus heeft Joſef, die anders maar *Een Deel* der Erffenis neffens zijne Broeders moeſte hebben, Een *Dubbel-Deel* in zijne Zonen gehad; 't geên anders Ruben, als de Eerſt-Gebooren toequaam, volgens Gen. 29:32. Maar hem ontnoomen en aan Joſef overgezet is, 1 Kron. 5:1, 2. Waar van de Stervende Vader Gen. 49:3, 4. genoegzaame reeden gegeeven heeft; gelijk we hier-naa, in zijn Lot-ſpellingen zullen ontwaar worden. En is deeze Zoon-Aanneeming alzoo de reeden geweeſt, Dat Joſefs Naam onder de Twaalf-Stammen, noch in de Erffenis des Lands Kanaans niet genoemd is, maar die in zijne Zonen Manaſſe en Efraïm gedraagen heeft. Of het nu ook geſchied is, Dat Joſef, agter Manaſſe en Efraïm, meer Zonen Gebooren zijn; daar van en vindmen niet een woord aangeteekend: Alhoewel de H. Hiſtorie van deeze haare Zoons-Zonen, tot in 't Derde Lid gewag gemaakt; die Joſef inzonderheyd uyt Efraïm gezien heeft, Gen. 50:23. Niet teegenſtaande Joſef nogtans, maar 110 Jaaren Oud geworden is, *vers* 26. Alleen diend in 't voorby-gaan aangemerkt; Dat wy de reeden, waarom Efraïm in deeze Zoon-Aanneeming, voor Manaſſe genoemd word; (daar deezen Laatſten nogtans d'Eerſt-Gebooren van die beyde was;) ſtrax uyt Gen. 48:19. verneemen zullen. Onder en-tuſſen hebben de Joden hier naauwkeurig onderzogt, Waarom doch de Vader Jakob, 't Getal der Stammen heeft willen Vermeerderen; en door deeze *Zoon-Aanneeming*, ook Vermeederd heeft? Salomon Jarchi meend, Dat Jakob zulx uyt Goddelijke Openbaaringe heeft konnen raamen betaamelijk te zijn: Als waar toe hy de Oud-geworden Man, aldus Spreekende invoerd; *Hy heeft my voorvaſt toegezeyd, Dat het Gebeuren zal, dat uyt my noch Vergaaderingen der Volken zullen uytgaan: Maar naar* Benjamin *is geen ander Gebooren. Daarom onderwijſt hy my, Dat ik een van de Stammen zal verdeelen.* Dit zeyd Jarchius; maar vry donker. By Aben-Ezra, is Rabbi Gaon ook van meeninge, Dat Jakob dit uyt deeze woorden Gods beſlooten heeft; (*Ziet ik doe uw Aanwasſen,*) Want hy wil dat Godt dit tot Jakob geſprooken heeft, van de Zonen Joſefs, die uyt hem ſtonden Gebooren te worden. Doch hy dieze bybrengd, miſprijſt die Gedagten; en zeyd dat'er Reuk noch Smaak in te vinden is; naadien immers Benjamin, volgens die Voorzegging Gebooren is; en daar geen reeden konnen gegeeven worden, Waarom Jakob tuſſen de Kinderen van Ruben en Joſef, een Onderſcheyd zou maaken. Aldus ſchijnd dan Aben-Ezra voor hem zelven, niet quaalijk te Oordeelen, dat het daarom geſchied is, Dat Jakob

En tot Hoofden van twee Stammen als Ruben en Simeon geſteld.

Gen. 48:6.

Met Uytſluyting van zijn volgende Kinderen, zoo hy'er meer kreeg.

Waar in Joſef alzoo een Dubbele portie der Erffenis krijgd.

Joodſe meeninge waarom Jakob 't Getal der Stammen heeft willen vermeerderen.

kob uyt byzondere toegeneegentheyd, het Regt der Eerst-Geboorte, en alzoo twee Deelen aan Josef heeft willen overbrengen; 't geene hy buyten twijffel niet zonder een Goddelijke Verligtinge gedaan heeft. Dat nu Jakob deeze Erffenis aan Josef en zijne Zonen, in 't Land Kanaans toe-eygend, alwaar Rachel, de Moeder van Josef Begraaven wierd, doe Jakob weeder in Kanaan quam, schijnd uyt des Vaders woorden Gen. 48:7. openbaar. Als waar in hy dan ook van Rachels Begraaffenis, op deeze wijs gewag maakt; *Doe ik nu van Paddan-Aram quam, is Rachel by my Gestorven in 't Land Kanaans, op den Weg, als het noch een kleene Streeke Lands was, om tot Ephrath te koomen: Ende ik Begroefze aldaar aan den Weg van Ephrath de welke is Bethlehem.* Welke Begraafplaatze naaderhand, zeer digt aan Efraïm en Juda geleegen was. Doch de Kranke Vader, onder-en-tussen verneemende, Dat ook Josefs Zonen, daar hy tot noch-toe van gerept had, aldaar teegenwoordig waaren, (want hy zagze met zijn Verdonkerde Oogen, maar als in de Scheemering, zoo dat hy'er naa moest Vraagen, zeggende; *Wiens zijn deeze?* vers 8, 9.) heeft hy deeze Reedenvoeringe, teffens afgebrooken, en tot op het Eynde van dit Hoofdstuk opgeschort. Als wanneer hy *vers* 22. Tot hem zeyd; *Ik hebbe uw een Stuk Lands gegeeven booven uwe Broederen; 't welk ik met mijnen Sweerde, ende met mijnen Booge uyt der Amoriten Hand Genoomen hebbe.* Alwaar andere Vertaalen; *Ik hebbe uw een Deel gegeeven Buyten* of *Booven uwe Broederen.* De LXX Overzetters zeggen; SIKIMA EXAIRETON, *het Voornaamste van Sichem.* Doch de Targum van Onkelos; *Het Voornaamste Deel.* Want שכם, als een algemeen Naam-Woord Aangemerkt, beteekend een *Schouder, Zijde, Deel* of *Stuk:* dewijl de Menschen haare Lasten pleegen op de Schouderen te draagen. Maar Eygentlijk en in 't byzonder genoomen, beteekend het de Stadt Hemors, de Vader van Sichem. Waar heenen ook onze Kant-Verklaarders gezind schijnen; wanneerze zeggen; *Het Hebreeuwse Woord beteekend eygentlijk* een Schouder, *of* Rugge, *als booven*, Gen. 9: 23. *En daar naa by Gelijkenis*, Een Stuk, Deel, of Streeke Lands, Hoog geleegen, *als hier. Maar Jakob als een Profeet, ziet ook op de Naam der Stadt* Sichem, *die in dat Land aan 't Gebergte geleegen was:* Gen. 12: 6. *En naaderhand de Stamme Efraïm toegevallen is*, Jos. 20: 7. *In 't welke ook Josefs Gebeente Begraaven is*, Jos. 24: 32. *Als in 't Land dat zijn Vader Jakob hem Profeetizer-wijze Bezet, en Gegeeven had*, Joan. 4: 5. *Te weeten niet alleen het Stuk Lands, het welk hy voor honderd Stukken Gelds gekogt had*, Gen. 33: 19. *Maar ook al het Land der Stadt Sichem; die Simeon en Levi, Gewaapender-Hand Ingenoomen en Geplonderd hadden*, Gen. 34: 25, 26. Dus verre haare Aanteekening. Dat het hier voor een algemeen Naam-Woord moet genoomen worden, meenen de Taalkundigers, Dat het Deel-Woordje אחד, te Kennen geeft: Het welke te-regt aan het *Deel*, en niet aan de *Stadt* toege-Eygend word. Waarom het de Syrise en Arabise Overzetters, als een Algemeen Woord Vertaald hebben; niet-teegenstaande ook onder de byzondere Beteekenis van dat Woord, de Stadt *Sichem* Verstaan word; die naaderhand de Hoofd-Stadt van Efraïms Erfdeel geweest is. Maar alhoewel wy zien dat veele van Meeninge zijn, Dat Jakob de Stadt Sichem aan Josef geschonken heeft; agten nogtans andere, Dat dezelve uyt de strax by-gebragte Plaatze van den Euangelist Johannes, konnen weederleyd worden, wanneer hy 't zelve Noemd CHORION, *Een Akker, Stuk-Lands, Land-Goed,* of *Hof-Steede*; en dat hy zulx van *Sichem* Onderscheyd: Zijnde, als den Euangelist zeyd; *Daar naa-by geleegen.* Maar deeze Reeden heeft weynig klem: Want wanneer Jakob dit CHORION of *Stuk-Lands*, aan Josef gegeeven heeft, heeft hy hem te-gelijk ook de Naabuurige Stadt *Sichem*, jaa de gantze aangeleegene Land-streek toege-Eygend; welke naaderhand de Stamme Efraïm te-Beurt gevallen is. Zoo dat de Gifte van het Deel des Lands, ook de Stadt, die op dessels Boodem lag, heeft naa-zig gesleept. Maar naadien

Josefs Zonen van Jakob vernoomen, breekt zijn reeden af en rept van een Stuk-Land dat hy Josef voor-uyt gegeeven had. Gen. 48.

Welk en hoedaanigen Stuk-Lands Jakob hier aan Josef voor-uyt en booven de Erffenisse der Broederen geschonken heeft.

 aan

aan Josef, uyt het Regt der Eerst-Geboorte, een Dubbele Portie der Erffenis behoorde, verswijgd Jakob een Deel, of regte Twaalfde-Part dat op Josef koomen moest, en spreekt alleen van het Tweede, 't welk hem daar-en-booven toekoomen zou. Waarom eenige willen, Dat אשר heeft konnen gesteld worden voor מאשר; *Ik heb uw daar af dat eene Deel gegeeven, Dat ik Verkreegen hebbe met mijnen Sweerde*, &c. Waar by komd, Dat Jakob met een genoegzaam Onderscheyd van dit Deel spreekt, als hy zeyd; Dat hy hem dat Deel schonk, *Booven zijne Broederen.* Naamelijk ten aanzien van het Regt der Eerst-Geboorte, Deut. 21:17. Dat Ruben verlooren had, en op Josef gebragt was, 1 Kron. 5:1. (zoo veel de Dubbele Erffenis belangde;) als den Eerst-Gebooren der Waardigste Huysvrouwe. Zulx hy dit Stuk-Lands aan Josef Voor-uyt geeft, booven noch het Dubbel-Deel in de Erffenis; en Vergoed alzoo rijkelijk aan hem, (die zijn Vader met heel zijn Huys zoo Weldaadig Onderhouden had;) de Smaadheyd, dien hy geleeden had van zijne Broeders, die hem Gemeend hadden, uyt des Vaders Huys en Erffenis te Stooten. Maar het geene de Geleerde hier met groot Kommer Naa-spooren, is dit, Datze begeerig zijn te weeten, in wat Zin Jakob dat Deel aan Josef zegd te Schenken; *Dat hy met zijn Sweerd en met zijn Booge uyt de Hand der Amoriten Genoomen hadde?* Daar het nogtans schijnd het zelve Stuk Lands geweest te zijn, welk hy voor Honderd Stukken Gelds gekogt had van de Zonen Hemors, des Vaders van Sichem, Gen. 33: 19. Salomon Jarchi, en die hem graag volgen, verstaan dit van de Neêrlaag der Sichemiten, welke Jakobs Zonen, Simeon en Levi, Verslaagen hadden; welke Daad hy zig-zelven, naa haar zeggen, als een Stigter toe-Eygend. Maar foey, Dat zy verre, Dat wy met deeze Luyden, dien Godvrugtigen Man, eenig Deel zouden geeven aan die Grouwelijke Misdaad zijner Zonen, dien hy geduurende zijn gantsche Leeven, jaa tot aan het Graf, Vervloekt en Uyt-Gestampt heeft. En hoe zou doch Jakob uyt zulk-een Bloed-Dorstig Feyt, hem het Regt op de Stadt Sichem toe-Eygenen? Gelijk dan ook dit het Gevoelen der Joden genoegzaam weeder-spreekt; Dat Jakobs Zonen immers de Stadt Sichem niet uyt de Hand der Amoriten, maar uyt die der Heviten genoomen hebben: Want Hemor en Sichem waaren Heviten, als te zien is Gen. 34. Waar teegen niet en doed, Dat Jakob misschien hier alleen den Naam der Amoriten, voor alle de Kanaaniten steld; om dat die de Magtigste van alle de Volken in Kanaan waaren, volgens Amos 2: 9. Gen. 15: 16. Jos. 10: 5. Want dat zal aanstonds anders konnen blijken. Onkelos niet wel kans ziende, om het Sweerd en den Booge van Jakob ter regter plaatze t'huys-te brengen; heeft zulx liever in een Gelijkenis-Spreuk opgevat; En *'t Gebed* en *d'Afbiddinge* daar door Verstaan; volgens welke Meeninge hy dan Jakob doed zeggen; *Ik hebbe u het voornaamste Deel booven uwe Broederen gegeeven; het welke ik verkreegen hebbe door myn Gebed en Afbiddinge.* Insgelijks heeft het ook Hieronymus zoo verstaan, alhoewel een weynig Verschillig, zeggende; *Jakob Noemd hier het Sweerd en den Booge, de Geregtigheyd, door welke hy, die een Vreemdeling was, verdiend heeft, door het Dooden van Sichem en Hemor, van het Gevaar Verlost te worden.* Maar op deese maniere kan men al weederom niet Oordeelen; Hoe dat hem Jakob de Stadt Sichem heeft konnen toe-Eygenen? Want naadien hy de Daad van zijne Zonen, Hoog en Diep verfoeyd heeft, kan men beswaarlijk zeggen, Dat hy haar met zijn Gebed geholpen heeft: Hoord eens zijn Kommerlijke Aanspraak naar de Daad zijner Zonen, Gen. 34: 30. Ook schijnd het al-te verre getrokken, Dat *Sweerd* en *Booge*, hier zoo Eygentlijk en Eenvoudiglijk genoemd, Zin-speelender-wijze, *Een Gebed*, of *Afbiddinge* zouden beteekenen. 't Geên, om dat het al-te wijd van de Letter afwijkt, belet heeft, dat veele aan Tostatus geen Ooren hebben willen Leenen, als hy verzierd, Dat Jakob door zijn Gebed verkreegen heeft, dat zijnen Akker, daar hy Woonde, naa het Verwoesten van Sichem, van den Inval der Vyan-

Hoe Jakob zeyd dit Land met zijn Sweerd en Booge Gewonnen te hebben.

Dwaal-zieke meeninge der Joden hier ontrent.

Hoe van zommige by-spreukelijk Verklaard.

Vyanden, verschoond gebleeven is. Ziende ongetwijffeld op de plaatse Gen. 34: 30. en 35:1. daar Jakob Belast word, uyt die Land-streek te vertrekken. Niet veel zeekerder zal het moogelijk Hieronymus hier begreepen hebben, wanneer hy zijnen Adem, tot de strax-by-gebragte Reeden aldus Herschept, zeggende: Of men moet het alzoo Verstaan; *Ik hebbe uw het voornaamste Deel gegeeven, welke ik Gekogt hebbe in mijne Sterkte, Dat is door het Geld het welke ik door Sweet en Arbeyd verkreegen hebbe.* En alhoewel zommige by-brengen, Dat *Boog* en *Sweerd*, hier *Geld* konnen beteekenen; (dewijl het ondervonden is, Dat eenige Persize Penningen, met een Boog-Schutter Gestempeld waaren: Gelijk Agesilaus by Plutarchus zeyd, Dat hy *Tien Duyzend Schutters*, van den Konink der Persen weg-genoomen heeft; en dat ook Persa, zoo veel Darikos aan de Atheense en Thebaanse Reedenaars belast heeft uyt te Deelen;) Laaten ons nogtans al die laatere Gissingen in 't Onzeeker. En schoon ymand dit tot een teegen-Bedenkinge inbrengt, Dat het uyt de Bondige Reeden van den H. Stefanus wel zeeker schijnd, Dat den Akker *Voor den Prijs van een Somme Gelds Gekogt is*, Actor. 7: 16. naamelijk, *Voor Honderd Stukken Zilvers*, of *Geld*, Gen. 33: 19. en dat de LXX Overzetters met de Gemeene Latijnze Bybel, aldaar *Lammeren* gesteld hebben, gelijk we uytvoerig in die Historie getoond, en uyt Plutarchus gezeyd hebben, Dat de Oudste Geld-Munten met een Os, of een Schaap, of Swijn pleegen geteekend te zijn; tot Gedagtenis van Dat, toen'er noch geen Geld by de Oude Romeynen en andere Volken in gebruyk was, zy haare Koop-Waaren voor dusdaanigen Vee verwisselden: Dit alles zeggen we, kan ons wel indagtig maaken, Dat gemelde Overzetters dit waarschijnelijk alzoo hebben gedaan, om dat'er naa die Oude wijs der Geld-Munten, *Een Lam* op die Stukken Geld geteekend stond; doch zulx geeft geen volstrekt Bewijs, om te grondvesten, Dat hier door *Sweerd en Booge*, het Geld des Koops Verstaan word, om dat'er op zijn Persiaans een Boog-Schutter op uyt-gedrukt stond; dewijl het beyde onzeeker is. Gelijk het meede slegts voor een Gissinge der Geleerde te houden is, Dat Apocal. 16:2. onder *Het Merk des Beests*, het Geld Verstaan word; en by-gevolge die, welke met Geestelijke Dingen, Koophandel drijven. Vergelijkt de plaatzen Apocal. 19: 20. en Kap. 20: 4. Verder zijn ook eenige die Meenen, Dat Jakob het Land, welke hy van de Kinderen Hemors gekogt had, op zeekere Tijd, door Sweerd en Booge, dat is, door de Waapenen, uyt de Vyandige Hand der Ingevalle Amoriten, Verlost heeft. Van hoedaanige Gedagten ook de Geleerde Masius is; als die over 't laatste van 't Boek JOSUA, dit volgende Aanteekend: *Jakob*, zeyd hy, *had ten eersten een Kleen Stuk Land-Goed, voor zeekeren Prijs van de Kinderen Hemors Gekogt; alwaar hy met al de zijne konde Woonen. Daar naa heeft hy d' Amoriten allengskens uyt het Naabuurig Gewest Verdreeven, dewijlze 't zelve niet met Regt, maar door Geweld van Waapenen, den Sichemiten hadden uyt de Hand Gewrongen, ter tijd datze op Roof uytgegaan, haar verstout hadden, over de Jordaane te koomen.* Dit zeyd Masius; Doch de H. Historie draagt'er geen kennis aan; Die dit, (om dat de zaak van belang is, en groot Ligt aan dit Verhaal geeven kon,) niet waarschijnelijk zou vergeeten hebben, by-aldien het daar meede alzoo geleegen was. En om dat de vinding van Masius, aan Kalixtus al-te fraay scheen, om niet waaragtig te zijn, heeft hy'er ook zijn Zeegel aangehangen. Maar dat deeze Schrijvers dit moogelijk uyt een onzeekere Overleevering der Joden genoomen hebben, zou men uyt een diergelijk Verhaal moogen gissen, welk by haar gevonden word; te weeten, Dat Jakob weegens de Neederlaag aan de Sichemiten door zijn Zoons gepleegd, van Zeeven Amoritise Koningen overvallen is, die hem dat Stuk Land-Goeds afgenoomen hebben: Als wanneer Jakob met de zijne, de Waapens teegens haar Opvatte, en zijn Gekogten Akker, den Vyanden met een Dappere Overwinning weeder uyt de Hand Rukte. Het geen alles even onzeeker is. Maar by-aldien het alle deeze noch van zoo naa-by

Gen. 33 19.

Of hier door Boog en Sweerd, kan Geld verstaan worden.

Oude Geld-munten, eertijds met een Beest Gestempeld.

Dat Jakob dit Land den Amoriten met den Sweerde afgenoomen heeft, word van Masius gezeyd; maar uyt de H. Historie niet beweezen.

En waarschijnelijk uyt een Joodse Overleevering, van den Krijg die Jakob teegen de Koningen der Amoriten gevoerd heeft.

niet

niet geraaden hebben; Dat'er keur te neemen is met wien wy 't houden willen; wat dan? Zullen wy 't op-geeven, of zullen we noch andere Gevoelens raadpleegen? Jaa wy trouwens: En daar toe wel voor-af, de Uytlegginge van onze Kant-Teekenaars by-haalen; om dat ons dezelve tot een Waarschijnelijk Voor-Verhaal schijnen te leyden; waar meede Jakob dit misschien alzoo Voorzeggender-wijz zal uytgesprooken hebben. Zy zelve dan, hebben Jakob aldus spreekende ingevoerd: 't Geên ik met mijnen Sweerde en met mijnen Booge uyt der Amoriten Hand Genoomen hebbe, als ik naar de Moord der Sichemiten, (Vreezende voor de Naabuurige Kanaaniten;) heb moeten met een Gewaapende Hand op mijn Hoede zijn, om niet Overvallen te worden. Nu dewijle Godt deeze mijne Zorge gezeegend heeft, zendende een Verschrikkinge over d'Omliggende Inwoonderen, hebbe ik dat Stuk Lands behouden, 't welke ik nu door Gods Zeegeningen, agte 't mijne te zijn in Vryen Eygendom: Gelijk het hier naa, uwe Naakoomelingen zal toe-behooren in Gebruyk en Bezittinge. Onder-en-tussen ontbreeken'er geen, die meenen, Dat men Jakobs Woorden aldus opneemen kan; *Het geene ik Neemen zal door het Sweerd en den Booge mijner Naakoomelingen.* En het heeft ook de Geleerde Heydeggerus behaagd, deeze Zin-geevinge te Omhelzen. Want naa dat hy veelerley Meeningen Omgehutzeld heeft, zeyd hy ten laatsten; ik wende my zeer gereed tot deeze Gedagten, welke Oordeelen, Dat in Jakobs Woorden een Voor-Verhaal is, zeggende; Met Sweerd en Booge reeds verkreegen te hebben, het geene zijn Naakoomelingen door de Waapenen zouden Winnen. En zoo Verklaard het meede Aben-Ezra; *Den Zin der Woorden* zeyd hy, *is, Het geene te geeven, Dat de Israëliten zullen Inneemen met haar Sweerd en met haaren Booge. Hy maakt van de* Amoriten *gewag, om dat niemand onder de Zeeven Kanaanitise Volken haars Gelijk in Vermoogen was. En merkt gy niet, Dat, als'er reeds Twee Groote Koningen der Amoriten Verslaagen waaren, Josua als doe noch ernstig bekommerd was, en Af-bad*, van niet in de Hand der *Amoriten* Overgegeeven te worden, Jos. 7:7. *Want zoo Magtig was dat Volk. Men moet ook niet verwonderd zijn over 't Woord* לקחתי, Ik heb Verkreegen: *Dewijle hy met al de zijne; naa dat Godt het zelve aan Abraham, by Mondelinge Belofte gegeeven had, geloofd hebben, Dat het haar Eygendom was. En in dier voegen is aan Jakob gezeyd; Ik zal het uw en uwen Zaade geeven.* Dit zeyd Aben-Ezra; van wien Rabbi Levi Ben Gerzon weynig verscheeld: Aanmerkende, Dat het de Gewoonte der Profeeten is, het toekoomende als reeds geschied, Voor-te draagen; Op datze de ontwijffelbaarheyd van haare God-spraaken, te-bet Vertoonden. Ook worden de Vaders wel gezeyd te doen, 't geen eygentlijk de Kinderen Uytwerken; en zulx van weegen de naauwe Bloed-verwandschap: Overdenkt de Toezegginge, Gen. 46:4. En zeeker, die hier aanmerkt, hoedaanigeen nieuwe Naam-digting over Jakob gegaan is; (zoo dat hy naa deezen niet meer alleen *Jakob*, maar ook *Israël* zou Genoemd worden;) en dat dien Naam voor altoos op zijne Naakoomelingen overgegaan is, Verstaat men heel gemakkelijk, Hoe Jakob in zijn Perzoon heeft konnen zeggen, yts te doen of gedaan te hebben, 't Geên hy zeeker wist, Dat door zijn Zaad zou gedaan worden. Waar toe het wel de moeyte zal waardig zijn, Dat men Num. 21: 21, 32. met Josua 24: 8. aandagtig overdenkt. En wie doch is zoo Onkundig, Dat hy niet en zou weeten, Dat het Geheele Volk dat uyt deeze Vader voort-gekoomen is, den Naam van *Israël* draagd door de gantze Heylige Schrift, en ook Eeuwig draagen zal. Gelijk'er ook geen gebrek aan Voorbeelden is, die grondvesten konnen, Datze insgelijks den Naam van *Jakob* voeren. Als te zien is Psal. 147: 19. Jesa. 41: 8. &c. en 48: 20. en 59: 20. Jer. 31: 7. Hos. 12: 3. Amos 6: 8. en 7: 2, 5. en 8: 7.

Eer dan noch de Trouw-Hertige Vader, de Welgeboore Jongelingen Manasse en Efraim, tot de XII Stammen van zijn Huys Inlijfde, en door Zoon-Aan-

De Reeden van Jakob een beeter Zin gegeeven.

En zijn Overwinninge van desselfs Naakoomelingen Verstaan.

En zulx heel fraay van Aben-Ezra en Rabbi Levi Ben Gerzon Verklaard.

Jakob Kust en Omhelst de Zonen van Josef.

Aanneeminge, voortvoer haar te Zeegenen, (op dat hyze als Twee Vrugtbaare Ranken van den Zone Josef, in de Godspraak van elx Lot-spelling en weedervaaren, geenzinds als de minste Stammen gedagtig waare;) laat hy byzondere Teekenen van Toegeneegentheyd voor-af gaan; beyde de Jongelingen Kussende, Omhelzende, en Koesterende als tussen zijne Knyën: Daar naa ley hyze de Handen op. Tot welk-een Vaderlijk Onthaal hy schijnd geleegentheyd genoomen te hebben, zoo haast hy ontwaar wierd, Dat ook de Zonen van Josef daar teegenwoordig waaren. 't Geên Moses zoo uytdrukt; *Dat hy de Zonen van Josef zag*, Gen.48:8. Maar hoe heeft doch Jakob, van wien Moses immers *vers* 10. zeyd, Dat zijn Oogen reeds van Ouderdom Donker geworden waaren, (*Zoo dat hy niet zien en konde*;) deeze Zonen konnen Zien? De Voortreffelijke Jode Maimonides, merkt hier over niet Onfraay aan, Dat het Woord ראה van Tweederley Beteekenis is; waar van 't eene gebruykt word van 't *Gezigte der Oogen*; het andere van 't *Oordeel des Verstands*. Zoo dat Jakob, schoon zijn Oogen door Ouderdom Donker en Verblind geworden waaren, zijn Neeven nogtans met het Gemoed gezien heeft; dat is, door middel van eenige bedeemsterde scheemeringe zijner Oogen, haar twijffelagtig in zijn Verstand ontwaar geworden is. En daar is misschien ook niet aan-te twijffelen, of andere Geleerde Joden, hebben dit, eenigzinds naauwkeuriger Verklaard, alsse zeggen, Dat Jakob wel het uyterlijk Gelaat van Josefs Zonen in 't Algemeen, en als in een Donkere Mist gezien heeft; maar dat hy dezelve niet onderscheydentlijk heeft konnen bekennen, om dat hem de scherpheyd des Gezigts, door de Ouderdom Afgesloofd en Stomp geworden was. Zulx het dan ook Aben-Ezra, met Abrabanel en Levi Ben Gerson, hier niet quaalijk geraaden hebben, alsse Oordeelen, Dat dit de Reeden geweest is, dat de Oude en Kranke Vader, aangaande zijn twijffelagtige Beschouwinge; naader Onderrigt van Josef heeft afgevorderd, zeggende; *Wiens zijn Deeze*? Zoo dat hyze dan Scheemeragtig zag; even als den Blinden by den Euangelist Markus, allengskens ziende wordende zey, Dat hy de Menschen *Als Boomen zag wandelen*, Marc. 8:24. En dat meede onze Kantteekenaars, van dusken Verklaaringe niet af-keerig zijn, kan men daar uyt af-neemen, alsse op deeze plaatze zeggen; *Jakob zag met een Verouderd Gesigt*, vers 10. *Zoo dat hy zijne Oogen op Josefs Zonen slaande, dezelve nogtans niet regt noch bescheydentlijk konde Kennen.* Gelijk zy dan ook het *Niet-Zien*, zeer wel, door *Niet wel-Zien* Verklaaren. Als d'Omzigtige Vader dan Verzeekerd was, Dat het Josefs Zonen waaren, *Die hem Godt in Egipten gegeeven had*, deed hyze tot hem naaderen, Op dat hyze *De Handen Op-ley en Zeegende.* Die dan tot zijne Knyën gekoomen, heeft hy haar beyde, onder een byzondere Erkentenis der Goddelijke Voorzienigheyd, *Gekust en Omhelsd*; zeggende tot Josef; *Ik en hadde niet gemeend uw Aangezigte te zien, maar Godt heeft my ook uw Zaad doen zien*, Gen.48:10,11. Dat nu Jakob deeze Jonge Borsten in 't aannaaderen tussen zijne Knyën, als in zijn Schoot Gekoesterd heeft; Meenen wy uyt *vers* 12. geenzinds twijffelagtig te zijn; naadien daar gezeyd word, *Dat Josef haar van tussen zijn Vaders Knyën deede Uytgaan.* Zittende Jakob, alswe flus zeyden, met de Voeten voorwaards van het Voorpand der Leger-Steede, op de Bed-Sponning; Leunende naa het Hoofd-Eynde van het Bedde-Kussen. Op dat dan deeze Jongelingen de Afgeleefde en Swakke Vader niet langer Moeyelijk vielen, heeftze Josef met een behendig bewijs van Eerbied, van hem Afgeleyd, en onder zulk doen haar elk in zijn Rang, de Groot-Vader voorgesteld; Op dat hyze Ordentelijk naa haare Geboorte Zeegende. 't Zelve met zoodaanig-een Burgerlijk Eer-bewijs verzellende; *Dat hy zig voor zijns Vaders Aangezigt ter Aarden Needer-boog.* Want alzoo scheen het hem te betaamen; op dat hy zijnen Vader niet alleen Bedankte voor de Liefde-Pligt en Eere, aan zijne Zonen beweezen; maar om hem daar by Ootmoedig te Bidden, Dat hy de zelve ook zijnen Rijken

Gen. 49:22.

Hoe gezeyd word, Dat Jakob de Zonen Josefs zag, daar hy nogtans van Ouderdom niet zien konde.

Jakob doet de Zonen Josefs tot hem naaderen, om haar de Handen op-te leggen en te Zeegenen.

Josef steld bey zijne Zonen de Vader Jakob Ordentlijk voor, naa de Rang van haar Geboorte.

Zeegen wilde meede Deelen; als die hem in deeze Handelinge, niet ſlegts als een Vader en Groot-Vader, maar voornaamelijk als een Profeet, en Dienaar Gods Eerde. En gelijk de Oude Vader ſtrax hier naa, de Jonge Knaapen de Handen Op-ley, alzoo is ook daar omtrent het Verſchillig Voorneemen van Jakob en Joſef, en derzelver Teegenſtrijdige Handelinge, aanſtonds openbaar geworden. Want als Joſef zijnen Zone Manaſſe, die d'Eerſt-Gebooren was, teegen-over Jakobs Regter-Hand; en Efraïm teegen-over Jakobs Slinker-Hand, met zulk-een Oogmerk ſtelde, Dat de Vader zijn Regter-Hand, (die van Ouds een Teeken was van Sterkte, Blijdſchap en Eere;) op het Hoofd van den Eerſt-Gebooren zou leggen; heeft Jakob nogtans, door een Hoog-verligte Geeſt der Profeetie, anders Onderweezen zijnde, geweeten, Dat de Naakoomelingen van Efraïm, Gelukkiger en Magtiger zouden zijn; waar door hy alles regt anders-om gedaan heeft; alhoewel hy nogtans de Schikkinge van Joſef, zijn volle Swier behouden liet. *Want Jakob zijn Handen Wijſſelijk beſtuurende*; heeft hy zijn Regter-Hand op 't Hoofd van Efraïm; en zijn Slinker op dat van Manaſſe geleyd. Invoegen ligt te zien is, Dat Moſes hier de Pas genoegzaam afgeſneeden heeft, om niet te denken, Dat Jakob dit alzoo door Vergiſſinge, en by Gebrek des Gezigts gedaan heeft; of gelijk de Oude, die in haar doen, niet zelden pleegen te zuffen. *Want hy Lette*, zeyd hy, *Verſtandelijk op zijn Handen:* Dezelve zoo Beſtuurende, als ofze Verſtonden, wat hy zelve voorgenoomen had te doen. Of gelijk onze Kantteekenaars uyt de Hebreeuwſe Beteekenis zeggen; *Hy maakte zijne Handen Wijs:* Dat is, hy en deed dit niet uyt Mis-Verſtand, maar met Voorbedagten Raad, den wille Gods als een Profeet uytvoerende; zonder op d'Eerſt-Gebooren te agt-te geeven. 't Geên ook de Apoſtel toeſtemd, als hy zeyd, Dat hy deeze Zeegeninge *Door het Geloove* gedaan heeft, Hebr. 11: 21. Aben-Ezra zeyd; *Hy veranderde zijne Handen:* Te weeten, om dat hy de Stand-plaats en Ordening, in welke Joſef zijne Zonen geſteld had, Voordagtelijk voorby-ging, en zijn Handen *Kruys-wijs* over malkanderen, booven haare Hoofden uytſtrekte. En in dusk-een Zin hebben 't meede de LXX Overzetters en de Gemeene Latijnſe Vertaald; terwijlze meer op de Meeninge, als op de Woorden agt-gaaven. Maar alhoewel het niet onwaarſchijnelijk is, Dat de Godvrugtige Vader in deeze Doeninge, zijn Armen zoodaanig in de gedaante van een Kruys, over malkanderen uytgeſtrekt heeft, Dat zijn Regter-Hand op 't Hoofd van Efraïm, die ter Slinker-zijde ſtond; en zijn Slinker-Hand op dat van Manaſſe, die ter Regter-zijde ſtond, quam te ruſten; ſchijnen die nogtans hier dapper aan 't Beuzelen te ſlaan, welke willen, Dat Jakob door deeze Hand-wiſſelinge, de Geheymenis van het Kruys aangeweezen heeft. Wie verwonderd hem niet! jaa wie *Kruyſt en Zeegend hem niet*, over zoo uytbundigen Stoutheyd, en Bottigheyd? Daar wy immers zoo klaar als den Dag zien, Dat de Stervende Vader zelfs, (die voorzeeker beſt wiſt wat hy deede;) aan Joſef, een geheel andere Reeden van deeze Kruys-wijze uytſtrekkinge zijner Handen geeft. Overdenkt doch eens Gen. 48: 19. en 't zal genoeg zijn, om al zulke Vieze Dingen uyt-te ſtampen. Booven dien moet men hier ook die Schilders geen Geloof geeven, welke de Zonen van Joſef, gemeenelijk als Kleyne Jongens van 8 of 10 Jaaren, in haare Tafereelen Vertoonen; naadien de Tijd-Bevattinge deezer Hiſtorie genoegzaam Leerd, Datze nu ten minſten 20 Jaaren of meer Oud geweeſt zijn, niet-teegenſtaande zy beyde, naar de Stijl der Hebreën, *Jongens* Genoemd worden, Gen. 48: 16. Want gelijk uyt Gen. 41: 50. blijkt, Dat Jóſef deeze Zonen in de Tijd der Vette Jaaren Gewonnen heeft, en dat op Jakobs aankomſt in Egipten, reeds Twee van de Maagere Jaaren verloopen waaren, Gen. 45: 11. zal den geſtelden Ouderdom zeekerlijk volgen; naadien Jakob 17 Jaaren in Egipten gewoond heeft; en dit op 't laatſte van des Vaders Leeven gebeurd is; vergelijkt Gen. 47: 28. met Kap. 48. Jaa zy zullen ten minſten Dry-of Vier-en-Twintig Jaaren Oud ge-

Zoo dat Manaſſe teegen-over Jakobs Regter, en Efraïm over zijn Slinker-Hand ſtond.

Welke Order Jakob veranderd door 't ſchikken zijner Handen. En leyd de Regter-Hand, op Efraïm die ter Slinker-zijde ſtond. En volvoerde zijn Voorneemen door den Geeſt der Voorzegginge.

Jakobs Kruys-wijze Hand-Oplegging zeer Dwaalziek als een Voor-Beduydinge van 't Kruys op-genoomen.

Misſlag der Schilders, die Joſefs Zonen hier als Kleyne Jongens verbeelden.

2
2
17
21.

De Plegtelykheyd der Zoon-Aanneeming, by de Romeynen ADOPTIO genoemd.

2 Deel P. 195

geweest zijn, als men steld, Datze beyde omtrent de Middel-Tijd der Zeeven Vette Jaaren Gebooren zijn; gelijk de Reekening hier op de Kant uytwijst. Waar uyt men dan ligtelijk Gissen kan, in wat Postuur en Toestand deeze Zeegen-spreekelijke Hand-Opleggingе van de Zieke Vader, zittende op het Bedde, is konnen verrigt worden. En wy hebben zoo veel te liever niet willen ontbreeken, onze Meeninge hier in een Print-Tafereel af-te Schetzen, als wy Voorneemens waaren ook de *Zoon-Aanneeminge*, (by de Romeynen ADOPTIO genoemd,) te deezer plaats in-te voegen, en 't zelve door d'Oude Penningen, beneevens d'ARROGATIO, of *Toevoeginge*, en d'Opsteekinge der Handen, tot bewijs van *Toestemminge*, by die geleegentheyd te Vertoonen. Want naadien dit de eerste Plaatze is, alwaar in de Heylige Boeken, Van de *Hand-Opleggingе* gewag gemaakt word, Lust ons 't een en 't ander daar van te zeggen, Dat ons hier naa zal te-nutte koomen: Naadien dezelve Plegtelijkheyd, al-te deezer Tijd, niet alleen in Gebruyk schijnd geweest te zijn; maar ook naaderhand zoo wel door Instellinge, als door Naavolginge, in veelerley voorvallen van Zeegeningen, Offerhanden, Ver-Oordeelingen, Inhuldigingen; het doen van Wonder-werken, en diergelijke geoeffend is. Dus heeft Godt dan in de volgende Tijden aan Moses Gebooden, Dat hy Josua voor het Aangezigte van de Priester Eleazar, *De Handen zou Op-Leggen*, Num. 27: 18-23. Waar door hy vol van de Geest der Wijsheyd geworden is, Deut. 34: 9. *Dewijl Moses hem de Handen had Opgeleyd.* Van welke daad, door Moses aan Josua gepleegd, naaderhand onder Israël in gebruyk gekoomen is, Dat by-naa alle Heylige en Burgerlijke Instellingen, waar door ymand tot eenig Ampt, (hoe Gering dessels Waardigheyd ook was,) Gevorderd wierd, door Opleggingе der Handen moest Ingehuldigd worden. Gelijk dan ook voornaamelijk de Leeden van den Grooten Raad der Joden, en de Voorstanders van de Synagoge, en die men *d'Oudsten des Volks*, of *Ouderlingen* noemde, door die Ceremonie Bevestigd wierden. Ook worden d'heedensdaagze Rabbijnen en die onder de Joden tot Leerraars aangenoomen worden, door *Hand-Oplegging* Ingewijd; gelijk dat in het Ceremoni-Boek der Joden van ons Uytvoerig genoeg zal afgedaan worden. Onder-en-tussen schijnd het wel zeeker, Dat uyt het Voorbeeld van Jakob, welke zijne Neeven de Handen Opgeleyd heeft, om haar te Zeegenen; al van Ouds onder de Joden in gebruyk gebleeven is, haare Kinderen aan zulke Mannen voor-te stellen, die andere in Heyligheyd des Leevens en Wijsheyd te booven gingen; Op datze die onder *Hand-Oplegging* haare Gebeeden zouden aanbeveelen; en het word van de heedensdaagze Joden, ook noch onderhouden. Dat deeze Gewoonte al ten tijde van de Zaligmaaker in gebruyk was, schijnd hier uyt wel zeeker, Dat zommige Joodse Ouders, haare Kinderkens tot Jesus bragten; *Op dat hy haar de Handen zoude Opleggen ende Bidden*; Matth. 19: 13. Gelijk de Zaligmaaker dat ook naa de gewoonte der Treffelijke Leerraars deede, *vers* 15. En alhoewel ymand van deeze Daad misschien mogt denken, Dat Jesus 't zelve uyt een byzonder voorneemen gedaan heeft; staat ons egter niet waarschijnelijk te gelooven, Dat de Ouders haare Kinderen, met dat voorneemen tot hem zouden gebragt hebben, op dat hy haar, als den Euangelist aanteekend, *De Handen Opleyde*; by-aldien zulx te doen, onder haar niet en waare in Gemeen gebruyk geweest. Nogtans is omtrent de reeden van dessels Gebruyk, geen eenerley meeninge by de Geleerde te vinden. Grootius wil dat dezelve een uytwerking van de Goddelijke Magt beteekend; en bevestigd zijn gevoelen uyt Actor. 14: 23. Alwaar *Het Opsteeken der Handen*, naa zijn gevoelen in dien zin gebruykt word. *Daarom* zeyd hy, *dat de Goddelijke Magt voor een ander Aangeroepen word*; *zoo was het Opleggen der Handen, met de Gebeeden gebruykelijk.* Maar alhoewel deeze gedagten niet onfraay tot de zaak schijnen; is 't nogtans wat anders, *De Handen op-te Leggen*, en wat anders, *De Handen op-te Steeken.* Van de eerste, en niet van de tweede, had Grootius moeten reeden geeven, uyt vergelij-

Margin: 4 / 2 / 17 / —— / 23.

Jakob de Eerste, die door Hand-Oplegging Zeegend.

En zederd in veele Gevallen gevolgd.

Hand-Oplegging tot bevestiging van eenig aangenoomen Ampt.

Rabbynen door Hand-Oplegging aangenoomen.

Kinderen door Hand-Oplegging van Wijze Mannen Gezeegend.

En hoe zulx ten Tijde van de Zaligmaaker in gebruyk was.

Opsteeking der Handen, waar in van de Opleggingе der Handen Onderscheyden.

king van 't onderſcheyden gebruyk der Ceremonie, welke ons Actor. 6:6. en 8:17. en 13:3. en 19:6. &c. voorkomd. Als ook hier in de Hiſtorie van Jakob. Zonder nogtans dat wy vergeeten willen, terſtond ook yts *Van de Opſteeking der Handen* by-te brengen. Onder-en-tuſſen hebben zommige hier over Actor. 8: „17. in-agt genoomen, Dat de Oplegging der Handen meeſt-deels van eenige „Hooger Magt geſchied; welke eenen Minderen tot zeekere Bediening Hey-„ligd: Of aan hem eenige Weldaad Bewijſt of Toe-Wenſt. En dewijl door „*De Hand*, de Magt beteekend word, (als waar van de Spreekwijs, *Onder* „*ymands Hand zijn*: *In ymands Hand geraaken*, volgens het Roomſe Regt-ge-„bruyk der Mannen, in wiens Magt de Vrouwe quam; *En den Knegt uyt des* „*Heeren Hand te laaten*; wanneer hy van deſſelfs Magt ontſlaagen wierd, „ontleend is;) zoo word insgelijx door dit Opleggen der Handen deſſelfs On-„derwerpinge beteekend, waar door hy onder eens anderens Magt vervald. Dit zeggen zommige. En voorzeeker meer Geleerdelijk en Cierlijk, als wel aanneemelijk naa de Waarheyd. Want indien dit de reeden van zulken Gebruyk waare, was het niet zoo-zeer noodzaakelijk geweeſt, die de Handen Op-te Leggen, welkze volgens gewoonte Opgeleyd wierden, als wel dat dezelve in eens anders Hand wierden Overgeleeverd; gelijk het volgens 't Romeynſe Regt in de Houwelijken pleeg te geſchieden. Waar toe men ook mag te raade neemen, 't geên wy te vooren over Jakobs eerſte Bruylofts-Nagt, uyt de Aal-Oude Trouw-gewoonten der Grieken hebben bygebragt. Aldus zal dan immers deeze reeden, weynig plaatze vinden in de Zeegening van Jakob; in welkers Hand-Oplegging, hy voorzeeker geezinds beoogd heeft, Dat hy zijn Neeven onder zijn Magt, zoude Dienſtbaar maaken. Want wat de Vaderlijke Magt betreft; die waaren zy reeds te vooren van Natuuren Onderworpen, en behoefden daar toe, de Oplegging der Handen niet. Laat'er ons by-doen; Dat wanneer ook de Profeeten, door Oplegginge der Handen, de Kranke Genaazen, die Ceremonie, geenzinds een Teeken heeft konnen zijn, van dat den Zieken naa zijn Herſtellinge, onder de Magt van dien Profeet geſteld was, 't Zal dan Eenvoudiger en naader aan de Waarheyd gelijken, Dat door deeze Ceremonie alleen te kennen gegeeven is, Dat daar in, even als in 't Gebed, deſſelfs Hoofdſtuk gezogt wierd; Dat is *De Zeegening*, over den *Dienſt* of *Bediening*, waar over 't Gebed geſchiede; als meede over *Dood-Vonniſſen*, daar men dit tot een Getuygenis deed. Want die ymand *De Handen Op-leyde*, Bad Godt Opentlijk, of Stilſwijgens in zijn Gemoed. Die *Zeegende*, Bad Godt dat hy in dat Kind de Gaaven zijner Goedheyd wilde Uytſtorten. Die *Eenen Zieken Genas*; Bad dat hy naa 't Verdwijnen der Quaale, den Geneezenen zijn Kragt en Gezondheyd Verleenen wilde. Die tot *De Bediening van een Ampt* Ingehuldigd wierd; voor dien Bad men, Dat Godt daar toe de ver-eyſte Gaaven Verſchaffen wilde. Die *Een Brand-Offer bragt*; Bad, Dat de Dood, welke door de Hand des Offeraars op het Hoofd des Offer-Beeſts geleyd wierd, en aanſtonds naakende was; Gode ter Verzoeninge mogt Welgevallen. Ten laatſten, Die *Eenen Miſdaadiger*, het zy als Getuyge of volgens zijn Bedieninge, *Tot de Dood Leyde*, Bad, Dat hy die Straf leed, volgens 't geên de Miſdaad Verdiend had, daar meede mogt Voldoen. En alzoo Wenſt de Vader Jakob, *De Zeegening op 't Hoofd van Joſef*, Gen. 49:26. En zoo ymand Voorbeelden in de H. Boeken zoekt; hy bezie van de Hand-Oplegging *Tot Zeegening*, Matth. 19:13, 15. En 't Voorbeeld van de Stervende Vader Jakob, Gen. 48:9, 14. Tot *Geneezing van Kranke* en doen van *Wonderen*, Marc. 6:5. Luc. 4:40. Actor. 28: 8 &c. Inhuldinge *Tot de Bedieninge van Ampten*, Num. 8:10. Deut. 34:9. Actor. 6:6. en 13:3. en 19:6. 1 Tim. 4:14: en 5:22. Omtrent *De Offerhanden*, Lev. 1:4. Over *Dood-Vonniſſen en Straffen*, Lev. 24:14. &c. Dat nu *De Hand-Opſteekinge*, of *Opheffing der Handen*, van deeze *Hand-Oplegginge* verſchillig was, meenen zommige niet twijffelagtig uyt Actor. 14:23. af-te neemen; alwaar de Uytleggers over de Griekze woorden, *Cheirotoneìn*, en *Cheiroto-*

Van wien d'Oplegginge der Handen moet geſchieden.

En tot welken verbintenis.

Geſchied niet altijd tot onderwerpinge aan ymand.

Hand-Oplegging tot Geneezing der Kranke.

Wat de Hand-Oplegginge te Kennen gaf.

En hoe als een Gebed aangemerkt.

In allerley voorval.

Voorbeelden der Hand-Oplegginge daar de H. Schrift van gedenkt.

rotonesantes, aanmerken; Dat gelijk eertijds by de Grieken de gewoonte was, Dat het Volk in 't Verkiezen der Overheeden, door Opsteeking der Handen, haarToestemming te kennen gaaven: Daar van daan ook de Gewoonte in d'eerste Gemeenten ingevoerd is, Dat de Voorstellinge der Kerken-Dienaars, by d'Apostelen, (of die van haar daar-toe Gezonden waaren;) gedaan zijnde, van de gemeente met Opsteeking der Handen, wierd Goed-Gekeurd en Toegestemd: Welk gebruyk lange in de Gemeente geduurd heeft, gelijk de Kerkelijke Historien Getuygen. Alhoewel'er geen andere ontbreeken, welke meenen; Dat daar door ook *Een Oplegging der Handen* verstaan word; die insgelijks met bewilliging der Gemeente geschiede, gelijk uyt het Vasten en Bidden schijnd te blijken, welke van de gantze Gemeente gedaan wierd; en in deeze Verkiezing, daar Lukas in de Handeling der Apostelen van spreekt, ook geschied is. Als waar toe men mag naa zien, 't geene onze Kantteekenaars over Actor.6:6. hebben aangemerkt; en 't zal tot hier-toe van de *Hand-Oplegging* genoeg zijn. Dat nu meede het *Opsteeken der Handen*, een Teeken van *Toestemming* en *Inwilliging* zy geweest, die op zeekere Aanspraak of Voorstel pleeg te volgen, hebben ons de Oudheyd-Kenders op de Roomse Penningen aangeweezen; en wy hebben Drye daar van, hier Cieraads-halven, tot de Printverbeelding van Jakobs Zoon-Aanneeming willen by zetten. Dus ziet men op den eenen Penning van Trajanus, dat hy op een dubbel-Verheevene plaatze gezeeten, de Krijgs-Benden te Voet en te Paard, om hem heeft; die de Handen om-Hoog Heffende, haar Toestemming aan den Keyzer geeven: En zoo ziet men het zelve meede op eenen anderen Penning van't GemeeneVolk gedaan. Als ook op eenen anderen van Hadrianus, Dat hy onder 't Opsteeken van de Regter-Hand, de Toejuyching des Volks ontfangd. En de Digter Lukanus en Korippus, gedenken zoo kennelijk aan deeze Gewoonte, als ofze haare Veerzen op de leest van deeze Penningen geschoeyd hadden. Doch laat ons nu de Hoogdraavende Reedenvoering verneemen, waar meede Jakob zijne Neeven, onder Naamdigting van haaren Vader Josef, Gezeegend heeft. Want dat hy *Josef Gezeegend*; en tot hem Gesprooken heeft, het geëne Moses Gen.48: 15, 16. verhaald; wil niet anders te kennen geeven, als dat hy zulx *In zijne Kinderen* deede. Welke Zeegenspreeking hy dan aldus aanvangd. *De Godt voor wiens Aangezigte mijne Vaders Abraham en Isaak Gewandeld hebben; Die Godt die my Gevoed heeft, van dat ik was tot op deezen Dag: Dien Engel die my Verlost heeft van alle Quaad, Zeegene deeze Jongens, ende dat in haar, mijnen Naame genoemd worde, ende mijner Vaderen Abrahams en Isaaks Naam, ende dat zy Vermeenigvuldigen als Visschen in Meenigte, in 't midden des Lands.* Aldus Bid Jakob de Zeegening van dien Godt af, voor wiens Aangezigte zijne Vaders Abraham en Isaak Gewandeld hadden: Om dat de Zeegening welk hy op de Lippen had om uyt-te spreeken, voornaamelijk af hingen van het Verbond, 't welk hy met Abraham en Isaak gemaakt had; en welkers Geloove hy niet vergeeten wilde tussen zijne reeden in-te lassen; dewijl Godt haar en te-gelijk haar Zaad, tot zijn Eygen en Verkreegen Volk, Verkooren had. En dewijl het aangenoomen Geloof, nu reeds in het Stam-Huys van Jakob, Wortel geschooten had, heeft de Vermaaning der Goddelijke Belofte hier en altijd van byzondere naadruk geweest; als in wiens Vaderlijk Perzoon, de Godt Abrahams, het Regt van Naavolging zoo merkelijk had doen overgaan. Zulx hy zelve dan ook niet te vergeefs, noch buytens tijds; het Geloof van zoo grooten Groot-Vader als hem Abraham was, in de Voorrang steld, zonder wien hy geenzinds een Wettig Naavolger, noch Deelgenoot der Genaade, naavolgens het Verbond Gods konde zijn. Nogtans zoo niet, als of Abraham en Isaak voor haar en haare Naakoomelingen dusdaanigen Eere verkreegen hadden, om datze in haar zelven zoo Grooten Voortreffelijkheyd hadden: Neen voorzeeker; maar om dat Godt, door het Geloof, die Weldaaden, welke hy Beloofd had, heeft willen verzeegelen; Op dat zijne Toezeggingen niet te-Loor gin-

Toestemming des Volks door Opsteeken der Handen gedaan.

En in de eerste Kerk gepleegd.

Zeegenspreekinge van Jakob over Josef en zijne Zonen.

Gen. 48: 15, 16.

Wat daar in opgeslooten lag.

En hoe hy daar in zag op 't Verbond met Abraham, diens Godt hier toe word aangehaald.

Verbond Gods is niet om de Weerdigheyd van Abrahams Perzoon, met hem opgeregt.

Jakob Roemd de Goddelijke Goedgunstigheyd.

gingen. Om 't welk dan ook naader uyt zijn eygen Geloof te Grondvesten; hy daar toe de Zeegening van die Godt Afbid, *Die hem Gevoed had, van dat hy was tot aan dien Dag*. En alhoewel de Oosterze Overzetters hier verschillen in de woorden, hebbenze nogtans meest den Zin op-een uytgebragt. De Grieken zetten; *Van der Jeugd-aan*. Onkelos, *Van mijn Geboorte af*. De Syrier, *Van mijn Kindsheyd af*. En d'Arabier, zeer naa-by onze Duytze Overzetters, heel fraay, *Van doe af als ik geweest hebbe*. Hy wil dan voorzeeker zeggen; Dat hy van Kinds-been aan, de Goddelijke Goed-Gunstigheyd teegens hem ondervonden had: En alzoo toonen, Dat hy geenzinds op een losse grondvest noch met Ydele Bewoording, de Zeegening over deeze Jonge Knaapen Afbidden wou: Naadien hy zelfs door de gantze reex van zijn Leeven, de Vrugt der Goddelijke Zeegening zoo Opmerkelijk geproeft had. Aldus Roemende in Godt, steld hy hem zelven tot een Leevendig Voorbeeld aan de zijne ten-Toon; als door wiens Ervaarenis het bleek, hoe Waaragtig Godt een Verbond gemaakt en tot hier-toe gehouden had; en waar op men met een Onbeswijkbaar Geloof kon verzeekerd blijven, Dat Godt den Kinderen Abrahams wilde tot een Vader zijn. d'Ongeloovige en Afgodize Heydenen, worden ook door de algemeene Mildaadigheyd des Heemels Gevoed en Opgemest: Doch Godt heeft Jakob heel anders en zoodaanig Gevoed, Dat hem zijne Weldaaden, geduurige Panden en Verzeegelende Teekenen zijn geweest, van de Vaderlijke Voorzorge teegens hem. Daar naa Bid Jakob de Zeegening *Van dien Engel af, welke hem Verlost had van alle Quaad*. Wie deezen Engel geweest is, het zy een Dienstbaaren en Geschaapen Engel, of den Engel des Verbonds, te weeten Jehova, de Zone Gods zelfs, als eenige gewoon zijn te Spreeken; daar over is weederom Geschil by de Geleerde Uytleggers; en wy zullen niet onderlaaten konnen, aan haare Verschillige Gevoelens te gedenken, zoo haast wy de maniere van deeze Zeegening, ten eynde zullen hebben afgedaan.

En doet zijn Trouwe in 't houden der Beloften blijken.

Hy Wenst dat den Engel die hem Verlost heeft, deeze Zonen Zeegenen wil.

d'Oude Vader dan zijn Mond op-doende, om de Goddelijke Zeegening over zijne Neeven Efraïm en Manasse af-te Bidden; begeerd daar in Dry voornaame Weldaaden over haar. Als Eerst; Dat die Godt voor wien zijne Vaders Gewandeld hadden; *Die Kinderen mogt Zeegenen*. Alwaar *Zeegenen* voorzeeker niet anders wil te kennen geeven; als Weldaadigheyd bewijzen, alle Goederen Vermeeren en Grootmaaken, gelijk het de volgende woorden verklaaren. Ten II. wenst hy aan haar; *Dat in dezelve zijnen Naam mag genoemd worden, en den Naam zijner Vaderen Abraham en Isaak*. Zoo spreekt hy, als tot een kennelijk Teeken van *Zoon-Aanneeming*. Hy leyd haar zijnen Naam op, Op datze niet alleen in het toekoomende, onder de Zonen, en de Vaders der Stammen Israëls moogen geteld worden, maar ook met dezelve, Gelijke Erffenis gebeurd hebbende, Gelijke Plaats en Deel mogten hebben. Zoo datze niet slegts onder de Naam van het Geslagt, maar die ook voor haar zelven, als Hoofden daar van zouden draagen. Door hoedaanigen Voorregt dan Josefs Zonen, booven alle de Neeven van Jakob, Dat zijn de Kinderen der andere Zonen, verheeven zijn. En gelijk Jesa. 4:1. gezeyd word, Dat des Mans Naam over desselfs Huysvrouwe uytgeroepen word, naadienze haaren Naam ontleend van het Hoofd onder welk datze staat; alzoo heeft ook Jakob hier gewild, Dat deeze Zonen in zijn Geslagte gereekend, en zijns, en zijner Vaderen Abrahams en Isaaks Kinderen genoemd, en daar voor zouden gehouden worden. Het geene ook alzoo geschied is, dewijlze onder de XII Stammen Israëls, als zijn eygen Zonen geteld zijn; vergelijkt Gen. 48:6. met Josua 16. &c. En hier ter plaatze heeft Heydeggerus in 't voorby-gaan willen aangemerkt hebben; hoe zeer bespottelijk, Ekkius en Bellarminus haar hebben aangesteld, alsse uyt dit Voorval, waar in Jakob de Naamen zijner Voor-Vaderen over deeze Kinderen wil uytgeroepen hebben, Besluyten, Dat de Doode konnen Aangeroepen worden. En dewijl zy onder dit voorwenzel vast beezig zijn, om ontelbaare Patroonen tot Voorbidders te bedenken, heeft de Schran-

Dry voornaame Weldaaden over Josefs Zonen Gewenst.
I. Zeegeningen.

II. Dat in haar zijn Naam mag genoemd worden.

En van welk-een Uytstrekkinge dat zou weezen.

Schrandere Kalvijn daar over niet onaardig aangemerkt, Datze dus-doende, nogtans Abraham, Isaak en Jakob, daar onder, als ofze niet een Stroo aan stukken bijten konden, zijn voor-by gegaan. Veel beeter dan heeft de Groote Schrijver Tostatus, deeze Zin aan de Woorden van de Stervende Jakob opgedraagen, wanneer hy hem doed zeggen; *Ik Bidde Godt, Dat het geschieden mag, Dat deeze Jongens naa mijnen Naame, Dat is naa Jakob of naa Israël, moogen Genoemd worden; en datze Twee Hoofden der Stammen moogen zijn, onder de Zonen Jakobs.* Want alle de Stammen Israëls *Zijn Twaalve*, Gen. 49: 28. En deeze Vermaarde Schrijver, heeft'er veele onder zijn Geloofs-genooten, die het daar in met hem eens zijn, en Bellarmijn wel dapper van de Leep geeven. Ten III. Wenscht Jakob aan zijne Neeven; *Dat zy mogten Vermeenigvuldigen in meenigte als de Visschen in't midden des Lands.* Aldus hebben 't onze Overzetters Vertaald; die daar in de *Targum* van Onkelos schijnen gevolgd te zijn, terwijl andere Vertaalingen van geen *Visschen* gewag maaken. Doch gemelde Targumist, heeft de Woorden met deeze Naadruk verrijkt; Dat deeze Jongens, *Onder de Kinderen der Menschen, als de Visschen der Zee moogen Vermeenigvuldigd worden op de Aarde.* Naadien'er in de Grond-Text een Woord gevonden word, Dat de Beteekenis heeft van een meenigte *Als de Visschen in de Zee.* En waarom Jakob deeze Uytdrukkinge heeft willen ter-Hand neemen, kan ons uyt de Overgroote Vrugtbaarheyd der Visschen ligt bekend zijn. En die op 't Voorgeziene Middel haarer Voortteelinge naauwkeurig gelet hebben, hebben nu reeds genoegzaam Waargenoomen, Dat alleen in eene Kuyt van eèn Kabeljaau-Vis, meer Vrugtbaarende Zaad-bolletjes beslooten zijn, als'er op eene Tijd te-gelijk, Menschen in heel de Republijk van Holland gevonden worden: Als waar van ons de Ondervindinge van den neerstigen Leeuwenhoek verzeekeringe gedaan heeft. Ziet daar dan, hoe wel ter sné deeze Gelijkenisse, van de Lippen des Ouden Vaders is afgevloeyd, op dat hy zijn Zeegen-wensch, naavolgens de beloofde Vermeerdering, aan zijne Vaderen Toegezeyd, daar meede besloot. Als welkers Hooft-Zom hier voornaamelijk op uytliep, Dat Jehovah in haar Vervullen wilde, het geene hy aan Abraham en Isaak zoo vaak beloofd had. Dus rest dan nu te Onderzoeken, wie deezen *Engel* of *Verlosser* mag zijn, van welken Jakob neevens Godt, de Zeegening op 't Hoofd van zijne Neeven af-Gebeeden heeft? Want alzoo hadden wy beloofd te doen. Wat het gemeen Gevoelen der Joden en de meeste Roomsgezinde betreft; het is niet onbekend, Dat zy hier eenen Geschaapen of Dienstbaaren Engel willen Verstaan hebben. Nogtans hebben zommige van haare Rabbynen den zelven erkend Godt te zijn: En zoo heeft onder haar, Rabbi Menachem gezeyd; *Hy gewaagd van Godts Heerlijkheyd* Schechinah, *als hy zeyde*, Den Engel die my Verlost heeft. Doch Chrysostomus heeft uyt deeze plaatze meenen te grondvesten, Dat de Engelen voor de Vroome zorg draagen, en tot haare Beschерminge over-al by de Hand zijn. Insgelijks heeft Basylius daar uyt beslooten, Dat yder Geloovige een Engel heeft, die hem Onderwijst, en als zijn Herder leyd. Ook zijn Kalixtus en Hakspaan van Meeninge, Dat men met geene zeekerheyd te gelooven heeft, dat de Zone Gods elders, *Een Engel*, of Een *Boode*, *Gezant* of *Dienstknegt* genoemd word, daar niet voordagtelijk gehandeld word van de Zendinge des Zoons in 't Vleesch, tot onzer Zaligheyd. En dat het derhalven waarschijnelijker te denken is, Dat in deeze plaatze, andere Zaaken die het toebrengen van eenig Geluk aan d'een of d'ander Mensch, van verre Aanwijzen, moeten Verstaan worden. Nogtans isset meede zeeker, Dat andere Kerk-Leerraars, deezen Engel al van over lang, voor *Den Engel des Grooten Raads*, dat is, voor *De Zone Gods* gehouden hebben; en dat den Ouden Cyrillus d'Alexandriner, die van Prokopius Gazéus gevolgd word, zulx ook opentlijk teegen d'Arriaanen heeft staande gehouden. Waar by koomd, Dat de meeste van onze heedensdaagze Godgeleerde,

III. Jakob Wenst de Vermeenigvuldiging van Josefs Zaad in zijne Zonen.

En zulx door een fraaye uytdrukkinge genoomen van de voortteelinge der Visschen.

Wie den Engel geweest zy; die Jakob van alle quaad Verlost heeft.

't Gevoelen der Joden bygebragt.

Als meede dat van Chrysostomus.

Den Engel van Jakob hoe van de meeste voor de Zone Gods gehouden.

de, 't zelve geheel-en-al buyten twijffel stellen. Gelijk dan meede de Bybel-Kantteekenaars haare Aanmerkinge hier over, niet anders hebben ingesteld; zeggende: *Naademaal Jakob van deezen Engel het zelve Verzoekt, Dat hy* vers 15. *van Godt Bid, kan dit van geen* Geschaapen Engel *verstaan worden, maar moet van de* Zone Gods *verstaan zijn.* Dit zeggenze; en betrekken daar toe haar Verklaaringe op Gen. 22:11. En wy hebben te vooren ook onze Aanmerkinge daar over bygebragt. Dus hebben dan andere fraaye Uytleggers die alzoo gezind zijn, haar gevoelen hier meede ondersteund; Dat Jakob hier niet slegts in 't algemeen *Een Engel* noemd; even als of hy gewenst had, Dat de Kinderen van Josef mogten bewaard worden; of dat hy Godt Bad, Dat hy zijnen Dienst-Knegt wilde zenden op dat hy haar Beschermde: Maar dat hy, naa dat hy gezeyd had; *Die Godt, voor welke mijne Vaders Gewandeld hebben: Die Godt welke my Gevoed heeft.* Daar by voegd, (eer dat hy noch yts van Godt Bid;) *Die Engel die my Verlost heeft.* &c. Hy en zeyd niet, *Die Godt die zijn Engel gezonden heeft; Zende hem nu weederom tot deeze* &c. Noch, *Wiens Engel my Bewaard heeft.* Maar zoo als hy *Godt* genoemd had, op dat hy hem Aanriep; zoo Bid hy meenenze, te gelijk van Godt en den *Engel*, de Zeegening af. En gelijk Heydeggerus dit stuk ook dusdaanig opneemd te Verdaadigen; alzoo brengd hy onzes er-agtens, veel te streng gewrongen, Esaia. 43: 1. te berde; als of Godt deezen Engel, aldaar een *Verdaadiger* of *Verlosser* van Jakob noemde, die hem als zijnen Heere Bevestigd had, tot zijn Eygendom en Erffenis; zeggende, *Gy zijd Mijne.* Dezelve Geleerde Man merkt hier verder aan; Dat Jakob van deezen Engel, geenzinds eenige Bedieninge „af-Bid; zoo dat hy de Kinderen van Josef wilde Bewaaren en Beschermen: „Maar hy Bid, Dat hy zijne Neeven wilde *Zeegenen.* Maar wat is hier *Zeegenen*, anders als eenige Weldaad bewijzen? Maar het is openbaar dat alle „Zeegeningen, die Jakob hier heeft konnen af-Bidden, niet anders zijn als „Goddelijke Uytwerkingen die alleen van Gods Magt, Rijkdom, Goedheyd, „Wille en Genaade voort-koomen. Wat zoude het zijn, by-aldien Jakob „Gebeeden had, Dat een Dienst-Engel, voor zijne Neeven, Voorbiddinge „zoude doen, op dat hy de Goddelijke Gunst verkreeg om de zelve te Zeegenen? Waarom zoud hy alleen van eenen Engel gesprooken en gezeyd hebben, *Deezen Engel* de גואל Goël of *Verlosser*, Zeegene de Kinderen? „Waarom heeft hy niet liever gezeyd; *Dat haar alle Engelen en Menschen* „*Zeegenen?* Ten laatsten, noemd Jakob deezen Engel גואל *Verlosser*, of „*Wreeker van alle Quaad*; en alzoo ook van de Zonde, van het Oordeel „Gods, van de Magt des Duyvels, en van al wat onder Quaad en Ellende kan „verstaan worden. Want dien neemd immers het Quaad weg, en keerd het af, „welke ymand, als zijn Eygendom en een die onder zijn Regt behoord, uytrukt *Uyt alle Quaad?* Maar zoodaanig-een Verlosser heeft een Dienst-Baaren „Engel niet konnen zijn, Dat hy Jakob van de Zonde en van de Magt des Duyvels Verloste: Maar wel de Engel des Verbonds; te weeten die daar toe gesteld was, om in 't Vleesch gezonden te worden, tot vast-stelling van 't Heylig Verbond. Dit zeyd Heydeggerus; die tot ondersteuning van zijn, en der meeste Godgeleerden gevoelen, ook noch deeze Aanmerking uyt Moses Gerundensis heeft bygebragt: Zeggende; *Den Engel die de Verlosser is, en welke Jakob in zijn Benaauwdheyd Antwoord gaf, en tot hem zeyde;* Ik ben de Godt van Bethel, Gen. 31: 13. *Die is Set van den welken hy zeyd;* Mijnen Naam is in 't midden van hem, Exod. 23: 21. Ons aangaande, wy twijffelen geenzinds, of Jakob heeft deeze Zeegening, voorzeeker van de Waare Godt, voor welkers Aangezigte Abraham en Isaak Gewandeld hadden, Afgebeeden. Maar dat hy verder daar op als in 't byzonder, van een *Engel* rept die hem Verlost heeft; zulx doet hy volgens de Godvrugtige gewoonte der Geloovige Vaders, die de Godt Abrahams en Isaaks, nooyt eygentlijk *Een Engel* genoemd hebben: Maar doorgaans daar van reppen, in de toe-eygening van zeekere Weldaad

En ook van de Kantteekenaars beleeden.

Dat deezen Engel de Zone Gods zy, van Heydeggerus verdaadigd.

't Gevoelen van Heydeggerus en der Godsgeleerden onderzogt, en bedenkelijk weederspprooken.

daad aan haar Bedienender-wijs beweezen; daar onder nogtans altijd Godt zelve erkennende. Gelijk hy daarom ook niet en zeyd, Dat zijne Vaders, Abraham en Isaak voor het Aangezigte van *Dien Engel*, die hem uyt alle Quaad Verlost had, Gewandeld hebben; Maar hy voerd den zelven veel-eer nessens de Goddelijke Aanroeping in, als een Erkentenis, der Goddelijke Bystand, welke hem als een Ondervonden Helper Behouden en Gered had: En zulx naade gewoonte der H. Vaderen, welke alle Heylzaame en ongemeene Ontmoetingen van Zeegening, en toe-gebragte Verlossingen, aan de Bestelling der *Engelen* als Perzoonelijke Booden en Gezanten Gods, pleegen toe-te Schrijven. Zoo nogtans, Dat zy zelden daar van anders Spreeken, als of zy van Godt zelve spraaken. En in zulken zin heeft de Zaligmaaker zelf geleerd, Godt, als onzen Heemelzen Vader, te Bidden, *Verlost ons van het Quaade*, dat is, *Van alle Quaad*; Matth. 6: 13. 't Geên ons misschien minder vreemd zal schijnen, als wy aanmerken, hoedaanig ook zelve de Engelen, Dat zijn de byzondere toegeschikte Werkingen of Aanduydingen der Goddelijke kragt; (van de welke naavolgens de Swakheyd des Menschelijken Begrips, niet wel anders als onder de Naamdigting van *Booden*, *Gezanten* of *Engelen* kan gesprooken worden; ten zy dan, wanneer dien Naam aan Menschen gegeeven word, van wienze ook tot de Geest-Engelen is overgegaan;) zeer dikmaal in Droomen, Gezigten, en Verschijningen, zoodaanig Spreekende worden ingevoerd, als of Godt in eyge Perzoon, tot de Vaderen Sprak. Waarom ook meest altijd, maar Eenen Engel schijnd te Verschijnen, of maar Eenen genoemd, of alleen spreekende word ingevoerd. En schoon daar zomtijds meer dan Eenen genoemd worden, om yts te Boodschappen, of te Verrigten; ziet men egter dat alwaar yts van Godsweegen, als van een Goddelijke Daad, en over Menschelijke Uytvoeringe te Spreeken vald; maar Eenen het Woord Voerd. Waar toe beziet de Verschijninge der *Dry Mannen* van Abraham en Loth, Gen. 18. en 19. die aldaar ook *Engelen* genoemd worden; Alhoewel 't gelooffelijker is, Dat het *Menschen* zijn geweest, die van weegen haar Bestél en Stijl der H. Schrijvers, nu en dan en veel-meer weegens de toe-eygening haarder Bedieninge, als haarer Weezentlijke Zelfsstandigheyd; den Naam van *Engelen* draagen. Dus zal men in die opmerkelijke Geschiedenissen ontwaar worden, Dat al waar *Genesis* 18. de Engelen van Gemeene Zaaken handelen, of dat Moses yts van haar als zoodaanig verhaald; zulx doorgaans in 't *Meerder-Getal* en in aller Naam geschied; *Zy Zeyden*, *Zy Deeden*, en zoo-voorts. Overdenkt *vers* 5: 8, 9, 16. en 22. Doch wanneer het op 't stuk aankomd, Dat is wanneer daar van Gods eygen zaake te spreeken vald; word het Woord slegts van Eenen gehoord, en uyt den Naam van dien gezeyd, *Ik zal Koomen*; *De Heere Zeyde*, *Ik hebbe Gekend*, *Ik zal Afgaan* &c. vergelijkt alleen *vers* 10, 13, 15, 20, 21, 26. &c. En zoo 't u lust, ziet ook eens naa de Historie van Loths Uytgang uyt Sodom, Gen. 19. Daar gy al 't zelve zuld in-agtgenoomen vinden, zoo gy alleen *vers* 1, tot 5, en 10, 11, en 15. teegens *vers* 17, 18, 19, 21, 22, 24, en 25. vergelijkt. Als waar-toe men ook niet vergeeten moet aan-te merken, hoe deeze Mannen, *vers* 13, als Gezanten Gods Spreekende, terwijl d'Uytvoering der Daad nogtans, waar toe zy zeyden Uyt-te Gaan; aan Jehova zelve Toegeschreeven word: Gelijk wy op zijn plaats ruymweydiger hebben afgedaan. In deezer-voegen zal het dan ook hier niet al-te vreemd klinken, Dat Jakob, die deeze Zeegening van de Godt zijner Vaderen, over Josefs Kinderen Af-Bid; ook dien Verlos-Engel daar in gedenkt, Op dat hy haar even als hem, met den Zeegen der Bescherming, teegen alle Quaad wilde Verdaadigen. Maar naadien Moses in gants zijn Vijf Boeken, aan geen *Duyvel* of *Satan* gedenkt, noch de Joodse Kerk, niets eygentlijk daar van tot eenig Leerstuk, agter gelaaten heeft; Jaa zelfs niet een woord van de Schepping der Engelen rept, uyt welke den Satan, door Afval al voor Adams tijd, zou voortgekoomen zijn; (wel weetende dat de Geestelijke Zelfstandigheeden of Kragten Gods, niet zoo eygentlijk tot de Schep-

Engelen spreeken doorgaans in Gods Naam of als Godt zelfs.

Gen. 18.

Gen. 19.

De Schepping der Engelen, noch het leerstuk van een Duyvel of

Satan van Moses nooyt gerept.

Schepping behooren als die der Stoffelijke Gedaanten;) dunkt het ons al-te verre gehaald en by het Haayr getrokken; wanneer de meeste Godsgeleerde willen, Dat Jakob hier ook zijn Verlossinge van de Duyvel, aan deezen Engel opdraagd, En nogtans doen het die Gul-en Breed, welke meenen, Dat Jakob aldaar in het byzonder, de Zone Gods verstaan heeft. Maar wanneer Vader Jakob deezen Engel, alleen tot hem zelven, als zijn Verlosser betrekt, en zoo niet aan en merkt als of zijn Voor-Vaderen Abraham en Isaak, insgelijks als hy, voor desselfs Aangezigte Gewandeld hadden, hebbenze dan evenwel ook niet voor het Aangezigte des Zoons Gods Gewandeld, die voor het Aangezigte van de Godt Abrahams en Isaaks Gewandeld hebben? Wy voor ons deel, gelooven jaa. En voegen daar by, Dat het daarom dan ook niet noodig is te besluyten, Dat Jakob naa de Aanroeping van den Naame des Gods zijner Vaderen, de Zone Gods tot deeze Zeegening in 't byzonder, onder de naam van een Engel Aangeroepen heeft: Dewijl het met de Gewoonte der Godvrugtige Vaderen niet al-te wel over-een stemd, Godt zelve, *Een Engel* te noemen, wanneer hy reeds te vooren, met zijn eygen Naamen ingevoerd is. Dewijl Godt als Godt, van niemand kan *Gezonden* worden, en een Engel de Naam van *Engel* eygentlijk niet eerder past, dan wanneer hy *Gezonden* word. En zoo is die ook in geen andere zin aan Kristus konnen toegepast worden; als van weegen zijne *Zendinge.* En dewijl de Naam van *Engel* aan verscheyde Perzoonen en Zaaken gegeeven word, blijkt daar uyt klaar, Dat *Engel* geen Naam van een byzonder *Schepzel*, maar van *Bedieninge* is; gelijk dat van *Ambaßadeur*, *Gezant*, *Boode*, *Boodschapper*. &c. 't geên wy hier naa in 't Neegende Hoofdstuk omstandelijk zullen afdoen.

Hoe aan de Engelen toegeëygend word 't geên Godt zelve doed.

Doch de H. Mannen, van byzondere blijken der Goddelijke Kragt en Zigtbaare uytvoeringen van Zeegeningen en Aanspraaken gewag maakende; zijn zeer gereed, zulx aan Een Engel toe-te eygenen; alhoewel zy de Daad aan Godt zelve opdraagen en geen andere Zelfstandige Werking buyten hem, daar in erkennen. Want om met een woord te zeggen hoe 't ons om 't Hert leyd; Wat Denkbeeld zullen wy doch anders van de Engelen maaken, als dat het zijn Verteegenwoordigende Kragten Gods, die om de Goede met Goddelijke Zeeningen te Beschermen en van 't Quaade te Verlossen, op veelerhande wijzen zoodaanig worden Uytgezonden; Dat alhoewel de Doening, tot onderschepping van des Menschen swak Begrip, onder de Naam-digting van *Engel*, *Bode* of *Gezant*, toe-eygenender-wijze opgedraagen word; Godt zelfs nogtans als de Al-Vervullende en al-om Teegenwoordige Kragt der Invloeying, d'eygentlijke Uytwerker en gemoedelijke Meede-Werker daar van blijft. Overdenkt andermaal de Ondergang van Sodom; en het zal onzes-agtens genoeg zijn, om ons te Vermaanen, Dat gelijk de H. Schrift, naavolgens het Godsdienstig Begrip der Oude Vaderen, dikwils zonder naauwkeurig onderscheyd van Godt en van de Engelen spreekt, wy 't zelve ook niet zoo naauw moesten zoeken uyt-te ziften; dat wy ten lesten geloofden, Dat al waar een Engel, zoo verre hy een Engel is, gezeyd word te Spreeken of-te Werken; zulx wil te kennen geeven, Dat, of Godt zelve Sprak, of Werkte. En zoo wy het op deeze wijze willen in-agt neemen, zal het niet meer moeyelijk om verstaan zijn; Hoe een Engel of Goddelijk Gezant kan Spreeken, als of Godt zelfs Sprak; en hoe *Een Geschaapen Engel* (want zoo wil men doch doorgaans buyten de H. Schrift spreeken, die van de Schepping der Engelen, diepelijk Stilswijgd;) d'een of d'andere zaak, die eygentlijk by Godt te Belooven of te Doen staat; als in zijn eygen Naam kan gezeyd worden, te Doen of te Belooven. Dewijl hier meede alle Twist zoodaanig ten eynde loopen zal; Dat men niet meer zal behoeven te vraagen; Hoe het te verstaan is, Dat de H. Vaders; aan wien *Een Engel* Verscheenen is; of die haar yts Goddelijx Verkondigd heeft, uyt de Godvrugtigheyd van haar gemoed, hebben konnen zeggen; *Datze Godt Gezien hebben*; *Dat haar Godt Verscheenen is*; en *Dat Godt tot haar Gesprooken heeft*. &c. En daarom agten wy het alzoo-zeer Verwonderens waard, als het te Beklaagen

Den Naam van Engel een Naam van Bediening, en Toeëygening der Goddelijke verrigtingen die kennelijk gezien worden.

gen is, Dat de Godgeleerde niet toe-en leggen om al deeze Dingen tot zeekerder Denk-beelden te brengen. En zy zouden voorzeeker haaſt daar toe gekoomen zijn, by-aldienze Werk maakten, niet zoo-zeer de Zaaken uyt de Spreek-wijzen, als wel de Spreek-wijzen uyt de Zaaken te doorgronden. Het geên wy daar uyt Leeren, Dat de Spreek-wijzen meeſtdeels oneygentlijk zijn, en dikwils met de Waarheyd der Zaaken niet Letterlijk over-een koomen. Waar uyt blijkt, van hoe grooten gebruyk de Gezonde Reeden is, zonder welke hier niet te doen vald, voor die ſtijfzinnig ſtaande houden, Dat ook de Heylige Schrift niet zoo wel als alle andere Schriften, 't regt van 't Reedelijk Gebruyk der Reeden onderworpen is, zoo verre elk Leezer hem den Zin daar van moet tenutte maaken. Doch wat eygentlijk de Engelen zijn, en hoeze in Ontelbaar getal voor Gods Throon ſtaan, zullen wy hier-naa betoonen: Want wy zijn buyten twijffel, door deeze Waarneeminge, reeds al-te verre van ons voorgenoomen Voetpad afgetreeden; wy willen weeder-keeren, en 't Spoor van Vader Jakobs laatſte bedrijf, ten eynde-toe gaan op-volgen.

Daar ontbreekt in de Godgeleerdheyd; dat de Spreek-wijzen der H. Schrift niet naa de Zaaken Verklaard worden.

Als dan Joſef onder deeze Toeſtel wel zag, Dat zijn Ouden Vader, de Regterhand op Efraïms Hoofd, en de Linker op dat van Manaſſe leyde, mishaagde hem die Daad, en Verſtoute zig om de Zeegen-Spreekende Vader, door 't veranderen van zijn uytgeſtrekte Armen te ſtooren; En willende daar op 's Vaders Regterhand van Efraïm afwenden, en die op Manaſſes Hoofd brengen, zeyd hy; *Niet alzoo mijn Vader: Want deeze is de Eerſt-Gebooren.* Gen.48:18. Dus ſpreekt hy, en zoo doed hy; meenende dat het Verſwakt Gezigt, den Ouden Man tot deeze Mis-taſtinge bragt. Doch Jakob *Wiſte wat hy deede*; en volgde de Heymelijke Leydinge van de Goddelijke Geeſt, die hem te deestijd Onderwêês, om het Regt der Eere, welk de Natuure den Eerſt-Gebooren had toegedagt, aan den Jonger Broeder over-te brengen. Invoegen hy de Bedeelinge deezer Zeegeninge, met geen averregtze Verkiezinge deed, dewijl het hem niet Vry ſtond, dezelve naa zijn eygen Believen t'onderneemen. Want dat hem zulk-een Beſtèl van den Heemel Ingeboezemd was, zal ons den Uytgang der Zaake, eer-lang konnen grondveſten. Hierom weygerd de Godvrugtige Vader, niet alleen hier in van zijn Stuk af-te gaan, maar hy onderſchept ook den Verbolgen Joſef, met dusk-een Zeedig Antwoord, zeggende; *Ik weet het, mijn Zone, Ik weet het.* En op dat hy niet en zoude meenen, als of hy Manaſſe geheel-en-al Verzuymde, Verklaard hy hem aanſtonds de Nuttigheyd van zijn doen, en Ontdekt daar by te-gelijk de Zeegeninge zelve, met deeze Opmerkelijke Woorden; *Ook zal Manaſſe tot een Volk worden; en hy zal insgelijks Groot worden: Maar nogtans zal zijn Kleynſte Broeder, Grooter worden dan hy, en zijn Zaad zal tot een volle Meenigte der Volkeren worden*, Gen.48:19. Hy Reedenkaaveld, noch rept niet een enkel Woord, waar in de Waardigheyd van den Eenen boven die van den Anderen geleegen was; maar ſpreekt alleen uyt, wat Gods Voorzienigheyd over beyde Beſlooten heeft; en wat'er in vervolg van Tijden ſtond te gebeuren: Te weeten, Dat de Naakoomelingen van Efraïm met groote Wasdom en Voortreffelijkheyd zouden Bezaaligd worden; zoo datze tot *Een volle Meenigte der Volkeren* zouden Uytbotten. Welke Woorden, (wanneer men op d'uytkomſt let) Onkelos voorzeeker een ſchoone Zin gegeeven heeft, als hy zeyd; *En deſſelfs Zonen zullen over Volkeren Heerſchen.* Want het Koninkrijk der X Stammen Iſraëls, heeft van de Naakoomelingen Efraïms zijn Begin genoomen, en is een lange Tijd daar in gebleeven, 1 Kon.11:26. 2 Kron. 13: 6. 't Geên dan ook de Reeden is, Dat de Profeeten dat Koninkrijk niet zelden met de Naam van *Efraïm* noemen. Maar gelijk al wat op Aarden is, de Aarde vervuld, alzoo noemd de Heylige Schrift deſſelfs Veelheyd; *De Volheyd der Aarde:* En dat in de Zee is; *De Volheyd der Zee.* En alzoo word ook hier van Efraïm gezeyd; *De Volheyd der Volkeren*: Naadien zijne Stamme niet zoo-zeer in meenigte booven andere zoude uytgebreyd worden, al wel, Dat de-

Joſef wil des Vaders Beſtuur der Handen verbeeteren.

Gen.48:18.

't Geên Jakob weygerd te veranderen, om dat hy Wiſt wat hy deed.

Gen.48:19.

Enſteld Joſef egter geruſt over Manaſſe.

Alhoewel Efraïm de Grootſte zou worden.

Waar in de Grootheyd van Efraïm booven Manaſſe beſtaan zou.

Jerem. 31: 18, 20.

I. In Vorsten en Koningen.

dezelve voornaamelijk in de Voortteelinge van Vorsten en Koningen zou Heerlijk zijn. Vergelijkt'er de Zeegen-Spreekinge van Moses meede, Deut. 33: 17. alwaar van Josef gezeyd word, Dat hy had de Heerlijkheyd *Des Eerst-Gebooren zijnes Osses*, dat is, Twee Hoornen, of Magten in zijne Zonen, die *Met Hoornen*, dat is, met Magt en Heerschappye, de Volken *Zoude stooten tot aan de Eynden der Aarden*. En alhoewelze beyde zouden Sterk zijn, zoudenze nogtans Ongelijk zijn. Want als'er tot Verklaaringe by gezeyd word; *Deeze nu zijn* de Tien-Duyzenden *van Efraïm*; en *Deeze zijn* de Duyzenden *van Manasse*; blijkt genoeg, Dat van weegen de Voorrang der Zeegeninge Jakobs, aan den Jongsten, *Tien-Duyzenden*, en aan den Oudsten, alleen *Duyzenden* worden toegeschreeven. Gelijkwe ook uyt Num. 2: 18, 21. verneemen, Dat Efraïm de Baniere over het Derde groot Leger voerde; zoo dat Manasse en Benjamin onder hem stonden. Voorwaar Salomon Jarchi, is hier het Spoor der goede Uytlegginge te-bijster mis-geloopen, als hy meend, Dat dit van Josua gezeyd word, wiens Naam en Faam de gantze Weereld vervuld heeft, doe hy de Zonne aan den Heemel deede Stil-staan. Doch wat daar van zy, zal ons eens op zijn Tijd en Plaatze te-pas koomen. Tot hoe grooten Getal bey deeze Stammen uytgedeegen zijn, daar van vindmen by Moses een Tweederley Optellinge, die bey de strax by-gebragte Zin-geevingen bescheydentlijk konnen grondvesten, en zoodaanig gesteld zijn, Dat Efraïm aldaar Eerst genoemd zijnde, in de Eerste Monsteringe des Volks, welke in de Woestijne voor Sinai geschiede, 8300 Wêêrbaare Mannen meer als Manasse Uytleeverde, gelijk te zien is Num. 1: 33, 35. Doch in de Tweede Tellinge, naamelijk in de Velden Moabs, (wanneer gants Israël gereed stond om Kanaan in-te Trekken, Num. 26: 34, 37.) is Manasse wel 20200 Man sterker als Efraïm bevonden. En dat uyt het Boek der Rigteren blijkt, Dat de Efraïmiten Groot van Gemoed geweest zijn, en het Koninkrijk van Israël naar haar getrokken hebben, is zoo strax van ons uyt het Eerste Boek der Koningen aangehaald. Zoo dat de X Stammen, dikmaals onder de Naam van *Efraïm* voorkoomen: Vergelijkt Aandagtig 't Besluyt der Zeegeninge over beyde, Gen. 48: 20. en let hoe Grooten meenigte, zy te zaamen, in het Hoofd van haaren Vader Josef uytmaaken. Die hier toe nu ook eens Aanmerkt, hoedaanig van 't begin des Weerelds, *De Mindere*, in het Uytdeelen der Goddelijke Zeegeningen, voor *De Meerdere*, Aangenoomen en Begunstigd zijn; voorwaar, die kan by zig-zelven geen andere reeden van dusken Omkeering der Natuurlijke Ordening vinden, dan het louter Welbehaagen Gods: Gelijk de Voorbeelden hier van te Meenigvuldig en Opmerkelijk zijn, dan dat wy dezelve on-geagt zouden overslaan. Dus zienwe dat Habel voor Kaïn, Sem voor Japhet; Isaak voor Ismaël; Jakob voor Esau; Juda en Josef voor Ruben; en hier, Dat Efraïm voor Manasse Gezeegend is. Ook is David, de Zone van Isai, over zijn Oudste Broederen gesteld. Wat staat hier van te denken? En Wat zullen wy daar van zeggen? Immers is daar niemand onder alle deeze, die het minste hier van, door zijn eygen Verdienste of Waardigheyd gewonnen heeft? Voornaamelijk niet als Jakob, Esau Voor-getrokken wierd, doe geen van beyde *Noch Goed noch Quaad gedaan hadden*, Rom. 9: 11. En dat het ook de Naakoomelingen van Efraïm, veel erger gemaakt hebben, als die van Manasse, zal ons in 't Vervolg der Joodse Historie, genoeg tot al 't gezeyde Vermaanen te Gedenken, Dat Godt het Regt der Natuure, met geen ander Oogmerk zoo vaak veranderd heeft, als op dat hy ons zou leeren Verstaan, Dat het alles van zijn Vry-Believen afhangd, wat hy ons uyt Genaade Schenkt. Want by-aldien Godt elk-een naa Verdienste Beloonde, zou het zeekerlijk moeten volgen, Dat dan ook de Bedeelinge van zijn Genaade, zeekere Reegelen zou konnen Voorgeschreeven worden. Maar dewijl hy aan niemand yts schuldig is, zoo behoud hy het Regt van Vryheyd aan hem zelven, in 't Uytdeelen van zijne Gaaven. En staat deeze Reeden zoo onbesweeken vast, Dat ook zelfs

Marginal notes:

II. In Kragt en Vermoogen.

III. In meenigte van haar Manschap.

Efraïm 40500
Manasse 32200
8300.

Manasse 52700
Efraïm 32500
20200

Roem der Efraïmiten.

Zeldzaame schikkinge der Voorzienigheyd, door welke dikwils de Mindere voor de Meerdere aangenoomen zijn.

En wat Leer-stuk hier uyt in-agt te neemen is.

zelfs Pererius, hoe zeer hy in dit Stuk van onze Belijdenis verscheeld, heeft moeten Bekennen, Dat op deeze maniere het Geheym der Goddelijke Verkiezinge ten Eeuwigen Leeven, voor-af geschaaduwd is; en dat wy daar uyt af-te neemen hebben, Hoe-veel het Voorneemen en 't Oordeel Gods, van dat der menschen doorgaans verscheeld.

Maar nu? Hoe eyndigde doch Jakob ten laatsten deeze Zeegening? Hy zeyd; *In uw zal Israël Zeegenen, zeggende: Godt zette uw als Efraïm ende als Manasse.* Zoo zijnze dan voor-eerst beyde onder Zeegeninge; en wy hebben haare Uytbottinge overs-hands, zoo strax in haare Tellinge, teegens malkanderen afgereekend. Daar naa geeft Jakob opentlijk te Kennen, Dat deeze Twee Zonen zoo Gelukkig zouden zijn, Dat d'Israëliten, wanneerze malkanderen alle Voorspoed zouden toe-Wenschen, haar tot een Voorbeeld zouden neemen, en alzoo aan de haare, de Gelukzaaligheyd van Efraïm en Manasse vergunnen. En gelijk dit even alzoo van onze Kantteekenaars Verklaard word, merken zy daar by zeer wel aan, Dat *In uw*, hier zoo veel is, als *Naa uw*, dat is, *Naa uw Exempel*, &c. Ziet diergelijke maniere van *Zeegeninge*, Ruth 4: 11. en van *Vloeken*, Jerem. 29: 22. Gelijk ook naa de Voorspellinge van Jakob, dit noch heedensdaags by de Joden in gebruyk is, Dat dien, die de Kinderen na Ouder-Gewoonte, door Opleigginge der Handen Zeegend, deeze Woorden spreekt; *Godt stelle uw als Efraïm en Manasse.* En wanneer 't zelve aan een Dogterken geschied, zeggenze; *Godt stelle uw als Sara en als Rebekka.* Het geen zy alzoo uyt het Formulier Geleerd hebben, Dat de Vader Jakob haar Gen. 48: 20. aanbevoolen heeft. Maar gelijk Jakob door deeze Zeegeninge, zijn beyde Neeven, voor zijn Eygen Zonen aannam, eygend hy dezelve booven dien ook niet alleen, Een Koninklijk Geschenk tot een Vaderlijk Erf-Deel toe, (naamelijk het zesde Deel van 't Land Kanaans;) maar hy geeft daar door ook een merkelijk Proef-Stuk van zijn Onbesweeken Geloove aan Josef te Kennen; Op dat hy hem verzeekerde, Dat hem het vertrouwen op de Goddelijke Belofte, tot aan den Uytgang van zijn Leeven, niet ontvallen was. Want op dat hy zijnen Zone in 't zelve Geloove Bevestigde, zeyd hy; *Ziet ik Sterve, maar Godt zal met uw-Lieden weezen; ende hy zal uw weeder-brengen in 't Land uwer Vaderen*, Gen. 48: 21. Zoo Spreekt de Godvrugtige Vader, en zoo een standvastig Vertrouwen zoekt hy ook Josef in-te Boezemen, op dat hy misschien niet alleen mogt denken, Dat zijn Ouden Vader, die hier slegts een Vreemdeling en als Balling buyten Kanaan Leefde, door 't beswijken van zijn Verstand, begon te Raazen, en als de Krankzinnige, een Groot-agting had van Dingen die buyten zijn Vermoogen waaren; maar ook, op dat hy weeten mogt, Dat hy, die nu in Egipten dus Groot-geworden was, het Vermoogen ter-Hand had, om zijne Twee Zonen een Groote Bezittinge in dat Rijk te verschaffen; geen Ydele Schim voor een bestendige zaak Aangreep, wanneer hy het Besluyt van des Vaders Testament, als een Voortreffelijke Weldaad Op-nam; schoon hy in zijne Naakoomelingen, tot Slaavernye geroepen wierd. Aldus is dit dan de Kragt van hun beyder Geloove geweest, Datze het geêne door de Menschelijke reeden noch Gevoeld noch Getast kon worden, nogtans uyt Kragt van Gods Belofte, geenzinds hebben willen in twijffel trekken, of Godt zou dat ook alzoo door zijn Goedheyd Uytvoeren en Volbrengen. En daarom gelijk Jakob Stervende, *Door het Geloove gemeldet heeft van den Uytgang der Kinderen Israëls*, Gen. 48: 21. alzoo heeft ook Josef met dat zelve voorneemen, *Bevel gegeeven aangaande zijn Gebeente*, vergelijkt Hebr. 11: 22. met Gen. 50: 5. en 't zal daar meêde genoeg zijn, aangaande de Wijze en Maniere, volgens welke de Vader Jakob de beyde Kinderen van Josef, door een Plegtelijke *Zoon-Aanneeming*, voor de zijne Erkend en Gezeegend heeft. En hoedaanig hy zig korts hier naa bereyd heeft, om alle zijne Zonen, Hoofd voor Hoofd te Zeegenen, en door Lotspelling yders Weedervaaren, in de volgende Daagen over haare

Gen. 48: 20. Hoedaanigen Formulier van Zeegening Jakob in de Zeegening van Efraïm en Manasse aan Israël voorgeschreeven heeft.

Waar toe de Zeegenspreekinge van Jakob naader overdagt word.

En hoe by de Joden in Gebruyk.

Jakob bevestigd Josef in 't Geloove.

En zulx door Blijken van zijn eygen Geloof.

Naakomelingen te Voorzeggen, zullen wy in het volgende Hoofdstuk afdoen; naadien d'Hoogdraavende Inhoud van des Stervenden Vaders Testament, wel waardig schijnd, zulke Breedweydendheyd daar aan te besteeden. Rest hier alleen om dit Hooftdeel niet zonder eenige fraaje Aanmerking te besluyten, noch 't een en 't ander by te brengen; waar in wy der Aal-Ouden Plegtelijke *Zoon-Aanneming*, uyt de Scheemeragtige Voetspeuren, der Romeynse Zeeden, niet ongelijk aan deeze Daad van Jakob, zullen gelijkvormig gemaakt zien.

De Zoon-Aanneeming van Jakob aan Jofefs Kinderen gedaan, met die der Romeynen Adoptio vergeleeken en opgehelderd.

By-aldien ons dan noch in versser Geheugen is, Dat de Vader Jakob, de Kinderen van Josef voor zijn eygen Zonen Aangenoomen heeft, ter tijd alsze noch Minder-Jaarige Jongelingen waaren; en dat hy zulx niet in 't Openbaar, maar binnen zijn Huys in 't by-zijn van haar Vader gedaan heeft; als meede dat hy neffens de naadering der zelve, by wijze van Koop-Geschenk, de Vader een Stuk Lands Toezeyd te geeven; (zoo dat hy d'aangenoomen Kinderen ook zijnen Naam opleyd en zijn Erffenis toe-eygend;) voorwaar t' en schijnd niet anders, of de *Zoon-Aanneeming*, die gemeenlijk ADOPTIO genoemd; en naaderhand by d'Oude Romeynen Ingevoerd, met Wetten Beschermd en naauwkeurig onderhouden wierd, schijnd als een billijk-aangenoome Zeede, van deeze Zoon-Aanneeming des Ouden Vaders afgedaald. Ten minsten is in beyde, een groote over-eenkomst te bespeuren. Die dan de Zoon-Aanneeming, welke eertijds by de Romeynen in gebruyk was, uyt de Bestulping der Eeuwen opgegraaven hebben, verzeekeren ons, Dat ADOPTIO een *Aanneeming* was, waar meede ymand die onder zijn Vader stond, van den zelven met een stuk Gelds te geeven, pleeg Vry te Koopen: Of met eenen, die, het zy door Besterf of Vrygeeving zijns Vaders, zijn Eygen Man was, door Toestemming des Volks, voor zig-zelven Aan-te Neemen; het geene dan ARROGATIO, *Toevoeging*, of *Kind-Aanneeming* genoemd wierd. En gelijk de Zoon-Aanneeming nu en dan zelfs by de Roomse Keyzers, om een Naavolger in 't Rijk te hebben; en ook niet zelden in d'Aadelijke Stam-Huyzen, tot het stellen van Erfgenaamen, gepleegd is; alzoo vindmenze ook op de Oude Penningen met deezen Naam van ADOPTIO gedagt. Gelijk ook onder andere op die van * Trajanus en Hadrianus te zien is. Op den eersten verneemdmen dat Nerva aan Trajanus met een Spiets Gewaapend, de Hand geeft; op d'andere, dat Hadrianus van Trajanus de Weereld, dat is, de Heerschappye ontfangd. En alhoewel het van den laatsten in twijffel getrokken word, of hy wel ooyt van Trajanus tot Zoon Aangenoomen zy, agtmen nogtans dat Plotina, by het Overlijden van Trajanus, dit alzoo heeft weeten te beesteeken, Dat hy tot Naavolger in 't Rijk, even als waar hy by Trajanus tot Zoon Aangenoomen, is verklaard geworden. Maar het geene voornaamelijk tot ons voorgenoomen stuk diend, is dit; Dat Suetonius van Augustus zeyd; *Dat hy Kajus en Lucius, binnens-Huys Aannam; hebbende haar beyde met een Stuk Gelds, en een Schaal, van haar Vader Gekogt.* Hy zeyd, *Binnens-Huys*; om dat deeze Kinderen noch Kleyn en onder haar Vaders Gezag stonden. Anders, wanneerze de Kinder-Rok hadden afgeleyd en haars zelfs-Regts waaren, geschiede dit opentlijk op de Markt voor het Volk; om datze als dan niet alleen haaren Vader, maar ook 't Gemeene Volk scheenen Onderheevig en te-Nut te weezen. De wijs nu, zoo als dit naa Plegtelijke gewoonte geschiede, was dusdaanig: Een Rooms Meerder-Jaarig Burger, hield in 't byweezen van niet min dan Vijf andere Roomse Burgers, een Koopere Schaal voor den Schout; waar op die geene die ymand tot zijn Zoon wilde aanneemen, met een Stuk Gelds Kinkte en deeze woorden gebruykte: *Deezen Mensche zegge ik, dat volgens het Romeynze Regt*, Mijne is, *Ik hebbe hem Gekogt met dit Geld en deeze Koopere Schaal*: En gaf daar op teffens het Stuk Gelds, als Regts tot Betaaling aan de Natuurlijke Vader. En dit was eygentlijk ADOPTIO of *d'Aanneeming* van een Zoon: Hier vooren in ons Print-Tafereel, (dat de Zoon-Aanneeming van de Vader

Onderscheyd van ADOPTIO Aanneeming, en ARROGATIO Toevoeging.

Hoe op de Roomse Penningen gedagt.

* Ziet'er d'Afbeelding van, een weynig te vooren.

Tweederley Zoon Aanneeming. Waar van d'eene Binnens Huys d'andere Opentlijk voort 't Volk geschiede.

Plegtelijkheyd der Zoon-Aanneeming by de Romeynen.

Vader Jakob afgeſchilderd;) genoegzaam aangeweezen. Doch *d'Arrogatie*, alſwe ſtrax zeyden, geſchiede met Toeſtemminge des Volks over eenen die Meerder-Jaarig en zijn zelfs Man was, met deeze woorden. *Wild gy, Gebied gy, Quiriten, Dat Lucius de Zoon van Titus zal zijn, zoo Geregtig en Wettig, als of hy uyt deeze Vader ende Moeder des zelven Huysgezins Gebooren was? En dat hy de Magt van Leeven en Dood over hem zal hebben, gelijk een Vader over zijn Zoon heeft? Dit is gelijk ik u gezeyd hebbe, en daarom Quiriten, vraag ik het uw.*

En hoe de Arrogatie of Toevoeging geſchiede.

Want te vooren wierd Onderzogt, of hy, die een ander tot zijn Zoon aanneemen zou, zelfs niet Bequaam was, om Kinderen te Teelen; en met eene, of hy niet Archliſtiglijk ſtond, naa de Goederen van de geene dien hy Aannam; waar van by den Aanneemer zijn Opregte Meeninge, met Eede moeſt Beveſtigd worden: En als dan ging den Aangenoomenen over in 't Huys van den Aanneemer; ontfangende alle deſſelfs Naamen; alleen op het eynde met eenige Veranderinge, zijn eygen Stam-Naam behoudende.

Wat onderzoek daar omtrent te vooren gedaan wierd.

Dusdaanigen *Zoon-Aanneeming*, geſchiede zomtijds ook uyt louter Bedrog, en Argheyd; 't zy van de Aanneemers, wanneerze zonder Kinderen zijnde, teegens de Verkiezing der *Raaden*, of 't Vergeeven der *Landvoogdyſchappen*, ymand tot Zoon Aannaamen, om alzoo ook de Ampten en Waardigheeden, den Vaderen toegeleyd, te moogen Inpalmen; die dan korts daar-aan dezelve Zoon of Zonen weederom Af-dankten, als ofze haar niet en hadden aangegaan: Waar teegen een Wet wierd Ingeſteld, Dat zoo-een Geveynſde Zoon-Aanneeminge, in geenen Deele tot de verkrijginge eenes Ampts, of om daar door eenige Erffenis te bekoomen, eenig Voordeel geeven zouw: Of van die Aangenoomen wierd; gelijk zoo *Klodius*, *Ciceroos* Vyand, (die zijnde van Aadelijke Stam,) zig-zelven om Cicero te-meer te konnen Dray-boomen, van een Min-bejaarden, uyt de Volk-Stammen, ten Zoon deede Aanneemen. Doch naaderhand wierd het voor Eerloos gehouden, Dat ymand tot een Zoon Aangenoomen wierd, van eenen anderen, die naar de Loop der Natuur of Jaaren, zijn Vader niet en kon zijn.

Wanneer en om wat Reeden de Zoon-Aanneeminge geſchied is.

En alhoewel eenige hier uyt hebben gemeend te Leeren, wat het by den Apoſtel zeggen wil; *De Magt Ontfangen te hebben, van de Aanneeminge tot Kinderen*, Gal. 4:5. Zoo meenen wy nogtans, Dat ons den Onnaavolgbaare Schrijver de Hr. J. Steengragt, in zijn Uytleg over dien Brief, een veel Voortreffelijker Bedenkinge daar omtrent heeft agtergelaaten, die men hier mag te raade neemen.

Zinſpeelinge by zommige hier over in de H. Schrift waargenoomen.

Ook ſchijnd ons dit niet alleen veel-te verre gezogt, Dat de Heere Jeſus zelve, zijnde de Natuurlijke Zone Gods, op deeze wijze, het zy door *Zoon-Aanneeminge*, of liever door *Zoon-Vergunninge*, de Zoon van *Joſef* kan genoemd worden, om dat bey d'Euangeliſten, Mattheus en Lukas, zijn Geſlagt-Regiſter Op-tellende, hem *De Zone van Joſef* noemen: Als waar in den Uytleg der meeſte Schrijvers ſchijnd te willen, dat men zeggen kan, Dat de verſcheydentheyd der Optelling niet onvoegzaam, eens aan de Natuurlijke, en eens aan de Toegereekende Vader van Joſef naa het Regt der Wet, om zijn Broeders Zaad te Verwekken, of liever aan de Aangenoomen Vader, kan toegeſchreeven worden:

En of zulx al meede eenigzinds in 't Geſlagt-Regiſter van Kriſtus by Mattheus en Lukas in-agt genoomen is.

Maar wy meenen, Dat ook die, welke dat zoo ſtellen, haar zelven, (terwijlze toeleggen, om zooze meenen, de On-over-eenſtemminge der Euangeliſten, van Duyſterheyd te ontheffen;) in noch veel grooter Swaarigheeden bedraayen, daar uyt zy haar zelven niet al-te welvoegzaam, met volkoomen Overtuyginge van Joden, Laſteraars en twijfelmoedige Kriſtenen, konnen uytwikkelen, noch de Mond ſtoppen. En daarom meenen wy, Dat gelijk zommige Schrandere Verſtanden niet onbedenkelijk gehouden hebben, Of het Voorbeeld van de Vader Jakob, welke in Egipten teegen Joſef zeyde; *Uwe Twee Zonen zijn mijne, en zullen mijne genoemd worden*, heeft Voorbeeldelijker-wijze willen afſchaaduwen, Dat gelijk in zijn Perzoon *Joſef* van het Vader-Regt, alzoo ook *Maria* by den Euangeliſt Lukas ontheft wordende, de Geſlagt-aan-eenbindinge, op een Tweede overgaat, Dat is van *Jeſus* op *Heli*. Zoo dat niet Joſef, als 't gemeen

Of Jeſus in 't Geſlagt-Regiſter van Lukas niet veel-eer een Zoon van Heli, of Neef, als van Joſef, genoemd word.

meen gevoelen wil, maar Jesus *de Zoon*, of liever *de Neef* van *Heli*, onder de bewoording; *Des Helys* genoemd word; naademaal de Uytdrukking Des *Helys* buyten inlassinge van 't Woord *Zoon*, zig zoo wel en ongedrongen tot de aanduydinge van *Jesus*, dan van *Josef* voegen kan. 't Geen misschien minder Duyster zal schijnen, wanneer men wel zal gelet hebben, Dat den Euangelist Mattheus, het Geslagt-Regifter van *Josef*, en Lukas dat van *Maria* Opteld. Want Mattheus van *Abraham* aanvangende, zeyd; *Abraham Teelde Isaak*, en zoo vervolgens, tot op *Josef*, *den Man van Maria*; *uyt welke* Maria, JESUS *Gebooren is*: Zoo is dan klaar, Dat Mattheus het Woord der *Teelinge* gebruykende, van *Josefs*, en zoo ook by Toepassinge of *Zoon-Aanneeminge* van *Jesus*, en door Inlijvinge des Houwelijx, (kan men zeggen,) van *Mariâs* Geslagt-Regifter spreekt. Maar Lukas heft aldus aan; *Jesus zelf begon omtrent Dertig Jaaren* (Oud) *te weezen, zijnde*, (*gelijk men meende*) *de Zone Josefs*: Alhier steld d'Euangelist voor-af vast tot een klaarder Uytdrukkinge van *Jesus* Lijffelijk Geslagt, waar van de Beschrijvinge te volgen stond, hoedaanig by Mattheus niet gedaan en was, Dat hy alleen in de Waan, en niet-in der Daad, *De Zone Josefs* was. Maar wiens was hy dan? Den Euangelist voegd'er by, (na dat hy de tussen-Reede van *Josefs gemeende Vaderschap*, die al de Duysterheyd by d'Uytleggers gemaakt heeft, geslooten heeft;) *Des Helys*. En gelijk onze Overzetters hier ter plaatze het Woord *Zoon* zoodaanig hebben ingelast, als of Josef daar *De Zoon van Hely* genoemd wierd, die nogtans Matth. 1:16. *De Zone van Jakob* gesteld word, om datze uyt de volg-draad hebben gemeend, zulx ook hier tot vervullinge van den Zin te behooren; alzoo en schijnd ook haare Aanteekeninge, aangaande de Geslagt-Reekeninge van Jesus uyt Maria, niet zonder bedremmeldheyd gelaaten, wanneer zy haar Textelijke Zingeving aldus verklaaren: *Josef word Matth.* 1:16. Gezeyd, *van Jakob Gewonnen of Gebooren te zijn, maar word hier genoemd een Zone van Heli, om dat gelijk veele meenen, hy Mariam die een Dogter van Heli was, Getrouwd hadde: Gelijk Ruth een Dogter van Naomi genoemd word, om datze den Zone van Naomi gehad had, Ruth.* 1:11. Maar het is wat anders ymand naa een Burgerlijk gebruyk, een Zoon of Dogter te noemen die slegts Aangetrouwd is, en wat anders wanneer men Geslagt-Regifters, uyt den regten Bloede naa het *Mannelijk Oir* zal opmaaken; welke hier in Jesus, naa den Vleesche ontbreekende; den Euangelist Lukas, in Maria heeft doen aflaaten, en de zaamenbinding des Geslagts, die uyt de Mannelijke Stam pleeg opgeteld te worden, door haar Vader *Heli*, is moeten aangehegt worden. En daarom meenen wy onder Verbeetering, dat dezelve Uytleggers vry beeter by Mattheus hebben in-agt genoomen, Dat het Geslagt-Regifter aldaar *Op Josef* gebragt word: Want aldus luyd haare Aantteekening; *Dit Geslagt-Regifter word gebragt op* Josef, *om dat het by de Hebreën niet gebruykelijk was de Geslagt-Regifters te brengen op de Vrouwen: Nogtans kan daar uyt blijken, Dat* Kristus *uyt den Geslagte Davids is; dewijl het by de Joden gewoonlijk was, in zijn Geslagt te Trouwen: En Mattheus hier vooren* vers 1 *Getuygd, Dat hy hier het Geslagt-Regifter* Jesu Kristi *verhaald. Want dat* Kristus *uyt* Juda *en den Huyze Davids Afkomstig is, word doorgaans in de H. Schrift Geleerd.* Gelijk te zien is, Luce 1:32. Rom. 1:3. Hebr. 7:14. *Want het is openbaar dat onze Heere uyt Juda Gesprooten is.* Waar uyt wy zien, dat dit, teegens de Verklaaring over Lukas, schijnd aangekant te liggen. Dewijl'er heel weynig reeden overblijft om te denken, dat de Euangelisten Josefs Geslagt met zoo veel naauwkeurigheyd, tot tweereyzen zouden getragt hebben op-te Tellen; die immers niet anders dan Kristi gewaande Vader was; en dat Maria daar 't eygentlijk hier op-aankomd, niet eens zou gedagt worden. En daarom, gelijk wy besluyten, dat *Des Helys*, door Maria, met regt *Des Helys Zoon*, gezeyd kan worden; of indien men netter spreeken wil, *Des Helys Neef*, of Kinds-Kind. Alzoo agten wy daar-entegen, Dat al de voorgaande Getuygenissen, ook die, des Grooten Apostels

Matth. 1:1. Luc. 3:23. &c.

En zulx uyt vergelijkinge der Euangelisten en maniere der Joodse Geslagt-Reekeninge, waarschijnelijk gemaakt.

Onderscheyd van ymand in Burgerlijk gebruyk Zoon of Dogter te noemen, en die welke in de Geslagt-Regifters alle 't Bloed der Manschap aanwijzen.

Gebruyk der Hebreën hier in, van de Kantteekenaars by Mattheus in-agt genoomen.

Nuttigheyd van deeze Aanmerkinge.

aan

aan de Hebreën geloogenwraakt zal worden, by-aldien men in twijffel trekt, of Maria uyt het Geslagtevan *Juda*, of wel misschien uyt Levi Afkomstig is: Dewijl d'aan-een-Binding der Stamme *Levi* aan *Juda*, schoonze waar mag zijn, niet genoeg schijnd, om de Waarheyd van Jesus Afkomst, die den Apostel zoo *Openbaar* noemd, staande te houden. Doch gelijk ons dit breeder uyt-te haalen, weederom te verre buyten 't spoor zou leyden, willen wy zulx tot op een andere plaatze verschooven laaten. d'Opmerkende Leezer mag onder-entussen gissing maaken, hoe verre hy meend, Dat bey de strax-bygebragte Kantteekenaars, met d'aanneemelijke Gedagten, (die wy op de Voorligting van de Vermaarde Spanheym en Osiander, aan den Oudheyd-onderzoeker J. Oudaan, grootdeels verschuldigd staan;) over-een te brengen zijn. Doch waarom de Filosoof Xenophanes zijn eenigen Zone, het *Adopteeren* van een Vreemden Erfgenaam, zoo ernstig Afraade; zal onzen Leezer aller-best aan den Uytgang der zaake verneemen; die wy daarom wat breedspraakelijk verhaalen zullen, om datze Leerzaam en Fraay om te hooren is. Als deezen Wijsgeer dan voelde, Dat hem de Dood naa-by was; wilde hy zijnen Zone van Dry dingen Waarschouwen en Afmaanen; Als I. *Dat hy geen Vreemd Perzoon tot een Kind en Erfgenaam van zijn Goed zou maaken.* Ten II. *Dat hy heel-weynig met Groote Heeren zou omgaan.* En ten. III. *Dat hy zijn grootste Geheymen, aan zijn Wijf niet en zou Openbaaren.* Maar korts naa des Vaders Dood, nam de Zoon voor, een Proef op des Vaders Vermaaninge te doen: En daar toe een Vreemden Jongen, tot zijn Zoon en eenigste Erfgenaam aangenoomen hebbende; maakte hy zig onder desselfs Opvoedinge, zeer gemeen met den Prince, die een Witte Valk had, daar hy veel meede op-had. Maar als 't eens Gebeurde, Dat hy door groote Vryheyd aan 't Hof, eens by de Valk alleen gelaaten was, nam hy die Voogel heymelijk meede naar zijn Huys, daar hyze Verstak; zeggende aan zijn Huysvrouwe, Dat hy 't Beest gedood had. Eenige Daagen daar naa, met zijn Wijf in Gekijf koomende, Verweet zy hem in Gramschap, Dat hy des Princen Valk gedood had: 't Geen van andere gehoord, te-gelijk de Daad rugtbaar maakte; Zoo dat het ook den Prince ter-Ooren quam; die strax Bevel gaf, den Moordenaar Op-te Hangen. Maar als den Gevangenen te voorschijn quam, en de Beul weygerig bleef, zoo Eerwaardigen Man, door een Schandig Hang-Worgen aan zijn Dood te helpen, en niemand anders zig gereed toonde, quam ten laatsten den Jongen voor den Dag, dien hy Opgevoed had, en Bood zijn Dienst aan; meenende daar door strax op 't Bezit van zijne Goederen te koomen. Doe Riep de Gewaande Misdaadiger, Dat hy de Valk niet Gedood, maar bewaard had, en dat hy noch Leefde. En naa dat hy den Prince daar op de Reeden van zijn doen Verhaald had, Vergaf hy hem flux de Misdaad; en gaf te-gelijk Last, Dat men den Jongen in zijn plaats Hangen zou. Prijzende zeer de Vermaaninge die de Vader Xenophanes zijnen Zone naagelaaten had. En dit meenenwe genoeg te zijn tot een Toe-gift weegens de *Zoon-Aanneeminge*, ADOPTIE genoemd.

De Filosoof Xenophanes raad zijn Zoon, geen Vreemden tot zijn Erfgenaam aan-te neemen.

Maar gelijk wy te vooren, alle de Kinderen van Jakobs Elf Zonen, als zoo veele Takken uyt de Hoofden der Vaderlijke Stammen Israëls opgenoemd, en alleen Josef hebben overgeslaagen; schijnen ook desselfs Kinderen, Efraïm en Manasse, door des Groot-Vaders Zoon-Aanneeminge, Regt gekreegen te hebben, Dat wy hier meede Werk maaken, aan de Zonen van beyde haare Huyzen te gedenken. Efraïm, de Jonger Broeder van Manasse, uyt Josefs Vrouwe Asnath, Potipherâs Dogter, den Oversten te On Gebooren, Gen. 46:20, 27. is zoo Vrugtbaar in Kinderen geweest, Dat Josef dezelve tot in het Derde Lid gezien heeft, Genesis 50:23. Maar naadien deeze Twee Zonen in Egipten Gebooren zijn, en dat Gen. 46. meest op die Zoons-Zonen gezien word, welke met Jakob naa Egipten afgegaan zijn, word aldaar van Efraïms Zonen met Naamen geen gewag gemaakt. Doch Num. 26:35. worden zy Dry Geteld; naamelijk ***Sutelah***, ***Becher***, en ***Tahan***; alwaar noch een Neef, te weeten *Eran*,

Efraïm is zoo Vrugtbaar in Kinderen, Dat Josef die in 't Derde Geslagt gezien heeft.

Eran, uyt Sutelah word bygevoegd. Waar toe men ook Efraïms Geflagt-Regifter 1 Kron. 7: 20. &c. niet zonder eenige duyfterheyd, aldus vind Aangeteekend; *De Kinderen Efraïms waaren Suthelah: Ende Bered was zijn* 1 Kron. 7: 20-24. *Zone*, ende *Tabath* zijn Zone, *ende Elada zijn* Zone, *ende Tabath* zijn Zone. *Ende Sabad was zijn Zone*, *ende Suthelah*, *ende Ezer en Elad. Ende de Mannen van Gath, die in 't Land Gebooren waaren, Doodenze, om dat zy Afgekoomen waaren om haar Vee te neemen. Daarom droeg Efraïm, haar Vader, veele Dagen Leet; ende zijne* * *Broederen quaamen om hem te Troosten. Daar naa Ging hy In tot zijne Huysvrouwe, ende zy werd Swanger ende Baarde eenen Zone: ende zy Noemde zijnen Naame Beria, om dat zy in Ellende was in zijn Huys*, &c. Naamelijk Bedroefd, over 't Verlies van Efraïms Kinderen, welke de Mannen van Gath, dat zijn, *De Filiftijnen*, hadden Dood-geflaagen. Nogtans zijn Efraïms Kinderen naaderhand zoo-zeer in meenigte Uytgebot, Dat hy een van de Grootfte Stammen geworden is. En fchijnd deeze Daad der Kinderen Efraïms wel de eenigfte te zijn, die wy Leezen dat onder de Ifraëliten voorgevallen is, tuffchen Jofefs Dood en de Tijden van Mofes. In welke Tijd, als zy de Filiftijnen t'ontijdig wilden Beftrijden, die Onderneeminge bijfter mislukt is. Want dat deeze Daad gefchied is, wanneer de Kinderen Ifraëls noch in Egipten Woonden, fchijnd men daar uyt met eenige Blijkbaarheyd te Giffen, Dat haaren Vader Efraïm doe ter-Tijd noch Leefde, en immers met de reft der Zonen Jakobs in Egipten Geftorven is. Om welk Voorval, met eenige Glimp te Verpoetzen, en naa der Joden Letterlijke Bevattinge aanneemelijker te maaken, zy 't zelve met dit volgende Verhaal hebben Opgeçierd. Efraïm, de Zone van Jofef, is zeer Oud van Jaaren geworden, zoo dat hy tot op Dertig Jaaren voor de Uyttogt uyt Egipten, dat is, 180 Jaaren naa Jakobs Aankomft aldaar, en 110 Jaar naa Jofefs Dood Geleefd heeft. Uyt dit Geflagte is een Vals Profeet opgeftaan, met Naamen *Ignon*, die het Volk Wijs maakte, Dat de Jaaren haarder Dienftbaarheyd al Vervuld waaren; Waar door veele uyt deeze Stamme zoodaanig Gaande wierden, Dat zy met 30000 Man Uytgeftooven zijn, om door haar eygen Beleyd en Kragten, het Beloofde Land In-te neemen. In deeze Optogt te GATH, een Stadt der Filiftijnen, aangekoomen, begeerdenze Vee van haar te Koopen tot Ververffinge. Maar als haar dat Ontzeyd wierd, hebbenze het zelve met Geweld Genoomen; alhoewel zy daar nogtans weynig te Rooven vonden. Hier op dan door Gebrek Verfwakkende, hebben de Filiftijnen, die het haare met Hand en Tand vafthielden, deeze Voorbaarige Land-winners, met kleene Magt Verflaagen, en weynige laaten naa Huys keeren. Een Oud Man, deeze groote Nêêrlaag met Droefheyd aanziende, heeft zijn Zoon, welke hem te-dier Tijd Gebooren wierd, *Beriha* genoemd. Dus verre het Verhaal der Joden, zoo wy 't zelve in haare Befchrijvinge van 't Heylige Land gevonden hebben. Andere nogtans keeren deeze Hiftorie, zooze in 't Boek der Kronijken Aangeteekend ftaat, eensdeels anders-om, en Vertaalen de Text-Woorden in zoodaanigen Zin, Dat de Kinderen Efraïms van de Filiftijnen Gedood zijn, als zy, (te weeten de Filiftijnen zelfs,) afgekoomen waaren om het Vee der Efraïmiten te Rooven. Want by-aldien de Kinderen Efraïms uyt Egipten naa der Filiftijnen Land gegaan hadden, zouden zy niet *Af*, maar *Op-gegaan* hebben. Ook en fchijnen zy geen Reeden gehad te hebben, om het Vee der Filiftijnen te gaan Rooven, naadien zy immers zelfs overvloed van Vee hadden. Daar-en-teegen zijn de Filiftijnen niet alleen zeer geneegen geweeft, om op de Vee-Roof uyt-te gaan; maar waaren ook gewoon de Land-paalen der Egiptenaaren, zoodaanig door haare Strooperyen te plaagen, Dat zelfs de Ifraëliten in Egipten woonende, de Filiftijnen Vreesden, om dat het Land Gofen, daar zy haar het meeft Onthielden, naa die kant meeft open, en voor den Inval der Roovers 't naafte lag. En het fchijnd als of dit een Voornaame Reeden is geweeft, Dat Godt de Kinderen Ifraëls, in de Uyttogt, niet

* Verftaat, zijn Bloed-Vrienden en Naabeftaande: Want Efraïm had geen ander Broeders als Manaffe.

Voorbaarige Optogt der Efraïmiten uyt Egipten naa Kanaan, volgens 't Verhaal der Joden. Vergelijkt 1 Kron. 7: 20-24.

1 Kron. 7: 20-24.

Der Joden meeninge uyt de Text anders-om gekeerd.

niet door het Land der Filiſtijnen heeft willen uytvoeren. Gelijk Exod. 13: 17. uyt deeze Opmerkelijke Woorden af-te neemen is; *Het geſchiede doe Farao het Volk hadde laaten Trekken, zoo en Leydeze Godt niet* (op) *den Weg der Filiſtijnen Land, alhoewel die naader was: Want Godt zeyde, Dat het den Volke niet en Rouwe, als zy den Strijd zien zouden, ende weederkeeren naa Egipten.* Maar niet-teegenſtaande deeze groote Neêrlaag, zijn nogtans de Geſlagten, die van de Efraïmiten in Egipten gelaaten, of overgebleeven waaren, zoo Vermeenigvuldigd, Dat zy in de Monſteringe voor den Berg Sinai 40500 Wêêrbaare Mannen Telden, Num. 1: 33. En naa de Reys-Togt der Woeſtijne, met 32500 het Land Kanaans In-getrokken zijn, Num. 26: 37. En wat Erf-Deel haar aldaar in 't midden van Manaſſe te-beurt gevallen is, is te zien Joſua 16: 5. &c. en in Moſes Zeegen-Spraak Deut. 33: 13-17. Hier ontbreekt dan alleen een Woord van Efraïms Eerſt-Gebooren Broeder Manaſſe te zeggen, uyt dezelve Moeder Aſnath in Egipten Gebooren; van wien Gen. 50: 23. gezeyd word, Dat hem de Kinderen van den Zone Machirs op Joſefs Knyën Gebooren zijn. Van welke Kinderen dit volgende te Leezen ſtaat, Num. 32: 39. *De Kinderen Machirs, des Zoons van Manaſſe, gingen naa Gilead, ende naamen dat In; ende zy Verdreeven de Amoriten, die daar in waaren, uyt de Bezittinge.* En alhoewel korts daar aan, *vers* 41. ook JAÏR *een Zone van Manaſſe* genoemd word, is zulx te Verſtaan van 's Moeders Weege: Want Hezron, de Zone van Juda, had een Dogter Machirs Getrouwd, uyt welke *Segub*, en uyt dien deeze *Jaïr* Gebooren was. Gelijk dan ook dit, dat *vers* 40. in 't byzonder gezeyd word, Dat Moſes, Gilead *Aan Machir de Zone van Manaſſe gaf*; moet Verſtaan worden, Dat zulx *Aan de Zonen Machirs* geſchiede; naadien 't niet waarſchijnelijk is, Dat Machir zelfs, doe ter-Tijd noch Geleefd heeft. En ſchoon 't al moogelijk geagt wierd, is nogtans onze Giſſinge niet quaalijk gemaakt, als wy het teegendeel uyt *vers* 39. voor een goede Uytleg neemen. Als waar toe men ook mag te raade neemen, Num. 26: 29, 30. *De Zonen Manaſſes waaren van Machir, 't Geſlagte der Machiriten. Machir nu Gewan Gilead; van Gilead was 't Geſlagte der Gileaditen*, &c. Als meede Joſua 17: 2. &c. daar 't Geſlagte van Manaſſe uyt deezen *Gilead*, Machirs Zoon, in de Geſlagten van *Abiëzer*, *Helek*, *Aſriël*, *Sechem*, *Hepher* en *Hemida* worden Opgeteld. Doch dit behoord tot de Uytdeelinge van 't Beloofde Land. De Joden nogtans ſchijnen *Jaïr*, *Machir*, en *Nobak*, Num. 32: 39-42. als Dry Eygene Zonen van Manaſſe op-te neemen. Die alle beneffens Gilead, de Zone Machirs, by 't Leeven van Joſef Gebooren zijn. De Vaderlijke Stamme van Manaſſe, Telde in de Volk-Schouwinge voor Sinai 32200 Wêêrbaare Mannen: En zijn met 52700 Koppen naaderhand Kanaan Ingetrokken. Vergelijkt Num. 1: 35. met Kap. 26: 34. En hoedaanigen Erf-Deel haar weederzijds de Jordaane, als in Twee Hoopen, te-beurt gevallen is, kan men Joſ. 17: 5-9. &c. verneemen. En gelijk Moſes zijn Zeegen-Spraak over bey de Zonen Joſefs, als Twee Vrugtbaare Ranken van eene Stamme, te-gelijk uytſpreekt, alzoo geeft hy onder de Gelijkenis van den Oſſe, en Eenhoorn, haare Moogendheyd en Aanzien te Kennen; als die beyde zouden Sterk zijn, om de Volkeren te Stooten, met de Tien Duyzenden van Efraïm, en de Duyzenden van Manaſſe, Deut. 33: 17. En zoo is ook in gevolg van dien, eerſtelijk den Held *Joſua*, d'Eerſte Rigter in Iſraël, uyt Efraïm voort-gekoomen: Als meede *Jeroboam*, d'Eerſte Konink der Tien Stammen; en naaderhand *Nadab*, *Sallum*, *Pekag*, *Menahem*, *Pekahia*, en *Hoſea*. Doch uyt Manaſſe zijn gekomen JAÏR, JEPHTA, en GIDION, welke alle Dappere Helden onder de Rigteren van Iſraël geweeſt zijn, gelijk haare Daaden uytwijzen.

Waarom d'Iſraëliten niet door der Filiſtijnen Land uyt Egipten naa Kanaan geleyd wierden.

Efraïm is naa die Neederlaag egter Vrugtbaar geweeſt.

Manaſſe zijn ook Kinderen Gebooren.

En welke die waaren.

En tot hoe grooten Getal Uytgebot.

Moſes Zeegen-ſpraak over Joſef in zijn Twee Zonen.

Wat Helden uyt Efraïm voort-gekoomen zijn.

VYFDE HOOFDSTUK,

KORT INHOUD DEEZES HOOFDSTUKS.

Dat Jakobs Laatste Woorden, een Lotspelling over de Stam-Huyzen zijner Zonen behelzen. Hoog-verligte Geest der H. Vaderen op 't Eynde van haar Leeven, Hoe van de Heydenen naa-geaapt. Dat Vader Jakob zijne Zonen door den Geest der Profeetie Gezeegend heeft; en van wat Nut zulx aan Israël zy geweest, in de Hoope van den Verwagten Messias. Of al de Lotspellingen Jakobs, voor Zeegeningen te neemen zijn, daar nogtans eenige Gevloekt schijnen? Jakob doet zijne Zonen Verzaamelen; en wil haar de Dingen der Laatere Daagen Voorzeggen; met een Dwaaling der Joden daar omtrent. Wat Tijd men door de Laatere Daagen verstaan moet: als meede hoe daar in het Tijd-Punt van den Messias afgebaakend is; 't geen de Joden op de Heerschappye van Juda wenden. Rijksbezitting is niet Erffelijk aan Juda gebleeven; die daar toe ook geen Eygen Waardigheyd had; maar veel-meer in Josef gezien wierd. Lotspelling over RUBEN; en waarom zijn Aangebooren Voortreffelijkheeden worden opgehaald. In wat zin zijn Afwijking, by Snellen Afloop der Wateren vergeleeken word? 't Beslaapen van zijn Vaders Bywijf, tot een Grondvest, van 't Verliezen zijner Eerst-Geboorte-Regt gesteld; dat grootdeels op Josef gekoomen is. Dat deeze Lotspellingen veel-meer op de Naakoomelingen, als op de Vaderlijke Perzoonen zien. Rubens Regt der Heerschappye, hoe verre aan Juda overgegaan. Priesterdom is niet aan 't Regt der Eerst-Geboorte vast geweest, als de meeste Godsgeleerde meenen, dis zulx van de Joden hebben Overgenoomen. De plaatze 1 Kron. 5: 1. Ligt aangebragt. Dat Ruben om de Berooving van 't Eerst-Geboorte-Regt, niet onder de Verdoemde te tellen is, noch tot zijne Naakoomelingen is overgegaan. SIMEON en LEVI, waarom van de Vader onder Eene Lotspelling vervat? Oordeel teegens haar uytgesprooken, geen Vervloeking te agten. In wat zin haare Handelingen, Werktuygen van Geweld genoemd worden. Verschillige Vertaaling over de Beschuldiging van Moord en Plondering aan de Sichemiten gepleegd. Vossius Vertaaling der LXX verworpen, en uyt de Hebreeuwse Text verbeeterd, aangaande Jakobs Eere, dien hy niet in de Vergaadering zijner Zonen wilde dulden. Osse, van Grootius met zommige Joden, qualijk op Josef gepast. Wat eygentlijk 't Verlammen der Paarden en Ossen was, met een Misslag der Schilders daar omtrent. Bolduks Dwaaling in 't Verklaaren van Jakobs Eere weedersprooken. Priesterdom is van Jakob nooyt in Juda erkend. Vervloeking over Simeon en Levi, is niet tot de Naakoomelingen overgegaan. Simeon en Levi, de Verstrooying onder de Stammen in Kanaan Gedreygd, en tot Heyl van beyden Vervuld. Lotspelling over Juda, zijn Voortreffelijkheyd Booven de Broeders, en derzelver Onderdaanigheyd toegezeyd. JUDA onder 't Zinnebeeld van Een Leeuw afgeschilderd; en desselfs Aanzien en Vermoogen door Een Neederliggende Leeuw aangeweezen. De Natuur-Beschrijvers over den Aard de Leeuwen Geraadpleegd. David d'eerste Konink uyt de Stamme Juda, en hoe by Een Leeuw te vergelijken. Kristus Een Lam en ook Een Leeuw genoemd. d'Eygenschappen van de Leeuw in de H. Schrift vermeld; hoe van de Joden by Trappen op Juda gepast, en van Grootius naagevolgd. Voorspelling van Juda, in David en Kristus naader aangemerkt. Der Joden Zinspeeling op de Vier Dieren in de IV Hoofd-Banieren der XII Stammen, en hoe verre met de Cherubinen gelijk. Twijffeling der Geleerden of ook eenige Beeldnissen in de Vaandels der Stammen Geschilderd waaren? Tijd-Punt van de komste des Messias in Jakobs Voorspelling over Juda, aangeweezen. Messias door de SCHILO verstaan, hoe van de Oude Joden toegestemd, en van de laatere gewraakt; en op andere Perzoonen gepast. Joodse On-Eenigheyd van Julianus teegen de Kristenheyd te-baat genoomen. Wat Schilo op 't zeekerst beteekenen kan; en op Jesus de Zaligmaaker gepast. Scepter en Wetgeever in Juda, hoedaanigen Regeering te kennen geeft; met een Vaatze verklaaring der Joden daar omtrent; die dit alles op de Joodse Vorsten in Babylonien en haaren Vermaarden Hillel toepassen. Scepter van Juda, by de Joden van de Straffe, Slaavernye en Verdrukkinge verstaan; en de Wetgeever, op Kastijdingen gepast. Joodse Kunsjes om de Schrift te Verdraayen. 't Gevoelen der Oud-Vaders aangaande de Heerschende Magt des Scepters, van Kasaubonus weedersprooken. Koninkrijk in Juda naa Zedekia geëyndigd, en d'uytvlugt van Davids Eeuwig Rijk, beantwoord. Zerubbabel is niet onder de Koningen te tellen. Of de Scepter aan de Stamme Juda of aan 't Gantze Volk toegezeyd is. 't Voortkoomen van de Messias, alleen aan de Stamme Juda beloofd. Strijdige gevoelens der Oud-Vaders van Heydeggerus Vereffend; met ander Bedenkingen der heedensdaagze Schrijvers agtervolgd. Dat het eygen Gebied in de Babylonize Gevangenschap aan de Stamme Juda gebleeven is. Scepter aan Juda Beloofd, is in David begonnen, en in de Babylonize Gevangenschap Geëyndigd. Dat d' Eeuwigheyd van Davids Heerschappye, alleen in Kristus te Vervullen stond. Juda en Benjamin, d'eerste in de Weederkeering, en Bewaarders der Gods-

Godsdienst gebleeven: Als meede, dat haare Stamme thans alzoo min als een van d'andere te Kennen en 't Onderscheyden is; en dat die met de Komste van Kristus opgehouden heeft, Een Stamme te zijn. Uytkomst, geeft Groot Ligt aan de Voorzeggingen. Wat eygentlijk door Wetgeever te verstaan is. Onderscheyd van Wetgeevers en Schriftgeleerde. De Joden van Seldenus weedersprooken, alsse willen, Dat den Grooten Raad alleen uyt de Stamme Levi moest Verkoozen worden. Uyt wat Perzoonen den Grooten Raad der Joden bestond, en dat die uyt alle Stammen kon verkoozen worden. Wat eygentlijk Overpriesters waaren? Wat het zy dat de Wetgeever niet zou Wijken in Juda van tussen zijne Voeten. Vervulling van Jakobs Voorzegging over Juda. Wat het Binden Van 't Veulen aan den Wijnstok te zeggen is, met yts van den Roode Wijn in Kanaan, van de Schilders gemeenlijk quaalijk Verbeeld. Roodheyd der Oogen, t' onregt op 't veel Drinken van den Wijn gepast, met een Joodse Verklaaring daar over. Dat Jakob in deeze Lotspelling volhard van den Messias te spreeken; en eenige Vaatze Uytleggingen der Joden en zommige Oud-Vaders, aan-een kant gemaakt. Jakobs Profeetie, hoe in d'Heerschappye, en 't Niet wijken van de Wetgeever, Vervuld. Herodes zet de Raatsheeren van 't Sanhedrin Op en Af. Raads-Vergaadering der Joden wel Verplaatst, maar nooyt voor Kristus te-niet gedaan. Wetgeever niet Geweeken als met den Ondergang der Joodse Republijk; en dat de Volken 't Euangelium Onderdaanig geworden zijn. 't Wasschen der Kleederen in Druyven Bloed, hoe in Kristus Lijden Vervuld. Profeetie over Juda, van de Joden heel gekkelijk op den Sabbath geduyd. De SCHILO, door een Heydenze Heylschending op Silenus gepast. Zebulons Land-paalen tussen Twee Zeën afgebaaken; en Zinspeeling op ZEBULONS Naam. De Koophandel aan Zebulon Toegezeyd; en hoe naa hy aan Sidon zoude Woonen. Fenicien onder den Naam van Sidon en Tyrus genoemd en op de Penningen gedagt. Lotschikking van 't Erfdeel der Stammen zeer vroeg gedaan. Issaschar, agter Zebulon Gezeegend, daar hy in Geboorte voor was, en by een Sterk-Gebeenden Ezel vergeleeken; en hem de Dienstbaarheyd onder Tribuyt Voorzeyd; die van de Joodze Naatie word omgekeerd. De gelijkenis tussen Issaschar en den Lastdraagenden Ezel dieper ingezien, en 't Verschil der Uytleggers overdagt. Fraaye Spreuken der Ouden hier ter snė gebragt. Ezel van de Joden als een Zinnebeeld van Wijsheyd aangemerkt. Hoe verre den Ezel op Issaschar te passen is; die daar toe uyt de Naatuurkunde beschreeven word. Issaschar heeft een Voordeelig Erfdeel gekreegen, en daar in den Landbouw beneerstigd; en alzoo te ligter met Cijns beswaard. Lastdraagenden Ezel van Bolduk een Zinnebeeld der Kerken-Dienaars gemaakt, en daar over Uytgestampt. De Zeegening over DAN, dryzinds in-agt genoomen: Van de Joden op Simson, van andere op David gepast. Dan, de Baniere over andere Stammen en 't Rigten van zijn Volk Toegezeyd. Dan by een Adderslang vergeleeken; en verschillige Vertaalingen der Text-woorden bygehaald. Slangen in haar verscheyde Zoorten en Aard Beschreeven. Dat Jakob hier in voornaamelijk op de gantze Stamme gezien heeft, die haar Erfdeel meer met List, als openbaar Geweld, in Bezit genoomen en Behouden heeft; en hoe zulx al Zinspeelende door de Adderslang by de Weg, Voorzeyd is. De Gedagten der Oud-Vaders die hier den Antikrist meenen te vinden, uytgewist. Dat Jakob van de Stamme Dan niet dan alles Goeds Voorzeyd: Hoe van zommige op de Koopere Slang in de Woestijne gepast, welk Gevoelen word uytgestampt. Profeetien van Aardze Zeegeningen, meest met Geestelijke dingen verzeld. Jakobs Geloof en verwagting op den Messias, als den aanbrenger der Zaligheyd; en de Vieze bedenking van andere doorgestreeken. Profeetize Zeegening over GAD, hoe best in haar Vervulling te verklaaren. Gad, veel Overlast zijner Vyanden Voorspeld, en d'Overwinninge Toegezeyd. Zeegening over AZER, beloofd niet dan Gewenste dingen, gelijk zijn Naam van Zeegen, en Gelukzaligheyd ontleend is: Zijn Goed Erfdeel door Vet Brood aangeweezen; en daar door alle Noodruft verstaan. NEPHTALI by een Losgelaaten Hinde vergeleeken; en de Textwoorden verscheydentlijk Vertaald en Verklaard: Als meede d'uytgebreyde Zingeeving van Onkelos met twee Fabelen agtervolgd. Joodse Verklaaringen, van Masius uytgestampt, en Bolduk Geroskamd. Al d'Oude Overzettingen en Verklaaringen, over de Zeegening van Nephtali, van Bochartus verworpen; en van een Uytspruytenden Boom verstaan. Heyddeggerus, uyt Petrus Martyr weedersprooken, aangaande 't Loslaaten der Hinden. De Vertaaling van Bochartus verworpen, en van Heydeggerus naa den Zin der Oude Hebreeuwse Leezing goed-gekeurd. Schoone Verklaaring van Masius over Nephtali, by een Losgelaatene Hinde vergeleeken; en aan de Vervulling getoetst. Wat het zeggen wil, Dat Nephtali zouw Schoone Woorden geeven; en hoe van zommige Joden op de Vroeg-Rijpe Vrugten; van andere op Kristus en de uytgaande Schaaren, en Predikaatien zijner Discipelen gepast; die meest Galileërs waaren. Profeetize Zegening over Josef, die in zijn Twee Zonen, by een Wijngaard vergeleeken word, welke met Twee Ranken over de Muur loopt. Verscheyde Overzettingen en Uytleggingen der Text woorden. Overwinning en Vrugtbaarheyd aan Josefs Zonen toegezeyd. Wat Vyanden men hier by de Schutters verstaan zal. Josef een Herder en Steen Israëls genoemd; weegens de Voorraads-Verzorging in Egipten gedaan. Wat Groote Zeegeningen Josef worden Toegezeyd booven zijne Vaderen; en de verschillige meeningen

ningen daar over aan-een kant geholpen. Wat in de Voorzegging *over* Josef, *door* Eeuwige Heuvelen *verstaan word.* Haayr-Dragt *der* Nazireërs *waar van afkomstig.* Voorzegging *over* BENJAMIN, *die by een* Wolf *vergeleeken word; welkers* Verscheurende Aard *daar toe uyt de* Natuur-Beschrijvers *word by-gehaald.* Joden *hebben* 't Verscheuren *en* Roof-Eeten *van* Benjamin, *op den* Brand Altaar *geduyd, op welke* d'Offerhanden Verteerd *wierden, en in* Benjamin *geleegen was; 't geen weedersprooken word. Verscheyde Gevoelens der* Oude Kerk-Vaders *by-gebragt; en op den* Apostel Paulus, *en van* Koccejus *op den* Op-en Ondergang der Joodse Republijk *geduyd; van andere alleen van de* Stoutmoedigheyd *der* Benjamiten *verklaard, en zulx in de* Vervullinge *aangeweezen.*

L wie nu Ooren heeft om te Hooren, luystere toe, Het lust ons Jakobs TESTAMENT te verhaalen; en te bezien, Hoedaanigen Lot en Weedervaaren d'Afgeleefde Vader, onder een Profeetize Voorzegging over zijne XII ZONEN, als Hoofden der *Vaderlijke Stammen* ISRAELS, op zijn Laatste Affcheyd uyt dit Leeven, in een Dappere Reeden voor aller Ooren uytgesprooken heeft: Terwijl de Vroome Josef met bey zijne Zonen ook daar verscheenen, vast de wagt hield, om zijn Stervenden Vader, op de laatste Doodsnik, de Oogen te Sluyten; gelijk de Godspraak den Godvrugtigen Man te Berseba Voorspéld had, als hy op zijn heen-Reyze naa Egipten, op d'uyterste Grens-Paalen van Kanaan aangekoomen, den Heemel met Offerhanden en Gebeeden Smeekte. Voorwaar, het schijnd dat de Gemoederen der H. Vaders, wanneerze uyt het Leeven haarder Vreemdelingschap, in een Onbeswijkbaar Burgerschap, dat is, Van den Oever der Tijdelijke Dood, in 't Eeuwige Leeven zouden Overstappen, veelzinds in Hoogdraavende en Heemelze Gedagten, opgevoerd zijn; zoo datze meer dan Menschelijke Woorden, tot haare Naakoomelingen gesprooken, en als Kostelijke Schatten ter Overdenking hebben agtergelaaten. En het kan naauwlijx anders als van deeze Beroemde Voorbeelden, door Erfgerugt voort-gestooven zijn, Dat ook de Geleerde Heydenen, door naa aaping van 't geene Voortreffelijk is, hier van niet geheel Onkundig geweest zijn; zoo datzer veel van hebben weeten te zeggen. Dus heeft de Welspreekende Cicero, aangemerkt, Dat het Gemoed des Menschen, op het aannaaderen van de Dood, veel Deftiger dan ooyt te vooren is: En zijnen Leermeester Posidonius, getuygd ook by den zelven, Dat den Stervenden Rhodius, aan Zes Perzoonen te Vooren-Spelde; welken van haar, de Eerste, de Tweede, en wie de Laatste Sterven zou. En zoo heeft meede den Stervenden Hektor by Homerus; onder zijn Dood-Stuypen, d'aanstaande Uytgang van Achilles Geboodschapt. Waar uyt dan moogelijk Xenofon geleerd heeft, dit aan Sokrates toe-te eygenen en te zeggen; *Dewyle zelfs* Homerus *gewild heeft, Dat de Stervende Menschen, Toekoomende dingen Voorzeggen; wil ik ook yts Boodschappen van 't geene in de Toekoomende tijden Gebeuren zal.* Maar dat de Heydenen in d'Oorzaak deezer dingen, niet vast in haare Schoenen stonden, en met Waanwijze gedagten en Bygeloovigheeden, zijn beezig geweest, heeft Cicero zelfs zeer Leevendig Afgeschilderd, wanneer hy zeyd; Dat de Menschen door dry'erley aanritzeling der Goden, tot Droomen en 't Vormen van Hoogdraavende Bedenkingen worden aangepord: Als I. *Dat het Gemoed des Menschen door zig-zelven yts Voorziet; naadien het door de kennis der Goden onderhouden word.* Ten II. *Dat de gantze Lugt vol van Onsterffelijke Zielen is, waar in de Indrukzelen van Waarheyd, met veele Kenteekens verschijnen.* Ten III. *Dat de Goden ook heel gemeenzaam met de Slaapende Spreeken.* Al 't geene van den Heydenen geloofd wierd, in een veel grooter maate, dan te gebeuren, wanneer de Dood naaderde; en de Ziel gereed stond tot al de rest der Geesten uyt-te Vaaren; waar doorze dan Kundschap kreeg, om onder 't voortbrengen van aangenaame woorden; Toekoomende dingen te Voorzeggen. En al wat de Fabel-Digters van het Zingen der Swaanen op 't eynde van haar Leeven gezeyd hebben, schijnd insgelijks uyt deeze Kundschap zijn Oorsprong

Het Testament van Jakob vervat een Lotspelling over alle de Stammen in 't byzonder.

Gen. 46: 4. d'Heylige Vaders zijn op 't laatste van haar Leeven Profeeten geweest.

Waar van de erfgerugten by de Heydenen zijn overgegaan, en onder haar in de Stervende in agt-genoomen.

Waar van zy nogtans de oorzaak niet en verstonden.

En zulx met een Voorbeeld uyt Cicero beweezen.

ſprong t' ontleenen; naadien de Vertellinge daar van al-te net ſchijnd Opgetooyd, dan datm'er aan te twijffelen heeft. Want gelijk de Swaan by d'Oude, een Zinnebeeld was van een Menſch die zig alzinds tragt Zuyver te draagen, en hem alzoo ſchikt tot het Toekoomende Zalig Leeven; alzoo Verzierd de Fabel, Dat zeeker Heer in zijn Voogel-Kooy, een Gans Meſte, om die als „ hy Vet zou zijn, te Slagten en te Eeten: Als het dan nu gebeurde dat hy op „ zeekere tijd des Nagts quam, om de Gans te haalen; heeft hy in den Donker „ toetaſtende, de Swaan gegreepen, welke ook daar met andere Voogelen „ was; den welken, ziende dat hy op 't punt was van Gedood te worden, zeer „ Zoet begon te Zingen; waar uyt het Heerſchap bemerkte, Dat hy Gedwaald „ had; zoo dat hy hem weederom in de Kooy bragt; en de Vette Gans greep „ en Doode. Als'er nu een Ojevaar in dezelve Kooy was, die de Swaanen-Zang „ gehoord hebbende, hem vroeg, Waarom hy dus naaby den Oever van de „ Dood zijnde, zoo Vroolijk Gezongen had? Antwoorde de Swaan; *Ik was* „ *waarlijk Verblijd, als ik overdagt Verloſt te worden van alle Arbeyd en Zor-* „ *ge om mijn Koſt te Winnen, en my te hoeden voor de Meenigte myner Vyanden:* „ *Inzonderheyd Verheugde ik my door de zeekere Hôôpe van een veel Gelukza-* „ *liger Leeven naa mijn Dood te zullen be-Erven.* En dus ziet men ook dikwils, Dat de Stervelingen in dusken Noodval, weynig met de Aardze dingen ophebben; Want

Fabel van de Zingende Swaan.

Als zig de Ziel Verheft tot Godt,
Is haar de Weereld enkel Spot.

Doch gelijk haar de Heydenen in al deeze Verzierde dingen, niet zelden Bedroogen vonden, (als die door Gebrek aan den Geeſt Gods, dikmaal niet dan Leugenen hebben voortgebragt, terwijlze een toevallig-Voorbeeld, door zeldzaame Opſnyëryen te-byſter wiſten op-te poetzen, om een grondſlag van haare Goden-Leere te verſtrekken; ongemoeyd zy in den donker omtaſtende, andere meer dan haar zelven te-Nut en Leerzaam waaren,) alzoo hebben wy Een ander Proefſtuk van de Vader Jakob by-te zetten; welke door d'Aanblaazing van de Goddelijke Geeſt, zijne XII Zonen zoodaanig wiſt te *Zeegenen*, Dat hy onder dezelve Zeegeningen, te-gelijk ook het toekoomende Weedervaaren der Naakoomelingen in haare Geſlagten, als uyt de Mond van de Alweetende Godt, heeft weeten te Voorſpellen. Maar op dat wy de Mannelijke reeden van de Vader Jakob, met Nut betragten; ſchijnd ons d'Hoogdraavendheyd derzelve te vermaanen, Dat wy voor-al in-agt neemen, wat Oogmerk de Goddelijke Geeſt mag gehad hebben, de Stervenden Man, deeze Voortreffelijke Voorzegging in-te boezemen; op dat hyze van het Krank-Bedde, zijn omſtaande Kinderen Verkondigde? Voorzeeker, het ſchijnd dat hy eenige tijd te-vooren, den Iſraëliten heeft willen verzeekeren, Wat Lot der Fortuyn haar aankleeven zou; op datze in allerley Wiſſelvallig-Voorval, de byzondere Voorzorge van den Godt haarer Vaderen, over haare Geſlagten mogten erkennen. Want alhoewel haar niet onbekend was, Dat de geheele Weereld, door de Goddelijke Voorzienigheyd beſtuurd word, hebbenze nogtans uyt de Voorſpellinge van s' Vaders half-beſturve Lippen, konnen in-agt neemen, Datze als Huysgenooten der Geliefde Vaderen, zeer verre booven alle andere Volken, by Godt te-Boek ſtonden. Gelijk dan ook hier door de hôôpe van 't Beloofde Erfgenaamſchap aan de Iſraëliten, niet weynig onderſteund en merkelijk vernieuwd is. Want hy heeft de Stam-Huyzen zijner Zonen, Hoofd voor Hoofd, met zoo Bezaadigden Aanſpraak aangeweezen, wat Zitplaats yder in 't Beloofde Land verkrijgen zou, als of de Erffenis reeds teegenwoordig waare, en hy haar by de Hand vattende, daar zelfs wilde In-leyden. En het geene booven dit alles 't voornaamſte deezer Voorzegging is, is dit, Dat hy 't Zaad Abrahams, van wat naader-by mogt Afbaakenen, uyt Wien die Konink voort-koomen moeſt, die aan haar de volkoomene Gelukzaligheyd aanbrengen zou: Naame-

De Vader Jakob is niet door eygen Inbeelding maar door Gods zonderlinge Geeſt Aangeblaazen om een Lotſpelling over zijne Zonen te doen.

En waar toe zulx geſchied is.

Wat de Zonen Jakobs uyt des Vaders Lotſpelling in-agt teneemen hadden.

Voornaamelijk de verwagtinge van den Messias uyt haare Geslagten.

Naamelijk de MESSIAS. *De Behouder der geheele Weereld.* Voorwaar ten schijnd niet, Dat wy quaalijk doen, wanneer wy deeze Profeetise Zeegeningen, (schoon dezelve by Moses, als in Tafelen van een Testament, Opgeschreeven staan,) den Naam van een PROFEETIE, of *Voorzegginge* geeven. Want alhoewel zig d'Oud-Vader Ambrosius hier teegen-aan gekant en gezeyd heeft, *Dat Ruben veel-meer Gestraft als Gezeegend word:* En daar in van Ruffinus en Theodoretus gevolgd word; worden al-zulke teegen-Bedenkingen nogtans van Moses weeder-sprooken: Als die Genesis 49: 28. duydelijk zeyd; *Dit is 't geêne dat de Vader Jakob tot hen sprak, als hyze Zeegende; Hy*

Hoe en in wat Zin de Lot spellinge van Jakob een Zeegening zijner Zonen genoemd word.

Zeegende deze *een ygelijk naa zijnen byzonderen Zeegen*: Of *elk-een volgens zijn* Zeegeninge *heeft hyze Gezeegend.* Want dat Pererius meend, Dat in deeze Woorden de eygene *Zeegeningen* van de voor-af-gegaane Voorzeggingen, verschillig voorkoomen, daar in schijnd hy misleyd: Naadien de Zin van Moses Woorden, met Goed-regt te betrekken zijn, tot al 't geên de Vader Jakob gesprooken heeft, en waar in hy de *Zeegeningen* van alle de Geslagten Israëls, elk in 't byzonder, vervat heeft. Ook doed hier gants niet teegen, Dat het schijnd,

De meeninge der geener die willen, Dat eenige Zonen veel-eer Gevloekt dan Gezeegend zijn, ondersogt en weedersprooken.

als of de Godvrugtige Vader, zommige zijner Zonen niet zoo-zeer *Gezeegend*, als wel *Vloek* en *Straffe* Voorzeyd heeft; welke hun weegens haare begaane Misdaaden, stonden op den Hals te koomen: Naadien de benaaminge hier van het meest-Vermoogende moet Ontleend worden. Zulx men te Oordeelen heeft, Dat de Vader zelfs, niemand *Gevloekt* heeft. Want alhoewel hy de Misdaaden van eenige Godvrugtiglijk waargenoomen heeft, en volgens haar Verdienste, alzoo Straf voorspelde, heeft hy nogtans geweeten, Dat zulx tot haaren Besten zou strekken! Op datze van buyten Gekastijd, haar van binnen leerden Beeteren, en tot Godt wierden weedergebragt. Hoedaanig-een Vermaaning zoo wel haar zelfs, als haare Naakoomelingen ten hoogsten voordeelig was, om niet geheel-en-al van het Verbond en de Genaade uyt-te vallen, en

Des Vaders bestraffing is insgelijx tot Zeegening geweest.

alzoo uytgeroeyd te worden. Invoegen wy daar uyt niet heel Scheemeragtig ontwaar worden, Dat ook zelfs de Vaderlijke Bestraffinge, een Oorzaak van *Zeegeninge* geweest is. Alhoewel ook de Vloeken der Vaderen, teegen de Kinderen Uytgesprooken, by de Oude, van zoo Grooten Belang gehouden wierden, Dat Plato daar van zey; *Dat'er geen ding meer te Vreezen was.*

Jakob doet zijne Zonen verzaamelen op dat hy haar de toekoomende Dingen verkondigde.

Als dan Jakob zijn Goddelijke Voorzegginge van het Ziek-Bed wilde Afkondigen, Roept hy zijne Zonen met deeze Aanlokkende Woorden te zaamen, en zeyd; *Verzaameld uw, en ik zal uw Verkondigen, 't geene uw in de naavolgende Daagen weedervaaren zal*: Komd te zaamen, *ende hooret gy Zonen* Jakobs: *Ende hooret naa* Israël *uwe Vader*, Gen. 49: 1, 2. Aldus wil de Vroome Man, Dat zijne Zonen, haar gereed maaken tot deeze Heylige Verhandelinge, en datze te zaamen koomen, om met Opmerkinge de Laatste Woorden van haaren Stervenden Vader aan-te hooren. En gelijk hy in deeze t'zaamen-roepinge zijn Bevèl verdubbeld, zeggende; *Verzaameld uw, en*

En de laatste Woorden van haar Stervende Vader aanhooren.

ik zal uw Verkondigen : En strax dezelve Woorden veranderd, en zeyd; *Komd te zaamen gy Zonen* Jakobs: *Hoord naa* Israël *uwe Vader*; Alzoo heeft de Geleerde Jood Abrabanel, naa de Reeden van die verschillige herhaalinge onderzoek gedaan. Dus meend hy, Dat zulx van de Wijze Vader geschied is,

Naaspooringe van Abrabanel over Jakobs Voor-reeden.

„ om dat hy raadzaam Oordeelde, eerst zijne Zonen veel-liever aan-te lokken „ door Beloofde Voorzegginge van aanstaande Dingen; (weetende hoe zeer „ de Menschen door Kundschap van toekoomende zaaken te Vermaaken zijn;) „ als dat hy haar door Bestraffinge haarer Misdaaden, eens-loefs van hem heeft „ willen afschrikken. En ziende, Datze door zulk-een Inleydinge aangelokt, „ zig vast gereed maakten, om met Opmerkende Ooren, naa de Godsspraake „ des Vaders te Luysteren, heeft hy van nieuws gezeyd; *Koomet te zaamen*, „ *en hoooret gy Zonen Jakobs: Hooret uwe Vader Israël.* Niet anders, als of „ hy had willen zeggen; Naademaal gy mijne Zonen zijd, en ik uw Vader „ ben, isset niet alleen billik dat de toekoomende Dingen, die ik te Verkon-

„ digen

„ digen hebbe, tot uwe Ooren ingaan; maar dat gy ook de Vaderlijke Beſtraf-„ finge, welkje van my verneemen zuld, geduldelijk aanhoord, en uwe Zie-„ len zoodaanig indrukt, Datze als in uw eygen Zap en Bloed veranderen. Dus verre de Bedenkinge van Abrabanel. En wy Giſſen, Datze moogelijk meer door de Reeden fijn uytgezift, als naa de eygene geſchaapenheyd der zaake alzoo Bedagt is; naadien het ons geheel-en-al niet en paſt, de ſtreng-gelouterde Zonen Jakobs, zoodaanig hard-hoorig te agten, Datze ook niet uyt haar zelven zouden gereed geweeſt zijn, om de Sterf-Woorden, van haaren Godvrugtigen Vader te willen aanhooren; zonder door een Streelende Aanlokking daar toe genoopt te worden. Dezelve Abrabanel brengt korts daar naa, een andere Verklaaringe, uyt der Joden Oude Allegoriſe Uytlegginge *Midraſch* by: Te weeten, Dat het Woord *Verzaameld uw*, te Kennen geeft; *Een Bezoekinge van het Tweede Huys* of Tempel. En de herhalinge; *Koomet te zaamen*, zoo veel beduyd, als *De toekoomende Verloſſinge:* Dewijl *Als dan alle de Gevangene zullen te zaamen koomen, en Hooren naa haaren Vader Iſraël; Wandelende in zijne Weegen.* Doch dit zijn byſpreukelijke Grollen, waar van het gemelde Boek vol-getaſt is: En men moetze geen Ooren leenen, die zulke Uytleggingen voor-den Dag brengen: Naadien'er immers niet de minſte Scheemeringe van zoodaanigen Onderſcheyd in Jakobs Woorden te beſpeuren is. En het is ook al van over-lang in-agt genoomen, Dat d'Allegoriſche Uytlegging, een Schuyl-plaatze der Onkundige verſtrekt; gelijk daarom den Heere Bartas, niet-heel Onwaaragtig gezeyd heeft;

En de meeninge van Jakobs Aanſpraak tot zijne Zonen, geopend.

De bedenking van Abrabanel naader overdagt.

Een andere Allegorie van Abrabanel gezift.

De Allegoorſe *Zin, is naar 't Gemeen Gerugt,*
Der Ongeleerden Hol, waar in de Weet-Niet Vlugt.

Wy voor ons Deel, agten 't waarſchijnelijker, Dat de Stervende Vader, zijn Bevèl andermaal heeft willen herhaalen, om dat zijn aannaakende Uytvaerd niet toe-liet, dusk-een noodige zaak langer uyt-te ſtellen. Jakob dan Beloofd aan zijne Zonen te Verkondigen, 't geên haar *In de volgende Daagen* weedervaaren zouw. De Gemeene Latijnſe Overzettinge Leeſt; *In de Laatſte Daagen.* 't Geên Rabbi Nachman Verklaard, Dat de *Laatſte Daagen* beteekenen, *De Daagen van de Meſſias.* Dien zy ook noch daarom verwagten. Voorwaar de Joden blijven tot hier-toe, noch binnen het Beſtek van een Goede Verklaaringe; maar korts daar naa, vervallenze tot Ongerijmdheyd en Laſteringe. Want zy zeggen, Dat Jakob wel voorgenoomen had, *De Laatſte Dingen* te Verkondigen; en inzonderheyd van de *Laatſte Tijd des* MESSIAS te ſpreeken; Doch dat de H. Geeſt terſtond van hem afwijkende, hy t'effens van dat Hoogdraavend Voorneemen ontvoegd, en het alzoo heeft moeten agterlaaten: Want alzoo heeft Salomon Jarchi van deeze zaak geſprooken: *Jakob* zeyd hy, *Nam wel voor, het Uyt-Eynde der Dingen te Openbaaren, maar de Goddelijke teegenwoordigheyd is van hem Afgeweeken; zoo dat hy begonnen heeft, alle de andere Dingen te ſpreeken, die wy by Moſes vinden aangeteekend.* Al 't zelve heeft ook Abrabanel in zijn Geſchillen over *'t Boek der Scheppinge* uytgelapt, daar hy dusdaanigen Taal voerd; *Onze Wijzen hebben gezeyd, Dat de Vader Jakob zeekerlijk voor-had, het Eynde der Daagen te Openbaaren; doch de Goddelijke Byſtand heeft hem verlaaten.* Naamelijk, *hy heeft haar met deeze Meeninge te zaamen geroepen; terwijl hy immers zeyde, Dat hy Verkondigen wilde,* Het geene gebeuren zou in 't Laatſte der Daagen. *Want gelijk Rabbi Moſes, de Zoon van Nachman Verklaard, zijn de Laatſte Daagen, de Daagen van de* Meſſias, *welke wy verwagten.* Dit Schrijven de Joden; hoe zeer zy ook naa Openbaare Goddeloosheyd ſchijnen te ſmaaken. Want wy meenen, Dat eer-lang zal blijken, dat Jakobs Voorzeggingen zoo Voortreffelijk, en zoodaanig vaſt-beklonken door d'Uytkomſt beveſtigd worden, dat niemand zal durven zeggen, Datze zonder d'Aanblaazinge van de Goddelijke Geeſt, alzoo zijn konnen bedagt of uytgeſprooken worden. En zeeker die met deeze

De regte meening, waarom Jakob zijne Zonen Tweemaal tot aandagt noodigd naader overdagt.

Jakob beloofd zijn Zoons de Dingen te voorzeggen die in volgende Daagen te gebeuren ſtonden.

Een Dwaaling der Joden ontdekt.

Die by Jarchi en Abrabanel gevonden worden.

De laatſte Woorden van Jakob zijn alleen door inblaazinge

van Gods Geest zoodaanig konnen gesprooken worden.

Gedagten het 10de *vers* van Genesis XLIX. ter deugden overweegd, zal zonder twijffel daar in de MESSIAS, zelfs volgens de Gedagten van meest-al de Oudé Joden, geenzinds uytgeslooten vinden. Zoo dat zelfs ook het Geloof en de Hôôpe van de Stervende Vader in de Verlossinge door de Messias, in het 18de *vers*, zoo openbaar Beleeden word, Dat alles te-gelijk ons kan Verzeekeren, Dat den Aards-Vader Jakob hier in geenzinds van den Profeetize Geest verlaaten; noch dat hem het Voorneemen, om van de Dingen *Der Laatste Daagen* te Spreeken, ontvallen is. Nogtans heeft Abrabanel de Woorden; *In 't Laatste der Daagen*, alleen van een Ver-afgeleegene Tijd Verklaard: *Eenvoudiglijk te zeggen, Geeft hier*, In 't Laatste der Daagen, *niet anders te Kennen, dan een zeer Verre Tijd, die ten aanzien van de Spreekende Vader, het Laatste der Daagen is*. Maar dit is gants twijffelagtig en onzeeker gesprooken; naadien bekend is, Dat deeze Woorden niet doorgaans in zulken zin gebruykt worden. Doch men kan den waaren Zin, uyt het geên'er bygevoegd word, ligtelijk opmaaken. Op zommige plaatzen beteekend het, *Eyndelijk-eens*; en alzoo een Onbepaalde Tijd, zeer lang naa het toekoomende. Op andere plaatzen geeft het den Laatsten Omloop van de *Tijd des Nieuwen Verbonds* te Kennen; welke korts voor de Vol-eyndinge der Eeuwen zal koomen. Als naamelijk Deut. 4:30. en 31:29. Esa. 2:2. Ezech. 38:16. Micha 4:1. Hosea. 3:5. 2 Petri 3:3. Op andere plaatzen beteekend die Spreekwijs, het Eynde van het vast-gesteld Gezigt, en de Vleesschelijke Burger-Staat der Joodse Republijk; waar toe Esa. 2:2. Micha 4:1: Habac. 2:3. konnen betrokken worden. Want gelijk de H. Schrift doorgaans een Onderscheyd maakt, tussen *De Tijden der Belofte*, en des *Euangeliums*; der *Dienstbaarheyd*, en der *Vryheyd*; des *Gezigts* en des *Getuygenis*; des *Ouden* en des *Nieuwen Testaments*; alzoo word ook in de zelve Schrift, de Tweederley Omloop, en het Eynde van die beyde Tijden, daar door beteekend; wanneer die onder de Naam van *'t Eynde der Daagen*, en het *Laatste der Daagen*, voorkoomen. Doch hier in Jakobs Testament beteekend het noch d'Onbepaalde, noch eenige Ver-afgeleegene Tijd, noch het Eynde van de Laatste Tijd; maar veel-meer d'Eerste Tijd, omtrent welkers Eynde, te weeten *In de Voor-Bestemde Tijd*, KRISTUS in het Vlees heeft moeten koomen. Want de byzondere Tijd is Bepaald, *vers* 10. Gelijk het klaar genoeg blijkt, Dat Jakob de Toekoomende toestand der Naakoomelingen heeft willen voorzeggen: En zulx wel voornaamelijk, Hoe die zou zijn, omtrent de aankomste van de MESSIAS; van den Apostel zeer fraay opgevat, Hebr. 1:1. En dat *De Laatste Daagen*, de Daagen van de *Messias* beteekenen, heeft Rabbi Nachman zelfs bekend. Voorzeeker behoorde de Stervende Jakob zulx te doen, Op dat hy de Teekenen der Tijden bepaalde, wanneer de Belofte van het *Gezeegende Zaad*; aan Abraham geschied, Gen. 12:3. en van hem op Isaak overgebragt, ten laatsten tot Jakob gekoomen, (Gen. 28:3,4.) Vervuld zy; en aan Wien van zijne Zonen, 't Geluk van Voor-Vaderschap gebeuren zou, Dat uyt dessels Stam-Huys, de Zaligheyd der Weereld zou Gebooren worden. En gelijk deeze Woorden zeekerlijk yts Groots te Kennen geeven, Beteekenenze hier, *Een Verwagtinge der Belofte*, en de *Verwagtinge van die zelve Perzoon*. En om dat die Verwagtinge noch niet daar en was; Belooven de Woorden van Jakob, een Verklaaringe van de Toestand zijner Zonen, ten Tijde, wanneer de Verwagtinge gebeuren zou. Waar uyt dan blijkt, Dat het voornaamste Oogmerk van de Profeteerende Jakob hier op uyt was, Dat hy de Wisselvallige Ontmoetingen zijner Naakoomelingen, in haare Geslagten Voorspelde; op dat hy daar door, als door zeekere Paal-Steenen, de Toekomste van den Messias Af-baakende. Waar toe dan deeze Voor-teekenen, welke zig alzoo vertoonen zouden, een ruymweydige Ontdekkinge verschaffen konden. Derhalven dwaalen de Joden zeer wijd van den Heemel af, welke, op datze de kragt deezer Voorzegginge ontzeenuwden, voorgeeven, Dat Jakob in zijn Sterf-Reeden, alleen bezorgd heeft

Of de Volgende Daagen, en de Laatste Daagen alleen een Tijd van zeer verre Beteekenen.

In wat Zin de Heylige Schriftemets van De Laatste Daagen spreekt.

En hoe dit in Jakobs Testament te verstaan is.

Gen. 49.

Laatste Daagen voor de Daagen van de Messias genoomen.

En derzelver Voortreffelijkheyd.

De Vader Jakob heeft door de Lot-spellinge over zijne Zonen de komste van de Messias Afgebaakend.

heeft, zijne Zonen yts van de Heerschappye in Israël te Voorspellen; en aan-te wijzen, wiens Schouderen uyt de Stammen, hy deeze Voortreffelijke Gaave wilde toe-Eygenen. Want aldus heeft Abrabanel hier-van geschreeven; „*Wat het Oogwit van Jakobs Reeden en Zeegeningen betreft, daar omtrent* „*ben ik van Oordeel, Dat d'Aards-Vader ter Tijd van zijn Sterf-Uur, heeft* „*willen aanwijzen, uyt wien van de Zonen*, de Scepter des Koninkrijks, en „de Heerschappye in zijn Zaad, *zoude Uytgaan*. Want hy heeft door de „Kragtige Onderwijzinge der Profeetie, Voorzien en Geweeten, Dat zijn „Zaad grootelijks zou Vermeenigvuldigd worden; en derhalven betaamelijk, „Dat over haar een Konink, tot een Heerscher gesteld wierd. En daarom, „op dat onder de Stammen geen Geschil, over 't *Regt der Heerschappye* ont-„stond, heeft het de Oude Vader billik geagt, voor zijn laatste Uytgang te „Verklaaren, Uyt welk-een Hoofd-Stam onder haar, de Koninklijke Heer-„schappye te wagten stond; en wat voor Koningen die Rijks-bezittinge zou-„den aan de Hand hebben. Hierom heeft hy door een diepe Waarneeminge „naagespeurd, Hoe verre yder van zijne Zonen door Natuurlijke Inborst, tot „de Koninklijke Waardigheyd bequaam was. Want hy heeft genoegzaam „bemerkt, Dat de Natuure der Zonen, welke haar zouden Gebooren worden, „grootelijks naa die van haare Vaderen zou overhellen; zoo dat'er niet anders „van te wagten stond, of daar zouden altijd eenige van de Oude Nukken der „Voor-Ouderen, den Kinderen aankleeven. Naadien men doorgaans ziet, „Dat de afvloeyende Water-Beekjes, altijd yts van haar eerste Oorsprong, en „Hoofd-Bron, aan-zig behouden. Het geene dan ook de Reeden is, waarom „de Voorzigtige Vader, de Bequaamheyd van yder zijner Zonen ophaald, en „Voorspeld, wat haar dien-volgende in haar Zaad over 't Hoofd zou waayen. „Niet om daar meede, den eenen te *Zeegenen*, en den anderen te *Bestraffen*, „(gelijk we zien dat eenige niet weynig Geros-kamd worden;) noch ook om „haar toekoomende Dingen te Boodschappen; Of om haare Heerlijkheyd, en „Voortreffelijke Toestand hier op Aarden uyt-te meeten; maar alleen op dat „hy daar door aanwijzen zou, Of ze ook Waardig tot de Bezittinge van het Ko-„ninkrijk waaren. Dus verre Abrabanel; die daar in het Oogmerk van den H. Geest, en het Voorneemen van de Stervenden Jakob, schandelijk Verdraayd heeft: Naadien de Reeden van Jakob opentlijk genoeg te Kennen geeft, Wat hy voor-had, dewijl hy daar in niet zoo-zeer de bequaamheyd van elken Zone tot de Koninklijke Waardigheyd, als wel de toekoomende Toestand van yder Stam-Huys in 't byzonder heeft willen aanwijzen; en daar toe voornaamentlijk de komste van den Messias Verklaaren, en Voorzeggen, Uyt welk-een der Vaderlijke Hoofd-Stammen, dezelve voort-koomen zou. Waarom dan ook veel van de Oude Rabbynen, die zelfs by Abrabanel worden aangehaald, gezeyd hebben, Dat de Vader Jakob door deeze Woorden, *Koomet te zaamen en Hoord*, heeft willen te Kennen geeven, Dat hy aan zijne Zonen de toekomstige Verlossinge onder den Messias wilde Openbaaren. Ook erkend de *Targum* van Jerusalem, Dat Jakob in dit Profeetis Testament, veel-meer op de Heemelze, dan op de Aardze Dingen gezien heeft. Want aldus spreekende word de Stervende Vader in dezelve *Targum* Ingevoerd; *Verzaameld uw, En ik zal uw leeren het verborgen Uyt-Eynde, en de Vergeldinge des Loons, die den Regtveerdigen beklijft: Van's gelijke de Straffe der Goddeloozen; en aan wien de Gelukzaaligheyd des Hofs* Eden *toebehoord*. Booven-dien moet men hier ook aanmerken, Dat de Aards-Vader zijn Oogmerk niet en zou bereykt hebben, By-aldien hy naa der Joden meeninge, alleen ondernoomen had te bepaalen, by wien de Koninklijke Magt zou zijn. Naadien het Rigterschap Israëls, noch de Koninklijke Rijks-Bezittinge, met geen Standvaste Moogendheyd aan eene Stam verbleeven is. Gelijk dan ook de Stamme van Juda zelfs, nooyt geroemd heeft, Dat haar de Heerschappye des Koninkrijks, in het Testament van de Vader Jakob, Erffelijk bezet en toege-Eygend was.

En van de Joden verdraayd en alleen op de toe-Eygening der Heerschappye gewend.

En over zulx van Abrabanel alleen op den Scepter des Koninkrijks toegepast.

De Dwaaling van Abrabanel aangeweezen.

En uyt andere Getuygenissen der Joden weederspr ooken.

En naader uyt Jakobs Voorzegginge zelfs getoond.

Ook heeft het teegens de andere Stammen, onder die Naam geen Verschil veroorzaakt; naadien het te denken staat, Dat de Zonen niet en zouden toegelaaten hebben, Dat Jakob op zijn Sterf-Bed zulx door Uyterste-Wil had willen bestendig maaken. In de Derde plaatze kan'er zeer beswaarlijk aangenoomen worden, Dat Jakob uyt d'Inborst zijner Zonen, den Aardt van elks Naakoomelingen, tot in den grond zou hebben weeten af-te peylen; naadien het zeer onwis gaat, Dat de Naakoomelingen altijd de Zeeden van haare Voor-Ouders, door een reex van Eeuwen en veele Geslagten afgewisseld, koomen te vertoonen. Waar aan niemand langer zal willen twijffelen, die behalven de Daagelijkze Ervaarenis, alleen de Zonen van David, Hiskia en Josia tot een Voorbeeld neemd; of dat hy zig de Zagtmoedige en Over-lieftaalige reeden van de Godvrugtige Josef, teegens die der Efraimiten, te-binnen brengd; die immers Naakoomelingen van dien Voortreffelijken-Mans Zone waaren. 't Geên ons Vermaand, Dat de Deugden der Ouderen, niet zoo gereed als wel de Ondeugden, tot de Naakoomelingen overgaan. En dat zulx ook veel-meer door 't Quaad Voorbeeld van naa-by, als wel Natuurlijk, in een lange reex door heel de Geslagten word voort-geplant, ° heeft Juvenalis in zijn XIV^de^ Schimp-Digt, niet min Leerzaam als Aardig afgebaakend, als hy zeyd;

De Rijks-bezitting is niet Erffelijk alleen aan Juda vast gebleeven.

't Staat dus met onzen Aardt, de Vuyle Zonde-Vlekken
Der Ouderen, of Dier, die ons Voor-Ouders strekken,
Die kleeven onzen Geest wel ras en Grondig aan.
Deês Smet mag hier of daar een Zoon of twee ontgaan,
Den welken Titan *juyst uyt beeter' Klay wou Kneeden:*
Maar ach! het meerendeel treed in zijns Vaders treeden,
En volgd Ligtveerdiglijk der Zonden Wandel-Spoor.
Hierom gy Vaderen, treed doch Voorzigtig Voor:
Gy doold uw niet alleen; gy diend regt op uw Zoôlen
Te gaan, op dat met u, uw Vrugten niet en Doolen.
All' zijn wy Kloek in 't geên dat Krom is en Verkeerd,
All' in der Zonden-School van stonden-aan Volleerd;
En al waar Menschen zijn, zijn Katilijns *met Hoopen;*
Maar Brutus *of zijn' Oom, zijn nergens te beloopen.*
Maak, Vader, dat de Deur der Kinder-Kaamer Sluyt,
Voor al wat Schandig schijnd, voor al wat Leelijk luyt.
Ontugige van hier, van hier Bordeel-Gebaaren;
Een Kind diend meest ontzien; Veragt geen Kindze Jaaren:
Zoo gy yts Schandigs wild, Bedek'et, houd'et Stil,
En Toom uw Zonden in, om uwer Zonen wil.
Gy Fijne Vader Scheld, zoo d'uwe zig Vergrijpen,
Dat's doen gelijk als gy, Dat's Danssen naar uw Pijpen,
(Want uwer Zeeden-Beeld, zy zijn dan Goed of Quaad,
Vloeyd af tot uwen Zoon, als dat van u Gelaat.)
Gy Scheld, en Straft in hem, wel dapper uw' Gebreeken,
Jaa wild hem van uw Erf, door Bastaardye versteeken:
Maar beste-Man, van waar komd u dit Vader-Regt,
Die 't Slegter maakt als hy; of immers alzoo Slegt?
Zuld gy zijn Herssenen, zijn Dampen doen Verliezen,
Die zelfs de uwe nooyt eens Zuyver-uyt kond Niezen?

Maar op dat we weêr in 't Spoor slaan, en tot Jakobs Zonen weederkeeren; 't is zeeker, Dat ook Juda zelfs door geen uytsteekende Verdiensten, noch Braave Inborst, de Koninklijke Magt, aan zijne Naakoomelingen veroorzaakt heeft. Immers scheen Josef veel-meer al zijne Broeders voor-by te stappen; welkers openbaare Verdiensten en Godvrugtigheyd, uyt-riepen, Dat hy booven al d'andere

Daar is in Juda geen eygen Waardigheyd tot de

dere Broeders, den Prijs behoorde weg te fleepen. Immers was hy alreede een Heerfcher in Egipten-Land; en had opentlijke proeven gegeeven, hoedaanig Wijs en Omzigtig hy zig daar in gedraagen had; Zoo dat zelfs nu ook zijn Vaders gantze Stam-Huys onder zijn Heerfchappye ftond, en de Zonen Jakobs het voor Geluk agteden, haar Broeders Onderdaan te zijn. Waar teegen niets Loffelijx in Juda Uytblonk; maar veel-eer van weegen de openbaare Bloed-Schande met Thamar bedreeven; een leelijk Brand-Merk aan zijn en zijns Vaders Jakobs Huys verftrekte. En of fchoon Abrabanel, eenige Naatuurlijke Voorregten aan Juda toepaft, zullen die nogtans haaft in de Wind verftuyven, wanneer menze teegens het Verftand en Zeeden der andere Broeders, naauwkeurig afweegd. En daarom laat ons de Zeegeningen over yder deezer Zonen, elk in 't byzonder Betragten; en daar in ons heel-digt aan de Orden houden, die ons Mofes volgens de Sterf-Reeden van de Oude Vader naagelaaten heeft, Genefis XLIX. Om welke dan hier betaamelijk op-te volgen, wy Beginnen Met

Heerfchappye geweeft. Maar veel-eer in Jofef.

De Profeetize Zeegening over RUBEN.

Want alhoewel zommige de Voorzegging over hem, voor *Een Vervloekinge* opneemen, noemen wy 't nogtans *Een Zeegening*; waar meede Jakob zijnen Zone Ruben *Gezeegend* heeft. En wy hebben korts-te vooren getoond, Dat we zulx met Goed-regt alzoo verklaaren. Voorwaar men fchijnd niet te moeten denken, of wanneer de Oude Vader in deeze Zeegen-fpreeking van den Eerft-Gebooren, dat is, van RUBEN begind, hy zulx uyt Oorzaak van Eere of byzondere Waardigheyd doed; (hem toe-ëygenende d'eerfte Vrugt zijner Mannelijke Kragt:) maar wel, Op dat hy hem met een meerder Schand-Vlek Brand-Merkte; ten eynde hy zelfs door zulk-een Regtveerdig Verwijt, Verneederd, en tot waare erkentenis zijner Mifdaaden genoopt wierd. Hier toe fteld hy hem dan zoo wel voor Oogen, in wat Waardigheyd hy tot hiertoe had Uytgeblonken; als door welk-een Schandelijk Misbedrijf, hy daar van uytgevallen was: Dewijl hy door Bloed-Schande, het Vaderlijk Bed Gefchonden had. De Waardigheyd daar in Ruben voor-deezen, booven d'andere Zonen uytftak, drukt de Vader met deeze woorden uyt; *Ruben gy zijd mijn Eerft-Gebooren, mijne Kragt, en het Begin mijner Magt; de Voortreffelijkfte in Hoogheyd, ende de Voortreffelijkfte in Sterkte.* Aldus Vertaalen onze Overzetters, Gen. 49: 3. En wy zullen terftond ook andere, die wat Verfchillig zijn, by brengen. Het is in deeze woorden ligt te merken, Dat d'Ordening der Natuure, in d'Eerfte plaatze als een Oorzaak van Rubens Waardigheyd gefteld word: Want de Vader noemd hem, *Zijn Eerft-Gebooren.* Door welk-een benaaminge hem te-gemoet gevoerd word, De groote Weldaad met welk hem de Natuure begunftigd en het Voorregt terhand Befteld had, om het Dubbeldeel der Erffenis, naa des Vaders Overlijden, te konnen Beuren. Daar naa drukt Jakob ook de Mannelijke Standbaarheyd van Rubens Perzoon uyt, als een tweede Voordeel daar hem de Schik-Orden der Natuure, meede befchonken had; teweeten, Dat hy was, *De Sterkte, en het Begin van zijn Vaders Kragt.* Aldus noemd hy deezen Zone, om dat hy hem in zulken Zaayzoen des Ouderdoms Geteeld had, in welk het Mannelijk Vermoogen het Sterkfte is, om Kinderen te Winnen. 't Geen ook met de volgende woorden uytgedrukt word, als de Vader hem noemd; *Het Begin zijner Magt.* Want alzoo worden *d'Eerft-Gebooorene* dikmaal genoemd, ziet Deut. 21: 17, Pfal. 78: 51. en 105: 36. Maar wanneer de Gemeene Latijnze Overzettinge, de woorden aldus Vertaald, *Het Beginzel mijner Smerte*, of *Mijnes Lijdens*, en zoo ook de *Targum* van Jerufalem; en de Griekfe Vertaalinge van Aquila; *Het Hoofd der Treurigen:* Hebben de Uytleggers, die deeze Overzettingen toegedaan zijn, verfcheyde Oorzaaken verzonnen, om te betoonen, in wat voegen Ruben,

De Zeegening over Ruben hoe van zommige voor een Vervloeking genoomen.

Hoe en waarom hy daar in voor-af Gebrandmerkt word aangaande zijn quaad bedrijf.

Waar toe Jakob zijn Voortreffelijkheyd eerft hoog op-vyzeld.

En hem noemd zijn Eerft-Gebooren.

En 't Beginzel zijner Kragt.

Doch van andere 't Begin van Jakobs Smerte vertaald.

ben, *Het Beginzel van Jakobs Smerte*, genoemd word? Eenige houden bedenkelijk, Dat de Vader hier op ziet, dat Ruben als d'Oudste en Eerst-Gebooren, hem alder-eerst met een nieuwe Zorge en Bekommeringe overvallen heeft, weegens de Kinderen die hem in gevolg stonden Gebooren te worden. Andere brengen Rubens Misdaad te berde; te weeten Dat hy zijns Vaders Bed Beklimmende, hem zeekerlijk groote Smerte heeft aangedaan. Doch dit zijn losse Gissingen; naadien genoegzaam bekend is, Dat het gemoed van Jakob, door veelerley zorgelijke Smerten is gequeld geworden; eer dat Ruben zelfs eens Gebooren was; of dat hy naaderhand de Misdaad van Bloed-Schande beging. En hoe zouden doch die Vaders, welke zoo-zeer gezet waaren om Kinderen te Winnen, en de Beloofde Vermeenigvuldiging, tot Versterking des Geloofs in 't Verbond met Abraham en Isaak, zoo graag in haar zelven Vervuld zaagen; hun Eerst-Geboore Zonen, *Een Beginzel haarder Smerte* genoemd hebben? En alhoewel zommige uyt de Schoole van Ignatius Lojola, andere Oorzaaken bybrengen, op dat de Gemeene Latijnze Overzettinge stand hield; zijnze nogtans zoo slegt, Dat zelfs ook die, welke met lange Ooren ter Weereld koomen, zig daar voor Schaamen moeten. Want daar is niet geene waarschijnelijkheyd goet-te maaken, Dat Ruben *Het Beginzel der Vaderlijke Smerte*, kan genoemd worden. Hierom schijnen de LXX Overzetters, beeter Oordeel gehad te hebben; als zy veel-meer op de regten Zin, als op de eyge woorden lettende, Vertaald hebben; *Het Beginzel myner Kinderen.* Insgelijks d'Arabise Text, niet heel onfraay; *Myne Eerste Verkryginge.* En dits de waarheyd; naadien hy op het Gebed van d'Onvrugtbaare Moeder Lea, de *Eerst-verkreegene Zone* geweest is. Nogtans hebben onze Overzetters het niet zonder Reeden en Voorgangers, *Het Begin mijner Sterkte* Vertaald. En zoo vind men 't ook in de *Targum* van Onkelos, en in de Syrise Bybel. Want of wel de Taal-Geleerde getuygen, Dat het Hebreeuwse woord zoo wel *Droefheyd* of *Smerte*, als *Kragt* of *Sterkte* Beteekend; lijd nogtans de reeden van Jakob, (die beezig is met Rubens Lofwaardigheyd door 't Voorregt der Eerst-Geboorte toe-te eygenen,) geenzinds, Dat hy uyt deeze beyde beteekenissen; een woord naa den eersten zin toepast: En daarom houden wy voor-vast, Dat hy hem hier, *Het Beginzel zijner Sterkte* of *Magt* genoemd heeft. En zeeker, de Eerst-Gebooren, word met groot regt het Beginzel van des Vaders Kragt genoemd, dewijl dien aan-te merken is, als de eerste Zuyl op welke het Vaderlijke Huys, Gebouwd en Ondersteund word. Op andere plaatzen word d'Eerst-Gebooren genoemd, *Een die de Baar-Moeder Opend*; of als het de Grieken Overzetten; *Openende de Baarmoeder*, ziet Exod. 34:19. Num. 3:12. en 8:16. Ezech. 20:26. Welke Overzettinge Lukas volgd; Kap. 2:23. *Gelijk Geschreeven is in de Wet des Heeren, Al wat Mannelijk is, dat de Baar-Moeder Opend, zal den* HEERE Heylig *genaamd worden.* Waar door verstaan word, Dat d'Eerst-Gebooren, de Gesloote Baar-Moeder, *Ontsluyt* of *Opend.* En alhoewel de Geleerde Bochartus meend, Dat de Omschrijvinge, waar door d'Eerst-Gebooren hier genoemd word, *Het Beginzel der Kragten*, over-een komd met d'Arabise maniere van Spreeken, die *Beginnen* of *Aanvangen* beteekend; (even of hier *Het Beginzel der Baar-Moeder* moest verstaan worden;) willen andere nogtans niet, dat men daarom van de alder-Oudste Overzetting, die ook den Euangelist Lukas gevolgd is, zal afwijken: Naadien niet alleen een Eerst-Geboorne, niet welvoegzaam *Het Beginzel der Baar-Moeder* kan genoemd worden; maar dat het ook weynig te beduyden heeft, wanneer Bochartus zeyd, Dat zoo by-aldien Exod. 34: 19. het woord פטר, *Een Opening* beteekend, het d'Opening van een Os, of Schaap, of Ezel zal te kennen geeven? Dewijl immers uyt het strax-voorgegaane, genoegzaam openbaar is, Dat'er alleen *Een Eerst-Gebooren* onder moet verstaan worden. En schoon die Geleerde Man daar op terstond * ontkend, dat het woord פטר ergens Een *Opening* of *Opendoen* beteekend; maar veel-eer, *Afscheyden*, *Wegzenden* of

Dat verworpen word.

En van de LXX Overzetters verbeterd.

De Neederduytze Overzetting verdaadigt.

In Wat Zin Ruben het Beginzel van des Vaders Kragt genoemd word.

Bochartus weedersprooken.

* Waar teegen ziet d'Overzetting van Arias Montanus en andere.

of *Vytlaaten* te kennen geeft; heeft men'er flegts by-te voegen; Dat men 't zeekerlijk hier alzoo in een overgaande beteekenis opneemen moet: En als dan zal het zoo wel by d'Hebreën, als by de Kaldeën en Syriers, d'eygentlijke beteekenis hebben van, *Hy is Vytgezonden, Opengedaan, Weggezonden, Losgemaakt*; of *Hy is Vytgegaan*, *Vytgeborsten*, of *Vytgebrooken*. Gelijk dan ook zelfs by de Arabiers het word אנפטר de beduyding, van *Zig-zelven te Openen* in den Alkoran heeft. Verder heeft Jakob de Waardigheyd die Ruben uyt het Regt zijner Eerst-Geboorte toequam, met deeze woorden uytgedrukt; Gy Ruben, zijt *De voortreffelijkste in Hoogheyd, ende de Voortreffelijkste in Sterkte*: Dus Vertaalen onze Overzetters. Doch de Gemeene Latijnze Bybel, schijnd hier wat klaarder te luyën alsse zet; *d'Eerste in Gaaven*, *de Grootste in d'Heerschappye*. Naamelijk dewijl den Eerst-Gebooren deeze beyde Voorregten toequam; te weeten, *De Gaaven*, dat is, *d'Erffenis*, en de *Heerschappye*. En alhoewel de laatste Overzetting geen onbetaamelijke zin geeft, omze aldus te verklaaren; komdze nogtans niet heel-wel met d'Hebreeuwse woorden over-een. Noch veel minder schijnender de LXX Overzetters meede over-een te koomen, alsse zeggen; *Stijf*, of *Swaar om Draagen en hard van Nekke*. Het geene waarlijk veel-meer tot het Brand-Merk van een Stug en Onverzettelijk gemoed, als tot de Voortreffelijke Gaaven der Eerst-Geboorte behoord. Onkelos is zeekerlijk veel-meer den Zin van deeze Reeden, als de woorden zelfs naagevolgd, wanneer hy by-wijze van Verklaaringe zeyd; Gy Ruben, *Zoudet dry Deelen ten Erve ontfangen*; te weeten; *Het Regt der Eerst-Geboorte, het Priesterdom, en het Koninkrijk*. Dits wel fraay, quam het flegts in die ruymte met de Hebreeuwse woorden beeter over-een. Waar in nogtans dit zeeker blijft, Dat het Een *Verheevendheyd*, *Voortreffelijkheyd*, *Majesteyt*, en *Waardigheyd* te kennen geeft. En men schijnd derhalven te moogen vast-stellen; Dat Jakob dit heeft willen zeggen, Dat naadien Ruben d'Eerst-Geboorne zijner Kinderen, en alzoo van Natuure de Sterkste was, hy ook alzoo behoorde de Voornaamste of Voortreffelijkste in Waardigheyd en Eere te zijn. Ook zeggen de Taal-Geleerde dat שאת meede een *Aanneeming* kan Overgezet worden: In voegen men kan zeggen; Dat Ruben door 't Regt van *Aanneeming*, te-Booven-ging of Voortreffelijk was; dewijl het Regt der Eerst-Geboorte bestond in d'Erffenis *t'Ontfangen*, en *Weg-te neemen*. Dusdaanigen Lot dan was Ruben tebeurt gevallen; en wierd derhalven met goed Regt, zoo wel in Waardigheyd als in Magt, booven alle zijne Broeders Opgebeurd. En hy zelve had zig ook over al de Voorregten die een Eerst-Gebooren toe-behoorden, moogen Verblijden, by-aldien hy hem tot zoo Hoogen top van Eer-genieting, Waardiglijk had aangesteld. 't Geên hem de Vader Jakob dan ook eerstelijk maar als van ter zijden onder de Neus duwd; wanneer hy strax daar-op van Taal veranderd, en door een Profeetize Voorzegginge, de Stand van Ruben zoodaanig omkeerd, Dat hy hem van al de voorige Weldaadigheeden, in dit volgende Vonnis, teffens schijnd te Berooven; zeggende; *Snellen Afloop als der Wateren*; *Gy en zuld de Voortreffelijkste niet zijn*: Of als andere de Woorden Vertaalen; *Gy zijt uytgestort als Water*, *en wast niet*, &c. Doch gelijk de Overzetters deeze plaats niet op eenerley wijze Vertaalen, alzoo Leestenze ook haare Uytlegginge daar naa. Want eenige Verstaan'er de Oorzaak van de Beroovinge der Waardigheyd, of Straffe door; andere meenen dat het de Straffe zelfs is. d'Oorzaak van Beroovinge of Straf stellenze hier in, Dat Ruben zoo ligt was heenen-Gevloeyd tot het Quaade, als het Water. In hoedaanigen zin Zeph. 3: 4. gezeyd word; *Haare Profeeten zijn Ligtveerdig*, *en gants Trouwelooze Mannen*. En Jerem. 23:32. Dat de Profeeten het Volk verleyden door *Haare Ligtveerdigheyd*. En in deezer voegen betrekken het de Griekse Overzetters tot de Oorzaak van Beroovinge, wanneerze de Text-Woorden, Gen. 49: 4. aldus Vertaalen; *Gy hebt de Versmaadinge gemaakt*, *als Snel-Afloopende Wateren*. En de *Targum* van Onkelos; *Dewijl gy uwen Wille zijd*

De Voortreffelijkheyd van Ruben naader aan geweezen.

Naamelijk de Dubbele Erffenis en Heerschappye die hem beyde toequaamen.

't Geên van de LXX Overzetters word omgekeerd.

En van Abrabanel naader verklaard.

Gen. 49: 3.

Ruben van zijn Vader van al zijn Waardigheyd Beroofd.

Gen. 49: 4.

En zijn Staat by een Snellen Afloop der Wateren vergeleeken.

Waar van den Zin der Woorden verscheydentlijk word opgemaakt.

zijd opgevolgd, gelijk het vloeyen van Uytgestort Water; zoo en zuld gy niet toeneemen. En zoo verklaarend ook Abrabanel, en onze Kantteekenaars; welkers Uytleg wy hier willen uytschrijven, om datze ons moogelijk terstond zal te nutte koomen. Zy meenen dan dat Jakob, Ruben agt Uytgestort te zijn als een Snellen Afloop der Wateren; *Wanneer hy zijns Vaders Bedde geschonden heeft.* Even als of hy gezeyd had; *Gelijk het Water van een Hooge plaatze in een Leegte Snellijk Afloopt, alzoo hebd gy door uwe Onkuysse Begeerte, vereenigd met groote Stoutheyd en Ligtveerdigheyd, uw zelven in eene Schandelijke Misdaad en On-Eere needer-gestort.* Daar is niet aan-te twijffelen, of het Ligtveerdig en Wellustig Gemoed van Ruben, is met deeze Woorden van Jakob, naavolgens de by-gebragte Verklaaringe, konnen Afgeschilderd worden. Nogtans agten zommige, Dat naadien de Waare Oorzaaken van Rubens Beroovinge zijner Waardigheyd, in de strax-volgende Woorden vervat worden, deeze Woorden veel-eer tot de Straffe zelve, dat is, tot de Beroovinge van Ruben, moeten betrokken worden. Naamelijk in deezen zin, Dat al die tevooren Opgetelde Waardigheeden, zoo schielijk gevallen, en Weg-gevloeyd waaren, als het Snel Afloopend Water daar heenen Stroomd. Hierom word de Syrise Text van zommige gepreezen, alsse schrijft; *Gy zijt Afgevloeyd als Water.* De Arabise Overzettinge betrekt het ook tot de Straffe, maar van een andere Gelijkenis-Spreuk ontleend: Wantze doet Jakob zeggen; *Door een Dronk Waters zuld gy niet Overvloeyen.* Dit geeft een donkere zin. Beeter heeft het moogelijk de Gemeene Latijnse Overzettinge getroffen, alsse zeyd; *Gy zijt Uytgestort als Water; * Gy en zuld niet Groeyen.* Andere Bybels hebben; *Vloeyende als Water, zuld gy niet Overtreffen.* En de vermaarde Junius; *Gelijk het Snel-vloeyende Water vallende* (is), *zuld gy niet-te Booven streeven.* Even als of de Vader had willen zeggen: Gelijk het Water niet en behoefd naa beneeden gedraagen te worden, alzoo vald Ruben schielijk door zig-zelven neederwaards, en wijkt af van al zijn Voortreffelijkheeden; zoo dat hy plotzeling van het Voordeftig Regt der Eerst-Geboorte is afgestort. En naa deezen Uytleg verklaard de *Targum* van Onkelos de Woorden (*Gy en zuld niet Toeneemen*) heel fraay, als hy meend datze deezen zin hebben; *Gy en zuld booven uw Deel geen Aanwas noch Uytbottinge hebben.* Hier op laat de Vader d'Oorzaak van het Straf-Vonnis teegens Ruben daadelijk volgen, en drukt het zelve in deeze Woorden uyt; *Want gy hebd uwes Vaders Leger Beklommen: Doe hebd gy het geschend: Hy heeft mijn Bedde beklommen.* Of gelijk misschien de *Targum* van Onkelos den zin der Woorden eenigzinds beeter opgeeft; *Dewijl gy het Bedde van uwen Vader beklommen hebd; Doe hebd gy (mijn Zoon) het Geschonden, als gy op mijn Leger geklommen zijd.* Te wat Tijd, en met Wien, Ruben zijn Vaders Bed-Leger door Bloedschande Bevlekt heeft, hebben wy niet lang voor-deezen, uyt Gen. 35:22. vernoomen. En daarom gedraagd zig Jakob in 't verklaaren van Rubens Beroovinge der Voortreffelijkheyd, ook zoodaanig, Dat hy zijn Reeden aangaande d'Oorzaak van zulken Vonnis, eerst tot Ruben zelfs, en terstond tot al de Zonen wend, op dat hy te-bet Getuygenis gaf van dit Regtveerdig Oordeel Gods. Aan Ruben doed hy Tweederley Verwijt; Eerst de Bloed-schandige Beslaapinge van Bilha, zijns Vaders By-Wijf: Ten Tweeden de roekeloosheyd teegens hem zelfs, en teegens het Regt der Eerst-Geboorte, waar door hy aan Godt Geheyligd was. 't Voorste verklaard hy in deeze Woorden; *Dewijl gy het Bedde uwes Vaders Beklommen hebd.* Het laatste met deeze; *Doe hebd gy het Besmet*, of *Geschonden:* Naamelijk uw Eerst-Geboorte; en alzoo hebd gy uw zelven afgekeerd van de Heyligheyd, door welke de Godt Israëls Belast heeft, d'Eerst-Gebooren hem te *Heyligen.* Zoo dat hy van dit Regt der Heyliginge Beroofd en Uytgevallen was. Gelijk men tot deeze zin-geevinge ook kan aanmerken, Dat het Woord, welk gemeenlijk *Schenden* en *Besmetten* vertaald word, ook *Gemeen-maaken* Beteekend; naamelijk de Geheyligde

En naader uyt de Blijken van zijn Misdaad verklaard.

En tot een Oorzaak van Rubens Onwaardigheyd gesteld.

* 't Geen de Duytze van Leuven vertaald; Wast niet.

Gen. 49:4. Ruben het Beklimmen van zijn Vaders Bed verweeten.

En een Oorzaak van Bestraffinge en Verneederinge gesteld.

Als die de Heyligheyd zijner Eerst-Geboorte ontheyligd had.

de Dingen, mishandelen en *Gemeen-maaken*, als ofze nooyt *Geheyligd* noch *Afgezonderd* waaren geweest. Invoegen de Wijze Testament-Maaker, door dat eene Woord, een Tweederley Ver-Ontreyniginge uytdrukt; en daar in zoo wel die Verzuymenis waar meede hy zijns Vaders Bed Besmet hadde, als zijn eygen Perzoon, en geheele Staat te Kennen geeft; welke hy beyde door die Daad, van de Heyligheyd beroofd had, die aan een Eerst-Gebooren eygentlijk toequam. Eyndeling, wend Jakob zijne Reeden tot de rest der Broederen, en zeyd; *Hy heeft mijn Bedde Beklommen.* Als of hy had willen zeggen: Gy Mannen Broeders, ik roep uw heeden tot Getuyge, of het wel Betaamelijk is, Dat ik zoo Eenen Zone, met Oogluykinge voor-by gaa, en toelaat, Dat hy, die geen Reeden van Onderscheyd, noch teegens my, noch teegens zig zelven, noch ook niet teegens Godt gebruykt heeft, zonder Straf zal Vrygaan? Daar ontbreeken meede geen Uytleggers welke meenen, Dat in deeze laatste Woorden, Een Bespottende maniere van spreeken gehouden word; zoo dat de meeninge zou zijn; *Hy is Opgeklommen:* Te weeten de Voortreffelijkheyd waar toe uw Eerst-Gebooren Broeder was Opgeklommen; op dat hy van zijn Eerst-Geboorte zou Needer-gestort en Beroofd worden. Maar het schijnd niet aanneemelijk, Dat de Godvrugtige Vader, thans op den Oever van de Dood geleegen, zijnen Zone Ruben, met half-besturve Lippen, door Spotreeden zou hebben willen Beschimpen; naadien het hem zeekerlijk zal Genoeg gescheenen hebben, het Goddelijk Vonnis, gevestigd op een Wettige Reeden, over hem uyt-te Spreeken. Andere verklaaren 't aldus; *Zijne Voortreffelijkheyd is Verdweenen*, of *Opgeklommen gelijk een Rook.* Hoedaanig ook Vatablus gezind is; niet teegenstaande het veele al-te gewrongen schijnd. Dus houden wy ons liever aan de Eerste Verklaaring. En alhoewel bekend is, Dat het de Joden daar in met ons eens zijn, geevenze aan de Woorden nogtans een anderen draay; en willen, Dat Jakob alzoo teegens alle de Zonen spreekende, haar Geklaagd heeft, Dat Ruben door deeze Daad, Oorzaak was geweest, Dat hy zig van het Bed van Bilha had moeten afscheyden. Het geene buyten-twijffel Aben-Ezra heeft doen vertaalen; *Mijn Bedde is van my Geweeken.* En zoo heeft'et ook Kimchius opgevat. Voorzeeker isser niet aan-te twijffelen, of Jakob heeft zig van Bilhâs Bed onthouden, naa dat het van Ruben door Bloed-schande Bevlekt was; het geene ook David naaderhand in-agt genoomen heeft, wanneer zijne By-Wijven van Absalom geschonden waaren. Maar het en kan uyt deeze Woorden van Jakob, niet zoo eygentlijk uytgeklopt worden. Dus eyndigd dan hier het Vonnis over Ruben uytgesprooken; en daar rest alleen de Vervullinge, in vervolg der tijden te bezien. Het is zeeker, Dat een Eerst-Gebooren, van Ouds veelerley Voorregten had. En wel voornaamelijk, Dat hy in d'Erffenis een dubbele Portie kreeg; dewijl hem ook een grooter Vermoogen en Waardigheyd booven d'andere, die Naa-Gebooren wierden, toequam. Waar aan ook noch de meeste Uytleggers, het Regt der Heylige Plegtigheeden en het Priesterdom by-voegen; welk Gevoelen wy op een andere Plaats, met veel waarschijnelijke Bedenkingen onderzogt, en teegen-gesprooken hebben. Dus bestond dan, naa deeze meeninge, 't voornaamste Voorregt, In de Vrugt-genietinge der *Dubbele Erffenis*, In de *Opper-Waardigheyd* van het Stam-Huys; En, zoo veele Godgeleerde willen, ook In het *Priesterdom.* Voorwaar 't en blijkt nergens, Wat'er zonderlings by het Leeven van Ruben, aangaande des Vaders Voorzegginge, voorgevallen is: En men moet zig daar over niet verwonderen, nog beschreumd zijn de rigt-draad onzer voorgenoomen Verklaaring op-te volgen. Naadien wy in 't vervolg ligtelijk zullen ontwaar worden, Dat deeze Profeetien, niet zoo-zeer tot de Perzoonen van de Hoofden der Vaderlijke Huysgezinnen zelf, als wel tot haare Naakoomelingen behooren. Om 't welk hier met een Woord te Verzeegelen, alleen deeze aanmerkinge genoeg is, Dat Jakob zijne Zonen voor-af Vermaand, te willen Verkondigen, *Wat haar*, Dat is haare Geslagten, *In de Laatste Daagen Weedervaaren*

Ruben aan zijn Broeders verklaagd.

Bedenking van zommige hier omtrent.

Of Jakob hem van Bilhâs Bed onthouden heeft, na dat het Ruben geschonden had.

't Voorregt der Eerst-Gebooren onderzogt.

Jakobs Voorspellingen zien meer op de Naakoomelingen zijner Zonen, als op haare Perzoonen.

vaaren zou, Gen.49:1. Eenige van Rubens Naakoomelingen hadden te deezer tijd, wel het Geluk van reeds Gebooren te zijn; maar 't is hen door Verval van des Vaders Voortreffelijkheyd geenzinds te-nutte gekoomen; en het Regt der Eerst-Geboorte is tot haar niet overgegaan. Want het Voorregt der Vrugtgenietinge, of het dubbel-Deel der Erffenisse, en is niet aan haaren Vader, maar aan Josef te-beurt gevallen: Naamelijk in zijne Naakoomelingen, welke uyt de Twee Stammen zijner Zonen, Efraïm en Manasse voort-gekoomen zijn. Doch de Naakoomelingen van Ruben, hebben maar eene Stam uytgemaakt, en heeft oók maar *Een Deel* verkreegen; gelijk in de Uytdeelinge van 't Land Kanaans onder Josua te zien is. En dat zelfs noch niet eens naa deês-zijde, dat is, niet *Over de Jordane*, maar aan geên-zijde derzelve; alwaar ook de Stamme Gad, en de helft van Manasse haar Deel kreegen, eer de rest van Israël noch eens door de Jordaane gegaan, en het Beloofde Land onder de Voeten had. Ziet naa Josua XIII. XV. en XXII. Zoo dat hy zijn Vee zeer verre van het Heyligdom Weyde; gelijk uyt het Boek der Rigteren af-te neemen is. En dat Ruben, *De Voortreffelijkste* niet geweest en is, blijkt klaar, als we zien, Dat ook het Voorregt der Waardigheyd en Magt, aan de Stam van Juda is overgegaan. Uyt welken dan ook niet alleen de Koningen Israëls, maar ook de Koning der Koningen, den Heerscher zijnes Volks, KRISTUS naa den Vleesche, voortgekoomen is: 't Geên de Aards-Vader Jakob in deeze Voorzegginge, klaar genoeg Voorspeld heeft. Ten laatsten is ook, volgens het strax by-gebragte Gevoelen, het Voorregt der Heylige Plegtigheeden, dat is de Bedieninge van het Priester-Ampt, aan de Stam van Levi overgebragt, uyt welke de Hooge-Priester en zijn Meede-Hulpen moesten genoomen worden; als die Magt hadden tot den Brand-Altaar van Jehovah op-te Klimmen, Reuk-Werk aan-te steeken, en zig voor den Heere met den Ephod te Bekleeden, 1 Sam. 2:28. Doch gelijk we aangaande dit laatste, niet zonder reeden voorgenoomen hebben, op een andere plaatze, naader Onderzoek te doen; alzoo vind men de Voorregten der Eerst-Geboorte, naamelijk *De Dubbele Erffenis*, en de *Magt der Heerschappye*, in 't Eerste Boek der Kronijken, door zoo helderen Getuygenis bevestigd, Dat'er niets tot de Beroovinge van Rubens *Voortreffelijkheyd*, dan des Heyligen Histori-Schrijvers eyge Woorden behoeven by-gebragt te worden, om aan de Vervullinge van Jakobs Profeetie, niet meer te twijffelen. Daar word dan 1 Kron. 5:1, 2. aldus geleezen: *Ruben was d'Eerst-Gebooren; maar dewijle hy zijns Vaders Bedde ontheyligd had, wierd zijn Eerst-Geboorte geeven den Kinderen Josefs, des Zoons Israëls: *Doch niet* (alzoo) *Dat hy zig in het Geslagt-Regisfter naa de Eerst-Geboorte Reekenen mogte. Want Juda werd Magtig onder zijne Broederen, en die tot een Voorganger was, was uyt hem; doch de Eerst-Geboorte was Josefs.* Eer wy van deeze plaatze, eenige andere Overzettingen by-brengen, konnenwe in 't voor-by-gaan ligt ontwaar worden, Dat hier in 't minste niet van de *Priesterlijke Waardigheyd* gerept word; daar nogtans veele Godsgeleerde, als een eygen Regt der Eerst-Geboorte, hard op staan; doch heel waarschijnelijk alleen van de Joodse Schrijvers tot haar is overgewaayd; gelijk we strax in Een Staal of Twee zullen zien; en reeds gezien hebben, hoe de meeste gezind zijn. Laat ons evenwel de gemelde plaats der *Heylige Kronijk-Boeken*, naa de Gemeene Latijnse Vertaalinge, byzetten; en noch een kleene Verschilligheyd van andere voorstellen, op datze malkanderen eenig Ligt toe-dienen. Dus heeft de Leuvense Bybel naa de Latijnze gezet; *Doen Ruben zijns Vaders Bed Besmet had, zijn de Regten der Eerst-Geboorte aan Josef, Israëls Zone gegeeven: En hy is niet Gereekend geweest voor de Eerst-Gebooren Zone.* Verstaat misschien Ruben of zijn Geslagte. 't Geên onze Overzetters egter zoodaanig in twijffel schijnen gelaaten te hebben, Dat men der veel-eer Josef in zijne Kinderen onder kan verstaan, als of hy het Regt der Eerst-Geboorte zoodaanig niet en had ontfangen, *Dat hy zig in 't Geslagt-Regisfter, naa d'Eerst-Geboorte Reekenen mogt.* Doch zoo'er ymand wel

Rubens Voortreffelijkheyd ten Deel op Josef gekoomen.

Judic. 5: 15, 16. Num. 32.

Rubens Regt der Heerschappye aan Juda over gegaan.

En het Priesterdom aan Levi.

't Regt van Rubens Eerst-Geboorte aan Josefs twee Zonen en Juda verdeeld.

* Vergelijkt beneeden een andere Overzetting.

Priesterdom niet als een regt der Eerst-Geboorte aangemerkt.

1 Kron. 5: 1, 2.

wel op let, hebben zy het onder die twijffelagtige Zin, egter wel gevat. Maar wanneer de Heylige Histori-Schrijver zeyd, *Dat aan Josef d'Eerst-Geboorte gegeeven is*; moet men daar niet verstaan (als de zingeeving der Oude Latijnze Vertaalinge schijnd te willen;) Dat alle, of de *Geheele Regten* der Eerst-Geboorte aan Josef alleen Toegeëygend zijn; waar heenen Vatablus verzeyld is? Naadien immers openbaar is, Dat alleen de Vrugt-genietinge der *Dubbele Erffenis* aan Josefs Zonen, maar de *Waardigheyd* der Heerschappye en Magt, Juda te-beurt gevallen is. Ook en beteekend het Woord התיחש, niet zoozeer een Toe-Eygeninge, als wel een Optellinge van het *Geslagt-Regifter*, of Stam-Huys. Hierom meenen eenige, Dat de Griekse Overzetters dit beeter vertaalen, alsse Leezen; *En het Geslagt-Regifter is niet in d'Eerst-Geboorte gereekend.* Dat is, Josef is in het Geslagt-Regifter der Vaderlijke Stammen, niet als d'Eerst-Gebooren Zone Geteld, of aangeschreeven, gelijk d'Eerst-Gebooren pleegen Geteld te worden: Maar veel-meer Ruben; even als of het Regt der Eerst-Geboorte, Dat hy door 't Geluk der Natuure had, hem noch aankleefde. En niet alleen dit, maar d'Oorzaak waarom Josef niet in d'Eerste plaats Geteld word, word'er aanstonds by-gevoegd; *Dewijl Juda de Sterkste*, of de *Magtigste geworden is onder zijne Broederen.* Waar uyt dan zonder mis-tasting te besluyten staat, Dat naadien de Voorregten van Rubens Eerst-Geboorte, onder veel en verscheyde Broeders is verdeeld geweest, Veele dan ook niet welvoegzaam in d'Eerste plaatze zijn konnen Geteld worden: Zoo dat Ruben naa het Lot der Natuure, met alle billijkheyd op zijn plaatze gelaaten is. Tot hoedaanigen Uytleg geen fraaye Schrijvers ontbreeken, om'er ook hun Zeegel aan te hangen. En zoo ymand nieuwsgierig is te weeten, in wat voegen de Joden, zoo wel deeze Voorzegginge, als desselfs Vervullinge, gewoon zijn, Kort t'zaamen te trekken, dien zal dit volgende Staal, uyt de *Targum* van Jerusalem, genoeg voldoen konnen: En daar by ook in een taamelijk Scheemerligt ontwaar worden, Wat Spoor zy ingeslaagen zijn, die hier doorgaans zoo volmondig, het *Priesterdom* aan de Voortreffelijkheyd der Eerst-Geboorte vast-klampen. Dus staat'er in gemelde *Targum* te Leezen: RUBEN, *Gy zijd mijn Eerst-Gebooren, mijne Kragt ende het Beginzel mijner Droefheyd. Ziet het betaamde uw, Dat gy zoudet ontfangen de Dry eerste Deelen voor uwe Broeders: Naamelijk* d'Eerst-Geboorte, *Het* Priesterdom, *En het* Koninkrijk. *Maar dewijl gy Gezondigd hebd, is d'Eerst-Geboorte aan Josef gegeeven, het Koninkrijk aan Juda, en het* Priesterdom *aan de Stamme Levi.* Ziet hier de eerste Fonteyne, waar uyt het Gevoelen van veel voornaame Godsgeleerde voortgevloeyd is, Dat het *Priesterdom* de Eerst-Gebooren toequam: Daar het voor de Wet, veel-eer aan de Vaderen der Stam-Huyzen behoorde, en doorgaans geoeffend is, wanneerze elk de Offerhanden voor haare Huysgezinnen bedienden. Voor de rest diend men niet te meenen, Dat de Berooving van Rubens Voorregten zoodaanig gesteld was, Dat ook het Verlies van de Eeuwige Zaligheyd daar meede is verzeld geweest; gesteld zijnde, Dat Ruben en zijne Naakoomelingen, zig door een Waare Beetering, van deeze Misdaad gezuyverd hebben. Want wie zal konnen gelooven, Dat Ruben, zijn geheele Leeftijd-over, en inzonderheyd naa de scherpe Bestraffinge van zijnen Stervenden Vader, in zoodaanige Zonden geruftelijk geslaapen heeft? Zoo dat hy niet door Leedweezen genoopt, gezogt heeft zig onder versoeying van zijn misdrijf, weederom met Godt te verzoenen? Ja dat hy zulx ongetwijffeld ook niet met drooge Oogen zijn Vader zal versweegen hebben. 't Geen men hier uyt zou moogen gissen, Dat hy hem alzinds veel zeediger teegens Josef, als d'andere Broeders gedraagen heeft. En ter-tijd dat zy in Egipten door hem Benaauwd en te-bijster op de Pijn-bank scheenen geleyd, is hy de eerste onder allen geweest, die de Wreekende Hand Gods, en zijn Voorzienigheyd om de Zonden ter regter stond te straffen, erkend heeft. En schoon hy voor zig-zelven al in zijne zonden ter Ziele gevaaren waare, heeft de Barmhertig-

Hoe ver 't Regt der Eerst-Geboorte aan Josef is overgegaan.

1 Kron. 5:1.

En waarom Josef egter niet als d'Eerst-Gebooren aangeschreeven is.

vers 2.

Dewijl ook andere Waardigheeden aan Juda verdeeld waaren, en alzoo aan geen eene Stam behoorden.

Dat veele het Priesterdom aan de Eerst-Geboorte vast maaken, is van de Joden ontleend, en niet uyt de H. Schrift.

Dat de Berooving deezer Voorregten geen bewijs geeven, dat Ruben niet en is konnen Zalig worden.

Rubens inborst naader in gezien.

hertigheyd Gods, daarom nogtans, zijne Naakoomelingen geenzinds van de Eeuwige Zaligheyd willen uytsluyten. Invoegen de Godsgeleerde hier aanmerken, Dat Godt, deeze Straffe, door de Vader Jakob aan Ruben en zijne Naakoomelingen, geenzinds zoodaanig heeft willen opleggen, Datze te-gelijk daar door van d'Eeuwige Zaligheyd zouden Beroofd zijn; maar veel-meer, Datze dus Vaderlijk Gekastijd zijnde, haar Geloof en Lijdzaamheyd des-te gereeder aan Godt betoonen mogten. En het schijnd voorzeeker ook de waarheyd, Dat Moses in zijne laatste Zeegeninge der Twaalf Stammen Israëls, hier op gezien heeft, wanneer hy Deut. 33: 6. zeyd; *Dat Ruben Leeve, En niet en Sterve.* 't Geen van de Arabise Overzetter aangemerkt, hem onder 't quaalijk verstaan van Moses Woorden, deezen zin doen geeven heeft; *Om dat Gy uw daar uyt gebeeterd hebd, zoo zuld gy Behouden worden.* Maar het geene in onze Duytze Overzettinge op de Woorden van Moses Zeegeninge volgd; *Ende dat zijne Lieden* (van) *Getaalle zijn*; schijnd door zommige andere Vertaalingen een weynig duyster. Want gelijk de Gemeene Latijnze Overzettinge zeyd; *Laat Ruben Kleyn van Getal zijn*; alzoo schijnd onze Overzettinge niet alleen door d'inlas van het Woordeken (*van*) het teegendeel vast-te stellen; maar de Kantteekenaars Verklaaren den zin ook Tweezinds, en beyde al-te twijffelagtig in een Zeegen-spreekinge. Waar van egter de laatste Gissinge de meeste waarschijnelijkheyd heeft, en by ons aanneemelijker dan die der Oude Latijnze Bybel is. Dus zeggenze dan; *Datze* (van) *Getaalle zijn*, is zoo veel als of Moses zeyde; *Datze* (niet) *weynig van Getaalle zijn*; dat is, *Groot van Getal.* Of anders; *Alhoewel zijne Lieden Kleen van Getaalle zijn.* Dit's een bequaame zin tot de zaak, om al 't voorige met een weynig Scheemerligt te bestraalen, en ons vryheyd te geeven, om Ruben te verlaaten, en nu over te gaan tot De

En Haar verderf door Moses afgebeeden.

Waar toe de donkerheyd in de Text-Woorden worden opgeheldерd.

Profeetize Voorzegging over
SIMEON en LEVI.

Simeon en Levi, waarom van de Vader in haar Lotspelling zaamengevoegd.

Dat de Godvrugtige Vader deeze twee in zijn Testament te-zaamen voegd, schijnd niet zoo-zeer daarom geschied, Datze naa den Vleessche Broeders en beyde uyt Lea Gebooren waaren, als wel om datze als twee Makkers Schuldig aan een-en-de zelve Misdaad stonden. 't Geên dan ook de reeden is, Dat hy over beyde, indien niet Een Geheele, nogtans Een Meestdeels over-een koomende Straffe Voorspeld heeft. Hierom noemd hy haar in den aanvang, *Broeders*, of gelijk Moses desselfs reeden niet onfraay opgeeft; *Simeon en Levi, zijn Gebroeders*, Gen. 49: 5. Als of hy wilde zeggen, zy zijn *Tweelingen*; zoo wel in de Straffschuld, weegens de Verraaderlijke Doodslag der Sichemiten, als in het Vonnis dat ik zoo daadelijk over haar Uytspreeken zal. Invoegen Jakob, deeze twee Zonen voornaamelijk *Gebroeders* noemd, weegens de gelijkheyd der Zeeden en Verdiensten. Even gelijk de wijze Konink Salomon, Prov. 18: 9. zeyd, *Dat eenen die Slap in zijn Werk is*; de Broer is *van een Doorbrenger.* Zommige die de Uytspraake over deeze Gebroeders ter Deugden meenden in-te zien; hebben dezelve even als die van Ruben, veel-eer voor een *Vloek* als een *Zeegening* opgevat. En zeekerlijk, ten eersten opslag niet heel zonder waarschijnelijkheyd; naadien de Aards-Vader met genoegzaam-uytgedrukte woorden, de Raazende Aanslag van Simeon en Levi *Vervloekt*. Nogtans en zijn wy niet van 't zinne de zulke te volgen: Maar liever Jakobs gedrag in deezen, De Naam van een Testamentize Zeegening op-te draagen. En zulx zoo wel om dat Moses Gen. 49: 28. betuygd, Dat Jakob, yder van zijne Zonen *Gezeegend* heeft; als om datter genoegzaame blijken zijn die betoonen, Dat beyde deeze Zonen niet heel-en-al, van deeze *Zeegeningen* zijn uytgesloten geweest.

En hoe van zommige voor een Vloek opgenoomen.

Dat uyt Moses weederspprooken word.

Gen. 49: 5. Als de Vader dan voornam, deeze Zonen haar beyder gemeene Misdaad te

ver-

verwijten, heeft hyze aldus aangesprooken; SIMEON *en* LEVI *zijn Gebroeders; haare Handelingen zijn Werktuygen van Geweld.* Of als de Gemeene Latijnze Overzettinge zeyd; * *Krijgvoerende Vaaten van Onbillijkheyd.* Daar andere weederom, (weegens de donkere Beteekenis van het Grond-Woord, dat de Taalkundigers door *Sweerden* meenen wel te Vertaalen,) eenigzinds van schijnen te verschillen. De meeste Hebreën meenen ook, Dat het een Uytlands woord is, naast aan 't Grieks koomende; en dat het in de reeden van Jakob, zoo-veel te kennen geeft, als of hy zeyde, *Haare Sweerden zijn Vaaten*, of *Werktuygen* van Geweldenaarye. Dat is; *Zeer Booze Sweerden*; gelijk het de Duytze Bybel van Leuven heeft. Insgelijks zeyd Jarchius, *Door deeze* VAATEN *verstaa ik by gelijkenis*, SWEERDEN *of* DEEGENS, by de Grieken anders MACHÆRA genoemd. En in deezen zin zeyd ook Rabbi Eliëzer, *Dat Jakob het Sweerd van* Simeon *en* Levi, volgens de Griekse maniere van spreeken, *Vervloekt* heeft. Doch dit luyd Beuzelagtig; naadien niemand die by zijn zinnen is, zal willen gelooven, Dat de Oude Vader, die de Taale Kanaans gewoon was, Een HELLENISMUS, dat is, *Een Griekze Spreek-wijs* op zijn Lippen genoomen heeft, om de Misdaad van zijne Zonen te Vervloeken: Daar de tijd en alle Omstandigheeden ons vermaanen, Dat hy'er gants onkundig af was. En hoe en wanneer zou het doch in 't Leeven deezer Vaderen opgekoomen zijn, Dat de Taal-Verwoesting, dusdaanige Uytheemze Bastaard-Woorden, onder de Heylige Taal zou ingemengd hebben. Noch minder wil het Heydeggerus voor waarschijnelijk gehouden hebben, wanneer Grootius dit woord *Machæra*, zoodaanig van het Persis afbrengt; dat het van haar tot de Grieken overgegaan is. *Want* zeyd hy, Xenophon *noemd de Persize Sweerden* MACHÆRAS. Maar indien het al waar is, Dat het woord מכרות, zijn beteekenis van *Sweerden* heeft, kan men veel voegzaamer denken, Dat desselfs eerste Oorsprong, Hebreeuws, en van daar tot de Persen en Grieken is overgewaayd. En nogtans zien we niet, Dat de Grieken haar in deeze plaatze, van dat woord bedienen; maar zetten het aldus over, *Zy hebben de Boosheyd van haar voorneemen* * *Vervuld.* Zoo datze voor כלי geleezen hebben כלו van כלה *Voleynden.* Hierom zijn zommige van meening, dat מכרות, eertijds by de Hebreën, *Raadslaagen* of *Voorneemingen* beteekende: Waar van misschien noch heeden in d'Etiopize Taal, het woord מכר, *Raadvraagen* te kennen geeft; gelijk uyt de Moorse Overzettinge, op veele plaatzen blijkt, Matth. 1: 19. en 12: 14. en 26:4. Van waar het Naam-Woord מכר *Een Raadslag* beteekend; Luce. 23:51. Zulx dat Ludovicus de Dieu, geoordeeld heeft, Dat men Gen. 49:5. aldus behoorde Over-te zetten; *Haare Raadslaagen zijn Waapenen van Geweld.* 't Geen zeekerlijk een voegzaamer zin uytleeverd; als de *Targum* van Onkelos en Pagninus aan de hand laaten: Die wy met de Beschuldiging van Kapellus, als of'er een Valsse leezing by de Hebreën was, willen over 't Hoofd zien. Maar dewijl ook het woord מכר, by d' Arabiers, *Bedriegen* of *Bedrog-pleegen*, te kennen geeft, ontbreekender geen Taal-Zifters, die dat woord afleyden van כרת, *Hy is Verdorven*; als of d'Aards-Vader, daar door het Verderf dat de Sichemiten aangedaan was, had willen aanduyden. Hoedaanig het onder anderen, Zwinglius opvat. Andere neemen meer behaagen in die Vertaalinge, welke het *Verbonden*, of *Verbintenis* Overzet: Ziende ongetwijffeld op het Verbond waar in de Sichemiten, volgens 't Bedriegelijk voorwendzel deezer Geweldenaars, Simeon en Levi, door aanneeming der Besnijdenis getreeden waaren; niet denkende, Dat de Zonen van zoo Godvrugtigen Vader, toe-leyden om haar maar des-te Verraaderlijker te konnen om-den Hals brengen. Van hoedaanigen gevoelen Abrabanel, niet zonderling verscheeld. En zoo wy de Taalkundigers hier weederom moogen geloof geeven, word van מכר *Hy heeft Verkogt*, heel bequaam het woord מכרות afgebragt, dat *Een Verbond*, *Een Handeling*, of *Gemeenschap*, kan beteekenen. Gelijk het onze Overzetters zeer-wel Vertaald hebben: *Haare Handelingen zijn Werktuygen van Geweld.* Invoegen Jakob in dusken beknopte reeden

* By die van Leuven vertaald Strijdende Vaaten der Boosheyd.

Waar van de zinder Woorden naader verklaard word.

En uyt verscheyde Overzetters en Taalzifters uytgepluyst.

* Of Voleynd.

Andere meeningen hier over bygebragt.

Jakobs verwijt weegens 't bedrog zijner Zonen aan de Sichemiten gepleegd, te-regt gebragt.

reeden, zoo wel de Neederlaag by de Sichemiten geleeden, als het Trouwloos Bedrog, waar door deeze beyde Zonen, als een Hulp-middel der Boosheyd, het Vermoorden van die Menschen bevorderd hadden, heeft willen te kennen geeven. En naadien ook het woord מכר, Een *Belofte*, of *Belooving*, en het woord *Bruyd*, meede by de Kaldeeën, zoodaanigen *Verbond* beteekend als in de Houwelijken pleeg aangegaan te worden; kan hier onder dat woord מכרות, al het zelve verstaan worden. Want het zijn geen andere Verbintenissen geweest, die de Broeders tot hun Schelmstukken, misbruykt hebben. Die dan ook altijd zoodaanig een Verfoeyelijke onderneeming in de Oogen des Vaders gescheenen hebben, Dat hy in deeze zijn laatste Sterf-Uur, niet inhouden kan te zeggen, Hoe grooten afkeer hy van alzulke Trouwlooze Geweldenaars had. *Mijne Ziele* zeyd hy, *en koome niet in haaren Raad; noch mijne * Eere zy in haare Vergaaderinge: Want in haaren Raazenden Toorn hebben zy de Mannen Gedood; en met haaren Moedwil, hebben zy de * Muur Ondergraaven*, Gen. 49: 6. Aldus heeft het de Gemeene Latijnze Vertaalinge hier Overgezet. Doch andere hebbent weederom wat anders Vertolkt. Onze Duytze Overzetting verscheeld voornaamelijk maar in de laatste woorden; alsse in plaatze van *De Muur t'Ondergraaven*, zeyd, *In haaren Moedwil hebben zy de Ossen Weggerukt*. Insgelijks de Griekze Bybel der LXX Overzetters, die weederom in het midden der reeden, eenig Verschil heeft; gelijk uyt deeze Vertaalinge blijkt; *Mijne Ziele koome niet in haaren Raad, en mijne Ingewanden, stemmen niet toe in haare Verzaamelinge; dewijl zy in haaren Toorn de Menschen Gedood, en in haare Begeerte de Ossen ont-Zeenuwd hebben*. Hier van verschild Hieronymus niet veel; alleen dat hy in plaatze van deeze woorden; *Mijne Ingewanden, stemmen niet toe in haare Vergaaderinge*, door verschil van een Klank-Stiptje, in plaats van *Mijne Eere*, gezet heeft; *Mijne Leever en volge niet naa*. En heeft zig Isaakus Vossius, voor de Leezinge der Grieken, dapper in de Bresse gesteld, op dat hyze teegens d'aangenoomen Hebreeuwse Leezing, deede standhouden. Dus vraagd hy dan wel Schamper; Wat is dat voor een maniere van spreeken; *Mijne Eere en worde niet Vereenigd in haare Vergaaderinge?* Want zoodaanigen Vertaalinge, strijd niet alleen met de Historie zelfs, maar ze quetst ook de gemeene Zin. En zullende korts daar naa de Griekse Leezing Verdaadigen, zeyd hy; *De Leever is de Zitplaats van den Toorn: Van waar de Digter Horatius gezeyd heeft*; de Leever Sweld door de Gal; *Waar van niemand die dit leest, Onkundig kan zijn*. Dit zeyd Vossius: En zulx moogelijk meer door de Opgeswollendheyd van zijn eygen Drift, als uyt Overtuyging der Waarheyd. Want de verklaaring der Hebreeën, is gants niet teegens de Historie; noch schend ook de gemeene Zin. Voorzeeker heeft de Aards-Vader dit willen betuygen; Dat hy zulk-een hoog-gaande Misdaad nooyt toegestemd heeft, noch ook nooyt toestemmen zou. Want gelijk zijne Ziele nooyt gekoomen was; in de heymelijken Raad-slag van Simeon en Levi, alzoo heeft ook *Zijne Eere* niet Toegestemd; dat is, hy heeft den Roem van zijn Voortreffelijk Gemoed en Goeden Naam, niet gewaagd, om het voorneemen van haar Moord-Besluyt Toe-te-stemmen. Invoegen het onze Kantteekenaars met andere Fraaye Uytleggers, niet quaalijk schijnen gevat te hebben, alsse hier door Jakobs *Eere*, verstaan zijne *Ziele*, waar van hy strax-te vooren gerept had. Dus luyd haare Verklaaringe; *Eere* is hier zoo veel als *Ziele*, welke het weerdigste deel des Menschen is. Hoedaanig het genoomen word Psal. 16: 9. en 30: 13. en 57: 9. Anders beduyd het ook *Tonge* gelijk het de Grieken aldaar hebben, naamelijk waar meede men Schuldig is, Godt te Eeren, en zijnen Lof te verbreyden. Gelijk men ook door *Eere*, verstaan kan, zijn *Goeden Naam*: En het kan in onze Historie beyde plaats hebben. Voorts helpt het Vossius weynig, Dat hy de Hebreeuwse Bybel hier en elders, uyt de Samaritaanse Text, die maar een Overzetting is, wil verbeeterd hebben, om datze in een enkel woord, best met de LXX Overzetters over-een komd: Naadien de Goed-gekeurde

Waar van de Vader Jakob beleyd een af-keer te hebben.

* Of mijnen Roem.

* Of de Muuren.

Geschil in de vertaaling van Jakobs Woorden, die sommige Muuren, andere Ossen vertaalen.

En ook Leever in sté van Eere zetten.

I. Vossius in de Wapen voor de LXX Overzetters.

Die uyt de zin der Hebreeuwse Text, weederstaan word.

Die daar toe opgehelderd word.

De Kantteekenaars gepreezen.

I. Vossius andermaal weedersprooken.

de Hebreeuwse Bybel niet alleen een goeden zin geeft; maar dat ook de Fraayste Joodse Verklaaringen, en eenige Oude Vertaalingen, dezelve bysspringen. Dus heeft Onkelos de plaatze Overgezet; *Mijne Eere koome niet in haare Vergaaderinge*: 't Geên de Syrise Text by-wijze van een Goede zingeevinge, zeer fraay agtervolgd, alsse schrijft; *In haare Vergaaderinge, ben ik niet uyt mijne* Eere *gevallen.* En zoo heeft meede d'Arabise Overzetter, doch meer gewrongen, en met Duysterheyd omswagteld. Voorzeeker hebben 't de Griekse Overzetters, beeter in de volgende woorden gemaakt, alsse Leezen; *En in haare Begeerlijkheyd, hebbenze de Ossen Ontzeenuwd.* Daar onze Duytze Bybel heeft; *In haare Moetwil hebbenze de Ossen Weg-gerukt.* 't Geên niet heel veel van de LXX Overzetters afwijkt. Doch hier teegen schijnen zeer quaalijk Vertaald te hebben; Onkelos, de Syrize, Arabize en de Gemeene Latijnze Overzettingen; als meede Munsterus, en Aben-Ezra uyt de Joden. Welke doorgaans zetten; *In haare Moetwil hebben zy de Muur Ondergraaven.* Te weeten, als of de Gebroeders, de Sichemiten niet alleen Gedood, maar ook haare Stadt met derzelver muuren hadden t'Onderste-booven gesmeeten. Doch dit schijnd een Misvatting van 't woord שור, dat niet een *Muur*, maar door שׁוֹר, de Os beteekend word. En nogtans zienwe dat Arias Montanus 't geschreeven woord, שׁור, hier *Muur* Vertaald heeft. Maar het zal haast blijken dat m'er *Ossen* verstaan moet, vergelijkt Gen. 34: 28. met Gen. 32: 5. en Job 21: 10. En naadien de Zonen Jakobs een genoegzaame vryen toegang tot de Stadt Sichem open stond, wasset geenzinds noodig, haare Muuren onder de Voet te smijten. Jaa schoonze zulx al gewild hadden, waaren immers Twee Mannen niet genoeg, om zulx uyt-te voeren. Alhoewel wy niet onbedenkelijk houden, Dat schoon deeze Moord, alleen Simeon en Levi word toegedigt, zy zulx wel als Aanvoerders en de Kop-Stukken ondernoomen, maar nogtans niet geheel-en-al zonder eenige Hulp van hun Opgerokkende Knegten en Slaaven, in eygen Perzoon hebben uytgevoerd. Want wat zijn Twee Menschen, om al wat in een Stadt is, (hoe Swak en Ziek men zig ook de Manschap in dezelve, weegens de Smerte der Besnijdenis, verbeeld;) met den Sweerde Dood te slaan? Immers waaren de Vrouwen en Dogters niet Besneeden, noch laagen in Smerte, Datze Simeon en Levi, niet met Steenen vermorzeld, of met haare Spinrokkens, en Beezem-Stokken de Kop in-geslaagen zouden hebben. En gelijk men Gen, 34: 25. niet en Leest, Datze behalven hunne Sweerden, eenige Wapenen of Werk-Tuygen van Geweld en Praktijk gebruykt hebben, om de Stadt Stormender-hand t'Overvallen en te Berooven; alzoo vald zulx onze bedenkelijke Gissinge taamelijk toe, gelijkwe strax zullen zien. Onder-en-tussen moetenwe hier noch by-zetten, Dat alhoewel de Samaritaanze Bybel, en Kimchius, dit met de Grieken niet te onregt van de *Stier* of *Osse* Verklaaren, zy nogtans geenzinds met derzelver meeninge over-een koomen. Rabbi Jakob, verstaat onder de Naam van *Ossen*, of de *Zoon van den Osse*, Groote of *Magtige Perzoonaadjen.* In hoedaanigen zin Psalm 22: 13. staat, *Veele* Varren *hebben my Omçingeld, sterke* Stieren *van Basan hebben my Omringd.* De *Targum* van Jerusalem heeft dit van de *Ossen* op Josef betrokken: *Want*, zeyd hy, *zy hebben haaren Broeder Josef verkogt, welke in de laatste Zeegeninge van* Moses, Deut. 33: 17. *met een* Os *vergeleeken word.* En zoo heeft ook Salomon Jarchi Geleerd. Want volgens Makarius, is de Os het Opper-Hoofd onder de Tamme Dieren. Waar toe men meede uyt Horapollo aanmerken kan, Dat den Os of Stier onder d'Heylige Beeld-Letteren der Egiptenaaren, d'Aanduyding had van een Man, die te-gelijk Dapper van Gemoed, en Zeedig in zijn Doeninge is; in welke Deugden Josef byzonderlijk uytgeblonken heeft. 't Geên van Grootius aangemerkt, hem heeft doen Oordeelen, Dat Josef onder deeze Woorden van Jakob te Kennen gegeeven word. Ons aangaande, wy zijn van Gedagten, Dat alhoewel deeze Bedenkelijkheeden niet onfraay tot de zaak schijnen, zy nogtans al-te verre gezogt zijn: Dewijl'er immers niet de min-

Een fraaye Zingeevinge van Onkelos bygebragt.

Simeon en Levi hadden niet noodig de Muuren van Sichem te doorgraaven, dewijl haar de Stadt open stond.

Ook hebbenze niet zonder Hulp de Stadt geplonderd en al de Manschap gedood.

Die hier Ossen Vertaalen hebben egter noch onderling verschil in de Verklaaringe van deeze Ossen.

Os, van hoedaanigen Zinaanduydinge, en Zinne-Beeld by de Oude.

De Os van Grootius op Josef gepast, die

by een Os vergeleeken word, Deut. 33: 17. Dat weeder-sprooken word uyt Gen. 49: 6.

minste Reeden was, waarom de Misdaad aan Josef begaan, alleen dus scherp aan Simeon en Levi zou verweeten worden. Booven dien word ook het Woord *Osse*, hier niet in 't Enkel maar in 't Meervoud gebruykt; als onze Kantteekenaars zeer wel Aanmerken; en kan derhalven geen opzigt op Josef hebben. Noch verder is Klarius van het Spoor der Goede Uytlegginge afgedwaald, wanneer hy meend, Dat hier een Voorspellinge van Kristus is, welke de Leviten en Schrift-Geleerden zouden Kruyssigen. Maar waar toe zal het noodig zijn, ons in twijffelagtige Gissingen te verwarren, daar het Historis Verhaal van de Berooving der Stadt Sichem, Kundschap genoeg aan de Hand geeft, om te gelooven, Dat mender eygentlijk *Ossen* verstaan moet. Want het kan niemand onbekend zijn, Dat Gen. 34:28. met ronde Woorden gezeyd word, Dat de Zonen van Jakob onder 't Plonderen der Stadt; *Haare Schaapen, haare Ossen, en haare Ezelen*, weg-gedreeven hebben. Dit dan wil de Vader haar Verwijten, als hy zeyd, Datze *Haare Ossen weg-gerukt*; of als andere Leezen, *Ontzeenuwd* hebben. Dat d'Israëliten eertijds de Veroverde Paarden der Vyanden *Ontzeenuwd* hebben, blijkt uyt Josua 11:6,9. 2 Sam. 8: 4. en 1 Kron. 18: 4. anders een *Verlamminge* genoemd. 't Geêne Kimchius aldus beschrijft; *Ontzeenuwinge, is een Insnijdinge aan de Voeten der Beesten, van de Knye neederwaards*, door welk-een *Ongeneeslijke Wonde het Beest veel-meer in zijn Gang Verlamd, als Gedood word.* Een Klaar Blijk, Dat dan de Schilders wel dapper Dwaalen, die deeze Oorlogs-Bedrijven gemeenlijk zoodaanig verbeelden, Dat de Paarden der Kanaaniten, de Beenen tot aan de Knyën worden afgehouwen. Voorwaar Godt heeft niet gewild, Dat zijn Volk d'Onnoozele Beesten dus wreedaardig in de Dood zouden dompelen: Maar op datze Verstijft aan de Beenen, ongebruykbaar tot den Krijg waaren; en d'Israëliten op alzulken verkreegen Beuyt, niet veel-meer vertrouwden, als op hem die haar de Overwinninge gaf, vergelijkt Deut. 17: 16. Psal. 20: 8. en 33: 17. en 147: 10. Prov. 21:31. daar dit Verbooden word. Aldus schijnd dan nu de meeninge van Jakob openbaar, als hy volgens onze Duytze Overzetters zeyd; *Mijne Ziele en koome niet in haaren Verborgen Raad, en mijne Eere worde niet Vereenigd in haare Vergaaderinge.* Want Simeon en Levi hebben haaren heymelijken Raadslag te zaamen begonnen, en daar in beslooten, de Manschap van Sichem, onder voorwendzel van Swaagerschap, Ellendig 'om-te brengen. Daar naa hebbenze in haare Vergaaderinge zoo veel andere te zaamen geroepen, alsse wisten dat hun beyde ontbraaken, om zoo grooten Neederlaag te doen. In beyde deeze Handelingen, ontkend de Vroome Vader, niet alleen zijne Toestemminge, maar hy betuygd daar by ook, Datze d'een naa d'ander, hem zoo Verfoeyelijk zijn geweest, Dat hy'er met Lijf en Ziel een Af-keer van gehad heeft. Hierom zeyd hy niet alleen, Dat hy in Perzoon tot haare *Vergaaderinge* niet gekoomen was, maar hy ontkend zulx voornaamelijk van zijne *Ziele*, en van zijne *Eere*; Op dat hy zijn ernstig Afgrijzen, door herhaalinge van een-en dezelve zaak, alzoo te kragtiger uytdrukte. Naadien de Ziel de *Eer*, en 't eenige *Cieraad* des Lichaams is, welk zonder dezelve Ontzield, en van Bloed en Geesten beroofd, niet dan een Roerelooze Klomp is. En hoe zeer ook Jakob over het kreuken van zijn Eer en Goede Naam bekommerd was, is gebleeken, doen hy te-midden zijner Beroeringe van deeze Roekelooze Onderneeminge zeyde; *Gy hebt my Stinkende gemaakt onder de Inwoonderen des Lands*, Gen. 34: 30. En daar ontbreeken ook geen Voornaame Regtsgeleerde, die de Eer van een Regtschaapen Mensch, het alderwaardigste *Naast het Leeven* agten, gelijk Grootius heel fraay getoond heeft. En strax hier op de reeden van zoo grooten afkeerigheyd zullende melden, zeyd hy; *Want in haaren Toorn hebben zy de Mannen Dood-geslaagen.* Of gelijk andere eygentlijker naa 't Hebreeuws Vertaalen; *In zijnen Toorn, hebbenze de Mannen Gedood.* Neemende het Enkel voor het Veel-Getal. *Man* voor *Mannen*, of *Meenigte der Mannen.* Gelijk het dan ook genoegzaam uyt het Historis Verhaal blijkt, Datze door Raa-

En vast-gesteld dat hier Ossen moeten verstaan worden.

Wat eygentlijk Verlammen of Ontzeenuwen in de H. Schrift is. Misslag der Schilders aangeweezen.

Jakobs verfoeyinge aangaande de Misdaad van Simeon en Levi aan de Sichemiten gepleegd.

Gen. 49: 6.

Waar van de Vader Reeden geeft: Te weeten,

Raafernye en Dolle Gramfchap vervoerd, op de Magtelooze en half-Ontmande Manfchap van Sichem aangevallen, dezelve met den Sweerde Gedood, en haare Vrouwen en Kinderen Gevangkelijk hebben weg-gefleept. Hy voegd'er tot een leelijk Staal by; *En in haaren Moetwil hebben zy de Offen Ontzeenuwd.* Of als het onze Overzetters met zommige Vertaalen; *Zy hebben de Offen weg-gerukt.* Verftaat, Datze niet alleen vernoegd waaren, de Menfchen, teegens welkze haare Wraake wilden oeffenen, Gedood te hebben; maar datze zelfs ook haar Vee, Dat Onnoozel en buyten Gefchil was, uyt een Roofgierige begeerte hadden weg-gefleept. Want dat men hier onder de Offen, ook alle ander Vee van Schaapen en Ezels moet verftaan, is uyt de Hiftorie, Gen. XXXIV. zoo klaar, Dat mender geen naa-bedenken over hoeft te maaken. De Groote Schrijver Bolduk, die wel Gewoon is, de Woorden der Heylige Hiftorien, door Lee-braaken te wringen daar hyze geern had, heeft ook in zijn Boeken, *Van de Kerke voor de Wet*, de Woorden van Jakob, (*Mijne Eere worde in haare Vergaaderinge niet vereenigd*;) een Vreemd verzierzel aangedraayd: Want hy wil dat men in dezelve een *Afwendinge der zaake zal aanmerken, en dat men 't op KAHATH, een der Zonen Levi, te betrekken heeft; welke te-deezer tijd, meend hy, van Jakob tot het *Priefterdom* verkoozen, of Voorzieniglijk befteld word En zulx op deeze wijze: *O! Mijne Eere, en word niet vereenigd in haare Vergaaderinge*; Te weeten, Gy KAHATH, gy alreeds Uytverkooren *Priefter.* Even als of de Vader gezeyd had; *Alhoewel ik zeer wel weet, Dat Godt de Stamme* LEVI *Uytverkooren heeft, op dat hy hem daar uyt een Priefter neeme, die met Offerhanden tot zijnen Altaar opklimmen, en Reukwerk aanfteeken, en den Ephod voor zijn Aangezigte draagen zal; paft het nogtans met die Priefterlijke Eere niet, Dat hy zig met die Twee Bloed-vergieters, Simeon en Levi, Vereenige. Want het moet'er verre van daan zijn, Dat zulke, die met Hert en Daad, Dood-flaagers zijn, ooyt eenige Aanhang hebben aan de Eere van mijne Opper-Priefterlijke Waardigheyd.* Aldus fpreekt'er Bolduk van. Die daar op verder uyt 1 Sam. 2: 27. beveftigd, Dat Jakob zelve, terwijl hy in Egipten was, deeze *Kahath*, de Tweede Zoon van Levi, tot het Priefterdom verkoozen heeft. Maar dat alle deeze Dingen verzierd zijn, blijkt hier uyt, Dat het Woord *Mijne Eere*, yts beteekend, dat de Stervende Vader zelf eygen was, dat is, Dat reeds in hem Geworteld, en niet aan hem was toegebragt. Daar-en-booven blijkt ook, Dat Jakob zoo fpreekende, daar door voornaamelijk heeft willen Betuygen, hoe grooten af-keer hy van de Misdaad deezer Zonen had. Gelijk'er meede geene Reeden te vinden zijn, waarom hy KAHATH, veel-meer dan alle de andere Zonen van LEVI, uyt de Vergaaderinge van alzulke Bloedgierige Mannen zou hebben willen Bannen. En zoo wy de reft ter-deugden overdenken, zal het gantze gezeg dat Bolduk van Kahath doed, in enkele Beuzelingen verftuyven, en Onwaar bevonden worden, Dat Jakob hem tot het *Hooge-Priefterdom* verkooren heeft. Godt zeyd wel tot Levi, 1 Sam. 2: 27. Dat hy hem aan zijn Vaderlijk Huys geopenbaard heeft, als hy in Egipten, in 't Huys van Farao was; en dat hy zig die Stam, uyt alle de Stammen Ifraëls verkooren had, Op dat hy zoude Offeren op den Altaar, &c. Doch men moet niet vergeeten aan-te merken, Dat aldaar verfcheyde Weldaaden worden opgehaald, die niet op een-en-dezelve, maar in verfcheyde tijden gebeurd zijn. Want als Ifraël noch in Egipten verkeerde, heeft Godt hem zelven eerft op een byzondere wijze aan de Stamme Levi geopenbaard; naamelijk aan Mofes en Aaron, welke uyt die Stam gefprooten waaren. Daar naa, alffe reeds uyt Egipten gegaan, en op Reys in de Woeftijne omfworven, heeft hy Aaron Plegtelijk tot het Hooge-Priefterdom verkooren. Doch in al dit, word voor, noch naa, niet een Woord gerept, van dat Kahath, eerder als Aaron, tot die Waardigheyd geroepen is. Zulx men nu ook geen Ooren hoeft te leenen aan de Tijd-Reekenaar Genebrardus, die uyt de Zeegeninge van Jakob, Gen. XLIX. aan Levi, Kahath en haar Maagfchap, een zoort van Prie-

Om datze Moordenaars waaren.

En Roovers die de Stadt Sichem hadden uytgeplonderd.

* Apoftrophe.

Vaatze Verklaaringe van Bolduk, die hier van het Levitiſe Priefterdom droomd.

De Dwaalzieke Gedagten van Bolduk verydeld.

Daar is geen Priefterdom voor dat van Aaron ingefteld.

Priesterschap opdraagd, tot aan de Inwyinge van Aaron: Naadien de Zeegeninge van Jakob, voornaamelijk ziet op de toestand van de Stamme Levi, naar de Verdeelinge van het Land Kanaans. Hier-en-booven heeft ook de strax-gemelde Bolduk, de plaatze Hebr. 7: 11. zeer quaalijk Verklaard; want als de Apostel zeyd; *Want onder het Levitize Priesterdom heeft het Volk de Wet ontfangen.* Wil dien Uytlegger zulx Verstaan hebben, als of het Priesterdom voor het ontfangen van de Wet, al Ingesteld waare geweest: Daar de meening des Apostels veel-eer is, Dat de Wet, den Israëliten aan het Priesterdom van Aaron verbonden heeft. Waarom ook eenige hier Vertaalen, *Neevens*, of *Van het Levitize Priesterdom*, heeft het Volk de Wet ontfangen. Invoegen het onze Kantteekenaars niet quaalijk gevat hebben, alsse Oordeelen dit de zin te zijn; *Dat Godt het Volk Israëls, door Moses aan de Wet des Levitizen Priesterdoms, en zijn geheelen Dienst verbonden heeft*, &c. Dus scheyden wy hier af. Doch de Vader Jakob agt het niet genoeg, met zoo Ernsthaftige Woorden, zijn Afkeerigheyd over de Geweldenaarye van deeze Twee Zonen uytgeboezemd te hebben, maar hy agtervolgd zelfs ook de beyde Stammen, SIMEON en LEVI, met Een Vloek, dien hy als in Twee Reedenen over de zelve uytspreekt, zeggende; *Vervloekt is haaren Toorn, want hy is heftig; Ende haare Verbolgentheyd, want zy is hard*, Gen. 49: 7. 't Geen d'Oude Latijnze Bybel aldus heeft; *Haare * Dolligheyd zy Vervloekt, want zy is hardnekkig; en haare Verbolgentheyd, dewijl zy is hard geweest.* Aldus verklaard hy dan haaren Toorn, zoo veel Vervloekter te zijn, alsse in haar Begin en uyt-Eynde Onverzoenelijker is geweest. Alleen schijnd niet Ongemerkt te moogen doorsluypen, Dat deeze Vervloekinge, niet zoo-zeer regt-uyt op de Stigters van dat Geweld, als wel teegens haar Raazende Gramschap, uytgesprooken word. En over-zulx geheel anders, als in de Vervloekinge van de Bedrieglijke Slange der Zonde, en Kaïn, daar die in bekleeven is. Waar uyt dan zommige Godsgeleerde hebben aangemerkt, Dat de toestand der Uytverkoorene, en de Wet van het Goddelijk Verbond, teegens de zelve, zoodaanig geschaapen leyd, Dat wel haare Misdaaden Vervloekt, doch de Berouwdraagende Zondaars, in haare Perzoonen, voor d'Eeuwige Verdoemenis bewaard worden; niet teegenstaande haar daar van een Voorbeeld door Slaagen en Tijdelijke Straffen getoond word. En die dit in de Grond verstaan, zullen groot Ligt ontfangen, in de Oorzaaken naa-te spooren, Waarom en op welkeen Voorbeeldige wijze, de Boetveerdige Zondaars onder 't Oude Testament, door de Dood der Slagt-Beesten, die in haare plaatze Stierven en ge-Offerd wierden, de Vergeevinge als te-Borg, ontfangen hebben. Doch hier van te zijner tijd. Maar wy hebben tot noch-toe de Vervloekinge teegens Simeon en Levi, maar in 't Algemeen gehoord; wy moeten ook de Byzondere in-agt neemen; hoedaanig d'Aards-Vader met deeze Woorden uytdrukt; *Ik zalze Verdeelen onder Jakob, en zalze Verstrooyen onder Israël.* Want zoo Vertaalen het meest-al de Overzetters. En de Fraaye Schrijvers merkender over aan, Dat het Laatste met het Eerste Lid van Jakobs reeden, een-en de zelve zaak beteekend. Aldus heeft Aben-Ezra deeze plaatze verklaard: Naadienze beyde *zeyd hy*, aan gelijke Misdaad schuldig staan, is de meeninge, *Datze beyde verdiend hebben, Verdeeld te worden, en datze niet en zullen by-een blijven.* Insgelijks geeft ook Salomon Jarchi deezen zin, *Ik zal haar afzonderen, *d'een van d'ander.* Als een teegen-Straf van haare zaamen-spanninge, om Geweld te pleegen. Zoo dat haare Quaade by-een komste, even als in de Babylonize Stadt-en Tooren-Bouw, met *Verstrooyinge* Gestraft is. Dat nu Jakob zeyd; *Ik zalze Verdeelen*, &c. moet men zoo opneemen, Dat hy als een Profeet in de Naame Gods spreekt; dat is, Voorzeggende haare *Verdeelinge*, die Godt beschikken zou. In hoedaanigen zin Ezechiel zeyd; *Als ik quam om de Stadt te Vernielen*, Ezech. 43: 3. 't Welke was zijn Voorzegginge van de Vernieling. Ende zoo is meede te verstaan als de Mannen Engelen, Gen. 19: 12. zeyden,

De plaatze Hebr. 7: 11. opgeklaard.

Jakob Vervloekt de Verwoedheyd van Simeon en Levi.

* Raazende Gramschap.

Welken Vloek alleen tot de Daad, maar niet tot haare Perzoonen overgaat.

En hoe zulx in de Slagt-Offeren voor de zonde is Afgebeeld.

Gen. 49: 7.

Simeon en Levi de Verstrooijing onder Israël gedreygd.

* Vergelijkt Klaagl. 4: 16.

In wat zin Jakob zeyd, Dat hy deeze Stammen Verstrooyen en Verdeelen zal.

den, Sodoma *Te gaan Verderven*, en daar toe uytgezonden waaren, en nogtans niet gedaan, maar zulx alleen Verkondigd hebben, laatende d'Uytvoering aan Godt. Let op *vers* 14, 24. welk in 't voorby-gaan, groot ligt aan de Taal en Werking der Engelen geeft, daarmen anders zoo verkeerd van Oordeeld, als of men niet een Kruymel van de Stijl der H. Schrift verstond. Hoedaanig nu deeze Voorzegging in beyde Broeders Vervuld is, willen we zoo strax niet vergeeten te bezien; als in welk we met weynig omslag zullen ontwaar worden, Dat de Stamme Simeon in Kanaan is Vermengd geworden onder Juda; Jos. 19: 1. en de Stamme Levi, onder alle de Stammen Israëls. Waar uyt moogelijk een Naauw-Oog, wel een onderscheyd van Straffe, teegens de Zingeeving van Aben-Ezra, en Jarchius, zou weeten af-te kijken. En zeeker, wanneer wy op de Uytkomst van deeze Voorzegging letten, dezelve is voornaamelijk in de Stamme Levi niet anders uytgevallen. Want de Godsdienstige plegtigheeden aan zijn Geslagte vast-gemaakt, heeft zulx niet wel konnen toelaaten, Dat hy als d'andere Stammen, een Afgezonderd Erfdeel in 't Land Kanaans bequam, maar Vermengd onder alle de Stammen heeft moeten Woonen. Als waar toe haar dan ook Agt-en-Veertig Steeden, met haare Voorsteeden, en Landeryen gegeeven zijn, gelijk uyt Jos. 21. en 1 Kron. 6: 54-81. af-te neemen is. Al 't zelve zal men van de Stamme Simeon bevinden, by-aldien men aandagtig overdenkt, het geene Josua XIX. te Leezen staat: Alwaar gezeyd word, Dat het Erfdeel der Kinderen Simeons, geweest is *In het midden van de Erffenis der Kinderen Juda.* Zoo dat de Simeoniten als *Huurlingen*, of *Geherbergde* onder de Stamme Juda hebben gewoond. Maar wanneer zy naaderhand in meenigte quaamen *Uyt-te botten, zoo dat het ondergeschikte Landgedeelte datze in Juda bewoonden, haar te kleen viel, zijnze daar van uytgetrokken op datze Nieuwe Woon-Plaatzen en Akker-Landen zogten. In welke verhuyzinge het gebeurd is, Dat zommige in *Het Dal* GEDOR, andere naa *Het Gebergte* SEÏR geweeken zijn; in welke Gewesten zy haare Woon-Plaatzen, naa het Uytdrijven der Amalekiten, hebben vast-gezet, gelijk uyt 1 Kron. 4: 33, 39, &c. te verneemen is. De Joden hebben al van Ouds in-agt genoomen, Dat de Voorzegginge over Simeon en Levi, zeer Gelukkig voor gants Israël uytgevallen is; In welke waarneeminge de *Targum* van Jerusalem, haar eerstelijk schijnd voorgegaan te zijn: Als die de Woorden van de Stervenden Jakob dusdaanig Verklaard: *Ik zal de Stamme van Simeon Verdeelen, op datze in de Kerke van Jakob, Ingestelde Leeraars der Wet moogen zijn: En de Stamme Levi, zal ik Verstrooyen in de Hooge Schoolen en Oeffenplaatzen der Zonen Israëls.* Hier teegen schijnd zig Salomon Jarchi aan-te kanten; naadien hy de Naakoomelingen van Simeon, tot een veel-minder zoort van Leer-Meesters, als die der Leviten steld. Want aldus luyden zijn eygen Woorden; *Gy en haddet immers geen Arme Schrijvers en Kinder-Meesters, dan uyt* Simeon. *Doch de Stamme* Levi, *heeft hy gemaakt om de Plaatzen te bewandelen, weegens de Vrywillige Offerhanden en de Tienden; waar toe haar Eerens-halve de Verstrooyinge verschaft is.* En hier van is het gemeen zeggen onder de Joden voortgekoomen, Dat de meeste *Schrijvers*, *Notarissen* en *Kinder-Meesters* onder de andere Stammen, uyt de Stamme Simeons waaren, welke haar om de Kost te zoeken, door alle de Steeden verdeelden, en de Jonkheyd aldaar Onderweezen. Insgelijks zeyd meede Rabbi Bechai van Levi; *De Vry-Steeden door gants Israël verstrooyd, zijn d'Erffenis der Leviten. Maar waarom heeftze Godt door geheel Israël verstrooyd? Voorzeeker, Dat is tot groot Nut des Volks uytgevallen; van weegen haare Onderwijzinge*; Gelijk van haar geschreeven staat, Deut. 33: 10. *Zy zullen Jakob uwe Regten Leeren, ende Israël uwe Wet.* Dit is in Levi waar bevonden: Want niet teegenstaande deeze verstrooyinge een gevolg van de Vaderlijke Straffe, weegens de Misdaad van Levi was, gelijk men uyt de Voorzegginge van Jakob te besluyten heeft, hebben deeze Naakoomelingen nogtans in vervolg van 't Uytgesprooken Vonnis, zeer veel Dingen weeder-

Wanneer en op wat wijze deeze Verdeelinge geschied zy.

In de Leviten.

Simeoniten hebben in 't midden der Stamme Juda gewoond.

* Ziet 1 Kron. 4: 38.

En naaderhand Verstrooyd.

En volgens 't zeggen der Joden, Leermeesters onder d'Israëliten geworden.

't Geen van Sal. Jarchi en Rabbi Bechaj naader aangeweezen word.

Tot hoe grooten Nut de Verdeeling van Levi uytgevallen is.

vaaren, die te kennen geeven, Dat de zelve zoo wel aan de Stamme Levi, als aan de andere Stammen tot Wasdom en Gelukzaaligheyd uytgevallen zijn. En zulx wel voornaamelijk aan de Stamme Levi, naadien Godt naderhand aan de zelve Verklaard heeft, Dat hy in 't toekoomende *Haar Deel* wilde zijn.

En weegen de Godsdienst des Ouden Testaments van noodzaakelijk gevolg.

Waar toe haar Godt dan ook onder alle d'andere Stammen heeft willen Verstrooyen; Op datze daar door geleegentheyd ter-hand hadden, om naavolgens haare Roepinge en Verkiezinge, de zuyvere Godsdienst te bewaaren: Zoo dat hier regt te-pas komd, 't geene Deut. 33: 10. van haar gezeyd word; *Zy zullen Jakob uwe Regten Leeren, ende Israël uwe Wet: Zy zullen Reuk-Werk voor uwen Neuze leggen, en dat * gants Verteerd zal worden, op uwen Altaar.* En dits genoeg aangaande Levi. Doch van Simeon blijkt nergens zeeker, Dat uyt die Stam eenige Ervare *Leerraars der Wet*, booven andere, voortgekoomen zijn; alhoewel het de Jerusalemze Targumist nogtans wil: Doch de H. Schrift draagd'er geen kennis af; maar wel, Dat ook uyt d'andere Stammen, *Leerraars* en *Schrift-Geleerde* zijn geweest. Onder-en-tussen diend men te letten, Dat de *Verstrooying* van Simeon, niet geheel-en-al van eenig gelijke Goed, is uytgeslooten geweest. Want of zijn Naakoomelingen wel het zelve Geluk van Levi niet genooten hebben; blijft egter noch in haar te Roemen, Datze een Gelijke Wooninge met Juda gehad, en dezelve door Gelijke Waapenen Bemagtigd hebben. Waar by men niet vergeeten moet, datze Godt ook zoodaanig Vermeerderd heeft; Datze naa Nieuwe Woonplaatzen hebben moeten omzoeken; dieze niet dan naa Dappere Overwinningen, de Vyandige Volken, hebben uyt de Hand gewrongen. Zulx het niet heel buytent spoor der betaamelijke Gedagten loopt, als de Godsgeleerde willen, Dat men hier een Onderscheyd zal maaken, tussen het geene de Schuld der Zonde heeft schijnen te eyssen; en den Uytgang der Goddelijke Voorzienigheyd, in veele Ontfermingen geopenbaard. Want naa dat Godt de Naakoomelingen van beyde deeze Hoofden door Godvrugtigheyd en Heyligheyd des Leevens gezuyverd had; (zoo dat de Strengheyd der Straffe daar door verzagt scheen;) is de zaak heel anders uytgevallen, als men had konnen afwagten. Dus verre van Simeon en Levi. Volgd dan nu, Jakobs

*Of Brand-Offer.

Daar zijn Leerraars uyt alle Stammen geweest en niet uyt Simeon alleen.

Profeetize Zeegening over JUDA.

De Lotspelling over Juda is Opmerkelijk en Hoogdraavend.

Maar niet teegenstaande de gantze Sterf-reeden van de Vader ISRAEL, vol is van Mannelijke woorden, moet nogtans de Zeegenpraalende Lof-Spraake over JUDA uytgeboezemd, de Eer-Kroon van al de rest weg-sleepen. Als waar aan dit waarlijk geen geringe Peerel is, Dat in dezelve ook de aankomst van de MESSIAS, *De Zaligmaaker der Weereld* opgeslooten leyd. Waar toe dan ook in deeze Voorzegging, de veel-Vermoogende Waardigheeden der Stamme Juda, zeer hoog in Top worden opgevoerd; Op dat het alzinds bleêk, door welke Voortreffelijkheeden dezelve alle d'andere Stammen zou te-booven streeven. Om 't welk met des-te meerder klem van woorden te doen, d'Opmerkende Vader, alles te-gelijk en als met eenen Adem schijnd uyt-te blaazen: En zulx daar op aanstonds, voor de Ooren van alle zijne Zonen, in 't byzonder gaat Verklaaren. Hy dan zijn Godvrugtige Lippen opdoende, vangt aldus aan;

Gen. 49:8. Jakob opend zijn Mond om Juda te Verheffen.

JUDA, *Gy zijd het.* Als of hy wilde zeggen; Gy bend die geene, welke ik met veel Voortreffelijke Naamen behoore te Verheerlijken. *Gy zijd het* STAM-HUYS, Dat te midden van al uwe Broederen, veel Eere Waardig zijd. *Jaa Gy zijd het*, van wien het my thans lust, veele Treffelijke Voorregten op-te haalen. Zoo doed hy, en Voortvaarende, verhaald hy'er inzonderheyd Drye, waar van hy d'Eerste met deeze woorden uytdrukt; *Uw zullen uwe Broeders Looven.* Of als andere Vertaalen; *Uwe Broeders zullen uw Belijden.* Voorzeeker is dit een heerlijke * *Verletteringe*, of Zinspeeling op de Naam van JUDA. Lea zijne Moeder, had hem deezen Naam gegeeven, ter-tijd als zy op zijn Geboorte;

* Paronomasia.

boorte, met deeze woorden *Belijdenis* aan Godt gedaan had, zeggende; *Ditmaal zal ik den Heere Belijden*; (of *Looven*) *Daarom noemden zy zijnen Naame* JUDA, Gen. 29: 35. in 't Hebreeuws eygentlijk JEHUDAH, dat is, *Lof*, *Dankzegging*, *Belijdenis*, of *Erkentenis*. Hierom dan, gelijk Lea, wanneerze deezen JUDA ter Weereld gebragt had, de JEHOVAH *Beleêd*, en hem *Lof* en *Dankzegging* deêd; alzoo Verkondigd nu ook Jakob van hem, Dat hy van zijne Broeders, *Beleeden* en *Geroemd* zoude worden. Niet anders, als of de Vader had willen zeggen; Uwe Broeders zullen u niet Ontkennen, noch uwe Voortreffelijkheyd Wraaken, maar veel-meer Erkennen en op uw Roem draagen; en zulx wel voornaamelijk, om dat de MESSIAS uyt uw Voortkoomen zal. En hier van hebben de Joodſe Meeſters in *Bereſchit Ketannah*, van hem gezeyd; JUDA wierd Gebooren *De Vierde* onder de Stammen; en op den *Vierden Dag*, wierden de Ligten Geſchaapen; en daar is Geſchreeven van den MESSIAS; *Zijn Throon is als de* Zonne *voor my, en als de* Maane *zalze Beveſtigd worden*, Pſal. 89: 37, 38. En volgens deeze Lof-ſpraakelijke zin-geevinge, heeft de *Targum* van Onkelos, de Woorden aldus Overgezet; JUDA, *Gy hebd* Beleeden, *en gy zijt niet Beſchaamd geworden*; *uwe Broeders zullen uw* Belijden, *en Looven.* Insgelijks ook Fagius, die daar toe de verſcheyde Uytleggingen der Joden by-brengd, die hier niet noodig zijn aan-te haalen; dewijl doch de ſtrax-gemelde Woorden zoodanig in de Hebreeuwſe Bybel niet gevonden worden. Doch de *Targum* van Jeruſalem wil het hier-heenen wenden, als of de Vader had willen zeggen; Naa uw JUDA, *zullen uwe Broeders* JODEN *genaamd worden*; welken Naam eerſt voorkomd 2 Kon. 16: 6. Hier op verhaald Jakob het Tweede Voorregt van Judaâs Voortreffelijkheyd, te weeten, *Dat zijne Hand op de Nekke zijner Vyanden zou Ruſten.* 't Geên de Kaldeeſze Uytbreyder taamelijk fraay verklaard, als hy Jakob doed zeggen; *Uwe Hand zal teegens uwe Vyanden Vermoogen*: *Zy zullen door uw Verſtrooyd en voor uw Aangezigte te-Rug gekeerd worden.* Aldus Voorſpeld Jakob, Dat Juda niet vry van Vyanden zou zijn. Maar niet teegenſtaande hem'er veele zouden Beſtooken, en Laſtig vallen, zou hy'er nogtans d'Overwinninge van wegdraagen, en hem zelven van den Overlaſt der Vyanden, een Vryen Hals maaken. Volgd nu de Derde Voortreffelijkheyd, waar in Juda zou Uytmunten: *De Zonen uwes Vaders, zullen zig voor uw Neederbuygen.* 't Geên de LXX Overzetters en d'Oude Latijnze Vertaalen, *De Zonen uwes Vaders zullen uw Aanbidden.* 't Is bekend datter tweederley Aanbidding is, Een Burgerlijke, en Een Godsdienſtige. d'Eerſte geſchied aan de Koningen, de Tweede behoord alleen aan de Konink der Koningen. Doch beyde zoorten konnen hier zeer-wel verſtaan worden. Naadien immers d'Iſraëliten, voor zoo veelze eerſtelijk naa den Vleeſche, Broeders van deeze Stamme waaren, zig met Onderdaanigheyd zouden Buygen voor de Koningen die uyt Juda zouden voortkoomen: Gelijk zoo uyt hem, David, Salomon en andere geweeſt zijn. Doch het laatſte zou geſchieden, wanneer de Vroom-gezinde Zonen Jakobs, naar de Belofte, De *Spruyte uyt* JUDA, naamelijk de Zone Gods, De aanbrenger der Zaligmaakende Geregtigheyd, als het eenig Voorwerp des Geloofs, met alle Gehoorzaamheyd zouden Aanbidden. Want men behoorde in 't verklaaren van al duſdaanige Godſpraakelijke Voorzeggingen, dit voor-vaſt te houden; Dat ons de H. Schrift, Meerder en Grooter dingen wil zeggen, als de bloote woorden ten eerſten ſchijnen uyt-te drukken. Invoegen ook die dingen daar in opgeſlooten liggen, welke daar meede noodwendig verzeld en t'zaam geſchaakeld gaan; ongemoeyd derzelver aan-eenbinding eerſt lange-tijd daar naa gezien, en dan eerſt zoodaanig t'zaamenhangende te verklaaren zijn. Hierom dan, Naadien neevens de Aanbidding waar meede Iſraël haaren Broeder, in de Koningen die uyt Juda Voortgeſprooten zijn, op een Burgerlijke wijze Aangebeeden hebben, ook aan de Godsdienſtige Aanbidding zijn Verbonden geweeſt; waar door 't Geeſtelijk Iſraël de Spruyte van Juda, *De* SCHILO en Zaligmaaker der Weereld Aanbidden zou;

De Voortreffelijkheyd van Juda zou van de Broeders Geloofd of Beleeden worden.

Hoedaanigen Zinſpeeling op zijn Naam.

Juda de Overwinning toegezeyd.

Pſal. 18: 41.

Juda d'Onderdaanigheyd zijner Broederen toegezeyd.

Die in een tweederley Eerbied zou beſtaan.

Wat men in duſdaanige Lotſpelling in agt te neemen heeft.

Een Burgerlijk en een Gods-

 kan

dienstige Onderdaanigheyd, aan Juda toegezeyd.

kan niemand twijffelen, of die beyderley Aanroeping, is in deeze Voorzegging ingeslooten. Te minder onwaarschijnelijk, dewijl het openbaar is, Dat alle de Profeeten, inzonderheyd het laatste, dit alzoo verklaaren. Doch hier by en laat het Jakob niet, maar op dat hy tot de voorgaande Voortreffelijkheyd van Juda, ook de Grootmoedige Dapperheyd van zijne Stamme, des te Ontzaghelijker afschilderde, ontleend hy over hem de Gelijkenis van een *Leeuw.*

De Dapperheyd der Stamme Juda onder 't Zinnebeeld van een Leeuw Voorspeld.

JUDA, zeyd hy, *is een Jonge Leeuw.* Of als andere Vertaalen, *Een Leeuwen Welpe*, Gen. 49. 9. *Gy zijd van den Roof opgeklommen mijn Zone: Hy Kromd zig, hy legt zig Needer als een Leeuw, ende als een Oude Leeuw; Wie zal hem doen Opstaan?* Alwaar de Gemeene Latijnze Overzetting met zommige andere Vertaald, *Als een Leeuwinne.* Voorzeeker heeft de Vader zoo spreekende, verscheyde Eygenschappen van den Aardt der Leeuwen, tot zijne Gelijkenissen willen in-agt neemen. *Mijn Zone* zeyd hy, *Gy zijd van den Roof Opgeklommen.* Dits de Leeuwen eygen: Want alsse in de Vlakke Velden hebben op den Roof geweest, Klimmenze opwaards en keeren Verzaadigd weeder tot de Bergen, daarze hunne Schuylplaatzen hebben; als te zien is, Cantic. 4:8: Jerem. 49: 19. en misschien ook Deut. 33: 22. Hier van daan zeyd Xenophon, van de Jagt; *Die Wilde Dieren, welke by Nagte van de Bergen in de Vlakke Velden neederdaalen, en zig het weederkeeren, door Paard en Waagen Belemmerd vinden, worden met groot gevaar des Jaagers Gevangen.* Gelijk dan ook by de zelve verhaald word, Dat zig de Leeuwen, Beeren, Pardels, Lynxen en Panther-Dieren op de Bergen van Pindus, booven Macedonien, en Nyssa booven Syrien onthouden. Insgelijx zeyd ook Pollux; *Eenige van de Wreedste der Wilde Dieren, woonen op de Bergen, inzonderheyd de Leeuwen.* Maar d'Aards-Vader Jakob in de Gelijkenis van de *Leeuw* voortvaarende, zeyd; *Hy Kromd zig, hy legt zig Needer als een Leeuw.* Het is bekend, Dat een Leeuw zijn Hol heeft; het zy dan in een Grott of in een digt-overwassen Kreupel-Bosch, of andere bedekking, daar hy zijn Leger in 't Heymelijk, en als in maniere van Hinderlaage heeft, alwaar hy by daag Verschuyld, Psal. 104: 22. Hoedaanigen plaatze de Hebreën, eygentlijk *Een Hutte* of *Tente* noemen, vergelijkt Job 39: 2. en Cantic. 4: 8. met d'aangetooge plaatze Psal. 104. en Psal. 10: 9. Jerem. 4: 6. In dusdaanige Hoolen, vergaaderenze haaren Roof, en Eeten daar af. De Leeuw Rust dan in zoodaanige Hoolen, Job 39: 1. *Zuld gy voor den Ouden Leeuw Roof Jaagen? Of de Graagheyd der Jonge Leeuwen Vervullen?* En by Ezechiel, Kap. 19:2. word Juda vergeleeken, by *Een Leeuwinne, onder de Leeuwen uytgestrekt.* Elianus Schrijft yts van de *Oude Leeuwen,* 't geên Bochartus, veel-eer de Leeuwinnen wil toegeëygend hebben: Naamelijk, Dat wanneer zy Oud en onbequaam tot de Roof-jagt worden, zy de gewoonte hebben in haare Hoolen, Laagen te leggen; en haar Jongen daar door in het Jaagen te Onderwijzen; die dan, wanneerze Roof bekoomen hebben, door een luydrugtig Brullen, d'Oude Leeuwinne, tot een Deelgenoot van den Beuyt noodigen. Indien zulx waar is, zal 't ons t'eenemaal waarschijnelijk zijn, Dat de Vergelijkinge tussen JUDA en de *Leeuw*, als by Trappen voorgesteld word. Dus zal men moogen denken, Dat gelijk de Leeuw, of Leeuwinne, eerstelijk den Roof voor de Jonge vergaaderd, haar daar op in de Bergen verschuyld; doch daar naa zelfs Oud geworden zijnde, zig in zijn Hol uytgestrekt neederleyd, en den Roof van de Jonge Leeuwen verwagt; alzoo ook Juda: 't Geênwe terstond in de Vervullinge moeten naaspooren. Voor 't laatste Vraagd de Vader van deezen Needer-geleegen Leeuw; *Wie zal hem doen Opstaan? Of Wie zal hem Opwekken?* Als of hy onderstelde, Dat niemand zijn Ruste zou durven stooren. Op dezelve wijze zey ook Bileam van 't Volk Israëls tot Balak: *Hy heeft zig needer geboogen, hy heeft zig ter Slaapen needer geleyd als een Leeuw; of gelijk een Leeuwinne; Wie zal hem Opwekken?* Want de Leeuwen verstouten zig over-al ter Slaapen needer te leggen; als ofze wisten, Dat'er niemand gevonden word, die haar uyt den Slaap durft Wakker maaken; 't geên een

Zinspeeling op den Aardt der Leeuwen gaande op Roof uyt.

En dikwils op de Bergen Woonen.

Daar zy haare Hoolen hebben alwaar zy Rusten en haar Roof Eeten.

En zulx naader uyt Elianus en Bochartus verklaard.

En op Juda gepast.

Num. 24:9. De Leeuw durft over-al Slaapen.

een opentlijk kenteeken is, van haare Standvaſtige Inborſt en alzinds gevreeſde Stoutheyd. En gelijk het Spreekwoord zeyd; *Dat men geen Slaapende Wolven moet Wakker maaken;* alzoo word het veel toepaſſelijker van de Leeuw gelooft, Dat het niemand ligt Onderneemen zal. En 't geên hier in de Leeuwen Opmerkelijk is, is dit, Dat zy doorgaans als met opene Oogen Slaapen, van weegen haar kleene Oog-Scheelen, waar meede zy dezelve niet geheel konnen Sluyten. Ook roerenze gemeenlijk onder 't Slaapen de Steert, om te toonen datze niet vaſt en Slaapen. En 't zou wel konnen zijn, Dat hy hier van by de Latijnen, *Leo*, naa 't Grieks *Leon*, van LAO *Ik zie*, genoemd is; of ook om dat hy booven andere Dieren, Doorziende Oogen heeft. Gelijk de Leeuw ook onder al de Krom-Geklaauwde Dieren, alleen *Ziende Jongen* voortbrengd. En zoo wy hier de Natuur-Beſchrijvers raadpleegen, zy zullen ons verſcheyde dingen van den Leeuw verhaalen, die moogelijk aan de Koninklijke Lotſpelling over Juda, van verre en van naa-by, ter ſné dienen. De Leeuw is van een Deftig poſtuur, en toond zig Braaf en Bars weegen zijn breed-gezette Borſt en dikke Hals; de Middel-Buyk Ranker naa agteren weg-ſlinkende. De Beenen zijn hem ſterk en Zeenuwagtig; ook is hy ſterk van Slaap-Spieren, die de Kinnebakken regeeren. De voorſte Voeten zijn met Vijf, d'agterſte met Vier Klaauwen onderſcheyden. De Leeuwen, Dat zijn de Mannekens, hebben een Haayrige Maane, maar de Leeuwinnen zijn kaal aan den Hals. Haar Geboorte plaats is Mooren-Land, Parthen, Maſſylien, Marmarika, Kaſpia, Lybia, Getulia, Tartaryën en 't Heylige Land. En zoo men Plinius gelooven zal, zijn'er in Syrien, Swarte Leeuwen. Ook willen eenige, Dat de Leeuwen die haar op de Bergen onthouden, minder Wreed zijn, als de Veld-en Boſch-Leeuwen. Haar Spijs is Oſſen-Vleeſch en meeſt Keemels-Vleeſch, en in grooten Honger ook Menſchen en Voogelen. 't Geênze niet Eeten konnen zeyd Elianus, Begraavenze en maaken daar een Vieze Lugt over, op dat het van geen andere Dieren gevonden word. Zy Drinken heel Zober, en des Zoomers minder als des Winters. De Jonge Leeuwen de Pram verlaatende, begeevenze haar om teeder Vee te Rooven, en Eeten ook de Vrugten van de Daadel-Boom. Die van Syrien, Werpen in haar Leeven Vijfmaal: Eerſt Vijf, dan Vier, dan Dry, dan Twee, en ten laatſten maar Een. Dat de Leeuw het Kraayen van de Haanen Vreeſt, is een Fabel van de Oude die lang ontdekt is. Van de Moorlandze Leeuwen zeyd men, Dat zy geen 200 Ruyters ontzien aan-te taſten: En al word hy Doodelijk Gewond, zal hy zijn Jongen niet Verlaaten. Zijn grootſte Moedigheyd word in 't Gevaar vernoomen; want elders Gedrongen of Bezet, zoekt hy't open Veld, daar hy hem als dan Vergramd voor elk ten-toon ſteld, om gezien te worden: Gelijk hy dan ook door een digt Kreupel-Boſch gaande, altijd Snel loopt, als of die Ruygte te veel zijn Moedige Aardt bedekte. In 't gaan trekken zy de Klaauw-Naagelen in, en verbergenze als in een Scheede, op datze niet Stompen worden: Daarze groote Zorg voor draagen, en zeer Moedig op zijn. Gelijk we dan ook hier van als een Oog-getuyge moogen bydoen, in Vrieſland gezien te hebben, Dat een Schoone Leeuw, die op de Jaar-Markt aldaar te zien was; als van Spijt en Hertzeer onder de Hand des Meeſters Dood bleef, zoo draa hem alleen, de Scherpſte Toppen zijner Naagelen, met een Knijptang wierden afgekort; waar toe hy Geblind en Ruggelings op een omgekeerde Bank, met de vier Voeten aan de Schraag-Stijlen vaſt-gebonden lag; en ondernoomen wierd, om dat hy de Knegt die hem oppaſte en Voederde, te mets aan Handen en Armen te-veel Bezeerde. En gelijk Jonſton Schrijft, Dat als de Leeuw Geblind is, hy hem alſdan ligtelijk laat Leyden en Binden, alzoo hebben wy zulx ook in dat voorval gezien; Dat het dien Meeſter te ſpaade, met Traanen in de Oogen Beklaagde. Dat nogtans de Leeuw onder zijn Wreedheyd, ook Zagtmoedig is, heeft men door Ervaarentheyd gezien, zoo dat ook kleene Hondjes met hem Speelen. Maar of hy Wreeder teegens Mannen als teegen Vrouwen is; en Jonge Kinderen Verſchoond

Slaapen met de Oogen by-naa Oopen.

Leeuw van Zien genoemd.

De Aardt van de Leeuw Beſchreeven.

De Leeuw ſteekt in Moedigheyd booven alle Dieren uyt.

Is Trots en Fier op zijn Klaauwen.

Haar Wreedheyd met Zagtmoedigheyd verzeld.

ſchoond als men zeyd, is gevaarlijk te Onderzoeken: Alhoewel'er Getuygeniſſen genoeg zijn, die 't ons verzeekeren willen. En daar zal ons vervolgens noch 't een en 't ander van den Leeuw, in deeze Beſchouwinge voorkoomen, Dat men hier meede vergelijken mag. Indien wy dan naalaaten dit verder t'agtervolgen; en nu in Jakobs Lotſpellinge voor-vaſt houden; Dat JUDA hier zeer welvoegzaam door een tweederley Benaaming, by Een *Leeuw* vergeleeken word;'t zal niet twijffelagtig in de eerſte plaatze konnen blijken, Dat zulx voornaamelijk hier op ziet, Dat uyt zijne Stamme de Koningen zouden voortkoomen. 't Geên zeer ſchoon in de ſtrax-volgende woorden afgebaakend word; als Jakob zeyd; *De Scepter en zal van Juda niet Wijken* &c. Want dat de H. Schrift, het Zinnebeeld van de *Leeuw*, niet zelden omtrent de Koninklijke Waardigheyd, ter-hand genoomen heeft; is onder anderen te zien, Prov. 19: 12. en 20: 2. *Des Koninks Gramſchap is als het Brullen van een Jonge Leeuw.* Vergelijkt Ezech. 32: 2. en Zach. 11: 3. Job 4: 10. En het Brullen der Oude Leeuwen, Jeſa. 5: 29. 't Geên *Te Vreezen is*; Amos 3: 8. &c. Waar toe ook diend, Dat Salomon niet zonder opmerkelijke reeden, zijn Koninklijke Zeetel-Stoel, met *Twaalf Goude Leeuwen*, aan de opgaande Trappen deed Bootzeeren, 1 Kon. 10:20. En door een gelijke Opzigtelijkheyd, hebben de Egiptenaars, *Leeuwen* onder de Voeten van Horus geſteld; gelijk in *Horus-Apollo* by Piérius te vinden is. Want dit is van Ouds bekend; Dat de Leeuw, als de Konink onder de Dieren, voor Een Zinnebeeld of Teeken van een Groot Gemoed; De Geeſt van Kouraasje, en Mannelijke Dapperheyd, gehouden is; als den welken door zijn Onverwinnelijke Magt, alle Geweld te-booven gaat. Voorzeeker betoond zig de Leeuw, niet alleen van een aangebooren Overwinnelijkheyd des Gemoeds te zijn; maar ook Geſwind van Beraading, en Groothertig van Daad. Als hy zijn Stoutmoedigheyd teegens andere Wilde Beeſten oeffend, doed hy zulx niet Verraaderlijk noch door heymelijke Hinderlaagen; maar hy valtze van-Vooren, en Opentlijk aan: En Verſchoond veel-eer de Kleyne, Tamme en Veragtelijke Dieren, dan dat hy daar aan, den Roem zijner Overwinninge zou zoeken. Hy Slaapt niet veel; en houd zelf onder 't Slaapen, alſwe ſtrax zeyden, d'Oogen half Open. Maar hoedaanig alle deeze Voordeftige Eygenſchappen, aan een Konink paſſen, hoeft men niemand die Verſtand heeft, breed aan-te wijzen. Hierom is 't niet zonder grondveſt, Dat de Stamme Juda, ten tijde van David, die alder-eerſt uyt die Stamme tot Konink gemaakt is, voor deezen Leeuw te houden is. Waar over ook de Joden niet ontzien hebben 't Hoofd te breeken, om zulx door een Kabbaliſtize Letter-Reekening, uyt de woorden der H. Schrift te trekken. Want in de Verklaaringe die Baal-Hatturim, over de Vijf Boeken Moſis gemaakt heeft, word geleerd; Dat de Letteren der woorden; *Het Jong van de Leeuw* JUDA, door de *Gematrie*, even zoo veel uyt maaken, als *David en Salomon.* Doch die het op zijn Joods hebben naa-Gecyfferd; vinden'er alzoo veel Valsheyd als Waarheyd in. Maar wy, die ons aan zeekerder dingen willen houden; hebben in de tweede plaats aan-te merken; Dat Juda ook by Een Leeuw vergeleeken word; om dat uyt die Stamme, de Meſſias voortkoomen zou; 't geên in 't vervolg van Jakobs reeden getoond word. Als den welken, noodzaakelijk dien Beloofden Leeuw moet weezen; naademaal het al de andere Koningen, onder zoodaanig-een uytgedrukte beteekenis, geenzinds geweeſt zijn. En daarom, by-aldien Juda de Leeuw te agten was, wanneer dappere Koningen uyt hem geworden zijn; hoe veel te meer is den Heere zelf, aan wien alle de Volken moeten Gehoorzaamen, dien Leeuw; wiens Onverwinnelijke Sterkte, hier Beſchreeven word? En wie zal ontkennen; Dat de Text Apoc. 5: 5. daar op ſpeeld, als'er gezeyd word, *Ziet! De Leeuw die uyt de Stamme Juda is, heeft Overwonnen.* Naamelijk, Dien heeft de Vloek der Wet, en deſſelfs Vermoogen om de Zonde aan-te Klaagen, Overwonnen en te Niete gedaan. Aldus ſpreekt 'er d'Apokalypſis van, niet teegenſtaande hem die nogtans in de volgende reeden en

Het Koninkrijk aan Juda toegezeyd.

Leeuw als de Konink onder de Dieren geagt, is doorgaans een Zinnebeeld van een Konink en Grootmoedige Ziel gehouden.

Apokalypſis 5: 5. David de Eerſte Konink in de Stamme Juda voor deezen Leeuw gehouden.

Juda by een Leeuw vergeleeken om dat uyt hem de Meſſias zou voortkoomen.

Kriſtus een Leeuw en ook een Lam genoemd.

en over-al noemd; *Het Lam dat Geslagtet is.* Het luyd vry Vreemd en Ongehoord, wanneer Elianus, uyt de Mond van de Inwoonders, op 't Eyland Ko, Verhaald: Dat een Schaap op zeekere tijd een Leeuw ter Weereld bragt. Doch in Kristus is yts wat meerders gebeurd: Want naa dat dezelve een Lam geweest was in zijne Dood, is hy een Leeuw geworden door zijn Opstandinge: Op welke Verhooging, hy alle Magt gekreegen heeft in Heemel en op Aarde, en Een Naam ontfangen booven alle Naam, Philipp. 2: 9. Waar toe meede behoord het geene Hosea 11: 10, 11. van de Stemme des Leeuws gezeyd word; *Zy zullen den* Heere *agter-naa wandelen; hy zal Brullen als een Leeuw: Wanneer hy Brullen zal, dan zullen de Kinderen van der Zee af, al Beevende aankoomen. Zy zullen Haasten, als een Vogelken uyt Egipten, en als een Duyve uyt het Land van Assur: En ik zalze in haare Huyzen doen woonen zeyd de* Heere. *Die uyt Sion Bruld, en uyt Jerusalem zijne Stemme laat hooren. Heemel en Aarde zal Beweegd worden; doch de* Heere *zal de Toevlugt van zijn Volk zijn, de Sterkte der Kinderen Israëls.* Joël 3:16. Maar gelijk'er byzondere zoorten van Leeuwen zijn, alzoo hebbenze ook byzondere Naamen, Job 4: 10, 11. Ook is de Leeuw een Koninklijk Dier booven andere; zijnde zeer *Sterk*, Prov. 30: 30. 2 Sam. 1: 23. en 23: 20. Jesa. 30: 6. En *Moedig*, Num. 23: 24. Proverb. 28: 1. En *Kloekhertig*, 2 Sam. 17: 10. En zoo hebben eenige Gen. 49: 9. *Een Kloekmoedige Leeuw* Vertaald. (Hy leyd zig needer als een Kloekmoedige Leeuw;) of als *Een Hartige Leeuw*, genoemd לביא van לב, dat het *Hert* beteekend. Doch onze Overzetters hebben *'t Oude Leeuw* Vertaald. Dat de Leeuw ook *Listig* en *Snood op Laagen* is, mag men Psalm 10: 8-10. verneemen; alwaar de Vyanden der Kerke, onder deeze Gelijkenis beschreeven worden; *De Goddelooze zit in de Agterlaage der Hoeve; in Verborgene plaatzen Dood hy den Onschuldigen; zijne Oogen verbergen haar teegen den Armen. Hy leyd Laagen in eene verborgene plaatze, gelijk een Leeuw in zijn Hol; hy leyd Laagen om den Ellendigen te Rooven; hy Roofd den Ellendigen, als hy hem trekt in zijn Net; hy Duykt needer, hy Buygd zig, ende den Armen Hoop vald in zijn Sterke Pooten.* En 't scheeld voorzeeker weynig, of de Fabel-Digters hebben inzonderheyd de Oude Leeuwen, een byzondere Listigheyt toegekend; op datze daar door aanweezen, Dat men Koningen en Princen, in haare Hof-houdinge, niet te-naa koomen, noch haar te-veel betrouwen mag; gelijk men hier uyt afneemen kan:

Een Leeuw uyt een Schaap Gebooren.

De Heylige Schrift speeld zeer dikwils op de Natuurlijke Eygenschappen van den Leeuw.

De Leeuw *was heel ver-Oud, zoo dat hy niet kon Jaagen;*
Gelijk hy pleeg te doen in zijne Jonge Daagen:
Hierom bedagt hy Konst, Bedrog, en alle List;
En maakt' hem-zelven Krank, geen beeter Raad hy wist:
Bleef liggen in zijn Hol: Hem quaamen daar Bezoeken,
In zijne Krankheyd groot; 't Gediert uyt alle Hoeken:
Hy greep dit Dom Gediert; At *d'een voor, d'ander naar,*
En had alreeds zeer veel, der Dieren Geeten daar.
In 't lest quam ook de Vos, *die voor zijn Hol bleef waaren,*
En vroeg van voor de Deur; Hoe dat den Leeuw mogt vaaren?
Hy Sprak en gaf Bescheyd: Voorwaar Ik ben niet wel;
Maar waarom koomd gy niet hier binnen Vroom Gezel?
De Vos sprak; Lieve Leeuw, *Ik zie hier Wonder-werken;*
Want veeler Dieren Spoor, kan ik wel Zien en Merken,
Dat's heel diep in uw Hol, om te Bezoeken staan;
Maar ik en zie'er geen, van die zijn uytgegaan.

En zoo wy hier de Fabelen der Ouden verder Raad-pleegen, zullen door den *Ouden Leeuw*, ook zulke Koningen en Vorsten verstaan worden, welke weegens haare Swakheyd, ongeraaden is, haare Naabuuren met den Krijg te be-

ſtooken. Booven dien, beſchrijft ons de Heylige Schrift, den Leeuw ook *Vreeslijk van Aangezigte*, 1 Kron. 12: 8. Amos 5:19. *En Fel in Kragten*, Job 4: 10. en 10: 16. en 28: 8. *En Brullende, tot Verſchrikkinge en Vreeze*, Amos 3: 8. en 1: 2. Judic. 14: 5. Jeſa. 31:4. Hoſea. 11:10. Joël 3: 16. Job 4: 10. Als by wiens Toorn *De Gramſchap der Vorſten vergeleeken word*, Zeph. 3: 3. Proverb. 19: 12. en 20: 2. Ook *Verſcheurende* en *Roofagtig*, Pſalm 7: 3. en 17: 12. Jeſa. 38: 13. &c. En zoo hebben eenige Gen. 49: 9. Vertaald, JUDA, *Is een Welpe van een Verſcheurende Leeuw*. En de Heylige Schrift paſt dit zeer gemeen den Jonge Leeuwen toe: Als die zeer Heet op Roof zijn; en daar van zijn Naam heeft, Pſalm 17: 12. daar een Voorzegginge is van de Dappere Helden, die uyt Juda voortkoomen, en haare Vyanden tot Roof en Beuyt zouden maaken: Als Othniel, Judic. 3: 9, 10. en David, 2 Sam. 8: Inzonderheyd Kriſtus, die de LEEUW *Uyt de Stamme* JUDA genoemd word, Apoc. 5: 5.

Joden zijn niet ongewoon de Gelijkenis van Juda* by een Leeuw by Trappen te voldoen.

Die nu onder de Joden haar Werk gemaakt hebben, om de Gelijkenis van JUDA en de *Leeuw* te Verklaaren, ſchijnen doorgaans toegelegd te hebben, om zulx by Deelen en Trappen te doen; haar Aanvang neemende met de Beginzelen des Rijks; van waarze tot deſſelfs voortgang, *en Standbaare Vaſtigheyd der zelver Moogendheyd overgaan. En het zou zeer wel konnen zijn, Dat de Kaldeeëſze Uytbreyder Onkelos hier op gezien heeft, als hy de plaatze, Gen. 49: 10: deezen zin geeft; *Zijne Heerſchappye zal in 't Beginzel zijn; maar op het eynde zal het Koninkrijk van Juda Verheerlijkt worden: Dewijl gy mijn Zone, uwe Ziele, van het Oordeel des Doods weggenoomen hebd: Hy zal Woonen en Ruſten in Sterkte, gelijk als een Leeuwinne: En daar zal geen Koninkrijk zijn dat hem beweegen zal.* Dus verre Onkelos. Doch waar toe deeze Woorden, (*Dewijl gy mijn Zone, uwe Ziele van het Oordeel des Doods weggenoomen hebd;*) te betrekken zijn, ſchijnd men niet wel zeeker te konnen zeggen; dewijl'er niets van in de Hebreeuwſe Text gevonden word. Dus zijn 'er zommige Joden die het op 't herroepen Vonnis paſſen, welke Juda teegens zijn Schoon-Dogter Thamar uytgeſprooken heeft, Gen. 38: 26. Andere weederom, dat het hier op ziet, Dat Juda geenzinds het Dooden van Joſef had toegeſtemd, Gen. 37: 26. En aldus zijn'er verſcheyden Giſſingen. Doch het zou wel konnen zijn, Dat deeze Kaldeër het Oog op Jeſaia 53: 8. gehad heeft, alwaar de Profeet van den Meſſias zeyd; *Hy is uyt den Angſt, en uyt het * Oordeel weggenoomen*. Maar zoo doende, moeſt de gantze Verklaaringe van Kriſtus, en de Heerlijkheyd van deſſelfs Koninkrijk opgemaakt worden; welke hy door de Verdienſte van zijn Dood te-weege gebragt heeft. Maar laat ons ook eenige uyt de Geleerde Kriſtenen by-brengen, die insgelijks de Vergelijkinge van Juda met den Leeuw, Traps-gewijs hebben aangemerkt. Grootius Teld'er Dry op, die zommige niet gering agten. De Eerſte ſteld hy in 't Eedel Gemoed van Juda, 't geene hy, alswe ſtrax zeyden, getoond heeft, Gen. 37: 26. en doorgaans in al het weedervaaren der Broeders in Egipten; naadien men zulx niet anders als Beginzelen van zijn Voortreffelijkheyd te agten heeft; waar op de Woorden, *Juda is het * Jong van een Leeuw*, t'eenemaal toepaſſelijk zijn. De Tweede Trap ſteld hy in de Wasdom van de Stamme Juda, als die inzonderheyd ten tijde van David, wanneer meeſt-al de Naabuurige Volken t'Ondergebragt waaren, haar voortgang genoomen heeft. Waar toe hy dan deeze Woorden Toepaſſelijk agt; *Gy zijt van den Roof Opgeklommen mijn Zone*. Wat nu reſteerd, om de Derde Trap van Judaäs Voortreffelijkheyd te vinden, zulx meend hy, in de volgende Text-Woorden vervuld te worden. Dus verre Grootius. Nogtans meenen andere, klaar betoond te hebben, Dat alle Dry de Trappen deezer Voorzegginge in David moeten gezogt worden: Naadien hy immers die geene is, die, (naa dat hy tot een Eerſte Proef zijner Dapperheyd zelfs Goliath, dien Ongetemden Snorker der Filiſtijnen, met zijn Slinger-Reep had doen in 't Voet-Zand needer-ploffen;) gelijk een Jonge Leeuw het Koninkrijk van Juda, door Roemwaardige Overwinnin-

* Of Gerigte.

Juda van Grootius in Dry Opzigten by een Leeuw vergeleeken.

* Of een Leeuwen-Welpe.

En zulx zeer welvoegzaam in David vervuld.

winningen, aller-eerſt in zijn Perzoon begonnen, en d'Omliggende Volkeren der Vyandige Koningen, onder zijne Heerſchappye, en Tribuyt gebragt heeft. Zoo dat hy, naa alzulke Overwinningen, in zijn Ouderdom, gelijk een Leeuw, of ver-Ouderde Leeuwinne, in zijn Hol, zig geruſtelijk heeft needer-geleyd: En dat met zulken vaſt Betrouwen, Dat hy aldus Ruſtende, buyten Vrees was, Dat yemand hem Ontruſten, of met den Oorlog beſtooken zou. En in deezer voegen zijn de Woorden; *Hy leyd zig needer als een Oude Leeuw*, *Wie zal hem doen Opſtaan?* van Hieronymus, Oleaſter, Vatablus, Lyranus, en veele andere, niet onvoegzaam t'Huys-gebragt. En daar doed niets teegen, of eenige hier een *Oude Leeuwinne* Vertaalen, of een *Kloekmoedige*, of een *Hartige* Leeuw; die hier לביא, van לב een *Hart* genoemd word. Naadien de Heylige Schrift aan beyde d'Ontzachhelijkheyd toeëygend. Nogtans ontbreeken'er geen andere, die, ſchoonze buyten twijffel ſtellen, Dat in Jakobs Profeetye, de Trappen der Voortreffelijkheyd, die in de Stamme Juda zouden uytblinken, worden aangeweezen, men in dezelve nogtans Kriſtus, de Konink der Koningen, niet alleen even-zoo als de Aardze Koningen, die uyt Juda voort-koomen, en 't Rijk van Iſraël naa den Vleeſche, geduurende haare Republijk Beheerzen zouden, te Verklaaren vind; Maar dat zelfs daar in alleen, van de Koningen uyt Juda, in een minderen zin, maar van Kriſtus in een meerder en volmaakter zin geſprooken word.

En zoo meede in Kriſtus.

Voorzeeker is de Stamme Juda doe als een Jonge Leeuw geweeſt, wanneer in David het Rijk begonnen, en hy de Nabuurige Vyanden Getemd heeft. Met dien Roof is David, als het Jong van een Leeuwinne, Opgeklommen: Naamelijk wanneer hy zig eenigzins heeft Ruſte verſchaft. Wy zeggen *Eenigzins*, dewijl het reſtant deezer Ruſte, voornaamelijk naar zijn Dood, in Salomon voltrokken is; als die ook met den Roof van zoo-veel Koper als zijn Vader de Vyanden had Afhandig gemaakt, tot den Tempel-Berg Opgeklommen is, doen hy die groote Gevaartens der Kopere Zee, Kolommen en andere Vaaten aldaar deede ſtellen, gelijk te zien is 1 Kron. 18: 8. en dien Konink zig gelijk een Leeuw of Leeuwinne, in volkoomene Ruſte heeft needer-geleyd; verzeekerd zijnde teegens zijne Vyanden. Het geene ons de Heylige Schrift onder een zaft-voerige ſpreek-wijze heeft ingedrukt, alſſe van zijne Tijden zeyd, Dat de Vreede bloeyde, en dat een yder Geruſtelijk onder zijnen Vijge-Boom en Wijn-Stok zat, van Dan tot Berſeba toe. Maar indien dit in de Daagen van Salomon, volgens de Voorzegginge, alzoo geſchaapen ſtond; Hoe veel-te-meer zullen alle die dingen niet wel aan Dien-geenen t'huys hooren, welken by Uytneementheyd, genoemd word, *De Leeuw uyt de Stamme* JUDA?

Jakobs Voorſpellinge van Juda in David naader aangeweezen.

En dat wel met die byzonderheyd, dat hy is, בן *De Zoon*; gelijk Jakob hem in deeze Godſpraak noemd. Als den welken 't Getuygenis heeft, Dat hy niet alleen de Dood, maar zelfs ook de Zonde, die de Magt des Doods in haar Geweld had, verſlaagen en teniete gedaan heeft. En deeze Vernield zijnde, *Is hy van den Roof Opgeklommen*; dat is, gelijk als David Pſalm 68: 19. naa de Verklaaringe van Paulus, Epheſ. 4: 8. zeyd; *Gy zijd Opgevaaren in de Hoogte*; *Gy hebd de Gevangkeniſſe Gevangen genoomen, om Gaaven uyt-te Deelen onder de Menſchen.* Want ten laatſten tot in den Heemel Opgevaaren zijnde, is hy Gezeeten tot de Regterhand zijner Heerlijkheyd, van waar hy noch Heerſt in 't midden zijner Vyanden, tot hy hem dezelve tot een Voet-Bank zijner Voeten zal gemaakt hebben; om daar naa eens van-nieuws uyt Sion te Brullen, en de laatſte Vyand over zijn Volk, naamelijk de Dood, zijn Prikkel uyt de Hand te Rukken, door het Woord dat uyt Jeruſalem is uytgegaan, Pſal. 110: 1, 2. 1 Kor. 15: 25. Hoedaanige fraaye Bedenklijkheeden der Godsgeleerde, ons hier en daar, in meerder ruymte zullen voor-koomen. Onder-en-tuſſen moogen wy hier niet overſlaan, Hoe vreemden Verzierzel de Joden deeze Voorzegginge, (voor zoo veel *Juda* daar in by *Een Leeuw* vergeleeken word;) hebben aangeplakt: Haare Zin-ſpeelinge ontleenende van de Vier Dieren, welkze zeggen, Dat in

En van daar verder in Kriſtus getoond.

* Of Banieren.

in de * Vaandels der Vier Hoofd-Stammen, RUBEN, JUDA, EFRAÏM en DAN Geschilderd waaren, en dezelve met de Gedaanten der *Cherubinen* zijn geweest. Want wanneer Num. 2: 2. gezeyd word; *De Kinderen Israëls zullen zig Legeren eenyder onder zijne Baniere, naa de Teekenen van het Huys haarer Vaderen*; heeft Aben-Ezra daar over deeze Verklaaringe gegeeven: *Onze Wijze Leer-Meesters hebben gezeyd, Dat in het Vaandel van* Ruben, *een* Mensch *Geschilderd was, naavolgens de Zinne-Beeldelijke Kragt van* Mandragora. *In het Vaandel van* Juda *de Gedaante van een* Leeuw: *Naadien hem Jakob by een* Leeuw *vergeleeken heeft. En zoo heeft in dat van* Efraïm, *de Beeldtenis van een* Os *gestaan*; *dewijl* Deut. 33: 17. *van hem gezeyd word:* Hy heeft de Heerlijkheyd des Eerst-Gebooren zijnes Osses. *Doch in het Vaandel van* Dan, *was de Gedaante van een* Arend *uytgedrukt*; *Op dat hy gelijk waare aan de* Cherubim, *welke Ezechiel gezien heeft.* Dus verre Aben-Ezra. Die van Rabbi Abraham, in zijn Kabbalistize Historie, hier-in noch by-gesprongen word; dat David, en al de rest der Koningen van Juda, doorgaans met dat opzigt *Een Leeuw* in haare Vaandels, Wapenen en Schilden gevoerd hebben. Als meede dat het zelve Dier ook in haaren gewoonelijken Zegel-Ring gegraaveerd stond. 't Geên van veel Geleerde Mannen voor een Fabel gehouden word. Doch Heydeggerus Ontkend rond-uyt, Dat in Rubens Vaandel een Mensch gestaan heeft, om dat hy de *Mandragora* gevonden had: Naadien het genoegzaam Openbaar is, Dat de DUDAÏM, ook verscheyde andere dingen, behalven d'onzeekere beteekenis van *Mandragora*, te kennen geeft. Waar toe men mag te raade neemen, 't geene wy daar van in 't Eerste Deel Breed-genoeg meenen afgehandeld te hebben. Alleen diend hier teegens de Joden aangemerkt, Dat of schoon door het Woord דודאים DUDAÏM, de *Mandragora* beteekend wierd; nogtans geenzinds volgd, Dat de Mandragora eenige Gelijkenis met de Gedaante van een Mensch heeft; Naadien nu al genoeg bekend is, Dat men 't zelve voor een Droom te agten heeft, waar van de Bedrieglijke Quakzalvers, en Land-loopers het eerste gerugt hebben uytgestrooyd, door Opgepoetste Wortelen, aan 't Gemeene Volk voor Kleen-geld te laaten Kijken. Waarom wy dan ook de maniere hoe zy de Wortelen van deeze Plante, de Gedaante van een Mensch aandraayen, in 't aangehaalde Boek-Deel niet Vergeeten hebben aan-te wijzen. Al dezelve Ongerijmdheyd meend ook de voornoemde Schrijver, in het Vaandel-Teeken van EFRAÏM te vinden, waar in de Joden een Os Schilderen: En in dat van de Stamme DAN, welke met d'Afbeeldinge van een Adelaar Pronkte: Den Eersten weegens de laatste Woorden van Moses over Josef en Efraïm uytgesprooken, Deut. 33: 17. en den Laatsten, om zijn Veld-Teeken te doen gelijk weezen aan een van de Vier Gedaanten der Cherubinen, die Ezechiel gezien heeft; op datzer alle-Vier gezien wierden. 't Geên zommige hier uyt onwaarschijnelijk dunkt, Dat Num. 2: 2. alleen gehandeld word, van die Banieren en Vaandel-Teekens welke de Stammen Israëls gevoerd hebben, in het Tweede Jaar naa den Uytgang uyt Egipten: Dat is, XXXVIII Jaar voor de Dood van Moses; en omtrent neegen volle Eeuwen voor Ezechiel. Gelijk den zelven dan ook in dat Profeetis Gezigte, in 't alderminste geen gewag maakt van DAN, of eenige der andere Stammen. En zeeker, by-aldien DAN een Toepasselijk Beeld-Teeken in zijn Vaandel heeft moeten voeren, als uyt Num. 2. kennelijk schijnd; zou hem de *Slange* veel voegzaamer toegeëygend zijn geworden; naadien immers bekend is, Dat Jakob deezen Zone, by een *Slange* vergeleeken heeft; gelijk we zulx in de volg-reeks van des Aards-Vaders Zeegeningen, uyt Genesis 49: 17. eerlang zullen ontwaar worden. Nogtans en zijn de Joden niet naalaatig geweest, behalven den Arend, ook een Slange in het Vaandel van DAN te vertoonen. En 't geene zommige niet Ongeleerde Mannen, aan 't voorgeeven der Joden t' eenemaal doed twijffelen, is dit; Dat Godt het Volk Israëls, maar weynig Tijds te vooren, zoo Ernstig over de Beelden-dienst

Joodse zinspeelingen op de Vier Dieren die in de Hooft-Banieren der Stam-voerders geschilderd waaren.

Dat naader onderzogt word.

Waarom eenige meenen, Dat de Joden dit alles zonder grondvest verzierd hebben.

Eenige willen dat'er geen Beelden, in de Vaandels

dienſt van den Oſſe of Kalf, Beſtraft heeft: En niet te denken is, Dat Moſes korts daar naa, door het invoeren, of toelaaten van een Os, of andere Dieren in de Vaandels te Schilderen, het Volk, dat doch alzinds tot d'Afgodendienſt geneegen ſcheen, daar door aanleyding te geeven. En of deeze Bedenkelijkheyd niet genoeg waare; brengen eenige uyt Joſefus noch by, Dat der Joden Afkeerigheyd van alle Beeldeniſſen, inzonderheyd gebleeken is, wanneer Vitellius den Arabiers met den Krijg beſtooken, en zijn Heyrleger van Ptolomais door Judéa wilde voeren: Want de voornaamſte uyt de Joodſe Manſchap, zijn hem te-gemoet getrokken en hebben de Doortogt Afgebeeden, onder voorwending, Dat haare Vaderlijke Zeeden geenzinds toelieten, Dat eenige Beelden en Uytlandze Veld-Teekenen, die de Romeynze Vaandels voerden, op haaren Boodem gebragt wierden. Invoegen men daar uyt ſchijnd te moogen beſluyten, Dat de Ontſchuldiging der Joden, gants Ydel en Leugenagtig had geweeſt, by-aldien zy zelf eenige Veld-Teekens in haare Vaandels hadden gehad. Ten laatſten houd men ook voor-vaſt en zeeker; Datter van zoodaanige Vaandel-Teekens geen gedagtenis in de H. Schrift, noch by Joſefus, noch by Filo, (die zulx immers in 't Leeven van Moſes niet en had behooren agter te houden;) noch ook zelfs niet in het gantze werk van den Thalmud, gevonden word. Dit zijn zommiger teegenbedenkingen. Naadien nogtans Num. 2:2. Van de *Teekenen* der Huyzen haarer Vaderen gerept word, naa welke de Kinderen Iſraëls haar elk onder haare Baniere moeſten Legeren, zijn haare Vaandel-Standers niet geheel zonder Beeldniſſen konnen zijn; en 't is niet noodig geweeſt, Dat Moſes haar dit beſtiptelijk voorgeſchreeven heeft. Doch gelijk wy op zijn plaatze, hier van breeder moeten handelen, zullen wy de Veld-Teekenen deezer Vier Hoofd-Banieren, te-gelijk met de reſt van die der XII Stammen, alderbeſt onder Iſraëls Leger-Ordening, naader overweegen. En nu de Vermaarde Godſpraake, aangaande de Koninklijke Rijks-Bezitting, die de Stamme Juda, een reeks van Eeuwen aankleeven zou, ter deugden gaan ontſwagtelen.

der Stammen geweeſt zijn.

Waar toe zy de Wet en der Joden afkeerigheyd van Beelden uyt Joſefus bybrengen.

Daar zijn nogtans eenige Veld-Teekeningen in de Vaandels der Iſraëliten geweeſt.

Naa dat dan de Oude Vader Jakob, tot hier-toe met genoegzaam klaare woorden had Uytgeboezemd, tot hoedaanig-een Voortreffelijken Waſdom, Juda onder de Stammen Iſraëls zou Uytbotten; (waar door het niet alleen gebeuren zou, Datter Koningen uyt hem voortquaamen, maar dat voornaamelijk ook de Meſſias, de Konink aller Koningen, de Zone Gods zelf, naa den Vleeſche, uyt zijn Stam-Huys zou Gebooren worden;) heeft hy daar by niet naagelaaten, het Teeken des tijds aan-te wijzen, op welke de Komſte van den Meſſias moeſte invallen; dien hy dan ook zoodaanig inſteld, Datze zou zijn, wanneer alle Aardze Magt en Vermoogen, van die Stamme zou weg-geweeken zijn. 't Geên nu de Stervende Vader in deeze Beroemde Voorzegging uytgeſprooken heeft; luyd volgens onze Duytze Overzetting aldus; *De Scepter en zal van* JUDA *niet Wijken, noch de Wetgeever van tuſſen zijne Voeten, Tot dat de* SCHILO *komd, en den zelven zullen de Volkeren Gehoorzaam zijn*, Gen. 49:10. Voorwaar deeze Godſpraake is veel te ruym en rijk van Inhoud, dan datwe eenigzinds zouden naalaatig bevonden worden, dezelve met Aandagt en Eerbied betragt te hebben. 't Luſt ons dan, om daar toe te geraaken, eenige Vermaarde Overzettingen, in de voortogt te zetten, om dat ons moogelijk daar uyt eenig ſcheemerligt, tot den regten zin der hoogdraavende woorden, toe-ſchieten zal. d'Oude Latijnze Bybel, die men de *Gemeene* noemd, Vertaald de plaatze duſdaanig; *Den Koninklijken Scepter en zal van Juda niet Afgenoomen worden, noch de Vorſt van zijne Dyën, tot dat hy koome die gezonden zal worden; en hy zal de * Verwagtinge der Heydenen zijn*, &c. De LXX Overzetters, ſchijnen aldus geleezen te hebben; *Daar en zal uyt Juda geen Vorſt Ontbreeken, noch een Leydsman uyt deſſelfs Dyën, tot dat de dingen koomen, die hem Weggeleyd zijn. En hy zelfs, is de Verwagtinge der Volkeren.* Dus heeft het de Griekze Bybel. De *Targum* van Onkelos;

Jakob heeft ook het Teeken des Tijds van de komſte des Meſſias in de Lotſpellinge over Juda niet verſweegen.

Verſcheyde Overzettingen van Gen. 49:10.

Het

Het Vorſtendom zal van het Huys Juda niet Weggenoomen worden, noch de Schriftgeleerde van de Kinderen zijnes Kinds, Tot dat de Meſſias koome, wiens het Koningrijk is. Hem zullen de Volkeren Gehoorzaam zijn.

Welke Vertaalingen meeſt eenerley Zin-geeving hebben.

Meer Overzettingen willen we niet by-haalen, om dat dit de Beſte zijn. Gelijk men dan ook zonder verder betooging, ligtelijk bemerkt; Dat hoe zeer deeze Vertaalingen in omſtandigheeden der woorden, ſchijnen te verſchillen, dezelve nogtans alle te-gelijk, een-en-dezelve Regtzinnige Verklaaringe konnen dulden: Die wy willen ter-hand neemen; en daar toe voor-af aanmerken, Dat het by-naa buyten geſchil is, of door שילה SCHILO, of SILO, word de *Meſſias*, dat is, KRISTUS *De Zaligmaaker der Weereld* verſtaan:

Door SCHILO word de Meſſias verſtaan.

Alhoewel het woord zelf van een andere beteekenis is, die wy ſtrax zullen bybrengen. En de Kaldeeſze Uytbreyder Onkelos, te-gelijk met de *Targum* van Jeruſalem en andere Oude Joodſe Uytleggingen, verklaaren dat niet anders.

Zelfs ook by d'Oude Joden.

In de Babylonize Talmud, in 't *Tractaat* SANHEDRIN; word deeze Getuygenis gevonden; *Wats de Naam van* Meſſias? *Die van het Huys Rabbi Schilah, hebben gezeyd; Zijnen Naam is* Schilo; *naadien'er gezeyd word*; tot dat *De* SCHILO *zal gekoomen zijn*. Al het zelve word ook zoo *In Bereſchit Rabba*, en by Rabbi Salomon en andere gevonden.

Daar de laater Joden van verſchillen.

Doch de Nieuwe Joodſe Schrijvers verſchillen hier van; want zommige betrekken 't op Moſes, andere op David; andere op Saul, op Nebukadnezar; op Ahia de Siloniter; andere verklaaren 't van de Stadt *Silo* zelf. Dit doenze, zonder zig te Schaamen, of te willen aanmerken, Dat geen van alle de Eygenſchappen, welke in deeze Profeetie ingeſlooten liggen, op duſdaanige Perzoonen konnen gepaſt worden; naadienze immers geen van alle gekoomen zijn, naa dat de Wetgeever of Scepter van Juda Weggenoomen was. Gelijkze ook geenzinds *De Gehoorzaamheyd der Volkeren* hebben ter-hand gehad. En derhalven behooren alle deeze dingen aan niemand, dan alleen aan de Meſſias.

En zulx zeer onbeſchaamd op andere Perzoonen paſſen, daar 't niet op paſſen kan.

Boovendien, kan het meede weynig tot de zaake doen als'er onderzogt word, van waar het woord SCHILO moet afgeleyd worden; en of שלו, ook deeze zin heeft; *Welke aan hem zijn*; van hoedaanigen meeninge meeſt alle de Ooſterze Overzetters geweeſt zijn.

Van wat Afkomſt en beteekenis het Woord SCHILO is.

Dus hebben het de Grieken, in deezen zin Vertaald; *Welke aan hem Verborgen geweeſt zijn*; verſtaat, het Koninkrijk van KRISTUS. Onkelos, de Syrize en Arabize Overzetters, als meede veele Joden, hebben den zin zoodaanig gegeeven, als of'er geſchreeven was שליו, of gelijk שיל, *Een Zoon*, te weeten door een Omgewiſſelde beteekenis van שליה, *d'Agter-Geboorte*: En volgens de Rabbijnen Jonathan en Bechaj, שליל; *Een Kind dat noch in 's Moeders Lichaam is*: Of ook anders שילוח, *Gezonden*; of שיל, Dat by d'Arabiers *Een Vloed* beteekend. Invoegen hy als *De Vloed van Juda* is genoemd geworden; Dat is, gelijk het miſſchien Lud. de Dieu wel opneemd; Het Zaad dat van Juda is Afgevloeyd. Ten laatſten brengen ook eenige 't woord שלה, by, dat *Geruſt* of *Vreedzaam* zijn, te kennen geeft: En zoo kanm'er zeer-wel een *Vreedemaaker* door verſtaan, welke tuſſen Godt en den Menſche, Vreede maakt. Hoedaanige verſchillige Verklaaringen nogtans alle zoodaanig geſchaapen liggen, Datze met de grootſte welvoegzaamheyd, op Kriſtus de Meſſias paſſen.

Julianus meende dat de verſchillige Uytlegging genoeg was, om de Kriſtelijke Religie in duygen te ſmijten.

Zulx zig d'Afvallige Juliaan, te vergeefs vermoeyd heeft, als hy meende dat hem vry-ſtond, de Verſchilligheeden der Joodſe Uytleggingen, tot een Storm-Ram ter-hand te neemen, om het Gebouw der Kriſtelijke Leere, tot de Grondveſt in-te beuken. Het is voorzeeker een onbeſwijkbaar Ruggeſteun voor deeze Heerlijke Profeetie, Dat niet teegenſtaande zy door zoo veele Uytleggingen en Overzettingen, als met zoo veele Gaaten doorbrooken is, nogtans een en dezelve beteekenis daar in te beſpeuren is.

Wat de beſte Zingeeving des woords Schilo by Heydeggerus is.

Egter kan'er niet ontkend worden, Dat d'eene Zingeeving, niet booven d'andere zou te waardeeren ſtaan. Aldus is dan Heydeggerus hier zoodaanig gezind, Dat hem de laatſt-bygebragte meening welke שלה, de beteekenis van *Geruſt*, *Voorſpoedig*, *Vreedzaam*, *Gelukkig* en *Heerlijk zijn*, opdraagd, als de beſte behaagd; te kennen geevende; Een Overwinnaar die het alles voor de wind

gaat;

gaat; Bemagtigende zelfs De Dood, De Zonde, De Weereld en alle Teegenstreevende Moogentheyd. Invoegen dit een algemeene Naam is, die aan Een byzonder Perzoon word eygen gemaakt. Hoedaanig dien voornaamelijk van JESUS is, Math. 1: 21. Want hy zou zijn Volk *Zalig maaken van haare Zonden.* Maar by-aldien de SCHILO zulx doen zou, wat wonder zal het zijn, Dat hy van de *Zaligheyd* of *Ruste* dien hy Verkondigen, jaa zelfs Geeven zou (Esaia 61: 1-3. Matth. 11: 28.) alzoo genoemd word? Indien 't ons nu lust, de rest van deeze Beroemde Voorzegginge, in haar volg-draad af-te doen, voorwaar ten schijnd niet betaamelijk, de Dwaalzieke meeningen waar meede de meeste Joden en zommige onder de Kristenen, aangaande het Beklijven van de Koninklijke Scepter, in de Stamme Juda, swanger gaan; uyt d'Oude en Nieuwe Schuyl-hoeken voor den dag te-haalen en aan-een kant te maaken; op dat ons te minder ruymte ontbreeke, om den regten zin, van deeze Profeetie, ter deugden op haar Beenen te zetten. Dus word'er eerstelijk in de GEMARA, van het Talmudize Boek-Deel *Sanhedrin*, dusdaanig-een Overleevering gevonden: *Als'er gezeyd word*, De Scepter en zal van Juda niet Wijken; *Geeft zulx de Babylonize Vorsten te kennen, die uyt de Weggevoerde over den Scepter van Israël zouden Heerschen.* Noch de Wetgeever van tussen zijne Voeten; *Alwaar men de Naakoomelingen van Hillel; verstaan moet; welke als Schriftgeleerde de Wet opentlijk leerden.* Maar die Oogen in 't Hooft heeft, ziet ligt, dat dit veel te plat en te slegt van Allooy is, om hem voor goede Munt te laaten in de hand stoppen. Want behalven de Moogendheyd welke de Regeerende Hoofden des Volks, (naamelijk de Vorsten in Babylonien,) geheel-en-al door Beede en als afhangelijke Leen-Heeren hebben gehad, zijn dezelve onder de Naam van de Scepter niet konnen Genoemd noch Beschreeven worden: Naadien שבט SCHEBET, dat doorgaans *Een Scepter* Vertaald word, een Heerschappye te kennen geeft, die niet door Gunning, maar door zig zelven Bestaat en Oordeeld. Boovendien blijkt ook nergens, Dat alleen uyt de Stamme Juda, Regeerende Vorsten in Babylonien, of Vorsten van het Land Israëls, en alzoo Opperhoofden van de Raadsvergaaderingen geweest zijn; naadien niet alleen Juda maar ook Benjamin in de Gevangenschap is geweest. Gelijk dan meede de Naakoomelingen uyt d'Afkomst van Hillel al-te twijffelagtig zijn geweest, om'er yts zeekers van te Voorzeggen; of om te weeten, wie men voor alzulke Schrift-Geleerde en Wet-Verklaarders te agten heeft; nadien'er verscheyde Hillels by de Joden vermaard staan. Indien men egter daar naa raaden mag, zou het ligtelijk wel dien Hillel konnen zijn, welke voornaamelijk by de Oordeel-Kundigers, Kapellus, Drusius, de Vader Simon en andere, als het Kopstuk van de Hooge School der Joden, gehouden word; en wel het meest aan de verbeetering der Hebreeuwse Affchriften des Bybels schijnd gearbeyd te hebben. Gelijk men dan ook deezen zijnen Vermaarden Naam, op de kant van zeer veel Oude Affchriften, aangeteekend vind. En het geên aan deezen Rabbijn, een ongemeene agting heeft bygezet, is dit, Dat de Joden hem doorgaans veel Ouder, hebben aangezien, als hy waarlijk is. Waar toe misschien ook noch dit kan passen, Dat Drusius en Koccejus, uyt de Talmudize Historie van Rabbi Nissim, hebben aangeteekend; dat dezelve Joodse Meester deezen Hillel erkend uyt het Geslagte Davids van 's Moeders, maar niet van 's Vaders zijde, voortgekoomen te zijn. Maar indien het al waar was, Dat de Vorsten die in Babylonien, de Regeeringe ter-hand hadden, uyt de Stamme Juda waaren geweest: Is zulx nogtans niet volgens haar eygen Magt geweest, naadien de Voorzegging van Jakob, zoodaanigen SCEPTER beloofd, waar door Juda met een eygene Heerschappye, zou Regeeren over zijne Broederen, en bygevolg over alle de Stammen Israëls. 't Geên naa de strax-gemelde Joodse aanteekening, niet zijn kan, dewijl d'overige Stammen immers in Babylonien niet en zijn geweest. En om niet donkerlijk te doen zien, dat deeze Uytleg niet alleen den Joden teegens de Neus opstroopt, maar ook een kragtige Over-

De Beteekenis van de Schilo op Jesus de Zaligmaaker gepast.

Slegte Verklaaringe der Joden aangaande den Scepter in Juda.

Hoedaanigen Regeering door den Scepter te kennen gegeeven word.

Naadien by de Joden verscheyde Hillels zijn geweest, kan in de Profeetie van Jakob op hem niet gezien zijn.

De Scepter van Juda kan niet op de Joodse Vorsten in Babylonien zien.

tuyging;

De Joden die de Meſſias wag-ten, weeten niet te zeggen waar nu de Babyloniſe Vorſten en Regeeringen, eſde Naakomeling van Hillel zijn.

tuyginge van haare hardnekkigheyd is, Vraagenwe haar met Ernſt; Waar dat nu ter-tijd de Babylonize Vorſten uyt Juda, en uyt het Stam-Huys van David zijn? Wat zeekerheyd datze hebben, weegens haare Volg-Reex? Waar zijn doch de Naavolgers van Hillel? En waar is de Voortreffelijke Majeſteyt van beyde? Waar zijn haare Vierſchaaren, haare Ceremonien, haare Stammen, Heerſchappyen en Overheeden? Laatze het ons zeggen, zoo zy het weeten? Tot de voorige ontbreeken ook geene andere Joodſe Schrijvers, welke het Woord שבט SCHEBET, of *Scepter*, Een *Slaande* of *Verdrukkende Roede* Verklaaren. Onder welke men voornaamelijk Rabbi Lipman te Tellen heeft. Den zelven zeyd rond-uyt, SCHEBET *Beteekend hier niet een* Koninkrijk, *of* Heerſchende Magt, *maar een* Straffe, *en* Slaavernye. En zulx meend hy naa dien zin, gelijk als ymand zijn Dienſtknegt of Dienſtmaagd, met *Een Stok* ſlaat, Exod. 21: 20. 't Zelve doed hy inſgelijx met al de zijne, omtrent het Woord מחוקק MECHOKEK of *Wet-geever*, en *Schriftgeleerde*, die de Leerlingen in de Wet Onderwijzen. Willende dat het hier even als Num. 21: 18. *Een Prikkel*, en *Kaſtijdingen* te kennen geeft. En daarom, zullende naa die zin-geeving de Text-Woorden in haar zaamenhang Verklaaren, koomd het by haar hier-op uyt; *De Benaauwdheyd en Kaſtijdinge zullen van Juda niet geheel wegwijken, zoo datze niet en zouden weeder-keeren, tot dat de* Silo *komd. Dan zal de Benaauwdheyd en Slaavernye afgeſchaft worden tot in Eeuwigheyd.* Maar alhoewel niet en kan ontkend worden, of het Woord שבט *Schebet*, heeft in de Heylige Schrift, de beteekenis van *Een Stok*, of *Slaande Roede*, ontkennen wy nogtans ſtrengelijk, Dat zoodaanigen zin-geeving, hier kan plaats hebben. En daar ontbreeken geen Wettige Reeden, die ons tot dat gevoelen over-buygen. Want indien wy toeſtaan, Dat SCHEBET *Een Slaande Roede* beteekend, zal'er nogtans geen voorbeeld getoond worden, dat MECHOKEK *Een Kaſtijder* door *Slaan*, te kennen geeft: Want het beteekend eygentlijk een *Wetgeever*. Maar indien dit zoo is, gelijk het buyten twijffel is, bemerktmen haaſt, hoe ongerijmden zaamen-ſchaakelinge deeze Reeden zal hebben: *De Benaauwdheyd zal niet afwijken noch de Wetgeever.* En wie doch zal konnen Droomen, Dat de Vader Jakob hier van Benaauwde Straffen, en Stokſlaande Roeden heeft willen gewag maaken; daar het dus oogenſchijnelijk zoo uyt zijn voor-af gaande, als uyt zijn volgende woorden blijkt, Dat hy niet dan loutere Zeegeningen, en Voorſpoedige dingen over Juda, voorgenoomen heeft uyt-te ſpreeken; hem Verheffende booven alle zijne Broeders; op dat hy hem te voegzaamer de Rijx-Bezitting over Iſraël aanpaſte. En zoo hy zulx heeft willen Voorzeggen, had het voorwaar geen ſchik te Vermaanen; *Dat de Benaauwdheyd der Slaande Roede nooyt voor d'aankomſt van de Meſſias zou van hem Afwijken.* Dat dan de Joden hier hun oogen wijd op-ſperren, en zien hoe dit aan de reeden van de Godvrugtige Vader paſſen zal, als hy van deeze Stamme zeyd; *Dat zijne Hand op den Nekke zijner Vyanden Ruſten zal.* 't Geên immers niet een zelfs-lijdende Benaauwde Onderdrukking en Slaavernye, maar een Onverwinnelijke Magt aanwijſt, waar door Juda als een Moedige Leeuw, zijne Vyanden t'onderbrengen en over haar zou Zeege-praalen. Maar doch! Wat dunkt uw Joden? Wanneer Jakob de Stamme Juda in zijn Zoon, als 't Vaderlijke Hoofd zijner Naakoomelingen, met Naamen van zijn Broeders afgezonderd aanſpreekt, zeggende; JUDA *Gy zijt het* &c. ſchijnd hy hem daar op volgende, niet yts te willen Belooven, Dat aan hem alleen zou Eygen zijn? En zoo'er ymand noch over in twijffel is, die aanmerke ſlegts, Dat de Verdrukkinge niet aan Juda alleen, maar aan alle de Stammen Iſraels zijn gemeen geweeſt. Verder, ſtrijd der Joden gevoelen ook teegens haar eygen, en yders Ervaarendheyd, als die wel weeten dat de Stamme Juda, zeer lange is voorſpoedig geweeſt, en wel inzonderheyd naa dat de Zeetel des Koninkrijks, onder David heeft beginnen vaſt-te ſtaan. En alhoewel hem zelve, nu en dan ſwaare Vervolgingen zijn over 't Hoofd gewaayd, zoo dat den Throon van Iſraëls

Den Scepter van zommige Joden niet van een Koninklijke Magt maar van een Straffe of Slaavernye verklaard. Wetgeever hoe by de Joden voor Kaſtijdingen genoomen.

Ongerijmdheyd in de Joodſe Verklaaringe aangemerkt. Dewijl Jakob niet dan Zeegeningen voor-had over Juda uyt-te ſpreeken; gaf 't geên pas van Straf, en Slaagen te gewaagen.

Ongerijmdheyd in der Joden Uytlegging getoond.

Schoon Iſraëls Koninkrijk met Swaarigheeden bezogt is, zijnze niet gedurig geweeſt.

Israëls Koninkrijk te mets aan 't Waggelen scheen, zijn dat flegts haast voorby gaande Rampen geweest; die van weegen de tussen-vallende Voorspoeden en Adem-scheppingen, niet lang aanhielden. Laat'er by gedaan worden, Dat ook de Profeeten nergens voorzeyd hebben, Dat de Straffe der Lichaamelijke Verdrukkinge noch zou duuren, ter-tijd als de Messias verschijnen zou; maar wel dat hy zou koomen ten Daage des Vreedes, Esaia 40: 4. Dan. 9: 27. Zach. 11: 10. En derhalven ook niet ten tijde der veelerley Aardze Benaauwdheeden, die ook zelfs voor de tijden van haare Vaderen geweest hebben, Deut. 30: 1. &c. Welke Zeegeningen, zoo wanneer Kristus zijn Rijk aanvaarde, door het verbreeken van den *Staf*, *Lieffelijkheyd*, Zach. 11: 10. den Joden in een Droeftroostige Ballingschap is omgewend; waar in zy noch op Heeden, als Schaapen die geenen Herder hebben, door de geheele Weereld omdwaalen. En het kan de Joden ook weynig baaten, Dat zommige van haare Listige Schrift-Geleerde, hier door het van-een scheuren der Deel-Woorden, een Uytvlugt weeten te maaken, en de H. Text deezen zin aandraayen; *De Scepter en zal niet afwijken, noch de Wet-Geever van desselfs Voeten in Eeuwigheyd, wanneer de Schilo zal gekoomen zijn.* Door welke Overzettinge zy haarzelven, en ons willen wijs-maaken, Dat de Profeetie als dan eerst zal beginnen vervuld te worden, wanneer de Messias zal gekoomen zijn; en het Eeuwig Koninkrijk, Dat nooit door eenige Verstooringe Ontrust zal worden, zijn aanvang neemen zal. Hoedaanig-een Verklaaringe gevonden word in de Boeken RABBOTH, anders misschien beeter met de Naam van *Midrasch Rabba* bekend: Vervattende meest alle de Allegorische Uytleggingen der Rabbynen. En gelijk de Joden deeze Boeken hoog Waardeeren, alzoo word ook het strax-gemelde Gevoelen desweegen van Rabbi Bechay en andere, met Hand en Tand, staande gehouden. Zig niet laatende Verdrieten, om zelfs tot Sweetens toe, te arbeyden, Dat doch de meeninge van Onkelos daar heenen getrokken wierd: Als den welken zeer wel naa zijn zin, in plaats van, *Tot dat de Schilo koomd*; (of als andere de Text-Woorden opvatten; *De Scepter en zal niet wijken, of de Schilo zal gekoomen zijn*;) geschreeven heeft; *Tot in der Eeeuwigheyd, wanneer de Messias zal gekoomen zijn.* Maar dat deezen Uytleg al-te zeer gewrongen is, blijkt uyt verscheyde teegen-bedenkingen der Geleerde, en die zig op den Aart der Heylige Taal verstaan. Want eerst zou de Profeeteerende Vader, (die voorneemens was, het weedervaaren zijner Zonen en haare Geslagten, te Voorspellen;) een al-te grooten sprong gedaan hebben, by-aldien hy zoo veele Eeuwen overstappende, alleen de toestand van Juda, kort voor het Eynde der Weereld, bekend gemaakt en Voorzeyd had, Dat die Stamme onder dessels Scepter als dan booven-maaten bloeyen zou; daar dezelve nogtans den Scepter des Koninkrijks, met veele blijken van uytneemendheyd, alreede veele Eeuwen te vooren, in Israël geswaayd had. Booven dien komd die meeninge ook niet over-een met het Gevoelen van die Joden, welke den tijd van de Messias, *Tot in d'Eeuwigheyd*, alleen maar uytstrekken tot aan de Opstandinge der Dooden, en het Eynde des Weerelds. Welke tussen-tijd zommige 40, andere 70; en andere 300 Jaaren toeëygenen. Want wie zal waarschijnelijk agten, Dat de Godspraake met een Toestèl van veele Eeuwen heeft willen verkondigen, 't geên maar een korten tijd duuren zal? Voor de rest, is meede door de Taalzifters reeds genoeg in-agt genoomen, Dat het Woord עד *Hadh*, of *Gnadh*, waar op de Joden haar uytvlugt bouwen, wel dikmaals *d'Eeuwigheyd* beteekend; maar alleen dan, wanneer het met een voorgaande Naam, of Deel-Woord, werd zaamen-gesteld; doch nooyt voor zig zelven alleen, gelijk zulx uyt deeze teegen-gestelde Voorbeelden af-te neemen is; als Job 20: 4. *Van Eeuwigheyd.* Esaia 9: 5. *Vader der Eeuwigheyd.* Psalm 132: 14. *Tot in Eeuwigheyd*; en Psalm 19: 10. לעד *In Eeuwigheyd.* En belangende het Deel-Woordje כי, 't geene Gen. 49:10. by עד gevonden, en van de Joden qualijk van-een gescheurd word; zulx vind men te-mets wel voor כאשר, *Wanneer*,

Profeeten hebben nooyt Voorzeyd, Dat de verdrukkingen in Israël zouden duuren tot'er tijd als de Messias koomen zou.

Joodse verdraayinge der Schrift.

Midrasch Rabba by de Joden zeer geagt.

Een Ongerijmdheyd in der Joden Verklaaringen aangaande de Tijd-aanwijzing van de komste des Messias waarge-noomen.

Aanmerkinge der Taal Geleerde teegen de Joden.

gesteld. Doch al-waar dat zelve Deel-Woord met עד zaamen-gevoegd word, beteekend het, *Tot dat*, of *Zoo lange als*; vergelijkt'er meede Gen. 26: 13. en 29:5. en 41:49. Eyndeling, op datwe van de Joodze Leebreekers voor dit-maal affcheyd neemen, en nu vervolgens ook eenige der Vermaardste Uytleggingen onder de Kristenen onderzoeken, voegen wy'er alleen noch dit by, Dat zelfs de Vermaarde Onkelos deeze verdraayde Uytlegging der Joden, geenzinds heeft toegestemd. Waar uyt dan ook ligtelijk af-te neemen is, door hoe grooten verleegentheyd het by-koomd, Dat zommige Joden hier een altijd-duurendheyd van de Scepter aan Juda hebben weeten op-te vissen, op datze haar zelven en ons, de zeekere tijd van de Komste des Messias, uyt het Hooft mogten praaten, alsse de Woorden van Jakob deezen Zin geeven, *De Scepter en zal van Juda niet wijken;* Want *de Schilo zal koomen.* Dit verscheeld voorzeeker veel van al de zingeevingen en verdraajingen der Joden. Maar dan en moest'er niet עד כי *Tot dat*, &c. maar אשר *Want*, in de Text geschreeven staan: Waar van niet de minste scheemeringe te vinden is.

't Verschil over deeze Text-woorden by de Kristenen, geeft geen andere bevatting aan de saak die zy teegen de Joden staande houden.

Die dan over deeze Profeetie de toeleg der Kristen-Uytleggers naaspoord, zal ligtelijk ontwaar worden, Dat alhoewelze in de bevattinge der zaake zelfs, zeer een-stemmig zijn, om d'uytspoorige verdraajingen der Joden in-te toomen, en van dwaalinge t'overtuygen; zy nogtans alle, niet een-en dezelve wijze hebben ter-hand genoomen, op datze deeze Heerlijke Voorzegginge, met de meeste zeekerheyd Verklaarden. En zulx moet ons ook geen Wonder doen, naadien meest alle Profeetize Voorspellingen, met eenige duysterheyd beswagteld, en als Goddelijke Raadzelen worden voorgehouden; in welke naa-te spooren, en wel op-te lossen, niet zelden gemist, en waar toe ook verscheyde Weegen konnen ingeslaagen worden. Voorzeeker hebben de meeste der Oude Uytleggers, en onder die voornaamelijk Origenes, Theodoretus, Ruffinus, Isidorus Hispalensis, Beda en andere van haare Tijd-genooten, van eenpaarige Gedagten geweest, Dat Jakob in deeze Zeegening, een SCEPTER aan de *Stamme* JUDA Beloofd, om-te Heerschen: En dat uyt die zelve Stamme, geduurig Een VORST zou voort-spruyten, tot aan de Komste van Kristus de Messias. Dat nu ook Augustinus van dat Gevoelen is geweest, blijkt uyt zijn eygen Woorden, die hier ter sné koomen. *Daar zijn*, zeyd hy, *vertrouwde Schriften, en Joodze Historien voor-handen, in welke volgens haar eygen Getuygenis getoond word, Dat doe ter-tijd eerst een vreemden Konink over 't Joodse Volk Geregeerd heeft, als Kristus Gebooren wierd. Invoegen daar, naa de Voorzegginge, geenen Konink van het Stam-huys Juda ontbrooken heeft; tot dat die dingen aanquaamen, welke weggeleyd waaren.* Den zelven word gevolgd van Baronius, Tostatus, Lyranus en meer andere Groote Schrijvers: Die te-gelijk vast-houden, Dat het Koninkrijk van David, tot op de tijd van Herodes de Groote, altijd in de Stamme Juda gebloeyd heeft. 't Geëne meede Epiphanius opentlijk met deeze Woorden teegens de Ebioniten staande houd, zeggende; *De volgreeks der Koningen van Juda, heeft te-gelijk met de Vorst en de Hoofd-heerschappye der Vaderen, zonder eenige Kreuk van tussen-val te lijden, in het Stam-Huys van David volhard; tot dat dessels Moogendheyd, aan den Vreemdeling* Herodes *is overgegaan.* Maar teegen deeze meeninge heeft zig de zeer Geleerde Kasaubonus, naa alle waarschijnelijkheyd, wel het eerste aangekant, en de mistastingen van de Oude Leerraars, om datze hem lijnregt scheenen teegens de H. Schrift aan-te loopen, weederleyd. Want gelijk de Heylige Boeken, voor David, geen gewag en maaken, van eenig Konink uyt de Stamme Juda, alzoo erkend zy ook geen zoodaanigen Heerscher uyt dezelve naar Zedekia. En daarom, even als het Koninkrijk in de Stamme Juda, met David begonnen is, is het omtrent 475 Jaaren daar naa, in Jechonia en Zedekia geëyndigd. Want alzoo had ook de Profeet het sloopen des Koninkrijks in het Stam-Huys van David Voorzeyd, Jerem. 22: 30. *Schrijft dien Man Kinderloos: Want daar zal niemand van zijnen Zaade voorspoedig zijn,*

En zulx met Augustinus eyge Woorden getoond.

Als ook uyt Epiphanius en andere.

Die van Kasaubonus weederspprooken worden.

Het Koninkrijk uyt Juda heeft naa Zedekia een Eynde genoomen.

En zulx Voorzeyd Jerem. 22:30.

zijn, zittende op den Throon zijns Vaders Davids, ende Heerschende meer in Juda. Laat'er uyt 2Sam. 23:5. by gedaan worden: Dat wanneer het Huys van David niet meer en zou Groeyen, desselfs Wel-behaagen als dan zou Voortkoomen. Waar teegen men niet en moet in-brengen, Dat aan David Beloofd is, Dat zijn Koninklijke Stoel, *Tot in Eeuwigheyd* zou Bevestigd worden, 1 Kon. 2:45. 2 Sam. 7:13. Naadien'er weynig Godsgeleerde zijn, ofze zijn Eendragtelijk van Gevoelen, Dat zulx in Kristus vervuld is. En nogtans heeft Cyrillus, in wêerwil van alzulk-een algemeene goed-keuringe, teegens Julianus ingebragt, Dat Zerubbabel naa d'ontslaakinge der Babylonize Gevangenschap, uyt de Stamme Juda voort-gekoomen is, en de Koninklijken Throon van David bezeeten heeft: Van waar desselfs Naakoomelingen, den Scepter, tot aan de tijden van Herodes hebben ter-hand gehad. Maar die in de Heylige Historien niet onbedreeven zijn, weeten ligt, Dat de Vorst Zerubbabel nooyt Konink geweest is. Gelijk men zig ook hier behoorde te wagten, Dat men de Heerschappye, of't Volk-bestuur, zoo als het te vooren, onder de Rigters Gehandhaafd wierd, en daar naa onder de Vorsten en Oudsten des Volks, geenzinds vermengd met de Koninklijke Rijks-bezittinge, van Jakob door den Scepter aangeweezen. Want zoo een Heerschende Scepter is nooyt aan de Naakoomelingen van Zerubbabel gekoomen, noch heeft in haar volhard. Maar hier willen wy Justinus Martyr by-haalen, die in zijn zaamen-spraak met den Jode Tryphon, deeze Voorzegginge geheel anders als Origenes Verklaard; teegen wiens Naavolgers wy tot hier-toe, zijn beezig geweest. Den zelven meend dan, Dat niet-teegenstaande des Aards-Vaders Profeetie, maar alleen op Juda schijnd te passen, de Uytkomst daar van nogtans tot het gantze Volk der Twaalf Stammen heeft behoord. Hierom meend hy, Dat wanneer aan Juda Beloofd word, Dat de Scepter zou duuren tot aan de tijd van de Messias; zulx niet alleen van Juda, maar van het geheele Volk te verstaan is; naadien het gantze overschot van Israël, naa Juda, den Naam van *Joden* gedraagen heeft. Invoegen deeze Profeetie Vervuld is, wanneer Jerusalem ingenoomen, den Tweeden Tempel Verbrand, en de Joodse Republijk met alle haare Kerk-Zeeden en Burger-Wetten, het Hoofd heeft ondergehaald. Hoedaanigen Gevoelen ook den Vermaarden Kasaubonus omhelsd, en de plaatze in Justinus Martyr, niet alleen van d'ingesloope Schrijf-fouten gezuyverd, maar ook Geleerdelijk verklaard heeft. Nogtans heeft die doorzigtige Man, d'Uytgang van deeze Profeetie, alleen zoo verre aan alle de Joodse Stammen toegeëygend, Dat hy egter daar in eenige byzondere dingen van groot gewigte erkend, die aan Juda alleen eygen zijn: En wel voornaamelijk deeze, Dat Godt door de Mond van den Stervenden Jakob, aan Juda en zijne Kinderen te Kennen geeft, Dat zijn Stam-Huys alleen verkooren was, om uyt dat zelve den Messias te doen voortkoomen. Tot hoe verre ook de Eere der Voortreffelijkheyd, als een Voorregt der Eerst-Geboorte, welke Ruben ontvoegd was, aan de Stamme Juda is overgebragt. En staat deeze Oud-Vermaarde Schrijver, noch zijn Geleerden Uytlegger, niet alleen in dat Gevoelen; maar Eusebius heeft ook in zijn Euangelize Betoogingen, zoeken te bevestigen, Dat deeze Profeetie op Juda niet alleen, maar tot alle de Joden behoord. Hy voegd'er by, Dat'er nooyt eenig Koninkrijk aan Juda, of desselfs Stamme Beloofd is; maar alleen, Dat dat Volk welke na JUDA zou *Joden* genoemd worden, den Heerschenden Scepter bezitten zou. Waar toe men ook mag naazien, 't geên Reysius over 't Gevoelen van Th. Godwin aanteekend. En alhoewel dit Gevoelen van zommige uyt de Jesuïten, dapper bevogten is, hebben zy zulx egter veelmeer met Smaad-Reeden, dan met vaste Bewijzen gedaan. Beeter heeft zig in deezen Heydeggerus gedraagen; welke, om dat hy de meeninge van Eusebius, noch Kasaubonus niet geheelijk toestemmen kan, alleen met deeze beschaafde Reeden, daar teegen uytgevallen is: Het geene my, *zeyd hy*, in dit „Gevoelen grootelijks teegen de Borst is, is dit, Dat Jakob hier voorzeeker, yts

De uytvlugt van Davids Beloofde Eeuwige Rijxbezittinge beantwoord.

Zerubbabel moet niet onder de Koningen, uyt Juda Geteld worden.

Den Scepter des Koninkrijks is niet alleen aan Juda, maar naa zommiger meeninge aan 't gantze Joodse Volk toegezeyd.

De voortkooming van den Messias is alleen aan de Stamme Juda Beloofd.

De strijdende Gevoelens der Aards-Vaders van Heydeggerus bemid-

„ yts byzonders aan Juda Beloofd, afgescheyden zijnde van d'andere Broe-
„ ders; hier in voornaamelijk Blijkende, Dat hy voor-af aan den zelven, Een
„ grooter Voortreffelijkheyd als aan d'andere toezeyd. Naamelijk, Dat het in 't
„ toekoomende te gebeuren stond, dat de Broeders hem zouden Aanbidden.
„ Welke Belofte de Vader naader willende Verklaaren, zeyd hy Juda den
„ Scepter toe; Dat is, de Voortreffelijke Waardigheyd des Rijks; en by ge-
„ volg de Koninklijke Magt. Booven-dien schijnd het hier ook niet te-pas te
„ koomen, te denken, Dat de Stervende Vader deeze Testamentize Zeege-
„ ningen, met zoo twijffelagtige uytgangen der dingen, als daar is de toevalli-
„ ge Benaaming der Joden naa Juda, heeft willen vermengen. En of schoon
„ dezelve Belofte uyt Oorzaak van de toekoomende Vrugt, welke uyt de Zee-
„ geninge van Juda ontstaan zou, tot de Twaalf Stammen Israëls overgegaan
„ is; moet men nogtans Bekennen, Dat Juda alleen het Voorwerp, van deeze toe-
„ gepaste Zeegening geweest is. Daar zijn ook eenige onder de Nieuwe Schrij-
vers, die alhoewelze van Gedagten zijn, Dat de Koninklijke Waardigheyd geheel-en-al, de andere Stam-Huyzen ontzeyd, alleen aan de Stamme Juda Beloofd is; ('t geên ook Origenes, Epiphanius en de meeste Joden Gelooven; als meede Reysius teegen Godwin;) nogtans agten, Dat het even-veel is, ofze Naatuurlijke Koningen, of aangenoomene Koningen waaren: Want de Heerschappye word of aan de Stam, of aan het gantze Volk Beloofd; en moet daar-naa gewaardeerd worden; het zy dan dat hy, die de Scepter des Gebieds in handen had, uyt de Stamme Juda of uyt een andere, naamelijk uyt Levi was. Waar toe zy dan ook willen aangemerkt hebben, Dat het Gemeene-Best niet zoo-zeer aan de Vorst, als wel de Vorst aan 't Gemeene-Best behoorde; (*Want den Konink is om 't Volk, 't Volk niet om den Konink*;) en dat de Scepter, dat is, de Majesteyt des Rijks, die beyde aankleeft; en van het Gemeene-Best, by den Vorst ontfangen word. En alhoewel het Rijk van Israël Vergaan is, zoo dat de Tien Stammen door Salmanassar in Gevangenschap weggevoerd zijn, en zy naaderhand de voorige Waardigheyd nooyt weederom gekreegen, maar vreemde Volken haare woonplaatze ingenoomen hebben; is het Rijk van Juda nogtans staande gebleeven. En of schoon ook deeze, korts daar naa, naar Babylonien in Gevangenis gevoerd zijn, hebbenze egter in die Ballingschap, haare eyge Vorsten gehad; en zijn naa haare Weederkeeringe, in de voorige Waardigheyd hersteld; zoo dat Jerusalem de Hoofdstadt des Rijks, te-gelijk met haaren Tempel weederom Opgebouwd, en de gantze Republijk van Nieuws Bevestigd, en staande gebleeven is tot op Herodes de Groote: Onder wiens Heerschappye, de Zaligmaaker verscheenen is. Tot welk-een bedenkelijke verklaaringe, de zeer Geleerde Rivet, de plaatze Hosea 1:6, 7. kragtiglijk heeft zoeken aan-te dringen. Alwaar dan onder de Naam van *Lò-Ruchama*, aan Israël Verkondigd word, Dat Godt zig voortaan over dat Huys niet meer Ontfermen wilde, maar haar zeekerlijk zou Wegvoeren, Doch dat hy het Huys van Juda behouden zou. Voorwaar men moet met veel fraaye Schrijvers bekennen, Dat deeze Verklaaringe ligtelijk zou konnen aangenoomen worden, by-aldien niet eenige waarschijnelijke teegenbedenklijkheeden, in-de weg waaren. Want de Scepter die aan Juda beloofd is, heeft zonder twijffel dezelve Scepter geweest, welke David en zijne Naakoomelingen, tot aan de Babylonize Gevangenschap, gevoerd hebben. Als die opentlijk genoeg het Huys van David word toegepast, 2 Sam. 7: 16. Doch dat dezelve Rijksbezitting naa d'Ontslaaking der Gevangene in Babel, weeder hersteld en duuren zou, tot dat d'Heerschappye, op de Schouderen van Kristus zou rusten; zulx meenenwe, dat door de reeds-bygebragte Voorzegging van Jeremias over Jechonia, Kap 22: 30. t'eenemaal word uytgeveegd. Nergens als hier van Jakob, word aan Juda een Scepter beloofd; doch die geweeken zijnde, word d'Herstelling veel-meer, alleen in Kristus toegezeyd; die uyt d'afgehouwen Tronk van Isai, dat is, wanneer het Huys van David, van de Rijks-Bezitting lang vervallen was,

deld en te-regt gebragt.

andere bedenking der heedendaagze Schrijvers.

't Eygen Gebied is in de Gevankenis aan de Stamme Juda gebleeven.

Den Scepter aan Juda Belooft, heeft in David begonnen, en geduurd tot aan de Babylonize Gevangenschap.

was, voortkoomen en een Scepter-Voerder zou zijn. Want naa dat het Assyrize en Babylonize Rijk een Eynde genoomen, en Cyrus de Alleen-Heersching over die Landschappen ingepalmd en toe gelaaten had, Dat elk die wilde, vryëlijk optrekken en naa Jerusalem keeren mogt, heeft'er niet het minste beletzel konnen opdaagen, datze niet tot haar Oude Vaderland zouden hebben willen weederkeeren. d'Eerste die zig Lustig en Rustig vonden, om met Zerubbabel deeze Optogt te waagen, zijn die van de Stamme Juda en Benjamin geweest. Maar dat ook naaderhand veele uyt de andere Stammen, onder de volgende Persize Koningen, Darius Nothus, Artaxerxes Mnemon, en wat laater onder de Macedoonizen Alexander; hebben konnen weederkeeren, en waarlijk met Lijf en Ziel weedergekeerd zijn, (op datze de Godsdienstige Ceremonien naa de Instellinge van Moses, ter Gezette tijden waarnaamen;) schijndmen uyt de Voorzegging Jerem. 3:18. en de Vervullinge, Actor. 3:12-26 te konnen grondvesten. Gelijkmen 't dan ook alleen uyt deeze Verschillige swaarigheeden moet agten voortgekoomen te zijn, als zommige Geleerde Mannen gezeyd hebben; Dat de *Scepter* hier niet de Heerschende Magt, maar de *Stam* beteekend: Even of daar gezeyd wierd; *'t Geslagte van Juda zal niet Verstoord worden, noch de Naam van een Eygen Stamme verliezen; noch het Koninkrijke Gods ook niet eer tot een ander Volk overgebragt worden; Tot dat hy den Beloofden Zaligmaaker zal voortgebragt hebben; welken het Ligt der Heydenen zal zijn.* Want ter-tijd als het Koninkrijk der Tien Stammen, eenige Jaaren voor de Babylonize Wegvoering, Afvallig en Verstrooyd was; is egter de Stamme Juda, door de Goddelijke Voorzienigheyd, zoo wel in Geslagt als in de Zuyvere Godsdienst, van de andere onderscheyden gebleeven: En zoo word Juda gepreezen, Dat die *Noch Heerschte met Godt en Getrouw was met den Heyligen*, Hos. 12:1. Wanneer de overige van 't Huys Israëls, den Heere omringden met Leugen-Taale en Bedrog, *vers* 8. Jaa onder de Wegvoering naa Babel zelfs, is zulx door de Belofte van een Onfeylbaare Verlossinge, by haar onderhouden. Gelijk'er meede van veele voorgegeeven word; Dat zy in dusken toestand tot op de komste van Kristus, geheel en-al, onvermengd gebleeven zijn. Doch Kristus gekoomen, is ten laatsten de Stamme Juda, van haare Wet en Godsdienstige Oeffeningen, door de Romeynen Beroofd, haar Stadt en Tempel Verbrand, en 't Volk zoodaanig Verstrooyt, Dat de Joden haar zelven niet meer en weeten te Onderscheyden, noch aan-te wijzen, Wie en welke tot de Stamme van Juda of tot een van d'andere behooren. Zijnde door het maaken van onbekende Houwelijken, zoodaanig onder malkander gehutzeld, Dat de langduurige tussen-val van haar Ballingschap, verzeld met Zorgeloosheyd en Onmagt, haar thans de pas affnijd, om de Vermaarde Stamme van Juda te konnen onderscheyden. Tot hoe verre wy goed-dagten het Gevoelen van die by-te haalen, welke willen, Dat onder de Voorzegging van den *Scepter*, niet de Rijks-Bezitting, maar de Stamme Juda beteekend word; uyt wien de Messias voortkoomen moest, eer noch het Gebied onder den Joden een eynde nam. En gelijk het de Vermaarde Tremellius en Tarnovius, hier meede houden; alzoo verstaan zy ook door de *Wetgeever*, de Schriftgeleerde; en agtend 't zelve door de Vervullinge genoegzaam beweezen: Want zoo haast zeggenze; als Kristus Verscheenen is, heeft het Onderscheyd der Stamme Juda opgehouden; zoo dat de Joden onder malkanderen vermengd zijn; en de Leerraars der Wet, met de Schriftgeleerde hebben beginnen te Verdwijnen. Maar alhoewel'er niet en kan Ontkend worden, of de kragt van deeze Verklaaringe, leyd zeekerlijk in 't Verstand van Jakobs woorden ingewonden, schijnd'er nogtans voor een naauwziende Opmerker, yts aan te ontbreeken, Dat hem zeekerlijk belet te zien, dat hier door *Scepter*, de Stamme Juda zelve kan verstaan worden. Want ey-lieve doch! Wat een ongewoone maniere van spreeken zal dit niet wel uytleeveren; *De Stam en zal van Juda niet afwijken*? Had Jakob niet misschien veel-beeter moeten zeggen, *De Stamme Juda zal niet afwijken*, op dat men vermijde de Stervende Vader; twee-

Juda en Benjamin zijn d'eerste onder de weedergekeerde Joden geweest.

De Stamme Juda altijd by de waare Godsdienst gebleeven.

Maar nu te bijster Verstrooyd en onder een gehutzeld.

De Stamme Juda kan thans onder de Joden niet onderkend worden.

Het onderscheyd der Stamme Juda, en de Wetgeever is met de komste van Kristus beyde verdweenen.

tweemaal een en dezelve zaak te doen ſpreeken. Immers word onder 't Hebreeuwſe Naamwoord JEHUDAH, de *Stamme Juda* verſtaan. En het is ook meer dan al-te wel bekend, Dat het woord *Jehudah*; niet zoo-zeer op de Perzoon van Juda, die nooyt over zijn Broeders Geheerſcht heeft, als wel op zijne Naakoomelingen ziet; en dat'er derhalven de Stamme Juda door verſtaan word. En by-aldien ment 't zoo niet opneemd, iſſer niet te merken, Dat Jakob (die nogtans Juda zeer hoog booven al d'andere Broeders heeft willen verheffen,) yts Uytmuntens aan den zelven, ten zy aan zijne Stamme heeft toegeëygend. Want een onderſcheyde Stamme te zijn en te blijven, was weynig en niets buyten d'andere, die het insgelijks zeer lange geweeſt zijn; en wel byzonderlijk is de Stamme Levi, zoo wel als Juda, ten minſten tot op de tijden van Kriſtus, van de andere Stammen Onderſcheyden gebleeven. Hier-en-booven word ook door *Wetgeever*, niet enkelijk de *Schriftgeleerde* verſtaan; maar voornaamelijk de Magt-hebbende Leer-Meeſters, welke waaren om de Wettelijk-voorgeſchreeven Godsdienſt en de Burgerpligten die'er mee zaamen-liepen, aan de Gehoorzaamheyd voor-te ſtellen. Waar van terſtond yts naaders. Maar wanneer Gen. 49: 28. De Twaalf Zonen Jakobs, *De Twaal Stammen, Iſraëls*, (*Roeden* of *Staaven*) genoemd worden; is zeekerlijk de eene Stamme, Juda. Maar zoo lang'er ymand van Judaâs Geſlagte is, zoo lang is ook daar שבט יהודה SCHEBET JEHUDAH, De *Roede*, *Stam* of *Tak*, het Geſlagte van *Juda*. Maar indien dezelve Stamme t'eeniger tijd Uytgeſtorven waare, en alzoo ontbrak te zijn, als dan kon men zeggen, Dat *De Stamme Juda Afgeweeken* was, maar niet de Stamme van Juda. Want door deeze maniere van ſpreeken, word verſtaan dat *Juda* blijft, en niet dat *De Roede* by hem blijft; 't geeniet als van den *Scepter* te verſtaan is. En voorzeeker wel van een Koninklijke Scepter, gelijk in d'uytkomſt van deeze geheele Profeetie niet duyſterlijk kan getoond worden. Om het welke met meerder Welvoegzaamheyd en Geluk te doen, veel zal helpen, by-aldien wy ook het volgende woord מחוקק MECHOKEK, dat is, *Wetgeever*, wel verklaaren. Daar zijn weynig Taalkundigers, die door deeze benaaming, niet een *Wetgeever* verſtaan; te weeten, *Wet-Geleerde*, die naa zeekere vaſt-gezette Inſtelling, het Volk Regeerden. Waar van daan dan ook het *Oordeel*, *d'Ordonnantie* of *Het Gezette*, van 't zelve woord alzoo genoemd is, Prov. 31: 5. en in 't Boek der Rigteren, maakt Debora onder die benaaming, gewag van de *Wetgeevers in Iſraël*; als die Magt hadden de Ingeſtelde Wet van Moſes te handhaaven; Nieuwe te ſtigten en te doen Onderhouden. Want door de *Wetgeever*, is hier *Een Schrijver van Beſluyten*, of een *Maaker van Inzettingen* te Verſtaan. Hoedaanige waaren die over Juda 't Gezag hadden, en den Grooten Raad uytmaakten; die Kriſtus aan Pilatus overgaaven om Gekruyſt te worden; en welker Ordeninge Driederley was; waar van zy Zach. 11: 8. *Dry Herders* genoemd worden: Want daar was onder haar, *Een Wagter*, Een *Antwoorder*, en Een *Geſchenk-Offeraar*, Malach. 2: 12: Alwaar door de Wagters, de *Regters*; door den Antwoorder, de *Leerraars*, die in donkere en twijffelagtige Zaaken gevraagd wierden; En door de Offeraars, de *Prieſters* te Kennen gegeeven worden. En naadien de Herders Staf al van Ouds, een Zin-ſtaal der goede Regeeringe verſtrekte; iſſer niets gemeender, als door Een Staf, Stok of Scepter, zoo wel de Heerſchappye der *Regeeringe*, als de *Beſcherminge* des Volks aan-te duyden. En naa diergelijken Zin alswe ſtrax zeyden, ziet men dat Pſalm 60: 9. en 108: 9. JUDA, *Gods Wetgeever* genoemd word. Dat nu Moſes zelfs, zoodaanigen Raads-Vergaaderinge van Wetgeevers ingeſteld heeft, ſtaat Num. 11: 14, 16. &c. duydelijk genoeg te Leezen. Hoedaanigen Vergaaderinge, ons by de Joodſe Schrijvers gemeenelijk onder de Naam van SANHEDRIN, of *Grooten Raad*, voorkomd. By uytneemendheyd *Groot* genoemd, om dat'er noch een Kleender Raads-Vergaaderinge aan Onderworpen was. En door zulk-een Raads-Vergaaderinge heeft Godt het Volk Iſraëls in alle twijffelagtige Zaaken en Geſchillen

Jakob heeft voorzeeker yts byzonders aan de Stamme Juda willen toeëygenen.

D'uytkomſt kan de Profeetie over Juda alderbeſt verklaaren.

Wat eygentlijk door Wetgeever verſtaan word.

Judic. 5: 9.

ſchillen willen te hulpe koomen, gelijk belooft word, Deut. 17: 8-12. Op dat, zoo veel als door Menſchelijke Wijsheyd geſchieden kon, alle Ergernis en Ongeregtigheyd uyt het midden des Volx wierde weg-geruymd. 't Geên niet beeter dan door de Oudſten, en door de Wet en Schriftgeleerde konde uytgevoerd worden. Gelijk wy dan ook uyt Deut. 17: 9, 10, 11. niet alleen verneemen, wat der Wet-Geleerden Pligt omtrent het Volk was; naamelijk haar de Wet en het Oordeel des Woords, voor-te houden; maar voornaamelijk ook hoedaanig het Gemeene Volk en de Mindere Regters in d'afgeleege plaatzen, zig het Oordeel deezer Wet-Geleerde Regters, onderwerpen moeſten. Want aldus belaſt haar de Wetgeever daar ter plaatze; *Wanneer aan uw, een zaake te Swaar zal zijn* &c. *Zoo zuld gy Opgaan naa de plaatze, die de* Godt Jehovah *verkiezen zal; ende gy zuld koomen tot de Levitize Prieſters, en tot den Rigter die in die Daagen zijn zal: Ende gy zuld Ondervraagen, ende zy zullen uw de zaake des Regts aanzeggen. Ende gy zuld doen naa het Bevél des Woords, datze uw zullen aanzeggen; en gy zuld waarneemen te doen naa alles datze uw zullen leeren. Naa het Bevél der Wet die zy uw zullen Inſcherpen, en naa het Oordeel datze uw zullen voorhouden zuld gy Doen*, &c. Maar het is uyt de geſchaapenheyd der zaake, ligtelijk af-te neemen, Dat de Magt deezer Wet-Geleerde, allengs verder doorgedrongen is; naadien zy alle nieuw opkoomende Inbreuken en on-Ordentelijkheeden, van de gemeene zaamenleeving des Volks niet en konden afkeeren, by aldienze ook niet de Magt hadden, Nieuwe Gebooden in-te ſtellen. Hoedaanige Inzettingen der Wetgeevers, d'heedenſdaagze Joden, daarom ook van de Gebooden Gods onderſcheyden; alſſe die noemen, *d'Omtuyninge der Wet*, of anders, *De Woorden der Schrift-Geleerde.* Waar van daan ook deeze niet alleen *Wetgeevers* genoemd zijn, maar ze hebben dien Naam ook konnen draagen, om datze de Goddelijke Wet Verklaarden; en dezelve over de daagelijx-voorvallende zaaken behandelden; en naavolgens de Mond der Goddelijke Wet, het Regt uytſpraaken. 't Geene wy voor een aanneemelijke Verklaaring houden. Nogtans hebben andere hier niet geern *Wetgeever*, maar *Schrift-Geleerde* willen Vertaalen; in-agt neemende, Dat d'eygenſte Beteekenis daar deeze benaaminge van afgeleyd word, *Schrijven* te kennen geeft: Daar zommige zig niet hard hebben willen teegen kanten; alhoewel het Grond-Woord nooyt met de Beteekenis van *Schrift-Geleerde*, in de Heylige Boeken voor komd. Doch de zaak is ligt te vereffenen, als men aanmerkt, Dat een groot deel van den Grooten Raad, *Schrift-Geleerde* waaren. Maar om regt te zeggen, uyt wat Stamme de Byzitters van die Groote Vergaaderinge eertijds verkooren wierden, zou miſſchien niet zoo ligt om doen zijn; alhoewel wy geenzinds willen agter houden, wat egter zommige daar van Voorgeeven. De meeſte Joden zijn van Gedagten, Dat de LXX Leeden, uyt de Stamme Levi zijn moeten verkoozen worden; doch waarom zy zulx drijven, is ligt te Raaden voor die yts van haare Kneepen weet. Ook verhaald de Bedrieger Mahomet, Dat Moſes Zeeventig Mannen, *Uyt zijne Vergaaderinge*, dat is, gelijk het den Uytlegger Mahumet Ben-Achmet, en andere Ooſterſe Schrijvers verklaaren, uyt de Stamme Levi Verkoozen heeft. En zulx waarlijk niet geheel buyten ſchijn van Waarheyd: Naadien Moſes in de ſtrax-aangehaalde plaatze, Deut. 17:9. opentlijk genoeg te kennen geeft, Dat d'Iſraëliten in twijffelagtige zaaken, tot de Levitize Prieſters, en tot de Rigters van dien Tijd zouden Opgaan. 't Geên de meeſte der Ooſterſe Uytleggers, van den *Grooten Raad* Verklaaren. Nogtans heeft Seldenus, in zijn Boeken *Van de Synedriën der Hebreën*, in 't Breede getoond, Dat niemand, uyt wat Stam hy was, voor onegt gehouden wierd, om een Lid van den Grooten Raad te konnen worden: Als alleen de Beſmette in Eer en Faam; de Quaalijk geſtelde naa den Lichaame, of die Verdagt waaren van niet uyt het Zuyver Iſraëlitize Bloed Geſprooten te zijn; deeze alle wierden uytgeſlooten. En zoo zienwe dat ook de Heedensdaagze Regts-Geleerde,

En wat haar Ampt in Iſraël was.

Deut. 17: 9, 10, 11.

Onderſcheyd van Wetgeever en Schrift-Geleerde naauwkeurig ondergezogt.

Joden willen dat den Grooten Raad uyt de Stamme Levi moeſt verkoozen worden.

Dat Seldenus haar ontleyd en weederſprooken heeft.

leerde, de OUDSTEN *Des Volks*, even zoo beschrijven; te weeten: Dat het waaren Wel-Geboore Mannen, die van Ouders tot Ouders, uyt Vrye en Eerlijke Luyden Gesprooten, op haar eygen Inkomsten Leefden, en nooyt eenig Slaafs Handwerk of Ambagt gepleegd hadden. Voor de rest isset uyt de strax-voorgeleezen plaatze openbaar, Dat daar niet alleen *Den Priester*, maar ook *Den Regter*, voorgesteld word. Waar over aan-te merken staat, Dat gelijk door *Den Priester*, meer Priesters; alzoo ook door *Den Regter*, meer Regters, worden genoemd. Doch dat de Regters alleen uyt de Stamme Levi, even als de Priesters, zijn moeten Verkoozen worden, blijkt onzes-weetens, nergens klaar genoeg om'er vast op-te gaan: Maar daar word veel-eer te kennen gegeeven, Dat de Ouderlingen des Volks, uyt alle Stammen, zijn moeten Verkooren worden. 't Geene onder andere Blijken ook zelfs in de Thalmud, aangeteekend staat: Alwaar het SANHEDRIN, *Een Raad der Zonen Jakobs*, genoemd word. 'tGeên zoo niet en konde heeten, zooze niet uyt alle Stammen, Verkoozen wierden. Tot deeze *Zeeventig Leeden*, behoorden dan de Over-Priesters, om voornaamelijk de Kerkelijke zaaken te behandelen: Doch de Burgerlijke dingen, quaamen gemeenelijk den Oversten uyt Juda, voor: gelijk veele uyt 2 Kron. 19: 2. meenen waargenoomen te hebben: 't geên wy strax wat naader onderscheyden zullen. Invoegen, alle Geschillen en Regtzaaken, verzeld met Overtreedinge, tot de Overste der Priesteren behoorde; Gelijk eenige uyt 2 Kron. 36:14. besluyten. En zoomen weeten wil uyt hoedaanigen zoort van Beampte Perzoonen, den Grooten Raad, ten tijde des Zaligmaakers, bestond, men kan zulx heel bequaam uyt Matth. 26:3. besluyten: Alwaar dezelve onderscheyden worden, in *Over-Priesters*, *Schrift-Geleerde*, en *Ouderlingen des Volks*. Insgelijks Marc. 14: 53. Hoedaanige Over-Priesters, of liever *Priesters-Oversten*, (van den Hoogen-Priester verscheyden zijnde;) uyt de XXIV Ordeningen der Priesteren genoomen wierden. Gelijk meede de *Schrift-Geleerde*, meestdeels uyt het Priesterlijk Geslagt waaren; of onder de Over-Priesters ingeteld worden. Gelijk te zien is, Luc. 23: 13. en 24: 20. daar de *Schrift-Geleerde* schijnen verswegen te worden, om datze onder de Over-Priesters behoorden. Want gelijk den gantzen Raad aldaar verdeeld word, in *Over-Priesters*, en in *Oversten* en *Vorsten*, alzoo worden onder de Over-Priesters ook de *Schrift-Geleerde* beslooten, naadien *Over-Priester* daar een Priester beteekend, die in de Vergaaderinge van den Grooten Raad zit, in teegenstellinge van andere Priesters, die aldaar niet en zaaten. Waar uyt we dan in-agt te neemen hebben, Dat wanneer deeze by de Overzetters, *Over-Priesters* genoemd worden, men dezelve niet alleen van den *Hoogen-Priester* onderscheyden moet, maar ook van de andere Gemeene Priesters, uyt welkze tot de Waardigheyd van *Priesterlijke Oversten*, en Leeden van den Grooten Raad, waaren opgenoomen. Wat Gezag nu ook den Hoogen-Priester in deeze Raads-Vergaaderinge had, en hoe zulx niet volstrekt eygen aan dessels Hoogwaardig Ampt, verknogt was, hebben wy in de Joodze Oudheeden, aangeweezen; en wy zullen elders goede geleegentheyd vinden, om het restant daar van af-te doen.

Rigters en Oudsten des Volks zijn uyt al de Stammen Israëls konnen Verkoozen worden.

Uyt welke Perzoonen den Grooten Raad der Joden bestond.

1 Kron. 23.

Joodse Oudheeden op het 602 Blad.

Maar wat mag het te beduyden hebben, als de Vader Jakob hier by-voegd; Dat deeze *Wetgeever* in Juda, niet en zou Wijken, *van tussen zijne Voeten?* Dit dienden we te weeten. Zommige Vertaalen, *Van onder zijne Voeten*. Andere het Oog op de Naatuurlijke Oorsprong der Naakoomelingen, door Voortteelinge, gevestigd houdende, zetten de Woorden aldus over; *De Vorst zal niet Wijken, van zijne Dyën*. Hoedaanig het de Grieken, en de Oude Latijnze Bybel hebben. 't Geên zommige liever tot de Opvoedinge betrekken; om dat men gemeenelijk die geene, die men Opvoed, Koesterd, en Aanqueekt, op de Schoot of tussen de Voeten en Knyën houd. En zoo hebben zommige dit van de *Kinderen* verstaan, die van tijd tot tijd uyt Juda zouden Gewonnen en Gebooren worden; en brengen daar toe de Spreek-wijze Deut. 28: 57. Psal. 108: 8.

Wat het zy dat de Wetgeever in Juda niet zou afwijken van tussen zijne Voeten.

Verscheyde Gevoelens hier over.

108:9. by. Andere passen 't op de Zit-wijze der Regters, en Wet-Geleerde. Want gelijk de Schrift-Geleerde in de Vierschaare zaaten aan de Voeten der Overste Regters, alzoo zaaten ook de Jong-aankoomende Leerlingen, in de Synagogen, tot deeze haare Voeten. Maar daar schijnd weynig aan geleegen te zijn, welke van deeze meeningen wy voor de beste neemen: Naadien het ons even zoo toeschijnd, als of de Vader Jakob aan de Stamme Juda toezey; Dat hy zal voorzien zijn van *Wetgeevers*, dien hy zelfs Voort-Geteeld en Opgevoed heeft: Of liever, die van hem Onderweezen en in het midden van zijne Naakoomelingen gesteld zijn. En wy zien ook, Dat meest alle die dingen waaragtig zijn. Want naadien hier zeekerlijk een *Wetgeever* schijnd te moeten Verstaan worden, heeft het t'eenemaal betaamelijk geweest, Dat zulke de Magt hadden, om de Gebiedende Wet, door de Leertugt te doen Oeffenen: Zoo datze, volgens de Taal van de Zaligmaaker, op den Stoel van Moses zittende, de Leerlingen, en d'Onderworpene Schaare, haare Beveelen konden doen Gehoorzaamen, Matth. 23:2,3. 't Geen daar even zoo veel is, als met Onderdaanigheyd aan des Wetgeevers Voeten te zitten. En 't is ons hier gantzelijk niet in de Weg, wanneer zommige willen, Dat alle de Leeden van den Grooten Raad, uyt de Stamme Juda moesten Voort-gekoomen zijn; naadien de waarheyd deezer Profeetie genoeg voldaan word, als men zeyd, Dat ook *De Overste* uyt de Stamme Juda, neffens die der andere Stammen, de Raads-Vergaaderinge hebben bygewoond. Waar toe men ook noch een andere Reeden aangaande *De Scepter*, aan-te merken heeft; want de magt van de Eerste, is uyt zig zelven onverdeeld geweest; maar die der laatste, is uyt alle Stammen zonder onderscheyd, konnen Verzaameld worden. Nu zouw'er te bezien staan, Hoe lange, en tot welke tijd, deeze Magt-hebbinge in de volgende Woorden, *Tot dat* de SCHILO komd, word uytgestrekt? Maar agten dat zulx veel-beeter in de Beschouwinge van de Vervullinge deezer Voorzegginge, zal konnen afgedaan worden. Onder-en-tussen meenen we, Dat wanneer wy de Eygenschap van Elk Woord, volgens het voorgaande gezeg voor Goed en wel Verklaard willen houden, de Sterf-Reeden van Jakob deeze meeninge zal hebben; *De Scepter zal niet afwijken van Juda*, (of die uyt Juda is;) *noch Een Wetgeever van onder zijne Voeten*, (of uyt het midden van zijne Voeten;) *tot dat de Schilo* (of de *Bevreediger*, de *Zaligmaaker*, of de *Geluk-Aanbrenger*;) *koome*. Verder, hebben deeze Woorden; *De Scepter en zal van Juda niet Afwijken, noch de Wetgeever*; weynig of geen twijffelagtigheyd in. Want of de meeninge is; *Dat geen van beyde zou Wijken voor dat de Schilo quam*; of *Datze niet alle beyde zouden Afwijken*, dat is, niet Geweeken zijn, of de Schilo zou daar weezen. En hier schijnd de Kaldeeſze Uytbreyder zijn Verklaaringe beknopt te-gaar getrokken te hebben, als hy dit 10de *vers*, deezen zin geeft: Hy die de Heerschappye heeft, zal niet weggenoomen worden van Juda, noch de Schrift-Geleerde van zijne Kinds-Kinderen tot dat de KRISTUS komd: Wiens het Koninkrijk is; en de Volken zullen hem Gehoorzaam zijn. En de *Targum* van Jerusalem; *Koningen zullen niet Ophouden van den Huyze Juda, noch de Leeraars die de Wet leeren van zijn Kinds-Kinderen, tot de tijd dat de Konink* Kristus *komd, welken is het Koninkrijke, en alle Koningen der Aarde zullen hem Onderworpen zijn*. En dat SCHILO de *Kristus* is, word by de Joden in *Bereschit Rabba* geleerd. Anders word שילה ook Vertaald *Zijn Zone* of *Vrugt*: Te weeten de Zone van Juda: Naadien het Hebreeuwse Woord anders beteekend, het *Vlies* of *Velleken* daar de Kinderen in Geformeerd worden; en alzoo het Kind zelfs, dat'er in leyd, en uyt het Geslagte van Juda voortkoomen zou; gelijk onze Kantteekenaars aanmerken: Die ook, alswe strax zeyden, de beteekenis van *Heyland*, *Zaligmaaker*, en *Geluk-Geever* gedagtig zijn. Die nu de Volg-reex der gebeurde zaaken aandagtelijk overdenkt, zal niet konnen twijffelen, of de Godspraak heeft de laatste meeninge door de Mond van Jakob, willen aankondigen. Immers

Actor. 22:3. Luc. 10:39. Deut. 33:3.

De regte meeninge van Jakob waarschijnelijk gemaakt.

Waar in de Voorspellinge Jakobs in het Wetgeeverschap in Juda vervuld is.

Hoe en in welken zin de Scepter voor zeekere tijd aan Juda word vast gemaakt.

Door verscheyde Uytleggers en Vertaalingen naader onderſteund.

isset volgens de Voorzegginge der laatere Profeeten gebeurd, Dat wanneer het Rijk van het Huys Israëls door den Assyrier was weggenoomen, de Scepter noch eenige tijd aan Juda gebleeven is; tot dat die Stamme ten laatsten ook in de Gevangenisse naa Babel gevoerd wierd. Doch de *Wetgeevers* of Schrift-Geleerde, die op den Stoel van Moses in den Grooten-Raad zaaten, zijn niet te-gelijk met den Scepter geweeken; maar hebben naa deeze Voorzegginge stand gehouden, tot aan de Verschijninge van de SCHILO; den welken Gekruyst, Verheerlijkt, Gepreedikt, en van de Heydenen aangenoomen, Bezorgd heeft, Dat de Leer-Dienst der Wetgeevers door het sloopen van haare Stadt en Tempel, niet alleen Geweeken, maar ook geheel te-Niete gedaan is. *De Magten en Overheeden uytgetoogen hebbende*, Coll. 2: 15. Hoedaanig-een Verklaaringe, dewijlze de eyge zin en meeninge der Woorden behoud, en door de Uytkomst en andere Voorzeggingen, bevestigd word, ons niet beschroomd maakt, dezelve voor Goed op-te neemen. Als die zig ook met het Gevoelen van veel Geleerde Mannen kragtelijk ondersteund vind. Dat nu ook de volgende Woorden; *Den zelven zullen de Volkeren Gehoorzaam zijn*; niet op eene wijze worden Overgezet, is van ons in 't begin aangemerkt. De Griekze en Gemeene Latijnze Vertaalinge luyd dusdaanig; *Hy zal de Verwagtinge der Heydenen zijn*: En zoo heeft het ook Aquila, Symmachus, Theodotion en de Syrize Overzetter. Doch ze worden van de laatere Taal-kundigers bestraft, om dat'er geen Woord in de Grond-Text gevonden word, Dat eygentlijk *Verbeyden*, of *Verwagten* kan te kennen geeven. En is ook Kimchius hier van andere Gedagten; want hy meend, Dat men der veel-eer *Een Vergaaderinge*, of *Verzaamelinge* Verstaan moet: Invoegen den zin, (die ook onze Kant-Aanteekenaars by-brengen;) zou weezen; *Tot hem zal de Vergaaderinge der Volkeren zijn.* Buyten twijffel zal het de *Targum* van Onkelos eenigzinds beeter getroffen hebben, alsse zeyd; *En de Volkeren zullen hem Gehoorzaamen.* En die van Jerusalem; *En hy heeft te wagten, Dat hem alle de Koninkrijken tot Dienstbaarheyd gegeeven zullen worden.* Van welke Vertaalinge d'Arabize Bybel niet een zier verscheeld. En zoo wy hier Kimchius over de Wortel-Woorden te raade neemen, hy zal ons leeren, Dat het Woord יקהת, zeer wel *Gehoorzaamheyd*, *Ontzag*, en *Dienst der Volken* kan beteekenen. Hoedaanig het ook Proverb. 30: 17. genoomen word; *Veragtende de* Gehoorzaamheyd *der Moeder*, &c. Invoegen wy niet voor-by konnen te Vermaanen, Dat de Voorzegginge van Jakob tot hier-toe, *Zeeven* verscheyde Opmerkelijke dingen vervat, die, volgens d'ontswagtelinge onzer voorgaande Verklaaringe, hier op uyt-koomen: Als I. Datter zeekeren MESSIAS koomen zal. Ten II. Dat hy een VORST *Des Vreedes*, en der Ruste zal zijn. Ten III. Dat aan hem en aan zijn *Woord*, de Volkeren zullen Gehoorzaam zijn, als de welke den *Wensch*, en het *Verlangen der Heydenen* zal weezen, Hagg. 2: 8. Ten IV. Eer dat de Messias komd, zal'er een SCEPTER, of *Koninklijke Majesteyt* in Juda geweest zijn. Ten V. In het toekoomende, zullen ook in Juda *Wetgeevers* zijn; dat is, daar zal een Vergaaderinge van Wet-bezorgende Raadsheeren, op den Stoel van Moses zitten, en 't Vermoogen der Leer-tugt in Handen hebben, Psalm 60: 9. Ten VI. Dat deeze Gebiedende Magt-hebbinge; te weeten de *Koninklijke Scepter*, en de Wet-Geleerde Raads-Vergaaderinge, niet te-gelijk, noch t'essens, van Juda zouden Afwijken, voor dat de SCHILO zou koomen, dat is, niet Wijken, of de SCHILO zou gekoomen zijn. En ten VII. Dat KRISTUS de *Messias*, zou koomen als de Vorsten, of Oversten des Volks, over de Wet Heerschten, den Tempel over-end stond, en Juda in zijne plaatze Woonde. Invoegen hy zou gekoomen zijn, Eer noch eens het Eynde der *Oude Daagen*, dat is, van de afschaffelijke dingen die Wijken moesten, verscheenen was. Hoedaanige Waarneemingen ons veel-beeter in de uytkomste der voorzeyde dingen zullen te nutte koomen; en wy haddenze ook geern hier ter plaatze willen aanhegten, zoo niet noch eenige donkerin-

De Wetgeever is laater dan de Scepter geweeken.

Om wat Reeden men in deeze Verklaaringe ligt berusten kan.

Wat de Gehoorzaamheyd der Volkeren zy daar Jakob van rept.

Zeeven verscheyde zaaken in Jakobs Profeetie aangemerkt.

En naader opgehelderd.

ingewonde Raadzel-Woorden, in 't reftant van deeze Profeetie voor quaamen, die noodzaakelijk moeten Ontfwagteld worden; op datweze naaderhand in eenen Ommefway betrekken,alswe de Vervullinge gedenken in-te zien.

D'Aards-Vader dan in zijne Voorzegging over Juda voortvaarende,voegt'er op 't laatfte, deeze opmerkelijke woorden by; *Hy Bind zijn Jongen Ezel aan den Wijn-Stok, ende 't Veulen zijner Ezelinne aan den Eedelften Wijn-Stok: Hy waft zijn Kleed in den Wijn, en zijn Mantel in Wijn-Druyven Bloed. Hy is Roodagtig van Oogen door den Wijn; en Wit van Tanden door de Melk*, Gen.49:11,12. Dus hebben onze Overzetters. Doch andere Vertaalen 't een weynig anders; onder welke voornaamelijk de Griekze Overzetting der LXX. van zommige gepreezen word. Dezelve heeft de woorden dusdaanig: *Bindende zijn Veulen aan den Wijn-Stok; en het Jong zijner Ezelinne aan den Wijngaard: Hy zal zijn Langen Rok in Wijn Waßen, en zijn Kleederen in het Bloed der Druyven. Zijn Oogen zijn Aangenaam over den Wijn, en zijne Tanden zoo Wit als Melk.* Welke laatfte woorden de Gemeene Latijnze Overzetting niet onfraay op deeze wijs Vertaald; *Zijn Oogen zijn Schoonder dan Wijn, en zijne Tanden Witter dan Melk.* Het woord שרק *Sorek*, Vertaalen de LXX Overzetters, *Helika*, en zulx ongetwijffeld van *Helix*; dat eygentlijk een *Omwinding* of *Windzel* te zeggen is. Doch by Dioskorides beteekend het een Teeder Wijngaard-Rankje, dat zig in manieren van Hayr Kruld, en de Wijngaard Ranken diend, om in 't voortloopen van haare Looten, zig elders aan vaft te houden en te Vertiffen, gelijk het Varro niet onaardig alzoo verklaard. Doch op andere plaatzen Vertaalen het dezelve Overzetters; *Een Vrugt-draagende Wijnftok:* En de *Targum*, Een *Vytverkooren*, of *Eedelften Wijnftok*: 't Geen onze Overzetters fchijnen te volgen. Maar dat deezen Wijngaard, geheel-en-al den Naam van * *Sorek* draagd, zal moogelijk zijn befcheyd door een neerftige uytpluyzing erlangen. *Sorek*, was een Valleye, of liever een *Beeke*, in 't Land der Filiftijnen, van waar Delila de Huysvrouw van Simfon Geboortig was, Judic.16:4. alwaar de Wijngaarden van Timnath waaren, Judic.14:5. Efa. 5: 2. Jer. 2: 21. Welke Beeke naa-by het Dal ESKOL, of *Druyven-Dal*, (gelijk het Deut. 1: 24. van zommige Uytleggers verklaard word) uyt het Gebergte van Juda in de Middellandze Zee liep, en de Stamme Dan en Benjamin van-een fcheyde. En alhoewel'er geen ontbreeken die meenen dat *Eskol*, en *Sorek* Naamen van een-en dezelve Beeke zijn, blijkt nogtans uyt Num. 13:24. Dat de Ifraëliten, dat Geweft, niet *De Beeke*, maar NAHAL ESKOL, dat is; *Het Dal Eskol* genoemd hebben; en zulx van weegen de Troffe Druyven, die de Verfpieders aldaar afgefneeden hadden. Invoegen die Benaaming zoo veel te kennen geeft, als *Dal der Druyven* of *der Druyve-Troffen*. Dus magmen denken, Dat *Eskol*, het Dal of de Valleye is, welke van de *Beeke Sorek*, doorwaterd en Bevogtigd wordende, zeer Vrugtbaar van Wijngaarden was; zijnde naauwlijx een half Myl van malkanderen geleegen. Invoegen daar uyt ligt te giffen ftaat, in wat zin, en waar van daan, alle Eedele Wijnftokken in Kanaan, met den Naam van * *Sorek*, by de H. Schrijvers genoemd worden. Verder is het *Druyven-Bloed*, een Schilderagtige befchrijvinge van het Rood Koleur der Wijnen, die zoo in Kanaan als in meeft al de Oofterze Landfchappen wieffen: En de H. Schrift, erkend ook geen andere, dan Rooden Wijn. Vergelijkt de Spreekwijzen die daar van ontleend zijn; Jefa. 63: 2. Prov. 23: 31. Apocal.19:13.&c. Zoo dat dan ook hier de Mifflag der Schilders ontdekt word; welke in 't verbeelden der Bybelze Hiftorien, en voorvallen onder de Oofterze Volken, den *Witten Wijn*, zoozer mag te pas koomen, veel gereeder dan *Den Rooden*, teegen de waarheyd voor den dag brengen. Zelfs hebben ook de Egiptize Prieſters, naa 't Getuygenis van Piérius Valerianus, voorgegeeven, Dat den Wijnftok, uyt het Reuzen-Bloed, dat de Aarde ingedronken had, voortgekoomen is; en dat daar door de Wijn vol is, van Rafernye, Dolligheyd, en Bloedvergietagtige aanritzelingen. By Achilles Tatius, noemd

't Befluyt van Jakobs Profeetie over Juda, naa gedagt.

Verklaaringe der Text-Woorden die hier van' een Wijngaard gewag maaken.

* שרק.

* Ziet Jefa. 5: 2. Jer. 2: 21.

Druyven-Bloed, een Befchrijvinge van den Rooden Wijn in Kanaan.

En mifflag der Schilders in 't Verbeelden der H. Hiftorien.

De Fabelkunde te nutte gebragt.

Bacchus den Wijn, *Druyven-Bloed*; en de Opmerkende Huys-Leerraar Jesus Syrach, spreekt'er niet anders van, Kap. 39: 16. en 50: 15. Maar wanneer deeze Profeetie, van de *Roodheyd der Oogen*, gewag maakt, schijnen d'Uytleggers, weegen het zeldzaam gebruyk van het Text-woord, een weynig onzeeker in de regte Zingeeving. Want het zelve woord komd nergens dan hier en Proverb. 23: 29. voor. De Grieken alswe strax gezien hebben, Vertaalend, *Aangenaam*. En de Oude Latijnze Bybel, *Schoon*. Waar inze met bey de *Targums*, en d'Arabize Overzettinge gelijk staan. Andere behouden in 't geheel liever de beteekenis van *Roodagtige Oogen*, zoodanig, dat'er een Scherp, Sterk en doordringend Gezigt onder verstaan word: Stellende de Gloeyende Verwe der Roodheyd, teegen het Blinken der Witheyd; gelijk den Rooden Wijn, teegen de Witte Melk in vergelijkinge staat. Zulx men de meeninge der woorden, niet onwaarschijnelijk treft, als men zeyd; *Zijne Oogen zijn Rooder als Wijn; en zijne Tanden Witter dan Melk.* Welke Zingeeving ook van onze Kantverklaarders word by-gebragt. Die 't nu gelust heeft, deeze Profeetie verder te Ontleeden, en dieper in-te zien; zijn ook alle niet op een punt uytgekoomen; dewijlze elk een verscheyden weg waaren ingeslaagen.

Roodheyd der Oogen in Jakobs Profeetie, by de Uytleggers verschillig Verklaard.

Dus willen eenige, Dat de Vader Jakob hier het Oog heeft op de Tijdelijke Zeegeningen, die Juda in het Beloofde Land genieten zou. En Verklaaren derhalven des Mans Reeden zoodaanig, als of daar Beloofd wierd, Dat in het Land-gedeelte welke Juda in Kanaan te-beurt zou vallen, van den beginne-aan, zulke Wijn-Stokken zullen zijn, Dat ymand uyt zijn Naakoomelingen daar een Veulen, of Ezel aan zal konnen Vast-binden. Als meede dat die Wijn-Stokken zoo grooten Overvloed van Wijn zullen voortbrengen; dat men zijn Kleederen daar in zal konnen Wassen; en elk daar by zoo veel Wijn zal Drinken, dat hem de Oogen daar door Rood, gelijk de Tanden Wit door de Melk zullen worden. Van welke Uytlegging onze Kantverklaarders niet heel afkeerig schijnen. Andere brengen den zin by-wijze van Vertaalinge, aldus te berde; *In den Wijn-Oogst, zal hy zijn Ezel aan den Wijn-Stok Binden, en met Druyven laaden. Daar naa zal hy zijn Kleed in Druyven-Bloed Wassen, wanneer het zelve onder het Treeden der Wijn-Persse, van den Most besprengd word: Want daar zal zoo grooten Overvloed van Wijn zijn, dat zijne Oogen door het Drinken Rood worden, en zoo veel Zuyvel-Melk dat hem de Tanden Wit worden.* Aan hoedaanigen gevoelen, Jarchius en Abrabanel uyt de Joden, en onder de Kristenen, Zwinglius, Kalvinus, Rivetus, Kalixtus en meer andere, haar Zeegel gehangen hebben; niet teegenstaande zy nogtans geenzinds ontkennen, Dat de Aardze Gelukzaligheyd van Juda, een Voorbeeld van de Geestelijke Weldaaden onder den Messias konnen zijn. En 't en schijnd niet dat menze beyde in 't byzonder hard behoeft teegen te spreeken. Want alhoewel daar niet en kan getwijffeld worden, of Juda heeft alle de Gelukzaligheeden van het Vrugtbaare Kanaan genooten; zijn'er nogtans geen volstrekte reeden om te doen gelooven, Dat de Vader Jakob, dusdaanig-een overgroote Vrugtbaarheyd in 't byzonder, aan het Erfdeel van de Stamme Juda zou hebben willen toe-eygenen, daar dezelve immers te-gelijk ook zoodaanig by de Stamme Benjamin en Simeon en andere, welke onder het Erfdeel van Juda vermengd, en Gebuurvast waaren, genooten is. Gelijk het dan ook niet al-te betaamelijk schijnd, Dat zulk-een Onmaatige Overvloed in deeze Zeegening zoude op-een gehoopt worden: En wel inzonderheyd; wanneer gezeyd word, *Dat de Oogen Rood door den Wijn zouden worden.* 't Geen by-aldien het hier eygentlijk alzoo te verstaan was, veel-eer een Misprijzing als Lof verdiende. Gelijk ons de Groote Spreuk-Schrijver leerd, Prov. 23: 29, 30. *Roodheyd der Oogen is den geenen die by den Wijn Vertoeven.* De Joden Verklaaren deeze woorden, meest op een Allegorize of op een Zinspeelende wijze; die wy hier beknopt willen uytschrijven. Door *Het Veulen*, verstaanze de Jongelingen: Door *d'Ezelinne*, d'Oudste. De *Wijn-Stok*, is de Wet; De *Wijn-Berg*, of *Wijngaard*,

Van eenige op de Vrugtbaarheyd der Wijn-stokken in Kanaan gepast.

En van andere op het veel drinken van Wijn.

Waar toe de Text-Woorden zeekeren zin worden toegeëygend.

En verder naagedagt.

Wijn en Roodheyd der Oogen door den Wijn, mispreezen. Joodse Verklaaringe over Gen. XLIX. 11, 12.

gaard, de Synagoge. Door het *Aanbinden aan den Wijn-Stok*, verstaanze de Regtveerdige die de Wet aanhangen, en een Grouwel hebben van Afgoderye en Vreemde Godsdienst. *De Kleederen in Wijn Gewassen*; zijn de Vorsten van die Stamme, welke met Purper en Scharlaaken zouden bekleed worden. Door *De Oogen Rooder als Wijn*, worden de Hooge Wijn-Bergen verstaan, die als Wagt-Toorens zijn; van waar men naa alle Oorden kan uyt-zien. Ten laatsten, *Door de Tanden Witter als Melk*; verstaanze, of den Tarwen Oogst, die Wit in haare Rijpheyd is; of de Kudden der Woldraagende Schaapen, en het Vee dat daagelijx met volle Uyers tot den Melk-Emmer komd. Dat nu ook de *Targum* van Onkelos, den Joden in dusdaanige Verklaaringen is voorgegaan, kan onzes er-agtens dit Uytrekzel in veeler manieren grondvesten: *Israël*, word'er gezeyd, *zal binnen den Omtrek van zijne Stadt Woonen*: *De Volkeren zullen desselfs Tempel Bouwen*; *en de Regtveerdige in derzelver Voor-Hooven Verkeeren, terwijl de Wetgeevers de Leertugt aldaar zullen handhaaven. Het Schoonste Purper zal haar Bekleeden, en haar Overdekzel zal van Gloeyend geverfd Scharlaaken-Zijde, verscheydentlijk Gekoleurd zijn. De Wijngaard-Bergen, zullen Roodagtig zijn, de Heuvelen van Wijn Druypen. En de Velden van den Tarwen-Oogst, en de Kudden der Schaapen Wit worden.* Dus verre de *Targum* van Onkelos. Daar Abrabanel niet anders als dit, by-te voegen vond; *De Schriftuur gaat niet buyten haar Eenvoudigheyd.* Dits de waarheyd. En daarom kanmen ook geen Ooren aan zulke Joodze Verklaaringen Leenen, die zoo verre van de Eenvoudige Zin der H. Schrift afdwaalen. Laatze ons derhalven voor ditmaal, weederom den Scheydbrief geeven; en eens met nieuwe aandagt bezien, Of de Vader Jakob in deeze laatste reeden over Juda, niet volhard te spreeken van de SCHILO of *Messias*, die uyt Juda voortkoomen zou? en of hy naa alle waarschijnelijkheyd van den zelven SCHILO niet en zeyd; *Dat hy zijn Veulen aan den Wijn-Stok bind?* &c. Ons aangaande, houden voor zeeker, Dat de zaamenhang der Text-woorden, zulx schijnd te ver-eyssen. Jaa wy meenen, Datter geen twijffelinge meer zal overblijven; wanneer wy zullen bemerkt hebben, Dat de woorden zoodaanig van beduyding zijn, datze alle zeer welvoegzaam op Kristus passen. Gelijk het meede genoeg bekend is, Dat meest al de Oude Joden en Kristenen van d'eerste tijd aan, zulx doorgaans van Kristus verklaard hebben, alhoewelze niet eendragtig in haar gevoelen waaren. Dus bevindmen, Dat gelijk de *Targum* van Jerusalem, dit van de Weereldlijke Magt en de Heerschappye verklaard, die de Messias onder Israel zou hebben, alzoo merkt men ook, dat Onkelos en Jonathan, elk om best haar Droomen van des Messias Aards-Koninkrijk, daar in hebben zoeken op-te poetzen. Zulx dat het voor deeze reys genoeg zal zijn, slegts een staaltje uyt den hoop te neemen, om ons de lust te doen verliezen, van alzulke Vieze dingen te willen weederleggen: Ongemoeyd zy nogtans dienen konnen om ons te verzeekeren; Dat de Joden ook deeze reeden, van den Messias verstaan hebben. Daar word dan in de Jerusalemze *Targum*, aldus geleezen:
„ Hoe Schoon is de Konink Messias, die uyt het Huys van Juda Opstaan zal?
„ Hy Omgord zijne Lendenen en gaat uyt ten Strijde teegen zijne Vyanden;
„ en de Koningen sneuvelen door zijne Heerschappye. Hy zal de Rivieren
„ Rood verwen met het Bloed der Gedoode, en de Heuvelen doen Wit zijn
„ van het Vet haarder Helden. Zijne Kleederen worden in Bloed gedoopt,
„ welk is het Uytgedrukte Zap der Wijndruyven. Ach! Hoe Schoon zijn de
„ Oogen van Messias den Konink, om den Rooden Wijn te doorgluuren,
„ op dat hy d'Ontdekking der Naaktheyd en d'Uytstorting van 't Onschuldig
„ Bloed niet en merke. Zijne Tanden zijn geoeffend in de Wet der Ceremo-
„ nien, zoo dat hy met dezelve geenzinds van het Geroofde zal Eeten. De
„ Bergen zijn Rood van Wijn-Stokken, en de Wijn-Perssen van desselfs Wijn.
„ De Heuvelen zijn Wit van de Inkomsten der Akker-Landen, en Blinken
„ van de Kudden der Lammeren. Dus verre de *Targum* van Jerusalem. Wat nu de

Johan. 4: 35.

Die van Onkelos daar in waaren voorgegaan.

Dat de Vader Jakob in zijn Reeden volhard heeft van de Messias te spreeken.

En Hoedaanig zulx daar in verscheydentlijk aangemerkt.

Vaatze Uytlegging der Joden over Gen. 49: 11, 12.

de meening der Kristen Kerk-Vaders en die haar gevolgd zijn, hier omtrent geweest is; willen we in weynig woorden bybrengen: Dezelve zijn van gedagten, Dat deeze woorden niet alleen een Voorzegginge behelzen van de Bekeeringe der Heydenen, maar ook van Kristus Lijden en Dood. Waar toe zy ons dan deeze Sleutel der Verklaaring hebben naagelaaten: *De Wijn-Stok*, zeggenze, beteekend Kristus of de Kerke. *Het Veulen*, is het Heydenze Volk, dat al voor het Dienstbaare Jok der Joodze Wet, Getemd en van Kristus te-gelijk met Israël, als een Tweederley Volk, aan zig zelve, en aan de Kerke, door het Geloove en Verwagtinge, (als den Jongen Ezel en Ezelinne aan den Wijn-Stok) was Vast-gebonden. Om het welke des te naadrukkelijker aan-te wijzen, hy zelve ook zijn Intreede binnen Jerusalem, Zittende op het Veulen eener Ezelinne, gedaan heeft; als te zien is Matth. 21: 5. Joh. 12: 15. naa de Voorzegging Zacch. 9: 9. Verder, *Hy Wast zijn Kleed in den Wijn*; verklaarenze van Kristus Lijden, als wanneer zijn Lichaam, dat hier onder de Naam van Een Rok en Mantel Voorgeschaaduwd word, geheel met Bloed besprengd is. Ook Verklaarenze het volgende, *Zijn Oogen zijn Rooder als den Wijn*, Van Kristus Dood. Onder-en-tussen hebben die, welke hier *Aangenaam*, of *Schoon*, in plaats van *Roodverwig* Vertaalen, 't zelve liever op de Menscheyd van Kristus gepast: Andere op de Heylzaame en Versmijdende Kragt, waar door Kristus den Mensche door zijne Liefde aansteekt tot de Liefde Gods; en gelijk den Wijn Verheugd, doed *Blijde zijn in den Heere*. Ten laatsten meenenze, Dat door de woorden, *Zijne Tanden zijn Witter als Melk*, De Leere van Kristi Geregtigheyd beteekend word; naadien de Witheyd van Ouds, een Zinnebeeld van Onschuld en Regtveerdigheyd was. En dit is de meening geweest der Oude Kerken-Leeraars. Om welk met een Staal of twee te onderschraagen, wy alleen de woorden van Theodoretus en Chrysostomus willen bybrengen. Dus heeft'er den eersten van gezeyd; *Dat aan Israël een* Wijn-Stok *toegeëygend word, geeven alle Profectien te kennen. Het* Veulen *is het Heydenze Volk, want het was Ongetemd en had tot noch toe geen Bestuurder gehad die over haar Heerschte. Door het Wassen der Kleederen in Wijn, word het Lijden van Kristus verstaan. Waar op daar naa de Blijdschap getoond word, die uyt dit Lijden ontstaan zouw*; Naamelijk, *De Blijdschap zijner Oogen die Schoonder was als den Wijn*; *als men hem naa zijne Verrijzinge aanzag. Maar de* Witheyd der Tanden, *is niet anders, dan de Zuyverheyd van Kristus Leere*. En hoe weynig de Gulde-Mond Chrysostomus hier van verscheeld; magmen aan deeze reeden ontwaar worden: Door het Veulen, *zeyd hy*, word de „Inbrenging der Heydenen afgebeeld: Want den Ezel is een Onreyn Dier; en „daarom wil de Voorzegging te kennen geeven; Dat de SCHILO d'Onreyne „Heydenen, alzoo ligtvoerig tot de Kerk Inleyden zal, als yemand zijn Ezel „aan een Wijn-Stok Bind. En zulx niet anders als om daar meede aan-te duyden, „de Voortreffelijkheyd zijner Magt, en de Gehoorzaamheyd der Volkeren. „*Zijnen Rok zal hy in Wijn Wassen*: Dat meen ik, (vervolgd Chrysostomus;) „word van den Rok zijnes Lichaams gezeyd: De welke hy Gewaardigd heeft „weegens de Gemeene Regeeringe te draagen. Voornaamelijk heeft hy on„der dien Naam, zijn Bloed-Vergieten voor ons aan het Kruys, willen Af„schaaduwen. En gelijk door den Wijn en Schoonheyd der Oogen; de Veer„digheyd van zijnen Geest te verstaan is; alzoo is de Wittigheyd der Melk, „het eyge Veld-Teeken van zijn aankleevende Geregtigheyd. Dus verre Chrysostomus: En even-eens by-naa Justinus Martyr, in zijn Zaamenspraak met den Jode Tryphon. Nu willen wy noch yts naaders zeggen, en'er dan affscheyden; want wy zijn moogelijk zommige alreede veel te lang met dit stuk beezig geweest. Wy zeggen dan met eenige laatere Uytleggers; Dat wanneer Jakob van de SCHILO zeyd; *Hem zullen de Volkeren Gehoorzaam zijn:* Hy voorzeeker daar in Voorzeyd, Dat de Heydenen tot Kristus den Messias zouden Bekeerd worden. En daar-op in de zelve voorstelling voortvaarende, Vergelijkt

Waar toe ook de verklaaring der eerste Kerk-Vaders word bygebragt.

Inzonderheyd die van Theodoretus en Chrysostomus.

Gen. 49: 11.

Die met noch een toegift van andere agtervolgd worden.

lijkt hy de Heydenen by een Ezel-Veulen, Dat een zeer Traag en Domzinnig Beest is. Hy zeyd Dat dat Veulen aan den Wijn-Stok zou Gebonden; dat is aan Kristus de SCHILO, die *De Waare Wijn-Stok is*, Joh. 15: 1. op datze in den zelven als waare Ranken, veele Vrugten zouden draagen. Of ook aan de Kerke, waar van de Wijngaard een Zinnebeeld is. Hier by magmen ook aanmerken, Dat het Jong der Ezelinne, de Kinderen beteekend, die het Jok van de Wet der Dienstbaarheyd gedraagen hebben; van welke gezeyd word dat het aan den *Eedelsten Wijn-Stok* Gebonden word; dat is, Vergaaderd worden tot de Kerke van Kristus; al over-lang uyt de Kinderen der Vaderen en uyt de Heydenen t' zaam Gegaaderd. *Hy Wast zijn Kleed in Wijn*, &c. Hy, naamelijk deeze SCHILO, *In Wijn*, dat is, in zijn Bloed; welkers Gedagtenis Kristus zelve, in den Wijn heeft willen stellen. Want zijn Lichaam is in 't Bloed Gewassen, gelijk als een die de Wijn-Persse Treed, volgens Esa. 63: 1, 2. Welke plaatze hier regt ter sné komd. Naadien'er geen Kristen-Mensch zal konnen twijffelen, of daar word in dat Hoofdstuk, doorgaans van Kristus Lijden en Dood gehandeld. Noopens de Kleederen van Kristus, die zijn zoo wel zijn *Vleesch*, (dat *Een Voorhang* genoemd word,) als de Geloovige die hem aankleeven: Want ook de Kerke lijd met Kristus, en Vervuld ook noch daagelijx de Overblijfzelen zijner Smaadheyd. En zoo wy een Beschrijvinge van hem zoeken, die hier meede over-een stemd; *Zijne Oogen zijn Rooder als Wijn, zijn Tanden Witter dan Melk*; wy zullenze moogelijk in 't Boek der Openbaaringe vinden, daar Kap. 1: 14. van hem, die tussen de Zeeven Kandelaaren Wandeld, gezeyd word; *Dat zijn Hoofd en Haayr Wit was, als Witte Wolle, en zijne Oogen gelijk Vlammen Vyers.*

Zinspeelige verklaaring over 't Jong der Ezelinne.

En de Wassing der Kleederen in den Wijn. Apocal. 19: 13.

Maar gelijk we tot hier-toe, de waare meeninge van deeze Roemrugtige Profeetie genoegzaam schijnen Verklaard te hebben; alzoo rest noch de Vervulling in de Uytkomst naa-te spooren: Waar in ons de rigtdraad der H. Historie niet en schijnd verleegen te zullen laaten. *Gy* JUDA, zeyd de Vader, *Zijd het dien de Broeders zullen Looven.* Dit is geschied, wanneer de Naakoomelingen der Stammen, de Heerschappye aan het Stam-Huys van Juda hebben opgedraagen: Want het is bekend hoedaanig onder de Naam van Juda, geheel Israël is genoemd geworden: Te weeten, wanneer ten laatsten *De Spruyte* uyt den Afgehouwen Tronk van Davids Huys, naamelijk de SCHILO, den Koninklijken Throon Ingenoomen heeft. De woorden, *Uwe Hand zal op den Nekke uwer Vyanden Rusten*: Zijn meede ligtelijk thuys-te brengen: Want het heeft den Naakoomelingen van Juda, die voor-eerst Gebuurlanders der Filistijnen wierden, nooyt aan Vyanden, noch aan Overwinningen ontbrooken. En om een regtschaapen Woord te spreeken; immers isset Juda naa der Joden meeninge geweest, die alder-eerst de Voet van Land dorst zetten, om door de Roode Zee te gaan, en de Dienstbaarheyd van Egipten te Ontvlieden. Josua ter Zielen gevaaren, is Juda als Leydsman van al d'andere Stammen, voor Israël, te Velde gestooven: En hebben de Voortogt in den Strijd gehad, 1 Kron. 5: 2. Jaa, uyt Juda zijn de Dappere Krijgs-Helden, David, Zerubbabel en andere Vermaarde Mannen, en Veld-Oversten der Benden voortgesprooten; en hebben in den Krijg des Heeren Jehovah, als Overwinnaars op den Rugge der Vyanden Gereeden, en een Eeuwigen Roem naagelaaten. Voornaamelijk is zulx Vervuld in Kristus, de Leydsman der Zaligheyd: Als den welken, alle Magten en Overheeden, te gelijk met de Zonde die de Magt des Doods had ingevoerd, te niete gedaan heeft; en dessweegen in Eeuwigheyd over zijne Vyanden Zeegepraald. Als nu volgd; *De Zoonen uwes Vaders zullen zig voor uw Neederbuygen*, of *Aanbidden*: Isset even zoo gegaan. Want behalven dat de Stammen der Broeders, die, welke uyt de Naakoomelingen van Juda, Koningen, en Wakkere Veld-Oversten waaren, met een Burgerlijke Eerbiedigheyd, ge-Eerd hebben, is zulx by uytneemendheyd, in Kristus Vervuld; welke de Zonen Jakobs, die Kinderen der Belofte waaren, als den eenigen Stigter der

Waar in de Voorspelling over Juda zijn Vervulling gehad heeft.

In de Heerschappye aan Juda opgedraagen.

In d'Overwinnige.

In Kloekmoedigheyd als een Leeuw.

Voornaamelijk in Kristus bespeurd.

der Zaligheyd, met Godsdienſtige Onderdaanigheyd ge-Eerd hebben. En zulx nergens anders om, als dat aan hem een Naam gegeeven is, booven alle Naam; in welke alle Knyën zig moeten Buygen, Phill. 2: 10. Maar gelijk de Aards-Vader Jakob, de Groot-Moedigheyd van Juda, by de Fierheyd van een Leeuw vergeleeken heeft, alzoo heeft d'uytkomſt van zijn Bedrijf, het Denk-Beeld van een Voortreffelijke Gelijkenis, geenzinds uytgeveegd. JUDA, zeyd hy, *Is een Leeuwen Welpe: Mijn Zone, gy zijd van den Roof Opgeklommen. Hy Kromd zig als een Leeuw; en leyd zig needer als een Leeuwinne; Wie zal hem doen Opſtaan?* Dat dit een zeer eyge en voortreffelijke Toepaſſinge is, blijkt hier in: Dat de Koningen van Iſraël, en ook den Konink der Koningen, Kriſtus, uyt de Stamme Juda Voort-geſprooten zijn, Hebr. 7: 14. En hoedaanig den Leeuw van Ouds, het Zinne-Beeld der Koninklijke Magt, en Waardigheyd was, is-te bekend, dan dat men 't noodig zou hebben in 't breede aan-te wijzen. En hoedaanige Trappen van Voortreffelijkheyd, niet alleen in de Stamme Juda, maar ook in de Leeuw zelfs, die uyt de Stamme Juda is, Apoc. 5: 5. te beſpeuren ſtaat, meenen wy reeds in de Verklaaringe van deeze Godſpraak, afgedaan te hebben. Laat ons derhalven nu de Vervullinge van Jakobs Voorzegginge, weegens den SCHILO bezien.

Kriſtus onder een fraaye Gelijkenis van een Leeuw afgebaakend.

Voorwaar den zelven geeft in zijne reeden duydelijk genoeg te kennen, Dat den SCEPTER *van Juda*, en de *Wetgeever* van deſſelfs Voeten, niet beyde te-gelijk zouden Afwijken, *Tot dat de* SCHILO *komd.* Of gelijk eenige den Zin der Woorden opgeeven; d'Afwijkinge zou niet geſchieden, *Of de* SCHILO *zou gekoomen zijn.* JUDA heeft zeekerlijk den *Scepter* Ontfangen, wanneer het Koninkrijk op de Schouderen van David gekoomen is. Die Koninklijke volg-reex, en 't Rijk-ſpoor der Heerſchappye, heeft geduurd tot aan de Babylonize Gevangenſchap. Doch de *Wetgeever*, heeft niet te-gelijk met de Afwijkinge des Scepters, op-gehouden; want de Vergaaderinge van den Grooten-Raad, die uyt Wet-en Schrift-Geleerde, en Oudſten des Volks beſtond, heeft de Regeer-en Leer-Tugt ter-hand gehouden, en is ſtaande gebleeven tot op Kriſtus; en naa het uyterlijk aanzien, zelfs noch eenige Jaaren naa zijn Heemelvaard. Waar teegen geenzinds en ſtrijd, Dat omtrent het Gezag deezer Wetgeevers, verſcheyde toevallige veranderingen de Hoorens opſtaaken. Want niet teegenſtaande bekend is, Dat Gabinius, die van Roomen naa Paleſtina gezonden was, JUDEA in Vijf *Regt-ſpreekende Vergaaderingen* verdeeld heeft, (zoo dat eenige haare Geregts-zaaken, te Jeruſalem, andere te Gadara, andere te Amathunten, of te Jericho, of binnen Sapphora een Steedeken in Galiléa, te brengen hadden, als Joſefus getuygd;) is nogtans het weêzen der zaake daar door geenzinds veranderd. Zelfs niet in de Daagen van Herodes: Niet-teegenſtaande hy zoo ſtout was, Dat hy niet alleen alle de Regters, uytgenoomen Samèa, en miſſchien ook eenen Pollio, maar ook zelfs den Konink heeft afgeſchaft. Maar naadien zeekeren Rabbi Abraham Ben Dior, of Doyër, in de Hiſtorie der Koningen, die onder den Tweeden Tempel Regeerden, deezen *Samèa*, SCHAMMAJ, noemd, hebben eenige daar uyt beſlooten, Dat gemelden Pollio, met Hillel een-en dezelve Vermaarde Man is: Naadien de Joden doorgaans drijven, Dat Schammaj en Hillel, Tijdgenooten en Overſten van haar Volk zijn geweeſt. Maar wanneer aangemerkt word, Dat Joſefus van Herodes de Groote zeyd, Dat hy de Raads-Vergaaderinge weggenoomen heeft; zal ligtelijk ymand denken, Dat wy tot hier toe, de Voorzegginge van Jakob, gants quaalijk Verklaard hebben; en dat d'uytkomſt, deſſelfs Profeetie, heeft Leugenagtig gemaakt? Doch geen ſwaarigheyd; dewijl'er immers niet en kan ontkend worden, Datter ten tijde van de Zaligmaaker, noch veele overig waaren, die op den Stoel van Moſes zaaten, en d'Onderdaanigheyd des Gemeenen Volks aan de Hand hadden, Matth. 23: 2. Naamelijk *Schrift-Geleerde*, Luc. 23: 13. en 24: 20. *Over-Prieſters*, Matth. 27: 12. en *Overſten des Volks*, Luc. 19: 47. Welke niet an-

Hoe de Voorzegging over Juda, in 't niet Wijken van den Scepter en Wetgeever gebleeken is.

Waar teegens niet en ſtrijd, Dat Herodes de Wetgeevers afzette.

anders waaren, als die 1 Kron. 27: 1. en 2 Kron. 5: 2. *Hoofden der Stammen*, genoemd worden. Gelijk zulx ook genoeg bekend is, voor die welke d'Euangelise Historien slegts ter loops hebben ingezien. Want alhoewel het waar kan zijn, Dat Herodes de Raads-Vergaadering heeft afgeschaft, het zy teffens, of allengskens eenige uytmonsterende die hem in-de weg waaren, is zulx egter veel-eer een Af zettinge der zittende Leeden, als een te-niet doeninge van haare gantze Vergaaderinge en Magt omtrent de Dingen van haar Bestèl geweest; naademaal daar weederom een andere Vergaadering in dessels plaats gesteld is. Om 't welk even kragtig met het voorige te grondvesten, ons Josefus zelf weederom een goed rugge-steun verstrekt. Ook heeft de Zaligmaaker te zijnen tijde, *Een Grooten Raad* Erkend, Matth. 5: 22. met Kap. 26: 59. vergeleeken. Als meede doorgaans in de Historie van Kristus Lijden. Insgelijks word in de strax-gemelde plaatze van Josefus gezeyd, Dat Herodes de Schriften van Malchus in de *Raads-Vergaaderinge* gebragt heeft; 't geen immers niet en kan verstaan worden van de geene die hy had afgeschaft. Hier en doed ook gants niet teegen als men zeyd, Dat haare Magt gants Verminderd was: Want behalven dat het moogelijk daar meede zoo breed niet geleegen was, als die Geleerde Mannen meenen, welke de Joden te-deezer tijd, ook het Hals-Gerigt ontwringen, moet men agten, Dat de beswalking van de uyterlijke Glans des Wetgeevers, zoo wel uyt het Vonnis van Jakob, (zijnde de Joden nu reeds door een Tweede Magt, onder 't Gezag van den Roomzen Stadhouder, wiens Hulp zy in veele Noodvallen, noodig hadden;) als van weegen de stoutvoerige Daad van Herodes voortgekoomen is: Als waar in hy de Leeden van den Joodsen Raad wel Getuygen van Malchus voorgeleezene Brieven noemd; maar niet voor Regters schijnd te Erkennen: Belastende zelf dat Hyrkanus zou Gedood worden. Betreffende het Hals-Gerigt, welk gemeend word, Dat den Grooten Raad van Jerusalem, onder d'Overheersching der Roomse Moogentheyd Ontheeven was, daar van hebben wy het teegendeel in de * Joodse Oudheeden, omstandelijk beweerd: En zoo ymand de zaak ter Herten gaat, hy zal wel doen, 't zelve hier te-raade te neemen. Onder-en-tussen blijkt de volhardinge der Joodse Raads-Vergaaderinge ook uyt Josefus; welke Verhaald, Dat dezelve korts voor den Ondergang van Jerusalem, zoo wel van Ananus, teegens Jakobus; als van Agrippa de Jonge, weegens de Witte Linne Rokken der Leviten, te zaamen Geroepen is. Zoo dat zelfs ook de Rabbijnen, veel-meer van een Verhuyzinge, als van een Verdwijninge haarder Vergaadering weeten te praaten. Hier op dan Oorlof neemende om van dit Geschil af-te steeken, vinden we te-deezer plaatze, het Onverwinnelijk bewijs van den lang-voorzeyden Messias: Welker voornaame Inhoud is, Dat de *Scepter* en *Wetgeever* niet te-gelijk van Juda zouden Afwijken. Zulx dat wanneer de Schilo zou gekoomen zijn, deeze Tweederley Magt-hebbingen of *Te-gelijk*, of *Een van beyde*, heeft moeten in zijn volkoomen Kragt staan. Nu is in de Babylonize Wegvoeringe niet alleen de Magt van den Scepter gekneust, maar ook by-naa geheel te-niete gedaan. Doch de Raads-Vergaaderinge, (die zelfs in deeze Ballingschap weynig van haar Oude Swier verloor;) binnen Jerusalem weeder hersteld, heeft aldaar volhard in Juda te blijven; niet-teegenstaande haar veele Wisselvalligheeden tot aan de Verwoestinge van den Tweeden Tempel, overgekoomen zijn. Op welkers Ondergang dan ook het Joodse Volk jammerlijk verstrooyd, en haare Republijk, omtrent het Vijf-en-Dertigste Jaar naa Kristus Heemelvaard, geheel-en-al te-niete gedaan is. Zoo datze zeedert andere Magten Onderdaanig geworden zijn, en in veele Ellende buyten haar Vaderland hebben moeten omswerven, zonder ooyt weeder eenige Scheemeringe van eygen Vryheyd, of Wetgeevende Magten die haar Beschermen konden, in of buyten het Land der Beloften, te verneemen. Dat men nu ook verder, door de Beloofde *Gehoorzaamheyd der Volkeren*, en het *Binden van het Veulen aan den Wijnstok*; met het *Jong der Ezelinne, aan den Eedelsten Wijnstok*,

Vergelijkt 2 Kron. 19: 8.

Schoon Herodes eenige Leeden van den Raad afzette, deede hy egter haar Vergaaderinge niet te-niete.

* Joodse Oudheeden het 683ste Blad.

Den Grooten Raad is ten tijde van Kristus wel van plaatze verhuyst, maar niet afgeschaft.

Maar eerst naa Kristi Heemelvaard te-gelijk met de gantze Republijk, Stadt en Tempel afgeschaft.

de Bekeeringe der Heydenen te verstaan heeft, is reeds hier vooren uyt veelerley Verklaaringen waarschijnelijk gemaakt. En 't behoorde niemand onbekend te zijn, hoedaanig zig ook dit in de Vervullinge heeft toegedraagen: Want, wanneer de SCHILO, zijne Apostelen belaste, het Euangelium door de geheele Weereld te preediken, hebbenze dat Bevèl zonder teegen-morren, uytgevoerd; en de Heydenen, tot welkers Verligtinge zy gezonden waaren, Actor. 13: 47. hebben ook haare Leevendige Woorden geeren gehoord, en met volveerdigheyd des Gemoeds aangenoomen. Waar van onder andere de Kaamerling der Koninginne van Kandace, en Kornelius den Hooftman, de Eerstelingen zijn geweest, Actor. 8: 27. en 10: 1, 2. Zoo datter uyt de Heydenen zoo veele Geloofd hebben, als'er tot het Eeuwige Leeven Verkooren waaren, Actor. 13: 47, 48. En wat zullen wy bestaan op-te haalen van Paulus, dien Grooten Apostel der Heydenen, die in eygen Perzoon van Jerusalem af, tot aan Illyriën toe, al-om het Euangelium verkondigd heeft, Rom. 15: 19. Zoo dat zijne Reyzen, en onvermoeyden Arbeyd, het grootste Deel van het Boek beslaat, dat Lukas *Van de Handelingen der Apostelen*, aan den Voortreffelijken Theophilus geschreeven heeft. En zoo doen meede alle de fraayste Kerkelijke Historien. Zulx nu ook geen breeder aanwijzinge te doen vald, om te zien, Dat de Woorden, *Hy Wascht zijn Kleed in Wyn, en zijn Mantel in Druyven-Bloed*; haar Vervullinge in Kristus Lijden hebben gehad. Om het welke omstandelijk te Verhaalen, de Euangelisten alle Vier, niet te-kort gebleeven zijn. Waarom men dan ook te agten heeft, Dat de Perzoon van den *Heere* KRISTUS in deeze Woorden; *Zijn Oogen zijn Rooder als Wyn*; *zijn Tanden zijn Witter dan Melk*, zeer eygen in zijn Regt beschreeven word, Dat hy door de Dood verkreegen heeft, in het Verlossen der Kerke, en zijn Toorn teegens de Vyanden derzelve, die hem Ongehoorzaam zijn. Dit zou nu eenmaal genoeg zijn, van de Lof-spraakelijke Voorspellinge over JUDA, by-aldien wy niet tot hier hadden uytgesteld, de vaatze Zin-speelinge van Rabbi Menachem, als een toegift aan-te lassen, en te bezien, hoe schrander dien Jode de Profeetie over Juda, met den Sabbath heeft weeten te vergelijken; en hem daar toe eerstelijk *De Zeevende* der Patriarchen gereekend heeft, dien hy aldus opteld: I. Abraham. „II. Isaak. III. Jakob. IV. Ruben. V. Simeon. VI. Levi. VII. Juda. Nu „volgd zijn Verklaaringe: Ten tijde dat Juda Gebooren wierd, word van „zijne Moeder gezeyd; *Zy hield op van Baaren*, Gen. 29: 35. Op den Sab-„bath word van Godt gezeyd; *Hy Ruste*, Exod. 20: 11. Van Juda word ge-„zeyd; *Gy* JUDA, *uwe Broeders zullen uw Looven*, Gen. 49: 8. En van den „Sabbath; *'t Is goed den Heere te Prijzen*, Psal. 92: 2. En zoo zeyde ook Lea „op Judaâs Geboorte; *Dit maal zal ik den Heere Looven*, Gen. 29: 35. Van „Juda word gezeyd; *Van den Roof myn Zone, zijd gy Opgeklommen*; 't betee-„kend zijn Voedzel, (als of hy wou zeggen: Gy zijd Opgegaan van te doen, „Werken ten Leeven, als van den Sabbath gezeyd word;) *Op den zelven zuld* „*gy geen Werk doen*, Exod. 20: 10. Van Juda word gezeyd; *Hy leyde zig* „*needer, en Ruste als een Leeuw*, Gen. 49: 9. Van den Sabbath word gezeyd; „*Een yder blijve in zijne Tente*, Exod. 16: 29. Van Juda word gezeyd; *Hy* „*bind zijn Jong Ezel aan den Wijnstok*, Gen. 49: 11. (als of hy zeggen wou: „Hem bindende van zijn Werk.) Van den Sabbath word gezeyd, *Uwen Osse* „*en uwen Ezel zullen Rusten en geen Werk doen*, Deut. 5: 14. Van Juda word „gezeyd; Hy Wast zijn Kleed in Wijn, Gen. 49: 11. 't Welk beteekend; „*Het Heyligen van den Dag des Sabbaths*; naamelijk *Met Wijn*; beteekenen-„de de Eygenschap van 't Gerigte, waarom hem de Scepter gegeeven was, die „van Juda niet en zal Afwijken. En gelijk Juda was de Vierde der Stammen „Israëls, alzoo is ook de Sabbath het Vierde der Gebooden. Dus verre Rabbi Menachem over Gen. XLIX.

En de Volken het Woord des Euangeliums Onderdaanig geworden zijn.

Luc. 1: 3. Actor. 1: 1.

Het Wassen der Kleederen in Druyven Bloed in Kristus Lijden vervuld.

De Profeetie over Juda, van de Joden op den Sabbath gepast.

Maar gelijk beyde Joden en Kristenen, van Ouds, niet zonder reeden, veel met de Profeetie van de SCHILO hebben op-gehad, zoo datzer dikwijls vange-

geſchreeven, en geſprooken hebben: Alzoo ſchijnd ook het Ydel Erfgerugt in deezen, niet naalaatig geweeſt te zijn, om dit Geheym onder het Bygeloovig Heydendom te ſtroojen; daar het van de Fabel-Digters en Leugenagtige Poëeten, onder Hulp der Prieſters, niet onbeſmet gelaaten is. Aldus heeft Juſtinus de Martelaar, in zijn verantwoordinge voor de Kriſtenheyd, en in zijn zaamen-ſpraak met Tryphon de Jode, de Heydenen Verweeten, Dat de Duyvel-dienders, deeze Voorzegginge op Bacchus betrokken, en zelf den Ezel onder haare Heylige Ceremonien hebben ingeruymd. Zoo dat haare Heylſchendige Paapen, genoegzaame Stof verſchaft hebben, om daar uyt de Fabel van SILENUS te Verdigten. Want even gelijk de Feniciers uyt שיר *Sir* hebben שירן *Siran* gemaakt, en de Grieken *Sirenes*; alzoo hebben deeze van שילה SCHILO, שילן *Silan* gemaakt; waar van dan *Silenus* genoemd is. Hier vooren hebben wy gezeyd, Dat SCHILO van zommige Overgezet word, *Aan hem zal de Vergaaderinge zijn*; of, *De Volken zullen tot hem Vergaaderen:* Te weeten om van hem te Leeren. Maar hier uyt hebbenze Verzierd, Dat Silenus zeer ervaaren en een Leer-Meeſter van Bacchus is geweeſt; gelijk by Diodorus te zien is. By Elianus Verhaald Silenus zeldzaame dingen van de Tweede Weereld: By Plutarchus reveld hy van de Dood; en by Virgilius, van de Beginzelen der Dingen; waar van zijn *Zesde Herders-Kout* vol is. En gelijk van de SCHILO gezeyd word, Dat hy zijn Jong Ezeltje aan den Wijn-Stok zal binden; alzoo hebbenze daar uyt gezeyd; Dat *Silenus* meeſtdeels pleeg op een Ezel te Rijden. Datze meede voorgeeven, Dat Silenus de Wijn-Druyven getreeden heeft; zulx is daar uyt geraapt, Dat van de waaren Schilo gezeyd word; *Hy Waſt zijn Kleed in Wijn*, &c. Doch het geene noch alle Ontwyeïng der Heylige Geheymeniſſen te-booven ſtijgd, is dit: Dat naadien van de Schilo gezeyd word, *Zijn Oogen zijn Rood door den Wijn*; (gelijk het onze Overzetters met zommige andere Vertaalen;) zy daar uyt niet te beſchaamd geweeſt zijn te zeggen, Dat haaren Silenus altijd Dronken was: En Virgilius, Dat de Veld-Goddin Egle, hem zijn gantze Tronie met Roode Moer-Beziën Beſchilderde. En om ook de Witheyd der Tanden aan dit Dronke Verken toete paſſen, laatenze verluyën, Dat Silenus niet dan Geronne Kaas, en Koeye-Melk Gegeeten heeft. Aldus ſpreekt'er Maro van;

Jakobs Voorzegging van de Schilo hoe by de Heydenen onder de Fabelen gemengd.

En op Silenus gepaſt.

Profaane Heylſchending der Geheymniſſen.

Twee Jongens zaagen eens, Silenus op een Dag
Verſchoolen in een Hol, daar hy te Slaapen lag,
En dapper Ronkte; met de Adren dik Geſwollen
Van Klaaren Wijn, dien hy een Dag te voor aan 't Hollen,
Gepeepen had; gelijk hy doorgaans Opgevuld
En Vol is; By zijn Hoofd lag Krans-aan Krans Gekruld
Van Wijngaard; en men zag een Groote Wijn-Kan hangen
Aan haar Geſleeten Oor. De Knaapen uyt Verlangen,
(Dewijl de Gryzaard haar zoo meenigmaal Bedroog
Met zijn Beloften,) treën naa hem, die nu zijn Oog
Gelooken had, en Ronkte; en Kneevelden met Banden
Van Kranſſen hegt en vaſt, zijn Voeten en zijn Handen:
En Egle quam op 't ſlag de Bange Maats te Baat.
Nymf Egle, d'Aller-Schoonſte en Friſte van Gelaat
Der Veld-Godinnen. Doe God Sileen nu quam t'Ontwaaken
En d'Oogen op ſloeg, zoo Bemaaldeze zijn Kaaken,
De Kin en 't Voorhoofd, met een Moer-bay Paars en Rood.
Hy loeg om dit Bedrog, en ſprak in deezen Nood:
Mijn Kinders laatme los; waarom my dus Gekneeveld?
Het is genoeg dat gy my dus van 't Nat Beneeveld
Betrapt ziet: Eyſt nu ſlegts wat Lied gy hooren wild:
Vw zal ik met een Lied, haar met wat anders Mild

Te Vreeden ſtellen. Toen hief hy aan te Zingen,
Dat al de Sater-Rey, en't Wild ſchier op moeſt Springen.

Dus verre Virgilius in zijn VI^de^ Herders-Gezang. Volgd dan nu

De Profeetize Zeegening over ZEBULON.

Deeze heeft de Vader Jakob in heel weynig woorden uytgeſprooken; gelijk ook meeſt die der volgende Zonen, uytgezonderd over Joſef, wiens twee Zonen, Efraïm en Manaſſe, hy in zijn Perzoon, niet zonder een aardige Zinſpeelinge gelaaten heeft, gelijk we op zijn beurt zullen aanmerken.

In de Zeegening over Zebulon is Jakob van de Rang der Geboorte afgegaan.

Tot noch toe was de Ordening der Geboorte naauwkeurig in-agt genoomen; doch nu daar van afgaande, is Zebulon (de Zeſde Zone welk hem Lea Gebaard had; Gen. 30:20.) gevolgd; daar anders naa de Rang der Geboorte, de Beurt aan Iſſaſchar ſtond, en Zebulon Jonger was, Gen. 30:18, 20. 't Zelfde doet ook Moſes Deut. 33:18. en zijn Lot viel meede voor dat van Iſſaſchar, Joſ. 19: 10, 17. Van welke afwiſſeling, wy agter deeze Stamme, eenige bedenkelijke reeden meenen by te brengen. Jakob onder-en-tuſſen zijn Zeegenſpreeking over Zebulon zullende voortbrengen, zeyd van hem; *Dat hy zal Woonen aan de Haaven der Zeën*: En dat wel zoodaanig; *Dat hy zal weezen in de Haaven der Scheepen, naa de zijde van* ZIDON.

In wat zin Zebulon gezeyd word aan de Zee en naa de zijde van Zidon te zullen Woonen.

Invoegen daar in zoo wel een zeekere vaſte Woonplaats tot Bezittinge in zijne Eyndpaalen, als de welgeleegenheyd van dat Geweſt tot den Koophandel, ſchijnd aangeweezen te worden. Zulx het ons de moeyte diend waardig te zijn, om van elke byzonderheyd yets te zeggen. Hoe onze Overzetters, de woorden van den Aards-Vader vertaalen, is even voorgeleezen. En de Kantteekenaars verſtaan'er door, Dat Zebulon *Naa de Zee-Kant*, dat is, aan den Oever der Zee zou Woonen: Gelijk het de Gemeene Latijnze en Arabize Bybel heeft; als meede de LXX Overzetters; die *Neevens het Meyr* Vertaalen. Alhoewel eenige meenen dat het de *Targum* van Onkelos beeter heeft, alſſe Jakob doed zeggen; *Hy zal Neevens de Haaven der Zee Woonen.*

De Landpaale van Zebulon tuſſen twee Zeën bepaald.

Maar naadien het Hebreeuwſe woord hier in 't Meervoud, *Zeën* beteekend, hebben de Geleerde Uytleggers daar uyt niet onwaarſchijnelijk beſlooten, Dat daar door de *Middellandze Zee*, en het *Meyr Gennezareth* beteekend wierd; anders gemeenelijk *De Galileeze Zee* genoemd: Of miſſchien om dat de Naakoomelingen van deeze Stamme, naamelijk de *Zebuloniten*, door een heymelijke beſtuuring naa de Zee-kant geſchikt zijn; of datze door bequaamheyd van een Bevaarbaare Riviere aangelokt, langs dezelve haare Koopwaaren naa de Middellandze Zee ter Markt bragten. Gelijk ook de Taal-Geleerde in de woorden זבלון ישכן, een aardige over-een ſtemming hebben gevonden; want naadien זבלן ZEBULON, ook een Wooninge beteekend;

En zulx onder een Zinſpeeling op den Naam Zebulon.

iſſet even-eens als of de Vader gezeyd had, Dien, welke zijnen Naam ZEBULON draagd *Van de Wooninge*, zal neevens de Haaven der Zee *Woonen.* Boovendien word de bequaame geleegendheyd van die Woonplaats, ten aanzien des Koophandels, in deeze woorden aangeweezen; *En hy zelve zal in de Haaven der Scheepen zijn.* 't Geên de *Targum* van Onkelos met deeze breedſpraakelijkheyd uytmeet; *En hy zelve zal de Landſchappen, den Scheepen Onderwerpen, en de Goederen der Zee Eeten.*

En daar in Zebulons geleegentheyd tot den Koophandel Voorzeyd.

Te kennen geevende; Dat naadien de Scheepen in zijne Haavens zullen Zeyl-ree liggen, hy de middel ter-hand zal hebben, om zig andere Landen te Onderwerpen en door hulp der Zeevaard, Koophandel te drijven. Ten laatſten Bepaald Jakob de Wooninge van Zebulon noch naader, door 't aanwijzen van zijn Gebuuren; te weeten; *Dat zijne zijde zal weezen naa* ZIDON. Of gelijk de Gemeene Latijnze Bybel heeft; *Genaakende tot* ZIDON: En zoo heeft ook Onkelos. Naamelijk, als of deſſelfs Eyndpaalen zouden zijn; *Tot aan* Zidon. Want alzoo ſchijnd het meede de Griekze Text te willen, alſſe Leeſt; *Zijne Paalen zullen reyken tot aan* ZIDON. Nog-

tans

tans willen wy daar uyt geenzinds besluyten, Dat de Stadt Zidon, d'uyterste Grenspaale van Zebulons Landstreek geweest zy; naadien het ons niet onbekend is, hoe zeer de Uytleggers over deeze Landstrekking, in den Dut zijn; en niet zonder reeden over de meeninge der Overzettingen in twijffel staan. Want naadien het zeeker is, Dat Zebulon nooyt verder naa de zijde van Zidon, als den Berg Karmel gekoomen is, als te zien is, Jos. 19: 10-16. waar van Josefus Getuyge is; en dat dit Gebergte ettelijke Mijlen van Zidon de Hoofdstadt van Fenicien, afgeleegen is, kan'er met geen schijn van reeden staande gehouden worden; Dat Jakob de Landpaalen van Zebulon tot aan Zidon toe, heeft willen uytrekken. Dit van de Geleerde Masius aangemerkt, heeft toegeleyd, om die swaarigheyd aan een-kant te helpen. Dus meend hy, Datter niet gezeyd en word, Dat Zidon de Landpaale van Zebulons Erfdeel zou weezen, maar dat die Stamme aan de Zee Woonen en dikmaal in de Haavens der Scheepvaarende verkeeren zou, om Koophandel met de Zidoniers te drijven: Als die doe ter-tijd de Beroemdste Koopluyden der Weereld waaren, die haare Goederen, met Scheepen over Zee dorsten Waagen. En dewijl Zebulon ook digt aan den Oever der Zee zou Woonen, zoudenze geleegendheyd ter-hand hebben, om met kleyne moeyte uyt haare Landstreeke, langs de Kust van Fenicien, naa Zidon te Vaaren en Koophandel op haare Markten te drijven. Hoedaanigen grondvest der Verklaaring, Masius voornaamelijk vind, Deut. 33: 18. alwaar Moses zeyd; *Verheugd u Zebulon over uwen Uyttogt*. Als of hy wilde te kennen geeven; Dat Zebulon zeer Gelukkig zou zijn, van weegen zijne Zeevaard, en Koophandel, daar door hy zig Verrijken zou. Vergelijkt Josua 19: 11. en Matth. 4: 15. Maar niet teegenstaande deeze verklaaring fraay en aanneemelijk schijnd, wanneermenze teegen de zaaken zelfs afweegd, schijnen nogtans de Taal-Geleerde van Oordeel, Dat de Text-woorden, zulken meeninge niet dulden konnen. Naadien וירכתו, hier niet de bequaamheyd der Uytscheeping kan beteekenen, maar veel-eer de Landstreek, die aan een ander Landschap vast is. Want de Zebuloniers konden immers ook andere afgeleegene Plaatzen door de Middellandze Zee Bevaaren, die nogtans met geen waarschijnelijkheyd de Eyndpaalen van Zebulon konden genoemd worden. Hierom meenen zommige, Dat men'er niet zoo-zeer *De Stadt* ZIDON, als wel het Vermaarde Landschap Fenicien te verstaan heeft. 't Geên ons moogelijk te minder vreemd zal schijnen, alswe aanmerken, hoedaanig-een hestig geschil van Ouds over de Voor-rang, tussen *Zidon* en *Tyrus* geweest is. Als wanneer het dan ook gebeurd is; Dat gelijk van SUR, dat is, *Tyrus*, de Feniciers, *Syriers* en *Assyriers* genoemd zijn; alzoo zijn ook van ZIDON dezelve Feniciers, *Zidoniers* genoemd. 't Geên de reeden is, Dat Hesychius, de Zidoniers, door *Feniciers*, en de LXX Overzetters Deut. 3:9. de Feniciers door *Zidoniers* Verklaard hebben. Welke weederom Jesaia 23:2. voor SIDON, Fenicien geschreeven hebben. En zoo word ook Fenicien (dat zijn Naam van den Palm-Boom schijnd ontleend te hebben, die in de Oosterze Taal *Fenix* genoemd word) op de Oude Penningen niet gevonden, als voor zoo-veel het met de Oud-Vermaarde Steeden, *Zidon*, (die naa Zidon Kanaans Zoon, uyt Cham, genoemd is, Gen. 10: 15.) en *Tyrus* word ingeslooten; die op de Penningen, *Moeder-Steeden* genoemd worden. Gelijk eenige daar van by Vaillant vertoond worden, die Raar en Fraay zijn; en niet zelden met de Beeldnis van Astarte, dat is, Astharoth Gestempeld zijn; welke Godinne voornaamelijk, hier en by die van Kartago ge-Eerd was. Maar op datwe Zebulons Wooninge te netter mogten aangeweezen zien; zal ons de Vervulling deezer Voorzegging, niet lang in den dut houden: Die men in de Land-Uytdeeling onder Josua Kap. 19: 10, 17. kan naa spooren. Alwaar ligtelijk te merken is, Dat het Lot van Zebulons Erfdeel, gestrekt heeft *Tot aan* SARID: Welke in het Voorgebergte, van de strax-genoemde Berg Karmel lag. En heeft deeze Eyndpaal teegen het Zuyden langs de Middellandze Zee geleegen. Doch de Lengde was naa de Meeninge van Josefus, van den Berg Kar-

Zebulons Wooninge naader onderzogt.

En verre van Zidon by den Berg Karmel thuys-gebragt.

Gen. 49: 13.

In wat zin Zidon in de Landpaale van Zebulon te pas komd.

Fenicien niet als onder de Naam van Zidon en Tyrus &c. op de Penningen gevonden.

Karmel en de Middellandze Zee teegen 't Ooften, tot aan Remmon; dat is, aan de Galileëze Zee. Zulx daar uyt openbaar word, hoedaanig Zebulon, volgens deêze Profeetie, *By de Haavens der Zeën* gewoond heeft: Zijnde tuffen die der Middellandze, en de Galileëze Zee ingeleegen. En by-gevolg dan ook *In de Haaven der Scheepen*; dat is, by de geene die door de Scheepvaard, de Zee Bouwen. Maar naadien nu ook het Lot van Zebulons Erfdeel in de Gebuur-Landen van Fenicien gevallen is, hapert'er onzes-agtens niet een *Jota* aan de Vervullinge deezer Profeetie, welke Voorzeyd heeft, Dat Zidon zijne Landpaale zou zijn; naadien immers Zidon, Fenicien is, gelijk we gezien hebben. En dus hebben eenige de Landftrekking van Zebulon, zoo verklaard, dat zijn Agterzijde of Agterdeur, dat is het Erfdeel van *Afer*, dat hem teegen 't Noord-Ooften befloot, naa Sidon reyken zoude; beziet de Land-Tafelen en Jof. 19: 27, 28. En alhoewel het moogelijk ymand gering mogt fchijnen, Dat Jakob in deeze Zeegening, flegts de Eyndpaalen van Zebulons Wooninge, en daar in yts van de Welgeleegenheyd der Zeevaard en Koophandel ondermengd: Iffet nogtans heel-anders daar meede geleegen, by-aldienmen alles in zijn volle ruymte overflaat. Want als dan meenen we, Dat zig een uytfteekende Belofte zal opdoen; als waar in het niet anders zal toefchijnen, of de Godt Jakobs, heeft al van die tijd-aan, zijn Hand, als 't waare van den Heemel uytgefteeken, om zijn Volk Ifraël te Verloffen, en daar op aan yder zijn byzondere Herberg uyt-te deelen. En aldus word dit Land-Geweft naa de Zee geleegen, meenigte Jaaren, voor datter van een Lot-deeling gewag gemaakt was, de Stamme Zebulon tot een Vafte Woonplaats toegepaft; te weeten ruym Twee-Hondert Jaaren, voor datze 't zelve naa de Uytgang der Goddelijke Voorzienigheyd verkreegen hebben. En dat deeze Belofte van een voortreffelijk gevolg geweeft is, is onder andere blijken hier in te merken, Dat dezelve aan het gantze Volk, dat is, aan alle de Stammen, gelijk als een Gods-Penning op de Hand verftrekt heeft; waar doorze elk van haar Befcheyden-Deel in het Beloofde Land, Verzeekerd en Aangemoedigt wierden, om het zelve te zijner tijd, eens Mannelijk in-te neemen. Naar Zebulon, volgd dan nu

Zebulon, hoe in de Haaven der Scheepen.

Aanmerking over de vroege Lotfchikkinge van Ifraëls Erfdeel in 't Land Kanaans.

De Profeetize Zeegening over ISSASCHAR.

Van welke wy gezeyd hebben, Dat hy van de Vader Jakob, buyten de Rang der Geboorte, aangefprooken word; naadien hy anders voor Zebulon had moeten opgenoemd worden. En daar zijn nu en dan ook al Schrandere Koppen onder de Joden geweeft, die de reeden van deeze Afwiffeling, meenden naagefpoord te hebben: Gelijk onder andere, Aben-Ezra, dit daar van heeft by-gebragt: *In den aanvang*, zeyd hy, *heeft Jakob de Ordeninge der Stammen, naa de Geboorte-tijd zijner Zonen, naauwkeurig onderhouden; Doch nu fpreekt hy* Zebulon *voor* Iffafchar *aan: Terwijl hy voorzag dat deezen zijn Erfdeel in Kanaan, tuffen* Zebulon *en* Dan *zou vallen.* Maar alhoewel d'uytkomft zulx in de Land-uytdeelinge heeft waar-gemaakt, is 't nogtans heel onzeeker, of deeze, of een andere reeden, Oorzaak van dusdaanig-een wanordeninge der Geboorte-Rang zy geweeft: Niet teegenftaande men te agten heeft, Dat gelijk de Stervende Jakob deeze Ordeninge, volgens het Goddelijk Befluyt begonnen had, hy deeze Afwiffelinge te-gelijk met het gevolg der refte, ook door het zelve Beftuur ondernoomen heeft. Onder-en-tuffen word ISSASCHAR, by een *Sterk-Gebeenden Ezel* vergeleeken; dat is, by een Laft-Beeft, dat fterk om te draagen is. Gelijk zommige ook meenen, Dat onder alle Dieren, naa evenreedigheyd van haar Lichaam, geen zoo fterk, noch zoo geduurzaam is als den Ezel. En zulx fchijnd de Zeegeninge zelfs, in haar zaamenhang, niet donkerlijk in deeze Woorden aan-te duyden; (niet teegenftaande nogtans eenige meenen, Dat onder dezelve reeden ook des Ezels Leuyheyd en Traagheyd, verwijtender wijze, Iffafchar onder de Neus gewreeven word;)

Bedenking waarom Iffafchar agter Zebulon Gezeegend word, daar hy eerder van Geboorte was.

Iffafchar by een Sterk-Gebeenden Ezel vergeleeken.

Ziet onze Kantteekenaars op Gen. 49:15.

word;) ISSASCHAR *Is een Sterk-Gebeenden Ezel, needer-liggende tussen Twee Pakken. Doe hy de Ruste zag dat ze goed was*, En *het Land dat het Lustig was, zoo boog hy zynen Schouder om te draagen, en was Dienende onder Tribuyt*, Gen. 49: 14, 15. Dus heeft'et onze Duytze Bybel. Doch de Gemeene Latijnze Overzettinge, zeyd voor *Liggende tussen Twee Pakken*; liggende *Tussen Twee Eynd-Paalen*. Insgelijks schijnen de Griekze Overzetters meer op den zin, volgens 't begrip van haare bevattinge, dan op 't geenze eygentlijk in de Hebreeuwze Text laazen, gelet te hebben, wanneerze voor de Woorden, *Doe hy de Ruste zag datze Goed was*; van Issaschar gezeyd hebben; *Hy heeft het Goede begeerd*. Dat is, als het zommige Verklaaren; hy heeft Goed-geagt den Arbeyd van den Akker-Bouw, als een Sterk-Gebeenden Ezel, onder een Stille en Geruste Neerstigheyd te verdraagen. Het geen, (dewijl ook de *Targum* van Onkelos, met de Syrize en Arabize Overzettingen, daar heenen hellen;) niet heel weynig van onze Uytleggers en Kantteekenaars schijnd te verschillen. Naadien dezelve van gedagten zijn, Dat Jakob hier onder de Gelijkenis van een Sterken, doch Leuy-en Gemakkelijken Ezel, Voorzeyd heeft, Dat „de Naakoomelingen van Issaschar, wel Sterk en Groot van Vermoogen zou-„den zijn, door de Goedheyd van haar Vrugtbaare Landstreek; maar zoo-„daanig tot het Gemak, Ruste en Vreede geneegen zijn, Datze niets byzonders „uytregten, maar haar veel-eer van andere zouden laaten Overlasten. Dit zeggen de Kantteekenaars, en brengen daar over by, Judic. 5: 15, 16. Welke plaatze haar niet weynig teegen is: Naadien het ons klaar toeschijnd, Dat de Heldin Debora, in haar Lofspraakelijk Zang-Lied der Stammen die gewillig met haar ten Strijde waaren uytgestooven, zeyd; *Dat de Vorsten in* Issaschar, *even als Barak* met haar waaren. Maar dat andere Onwillig en Traag, gelijk als *Ruben*, tussen de Stallingen bleeven zitten, *Hoorende de Bleetingen der Kudden*. Ook heeft Moses niet als alles-Goeds van Issaschar in zijn laatste reeden gedagt, Deut. 33: 18. Gelijk'er meede geen Geleerde Mannen ontbreeken, welke meenen, Dat men zig hier wat digter aan de Text-woorden behoorde te houden, als de by-gebragte Overzettingen schijnen te doen. Want als dan zullenwe voorzeeker een heel waarschijnelijke Gelijkenis tussen Issaschar, en een Zak-draagenden Ezel vinden, *Die Sterk van Beenen is*. Of liever, gelijk 'er naa zommiger meening, eygentlijk staat; *Een Beenen Ezel*; dat is, *Van Been*; en alzoo Hard, Vast en Steevig om Last te draagen. Hier van daan isset, Dat de Hebreën een Ezelin, door het Woord אתון uytdrukken; het zy dan van weegen de steevige Sterkte om te draagen, of misschien van de Stugheyd en hardnekkigheyd: Dewijl het by-gebragte Woord, beyde die beteekenissen heeft. Verder word Issaschar niet alleen by *Een Sterken Ezel* vergeleeken, maar by een Sterken Ezel, *Liggende tussen de Eynd-paalen*, gelijk het de Gemeene Latijnze Text, en Onkelos hebben. Doch onze Overzetters zeggen, *Tussen Twee Pakken*; en zulx niet heel on-eygen, alswe strax zullen zien. Onder-en-tussen schijnen 't Aquila, en Symachus met de voorgaande te houden; alsse beyde zeggen; *In 't midden der Eynd-paalen*. En de LXX Grieken; *Rustende in 't midden der Lot-deelen*: Naamelijk tussen Zebulon en Dan. Maar naadien'er meer Overzettingen zijn, die eenig Verschil laaten, schijnd'er wat donkerheyd in de Woorden te schuylen; die moogelijk alderbest uyt de Naatuure der zaake en volgdraad der reeden, kan opgehelderd worden. En daarom, wanneer hier vervolgens gezeyd word, Dat Issaschar zijne Schouderen als een Ezel geboogen heeft om te draagen; schijnen wy daar door niet heel twijffelagtig Vermaand te worden, De voor-af gegaane Woorden, zoodaanig op-te neemen, alsse onze Overzetters Vertaald hebben, *Neederliggende tussen Twee Pakken*. In welke Verklaaringe ons Kimchius, en Oleaster niet verleegen laaten. By-aldienwe dan voor-vast houden, Dat hier een Sterken Ezel Verstaan word, die *Onder*, of *Tussen de Pakken neederligt*; (want d'Ezels draagen veelzinds aan beyde zijden, en zijn alzoo als tussen de Last;) zal deeze

Waar van de verdere reeden verscheydentlijk Vertaald en Uytgeleyd word.

Den Ezel liggende tussen Twee Pakken, naader in de Stamme Issaschar Verklaard.

Vergelijkt Judic. 4: 10, 14.

Het Rusten tussen Twee Pakken van Twee Erfdeelen verklaard.

De Gelijkenis van den Ezel tussen Twee Pakze

ken naader in Issaschar aangeweezen. ze Gelijkenis een schoone over-een komst in Issaschar vinden. De Ezels zijn van zoodanigen Dwaas-en domzinnigen Aardt, Datze veelzinds onder de swaarste Pakken Kusten; jaa zelf ook wel plat gaan Neederliggen, by-aldienze slegts een Graazige Weyde, of Voedzel-geevende Struyken ontmoeten. Waar van ons d'overeenkomst in Issaschars Naazaaten, terstond zal te gemoet koomen. Waar toe wy ook uyt de Fabelkunde moogen aanmerken; Dat daar in gemeenelijk door den Ezel zulke verstaan worden, die wel kleen van Verstand zijn, maar egter naa de gronden van Billijkheyd, door eygen Arbeyd en Spaarzaamheyd, haar Kost zoeken, zonder ymand te Beschaadigen: En zoo ook een Gewilligen Last-draager vertoonen. Volgd dan nu voor-af, de teegenstelling deezer Profeetize Gelijkenis te bezien; welke in deeze woorden begreepen leyd; *Doe hy de Ruste zag datze Goed was, en het Land dat het Lustig was; Boog hy zijnen Schouder om te Draagen, en was Dienende onder Tribuyt*, Gen. 49: 15. voor welke laatste woorden, de LXX Overzetters hebben, *En hy is een Akkerman geworden.* Zoo meede Symachus en Aquila; *Een Akkerman om te Dienen.* Niet teegenstaande zy nogtans dezelve woorden, Josua 17:13. *Schatting-geevende Knegten* vertaalen: Naamelijk *Tribuytaarizen*; of ook wel zulke, die het Land-Bouwen, en daar voor Pagt en Schattinge aan de Vry-Heeren of Eygen-Landers Betaalen. Boovendien word in dit geval, niet alleen een Tribuyt of Cijns-betaalinge, maar ook een Perzooneele Gehoorzaamheyd, en Lichaamelijke Dienst verstaan. Invoegen den zin zou weezen, Dat Issaschar zoo wel onder Tribuyt Dienende, als Betaalende zou zijn; gelijk Seldenus heeft aangemerkt. En het schijnd ook met de Text-woorden; *Dienende onder Tribuyt*, en met het Buygen der Schouderen *Om Last te draagen*, zeer-wel over-een te koomen. Maar alhoewel dit tot hier-toe geen ongemakkelijke zin geeft; heeft de *Targum* van Onkelos nogtans de woorden hier een geheel teegenstrijdige meeninge aangedraayd, naamelijk deeze; *En hy zal zig de Landschappen Onderwerpen en haare Inwoonderen Verderven. En die daar noch in overblijven zullen Dienen en Schattinge Betaalen.* Dit verscheeld waarlijk veel van 't voorige: En nogtans heeft'et meenigte Joden en ook Grootius behaagd. Dezelve zijn van gedagten, dat de meeninge is, Dat de Stamme Issaschar, zig in het toekoomende d'overige Kanaaniten Onderwerpen zou. 't Geên ons niet aanneemelijk schijnd; en daar zijn ook geen blijken van. Indien het ons dan lust de Gelijkenis tussen Issaschar, en een Sterken Ezel, andermaal in-te zien, en te herdenken watwe zoo even te vooren van de Domzinnige Aardt des Ezels hebben bygebragt; zal de over-een komst hier in bestaan; Datze beyde de Ruste in Genuchelijke Weylanden verkiezen, niet teegenstaande haare Schoften met swaare Lasten en Dienstbaarheyd gelaaden zijn. Want gelijk een Sterke Zak-en Pak-draagenden Ezel, met zijn Last gelaaden zijnde, onder dezelve nogtans Ruste zoekt, voornaamelijk zoo hem een Struyk-of Gras-rijke Weyde daar toe aanlokt; alzoo zou het in 't toekoomende met de Naakoomelingen van Issaschar gaan, Dat zy door het Lot, een Lustig en Gelukkig Erfdeel in Kanaan verkrijgende, verre van alle Onrust, in Stilte zouden zoeken te Leeven; Doch op een heel Slaavagtige en Lastige wijze: En niet gelijk de Stamme Zebulon; welke om Koophandel te drijven, zou over Zee Vaaren, het Gewoel beminnen, en met Verheuging naa buyten uytgaan, Deut. 33: 18. Maar alhoewel wy meenen dat dusken Uytleg stand kan houden, moogen we egter niet naalaatig zijn te gedenken; hoedaanig de Godsgeleerde hier in twee hoopen verdeeld, en vlak teegens malkanderen liggen aangekant: Want de eene wil, Dat het geên de Vader Jakob hier van Issaschar Voorzeyd, die Stamme tot Lof, d'andere tot Veragtinge, toe-geëygend zy. Dat het onze Kantverklaarders met de laatste meening houden, is reeds booven aangeweezen, en daar zal strax yts naaders van haar Meedestanders volgen; Dat te-gelijk met andere teegenbedenkingen, niet onfraay te verneemen is. Die nu, welke Jakobs reeden, tot een Lofspraak maaken; dezelve meenen niet anders, of *De Ver-*

Issaschar de Dienstbaarheyd onder Tribuyt Voorzeyd.

En zulx aan den Lastdraagenden Ezel toegepast.

't Geên van de Joden, en ook van Grootius tot Lof der Joodse Natie word omgekeerd.

De Gelijkenis tussen Issaschar, en een Lastdraagenden Ezel naader ingezien.

Verschil der Uytleggers over de toepassing deezer Gelijkenis.

Vergenoeginge, en *De Lijdzaamheyd*, worden in de Issaschariten gepreezen, als die met het Deel, dat haar in 't Beloofde Land te-beurt viel, vergenoegd, en niet begeerig weezen zouden, eens anderens Bezit in-te Palmen, noch haare Land-paalen uyt-te breyden, maar in Ruste haar Vaderland aankleeven; niet teegenstaande zy alzoo doende, aan den Landbouw verpligt, veel Slaafagtig Werk zouden onderworpen zijn. Tot welk-een Rust-lievend inzigt, eenige de Gulde Spreuk van Hesiodus niet onvoegzaam meenen te passen, als hy zeyd; *De helft is dikwils meer dan 't geheel.* Om 't welk een goeden Uytleg by-te zetten, de Raadgeevinge der Ouden moogelijk hier ter snê komd; welk hier op uytloopt: *Eer gy in gevaar komd, van te Verliezen ofte behouden, zoo verdeeld het liever.* Zoo getuygd meede Augustinus, Dat eertijds by de Poeten een Spreuk in swang ging, die deeze Vermaaninge in hield; *Op datje te eerder een geruste Tijd beleeven moogd, zoo verliest liever yts: Want die nooyt van zijn Regt kan afgaan, is zelden zonder Strijd.* Hier in word ook de Leger-Gezant Annius Bassus by Tacitus gepreezen, om dat Hy al 't geene hy gedaan had, zulx te-gelijk met Rust en Neerstigheyd had uytgevoerd. En dat ook de Wijze Salomon de stille kalmte des Leevens, hoog gewaardeerd heeft, blijkt onder andere in de Spreuke Proverb. 17: 1. daar hy zeyd; *Dat een Drooge Beete, verzeld met Ruste, beeter is dan Een Huys vol van Geslagt Vee, met Twist.* Zoo heeft meede de Rijkvoerige Digter Virgilius, de gelukkige staat van des Landmans gerustelijk Leeven, op het laatste van zijn *Tweede Land-Gedigt*, booven-maaten gepreezen, als hy aldus aanheft! *O al-te Gelukkige Huyslieden, (kendenze slegts hun Geluk,) die buyten Oorlogs-krakkeelen, het Voedzel in den Schoot ontfangd, Dat de Milde Aarde hun Regtveerdiglijk verleend,* &c. En zoo men meerder hier af wil, men kan'er fraaye aanmerkingen over by Homerus, Kato, Varro, Kolumella, en Plinius vinden; die van zommige heedensdaagze Digters, daar in, zoo goed als zy konden, zijn naagewandeld. Booven dit alles, brengt men ook noch by, (alhoewel het klugtig luyd,) Dat de Joden, den Ezel van Ouds hebben aangemerkt, als een Zinne-Beeld van de Wijsheyd. Want die zig in de Wijsheyd zoekt te oeffenen, gebruykt onder veelerhande Speening, voornaamelijk alleen geringe Kost. Dit zeggenze, past wonder-wel op den Ezel, als die booven alle andere Dieren met de Spaarzaamheyd begaafd is; zoo dat hy niet alleen met groote Lijdzaamheyd Honger en Dorst, maar ook den Arbeyd, en noch Stok-slaagen toe, verdraagd, zonder zig over al die versmaading, met ernst te vertoornen. Want hem ontbreekt de Gall, en weygerd geen Last op-te neemen; gelijk deeze Uytleggers uyt der Rabbijnen Gevoelen daar toe noch veel andere dingen by-brengen, op datze de reeden van den Aards-Vader Jakob in de beste Vouw mogten slaan; terwijl andere in teegendeel niet naalaaten te meenen, Dat Jakob de zelve Woorden, in een Quaaden en Bestraffenden zin over de Issaschariten uytgesprooken heeft. Waar toe zy dan eerstelijk by-brengen, Dat den Ezel van overlang, het Zinteeken van Leuyheyd, Domheyd, en Hardnekkigheyd geweest is. Want niet teegenstaande 't zelve Dier van Natuure Sterk en Vreedzaam is, isset zulx egter meest door een Loome botheyd; bezorgende zoodaanig zijn Buyk, dat het naauwlijks met veele slaagen daar kan afgetroond worden; gelijk Homerus zeer aardig heeft afgeschilderd, ter plaatze daar hy een Ezel invoerd, die het Gezaayde af-Eetende, door geen Stok-slaagen, hoe veel Kluppels ook de Jongens op zijn Schoften aan stukken sloegen, het Veld verlaaten wilde, voor dat hy dik en rond gegeeten was. Insgelijks pleegen ook d'Egiptize Priesters, alle Botterikken, en onweetende Menschen, *Ezels-Koppen* te noemen: En eygenden dien Naam inzonderheyd zulke toe, welke uyt een byzondere stugheyd, noch haar Vaderland, noch haar Moers Keuken verlaaten wilden; dat is, die al hun Leeven binnens-Huys Opgevoed, niet en wisten van 't geene daar buyten te Ervaaren was: By ons anders *Keuken-klouwers* genoemd: Ten zy dan datze moogelijk beeter in dit Veersje afgeschilderd worden:

Die zommige tot een Lofspraake maaken.

De Ruste tot zijn schaade te zoeken van zommige gepreezen.

Fraaye Spreuk van Augustinus aangehaald.

Den Ezel als een Zinne-Beeld van Wijsheyd aangemerkt.

Zommige willen, Dat Jakob de Gelijkenis van den Ezel tot een quaade Voorspelling by-gebragt heeft.

Des Ezels buyk-verzorginge van Homerus aardig afgeschilderd.

Stug en Steeg zy wel gelyken,
d'Ezel die van zynen Tred,
Niet een Voetbreet af zal wyken
Of je Slaat hem eerst wel bet.

En hier van daan schijnd het, Dat Piérius Valerianus, in zijn Boek *Van de H. Beeld-Spraake*, gezeyd heeft; dat naadien den Oud-Vader Jakob lang in Egipten verkeerd had, hy ongetwijffeld in de Beeld-Letterkonst, is ervaaren geworden: En dat hy alzoo, de Leevenswijze van Issaschars Naakoomelingen willende Voorspellen; dit Zinnebeeld te-baat genoomen en deeze zijnen Zone, als het Hoofd van die Stamme, een Ezel genoemd heeft; daar by doende; *Dat hy tussen zyne Landpaalen zou liggen.* Naamelijk dewijl dit den Ezel zeer eygen is, Dat hy van zig-zelfs, niet verre loopt, noch groote Reyzen doed; maar hem geern deun by zijn Land houd, daar hy Gebooren is. En deeze meeninge van Heydeggerus bygebragt, betuygd daar naa, voor hem zelve het veel-liever met die te houden, welke Jakobs Profeetie zoodaanig Verklaaren, Dat noch de Leuyheyd en Botheyd van den Ezel, noch de Stugheyd en andere Ondeugden op Issaschar betrokken worden; naadien het waarschijnelijk is, Dat de Vader Jakob in dit geval, zijn Gelijkenis alleen voor zoo-ver van den Ezel ontleend heeft; als'er diende om aan-te wijzen, Dat Issaschar volgens de maniere der Ezels, zig *De Ruste* zou beneerstigen; alhoewel met Lastdraaging en Dienstbaarheyd belaaden. Maar naadien deeze Ruste voornaamelijk in den Akkerbouw bestaan zou, die ruym zoo wel de Wakkerheyd en Sterkte, als het Zoldaaten Leeven en den Koophandel past; (doch met minder Omswervens en Onrust verzeld;) is niet bedenkelijk, hoe met eenig Regt, een Ezelagtige Botheyd en Leuyheyd, aan deeze Stamme kan toegeschreeven worden. Want de Geruste Neerstigheyd, die tot den Landbouw behoord, is geenzinds een Leuyheyd te noemen. En waarom zal men in 't vergelijken, met geweld willen overstappen tot dingen, waar in de gelijkheyd geen plaats vind? Maar om te weeten watter van den Ezel aan de Voorspelling over Issaschar toepasselijk zy of niet? zal 't misschien eenig Nut doen, Dat Lastdraagend Dier met eenige flaauwe trekken af-te Schetzen. Voorwaar d'Oude hebben den Ezel, voor een zeer Nut, en Voordeel-aanbrengend Beest gehouden: En men geeft voor dat hy door 't af-Eeten van den Wijngaard, de Mensch alder-eerst geleerd heeft, dezelve Jaarlijx te Snoeyen om meer Vrugten te geeven; boovendien zijnze zoo Snel van Gehoor, datze daar in alle Dieren, behalven de Muyzen, te booven gaan. Zy houden zeer-veel van haare Jongen, en zien niet geeren een van haar Geslagte Sterven. Zy hebben een groot Hert gelijk als alle Vreesagtige Dieren; en zoo Lijdzaam en Volhardende in haar Lastdraagen, dat Schaliger van haar Getuygt, Datze 40 Duyzend Treeden op eenen Dag zonder hinder konnen afdoen. En nogtans meenen de Taal-zifters, dat hy by de Latijnen, ASINUS, van *Sedendo*, dat is van *Zitten* genoemd is, als of men hem *Assedus* hiet. Doch de Grieken hebben hem *Onos* genoemd; het zy van zijn Hulp in 't Arbeyden, of van zijn Staal-Blaauwe Verwe, naa welk ook den ASELLUS, of *Kabeljaauw-Visch* genoemd is. Aristoteles heeft hem den Naam van *Bupalos* gegeeven, om dat hy zoo Dom als een Koe is. En alsmen op zijn gedaante let, hy ziet'er ook Dom uyt. Zijn Ooren zijn Lang en Breed, de Lippen dik, het Hoofd Plomp en Swaar: En is by alle Menschen, voor Bot en Onleerzaam gehouden: Niet teegenstaande'er Voorbeelden genoeg zijn, Datmenze ook leeren kan; en datze onder-anderen gezeyd worden, op de Fleuyt te konnen Dansfen. Hy is zoo hard en Stijf van Huyd, dat hy naauwlijx de Stokslaagen gevoeld; en men houd de Ezelin veel taayer van Leeven als den Ezel. Zy hebben beyde ook zoo Vaste Beenen; datter Fleuyten uyt haare Dyë-en Schenkel-Beenen konnen gemaakt worden, die weegen haar Hard en digt geslooten Stof, beeter van Geluyd als eenige andere zijn: Doch men zeyd dat de Ezels van Myziën, heel zelden regte Beenen hebben: Zoo dat men naauwlijx schijnd te konnen twijffelen, of de Vader Jakob gedenkt, aan deeze

hoedaa-

Issaschar met den Ezel uyt Piérius Valerianus overeen gebragt.

De Ruste van Issaschar heeft voornaamelijk in den Landbouw bestaan.

Den Ezel uyt de Naatuurkunde beschreeven.
Ezel een Nuttig Beest.

Zijn Aard Beschreeven.

hoedaanigheyd, als hy Issaschar *Een Sterk-Gebeenden Ezel* noemd. Boovendien draagt den Ezel ook zijn Last veel-liever naa agter en als op de Heupen, dan naa vooren op den Rug, dewijl hem de Lende-Beenen swak, maar d'agter-Schenkelen steevig zijn. Als hem den Last te Swaar vald, wijst hy zulx door 't Neederhangen van zijn Ooren aan: En is voor de rest zoo eygen tot het Lastdraagen Gebooren, Dat hy door Rusten en Leedig-gang, erger word: Doch de Ezelinnen Swanger zijnde, worden met goed overleg, van haaren last een deel verligt. Ook hebben deeze dit eygen, Dat zy geeren Heymelijk Baaren en daar geen Menschen omtrent zijn. Ten laatsten is ook de Spijs van den Ezel Slegt, en kan by-naa over-al de Kost krijgen; want hy Eet Blaaden van Boomen, Distels, Wilge-Takken, Wijngaard-ranken, Kaf en diergelijke; gelijk het Spreukje daarom zeyd;

Wanneer den Ezel Honger heeft,
Hy Eet al wat zijn Meester geeft.

Wat nu hier van op Issaschar toepasselijk te houden zy, zal zig alderzeekerst in de uytkomst der Voorspelling laaten zien; als waar in dan eerstelijk gevonden word, Dat de Naatuurlijke neyging tot een Leuye naalaatigheyd, nooyt op de Issaschariten is toepasselijk geweest; naadien zy haar nu en dan veel-eer Kloekelijk gedraagen hebben, terwijl andere Stammen de Hand in de Mouw hielden, gelijk te zien is, Judic. 5:16. 1 Kron. 12:32. En dat wy ons dit niet zonder Grondvest laaten voorstaan, zal de Vervulling deezer Voorzegging konnen waarmaaken. Om van welke te beginnen, wy te letten hebben, hoe voordeeligen Lot de Stamme Issaschar, in Kanaan te-beurt gevallen is, Josua 19: 17, 23. In welk Erfdeel, wel het meeste gedeelte van het *Veld* EZDRELON geleegen was; welke door Letter-verandering, zoodaanig van de Stadt *Jizreel* genoemd is. By de laatere anders *Het Veld* SABE geheeten. Daar is in gants Kanaan, geen Landstreeke geweest, die Vermaakelijker noch Vrugtbaarder in Kooren, Wijn, en alle Menschelijke Noodruft was. Gelijk daar-en-booven ook *Het Gebergte* GILBOA in 't zelve Erfdeel lag, welke veele Landstreeken in Kanaan door zijn Overvloed ten agteren zette. Hier door isset dan gebeurd, Dat de Kinderen van Issaschar weegens d'aanlokking deezer Vrugtbaarheyd, die hun tessens met derzelver Erffenis tussen de Stammen, Zebulon en Dan te-beurt gevallen was, te ligter aan zulk-een Vermaakelijk Landgewest vastgekleeft, en haare Kost veel-liever door den Akkerbouw van deun-by gezogt hebben, als naa de wijze der Zebulonierze Kooplieden, om Winst in-te Oogsten, over Zee en Land heenen te Reyzen. En zeeker, wat wonder zal het zijn, by-aldien wy het voor heel waarschijnelijk houden, dat ook die, welke zoo groote Inkomsten uyt de Naatuurlijke Vrugtbaarheyd van haare Landeryen Inzaamelden, verre booven andere, van de Koningen, met Schattingen en Lasten te betaalen, aangetast, en als ofze *Tribuytaarizen* waaren, geplaagt zijn. Gelijk het meede niet onbedenkelijk is, Dat dezelve ook niet heel Onwillig hebben geweest, wat veel te geeven, op datze te-bet van de Plaage der buytenlandze Vyanden, (die dikwils toeleggen den Gezeegenden Huysman te Stroopen,) mogten bevrijd zijn: Of ook, om haar zelven in opkoomende Beroerten, bywijze van *Brand-Schatting* en *Tribuyt*, Vry-te Koopen, op datze van haare Koningen, niet tot dienst van het Hof, of tot Noodhulpen in den Krijg, wierden op-ontbooden. Ook zou het misschien wel konnen weezen, Datter eenige byzondere Dienstbaarheyd, aan deeze Stamme is opgeleyd geworden, schoon dezelve nergens uytdrukkelijk aangeteekend staat; om datter niets byzonders aangeleegen schijnd, dat wy het weeten. En alhoewel het waar is dat de Vermaarde Bolduk, die wy meermaals hebben aangehaald, in zijn Boek *Van de Kerke voor de Wet*; al deeze verklaaringen met de Voet stoot, doet hy zulx alleen om dat hy voor-had, uyt de Zeegening over Issaschar uytgesprooken, eenige diepe Geheymenissen op-te haalen. Hier toe meend hy dan;

Leuyheyd en Traagheyd des Ezels is aan Issaschar niet toepasselijk te agten.

Issaschar heeft een voordeelig Lot in de Erffenis des Lands gekreegen.

En zijn Voordeel in den Landbouw gezogt.

Waar door hy te ligter Cijnsbaar wierd.

Dat

Bolduk heeft hier een zonderlinge Geheymenis meenen te vinden.

Dat het woord, שפתים, zeekere zoort van *Hordekens* beteekend, over welke eertijds de Profeeten laagen, wanneerze haare Voorzeggingen deeden. Ook wil hy Dat het Griekze woord STIBADION, dat is, Een *Slaap-Stee* uyt Kruyden, of Groene Blaaden, zoodaanig genoemd is, van de Groene Bloem-en Grasbedden op welkmen naa de wijze der Ouden, bequaamelijk Zitten of Liggen kon. Maar aangaande de Ezels, die zeer eygen aan de Laftdraagenden Arbeyd zijn; daar door zeyd hy, Dat de PRÆLAATEN, of *Kerkvoogden* beteekend worden. En vervolgens meend hy dan, Dat de Iffafchariten hier van Jakob, als zeer Vroome, Godvreezende, en Sterk-Arbeydende Kerken-Dienaars gepreezen worden: Als die te-gelijk ook de Toekoomende en de Verborgene dingen, door de Gaave der Profeetye, waar in deeze byzonderlijk hebben Uytgeblonken, wiften te Voorzeggen: Liggende niet zelden daar toe tuffen twee Gevlogten Hordekens te Slaapen; zoo dat haar de Godfpraaken door Droomen konden antwoord geeven. Waar toe hy dan de woorden Judic. 5: 16. bybrengd, en Debora teegen Iffafchar doet zeggen: *Waarom hebd gy Gezeeten* tuffen Twee Horden, zoo dat gy de Bleetinge der Kudde hoordet? Als Ruben teegen zig zelven verdeeld was, zoo is de Twift der Grootmoedigen op de baan gekoomen.* Welke woorden, (die wy korts te vooren op Ruben gepaft hebben;) hy deezen verdraayden zin aannaayd; *Alhoewel* ô Iffafchar, *in de Stamme van Ruben, groote Befluytmaakers des Herten en Kragtige Profeeten zijn, zijnze nogtans onder u niet geringer van aardt, noch minder in getaalle. Want ik Bid u! Zegdme doch; Om wat Oorzaak hebd gy anders weegens d'uytmuntende Zeegening, zoo dikmaal tuffen de* Hordekens *Geflaapen? Of hebd gy zulx gedaan, om de Bleetinge der Kudden te hooren? Iffet niet veel-eer gefchied, om 't Verborgene woord Gods te hooren, Dat u heymelijk in 't Oor Gefluyfterd is, gelijk de Stemme van een zagt-ruyffende Wind?* Dit zeyd de Man. Daar naa brengd hy ook 1 Kron. 12: 32. te berde; alwaar gezeyd word; Dat de Kinderen die uyt de Stamme Iffafchar tot David quaamen; *Zeer Ervaaren in 't Verftand der Tijden* waaren. Als meede Deut. 33: 18. daar Mofes in zijn laatfte Reeden tot Iffafchar zeyd; *Zijd Blijde in uwe Tenten.* Dat is, zoo Bolduk meend, u Vermaak is in de Geheyligde plaatzen: Alwaar gy u Verluftigd, met Zingen, Bidden, en altijd te verblijven. Dus verre dien Schrijver: Welke daar in voorzeeker niet veel van die verfcheeld, welke de Geeftelijken, en Monniken met deezen Ezel van Iffafchar vergelijken; als die het Laftig Pak des Godsdienftigen Arbeyds draagen; als meede de Strengheyd der Leertugt en Leevens-wijze; door welke zy, met die Geduldiglijk te draagen, een drywerfze Tribuyt aan Godt Betaalen: Te weeten de *Godsdienft*, De *Liefde* en *d'Onthoudinge*. Maar of dit niet veel-eer met de H. Schrift, opentlijk den Spot gehouden is, dan die Verftandelijk uyt-te leggen, laaten wy alle die noch tot raazens-toe, niet Gek geworden zijn, geeren Oordeelen; en eens in Bedenken neemen, Of de Domzinnigheyd van zulke Ezels, hier niet openbaar word, Dat zy zoo fchoonen Gelijkenis als den Apoftel 1 Kor. 9: 9. hier-toe van den Offe ontleend, voorby-gaan: En alzoo van den *Os op den Ezel fpringen*; dat is, van de waare Arbeyders in 't H. Befchreeven woord, op Monnikken en Paapen vallen, die gemeenelijk alleen door Dwang van Kloofter-Tugt, als een Ezel door Stok-Slaagen, tot den Arbeyd worden aangedreeven. Doch wy, die alzulke Vaatze verdraajingen wraaken, maaken daar van te-gelijk met de Voorzegging over Iffafchar, als de laatfte van Leaâs Zonen, een Eynde; om van den zelven nu over-te gaan tot de

Waar in hy de Laft-draagende Ezels een Zinnebeeld der Kerken-Dienaars agt te zijn.

* De Leuvenze Bybel, heeft naa de Gemeene Latijnze Text Vertaald; Twee Eyndpaalen.

Wat men van al zulke verklaaringen te houden heeft.

Profeetize Zeegening over DAN.

Dry byzonderheeden in

WElke de Stervende Vader, Gen. 49: 16, 17, 18. in Dry Byzonderheeden vervat. Namentlijk Eerft, In de Waardigheyd die deeze Stamme, met andere Stammen Ifraëls zou gemeen hebben; daar naa in 't byzonder, zijn eygen

eygen Gedrag en Weedervaaren, onder de Gelijkenis van *Een Slange:* En ten laatsten, met een zeer Kragtige Betuyginge van eygen Volstandige Hôôp, waar in hy Godt de Welstand van Dans Naakoomelingen aanbeveeld; door een Hoogverligte Geest, Voorziende de Swaarigheeden die deeze Stamme, zoo wel ten aanzien van haar Erfdeel in Kanaan, Jos. 19: 47. Judic. 1: 34. als ten opzigt van haare Vaderlijke Godsdienst, (dieze door d'Afgoderye zeer haast te verliezen stonden;) zouden over den Hals koomen; waar van te zien is Judic. 18:16,17. Tot aan Issaschar toe, en zelfs met hem ingeteld, had de Vader Jakob beezig geweest de Zonen van Lea, elk haar Weedervaaren te Voorspellen; doch nu begind hy de Zonen der Dienstmaagden BILHA, en ZILPA aan-te spreeken. En wel voor-eerst DAN, die d'Onvrugtbaare Rachel uyt Bilha Gewonnen, en op haare Knyën doen Baaren had, Gen. 30: 3, 4, 5. Voorwaar, Jakob heeft de Waardigheyd van de Stamme DAN, in het Rigten van zijn Volk, en 't Voorschrijven van Wetten, onder een aardige Zinspeelinge op den Naame DAN, Uytgeboezemd. Want gelijk DAN by de Hebreën zoo veel is, als die een zaake *Doed, Uytvoerd, Draagd, Regt wijst*, of *Gerigte Oeffend*; alzoo zeyd de Vader; DAN, *Zal zijn Volk Rigten als een van de Stammen Israëls*, Gen. 49: 16. Van hoedaanige Zinspeelingen, in de Heylige Schrift, verscheyde Voorbeelden te vinden zijn: Ziet onder die ons hier in 't zin schieten, Gen. 5: 29. en 9: 27. &c. Als meede heel opmerkelijk 1 Sam. 25: 25. daar de Naam van NABAL, des Mans eygen Vonnis spreekt; *Want gelijk zijn Naam is, zoo is hy: Zijnen Naam is* Nabal, *en Dwaasheyd is by hem*, &c. De meeste Joden hebben deeze Profeetie van *Simson* Verklaard, als die uyt de Stamme DAN gesprooten, een Vermaard Rigter in Israël wierd. Hier van daan word in de *Targum* van Onkelos, deeze Verklaaringe gevonden: *Van de Stamme* Dan, *zal eenen Uytverkoorenen Opstaan, welke het Volk Verlossen zal; Zoo dat alle de Stammen Israëls in zijne Daagen Ruste zullen hebben.* Alwaar voorzeeker geen anderen dan Simson verstaan word. Insgelijks heeft meede Jarchius over de Woorden, DAN *Zal zijn Volk Rigten*; deeze breedspraakige Verklaaringe gedaan: *Het Volk uyt de Stamme* Dan, *zal Wraake neemen van de Filistijnen; want daar word gezeyd: De Heere zal zijn Volk Oordeelen*, gelijk Een uyt de Stammen Israëls. *Want alle Israëliten zullen gelijk als Een Volk zijn, en hy zalze alle Rigten.* Doch hier en laat het Jarchius niet steeken; maar voegt'er terstond een andere Verklaaringe by, zeggende, Dat het ook kan verklaard worden, Dat DAN zal Rigten, *Als een van de Stammen Israëls*; te weeten als zeekere *Een-Eenige* onder de Stammen, naamelijk *als David*; die uyt de Stamme Juda was. En alhoewel'er veele onder de Kristenen zijn, die dit al meede op Simson duyden, schijnd het egter zommige niet zonder reeden, al-te zeer bepaald, en gedrongen; dewijl'er immers met geen de minste scheemeringe voorzeyd word, Dat uyt de Stamme Dan, Een-Eenigen, en zeekeren Rigter Opstaan zou; maar veel-eer, Dat DAN zijn Volk zelfs zou Rigten. Gelijk dan ook de Woorden, Als een van de Stammen Israëls, niet wel yts anders, *Als een yder*, of *Elk-een der Stammen* konnen beteekenen. Dat is, zoo te Rigten, als aan alle de Stammen gemeen was, het zelve te doen. Maar indien den Zin zoodaanig is, alswe zeggen, kan'er Simson niet door verstaan worden; naadien geen van alle de andere Stammen ooyt een Rigter hadden, die hem gelijk was. Zulx men dan ook niet en behoorde te zeggen, Dat alle de Stammen Israëls, als Een Volk zouden zijn; of dat Simson het even als David zou Rigten, dewijl immers David op geenerley wijze, een Rigter Israëls, als Simson is geweest. Invoegen daar ook geen reeden zijn, waarom juyst David, meer als andere Koningen, met Simson zou vergeleeken worden. Beeter dan, heeft het Aben-Ezra hier getroffen, als hy zeyd; *De Vader Jakob geeft met de Mond duydelijk te kennen, Dat* Dan, *zoo wel als de Zonen der Egte Vrouwen, zijn eygen* Baniere *onder de Vaandels der Stammen zou voeren. En ziet daar, hy heeft, gelijk Een* Vorst, *het* Hoofd *van die Stammen geweest, wel-*

de Zeegening over Dan in agtgenoomen.

Naa 't volëyndigen van den Zeegen over Leaâs Zonen gaat Jakob over tot die van Zilpa en Bilha.

Het Rigterschap van DAN onder een aardige Zinspeeling voorgesteld.

Zinspeelingen zijn in de Heylige Schrift, heel veel te vinden.

De Lotspelling over Dan van de Joden op Simson gepast.

Het Rigterschap van Dan, naa zommiger meening, met dat van David vergeleeken.

Dat naader onderzogt en niet waarschijnelijk bevonden word.

Aanneemelijke verklaaring van Aben-Ezra, over

Dan die een Banier-voerder over de Stammen is geweest.

welker Vaderen, *uyt de* Dienstmaagden *Gebooren waaren.* Hier zal voorzeeker een fraaye Verklaaringe te vinden zijn, by-aldien wyze slegts een weynig ontswagtelen. Want als dan zal de meeninge van deeze Voorzegginge niet anders te kennen geeven, als dat het in de toekoomende daagen gebeuren zou, Dat DAN, welke uyt de bygeleyde Dienstmaagd Bilha Gebooren was, niet alleen een byzondere Stamme maaken zou; maar dat hy ook de Hoofd-Baniere voeren zou over de Vaandelen der Volken, die uyt de Zonen der By-Wijven Jakobs, voortgekoomen waaren. Invoegen hier door *Het Volk te Rigten*, zoodaanig-een Ordentlijk Ampt verstaan word, als doorgaans in elk der Stammen tot Hoofden der Vaderen verkooren wierden; of zulx van natuuren waaren, om onder haare Broederen het Regt te spreeken. Gelijk wy dan ook te geleegener tijd en plaatze, verhoopen aan-te wijzen, Dat DAN de *Vierde Hoofd-Baniere*, neevens de voorige Dry, JUDA, RUBEN en EFRAÏM, over de *Vaandelen der Stammen Israëls* gevoerd heeft. Volgd dan nu de byzondere Voorzegginge over DAN, waar in hem zijn Vader, onder de volgende Bewoording, by Een Slange vergelijkt. DAN, zeyd hy, *Zal een Slange zijn aan den Weg; Een Adder-Slange neffens het Padt; Bijtende des Paards Verssenen, dat zijn Rijder agter-over vald*, Gen. 49: 17. Hier verschillen d'Overzetters niet zoo veel als wel elders. De Gemeene Latijnze Bybel zeyd; *Laat* Dan, *Een Slange worden op den Weg.* 't Geên de Grieken Vertaalen; *Zittende op het Voet-Padt.* Voorwaar niemand der Uytleggers twijffeld'er aan, of de zaamenhang van Jakobs reeden, geeft te kennen, Dat hy van *Een Slange* spreekt. Doch daar is groot verschil, om te weeten, by welke zoort van Slangen, de Stamme Dan hier vergeleeken word? Want daar schijnd aangeleegen te zijn, zoumen eenig ligt aan de toepassing bybrengen. Rabbi Jonathan verklaard het van een *Voornaamste*, of *Allersnoodste Aardt der Slangen.* Onkelos een *Aspis-Slang*; en hy vind'er veele die hem daar in naavolgen. Hieronymus en Arias Montanus zetten, CERASTES of *Gehoornde Slang*; waar toe den eersten ook van een *Blinde Slang* wat duysterlijk gewag maakt. Junius noemdze een *Schiet-Slang*; en Scindlerus een VIPER, welke zommige voor de Adder-Slang houden. of een Vyerige Slang, of een heel Fenijnig Serpent noemen; als meede voor de *Cerastes*, weegens eenige gelijkheyd. En schoon Kastellio, met de Fransse en Engelsse Overzettinge, door KOLUBER, moogelijk een Bont-gevlekte Water-of Land-Slange willen te kennen geeven; schijnd nogtans de reeden van de Vader Jakob op geen Slang beeter als op de Gehoornde Adder-Slang *Cerastes* te passen. Van welke al van Ouds bekend is, Datze de Reyzigers, by, of neevens den Weg Laagen leyd; 't geên zy inzonderheyd in de Zandige Weegen, en diepe Waage-Spooren, weet te doen. Zijnde dezelve in haar Bijten zoo Vergiftig van Tanden, Dat zoo wel Menschen als Beesten van haare Bezeering, zelden als door de Dood geneezen worden. Ook kan men haare Listigheyd niet ligt te vooren koomen: Want dewijlze Aard-Verwig van Kleur, en niet zelden digt met Stof bekroozen is, wordze ligtelijk van een hoedeloozen Reysganger getreeden; dieze dan tot vergeldinge een schielijke Beet toebrengt; gelijk Bochartus met veele Getuygenissen uyt Nikander, Elianus, Diodorus en andere bevestigd. Waar van daan het dan ook eertijds gebeurd is, Dat zeeker gedeelte van Ethiopien, onder Egipten behoorende, door dusken zoort van Slangen, Verwoest en Onbewoonbaar gemaakt is. Van deeze meeninge verscheeld meede de Arabize Overzettinge niet veel, als de welke het Woord מערן, afbrengen van ערן, dat is, *Een Hoorn*; by de Hebreeën dikwils door קרן *Keren* uytgedrukt, Dat zoo wel een *Hoorn*, als *Glinsteren* en *Schijnen* beteekend. Vergelijkt Exod. 34: 30. met Exod. 27: 2. &c. Het geen dan de reeden is, Dat d'Arabiers een *Slak*, die in een *Hoorn* of Huysje woond, door het Woord ערן beteekenen; en zulks wel meest van weegen de Twee Hoorentjes waar meede zy hunnen weg naaspooren, dewijlze geen andere Oogen hebben. Op gelijke wijze word ook de CERASTES of * *Adder-Slang* מערן, dat is, *Gehoornd*, genoemd; om datze even als

Dat naader ontswagteld word.

DAN by een Adder-Slange aan de Weg vergeleeken.

Twijffel om te weeten by welken zoort van Slangen Dan vergeleeken word.

Verschillige Slangen van de Overzeters ingevoerd.

De Cerastes of Adder Slang beschreeven.

* שפיפון Gen. 49: 17.

als de Slak, *Hoorntjes* heeft; want alzoo ſchijndze ook Elianus te Beſchrijven; als hy zeyd; *Booven haaren Kop heeftze Twee Hoorntjes gelijk de Slak, doch niet zoo lang noch gebuygzaam.* Bellonius noemd deeze Hoorens; *Twee kleene Hoogtens, die in maniere van Gerſte-Koorens, naa booven uytſteeken.* Ook ontbreeken geen Taal-Geleerde, welke meenen, Dat het Hebreeuwſe Woord שפיפון, ('t welk Arias Montanus hier CERASTES, of *Gehoornde Adder-Slang*, Vertaald;) voor zig-zelven zeer bequaam kan afgeleyd worden van שפף, dat by de Hebreëen *Hinken* of *Kreupel-Gaan* beteekend. In hoedaanigen zin het de Talmudiſten gebruyken. En het is hier niet geheel-en-al on-toepaſſelijk; naadien van de Adder-Slang gezeyd word, Datze naa de wijze der Hinkende, met een onzeekere Beweeginge en Krinkelende Wriggelinge, als naa Twee zijden, voort-zukkeld. Waar van men d'Oorzaak ſteld, Dat haar de Rugge-Graat niet van Been, als andere Slangen, maar van Knorpelagtig Kraakbeen is, dat zig naa beyde zijden buygen kan; waar doorze dan in haar voortkruypen geen zeekere ſtreek houd. En gelijk al de Slangen door Wriggeling, en 't maaken van Bogten haaren Weg ſpoeden, is zy by de Latynen *Serpens*, van SERPENDO, dat is *Kruypen*, genoemd; dewijl zy met verborgen liſten, *Kruypen*, en niet met verborgen *Gangen*, de Menſchen aanvallen. Naadien evenwel zoo grooten geſchil over de Slange is, die Moſes נחש שפיפון noemd, luſt ons yts van de Natuure der voornaamſte Slangen by-te haalen, en keur te geeven welke uyt die om-beſt, over-een komd, aan het geên de Stervende Vader van de Stamme DAN zeyd; dewijl verſcheyde zoorten van Slangen, malkanderen in zommige Quaadaardige eygenſchappen, niet heel ongelijk zijn. De Slangen zijn in 't algemeen te onderſcheyden in Land en Water Slangen. Doch het blijkt uyt Moſes, Datwe ons alleen met d'eerſte zoort te bemoeyen hebben, dewijl hy van een Slange gewaagd, die zig *Neevens het Voet-Padt* onthoud. Men vind de Land-Slangen in Naam en Eygenſchappen, voornaamelijk onderſcheyden in de VIPER of Adder-Slang. De AMMODYTES of Zantkruyper. De CERASTES, of Gehoornde Slang, anders ook de ADDER genoemd. De HEMORRHOUS of Bloedſtorter. De SEPS of Verrotter. De ASPIS of Vergif-Sproeyer. De DIPSAS of de Dorſtige. De SCYTALE, of Pyl-Slang, die ook Schiet-Slang heet. De AMPHISBENA of Twee-Hoofdige. De SÆSILIA of Blinde-Slang. De KENKRUS of Geſtipte. De AKONTIA, die ook JAKULUS of Pijl-Slang genoemd word. De DRYINUS of Eyke-Slang. De ELAPS of Herte-Slang; en daar naa *d'Onſchaadelijke*, gemeenlijk *De Slang van Æskulapius* genoemd. Wy zullen van yder wat zeggen, en dan Vader Jakobs Voorſpelling over DAN, gaan vervolgen.

Waar toe de Natuur van meeſt al de zoorten der Slangen kort Beſchreeven word.

Onderſcheyd der Slangen.

De VIPER of *Adder-Slang*, word by de Latijnen van VIVIPARA, dat is, *Leevend-Baarende* genoemd, om datze haare Eyeren binnen in den Buyk ontfangd, en daar uyt een Leevend Jong voortbrengd: Of als andere zeggen, van QUIA VI PARIAT, om dat hy met geweld Baard; dat is, als of den Buyk van de Moeder, doort uytkoomen van 't Jong Verſcheurd wierd: By de Grieken zomtijds by uytneementheyd OPHIS, dat is, *Slang* genoemd. Het is een zeer Vergiftige Slang, meer dan een El lang; Geel van Verwe met Vlekken geſprengd. Zy hebben geen Ooren, maar zeekere Holligheeden in plaats. Haare Tanden zijn Doorgaat en met een Blaasje vol Vergif voorzien, dat daagelijx weeder aangroeyd, alſſe yts daar van Verſpild hebben: Van welke Tanden zommige niet gezien worden, om datze in de Kevels verborgen zitten. De Mannetjes hebben Twee Honds-Tanden, de Wijfjes Vier. Zy onthouden haar veel omtrent het Bergagtig deel van Fenicien; en Eeten Kruyd en Wortelen, ook Spinnen, Rupzen en Padden. Doch des Winters Schuylenze in Onderaardze Hoolen. Daar zijn verſcheyde Adders zoo in Koleur als in Groote, en om datter ook gevonden worden met twee Spitzen als Hoorens op 't Hooft, verſcheelenze weynig van den CERASTES of *Gehoornde-Slang*, daar wy ſtrax van ſpreeken zullen. Nierenbergius verhaald van een Adder-Slang die in Chiappa gevon-

Viper of Adder-Slang waar van zoo genoemd.

Gen. 49: 17.

gevonden word, welke de Paarden door haar Beet, binnen een Dag de Dood aanbrengen. 't Zelve getuygd men meede van de AMMODYTES of *Zandkruyper*, die even zoo van Kleur is, en een Hoorn op 't Hoofd heeft als d'Adder-Slang of CERASTES. Deeze Hoorn-Slang houd zig geern op Zandige Weegen, en schijnd zijn Naam te draagen van die Twee Hoornagtige uytpuylingen, dien hy booven op 't Hoofd heeft. Aan den Buyk is hy met Schobben bezet, doch de Steert is glad. Hy word in Lybien veel gevonden, van waar hy ook in Egipten verhuyst is. Bellonius zeyd, Dat hy'er veel gezien heeft, als hy van Kayro naa den Berg Sinai reysde. Zy zijn omtrent Anderhalf of Twee Ellen lang, Dik-lijvig te-gaar gedrongen; en haar meer dan half onder 't Zand verbergende, Lokken zy met d'Opgesteeken Hoornen van haaren Kop, de Vogels aan. Haar Beeten zijn beswaarlijk te Geneezen, ten zy door een schielijk Afzetten van 't Gewonde Lid. De Slang HEMORRHOUS, word de *Bloed-storter* genoemd, om dat hy naa zijn Beet, (die Ongeneeslijk is,) het Bloed van den Lijder, uyt alle doortogten des Lichaams doed uytvloeijen. Hy heeft zeer Vlammige Oogen, en een Blinkende Huyd; den Rug met Witte en Swarte Vlekken bezaayd. Den Hals is Dun, de Steert lang; en daar worden korte en lange van Lijfs-gestalte gevonden. Hy verscheeld voorts weynig van de *Cerastes*, dewijl hy meede Gehoornd is; gelijk uyt de Beschrijvinge van Nikander blijkt, die'er aldus van zeyd;

De Slang Cerastes genoemd.

Zijn Hoofd is Bars, voorzien met hard en Ruwe Knobbels,
En als de Hoorn-Slang Cerastes, *die vol Bobbels*
Zijn Schuynze Gangen doed; sleept hy zijn Traage Huyd,
Waar uyt een Heuvel rijst gelijk een kleene Schuyt.
Hy slibberd op zijn Buyk en rukt zijn Traage Leeden
Heel heymelijk door het Riet.

Dit zeyd Nikander, om datze een heel Traage Gang heeft, en gins en weeder hobbeld als een Schip op de Baaren. En alhoewel zijn Beet Ongeneeslijk gehouden word, hebben egter Dioskorides, en zijn Uytlegger Matthiolus, verscheyde Genees-Middelen daar toe voorgeschreeven. De Slange SEPS, word *De Verrotter* genoemd, om dat hy 't Vleesch der Gewonde, aanstonds doed Rotten; zoo dat den Lijder van de Beenen vald: Waar van hy ook by andere, onder andere Naamen gedagt word; als *Putria, Sepedon*, en *Selsir*. Hy is breed van Kop, heeft een korten Hals, en 't Lijf als een Tapijt met veelerhande Striemen doorkeeperd. Hy word in Syrien en Arkadien gevonden, en veranderd zijn Verwe naa de Grond dien hy aanraakt; waar door hy ligt Bedriegd. En veele twijffelen niet, of hy is DIPSAS, van de *Droogte* genoemd, om dat hy aan de Gewonde Dorst verwekt. Dat hy een zeer Booze Slang is, heeft ons gemelde Nikander in deeze Veerzen afgeschilderd;

De Slang Seps of de Verrotter genoemd.

——————— *Dit is een Vinnig Dier,*
Wel Kleyn, maar geen gelijk in Doodlijk Gif en Vyer;
't Verteerd de Huyd en 't Vleesch, en laat maar naakte Schonken,
Het Lijf word over-al met zijn Vergif Doordronken;
De Dye de Kuyt, de Knye hy van haar Spier ontbloot,
De Ingewanden zelfs, Versmelt hy als het Loot:
Het Merg, de Borst en Buyk, de Zeenuwen en Banden,
En al wat ov'rig is aan Armen en aan Handen;
Het Hoofd, den Nek, den Rif verdwijnen als een Rook:
Daar is voor deeze Pest, of dit Verrottend Spook
Niets vry. De Sneeuw Smelt niet zoo ligt in Zoele Daagen,
Noch 't Was voor d'Heete Zon; als 't Vleesch voor deeze Plaagen;
Jaa 't Been dat in het Vyer zijn Vastigheyd behoud,
Blijft van dit Vinnig Quaad niet Ongeschend, maar Flout.

Zoo

Zoo wy Isiodorus gelooven, word de ASPIS-*Slang* van *Aspergendo* genoemd, om dat hy zijn Vergif in 't Beschaadigen de Menschen aansproeyd. Of van *Asperitate*, dat is, van de Scherpheyd van zijn Huyd, of van *Aspiciendo*, dat is, van Aanzien, om dat hy Scherp van Gezigt is; alhoewel dat door twee Vleezige Knobbeltjes booven 't Oog belemmerd word. Daar zijn verscheyde zoorten van Aspis-Slangen, en van verschillige Verwe. Dezelve worden Naatuurlijk in 't Heetste deel van Egipten gevonden, en men agt hem uyt de Nyl voort-te koomen. Hy heeft twee Wratten als Hoorens op 't Hooft; de Oogen zijn Vyerig rood: Hy heeft vier spitze Tanden vol Fenijn en zeer Doodelijk; en alsse Gram worden sweld haar den Hals ongemeen dik: Want aldus heeft hem Nikander naa 't Leeven Afgemaald. Aspis-Slang.

Zijn Hals Sweld van 't Vergif, en raakt het Beest aan 't Branden;
Zoo dreygd hy wis de Dood, met zijn Vier Spitze Tanden;
Waar in hy 't Snood Fenijn, dat Duyzend Quaalen Brouwd,
Bedektlijk onder 't Vlies met List verborgen houwd.

Zy zijn Blaauw-Verwig van Huyd, en zijn Beet is zoo kleen, Datze quaalijk gezien word. Waar het van daan quam, Dat de Dood-steek aan Kleopatra niet te kennen was. Dat zy haar ook Tam laaten maaken, 't Vergif af leggen, en zonder gevaar, zelfs van de Kinderen, zig behandelen laaten, word by veele getuygd. En men vind by de Oude, veel Genees-middelen teegens de Beeten der Aspis-Slangen voorgeschreeven; waar van'er Jonston eenigen aanteekend. De DIPSAS of *Dorst-Slange*, word by zommige onder de verscheyde zoorten van den *Aspis* Geteld; en zoo komd hy ook by Solinus voor. Hy word de *Dorstige* genoemd, om dat hy zijn Lijder ongemeen met den Dorst queld. Ook *Ammobates*, om dat hy door het Zand Kruypt. Ook word hy *Prester* genoemd; weegen de Vlammige Ontsteekinge, dien hy door zijn Beet verwekt. Hy zelfs is niet groot, maar heeft een grooten Hals; 't Lijf is Bleek, met Rosse en Swarte Vlekken, en de Steert met Twee Swarte Stryemen gemerkt. Zy worden in Afrika, Arabien, Lybien en Syrien gevonden, en ook by de Garamanten. Zy Begraaven haar veeltijd onder de Struys-Eyeren in 't Zand, om de aankoomende Roovers te betrappen. 't Geen de Digter Lukanus van haar zeyd, komd zeer wel met de Adder-Slang, en de Zinspeelinge van de Vader Jakob over-een. Yemand van hem Gebeeten, sweld het Lichaam als een Trommel, 't Bloed en Vogten raaken flux aan 't zieden; en is meest-tijd Ongeneeslijk. Jaa de Doode Lichaamen stinken zoo-zeer, Dat menze de Begraavinge moet weygeren, indien het anders de Digters niet geloogen hebben. De SCYTALE of *Pijl-Slang*, is van Mantuanus, naa zijn Veel-Verwige Vlekken, de *Geschilderde-Slang* genoemd. Hy is Traag in 't voort-Kruypen, om de Voetgangers te-bet aan-te Lokken. Hy heeft een Blinkenden Rugge, dien hy met Stof begruysd; en om dat hy aan weeder-end even dik is, (zoo dat men naauwlijks ziet wat de Kop of Steert is,) heeft hem Nikander de *Amphisbena*, of *Twee-Hoofdige Slang* gelijk gemaakt; want aldus zeyd hy'er van; De Dipsas, of Dorst-Slang. Gen. 49:17. De Pijl-Slang.

De Pijl-Slang zou by-naa de Amphisbena *lijken;*
Maar d'Eerste moet in Steert, *en deez' in* Vetheyd *wijken:*
Hy is veel dikker als een Staff die met de hand
In 't rond Beslaagen word, en als een Spaa die 't Land
Doorsnijd in zijne Lengte; ook wonder rad in 't Kruypen,
Wanneer den Hemel komd zijn Vrugtb're Schoot Bedruypen.

De AMPHISBENA of *Twee-Hoofdige Slang*, heeft verscheyde Naamen; en dewijl hy Agter-en-Voor-uyt Kruypt, word hy *Weeder-zijds-Ganger* genoemd: Doch daar is groot Geschil over zijn Dobbel-Hoofd; maar 't is meest waar- De Twee-Hoofdige Slang.

waarſchijnelijk, Dat hy maar een heeft. Zijn Verwe is Aardagtig, en de Kaaken zoo dik, Dat de Kop daar in geſwollen, en als onzienelijk is. Zijn Kleur en Gang heeft Nikander in deeze Woorden vervat;

Hy Kruypt met Bogten voort, zijn Huyd is Swart en digt;
Maar Over-cierelijk met ſpikkelen verligt.

Zy word in Lybiën, en in Lesbos gevonden: En alhoewel hy maar een Hoofd heeft, word hy *de Twee-Hoofdige* genoemd, om dat Kop en Steert een-en dezelve Gedaante hebben. De SÆSILIA of *Blinde-Slang*, word by Heſychius ook de *Doove-Slang* genoemd, om datze heel hard-hoorende is. Zy is Donker van Verwe, Bruyn en Zomber Rood; doch aan de zijden meer Purperagtig met Swarte Vlekken. Den Buyk is Swart, den Hals Groen en Swart geplekt. Hy is kleen, en Baard Leevend als de Adder-Slang. En ſchoon eenige deeze Slang onder de onſchaadelijke agten, hebben nogtans Ariſtoteles en Plinius gezeyd, Dat hy Koeyen en Paarden met zijn Vergift Dood. Zijn Tanden zijn by-naa onzienelijk in 't boovenſte, maar koomen in 't onderſte Kaak-been meer voor den Dag. Hy word alleen *De Blinde-Slang* geheeten, om dat zijn Oogen naauwlijks gezien worden. De KENKRUS is de Huyd als met Geers overſtrooyd, van waar hy te-mets de *Geſtipte* genoemd word. Nikander noemd hem de *Leeuwe-Slang*, om dat zijn Schobben als de Lybiſche Leeuwen gevlekt zijn. Hy is omtrent Twee Ellen lang, en zijn Beet, en toevallen die van d'Adder-Slang zeer gelijk. Hy ſchuwd de Braamhaagen en vertiſte Struwellen, en verkeerd opentlijk by den Weg, en in de Waagen-ſpooren, als meede in de Gras-Velden. Ook word hy in 't Heetſte van de Somer op de Bergen gevonden. Over zijn gantze Lijf is hy als de Serpentijn-ſteen gevlekt, die veel-ligt van hem haar Naam draagd. Van zijn Loosheyd heeft Nikander deeze getuygenis naagelaaten;

De Blinde Slang.

Wanneer de Somer-hit betoond haar volle Kragten,
Verſchuyld hy zig in 't Boſch; daar leyd hy op-te wagten,
Tot dat het Tamme Vee daar om te Laaven komd,
Of dat haar Herder zig tot Ruſten needer-kromd;
In Koele Blaaderſchaauw der Opgeſchoote Dennen,
Dan vald die Roover uyt, tot ſcheuren en tot ſchennen.

De Schiet-Slang.

De AKONTIA of JAKULA, die *Schiet-Slang*, en ook *Pijl-Slang* genoemd word, om dat hy zig zoo ſnel als een Pijl beweegd, en yemand toeſchiet; is van zommige ook *De Vliegende Slang* genoemd. Dezelve word veel in 't Eyland Lemnos gevonden, daar d'Inwoonders hem SAGITTARIUS of *Schutter* noemen. Zy zijn ook in Egipten en Lybiën te vinden. Haar Beet word noch van ſwaarder toevallen als die van de Adder-Slang gevolgd, doende 't Vleeſch van de Lijder aanſtonds Verrotten en weg-ſmelten. Zy verkeeren zoo wel in verborge plaatzen als langs d'openbaare Weegen, en op de Boomen, en houden 't Hoofd onder de Blaaderen bedekt: Waar uyt zy zoo ſnel toeſchieten, Datze yemand Twintig Ellen verre, in eene Togt op 't Lijf vallen; waar toe hy hem eerſt te vooren wel digt te-gaar krinkeld. Albertus rept van Twee zoorten, waar van d'een de Dood zonder gevoel aanbrengd, d'ander den Lijder eerſt met langduurige Pijnen foold. Die Slang, welke de Pijl-Slang meeſt gelijk is, is de DRYINUS of *Eyke-Slang*, zoo genoemd om dat hy daar in verſchuyld: Of om dat zijn Schobben aan die van de Eyke ſchors gelijk zijn; aardende eenigzinds naa de Schild-Pad. Hy verkeerd veel in Vogtige plaatzen; maar aangaande zijn Kleur en Geſtalte, zijn de Getuygeniſſen niet eens. Die van hem Gebeeten zijn, Bleeten als Schaapen, en hebben veel andere toevallen, die Dioskorides en Grevinus, met veelerley Genees-middelen leeren af-keeren, welke uyt

De Dryinus of Eyke-Slang.

Ari-

Ariſtolochie en Wijn met *Orego, Look* en *Olye*, &c. worden toegemaakt. Doch de Quaadaardigheyd van deeze Slang, heeft Nikander zoo aardig beſchreeven, dat hier niet ontbreeken mag wat hy'er van gezeyd heeft.

Zoo uw de Dryinus *in Hand of Voeten Kneld,*
Ontzet zig 't heele Lijf, de Wond word Swart en Sweld,
't Verſtand word Overſtulpt, het Glinſteren van de Oogen
Vergaat; het Hert begind van Droefheyd uyt-te droogen,
En 't heele Lijf van Smert: Ook maakt zijn vuyle Beet
Den Menſch zoo Duyzelig en Grillig, dat hy Bleet
Gelijk de Schaapen doen, of d'Ongetemde Bokken:
Het Water dat word Bleek; de Maag begind te Nokken;
Zijn Leeden worden Traag van quaade ſluymer-zugt,
Zijn Mond die Klappertand als in een Koude Lugt:
Nu Braakt hy niet dan Gall, Dat maakt hem Drooge Lippen,
Dan niet als enkel Bloed, dan is het op het Hippen,
Dat hem de flaauwe Ziel al Beevende ontglijd,
Ten zy een Heelzaam Kruyd hem van de Dood bevrijd.

Van de ELAPS of *Harte-Slang*, die zoo van de Vreesagtige aard der Harten genoemd is, is hier niet veel te zeggen, om dat hy even als de Slang van *Eskulapius*, onder d'Onbeſchaadigende Slangen geteld word; en welk de Fabel-digters uyt d'Afgodize Eerbewijzingen der Heydenen, alzoo verzierd hebben. Gelijk by Ovidius te zien is, Dat Eskulapius de Zoon van Apollo, (dien Ariſtophanes, om dat hy den Drek der Zieken pleeg te Proeven, op dat hy haar Natuure te-bet kende, * *Stront-Vreeter* noemde.) tot een God der Geneezinge naa Roomen ontbooden is, om de Peſt te verdrijven, en daar toe in een Slang veranderde. Gelijk dan ook gemelde Digter hem alzoo tot de Roomze Gezanten in den Droom ſpreekende heeft ingevoerd;

De Elaps of Harte-Slang.

De Slang van Eskulapius.

* Een Naam-ſtreep die om dezelve reeden ook aan Hippokrates paſte.

'k Zal koomen, zijd geruſt, en zal mijn Beeld verlaaten:
Gy ziet (bezietze wel, om wel te konnen vaaten
Wat dat my kennelijk maakt;) *gy ziet dees Slang ter zy*
Gekronkeld op mijn Staf; In deeze zal ik my
Verand'ren, maar, met een, meer Heerlijk en Verheeven
Verſchijnen, en zoo groot gelijk een God te Leeven,
En Heemels Lichaam paſt.

En hoedaanig de Slangen verder op 't Bygeloovig Voet-ſpoor der Afgodize Eer-dienſten aan dezelve, niet ſlegts als Zinne-Beelden en Waarteekenen van *Heyl, Gezondheyd* en *Welvaaren*, op de Griekze en Romeynze Penningen geraakt; maar ook met haare Beeldniſſen de Heyligdommen ingedrongen zijn, (zoo dat m'er Offerhanden aan deed, en daar by geloofde, Dat de Zielen der Geſtorvene Helden daar in Verſcheenen, als by Virgilius en Lucianus te zien is;) Dat alles zal ons in de naaſpooringe der Egiptize Wijsheyd, en derzelver Godleere te bezien ſtaan. Want wy hebben hier alleen dus-veel van de Slangen willen ophaalen, om onzen Leezer uyt zoo veele als wy'er hebben by-gebragt, de Keur te laaten, by welke hy meend, Dat de Stervende Vader Jakob, de Stamme DAN, heeft willen vergelijken; en ook om bedenklijk te houden, Of hy niet liever uyt den algemeenen Hoop, een Liſtig-beſchaadigende Slange tot zijn Zinſpeelinge genoomen heeft, dewijl we zien, Dat de voornaamſte, malkanderen gelijk zijn in 't geên hy van deeze Slang te zeggen, en toe-te paſſen had. Dus ſcheyden wy hier af, en willen nu bezien, Wat gevolg van zaaken in de Stamme DAN voorgevallen zijn, Dat hy by *Een Adder-Slang aan den Weg, Bijtende des Paards Verſenen, Dat zijn Ruyter agter-over vald*, is konnen vergeleeken worden? Gen. 49:17.

Waar toe al deeze Slangen opgehaald zijn

Dat de meeste Joden, de Waardigheyd welke DAN, in 't *Rigten van zijn Volk* zou hebben, op Simson passen, is even te vooren gezeyd: En dat zy in deeze byzondere Profeetie noch geenzinds van Zinnen veranderd zijn, kanmen uyt de volgende verklaaringen, die ook zommige Kristenen omhelzen, ligtelijk ontwaar worden. Want aldus heeft Onkelos de meeninge van Jakob uytgebreyd; *Daar zal een Man uyt het Stam-Huys van* Dan *Opstaan, welkers Vreeze over de Volkeren vallen, en de Filistijnen dapperlijk Slaan zal. Want gelijk een Adder-Slang, zijn Laagen by de Weg leyd, alzoo zal hy Ruyter en Voetknegt, van het Leger der Filistijnen, in de Dood storten: Hy zal haare Paarden Ontzeenuwen, en de Waagenen Verbranden, zoo dat den Opzitter te rugge zal vallen.* En zoo hebben eenige des Paards *Hielen* of *Verzenen*, verklaard van *De Pylaaren des Huyzes op welkers Dak*, 3000 Filistijnen waaren die Omquaamen, Judic. 16: 26, 27, 29. Waar toe dan ook de *Targum* van Jerusalem, in ronde woorden zeyd; *Deezen is geenen anderen, als* Simson *de Zone Manoachs.* Maar alhoewel men bekennen moet, Dat Simson nooyt in een opentlijke Veldslag met zijne Vyanden Gevogten heeft, maar de Filistijnen doorgaans met een Adderze Listigheyd Verschalkt en Schaade toegebragt heeft; isset nogtans in deeze Profeetie niet van 't Listig en Kloek-Beleyd, van eenes Menschen Verstand alleen, maar van de Handeling van een geheele Stamme gesprooken; Rigtende het Volk door de Hoofden, die haar gantze Stam-Huys vertoonden. Boovendien blijkt nergens in de H. Historien, Dat Simson ooyt met de Filistijnze Paard-Ruyters is Slaags geweest; of die Beschaadigt heeft. Hierom schijnd het veel eygender te stellen, Dat de Naakoomelingen van DAN, op de volgende wijze, met een Adder-Slang vergeleeken worden: Als Eerst weegens haar Erfdeel in Kanaan; en daar naa, weegens het Schrander Beleyd waar meede zy hun doorgaans teegens de opkoomende Ongemakken der Gebuurlanders, gered hebben. Hierom, naadien het vast stond, Dat deeze Stamme, haar Woonplaats neevens den Weg, en als aan 't Voetpadt liggende, verkrijgen zou, (verstaat d'uyterste Grenspaalen van Kanaan;) stond het zeekerlijk te gebeuren, Dat zy van weegen de naabygeleegentheyd der Vyandige Gebuurlanders, daagelijx met Listen en Laagen zouden moeten op haar hoede zijn, op datze zig Verdaadigden, of zelf haare Vyanden drukten, om haar Erfdeel gerustelijk in Bezit te houden. Invoegen uyt dusken bedenkelijke Verklaaringe, niet moeyelijk af-te neemen is; Hoe welvoegzaam en eygen deeze Stamme, by een Adder-Slange vergeleeken word, die door veelerley Listen en Laagen, Menschen en Beesten weet te Beschaadigen. Moses vergelijkt DAN, by een Jonge Leeuw, *Voortspringende uyt Basan*: Op dat hy daar door zijn Sterkte en Kloekmoedigheyd aanwees; die gebleeken is, doen hy Lesem met den Strijd aangreep en met de Scherpte des Sweerds Sloeg, Jos. 19:47. Judic. 18:27, 29. Gelijk Jakob zijn Listigheyd en Heymelijke Ondermijning zijner Vyanden, by een Slange op den Weg vergelijkt. Doch Moses brengd alleen zijn Voortspringen tot den Leeuw, Springende van de Bergen Basans, alwaar de Leeuwen haar onthielden: Want Basan was Dans Bezittinge niet, maar die van Manasse, Deut. 3: 13. Num. 32: 33. Jos. 13: 7, 8, 11. Doch de Kaldeêr verklaard het, *Zijn Land zal Bewaterd worden met de Rivieren die van Basan voort-vloeyen.* 't Geên nogtans nergens blijkt, naadien hy in 't Land der Filistijnen en naa-by de groote Zee gewoond heeft, onder wien Samson dapper Gewoed heeft. Dat nu ook de Kinderen van Dan, haar zoodaanig gedraagen hebben, daar van geeft de H. Historie onder andere blijken, een opmerkelijk Voorbeeld Judic. 18:27. Naamelijk daar zy de Stadt Lais, met een Listige Raadslag overvallen, en Meerster worden. En hoedaanig alzulke Streeken in een Regtveerdigen Oorlog, vryelijk ter-hand genoomen worden, daar van zullen wy elders spreeken. Maar naadien ook Simson een Imboorling uyt de Stamme Dan, de Filistijnen door zijn List, en ongemeene Kragten, dikmaal Geslaagen heeft, kan hy hier geenzinds buyten geslooten zijn. Als die

De Joden volharden doorgaans om de Voorspelling over Dan op Simson te betrekken.

Jakob heeft in zijn Voorspelling niet op de Daad van een byzonder Persoon maar op de gantze Stamme gezien.

En dus veel-ligt op de Listige verkrijging van haare Landbezitting.

Waar in haar de Stamme Dan als een Slange aan den Weg gedraagen heeft.

die het Liftig Verftand van de geheele Stamme Dan, ter-hand gegreepen heeft, om zijn Beroemde Heldendaaden uyt-te voeren. By-aldien wy nu met veel fraaye Uytleggers, deeze verklaaring voor de befte keuren, om datze met de waare gefchaapenheyd der zaake naaft over-een ftemd; zullen moogelijk veele de Ooren klinken, wanneerze verneemen, tot hoedaanige vreemde gedagten eertijds het Puyk der Oude Kerk-Vaders vervallen is; en gelooft hebben, Dat in deeze Profeetie Voorzeyd word; Dat den Antikrift, uyt de Stamme Dan, zijn Oorfprong neemen zou. En men had een lange Naam-Lijft op-te leezen, zoomenze alle noemen wilde, die hier aan vaft waaren. Doch het zal genoeg zijn, te weeten, Dat ook Irenæus, Auguftinus en Theodoretus, met veele van haare Tijdgenooten, daar onder te tellen zijn; en dat ook de Roomsgezinde (zy weeten wel waarom;) der zulker volgfpoor geeren opvolgen: Ongemoeyd nogtans, Oleafter en zijn Meedeftander, haaren Uytleg voor een Oud-Wijfs Fabeltje, willen te-Boek gefteld hebben. Ook heeft de Vermaarde Bolduk, in zijn Boek datwe tot hier toe, al dikwils aangetrokken hebben; het zelve gevoelen, wel door dryërley bewijs-reeden poogen te weederfpreeken, die niet geheel-en-al te veragten zijn. Den zelven brengd voor-eerft by; Dat Jakob zijn Zoons niet eer Gezeegend heeft, voor al-eer hy die geene uytgemonfterd had, welke de Zeegeninge niet Waardig waaren: Hoedaanige te-agten fchijnen, *Ruben*, *Simeon* en *Levi*. Agter welke uytfluyting, hy aan de andere Stammen, niet als Eerwaardige en Voorfpoedige dingen Voorfpeld heeft. Doch dit zou voorzeeker een byzonder-kennelijke Veragtinge aan de Stamme DAN zijn, by-aldien'er Voorzeyd wierd, Dat den Antikrift uyt de zelve Voortkoomen zou. Daar-en-booven, gebruykt Jakob dikwils, eenige Overvloedigheyd in zijne Zeegeningen, en draagd zig als een zeer Milden Geever; gelijk onder anderen, in de Hoogdraavende gevallen van Juda, en Jofef te verneemen is: Het geene ook hier in de Zeegenfpreeking over Dan in-agt genoomen word. Eyndelijk, naadien het voorgedeelte deezer Zeegening, volgens der meeften gevoelen, op Simfon te betrekken is; moetmen het agtergedeelte, niet voor zoo Ongelukkig aanzien, Dat het als van geheel-andere dingen gefprooken, zou moeten opgenoomen worden. Dit zeyd Bolduk: Maar het heeft alles niet veel waarheyd in, fchoon het miffchien yemand niet onbedenkelijk mogt voorkoomen. Beeter had hem onzes-agtens, te ftaade gekoomen, met den Apoftel, 2 Theff. 2:4. te zeggen; Dat den Antikrift, *In den Tempel Gods zit*. Waar by hy had behooren aan-te merken, Dat de Belijders van den Antikrift zouden zijn, *Afgevallene van 't Geloove in Kriftus*. Doch zoodaanige zijn immers de Joden niet, die nooyt het Geloove in Kriftus aangenoomen hebben. Boovendien komd ook Jakobs Befchrijving van de Stamme Dan, geheel-en-al met de Zeeden van den Antikrift niet over-een, zoo als hem de Roomze zelfs afpoetzen: Want ze willen dat hy een Magtig en Brusk Krijgs-Man zal zijn, die openbaare Oorloogen ftigten, Wonderen doen, Dry Koningen Verdelgen; en met geweld het Rijk inneemende, Magtiger als Zeeven Koninkrijken zou zijn; &c. Van welke Groote dingen, niet een kruymel aan de Stamme Dan beloofd word: Maar veel-eer, Dat hy niet met opentlijk Geweld, maar alleen, met Lift en als-ter Sluyk, gelijk een Slange, van-zig Byten zou. Ten laatften liggen ook de Griekze en Gemeene Latijnze Overzettingen teegens dit Verzierzel aangekant, die de woorden van Jakob, gelijkker-hand, in *Een Toewenfchenden* zin Vertaalen: *Laat* DAN zeggenze, *Een Slange worden op den Weg*, *zittende op het Voet-padt* &c. Waar uyt immers niet te befluyten is; Dat Jakob gewenft heeft, Dat uyt de Stamme Dan, den Antikrift zou voortkoomen? Wat nu gemelde Oud-Vaders bewoogen heeft, deeze woorden op den Antikrift te paffen, fchijnd vry donker om te raaden. Ten zy dan dat zeeker voor-Oordeel, haar daar toe heeft weg-gefleept. Miffchien hebbenze gemeend, Dat den Antikrift een Jood zou zijn, die aanhang uyt dat zelve Volk maaken zou. En ziende dat hier over DAN, van *Een Slange* gewag gemaakt word, hebbenze

Dwaalzieke gedagten der Oud-Vaders die hier een Voorzegging van den Antikrift meenen te vinden.

Dat van Bolduk nogtans weederfprooken word.

Dewijl Jakob niet als Goede dingen van Dan Voorzeyd, kon uyt hem den Antikrift niet Voorfpeld worden.

De aanmerking van Bolduk verder naagedagt.

De Voorzegging van Dan komd met den Antikrift niet over-een.

En rept ook niet van openbaar geweld, &c.

Gen 49:17.

niet anders gedagt of deeze Stamme was de bequaamſte onder al d'andere, om 'er den Antikriſt aan toe-te paſſen. 't Geên wy dan alzoo voor de naaſt bedenklijkſte Oorzaak deezer Dwaalinge moogen opneemen. Maar gemelde Schrijver onder en-tuſſen in zijn verklaaringe voortvaarende, maakt dezelve ook geheel verſchillig van het voorige gevoelen op. Want den Uytleg van Simſon en den Antikriſt verworpen hebbende, duyd hy Jakobs Profeetie, uyt Exod. 35:34. op de Kopere Slange, die in de Woeſtijne opgeregt wierd, naa datze Bezaleel, die (zoo hy zelve zeyd) uyt de Stamme Dan was, naa de kunſt gemaakt had. Waar toe hy ook het Kruyſſingen van Kriſtus, die naa het Voorbeeld van deeze Kopere Slange, aan 't Hout *Verhoogd* is, te-baat neemd. Om waar van zijn eygen meeninge, te netter by-te brengen, wy alleen dit volgende van hem dienen uyt-te ſchrijven; *Wilje weeten*, zeyd hy, *hoe en wanneer de beſchouwde Slang, der Iſraëliten Paards-Voeten, met Doodelijke Wonden Gebeeten heeft, (zoo dat deſſelfs Ruyter ſtrax agter-over viel, en zijn Kragt verloor?)* 't zelve is geſchied, op den Weg en aan het Voet-padt, als de Stam-„men Iſraëls uyt Egipten naa het Beloofde Kanaan Reyſden. En dewijl die „Slange, een uytgedrukt Voorbeeld van Kriſtus Verhooging aan 't Kruys was, „heeft de Godvrugtige Vader Jakob, door Beſchouwing van deeze Schoone „Geheymeniſſe der Zaligheyd; deeze Geluk-Spreekende Zeegening, als door „een fraaye omwending, in deeze voortreffelijke woorden tot Godt betrok-„ken; zeggende, *Op uwe Zaligheyd wagt ik* Heere; Gen. 49:18. Dus verre Bolduk. Maar naadien deezen Uytleg, moogelijk alzoo mank gaat, als de eygenſchap daar de Adder-Slang naa genoemd is, zulx konnen miſſchien de volgende reedenen grondveſten. Want dat eerſtelijk de Konſtenaar Bezaleel die deeze * Kopere Slange gemaakt heeft, niet uyt de Stamme Dan maar uyt Juda was, is uyt Exod. 38:22. openbaar; *Zijnde de Zone* Uri, *des Zoons* Hur. Voor-het Tweede; de Profeetie meld van de geheele Stamme Dan, en niet ſlegts, van zeeker Perzoon, uyt dezelve Stamme voortgekoomen. En ten laatſten, word de Stamme Dan vergeleeken met een Leevendige Adder-Slange, en niet als een Maaker van Kopere Slangen ingevoerd. Waar toe men niet vergeeten moet aan-te merken; Dat deeze naagebootſte Slange niet en is geweeſt de Beeldtenis, van een CERASTES of *Adder-Slang*, (in 't Hebreeuws, שפיפון, genoemd;) maar van een שרף, dat is, Een HYDRUS, of *Vyerige Slang*; gemeenlijk *Water-Slang* geheeten; gelijk Bochartus breed beweezen heeft. Van welke laatſte zoort genoegzaam bekend is, Datze zig niet op de Gemeene Weegen, noch in de Waagen-ſpooren laaten vinden, om de Voet-gangers door Laagen te betrappen; maar haar veel-eer in 't Water, in de Poelen, en ook wel in de Zee-Meyren onthouden; alwaarze Gebooren en Opgevoed worden. Onder-en-tuſſen ontbreeken 'er ook geen welke meenen, Dat de Vader Jakob zijn Gelijkenis-Spreuke over DAN, van de Liſtige Slange-Beet ontleend, waar door de reedelijke Goedheyd van Adams Ziele, van 't Paard, *Gediabolizeerd*, of agter-over gevallen is; en daarom ook gezeyd word, Dat alhoewel de Slange, Kriſtus, in de Verſenen ſteeken, dat is, Verzoeken zou, hy egter niet gelijk Adam, agter-over vallen, maar in teegendeel de Slange, door zijn Exempel, door zijn Ampt, en door zijn Geeſt, den Kop Vermorzelen zou. En alhoewel de Zaligmaaker zoo wel als de Fabel-kundigers, de Slange als een Zinne-Beeld van Voorzigtige en Wijze Menſchen aanmerkt, alzoo is zy zulks ook in de Oude Fabelen, een aanduydinge van alle Onlichaamelijke, of in Gedagten-beſtaande Vermaaken. 't Geên men tot Moſes Verhaal van de Verleydinge des Eerſten Menſche door een Slange, behoorde in Gedagten te houden.

Dè voorzegginge over Dan, van Bolduk op de Kopere Slang in de Woeſtijne gepaſt.

* 2 Kron. 1:5.

Welke bedenkingen worden uytgewiſt.

En Bolduks Dwaaling zelfs in de onregte zoort der Slange aangeweezen.

Maar gelijk de Profeeten zelden of nooyt van de Tijdelijke dingen pleegen te handelen, zonder daar in eenige Geeſtelijke Beloften tuſſen te mengen, en haare reeden als door zeekere Heylige Bevalligheyd, zoodaanig van-een te klieven, Datze Twee Opmerkelijke Beſchouwingen waardig waaren; alzoo ſchijnd ook de Vader Jakob zulx in-agt genoomen te hebben, wanneer hy de Zee-

Der Profeeten Voorzeggingen van Tijdelijke dingen, altijd met

Zeegeninge over Dan, met deeze Woorden besluyt: HEERE *Ik verwagte uwe Zaligheyd.* Dus luyd de Text van de Gemeene Latijnze Overzetting. Doch onze hebben Vertaald; *Op uwe Zaligheyd wagt ik* HEERE. Andere hebben 't met deeze bewoording uytgedrukt; *Uwe Zaligheyd heb ik verwagt* ô HEERE. De LXX Overzetters zeggen, *Verwagtende de Zaligheyd des* Heeren. Maar hoedaanig, of wie ook van deeze Overzettingen, het Beste mag getroffen hebben, zienwe onder-en-tussen, dat die, welke de voorgaande Woorden zoodaanig op Simson gepast hebben, zig hier dapper aan 't Sweeten hebben geholpen, op datze elk om Prijs, deeze laatste Woorden, waare het moogelijk, met de voorgaande wel mogten t'zaamen hegten. Dus hebben zommige gezeyd, Dat Jakob hier de Betragtinge zijner Profeetize Zeegening, noopens „d'Overgroote Sterkte van Simson, geschort, en als schielijk stil gestaan heeft; „door dien hy by-naa tot die meeninge vervallen scheen, of hy niet wel den „Toekoomenden Messias mogt zijn. Doch dat Denkbeeld flux verbeeteren-„de, heeft hy Verkondigd, Dat'er eenen anderen Messias als Simson te ver-„wagten was. Maar die alzulke Vieze dingen Droomen, behooren alsse Wakker worden, en tot haar Verstand gekoomen zijn, te denken, Dat dusken aarzeling den Profeet, die deeze Godspraak door d'inblaazinge van den Heyligen Geest heeft voortgebragt, tot een merkelijke veragting zou gestrekt hebben. Andere verstaan door het Woord ישועה, alle *Heylanden* of *Verlossers:* Want naadien Simson, tot behoudenis van Israël gezonden is, waarom zouden d'Israëliten dan ook in andere tijden van Benaauwdheyd, niet zoodaanigen *Heyland* verwagt hebben? Ten laatsten meenen andere, Dat Jakob van Simson, die een Voorbeeld van Kristus is geweest, op een Profeetize wijze, plotzeling op Kristus, als op het Teegenbeeld, overgesprongen is. En op dat zulx niemand vreemd zou voorkoomen, ziet daar, de Oude Joodse Uytleggers, met Onkelos, Jonathan en de *Targum* van Jerusalem, verklaaren 't zelve met ronde Woorden van den Messias. Want behalven dat den Engel van Simson zeyde; *Hy zal Beginnen Israël te Verlossen*, Judic. 13: 5. (Matth. 1: 21.) „hebben bey de Kaldeësze Uytbreyders aldus Verklaard; *Onze Vader Jakob* „*zeyde*, Ik verwagte niet de Zaligheyd of Verlossinge van Gideon, de Zone „van Joasch, welke is een tijdelijke Zaligheyd; noch de Zaligheyd van Sim-„son de Zone Manoahs, welke is een voorby-gaande Zaligheyd: Maar de Za-„ligheyd van Kristus de Zone Davids, die koomen zal om de Kinderen Israëls „tot hem-zelven te brengen; naa welkers Zaligheyd mijne Ziele verlangd. En in dusdaanigen zin noemd hem Simeon; *De Zaligheyd Gods*, Luc. 2: 30. Of ook kan Jakob dit tot zijnen Zone spreeken; als of hy zeyde; *Ik verwagte den Heere*, en dat die uw Zaligheyd zal zijn *ô Dan!* Want deeze Stamme in 't gemeen, en Simson in 't byzonder, zijn swaarlijk van de Vyanden en haar eygen swakheeden gedrukt, Judic. 1: 34. en 18: 1, 30. en 16: 16, 17, 21, &c. Maar die, welke de woorden Gen. 49: 17. op den Antikrist hebben gepast, verzieren *vers* 18. van Kristus, Dat hy korts naa dessels opkomste, zijne Heyligen, door den Val des Antikrists, Verlossen zal. Of zy Verklaaren 't van den Toekoomende Rigter, op dat hy zijne Heyligen den Loon van haare geleedene Verdrukkinge geeven mag. Voorwaar wanneer Junius en Tremellius, dit 18[de] *vers* Overzetten, *Op uwe Zaligheyd heb ik verwagt* JEHOVAH; schijnd Jakob deeze Woorden tot zijnen Zone DAN, of liever tot zijn Stamme gesprooken te hebben: Even als of hy gezeyd had; Gy Stamme Dan zuld zoo swaar gedrukt worden, Datje niet als door de byzondere Hulp van Godt, zuld konnen gered worden. En dat zulx ook zeekerlijk alzoo geschieden zal, omhels ik met een onbeswijkbaare Hôope. Waar uyt dan niet quaalijk te gissen staat, Dat d'Aards-Vader wil te kennen geeven, Datze de Zaligheyd der Behoudenis, tweezinds zouden noodig hebben. Naamelijk eerst, weegens de Tijdelijke Erffenis in Kanaan; want het blijkt uyt Judic. 1: 34. dat deeze Stamme dapper van de Amoriten Benaauwd is; doch die ten laatsten aan haar Erfdeel hebben vast-gehegt; als te zien is

Geestelijke vermengd.

En zulx in 't Besluyt over Jakobs voorzegginge van Dan gebleeken.

Vaatse bedenkingen over Jakobs Woorden, Ik wagt op uwe Zaligheyd.

Dat Jakob in deeze verwagtinge op den Messias ziet.

Van andere gegagt tot de Zonen van Dan gesprooken te zijn.

Wenschende om haare Behoude-

nis weegens haare Vyanden, &c.

is Jos. 19: 47. Ten Tweeden, hebbenze d'herstellende Hulpe des Hemels noodig gehad, ten aanzien van de Godsdienst; naadienze wel de eerste onder de Stammen waaren, die van desselfs zuyverheyd Afvielen, gelijk uyt Judic. 18: 16, 17. en elders kennelijk blijkt. Onder-en-tussen twijffelen wy geenzinds, of men kan in deezen Uytleg, zoo men anders geen moeyte zoekt te rokkenen, wel berusten. Voorzeeker zal de Stervende Vader, door den Geest wel voorzien hebben, Datter veelerley angstvallige Beroerten, en Dwaalzieke Afvalligheeden, de Stammen Israëls zouden aankleeven; waar teegen hy egter zijn Standvaste Hôôp en Geloove in den waaren Zaligmaaker, voor de Ooren zijner Zonen heeft willen uytboezemen. Als in welke betuyging dan ook het woord ישׁועה, zeer-wel voegzaam voor een *Zaligmaaker* kan gesteld worden; gelijk het Griekse woord ΣΩΤΗΡΙΟΝ, Luc. 2: 30. genoomen word; als'er staat; *Myne Oogen hebben uwe* Zaligheyd *gezien.* En daarom, dewijl Jakob zoo wel van de Stamme Dan, als van de andere Geslagten, veelerley gevaaren Voorzien heeft, heeft hy daar omtrent willen te kennen geeven, Dat zijn Vertrouwen niet zoo-zeer ruste op 't Geluk zijner Naakoomelingen, als wel op den *Behouder* KRISTUS, die *De Zaligmaaker* zou zijn van alle Geloovige; en alzoo ook van hem, die nu op 't Gypen lag, om *Verzaameld te worden tot zijne Volkeren*, Gen. 49: 29, 33. En zulx niet anders, als gelijk David, 2 Sam. 23: 5. in een-en-de zelve meeninge scheen te zeggen; *Alhoewel mijn Huys alzoo niet en is by Godt*; *nogtans heeft hy my een Eeuwig Verbond gesteld, dat in alles wel geordineerd en bewaard is*: *Voorzeeker is* (daar in) *al mijn Heyl, ende alle Lust, hoewel hy het* (noch) *niet en doed uytspruyten.* Ook meenen eenige Godsgeleerde, Dat de Woorden van Jakob meede schijnen aan-te wijzen, dat de *Behoudenis* uyt andere Deelen zou beginnen, als in welke DAN zou woonen; 't geênze besluyten uyt Esaia 8: 23: en Kap. 9: 1. waar van zy willen dat Matth. 4: 13-16. en *vers* 23. de vervullinge te vinden is. Die het ter Herten gaat, zal wel doen, 't zelve eens naa-te denken, terwijl de tijd en d'Orden ons noodigd, om van DAN over-te gaan tot Jakobs

Onder welke ook Jakob zijn vaste Hôôpe op den Waaren Zaligmaaker uytgeboezemd heeft.

Profeetize Zeegening over GAD.

Jakob is heel kort in de Zeegening over Gad.

Die de Oude Vader in heel weynig Woorden besluyt, niet-teegenstaande hy nogtans doorgaans overvloedig in zijne reeden, en noch veel rijkvoeriger in voorzeggende Zinspeelingen is. Zoo dat Abrabanel het Gesprek van Jakob genoemd heeft; *Woorden, vallende over Woorden.* Maar indien de Overzetters elders verschillig, of, als over de Text-Woorden gestruykeld, Gevallen, en over-hoop Getuymeld zijn, 't zal ook hier niet veel-beeter geschaapen liggen. Van GAD Vertaalen onze Overzetters de Woorden Gen. 49: 19. aldus; *Aangaande* Gad, *Een Bende zal hem aanvallen*; *maar hy zal* (ze) *aanvallen in het eynde.* Alwaar zommige over het Woord *Aanvallen*, zeggen, Dat de Hebreeuwse zin, eigentlijk beteekend; *Met Troupen op Partye loopen, om te Rooven en te Stroopen*: Of met heele *Rotten* of Benden, elders *Een Uytval* op doen. Waar van egter de Gemeene Latijnze Overzettinge, groot-deels schijnd te verschillen, alsse zeyd; GAD *Omgord zijnde, zal voor hem Strijden, en hy zelve zal Agterwaards Gegord worden.* Dits niet zonder duysterheyd gelaaten. Ook heeft Hieronymus de Griekze Vertaaling met deeze zingeevinge bygebragt; GAD, *De Roover zal hem Rooven, en hy Zelve zal de plaatze Rooven.* Nogtans Vermaanen ons de naauwkeurige Taalkundigers, Dat *Peiratérion* by de Grieken veel-eer *Een Uytval*, of *Uytloop der Zee-Roovers*, (hoedaanige wy moogelijk *Kaapers* zouden noemen;) te kennen geeft; gelijkze uyt Hesychius meenen goed te maaken. Waar van by de Latynen *Pirata*, en by ons het baster-Duytze Woord *Piraat*, en PIRATE, *Zee-Roover*, of *Strooper op Zee*, by de Franssen, zijn afkomst schuldig blijft. Doch Symachus heeft het even als onze Overzetters, *Bende* Vertaald: Daar andere Oude Woorde-

Den Zin der Woorden door verscheyde Overzetting voorgespeld.

Boeken

Boeken, *Schaare* voor zetten. Hoedaanig het meede van beyde, Job 19: 12. Vertaald word; daar de Grieken weederom *Peiratérion* hebben. Doch de Kaldeeẽfze Overzetter Onkelos, niet zonder omzigtigheyd van de bloote beteekenis der Woorden afgaande, heeft de Zin van deeze beknopte reeden veel liever uyt het toeligten der Heylige Hiftorie willen opmaaken, welke de meeninge deëzer Profeetie aldus op-geeft; *De Gewaapende Leger-Benden van de Stamme* Gad, *zullen over de Jordaane gaan, om voor haare Broeders te Strijden; En zullen met grooten Beuyt en Haave, tot haar Land weederkeeren.* Zoo dat de Vader Jakob hier een Speelinge op GADS Naam heeft, die een *Bende* of *Heyr-Leger* beteekend; by de Hebreën גדוד genoemd; vergelijkt Gen. 30: 11. daar hy van Lea BAGAD, *Daar komd een Hoop* genoemd word. 't Is zeeker, dat hier in geheel-en-al op het Verhaal, Num. XXXII. gezien word, alwaar de Stamme Gad, met Ruben, het Land aan geên-zijde de Jordaane, (alwaarze doenmaals naar haare Reyzen door de Woeftijne, gekoomen waaren;) tot haare Wooninge en Vee-Weydinge begeerden, zonder met heel-de reft van Ifraël over de Jordaane te gaan: Doch van Mofes weederfprooken, beloofdenze Gewaapender-hand, met haare Broeders de Riviere over-te fpatten, en niet weeder te keeren, voor dat zig een yder in gants Ifraël, in zijn Erf-Deel zou hebben needergezet. Datze nu ook alzoo gedaan, en daar door te-gelijk haare Belofte, en des Vader Jakobs Voorzegginge, naa deezen Uytleg voldaan hebben, blijkt klaar genoeg Jof. 4: 12, 13. en Kap. 22. En men zal wel doen, het gantze Hoofd-ftuk Num. 32. daar teegens te vergelijken. Maar alhoewel deezen Uytleg van Onkelos groot geloof by Jarchius, Aben-Ezra, Hieronymus en veel andere gevonden heeft, en'er ook niet aan te twijffelen is, of hier word van *Gewaapende Leger-Benden*, en van *Een Weederkeeren in het Land gewag gemaakt*, 't welk de Stamme Gad erffelijk toege-Eygend was; fchijnen daar nogtans geen dringende reeden te zijn, waarom yts aan Gad alleen zou toegepaft worden, 't geên zoo wel Ruben, en de halve Stam Manaffe, als hem, een gemeen Lot geweeft is? Zulx men veel-eer te denken heeft, Dat de Vader Jakob, in deeze Zeegening, even als in al de reft der Stammen, yts Uytfteekende, en byzonders heeft willen te kennen geeven, 't geên den Kinderen van Gad alleen zou eygen zijn: Dat wy een weynig willen naafpooren.

En door de Vervulling Verklaard.

Speeling op de Naam van Gad, die Een Bende beteekend.

Daar zijn fraaye Uytleggers genoeg, die vaft-ftellen, Dat hier zeekerlijk *Een Krijgs-Bende* moet verftaan worden, welke *De Waapenen heeft Aangegord:* Gelijk het Aquila, en de Gemeene Latijnze Overzettinge Vertaalen. Doch het Woord עקב, dat eygentlijk een *Hiel*, en oneygentlijk, *Het Eynde*, of *Uyterfte Paal*, beteekend, moet hier voor *Eyndelijk* of *Ten laatften* genoomen worden; en alzoo zal deeze Profeetie, door een kleene verfchikking van onze Taal-Woorden, deezen zin hebben; *Een Gewaapende Bende, zal Gad Overwinnen; maar ten laatften zal hy Zeegepraalen.* Even of daar gezeyd wierd; De Stamme Gad in de Land-Paalen van zijn Erf-Deel gezeeten zijnde, zal van den Aanval der Roofgierige Volkeren wel dapper geplaagd worden; maar naa dat zy zelfs in den Oorlog zullen geoeffend zijn, zullenze eyndeling haar kans met Overwinninge, teegens haare Vyanden waarneemen, en daar door in rufte Woonen. Invoegen het ons toefchijnd, als of de verre-ziende Vader de Kinderen van Gad, hier door aan d'eene zijde heeft willen af-raaden, zig geenzinds op haar Vermoogen te verhoovaardigen, veel-min te vertrouwen; en aan d'ander zijde, haar met Moed en Dapperheyd aan-te gorden, om zig gereed te houden, de Vyandelijke Aanvallen, waar doorze verneederd wierden, ten laatften te Overwinnen. Wy zeggen *Ten Laatften*, dat is op 't *Eynde*, naa veel geleeden Rampen. Waar toe, om een Voorbeeld uyt de Vervulling t'ontleenen, men wel zal doen, 1 Kron. 5: 18-20. naa te Leezen. Of nu ook de Hiftorie van Jephtha, hier toe te betrekken is, als Kajetanus meend (naadien hy voor-af een Overften der Moordenaaren, daar naa een Uytgeleezen Rigter en Leger-Vorft van Ifraël wierd; voor welke hy ook Heldhaftig teegens d'Ammoniten Gevogten heeft;)

De Vervulling van Jakobs Lotfpelling over Gad moet in de byzondere Daaden derzelve Stamme gezogt worden.

De Voorzegging wil, Dat Gad van de Vyanden veel Lijden, maar daar naa Overwinnen, en Meefter blijven zou.

blijft vry onzeeker, naademaal het nergens proef houd, Dat Jephtha uyt de Stamme Gad was. Hierom wil het Heydeggerus met Pererius voor waarschijnelijker gehouden hebben, Dat hy zijn afkomst uyt de Stamme Manasse gehad heeft. Doch hoe het ook hier meede mag zijn, dit houden zommige fraaye Uytleggers in deeze Voorspellinge gewis, Dat de Vader van swaarigheeden rept, die de Stamme Gad op de Grenzen van haare Landpaalen van de Vyanden te wagten had, en haare Overwinninge ten laatsten; en zulx van weegen haare Wooninge aan de buyten-zijde der Jordane, Jos. 13: 8. alwaar zy van de Amoriten gequeld zijn, Judic. 10: 7, 8. Gelijk ook naaderhand de Konink der Ammoniten *Gad* bezat, en in haare Steeden Woonde, Jer. 49: 1. Daar naa zeyd Jakob van GAD, Dat hy met *Een Bende*, of Troep *Zou Overwinnen*: Dat is, weederom speelende op zijn Naam, die niet vergeefs aan hem gegeeven scheen; maar zijn Dapperheyd en Overwinninge te kennen gaf, alhoewel op 't laatste. Gelijk dan ook Moses deeze Zeegening wijder uytbreyd, en zijn Wooninge by die van een Ouden Leeuw vergelijkt, die den *Arm* en *Den Scheedel* van zijn Prooije verscheurd, Deut. 33: 20. 't Geên ongetwijffeld doe vervuld is, wanneer GAD, met RUBEN en MANASSE, teegens de Hagarenen Streeden, en roepende tot Godt geholpen wierden; zoo datze d'Overwinninge met grooten Beuyt, en te-gelijk de Bezittinge verkreegen, 1 Kron. 5: 18-22. En dits genoeg van Gad. Volgd dan nu de

't Geên in 't byzonder word aangeweezen.

Profeetize Zeegening over ASCHER.

Die de Neegende naa Order der Voorspellinge is; en waar van de Vader Jakob, niet dan alles Goeds schijnd te Belooven. Want gelijk hy zijn Naam van *Zeegen* en *Gelukzaligheyd* had, Gen. 30: 13. heeft hy hem ook een Gezeegend Land-Deel afgebaakend: En Moses doed'er by, Dat hy ook *Gezeegend zou zijn met Zonen*, Deut. 32: 24. Dus spreekt de Vader van hem: ASCHER, *Zijn Brood zal Vet zijn; en hy zal Koninklijke Lekkernyen geeven*, Gen. 49: 20. Of gelijk het de Gemeene Latijnze Overzetting heeft; ASCHER, *Heeft Vet Brood, en zal den Koningen * Lekkernyen verschaffen.* Maar hoe veel Onkelos van deeze beyde Overzettingen verscheeld, mag men uyt deeze Vertaalinge merken; *Het Land van* Ascher *zal het Beste zijn, en hy zal van de Lekkernyen der Koningen Gevoed worden.* En daar zijn veel fraaye Uytleggers van Oordeel, Dat deezen Jode, *Het Land van* ASCHER, zeer wel in plaatze van *Zijn Brood*, (gelijk het de Latijnze, Griekze, Arabize en onze Overzettingen hebben) in-agt genoomen heeft. Doch het Tweede Deel van deeze reeden; naamelijk alwaar de Kaldeëze Overzetter zeyd; ASCHER *Zal met Koninklijke Lekkernyen Gevoed worden*; heeft met de Hebreeuwse beteekenis weynig gemeenschap; naadien de Woorden veel-eer te kennen geeven, Dat Ascher zelve den Koningen Lekkernyen uytleeveren zou. Behalven dat het ook naa zommiger meening, misschien wel alleen zou konnen beteekenen, *Lekkernyen*, die de Lekkernyen der Koningen gelijk zijn. Hoedaanig het onze Overzetters hebben opgevat: En het is zeer gemeen, Groote, en Voortreffelijke dingen, *Koninklijk* te noemen. Gelijk onder andere de Latynen, REGALES DAPES, *Koninklijke Spijzen* of BANKET plagten te heeten. Zulx dat dan in deeze Zeegenspraak, opentlijk word te kennen gegeeven, Dat de Landeryen van Aschers Erfdeel, weegens haare Vrugtbaarheyd, en 't voortbrengen van Lekkernyen, zouden overvloeyen. Waar teegen niemand aalwaardig behoorde in-te brengen, Dat Lekker en Smaakelijk Brood te Eeten, een al-te geringen zaak is, om een Zeegenspreeking over een geheele Stamme van Israël te verstrekken; naadien'er met geen waarschijnelijkheyd kan ontveynst worden, of de Godspraak heeft onder *De Vettigheyd des Broods*, of *des Lands*, alle andere nooddruft verstaan. En is alzoo een scheemering daar in te merken van de Behoeftige Beede, in 't Vader Onze begreepen; *Geeft ons heeden ons Daa-*

Van Ascher heeft Jakob niet dan alles Goeds Voorzeyd, gelijk zijn Naam beteekend.

* ande Wellustigheeden.

Aschers Erfdeel door Vet Brood aangeweezen.

En hoe hy Koninklijke Lekkernyen verschaffen zou.

De Godspraaken moeten niet naa de enge Letter verklaard worden.

Daagelijks Brood. 't Geên ons ook niet heel buyten propooſt doed denken, Dat moogelijk dusdaanig-een Vett Erfdeel aan deeze Stamme toegezeyd word, om haar daar door te vermaanen, Datze niet alleen van de Vaderlijke Voorzorge Gevoederd wierden; maar dat ook onder die uyterlijke bewindzelen deezer Belofte, veele andere Voortreffelijke dingen verborgen laagen. Ziet Deut. 33: 24, 25. En zeeker, zoo ons de moeyte luſt om naa-te ſpooren, welk en hoedaanigen Land-gedeelte, de Stamme Aſcher, door het Lot te-beurt gevallen is, 't gevolg zal een volſtrekte Vervullinge deezer Voorſpelling aanwijzen: Want hy heeft zijn Erfdeel naa dees-zijde de Jordaane aan de groote Zee gehad: En het geheele Land van Ptolomais omtrent Karmel, tot aan Zidon toe, bewoond, Joſ. 19: 24, 31. zig in de lengte Twintig Mijlen van de Zee ſtrekkende, en omtrent Neegen Mijlen langs den Oever breed. Gelijk men uyt de Land-Tafelen verneemen kan. Ook getuygen de Aard-Beſchrijvingen, Dat deeze Landſtreek ongemeen Dragtbaar van Wijnen, en Vett van d'alderbeſte Tarwe en Olye was. Waar toe dan ook onze Kantteekenaars, die van deeze Verklaaringe niet afkeerig zijn, Deut. 33: 24. betrekken: ASCHER *Doppe zijnen Voet in Olye.* Dus verre van ASCHER, anders gezeyd ASER. Volgd nu Jakobs Tiende Voorzegginge, begreepen in zijn

Door Brood en Vett Brood, word alle nooddruft verſtaan.

De Voorſpellinge over Aſcher is in zijn Goed Erfland te vinden.

Profeetize Zeegening over NAPHTHALI.

Die wy Geneſis 49:21. niet zoodaanig effen gepolijſterd vinden, of d'Uytleggers zijn daar over ook niet heel buyten geſchil. Inzonderheyd hebben de Joden hun zelven hier van de Fabelagtige Droomen niet konnen onthouden. By onze Overzetters, zeyd Jakob, NAPHTHALI, *is Een Losgelaatene Hinde; hy geeft Shoone Woorden.* Doch de Gemeene Latijnze Vertaaling, die de voorige in moeyelijke maniere van ſpreeken, niet een zier verbeeterd, zeyd; NAPHTHALI, *Is een Uytgelaaten Hart, geevende Spraake van Schoonheyd uyt.* En miſt alzoo hier in, Datze van dit Dier, in 't *Mannelijk Geſlagt* ſpreekt; daar d'Oorſpronkelijke Text, het *Vrouwelijke* opgeeft. Zoo dat'er *Een Hinde*, en niet *Een Hart*, moeſt geſchreeven worden. Onze Uytleggers willen, Dat Naphthali, by Een *Hinde* vergeleeken word, van weegen zijne Wakkerheyd in de Oorlogsdaaden; waar van te zien is, Judic. 4:6, 10. en Kap. 5:18. En dat men de *Schoonheyd zijner Woorden*; op deſſelfs Aangenaamheyd in de Burgerlijke ommegang, te paſſen heeft. Insgelijks hebben ook de Geleerdſte onder de Joden, Naphthali met Een *Losgelaatene Hinde* vergeleeken, weegens der zelver Snelheyd in 't Loopen: Want aldus luyd de verklaaringe van Jonathan; Naphthali *Is een Geſwinde Bode, die als een Snel-loopend Hart, over de Hoogten der Bergen draaft, om Goede Tijdinge te Boodſchappen. Want hy iſſet die Verkondigd heeft, Dat Joſef noch in 't Leeven was. Hem is ook aanbevoolen geweeſt om naa Egipten te gaan; en het Verbond weegens d'Ingekogte dubbele Spelonke Machpela, van daar inder-yl af-te haalen, op dat Eſau geen deel aan dezelve zou hebben. En doe hy in Iſraëls Gemeente zijnen Mond opende, om een Zeege-Zang aan-te heffen, deed hy zulx met zeer Schoone woorden.* Dus verre Jonathan; van wien de Jeruſalemſe *Targum*, niet en verſcheeld. En zoo wy veel andere Verklaaringen te zaamen brengen, zy zullen door deeze *Loſgelaatene Hinde* verſtaan, *Ligt op de Voeten*, om den Vyand naa te Jaagen, en te-gelijk 't Gevaar t'Ontvlieden. 't Geên onder anderen David erkend, Pſal. 18: 34. *Godt maakt mijne Voeten als der Hinden.* Maar naadien, de Snelheyd van Naphthali, den Joden eenigzinds twijffelagtig en donker ſcheen, om dezelve met de gelijkenis van een Losgelaatene Hinde, welvoegzaam over-een te brengen, hebbenze daar toe voornaamelijk twee Fabelen verzierd, waar op zy de bygebragte verklaaring gebouwd hebben. En ziet daar, wy willen dezelve hier ter-plaatze niet ontbreeken laaten; naadienze ten minſten eenig ligt aan haare verklaaring konnen geeven. Zy zeggen, Dat wanneer de Zonen Jakobs,

De Voorzegginge over Naphthali is niet zonder geſchil by de Uytleggers.

Wat het zy dat Naphthali by een Hinde vergeleeken word.

Twee Fabelen van de Joden verzierd, om deeze

Voorspelling wel te Verklaaren.

„ in Egipten, tot kennis van Josef gekoomen, en met dat bescheyd van daar „ weederom in Kanaan gekeerd waaren, Naphthali, veel Geswinder als yemand „ uyt de Broeders is gereyst; zoo dat hyze alle te-vooren quam, op dat hy „ d'eerste was die de Vader Jakob Boodschapte, *Dat Josef noch in't Leeven „ was*. Dus luyd het eerste Verzierzel. Het tweede daar aan; heeft Rabbi Eliëzer zoo breedspraakig opgepoetst, Datwe slegts de korte Inhoud daar van moogen bybrengen; 't geên dan hier op uytkomd; Wanneer Josef Gen. 50:7, „ 13. met zijne Broeders uyt Egipten optrok om zijn Vader in de Dubbele Spe-„ lonke, welke in Machpela teegen over Mamre was, te Begraaven; heeft hy „ zig uyt een Godvrugtige beraading, teegens Esau aangekant, onder voor-„ wending, Dat deeze Begraafplaatze hem toe-behoorde. En op dat hy Esau „ hier van Overtuygde, heeft hy Naphthali ten spoedigsten naa Egipten gezon-„ den, op dat hy den Koop-Brief van deezen Akker, van daar herwaards bragt, „ en blijken deed, dat Esau deeze Spelonke aan Jakob Verkogt had; hoedaa-„ nigen Reystogt hy ook binnen zeer korten tijd volbragt. Dits d'inhoud van 't geene Rabbi Eliëzer voorheeft te zeggen. En wy gissen dat mender niet aan-te twijffelen heeft, of bey deeze Vertellingen; hebben de Joden uyt haar eygen Poot gezoogen, op datze raad wisten, om ook over Naphthali een verklaaringe te doen. Maar gelijk Moses van al deeze dingen niet een enkel woord gerept heeft; alzoo zou het verder ook al-te stout gedaan zijn, te willen verzeekeren, Dat Naphthali, al zijn Broeders in Welspreekendheyd overtroffen heeft; zoo dat hy, als de *Targum* van Jerusalem zeyd; *Een Honing-zoete Tong in de Mond had*. En wie doch! zoumen moogen vraagen; heeft deeze Uytleggers, die omtrent Twee-Duyzend Jaaren laater als Naphthali de Zone Jakobs, in 't Leeven quaamen, hier van zoo naauwkeurigen onderwijs gegeeven, Dat men der geloof aan zou schuldig staan? Hierom hebben andere Joden en die wat meer Schaamte hadden, gezeyd, Dat Naphthali daarom by *Een Losgelaatene Hinde* vergeleeken word, om dat hy Onverzaagd en zonder zammelen, tot de Leger-Benden der Vyanden inbooren zou. En betrekken daar toe de Historie Judic. 4. Alwaar Barak, die uyt de Stamme Naphthali was, het Heyrleger van Sisera, de Veld-Overste des Koninks Jabin, zoo Dapper Sloeg, Dat hy het zelfs te-voet Ontvlugten moest, en eyndeling door de Kloekmoedige Heldin Jaël, om den Hals quam. Zy voegender by; Dat ook de Profeetize gelijkenis hier op ziet, Dat Barak in het begin zoo Vreesagtig was als *Een Hart* of *Hinde*; doch ten laatsten, in een Moedige *Leeuw* veranderd is. Gelijk deeze dan ook meenen, Dat *De Schoonheyd der Welspreekendheyd*, zeer-wel op Barak past, van weegen het Voortreffelijk Zeegen-Lied, dat hy neffens Debora opgezongen heeft; Judic. 5:12. &c. Alwaar *vers* 18. van deeze Heldhaftige Stamme gezeyd word; Datze te-gelijk met Zebulon, haare Ziele in den Krijg niet te-Goed geagt hebben, om dezelve in het Vegt-Perk op de Hoogtens van Tabor, aan de Dood over te geeven. Welk gevoelen, zoo wel van eenige Kristenen, als van veele Joden, aanneemelijk gehouden word. Onder anderen, verhaald Aben-Ezra van zeeker Schrijver onder haar; welke meend, Dat Debora door deêze *Hinde* beteekend word: Doch de woorden; *Hy geeft Lofspraake van Schoonheyd*; geeven het Gezang te kennen, welke Debora met Barak Gezongen heeft. Insgelijx zeyd Rabbi Levi Ben-Gerson; Dat naadien Barak uyt „ de Stamme Naphthali, in de Stadt Kades Gebooren was; hy ligtelijk inge-„ willigd heeft, als een Snel-loopende Hinde, van Debora tegen Sisera, te-„ Velde uytgezonden te worden; gelijk in het Boek der Rigteren verhaald „ word. En daar naa Zeegepraalende, heeft hy te-gelijk met Debora, een „ Schoon en Lieflijk Gezang uytgegalmd, gelijkmen van Ouds in de Overwin-„ ningen pleeg te doen. Maar al deeze bedenkelijke Uytleggingen heeft de Neerstige Masius, niet geheel zonder reeden, voor Beuzelingen willen uytgeveegd hebben. En om de waarheyd te zeggen; Wie isser doch zoo onbedagt, Dat hy gelooft, dat de Profeetie van Jakob, die naa alle waarschijnelijkheyd, het

Andere Verklaaringen der Joden, die uyt de Vervullinge ontleend zijn.

Die in't byzonder worden aangeweezen.

De Joodse verklaaring op Debora en Barak van Masius uytgestampt.

het gantze Stam-Huys van Naphthali aangaat; alleen in de byzondere Overwinninge van een Perzoon, die in weynig woorden verhaald ſtaan, haar Vervulling gehad heeft? Daar-en-booven wordmen uyt de H. Hiſtorie ontwaar, Dat Barak in den aanvang, niet eens zoo ſcheutig was om voor Iſraël te Velde te-gaan; zoo dat hy veel-eer als een Bloo-aard Geaarzeld heeft: Niet willende zelfs het Bevèl dat de Godt Iſraëls de Stamme Gad gebooden had, Gehoorzaamen, voor dat zig de Heldinne Debora aanbood, om met hem een-en-dezelve kans te waagen. Waarom hem dan ook geen Onregt geſchiede, wanneer hem de Louwer-Krans der Overwinning op Siſera behaald, door de Kloekmoedigheyd van de Vrouwe Jaël, wierd van de Kruyn geligt. Hier-en-booven is ook het Vermaarde Zeege-Lied, veel-meer van Debora, die uyt het Stam-Huys van Joſef was, als van Barak Gezongen; die zijn afkomſt uyt de Stamme Naphthali had. Maar naadien ook Bolduk ondernoomen heeft, deeze Profeetie te verklaaren, zou het een naalaatigheyd ſchijnen, indienwe niet een beknopt ontwerp van deſſelfs inhoud, hier ter ſnè bragten: Die hier op uytloopt, „Dat de Ordening der Lieve Dienaars Gods, by een *Hart* of *Hinde* vergeleeken worden; waar van het eerſte Voorbeeld zijn woonplaats had, in de Stadt „Emath of Epiphania, geleegen in de Stamme Naphthali. Want wat Naam „kan den Dienaaren Gods, beeter als die van een Hart gegeeven worden; wel„ke naa de beſchouwing der Bergen verlangen? Immers zijn de Hooge Bergen „voor de Harten; *En de Stemme des Heeren, doed de Hinden Jonge Werpen*, „Pſal. 29:9. 't Geën zoo veel is, *(zeyd hy,)* als dat de Geeſtelijke in 't Prediken, „andere in Hoogdraavendheyd des Verſtands te booven gaan. Duſdaanigen „Hart is in de Eerſte tijden losgelaaten uyt Emath te Jabes in Gilead. Doch in „de Laatere tijden, is het door den Vriend van Moſes uyt de Tenten van Je„richo uytgezonden, onder de Regeering van Heber in 't Eyke Boſch Sin„nim, dat in het Erfdeel van Naphthali lag, alwaar hy vermeerderd is. En aan„gaande de Schoonheyd der Welſpreekendheyd, die heeft hy voornaamelijk „voortgebragt door Elias, Elizëus en andere van zijne Diſcipelen. Dus verre de Vieze en ver-uytgerekte verklaaring van Bolduk; die van weegen de donkere Miſt, met welkze overzommerd is, wel een ſteekende Zonneſchijn noodig had, op dat men der ten minſten eenige ſcheemering van zag. Voorwaar deezen Schrift-Uytlegger wijkt hier te bijſter van de Waarheyd af, als hy de Godsdienſtige Kinderen, met de Ordening van zeekere zoorte van Profeeten, of Geeſtelijke Perzoonen, een-en-dezelve maakt, welke by hem voor *De Rechabiten* gehouden worden; dewijl Moſes dezelve opentlijk onder de Kanaanitize Volken, en niet onder de Godsdienſtige Ordens teld, Gen. 10: 19. Jaa die ook al-lang voor de aankomſt der Kinderen Iſraëls, Inwoonders van Kanaan waaren; alwaar immers doe ter-tijd de Waare Godsdienſt der Eerſte Vaderen, geheel-en-al was uytgebluſt. Ook zijn'er geen Naphthaliten in dat Landgedeelte geplant; maar het is de Stamme Juda toegevallen. Zoo datze misleyd worden, welke uyt deeze Profeetie beſluyten, Dat de Kinderen Naphthali, van een Hooger en Leerzaamer Geeſt als die der andere Stammen waaren; naadien in dezelve geen Vermaarde Schoolen, noch Voortreffelijke Steeden geweeſt zijn. Want het geene Bolduk hier van Elias en Elizëus bybrengd, is al-te onbedagt voor een Schrift-Geleerd Man gedaan; naadien het openbaar is, Dat Elias een *Thisbiter*, en derhalven uyt de Stamme Gad geſprooten was. Gelijk dan ook de Joden het ſpoor hier niet weynig mis-loopen, wanneerze by Hieronymus, de School van Tiberias in teegendeel invoeren; dewijl die Stadt niet in Naphthali, maar in 't Erfdeel van Zebulon geleegen heeft; en ook maar eerſt in de Laatere Eeuwen opgekoomen is; zoo dat d'Inwoonders van Jeruſalem haar dikmaal met dien By-Naam beſpot hebben; gelijk Buxtorf met veel Getuygeniſſen uyt den Talmud beveſtigd. Maar van deeze talmeryën aflaatende, moetenwe noch een aanmerkelijke Waarneeming, van de Geleerde Bochartus by-haalen; die van Oordeel is, Dat de meeſte Uytleggingen, met welk-

De verklaaring van Bolduk bygebragt.

En geroskamd.

En veel ongerijmdheeden daar inge-toond.

Al de voorige Verklaaringen by Bochartus verworpen. Gen. 49:21.

we ons tot noch-toe hebben beezig gehouden, weynig op den zin deezer Profeetie passen. En daar op de bygezette Klank-Stippen der Masoreten, weggedaan hebbende; heeft hy de woorden tot deeze meeninge gebragt: NAPHTHALI, *is een Uytspruytenden Boom, die Schoone Takken van zig geeft.* Hier vinden we voorzeeker groot Verschil, en noch veel-meer werks, by-aldien we des Geleerden Mans onderneeming, door de Letterkunde in 't breede ontleeden wilden; 't geen hy zelve genoegzaam zoo verre heeft afgedaan, Dat men de gemelde zingeeving, ten minsten voor fraay en waarschijnelijk opneemen mag. En zeeker, zoo men'er wel op let, men zal haast ontwaar worden, Dat de reeden volgens de aangenoome Vertaalingen, niet veel beeter als Twee half-bakke reeden, aan malkanderen hangd; en alzoo niet al-te beschroomd zijn, om van de Oude zin af-te gaan. Want als'er voor-af gezeyd is; *Naphthali is een Losgelaatene Hinde*, &c. merkt men uyt het volgende wel, Dat het een Hinde niet eygen is; *Schoone Woorden* uyt-te spreeken. Ook blijkt het niet vol-uyt meend Heydeggerus, Dat hier *Een Losgelaatene Hinde* moet verstaan worden; naadien een Hinde eens gevangen zijnde, niet weederom pleeg Los gelaaten te worden. Doch dit schijnd ons veel te los van die Geleerde Man gezeyd, wiens Voetstappen wy anders geeren in deeze dingen gevolgd zijn. Om waar toe een teegenbedenking by-te brengen, ons misschien Petrus Martyr yts zal aan de hand geeven, dat ter sné diend. Want deezen van de Hinden gewag maakende, zeyd, Datze haar even als de Koeyen laaten behandelen; dat zy haare Jongen ook t'huys in Stallen en Kooyen werpen; en Vry en Ongebonden in de Bosschen loopende, de Kost zoeken zoo lang het Dag is, maar des Avonds weederom t'huys koomen, en haare Jongen bezoeken. Ook laaten zy haar in de Stallen opsluyten, en de Jongen Gevoed zijnde, laaten zy haar ook Melken. Dit zeyd Petrus Martyr. Ook teekend Jonston uyt andere aan, Dat als de Hinde haar Jongen Zoogd, zy haar zelfs Verwaarlooft. Hy doed'er by, Dat alhoewel de Hinde het Wijfje van het Hart is, zy nogtans geen Hoornen heeft, en datze ook kleynder van Lichaam, maar Schoon van Aanzien, snel in 't Loopen, en scherp van Gezigt is. Zy worden in Syrien zeer veel gevonden, en Swemmen wel naa Cyprus over, om 't Voedzel te Eeten dat aldaar wast. En aangaande haar Getemde aanhoudinge in de Stallen, dezelve Schrijver brengd niet alleen verscheyde Exempelen van haare lang-leevendheyd by; maar dat ook eenige Ontloopene of *Losgelaatene* gevonden zijn, die de Teekenen van haare Heeren, van over veele Jaaren aan den Hals-band droegen. En hoedaanig men Harten, Hinden en Rheën in Waranden en Diergaarden opsluyt, is te bekend, dan dat men 't zou hoeven te verhaalen. Indien men nogtans hier uyt geen welvoegzaame Toepassinge aan de Lotspellinge over Naphthali zou konnen maaken, zoo laat eens zien of het beeter gelukken zal, zoo men 't met Bochartus van *Een Uytschietenden Boom* verstaat. Want gelijk eenige meenen, Dat'er naauwlijks kan aangeweezen worden, Wat gelijkheyd daar ooyt in Naphthali met *Een Losgelaatene Hinde* te vinden was? Of hoe *De Welspreekendheyd* in hem, *Schoon* geweest is, gissen zy, Dat het nogtans geenzinds onvoegzaam, noch donker om-te raaden is, waarom de zelve Stamme, met *Een Uytspruytenden Boom, die Schoone Takken van zig geeft*, vergeleeken word. Eerstelijk is Naphthali zeer Vrugtbaar in zijn Geslagte geweest: Want daar hy met niet meer dan Vier Kinderen in Egipten gekoomen was, Gen. 46: 24. is zijn Stam-Huys binnen 215 Jaaren, zoodaanig uytgebot, Dat'er meer dan een-en Veertig Duyzend Wêërbaare Mannen, die booven de xx Jaaren Telden, onder Moses uytgetrokken zijn, als te zien is, Num. 1: 42. Jaa eenige Wel-doorleerde Mannen twijffelen niet, Of daar word een zeer groot Volk in d'uyterste Deelen van 't Oosten gevonden, die haar Oorsprong uyt de Stamme Naphthali hebben: Indien men anders de Oude Schrijver Agathias, en onder de Nieuwelingen, Schikhardus geloof geeven mag. Want Schrijvende van de Persize Koningen, bewijzenze met veele reeden, Dat deeze uyt de Naphthaliten zijn, die

Die een heel andere Vertaalinge der Textwoorden geeft.

d'Oude Vertaalingen geeven geen heel goeden zin.

De meeninge van Heydeggerus over 't Los-laaten der Hinden, uyt Petrus Martyr en d'Ervarentheyd weedersprooken.

De Verklaaringe van Bochartus terhand genoomen, die Naphthali met een Uytspruytenden Boom vergelijkt.

die Tiglath Pilezer, de Konink van Assyrien, volgens 2 Kon. 15: 29. derwaards gevoerd heeft. Hier-en-booven heeft Naphthali, ten aanzien van zijn Erfdeel in Kanaan, by *Een Vrugtbaaren Boom* konnen vergeleeken worden; naadien zijne Naakoomelingen in een zeer Vrugtbaar Land-Gewest gewoond hebben; gelijk men uyt Josefus Beschrijving van Galilèa, afneemen kan: En waar van Naphthali een groot Deel te-beurt gevallen is. Ten laatsten bevestigd Bochartus, zijn Verklaaringe met de Griekze en Arabize Vertaalingen, als meede met de Kaldeëze van Onkelos. d'Eerste heeft de Woorden aldus opgesteld; NAPHTHALI *Is een Ontbonden Rijsken, geevende Schoonheyd in Geslagte.* 't Geên egter d'Arabize, wat klaarder schijnd te geeven; NAPHTHALI *Is een Uytsteekenden Boom, welke Goede Vrugten brengd.* En Onkelos; *Het Lot van* Naphthali, *zal in het Beste Land vallen; en zijne Bezittinge zeer Vrugtbaar zijn.* Maar hoe fraay en aanneemelijk ook al deeze bedenkingen schijnen, konnenze nogtans van zommige geenzinds goed-gekeurd worden; en zulx in 't byzonder, van weegen de Nieuwigheyd der Hebreeuwse Leezinge; welke de Vermaarde Bochartus, zoo wel hier als elders, moogelijk al-te vrypostig, tot zijn voordeel genoomen heeft. Want indien men alzoo mag handelen, zal 'er voor niemand yts ongeoorlofd blijven, om als 't hem slegts alzoo beliefd, eenen anderen zin aan-te draajen. En gelijk Heydeggerus daar op betoond, Dat de by-gebragte Hebreeuwse Woorden, nergens *De Jonge Spruyten van Een Uytschietenden Boom* beteekenen, blijft hy van gedagten, Dat onder de aangenoomene Leezinge, een genoegzaam-bequaamen zin te begrijpen is; welkwe terstond zullen by-brengen. Onder-en-tussen staat'er te letten, Dat ook de teegengestelde bewijs-gronden op zeer waggelzieke Beenen steunen. Want wat het niet wel zaamen hangen der Text-Woorden aangaat, (als waar in *De Schoone Woorden*, al-te weynig aan *Een Los-gelaatene Hinde*, schijnen toegepast te konnen worden,) zulx heeft weynig klem; naadien anderzinds zeer veel zoodaanige ingesneedene *verzen* die by de Profeeten dikmaal, met herscheppende snikken, en afwisselinge voorkoomen, niet aan malkanderen zullen hangen. Hoedaanige Voorbeelden dan hier geen kleene geloofbaarheyd verschaffen, om by de aangenoomene Vertaalinge te blijven. Daar-en-booven, by-aldien Naphthali, by *Een Uytspruytende Boom* vergeleeken word, isser niets byzonders aan hem toege-eygend, dat niet aan alle de Stammen is gemeen geweest: Naadien de Belofte van Abrahams Zaad *Te Vermeenigvuldigen*, geen onderscheyd van Stammen lijd: Gelijkze ook alle vermeenigvuldigd, uyt Egipten naa Kanaan getoogen zijn. Ook heeft Bochartus zig niet verder op de Griekze, Arabize, en Kaldeëze Overzettingen te verlaaten; als voor zoo veel zy meer op den zin, dieze goed keurden, als op de eyge beduyding der Hebreeuwse Woorden hebben agt-gegeeven. Welke, wanneer men ze op 't geloof der beste Taal-Geleerde, van woord tot woord wil Vertaalen, nooyt, *Een Ontbonden Rijsken*, noch *Schoonheyd in het Geslagte*; of *Het beste Landgeweest*, zullen beteekenen; gelijk nogtans gemelde Vertaalers opgeeven. Masius, een Man van goed Verstand, Schrijvende over het XIX Hoofdstuk van het Boek dat naa JOSUA genoemd is; heeft de meening deezer Profeetie, op een Verzeekerde en Vrugtbaare Landstreek gepast; waar in de Stamme Naphthali geplant zijnde, weegens haare Geruste Vryheyd, en Aangenaame Vrugtbaarheyd, hun Erfdeel als een Vrye en Ontbondene Hinde in 't Woud, genieten; en over desselfs Gelukkige Huysvesting, van Vreugde opspringen zou; alzoo dat zy ook van weegen haar Wel-weêzen, door Lieftaalige aanspraake, en kunst van Beleefdheyd, yders Gunst tot haar Lokken, en alzoo de Gaave Gods in de hoogste Vreede genieten zou. En niet teegenstaande het mogt schijnen, als of Zy-Lieden door het Lot, naa de uyterste Grenzen van Kanaan, ten Noorden als in Ballingschap verstooten waaren, heeft haar nogtans niets ontbrooken, van 't geene d'andere Stammen, (welke Oost en West van haar af Woonden,) in Overvloed bezaaten. Voorzeeker schijnenze wel gerust

En met Getuygenissen ondersteund.

Daar zijn niet veel reeden, om d'Oude Vertaaling hier te verlaaten en Bochartus te volgen.

Naphthali is met geen byzonder opzigt by een Uytspruytende Boom konnen vergeleeken worden.

De Oude Vertaaling, die hier een Los-gelaaten Hinde invoerd; van Masius zeer schoon verklaard.

En waarschijnelijk in den uytgang van Naphthalims Erfdeel betoond.

ruſt en zeeker Gewoond te hebben, daar haar den Berg Libanon ten Noorden tot een Schuts-Muur verſtrekte: Van 't Ooſten haddenze de Jordaane, en naa d'andere zijde de Naabuurige Stammen. Ook hebbenze vry konnen uyttrekken, dewijl naa de Noord-kant geen Iſraëliten woonden, welkers Boodem zy in haare doortogt benaadeelen konden. En den Koophandel belangende, dezelve hebbenze niet alleen zeer ligt met de naaſt-geleegene Stammen konnen drijven; maar ook de ver-afgeleegene, en Over-Rivierige, door middel van de Jordaane bezoeken.

Die daar toe omſtandig word opgehaald en aangeweezen.

Gelijk dan ook de Vrugtbaarheyd van haare Landeryen, zoo verre haar de Jordaane beſproeyde, en het Geweſt DEKAPOLIS, of *Land der Tien Steeden*, door uytſpruytende Beeken en Fonteynen overvloedig bevogtigd en Vrugtbaar gemaakt wierden; waar aan de Land-Beſchrijvers dikmaals gedenken. En zoo wy ſlegts tot aan Tiberias voortgaan, wie en weet niet, wat'er niet al verhaald word, van de aangenaame Landsdouwe, en overvloed aller wenſchelijke dingen, die eertijds voor kleynen Prijs, omtrent de Oevers der Galileëſe Zee, te genieten waaren. Als waar toe dan ook de naaſt-aangeleegenen Libanon, en de Groene Valleyen van deſſelfs voor-Gebergte, den Arbeyd des Akkermans rijkelijk beloonde. Dit zegd Maſius: Aan wiens Verklaaringe noch dit ſchijnd te ontbreeken; naauwkeuriger aan-te wijzen,

Hoe van Naphthali gezeyd word, Dat hy ſchoone Woorden zou geeven.

hoe'er van Naphthali kan gezeyd worden; *Dat hy ſchoone Woorden voortgebragt heeft.* Want dat Maſius voorgeeft, Dat hy zig door de kunſt van Welſpreekendheyd, zeer veel Gunſt verwekt heeft, heeft hy nergens meede konnen grondveſten. Abrabanel rept van zommige, welke meenen, Dat men door *Schoone Woorden*, de Vroeg-Rijpe Vrugten van het Land Naphthalims verſtaan moet.

Van zommige Joden op de Vroeg-Rijpe Vrugten gepaſt.

Waar toe meede Salomon Jarchi zeer wel heeft aangemerkt, Dat de Vrugten, die omtrent de Galileëze Zee wieſſchen, doorgaans pleegen Vroeg Rijp te zijn. 't Geên miſſchien aanneemelijker zou ſchijnen, by-aldien het niet zoo diep, en als ſlegts uyt verleegentheyd, hier wierd opgeviſt. Ten laatſten moeten hier ook die niet vergeeten worden, welke deeze Voorzegging verklaaren, van die Naphthaliten, welke in Galilèa woonden, ten tijde als Kriſtus aldaar het Euangelium Verkondigde. Als wanneer voornaamentlijk de Galileëze Naphthaliten, te-gelijk met de Kapernaïten, Vry en Vrank en als Losgelaatene Hinden, tot het aanhooren van des Zaligmaakers Schoone woorden, uytgeloopen zijn; ſpreekende van *Vryheyd*, van *De Ruſte der Ziele* en

Van andere op Kriſtus die in de Landſtreeken van Naphthali verkeerd heeft.

van de *Vergeevinge der Zonden.* In hoedaaniger manieren, Kriſtus dan voorzeeker dien is geweeſt, welke Schoone Woorden van zig gegeeven heeft: Als in wiens Lippen, de Genaade was uytgeſtort: *Schoonder zijnde dan de Menſchen Kinderen*, Pſal. 45: 3. Joh. 1: 14. Waar toe wy dan ook gelooven, Dat aan elk die de Euangelize Hiſtorien geleezen heeft; niet onbekend kan zijn, Dat Kriſtus zeer dikwils tot de Schaaren der Galileërs geſprooken heeft. Invoegen dezulke dan ook niet heel-en-al ſchijnen te miſſen, welke de reeden

En op de Galileërs, die Kriſtus in de Woeſtijne gevolgd zijn, en zijn ſchoone Woorden hebben aangehoord. Joſ. 19: 33, 15. Matth. 4:13.

van de Vader Jakob deeze waarſchijnelijken Zin geeven; Naphthali, *Is een Loſgelaatene Hinde; deſſelfs Hinde geeft Schoone Woorden uyt.* Want aldus word Naphthali, *Zijne Hinde*, dat is, *Die van Kriſtus*, genoemd: Aan welke hy *Schoone Woorden* heeft toegevoegd, wanneerze hem als haaren Heere en Herder, met heele Schaaren gevolgd zijn; en hy met innerlijke Barmhertigheyd over haar is ontſteeken geworden, Matth. 9:36. Ziende hoe zeer zy Loſgelaaten en Ongebonden over Berg-en-Dal heenen ſworven, als Schaapen die geenen Herder hadden. Maar gelijk *Een Losgelaatene Hinde* in het Wout Leevende, niet door de Bezorging van Menſchen gevoed noch Beſchermd word; maar Schreeuwd naa Vers Water, Pſal. 42:2. Alzoo hebben ook de Galileërs niet zoozeer Gedorſt naa Water om te Drinken, als wel om de Schoone Woorden van Kriſtus te moogen hooren; op datze Ruſte tot Verzaadiging van haare Vermoeyde Ziele vonden. Gelijk dan ook de meeſte Diſcipelen van Kriſtus, zijn Galileërs geweeſt; welke de Schoone Woorden des Euangeliums naa den Pinxter Dag Verkondigd hebben, Actor. 2:7. Doch hier zullen wy het laaten beruſten,

op dat niet misschien yemand en zegge, dat wy een lange Verklaaringe gedaan hebben, over 't geene, waar in ons de Testament-maaker Jakob zelf, boovenmaaten kort was voorgegaan. Volgd dan nu

De Profeetize Zeegening over den Beminden Zone JOSEF.

Die de Stervende Vader, als noch niet te veel Afgemat, in zeer klaare woorden uytgedrukt, en hem daar in voornaamelijk by een Vrugtdraagende Wynstok neevens de Fonteyne vergeleeken heeft. Want alzoo schijnd hy Gen. 49: 22. van deezen Lieveling aan-te heffen; Josef *is een Vrugtbaare Tak een Vrugtbaare Tak aan Eene Fonteyne: Elk-een der Takken loopt over den Muur.* Alwaar in 't Hebreeuws eygentlijk staat; *Zone des Vrugtbaaren* (Wijnstok), gelijk zommige Uytleggers daar op aanteekenen. Want al 't geene *Van*, of *Uyt* yts anders voortkomd, word by de Hebreën, Een *Zone* of *Dogter* van dat zelve genoemd; als van Jonge Beesten en Voogelen &c. Gen. 18: 7. En zoo worden *Pijlen*, genoemd *Zonen van den Booge*, en van de Pijl-Kooker Job. 41: 19. Klaaglied. 3: 13. En *Sprankelen*, zijn *Zonen van de Vyerige Koolen*, Job 5: 7. &c. En naa deeze Spreekwijze is 't woord *Zone, Tak* of *Spruyte*, hier tweemaal genoemd voor Josef; om dat uyt hem *Twee Stammen* voortgekoomen zijn, Gen. 48: 5, 6. Andere, die de Text-woorden wat beeter en van woord tot woord willen Vertolken, zeggen; Josef, *Is een Vrugtdraagende Scheute, een Vrugtdraagende Scheute by de Fonteyne; Scheuten die booven de Muur klimmen.* Daar andere weederom van verschillen, om datze doorgaans meer op de Meeninge als op de eyge Beteekenis der woorden hebben gelet; waar in dan ook zommige, het spoor t' eenemaal zijn mis geloopen. Van hoedaanigen dwaaling onder anderen, de Gemeene Latijnze Vertaalinge, wel het meest behebd schijnd; wanneerze de klaare woorden, dus verdraayd en naalaatig Vertaald heeft: Josef *is een Aanwassenden Zone, een Aanwassenden Zone, Schoon van Aangezigte; de Dogters zullen over de Muur loopen.* Alwaar de Grond-woorden, *Aan een Fonteyne*, geheel zijn uytgelaaten. 't Is zeeker dat de Hebreeuwse woorden; de gelijkenis van een Vrugtdraagende Wijnstok, neffens een Fonteyne geplant, te kennen geeven; doch daar word (zoo ons de Vermaardste Taalgeleerde zeggen;) in de Text, van *Een Aanwassenden Zone*, als onze Kantverklaarders nogtans zeggen, noch *Van de Schoonheyd des Aangezigts*, niet een zier gevonden. Aan welke teegenbedenking ook Heydeggerus zijn Zeegel schijnd te steeken: Niet ontziende, hoe zeer ook de LXX Overzetters daar heenen hellen; gelijk in haare leezing openbaar is, die aldus luyd; Josef * *Mijn Vermeerderde Zone, de Vermeerderde Zone mijn Tveraar, mijn Jonger Zone; keerd u tot my.* Welke Overzetting, hoe verschillig van de Oude Latijnze, nogtans daar in (waar over wy terstond geschil hadden) taamelijk over-een stemd. En alhoewel de Geleerde Isaakus Vossius, ook deeze Leezing, uyt de Samaritaanze Bybel heeft poogen goed-te maaken; is hy daar in veel-eer stout, als regt wijs geweest: Naadien het korts hier naa uyt Josefs Fortuyn zal openbaar worden, dat d'aangenoomene Vertaalinge van onze Overzetters, en ook die van Junius, een goeden zin uytleeveren; als waar door hy met zijn *Twee Zoons*, als zoo veel *Takken*, over de Muur, klimmende, *Twee Stammen* maakt; en daar in een *Vrugtdraagende Wijnstok* gelijk-geworden is, die met zijn *Uytschietende Looten* den Muur aan welk hy geplant staat, te-booven loopt. En zulx heeft ook de *Targum* van Onkelos in deeze breedspraakige Vertaalinge uytgedrukt; Josef *is een Aanwassenden Zone: De Zoon welke Gezeegend word als een Wijnstok geplant neevens de Water-Fonteyne: Twee Stammen zullen van zijne Zonen uytgaan, en zullen haar Deel en Erffenis in-neemen.* 't Geen insgelijks ook de Arabize Overzetter zeer fraay afschilderd, wanneer hy de Woorden dus-daanig

Lotspelling over Josef in zijne Zonen.

En By een Vrugtbaare Wijnstok met Twee Looten vergeleeken.

* Of groeiende Zone.

De Hebreeuwse zingeeving teegen die der LXX. en I. Vossius verdaadigd.

En met de Waarheyd der zaake over-een gebragt.

daanig opgeeft; JOSEF *Een Vrugtdraagende Zoon, is gelijk een Vrugtbaare Tak by de Waterbron, hebbende een Wortel die zijne Ranken tot booven de Muur uytschiet.* De meening is dan, Dat Josef tot aanwas Gebooren is; zelfs ook weegens de beteekenis van de Naam, by welk hy vergeleeken word; naamelijk een Wijngaard, neevens een Fonteyne geplant, die de bevogtiging der Aarde naa-zig trekt, en daar door Zappig en Vrugtbaar word. Andere weederom, meenen dit den zin te zijn, Dat d'aangenaame beschouwing der Vrugtdraagende Wijnstok, de Dogteren met Hoopen booven de Muur zal doen klimmen, of te zaamen Lokken: Gelijk het de Gemeene Latijnze Overzetting heeft. Doch dits te verre gezogt. Wy voor ons deel, agten d'eenvoudige Gelijkenis beeter, te weeten, Dat de Wijngaard-Ranken, wanneerze Jonge Spruyten opwaards schieten; gemeenelijk over de Muuren heenen klimmen, teegens welke de Wortel-Stamme staat aangeplant. En men zou voorzeeker wel Blind of Dom van Zinnen moeten zijn, die niet en begreep, Dat zulk-een Gelijkenis, nergens anders, als op de Twee Stammen, uyt beyde de Zonen Josefs, *Manasse* en *Efraïm*, konnen gepast worden; die als opklimmende Ranken uyt eene Wijnstok, dat is, uyt Josef voortgekoomen zijn. 't Geên wy heel klaar houden; en ook met de Uytlegginge van onze Kantverklaarders, t'eenemaal overeen komd. Als waar toe derzelver Overzetting goede geleegentheyd verschaft; alsse zeyd; *Elk-een der Takken loopt over den Muur*, Gen. 49:22. Naar deeze Gelijkenis, heeft Jakob niet alleen de Oorloogen, maar ook de Glorieüze Overwinningen, aan Josefs Naakoomelingen Voorzeyd. Het eerste doed hy Gen. 49:23. in deeze woorden; *De Schutters hebben hem wel Bitterheyd aangedaan, en hem Beschooten, en Gehaat*, &c. Alwaar de Griekse Overzetters, en onze Kantteekenaars, *Heeren der Schutteren* of *Der Pijlen* hebben gezet. Doch Onkelos geheel qualijk naa de meeninge der woorden; *Mannen van zijn Verschil* of *Twist.* 't Geên derzelver Uytleggers, op Josefs Broeders passen, die uyt Haat teegens hem Twist gerokkend, en onder dat voorwendzel, uyt haar Gezelschap geboend en Verkogt hebben. In diervoegen hebben ook de Gemeene Latijnze Overzetters en Salomon Jarchi, buyten propoost Vertaald; *Zy hebben Gekeeven*; naadien de gelijkluydende zin van de *Schutters*, vervolgens genoeg aanwijst, Dattet moet overgezet worden, *Zy hebben Geschooten.* Hoedaanig het insgelijx, Gen. 21:20. Job 16:13. Psal. 18:15. en Jerem 50:29. genoomen word; inzonderheyd in de plaatze uyt Genesis XXI. bygebragt; daar Ismaël, *Een Goed Schutter* genoemd word. En zoo wy ons hier met de Fabelkundige Zinnebeelden der Ouden beraaden wilden, zy zouden ons leeren; Dat by haar door *Een Wijngaard*, Deugtzaame Menschen verstaan worden, die door de gemeenschap der Dwaaze en Booze, altijd Schaade lijden. Doch hoe men deeze Vyandelijke Bestooking, op Josef, of op zijn Naakoomelingen, te-regt zal 't Huys brengen, daar in zijn d'Uytleggers niet eens: En die het alleen in Josef Vervuld zoeken, pakken elk een byzonder Weedervaaren by het hoofd; die van onze Kantteekenaars opgegaard en in eenen Omtrek schijnen t' zaam gebragt te zijn; gelijk we strax zullen zien. Maar 't geên onder al de gedagten hier over, zeer dwaalzick luyd, is dit, Dat de *Targum* van Jerusalem door deeze *Schutters*, de Tooveraars en Wijzen van Egipten verstaat, die quaad van Josef in Egipten spraaken voor Farao. Kajetanus, past het op Potiphar en zijn Geyl Wijf, welke Josef met gevaarlijke Laagen, als met Pijl-Schieten aangevallen, en ten laatsten in de Gevangenis geholpen heeft. Hieronymus en die welke de Griekze Verklaaringe volgen, betrekken 't op Josefs Broeders; van wien hy eerstelijk ter Dood Veroordeeld, daar naa tot Slaavernye Verkogt is. En die het zoodaanig verklaaren, binden zulx met het voorgaande in zulken zin te zaamen, als of'er gezeyd wierd; Alhoewel Josef Schoon van Aangezigt en Lieftaalig van ommegang was, hebben nogtans de Broeders yts weeten te vinden, waaromze hem Gehaat en haare *Pijlen* van Nijdigheyd op hem Losgeschooten hebben: Want alzoo heeft Hieronymus het gewag datter van de *Schutters*

En naader opgehelderd.

En teegen andere bedenkingen beproeft.

De twee Takken zijn zeer kennelijk op Josefs twee Zonen te passen.

De Voorspelling over Josef verder agtervolgd.

En de Overwinning aan zijn Zonen toegezeyd.

Waar toe de zinspeeling van de Schutters naader overdagt word.

In de bepaaling van Josefs Vyanden, zijn de Uytleggers zeer verschillig.

ters gemaakt word, te-pas gebragt. Maar al deeze ſtuk-wijze Verklaaringen, hebben onze Overzetters,by-een gezaameld ,en tot de volgende Kantteekening opgemaakt; *Door de Schutters* zeggenze, *zijn te verſtaan, alle de geene die Joſef eenig Lijden hebben aangedaan: Als zijn Broeders,met hem te Verkoopen; Zijn's Heeren Vrouwe, met hem Valſchelijk te Beſchuldigen; Haaren Man, met hem in de Boeyen te ſmijten*, &c. *Welke alle naa hem, als zoo veele Schutters naa een Doelwit, geſchooten hebben, om hem te Verderven.* Ook ontbreeken geen, die dit van de Oorloogen der Kanaaniten verſtaan, die hier Joſef toegeſchreeven worden, van weegen dat den Veld-Overſten JOSUA, uyt Efraïm de Zone Joſefs was, Num. 13:8. Hoedaanigen Uytleg, men de Geleerde Mannen te-gevalle, ligtelijk kan bedenklijk houden; niet teegenſtaande het veel waarſchijnelijker is, Dat Jakobs woorden als een Voorzegging op-te neemen zijn, van de aanſtaande Oorloogen, die tuſſen de Naakoomelingen van Joſef (op welke twee Hoofd-Stammen hy even te-vooren, onder 't Zinnebeeld van een twee-zinds opklimmende Wijngaard geſpeeld had;) en de Kanaaniten zouden voorvallen; als wanneer zig alles veel-beeter ſchikken zal. Waar teegen niemand moet inbrengen, Dat d'Oorloogen ook al d'andere Stammen zouden gemeen zijn, naadien deezen Krijg, hier voornaamelijk aan Joſef toe-geëygend word, om dat Joſua, d'Opperſte Leydsman van Iſraëls gantze Krijgsmagt, uyt de Stamme Efraïm zou Gebooren worden. Doch Jakob onderen-tuſſen, zijn Beminden Zone geezinds te-lang, met de Bekommering des Oorlogs willende ophouden; voegd'er aanſtonds d'Overwinningen by, welke zijn Naakoomelingen, door de Goddelijke byſtand, van haare Vyanden zouden wegdraagen: 't Geên hy hem dan onder deeze bewoording Voorſpeld; *Maar zijnen Booge is in Steevigheyd gebleeven, ende de Armen zijner Handen zijn Geſterkt geworden door de Handen des Magtigen Jakobs; daar van is hy een Herder, een Steen Iſraëls*, &c. Gen. 49: 24. Die deeze woorden, op de voorige trant, insgelijx op Joſef verklaaren; verſtaan hier, Dat hy den Booge zijner Onſchuld, aan de Sterke Hand Gods bevoolen heeft, op dat hy het Pijlſchieten zijner Vyanden af keerde. Waar door het dan ook gebeurd is; Dat niet teegenſtaande hy door de Nijd van zijn Broeders Verkogt is; en door d'onbeſchaamde Laſter van zijn 's Heeren Overſpeelig Wijf, in de Gevangenis raakte; de Banden en Boeyen zijner Armen en Handen, nogtans Ontbonden zijn door den Almagtigen Jakobs. Van waar dan, te weeten uyt de Boeyen, *Den Herder is uyt-gegaan.* Want hy is een Herder en Verzorger van Voorraad geworden, van heel Egipten-Land; bezorgende dat d'Inwoonders des Rijks, en al de Gebuur-Landers door de Scherpte des Hongers niet en wierden Afgemaayd. Alzoo is hy ook geworden *Den Steen Iſraëls*; grondveſtende alle de Stammen van zijn Vaderlijk Huys in Egipten, op datze aldaar Woonden als in hun eygen Vaderland, en van alle Nooddruft Bezorgd bleeven. Maar alhoewel deeze Verklaaring niet heel onfraay noch ſtrijdig is met de gebeurde zaak, en van onze Kantteekenaars ook alzoo word bygebragt, komdze nogtans in alle deelen met de meening der woorden niet over-een. Voornaamelijk ſchijnenze hier in te miſſen, wanneerze deeze uytdrukking; *Daar van is hy Een Herder, Een Steen Iſraëls;* voor Eer-naamen van Joſef op-neemen; daar die woorden veel-eer van *De Magtige Godt Jakobs* ſchijnen geſprooken te worden; gelijkmen uyt Gen. 48: 15. Deut. 32: 15. Pſal. 118:22. en 80: 2. en Eſaia 8: 14. afneemen kan. Zulx het raadzaamer is, Dat men dit gantze gezeg van de Overwinningen der Naakoomelingen Joſefs verklaard. Want den Booge van Joſef is zoodaanig *In de Hoogte*, of *In haare Steevigheyd* gebleeven, Dat hy als uyt Ontoegankelijke en Onwinbaare plaatzen, zijne Pijlen uytgeſchooten heeft. *d'Armen zijner Handen zijn Verſterkt*, om de Vyanden te Slaan. En die zijn Armen Beveſtigd heeft; noemd hy *Den Magtigen Jakobs*; als of hy zeyde; de Handen der Helden Jakobs, zijn van den Heemel Geſterkt geworden; door welker byſtand, d'Opper-Beſtuurder, *Een Herder en Steen Iſraëls*

Waarom hier zeeker Krijgen Oorlog aan Joſef toe-geeygend word.

En d'Overwinninge daar word bygevoegd.

Bedenkelijke verklaaringe over de Naamdiginge van Joſef die hem een Herder en een Steen Iſraëls noemd.

Die om reeden niet heel aanneemelijk te houden is.

En veel eygentlijker in d'Overwinningen van Manaſſe en Efraïm te vinden is.

Israëls genoemd is: Als die ook Jakob Verlost heeft uyt alle Quaaden. Die dan ook hier niet anders en heeft willen zeggen; als dat hy d'Overwinningen welke Israël byzonderlijk door de Helden uyt deeze Stammen, op de Kanaaniten behaalen zou, van zijn, en zijner Vaderen Godt afwagte, vergelijkt'er meede, 't geene Moses daar van zeyd; Deut. 33: 17. Gelijker dan ook geen Vermaarde Schrift-Geleerde ontbreeken, welke meenen, Dat Kristus hier *De Herder* en *Rotsteen Israëls* genoemd word, om dat de aanvang-woorden van *vers* 25, tot de laatste van 't voorgaande schijnen te behooren: 't Geên men mag naa-denken. En dat wy onder-en-tussen tot hier toe, niet geheellijk misgetast hebben, zal misschien naader blijken, wanneer men aandagtig let, hoedaanigen Zeegen de Vader Jakob, kort hier op aan Josef toewenst: Naamelijk, de Zeegening van den *Almagtigen Jakobs die een Herder, en een Steenrots Israëls is.* Dien hy dan Gen. 49:25. in deeze woorden voortbrengd; *Hy zal u Zeegenen met de Zeegening des Heemels van booven*; *met Zeegeningen des Afgronds, die daar onder ligt*; *met Zeegeningen der Borsten, en der Baarmoeder.* Waar in niet donkerlijk te zien is, Dat aan Josef, zoo wel de Vrugtbaarheyd der Aarde, als de Vermeenigvuldiging van zijn Geslagt beloofd word.

Den zin van Jakobs Zeegening door zijn agtervolgende wensch verklaard.

Maar gelijk deeze Zeegeningen gezeyd worden *Uyt den Heemel*, en *Uyt den Afgrond* te zullen voortkoomen, diend men door de *Heemelze*, zulke te verstaan, alsser tot de Zeegening der Aarde van nooden zijn; als Vroege-en Spaaden Reegen, goede Zoomer-en Winter Zaayzoenen, en Warme Zonneschijn. Waar toe eenige ook de gelukkige Invloejing der Planeeten, en voornaamelijk die der Maane willen geteld hebben. Gelijk men ook door de *Zeegening des Afgronds*, zeer bequaam, de Fonteynen, Water-Beeken, en allerhande Opwellende Bronnen, die de Aarde Bevogtigen en Vrugtbaar maaken, verstaan kan: By-aldien anderzinds ook de Bergstoffelijke uytwaassemingen, daar toe niet te betrekken zijn; van weegen haar onbekende werking omtrent het Beswangeren der Aarde, op datze Vrugtdraagende zy. Ten minsten magmen tot het eerst-gezeyde, naa zien, Deut. 33: 13. en vergelijken met Deut. 8: 7. en Ezech. 34: 26. Maar wanneer tot deeze, ook de Zeegening *Der Borsten* ende *Der Baarmoeder* word toegevoegd; behoordemen zulx met zommige, niet alleen op de Vrugtbaarheyd van desselfs Vee, en Overvloedige uytleevering van Zuyvel, Melk en Booter, maar wel voornaamentlijk, of liever geheel-en-al, op de Vermeenigvuldiging van Josefs Zaad te passen. Want behalven, dat de Vrugtbaarheyd der Voedzel-geevende Kudden, zeer betaamelijk onder de Zeegeningen der Aarde te betrekken zijn; welke uyt de welgereguleerde Heemel-Vogten, en Getijden des Jaars, onder de bystand der Onder-Aardze Bevogtiging zouden voortkoomen; past de Vermeenigvuldiging des Zaads, byzonderlijk op het Huys van Josef, uyt welke twee Stammen voortkoomen, en daar door al de Naakoomelingen der andere Stammen, in Meenigte braveeren zouden. Ziet Deut. 33: 17. Alwaar niet onaardig, onder *De Tienduyzenden* van Efraïm, en *De Duyzenden* van Manasse, op de Vermeenigvuldiging deezer Stammen, en haare Dapperheyd in den Oorlog gespeeld word; zullende de Vyandige Volkeren, als *Met Hoornen te zaamen Stooten.* Als nu de Godvrugtige Vader onderwijlen een eynde van deeze Voorzegging wilde maaken, heeft hy zijne Zeegenspreeking, met dusken weergaaloozen Roem volbragt: *De Zeegeningen uwes Vaders, gaan te booven, de Zeegeningen mijner Voor-Vaderen, tot aan het eynde van de Eeuwige Heuvelen*: *Die zullen zijn op het Hoofd Josefs*; *ende op den Hoofd-Scheedel des Afgezonderden zijner Broederen*, Gen. 49:26. Daar andere de woorden Vertaalen; *De Zeegeningen uwes Vaders, die de Zeegeningen mijner Vaderen te booven gaan, zullen koomen tot de begeerte der Heuvelen, op 't Hoofd van Josef, en op de Kruyn des Nazarêus zijner Broederen.* En zoo heeft ook by-naa, de Gemeene Latijnze Overzetting Vertaald. Dat de Vader Jakob, zeekerlijk groote Beloften van zijn Voorvaders ontfangen had, blijkt klaar uyt Gen. 27: 27-29. Maar wanneer

Wat Zeegeningen aan Josef worden toegezeyd.

Onder alle de Zeegeningen over Josef word inzonderheyd de Vermeenigvuldiging van Josefs Geslagt Voorspeld.

Speelingen op de Tien-Duyzenden van Efraïm en Duyzenden van Manasse.

De Zeegeningen Josefs waar in booven die der Vaderen verheeven.

neer hy hier zeyd, Dat de Zeegeningen, welke hy aan Josef meede deelde, de Zeegeningen zijner Vaderen *Te Booven gaan*, schijnd men zulx geenzinds van de Zeegeningen te moeten verstaan, welke hy zoo even te vooren Gen. 49: 25. uytgesprooken had; naadien het genoegzaam openbaar is, Dat in de Vaderlijke Zeegeningen van Jakobs Voor-Ouderen, geen mindere Weldaaden, begreepen waaren. Derhalven men daar toe schijnd te moeten koomen; Dat Jakob door deeze overgroote Zeegening, die heeft willen verstaan, welke hy in de volgende woorden, zeyd te zullen koomen, *Tot de Begeerte der Eeuwige Heuvelen, in 't Hoofd van Josef, en op de Kruyn des Nazarëus zijner Broederen.* Alwaar de *Targum* van Onkelos, de woorden; *De Zeegeningen zullen koomen tot de Begeerte der Heuvelen*, aldus Vertaald: *Naa welke Zeegeningen Gewenst hebben de Vorsten, die van Eeuwigheyd geweest zijn.* Waar van den Arabier niet veel en verscheeld, als hy zeyd; *Dat, het welke de Heuvel der Eeuwigheyd Wenst.* En de Uytleggers zijnder ook niet onverschillig afgekoomen. Dus willen het zommige van de Engelen verstaan hebben; als die met ernstig verlangen, Begeerig zijn om de Verlossinge van den Gevallen Mensch te zien door de Verschijninge van Kristus. Andere passen 't veel beeter op de Vroome Vaderen en de Heylige Mannen; welke voor de komste van Kristus, met een Godvrugtige Verheffing des Gemoeds, even gelijk de Heuvelen Eeuwiglijk haare Toppen opbeuren, geduurig naa de Verschijninge der Zaligheyd hebben gereyk-halst; terwijl het meeste deel des Weerelds, alleen op de Aardze en laage dingen agt-gaf. Ook ontbreekender geen, welke meenen, Dat zulx insgelijks op de Vrugtbaarheyd der Aarde ziet, waar van Jakob even te-vooren gesprooken had; als Die dan zoo groot zou zijn, Datze zig tot aan de Toppen der Bergen uytbreyden zou. Maar naadien deeze Bergen *Eeuwige* of *Geduurige* genoemd worden; is zulx misschien naa de Stijl der Heylige Schrift, een aanwijzing van zeer *Beroemde*, of *Vermaarde Bergen.* Ook word'er gezeyd, Dat die zouden *In* of liever, *Op 't Hoofd van Josef zijn*; op dat men niet en meende, Dat Jakob deeze Zeegening maar slegts in de Lugt heene-strooyde. Invoegen het schijnd, als of door dit woord, een teegenstelling van eenige gelijke zaak beteekend word: Alhoewel'er zommige niet zonder reeden aan twijffelen, of zulx wel met de woorden, en de meeninge des Aards-Vaders over-een komd. Want zoo hy dat gemeend heeft; Hoe magmen vraagen, heeft hy dan konnen zeggen, Dat de Zeegeningen dien hy Josef meede-deelde, die Zeegeningen te booven gingen, welk hy van zijn Voor-Vaders ontfangen had? Gelijk'er meede van eenige ook al bedenkelijk gehouden word; Of hy door *Eeuwige Bergen*, verstaan heeft *Beroemde Bergen*? Want naa dat zy de moeyte gedaan hebben alle deeze gevoelens om-te hutzelen; besluytenze ten laatsten; Dat door de Heuvelen der Eeuwigheyd, de Menschen verstaan worden, over den gantzen Aardboodem verspreyd. Waarom zy dan ook meenen, Dat *Het Verlangen van de Heuvelen der Eeuwigheyd*; zoo veel is, als *Het Verlangen der Volkeren*: Die geenen anderen is als KRISTUS. Invoegen hier dan gezeyd word; Dat de Zeegeningen van Jakob zouden Overvloedig zijn op 't Hoofd van Josef, *Tot aan het Verlangen der Heuvelen van Eeuwigheyd.* Dat is, Dat Kristus zou verwagt worden, van de geheele Bewoonde Weereld. Zulx dan ook daar door, de *Ingang van de Volheyd der Heydenen*, waar van de Apostel Rom. 11: 25. gewag maakt, niet duysterlijk te kennen gegeeven word: Als in welke voornaamelijk de Zeegeninge Jakobs bestaan zou, en nooyt te-vooren in de Zeegeningen zijner Voor-Vaaderen was ingeslooten. Dusdaanige Zeegeningen worden dan gezeyd te zullen Overvloeyen, *Op 't Hoofd van Josef, en op de Kruyn des Nazarëus zijner Broederen.* Of gelijk de *Targum* van Onkelos, en onze Overzetters, de laatste woorden geeven; *Op den Hoofd-Scheedel des afgezonderden zijner Broederen.* En daar zijn fraaye Uytleggers, die met Salomon Jarchi, niet en twijffelen; of Jakob ziet hier op *De Afzondering*, die Josef in zijn eerste Jeugd, van *De Broeders* geleeden heeft;

Verschillige meening over de Vervulling deezer Voorzegging.

Gen. 49: 25. Van eenige op Aardze Zeegeningen gepast.

Wat in de Voorzegging over Josef door Eeuwige Heuvelen verstaan word.

heeft; hem op verscheyde Haatelijke wijzen buyten haare Gemeenschap geslooten, jaa ook Verstooten hebben. Of hy heeft naa andere gissingen, het Oog op Josefs verhoogde Staat in Egipten; alwaar hy aan 't Hof van Farao verpligt, van zijne Broeders, die in 't Land Gosen woonden, eenigzinds afgezonderd is gebleeven. De Syrize Overzettinge heeft zoodaanigen zin gegeeven, als of Josef hier genoemd wierd; *De Kroone zijner Broederen.* 't Geên eenige Verklaaren, van de Koninklijke Waardigheyd die de Stamme Efraïm gehad heeft; waar toe wy terstond eenig scheemerligt ontmoeten zullen. Onder-en-tussen heeft Bolduk gemeend, Dat de Gelofte van der Nazareërs lange Hayrdragt, en haare Witte Kleedingen, zijn Oorsprong genoomen heeft, uyt de Gedagtenis, van dat Josef in de Gevangenis zijnde, Ongeschooren Hayr gedraagen heeft; 't geên hy naa d'ontslaakinge zijner Boeyen, Beschooren heeft; en met een Fijn Wit Egiptis Kleed van den Konink is Bekleed geworden. Dit zeyd Bolduk. Maar 't schijnd ons een loutere gissinge, die nergens grond vind. Maar zulje moogelijk zeggen: Wat heeft het dan te beduyden? Of wat of wien zullen we door *Den Afgezonderden der Broederen* verstaan? Wy antwoorden; *Den Voornaamsten onder zijne Broederen*; als den welken door Wijsheyd, Godvrugtigheyd, en Verhooginge tot Behouder van het gantze Huys Israëls, van de andere Broeders Afgezonderd, en als d'een Eenige was: Vergelijkt eens Psalm 80: 2. met 81: 6. Waarom dan ook in de Belofte van Israëls Bekeeringe, Jerem. 31: 18-20. voornaamelijk van Efraïm, als de voornaamste Stamme, die Jakob korts te vooren, door hand-Oplegginge tot een Aanzienelijk Hoofd van Josefs Huys gesteld had, gewag gemaakt word. Niet teegenstaande Manasse nogtans d'Eerst-Gebooren was, gelijk Gen. 48: 18, 19. omstandelijk verhaald word. En men zal wel doen 't zelve tot afscheyd van de Zeegeninge over Josef uytgesprooken, aandagtelijk naa te slaan; op dat we eyndelijk ook Vader Jakobs

Ook is hier in op de Waardigheyd van Efraïm gezien.

Lange Hayrdragt der Nazareërs, waar van afkomstig gehouden.

Profeetize Zeegening over BENJAMIN,

De Tweede Zone uyt de Beminde Rachel, en Jongste der Geboorte (die by Moses zeer Geroemd word, Deut. 33: 12.) tot besluyt der XII Stammen, met alle welvoegzaamheyd hier moogen aanhegten. d'Afgeleefde Vader dan ten laatsten ook zijn Mond over Benjamin, den Zone die hem zoo naa aan 't Hert lag, opdoende, spreekt over hem dusdaanigen Zeegen uyt; BENJAMIN, *zal als een Wolf Verscheuren; des Morgens zal hy Roof Eeten en des Avonds zal hy Beuyt uytdeelen*, Gen. 49: 27. Hier van verscheeld de Gemeene Latijnze Overzetting niet veel. Doch de Griekse Vertaaling der LXX, hebben alleen voor de laatste woorden gezeyd; *Des Avonds geeft hy Spijze.* 't Geên Aquila en Symachus, gelukkiger tot den Zin getroffen hebben, alsse beyde zetten; *Hy zal des Avonds den Roof uytdeelen.* Waar toe men mag naadenken Jerem. 5: 6. en Zeph. 3: 3. welke beyde plaatze doen zien; Dat den Wolf, *Een Wolf der Avonden* genoemd word: 't Geên groot ligt geeft aan 't geên ons hier te verneemen staat. En wel voornaamelijk, op dat we te-bet zouden aanmerken, Dat de twee Stonden, welke ons hier in *Morgen* en *Avond* schijnen onderscheyden te worden, niet den geheelen Dag beteekenen, gelijk men die gewoon is te neemen; maar alleen den gantschen Nagt te kennen geeven; waar van een Deel den Avond, en een Deel de Morgenstond is. Even als of Jakob gezeyd hadde; *De Stamme Benjamin, zal gelijk als een Verscheurende Wolf zijn, welke den Roof tot aan den Morgenstond te Eeten heeft; naa dat hy dezelve des Avonds verdeeld heeft*: Want den Roof en kan niet Gegeeten worden, voor datze eerst verdeeld is. Hoe veel nu onze Kantverklaarders hier van verschillen, magmen uyt haare eygen Aanteekening verneemen; die op deeze meeninge uytloopt; *De Benjamiten*, zeggenze, *zullen in Leeven en Bedrijf, eenigzinds te vergelijken zijn by de Wolven, die altijd uyt-zijn om te Rooven; het Geroofde te Verscheuren en 't Verscheurde te Verslinden, en onder haare Jongen uyt-te deelen.* *De-*

Benjamin in Jakobs Zeegening by een Wolf vergeleeken.

De Zin der Zeegensprekende Woorden geopend.

En van onze Kantteekenaars beknopt verklaard.

Dewijl deeze Stam, ten Oorlog geneegen en Kloekmoedig in 't behandelen der Waapenen zal zijn. Waar van de Vervullinge te zien is; Judic 3:15. en Kap.19: en 20. *als meede* in 't Eerste Boek Samuëls, *doorgaans. En belangende de woorden*; Des Avonds zal hy Beuyt uytdeelen; *zulx geeft te kennen*; Datze geheele Daagen, *met Oorlogs-werken zullen beezig zijn.* Dits haare Uytlegging. Maar die de eerste Gedagten toegedaan zijn, willen, Dat men deeze maniere van *Roofdeelinge*, niet van alle zoorten van Wolven verstaan zal; dewijl eenige onder haar zijn MONOPEIRA, dat is, *Niet t' zaamen-Roovende*; maar Een voor Een, Elk voor zig-zelven uytgaande; gelijk de Letter-meester Hesychius, dat Woord verklaard. Doch onze Uytleggers passen 't op de *Roof-Deelinge*, welke d'Oude Wolven aan haare Jongen doen; gelijkwe strax gezien hebben.

Judic. 20: 15. &c.

En om misschien van wat naader-by te zien, hoe welvoegzaam de Vader Jakob, het Zinne-Beeld van den Wolf, tot zijn Lot-spellinge over Benjamin heeft ingevoerd, zal het hier ten minsten eenig scheemer-ligt aanbrengen, yts van den Aardt der Wolven by-te zetten. Die dan onder de Natuur-Beschrijvers eerstelijk haare gissingen over de Naam van dit Roof-Dier voor den dag haalen, zeggen, Dat hy by de Latynen *Lupus*, gelijk als LEOPES of *Leeuwvoet* genoemd is; om dat hy een Leeuwen-kragt in zijn Scheurzieke Pooten heeft; of als andere zeggen, van het Griekze Woord *Lykos*, weegens zijn Roofgierigheyd: Of misschien ook van LYKIES, dat *Scheemerligt* beteekend; om dat hy op die tijd, dat is des Avonds, uytgaat om te Rooven: 't Geên andere op de Glans van zijn Oogen duyden, die in 't Donker Ligt geeven. Doch zy worden ook NYKTERINCI KUNES of *Nagt-Honden* geheeten. By de Hebreën is hy זאב genoemd; waar van by haar de Spreek-wijs komd, ענוה זאבית, *Zagtmoedigheyd van de Wolf*, dat is, de *Geveynstheyd*, en 't *Schoon Gelaat* waar meede den Wolf het Schaap zoekt te bedriegen; zig *Uytwendig* gelaatende als een Schaap, maar Inwendig en van Natuure een *Grijpenden*, dat is een Verscheurenden Wolf, gelijk Buxtorf over d'aangehaalde Woorden aanteekend; en de Zaligmaaker hem te nutte gemaakt heeft, om de Valsche Profeeten af-te schilderen, Matth.7: 15. En dat de Wolf meermaal tot een Zinnebeeld van alzulke Bedriegers word ingevoerd, is te zien Joh.10:8-12. Actor.20:29. Gelijk'er ook de Fabel-Digters zeer veel meede op-hebben; by welke hy zomtijds een Zinne-Beeld is, van menschen die gewoon zijn in Vryheyd te leeven; en zomtijds van Vyanden en Tyrannen. En alhoewel den Wolf ook van 't Gewas der Aarde Eet, tragt hy nogtans gieriglijk na Vleesch en Bloed; maar in de Schaaps-Kooyen koomende, brengenze eerst alles om hals eerze aan 't Eeten gaan. Elianus merkt van haar aen, Dat als haar den Honger dringd, zy met haar veelen teffens uytloopen; en datze ook wel malkanderen Eeten, zoo yemand onder den Hoop met de *Wervel*, dat is, met de *Vallende-Ziekte* overvallen word. En nogtans pleeg het Oude Spreek-Woord, (van weegen d'afkeerigheyd die elk Beest in 't Eeten van zijns-gelijk heeft, en daarom te zeldzaamer van Farao in zijn Droom, van de Maagere Koeyen wierd aangemerkt;) te zeggen; *Dat het een quaad Land is, daar den Eenen Wolf den anderen Eet.* Als den Wolf verzaad is, kan hy lang Honger lijden, en zijn Wolven-Aardt in Toomen; maar zulx voor-by zijnde, hangd by hem als vooren, de Gitzige Wolf uyt. Voor de Eerst-Gespeende Jongen, Braaken zy haar Gegeeten Voedzel uyt, en geeven 't haar; doch die Ouder zijn, leggen zy een Deel van een Schaap voor. Datze ook andere Wolven tot haaren Roof roepen, en die onder haar Verdeelen, heeft Albertus Magnus aangeteekend. En 't schijnd niet duyster, of de Zeegen-spreekende Vader Jakob, heeft zijn Zin-speelinge op die gewoonte in de Lot-spellinge over Benjamin. De Wolven zijn zoo snood van Reuk, Dat zy haar Aas een half-Uur ver, zelfs teegen de Wind konnen Rieken: En het Vee der Stallen is ook zoo angstig voor dezelve, Dat slegts haar Drek in een Schaaps-Kooy gedaan, al de Jonge Lammeren de Ruste beneemd. Jaa men zeyd, Dat zelfs de Jong-Geworpen Lammeren van haar Gehuyl Sterven.

Den Aardt der Wolven tot de Zin-speeling van Jakob over Benjamin, uyt de Natuur-kunde voorgesteld.

Gen. 49: 27.

De

Verscheyde zoorten van Wolven.

De Wolven worden onderscheyden in *Veel-Vraaten*, *Bosch-Wolven*, *Schytize* en *Zee-Wolven*. De Veel-Vraat is als een grooten Hond, van Gezigt als een Kat, van Lijf en Steert als een Gemeene Wolf, doch wat Swarter van Huyd: Den zelven Eet zeer veel, en dan perst hy 't Gegeetene weeder van agter en van vooren uyt, om weeder te Eeten. De Bosch-Wolven zijn Ruyger als andere, en zomtijds Graauw, zomtijds Goud-Geelig van Hayr; en als andere ongemeen Wreedaardig. Doch de Zee-Wolven zijn grooter, en als een Beër, en Huylen als een Leeuw. Dat zy behalven haar Wreedagtigen Aardt, zeer Dorstig naa Bloed zijn, mag men hier uyt gissen, 't geên ons van Oog-getuygen Verhaald is; Dat zy te-mets tot de Schaaps-Kooyen ingebrooken, veele Schaapen de Keel af-Bijten, en 't Bloed uyt-Zuygen, en dan heenen gaan; zonder 't Vleesch te beschaadigen, alhoewel zy'er uyt den Hoop der Gedoode wel een meede neemen, daar van zy dan omdeelinge doen. Doch al genoeg van den Wolf; die haar Leevens-wijs, en Voort-Teeling verder lust naa-te spooren, bezie wat Plinius, Gesnerus, Aldrovandus en Jonston daar van hebben aangeteekend. Want wy hebben genoeg gezeyd, om 't een en 't ander daar uyt, aan de Letter-zin van Jakobs Voorspellinge over Benjamin, buyten verder Verklaaringe, toe-te passen. Onder-en-tussen mag het ons niet onbekend blijven, waar doch zommige der Vermaardste Joden; (en onder die inzonderheyd Onkelos, Jonathan, en de Jerusalemze *Targum*;) dit Wolfagtig *Verscheuren*, *Roof-Eeten*, en *Beuyt-uytdeelen* van Benjamin, gewoon zijn heenen te wenden: Naamelijk dit alles van den Brand-Altaar des Tempels te Jerusalem te verklaaren, die in de Stamme Benjamin geleegen was. Op welken Altaar, de Priesters de Geslagte Brand-Offerhanden Ge-Offerd, en des Avonds d'Overgebleevene Stukken onder haar Verdeeld hebben. En meenen daar in uyt de Zeegeninge van Moses gesteeven te worden, Deut. 33: 12. daar deeze *De Beminde des Heeren* genoemd worden, die in Veyligheyd, dat is Op, of naa-by den Heyligen Berg en den Tempel zouden *Zeeker* woonen. Want aldus luyd de Uytlegginge van Onkelos van Woord tot Woord; *In het Land Benjamins*, zeyd hy, *zal den Tempel der Goddelijke Majesteyt woonen*; *en in derzelver Bezittinge zal het Heyligdom Gebouwd worden. Des Morgens en des Avonds, zullen de Priesters aldaar Offerhanden Offeren*; *en aan den Avond zullenze haare Gedeelten der Geheyligde Overblijfzelen onder malkanderen Verdeelen.* Waar van daan dan ook in den Talmud gezeyd word, Dat het gedeelte des Tempels waar in den Brand-Offer-Altaar stond; te-gelijk met de plaatze daar de Beesten Geslagt wierden; *Het Deel des Roovenden*, of *Des Verscheurenden* genoemd wierd; van weegen dat Benjamin Gen. 49: 27. by Een *Verscheurenden Wolf* vergeleeken word. Boovendien word ook by Baal Hatturim aangemerkt, Dat de woorden, *Des Avonds zal hy Beuyt Uytdeelen*, door *Gematria* te-kennen geeven, *Dat zijn d'Offerhanden*: Naadien de Letteren van beyde, het Getal van 816 uytmaaken. Maar behalven datter in dat Getal niets aanmerkens waardig verborgen leyd, noch elders toe opzigtelijk te betrekken is; is wel waar dat den Brand-Altaar op den Boodem van de Stamme Benjamin gegrondvest stond; doch de Priesters en derzelver Slagt-Offer-Deelen, hebben niet tot de Stamme Benjamin, maar tot de Leviten behoord. 't Geên immers voor-al, van Onkelos had konnen gerooken worden; die'er in zijn Uytleg niet ver is afgeweest. Maar die alzoo met de Heylige dingen, welk haar eertijds toevertrouwd waaren, naa haar welgevallen omspringen, en dezelve draajen en wenden waarze willen, (al loopt het vlak teegens Moses en de Profeeten aan?) wat wonder isset, Dat zulke ook uyt den Koperen Brand-Altaar, *Een Verscheurenden Wolf* hebben durven maaken? Maar hoe schoonen schijn ook dit Verzierzel in zommiger Oogen heeft gehad, meenen we nogtans, Dat zulken Blanketzel haast zijn Glans verliezen zal, wanneer men aanmerkt; Dat naadien de Joden staande den Tempel, zoo wel een geduurig *Avond*, als *Morgen-Offer* hebben gehad; daar geheel geen reeden meer overblijft, om te zeggen, Dat deezen

De Joden willen het Verscheuren van den Wolf in Benjamin op den Brand-Altaar gepast hebben.

Brand-Altaar des Tempels was op den Bodem van de Stamme Benjamin geplaatst. Doch de Priesters waaren uyt Levi.

Der Joden Uytlegging uyt de Wet der Offerhanden, teegen gesprooken.

zen Altaar meer des Morgens als des Avonds geroofd heeft? Hoedaanigen ongerijmdheyd moogelijk dan ook wel d'Oorzaak is, Dat de Joden alle in deezen Uytleg niet en beruſten, noch daar over eens-gezind zijn. Dus willen dan eenige onder haar, Dat deeze Voorzegging op de Benjamiten ziet, welke Judic. 21: 21. vergund worden, de Dogters van Silo te Rooven, op datze haar tot Vrouwen wierden. Andere betrekkenze op Saul en Mordechai, welke uyt de Stamme Benjamin waaren: Want Saul, zeggenze, heeft *Des Morgens*, dat is, in den aanvang van 't Koninkrijk Iſraëls, een grooten Roof van de Amalekiten weg-gedraagen: Doch Mordechai heeft *Des Avonds*, dat is, naa de tijden der Babylonize Gevangenſchap, den Beuyt van Haman en zijne Zonen Uytgedeeld. Van hoedaanigen Uytleg, onder anderen, Aben-Ezra en Salomon Jarchi, niet vies zijn. Onder-en-tuſſen hebben 't de meeſte der Oude Kerk-Vaders, als Tertullianus, Ambroſius, Hieronymus, Auguſtinus en andere, van den Apoſtel Paulus verſtaan, die uyt de Stamme Benjamin geſprooten was, Rom. 11: 1. Phil. 3: 5. En meenen daar toe dit tot een goede reeden te hebben, Dat deezen Apoſtel *Des Morgens*, verſtaat in den eerſten yver zijner Jeugd, de Kerke van Kriſtus, als een Verſcheurenden Wolf, Verwoeſt en de Geloovige Vervolgd heeft: Doch *Des Avonds*, dat is, Oud en Bekeerd geworden, heeft hy de Heydenen als een Roof, uyt de Kaaken der Helſſe Afgoden weg-gerukt, en aan Kriſtus en zijn Gemeente Uytgedeeld. En hier heenen hebben haare Gedagten geloopen. Laat'er ons ook die van Coççejus byvoegen, wantze zullen moogelijk eenig ſcheemer-ligt, tot het voorige verſchaffen konnen. Den zelven meend, Dat hier de tijd van de Republijk der Hebreën, of 't Gemeene-Beſt der Joden bepaald word: Want gelijk in de Zeegening van Juda, een onderſcheyding des tijds lag, noopens de duuring van *De Scepter*, *de Wetgeever*, en *het Rijk van Kriſtus*; hier alzoo een onderſcheyding gemaakt word, tuſſen de tijd des Koninkrijx, en die van 't Gemeene-Beſt onder 't Beſtuur der Wetgeevers, als die haaren Dageraad, en Avondſtond des Ondergangs gehad hebben. In bey deeze tijden nu, zou Benjamin gelukkig zijn; want Saul heeft begonnen in Iſraël als Konink te Heerſchen, en de Vyanden te Verdelgen: Maar de Tweede Saulus, verſtaat Paulus, heeft Joden en Heydenen, uyt het Rijk der Duyſternis geſcheurd, en den Roof Uytgedeeld: 't Geën ook van Kriſtus gezeyd word, Jeſ. 53: 12. Andere weederom, en onder die eenen Barradius, verſtaat hier door Jeruſalem, de Hoofdſtadt der Benjamiten, in welke de Joden des Morgens, als een Wolf den Roof Gegeeten hebben: Te weeten, wanneer zy den Meſſias, aan den Roomſen Stadthouder Pontius Pilatus, om te Kruyſſigen overgegeeven; en de Beulze Krijgs-Knegten des Avonds, zijne Kleederen door het Lot verdeeld hebben. Al het geene wy tot hier-toe genoeg agten, om te zien, waar de verſcheyde Gedagten der Uytleggers heenen geloopen zijn. Wat onze Kantverklaarders hier van zeggen, is booven reeds aangeweezen; en daar reſt noch yts dat moogelijk haare meeninge, en de waarſchijnelijkheyd der zaake, geen ondienſt zal doen. Eenige Vermaarde Uytleggers dan, houden met veel waarſchijnelijkheyd dit voor het naaſte, Dat Benjamin weegens zijne Heldhaftige Sterkte, by een Wolf vergeleeken word, dewijl inzonderheyd dit Vermoogen, verzeld met Stoutheyd, den Wolven zeer eygen is. Waarom dezelve ook van de Oude aan den Krijgs-God Mars toegewyd, en by de Beroemde Poëeten, *Martii* en *Martiales* genoemd zijn. Want in dusdaanigen zin heeft Horatius gezeyd;

Als meede 't Gevoelen zommiger Vermaarde Oud-Vaders.

Die dit als een Voorzegginge van den Apoſtel Paulus hebben opgevat.

De Voorſpellinge over Benjamin, hoe van Coccejus Verklaard.

Andere Verklaaring die de Zeegening Jakobs op Jeruſalem paſſen, alwaar de Joden de Zaligmaaker Gekruyſt hebben.

Van andere op Benjamins onvertzaagde Stoutheyd gepaſt, die den Wolven zeer eygen is.

De Martiaalze Wolf voor-al;
Vreeſt Groene Slang, noch Geyte-Stal.

Insgelijks Virgilius in 't IXde Boek van Eneas; *De Martiaalze Wolf heeft het Lam van den Stalle Geroofd, dat de Moeder met veel Bleeten gezogt heeft.*. Gelijk dan ook Plautus, een Jongeling onder den Naam van *Strabax*, aldus ſpree-

kende invoerd; *Voorzeeker is Mars op mijn Vader Gram geweest, dewijl zijne Schaapen niet verre van de Wolf gebleeven zijn.* En daarom gelijk den Ouden Digter Lykophron, en den Letter-Meester Hesychius, de Wolven *Stout* en *Grootmoedig* genoemd hebben; alzoo zijn ook de Menschen, ten aanzien van haar Brusk en Roofagtig Gemoed, niet zelden een Wolven-Aardt toegeschreeven. Jaa dat zig zommige Volken, door 't Gehuyl der Wolven, hebben laaten tot den Krijg ophitzen, kan men uyt Suidas grondvesten. Den welken daar by dan ook van de Abaren verhaald, Datze zoo grooten Vermaak in 't Gehuyl der Wolven hadden, datze niet als onder het naa-baauwen van dat Geluyd, gewoon waaren met Troupen op haare Vyanden aan-te vallen. En Plinius getuygd van de Cimbren, en Oude Duytzen, yts diergelijks. Jaa dat de Mannen die eertijds Vermaard in Sterkte waaren, met den Naam van *Wolf*, vereerd zijn, zulx zou misschien uyt Lykophron goed-te maaken zijn, wanneer het Lot van Herkules by hem Raadzels-gewijs beschreeven word. In voegen men uyt al dusdaanige Oude scheemeringen schijnd te moogen vast-stellen, Dat de Stamme Benjamin, van weegen haar groote Magt en Sterkte, onder 't Zinnebeeld van een Wolf, by de Vader Jakob is afgeschetst geworden. Als hoedaanigen Aardt ook in dit Stamhuys uytvoeriglijk gebleeken is, in de Krijgs-Opstand, te Gibëa, Judic. xx. Waar in de Benjamiten met Ses-en-Twintig Duyzend Uytgeleeze Mannen, de andere Stammen Israëls onbeschroomdelijk aangevallen, en tot Twee verscheyde maalen d'Overwinninge daar van zoodaanig hebben weg-gedraagen, dat'er Agt-en-Dertig-Duyzend onder Israël Sneuvelden; tot datze in de Derde Slag, door 't Listig Beleyd der t'zaamgespanne Stammen, zelfs Overmand, en tot op Ses-Honderd naa, in de Kaars vloogen. In welke weeder-zijdze Neederlaage, de Heylige Historie dan ook niet naalaatig is, tot Roem der Benjamiten aan-te teekenen, Dat'er onder de Uytgetoogene, Zeeven-Honderd Slingeraars waaren, die haar op de Werp-Reep zoo fix verstonden, Datze zonder missen, en op een Haayr konden goojen, Judic. 20: 16. Hier by komd ook dat Saul, die van Afkomst uyt Benjamin was, het Koninkrijk verkreegen hebbende, de Vyanden over-al, naamelijk de Moabiten, Ammoniten, Idumeën, Filistijnen, en andere, van rondsom dapperlijk gestraft, en Israël van veele haarder Verdrukkers Verlost heeft, 1 Sam. 11: 6, 7. en 14: 13, 15, 47, 48. En schoon Saul Verworpen, en hy zijn Leeven zelfs aan zijn eygen Sweerd op-Offerde, (zoo dat David in zijn plaatze trad;) heeft nogtans het Koninkrijk der Benjamiten, noch Zeeven Jaaren stand gehouden; en 't is niet als naa een langen Oorlog, en de Dood van haaren Opper-Veldheer Abner, verdeeld, of konnen verstrooyd worden; hoe Dapper zig ook den Aanhang van David, daar teegen stelde. Zoo dat zig alles in die Historie niet anders opdoed, of het geeft genoegzaam te kennen, Dat de Stamme Benjamin, met groot regt, by een Roovenden Wolf vergeleeken word; Den welken zijnen Beuyt des morgens Eet, dien hy des Avonds Verdeeld heeft. Het geene dan ook buyten alle twijffel de reeden is, waarom zommige meenen, Dat Coccejus zijne Verklaaringe, die wy te vooren hebben bygebragt, zeer wel heeft ingesteld; ten minsten naa den zin der zaake zelfs, dien hy heeft by-gebragt; uytgenoomen dat daar in dit aan Heydeggerus teegen de Borst is, Dat de tijd van den Roof te Deelen, by hem niet voor en gaat; en het Eeten van dezelve agter naavolgd. 't Geen wy nogtans korts te vooren klaar genoeg uyt hem getoond hebben. 't Welk indien het onzen Aandagtigen Leezer noch in versser Geheugen is, ons doed Oorlof neemen, om van Jakobs Testament, Dat is van zijne Zeegeningen over de XII Stammen Israëls uytgesprooken, een eynde te maaken; en in 't volgende Hoofdstuk tot des Grooten Vaders Dood, en Staatelijke Begraafnis over-te gaan; terwijl wy nu niet langer in twijffel zijn, of elks Gemoed zal tot hier, aandagtig gelet hebben, hoe deeze Godvrugtige Man, meer dan 200 Jaaren te vooren, de Uytdeelinge des Lands Kanaans onder zijne Naakoomelingen, niet zoo-zeer met zijn Stervende Oogen, als wel

Benjamin zeer eygen door 't Zinnebeeld van een Wolf Gezeegend.

En zulx in de Vervullinge waargemaakt.

Benjamiten Oorlogs-haftig en Dapper.

En een Wolf die zijn Roof 's Morgens Eet dien hy des Avonds Geroofd heeft.

Besluyt over Jakobs Testamentize Zeegeningen.

in den Geest, zoo zeeker gezien en aan yder Stamme Voorspeld heeft, als of het Lot alreede den uytgang daar van had aangeweezen. Gelijk men uyt Josua XII. tot XXIII. en de beste Land-Tafelen mag naaspooren: En niet alleen dit, maar wy zien ook, Dat als de Stervende Vader, de toestand zijner Naakoomelingen, door 't Zinnebeeld van Gedierten des Velds Voorspeld, hy daar in wel de gewoonte der Oosterze Wijzen houd, die gemeenelijk de Leertugt van haar Onderwijs, door Fabelen, Embleemen, Gelijkenissen en Zinne-beelden voortbragten; maar daar in nogtans een geheel teegen-gestelde maniere houd; zoo dat hy de Naamen der Perzoonen en Geslagten dien hy voor heeft haar Lot te Voorspellen, niet Verbloemd, Bewimpeld noch Bedekt, maar opentlijk-uytzeyd; Wie in haar Gedrag en Zeeden, naa een Leeuw, naa een Ezel, naa een Slange, een Hinde, een Osse of een Wolf, zullen geleest zijn. Gelijk hy ook tot de Lotspellinge van d'andere zijner Zonen, hem van de Gelijkenis van Snel-afloopende Wateren, van Vegters, van Zee-Luyden, van Lekker-Tanden, van Voort-loopende Wijngaard-Ranken en diergelijke bediend. Hoedaanigen zoort van spreekende Fabelen, wanneerze ook by de Heydenen gevonden worden, veel minder, of geheel geene Verklaaringe der ontleende Zinnebeelden noodig hebben. Doch alzoo hebben in 't gemeen de Fabel-Digters, Esopus, Phedrus, Hyginus en andere onder d'Oude niet gedaan; noch ook niet de Hr. Perret, Fonteyn, Markus Geerards, noch La Court; noch alle die onder de Italianen hier omtrent zijn beezig geweest: Gelijk dat onder anderen ook aan 't verzierde Leeven van *Reynaard de Vos* te bemerken is. Waar van ongetwijffeld de reeden hier in te vinden is, Dat dewijl gemeenelijk niets harder om verdraagen vald, als opentlijk Berispt te worden; het gebeurd, Dat de Groote Perzoonaadjen doorgaans swaare Straffen over zulke brengen, die haare Gebreeken in 't byzonder naa Waarheyd, en tot Verbeeteringe van 't Gemeene-Best, bestraffen, of door Beschimpingen onder Oogen stellen: Gelijk zulx niet zelden door de Histori-Schrijvers en Poëeten geschied, in 't Verhaalen der Geschiedenissen haares tijds. Als waar door gemeenlijk de Groote Heeren, in sté van hier door Wijzer en Beeter gemaakt te worden, alleen Verbitterd en Erger, jaa niet zelden tot Wraaklust getergd worden. En zoo heeft Plutarchus hier ter sné zeer fraay gezeyd; *Dat de Princen in veele dingen Doolen, geschied niet om datze niet anders en willen; maar om dat'er niemand en is, die haar durft Bestraffen.* En dat dit onder de Romeynen, van Asinius Pollio, zeer wel begreepen wierd, mag men uyt zijn Schrander Antwoord aan den Keyzer Augustus afneemen. Want, als hem dien eens eenige Schimp-Veerzen toegezonden had, met verzoek; *Hy wilde hem met gelijke Munt betaalen*; antwoorde Pollio zeer beknopt; *Periculosum est in eum scribere, qui potest proscribere.* Te kennen geevende; Dat het gevaarlijk is, op zulke Perzoonen te spreeken of-te schrijven, die de Magt hebben uyt het Land, jaa uyt het Leeven te schrijven en te verdrijven. Dusdaanige gevolgen hebben dan van Ouds aangeraaden, Dat de Wijze onder de Oosterze en Westerze Volken, die meest onder Tyrannen en Dwingelanden Leefden, de Menschen slegts in 't gemeen van de Waarheyd onderregt, en ter-Deugden geraaden hebben, door Verzierde Historien, Vergelijkingen en Fabelen, op datze daar door buyten Afkeerigheyd en Haat der Grooten, te-gelijk Leerzaam en Aangenaam waaren; even gelijk men de Bittere Medicijnen, te-mets met eenig lieflijk bymengzel overkleed, en Walchelijke Pillen Verguld, op datze te maklijker ingang neemen. Waar in we zien, Dat ook zelfs de Heylige Schrift niet vreemd is; als te merken is, aan de Heylige *Fabel der Boomen, die eenen Konink begeerden, en den gants Onnutten Doornbosch tot die Waardigheyd opbeurden; dewijl al de Vrugtbaarste Boomen weygerden die Hoogheyd aan-te neemen; vreezende dat zy tot zoodaanigen Hoogte opgehaald, voortaan niet meer haare Heylzaame Vrugten zouden konnen voortbrengen.* En om de Waarheyd te zeggen, den Aardt der Fabelen is zoodaanig, Dat zy Waaragtige zaaken, door gants-onwaarschijnelijke Verhaalen,

Zinrijke en Leerzaame Fabelen, waarom van de Oude Wijzen bedagt.

Judic. 9: 8-15.

haalen, in Beeften, of Planten en andere Spraakelooze Schepzelen te doen fpreeken: En zulx zoo beknopt, Datze de Geheugenis des Menfchen niet ligt te-booven gaan; als meede met zoo algemeene Omftandigheeden kekleed, Dat elk Leezer de Vergelijkinge met alzulke Beelden, ligtelijk opmaaken en toepaffen kan: Het zy op hem zelven, of op andere Menfchen en Voorvallen, naa het hem goed-dunkt. Waar door het dan gebeurd, Dat niet zoo ligt te Oordeelen ftaat, Dat zulx op hem alleen te Verklaaren is; maar veel-eer ftoffe geeft, om verfcheyde toepaffingen te maaken. En die zoo doen, handelen Wijffelijk; naadien de Fabelen der Oude, zig ook geheel-en-al onthouden van ymand in 't Byzonder, noch zelfs niet in 't Gemeen, fcherp of ftuurs te beftraffen, of-te Gebieden; maar als door een Kluppel in 't Honderd te werpen, de waarheyd, al lachhende te zeggen: En onder-en-tuffen de Menfchen, door dezelve aangenaamheyd, zagtelijk te beweegen, werwaards 't Onderwijs ter Verbeeteringe heenen leyd. Indien onder-en-tuffen ymand de bygebragte Fabelen, op Menfchen in 't byzonder toepaft, zulx kan niet als van deffelfs Onverftand of Quaadaardigheyd geagt worden voort-te koomen; of ook wel aan de zaaken zelfs, die met de Fabel zoo grooten over-een-komft hebben, dat het elk ziet. Boovendien zijn de Fabelen ook meeft van dien aardt, Datze de Deugden noch Ondeugden der Menfchen, noch prijzen noch beftraffen, maar die laat zooze zijn; om dat zulx veel-meer tot de Uytlegginge behoord; waar in inzonderheyd Efopus is voorgegaan: En alzoo aan de Wijsheyd der Menfchen gelaaten, om uyt een-en dezelve Fabel, veele en verfcheyde Leeringen en Vermaaningen te maaken. En om met een Woord, de Voornaame Toeleg der Oude Fabelen te bezien, en aan-te wijzen, wat zaaken door fchrandere Zinfpeelingen uyt de Eygenfchappen der dingen tot Waarteekenen gemaakt zijn; Luft ons een groot ftuk der Fabelkunde, zoo die uyt de Viervoetige Dieren, Voogelen, Viffchen, Boomen, Planten en Bedieningen der Menfchen, ontleend zijn, een weynig te ontfwagtelen, en als in een Luftige Warande der Oude Wijzen te befchouwen: Zonder daar in die Inzigten van nieuws op-te haalen, welke reeds in Vader Jakobs Teftament, ter deugden betragt zijn; alhoewel de meefte hier weederom op 't Tooneel koomen.

Leerzaame Fabelen zeggen de waarheyd al lachhende.

In de toeftel der Fabelen, verftonden d'Oude gemeenelijk by den *Leeuw*, Een Konink of Een Gewaapend, Eergierig, of Heers-zugtig Menfch. En by Een *Ouden Leeuw*; Een Vorft of Konink, die weegen zijn Swakheyd, ongeraaden is, zijn Nabuuren met den Krijg te beftooken. By den *Vos*, Een Loos, doch Swak Menfch, die door Bedroch, en tot eens anders Verderf zijn Koft zoekt: Als ook eenen die met Koningen niet geern te-doen heeft. Gelijk meede de *Steert van de Vos*, een Zinteeken van de Byzonder en Algemeene Vryheyd is. By de *Wolf*, verftaanze Een Menfche, die gewoon is in Vryheyd te Leeven; als meede Vyanden en Tyrannen. By den *Luypaard*, Een Pronker van kleen Verftand, die om zijn Kleeren en Pragt wil Ge-Eerd zijn. By den *Beer*, Een Dom en Sterk Menfch. By een *Wild Swijn*, Menfchen, die andere wienze Overmoogen, Overlaft aandoen: En door Een *Wild Swijn dat zijn Tanden Slijpt* of *Scherpt*; Overheeden van een Magtige Stadt, die haar teegen gevreefde aanvallen Waapend. By Een *Verken*, Arme, Wreevelige en Wroetende Ingezeetene. By Een *Kemel*, Een Sterk en Bot Menfch. By Een *Paard*, Een Aanzienelijk Ingezeeten of Magiftraats-Perzoon in Slaavernye; of ook Een Weeldrig en Trots Menfch. By den *Ezel*, Eenen die kleen van Verftand is, maar naa de gronden van Billijkheyd, door zijn eygen Arbeyd en Spaarzaamheyd zijn Voedzel zoekt, zonder yemand te Befchaadigen; En alzoo ook een Willigen Laftdraager. By Een *Ezel met een Leeuwen Huyd ombangen*, Een Plomperd; die by Geluk tot Hoogheyd geraakt, elk over de Schouder aanziet. By den *Os*, een Wijs en Deugtzaam Menfch, of zoodaanigen Hooveling die voor 't Gemeene-Beft den Ploeg trekt; als meede een Sterk Menfch, en een die Opregt in zijn handel is. By de *Koe*, Een Menfch die in Hooge ftand Ge-

Wat Menfchelijke aanduydinge de Fabelen hebben.

booren

booren en Opgevoed is. By Een *Kalf*, Onnoozele Menschen die by haar eygen Inkoomen bestaan. By de *Schaapen*, Onnoozele Menschen, Gemeene Onderdaanen, en zulke die by haar eygen Goed bestaan. Hoedaanige ook door de *Geyten* verstaan worden. By den *Bok*, Een Dom Mensch, die zig door zijn Lust laat verleyden. By het *Hart*, Een Vreesagtig en Vlugtig Mensch, of ook Een Pronker. By den *Haas*, Een Mensch die Bereyst en Ervaaren is, en veel Gehoord heeft; of ook een die op zijn eygen Inkoomen Leefd en weynig van de Hoofze Maximen houd. By den *Aap*, zulke die de Groote, Flikflooijen en naa-Aapen, om in haar Gunst te koomen. En by *Groote Aapen*, Koningen zonder Verstand, die andere in 't Rijksbestuur en Hoffwieren naa-Aapen. By den *Hond*, Een Schoon-Praater, Foxswanzer, en die met Flikflooijen de Kost zoekt: Ook een Slaaf: En door Een *Wagt-Hond*, Een die zijn Vrienden Raad geeft om zelfs geen Schaade te lijden: Ook eenen die Getrouw aan zijn Meester is, als meede een die Gierig, Gulzig en Ondankbaar is. By de *Kat*, Een die uyterlijk beleeft is, om onder dien schijn, Aanzienelijke Ampten te bekoomen, en dan Schelmstukken te doen: Ook Menschen die Wreed, Geveynst en Schijnheylig zijn. By het *Egel-Swijn*, Gierige, Inhaalige en Steekelige Menschen. By het *Eekhoorntje*, *Armijntie* of *Wezeltje*, Hoovaardige Menschen. By de *Muyzen*, Wijze en Voorzigtige Menschen, die Maatig Leeven en met Gemeene Kost te vreeden zijn; en ook haar Even-Naasten niet en Verslinden. Doch by *Muyzen die Gebraade Spek lusten*; verstondenze, Lekkerbekken en Wellustige Menschen, en zulke die daar door om-den Hals raaken. By *Kikvorssen*, Boeren en Slegte Burgers, die Gering opgevoed zijn; als meede Laatdunkende, Haastige, Luyd-roepende en Oorlogs-lievende Menschen. By *Padden*, Neederige en ook Veragte Menschen. By de *Schildpad*, Traage, doch Vlijtige en Arbeydzaame Menschen. By de *Mieren*, Neederige, Arbeydzaame, Zorgvuldige en Spaarzaame Menschen. By de *Spinne*, Vuyle, Schijnheylige, en Wreede Menschen, die een Wetgeevende-Magt bekoomen hebben: En zoo hebbenze dan ook door *Spinne-Webben*, Wetten of Keuren Verstaan. By Een *Krokodil*, Een Ingezeeten die van Buytens-Lands, zijn Leeftogt brengd ter plaatze daar hy Woond, en noch andere van zijn Overschot doed Leeven. By Een *Krijtende Krokodil*, Menschen die door Geweld haar Oogmerk niet konnende bereyken, zulx door Veynzen, of Smeekende woorden, of door Traanen zoeken af-te prachhen. By Een *Draak*, Een Wrek en Gierig Mensch. By de *Slange*, Een Wijs en Omzigtig Mensch: Als meede alle Onlichaamelijke of in Gedagten-bestaande Vermaaken, het Leeven en de Begeerte, gelijk Moses in den Val des Menschen doed. By Een *Arend*, Een Konink of Gebieds-Heer; of ook Een Roofgierig Mensch, die meer op zijn eygen Kragt als op zijn Konst steund. By Een *Gier-Valk*, Menschen van Verstand en Magt, maar gewoon zijn op Roof en Moord der Onnoozele te Leeven. By de *Raave*, Een Mensch van gemeen Verstand, die hem van de voorvallende geleegentheeden bediend, of op Roof Leefd; als meede zulke die de Wellust onbedagt opvolgen en in hun Verderf vallen. By den *Exter*, Een *Hooveling*, die Wit en Swart, dat is, Heet en Kout uyt eenen Mond blaast: Een Huppel-Klink en Dribbelaar, In, en Om, en aan het Hof. By de *Kraaje*, Looze, Klapagtige en Laatdunkende Menschen. By de *Kraan-Voogel*, Een Arm, Deugdzaam, Veel-Weetend en Waakzaam Mensch. By den *Oyevaar*, Eenen die Goed en Quaad doen kan, Een Beschermer der Republijk die een Tyran word: als ook Een Godvrugtig Mensch. By de *Duyven*; Menschen van Gering Verstand, niemand Benaadeelende: Onnoozele Menschen, die egter bequaam zijn Goeden Raad te volgen, en door Eendragt gered worden. By de *Swaan*, Een Mensch die Reyn en Zuyver zoekt te Léeven, &c. By de *Vette Ganzen*, Rijke Boeren en Burgers. Of ook Rijke, Onnoozele Menschen; en zulke die om de Kost Wroeten; en haar zelven, zonder op de Sterfdag te denken, daagelijx Opmesten, tot ze van 't Keel-Mes, dat is, van de Dood overvallen wordende; met een naar Geluyd van hier scheyden; Want

 Het

Het Sterven valt hem wonder Zuur,
Die 't Sterven Leerd in Stervens-Vuur.

By de *Hoenders*, Renteniers. By de *Klok-Hen*, Vaders en Moeders, Oude Lieden; en by de *Kiekens*, de Kinderen. By den *Haan*, Onnoozele door Schijn bedroogen: of ook Menſchen met gemeene Kennis en Voorzigtigheyd begaaft. By den *Endvoogel*, Buytenlandze Viſſers en Scheepvaarende. By *Water-Voogels*, die op Zee Vaaren, en Buytenlandzen Handel drijven. By *Land-Voogelen*, die met Gedagten arbeyden, Leeggangers en Lanterfanters. By de *Woud-Voogels*, die door de Landbouwd en Binnenlandze Neeringen Leeven. By de *Zang-Voogelen*; Dwaaze, Vrolijke, Zorgelooze Menſchen of Quinkeleerders. By de *Paauw*, Een Nieuweling te Hoof, en een Pronker. By de *Papegaay*, Een Ervaaren Hooveling; Een die met Klappen en Schoonpraaten de Koſt zoekt. By de *Swaluwe*, Wijze en Ervaare Menſchen, die Zorgdraagende zijn: Ook zulke die de Wetten en Straffen ontwaſſen zijn: Blymoedige in Teegenſpoed; en als voor-heenen, naa d'Oude wijs Leeven, totze haar Teegenſpoed te booven koomen. By de *Leewerik*, Oude Deugtzaame Menſchen, of Ouders: En by de *Jonge Leeweriken*; Kinderen die haar zelfs noch niet Beſtuuren konnen. By de *Nagtegaal*, Blygeeſtige Menſchen, die door Teegenſpoed haaſt ter-neer geſlaagen zijn, en daar toe d'Eenzaamheyd zoeken om altijd daar op te denken. By de *Diſtelvink*; Een Edelmoedigen, die door Ongeluk in Slaavernye vervallen is. By den * *Uyl*, Een Wijs Menſch. By de *Vleeder-Muys*, Een die zig buyten Geſchil houd, om onder eenige ſchijn, hem altijd by de Sterkſte hoop te voegen. By de *Byën*, Negootianten, die de Manufaktuuren van verre Landen haalen &c. Als meede zulke die Keurlijk zijn in haare Luſten te voldoen, en in die Zoetigheyd Omkoomen. By de *Vliege*, Een Welluſtigen Hooveling, die zig op alle voorval laat Verleyen; als ook Een Stout en Onbeſchaamd Menſch. By de *Sprinkhaanen*, Loskoppen, Jongelingen die zonder Zorg voor de toekoomende tijd Leeven; Spilpenningen; Hoovelingen, Krijgs-Officieren, die al waarze koomen, alles Kaal-af Vreeten en dan heên-gaan. By de *Vloo*, Een Gulzig en Los Menſch. Doch by de *Luys*, Een Maatig en Bezaadigt Menſch. By de *Groote Viſſchen*, de Groot-Gegoede, die niet door Bedrog, maar alleen door Oproer en Geweld konnen Gevangen worden. Gelijk het Spreekwoord zeyd;

* Want alhoewel men gemeenelijk de Botterikken en Weet-nieten; de Naam van Uylen geeft, dewijl deeze Voogel 't Zonneligt en 't Gezelſchap der Zang-Voogelen ſchuwd; en daarom van Ovidius *d'Eenzaame* en *Afdwaalende* genoemd word; ſchijnd zulx nogtans veel-meer op de Veragte en Onleerzaame Aardt der Uylen te zien, die meer een Klaagende dan een Zingende Stem hebben; en daarom een Spot van alle Voogelen zijn alſſe haar by den Dag vertoonen; en overzulx alleen tot de Voogelvangſt bequaam; (gelijk men Volk van Slegte Staat, Leegloopers en Weet-Nieten, niet zelden tot Rakkers, Verklikkers, Zielwagters en Luyzevangers neemd;) Dán dat die Toepaſſinge op de Zinnebeeldelijke toeëygening der Oude Filozoofen Ziet, die den Nagt-Uyl aan Minerva de Godinne der Wijsheyd Toegeheyligd hebben; om aan te wijzen, Dat de Wijsheyd door Neerſtigheyd en Nagtwaaken wil verkreegen zijn. En gelijk de Nagt-Uyl ter Gedagtenis deezer Godinne op meeſt al d'Atheênze Penningen gezien word: En 'er ook van de *Atheênze Nagt-Uylen* gerept word, dewijl 'er in Attika veele waaren; alzoo zou 't wel konnen zijn, Dat het een andere meeninge heeft als Lukretius ontkend, *Dat de Kraayen uyt Vreeze voor de Nagt-Uylen, ooyt op de Wallen van Atheênen Gevloogen hebben.* Hoe 't 'er om is, Plutarchus verhaald; Dat als Demoſthenes van de Atheêners in Ballingſchap verzonden wierd; hy in 't ommezien naa de Stadt, zeyde; *Dat de Godin met Dry* BEESTEN *Vermaakt was; te weeten, de Nagt-Uyl, de Slang en 't Gemeene Volk:* Tellende alzoo de laatſte meede onder de *Beeſten*; anders ook wel *Het Beeſt met veel Hoofden* genoemd: En hier niet buyten reeden, *Minerva* toegeſchreeven; om dat de Gemeene Volks-Regeeringe te Atheênen d'Overhand had, en Minerva in de Strijd met Neptunus, aan de Stemme des Volks geweezen, door de Stemme der Wijven, die de Mannen, welke voor Neptunus waaren, in meenigte te booven gingen, de Overhand behiel. En dat men voorts den Nagt-Uyl, in 't Gezelſchap van den Arend, en de Slange &c. ook op de Roomze Penningen van Domitianus, Antoninus, Julius Cæſar, Nero en andere, onder verſcheyde toepaſſelijke uytzigten verbeeld ziet, mag men by de Penning-Verklaarders verneemen.

Zoo men daar niet op en Let,
Groote Visschen Scheuren 't Net.

By den *Bruyn-Visch* en *Zee-Haaye*, verstondenze Magtige, die haar Kragt in Stilte en als onder-Water oeffenen. By Een *Tonijn-Visch*, Aanzienelijke Domme Ingezeetene, die weynig Goed hebben. By *Kreeften*, Menschen die Gering, Stil, Needrig, Welbedagt en Vreedelievend zijn. By *Visschers*, Leerraars of Heerszugtige Menschen. By *Boeren* en *Boerinnen*, Menschen die uyt Wraak en Geldgierigheyd, niet en ontzien Beloften en Eeden te breeken, en Godt met allerley Ondankbaarheyd in 't Aangezigt te spuygen, het zy den Oogst groot of kleen valt. By den *Schipper*, een Mensch van groot Verstand en Ervarendheyd. By de *Voogelvanger*, Koningen, Vorsten en Regenten die Steeden bouwen; of die door andere yemand bedriegen. By den *Ruyter te Paard*, eenen die tot een Veld-Oversten Verkooren is. By een *Kóólbrander*, een Mensch die met allerley Ondeugden besmet is. By den *Laaken-voller*, een Deugdzaam Mensch, die met zijn Leeven andere ter Deugden aanleyd. Door MIDAS *met Ezels-Ooren*, een Dommen en Onweetenden Rigter. Door een *Medicijn-Meester*, Regenten des Volks. Door de *Zieken*, de Gemeene Ingezeetenen. Door *Aderlaaten*, Dooden. Door *Kakken*, Schattingen. Door *Sweet-Dranken*, Inposten op Leevens-Middelen. Door *Braak-Dranken*, Gelden op Intrest, die gemeenelijk onder Benaáuwdheyd en Smerte worden afgeleyd; dat is, weeder Uytgebraakt. Door *Eyke-Boomen*, Menschen tot Hooge Staat opgeklommen, die de Mindere en Laagere bespotten; Of Regenten die booven de Wetten der Republijk meenen gesteegen te zijn. Door *Hooge Vrugtelooze Boomen*, Aanzienelijke, doch Behoeftige en Booze Ingezeetene. Door *Geringe veragtelijke Boomen*, de Geringste en altijd Behoeftige Ingezeetene eener Vrye Republijk. Door *Olijf-Boomen*, en *Vijge-Boomen*, Ingezeetene die niet alleen van haar eygen Inkomst Leeven, maar ook anderen daar uyt de Kost verschaffen. Door den *Doornen-Bosch*, een Krijgsman die geen Vrugten draagd; en Konink geworden zijnde, het Voedzel der Onderdanen Verteerd; en haar daar toe noch Steekt en Verdrukt. By den *Wijngaard*, een Deugdzaamen, die door gemeenschap der Dwaazen altijd Schaade lijd; als meede dat geêne datwe zoo strax van den *Olijf*-en *Vijgeboom* zeyden. By *Oever-Riet*, of *Hooge Water-Biezen*, gemeene Ingezeetenen, Borgers en Boeren, die haar van de Groote Hansen, zonder wêêrwoord, laaten hêên en wêêr slingeren. By een *Leem-Aarden Pot*; die uyt Laage Staat, schielijk tot Verheffinge koomen, en plotzeling vallen. Hoedaanige men ook door de *Kauwoerde* in de Fabelen vind aangeduyd. Door een *Gebakken Pot*, eenen die allengskens tot Hooge Staat gekoomen, lange Stand houd. Waar toe men ook de *Palm-* of *Daadel-Boom*, *Eyke-Boom*, en de *Kraaye* ten zin-aanduydinge genoomen heeft. En zoo hebben de Fabelen doorgaans deeze, en meer andere Dieren, Boomen, Planten en Bloemen, haar aanduydinge op de hoedaanigheeden der Menschen, en haare Handelingen gehad, die wy niet verder moogen opvissen, om datwe voorneemens zijn, de Groote Nêêrlandze Digter Joost van Vondel, het Hok hier te laaten sluyten; die den Beschouwers van de Vorstelijke Warande der Dieren, door den fraayen Schilder-Meester Markus Geerards, in CXXV Printen uytgegeeven, met de volgende Veerzen uytgenoodigd, en van het Fabelagtig Klappen der Vogelen, en spreeken der Vier-Voetige Beesten, aldus onderrigt heeft:

Gewis een Menschen Oog, *kan zig hier niet verzaaden;*
De Geest en 't Herte zijn met Wondren overlaaden.
Kom, daalen wy om Laag, en zien waar zig nu rept
'*t* Gevoogelt, *Dat de Logt met zijne Vleuglen schept,*
En hooger niet en stijgt, als 't Nett *en* Wil *gedoogen;*
Dat haar Gevangen houd, en alzinds overtoogen.

Den

Den Arend *Krom-Gebekt*, *is* Keyzer *van dit Rijk*;
Die Jupijns *Blixem voerd*, *daar elk voor Knield in't Slijk.*
De Kraan, *de Blanke* Swaan, *de Roode* Kalikoenen,
De Gyer *en* Paauw, *dat zijn zijn Heeren en Baroenen.*
Den Haan *wil Konink zijn*, *om dat hy is* Gekroond,
Om dat hy Moedig zig in 't Bloedig Oorlog toond,
En zig met d'Handschoen ligt laat tot den Kamp bekooren.
Vertrouwende op zijn Moed, *en op zijn Scherpe Spooren.*
Boelinnen heeft hy veel, *zijn Geyle Min hy Bluft*,
Regt of een Konink mogt al doen wat dat hem Luft.
De Papegay *is Tolk*, *die aan d'Vytheemze Volken*
Moet brengen 's Konings Will, *en zijnen zin Vertolken.*
De Struys *zijn Regter is*, *die 't Vierschaar ftaag bediend*,
En Oordeeld in zijn Naam, *wie Vyand is of Vriend.*
De Valk *die Straft als* Beul, *die 't Vierschaar heeft Verweezen*,
Verbidden geld hier niet, *als 't Vonnis is Geleezen.*
De Swaluw, Mosch, *en* Gans, *de* Duyf *en* Nagtegaal
*En d'*Exter *brengen Chijns den Keyzer al-te-maal.*
De Vleermuys *en den* Uyl, *als Bloedige Tyrannen*,
Zijn Eeuwig uyt het Hof in Ballingschap Gebannen.
Wiens Hert Ontluykt'er niet, *die zulken Vlugt by-een*
Gevlerkte Burgers ziet, *van Maakzel onderschéen?*
Eenpaarig d'een verschijnd, *en d'ander Bont van Veeren*;
Wie zou hier niet zijn tijd verspillen in't Spansseeren?
Kom, *gaanwe dan Bespiën*, *waar 't* Wild *en* Ongediert,
Verschuyld in 't Donker Woud, *en ons voor d'Oogen swierd.*
Dien Heuvel wel Beplant, *verftrekt eens Princen Wooning*,
Voor d'Onverwinbre Leeuw, *der Dieren Hoofd en Koning:*
Die hier zijn Hof op-houd, *en met een Fier Gemoed*,
Naar zijn Raad-Kaamer Treed, *gevolgt van eene Stoet*
En Vytgeleezen Hoop van Wel-Geboore Dieren,
Die Hoog ge-Adeld zijn, *en die zijn Hoogheyd Vieren.*
't Lang-Halzige Kameel; *Heer* Bokaard *lang Gebaard*,
Het Felle Panter-Dier, *en 't wel Beslaagen* Paard;
Heer Wolffaard *en den* Beêr, *zijn 's Koninks Opper-Raaden.*
Die letten wat het Rijk kan Vordren of Schaaden.
De Tyger *Veld-Heer is in 't Ruym van dees Valley*
Daar hy het Opzigt heeft van 's Koninks Veld-Armey.
Dien Vreesselijken Dog, *die d'Oogen Wijd op-sperde*,
Is Hopman *of* Kapteyn *van heel des Koninks Garde.*
De Vos *die is Spion*, *en altijd op de Straat*,
En Snuffeld over-al, *wat dat'er ommegaat.*
De Brak *is Kourtizaan*, *en d'*Haazen *zijn Lakeyen.*
Die Pronken aan 't Paleys met 's Koninks Lieveryen.
Den Afgejokten Stier, *den* Ezel *en het* Swijn,
Aan Hof-Dienst met de Katt, *van Ouds Verbonden zijn.*
Den Baviaan, *de* Sim, *en d'*Aap *hier op Tooneelen*
Komedianten *zijn*, *die 's Princen Farcen Speelen.*
Wie zag ooyt Schoonder Jagt van allerhande Wildt?
Ziet hoe d'een in Gedaant' en Verw van d'aar verschildt.
Hoe Ruyg den Eenen is, *en d'Ander Tam van Zeeden.*
Zoo yemand flegts wat Tijd of Vuren wil Besteeden
In 't Groen van dees Warande, *en Gaa-slaan over-al*
't Gevogelte *en 't* Gediert; *Eer-lang hy worden zal*

Een

Een Treflijk Filozoof, *vermids des Wijsheyds Leesten*
Gevormd zijn naa 't Bedrijf van Voogelen *en* Beesten.
Wie dan Leergierig is, die voeg zig op de Ry,
En laat geen Leerens-tijd, Onagtzaam gaan voor-by.

ZESDE HOOFDSTUK,

KORT INHOUD DEEZES HOOFDSTUKS.

Vader Jakob *strekt zig uyt* op 't Bedde, *en* Sterft. *De* Naam *van* KINDEREN; *hoe by uytneemendheyd aan* al Jakobs Naakoomelingen *gegeeven; en by andere* Volken *aangenoomen.* Eertytelen, *by* d'Oude Israëliten *niet gevonden; maar hadden* Naamen *van* groote Beteekenis. *Uytneementheyd der* Stamme LEVI, JUDA, *en* EFRAÏM. Ouderdom, *in wat* aanzien *onder* Israël. JAKOB *Gestorven word van* Josef Gekust *en de* Oogen Gesslooten; *en hoedaanigen* Pligt *dat was van* 't Naaste Bloed. Wassing der Dooden, *Een Oud Gebruyk en Schoone* beduydenis. JAKOB Gebalzemd *naa* d'Egiptize wijze, *en van wien gedaan.* 't Geloof *aan de* Opstanding, *een Oorzaak der* Lijk-bezorging *onder Israël.* 't Balzemen der Lijken *by d'Egiptenaaren uyt* Herodotus *aangehaald.* Doode Lichaamen *hoe door* Balzemen Onverganklijk gemaakt. *Wat de* Mummye *der Artzeny-Bereyders is; en hoedaanige* Gedroogde Lichaamen *in zeekere* Zand-Zee *gevonden worden.* Gebalzemde Lichaamen *diemen* Mummyen *noemd, hoedaanig toegesteld.* Joden-Lijm, Balzem *en* Steen-Olye *by de Egiptenaars zeer begeerd; en hoedaanig zy in 't* Balzemen *der* Lijken *daar meede omgingen. Eenige* Egiptize Mummyen *beschreeven, en haar* Dekzel-Cieraaden *en Bygeloovige* Opschriften *verklaard; als meede yts van de* Afgod-Beeldekens *in derzelver Graf-Kleederen gevonden.* Omdraaging *der* Afgod-Beelden, *van de Egiptenaars, tot de* Romeynen *overgegaan.* Dooden, *den* Bescherm-Engelen *onder veel toestel* aanbevoolen. *Twee Cierlijke* Mummyen *in Egipten* gevonden, *naauwkeurig Beschreeven.* Dood-Kelders *omtrent* Memfis *hoedaanig van Bouwgestalte.* Lampen *in de* Egiptize Graaven *gevonden; met een onderzoek of die ook* altijd Brandende *zijn konnen gemaakt worden.* Lampen *van tweederley gebruyk by d'Egiptenaars. Waarom* Brandende Lampen *by de* Dooden *gezet wierden. Waare* Mummyen, *van grooten Ouderdom. Uyt wat* Geloof *d'Egiptenaars haare* Doode Lichaamen *door* BALZEMEN teegen 't Verderf *zogten te bewaaren.* Ziele *keerd naa der Egiptenaaren gevoelen, niet weeder* in de Lichaamen die vergaan zijn. Verhuyzing der Ziele *van 't een* Lichaam *in 't* ander, *by wien* Geleerd *en* Geloofd. *Jakobs* Doode Lijk 40 *Daagen* Gebalzemd, *en* Josef *van Bygeloovigheyd vrygepleyt. De* 70 Daagen Rouwbedrijf *over Jakob, hoe van de Joden gereekend.* Langduurige Rouw-bedrijven, *meer naa* Gewoonte *en* Staatzie *als uyt* Waare Droefheyd *gepleegd. Waarom* Josef *niet in eygen Perzoon aan* Farao *verzogt, zijn* VADER in Kanaan te Begraaven: *En hoe Voorzigtig hy* zijn Verpligting door Eede, *den Konink bekend maakte.* Jakobs *Eygendom aan* Abrahams Graf *in* Machpela. Lijken, *hoe van Ouds over* Schulden *mogten* aangehouden *worden.* Farao *geeft Verlof, en een gantze* Hof-Stoet, *om de* Lijk-Sleep *naa Kanaan* te-geleyen. Josefs *Grafbestelling, en* Lijkstaatzie, *van* Rabbi Bechai *in* Neegen Benden *afgedeeld. Zijn waarschijnelijk geen* Vrouwen *in deeze Begraafnis geweest; alhoewelze naaderhand in de* Lijkbezorging der Joden, de Zalving *ter-hand hadden. Josef met des Vaders Lijk te* Goren Athad *aangekoomen, maakt* Een Rouwklaage van Zeeven Daagen; *welke plaats een stuk-weegs van de* Begraafplaats *in* Machpela *afgeleegen was; met een bedenking daar over, die tot ons* Print-Tafereel *behoord.* Rouwklaage van 7 Daagen, *van Ouder gebruyk by* Joden *en andere Volken.* Rouw-Kleederen *zoo wel* Wit *als* Swart *en van* ander Kleur *gedraagen.* Psalm-Zingen *voor de Doodbaar, by* d'Eerste Kristenen *gepleegd. De* plaatze *deezer Rouw-Klaage, van de Kanaaniten* Abel-Mizraïm *genoemd.* Joden *schijnen eenige* Plegtigheeden omtrent de Dooden, *van d' Egiptenaars* ontleend *te hebben.* 't Scheuren der Kleederen, *aantrekken van* Zakken, Bloots-Hoofts, Barre-Voets gaan *en in 't* Stof te zitten; *als meede de* Lippe te bewimpelen, *wanneer by de* Joden *over eenen* Dooden *gepleegt.* Begraaving *der* Dooden, *van Ouds op verscheyde wijzen bezorgd.* Verbranden der Lichaamen, *by wien ingevoerd, en van de Joden nooyt als een* Eerbewijs *gedaan.* Hout-Staapel *tot* een Branding *over de Koningen* aangesteeken, *hoedaanigen* Lijkstaatzie; *als meede yts van der Ouden* Rouw-Maaltijden. Israëliten *hebben geen Ceremonieele Wetten* over 't Begraaven der Dooden *ontfangen, maar wel hoe zeer zy door* 't aanraaken der Dooden Verontreynigd wierden. *Uytspoorig* Rouwbedrijf *der Heydenen, door de* Wet van Moses *ingetoomd.* Verklaaring *over een* Print-Tafereel *waar in de* Rouwklaage over Jakob *vertoond word.* Twijffeling *of de Egiptenaars*

tenaars met Josef *tot aan de Begraafplaatze* in Machpela *getrokken of te* Goren Athad *gebleeven zijn?* Weederkomst *van Josef met zijn Broeders en heel 't Gezelschap*, *in* Egipten: *met een bedenking van* Kalvijn *daar over.* Vreedehandeling *tussen* Josef *en zijn* Broeders: *En hoe bereydwillig hy met haar* Verzoend. Joodse Wetten *aangaande* 't Vergeeven *der* Misdaaden *zijns* Naasten; *en wat onderscheyd zy stellen tussen 't Beschaadigen van ymands* Goed, *en zijn* Perzoon. Josef *wanneer* het Hof-Leeven *verlaaten en in stilte* onder zijn Broederen *gewoond heeft; en de tijd naader onderzogt; Ziet* Kinderen *tot* in 't Derde Lid; *Bereyd hem tot* Sterven *en ondersteund zijn Broeders* in 't Geloof *aan de Erffenis* des Lands Kanaans *en haaren Uytgang* uyt Egipten; *en geeft Bevél om* zijne Beenderen *meede derwaards te voeren.* Josef *als een* Voorbeeld *van* Kristus *aangemerkt. Naaspooring of* Josef *by d'Egiptenaars onder* Godsdienstig Eerbewijs *in gedagtenis gehouden is: En hoe van zommige voor* Apis *gehouden.* Burgerstaat *der Oude* Vaderen *in een* Lof-Reede *Gepreezen: En* Israëls *gantze staat in* Vier tijden *onderscheyden.* Vryheyd *waar in de* Vaders *Leefden gepreezen: En waar in haar* Langleevendheyd *den Naakoomelingen is* Voordeelig *geweest.* Overleevering *der Oude dingen, hoe door Mond en Schrift geschied.* Voorzorge *der Oude* Vaders *om haare zaaken te* Vereeuwen, *en zulx zelfs in de* Naamen van haare Kinderen *waargenoomen.* Aards-Vaders *Rijk in* Vee, Knegten *en* Dienstmaagden, Goud *en* Zilver *&c. En haare* Zonen *en* Dogteren *Vlijtig in 't* Bezorgen van 's Vaders Huys: *Leefden* Zober *te midden in* Overvloed; *waaren met* Burgerkost *in haare* Gastmaalen *te vreeden; en geen* Groot-Eeters; *Voorbeelden van* Neederigheyd; Maatig *omtrent de* Vrouwen; *en* Trouwden laat: *Met een vermaaning datmen 't* bedrijf *der Vaderen die* Vrienden Gods *genoemd worden, niet* te naauw ziften *moet. 't Getal van* XXII, *opmerkelijk in* d'Oud-Vaders, Hooge-Priesters, Rigters, Koningen, *en zommige* Geslagten. *Wat het* Geloove *der eerste Vaderen zy geweest; hoe* d'eerste Belofte *is voortgeplant, en daar naa* Verdonkerd. Israël *in Egipten* met Afgoderye besmet, *blijft nogtans een* byzonder Volk, *die het* Teeken des Verbonds *in de* Besnijdenis *bewaaren.* Wet der Ceremonien *gegeeven om in Kanaan te onderhouden.* Godsdienst *der Vaderen, heeft alleen in* Offerhanden *bestaan:* Sabbath *is haar* Onbekend *geweest, en eerst in de Woestijne gegeeven.* Priesterdom *is niet aan 't* Regt der Eerst-Geboorte *vast geweest als de meeste* Godsgeleerde *meenen; welker dringreedenen* beproeft *en* te-ligt *bevonden worden. Wat het* Geloof der Eerste Vaderen *zy geweest, en wat zy van den* Messias *geweeten hebben.* Verval *in de* Godsdienst *hoe ingekoomen; en wat d'Oorsprong der* Veel Goden *te agten zy.* Uytbundigheyd *der* Egiptize Afgoderye *omtrent de* reedenlooze Schepzelen. Afzondering *der* Kerke *in 't Stam-Huys van* Abraham, *met* Verwerping *van alle andere* Geslagten, *die allengkens* Afgesneeden, *den* Muur des Affscheydzels *hooger is opgehaald: Met yts van de* Besneedene *en* Onbesneedene Kerke, *en hoe de laatste geheel* buyten 't Verbond *geslooten*, de Kerk *alleen in 't huys van* Jakob *onder de* XII. Stammen, door de Wet is in Bewaaringe gesteld.

AAR gelijk de Godvrugtige Vader Jakob, door den Geest der Profeetie aangeblaazen, zijn Oude en Stramme Leeden, op 't Krank-bed uytgestrekt, en zig Kloekmoedig daar in had over-End gezet, op dat hy van daar, naa de wijze der Oude Helden, als van een Verheeven Aanspraak-plaatze, zijne Godspraaken over de Vaderlijke Hoofd-Stammen in een Mannelijke reeden uytboezemde, en elks Lot en Weedervaaren voorspelde: Alzoo heeft die Groote Vader, naa 't voleyndigen van zijne laatste Woorden, hemzelven als tot een zoeten Slaap geschikt; naa dat hy van-nieuws, den Last zijner Begraaffenis in Kanaan, aan alle zijne Zonen, even als korts te vooren aan Josef in 't byzonder, opgedraagen had. *Want geëyndigd hebbende zijne Zonen Beveelen te geeven, leyde hy zijne Voeten te zaamen op het Bedde, en Gaf den Geest; wordende verzaameld tot zijne Volkeren.* Gen. 49: 33. Ziet daar de Uytgang van de Voortreffelijke Man Jakob, de Vader van het Zaad Abrahams; Dat in dier-voegen naa hem met de Naam van KINDEREN ISRAELS genoemd is; als of alle de Nakoomelingen deezer Vaderlijke Stammen te zaamen Geteld, maar Een-eenige Familie waaren. En zoo schijnd het, Dat d'Afgeleefde Vader met vollen Verstande van 't eene Leeven in 't andere is overgestapt; en alzoo die Weldaad deelagtig geworden is, welke zelfs Plato op zijn Sterf-uur zoo-zeer verheugde; Godt dankende over Vier Uytneemende Weldaaden; als I. Dat hy hem een Reedelijk Mensch, en geen Beest Geschaapen had. II. Dat hy een Gebooren Griek van Atheenen, en geen Barbaar was.

De Vader Jakob strekt zig op het Bedde uyt en begeeft hem tot Sterven.

En geeft den Geest.

ten III.

„ ten III. Dat hy geleefd had in de Daagen van Sokrates. En ten IV. Dat hy hem „ liet Sterven met een Goed Verſtand. Maar even als de KINDEREN ISRAELS, dat zijn die van JAKOB, altijd grooten Roem ſtelde, den Naam van haar Oorſprong te bewaaren, alzoo is 't van dit Vermaard Geſlagte, tot veele Volkeren, voortgeſtooven, Dat de Naam van *Kinderen*, by d'Oude, doorgaans voor een heele Naatie, of byzonder Volk genoomen is. In deezer voegen vinden we in de Heylige Boeken, van *De Kinderen Edoms*; van de *Kinderen Moabs*, en van andere Vaderlijke Stamhuyzen gewag gemaakt. Homerus zelfs, ſpreekt dikwils van De *Kinderen der Grieken*, en *Kinderen der Troyaanen*. De *Kinderen van 't Ooſten*, zijn by de Hebreën, de Ooſterze Volkeren. En de *Kinderen Belials*, beteekenen onder haar, Ondeugende Menſchen, Guyten en Schelmen. In het Euangelium word dikmaal gerept van *Bruylofts-Kinderen*, om de Genoodigde ter Zaligheyd aan-te duyden. Zoo meede van *Kinderen der Belofte*; des *Koninkrijks*, des *Daags* en des *Ligts*; Des *Verbonds*, der *Opſtandinge*; deezer *Eeuwe*; deezer *Weereld*; der *Hellen*; des *Toorns*; der *Vervloeking*, &c. Alle de Stammen Iſraëls *Zijn Twaalve*, zeyd Moſes, Gen. 49: 28. En zoo waarender ook Twaalf Stammen der Iſmaëliten, Gen. 25: 16. Want alzoo lag de Belofte aan de Vader Abraham gedaan, Gen. 17: 20. *Aangaande Iſmaël, XII Vorſten zal hy gewinnen, en ik zal hem tot een Groot Volk ſtellen*. By Xenophon beſtaan de Perzen in *Twaalf Stam-Volken*. Het Volk van Atheënen beſtond eerſt maar uyt *Vier Stammen*, die naaderhand in *Thienen* verdeeld, den Naam van *De Thien Helden* gegeeven wierden: Waar van daan zy *Eponymes* geheeten zijn; die haar Pronk-beelden, in Openbaare plaatzen wierden opgeregt. In den aanvang was het Roomze Volk ſlegts in Dry of Vier Stammen verdeeld, die naaderhand, tot een getal van XXXV aanwieſſchen; waar van de Naamen noch niet in 't Vergeet-boek geraakt zijn. Maar gelijk de Stammen der Atheëners en Romeynen, ſlegts uyt verſcheyde Familien t'zaam geraapt waaren, om eenige Ordentlijkheyd in 't Verkiezen der Raads-Vergaaderingen te pleegen, alzoo waaren in teegendeel de Stammen Iſraëls alleen Natuurlijk onderſcheyden, in XII Groote Familien, uyt Twaalf Broeders van eene Vader voort-geſprooten, Gen. 42: 13. Hier toe bewaarden zy ook haare Geſlagt-Boomen met groote zorgvuldigheyd, en wiſten de gantze Reex van haare Voor-Ouders tot op de Eerſte Vader en Naam-geever van haare Stam: Van welke het haar als dan ligt viel tot op den Eerſten Menſch te-rug te reekenen. Dus zijnze dan waarlijk alle *Broeders*, dat is, malkanders *Bloedverwant* geweeſt, indien we de beteekenis van BROEDER, naa 't gemeen gebruyk der Ooſterze Taalen, naauwkeurig Verklaaren willen. En dat de Joden dit ook alzoo uyt de Voorbeelden des Ouden Verbonds, (daar de Bloedverwanten niet zelden den Naam van *Broeder* en *Zuſter* draagen;) hebben aangemerkt, blijkt onder-anderen uyt het Boek van Tobias. Aldus zijn de Iſraëliten dan waarlijk Eedel, indien'er anders ooyt Menſchen van Aadel op d'Aarde geweeſt zijn; en die ook den Aadeldom der Eerſte Vaders, onbevlekt bewaard hebben, door vernieuwinge van die Wet, welke haar verbood, met een Vreemde Vrouwe te Trouwen. En by-aldien dit door een hoedeloos voorval, niet in-agt genoomen was, hebbenze ten minſten zorg gedraagen, Dat zoodaanigen ongelijk Houwelijk, aangeteekend en opentlijk bekend gezet wierd; gelijk in 't Geſlagt-Regiſter van de Zaligmaaker te zien is. Haare Geſlagten ſtonden vaſt en onbeweeglijk; en door de Wet en Belofte, aan het Land Kanaans Verpand; hebbenze daar in den tijd van 900 Jaaren gewoond. En waarlijk moet men een Geſlagt zeer Voortreffelijk en Eedel ſchatten, welke door zoo veele Eeuwen, zijn onverbrooken Afkomſt betoonen kan. En daar worden weynig Heeren in Europa gevonden, die haar daar in konnen gelijk zijn. Maar het geene zommige bedriegd, om den Staat van het Volk Iſraëls wel-te kennen, ſchijnd voornaamelijk dit te zijn, Dat wy onder haar geene Eer-Tytelen vinden, welke met de heedendaagzen Aadeldom, en groote Heerſchappyen over-een koomen:

De Kinderen Jakobs naa haaren Vader Iſraël genoemd.

Naam van Kinderen als een Stam-Naam aan veele Volken overgenoomen.

Stammen en Stam-Huyzen by verſcheyde Volken in agt genoomen.

Uytneementheyd der Stammen Iſraëls die alle uyt eene Vader geſprooten waaren.

En alzoo Broeders die haar eygen Aadeldom bewaarden.

Tob. 5: 14, 15, 16. en 7: 12. en 8. 7.

En nogtans heeft men onder haar geen zom-

derlinge Eertijtelen gevonden.

men. By de Hebreeën noemde zig yder alleen met zijn blooten Naam: Doch die beteekende gemeenelijk wat groots; gelijk we reeds in de Naamen der Patriarchen hebben gezien. Men voegde daar dikmaal den Naam van de Vader by; het zy dat het was om onderscheyd te maaken, of dat het uyt Eerbiedigheyd geschiede, om te betoonen, Dat de Vader een Vermaard Man was geweest. En het blijkt by Homerus, Dat ook de Grieken, zulx voor een bewijs van Eer en Aadel gehouden hebben. Zoo dat misschien Juvenalis hier van niet quaalijk gezeyd heeft;

Maar haar eygen Naamen waaren van groote beteekenis.

Laat Snorken wie dat wil, op Aadel èn Geslagt;
De Deugd alleen die moet op 't hoogste zijn geagt.

Zomtijds gaf men ook de Naam van de Moeder tot een by-Naam; inzonderheyd wanneer de Vader veel Vrouwen gehad had; of dat de Moeder van zeer goeden Huyze was. Aldus zijn Joab en zijne Broeders doorgaans, *Kinderen van Zeruja* genoemd, welke de Zuster van David was. Zomtijds onderscheyden zy haar ook door de Naam van het Hoofd, uyt welker byzondere Ranke zy voortgekoomen waaren; ook wel door haar Geboorte-Stadt, en Vaderland, Land-Aardt, of Lands-Genooten, by-aldienze Vreemdelingen van Afkomst waaren: Gelijk als *Urias de Hethiter*, en *Ornan de Jebuziter*. De Grieken naamen geen by-Naamen aan, als van haar Vader of Vaderland. De Romeynen hadden Naamen uyt haar Geslagte, of voegden daar slegts eenig blijk van Groote Bedieninge, of een Doorlugte Daad van Overwinninge by. Doch in Openbaare Handelingen en Geschriften, zetten zy doorgaans alleen de Naam van de Vader; en zulx word by veele noch geoeffend; als te zien is in de by-Naamen die op *Zoon*, en by verkorting en misbruykelijke afwisseling, op *Ze* of *Zen* uytgaan. Als waar in dan ook niet zelden gezien word, Dat een groot gedeelte der by-Naamen, van de eygen Naam des Vaders afkomstig op de Kinderen gebleeven zijn. Overdenkt de Toe-Naamen; *Adriaanszoon*, *Korneeliszoon*, *Janszoon*, en veele andere. En aangaande de Tytelen van Heerschappye en *Seigneurie*, dezelve zijn misschien niet booven de 700 Jaaren Oud. Zulx wy ons niet te verwonderen hebben, wanneer wy in de Heylige Historien, de Vermaarde Mannen, als David, *Zoon van Isai*, en Salomon, *Zoon van David*, even zoo genoemd vinden; als wy zien dat ons Alexander, *Zoon van Philippus*; Ptolomèus, *Zoon van Lagus*, en andere Grieken en Romeynen bekend staan. 't Voornaamste dat de Geboorte onder d'Israëliten gaf, heeft zig voornaamelijk aan de Levyten en Priesters laaten zien. Het gantze Geslagte van Levi was Gode Geheyligd; en haar Stamme bezat geen ander Erfdeel, dan de Thienden en d'Eerstelingen, dieze uyt d'andere Stammen ontfingen. Onder alle die welke het Priesterdom, en den Altaar met d'Offerhanden bedienden, vond men geen andere Levyten, als die uyt Aaron waaren. d'Andere die alleen Levyten uyt de Merariten en Gersoniten waaren, naamen de rest van den Godsdienst waar; als het Zingen der Kerk-Liederen, de Wagt des Tabernakels, of des Tempels, beneffens de Onderwijzinge des Gemeenen Volks. Boven-dien waaren ook noch Twee andere Stammen, die in Israël kennelijk onderscheyden zijn: Van welke beyde, JUDA, als d'Uytneemendste geagt was; zijnde deeze Stam niet alleen de Volkrijkste, maar uyt wien ook het Koninkrijk, en zelfs de MESSIAS, naa de Godspraak van de Vader Jakob verwagt wierd, als uyt Gen. 49: 10. gezien is. De Stam Efraïm hield de Tweede Rang van Uytneemendheyd, weegens de Voortreffelijkheyd van de Vader Josef, en de byzondere Zoon-aanneeminge des Groot-Vaders Jakob. En gelijk in elke Stam, ook noch d'Oorspronkelijke Takken en Hoofden van yder Huysgezin in agt genoomen wierden, alzoo schijnd het dat zulx aan Saul reeden gaf, om wanneer hem Samuël met d'Eer des Gebieds over Israël aanboord quam, te zeggen; *En ben ik niet een Zone van Jemini, van de Kleynste der Stam-*

Margin notes: 2 Sam. 2: 18. &c. — Die ook elders door onderscheyden wierden. — 2 Sam. 11: 6. — 1 Kron. 21: 15. — Eertytelen van Heerschappye zijn van kleenen Ouderdom. — Uytneemendheyd van Levy's Geslagt. — Inzonderheyd die uyt Aaron waaren. — De Stam Juda en Efraïm vermaard.

Stammen Israëls? Ende mijn Geslagte (is het niet) *het Kleynste van alle de Geslagten der Stamme Benjamins?* 1 Sam. 9:21. Den Ouderdom maakte ook een groot onderscheyd van Perzoonen; en de Naam van *Oudste*, of een *Ouderman*, beteekende niet zelden eenige Waardigheyd. En zeeker, daar was niet dan voornaamelijk den Ouderdom en d'Ervaarendheyd, die de Menschen van 't Gemeen konden doen uytmunten, in een Staat, waar inze van gelijke Aadeldom, en by-naa even Rijk waaren; en daar-en-booven haar zelven meest met eenerley Beroep beezig hielden, en van gelijke Zeeden waaren. Maar wy hebben moogelijk lang genoeg van den Aadeldom der Vaderlijke Stammen Israëls gesprooken; wy moeten tot het Lijk-Bed van den overleeden Vader Jakob weederkeeren, die zoo even voor deeze uytweydinge, de laatste Doodsnik gaf; naademaal immers ons voorneemen is, des Grooten Vaders Lijk-Bezorging, op 't voet-spoor van Josefs Bestèl, naauwkeurig t'agtervolgen; en van zijn Dood-baar geen *Vaar-wel*, noch Afscheyd te neemen, voor dat wy zijn pragtige Lijkstaatzie tot in Kanaan zullen volvoerd zien.

Ouderdom onder Israël in aanzien.

En wat daar van de reeden was.

Als wy dan op Moses verhaal letten, voorwaar, ten schijnd niet anders, Of d'uytgeleefde Vader heeft zig even tot d'uytblaazing van zijnen Geest geschikt, als hy gewoon was, hem zelven tot een aangenaamen Slaap needer te leggen; en is alzoo in 't Jaar zijnes Leevens 147, Gerustelijk ter Zielen gevaaren. Gen. 47:28. en 49:33. Wordende even zoo Verzaameld tot zijne Volkeren, als wy hier vooren in de Zalige Uytvaard van de Vader Abraham hebben aangemerkt. Zonder dat in des Mans Leeftijd hier in Egipten, noch ook naa zijn Dood, van desselfs Bywijven Zilpa en Bilha, (die misschien met hem alhier waaren aangekoomen; d'andere twee Eyge Vrouwen Lea en Rachel reeds voor zijn Aftogt, in Kanaan Begraaven waaren;) eenig gewag meer gemaakt word. Zoo dat men'er over in 't twijffel is, hoe 't haar hier naa de Dood van Jakob mag gegaan zijn. En alhoewel eenige gissen, Datze voor Jakobs aankomst in Egipten, al Gestorven waaren; dewijl Genesis 46:5. wel de Vrouwen en Kinderen zijner Zonen gedagt worden, maar niet Jakobs Wijven; (vergelijkt Gen. 47:1. en heel den handel van Josef met zijn Broeders.) meenen andere nogtans, de Moeder-Vrouwen Zilpa en Bilha, hier in onder 't Reysgezelschap van Jakob te vinden, als Moses aan 't begin van dit Kapittel zeyd; *Ende Israël verreysde met al dat hy hadde.* 't Geen men om veele reeden mag onzeeker houden: Terwijl nogtans andere veel groover missen, alsse meenen, Dat de LXX Overzetters en Stefanus die haar gevolgd schijnd; Jakobs Vier Vrouwen onder die Vijf-Zielen geteld hebben, die booven de 70 van Moses, met hem in Egipten quaamen; Terwijl immers de Dood van Rachel en Lea, voor die tijd, vast staat. En die van Zilpa en Bilha onzeeker blijft. En wy zien dat ook Asnath de Vrouwe van Josef, even zoo in 't Vergeet-boek geraakt is. Als nu Josef zag dat zijn Afgeleefden Vader de Geest gegeeven had, viel hy met de Warme Hand, den Gestorven Man op het verbleekt Aangezigte, en gaf hem onder het uytstorten van overvloedige Rouw-Traanen, de laatste Kus aan zijn besturven Lippen; tot een kennelijk blijk, hoe beswaarlijk hy van desselfs Omhelzing af-te scheuren was. En gelijk Godt te vooren eer Jakob naa Egipten getrokken was, beloofd had, Dat Josef, *Hem de Hand zou op de Oogen leggen*, (dat is, hem de laatste Pligt op zijn Afsterven bewijzen, welke in het Sluyten der Oogen bestond, Gen. 46:4.) alzoo isser naauwlijx aan-te twijffelen, of Josef heeft zulx in deeze Omhelzing volvoerd: Naadien'er niets in de weg schijnd, dat ons beletten kan Moses woorden Gen. 50:1. dien uytleg by-te zetten als hy zeyd; *Doe viel Josef op zijn Vaders Aangezigte.* Ten minsten isset uyt de Oude Gewoonten te gissen, die ons in de Gedenkenissen der Volken bewaard zijn; Dat Josef onder deeze teedere Omhelzing, ook deeze Bedieninge zal in-agt genoomen hebben, Dat hy hem de Oogen Gesloten heeft. De gantze Oudheyd Getuygd, dat het zoo wel by de Heydenen, als by de Joden en Kristenen, in gebruyk was, Dat ymand uyt de Bloedvrienden, den Afgestorvenen op de versse daad, en eer het

Jakobs afscheyd uyt dit Leeven.

Gen. 35:19. en 49:31.

Josef Kust zijn Afgestorven Vader, en sluyt hem de Oogen. Gen. 50:1.

Het sluyten der Oogen een Oude Dienstpligt

 lijk

der naaste Vrienden, aan de overleedene.

lijk Koud over al de Leeden wierd, de Oogen Sloot. Krito, die by Sokrates stond als hy Stierf, Lôôk hem de Oogen toe: En Augustinus deed zulx aan zijn Stervende Moeder Monika. Maar als hier niet alleen gezeyd word, Dat Josef op zijn Vaders Aangezigte viel; maar dat hy *Over hem Weende, en hem Kuste*; schijnd ons daar in al meede niet heel donker, zeekere wijze van der Ouden Lijkpligt afgeschilderd te worden: Als die de gewoonte hadden, Dat de Zoon aande Vader, of de Vader aan de Zoon, of ymand uyt het naaste Bloed, de Vlottende Ziel, van den Stervenden, al-Kussende in zijnen Mond ontfing. Gelijk Thomas Godwin in zijn Roomse zaaken aanteekend; en de Bedroefde Zuster van Dido, daarom ook by Virgilius aan 't Vierde Boek van Eneas uytroept; *Brengt tog Water, Dat ik de Wonde Afwasse en haaren lesten Adem* (zoo'er noch leeven in is,) *met mijnen Mond mag zuygen en inswelgen.* En in zulken zin heeft Angelus Politianus, in zijn Lijk-Klagt over Ovidius, die in Ballingschap Stierf, gezeyd;

Was in heel Pontus dan niet eenen Artz te vinden,
Die hem in 't Quijnen van zijn Quaalen quam ontbinden,
Het Koude Lichaam Stoofde, en Warmde in 't Zagte Bed?
Of met een Zoete Tong, dien Sterref-Dag verzet?
Of in het Uyterste den Pols taste eer hy scheyde?
Of een Hartsterking voor den Doodsnik toebereyde?
Of d'Oogen Toelôôk, toen 't Gezigt gebrooken stond?
Of uyt Medoogentheyd de Ziel ving met de Mond?

En dat voorts de Gestorvene naa 't Sluyten der Oogen, met Warm-Water Gewassen wierden, is niet alleen uyt de zelve Digter en de H. Schrift openbaar, maar word ook zelfs noch op heeden by veele Kristenen naagevolgd. Inzonderheyd de Wassinge van 't Aangezigt en de Handen; als tot een zin-aanduydende beteekenis, Dat de Zalig-Gestorvene, nu alle Traanen en Swaarigheeden te booven gekoomen zijn, gelijk de Oude Spreuke zeyd;

De Dood is 't uyterste van allen,
En 't Slot van al ons Ongevallen.

Wassinge der Dooden van wat aanduyding.

Als waar op dan ook zoodaanig schijnd gespeeld te worden Apocal. 7: 17. Jesaia 25: 8. en inzonderheyd Apocal. 21: 4. *Ende Godt zal alle Traanen van haare Oogen afwissen; en de Dood en zal niet meer zijn: Noch Rouwe noch Gekrijt, noch Moeyte en zal meer zijn: Want de eerste dingen zijn weg-gegaan*, In deezervoegen word'er Actor. 9: 37. van de Gestorvene Dorkas, dat is, Tabitha, gezeyd, *Dat als zy Gewassen was, haar Lijk in de Opperzaale geleyd wierd.* Onder de Grieken en Romeynen, wierd deeze *Wassinge* gemeenelijk door Vrouwen gedaan. Hierom Waste Sokrates hem zelven eer hy Stierf, *Op dat* zeyde hy, *De Vrouwen naaderhand geen moeyte met my hebben.* De Sineezen, Persiaanen en andere, Wassen ook haare Dooden; en bekleedenze met haare Beste Rokken, die wel met Reuk-Werk begeurd zijn; en als dan koomen al de Naabestaande *Met groot Geween* Afscheyd neemen. Naa de Wassinge geschiede *De Zalvinge*; ten zy wy liever naa de Oudste gewoonte, *Balzemen* willen zeggen. Maar alhoewel het niet klaar en blijkt, Dat Josef eenige Wassinge omtrent zijn Vaders Doode Lijk gepleegd heeft; maar wel dat hy 't zelve naa de Treffelijkste wijze der Egiptenaaren, heeft doen Balzemen; zou men 't nogtans niet buyten alle waarschijnelijkheyd moogen gissen; naademaal wy strax uyt Herodoot verneemen zullen, Dat d'Egiptenaaren, de Lichaamen van aanzienelijke Luyden, met Fenicise Wijn pleegen afte Wassen. Waar van de heedensdaagze Joden niet zonderling verschillen; want zy Wassen haare Dooden met Warm-Water, en het Aangezigte baaden zy met Wijn, daar een Ey in geklopt is. Daar naa trekken zy hem het Linnen

En hoe gemeen by alle Volken in gebruyk.

En waarschijnelijk ook aan Jakob gepleegd.

Kleed

Kleed aan, dat hy op den Verzoen-Dag pleeg te draagen; op dat hy mogt Zuyver bevonden worden, als hy van zijne Zonden moet Reekening doen. Naa dat dan Jofef des Vaders Oogen, en te-gelijk zijn Droevig Affcheyd met een Kus beflooten had; *Heeft hy zijne Knegten, den Medicijn-Meefters Bevèl gegeeven, Datze zijnen Vader* Balzemen *zouden*, Gen. 50: 2. Aldus heeft hy hem zelven dan zonder uytftel gereed gemaakt, om aan zijn Vader die laatfte Eerenpligt gedienftelijk te voldoen, welke de Romeynen in haare Taale gewoon waaren, JUSTA te noemen; om datze *Regtveerdiglijk* en Betaamelijk aan die geene gefchiede, welke zulx in haar Leeven van de naa-blijvende verdiend hadden: Of *om datze*, als Polydorus Virgilius zeyd, *Van de Leevende met regt aan de Dooden gedaan moeften worden.* Dit Balzemen belafte Jofef aan de *Medicijn-Meefters*: Die hier zoodaanig genoemd worden, om datze de Doode Lichaamen, met Zalven en Speceryen, waar meede de Medicijn-Meefters meeft pleegen om-te gaan, Bezorgden, en teegen de Verderving bewaarden. Een Pligt, die Jofef buyten alle twijffel om Twee byzondere reedenen in-agt genoomen heeft: Naamelijk Eerft, om dat het by d'Oude Egiptenaars gebruykelijk was, de Doode Lichaamen, inzonderheyd d'Aanzienelijk-Geftorvene, door Balzemen te bewaaren; gelijk we terftond uyt haare wijze van doen en ontelbaare ontdekte *Mummyen*, Dat zijn Aal-oude Ingebalzemde Lijken, zullen ontwaar worden: En ten anderen ook, dewijl het Doode Lichaam van Jakob, uyt Egipten, naa 't Land Kanaans moefte vervoerd worden. 't Geên voorzeeker geen kleyne Reyze was, naa zoo veel Daagen Rouw-bedrijf, als'er d'Egiptenaars gemeenelijk toe naamen, door een Land-ftreek te doen, die onder een Warmen Heemel lag; zulx het Balzemen van dit Lijk, ten hoogften noodig was. En noch wel zoo veel te meer, als men aanmerkt, Dat Jofef, een Aanzienelijk Vorft in Egipten geworden; zijn Vader, die een Groot Patriarch en aanzienelijk Man was geweeft; zonder Schandvlek van zijn Stam-Huys, niet welvoegzaam met afwiffeling der Hoffelijke Lijk-Ceremonien, (die met 40 Daagen Balzemens, en 70 Daagen Rouwbedrijf, beflooten wierden;) heeft moogen in 't Graf ftoppen. Want alzulken Eerbewijs was men aan Luyden van Grooten Huyze in Egipten gewoon te doen. Daar-en-booven agten onze Voornaame Godsgeleerde; Dat Jofef dit Balzemen, welk d'Egiptenaars, uyt veelerley Ydele inzigten deeden, die haar de Afgodize Bygeloovigheyd aanraade; met groote welvoegzaamheyd gedaan heeft, tot betuyging van zijn Geloof, aangaande d'Opftanding uyt den Dooden; en d'Onverganklijkheyd onzer Lichaamen. Al het welke, gelijk het uyt eenige fcheemering fchijnd te blijken, ook zelfs niet geheel buyten het Oogmerk der Bygeloovige Egiptenaaren is geweeft; wanneer zy haare Dooden, met zooveel Arbeyd en Koften, teegens de Verganklijkheyd bezorgden. Op datze ook daar door leerden, de Agtinge des Overleedenen, onder haar niet te laaten Uytfterven. 't Geên ook de Geloovige onder de Oude Vaderen, niet gewraakt hebben: Als van wien men zeggen kan;

Jofef doed zijn Vader Balzemen naa de Egiptize wijze.

Wie dit Balzemen by d'Egiptenaaren gewoon waaren te doen.

En waarom ook van Jofef aan zijn Vader waargenoomen.

De Tijd en heeft nooyt weggenoomen,
De Naam en 't Overfchot der Vroomen:
Want naar dat zy zijn Overleên;
Zoo blijkt haar Deugd voor yder-een.

Nogtans en iffet niet zonder waangeloof gefchied, Dat zommige Volken hier toe haare Dooden pleegen te Verbranden; en 't Overfchot van haar Been-Afch, in Aarde Vaaten bewaarden. Doch dat de Joden van overlang haare Dooden met Ceremonien van veelerley beduyding Begraaven hebben, is van haar niet anders als tot betuyginge van 't Geloove der Opftandinge gedaan. Maar gelijk deeze wijze van doen, hier alder-eerft verhaald word, van Jofef aan Ifraël zijn Vader gedaan; alzoo fchijnen de Joden dezelve Gewoonte naaderhand, onder eenige afwiffelinge en minder omflag, uyt Egipten in Kanaan overgebragt, en voornaamelijk aan Aanzienelijke Perzoonaadjen geoeffend te hebben; die

't Geloof aan d'Opftandinge een Oorzaak van de Graf-bezorging.

ten

ten laatſten, en wanneer men de Begraafnis niet meer zoo lang uytſtelde, alleen in uyterlijke Zalvinge en Omwinden van Speceryen, zonder de Lichaamen te openen, binnen weynig Uuren geſchiede: Als waar in dan de Myrrhe en Aloë niet ontbraaken; gelijk wy van zoodaanig een Mengzel leezen, Joh. 19: 39, 40. in welke het Lichaam van Jeſus met Linne-Doeken, als in een Bedde van Speceryen en Lieffelijken Reuk ingewonden, en in 't Graf weggeleyd wierd. Vergelijkt zoodaanige Specery-Bedden 2 Kron. 16: 14. Want het was der Joden gewoonte, den Koningen en Grooten, *Eere aan-te doen in haare Dood*, 2 Kron. 32: 33. Waar toe men mag naazien 't geene in de Joodſe Oudheeden, over 't Zalven van het Lichaam onzes Heeren, gezeyd is; en 't zal hier eenigzinds te-nutte koomen. Maar naadien ons niemand onder d'Oude Schrijvers naauwkeurig ſchijnd naagelaaten te hebben, op wat wijze d'Egiptenaars eertijds haare Doode Lijken naa elks Staat en Geleegentheyd pleegen te Balzemen; dan Herodoot van Halikarnaſſen, moet het niemand verdrietig vallen, Dat wy deſſelfs opmerklijk Verhaal, uyt het midden van zijn Tweede Boek genoomen, hier van Woord tot Woord inlaſſen; dewijl daar in verſcheyde Dingen voorkoomen, die onzes-agtens, geen onvoegzaam Voorbereydzel verſchaffen, om de Lijk-bezorginge welke Joſef omtrent zijnen Vader gedaan heeft, tot een klaar Denkbeeld te brengen. Aldus vangd hy aan: Den Rouw over eenen Doo-

Die Tweederley wijs bezorgd wierd.

De Lijk-bezorging der Egiptenaaren uyt Herodoot bygehaald.

„ den, en deſſelfs Lijk-Staatzie, gaat by de Egiptenaaren aldus toe: Komd „ eenig Mans-Perzoon van de Huysgenooten die in Aanzien zijn, t'Overlijden, „ zoo beſtrijkt al het Vrouw-Volk van dat Huys, haar Aangezigt met Slijk; „ daar naa het Doode Lijk in Huys laatende liggen, ſwierenze met Opgeſchor- „ te Kleederen, en bloote Borſten, verzeld met alle haare naaſte Vrienden, door „ de Stadt, en ſlaan haar zelven met Vuyſten. Desgelijks ſwerven de Mannen „ langs de Straaten, als eenig voornaam Vrouws-Perzoon geſtorven is; draa- „ gende de Kleederen Opgeſchort, en bezeeren haar zelven met ſlaan. Dit ge- „ daan zijnde, brengenze het Doode Lijk om-te Balzemen: Want daar zijn „ byzondere Luyden toegeſteld, die deeze Konſt oeffenen. Deeze als het Lijk „ by Huys is gebragt, toonen de Lijk-Draagers, Houte Schetzen, of Modèl- „ len van andere Geſtorvene Menſchen, die naa 't Leeven met Kleuren zijn af- „ gemaald. Dan zeggenze, Dat een van die of deeze 't aldernaaſt naa haaren zin „ gemaakt is; want zy vertoonen eerſt de alderfraayſte, daar naa die ſlegter „ zijn, en ten laatſten, de allerſlegtſte; en daar op Vraagenze, Naa welke „ Schets zy haare Dooden willen Toegemaakt hebben? Wanneer de Lijk- „ Draagers om 't Loon zijn eens geworden, gaan zy weeder van daar; maar de „ andere blijven in dat Huys, en Balzemen het Lijk, met groote neerſtigheyd, „ op deeze wijze: Voor-eerſt haalenze met een Krom Yzer de Herſſenen door „ de Neusgaaten uyt het Hoofd, en gieten op de dus-uytgehaalde Herſſenen „ Artzenyen. Daar naa ſnijdenze met een ſcherpe Moorenlandze Steen, het „ week van de Buyk op, en haalen daar door al het Ingewand uyt; het welke „ zy, naa dat het van alle Drek gezuyverd, en met Feniciſche Wijn afgewaſ- „ ſen is, met Geſtoote Droogeryen beſtroojen. Daar na vullenze de holle Buyk „ met zuyvere Geſtooten Myrrhe, Kaneel en andere Drogeryen, uytgezeyd, „ Wierook; en Naajen dan de zelve weeder toe. Alſſe dit gedaan hebben, leg- „ genze het Lijk *t'Zeeventig Daagen* in Zalpeeter of Berg-Zout; want langer „ mag het daar niet in liggen. Naa verloop van die t'Zeeventig Daagen, Waſ- „ ſenze het Lijk af; bewinden het geheel-en-al met Fijn Linnen-Doek, aan „ Strooken geſneeden, en beſtrijken het met zeeker ſlag van Gom, die d'Egip- „ tenaars gemeenelijk in plaats van Lijm gebruyken. Als nu de Bloed-Vrien- „ den het Gebalzemde Lijk weeder-krijgen, maakenze een Houten Menſch, „ daarze terſtond het Lijk in ſteeken, en ſtellen dat zoo op de plaats die tot de „ Dood-Kiſten verordineerd is, regt teegens den Muur aan. Dus Koſtelijk be- „ reydenze haare Dooden. Maar die het Middelmaatig willen hebben, en ont- „ zien groote Onkoſten te doen, maaken haare Lijken aldus toe: Zy vullen

„ een

» een Speuyt met Balzem van Ceeder-Boomen, en Speuyten daar meede door » den Entel-Darm in den Buyk des Dooden, zonder dezelve op-te fnijden, of » het Ingewand daar uyt-te haalen: En laaten het Lijk zoo veele Daagen als ftrax » gezeyd is, in het Zout liggen. Op den laatften Dag, drijvenze de Ceeder- » Balzem die daar in Gefpeuyt was, weederom uyt den Buyk, die zoo groo- » ten kragt aldaar gedaan heeft, Dat t'effens al 't Ingewand en 't Gedarmte, » daar door Verteerd en vergaan, daar meede word weggefleept: Doch het » Zout verteerd het Vleefch, en laat alleen de Huyd en het Gebeente overblijven. » En naa dat dit gedaan is, geevenze het Lijk aldus toebereyd, aan de Vrienden » over, zonder yts meer daar aan-te doen. De Balzeming nu, die aan het flegt » en Geldeloos Volkje gedaan word, gefchied aldus: Zy zuyveren en waffen » eerft den Buyk, en leggen daar naa het Lijk Zeeventig Daagen in 't Zout. » Die voor-by zijnde, geevenze 't Lijk weederom over, om naa zijne Graffteede » gevoerd te worden. De Vrouwen nogtans, van Aanzienelijke Mannen, » worden niet aanftonds naa haare Dood, den Medicijn-Meefters om te Balze- » men overgeleeverd; noch ook de Vrouwen die zeer Schoon van Gedaante, » en in groot-agting waaren. 't Geên om deeze Oorzaak gefchied; op dat de » Balzem-bezorgers haar met de Doode Vrouwen niet en zouden Vermengen. » Want men zeyd, Dat zeeker Balzem-Meefter, die met het Lijk van een on- » langs-geftorvene Vrouwe, te doen had gehad, op het Aanklaagen van zijn Ge- » fpan, op de Daad betrapt is. Al wie, hy zy een Vreemdeling of Egiptenaar, » Dood gevonden word, 't zy dat hy van een Krokodil Gewond, of in de Ri- » viere Verdronken is, dien moet noodzaakelijk van de Stadt, daar hy opgewor- » pen word, Gebalzemd en met een Eerlijke Lijk-Staatzie in een Heylige Graf- » fteede Begraaven worden. Ook mag niemand van de Bloed-verwanten of » Maagfchap hem aanraaken; maar *De Priefters van den Nijl*, als of het yts » meerders dan een Menfchen-Lijk was, behandelen en Begraaven hem. Dus verre Herodoot, Van het Balzemen der Doode Lichaamen by d'Egiptenaars. Wy moogen nu toe-zien, waar en hoedaanig ons zijn aanteekeninge kan te-nutte koomen.

Als nu Mofes zeyd, Dat Jofef zijn Vaders Doode Lijk den Egiptizen Medicijn-Meefters gaf, *Om te Balzemen*; en dat ons uyt de Aal-Oude Geheugeniffen, niet veel anders naagelaaten is, als dat de Lijk-Bezorgers dit door verfcheyde Kruyden, Speceryen en Zalven gedaan hebben; fchijnd'er met regt te moogen onderzogt worden, Met welke en hoedaanige Speceryen, Gommen, en Zalven, dit Balzemen, dat de Lichaamen onverderffelijk maakte, volvoerd wierd? Wat Speceryen ons Herodotus genoemd heeft, moet ons noch in verfle Geheugenis zijn. Doch den Arabizen Genees-Meefter HALI wil, Dat de Lichaamen, alleen door middel van *Asfald*, dat is, Joden-Lijm; *Opobalzem*, of Gom van Balzem-Boom, Myrrhe en diergelijke, teegens alle Verderffelijkheyd zijn konnen gewaapend worden. Waar van Herodoot niet ver-af is. Nogtans kan zulx niet van allerley wijze van Balzemen verftaan worden, maar alleen van de Lijken der Aanzienelijke, en die de meefte Bekoftiging in 't zin hadden. Want dat deeze Lijk-Bezorging niet even-pragtig pleeg te gefchieden, is reeds in 't Verhaal van Herodoot gezien. Waar teegens de Getuygenis van Joannes Nardius grootelijks fchijnd aangekant; want gelijk den zelven meenigte van dusdaanige ingebalzemde Lijken, die men MUMMYEN in de Wandeling noemd, ontleed en naauwkeurig doorfnuffeld heeft; alzoo heeft hy daar uyt al de Weereld willen verzeekeren, Dat d'Oude Egiptenaaren haare Lijken, met geen andere Stoffe, dan met ASFALD of *Jodem-Lijm* Gebalzemd hebben; het welk hy in het onderzoeken, aan den Reuk van alle de deelen der Mummyen dien hy ontorrend heeft, ontwaar geworden is. En wy zullen de moogelijkheyd daar van terftond wat naader uyt verfcheyde Bedenklijkheeden der Natuur-kundigers, op de proef brengen. Onder-en-tuffen vinden wy ook in de Oude Geheugeniffen gewag gemaakt van zeekere Harft of Gom, die by de

Hoe de Lichaamen door Balzemen onverganklijk bleeven.

Waar meede d'Egiptenaars haar Dooden Gebalzemd hebben.

Harst uyt Ceeder-Boomen goed om Dooden te Balzemen.

de Syriers, *Ceedrium* genoemd word; welke d'Egiptenaars veelzinds tot het Balzemen der Lichaamen pleegen te gebruyken. Zijnde dit een Gom of Pek-Stof, die uyt de Hooge Ceeder-Boomen voort-komd, de Denne-Boom niet ongelijk. En wy hebben reeds uyt Herodoot verstaan, Dat d'Egiptenaars ook Balzem van Ceeder-Boomen, tot haar Lijkverzorging hebben in gebruyk gehad. De Kruyd-Kenners zeggen, Dat deeze Gom, zeer Warm, Droog van Aardt, en Fijn van Stoffe is; en datze de Kragt heeft, om het Vleesch in Leevende Lichaamen ligtelijk te doen Rotten; doch aan de Doode diendze voornaamelijk om in 't Balzemen, dezelve te bewaaren; opdroogende en verteerende alle verderffelijke Vogten, en zagt Vleesch dat onder de Huyd zit. Doch de rest beschermd voor alle verderf. De Verstandige onder de Genees-Meesters agten 't ook alleen door dwaalinge voort-gekoomen te zijn, Dat men malkanderen Wijs-maakt, dat het Genees-Middel, welk thans in de Artzeny-Bereyders Winkels, *Mummye* genoemd word, van zulke Lichaamen genoomen is, welke door dusdaanigen Ceeder-Pek, of Jooden-Lijm, Gebalzemd en Uytgedroogd zijn. Want d'opregte *Mummye* der Arabize Heel-Meesters, is niet anders dan 't geene de Grieken *Pisasphalton* noemen; dat is, een Mengelinge van Ceeder-Pek met *Bitumen*, *Asfaldt*, of *Taras*, gelijk uyt Avicenna en Serapion blijkt. Dus heeft dan ook Dodonëus aangeteekend, Dat deeze dwaaling van den Overzetter voort-gestooven is, welke Serapion Vertolkt, en meer de Woorden, dan de meeninge des Schrijvers volgende, doen zeggen heeft, Dat *Mummye* een Mengelinge is van Aloë en Myrrhe, met eenige Vogtigheyd des Menschen Lichaams daar by-gevoegd. Voorwaar, men vind de Genees-kragten van deeze *Mummye* wijdloopig genoeg by de Medicijn-Meesters beschreeven; maar zeer weynig, of liever niet met allen gerept van de wijze en regte manier, op welke d'Oude haare Lijken, dus Onverganklijk Gebalzemd hebben. Dus ontbreekender ook geene die staande houden, Dat de Gedroogde Lichaamen, die men malkanderen voor waare *Mummyen*, dat zijn Egiptize Gebalzemde Lijken, in de hand stopt; niet zulke zijn, die door konst van Balzemen bereyd zijn; maar alleen op volgende wijze door de Natuure zijn toegesteld. In het Gewest van Afrika, zeyd men, op de Oost-zijde van de Nijl, leyd een groote en Zandige Woestijne, die zig wijd en zijd met haare Duynheuvelen uytstrekt; waar door dezelve niet zonder reeden de Naam van *Zand-Zee* bekoomen heeft; naademaal dit Zand, te-mets door de Zuyde Wind opgejaagt, zoo swaare Onweeders maakt, Dat de Reyzigers dikwils met haar Vee en Last-Beesten, onder 't opgevoerde Zand Leevendig overstolpt en bedolven worden, zonder hôop van ooyt daar weeder uyt-te koomen. In deeze Zandige Woestijne of Zand-Zee, zeggen zommige, Dat de *Mummyen* door de neerstigheyd der Natuure gemaakt worden. Te weeten, zy willen, Dat de Lichaamen, hier onder de Zand-golven bedolven en Gestikt, door de kragt der Zonne en droogende hitte des Zands, by verloop van ettelijke Daagen zoo hard geroost, en als een Stok-Visch uytgemergeld worden, datze t'eenemaal in staat van onverderffelijkheyd gebragt zijn, en daar in blijven. Maar alhoewel niet en kan geloochend worden; Dat in deeze Woestijne, dusdaanig Gedroogde Lichaamen gevonden, en bywijle door bedrog ook voor *Mummyen* verkogt worden; verdienen dezelve nogtans geenzinds met dien Naam genoemd te worden. Om dat Een Mummye, volgens de beteekenis van 't oude Perziaanze Woord, een Lichaam is, dat door zeekere wijze van Balzemen, uytgedroogd en Onverderffelijk gemaakt is. Hoedaanige noch huydensdaags in meenigte omtrent de Stadt Memfis, in Onder-Aardze Kelders gevonden worden; zijnde zoo hard geworden als Koper, en gemeenelijk op d'Egiptize Spraak *Gabras* genoemd; waar van wy terstond de gantze geleegentheyd naader zullen open leggen. Dat nu ook d'Oude Egiptenaars geen moeyten noch kosten hebben ontzien, om haar van dusdaanige Gommen, Harsten, en Speceryen te voorzien, als tot haare Lijk-verzorgingen dienstig waaren, en die zelfs in andere

Wat het eygentlijk is, dat men in de Artzeny-Winkels thans Mummye noemd.

Mummyen in de Zand-Zee gevonden.

Wat eygentlijk Mummyen zijn.

Egiptenaars deeden van Ouds groo-

dere Landschappen lieten opzoeken; of haar van de Winzieke Midianitize en Arabize Kooplieden derwaards gebragt wierden: Zulx zou men moogelijk niet onwaarschijnelijk moogen afneemen, uyt dat Reys-Gezelschap van Ismaëliten, die uyt *Gilead* quaamen, en aan wien Josef van zijne Broederen tot een Slaaf Verkogt wierd; *Draagende op haare Kemelen Speceryen, Balzem, en Myrrhe, om dat af-te brengen naa Egipten*, Genesis 37: 25. Want dat deezen Balzem Vermaard, en naa alle Gewesten heenen gevoerd wierd, is uyt Jerem. 46: 11. en 51: 8. en 8: 22. openbaar. Wat nu *Asfald* of Joden-Pek is, is niet heel onbekend: Te weeten, een Harst of Lijmig-Pek, dat op zommige Meiren, en inzonderheyd op de Doode Zee drijft, en op zeekere tijden by de Oevers aan Land spoeld. En misschien wel alderbest in zijn gebruyk en uytwerking gekend word. Gelijk dan ook de Reyzigers en Land-Beschrijvers Verhaalen, Dat in Egipten veele plaatzen zijn, die Swanger gaan van Joden-Pek en Steen-Olie, die beyde zeer duurzaam zijn. Dat onder-en-tussen het Pek-Lijm, by d'Egiptenaars een Oude Vindinge is, blijkt onder andere scheemeringen, uyt het gebruyk dat de beangste Moeder van Moses ter-hand nam, doe zy hem als in een Visch-Kaar van Biezen gevlogten, op Gods Genaade aan den Oever van den Nyl te-Water zette, *Bestrijkende dit Biezen-Kisje met Lijm en met Pek*, Exod. 2: 3. met Jesaia 18: 2. vergeleeken. Alwaar te zien is, Dat ook d'Egiptenaaren ligte Schuytjes van Biezen maakten, waar meede men op de Rivieren voer. Maar naadien de duurzaame bewaaringe deezer Mummyen, van veele alleen aan het Joden-Pek toegeschreeven word, hebben zommige onderzogt, Op wat wijze de Egiptenaaren haare Lijken daar door hebben weeten onbederffelijk te maaken, terwijlen andere de uytwerkinge daar van geheel-en-al hebben in twijffel getrokken. Dus zijn'er eenige die meenen, Dat het overvloedig Zout, welke onder het Joden-Pek pleeg vermengd te worden, deeze bewaaringe te-weeg bragt; 't geen egter andere voor een valze Waarneeminge houden, die met d'Ondervindinge strijd: Dewijl die wel leerd, Dat de Gezoute Lichaamen, een wijle-tijd, maar niet altijd konnen bewaard worden. En alhoewel het moeyelijk om zeggen vald, door wat Konst en Eygenschap egter de Doode Lichaamen met Joden-Pek pleegen Gebalzemd, en door alle de deelen zoodaanig door-dronken en ingenoomen te worden, Dat zy dezelve in haar eygen hardigheyd en duuring veraarde; hebben nogtans eenige Snoggere Verstanden de zinnen gescherpt, om zulx op deeze wijze te Verklaaren. De As-„ fald, of Joden-Pek, *zeggenze*, dat een vermengde vloedige Stoffe is, word „ door het Vyer week, voornaamelijk indien'er een diergelijke Stoffe tot by-„ stand komd; hoedaanig de dunne en vloeybaare Joden-Lijm is, *Nafta* ge-„ heeten. Naa dat dan d'Egiptize Lijk-verzorgers bey deeze Gommen door de „ kragt des Vyers, in een Keetel te zaamen gesmolten hebben, steekenze het „ Doode Lichaam in deeze zaam-gemengde Gom, en weyken 't zelve daar in „ zoo lang, tot dat dit Mengzel door alle de binnenste deelen wel doorgedron-„ gen is. Dan word het Lichaam daar uytgenoomen, en d'overtollige Vogtig-„ heyd door de Warmte des Vyers daar uytgedreeven. Dat het Balzemen alleen „ met Asfald en op deeze wijze geschiede, blijkt aan de Reuk; dewijl het gant-„ ze Lichaam der Mummye, naa de Asfald Riekt; en daar-en-booven aan de „ even-gelijke meede-deeling van de Asfald aan alle de deelen des Lichaams: „ Gelijk het Haayr des Hoofds, en dat van de Oogen en Wingbraan, noch „ heeden, met heele Klonten van Asfald, bywijl aan malkanderen vast gekleefd „ zit. Jaa de Ervaarenis heeft getoond, Dat de Lichaamen der Mummyen, „ door de t'zaamen-trekkende Kragt der Asfald, die tot in de Beenen ingedron-„ gen was, booven-maaten ingekrompen, en verre van haar Natuurlijke ge-„ stalte in de lengte waaren afgenoomen; zulx dat zommige Mummyen die in „ haar Leeven de gemeene Lijf-lengte van een volwassen Mensch hadden, hee-„ den slegts Kinderen schijnen te zijn: 't Geen'er veele doen doolen heeft; zoo

te vlijt om haar van dusdaanige Balzem-Gommen en Harsten te voorzien.

Asfald of Joden-Lijm.

Joden-Lijm en Steen Olie by d'Egiptenaars van Ouds bekend.

Van wat kragt de Joden-Lijm is om Doode Lichaamen te bewaaren.

Hoe d'Egiptenaars met deeze Balzem-Stoffe omgaan, en de Lijken onverganklijk maaken.

„ datze de Gebalzemde Lijken van Kinderen, voor Mis-Geboorten of Onge-
„ booren Kinderen hebben aangezien.

Onder die welke ons de regte geſchaapenheyd der Egiptize MUMMYEN, uyt de ondekte Voorbeelden hebben ter-hand beſteld, zijn voornaamelijk Kircherus, Nardius en Della Valle te reekenen. Als waar van dan ook den eerſten verſcheyde Afbeeldingen in Print vertoond, en zijne verklaaringen daar meede merklijk verrijkt heeft. In welker waare kennis voornaamelijk twee dingen in-agt te neemen ſtaan; als eerſt de Kaſſen of Houte-Kiſten, waar in de Gebalzemde Lichaamen geleyd zijn; by Herodoot, *Een Houten Menſch* genoemd: En daar naa het Doode Lijk zelfs, dat eygentlijk de *Mummye* genoemd word. Die, alhoewel met geen *Hieroglyfize*, of H. Beeld-Letteren geteekend, de Kaſſe nogtans waar in de *Mummye* ligt, voornaamelijk aan het Dek-Stuk en de buyten-omgewonden Cieraaden, zeer Pragtig Verguld en met allerley Verwen Beſchilderd, rijkelijk met deeze Beeld-Letteren Beſchreeven zijn. Waar van wy de toeſtel hier een weynig naader ontſwagtelen moeten: En in 't voorbygaan uyt het Getuygenis van de Prins Radzevil noch zeggen; Dat de Mummyen, niet als met Gevaar van Schip en Volk te verliezen, konnen vervoerd worden: Waar van dan Ongelooffelijke voorvallen verhaald worden. Het was der Egiptenaaren gewoonte, voor yder Doode, een Slegte of een Koſtelijke Kiſt, naa elks Staat en Geleegentheyd te maaken; zomtijds van Steen uyt het zelve Gebergte Gehouwen, daar in de Grafſteeden gemaakt waaren; doch meeſt van Sykomoor Hout, het welk de Worm niet onderhaavig is. Ziet eens naa Gen. 50: 26. Deeze Kiſt, die over-al naa de buyten-zijde Verguld wierd, vertoonde aan 't booven-end meeſt altijd, de gedaante van zeekere Godheyd, aan wiens Beſcherming het Lijk wierd opgedraagen, of het droeg de Gedaante des geenen die daar in Opgewonden lag. De Hieroglijfize Beeld-Letteren, daar op Geſchreeven, waaren verſcheyden; en veelzinds deeze; als eerſt, een Beeldnis van de Strax-gemelde Godheyd, of van den Overleeden, die aan 't boovendeel des Dek-Stux niet zelden Uytgehouwen waaren: De reſt was, Een Altaar, Een Nagt-Uyl, Een Half-Rond, Een Rol, Een Kruyk met een Oor, Een Water-Teeken, Twee Zuylen in Vieren gedeeld, Een Strik, Een Balzem-Vat, Een Gans, Een Egiptiſch Schip, Een Tak van Papier-Gewas, en verſcheyde andere Teekenen, die elk haar byzondere Uytleggingen hadden; en voornaamelijk op de Beſcherming des Lichaams zaagen. Wy hebben in de Joodſe Oudheeden op 't 783ſte Blad, d'Afbeelding van een Cierlijk toegemaakte Mummye, tot bewijs der Aal-Oude Inſwagteling der Dooden, (die ook ten-deel by de Jooden ingebruyk was,) te-pas gebragt; waar van wy de verklaaringe tot hier-toe zijn ſchuldig gebleeven, om dat het aldaar de plaatze niet en was. Die de moeyte neemd van dezelve naa-te zien, zal ligt ontwaar worden, Dat het Voorbeeld met de Letter D. geteekend, waarſchijnelijk de gedaante van een Vrouw vertoond, zijnde in een Cierlijke Kiſt wel digt toegedoſſeld. Het Hoofd is gedekt met een Kaaper, welke met byhangende Oorlappen ter zijden neerdaald, wel Cierlijk met allerhande Borduurwerk doorſtikt. Op de Borſt vertoonen zig verſcheyde Zoomen die Krings-wijs om de Borſt loopen; tuſſen welk een Vrouwe Beeld ſtaat met uytgeſtrekte Armen, Een Kring op 't Hoofd, en Een Slag-Veeder in elke Hand; beneevens een dry-dubbele Voogelwiek aan yder zijde. Het overige deel is zoodaanig van Fatzoen Gehouwen, dat het van booven naa onderen allengskens ſmalder word; zijnde in verſcheyde Riemen die tuſſen haar leedige ſpaatien, een Net vertoonen, en zeer Konſtig verdeeld zijn. Tuſſen de dry boovenſte Riemen, ſtaan de Beelden der Quaad-afweerende Goden, die wy elders in 't byzonder verklaard hebben, aan yder zijde Drye, met Strikken en andere Gereedſchappen in de Handen; zonder welke Zes Goden geene Cieraadjen van Mummyen worden toegeſteld, noch plegtelijk voldaan zijn. Onder al deeze Hieroglyfize Beeld-Letteren, die men op de breede

Geſtalte der Gebalzemde Lijken naa de Egiptize wijze.

Zijn in een Houte Kas of Kiſt geleegen, en Cierlijk Toegemaakt.

En na verſcheyde Staat.

En met de Beeldnis des Overleeden of Beſcherm-Engelen en Hieroglyfize Letteren op het Dek-ſtuk beſchreeven.

Verklaaring van een Mummye of Gebalzemd Lijk in de Joodſe Oudheeden in Print vertoond.

En der zelver Bygeloovige Vercierzelen naader ontſwagteld.

de

de neergaande Middel-band ziet, liggen diepe Geheymenissen verborgen, die veel-meer de Bescherm-Goden dan het Leevens-Bedrijf des Dooden aangaan. Doch de rest van al de strax-gemelde Toetaakelingen en God-Beelden koomen meest op deeze meeninge uyt: 't Geheele Vrouwen-Beeld op de Borst, vertoond de Godinne Isis, beneffens de Zes Quaad-Afweerende Goden. De Zeeven Kringwijze Zoomen, beteekenen de Zeeven Heemel-Kringen, waar heenen d'Egiptenaars geloofden dat de Ziele zou vaaren. Het Lichaam met een Net-wijs Kleed overtrokken, geeft te kennen, Dat de Naatuure door Verborgene en Verwarde Reedenkaavelingen, als Verstrikt, en Onagterhaalbaar gemaakt word. Het Vrouwen-Beeld met uytgestrekte Armen, beteekend de Egiptize Iynx of het Goddelijk Eeuwig Evenbeeld, waar naa zy willen, Dat Godt alles Geschaapen heeft; en van welk de gemelde Isis, een Dienaaresse is. De Slag-Veeren in bey de Handen, geeven de Geswindheyd van haare werkingen te kennen; de Kring booven haar Hoofd, beteekend, Dat zy de grootste der Godheeden is. Onder de Bescherming der Zes Quaad-Afweerende Goden, als *Horus*, *Anubis*, *Neftè*, *Cynokephalus*, *Osiris* en *Aruèris*, word het Lichaam bevoolen; gelijk de Strikken die zy in de Handen hebben, en waar meede zy gezeyd worden het Geweld der teegenstrijdende Magten in-te binden, duydelijk te kennen geeven. Horus vertoond zig op 't gemelde Afbeeldzel der Dood-Kist, in de gedaante van een Kind; Anubis in een Hond; Neftè, (die by d'Egiptenaars voor Venus scheep komd; en by de Hebreen *Asthároth* genoemd word,) hurkt op haar Knyen. Cynokephalus verschijnd als een Aap, en Osiris in de Beeldnis van een Havik. Volgens 't gevoelen der Egiptenaaren, voeren deeze Godheeden al de Zielen, door, en naa de Heemel Kringen; 't geen de reeden is, Dat dezelve nooyt of heel zelden, aan 't booven Cieraad der Mummyen vergeeten worden. Geloovende dat de Goden, door deeze Teekenen, tot de Bescherminge van den Overleedenen worden aangelokt. Die verscheyde dusdaanige Mummyen Ontlêêd en in alle Toetaakeling doorsnuffeld hebben, getuygen verder, Dat van binnen in deeze Kisten, dikwils zeekere Aarde Beeldekens aan de Windzelen der Lijken ingenaayt gevonden worden, die de lengte van een Vinger, en zomtijds van een Voet hebben; en welke dienden om de Lichaamen teegens alle Geweld der Booze Geesten te Beschermen. Hebbende zomtijds een Mannelijke, zomtijds een Vrouwelijke gedaante. Zijnde even als de Mummye zelfs, met een Kaaper overdekt, die met Oorlappen terzijden neerhangd. De Borst is met Veel-kleurige Windzelen omgord, de Armen Kruyslings over malkanderen geleyd, houden zy in de Linker-Hand een Winkel-Haak; of liever de Afbeelding der *Hieralpha*, of Heylige Letter A, ook wel een Sweep, die niet verre van deeze Afbeelding afwijkt, en by d'Oudheyd-Onderzoekers dikwils d'een voor d'ander genoomen word, door twijffeling, der onagtzaame Afbeeldzels. Voorts zijn deeze Bescherm-Godekens by-naa met een-en-dezelve toestel, Gekleed en Opgeciêrd, als de Mummyen zelfs; naamelijk in de Gedaante van een Kind, dat met Swagtels in de Luyëren Opgebaakerd is. Daar op staan ook van vooren tot agteren, en van booven tot beneeden, een-en dezelve Egiptize Letteren, die op de Dek-Kleeden der Mummyen Geschreeven zijn, en gemeenelijk op dusken zin uytkoomen: *De Geest van dit Lichaam, Zalig door het Leeven van de Voorzienige en Genaadige Godheyd, zal door het Aanbidden der Stokken van Horus, de Heerscher der Jaaren, ten Heemel Vliegen.* En op dusdaanigen wijze liggen de Lijken der Oude Egiptenaaren Gekist, en in een Naatuurlijk lang-uytgestrekte gestalte, met Asfald en Ceeder-Pek Gebalzemd. Zijnde met zoo veelerley Dek-Kleeden en Windzelen Omswagteld en Bezorgd, Dat elk Beschouwer zig over desselfs onnaadoenelijke Konst niet genoeg Verwonderen kan. Dat nu ook al deeze Linne Dek-Kleeden en Swagtel-Strooken, met een Mengzel van Wasch, Pek en zeekere Krijtagtige Pap bestreeken is, is van haar eensdeels geschied, om het Linne-Doek teegens alle Bederving te Beschermen; ander-deels op dat daar

Afgodize Beeldekens in de Kleeden der Mummyen gevonden.

En waar toe zulx geschiede.

En van wat toestel en maakzel.

En Opschriften.

De Mummyen zijn zeer Konstig ingewonden en omswagteld.

op des-te ligter en vaſter, de Hieroglijfize Teekenen zouden konnen Geſchreeven worden. Men gelooft dat eerſtelijk de Beeldnis des geenen die daar in bewonden lag, op duſdaanige toebereyde Kleeden, met Onverganklijke Verwen Afgeſchilderd wierd; houdende de Waarteekenen des H. Godsdienſt in de Handen; als meede de Vrugten die den Goden pleegen Geofferd te worden.

Zeldzaame Veciering van het boovenſte Dek-Kleed der Mummyen.

Op het overige Doek, vertoonden zig over-al zeekere Banden die met zeer kleene ronde Glaaze Schijfjes, van veelerley Kleur, ſcheenen te-zaamen gehegt. De Riemen of Gordels ziet men over-al met een Stoffe als van Eedel Geſteente, Stips-gewijs bezaayd, en voor-aan en booven op, met Linne Zoomen bezet. Tuſſen gemelde Riemen ſtaan H. Beeld-Letteren, in de gedaante der Dieren die in Egipten Heylig waaren; verzeld met andere Teekenen: Te weeten op de eene plaats ſtaat het Teeken der Zon en Maan, op een andere, het Teeken van de Voogel Ibis, die een Slang in den Bek heeft. Men ziet'er ook Leeuwen, waar meede de Vrugtbaare Nyl word uytgedrukt, en andere zin-aanduydende Beeldniſſen.

Dood-Buſſen der Aanzienelijk Gebooren Kinderen.

De Lijken der Kinderen van Koningen en Grooten des Lands, wierden zomtijds ook in Dood-Buſſen, of Vaaten geleyd, die in fatzoen van Langwerpige Potten, het Beeld van Kanopus, de God van de Nyl, gelijk-gemaakt waaren, en booven-op het Beeld van een Havik vertoonden: Waar meede zy de Godheyd der Zonne te kennen gaaven, wiens Beſcherminge het Lijk in de Dood-Bus aanbevoolen wierd.

En hoe met de Beeldniſſen der Goden en Opſchriften opgepoetſt.

Op deeze Dood-Vaaten, waaren verſcheyde Egiptize Beeld-Letteren, in onderſcheyde Kolommen afgedeeld; als naamelijk op d'eene rye, Een Gans, Een Slang, Een Scepter, Een Waarteeken met twee hoekige Spitzen, Een Haviks-Hoofd, twee Slagveeren met Een Waarteeken daar onder, twee Ruytsgewijze geſtalten, Een Halfrond; Een Vogel Ibis, Een kromme Stok, &c. Welke Beeldniſſen yder een byzondere beduyding hebben; waar van den Naauwkeurigen Onderzoeker der Egiptze Wijsheyd, Athanaſius Kicherus, de volgende Zin heeft opgemaakt: CHENOSIRIS *de Beſchermer, maake door een Heemelze Invloejinge, met een Goddelijke Vogt des Geeſts, den Dooden Zalig. De Wijsheyd der Zonne Verquikke dien met zijn Heemelze Vogt.* HERMANUBIS *brenge hem met zijn Heerſchende Invloejing in den Hof van* OSIRIS. En het ſchijnd van duſdaanige Heylwenſchende Opſchriften, tot de Joden, en van daar tot veele Kriſtenen overgewaayd te zijn, Dat men op de Grafſteenen, onder de Naam en Sterfdag des Overleedenen pleeg te zetten; *Godt geeve den Dooden Ruſte, en hier naa 't Eeuwige Leeven.* Doch naa dat die van de Hervormde Godsdienſt, dit als een *Bidden voor de Dooden*, gehouden hebben, is zulx naagelaaten. Op een andere rye van alzulke Egiptize Lijk-Buſſen, ſtaat zomtijds booven-aan een Slang met een Halfrond, en uytgeſtrekten Arm, Een Quaad-Afweerend Beeld met een Altaar, Een gedraayd Touw, met dry Bloemen van Lotus-Kruyd, Een Gekuyfde vliegende Voogel op twee Scepters, Een Scepter, Een Halfrond, Een Oog, Een Voogel met uytgeſtrekte Wieken, en Een kromme Stok met een Menſchen Voet. Welke Teekenen alle, volgens den Uytleg van gemelde Schrijver, deeze beduyding hebben: *De Beſcherm-God aangelokt door Offerhanden, en behoorlijk-aangenaame Plegtigheeden, Gunne het Leeven aan dit Lijk, en voere dit Lichaam in de Heemelze Kringen.*

En dat zulx diende om de Dooden de Zaligheyd toe-te wenſchen.

Uyt welke Hieroglijfize Opſchriften weederom klaar blijkt, Dat deeze Beeld-Letteren tot geen ander eynde op deeze Dood-Vaaten, Kiſten, en Omwindzelen pleegen gezet te worden, dan op dat de Godheeden die deeze Lijken opgedraagen wierden, daar door Beweegd en Aangelokt zouden worden, om eerſt het Doode Lichaam, teegen alle Verderving te Beſchermen; en daar naa met Ziel en al, tot den Heemel op-te voeren, om met alle Goederen Vervuld te zijn. Invoegen het een Dwaaling is, wanneer zommige hebben geoordeeld, Dat duſdaanige Opſchriften, het Leeven en Bedrijf des Overleedenen te-kennen geeven, en dat daar in verſcheyde Zin-aanduydingen tot haaren Lof te vinden zijn. Daar het inderdaad niet anders zijn, dan Aanbiddingen en Beſweeringen der Goden, door werkelijke Teekenen

kenen uytgebeeld; waar door zy alſwe gezeyd hebben, naa 't gevoelen der Egiptenaaren, tot het aanvaarden van de Beſcherming des Lijks wierden aangezogt. Al 't geen onweederſpreekelijk hier uyt te beſpeuren is, Dat men een-en-dezelve Opſchriften, geduurig en t'elkens op verſcheyde Dood-Kiſten, herhaald gevonden heeft; 't geên voorzeeker niet en zou geſchied zijn, by-al-dien dezelve het Leevens-Bedrijf van de Overleedene vervatte. En dat d'Oude Romeynen, d'Egiptenaars in deeze Lijk-Staatzie by-naa geheel-en-al hebben naagevolgd; zulx heeft Gutherius in zijn Boek van het Beſtèl-Regt der Dooden, niet heel twijffelagtig beweezen. Booven de ſtrax-gemelde Vorm van Dood-Buſſen, worden ook eenige met Honds-Koppen, en andere Teekenen der Beſcherm-en Land-Goden gezien. Jaa men heeft Mummyen gevonden, in welkers Dek-Kleeden, zelfs de Afbeeldinge van het opſnijden der Lichaamen die Gebalzemd zouden worden, met de Balzem-Potten daar neevens afgeſchilderd ſtonden. In de Houte Kiſten der Mummyen, heeft men te-mets ook zeekere Papiere Rollen, van binnen vol Egiptize Beeld-Letteren beſchreeven, neevens de Lijken gevonden; die ongetwijffeld tot het zelfde Oogmerk der God-Beeldekens dienden. Want deeze Heylige Letteren, hadden naa 't gevoelen der Egiptenaaren, niet alleen d'aanduyding van verborgene dingen; maar ook de kragt, om de Beſcherming der Goden, met groote geſwindheyd aan dien te verſchaffen, Dienze wierden aangehegt. In deeze Rollen worden de Beelden der voornaamſte Goden gezien, welke gemeenelijk op de Obeliſcen uytgehouwen ſtaan; en dat geheel-en-al in die Rang en Ordening, als dezelve Beelden, in haare Ommegangen, die zy KOMASIEN of *Hoogtyden* noemden, pleegen gedraagen te worden; dewijl d'Egiptenaars van Ouds, een groot geheym in de gevoeglijke Orden der Goden agter malkanderen ſtelden, en haarzelven uyt dat Heylig werk van Godsdienſt, een onbedrieglijke aantrekkinge en naadering der Goden beloofden. En dat zoodaanige Ommegangen, in welke de Goden in Orden op de Schouderen gedraagen wierden, ook by de Babyloniers zijn in gebruyk geweeſt, en de Gevangene Joden aldaar aanſchouwd hebben, mag men zig niet heel ſcheemeragtig uyt den Brief van Jeremias belooven, welke agter het Boek Baruch gevonden word; beziet alleen het *Derde vers.* Jaa het Staatelijk omdraagen der Goden, ſchijnd van d'Egiptenaars ook zoo verre onder de Romeynen ſtand gegreepen te hebben, Datze ook haaren *Anubis*, dat is den Egiptizen God met een Honds-Kop, gemeenelijk *Onokefalus* genoemd, te Roomen in haare Ommegangen en 't Feeſt van Iſis, op de Schouderen gedraagen hebben. Jaa die daar in, zelfs van den Keyzer Kommodus is willen gedraagen worden: Botzende onderwijlen met den Kop op die, welke voor en neevens hem gingen, en te-mets met den Honds-Smoel, in 't Haayr vatte. Een dwaasheyd die d'Oud-Vader Cyprianus, een Raads-Heer, welke de Burgemeeſterlijke Waardigheyd bekleed hebbende, van 't Kriſten-Geloof tot d'Afgodendienſt vervallen was, aldus heeft doen te-keer gaan:

De verſcheyde toeſtèl van eenige Mummyen naader ontſwagteld.

Beſchreeven Rollen by de Dooden der Egiptenaaren gevonden.

En wat daar op geſchreeven ſtond.

Omdraagen der Goden in Egipten gemeen.

En van daar tot de Romeynen overgegaan.

Honds-Kop te Roomen op 't Feeſt van Iſis omgedraagen.

En van Cyprianus gehekeld.

Wat Burgemeeſter word hier yders Spot bevonden,
Die met den Wulpzen Rey van Iſis gaat in 't ronde?
Jaa wie Beſpot uw niet die Burgemeeſter waard,
En Mans ontmaaxelde, nu Iſis Dienſt aanvaard?
Nu Schaamteloos, in 't geên g'u Schaamde voor zoo lange;
T'onteeren uw Verſtand in Schendige Gezangen,
Waar op 't Gemeene Volk vaſt weergalmd, en den Raad
Zig ſcheure Wond op Wond; en die Geſchilderd ſtaat
Met d'Eer der Bondelen, in uw verheeven Zaalen,
Laat met de Raatel uw nu Honde-draager *Maalen.*

Maar om weeder tot d'Egiptize Lijk-Buſſen te koomen, diend noch aangemerkt, Dat de gezeyde Rollen niet anders dan een vertooninge waaren, van

de

de Lijkſtaatzien, die d'Egiptenaaren zeer Pragtig pleegen uyt-te voeren; en zulx wel inzonderheyd op d'Uytvaard van Koningen, Prieſters en Luyden van Staat en Aanzien. Want dat zy ook de Beelden van by-naa alle haare Goden, in de Lijkſtaatzien gewoon waaren; op zeeker Heylige Draagbaaren om-te voeren, (op datze de Gunſt derzelver, voor den Overleedenen erlangen mogten;) zulx hebben de Vlijtige Onderzoekers deezer dingen, uyt de gezeyde ontdekte Rollen, niet onwaarſchijnelijk beſlooten. Gelijk dan ook Kircherus, Twee van dusdaanige Lijk-Staatzien, naa d'Aal-Oude Oorſpronkelijk-gevondene Afbeeldinge, in zijn Boek *Van de* MUMMYEN, heeft bygebragt, waar van de een, de volgende God-beelden vertoond: Naamelijk de Momſtize Iſis, met Snoeren en een Sleuyr op 't Hoofd, en opgeſteeke Armen en Handen: Waar door de Geeſt der Maane te kennen gegeeven word. De Godin Neftè, en de God Anubis met afweerende Werk-Tuygen, als Pijlen en Vleegel-Sweepen in de Handen. Twee Heylige Beelden van Anubis en Neftè op de Knyën, insgelijks met Sweepen en Haaken voorzien. De Twee eerſte, die regt op-gaan, ſchijnen Prieſters van Anubis en Neftè te zijn, welke Beelden zy volgden, om deeze Godheeden te verzoenen. Een Slang met een voor-opgeſteeken Borſt en Geſchubde Kruyn. Een Beeld met een Menſchen Aangezigt, het overige Lijf in de Gedaante van een Slange, het Teeken van de Geeſt des Weerelds. Een Dryvoet, uyt Dry-hoeken t'zaam gezet. Twee zittende Honden, die de bewaarders der Heyligdommen zijn. Twee Bundels met afweerende Gereedſchappen, met een Merkuurs-Staf, en een Kloot daar in, waar uyt een overdekte Slang kruypt. Een Baar tuſſen Heylige Schraagen, waar op Twee Havikken zitten, met een H. Kleed overdekt: Heylige Baaren met het Lijk-Bed van MOMFT, de Beſcherm-God van de Nijl, met den Wagt-Hond Anubis daar onder: De Heylige Sleuyer van Horus: De Scepter van *Momft:* Nyl-Potten; een Schip, by d'Egiptenaars *Baris* genoemd: Vermomde Gedaanten, die door verſcheyde Grimmatzen, onderſcheyde Godheeden verbeelden. Ten laatſten ziet m'er ook het Doode Lijk, of de Mummye, op de Dood-Baar Gebalzemd, en met meenigerleye Windzelen omwonden, en verſcheyde Beeld-Letteren verçierd. Daar naa een Béeld met opgeſteeken Armen, en een Mannelijkheyd, die in Egipten op de Hoog-tijden voor-aan in de Staatzie pleeg gedraagen te worden; en in 't midden verſcheyde andere Beelden, die van Hoofd een Havik, en van Onderlijf een Slang geleeken. Ten laatſten Zeeven Oſſen, met een Heylig Dek-Kleed op den Rug; waar meede de Zeeven-daagze Vyer-tijd over de Geboorte van de Godinne Iſis, te kennen gegeeven word; geduurende welke Hoog-tijd, niemand van de Krokodillen beleedigd wierd; en alle Teegenſpoedige en Ramp-aanbrengende Kragt, der teegen-ſtrijdige Godendommen in Ruſte waaren. En wierd deeze gantze Stoet, ten alderlaatſten noch van verſcheyde andere Beelden gevolgd. 't Geên alles genoegzaam doed blijken, Dat in duske Papiere Rollen de volkoomene Afbeeldinge van de Lijk-Staatzie der Egiptenaaren vertoond word: Zijnde daar in het Lijk temidden van de Sleep, en de verſcheyde God-Beelden, voor-en agter aan geſteld. Hoedaanig een Lijk-Staatzie d'Egiptenaars gewoon waaren als een verborge zaak vol van Geheymeniſſen, op alzulke Papiere Rollen af-te ſchilderen; met een vaſt vertrouwen, Dat in 't toekoomende, dit Lijk door de Beſcherming deezer Godheeden, van alle teegenſpoed en Geweld zou bevrijd blijven: Invoegen deeze Lijk-Staatzie niet alleen ſlegts een Tafereel der dingen was, die zy vertoonden; maar ook door de Kragt van de geheyme maniere der uytgebeelde Merkteekenen, de Goden aanlokte, om dit Lijk in aller manieren te Beſchermen. En daar word by zommige niet getwijffeld, of het Geloof aan de Ziel-Straf in de Hel, en Vermaak der Zalige naa de Dood in den Heemel, heeft by Grieken en Latynen zijn Oorſprong uyt de Lijk-Ceremonien der Egiptenaaren genoomen. Gelijk meede in haar Oude Gedenk-maaningen van een Poel Acheruſia gerept word, waar heenen zy de Doode Lichaamen pleegen

Godbeelden by d'Egiptenaars in de Lijk-Staatzien omgedraagen.

Waar van eenige beſchreeven worden.

Dat al deeze toeſtèl der Lijken niet anders geſchiede als om de Dooden de Beſcherminge der Quaad-afweerende Goden aan te beveelen.

gen te doen over-brengen; Dat men voor een eerfte aanleg van Charons Over-fcheeping der Zielen te agten heeft. Zulx het zeer wel zou konnen zijn, Dat alzulke Bygeloovige uytfpoorigheeden, de Godvrugtige Vader Jakob te-meer hebben afgefchrikt, in Egipten Begraaven te worden, en zijn Koud Gebeente, 't Gezelfchap der Ydele Drek-Goden aanbevoolen te laaten, over wien Godt Gerigten wilde Oeffenen, Exod. 12: 12. Maar hy heeft in Kanaan, *Tot zij-ne Volkeren* willen *Verzaameld worden*; alwaar hy zelve zijn Huysvrouwe Lea, aan de zijde van Abraham en Sara, Ifaak en Rebekka, en ook Rachel by-de Weg, Begraaven had, Genefis 49: 29, 31. Gen. 35: 19, 20.

Pieter Della Valle, die zijn Werk gemaakt heeft, van dusdaanige Ingebal-zemde Mummyen, in d'Egiptize Begraaf-plaatzen, zelfs te bezigtigen, heeft ons twee Voornaame daar van, (zijnde 't eene een Mans, het ander een Vrouws-Perzoon;) zoo naauwkeurig befchreeven, Dat het ons een Misftand fcheen, by-aldien wy deffelfs Verhaal hier ontbreeken lieten; gemerkt daar in de gant-ze toeftel der Egiptize Lijk-bezorginge, zoo wel naa de Hoffelijke, als naa de Gemeene Burger-wijze, ten naaktften Ontfwagteld word. Aldus luyd zijn Be-fchrijvinge: Op zeeker gedeelte van een groot Linnen Laaken of Dood-Kleed, „ dat Verguld was, en vlak uytgeftreeken op het Lichaam van de Mummye „ lag, ftond de Gedaante van een Jongeling, (d'Afbeeldinge ongetwijffeld van „ den Dooden;) in een lang Gewaad van Fijn Lijnwaad, gelijk d'Oude Egip-„ tenaars plagten gekleed te gaan, konftig afgemaald; en was over-al, van den „ Hoofde tot de Voeten, met zin-rijke Beeld-Letteren befchreeven, en tref-„ felijk naa de Konft Verguld. Het Hoofd was met een verçierzel van Goud „ en Eedel Gefteente bedekt, waar uyt Swart gekruld Haayr quam; desgelijks „ was ook zijn Baard Swart en Gekruld, maar kleyn. Aan zijn Hals had hy „ een Gouden Ketting hangen, met een Penning op de Borft; waar op de Vo-„ gel Ibis met verfcheyde Merk-teekenen ftond Afgebeeld: Hoedaanige Ket-„ tingen met een Penning behangen, d'Egiptize* Landvoogden eertijds plee-„ gen te draagen. Waar uyt te befpeuren is, Dat deeze Jongeling dusdaani-„ gen Waardigheyd bediend had, en alzoo van Hooge Staat was. Hy hield in „ de Regter-hand een Goude Schaal, met Roode Vogt van Wijn of Bloed, „ tot teeken van het plengen des Drank-Offers; en in de Linker, zeekere Vrugt, „ de Dul-Appel niet ongelijk, met een Goude Ring aan de agterfte en voorfte „ Vinger. Hy had aan de Voeten fwarte Voet-Zoolen, die alleen met het on-„ derfte Plat de Voet-Zoolen bedekten, en met Snoeren aan malkanderen geree-„ gen waaren. Aan de Gordel vertoonde zig een Windzel, waar op met Swar-„ te Egiptize Letteren *Eutichi* gefchreeven ftond; 't welk in 't Grieks *Geluk* be-„ teekend; Dat miffchien d'Eygen Naam des Jongelings; of tot teeken van *Eeu-„ wig Geluk* of *Vaar-Wel*, door de Vrienden daar op was gefteld. Waar uyt blijkt, „ Dat d'Egiptenaars ook eenige Woorden van haar Moeder-Taale, met de „ Hieroglyfize Beeld-Letteren vermengden, alhoewel veele zulx geloochend „ hebben. De Vrouw, die in een zelve Kelder, neevens deeze Jongeling, Zy-„ aan-Zy, volgens 't Verhaal der Egiptize Graavers, geleegen had, en hierom „ miffchien wel de Gemaalin of Zufter van gemelde Jongeling was, ftond noch „ Koftelijker op het Dood-Kleed Afgefchilderd. Behalven verfcheyde andere „ Teekens, en Hieroglyfize Beeld-Letteren, ftonden op Vergulde Plaaten, „ twee Vogelen en twee Leeuwen, met het Agter-lijf teegens malkanderen; en „ op een andere wat laager een Os of Koe; miffchien het Beeld van Apis, of Ifis, „ welken Afgod by d'Egiptenaars in de gedaante van een Os vertoond wierd. „ Op een andere Plaat, die aan de laatfte Ketting (want daar waaren veele Ket-„ tingen,) op de Borft hing, ftond de Zon afgebeeld. Zy pronkte ook met Ee-„ del-Gefteenten aan de Ooren, met Riemen aan de Armen en Beenen, en met „ veele Ringen aan de Vingeren. Met de Regter-hand hieldze een Gouden Wa-„ ter-Vat; en vertoonde met de Voorfte Vinger der Linker-hand, een Ring met „ zeeker Bundel van ander Cieraad. Zy had, even als de Jongeling, Swart Ge-

Twee Voornaame Mummyen van P. Della Valle befchreeven.

En daar in verfcheyde dingen waarge-noomen.

* Gen. 41: 42.

„ kruld Haayr, dat haar tot over 't Aangezigt fwierde; maar was zoo Bruyn „ van Verwe niet; alhoewel Bruyn en Dik van Wijngbraan, met Swart en wijd „ opftaande Oogen. Beyde deeze Afbeeldingen waaren geenzinds Net of Kun- „ ftig Gefchilderd, maar met een Ruwe Hand getroffen, en by-naa op een-en- „ dezelve wijze, als de Afbeeldzels der Aal-Oude Heyligen Afgemaald zijn. „ In d'Onder-Aardze Kelder daar in deeze twee Mummyen gevonden waaren, „ ftonden noch meer andere Lijken,die alle zonder Orden in het Zand,(welkers „ Droogte, de Lichaamen voor bederving bewaard,) Begraaven laagen, en op „ een zelve wijze met eenerhande Dek-Kleeden Verçierd waaren. Behalven de „ Twee voorzeyde Mummyen, was in dezelve Graf-Kelder noch een andere „ Mummye gevonden, die in een Houte Kift lag, met de Beeltenis van een „ Jongkvrouw (een teeken dat deeze Mummye, een Vrouws-Perzoon zy ge- „ weeft;) daar op gefneeden, en was by-naa even-eens met een Verguld Dood- „ Kleed en andere Cierlijkheeden, als de voorige uytgeftreeken. In het ge- „ brooken Lichaam van deeze Jongkvrouwe, wierd niet anders gevonden, dan „ een groote meenigte van Windzelen, en Joden-Pek in deeze Windzelen be- „ wonden: Want het Gebeente t'effens met het Vleefch, was zoo-zeer uytge- „ droogd en verteerd, Dat het niet anders dan Zaagzel van Hout fcheen te „ zijn. De zelve Stoffe der Mummye was ook zoo Hard geworden, dat naauw- „ lijks met een Haamer yts daar van kon afgeflaagen worden. Voorts laagen al „ de andere Lijken, die zig in grooten getaalle aldaar vertoonden, in flegte „ Windzelen gewonden, en in gemeene Asfald of Joden-Pek Gebalzemd, zon- „ der Vergulde Dek-Kleeden, Beelden of eenige andere Verçieringe. Waar „ uyt te befluyten is, Dat al de Cierlijk opgetooyde Lijken, Luyden van Staat, „ of ten minften Huys-Heeren, en al d'andere Dienaars zijn geweeft. Want al „ de Mummyen, met zoo meenigerley Vergulde Dek-Kleeden, en Windze- „ len bewonden, en Pragtig met zoo veele Konftige en Zinrijke Beeld-Lette- „ ren opgeçierd, zijn geen Lichaamen van Gemeene Luyden; maar of van „ Koningen en Grooten des Lands, of van Hoog-Geleerde en Wijze Luyden, „ die alleen Hôop hadden, om aan 't Roer der Regeering te koomen. Gelijk „ dan ook Herodoot, en DiodorusSikulus, met andere Oude Hiftori-Schrij- „ vers Getuygen, Dat d'Egiptenaars hunne Dooden, yder naa zijn Staat, Prag- „ tig of Slegt, pleegen te Begraaven.

Andere flegte Mummyen die niet zoo Cierlijk waaren.

Maar gelijk rond-om 't Oude Memfis, noch heedenfdaags zeer-veel Onder-aardze Kelders met Marmere en andere Hard-Steene Begraafplaatzen gevonden worden, die zoo groot van uytftrekking en Koftelijk zijn, Datze d'Onder-Aardze Graaven van Roomen overtreffen; alzoo is 't ook dat veele Inwooners daar omtrent, met dusdaanig Gebalzemde Lichaamen op-te Graaven, en uyt de toegeftulpte doorgangen der Overwulfde Graf-Kelders, voor den dag te brengen, haar Koft winnen: Het zy datze die Verkoopen, of voor een Stuk Geld laaten zien: En dat zoo wel buyten de Graaven, als binnen de zelve, hoe moeyelijk het ook vald daar in te koomen. En dat voorts d'Egiptenaars haare Graffteeden met meer zorge, en veel heerlijker, als haare Woonhuyzen pleegen te Bouwen, heeft Diodorus Sikulus aangeteekend; voorgeevende dat de Woonhuyzen alleen *Herbergen* en *Gafthuyzen* waaren, maar de Begraafplaatzen *Eeuwige Woonfteeden.* Die nu d'overgebleevene Dood-Kelders der Egiptenaaren bezogt, en Naauwkeurig doorfnuffeld hebben, Zeggen, Dat zy niet anders zijn geweeft, dan Onder-Aardze plaatzen, in verfcheyde Overwulfde Vertrekken en Zaalen afgedeeld: En met zoo veel Omweegen en Toegangen die uyt en in malkanderen loopen, Datze by-naa een Doolhof gelijken; zig Mylen-weegs rondom 't Oude Memfis heenen ftrekkende. Dezelve fchijnen maar door een enge opening bezogt te konnen worden; zijnde omtrent 16 of 18 Voeten diep, neerwaards te klimmen; het zy langs twijffelagtige Putten, die yder Begraafplaats voor Trappen dienen; of men daald'er langs een Koord in met Brandend Toorts-Ligt in de Hand, dewijl het 'er Pik-Donker is.

Omtrent Memfis worden noch Onder-Aardze Kelders gevonden, daar Gebalzemde Lichaamen worden uytgehaald.

In yder bestek van deeze Begraafplaatzen, vindmen groote Overwulfde Kaamers, die zomtijds 25 of 30 stuks, alle op een smalle Doorgang uytloopen; in welke verscheyde Steene Tafels uyt dezelve Steen der Grond en Wanden uytgehouwen zijn, op welke de Mummyen in haare Houte Kassen gezet staan. De Wand daar neevens-aan was met verscheyde Vakken van Egiptize Beeld-Letteren Beschreeven: En zulx meest altijd schuyns neer-hellende, om daar door de Toegeneegendheyd der Bescherm-Goden aan-te wijzen; dewijl dezelve Opschriften, alswe reeds gezeyd hebben, niet zoo-zeer op het Leevens-Bedrijf der Dooden zaagen, als wel om de Gunst der Goden, die de Bescherming van dat Lijk aanbevoolen waaren, daar door te streelen. En gelijk het Oud-Erfgerugt wil, Dat'er veele Mummyen Begraaven zijn, welke onder de Tong een kleen Goud-Plaatje hebben, dat in Waardye, wat meer als twee Ongerze Dukaaten beloopt; (want dus veel zeytmen dat de gevondene bedraagen hebben;) zoo breeken d'Arabiers en andere, uyt begeerte naa dit Goud, meest alle Mummyen die zy ongeschonden vinden, aan stukken, niet teegenstaande zy in veele niet met-alle vinden.

Bygeloovigheyd in het stellen der Opschriften, by de Graaven.

Verder zeydmen, Dat in deeze Onder-Aardze Begraafplaatzen, ook niet zelden, meenigte van Brandende Lampen gevonden worden: Die van Gekookt Krijt, of liever *Gips*, dat wy anders *Pleyster* noemen, gemaakt schijnen, en verscheyde gedaanten vertoonen; als van Een Hond, Een Mensch, Stier, Havik, Slang, Sfinx en diergelijke; als ook die Vermengd van Geslagte zijn. Hebbende d'een min d'andere meer Lemmet-Pijpen, die volgens 't zeggen der Arabiers altijd konden Branden; en dikmaal in 't openen van nieuwbekende Graf-Kelders, noch Brandende gevonden zijn. Dit zeydmen, alhoewel d'Onderzoekers der Natuure, over de Geloofbaarheyd, het stuk op ver-naa noch niet eens zijn; en de meeste twijffelen of men een Ligt zoo lang zonder toedoen van nieuw Voedzel, zou konnen Brandende houden; naademaal al 't geen zig in Rook en Damp ontlast, niet altijd-duurende kan zijn. Want dewijl al het Vette Voetzel des Vyers vervliegt en in Rook verdwijnd, wanneer het aangesteeken is, kan het Voedzel des Vyers niet Eeuwigduurende zijn. Hier teegen brengen andere in, Datter jaa Brandende dingen zijn, welke door het Vyer niet Verteerd en worden; naamelijk d'Asbestus-Steen; en Bereyde Steen-Olye, *Naphta* genoemd. Doch die ons zulks wijsmaaken, moesten eens zulke Lemmetten van Asbestus toestellen, en voor onze Oogen aansteeken opdatmen 't geloofde. Maar nu blijkt het, Dat wat moeyte ook de Stof-Scheyders en Neuswijze Asse-Vysters, hebben aangewend, om dusdaanigen Olye te vinden; haaren toeleg in Rook verdweenen is. Die hier nogtans wat Bescheydender willen gaan, houden voor vast, Datter Lampen konnen toegesteld worden, die zeer lange Branden, als die zoo gemaakt zijn, Dat de Vlam telkens weederom van de rond-om sweevende Dampen der uytgewaassemde Vettigheyd, Gevoed en aangehouden word. Want dat veel Vette Aard-Dampen te mets in de Brand-raaken, word doorgaans van de Bergwerkers verzeekerd. Onderen-tussen verhaald Kircherus zijn Ervaarenis, van een Lemmet uyt Asbestus teegaar Gesponnen, dat zonder Verlies of Verandering van Stoffe, twee Jaaren in een Lamp Gebrand heeft. Dat evenwel d'Egiptenaars, Geduurig-Brandende Ligten in haare Onder-Aardze Graf-Kelders hebben gehad, die niet van Asbestus, maar door een andere uytvinding waaren toegesteld, zou misschien uyt de volgende Vertelling, diewe uyt d'Arabize Schrijvers en zommige Oog-Getuygen bybrengen, eenige Geloofbaarheyd verdienen. Dus luyden haare woorden: d'Egiptize Wijzen, die zeer Schrander van Geest, en in den loop der „Natuure Wonderlijk Ervaaren waaren, stelden onder andere werken, by „de Lijken der Gestorvene, (dewijlze een Onsterffelijke staat der Zielen er„kenden, die van alle Besmetting vry was;) zeekere Lampen of Keerssen, die „zy, om met de Natuure der Ziele, zoo veel hun doenlijk was, over-een te „doen koomen, met een Eeuwigduurend Vyer zogten Bezield te maaken; „'t geen

Lampen in d'Egiptize Graaven gevonden die vreemd van maaxel zijn.

En gehouden worden altijd Gebrand te hebben.

Daar aangetwijffeld word.

Bedenking over eenige Stoffe die in 't Branden niet Verteerd.

En hoe daar uyt Langbrandende Lampen worden toegesteld.

Lemmet uyt Asbestus dat niet verteerd.

Hoe de Lampen in de Graaven aan 't Branden gehouden wierden uyt d'Ara-

bizeSchrijvers bygehaald.

„ 't geên dan op deeze wijs geſchiede: In Egipten zijn veele plaatzen ſwanger „ van *Joden-Pek*, en *Peter* of *Steen-Olye*: d'Egiptenaars derhalven, de Verborgene werken der Natuure doorzoekende, leyden uyt duſdaanige Putten, „ verborgene Kanaalen of Pijpen tot in d'Onder-Aardze Kelders, daar haare „ Graffteeden waaren; alwaarze op een gevoeglijke plaats, een Lamp ſtelden, „ die door het naa-zuygen der gemelde Olye, welke het Asbeſtijnze en Onver- „ teerlijk Lemmet bevogtigde, en door een geleyde Pijp geduurig van andere „ plaatzen naa de Graaven toevloeyde, gevoed wierd. Aangezien dan de Toe- „ vloejing deezer Olye geduurig, en het Asbeſtijnze Lemmet, Onverteerlijk „ was, moeſte by gevolg ook het Ligt Eeuwig duuren. Al 't zelve verhaald meede d'Arabiſe Schrijver Schianga, *In zijn Wonderheeden van Egipten.*

Lampen van tweederley gebruyk by d'Egiptenaars.

d'Egiptenaars waaren gewoon de Lampen tweezinds te gebruyken; als eerſt in haar Afgodize Tempelen en Gewyde Kappellen; en daar naa in d'Onder-Aardze Begraafplaatzen. Gelijkze dan ook zelfs *Een Feeſt der Lampen* hadden, van welker afkomſt, wy korts hier naa zullen ſpreeken. Kircherus getuygd in zijn *Boek van de Mummyen*, Dat ettelijke Lampen, met verſcheyde Lemmet-Pijpen gevonden zijn, die met Hieroglijfize Beeld-Letteren geteekend, hun Ouderdom van voor de Bouwing der Stadt Roomen reekenden. 't Geên hy hier toe, uyt Michaël Schatta, als een Oog-Getuyge bybrengd, luyd volgens zijn eygen Brief aldus; *Gy moet ook weeten Vader, dat ik in d'Onder-Aardze Graaven van 't Oude Memfis, verſcheyde Lampen gevonden hebbe, waar van eenige Dry, andere Vier, Agt, en Twaalf Lemmet-Pijpen hebben, in de gelijkenis van een Hond, een Menſch, Os, en Slang, gelijk gy uyt deſſelfs Afbeeldingen zien kond, die ik u hier neevens zende.* Doch hier van zullen wy onder de Bygeloovige Dienſt der Egiptenaaren, met voordagt handelen. Diend hier alleen in 't voorbygaan aangemerkt, Dat d'eenige en voornaame Oorzaak, van duſdaanig Altijd-Brandende Lampen neevens de Graaven te-ſtellen, geen andere by de Oude Egiptenaars geweeſt ſchijnd, dan om daar door te toonen, Dat gelijk de Natuure des Vyers, de werkingen der Goden zeer gelijk is, alzoo ook de Godheeden, tot Bewaaring des Lijks verordend, ter Oorzaak van zeekere Verborge Toeneyging en trek die zy tot het Vyer hebben, even-eens als door een zeeker Zigtbaar-Teeken van Godlijkheyd, eens-deels tot Beſcherming des Lijks en geduurige Teegenwoordigheyd, en anders-deels, tot een geduurige Verheerlijking der Ziele, volgens hun oud Gevoelen derwaards getrokken worden. Dat nu ook deeze Pragtige wijze van Balzemen, en dusken Zorgvuldig Begraaven, een Oude gewoonte der Egiptenaaren zy geweeſt, die naa yders Staat en Vermoogen geſchiede, meenen wy tot hier-toe, zoo wel uyt de H. Hiſtorie van Joſefs Lijk-Verzorging omtrent zijn Vader gepleegd, als uyt de Getuygenis der Weereldlijke Schrijvers en Oog-Getuygen, genoegzaam getoond te hebben.

Zeer Oude Lampen met Beeld-Letteren geteekend, in Egipten gevonden.

Wat de Egiptenaars voorhadden altijd Brandende Lampen by de Dooden te ſtellen.

De Mummyen zijn zeer Oud en thans niet meer in gebruyk by d'Egiptenaaren.

Doch dat eenige voorgeeven, Dat d'Egiptenaars die gewoonte als noch onderhouden; word van de meeſte Onderzoekers deezer dingen, voor een taſtelijke misſlag gehouden. De zelve dan zijn van gevoelen, Dat al de Mummyen, die op zulken wijze Gebalzemd zijn, alſwe tot hier-toe Beſchreeven hebben, ten minſten voor den Inval van den Perſizen Konink Kambyſes, dat is voor het Jaar der Weereld 3430, of als andere reekenen, 3443, Begraaven zijn; en overzulx nu al meer dan 2198 Jaaren, dus Ingebalzemd bewaard. Maar gelijk Kambyſes een Goddeloos Menſch en een Kerk-Schender was, heeft hy niet alleen de Tempelen der Egiptenaaren omgeworpen, en haare Godsdienſt op het Feeſt van Apis opentlijk Beſpot, (gelijk in de Joodſe Oudheeden, zelfs ook in een Printverbeelding getoond is;) maar hy heeft daar by ook alle de Kerk-Gewoonten te-gelijk met d'Egiptize Prieſters Uytgeroeyd, en de Perſiaanze Zeeden ingevoerd; waar door niet alleen het Pragtig Balzemen der Dooden, maar ook het Schrijven met Heylige Beeld-Letteren agter de bank en uyt gewoonte raakte; dewijl zig alleen de Prieſters op deeze Geheyme wijze van Schrijven verſtonden, en nooyt bevoegd waaren, die aan andere Weereldlingen gemeen te maaken.

3443
2198
5641

Joodſe Oudheeden het 308. blad.

Maar

Uyt wat reeden de Egiptenaars haare Dooden zoo Noeſte teegen 't Verderf zogten te bewaaren.

Maar zal miſſchien een Nieuwsgierigen vraagen; Wat is doch de Oorzaak geweeſt, Dat d'Egiptenaars met zulk-een overnoeſte Arbeyd hebben toegeleyd, Om hunne Dooden voor de Bederving te bewaaren ,en de Lijken met zoo uytbundige Toebereydingen van Balzemen, Vergulden, Beſchilderen, en Beſchrijven van H. Beeld-Letteren, te Verçieren? Die dit diep genoeg meenen Onderzogt te hebben, verzeekeren ons, Dat d'Egiptenaars van weegen het ſterk Gevoelen dat zy aangaande de Verhuyzinge der Ziele van 't eene Lichaam in 't ander, aankleefden, niet alleen dapper bekommerd waaren, om haare Doode-Lijken met groote Toebereydingen van Balzemen en Specery-bereydingen, teegens alle Verganklijkheyd te bewaaren; maar hebben zulx ook getragt, door de Begraaving op een Veylige plaatze te verrigten.

'tGeên zy niet alleen in 't Balzemen maar ook in de Begraafplaatze waarnaâmen.

Dus ſtelden zy haare Lijken, naa datze wel Toebereyd waaren, om teegen alle Onheyl van Lugt, Water, Vyer en Langduurigheyd des Tijds Beſchermd te zijn, niet op plaatzen die van de Nyl Overſtroomd wierden, noch in d'opene Velden; maar zy beſtelden die, of in Eeuwigduurende Pyramiden of in Onder-Aardze Steene Kelders, die met grooten Arbeyd en Tijd, in Natuurlijke Rotzen uytgehouwen waaren. Waar toe haar inzonderheyd de Steenige Grond, onder en omtrent het Oude Memfis, wonder-wel te ſtaade quam, als die ſlegts anderhalve Voet onder 't Zand bedooven lag. En gelijk we gezeyd hebben, Dat de Houte Kiſten, en boovenſte Dek-Kleeken der Ingebalzemde Mummyen, welke in Onder-Aardze Kelders Begraaven wierden, met de Beeldniſſen van verſcheyde Goden Pronkten; alzoo blijkt het meede, dat deeze Vermaarde Pyramiden, niet zonder eenige Beſcherm-Goden zijn geweeſt; welke aldaar Gehuyſveſt bleeven, om de Lijken niet alleen te Bewaaren, maar ook om haare Zielen, tot de Hemelkringen op-te voeren. Om welk te verkrijgen, deeze God-Beelden, by de Egiptenaars *Serapes* genoemd, van booven tot beneeden, met veelerley, Hieroglyfize Letteren beſchreeven waaren.

Beelden van Beſcherm-Engelen in de Pyramiden gevonden.

Kircherus vertoond in zijn Oedipus, inzonderheyd Twee van duſdaanige Beſcherm-Beelden, d'een Een Man, d'ander een Vrouw gelijkende, beyde met een Kap met Oorlappen Gehuld, en uyt Swarten Thebaanzen Steen gemaakt, die naa beneeden ſmal toeloopen; ſtaande op een breed Voet-Stuk. De Schrijver geeft voor, Dat dezelve duſdaanig in zeekere groote Pyramide gevonden zijn in 't Landſchap Said, niet verre van de Roode Zee geleegen.

En voor hoedaanige gehouden.

In welke Pyramide, d'Ouderdom, een Gat had ingebrooken, waar door de Turken Ingeklommen, deeze Beſcherm-Beelden, yder omtrent 800 Pond ſwaar, daar hadden uytgehaald. Zy zelfs geloofden, Dat eertijds een Koningk van dat Geweſt, deeze Beelden Aangebeeden, en alle zijn Onderdaanen, dezelve aan-te Bidden bevoolen had. Welke ook naa zijn Dood, deeze Graf-Naald voor hem geſtigt, en hem daar in met deeze twee Beſcherm-Beelden neevens hem, Begraaven hadden. Beyde deeze Steene Beelden zijn van vooren met verſcheyde Egiptize Letteren Beſchreeven, die alle, volgens d'Uytlegging der geener die zig op duske Beeld-Letteren meenen te verſtaan, verſcheyde Godheeden, (waar onder d'Opperſte Godheyd, van de Egiptenaars *Iynx* geheeten, d'opperſte plaats bekleede,) te kennen geeven, om de Lichaamen van alle Onheyl te Beſchermen en naa haar Heemelze Kreytzen heenen te voeren.

't Geloof aan de Verhuyzing der Ziele een grondveſt van der Egiptenaaren Noeſte Lijkbezorging.

Wat nu ook de Grondveſt zy geweeſt, op welk het Geloof der Egiptenaaren, aangaande de Verhuyzinge der Zielen ruſte, en deſweegen haare Dooden met bezorging voor 't Verderf gezogt hebben te Bewaaren, daar van is waarſchijnelijk de reeden; Dat dit Volk door een Over-oud Erfgerugt vaſt-hield, Dat d'eerſte ſtaat des Weerelds, naa verloop van Zesendertig Duyzend of andere zeggen, van 40 Duyzend Jaaren, weederom tot haaren eerſten ſtaat zal Wentelen.

Wat zy daar van pleegen te gelooven.

Ten Tweeden, Dat volgens dezelve Grond-Leere, de Heerſchappye des Weerelds, der Zeeven Opper-Beſcherm-Heerſchers van Egipten, alle Zeeven Duyzend Jaaren eyndigd en weer tot den eerſten keerd; en duurd tot aan de tijd van Neegen-en Veertig Duyzend Jaaren, als wanneer de ſtaat der Stilſtand aller dingen geſchied. Waar toe dan

dan door de Verandering deezer Heerschappyen ook verandering in den Ouden staat des Lichaams veroorzaakt wierd: dat is; Dat de Ziele welke Geleefd heeft, naa verloop van Zeeven Duyzend Jaaren, en het volbrengen van verscheyde Verhuyzingen van 't een Lichaam in 't ander, tot haar eygen Lichaam, dat in 't Graf gelaaten, maar geheel-en-al van alle Bederving bevrijd, en met de Teegenwoordigheyd der Goden Beschermd is, weeder keerd: Doch tot een hooger Heemel-Kring Verhoogd: Ter-tijd toe, dat dezelve eyndelijk naa het doorreyzen van alle de Heemel-Kringen, tot haar Denkbeeld, om Eeuwig Zalig en Onveranderlijk te Leeven, hersteld wierd. Ziet daar, hoe Donkeren en Bedommelden kennis, d'Egiptenaaren, (welkers Wijsheyd zoo hoog geroemd staat;) van de Dood, en Staat der Zielen gehad hebben; en hoe weynig zy, die op haare Quaad-afweerende Goden en Bescherm-Engelen vertrouwden, wisten, op wat wijze Godt, ook *Een Godt der Dooden is*, die de Natuurlijke Lichaamen, *In Verderffelijkheyd Gezaayd*, kan Opwekken en Leevendig maaken *In Onverderffelijkheyd, en Heerlijkheyd en Kragt*, 1 Kor. 15:42, 43. Matth. 22: 32. Maar d'Egiptenaars naa haare Wijze, zonderling Bekommerd, om een Vroom en Heylig Leeven te leyden, scheenen dit eenigste Oogwit, door een Verborgene vertooninge, en pleeging der gewoone Plegtigheeden, in het Balzemen der Lijken voor oogen gesteld te hebben; naamelijk dat der zelver Zielen naa dit Leeven, een Woonplaats waardig hunner Verdiensten, in de verhuyzing der Zielen van 't een Lichaam in 't ander, mogten vinden, en zeer naa met God Vereenigd zijn. En dewijl haar by Overleevering van Hand tot Hand bewust was, Dat de Zielen, die Goddeloos Geleefd hadden, omtrent de Graaven bleeven Waaren, om het een of 't ander Menschen Lichaam, daar zy konden Invaaren, te verwagten; hebbenze getragt om niet by Vonnis van den Goddelijken Regter, genoodzaak te zijn, in Lichaamen van Beesten, naa de Verdiensten haarer Werken zig te vlyën, en altijd een Ellendig Leeven te leyden, haare Lichaamen door middel van zulke Plegtige Toestellen en Verberg-plaatzen, als Pyramiden en Onder-Aardze Kelders uyt Steen gehouwen, Eeuwigduurend te maaken. En daar schijnd yts van by de Israëliten Over-geërft te zijn, dat onder de Aanzienelijke Joden en van daar by de Kristenen, niet heel Uytgestorven is: Gelijk dat behalven de Voorbeelden in 't Oude en N. Testament, in 't Onder-Aardze Roomen, (waar van Bosius en Aringius, een schoon Werk hebben uytgegeeven;) maar ook hier en daar in de Domp-Graaven en Overwulfde Dood-Kelders, te bespeuren is; alhoewel zommige daar in een ander Oogwit hadden; dat dikwijls maar Burgerlijk was; en veel-meer, Eer en Staat, dan 't Geloove der Opstandinge raakte. Hier-en-booven stond ook by d'Egiptenaars vast, Dat de Zielen geenzinds in Lichaamen voeren, die de Bederffenis onderhaavig, of tot Assche Verbrand, of ook op een andere wijze Verleemd of Ontmaakzeld waaren. Hierom isset dan geschied, Dat d'Egiptenaars de Lijken zoo neerstig teegens alle Bederf hebben zoeken te waapenen; op hôope dat in 't toekoomende de Zielen, naa de volbragte Verhuyzing van 't een Lichaam in 't ander, (welke uyt kragt van 't Noodlot, alle Zeeven-Duyzend Jaaren eyndigde;) weederom tot hun Oude Lichaamen zouden keeren, en Verhoogd tot hooger Heemel-Kringen, (werwaards zy geloofden, Dat de Zielen door zeekere Bescherm-Goden gevoerd wierden;) eyndeling naa den geheel-volbragten Omloop van de Verhuyzing der Zielen, die in de tijd van Veertig-Duyzend Jaaren geschiede, tot haar eygen Denkbeeld hersteld zullen worden, om Eeuwig Zalig en Onveranderlijk te Leeven, zonder ooyt meer de Omwenteling van 't een Lichaam in 't ander onderworpen te zijn. Al 't geene d'Egiptenaars niet alleen van alle Geheugnis aan, zeer sterk hebben geloofd; maar ook die Leere onder andere Volken, (waar van Pythagoras d'eerste is geweest, die het den Grieken heeft meedegedeeld,) hebben voortgeplant.

De reeden van der Egiptenaaren duurzaame Graf-verzorging naader onderzogt

Egiptenaaren geloofden dat de Zielen tot de Lichaamen weederkeerden die vergaan waaren.

Pythagoras heeft de verhuyzing der Ziele van 't eene Lichaam in 't ander van de Egiptenaars geleerd.

Maar wy hebben moogelijk eenmaal breedspraakig genoeg verstaan, met hoe-

hoedaanigen Bygeloovigheyd, d'Egiptenaaren hunne Lijken zoo Overpragtig pleegen te bezorgen; Wel-aan, wy willen bezien wat Ligt ons al deeze ſcheemeringen der Oudheyd, tot de Heylige Hiſtorie van Jakobs Hoffelijke Lijk-Staatzie verſchaffen kan. *Veertig Daagen* zeyd Moſes, *wierden aan het Lichaam van Jakob beſteed; want alzoo wierden vervuld de Daagen der geener die Gebalzemd wierden*, Gen.50:3. Of nu de tijd, Dat dit Lijk van de Koninklijke Medicijn-Meeſter Gebalzemd wierd, in alles,zoo met Snijden en uythaalen der Ingewanden, en andere gewoone Omſtandigheeden behandeld, en daar naa den tijd van t'Zeeventig Daagen, als Herodoot van de Gewoonte der Egiptenaaren Verhaald, in 't Zout geleyd zy, en dat men die laatſte Tijd-poos voor *De Zeeventig Daagen Rouw-bedrijf* daar Moſes van rept, op-te neemen heeft, is t'eenemaal onzeeker. Ten minſten ſchijnd het ons toe, Dat in deeze Zalving geen even-gelijke tijd beſteed is, en d'Oude Schrijvers ook daar omtrent, niet al-te Eenſtemmig zijn. Want by Diodorus Sikulus vind men, Dat de Zalving gemeenelijk Dertig Daagen duurde. En of ſchoon Herodoot niet en zeyd, hoe veel tijd de Beampte Balzemers gemeenelijk aan een Lijk gewoon waaren te beſteeden, ſchijnen nogtans de Zeeventig Daagen Inzoutens, die naa het Balzemen geſchiede, zeer wel met de Zeeventig Daagen Rouw-bedrijf, welke Moſes aan d'Egiptenaars over Jakob toeſchrijft, over-een te koomen. Dat nu Moſes het Balzemen, 't welk d'Egiptize Medicijn-Meeſters naa de Koninklijke wijze gedaan hebben, op Reekeninge van Joſefs Bevèl zet, zeggende; *Ende Joſef gebood zijne Knegten, den Medicijn-Meeſters, datze zijnen Vader Balzemen zouden.* Zulx moet hem geenzinds voor een Ydele naavolginge der Egiptize Bygeloovigheyd aangeſchat worden; naademaal wy immers weeten, Dat diergelijke Lijk-verzorging, welke in Zalvinge, en 't byvoegen van Speceryen beſtond, zelfs aan de Zaligmaaker Jeſus Kriſtus, niet gewraakt is. Waar uyt niet ongevoelig blijkt, Dat de Roomze Schrijver Bodinus, zijn Geloofs-Genooten niet heymelijk Brandmerkt, als hy Verhaald, Dat onder haar veele Jaaren lang, aan alle die geêne, *Een Eerlijke Begraaffenis* geweygerd wierd, die de Kloofter-Woonders met geen Rijk Geſchenk in haar Uyterſte-Wil waaren Gedagtig geweeſt: 't Geên de Geeſtelijkheyd zoo verre trok, Dat wanneer yemand ſchielijk overleeden was, zeeker Gevolmagtigde Paap, uyt des Overleedens Goederen, zijn Kloofter zoo veel mogt toe-te leggen als hem goed dagt. Maar gelijk behalven dit, tot onderhoud van al duske Ploomers, ook niet alleen het Vagevyer en Ziel-Miſſen, maar duyzend andere middelen om Geld te verzaamelen, verzonnen zijn, (zoo dat men, onder haar niet beſchaamd geweeſt is, op de Altaaren te Schrijven;

Jakob naa d'Egiptize wijze 40 Daagen Gebalzemd.

Twijffel over de 70 Daagen daar Moſes van rept.

Joſef van Ydele naavolginge der Egiptize Zeeden vry gepleyt. Gen. 50:2.

Den Heemel wind men door Geweld,
Of is te Koop door Kragt van Geld.

Gelijk dit eertijds op dusken wijze, binnen Antwerpen te Leezen ſtond;) alzoo heeft ook al-over meer dan 600 Jaaren, Bernardus, Abt van Klaravalle, van alduske Beedel-zieke Huychelaars gezeyd; *Men vind'er heeden veele die Belijdenis doen* Van de Armoede om Kriſti-Wille te Lijden; *Doch zy zijn Arm zonder Gebrek, Needrig zonder Veragtinge, En Rijk zonder Arbeyd.* Gelijk daarom het bekende Spreek-Woord ook zeer-wel zeyd; *Al te Fijn en is maar Schijn*: En,

Paapen, Monniken en Bagijnen,
Zijn niet zoo Heylig alſ'e ſchijnen.

Voorwaar Joſef heeft geenzinds dit Heydens voorneemen gehad, Dat hy het Gebalzemde Lichaam van zijn Vader, naa deeze Toeſtel zou konnen of willen te-Huys en onder zijn Gezigt bewaaren, om hem zelven, door daagelijks 't zelve te Beſchouwen, eenig Vermaak aan-te doen; of zijn Ziele te laaten op-

Wat Jofefs Oogmerk zy geweest zijn Geftorven Vader naa de Hoffelijkfte wijs der Egiptenaars te Balzemen.

opwekken, om Godsdienftige Zugtingen en Gebeeden aan de Waarende Geeft des Geftorvenen, uyt-te boezemen, of zijn 's Vaders Schim in deffelfs Duyftere en Naare Omfwerving op-te roepen, te Eeren, of te Raadpleegen; of liever die te Trooften; gelijk Lucianus en Diodorus Sikulus verhaalen, Dat het Oogmerk der Egiptenaaren omtrent haare Gebalzemde Lichaamen geweeft is: En Virgilius aardig heeft naagepoeft, als hy zijn Eneas de Ziel-Geeft van zijn Vader Anchifes met Offerdienften aan zijn Grafftê oproept, en in 't onzeeker Aanfpreekt; zoo als die in een Slange Verfchijnd; waar van hier naa. Gelijk ook Eskulapius in dit Dier te Roomen quam, volgens 't geên hy by Ovidius beloofd te doen. Hoedaanigen Herfchepping ook al afzetzels zijn van de Verhuyzinge der Zielen, die in Beeften en andere Schepzels gelooft wierden over te gaan. Nogtans hebben wy van Jofef niet te denken, Dat hem in de daad van deeze Lijkbezorging yts Bygeloovigs heeft aangekleefd, van 't geên wy zoo korts te vooren, noopens der Egiptenaaren Geloove van de Verhuyzinge der Zielen, (waartoe de Doode Lichaamen Ongefchonden moeften bewaard worden;) hebben bygebragt. Maar zijn Godvrugtig voorneemen heeft zig zelven van deeze gewoonte bediend, op dat hy aan d'een zijde, d'algemeene wijze des Lands, en daar naa in 't byzonder, zijn Eed voldeed, waar meede hy zijn Afgeleefden Vader Gefwooren had, in 't Land Kanaans te Begraaven. 't Geên, overmids zulx eenige Tijd en Toeftel naavolgens den Staat van zijn eygen Koninklijk Perzoon afvorderde; niet anders dan met een Plegtelijke Balzeming van het Doode Lichaam gefchieden kon; op dat hy zijn Vaders Lijk-Beenderen bequaam maakte, om in het Graf van zijn Stam-Huys, in welk Abraham en de zijne, Begraaven waaren, in alle Eerbaarheyd, ter Eeuwiger Rufte Overgebragt te worden. Dus maaken dan ook de Voornaamfte Godsgeleerde geen fwaarigheyd te denken, Dat Jofef dit Balzemen, welk d'Egiptenaars met een Afgodize Bygeloovigheyd in gebruyk hadden; tot een opmerkelijke betuyging van zijn Geloof in d'Opftandinge der Dooden, en d'Onverganklijkheyd onzer Lichaamen voor Godt, ter-hand genoomen heeft. En wy hebben ook al in den aanvang van dit Hoofdftuk, noch eens daar aan gedagt. Van meeninge zijnde, Dat de gewoone wijze der Egiptenaaren, den Vroomen Jofef geenzinds aan zijn byondere Godvrugtige betragting, is konnen hinderlijk zijn. Dus hebben dan d'Egiptenaars zelf, gelijk Mofes aanteekend, den Geftorvenen Jakob, *'t Zeeventig Daagen Beweend.* Want zoo veel tijd hebben zy naa haare maniere, aan den openbaaren Rouwe befteed: Dat is, zeeker bewijs gedaan van Treurigheyd; gelijk by ons die over eenen Dooden Treuren, in 't Swart gekleed gaan. En daarom, als Mofes zeyd; *d'Egiptenaars hebben hem 't Zeeventig Daagen Beweend*; wil zulx niet anders als wat Groots, en een overgroote Agtinge voor het Lijk van Jofefs Vader aanduyden. Want alzoo pleeg het by 't Affterven van Princen en Groote Heeren te gebeuren, Dat het gantze Hof d'algemeene teekenen van den Rouwe te voorfchijn bragt, en betoonden hoe grooten deel zy aan 't Verlies des Overleedenen reekenden te hebben. En daarom, gelijk de Hoovelingen en al die van hun afhangen, de Vorften gemeenelijk als haare Schaaduwe volgen; Wat wonder is't te zien! Dat Jofef, die by d'Egiptenaars in d'hoogfte top van Eer en Gezag gefteygerd was, zoo veel by haar vermogt, Dat zy, wanneer hy zijnen Waarden Vader Verlooren had, geenzinds hebben willen naalaatig zijn, de grootfte Pligt van Eerbewijs teegens hem te bewijzen; zoo datze hem niet alleen 't Zeeventig Daagen Beweend hebben, Gen. 50: 3. maar dat ook zelfs een Magtig Heyrleger uyt alle Hoog-Eedelen en Oudften des Lands, en de Hoovelingen van 't Koninklijk Huys, met Waagens en Ruyters, deeze Lijkftaatzie tot in Kanaan, met een Staatelijk Geley verleend hebben; gelijk we uyt Gen. 50: 7, 8, 9. ontwaar worden. Voorts hebben de Joodfe Uytleggers, deeze Zeevêntig Daagen zoo verdeeld, Datze 40 Daagen tot het Balzemen, en 30 Daagen aan het Beweenen toe-eygenen. *Veertig Daagen* zeyd Salomon Jarchi, *behooren tot de Lijk-bezor-*

Het Rouwbedrijf over Jakob is Aanzienelijk geweeft.

zor-

zorging, en Dertig Daagen tot het Geween; dewÿl de Voorſpoed tot haare Voeten gekoomen, en den Honger geëyndigd is, door het Gezeegende Water van den Nÿl. En zoodaanig heeft ook Michlol Joſef. Doch de Hiſtorie eygend niet *Dertig*, maar duydelijk *t'Zeeventig Daagen*, aan 't Beweenen toe: En daar zijn geen dringende reeden, die ons noodzaaken van de eygenſchap der Letteren af-te gaan: Alhoewel het nogtans in de Heylige Boeken opentlijk bekend ſtaat, Dat Iſraël over Aaron, 30 Daagen, en even zoo veel over Moſes Geweend heeft, Num. 20: 29. Deut. 34: 8. Doch of d'Egiptenaars en de Hebreën, eenerley tijd van Rouw-bedrijf hebben gehad, blijkt niet ten klaarſten. Niet-te-min kan ons miſſchien dit omtrent de Rouwklaage over Jakob gehouden, eenig ſcheemerligt toe-dienen, wanneer Diodorus Sikulus zeyd; Dat het Koninklijk Rouw-bedrijf by d'Egiptenaars, 72 Daagen duurde. En zeeker, zulx ſchijnd van haar niet zonder eenige gelijk-ſtemmige toepaſſelijkheyd geſchied te zijn. Want gelijkze naavolgens het Voorſchrift van Joſef, Gen. 47: 24. het Vijfde Deel haarder Inkomſten aan den Leevenden Konink moeſten betaalen, alzoo hebben zy ook betaamelijk geagt, het Vijfde Deel van 't gantze Jaar, aan den Rouw van den Overleeden Konink te beſteeden. Hierom dan, dewijl Joſef, de naaſte aan den Konink was, hebbenze zijn Vader de hoogſte Eere aangedaan, en hem 70 Daagen Beweend; het zy dan dat het rond-getal van 70, by Moſes voor 72, of 73 genoomen word; of dat miſſchien deeze Rouw-Staatzie, eenige weynige Daagen minder duurde, om eenig onderſcheyd tuſſen deezen Rouw, en die der Koningen te toonen. En alhoewel wy terſtond Vermaanden, Dat d'Iſraëliten over Aaron en zijn Broeder Moſes, 30 Daagen Geweend hebben, heeft nogtans den gewoonen Rouw der Joden, niet booven de *Zeeven Daagen* geduurd; gelijk te zien is, Eccleſ. 22: 13. En wy zullen ſtrax verneemen, Dat ook zelfs Joſef, de byzondere Rouw-klaage dien hy over zijnen Vader, naa 't eyndigen der Egiptize Lijk-Staatzie hield; met *Zeeven Daagen* beſlooten heeft. Te weeten wanneer hy nu het Lijk tot aan het Doornen-Boſch, of *Goren Athat* gebragt had, Gen. 50: 10. Welke tijd van Zeeven Daagen, de heedensdaagze Joden (naa 't Voorbeeld van de Rouwklaage over Moſes, Deut. 34: 8. en Aaron, Num. 20: 29. en de Wet Deut. 21: 13.) tot 30 Daagen uytrekken; waar inze zig van zommige gewoone dingen onthouden; gelijk we in 't Ceremonie-Boek der Joden uytvoerig zullen aanwijzen. Maar zal miſſchien yemand denken, Hoe is doch het Rouw-bedrijf dat by d'Egiptenaars 70 Daagen duurde, en naa die Landswijze ook over Jakob gepleegd is, Wettig en een waar Beweenen geweeſt? Zoo datze niet veelmeer Gemaakt, Valſch, en een louter Aapen-Spel geleek? Naademaal het niet ligt gebeurd, Dat inzonderheyd in de Vreemde, zoo langen tijd, haar Droefheyd uyt een waaragtig gevoelen van Smerte heeft konnen voort-koomen? 't Is de waarheyd, en wy bekennen geern, Dat het naa allen ſchijn even zoo met de zaak geleegen is; gelijk men naaderhand ook wel Gehuurde *Pÿpers* en *Huylebalkers* over eenen Dooden pleeg uyt-te roepen, op datze die van den Huyze en de Gebuuren, door de nâàre Toonen van haare Fleuyten, tot een droevig Geween opwekten; welke gewoonte de Joden van de Heydenen ſchijnen overgeërft te hebben; ziet eens naa Matth. 9: 23. en Marc. 5: 38. en Jerem. 9: 17. Doch Joſef had die Gewoonten niet in Egipten gebragt, noch nieuwelijx ingevoerd; maar vermids zy al lang voor zijn tijd ingevoerd waaren, heeft hyze om veele hoogdraavende reeden ingewilligd, en toegelaaten datze ook over zijnen Vader niet naagelaaten wierden. En wel inzonderheyd, op dat naderhand die geene maar des-te verdoemelijker zouden zijn, welke de Naakoomelingen van hem, en de Broederlijke Stam-Huyzen, met een Jok van Slaafze Dienſtbaarheyd, onderdrukken zouden, wiens Vader zy zelve dusken Koninklijken Eer-bewijs hadden aangedaan. Gelijk dan ook dit opentlijk bekend ſtaat, Dat Groote Heeren en Koningen yts byzonders toekomd, op datze van 't gemeene Volk des-te beeter mogten onderſcheyden worden.

40
30
—
70.

Hoe de Joden de 70 Daagen van 't Rouw-bedrijf verdeelen en reekenen.

Dat naader overdagt word.

Gen. 41: 34.

72
5
—
360.

73
5
—
365.

Joſef heeft ook noch een Rouwklaage van 7 Daagen aangeſteld.

Of de Rouwklaage van 70 Daagen wel ernſt is konnen zijn.

Gehuurde Rouwklaagers.

Naa dat dan de Lijk-Bezorging, te-gelijk met de tijd van den gewoonen Rouwe over Jakob voleyndigd was, beneerstigde zig Josef om zijn Belofte dien hy te vooren aangaande 't Vervoeren van zijns Vaders Doode Lichaam, by Leevenden Lijve onder Eede bestendigd had, te voldoen. Dus laat hy dan door tussen-loopende Boden, uyt de Hoovelingen uytgepikt, by Farao verzoeken, Zijn Vader ongemoeyd naa 't Land Kanaans te moogen uytvoeren. Het zy dan dat hy dit alzoo goed vond door andere te doen, om dat hy in den Rouwe zijnde, zelfs by den Konink niet en durfde verschijnen; (gelijk het volgens de Wet die aan 't Persize Hof in gebruyk was, niet geoorloft was met Treur-Kleederen binnen de Poorte van des Konings Huys te naaderen, Esth. 4: 2.) of om dat misschien d'omzigtige Josef, het verzoek van zijn eygen belang, veel liever door een ander wilde laaten doen, als door hem zelfs; weetende, dat het de Magtige Vorsten aangenaamer is, Dat d'Aanzienelijkste van haare Dienaars, haare Verzoeken door andere voordraagen; dewijl haar als dan een meerder ruymte schijnd gegeeven te worden, om zig te konnen beraaden, dan wanneer zy de Man zelfs voor hebben: Om dat zy by avontuur de zaak niet Oorbaar voor 't Rijk, of aan haare zinnelijke bevattinge, welvoegzaam mogten dunken, d'Ontzegging als dan veel beeter door eenen Derden konnen voordraagen. En zulx wel zoo veel te gereeder, als het Goedertierne Princen Smert, haar Getrouwe Hof-bezorgers, Perzoonelijk voor het Hoofd te stooten. En dit zeggenwe, zouw men beyde moogen bedenklijk houden, wanneerwe uyt de H. Historie ontwaar worden, Dat Josef dit Verzoek, door de Hoovelingen van Faraôs Huys gedaan heeft. En wy verneemen ook in de Historien, Dat den Vermaarden Kalisthenes, zig hier door zeer aangenaam by Alexander de Groot maakte, Dat hy altijd wat voor andere, en nooyt yts voor hemzelven quam verzoeken. Die nu de Naam-Lijst der Egiptize Koningen hebben naagezien, meenen dat deezen Farao dezelve is geweest, welke by de Schrijvers *Amenophis* genoemd word; die Zes Jaaren voor Jakobs Dood aan 't Rijk koomende, Dertig Jaaren, en Tien Maanden Geregeerd heeft. Naa welken noch een anderen Konink ten tijde van Josef gesteld word, *Orus* genoemd: Die 29 Jaar voor Josefs Dood beginnende te Regeeren, het Rijks-Gebied 36 Jaar en 5 Maanden gevoerd heeft. Als dan Josef deezen Konink om een vrye Reys buyten 't Rijk te moogen doen, had laaten aanspreeken, heeft hy daar in niet alleen zijn verpligting van eygen Godsdienstigheyd laaten voordraagen, maar wel inzonderheyd den Konink doen onder Oogen stellen, hoedaanig hy zig zelven door Eede aan zijnen Vader verbonden had, desselfs Begraafnis in diervoegen te volvoeren, als tot de Geloofs-begeerte van zijn Vader en Voor-Vaderen gantze Stam-Huys behoorde. Belastende d'Afgezanten den Konink uyt zijnen Naam aldus aan-te spreeken; *Mijn Vader heeft my doen Sweeren*, zeggende: *Ziet ik Sterve; In mijn Graf dat ik my in het Land Kanaans Gegraaven hebbe, daar zuld gy my Begraaven: Nu dan laat my doch optrekken, Dat ik mijnen Vader Begraave, dan zal ik weeder koomen*, Gen. 50: 5. 't Geên hy voorzeeker alzoo wijsselijk bezorgd te doen, op dat'er niets ontbreeken mogt aan 't geên'er noodig scheen, om alle argwaan des Koninks en des Gemeenen Volks in Egipten uyt-te wisschen; en niet denken mogten, als of hy, die in dit Gezeegend Land dus Groot geworden was, zijn Vader uyt loutere veragtinge van Egipten, elders Begraaven wilde; terwijl hem nogtans alleen den Eed des Vaders verpligte, desselfs Begraafnis in Kanaan te bezorgen; naamelijk in 't Graf, *Dat hy hem zelven aldaar Gegraaven hadde*, Gen. 50: 5. Of als andere Vertaalen; Dat hy hem zelven daar *Gekogt* hadde; gelijk 't zelve Woord zoo genoomen word, Deut. 2: 6. en Hosea 3: 2. Dat is, het welke hy door Koop van zijn Groot-Vader Abraham (die het Gekogt had, Gen. 23: 16.) verkreegen had; gelijk uyt Gen. 50: 13. blijkt, als'er gezeyd word; *Zijne Zonen voerden hem in 't Land Kanaans, en Begroeven hem in de Spelonke des Akkers Machpela; welke Abraham met den Akker Gekogt had tot een Erf-Begraaffe-*

nis

Josef verzoekt aan 't Hof des Koninks, zijn Vader naa Kanaan te brengen.

Waarom hy zulx niet zelfs in Perzoon verzoekt.

Vorsten willen dat de Verzoeken der Hoovelingen meest door andere gedaan worden.

Wie deezen Konink onder de Faraönen zy geweest.

Josef laat den Konink weeten, Dat hy zijn Vader deeze Lijkdienst met Eede had toegezeyd.

En wat hy daar meede voorquam.

Aanmerking over Jakobs Eygendom aan Vader Abrahams Graf.

nis van Ephron den Hethiter, teegen over Mamre. Vergelijkt Actor. 7: 16. en 't zal u niet meer swaar vallen te verstaan, Dat de Tytel van de Bezitting des Eersten Eygenaars, ook de Tytel zijner Erfgenaamen kan zijn, en dat alzoo de twijffeling makkelijk weg-te neemen is, welke eenige daar omtrent hebben gemaakt; dewijl uyt de by-gebragte plaatzen blijkt, Dat niet Jakob, maar A-braham hem door Koop deeze Begraaf-plaatze bezorgd heeft. Gelijk Jakob genoeg erkend, Gen. 47: 30. en 49: 30. Waar omtrent egter niets gevonden word, dat ons beletten kan waarschijnelijk te houden, Dat Jakob, in dat zel-ve Land, welk Abraham tot gebruyk van Begraafnis, hy noch overig zijnde, hem zelven een Graf heeft Gegraaven, ter-tijd als hy zijn Huysvrouwe Lea, aldaar Begraaven heeft. Gelijk yts diergelijks van Asa geleezen word, 2 Kron. 16: 14. en van Sebna, Esaia 22: 16. En 't zal misschien ook dusken Graf-bezor-ging zijn, waar van Matth. 27: 60. gerept word. Andere nogtans die hier het Woord כרה uyt vergelijkinge van Deut. 2: 6. &c. de beteekenis van *Koopen* op-draagen, (van waar מכר ook מכרה *Den Prijs*, beduyd;) willen dat men de Woorden; *Ik hebbe Gekogt*; op-neemen moet, als of daar gezeyd wierd; *Ik hebbe uyt het Gekogte Verkreegen:* Hoedaanig het Grootius meend goed te maaken. Doch dit schijnd al te verre gezogt; en houden 't derhalven liever met het eerst by-gebragte Gevoelen; welke drijft, Dat het Opschrift of Tytel van den Stigter, den Tytel van den Erfgenaam Eygen is. Zulx Jakob hem met regt dat geene heeft moogen toe-Eygenen, 't geên eygentlijk van zijn Groot-Vader Abraham gedaan was. En wy meenen niet anders of alle donkerheyd in de plaatze Actor. 7: 16. is met deeze Verklaaring opgehelderd. Aldus heeft dan Josef, hoe Groot en Aanzienelijk hy ook in Egipten geworden was, zijn Ge-slagte, noch de Grafsteede van zijn Vaderlijk Stam-Huys niet geschaamd; maar het Doode Lijk van zijn Vader, naa 't voldienen van alle Hoffelijke Burger-pligt by d'Egiptenaars gebruykelijk, onder een vrye Reys-vergunninge van Farao, met alle volveerdigheyd naa Kanaan overgebragt, en in 't begeerde Graf besteld. 't Geên hy moogelijk ten aanzien der Egiptenaaren zoo veel te-meer behoudens zijn Glorie verrigten kon, als het een Oude Wet by dit Volk was, dat yemand door Schulden te-zeer benard, of zig met andere Luyden Geld verrijkt en den Baas gespeeld had, niet en vermogt, yemand in zijns Vaders Graf te Begraaven, voor dat zoo eenen volkoomen genoeg-doening, of Weedergaaf gedaan had. Gelijk dan ook Herodotus Verhaald, Dat onder d'Egiptize Ko-nink Asychis, dit in gemeen gebruyk gebragt was, Dat de Geld-Leenders haar Vaders Gebalzemd Lijk te Pande zetten, en dat den Uytgeever van zulken Leen, daar door Regt op het gantze Graf kreeg: Zoo dat den Ontfanger nie-mand van de zijne, alwaar hy 't zelfs, daar in Begraaven mogt, zoo hy niet bereydwillig of in staat gevonden wierd, 't geleende Geld weederom te geeven. Waar uyt weederom van beyde zijden, niet duysterlijk blijkt, wat groote ag-ting d'Egiptenaars voor haare Dooden hadden. Maar gelijk Farao geen Oor-zaak vond, om Josef deeze Reys-togt op te schorten, alzoo liet hy hem ook den Toom geheel los, en zeyde; *Trekt Op, en Begraaft uwen Vader, gelijk hy uw heeft doen Sweeren*, Genesis 50: 6.

De plaatze Actor. 7: 16. ligt aange-bragt.

Lijken mogten voor Schul-den aange-sprooken worden.

Farao geeft Verlof aan Josef om zijn Vaders Lijk naa Kanaan te Vervoe-ren.

Hoe Voortreffelijk de Lijkstaatzie over Jakob geweest zy, en met hoedaa-nig-een gulhertige Toestemming des Koninks, Josef deeze Uytvaard vol-diend heeft, blijkt inzonderheyd, uyt het Aanzienelijk en Overgroot Reysge-zelschap, dat uyt de Eedelen des Lands, en uyt de Vorsten van Faraôs Huys, de sleep deezer Begraaffenis, tot in Kanaan hebben bygewoond: Voornaame-lijk bestaande in Jakobs naaste Bloed, Zonen en Zoons Zonen; beneffens het gantze Huys van Josef; alleen uytgezonderd, die noch geen bequaame Ou-derdom hadden. Want in deezer-voegen, heeft ons Moses de Lees-Rol van Jakobs Lijkstaatzie ingesteld, zeggende; *Ende Josef toog op, om zijnen Va-der te Begraaven, ende met hem toogen op alle Faraôs Knegten, de Oudste van zijn Huys, ende alle de Oudsten des Lands van Egipten. Daar toe het*

Reys-Ge-zelschap der Egipte-naaren heeft de Lijkstaatie van Jakob Aanziene-lijk ge-maakt.

Lijk-Rol der Graf-leyders di[e]

met Jofef uyt Egipten naa Kanaan optrokken.

gantze Huys Jofefs, en zijne Broeders, ende het Huys zijn's Vaders: Alleen haare kleyne Kinderen, en haare Schaapen en haare Runderen lieten zy in den Lande Gofen. Ende met hem toogen op, zoo Waagenen als Ruyteren: Ende het was een zeer fwaar Heyr, Gen. 50: 7, 8, 9. Zoo dat de Sleep die tot deeze Lijkftaatzie met Jofef en geheel zijn Vaders Huys uyttrok, beftond uyt al de Aanzienelijke Manfchap van Egipten, die eenigzinds van Huys mogten, en Farao aan 't Hof voor deeze tijd miffen kon. Naamelijk zijne Hof-Dienaaren, Eedelen, Raads-Heeren en Mannnen van Staat; Vorften en Officieren des Lands, verzeld en onderfteund met haare Lijfwagten, en Dienft-Knegten, welke den Grooten Heeren met Waagenen en Paarden, op den weg bedienden. Zoo datze te zaamen Optrekkende, *Een Swaar Heyr*, dat is, Een groote meenigte uytmaakten; want alzoo word *Een Swaar Volk* genoemd Num. 20: 20. en 1 Kon. 3: 9. het welke 2 Kron. 1: 10. *Een Groot Volk* verklaard word: Ziet meede 1 Kon. 10: 2. en 2 Kon. 6: 14. Maar gelijk ons deeze Lijkftaatzie uyt al dien Toeftel van zoo grooten Aanzien fcheen, Datze wel een Printverbeelding waardig was; alzoo zijn wy niet zoo kaarig geweeft datweze hier wilden laaten ontbreeken: Ons zelven laatende voorftaan, Dat elk dieze met aandagt befchouwd, daar in ligt ontwaar word, dat dezelve geen kleene fwier van het Bygeloovig Rouwbedrijf der Oude Heydenen vertoond; welke naaderhand in de Wet van Mofes, uytdrukkelijk aan Ifraël Verbooden is: En derhalven niet ligtelijk zonder eenige twijffelagtige bedenklijkheeden zullen over 't hoofd gezien worden; zoo datze wel een naader Uytleg fchijnen noodig te hebben; daar wy ftrax aan gedenken willen. Den Vermaarden Jode Rabbi Bechai, heeft over deeze Pragtige Begraaffenis in-agt genoomen, dat de gantze Sleep die het Lijk van Jakob, Ordentelijk tot in Kanaan gevolgd heeft; in Neegen Benden is verdeeld geweeft; dien hy deeze rang geeft: In de Eerfte Bende, „ fteld hy Jofef met die van zijn Huys. In de Tweede, alle de Dienaars of Vor-„ ften van Farao. In de Derde, d'Oudften van des Koninks Huys. In de Vier-„ de, d'Oufte van Egiptenland. In de Vijfde, de Vrouwfchap van Jofefs Huys, „ dat is, zijn Huysvrouw met deffelfs Kinderen, Knegten en Maagden. In de „ Zefde, al de Broeders van Jofef, uyt het Huys Jakobs. In de Zeevende, „ d'Oudft-Geboorne uyt de Broeders. In de Agfte, de Waagenen. En ten „ laatften in de Neegende, de Paarden. Dit zeyd Rabbi Bechai. Die Jakobs Lijkftaatzie veel-eer dufdaanig uyt zijn Hoofd, als uyt het Voorfchrift van Mofes heeft willen oppoetzen. Waarom wy dan ook zijn onzeekere giffingen, in ons Print-Tafereel, geenzinds hebben willen naavolgen. Behalven noch dat wy'er ook geheel geen Vrouwen hebben vertoond; naademaal Mofes, niet een woord daar van en rept; en het bedenklijk is, of zulx niet waardig genoeg was geweeft, aan-te teekenen, by-aldien zelfs Jofefs Huysvrouwe, met haare Hof-Juffers en Dienft-Maagden te midden onder zoo grooten Manfchap van Egipten, deeze Lijkftaatzie had bygewoond: Ten zy dan dat men dezelve onder d'algemeene Benaaming van *Jofefs gantze Huys*, te betrekken heeft. 't Geên nogtans onzeekers is; en wy zien dat ook onze Kantteekenaars, door die van *Faraôs Huys*, alleen d'Egiptize Manfchap willen verftaan hebben. Alhoewel wy niet ontveynzen konnen, Dat naadien alleen de kleyne Kinderen en haare Schaapen en Runderen worden uytgezonderd, welke in het Land Gofen bleeven, d'uytzondering der Vrouwen niet weynig fchijnd te wraaken; behalven noch dat dit de Huysvrouw van Jofef niet aan en gaat, als die waarfchijnelijk niet in Gofen, maar aan 't Hof van Jofef haar verblijf had. Want dat de Vrouwen by zommige Volkeren, ook de Lijkftaatzien, zelfs in Koninklijke Uytvaarden pleegen by-te woonen, zullen wy ftrax uyt Ammianus Marcellinus goed maaken. En datze zelfs ook onder de Joden, niet alleen de Zalving der Dooden, maar ook het Rouw-bedrijf in de Lijk-Huyzen, als een eygen gewoonte pleegen by te woonen, jaa daar toe ook gehuurd wierden; fchijnd ons niet heel fcheemeragtig uyt de plaatze Jerem. 9: 17. *Roept Klaag-Vrouwen, datze een Wee-*

De Lijkftaatie over Jakob is zeer-Aanzienelijk geweeft.

Die wy met een Print-Verbeelding zullen aanwijzen.

De Sleep van Jakobs Begraaffenis van Rabbi Bechai in Neegen Benden afgedeeld.

Die wy geenzinds zijn naagevolgd.

Waarom wy in het Print-Tafereel geen Vrouwen vertoond hebben.

Vrouwen hadden by de Joden groot bewind omtrent de Lijkbezorging.

Weeklaage over ons opheffen. Hoedaanige de Romeynen noemden; *Opperste* of *Ervaarene Rouwklaagers.* Ziet van het Zalven door de Vrouwen gepleegd, Marc. 16: 1. Luc. 23: 56. en 24: 1. en wat wy in de Joodse Oudheeden, aangaande deeze Lijkbezorginge, hebben afgedaan. Ook is'set by veele Volken gemeen geweest, Dat dusdaanige Klaag-Vrouwen voor de Lijken gingen, om den Rouw door Huylen en Schreyen te Vergrooten; gaande met losse Tuyten en hangende Hayren; trekkende 't zelve uyt het Hoofd, Slaande op haare Borst, en lieten hun Traanen in kleyne Flesjens afleeken. Doch hoe het ook hier-om met d'Egiptize Vrouwschap te deezer tijd mag geweest zijn, het verhaal van Moses, en ons Print-Tafereel toonen beyde genoegzaam, Dat een Lijkstaatzie welke van zoo veel Aanzienelijke Benden, Eedelen en Grooten des Lands gevolgd wierd, niet min dan Koninklijk is geweest. Gelijk dan ook het t'huysblijven der *Kleene Kinderen* en het Vee; niet duysterlijk het t'Huysblijven der Moeder-Vrouwen en Dienstmaagden naasleepte, diens Opzigt en Bezorging dezelve noodig hadden; als te zien is, Num. 32: 26. Gelijk meede de Vrouwen, dikwils onder de Kinderen gereekend worden. Voor de rest schijnd het ook dat de Goddelijke Voorzienigheyd gewild heeft, Dat het Lijk van zoo grooten Vader als Jakob was, (en die inzonderheyd naa zijn Dood, stond genoemd te worden,) dusdaanig-een Eerbewijs zou Weerdig geagt worden. Voorwaar het Geslagt van Israël lag grootelijx daar aan geleegen, Dat haar Vaders Begraaffenis, met zoodaanig-een openbaare Staatzie wierd ingesteld, datze de Geheugenis van Jakobs Geloof, ongekreukt tot de Naakoomelingen, kon overbrengen. Want indien hy heymelijk, of slegts naa de gemeene maniere des Volks, Begraaven waar geworden, zoo had de Tijd, den Roem des Voortreffelijken Vaders, haast konnen uytveegen: Terwijl nu ontwijffelbaar te wagten stond, Dat dusken Koninklijken Uytvaard naa Kanaan, den Israëliten, noch lang in Egipten blijvende, geduurig voor Oogen scheemeren, en de Hôôp van de Beloofde Erffenis, in haare Gemoederen Leevendig maaken zou.

Het t'Huysblijven der Kleene Kinderen, scheen ook die van de Moeders noodig te hebben.

Van wat Nut de Staatelijke Begraaving van Jakob den Naakoomelingen geweest zy.

Als dan Josef met deeze gantze Stoet uyt Egipten opgetrokken, en in Kanaan tot aan *Goren Athad* aangekoomen was, heeft hy aldaar stil gestaan, en Een Rouwklaage van Zeeven daagen aangesteld. Te weeten, *Aan het Pleyn van den Doornen Bosch; die aan geên-zijde der Jordaane is.* Want alzoo hebben 't onze Overzetters Vertaald. Zijnde deeze Vlakte zoo Hieronymus aanmerkt, Dry Duyzend Schreeden van Jericho, en Twee Duyzend van de Jordaane geleegen. Naamelijk *Aan deês-zijde* de Riviere. Want dat Moses zeyd, *Aan geên-zijde*; is ten aanzien van de plaatze en stands-geleegentheyd te verstaan, in welke hy was, doe hy deeze Historie Schreef; en alzinds genoeg bekend staat, Dat hy zelfs nooyt over de Jordaane gegaan, maar aan geên-zijde in de Velden Moabs Gestorven is: En daarom doorgaans zoo spreekt. De Gemeene Latijnze Overzetting, heeft in deeze plaatze, *Den Dorsch-Vloer van Athad*, Vertaald. En onze Kantverklaarders brengen ook 't gevoelen by der geener die het woord *Athad*, voor de eyge Naam van die plaatze houden; niet teegenstaande zy door haar Vertaaling, *Een Effene, Leedige en Opene plaatze* willen verstaan hebben, *Die met Doornen bezet of omtuynd was, of daar veele Doornen omtrent Wiessen*: Ziet het zelve woord datze hier *Doorne-Bosch* Vertaalen, Judic. 9: 14. Psalm 58: 10. waar van terstond yts naaders uyt de Joden. Hier dan met de Lijkstaatzie aangekoomen; *Hielden zy aldaar een Groote en zeer Swaare Rouwklaage: En Josef maakte zijnen Vader een Rouwe van Zeeven Daagen*, Gen. 50: 10. 't Geên zommige zoo verklaaren; *Dat Josef den tijd van Zeeven Daagen verordent, om te beschikken al wat tot het Rouwbedrijf en Begraafnis noodig was.* Hoedaanig-een uytleg onze Kantteekenaars, onzes-agtens niet heel zonder twijffelagtigheyd bybrengen; niet teegenstaande uyt de aangehaalde plaatze Eccles. 22: 13. klaar genoeg blijkt, Dat niet zoo zeer 't Bestel, als wel het Rouwbedrijf zelfs, met Zeeven Daagen bepaald

Josef met de Lijkstaatzie opgetrokken komd in Kanaan aan het Pleyn van den Doornen Bosch.

Waar deeze plaatze geleegen was.

En van wat Benaaming.

Josef maakt hier een Swaare Rouw-Klaage. Die Zeeven Daagen duurd.

paald word: *Den Rouw over eenen Dooden duurd Zeeven Daagen.* En wy willen ook gelooven, Dat d'Uytleggers deeze meening hebben gehad, schoon zy dezelve zoodaanig niet ten klaarsten hebben uytgedruk. Dat nu Josef en alle die met hem tot hier-aan-toe Opgetrokken waaren, hun Rouwbedrijf yder op zijne wijze, binnen Zeeven Daagen voldaan hebben, daar van is niet alleen by Moses geen twijffel, maar ook d'Inwoonders des Lands de Kanaaniten, wisten uyt al deeze Treurgebaarden ligt te Oordeelen, Dat dit, *Een Swaaren Rouwe der Egiptenaaren was*, Gen. 50: 11. De Joden, die doch geern al haar Kerk-Zeeden, het aanzien van een Aal-Oude herkomst aanplakken, willen dat deeze plaatze גרן האטד *Goren Athad*, welke eertijds een Doornagtig Veld was, naaderhand *Bethogla*, van weegen dit Rouwbedrijf over Jakob genoemd is: Want om dat die welke het Lijk tot hier toe gevolgd waaren, aldaar dikmaal rond-om het Graf gingen; heeft men de plaatze van weegen deeze Ommegang, die doe een nieuwe Ceremonie was, *Beth-gola*, dat is, *Het Huys*, of *Plaatze des Ommegangs* genoemd. En het is, zeggenze, van geen andere Oorsprong voortgekoomen, Dat d'heedensdaagze Joden rond-om het Graf van haare Begraavelingen gaan: Gelijkwe op zijn plaats zullen aanmerken. Doch Bethogla was een Stadt naaderhand in de Stamme Benjamin geleegen, waar van te zien is, Jos. 15: 6. en 18: 19, 21. En dat voorts deeze Joodse gedagtenis niet vry van Dwaaling is, kan ongetwijffeld hier uyt openbaar worden, Dat immers Josef dit Zeeven Daags Rouwbedrijf, niet ter plaatze van Jakobs Graf, maar in het Doornagtig Veld, *Goren Athad* gehouden heeft, 't geên noch verre van Abrahams graf *In Machpela*, teegen over Mamre, afgeleegen was; en derhalven, geen ommegang rond-om het Graf gedaan hebben. Dit nogtans van een aandagtig Mensch wel aangemerkt, moet hem egter geenzinds laaten in de hand stoppen; Dat wy in ons Print-Tafereel dezelve mistasting begaan hebben, daar het doch heel anders daar meede geleegen is; en wy zulx voordagtelijk goed-keurden te doen; op datwe zoo veel moogelijk was, het gantze Rouwbedrijf te-gelijk met de stands geleegentheyd der Grafplaatze, in de Dubbele Spelonke *Machpela*, vertoonden en de gantze Historie voldeeden. Te min daar voor bekommerd zijnde, als onze Afbeelding veel meer de Geschiedenis, als de Beschrijving der Landstrekkinge afschilderen moest. Wat nu onder-en-tussen de reeden zy geweest, Waarom Josef deeze Rouw-Klaage niet zoo lang uytgesteld heeft, tot hy aan de Begraafplaatze zelfs gekoomen was? zulx verdiend eenig naader onderzoek, zonder dat die waarneeming aan ons Print-Tafereel (daar andere dingen die fraay te weeten zijn, in waar te neemen staan,) zal hinderlijk zijn. Die dan d'Oorzaak van dit vervroegen der Rouw-Klaage, hebben meenen aan-te wijzen, zijn niet alle van eene gedagten. Pererius vermaakt zig in dit gevoelen; Dat het voor Josef veel zeekerder geweest is, hier op d'uyterste Grenzen van Kanaan stil te staan: Op dat by-aldien misschien de Kanaaniten yts Vyandelijx, teegen deeze Benden onderneemen mogten, zy des te gereeder weederom te-rug en naa Egipten wijken konden. Dit zeyd Pererius; en onzes agtens al-te blaauw. Waarschijnelijker meenen wy, Dat het andere geraaden hebben, als zy niet de Vreeze voor de Vyandelijke teegenloop, welke de Kanaanitize Inwoonders, de Magtigste van Egipten mogten aandoen, tot een reeden hier van stellen; maar gelooven dat Josef deeze Rouw-Klaage geheel-en-al daarom aan deês-zijde de Jordaane gehouden heeft; om te betoonen, Dat hy aldaar in het Land gekoomen was, waar in hy voor-had zijn dooden Vader te Begraaven. Want dat hy de Begraaving zelfs, voornaamelijk met het Gezelschap van zijne Broeders gedaan heeft, zullen wy met eenige bedenklijke waarneemingen uyt Gen. 50: 12, 13. niet onwaarschijnelijk grondvesten. En gelijk Moses hier van geene Bekommering voor de Inwoonderen des Lands, noch van eenige Vyandlijke weederstreevinge op den Weg gewag maakt; maar wel, Datze deeze Aanzienelijke Rouw-klaage, als een meer dan gewoone Lijk-Staatzie Geroemd, en met verwonderinge Aanschouwd

En van de Kanaaniten ongemeen groot geagt word.

En waar van naa der Joden meeninge Bethogla genoemd.

Waar van daan de Joden geleerd hebben een Ommegang om de Grafplaatze van haare Doodente doen.

De Rouw-Klaage over Jakob is niet by het Graf, maar in de plaatze Goren Athad gehouden.

En waarom zulx anders in ons Print-Tafereel is afgebeeld.

Waarom Josef de Rouw-klaage over zijn Vader, zoo wijd van de Begraafplaatze in Machpela gehouden heeft.

Josef heeft de Begraafnis met zijn Broeders meest zelfs waargenoomen.

ſchouwd hebben; zijn ook de Beuzelingen der Joden, hier weynig te agten; wanneerze willen, Dat Eſau van Sëyr afgekoomen is, om haar de Voet over deeze Begraaffenis dwars te zetten; zoo dat d'Egiptenaars daar over met de Idumeën in Gevegt geraakt zijn. 't Geên voorzeeker al-te Fabelagtig klinkt, om Geloof te verdienen. Maar belangende de *Zeeven Daagen*; 't is onzeeker of 't eertijds door een Wet, of door Gewoonte, by de Hebreën in gebruyk gekoomen is, *Zeeven Daagen over eenen Dooden te Treuren?* Datze dit nogtans zoodaanig onderhouden hebben, is, gelijk we ſtrax zeyden, uyt het Boek van Jeſus Syrag openbaar; *Den Rouw over eenen Dooden duurde Zeeven Daagen*, Eccleſ. 22: 13. En word deeze gewoonte by Joſefus, van de Eerſte tijden af, onderhouden; als meede by Klemens den Alexandriner. Zoo nogtans, Datze ook insgelijks by andere Volken is in gebruyk geweeſt; gelijk onder andere Getuygeniſſen uyt Ammianus Marcellinus beweezen word; welke daar van aan zijn XIX^de^ Boek aldus ſpreekt; *Geduurende de tijd van* Zeeven Daagen, *hield de Manſchap, die met heele Benden te zaamen quaamen, Rouw-Maaltijd; ZingendeTreurige Lijk-Gezangen, waar meede zy den Koninklijken Jongeling Beklaagden.* Dit deeden de Mannen. *Doch de Vrouwen deeden niet dan onder Schreyn en nâár Gehuyl, uyt-roepen en Klaagen, Dat de Hôôpe van het Geſlagte, in de Bloey-tijd afgeſneeden was.* Onder d'eerſte Kriſtenheyd, is niet zoo-zeer het Klaagen, als wel het Zingen van Pſalmen in gebruyk geweeſt. Hieronymus en Gregorius Nazianzenus, Verhaalen, Dat op de Begraaffenis van Paula, Cæſarius en Fabiola, Pſalmen in veelerley Taal gezongen wierden. Op dezelve wijze heeft ook Nyſſenus in de Begraaffenis van Pulcheria gezeyd; *Wy draagen het Lijk uyt, Pſalm-zingende naa het Graf.* En zulk-een gewoonte word noch heeden door de School-Kinderen in Duytsland, gaande voor de Dood-Baar, geoeffend: Als meede in Vrankrijk en elders. Doch zoo wy tot de Uytheemze en Woeſtaardige Volken overſtappen; het was de gewoonte der Oude Scythen, niet alleen Vroolijke Liederen over de Dood van haare Ouders te Zingen; maar zy ſneeden ook den Overleedenen aan Stukken, en bereydender een Maaltijd van, en Aaten alzoo haar Ouders voor Lekker Wildbraad. De Herſſen-ſchaal beſloegenze met Goud, en diende haar voor een Drink-Vat op de Uytvaard. En zulx deed de Vader ook, zoo hem zijn Zoon ontviel. Doch de laatere Scythen hebben de Begraaving aangenoomen; die by haar naa veele Daagen omrijdens voldiend word. En alhoewel de *Swarte Kleeding* by meeſt alle Volken voor het Rouw-Gewaad aangenoomen is, hebben nogtans de oudſte Grieken en Romeynen, in 't Rouw-bedrijf over Groote Heeren, zomtijds Witte Kleederen gedraagen. Zulx Polydorus Virgilius van meening is, Dat de Koninginnen van Vrankrijk, uyt dusdaanigen overblijfzel, naa haar Mans Dood, gemeenelijk in 't Wit gekleed gaan; en de Koninginne Weduwe daar van daan, *La Reyne Blanche*, dat is, *De Witte Koninginne* genoemd word. Gelijk dan ook de Chineezen en Japanneezen, Witte Kleederen voor haar Rouw-Gewaad draagen: Om dat zeggenze, alle andere Verwen door Konſt gemaakt, geen teekenen van opregte Rouwe konnen zijn. Dat evenwel ook het Swart, den Rouw by de Romeynen en Grieken is geweeſt, heeft ons Xenophon van d'Athenienzers beleeden. En by andere Naatien heeft men daar toe weederom andere Kleuren verkoozen, gelijk van zommige bekend is. Men Begroef by de zelve insgelijks naa den Zeevenden Dag des Overlijdens; en dan wierd door een Stadts Roeper bekend gemaakt, Dat yder die 't geleegen quam het Lijk verzellen wilde. 't Geên dan onder haar by Nagt, of ten minſten dat de Zonne ondergegaan was, volvoerd wierd. Doch de Grieken deeden zulx voor Zonnen Op-gang; naaderhand hebbenze dat beyde by klaaren Dag gedaan.

Rouw-Klaage van Zeeven Daagen over eenen Dooden van Ouder gebruyk.

En zulx met Voorbeelden uyt de Oudheyd aangeweezen.

Rouw-Klaage door Pſalm-zingen by de Eerſte Kriſtenen in gebruyk.

En noch by eenige in gewoonte.

Rouw-Kleederen zoo wel Wit als Swart gedraagen.

Maar als d'Inwoonders des Lands, deezen Swaaren Rouwe der Egiptenaaren zaagen, hebben zy de plaatze, die te vooren *Goren Athad* hiet, de Naam van ABEL MIZRAIM, dat is, *Rouwe der Egiptenaaren*, gegeeven, Gen. 50: 11.

De plaatze deezer Rouw-Klaage van

Of

de Kanaaniten Abel Mizraim genoemd.

Of als andere Vertaalen; *'t Rouw-draagen der Egiptenaaren.* In de Gemeene Latynze Bybel, *De Beschreying van Egipten* genoemd. Doch Onkelos en Jonathan, hebben de Naam אבל מצרים *Abel Mizraim* als een eygen Naam, onveranderd gelaaten. En wy zien ook geen reeden, waarom Trommius in zijn Konkordantie-Boek, ABEL MIZRAIM *Een zeekere plaatze in Egipten* noemd; daarze immers met de Lijk-Staatzie nu al in Kanaan, en naa-by zeeker Veyr der Jordaane gekoomen waaren, ziet Gen. 50: 10, 11. en de Kantteekenaars aldaar. Alswe hier toe verder aanmerken, Dat niet alleen Moses, deeze zeer Groote en Swaaren Rouw over Jakob, voornaamelijk den Egiptenaaren toe-eygend, maar dat ook zelfs de Kanaanitize Inwoonders, dit Uytheems Rouw-bedrijf, van weegen d'uytbundige toestèl, en veelerhande plegtigheeden, zoodaanig pragtig

Noodige Vermaaninge over ons Print-Tafereel. Dat kort hier naa staat te volgen.

toescheen; zal het misschien een Aandagtig Beschouwer minder vreemd schijnen, in onze Print-Verbeelding, zoo veel Heydenze Gewoontens onder Oogen te krijgen; welke nogtans voor het meerder-deel de Joden in de Wet schijnen verbooden te worden: En derhalven genoegzaame twijffeling inwerpen, om te denken; Hoe doch Josef alle dusdaanige Bygeloovige Gewoontens der Egiptenaaren, met goede Oogen, in zijn Lijk-Gezelschap heeft konnen aanzien? Maar op dat wy den Beschouwer, tot alzulke gedagten, de pas affnyën, en ons Print-Tafereel een goeden Uytleg by-zetten, zullenwe aangaande 't Rouw-bedrijf der eerste en laatere Joden, een beknopt Voorbereydzel geeven, Dat al de rest onder een welvoegzaame houding, en goede stand van beschou-

Joden hebben in haar Rouw bedrijf veele dingen van de Egiptenaars overgeërft.

wing zal brengen. Voorwaar het Rouw-bedrijf dat d'Oude Hebreën eertijds over de Dooden pleegen aan-te stellen, is niet alleen met veelerley Afgodize Zeeden vermengd geweest, (waar omtrent de Wet naaderhand een schiftinge gedaan heeft, om dat veele dingen daar in geenzinds aan 't Volk Gods pasten;) maar haare Treur-Daagen en teekenen van Droefheyd, in verscheyde voorvallen gebruykelijk, zijn ook van dien Aardt geweest, Datze dezelve nu-en-dan, alle te-gelijk in een eenig voorval, zonder uytzondering geoeffend hebben, op

De Joden naamen den Rouw over verscheyde voorvallen aan.

datze haaren Rouwe des-te aanzienelijker betoonden. En ziet daar wy zullen van elks wat zeggen. d'Oude Joden naamen den Rouw niet alleen aan weegens de Dood van haare Ouders en naa-bestaande Vrienden; maar ook t'elkens, als haar eenig Onheyl of Droefheyd overquam: Gelijk dan ook haaren Rouwe, niet geheel-en-al in de veranderinge van haare Kleederen bestond. De Oorzaak van der Joden Rouw-bedrijf, dan was, Of de Ellendige staat der Re-

In wat geval zy zulx deeden.

publijk of Gemeene-Beste des Volks, als groote Sterfte, algemeene Onvrugtbaarheyd door 't gantze Land en Dieren Tijd, zoo datter Gebrek en Hongersnood opquam: Of een Inval der Vyanden: Of wanneer de Dood yemands Vader of Moeder, of van Naabestaande Bloed, had Weggehaald. Of ook dat yemand van die, gevaarlijk Ziek en in Doods-nood, of in swaare Gevangenschap lag. Of ook ten laatsten, Dat yemand uyt zijn Geslagte, of hy zelfs

Scheuren der Kleeren hoedaanigen Rouw-bedrijf.

van een swaare Misdaad beschuldigd wierd. Het eerste uyterlijk Teeken van Rouwe was; Dat zoo draa yemand eenige Quaade tijding overquam, aanstonds de Kleederen te Scheuren; 't geën ook geschiede wanneer men omtrent eenig Quaad voorval teegenwoordig was, en 't zelve moest Zien en Aanhooren; als daar was de Lastering of diergelijke Misdoening teegen Godt en zijn H. Naam.

Wanneer zulx geschiede.

'T Geën zy ook pleegen te Boeten, met zig op de Borst te-Slaan; de Hand op 't Hoofd te-Leggen, zig te-Ontblooten, in het Stof der Aarde of in het Slijk needer te zitten; en alle Reukwerk in tijd van Vreugde en Blijdschap gebruykelijk,

Neffens andere teekenen van droefheyd.

verre van zig af-te doen: Ook pleegdenze haar zelven de Baard en de Hoofd-Hayren verscheydentlijk af-te Scheeren of uyt-te Plukken; zig zelven met Snyën en Krabben te Wonden en diergelijke: Regt anders als de Romeynen naaderhand gewoon waaren; welke het Hayr des Hoofds en van den Baard, in tijd van Rouwe, lieten Uytwassen, om dat zy het anders gewoon waaren Kort te Bescheeren. Doch van haare Snyding in 't Vleesch, zullen wy korts hier naa yts aanmerkelijks gedenken, dat de Góddelijke Wet van Moses zeer naa-by

komd.

komd. Zoo lang den Rouw duurde, onthielden de Joden haar van Wassen en Zalven, en droegen Vuyle, Slordige en Gescheurde Kleederen, en die niet zelden noch, kort en Ongeagt Opgeschort waaren; of zy trokken een Zak aan; dat is, een Naauw en Slegt Kleed, dat haar Sluyk en zonder schik van Plooyen aan 't Lijf hing, en daar meede gants vies Gekleed scheenen. Dusdaanige Zak-Kleederen noemen de Hebreën met een woord, dat eygentlijk *Een Hayren-Kleed*, of Ruyge Pye beduyd; om datze gemeenlijk als grof Kanefas, of een stoffe die aldernaast aan ons Hennippe Feyl-Doek of Peper-rol-tuyg gelijk was; zijnde Hard, Ruyg en Steekelig. Zy gingen zoo wel met bloote Voeten, als met Ongedekten Hoofde; en het Aangezigt niet zelden bedekt, of met Doeken als ziek of quaalijk gesteld, Bewonden; want *De Bewimpeling der Lippe* was onder haar een byzonder teeken van Droefheyd, Rouw en Schaamte: Gelijk te zien is Micha 3: 7. waar doorze dan ook in haar spaarzaam Spreeken, niet dan een Naar en Treurziek Gepiep maakten. Ook was den Rouw met Vasten verzeld, het zy datze geduurende de bestemde Rouwtijd geheel-en-al niet en Aaten, of datze alleen naar Zonnen-Ondergang Spijze Nuttigden; en dat slegts van heel Geringe en Maagere Kost, als een stuk Brood, of heel gemeene Potaasje, waar toe men alleen Water Dronk. En dat noch maar heel weynig, dewijl veele onder d'Oude Brood en Water, genoeg tot 's Menschen Onderhoud pleegen te agten; gelijk Euripides zeyd;

Van wat dingen haar de Joden onthielden in den Rouw.

Zakken aan-te gorden hoedaanig in Rouwe gebruyklijk.

Barrevoets en Bloots-Hoofds.

Bewimpeling der Booven-lippe.

Wat heeft den Mensche meer van doen
Dan Brood en Water? Deeze twee
Zijn over-al, en altijd ree,
En zijn genoeg om hem te Voen.

Insgelijks Lukanus;

——————— *Den Mensche is gegeeven,*
Aan Water en aan Brood genoeg om by te Leeven.

Of ook als by Athenæus uyt de Oude aangeteekend word; *Hebje Water, hebje Brood, Klaagd dan niet van Hongersnood.* En van het Brood alleen, zeyd ons Hollands Spreek-woord; *Hebje Brood een Duym groot, Gy hebd geen nood van de Dood.* Den Rouwdraagenden bleef ook binnen zijn Huys geslooten, zittende op de Aarde, of in 't Slijk, zig houdende als zonder Spreeken, ten zy hy zig te-mets in Geklag uyt-liet; of dat hy eenige Treur-Liederen zong; die op zijn Rouw-bedrijf scheenen te passen. De Rouw-tijd over eenen Dooden, was alswe meer gezeyd hebben, Zeeven Daagen; doch zy haddender eenige die langer duurden: Gelijk'er ook Weduwen waaren, die haar gantze Leeven in Rouwe door-bragten; waar van ons Judith en Anna de Profetesse tot Voorbeelden strekken. En hoedaanig de heedensdaagze Joden hun Rouw-bedrijf aanstellen, zal ons hier naa te-bezien staan. Dus is den Rouwe der Israëliten dan niet geweest als heeden onder ons; naamelijk een pligt die de wel-hebbende, door een zoort van Zeedige gemanierdheyd, omtrent malkanderen door 't aanneemen van Swarte Kleederen, gewoon zijn te onderhouden; geenzinds: Want zy vertoonden daar in allerley Daad van waare Smerte en Droefheyd, welke gewoon is uyt een Natuurlijke Oorzaak voort-te koomen: Want die Deugdelijk Bedroefd is, heeft weynig zin of zorg om zig Net op-te schikken, en hem alzinds Zindelijk te draagen: Hy kan zig naauwlijks bekommeren om te Eeten; Hy spreekt weynig, of het is alleen om hem zelven over zijn ongeval te beklaagen; ook begeeft hy hem niet ligt, tot eenige Vermaakelijke Tijdkortinge, alhoewel'er niet aan-te twijffelen is, of veele hebben hier in alleen de gewoone slender gevolgd, en alle uyterlijke Grimmatzen getoond, zonder eens waarlijk bedroefd te zijn. Doch het zy zoo, egter zijn'er altijd geweest, die 't waarlijk waaren. En moogelijk wel zoo veel te deugdelijker als d'Oude He-

Zitten op d'Aarde en in den Slijk.

Rouwe voor altijd.

Het Rouwbedrijf der Israëliten waar in van de heedendaagze Rouwe der Swarte Kleederen verscheelde.

Die waarlijk Rouw bedrijft, bekommerd zig weynig met d'Optooijing, en zoo was een slordi-

ge nalaatenheyd van Cieraadje een Kenteeken van Rouwe onder d'Ifraëliten.

Hebreën naader aan de Natuurlijke ftand der Leevens-wijze waaren, als wy heedensdaags; en lieten haar ook veel minder door uytwendige inzigten en Pasfien, daar van aftroonen. Zy Zongen, Danften en Quinkeleerden in Vreugde; en Weenden in Droefheyd met luyder Keele. Wanneerze in Vreeze zaaten, beleedenze het opentlijk; en waarenze in Gramfchap, zoo vielenze met Schelden en Lafteren uyt. En dit was al d'Oude Volken gemeen, gelijk uyt

Gemeene, Zeeden der Ouden.

Homerus, en meeft al de Treurfpel-Digters bekend is. Doch de Wijs-begeerte, en het Kriften-Geloof, heeft alle die uyterlijke dingen, by de Volken welke een befchaafde Opvoeding beminden, merkelijk verbeeterd en ingetoomd. Voorzeeker paft de Begraaffenis zeer wel by den Rouw; en zy quaamen ook beyde te zaamen, yemand dikwils op den Hals. Waar omtrent wy nu ook al gezien hebben, Dat d'Oude doorgaans groote zorg gedraagen hebben: Voor een groot Ongeval agtende, Dat het Lichaam van een Menfch, dat in zijn Leeven met veelerley Eer-bewijs geftreeld was, van de Beeften Verfcheurd, of van de Vogelen gegeeten wierd. Of door zijn eygen aankleevende Verderffenis en

Begraaving der Lijken van Ouds verfcheydentlijk bezorgd.

Stank, de Leevende zou verdrietig vallen. In plaatze dat de Grieken en veele onder de Romeynen haare Doode Lichaamen door een Lijk-Vyer plagten te Verbranden, en d'Affche in Steene en Metaale Kruyken bewaarden, hebben de Hebreën van Ouds, even als d'Egiptenaaren, haare Lijken Begraaven in Onder-Aardze Spelonken, Grotten en Overwulfde Kelders: d'Aanzienelijke en Rijke wierden Gebalzemd, of met Zalven en Speceryen verzorgd; dezel-

Begraaving der Dooden by de Hebreën.

ve Omwindende met fijn Linnen, als een Eer-bewijffelijke naavolginge van 't geene zy in Egipten, maar al-te Afgodis hadden gezien. En dus ingefwagteld leydenze de Lichaamen in Gemetzelde, of in Uytgehouwe Graf-Steeden; waar in voor elk Lijk een Vak in de Wand gemaakt was; gelijk we in de Joodfe

Joodfe Oudheeden het 778 Blad.

Oudheeden met een Print-Verbeelding, weegens de Graf-legginge onzes Zaligmaakers, hebben aangeweezen; die men hier mag te raade neemen. En fchoon de H. Schrift zomtijds ook van Verbrandinge der Lichaamen en Doods Beenderen onder Ifraël, gewag maakt; gefchiede zulx egter meeft altijd ten

Verbranden der Doode Lichaamen by de Hebreën niet als een Eerdienft gedaan.

quaaden, en niet als een Gewoonte, die by de Heydenen in gebruyk was. Ziet onder andere Voorvallen van het Verbranden van Sauls Doode Lichaam, dat de Filiftijnen met die van zijne Zonen mishandeld hadden; door d'Inwoonders van Jabes gedaan, 1 Sam. 31: 12. Welker Gebeente naaderhand onder 't Geboomte van die Stadt Begraaven wierd. 't Geënze moogelijk aldus te raade wierden, om dat die Lichaamen, welke reeds zoo lang aan de Stadts-Muuren te Bethfan Opgehangen hadden, nu al Stinkende geworden waaren; en den Hebreën alle Verfoeyelijke Dingen door de Wet belaft was te Verbranden; gelijk te zien is, Exod. 12: 10. Waar toe meede de Bedreyginge, waar meede Amos Jerufalem en Samaria te keer gaat, te betrekken is, zeggende; *De naafte Vriend zal een yegelijken van dien opneemen, of die hem Verbrand, om de Beenderen uyt den Huyze uyt-te brengen, en zal zeggen tot dien, die binnen de zijden des Huyzes is; Zijnder noch meer by u?* &c. Wanneer de Vroome Konink Jofias, d'Afgoderye in Juda wilde affchaffen, deed hy de Beenderen der Valffe Priefteren, en die welke hy Dooden liet, op haare Altaaren Verbranden; op dat hy het Volk daar door te-bet affchrikte. Vergelijkt 2 Kron. 34: 5, 6. met 2 Kon. 23: 16, 20. Maar gelijk deeze Verbranding zomtijds tot wegneeminge van Schande, en dikwils tot Verfmaadinge der Doode Lijken ge-

Koninklijke Brandinge ter Eeren der Lijk-Staatzie gedaan.

fchiede, alzoo was die ook t'eenemaal onderfcheyden van die Staatelijke Brandinge, waar meede de Lijk-Staatzie der Koningen in Ifraël pleeg vereerd te worden; gelijk van den Konink Afa te Leezen ftaat, 2 Kron. 16: 14. *Zy Begroeven hem in zijn Graf, Dat hy voor zig Gegraaven hadde in de Stadt Davids; ende leyden hem op het Bedde, het welke hy gevuld hadde met Speceryen, en dat van verfcheyde zoorten, naa der Apotheekeren Konfte toebereyd:* Ende zy Branden over hem, *Een gants Groote Brandinge.* 't Geene egter Joram, om dat hy Leefde en Stierf *Zonder Begeerd te zijn*, niet gebeuren mogt. Want zy Be-

Begroeven hem wel in de Stadt Davids, maar niet in de Graaven der Koningen: *En zijn Volk maakte hem geene Brandinge, als de Brandinge zijner Vaderen*, 2 Kron. 21: 19, 20. Welk Eer-bewijs dan ook zoo hoog in de Koninklijke Uytvaarden geagt wierd, Dat de Profeet zig niet ontziet het zelve aan Zedekia tot een byzondere Troost aangaande zijn Eynde te Voorspellen; zeggende; *Gy zuld Sterven in Vreede, ende naa de Brandinge uwer Vaderen der voorige Koningen die voor uw geweest zijn, alzoo zullen zy over uw Branden, en uw Beklaagen*, &c. Jerem. 34: 5. Tot de laatste Uytvaard behoord ook de Rouw-Maaltijd niet vergeeten, welke veelzinds d'Aanzienelijke Begraaffenissen verzelden: By Ezechiel niet onwaarschijnelijk; *Der Lieden Brood* genoemd, Kap. 24: 17, 22. En *Den Troost-Beeker*, Jerem. 16: 7. Als die beyde toegeregt, en uytgedeeld wierden, om de Rouw-bedrijvende en droevige van Herten, te Troosten. Welke plaatzen al-te opmerkelijk zijn, dan dat menze niet eens zou lusten naa te zien, en met Deut. 26: 14. vergelijken. Maar alhoewel de Begraavinge der Dooden een Werk van Godvrugtigheyd was, hebben de Hebreën daar omtrent nogtans, geen byzondere Godsdienstige Ceremonien ontfangen; maar het was haar veel-eer een Profane of Onheylige Daad, welke een-yder Onreyn maakte, die eenig Hand-of Dienst-Werk daar omtrent gehad had; zoo dat hy zig eerst weederom daar van plegtelijk moest reynigen. 't Geên daar van daan quam, Dat de Doode Lichaamen in staat van Bedervinge zijn, of veelzinds alreede aan 't Bederven slaan. Aldus was 't 'er by haar verre van daan, dat'er Priesters tot de Begraavinge noodig waaren; want het was haar veel-eer Verbooden, dezelve by-te woonen, ten waare van zijn Naabestaande; gelijk te zien is, Levit. 21. 1. &c. *Over eenen Dooden zal een Priester zig niet verontreynigen onder zijne Volken: Behalven over zijnen Bloed-Vriend, die hem ten Naasten bestaat: over zijne Moeder ende over zijnen Vader, ende over zijnen Zoon, ende over zijne Dochter, en over zijnen Broeder; ende over zijn Zuster die Maagd is, hem Naabestaande, die noch geenen Man toebehoord en heeft: over die zal hy zig verontreynigen. Hy en zal zig niet verontreynigen over eenen Oversten onder zijne Volken, om zig te Ontheyligen.* Doch al deeze dingen zullen wy, zoo Godt wil, in het Ceremoni-Boek der Joden breed-spraakig af-doen; en hier noch 't een en 't ander over der Aal-Ouden Lijk-Bezorginge by-brengen, dat geen onfraay voorbereydzel verstrekken zal, om het Rouw-bedrijf, welke Josef naa de Egiptize wijze over de Vader Jakob heeft aangesteld, des-te naauwkeuriger in het Print-Tafereel verklaard te zien, Dat wy gezind zijn kort hier naa, voor den Dag te brengen.

En tot veragting naagelaaten.

Rouwmaalen by de Hebreën in gebruyk.

Israëliten hebben geen Godsdienstige Ceremonien ontfangen aangaande 't Begraaven der Dooden. Ecclef. 24: 27.

Maar wel dat zy door die te behandelen onreyn wierden naa zeekere Wet.

't Geên dan hier toe diend is dit, Dat alhoewel de meeste Menschen al van ouds, vreemde Verbeeldingen en verscheyde bevattingen over d'Ontbinding haarder Lichaamen hadden, (zoo dat ook zommige zelfs Boeken hebben geschreeven van den staat der Ziele naa de Dood;) zijn nogtans de meeste onder de Beschaafde Volken, omtrent het Begraaven der Dooden, met twee voornaame manieren te vreeden geweest; waar van de eene bestond in een zimpele *Begraaving*, dat is, een weglegginge *in de Aarde*, waar vanze genoomen waaren: De andere wierd in een *Verbrandinge* der Lichaamen gezogt; waar van slegts een weynig Been-Asch behouden, in zeekere Aarde Kruyken wierd weg gezet. Doch die onder al den Hoop regt Wijs geweest zijn, hebben meer bezorgd, hoe zy Wel mogten sterven, als hoe zy Wel mogten Begraaven worden. Terwijl'er onder-en-tussen ook naauwlijks eenig Volk zoo Woest of Verbasterd geweest is, of zy hebben haare Dooden zeekere Lijk-Staatzie bezorgd. En zommige zijn daar omtrent niet alleen zoo driftig, datze zulx straks doen naa dat de Geest gegeeven is; gelijk by de Persianen de gewoonte is; maar wagten zelfs niet zoo lange, maar Begraaven den Kranken, zoo haast zy de Hoop van Leeven de zak geeven, en meenen dat den Zieken de Dood op de Lippen heeft; gelijk van de Sokotorijnen in Needer-Ethiopien verhaald word. Doch gelijk de Verstandigste geeren zaagen, Dat haare bevattingen op eenige grond van reeden

Twee wijzen van Dooden te Begraaven van Ouds gemeen.

reeden ſteunden; heeft het ook hier in niet aan eenige ontbrooken, welk d'Ontbindinge der Doode Lichaamen, volgens de reedelijkſte zoorte zogten: Zulx dat die, welke met Thales Geloofden, Dat *Het Water* d'Oorſpronk van alles was, Oordeelden dat men die Hoofdſtof, de Verrottinge der Doode Lichhaamen aanbeveelen moeſt. Waar teegen andere weederom meenden, Dat het Natuurlijker was in *'t Vyer* te eyndigen. Hoedaanige de Leere van Heraklitus volgden: Waarom zy hooge Hout-Staapels Op-hoopten, om onder d'Opgaande Vlam, tot die Hoofd-ſtof, t'Oog-zienelijker Opgevoerd te worden; en de Doode Lijken alzoo niet alleen een zigtbaare ontaardinge in Wormen en Maaden ontgingen, maar ook een duurzaam gedeelte van haar t'zaamenſtel, in d'Onverbrandelijke Been-Aſch naa-lieten: Daar zy zoo veel te-eer toe quaamen, als zy klaarder Begrijp van de Kragt en Beſtand des Vyers meenden te hebben. Jaa eenige zijn hier door zoo groote Lief hebbers van 't Vyer geworden, Datze haar zelven Leevendig pleegen te Verbranden; dewijlze meenden haar Leeven op de Eedelſte wijze in 't Vyer te konnen eyndigen. Nogtans ſchijnd men niet te moogen twijffelen, of de Begraavinge door Needer-zetting in de Aarde, is de Oudſte wijze, en wy hebben zulx in de Voorbeelden der Aards-Vaderen en andere gezien: En veele giſſen, Dat ook Godt die maniere met zijn Exempel heeft goed-gekeurd, als hy Moſes zelfs Begraaven heeft, Deut. 34: 6. En hoe Haatelijk ook de Dood by alle Menſchen is; beminnen zy nogtans alle het Graf, en een Eerlijke zoort van Begraaffenis: Zoo dat zelfs ook die, welke dit door Schendaad Verbeurd hebben, niet naalaatig zijn, een Veragte Begraaffenis, door Voor-biddinge af-te keeren; ongemoeyd ook eenige onder de Bygeloovige Volken, uyt Waan van Godsdienſtigheyd, het voor Eere en Loffelijke Gedagtenis gereekend hebben, Dat haar Lijk van de Vogelen Gegeeten, of haare Beenderen Verbrand wierden; daar zulx by andere, een Schandelijk Deel van haar verdiende Straf geſchat word. Doch laat ons eerſt van de Verbranding, daar naa van 't Begraaven ſpreeken; of liever, van beyde overs-hands, om dat ons die wijze, alderbeſt tot de Lijk-bezorging der Egiptenaaren en Joden inleyden zal. Voorwaar het Verbranden der Doode Lijken, is insgelijks een Oude Gewoonte, en ſtrekt zig verre uyt; zoo dat'er Treffelijke Beſchrijvingen van gevonden worden in de Griekze Lijk-Staatzien van Homerus; in de omſtandelijk-afgebeelde Lijk-pligten van Patroklus en Achilles; en noch voor dien tijd, in de Thebaanzen Oorlog, en plegtelijke Verbrandinge van Meneçeus en andere, die Tijd-genooten waaren van JAIR de Agtſte Rigter in Iſraël, Judic. 10: 3. En dat het Lijk-Branden ook onder de Trojaanen gebruykelijk was, is aan het Lijk-Vyer van Hektor te zien, die voor de Poorte van Troyen Verbrand wierd. Gelijk meede van 't Verbranden van Pentheſilia, Koningin der Amazonen, gewag gemaakt word. En die gewoonte heeft lang by de Aſiaanze Volken in ſwang gegaan: Zoo dat zelfs noch ten tijde van de Keyzer Julianus, zeeker Indiaanze Konink, het Lijk van zijn Zoon Verbrande, en d'Aſch daar van in een Zilvere Dood-Bus Begroef. In 't Weſten is deeze Gewoonte al meede doorgebrooken, zoo datze behalven de Herulen, Geeten en Tracen, ook tot de Celten, Sarmaaten, Germaanen, Gaulen, Sweeden, Deenen en Noorweegers voort-liep; jaa ook by de Kartaginenzen en Amerikaanen niet ontbrak. Gelijkze meede veel Ouder by de Romeynen is, als 't gemeene gevoelen uyt Plinius meend te grondveſten: Want behalven dat de Wet der XII Tafelen waakte teegen 't Verbranden in de Stadt; of een Lijk-Vyer van Geſchaafd Hout te maaken; of met Wijn het Vyer uyt-te Bluſſen; Verbrande Manlius, die Burgemeeſter was, 't Lichaam van zijn Zoon. En 't geſchiede alleen door een byzonder uytgedrukt Bevèl van Uyterſte-Wil, dat Numa niet Verbrand maar Begraaven wierd. Doch Remus heeft zijn Uytvaard door een Plegtelijk Lijk-Vyer gehad, als Ovidius in zijn Almanach aanteekend. Maar gelijk we ons hier niet verletten moogen veel Exempelen op-te haalen, alzoo agten wy dat ons Virgilius de Gewoonte hier

van

Meening van Thales.

't Begraaven der Dooden is de Oudſte wijze.

De Verbrandinge der Doode Lichaamen by de Grieken dikmaal gedagt.

En was een Oude maniere der Lijk-bezorging.

Die tot veele Volkeren door gebrooken was.

Numa wierd niet Verbrand om dat hy 't zoo begeerd had.

van niet onfraay affchilderd; wanneer hy Eneas Lijk-Vyer over den Drenkeling Mifeên, (die op Strand gevonden wierd;) aan zijn Zesde Boek aldus befchrijft: Onder-en-tuffen lieten de Trojaanen niet naa, Mifeên op het Strand
„ te beweenen, en zig neevens zijn droeve Affche voor het uyterfte te quijten.
„ Eerft Stapeldenze een grooten Hoop Houts ten Lijk-Vyere, van Vette Hars-
„ Boomen en Gekloove Eyken; Bevlogten het Lijk-Hout rondom met Bruyn
„ Loof; Planten nââre Cypreffen hier voor; en leyden'er Schitterende Wapens tot
„ Cieraad booven op. Zommige zetten Kopere Keetels met Water op het Vyer,
„ ftooken datze Zieden, en Waffchen en Zalven het Koude Lichaam. Zoo draa
„ het Befchreyde Lijk met zijn Dood-Bedde hier booven Op gelegt word, ftee-
„ kenze een Keel op, en werpen'er Purpere Kleeders, en zijn eyge Gewaaden,
„ over heenen. Zommige neemen de Swaare Dood-Baar op de Schouders, een
„ droeve Dienft; en fteeken met afgekeerde Aangezigten, naa het gebruyk der
„ Voor-Ouderen, de Fakkel onder het Lijk. Men verbrand den Wierook met
„ andere Gaaven gemengd, en de Spijs, en giet'er Beekers met Olyf-Olye in.
„ Naa dat de Doode Verbrand, en het Vyer uyt is, zoo Waffenze de gloeyen-
„ de en dorftige Affche van het Lijk, een deerlijk Overfchot, met Wijn; en
„ Chorinèus giet het by-een geraapt Gebeente in een Koperen Dood-Vat; be-
„ fprengeld zijne Makkers Dry-maal met den Gezeegenden Olyf-Tak in zuy-
„ ver Water gedoopt; en haar aldus Zuyverende, neemd zijn Affcheyd met het
„ laatfte Schey-Woord. Maar de Godvrugtige Eneas bouwd den Man een
„ groot geweldig Graf, en hangd zijn Wapens, Trompet en Riem aan den
„ lugtigen Berg, die noch heeden naa zijnen Naam Mifeên heet, en in der Eeu-
„ wigheyd heeten zal.

Maar hoe groote Afgodiften ook de Kaldeën omtrent het Vyer waaren, hebbenze egter een Afgrijzen van 't Verbranden der Dooden gehad; naadien zy geloofden, daar door haare Godheyd te Befmetten. Gelijk het ook de Perfiaanen om dezelve reeden van de hand weezen. Maar deeze Bekommerd voor de Beenen, wierpen 't Vleefch ten Roof voor de Honden. Booven deeze fchroomden insgelijks d'Egiptenaars haare Dooden aan 't Vyer te geeven; en zulx niet zoo zeer om datze daar in een Godheyd erkenden, (die waarfchijnelijk geen ander als de Zonne was;) maar om dat het een Verflindent Element is, dat al-te weynig overlaat van 't geene men daar aan beveeld: Waarom zy haare Doode Lijken, alfwe gezien hebben, door Koftelijke Balzemingen, en dezelve in drooge Kelders en Zandgronden needer te zetten, of befluyting binnen digte Glaazen buyten alle geweld der Lugt, teegen de Verganklijkheyd hebben getragt te bezorgen. De Scythen weederom, die by 't Leeven en de Dood Swoeren, waaren zoo Afkeerig van haare Dooden te Begraaven; Datze alle Bedelving der Aarde verwierpen, en hun Graaven in de Lugt maakten. Maar de Egiptize *Vifch-Eeters*, anders ICHTYOPHAGI genoemd, begeerden de Zee tot haar Graf: Daarwe nogtans zien dat d'Oude Helden by Homerus, niets meer vreefden, dan het Water en de Verdrinking. Andere hebben haare Dooden Vermorzeld en met Stampers te Pletteren Geflaagen, op datze heel te niet wierden. En alhoewel de Joden d'Oude maniere van Begraaven hielden, die door Nederzetting en Rotting in d'Aarde gefchiede; hebben zy nogtans de Verbranding zomtijds toegelaaten; gelijkwe in 't Voorbeeld van Saul hebben gezien: Als meede dat de Verbranding volgens een gebruyk dat niet Verbooden was, onder haar wel gebeurde in tijd van Peft, om de Befmetting en Voortkruyping der Ziekte te Schutten; waar van te zien is, Amos 6:10. Nogtans maakten zy groote Brandingen digt by en omtrent d'Aanziennelijke Lijken haarder Koningen. Boovendien hebben ook de Kriftenen altijd het Begraaven door Neederzetting in d'Aarde, en de Verteering tot Stof, bemind; en een afkeer gehad van de Verbranding; alhoewel veele onder haar niet befchroomd waaren, om 't Geloof datze ontfangen hadden, Leevendig Verbrand te worden: Doch haare Doode Lichaamen wildenze aan Gods Vonnis overgeeven;

Kaldeën waaren afkeerig van de Verbranding der Doode Lijken.

Als ook de Egiptenaaren.

Scythen afkeerig van Begraaven der Dooden.

d'Ichtyophagi willen denin 't Water Begraaven zijn.

Joden Beminden de Begraaving der Dooden en lieten de Verbranding zomtijds toe.

2 Kron. 16: 14. en 21: 19. Jerem. 34: 5.

en

Kriſtenen hebben altijd de Begraaving der Dooden beyverd

en tot Stof weeder keeren; Gen. 3:19. En quaamen daar in alzoo zeer wel over-een met de Aards-Vaderen en laatere Heylige Mannen, die daar in volhard hadden. Want naa dat zelfs de Joden onder 't Jok der Roomze Moogentheyd waaren, en Streng gehandeld wierden, ſteldenze haar niet gelijk aan de Gewoonte der Lijk-Verbranding. En dit heeft de Profeetie over het Doode Lichhaam van de Zaligmaaker byzonderlijk te ſtaade gekoomen, welke geen *Verderving* zou zien, noch *Been aan hem Gebrooken worden*; 't geên niet had konnen Vervuld worden, by-aldien de Verbranding der Dooden veel meer dan de Graflegging onder den Joden had in gebruyk geweeſt. En zoo geld hier ook het Getuygenis van Tacitus; als hy van de Joden zeyd; *Dat zy haar Lijken meer Begroeven dan Verbranden, volgens de Gewoonte der Egiptenaaren.* Waar toe zoo wy de H. Schrift Raadpleegen, men vindze vol Getuygeniſſen, die der Joden Bezorging der Begraavinge, konnen grondveſten. Zoo dat het *Niet-Begraaven*; by haar onder de Beklaaglijke dingen aangeteekend ſtaat; waar van te zien is, Pſal. 79: 3. Jer. 14: 16. en 16: 6. Ecclſ. 6: 3. 2 Kon. 9:10. Ja zelfs een ſlegte Begraafplaatze waardig is, als een Gedenkmaaninge van een Ongelukkig Lot te doen Geheugen, Jer. 7: 32. en 19:11. en 25: 33. Gelijk we dan ook zien, Dat David bezorgde, dat zelfs het Hoofd van Isbozeth in Abners Graf beſteld wierd, 2 Sam. 4: 12. En Jehu, de Vervloekte Izebel, dien hy had doen uyt de Venſter ſmijten, wilde Begraaven hebben, maar niet en vonden dan de Herſſen-Schaal en Voeten en Hand Palmen; de reſt was van de Honden Gegeeten, 2 Kon. 9: 34. die miſſchien ook noch Begraaven wierden. Gelijk ook de Kruys-Straf zoodaanig is geweeſt; dat d'Aanhegting met Naagelen, aan Handen en Voeten, tuſſen de kleyne Beendertjes paſſeerende, verhoed heeft, dat geen Schaade daar aan geleeden is. Waar by quam, dat de Goddelijke Voorzorge in de Wet belaſt had, Dat Jeſus met Zonnen Ondergang, moeſt Afgenoomen worden; daar het anders naa de Romeynze wijze, aan 't zelve Kruys-Hout had konnen en moeten Verderven, by-aldien 't naa hun gewoonte behandeld waare.

Hoe noodzaakelijk het was dat de Joden 't Verbranden der Dooden in geen gebruyk hadden.

Die ook het Balzemen der Lichaamen niet ſtrengelijk van de Egiptenaaren naavolgden. Gen. 50: 3.

Laat'er ons by aanmerken, Dat ook de Joden door de lange zaamenwooning haarder Voor-Vaderen met d'Egiptenaars, geenzinds tot die naauwkeurige Inbalzeming, die Veertig Daagen duurde, vervallen waaren: Waar door de Spieren van-een geſcheyden en 't Vleeſch Verteerd, en daar toe ook de Herſſenen en Ingewanden uytgenoomen wierden. 't Welk, by-aldien aan Jeſus Lichaam geſchied waare, het onderwerp van zijn Verryſſenis, geſchonden waare, en de Voorbeelden van Enoch, Elia, of Jonas, hadden niet konnen beantwoord worden, 't Geên nogtans voor te-koomen, of te herſtellen, even ligt om doen zou geweeſt zijn, voor die Opwekkende Kragt, welke Magtig geweeſt is, de Windzel-Doeken en Strooken te-gelijk met de Banden des Doods te Verbreeken, om onbelemmerd, uyt een Waſſen Kleed en een Mengzel van Honderd-Ponden Zalve, en te-gelijk uyt het Graf te voorſchijn te koomen, eer noch de Stulp-Zerk daar van Afgewenteld was.

En hoe noodig tot de Voorzeggingen Voorbeelden die op Jeſus lijden zaagen.

Maar alhoewel de Joden 't gebruyk der Verbranding niet aan-en naamen, onderhieldenze egter veele Plegtigheeden, die met de Griexe en Romeynze Lijk-ſtaatzien over-een quaamen; waar van wy ſtrax eenige in de Verklaaringe van ons Print-Tafereel zullen aanteekenen, zoo verre 't pas geeft. De Wit-Geplaaſterde Graaven en opgeregte Grafteekenen wierden ouwelinx van de Joden Bemind; en verçierden die geeren, gelijk te zien is Matth. XIII. Doch zy zijn 't niet alleen geweeſt, die daar in Glorie ſtelden; want by den Digter Euripides, verſcheeld het Ulyſſes niet hoe ſlegt hy Leefde, als hy maar naa zijn Dood, een Treffelijke Tombe genieten mogt; en de meeſte Vorſten, hebben naa Verheeve Pronk-Graaven geſtaan.

Grafteekenen by de Joden in Agting.

En niet alleen deeze, maar ook de eerſte Kriſtenen hebben op zeekere wijze hier omtrent ge-yverd: Zoo dat in de Graf-Kelders van 't Onder-Aardze Roomen, hoopwerk van Cierlijk-uytgehouwe Tomben, en Lijk-Buſſen der Martelaaren en Vermaarde Heyligen gevonden worden, die met d'Oude Hiſtorien uyt de H. Schrift genoomen, Konſtig uytgehou-

Waar van ook Voorbeelden der Kriſtenen in 't Onder-Aardze Roomen

gehouwen zijn. Onder welke Beeldniffen dan niet zelden, die van Enoch, Jonas, Lazarus, en 't Gezigt van Ezechiel gezien word: Waar by dan ook geen Zinnebeelden,. van Paauwen, Duyven, Haanen, Cypres en Palm-Boomen vergeeten, en al t' zaamen uytgedagt zijn, om de hôope der Opftanding uyt den Dooden, op-te Wekken; en alzoo het Leeven in 't Graf, dat is, de Wooning in 't Land der Mollen en Mieren, op eenige betaamelijke wijze te Verzoeten. By d'Oude, heeft de Eerzugt tot een Aanzienelijk Graf, zoo veel vermoogen gehad, datter ook looze Graffteeden gemaakt zijn, Cenotaphia genoemd; die alleen Pronk en Gedagtenis-halven Opgeregt, maar de Lichaamen elders Begraaven wierden. Nogtans deede Jakob alzoo niet, als hy zijn Rachel by den Weg naa Bethlehem Begroef, en een Grafteeken terzelve plaatze daar over Oprigte, Gen. 35: 20. En het fchijnd dat de Joden zijn Exempel hebben naagevolgd. Doch het is met veele heel anders gegaan; want Euripides had zijn Tombe in Afrika; maar zijn Graf in Macedonien, en Severus vond zijn waare Graffteede te Roomen, maar zijn loos Pronk-Graf in Gallia. En om dat men Homerus Grafteeken, op verfcheyde plaatzen vond; is dit een oorzaak geweeft, dat hem zoo veelerley Vaderlanden Toegeëygend zijn. Die luft heeft daar over te twiften, mag zig met Leo Allatius beraaden, die'er een heel Boek van Gefchreeven heeft. Maar naadien men van Ouds groote Agting voor de Opgebouwde Graffteeden der Koningen had; zoo dat niemand ligt beftond dezelve te Schenden noch de Begraavene te Berooven; alzoo fchijnen eenige gemeend te hebben, dat ook zelfs de Rijks-Schatten in dezelve alder zeekerft waaren. En gelijk deeze Bezorging tot veel Indiaanze Koningen overgewaayd is; alzoo iffet daar van daan gekoomen dat de Spanjaarden, zoo groote Rijkdommen uyt de Amerikaanze Graffteeden gehaald hebben; als de Peruaanze Hiftorie aanteekend. En hoewel voorzien het Graf van de Konink David geweeft is, mag men uyt Jofefus XIII^de Boek verneemen, daar hy aan 't 16de Hoofdftuk verhaald, dat Hyrkanus, wanneer hy binnen Jerufalem van Antiochus Pius Belegerd was, 3000 Talenten aan Geld daar uytgenoomen heeft. Waar van moogelijk Herodes niet lang daar naa het Reftant ligte. En veele twijffelen niet of de Konink David, heeft deeze Schatten neffens hem doen Begraaven, op datze te meer verzeekerd waaren; en naa hem zijn meer Koningen bewoogen om diergelijke te doen. Onder-tuffen is Darius dapper uytgelachen, wanneer hy 't Graf van de Koninginne Semiramis, openende, (welkers Graf-Schrift hem groote Schatten beloofde,) niet anders dan een Schrijf-Tafelken daar in vond, waar op eenige woorden ftonden die hem Vervloekten, om dat hy de Graaven der Dooden Gefchonden had. Anders heeft d'Ervaarendheyd aan veelen geleerd, Dat die, welke hun Graffteeden met Goud vulden, de minfte Ruft daar in gevonden hebben. 't Geên ons in de Verbranding der Lijken, ftrax zal te nutte koomen, hier aan te gedenken. Waar omtrent dan eerftelijk dit aan-te merken ftaat, dat geen Vyandige Menfchen, de Beenderen der Verbrande Lichaamen zoo ligt Opgraaven, en daar meede Verfmaadelijk handelen konden, als wel met andere Begraavene Dooden; zoo datze de Bekkeneelen tot Drink-Schaalen, en de Schenkelen, tot Fleuyten maakten. 't Verbranden der Lijken liet van 't gantze gevaarte des Lichaams weynig over; en de Afch der Beenderen kon in een kleyne plaats befloten worden. Doch hoe zy de Afch der Verbrande Beenen, uyt andere Verbrande Stof hebben weeten t' onderkennen, daar over zijn de Oudheyd onderzoekers noch al in den dut. Doch veele meenen dat de meefte Lijken door heel weynig Hout zijn konnen verteerd worden, weegens haar eygen Olyagtig Vet, en Merg der Beenderen; alhoewel ook eenige deelen aan 't Lichaam gevonden worden, die minder Verbrandelijk zijn: 't Geên ongetwijffeld d'oorzaak is geweeft, Dat eenige Beenen van 't Hoofd en Bekkeneelen overgebleeven en in de Lijk-Buffen kennelijk gevonden zijn: Ook konnen de Uytgebrande Beenen, waar van het Vyer affcheyd genoomen heeft, by-naa Eeuwig duuren.

Marginal notes:

gevonden worden.

En met welk een voornee-men en aanduyding op zeekere wijze Gebootzeerd.

Ledige Pronk-Graaven. Graffteeden ook tot Schat-Kisten gemaakt.

Hyrkanus Berooft het Graf van David binnen Jerufalem.

Darius in 't openen van Semiramis Graffté bedroogen.

Van wat Nut de Kruyk Begraavenis was.

Hoe het met de Been-Afch der Verbrande Lijken gefteld was.

Asch der Gebrande Beenen Onverganklijk.

Waarom geen Jonge Kinderen Verbrand wierden.

ren. Het geene daar in openbaar schijnd, Dat ook de Smelt-Kroezen en Kapèllen, in welk men Goud en Zilver gloeyd en fijn maakt, uyt dusdaanig verbrande Been-Stof pleegen gemaakt te worden, en zeer kragtig teegen 't Vyer uythouden. Waar van daan het dan gebeurd is, Dat d'Oude, geene Kinderen gebrand hebben, welke voor haar Dood noch geen Tanden hadden; naadienze haare Lichaamen als dan noch te Teeder hielden, om naa de Verbrandinge van 't Lijk-Vyer, een Overschot, aan de Kruyk-Begraaffenis over te laaten. Daar ontbreeken ook geen Getuygenissen van verscheyde Kruyken, onder de Aarde gevonden, in welke de Beenderen der Verbrande Lichaamen bewaard waaren; en waar in noch Bekkeneelen, Ribben, Kaak-Beenen, Dye-Beenen, en Tanden beneffens de versse teekenen van hun Verbranding gezien wierden.

Lijk-Bussen of Steene Graf-Kruyken van hoedaanigen maakzel en stoffeerzel.

Ook waaren daar noch eenige uytwendige stukken in van kleene Dooskens en net gewrogte Kammen, Handvatzels van kleyn Koper Gereedschap en andere Snuystering. Doch het fatzoen van deeze Kruykwijze Lijk-Bussen, word van onderscheyde Maakzel en Grootte gevonden: Want zommige zijn Dikbuykkig en Langhalzig, andere meer Klootsgewijs als een Pot; waar aan zomtijds Ooren tot Handvatzels zijn, aan andere weederom niet. Zomtijds zijnze uyt Roode Klaay of Teegel-Aarde Gebakken, andere alleen uyt Gedroogde, en uytwendig Gebootzeerd, met Randen en Schelp-Keepers.

Wanneer 't Verbranden der Lichaamen een eynde nam.

Zoo wy Makrobius gelooven zullen, heeft de Verbranding der Doode Lichaamen by zijnen tijd opgehouden: Doch andere zeggen, Dat het in Antoninus tijden afgeschaft is; andere stellen 't wat laater, en omtrent de Leef-tijd van Heliogabalus. Nogtans vind men by Sidonius Apollinaris een plaatze, waar uyt blijkt, Dat die Gewoonte in Vrankrijk laater in gebruyk was: Maar het zou wel konnen zijn, Dat wanneer de Kristen-Godsdienst beveſtigd was, deeze Lijk-Vyeren heel-en-al zijn uytgeblust. Niet teegenstaande 't zelve by verscheyde Indiaanze Volken noch in gebruyk is: Zoo dat het, behalven de Braminen, ook de Japanneezen met groote Staatzie doen; als wanneer de Kinderen, haar Lijk-Asch naa de Verbrandinge, met Offerhanden Eeren; dezelve doende in Gulde Vaaten, en houden groote Rouw-Maalen; en naaderhand zeekere Feesten om des Vaders H. Asch aan-te spreeken, en Spijze voor te zetten. Waar van strax naader.

Kristenen hebben haar omtrent het Begraaven der Dooden van Plegtelijkheeden bediend, die de Leelijkheyd des Doods bedekten.

En alhoewel zommige Volken met de Joden geloofden dat alles door de Opstanding, weederom stond hersteld te worden; hebben zy nogtans de Zorge voor de Begraaffenis zoo min als andere Volken afgeleyd; maar alzinds toegeleyd om door heusse Plegtelijkheeden omtrent de Gestorvene Lichhaamen, de Leelijkheyd des Doods te bedommelen, en haare Dooden door 't aantrekken van Wit Linnen, en toevoegelijke Verçieringen, verzeld met een Staatelijke Grafleyding, aangenaam te maaken: Invoerende verscheyde gebruyken, die de Hôôpe des toekoomenden Leevens niet duysterlijk te kennen gaaven, en d'Opstanding aanweezen.

En de Hôôpe der Opstandinge te kennen gaaven.

Jaa schoon eenige Heydenze Volken, d'Onsterffelijkheyd der Ziele niet en geloofden, hebbenze nogtans verscheyde gebruyken omtrent de Dooden gehad, die haar eygen Ongeloof weederspraaken; waar van men Voorbeelden genoeg uyt Demokritus, Plinius, Phocylides, Lukretius, Plato, Homerus en andere zou konnen byhaalen, van welk noch Voetspeuren genoeg onder ons gezien worden. En zoo men slegts op 't Bestrooyen der Grafsteeden let, (dat de Romeynen met Roozen, de Grieken met Fluweel-Bloemen en Mirtus deeden;) of de Houtstaapels aanmerkt, die om de Lijken te Verbranden, uyt Lieflijk Brand-Hout van Cypres, Dennen, Lorken, Ypen, en Boomen die altijd Groen waaren, wierden zaam-geraapt; men kan in al dien omslag niet anders dan een stilswijgende beteekenis

En noch in zommige gemeene voetspeuren gezien worden.

haarder Overleevende Hôôpe ontwaar worden: Waar in de Kristenen, die hunne Dood-Kisten met Louwrier, Palm, Vinkoorde, Roosmarijn en diergelijke bedekten, een veel Heerlijker Zinnebeeld gevonden hebben; om dat het geene onder deeze Dood schijnd, zig zelven gemeenelijk weeder van de Wortel af zal herstellen. En daar zijn verscheyde Steeden en Volken die noch, in-

zon-

zonderheyd over d'Ongetrouwde Dooden, een Groenen Louwer-Tak voor de Doodbaar draagen, of Groente op het Lijk-Stroo, aan de Deur-Post steeken. En of hier van daan het Planten van Taxus en Cyprès, of ook wel andere Boomen op de Kerkhooven zijn Oorsprong niet ontleend heeft; dan of het Zinnebeelden der Opstandinge zijn, om haar geduurige Groente, magmen beyde bedenklijk houden. En het heeft moogelijk al meede geen ander inzigt noch afkomst, Dat de Joden, eerze Affscheyd van het Graf neemen, Gras, datze met Wortel en al uytgeplukt hebben, over haare Hoofden naa den Dooden werpen, tot een Teeken van haar Geloove aan de Opstandinge, in welke de Doode, als Gras zullen Uytspruyten; waar toe zy de Spreuke des Profeeten by-brengen, Jesaia 66: 14. *Uwe Beenderen zullen Groenen als het Teedere Gras.* Doch andere willen, Dat dit geschied tot een aanduydinge, Dat den Mensch niet anders is dan Stof en Aarde, en alle Vleesch als Gras vergaat, Jesa. 40: 6, 7. Psalm 103: 15. Doch wanneer d'Egiptenaars eenen Dooden met desselfs Houte Kist in een Graf-Kelder pleegen needer te zetten, gaaven zy hem gemeenelijk Affscheyd met deeze bewoordinge, en zeyden; *Gaat in Vreede.* En het schijnd dat Gen. 15: 15. yts diergelijks aan de Vader Abraham voorspeld word, als'er staat; *Gy zuld tot uwe Vaderen gaan met Vreede, en in Goeden Ouderdom Begraaven worden.* Dat nu ten laatsten ook de Dooden, met de Voeten voor-uyt naa 't Graf gedraagen worden, is een teegenstrijdige gewoonte van de Geboorte, waar in men Natuurlijk met het Hoofd voorwaards ter Weereld komd: Doch daar uyt-gaande om die nooyt meer te bewandelen, is de maniere niet zonder aanduydinge met de Voeten buytenwaards verkooren, als die de Weereld den Eeuwigen *Vaar-Wel* zeggen. Al 't geên ons Persius, in zijn Derde Schimp-Digt, niet onaardig afgeschilderd heeft, als hy zeyd;

Waarom de Joden Gras op de Graaven werpen, als zy Dooden ter Aarden brengen.

Dooden waarom met de Voeten voorwaards uytgedraagen.

Wanneerder eenig Mensch op Aarden word Gebooren,
Hy beuyteld onder uyt, en met het Hoofd naa-vooren;
Maar als'er yemand Sterft, en zyne Daagen Sluyt,
Zoo reyst hy naar het Graf, de Voeten vooren-uyt.

Hier zullen wy 't by laaten; en niet twijffelen, of wy hebben reeds genoeg van 't Begraaven der Dooden gezeyd, om nu tot het Rouwbedrijf der Egiptenaaren weeder te keeren, volgens welke gewoonte Josef zijn Vaders Lijkstaatzie bezorgd heeft. En dewijl wy heel dien omslag, ook in een Print-Tafereel ontworpen hebben, dat hier strax volgen zal, willen wy daar van een Woord vooraf zeggen.

Gy ziet dan buyten twijffel in die * Vertoogschets wel, dat'er behalven de groote toestel en meenigte des Volks, veelerhande Uytheemze Plegtigheeden en Teekenen van Rouwe omtrent de Dood-Baar van de Vader Jakob bedreeven worden: En hoedaanig inzonderheyd d'Egiptenaars elk om-ter meest, zoeken deel te hebben aan de Rouw-Klaage welke Josef met die van het Huys zijns Vaders, in Abel Mizraim, voor een tijd van Zeeven Daagen aansteld. Zoo datze omtrent het Lijk-Bed op welk het Gebalzemde Lichaam des Grooten Vaders in een Houten Kist, ten toon staat, verschijnen met Gescheurde en kort-op-geschorte Kleederen, gaande met ongedekten Hoofde en Barrevoets. Pleegende haar Rouw-bedrijf door meenigerhande uytbundige wijzen. Zommige pijnigen zig zelven met haare Lichaamen door snijden en kerven, steeken en prikken, te Wonden, en Bloed te laaten. Andere bekrabben en mismaaken haare Aangezigten, bestrijken zig met Slijk, of bewinden haare Booven-Lippe, en Kinnebakken, en Huyllebalken met een nâare Stemme. Zommige op de Aarde en in 't Stof needer gezeeten, zitten met een overdekt Aangezigte bitterlijk te Weenen, of zijn met een Hennippen-Zak Omgord; of strooyen Asch en Aarde op haare ontblootte Kruynen. Andere Scheeren haar zelven de Hoofd-Haayren van den Scheedel, of rukken dat geweldiglijk met Wortel en al

* Welke eenige Blaaden agterwaards met haar Verklaaring staat ingelast.

Hoedaanig het Rouwbedrijf over Jakob in ons Print-Tafereel zal gezien worden.

al uyt. Ook kortenze haare Baarden, en plukken de Wijngbraauwen met de Naagelen uyt, en brengen dat te-gaar verzaameld op het Lijk van den Dooden, op datze des Gestorvenens bedroefde Geest daar meede paajen, of de Goden verzoenen. Andere slaan op haare bloote Borst, of rijten de Huyd met haare Naagelen open; terwijl andere al huyllende haare Traanen in Fleskens vangen; en dat'er Treur-Liederen op Fleuyten, en op langzaam-dreunende Trompetten geblaazen worden; op datze d'algemeene Rouw-Klaage met droevige Toonen helpen vermeerderen. Verder af bereyd men 't Lijk-Vyer, uyt allerhande Speceryen en verbrandelijke Kruyden, om een Heerlijke Brandinge in Wel-riekende Rook-damp te doen naa de Wolken opstijgen; en als den Reuk van Goede Gedagtenis, over de gantze Lijk-Staatzie te verspreyden. Ook ontbreekt'er de Toestèl niet, om de Rouw-Maaltijd te houden, gelijk men eertijds pleeg te doen; en tot op heeden by de meeste Volken niet geheel uytgestorven is. En op dat elk Beschouwer, alle deeze Plegtigheeden met meerder nut, zou konnen naa-denken, hebben wy bezorgd, Dat al de byzonderheeden in ons Print-Tafereel aangeweezen, met een beknopte Uytlegging verklaard worden, die strax zal volgen.

Joden hebben veele gewoonten van de Heydenen over-geërft die zy in haare Lijk-Staatzien en Rouw-Klaagen behouden hebben.

Die de Heylige Boeken maar een weynig door-blaaderd heeft, en niet geheel-en-al is uyt het Hoofd gewaayd, Watwe zoo aanstonds van der Joden Rouw-bedrijf en teekenen van Droefheyd hebben aangeteekend; zal ongetwijffeld, wel gemerkt hebben, Dat dit Volk met veele van deeze Heydenze Zeeden is behebd geweest; en haar zelven nu en dan, d'een min, d'ander meer, daar aan hebben gelijkvormig gemaakt. En alhoewel haar zommige van die gewoonten, in de H. Schrift, zonder Strafwaardigheyd, schijnen toegelaaten te worden; isset nogtans zeeker, Dat haar ook veele van die Heydenze Uytbundigheeden, in de Wet wel scherpelijk Verbooden zijn; en zulx voorzeeker niet zonder hoogdraavende Reeden. 't Geen om dat het door de Leydsman Moses geschied is, zoo draa als Israël uyt Egipten gegaan was, ons niet heel twijffelagtig doed denken, Dat hen veele van dusdaanige Gewoonten, van de Egiptenaaren waaren aangekleefd; die zy allengskens Ontwennen en afleggen moesten. Ongemoeyd nogtans, Dat de zeer-Wijze Wetgeever daar in ook heeft willen waaken teegens de besmettinge der Kanaaniten, welker Land zy nu stonden in-te neemen; en niet min dan d'Egiptenaaren in allerhande waangeloovige Zeeden der Afgodendienst, verzoopen laagen. En zeeker, by-aldien de Hebreën, gaande uyt Egipten, geheel-en-al geen kennis, noch deel-gebruyk, aan dusdaanig onmenschelijk Rouw-bedrijf hadden, 't had haar vooreerst onnoodig konnen schijnen, Dat haar veele dingen, die wy terstond bezien willen, zoo strengelijk verbooden wierden; alswe nogtans verneemen, Datze haar Verbooden zijn. Daar ontbreeken geen Getuygenissen dat het by d'Oude Volken gebruykelijk was, Datze in haare Rouw-bedrijven, staande by de Doode Lijken van haare Vrienden; (het zy dan datze Begraaven, of datze zouden Verbrand worden,) haar zelven de Haayren van het Hoofd, en die van den Baard en Wangen geweldiglijk uytrukten, of met Vergiftige Trek-Plaasters deeden uytvallen; of afschooren, al naa het haar ernst was zig Bedroefd aan-te stellen; welke Haayren zy dan veelzinds op de Dood-Kist, of op het Lijk leyden, als een Geschenk aan den Dooden; of ook om d'Onder-Aardze Goden te verzoenen; waar van by Homerus en in de Brieven van Ovidius verscheyde voetspooren te vinden zijn; als meede in zijn Herscheppingen, daar hy aan 't Derde Boek zeyd; *De Zusterlingen hebben Rouwe bedreeven, en haar Afgesneeden Haayren, op 't Lijk van haaren Broeder geleyd.* Suetonius Verhaald, Dat als de Dood van Kaligula geboodschapt was, zeekere kleene Koninkskens, den Baard afleyden, en de Hoofden van haare Vrouwen lieten Bescheeren. Ook verhaald Herodoot, Dat d'Argivers zulx uyt groote droefheyd gedaan hebben; als meede de Joden in swaare Overvallen; ziet Ezra 9: 9. En het is noch heedensdaags by veele Heydenze Volken in gebruyk, over eenen

Waar van ook eenige der uyt-spoorigste hen in de Wet verbooden zijn.

Haayr-en Baard-schending over eenen Dooden, van Ouds by de Heydenen gemeen.

Doo-

Dooden, zig te Scheeren; gelijk wy niet alleen uyt de Gewoonten der Inwoonderen van Florida, maar ook uyt die van Kreeten verneemen; *De Kretenzer Vrouwen*, zegd Kotovicius, *hebben de Gewoonte, Datze haare Gestorvene naa de maniere der Ouden, met droevige Traanen Beschreyen; en datze om haare droefheyd des te-meer te betoonen, voornaamelijk die van 't naaste Bloed, zig zelven 't Haayr affnijden; jaa zomtijds uytrukken, en op de Doode Lijken werpen. Ook mismaaken zy haare Voor-Hoofden, en schenden haare Wangen met Krabben.* Voorts wierd deeze Scheering verscheydentlijk gepleegd, naa de verscheydentheyd van den Rouw, of naa dat zig yemand voornam dezelve overmaatig te betoonen. Want zommige sneeden maar alleen de toppen, of 't uyterste der Lokken af; andere alleen aan 't Voor-Hoofd; of rond-om Kuyfs-gewijs, zoo dat het agter d'Ooren even lang met dat van 't Voor-Hoofd, als op een Pis-pot geschooren hing; waar op misschien de Wet ziet, Levit. 19: 27. Of zy schooren alleen den Hoofd-scheedel de Kruyn af; of zy maakten haar zelven een geheele *Kaalheyd*: Levit. 21: 5. byzonderlijk aan 't Priesterdom verbooden. In Florida snijden de Vrouwen, op het afsterven der Mannen, het Haayr tot aan de Ooren af; en strooien dat tot betuyging van Rouwe, op het Lijk, en in het Graf. En zy moogen niet weeder met een ander Man Trouwen, voor dat de Hoofd-Haayren zoo lang uytgewassen zijn, datze haar de Schouderen bedekken. Die haar niet en Schooren, rukten dat met de Handen uyt, of 't wierd met een Nop-Scheer uytgebot: Zoo nogtans, Dat zulx niet door andere, het zy Barbiers, Haayr-snijders of eyge Lijf-knegten en Volg-Jongens geschiede, maar van den Rouw-klaager zelfs gedaan wierd, zoo goed hy kon, en zoo verre hy geduld had, dit Haayr-vitten ter Lijk-Staatzie van zijnen overleeden Vriend, uyt-te harden. Gelijk dit onder andere Oude Scheemeringen, uyt Artemidorus blijkt, wanneer hy zeyd; *Zoo yemand in den Droom hem zelven dunkt te Scheeren, zulx beteekend een schielijk Ongeval, en Doodelijk Verlies. Want die omtrent de Gestorvene verkeeren, Bescheeren gemeenlijk haar zelven.* Doch waar toe deeze algemeene Gewoonte uyt de Profaane Schrijvers by-gehaald, daar ons d'Oudheyd van dat gebruyk, klaar genoeg in de Heylige Boeken voor-komd. Als Job zijne Zonen verlooren had, is hy naa de Gewoonte der Sabeën opgestaan, en zijn Mantel gescheurd hebbende, heeft hy tot blijk van hertelijke Rouwe, *Zijn Hoofd Geschooren*, en is op de Aarde en in 't Stof gaan needer-zitten, Job 1: 20. Alwaar zommige Vertaalen; *Hy heeft zijn Hoofd Geneepen*; of, *Hy heeft zijn Haayr Uytgeplukt*; dat is, gelijk wy te-mets van yemands ongeduldig gedrag in droefheyd, zeggen; *Hy trok zig zelven 't Haayr uyt de Kop.* Want alzoo heeft de Joodse *Targum*, Jerem. 7: 29. verklaard; *Plukt uwe Haayren uyt, ô! Jerusalem:* Daar d'onze; *Scheerd uw Hoofd-Haayr af*, vertaalen. Welke plaatze des Profeeten, met andere, als Jerem. 16: 6. en 47: 5. Ezech. 7: 18. en Micha 1: 16. vergeleeken, ons genoegzaam schijnd te verzeekeren, Dat ook de Joden, in haar Rouw-bedrijf, het Scheeren des Hoofds in gebruyk hadden: Maar ons nogtans in 't onzeeker laat, om wat reeden evenwel de Wet verbooden heeft te doen, 't geene van zoo veele en zoo langen tijd, als een eygen Gewoonte onderhouden is geworden? En het vry wat hard schijnd te zeggen, Dat zy dit doorgaans als een Gewoone Overtreedinge van de Wet gedaan hebben. 't Geên wy moeten naaspooren, om dat het den Uytleggers dikmaals groot Spèl gemaakt heeft; 't zelve wel over-een te brengen. Voorwaar, de Joden hebben veele zoorten van Scheeren bedagt, op datze de Geoorlofde, van de Verboodene; mogten schiften; en wy zullen haare onderscheydingen in 't Boek van haare Ceremonien niet vergeeten. Als dan Deut. 14: 1. verbooden word, *Een Kaal Hoofd te maaken, tussen de Oogen, over eenen Dooden*; dat is, de Haayren omtrent de Oogen wassende, niet weg-te neemen, in het Rouw-bedrijf over eenen Dooden, gelijk de Heydenen de gewoonte hadden, (waar door ook 't Bescheeren des Voorhoofds en de Slaapen des Hoofds verstaan worden;) blijkt niet alleen dat zulx ge-

En zulx op verscheyde wijzen.

Uytplukken van den Baard en Wijngbraauwen over eenen Dooden.

Met Voorbeelden uyt de H. Schrift getoond.

En hoe zulx is konnen aanbevoolen worden in Treur-gevallen daar het nogtans den Joden in de Wet verbooden is.

Kaalheyd tussen de Oogen te maaken, waarom den Joden verbooden.

gefchied, op dat d'Ifraëliten geen gemeenfchap met de Zeeden der Nabuurige Volken zouden hebben; maar dat zy zulx voornaamelijk niet en zouden doen, als of zy de Verftorvene Geeften daar door wilden Verzoenen of Trooften in haaren Droevigen ftaat, en Duyftere Omdoolinge; gelijk de Heydenen geloofden; welke daar toe hun uytgeplukte Haayr-Bleffen en Baard-Stoppelen, op de Doode Lijken leyden, om haare Zielen te Trooften: Waar van wy ftrax gewag maakten. Invoegen de Joden dan voornaamelijk deeze Wet verbraaken, wanneerze deeze Befcheering met zulk-een Afgodize Bygeloovigheyd deeden; Datze de Verftorvene Ziele des Dooden, daar door by de Quaad-aanbrengende Goden Befchermden; en Trooft aanbragten door haare Droefheyd, en Smerte. Want dat den Joden zoo wel de Befcheeringe des Hoofds, als het Infnijden des Vleefch en't Verminken der Leeden, in't Rouw-bedrijf over eenen Dooden, in de Wet Verbooden word, blijkt daar uyt, Dat beyde die Afgodize gewoontens, doorgaans in de H. Schrift, worden t' zaamen gevoegd. Vergelijkt; Levit. 19:27, 28. met Jeremia 16:6. en Kap. 48:37. en andere plaatzen die voornaamelijk van *Het Kaalmaaken des Hoofds* gedenken. Als Jefa. 7:20. en Kap. 15:2. En zoo luyd ook even de Wet der Priefteren Levit. 21:5. *Zy en zullen op haar Hoofd geen Kaalheyd maaken, ende en zullen de Hoeken haares Baards niet Affcheeren: Nogte in haar Vleefch en zullen zy geen Sneeden Snyden.* En zulx voornaamelijk, om dat zy *Haaren Godt moeften Heylig zijn*; welke ten deezen aanzien beftond in een Vaft betrouwen op Godt. En daarom, indienze Rouwe bedreeven als Menfchen, die geene Hôope hadden, 1 Theff. 4:13. zouden zy den Naam van haaren Godt Ontheyligen. Welke Wet zig dan ook verre-genoeg uytftrekt, om aan gants Ifraël de Kaalheyd des Hoofds en watter meer van de Afgodize Zeeden onderliep, geheel-en-al uyt hunne Rouw-klaagen te verbannen; naademaal zy insgelijks, *Een Heylig Volk* genoemd ftaan, Exod. 19:5. Deut. 4:20. en 7:6. en 14:21. en 26:18. en 28:9.

d'Afgefneede Haayrlokken te Offeren by de Heydenen gebruykelijk.

Infnijdinge des Vleefch over eenen Dooden, in de Wet verbooden.

Dat nu d'Oofterze Volken aan dufdaanige Infnijdingen over eenen Dooden, zijn vaft geweeft, en haar zelven Jammerlijk pleegen met Vuyften te flaan, de Borft op-te Scheuren, Armen en Beenen met Priemen en Naalden te Pikkeeren; hun Vleefch Merkteekenen in-te drukken, of in-te Branden, en Verf-Inkt daar over te ftrijken, gelijk eertijds de Priefters van Cybele en de Godinne der Syriers deeden; blijkt beneffens het Opkrabben van haare Aangezigten, uyt zoo veele Oude Lid-teekenen; Dat het by-naa ongelooflijk is, hoe zommige Volken hun Reeden en Gevoel zoodaanig hebben konnen Pafpoort geeven, Datze haar eygen Lichaam niet ontzien hebben te Schenden; en met Vliemen en Meffen zoo rijkelijk hebben willen in haar eygen Leeder Snyen. Hoe d'Afgodize Egiptenaars eertijds met Bevuylde Aangezigten, Opgefchorte Kleederen, onder 't Slaan en Scheuren van haar Lichaam, over eenen Dooden pleegen langs de Straat te loopen, is lang te vooren uyt Herodoot aangeteekend. Doch dit is veel te weynig, noopens zommiger gewoone Razernye in de Lijkftaatzien. Want zoo wel d'Oofterze als andere Volken, hebben niet alleen door Snyen en Kerven haar Bloed afgetapt, maar haare Lichaamen voornaamelijk door 't Affnyen van Neus en Ooren Verminkt en Jammerlijk Ontmaakzeld. Gelijk de zelve Vermaarde Griexe-Schrijver van de Scythen verteld, die haar niet ontzaagen, van hun Linker-Hand te berooven. En dat zelfs ook de Romeynen, Makkers van dufdaanige Uytzinnigheeden wilden genoemd zijn, daar van kan ons niet alleen Ovidius een Getuyge verftrekken; maar het word ook in haare Wet der XII Tafelen Beveftigd, wanneer in de zelve Verbooden word, Dat een Menfch voortaan zijn Bloed, geenzinds tot een Teeken van Rouw over eenen Dooden vergieten zal. En gelijk deeze maniere naa de meeninge van Schedius, eertijds onder haar door het woord *Leffum* uytgedrukt wierd; alzoo fchijnd het zommige toe, Dat van daar door naavolging der Hoogduytzen, Ein Laffen thun, *Zig doen Laaten*, dat is, door 't Openen van een Ader, Bloed Aftappen, by den Neederlanders overgebleeven is. Gelijk dan meede Valturinus en Aulus Gellius

Spoorelooze Gewoonten der Heydenze Rouw-bedrijven.

Rouw-gewoonten der Egiptenaars.

En andere Volken van 't Ooften, die haare Leeden over eenen Dooden verminkten.

Naaderhand by de Romeynen verbooden.

Gellius aanteekenen, Dat het Bloed-laaten door 't openen van een Aader, naaderhand, een Krijgs-Straffe der Bloohertige Soldaaten geworden is. De zelve Romeynze Wet belafte meede; Dat geene Vrouwen, haare Aangezigten door 't Bekrabben van haare Naagelen, Mifmaaken mogten. Dat nu deeze Infnijding des Vleefchs, een Godsdienftig gebruyk by de Heydenen had, op datze de Goden daar meede opwekten en aan haare zijde lokten, zulx meenen we klaar genoeg te konnen afgenoomen worden uyt de Hiftorie welke 1 Kon. 18: 28. van de Baals Priefters te leezen ftaat; die haare Lichaamen met Meffen Sneden tot zy Bloed lieten. En dewijl d'Infnijding welke de Heydenze Volkeren in haar Rouwbedrijf over eenen Dooden deeden, Insgelijx een zoort van Afgodize Aanroepinge was, heeft het de Wetgeever Ifraëls goed gedagt, Dat zulx defweegen, aan dit afgezonderd Volk Verbooden wierd. Want aldus luyd des Heeren bevél, Levit. 19: 28. *Gy en zuld om een Dood Lichaam geene* Snijding *in u Vleefch maaken, noch Schrift eenes* Ingedrukten Teekens *in uw maaken; Ik ben de* Heere. En of wel zommige Taalzifters meenen, Dat hier eygentlijk het Verfcheuren, en het Aangezigt met Naagelen Krabben, verbooden word; Raad nogtans het gemeen Gevoelen en de bekende Gewoontens der Heydenen, (die niet zelden in de H. Boeken gedagt worden,) Dat men 't beyde, van 't Snyën met Meffen en Krabben met de Naagelen en diergelijke Mifhandeling zijn 's zelfs, te verftaan heeft. Maar naadien het uyt zeer veele plaatzen fchijnd te blijken, Dat de Joden deeze Wet zeer dikwils verbrooken hebben, als te zien is, Jeremia 16: 6. en 41:5. en 47:5. en 48:37. en Jefa. 15: 2. (ten zy wy miffchien een andere meeninge aan de Wet geeven, als de woorden ten eerften opflag fchijnen aan-te wijzen;) Vinden wy ons genoodzaakt te denken, Dat veel- meer d'Afgodize Bygeloovigheyd, den Joden daar door verbooden is, als wel dat zy haar over-groote Droefheyd over eenen Dooden, niet door eenige byzondere teekenen zouden moogen te-kennen geeven. Het geene van de Uytleggers niet al-te diep ingezien, moeyelijk gefcheenen heeft, een goede Verklaaringe by te-voegen; en te zeggen, Hoe het bygekoomen is, Dat de Joden, alle andere Wetten Onderhoudende, hier omtrent nogtans op verre-naa zoo Zorgvuldig niet en zijn geweeft? Waar toe, op dat we zulx ten klaarften betoonen, het hier de regte plaats niet en is, maar zullen dat in het Ceremoni-Boek der Joden afdoen. Alwaar het zal te betoogen ftaan; Dat den Joden dit voornaamelijk Verbooden is, om dat de Heydenen zulx uyt Bygeloovigheyd deeden; meenende dat de Waarende Geeft des Verftorvenen daar door in zijn Droevig affcheyden Gepaayd wierd. En de Joden zijn heedensdaags van die Bygeloovigheyd noch niet heel geneezen: Want dat zy ten tijde van de Zaligmaaker waanden, Dat de Zielen der Geftorvene omtrent de Graaven bleeven Waaren; en zoo lang onder de Magt des Duyvels waaren; heeft Grootius over Matth. 8: 28. aangeteekend. Het geene dan aan de Bezeetene geleegentheyd gaf, in die nåâre plaatzen dikmaal haar rol te fpeelen, gelijk we hier naa zullen aanwijzen. Doch alzulke quaadaardige Overblijfzelen der Heydenen, heeft Godt onder zijn Volk, door een breede Wet willen uytzuyveren en te-niet doen. Niet konnende dulden, Dat het Ifraël, dat hy hem zelven Afgezonderd en Geheyligd had, zig naavolgens de Heydenze gewoonten, door Snyën en Kerven van haare Leeden; 't Verfcheuren van haar Vleefch, Uytplukken der Haayren, en diergelijke raazende Teekenen van Rouwe, over de Dooden, zou aanftellen, en haar zoodaanig gelaaten, als of zy alleen haare Geftorvene Vrienden, zonder dat haare Droefheyd door de Hôôpe van derzelver Zalige ftaat, gemaatigd wierd, Befchreyen wilden. Godt heeft voorzeeker geen Onmaatige Droefheyd noch Rouw-Klaage over-eenen Dooden willen gemaakt hebben, om dat zijn Volk moeft Gelooven, Dat de Dood geen Heerfchappye ten Quaaden over 't Erfdeel des Heeren had, maar alleen ftrekte tot aflegging van het Lichaam der Zonde en alle Onreynigheyd. Als de welke Geftorven zijnde, nogtans niet op en houden Gode te

Waar toe de Heydenen over eenen Dooden haare Lichaamen met Snyën en Kerven pleegen te Schenden.

Dat in de Wet van Mofes Verbooden word.

Welk naader word onderzogt.

En 't oogmerk der Wet getoond.

Wat daar uyt te leeren was.

te Leeven: Maar zy moesten een Goed gevoelen van de Dood hebben; gelijk den Apostel de Thessalonicenzers vermaand, 1 Thessalon. 4: 13. In zulker voegen pasten 't dan ook geenzinds dat die, welke het Teeken van het Verbond Gods met Abraham gemaakt, door de Besnijdenis aan haar Vleesch droegen, en vervolgens geloofden, Dat Godt uyt den Dooden opwekken kan, zig zelven over eenen Dooden eenige Merk-teekenen in 't Vleesch zouden drukken; of inschrijven: Gelijk d'Arabiers en andere Afgoden-dienaars, zulx met Letteren, die door Priemen in 't Vleesch geprikt wierden, pleegen te doen, en met invreetende Verf-Inkt bestreeken, dat menze altijd zien konde: Haarzelven alzoo betoonende Knegten der Goden te zijn, wiens Teekenen zy in haar Lichaam droegen. 't Geên Israël verbooden word, Deut. 14: 1. En van den Apostel onder een aardige teegenspeelinge waargenoomen is, als hy zeyd; *Ik draage de Lid-teekenen des Heeren Jesu in mijn Lichaam*, Galat. 6:17. Naamelijk als een Dienstknegt van Kristus; die Opgewekt is *Tot Regtveerdigmaakinge*; vergelijkt 2 Kor. 4: 10. En zoo men verder lust te zien, Wat vreemde en Bygeloovige Gedagten, de Oost-en West-Indize Volken, Tarters, Finnen en Lappen, van den Staat der Dooden hebben, en daar naa haare zeldzaame Lijk-bezorgingen, en wijzen van Begraaven hebben; (zoo dat veele zig niet ontzien, de Lijken der Groote Heeren, en Vermoogende, eenige Dienaars tot Slaaven, beneevens alle Voorraad van Spijs en Drank en Kostelijke Kleederen, meede in 't Graf te geeven, om haar in de andere Weereld te dienen; waar toe haar deeze Ellendige Menschen gewillig laaten Slagten;) zulx heeft S. de Vries, in 't Vierde Deel zijner Kurieuze Aanmerkingen met veele Exempelen, uyt al de Vermaardste Land-en Reys-Beschrijvingen tegaar gezaameld; die, om datze veel te wijdloopig vallen hier op de Rye te staan, ons verpligten deeze Stoffe veel-liever met de waarneeming van den Geleerden Spencerus te besluyten. De Heydenen *zeyd hy*, van d'Omhelzing haa-„rer Vrienden beroofd, pleegen zig geheel-en-al aan de Pijn en Benaauwd-„heyd over-te geeven, en teegen de Goden en 't Gesternte des Heemels te woe-„den; haare Wangen te krabben, haar Vleesch te snyën, en haar Bloed uyt-te „storten: Zoo datze haar zelven genoegzaam deerlijk toestelden, om waar-„lijk in staat te zijn, waar door zy de heftigheyd van haare Rouw-klaage, of „liever razernye, konden te kennen geeven. Hierom heeft Godt bezorgd, Dat hy „aan de droefheyd van zijn Volk eenige Wetten voorstelde, en gewild, Datze „de verloorene Vrienden zoodaanig beweenden, Datze door het maatigen van „haar Rouw-bedrijf, mogten te kennen geeven, Datze de Hôôp van een toe-„koomende Leeven, en 't Geloof aan de Goddelijke Voorzienigheyd vast hiel-„den. Voorwaar Godt heeft wel eenigzinds aan de geneegentheyd en Vroom-„heyd der Joden, omtrent d'Uytvaard van haare Gestorvene Vrienden wat toe-„gelaaten, en geene Liefde-pligten leeren wraaken; maar hy heeft onder-en-„tussen ook gewild, Datze haare geneegentheeden, binnen de paalen van Eer-„baarheyd en Zeedigheyd zouden bedwingen; en derhalven zig geenzinds „naa de wijze der Barbaaren en Wettelooze Volken, haare Lichaamen schen-„den noch mismaaken. d'Israëliten waaren niet alleen met Bygeloovigheeden „behebd, maar hadden ook onmenschelijke manieren van de Egiptenaars en „andere Barbaarze Volken ingezoogen: Daarom heeft Godt, dat geêne in de „Wet bezorgd, waar door hy zijn Volk niet alleen tot de Godsdienstigheyd, „maar ook tot de Menschelijkheyd en Welgemanierde Zeeden hervormde. Dus verre Spencerus. En wy gissen, Dat heel de rest der Ongeduldige Rouw-Traanen over de Dood der Godzaaligen gestort, door deeze Troost-reeden behooren afgewischt te worden:

De Heydenze spooreloosheyd omtrent het Rouw-bedrijf over de Dooden van Spencerus beknopt voor gesteld.

En betoond waarom de Wetgeever daar teegen heeft willen waaken.

Is Sterven Weenens weerd, laat Weenen 's Weerelds Slaaven,
Diens Hôôpe met het Lijk Vesmoord leyd en Begraaven;
Wiens Tongen loochenen, Dat deês verdeelde Leên
Naar eenen korten Slaap weêr zullen worden Een: Laat

Laat Weenen, Jammeren, laat om hun Dooden Schreyen,
Die Sterven, en naa dit, geen Leeven meer verbeyen.
De Razernye des Doods heeft op de Deugd geen Magt;
Zelfs 't uyterlyk geval, hoe Schandig hoe Veragt,
Beswalkt haar Glory niet; staat haar ook niet te Schroomen;
Of schoon de Leevens loop den Schuldigen en Vroomen,
Hier meenigmaal helaas! gelyken Uytgang heeft;
Nooyt Sterft hy Schandelyk, die Eerlyk heeft Geleeft.
Indien d'Ellende Regt naar 't eynde word gemeeten,
Men zal veel Heyligen Ellendig moeten heeten,
Die door Veragte Dood; door Water Vyer en Swaard;
Door Strik en Stroppen zyn, gevloogen Heemelwaard.
De Dood is wel een Straf voor alle Aardze Slaaven;
Maar den Godvrugtigen, een Toeverlaat, een Haaven,
Een End van Zukkeling en allerley Ellend,
Een Ingang, een begin van 't Leeven zonder End,
Een Deure, die ons niet Gestorven, maar Herbooren,
In 't Blinkende Palleys van agteren tot vooren
Van Eeuwig Ligt doorstraald, daar Vroolyk heenen leyd,
En ons van Donkeren en Droeven Kerker scheyd,
En in een Leeven brengd, daar Dood noch Quaalen koomen:
De gantze meenigte der Vaderen en Vroomen
Is lang ons voor-getreên; wy volgen agter aan;
Wat Looper hygt'er niet naa 't eynde van de Baan?
Wie weygerd'er Vermoeyd, van Zukkelen en Vaaren
Door Nagt, door Neevelen, door Bulderende Baaren,
Het Veylige genot van Ree en Haaven-Rust?
Wie Balling, Dwaalende langs onbekende Kust
Door Woeste Wildernis, zal weederom de Daaken,
Zyns Vaderlands Bedrukt aanschouwen en genaaken?
Gy Vroome staat Verheugd en Welgemoed alree
Aan 't eynde van de Baan: En zyd des Leevens Zee
Vol Zanden, vol Gevaars ten naasten-by Ontvaaren;
Gy ziet alreede Land, van uyt de Woeste Baaren.
Uw Ballingschap heeft uyt, gy laat den Vreemden 't Strand;
En geeft uw weêr naar Huys en naar uw Vaderland;
Op dat gy (ô wat Vreugde!) het Aanschyn naak en naader
't Verquikkend Aangezigt van uwen Goeden Vader;
Den welken alles Leeft, wat Leeft en niet en Leeft,
Gelyk het ligte Vyer van zelfs naa booven sweefd;
De swaare Wateren zig naar beneeden snellen,
En alle Schepzelen naar hun Beginzel hellen:
Strekt zoo ook uwe Ziel, tot Godt en Heemelwaard,
En hygt naar 't Eeuwig Ligt, waar uyt zy is Gebaard;
Waar in haar Schepper Woond, wiens Aangezigt Verwerven,
Is Leeven, en dat niet te zien, een louter Sterven.
Geen Kaukazus bezet van Rym en Winter-Snee,
Geen Donderende Lugt, geen Steygerende Zee,
Geen Brandende Gewest, zal uw te rug doen wenden,
Wie is 't die om te zien zoo veel Vergoode Benden,
Van Vaders, Koningen, van Helden Overleên,
Niet Vroolyk Rennen zou door Duyzend Dooden heên?
De Ziele ziet vast op, zy Zugt naa die Gewesten,
Daar 't al, 't zy Vroeg, 't zy Laat, eens koomen zal ten lesten,
Jaa noodig koomen moet: En agt in dit Gety,
Het langer Leeven slegts een langer Slaaverny.

O Lief-

O Lieffelijke Dood! O Stildster aller Smerten;
O Haaven, Ree en Rust der Afgequijnder Herten!
O Winst maar nooyt bekend, by d'Aardsgezinde Mensch,
O Aller Boozen Schrik! ô aller Vroomen Wensch!
Vergun in d'Aarden-Schoot, dit Lichaam eene Steede,
En leyd de Geest naar 't Huys van Endelooze Vreede.

VERKLAARINGE VAN HET PRINT-TAFEREEL

In welke het Lijk-Plegtelijk Rouw-Bedrijf over Jakob, naa de Egiptize wijze Vertoond word.

A. Het Doode Lijk van de Vader Jakob, naa d'Egiptize wijze Gebalzemd, en met Linne Strooken Geswagteld; in een Houten Lijk-Bus of Dood-Kist geleyd; en onder een Rouw-klaage van *Zeeven Daagen*, op een Draagbaar voorgesteld, aan de gantze meenigte die Josefs Overleeden Vader, uyt Egipten tot hier aan-toe verzellen: vergelijkt Gen. 50:26. met *vers* 3, 7-10. Hoedaanigen tijd van Zeeven Daagen, de Joden naaderhand tot een gewoone Rouw-klaage aangenoomen hebben, Eccles. 22: 13. Gelijkze ook naa de Wet, Zeeven Daagen Onreyn waaren over 't aanraaken van eenen Dooden, Num. 19:11. en Deut. 21: 13. uyt welke plaatze de Joden *Het Beweenen van Vader of Moeder*, tot 30 Daagen uytrekken: Alhoewel de Wet daar van een Geroofde Vrouwe spreekt, die yemand uyt de Gevangene hem wil ter Vrouwe neemen. Doch zy hebben 't Voorbeeld van Moses te baat, Deut. 34: 8. en van Aaron, Numerorum 20: 29.

B. Lijk-Bezorgers uyt de Kruyd-Mengers en Medicijn-Meesters; welke het Balzemen van het Doode Lichaam, 40 Daagen waargenomen hebbende; het restant der Rouw-Pligten voldienen, Gen. 50: 2, 3. By de Romeynen POLLINCTORES, dat zijn, *Lijk-Zalvers* of Dooden-Begraavers genoemd. Ziet Rosinus Vde Boek Kap. XXXIX. En Godwijn Roomze Oudheeden.

C. Fakkel-Ligten ronds-om de Dood-Baar gesteld; waar toe in plaats ook Lampen tot in het Graf veele Daagen, jaa zomtijds voor altijd opgehangen, of neevens de Lijken op de Vloer pleegen gesteld te worden; om dat de Heydenen meenden, Dat de Zielen, die om het verlies des Lichaams Treurden, daar door Verquikt wierden. En de Joden hebben niet veel beeter reeden, Waarom zy nu noch een Lamp of Keers, Zeeven Daagen over eenen Dooden op de Vloer aansteeken ter Eeren van de Ziel, die hier om heenen Swerft. Gelijk Buxtorf van haare Gewoonten aanteekend: Als meede Burmannus over Deut. XIV. Jaa zelf ten tijde van de Zaligmaaker meenden, Dat de Zielen ook wel tot Duyvels wierden, die in de Menschen Voeren en daar van Bezeeten wierden; als Theofilaktus aanteekend: En van zommige voor de reeden gehouden word, Dat de Bezeetene zoo vaak in en by de Graaven liepen waaren. Waar van in 't Euangelium te leezen staat, Matth. 8: 28. Marc. 5: 2, 3, 5. Luc: 8: 27.

D. Josef met zijn Twee Zonen, Manasse en Efraïm, die hier met opgeschorte Kleederen, Bloots-Hoofd en Barre-Voets, het Rouw-bedrijf over haaren Vader, in 't Pleyn van den Doorn-Bosch, of naa-by de Spelonke in Machpela, volvoeren en bywoonen, Gen. 50: 7, 10. En hier van daan zitten de Joden noch 7 Daagen met Bloote Voeten op de Vloer over eenen Dooden; doch niet 7 volle Daagen, maar elke Dag een weynig tijds.

E. De Zonen van Jakob, Josefs Broeders, met haare Zonen en 't gantze Huys des Overleeden Vaders, die te zaamen tot deeze Lijkstaatzie uyt Egipten opgetrokken waaren, Gen. 50:8.

F. Faraôs Knegten, Eedelen en Oudsten van 't Hof, met de Oversten des Lands, en haare Lijf-Wagten; welke met Josef uyt Egipten optrokken om deeze Lijkstaatzie en Rouw-klaage Zeeven Daagen Plegtelijk te voldienen, Gen. 50: 7.

G. Waagenen en Ruyteren, die van Faraôs Hofstoet, de Rouwsleep der Lijkstaatzie tot hier-aan toe, verzeld hadden, en zoo veel in Getal waaren, Dat zy met de rest der Treur-Reyen en Klaagende meenigte, *Een zeer Swaar Heyrleger* uytmaakten, Gen. 50:9.

H. Rouw-Klaagers, die onder Zakken en Treur-Kleederen gedompeld, de Lijk-Pligten verzellen, en door Weenen en Huyllebalken, de Droefheyd helpen vermeerderen. By de Romeynen anders CONCLAMATIO, of *Veeler t' zaamen Geschreeuw* genoemd. Waar van daan men gewoon is, naa een Uyterste verrigtinge te zeggen; CONCLAMATUM EST: *Het is al uyt Getreurd, daar is geen Hôope meer.* En het zou wel konnen zijn, Dat den Digter VISVLIET, op deeze Spreekwijs gezien heeft, als hy in zijn Lijk-Traanen over de Koningin van Engeland, deeze woorden liet invloeyen; *Het is al Uytgeschreeuwd*, het is al *Uytgemeeuwd*. Want het is niet anders als of hy gezeyd had; CONCLAMATUM EST; *Laat alle Rouw-klaage een eynde hebben*; alhoe-

alhoewel hy over zijn Digtkunstig *Meeuwen*, genoeg Beschimpt is van de Spreeuwen. Dat nu dusdaanige Huyllebalkers pleegen Gehuurd te worden, en onder de Joden, door Vrouwen geschiede die in de Lijk-Huyzen groot Misbaar maakten, schijnd niet heel duyster te blijken Jer. 9:17. Marc. 5:38. waar toe Ligtfoot, inzonderheyd de plaatze Matth. 9:23. betrekt, en dit gebruyk uyt Josefus en de Joodse Talmud ondersteund. En daarom ontbreekt zulx ook in ons Print-Tafereel niet, gelijkwe hier vervolgens aanwijzen.

I. Pypers en Schalmeyers, die met Naare en Klaagwijze Toonen, 't Gehuyl der Rouw-klagte ondersteunen, en tot Schreyen opwekken. Hoedaanige ook in 't Sterf-Huys van het Dogterken van Jairus een Oversten der Synagoge met een heele Schaare ingedrongen, van de Zaligmaaker wierden uytgedreeven, Matth. 9:23. Dusdaanige Speellieden en Pypers, waarender by de Oude twee zoorten; waar van zommige Speelden op Fleuyten, andere op het Trompet bliezen. Servius teekend over de V^de^ Eneas van Virgilius aan; Dat op de Begraaving van d'Eedellieden, of Bejaarde Menschen, het Trompet gebruykt wierd. En dat de Fleuyte op die van 't gemeene Volk en Kinderen gehoord wierd, heeft Goodwijn uyt Statius Papinus en Alexander voortgezeyd; en brengd daar toe d'aangehaalde plaatze uyt Mattheus by; daar de Fleuyt-Speelders, *Pypers*; en by de Profaane Schrijvers, zeer eygen, *Lijk-Pypers* genoemd worden. En om dat de grootsten hoop onder al duske Lijk-Rotten, meest Smuygers en Slempsmetzers waaren, die de Vogt wel mogten en de Beurs plat Troggelden, zijn meest alle Lauweyt-Speelders en Pypers by d'Eerlijke Luyden in Veragtinge gekoomen; zoo dat de Wijze Anthisthenes, als hy hoorde dat Ismenias, Een *Fleuyt-Speelder* by hem had, van hem zeyde; *'t Is een Guyt; want zoo hy een Eerlijk Man was, hy zou geen* Pyper *in zijn Huys dulden.*

K. Andere zoort van Rouw-klaagers, Huyllebalkers en Piepers, die om een Droeve Stem te maaken *De boovenste Lippe bewonden* hebben; en zoo een Treurig Gesteen voortbrengen. Een maniere die ook al by de Joden in gebruyk was, als te zien is, Ezech. 24:17, 22. Mich. 3:7. ook word zulx te-doen, aan de Melaatze belast, Lev. 13:45. En zoo wy hier Kimchius en Aben-Ezra gelooven, wierd deeze Bewimppeling der Lippe gedaan met de Boorden van haar Mantel, of Kleederen daar over te werpen. En in deezer voegen weet men ook noch binnen Utrecht, van *Huylders* te spreeken, die voor Byloopers tot de Lijkstaatzien Gehuurd worden. En zoo men hier toe de Oost en Westindiaanze Lijkstaatzien onderzoekt, men zal bevinden, Dat zy zoo wel als de Egiptenaaren, Syriers, Grieken en Romeynen, verscheyde Uytvindingen en Ceremonien in gebruyk hebben, die alleen dienen om de Droefheyd te vermeerderen; en dat daar toe dikmaal groote toestel en Kosten worden aangewend.

L. Rouw-Klaagers die met Zakken, en Gescheurde Kleederen in 't Stof op de Aarde neederzitten; en elk om best de Lijkstaatzie met allerhande Droeftrooftige Gebeerden aan de gang houden. De H. Schrift gedenkt zeer dikwils aan deeze gewoone Teekenen van Rouw-bedrijf, ziet onder anderen, Esth. 4:3. En dat de Vader Jakob zelve zoo deede als hy meende dat Josef Verscheurd was, word Gen. 37:34. aangeteekend, ziet meede Jesa. 22:12. &c. En hoe gemeen de Pligt der Rouw-klaagen by de Godvrugtige Mannen der eerste Kristen-Kerke gehouden wierd, mag men Actor. 8:2. verneemen. Als meede by de Vrouwen; zoo dat zelfs Polyxena haar Sleuyer by de Schimp-Digter Verscheurd.

M. Rouw-klaagers die door 't uytplukken van de Haayren der Wijngbraauwen, haar zelven *Een Kaalheyd tussen de Oogen* maaken; het welke Godt den Joden, als een Uytbundig Rouw-bedrijf in de Wet Verbooden heeft Deut. 14:1. Dewijl de Bygeloovige Heydenen meenden, Dat als zy van dees zoo Fijnelijk-Uytgeplukte Haayren, op het Doode Lijk leyden, de Ziele des Gestorvenen door betuyging van die groote Liefde-Pligt, Getroost en met de Goden Verzoend wierd. Waar van ook elders by Ovidius in 't Derde Boek der Herschepping te zien is.

N. Andere die haar zelven over den Dooden, de Hoofd-Haayren en den Baard Affnyden; of met geweld Uytplukken, tot betuyging van haare Droefheyd en Rouw-bedrijf. Ziet meede van 't Uytplukken des Baards ingeval van Droefheyd, en ontsteltenis des Gemoeds Ezra. 9:3. En Lev. 19.27. en 21:5. word het Schenden van de Hoeken des Baards Verbooden. En daar is noch heeden geen gebrek aan Indiaanze Volken; welke wanneerze niets en hebben tot Verzoeninge van haare Zonden te geeven; het Haayr laaten Affnyden; en daar meede Offerhande doen, als het Waardigste datze te geeven hebben. Waar toe dan op zeekere Daagen, meenigte Priesters met Scheer-Messen gereed zitten; die 't Afgeschooren Haayr naa haar neemen, en voor een groot Heyligdom weeten te Verkoopen, om daar van Snoeren te Vlegten die van groot Vermoogen gehouden worden. Zulx zy hier door een zoo rijken Inkomst hebben; dat te mets, op eene Scheertijd van 15 Daagen, 90000 Dukaaten daar van Ingezaameld worden.

O. Lijk-Beschreyers die haare Rouw-Traanen in Lang-gehalsde Flesjes vangen, en die daar naa by de Dooden in 't Graf zetten; van welker Getuygenissen de Oudheyd vol is. En 't schijnd veele toe, Dat den Psalmist, Psal. 56:9. op die Gewoonte ziet.

P. Andere die Insnyding in haar Vleesch maaken en haar Bloed-storten, en Teekenen in haar

Lichaam Steeken; 't geên Verbooden word over eenen Dooden te doen, Lev. 19:28. Deut. 14: 1. Hoedaanigen Rouw-bedrijf waarschijnelijk in de Wet niet gedagt waare by-aldien niet de Israëliten, ook met zulke Bygeloovige Uytbundigheeden, in haare Verkeering by d'Egiptenaars hadden begort geweest.

Q. Andere, als Troosteloozе Droevaards op de Aarde en in 't Slijk gezeeten, Strooyen Stof en Assche op haare Hoofden; Scheuren haare Kleederen, Bekrabben haare Aangezigten, Slaan haare Borst met Vuysten, en toonen allerhande Spooreloosheeden der Heydenen *Die geene Hoope* over haare Dooden hadden, als den Apostel Bestraft 1 Thessal. 4: 13. Gelijk ook de Zaligmaaker al dusdaanig Misınaaken des Aangezigts in allerhande Droevig voorval verbied, Matth. 6: 16 Want dat ook de Joden op zoo openbaare Vasten Daagen, haar met Asch Bestrooyden, word in het Talmudize Boek-deel *Van 't Vasten*, opentlijk geleerd. Als meede by Fagius over Deut. 14:1. en Virgilius IV^de^ Eneas.

R. De Dubbele Spelonke in Machpela, welke Abraham tot een Erf Begraafplaatze Gekogt had, van Ephron den Hethiter, geleegen teegen-over Mamre Gen. 23: 16. Dat is niet wijd van Hebron, aan deês-zijde de Jordaane, Gen. 50: 13. Alwaar Abraham, Sara, Isaak en Rebekka reeds Begraaven waaren, Gen. 49: 31. Die ons uyt de Joodse Overleeveringen, de gedaante van dusdaanige Begraafplaatzen beschrijven; zeggen, Dat dezelve meest als een Gewulfde Kelder of Spelonke Uytgehouwen waaren; gemeenlijk Zes Ellen lang en Vier Ellen breed: Waar in Agt andere Cellen of Ingekapte Hollen waaren; zomtijds ook wel Dertien, gelijk in *Bava Batra* aangeteekend staat: In welke Vakken, de Doode Lichaamen wierden ingeleyd. Dat zy 'er bydoen, Dat de Ingangen gemeenelijk met een groote Zerk-Steen toegestulpt wierd; (by hen גלל GOLEL of *Wentel-Steen* genoemd,) hebbenze misschien uyt het Euangelium gestoolen; Matth. 27; 59, 60. De Graf-Spelonke zelfs, of Verwulfzel, noemden de Joden, van de daad der Begraaving קבר KEBER, dat is, *Begraafplaatze*; of ook wel מערה MAGNARA, Een *Spelonke* of *Hol*: Doch de byzondere Ingekapte Celletjens, daar de Lichaamen ingeleyd wierden, hebbenze כוכים CUCIM, *Graaven* of *Tomben* geheeten. En dat den Vroomen Josef van Arimathea zoodaanigen Begraafplaats voor zijn Familie afgezonderd had, is uyt de aangehaalde plaatze van Mattheus klaar. Zy schijnen de Ingangen en 't voor-aanzien ook dikwils Beschilderd en Verçierd te hebben, waar vanze *Wit Geplaasterde* genoemd worden; Matth. 23: 27. En die van Eerwaardig-Gestorvene, met Opschriften en Vermaaningen; dat zulk-eenen (N. N.) *In Zalige Gedagtenis mag zijn*. Doch haar gewoone Grafschriften quaamen meest op deezen zin uyt; *Laat des Doodens Ziele opgebonden zijn in den Hof* Eden; of *In het Bundelken der Leevende*, AMEN, AMEN, AMEN *Selah*.

S. Lijk-Branding, die ter Eeren van den Gestorvenen naa de Begraaving aangesteeken wierd: Een Ceremonie die voornaamelijk omtrent de Koningen en Grooten gepleegt wierd; waar van te zien is, 2 Kron. 16: 14. en 21: 19, 20. Jer. 34: 5. Naaderhand by de Romeynen tot de Vergoding der Keyzeren in gebruyk gebragt, als by Kirchmannus en andere te zien is: Niet zelden ook op de Oude Penningen gedagt. En hoedaanig eertijds 't Verbranden der Lijken by de Romeynen, in plaats van Begraaven, in gebruyk was; (maar naaderhand afgeschaft is,) mag men by Pancyrollus onder de Verloore dingen vinden, zoo als Salmuth hem verklaard heeft. Zoo dat het zeederd een Smaadheyd wierd, de Lijken te Verbranden, gelijk de Vyanden van 't Kristen Geloof aan Polykarpus deeden, verbiedende hem te Begraaven; als uyt zeeker Brief van de Kerk van Smyrna te zien is. En Origines en Augustinus zijn vol van deeze Getuygenis. Ziet meede van 't Verbranden der Dooden Amos 6: 10. in welke gewoonte alleen de Beenderen of des zelfs Assche in zeekere Vaaten of Kruyken bewaard wierden. Waar van Thomas Brown een Boekje Geschreeven heeft, Dat hy HYDRIOTAPHIA of *Kruyk-Begraaffenis* noemd.

T. De Toebereyding tot de Rouw-Maaltijd, om de Bedroefde Rouw-klaagers naa voldiende Pligten te Verquikken; aan welk gebruyk ook Ammianus Marcellinus aan zijn XIX^de^ Boek gedenkt. Ziet meede den Brief van Jeremias agter 't Boek Baruch, *vers* 31. daar *Van het Brullen en Roepen op de Maaltijden over eenen Dooden* gerept word. En gelijk deeze Gewoonte ook by de Romeynen doorbrak en ten laatsten met onmaatige Drinkgelaagen verzeld ging, heeft de Wet der XII Tafelen daar in voorzien. En 't is al van Ouder-gebruyk tot op onze tijden, en by zommige, zoo Onbeschoft door-gebrooken, Dat het hier en daar ook is moeten Verbooden worden. Ook is het noch heeden by die van Guyjana, de gewoonte, de Dooden van haar Groote Heeren, Dry of Vier Daagen met sterk Zuypen, Danssen en Springen te Beklaagen; totze Smoordronken daar heenen rollen, en den Rouwe door Slaapen Vergeeten. Onder welk Drink-Gelag egter een Oud Wijf uyt de naabestaande, den Overleedenen met deerlijk Huyllebalken Beschreyd. Maar gelijk dusdaanigen Rouwmaal, by de Romeynen, *Silicernium* genoemd wierd, op welke voornaamelijk de Oude en Bedaagde Mannen genoodigd wierden; is by haar onder een Figuurlijke wijs, door dit woord een zeer Oud Man te kennen gegeeven, die met den eenen Voet in 't Graf gaat. Het Arm of Slegte Volkje, kreeg in plaats van een Maaltijd, een Gifte of Uytdeeling

van

Joseph met zyn gantſe Huys en Broederen, neſſens Faroos knegten en Oudſten van Egipten, na Kanaan op-getrokken; maakt aldaar een Rouwklage van ſeven dagen over Jakob, en begraaft hem in de Spelonke Machpela. Gen.50:5-13.

van Raauw-Vleefch, welke volgens Rofinus, *Vifceratio* genoemd word. Waar van te zien is by de Aanteekenaars op Suetonius; en onder die by Sabellikus. Ziet meede Oudaan Zefde Zaamenfpraak, die uyt Livius, Tacitus en andere, 't een en 't ander hier van aanteekend, dat men mag te raade neemen.

V. Inwoonderen des Lands uyt de Kanaaniten; die deeze Lijkftaatzie voor *Een grooten Rouwe der Egiptenaaren* aanzien. Zoo dat die daar van genoemd wierd ABEL MIZRAÏM, *Die aan 't Veyr der Jordaane is*, Gen 50: 11. Te weeten, het Pleyn van den Doornen Bofch, alwaar deeze Rouwklaage 7 Daagen gehouden wierd. En niet hier by het Graf en den Akker in Machpela. Alhoewel wy voldoens-halven een plaats-verfchikking in ons Print-Tafereel hebben ingewilligd; waar van den Befchouwer gewaarfchouwd is.

Maar naadien het gantze Beftèl deezer Begraaving, welke in de Spelonke Machpela volvoerd wierd, voornaamelijk aan Jakobs Zonen toegefchreeven word, fchijnd men niet heel zonder reeden te konnen bedenklijk houden, Of niet de gantze Stoet der Egiptenaaren hier te *Goren Athad* in haar Rouw-bedrijf gebleeven zijn? Terwijlen die van Jofefs Huys, met de reft der Zonen Jakobs, heenen gegaan zijn om haaren Vader in zijn Graf te beftellen, gelijk hy haar bevoolen had, Gen. 49: 29. Want alzoo luyd de Hiftorie, Gen. 50: 12, 13, 14. *Ende zijne Zonen deeden hem zoo, gelijk hy hen Gebooden hadde. Want zy voerden hem in 't Land Kanaan, ende begroeven hem in de Spelonke des Akkers Machpela: Dewelke Abraham met den Akker Gekogt hadde, tot eene Erf-Begraaffenisse van Ephron den Hethiter, teegen over Mamre. Daar naa keerde Jofef weeder in Egipten, Hy, ende zijne Broeders, en alle die met hem Opgetoogen waaren, om zijnen Vader te Begraaven; naa dat hy zijnen Vader Begraaven had.* Welke laatfte Woorden niet geheel zonder Opmerkinge zullen fchijnen, wanneer men tot dezelve overweegd, Dat Jofef zijn plegtelijke Rouw-klaage heeft aangefteld, eer hy met de gantze Sleep der Egiptenaaren omtrent de Begraaf-plaatze aangekoomen was; als of hy hier door de Uytheemze Lijk-Staatzie der Egiptenaaren, in het Doorne-Bofch *Goren Athad* gehouden, van de Begraaffenis, (dien hy zelfs met alle die van den Huyze Jakobs waaren, in Machpela teegen over Mamre uytgevoerd heeft;) had willen onderfcheyden. Doch gelijk we merken, Dat geene Uytleggers ons hier in met eenige voorligtinge zijn voor-gegaan, willen wy 't ook maar bedenkelijk voorgefteld hebben; zonder yemand de vryheyd te misgunnen, van te gelooven, Dat dit gantze Reys-Gezelfchap uyt *Abel Mizraim*, dat is, uyt de plaatze der Egiptize Rouw-klaage, Opgebrooken, en de Begraaffenis met het Huys Jakobs, tot in Machpela, aan het Graf Abrahams hebben bygewoond. Zoo datze deeze pligt voldiend hebbende; *Alle*, gelijk Mofes zeyd, *die met hem Opgetoogen waaren, om zijnen Vader te Begraaven*, weederom naa Egipten gekeerd zijn, alwaar elk de Zijne gelaaten had. Want alzoo moeft het in de Vaderlijke Stammen van Ifraël, naa de Goddelijke Voorzegginge gefchieden; als in welke de Dienftbaarheyd van het Zaad Abrahams, den Egiptenaaren onderworpen was, een Verdrukkinge te lijden van 400 Jaaren, Gen. 15:13. 't Geên van de Zonen Jakobs thans wel overdagt zijnde, hebbenze de Geheugenis van die Godfpraak, hoe zeer haar teegen de Borft, nogtans als een Koftelijke Schat, geagt, en onder een geduldige afwagtinge, getrouwelijk willen bewaaren: Gelijk Kalvinus niet onfraay over haare weederkeeringe naa Egipten, heeft aangemerkt, zeggende; *Zy keeren niet alleen weederom naa Egipten, om dat de teegenwoordige toeftand haarder zaaken zulx afvorderde; maar ook om dat het haar niet billijk fcheen, de Hand Gods; die haar een Jok der Dienftbaarheyd had op den Hals geleyd, ontijdig af-te werpen. Zoo dat haar niet, dan een byzondere Godsdienftigheyd, heeft ingetoomd, om in alle Stilfwijgendheyd d'aanftaande Dienftbaarheyd, die nu eerft regt aan 't wanken zou geraaken, geruftelijk te verdraagen; waar toe zy haar dan nu gereed maakten.* Dit zeyd Kalvinus. Nogtans en fchijnd men niet zoo-zeer te moeten meenen, Dat d'Ifraëliten te deezer tijd, zoo diep aan d'Egiptize Dienftbaarheyd gedagt hebben;

Gen. 50:12, 13.

Twijffeling of de Egiptenaaren niet in Goren Athad gebleeven zijn als Jofef naa de Begraafplaats in Machpela met het Lijk heenen gegaan is.

Jofef keerd met zijn Broeders en al de Egiptenaaren naa de Begraffenis weeder naa Egipten.

En voldoen de Godfpraak die haare Inwooning in Egipten voor zeekeren tijd bepaald had.

Alhoewel zy misfchien dat

Oogmerk niet en hadden. hebben; (want ze zijn al geeren tot haare Vrouwen en Kinderen, Vee en Haave weedergekeerd, en alzoo Josef gevolgd, die aan Farao den Koning de weederkomste had toegezeyd, Gen. 50: 5.) maar veel-eer bekommerd geweest, of niet Josef, nu haar Vader van-kant was, het leet dat zy hem te vooren hadden aangedaan, haar zou doen in d'Oogen druypen; gelijk Moses in 't vervolg deezer Historie aanteekend; en ons derhalven verpligt, Dat wy dit Opmerkelijk Aanhangzel straks hier aanknoopen, en als nu, de Vader Jakob aan zijn Graf, een Welvoegzaam *Vaar-Wel*, tot Affcheyd geeven; want alzoo betaamd het ons, de Uytvaard van deezen Kinderzaligen Vader te eyndigen. En zulx niet ongelijk aan de Gewoonte der Ouden, die haare Begraavene Dooden gemeenelijk met deeze Woorden verlieten; Vaard Wel, Vaard Wel, Vaard Wel; *Wy zullen uw op Order Volgen, zoo als de Natuure ons zal toelaaten.*

Maar zijn bekommerd of Josef niet wel zijn geleeden Leed aan haar mogt Wreeken nu haar Vader Dood en Begraaven was.

Nu willen wy Josefs laatste Vreede-handelinge met zijne Broeders bezien: En verneemen, met hoedaanige Troostelijke Beveelen die Voortreffelijke Man in zijn Dood, het gantze Huys van Jakob, in het Geloof aan de Goddelijke Voorzienigheyd Onderfteund, en te-gelijk door het Onderpand, van zijn Koud Gebeente, verzeekerd heeft, Dat haar Godt gewisselijk Bezoeken, en uyt Egipten naa het Land Kanaans doen Op-trekken zou, dat hy Abraham, Isaak en Jakob Geswooren had. Want alzoo heeft hy zijne Broederen willen voorgaan, die nu volveerdig stond, om zijn Begraaven Vader in de Dood naa-te Stappen. Gelijk het dan ook niet zonder een waare Oorzaak gebeurde, Dat de Broeders van Josef by haar zelven van een Onmenschelijk Stuk bewust, ook haare Gemoederen straks naa 't volvoeren van des Vaders Lijk-Staatzie, en dat men uyt Kanaan weederom in Egipten aangekoomen was, met groote Vreeze en Bekommering zijn aangevogten: Zoo datze tot malkanderen zeyden; *Misschien zal ons Josef Haaten: Ende hy zal ons gewisselijk vergelden al het Quaad dat wy hem hebben aangedaan*, Gen. 50: 15. Dus geloofden zy voorzeeker, Dat naadien haaren Vader nu niet meer in 't Leeven was, en zy zelve eertijds onder 't Geluk van desselfs Afweezen, gants Wreed en Onmenschelijk teegens haaren Broeder hadden Gewoed; zijn Gemoed thans even-zoo teegens haar zou gesteld zijn, en zijn geleeden Leet wel dapper aan haar Wreeken zou. Aldus neep haar het Overtuygd Geweeten, terwijl de Godvrugtige Man, niet alleen met een volle vergeevinge omtrent haar Swanger ging; maar ook zelfs in zijn Boezem beslooten had, Haar te Troosten, En *Naa het Herte te spreeken*; gelijk te zien is, Gen. 50: 21. Zoo dat het aan den uytgang der gebeurde zaak gebleeken is, Dat het met Josefs Gemoed even-zoo geschaapen stond, als de Historien van den Keyzer Theodosius Verhaalen: Want als hy eens een Misdaadiger, die 't swaar teegens hem verkorven had, het Leeven Schonk; wierd hem gevraagd; *Waarom hy zulken Weldaad aan een Booswigt beweés?* Doch hy Antwoorde; *Ik behoude veel liever de Magt om Leevendig te maaken; Dan om de Leevende te Dooden.* Leerende alzoo door zijn Voorbeeld; Dat de Quijtscheldinge der Misdaaden, de grootste Deugd is. Zoo wy nu ook hier de Joodse Histori-Schrijver Josefus, met Moses vergelijken, schijnd hy ongelijk te hebben; als hy zeyd, Dat de Broeders aan Josef de Weedertogt naa Egipten geweygerd hebben, uyt Vreeze dat d'Oude Wrok nu eerst regt teegens haar zou aan de gang raaken; gemerkt haar Vader Dood was, en zy geenen tussenspreeker meer en hadden. Daar nogtans Moses d'Onderhandelinge van dit Voorval zoodaanig schijnd te Verhaalen, Dat het naa de Weederkomste in Egipten geschied zy; te weeten, als wanneer de Broeders met het Reys-Gezelschap van haare Huysgezinnen, in het Land Gosen, en Josef met die van zijn en Faraôs Hof, te Memfis aangekoomen waaren. Zulx datze niet alleen door Schaamte, als zommige meenen, niet zelfs tot Josef quaamen, maar voornaamelijk van weegen d'afgeleegentheyd der Woonplaatze, en gewoone Eerbied die men den Vorsten Schuldigstaat, door Afgezondene Vreede-maakers,

Vreede-handeling tussen Josef en zijn Broeders.

Josefs Broeders voor Weeder-wraak bekommerd.

Een Dwaaling van Josefus aangemerkt.

De Vreede-handeling met Josefs Broeders is naa haar Weederkomst in Egipten voorgevallen.

kers, Joſef laaten aanzoeken en Vermaanen, hoedaanig haar de Vader Jakob belaſt had, haar zelven de Goeddaadigheyd Joſefs aan-te beveelen, Op dat hy, haar alle Quaad vergaf; gelijk te zien is, Gen. 50: 16, 17. Of liever, zy doen met een verzierde Getuygenis der Huysgenooten, uyt des Vaders Stervende Mond, Joſef voordraagen, Dat hy belaſt had; De Mishandeling der Broederen te Vergeeven: Want alzoo ſchijnd het Moſes te willen uytdrukken; als hy haar doed zeggen; *Uwe Vader heeft bevoolen voor zijne Dood*, zeggende, *Zoo zuld gy tot Joſef zeggen; Ey Vergeeft doch d'Overtreedinge uwer Broederen, ende haare Zonde, want zy uw Quaad aangedaan hebben; Maar nu, Vergeeft doch d'Overtreedinge der Dienaaren des Gods uwes Vaders.* Maar als Joſef de Voorſpraak der Vreede-maakers, met Schreyende Oogen aanhoorde, niet konnende zijn teeder Gemoed bedwingen, ſcheen zulx reeds een genoegzaame toezegginge van haare Af-Beede; zoo dat de Broeders die goede Luym niet willende verzuymen, geen uytſtèl neemen van zelfs tot hem te koomen, en onder een Ootmoedige Voet-val haar zelven, tot zijne Knegten aan-te bieden. Doch wat zeyd de Voortreffelijke Vorſt? Hy, die korts te vooren op d'Aanſpraak der Afgezondene bitterlijk weende; Trooſte haar nu ook met deeze Aanminnige Woorden; *En Vreeſt niet: Want Ben ik in de plaatze van Godt?* Gen. 50: 19. Dus zetten't d'Onze over, uyt vergelijkinge van Gen. 45: 5. Doch andere hebben de Woorden verſcheydentlijk Vertaald. De LXX Overzetters, zeggen zonder eenige Verklaaringe; *Want ik ben Godes.* De *Targum* van Onkelos; *En Vreeſt gy-Lieden niet, dewijl ik Godt Vreeze*; dat is, gelijk het de Griekze Kantteekening ſchijnd te verbeeteren; *Want ik Vreeze Godt.* Ook heeft onzes-agtens de Gemeene Latynze Bybel niet heel onfraay tot de Zingeeving; *En Vreeſt niet; konnen wy Gods Wille weederſtaan?* Zulx eenige de Griekze Overzetters een Schraap geeven, alſſe d'Oorſpronkelijke reeden in twijffel trekken, en liever de Kaldeëze, dan de Hebreeuwſe en Samaritaanze Zin volgen. Waarom ook onze en de Gemeene Latynze Vertaalinge te prijzen ſtaat; dewijlze beyde de meeninge van Joſef zeer wel ſchijnen uyt-te drukken. Want gelijk Joſef Godt onderworpen was, heeft hy in deeze reeden volmondig beleeden; *Dat hy hem Vreesde.* En alzoo kan ook d'Arabize zin, met die der Griekze Verklaaringe ſtand houden; wanneer we aanmerken, hoedaanig Joſef zijn Verſlaagene Broeders van alle Vreeze willende ontheffen, zeyd, *Ik Vreeze Godt.* Nogtans ontbreekender geen Vermaarde Mannen, die de Vertaalinge van onze Overzetters voor de Beſte te-Boek zetten. Dus ſpreekt'er Heydeggerus van; *Alhoewel andere, deeze Woorden anders vertaalen, agt ik nogtans deeze zingeeving voor de Beſte, welke in deeze Woorden vervat is,* Gen. 30: 2. Ben ik in plaatze van Godt? *Want alzoo ſpreekt ook Joſef hier zijn Broeders aan, als of hy zeggen wou*; Ziet Broeders, al het geen'er geſchied „ is, is door den Raad der Goddelijke Voorzienigheyd geſchied: Hoe zoud „ ik dan meend gy, gelijk of ik eenen anderen Godt wilde zijn; my daar tee„ gen aankanten, en dat geene, welke hy tot uwer en mijner Behoudenis be„ ſtuurd heeft, tot uw Bederf omwenden? Dat zy verre. Aan hoedaanigen Uytleg wy ook meenen dat Joſefs eyge Woorden zeer wel paſſen, als hy zeyd, *Gylieden hebd wel Quaad teegens my gedagt;* doch Godt *heeft dat ten Goede gedagt; op dat hy deede, gelijk het is ten deezen Daage*; *om een Groot Volk in het Leeven te behouden*, Gen. 50: 20. En flux daar op ten andermaale doende de Vreeze bannen, verzeekerd hy haar en haare Zuygelingen, van alle Vaderlijk Onderhoud, en Weldaadigheyd: Alzoo *Trooſte hy haar, en ſprak naa haar Herte*; vers 21. En word alzoo een Voorbeeld van Zagtmoedigheyd, en Veerdigheyt om te Vergeeven, en Goed voor Quaad te doen; gelijk de Zaligmaaker Leerd, Matth. 5: 44. En zoo wy hier de Joodſe Zet-Reegelen uyt Maimonides in-agt neemen, de Leere van haare Rabbynen zal hier op uytkoomen; *Dat het Ongeoorlofd is, voor eenen die Beſchaadigd is, Wreed te zijn, en niet te Vergeeven. Want* zeggenze, *Dit en is niet den Weg van het Zaad*

Joſef om Vergiffenis aangezogt.

Die zig daar toe gereed vind.

Verſchil in de Zingeeving der Vertaalers, aangaande Joſefs Antwoord tot de Broeders.

Onze Overzetters van Heydeggerus gepreezen en de meening van Joſef te regt gebragt.

Joſef Vergeeft zijn Broeders haare Miſdaad op haare ſchuld-bekentenis.

Joodſe Wetten aangaande 't Verzoe-

nen der Misdaaden aan zijnen Naasten begaan.

En zulx op Josefs Broeders gepast.

Zaad Israëls. Doch wanneer hy, die Beschaadigd, het verzoekt, en Bid Genaade van hem, eens of tweemaal, en hy weet dat hy afkeerd van zijne Zonde, en Berouw heeft van zijne Boosheyd, hy zal't hem Vergeeven. En zeeker als wy Gen. 50: 17. de Broeders hooren zeggen; *Vergeeft doch d'Overtreedinge der Dienaaren* des Gods *uwes Vaders.* Schijnen zy te kennen te geeven beyde haar Berouw en Geloove om Barmhertigheyd te verkrijgen van Gods hand; en gebruyken dit tot een reeden, om diergelijke van Josef te verkrijgen, dieze benadeeld hadden: en doen alzoo niet anders als ofze de Spreuke wisten; *Indien gy de Menschen haare Misdaaden vergeeft, zoo zal uwe Heemelze Vader ook uw vergeeven; en anders niet.* Vergelijkt des Zaligmaakers Verklaaring over de Beede; *Vergeeft ons Onze Schulden,* Matth. 6: 14, 15, 12. en de Vermaaninge des Apostels, Ephes. 4: 32. *Vergeeft malkanderen, gelijk Godt in Kristo u vergeeven heeft.* En hier hebben de Joodse Leermeesters een Onderscheyd weeten te maaken, tussen de schaade aan onzen Naasten in zijne *Goederen*; en de Quetzing en Ongelijk aan zijn *Perzoon*; hoedaanig hier de zaake Josefs was. Het geene ons dan Maimonides in zijn Verhandeling *Van Schaade en Naadeel,* in deeze Woorden opgeeft: Die zijnen Naasten Schaade doed aan

Onderscheyd in 't Beschaadigen van yemands Goed of Perzoon. Exod. 21: 19. * Esa. 60: 7.

„ zijne Goederen; als hy betaald heeft dat hy schuldig is te betaalen, zoo isser „ Verzoeninge. Maar hy die zijn Naabuur Quetst, alhoewel hy aan hem dee„ ze Vijf dingen tot voldoeninge geeft; (Ten I. *De Schaade zelfs*; als Ooge „ voor Ooge; Tand voor Tand. Ten II. Voor *De Smerte.* Ten III. Voor „ zijn *Geneezing.* Ten IV. Voor zijn *Verletten Arbeyd.* En ten V. Voor zijn „ *Schande* of *Oneere.*) nogtans isser geen Verzoeninge gemaakt voor hem. Jaa „ alhoewel hy Gode zou Offeren, *Alle de Rammen van* * *Nebajoth,* nogtans „ word'er geen Verzoeninge gemaakt voor hem, noch zijn Ongeregtigheyd „ vergeeven; ten zy hy 't verzoekt aan hem die Beschaadigd was, en dat hy 't „ hem vergeeve. Dus verre Maimonides.

Josef schijnd naa deeze tijd niet langer aan 't Hof maar in Gosen by zijn Broeders gewoond te hebben.

Schaamd zijn Afkomst niet, en agt de eer van de Weereld kleen.

Maar wanneer Moses kort hier aan, zeyd; *Josef dan Woonde in Egipten, hy en zijnes Vaders Huys*; schijndmen daar uyt te moogen denken, Dat hy voortaan niet alleen in volle Vergeevinge en Vreede met zijne Broederen geleeft heeft; maar dat hy ook kort naa deezen, niet meer in 't byzonder aan 't Hof te Memfis, maar te zaamen met die van zijn Vaders Huys, in Gosen heeft Gewoond, en gemeenzaam verkeerd heeft met de Broeders die doe noch in 't Leeven waaren. Gelijk niet heel scheemeragtig uyt de Gemeenzaame omgang, en last, aangaande zijn Uytvaard en Begraaving af-te neemen staat. Buyten twijffel heeft hy zeer-wel overdagt, Dat het nutter voor zijn Gemoed was, het Hof-Leeven *Vaar-Wel* te zeggen, en weynig naa de Weereld Geagt te zijn: Dan dat hy zig door d'aanlokzelen der Aardze Grootsheyd, van zijn Vaderlijk Stam-Huys, (tot welk inzonderheyd ook zijn twee Welgebooren Zonen, Manasse en Efraïm Ingehuldigt waaren,) langer zoude afzonderen. Voor deezen had hy de Vleyjingen van zijn Fortuyn wel Veragt, welke zijn Gemoed in Egipten hadden konnen Overrompelen en inneemen; doch nu heeft hy de Weereld verder willen braveeren: Want het Hof-Leeven afleggende, begeeft hy zig-zelven, die in Top van Eer en Aadelijk aanzien opgesteegen was, tot een Ongeagte Staat, en Speend te-gelijk zijne Zonen van de hoope die zy misschien haar zelven, uyt zoo Vorstelijken Opvoeding, tot des Vaders Naavolgers hadden ingeboezemd. En zoo wy met zommige Tijd-raamers niet quaalijk gissen, heeft hy omtrent 60 Jaaren lang, zijn Daagelijkze Oeffening, hier aan gewaagd; op dat hy hem zelven en de zijne, in zoodaanigen Ordening bragt, Dat noch des Vaders Grootheyd, noch de Staatzugt zijner Zonen, haar van de Geringe Kudde des Heeren afzonderde, uyt welke de Hebreeuwse Kerke moest aangesokt worden. Zulx dat hy als een Slange zijn Oude Huyd heeft uytgeschud, op dat zijn Stam-Huys, naa 't afleggen der Oude omhangzelen, nieuwe Kragten bekoomen mogt. Die nogtans het Stil-Leeven van Josef op 60 Jaaren schatten, schijnen haare Reekening zoo te maaken; Dat hy het Hof-Leeven omtrent

Josef heeft omtrent noch 60 Jaaren, of als andere gissen 54 Jaaren in stilheyd en buyten 't Hof geleefd.

6 Jaa-

6 Jaaren voor zijn Vaders Dood verlaaten heeft; 't geên onzes bedunkens uyt de Begraaffenis van Jakob niet waarschijnelijk is: En indien wy het naa des Vaders Dood reekenen, zullen'er ten hoogsten maar 54 Jaaren gevonden worden; gelijk aan deezen opstel te zien is.

30
7
2
17
54
———
110.

Josef was als hy voor Farao stond, en van hem Verhoogd wierd, 30 Jaaren, Genesis 41: 46.	30.
Met de Vette Jaaren zijn verloopen	7.
Van de Maagere Jaaren waaren verloopen als Jakob in Egipten quam, 2 Jaaren, Gen. 45:11.	2.
Jakob heeft in Egipten gewoond 17 Jaaren; onder welke tijd de resteerende Vijf Jaaren des Hongers zijn ten eynde geloopen, Genesis 47: 28.	17.
Josef heeft naa zijn Vaders Dood, noch in Stilligheyd buyten 't Hof en onder zijn Broeders gewoond 54 Jaaren Gen. 50:22.	54.
Dus in alles	110 Jaaren.

Want zoo Oud is Josef Gestorven, Genesis 50: 22, 26. Aldus Woonde Josef in Egipten, met heel zijn Vaderlijk Stam-Huys, en zag van zijnen Zone Efraïm; *Kinderen tot in het Derde Geslagt*; gelijk de Griekze Overzetters Vertaalen. En d'onze, *Kinderen des Derden Gelids*, noemen: In 't Hebreeuws eygentlijk, *Kinderen der Derden*; geheeten. Of als andere misschien beeter dan al deeze Vertaalen; *Hy zag Zonen uyt het Derde Gelid van Efraïm Gebooren.* Ook werden de Zonen Machirs, des Zoons Manasses; *Op Josefs Knyen Gebooren*, Gen. 50: 23. 't Geên de *Targum* van Onkelos, deezen zin geeft; *Zy zijn Gebooren, en Josef heeftze Opgevoed.* En Jarchius verklaard; *Zy zijn Opgetrokken tussen zijne Knyen*; dat is, gelijk misschien onze Kantteekenaars niet quaalijk uytbreyden, alsse zeggen; Dat Josef deeze Kinderen in haar eerste Jongheyd, met Blijdschap en Vermaaking, pleeg op zijn Schoot te zetten, en daar meede te Speelen, gelijkmen met de kleene Kinderen gemeenlijk doet; ziet diergelijke zingeeving, Gen. 30: 3. Maar niet teegenstaande Josef aan al deeze Neeven, en aan die welke reeds uyt zijne Broederen voortgesprooten waaren, wel zag, Dat de Voorzegging van zijn Vader, eenkennelijk aanvang nam; is nogtans zijn Bekommering, daar door geenzinds aangewassen, noch gaande gemaakt om te overleggen, hoe hy dezelve met Eer en Aanzien overkleeden zou: Overmids hem ten deezen opzigte, den Adeldom der Egiptenaaren, niet een Boon waard scheen; maar het Herders Leeven beminnende, wilde hy geeren van de Egiptenaars Veragt zijn, indien hy slegts onder de Huysgezinnen van Israël mogt geteld worden. Zulx, dat gelijk zommige zijn gantze Leeven in Dry deelen hebben afgedeeld; (naamelijk dat hy 17 Jaaren in zijn Vaders Huys in Stilte, 13 Jaaren Ongelukkig in Egipten, en 80 Jaaren aldaar in Voorspoed, heeft doorgebragt;) wy 't zelve veel eygentlijker in een Vierderley staat moogen aanmerken; en in plaats van 80 Jaaren dien hy in Hoogheyd gesteld was, dezelve naa onze Reekening op 26 brengen; en de resteerende 54 Jaaren aan zijn Stil en Huyslijk Land-Leeven toepassen: In welke tijd hy zijne Broeders en voornaamelijk die van zijn Huys, tot de volharding der Vee-Weyding aanzette en Bevestigde. Want dat Grootius, Josef in zijn Toonneel-Spel Sophompaneas, der Hebreën gemeenzaame zaamen-Leeving en Vermenging van Godsdienst met de Egiptenaaren Toewenscht en Voorspeld; en daar in ook aan 't Houwelijk van Salomon met Faraôs Dogter; en de Vlugt van Josef en Maria met het Kindeken Jesus voorzeyd; daar van loopt het Eerste heel waarschijnelijk teegens Gods Belofte aan Abraham gedaan, en vervolgens ook teegens Josefs eygen Betuyging, als hy zijne Broederen den Uytgang vermaand, en Bevél geeft aangaande zijne Beenderen. Gelijk we strax uyt Gen. 50:24. zullen ontwaar worden. De rest is'er uyt 1 Kon. 3: 1. Matth. 2: 13. en Zeph. 3:10. op een Poëetize wijs ingedraayd; en lust ons daarom hier op de rye te zetten:

Josef ziet van Efraïm Kinderen in 't Derde Lid.

En van Manasse worden hem Kinderen op zijne Knyen Gebooren.

Gen. 48:19.

17	17
13	13
80	26
	54
110	110.

O Rijk

O Rijk Egiptenland! *Wat zal't uw Winst gedyen*;
Dat gy 't Hebreeuwse Volk, *in deês Benaauwde tyen*
In uwen Schoot Ontfangd? Want alzoo lang gy tragt,
Te Koesteren dit Vroom en Goddelijk Geslagt,
Uyt Abram *Voortgeteeld*; *zoo lange zuld gy Bloeyen*,
En booven uwen Wensch in Zeegen Overvloeyen,
Natuur u staan ten dienst. De tijd zal koomen dat
De Konink van de Nyl, *zoo Rijk van Naam als Schat*,
Hem zal in een Verbond, met ons Geslagt begeeven,
En een Egiptze Vrouw, op Israëls Throon verheeven,
Zal Baaren eenen Zoon, die Israël Regeër:
Daar teegen zullen dan in Farôôs Rijken weêr
Verplaatzelingen, uyt d'Hebreeuwse Stammen koomen,
En Woonen in uw Steên. Wanneer tot Troost der Vroomen,
De Vader van de Vreede, en van Godvrugtigheyd;
En 's Weerelds Heyland, lang Verkondigt en Voorzeyd,
Uyt 's Heemels Schoot Gedaald, op Aarde komd verschijnen,
Zal hy naa zijne Vlugt, door Wouden en Woestijnen
In Ballingschap alhier, zijn Huysvest zoeken gaan.
Hy zal d'Egiptenaars en mijn Hebreën doen staan
Op eenerhande Wet? Den Godes-dienst Vermengen
En Leer enze op een wijs, Godt Eer en Offer brengen.
Daar naa zal ook de rest, dat Heyl deelagtig zijn,
Wanneer eens 't Heemels Vyer; *gelijk een Zonneschijn*,
Bestraald het Oost en West, en heel de Zuyder Landen;
En doen de Swarte Moor, tot Godt in Yver Branden.

Josef Ondersteund zijn Broeders in 't Geloove en de zeekerheyd van de Erffenis des Lands Kanaans.

Als dan Josef onder-en-tussen gevoelde, Dat zijn Affscheyden uyt dit Leeven naa-by was, en dat hy Sterven zou, heeft hy zijne Broeders tot hem geroepen, en gezeyd; *Ziet ik Sterve*; *maar Godt zal uw-Lieden Bezoekende Bezoeken*; dat is, naa de Hebreeuwse Spreekwijze; *Hy zal uw Voorzeeker Bezoeken*; en uw doen Optrekken uyt dit Land, in het Land dat hy Abraham, Isaak en Jakob Geswooren heeft, Gen. 50:24. En alhoewel de Gemeene Latynze Bybel heeft; *Naa mijn Dood zal uw Godt Bezoeken*; zoo is doch de zin dezelve. En schijnd niet donkerlijk zoo wel haar aanstaande Verdrukkinge, als haare Heerlijke Verlossinge uyt dezelve, te voorspellen. Maar naadien het nergens blijkt, Dat hem Godt hier toe verscheenen, of door een Goddelijke aanspraake, Vermaand heeft; kan'er moogelijk gevraagd worden; Van waar Josef de Voorzegginge deezer Toekoomende Ongemakken, met zoodaanigen verzeekering gehaald had, Dat hy het Huys Israëls daar van te-gelijk ook een gewisse Verlossinge heeft konnen toezeggen? Wy voor ons deel meenen, Dat naadien Josef vastelijk wist en geloofde, Dat zijn Vader waarlijk een Groot Profeet was, aan wien Godt het Verbond der Zaligheyd toevertrouwd had, om het zelve zijne Kinderen over te leeveren; heeft hy alzoo zeeker op dessels Getuygenis konnen rusten, als of hem zulx Perzoonelijk in eenige Goddelijke Verschijning geopenbaard waare; of dat hy Engelen uyt den Heemel had zien neederdaalen. Op dusken grondvest dan, doed hy de Zonen Israëls Sweeren, Dat zy, wanneerze naa zijne Voorzegginge, uyt Egipten Optrekken en naa Kanaan Reyzen zouden, ook zijne Beenderen van daar Op-voeren en meede neemen zouden, om dezelve aldaar in 't Land zijner Erffenis te Begraaven, Gen. 50:25. 't Geên d'omzigtige Man aldus belast te doen, om dat hy moogelijk wel zag, Dat het Stamhuys van Israël naa zijn Dood, zoo grooten gunst noch aanzien by d'Egiptenaars niet en zou vinden, Datze zijn Dood Lijk, gelijk hy aan zijn Vader gedaan had, buyten het Koninkrijk zouden hebben konnen voeren. Doch daar zijn vry hoogdraavender reeden, Waarom hy dee-

En geeft Bevel over zijne Beenderen, om die in de Uyttogt naa Kanaan meede te neemen en aldaar te Begraaven.

ze zaak tot de heerlijke en algemeene Uytgang des gantzen Volks, bevoolen heeft uyt-te ftellen: Als meede waarom hy insgelijks by zijne Vaderen, in Kanaan heeft willen Begraaven zijn, die niet verre af-zijn van het Verlangen zijns Vader Jakobs, daar wy ftrax te vooren van gerept hebben. Dus iffet dan uyt geen Bygeloovigheyd voortgekoomen, Dat hy dit alzoo Begeerd heeft, maar uyt een vaft vertrouwen waar door hy voorzeeker hield, Dat zijn Geflagte het Land Kanaans bezitten zou, tot een Voorbeeldig Onderpand van 't Heemelze Kanaan: Willende door zijn Exempel, zijne Broeders en al haare Naakoomelingen, alzoo in het bezittelijk aanfchouwen zijner Beenderen, doen Gedenken en Gelooven, Dat het Verbond Gods, door het tuffen-koomen van de Dood des Menfchen, gantzelijk niet en Stierf, terwijl zy zelve Gode Leefden. En op dat hy het Zaad Jakobs te-bet zijn Geloof, aangaande haar Bezittinge van Kanaan, betoonde, wilde hy het ook zelfs in zijne Beenderen bezitten, als een Pand van 't Heemels Vaderland; Jaa waar het moogelijk daar in ook zien, het geene zijne Naakoomelingen aldaar zouden zien; naamelijk de verfchijninge van den Meffias in 't Vleefch, als die dit gantze Beftèl *Door het Geloove* gedaan heeft, Hebr. 11: 22. Hy en wilde dan niet alleen, niet in Egipten Begraaven zijn, fchoon hy daar wel in een Overpragtig Graf had konnen geleyd worden, dat aanzienelijker was, als dat van zijn Vader in Machpela; of als men miffchien voor Jakob wel zou opgeregt hebben, naadien hy daar flegts een Vreemdeling en buyten Staat was: Maar hy wil daar-en-booven ook niet hebben, Dat men zijne Beenderen aanftonds naa Kanaan voeren zou, gelijk hy zijn Vader naa de Daagen der Lijk-bezorginge gedaan had; maar die tot op de Uyttogt van Ifraël bewaard hebben; om te betoonen, Dat die haaft aanftaande was; en ook omtrent 144, of als andere reekenen, 155 Jaaren daar naa volbragt is. Want gelijk wy in het Boek der Uyttogt zien, Dat Mofes dit Bevèl heeft naagekoomen; (*Meede neemende Jofefs Beenderen*, Exod. 13:19.) alzoo word ook op 't eynde van 't Boek Jofua, de Begraavinge der zelve Beenderen, aangeteekend. En gy zuldze ook te zijner tijd, liggende *In een Houten Kift*, zien door de Jordaane in Kanaan over-voeren, ter plaatze daar wy die Beroemde Intogt, in een Print-Tafereel Vertoonen zullen. Alzoo is Jofef Geftorven, 110 Jaaren Oud; (in hoedaanigen Ouderdom ook Jofua de Overwinnaar des Lands Kanaans Geftorven is, die een Naakoomeling uyt Jofefs Zaad was, Jof. 24: 29.) en zijn Lichaam naa d'Egiptize wijze Gebalzemd zijnde, is het zelve in een Houten Kift geleyd; op dat zijne Beenderen daar in, de tijd verwagten mogten, en gereed waaren als zijn Volk daar meede optrekken en naa Kanaan verreyzen zoude, gelijk hy bevoolen had. Wordende voorts ook in de H. Hiftorie, van Jofefs Huysvrouwe Afnath geen gewag meer gemaakt; en alzoo in 't onzeeker gelaaten? Ofze niet voor hem al Begraaven was. Hoedaanig nu d'Egiptenaaren, de Lijk-Buffen of Dood-Kiften der Gebalzemde Lichaamen pleegen te maaken, is in de Joodfe Oudheeden met een Voorbeeld afgefchilderd; en wy hebben hier vooren, ook genoeg van derzelver Afgodize Toetaakeling en Verçieringen gezeyd, Dat men zig hier ten deele mag te-binnen brengen: Alhoewel wy korts hier naa genoegzaam de Pas zullen afgefneeden vinden, om niet ligt te Gelooven, Dat Jofefs Broeders, die zoo wel van hem onderweezen waaren, en wiften, om wat reeden zy het Gebeente van haaren Behouder naa Kanaan moeften voeren, zijn Dood-Bus met Spoorelooze Bygeloovigheeden hebben willen optooijen, gelijk der Egiptenaaren Gewoonte was.

En wat hy daar meede voor had.

Jofef heeft door de bewaaringe zijner Beenderen den Ifraëliten de zeekerheyd der aanftaande Verloffinge willen Vermaanen.

Jofua 24: 32.

Gen. 50: 26.

Joodfe Oudheeden op 't 783 Blad.

Voorwaar de Godsgeleerde hebben door veel fraaye waarneemingen, Jofef als een Heerlijk Voorbeeld van Kriftus aangemerkt. Tot welk wy ons niet al-te diep moogen in-laaten. De voornaamfte Blijken daar van loopen hier op uyt; Dat deezen Zone, die van de Vader Jakob Bemind was, uyt loutere Nijd en Boosheyd zijner Broederen, in den Kuyl geworpen, daar naa om een geringe Prijs Verkogt; eerft in Egipten Verneederd, daar naa geweldig Verhoogd, en

Jofef als een Voorbeeld van Kriftus aangemerkt.

en een Behouder van zijn Broederen en veel Volks geworden is: Een Voorbeeld zijnde van Kuysheyd, Lijdzaamheyd, Langmoedigheyd, Bereydwilligheyd in 't Vergeeven, Vroomigheyd teegens zijnen Vader, en Vaderlijk Bloed; alzinds Voorzigtig zijnde in 't beftuur van 't Gemeene-Beft. Want alzoo is ook Kriftus, de Zone Abrahams naa den Vleefche, van zijne Broeders de Joden; zonder zijne Schuld, en door enkele Quaadwilligheyd der Godloozen, voor Dertig Zilverlingen Gekogt en Verkogt, daar-naa aan het Kruys Genaageld, en door een Dood, die geen wêêrgââ had in Schande en Verfoeyelijkheyd, Omgebragt. Die dan ook, naa dat hy tot daar-toe was Verneederd geweeft, daar naa Verhoogd, en een Naam booven alle Naam verkreegen hebbende, een Heerlijkheyd Ifraëls geworden is; zijnde een Ligt der Heydenen, en Oorzaak der Zaligheyd aan alle die Gehoorzaam zijn. Ons naalaatende een Voorbeeld van Gehoorzaamheyd in Godt; van Liefde teegen Broeders en Vyanden; van Heyligheyd, Volftandigheyd, en alle Godzaligheyd; op dat wy zijne Voetftappen zouden naavolgen, 1 Petri 2: 21.

Of ook de Egiptenaaren de Gedagtenis van Jofef Godsdienftig geëerd hebben.

Maar gelijk'er verfcheyde Onderzoekers der Oudheeden van Gevoelen zijn, Dat de Gedagtenis van den Voortreffelijken Jofef, onder d'Egiptize Afgoden, APIS, SERAPIS en OSIRIS is bewaard geworden, alzoo zijn wy ook van 't zinne, agter 't volgende Hoofdftuk, wanneer wy ftraks daar-aan, Van de Afgoderye en Bygeloovigheeden der Egiptenaaren zullen fpreeken, daar aan te gedenken. Alwaar het dan ook de tijd zal zijn om de voornaamfte Getuygeniffen, welke den Ouden H^r. Voffius, uyt Julius Maternus, Rufinus en Suidas, als meede uyt deeze Dry ftrax-volgende Bewijs-gronden, heel waarfchijnelijk hier toe heeft bygebragt, door eenige teegen-bedenklijkheeden, naader te ondertaften; terwijl die Doorleerde Man met zommige andere meend; Dat Eerftelijk d'overgroote Weldaad, die d'Egiptenaars van Jofef ontfangen hadden, van die Natuur was, Datze niet ligt en kon Vergeeten worden; en die ook door geen Zinnebeeld, naakter, als door den Egiptizen Apis, konde uytgedrukt worden; dewijl den Honger door de Maagere Koeyen, en den Overvloed, door de Vette waaren aangeweezen. Gelijk zoo ter Gedagtenis van Minucius, die het Volk in tijd van Hongers-Nood verquikte, Een Beeld van een Goude Stier, te Roomen wierd opgeregt. Ten anderen zijn ook d'Egiptenaars niet naalaatig geweeft, Jofef alle Eer te bewijzen; als uyt de Vergeldinge die hem Farao deed, af-te neemen is. Nu is het ook by d'Egiptenaars t'eenemaal gebruykelijk geweeft, de Gedagtenis van haar grootfte Weldoenders, onder eenig Zinne-Beeld, tot de Naakoomelingen over-te brengen; zoo nogtans, Dat die in 't begin alleen een Burgerlijk gebruyk hadden; doch naaderhand misbruykt, en tot over d'Ooren toe, in Afgoderye en Bygeloovigheeden gedompeld wierden. Ten laatften houden zy zulx daar uyt heel waarfchijnelijk, Dat de Naamen van Apis, en Serapis, beyde zeer eygen aan die van Jofef paffen: Want zy meenen, Dat Apis de Heylige Naam van Jofef onder d'Egiptenaars is, en zoo veel doed als אב *Vader:* Want Jofef zeyd zelfs, Dat hy *Tot Faraôs Vader* gefteld was, Gen 45: 8. En *Serapis*, zoo ons Rufinus en Suidas verhaalen, had een Kooren-Maat op zijn Hoofd: Gelijk meede het Woord *Serapis*, heel waarfchijnelijk af komd van שר *Sor* of *Scor*, dat een Os beteekend, en alzoo ook Apis. Dus willenze dan, Dat dit het middel geweeft zy, dat de Gefchiedenis van Jofef, onder de Egiptize Bygeloovigheeden deezer Goden is bewaard geworden. Doch wy zullen hier naa bezien, door hoedaanige teegen-bedenkingen alle deeze giffingen in 't onzeeker gefteld, of veel-eer fchijnen uytgewift te worden. Maar gelijk wy tot hier toe 't gantze Leevens-bedrijf der Vroome Patriarchen, met de Dood-Kift van Jofef beflooten zien, dunkt ons niet onvoegzaam, de Zeedelijke Burger-Staat der Geloovige Vaderen des O. Teftaments, (waar van wy ftrax verneemen zullen, Dat Jakob het Vermaard Getal van XXII zeederd Adam, vol maakt;) in een Lof-reeden af-te maalen; om van haar Leevens-wijze naaderhand, tot die van derzelver Naakoomelingen over-te ftappen, en te bezien, met

Dat van zommige gemeend, en van andere weederfprooken word.

En zulx in verfcheyde bedenkingen voorgefteld.

Of ook Jofef onder de Naam van Apis de Egiptize Os-God ge eerd zy.

De Burger-Staat der Hebreeuwfe Vaders in een Lof-reede voorgefteld.

met hoedaanigen afwiſſeling der Aal-Oude Eenvoudigheyd en Vroomheyd, de tijden, het Hebreeuwſe Volk, Dat wy thans Joden noemen, allengskens overgooten hebben. Die Onkundig in de Heylige en Weereldze Hiſtorien zijn, en nogtans dikwils hebben hooren zeggen, Dat de Menſchen in de voorige Eeuwen, Eenvoudiger als teegenwoordig waaren; beelden haar voorzeeker in, Dat de Weereld allengskens Loozer word; en meenen, Dat hoe men de Oude tijden, meer en meer omhutzeld, of daar in te rug ziet, men de Menſchen al Plomper en Onweetender zal bevinden. Daar het onder-en-tuſſen alzoo niet geleegen is. Maar de Landſchappen welke volgelijk van verſcheyde Volkeren zijn bewoond geworden, zijn van zoo veelerley Wiſſelvalligheeden en Ellenden aangetroffen, Dat zy t'elkens een nieuwe Onweetendheyd, agter haar voorgegaane Toeneemen en Welgemanierdheyd, hebben naageſleept. Want in deezer voegen is Italien thans in veel beeter ſtaat, als het was over 800 Jaar; doch 800 Jaar te vooren, als wanneer het ſtond onder d'eerſte Roomze Keyzers, was het vry Gelukkiger en Heerlijker als heedensdaags. En zoo men noch andere 800 Jaaren, van daar agter-uyt reekend, zoo dat men omtrent de Grond-legginge van Roomen komd, men zal het zelve Italien, zeer Arm en Woeſt vinden; en alzoo ligt ontwaar worden, Dat de Volkeren haar Staat en Wasdom hebben, naa zeekere evenreedigheyd des tijds; even als de Menſchen. En zoo wy Dry voornaame Volken met malkanderen vergelijken; de Bloey-tijd der Grieken, was onder Alexander; die der Romeynen onder Auguſtus; maar die van de Hebreën, eerſt onder de groote Konink Salomon. Hierom moet men in yder Naatie, haar Begin, haar Toeneemen, en haar Ondergang weeten te onderſcheyden: Want zoo doende zullen wy ook het Volk Iſraëls, Dat zijn de Naakoomelingen Jakobs, en Oude Joden, door de gantze reex der tijden, van Abraham af tot den Ondergang van Jeruſalem, en van daar, door alle de Daagen van haare Verſtroojing en Ballingſchap, tot op onze Daagen, allerbeſt konnen agtervolgen. Die wy dan ook meenen zeer welvoeggzaam in Vier verſcheyden Staaten, onder dit Volk voorgevallen, te konnen aanmerken: Naamelijk I. Den Staat der H. Patriarchen. Ten II. Die van de Hebreën, dat is van Iſraël, zeedert haar Uytgang uyt Egipten, tot aan de Babylonize Gevangenſchap. Ten III. Den Staat der Joden, zeederd haare Weederkeering uyt Babel, tot aan de Verkondiging van het Euangelium, en Ondergang der Joodſe Republijk. En ten IV. en laatſten: Haaren Staat onder derzelver Verſtroojing, in deeze laatſte Daagen, naa de Voorzegging. Hoſ. 3:4,5.

De Oude Vaders zijn niet ſlegter van Verſtand als heedensdaags geweeſt.

Den Op-en Ondergang der Bloey-tijden zommiger Volken aangemerkt.

De Bloey-tijd der Grieken, Romeynen en Hebreën.

Den Staat van Iſraël in Vier tijden onderſcheyden.

Als wy dan het Leeven der Oude Vaderen tot op Jakobs Dood, wel inzien, voorwaar men kan zig niet anders inbeelden, of zy Leefden op een gants Aadelijke wijze, en in een zeer groote Vryheyd en Overvloed: Niet teegenſtaande haar gantze gedrag, geheel Eenvoudig, Opregt en Arbeydzaam was. Abraham, kennende 't gantze Leevens-beſtuur van zijn Voor-Ouders en Vaderlijk Huys, heeft nogtans den Aadeldom van Geſlagt, geenzinds zoeken te veranderen, naadien hy in zijn eygen Stam-Huys getrouwd is. Gelijk hy daar toe ook wel noeſte zorg droeg, Dat hy voornaamelijk zijnen Zone Iſaak, op welke alle de Zeegeningen moeſten vallen die hem Godt beloofd had; een Vrouwe beſtelde, d ie uyt den zelven Tronk was. En wy hebben gezien, Dat ook Iſaak, dezelve Wet omtrent Jakob in-agt genoomen heeft. De taamelijke Lang-Leevendheyd, die deeze Vaders uyt een welgeſteld overblijfzeltjen der gemaatigde tijden voor de Zondvloed, noch ſcheen aan-te kleeven, gaf dezelve 't middel ter-hand, om haare Kinderen wel op-te trekken, en niet dan Beſtendige dingen in-te ſtampen. Abraham heeft het Geluk gehad, om met de Vader Sem een groot aantal van Jaaren te Leeven; en alzoo geleegentheyd gevonden, om van den Staat der Weereld voor de Zondvloed, ter-deugden Onderweezen te worden. Gelijk hy zelfs ook zijn Vader Therach, niet verlaaten heeft, voor dat hy 75 Jaaren Oud was, Gen. 12:4. En Iſaak is omtrent 65 Jaar Oud geweeſt, als Abraham Stierf. Dus lang met haare Ouders Leevende, hebbenze niet alleen uyt haar

D'eerſte Vaders hebben in groote Vryheyd geleefd.

En hebben den Aadeldom van haar Geſlagt niet ligt willen vermengen.

De lange zaamenleeving gaf groot Aanzien aan de Oude, en den Jongen goed Onderwijs.

haar Ervaarenis veel Profijt konnen opsteeken; maar ook zelfs haar Goede Voorneemens opvolgen en volvoeren. En gelijk het niet ligt om doen was, die dingen te veranderen, waar van d'eerste aanleggers noch in 't Leeven waaren; alzoo bleeven ook de Wel-ingestelde dingen lang in stand; gemerkt, d'Oude niet alleen doorgaans 't Gezag over de Jonge ter-hand hadden; maar 't zelve ook over de Volwassene van Ouderdom behielden, zoo lang zy slegts beneeden haare Jaaren waaren. Boovendien, is ook de Geheugenis der Voorleede dingen, hier door ligt konnen bewaard worden; naadien d'Oude altijd geneegen schijnen, dezelve aan haare Kinderen door Vertellinge over-te leeveren; en daar toe geeren leedige tijd maaken. En zoo doende heeft het haar geen groote noodzaak gescheenen; juyst alle dingen te moeten Opschrijven. Gelijkwe daar van ook voor Moses tijden geen gewag in de H. Historien vinden. En 't geên zommige Joden van de Geschriften Adams, Noachs, Enochs en Abrahams &c. verhaalen, is byster onzeeker. Alhoewel het vry moeyelijk vald te denken, Dat zoo grooten aan-tal van zaaken, als ons naaderhand naauwkeurig verhaald worden, alleen in 't Geheugen der Menschen, door gestaadige Voortplantinge der Mondelinge Overleevering zou bewaard zijn. Te min waarschijnelijk, als men agt geeft, hoe moeyelijk zommige voornaame dingen aan 't Geheugen zijn geweest: Als naamelijk, Den Ouderdom van alle de Vaders zeederd Adam. Den juysten Tijd van den aanvang der Zondvloed, en der zelver duuring en afneemen. De Maaten der Arke, en veel andere Dingen, die in *Naamen*, *Getallen* en *Tyden* bestaan: Waar uyt dan zommige opmerkende Mannen hebben geoordeeld, Datwe nogtans niet teegenstaande dit alles, niet gedrongen worden, onzen toevlugt hier in tot eenige byzondere Wonderdaad Gods te neemen; maar dat zulx waarschijnelijker door d'Aanteekeningen der voorvallen geschied is; nademaal'er geen reeden zijn te denken, Dat het Instellen van Schriftuure en de maniere van Schrijven, niet zoo wel voor de Zondvloed zou bekend geweest zijn, als de Zangkonstige Speeltuygen die Jubal gevonden heeft; welke van minder noodzaakelijkheyd waaren. Hoe het daar meede ook mag geweest zijn, dit nogtans blijkt wel zeeker, Dat d'Oude Vaders zeer Zorgvuldig geweest zijn, om Hoogdraavende Voorvallen, die haar overgekoomen waaren, by de Naakoomelingen in Geheugen te houden; het zy dan dat zy zulx deeden, door het Bouwen van Altaaren, of het Opregten van Gedenk-Steenen en diergelijke, die lang konden stand houden. In deezer voegen heeft Abraham op verscheyde plaatzen daar hem Jehova verscheenen was; Altaaren Opgeregt. Jakob heeft den Steen Geheyligt, op welken hy Geslaapen had, doe hem 't Gezigt van de Ladder vertoond wierd. En zoo heeft hy ook een Steen Opgeregt, over zijn Verbond met Laban gemaakt, en daar aan een Naam van Gedagtenis opgedraagen. Van deeze zoort is ook het Graf van Rachel geweest; de Put van *Berseba*, en alle andere Gedenk-Teekenen waar van in de H. Historien gesprooken word. Gelijkze haar zelven ook zomtijds hebben vernoegd, met alleen aan de plaatze, daar hen yets overquam, eenen Nieuwen Naam te-geeven, zonder eenig Teeken tot Gedenkenis te-stellen. En dat deeze, zelfs buyten het behoud der H. Historie die ons Moses bewaard heeft; haar Oogmerk geenzinds gemist hebben; is niet twijffelagtig hier in te bespeuren, Dat de Grieken en Romeynen, dikmaals yts van haare Helden gezeyd hebben, 't geên d'Oude die onder hen naast aan de tijden der H. Vaderen geleefd hadden, daar van wisten te Getuygen. Want gants Griekenland was vol van derzelver overgebleevene Voetspeuren; zoo dat zelfs verscheyde plaatzen haar Naamdigting daar van ontleend hebben. Dat nu ook de Naamen der Oud-Vaders en haare Naakoomelingen niet anders geweest zijn, als zeer Eenvoudige Gedenkmaaningen, van 't geene haar Geboorte en Afkomst aankleefde, is van ons te vooren breed genoeg aangemerkt; alwaar wy ook niet vergeeten hebben by-te voegen, met wat zorge zy toeleyden, om de reeden van dusdaanige Naamdigtingen, haare Kinderen te verklaaren; op datze d'aanduyding daar van,

Waar door het geene goed en naavolgbaar was, makkelijk wierd voortgeplant.

De Geheugenis der dingen bewaard. Door Overleevering van Vader tot Kind.

En ongetwijffeld door Geschrift.

Schrijfkonst waarschijnelijk een ding van de eerste vinding.

d'Oude Vaders heel Zorgvuldig om opmerkelijke voorvallen in geheugen te doen blijven met Voorbeelden bevestigd.

En zulks ook in de Naamen der Kinderen getoond. En van hoe grooten Nut dit was.

van, als in een kort-begrip te zaamen gepakt, haar zelven en haare Naakoomelingen, 't Geheugen indrukten. Haare Vryheyd was zoo groot, Datze van niemand afhing; maar zelfs Vorſten in haare Stam-Huyzen waaren; zoo dat Vreemde Koningen met haar Verbonden maakten, gelijk in Abraham gebleeken, en aan Iſaak inſgelijks genoegzaam voorgeſlaagen is. Iſmaël, Jakob en Eſau, hielden haar zelven geheel in Vryheyd, en ſtonden op haar eygen Beſtaan. Het zijn niet als ſlegts Windige Tijtels en opgeblaaze Eernaamen, waar door het moogelijk eenige toeſchijnd, Dat Amraphaël, Farao, en Abimelech meerder te agten zijn, dan Abraham, die de H. Schrift voordagtelijk geen *Konink* noemd; daar hyze nogtans alle Vier, die zijn Neef Loth Gevangen hadden, wel opweegen mogt; als die met hulp van zijn Bondgenooten haar ſloeg, en den Roof ontzette. 't Voornaamſte onderſcheyd tuſſen de Vermaarde Vaders en deeze Krimp-Koninkjes, zal moogelijk hier in alleen beſtaan, Dat zy haar niet tuſſen Muuren en vaſte Steeden beſlooten hielden, om andere te Beſchaadigen, zonder over haar Baldaad te konnen Geſtraft worden; gelijk der Goddeloozen toeleg, van den aanvang des Weerelds daar heenen liep. Maar zy behielden de Vryheyd om in 't openbaar te Woonen, daar 't hen beſt geraaden dagt. Haar Rijkdom en Beezigheyd aangaande, is tot hier-toe genoeg open geleyd, om-te weeten, Dat die voornaamelijk in Vee beſtond. Abraham had zoo veele en groote Kudden, dat hy van weegen de enge Landſtreeken en Weyden, van zijnen Vriend Loth, moeſte afſcheyd neemen. Jakob uyt Meſopotamien naa zijn Vaderland gekeerd, had zoo veel Overgewonnen, Dat hy een Geſchenk van meer dan 500 ſtuks Beeſten, aan zijn Broeder konde doen, zonder zig te ver-Armen. Ook haddenze meenigte Slaaven en Knegten, zoo dat Abraham uyt de zijne, 318 Gewaapende Mannen ten Oorlog uytruſten kon. Wy ſwijgen noch van de Dienſtmaagden en Vrygekogte Slaaven met haare Kinderen. Hy uyt Egipten weeder gekeerd, was zeer Rijk en had Goud, Zilver en Gemunt Geld; gelijk hy deede blijken in 't betaalen van zijn Gekogte Begraafplaatze. Onder haare Geſlagten, was het Reukwerk gemeen, en droegen Koſtelijke Kleederen; waar van zig Jakob wiſt te bedienen, om den Zeegen van zijn Vader meeſter te worden. Booven de Rijkdom, ontbrak haar geenzinds de Neerſtigheyd, noch den Arbeyd, noch de Neederigheyd om die te oeffenen. Zy Woonden meeſt in Hutten en ligt-opgeſlaagen Leger-Tenten, dieze telkens verleyden, naa dat haar de Vette Akker-Landen en Graazige Weyden aanraaden; 't geên haar wel geduurig beezig hield, maar egter 't gemoed, minder vaſt, aan de Aarde deede kleeven; verkeerende ſlegts hier als *Vreemdelingen*, Hebr: 11: 9, 13. Weetende dat de Belofte Gods, eerſt in haare Naakoomelingen en ter beſtemder tijd zou Vervuld worden. En gelijk der Vaderen meeſte Beneerſtiging was, omtrent de Bezorging der Kudden, alzoo en ſchaamden haar ook de Welgeboore Zonen en Dogteren, geenzinds de Hand aan allerley Dienſtwerk te ſlaan. Immers quam Rebekka het Water zeer verre voor haar Vaders Vee Putten, en droeg het in een Kruyke op haar Schouderen. Rachel Weyde zelfs de Kudde van haar Vader, en Dreefze heenen om te Drenken. Om het welk te doen, haare Schoonheyd, noch Welgebooren afkomſt, geen hinder aanbragt, noch haare Handen te teeder maakten omze uyt de Mouw te ſteeken. Ook zijn alle Joſefs Broeders, Vermaarde Vee-Hoeders geweeſt. Doch gelijk de Welbeſchaafde Grieken, de Eenvoudigheyd van dusken Leevens-wijze, lange tijd bewaard hebben, als by Homerus te zien is; alzoo hebben ook alle de Herders-Gedigten der Oude Poëeten, geen andere herkomſt. Tot over de Vijftien Honderd Jaaren naa 't Leeven van deeze Vaders, hebben veel voornaame en Eerlijke Huys-Vaders, in Syrien, Griekenland en Sicilien, haar teenemaal met de Vee-Weyding geneerd; zulx het niet vreemd moet ſchijnen, dat zommige, onder de Leedigheyd van zulken Leevens-wijze, van weegen het vroolijk Gemoed dat hun die Vermaakelijke Landgeweſten inboezemde, te mets zeer Zoetvloeyende Gezangen hebben voortgebragt. In-

d'Oude Vaders als Vryheeren en Vorſten. aangemerkt.

Die met geen Windige Tijtel-Naamen Pronkten.

En nogtans van Vermoogen waaren.

Welk in Rijkdom van Vee beſtond.

En in meenigte van Slaaven en Gekogte Knegten en Dienſtmaagden.

Hadden ook Goud Zilver en Geld.

Reukwerk en Koſtelijke Kleederen waaren by haar gemeen.

Leefden als Vreemdelingen en al daar 't haar beſt dagt.

Zonen en Dogteren Schaamden haar niet des Vaders Huys en Hanteering te bezorgen.

Waaren meeſt Vee-Hoeders.

een Leevens wijze die de Wijze Grieken lang terhand gehouden hebben.

En daar in Vermaak vonden.

De H. Vaders Leefden Maatig te-midden van haaren Overvloed.

Indien wy hier toe ook op de Zooberheyd des Leevens agt geeven, wy zullen bevinden, Dat de Hebreeuwse Vaders omtrent het Leevens-onderhoud, en de Behoeftigheeden des Lichaams, gants niet Lekker noch Naauw op haare Tonge gezet waaren. Het Linzen-Moes dat Jakob in zijn Vaders volle Keuken had toegemaakt, en Esau zoo graag slurpte, doed ons eenigzinds oordeelen, van haare gemeene Spijze. En men ziet een Voorbeeld van een Heerlijke Maaltijd, welke Abraham aanregte, om Dry voor-by-gaande Gasten, die hem alle Eere waardig scheenen, op een Middag-maal te onthaalen; haar voorzettende Kalfs-Vleesch, en Vers Brood, op de Kôôlen Gebakken, met een By-Geregt van Booter en Melk. En zoo het al mogt blijken, Datze booven dusdaanigen Manne-kost, noch eenige Lekkere Spijze gehad hebben, het zal op een Geyte-Boxken uytkoomen; gelijk te zien is in't geene Rebekka, Jakobs Moeder, aan Isaak deede, die aan Twee Ree-Boxkens, de sweem van een Lekker Wild-Braad wist te geeven. Doch des Vaders grooten Ouderdom, zal dusken Uytleezing van *Delikatessen* genoegzaam verschoonen konnen, by-aldien men agt geeft, hoedaanig de Heylige Historie dit van de Gemeene Spijs-nuttinge afzonderd. Maar als Moses Verhaald, Dat Abraham, zijn Dry Gasten, een gants Kalf voordiende, met Brood van Dry Maaten Meel, dat is, als zommige reekenen, omtrent 50 Pond Brood, hebben eenige uyt vergelijkinge der Weereldze Schrijvers geloofd, Datze in de Oude tijd, *Groote Eeters* waaren; gelijkze ook sterke Oeffening deeden; en moogelijk alzoo-wel ook van een grooter Lichaam, alsse gemeenlijk langer Leefden. Doch dit hebben wy in des Oud-Vaders Leeven anders aangemerkt, en getoond, Dat hy wel een Kalf uyt de Beste zoort Geslagt, maar daar uyt alleen het Beste Deel, dat is, als men zeyd, Een *Pater-Stuk* zijn Gasten heeft voor-gezet. Het zijn alleen de Grieken geweest, welke geloofden, Dat de Menschen in de tijd der Helden, veel Grooter waaren; en Homerus heeftze ook *Groot-Eeters* genoemd. En daarom Verhaald hy, Dat wanneer Eumenes, Ulysses ontfing, hy een Groot Swijn van Vijf Jaaren Oud, voor Vijf Gasten Slagte.

Zijn geen Groot-Eeters geweest, schoon Abraham een Kalf voor Dry Gasten Slagte.

Needrigheyd der H. Vaders in Abraham gebleeken.

En niet teegenstaande Abraham zeer veel Huysgenooten, Knegten en Dienstmaagden had, en omtrent Honderd Jaaren Oud was, bestelde hy zelfs dat'er Water aangebragt wierd, om zijn Gasten de Voeten te Wasschen; preste zijn Huysvrouwe aan, om Vers Brood te Bakken; en ging zelfs de Spijze uytkiezen, en diende de Maaltijd al staande. En schoon hy voor hem zelfs in dit byzonder Voorval, geyverd heeft, om de Herbergzaamheyd ter deugdelijk Voorbeeld te oeffenen; betuygd nogtans de rest van der Vaderen Leevens-wijze, Dat zulx onder haar een Gewoonte van doen was. Haare Dienst-Knegten en Slaaven waaren haar slegts tot Meedehulpers, en geenzinds om eygen Bestuur over Huys-en Akker-Werk te hebben.

En in Jakob die te Voet naa Mesopotamien ging.

En inder daad, Wat zou doch Jakob verpligt hebben, naa Mesopotamien te trekken, en een Reyze van 150 Mijlen, op zijn Voeten af-te leggen, (gaande met een Wandel-Stok in zijn Hand, daar doch zijn Vader Rijk genoeg in Keemelen, Ezelen en Knegten was, die hem hadden konnen derwaards brengen;) by aldien niet de loffelijke Eenvoudigheyd, en Liefde tot den Arbeyd, hem zulx had aangeraaden? Als uyt welk genoegen hy zig zelven dan ook ligtelijk van een Steen, in plaats van een Oor-Kussen voorzag, om te rusten, wanneer hy van den Nagt overvallen wierd.

En in Josef, die zijn Broeders te Landewaard ging Opspooren.

Al't zelfde deed hy ook omtrent Josef blijken; want schoon hy hem booven maaten Beminde, zond hy hem, die slegts een Jongeling van 17 Jaaren was, zonder eenig geley, van Hebron naa Sichem, om zijne Broeders op-te zoeken, een groote Dag-reyze heenen. En schoon Josef zijne Broeders aldaar niet en vond, volharde hy nogtans zijne Reyze; gaande booven dien misschien noch meer dan een gantzen Dag, tot dat hy haar in Dothan aantrof.

Zijn Maatig omtrent de Vrouwen en Trouwen niet als in

Niet minder is haare Maatigheyd omtrent de Vrouwen te verwonderen; gemerkt haar ingesloope Vryheyd in 't Bezitten van meer dan Eene, en haare Begeerte om veele Nakoomelingen aan-te winnen. Abraham, aan wien Godt Beloofd had, hem tot een Vader van Ontelbaare

telbaare Kinderen te ftellen ,had een Onvrugtbaare Vrouwe, en hy ley niet toe om een andere te neemen; maar was van meeninge al zijn Haave aan den Voornaamften van zijn Huysgenooten agter te laaten: En het gefchiede ter naauwer nood, alleen door aanprijzinge van zijn eygen Vrouwe, Dat hy haare Dienftmaagd Hagar, als een Tweede nam, doe hy reeds diep Tachentig Jaaren Telde. Voorwaar men moet niet zeggen, Dat Abraham naa even-reedigheyd van zijn gantze Leeven, te-deezer tijd noch Jong was; om dat hy 175 Jaaren Geleefd heeft; naadien Hy, en te-gelijk zijn Wijf Sara, die flegts 10 Jaaren Jonger was, 13 Jaaren daar naa, *Oud* genoemd worden, Gen. 18: 11. Zoo datze Lachten als over een ongelooflijke zaak, wanneer haar van Godts-weege, een Jonge Zoon beloofd wierd. Maar hoe Oud ook Abraham was, en hoe groote Begeerte hy had, om Kinderen uyt Ifaak te zien, heeft hy hem nogtans niet voor de 40 Jaar Uytgetrouwd. En fchoon Rebekka 20 Jaaren Onvrugtbaar was, en niet meer dan Eens, Twee Kinderen te-gelijk Baarde, heeft Ifaak nogtans geen andere Vrouwe genoomen. 't Is de Waarheyd, Jakob heeft Twee Vrouwen, en noch Twee Byzitten te-gelijk gehad: Maar het is ook ligt te zien, tot hoe hooge Jaaren hy in zijn Vaders Huys Ongetrouwd bleef; verwagtende den Zeegen van zijn Vader. En voor de Nijd van zijn Broeder naa Mefopotamien vlugtende, dagt hy dus Oud geworden, eerft om te Trouwen. Hy verzogt Rachel te hebben, maar hy verkreegze niet, dan naa Zeeven Jaaren Dienftbaarheyd. Dus Trouwde hy, doen hy omtrent 84 Jaaren Oud was; als wanneer hy Lea, teegen zijn Dank ten Wijve kreeg; en wagte zig onderen-tuffen wel van de andere te Ont-Eeren. Maar gelijk hy geen uytgedrukte Wet had, die hem verbood veele Vrouwen te hebben, (ten zy miffchien dat een klaar Begrip van de Eerfte Inftellinge des Houwelijks, hem alleen daar van afraade;) of twee Zufters te hebben, nam hy ook die welke hy Beloofd had te Trouwen. Deeze haar zelven Onvrugtbaar ziende, gaf haar Dienftmaagd aan den Man ten Befte, op datze mogt Kinderen Winnen; het geene doe ter-tijd een gebruykelijke wijze van Kind-aanneeminge was. En haar Zufter deed even zoo, om een groot Huysgezin te ftigten. Waar uyt ons Auguftinus heeft leeren befluyten, Dat Jakob niet meer dan flegts Eene Vrouwe begeerd heeft; noch dat hy hem ook van de andere niet anders bediend heeft, als voor zoo verre hy de Wet des Houwelijks heeft konnen bewaaren. En dat men derhalven geenzinds te denken heeft, Dat hy eenige andere Vrouwen te vooren gehad heeft: Want, waarom doch! zou'er alleen van de laatfte gefprooken worden? En wy vinden ook nergens dat deeze Vaders van Misdrijf in deezen befchuldigd worden: Alhoewel de Huyshoudingen met veele Vrouwen te-gelijk, doorgaans met Onluft zijn verzeld geweeft, gelijk we in derzelver Leevens-bedrijf genoegzaam hebben waargenoomen. En hoe zeer de Oude Joden, de Houwelijks-bezorginge en Kuysheyd der Vroome Vaderen in-agt genoomen, en gewaardeerd hebben, kan mogelijk uyt de Vermaaninge van den Ouden Tobias blijken; wanneer hy zijnen Zone deeze Leffe geeft; *Kind, wagt uw van alle Hoererye, en neemd eerft Een Vrouwe van den Zaade uwer Vaderen; ende en neemd geen Vreemde Vrouwe, die niet en is uyt de Stamme uwes Vaders, dewijle wy immers Kinderen der Profeeten zijn.* Noach, Abraham, Ifaak *en* Jakob, *zijn onze Vaders van Ouds af; Gedenkt Kind, Dat alle deeze, Vrouwen genoomen hebben uyt haare Broederen, en zy zijn Gezeegend geworden in haare Kinderen, ende haar Zaad zal het Aardrijk beërven*, Tob. 4: 13. Nogtans willen wy geenzinds onderneemen, het gedrag van alle de Vaders der Eerfte tijden te Regtveerdigen; want daar in hebben wy ons tot hier toe, geheel anders van zinnen getoond. En ook heeft de Hiftorie van Juda, en zijne Zonen het teegendeel aangeweezen; die van noch meer Voorbeelden ftaan gevolgd te worden. Maar wy hebben alleen in dusken beknopte Lof-Reeden der H. Vaders, willen vermaanen, Dat men die geene niet zoo-ligt van Ongeftaadigheyd en Baldaad befchuldigen moet, welke ons in de Heylige Boeken, als *Vrienden Gods* genoemd ftaan. Agten-

de

Rijpen Ouderdom.

Exempel in Abraham.

In Ifaak.

In Jakob: die eerft naa 84 Jaar.

Trouwd in 't Huys van Laban.

En fchoon hy 4 Vrouwen had, heeft hy'er nogtans maar een begeerd.

Kuysheyd der H. Vaders in-agting genoomen.

De Vrienden Godts moet men in haar Gedrag niet te naauw ziften.

de voor de reſt, Dat de gantze Klomp van het Menſchdom, doe ter-tijd al zeer is bedorven geweeſt, en de Zeeden vaſt met uytgeſtrekten Halze, naa een Wet omzaagen, die de toomelooze Gemoederen aan den band ley. Onder-en-tuſſen heeft de eerſte algemeenen Staat van het Volk Gods in de Stam-huyzen der Geloovige Vaderen beſlooten, zoodaanig geweeſt, Datze beſtond in een zeer groote Vryheyd, die van geen ander Beſtuur af-hing, als die elk Vermoogende Vader, in zijn gantze Familie oeffende; 't geên een gants Natuurlijk en gemakkelijk Leeven verſchafte, te midden van alle Overvloed der Nooddruft, welke met veragtinge van alle Overdaad verorberd wierd. Verzellende derzelver genietinge daar-en-booven met een Vrywillige en Eerlijke Arbeydzaamheyd; die verre van alle Onruſt, Heerſchzugt, en Dwang verſchooven was.

Het Getal XXII, is Opmerkelijk in de Geſlagten en Eer-Ampten onder Iſraël.

Dat wy nu in den aanvang deezer Lof-Reeden zeyden, Dat Jakob het Getal der XXII Oud-Vaderen des O. Teſtaments beſluyt, is van ons niet zonder opzet geſchied. Voorzeeker is dat Getal opmerkelijk in de Groote Geſlagten, en Aanzienelijke Eer-Ampten, welke onder Iſraël aan een reex van naavolgers vaſt gehegt waaren, geduurende de Hebreeuwſe Republijk, tot op het N. Teſtament, dat is, tot op de Meſſias, die uyt Juda voortſpruyten en alles Eyndigen moeſt met een gelijke even-maat. Dus zijn'er dan eerſtelijk XXII Patriarchen of Aards-Vaders, van Adam tot op Jakob geweeſt; als naamelijk; Adam, Seth, Enos, Kenan, Mahalaheël, Jered, Henoch, Methuſalach, Lamech, Noach, Sem, Arphaxad, Selah, Heber, Peleg, Rehu, Seruh, Nahor, Therach, Abraham, Iſaak en Jakob. Naa wiens Dood, de Heylige Geſlagt-Linie, dat is, de Kerke Gods, niet meer zoo eng binnen eenig Stam-Huys beſlooten was, maar zig tot een heele Naatie uytſtrekte.

XXII Aards-Vaders tot op Jakob.

XXII Hooge-Prieſters van Aaron tot de Babylonize Gevangenſchap.

Insgelijks vindenwe XXII Hooge-Prieſters van Aaron tot op de Babylonize Gevangenſchap geteld. Naamelijk; Aaron, Eleazar, Pinehas, Abiſua, Bukki, Uzzi, Zerahja, Merajoth, Amaria, Ahitub, Zadok, Ahimaäs, Azaria, Johannan, Azaria, Amaria, Ahitub, Zadok, Sallum, Hilkia, Azaria, en Seraja. Welken laatſten van Nebukadnezar, als den eerſten Tempel onder de Konink Zedekia Verbrand wierd, in de Babylonize Wegvoeringe Gedood is. Als wanneer het Ampt der Hooge-Prieſterlijke Waardigheyd, een tijd-lang heeft ſtil-geſtaan. Dezelve ſtrax-genoemde Hooge-Prieſters, hebben wel niet alle het Prieſterdom bediend, naadien het ten tijde van Eli, en een tijd-lang daar naa in het Geſlagte van Ithamar de Jongſte Zoon van Aaron geweeſt is. Doch deeze die van Eleazar Afkomſtig waaren zijn uyt de regte Linie, en hadden het Regt tot de Hooge-Prieſterlijke Waardigheyd; die 't ook meeſt bediend hebben; en worden billijk daar voor opgeteld.

XXII Rigters van Joſua tot op Samuel.

Datter nu ook XXII Rigters in Iſraël, van Joſua af tot op Samuël toe geweeſt zijn, word gemeenelijk aldus Uytgereekend, dat daar onder ook de Tyrannize Koningen en Vorſten der Heydenen geteld worden, welke Iſraël nu en dan Onderdrukt en Cijnsbaar gemaakt hebben; zoo datze haar zelven het opperſte Gezag hebben aangemaatigd; en deſweegen by de H. Schrijvers, ook met den Naam van *Rigters* genoemd en ingeteld worden, als te zien is, Actor. 13: 19, 20. Dus vindenwe 16 Rigters uyt Iſraël, en 6 uyt de Heydenen; welke onder d'een of d'ander Wettige Rigter, het Opper-Gezag door Dwang-gebruyk ter-hand naamen. Als met Naamen uyt Iſraël; Joſua, Othniel, Ehud, Samgard, Debora en Barak, Gideon, Abimelech, Thola, Jaïr, Jephta, Ebzan, Elon, Abdon, Simſon, Eli, en Samuël de Profeet. Waar by gedaan uyt de Heydenen, Cuſchan-Ritſchataïm, de Moabiten, Jabim, de Medianiten, d'Amoniten en de Filiſtijnen; te zaamen XXII uytmaaken.

16
6
22

XXII Koningen van Saul tot op Zedekia.

Zoo zijnder meede XXII Koningen te tellen, van Saul afgereekend, tot op Zedekia, met wien het Rijk van Juda, een wijl tijd, naa dat van Iſraël in de Babylonize Gevangenſchap een Eynde nam, 2 Kon. 25. Deeze Koningen zijn geweeſt Saul, David, Salomon, Rehabeam, Abia, Aſa, Joſaphat, Joram, Ahazia, Joaz, Amaſia, Azaria, Jotham, Achaz, Hizkia, Manaſſe, Amon, Joſia, Joahaz, Jojakim, Joachim, en Zedekia. Waar omtrent alleen aan-te merken is,

is, Dat Athalia, een Tyrannig en Boosaardig Wijf, onder dit getal niet gereekend is. Voorts zijnder ook XXII Geslagten, zeederd de Babylonize Gevanschap tot op Kristus de Messias te vinden: Naamelijk van Jechonia, Salathiël, die in de Babylonize Gevangenschap was; Zorobabel, Resa, Joanna, Juda, Josef, Semei, Mathatias, Maath, Naggai, Essi, Naum, Amos, Mathatias, Josef, Janna, Melchi, Levi, Mathatias, de Vader van Maria, Heli, Josef, de Man van Maria, de Moeder van Kristus, Luce 3. En alhoewel 1 Kron. 3: 19. in plaats van Salalthiël, *Pedaia*, de Vader van Zorobabel gevonden word; daar Salalthiël zijn Groot-Vader was, en ook in de Babylonize Gevangenschap geweest is; komd daar uyt egter geen geschil voort; naadien van Pedaia tot op Kristus gereekend wordende, egter XXII Geslagten zullen zijn. XXII Geslagten van de Babylonize Gevangenschap tot op Kristus.

Hier by diendmen ook de Geloofs-Gestalte der Patriarchen aan-te merken; welke zeederd d'eerste Belofte aan Adam gedaan, tot op Moses, zoodaanig gesteld was; Datze gemeenlijk van die, welke de gantze Staat der Kerke in Twee Tijd-Ordens, dat is, in Een *Oude* en *Nieuwe Testament* verdeelen, deeze Huyshouding van Abraham tot op Moses, ook het *Oude Testament* noemen; en den Staat van die Vaderen, gants quaalijk daar meede vermengen; daar het O. Testament, eerst zijn aanvang van Moses de Middelaar van dat Testament, en de Bezitting des Lands Kanaans, begonnen is. Welk Land-goed, Israël, uyt kragt van dat Testament bezeeten heeft. De Eerste Belofte in het Paradijs, is door de Voor-Ouders, aan de volgende Vaderen, Abel, Enoch, Lamech, Noach en Sem, die lange naa den Ondergang der eerste Weereld, een Tijdgenoot van de Patriarch Jakob is geweest, bekend gemaakt; naa dat dezelve Belofte te vooren inzonderheyd door Abraham, naa zijn byzondere Roeping en Openbaaringe, was voortgeplant. Want naa dat de gemeenzaame Zaamenleeving, en d'Eenerley Taal, in de Babylonize Stadt-en Tooren-Bouw verbrooken, en het Menschelijk Geslagt is begonnen verstrooyd te worden, is het Heylig Onderwijs der Belofte, allengskens Verdonkerd en Bedorven. Zulx Godt zig in de Roeping van Abraham van Nieuws heeft Geopenbaard, en het Zaad, waar in alle Geslagten zouden Gezeegend worden, aan zijn Stam-Huys door een Verbond heeft vast-gemaakt; niet zonder een Drywerfze herhaaling van de Zeegening der Heydenen *In Hem*, dat is, in den Messias, die in Hem beslooten was, gelijk den Apostel verklaard, Galat. 3: 8, 9. En wy tot hier-toe in de gantze reex der H. Historie hebben gezien. Waar by dan ook noch dry andere minder Belôften gevoegd zijn; naamelijk de Vermeerdering des Zaads; het Geeven van het Land Kanaans, en de Verlossing uyt het Diensthuys van Egipten. Hoedaanige dingen Abraham Geloofd heeft, en weegen die Gehoorzaamheyd, van Godt, met *Toereekeninge* der Regtveerdigheyd, Beloond is. Zulx hy in de Belofte van het Gezeegende Zaad Kristus, Geloovende, en desselfs Dag met Verheuging van verre ziende, ook *Onzen Vader* geworden is: Als Kinderen die dat zelve geloove aanneemen. *Want de Schrift voorziende, Dat Godt den Heydenen uyt den Geloove zou Regtveerdigen, heeft te vooren aan Abraham het Euangelium Verkondigt*; (zeggende) *In u zullen alle de Volkeren Gezeegend worden.* Zoo dan, *Die uyt den Geloove zijn, worden Gezeegend met den Geloovigen Abraham*, Galaten 3: 8, 9. Van Abraham is de Belofte met uytsluyting van Ismaël, afgedaald op Isaak; en van hem met Verwerping van Esau, op Jakob, de Vader der XII Stammen, en Derde Erfgenaam der Zeegeninge, welke de Belofte aan zijn Stam-Huys heeft voortgeplant. Welke Vaderlijke Stammen, Godt, onder Overziening van groove Misslaagen by de meeste begaan, alleen Benjamin en Josef uytgezonderd, Hoofd voor Hoofd gezeegend en tot Erfgenaamen der Belofte gesteld heeft; op dat dezelve onder haar, als Vaders der Eerste Kerke bewaard bleef. Inzonderheyd heeft hy door een Hoogdraavende Godspraak des Vaders Jakobs, d'Opperhoofdigheyd aan de Stamme Juda, en de Belofte van den Messias uyt zijn Zaad, vast-gemaakt. Door deeze Patriarchen is de Belofte voortgezet op derzelver Naakoomelingen in Egipten,

't Geloove der Eerste Vaderen in verscheyde Tijden.

Voortplanting der Eerste Belofte.

In de Roeping van Abraham vernieuwd.

Belofte van Abraham op Isaak voortgeplant.

En door de Naakoomelingen van Jakob voortgeplant.

ten, en door die, ook aan zommige buyten deeze Vaderlijke Stam-Huyzen van Jakobs Zonen, uytgelekt: Zoo dat ook Job, de Agter-Neef van Esau, van zijnen Goël en *Losser* wist te spreeken. En zoo ook aan zijne Vrienden Elihu en andere. En hoe die van daar al verder is voortgeplant, zal ons de Rigtdraad der H. Historie metter tijd ondekken. In dit Vreemd Land, naamelijk in Egipten, hebben de Naakoomelingen Jakobs, veele Jaaren lang, de Oude Godsdienst en Vaderlijke Zeeden onderhouden; tot zy ook eyndeling, gelijk geen ding Eeuwig duurd, tot d'Afgodendienst vervielen, dieze van de Egiptenaaren, door Besmetting overnaamen: Een Volk dat met regt de grootste Afgoden-Dienaars van de gantze Weereld genoemd staat. Gelijk dan ook den Israëliten in het Twintigste Kapittel van Ezechiel verweeten word, Datze in Egipten, de Drek-Goden hebben aangebeeden. Het is voorzeeker een zeer schoon Kapittel, zeyd Cunæus: Maar aan 't XXIII^ste^ Hoofdstuk, meend hy dat de „ woorden van de Profeet wat donker zijn, alhoewelze dezelve zin maaken: „ *Gy Menschen Kind*, (staat'er,) *daar waaren Twee Wyven*, de Dogters van „ eene Moeder, *die in Egipten Gehoereerd hebben. Daar zijn haare Borsten* „ *uytgeperst. De Oudste was* Ohola *genaamd*, *en haare Zuster* Aholiba; *zy* „ *wierden myne en hebben Zoons en Dogters Gebaard.* Aldus teekend hy met „ verzierde Naamen, Israël en Juda af. De Joden zijn lange tijd, Afgoden- „ Dienaars geweest; 't welkze van die Hoovaardige en Opgeblaaze Naatie ge- „ leerd hadden. Want dat de Kopere Slang, die Moses slegts voor weynig daa- „ gen, en om heel-andere reeden had Opgeregt, naaderhand met Wierook tot de „ tijden van Hiskias, toe Ge-eerd is, is alleen van de Ydelheyd der Egiptenaaren „ voortgekoomen; welke als Markus Tullius zeyd, liever allerhande Martelaa- „ rye wilden uytstaan als zig aan een Slang of Ibis-Voogel vertasten. Jaa 't was „ zelfs een Slang die de Godt Serapis verbeelde, en dit dier is het voornaamste „ geweest onder de Lekkernyen, op het Feest van Isis, gelijkmen uyt Ovidius „ verneemd. Doch hier van zullen wy korts hier-naa spreeken. Maar gelijk de Apostel wel gezeyd heeft; *Dat Quaade Zaamenspreekingen Goede Zeeden bederven*; alzoo heeft het zeer ligt konnen gebeuren, Dat het waare Geloof en de Leere van Godt en zijn Belofte, te midden van dusk-een Afgodisch Volk, de Heylige Diensten des Waaren Gods, door haar Gedrogtelijke uytbroedzels Verfoeyd hebben; terwijlze de hoogste Heerschappye in dat Land hadden; En d'Inwoonende Israëliten alzoo misschien verhinderd hebben, in de Kennis en Dienst van den Leevendigen Godt toe-te-neemen. Zoo datze zelfs de meeste onder 't Gemeene Volk Israëls, of door Dreygen of door Beloften, tot den Afval verleydende, allengskens in 't Verstand Verbijsterd, en Verdonkerd geworden zijn; waar door veele van 't Geloove der Vaderen Afgeweeken; meenigte Dwaalingen met de Waarheyd hebben onder-een gehutzeld. Maar hoedaanig slegt het daar ook meede mag gesteld geweest zijn, blijkt nogtans doorgaans, Dat Israël altijd een Volk geweest is, dat van de Egiptenaaren, door verscheyde onderkenningen van Geloof en Zeeden, afgezonderd is geweest: Zoo dat ook altijd by eenige, de Godt Abrahams, Isaaks en Jakobs, Aangeroepen en Erkend is. On-ophoudelijk deeze Hoope in haare Geslagten aanfokkende, Dat zy t'eeniger tijd, zouden koomen tot de Belofte, die Godt haare Vaderen gedaan had. Want dat zelfs haar Geloof hier in noch korts voor de tijd haarder Uyttogt, niet geheel verdweenen noch uytgebluft was, blijkt daar uyt, Dat het zelve dikmaal in de H. Schrift gepreezen, en even dat geene van haar aangeteekend staat, dat van Abraham gezeyd word; Gen. 15: 6. *Hy Geloofde in den Heere*, *en hy reekende het hem tot Geregtigheyd.* Want aldus heeft den Apostel aan dezelve, een Goede Getuygenis gegeeven, Hebr. 11: 23, 24. en *vers* 27-29. *Door het Geloove wierd Moses, doe hy Gebooren was, van zijn Ouders Verborgen.* Door het Geloove *Heeft Moses Geweygerd een Zoone van Faraôs Dogter genoemd te worden.* Door het Geloove, *Hebben zy Egipten Verlaaten.* Door het Geloove, *Hebben zy het Pascha gehouden..* Door het Geloove, *Zijn*

In Egipten eenigzinds Verdonkerd door Israëls Inwooninge aldaar.

Israël in Egipten met Afgoderye Besmet.

1 Kor. 15: 33.

Nogtans is Israël altijd een byzonder Volk gebleeven.

Onder welk het Geloof en de Kennis van den Waaren Godt niet geheel was uytgebluft.

zy

zy door de Roode Zee gegaan als door het Drooge. En is dat Geloove niet Dood maar Leevendig en Werkzaam geweest: Want in haar was de Vreeze Gods. Dus Vreesden de Vroed-Vrouwen Godt, naa haar Exempel, schoonze Egiptize waaren, Exod. 1:17. Ook is in haar de Hôope geweest, waar doorze Gezugt hebben, naa de Vervullinge van de Beloften die den Vaderen gedaan was, Exod. 2:23. *Want de Kinderen Israëls Zugteden en Schreeuwden, en haar Gekrijt quam tot Godt.* Waar by komd, Datze ook de Besnijdenis als het Teeken van Gods Verbond, niet agter de bank gesmeeten hebben; want hierom was Moses doe hy uyt het Land der Midianiten weederom quam, in groot Gevaar des Leevens, weegens de Verzuymde Besnijdenis aan zijn Zoon, Exod. 4:24, 25. Van de Offerhanden alleen schijnen zy haar in Egipten onthouden te hebben; naadien d'Egiptenaaren daar van een Grouwel hadden, Exodus 8:26. Zoo datze hen die zulx deeden wel zouden Gesteenigd hebben; gelijk daar te zien is. Waar van daan het dan ook voortquam, Dat Moses zoo vaak tot Farao zeyde; *Wy zullen in de Woestijne uytgaan, en den Heere onzen Godt Offeren; Op dat hy over ons niet op en staa met Pestilentie of met het Sweerd*; Naamelijk weegens de langduurige naalaatigheyd der Offer-Dienst, Exod. 5:3. Laat'er ons byvoegen, d'Uytsteekende Belofte van 't Vrouwen-Zaad: De Goddelijke Lokkinge van Japhet in de Tenten Sems: De Zeegening in het Zaad Abrahams: De verwagtinge van de Schilo, die koomen moest, en welken de Volkeren Gehoorzaamen moesten: En ten laatsten, die Zaligheyd, welke Jakob verwagte, Gen. 49:18. Alle welke Beloften haar niet Vergeeten waaren, maar t'elkens, als van nieuws haar Geloof daar meede Gekoesterd, en Leevendig gehouden hebben. Booven dien heeft de Goddelijke Voorzienigheyd gezorgd, en zijnes Verbonds met Abraham, Isaak en Jakob gedagtig geweest; zoo datze in het Land Gosen Woonende, egter afgezonderd van de Egiptenaaren, als een byzonder Volk gebleeven zijn, Dat daar van zeer veel verscheelde. Gelijk we dan ook zien, Dat zelfs Farao d'Israëliten van zijn Volk zeer wel wist te onderscheyden, Exod. 1:9, 10. Jaa dat Godt haar ook aldaar met zijn Woord en Geest heeft bygesprongen, daar van zal ons moogelijk de Profeet Haggai een Getuyge verstrekken, als hy Kap. 2:5, 6. zeyd, *Ik ben met uw, met het Woord, in 't welk ik met uw-Lieden* (een Verbond) *gemaakt hebbe, als gy uyt Egipten uyttrokt, ende mijnen Geest, staande in het midden van uw.* Zulx hier uyt ten kortsten blijkt, hoedaanig den Staat der Israëlitize Kerke, in Egipten geweest zy: Naamelijk dat zy met de voorige Vaderen hebben gemeen gehad, Datze het Verbond der Genaade, de Beloften, de Besnijdenis, en de Offerhanden hebben Geloofd; alhoewel zy deeze laatste Dienst-pleeginge, als we straks zeyden, in Egipten niet geoeffend, maar daarom genoeg by den Versteenden Farao hebben aangehouden, Exod. 10:25. Voor de rest blijkt het niet, Datze eenige van alle de overige Ceremonieëele Gebooden, die naaderhand op de Baan gekoomen zijn, om haar inzonderheyd van de Afgoderye af te zonderen en te Geneezen, onderhouden hebben. Als waar van eenige eerst gegeeven zijn, doenze op het punt stonden om uyt Egipten op-te trekken, en haar Erfdeel te gaan inneemen. Als naamelijk een Lam te Slagten tot een *Pascha*; Ongezuurde Koeken te Eeten; en d'Eerst-Geboorne te Heyligen. Hoedaanige Waarneemingen en Gewoonten, noch voor, noch naa de Zondvloed, den Vaderen waaren opgeleyd; maar nu op 't laatst in Egipten gegeeven, en derhalven van Israël zijn moeten onderhouden worden: Waar aan zy, beneffens de geheele Wet der Ceremonien, dienze van Moses voor Sinai wierden opgeleyd, voornaamelijk in Kanaan verbonden wierden. Want het blijkt niet, Datze dezelve in de Woestijne, zeer streng, noch naauwkeurig onderhouden hebben; het zy dan ten deele belemmerd door de moeyelijke Reys-togten; en ten deele door Naalaatigheyd en Verzuym des Volks. Zoo dat zelfs de Besnijdenis in de Woestijne opgehouden heeft, Josua 5:2-9. En men verneemd ook niet, Dat het Pascha meer als eens in die Omdooling Geslagt is, Num. 9:1-6. En hoe zou

Hadden ook het Teeken des Verbonds met Abraham in de Besnijdenis, niet agter de bank gesmeeten.

De middel waar door d'Israëliten in Egipten afgezonderd bleeven.

Hebben de weezentlijke deelen der Godsdienst geloofd. Alhoewel vry van de Ceremonien die naaderhand belast zijn.

Wet der Ceremonien opgeleyd om in Kanaan te onderhouden.

zou het haar ook moogelijk geweest hebben, alle die Plegtigheeden die de Wet belast, onder deeze Reys-togten te onderhouden, daar zy genoegzaam met de langduurige Swervinge, Ongebaande Weegen, vaake Verhuyzing, en teegenstribbelingen der Vyandelijke Waapenen, te Worstelen hadden. Invoegen men ligtelijk te besluyten heeft, Dat haar alle deeze Wetten gegeeven zijn, op datze in het Land Kanaans gebragt zijnde, haar tot een geduurige Waarneeminge zouden zijn. Het geene dan ook de reeden is, waarom dat Godt, Bevèl geevende van de Ongezuurde Brooden, en de Heyliging der Eerst-Geboorne, dusdaanig daar van spreekt; *Ende het zal geschieden, Dat wanneer de Heere uw in het Land der Kanaaniten zal gebragt hebben, welk hy uwe Vaderen Geswooren heeft, en hy het uw geeft, zoo zuld gy deezen Dienst houden in deeze Maand*, Exod. 13: 5. Zulx men zeggen mag, Dat die dingen welke in Egipten gebooden, en van de gantze Wet der Ceremonien, in de Woestijne agtervolgd zijn; eerst veele Jaaren daar naa, een vaste plooy gekreegen hebben, en in Kanaan onderhouden zijn.

Godsdienst der eerste Vaderen bestond in Offerhanden.

Indien wy dan met een Woord zullen zeggen, Wat d'Uytwendige Dienst van de Kerke der Eerste Vaderen, zeederd Noach tot op Abraham, en van daar tot op Moses zy geweest? Wy meenen dat de zelve voornaamelijk in d'Eenvoudigheyd der Offerhanden bestaan heeft; alhoewel ten laatsten in Egipten, een wijle tijd Opgeschort, Verslapt, en by eenige Vergeeten. Een maniere van Godsdienst, die wy zien dat strax naa de Belofte, niet zonder een Verre-uyt ziende Geloof geoeffend is; doende Offerhande, Gen. 4: 2-4. Zulx datze schijnen te dwaalen, die eenige andere Gebooden, welke laater gegeeven zijn, daar toe betrekken; moogelijk misleyd zijnde, door *Voor-verhaalingen*, die Moses dikmaals ter-hand neemd. Waar onder men voornaamelijk den Sabbath te tellen heeft; welke eerst in de Woestijne om veele treffelijke reedenen ingesteld is, en Abraham, noch geen van de Vaderen voor hem, schijnd bekend gemaakt te zijn. Doch den Dienst der Offerhanden is van begin-aan ingevoerd; gelijk dat van veel fraaye Godsgeleerde word aangemerkt, uyt de Vellen der Beesten, Gen. 3: 21: van welke Godt Adam en Eva Rokken maakte, en haar aantrok. Waar op de Wet schijnd te zien, Levit. 6:26-30. en 7:8. *De Priester die yemands Brand-Offer Offerd, zal de Huyd des Brand-Offers hebben.* Gelijk men dan ook strax naa den Val, van Abels en Kaïns Brand-Offer leest, Gen. 4. en een Onderscheyd van *Reyne* en *Onreyne* Beesten aangeteekend vind, Gen. 7: 2. Het geên in dien tijd, dewijl de Wet, aangaande de Spijs-uytzondering, doe noch niet gegeeven was, op de Offerhanden schijnd gezien te hebben. Gelijk'er dan ook Gen. 8: 20, 21. uytdrukkelijk by-gevoegd word, Dat Noach uyt de Arke gaande, van de Reyne Voogelen en Beesten Geofferd, en Godt daar meede Verzoend heeft. Alhoewel het kan zijn, Dat Moses deeze Reynheyd aanwijst, om de Joden te doen verstaan, Dat hy zulke Beesten ge-Offerd heeft, als zy doen ter-tijd, als hy dit schreef, volgens de Wet, voor Reyn, en om te Offeren bequaam hielden. Insgelijks word ook Melchizedek, als een Priester des Alderhoogsten Gods ingevoerd, die van Abraham de Thienden ontfangen heeft, Gen. 14: 20. Maar de Thienden van Ossen en Schaapen moesten aan den Altaar gegeeven worden, om dat die den Heere Heylig waaren, Levit. 27: 32. In deezer voegen word'er dan ook meer dan eens van Abrahams Offerhanden gewag gemaakt. Ook heeft Isaak, terwijl Abraham noch in 't Leeven was, een Altaar gebouwd, Gen. 26: 25. En zoo heeft ook Jakob gedaan, Kap. 28: 18. als hy naa Mesopotamien gaande, in Bethel gerust had; voldoende op de zelve zijn Gelofte door Offerhande als hy weederkeerde. Waar van ook te leezen staat, Genesis 33:20. 35:14. en 46:1. En daar ontbreekt niet, Dat zelfs voor de Ingestelde Dienst der Leviten, van Priesters gewag gemaakt word; gelijk te zien is Exod. 19: 22. *Daar toe zullen ook de Priesters die tot den Heere naaderen, zig Heyligen, dat de Heere niet teegen haar uyt en breeke.* En weederom Exod. 24: 5. *Ende Hy zond de Jongelingen, der Kinderen*

Sabbath eerst in de Woestijne en alleen aan Israël gegeeven.

Voorbeelden van den Offerdienst der Vaderen.

En Bouwen van eygen Altaaren. Gen. 12:7. en 13:18. en 22:9,10. en 26:25.

En Priesters.

ren Israëls, die Brand-Offer Offerden, ende Offerden den Heere Dank-Offeren van Jonge Ossen. Het zy dan dat deeze d'Eerst-Geboorne der Huysgezinnen waaren, of datze van het gantze Volk tot d'Uytvoeringe van den Heyligen Dienst, zijn Verkoozen geweest. Voorts is 't Gemeen gevoelen by veele; Dat de Priesters doe ter-tijd, zoo wel yder byzonder Aards-Vader en Huys-Vader, als inzonderheyd de Eerst-Geboorne geweest zijn. Doch het Hooge-Priesterschap, was, zoo zy meenen, by den Opper-Patriarch; die ook het meeste opzigt op de Heylige Dingen had: Blijvende altijd het Hoogste Regt en de Eere aan den geenen die d'Eerst-Gebooren was. Want die konde ook by het Leeven van de Vader zijn Beurt bekleeden; en zoo hy Gestorven was, volgde hy in dessels plaats, en wierd het Hoofd des Huysgezins, zoo lang zijn andere Broeders in het zelve verkeerden. Aldus heeft het Burmannus voorgesteld. En het is zoo wel het Gevoelen der Kristenen, als der Joden; Dat het Regt van 't Priesterdom in d'Eerste Kerke, by d'Eerst-Geboorne geweest is: En zy brengen daar toe verscheyde reedenen by om dat te bewijzen: Als Eerst zeggenze; Dat Godt d'Eerst-Gebooren Zonen der Hebreën, hem zelven Geheyligd, en door een byzonder Voorregt de Zijne genoemd heeft; en daar uyt besluytenze, Dat die, welke Godt de Zijne noemd, en hem Heylig zijn, dan ook zijne Priesters zijn. Daar naa brengenze noch dit by; Dat de Leviten, welke Heylige Dienaars waaren, in de plaatze der Eerst-Geboorne gesteld zijn. Invoegen, Dat even gelijk de Leviten waaren, die in plaats der Eerst-Geboorne aangenoomen zijn; alzoo waaren ook de Eerst-Geboorne, zoo lang zy haar plaats hebben ingehouden. Booven dien word dit geoordeeld, zeer wel daar op-te passen; Dat Moses eenige Jongelingen gebruykt heeft, om den Godsdienst waar-te neemen, gelijk we terstond uyt Exod. 24: 5. voorlaazen; en de meeste Uytleggers beelden haar in, Dat den Naam *Jongeling*, meede brengd, Datze van de Eerst-Geboorne zijn geweest. Ten laatsten willen zy ook hier uyt een besluyt maaken, Dat Esau, om dat hy het Regt van zijn Eerste-Geboorte Verkogt, voor een roekeloos Man word uytgemaakt. Want zy Oordeelen, Dat hy zig zelven daar door van 't Priesterdom beroofd heeft, en dat van weegen de Verkoopinge van 't Voorregt zijns Ouderdoms; 't welk naa de Huyshoudinge Gods in die tijd, geen Vroom-Mans werk was. Doch gelijk dit Gevoelen by zommige niet en schijnd op al-te vasten grondvest te steunen, hebben haar ook eenige Geleerde Mannen daar teegen aangekant: Oordeelende, Dat alhoewel deeze bedenklijkheeden wel een schijn van Waarheyd hebben, daar nogtans veel andere dingen by-te brengen staan, die dit Gevoelen t'eenemaal omver stooten. Want dat d'Eerst-Gebooren der Hebreën, Gode Geheyligd waaren, Num. 8: 17. is niet geschied door een Voorregt van haar Geboorte zelfs, noch door een Regt tot het Priesterdom; maar door 't Heyl der Verschooning, 't welk Godt haar verleend heeft, terwijl de Eerst-Geboorne der Egiptenaaren, schielijk wierden uytgeroeyd. Want daarom heeft het Godt behaagd, Dat het zelve Geslagte van Menschen en Vee, 't welk hy onder de Hebreën bewaard, en onder d'Egiptenaaren verdelgd had, hem in 't toekoomende zoude Toegewyd en Heylig zijn. Doch deeze Heyligheyd der Eerst-Geboorne, heeft alleen onder de Hebreën zeederd dat voorval; maar geheel niet voor dien tijd plaats gehad; en het was niet daarom ingevoerd, op dat d'Eerst-Gebooren zouden Priesters zijn; maar veel-eer als een eygen Goed, of Inkomen der Priesteren; gelijk te zien is, Num. 18: 16. Alwaarze belast worden, met Vijf Sikkelen, die men aan den Priester geeven moest, te Lossen. Het doet ook niet ter zaake, Dat de Leviten, (schoonze Heylige Dienaaren geweest zijn;) in de plaatze der Eerst-Geboorne gekoomen zijn, wantze waaren geen Priesters, maar alleen derzelver Nood-Hulpen; Jaa zelfs noch geen Nood-Hulpen, voor-en-al eerze door zeekere Ceremonien tot haare Bedieninge waaren Ingewyd; gelijk we op zijn plaats verneemen zullen. Dat'er nu uyt Exod. 24: 5. gezeyd word, Dat zommige *Jongelingen* door Moses last, Slagt-en Brand-Offerhanden Geofferd heb-

De meeste Godsgeleerde willen dat het Priesterdom aan d'Eerstgebooren behoorde.

Welkers reeden worden bygebragt.

En door andere teegenbedenkingen weedersprooken.

hebben, bevestigd geenzinds dit Gevoelen: Want het is niet bekend, of die Jongelingen uyt de Eerst-Geboorne verkoozen zijn; en ten minsten hebben zy den Altaar niet durven met Bloed begieten, om dat zulx eygentlijk den Priesters toequam. Deeze Bedieninge heeft Moses zelfs waargenoomen, als die doe ter-tijd, de Regeering, en het Priesterdom te-gelijk ter-hand had. Waar uyt men aan-te merken heeft, Dat deeze *Jongelingen* daarom gezeyd worden Offerhanden Geofferd te hebben, om datze dezelve by den Altaar hebben gebragt; naademaal dit doorgaans in de H. Schrift, door het Woord *Offeren*, te kennen gegeeven word. En zoodaanige Offerhanden zijn van zulke Perzoonen in 't byzonder geweest, voor de welke daar Geofferd wierd. Jaa zelfs in de Offerhanden voor het gantze Volk, hebben niet altijd de Priesters zelve d'Offerhanden by den Altaar gebragt, maar die geene, die 't Volk in 't gemeen vertoonden. Hierom helpt het meede niet veel, Dat Esau Hebr. 12: 16. voor een roekeloos, of *Onheylig* Man geschat word, om dat hy zijn Regt der Eerst-Geboorte voor een geringe Prijs vertuyste; want wy meenen dat de Apostel, dit schrijvende, niet gezien heeft op Esaus Regt tot het Priesterschap; maar op de Dubbele Trek in d'Erffenis, en op de Heerschappye zelve. Naadien de Heerschappye en dat Dubbel-Deel der Erffenis, d'Eerst-Geboorne toequam, door een Goddelijk Regt dat ouwlinx op de Natuure gevestigd stond. Hoedaanige Weldaaden in die tijd waarlijk zoodaanig groot en aanminnig waaren, Datze niemand heeft konnen kleyn agten, zonder een Vuylaardig Mensch te zijn, die met zijn Eer en Welweezen speelde: En zulx wel inzonderheyd, in zulk-een tijd, in welke een byzondere Liefde Gods in diergelijke dingen te beschouwen was. Maar zal moogelijk yemand Vraagen; Wat heeft dan de Ceremonie van de Heyliginge der Eerst-Geboorne te beduyden gehad? Wy antwoorden; De Heyliginge der Eerst-Geboorne, was alleen een Regt dat Godt afvorderde, als een Vergeldinge voor de Bevrijdinge der Eerst-Geboorne, in 't zenden van den Slaanden Engel, dat is, de Woedende Plaage, welke in Egipten haare Huyzen was voor-by gegaan. Godt eygende zig dan van haar toe, alle Mannelijke Eerst-Gebooren, die de Baarmoeder Opende; en dat zoo wel van de Beesten als van de Menschen; willende datze hem die zouden Heyligen. De Menschen moesten zy hem Lossen met Vijf Sikkelen, Num. 18: 15, 16. Gelijk zy ook de Ezels en Onreyne Beesten mogten Lossen met een Lam, of anders den Nek breeken. 't Welk daar word bygevoegd, op datze de Lossinge der Beesten niet en zouden naalaaten, met opzet om 't zelve te gebruyken. Doch d'Eerst-Geboorene der Reyne Beesten, moesten aan Godt Geofferd worden, Exod. 13: 2, 3, 11-16. Gelijk nu de Eerst-Geboorne der Reyne Dieren strekten tot Offerhanden; zoo wierden ook d'Eerst-Geboorne der Menschen, Gode Toegeheyligd: Want zoo staat'er; *Gy zuld tot den Heere doen overgaan, alles wat de Baarmoeder Opend*, Exodus 13: 12. En daar van daan meenen de Joden, zijn de Eerst-Geboorne voor Priesters gehouden; en willen, Dat uyt Exod. 19: 22. en 24: 5. bewijzen; 't geên wy haar nu al ontleyd hebben. Nogtans ontbreekender geen onder de Kristenen, welke meenen, Dat by die geleegentheyd alreede te Succoth in Egipten, dit Eerste Gebod begonnen heeft, 't welk te vooren niet gebooden was; naamelijk, Dat de Eerst-Geboorene tot den Heere moesten overgaan; tot dat naaderhand de Leviten in haare plaatze gesteld zijn, Num. 3. en 8. Als wanneerze Godt *Geheel Onreyn verklaarde met haare Giften*. Willende die niet meer uyt de Hand van haare Eerst-Geboorne ontfangen; Ezech. 20: 26. 't Geene nogtans niet zoo daadelijk naa de Uytgang uyt Egipten geschiede, als men zien kan Num. 8: 16. tot 19. Maar eerst naa dat zy die vuyle Afgoderye met het Gulden Kalf bedreeven hadden, en Godt haar een Jok van Dienstbaarheyd opleyde. Want tot noch toe waaren de Kinderen Israëls gehandeld als Kinderen Abrahams, zonder Jok of Dienstbaarheyd, of onderscheyd van Geslagte. En hoedaanig de Joden deeze Lossing van haar Eerst-Gebooren Zonen noch heedensdaags onder-

Wat de Heyliging der Eerst-Geboorne te beduyden had.

derhouden, dat zullen wy onder haare Ceremonien niet vergeeten. Doch om ons gevoelen aangaande 't Priesterdom regt-uyt te spreeken; wy meenen, Dat het in d'Aal-Oude tijd daar meede zoodaanig gesteld was; Dat elk-een omtrent zijn eygen Offerhande, zijn eygen Priester heeft moogen zijn. Want Kaïn en Abel hebben haare Offerhanden zelfs Geofferd, gelijk uyt het Heylig Boek openbaar is: En genoegzaam toond, Dat in die eerste tijden, niet gezien is op eenig Regt der Eerst-Geboorte, als of die alleen, en niemand anders zou hebben moogen Offeren. Want Abel, schoon hy de Jongste was, heeft zoo wel aan Godt Geofferd als Kaïn; en zijn Offerhande is Godt Aangenaam geweest. Doch die daar Oordeelen dat Kaïn en Abel haar Offerhande tot Adam hebben gebragt, op dat hy dezelve Offerde, Oordeelen zulx zonder eenig bewijs, en loopen ook bot aan teegens de H. Historie, en alwaar elders van dezelve gerept word. Doch in den Dienst van d'Offerhanden die voor elk Stam-Huys ondernoomen wierd; heeft buyten twijffel de Vader des Huysgezins, het Regt van 't Priesterdom hem zelven toegeëygend. En uyt kragt van zulk-een Natuurlijk Regt en betaamlijkheyd, hebben Noach en Job voor haar en voor haar Huysgenooten Geofferd, Gen. 8: Job 1:5. Naaderhand, wanneer men heeft begonnen voor een geheele Zaamenleeving van verscheyde Familien te Offeren, was het gebruyklijk dat het Hoofd van elk Borgerschap, als hy wilde, d'Offerhande deed. Door welk Regt Moses voor Aaron, den Altaar met Bloed begoot, door welk het Heylig Verbond Gesllooten en Ingewyd wierd. Zoo heeft ook Melchizedek, lang voor Moses tijden, Konink en Priester te-gelijk geweest; en dat zulk-een Priester, die niemand als Kristus, in zulken Ordening, naa hem gehad heeft. Doch daar van is breed genoeg in de Historie van Abraham gesprooken. En wy hebben hier alleenlijk voor, aan-te merken, Dat in de eerste Eeuwen, het Hoofd van elk Stam-Huys of Volk, de Godsdienst en d'Offerhanden waargenoomen heeft. Als op 't welke meede zeer wel past, het geene Virgilius aan zijn Derde Boek van Æneas zeyd;

Dat de Vaders voor de Wet, Hoofd voor Hoofd het Priesterdom in haar Familie bediend hebben. Gen. 4:3, 4. En zulx met Voorbeelden getoond.

Konink Anius, die t'effens Konink des Lands en Febus Priester is.

Over welke woorden Servius aanteekend; Dat het in de Oude tijd het gebruyk was, Dat den Konink, ook te-gelijk Hooge-Priester was: *Want daarom*, zeyd hy, *worden noch heedensdaags de Keyzers*, Pontifices *genaamd*. En over de woorden van den zelven Digter, aan 't Tiende Boek;

Waakt gy niet? Waakt doch.

Zeyd hy, *Het zijn de woorden by den Godsdienst gebruykelijk: Want de Nonnen van Vesta gingen op zeekeren Dag, by den Hoogen-Priester, (die een Konink der Heylige dingen genoemd wierd;) en zeyden teegens hem:* Waakt gy, ô Konink? Waakt doch: *'t Welk Virgilius met regt aan Æneas toeschrijft, dien hy over-al als een Konink voordraagd; en die als een Priester groote kennis van Heylige dingen had.* Dit gevoeld Servius. Doch wanneer wy tot de verkiezing van de Stamme Levi gekoomen zijn; zullen wy noch andere bedenkingen hier over bybrengen, die dit stuk egter zoo geheel-en-al niet en zullen gewonnen geeven. Daar het dan ook meede zal te bezien staan, hoe en wanneer het Priesterdom van de Hoofden der Vaderlijke Stam-Huyzen en de Regeeringe, door Gods last afgesneeden, en aan Aaron en zijn Geslagte tot een Eygendom gegeeven is. Gelijk Moses van haar getuygd; Deut. 21:5. Exod. 28:1. &c. Waar by ook dit past, 't geen we leezen 1 Kron. 23:13. *Aaron wierd Afgezonderd, om te dienen, in 't Heylige der Heyligen, hy en zijne Zonen in der Eeuwigheyd: En om den Heere Reuk-Offer te doen naa d'Instellinge van dien, en uyt zijnen Naam den Zeegen te spreeken in der Eeuwigheyd.* Maar wy hebben hier van genoeg gezeyd; laat ons bezien wat doch het Geloove der Offerende Vaderen geweest is? Het zelve is voorzeeker geen ander geweest, dan dat zy in den Dienst der Offerhanden, de Offerhande van Kristus afgeschaaduwd en van verre hebben te gemoet gezien; waar doorze haar t' elkens d'eerste Belofte van het Gezeegende

Wat het Geloove der Offerende Vaders geweest is.

gende Zaad, te binnen bragten. Want daar lag zoo wel een klaare Verbeeiding in den Huys-Vader die Priester was, en die behalven andere zaaken Godt verbeelde, welke onze Zonden op Kristus leyd; als in het Offer zelf dat Geslagt wierd; afbeeldende Kristus die eens te koomen stond, en in deeze schaaduwe, zijn Bloed aan de Kerke vertoonde. En zeeker, zoo wanneer Godt haare Offerhanden, door Vyer van den Heemel Aangesteeken en Verteerd heeft; als te zien is, Gen. 15: 17. Levit. 9: 24. is door zulk-een zigtbaar teeken genoegzaam aangeduyd, Datze Godt niet onaangenaam waaren. Welke Offerhanden, om datze geduurig herhaald, en andermaal gedaan wierden, een genoegzaame Erkentenis waaren, Van dat de Schuld noch open stond; zijnde een *Weeder-Gedagtenis der Zonde*, Hebr. 10:3. die Godt eenmaal door d'Offerhande van den Hoogen-Priester Jesus Kristus, weg-neemen en uytwissen zou. Maar naadien by alle Godsgeleerde niet eenerley Gevoelen is, over 't geêne de Offerende Vaders Geloofd hebben, moogen we hier zoo los niet afscheyden. De Geleerde Man Petrus Cunæus, in verscheyde Hoofd-Stukken van zijn Derde Boek getoond hebbende, in hoedaanigen veragtinge de Joden, zeederd de komste van den Messias, gevallen zijn; heeft kort daar op een gants Hoofddeel besteed, om te Onderzoeken, Wat doch d'Oude Hebreën in de Huys-Kerke der H. Vaderen, van den Messias gedagt en geweeten hebben; 't geên wy hier willen inlassen. Want naa dat die Doorlugtige Schrijver de Schuld van de Verstootinge der Joden op de hardnekkigheyd van haar Ongeloove gewenteld had; niet willende Gelooven 't geênze met haare Oogen zaagen, en met haare Ooren hoorden van 't geene uyt d'Afgeschaaduwde dingen, in de zaake zelf te beschouwen stond; heeft hy zijne reedenen aldus aangevangen: Nu,

Die daar in versterkt zijn, als haar Offerhanden van den Heemel wierden aangesteeken.

Gedagtenis der Zonde, door d'Offerhanden vernieuwd, heeft op 't eenig Zoen-Offer van Kristus gezien.

Wat de Vaders des Ouden Verbonds van Kristus geweeten en Geloofd hebben.

„ *zeyd hy*, zullen wy wêer te-rug gaan, en bezien die tijden, daar in de Weldaaden van de Messias, den Hebreën door Figuuren en Voorbeelden; en door de Voorzeggingen der Profeeten verkondigd zijn. En dewijl'er een Geheyme Zin in elke God-spraak pleeg te zijn, en de Menschen de Toekoomende dingen, ('k laat staan, der zelver Schaaduwen;) niet en konnen vatten, zijn de Geleerde onder ons lange tijd strijdig geweest, om net te bepaalen, Wat doch d'Oude Hebreën van den Messias Gehôôpt en Geloofd hebben? Hier is voorzeeker veel aan geleegen, naadien het diend, om de gantze Heylige Schrift wel Uyt-te leggen, en ook een stuk dat zig zeer wijd uytstrekt. Paulus schijnd op zommige plaatzen, teegen den-anderen-strijdende dingen by-te brengen; en men ziet diergelijke verschil ook in andere Schriften. Daarom moeten wy deeze zaak naauwkeurig, en niet ter-loops onderzoeken. Want men moet zomtijds de bloote Woorden aan-een kant zetten, en ter-hand neemen 't geên van hooger Betragtinge is. Laat ons dan gaan daar ons de Hoogdraavendheyd der zaake heenen leyd; en indien wy niet voorneemens zijn yts zeekers te besluyten, zoo blijven wy altijd daar aan twijffelen. Wy zullen hier dan geen Opinien van andere ophaalen; en daar is ook niemand die ytwes daar van gezeyd heeft, dat ons t'eenemaal behaagd. Wy laaten elk-een 't zijn, en volgen een middel-weg om tot de waarheyd te koomen. En eerstelijk zullen wy spreeken van de Patriarchen en Profeeten, van de welke wy voorzeeker weeten, Datze haar vertrouwen op den Messias gesteld, en kennis van die groote Verborgentheyd hebben gehad. Zulk-een groote kennis was voorzeeker een zonderlinge Weldaad, die haar Godt gedaan had, doch niet aan elk-een even gelijk. Want zommige hebben 't zoo klaar niet geweeten, schoon zy'er al eenige kennis van gehad hebben. Onder alle die te dier-tijd geleefd hebben, heeft niemand meerder Geloofd als Abraham. Daarom zeyd de Messias van hem: *Uw Vader Abraham verlangde mijnen dag te zien; en hy zag hem, en was verblijd.* Wat kan'er schoonders bedagt worden? Hy had groote en heerlijke dingen in zijn Hoofd, maar hy had geen grondvest daar hy op bouwen kon; Want hy had geen Kinderen, en daar over was hy bekommerd. Doch Godt Verhoorde zijn Wensch, en Beloofde hem een Zaad, Dat wijd

„en

„ en breed ſtond te Regeeren. Hy egter heeft ytwes hoogers daar uyt genoo-
„ men, en verſtaan, Dat de Meſſias uyt hem ſtond Gebooren te worden. Want
„ aldus word het by den Apoſtel Paulus uytgeleyd; *Aan Abraham en zijn Zaad*
„ *zijn de Beloften geſchied*; *hy zegd niet zijn Zaaden*, *als van veelen; maar*
„ *van Een, dewelke is Kriſtus.* Onder 't zelve getal ſtellen wy meede Jakob,
„ David en eenige weynige. Doch de kennis die andere daar van gehad hebben,
„ is zeer kleen geweeſt; en zulx word beduyd in de zelfde Spreuk van de Meſ-
„ ſias die wy hier booven hebben aangetrokken; *Veele Profeeten en Regtveer-*
„ *dige hebben Verlangd te zien*, *'t geên gy-Lieden ziet*, *en zy hebben 't niet ge-*
„ *zien.* Zonder twijffel wilden die geeren hebben gezien, van wienze kennis
„ hadden dat hy koomen zou. Dit is haar Geloof geweeſt. Abraham heeft meede
„ Verlangd; Dit was tuſſen haar-Lieden gemeen: Doch het Onderſcheyd be-
„ ſtaat hier in, Dat hy gezien heeft het geene andere niet gezien hebben. *Abra-*
„ *ham Verlangde te zien*, *en hy heeft Gezien*, *en iſſer over Verheugd geweeſt.*
„ Voorwaar dit Geluk van Abraham, heeft niet alleen de Profeeten, maar zelfs
„ de Engelen te booven gegaan. Zulx geeft ons Petrus te kennen; *Van welke*
„ *Zaligheyd*, zeyd hy, *De Profeeten hebben Onderzogt*, *en getragt te weeten*,
„ *in wat voor een tijd de Geeſt Kriſti die in haar was*, *zijn Lijden en de daar-op*
„ *volgende Glorie ſtelde.* *Waar door blijkt*, *Dat zy zulx niet voor zig*, *maar*
„ *voor ons doen*, *'t geên uw-Lieden nu Verkondigd is*, *het geene ook de Enge-*
„ *len geeren wilden weeten.* Van de Hoofden des Volks Gods, en de geene die
„ toekoomende dingen hebben geopenbaard, moet men dit gelooven. Maar
„ wat het Gemeene Volk betreft, daar van kan zoo ligt niet gezeyd worden,
„ Watze geloofd hebben. Wy zijn zoo dwaas niet, Dat wy met zommige
„ Krankzinnige Menſchen zouden zeggen, Dat het Gemeene Volk onder Iſ-
„ raël, niet onder den Staat is, in welke Kriſtus alle Uytverkoorne geſteld heeft.
„ Want wy zijn van een geheel ander Gevoelen. 't Is zeeker en ongetwijffeld,
„ 't geên den Apoſtel tot zijn Hebreën zeyd; *Daarom is hy den Middelaar des*
„ *Nieuwen Verbonds*, *op dat zy*, *die Geroepen waaren*, *door zijn Dood tot*
„ *Straf van die Zonden die onder 't Oude Teſtament geſchied zijn*, *de Beloofde*
„ *Eeuwige Erffenis ontfangen.* Dus zeyd hy, Dat de Zonden, die de Joden
„ van-te vooren hadden begaan, Geboet zijn; gelijk geſchreeven ſtaat aan de
„ Galaten, Kap. 3. *Eer het Geloove quam*, *waaren wy onder de Wet beſlooten*
„ *tot dat het Geloove quam*, *dat'er ſtond geopenbaard te worden.* Dit te ontken-
„ nen, zou voorzeeker een groote vuyligheyd zijn. Wy weeten wel dat haar
„ de Heemelze Goederen toekoomen; egter moeten wy haar Geloove beeter
„ Onderzoeken. Laat ons dan bezien, of haar dit alles niet en heeft konnen ge-
„ beuren, ook zonder dat Heylige Geloof? Zoo dra dit zal openbaar zijn,
„ zullen wy toonen, Datze een Geloof gehad hebben; en dan wat dat voor een
„ Geloof geweeſt zy. Van het eerſte zeggen wy dit, Dat alhoewel het Gemeene
„ Volk niet veel en heeft geweeten van den Meſſias, zoo heeft haar egter de Za-
„ ligheyd, door 't middel der Patriarchen; (die den Meſſias in haar Gemoed
„ hebben gezien, en die Verbonds-Belofte van Godt hadden ontfangen, welke
„ hen toe zey; *Ik zal uw en uwer Nazaaten Godt zijn;*) konnen gegeeven wor-
„ den. Daarom wanneer de Iſraëliten in de Schriftuur van Godt Vergiffenis
„ van Zonden en daar-en-booven groote Weldaaden ontfangen, wordenze
„ door de Heemelze Stemme Vermaand, Datze zulx aan hun Voor-Ouderen
„ Abraham, Iſaak en Jakob moeſten Dank wijten. Dit vindmen dikwils in de
„ Vijf-Boeken van Moſes en in de Profeetize Schriften. Daar-en-booven is de
„ Meſſias voor 't Verbond, Dat met de Patriarchen opgeregt is, Borg gewor-
„ den, en word om die reeden by de Profeet, *Den Engel des Verbonds* ge-
„ naamd. Daarom, indien het Heyl aan 't Gemeene Volk der Iſraëliten gegee-
„ ven waare, zou het om des Meſſias wil gegeeven zijn, en dat zoude hen groo-
„ telijks ten voordeele gekoomen zijn, Dat haare Voor-Ouders aan zoo Groote
„ Beloften hadden Geloof gegeeven. Voorwaar hy zou niet dwaas zijn die dat

 zeyde:

„ zeyde: Want wy gelooven meede, Dat de Kinderen die in 't begin van haar „ Leeven koomen te Sterven, Wel en Zalig zijn; dewijl haar de Godzalig- „ heyd van haare Ouderen toegereekend word: Zoo dat ook Paulus zeyd; Dat „ de Kinderen van een Ongeloovige der Twee Ouders Gebooren, niet te min „ Heylig zijn, door 't Geloof van Een van beyden. Zulx ſtaat in 't Zeevende „ Kapittel des Eerſten Briefs aan de Korinten; *De Ongeloovige Man word Ge-* „ *heyligd door het Wijf; en het Ongeloovig Wijf word Geheyligd door de Man;* „ *anders zouden uwe Kinderen Onreyn zijn; doch nu zijnze Heylig.* 't Is ons „ wel bekend, Dat'er veele Geleerde Mannen geſchreeven hebben, Dat in de „ Kinderen, naavolgens dat haar Verſtand is, eenige Kragten des Geloofs zijn; „ maar dit houden wy zeer ſlegt en Kinderagtig: Want den Apoſtel zeyd, *Dat* „ *het Geloove uyt het Gehoor komd:* Wy voegender by, ook door *De Toeſtem-* „ *ming.* Laatze dan, die zulx voorwenden, haar Kindsheyd indagtig weezen; „ zy zullen voorzeeker niet ligt konnen zeggen, Datze eenige kennis van de „ Verborgentheeden des Geloofs gehad hebben, ter-tijd, of noch wel eer datze „ met haars gelijk hebben beginnen te Kooten; of indienze zulx konnen zeg- „ gen, moogenze wel Rokken met lange Mouwen draagen, wantze zijn van „ de Wieg af, Wijs geweeſt. Nu en iſſet vry niet zonder reeden geſchied, Dat „ wy d'Iſraëliten by de kleene Kinderen hebben vergeleeken. Want de reeden, „ waarom Godt, de Wet door Moſen in de Woeſtijne van Arabien gegeeven „ heeft, is geweeſt, op dat'er eenige Ceremonien en zeekere Godsdienſt zou „ zijn: Ten eynde dit Volk, dat noch in haare Kindsheyd was, zig met die „ beginzelen zoo lange zou Trooſten, tot dat de Meſſias, die aan haare Voor- „ Vaderen beloofd was, op de Weereld quam. Heerlijk ſchrijft Paulus hier van „ tot de Galaten, aan 't Derde Hooftdeel; *De Wet*, zeyd hy, *is om de Over-* „ *treedinge ingevoerd, tot dat het Zaad quam, aan welk de Beloften gedaan* „ *zijn.* En korts daar naa; *De Wet heeft ons gelijk als Kinderen metter hand* „ *tot Kriſtum geleyd.* En op zijn alderklaarſt in 't Vierde Kapittel; *Doe wy* „ *noch Kinderen waaren, waaren wy onder de Beginzelen der Weereld in Dienſt-* „ *baareyd geſteld.* Deeze beginzelen worden aldaar *Swak* en *Magteloos* genaamd, „ welke de Menſchen belaſt zijn te verlaaten, en Een Waare en Vaſte Leere „ aan-te neemen, zoo draa als de Meſſias zou gekoomen zijn: Want daar ſtaat „ elders geſchreeven; *Gy zijd met Kriſto Geſtorven, en hebd de Eerſte Begin-* „ *zelen der Weereld afgedaan.* Daarom zijn de heedensdaagze Joden geen Kin- „ deren meer, en Leeven ook niet meer onder de Tugtmeeſter: En om dies-wille „ koomen haar ook de Weldaaden niet toe, van dewelke wy gezeyd hebben, „ Datze aan 't Joodſe Volk, dat noch in zijn Kindsheyd was, om haar Voor- „ Ouderen Wille hadden konnen toegeſchreeven worden. Want die dag is nu al „ gekoomen, en is noch, die yts Mannelijks en Volmaakts van haar af-eyſt. Uyt „ al dit gezeyde volgd dan, Dat'er Tweederley Verbond is geweeſt; het Een „ gemaakt met de Patriarchen; 't welk Godt gemaakt heeft door de Beloften „ van den Meſſias. En daar over gaan de Woorden des Apoſtels aan de meer- „ gemelde Galaters, zeggende; *Aan Abraham zijn de Beloften gedaan. En 't* „ *Verbond is van te vooren van Godt Beveſtigd ten aanzien van Kriſtus. De* „ *Wet die* 430 *Jaaren daar naa gegeeven is, vernietigd de Beloften niet.* En „ in de Handeling der Apoſtelen ſtaat; *Wy brengen uw-Lieden Blijde tijding,* „ *Verkondigende de Beloften die aan de Oud-Vaders gedaan zijn.* Het Tweede „ Verbond heeft Godt met den geheelen Volke gemaakt, en door de Wetgee- „ ving beveſtigd. In dit Verbond, heeft Godt, gelijk in het Eerſte, eenige Be- „ loften gedaan; doch zulke, over welke het Volk Wanhôôpte, om dat het naa „ den Reegel der gegeeven Wet niet en konde Leeven; dewijl de Swakheyd „ van haar Natuure daar teegen was. Daarom, ſchoon de Schrijver van den Brief „ aan de Hebreën, op 't Agtſte Kapittel zeyd; *Dat Kriſtus een Uytneemende* „ *Bediening gekreegen heeft, om dat hy de Borge is voor een Heerlijker Ver-* „ *bond, dat in Heerlijker Beloften beveſtigd is;* word egter op die plaatze het Nieu-

„ Nieuwe Teſtament niet vergeleeken by het Verbond met de Patriarchen ge-
„ maakt; maar wel by dat geene, dat eerſt lange-tijd daar naa door det Wet is
„ opgeregt. 't Is een donkere Schriftuur-plaats; en indienze niet op volgende
„ maniere word uytgeleyd, zalze de Heylige Schrift zeer twijffelagtig maaken.
„ Dus leyd de zaak: Het Nieuwe Teſtament beloofd geen beeter dingen, als
„ die eertijds aan de Patriarchen zijn Toegezeyd: En het word niet daarom
„ *Nieuw* genoemd, even als of het, Het *Oude Verbond* met Abraham opgeregt,
„ Vernietigde; maar om dat door zijn Kragt het ander Verbond Vernield is,
„ 't welk 430 Jaaren daar naa door de Wet gemaakt, en in 't welk het Volk Be-
„ loften kreeg; doch die den Apoſtel ſlimmer Beloften noemd, Om dat de Wet-
„ geever zulk-een voorwaarde daar by gevoegd heeft, die niemand houden kon,
„ naamelijk; *Die dat doet zal'er in Leeven.* Maar van Abraham, aan de welke
„ in 't Eerſte Verbond, de Meſſias Beloofd was, zeyd de H. Geeſt in 't Eerſte
„ Boek van Moſes: *Hy heeft Geloofd, en dat is hem tot Geregtigheyd toegeree-*
„ *kend.* Naa dat wy dan gezien hebben, Dat dit van 't eerſte ſtuk wel kan ge-
„ zeyd worden, zoo laat ons tot het andere koomen, en bewijzen, Dat'er eenige
„ kragt des Geloofs in de meenigte der Vroomen is geweeſt. En eerſtelijk zoo
„ is dit het geên 't geheele Volk Iſraëls is gehouden geweeſt te gelooven; Dat
„ door de Kragt Gods, wonderlijke dingen konnen gebeuren: Dat zijne Be-
„ loften vaſt-gaan; Dat men hem niet alleen Uytwendig, maar ook van Herten
„ en in den Geeſt moet Eeren: En veele en diergelijke dingen die wy binnen geen
„ paalen weeten te ſluyten. Voorwaar die Leermeeſters welke alles in reegelen en
„ binnen zeekere Formulieren willen brengen, benaauwen zig te-mets zoodaa-
„ nig, Datze heel beſwaarlijk daar weederom konnen uytſpartelen: En daar
„ van daan zijn reeds zoo veele Verſchillen en Twiſt-Reedenen op de baan ge-
„ koomen, Dat d' Apoſtelen en Euangeliſten, zooze het Hoofd eens weederom
„ opbeurden, en bezaagen hoe veel en verſcheyde Boeken nu al over haare Ge-
„ ſchriften geſchreeven zijn, zy'er voorzeeker over zouden verwonderd ſtaan.
„ Daar is een Goddelijkheyd, in haare Geſchriften; en te-gelijk ook een zeeke-
„ re Eenvoudigheyd, die eertijds elk-een zoo veel Gelukkiger en Zuyver-
„ der gevolgd heeft, als hy naader aan die tijden heeft Geleeft. Doch in dee-
„ ze Ouderdom des Weerelds, hebben de Ydele, Slegte en Schoolze Leer-Ree-
„ gelen, het Lichaam der Goddelijke Wijsheyd kragteloos gemaakt; maar wy
„ zullen ons daar meede nu niet ophouden. Op dat vertrouwen dan, Dat het
„ Volk Iſraël in 't gemeen op de Kragt Gods heeft konnen ſtellen, paſſen de
„ ſchoone woorden des Apoſtels aan de Hebreën, zeggende; *Ons is Verkon-*
„ *digd, gelijk aan haar Lieden; doch de Predikaatie dieze gehoord hebben, is*
„ *haar niet te Nutte geweeſt: Dewijlze by de geêne dieze gehoord hadden, met*
„ *het Geloof niet en is vermengd geweeſt.* Deeze woorden zijn zeeker ruym ge-
„ noeg: Want ten aanzien van de Oude Iſraëliten, zoo noemd hy Een Blijde
„ Boodſchap, of Verkondiging, de Belofte der Geruſte Woonplaats in 't Land
„ Kanaans, die aan de geene welke met Moſes uyt Egipten getrokken zijn, ge-
„ ſchied zijn. Doch de meeſte part zijn in die Woonplaats niet gekoomen; en
„ dat ter Oorzaake, datze in de groote Woeſtijne door veele Toevallen en Ge-
„ vaarlijkheeden, als meede door haar Murmureeren en Twiſting vergaan zijn:
„ Zig zelven niet konnende behouden tot de Bezitting van beetere dingen.
„ Korts te vooren heeft de Goddelijke Schrijver gezeyd: *Den welken hy Ge-*
„ *ſwooren heeft, Datze niet en zouden tot zijne Ruſte ingaan, om datze niet en*
„ *waaren Gehoorzaam geweeſt.* Daarom is de Gehoorzaamheyd het Geloove
„ geweeſt, van welk aldaar gerept word; en d'Ongeloovigheyd was de Hard-
„ nekkigheyd. Doch den aardt van deeze Ongeloovigheyd blijkt veel beeter
„ uyt de woorden, welke de voornoemde Schrijver uyt den 95ſte Pſalm aantrekt;
„ *Uwe Vaders hebben my in de Woeſtijne Verzogt en Beproeft, en hebben Veer-*
„ *tig Jaaren mijne Werken gezien; daarom ben ik Toornig geworden over dat*
„ *Geſlagte, en heb gezeyd; Dit Volk Dwaald geduurig in haar Herte en het*

„ *wil mijne weegen niet kennen.* Maar hy trekt uyt dat zelfde Kerk-Gezang,
„ een ander en beeter Euangelium ; naamelijk dat hy, die 't zelve Geloof geeft,
„ niet de Woonplaatzen in 't Land Kanaan is betragtende, maar de Eeuwige
„ en Heemelze Ruste ; welke niet Josua, maar de Messias zelve, voor zijne
„ Burgers verkreegen heeft. En dat is begreepen in deeze woorden ; *Indien Jo-*
„ *sua haar tot de Ruste gebragt had, hy zoude van geen anderen Dag naa de zel-*
„ *ve gesprooken hebben ; daarom isser noch een Sabbath-tijd voor het Volk Gods*
„ *over.* Hy zeyd dat de geene die Josua in 't Land Kanaans gebragt heeft,
„ daarom de Heemelze Ruste niet en hebben genooten. Nu heeft hy alreede
„ gezeyd, Datze door het Geloof in 't Land Kanaans zijn gekoomen. Waar uyt
„ blijkt, Dat het Geloof aan den Messias, niet in alle deelen 't zelfde is, dat in
„ 't gemeen aan de Beloften Gods gegeeven word. Voorwaar Moses zelfs, is
„ niet in de Geruste Woonplaatze van 't Land Kanaans gekoomen, om dat hy
„ twijffelde aan de Magt Gods, doe hy op de Steen-Rotze sloeg. Dit was an-
„ ders niet dan Ongeloovigheyd ; en 't staat uytdrukkelijk beschreeven in het
„ xx[ste] Kap. des Vierden Boeks Mosis. Niet-te min, Wat voor Hôôp hy op de
„ Verdiensten van den Messias gehad heeft, Dat leeren wy uyt deeze woorden :
„ *Moses heeft de Smaatheyd Kristi voor grooter Rijkdom geagt, dan alle de*
„ *Schatten van Egipten : Want hy zag op den Loon die hem zou gegeeven wor-*
„ *den.* Daarom al 't geene in het Derde en Vierde Kapittel, van de Ongeloo-
„ vigheyd der Israëliten gezeyd word, moet voorzigtig opgenoomen worden.
„ Want den Apostel vermaand de Hebreën van zijnen tijd, Datze zig wel
„ moesten wagten dat haar d'Ongeloovigheyd niet en belette, de Heemelze
„ Goederen t' ontfangen ; aangezien haare Ouders dat Gelukkig Land, het welk
„ een Voorbeeld is geweest des Eeuwigen en Heemelzen Vaderlands, verloo-
„ ren hebben, om datze Godt Vertoornd hadden. Dits d'Eenvoudige Uyt-
„ legging van die Schriftuurplaats. Alle desselfs woorden geeven niet anders
„ te kennen, als de Ligtveerdigheyd en Ydelheyd der Hebreën, die in de Ara-
„ bize Woestijne door Menschelijke swakheyd, dikmaal en swaarlijk gevallen,
„ haar veele Straffen en Plaagen hebben over den hals gehaald. Alhoewel ook
„ die geene die uyt haare Naakoomelingen, in 't Land der Beloften gekoomen
„ zijn, en die de Godsdienst en de Ceremonien met zig daar gebragt hadden, niet
„ een haayr Standvastiger zijn geweest. Godt klaagd dikmaal over dat Volk,
„ gelijk in de H. Schrift te zien is. Voorwaar indien wy alle die dingen wilden
„ onderzoeken, wy zouden veel te doen vinden. Sulpicius Severus, die Vermaar-
„ de Bisschop, die naa 't Oordeel van Augustinus, een Geleerd en Wijs Man
„ geweest is ; begrijpt het zeer kort : En daarom zullen wy zijne woorden hier
„ byvoegen. *De Hebreën*, zeyd hy, *hebben als het haar Welging, de God-*
„ *delijke Weldaaden vergeeten, en den Afgoden Gediend ; doch in Teegenspoed*
„ *hebbenze Godt aangeroepen.* Daarom wanneer ik betragte, Dat een Volk
„ door zoo veel Weldaaden Gods Verpligt, zoo veele Straffen en Plaagen kreeg,
„ wanneer 't zelve Gezondigt had ; en 't welk de Goedertierentheyd en de Straf-
„ heyd Gods geproeft had, zig nogtans niet en heeft Gebeeterd, maar telkens
„ naa de Vergeeving der Zonde, op een nieuw Gezondigd heeft ; zoo is 't dat
„ ik niet verwonderd ben, Datze Kristus den Heere niet en hebben aangenoo-
„ men, dewijl zy zoo dikmaal teegen Godt zijn aangeloopen : En 't is noch al
„ veel grooter wonder, Dat de Genaade Gods, haar nooyt verlaaten heeft, zoo
„ dikwils als zy hem daarom hebben Aangeroepen. Wy hebben genoeg van 't
„ Geloof gezeyd, welke het Oude Volk der Hebreën aan Gods woord heeft
„ konnen geeven. Nu zeggen wy ten laatsten 't geên ons voornaamste stuk was ;
„ Dat het Volk Gods eertijds eer de Messias quam, yt wes zeekers heeft gekend en
„ Gelooft. Dit konnen wy met eenige Getuygissen bewijzen. In 't Vierde Ka-
„ pittel van Johannis Euangelium ; spreekt de Samaritaanze Vrouwe, de Mes-
„ sias welk zy, naa 't gemeen gevoelen, doe niet en wist, dat hy gekoomen was ;
„ aldus aan : *Wy weeten dat de Messias koomen zal ; en wanneer die zal gekoo-*
„ *men*

„ *men zijn, zoo zal hy ons alles Verkondigen.* De Samaritaanen waaren 't over-
„ ſchot van de Iſraëliten, die Jeroboam eertijds van de Joden had afgeſnee-
„ den. Derhalven konde hen-lieden niet onbewuſt zijn, 't geên in 't gemeen
„ alle Hebreën van die zaak gevoelden. Den Apoſtel Beſchrijft dit Geloove
„ klaar genoeg in den Brief aan de Hebreën; en zeyd, dat het zelve aan alle Vroo-
„ me groot Nut gedaan heeft. Dit zijn de woorden: *Dit is het Geloof, door 't
„ welk teegenwoordig is, 't geener gehôópt word: En het welk aanwijſt 't geên
„ niet gezien word.* Hy voegt'er by, *Om het zelve zijn de Oude eertijds Gepree-
„ zen.* Daar naa loopt hy door alle Eeuwen, en deeze Lof des Geloofs geeft hy
„ niet alleen aan de Regeerders en Hoofden des Volks, maar ook aan het Ge-
„ meene Volk zelf; welke Gods laſt opvolgende, uyt Egipten Opgetrokken is:
„ Want zeyd hy; *Door het Geloove zijnze door de Roode Zee gegaan, als door
„ een Droog Land.* Wy en konnen voorwaar niet denken, Dat het zelve Volk al-
„ leen de Zinnen en het Lichaam gediend heeft; overmids haar het zelve Ge-
„ loof wierd toegeſchreeven, door 't welke andere Helden, die in 't zelve Ka-
„ pittel worden opgenoemd, den Meſſias en de Heemelze Goederen hebben
„ aanſchouwd. Daar ſtaat ook, 't geên wy van Moſes korts te vooren hebben
„ aangetrokken; *Dat hy de Smaadheyd Kriſti voor Rijkdom geagt heeft.* En van
„ andere word'er gezeyd; *Zy zijn alle in het Geloove Geſtorven, en hebben de
„ Belofte van-Verre gezien; en bekend Datze Gaſten en Vreemdelingen in 't
„ Land waaren, wantze tragteden naa een Beeter Vaderland, te weeten het
„ Heemelze.* Dit van Joſef is meede merkwaardig; *Joſef Stervende in het Ge-
„ loove, maakt gewag van het Uyttrekken der Kinderen Iſraëls uyt Egipten; en
„ heeft Bevél gegeeven aangaande zijne Beenderen.* Buyten twijffel heeft hy
„ te vooren gezien, Dat de Meſſias in het Land Kanaans ſtond Menſch te wor-
„ den; daarom wilde hy hebben dat zijn Gebeente daar Ruſten zoude; anders
„ had dit een ſlegte bezorging geweeſt voor een Wijs Man. Want wat iſſer u
„ aangeleegen op wat plaats gy Begraaven word, aangezien'er niets aangelee-
„ gen is of gy zelfs wel eens Begraaven word? Godt heeft de Stervende deeze
„ Weldaad beweezen; de Heemel bedektze die de Aarde niet en dekt. Mece-
„ nas was teeder en nogtans ſpreekt hy deeze Mannelijke woorden:

Nec tumulum curo: Sepelit Natura relictos.

„ Tot de Korinters Schrijft Paulus in zijn eerſten Brief; *Onze Vaders hebben
„ alle van Een-en-dezelfde Geeſtelijke Spijze Gegeeten, en zy hebben alle Een
„ Geeſtelijke Drank Gedronken; want zy Dronken uyt de Steenrotze; en de
„ Steenrotze was Kriſtus.* En 't geên'er kort op volgd, kan niet wel uytge-
„ laaten worden. *Laat ons Kriſtum niet Verzoeken, gelijk zommige uyt de Va-
„ deren deeden, en zijn door de Slangen omgekoomen.* Nu wy op het eynde ge-
„ koomen zijn, vald ons noch in, dat Paulus tot de zelve in zijn tweeden Brief
„ Kap. 3, *vers* 13. al het geene wy hier booven gezeyd hebben, ſchijnd om-verre
„ te werpen. Dit zijn zijne woorden; *Moſes bedekte zijn Aangezigte, op
„ dat de Kinderen Iſraëls niet en zouden zien op het Eynde, van 't geêne word
„ Afgeſchaft.* Nu is'er geen twijffel, dat de Blindheyd der Joden daar door word
„ te kennen gegeeven: 't Geên afgeſchaft word, is de Wet, welkers kragten
„ nu vernietigd zijn. Het Eynde is de Meſſias; van de welke tot de Romeynen
„ Geſchreeven word; *Het Eynde der Wet, is Kriſtus.* Doch wy zullen om dies-
„ wille van gevoelen niet veranderen. Want die Geleerden Apoſtel zeyd niet,
„ Dat de Joden aan Kriſtum niet en hebben gedagt, of van hem niet met-allen
„ geweeten hebben; maar hy wil alleenig dit zeggen; Datze niet en hebben ge-
„ weeten wat den Raad Gods is geweeſt, wanneer hy de Wet gaf. Want de Wet
„ en alle de Ceremonien zaagen op den Meſſias; en dat was een wonderlijke
„ Geheymenis, die het Gemeene Volk onder de Joden, eertijds niet en ver-
„ ſtond. Niet te-min wiſten zy alle dat de Meſſias ſtond te koomen, welke al-
„ le de Bedorvene en Vervalle zaaken, Herſtellen zou. Dit wiſtenze niet uyt

„de Wet, maar van de Profeeten. 't Geên wy hebben willen bekend maaken, „zoo als wy dat ſwaarwigtigſtuk in de Schriftuur hebben aangemerkt. Dus verre Cunæus. Wiens aanminnige reeden ons tot hier-toe als in een Vermaakelijke uytweg opgehouden heeft. Indien wy dan ons voorgenoomen padt weeder in-

De Weekelijke onderhouding van den Sabbath behoord niet tot de Godsdienſt der Vaderen voor de Wet.

ſlaan; zou het moogelijk niet heel buyten de waarſchijnelijkheyd loopen, hier ook de Weekelijke Onderhouding van den Sabbath tot den Uyterlijken Godsdienſt der Oude Vaderen voor de Wet, in-te tellen; by-aldien het ergens bleek Dat haar de waarneeming deſſelfs Gebooden was; Of dat zy den Zeevenden Dag uyt een Ingeſchaapen goedvinding, even als den Offer-Dienſt, hadden ingebruyk gehad. Doch hier van ſwijgd de geheele Hiſtorie der H. Vaderen. Ook zouw het wonder zijn, Dat onder zoo meenigte Verhaalingen van Reyzen en Omzukkelingen haarder Vreemdelingſchappen, nergens een woord zou gerept ſtaan, Datze ooyt om de Ruſte des Sabbaths, hebben *Halte* gehouden. En hoe doch zou Godt de Schepper van Heemel en van Aarde, welke d'Onderhouding van dien Dag zoo Streng aan Iſraël gebooden heeft, als een Teeken van Heyligmaaking, (haar afzonderende van de geheele Weereld en Vuyle Afgoderye, op dat hy onder haar een Kerke ſtigte;) dit verzuym zoo lang en ongemoeyd in de Vaderen konnen draagen hebben; en die naaderhand, ſlegts onder een zagtvoerige herſtelling hebben aangepreezen? Hoedaanig-een ſtilſwijgendheyd der H. Geſchiedenis, en gebrek van Onderhouding, twee genoegzaam zaamenſtemmende Getuygen zijn, Dat den Sabbath des Zeevenden Dags, niet tot de Godsdienſt der H. Vaderen heeft behoord. Jaa het teegendeel blijkt

Moſes rept van den Sabbath als van een nieuwe zaake.

daar-en-booven veel-eer uyt Ezechiel 20: 10, 11, 12. Waarom dan ook Moſes van den Sabbath, als van een Geheel-nieuwe zaak ſpreekt, by het voorval van het Heemels Manna, Exod. 16: 23, 25, 26. Als waar toe de Wonderen die daar omtrent vertoond zijn; een merkelijk bewijs verſtrekken. En wel voornaamelijk als Moſes zeyd; *Dit is 't dat de Heere geſprooken heeft*; *Morgen is de Ruſte*, *de Heylige Sabbath des Heeren* &c. Exod. 16. ſtrax by gebragt. 't Geene ook het gemeen gevoelen der Oude Hebreën is. Welke neffens zommige vermaarde Mannen onder ons, by de *Inzettingen* waar van Exod. 15:25. ook den Sabbath voegen, om datze Kap. 16: 28, 29. onder den Naam van *Gebooden* en de *Wet* begreepen word. Doch daar van zullen wy op zijn plaatze met meer-

Verval en Afgoderye naa de Verſtrooijing der Volken ingekoomen.

der ernſt handelen. Gelijk we ons meede nu niet te diep moogen inlaaten, in 't breede aan-te wijzen hoedaanig, zeederd de Verſtroojing der Volkeren in de Daagen van Peleg tot op Abrahams tijden, en daar naa, door veelerley bederving, niet alleen een Afval ingekoomen, maar inzonderheyd de Afgoderye, de overhand genoomen heeft; waar van wy terſtond yts gerept hebben. Van welke ons aldereerſt in 't Maagſchap van Abraham, ſchoon dezelve al lang voor zijn tijd ingeſloopen was, gewag gemaakt word; als te zien is, Gen. 31: 19. met Joſua 24:2. vergeleeken. *Over geêne-zijde van de Riviere hebben uwe Vaders van Ouds gewoond*, *naamelijk Therach de Vader Abrahams*, *ende de Vader Nahors*; *en zy hebben andere Goden Gediend.* Want de Menſchen allengs-

Valze Goden en Godsdienſt hoe op de baan gekoomen. Veel Goden van de Sabeën en Kaldeën verdigt.

kens geen regte kennis meer van haaren Godt hebbende, hebben eerſtelijk aan de Schepzelen een Goddelijke Kragt toegeſchreeven en gemeend, Dat Godt door haar tuſſen-koomen, zijn Weldaaden den Menſchen meedebdeelde; alhoewelze van begin-aan juyſt niet en geloofden, Dat die dingen Godt waaren. Doch naaderhand onder 't ſterk beſchouwen der uyterlijke dingen, Godt t'eenemaal vergeetende, hebbenze dezelve elk naa zijn bezef, een meerder of minder Goddelijkheyd toegedigt. In welk te doen, voornaamelijk d'Oude Sabeën en Kaldeën de eerſte ſchijnen geweeſt te zijn; die uyt aanmerking der eygenſchappen, de Zonne, Maane en Sterren, dat is, *Het Heyr des Heemels* hebben gediend.

En voortplanting tot verſcheyde Volken.

Welke Dienſt uyt het Ooſten tot de Weſterze Volken overgeſtooven, de Grieken die Dwaaling met den Dienſt der Dooden en Geeſt-Duyvelen hebben verrijkt, En het ſchijnd wel zeeker, Dat het maaken van zienelijke God-Beelden aan beyden is gemeen geweeſt. Gelijk wy reeds hier vooren in de Vaderlijke Huys-Goden,

Goden, of Teraphims van Laban hebben gezien; Datze dezelve niet zelden onder de zaamen-ftalting der Planeet-Sterren en Zonne-volgen pleegen toe te taakelen; op datmenze Raadpleegde. En heeft ons Job een klaare Getuygenis der Sabeëze Afgoderye, in deeze woorden fchijnen naa-te laaten; als hy tot zijn Ontfchuldinge zeyd; *Zoo ik het Ligt aangezien hebbe wanneer het Scheen, of de Maane Heerlijk voortgaande; en mijn Herte verlokt is geweeft in het verborgen, Dat mijne Hand mijn Mond Gekuft hadde, Dat waare een Mifdaad by den Rigter: Want ik zoude den Godt van booven Verzaakt hebben*, Job 31:26, 27, 28. Een daad die Godt naaderhand zeer ftreng aan Ifraël Verbooden heeft, Deut. 4: 19. daar de Wetgeever *vers* 15. tot 18. Verbooden hebbende, eenige Gelijkenis van eenig Gefneeden-Beeld, van Man of Vrouw, of ook eenig Beeft te maaken, (gelijkze in Egipten veel gezien hadden;) ten laatften daar by doed; *Dat gy ook uwe Oogen niet op en heffet naa den Heemel, en aanziet de Zonne en de Maane en de Sterren, des Heemels gantze Heyr, ende wordet aangedreeven, dat gy uw voor die Buyget en haar Dienet*, &c. Het is voorzeeker een fchoon Kapittel; en wy hebben van die Stoffe reeds breed-genoeg tot een Voorbereydzel, in de Joodfe Oudheeden gefprooken. Naa de Sabeën, hebben de Grieken den Dienft der Geftorvene Menfchen, met zoodaanigen Bygeloovigheyd ingevoerd, Datter volgens Plinius by-naa meer Goden in den Heemel, als Menfchen op de Aarde waaren. Gelijk het dan ook hier van daan voort-gekoomen is, Dat de laatere Digters, de voorige tijden der Sabeën, De Tijd genoemd hebben; *Dat de Weereld noch onder de Heerfchappye van Jupiter niet en ftond.* Doch hoe veel Jupiters zy naaderhand wel gehad hebben, hebben wy in de Joodfe Oudheeden, uyt Seldenus aangeteekend. Dus zijn dan onder haar de Geftorvene Helden Vergodet geworden, gelijk in het Boek der Wijsheyd, Kap. 14. breed te leezen ftaat. Zulx de Naamen der Goden, uyt haare Verdienften, als ofze noch Menfchen waaren, voortgefprooten zijn. Van de Verftandige Schepzelen, is de Ligtveerdige Dooling al vroeg tot de Reedenlooze overgegaan. Gelijk den Apoftel zeer beknopt in deeze woorden aanwijft, Rom. 1:21-23, *Godt kennende, hebben zy hem als Godt niet Verheerlijkt ofte Gedankt: Maar zijn Verydeld geworden in haare Overleggingen, en haar Onverftandig Herte is Verduyfterd geworden. Haar uytgeevende voor Wijze zijn zy Dwaas geworden; En hebben de Heerlijkheyd des Onverderffelijken Gods veranderd in de Gelijkenis eenes Beelds van een Sterffelijk Menfche, ende van Gevoogelte, ende van Viervoetige en Kruypende Gedierten.* In welk-een ongerijmdheyd, inzonderheyd d'Egiptenaaren zoo uytbundig voortgevaaren zijn, Dat alle Oude Gedenkeniffen der Hiftorien en Digters, daar vol van zijn. Als by wien niets gemeender was, dan allerhande zoorten van Beeften, en verfcheyde Veldgewaffen, als Goden te Eeren. Zulx de Schimpdigter Juvenalis niet t' onregt van haar gezeyd heeft; *Daar zijn gantze Steeden, die den Hond Eeren, en niemand iffer die om Diana denkt: Look en Ajuyn te fchenden en aan ftukken te Byten is een Schelmftuk. O! Heylige Volkeren* &c. Ook heeft den Schrijver van het Boek der Wijsheyd, d'Egiptenaaren niet onaardig Befpot, wanneer hy Zinfpeelende op de Plaagen van Egipten onder Mofes voorgevallen; genoegzaam toond, Datze Godt geftraft heeft met de Beeften dieze zelfs als Goden Eerden. Beziet het Elfde Kapittel met aandagt, want de Text is een weynig duyfter, maar nogtans heel fraay. En dus voortvaarende hebben de Menfchen haar ten laatften niet ontzien, om de Deugden en Ondeugden, en de Hertstogten, Ziekten, Peftilentie, en derzelver zoorten, door Beelden en Tempels te Eeren, en Altaaren tot derzelver Offerdienften op-te regten; op datze haare Vreesagtige Gemoederen Trooften, en de Gramfchap van alzulke Niet-Goden verzoenden. En ziet daar, wy zullen korts hier-naa ons werk maaken, om inzonderheyd de Stinkende Afgoderye der Egiptenaaren, uyt deeze wortel opgefchooten, met eenige naauwkeurigheyd te onderzoeken.

Heyr des Heemels van Ouds by de Sabeën en Kaldeën Gediend.

Joodfe Oudheeden, Pag. 934, 1265, 1339. &c.

Joodfe Oudheeden pag. 1339.

Godheeden ook in de Reedenlooze Schepzelen gezogt.

Waar in inzonderheyd de Egiptenaaren hebben uytgefteeken.

Wanneer dan alle Hôop van herftèl verdweenen was, heeft Godt zelfs een Afzon-

Godt heeft door de Roeping van Abraham een Afzondering gemaakt tussen zijn Volk en d'Afgoden-Dienaars.

Afzonderinge ondernoomen te doen: En een Kerke met Nieuwe Openbaaringen willen opregten. 't Geene hy niet zonder Affnijdinge van veele der overige Weereld scheen te konnen doen. Dus heeft hy door de Roeping van Abraham den Eersten Steen tot deeze Kerke geleyd, omtrent 426 Jaaren naa de Zond-Vloed. Geduurende welke tijd, de Godt-Leere van Noach, door Voortplantinge stand gehouden heeft; niet teegenstaande de zelve hier zuyverder, daar meer beneeveld, en by de meeste, geheel verdweenen en agter de Bank raakte. Doch hoedaanig Godt den Waaren Godsdienst met Nieuwe Openbaaringen Verklaard, het Verbond der Genaade versterkt, en alle dingen in Abrahams Zaad Beloofd en overgeleeverd heeft, hebben wy tot hier-toe, in het Leevens-bedrijf van die Geloovige Vaderen gezien; en verstaan hoedaanig het Teeken van dat Verbond, zelfs tot de Jonge Kinderen toe, (die nogtans alle deeze dingen niet en verstonden;) in haar Vleesch is ingedrukt geworden. Waar door het dan ook gebeurd is, Dat de Kerke, die tot noch toe Verstrooyd en elders omsworf, als tot een Huysgezin gebragt, en door eenige byzondere Plegtigheeden, kennelijker van de geheele meenigte afgezonderd, en naa die tijd nooyt meer zoo On-onderscheydentlijk vermengd is geworden. Zulx datze schijnen te dwaalen, die zelfs naa deeze afzondering, noch op een Algemeenheyd der Kerke roepen; naademaal het blijkt, Dat'er nu en dan eenige Volkeren, als by Trappen Verworpen zijn. Immers is Cham in 't Stamhuys van Noach Verworpen; en in hem is alder-eerst de Muur des Affcheydzels ingevoerd. Daar naa is in de Verstroojinge der Volkeren, de Zuyverheyd der Kennisse Gods in 't Huysgezin van Heber gebleeven. En die ook door d'Algemeene vloed der Afgoderye overstroomd, is ten laatsten Abraham daar uyt gepikt; alhoewel hy nogtans alle zijne Kinderen, tot de Erffenis des Verbonds geenzinds ingelaaten heeft: Want hy heeft Ismaël den Eerst-Geboornen, met al zijn andere Kinderen Verworpen, en Isaak alleen aangenoomen. Waarom dan ook alle de Kinderen der Belofte; *Kinderen Isaaks* genoemd worden, Gal. 4: 28. Gen. 21. 10, 12. &c. *Drijft de Dienstmaagd en haaren Zoon uyt: Want de Zoon deezer Dienstmaagd en zal met mijnen Zone, met Isaak, niet Erven.* Aldus sprak Sara. Maar op dat men niet en zou meenen, Dat het Vonnis van de Moeder, alleen dit Onderscheyd baarde, en geen Wettig gevolg had; heeft Godt korts daar naa in 't Huysgezin van Isaak, tussen de Broeders, die Tweelingen en elkanderen even gelijk waaren, het zelve Onderscheyd gesteld; gelijkwe in de Geboorte van Esau en Jakob hebben gezien. Het welke van den Apostel aangemerkt, hem heeft doen zeggen; *Want als de Kinderen noch niet Gebooren waaren,* &c. *Op dat het voorneemen Gods, dat naa de Verkiezinge is, vast bleef, niet uyt de Werken, maar uyt den Roependen,* zoo wierd *tot haar gezeyd, De Meerdere zal de Mindere dienen,* &c. Rom. 9: 10-14.

Waar door de Kerke van die tijd aan 't Huys van Abraham is vastgemaakt.

Met verwerpinge van alle andere Stam-Huyzen, die allengskens wierden afgesneeden.

Als in verscheyde Exempelen gebleeken is.

In 't Stam-Huys van Jakob heeft de afzonderinge opgehouden.

Hoedaanigen Affnijdinge in het Huysgezin van Jakob nergens te vinden is; maar veel-eer duydelijk en klaar, Dat de Twaalf Zonen, welke de Hoofden der XII Stammen Israels waaren, op gelijke wijze aangenoomen zijn. Doch haare Naakoomelingen vermeenigvuldigd zijnde, zijn eyndeling de overige Volkeren, welker Verwerpinge tot noch toe alleen maar begonnen was uyt-te voeren, en by Trappen zijn voortgang gehad had; geheel-en-al buyten geslooten en Verworpen. Daar naa, als zelfs de Godsdienst onder de Thien Stammen al van overlang een Verderf geleeden had, is het Voorregt des Verbonds en d'Opper-Heerschappye by Juda gebleeven. En doet ons alles te gelijk zien, Dat onder deeze Tijd-Orden de Genaade nooyt algemeen, maar altijd met zeeker onderscheyd is meede gedeeld; en datze doorgaans in het Stamhuys van *Seth, Noach* en *Sem*, en ten laatsten in dat van *Abraham* gerust heeft; terwijl de rest van de Naazaaten der Vaderen, als onegt Verworpen zijn. Maar alhoewel deeze Verwerpinge langzaamer-hand en by Trappen voortging, isse nogtans vervolgens niet voor den tijd van ruym Vier-Honderd Jaaren naa de Leef-tijd van Abraham voltrokken. Want alzoo had het Godt Voorzeyd, Gen. 15: 15, 16.

En de Kerk is met uytsluyting van alle andere Volken in de XII Stammen beslooten.

naa-

naamelijk onder Josua, als wanneer Israël binnen de Land-paalen van Palestina beslooten is, en de Kananiten die Vyanden Gods waaren, uytgeroeyd zijn. Het geëne Israël doe niet alleen tot een byzonder Volk en Republijk maakte, maar ook door de zuyverheyd van haare Godsdienst verzorgd met Wetten en een Pragtigen Tempel, van de vuyle Besmettinge der Heydenze Afgoderyen, affneed. Welken Muur des Affscheydzels, Kristus verbrooken en weg genoomen heeft; als te zien is in die schoone plaatze, Ephes. 2:14,15. Alles nogtans in dat verstand, Dat wy een goed onderscheyd weeten te maaken, tussen Een *Besneedene* en Een *Onbesneedene Kerke*. De Besneedene is by de Naakoomelingen van Abraham alleen geweest. Maar dewijl de Besnijdenis doe noch geen Openbaar Sakrament der Kerke was, ('t geên met d'Oprigtinge der Joodse Republijk eerst onder Moses geschied is;) maar alleen tot de Familie van Abraham in 't byzonder behoorde; heeft ook doe ter-tijd, de Waare Kerke onder *d'Onbesneedene* gebloeyd; en zy is aan geen Volk noch Huysgezin vast gehegt, maar door alle Volkeren verspreyd geweest; gelijk te zien is in de Overblijfzelen der Geloovige, die daar in gevonden zijn: Want alzoo hebben wy Melchizedek in Kanaan, en Job onder de Arabize Sabeërs met zijne Vrienden en Huysgenoten aan-te merken. Welke Kerken, bestaande uyt de Naakoomelingen van Noach, schoon niet Besneeden, maar in de Voorhuyd, nogtans met Abraham, Een-endezelve Algemeene Kerke uytmaakten; niet teegenstaande zy met Abraham niet vereenigd waaren. Maar naadien die Kerken allengskens Bedorven wierden, en d'Overblijfzelen der Vroome binnen de tijd van Vier-Honderd Jaaren, niet naa-lieten uyt-te Sterven, zijn de Volkeren naa die tijd, wanneer daar ten laatsten, niets Goeds meer in-te vinden was, buyten 't Verbond Gods geworpen, en voor Onheylige verklaard. *Zijnde in dien tijd zonder Kristus, vervreemd van 't Burgerschap Israëls, en Vreemdelingen van de Verbonden der Belofte, geen Hôôpe hebbende, en zonder Godt in de Weereld*, Ephes. 2: 12. Van welke tijd af tot op de Messias, Godt het grootste deel der Menschen, *Heeft laaten Wandelen op haare Weegen*, Actor. 14: 16. Zulx dat van die tijd af, alleen de *Besneedene* Kerke is in de Weereld geweest; en de Heydenen *In de Voorhuyd* niet Zalig geworden zijn, ten sy zy haar tot d'Israëlitize Kerke voegden. 't Geên wy genoeg agten van den Staat der Kerke voor Moses en de Wetgeevinge. Hoe nu naaderhand onder Moses het Oude Testament Ingewyd, en de Muur des Affscheydzels, (die de Kerke in 't Geslagt van Abraham uyt het Zaad Isaaks binnen de Paalen van Kanaan beslooten hield;) al wijder uytgezet is, en het Volk Gods, dat door haar lange Inwooninge met d'Egiptize Afgoderye besmet was, onder een Strenge Wet als onder een Tugt-Meester in Bewaaringe gesteld is, op dat haar dezelve een Genees-Middel verstrekte teegens allerley afwijkinge en Dienst der Afgoden; en zy te-bet Verlangen mogten, naa de Zalige tijd der Genaade, in de Messias de Verlosser? Dat alles zullen wy hier naa bezien, en ontwaar worden, Dat de geleegentheyd des O. Testaments, door de Wet van Moses, die by de Belofte gekoomen is, is Verzeegeld geworden. Niet teegenstaande dezelve alleen Voorbeeldig, en te-gelijk ook een Waarborg is geweest, om Israël, uyt Egipten gegaan zijnde, voor Afval, en Afgodendienst te bevrijden, en tot het Euangelium bequaam te maaken. Affchaaduwende het Testament der Genaade dat aan de Vaderen Beloofd was in de Volheyd des tijds geopenbaard, en door de Dood des Testament-maakers bevestigd te zullen worden. Zulx dat de Erfgenaamen als dan niet meer onder Voogden en Verzorgers zouden staan, die haar naa de Eerste Beginzelen der Weereld, en als Onmondige Kinderen eenige Lasten tot Dienstbaarheyd Opleggen, noch in Spijs of Drank zouden konnen Oordeelen. Zijnde dit Testament ook daarom door een Voorbeeldige Inwying, niet zonder Bloed Ingewyd, door den Middelaar Moses. Offerende het Bloed van Beesten, die het Bloed van Kristus, de Middelaar des N. Testaments, hebben afgeschaaduwd; gelijk dat te zien is, Hebr. 9:23. en Kap. 12:24. Waar van dan nu genoeg; om

Wanneer deeze geheele afzondering voltrokken is.

Onderscheyd der Besneedene en Onbesneedene Kerke.

En welke van die tot de Onbesneede Kerke behoorden.

En hoe ook die met'er tijd buyten 't Verbond geslooten zijn.

En de Kerk alleen uyt Besneedene bestond.

Die onder een Wet in bewaaring gesteld is geweest tot op de Messias.

Als wanneer d'Erfgenaamen des Testaments niet meer onder Voogden zouden staan.

met eenige Welvoegzaamheyd voort-te gaan, en te bezien, onder welk-een Leevens-wijs, Israël naa Josefs Dood, te Gosen in Egiptenland, Huys-gehouden heeft. Op dat wy van daar tot desselfs Lands geleegentheyd, Zeeden en vuyle Afgoderye moogen overgaan, en verneemen, met welke Verfoeyzelen het Zaad van Jakob, door t'zaamen-leeving met d'Egiptenaaren is besmet geworden. Want naadien Israël by Ezechiel beschuldigd word, d'Afgoderye in Egipten geleerd, en haar zelven daar meede Verontreynigd te hebben: Jaa dat zy naaderhand veele Wetten schijnen ontfangen te hebben, om haar van die Besmettelijke Pest-ziekte te Geneezen; kan'er niets in de Weereld zijn dat ons noodwendig beletten zou, eenig Onderzoek van d'Egiptize Zeeden en Godsdienst te doen: Naademaal ons zulx een schoon Voorbereydzel schijnd te belooven, om naaderhand de donkere reeden van zommige Goddelijke Inzettingen en Gebooden, open te leggen, en te zien, Hoe veel daar toe heeft schijnen te behooren, op dat het Volk Israëls, van de geheele Afgodize Weereld afgezonderd, en Gode tot een Heylig en Verkreegen Volk gepolysterd wierd. En hier op heeft voorzeeker Bileam gezien, wanneer hy van de Geest Gods aangeblaazen zijnde, van Israël Voorzeyde; *Ziet dat Volk zal alleen Woonen, en het zal onder de Heydenen niet Gereekend worden*, Num. 23:9. Deut. 33: 28. Welke Voorzegginge niet alleen in 't verkrijgen van byzondere Wetten, maar ook zelfs naa de Letter, in het Land Kanaans schijnd Vervuld te zijn; naadien Palestina over-al met Bergen beslooten, en met afgescheurde Steen-Rotzen en Valleyen, door t'zaamen-loop der Stroomende Water-Beeken, en zeer-veel Doornagtige Weegen, zoodaanig omtuynd was, dat'er naauwlijks ingang voor den Reyziger over bleef. Waar door dan dit Volk, natuurlijker-wijze, van de Gebuur-Volken, en zelfs ook van de geheele Weereld, afgescheyden was. Nogtans heeft het Godt niet genoeg gescheenen, zijn Volk alleen door deeze Staakketzelen van den gantzen Hoop der Menschen af-te zonderen; maar hy heeft ook te-gelijk gewild, Dat haar Burger-Staat, haar Godsdienst, en haar Spijs en Kleedinge door de Wet van Moses zoodaanig uytgezogt, en ingesteld zou zijn, Dat het Heylig Geslagte door alle die bepaalingen, als in een Thuyn of Lusthof te-midden van een Woestijne, van alle Uytheemsse Volken, afgezonderd en omhekt zou blijven. 't Geene dan ook de reeden was, dat de Joden met Petrus in Twist raakende, zeyden; Dat het ongeoorlofd was, by de Heydenen te gaan, of door eenig Gezelschap met haar Vermengd te worden. Gelijk het ook de Pharizeën en Schrift-Geleerde ergerde, Dat Jesus met de Tollenaaren en Zondaaren At. Welk een verbelging op geen andere grondvest steunde, als op de Wet, welke het Onderscheyd der Spijze en der Slagt-Beesten had ingesteld: Op dat de Joden alzoo om veelerhande reeden zig genoodzaakt vonden van de gemeenschap der Heydenen te onthouden. Want het heeft niet wel konnen geschieden, Dat de Volkeren die een tweederleye Spijs-Wet hadden, gemeenschap met elkanderen hadden; naadien dezelve Schootel die aan een Heyden een Lekkernye was; (als by Voorbeeld het Swijn by haar gehouden wierd;) den Jode een Grouwel scheen. Van welke dingen breed te spreeken, het hier de tijd niet en is; en wy hebben ook een andere plaats daar toe besteld. Alhoewel wy onder-en-tussen niet twijffelen, of d'overdenkinge van veeler Bygeloovige Zeeden der Egiptenaaren en Naabuurige Volken, zullen geen kleen Ligt aanbrengen, om d'Oorzaaken van zommige byzondere Gebooden, den Joden tot een Waarburg in de Ceremonieële Wet gegeeven, naa-te spooren: en te verneemen hoe en op wat wijze zy door alzulke Inzettingen die veele in haar zelven niets Goeds in hadden, egter zijn konnen afgezonderd, en Een Heylig Volk blijven. Als daar is geweest de Besnijdenis, den Sabbath, en 't houden van veele Feest-daagen: Zoo veele Spijs-Wetten, en uytzonderingen van Reyn en Onreyn Vee; met derzelver byzondere toebereydinge, en 't Gebod, van het Boxken in zijns Moeders Melk niet te Kooken: Geen Bloed te Eeten; noch by of over het Bloed te Eeten: Geen Kleederen van Wol

Ezech. xx. en xxIII.

Om wat reeden Israël zoodaanig onder een Wet is moeten gesteld worden.

En daar by ook van de geheele Weereld is moeten afgezonderd worden.

En hoe daar in het voorn emen Gods zijn volle swier gekreegen heeft.

Door hoedaanige Wetten Israël is konnen afgezonderd worden.

en Linnen te-gaar Geweeven te draagen; noch het Kleed van de Man een Vrouw aan-te trekken, of dat van de Vrouw een Man om-te hangen. Wijze van Haayr en Baard-ſcheering, en geen Kaal-maaking te pleegen. De Rouw-klaage over eenen Dooden, niet met Inſnijdinge des Vleeſchs, noch ingedrukt Brand-merk te verzellen;of het Aangezigt te ſchenden.Met geen Os en Ezel te-gelijk te Ploegen ;noch den Wijngaard met tweederleye Zaad te Bezaajen.Geen Beeſten van tweederley Aardt, ter Bevrugting te laaten Verzaamelen. Wat'er voor Gezette,en Vrywillige Offerhanden moeſten en mogtenGeofferd worden; en hoedaanige Stukken daar toe moeſten uytgeſneeden worden. Het houden van Offer-Maaltijden; Onthouding van het Eeten by de Graaven der Dooden, en Ontugtige Nagt-Banketten. Een beſtemde Offer-plaats te hebben, die al-leen Heylig was. Geen Verminkte Offerhande te brengen; noch ook geen Ho-ning te Offeren. Geen Menſch-Offer te Slagten; noch Kinderen aan den Mo-loch te geeven. De Bouw-wijze der Altaaren, en Verbod van dezelve niet met Boſſchen of Geboomte te Beplanten; of op de Hoogtens te Offeren, noch met Trappen te beklimmen. Een Pragtigen Tabernakel of Tempel tot de Gods-dienſt te maaken. Geheyligde Perzoonen tot Prieſters te hebben, die haar Af-gezonderde Kleederen hadden. Hoe d'Onreynigheyd aan Perzoonen en Lee-venlooze Schepzels kon bekoomen worden; deſſelfs weeder-Reyniginge door Waſſchen en diergelijke. 't Verbranden van een Roode Koe; en toeſtel van een Wy-Water, gemengd met deſſelfs Aſſche, Hyzop, Ceeder-Hout en Schar-Laaken. 't Betaalen der Thienden, en d'Opmerkelijke Belijdenis daar by ver-eyſt, Deut. 26: 13, 14. Wettelijk gedrag omtrent Hoeren en Schand-Jongens, Honden-prijs en diergelijke. Naauwkeurige Reyniginge der Kraam-Vrou-wen, Maandſtondige, Zaadvloejinge, Overſpèl en Ontijdige Beſlaapinge; waar van Levit. 18: 19-24. te leezen ſtaat, *Dat de Heydenen haar met alle deeze dingen Verontreynigden.* Alle welke Gebooden, Wetten en Inzettingen, ſchoonze ten deel naa de Zeeden der Heydènen geleeſt waaren, en groote ge-meenſchap daar meede ſcheenen te hebben; van Godt nogtans zoodaanig wijſ-ſelijk Uytgezogt, Beſnoeyd en Verbeeterd zijn, Datze met de grootſte wel-voegzaamheyd, tot de Godsdienſt van dit Onkundig en Domzinnig Volk zijn konnen overgebragt worden; naadien zy ook niet zelden zoodaanig tee-gens de Gewoontens der Heydenen, Egiptenaaren, Sabeën, en Kananiten waaren aangekant; Dat zoo wel de Heydenen als de Joden,desweegen een afkeer van malkanderen moeſten hebben, en alzoo geen Gemeenſchap dulden konden.

ZEEVENDE HOOFDSTUK,

KORT INHOUD DEEZES HOOFDSTUKS.

Jakobs *Naakoomelingen* in Goſen, *geneeren haar met* de Vee-Weyding. *Ge-leegendheyd des* Lands Goſen. *Getuygenis van* Joſeſus *uyt* Manethon *teegen* Appion, *aan-gaande* d'Oudheyd des Joodſen Volks *en haare Leevens wijze.* Landbouw *en* Vee-Weyding, *van Ouds voor de* beſte Leevenswijze *gehouden, en van de* Kinderen Iſraëls *zoo wel in* Kanaan *als in* Egipten *geoeffend,en daar toe ook* Wetten *ontfangen hebben. Dat de* Leevenswijze *der* Ou-den, *niet naa* d'heedensdaagze *moet afgemeeten worden.* Burgerſtaat *geniet groot* Voordeel *van den* Akkerbouw. *Gelukkige* Staat *der Iſraeliten in Kanaan.* Landbouw *en* Vee-Weyding *by al d'Oude Wijzen Gepreezen.* Aadelijke Stam-Huyzen, *hoe naa de* Veld-Vrugten *en* Veehoe-ding *genoemd.* Herder-Leeven *en* Akkerbouw, *d'Oudſte Handteering*; *en van* Grieken *en* Romeynen, *den Hebreën niet zonder Oordeel naageaapt. Wat* Kato *van den* Landbouw *Geſchreeven heeft.* Akkerbouw *en* Boerenwerk, *hoe by d'Europers in* Veragting *geraakt.* Aa-deldom *heeft de* Jagt, *booven den Akkerbouw en Vee-Weyding geſchat* Kaldeën *en* Meſopo-taamers *groote* Vee-Weyders. Steedze maniere van Leeven, *beneeden* 't Land-Leeven *gewaar-deerd. Aal-Oude* Kleeding *der* Vee-Herders, *met een aanmerking op't* Kemels-Haayren Kleed *van* Johannes de Dooper. Vee, *hoe in de Warme Landen* Geweyd. Schaap-Herders

by d'Egiptenaars Gehaat *en* Gevreest. Beesten *by d'Egiptenaars* Heylig *en als* Goden Geëerd: *Met een fraaye reeden van* Petrus Cunæus *daar over bygebragt.* Jupiter Ammon, *waarom met* Rams-Hoornen, *en* Pan *met een* Bokken-Aangezigt *verbeeld.* *Wat* Vee *zommige Egiptenaaren* Aaten, *andere weederom* niet? Koeyen *by d'Egiptenaars* niet Geofferd. Swijnen Hoeders *by d'Egiptenaars meer dan* andere Herders *in den* Haat. Slangen *by d'Egiptenaars* Heylig. Israëls *bedrijf* in Gosen *uyt de* Joodse Overleeveringen *aangevuld*: *Met een* Tijd-Tafel *der* Egiptize Koningen, *die ten tijde van Israëls* Inwooninge, *dat* Rijk *bezeeten hebben.*

Gen. 47:27. ALDUS Woonden dan de Stam-Huyzen van Jakobs Nazaaten, te Gosen in Egiptenland; daar zy Gerust en stil zaaten en daagelijks de Vee-Weyding naar de Vaderlijke gewoonte in-agt naamen. Want dat Israël in dit Vette Land, Dat hun Josef bezorgd had, alle Overvloed en geenes-dings gebrek hadden (zoo datze aldaar het Vette van Egipten Aaten, Gen. 45: 18.) kan men niet heel twijffelagtig uyt haar eygen Getuygenis afneemen, wanneer zy uyt Egipten uytgegaan zijnde, in de Barre Woestijne SIN gekoomen, teegens haaren Leydsman Moses, rebellig wierden, en Klaagenderwijs aldus aanvingen te Morren; *Och dat wy in Egiptenland Gestorven waaren; doe wy by de Vleesch-Potten zaaten, doe wy tot Verzaadinge Brood Aaten*, &c. Exod. 16: 3. Insgelijks Num. 11: 4, 5. daar veele met de Vreemdelingen onder Israël aan 't huyllebalken vallen en zeggen; *Wie zal ons Vleesch te Eeten geeven? Wy gedenken der Visschen die wy in Egipten om-Niet Aaten, der Komkommeren ende der Pompoenen; ende des Looks, ende der Ajuynen ende des Knooplooks* &c.

Jakobs Naakoomelingen in Gosen Woonende Geneeren haar met de Vee-Weyding,

Dat nu het Land Gosen niet wijd van Memfis de Hofhouding der Egiptize Koningen lag, hebben wy hier vooren uyt Gen. 45:10. met eenige waarschijnelijkheyd aangemerkt; als in welke plaatze Josef tot zijne Broeders zeyd, *Gy zuld in 't Land Gosen Woonen, ende naa-by my weezen; Gy en uwe Zonen, en uwer Zonen Zonen, ende uwe Schaapen, en uwe Runderen met al wat gy hebd.* Naamelijk in 't Land *Rameses*, Gen. 47:11. naader aan Kanaan geleegen als eenig ander deel van 't Needer-Egipten. Naa welk Landschap, ter-tijd als Farao Schat-Steeden Bouwde, de Stadt *Raamses* haaren Naam schijnd behouden te hebben, Exod. 1: 11. Alwaar dan ook in de Uyttogt der Kinderen Israëls, de Verzaamelplaatze was, van welkze haar Optogt begonden Exod. 12: 37. By zommige Landbeschrijvers word GOSEN gemeenlijk *Gessem* of *Gesem* genoemd; hoedaanig het by Hieronymus en de LXX Overzetters gevonden word: By andere ook wel *Jesen.* 't Zelve Gewest, of liever een Stadt, die van Ouds moogelijk aldaar noch gevonden wierd; was ten tijde van de Reyziger Benjamin, *Bulzzin* geheeten. By andere *Zalbizz*, en van Artapanus by Eusebius *Cæsan* genoemd. Ook word Gosen, *Het Veld Zoan* genoemd, in welke Moses Wonderen gedaan heeft, Psal. 78:12, 43. Alwaar naaderhand de Koninklijke Hofhouding in d'Aal-Oude Stadt Zoan was; in de Historien en by de Griekse en Kaldeëse Overzetters, *Tanis* genoemd, alwaar de Vorsten waaren, Jesa. 19:11, 13. en 30: 4. Num. 13:22. Zommige Joden willen, Dat dit zelve Land thans onder 't groot Land-gedeelte Thebais geleegen is; maar onwaarschijnelijk; naademaal Thebais meer het *Opper-Egipten* uytmaakt, en Gosen in 't *Needer*, ten minsten naa-by het *Middel-Egipten* geleegen heeft. En daarom moogelijk ook wel, *Het Beste van Egiptenland* genoemd, Gen. 47: 11. en 45: 18. En zoo wy met de beste Land-Tafereelen raadpleegen; heeft Gosen zoodaanig tussen den Nyl en Kanaan ingeleegen, Dat de rest door den Inham van 't Roode Meyr, en de Woestijne ZIN beslooten wierd. Gelijk dan ook schijnd dat ON daar Josefs Huysvrouwe van daan was, niet wijd daar af was. Zijnde voorts dit Gosen ten deele Poelig, en alzoo heel bequaam tot de Vee-Weyding. Het geene niet alleen uyt de toezegging van Josef schijnd te blijken, maar ook zelf uyt de Getuygenis van zijne Broeders, alze daar reeds met al haar Vee en Haave waaren aangekoomen: Want staande voor Farao, zeggen ze, *Uwe Knegten zijn Schaap-Herders; zoo wy als onze Vaders, en zijn gekoomen om als Vreemdelingen in dit*

Geleegentheyd des Lands Gosen.

dit Land te Woonen: Want daar is geen Weyde voor de Schaapen die uwe Knegten hebben; laat doch uwe Knegten in't Land Gosen Woonen? Aldus hebben zy dan in Gosen zoodaanig Vast en Zeeker Gewoond, Datze daar van niet alleen Bezitters, maar ook daar in Vrugtbaar wierden en zeer Vermeenigvuldigden, Genesis 47: 27.

Maar wanneer wy aanmerken, Dat Farao Gen. 47:6. aan Josef Volmagt geeft, om de Kloekzinnigste Mannen van zijn Vaderlijk Huys, tot Opperste Vee-Meesters over des Koninks Kudden te zetten; doet ons zulx aan zommige Aal-Oude scheemeringen gedenken, welke zelfs onder de Heydenze Schrijvers van deeze Vermaarde Herder-Vorsten onder Israël gevonden worden. Josefus in zijn Verantwoording teegens Appion, maakt onder andere Uytheemze Schrijvers, ook van Manethon gewag; en wat hy van de Egiptize Koningen geschreeven heeft. En daar naa koomende tot *Het Gebied der Herderen* diemen HYKSOS noemde; brengd hy van dezelve het Getuygenis by, Dat Manethon eenige van deeze *Herders* en *Gevangene*, voor de Aal-Oude Israëliten in Egipten neemd; en dat met deeze woorden: *Dit zelve Volk welke in hun eygen Heylige Schriften*, Herders *genoemd worden, is ook met regt de Naam van* Gevangene *toegeschreeven.* Want (vervolgd Josefus,) onze Voor-Ouders bemoeyden zig met „de Vee-Weyding; en alzoo een Herders-Leeven leydende, wierdenze *Her-* „*ders* genoemd. Zy zijn ook niet zonder reeden *Gevangene* van d'Egipte- „naars genoemd, dewijl onze Voor-Vaader Josef, tot den Konink van Egip- „ten gezeyd had; *Dat hy eenen Gevangenen of Dienstbaaren was*: Gelijk hy ook „daar naa zijn Broeders uyt des Koninks Bevèl, in Egipten ontbooden heeft. „Nu zal ik de Egiptenaars tot Getuyge van deeze Oudheeden voortbrengen, „en de eyge woorden van deezen Manethon, omtrent de Tijd-Orden opentlijk „beschrijven. Want alzoo zeyd hy; *Naa dat dit Volk der Herders zig in Je-* „*rusalem had needergeslaagen, heeft* Themosis, *die haar Uytgedreeven had*, „*noch Vijf-en-twintig Jaaren en Vier Maanden Geheerscht, en is Gestorven*; „*wiens Rijk zijnen Zone* Chebron *genoemd, Dertien Jaaren bezeeten heeft: Naa* „*welken* Amenophis *Twintig Jaaren en Zeeven Maanden, en desselfs Zuster* „Amesses *Een-en-twintig Jaaren en Neegen Maanden Geregeerd hebben.* Me- „phramutosis *Heerschte* 25 *Jaar en* 10 *Maanden.* Themosis 9 *Jaar en* 8 „*Maanden.* Amenophis 30 *Jaar en* 10 *Maanden.* Orus 36 *Jaar en* 5 *Maan-* „*den*; *zijn Dogter* Acencheres 12 *Jaar en* 1 *Maand: Haar* Broeder 9 *Jaaren.* „*Weederom* Acencheres 12 *Jaar en* 5 *Maanden. Een anderen* Acencheres 12 „*Jaar en* 3 *Maanden.* Armais 4 *Jaar en* 1 *Maand.* Armesis 1 *Jaar en* 4 *Maan-* „*den.* Ramesses Miamun 66 *Jaar en* 2 *Maanden.* Amenophis 19 *Jaar en* 6 „*Maanden.* Sethosis, *die Krijgsbenden en Scheepsmagt had, heeft zijn Broeder* „Armais, *tot Verzorger over Egipten gesteld, en al de Koninklijke Magt op-* „*gedraagen, uytgezonderd de Kroon*; *en dat hy zig van de Koninklijke By-* „*slaapsters onthouden zou. Hier op is hy naa Cyprus en Fenicien getrokken, en* „*heeft ook de Assyriers en Meeden met den Krijg bestooken; welke hy alle door* „*zijn Dapperheyd en gevreesde Magt t' onder-bragt. Als nu hier meede veel tijd* „*verspild wierd, heeft* Armais *die in Egipten gebleeven was, het bijster bont* „*gemaakt*; *En heel-en-al zijns Broeders bevèl veragtende, heeft hy de Konin-* „*gin met Geweld deschop gegeeven, en zig in alle Uytbundigheyd met de Ko-* „*ninklijke Byslaapsters Verloopen. Zulx hy ook ten laatsten de Kroon opzetten-* „*de, opentlijk teegen zijnen Broeder* Sethosis *rebelleerde. Maar hy die de* „*Heyligdommen van Egipten bediende; heeft zulx door Brieven aan* Sethosis „*bekend gemaakt*; *die terstond zijn Weg op Pelusiën genoomen heeft, het welk* „*hy als zijn eygen Rijk hield*; *zijnde het zelve Landschap naa zijnen Naam* „Egiptus *genoemd: Want hy zeyd; Dat* Sethosis *ook* EGYPTUS *geheeten wierd,* „*gelijk zijn Broeder* Armais, *meede den Naam van* Danaus *voerde.* En dit zijn „de dingen die Manethon zeyd. Nu isset uyt de voorzeyde Jaaren en Tijden „opgereekend, openbaar; Dat deeze, die *Herders* genoemd worden, naa-

d'Israëliten van Manethon, voor d'Herders gehouden die men Gevangene noemde. Welke Getuygenis Josefus hem zelven te nutte maakt teegen Appion om de Oudheyd der Joden staande te houden. Hoewel Manethon in de Tijd-Orden dwaald.

Egiptize Koningen uyt Manethon die in en omtrent Israëls Inwooninge Geregeerd hebben.

Vervolg van Josefus bewijs teegen Appion.

 „melijk

„ melijk onze Voor-Ouderen, uyt Egipten Verloſt zijnde, dit Land 393 Jaa-„ ren Bewoond hebben, eer dat Danaus naa Argos getoogen is; alhoewel de „ Argiven deeze meenen de Oudſte te zijn. Twee dingen nu heeft Manethon „ voornaamelijk voor ons wel Verklaard; het eerſte is, Dat wy van elders eerſt in „ Egipten gekoomen zijn: En daar naa, Datze daar weederom zijn uytgetoo-„ gen; zijnde dit zoo Oud, Dat het by-naa Duyzend Jaaren voor den Troo-„ jaanzen Oorlog voorgevallen is. Dus verre Joſefus over 't Getuygenis van Manethon; daar hy ſchrijft *Van de Gevangene Herders in Egipten.*

Landbouw en Vee-Weyding d'Ouſte en Beſte Leevenswijze.

Voorwaar de Landbouw en de Vee-Weyding, zijn niet alleen twee van de Eerſte en Oudſte, maar ook wel de Beſte en meeſt met de Natuur over-een koomende manieren van Leeven. *Habel*, ſtaat'er, *wierd een Schaap-Herder*; *en Kaïn een Land-Bouwer*, Gen.4:2. Het eerſte is wel meeſt by de H. Vaders naa de Zondvloed geoeffend; gelijkwe tot hier in 't Leeven van Abraham, Iſaak, en Jakob, en zijne Zonen, als meede te vooren, in Loth hebben gezien: Doch het tweede, is in wat laater tijd, inzonderheyd doe Iſraël in Kanaan woonde, ſterk beyverd: Zoo nogtans, Datze beyde, zoo wel de Vee-Weydinge als den Akkerbouw, neerſtiglijk bezorgden. 't Was onder d'Iſraëliten van Ouds de Gewoonte niet, onderſcheyde Handteeringen en Konſten, als een afgezonderd Werk of Ambagt te pleegen. Alle Jakobs Zonen, van den Oudſten Ruben, en 't aanzienelijkſte Hoofd, Juda, tot Benjamin toe, die de Jongſte was, zijnze alle Vee-Hoeders, die haare Eygene Kudden waarnaamen; en als men zeyd; *Haar eygen Ploeg en Wagen menden.* En men zal haare Naakoomelingen daar in zien volharden, zoo wy 't vervolg der tijden naaſpooren. Moſes uyt Egiptenland geweeken, bevond dat de Dogters van Jethro, die Prieſter in Midian was, Herdereſſen waaren, en dat de Vee-Weyding in dat Land yder gemeen was; zoo dat deeze Dogters, Twiſt met de Herders des Lands, over het Drenken van de Kudde haares Vaders hadden; die Moſes naaderhand, als hem Jethro tot een Schoon-Vader geworden was, zelfs Weyde agter de Woeſtijne aan den Berg Horeb, Exod.2. en 3. En op dat Moſes, doe hy Geroepen was om 't Volk Iſraëls uyt Egipten te Verloſſen, tot deeze Optogt aangemoedigd wierd, verzeekerde hem Godt, Dat hy in het Land daar hyze brengen wilde, onder alle andere Zeegeningen, hen Vroege en Spaaden reegen verſchaffezou, die de Landbouw treffen, en haar rijkelijk Kooren, Moſt en Olye zou doen inzaamelen, en *Ook Kruyd op haare Velden voor haare Beeſten geeven*, Deut.11:14,15. Het Volk Iſraëls met Moſes uyt de Woeſtijne omtrent de Velden Moabs gekoomen, en al de Midianiten uytgeroeyd hebbende, hebben de Kinderen van Ruben en Gad, die veel Vee hadden, het Land Jaëzer en Gilead, bequaam voor de Vee-Weydinge geagt, en voor haare Bezittinge afgebeeden, Num.XXXII. Zulx het ons geen Wonder moet doen, alswe zien dat de Wet ook verſcheyde Gebooden en Inzettingen omtrent den Akkerbouw gegeeven heeft, aangaande het Braaken, Ploegen, Bezaajen, in-Oogſten, Verthienen, Verkoopen, Verpanden, Pooten, Planten, en Paal-ſcheydinge; beneffens al wat daar-en-booven de Vee-Weyding en het aanfokken der Kudden betreft. Alles op dat de Landneering onder Iſraël in Kanaan bloeyen mogt. Dus zienwe dat den Ouden Huys-Vader van Gibea, welke den Levit Huysveſte wiens Vrouwe geſchonden wierd, des Avonds van het Akker-werk quam, wanneer hy genoodigd wierd tot haar in-te koomen, Judic.19:16. Gideon Dorſte zelfs zijn eygen Tarwe, als den Engel hem aanzey, Dat hy de Man was die Iſraël Verloſſen zou, Judic.6:11. Ruth verkreeg de Mildaadige Gunſt van Boaz, terwijlze de verſtrooyde Aaren in den Oogſt-tijd op zijnen Akker verzaamelde. Wanneer Saul het Gevaar vernam, waar in de Stadt Jabes in Gilead was, dreef hy zelfs een Koppel Oſſen, ſchoon hy doe al Konink was. David Hoede de Schaapen, doe hem Samuël ging opzoeken om hem tot Konink te Heyligen: Ook quam hy van de Kudde wanneer hy tot Saul geroepen wierd, op dat hy voor hem de Harpe ſloeg. Naa dat hy Konink was, maakten zijne Zonen groote Feeſten ter-tijd als men haare

En onder de Vaders gemeen en zoo ook by Jakobs Zonen.

Eerſt in Egipten.

Naaderhand in Kanaan.

Waar toe het haar ook niet aan voorgeſchreeven Wetten haaperde.

re Kudden Schoer. Elizæus wierd tot het Profeetis-Ampt geroepen, zoo als hy een van zijn Vaders Twaalf Ploegen Mende: Ook was het Kind dat hy van de Dood Opwekte, met zijn Vader in den Oogſt-tijd op den Akker, wanneer het Krank wierd. Gelijk meede den Man van Judith, ſchoon magtig Rijk, het ongeval daar hy van Stierf, in even zoo een tijd en plaatze op het Lijf kreeg. En de H. Boeken zijn vol van alzulke Voorbeelden; die voorzeeker niemand konnen Ergeren, dan die, welke de Oudheyd der Tijden en Zeeden niet en weeten, en alleen onze heedensdaagze Gewoontens in agting houden. Want wanneer deeze van de Landbouw en Veehoeding hooren ſpreeken, verbeelden-ze haar geen andere, als ofze van onze heedensdaagze Boeren hoorden gewag maaken, die in veele Landſtreeken en Geweſten, een Overlaſtig, Droevig en Armelijk Leeven leyden; zijnde als zonder Agting, en zonder Geeſt, vervreemd van allerhande Burgerlijke Opvoedinge. Waar toe zy dan ook noch niet eens in-agt neemen, wat het is, Dat veele Boeren Ellendig maakt, en datze Slaaven van andere Menſchen zijn: Werkende niet als d'Oude Huys-Vaders, alleen voor haar eygen Onderhoud, maar voornaamelijk om allerley Nooddruft te verſchaffen, aan de geene die van wat meerder geleegentheyd dan zy ſchijnen. Immers is 't den Landman die den Burger Spijſt, en het Beſte en Vetſte datter vald, aan de Amptenaaren, Bedienaars der Gerigtshooven en Eedelen des Lands ter Markt brengd; en geleegentheyd geefd om door een zoort van Wiſſeling, het Geld in Koopmanſchap, en de Koopmanſchap weederom in Geld om-te zetten. Hoedaanige Handelingen voornaamelijk, of liever alle van de Vrugten der Aarde, en van het Vee, dat van dezelve zijn Voedzel raapt, worden voortgebragt. Onder-en-tuſſen, wanneer veele de verſcheyde trappen van des Menſchen ſtaat met malkander vergelijken, zettenze gemeenelijk die van den Landbouw in de laatſte rang; en draagen meer Agting voor de Steedze Burgers, ſchoonze Onnut zijn, en geen Kragten noch Neerſtigheyd aanwenden om eenige Verdienſtelijkeyd te maaken; maar alleen om datze te-mets veel Geld hebben en een Leuy-Lekker Leeven leyden. Maar zoo wy ons een Landgeweſt en Republijk verbeelden, in welk het Onderſcheyd van Staat niet zoo groot is, en daar het Aadelijk en Welleeven, niet geleegen is in de Leedig-gang en niet te Arbeyden; maar in 't Zorgvuldig bewaaren van zijn eygen Vryheyd en Bezit: Dat is, nergens als aan de Wet en 't Gezag der Republijk verbonden te zijn: En daar men beſtaan kan uyt eygen Inkoomen, zonder van yemand af-te hangen; zig liever te Vreeden houdende met Weynig dan eenige Neerſlagtige en Slegte dingen ter-hand te neemen, om zig te Verrijken: Een Land in welkmen alle Leedigheyd, Weekgebakkenheyd en Onkunde in de dingen die tot het Leeven noodig zijn veragt, en minder werk maakt, van de Vermaakelijkheeden als van de bewaaring der Gezondheyd en Sterkte des Lichaams: Aldaar zeggenwe, iſſet ook Eerlijk geweeſt den Akker te Bouwen, en een Kudde Schaapen te Scheeren. Voorwaar het is niet noodig, tot de Republijk van Plato te loopen, om Menſchen in zulken ſtaat te zoeken; naadien het grootſte deel der Weereld, by-naa wel Vier-Duyzend Jaar in dusken ſtaat geleefd heeft; En de Leevens-wijze der meeſte Volken is niet anders geweeſt. By Homerus ziet men doorgaans, Dat de Koningen en Princen van haare Landvrugten, en Vettigheeden haarer Kudden Leefden; en zelfs ook een hand aan den Arbeyd ſloegen. Heſiodus heeft met voordagt een Gedigt gemaakt, waar in hy de Land-bouw, als het eenig en voornaam middel tot Rijkdom, aanbeveeld; en om Eerlijkerwijze te beſtaan. En het blijkt meede in de Huys-houw-kunde van Xenophon, Dat de Grieken in de tijd van haar meeſte beſchaaftheyd, geenzinds van de agting der Land-bouwerye zijn afgeweeken. Jaa zy is zelfs beneffens de Vee-Weyding in wat laater tijd, doe reeds den Aadeldom en d'Eerzugt niet meer haar Glorie in d'Oude Opregtigheyd en Eenvoudigheyd ſtelde, noch in zoo groote Waarde gehouden, Dat het noch de Roomze Keyzers, noch de Magtigſte des Volks en d'Overheeden verdrooten heeft, den Akker te Bouwen, Zaad

Der Oude Leevens-wijze moet niet naa de heedensdaagze maniere afgemeeten worden.

Wat nut den Burgerman van den Landman geniet.

Gelukkige Staat der Iſraeliten in Kanaan door den Landbouw bevorderd.

Landbouw by d'Allerwijſte van Ouds gepreezen.

En heeft dien Roem tot in laater tijden behouden.

En by Vorſten en Koningen eertijds zelfs ter-hand genoomen en geoefend.

Zaad te Zaayen en Boomen te Enten. Cyrus, die groote Konink der Perſen, plagt hier van dikwils te Roemen by zijne Vrienden, als hyze, die hem quaamen bezoeken, zijne Boomgaarden toonde, en haar verzeekeren mogt, Dat hyze met zijn eygen Handen Gepoot had. Attalus en Diokletianus van Heerſchen zat, hebben 't zelfde gedaan. In deezer voegen heeft ook Seneka zelve, Jonge Maſt-Boomen Geplant, en met eygen Handen Vyvers en Viſch-kolken gegraaven; waar heenen hy het Water door zelfs gemaakte Greppen leyde: Ook en was hy nergens beeter in zijn ſchik, dan op de Landhoeven. Gelijk dan ook niemand meer twijffeld, of van deeze Oeffeninge zijn veele By-Naamen der Aadelijke Stam-Huyzen onder de Romeynen voortgekoomen, die haar Afkomſt uyt de Veld-Vrugten ontleend hebben. Want in deezer voegen is 't Geſlagt der FABIEN, zoo veel als of men, *Der Boonaarden* zeyde. Der LENTULEN, der *Liezaarden.* Der CICERONEN, der *Cicers*; Der PISONEN, der *Erweet-Aarden* en diergelijke. En zoo wy van deeze tot het Herders Bedrijf en Vee-Weyding overgaan, daar is niet zeekerder als dat de Geſlagten der JUNIËN haar Naam van de *Veerzen*, (als of men *Veerzaarden* zeyde,) ontleend hebben. En zoo zijn de BUBULKEN van 't *Oſſedrijven*; de STATILIEN van 't *Veldwagten*; de TAUREN van de *Stieren*; de POMPONIEN van de *Belhamels*; de VETULIEN en VITELLIEN van de *Kalveren*; de PORCIEN, KATONEN en ANNIENEN van de Swijnen, als of men *Swijnaarden* zey: En op dat w'er een Eynd af maaken, de KAPREN zijn van de *Geyten* aan haaren Aadelijken Naam geraakt.

Naamen der Adelijke Stam Huyzen van de Veld-vrugten afkomſtig.

En zoo meede van de Vee-Weydinge ontleend.

Romulus en Remus, de Stigters van Roomen, zijn Vee-Hoeders geweeſt: En Diokletianus, is uyt den Beeſten-Hoeders tot het Keyzerdom gekoomen. Spartianus, de Schrik der Roomze Moogentheyd, is zelfs een Herder geweeſt. Paris en Anchiſes de Vader van Eneas, en Endimion, op welker Schoonheyd Venus zelfs verſlingerde; als meede Argus met Honderd Oogen, worden niet dan als Herders ingevoerd: En uyt de Goden zelf heeft Apollo de Kudde van Admetus de Konink van Theſſalien Geweyd. Merkurius, die een Vinder van de Fleuyt geagt word, is *Een Vorſt der Herderen* geweeſt, (vergelijkt eens Gen. 47: 6.) als meede deſſelfs Zoon Dafnis; als ook Pan, de Godt der Herderen; en Protheus, die te-gelijk een Herder en een Godt was; gelijk de Fabelen Vertellen. Welke van haare Uytvinders daar in voorzeeker niet anders als uyt Naavolging der Oude beroemde Aards-Vaders onder de Hebreën, zoodaanig verhanſſeld zijn. By de Oude Grieken was eertijds niemand Doorlugtiger dan een Vee-Hoeder: En dat zy onder haar zommige den Naam van *Polyarnen*, *Polymeden* en *Polybuten* gegeeven hebben, is alleen van de veelheyd der Lammeren, Schaapen en Oſſen voortgekoomen.

Voorbeelden van groote Mannen die de Vee-Weydinge ter-hand hadden of daar van afkomſtig waaren.

Italien van de Kalver-Weydinge genoemd.

In deezer voegen is ook Italien van VITULIS, dat is, *Kalveren*, (die d'Oude Grieken ITALOS noemden) alzoo genoemd. Ook twijffeld men niet of de BOSPHOREN, als of men *Osdregten* zey; en de *Cymmerſche* en *Thraciſe* met d'*Egèſche* Zee, en *Argos Hippion*, zijn alleen van de Overtogt der Oſſen, Geyten en Paarden alzoo genoemd. En het is bekend dat de Geſlagt-Naamen, *Van-Os*, en *Oſſewaarde*, &c. in onze Daagen noch niet uytgeſtorven zijn. Gelijk meede *Numidien*, een Landſchap in Afrika, zijn Naam van de Wey-Landen heeft overgeërft. Zulx Hendrik Kornelis Agrippa deezen Handel niet quaalijk met deſſelfs Aal-Oude Herkomſt beſluyt; als hy zeyd: Het Eerſte Leeven der Menſchen naa den Val, is het Herders-Leeven geweeſt: Het welke booven 't genot van veelerley Vleeſch tot Keuken-Spijs, ons ook Melk, Boter en Kaas verſchaft; en tot Kleeding, Wol, Vellen en Leêder geeft; 't geên niet alleen noodig, maar ook zeer Nut is. Want alhoewel de Wijze Schepper, zoo wel het Zuyvel-geevend, als het Dienſtbaar Vee, met Haayr, met Wol en Vellen tot eygen Cieraad, Dekzel en Kleederen teegen alle Ongemak voorzien heeft; ſtrekt egter dat alles den Menſch allermeeſt ten voordeel; gelijk het Oude Spreukje daarom zeyd;

Herder-Leeven en Akker-bouw de Eerſte en Oudſte Staat der Menſchen.

Dat het Schaapje Wolle geeft,
Dat de Bye om Honing ſweeft,

Dat

Dat den Os uyt Ploegen gaat;
Koomd die Beesjes minst te Baat.

Overzulx moet men 't dan geenzinds de Plompheyd, en Onkunde in de Geleerdheyd wijten, Dat de Gricken en Romeynen, in naavolginge der Eerste Hebreeuwse en Kaldeëze Vaderen, haar zelven zeer naauw aan het Land-Leeven verbonden hebben; naadien het veel-eer een blijk van haar goed Verstand was; aanmerkende, Dat gelijk alle Menschen met Handen en Voeten, en een Lichaam dat bequaam was, om te arbeyden, Gebooren worden, het zeer geloofiijk is, Datze haar daar van bedienen moesten; en datze die derhalven niet beeter gebruyken konden, als om van de Aarde, dieze bewoonden, een vast en zeeker Leevens-Onderhoud te trekken; en Rijkdommen op d'Eenvoudigste wijz te verkrijgen. Het was voorzeeker niet altijd noch meestdeels de Gierigheyd, die haar hier toe noopte; naadien zy niet zelden het Goud, en de Geschenken der Vreemde Volken hebben versmaad of kleen geagt. Ook is dit den Romeynen geenzinds overgekoomen, om datze niet Manmoedig noch Oorlogshaftig genoeg waaren; naademaal zy in dien zelven tijd gants Italien haar hebben Onderdaanig gemaakt; doende haare Moogendheyd zoo on-afmeetelijk breed uytdijgen, Dat haare Overwinningen de gantze Weereld overstroomden. Zoo dat in teegendeel, hier toe haar Lastig en Zoober Land-Leeven, de voornaame Oorzaak was van haar groot Geweld; haar voorziende van Sterke Lichhaamen die den Arbeyd verduuren konden; dewijlze haar Gewenden tot een strenge Tugt-Oeffeninge. Daarom, al wie het Leeven van de Tugt-Meester Kato weet, zal dessels Herte, (als of het al-te Nêerslagtig en te Laag van Geest waare geweest;) geenzinds Verdagt houden. Onder-en-tussen is hy zelf een Groot Man geweest, die alle de Bedieningen der Republijk gehandhaafd heeft, terwijlze in haar grootste Kragt was; Regeerende de Verwonne Landschappen; hebbende 't Gebied over de Leger-Benden; zijnde een groot Orateur, Regts-Geleerde en Staatsman. Ook heeft die Beroemde Zeede-Tugter het geenzinds te gering geagt, zelfs Lessen te schrijven van den Akker-bouw, en hoe men de Wijngaarden behandelen zal: Als meede hoe men de Stallingen voor het Vee, Timmeren, en Wijn en Olye Perssen moet. En zulx niet ter loops; maar uytvoerig tot de nette Uytmeeting en Vast-stellinge der Maaten toe: Zulx niet moeyelijk te zien is, Dat hy in deeze Oeffeninge zeer wel is Onderweezen geweest; en dat hy alle die dingen tot het Gebruyk, en niet slegts uyt Eerzugt geschreeven heeft. En hoe zeer die geêne, welke haar het Aanfokken van Vee lieten ter-Herten gaan, in Rijkdom en Haave konden Uytbotten; mag men hier uyt afneemen, Dat zoo slegts yder Schaap alle Jaar een Lam voortbrengd, Dat een Kooije van Honderd Schaapen, in 16 Jaaren buyten Ongeluk, konnen Vermeenigvuldigen tot 61989600 Schaapen; dat is, tot 61 Millioenen. Dus moet men toestemmen, Dat het veragten van den Arbeyd der Land-bouwerye, geenzinds op vaste Voeten staat; naadien wy zien dat dit Werk te-gelijk met de Manmoedigheyd en allerleye Krijgs-Deugden over-een stemd; Jaa zelfs ook met d'alder-netste besleepenheyd der Volkeren. Maar doch! Van waar komd eygentlijk deeze Kleynagtinge? Wy zullen 't zeggen, en de regte Oorsprong ontdekken. 't Komd nergens van daan, dan uyt de Oude Zeeden onzer Europize Naatien; de Duytze Volken, Françoyzen en diergelijke, Leefden eertijds in Landschappen, die t'eenemaal met Bosschen en Wildernissen Overschaaduwd waaren; en daar men noch Kooren, noch Wijn, noch Goede Vrugten had: Zoo datze genootzaakt waaren, by de Jagt en Wildvang te Leeven; even als noch heedensdaags de Wilden in 't Hout-Gewest van Amerika. Naaderhand den Rhijn gepasseerd, en in 't Hert van ons Land vast-gezeeten, wildenze haar Voordeel in 't Gemak van den Land-bouw zoeken; en van Konsten en Koophandel profiteeren; doch zy waaren niet gezind, haar zelven t'eenemaal, aan dessels noodig-vereysten Arbeyd te begeeven.

En 't is niet uyt misverstand noch plompheyd voortgekoomen, Dat de Grieken en Romeynen d'Oude Hebreën en Kaldeën daar in gevolgd zijn.

Kato heeft van den Landbouw Geschreeven.

De bezorging van den Akkerbouw strijd niet teegen de Manmoedigheyd noch deftigheyd.

Waar van den Landbouw en Boerenwerk by de Europeërs in veragting geraakt is.

ven. Die beezigheyd lieten zy aan de Romeynen, wienze Onderdaanig geworden waaren, en bleeven alzoo in haare Oude Onweetenheyd; in welkze met'er tijd begonden Eere te ftellen, en zoodaanig-een zoort van Aadeldom daar aan vaft maakten, Dat den meeften Hoop zig tot noch toe, niet zonder groote moeyte heeft konnen daar van los-maaken. Maar zoo veel de meeft-Gegoede minder werk maakten van den Land-bouw, zoo veel te-meer hebben zy de Jagt, van welke d'Oude veel minder werk maakten, booven de Vee-Weyding verheeven. Zoo dat'er van dezelve een groote Konft gemaakt is, die met Koft en moeyte tot de grootfte ligtigheyd is voortgezet; en wel meeft voor een Oeffening der Eedelen gehouden word. Onder-en-tuffen de zaak in zig zelven aangemerkt; kanze den Arbeyd, die aan den Land-bouw, en de Vee-Weyding der Tamme Dieren befteed word, noch deffelfs Voordeel, geenzinds opweegen. En wat is doch de Winft der Wild-Jagt, die noch dikwils met verderf der Bezaayde Akkers moet gehaald worden? Voorwaar de gemaatigde Oeffening der geener die een groote Huyshoudinge te beftuuren heeft, is verre booven d'onzeekere en gevaarlijke Oeffening van een Jaager te agten. Ook zijn Offen en Schaapen veel Nutter tot het Wel-Leeven, dan de Jagt-Honden en Rij-Paarden. En wat behoeven wy hier wijd en breed op-te haalen, wat al liftige Toeftèl van Warre-Netten, Strikken, Stroppen, Knipflaagen, Lijm-Stangen, Swijn-Sprieten, Pols-Stokken, Toet-Hoornen, Wey-Taffen, Snaphaanen, en Klepper-Beentjes, niet wel tot een aantal van Wind-Honden, Brakken, Fretten en Valken behooren, om neffens 't verfpillen der Menfchelijke Kragten op de Wilde Beeften te Woeden, en haar Bloed op 't alderwreedfte te vergieten. Een Tijd-verdrijf voorzeeker, Dat van den Begin aan, alleen van Booze Menfchen ter-hand genoomen, en naaderhand van die welke onder 't Gemeene Volk het Leeg-loopen en Lanterfanten zogten, tot fchaade van haar eygen Huyshoudingen, den Aadel is naage-Aapt. Zoo datm'er van gezeyd heeft, *Viffen en Jaagen, zijn Vrouwe-Plaagen.* En gelijk de H. Boeken, Kaïn, Lamech, Nimroth, Ifmaël en Efau voor Dappere Jaagers aanteekenen, alzoo is't ook zeeker, Dat de Geweldenaarye, haar aanvang van de Jagt genoomen heeft. Doch van de Vroome Vaderen Leeft men zulx niet; want de H. Schrift fpreekt nergens met Lof van de Jagt. Maar het zijn ook niet alleen de Grieken en Romeynen geweeft, die de Land-bouw even als de Hebreën in Waarde hielden. De Karthaginenzers, die Feniciers van Oorfprong waaren, hebben daar toe groote neerftigheyd aangewend; gelijk te zien is aan de XXVIII Boeken, die Mago daar van Gefchreeven heeft, als Varro in zijn Voorreeden verhaald. Ook hebben de Leuye Egiptenaars, dezelve geëerd; en de Beeften die daar toe nuttig waaren, zelfs aangebeeden. En om noch yts van de Jagt in te laffen; 't is zeeker, Dat wanneer d'Athenienfen en Lacedemoniers, de Wet waar by de Jagt Verbooden wierd, ontzeenuwd, en die Konft met de Oeffening zoo opentlijk toelieten, Datze als tot haar Gemeenten-Staat fcheen ingevoerd; Athenen doe eerft Ingenoomen wierd. Ten tijde dat de Perzen Magtig waaren, hebbenze in yder Landfchap een Oppervoogd over den Landbouw gehad. Men twijffeld ook geenzinds, of de Kaldeën zijn groote Akkerbouwers geweeft, wanneer men de Vrugtbaarheyd der Babylonize Velden aanmerkt: Die gemeenlijk Twee en Dryhonderd Zaaden voor Een uytleeverden. En belangende der Kaldeën Vee-Weyding, dezelve is genoeg uyt d'Hiftorie van Laban bekend. Zoo dat moogelijk het Spreekwoord;

Die meer van Aapen als van Schaapen houwen,
Ziet men ligt een Kaal Aarsgat klouwen:

zijn Oorfpronk uyt het algemeen voordeel gehaald heeft, dat de Oude eertijds van haare Schaapskooyen pleegen te ploomen. Ten laatften leeren ons ook de Befchrijvingen van China, Dat de Landbouw aldaar van Ouds-her, voor de befte Oeffening gehouden is. Het zijn alleen de Noordze Volken, en die naa den

Den Aadeldom heeft de Jagtvang booven den Akkerbouw gefteld.

Die nogtans meer fchaadelijk dan voordeelig is.

En in de H. Schrift nooyt ten goeden gedagt word.

By wien de Landbouw in agting was. Landbouw en Vee-Weyding by de Kaldeën en Mefopotamers zeer gemeen.

den Kouden Hoek liggen, welke den Akkerbouw veragt,en al de Weereld hebben zoeken wars te maaken.

In dusk-een beezigheyd omtrent de Landeryen, Leefden d'Oude veelzinds lang, en doorgaans in zeer goede Gezondheyd, die de heedensdaagze overtrof. Haare Lichaamen waaren wel gehard teegens d'Ongemakken des Oorlogs en Reys-Togten, zooze by avontuur van Woonplaats moeften verhippen. Haaren Geeft was Heus en Standvaftig: En minder met Leedigheyd behebd zijnde, vondenze ook weyniger reeden haar zelven Verdrietig te maaken; of zig met Lift en Doortraptheyd van 't Vermaak des Leevens te bedienen; en den Arbeyd deed haar om geen ander Tijd-verdrijf denken. Zy gedagten minder aan 't Quaad, en hadden minder Belang, om zelfs Quaad te doen: Want haar Eenvoudig en Zuynig Leeven, gaf haar geen geleegentheyd tot groote Bekoftiging, noch het maaken van groote Schulden; en zoo haddenze by gevolg ook niet veele PROCESSEN; en haare Familien en Sterf-Huyzen, wierden om verwarde zaaken niet 't onderfte booven gefmeeten; zoo dat de Boedel-redders niet het Kooren maayden, en d'Ouderloofe Weezen op de Stoppelen moeften graazen. Daar-en-teegen is dit een fnood ding in de Steêdze maniere van Leeven; Dat het Exempel van de Rijke en Eedele, heel de reft agter zig naa-fleept; en te weeg brengd, dat al die gelooven een weynig booven den Slegten hoop te zijn, zig fchaamen van den Arbeyd. Dit iffet dat haar dan zoo grooten geweld doed aanwenden, om door Lift en Vonden te beftaan, en Dag by Dag nieuwe Konften uyt-te vinden, om het Geld uyt zijns Naaftens Beurs, in de zijne over te gieten. En daarom; Godt weet-het, Hoe weynig Eenvoudigheyd, neffens al die vermoejing verzeld gaat, daar zulk-een Leeven met geweld moet ftaande gehouden worden. Pryffelijk dan hebben d'Ifraëliten haar Onderhoud gezogt in de Natuurlijkfte Goederen; naamelijk in het Land en 't Vee; van welkmen noodzaakelijk alles kan trekken dat den Menfche Rijk en Verzaadigt maakt. Boovendien noopte deeze Leevenswijs den Gezeegenden Huysluyden, veel-meer haare Kinderen van Jongs-aan, naar de Oude Eenvoudigheyd van haar eygen Zeeden te leeften, als haar Woonhuyzen naa de Steedze maniere, met allerhande Pragtige Inboel te ftofferen, die een Oneyndig Onderhoud naafleepen. Zoo dat haare Zonen en Dienftknaapen, de Kudden, den Akkerbouw en Dorfch-Vloer waarnaamen, terwijl de Dogteren en Dienftmaagden, het Vlas, de Woll, de Spinrok en Web en Spoel Hantteerden; of ook de Zuyvel-Melk tot Booter en Kaas deeden Stremmen. Als wanneer dan ook de Moeder-Vrouwen, onder 't Opzigt van heel die noefte Beezigheyd, geen tijd vonden, haare Mannen de Opper-Heerfchappye t'ontwringen; veel-min de Kaamer-Vertrekken van haare Wooningen, Dag aan Dag, met Schrobben en Schuuren, Storten, Gieten, Plengen en Kalken, den Oorlog aan-te doen, en alles zoo Dol over-hoop te fmijten, ofze nooyt gedaan werk, of tijd vinden zouden, haar eygen afgeflonfte Kleederen en Zeedelooze Kinderen, van 't aangebakken Vuyl te Reynigen. Hoedaanigen Huys-Peft Juvenalis, in zijn XIV^de Schimpdigt niet onaardig affchilderd, als hy'er Eenen, die met dusken Tettigen Slons-moer behebd was, aldus te-keer gaat:

Langleevendheyd en Gezondheyd der Eerfte en Grootfte Landbouwers.

En 't geluk der zulke verder uytgemeeten.

Steêdze manier van Leeven, ver beneeden het Landleeven gewaardeerd.

Men Glaazewaft en Witt' tot Uwent alle Dag.
Raag (roept uw Wijf) *en Vaag, laat nergens Stof noch Rag.*
Maar 't mag by Witzel-quaft en Beezem noch niet blijven;
Men poogd'er 't Hout als Goud, tot Glimmens-toe te wrijven;
Men boend'er Bank en Trap, zoo dat'er zelden Voet
Mag daalen Onbegraauwd, noch ftijgen Ongefchoedt:
't Moet al tot Vloeren toe, Hel Blinken, Blaaken, Bloozen,
Zoo dat men niet en weet, waar op een Fluym te loozen;
Jaa dat men tot ontzet van Hoofd of Middel-Lijf,
Naauw vuylder Hoek en vind als 't Bakkes van uw Wijf.

Wat Vrugten zal uw Huys van zulke grillen Oegsten?
Die't Spin-Wiel Rusten doen, de Nutte Naalde Roesten?
Die d'Onrust vorderen, in plaatze van't Gewin?
Wat dunkt uw? Zou uw Wyf, die Dertele Zottin
Tyd, Vlyt en Neerstigheyd, niet Vrugtiger Besteeden,
Omtrent het Zuyveren der Kinderlyke Zeeden?
Of zooze Boenen wil, waarom dan niet gelet,
Dat uwe Kinders t'Huys, zoo Heylig zien als Net?

En dat voorts de Heerschzugt der Wijven, onder de Quaad-Voorspellende dingen word geteld, die 't Gemeene-Best hinderlijk zijn; kan ons dit Opschriftje Doodverwen;

Daar Paap of Hooveling geeft Raad; Of't Wyf heeft het Regiment
En den Krygsknegt Kookt en Braad; Neemd het zelden een Goed End.

Of gelijk weederom een ander beknopter en by-naa in dezelve Zin zeyd;

Daar de Spinrok *Dwingd het Sweerd;*
Staat het quaalyk met de Weerd.

Kleeding der Oude Akker-luyden en Vee herders- Om nu ook yts van d'Oude Kleeding der Vee-Hoeders en Akker-Luyden te zeggen; dezelve is in de Eerste tijd even als haar Handteering, Slegt en Eenvoudig geweest: Alhoewel wy meenen dat het geên'er in de Heylige en Profaane Schriften van gevonden word, niet zoo geheel en alleen op de Herder-knegten en Slaaven, maar ook deels-wijze op d'Oude Huys-Vaders te duyden is: Als die Getuygenis hebben, Datze in haare onzeekere Wooningen, *In Schaaps-Vellen, en in Geyte-Vellen gewandeld hebben*, Hebr. 11: 37. Alhoewel wy geenzinds konnen teegen-spreeken, Dat ook de Vermaarde en Groot-Gegoede Huys-Vaders, andere, Kostelijke, en Aanzienelijke Kleederen gedraagen hebben; te weeten zy en haare Kinderen, schoon zy ook Herders, of liever Opzienders over de Herder-knegten waaren. En wy hebben daar van alreede in het Leeven van Abraham, Isaak en Jakob gewag gemaakt. Ook mag men bedenkelijk houden, Dat der Vaderen Dekzel van Vellen; kan zien, op haare Hutten, Tenten en Tabernakelen, dieze niet zelden met Beeste-Vellen bekleeden; waar van hier naa breeder uyt T. Livius. Dat nogtans de Oude Herders, Rokken van Geyte-Vellen pleegen te draagen, heeft ons Ovidius niet beschroomd geweest zelfs van Apollo te zeggen; wanneer hy een Herder wierd;

Hy Woonde t'Elis in Nysseënse Landvoogdye
En droeg op's Herders-wys, een Geyte-Velle Pye.

En schijnen deeze Ruyg-Vellige Herders-Rokken by d'Oude zoodaanig Eenvoudig en Slegt van Maakzel geweest te zijn, Datze die gants ligt en als met eenen swap konden uyt-en aan-schieten. Zulx het schijnd als of de Profeet zijn maniere van spreeken daar van ontleend, als hy zeyd; *Hy zal Egiptenland aantrekken, als een Herder zyn Kleed aantrekt*, Jerem. 43: 12. Gelijk het dan ook wel zou konnen zijn, Dat de Ruyg-Haayrige Kleedingen, welke de Profeeten, (die Herders en Leerraars des Volks waaren,) niet ongewoon waaren te draagen, haar Oorsprong van deeze slegte Herders-Rokken gekreegen hebben: Waar van te zien is, Zach. 13: 4. *Zy en zullen geenen Haayrigen Mantel aandoen om te Liegen.* Gelijk ons meede Elia de Thisbiter met een Haayren Kleed, en Leederen Gordel om zijne Lendenen afgeschilderd word, 2 Kon. 1: 8. En het zou zeer wel konnen zijn, Dat de Zaligmaaker, willende de Joden voor de Valsse Profeeten waarschouwen, zijn Gelijkenis-Spreuk van deeze Haayrige Dragt ontleend heeft, als hy van de zulke zeyd, Datze *In Schaaps-Kleederen* tot haar quaamen, Matth. 7: 15. Dat wy terstond van Eliâs Haayren-Kleed

ge-

gerept hebben, brengd ons ook het Haayren-Kleed van Johannes de Dooper te binnen. By Mattheus word het zelve, *Een Kleeding van Keemels-Haayr* genoemd. Matth. 3:4. En Markus zeyd; *Hy was Gekleed met Keemels-Haayr*. Alwaar zommige Oordeelen, Dat men niet moet verſtaan; *Met de Haayren van Keemels*; maar *Van Eenen Keemel: Naamelijk, Een Haayrige Huyd van een Keemel*, waar meede zijn Lichaam bedekt was; en niet een Zagt Weefzel uyt Keemels-Haayr, hoedaanige wy *Kamelot* en *Grof-Greyn* noemen; dewijl de Zaligmaaker dit anders aanwijſt, Matth. 11:7, 8. *Wat zijt gy uytgegaan, te zien een Menſche met Zagte Kleederen Gekleed? Die Zagte Kleederen draagen zijn in der Koningen Huyzen*. Doch hier hebben zig eenige teegen gekant, en willen, Dat mender een Weefzel van Keemels-Haayr verſtaan moet; maar dat zeer Grof, en Zakagtig was; hoedaanig beſt met d'ingetoogenheyd van zijn Streng Leeven over-een quam. En daar zijn verſcheyde Overzetters die de Profeetize Kleedinge ook zoo Vertaalen, 2 Kon. 1: 8. en Zach. 13: 4. 't Geên wy hier niet breeder willen af-twiſten,om dat zulx tot de Tijd-Orden van zijn Verſchijninge behoord. Beeter onzes agtens, paſt hier met een Woord gezeyd, Op wat wijze d'Oude Herders haar Vee in de Warme Landen pleegen te Weyden? Die dusdaanig was, Datze het zelve op den Middag in de Schaaduwe der Hooge Berg-Landen, en agter digt Geboomte, aan de Koele Water-Stroomen dreeven; en daar Gedrenkt, Verkoeld en Uytgeruſt zijnde, wierdenze des Naamiddags, als de Zon aan 't Daalen ging, weederom naa de Gras-Velden afgedreeven. Dit zienwe klaar genoeg in de Hiſtorie van Jakob,gaande naa Charan, Gen.29:7. Als den welken de Meſopotamize Herders beriſpte, Datze de Kudde op den Hoogen Dag niet en Drenkten en daar naa te Velde dreeven. En zoo yemand niet verveeld weynige plaatzen in de H. Schrift naa-te ſlaan, hy zal bevinden, Dat deeze alle van de Gewoonte der Vee-Hoeders ontleend zijn. Beziet Kanticor. 1: 7. Pſalm 23: 1, 2. Eſaia 49: 10. Apocal. 7: 16, 17. &c.

Aanmerking over het Keemels Haayren Kleed, van Johannes de Dooper.

Vee hoedaanig in de Warme Landen Geweyd.

Maar hoe zeer wy onder 't gemeene Land-Leeven,byzonderlijk het Herders-Leeven en de Vee Weyding hebben aangepreezen; en gezien is, wat agting de Welgemanierde Volken daar voor gehad hebben; verneemen wy nogtans dat deeze Leevens-wijze, inzonderheyd by d'Egiptenaars, (in wiens Land de Iſraëliten zeer-lange gewoond hebben,) booven maaten is Gehaat geweeſt: *Zoo dat alle Schaap-Herder den Egiptenaaren een Grouwel was*, Gen.46:34. Hier van dienden wy de reeden te weeten; naadien immers alle de Zonen van Jakob Vee-Hoeders geweeſt zijn; en Farao haar niet alleen de Gras-rijke Landſtreek GOSEN inruymde; maar Jofef zelfs belaſte, de Verſtandige onder zijne Broeders uyt-te kippen, en tot Opper Vee-Hoeders van de Koninklijke Kudden te zetten? Daar zijn eenige die meenen, dat de Schaap-Herders hierom by d'Egiptenaars Gehaat waaren, om dat zy de Schaapen, Geyten, Bokken en Runderen vryelijk Slagten en Aaten: 't Geêne by d'Egiptenaaren niet zoo gemeen geſchiede, om dat dezelve onder haar als Goden Ge-ëerd wierden; gelijkwe in de volgende Hoofdſtukken zullen ontwaar worden. Doch hier teegen ſchijnd het zommige, dat de plaatzen Gen.47:6, 16, 17. als meede Exod. 9: 19. en wel byzonderlijk; Gen.43: 16. liggen aangekant; overmids in de laatſte text, genoegzaam blijkt; Dat d'Egiptenaars Vee Geſlagt en Gegeeten hebben. Zulx het niet gelooflijk is, Dat deeze Land-aardt haare Oſſen en Schaapen alleen om de Woll en Melk Geweyd hebben, zonder die te willen Eeten. Nogtans zou het wel konnen zijn, Dat zommige onder d'Egiptenaaren, willende Heyliger ſchijnen dan andere, uyt een zoort van Godsdienſtige afzonderinge, gants geen Vleeſch Aaten. Doch zulx zette geen Wet aan andere. Dus meenen dan zommige Uytleggers,Dat het veel-eerder kan geſchied zijn, Dat d'Egiptenaars de Vee-Herders voor *Een Grouwel* gehouden hebben; om dat zy miſſchien die Leevenswijze, t'eenemaal voor een Veragtelijke Hanteering, of om dat zy de Herders in't gemeen voor Quaadaardige Menſchen hielden; ziende hoe hardvogtig zy met die Beeſten omgingen, en tot Spijze Slagteden die van de Egiptize

Beeſten by de Egipte-naars voor Heylig ge-houden. Prieſters voor Heylig, jaa'zelfs voor Goden gehouden wierden. Want alhoewel het uyt veele blijken waarſchijnelijk is, Dat zy ook het Vleeſch der Beeſten gegeeten hebben; ſchijnen zy doch even-wel eenige Dieren voor byzonder Heylig gehouden te hebben. Wy zeggen, *Byzonder Heylig*; om dat wy terſtond uyt Herodotus meenen te verneemen, *Dat alle Beeſten by d'Egiptenaaren voor Heylig gehouden zijn.* 't Geên de reeden is, dat eenige zeggen; Dat haar die Beeſten niet geoorloft waaren te Slagten en te Offeren, welke door eenig Natuurlijk Kenteeken kenbaar waaren: Gelijk zy dus gewoon waaren, volgens zeekere Kenteekenen haaren Geheyligden Oſſe *Apis*, te verkiezen. Waar op eenige willen dat Exod. 8: 26. te paſſen is. Want Beeſten in Egipten te Slagten en te Offeren, die zy zoo byzonder Heylig hielden; had ongetwijffeld haar een Grouwel geweeſt. Hoe het'er om zy; meenen egter zommige, Dat de voornaamſte reeden deeze ſchijnd te zijn, Dat onder de Vierderley Staaten van Menſchen die in Egipten waaren, als naamelijk, *Prieſters*, *Krijgs luyden*, *Ambagts luyden*, en *Vee-Hoeders*; deeze laatſte de Veragtſte waaren.

Door wat Oude Toe-vallen de Vee-Hoe-ders by de Egiptenaa-ren te-bet in den haat waaren. Welke, dewijl zy alle Vreemdelingen van Ouds waaren; gelijk nu d'Iſraëliten; van d'Egiptenaars als Slaaven gehouden wierden. Waar toe ongetwijffeld veel kan geholpen hebben; Dat deeze zoort van Menſchen, die Rouw en Sterk waaren, in de voorleedene Eeuwe, eenige reyzen teegens d'Egiptenaars hadden Gerebelleerd, en een Konink opgeworpen hadden; zulx onder andere gerugten doe ter-tijd noch een verſſe Geheugnis was van Agt Fenicize Schaap-Herders, die 142 Jaaren in Egipten, met de grooſte Hardigheyd Geregeerd, en daar door de Schaap-Herders zeer Verhaat gemaakt hadden. Zoo dat zy den Egiptenaaren zeederd een Grouwel waaren, en haar lieten in de afgeleegen Moerlanden woonen, om van haar afgezonderd te zijn. Alle welke Oude en vermengde Gedenkeniſſen deezer Herder-Koningen, voornaamelijk uyt d'onzeekere Verhaal-Schriften van Manethon gehaald, Joſefus niet onwaarſchijnelijk op de Iſraëliten gepaſt heeft; gelijk wy zoo-ſtrax uyt zijn Boeken teegen Appion, hebben bygebragt. Onder-en-tuſſen ſchijnd uyt de reeden van Joſef Gen. 46: 34. wel zeeker, Dat de Verdagtheyd der Herders, al lang te vooren, (hoewel onzeeker wanneer of door welk-een toeval;) by d'Egiptenaars had Plooy gezet. En het overzulx niet zonder reeden geweeſt is, Dat zy, die meeſt in Steeden woonden, en Ambagtsluyden waaren die ſtil in hunne Huyzen zaaten; vreeze hadden om t'eeniger tijd van zulk-een ſlag van Volk, dat Rouw en Sterk was, in haare Weekgebakkenheyd overvallen te worden. Dus heeft het dan niet anders konnen gebeuren, of de Zonen van Jakob, dewijl zy Schaap-Herders waaren, zijn om dezelve reeden Veragtelijk en Gehaat geweeſt; en derhalven zeer Wijſſelijk, zelfs van Joſef, die hier aan twee zijden Voorzigtelijk handelde, naa het Land Goſen geweezen; alwaar de Voorzienigheyd Gods deeze haare Veragting zoodaanig beſtuurde, Dat zy daar door een Goed Land voor haar Vee kreegen, en van de Egiptenaaren afgeſcheyden onder malkanderen hebben gewoond; niet teegenſtaandé haaren aanwas ten laatſten dit naaſleepte, Datze van de Beſmetting der Egiptize Afgoderye, niet en zijn vry gebleeven: Gelijk uyt Ezech. 20: 7, 8. en Kap. 23. te verneemen is.

Vee-Her-ders wee-gens haar Sterkte en hartvogtig-heyt by de Egipte-naars ge-vreeſt.

En alhoewel dit weynige miſſchien zou konnen genoeg zijn, op datwe uyt veeler meening wiſten, om wat Oorzaak de Hebreën by d'Egiptenaars Gehaat waaren, zal 't nogtans geen ondienſt geeven, de fraaye waarneeming van Petrus Cunæus, hier in-te laſſen; naadienwe meenen dat dezelve geen kleene voltooijing zal geeven, aan 't geene tot hier-toe, noch maar ten halven van ons is uytgevoerd. Dus ſpreekt'er die Geleerde Man van: Wy meenen ook, *zeyd* „*hy*, uytgevonden te hebben, waarom de Joden by d'Egiptenaaren, zoo Ge„haat waaren, niet alleen ter-tijd dat zy in Egipten Woonden, maar ook naa„derhand, toen zy haar eygen Land bezaaten en een eygen Republijk in Paleſti„na hadden opgeregt; welk Land, als Kornelius Tacitus ſchrijft, Zuydwaards „aan Egipten paald. Deezen Haat heeft zijn Oorſprong nergens van daan ge-„had,

Wat den Iſraëliten en naader-hand den Joden by d'Egipte-naars zoo zeer in den Haat bragt.

„had, als uyt de ongelijkheyd des Leevens, en der Handteering. Want het „Egiptize Volk Werkte geeren, als men zeyd, op 't Kuffen zittende, en bleef „onder de Schaaduwe der Steeden, tuffen de Muuren. Daar waarender meede „die de Mannelijke Bedieningen omkeerden, en Vlas of Woll Sponnen. En al- „hoewel zy van haar zelven tot Weekheyd en Gemak geneegen waaren, heeft „egter haaren Konink Sefoftris hunne Gemoederen, daar-en-booven zeer ont- „mand: Want daar was hy op uyt, voorgeevende gelijk de Egiptenaars zelve „meenden, Dat hy zijn Konft en Raadgeevingen van Merkurius Geleerd had. „Daar wierd meede een Wet gegeeven, die de Hand-werken en Neeringen „Paalen voorfchreef: Want geen Handwerks-Man, kon een ander Ambagt „doen, als 't geên zijn Vader gedaan had. Juvenalis, willende Krifpijn, die „door quaade praktijken, en door de Gunft des Keyzers, op den hoogften Top „der Weereldze gelukzaligheyd geklommen was, fcherpelijk Befchimpen, „noemd hem; *Een Paard van 't Volk dat aan den Nyl Woond, En een eygen* „*Gebooren Knegt van Kanopus*. Want dit was het gemeen gevoelen, Dat de „Priefters aldaar Vry, maar de Ambagts-Lieden, die het Graauw uytmaakten, „Slaaven waaren. Maar daar was noch een Derde afgefcheyden Deel des Volks „welk Landewaard-in, en by de Broek-Landen, Moeraffen en Leegten woon- „de. Dit waaren Herders, wel Neerftig en Arbeydzaam, maar by alle Egip- „tenaaren zeer gehaat; door dien deeze met de Leuyheyd van al d'andere, ge- „duurig de Spot dreeven. En daar vielen ook al-te-mets Beroerten onder haar „voor; zoo dat de Herders haar Eygen afgezonderde Koningen maakten „Daarom moeften ook de Romeynen, fchoonze de reft van Egipten ligt onder „'t Jok konden houden, een Sterke Bezetting in die plaatzen leggen daar dit „Volk gezeeten was. Zeeker, indien men alles naauwkeurig onderzoekt, men „zal bevinden, Dat d'Egiptenaars alleen de Herders t'allen tijden zulken Haat „hebben toegedraagen, om dat zy zelf Leuyaarden en geringe Ambagts-Lieden, „haare Mannelijke hardvogtigheyd niet verdraagen konden. Farao zelve, „wanneer hy den grooten Aanwas, der Ifraëliten wilde fteuyten, en Onder- „drukken, fprak teegens zijn Hoovelingen dusdaanige Woorden; *De Ifraë-* „*liten zijn Sterker dan wy; daarom zoo komd om-te beraaden: Wy moeten be-* „*letten, Datze niet en Vermeenigvuldigen; of datze in geval van Oorlog, on-* „*zer Vyanden Partye kiezen; of miffchien wel zelve ons den Oorlog aan doen.* „En dit agten wy waar en waaragtig te zijn. Want wy en Stemmen die geene „niet toe, welke d'Oorzaak van zulk-een algemeenen Haat, uyt de Bygeloovig- „heyd trekken; als of deeze Naatie (welker gedeelte Schaapen, een ander ge- „deelte Geyten, en een ander gedeelte andere Vier-Voetige Beeften niet en „heeft durven Slagten, om datze van Gevoelen waaren, Dat'er eenige God- „delijkheyd in ftak;) den Hebreën was Haatig geweeft, Om datze Vee-Hoe- „ders waaren en Schaapen Weyden. 't Is zeeker, Dat deeze reedenen zeer quaa- „lijk gegrond zijn. Want wat zullenze toch antwoorden konnen, wanneerze „uyt Mofes verneemen, Dat zelf Farao veel Vee heeft gehad? Of wanneer zy „zullen hooren aantrekken zoo veele Oude Hiftorien, welke melden, Dat ook „het meerder-deel der Egiptenaaren, zig met de Vee-Weyding geneerd heeft; „gelijk zulx ook in de H. Schriftuure zeer gemeen is. De Egiptenaars hebben „van het Herders Geflagte een afkeer; doch van de Landbouwers is diergelij- „ken niet gehoord; gelijk hun deugd ook niet kon gevreeft worden of verdagt „zijn, mitsdienz'er zeer weynig hadden. Want dit Leuyaardig Volk ftelde „zijn Hôôp niet zoo-zeer op haare Landeryen en het Boerenwerk, als wel al- „leen op den Nyl. Deeze Riviere overfwemmende, Voede en Vermeerderde de „Vrugten, en bragt de Akkers niet alleen Vrugtbaarheyd aan; maar zy maakte „zelfs Land: Want zy voerde geduurig een Vette Slib op, die aan den an- „deren groejende, dikmaal nieuwe Landen maakte, en Egipten met een Jaar- „lijkze Aanwas verrijkte: Zoo dat zig den Huysman dikmaal over de Nieuwe „Velden, die hem buyten zijn Arbeyd en onvoorziens waaren aangekoomen,

„ver-

„ verwonderen moeſt. Dit zeyd Cunæus. Laat nu eens zien, waar in ons Herodoot, (die in zijn Tweede Boek, de Zeeden der Egiptenaaren naauwkeurig ſchijnd onderzogt te hebben;) omtrent het Slagten, Offeren, en Eeten van Vleeſch, kan te-regt helpen. Hy zeyd dan; Dat die den Tempel van den Thebaanzen Jupiter bewoonen, of onder de Thebaanze Land-Voogdye ſtaan, zig onthouden van alle Schaapen; maar datze Geyten Offeren: Want alle de Egiptenaars aanbidden niet zonder onderſcheyd, een-en-dezelve Goden; uytgezonderd Iſis en Oſiris, dien zy voor Bacchus houden; want deeze beyde aanbiddenze alle zonder onderſcheyd. Maar die onder de Mendezize Land-Voogdye ſtaan; onthouden zig van Geyten, en Offeren Schaapen. En hier van daan zeggen ook de Thebaaners, met al de geene die hun haarent-halve van Schaapen onthouden, dat die gewoonte om deeze Oorzaak is ingevoerd, Dat Jupiter van Herkules, (welke begeerig was hem te zien) niet en wilde Gezien zijn; ten laatſten, wanneer hy hem zulx toeſtond, deeze Vond bedagt; te weeten, Dat hy de Romp van een Ram vilde, dien hy de Kop af hieuw, en de Ruyge Vagt om 't Lijf hing, en zig alzoo aan Herkules vertoonde. Waar van daan de Thebaaners zeggen, Dat d'Egiptenaars hier uyt beſlooten hebben, het Beeld van Jupiter met een Rams-Hoofd te maaken; van wien het de Ammonen, Dat Volk-plantingen der Egiptenaars en Moorenlanders zijn, geleerd hebben. En zoo wy Servius, die Groote Uytlegger van Virgilius, hier raadpleegen, hy zal ons op de Vierde Eneas zeggen; Dat Jupiter Ammon daarom met Rams-Hoorens Geſchilderd word, dat zijn Godſpraaken zoo veel draajingen en wendingen hadden als zulke Hoornen. Doch Herodoot agt waarſchijnelijk, Dat „ deeze Volken zig de Naam van *Ammonen* gegeeven hebben; terwijl d'Egip„ tenaars, *Jupiter*, AMMON noemen. En dat zulx ook by al d'Afrikanen gemeen was, wil Hugo de Groot uyt Lukanus beſlooten hebben, als hy aan zijn IX[de] Boek zeyd;

Wat'er van het niet Eeten van Vee en niet ſlagten der Egiptenaaren te houden is.

Jupiter Ammon waar van met Rams-Hoornen verbeeld.

Hoewel by d'Arabier, en Moor, en Indiaan
Een zelve voor Jupijn *en* Ammon *word verſtaan.*

En om deeze reeden zeyd Herodoot, Slagten de Thebaaners geen Rammen; maar „ houdenze alle Heylig; uytgezonderd dat zy alle Jaaren op zeekeren Dag, die zy „ *Jupijns Feeſt* noemen, een eenigen Ram Slagten, en 't Vel daar van, zoo Haay„ rig als het is, over 't Beeld van Jupiter trekken, in de teegenwoordigheyd „ van Herkules Beeld. Doch den Ram zelfs, word daar naa in een Geheylig„ de Dood-Bus begraaven. De ſtraks-gemelde Egiptenaars, Slagten ook om „ de volgende Oorzaaken geene Geyten, nochte Bokken: Naamentlijk, om „ dat zy den Mendezizen PAN, onder de Agt Goden reekenen, die zooze waa„ nen, voor de Twaalf Goden geweeſt zijn. De Schilders Schilderen, en de „ Beeldhouwers Bootzeeren het Beeld van Pan, even als de Grieken; met een „ Bokken-Aangezigt en Boks-Voeten, alhoewel zy geenzinds gelooven, Dat „ hy zoodaanig is, maar den anderen Goden t'eenemaal gelijk zy. Nogtans „ luſt het my te Verhaalen; om wat Oorzaak zy zulx egter doen. De Men„ dezers Eeren alle de Geyten; maar booven al de Bokken; ook worden by „ haar de Geyten-Hoeders de grootſte Weerdigheyd opgedraagen; en hebben „ altijd een Opperhoofd onder haar; over wien als hy Sterft, het gantze Men„ dezize Gebied den Rouw aanneemd. Maar om dat een BOK, en PAN, bey„ de op 't Egiptis, MENDES genoemd word; moet men zig over deſſelfs Afbeel„ ding niet langer Verwonderen; en wy zullen hem korts hier naa ook onder de „ Egiptize Land-Goden, ter regter plaatze t'huys brengen. Dus zien we klaar genoeg, Dat d'Egiptenaars verſcheyde uytkiezingen omtremt het Slagt-Vee maakten: Zoo dat gelijk het eene Land-Gebied dit, het ander weederom eenig ander Dier voor Heylig of voor een God hield, alzoo maaktenze min of meer Swaarigheyd het zelve te Slagten en te Offeren. Ook hebbenze Tijden en Stonden aangemerkt, in welkze mogten Geſlagt en Gegeeten, of niet Geſlagt noch Ge-

Waarom eenige Egiptenaars geen Geyten noch Bokken Slagten.

Egiptenaars hadden verſcheyden uytkiezingen van Slagt-Vee.

Gegeeten mogten worden. Van al 't welk ons gemelde Herodoot weederom verſcheyde Voorbeelden aangeweezen heeft, die wy willen byzetten. Dus zeyd hy; Dat aan de Prieſters alle-Daag Heylig Brood, en overvloed van Oſſen en Ganze-Vleeſch verſchaft word. Hy wijſt ook aan hoedaanig by hen de Oſſen Beſchouwd worden die tot de Offerhanden dienen; welke Geſlagt zijnde, het Hoofd des Beeſts Vervloeken, en dat daarom geen Egiptenaar te vinden is, die het Hoofd van eenig Dier wil Eeten. Verder zeyd hy, Dat alle Egiptenaars reyne Oſſen en Kalveren Offeren, maar geene Koeyen; om datze aan Iſis Geheyligd zijn, en die Godinne ook zelfs met Oſſe Hoornen afgebeeld word; gelijk aan d'Afbeelding, die wy elders vertoonen, te zien is. Ook en Eetenze geen Koeyen-Vleeſch. En de Oſſen die van zelfs Sterven Begraavenze; doch de Koeyen ſmijtenze in de Riviere. En dit zal ons moogelijk hier naa een fraaye teegenbedenking ter-hand geeven, alſwe zien, Dat het Reyniging-Water onder Iſraël, uyt de Aſch van een Verbrande Koe moeſt gemaakt worden; daar doch tot de meeſte Offerhanden, Mannekens bevoolen waaren. Booven-al zijn de Swijnen, en Swijnen-Hoeders by d'Egiptenaars Veragt geweeſt; zoo datze in geene Tempelen mogten koomen, en niet en konden Trouwen als met die welke van dezelve Hanteering waaren. En nogtans pleegen zy de Swijnen aan de Maan te Offeren, als meede aan haaren Bacchus. En zooze ymand aan eenige andere Godheyd opdroeg, beging hy een groote Zonde. Ook hebben zy het Swijnen-Vleeſch, dat op alle andere tijden Verbooden was te Proeven, op de Volle Maan moogen Offeren en Eeten. En hoe Schaamteloos zy dit Bacchus-Feeſt pleegen te Vieren zullen wy korts hier naa verſtaan. Die een Geheyligd Beeſt, al Willens Doode, moeſte het met den Hals, en zoo 't Onweetende geſchiede, met Geld Boeten. Doch het Ombrengen van den Ibis-Voogel en Havik, was niet te voldoen als met Verlies van 't Leeven; het zy zulx Voordagtelijk of Onnoozel geſchiede. Alle Viſſchen die Schubben hebben, hielden zy Heylig, als meede den Aal, en wel inzonderheyd, al wat den Nyl opgeeft: En daar zijn Egiptenaars geweeſt, die alleen by Viſch Leefden. Ook zijn de Slangen by haar Heylig geweeſt, en waaren Jupiter Toegewyd; in wiens Tempel zy ook Begraaven wierden. Hier meenen wy het by te laaten; vernoegd zijnde, Dat ons deeze Beginzelen, in 't vervolg, daarwe van Egipten en des Volks Aal-Oude Zeeden zelfs meenen te handelen, grootelijks zullen tebaat koomen.

Slangen by de Egiptenaaren Heylig gehouden.

Gelijkwe nu gants Iſraël, uyt Jakobs XII Zonen voortgeſprooten, hier in 't afgezonderd Weyland Goſen vinden, daar het een Stil en Geruſt Herders-Leeven leyde; zonder dat ons Moſes nogtans yts verder van haar Gemeene Huyshouding aldaar, in 't byzonder Verhaald, (op datwe wiſten wat haar geduurende die gantze Inwooninge overgekoomen is;) dan alleen, Datze aldaar zoodaanig *Vrugtbaar* wierden en *Vermeenigvuldigden*, Dat d'Egiptize Konink ten laatſten Verdrietig over haaren Aanwas geworden, Een Dagvaard aanſtelde, om met zijn Eedelen een Beſluyt te maaken, hoedaanig men de verder Uytbotting van dit Volk op 't kragtigſte Onderdrukken en Smooren mogt: Hebben de Joden nogtans, d'openlaating van deeze Hiſtorie, uyt veelerley Overleeveringen poogen aan-te vullen: En wy vinden ons verpligt dezelve, ſchoon met onzeekerheeden en Fabelen vermengd, hier by-te brengen; Op datwe niet alleen wiſten, wat zy malkanderen van het gantze Weedervaaren haarer Voor-Ouderen in Egipten, tot op derzelver Uytgang, weeten te Vertellen; maar voornaamelijk, op dat wy daar door geleegentheyd vinden mogten, de donkere Naamen die zy van de Egiptize Koningen opgeeven, uyt Manethon en andere, in haar Volgreex en Rijks-bezitting te deezer tijden, naader op-te helderen. Dus vinden wy dan in zeekere Joodſe Land-Beſchrijvinge, dit volgende van haar Aangeteekend. „Onze Voor-Ouders zijn naa Egipten gereyſt in 't Jaar naa de Schepping „* 2238. Op welke tijd al 190 Jaaren van de Egiptize Gevangenſchap verloo-„pen waaren; om dat door de Barmhertigheyd Gods, de Reekening begon-

Van Iſraëls gantze Leeftijd en Weedervaaren in Goſen heeft Moſes niet zonders dan haar aanwas en Verdrukking onder de laatere Koningen aangeteekend.

* 't Geên Uſſerius brengd op 't Jaar 2289.

Iſraëls Weedervaaren in Goſen uyt de Joodſe Overleevering opgehaald.

„ nen is van Iſaaks Geboorte. Want dat men Leeſt, Dat Iſraël 430 Jaar is „ Dienſtbaar geweeſt, word verſtaan, Van de tijd dat Abraham zijn eerſte Ver„ ſchijninge ontfing. Zulx dat de Egiptize Gevangenſchap niet altijd even „ ſtreng geweeſt is: Want de Wreede en Swaare Gevangenis begon eerſt van „ de Geboorte Miriams, die daar van haar Naam heeft: Naamelijk 84 Jaaren „ voor den Uyttogt uyt Egipten; en 126 Jaaren naa den Ingang van onze „ Voor-Ouders in Egipten. In het Jaar der Inwooninge 102 ſtierf Farao, en alle „ de Oude die Vrienden van Joſef en de Joden waaren; in wiens plaatze de Ko„ nink *Malul*, nu in zijn 26ſte Jaar gaande, Regeerde; draagende insgelijks den „ Naam van *Farao*, die alle Egiptize Koningen gemeen was. Als nu hier naa „ eenige Jaaren verloopen waaren, verwekte Sepho, de Zoon van Eliphaz, de „ Idumiten, en haaren Konink Adad, de Zoon van Bedad; die een Verbond „ met die van 't Ooſten gemaakt hebbende, teegens de Kinderen van Iſraël, en „ d'Egiptenaaren Optrokken, op dat zy het Ongelijk dat haar aangedaan was, „ in het Dooden van Eſau, te-gelijk met de Neederlaag die zy geleeden had„ den ter-tijd als zy quaamen om Jakob te Begraaven, Wreeken mogten. Als „ nu d'Iſraëliten in Slag-Orden ſtonden, en de Strijd begon; hebben d'Egip„ tenaars d'Iſraëliten Liſtiglijk verlaaten, zoo haaſt zy zaagen datze midden „ in de Vyand waaren doorgeboord. Zoo nogtans, Dat zy naa groote Dapper„ heyd om haar te redden, evenwel de Overhand behielden. Als nu het Verraad „ der Egiptenaaren dus bekend ſtond; hebben d'Iſraëliten alle d'Egiptenaars „ dieze in 't weeder-keeren vonden, Dood geſlaagen, en haar gelaaten, of zyze „ niet en kenden; zeggende, Dat het al-te maal Idumiten of Moabiten waaren. „ Hier uyt dan ontſtond een onverzettelijken Haat: Zulx dat d'Egiptenaars, „ bekommerd, of zy haar ook niet wel t'eeniger tijd, haare Steeden en Huyzen „ af handig maaken, en haare Magt verkleenen mogten, Voor-naamen, d'Iſraë„ liten door Laſtigen Arbeyd te verſwakken. Dus hebbenze haar tot het Bou„ wen van Schat-Steeden genoodigd; met Belofte van Loon naa Werk te gee„ ven. De Iſraëliten haaren heymelijken Toeleg niet weetende, quaamen zeer „ gemeen voor den Dag, uytgezonderd die van den Huyze Levi waaren; wel„ ke haar beneerſtigden de Wis-Konſt aan d'Egiptenaars te Leeren; de reſt „ meende door haar gewilligen Arbeyd des Koninks Gunſt t'erlangen. D'Egip„ tenaars ſloegen in den Aanvang dapperlijk de hand aan 't werk; doch naa Vier „ Maanden hielden zy op. De Iſraëliten Standvaſtiger, en geneegen tot Ydele „ Eere, voeren niet alleen in haaren Arbeyd voort; maar zy Wrogten ook ſtaag „ om niet; en alzoo zijn zy in de Slaavernye geraakt. In het *Dertiende* Jaar des „ Rijks van Malul, Stierf Adad den Idumeër, in wiens plaatze Semla van „ Masrecha in het Jaar 115 naa de Intogt van Egipten, verkoozen wierd. Dee„ zen heeft terſtond d'Egiptenaaren en Joden den Oorlog aangezeyd; waar „ uyt d'Egiptenaaren haaſt geleegentheyd naamen, om Iſraël noch Swaarder „ Laſten op-te leggen; haar Wijs-maakende, Dat zy-Lieden de Eer zouden „ zijn, van haare aanſtaande Overwinninge. Waarom dan ook de Joden, door „ dusk-een Ondraaglijk Jok gedrukt, deezen Konink Malul, den Naam van „ *Maror* of MARA, dat is, *Bitterheyd* gegeeven hebben. Doch hoe haare „ Dienſtbaarheyd grooter was, hoe zy meer Kinderen kreegen, zoo dat haa„ re Vrouwen * Zes Kinderen t'effens Baarden. In het Jaar 126 naa de Intogt, „ als d'Egiptenaars zaagen, Dat zy met al haar Liſtigheyd niet en vorderden, „ hebbenze belaſt alle de Kinderen der Joden te Dooden; naamelijk dezelve in „ haare Geboorte, door de Vroed-Vrouwen om-den Hals te brengen; welken „ raadſlag zommige zeggen, Dat Job zou gegeeven hebben. Op deeze tijd wierd „ Miriam Gebooren; die daarom ook zoo genoemd is. In het Jaar naa d'Uyt„ togt 130, zag Malul in zijnen Droom een Oud Man, die hem een Schaal bragt, „ in welke aan d'eene zijde geheel Egipten lag, aan d'andere zijde een Lam, „ Dat gants Egipten in Swaarte overhaalde. Malul hier door Verſchrikt zijn„ de, vroeg hy Raad aan Bileam; die hem Antwoorde, Dat'er een Verloſſer

* Dit hebben wy elders onder de Joodſe Opſnyeryen geteld.

van

„ van Israel zou Geboorcn worden. Die daar op ſtraks Bevèl gaf, Dat men alle de „ Kinderen der Hebreën zou in de Riviere werpen. En op deeze tijd is Moſes „ Gebooren. In het Jaar der Intogt 133 Stierf Semla de Konink der Idumeeën, „ in wiens plaats eenen Saul gekooren wierd, welke 40 Jaaren Geregeerd heeft. „ Malul nu allengskens Wreeder geworden, dwong hy de Joden Daagelijks „ een groot aantal Tichel-Steenen te Vormen. Doch ten bleef 'er niet by; maar „ zijn Wreedheyd ſteeg ten laatſten zoo hoog, Dat hy de Ouders, die haare „ Taax niet Strengelijk hadden afgedaan, zelf dwong haare Kinderen tuſſen de „ Tichel-Steenen te Metzelen; door hoedaanig-een Moorddaadige wijze, 270 „ Zuygelingen om 't Leeven gekoomen zijn. In het Jaar 173, Stierf Saul de „ Konink der Idumeeën, in wiens plaatze Balchanam, de Zoon van Achobor, Verkoozen wierd, die omtrent 38 Jaar Regeerde. Teegen deezen „ hebben de Moabiten, die onder 't Gebied der Idumeeën ſtonden, gerebelleerd. „ In 't Jaar 180. naa de Intogt, als Iſraël vaſt meer-en-meer met ondraagelijke „ Slaavernye en Tyrannye geplaagd wierd; hebben 30000 Mannen uyt het Geſlagt van Efraïm, buyten kennis van haar Vader, die doe noch in 't Leeven was, de Waapenen aangenoomen; en meenende dat de tijd der Verloſſinge reeds gekoomen was, zijnze te-Veld getoogen, om 't Beloofde Land „ in-te neemen. Hoedaanigen Raadſlag haar door * *Ignon*, een Vals Profeet „ ingeboezemd zijnde; haar alle het Leeven gekoſt heeft. In het Jaar der Uyttogt, 196. als Moſes naa Madian vertrok, wierd Malul van Godt met Lazarye geſlaagen, die hem 10. Jaaren aankleefde. Terwijl hy deeze Ziekte had, „ wierd hy noch al Boozer: Want gehoord hebbende, dat het Laauwe Bloed „ der Jonge Kinderen daar toe goed was, nam hy daagelijks een van de Hebreeuwſe Kinderen; Dat Gekeeld zijnde, diende het Bloed om zig daar meede te Waſſen; en op deeze wijs heeft hy'er in een Jaar of wat meer, 175 om „ den Hals doen brengen. Doch dit Streng Genees-middel is hem ten uytterſten Schaadelijk geweeſt; want Godt Strafte hem met Wormen die hem 't Gedermte door-Knaagden; en nogtans toomde zulx zijn Wreedheyd geenzinds „ in. En in zijn Raazende luſt tot Wreedheyd, flux naa Goſen reyzende, op „ dat hy zelfs teegenwoordig zijnde, d'Iſraëliten te-bet Plaagen mogt; is hy op „ den weg onder zijnen Waagen neêr-gevallen, en meer dan half Dood gepletterd, naa Soan gevoerd. Hy aldaar niet dan de Dood te gemoet ziende, heeft hy „ zijn Zoon Adikam, in zijn plaatze geſteld, en met den Eed Verpligt. Hy heeft „ veel Zonen gehad; maar by zijn Huyſvrouwe Euphronit, Drye, en Twee Dogters, waar van de eene Bitia geheeten, dezelve was die Moſes uyt het Water „ behouden heeft. Deezen Adikam was een Voorzigtig, Wijs en Loos Man: „ En Met Hedra de Dogter van Abilath Getrouwd zijnde, heeft hy Vier Zonen Geteeld; en daar naa by zijn Vaders Leeven Dry andere Vrouwen genoomen hebbende, heeft hy noch Agt Zonen Gegenereerd. Als Malul in 't Jaar „ van zijn Ziekte Geſtorven was, Stonk zijn Dood Lichaam zoo afgrijſſelijk, „ datter niemand gevonden wierd die het zelve wilde Balzemen. Adikam is „ Konink geworden in zijn Twintigſte Jaar; dat is 206, Jaaren naa den Ingang „ in Egipten: En Regeerde alleen 4 Jaaren; maar met geen minder Strengheyd „ als zijn Vader; jaa hy heeft d'Iſraëliten noch veel erger Geplaagt. Deezen Konink heeft Moſes in het tweede Jaar van zijn Regeering aangeſprooken: Doch „ alzoo hy noch voort-voer het Volk Iſraëls te Vervolgen, heeft Godt Twee „ Jaar voor zijn Volk geſweegen. Die voor-by zijnde, heeft hy tot Moſes de woorden geſprooken die Exodus 6 aan het 2de *vers* Geſchreeven ſtaan: Tuſſen welk „ *vers* en het Begin van 't zelve Kapittel, 730, Daagen verloopen zijn. Als doen „ is Moſes tot den Konink gezonden om voor de Vrylaating des Volks te ſpreeken; en heeft in dat Jaar veele Wonderen gedaan. Gelijk meede de Iſraëliten „ zeederd van haaren Laſtigen Arbeyd hebben beginnen op-te houden, tot op „ haaren Uytgang. Dus verre het Verhaal der Joden. Over welk alleen in-agt te neemen ſtaat; Dat de Naamen der Egiptize Koningen, te-gelijk met de Jaar-

* Ziet hier van breeder in 't beſchrijven van Jakobs XII Zonen in 't eerſte Deel.

Reekeningen daar in gevolgd, en onze Beste Tijd-Boeken, verschillig zijn, en dat men op zommige der verhaalde zaaken, om datze 't Getuygenis der H. Schrift missen, niet veel Staat te maaken heeft. En alhoewel het waar is, Dat de reeks der Egiptize Koningen, om dezelve tot de H. Historien aan-te haalen, met zoo veel Onzeekerheyd vermengd is, Dat meest alle de Tijd-Reekenaars daar over klaagen, gelijk by Guthberletus te zien is; hebben wy nogtans hier in veel liever Usserius willen volgen; welke in het herstellen der verwarde Tijd-Reekening zeer Gelukkig geweest is. Dus zullen we de Tijd-bevatting van Israëls Inwooninge in Egipten, door de volgende Tafel, naader poogen op haar Beenen te zetten; en by yder Konink aanwijzen, Watter onder zijn Regeering in Israël voorgevallen is.

TYD-TAFEL

Der Egiptize Koningen, welke met de Naam van FARAO, zeederd de Tijd van Josef, en dat de Vader JAKOB met LXX Zielen in Egipten gekoomen is, tot aan Israëls Uyttogt, dat Rijk Bezeeten hebben.

't Jaar des Weerelds.	Koningen van EGYPTEN.	HEBREEUWSE ZAAKEN *Onder deeze Egiptize Koningen voorgevallen.*	Naa de ondvloed.	Naa den Ingang in Egipten.	Voor den Uytgang.	Voor Kristus.
2273.	MEPHRAMUTOSIS,		617.	0.	240.	1731.
2289.	Regeerde 25. Jaaren en 10 Maanden.	JOSEF uyt de Gevangenis Verlost, verklaard Faraôs Droomen en word Verhoogd, Genesis 41: 40.	626.		231	1722.
2298.		JAKOB komd met 70 Zielen in Egipten als hy zelfs 130 Jaaren Oud was, Gen. 47: 9.	642.	0.	215.	1306.
	MEPHRAMUTOSIS, Sterft korts na Jakobs Ingang in Egipten.					
2299.	THMOSIS of THUTHEMOSIS, Regeerd 9 Jaaren en 8 Maanden.	JOSEF Verzaameld al 't Geld dat in Egipten en uyt Kanaan voor het Kooren ingevorderd word, in Faraôs Schatkist, Gen. 47: 14.	643.	1.	214.	1705.
2300. 2301. 2303.		Wat in deeze tijd voorgevallen is, ziet Genesis 47: 16, 17. — Beziet deeze voorvallen, Gen. 47: 18-26.				
2309.	AMENOPHIS Regeerd 30 Jaaren en 10 Maanden.		653.	11.	204.	1695.
2315.		JAKOB Sterft in Egipten Oud 147 Jaar, naa dat hy in Egipten 17 Jaaren Geleefd had, Genesis 47: 28.	659	17.	198.	1688.
2340.	HORUS Regeerd 36 Jaaren. Doch andere stellen uyt Manethon, 38 Jaaren.		684.	42.	173.	1664.
2369.		JOSEF Sterft 110, Jaaren Oud, naa dat hy 80, Jaaren in Egipten gewoond had, Gen. 50: 22. met wiens Dood het Eerste Boek van Moses eyndigd. Bevattende een Historie van 2369, Jaaren, gelijk deeze Tafel uytwijst.	713.	78.	144.	1635.
2376.	ACENCHRES de Dogter van *Horus* Regeerd 12 Jaaren en 1 Maand.		720.	114.	177.	1628.
2385.		LEVI Sterft Oud 137, Jaar, Exod. 6: 15. daar in verschil by de Tijd-Reekenaars gevonden word. Want zommige stellen dit op 't Jaar der Weereld 2393. En voor Kristus 1612. Doch wy volgen Usserius.	736. of 743.			1619.

't Jaar

't Jaar des Weerelds.	Koningen van EGYPTEN.		Naa de Zondvloed.	Naa den Ingang in Egipten.	Voor den Uytgang.	Voor Kristus.
2388.	RATHOTIS de Broeder van Acenchres Regeerd 9 Jaaren.		732.	126.	125.	1616.
2397.	ACHENCHERES de Zoon van *Rathotis*, Regeerd 12 Jaaren en 5 Maanden.		741.	135.	116.	1607.
2410.	Een anderen ACHENCHERES, Regeerd 12 Jaaren en 3 Maanden.		753.	147.	104.	1595.
2422.	ARMAIS Regeerd 4 Jaaren en 1 Maand.		765.	159.	92.	1583.
2426.	RAMESSES Regeerd 1 Jaar en 4 Maanden.		769	163.	88.	1578.
2427.	RAMESSES MIAMUN Regeerd 66 Jaaren en 2 Maanden.	Deeze is die *Nieuwe Konink* welke Opstond, en naa Josefs Dood Gebooren zijnde, hem niet gekend had, Exod. 1:8. Die de Schat-Steeden Pithom en Rameses bouwde, en de Kinderen Israëls Swaare Lasten Op-ley, om in Leem en Tichelen te Arbeyden, Exod. 1:11.	770.	164.	87.	1577.
2430.		AARON word Gebooren dry Jaar voor zijn Broeder Moses. Want hy was 83 Jaar Oud als Moses 80 telde, en zy te zaamen voor Farao stonden, Exod. 7:7.	774.	168.	83.	1574.
2431.		De Goddelooze Konink Farao belast de Vroed-Vrouwen al de Hebreeuwse Knegtjes om-Hals te brengen, Exod. 1:15,16. die zig door de Vroomheyd deezer Vrouwen bedroogen vindende, belast de Knegtjes der Hebreën in de Riviere te werpen, *vers* 22. en Actor. 7:19.	775.	169.	82.	1573.
2433.		MOSES word Gebooren, en Dry Maanden van zijn Ouders verborgen zijnde, word in een Bieze Kisje op de Riviere gezet, Exod. 2:3. &c. daar hy van Faraôs Dogter, *Termuthis*, by Josefus genoemd, Onweetens by zijn Eygen Moeder te Min Besteed word, Exod. 2:7,8,9.	777.	172.	80.	1571.
2451.		JOSUA word omtrent deeze tijd Gebooren, wiens Dood Usserius brengd op 't Jaar der Weereld 2561, naa dat hy 110 Jaar geleefd had, Jos. 24:29. Zoo dat hy 18 Jaar laater als Moses Gebooren is.	795	190.	62.	1589.
2473.		MOSES 40 Jaaren Oud geworden, vlugt over Doodslag aan een Beulzen Egiptenaar begaan, die zijn Broeder Sloeg, naa Midian; daar hy Zippora de Dogter van Jethro, die ook *Hobab* genoemd word, Trouwde, Actor. 7:23-30. Exodus 2:11-22. en Kap. 3:1. en 18:1, 2. Num. 10:29. Judic. 4:11.	817.	212.	40.	1531.
2474.		Omtrent deeze tijd schijnd Kaleb, de Zoon van Jephunne, Gebooren te zijn. Als die 40 Jaaren te vooren dat Moses hem van Kades Barnea uyt zond, om 't Land te Bespieden, ter Weereld quam, Jos. 14:7. Want hy was 85 Jaar Oud doe hy dit verhaalde, *vers* 10.	818	213.	39.	1530.
2494.		RAMESSES MIAMUN, de Konink van Egipten	839.	234.	20.	1511.

't Jaar des Weerelds.	Koningen van EGIPTEN.		Naa de Zondvloed.	Naa den Ingang in Egipten.	Voor den Uytgang.	Voor Kristus.
2494.		Sterft in het 67ste Jaar zijner Regeering, Exod. 2: 23. daar de lange Regeer-tijd van deezen Strengen Konink, in deeze Woorden schijnd uytgedrukt te worden; *Het geschiede naa veele deezer Daagen, als de Konink van Egipten Gestorven was, Dat Israël Zugte onder den Last.* &c. Om dat die zelfs naa des Koninks Dood niet op-en-hield; noch verminderde onder zijn Zoon Amenophis die hem in het Rijk volgde; die zommige voor den Eersten Vervolger van Israël stellen.	839.	234.	20.	1511.
		De Verdrukking van Egipten neemd meer en meer toe; als te zien is Exod. 5. doorgaans.				
2495.	AMENOPHIS volgd zijn Vader in 't Rijk en Regeerd 19 Jaaren en 6 Maanden.	MOSES Hoed de Schaapen van zijn Schoon-Vader Jethro, en word door een Goddelijke Verschijninge uyt den Braam-Bosch, Geroepen om Israël te Verlossen. Zijnde Moses omtrent 80 Jaaren Oud als hy voor deezen Farao een-en andermaal Verschijnd: Waar in voorvald al 't geêne Exod. 3. 4. 5. 6. en 7de Kapittel Verhaald word.	140.	235.	19.	1510.
2513.		X Plaagen koomen over Egiptenland; Terwijl Farao weygerd het Volk te laaten Trekken.	857.	254.	0.	1491.
		ISRAEL Trekt Op uyt Egipten van Rameses; en door de Roode-Zee gaande, koomenze in de Woestijne; doch Farao Amenophis haar vervolgende, Verdrinkt met al de zijne in de Wateren der Zee: In 't Jaar der Scheppinge 2513. de Zesde Maand van het xxste Jaar zijner Regeeringe.				

Alle welke byzondere zaaken, die Israël voornaamelijk onder deeze Twee laatste Koningen RAMESSES MIAMUN, en zijn Zoon AMENOPHIS, als drukkende Voorbereydzelen van haare Verlossinge, weedervaaren zijn; wy opvatten en breedspraakig zullen afdoen, zoo haast ons des Lands geleegendheyd van Egipten, met derzelver Afgodize Zeeden, daar toe, Een Welvoegzaame overgang zullen ter-hand gesteld hebben.

AGTSTE HOOFDSTUK,

KORT INHOUD DEEZES HOOFDSTUKS.

EGYPTEN *in zijn* Benaamingen *en* Grens-Paalen *Beschreeven; en dat het geen* Opgeworpen Land *is, uyt Zee-*Slib *aangedijkt, als* d'Oude *gemeend hebben.* Egipten *uyt* Herodoot *Omstandig afgebaakend, en in* Lybis, Arabis, *en* Hoog- *en* Needer-Egipten *Onderscheyden; als meede waarom 't zelve in* XXX *of meer*, Gebiedschappen *is moeten Verdeeld worden.* Egiptens *gebrek aan* Heemel-Water, *hoedaanig door de* Nyl *hersteld; en deßelfs* Moes-Tuynen *met Arbeyd uyt de Greppen en uytgegraaven Water-Killen* Besproeyd. *De* Vier Jaar-Zayzoenen *van Egipten, tot Verligting van de* H. Schrift *Verklaard.* Zoomer-Tijd *en* Waay-Maanden *in Egipten.* Egipten *Vrugtbaar in* Boomen, Planten, Veld-Gewas *en* Gedierten; *die daar zeer* Groot *van* Lijfsgestalte *vallen. Of het in* Egipten *nooyt en* Reegend? *Met yts van de* Vroeg- *en* Spaade Reegen *in* KANAAN. Nyl-Stroom, *hoe door Jaarlijkze* Overvloeying *Egipten* Vrugtbaar *maakt.* Nyl-Water *in Egipten zeer* Heylig *gehouden; met yts van der Egiptenaaren* Bygeloovigheyd *daar omtrent.* Nyl *in haar* Oorspronk *en* Natuur,

van

van Herodoot *Beschreeven*; *en 't Gevoelen der* Oude *en* Nieuwe Schrijvers *door* Isaakus Vossius *weedersprooken. Hoe de* Nyl *meer in* Needer-Egipten *als in* Moorenland *Overswemd*? Zeldzaame *en Teegenstrijdige* Zoomer-*en* Winter Zaayzoenen *in de Landen tussen bey de* Zoomer Keer-Kringen *geleegen. Wanneer de* Swellinge van de Nyl *Vernoomen word.* Leeuwe-Troonien *waarom aan de* Pompen, Water-Loozingen, *en* Halzen der groote Kannen *gemaakt. Hoe lang de* Nyl *Opswelden en Afneemd.* Zaay-tijd *van Egipten, en hoe die toegaat.* Nyl-Peylers *van wat Gebruyk en Oorsprong in* Egipten. Vreugd-bedrijf *der Egiptenaaren over 't* Wassen *van de* Nyl. *Hebreeuwse* Elle-Maat, *hoe uyt de Egiptize* Nyl-Peylers *te herstellen.* Jordaane *en andere* Rivieren *hebben insgelijks haar* Jaarlijkze Vloed. Nyl-Water *Ongemeen* Vrugtbaar *en* Vet-maakende. Uytloopen *van de* Nyl *Onzeeker.* Nyl *hoedaanig op de* Roomze Penningen *gedagt.* Krokodil *en* Nyl-Paard *hoedaanige eyge* Dieren *van de* Nyl. *Egipten rijk van* Paarden, Olyfanten, Keemelen, Schaapen, Bokken en Geyten, *En de rest der* Vier-Voetige Dieren *van* Egipten *Beschreeven*; *en welke onder die van d'Egiptenaars* niet Geofferd *wierden.* Swijnen-Hoeders, *waarom in* Egipten *booven alle andere* Herders *Veragt.* Aap *met den* Honds-Kop, *en hoe* Heylig *de* Honden *en* Katten *in Egipten waaren. Groote* Neêrlaag *over 't* Dooden *van een* Kat *aangeregt.* Haagedissen *van de* Tooveraars *en* Medicijn-Meesters *gebruykt.* Visch-Eeters *die in* Tenten *van* Visch-Graaten *en* Zee-Wier *Woonen.* Aal *in Egipten zeer* Geagt, *en waarom den Joden* Verbooden? *En verscheyde andere* Visschen *van Egipten Beschreeven.* Egiptize Voogelen *Beschreeven, en hoe* Heylig *daar inzonderheyd den* Havik *en* Ibis-Voogel *waaren*; *met yts van 't* Gaan *en* Koomen *der* Oyevaars *en* Swaaluwen. Tuyn-Hopje *waarom Vermaard in* Egipten: *En den* Schallebijter *onder de* Goden *Geëerd is.* Slangen *in* Egipten *Beschreeven.* Quakkelen *Overloedig in en omtrent* Egipten. Palm-*of* Daadel Boom *in Egipten Vermaard, en Omstandig in zijn* Vrugt *en* Zoorten *Beschreeven*; *en die van* Kanaan *booven andere Gepreezen.* Perzike-Boom *in Egipten veel geagt, en Fabelagtige Vertellinge van dezelve. Egiptize* Kattoen *of* Wolle-Boom. Granaat-Appel *en Egiptize* Vyge-Boom *Beschreeven, en hoe gemeen in* Kanaan; *met een Aanmerkinge over den* Vyge-Boom *van de* Zaligmaaker Vervloekt; *en op de* Vrugtelooze Staat *der* Joden *gepast* Muza *neffens veel andere* Boomen *van Egipten Beschreeven: Inzonderheyd den* Balzem-Boom, *die uyt Oude en Nieuwe Schrijvers word Opgehelderd. Verscheyde andere Boomen, als de* Sebesten, Pypkassie. St. Jans-Brood, Acacia, Cyprus *of* Elkanna *en* Myrtus; *neffens veele* Planten van Egipten *Beschreeven.* Kali *en* Alkali, *van hoedaanigen* bereydinge *en* gebruyk *voor de* Glas-Blaazers. Schelms *gebruyk der* Nagtschaade. Kollokasie *of* Kallifs-Voet *van Egipten*; *en hoe gemeenen* Moes Kost, *de* Melochia *aldaar was.* Olye *van* Semsen *van wat gebruyk.* Bittere Kruyden *tot het Gebraaden* Paasch-Lam *der Joden. Der Egiptenaaren* Vlas, Tarwe, Geerste, Rogge, Spelte *en ander Veld-Gewas Beschreeven. Aanmerkinge op der* Joden Jaar-Zaayzoenen *en* Oogst-tijd *in Kanaan.* Rijs, *niet zeeker van* Ouds *in Egipten bekend.* Kooren, *hoe in Egipten en elders* veel Jaaren *is konnen* bewaard *worden. Hoedaanigen Vrugtbaarheyd door* Honderdvoud *in de H. Schrift word uytgedrukt*; *met eenige Voorbeelden dér* Rijke Aanwinninge *uyt het Gezaayde Graan.* Oogst des Zesden Jaars, *hoedaanig* Vrugtbaar *by de Joden teegen 't* Sabbath-Jaar. Rogge, *een Weelig Gewas, en van kleyne moeyte in de Aanwinninge.* Gerste *en* Gerste-Brood *in Kanaan zeer Gemeen.* Cicers, Gerooft Koorn, Koffy *en* Gezooden Rijs; *en waarom* Pythagoras *zijn Leerlingen de* Boonen *verbood te Eeten.* Papier-gewas *in Egipten*; *en hoedaanigen Schrijf-Stof, (dat wy* Papier *noemen) uyt derzelver* Merg *gemaakt word*; *beneffens verder gebruyk van die Plante.* Lotus-Bloem, *en hoedaanigen* Brood *daar uyt gemaakt word voor 't* Slegte Volkje. Egiptize Aard-Vrugten *naa der* Israëliten Belustheyd *in de Woestijne, Beschreeven, En derzelver gewenste* Komkommers, Meloenen, Pompoenen, Radijs, Look, Ajuyn, Knoplook, Porreye *en* Escallotte, *&c. van naader by bezien.*

NU zullen wy andere dingen ter-hand neemen, en een weynig van Egiptenland spreeken. Dit Geweft, Dat in de H. Boeken naa *Mizraïm* de Broeder van Cus, Put en Kanaan, uyt Cham Gesprooten, MIZRAÏM genoemd word, word by de Oude Land-Beschrijvers, welke de Nyl-stroom tot een Scheydspaal tussen Asien en Afriken stellen, onder Asien betrokken; en alzoo zijn ook de Joden gewoon te doen: Doch de laatere hebben 't Afrika toegeëygend. Men meend, Dat het den Naam van *Egyptus* bekoomen heeft, van een Konink onder haar, die de Broeder was van Danaus, gelijk Josefus teegens Appion beweerd: Voerende onder andere Benaamingen, ook die van *Egyptus*. Andere daar-en-teegen, willen volgens Manethon, Dat *Egypten* zijn Naam van den Nyl draagd, die eertijds *Egyptus* hiet: Waar van Herodotus niet veel schijnd

Egiptenland in zijn Benaaming en Grens-paalen beschreeven. Gen. 10:6.

ſchijnd te verſchillen, wanneer hy zeyd, Dat het ouwlinx POTAMITIS, als of men *Rivier-Land* zey, genoemd wierd. Doch gelijk Athanaſius Kircherus verſcheyde Afkomſten en Naam-veranderingen bybrengd, koomen die der naaſtgeleegene Volkeren, ook beſt met de Naam-geeving der Hebreën, die het *Mizraïm* noemen, over-een. Dus zeggen de Kaldeeën, MESKAÏ: d'Arabiers en Moorenlanders MEZRA; De Syriers MEZRI. Doch d'Oude Egiptenaars zelve, hebben 't CHAMIA genoemd; en zijn alzoo niet ver-af geweeſt van de Naam-ſpeelingen der H. Schrift, in welk Egipten niet zelden onder de Naam van Chams Tabernaakelen word te kennen gegeeven; naademaal MIZRAÏM de Zoon van CHAM, deſſelfs eerſte Bezitter en Volkplanter was. Doch Hieronymus in zijn Hebreeuwſe Overleeveringen, zeyd, Dat Egipten naa de heedendaagze Taale, HAMNAAR genoemd word. Herodoot noemd Egiptenland, *Een Gifte van de Nyl*: Als uyt welker Jaarlijkze Overwatering, dit Land meeſt zou Opgeworpen zijn; en Ariſtoteles is ook niet vreemd van dat gevoelen. Doch naadien den Oorſprong van veele dingen aan de vergeetenis overgeleeverd is, en wy alree te vooren verſcheyde Teegenbedenkingen hier op hebben ingebragt, die deeze Vertellingen verdagt maaken; zullen wy hier niet zoo hard op ſtaan; gemerkt wy aldaar genoegzaam hebben aangeweezen, Dat Egipten al korts naa de eerſte tijden der Zondvloed, Bewoond en zeer Vermaard geweeſt is: En derhalven ons genoodzaakt vinden, heel weynig agting te hebben voor 't geêne zommige daar toe uyt Homerus bybrengen; die alleen van *Theben* gewag maakt; dewijl immers de Hiſtorie van Moſes, die meer dan Duyzend Jaaren voor den Troojaanzen Oorlog uytſpringd, ons een heel andere gedagte van Egipten en derzelver Magtige Steeden leerd maaken. Naadien nogtans de meeſte Land-Beſchrijvers van 't Oude gevoelen zijn, en het ook Kircherus geluſt heeft, 't zelve uyt d'Oude Scheemeringen by-te ſpringen, willenwe zijn gedagten hier liever bybrengen, als naalaatig ſchijnen: Alhoewel wy meenen, Dat de Vertelling van Herodoot, die veele ſchijnen te gelooven, de voortogt verdiend.

Is geen Opgeworpen Land als de Oude Schrijvers gemeend hebben.

Den zelven zeyd dan van de Vulkanus Prieſters gehoord te hebben. *Dat Menes d'eerſte Konink van Egipten was, en dat onder zijn Regeering geheel Egipten, behalven het Thebaans Geweſt, een Poel geweeſt waare; en dat toen van dit Landgedeelte, niet met allen van 't geên booven het Meyr* MOERIS *geleegen is, te vinden was*, &c. Het Needer-Egipten zeyd gemelde Kircherus; Dat van „ weegen zijn Dryhoekze figuur van overlang den Naam van DELTA kreeg, „ wierd by de Oude PHIUM geheeten; dat in d'Aal-Oude Egiptize Taal, niet „ anders dan *Zee* beteekend: Waar uyt te beſpeuren is, Dat dit deel *Zee* geheeten is, Of om dat het ten-tijde van de Overvloeying des Nyls, een Zee vertoonde, Of om datze geloofden, ('t geêne hen van hand tot hand overgeleeverd was,) dat dit deel eertijds met de Zee overdekt geweeſt, en door de Slib „ des Nyls aangegroeyd en tot Land geworden was. De Landbeſchrijver Benjamin, maakt by den zelven Kircherus, ook gewag van dit PHIUM, en zeyd dat'er onder Joſef veele Hebreeuwſe Gedenkteekenen in Egipten naagelaaten zijn. *Van Heluan af*, zeyd hy, *tot aan Kitz, het Hoofd van Egipten, is de weg Dry Daagen Reyzens; en van daar tot aan* Phium, *Vijf Daagen Reyzens. Deeze Stadt wierd eertijds* Phiton *genoemd; en daar in ſchijnen tot op deezen dag, zeer veele Gedenkeniſſen en groote Gebouwen van Joſef voor de Naakoomelingen agter-gelaaten te zijn.* Deeze Stadt wierd *Phiton* genoemd naa een yſſelijk-groote Draak, die uyt een Verrotting der Poelen en Slijk van de Nyl voortgekoomen, aan Menſchen en aan Vee, een groote Neerlaag baarde; maar is van den Egiptizen Herkules, volgens het ſchrijven der Poëeten Gedood. Insgelijx toond Kircherus uyt Rabbi *Ben-Abed Hakim*, dat dit ELPHIUM, dat van Ouds met de Zee overdekt lag, van Joſef is Bewoonbaar gemaakt; wanneer een groot deel van Needer-Egipten of geheel-en-al; of voor een groot deel met Poelen en Moeraſſen overdooven lag; ter-tijd toe Dat de Aarde door 't aftappen der Wateren, door zeekere Gragten van den Overvloed des Waters verloſt

Opkomſt van Egipten naa 't gevoelen der Ouden.

loſt wierd, en een bequaame Woonplaatze voor Menſchen en Beeſten wierd. Wanneer nu d'Egiptize Koningen naaderhand, dit Land, Volk en Vee-rijk zaagen, en aanmerkten hoedaanig 't zelve door de behoudene Killen der groote Riviere, op gezette Tijden door Overvloejing Vrugtbaar gemaakt wierd; hebben zy 't zelve Landgedeelte van weegen d'Overvloedige Waſdom in alles; *Een Gift der Onſterffelijke Goden* genoemd; gelijk Diodorus Sikulus zoo ſpreekt, uyt naavolging der Oude Egiptenaars; die 't zelve *Een Gaave van Merkurius* noemden; en dat by geleegentheyd van de Ibis-Voogelen, die zig aldaar, om Slangen en ander Ongedierte op-te pikken, in groote meenigte onthouden. En alhoewel veele niet en twijffelen, of een groot gedeelte van dit PHIUM, is in den Beginnè en zoo draa als het Bewoond wierd, in zeekere Grens-paalen of Landvoogdyen verdeeld; leeſt men nogtans nergens, Dat het voor de tijden van de Konink Seſoſtris geſchied is; als wanneer d'Inwoonders tot een Ontelbaare Meenigte waaren uytgedeegen; het Land in Tien Voogdyſchappen gedeelt wierd, tot vermyding van de geduurige verwerring der Grens-paalen. Naa welke tijd het van Ptolomèus en zijn Naavolgers, noch ſmalder is verdeeld geworden. Hier door nu, (te weeten, Dat dit Needer-Egipten, van de Kopten of Oude Egiptenaars, PHIUM, en van de Arabiers ELPHIUM genoemd, eertijds niet dan Zee geweeſt is; maar by verloop van tijd door 't opwerpen van Slib dat de Nyl daar op bragt, Land geworden is;) meenen zommige dat het gevoelen der Oude Schrijvers, als Herodoot, Strabo en andere, die niet alleen willen, Dat dit Landgedeelte, maar zelfs geheel Egiptenland, een Barre Zee geweeſt zy; genoegzaam kan ten beſten geduyd en verklaard worden; als de welke in hun verhaal, het Deel voor het Geheel ſchijnen genoomen te hebben: Naamelijk het Needer-Egipten, datze DELTA noemen. Want dat ten hoogſten genoomen, alleen dit Gedeelte Zee, en niet gants Egipten kan geweeſt zijn, ſchijnd men daar uyt te konnen waar-maaken, Dat Egipten inzonderheyd naa de kant van 't Roode Meyr, Bergagtig vald; en dat voorts geheel Egiptenland, hoe men naader aan de Water-Vallen van de Nyl, en Mooreland komd, geduurig Hooger en Hooger word: Zulx daar uyt t'eenemaal waarſchijnelijk is, Dat gants Egipten booven de verdeeling van den Nyl, daarze zig in twee groote Armen uytſpreydende, het Needer-Egipten of *Delta* maakt, altijd is Bewoonbaar geweeſt, en Bewoond is, tot aan de Grenzen van Moorenland. Dat nu dit Needer-Egipten eertijds Zee geweeſt is; ruſt op 't Getuygenis van zommige Schrijvers die niet de minſte onder de Vermaarde zijn. Want men leeſt by Plato in zijn Timæus, by Plinius en Seneka, Dat de Reyze te Scheep van het Eyland Faros, tot aan Egipten, een Dag en Een Nagt was; daar nu dit Eyland met een Brug aan Alexandryen vaſt is. Het geene moogelijk dan ook de reeden zal zijn, Dat Hekatæus en andere de Nylſtroom, Den Oçeaan genoemd hebben. Hier-en-booven word ook verhaald, Dat d'Egiptize Konink Seſoſtris, de Engte Lands, tuſſen de Middellandze Zee en 't Roode Meyr, met een Vaard heeft willen Doorgraaven; doch dat de Prieſters hem dat ſterk afrieden; met voorgeeven; Dat de Roode Zee Hooger zijnde dan Egipten, gants Egipten door deeze Gegraavene Vaart ſtond onder te loopen. Want dat eenige dit zoo opneemen, als of Seſoſtris voorgenoomen had; om deeze twee Zeën te Vereenigen, ſchijnd niet aanneemelijk te zijn; maar wel, om als wy zeyden, een Doorvaart te maaken tuſſen de Roode Zee en de Nyl; waar van de Lidteekenen zig noch heeden laaten zien. Doch dit van Seſoſtris uyt bekommering naagelaaten; is 't daar naa van Darius beproeft, en andermaal uyt vrees van 't Land te Verdrinken onderlaaten. Lang daar naa wierd het hervat, en eenigermaaten door Ptolomèus Philadelphus uytgevoerd. En alzoo geſchied het, Dat den Grooten Heer, die nu Meeſter van dat Land is, zijne Galeyen, door de Nyl in de Roode Zee voerd; want hy brengdze beneeden naa Groot Kayro, daarze uyt malkanderen genoomen worden, en op Keemels-Ruggen gevoerd, en weederom in-een gevoegd te Suës, de Haaven daar hy zijne Scheepen, die

Egipten een Gifte der Goden genoemd.

En hoe uyt Zee tot Land geworden, en in Voogdyſchappen verdeeld.

Dat naader verklaard word.

Egipten ouwelinx Bewoond en met Steeden voorzien.

Toeleg des Koninks Seſoſtris om uyt den Nyl in de Roode Zee te vaaren.

En hoe ver in laater tijden uyt-gevoerd.

tot die Zee gebruykbaar zijn, opleyd: Waar door hy alzoo metter daad doed, het geene Kleopatra voor had te doen; te weeten, om naa de Veldslag van Actium, haare Galeyen, door een andere weg in de Roode Zee te voeren.

Egipten in zijn Grens paalen beschreeven,

Die de Grenspaalen van Egipten op 't naast hebben meenen aan-te wijzen, stellen de Woestijne van Arabien, tussen Egipten en de Roode Zee geleegen, ten Oosten; ten Westen de Rouwe Bergen van Lybien; ten Zuyden, Abyssinen of Etiopien; en de Middellandze Zee ten Noorden tot Scheydspaalen. En men vind dessels Lengte en Breedte, by de Land-Beschrijvers, Ptolomèus, Maginus, Kluverus, Kircherus, Marmol, Villamond en andere, verscheydentlijk door Mylen en Staadien afgemeeten; zoo dat'er d'onzeekerheyd geenzinds aan ontbreekt, naademaal nu min, dan meer Lands daar onder betrokken word. Laat ons evenwel zeggen, wat Herodoot daar van uyt d'Oude Verhaalingen, aan de hand geeft; en 't zal misschien niet heel wijd van de waarheyd af zijn. Dus spreekt hy'er van; Egipten heeft aan de Zeekant, de Lengte van 't Zestig Scenen, gelijk wy Egipten afdeelen; te weeten, Van den Zeeboezem *Plintinetes* tot aan het Meyr *Syrbonis*, waar aan zig den Berg Kassius strekt. Derhalven is Egipten aan deeze kant, 60 Scenen lang. De Volken die Arm van Land zijn, Meeten Egipten by *Ellen*, die minder Arm van Land zijn, by *Staadien*; maar die veel Land Bezitten, by *Parasangen*; en die zeer veel Bezitten of Breed-Gelande zijn; by *Scenen*. Een *Parasang* is 300, en een *Scene*, (dat een Egiptize Maat is,) 60 *Staadien*. Derhalven is Egipten aan de Zee-kant, 3600 Staadien Lang. Van de Zee-kant tot aan Heliopolis Landewaard in, is Egipten zeer Breed, doorgaans Laag, Waterloos en Slikkig. De weg van de Zee tot aan Heliopolis, opwaards aan-te gaan, is even zoo lang als de Weg die van Atheenen, van den Altaar der Twaalf Goden, tot aan Pisa, en den Tempel van den Olympizen Jupiter loopt. En die de Lengte van deeze Weegen naa-reekend, zal bevinden, Datze weynig verschillen of zy zijn gelijk: Want de Weg van Atheenen naa Pisa, is op Vijftien Staadien naa, 1500 Staadien Lang; Doch de Weg van de Zee naa Heliopolis, maakt dit vol Getal uyt. Van Heliopolis opwaards aan-te gaan, vald Egipten Smal: Want van d'eene zijde strekt zig een Berg van Arabien, te weeten van 't Noorden naa 't Zuyden, die altijds opwaards aanschiet, tot aan het Roode Meyr. In deezen Berg heeft men Steen-Mijnen, of Steenhouweryen, daar uyt de Pyramiden gehouwen zijn, die te Memfis opgeregt staan. De Berg die deeze zijde doed eyndigen, loopt met een Bogt naa de booven-gemelde plaatzen; maar aan de zijde daar hy Langer dan Breed is, heeft hy zoo ik hoor, de Lengte van twee Maanden Reyzens, van het Oosten tot het Westen; en dessels uyterste eynden naa het Oosten, draagen Wierook Boomen. Maar aan de zijde daar Egipten aan Afrika komd te Grenzen, strekt zig een andere Steene Berg-Zand (die met Steen bedekt is, en waar in Pyramiden staan,) in diervoegen, als de Berg van Arabien, die zig naa 't Zuyden strekt. Van Heliopolis derhalven opwaards aan-te gaan, is Egipten niet Breed maar Smal, en alleen maar Vier Daagen Reyzens te Scheep. De Landstreek tussen de gemelde Bergen geleegen, is Vlak Land, en op zijn Smalste, mijns bedunkens, niet meer dan 200 Staadien; te reekenen van den Arabizen tot aan den Lybizen Berg. Daar naa begind Egipten weer breeder te vallen. En dusdaanig is de geleegentheyd van dit Gewest. Van Heliopolis tot aan Thebe, is de Weg Neegen Daagen Vaarens en 4860 Staadien, dat is, 81 *Scenen* Lang. Deeze Egiptize Staadien by-een gereekend, beloopen, (gelijk te vooren van my gezeyd is, aan den Zee-kant, 3600 Staadien. Maar hoe groot het Middellandze Gewest, van de Zee tot aan Thebe is, zal ik nu bekend maaken: Te weeten het is, 6120 Staadien. Van Thebe tot aan de Stadt Elefantine geheeten, is 820 Staadien. Het meeste derhalven van dit Gewest, is Opgeworpen en Aangewonnen Land: Want het geene tussen de strax-gemelde Bergen, die booven de Stadt Memfis liggen, geleegen is, dunkt my eertijds

Egipten van Herodoot Beschreeven.

„ een Zeeboezem geweest te zijn. Dus verre Herodoot; die strax daar aan noch dit van Egiptens hoegrootheyd, daar by voegd; Dat dat-geêne al-te maal Egipten is, 't welk van d'Egiptenaars Bewoond word; gelijk dat geêne Celicien is, 't welk van de Ciliciers, en dat geene Assyrie, 't welk van de Assyriers Bewoond word. Aldus spreekt hy teegen de Grieken; Dan my, zeyd hy, is volgens goede Reekening, wel bewust, Dat van Asie en Lybie geen Scheydspaal is, uytgezeyd, de Scheydspaalen van Egipten.

Maar naadien Egipten, door de Nyl-Stroom als in twee gelijke Deelen schijnd gedeeld te worden; hebben d'Oude daar uyt geleegentheyd genoomen, om het zelve Land te midden door te klieven. Zulx dat de Nyl, het Booven-Egipten in 't *Lybize*, dat naa 't Westen, en '*t Arabize Egipten*, dat naa 't Oosten ziet, gedeeld word: Naa welke Verdeelinge de Volken, *Arabize-Egiptenaars* en *Lybize-Egiptenaars* genoemd zijn. Hoedaanigen Verdeelinge Herodotus den Grieken aanpast; zeggende; Indien wy de Grieken volgen, zul- „ len wy stellen, Dat gants Egiptenland, dat van de Katadupen en de Stadt „ Elefantine begind, in Tween gedeeld word, en beyde de Bynaamen voerd; „ want dessels eene gedeelte, hoord aan Lybie, en 't ander aan Asien: Want „ de Nyl, die van de Katadupen begind, doorklieft Egipten in 't midden en „ stort in Zee; en Vloeyd tot aan de Stadt der Cerkasen met een eenige Kil: „ Doch voor-by deeze Stadt, verdeeld hy zig in dry Killen. 't Geên dan hier op zoude uytloopen, Dat het eene gedeelte van Egipten, door de Nyl-Oevers, aan Afrika, het andere aan Asia toegekeurd word; waar uyt eertijds het geschil over gants Egipten gereezen is; of het voor een Landschap van Afrika of van Asia te reekenen zy? Behalven de strax-gemelde Deelinge van Oost en West-Egipten; hebben andere weederom een andere Verdeelinge gemaakt: Want agtneemende op de Nyl daar hy zig in twee Armen verdeeld en met zijn, loop de gedaante van de Griekse Letter Δ *Delta* vertoond, (hoedaanig dit Landgedeelte ook genoemd word;) hebbenze dit deel tussen bey deeze Armen van de Nyl geleegen, *Needer-Egipten* geheeten; en al het geen zig strekt van deeze scheyding tot aan d'Egiptize Watervallen omtrent Moorenland, *Opper-Egipten* genoemd. Nogtans behaagen ons die veel beeter, welke Egipten, in *Opper*, *Midden* en *Needer-Egipten* verdeelen; begrijpende onder 't Opper-Egipten THEBAIS; onder 't Middel-Egipten HEPTAPOLIS of *Land van Zeeven Steeden*, of *Land-Voogdyen*; en onder Needer of Laag Egipten, het gedeelte, dat naa zijn figuur DELTA genoemd is. Zijnde dit het Beste of eygentlijk Egipten. En alhoewel Egipten, zeederd dat het van de Machumetanen Overmeesterd is, in andere strekkingen afgedeeld is, zijnze nogtans by deeze deeling in Dryen gebleeven. Uyt Strabo verneemdmen dat gants Egipten van Ouds in XXX, Landvoogdyen verdeeld was, welke de Grieken NOMOS noemden. En daar zijnder die dit Getal wel op 40, en tot 44, en 46, begrooten: Doch Herodoot weet maar van * 28 deezer Landvoogdyen te spreeken; waar van terstond yts naaders. Onder-en-tussen word de Verdeeling van Strabo voor de voegzaamste gehouden, naadien dezelve niet alleen alderbest met het Getal der Egiptize Land-Goden over-een stemd, maar dat ook die Vermaarde Doolhof, of Geheym-Tempel van Egipten, welke een Voorbeeldig Waarteeken van dat Land vertoonde, even zoo veel Zaal-vertrekken had: Invoegen, Dat gelijk het Opper-Egipten, of Thebais, 10 Land-Voogdyen had; even zoo veel ook tot het Middel en Needer-Egipten behoorden. Voerende elke Land-Voogdyschap den Naam, van de Voornaamste Onderhoorige Stadt. Wy zullen dezelve beknoptelijk opstellen; en dan reeden geeven, waarom Egipten in dusdaanige Land-Voogdyen is moeten Verdeeld worden. Dus zijn dan de Tien Land-Voogdyen van THEBAIS of *Opper-Egipten* deeze geweest, te weeten, het Thebize, 't Apollinize, 't Panopolitaanze, 't Koptize, 't Tentyritize, 't Lijkopolitaanze, 't Aphrodize, 't Latopolitaanze, 't Abydenize, en het Anteopolitaanze. Die van 't *Middel-Egipten*, waaren het Memphize, 't Heliopolitaanze, Bubastize;

Egipten in Lybis en Arabis Egipten onderscheyden.

Egipten door de Nyl in tween geklieft.

En in Needer en Opper Egipten aangemerkt.

* Andere brengen uyt hem maar XVIII. Heerschappyen by. ziet Sanson.

Egipten in 30 Land-Voogdyen verdeeld.

10 Land-Voogdyen van Opper-Egipten.

ze, 't Herakleopolitize, 't Krokodillopolize,'t Oxyrinchitize,'t Kynopolitize, of '*t Land der Honden*;'t Hermopolitize, 't Antinopolitize,en het Latonopolitize. Die van '*t Needer-Egipten*, waaren de Land-Voogdyen; het Rakotize, 't Phtenutize,'t Phtemtutize,'tMendezize,'t Onufize, 't Saïtitize,'t Atribize,het Tanitize, 't Farbethitize, en het Buzirize. Dit waaren de xxx Landschappen van Egipten; die Abenefus wil dat de Konink Sesostris gemaakt heeft; doch van andere een Ouder herkomst worden bygezet. Waarom nu Egipten in dusdaanige Land-Voogdyen is verdeeld geworden; daar van worden twee voorname reeden by-gebragt: En wel eerst; dewijl by de Oude Egiptenaars van weegen het Verkiezen en Dienen der Goden, een groote verscheydentheyd van Kerk-Zeeden was, waar in elke wijze met zoo grooten drift van Afgoderye verzeld ging, Dat'er nauwlijks een plaats of uytwijk te vinden was, die zig niet elk-om best, een eygen byzondere Godheyd om-te Eeren oprigte: Waar door het dan ligtelijk gebeurde, Dat zommige een Godheyd, die van andere Aangebeeden wierd, Veragte, jaa Vervloekte en tot een Grouwel stelde. En naadien die verschilligheyd, geen kleene Steurnis onder 't Volk, en groote Ongeschiktheyd aan de Godsdienst verschafte; hebben de Priesters van de Konink Sesostris, indien 't anders van geen Ouder herkomst is, uyt Hooger Kerk-gezag, op datze dit Onheyl voorquaamen, gants Egipten met groote omzigtigheyd, in Dertig Land-Voogdyen verdeeld; en yder van dezelve zeekere Vaderlandze Godheyd toegeëygend. Even by-naa gelijk by Plato in zijn Kritia, te leezen is, Dat d'Aal-Oude Goden, den geheelen Aard-Boodem onder haar zelven by Lootinge verdeelden: Welkers Voorbeeld de Egiptenaaren zooveel te ligter naavolgden, als zy zeer gereed Geloofden, Dat de Goden eertijds den Aard-Boodem tot Behoudenis van het Menschelijke Geslagt, by looting verdeeld hadden, op dat elk uyt de Goden dat Landschap aanneemen zou, teegen alle Vyandelijk Geweld en Quaade Plaagen te Beschermen, Dat alderbest met zijn Natuur en geneegendheyd over-een quam. Zulx dat deeze dan zijn geweest de Patroonen en Bescherm-Goden des Vaderlands; hoedaanige Trismegistus noemde *Deekens* en *Voorstanders*, in 't Regiment der Goden. Wie en welke nu de byzondere Bescherm-Goden deezer Land-Gewesten waaren, zullen we onder de rest haarer Beestagtige en Gedrogtelijke Godendommen, niet Vergeeten met een Print-Tafereel aan-te wijzen; in welke dan ook de strax-gemelde Land-voogdyschappen zullen konnen naa-gezien worden. Booven dit alles word dit voor de tweede Reeden der Egiptize Landverdeeling, zeer wel uyt Strabo aangemerkt; Dat'er door de Jaarlijkze Overvloeyinge van de Nyl, een geduurige verwerringe der Grens-Paalen was: Zoo datze zommige vergrootten,andere weederom verkleenden; waar door niet zelden de Merkteekenen des Eygendoms wierden Uytgewischt; invoegen daar een geduurige Hermeetinge der Landeryen gedaan wierd. 't Geên niet zoo voegzaam had konnen geschieden, by-aldien die groote Deelinge der Land-Voogdyschappen te vooren niet en had vast gestaan, en bekend waare geweest, om yders Eygendom daar in t'elkens te herstellen. Naa dat de Perzize Konink Kambyses, de Egiptize Heerschappyen Verwoest, en te-gelijk haare Zeeden en Vaderlijke Godsdienst omgekeerd had, hebben Ptolomëus, en die hem in 't Rijk-Spoor gevolgd zijn, Egipten weederom van Nieuws, (en op datze de Landzaaten te voeglijker Bestuurden) in 40 Land-Voogdyen Verdeeld. En hoe die naderhand weederom door de Machumetanen veranderd en op heeden in XII *Calizifs* Verdeeld zijn, behoord tot ons Voorneemen niet. En gelijk de Romeynen met haare Waapenen ook tot in Egipten zijn doorgeboord, en Overwinningen gezogt hebben, alzoo hebben zy dat Landschap, door verscheyde Eygenschappen op haare Penningen verbeeld. De Keyzer Hadrianus vertoond het zelve door een Rijk Gekleede Vrouwe, als of het misschien de Godinne Isis waare; zittende op d'Aarde; steunende met de Slinker-Arm op een Korfje met Vrugten of Bloemen: In de Regter-Hand houdze het *Sistrum*, of Egip-

En van 't Needer-Egipten.

Waarom Egipten aldus is moeten verdeeld worden.

De byzondere Land-Voogdyschappen aan zeekere Bescherm-Goden toegeëygend.

En van wat Nut zulx was aangaande de Landeryen en Overvloeyen van de Nyl.

Egipten hoe van de Romeynen op de Penningen verbeeld.

Egiptize Raatel, hoedaanige de Priefters in de Treur-Dienft van de Godinne Ifis, of Ofiris gebruykten. Aan de Voeten ftaat een Ibis-Voogel, welke in Egipten zeer Heylig was. Hebbende tot Opfchrift, Aegyptos. Insgelijks vind men Egipten door een Krokodil op de Penningen van Julius en Augultus Afgebeeld. Welken laatften 't zelve ook door d'Afbeeldinge van 't Monfter-Dier Sfinx gedaan heeft; hebbende d'Egiptize Raatel by zig: Ook wel een Vette of Volle Kooren-Aar: En zoo ook op een anderen Penning van Trajanus. Alle welke byvoeginge der Kooren-Aayren, ons niet anders, dan voornaamelijk, de Vrugtbaarheyd van Egipten wil te-kennen geeven. Voorwaar Herodotus heeft om geen andere Reeden wijdloopig van Egipten willen Schrijven, als om dat dit Land, zoo hy zeyd, veel-meer Wonderheeden bezit, dan eenig ander Geweft; en op den gantzen Aardboodem geen Land te vinden is, waar in zig zoo veel Verhaalens-waardige dingen opdoen. Dus willen wy dan ook dat Land, in welke Godt zijn Volk doen Woonen en Vermeenigvuldigen heeft, (op dat hyze van daar eens Heerlijk Uytvoeren zoude,) niet ter-loops, en zoo als men zeyd, gelijk een Hond uyt de Nyl Slabd, bezien.

Egipten een Land vol van Wonderen.

Hoe zeer ook de Vrugtbaarheyd van Egipten vermaard was; (zoo dat dit Land niet zonder reeden, en uyt het Erf-gerugt der Graan-Verzorging in de Vette en Maagere Jaaren onder Jofef den Hebreër voorgevallen; de *Kooren-Schuur van de gantze Weereld* genoemd wierd, en Menfchen en Beeften daar ongemeen Voort woekerden;) is nogtans de Land-Grond geheel Zandig in haar zelven; en daar by zoo Droog en Dor, Dat het in veele Deelen by langnaa niet genoeg is, de Grond met Water te Befproejen, op dat de Droogte en Over-fchaarze Reegen, die in zommige plaatzen alleen zelden, op andere fchier nimmermeer vald, overwonnen en 't Land Vrugtbaar gemaakt word; maar het moet veele Daagen lang onder Water ftaan. En alhoewel dit Jaarlijks voornaamelijk omtrent de Graan-Landen door d'Overftrooming van de Nyl, bezorgd word, heeft haar nogtans van Ouds-her altijd Water aan haare Tuyn-Akkers en Moes-Landen, op welkze haar Aard-Vrugten en Boom-Gewaffen hadden, Daagelijks ontbrooken; als die veelzinds wat hooger en naader aan de Steeden, dan de Kooren-Landen laagen. Hier toe lietenze de Grond van haare Boom-en Thuyngaarden, dikwils met Water overloopen; het zy met het zelve door Greppen, uyt zeekere Water-houwers uyt d'Opfwellinge der Nyl verfpaard, daar op-te leyden; of datze zulx met een Arbeydzaame Begietinge deeden: Jaa ook wel door Water-drijvers voortgeftuwd wierd, op datze de Akkers Vrugtbaar maakten. Op welk een Laftige Bevogtiging Mofes fchijnd te zien; wanneer hy Ifraël het Land Kanaans willende aanprijzen, zeyd; *Dat het niet en was als Egiptenland, het welke zy Bezaayd hadden met haar Zaad, en Bewaterd hadden met haaren Gang, als eenen Kruydhof*, Deuter. 11:10,11. Waar door het de Egiptenaaren dan ook gebeurde, Dat haare Moes-Kruyden meeftdeels veel Wateriger en Laffer van Smaak als die van Europa vielen: Hoe zeer ook het misnoegde Volksken in Ifraël, zig het miffen der Egiptize Kommers en Pompoenen, in de Woeftijne Beklaagden: Als welk men voorgeeft, Datze neffens veel andere Eetbaare Vrugten, van Ouds daar zoo Overvloedig Wieffchen, Dat d'Inwoonders het Kooren genoegzaam zouden hebben konnen miffen. Gelijk dan ook Herodotus gewag maakt van Egiptis Brood, Dat uyt het Hert van de Lotus-Bloem bereyd word. Anderzins zegt men, Dat het Opper-Egipten altijd heeft uytgemunt, in Overvloed van Boonen, Erweten, Vlas, Vee, Hoenderen en Ganzen: Doch het Middel-en Needer-Egipten, in Kooren, Haver, Rijs en diergelijke; en dat het ook Rijkelijk Boom-Woll, en Zuyker uytleeverd. Hier-en-booven gaat dit Aard-Rijk ook op veele plaatzen Swanger van allerhande zoort van Marmer-Steen; gelijk af-te neemen is uyt de Pragtig Uytgehouwen Onder-Aardze Graf-Kelders, en overgroote Spits-Naalden, die men *Obeliffen* noemd; in Aal-Oude tijden van Egiptis Marmer Opgeregt; zijnde aan alle zijden met Heylige Beeld-Letteren

Egipten-land in zijn Aard-Grond en Vrugtbaarheyd aangemerkt.

Heeft gebrek aan Heemel-water.

En word met Arbeyd bevogtigd.

Heeft nogtans overvloed van Moeskruyden en Veldgewas.

Ook Marmer Steenen.

Ingehouwen. Hoedaanige groote Steene Gevaartens, voornaamelijk omtrent de Oude Stadt Theben, en uyt de Bergen die zig naa 't Moorenlands Egipten ſtrekken, pleegen Uytgegraaven te worden. By zommige gemeenelijk *Thebaanze Steen*; en van de Italiaanen, *Granito Roſſo* geheeten; zijnde even bynaa als de Porfyr-Steen, met Drop-wijze Verwen geſchaakeerd: Dienze ook in Hardigheyd en Duurzaamheyd, geenzinds behoefd te wijken. De Lugt is in Egipten, omtrent Memfis, en verder-op naa het Zuyden, des Zomers zeer Heet: Waar teegens d'Inwoonders verſcheyde Vonden hebben bedagt, van Onder-Aardze Vertrekken, en diepe Bronnen te-midden in de Huyzen, om dezelve te Verkoelen; waar toe haar ook de kouwde Baaden dienen. Ook meend men dat de Hitte door d'Over-Stroominge van de Nyl, en Noorde-Wind, die dan gemeenelijk Waayd, vry gematigd word; zulx daar meeſt altijd een helderen Heemel gezien word. Straks vermaanden wy uyt Moſes Vijfde Boek, Dat d'Egiptenaars haare Moes-Landen, by gebrek van Reegen, door Arbeyd en Konſt bevogtigen moeſten; nu zullen wy dat verder af-doen, en zeggen; Dat den Hof-en Land-bouw in Egipten doorgaans, uytgezonderd aan de Oevers van den Nyl, zeer ſwaar gevallen is, en noch duurd; naademaal het Water, om dat dorſtige Land te Drenken, met onophoudelijken Arbeyd en zeekere Werktuygen die door Oſſen voortgedreeven worden, uyt diepe Kolken en Water-Greppen opgehaald, en over de Akkers moet gevoerd worden. Doch het Kooren en ander Graan-Gewas, word zonder eenige Arbeyd van Ploeging, ſlegts op de Vogtige Slib, welke de Nyl in haar Overvloeying over het Land gebragt heeft, heenen geworpen, en ſtrax daar naa met een Houten Hegge overloopen; waar door het Zaad onder de Vette Aarde gedompeld word. Doch deeze moeyte zegt Herodoot, Dat de Memfize Land-bouwers noch niet eens behoeven te doen: Want hy zeyd, Dat als de Nyl-Vloed de Akker-Landen verlaaten heeft, yder als dan zijn Zaad Zaayd: En daar naa de Swijnen daar in gejaagd hebbende, verwagten zy, naa dat het Zaad met de Voeten van deeze Beeſten betrapt is, den Oogſt. Dit zeyd Herodoot. De Land-Bouwers in Egipten pleegen het Jaar in Vier Zaayzoenen te verdeelen. Het Zaayzoen der Lente, quam in [a] Louw-en Sprokkeld-Maand, in welke twee Maanden het aldaar zeer Getemperd Wêêr is. Zy begind met het Opgaan van den Kleenen Hond, en eyndigd met het begin van de [b] Lente-Maand, in welke tijd de Zomer begind, en met [c] Oogſt-Maand eyndigd. Men had daar alle Jaaren twee Zomers; waar van de eene zeer ongelijk en Onbeſtendig was, en met groote Hitte aanquam, die de Lichaamen, voornaamelijk der Vreemdelingen, zeer ſchaadelijk was. En dit Jaar Zaayzoen begon, alswe ſtraks zeyden, met den aanvang van [d] Lente-Maand, en duurde Dry Maanden; naamentlijk, [e] Lente-, [f] Gras-en [g] Bloey-Maand. De andere of tweede Zoomer, die men niet onvoegzaam de Naa-Zoomer kan noemen; volgde aanſtonds naa de eerſte; beginnende zoo dra de Zon in 't Heemel-teeken van de Kreeft ging, en eyndigde by-naa op 't uytgaan van [h] Oogſt-Maand. Deeze Naa-Zoomer was veel eenpaariger en beſtendiger, en zy was ook zoo ſchaadelijk niet aan de Gezondheyd als de Voor-Zoomer. Haaren Herfſt beſtond uyt de twee volgende Maanden; naamelijk [i] Herfſt-en [k] Wijn-Maand. Doch de Winter begon eerſt regt met den aanvang van [l] Winter-Maand, en duurde tot aan Louw-Maand. En was het Jaar by d'Egiptenaars dusdaanig verdeeld; Dat de gezeyde Vier Zaayzoenen, met de Vierderley Gematigdheeden der Lugt, zeer wel over-een quaamen. Wanneer nu eenige Aanteekenen, Dat zommige in Egipten haar Zoomer hebben, als andere in dat zelve Land haar Winter genieten, en zoo weederom anders-om; zulx moet door het onderſcheyd van Hoog-en Needer-Egipten verklaard worden. Dat nu onder-en-tuſſen de Lente in Egipten, in Louw-en Sprokkel-Maand geſteld word, moet niemand wonder doen; naademaal men om deeze tijd een zeer Gematigde geſtalte der Lugt gewaar wierd. Gelijk dan ook de Boomen, welke in de ſtrax-gemelde Maanden in Egipten haar

Heeft een Warmen Heemel.

Deut. 11:10.

Egiptize Moes Tuynen laſtig om te Bewateren.

Hoe de Akkerlanden en Kooren Velden Bezaayd worden.

4 Jaar-Zaayzoenen in Egipten.

a. Januarius en Februarius.

b. Maart.

c. Auguſtus.

d. Maart.
e. Maart.
f. April.
g. Mey.

h. Auguſtus.

i. September of Spelte en Geerſte Maand.
k. October.
l. December.

haar Botten schieten en beginnen Groen te worden; als meede 't Uytloopen van allerhande Kruyd-Gewas, dat het Aardrijk voortbrend; een genoegzaame aankondiging der Lente waaren. Naa verloop van deeze Maanden, begon de Voor-Zoomer, of eerste tijd des Zoomers; die door zijn Dry-Maandze ongestaadige duuring, dan Heet, dan Koud, aan Mensch en Vee te byster naadeelig is. In de geheele tijd van deeze Dry Maanden, naamelijk * Lente-Gras- en Bloey-Maand, onstaan daar zeer Heete en lastige Winden; by d'Egiptenaars *Kampsien* genoemd, naa zeekeren Veld-Oversten Kampsi geheeten: Welken door een groote Golve Zand, van deeze Winden opgejaagd, met zijn gantze Heyrleger in de Woestijne van Afrika Versmoord is. Maakende deeze Wind, het Zand zoodaanig opstuyvende, Dat de Lugt zomtijds eenige Daagen lang daar van Verduysterd is, zoo dat de Zonne niet en kan gezien worden. Ook pleegen in deeze Waay-Tijd niet zelden veele Doodelijke Land-Ziekten te Woeden; en d'Inwoonders worden dikwils met Roode en Loopende Oogen gequeld, van weegen het scherpe Stof dat in de Lugt sweeft. Deeze quaade Voor-Zoomer meendmen veroorzaakt te worden door de zeer Heete en Brandige Zuyder Winden, die uyt het Zuydelijk Gewest, dat is uyt Moorenland, door deeze Zandige en Overheete plaatzen naa Egipten Overwaajen; en groote Ongestaadigheyd in de Lugt veroorzaaken; En die in die tijd, meenig met de Dood bezuurd. Inzonderheyd sleepter die Ziekte veele weg, welke *Del-Muya* by d'Arabiers in Egipten genoemd word. Want alle Lichaamen worden daar door ligtelijk Afgemat; naadien de Menschen niet alleen een Verfoeyende Afkeer van Spijze hebben, maar daar toe geduurig Branden van Onlesselijken Dorst. Waar teegen noch niets beeters als het Nyl-Water uytgevonden is. Geduurende het Waajen deezer Winden, begeeven zig inzonderheyd de Vreemdelingen, in Onder-Aardze plaatzen, daarze zoo lang blijven, tot deeze Winden bedaard zijn. Naa het ophouden van de Heete Zuyde Winden, beginnen strax andere Koele Winden te Waajen, die een groote Verquikking aan de Onsteekene en Vermoeyde Lichaamen verschaffen; en de Lugt op een zonderlinge wijze Verkoelen: Zonder welke Verkoelinge, het van weegen het aanhouden der Zuyde Winden, men Onmoogelijk agt, Dat Egipten zou konnen Bewoond worden. En alhoewel de Naa-Zoomer die hier op volgd, zoo Heet niet en is als de Voor-Zoomer, zouze nogtans ook zeer Heet zijn, by-aldienze niet geduurende dien tijd dat de Nyl oploopt, en over 't Land Swemd, door het Geblaas der Noorde Winden Gemaatigd en Bestendig gemaakt wierd, en zoodaanig bleef van 't begin des tijds tot aan het eynde; zonder dat eenige schielijke verandering der Warmte gevoeld word; maar hoe naader aan * Herfst-Maand maar des te Gemaatigder word. Zulx dat de Inwoonders in dit Zaayzoen, niet alleen Gezond en zonder Ziekten zijn; maar de Huys-Luyden als dan ook in Vermaak en Leedigheyd Leeven, naademaal het Aardrijk, zoo lang de Nyl aldaar Overvloeyd, niet bequaam is, om Bebouwd te worden. Zoo datze den tijd op hôope van een goed Jaar, met Vreugde-Speelen, Blydschap en Goed-Cier te maaken, doorbrengen. Onder-en-tussen geniet den Herfst, die in Herfst en Slagt-Maand is, en met welkers uytgang zy naa het Afloopen van de Nyl, Tarwe en andere Vrugten Zaayen, en in Lente-Maand Rijp In-Oogsten; een zeer Gemaatigde Lugt; en al d'Inwoonders zijn Gezond; Doch in de twee volgende Maanden, wanneer het in Egipten Winter-Zaayzoen is; naamelijk Slagt en Winter-Maand; is de Lugt aldaar vry Kouder.

Eerste Zoomer tijd in Egipten.

Dry Waay-Maanden.

* Maart April en Mey.

En waar door veroorzaakt.

Naa-Zoomer in Egipten.

* September.

Zoo lang de Nyl Overgevloeyd is, zit het Volk in Rust, en hôopt op een Goed Jaar.

Dat Egipten van Ouds Graan-dragtig was, is niet alleen korts te vooren gedagt; maar de Goddelijke Schrijver Moses, heeft ons ook onder de Land-Plaagen die Egipten aantroffen, (doe Israël zig Toetaakelde om uyt dat Dienst-Huys uyt-te gaan) genoeg gezeyd om te weeten, Welke zoorten van Akkervrugten, aldaar 't meest gemeen waaren; naamelijk Vlas, Geerste, Tarwe en Spelte; daar onder ook zonder twijffel Rijs zal verstaan worden, Exod. 9:31,32. Plinius zeyd, Dat d'Egiptize Akkers zoo Vrugtbaar pleegen te zijn, Dat van een-

Egipten zeer Vrugtbaar in Graanen.

Eenig

Eenig Zaadje, Honderd andere Graanen voortquaamen; 't geên de Joden noch vry vergrooten. Nogtans had d'Egiptize Vrugtbaarheyd dit ongemak, Dat derzelver Land-Vrugten niet lange konden Duuren, maar door Ouderdom ligt Bedierven. 't Welk, by-aldien zulx ook van de Landbeſchrijvers aangaande het Kooren-Gewas in Egipten verſtaan is; ons doet bedenkelijk houden, Dat als dan geen Kooren voor Zeeven Jaaren Hongers, onder 't beſtel van Joſef is konnen Opgeleyd worden, ten zy een byzondere Wonderdaad hier onder geſpeeld heeft; waar van egter nergens gewag gemaakt word; en derhalven zulken voorgeeven verdagt te houden zy. Het Needer-Egipten dat wy te vooren DELTA genoemd hebben, is het Vrugtbaarſte deel van Egipten, in welkers zijde, tuſſen den Inham der Roode Zee, en de Grenzen van Kanaan, het Land GOSEN geleegen was. Doch het overige Egipten, voorby Memfis, tot aan Moorenland of Etiopien, is het nergens Vrugtbaar dan twee of dry Mylen langs d'Oevers vanden Nyl heenen. De reſt zijn Barre en Zandige Woeſtijnen: Uytgezonderd langs de Boorden van eenige Killen, die met grooten Arbeyd uyt de Groote Riviere, een ſtuk-weegs Landewaards-in Gegraaven zijn. Hoedaanig-een Bezorging zommige aan Joſef toeſchrijven. En alhoewel eenige de Grond omtrent Alexandrette, Onvrugtbaar agten, Getuygt nogtans Bellonius dat hy daar en omtrent Roſette en Damiaten, de gewoone Land-Vrugten van Egipten, als Rijs, Spelte, Geerſte en Vlas, &c. gants Gul en Weelderig heeft zien Waſſen. Booven de Rijkdom van Kooren-Gewas, heeft ook Egipten van Ouds Vrugtbaar geweeſt, in Heelzaame Kruyden, Heeſter-en Boom-Gewas: Waar van veele in 't Wild van zig-zelven Wieſſen; welke op andere plaatzen van Europa, niet als met groote Moeyte konnen aangequeekt worden. Als naamelijk, Datura, Kolokaſſie, Sebeſten, Pyp-Kaſſie, Elkanne, Lablab, Melochia, Sesban, Sofera, Abſus, Sempſen, Berd, Chate, Abdellavi, Batechia-el Mavi, Nejen en Jalib, Tamaris-Boom, Dadel-Boom, Muza, Karob, Sant en andere meer; daar wy zoo ſtrax, als ook meede van de Kattoen-Boom, en het fijne Vlas, Byſſus genoemd, yts naaders van zeggen zullen: Als meede van de Beeſten die aldaar Natuurlijk Aarden willen. Maar het geene zeldzaam is, is dit, Dat Egipten onder al deeze Vrugtbaarheyd, gezeyd word den Wijn en de Wijngaarden van Natuure te miſſen: Ten zy dezelve van andere Geweſten derwaards gebragt, en met groote moeyte word aangeteeld. Anderzinds houd men, Dat de Vlakte der Akker-Landen, die Jaar om Jaar van den Nyl overloopen worden, en meeſt over-al Bergloos is, niet toelaaten dat'er den Wijngaard voort-zet. En die eertijds door de neerſtigheyd der Kriſtenen, op zommige Heuvelagtige plaatzen geplant waaren, zijn door de Machumetanen, dien het Wijn-drinken in haaren Alkoran verbooden is, uytgeroeyd en vernield. Dat'er nogtans omtrent Alexandryen Wijn pleeg te Waſſen, zou miſſchien een Penning van de Keyzer Hadrianus niet onwaarſchijnlijk konnen grondveſten: Alwaar een zittende Vrouw met Dry Kooren-Aaren in de Regter-Hand gezien word; omhelzende met de Slinker-Arm, waar meede zy op een Thuyn-Pot leund, een krinkelende Wijngaard-Ranke, die met de Wortel in de Pot ſtaat, daar Druyve-Troſſen beneeden by-hangen: Terwijl van haaren Voet insgelijks Dry Kooren-Aaren ſchijnen uyt-te ſpringen. Welke Wijngaard voorzeeker niet anders ſchijnd te kennen te geeven, dan dat die Stadt aan Bacchus was Toegewyd; of miſſchien ook ter aanduyding van de uytſteekende *Mareotize*, of *Alexandrijnze Wijn*; zoo genoemd naa de Fonteyne MAREA, die digt by Alexandryen was; welke Wijn dikwils van de Ouden gepreezen word. By welke waarneeminge de Penning-Verklaarders ook noch dit aanmerken: Dat de Kooren-Aaren op deezen Penning, booven het algemeen Merk-teeken van Vrugtbaarheyd, zeer wel aan Egipten en Alexandryen koonnen paſſen; dewijl het de Goddelijke Wijsheyd ook goed gedagt heeft, deezes Lands Vrugtbaarheyd en Onvrugtbaarheyd, aan Farao, door een Droom van Vette en Maagere Kooren-Aaren te vertoonen. En wy heb-

Egipten in zijn Vrugtbaarſte deel beſchreeven.

Egipten Vrugtbaar in Boomen Planten en Kruyden.

Egipten heeft Natuurlijk geen of weynig Wijngaarden.

Aanmerking op den Alexandrijnzen Wijn; op een Penning van Hadrianus gedagt.

Gen. 41: 5, 6, 7. met vers 22, 23. &c. vergeleeken.

hebben de zelve Penningen ook daarom onder 't Print-Tafereel van Jofefs Verheffinge, een plaatsje vergund. Verder word van de Reys-Getuygen Verhaald, Dat d'Egiptenaars, Bier van Mout en Water drinken, by gebrek van Wijn. Anders was het Nyl-Water haaren beften Drank, gelijk we ftrax verneemen zullen. Ter plaatze daar in Egipten Gras-rijke Weyden, veel Poel-Riet en Oever-Gras gevonden word, en de Greppen haar Water uyt den Nyl ontfangen, of daar Loofrijke Boomen en Boffchen zijn, Woekeren de Viervoetige Dieren fterk voort, en krijgen een groote Lijfsgeftalte: Als naamelijk Offen, Koeyen, Buffels, Keemels, Paarden, Ezels, Geyten, Bokken, en Schaapen. Welke laatfte zoort aldaar zeer grof van Lijf, en zoo fwaare Steerten hebben, Datze langs de Aarde fleepen. Daar word ook een zoort van Aapen gevonden, die de Kop als een Hond hebben; waar van wy yts onder de Egiptize Afgoden zullen by-brengen. Ook word'er den Chamelion, den Igneumon, de Schinze, de Ibis-Voogel, den Havik en de Trochilus gevonden. En dat ook de Krokodil, en den Hyppopotamus of Behemoth, twee eyge Dieren van den Nyl zijn, is bekend. Welke Riviere ook veelerhande Vifch voortbrengd.

Viervoetige Dieren worden in Egipten heel groot.

Groote Dieren in den Nyl, en Vifch.

Dat het in Egipten zelden of liever nooyt en Reegend, is wel het Gemeen gerugt; maar het diend niet zonder onderfcheyd, aan de eene zijde Geloochend, noch aan d'andere zijde voorzeeker Voort-gezeyd te worden. Zoo men de Reyzigers zal gelooven, iffer dit van te zeggen; Dat het in de Binnen-landze Geweften van Egipten, en omtrent Kayro, eertijds Memfis genaamd, heel zelden Reegend; en dat den Reegen die'er nu en dan vald, zoo fijn als Daauw is, of die wy ter naauwer-nood zouden *Mot-Reegen* noemen. Niet teegenftaande ons eenen Willem Pafton verzeekerd, Dat het niet veel Jaaren geleeden, omtrent het Oude Memfis, ettelijke Daagen agter-een Gereegend heeft. Doch omtrent de aan-Zee geleegene plaatzen, als t'Alexandrette, Damiaten en daar omtrent, Reegend het zomtijds heel fterk; en dat vry meer in † Slagt-, dan in * Winter-Maand, dewijl de Lugt als dan heel Koud is. En hier van daan word in Egipten zelden of nooyt, Ys, Sneeuw, of Haagel gezien; om dat de Lugt daar toe niet Koud genoeg is. En daarom heeft het voorzeeker een groot Wonder in Egipten gefcheenen, wanneer onder de Land-Plaagen met welke Farao geftraft wierd, ook *Haagel* gezien wierd, Exod. 9. 23, 24. Want dewijl het eygentlijk gezeyd, in het Needer-Egipten niet en Reegende, zoo viel'er ook geen Haagel, welk flegts uyt Bevroore Reegen-Droppelen beftaat. Maar als we zeggen, Dat het in Egipten *Niet en Reegend*; willen wy het zelve nogtans volgens een goede Zin-geeving zoo verftaan hebben, Dat daar door niet geheel word uytgeveegd, Dat het egter wel ergens, en zomtijds op eenige plaatzen van Egipten Reegend. Want wanneer Exod. 9: 18. gezeyd word; *Ziet, Ik zal morgen omtrent deeze tijd een zeer fwaaren Haagel doen Reegenen, desgelijks in Egipten niet geweeft en is, van dien Dag af dat het gegrondet is geweeft, tot nu toe:* Diend men zulx zoo te verftaan, Dat Godt het Land met zoodaanigen Reegen dreygde, als'er nooyt geweeft was; behoudens nogtans, Dat d'Egiptenaaren te vooren den Reegen gewend waaren, en kennis van desfelfs Stoffe hadden: dewijl anders de Omftandigheeden van dat Dreygement, t'eenemaal hadden onnut geweeft. Onder-en-tuffen heeft ons Alpinus, die lang in deeze Geweften gewoond heeft, verzeekerd, Dat in Egipten heel zelden eenigen Haagel of Sneeuw gezien word; waar uyt men diende toe-te ftaan, Dat'er zomtijds Sneeuw en Haagel vald, dewijlze *zelden* koomen. Dit van Thomas Brown aangemerkt, heeft daar over deeze redeneering gemaakt: Om „alle misduydinge omtrent de bepaalinge des tijds en onbetaamelijke aftree„dinge van 't een tot het ander, te ontgaan, moet men zeer wel letten op de net„te Onderfcheydinge des tijds, en zulk-een onderfcheyd daar van maaken, Dat „wy het een onder 't ander niet en vermengen noch verliezen. Want de Dingen „koomen, of *Altijd*, of *Meeften-tijd*, of *Dikmaal*, of *Nooyt*, of *Zomtijds*, of „*Heel Zelden*. Maar hier omtrent is het bedrog geduurig beezig, met verkeer-

Hoe het in Egipten zelden of nooyt en Reegend.

† November.
* December.

Haagel in Egipten een Wonder.

Deut. 11: 10, 11.

Waar uyt men voortgezeyd heeft, Dat het in Egipten nooyt en Reegend.

„ de toepassingen aangaande d'Omstandigheyd des tijds te maaken; besluyten-„de de Menschen heel ligt, Dat het *Dikmaal* gebeurd, 't geêne slegts *Zom-„tijds* gebeurd; en zoo ook dat het *Nooyt* geschied, dat *Heel zelden* geschied. „In dusdaaniger voegen word'er gezeyd, Dat de Zon alle Daag in Rhodus „schijnd, om dat het meesten-tijd daar aan niet en haaperd. Zoo zegd men, „Dat de Chamelion nooyt en Eet, maar van de Lugt gevoed word; om dat „men hem zelden ziet Eeten; en die 't noch gezien hebben, zeggen alleen, „Datze hem eenige Vliegjes hebben zien Nuttigen. Maar gelijk het uyt veele blijken schijnd vast-te staan, Dat het evenwel zomtijds, en op eenige plaatzen van Egipten Reegend; alzoo heeft zulx ook dit veroorzaakt, Dat zommige niet zonder reeden het algemeen Erfgerugt in twijffel getrokken, en gezeyd hebben, Dat het alleen op 't Gezag van eenige Voornaame Schrijvers voortgepraat is, Dat'er in Egipten nooyt Reegen vald; waar toe zy meenen dat geen genoegzaame zeekerheyd is, noch reeden van kan gegeeven worden Joachim Oudaan, door d'ontmoetinge van de Nyl-stroom op de Roomze Penningen verbeeld, ook op dit stuk gevallen, doed in zijn Derde Zaamen-spraak deeze teegenwerping van zijn Meedekouter *Volkaart*, invoeren, zeggende: My ge-

En getuygenissen dat het in Egipten zomtijds Reegend.

„ denkt, Dat ik *Het niet Reegenen in Egipten*, hebbe hooren in twijffel trekken; „als die dit te-gelijk met de onbekende Oorsprong van de Nyl, stelden onder „de Beuzelagtige Verzieringen der Ouden; dewijl zeggenze, dit Land, naa „zijne geleegentheyd en gesteltenisse, niet meer dan eenig ander van die gaaf „des Heemels behoord versteeken te zijn; als meede dat het in de Lugt zelve „een geheele afscheydinge zoude maaken; 't geene nogtans in d'alderheetste „Gewesten en Lugt-streeken van Afrika niet bespeurd word; daar, hoewel niet „overvloedig, egter nu en dan den Reegen vald. Eyndelijk dat verscheyde „Reyzigers, met der daad ondervonden hebben, Dat het in Egipten Reegen-„de, Jaa zelf, hoewel met geen Slag-Reegen, met een Stuyf-of Mot-Reegen, „geheele Daagen lang. Derhalven, of schoon de Nyl van de Natuur met die „kragt en eygenschap voorzien zy, Dat hy 't Land door zijn Overvloejinge „bevogtigd, word dit by veelen voor een Fabelagtig Verdigtzel gehouden. „Maar die hier van dusdaanigen Vonnis strijken, Antwoord *Redegund*, vol-„gens de Reeden en Ondervinding zooze meenen, Oordeelen niet alleen buy-„ten Reeden en teegen d'Ondervindinge, maar teegen de Goddelijke beves ti-

Naamelijk in 't Needer-Egipten, maar in 't Hoog-Egipten Reegend het nooyt.

„ging zelf: Want dat het in Egipten Reegend, gelijk eenige Reyzigers zeg-„gen ondervonden te hebben, word toegestaan, by-aldien men hier door het „Needer gedeelte van Egipten verstaat; 't geên zelfs de Oude niet onbekend „geweest is: Want Proklus zeyd'er aldus van; *Indien 't nogtans gebeurd dat* „*het in Egipten Reegend, Dat 's niet over 't geheel, maar over 't Needer-ge-„deelte.* Doch dit gedeelte hebben de Oudste der Grieken niet, of naauwlijks, „de Naam van Egipten waardig gekend. Maar in het Opperste of Hoog-Egip-„ten, namelijk de Landstreek van Theben af, tot Syene toe, vald gants geen „Reegen, en dat is 't geên de Ouden met eenpaarige Getuygenissen zoo stand-„vastelijk bevestigen: Voor reeden geeft men, Dat dit gedeelte, daar 't niet „en Reegend, Vlak, Laag, Droog, Zandagtig, en uytermaaten Heet is; Dat „derhalven de Dampen uyt zoo Dorren Grond op-stijgende, dewijlze zeer „weynig en dun zijn, of, des Nagts in een dunnen Douw needervallen, of eer-„ze tot Reegen gedyen konnen, geheel van de Hitte verteerd worden. Doch „al kon deeze reeden geen reeden verstrekken, dewijl de Reegen geoordeeld „kan worden een Optrekking van Vogt uyt de Zee, door de kragt der Zonne „om hoog gehaald, zonder dat de Dampen van een Droog Land daar eenig ge-„wigt in toebrengen konnen; waar vanwe de naader gesteldheyd, voor de Na-„tuur-Onderzoekers over-laaten willen; zoo dunkt my veel-meer teegen alle „reeden, teegen zoo veel Oude en Nieuwe Getuygenissen, met in twijffel te „trekken, aan-te gaan, dan dit te gelooven, al konden wy geen reeden van „waarom vinden: Jaa al scheen het booven en teegen reeden, zoo moet het

„ons

„ ons reedens genoeg zijn, Dat d'Almagtige, die een Heer is van de Natuur, „ en Wonderen werkt waar toe ons Vernuft niet doordringen kan, aldus gewild „ heeft: En wanneer de bevestiging van zijn H. Woord deeze Getuygenisse „ versterkt, behoeven wy naa geen andere reeden om-te zien. En hier van nu „ hebben wy twee ontwijffelijke bevestigingen; d'eerste, daar Moses aldus zeyd; „ *Het Land daar gy naa toe gaat om dat te Beërven, Dat en is niet als Egiptenland, van waar gy uytgegaan zijd, het welke gy Bezaaydet met uw Zaad, en Bewaterdet met uwen Gang als eenen Kruydhof; maar het Land daar gy heenen trekt, om dat te Erven, is een Land van Bergen en van Daalen, het Drinkt Water by den Reegen des Heemels*, Deut. 11: 10, 11. Uyt deeze teegenstellinge blijkt zoo klaar als den Dag, Dat Egipten heel anders als Judæa, „ van geen Reegen Besproeyd wierd, maar met Menschen Arbeyd en Begieting, en 't aandraagen van Water, zomtijds, of in eenige plaatzen, moest bevogtigd worden; 't zy daar de Nyl niet Overvloeyde, of alsse tot haar behoorlijke Peyl niet Opgeklommen was. De andere bevestiging is by de Profeet Zacharias, en zeyd aldus; *Ende het zal geschieden, zoo wie van de Geslagten der Aarde niet en zal optrekken naa Jerusalem, om den Konink, den Heere der Heyrschaaren te aanbidden, zoo en zal'er over haar-Lieden geen Reegen weezen; ende indien het Geslagte der Egiptenaaren, over welke den Reegen niet en is, niet en zal optrekken noch koomen* (wat kander klaarder gezeyd worden?) *zoo zal dezelve Plaage over haar zijn, met welke de Heere die Heydenen, die niet Optrekken, Plaagen zal*, Zachar. 14: 17, 18. Verstaat „ naamelijk, de Plaage van Onvrugtbaarheyd en Dorheyd, niet door 't Niet-Reegenen; Want dat was haaren gewoonelijken stand; maar door 't Niet-Overvloeyen van de Nyl, om alzoo haare ontbeering van Reegen te verstrekken. „ Steld nu dat het Niet-Reegenen in Egipten ontstaan zy, of by de booven genoemde Oorzaak des Vlakken, Heeten, en Dorstigen Grond, (want in de Streek van Syene daar het weederom Reegend, is het Land Hoog en Bergagtig, gelijk ook Moses het Beloofde Land; *Een Land van Bergen en van Daalen* noemd;) of by de enkele Willekeur van hem, die alle zijne Werken van aan-begin bekend zijn, en dat weederom de Nijl dit gebrek vervuld heeft; „ Wat kander dan kragtiger zijn, om daar door de Aanschouwers te doen Opklimmen, tot een Heer en Bestuurder van die Werking der Natuure, waar door het een en het andere op zoo gezette Beurt en Peyl, ten onderstand moet dienen? Jaa wat isser onder alle Schepzelen Zigtbaarelijker, om beyde zijne Eeuwige Kragt en Goddelijkheyd uyt te verstaan en te doorzien? Maar Godt kennende, hebben zy hem als Godt niet Verheerlijkt of Gedankt, maar zijn verydeld geworden in haare Overleggingen, en haar onverstandig Herte is 'verduysterd geworden; haar uytgeevende voor Wijze zijnze Dwaas geworden; en hebben de Heerlijkheyd des Onverderffelijken Gods veranderd in de Gelijkenis eenes Beelds van een Verderffelijk Mensche, en van Gevoogelte, en van Vier-Voetige, en Kruypende Gedierte, &c. Want dit past byzonder op de Egiptenaaren, by welke allerley Gedrogten als Goden geëerd wierden.

De Schaarsheyd van den Egiptizen Reegen by die van Kanaan vergeleeken.

Dus verre de aanminnige reeden van dien Opmerkenden Man. Waar omtrent wy ook verneemen, Dat ons moogelijk Herodoot geen gebrek aan Meede-Getuygen laaten zal; wanneer hy aan zijn Tweede Boek, het Reegenen te Theben, voor een groot Wonder aanteekend: Want zoo luyd zijn Verhaal; *Onder de Regeering van Psammenitus Zoon, weedervoer den Egiptenaaren een Groote Wonderdaad: Te weeten, het Reegende te Theben in Egipten; welke naa het zeggen der Thebaaners zelfs, voor, noch naa, jaa tot op deezen tijd; niet geschied is; want in Opper-Egipten Reegend het geheel-en-al niet*, &c. Dit zegd Herodoot; en zoo wil de gantze Oudheyd, Dat men gelooven zal. Nogtans een weynig hooger-op naa Abissynen toe, te weeten in de Gewesten van Moorenland, daar den Nyl zijn Oorsprong heeft, Reegend het doorgaans van* Zoomer-Maand tot Herfst-Maand, als wanneer het in dat Gewest Winter is; zulx Franciskus

Het Reegenen te Theben in Egipten van Herodoot als een Wonder Aangemerkt.

*Van Juny tot September.

ciskus Alvares, die aldaar verkeerd heeft, verzeekerd, Datter om dit Zaayzoen niet eenen Dag zonder Reegen is. Onder-en-tussen doet de Warmte, en de schaarze Reegen, de Egiptenaars en Arabiers groot Vermaak neemen, om des Nagts buytens Huys te gaan en in de opene Lugt onder de Schaaduwe der Daadel-Boomen te Slaaapen; geenzinds bekommerd zijnde, dat hun onder 't zoeken van d'Aangenaame Koelte, den Reegen door-natten zal. Op welke gewoonte van des Nagts buytens Huys te zijn, moogelijk gezien word, wanneer d'Israëliten even voor haaren Uytgang uyt Egipten, nessens de Bestrijking van het Bloed des Paasch-Lams aan de Posten van haare Deuren, belast worden, *Dat niemand dien Nagt buyten de Deure van zijnen Huyze zoude uytgaan, tot aan den Morgen*, Exod. 12: 22. Op dat zy binnens Huys blijvende te-bet geloofden aan de Bewaaring van het Bloed des Lams, Dat aan haare Posten gestreeken was. Maar op dat nogtans het gebrek aan Reegen-Water in Egipten mogt gebeeterd worden, hebben zommige zorg-draagende Koningen op veele plaatzen, Greppen en Water-Kolken doen graaven, om het Nyl-Water uyt die groote Riviere herwaards en derwaards te leyden, en d'Akkers, naa 't verlaaten van de Nyl-Vloed, of daarze omtrent de ver-af geleegen Streeken haar pligt vergat, en te kort schoot, te bevogtigen. Want dat'er in Egipten verscheyde Putten en Water-houders gegraaven waaren, die in 't Overswemmen van de Nyl, vol-liepen, en 't Water ophielden, als zy weeder afgeloopen was, konnen noch eenige Overblijfzelen goed maaken, welke in een Dorre Landstreek langs den Nyl gevonden worden; by d'Italiaanze Reyzigers gemeenelijk, *Sette Pozzi* of *Zeeven-Putten* genoemd. Welke Putten in het Land-Tafereel dat zommige uyt Abulfreda ontworpen hebben, omtrent den Inham der Roode Zee gezien worden. Een Arbeyd die zommige aan de neerstigheyd van Josef, andere aan Sesostris toeschrijven; waar aan Herodoot zijn Stem geeft. Insgelijks word'er voorgegeeven, Dat de Konink Moëris, die groote Poel, die naa zijn Naam genoemd is, laaten uytgraaven heeft, op dat hy 't Nyl-Water, zoo het te hoog liep daar in vangen; of het zelve daar in brengen, en ophouden zou, by-aldien zy te schaars het Land Overstroomde. Invoegen de Nyl alzinds maakte, Dat de schaarsheyd van Reegen, Egiptenland niet hinderlijk en was. En daarom, gelijk Moses aan Israël den roem van het Land Kanaans, hier in teegen Egipten aankant, Dat zy daar in haare Akkerlanden, door een Arbeydzaame Water-verzorging, *Gelijk een Kruydhof* hadden moeten bevogtigen, Deut. 11: 10. alzoo verzeekerd hy haar, Dat Palestina *door Vroege en Spaade Reegen van den Heemel* zou bevogtigd worden: *Zoo dat de Oogen des Heeren geduurig, van't Begin des Jaars tot het Eynde dessels, op dat Land zouden zijn.* Vergelijkt d'aangetooge plaatze met *vers* 12, 14, 15. Daar men nogtans niet meenen moet, dat een teegenstellige vergelijking gemaakt word, tussen de Vrugtbaarheyd van Kanaan, en d'Onvrugtbaarheyd van Egipten; heel niet: Want Egipten was ook een Vrugtbaar Land, gelijk te zien is, Gen. 13: 10. Maar daar door word alleen de verscheyde maniere aangeweezen, door welke beyde deeze Landen Bevogtigd en Vrugtbaar gemaakt wierden. Als waar in waarlijk groot onderscheyd aan-te merken stond. Want gelijk we gezien hebben, Dat het in Egipten niet zoo gemeen Reegende, maar 't Land op zeekere tijd door den Nyl Overwaterd wierd; moestenze 't zelve Water daar-en-booven ook, inzonderheyd by schaarze Overvloejing, in Bakken, en in Kommen ophouden en door Greppen hier en daar heenen leyden; op datze naa 't afloopen der Riviere, geen Gebrek aan Water omtrent haare Thuynen en Boomgaarden hadden. Waar heenen zy het zelve dan met zeeker zoort van Watermoolens, die door Handen en Voeten gedreeven wierden, heenen leyden. 't Zelve alzoo *Bewaterende met haaren Gang*, of *met haaren Voet*, als Moses eygentlijk zeyd; gelijk men een Kruyd-Hof met een *Thuyn-Proost*, of *Hoos-Vat*, Begiet. Palestina daar-en-teegen, wierd *Van den Heemel*, dat is, van den Reegen, die uyt de opgetrokke Damp-Wolken, door middel van de rond-om geleegen en binnenlandze

Egiptenaars zoeken des Nagts veel onder den blooten Heemel te slaapen om de Koelte.

Zeeven Water-putten in Egipten vermaard.

Vroegen Spaaden Reegen in Kanaan teegen die van Egipten vergeleeken.

Water-verzorging in Egipten lastig tot de Moes-Hooven.

landze Bergen te zaamen geperst wierden, Gedrenkt: *Drinkende Water by den Reegen des Heemels.* Waar toe men eens mag naazien, * hoedaanig wy den Reegen naa de Zondvloed, aan de verschijning der Bergen hebben vastgemaakt. Hier by quam ook noch de Goddelijke Belofte, *Der Vroege en Spaaden Reegen.* Den *Vroegen Reegen* viel in den aanvang des Jaars, naamelijk in de Zeevende Maand *Tisri* genaamd, die in onze [a] Wijn-Maand invald: Als wanneer by de Hebreën de Aarde Bezaayd was, op datze de Vrugten deede Wassen. *Den Spaaden Reegen*, viel in de Maand *Adar*; by ons [b] Lente-Maand genoemd; en by haar ook Lente was; en diende om de Vrugten te doen Rijpen. En dit waaren de twee tijden des Jaars, op welk den Reegen gemeenlijk in Kanaan viel. Doch naa dat den Oogst Rijp was, tot aan de Nieuwe Zaay-tijd toe, dat is, van de Tweede, tot aan de Zeevende Maand der Hebreën, (by ons van [c] Bloey-Maand, tot aan Wijn-Maand,) Reegende het niet, dat yts te beduyden had: Gelijk ook Hieronymus, die in Palestina gewoond heeft, Getuygd dat hy op 't eynde van [d] Zoomer-Maand en Hooy-Maand, aldaar nooyt Reegen vernoomen heeft. Doch hier van breeder op zijn plaats; wy moeten thans met Israël in Egipten noch wat Huyshouden.

* Joodse Oudheeden op 't 980. en 981. blad. &c.

a. October.

Wanneer den Vroegen en Spaaden Reegen in Kanaan viel.

b. Maart.

c. Van Mey tot October.

d. Van Junius en Julius.

Maar naadien wy nu al meer dan eens aan de Vrugtbaarmaakende Kragt, der Nyl-Stroom gedagt hebben, dienen we ook te bezien, door welk-een zeldzaame bestuuring der Goddelijke Voorzienigheyd, deeze Riviere, haar Natuurlijke Kragt aan Egiptenland meegedeeld. Te meer noch, naadienwe uyt alle Oude Geheugenissen verneemen, hoe zeer d'Egiptenaaren de zeldzaame Gaave en uytwerking deezer Riviere, in top van Goddelijke Eerbied hebben opgevijzeld: Zulx dat zy in plaats van daar in beyde Gods Eeuwige Kragt en Wijsheyd af-te peylen, zy deeze Riviere zelve, veel-eer tot haaren Opperſten Godt gemaakt, en *De Nyl* JUPITER genoemd hebben. Zoo datze, wanneer het Nyl-Water met een Vat in haare Tempelen pleeg gebragt te worden, daar voor, als voor een Zigtbaare Godtheyd, needervielen. En hier van daan hebben zy aan Isis als de Godinne van het Water, eenige gewoonelijke Hoogtijden en Offerhanden Toegewijd. Geloovende dat het alleen van de Goeddaadigheyd deezer Riviere afhing dat hun Land, noch met Aardbeeving, noch Pest, noch Heemelze Water-Vloeden, noch Stort-Reegens gequeld wierd. 't Geen de Egiptize Priesters en Wijsgeeren onder hen, al van Ouds gaande gemaakt heeft, om de Goddelijke Eygenschappen van den Nyl, door veelerhande Zinteekenen en Heylige Beeld-Letteren, af-te Schilderen. Zy noemden dezelve, volgens 't Getuygenis van Plutarchus, OSIRIS *Toevloejing*, of gelijk d'Arabise Schrijver Abenefus zeyd; OSIRIS *Arm*; om dat hy alle Goederen verschafte. Want bemerkende, Dat het gants Egiptis geweest te weederzijds, met een zaamgeschaakelde reex van Bergen, beslooten leyd, welk in haare lengte de gedaante van een Arm vertoond; die naa beneeden in verscheyde deelen, als de Hand-Palm in Vingeren onderscheyd; jaa daar by de groote Kil van den Nyl niet anders aanmerkten, als de Leever of Middel-Aader, die uyt het Herte van Osiris spruyt, en met zijn Leevendig-maakend Vogt, alles doorwandeld, beweegd en Vrugtbaar maakt; schijnen zy daar uyt geleegentheyd genoomen te hebben; om wanneerze op haare Grafnaalden, de Geef-rijke Overvloed aller dingen, op het Zinrijkste verbeelden wilden, zulx door de Figuur van eenen *Arm* te doen: Die dan ook zeer dikwils op haare Obelissen in een uytgestrekte gestalte gezien word; in welke de opene Vingeren, niet dan een overgeevende Mildheyd, gelijk den Arm, de Moogentheyd en Magt te kennen geeven. Een uytdrukking welke ook zeer gemeen in de H. Schriften, en wel byzonder in die van Moses, gevonden word; ziet Exod. 6: 5. *Ik zal u Verlossen door een Uytgestrekten Arm.* Vergelijkt Exod. 5: 24. En ontelbaare plaatzen diewe nu niet en zullen byhaalen: Alleen diend Psalm 79: 11. en 89: 14. en 136: 12. niet vergeeten; in welke Gods Magt, door de Sterkte des Arms; en des Hands, &c. afgeschilderd word. Hier van daan isset dan voortgekoomen, Dat d'Oude Poëe-

Hoe den Nyl-Stroom Egipten door Jaarlijkze Overvloeijing Vrugtbaar maakte.

Nyl-Water by d'Egiptenaars zeer Heylig gehouden en als een Godheyd Geëerd.

En veelerley Naamen en Eygenschappen toegeschreeven.

Moogentheyd en Magt van Ouds door een Arm verbeeld.

d'Oude Poëeten hebben van Ouds veel Lof van de Nyl-Stroom gezeyd.

ten elk naa haare bevatting, de Nyl-Stroom verscheyde Goddelijke Eer-Naamen en Afkomsten hebben toegeschreeven. Dus heeft Homerus gezeyd, Dat de Nyl uyt den Schoot van Jupiter Voortgevloeyd is. Zoo dat het niet alleen de Egiptenaars, maar ook de Grieken zijn, die gezeyd hebben; Dat deeze Rivier uyt den Heemel Gevallen is. En daar uyt hebben dan andere voortgezeyd, Dat de Nyl een Gifte van Jupijn was; andere datze uyt de Traanen der Goden haar Oorsprong had; of datze de Aader van het Paradijs was; of het Zaad der Goden, Protheus Vijver, en de Man der Godinne Isis, en meenigte andere Eertijtelen meer; die zelfs tot aan de uyterste Volkeren bekend geworden zijn. Want ook de Moorenlanders, die deelagtig aan desselfs Vrugtbaarheyd zijn, noemen de Nyl over-al op hunne Taal; *Ankaata Marat Schammataavi.* Als ofze *De Hoofd-Bron der Heemelze Wateren* zeyden. d'Arabise Digters, noemenze *Het Leeven der Aarde.* Ook heeft Jesaias de Vrugtbaarheyd deezer Riviere aldus uytgedrukt. *In veele Wateren is het Zaad van de Nyl, en de Oogst der Riviere is desselfs Kooren.* Aldus heeft de Gemeene Latijnze Overzettinge de plaatze Jesa. 23: 3. vertaald. Doch onze leezen; *Wiens Inkomste was het Zaad van Sichor over de Groote Wateren, de Oogst der Riviere*, &c. Alwaar d'Uytleggers, door *Het Zaad*, het *Vlas* verstaan, Dat uyt het Zaad wast: Door *Sichor* een Riviere van dien Naam, welke Egiptenland van Kanaan afscheyde, Josua 13:3. *Sichor die voor aan Egipten is.* By zommige voor een Aader genoomen, die uyt den Nyl voorspruyt; En de Kantverklaarders voegender by, dat Egipten zelfs zomtijds *Sichor* naa deeze Riviere genoemd word. Door *De Groote Wateren* verstaan eenige, de Oçeaanze Zee, andere den Nyl of Groote Riviere van Egipten; en door *Den Oogst der Riviere*, het Koorn-Gewas, welke langs desselfs Oevers Wies, naa datze van die Riviere Bevogtigd waaren door haare Overstrooming. Andere neemen dit *Sichor*, voor de *Beeke Egiptus.* Zulx dat om hier den Zin des Profeeten op-te maaken, hy schijnd te willen zeggen; Dat die van Tyrus Rijk wierden door het verhandelen der Vrugten, die in andere Landen wiessen. Doch dit loopt buyten ons bestek. Alhoewel wy dusken verklaaring aanneemelijker agten, dan de maagere en quaalijk ter-sné gebragte gissing van Rabbi Eliëzer, welke over deeze plaatze zeyd, Dat Sichor, (dat is de Nyl,) van zoodaanigen Natuure is, Dat hy in eene Maand, met een eenige Overwatering doed; 't geên alle andere Rivieren naauwlijx in de tijd van een rond Jaar konnen doen. d'Oude Grieken, die Wijsheyd zogten, hebben deeze Verborgendheyd der Vrugtbaarheyd, door het Naamwoord NEYLOS, dat is, de *Nyl*, met groote Schranderheyd willen aanduyden; Dewijl het woord *Neylos*, door de Geheym-Kunst, die de Joden *Kabbaals* noemen, Ont-Cijfferd, even zoo veel Getallen uyt-brengd, als'er Daagen in 't Jaar koomen. Want de Letter N. beteekend by de Grieken 50. De E. is 5. De I. doet 10. De L. 30. De O. 70. En de S. 200. welke te-zaamen gebragt, 365. uytmaaken: Hoe veele Daagen in 't Jaar gaan. En dat deeze Riviere ook onder de Gedaante van den Egiptizen Jupiter, met een Straal-Kroon om 't Hoofd, en een Stêêl van Lotus-Bloem over de Schouderen, onder het Grieks Opschrift ΝΕΙΛΟΣ, op een Penning van Titus Vespasianus verbeeld staat, hebben Tristan, en uyt hem Spanhemius gemeen gemaakt. Gelijk het ook wél uyt de gewoone Offerdiensten aan de Nyl-Stroom, heeft konnen voortkoomen, Dat Farao in den Morgenstond gezeyd word, *Aan de Riviere te zullen uytgaan*, Exod. 7: 15.

En word ook by de Profeeten gedagt.

De Daagen van 't Jaar in de Naam van de Nyl gevonden.

N	50
E	5
I	10
L	30
O	70
S	200
Neilos	365

d'Oorzaak der gezette Overstrooming van de Nyl van veele onderzogt.

Daar is by d'Onderzoekers der Natuure; groote neerstigheyd aangewend, om den Oorsprong van de Nyl, en d'Oorzaak van haar gezette Overvloejing, naa te spooren; in welken arbeyd de meeste van gedagte zijn, Dat zig Athanasius Kircherus en Isaakus Vossius, wel het best gequeeten hebben, terwijl'er geen andere ontbrooken hebben, welke haar zelven aan veel onzeekere Klippen jammerlijk gestooten hebben. Onder-en-tussen houden de Landbeschrijvers deeze Riviere, d'Aanzienelijkste van de gantze Weereld, en het Opmerkenste Meester-

Meesterstuk van de Natuure, en gants Egipten te zijn: En zulx zoo wel ten aanzien van de Lengte zijns loops, en zijn verscheyde Monden met welke hy zig in Zee uytgiet, en Jaarlijkze Overvloejing; als de Vrugtbaarmaakende eygenschappen zijner aangebooren Natuure. Zulx dat haar den Aardbeschrijver Ortelius, desweegen, *De Vader der Rivieren*, en *De grootste der Weereld*, genoemd heeft. Eer wy met andere laatere Schrijvers weegens den Oorsprong deezer Riviere, raadpleegen, lust ons Herodotus te hooren, die in de volgende woorden opregtelijk belijd, Wat hy daar van by de Eygenlanders heeft konnen ontwaar worden. Dus luyd zijn verhaal: Van de Natuure deezer Riviere heb „ ik van de Priesters, noch van yemand anders, yts konnen verneemen; te wee- „ ten uyt wat Oorzaak het Water van de Nyl, Honderd Daagen, (beginnende „ van de Zoomerze Stilstand der Zonne;) Wast, en de Landen Overwaterd? „ en by-naa zoo veel Daagen afloopt, en tot zijn Kil weederkeerd? Zoo datze „ de gantze Winter over tot aan de Zoomerze Stilstand, ondiep blijft? Hier- „ af heb ik niet met-allen van de Egiptenaars konnen verneemen, noch zy wi- „ sten my ook niet te zeggen, Of de Nyl een zeekere Kragt by zig had, daar in „ hy van d'andere Rivieren verschilde. Dit, daar ik zeer begeerig naa was, om „ te weeten, vroeg ik hen, waarom de Nyl alleen van al de Rivieren, geene „ Dampen Uytwaassemd? zommige onder de Grieken, die voor Luyden van „ Schrandere Herssenen wilden gaan, hebben dry-erley gevoelens van dat Wa- „ ter bygebragt; doch twee daar van ken ik zoo waardig niet, dat ik daar van „ eens reppen wil, dan alleen maar voor zoo-veel, als ik dezelve wil bekend „ maaken. Het eerste gevoelen wil, Dat de Jaar-Winden de Nyl doen Wassen; „ dewijlze beletten, Dat de Nyl niet in Zee kan Uytvloeyen. Maar dikwils „ hebben de Jaar-Winden noch niet eens begonnen te Waayen, als de Nyl de „ Landen al Overwaterd heeft. Daar-en-booven, in dien de Jaar-Winden „ het Overwateren des Nyls veroorzaakten, moesten alle de Rivieren die de Jaar- „ Winden onderhaavig zijn, het zelfste lijden, 't geen de Nyl lijd, en dies-te „ meer, hoe datze Ondieper zijn, en zagter Stroomen. Maar in Syrien en in „ Afrika zijn veele Rivieren, die even-wel zoodaanig niets en lijden, als de Nyl „ lijd. Het ander gevoelen is wel ongerijmder, dan het verhaalde; maar veel „ wonderlijker om aan-te hooren: Willende dat de Nyl om dat hy uyt den O- „ çeaan vloeyd, zulx veroorzaakt, en dat den Oçeaan om het gantze Aardrijk „ vloeyd. Maar gelijk het derde gevoelen het alderbezaadigste is, alzoo isset „ nogtans het aller valste. Dewijl dit gevoelen, met te zeggen, Dat de smelten- „ de Sneeuw het Overwateren der Riviere veroorzaakt, niet met-allen zeyd. „ Want hoe zou het smelten der Sneeuw, het Overwateren van de Nyl konnen „ veroorzaaken, daar de Nyl uyt zeer Warme naa Koude plaatzen; naamelijk „ uyt Afrika, door het midden van Moorenland in Egipten vald? Veele be- „ wijs-reedenen zou yemand hier over konnen bybrengen; te weeten dat het niet „ waarschijnelijk zy, Dat het Water van de Nyl, die zoodaanig is, van de „ Sneeuw zou konnen voortkoomen. De Winden, die van deeze Gewesten „ Warm koomen overwaajen, geeven het eerste en grootste bewijs-teeken. Het „ tweede, word van het Gewest dat geduurig zonder Reegen en Ys is, genoo- „ men. En naa het Sneeuwen moet het noodzaakelijk binnen den Vijfden Dag „ Reegenen. Derhalven, in dien het in deeze Gewesten Sneeuwde, het moester „ ook Reegenen. Het derde bewijs-teeken, kan van de Menschen genoomen „ worden, die van de Zonne Swart Gezengd zijn, als meede van de Sperwers „ en Swaaluwen, die aldaar Jaar-in, Jaar-uyt blijven. De Kraanen welke voor „ de Koude van het Scythize Gewest Vlugten, begeeven zig ook naa deeze „ plaatze, om te Overwinteren. En daarom, by-aldien slegs eenige de min- „ ste Sneeuw in dit Gewest viel, waar door de Nyl Opvloeyde, en waar van „ daan zy begind te Vloeyen, daar zou gewisselijk niets zoodaanig geschie- „ den, gelijk nu noodwendig geschied. Maar de geene die van den Oçeaan „ spreekt, en dat op een verborgen Fabel brengd, spreekt zonder bewijs-ree- „ den:

De Nyl in haar Natuurlijke Aard en Vermoogen, door Herodoot uyt berigt der Egiptize Priesters beschreeven.

„ den : Want ik en ken geen Riviere, die uyt den Oçeaan Vloeyd ; maar mijns-
„ bedunkens heeft Homerus of een van d'andere Oude Poëeten, deezen Naam,
„ als hy dien vond, in de Poëzye gevoerd. Maar by-aldien ik onder verwer-
„ ping der voorgestelde gevoelens,ook een gevoelen van Verborge dingen moet
„ inbrengen, zal ik gaan zeggen uyt wat Oorzaak my dunkt, Dat de Nyl des
„ Zoomers Wast en Overloopt. By Winter-tijd, wijkt de Zon onder het Win-
„ ter-Teeken van zijn oude loop en komd in Opper-Lybie. Ik heb het gantze
„ werk, om kort te gaan, in deeze weynige woorden begreepen : Want het is
„ gelooflijk dat deeze God het Land,naa dat hy't zelve digt naaderd,vervolgens
„ ook zeer Dorstig maakt, en de Stroom der Binnelandze Rivieren Opdroogd.
„ Om dit nu met veele woorden te verklaaren, zoo is het daar meede aldus gelee-
„ gen. De Zon, gaande door Opper-Asiën, brengd dit te weeg : Want dewijl
„ het den gantzen tijd der Lente in deeze Gewesten Helder Weêr is, en de Ge-
„ westen zelfs Warm en de Winden Koel zijn, zoo doet de voorby gaande Zon
„ gelijk zy in den Zoomer doed, alsse aan 't midden van den Heemel gaat :
„ Want zy trekt het Water naa haar, en smijt het opgetrokken Water weeder
„ naa hooger plaatzen : 't Welk de Winden, die dit Water ontfangen en ver-
„ strooien, doen smelten. Te weeten, die Winden, die, gelijk gelooflijk is,
„ uyt dit Gewest koomen overwaajen, als de Zuyde en Weste Wind, de Ree-
„ genagtigste van alle Winden; hoewel, mijns oordeels, de Zon niet al het Wa-
„ ter van dat Jaar naar de Nyl te rug zend, maar ten deele by zig behoud. Als
„ nu de Koude begind af-te neemen, komd de Zon weêr in 't midden des Hee-
„ mels, en trekt dan insgelijx het Water weeder naa haar uyt alle de Rivieren,
„ die door het veel Reegenen, 't welk de Beek-rijke Aarde Bevogtigd, hoo-
„ ger worden : Maar des Zoomers, alsse geen Reegen ontfangen en hun Wa-
„ ter van de Zon opgetrokken word, vallenze Ondieper. Maar wel te regt
„ is de Nyl, die nooyt Reegen ontfangd, te dien tijde, als haar Water van
„ de Zon opgetrokken word, veel Ondieper, dan zy gemeenlijk des Zoo-
„ mers is : Want dan word haar Water opgetrokken gelijk d'andere Rivie-
„ ren : Maar des Winters word haar Water alleen opgetrokken. Derhalven
„ is mijn gevoelen dat de Zonne, de Oorzaak van dit werk is. Dezelve is mee-
„ de mijns oordeels, d'Oorzaak van de Droogte der Lugt in dat Gewest,terwijl-
„ ze alles Zengd, daarze door gaat. En aldus word Opper-Lybien, altoos door
" de Hitte gebrand. En by-aldien in de Jaar-Zaayzoenen, en in de gesteltenis
" des Heemels verandering quam; zoo dat, by maniere van spreeken, het Noor-
" den was, daar nu het Zuyden is; en daar nu het Zuyden is, het Noorden
" was; indien zeggenwe dit zoo was, de Zon, uyt het midden des Heemels
" gedreeven van 't Noorden, en den Winter zou even-eens Europa beschijnen,
" gelijk zy thans Libye beschijnd; en in het trekken over Europa dezelfde
" Werking in de Riviere d'Ister doen, die zy nu in den Nyl doed. Aangaan-
" de d'uytwaassemíng, die uyt den Nyl niet op-en gaat, daar af heb ik dusdaa-
" nig een Gevoelen : Te weeten; Dat het waarschijnelijk zy, dat uyt zeer heet-
" te plaatzen niets uytwaassemd, maar veel-meer geschied, uyt Kouder plaat-
" zen. Niemand evenwel onder de Egiptenaars, Grieken of Lybiaanen, met
" wien ik te Woorde geraakt ben, heeft bekend, Dat hy de Hoofd-Bron van
" de Nyl wiste; uytgezeyd de Penning-gaarder van het Heylige Geld van Mi-
" nerva, in Egipten binnen de Stadt-Sais. Want deeze scheen my al boertende
" te zeggen, Dat hy zulx bescheydentlijk wist : My doende dit Verhaal; te
" weeten, Dat'er twee Bergen zijn, die met haar Top-punten booven spits toe-
" loopen, en tussen Syène, een Stadt in Thebais, en de Stadt Elefantine gelee-
" gen zijn; waar van d'een *Krofis*, d'ander *Mofis* genoemd was; uyt welkers
" midden de grondelooze Hoofd-Bronnen van den Nyl voort-sprooten : Ook
" zeyde hy, Dat de helft van dit Water naa Egipten in 't Noorden, d'ander
" helft na Moorenland in 't Zuyden vloeyde. Dat nu deeze Hoofd-Bronnen
"Grondeloos waaren, daar van had, zeyd hy, Psammitichus Konink van
„ Egipten

„ Egipten, d'Ervaarenis, die eenige Duyzend Vaademen Touw had aan mal-
„ kanderen doen Knoopen, en tot de Bronnen in-laaten zinken; doch daar meede
„ geen Grond had konnen Peylen. Dezelve Penning-gaarder, indien slegts zijn
„ zeggen waar is, verzeekerde naa mijn Onthoud ook, Dat aldaar zeer snelle
„ Draay-Stroomen waaren, en zoo sterke Stroomen als groote Water-Vallen
„ gingen, die van 't Gebergte nêêrstorten; waar door de nêêrgelaaten Lijn niet
„ en konde op de Grond koomen. En ik heb niet anders daar van konnen ver-
„ neemen. Maar wat ik daar-en-booven gehoord heb, (en zelfs ben ik in Per-
„ zoon tot aan de Stadt Elefantine gereyst, om alles te bezigtigen; voor de rest
„ heb ik alles van hooren zeggen;) Dat is dusdaanig: Als men van de Stadt Ele-
„ fantine opwaards reyst, vald de Weg steyl; zulx men genoodzaakt is, even
„ als een Os, het Schip weederzijds te binden, en zoo daar meede Op-te Vaa-
„ ren. Maar komd het Touw by avontuur te breeken, zoo word het Schip
„ door de kragt der sterke Stroom weggevoerd. Deeze plaats is te Scheep, Vier
„ Daagen reyzens: Alwaar de Nyl met Bogten vloeyd, gelijk de Meander-
„ Stroom; in deezer voegen Vaard men Twaalf Scenen. Daar naa komd men op
„ een Vlakke plaatze, alwaar een Eyland leyd, met Naamen Tachomsus, daar
„ de Nyl rond-om vloeyd. De Landstreek booven Elefantine geleegen, als
„ ook het halve Eyland, bewoonen de Moorenlanders; want d'ander helft word
„ van de Egiptenaars bewoond. Digt aan dit Eyland leyd een groot Meyr, daar
„ rond-om de Moorenlandze Vee-Hoeders woonen. Koomende hier in uyt de
„ Nyl, vervald men in een Stroom die zig in een Meyr verspreyd. Daar naa
„ stapt men te Land, en Reyst Veertig Daagen te Voet om des Strooms wille:
„ Want aldaar liggen in de Nyl, Scherpe Steen-Rotzen, en meenigte groote
„ Steenen, die het Vaaren beletten. Naa dat men deezen Weg in Veertig Daa-
„ gen heeft afgelegd, treed men wêêr in een ander Schip, en Vaard Twaalf
„ Daagen, tot dat men aan de groote Stadt Meroë komd, die, naa men zeyd,
„ de Hoofdstadt van andere Steeden is. De Inwoonders van deeze Stadt Eeren
„ geen andere Goden, dan Jupiter en Bacchus, dien zy booven-maaten Vye-
„ ren. Zy hebben ook een Vraag-Baak van Jupiter opgeregt, op wiens Bevèl
„ zy te Velde trekken. Voorts, vloeyd de Nyl, van 't Westen, en den Onder-
„ gang der Zonne. Doch hoedaanig zy hooger-op gesteld is, daar af kan nie-
„ mand met zeekerheyd spreeken; want dat Gewest leyd, ter Oorzaake van de
„ Hitte der Zonne, Woest en Volkloos. Evenwel heb ik dit van zeekere Cy-
„ renen verstaan; welke Verhaalden, Datze naa de Vraag-Baak van Ammon
„ getrokken, en met Etearchus, Konink der Ammoniten, in Mond-gemeen-
„ schap getreeden waaren, en onder veel andere reeden, ook van de Nyl ge-
„ sprooken hadden; waar af niemand de Hoofd-Bron te-regt wist. Daar be-
„ neevens zeydenze, Dat Etearchus Verhaald had, Dat op zeekeren tijd eeni-
„ ge Nasamonen, 't welk een Lybisch Volk is, dat te Syrtis, en een kleene
„ Landstreek van de Syrtis naa 't Westen bewoond, by hem gekoomen waa-
„ ren; Dat deeze Nasamoners, alsse gevraagd wierden, Ofze niet yts meer-
„ ders van de Wildernissen van Libye wisten te zeggen? Verhaald hadden; hoe
„ eenige Wulpze Jongelingen, om zulx te Verneemen waaren uytgezonden:
„ Welke eerst door een Land van Menschen bewoond getrokken, en daar naa
„ in een Gewest quaamen dat vol Wilde Dieren was. Daar van daan waarenze
„ door een Wildernis naa 't Westen getoogen; daarze naa veele Daagen Rey-
„ zens, Boomen en Eetbaare Vrugten vonden. Hier van daan waarenze door
„ onbekende Inwoonders door zeekere Moerassen geleyd; en ten laatsten in een
„ Stadt gekoomen, daar al de Luyden Swart van Huyd waaren. Voor-by dee-
„ ze Stadt zeydenze, had eertijds een groote Riviere van 't Oosten naa 't Wes-
„ ten geloopen, waar in zig Krokodillen vertoonden. Dit zeyde Etearchus:
„ Die ook zelver Gifte, en de reeden genoeg aanwijst, Dat deeze Riviere, die
„ voor-by de Stadt vloeyde, de Nyl was. Want in Libye vloeyd de Nyl, en
„ doorkliefd dat in 't midden. Den Loop van d'Ister-Stroom, dewijl hy door

„ bewoonde Gewesten vloeyd, is by veelen bekend; doch van de Bron-Aaders „ des Nyls, weet niemand te spreeken; overmids Libye, daar hy door vloeyd, „ Onbewoond en Woest leyd, *&c.* Dus verre Herodoot: Wiens Omstandig Verhaal wy dus wijdluftig hebben willen by-haalen, op datwe in 't vervolg tebet bezaagen, uyt welke Bron-Aaders zommige laatere Schrijvers, haare gissingen en verzierde Ervaarenissen, onder veelerhande verpoetzing, geput hebben. Een kennelijk Staal hier van, zal moogelijk het Verhaal konnen grondvesten, welke Athanasius Kircherus uyt de Waarneeming van Petrus Pais, aangaande de Hoofd-Bronnen van de Nyl, by-brengd; dien hy ons in 't Land-gedeelte van 't Koninkrijk Gojam, op zeekeren Berg meend aan-te wijzen; welken Berg vol Water is, en dikwils daar van schud en trild; zoo dat hy hier en daar verscheyde Beeken aan zijnen Voet uyt-giet; welke zig ten laatsten, tot een groote Riviere, die men de Nyl noemd, vereenigen, en gants Egipten, naa een Loop van meer dan 900 Duytze Mijlen afgeleyd te hebben, in twee Deelen klieft; tot datze naa-by het Needer-Egipten gekoomen, Dat laage Land-gedeelte, in groote Brokken deeld, en door verscheyde Monden in de Middellandze Zee stort. Doch al deeze Bronnen en Water-Slootjes, hebben Isaakus Vossius veel te gering gescheenen om een waare Oorsprong van zoo Magtigen Riviere te zijn, die vol van Water is. Dus meend hy voor hem zelven, Dat de Nyl dit met alle andere Rivieren gemeen heeft, Datze haar Oorsprong alleen van den Reegen heeft; en dat'er geen Riviere gevonden word, die haar Oorsprong uyt zeekere Bron Ontleend. 't Geên hy hier uyt vast steld, Dat alle Rivieren, zoo meenig als'er elders loopen, naa den overvloed van Reegen, of desselfs schaarsheyd, of Overloopen, of Verminderen; zoo dat veele Killen, wanneer 't van Reegenen ophoud, geheel-en-al opdroogen. Hierom zoekt men te vergeefs naa eenige Oorspronkelijke Bronnen; want men vind'er zoo veele als'er Beekjes, jaa Droppelen Reegens gevonden worden, die haar Water aan de groote Rivieren overzetten, en haar Kill vol houden. Noch veel grooter verschilligheyd word'er by de Schrijvers gevonden, welke ons de Oorzaak van de Jaarlijkze Overvloejing hebben gemeend aan-te wijzen; die voorzeeker Wonderlijk schijnd, om datze een gezette beurt heeft. Dus schrijven eenige dit, uyt naa-aaping van Herodoot, die 't zelve Gevoelen nogtans weeder-spreekt, zeekere Noorde-Winden toe, welke de Nyl opwaards drijven, en beletten in haar uytloop in Zee. Andere hebben 't waarschijnelijker afgeleyd van de meenigvuldige Reegen en Sneeuw, welke omtrent de Honds-Daagen op 't Gebergte van Moorenland vallen, alwaar de Nyl zijn Oorspronkelijke Loop begind, en het in dat Gewest als dan Winter, doch in Egipten Zoomer is: Welke Overvloed van Water neederwaards koomende, de Nyl doed overswemmen. Van welk-een Overvloedig Reegenen wy korts te vooren yts uyt Franciskus Alvares hebben Aangeteekend. Teegen welk Gevoelen zig Vossius ten grootsten-deele heeft aangekant, wiens redeneeringe wy aanstonds gedenken zullen. Die onder-en-tussen met Kircherus het Hoofd vol Onder-Aardze Hoolen hebben, meenen dat de Zee als dan opsweld, en zijn Water alzoo van onder de Aarde aan de Nyl meede deeld; waar van Herodoot alreede yts gerept heeft. En daar worden uyt d'Oude Wijsgeeren Thales, Anaxagoras en andere, zommige gissingen by-gebragt, die hier niet verre af zijn. Terwijl veele Gedagten der Egiptize Priesters, meest naa by-geloovige Fabelen gelijken. 't Geene Kircherus lang en breed hier van gereedeneerd heeft; komd groot-deels overeen, met het geene wy reeds van de smeltende Sneeuw en Reegen, vallende op de Ethiopize Bergen, gezeyd hebben. En hy had derhalven naa geen andere Oorsprong als deeze behoeven om-te zoeken; noch hem te laaten in de Hand stoppen; gelijkwe strax wat naader uyt d'Ervaarendheyd, en de Waarneemingen van de Geleerde Vossius verneemen zullen. Men mag'er verder by Aanmerken, Dat dit voorzeeker de Wijzen, en Sterre-raamers in Egipten, heel ligt heeft konnen van haar stuk helpen, Dat deeze groote Riviere ten tijde van

Het Verhaal van Herodoot heeft'er aangaande den Oorsprong van de Nyl en haar gezette Overstrooming veele doen dwaalen.

Die Isaak Vossius weederleyd heeft.

Vossius meend, Dat de Rivieren nergens uyt eenige Hoofd-Bronnen voort-koomen.

De Schrijvers dwaalen zeer aangaande den Oorsprong der Jaarlijkze overswemming van de Nyl.

Josef

Josef, Zeeven agter-een volgende Jaaren, den Akkerbouw Loog, en'er niet voor den Boer in-te Oogsten viel. Gelijk ons een fraay Poëet die groote Eklypsis in den Loop der Natuure, in deeze Rey-Zang voorgezongen heeft :

O Nyl, of 't zy gy liefst alleen,
Den Naam Osiris hebd te draagen,
Of Astapus, gelijk voor-heen
U d'Ouders hieten in hun Daagen;
Wiens wufte Vliet gesprongen koomd,
Uyt onbekende en duystere Bronnen.
En diep door 't Aardrijk heenen Stroomd,
Daar 't Wild en Woest is zonder Zonne.
En dan, tot dienst der Menschen weer,
Te voorschijn komd, en 't hoofd opsteeken,
En tweemaal van de Rotzen neer,
Gestort uw Schuyment Water breeken,
En Bruyst en Splitst uw Nat in twee.
En lekt Egiptens Kant en gronden,
Tot dat gy streeft en schiet in Zee
Door Zeeven opgesperde Monden.
Wat zal ik slegte Egiptze Maagd;
Tog zeggen van verborgen Zaaken,
Daar onze Wijzen om gevraagd,
Krakkeel en Ydele woorden maaken;
Gelijk wy dikmaal hoorden, Dat
Aan 's Vorsten Disch zy reeden gaaven?
Hoe komd het dat u weygerig Nat,
(Gewoon Egipten zoo te Laaven
Dat het den Reegen derven mogt.)
Niet hooger Wast als Vierpaar Ellen,
Hoewel het Honds-Gesternt om Vogt
U Smeekt, en meenigmaal komd quellen?
Geschiet het mids het Zonne-Ligt
Gevoegt met andere Sterren t' zaamen,
Een grooter Brand en Hitte stigt
En mijn Geboorte Land het Aamen
Verhinderd, door Versmagten Dorst;
Zoo dat door droogte gants geen Reegen,
En Laaft der Beêken Schorre Borst?
Of strijd Saturnus traagheyd teegen
Merkuurs geswindheyd, die u Vaard
Moet geeven? Of en heeft het Weste,
Dat nu slegts enkle Koude baard,
Geen Lente-Winden meer ten beste,
Om uwen Stroom te stuyten van
De Zee-kant en u zoo te perssen
Dat, over d'Oevers heên, gy dan
De Dorstige Akkers zoud Ververssen?
Of is u Spring-Aar toegestopt
En weygerd zy, gelijk ze plagte,
Uw Kil, daar nu geen Vogt in dropt,
Te Drenken, dat het Zand Versmagte?
Dewijl de Vader Oçeaan
Die om den Aardbôôm loopt, verhinderd,
De Zeên, die teegens Atlas slaan,
En haar in haaren vaard verminderd;
Zoo datze heymelijke niet
Door d'Aarde heenen konnen kruypen
By-een, op dat u groote Vlied
Het Nat der Beêken komd te zuypen.
ô Neuswijs Volk, ten zy 't my mist,
Gy onderzoekt vergeefze dingen;
De Schepper, die de Wateren wist
Met Strand en Oevers te Bedwingen,
Maakt ook de Nyl, aan zeekere Wet
Verknogt, dien hy om des Volks Boosheyd
Veranderd, dat het omgezet,
Eens ophouw van zijn Goddeloosheyd.

Dat dan de Nyl-Stroom meer in Egipten, als door gants Moorenland Opsweld, hangd alleen af van de schuynze neederhelling der Water-Killen; naademaal het Water altijd de Laagte zoekende, in de needer-gedeelten noodwendig de grootste Plas moet maaken. Dit nu kan zeer gemakkelijk in de Laage Landen, en daar de Killen der Rivieren doorschot van Water, als in Needer-Egipten, het diepst zijn, en niet zoo ligt in de Hooge en Bergagtige Landen, als in Libye en Moorenland geschieden. Zulx hier uyt volgd: Dat naadien het in Egipten niet en Reegend, dan zelden in 't Needer-Egipten, de Nyl-Stroom aan Egipten niets schuldig is als zijn doorloop; en geen Wateren door Egipten voerd, dan dien hy uyt andere Gewesten ontfangen heeft; naamelijk die uyt Moorenland derwaards schieten. Invoegen dit Abyssyns Gewest, de Bron-houder van de Nyl te agten zy: En dat niet Bezuyden, maar Benoorden de Middag-Lijn; gelijk de Hr. Vossius uyt de Portugeesse Reys-Beschrijvingen, en de Verschillige Jaar-Zaayzoenen in die Gewesten, heel waarschijnelijk beweezen heeft. En alhoewel wy korts-te vooren hebben beginnen te zeggen, Dat d'Overswemming van de Nyl, taamelijk geloofbaar aan de Reegen en Sneeuw toegeschreeven word, welke omtrent de Honds-Daagen, wanneer het Winter in 't Moorenlands Gewest is, komd te vallen, terwijl het Zoomer in Egipten is; zoo schijnd ons gemelden Heer Vossius, nogtans van zinnen te doen veranderen; als de welke in dat Gevoelen verscheyde Misslaagen en Quaade Gevolgen aangeweezen heeft, die teegens d'Ondervindinge aanloopen. Want naa dat hy gemerkt had, Dat die, welke den Oorsprong van de Nyl

Waar door de Nyl meer in Egipten als in Moorenland en Hoog Egipten Opsweld.

Nyl zeer verre in 't Zuyden ſtellen, Gevoelen dat het aldaar Winter is, wanneer de Zon de Zoomerze Noorder Heemel-Teekenen doorwandeld, zoo willenze dat de Hoofd-Bronnen des Nyls, van de Winterze Stort-Reegens opgevuld worden, en dat daar uyt noodwendig volgd, Dat de Nyl, ſchoon hy door de Winterze Stort-Reegens, in het Zuyder-gedeelte Opſweld, evenwel des Zoomers in 't Noordelijk-gedeelte, ter Oorzaake van het ſnel voort-ſchieten der Stroomen, komd over te vloejen. Doch uyt zulken gezeg, vloejen zeer ſlegte en onwaarſchijnelijke gevolgen: Want te willen ſtaande houden, Dat wanneer de Zon de Zoomerze Heemels-Teekenen doorwandeld, het als dan in de Landen onder de Winterze Heemels-Teekenen geleegen, Reegen zou vallen, zulx ſtrijd teegens d'Algemeene Ondervinding. Al die de Geweſten der * Verzengde Lugt-Streek, of de Landen tuſſen bey de Zonnekeer-kringen geleegen, bewoonen of bewoond hebben, weeten dat dit heel anders toegaat; en dat de Jaar-Zaayzoenen aldaar een geheel andere wijze houden, dan by ons. Want gelijk de Zon, wanneer de zelve het verſte van ons is, by ons *Winter* en *Reegen* veroorzaakt; alzoo veroorzaakt de Zon by de geene, die binnen de Zonnekeer-Kringen woonen, wanneer dezelve verre van haar is, *Zoomer* en *Droogte*; maar wanneer zy booven haar Hoofd aan het Top-punt des Heemels ſchijnd, dan brengdze Winter en Reegen voort. En zoo beſtandig is deeze wijze der Jaar-Zaayzoenen aldaar, Dat het nergens aan die geheele Land of Zee-Streek, tuſſen beyde de Zonnekeer-Kringen geleegen, anders toegaat; ten zy de groote Bergen den Loop der Lugt, die den Reegen maakt, beletten: En derhalven hebben al die reedeneeringen die uyt onze Jaar-Zaayzoenen ontleend zijn, hier niets te beduyden, dewijlze teegen de Klaare Ondervinding ſtrijden. Het is ook gewis, Dat by-aldien zulx waar was, dat niet alleen des Zoomers, maar ook in de Winter de Nyl zou overloopen. Want indien'er Reegen op de Bergen vald, die onder de Winterze of Steen-Boks Zonnekeer-Kring zijn, wanneer de Zon onder de Kreefts Zonnekeer-Kring is, zoo volgd noodwendig dat'er Reegen vald in die Geweſten, onder de Zoomerze Zonnekeer-Kring geleegen, als wanneer de Zon in de Steen-Boks of Winterze Zonnekeer-Kring is: Derhalven zou dan ook de Nyl in 't Hertje van de Winter Overvloejen. Want hoemen de Veranderingen en Jaar-Zaayzoenen in de plaatzen tuſſen bey de Zonnekeer-Kringen geleegen, ſtellen wil, de Nyl zal altijd, indien hy van de Winterze Zonnekeer-Kring begind te vloejen, twee-maal 's Jaars overvloejen; naadien de Volken die onder de Middag-Linie woonen, alle Jaaren twee Reegen-Tijden hebben; naamelijk, wanneer de Zon in de Lente-, en wanneer zy in de Herfſt-Nagt-evening is. Die tuſſen de Middag-Linie en de Kreefts of Zoomerze Zonnekeer-Kring woonen; Dat is, tuſſen de Linie en de Dry-en-Twintigſte Graad en een half, Noorder-breette, hebben by-naa den geheelen tijd, in welke de Zon de Noordelijke Heemels-Teekenen doorwandeld, Winter; alhoewel de Winter haar niet ſchielijk, maar van langerhand by-komd. Eerſtelijk, wanneer de Zon haar Nagt-evening onder de Stier en de Tweelingen vertoond, ontſtaat'er Wind en Reegen; hoewel den Reegen niet ſwaar noch geduurig is, maar nogtans met Storm op Storm verzeld gaat. Deeze tijd is by haar de Voor-Winter, die men niet quaalijk Herfſt zou konnen noemen. De Naa-Winter neemd zijn begin van de Zoomerze Zonneſtand, en eyndigd omtrent de Herfſtze Nagt-evening. Want aanſtonds naa de Zonneſtand begind de geduurige Reegen, en houd niet op voor het uytgaan van a. Herfſt-Maand. Doch deezen Reegen is heel ſwaar; naamelijk, wanneer de Zon in het Teeken van den Leeuw is; of veel-meer in 't midden van b. Hooy-Maand tot aan het midden van c. Oogſt-Maand. In deeze tijd voornaamelijk, vloejen de meeſte Beeken onder de Verzengde Lugt-Streek geleegen, zeer hoog-op, en de Kruynen der Bergen worden met Sneeuw bedekt, en de Koude is als dan uytneemende groot. Naa de Herfſtze Zonne-ſtand, begind by deeze Volken de Zoomer, ofte veel-meer de Lente. Want wanneer de Zon

* Zona Torrida.

De Landen tuſſen bey de Zonnekeer Kringen geleegen hebben een heel ander Zoomer- en Winter-Zaayzoen, dan die daar buyten liggen.

a. September.
b. Julius.
c. Auguſtus.

Zon in den Scorpioen of Water-Man is, dan hebbenze Helder Weeder, en zeer Getemperd. Het hertje van de Zoomer komd by haar naa het hertje van de Winter, en houd niet op, dan eyndeling naa de Lente-Nagt-evening. Maar de grootste Hitte gevoelenze wanneer de Zon in den Water-Man is, of veel meer in het midden van [a] Louw-Maand, tot aan het Midden der volgende Maand. Dit is de tijd, in welke de geene die onder de Noordelijke Teekenen der Verzengde Lugtstreek Woonen, aller-meest Gezengd worden. Dan zijn de meeste Killen der Rivieren Droog, en een groot deel van Afrika Versmagt van Dorst. En dusdaanig is het Jaar-Zaayzoen, by de geene, die tussen de Middag-Linie en de Kreefts Zonnekeer-Kring Woonen. Hoedaanig nu de Middag-Linie en de Steenboks Zonnekeer-Kring, dat is, tussen de Middag-Linie en de Dry-en-twintigste Graat en een half, Zuyder-breete Woonen; zulx is uyt het booven-verhaalde ligtelijk af-te neemen. Naamelijk by hen begind de Voorwinter, of voornaamelijk den Herfst, van den Herfst Nagt-evening, en eyndigd in 't hertje van de Winter. Van de Midde-Winter tot aan de Lente-Nagt-evening, hebben zy geduurig Reegen en Strenge Koude. De Lente is by hen, van de Lente-Nagt-evening tot aan de Zoomerze Zonnestand: Maar de Zoomer hebben zy van de Zoomerze Zonnestand tot aan de Herfst-Nagt-evening: Zoo dat de Jaar-Zaayzoenen by hen en ons, een Eenpaarigheyd van tijd, alhoewel geen Eenpaarigheyd van wijze onderhouden; naademaal de Zon zoo wel by hen als by andere Inwoonders der Verzengde Lugtstreek, Zoomer maakt, wanneer zy verre van hen is, maar Winter, wanneer zy booven haar Hoofd Schijnd. En dit gaat onder de Verzengde Lugtstreek, altijd zeeker, 't zy dat men te Water of te Lande Reyst, indien men zig binnen de Zonnekeer-Kringen houd. Al 't geên nu in deeze Eeuwige Wet der Natuure, zomtijds beletzel of eenige verandering maakt; zijn alleen de Bergen, die te mets Wind en Reegen bepaalen. Uyt deeze zonderlinge Eygenschap en Verandering des Weeders, onder de Verzengde Lugtstreek, is ligtelijk te bespeuren, in welk gedeelte der Verzengde-Lugtstreek, elke Riviere haar Hoofdbron heeft? Want indien een Riviere in [b] Hooy of Oogst-Maand Overvloeyd, het is een teeken dat zy in dat gedeelte der Verzengde-Lugtstreek haar Bronnen heeft, die Benoorden de Middaglijn geleegen zijn: Maar indienze voornaamelijk in [c] Louw-en Sprokkel-Maand Overvloeyd, zoo is kennelijk dat die Riviere in dat deel der Verzengde-streek, haar Oorsprong neemd, dat Bezuyden de Middag-Linie leyd. Uyt het gevolg van deeze reeden kan genoeg blijken, in hoe grooten dwaaling de Land-Beschrijvers gestooken hebben, die de Hoofd-Bronnen van de Nyl, voorby de Winterze Zonnekeer-kring, of ook noch verder, tot op d'uyterste Grens-paalen van Afrika gebragt hebben. Gewisselijk, indien een Rivier haar van de eene tot de andere Zonnekeerkring strekte; (hoedaanig 'er nogtans in de Weereld geen te vinden is,) dezelve zou, gelijk gezeyd is, tweemaal 's Jaars Overvloejen. Maar dewijl de Nyl aanstonds naa de Zoomerze Zonnestand, begind te swellen, en nooyt des Winters, zoo is daar uyt te bespeuren, Dat desselfs Hooftbronnen, zig onder de Noordelijke Heemelteekenen bevinden. De Tijd wanneer deeze Opswelling in Egipten Vernoomen word, is naa 't gemeen gevoelen omtrent den 26 of 27[ste] van [d] Zoomer-Maand. Doch Sanson steld die wel 10 Daagen Vroeger; en voegd'er by, Datze ruym 40 Daagen toeneemd. Die nu ook daar toe met Alpinus, de nette Dag en Uure, hebben gezogt vast-te stellen, zijn door de Ondervindinge weedersprooken; naademaal haar Aanwassing, zomtijds Twee of Dry Daagen vroeger, zomtijds zoo veel laater vernoomen word; en derhalven is 't verlooren moeyte, uyt Veranderlijke en Onbestendige oorzaaken, Vaste en Bestendige werkingen te willen haalen. Vossius zeyd, Dat de Nyl in Abyssinien daar zy haar Oorsprong neemd, veel vroeger, jaa al met het begin van deeze Maand, aanvangd te Swellen; (want men agt datze in Moorenland wel een gantze Maand Oploopt, eer haar Water in Egipten eens begind te Wassen, en het

a. Januarius.

b. Julius of Augustus.

c. January of February.

Te wat tijd d'Opswelling van de Nyl in Egipten vernoomen word.

d. Junius.

De Nyl loopt in Moorenland een Maand

vroeger op' als in Egipten.

Land aldaar ook zoo veel vroeger Droog en Zaaybaar word;) op welke tijd ook aldaar den Reegen aan 't vallen raakt. Welken Reegen, schoonze in 't begin niet heel digt noch geduurig is, nogtans genoeg is, om 't Land Vogtig, en de Kil-Oevers Drassig te maaken. Doch ten halven van deeze Maand, en daar naa, wanneer in het Moorenlands Gewest digte en geduurigen Reegen vald, neemd de Riviere merkelijk toe. En wanneer dezelve tot op 't Hoogste, naamelijk tot 18 of 20, of meer Ellen gereezen is, word desselfs snelheyd zoo groot, Dat hy binnen 4 of Vijf Daagen, tot in Egipten afzakt, alwaar men zijn Snelte van weegen de breede Kill en ruyme plas, waar meede zy het Aardrijk Overwaterd, minder verneemd: Niet teegenstaande zy Daagelijks ten minsten een voet of meer toeneemd: En zulx noch wel alder-sterkst, wanneer de Zon in 't Heemel-Teeken van den Leeuw gaat. En gelijk dit den Egiptenaaren in 't zin gebragt heeft, haare Water-Loopen en Buyzen, door welkze eenig Vogt uytleyden, met Opgesperde Leeuwe-Bakhuyzen te maaken; alzoo is het zeer waarschijnelijk van daar voortgevloeyd, dat men aan de Pomp-Bakken, Goten en Waterloozingen der Afdaaken en Fonteynen, jaa zelfs aan de Halzen van Steene Kruyken, Bottels en Schenk-Kannen, gemeenelijk een Leeuwen Bakhuys gevormd ziet; hoedaanige Potte-Bakkers en Kruyk-Vormers ook daar van by de Grieken, die alles geeren een Naam gaaven, *Troony-Maakers*, genoemd wierden. Maar zoo lang de Zon in het Teeken van de Kreeft is, gaat de Overvloejing van de Nyl traager voort; en neemd van daar alzoo Daagelijks toe, totze op haar hoogste is.

En hoe het Water dan in korten tijd tot in Needer-Egipten is afgezakt.

Leeuwe-Troonien aan Water-loopen, Pompen en Kannen, waar van af komstig.

Hoe breed de Nyl gemeenelijk Opswveld.

Zulx niet swaar om verstaan is, Dat die Akkers welke naast aan de Nyl-Oevers geleegen zijn, alder-eerst, en die verder en alderverst liggen, ten laatsten Overstroomd worden, en al de Kooren-Landen zoodaanig het Hoofd onderhaalen, Dat men, als Herodoot Verhaald, niets dan de Steeden ziet; en de Kill der Riviere, die eerst geen eene Staadie wijd was, tot een Plas van 300 Staadien breed Uytsweld: En verder uytloopen zou, by-aldienze niet door Hoogten en te weederzijds geleegen Bergen, ingeteugeld wierd. Daar is ook van Ouds groot Geschil geweest, om net te bepaalen, Hoe veel Daagen de Nyl aan zijn Opswelling te kost leyd? En in wat tijd hy weederom binnen zijn Oude Oevers gevallen is? De Oude Vermaarde Schrijvers, als Herodotus, Diodorus Sikulus, met Ammianus Marcellinus en andere, gissen desselfs Aanwas op 90, en ook op 100 Daagen; en Aristides, praat wel van Vier Maanden. Hoedaanig een Verschilligheyd zommige zoo Verklaaren, Dat de Oude gemeenelijk de gantze tijd, in welke de Nyl buyten zijn Kill was, voor desselfs Wassing genoomen hebben; naamelijk de tijd van zijn afneemen, daar onder tellende. Doch de Heedensdaagze Schrijvers reekenen alleen de Daagen op, die tussen de laagste Peyl en de hoogste stand des Waters is; en onderscheyden de Daagen, in welk hy weeder binnen zijn Oevers vald, door de tijd des Afloops. Wanneer de Zon in 't midden van den Leeuw is, of wat laater, en zomtijds wel eerst op den 25 of 26ste van * Herfst-Maand, als de Zon omtrent 5 of 6 Graaden in de Waag is, is den Nyl op 't Hoogst. Maar hy neemd zoo aanstonds niet weederom Af, maar blijft omtrent den tijd van 20 of wat meer daagen, op zijn volle Peyl; omtrent welker tijd de Zon in het Heemel-Teeken van de Maagd gaat: Dan begind hy allengskens af-te neemen. Ook heeft men ondervonden, dat hoe deeze Opswelling Vroeger of Laater begind, daar Minder of Meerder Water komd. En zulx word ook het gantze Volk door heel Egipten, door de waarneeming die aan zeekere Nyl-Peylers geschied, bekend gemaakt; op dat zig elk die'er aan geleegen is, (en haar isser alle veel aangeleegen;) in veeler manieren omtrent haare Dijken en Dammen, en Water-Bakken, die zy hen weeten te verzorgen, schikken zouden. Booven deeze Plegtelijke Uytroeping die van de Hooge-Peyl deezer Riviere geschied, hebben d'Inwoonders van Egipten ook noch twee andere Teekenen, waar uyt zy even als onze Boeren, by gewaande Ervaarenissen, zig een Goed of Quaad Jaar-Zaayzoen, weeten te Voorspellen: En zulx wel voornaamelijk uyt het Swaar of Ligter gewigt der Aarde

Hoe lang de Nyl Opsweld, en weederom Afneemd.

* September.

Wanneer de Nyl op 't Hoogst is.

En waarom zulx aan al d'Inwoonders word bekend gemaakt.

Voorzeggingen over goede of quaade Zaayzoenen.

Aarde; aan de Schild-Padden, Slangen, Kreeften, en Krokodillen; welke haare Eyeren, of Jongens, terstond met het Overloopen van de Nyl, wegneemen en daar heenen draagen daar zig de Vloed der Riviere eyndigen zal. Doch dit zijn byzondere giffingen der Akker-Luyden, daar niet meer staat op-te maaken is, als op de Waarneeming van onze Boeren, welke het daar voor houden, Dat wanneer de Kikvorssen haar Zaad, zeer diep in de Grond schieten, het als dan een Drooge Zoomer zal zijn; zijnde deeze Dieren bekommerd dat haar Jongen gebrek aan Water in de Slooten zullen vinden. Hoedaanige Waarneemingen, indienze by d'Egiptenaars hadden zeeker gegaan, zy naa alle waarschijnelijkheyd geen Uytroep van haare Ondervindinge op de Nyl-Peylers, hadden noodig gehad.

Voorzorge teegen 't overloopen van de Nyl, om Voorraad van Water te hebben.

**Augustus.*

Hoe het zig met de Akkerlanden in 't afneemen van 't Nyl-Water toedraagd.

Eer dan de Nyl afloopt, worden de Dijken en Dammen der Akkers geopend, om het Water van de Nyl te ontfangen, en op-te houden; 't welk gemeenelijk Dry of Vier Daagen voor het uytgaan van *Oogst-Maand geschied. Het Water verlaat daar naa allengskens d'Akker-Landen die verre van de Vloed afgeleegen zijn; nogtans niet alle op-een-en-dezelve tijd: Maar eerst die van 't Opper-Egipten, welk aan Moorenland Grenst: Daar naa worden vervolgens de Hooge Akkers van 't Needer-Egipten ontbloot; 't welk geschied door de beweeging en afflooping der Stroom in de lengte, die noodwendig maakt dat de Landen die eerst Overwaterd worden, ook eerst Droog worden. Doch d'andere beweeging, waar door de Vloed zig in de breedte uyt breyd, veroorzaakt geheel-en-al het teegendeel. Want zoo men op deeze beweeging in 't byzonder agt geeft, vloeyd het Water van deeze Akkers alderlest, die aller-eerst Overwaterd worden: En die het lest Overwaterd worden, raaken het alder-eerst Droog. En alhoewel het aldus Natuurlijk moet geschieden,

Hoe het Water op de Hooge Landen in Greppen en Gragten opgehouden word wanneer de Nyl weeder afloopt.

Dat, naamelijk het Water wanneer de Vloed weg-wijkt, de Hooge Akkers verlaat, zoo Vloeyd het evenwel in der daad niet af, dewijl het door middel van Dijken, in gegraaven Gragten word op-gehouden, op dat de Slib, waar door het Land Vrugtbaar word, des-te meer haar nêer-zet, en op de Akkers blijft liggen. Hoe de Zon daar naa meer-en-meer het Heemel-Teeken van de Schaal, of Herfstze Nagt-evening naaderd, hoe d'Akkers digt aan de Kill geleegen, al meer-en-meer van Water ontbloot worden. Naa de Nagt-evening vald eyndeling het Water weederom in zijn Natuurlijke Kill: En als dan word ook het Water, Dat tot dus lang, door middel van Dijken op de Hooge Akkers is opgehouden, uyt de Sluyzen gelaaten, of zakt van zig zelfs weg; eerst in 't Opper, daar naa in 't Needer-Egipten. En alhoewel'er een groote verscheydentheyd in het Wassen van de Nyl is; te weeten, naa dat'er weynig of veel Reegen in Ethiopien vald, word nogtans het geheele Aardrijk ontlast, en het Water vald weêr in zijn Kill, voor den Zeevenden of Agtsten Dag van † Wijn-Maand; wanneer de Zon in de Weeg-Schaal is.

† October.

Wanneer men in Egipten Zaayd.

Dan worden d'Akkers met kleyne Kouters Geploegd, en tot de Zaajing bequaam gemaakt; waar op dan de Landman in half Wijn-Maand, of wat laater, wanneer de Zon in den Schorpioen is, het Zaad in de Aarde smijt. Naa dat de Zaajing voor-by, en het Water in de Kill geloopen is, zakt het evenwel niet aanstonds geheel-en-al, maar neemd van Dag tot Dag, meer-en-meer af; en houd niet op te verminderen voor het eynde van * Bloey-Maand des volgenden Jaars, of een weynig laater; dat is, wanneer de Nieuwe Wassinge weêr begind.

** May.*

Onderzoek der Vrugtbaare Zaayzoenen bedenklijk van Josef afkomstig. Nyl Peylers van wat gebruyk in Egipten.

Maar gelijk den Hebreër Josef eertijds aan Farao, de Vrugtbaarheyd, en Onvrugtbaarheyd van eenige Jaaren, uyt zijn Droomen Voorspelde; alzoo heeft het zommige niet onbedenkelijk toegescheenen, of d'Egiptenaars hebben uyt dat Vermaard Erfgerugt, al van Ouds-her tot op heeden deezen Dag, Jaarlijx onderzoek gedaan, weegens de toekomstige Vrugtbaarheyd van yder Jaar: En hier toe hebben zelfs d'Oude haare Nyl-Peylers gehad, door welk zy d'Overvloejing van den Nyl afwikten, en daar uyt den Overvloedigen of Schaarzen Oogst Voorzeyden. In de Joodse Oudheeden, hebben wy genoegzaam aangeweezen, Dat dusdaanige Nyl-Peylers, bestonden uyt een rond Steene maakzel,

op

op de wijs van een Put aan de Oevers van den Nyl Gebouwd, (hoedaanig'er voornaamelijk een omtrent Memfis door zijn Oudheyd by veele Schrijvers vermaard blijft;) in welker midden een Marmere Kolom ſtond, die met Twintig evenwijdige Kringen yder van een waare Egiptize El, afgebaakend was; zijnde deeze Kringen, met opklimmende Getallen gemerkt. Aan deeze Kringen wiſten d'Egiptenaars uyt het Hoog of Laag oploopen des Waters ten tijde der Nyl-Vloed, de toekoomende geſchaapenheyd des Jaars; naamelijk of het Vrugtbaar, of Middelmaatig of een Schraalen Oogſt vallen zou; en zy hebben zulx te doen, als noch in gebruyk. Want zoo het Nyl-Water, dat door een verborgen Pijp in deeze Put loopt, tot booven de Twintigſte Kring rijſt die op de gemelde Zuyl afgeteekend ſtaan; verwagtenze niet dan Groote Schaarsheyd van allerhande Veld-Gewas, dewijl als dan de veelheyd des Waters, alle het Gezaayde Verſtikt. En zoo het weederom te traag Opſweld, zoo dat het Water niet booven de Twaalfde Kring waſt; iſſer insgelijks niet dan een Schraal Gewas te wagten; naadien'er als dan veel Landen Onbewaterd blijven, en de Natgemaakte te ras van Water ontbloot worden; zulx alles van Droogte Verteerd en op geknaagd word. Doch de Kringen die tuſſen deeze Getallen ſtaan, als van XII, tot XX, opklimmende, toonen, Datter nu Meerder dan Minder, en ook een Middelmaatige Vrugtbaarheyd zal zijn: Dieze optellen tot de Zestiende, en van daar tot de Agttiende Kring, die de Grootſte belooft. Waar toe men mag te raade neemen 't geene wy over d'Afbeelding van de Nyl-Stroom, op zeekere Steen die te Roomen gevonden word, in de Joodſe Oudheeden hebben bygebragt; als in welke de grootſte Vrugtbaarheyd, door het Zestiende Kindje dat deezen Nyl-God, booven uyt een Overvloeds-Hooren verzeld, heel zin-rijk aangeweezen word; te weeten, Dat naa het Overvloeyen van de XVI[de] Kring, als dan de Vrugtbaarheyd van Egipten, te-gelijk met de Stroom verdronken is, gelijk een van deeze Kindertjes het Hoofd even booven den Overvloeds-Hooren uytſteekt; alhoewel het zommige, gelijk we gezeyd hebben, tot aan de Agtiende Kring brengen. XII Ellen en daar beneeden, zeyd Sanſon, beduyd Honger. XV of XVI, Vrugtbaarheyd; en van XVIII of XX Ellen, allerleye Overvloed. Dus veel verſchillen alleen de Autheuren die hier aan gedenken. Wanneer dan de Nyl, ten tijde van zijn Overvloeying op 't Hoogſt is, begeeven zig uyt bevel van den Raad, zeekere Amptenaars naa deeze plaats, die het Waſſen van de Nyl bezigtigen, en de Peyl des Wasdoms te kennen geeven aan eenige Kinderen, die met Geele Sluyërs om 't Hoofd Bewonden, de Hoogte van 't Aangewaſſen Nyl-Water, door alle de Straaten van Memfis, en deſſelfs Voor-Steeden, by Uytroep verkondigen; en het Volk vermaanen Godt te Vreezen. Voor welk-een Tijdinge, inzonderheyd, wanneerze veel Goeds Beloofd, zy geduurende d'Opſwelling, en aanhoudende ſtandbaarheyd van den Nyl, van yder met Geſchenken begiftigd worden. Ook verzeekeren ons de Reyzigers, Dat noch heeden binnen Kairo, en in alle de Steeden van Egipten, geduurende het Opſwellen van de Riviere, zoo grooten Vreugde met Trommelen en Trompetten langs de Straaten bedreeven word, Dat alles in rep en roer is. En alhoewel d'Egiptenaars in de laater tijden, verſcheyde dusdaanige Nyl-Peylers ſchijnen gehad te hebben, heeft nogtans Kircherus uyt veele Oude Getuygeniſſen poogen te bewijzen, Dat de Vinding daar van niet veel laater, dan de Verhooging van Joſef den Hebreër te agten is: En dat de Egiptenaars daar door hebben toegeleyd, om naa zijn Voortreffelijk Voorbeeld eenige Voorzorge teegen de Schaarsheyd der tijden te doen. Maar naadien deeze Nyl-Peylers, van wiens Oudheyd ook Plinius gedenkt, buyten alle twijffel met de regt Aal-Oude Elle-Maat, der Egiptenaaren afgebaakend was, op dat men de Opſwellinge van den Nyl, daar by afmat; alzoo hebben eenige Doorzigtige Verſtanden, daar uyt een gewiſſe grond-veſt genoomen, om de onveranderlijkheyd der Elle-Maat by deeze Naatie vaſt-te ſtellen, en tot die der Hebreën over-te brengen. En zulx heeft voornaamelijk Richard Kumberland, een Engelsman,

En hoedaanig van maakzel en waarneeming.

Vreugdbedrijf der Egiptenaaren over 't Opſwellen van de Nyl.

Elle-Maat der Hebreën, hoe uyt de Oude Maat te kennen die eertijds op de Nyl-Peylers in Egipten ge-

vonden wierd.

gelsman, zeer fraay in-agt genoomen. Want willende bewijzen, Dat de Elle-maat van de Hebreën, by-naa een Derde grooter geweeſt is, als die gemeenelijk by de Uytleggers Gemeeten word; heeft hy daar toe een Opmerkelijke Bedenking uyt de Egiptize Elle-Maat by-gebragt, die niet heel verwerpelijk te agten is. Want gelijk'er naauwlijks aan kan getwijffeld worden, of de Elle-Maat, waar van zig d'Egiptenaars noch heeden bedienen, is dezelve welkze van Oude tijden hadden; alzoo zijn'er ook geene blijken in de Oude Hiſtorien te vinden, die van derzelver Verandering gewag maaken. En wanneer dezelve Geleerde Man daar in, ook op de gemelde Nyl-Peyler gevallen is, maakt hy zijne Reedeneeringe daar uyt aldus op: Naademaal zeyd hy, zoo wel de Oude als de Nieuwe Schrijvers hier in over-een ſtemmen, Dat de Nyl-Stroom tot aan de XVI Ellen moet opſwellen, om Egipten een Vrugtbaar Jaar te geeven; agten we dit een onweederſpreekelijk Bewijs, voor de Onveranderde grootte der Egiptize Elle te zijn. Want by-aldien men ſteld, Datze eertijds kleynder was geweeſt: Den Aanwas van de Nyl tot XVI kleynder Ellen, had niet vermoogens geweeſt, Egigpten, op 't hoogſte Vrugtbaar te maaken, en al zijn Inwoonders te Voeden? En zoo d'Opſwelling veel grooter waare geweeſt, (vaſt-geſteld zijnde XVI Ellen grooter Maate,) zoo had zulx groote Schaade aan Egipten toegebragt. Hoedaanigen waarneeming ons genoegzaam Overtuygd, Dat haare Elle-Maat geen verandering onderworpen is geweeſt; en dat men ook dezelve Maaten bewaard heeft in den Tempel van Serapis en andere. Ook zijn de Elle-Maaten niet wel in dat Land konnen veranderd worden, weegens de Gemeene Oeffening der Land-Meeterye, die meeſt alle Jaaren moeſt herdaan worden, weegens d'overſtrooming der Riviere, die alle Paal-ſcheyding door 't aanvoeren van Slib en Moeras, buyten 't gezigt bragt. 't Geên niet dan naa een gelijke en onveranderde Maat geſchieden kon, om elk zijn Regt en eygen Deel te geeven. En alhoewel Kumberland, hier toe noch andere bewijzen uyt Herodotus bybrengd, is ons nogtans dit eenige genoeg tot ons voorneemen. Onder-en-tuſſen betoond den zelven ook uyt gemelden Schrijver, dat men van Ouds, en al voor de tijden van Moſes, de Landeryen met zeekere groote Vierkante Maat, *Aroures* genoemd, pleeg te Meeten, welke aan yder zijde 100 Ellen lang was. En hy meend ook dat men de 100 Ellen van de Egiptize *Aroures*, met de 1000 Ellen van der Levitize Poſſeſſie onder de Hebreën, zeer wel vergelijken kan. Welke over-een komſt hem doet gelooven, Dat de maniere van Land-Meeterye in Egipten en Paleſtina, een-en dezelve geweeſt is. Hy voegd'er verder by, Dat d'Egiptenaars het Land met Koorden of Snoeren Maaten. En dat χοῖνος, dat is, SCENUS, welk de Naam der Egiptize Maat is, daar-we van ſpreeken, by de Grieken, Een *Koorde*, *Snoer* of *Touw* beteekend. Het geene de Hebreën, חבל CHEBEL, dat is, Een *Kabel*, of *Touw*, of *Snoer* noemen; gelijk te zien is, Pſalm 16: 6. en 78: 55. Hier by diend men aan-te merken, dat meeſt al de Ellen van andere Volken, als Babyloniers, Grieken, Romeynen, en Saracenen of Turken, Kleynder zijn dan d'Egiptize. Het geene, om dat zulx ook alzinds in de Hebreeuwſe Elle doorſtraald, bewijſt, Dat dezelve niet alleen de grootſte Elle, en met elkander groote gemeenſchap hebben, maar dat ook haare Elle geen verandering van andere Volken, door Overheering of ander toeval is onderworpen geworden. En daarom, wanneer de Hr. Kumberland, d'Oude Egiptize Elle-Maat uyt de groote Pyramiden van 't Oude Memfis, door veele Proeven en Ervaareniſſen heeft vaſt-geſteld; heeft hy de Gelijkheyd der Hebreeuwſe Elle, door deeze bedenkelijke reedenen, daar aan over-een gebragt: Als I. Dat de Hebreën met Jakob in Egipten afgekoomen zijn met LXX Zielen, en dat zy daar als Vreemdelingen Woonende, zig ook de Egiptize Maaten hebben gewoon gemaakt. Zulx dat Moſes naaderhand, ſpreekende in de Wet van Maaten, dezelve Maat gebruykt heeft, die het Volk Iſraëls in Egipten bekend was; naademaal het nergens blijkt, dat'er Nieuwe Maaten ingeſteld zijn; en Moſes ook niet de minſte Scheemering daar toe laat zien.

Egiptize Elle kan niet veranderd zijn.

Om wat reeden de Hebreeuwſe Elle met de Egiptize kan gelijk geagt worden.

Ten II. is het heel waarſchijnelijk, Dat de Egiptenaars en Kanaaniten, als ook de Hebreën, deeze zelve Maate van Noach of zijne Zonen, ontfangen hebben, te weeten, d'eene uyt d'Overleeveringe van Cham; d'andere uyt die van Sem. Ook blijkt uyt Herodotus, dat d'Elle-Maat der Egiptenaaren en die der Kanaaniten, onverſchillig was, naademaal die van Samos, welk een Volk-Planting der Feniciers waaren, dezelve Egiptize Ellen gehad hebben. Boovendien iſſet niet gelooflijk dat'er een andere en verſchillige Elle-Maat, in deeze twee Koningrijken ooyt ingevoerd is; naadien het Egiptize Rijk, dat omtrent het Jaar der Weereld 1816 wierd vaſt-geſteld, geen twijffel laat, of Noach is de Man, van wien de Volken haare Maaten ontfangen hebben. Gelijk hen die ook van nooden was vaſt-te ſtellen, zoudenze een Staatsbeſtuur en Republijk maaken. Nu zijn'er tuſſen Noachs Dood en Joſefs Verheffing in Egipten, omtrent 283 Jaaren verloopen; in welke tijd de Hiſtorien van geene Veranderinge in de Maaten gewag maaken. Hier toe Getuygen ook veel Arabiſe Schrijvers, Dat Joſef de Nyl-Peylers in Egipten geſteld heeft: Het welke by-aldien het waar is, ons ligt doed gelooven, Dat hy voorzeeker de gemeen-bekende Elle, die voor hem ingebruyk was, in een ſtuk van zoo algemeenen belang, en in een belaſting van des Koninks Dienſt, zal vaſt-geſteld hebben. Ook blijkt het uyt de H. Schrift, Dat de bekende Maaten in gebruyk waaren, eer Jakob in Egipten quam; en dat men ten tijde van Moſes zig daar van bediende. Zulx dat hy ſpreekende van de hoegrootheyd der Arke, op die Elle-Maaten gezien heeft, die doe als hy Schreef, bekend waaren, dewijl hy anders doende, hem zelven aan zijn eygen Volk zou onverſtaanbaar gemaakt hebben.

Moſes heeft ongetwijffeld zulke Elle-Maat gebruykt als den Iſraëliten reeds in Egipten bekend was.

'tLand in Egipten van de Nyl Ondergevloeyd word daar door Vrugtbaar.

Al het Land dan, Dat in Egipten aldus Onder water geſtaan heeft, word door de Vette Slib, die het Nyl-Water aande Akkers meede-deeld, Vrugtbaar gemaakt; zoo datter behalven de voortkooming van Graanen, ook daar gezeyd worden, allerhande Dieren van zelfs uyt de Aarde voort-te koomen, welke daar dikmaal Half-Leevende en van Vleeſch, en Half-Slijm en Aarde, gevonden worden. Den Nyl te Schaars Overvloeyende, moeten de Hooge Landen Onbevogtigd blijven; en te zeer booven de gezette Peyl Opſwellende, moeten weederom de Landen te lang Onder water blijven; zoo dat de Zaay-tijd te mets verloopen is, eer zy behoorlijk Droog geworden zijn. Nogtans is het weynig Water gemeenelijk Schaadelijker dan den Overvloed. Dat nu ook eenige voorvaſt gezeyd hebben, Dat de Nyl d'eenigſte Rivier is, die duſdaanigen Jaarlijkzen Overſtrooming, onderhaavig is; word van zommige niet zonder waarſchijnelijkheyd gewraakt. Want alhoewel de Opſwelling van deeze Riviere Groot en Opmerkelijk is, wordze nogtans ook aan andere gezien. Waar toe men onder andere, niet geheel ontijdig de Jordaane in 't Joodſe Land, zou moogen bybrengen; van welker Jaarlijkze Vloed Joſua 3: 15. gezeyd word; *Dat zy alle de Daagen des Oogſtes, aan alle haare Oeveren Vol was.* Al de Schrijvers, ſtemmen daar in over-een, Dat het Nyl-Water ongemeen Fris, Gezond, Vet en Vrugtbaarmaakende is. 't Geên dan ook de reeden ſcheen, Dat de Waanwijze Egiptenaars niet toe-lieten dat haaren Stier-God Apis, uyt de Nyl Dronk, dewijl het Nyl-Water Voedzaam en Vetmaakende was, en het den Goden niet en paſte, Dat haaren Geeſt, door een kragt die Vadzig maakt, wierd neergedrukt; maar datze met Tengere en Schraale Lichaamen bekleed waaren. Ook hebben d'Oudſte Koningen van Egipten het Nyl-Water zoo hoog Gewaardeerd, Datze geen ander begeerden te Drinken. Doe Ptolomèus Philadelphus zijn Dogter Berenice, aan Antiochus Theos ten Houwelijk gaf; belaſte hy aan haar geen ander Drink-Water als dat van de Nyl te geeven. Want behalven de Vrugtbaarmaakende Kragt die de Nyl omtrent de Landeryen had, had zy ook dezelve uytwerking, omtrent de Leevendige Schepzelen, die daar van Dronken: Zoo dat ook zelfs de Vrouwen, daar door Twee, Dry, jaa wel tot Vijf en meer Kinderen te-gelijk ter Weereld bragten, en Egipten alzoo gants Volk-Rijk maakten. Zoo Getuygd meede Elianus, Dat het Nyl-Water de Koeyen zoo Dragt-

Daar zijn meer Rivieren die even als de Nyl een Jaarlijkze Opſwelling hebben.

Waarom d'Egiptize God Apis geen Nyl-Water mogt Drinken.

Nyl-Water zeer Vrugtbaar, en Dragtbaarmaakende.

Dragtbaar maakt, datze zomtijds Vier of Vijf, en heel gemeen, Twee Kalveren t'eener Dragt voortbrengen. Waarom de Herders, die of de Vrugtbaarheyd van haar Vee, of de Overvloed van Melk bezorgen, haare Beeften doorgaans van 't Nyl-Water te Drinken geeven. Zulx dat ook Farao niet heel oneygentlijk in zijnen Droom, de Koeyen zag uyt de Riviere opkoomen Gen. 41: 18. Waarom het niet te verwonderen is, Dat d'Ifraëliten, (die zoo lange tijd in Egiptenland gewoond hadden, dat van zoo Lekker en Drinkbaaren Water Jaarlijks Overvloeyde, en haare Greppen en Kolken vulde, Dat Perfennius Niger, tot zijne Zoldaaten, die hem om Wijn aan 't Oor lelden, zeyde, *Gy hebd den Nyl, en vraagd gy noch om Wijn?*) over Gebrek van Water Klaagden, doe Mofes haar in de Dorre Woeftijne geleyd had, Exod. 15: 22, 24. En goet om te Drinken.

De Nyl fchijnd van Ouds-her in 't Needer-Egipten, met *Zeeven* Monden of Uytgangen, in Zee geloopen te hebben: Doch Ptolomëus heeft'er *Neegen* gefteld; waar onder hy twee Valffe erkend. Plinius begroot deeze Uytloopen tot op *Elf* in 't getal, en teld daar onder Viere, dien hy *Onegte* noemd. En alhoewel daar geen kleen Gefchil onder de Oude en Nieuwe Aard-Befchrijvers over 't getal deezer Uytloopen is; zeggen nogtans zommige, Dat by-aldien men Egipten betragten wil gelijk het teegenwoordig is, men daar aan Neegen, zoo Groote als Kleene Uytloopen zal ontwaar worden. Waar onder de KANOPIZE, nu *De Mond van Rofette* genoemd, en de *Pelufize*, of miffchien liever de *Tanitize*, de Voornaamfte zijn; alzoewel de laatfte thans ook een anderen Naam voerd. Thomas Brown, die een gantze Redeneering hier over gemaakt heeft, fchijnd omtrent de Monden van deeze Riviere, ook noch veele Onzeekerheeden in 't Hoofd te hebben: En wy willen daarom wel eens hooren, wat hy diesaangaande in-te brengen heeft. Het geene *zeyd hy*, van de Nyl-Stroom voor Onzeekerheyd van de Uytloopen der Nyl.

„ algemeen Geloofwaardig aangenoomen word, is dit, Dat zy haar door *Zeeven Monden* in de Middellandze Zee Ontlaft, daar zulx nogtans, noch op „ de Oude, noch op de Nieuwe Ervaarenis, onveranderlijk geveftigd ftaat. „ Want zommige, daar wy de grootfte verklaaringe in Oude dingen van te „ wagten hebben, hebben hier geen gewag van gemaakt: Zoo heeft Homerus „ geen Getal van haare Water-Loopen naagelaaten; jaa den Naam daar van is „ by eenige Hiftori-Schrijvers niet eens in gebruyk. En Eratofthenes heeft zulx „ in zijn Befchrijving van Egipten, overgeflaagen. Ariftoteles gaat zoo mid„ delmaatig in haare Naamen en Getallen, Dat hy in zijn Eerfte Boek *Van de* „ *Verheevelingen*, rond-uyt verklaard, Dat Egipten, door de Riviere Nylus, „ uyt Slijk en Modder, tot enkel Land Opgeworpen is: Zulx dat het geene te „ vooren geheel Zee was, tot een Vafte en Bewoonbaare Aarde geworden is: En „ zoodaanigen gevoelen had hy ook van de Meotize Poel, en het Doode Meyr „ in Scythen-Land, 't welk in zijne Daagen door de Stroomen van Tanaïs en de „ Slijk langs de zelve opgeworpen, merkelijk naauwer wierd, en metter tijd in „ Vaft Land ftond te veranderen. En alhoewel het als noch naa zijne meeninge „ niet afgeloopen is, zulx is nogtans te verneemen aan de Riviere Gihon, een „ tak van den Eufrat; welke zig in voorige eeuwen in de Perzize Zee Ontlafte, „ teegenwoordig te kort fchiet; zig verliezende in de Kaldeëfe Meyren; en „ tuffen de Zee, een merkelijk groot ftuk Droog Lands gelaaten heeft. Andere „ hier van uytdrukkelijker willende handelen, hebben verfcheydentlijk daar „ van geoordeeld. Herodotus in zijn Tweede Boek, doet verhaal van *Zeeven*, „ doch terloops van Twee; te weeten de *Bolbitijnze*, en de *Bukolijnze*; want „ deeze zeyd hy, waaren geen Natuurlijke Uytwaateringen, maar door de Konft „ gemaakt, tot gerief in voorvallende Nood. Strabo in zijn Land-Befchrijving „ 'er flegts Twee genoemd hebbende; naamelijk de *Peluziaanze*, en de *Ka-* „ *nopize*, Zoo zeyd hy rond-uyt, datter veel-meer als Zeeven waaren. *Daar zijn* „ zeyd hy, *veel aanzienelijke Steeden binnen de Stroomen van de Nyl, inzon-* „ *derheyd zoodaanige welke aan deffelfs Monden of Waaterloopen, haaren Naam* „ *gegeeven hebben: Niet alleen, alzoo'er Elf zijn en daar neevens noch Vier*; Het Oud-gevoelen van de Zeeven Monden of Uytloopen van de Nyl door T. Brown verdagt gehouden.

„ *maar aan Zeevene en die d'Aanzienelykste zyn: Te weeten;* De Kanopize,
„ Bolbitijnze, Selemnetize, Sebennitize, Pharmutize, Mendezize, Tanitize,
„ *en* Peluzize: Waar in nogtans niet min dan Dry onderscheydentlijke Naa-
„ men, die Plinius Beschrijft, verhaald worden. Dit alles aangemerkt, konnen
„ wy ligtelijk zien, dat de Schrijvers noch in de Naam noch in 't Getal eens zijn;
„ en genoodzaakt worden het gevoelen van Maginus te omhelzen, welke zeyd;
„ *Dat al de Oude Schryvers, omtrent het Getal, van de Monden der Nyl,*
„ *geheel-en-al, oneenig zyn.* Voorwaar d'heedensdaagze Land en Reys-Be-
„ schrijvers maaken hier een veel minder Getal van. Want volgens gemelde
„ Maginus, zijnder thans slegts Dry of Vier Monden aan den Nyl; en Wil-
„ helmus Tyrius en Bellonius, hebben zulx zeederd als Oog-Getuygen Beve-
„ stigd. Want behalven Kairo, verdeeld zig de Riviere in Vier Takken, waar
„ van twee de Voornaamste en Bevaarbaare Stroomen maaken; d'een loopende
„ naa 't Oude Pelusium, nu *Damiaten* genoemd, d'andere naa Konopium,
„ nu *Rosette* geheeten: d'Andere twee, zeyd Sandys, loopen tussen deeze bey-
„ de, en zijn heel arm van Water: En dit zijnze al, van welke hy uyt de Zee-
„ ven daar Herodoot, en de Neegene daar Ptolomèus van gedenkt, yts heeft kon-
„ nen hooren of verneemen. Het welke door het Getuygenis des Bisschops van
„ Tyrus zeer bekragtigd word, als die in zijn Oorloogen van 't H. Land, zig
„ zelve aldus verklaard: *Wy zyn niet weynig verwonderd over de Oude, die*
„ *den Nyl Zeeven Monden hebben toegeschreeven: 't Welk wy op geenerley wys*
„ *konnen goed maaken, dan te zeggen, Dat de gedaante der plaatzen, door*
„ *lankheyd van tyd, te-gelyk met de Waterloopen der Riviere veranderd zyn,*
„ *of dat onze Voor-Vaderen, de regte kundschap daar nooyt van gehad hebben.*
„ En derhalven, wanneer in de H. Schrift gezeyd word; *Ook zal de Heere*
„ *den Inham der Zee van Egipten Verbannen, en hy zal zyn Hand beweegen*
„ *teegen de Riviere door de Sterkte zyns Winds, en hy zal de zelve slaan* in
„ Zeeven Stroomen, *en hy zal maaken dat men met Schoenen daar door zal*
„ *gaan. En daar zal een Gebaanden weg zyn voor het overblijfzel zyns Volks;*
„ *dat overgebleeven zal zyn van Assur; gelijk als Israël geschiede ten daage*
„ *doe hy uyt Egiptenland optoog*, Jesa. 11:15,16. Indien zeggen we, deeze woor-
„ den den Nyl betreffen, moetenze slegts op de Zeeven voornaamste Stroo-
„ men zien: Doch de plaatze is vry donker, en of daar door niet den Eufrat te
„ verstaan zy, daar is grootelijks aan-te twijffelen; en wel misschien, niet swaar
„ om verstaan, als men op de woorden van het strax-bygebragte 16de *vers*
„ naauw agt geeft; *Daar zal een Gebaande weg zyn voor het Overblyfzel zyns*
„ *Volks; Dat overgebleeven zal zyn van Assur.* Want aldaar schijnd de bloo-
„ te Naam *Riviere*, stilswijgende den Eufrat te beteekenen; en daar door de
„ Verdeelinge van 't Assyrize Rijk in veele stukken, 't welk hunne weederkomst
„ mogte spoeden. Hoedaanig het Grootius heeft aangemerkt; en het word
„ misschien noch duydelijker Bevestigd, by-aldien in d'Apokrife van Esdras,
„ Kap. 2:13,53,47. en Apocal. 16:12. daar op gezien word. Eyndeling, hoe-
„ daanig ook het Getal derzelver was of nu is, die de Land-Kaarten gemaakt
„ hebben, geeven ons daar geen Verzeekering noch Bestendige Beschrijving
„ van. Want daar Ptolomèus, Neegen steld, maakter Hondius in zijn Land-
„ Kaart van Afrika, slegts Agt: En in die van Europa Tien. Ortelius in de
„ Kaart van het Turkze Rijk steld'er Agt, en in die van Egipten Elf: En Ma-
„ ginus in zijn Kaart van dat zelve Land, heeft ook dat zelve Getal aangemerkt:
„ En zoo wy vorder onderzoek doen, zullen wy de zelfde Verscheydentheyd
„ en Oneenigheyd, in verscheyde andere ook ontwaar worden. Aldus zien we dat
„ deeze Reekening zoodaanig onderscheydentlijk van de Oude verhaald is; Dat-
„ ze onweederspreekelijk van de heedensdaagze Schrijvers verworpen word,
„ en van yder-een voorzigtelijk aan-te neemen staat: Want willen wyze al-te-
„ maal reekenen, zoo waarender meer als Zeeven; indien slegts de Natuurlijke
„ Sluyzen, dan waarender minder: En hoe wyze aanneemen, daar en is geen
Een-

„ Eenpaarige en Bestendige Beschrijvinge te vinden. En daarom, hoe billik „ het is, Geduurige en Bestendige besluyt-reedenen te haalen uyt veranderlijke „ en onzeekere gronden, moogen die bedenken, die van de Poorten van Thebes, en de Monden van den Nyl, een geduurige en gestaadige omspraak maaken, om dit Getal uyt-te maaken, en in haar Poëetize verklaaringen, de Nyl, „ die Toenaam geeven tot op den Dag van heeden.

Onder de Romeynen, heeft de Keyzer Hadrianus, de Nyl-Stroom niet zelden op zijne Penningen Gedagt en Afgebeeld, door de gewoonelijke gestalte van een Oud Man, die het Hoofd Gekroond is met Riet en Biezen, steunende den eenen Arm op een Rots, en een Hooren van Overvloed in d'eene, en zomtijds een Riet of Papier-Gewas, zomtijds een stuk van een Bootje in de andere Hand houdende; neevens hem ziet men in den Stroom, een Krokodil, en Water-Paard, ook op eenige Penningen een Aap, of eenige Luyden die de Hand aan een Bootje slaan; hebbende 't Opschrift Nylus. En alhoewel de Vermaarde Penning-Verklaarder Antonius Augustinus, op de bedekking van het Hoofd des Rivier-Gods, aanmerkt, Dat zulx ziet op d'onbekende Oorsprong van de Nyl, waar van wy reeds veele dingen gezeyd hebben; hebben andere nogtans met meerder waarschijnelijkheyd, geleerd, Dat men hier geen andere Bedekking des Hoofds dan de gewoonlijke Verbeelding der Stroomen, van Mos en Wier, in-agt te neemen heeft. Gelijk dan ook al de rest der bygevoegde dingen, heel weezentlijk op die Vermaarde Riviere passen. Want wat het Papier-Gewas belangd, zulx schijnd den Nyl-Stroom zoodaanig eygen, dat men 't zelve by-naa nergens dan aan desselfs Oevers vind. Zijnde een zoort van Riet met breede Blaaden, welke d'Oude wisten te bereyden tot een Stoff om op-te Schrijven; en wy hebben alreede in de Joodse Oudheeden aangeweezen, dat onze Schrijf-Blaaden, zoo wel de Naam van *Papier*, als van *Blad-Papier* van dit Oever-Gewas en Oud gebruyk ontleend hebben. Maar gelijk we hier in 't afscheyden van de Nyl, uyt de beschouwing der Strax-genoemde Penningen, het Nyl-Paard, en de Krokodil, als twee voornaame Dieren die deeze Riviere voortbrengd, indagtig geworden zijn, lust ons niet alleen yts van die beyde, maar ook van andere voornaame Land-Gedierten die Egipten voed, een woord ter sné te brengen; dewijl wy ons laaten voorstaan, Dat ons zulx elders, grootelijx zal te Nutte koomen.

De Nyl-Stroom op de Roomse Penningen verbeeld.

Papier-Gewas hoedaanig de Nyl eygen.

Gelijk dan Egipten onder de Landschappen van Afrika te reekenen is, en dat Weereld-Deel van Ouds, zoodaanig weegens zijn Vrugtbaare Vee-teeling beroemd was, dat men voor een Spreekwoord pleeg te zeggen; *Afrika brengd altijd wat Nieuws te voorschijn*: Alzoo hebben zommige dit aan de Droogte des Aardboodems en Verbrande Landstreek toegeschreeven; waar door allerhande Geslagten van Dieren, by gebrek van over-al Water te vinden, in meenigte uyt de Bosschen en Wildernissen tot de Rivieren zaamen koomen, om te Drinken, en daar door geleegentheyd vinden om zig met de Dieren van Ongelijk Geslagt te Vermengen, en Verbasterde zoorten en Monster-Dieren ter Weereld te brengen. Hier van daan kan het dan ligt gebeuren, Dat zommige van de afgeleegene Gewesten, zig naa Egipten begeevende, of Gevangen wordende, daar heenen gevoerd worden; van welke vervoeringe wy nogtans niet voor hebben, breed te spreeken; maar alleen van die Beesten te handelen, welke Egipten meest eygen en Naatuurlijk zijn; de rest van rondzomme, moogen op den hoop toeloopen. Dat dan de Egiptize Krokodil, den *Leviathan*; en het Nylpaard, den *Behemoth* is, waar van Job Kap. 40. en 41. omstandelijk spreekt, hebben wy in de Joodse Oudheeden, waarschijnelijk genoeg aangeweezen; om 't zelve hier tot de kennis van derzelver Aardt en Lijfsgestalte te raade te neemen. Zulx wy de Beschrijving van die twee Schrik-Dieren, welke al van Ouds by de Schrijvers, en zelfs ook in de H. Boeken, zinspeelender-wijs, verscheyde Naamen droegen, met alle welvoegzaamheyd, konden voorby-stappen, en tot andere over gaan, zoo niet misschien een woord tot vervulling van 't opengelaa-

Hoe Afrika en Egipten van Ouds verscheyde Dieren voortbragt die niet over-al gemeen waaren.

Joodse Oudheeden het 1090 blad. &c.

Krokodillen en Nyl-Paarden zeer eygen aan deeze Riviere.

gelaatene, mogt schijnen ver-eyst te worden. Want alhoewel ook de Krokodil in andere Rivieren van Asien en Amerika gevonden word; is hy nogtans van de Romeynen zoodaanig aan Egipten en de Nyl-Stroom als een eygen Land en Water-Dier toe-geëygend, Dat zy het zelve Landschap, door de Beeldnis van dit Beest op haare Penningen hebben afgebeeld; gelijk aan die van Julius Cæsar en Augustus te zien is. De Krokodil word by de Egiptenaars *Chemsan*, of naa een harder uytspraak, *Chamsan* genoemd: Doch Statius Papinus heeft hem den Naam van *Faraôs Dier* gegeeven. En zoo wy het Egiptis Woorden-Boek van Kircherus raadpleegen; zal hy *Picharouki* heeten. Ook word by de Geleerde geloofd, Dat *Farao*, eygentlijk een *Krokodil* beteekend. Waar van daan het ongetwijffeld voortgekoomen is, Dat de Koningen van Egipten, die d'Algemeene Naam van Farao droegen, zomtijds van de Profeeten, by een *Krokodil*, vergeleeken word; gelijk te zien is, Ezech. 29: 3, 4. en 32: 2, 3. daar Farao *Een Zee-Draak* genoemd word, *Die in 't midden zijner Rivieren leyd.* Vergelijkt'er meede Psalm 74: 13, 14. en Jesa. 27: 1. en Kap. 51: 9. En hoedaanig de Krokodil by zommige Egiptenaaren voor Heylig gehouden is, by andere weederom niet, maar tot een Vyand waaren, zullen wy korts hier naa uyt Herodoot aanteekenen. Doch het geene haar Natuur en Verstand aangaat, daar van konnen wy dit volgende, uyt Aristoteles, Elianus, Petrus Martyr, en Aldrovandus by-brengen; gelijk het de Neerstige Jonston Verzaameld heeft. Als zy uyt de Nyl koomen *zeyd hy*, Loopen zy in haar Oude

En draagd verscheyde Naamen in de H. Schrift.

De Krokodil beschreeven.

„ Voetstappen; en om haar Korte Beenen, konnen zy haar beswaarlijk veerdig „ omkeeren. Als zy Loopen, laatenze een aangenaame Reuk naa, zoo dat de „ Inwoonders van de Nyl zeggen, Dat het Wijfje met de Geur van de Arabi-„ ze Kruyden over-een komd. Volgens Aristoteles, verschuylenze Vier Maan-„ den; doch volgens Suidas, maar 40 Daagen; maar Elianus zeyd van 60. „ In welke tijd zy gezeyd worden, zonder Eeten te Leeven. Celius Aurelianus „ Verhaald, Dat de Letter-Meester Artemidorus, door 't gezigt van een Kro-„ kodil zoo verschrikt is, Dat hy te-gelijk zijn Verstand en de Geheugenis der „ Letteren verloor; en daar by voor-vast meende, Dat hem zijn Linker-Been „ van 't Beest afgebeeten was. Men zeyd voor-vast, Dat als zy een Mensch op-„ gegeeten hebben, zy de Beenders met Traanen vermorzelen, om 't Merg in „ te slikken. Zy zijn de geenen die de Nyl opvaaren, schaadelijker, om dat dit „ Deel van de Nyl, van de Visschers uytgevangen word. Zy dan van Visch ont-„ bloot zijnde, worden Wreeder teegen Menschen en Beesten. Niet minder „ Woeden zy, wanneer de Nyl naa 't Overvloeyen weederom binnen zijn Oe-„ vers zakt, van weegen gebrek aan Visch, die de Ondiepte veroorzaakt. Als „ dan Loerd hy met Slijk bedekt op die welke koomen om te Drinken, &c. En gelijk haare Voort-teelinge, zoodaanig is, Dat zy uyt een Ey voortkoomen; alzoo hebben zig eenige daar over niet te onregt verwonderd, als men voorvast zeyd, Dat het Wijfje gemeenelijk 60 Eyeren Baard, zoo groot als die van een Gans: En zulx niet zonder eenige Voor-beduyding en Omzigtige Bezorging; naademaal zy die altijd buyten die plaats leggen, tot welke de Nyl-Stroom dat Jaar op 't hoogst zal overvloeyen; over welk Voorzeg-teeken wy hier vooren, onze bedenking hebben regt-uyt gesprooken. Zy Baard en Broed ook even 60 Daagen; en de Vrugt is in zijn Dop ook binnen even zoo veel tijd volmaakt. De Waarneemingen der Oog-getuygen, zeggen ons, Dat zy haare Eyeren in 't Zand Begraaven, en het Jong zonder Broeyen, door de Warmte der Zonne voort-komd. Ook wijst haar Eyer-Baaring gemeenelijk de Lente aan: En daar is geen Dier zeyd Jonston, Dat van kleynder Beginzel tot volslaagener Grootheyd opwast. Welke zeldzaamheyd, als een inwerpzel des gemeenen Gevoelens, by Joachim Oudaan voortgebragt; zijnen *Redegund*, dusdaanig aan *Volkaard* beantwoord: Wat de Krokodil voor een Dier is, zeyd „ *Volkaard*; weeten wy meer uyt het Gemeen Gerugt, als uyt Ervaarendheyd; „ naamelijk, Mensch-verslindende, Groot, Jaa dat het Groeyd tot Twintig

„ El-

„ Ellen, en meer, in lengte; in alles de Haagedis in gestalte gelijk; sterk van „ Tanden, Hard van Huyd, en zeer Listig: Maar het Wonderlijkste van allen „ schijnd my dat zoo grooten Gedierte, uyt een Ey voort-komd; en daar het „ een Vier-Voetig Gedierte is, Eyeren voort-brengd. *Redegund*; En dat meer „ is, zoo kleynen Ey; Dat Herodotus met regt zeyd, Het Grootste uyt het „ Kleynste: Want zeyd hy; *Zijn Eyeren zijn niet grooter dan Ganzen-Eye-* „ *ren.* Maar gelijk my in eenige Kunst-Kaameren getoond is, is desselfs Ey niet „ grooter dan een Gemeen kloek Hoender-Ey, van koleur als Rood met Asch- „ Graauw vermengd; en my is voor de waarheyd Verteld, Dat eenig Reyzi- „ ger zulk-een Ey op de Nyl gevonden hebbende, 't zelve met zijn Mes poog- „ de te openen, daar het Jong, Dat op het Uytkippen was, een stuk met de Tan- „ den af beet; tot bewijs, Dat al voor de Geboorte zoo Ongemeenen Sterkte het „ Gebit ingeschaapen is: Noch is te verwonderen, 't geên van dit Beest gezeyd „ word, Dat het Zeeven Daagen lang, terwijl het * Feest van *Isis* gevierd wierd, „ alle zijn Verwoedheyd afley, en Mensch noch Dier beschaadigde: 't En zy „ men dit de Verzierzelen der Ouden, of de Listigheyd des Duyvels toeschrij- „ ve, die zoodaanigen kragt kan te weege gebragt hebben, om den Dienst van „ Isis in Eeren te houden; en die gelijkwe weeten, Een Vyandin der Krokodillen „ geagt wierd, om dat Osiris van een Krokodil Dood gebeeten was; of dat Ty- „ phon, die Osiris gedood had, gelijk andere willen, zig in een Krokodil ver- „ anderd hadde: 't Zy dat men dit toepasse op Isis, een Oude Koninginne van „ Egipten; die, of door dusdaanig Toeval, of door List van Typhon, (daarom „ by een Krokodil vergeleeken, om zijne Geweldigheyd, Onver'tzaagdheyd, „ Moord en Struyk-Rooverye;) haar Man Osiris verlooren hadde: Of dat dit „ alles op Natuurkundige Oorzaaken van Zon en Maan, en een Derde quaad- „ aardige gestalte, betrokken worde: Want door Typhon verstaan eenige, een „ Quaadaardige, en Geweldige Kragt, van wien alle Ongeluk voort-komd, „ diens Reuzen-gestalte zy daarom als Grouwelijk beschrijven, en Dat zijn Ge- „ beenten van Yzer waaren, &c.

* 't Zelve word meede gezeyd op het Feest van Apis, niet te geschieden. Naamelijk wanneer zijn Geboorte Gevierd wierd.

Van het Nyl-Paard zeggen wy alleen, Dat het zelve van de Grieken *Hippopotamus* genoemd is, weegens zijne Grootte, en niet om dat hy een Paard gelijk is, als zommige valsselijk hebben voorgegeeven; terwijl we niet anders konnen bybrengen, waar af het Beest aan dien Naam zou geraakt zijn. Want dat het geenzinds de gelijkenis van een Paard heeft, hebben wy naa de Nieuwste en Beste Ervaarenis, door desselfs Afbeelding, in de Joodse Oudheeden aangeweezen; als waar aan noch Hals noch Kop, noch Maan noch Steert, of eenige Lijfsgestalte naa de leest van een Paard sweemd. Dus zal het alleen zijn Groote en swaare Lijfsgestalte dank te wijten zijn, die hem aan de Naam van *Nyl* of *Water-Paard* hielp. In hoedaanigen zin hy ook moogelijk van andere; *Zee-Os*, *Zee-Verken*, en *Zee-Olyfant* genoemd is, gelijk Bellonius verhaald: Ook willen ons de Taalkundigers wijsmaaken, Dat het Griekze woord *Hippos*, niet alleen een Paard beteekend, maar daar by ook de kragt van *Vergrooting* heeft. Plinius heeft het Vaderland van dit Dier, voornaamelijk omtrent de Stadt Saïs in Egipten gesteld; alwaarze volgens Herodoot, ook Heylig gehouden worden. Gelijkze meede derzelver Tanden tot een Heylzaam Geneesmiddel teegen de Speenen, om 't Lijf draagen. Nogtans wilmen datze ook op andere plaatzen gevonden worden. Doch naadien de meeste afbeeldingen, die op de Roomze Penningen en Oude Steenen gevonden worden, alzoo wel vals zijn, als de meeste Beschrijvingen der Natuurkundigers, die op dezelve leest geschoeyd zijn; zullen wy ons met dezelve niet ophouden, terwijl wy in meeninge zijn dat onze strax-gemelde * Afbeelding, alles verantwoorden kan. Dat evenwel Egipten Rijk van Ry-Paarden zy geweest, daar in heeft ons de H. Schrift genoegzaame verzeekering gedaan. Want behalven de meenigte Paarden, Waagens en Ruyters, met welke de Norsse Farao de Uytogt van Israël meende te schutten, Exod. 14: 9. (die ook d'eerste is daar men van leest, dat

Nyl-Paard van zijn groot Lijf zoo genoemd.

Joodse Oudheeden op 't 1091ste blad.

* Joodse Oudheeden pag. 1090.

Egipten Rijk van Paarden.

Ziet meede Gen. 50: 9.

dat met Paarden te Veld gekoomen is;) word ook in de Wet bevoolen; Dat wanneer de Kinderen Israëls over haar eenen Konink zouden verkiezen; den zelven zig moeste wagten, *Van de Paarden voor hem te Vermeenigvuldigen:* Als meede, het Volk niet door gemeenzaame handeling, *Naa Egipten te doen weeder keeren, om de Paarden te Vermeenigvuldigen*, Deut. 17:16. Naademaal Egipten dat aan Kanaan Gebuurvast lag, overvloed aan Paarden had. Dat nogtans Salomon dit onder meer andere zijner Struykelingen gedaan heeft; konnenwe 1 Kon. 10: 28. ontwaar worden; *Het uytbrengen der Paarden was het geene Salomon uyt Egipten hadde.* 't Geêne Godt niet en wilde gedoogen, om dat d'Egiptenaars, meer als andere Naatien tot d'Afgoderye geneegen waaren; als te zien is Exod. 8:26. Als meede op dat het Volk niet weeder naa Egipten gebragt wierd, van waar zy eenmaal waaren uytgeleyd; en zulx in de Voorreeden van zijn Wet, altijd wilde gedagt hebben, Exod. 20:2. Of ook op dat den Konink hem zelven door het groot aantal van Paarden, niet Verheffen, noch daar op Betrouwen mogt, om Nieuwe en Onnoodige Oorloogen met de Uytheemze en rondsom-geleegen Volkeren te berokkenen. Teegens hoedaanigen slinkzen toeverlaat, de Profeet genoegzaam aandonderd, Jesa. 3:1,3. &c. 't Geên nogtans niet zoodaanig moet verstaan word, als eenige Joden willen; naamelijk dat de Koningen Israëls, maar zoo veele Paarden mogten hebben, als yder tot zijn eygen Waagen noodig had; en voorts niet een eenig Leedig noch Overtollig Paard tot Staatzie houden: Maar de meeninge der Wet is, Dat den Konink de Paarden niet Vermeenigvuldigen mogt, tot Overdaadige Pragt, noch tot Tyrannye over 't Volk. Zulx hy teegens deeze Wet niet en Zondigde, die slegts zoo veel Paarden hield als'er genoeg waaren tot zijn eygen gebruyk; of misschien ook om het Land te Beschermen; waar aan nogtans by eenige twijffeling word gemaakt. Want gelijk Moses Deut. 17:16,17. strax daar op laat volgen; Dat zig den Konink voor hem *De Wyven niet en zoude Vermeenigvuldigen*, op dat zijn Herte niet Afwêêk; alzoo hebben zommige Schrandere Joden in de *Gemara* van den Talmud aangemerkt, Datter alleen Twee Gebooden in de gantze Wet zijn, daar Godt de Reeden der Instellinge heeft bygevoegd; en dat het die Twee zijn, welkwe zoo terstond aangaande den Konink over Israël, uyt Deut. 17. hebben bygebragt; En waar teegens de Konink Salomon, te veel op zijn eygen ingebeelde Wijsheyd steunende, zig wel dapper vergreepen heeft. „Want zeggenze; daar word aan den Konink belast; *Dat hy niet veele Vrou„wen zal hebben, op dat zijn Herte niet Afgekeerd en worde:* Doch Salo„mon heeft by hem zelven gedagt; ik zal immers veele Vrouwen neemen, en „nogtans, dewijl ik Wijs ben, zal ik evenwel niet Afgekeerd worden. Doch „daar word van hem gezeyd; *Ende het is in de Daagen zijnes Ouderdoms „geschied, Dat de Vrouwen zijn Herte Afkeerden.* Daar word meede gezeyd; „*Den Konink zal niet veele Paarden houden; op dat hy niet en maake dat het „Volk weeder naa Egipten keerd*: Maar Salomon dagt by hem zelven; Ik zal „immers veele Paarden houden; en evenwel niet naa Egipten keeren. Maar „daar naa word van hem in 't Boek der Koningen gezeyd, Dat hy Paarden uyt „Egipten deede koomen. En dat hy alzoo, ten minsten naa d'inwendige „Hertstogt, naa Egipten is Weedergekeerd. Dit zeggen de Talmudisten. En is verder niet alleen dit Afrikaans Gewest van Egipten, maar ook dat gantze Weereld-Deel van Ouds, Rijk en Vermaard in Paarden geweest; inzonderheyd Numidien en Mauritaanien. De eerste word als yts eygens toegeschreeven, datze haar Paarden, zonder Toom pleegen te Berijden, en op den blooten Rugge zittende, dezelve met een kleen Roedeken te Bestuuren; hoedaanigen Gestalte en Afbeelding ook op zommige Roomze Penningen aan Mauritaanien toegeweezen word; gelijk aan twee van Hadrianus te zien is: En noch veel uytdrukkelijker op een anderen Penning van Kommodus; op welk een Mauritaan, eenigzinds anders Gekleed, met een Muts op 't Hoofd, een Paard by de Maanen vat, dat Rank van Leeden, Geswind en Moedig uytgebeeld is, met gedraayden Hals, inge-

Paarden den Israëlitize Koningen Verbooden.

Opmerkelijke waarneeming der Rabbijnen in den Talmud, aangaande de Reeden der Goddelijke Wet.

Afrika Rijk van Paarden.

En hoe op de Penningen gedagt.

ingetrokke Kop, opgesteeke Ooren, Slingerende Maanen, Krabbende Voeten, Kronkelende Steert, met het Byschrift MAURITANIA; het zy dan om d'aansokking der Paarden van de Afrikaanen in 't Gemeen aan-te duyden, of tot d'Afbeeldinge van Mauritaanien of Numidien in 't byzonder.

In Egipten zijn waarschijnelijk ook Olyfanten geweest.

Dat in Egipten ook Olifanten gevonden worden, schijnd men uyt het Naagebuurschap der Afrikaanze Landschappen te moogen gelooven: Want in het Bosch agter de Syrtes, en in de Wildernissen omtrent de Stadt Sala, en in Mauritaanien, of Moorenland, Libyen en Getulien, koomenze in meenigte voort; en de Simbaaren, welke tussen de Arabize Bergen en de Nyl geleegen zijn, Leeven van de Jagt der Olifanten. Ook zijnder eertijds in Ethiopien, van de Slang-Vreeters, by den Konink Ptolomeus Philadelphus ingesteld. En alhoewel den Olifant een Vyand van de Koude is, bemind hy nogtans Vogtige en Broekagtige Landen, en Stroomende Rivieren. En 't geên ons Wonder dunkt, is dit, Dat Antiochus Epiphanes, willende den Egiptizen Konink met den Oorlog bestooken, onder andere Krijgs-Rustingen, ook met Olyfanten teegens Ptolomeus afquam, en hem wel dapper sloeg; gelijk te zien is 1 Macchab. 1:18, 19, 20, 21. als meede Kap. 6:37. en 8:6. &c. Of nu ook Salomon, zelfs Leevendige Olyfanten onder die Uytheemsse Gedierten over-gekreegen heeft, waar van 1 Kon. 10:22. gerept word; of alleen der zelver Tanden, die wy *Yvoor*, of *Eelpenbeen* noemen, (gelijk onze Overzetters hier, en Arias Montanus, *Olifants-Tanden* Vertaald, als meede de Oude Latijnze Bybel en andere;) zou misschien yemand moogen bedenkelijk schijnen: Want als daar gezeyd word; *Want de Konink hadde in Zee Scheepen van Tarsis, met de Scheepen Hirams: Deeze Scheepen van Tarsis quaamen in, Een-maal in Dry Jaaren, brengende Goud, ende Silver, Eelpenbeen, Apen ende Paauwen*; meenen sommige Uytleggers niet alleen, Dat door dat *Tarsis*, Afrika, en door *De Scheepen van Tarsis*, een Scheeps-Vloot moet verstaan worden, Vaarende op de Afrikaanze Zee: Maar dat ook *Tarsis* voor Cilicien kan genoomen worden, welkers Hoofdstadt, genaamd Tarsis, een Vermaarde Haaven hadde, in welke men geleegentheyd vond, om naa Afrika en andere ver-af geleegene Landen te Vaaren. Zoo genoemd van *Tarsis*, Javans Zoon, Gen. 10:4. het Vaderland van Paulus, Actor. 22:3. Zulx dit Tarsis een Volk-planting der Ciliciers is geweest; vergelijkt Ezech. 27:12. en Jonæ 1:3. Maar alhoewel het Hebreeuwse Woord, שנהבים *Schen-habbim*, welk 1 Kon. 10:22. gevonden word, gemeenelijk door dat geene Vertaald word, dat wy *Yvoor* of *Olyfants-Tanden* noemen, (dewijl *Schen*, voorzeeker een *Tand*, by de Hebreën beteekend, en dat d'Oude van 't Oosten, volgens Bochartus, den *Olyfant*, קהבים *Kahabim*, van weegen zijn Donker-bruyne Verwe genoemd hebben; waar van door verkorting of Letter-weg-werping, *Schen-habim*, van *Schen-kahabim* geformeerd is;) zoo heeft die Lettersnijding nogtans aan den opmerkenden Schrijver May, veel te hard en gezogt geschеenen. Daar-en-booven; naadien 'er niet alleen *Bruyne*, maar ook geheel Swarte, en ook Witte Olyfanten gevonden worden, schijnd haaren Naam *Kahabim*, zoo volstrekt, van dessels Bruyn koleur, niet te konnen afgeleyd worden. En naadien ook een Punt *Dages*, in de Letter ב *Beth* gevonden word, zoo blijkt klaar, Dat die Letter moet verdubbeld worden; en dat men niet *Schenhabim*, maar *Schenhabbim* Leezen moet. Derhalven heeft ons May, een andere Oorsprong, van het Woord *Olyfant*, te voorschijn gebragt. Hy dan zeyd, Dat men in 't byzonder den Olyfant, הב *Hab*, (ontleend van הבב *Habbab*;) genoemd heeft, dat *Geraas*, of *Geluyd met de Tanden* maaken, of *Op de Tanden Knarssen*, te kennen geeft; welk Woord als noch by d'Arabiers in gebruyk is. De zelve Schrijver toond meede, Dat de Latynen dit Beest pleegen *Barrus* te noemen; van weegen *Barire*, dat is, zoo ons toeschijnd; *Verhindering*, *Beletzel*, &c. Ook meend *Barritus*, 't Gekrijsch van den Olyfant; by de Franssen *Braïre*. Gelijk men dan ook in de Indiaanze Vertellingen aangeteekend vind; Dat men wel Vier Maanden werk heeft

Actor. 9: 11. en Kap. 21:39.

Olyfant, hoe by de Hebreën genoemd.

heeft om een nieuw-gevangen Olyfant te leeren de Knyën buygen, om die tot den Oorlog af-te regten; en dat, wanneer de Quaadwillige niet doen willen 't geën haar van hun Meester geleerd is, zoo straft haar de Stal-Knegt, met een Slag teegens de Tand van haaren Bek te geeven.

Koeyen en Runder-dieren in Egipten gemeen.

En vallen zeer groot.

De Koeyen en Runder-Dieren, waar onder men ook Ossen en Stieren verstaan moet, zijn ons niet alleen in Egipten, door den Droom van Farao bekend gemaakt; ziende dezelve uyt de Riviere, dat is, uyt de Nyl opkoomen, Gen. 41: 18, 19. Maar ook de Natuur-Beschrijvers verzeekeren, Dat d'Egiptize Koe-Beesten, veel grooter, als in Griekenland vallen. Gelijk dan ook die van Abyssinen zoo groote Hoorens hebben, Dat'er Vaaten van Vijf of Zes Metreeten, dat is, over de Honderd Kannen Nats, van konnen gemaakt worden. Doch hier teegen zijn zommige Afrikaanze weederom zoo kleen, Datze naauwlijks de grootte van onze Kalveren haalen konnen; egter zijnze zeer sterk en lijdzaam in den Arbeyd. Dat alleen d'Egiptenaars, Ossen en Kalveren Offeren, maar geene Koeyen; hebben wy korts te vooren aangeteekend; als meede, waarom zy die niet en Eeten: En wy zullen niet lang hier naa, van de Heylige Egiptize Os, of Stier-God Apis, met opzet spreeken. Voorwaar de Ossen zijn niet alleen van weegen haar groote Lijfsgestalte, maar voornaamelijk van haar groote Kragt en Sterkte in de Arbeydzaamen Akkerbouw, van Ploegen, Dorssen en diergelijke diensten; by de Hebreën gemeenelijk אבירים ABBIRIM, van ABBIR, dat is, *Sterk* en *Magtig* zijn genoemd. Waarom ook eenige Psalm 78:25. לחם אבירים LECHEM HABBIRIM, niet *Brood der Engelen*, maar *Brood des Magtigen*, of *des Heeren*, Overzetten; even als by ons het Beste, Fijnste, of *Witte-Brood*, dat by eenige Volken, niet van 't Gemeen, maar van weegen zijn Uytgeziftheyd, alleen by groote Heeren gegeeten word. En naadien den Arbeyd der Ossen in de Oosterze Landen, een voornaame Oorzaak van de Vrugtbaarheyd der Akkerlanden is; die men gemeenelijk door een Hooren vol Vrugten vertoond; anders niet zelden *Amaltheum* genoemd; (als of het van 't Hebreeuwse Woord, AMAL; dat is, *Arbeyden*, afgehaald was;) zoo wil nogtans Bochartus, AMALTHEUM van het Fenisize Woord AMANTHA afgeleyd hebben; Dat zoo veel als *Een Voedster* te kennen geeft. Dat nu ook den Renoceros, by zommige een Egiptize Os genoemd word, is een groove misslag, overmids hy aldaar niet als by toeval, even als andere Beesten, uyt Afrika is konnen derwaards koomen.

Ossen by de Hebreën van haar Sterkte genoemd.

Keemelen in Egipten zeer dienstig.

De Keemelen worden veel in Egipten gevonden, en zijn die Naatie zeer dienstig; om met dezelve van daar in Arabien, daarze insgelijks veel gevonden worden, en weeder van daar te-rug naa Egipten te Reyzen. Vergelijkt in 't voor-by gaan, Gen. 37: 25. Zijnde dit Last-Beest van weegen zijn geduldige Dorst-lijding, en sneedige gang, daar in het lang volhard, zeer bequaam, om in Heette, en Drooge Landen gebruykt te worden; gelijk wy in de Historie van Abrahams Huys-Knegt Eliëzer, (die als *Bruyd-Werver* voor Isaak, naa Mesopotamien reysde;) breedspraakelijk hebben aangemerkt.

Geyten in Egipten met lange Ooren.

Egipten Voed ook verscheyde slag van Geyten: En die omtrent Alexandryen in groot getal gevonden worden, hangen d'Ooren by-naa tot aan de Aarde; en aan de eynden, Vier of Vijf Vingeren breed omgekruld. Onder deeze moet men ook zeeker zoort van Wilde Geyten tellen, welke de heedensdaagze Schrijvers, *Gazelle* noemen; en in Egipten gemeenelijk met gantze Kudden door de Bosschen loopen, en van d'Inwoonders gevangen worden. Zy Bleeten even als de Geyten, doch in Haayr en Steert, zijnze den Keemel, niet ongelijk; draagende in beyde Geslagten Hoornen op 't Hoofd.

Bok in Egipten Mendes genoemd en daar door ook Pan verstaan.

Den Bok, die d'Egiptenaars op haar Taal, *Mendes* noemen, is in dat Land heel Gemeen: En verstaan onder dien Naam ook den God Pan; die volgens Herodoot, de Oudste God der Egiptenaaren is. Waar uyt heel ligt af-te neemen is, waar van daan het voort-gesprooten is, Dat men Pan met Box-Voeten, en een Satyrs-Troonie verbeeld. Doch hier van is te vooren gerept. En gelijk den Bok het Manneken van de Geyt is, alzoo worden ook de Geyten, (en inzonderheyd

de

de Bokken;) by de *Mendezen*, zeer Godsdienftig geëerd; en de Geyten-hoeders zijn meede onder haar in groot Aanzien: Niet teegenftaande *Den Schaap-Herder*, in 't algemeen, *Den Egiptenaaren een Grouwel was*, Gen.46:34. Ook hebben wy alreede te vooren aangemerkt, Dat Schaapen en Rammen by de Egiptenaaren zeer Heylig waaren: Welkers Vleefch, inzonderheyd dat der Schaapen, in Egipten niet alleen zeer Mals en Lekker vald; maar zy ook ongemeen Vet, Dik van Lijf, en Swart van Woll en Haayr zijn; hebbende Wammen onder den Hals, (gemeenelijk *Koffem* genoemd;) als de Offen, en zulke lang-en breede Steerten, Datze even als de Schaapen van Arabien, Syrien en Paleftina, op de Aarde fleepen; zulx dat de zorgvuldige Herders, daar toe zeekere Rol-Waagentjes t'zaamenklutzen, op welke zy haare fwaar-lijvige Steerten agter-naa voeren, om dezelve van alle Kneuzing en Verplettering te bewaaren. En naadien deeze Dieren malkander hier in al van Ouds zeer gelijk waaren, zal het moogelijk voor een opmerkend Verftand niet buyten reeden fchijnen, Dat ook in de Wet der Joodze Dank-Offerhanden, aan de Vette Steert der Schaapen en Offer-Rammen gedagt word, om de zelve neevens het Vet dat het Ingewand bedekt, op den Altaar te brengen: Want alzoo word'er belaft, Levit. 3:9. *Daar naa zal hy van dat Dank-Offer, Een Vyer-Offer den* Heere *Offeren; zijn Vet, den geheelen* Steert, *dien hy digt aan den Rugge-Graat zal afneemen: Ende het Vet, bedekkende het Ingewand, ende al het Vet dat aan het Ingewand is.* Dus luyd de Wet des Dank-Offers. En voorwaar niet zonder reeden; zoo wy flegts op het inzigt des Wetgeevers agt-geeven; als welke het Befte, en het Vette, op den Altaar ten Vyer-Offer begeerde, om dat Vet en Ongel, meeft bequaam zijn het Vyer te Voeden. 't Geên dan door de Steert, die fwanger van Olyagtig Vet was, zeer wel kon verrigt worden. Als die volgens Ariftoteles, Herodotus en Bellonius, dieze zelfs gezien heeft, wel Een El breed, en meer dan Dry Ellen lang waaren; en daar toe niet zelden van 25 tot 40 Ponden fwaar woegen. En alhoewel Herodotus dusdaanige Schaapen alleen aan Arabien toeëygend, zijnze nogtans ook in de Nabuurige Landfchappen voort-geplant: Zijn Woorden hier van luyden aldus; *In Arabien zijn Tweederley flag van Schaapen, die verwonderens waardig zijn, en nergens anders gevonden worden. Het eene flag heeft Steerten van Dry Elleboogen: Indienze die langs de Aarde lieten fleepen, dezelve zouden met het flooten teegens d'Aarde, vol Quetzuuren raaken: Maar nu kan yeder Vee-Höeder even zoo veel Timmeren, Dat hy een Waagentje kan maaken, die zy onder de Steert van yeder Schaap fteeken, en de zelve daar op vaft binden. Het ander flag van Schaapen heeft Steerten van een Elleboog breed.* Met welk Verhaal niet alleen Elianus over-een ftemd; maar wy zien ook hier door zeer wel verklaard, 't geene de Joodfe Meefters in den Talmud leeren: Te weeten; wanneerze in de MISNA, in het *Traktaat van den* SABBATH, *Kap.*V. zeggen; *Den Ram zal op den Sabbath-Dag, met den Steert Ruftende op zijn Rol-Waagentje, niet gaan Weyden*, &c. Waar op de Rabbynen aanteekenen, Dat dusdaanige Waagentjes niet anders zijn, dan kleyne Houte Sleedjes met Rolletjens, op welke de Steert van den Ram, die aan 't Onder-deel Dik en Swaar is, komd te Ruften; want om datze in 't voornaamfte Deel der Steert, geen Been, maar veel Mals Vet hebben, daarom voerenze die op dusdaanige Waagentjes. Vergelijkt Exod.29:22. met Levit.3:9. En 't zal genoeg zijn om ons te waarfchouwen, niet te voorbaarig te zijn, om de dingen die ons nu en dan in de H. Schrift voorkoomen, zoo gereed naa de Maat-ftok van onze Land-Aardtze Dieren en Gewaffen af-te Meeten, en daar door een Vieze en Onbetaamelijke kleynagtinge in 't Gemoed op-te leggen: Naadien'er geenzinds aan te twijffelen is, of de Wetten, en Spreekwijzen die de H. Schrijvers Verhaalen en gebruyken, zijn t'eenemaal naa die Land-Aardt gefchikt, en niet zoo als die by ons gevonden worden. En die zig anders in zijn Oordeel aanfteld, zal doorgaans ongelukkig zijn; en de H. Schrift niet zelden teegens haar zelven t'onderfte booven fmijten. Want

Schaapen met Ongemeen lange en fwaare Steerten.

Die ook daarom tot de Dank-Offeren op den Altaar moeften koomen.

De Swaar-gefteerte Schaapen van Herodotus in Arabien t'huys gebragt.

Waarneeming omtrent het Verhaal der Oude dingen.

wanneer Cant. 4: 2. gezeyd word; *Uwe Tanden zijn als een Kudde Schaapen, die Geschooren zijn, die uyt de Wasch-Steede opkoomen: Die al t'zaamen Tweelingen voortbrengen; en geen onder haar is Jongeloos.* Zou het onder ons in deeze Gewesten, al vry swaar vallen, geheele Kudden te vinden die Tweelingen Baarden, en niet een daar onder die Onvrugtbaar was. Nogtans is dit vry beeter in-te schikken, onder de Vrugtbaare Kudden van die Landschappen, alwaar de Schaapen zeer gemeen, Twee en zomtijds Dry en Vier Jongen teffens voortbrengen; gelijk zulx nu al meermaal is aangemerkt, van die welke het Land beschreeven hebben, dat aan Egipten paald. Hoedaanigen Vrugtbaarheyd der Kudden, over-een stemd, met Psal. 144: 13. *Dat onze Kudden by Duyzenden Werpen, jaa by Tien-Duyzenden op onze Hoeven Vermeenigvuldigen.* Waar by men niet vergeeten moet aan-te teekenen; Dat deeze Overvloed den Joden niet alleen merkelijk te staade quam op hunne Tafelen; maar inzonderheyd tot de veelerley zoorten van Offerhanden, welke zulk-een meenigte Lammeren Verteerden; beneffens zoo veel Duyzenden van Jaarige Mannelijke Lammeren, die op 't Paasch-Feest ge-eyst wierden. En van die natuur zijnder meer dingen; doch wy moetender afscheyden; alhoewel wy'er tot een toegift noch bydoen; Dat de Schaapen en Rammen by d'Egiptize Thebaners, zoo Heylig waaren, datze dezelve geenzinds dorsten Offeren; dewijl zy de gewoonte hadden haaren Jupiter Ammon, met Rams Hoornen te verbeelden, welke met een Schaaps-Vagt omkleed was; gelijk we korts te vooren uyt Herodoot hebben aangemerkt: Alleen Slagten zy op het Feest van Ammon, dat is, *Jupiter*, een Ram tot een Offer voor zijne Godheyd. En dewijl by de H. Vaders die de waare Godt kenden, van Ouds niets gemeender was, als deeze Dieren te Offeren; en de zulke naaderhand in de Wet van Moses vast-gesteld zijn, op dat het bewijs van der Vaderen Geloof in agting bleef; heeft men zig geenzinds te verwonderen, Dat Moses tot Farao zeyde; *Zoo d'Israëliten haare Offerhanden in Egipten deeden, zy der Egiptenaaren* Grouwel *zouden Offeren*, Exod. 8: 26. En in deezer voegen heeft ook Juvenalis, aan d'Egiptenaaren, (die haar Godsdienstelijk van 't Schaapen-Vleesch onthielden;) in zijn xv[de] Schimpdigt gedagt;

Waarom d'Egiptize Thebaners geen Schaapen noch Rammen dorsten Offeren.

> *Al watter Wolle draagt, mag hier niet zijn Gedood;*
> *Het geeft aan meenig Mensch een Dekzel voor de Nood.*

Want dat hen deeze Eerbied, voornaamelijk weegens 't Genot der Woll en Zuyvel-geevende Dieren, overgekoomen is; schijnd ons ook Ovidius te doodverwen als hy aldus voor 't behoud van der zelver Leeven Pleyt;

> *Wat heeft het Schaap gedaan? ten Leeft maar om de Menschen*
> *Te geeven Vette Melk, en watze verder Wenschen:*
> *Zijn Woll is aan het Volk een Dekzel in den Nood;*
> *'t Is Nutter als het Leeft, dan als het is Gedood.*

Doch het teegendeel is zoo kennelijk aan het Verken te bespeuren, Datze een toepasselijk Zinnebeeld, van de Rijke Vrekken verstrekken; dewijl zy beyde aan niemand als naa haare Dood te Nutte zijn. En dat deeze Dieren zelfs hier van niet heel onkundig zijn, magmen uyt haar eygen Knorzieke Natuure gissen: Naadien zy op de minste aanraaking, strax aan 't Schreeuwen raaken, en meenen, Dat haar de Slagter met het Keel-Mes te lijve wil. 't Geên in andere Eetbaare Dieren alzoo niet vernoomen word. Onder-tussen is hier opmerkelijk 't geên Barnabas in zijnen Brief van 't Verken zeyd. Want gelijk hy meend, Dat de Verboode Spijzen, eenige Leerstukken aanwijzen, alzoo wil hy dat den Joden, door 't verbieden van 't Swijn geleerd is; *Zig niet met alzulke Menschen te vervoegen die 't Verken gelijk zijn: Want als zy Wellustig Leeven, vergeeten zy den Heere, maar wanneer zy in Teegenspoeden vervallen, dan bekennen zy den Heere. Zoo ook het Verken: Als 't Eet, en Kend het zijnen Heere niet:*

Maar

Maar als 't Honger heeft, dan Schreeuwd het: Doch weeder t' Eeten gekreegen hebbende, is'et stil. Dat nu ook de Swijnen van Ouds in Egipten bekend waaren, blijkt niet alleen daar uyt, Dat de Swijnen-Hoeders de Veragtste zoort van Menschen, in geheel Egipten waaren, maar ook uyt het geene Herodoot, en wy uyt hem, van de Landbouw hebben verhaald; als de welke op veele plaatzen het ingeworpen Zaad, met haare Voeten in de Aarde treeden, en den Leuyaardigen Egiptenaar de moeyte afneemen, met het zelve door de Egge, onder d'Aarde te roeren. Ook leerd ons Jonston uyt d'Oude Getuygenissen, Dat de Verkens in Egipten, door de Vrugt van Esse-Boomen, zeer Vet worden. Doch waarom dit Beest zoo byzonder streng, aan d'Israëliten Verbooden is te Eeten; zal ons hier naa onder de Willekeurige Wetten te bezien staan. Diend hier alleen aangemerkt, Dat Klemens d'Alexandriner, die geêne weedersprooken heeft, welke voorgaaven, Dat de Joden het Verken hierom in Eeren hielden en van 't Keel-Mes verschoonden, Dat dit Beest met het Wroeten van zijn Muyl in de Aarde, den Landman, het omploegen der Akkerlanden geleerd heeft, gelijk het dwaalziek Erfgerugt zommige deed gelooven; maar hy wil in teegendeel, Dat zy het Swijnen-Vleesch veragt hebben, om dat het Verken zoo Quaaden Beest is, dat geen onder al de Dieren, 't Gewas meer Schaade aanbrengd door zijn geduurig Wroeten. En daarom misschien ook van Ovidius, alder-eerst tot de Slagt-Offeren Verdoemd, gelijk aan zijn xv[de] Boek van de Herschepping te zien is, daar hy zeyd;

Swijnen-Hoeders by de Egiptenaars booven alle Herders veragt.

De Zeug was 't eerste Dier dat op den Altaar Storf,
Vermids het met zijn Muyl, 't Gezaayde Land Verdorf.

En het zou wel konnen zijn, dat ook dit de Oorzaak is geweest, Dat eertijds het Swijn, aan Ceres de Goddin der Landbouw, pleeg Geofferd te worden; even gelijk den Bok die de Wijngaard afknabbeld, aan Bacchus pleeg Geslagt te worden. Waar van hier naa breeder. Van de Konynen die in Egipten gevonden en van zommige, *Faraôs Muyzen* genoemd worden, vinden we te weynig bescheyd, om'er veel van te-zeggen. Meerder en veel zeekerder bewijs schijnen wy van den Egiptizen Aap te hebben, by d'Oude Griekze Schrijvers gemeenelijk KYNOCEFALUS, dat is, *Honds-Kop* genoemd. Naamelijk om dat de Kop van dit Dier, t'eenemaal naa een Hond, de rest van 't gantze Lichaam, een Aap gelijkt. Waarom hem Elianus ook *Kunoprosopon* noemd; te weeten, om dat hy een Honds Aangezigt heeft: En het zou wel konnen zijn, Dat het den zelven is, die Aristoteles CHOIROPITHEKOS, of *Swijn-Aap* genoemd heeft: Doch Strabo eygend hem een Satyrs Bakhuys toe. Zy zijn veel Grooter, Sterker en Wilder dan andere Aapen, en haare Tanden staan digter aan malkander als die van de Honden, waar doorze ook Sterker van Gebit zijn. En 't geên wonder is, is dit, Dat de Wijfjes haar gantze Leeven door, de Lijf-Moeder in 't openbaar buyten 't Lichaam draagen. En naadien dit Dier den Olyfant geenzinds in Verstand en Leerzaamheyd behoefd te wijken; pleegen d'Egiptenaars 't zelve te Leeren, en te gebruyken om hunne Brieven te bestellen. Men zeyd datze de Nieuwe-Maan Welkôom heeten; en datze desweegen in de Heylige plaatzen van Egipten worden opgevoed, om daar door de tijd van hunne Kerk-Vergaaderingen te weeten. Volgens 't Getuygenis van Horus, had dit Dier ook die eygenschap, Dat het Twaalfmaal des Daags en Twaalfmaal des Nagts Piste, wanneer de Zon aan de Nagt-evening quam. Om deeze en diergelijke verborge eygenschappen, welke d'Egiptize Priesters daar in waargenoomen hadden, is 't gebeurd, Dat derzelver Beeldnis geenzinds in de Heylige Beeld-Letteren vergeeten is. Wat zoorten van Honden ouwlinx in Egipten meest gevonden wierden; is niet opentlijk bekend: Doch dat zommige onder hen den Hond in 't algemeen voor Heylig gehouden hebben; blijkt niet alleen daar uyt, Dat wanneer in yemands Huys een Hond Gestorven was; al de Huys-Genooten het Haayr van 't gantze Lich-

d'Egiptize Aap met den Honds-kop.

En bygelooviheyd daar omtrent.

Honden in Egipten zeer Heylig.

Lichaam, tot Rouwbedrijf, afſchoeren, (doch om een geſtorven Kat alleen de Wijngbraauwen;) maar dat ook die van het Land-Voogdyſchap *Kynopolites*,

En tot een Beſcherm-God aangenoomen.

den Hond voor haaren Beſcherm-God hadden aangenoomen. Onder-en-tuſſen zeydmen, Dat de Honden in Egipten, doorgaans zoo Schrikkig voor de Krokodillen zijn, Dat zy, hoe Dorſtig datze zijn, niet dan al Loopende, uyt de Nyl durven Drinken. Maar naadien zoo wel de Katten als de Honden in Egipten Heylig waaren; en bey die Dieren booven-maaten-ſterk aanwoekeren; diend in 't voorbygaan gezeyd, hoe het nogtans niet en gebeurd, Dat deeze Dieren de

Insgelijks ook de Katten.

Inwoonderen, de Ooren van de Kop Eeten? Daar word van de Perzize Konink Kambyſes verhaald; Dat wanneer hy in Egipten de Meeſter ſpeelde, en opentlijk met d'Egiptize Godsdienſt den Spot dreef, (zoo dat hy haare Dwerg-Goden, en Beeſtelijke Gedrogten, had doen Verbranden,) hy ten laatſten in 't beſtormen van de Stadt Peluſië, daar zijn Volk groot afbreuk van

Liſt van Kambyſes door middel der Egiptize Beeſte-Goden teegen haar uytgevoerd.

de Egiptize Pyl-Schieters leed, Honden en Katten, Schaapen, Ibis-Voogels en diergelijke Land-Goden der Egiptenaaren, voor aan zijn Slag-Ordens ſtelde, waar op de Bygeloovige Egiptenaaren, vreezende haare Goden te Beſchaadigen; van Schieten aflieten, en 't ſpèl gewonnen gaaven. Maar om in 't byzonder tot d'Eerbied der Katten en Honden te koomen; blijkt uyt Diodorus Sikulus, Dat deeze Godsdienſt in Egipten veel Honderd Jaaren in ſwang gegaan heeft. Den zelven verhaald, Dat ten tijde van Tiberius, in een algemeene Op-

Nêêrlaag der Romeynen over het Dooden van een Kat geleeden.

loop van d'Egiptenaars, meer dan Zeevenduyzend Man, uyt de Roomze Bezetting binnen zeekere Stadt, Doodgeſlaagen wierd, om dat zeeker Rooms Soldaat, een Kat, dat is een Egiptizen God, Gedood had. En op dat nogtans deeze Dieren niet te zeer Vermeenigvuldigden; hadden zy daar toe een middel ter-hand; naamelijk datze de Katten naa dat zy eens Jonge geworpen hadden, van de Mannekens afhielden; en zelfs ook de Jongen afnaamen en Dooden; waar over de Katten die zeer begeerig naa haar Jongen, en tot de Vermenging

Hoe nogtans de Katten niet al te ſterk aanwoekeren.

verhit zijnde, alle wêêr deeden, om by de Katers te geraaken, van d'Egiptenaars nogtans zeer naauw bewaard wierden; en onder-en-tuſſen groote Vyeren in haare Huyzen aangeleyd hebbende, gelietenze zig dezelve door verzuym niet uytgedooft te hebben; als wanneer het gebeurd dat de Katten door Verwoedheyd daar over en daar in Springen, om den Hals geraaken: *En ten zy dit gebeurde*, zeyd Herodoot, (uyt wiens donker en verward verhaal wy dit bybrengen;) *daar zou een ontallijke meenigte van dit Beeſt gevonden worden.* Voorts waaren deeze en diergelijke Beeſten, den Egiptenaaren zoo Lief, dat zy met Katten, Honden en Ichneumons, als met zeer aangenaame Vrienden aan de Tafel

De Chamelion in Egipten.

Aaten, en haar het beſte uyt de Schootel voordienden. De Chamelion is een Dier dat zeer gemeen in Egipten, en omtrent Memfis veel in de Doorn-Heggen en Thuynen en aan de Nyl-Stroom gevonden word: 't Zelve loopt zelden langs de Aarde, om dat hy de Adder en Hooren-Slang te byſter vreeſt. Zijn Naam beteekend *Een Kleene* of *Laage Leeuw*. 't Is een Leuy en Dom Beeſt, houdende de Kop als zonder gevoel; die by-naa de Snuyt van een Verken heeft; zijnde op de Kruyn als met een drykant Been gedekt. De Mond ſtaat hem altijd open; en zeer graag en geſwind om zijn Spijze in te ſlikken. Zijn Tanden zijn een doorgaans Been, Zaagswijs ingeſneeden, en de boovelip korter dan d'onderſte; nogtans en ſchijnd hy geen Tanden noodig te hebben, naadien hy al ſlokkende Eet, zonder te kaauwen: Zoo dat het een Fabel is, als men zeyd dat dit Beeſt by de Lugt Leeft. De Huyt is hard, en Doorenagtig als de Krokodil, doch de Voeten zijn als die van den Aap. Door de eenzijdige verzetting der Voeten, is zijn gang heel belachhelijk; doch op de Boomen is hy een baas in 't Springen, waar in hem zijn lange Steert te baat komd. Zijn Oogen die vry groot zijn, kan hy teegens de gewoonte van alle Dieren, elk in 't byzonder beweegen; zoo dat hy naa twee zijden te-gelijk, en naa om Laag, en om Hoog, jaa ook naa Agteren, en teffens naa Vooren kan zien; alhoewel hy ook 't Gezigt als andere Dieren tot zijn wil heeft. En om dat dit Dier zijn Asgraauw koleur te mets heel

flaau-

flaauwelijk veranderd, naa de Koude of Warme Lugt daar het in is, of dat het nu en dan door verfcheyde lijdingen der Hertstogten aangedaan word; ziet daar uyt hebben d'Oude verzierd, Dat hy telkens 't Kleur aanneemd, dat hem het naaft by komd, uyt gezeyd Rood en Wit. Maar 't is een Fabel. Voorts wilmen noch dit onderfcheyd in de Landaard gefteld hebben, Dat Egipten heel Bleek-Afchgraauwe voortbrengd, doch datze in Arabien kleynder vallen, en datter ook Swarte, en veel-Kleurige gevonden worden. Den *Ichneumon*, of Egiptize Muys, die dit Land ook maar alleen voortbrengd; heeft zijn Naam van ICHNEREIN, dat is, *Doorfnuffelen*, bekoomen; om dat hy even als een Verken de Muyl altijd in de Aarde fteekt, en alle fchaadelijke dingen, naarftig doorzoekt; op dat hy voorzigtig het goed Voedzel van het Vergif onderfcheyden mag. Van welk Wroeten hem de Grieken YLLOS, of *Verken* genoemd hebben. Doch de heedensdaagze noemen hem, volgens Bellonius, *d'Egiptize Muys*. Andere, *d'Egiptize Otter*. Zijnde omtrent zoo groot als een Kat, maar wat langer, met Harde Wolfshaayren, die Grijs doormengeld zijn. Zy houden haar veel omtrent de Oevers van de Nyl, als ook in Moorenland, daar het Nyl-Water zijn Oorfprong neemd. Dat'er tuffen dit Dier en de Krokodil een groote afkeer is, word doorgaans beveftigd; ook zeyd men dat wanneer de Krokodillen flaapen, den Ichneumon haar door de wijd-gaapende Bek tot in 't hol van de Buyk inkruypt, en haar de Leever op-Eeten; op welk zy als een Lekker-beetje, zeer verflingerd zijn. En niet alleen dit, maar over-al waar zy Krokodil-Eyeren vinden, breekenze die aan ftukken, tot groot gemak der Egiptenaaren; dewijl daar door verhoed word, Dat de Krokodillen zoo fterk niet voort-woekeren, die zonder dat, het Land en de Water-Stroomen van de Nyl, doen krielen zouden van dit Verflindende Beeft; naademaal zy wel 50 en 60 Eyeren te-gelijk te Broeden leggen. Ook hebben Ariftoteles en Elianus veelerley aangeboore fnoodheeden van den Ichneumon aangeteekend: Voor de Afpis-Slang, wenteld hy zig in 't Slijk, en droogd hem in de Zon; zulx zijn teedere Huyd en Smoel, daar meede als met een fteevig Harnas overfchorft is. Nogtans zegd men, Datze omtrent Alexandryen, even als by ons de Katten en Honden, Tam gemaakt worden; onderhoudende haar zelven geduurig met Speelen en Quifpel-fteerten, om geen Koude te lijden. Zijn Spijze is Slangen, Slekken, Muyzen en Kikkers; ook taft hy den Chameleon aan. En die Tam gemaakt zijn, houden ook de Huyzen van Ongedierte fchoon, even als by ons de Muys-Katten doen. Maar gelijk Egipten voor een groot deel aan Arabien gebuurvaft is, worden daar ook verfcheyde zoorten van Haagediffen gevonden, die in Fatzoen d'Egiptize Land-Krokodil zeer wel gelijken: Voornaamelijk die, welke by de Schrijvers gemeenelijk, *Slingerfteert* genoemd word. Men vind in 't Egiptis-Arabien Haagediffen, die een El lang, en een groot Vyand van de Padden zijn. De Groen-Verwige, quaaken even als de Kikkers, en onthouden haar des Zoomers in Syrien en Libyen, daarze overvloedig op de Boomen gezien worden. d'Egiptize Tooveraars en Quakzalvers pleegen inzonderheyd de Star-Haagedis, die zeer wel naa den Salamander gelijkt, in Doosjes te bewaaren, om die teegens de Vierde-daagze Koorts onder 't Hoofd van de Zieken te leggen. Waar uyt eenigzinds fcheemeragtig blijkt, Dat d'Egiptize Wijzen en Medicijn-Meefters, doorgaans fchijnen Werk gemaakt te hebben, om met Slangen, Haagediffen en Kik-Vorffchen om-te gaan, en verfcheyde kuuren voor het Bygeloovig Volk daar meede wiften te doen. Hoedaanige Quanten miffchien Jannes en Jambres waaren die Mofes weederftonden; vergelijkt 2 Timoth. 3: 8. met Exod. 7: 11. En het zal ons te-pas koomen, daar aan te gedenken, wanneer wy in de Goddelijke Plaagen van Egipten bezien, hoe verre de Egiptize Guychelaars dezelve hebben weeten naa-te bootzen. Dat nu ook den Salamander tot deeze zoort van Dieren behoord; ftaan ons de meefte Schrijvers toe. De zelve worden tweezinds gevonden; te weeten, een Land- en Water-Salamander. d'Afkomft van zijn Naam heeft ongetwijfteld de Fabel

Ichneumon of Egiptize Muys beschreeven.

Van wien de Egiptenaars grooten dienft genieten.

Haagediffen in Egipten.

Van d'Egiptize Tooveraars teegende Koorts gebruykt.

Salamander in Egipten.

bel op de Baan gebragt, en voort-gezeyd, Dat hy in het Vyer Leefd. Hy is waarſchijnelijk *Salamander*, van het Arabis Woord *Samabras* genoemd, en niet van *Valincendra*, om dat hy als de Latynen zeggen, *Contra incendium valeat*, dat is, de Brand des Vyers verduuren kan. Het Dier dat de Groene Haagedis en Salamander in fatſoen zeer naa-by komd, en van Bellonius *De Kleyne Krokodil* genoemd word; is de *Scinkus*, by de Neêrlanders gemeenelijk *Schinze* genoemd. Dezelve worden niet alleen in Arabien, maar ook zeer veel in Egipten omtrent de Nyl en de Roode Zee gevonden, daarze opgevangen en in meenigte over Alexandryen naa Veneetien gevoerd worden, om in den Theriakel en de grootſte Genees-Middelen gebruykt te worden; dewijlze een zeer Heelzaam Vleeſch hebben, en de Schrijvers niet genoeg van deſſelfs Kragten weeten te zeggen. Dezelve zijn, volgens Bellonius, niet booven een Duym dik, en voeren een lange Steert; hebbende 't gantze Lijf met kleyne en netzaamgevoegde Schubbetjes; hoedaanig wy'er Een veele Jaaren, die omtrent een Spanne lang was, bewaard hebben. In de Wateragtige plaatzen van Egipten, in de Broeklanden en Kolken daar men 't overgevloeyde Nyl-Water in ophoud, en in de Nyl zelfs, worden zoo veel Kikvorſſchen gevonden, Dat, indienze van de Oyevaars, Ibis, en andere Voogels niet verſlonden wierden, zy alles vervullen zouden. Haar gewoone Stem is *Brekekex*; en zomtijds *Koax, Koax*. Ook zijn'er Groene Kikkertjes, die *Brexantes* naa haare Stemme genoemd worden. Als zy in Egipten een Water-Slang ontwaar worden, vatten zy een ſtuk Riets dwars in den Bek, om niet doorgeſlokt te worden. Diodorus zeyd, Dat de Kikvorſſchen in Egipten, niet alleen uyt Eyeren of Kuyt, maar ook uyt Slijk en Modderige Swadder voort-koomen. Geen Wonder dan, Datze als de eene Plaage uyt d'andere, in zoo grooten meenigte voort-quaamen, zoo haaſt het Water der Riviere in Bloed veranderd was, zoo dat al de Viſch ſtierf, en 't Water door de Stank ondrinkbaar wierd; gelijk te zien is Exod. VII. VIII. Onder-en-tuſſen moet men onder de Landvorſſchen, ook de Padde niet vergeeten, van welker voortkooming uyt Verrotting, de Schrijvers wonderlijke dingen verhaalen. Met haar hees geluyd, roepen zy voorzeeker haaren Naam uyt; haar Stem is, *Gru*, *Gru*; en 't is ook een Gruwel-Dier. En hoedaanig Egipten ten tijde van Moſes met deeze Kikker-Dieren, zoodaanig overvallen wierd, Datze het gantze Land bedekten; Jaa datze zelfs ook in de Riviere, en in de Huyzen, de Slaap-Kaamers, Bedden, Bak-Ovens en Troggen, jaa zelfs Faraôs Hof in-naamen, Dat zal ons te zijner tijd uyt Exod. 8:3,6. en Pſalm 78:45. in de hand koomen.

En ook de Schinze.

Die in Egipten opgevangen van Alexandryen naa Veneetien verzonden worden.

Kikvorſſchen veel in Egipten.

Maar terwijl we van d'Egiptize Water-Dieren begonnen hebben, ſchijnd de rigtdraad der zaaken te vereyſſen, Dat wy ook van derzelver Viſſchen gewag maaken: Die de Groote Riviere van Egipten overvloedig voortbragt; en daar inzonderheyd, de Geſchubde, met groote agting van Heyligheyd Ge-Eerd wierden; gelijk Herodoot verhaald; en onder die, uyt d'Ongeſchubde, den Aal heeft bygevoegd. d'Egiptenaars aaten niet alleen veel Viſch, maar zommige, als Herodotus zeyd, Leefden alleen by Viſch; waar van zy ICHTYOPHAGI of *Viſch-Eeters* genoemd wierden, en zelfs haare Woon-hutten van Viſch-graaten te zaamen Weefden, en met Wier en Zee-Mos, uyt de Roode Zee, bedekten. Hoedaanigen Mos in zulken overvloed op de Ondiepten van dat Meyr gevonden word, Dat zy desweegen de Naam van *Schelfs-Zee* gekreegen heeft. Van dit Groene Wier maaktenze heele Bergen, en groeven'er Hoolen in, om daar onder te Woonen. En daar zijn eenige Uytleggers die meenen dat David, Pſalm 74: 14. van deeze Viſch-Eeters gewag maakt. Doch volgens Herodotus was het den Prieſters niet geoorlofd, Viſch te proeven. Van wien miſſchien Pythagoras geleerd heeft het Viſch-Eeten geheel-en-al te verbieden. En gelijk hy aan zijne Diſcipelen voornaamelijk *Het Swijgen* Leerde, alzoo heeft zulx aan een fraay Poëet onder ons, geleegentheyd tot het volgende Punt-Digt gegeeven;

Viſch in Egipten overvloedig.

Exod. 10: 19. &c.

Tenten en Wooningen van Viſch-graaten en Zee-Wier gemaakt.

Wat

Wat deed Pythagoras zoo-zeer de Visch-Vangst Laaken?
Waarom Verdroot het hem dat ergens wierd Gevischt?
Hy hieldze voor de zijn, die nooyt of zelden Spraaken:
En alle Visch is Stom, dies ook Pythagorist.

Naadien de Visschen nogtans in Egipten overvloedig waaren, en by zommige veel gegeeten wierden, was 't geen Wonder dat de gestrafte Egiptenaars over 't verlies van haar Lekkere en Geheyligde Visschen verleegen vielen, wanneer de Goddelijke Plaage zoodaanig over de Wateren van Egipten braveerde, dat *Al de Visch in de Riviere Stierf, en het Water stonk*, Exodus 7:20, 21. Gelijk dan ook d'Israëliten, naa haaren Uytgang, naauwlijks in de Woestijne gekoomen, zeer haast het gebrek der Egiptize Visschen ontwaar wierden: Zoo datze al Klaagende zeyden; *Wy gedenken der Visschen die wy in Egipten Om-niet Aaten*, Num. 11: 5. En alhoewel ons alle de byzondere zoorten der Visschen niet bekend zijn, zullen wy nogtans van eenige, en zoo veel onze naaspooring heeft konnen agterhaalen, gewag maaken. Dus schijnd dan den Aal of Paaling, een voornaame en zeer-geagte Visch by d'Egiptenaars geweest te zijn; van welke aldaar veelerley zoorten pleegen gevonden te worden. Jonston Verhaald van zeekere Egiptize Visch, de Paaling niet ongelijk, by hem *Lamprey* genoemd; ook by andere wel *Land-prey*; en welke in de Nyl-Poelen veel gevangen word; zijnde heel grof-Lijvig en lang. By d'Oude gemeenelijk *Alabes* geheeten, om dat hy zoo slibberig en glad is, dat men hem met de hand niet vatten kan. Eenige schrijven datze in haar eyge Visch zeer lekker zijn, en een Koninklijke Spijse verschaffen; andere weederom datze alleen door de toegemaakte Sousen goed gemaakt worden; waar van ons Jovius een aardig voorval verhaald, Dat ook Jonston heeft aangeteekend. Voor de rest pleegen de Heydenze Volken, de Aalen en Paalingen, welke in zommige Slijkige Rivieren en Poel-wateren niet zelden heel groot vallen, met allerhande bygeloovige Plegtigheeden aan haare Goden op-te Offeren: En het zou wel konnen zijn, Dat het grootdeels hier van daan gebeurd is, Dat d'Ongeschubde Visschen, aan de Israëliten verbooden zijn, om haar daar door van de gemeenschap der Afgoderye af-te keeren; doch dit zullen wy naaderhand onderzoeken. De Visch, welke by Solinus en Ammianus, den *Dolfijn van de Nyl* genoemd word, schijnd by veele geen andere dan onze Steur te zijn; ten minsten isse dien zeer gelijk. En 't geen opmerkelijk in deeze Visch is, is dit, Dat de Schubben aan de zelve teegen de Orden van alle Visschen, naar het Hoofd gekeerd staan. Het geene de reeden is, Dat zommige naauwgezette Joden, haar *Kavejaar*, die anders uyt de Kuyt van Steur gemaakt word, uyt de Kuyt van Karper laaten bereyden; dewijl zy den Steur, van weegen desselfs teegenstrijdige stand der Schubben, agten als Ongeschubd te zijn. Want alle Visch die noch Schubben noch Vinnen had, moest den Joden van Ouds een Grouwel zijn, en zy mogten van haar Vleesch niet Eeten, Lev. 11: 9-12. Volgens Bellonius word in de Nyl ook een zoort van Barm gevonden, die onze Braassem niet ongelijk is. Dat deeze Visch by de Oude en ook van Ausonius *Barbus* of *Barm* genoemd is, komd van die Velagtige krullen welke hem met Vier Kneevels, Baardsgewijs, aan bey-zijden der onder Lippen afhangen. Dezelve wast in Egipten tot zulken grootte en swaarte aan, dat'er Bellonius binnen Memfis, van omtrent 20 Pond weegens gezien heeft. Van de Egiptize Geschubde Visch, die gemeenlijk *Nyl-Raaf* genoemd word, en by-naa 18 Duymen lang vald; weeten de Schrijvers weynig bescheyd te geeven. De *Glanis* of *Siluris* die in den Nyl gevonden word en zeer tam is; word onder d'Ongeschubde Visschen gereekend: En volgens Elianus en andere, ook in de voornaame Rivieren van Sicilien, en veel Wateren die Modderig zijn, gevangen. De Uytleggers van Strabo en Athenéus willen, Dat wanneer die Autheuren Schrijven, dat de Siluris in de Nyl gevonden word, zy daar door de Glanis en niet de Steur verstaan. Want van die Visschen, wel-

Aal en Paaling by de Egiptenaars zeer geagt.

Aal waarom nevens alle ongeschubde Visschen de Joden verboden.

Steur den Dolfijn van de Nyl genoemd.

Barm-Visch in de Nyl.

ke uyt de Zee in de Riviere loopen, loopt geen ander, weegens de Krokodillen in de Nyl, behalven de Dolfijn, de Mugil en Aloza of Elft. Zulx Plinius bedroogen is, als hy de Glanis aan de Zee eygen maakt. Onder-en-tussen heeft Salvianus niet onwaarschijnelijk beweezen, Dat de Nylze Spits-Neus, een Visch als onze Snoek is; anders *Oxyrinchus Nyloticus* genoemd. En gelijk in d'Egiptize Zee en aan de Monden van de Nyl, de Visch *Zargus* veel gevangen word, welke by-naa 't fatzoen van de Goud-Braassem heeft; alzoo heeft Gesnerus de Visch *Ostracion* ook onder de Nyl-Visschen geteld, van welke nogtans verschil onder de Schrijvers schijnd te zijn, te weeten; of deeze geheel en-al, onder de Oesters of Schelp-Visschen te tellen zy? Dus spreekt'er Aldrovandus van: Alhoewel wy niet en weeten dat deeze meede uyt de Zee in de Nyl komd, Oordeelen wy nogtans uyt de Hardigheyd van de Huyd, Dat het een Zee-Visch is, welke Huyd by-naa de Schelpen van de Oesters gelijk is. 't Geên de reeden is dat Gesnerus Oordeeld, Dat naadien de Ostracion van Strabo, onder de Nyl-Visschen geteld word, dat deeze Visch ook *Ostracium* of Oester-Visch kan genoemd worden. Bellonius schijnd hem met geen oneygen Naam HOLOSTEUM gedoopt te hebben; als of men *Heel-Been* zeyde. De Inwooners laaten hem eerst van al zijn Ingewand zuyveren, en dan bewaaren zy de Schelpagtige Huyd, daar hy meede bedekt is, om haar Winst meede te doen: Als die van de Vreemde Koopluyden opgekogt word, om haar Nieuwsgierigheyd te voldoen. Dat'er anders ook Oesters in de Roode Zee gevonden worden, zullen wy straks gedenken. Insgelijks heeft Elianus zeekere zoorten van Rivier-Krabben aan de Nyl toegeeÿgend. Ook wordender Hoorn-Slekken met Huysjes in de Nyl gevonden, die zeer groot zijn; en een Huylagtige Stem van haar geeven. En men zeyd, Dat de Alexandryners door het veel Eeten van deeze Slekken, de Elefant-ziekte pleegen onderworpen te zijn; waar van breeder op zijn plaats: Want wy scheyden van de Visschen af, om ook een Woord van de Egiptize Voogelen te zeggen; met byvoeging der Gedierten, die de Land-Gewesten van Afrika in 't gemeen voort-brengen, en niet zelden door Gebuurschap in Egipten overkoomen. Die zoort van Arenden welke by de Schrijvers PERKNOPTERUS, of *Been-breeker* genoemd word, word zomtijds in Syrien, maar aldermeest in Egipten gevonden. Zijnde Wit van Kop, en grooter van Lijf als andere Arenden; en gelijk hy daar by kort van Vleugelen is en een lange Steert heeft, Leeft hy alleen onder de Arenden by Doode Krengen; dewijl zijn Swaarte hem onbequaam tot den Roof maakt. Ook zegt men, Dat hy omtrent de Stadt Gazara in Egipten, by Muyzen Leefd. Dat voorts den Arend by de Hebreën in agting was, is niet alleen uyt veele Leen-Spreuken in de Heylige Schrift openbaar; maar ook hier uyt, Dat der zelver *Vleugelen* den Cherubinen of H. Tempel-Beelden worden toegepast; waar van hier naa: Maar egter den Joden, neevens alle andere Roof-Voogels, in de Spijs-Wet verbooden. Levit. 11: 13. Deut. 14. 12. Misschien om haar te Leeren, alle zoort van Menschen te schuwen, die 't Oog geduurig op eens anders Vleesch en Bloed, dat is, om 't zijne, dat hy in 't Sweet zijns Aanschijns gewonnen heeft, weg-te Rooven. Tot deeze zoort van Voogelen behooren ook de Gieren; welke in de Egiptize en Arabize Woestijnen van veelerly Aardt gevonden worden; als meede op de Vlakte omtrent Memfis, daarze Bellonius gezien heeft. Den Havik die van Ouds by veele Volken vermaard was, vald in Egipten, daar hy *Bajeth* en *Thaustus* genoemd is, veel kleender dan in Griekenland, en de Gewesten teegen 't Noorden geleegen: Zulx zijn Lichaamsgrootte onzeeker, en naa de Land-Aardt en zoorten, zoo verschillig is, Dat hy zomtijds 't Geslagt der Arenden niet en schijnd te wijken. Den Havik die Bellonius aan Egipten toeëygend, en daar van Ouds Heylig was, word van Lijf, de grootte van de Raaf, en 't Hoofd van den Kiekendief toegepast; sweemende naa de Verf van de Valk. Daar is in Egipten geen Roof-Voogel zoo overvloedig als deeze Heylige Havik; alhoewel hy zig te-mets ook in de Buur-Ge-

Snoek van Egipten.

Oesters, Krabben en Slekken in de Nyl gevonden.

Arenden die in Egipten gevonden worden.

Den Havik was in Egipten een zeer Heylige Voogel.

Geweſten van Syrien en Karmanien laat zien. Wy noemen hem *Den Heyligen Havik*, om dat hy niet alleen in de Egiptize Landvoogdye TANITIS, of liever FARBETITIS, als een eygen Land-en Beſcherm-God Aangebeeden wierd; maar dat de Egiptenaars daar van ook in 't algemeen geloofden, Dat hy zelfs naa zijn Dood, de kragt van Voorbeduyding had. Doch van deeze Uytzinnigheeden zullen wy korts hier naa ſpreeken. Van de Kiekendief, die by Plinius voor een zoort van Havikken gehouden word, is het boovendeel van Egipten, en heel de Geweſten van Moorenland daar de Nyl zijn Oorſprong neemd, gants niet vry; ook zijnder veel in Libyen. En alhoewel zy meeſt by den Roof leeven, en voornaamelijk het Vleeſch van Jonge Hoenderen en Ganzen zoeken; zoo vliegenze in Egipten nogtans veeltijds op de Palm-Boomen, en Eeten Daadelen. Zy ſchijnen te-gelijk Tam en Wild te zijn; ten zy men dit haar ſtoute Roofgierigheyd dank te wijten heeft; want datze in Egipten voor de Venſters van de Huyzen vliegen, en haare Vlooyen in 't byzijn der Inwoonderen verneſtelen, ſchijnd wel een teeken van Tamheyd; maar datze de Kinderen het Eeten uyt de Handen, en zommige 't Vleeſch en Viſch, die men ſchoon maakt; Jaa in de Steeden, de Luyden over Straat gaande de Muts ligten, voornaamelijk in de tijd datze Neſtelen zullen; zulx geeft niet anders dan haar Roofgierige Aardt te kennen. Tot deeze Roof-Voogels behooren ook de Valken, die in Egipten overvloedig gevonden worden. En gelijk de Struys-Voogels, de Woeſtijnen en Waterige plaatzen beminnen, alzoo zakken zy te-mets uyt d'Afrikaanze Geweſten van Libyen, Ethiopien, Arabien en Syrien naar Egipten af. Aldaar word ook een zoort van Aſchgraauwe Patrijzen, of Veld-Hoenderen gevonden, welke zommige onder de Quakkelen reekenen: Doch grooter als die by ons bekend zijn; en welke voornaamelijk in Egipten by Slekken leeven. Ook woekeren de Duyven aldaar ſterk voort; als die voor 't minſt, in yder Jaar, Twaalf-maal Jongen hebben. d'Egiptenaars gebruyken dezelve, even als de Babyloniers, voor Briefdraagers van d'eene plaats naa d'andere. De Moſſen en Swaaluwen zijn in Egipten overvloedig. Men zeyd van de laatſte voor-vaſt, Datze uyt het Slijk, dat de Nyl Jaarlijks op de Landeryen voerd, door 't maaken van haare Neſten, de Konſt van Muuren uyt Slijk en Leem te maaken, aan de Inwoonders geleerd hebben. En alhoewel veel Swaaluwen in Egipten overkoomen, om daar te Overwinteren, blijvenz'er nogtans ook wel des Zoomers, terwijl de meeſte vertrekken. Van die Swaaluwen welke in 't gemeen *Oever-Swaaluwen* genoemd worden, word getuygd, Datze omtrent de Herakleotize Mond vande Nyl, haare Neſten door t'zaamenhegting, teegen de voor-by ſchuurende Nyl, onwinbaar maaken, en dat in de lengte van 125 treeden; hoedaanig door Menſchen Handen niet en zou konnen geſchieden. Aldaar omtrent de Stadt Koptus, is een Eyland de Godinne Iſis Toegewyd, het welk deeze Voogels, op dat de Riviere haar niet en ſchaade, in 't begin van de Lente, als met een Kaay-dijk verſterken; en de Mond des inloops, met Stroo en Kaf, Dry gantze Daagen en Nagten zoodaanig toe-Muuren, dat'er meenigte in dien grooten yver, om den Hals raakt: En hervatten deezen Arbeyd alle Jaaren van nieuws-aan. Zy maaken geene Neſten, maar graaven den Oever met Hoolen uyt, daar zy tuſſen Neſtelen. Doch Aldrovandus zeyd verſtaan te hebben, Datze maar alleen in zaamen-getiſt Stroo en Veederen haar Neſt maaken. Zy vertoonen haar alleen des Zoomers in Oogſt-Maand, als de Zon in den Leeuw is, en datter Reegen vald. Op die tijd Broeyenze, en als de Jongen groot zijn, ſtervenze. Plinius zeyd, Datze veel Daagen te vooren, eer de Riviere begind te waſſen, en haar Neſt overvloeyd, verhuyzen. En daar zijn zommige Schrijvers die tot deeze, ook de Zee-Swaaluwe willen betrekken. Of'er in Egipten Natuurlijk ook Pelikaanen zijn, konnen we niet regt zeggen. Nogtans zijnder omtrent d'Egiptize Stadt Gazanus, heele Kudden gezien, die 't Zeewaard invloogen. En naadien deeze Voogel in Viſch-rijke en breed-vloejende Wateren verkeerd, (want zijn Spijs is doch niet als Viſch;) kan men

Der Egiptenaaren Bygeloovigheyd omtrent den Havik.

Kiekendief in Egipten.

Die zeer Stout en Roofziek zijn.

Struys-Voogels en andere die uyt Afrika naa Egipten afzakken.

Duyven overvloedig in Egipten.

Swaaluwen die in Egipten overwinteren.

En zeldzaame Neſt-verzorging der Egiptize Oever-Swaaluwen.

Pelikanen, of ze in Egipten zijn.

niet denken, of hy zal ook veel omtrent de Nyl-Oevers gevonden worden. Ten minsten word dit voorzeeker verhaald, Dat d'Egiptize Visschers de Rop welke aan de onder-Nebbe van de Pelikaan afhangd, zaamen binden en voor een Hoosvat gebruyken om Water te scheppen; laatende 't uytsteekende van den Bek, voor 't handvat dienen; die beyde van weegen de taaye hardigheyd lange konnen duuren. Ganzen zijnder in Egipten heel veel; en wierden daar van Ouds dikmaals op de Koninklijke Tafels gezien. Ook pleegen de Priesters daar van daagelijx wel verzorgd te worden, als Herodoot aanteekend. Den zelven weet ook van Vos-Ganzen te spreeken, die in Egipten Heylig waaren. En zeeker, alsse Jong en Vet zijn, zijnze noch heedensdaags by de Joden niet veragt. In Ethiopien zijn by tijden zoo veel Wilde Ganzen, Datze dikmaal met haar Bek en Drek, alles verderven. Maar gelijk wy gezien hebben dat d'Egiptize Waterpoelen en Nyl-Oevers, vol zijn van Kikkers, Slangen, Aalen en Aas-Visch, worden daar ook op zeekere tijden, meenigte van Oyevaars gezien: Van welkers Gaan en Koomen, (dewijl hy een Vervliegende Voogel is, die op zeekere tijd vertrekt;) by de Oude niets zeekers ondervonden is: niet weetende van waar zy quaamen, of waar zy in 't weggaan, heenen gingen. Nogtans agt men datze van heel verre derwaards koomen, even als de Kraanen; d'een in de Winter d'ander in de Zoomer. Bellonius bevestigd als een Oog-Getuyge, Datze in Egipten en Ethiopien vervliegen; en in * Herfst-en Wijn-Maand aldaar 't gantze Vlak beslaan. Den zelven verhaald ook een opmerkelijke waarneeming, dien hy omtrent het zaamen-Schoolen en vertrekken der Oyevaaren, zelfs gedaan heeft; Die aldus luyd; Als ik *zeyd hy*, omtrent Abydos was, heb ik op den Vier-en-twintigsten van Oogst-Maand, aldaar een groote meenigte van Oyevaars gezien, die wel Dry of Vier-duyzend in getal scheenen: Zy vloogen van Rusland en Tartaryen, kruyswijs dwars over den Hellespont. En als zy over 't Eyland Tenedos waaren, keerdenze haar met een lange swier om, tot zy in een kring vereenigd waaren. Eer zy verder van de Voor-Pontus voortgingen, verdeelden zy haar in kleynder Schoolen booven de Twintig, en volgden zoo malkander naa het Zuyden. Als zy zullen vervliegen, vergaaderen zy op zeekere plaatze, en alzoo met malkander vergezelschapt, en niemand agterlaatende dan die Gevangen zijn, vertrekkenze op een voorgestelden Dag, als naa een ingestelde Wet. Niemand heeft den Hoop der wegvliegende gezien, hoe zy zullende vertrekken haar vertoond; en niemand heeftze zien koomen, maar wel datze gekoomen waaren; want beyde geschiet het by Nagt. En alhoewel zy over en weeder vliegen, meendmen nogtans, datze nergens dan by Nagt aangekoomen zijn. In Asien zeggenze, *De* Pythomes *koomen*; alwaar zy op een ruym Veld vergaaderen en onder malkanderen Kleppen, den geenen die lest komd Verscheurenze, en alzoo vertrekkenze. En alhoewel de Staatkundigers, op datze het goed gevoelen der Burgerlijke Regeering voordeelig waaren, en d'Eenhoofdige Regeering veragtelijk maakten; niet onaardig onder 't Gemeene Volk hebben uytgestrooyt, Dat de Oyevaars zig alleen in Republijken of Vrye Staaten lieten vinden; konnen wy nogtans in Egipten en veel andere Rijken, het teegendeel leeren. Want by Plinius leestmen, Dat zoo yemand onder de Thessalienzers, die door Koningen Geregeerd en van de Slangen zeer Geplaagt wierden, een Oyevaar Dooden, hy zulx met den Hals moest Boeten; als meede dat d'Oude Egiptenaars dezelve in Eeren hielden, welke t' allen tijden een Koninklijke Regeering hadden: Jaa Bellonius verhaald ook, Dat de Stè-Luyden in Vrankrijk, Nesten voor haar toestellen; en datze in Persien en de Heerschappye van den Grooten Turk gemeen zijn. Gelijk ook ten laatsten de Profeet Jer. 8: 7. zig aan zijne Landsluyden niet anders uytlaat (terwijlze een Eenhoofdige Regeering hadden,) als ofze den Oyevaar in hun Land gewoon waaren; dus luyden zijne woorden; *Zelfs een Oyevaar aan den Heemel weet zijn gezette tijden, en een Tortel-Duyve, Kraan en Swaaluwe, neemen den tijd haarder komste waar; maar mijn Volk weet het Regt des Heeren niet.* Alwaar de

Egipten heeft overvloed van Ganzen.

Oyevaars op zeekere tijden veel in Egipten gezien.

* September en October.

Men ziet niet wanneer de Oyevaars koomen, maar wel datze gekoomen zijn.

Dat de Oyevaars haar alleen in Vrye Republijken laaten zien door d'Ervaarentheyd weederspprooken.

de Profeet, om Israël haare Dommigheyd te verwijten, de Voorzigtigheyd des Oyevaars invoerd; als een Voogel die onder haar zeer wel bekend was. Want by-aldien zy den zelven nooyt in haar Land gezien hadden, en van derzelver Natuur geen kennis hadden gehad; had hen het Voorbeeld zeer donker gescheenen, en het Verwijt gants onëygentlijk geweest. Ook is hy haar in de Spijs-Wet verbooden, Lev. 11: 19. Deut. 14: 18. En het mag ons hier een opmerkinge waardig zijn, dat de Vermaarde Hof-Stadt 's Graavenhaage (alwaar de Zitplaats der Hooge Staatsbestieringe van onze Republijk is, en haare Stadthouders gewoon zijn haar verblijf te hebben;) een Oyevaar in haar Waapenschild voerd. Waar van een Schrander Man, moogelijk wat te eenzijdig zinspeelende, gezeyd heeft;

HET REGTSCHAAPEN HAAGZE WAAPEN, IS EEN STORK:
DATS EEN MIKKER VOOR DE KIKKER EN DE WORK.

Doch in de Oude Fabelen, word'er gemeenelijk een Mensch door verstaan, die Goed en Quaad kan doen; of een Beschermer der Republijken, die een Tyran word. Boovendien word ook de *Godvrugtigheyd*, op verscheyde Roomse Penningen, door een Oyevaar afgebeeld: En desweegen by de Hebreën חסידה CHASIDAH, dat is, *Godvrugtig*, *Goedertieren* of *Barmhertig* genoemd. Gelijkze meede by Petronius PIETATICULTRIX of *Godvrugtigheyd-onderhoudster* heet. En dewijl men van deeze Voogel zeyd, Dat de Jonge haar Oude en Afgeleefde Ouders op de Vleugelen draagen, en haar Spijze toebrengen; is dezelve niet alleen by de Romeynen, voor een uytsteekend Voorbeeld van Dankbaarheyd en *Godvrugtigheyd* gehouden, maar Virgilius heeft ook daarom Eneas, die zijn Ouden Vader uyt den Brand van Troyen droeg, doorgaans *Den Godvrugtigen Eneas* genoemd; als meede Ovidius. 't Geên buyten twijffel de reeden is, Dat eenige Keyzers en Roomze Stam-Heeren, Eneas aldus zijn Vader op de Schouder torssende, op haare Penningen gedenken. En hoe Deugtzaam en Dankbaar dit van de Jonge Oyevaars aan de Oude vergolden word, mag men hier uyt gissen, als men aanmerkt, hoedaanig in den Jaare 1536. (wanneer die groote Brand binnen Delft was;) van veele gezien wierd, Dat de Moeder der Jonge Oyevaaren, niet konnende haar Veederlooze Jongen uyt het Smookende Nest redden; dezelve nogtans met haar uytgespanne Wieken zoo lang zogt te dekken; totze zelfs met Nest en Jongen van de Vlam verteerd wierd. Ziet daar een Zinnebeeld van de Getrouwigheyd tot in de Dood; en hoe swaar het zelfs de Dieren vald; *De Vrugt haares Buyks te vergeeten?* Jesa.49:15.

De Star-Reyger, waar van men dry zoorten in Egipten vind, word aldaar zoo Tam gemaakt, en tot de Menschelijke Stem gewend, dat hy zig Vergramd, wanneer men hem de Naam van *Leuyaard* geeft. Dezelve leeft voornaamelijk by Visch, en zijn Afbeeldzel word by Jonston en Willugbey niet onfraay gevonden. (Reygers in Egipten.) De Kraan is een Voogel die volgens 't Getuygenis der Schrijvers, de heele Weereld door gevonden word; en waar van verscheyde zoorten zijn. De Warmte doed haar geduurig omdoolen naa de Zoomer Lugt: Uyt Tracien, daar zy haar des Zoomers onthouden, steeken zy teegens de Winter naa Libyen, en brengen dien tijd ook veelzinds in Egipten en Moorenland over. (Kraan-Voogel.) Dat haare Spijze ook Graangewas en Aardvrugten is, schijnd ons Klaudianus in deeze woorden te leeren:

Wanneer de Kraan den Nyl, en 't Naantjes Kruyd verlaat,
Verslind hy 't Graan, dat aan den Rooden Oever staat.

Tot dit Geslagte moogen wy voor-al den Ibis-Voogel niet vergeeten; als den welken den Oyevaar, en misschien ook den Reyger en Kraan, niet heel ongelijk is, uytgezonderd zijn Bek die flaauwelijk omkromd. Dezelve zijn volgens (Ibis-Voogel in Egipten ver-)

maard en zeer Heylig. gens Herodoot en de meeste Natuur-Beschrijvers, in Egipten tweederley. De Witte die niet alleen omtrent Pelusiën of Damiaten zijn, (wijl zy ook in geheel Egipten gevonden worden; en Swarte, die Pelusien alleen voed, en heel Egipten een afkeer van heeft;) Is van Hoofd als een Water-Raaf, met een Spitzen krom-geboogen Bek, die Rood en dikker als een Duym is, ter plaatze daar hy aan 't Hoofd gevoegd is. Als hy de Kop en Hals in zijn Borst-Vederen duykeld, vertoond hy t'eenemaal de gedaante van een Hart. Hy is zoo aan Egipten eygen, Dat hy daar uyt gevoerd wordende, hem zelven door Honger het Leeven neemd. Alle de Weegen rondsom Alexandryen zijn van deeze Voogel vervuld; nogtans ziet men datze omtrent Licha, in 't uyterste van Afrika, alwaar een vers Meyr is, gezien worden. Zy Eeten Slangen, Keevers en Sprinkhaanen: En die uyt de Woestijne van Libyen door de *Weste Wind*, met groote Swermen naa Egipten koomen overwaayen, Doodenze niet alleen op haar aankomst binnen de Paalen van Egiptenland; maar door Loosheyd aangestookt, vliegenze die aankoomende Troupen in de Lugt te gemoet, en verslindenze eerze op haare Grenzen koomen. Doch gelijk Moses, Exod. 10:13: zeyd, Dat de *Ooste Wind* de Sprinkhaanen over Egipten bragt; alzoo is't Wonder, indien 't Geloof der Egiptenaaren, en de Vertellinge der Natuur-beschrijvers stand zal houden; Dat de Ibis-Voogels doe niet met alle-Man te Velde stooven, wanneer Egiptenland onder Moses zoo dapper van de Sprinkhaanen geplaagd wierd, Datze alles op-Aaten wat den Haagel over gelaaten had; gelijk in de strax aangehaalde plaatze te zien is. Nogtans verhaald Josefus, Dat wanneer Moses, door plaatzen die met Slangen gequeld waaren, teegens de Mooren te Velde trok, hy eenige van deeze Voogelen, dien hy *Een zoort van Oyevaars* noemd, in Koojen, uyt Oever-Riet t'zaam gevlogten, daar teegen met hem voerde; dus luyden zijne Woorden aan het Vijfde Hoofd-stuk van zijn Tweede Boek: Wanneer de Mooren teegens d'Egiptenaars opstonden, en al-

Zeldzaame Historie van de Ibis-Voogelen, die Josefus verteld.

„ les tot aan Memfis toe in-naamen, hebben d'Egiptize Priesters en Wichelaars „ den Konink aangeraaden, een Hebreër te Hulp te neemen. Die daar op strax „ den Mannelijken Jongeling Moses van zijn Dogter op-eyste, om hem als „ een Veld-Heer over zijn Leger-Troupen te stellen. En gelijk dit van Moses „ zoo wel tot groot genoegen der Egiptenaaren, als der Hebreën aangenoomen „ wierd; alzoo hadden zy weederzijds daar in nogtans een verschillig belang: „ dewijl de Eerste daar door haare Hôop gesteeven vonden; om wanneer Moses „ de Mooren zou Overwonnen hebben, zy geleegendheyd zouden vinden, „ hem heymelijk van-kant te helpen: Doch de Hebreën verblijden haar daar „ in, om datze Hôopten nu maar des-te veyliger uyt Egipten te geraaken, de- „ wijl nu Moses een Krijgs-Overste geworden was. Maar Moses willende den „ Vyand overvallen, eer zy noch kennis van zijn Optogt hadden, heeft zijn „ Togt niet langs den Oever der Riviere, maar Landewaards-in genoomen, „ en de Schranderheyd van zijn Verstand getoond. Want vermids deeze Togt „ moeyelijk, en met veel Gevaar vermengd was, weegens de meenigte der „ Quaadaardige Slangen, die dat Gewest in meenigte voort-brengd, en de „ Menschen op veelerley wijze, jaa zelfs uyt de Lugt beschaadigen, dewijl'er „ zommige zijn die Vleugelen hebben; heeft Moses een voortreffelijke Vond „ bedagt: Hy deed kleyne Koojen van Oever-Riet of Papier-Gewas, t'zaamen „ vlegten, in welke hy zeekere zoort van Oyevaaren opsloot; (verstaat Ibis- „ Voogels;) voor welk Geslagt, de Slangen zoo bevreesd zijn, Dat zy haar op „ derzelver Gezigt, gaauw weg-pakken. Deeze zoort van Oyevaars zijn an- „ derzinds vreedzaame Voogels, en niemand dan de Slangen Vyandig; van de „ welke ik niets meer verhaalen zal, terwijlze de Grieken genoeg bekend zijn. „ Als dan Moses in dat Gewest gekoomen was, daar zig dit Slangen-Gebroed- „ zel onthield, heeft hy haar deeze Voogels toegezonden; en heeft door haa- „ re hulp alzoo de Weg veyl gehad. Dus verre Flavius Josefus. Hoedaanig verder deeze Voogel in Egipten Heylig was, dewijl zy de Slangen en Onge-

dierte

dierte verslond, en 't Land zuyver hield; Zoo dat zelfs de Godinne Isis haar niet en behoefde te schaamen, met de Beeldnis van den Ibis-Voogel op de Schouderen te Pronken, als Pignorius heeft aangemerkt, Dat zullen wy onder de Beestelijke Goden der Egiptenaaren breedspraakelijker aanwijzen. Al wat nu ook de Oude verder van den Voogel Fenix verhaald hebben, word voor een Fabel gehouden. En gelijk hem eenige Arabien tot zijn Woon-plaats geeven, alzoo hebben ons andere naagelaaten, Dat hy eerstelijk te Heliopolis in Egipten gezien is: Daar hy volgens Herodoot, maar eenmaal om de 50 Jaaren, en wanneer zijn Vader Overleeden is, verschijnd. Doch d'Autheuren verschillen te bijster omtrent zijn Vaderland: Want Jarchas de Indiaan by Filostratus, steld hem omtrent de Nyl: Andere, als Cheremon d'Egiptenaar, en Orus Apollo, in Egipten: Lactantius in Fenicien. Doch het alder naaste is, te gelooven, Datze niemand gezien heeft. Zulx al het geene ook zelfs Kornelius Tacitus daar van in zijn XIV^de Jaar-Boek uyt Herodoot verteld, en d'afpeyling van zijn grooten Ouderdom, te-gelijk met het Jongk dat uyt zijn Assche voort-komd, alleen op het dwaalziek Erfgerugt gevestigd staat. Zelfs Herodoot bekend, Dat hy deeze Voogel nooyt als in Schilderye gezien heeft. En zoo heeft ook de Poeët den Arabier, den Fenix, in deeze Veerzen ontzeyd; Fabelen van de Fenix-Voogel ook al in Egipten bekend.

Swijg Arabier, uw Oude Lied,
Den regten Fenix kend gy niet;
Hy isset niet die Nesten Bouwd,
In uw Gezeegend Myrrhe-Woud;
Daar gy Kanneele Vyeren stookt,
En alle Lekkernyen Kookt.

Dat de Thuyn-hop, by de Grieken *Epops*, en Latynen *Upupa* genoemd, in Egipten is bekend geweest, schijnd men uyt der zelver gebruyk in de Heylige Beeld-spraak te konnen vast-maaken. Want d'Egiptenaaren bemerkende de schikking, en verscheydendheyd der koleuren, welke deeze Voogel, beneffens de 26 of 28 Veeren dien hy in de Kuyf op 't Hoofd draagd; als meede zijn verschuyling, en verandering van Veeren in de Winter, hebben zy dezelve tot een Zinne-Beeld van de Verscheydendheyd der Weereld, en de agtervolging der Tijden en Zaayzoenen, met d'opmerkelijke Verandering in dezelve gesteld. Waar van daan het dan voort-gekoomen is, Dat men Horus, die by d'Egiptenaars het Zinne-Beeld der Weereld is, gemeenlijk met het Hoofd van een Thuyn-hop, booven op zijn Staf verbeeld ziet. Zulx men zig niet en moet verwonderen, dat ook de Hoppe, onder de Voogelen geteld word, die de Joden verbooden zijn te Eeten, Levit. 11: 19. Waar van hier naa de reeden, met meerder Nut en Welvoegzaamheyd, zal aangeweezen worden. De Natuur-Beschrijvers meenen, Dat deeze Hop, een zoort van Kievyten is: En wy zullen terstond noch van Voogelen gewag maaken, die Afrika in 't algemeen eygen zijn; en door toeval van 't een Gebuurland in 't ander worden voort-geplant. Onder-en-tussen zeggen ons de Getuygenissen, Dat Egipten te-mets met zoo digte drommen van Vliegen omtrent de Graf-Spitzen gequeld word, Dat de Lugt van 't Gehommel dreund. Ook zijnder Muggen die een Quaadaardige gewoonte van Steeken over haar hebben. Bellonius getuygd van dezelve, Datze hem en zijn Reys-Broeder omtrent Memfis zoo gehaavend hadden, Datze beyde scheenen de Kinder-pokjes te hebben. Maar ofschoon d'Egiptenaars wel gewoon waaren, deeze Dieren by beurte te zien opkoomen, kan men nogtans denken, hoe Bang het haar gevallen is, wanneer de Goddelijke Plaage eens al dit Gespuys te zaamen riep, en haar *Een Vermenginge van Ongedierte* toe-Ziste, Exod. VIII. Voorwaar Afrika word dikmaals zoodaanig met Sprinkhaanen gequeld, Datze niet alleen door de Zuyde en Warme Winden naa Egipten overwaayen, maar zelfs van daar tot in Italien voort-gaan; en alle Gewas van 't Veld af-Eeten: Doch deeze dingen zullen wy in de Plaagen van Egipten, met veele Opmerkelijke Geschiedenissen af-doen. En gelijk de Scarabèus of *Schallebijter*, meest over-al gevonden word, hebben hem ook de Egiptenaars,

De Tuyn-Hop, vermaard en Heylig by d'Egiptenaaren.

't Hoofd van de Tuyn-hop, aan de Stok van Horus toegepast.

Egipten ongemeen van de Vliegen geplaagd.

Sprinkhaanen.

Schallebijter in Egipten Heylig.

tenaars, hoe Leelijk en Monſtreus hy is; (want daar worden veelerley zoorten gevonden;) byzonder Heylig gehouden: Om dat zy meenden dat in dit Beeſt, een byzondere gelijkheyd van de werkinge der Zonne is. Want gelijk Porfyrius zeyd, Dat hy zijn Teel-Zaad in de Lugt uytſchiet, en daar naa met zijn Agterſte Pooten tot groote Ballen maakt; alzoo hebben hem d'Egiptenaars deswegen aan de Zonne toegeëygend. En Plinius heeft opentlijk genoeg gezeyd, Dat het meeſte deel der Egiptenaaren de Torr, hierom onder de Goden Eerd; dat hy tot zijn Teeling, een Heemelvormig Balletje maakt, en dat zoo lang van 't Ooſten naa 't Weſten rold, tot hy 't zelve de gedaante van een Aardt-Kloot gegeeven heeft. Onder-en-tuſſen zeggen de Natuur-Beſchrijvers, Dat deeze Dieren zulken vermaak in de Koe-Drek hebben, datze niet alleen geduurig daar naa toevliegen; maar ook zelfs daar uyt voort-koomen; zulx hy van zommige niet te onregt *Stercorarius* en *Fimarius* genoemd is; noch de Profeet deeze Dieren geen ongelijk heeft aangedaan, wanneer hy van de Egiptize *Drek-Goden* aan Iſraël gewag maakt, Ezech. 20: 7, 8. Behalven de Schallebijter of Torr, word ook de Tarantula in Egipten gevonden; en daar is een zoort die in 't byzonder *d'Egiptize Tarantula* genoemd word: Welkers Steeken zoo groote en vreemde toevallen in de Geeſt des Menſchen verwekken, Datze Danſſen, Zingen, Springen, Schermen, Worſtelen en allerhande Koordedanſſers Kuuren doen. De Slangen die in Egipten gevonden worden, wil men dat uyt Arabien van de Wierook-Boomen derwaards koomen. In Arabien, Numidien, en Ethiopien zijnze gemeen, zoo dat in zommige van die Geweſten, daagelijks veele van haar ſnoode Beeten ſterven. Zulx d'Afrikaanze Land-Bouwers gewoon zijn, hooge Laarzen teegen de Beeten der Slangen te draagen. By de Troglo-diten en Ethiopiers, pleegen de Slangen voor goede Spijs Gegeeten te worden; alhoewelze d'Egiptenaars eertijds tot Straf der Vader-moorders plagten te gebruyken; werpende den Misdaadiger in een Kuyl, die vol Slangen was. Men zeyd, dat'er omtrent de Roode Zee, van omtrent 40 Ellen lang gezien zijn. Onder de Slangen die in Egipten gevonden worden, teld men inzonderheyd de Adder-Slang, en de *Ceraſtes*, of Hoorn-Slang, beyde de Quaadaardigſte uyt alle zoorten. 'tGeên daar uyt af-te neemen is, Dat de laatſte eertijds een groot gedeelte van Egipten hebben onbewoonbaar gemaakt, zoo Bellonius aanteekend. Die'er ook zegd, veel gezien te hebben, ter tijd als hy van Memfis naa den Berg Sinaï reysde: Hier vooren in de Lot-ſpelling van de Vader Jakob over de Stamme DAN, genoeg beſchreeven. Herodotus gedenkt van eenige Hoorn-Slangen omtrent Thebe in Egipten, die Heylig genoemd worden, en de Menſchen geen ſchaade doen; hebbende twee Hoornen op 't Hoofd. Waarom geloofd word, Dat dit een andere als de Aſpis-Slang, of de Ceraſtes is. Maar om dat de Aſpis-Slang Egipten zeer eygen is; hebben hem zommige *De Nyl-Slang* genoemd: En dewijl zy de Warmte zeer beminnen, onthoudenze haar veel in Afrika en Hoog Egipten. Over d'Afkomſt van zijn Naam, hebben wy in Jakobs Lot-Spellinge over de Stamme DAN, verſcheyde meeningen by-gebragt. Doch Propertius heeft hem de *Heylige Slang* genoemd; niet teegenſtaande hem de Digter Nikander, in de volgende Vaarzen zoodaanig boosaardig heeft afgeſchilderd, Dat hy naauwlijks dien Naam, ten zy onder een andere Zin-aanduyding draagen kan. Dus ſpreekt'er de Poëet van;

En waarom onder de Goden geëerd.

Tarantula in Egipten.

Slangen in Egipten zeer gemeen.

Inzonderheyd de Adder-Slang en Ceraſtes.

Aſpis Slang aan Egipten zeer eygen.

De Aſpis *is zoo lang als twee geſtrekte Ermen;*
Zoo dik gelijk een Spiets, waar met men zig Beſchermen
Kan teegen Leeuw en Stier: Zijn Verw is dikmaal Bleek,
Nu Groen en Graauw gemengd, dan ofze 't Vyer geleek.
Hy houd zig in de Aard van het Verbrand Egipte,
Daar hem de Vloed der Nyl, in ſwarte Modder kipte.
Zijn vinnig Voorhooft heeft twee Hoorens als een Wrat,
Zijn Oogen zijn als Vyer, met Bloedig Rood beſpat:

Zijn

Zijn Hals sweld van 't Vergif, en raakt het Beest aan 't Branden,
Zoo dreygt hy wis de Dood, met zijn vier spitze Tanden;
Waar in hy 't slim Vergif, dat Duyzend Quaalen broud,
Bedektlijk onder 't Vlies, met List verborgen houd.

Den zelven Nikander, heeft de Slang HEMORRHOUS, of *Bloedstorter*, den Naam van *Thonius* gegeeven; om dat zy volgens Rhodiginus, in die plaatzen van Egipten veel gevonden word, daar Thonis over Geheerscht heeft. Dezelve heeft Hoornen als de Ceraftes, maar is zoo kort en kleyn van Lijf, dat men hem voor een geheel andere zoort moet neemen. Want aldus heeft gemelde Digter hem beschreeven: D'Egiptize Slang, Bloedstorter genoemd, van Nikander naa 't Leeven beschreeven.

Een Voet slegts is hy lang, heel Dun, en dikmaal Wit,
Of Vlammig Rood geverfd; den Hals ook dun van Lit,
En schraal en uytgeteerd; de Steert is Spits: En booven
Zijn koude Oogen staan, twee Hoornen uytgetoogen,
En glinstren, even als de Wilde Keever, die
Het Groen der Velden Eet; of als de Honing Bie;
Zijn Hoofd is bars, voorzien met hard en ruwe Knobbels;
En als de Hoorn-Slang Ceraftes, *die vol Bobbels*
Zijn scheuynze gangen doed, sleept hy zijn traage Huyd,
Waar uyt een Heuvel rijst, gelijk een kleyne Schuyt.
Hy slibberd op zijn Buyk en rukt zijn loome Leeden
Heel heymelijk door 't Riet. &c.

Onder de Aspis-Slangen heeft Solinus ook de Slang *Dipsas* geteld; welke in Afrika, Arabien, Libyen, en Syrien verkeerd. Zijnde aldus genoemd weegens de Brandende Dorst welk hy in die geêne verwekt die van hem Gewond zijn. En naadien het ons toeschijnd, dat deffelfs gantze Beschrijving, in de Farzalize Veerzen van Lukanus gevonden word, zullenwe die hier inlassen: Dus zingd de Poëet: De Aspis-Slang van den Digter Lukanus beschreeven.

Zoo haast Nasidius *was van een Slang Gebeeten,*
Die Dipsas *word genoemd, begon hem 't Bloed te Heeten;*
't Geên hem 't Gezigt ontstak, en naa de Herssens klom;
Strax was hem 't heele Lijf gespannen als een Trom;
Zijn heele glans verdween, hy scheen geen Mensch te lijken;
En swol vast meer en meer, en 't Hart raakt aan 't beswijken.
't Vergif deed voort zijn loop door al zijn Droeve Leên,
En niemand zag de Steek, die door 't Geswel verdween:
Zijn Pantzier wierd te naauw om 't dikke Lijf te sluyten,
Men zag nooyt Ziedent vat zijn vinnig Schuym zoo spuyten;
Of een verwoede Zee zoo borlen van een buye,
Uyt 't brullend Noorder rak, gedreeven naa het Zuye,
Als dit Vergiftig Quijl. Het Lijk bleef Onbegraaven,
Geen Voogel wilder aan, geen Beest zoekt zig te Laaven
Met dat besmette Bloed; en yder is vervaard,
Om 't Lijk van 't Brandent Hout te stulpen onder d' Aard.

De Water-Slangen die in Egipten veelerley zijn, zijn de Aspis in vorm niet heel ongelijk; en wijken ook geen andere in Vergif. Haar Spijs is Visch en Kikkers; alhoewel zy van de laatste dikwils bedroogen worden; want deezen Vyand ziende aankoomen, vat de Kikker een stuk Riet overdwers in den Bek, om niet ingeswolgen te worden. Hoedaanig deeze Slang by 't overvloeyen der Water-Beeken haar Kost zoekt, en zig daar naa by Droogte, te Land begeeft, en zelfs de Stallen der Land-Lieden inneemd, zulx heeft ons Virgilius in zijn Water-Slangen in Egipten.

Derde Land-Gedigt, niet onaardig in deeze Veerzen voorgezongen, als hy'er aldus van zeyd;

Van Virgilius afgeschilderd.

De Looze Kalabus *die door de Bosschen Hold,*
En zijn Gevlekte Romp in Kromme Bogten rold.
Die weet zig in de Lent, wanneer de Reegen-Plassen,
Het Water in de Poel, en in de Beek doen Wassen,
Te voegen aan de kant, of in haar Diepe Hol;
Daar Vreet hy dan zijn Buyk met Visch en Kikkers vol:
Maar als de Heette Zon, veel-meer begind te hoogen,
En dat de Modder-Poel en 't Land begind te Droogen,
Dan Rold hy langs de Paân, Getergd van Hit en Dorst,
Met een Vyer-Vlammig Oog, en een Verstoorde Borst.

Vliegende Slangen op de Wierook Boomen, &c.

Om nu ook veel te zeggen van de Vliegende Slangen, (anders *Draaken* genoemd;) waar van Herodotus uyt een Oud Erf-gerugt gewag maakt, en in 't Krieken van de Lente uyt Arabien van de Wierook en Kassi-Boomen naa Egipten vliegen, daarze van de Ibis-Voogel gedood worden, zou misschien zommige Fabelagtig schijnen; alhoewel wy korts te vooren vernaamen, Dat d'Egiptenaars deeze Voogel daarom voornaamelijk Eerden. Laat'er by gedaan worden, Dat Levit. 11: 19. &c. alle zoorten van Oyevaars en Reygers, onder het Regifter der Verboode Voogelen opgeteld worden; aldaar voorzeeker niet zonder opzigtelijkheyd, ook van de Slangen onder de Kruypende Gedierten gewag gemaakt word; op dat de Joden haar daar meede niet en Verontreynigden, gelijk d'Egiptenaars zoo wel met die te Eeten, als dezelve Godsdienstige Eer te bewijzen, deeden: Waar toe Godt dan ook d'Israëliten uyt dat Land Uytvoerde, *Op dat hyze Heyligde*, dat is, van de Egiptize Afgoderye en Vuyle Zeeden afzonderde, en tot een Byzonder Volk maakte; gelijk we hier naa breeder zullen af-doen. Niet minder Leugenagtig en Verzierd luyd het, 't geên Elianus en andere van den Basiliskus zeggen, die aan Afrika, als het Broey-Nest van alle Gedrogten, word toegeëygend. Alhoewel wy egter niet te naalaatig willen zijn, om 't een en 't ander van zommige bekende Beesten aan-te teekenen, welke uyt de Afrikaanze Gewesten, in Egipten en in de Gebuur-Landen van rondsom, worden overgevoerd; als meede die der Roode Zee, welkers Oever langs Egipten strookt Wy zeggen dan, Dat alhoewel de Olyfanten ook in Asien en d'onderhoorige Eylanden, Taprobana, Zeylon, Mosambique en andere in overvloed gevonden worden, (Zoo dat'er den Grooten Mogol wel 5000 in zijn dienst heeft, die by-naa d'Inkomst eens gants Koninkrijk van Onderhoud kosten;) zy voornaamelijk in Afrika, in de Bosschen agter de Syrtis, en in de Wildernissen omtrent de Stadt Sala, in Moorenland, Libyen, Getulien, en de Woestenyen aan den Berg Atlas geleegen, t'huys hooren. Waar van reeds een Waarneeming is voor-af gegaan. Uyt Moorenland en Libyen koomen Leeuwen voort, maarze zijn Egipten niet eygen, schoonze te-mets overloopen. Herodotus, Plinius, en Solinus zeggen, Dat het Dier welke de Oude *Hyëna* noemden, veel in Afrika gevonden word; en daar ontbreeken geen Schrijvers die dit Dier voor de Zivet-Kat houden: Doch zoo, datze die in Wel-Ruykende, en Niet-Wel-Ruykende onderscheyden. De Niet-Wel-Ruykende, agt Petrus Kastellus in zijn *Onderzoek der Zivet-Teelende Hyëna*, de Hyëna der Ouden te zijn; en dat de Wel-Ruykende d'Afrikaanze Zivet-Kat is; die ook elders gevonden word, gelijk hy aanwijst. Plinius en andere, zijn voorzeeker bedroogen, wanneerze Schrijven, Dat de Hyëna, beyderley Naatuure deelagtig is; zoo dat hy 't eene Jaar Mannelijk, het ander Jaar Vrouwelijk is. Gelijk de Digter in dit Veersje zeyd;

Onze Bybel zeyd, Kruypend Gevoogelte, vers 20.

Basiliskus Fabelagtig aan Afrika toegeëygend.

Olyfanten in Afrika.

Leeuwen aan Egipten niet eygen.

Bedenking over de Hyëna en Zivet-Kat.

Het Dier Hyëna *laat zig eerst als Vrouwlijk Dekken,*
En weet flux wêêr den Aardt van 't Mannelijk aan-te trekken.

Doch

Doch dit heeft Ariſtoteles al weederſprooken; Oordeelende dat yemand, welke de Teel-Deelen der Hyëna niet naauwkeurig onderzoekt, heel ligt tot dat vals gevoelen kan overhellen. Waar toe ongetwijffeld, de Zivet-Beurs, die in beyde Geſlagten, de grootſte gelijkheyd hebben, niet weynig zal geholpen hebben. Schaliger ziende hoe veel byzondere dingen van de Hyëna by de Oude Schrijvers gezeyd wierden, die met de bekende Zivet-Kat niet over-een ſtemden; heeftze uytgelacchen dieze voor een en 't zelve Dier hielden. En hy zou voorzeeker gelijk hebben, by-aldien niet Elianus en andere, veel Fabelagtige dingen daar van hadden gezeyd, die men nu uytwiſſen mag. Ten minſten worden deeze Eygenſchappen, welke de Griekze Digter Phyles, op de volgende trant van de Land en Zee Hyëna gezongen heeft, in de Zivet-Teelende Hyëna niet gevonden, daar hy zeyd; De Hyëna van den Digter Phyles beſchreeven.

Men zag d'Hynëa *eerſt gelijk als Mannelijk Teelen;*
Nu ziet g'hem weederom gelijk als Vrouwelijk Speelen.
Hy heeft een Vrouwelijk en Mannelijk Gevoel.
Hy word Beſwangerd en Beſwangerd weêr zijn Boel.
En vind hy by geval een Dier in Slaap gedooken,
Dat komd hy liſtig met een zagte tred beſtooken,
En voegd hem aan de Neus zijn voorſte Regter Poot;
Die heeft een Sluymer-kragt, en maakt de Menſch als Doot.
Dan weet hy naaderhand de Aarde uyt te haalen,
Daar laat hy 't Agter-Hoofd van 't Dier in neederdaalen,
Met een ontblootte Strot, die hy zoo vinnig kneld,
Dat hy den Slaaper Stikt, en houd in zijn Geweld.
Ook kan de Viſch Hyëen, *veel wondere Droomen maaken,*
Wanneer zijn Regter Vin een Slaaper komd te raaken;
Strak 't zidderd hem het Lijf, hy dwarreld als de Wind,
Hy Reveld en hy Schrikt, gelijk een Stuypig Kind.
Maar d'ander weet met Luſt de Honden te Verlokken,
En ſtopt zijn Honger-Buyk met haar Verſcheurde Brokken:
Want als de heldere Maan de Donkere Nagt Verligt,
Verblind hy met zijn Schaauw de Honden het Gezigt;
Jaa even als een Koll, met Duyzend Toovernukken,
Een onbedagte Ziel weet tot haar gunſt te rukken;
Zoo maakt hy haar Verſtomd, Bedwellemd en Verwert,
En ſlokt haar tot een Roof in zijn Vraatgierig Hert.

Hoedaanig-een zelzaame Beſchrijving, de Natuurkundigers in den dut geholpen heeft, niet weetende onder wat Geſlagt van Dieren de Zivet-geevende Hyëna te reekenen zy: Want dat de meeſte hem onder de Katten ſtellen, en ook *Zivet-Kat* noemen; daar zoo wel de Hyëna der Oude, als de bekende Zivet-Kat, ten aanzien haarder Lijfs-lengte, Borſtelige en oprijzende Haayren, en lang-vooruytgaande Smoel; veel-meer naa de gedaante van een Boſch-Wolf, en alzoo meer naa den Hond en Vos, als naa de Kat ſweemd, zulx ſchijnd een oneygentlijke Naamdigting der Uytlanders te zijn: Ziende daar in miſſchien meer op de laage Pooten en Steert, als op eenig ander deel des Lichaams, ſchoon die 't meeſt had moeten gelden. Indien menze egter naa 't gemeen gebruyk een Kat wil noemen, wy gelooven datze meeſt naa een zoort van Wilde Katten gelijken; ten minſten in haar Ontamme Aardt, dieze zelden afleggen. Om waar van yts meer te weeten, men het onderzoek mag te raade neemen; welke Jonſton, uyt de waarneeming van den Roomzen Burger Petrus Kaſtellus, zeer mildaadig heeft meede-gedeeld. De Boſch-Weezels wil Strabo alleen in de Landgeweſten van Afrika geſteld hebben; maar zy zijn ook in Europa gevonden. Uyt Libyen koomen volgens Pauſanias, dikwils Witte Haazen naa Egipten Witte Haazen in Egipten.

ten afzakken; die aldaar, als ook by andere Heydenze Volken, van Ouds een geagte Kost waren; Doch den Joden in allerley Geslagte in de Wet verbooden, Lev. 11: 6. waar van te zijner plaatze, de reeden beneffens de Beteekenis van 't Naamwoord הארנבת *Arnabeth*, zal te onderzoeken staan. Het Steekel-Verken word door gants Afrika en ook in Egipten gevonden; maar aldermeest in Ethiopien. Dat de Haagedissen en Scinzen, alzoo wel in Arabien en zommige deelen van Afrika en Egipten zijn, is reeds gezeyd. In en omtrent de Roode Zee, worden veele Schildpadden gevonden, en daar onder die zeer groot zijn, gelijk Arrianus verhaald. Dezelve hebben zeer goed Vleesch, dat Gekookt en in de Pan gesnerkt, een aangenaame Spijs is. d'Egiptenaaren weeten aan het weg-brengen van haare Eyeren, de Goede of Schraale Oogst te Voorspellen: Want zooze die verre van de Nyl-Oevers af leggen, beduyd zulx een groote Overswemming van die Riviere. Dat meede in Afrika zoo wel Land als Zee-Schildpadden zijn; en datze ook in de Nyl en andere Rivieren gevonden worden; vindmen by Elianus aangeteekend. d'Egiptize Vrouwen, die anders uyt Natuure, heel Vrugtbaar en gelukkig in 't Kinderbaaren waaren; plee-gen de Hersfenen van Zee-Schildpadden, met Saffraan en Egiptis Zout gemengd, voor een zeer treffelijk Geneesmiddel te gebruyken, om de Baaring te bevorderen. Daar worden ook zoo groote Zee-Slangen in Afrika gevonden, Datze de Roey-Scheepen omwerpen: En des Nagts aan Land koomende om te Slaapen, zijnze te mets Stout en magtig genoeg, d'Ossen en Koeyen aan-te vallen. De Zee-Aap, waar van Elianus gewag maakt, by de Grieken *Zygaina* of *Zygena*, by andere *Jood-Visch* genoemd; word heel gemeen in de Roode Zee gevangen. Dat hy de Naam van *Jood-Visch* draagd, heeft hy van het Hoofd-Dekzel, Dat de Joden eertijds in zulker voegen, in Provence droegen; zijnde volgens d'Afbeelding diemen daar van by Rondeletius en de meeste Dier-Beschrijvers vind, een Visch van Wanschaape gestalte, sweemende naa de Figuur van een Houten Mooker: Waarom hy ook by d'Oude Françoizen, MARTEAU, dat is, een *Hamer* genoemd is. Ook *Niveau*, dat by hen een Water-pas te kennen geeft. De Scarus of Zee-Braassem word nergens meer, als in de Roode Zee gevangen. En gelijk hier ook Oesters gevonden worden, die inwendig met Vyerige of Roode Striemen, by-naa als den Reegenboog geschilderd zijn, alzoo is meede de Purper-Slek-Visch in Afrika, en inzonderheyd by de LOTIOPHAGI, of *Lotus-Eeters* niet onbekend: Zulx de Koopstadt Muxa, door deeze Verf, by Arrianus Vermaard blijft, niet teegenstaande, Tyrus in Fenicien, hier in alleen pleeg de Kroon te spannen. Insgelijks word ook de Venus-Schelp, by de Schrijvers gemeenelijk *Concha Venerea* geheeten, overvloedig in de Roode Zee gevonden; zoo dat haar de Digterès Hyle, deswegen, CONCHA ERYTHREA, of *Schelp van 't Roode Meyr*, genoemd heeft. Bellonius getuygd van dezelve, Dat hy in zeeker Dorp, Kemeelen gezien heeft, die met dusdaanige Schelpen gelaaden waaren, en dat d'Inwoonders van Memfis, dat is Kairo, die gebruykten om Papier en andere Geverfde stoffen, meede Glandzig te maaken. Van de Afrikaanze Voogelen konnen we dit by-voegen; Dat in Moorenland Witte Papegaajen gevonden worden, als meede Swarte; en heele Roode in Ethiopiën; die voor geringen Prijs tot d'Egiptenaars worden overgebragt. De Quakkelen worden in dit Gewest, zoo overvloedig gevonden, Datze dikmaal met heele Legers uyt Afrika, naa Italien oversteeken, en op Zee zomtijds met gantze Vlugten op de Scheepen vallen. Zijnde dit een ligt-vervliegende Voogel, die de Noorde Wind waar-neemd. Bellonius zeyd, Dat wanneer hy van Rhodus naa Egipten overscheepte, hy een gantze School van 't Noorden naa 't Zuyden zag overvliegen. Doch wanneer wy met Israël uyt Egipten in de Woestijne van Arabien zullen gekoomen zijn, zullen wy daar van naader spreeken. De Tortel-Duyven zeydmen ook zoo overvloedig in Ethiopiën te zijn, Datze dikmaal de Zon Verduysteren en Schaaduwe op de Aarde werpen: Nogtans wordenze van d'Egiptenaars niet Gegeeten, hoe gemeen

Schildpadden in de Roode Zee.

Zee-Slangen in Afrika.

Jood-Visch of Zee-Aap.

Zee-Braassem in 't Roode Meyr.

Purper-Slek.

Venus-Schelp in de Roode Zee.

Witte Papegaajen in Moorenland en Hoog Egipten.

Quakkelen overvloedig in deeze Geweften.

Tortel-Duyven met heele Vlugten in Egipten.

meen zy tot haar overkoomen; om dat zy dikmaal de Klaauwen van den Havik, die by haar een byzondere Heylige Voogel is, ontſnappen. Dat de Tortel-Duyf ook een vervliegende Voogel is, leerenwe uyt Jerem. 8: 7. En hoedaanig de Goddelijke Wet in weerwil der Egiptize Bygeloovigheeden, belaſt heeft, wanneer de Joden een Brand-Offer uyt de Voogelen zouden doen, zy Tortel-Duyven moeſten neemen; ziet men in het Prieſter-Boek *Leviticus* Kap. 1: 14. aangeweezen; daar dan ook Kap. 5: 7. bevoolen word; ſlegts twee van dezelve te neemen, wanneer den Offeraar niet Vermoogens was, een Schuld-Offer uyt Groot of Kleyn Vee te betaalen. Vergelijkt eens zoo 't u belieft, Luc. 2: 24. En 't zal voor dees-tijd daar meede genoeg zijn; ſchoon'er noch veel andere plaatzen in 't Oude Teſtament, toe behooren, die wy te zijner plaatze niet vergeeten zullen. Onder-en-tuſſen zal het miſſchien hier niet te onpas koomen, in-agt te neemen; Dat zelfs ook aan Abraham belaſt word, *Een Tortel-Duyf*, tot de Veerze, de Geyte en den Ram te neemen, wanneer Godt, op een byzondere wijze een Verbond met hem maakte, Gen. 15: 9. Maar gelijk de Schrijvers verhaalen, Datter uyt Libyen, veelerhande zoorten van Tamme End Voogels naa Egipten, en derzelver Gebuurlanden overwaajen; Alzoo teekend ook Herodotus aan, Dat de Vette Ganzen en Hoenderen, eertijds van d'Egiptize Prieſters veel Gegeeten wierden. Ook ſchrijft Diodorus Sikulus, Dat de Gezoode en Gebraade Ganzen, zeer gemeen op der Egiptenaaren Tafel pleegen te koomen. Gelijkmen meede voorgeeft, Dat inzonderheyd de Leever van deeze Voogels, alſſe wel Gemeſt waaren, by de Oude vermaard was: Zoo dat Martialis daar van al Schimpende gezeyd heeft; Tamme Endvoogels die naa Egipten verhuyzen.

Ziet, Wat een Leever heeft de Gans!
Zy overtreft het Beeſt by-kans.

En zoo wy hier toe voortvoeren, al de Geſlagten der Afrikaanze Hoenders, Exters, Reygers, Duyven, Lyſters, Papegaajen, Spreeuwen en meenigte Zang-Voogelen, in 't byzonder op-te haalen, het zou voorzeeker veel te lang vallen. Zulx aan deeze uytweyding, voornaamelijk noch dit reſteerd, Dat wy ook de Egiptize Boomgewaſſen, Planten en Aardvrugten, daar beknoptelijk byvoegen; en alsdan tot haare Zeeden en Godsdienſt overgaan.

Maar hoe Schaars ook Egipten, ouwlinx van den Reegen des Heemels bevogtigd wierd, ſchijnd nogtans deſſelfs Vrugtbaarheyd daar door geenzinds te-leur geſteld te zijn: Waar van ons de Egiptize Boom-en Veldgewaſſen genoegzaame blijken verſtrekken, by-aldien wy de zelve ſlegts ter-loops overzien willen. De Wijze Konink Salomon, ſprak van de Ceeder-Boom tot den Hyzop die aan de Wand uytwaſt, en daar naa van het Gedierte des Velds en 't Gevoogelte en 't Kruypend Gedierte. Deeze laatſte hebben wy reeds afgedaan; doch van de eerſte, zullen wy des Wijzen Konings rang houden, en vervolgens alzoo onder d'EgiptizeGewaſſen, voor-af van de Boomen en Heeſters, daar naa van de Veld- en Kruydgewaſſen ſpreeken. Dus doende komd ons eerſt den Palm of Daadel-Boom voor, welke van Ouds-her, in Afrika, en byzonderlijk in Egipten, als meede in Syrien, Paleſtinen, en in de meeſte Landſchappen van 't Ooſten, overvloedig voortquam. Onder welke, by-aldien men Galenus gelooven zal, die van het Joodſe Land, wel de beſte Vrugten voortbragt. De Palm-Boom is een Schoone, Groote en zeer Hoogen Boom, die een Regte en dikke Stam heeft, die hem wel tot Twintig en meer Vaademen verheft; en van rondsom met een Schub-of Schelpagtige Schors bekleed is; draagende nergens Takken dan booven aan den Top. Want aan haar opperſte Kruyn waſſen veele lange, dunne Takken, die ſmalle en Rietagtige Blaaden draagen, Veeders-gewijs aan haaren ſteel gehegt; waar doorze by-naa niet anders dan een zaam-gehoopte troep van Riet-Blaaden en Lis vertoonen. Of als Proſper Alpinus die beſchrijft; yder Tak of Veeder gelijkt een lang Sweerd. Zulx ons daar uyt genoegzaam ſchijnd openbaar te worden, hoe men de plaatze Cant. 7: 8. verſtaan moet. Want als daar gezeyd

Egipten is ook Vrugtbaar in Boomen en Veldgewaſſen.

1 Kon. 4: 33.

Palm-Boom van Ouds in Egipten, Syrien en Paleſtina zeer gemeen.

gezeyd word; *Ik zal op den Palm-Boom klimmen, ik zal zijne Takken grijpen*; leerd de Schelpagtige Schors van deezen Boom, Dat zulx alderbest, ten minsten veel beeter op den zelven past als in 't gemeen misschien begreepen word. Want het is, alswe strax zeyden, een hoogen kaalen Boom, die zijne Takken maar booven aan den top uytschiet: Zoo datm'er by opklimmen moet, eer men aan de Vrugt geraaken kan. Ook kan het Klimmen en Klouteren, zeer eygentlijk aan deezen Boom geschieden, naadien de Stam daar toe heel Natuurlijk geschikt is; hebbende veele boorden en uytsteekzels, die als Natuurlijke sporten van een Ladder zijn, om'er by op-te klimmen, gelijk Plinius daarom ook zeyd, Dat den Palm-Boom ligt te besteygeren is. Gelijk dan ook de Reys-Beschrijvers der Oostindize Gewesten, ons niet zelden de Indiaanen op dusken wijze de Palm-Boomen beklimmende, in haare Printverbeeldingen vertoonen; waar toe men onder andere die van Linschooten mag naa zien. Dat voorts deezen Boom een Hooge en Regte Stam heeft, diens Takken weelig uytschieten, en altijd Groenen; daar aan hebben ons ook de H. Schrijvers geen gebrek aan Getuygenissen schijnen te laaten. Want als Psalm 92:13. gezeyd word; *De Regtveerdige zal Groeyen als een Palm-Boom*; wil zulx niet anders dan zinnebeeldelijk aanwijzen; Dat gelijk den Palm-Boom door geen swaarte of ongemak kan needergedrukt worden, maar gestaadig in zijn Groey voortvaard, de Regtveerdige insgelijks, Vast staat en hoog opschiet. Gelijk zoo de Vorstelijke Zinspreuk Pressa Emergo, van den Palm-Boom te kennen geeft. Waarom hy Apocal, 7:9. ook als een Zinnebeeld van Overwinninge voorkomd, vergelijkt 2 Macchab. 13:51. En in deezer voegen word meede in 't Hoogelied Kap. 7:7. gezeyd; *Uwe Lengte*, (verstaat u Gestalte of Postuur;) *is te vergelijken by eenen Palm-Boom.* Doch het zal strax hier naa blijken, Datter van deezen Boom zeer dikwils in de H. Schrift gewag gemaakt word. Hy wies ook zoo overvloedig in Judæa, Dat de Romeynen den zelven, als een eygen kenteeken van dat Landschap, op haare Penningen hebben uytgedrukt; gelijkwe te zijner plaatze verneemen zullen. En naadien ons de kennis van deezen Boom, in de volgdraad der Israëlitize Historie, merkelijk zal te nutte koomen, moet het ons niet verveelen, dezelve eenigzinds naauwkeuriger als andere te beschrijven. Tussen de gezeyde hoog-opgetopte Takken, groeyen de Bloemen en daar naa de Vrugten, in een groote Hoos of Omwindzel, Dat eerst gesslooten, daar naa in de Lente opengaat, om de Vrugten die aan dunne Steeltjes neederwaards Getrost hangen, daar in Rijp te maaken. Zijnde langwerpig rond en zeer Zoet van Smaak; Rosagtig van Verwe, hebbende van binnen een langagtigen en harden Steen, die haar voor een Zaad verstrekt. Dessels Vrugten worden in den Herfst Rijp, dan wordenze afgeplukt en in de Zonne Gedroogd, om langer goed te blijven en Verzonden te konnen worden. Doch daar is verscheyde Zoort en Land-Aardt, waar van d'een vry Lieffelijker en Gezonder Vrugt als d'ander voort-brengd. Dodonëus heeft niet veel goeds van d'Egiptize Daadels gezeyd; doch Dioskorides schijnd de Kleyne of Laage Daadel-Boomen van Egipten, zeer te prijzen. Ook zeyd men dat in 't Joodse Land, wel Veertig verscheyde zoorten van deeze Boomen gevonden worden: En d'Arabiers Tellender wel t'Zeeventig, die in haar Vaderland t'huys hooren. 't Geên zommige heeft doen bedenklijk houden, of de 70 Palm-Boomen, die d'Israëliten, Exod. 15:27. Num. 33:9. in deeze Woestijne vonden, niet veel-eer van de meenigerley zoorten der Arabize Palm-Boomen, als van zulk-een bepaald Getal van eenerley Aardt te verstaan zijn? Zoo datze hier in een gants Bosch van Daadel-Boomen quaamen, daar allerhande zoorten van Daadel-Boomen onder malkanderen Wiessen. Nogtans schijnd ons de Nette Telling der Water-Fonteynen, ook van het bepaald getal der 70 Palm-Boomen te verzeekeren; die Moses nergens om schijnd aangeteekend te hebben, als om dat het Dorstig Volk Israëls, koomende van de Bittere Wateren *Mara*, hier benessens het Lessen van haaren Dorst, zig ook met de Vrugten van deeze Boomen Ververssen

Palm-Boom van de Romeynen als een Zinteeken van Judæa, op de Penningen gebragt.

40 Zoorten van Palm-Boomen in 't Joodse Land, &c.

ſen konden. En wy zullen dit Voorval in de Leger-plaatze ELIM, hier naa, met een Print-Verbeelding ophelderen. Zommige Schrijven, Dat de Palm-Boom niet voor het Honderdſte Jaar Vrugten draagd; 't geen andere tot op Veertig Jaaren hebben afgeteld: En het is te gelooven; Dat yder zoort en Landaard hier in, juyſt niet een-en dezelve ſtreek houd. Daar zijn ook Wilde Palm-Boomen, waar van wy terſtond yts naaders zullen bybrengen. Maar gelijk'er op veele plaatzen van Egipten, en wel inzonderheyd omtrent Alexandrette, heele Boſſchen met Daadel-Boomen waſſen; welke d'Arabiers die thans in Egipten woonen, naa de Vrugt of Daadel, in haar Taal, *Dachel* noemen, alzoo willen ons ook de Kruyd-kenners verzeekeren, Dat de beſte Daadels in de Woeſtijne van Arabien, die het Volk Iſraëls grootdeels doorgezukkeld zijn; gevonden worden; en ook ſpreekender d'Arabiers niet zonder Bygeloovigheyd van. De Daadel-Boomen draagen alleen om het ander Jaar overvloedig Vrugten. En gelijk zy onderſcheyden zijn in Mannetjen en Wijfṫjen, alzoo zegtmen dat de Wijfjens geene Vrugten geeven, ten zy yemand deſſelfs Takken aan de Takken van het Mannetjen vlegt, en haar malkandre, om zoo te ſpreeken, laat Kuſſen. Zommige, om de Wijfjes Vrugtbaarder te maaken, ſtrooyen het Stof of Meluwe dat in de Hoos of Scheede der Vrugt zit, op de Tacken van het Wijftjen; en men zeyd dat zoo d'Egiptenaars zulx niet en deeden, zy geene Vrugten zouden voortbrengen; ten minſten dezelve niet behouden tot zy Rijp waaren. Al 't geene nogtans Veſlingius, in zijn waarneemingen over Alpinus, verworpen heeft; en d'Oorzaak der groote Vrugtbaarheyd aan de Ziltige en Zandige Natuure der Aarde toegeſchreeven, als de welke deezen Boom byzonder aangenaam is. Betuygende daar by, Dat hy zelve de Aarde in de Daadel-Boom Boſſchen, met een Ziltige of Zalpeeteragtige ſtoffe, even als met Sneeuw, zeer dikmaal bedekt gezien heeft: Welke ſtoffe door de Heete Winden, die van het Zuyden door Moorenland en 't Onvrugtbaar Arabien overwaajen, in groote meenigte opgejaagd word, en de Kruynen der Daadel-Boomen Verquikken en Vrugtbaar maaken. Maar naadien deezen Boom, zeer Dunne, Kleene en Korte Wortelen heeft, is het te verwonderen, Dat hy door zijn eyge ſwaarte en harde Wind, niet ter needer vald; behalven noch, Dat het ondergedeelte der Stamme, dat de gantze ſwaarte van den Boom draagd, meeſtdeels Dunner en Swakker, dan de reſt der Stam naa booven is: Waar uyt veele Egiptenaars beſlooten hebben, Dat den Daadel-Boom veel-meer van de Lugt, dan van de Aarde gevoed word. Daar is geen Boom die d'Egiptenaars meer Nut verſchaft, dan de Palm-Boom: Want van de Stam maakenze Zolder-Balken voor haare Huyzen; en de Takken gebruykenze tot de Wanden; ook maakenſer verſcheyde Houte-Vaten van, die zy *Kuffaz* heeten. Van de Blaaden weetenze Waajers, en aardige Mandjes toe-te ſtellen: En de Baſt der Stamme, diend haar om Touw-Werk voor de Scheepen van te ſlaan. De Vrugt, die wy Daadels noemen, verſtrekt haar niet alleen een aangenaame Spijze om-te Eeten, maar heeft ook plaats in de Genees-Kunde teegen veelerhande Quaalen. d'Egiptize Arabiers, noemen deezen Boom *Dachel*; een Tak met Dadelen, *Samarrhich*. Aan 't Opper-deel van de Stam daar de Takken uytſchieten, zit van binnen een Spier-Wit en tenger Merch; 't welk veele, wanneer een Boom komd om te vallen, daar uyt haalen, en met groote graagheyd Eeten; voorgeevende, Dat het een zeer dienſtige Koſt is, om de Luſt tot By-ſlaapen en het Teel-Zaad te verwekken; verſchillende in Smaak niet veel van onze Aartizokken, wanneer men de Stoelen zou willen Raauw Eeten. En alhoewel deeze Vrugt-draagende Palm-Boom, Egipten al van Ouds zoo eygen was, Dat niet alleen de Romeynen, maar zelfs ook d'Alexandrynze Egiptenaars dezelve op zommige Penningen hebben afgebeeld, gelijk by Spanhemius en andere Fraaye Penning-Verklaarders te zien is; en onder de Penningen zelfs op eenen van Antonius, met het Opſchrift, ALEXANDR. ÆGYPT. *Alexandrien in Egipten*, (by-aldien het anders geen Perſik-Appel-Boom is, welke insgelijks in Egipten zeer

Beſte Daadel-Boomen zijn in Arabien.

Zeldzaame Bevrugtiging der Daadel-Boomen.

d'Egiptenaars hebben veel Nut van den Daadel Boom.

geagt

geagt en overvloedig was; gelijkwe ſtraks zullen aanmerken;) zoo getuygd Strabo in zijn XVII^de Boek, Dat de Vrugt deezer Land-Aardt heel ſlegt en min bequaam was om te Eeten. Welke getuygenis van Strabo, een groot Man, Schrijvende over Solinus, heeft doen zeggen, Dat de Daadel-Boomen in gants Egipten Onvrugtbaar zijn; uytgezonderd die, welke in het Thebais-Geweſt Waſſen;en dat d'Alexandrynze,ſchoonze Vrugten gaaven, niet goed om te Eeten waaren. Doch laat ons de Woorden van Strabo zelfs hier inlaſſen, en dan bezien wat zin die maaken. Dus ſchrijft hy; *Alhoewel de Daadel-Boomen door geheel Egipten van de geringſte zoorte zijn, en omtrent de Landſchappen van Deltha en Alexandryen Vrugten draagen, die niet aangenaam te Eeten zijn; word nogtans de Beſte Daadel-Boom in 't Landſchap Thebais gevonden.* Met welke Woorden die Oude Aard-Beſchrijver voorzeeker niet zeggen wil, dat gants Egipten Onvrugtbaare Daadel-Boomen droeg; maar datze juyſt niet van de uytneemenſte zoort, dat is, niet van d'alderbeſte waaren; die alleen in 't Thebais Geweſt gevonden wierden: Want het is wat anders, Vrugten van de geringſte zoort voort-te brengen, en wat anders geheel Onvrugtbaar te zijn. En het zou wel konnen zijn, Dat Plinius deeze geringer zoort, daarom *Daadel-Boomkens* genoemd heeft. En in deezen zin zijn dan alleen de Thebaize Daadels de beſte van alle de Egiptize geweeſt. Voorwaar Theofraſtus een Schrijver van groot geloof, zeyd niet, Dat d'Egiptize Daadel-Boomen Onvrugtbaar zijn, maar getuygt veel-eer, Dat haare Vrugten neffens andere Afrikaanze, Syrize en Fenicize, noch Groen en Vers zijnde, gemeenelijk zeer Lieffelijk van Smaak zijn; doch datze geenzinds duuren konnen om bewaard of verzonden te worden, als die de Verrotting te haaſt onderworpen zijn; en wy hebben hier vooren, alreede aangemerkt, Dat veele Egiptize Vrugten, van zulken week-bakken aardt zijn; uytgezonderd, die, welke in een Drooge en Zandige Land-Grond voortkoomen. Dezelve Theofraſtus dit op een andere plaatze herhaalende, voegd daar by dat alleen de Syrize Daadelen die in de Valleyen waſſen, konden bewaard worden; maar dat d'Egiptize beneffens veel andere zoorten en Land-aardt, Vers moeſten gegeeten worden. En daar en is geen andere reeden als het Vers gebruyk, dat Strabo heeft doen zeggen, Dat d'Egiptize Daadelen voor de geringſte zoorten te houden waaren, dewijl ze Groen en Vers moetende gegeeten worden, door vervoering geen agting by de Nabuurige Volken konden hebben. Plinius Schrijft dat alleen de Daadels van 't Joodſe Land, en eenige ſtreeken van Afrika, konnen bewaard worden; zonder dat hy nogtans ook die wil uytgeſlooten hebben, welke in de Zandige plaatzen van Egipten, en in Fenicien Waſſen; welke Vrugten niet alleen Vers van den Boom, Eetbaar waaren, maar ook Gedroogd, bewaard en verzonden konden worden. Waar by hy ook noch dit van de Thebaize Daadels voegd; Dat wanneer dezelve uyt haare Hoozen afgeleezen zijn, zy terſtond met de Ziel van haar eygen warmte, in Tonnen gedaan en bewaard worden. En derhalven zijn d'Egiptize Daadels hier door wel van andere onderſcheyden, Datze Vers moeſten Gegeeten worden; maar men kan die Boomen daarom nogtans geenzinds Onvrugtbaar noemen. Want zeeker, by-aldien d'Arabiers, 70 zoorten van Daadels in haar Land wiſten op-te tellen, iſſer geenzinds aan-te twijffelen, of d'eene zoort is uytneemender dan d'andere geweeſt; ſchoonze alle Vrugtdraagende waaren. Dit konnen we giſſen; zonder daar meede nogtans die groote Kruyd-Beſchrijver Theofraſtus teegen te ſpreeken; als hy verhaald hoedaanig zommige Boomen in 't Land Vrugtbaar zijn; en zulx verklaard met het voorbeeld van de Perzik-Appel-Boom buyten Egipten, en de Swarte Populier buyten Kreta. En dewijl hy daar ter plaatze van de Onvrugtbaare Daadel Boom in Griekenland gewag maakt, had het daar ook te pas gekoomen, van de Onvrugtbaare in Egipten te ſpreeken, by-aldien hy ze erkend had. Maar gelijk wy een weynig te vooren vermaanden, Dat den Palm-Boom van Ouds het algemeen kenteeken der Ooſterze Landen was, alzoo zijn'er ook byzondere Landſchappen van dat Weereld deel, door aan-

Daadelen van 't Joodſe Land by Plinius gepreezen.

aangeweezen; als naamelijk heel Syrien, en in 't zelve, Judæa en Fenicien, en in noch naauwer beteekenis, de Stadt Jericho van weegen de Palm-Bosschen daar deun by en rond-om, beroemd geweest, en desweegen in de H. Schriften doorgaans, *De Palm-Stadt* genoemd; gelijk te zien is, Deut. 34: 3. Judic. 1: 16. en Kap. 3: 13. 2 Kron. 28: 15. En ter plaatze daar Plinius van Galilea en Peréa gesprooken heeft, voegd hy daar by; Dat het overige Judæa, in Tien Vorstendommen verdeeld was, naamelijk zeyd hy; *Het Jerichooze met Palm-Bosschen; En het Emmausse, van Fonteynen besproeyd*, &c. Ook maakt Lukanus van Palm-Bosschen gewag waar meede Iduméa beplant was. Ziet meede van het Woonen onder de Palm-Boomen, Judic. 4: 5. Jaa gants Fenicien schijnd zijn Naam van den Palm-Boom ontleend te hebben; naademaal een Palm-Boom in de Oosterze Taal, *Fenix* genoemd word. Welk Landschap aan Palestina en Judæa paalende, slegts door een kleene Woestijne aan Egipten Gebuurvast is. Op hoedaanigen gemeenschap ook de Wet van het Loofhutten Feest der Joden schijnd te speelen; wanneer Levit. 23: 40. belast word; *Op den Eersten Dag der Zeevende Maand, Takken van Palm-Boomen te neemen* &c. vergelijkt Nehem. 8: 16: en Joël. 1: 12. en 't zal genoeg zijn, om te zien dat de Palm-Boom zeer gemeen in Judæa was; zonder dat wy breed uyt d'Euangelize Historie behoeven op-te haalen, hoedaanig de Joden, wanneer Jesus op 't Feest zijn Intreede binnen Jerusalem deede, Johan. 12: 13. Palm-Takken van de Boomen scheurden en den Weg daar meede bestrooyden: Waar van breeder in der Joden *Hosanna Rabba*. Want gelijk d'Euangelisten Mattheus en Johannes, aanteekenen, Dat de Joden in gemelde Inhaaling, on-ophoudelijk riepen *Hosanna, Hosanna*; als ofze gezeyd hadden, *Breng Takken aan*, (alhoewel dat woord eygentlijk zoo veel beduyd, als *Geeft Heyl*;) alzoo haddenze de gewoonte, van op den laatsten Dag van het Loofhutten Feest, met Palm-Takken in de Hand, Zeevenmaal rondom den Altaar te gaan, ter Gedagtenis van de Overwinninge van Jericho, die *De Palm-Stadt* was bygenaamd. Waarom dan ook dien Dag de Palm-Dag, of het Palm-Feest genoemd wierd; anders ook *Hosanna Rabba* of *Groote Hosanna*. Voorwaar den overvloed van deeze Boomen in Kanaan, Fenicien en Egipten, heeft geenzinds de agtinge dessels naadeelig geweest; en men zag die over-al tot een byzonder eygen Cieraad aan de Posten der Deuren en Vensters des Tempels uytgehouwen, als ook aan de wand van het Heyligdom, gelijk te zien is, indienmen slegts Ezech. 40 en 41 doorgaans met 1 Kon. 6: 29, 32, 35. en veel andere plaatzen vergelijkt. Hier by nu ook de Palm-Boomen van andere Gewesten, breed op-te haalen; zou buyten ons bestek loopen; en wy zouden niet konnen naalaaten, Van Clusius *Palm-Boom van Gunëa*, te spreeken; uyt welke een zeer schoone Vette Olye, gemeenlijk *Oleum de Palma* genoemd, voortkomd, die Goud-Geel van koleur, en zoo dik als Booter is, van een aangenaam gebruyk in alle Spijze by die Naatien daarze vald. Als meede van de Palm-Boom van Ste Thomas, anders *Palma Adil* genoemd; insgelijx van de Palm-Boom van Congo, en *Palma Saccifera*, als of men Daadel-Boom met de Zak zeyde. Daar naa ook van de Vreemde of Laage Daadel-Boom; waar van gemelde Clusius gedenkt. En wat de *Palma Linum* belangd, daar van zullen wy terstond onder de Woll-of Kattoen-draagende Boomen van Egipten gewag maaken. Maar gelijk ons den Roomsen Penning van Antonius strax te vooren, twijffelagtig aan den Egiptizen Perzik-Appel-Boom deed gedenken, die eenige voor den Palm-Boom neemen, staande in 't midden van een krans, welker Opschrift deeze beteekenis heeft; *Alexandrye in Egipten*: Moogen we onder de Beschouwing der Egiptize Boomen, niet voorby, ook daar aan te gedenken; alhoewel misschien den Perzik-Appel-Boom, niet Aal-Oud aan Egipten is bekend noch eygen geweest; by-aldien immers het verhaal van Diodorus Sikulus stand zal houden. *Den Perzik-Boom*, zeyd hy, *word van d'Egiptenaars in grooter waarde gehouden, en brengd in dat Land Vrugten voort, van uytneemende Zoetigheyd; zijnde aldaar van de Per-*

Verscheyde Landschappen weegen den Palm-Boom vermaard.

Jericho weegen de Palm-Bosschen de Palm-Stadt genoemd.

Fenicien van den Palm-Boom genaamd.

Palm-Boomen omtrent Jerusalem gemeen.

Matth. 21: 9.

Palm-Boom en Palm-Loof onder al de Cieraaden van den Tempel niet vergeeten.

By-zoorten van de Palm-Boom.

Perziken-Boom in Egipten veelgeagt.

Perzen uyt Ethiopien gebragt toen Kambyzes, die Landschappen onder zijn Gebied deed bukken. Waar teegens nogtans eenigzinds schijnd te strijden, 't geên wy zoo even uyt Theofrastus hebben bygebragt: Naamelijk dat den Perziken-Boom uyt Egipten vervoerd, zijn Vrugtbaarheyd verlieft. 't Geên onzes agtens, niet dan een Natuurlijke eygenschap des Land-aardts in die zoort van Perzik-Appel-Boom, te kennen geeft: En alzoo by goed gevolg niet uyt een ander Landschap schijnd derwaards gebragt te zijn. Joachim Oudaan, de Stadt Alexandrye op deezen Penning van Antonius ontmoetende, heeft het Zinnebeeld ook liever van den Perzik-Appel-Boom, als van den Palm-of Daadel-Boom, willen verklaaren; daar hy dan aldus van spreekt; „ Het zy dan, *zeyd* „ *hy*, Dat dit een Palm-Boom zy, naa 't gemeene Merkteeken der Oosterze „ Landen, of liever een Perzik-Appel-Boom, om aldus een dubbelzinnige „ Zinspeelinge te neemen, zoo op de Stadt Alexandrye, 't geên het Opschrift „ schijnd te kennen te geeven, die aan Bacchus, dat is Osiris, en met eene aan „ Isis, Toegeheyligd was; als op Antonius met Kleopatra zelve, die zig in „ haare Hoogmoedigheyd voor Osiris en Isis deeden Eeren; zig zelven haare „ Naamen aanneemende, wien het Klimop, daarom CHENOSIRIS, dat is, „ *Osiris-Gewas* genoemd, en den Perzik-Appel-Boom, om dat het Blad de „ Tong, en de Vrugt een 's Menschen Hart verbeelde, Toegewijd waaren: „ Men kan ook zeggen, Dat enkelijk de Krans van Klimop, op Alexandrye, en „ de Perzik-Boom (want het Opschrift op den Penning kan beydezinds ver„ staan worden;) als een eygen Zinnebeeld op Egipten past. By laater Gedag„ tenis deezer Boomen; vindmen van Sozomenus aangeteekend; *Dat op de* „ *aankomst van Josef met Maria en het Kindeken Jesus in Egipten, een zeer* „ *swaaren Perzik-Boom zig voor-overboog, en alle de Beelden der Afgoden ter* „ *Needervielen.* Uyt welke zaamenvoeging, weederom eenige over-eenkoo„ ming van den Perzik-Boom, op de toeëygening aan Isis, en d'Afgoderye „ desselfs, schijnd afgenoomen te konnen worden. Eyndeling heeft de Key„ zer Justinianus met een byzondere Wet goed-gekeurd; Dat het Louren-Bosch „ by Antiochien, waar in zeer Kostelijke Cypressen staan; ende zeer Heerlijke „ Perzik-Boomen in Egipten, tot niemands byzonder gebruyk Verkogt, om„ gehakt of Uytgeroeyd moogen worden.

Egiptize Kattoen of Wolle-Boom.

Daar is een Boom die de Schrijvers van weegen zijn gelijkheyd met den Palm-Boom, *Palma Linum* noemen; alhoewel hy moogelijk niet veel verscheeld van die Wolle-Boom, welke Bellonius aan Egipten en Arabien toepast: Brengende Vrugten voort als Appelen, die binnewaards met een dunne zagte Woll vervuld zijn, fijnder dan Zijde; waar van d'Arabiers Laakenen Weeven, die Witter zijn als Kattoen-Doek. Zulx getwijffeld word, of dit niet wel den zelven Boom is die Herodotus, *Dendron Eriophron* noemd: Gelijk ook Filostratus aan deezen Boom, het *Byssus* of Egiptis Heester-Vlas der Ouden toegeschreeven heeft. Doch hy schijnd gemist te hebben; naadienhet Byssus niet op Boomen, maar aan laage Struyken wast, gelijk we strax verneemen zullen; daar de Kattoen of Wolle-Boom daar we thans van spreeken, in de Egiptize Hooven groeyd, en met zijn Stam en harde Houtagtige Takken, wel tot Tien Ellen en meer opschiet. De Blaaden van deezen Boom, hangen aan Violet-verwige Takjes, en zijn met vijf diepe insnijdingen voorzien, wanneerze haare volkoome grootte hebben. De Bloem is bleek Geel, rond-om de kanten Schoon Purperrood: Waar naa een Vrugt of Noot volgd, zoo groot als een Appel, die met een Groene Schel bedekt is, en Spier-Witte Woll of Kattoen in zig beslooten houd, welk uyt de Vrugt die haar zelven in 't Rijpen opend, uytbarst en naa buyten schiet; in welke zommige bruyne Zaad-Korlen verborgen liggen. Maar naadien deeze Boomen in Egipten Schaars vallen, konnen zy'er zig weynig van bedienen. Het Hoog Egipten, zeyd Plinius, welk aan de kant van Arabien leyd, brengd een Heester voort, die van zommige *Gossipion*, en van andere meest *Xylon* genoemd word, en waar van ook de Webben of Laakenen, die uyt dessels Woll

Heester-Gewas in Egipten dat

of

Kattoen of Bombax voort-brengd.

of Kattoen Geweeven worden *Xylena* heeten: Zijnde dit een kleen en laag Heester-Gewas, dat slegts anderhalf of twee Voeten hoog opschiet. 't Zelve brengd een Vrugt voort, die de gebaarde Noot niet ongelijk is: Uyt wiens binnenste een Zijdagtige Wollige Dons genoomen en Draaden van Gesponnen worden; die zoo Eel en Fijn van Stof zijn, Dat d'Egiptize Priesters geen Kleeding liever draagen dan die uyt dezelve Geweeven zijn; dewijl'er niets Witter; noch Zagter in eenige zoort van Kattoen-Gewas te vinden is. En daar ontbreeken geen opmerkende Onderzoekers, die het zelve niet zoo wel onder-ons, als onder de Françoizen, Engelzen en Italiaanen, den Naam van *Kattoen* geeven; by de Latijnen anders van overlang, *Lanugo Bombax* en ook *Cotum* geheeten.

Theofrastus weegen zijn Kattoen-Boom opgehelderd en te regt gebragt.

En alhoewel Theofrastus dit Gewas *Een Boom* genoemd heeft, is hem zulk-een mistasting alleen weegens d'onkunde van dit Uytheems Gewas overgekoomen, daar in men zig ligt vergrijpen kan; dewijl wy zien, Dat deeze Vrugt, zelfs naa de vermeerderde kundschap, by den Neederlanders, egter den Naam van *Boom-Woll* behouden heeft; Ongemoeyd nogtans het voor een Heester-Gewas bekend staat, welk thans van de Kruydkenners *Kattoen-Kruyd*, genoemd word. 't Geên om dat het van andere nogtans *Een Boomagtige Heester* geheeten word, Theofrastus, die wy strax beschuldigden, eenigzinds schijnd vry-te pleyten: Want aldus heeft de Byvoeging op Dodonéus aangeteekend. Kattoen van

Kattoen-Kruyd ook een Boom genoemd.

„ Kairo in Egipten wassende, van Alpinus *Gossipium Arboreum*, in 't Egiptis
„ *Gotne Msegiar*, als of men *Kattoen-Boom* zeyde, Wast aan een Boomagtige
„ Heester, en blijft veel Jaaren over; doch men vind het maar in zommige
„ Hooven. De Stam word wel 15 Voeten hoog, zijnde vry Houtig met har-
„ de Takken: De Blaaderen, Vrugten en Dons, zijn als die van de kleene Kat-
„ toen Boom, doch wat grooter, en 't zijn alleen d'Arabiers die dit Kattoen in
„ haar Land tot de Weeveryen gebruyken. De Woll van dit Gewas, noemen de

Grieken, *Bambax*, en *Pampax*, d'Italiaanen *Bambagia*; Doch den Neederlanders Boom-Woll, en 't geener van Geweeven word, *Bombazyn*.

Bombazijn waar van zoo ge-noemd.

En wy hebben reeds te vooren in de Historie van Josef aangeteekend, Dat gelijk eertijds de Manne Borst-Lijven, met dit Kattoen by onze Landaard pleeg opgevuld en gevoerd te worden; de Naam van *Wambays*, daar van tot op huyden is overgebleeven. Boovendien pleegen ook d'Egiptize Heelmeesters, geen andere Wieken in haare Wonden, dan deeze Boom-Woll te gebruyken; en diende haar ook om Bloed te Stelpen. Ook was hen het Zaad goed teegens alle Verkouwing der Borst. Ook beezigden zy het afgeweekte Slijm daar van teegens de Koorts en Vergif dat Maag en Darmen quelde.

Bedenking over het Byssus.

Maar gelijk in Arabien van Boom-Kattoen, een zoort van heel Fijn Doek Geweeven word, *Sessa* geheeten, en moogelijk het zelve is, Dat de Hebreën שש *Sches* noemen, gelijk we hier naa verneemen zullen; alzoo hebben zommige dit voor het *Byssus* der Ouden genoomen. Van het *Byssus* of Fijn Linnen der Egiptenaaren, hebben wy in de Historie van Josefs Verhooging, taamelijk ruymweydig gesprooken, 't geên men hier mag te raade neemen; en wy zullender aanstonds noch yts byvoegen. Diend hier alleen aangemerkt, hoedaanig zommige willen, Dat het Kattoen-Kruyd, meest in d'hoegrootheyd der Stamme van de boovengemelde Kattoen-Boom verschild; behalven dat het zelve Gewas ook alle Jaaren uytgaat, en in Egipten zelfs niet en Wast, maar in groote meenigte op 't Eyland Kandia, Cyprus en in Apulien en Syrien: Waar van daan d'Egiptenaars hun Woll of Kattoen dat zy gebruyken, doen afhaalen; dewijl doch haar eygen Kattoen of Wol-Boomen, op 't Duyzenste deel, hun Noodruft niet voldoen konnen.

Bengaalze Zijde voor 't Byssus der Ouden genoomen.

d'Indiaanze Kruydbeschrijvers zeggen meede, Dat de *Zijde van Bengaale*, welke eenige meenen dat men voor de regte *Byssus* der Oude neemen moet, een Kattoenagtige zagte en Gout-Geele Dons is, die niet van een Boom, maar van een Kruyd-Gewas word voortgebragt; en welke in Indiën even als de Worm-Zijde gesponnen word; zijnde zelfs schoonder dan d'opregte Zijde die van de Wormen voortkoomd. Zulx zy daar van verscheyde Stoffen Weeven, welke d'Indiaanen aller-

allerley Verwen doen aanneemen, die hooger dan haar eygen Geel Koleur zijn. Doch d'Egiptize *Byſſus* is altijd weegens zijne heldere wittigheyd geroemd. En daarom, gelijk'er veelerhande Woll en Kattoen-draagende Boomen en Heeſters gevonden worden, alzoo ziet men ook dat meeſt al de Kruydbeſchrijvers, daar van niet zonder verwardheyd en onzeekerheyd geſprooken hebben. Maar wanneer wy de Prieſterlijke Kleeding der Joden bezien, zal ons miſſchien noch yts naaders, aangaande d'Indiaanze Kattoene Weefzels, en de Beſchilderde Doeken diemen 't *Zitzen* noemd, beneffens der Hebreën *Schiz* of *Schez*, in de hand vallen. Gelijk wy daarom ook aflaaten hier verder van het Egiptis Vlas te ſpreeken, welke aldaar volgens Exod. 9:31. overvloedig wies, om dat wy voorgenoomen hebben, 't zelve onder d'Egiptize Veld-Vrugten te gedenken. Dus behoord dan onder de Vrugtdraagende Boomen van Egipten, den Granaat-Appel-Boom geenzinds vergeeten; als de welke daar in aanmerking van haar laage geſtalte die zy over-al heeft, zeer groot en van beyderley zoort waſt, te weeten Zoete en Zuure: Waar uyt zy een Aangenaame en Lieflijken Wijn Perſſen. En gelijk dit Boomgewas, (want eygentlijk is 't minder dan een Boom, en nogtans wat meer dan een Heeſter, met laage en dunne Takken;) ook in Kanaan wel bekend was en overvloedig wies; gelijk uyt Num. 13:23. blijkt, alwaar de Verſpieders uyt het Dal Eskol, beneffens de Druyve-Troſſen, ook van de Granaat-Appelen, als een gemeene Landvrugt tot Moſes brengen; alzoo gedenkt ook Salomon in 't Hoogeliet, Kap. 8:2. niet onwaarſchijnelijk aan den aangenaamen Wijn, welke uyt de Zoete Granaat-Appelen pleeg gemaakt te worden, wanneer hy zeyd; *Ik zoude u van Specerye-Wijn te drinken geeven ende van het Zap van mijne Granaat-Appelen.* Waar toe men vergelijken mag, de Belofte van dat Land, Deut. 8:8. als meede, 1 Sam. 14:2. Cantic. 7:12. Joël 1:12. Hagg. 2:20. en Zeph. 2:14. En daar by ons vermaand houden, Dat wanneer in d'aangetooge plaatze 1 Sam. 14:2. gezeyd word; *Saul nu zat aan het uyterſte van Gibea onder den Granaat-Boom, die te Migron was; ende het Volk dat by hem was, was omtrent Zes-honderd Man.* En dat in zommige Latijnze Overzettingen ſtaat; Dat Saul *Zijn Tente onder den Granaat-Appel-boom had opgeſlaagen*; Men zulx niet al-te naauw in een letterlijken zin opneemen moet; naadien yemand die de Granaat-Boom kend, behoorde te weeten, Dat hy ſlegts een laag Gewas is, en derhalven onbequaam, om daar onder een Tente op-te ſlaan: Waarom zommige Geleerde Uytleggers van meeninge zijn, Dat men hier veel-eer den Naam van zeekere Plaatze, te weeten de Rots van RIMMON, of *Granaaten* moet verſtaan, als die zoo genaamd wierd om dat'er Granaaten op groeyden. 't Geêne dan ook eenige heeft doen gelooven, Dat het dezelve plaats is, waar van Judic. 20:45, 47. en Kap. 21:13. gerept word. Naamelijk een Stadt van dien Naam op een Rotze geleegen, tuſſen Bethel en Gibea, aan de Zuyder Grenzen van Benjamin. Alwaar Saul dan in een Spelonke lag met 600 Man; loerende op de Filiſtijnen, gelijkmen uyt *vers* 11 beſluyten mag. By de Kruydkenders word de Granaat-Appel-Boom, in Tamme en Wilde onderſcheyden. De Tamme brengen, alſwe ſtrax zeyden, Zoete en Zuure Vrugten voort, of die Zuur-Zoet, dat is Zerp of Amper zijn. Doch de Wilde draagen geene Vrugten, maar wel Bloemen; die volgens Dioskorides naa haare verſcheyde zoorten ook met verſcheyde Verwen voortkoomen, te weeten; Wit, Roodagtig en Rosverwig, even als de Schillen van de Appelen wanneerze Gul-Rijp zijn; vergelijkt Cantic. 6:7. De Grieken noemen deeze Bloemen *Balauſtion*, 't geên de Latijnen naabaauwen, en *Belauſtium* zeggen. En wy hebben elders in de Joodſe Oudheeden, en in onze Inleyding tot d'algemeene Bouwkunde aangeweezen, waar van daan de *Baluſtraaden* en *Balonſters*, dat zijn laage Dwerg-Kolommetjes die men aan de Luſt-Tuynen, en rondsom de Geevel-Tranſſen, of Platgedakte Huyzen (by d'Oude *Solaria* genoemd, om datze bloot voor de Zonne laagen, waar van Joſua 2:6. te zien is;) en diergelijke ook nu noch maakt, haaren Naam bekoomen

Granaat-Appel-Boomen in Egipten.

bekoomen hebben. En het blijkt uyt de verklaaringe van Baldus over Vitruvius; Dat aan de Borſtweeringen, die gemaakt wierden om over heen te zien; Sporten of Pylaartjes gemaakt wierden, die naa beneeden de gedaante van Granaat-Bloemen hadden; welke wy, zeyd hy, *Balauſtri* noemen: En zoo heeft ook Barbarus, den zelven Schrijver verklaard. Doch dit gaat buyten ons beſtek. En wy zullen hier naa ontwaar worden, Dat zelfs ook de Gedagtenis der Granaat-Appelen, noch aan de Kleeding van den Joodſen Hoogen-Prieſter, noch in de Bouw-Orden van Salomons Tempel vergeeten waaren, vergelijkt Exodus 28: 33, 34. en 39: 24-26. met 1 Kon. 7: 18. en andere plaatzen. Laat ons hier nu de *Sykomorus*, of Egiptize Vyge-boom bydoen; welke een taamelijk groote Boom is, den Moerbezie-Boom niet ongelijk; voornaamelijk in deſſelfs Blaaderen, die des Winters nooyt afvallen. Zijnde de Vrugt onze Groene Vygen zeer naa by: Behalven datze niet aan de dunne Takjes, maar met groote meenigte uyt de Stam, en uyt de Oudſte en grootſte Takken, voortſpruyten. Deezen Boom draagt gemeenlijk Dry of Viermaal verſſe Vrugten op een Jaar; en noch dikwijlder zoo men de Stam en dikſte Takken met eenig ſcherp Yzer ſchraapt, inſnijd of de Huyd quetſt. Jaa daar zijnder, die willen, Dat indien deeze Inſnijding niet en geſchied, hy geheel geen Vrugten voortbrengen zal. 't Geên ons moogelijk terſtond, meer dan hier zal te nutte koomen, dat wy't weeten. d'Egiptize Kriſtenen, zeyd Bellonius, noemen deezen Boom in haare Taal, TIN-EL-PHARAON, dat is, *Vygen van Farao*; ook wel *De Vyge-boom van Egipten*. En dat de Grieken hem *Sykomoros* geheeten hebben, is hen daar van daan gekoomen, dat hy, alſwe ſtrax zeyden, den Moerbezy-Boom zeer gelijk is, als of men *Vyg-Moerbezy-Boom* zeyde. 't Geên zommige Overzetters heeft doen doolen wanneer zy Luce 19: 4. den Boom op welke Zachæus klom om Jeſus te zien, een *Moerbezy-Boom* vertaald hebben. Doch onze Overzetters hebben 't Griekze woord Συκομωραῖαν, *Wilde Vyge-Boom* Vertaald. Niet teegeenſtaande de *Sykomorus* nogtans Vrugt draagd. Doch Luce 17: 6. alwaar Συκαμινω ſtaat, hebbenze *Moerbezy-boom* Overgezet. En zoo heeft meede de Gemeene Latijnze Vertaaling gedaan: Waar van terſtond yts naaders, dat niet onfraay zal zijn. En gelijk deezen Boom by zommige ook wel *De Moerbezy-Boom van Egipten* genoemd word, alzoo getuygd Bellonius, dat den zelven omtrent Kayro en op veele plaatzen van Egipten, zeer gemeen is. Onder welke te mets zommige zoo dik van Stam gevonden worden, Datze dry Mannen naauwelijx omvaademen konnen. d'Egiptenaars beminnen deezen Boom niet alleen om zijn Vrugten, maar ook om dat hy altijd Groen blijft, en zijn Schaaduwe des Zoomers zeer aangenaam is, dewijl hy breede en digte Takken van hem ſtoot. Waar toe men d'Hebreeuwſe ſpreekwijze der geruſte Wooninge des Volks Iſraëls in de Daagen van Salomon mag vergelijken; 1 Kon. 4: 25. En die de H. Schrift doorblaaderd heeft, weet wel, Dat den Vyge-boom niet zelden, neffens den Wijngaard word opgenoemd. Gelijk dan ook de geduurige Groente van den Vyge-Boom, niet alleen de Diſcipelen van Jeſus, maar ook de Schrift-Geleerde deed verwonderd ſtaan, over de nieuwigheyd der zaake, ziende den Vrugteloozen Vyge-Boom die de Zaligmaaker Vervloekte, zoo ſchielijk Verdorren: Zoo datze zelfs daar over by hem in den Tempel quaamen, zoekende te weeten, door welk een Magt hy alzulke dingen deed? vergelijkt Matth. 21: 19, 20, 23. met Marc. 11: 13. Maar alhoewel d'Egiptize Vygen niet van de aangenaamſte Vrugt zijn; noch heel Gezond zijn voor de Maag, weegens haar Koude en Verſwakkende aardt, egter doen d'Egiptenaars daar groote winſt meede; en worden zeer goed geſchat voor die Vermoeyd van gaan, of van de Zoomerwarmte verhit zijn. Ook dienen zy den Egiptenaars om alle heete en harde Geſwellen te Geneezen, wanneerze in maniere van een dikke Pap daar op geleyd worden; 't geên ons kan te binnen brengen hoedaanig de Sweere van de Konink Hiskia, (die zommige voor een Peſt-Buyl houden, dewijl hy'er tot Sterven toe, Krank van was,) volgens de raadgeeving van de Profeet Jeſaias, door

Egiptize Vyge-Boom.

By hoedaanigen vergiſſing den Vyge-Boom ook Moerbezye-Boom genoemd is.

De Sykomoor of Egiptize Vygen van wat gebruyk.

een Klomp Vygen Geneezen wierd, 2 Kon. 20: 7. En hoe veel eertijds van de *Sykomoor* of Vyg-Moerbezy-Boom gehouden wierd, ftaat ons hier uyt niet duyfter af-te neemen, dat by Ulpianus de Vermaarde Regts-Geleerde, (daar hy van de ongewoone Mifdaaden handeld,) ook dit Verbod geleezen word: *Niemand en zal onderneemen een* Sykomoor *uyt-te roeyen.* En daar zijn geen reeden die ons verpligten te denken, Dat zulx ook niet in Egipten waargenoomen is, naademaal deeze Boomen, aldaar voornaamelijk op en langs de Dam-Dykken van den Nyl Gepoot wierden; (want zy word niet Gezaayd, maar van ingefteeken Takken aangequeekt;) om dezelve met zijn Wortelen zaamen te houden, en voor inkalven en afkanten te bewaaren; naademaal het Nyl-Water door middel van deeze Dijken, die met den aanvang der Overvloejing doorgeftooken, en omtrent het afloopen weederom geftopt worden; in Greppen en Slooten, tot bevogtiging van het Dorftig Land, opgehouden word: Hier vooren niet heel onvoegzaam uyt Deut. 11:10, 11. verklaard. Dat nu ook den Vyge-Boom heel gemeen in Kanaan was, is uyt de plaatzen die wy ftrax over den Granaat-Appel-boom hebben bygebragt, en veel andere Getuygeniffen van het Nieuwe Teftament openbaar; en het zal ook niet onnut zijn, dát wy korts hier-naa, 't een en 't ander tot opheldering, van 't reeds bygebragte, voor den dag haalen. Indien het ons dan noch in verffer Geheugen is, wat wy zoo even te vooren uyt Sozomenus, aangaande de Perfik-Appel-boom in Egipten hebben aangemerkt, het zal voorzeeker een diergelijke Verzieringe gelijken, by-aldien wy insgelijks verhalen willen, wat d'Inwoonders van het Egiptifch Vlekje *El Mathurea* Verhaalen van een Oud-Vermaarden *Sykomoor* of Vyge-boom, welke van haar zoo Oud gefchat word, Datze voor-vaft gelooven; Dat de H. Maagd Maria, wanneerze met het Kindeken Jefus, uyt Vreeze voor Herodes, derwaards Vlugte, haar Kind in de Holle Stam van dien Boom, eenige Daagen Verborgen heeft. Uyt welk-een Erfgerugt, dien Boom zeederd, by veele, jaa by allen in groote Eere gehouden is; inzonderheyd de Holligheyd der Stamme in welke Jefus is Verborgen geweeft: Als in den welken, de Turken zelfs belijden, de Geeft van den Grooten Godt geweeft te zijn: Waarom zy ook noch zonderling Godsdienftigheyd aan deeze plaats en dien Boom betoonen; naadien zy ook Kriftus neevens Machomet voor een Groot Profeet houden. Andere geeven voor, Dat deezen Boom door een Wonderdaad, in Twee deelen zou van malkanderen geborften zijn, tuffen welke Maria met haar Kindje en Jofef, om de Vervolgers te-leur te zetten, zig door Goddelijk ingeeven zouden gevlijd hebben: Waar naa zig den Boom door een gelijke Wonderdaad, weederom zou toegeflooten hebben, tot dat de vervolgers voor-by getrokken waaren, en daar naa zig aanftonds wêer geopend hebben, zoodaanig als hy noch heeden gezien word. Men vind'er ook die'er dit maar al-te beuzelagtig by-voegen: Naamelijk, Dat geen Menfch in onegt geteeld, onder deezen Boom kan door-gaan. Den Boom leyd rondom met een laagen Dijk van Zooden opgeworpen, omringd, tot gerief der Bezigtigers; en deffelfs Kruyn ftaat noch Groen en Loof-rijk, alhoewel de Stam aan de Wortel flegt gefteld is; hier door wel meeft veroorzaakt, Dat elk die den Boom uyt Godsdienftigheyd koomd bezoeken, gemeenelijk een ftukje van de Stam af fnijd, om 't zelve ter Gedagtenis te bewaaren. Dus verre het Verhaal; Dat by veele die haar Zinnen meefter zijn, weynig of geen geloof vind: En wy zullen aanftonds verneemen, hoe flegt dit gantze gezeg, by den Ridder Thomas Brown, te-boek ftaat. Die onder-en-tuffen de H. Boeken ingekeeken hebben, hebben ligt gemerkt, Dat daar in niet heel duyfterlijk van verfcheyde Vyge-Boomen gefprooken word; die elkanderen in Vrugt, Bladeren, en Stam, niet geheelen-al gelijk zijn: 't Geên zoo wel uyt der zelver benaaming, als uyt andere omftandigheeden des Verhaals, fchijnd openbaar te zijn. En alhoewel het van de Geleerde noch niet uytgevift is, wat het voor een Vrugt geweeft zy, waar aan onze Voor-Ouders in 't Paradijs, de Dood Aaten, fchijnd het nogtans klaarder

En grootagting by alle Volken.

Vyge-Boom heel gemeen in Kanaan.

Fabeleuze Vertelling van de Vyge-Boom in Egipten, die een Schuylplaats voor Jofef en Maria verftrekte.

Vyge-Boom van Adam.

der uyt Mofes verhaal te blijken, Dat de Vyge-blaaden, waar meede zy haare Naaktheyd bedekten, verfchillig zijn geweeft van die welkwe tot noch toe, de *Sykomoor*, of Egiptize Vyge-boom toegefchreeven hebben, als de welke het Moerbezy-Loof gelijk is. Waar toe meede dit diend, Dat de Oude verfcheyde aanmerkingen omtrent de Vyge-boom hebben gehad, ten aanzien van de Menfchelijke Schaamdeelen; en verfcheyde Schrijvers de Vyge-blaaden ook zoodaanig befchreeven en afgemaald hebben, als of zy eenige gelijkenis met het Mannelijk Teel-Lid hadden: En derhalven van Natuuren een bequaam fatzoen, om het zelve te bedekken. Gelijk dan ook onder andere waarneemingen, niet alleen het vermaarde Beeld van Praxiteles, vertoonende Alexander en Bucefalus, de heymelijke Deelen met Vyge-boom-blaaden bedekt waaren; maar dat den Vyge-boom zelfs ook aan den ombefchaamden Priapus was Toegewijd; als meede dat de Quaalen der Schaam-Deelen, zelfs haaren Naam van de Vygen ontleend hebben. Maar om weeder tot de Wilde Vyge-boom te koomen; Thomas Brown meend dat het ligt om te verftaan is, Datze verre buyten 't fpoor loopen, welke drijven, Dat het dezelve Boom is, waar van in de H. Schrift gefprooken word, en gemeeneljk by ons onder dien Naam doorgaat: Daar dezelve eygentlijk gezeyd, niet anders dan een zoort van *Acer* of Booghout is, van welkmen naa alle waarfchijnelijkheyd, de Jokken en Halfters; waar meede de Jok-Offen ingefpannen worden, pleeg te maaken; gelijkmen in de Kruyd-Boeken aangeteekend vind. Draagende geene Vrugten die eenigzinds naa de Vyg gelijken. Zulx gemelde Schrijver meend, daar uyt genoegzaam af-te neemen is, Dat de waare en eygentlijke *Sykomorus* of *Sykaminus*, in onze Geweften onbekend is: Als de welke, op datwe dit hem te geval noch eens „ zeggen, Een Boom is, die naa 't getuygenis van Theofraftus, Dioskorides en „ Galenus, van Blad naa de Moerbezy-boom, en van Vrugt naa een Vyge- „ boom gelijkt, welke niet aan kleyne Telgen, maar aan dikke Takken Groeyd, „ over-eenkoomende met den *Sykomorus* van Egipten, en d'Egiptize Vyge of „ *Giamez* der Arabiers, daar Profper Alpinus van Schrijft; welks Blaaderen „ wat breeder zijn dan die van de Moerbezyen en de Vrugt gelijk een Vyg. Zoo „ dat ook zommige zig hebben ingebeeld, Dat dezelve eerft voortgekoomen is, „ uyt een Vyge-boom op een Moerbezye Ge-ënt. Ten minften het blijkt, Dat „ het een Boom is, die in Judæa gemeen was, en veel tot Gebouwen gebruykt „ wierd; en zoo genoomen zijnde, diend het tot verklaaringe, van de woorden „ die by Jefaias ftaan Kap. 9:9. *De Wilde Vyge-boomen zijn Afgehouwen, maar* „ *wy zullenze in Ceederen veranderen.* Want dat hier van Hout om te Bouwen „ gefprooken word, wijzen de aanvang-woorden van 't zelve *vers* aan; zoo „ ftaat'er, *De Tichelfteenen zijn gevallen, maar met uytgehouwe Steenen zul-* „ *len wy weederom Bouwen.* Het is voorts een wijd uytgefpreyde Boom, die „ niet alleen tot Wandel-Dreeven, Vermaakelijke Boffchaadien, en Over- „ fchaaduwing bequaam was, maar ook voordeel aanbragt; en daarom word „ 'er 1 Kron. 27: 28. gezeyd, Dat de Konink David, *Over d'Olijfgaarden en* „ *de Wilde Vyge-boomen die in de laagte waaren, Baal-Hanan als een Houtve-* „ *fter gefteld had.* Insgelijks vindmen 1 Kon. 10: 27. aangeteekend; Dat de „ Konink Salomon, *De Ceederen zoodaanig maakte in meenigte, als de* „ *Wilde Vyge-boomen die in de laagte zijn.* Dat is, hy plante veele daar van, al- „ hoewelze by zijnen tijd niet tot volkoomenheyd quaamen. En gelijk dezel- „ ve overvloedig in de laagten Groeyden, zoo was de Vrugt ook goed tot Spij- „ ze, en zoo als Bellonius en andere Reysbefchrijvers melden, zeer Ververf- „ fende, voor die in Heette en Dorre Geweften Reyzen; waar door dan de woor- „ den van Amos beeter konnen verftaan worden, wanneer hy Kap. 7: 14. zeyd; „ *Ik was een Offe-Herder, ende las de Wilde Vygen af.* Ook geeft het meer „ naadruk aan de woorden van David, Pfalm 78: 47. *Hy Doode haaren Wijn-* „ *ftok door den Haagel, en haare Wilde Vyge-boomen, door Vyerigen Haagel-* „ *fteen.* 't Hebreeuwfe Grondwoord van deezen Boom, is *Sicmoth*, en verfcheeld

Of de regte Sykomorus of Moerbezy-Vyge-boom thans regt bekend is.

Wilde Vyge-Boom.

„ ſcheeld alzoo in klank niet veel van *Sikomoor*. Wanneer der dan Luc. 17: 6. „ gezeyd word; *Zoo gy èèn Geloove haddet als een Moſtaard-Zaad, gy zoudet* „ *teegen deezen Moerbezyën-boom* (Συκαμίνω) *zeggen, word ontworteld ende in* „ *de Zee geplant*, &c. Zoo kon zulx met grooter naadruk vandeezen *Sykomorus* „ zijn gezeyd geweeſt, om dat hy beſchreeven word, als een breed-getakte en „ vaſt gewortelde-boom, welke moeylijker te verplaatzen was dan eenige andere „ Boomen. Invoegen dezelve zeer eygentlijk tot een Voorbeeld in deêze Text „ genoomen is, zijnde een van de Grootſte Boomen en die ſlimſt te verzetten „ waaren; en daar-en-booven zoo langduurend en vaſtgeworteld, Dat den Vy- „ ge-boom waar op Zachèus klom, noch heedensdaags in Judæa aan de Reyzi- „ gers getoond word; als ook de Holle Sykomorus te Mathurea in Egipten, als „ waar in gezeyd word, Dat de Gezeegende Maagd zig onthield: Het welk, al- „ hoewel het naa de Legenden ſmaakt, egter duydelijk te kennen geeft, Dat „ deezen Boom volgens hun gevoelen, zeer lang kon duuren, en moogelijk had- „ den zy ook eenige ondervinding daar van: Naadien de Geleerde Hr. Græves, „ over de Pyramiden aanmerkt; Dat de Oude Egiptenaaren, van dit Hout „ Dood-Kiſten maakten, welke hy noch Gaaf en Onvergaan vond onder ver- „ ſcheyde van haare Mummyen. Ten laatſten konnenwe dit zeggen, Dat wan- „ neer Zachèus op dusk-een Wilden Vyge-boom klom, hy voorzeeker geen „ quaade verkiezing deed, naademaal dit een Boom was die booven alle ande- „ re, hem weegens zijn Hoogte, diende, om de Zaligmaaker te konnen zien.

Marc. 11: 12, 13. aanmerkingen over de Vyge-boom die de Zaligmaaker Vervloekte. Welk voorval den Uytleggers zomtijds moeylijk geſcheenen heeft.

Maar dewijl'er in 't Elfde Kapittel van de Euangeliſt Markus, deeze Woorden geleezen worden: *Ende des anderen Daags als zy uyt Bethanien gingen, Hongerde hem: Ende ziende van verre eenen Vyge-boom, die Blaaderen hadde, ging hy om te zien of hy ookyts op den zelven zoude vinden; ende daar by gekoomen zijnde, vond hy niet dan Blaaderen; want het en was de tijd der Vygen niet.* Zoo hebben veel Geleerde Mannen, verſcheyde Uytleggingen en reedenen bedagt, om deeze plaatze, en te-gelijk die van Mattheus Kap. 21: 19. die ruym zoo duydelijk ſchijnd te ſpreeken, welvoegzaam goed-te maaken; en klaar te toonen, in wat zin en waarom doch de Zaligmaaker deezen Boom, om dat hy'er geen Vrugten op-en vond, Vervloekt heeft, zoo datze Verdorde; daar immers *De Tijd van Rijpe Vygen noch niet gekoomen was?* Als meede waarom by Markus aangeteekend ſtaat; *Dat het de Tijd der Vygen niet en was?* Daarder nogtans in dat Zaayzoen des Jaars, wel Rijpe Vygen te vinden waaren? Hier op heeft de ſtrax-gemelde Engelſman, zommige aanmerkingen gemaakt, die met nut hier konnen ingelaſt worden: En vangd daar van aldus aan te ſpreeken: De Geleerden Heynſius, *zeyd hy*, welke van gevoelen is, Dat „ Elias ons de knoop zou moeten oploſſen, by-aldien de Gemeene Leezing der

Hoe van Heynſius verklaard.

„ Text zou konnen ſtand houden, heeft op zig genoomen daar in een verande- „ ring te maaken, willende aldus geleezen hebben; *Want daar hy was, was het* „ *de tijd der Vygen.* Doch Hammond, een Geleerd Uytlegger onder d'Engel-

En van Hammond.

„ zen, tragt de twijffeling zonder verandering der woorden of Klank-Teekens „ weg te neemen, door een andere verklaaringe derzelve, als of daar ſtond; „ *Want het was geen Goed, of Tijdig Vyge-Jaar.* Maar om dat de Menſchen niet

Waar toe d'onderſcheyde zoorten der Vyge-boomen van Thomas Brown worden naageſpoord.

„ geern van een Oud Geloof, of aangenoomen Uytleg der woordan afſcheyden, zullenwe in 't kort neer ſtellen, wat men'er voor zou moogen inbrengen. „ En eerſtelijk om te beeter alles dat men hier over mag zeggen, te begrijpen, „ moeten wy d'onderſcheyde verſchillen, en 't onderſcheyd dat'er zoo wel in „ d'Vyge-boomen als in de Vrugt derzelver is, aanmerken. Suidas maakt op „ 't woord Ἰσχάς vierderley verdeelingen van Vygen, Ὄλυνθος, Φήληξ, Σῦκον, „ en Ἰσχάς. Maar om dat de Φήληξ, juyſt geen merkelijk onderſcheyd maakt, „ ſtaan de Geleerde voornaamelijk op de dry andere; dat is, Ὄλυνθος of *Groſſus*, „ 't welk de kleyne Knopjes of Vygtjes beteekend die noch niet Rijp zijn, of „ zelden Rijp worden, maar meeſtdeels afvallen, voornaamelijk in ſcherpe „ Winters: Wordende ook Συκάδες genoemd, zonder daarom de Vrugt van den

„ Wilden

„ Wilden Vyge-boom, die den Naam van *Caprificus* heeft, daar onder te be-
„ trekken; want die word Ἐρινεὸς genoemd, en komd nooyt tot volkoomene
„ Rijpheyd. De tweede word Σῦκον of *Ficus* genoemd, welke doorgaans op
„ zijn behoorlijke tijd Rijp word. Tot de derde verdeelinge behoord de Ἰσχάδες
„ of *Gedroogde Vygen*. Van de Vyge-boomen zijn'er ook verſcheydenerleye
„ verdeelingen: Want zommige zijn, *Prodromi* of Voorloopers, die vroeg
„ Vrugten voortbrengen; 't zy datze eens of meermaalen 's Jaars draagen: Zom-
„ mige zijn *Proterica*, dat is, de Vroegſte van de Voorloopers, die 't eerſt van
„ allen Vrugt-draagen: Zommige zijn *Æſtivæ*, welke in 't gemeen Zaayzoen,
„ des Zoomers draagen: En zommige zijn *Serotinæ*, welkers Vrugten laat Rijp
„ zijn. Zommige zijn *Biferæ* en *Triferæ*; dat is, Dat zy Twee of Drymaal
„ 's Jaars draagen; en zommige houden zig aan den gewoonelijken loop; dat is,
„ zy brengen haare Rijpe Vygen op den verwagten tijd voort. Verder draagen
„ zommige Vyge-boomen, ('t zy dat het hunnen aardt meede brengd, of dat
„ het een byzondere Vrugtbaarheyd van zommigen is,) het gantze Jaar door,
„ Vrugt, of ten minſten een Onvolkoomen Vrugt, gelijk men Jaarlijks in
„ Heette Landen aan eenige zoort van Vyge-boomen beſpeurd: Ook bemerkt
„ men 't wel aan zommige Vyge-boomen in Gemaatigder Landſchappen, in
„ Jaaren die Weelig zijn, als wanneer naa dat de Zoomer-Rijpe Vyg voor by is,
„ andere weêr beginnen voor den dag te koomen, die alzoo als Knoppen de
„ gantze Winter door-ſtaande, in 't Voorjaar afvallen, of anderzinds Rijp wor-
„ den. Volgens dit onderſcheyd, moetmen de meeninge van gemelde Text
„ neemen, en de woorden tragten goed-te maaken. Want de verſcheydentheyd
„ deezer Boomen dus aangemerkt zijnde, midsgaaders de verſcheydenerleye tij-
„ den van Vrugten te draagen; is 't waarſchijnelijk te vermoeden, Dat eenige
„ daar van, daar meede gemeend worden; 't welk alzoo naa de Letter een op-
„ loſſinge verſchaft. Voor-eerſt dan, alhoewel het de tijd der Vygen niet en was,
„ zoo had men evenwel eenige Vrugt moogen verwagten, zelfs aan Boomen
„ die maar gemeen Droegen: Want de *Groſſi*, of Knopjes koomen eer te voor-
„ ſchijn dan de Blaaderen, of ten minſten eer dat de Blaaderen volgroeyd zijn.
„ Zommige konden de geheele Winter overgeſtaan hebben, en mogten toen al
„ tot eenige Waſdom gekoomen zijn; want al is 't dat'er veele afvallen, zoo
„ hadden'er eevenwel eenige konnen aanblijven, die zig tot Rijpen ſchikten:
„ En men vind by Theofraſtus, Dat Verſtandige Hooveniers een Konſtgreep
„ hadden, omze niet te doen afvallen. De Σῦκον, of gemeene Zoomer-Vyg
„ wierd niet verwagt; want die word van Galenus onder de *Fructus Horarii*, of
„ *Horæi* geteld, welke in dat gedeelte des Zoomers, 't welk Ὥρα word ge-
„ noemd, Rijp en van hem gepreezen worden booven alle andere Vrugten van
„ dat Zaayzoen. Van deeze zoort zijn miſſchien de Vygen geweeſt die aan
„ Kleopatra in een Korfje met een Aſpis-Slang gebragt wierden: Want de tijd
„ van haare Dood, zijnde den 19 van Oogſt-Maand, quam hier meede over-een.
„ En dat onzen Zaligmaaker niet zulke Vygen, maar eenige andere zoort ver-
„ wagte, ſchijnd uyt die onbepaalde bewoording te blijken; *Of hy ook yts op*
„ *den zelven zoude vinden*; waar aan men in dat Geweſt, alwaar zulk-een ver-
„ ſcheydentheyd van Boomen was, niet behoefde te wanhoopen op dien tijd
„ des Jaars; maar men mogt het zelve wel waarſchijnelijk in de Voorloopers
„ van Boomen, die 't Vroegſte Droegen, te gemoet zien. Want datter in Ju-
„ dæa Vroegdraagende Vyge-boomen waaren, is niet heel moeyelijk uyt de
„ H. Schrift goed-te maaken; dus word'er Jeremia 24:2. gezeyd; *In den eenen*
„ *Korf waaren zeer Goede Vygen, als de eerſte Rijpe Vygen zijn.* Even 't zel-
„ ve zou men byzonderlijk hier ter-plaatze hebben moogen verwagten, zoo an-
„ ders deeze aanmerkelijke Boom, op zijn regte plaats in zommige kaarten van
„ Jeruſalem geſteld is? Want Adrichomius ſteld hem in, of naa-by BETPHAGE,
„ welke volgens de giſſinge van zommige, *Het Huys der Vygen* beteekend.
„ Hoe 't daarom zy, hier omtrent nogtans, worden noch Vyge-boomen gevon-

„ den, gelijk de Reysbeſchrijvingen getuygen. In dusk'een groote verſcheydent-
„ heyd van Vyge-boomen, waar van zommige Vroeg, andere noch Vroeger, en
„ eenige twee of drymaal 's Jaars of ook wel 't heele Jaar door Draagen, hadmen
„ voorzeeker wel yts konnen verwagten, alhoewel de gemeene tijd van Vygen
„ noch niet en was: Want zommige Boomen draagen, zoo te zeggen, 't gantze
„ Jaar lang; gelijk begreepen kan worden uyt den Brief van de Keyzer Julianus,
„ weegens zijn Geſchenk van Damaskus Vygen, dien hy aanprijſt om datze al ge-
„ ſtaadig en vervolgens agter-malkander Groeyen, even als de Vrugten die Ho-
„ merus in den Hof van Alcinous beſchrijft. En of ſchoon het doenmaals maar
„ omtrent het ingaan van de Lente mogt geweeſt zijn, heeft de Zon nogtans op
„ de hoogte van Jeruſalem, te dier-tijd al vry kragt, en zou het Rijpen der Voor-
„ loopende, en de dikwils of geſtaadig-Draagende Boomen, wel konnen bevor-
„ derd hebben. En daarom, wanneer gezeyd word, Dat Petrus zig by't Vyer in de
„ Geregt-Zaale Warmde, en daar tot Reeden bygedaan word, *Om dat het Koud*
„ *was*, Johan. 18: 18. zoumen die woorden moogen neemen, op de Koelheyd
„ van den Vroegen Morgenſtond; hoedaanig men zeer gemeen in de Warme
„ Landen verneemd; t'en zy dan dat zulx ziet op eenige buyten-gewoone Kou-
„ de van dien tijd: Want Bidulfus, die omtrent die tijd des Jaars te Jeruſalem
„ is geweeſt, verhaald, Dat het daar toen ter-tijd, alzoo Heet was, als in 't mid-
„ den van de Zoomer in Engeland: Gelijkmen ook in de H. Schrift ontwaar
„ word, Dat de Eerſtelingen der Geerſten Schooven, in Lente-Maand pleegen
„ Geofferd te worden. Onzen Zaligmaaker hierom, eenen Vyge-boom met
„ Blaaderen ziende, die zig van verre wel op-deed, ging'er naa toe, maar daar
„ by koomende, vond hy niet anders dan Blaaderen; en zag wel dat het geen
„ Vroeg-of altijd-draagenden Boom was. En alhoewel het de tijd van Zoomer-
„ Vygen niet en was, zoo vernam hy egter ook geene Onrijpe Vygen daar aan;
„ en al waſt dat hy geen Gemeene Vygen verwagte, zoo had men egter wel eeni-
„ ge andere zoort moogen te gemoet gezien hebben, volgens de verſcheydener-
„ ley Vrugtbaarheyd en voortbrenging dier Boomen: Maar niets daar aan zien-
„ de, vond hy een Boom, die heel wel met den Staat der Joodſe Regeerders over-
„ een quam, zijnde Onvrugtbaar teegen alle vermoeden. En dit ſtemd over-een
„ met de Geheymenis deezer Geſchiedenis, waar in de Vyge-boom de Syna-
„ goge en Regeerders der Joden beteekend; die van Godt byzonderlijk ge-
„ handhaaft, Gezeegend, en Opgequeekt zijnde, zoo verwagte hy van haar
„ geen Gemeene, Traage en zoo maar een Sleur-volgende Vrugt-voortbrengin-
„ ge; maar hy ver-eyſte een Vorderlijkheyd in Goede-Werken, en een Vroeg-
„ Rijpe of geduurige Vrugtdraaging; niet voldaan zijnde, met die gemeene
„ maniere van traaglijk Vrugten voort-te brengen: En hy mogt met regt wel
„ teegen de Joden gezeyd hebben, Gelijk Godt door de Profeet Micha teegen
„ hunne Voor-Vaderen deed: *De Zoomer-Vrugten zijn Ingezaameld; daar en*
„ *is geen Druyve om te Eeten, mijne Ziele begeerd Vroeg-Rijpe Vrugt*, Micha.
„ 7:1. Ten laatſten, moet in dit verhaal van den Vyge-boom, voornaamelijk
„ gezien worden, op de Geheymenis en Verbeeldende Zin die'er inſteekt. Onze
„ Zaligmaaker door Honger genoopt, om naa deezen Schoonſchijnenden Boom
„ toe te gaan; en voorhebbende door deezen Boom, Een Oordeel over de Syna-
„ goge en 't Gemeene Volk der Joden uyt-te ſpreeken, quam hy tot den zelven,
„ en zag naar gewoonte, of'er ook eenige Vrugt op was, gelijk hy te vooren wel
„ omtrent de Joden gedaan had; maar hy vond'er niet dan Blaaderen, en een
„ ſchoone Uytwendige gedaante, gelijk hy onder haar ook gevonden had. En
„ dewijl dezelve geene Vrugten droeg, gelijk hy verwagte doe hy'er naa toe-
„ ging, (alhoewel het de tijd der gewoonlijke Vrugt niet en was;) egter te kort
„ ſchietende toen hy 't ver-eyſte, zoo was 't volgens de Geheymen zin, verloo-
„ ren om'er langer naa te wagten. Want hy was tot haar gekoomen, en zy
„ waaren in 't voortbrengen van Vrugt niets daar door gevorderd; zijn Vertrek
„ en Afſcheyd was op handen; en de tijd van zijne Prediking was nu ten eynde.

„ Nu

„ Nu zijn'er in dit verhaal ook eenige zaaken, die behalven het Wonderwerk; „ Natuurlijker-wijze aan-te merken ſtaan: Naademaal men zou moogen vraa- „ gen, Hoe het quam, Dat een Vyge-boom, die van Natuure een Vrugtbaare „ Plant is, Onvrugtbaar was? Dewijl'er gants geen teeken van eenige Vrugt „ aan was? En 't was van Ouds een merkelijk Oordeel Gods, dat de Vyge-boom „ geen Vrugt zou draagen? Zulx men Natuurlijker-wijze vermoeden mag, Dat „ deezen Boom, eenige Quaal is onderhaavig geweeſt, die dezelve tot voort- „ brenging van Vrugten, onbequaam maakte: En volgens de Ziektkunde der „ Planten, zou dit wel de Quaal van *Overtolligheyd der Blaaderen* konnen „ geweeſt zijn, waar van Theofraſtus gewag maakt: Als waar door het Vrugt- „ maakend Zap, door d'overmaat der Blaaderen verteerd word; die in deeze „ Boom zoo overvloedig waaren, Datze daar door van-verre kennelijk was. Dit „ was ook een ſcherpe Verbeelding van de Geveynſtheyd der Joodſe Schrift- „ Geleerde en die op den Stoel van Moſes zaaten, en van buyten een Schoone „ en Vrugtelooze gedaante hadden; regt anders als 't met de Vrugt eens Vy- „ ge-booms gaat, welk een Zoet en Lieflijk Merg hebbende, geen uytwendi- „ ge vertooninge maakt; Jaa zelfs geen Bloem of Bloeyzem vertoond. Booven- „ dien zijn hier ook eenige natuurlijke zaaken aanmerkelijk, weegens de eygen- „ ſchap deezer Straffe, die dus op een Vyge-boom quam te vallen: Want „ Onvrugtbaarheyd en Dorheyd, ſchijnd ondraagelijker in deezen Boom, dan „ in eenige andere, dewijl dezelve een Gewas is, dat Natuurlijk tot Voort- „ brenging geſchikt is: Zijnde zoo ver daar van daan, van geen Vrugten voort- „ te brengen, Dat men dezelve by-naa allerley Vrugt kan doen draagen. Zulx „ d' Oude deezen Boom daarom voornaamelijk afzonderden, als den bequaam- „ ſten onder alle, om andere Vrugten op-te Enten en voort-te Planten; dewijl „ hy een Overvloedig en Leevendig Zap by zig heeft, om andere Enten wel te „ doen Groeyen. En het is dezelve reeden geweeſt, waarom deezen Boom ook „ aan de God der Vrugtbaarheyd Toegeheyligd, en het Beeld van den Thuyn- „ God Priapus, van een Vyge-boom gemaakt was. Dus verre gaan de opmerke- lijke gedagte van die Schrandere Man. Die, hoe zeer ook by zommige Gods-Geleerde met een bang Gezigt aangezien, zommige nogtans in de voetſpeuren deezer Uytlegginge, met vermaak ſchijnen gewandeld te hebben; zoo dat zelfs de Fraayſte Schrijvers deezer Eeuwe, haare Euangelize Verklaaringen; t'eene-maal op die Leeſt geſchoeyd hebben. Men kan'er verder in 't voorby-gaan over aanmerken, Dat gelijk Jeſus volgens Mattheus verhaal, deezen Vyge-boom *Aan den Weg zag ſtaan*; zy waarſchijnelijk geenen eygen Heer had, noch als de Boomen van Eygen-gaarden, met Heggen afgetuynd, maar voor alleman ge-meen was. Hoedaanig ook den Olijf-Berg met Olijf, Daadel, en Vyge-boo-men beplant, naa de Landgrond hoog of laag zijnde, van Natuuren beeter tot d'een of d'ander zoort geſchikt was; waar van daan ongetwijffeld * Betphage, *Een Huys van Speen-Vygen* beteekende, gelijk we ſtrax eenigzinds twijffelmoe-dig vernaamen. Tot welken Boom dan Jeſus gegaan is, om dat miſſchien de kennis van deſſelfs Vrugteloosheyd, aan zijn Menſchelijk verſtand geen-zinds was openbaar geworden; of ook wel voornaamelijk, om dat de Goddelij-ke Voorzienigheyd geleegentheyd verſchaffen wilde, om onder 't onderzoek van dit ſtuk der Vygen, ook den Vrugteloozen Staat der Joodſe Leydslieden ter Deugden af-te Schilderen. En naadien wy zoo wel de verſcheyde zoorten van Vyge-boomen, als de tijd der Rijping, beneffens de dikwilze Vrugtdraa-ging in 't Jaar, uyt de ſtrax-bygebragte reedeneering hebben verſtaan, als waar aan ook Plinius en Kolumella, neevens al de beſte Kruydbeſchrijvers hun zee-gel hangen; moet het geen Jood noch ander Vyand van 't Euangelium vreemd-ſchijnen, noch ons als wat Zottelijks verwijten, Dat het regte Gety der Rijpe Vygen in Kanaan des Zoomers viel; daar Jeſus hier nu ter-tijd in de Lente, dat is in de Maand *Niſan* was; als wanneer de Boomen eerſt begonden nieuw Loof te maaken; Naadien wy immers in het Oude Teſtament klaare blijken genoeg, van

Naader aanmer-king over den Boom die Jeſus Vervloek-te; ſtaande den zelven by de Weg.

* Een Dorp van dien Naam om-trent Jeru-ſalem daar veele Vy-gen wieſ-ſen.

Vrugte-looze Vy-ge-boom een ſchoon Zinnebeeld van der Jo-den Vrug-telooze ſtaat.

Vygen in de Lente vinden. Immers word'er Jesa. 28: 4. gezeyd, Dat Efraïms Heerlijk Cieraad zou zijn; *Als een Vroeg-Rype Vrugt voor den Zoomer, welke wanneerze yemand ziet, terwylze noch in zyn Hand is, Slokt hyze op.* En zeeker wanneer in 't Hoogliet Kap. 2: 12, 13. gezeyd word; *De Bloemen worden gezien in den Lande, de Zangtyd genaakt, de Vyge-boom geeft haare Speen-Vygen Zoetigheyd*: Word daar niet alleen d'aangenaame Lente-tijd beschreeven; maar zulx geeft ook een kragtig bewijs, Dat het geen ongehoorde zaak was, dat Jesus een Welgroenende Vyge-boom; booven andere aan den weg ziende uytsteeken, de verwagtinge had, Datze eenigzinds van Voorloopende Speen-Vygen zou voorzien zijn, die reeds eenige Zoetigheyd hadden aangenoomen en Eetbaar waaren; het zy dan dat dezelve alswe gezien hebben, van dat Jaar waaren uytgebot; Of dat het Spaadelingen van 't voorleeden Jaar waaren. Maar wanneer Jesus deezen Boom zelfs schijnd aan-te spreeken, en tot hem
Marc. 11. 14. zeyd; *Uyt uw en worde geen Vrugt meer in der Eeuwigheyd*; of als Markus aanteekend; *Niemand en Eete eenige Vrugt van uw in der Euwigheyd.* Staat misschien noch t' onderzoeken, Om wat reeden, en met welk-een welvoegzaam regt, Jesus zulx met zoodaanigen bekragtiging gedaan heeft, Dat de Daad daar op aanstonds en zonder eenige Verschooninge, gevolgd is? Onzes er-agtens, hebben die Uytleggers de zaak niet quaalijk gevat, welke meenen, Dat Jesus dit Oordeel over den Vygeloozen Vyge-boom niet door Ongeduld uytgesprooken heeft, om dat hy zijn Begeerte niet en vond; noch uyt een Zugt om yemand te beschaadigen; en zig op die wijs te Wreeken; dewijl deezen Boom zonder Eygenaar in 't Wilde stond, en gemeen aan den weg? Maar om dat dezelve die plaatze niet waardig was: En wel aldermeest, Om dat Jesus in 't sluyten van zijn Predikdienst, door een byzonder en wijslijk opzet, te-raade was, in dezelve Boom, een Zinnebeeld op-te regten, daar in men Gods Gestrengheyd teegen een Onvrugtbaar Volk, bespeuren zou; vergelijkt Matth. 3: 10. en voornaamelijk Luce 13: 6-9. Op 't gezigt van deezen Vyglooze-Vyge-boom, quam die Getrouwe Getuyge te binnen, hoe Jerusalems Oversten, en Leyds-lieden in 't Geestelijke, zijn Begeerte even-alleens te-leur stelden, als deeze Vyge-boom in 't Licchaamelijke, de welke haar in de Dorre Winter (als het Heydendom, de Weereld in een Dood-koude Ongevoeligheyd en Onkunde hield;) Groen vertoonden in Blaaderen van Schijndienst, maar verzelschapt in het Voorjaar der Genaade, met een Verfoeyelijke Onvrugtbaarheyd. Om deeze Oorzaak wil hy in dien Vyge-boom ook de Uytbeeldinge van haare Straffe, die zy over haar Geveynstheyd, en Goddeloosheyd te verwagten hadden, voor Oogen stellen. Waar uyt dan nu ook ligt te zien is, Wat men op die weeder-vraage te antwoorden heeft; die zeeker Joods Schrijver, teegen dit Euangelis voorval, den Kristenen voorwerpt, zeggende; *Op wat reeden steund het doch? En met wat Uytlegging zal men goed maaken 't geên men Marc.* 11: 13. *van den Vyge-boom leest, welke Jesus Vervloekt heeft, als zy geen Vrugt en droeg; Om dat het de Tyd der Vygen noch niet en was; Wat had dien Ellendigen Vyge-boom verdiend, Dat hy dien Vervloekte, om dat zy buytens-tijds geen Vrugt en droeg?* Maar het bestond immers hier in reeden, Dat een Boom van Weeldrig Gewas, Vrugten had naa zijn gevorderde Wasdom; die buytens-tijds, Tijdig was in Blaaderen, dat hy het ook was in Vrugten; en wanneer hy zelfs geen Knoppen had, die Vrugten beloofden: Waar toe besloeg hy dan onnuttelijk de Aarde? En waarom vermogt de *Heere* van al het Schepzel, in haar geen Exempel opregten tot vermaaning van zijn Volk, wat hun te wagten stond in gelijk geval, by-aldien zy haar in het Geestelijke deezen Vyge-boom gelijk vertoonden? Maar doch wat gebeurden hier? *Den Vyge-boom Verdorde terstond*, Matth. 21: 19. dat is, van stonden aan besweek de Groeyens-kragt, haare Blaaderen Verslensten, en zy wierd als een Verstorven Boom. Maar zijne Discipelen dit groot Wonder-
Vers 20. werk ziende; *Verwonderden haar*, zeggende; *Hoe is de Vyge-boom zoo terstond Verdord?* Maar dewijl Jesus noch veel Grooter dingen hadde gedaan, om-

trent

[Margin notes: 't Oordeel over de Vrugteloo-ze Vyge-boom op-gemaakt. — Een Joodse vraag die beantwoord word.]

trent het Leeven en Gezondmaaking der Menschen; scheen haare Verwondering meest te rijzen over de reeden van dit werk: Inzonderheyd op den volgenden Dag, doe zy zaagen, Dat die Boom van de Wortel af Verdord was. Het scheen haar vreemd, Dat d'Almagtige kragtGods, had believen meede te werken met het Wenschende Gebied van Jesus, welke den Ondergang begeerde van dien Boom; Die buyten alle reeden-gebruyk zijnde, eygentlijk geen Straffe kon ontfangen, gelijk hy ook niet misdoen kon. Daarom verwonderen zy haar, Hoe dit aldus in zijn werk ging, en wat de zaak inhad: Op dat zy haar over dusken Geregtspleeging mogten gerust stellen, en verzeekerd zijn, Dat dit geen werk van een Toornige neyging was, maar van een Reedelijk en Bezaadigd Gemoed, Dat gegrondvest stont op zulke reedenen, die zijn doen, t'eenemaal konden Regtveerdigen. Om waar van de waarheyd wat naader te bezien, men niet alleen te letten heeft, op 't geene Jesus zijne Discipelen by Mattheus strax daar aan toevoegd, zeggende; Dat by-aldien zy een Onwankelbaar Geloof hadden, zy niet alleen zouden doen, *'t Geene den Vyge-boom geschied is*; (naamelijk de Oversten des Joodsen Volks en haar Heyligdom, haar Geveynstheyd en Onvrugtbaarheyd, ten Toone stellen, en op haare Gebeeden zien Verdorren: Maar ook *Tot deezen Berg*, verstaat misschien den Tempel-Berg en heel het Joods Gemeenebest, dat aan dien Berg vastkleefde, zeggen; *Word opgeheeven en in de Zee geworpen*: dat is, onder het Heydendom Verstrooyd; in hoedaanigen Zinnebeeld, de Joodse Republijk voorkomd Apocal. 8: 8, 9.) maar dat ook den Onvrugtbaaren aardt der Joden, zelfs by de Profeeten onder het Zinnebeeld van een Vygeloozen Vyge-boom, die de verwagting des Heeren te-leur stelde, afgeschilderd word, magmen Micha 7:1. verneemen. Alwaar de Messias, als in den dag zijner Verschijninge ingevoerd zijnde, in deeze klaag-reede uytbarst; *Ay my! Want ik ben als wanneer de Zoomer-Vrugten zijn ingezaameld, als wanneer de Naaleezingen in den Wijn-Oogst geschied zijn: Daar en is geen Druyve om te Eeten:* Mijn Ziele begeert Vroeg-Rijpe Vygen. *De Vroome is vergaan uyt den Lande en daar is niemand Opregt onder den Menschen.* Hier is voorzeeker de verklaaring niet duyster noch verre te zoeken: Den Messias zou tot het Jodendom, als tot zijn Plantzoen-Hof koomen, daar hy Vrugten, en wel Vroegrijpe Vrugten aan zijnen Vyge-boom, en Druyven aan zijnen Wijngaard zoude zoeken; Doch hy zou die vinden even als den Vygeboom gesteld is, wanneer haar Zoomer-Vrugten Ingezaameld zijn, en gelijk den Wijngaard, wanneer zelfs de Naaleezing in den Wijn-Oogst al geschied is; heel ontbloot van Vrugten en zonder blijk van nieuwe Hoop. Zulx *vers* 4. gedreygd word; *Nu zal haar lieden Verwerringe weezen.* Die Ceeder-boomen zouden vallen, Zach. 11:2. Jaa dien Berg der Joodse Republijk, die Geduurige Bergen zouden Verstrooyd worden, die Heuvelen der Eeuwigheyd zouden zig Neederbuygen Hab. 3:6. Zeer wijsselijk heeft dan Jesus om die zelve Profeetize waarheyd te Voorzeggen, Dat eygenste Zinnebeeld, dat de gantze zaak met haar uytkomst zeer leevendig uytbeeld, verkoozen; hoedaanig het van de Profeeten zelve was voorgesteld. Zijnde dit alzoo de Vervulling van de Voorzegging. En niet alleen dit, maar Jesus heeft zig door dat voorval ook betoond als een Waaragtig en Groot Profeet; die naa zoo veele blijken van Zinrijke Leeringen, hier een werk doed, dat te-gelijk een Wonderdaad en een Teeken op Aarden is, waar in de Aarde Getuygenis van zijn Grootheyd geeft, om 't zelve te Bevestigen en zijn Leere te Bekragtigen; hier in voornaamelijk gegrondvest; Dat de uytkomst der zaaken, even den zelven Uytgang vertoonen, als hier heymelijk door den Vyge-boom was afgeschetst. Men mag'er voor het laatst by aanmerken, Dat Jesus dit voorval zeer wel ter snè, op 't laatste van zijn verkeering onder de Joden, heeft waargenoomen, Op dat hy die Blinde Leydslieden, die even als eens Korach en zijnen aanhang, teegens Aarons Priester-Ampt, een Zaamenrotting maakten, alle voorwendzel de pas affneed. Dus paste hem nu, Dat die Waardigheyd, welke te vooren door het

Aanmerking over de Joden die haar over het Verdorren van den Vyge-boom verwonderden.

De daad van Kristus met de toestand des Joodsen Volx overeen gebragt.

Die derhalven zeer wijsselijk was uytgekoozen.

Bloeyen van een Amandel-Roede was Bevestigd, nu weederom door het Verdorren van een Vrugtelooze Vyge-boom, Kragtdaadig wierd betoond, *Naaby de Verdwijninge te zijn.*

Egiptize Muza of Indiaanze Vyge-boom. Maar alhoewel wy tot hier-toe, misschien maar al-te lang van den Vyge-boom gesprooken hebben; zoo datwe zelfs ook eer wy 't wisten buyten de Landpaalen van Egipten geraakt zijn; mag ons nogtans de *Muza*, of Indiaanze Vyge-boom niet ontsnappen; welke volgens Alpinus veel in Egipten gevonden, en by hem met de Naam van *Egiptize Muza*, van andere Land-Aardt onderscheyden word. En of wel de *Muza* die in verscheyde Gewesten van onderscheyde zoorten gevonden word, eygentlijk geen Boom is, (alhoewelze zomtijds zoo hoog als een Boom wast, en zoo dikken Stronk krijgt als een Mensch om zijn Midden, en op 't minst als zijn Dye is;) heeftze gemelde Schrijver nogtans een Boom genoemd. Hy voegd'er by, Dat dezelve over-al in Egipten wast, doch meest omtrent Damiaten, eertijds *Pelusiën* geheeten; dien hy de Gemeene grootte van den Granaat-Appel-boom toeschrijft; doch Ongetakt, verspreydende zijn Blaaden als het Riet; gelijk dan ook elk die desselfs Afbeelding in de Kruyd-boeken beziet, bekennen moet, Datze t'eenemaal in Blad, naa het Zuyker-Riet sweemd. Maar naadien wy in't Leevens-bedrijf der H. Patriarchen, deeze *Muza*, als de *Dudaïm* verhandeld hebben, welke den Jongen Ruben, ten tijde des Tarwen-Oogst in het Veld vond, Gen. 30: 14. hebben wy thans weynig van derzelver Vrugt, die Druyfswijze als gemeene Komkommers, t'zaam-getroept aan dezelve Stam voortkoomen, te zeggen. 't Geên misschien daar toe naader zou konnen dienen is dit, Dat d'Egiptenaars van deeze Muza zeggen, Dat derzelver vrugt Raauw Gegeeten, of ook Gezooden, de Byslaapens-Lust en Kragten vermeerderd. En hoedaanig de Plant zelfs van Gedaante is, mag men ter gemelde plaats verneemen. Maar gelijk de Muza van Ouds by de Arabiers en Assyriers zeer wel bekend was, alzoo ontbreekender ook geene Joden, als Thevèt getuygd, die van over-lang gezeyd hebben, Dat de *Muza* of *Moza*, daar den Arabizen Avicenna van vermaand, de Vrugt geweest zy, met welke haar onze Eerste Ouders bezondigd hebben. Doch andere, en inzonderheyd d'Italiaanen, houden zeekere zoort van Appel-boom daar voor, by haar *Lomie* en *Pomi Adamo*, dat is, *Adams-Appel*, uyt een Oud Erfgerugt genoemd; waar van d'afbeeldinge in 't XXVIII^de Boek van Dodonæus, en ook elders in andere Kruyd-Boeken te vinden is; by welke dezelve wel meest onder de zoorten van Oraanje-Appelen en Limoenen geteld word.

En waarschijnelijk als de Dudaïm verhandeld.

Muza van zommige bedenklijk voor de Verboode Vrugt gehouden.

Tamarinde Boom in Egipten. Omtrent Kayro, en in veele plaatzen van Egipten, word ook den Tamarinde-boom gevonden; by haar gemeenelijk *Deresilde*, en by d'Arabiers die Egipten bewoonen, *Tamar-hendi* genoemd. En alhoewel den Naam *Tamar-Indi* zoo veel beteekend, als of men *Daadels van Indiën* zey, zijn nogtans dezelve Vrugten geenzinds die van den Daadel-boom, maar veel-eer den Pruym-boom gelijk. Dezelve Wassen by d'Egiptenaars veelzinds in de Hooven, en vinden onder haar groot gebruyk; alhoewel anders Oost-Indiën, en daar naa Arabien, het Vaderland van deeze Boom-Vrugt is; die alswe strax zeyden, dezelve Tamarhendi, dat is, *Indiaanze Vrugt* noemen; om datze uyt Oost-Indiën in Arabien, of uyt Moorenland met meenigte in Egipten en 't Gelukkig Arabien word overgebragt; daarze in het Wilde Wassen. Zulx datze niet uyt Arabien naa Indiën, als zommige quaalijk geschreeven hebben, maar uyt Indiën naa Arabien word overgebragt. De overneerstige Mannen, Prosper Alpinus, Garcias ab Horto en Kristoffel à Kosta, hebben van deezen Boom, lang en breed Geschreeven, en dezelve met verscheyde andere Boomen en Vrugten vergeleeken. Gelijkze meede niet genoeg van desselfs Deugden weeten te zeggen; 't geên meest hier op uytkomd: Dat deezen Boom in grootte, den Pruym-Boom gelijk is; digt van Takken, hebbende Blaaderen als den Myrtus-boom. De Bloessem-Bloemen zijn Wit en die van den Oraanjen-boom zeer gelijk; uyt welker midden vier Witte en dunne Draaden schieten, naa welke dikke Peulen voortkoomen, die

eerst

eerst Groen, daar naa in 't Rijpen Asch-verwig worden; en binnen haar, oneffene dikke Zaaden beslooten houden. Deezen Boom heeft dit wonder by zig, Dat zijn Blaaderen geduurig de Zonne volgen, waar naa zy ook *Zonne-Volgers* genoemd worden: Want als de Zon Ondergaat, sluyten zig de Blaaderen t' zaamen, en worden met het Opgaan van de Zonne weêr Geöopend. Ook bevindmen deeze beweeging der Blaaderen zoo Kragtig, Datze de Peulen, in het Onderdaalen der Zonne, tussen haar insluyten en zeer digt schijnen vast-te houden; dieze met het Opgaan der Zonne weederom los-laaten. En dusdaanigeen Omkeeringe der Blaaderen, word in veele Egiptize Gewassen aangemerkt, en wel met naamen, in de Akatie, in d'Abrus, Sesban en de Tamarinde-boom daarwe thans van spreeken. Wat Gebruyk de Tamarinde-boom by d'Egiptize Genees-Meesters heeft, mag men kortelijk hier uyt weeten: De Blaaderen die des Winters afvallen, en Rinsch en On-aangenaam van Smaak zijn, dienen haar teegens de Kinder-Wormen. Ook maakt het Afziedzel der Blaaderen, en 't Nat daar zy in te Weyk gestaan hebben, Stoelgang. d'Arabiers leggen de kleyne Groene Blaaden, als ook de Rijpe Peulen in Zuyker te Konfyten; ook doenze zulx met het Merg der Peulen: Welk Merg de Reyzigers met haar op den Weg neemen, wanneerze door de Wildernissen van Afrika trekken om haar zelven teegen den Dorst te waapenen: Ook diend hen dit om veele Verbrande Vogtigheeden van Onderen quijt-te worden. Zy Drinken het Water waar in Tamarinde te Week geleegen heeft, met Zuyker vermengd, teegens alle quaadaardige Koortzen; naadien deezen Drank aan alle die uyt Hitte Dorstig zijn, zeer aangenaam, en booven maaten Dorst-lessende is; en dienvolgende houden zy de Tamarinde heel dienstig teegens d'Ontsteeking der Leever en Nieren, en alle Quaalen die uyt Verbranding der Inwendige deelen voortkoomen. Volgens Bellonius, Wast ook den grooten Tamaris-boom veel in Egipten en Syrien; als meede in 't Arabisch Eyland Tylos, gelijk Theofrastus verhaald. De andere Tamaris, die *Gemeene*, of *Heesteragtige Tamaris* genoemd word, word meest aan Loopende Wateren van Duytsland, Italien, Spaanjen en Griekenland gevonden. Doch Bellonius heeft de groote Tamaris-boom zoo wel in de Wateragtige als in de Drooge en Zandige plaatzen van Egipten zien Wassen. Dezelve Boom heeft vast en sterk Hout, en word van Dioskorides de *Tamme Tamaris-boom* genoemd; Doch de Vrugt of Nooten worden by d'Egiptenaars *Chermasel* geheeten. Maar de Kleyne of *Wilde Tamaris*, Groeyd in Egipten nergens. De Tamme Tamaris, die met dat onderscheyd in Egipten, *Atlé* genoemd word, Groeyd in 't Needer-Egipten zoo groot als een Olijf-boom; Doch in 't Booven-Egipten Wast hy teegen den Eyken-boom op. Alpinus getuygd, Dat het Hout van deezen Boom by d'Egiptenaars en Arabiers veel gebruykt word, om op den Heerd te Branden en Köólen van te maaken; en zulx wel meest by gebrek van ander Hout dat slegter is. Ook maakenze van 't zelve Kroezen, Schootels en andere Vaaten voor de Milt-Zugtige, om daar uyt te Eeten en te Drinken. Gelijk ook andere zulx van de Europize Wilde Tamaris-boom doen. Daar worden ook Afziedzels van dit Hout, teegen veel gebreeken der Vrouwen gemaakt; en diend den Egiptenaars zelfs ook teegen de Spaanze Pokken en Melaadsheyd. Den Wilden Cypres-boom die den Tamaris-boom niet heel ongelijk is, schijnd Egiptenland niet Natuurlijk eygen te zijn; alhoewel Clusius in twijffel is, of het Geboomte dat in Syrien, Egipten en Arabien Wast, en *Abhel* of *Habhel* genoemd word, niet voor de Regte *Thya*, of Wilde Cyprès te houden zy; naadien hy t' eenemaal daar aan gelijk is. Men zeyd dat dezelve in Afrika en wel meest omtrent de Tempelen van Jupiter Ammon gevonden worden. En 't zoude wel konnen zijn dat Homerus in zijn Vijfde Odyssêa, aan den zelven gedenkt; wanneer hy zeyd, Dat Merkurius uyt last van Jupiter, in de Spelonke van Kalypze gaande, hy den Rook van Thya en Ceedrus die daar Gebrand wierd, al van verre ontwaar wierd; gelijk Plinius ook aan zijn XIII[de] Boek gedenkt. Doch daar zijn verscheyde

Wilde Cypres-boom.

Uyt-

Uytleggers die willen, Dat Homerus voorzeeker in die plaatze, van den Ceder-boom gesprooken heeft.

Balzem-boom in Egipten.

Maar naadien de Balzem-boomen in Egipten voor Vreemdelingen gehouden worden; en van veele Reyzigers getuygt word, Dat zy daar alleen in het Vlek Mattharia binnen zeeker afgeslooten Boomgaard Wassen, doch haar eygen Vaderland in Arabien te vinden is? Zullen wy, om dat zulx niet al-te wel met de Getuygenissen der Oude Schrijvers schijnd over-een te koomen, haare Vertellingen alder-eerst byzetten, en daar naa bezien wat de Oude, en onder de laatere, de Vermaarde Bellonius en Alpinus daar van Geschreeven hebben. Uyt de Reyzigers dan word gezeyd, Datter in 't gemelde Vlek, dat zommige t'onregt voor de Oude Egiptize Stadt Hermopolis houden, verscheyde Balzem-boomen Groejen, welker eygen geboorte plaats, 't Gelukkig Arabien en niet Egipten, Syrien noch Palestina is; alhoewel het Diodorus Sikulus, Theofrastus, Dioskorides, Plinius, Justinus, Strabo en andere onder d'Oude Geschreeven hebben. Jaa de meeste willen, Dat hy eertijds *Alleen in Judæa* voortquam. Den Balzem-boom is in Egipten Vreemd, en word nergens als in de gemelde Thuyn bewaard, noch komd ook nergens in Egipten van zelfs voort; maar worden uyt de Stadt Mekka in Arabien, over de Roode Zee, t'effens met de Turkze Pelgrims, die Machomets Graf in Mekka bezogt hebben, overgebragt. Wanneer deeze vervoerde Boomen, door verandering der Landgrond, of door het niet wel gaade-slaan, Uytgaan, gelijk vaak gebeurd, worden telkens weederom andere langs den zelven weg, in Egipten overgebragt, en van nieuws in den Hof van *El-Mattharia* Gepoot. Dat zulx waar is, blijkt uyt het zeggen van de voornaamste Pelgrims onder de Turken, die met eendragtige stemme belijden, Dat digt by Mekka en Medina, op 't Gebergte en op vlak-Bebouwde en Onbebouwde Plaatzen, van zelfs ontallelijke gewassen van Balzem-boomen in 't Wilde Groeyen: Desgelijks ook zeer veele op Zandige en Onvrugtbaare plaatzen; alhoewel deeze geen of weynig Zap van Balzem voortbrengen; maar overvloed van Zaad geeven, dat in groote meenigte naa Europa te Koop verzonden word: Derhalven trekken de Inwoonders, de Boomen die op Dorre plaatzen staan uyt, en verplantenze in Vetter Aarde. Daar-en-booven Getuygen al d'Oude Arabiers, volgens 't Verhaal der gemelde Pelgrims, Dat over-al en op veel plaatzen van 't Gelukkig Arabien, ontallijke Gewassen van Balzem-boomen, by alle Geheugenis gegroeyd hebben; en dat die Gewesten nooyt zonder dezelve zijn geweest. Dat voorts Arabien de Geboorte-plaats en eygen Vaderland der Balzem-boomen te agten zy, schijnd ook uyt Josefus te blijken; wanneer hy aan 't tweede Hoofd-stuk van zijn VIIIste Boek der Joodse Historien, Verhaald, Dat de Koningin van Sceba, een Balzem-boom uyt Arabien naa Jerusalem gebragt heeft, die zy den Konink Salomon tot een Geschenk Ver-eerde; van welke Boom naaderhand, alle de andere in Palestina voortgekoomen zijn. Dit zeyd Flavius Josefus. Doch datzer naa de Babylonize Weederkeering der Joden niet meer gevonden wierd, heeft de Hr. † Coccejus teegens den Hr. * Vitringa met veel omslag zoeken te bewijzen; die hem het teegendeel daar van uyt Josefus zelfs, en 't getuygenis van Hieronymus, Adrichomius en andere, klaar genoeg getoond heeft: En wy zullen ook noch andere Blijken byzetten, die 't bewijs van de Hr. Vitringa onderssteunen konnen. De Reys-beschrijvingen, Vertellen ook, Dat deeze Balzem-boomen in veele plaatzen van Arabien, tot groot gewin der Arabiers worden Aangequêekt: Alhoewel gemeend word dat het niet lang geleeden is, Dat d'Arabiers, agter de Nuttigheyd en het Gewin dat in den Balzem stak, geraakt zijn. Doch thans word zy van daar naa veele Oosterze Gewesten vervoerd, daarze zeer Duur en in grooter Waarde gehouden word. Men zeyd, Dat zoo draa de Arabiers zaagen hoe grooten Voordeel aan den Balzem vast was, zy met alle noesten Yver de Jonge Balzem-boomen begonden van de Zandige en Bergagtige plaatzen af-te haalen, en in Thuynen en Vette Gronden te Verpooten; zoo dat men daar heeden, ontelbaare Balzem-boo-

Alwaar zy Vreemd is, en uyt Arabien derwaards gebragt word.

Getuygenis uyt Flavius Josefus.

† Coccejus naader onderzoek van Ezechiels Tempel pag. 592.
* Vitringa's antwoord. Pag. 72.

Arabiers doen groot voordeel met den Balzem.

men ziet. Evenwel blijft het Gemeene Volk, uyt kragt der Wet bevoolen, Dat niemand dan d'Overheyd dit Gewas mag Zaayen, Pooten of Aanfokken: Ook mag niemand zonder openbaar verlof, den Balzem, of de Bloemen, of de Takjes, of de Vrugten afplukken. Dus verre de Getuygenissen der Reyzigers en 't Gemeen Erfgerugt. Laat ons nu die der straks-gemelde Auteuren hooren; zoo als wy dezelve weegens de Vermaardheyd van deezen Boom en Aal-Oude Waardye van zijn Heelzaam Zap, op 't best hebben konnen te zaamen gaaren. En mag van yder niet voort-geplant worden.

Balzem dan, volgens de Grieken, gemeenelijk *Opobalzamum* geheeten, (op datwe voor-af, een Woord van desselfs Olyagtige Gom, die uyt de Schors van deezen Boom druypt, zeggen mogten, en ook door Branden en Perssen daar uyt gehaald word;) is wel een Naam die aan alle Welriekende Zalven en Vette Olyën gegeeven word, die een zonderlinge Kragt in de Wond-heelinge hebben; maar in 't byzonder aan dien opregten Balzem eygen is, welke uyt het Joodse Land, en uyt Egipten en Arabien gebragt word; gelijk Prosper Alpinus daar van spreekt, in zijn Boekjen *Van den Balzem.* Het Balzem-boomtjen van Arabien, zeyd Clusius, wast daar te Lande van zelfs; doch in Babylonien en omtrent Memfis zeyd Lobel, groeyd het van Zaad. Hy voegd'er uyt d'Oog-Getuygen by, Dat het een Laag Boomtjen en slegt van Aanzien is, Asch-verwig met Bloempjes als den Geelen Jasmin, maar kleender; hebbende altijd Groene Rijsjes; die Jaarlijks haare Blaaderen in Winter-Maand verlaaten; en niet voor Bloey-Maand nieuwe krijgen. Hy wil ook dat de Taxkens in Winter-Maand gesneeden, en daar aan Glaaze Flesjes met Wasch toegestreeken, gehangen worden, om d'uytlekkende Balzem in gedaante van een Goud-geele Vogtigheyd of Traan, daar in te ontfangen: hebbende de Smaak en Reuk naa Muskus. Dezelve word zelfs in Arabien zoo veel geagt, Dat den Prince des Lands, of den *Sirrif* van Mekka, gelijk hem Alpinus noemd, den eenigen is die den Balzem door de zijne doed Vergaaderen, weg-Schenkt, of Verkoopt. Ook zeyd Clusius, Dat daar dit Boomtjen Wast, aan den Grooten Turk, alle Jaaren wel Dry of Vier Ponden van deezen Balzem gezonden word, en dat hy'er ook wat van aan andere Groote Heeren geeft. Maar naadien niemand dit Gewas beeter als Bellonius, en naa hem, Prosper Alpinus, beschreeven heeft, moet het ons geoorlofd zijn, derzelver Beschrijvinge te volgen; en daar onder te mengen 't geêne van andere Oude Kruyd-Kenders, en in 't byzonder van Dioskorides naagelaaten is; naademaal het ons toeschijnd, Dat hy dit Gewas niet alleen het eerst, maar misschien ook wel alderbest beschreeven heeft. Welke alleen d'opregte Balzem is. Balzem-boom in zijn gedaante en Natuur beschreeven.

Bellonius dan, heeft'er aldus van gesprooken: Het Balzem-boomtje *zeyd hy*, is een Gewas dat altijd Groen „ is: maar in Herfst-Maand heeft het weynig Blaaderen, alhoewel dit aan- „ loopt teegen den Aardt der altijd-Groen-zijnde Gewassen, die gemeenelijk in „ de Herfst Groender dan in de Lente zijn; doch het Balzem-boomtje krijgt „ in den Winter nieuwe Blaaderen. Het heeft een enkele Struyk of Stam, ruym „ een Voet hoog, en een Duym dik, met dunne Zy-Takjes daar weynig Blaa- „ deren aan Wassen. En zoodaanig zijnze in Egipten buyten Kairo, daarze „ met neerstigheyd en moeyte, in een besloote plaatze onderhouden worden; „ en zomtijds uytgaande, weederom andere uyt Arabien moeten ontbooden „ worden. Te wat plaatze ook deeze Boomtjes Wassen, wordenze zelden boo- „ ven de Vijf of Zes Voeten hoog: Doch zoo haast zy de hoogte van een Voet „ hebben, spreyd zig de Stam in veele dunne Zy-Takjes uyt, zoo teeder als een „ Ganze-schagt. Men moet dezelve Takjes alle Jaar Snoeyen als den Wijn- „ gaard, dewijl dit Gewas anders ontaarden zou. De Zy-Takjes Wassen met „ regte Rijsjes Op, en zijn zelden met andere Sprankjes bezet. De Blaaderen „ staan te weederzijds haar Middel-Rib gevoegd, even als veel ander Loof; „ hebbende de grootte van een Cicer-blad, en zoo geschikt dat het uyterste Blad „ aan de Topjes, het oneeven getal maakt; want als men elke Wieke teld, vind „ men'er Dry, Vijf, of Zeeven Blaaderen aan, en zelden meer; en 't uyterste „ Blad is grooter dan al d'andere. De Takjes en haare Blaaderen zijn wat t'zaa- Balzem-boom van Bellonius beschreeven.

„ mentrekkende, Speceryagtig, en Vet van Smaak; doch de Schorsse der Tak-„ jes Riekt alderbest; en is tweederley; de buytenste is Roodagtig, en bedekt „ de binnenste Groene Huyd als een Vlies; zijnde de Smaak daar van gemid-„ deld tussen die van de Wierook en Terebinthus-Blaaderen of Wilde Saturey, „ heel aangenaam; en met de Vingers gewreeven zijnde, riekenze als de Karda-„ moom. Het Hout zelf is Witagtig, zonder Reuk of Smaak. Ook komd dit „ Hout, Dat men gewoon is *Xylobalzamum* te noemen, en uyt het Gelukkig „ Arabien gebragt word, met het geene in Egipten Wast, zeer wel over-een. Het geene Bellonius getuygd zelfs ondervonden te hebben; en genoegzaame blijken geeft, Dat ook de Blaaden van den Balzem-boom niet heel zonder Gebruyk en Onnut zijn; alhoewel het de Hr. Coccejus uyt Dioskorides, Theofrastus en Plinius, vry wat Amper teegens den Hr. Vitringa heeft aangevoerd, daar die Schrijvers veel-meer de Blaaderen schijnen verswegen, als uytgeslooten te hebben, om datze onder de Zap-rijke Takken genoegzaam ingeteld schijnen; waar uyt zelfs des Winters nieuwe Blaaden aanteelen; als een blijk, Datze dan ook Balzem-Zap in hebben, schoon dat alleen de geheele Zoomer vergaaderd word, als Theofrastus zeyd. Want ten hoogsten genoomen, heeft Plinius al het Nut dat aan deeze Balzem-geevende Heester is, aldus beschreeven: *De Schorsse heeft meede zijn Waarde ter Geneezing. Maar de beste agting heeft het Zap, daar naa het Zaad, ten Derde de Schorsse, en de alderminste het Hout.* Ziet daar, zeyd Coccejus, *de Blaaden als Onnut uytgeslooten.* Doch zoo en doed Bellonius niet, die de Blaaderen al de zelve Kragt van de Schorsse der Takken geeft, daarze uyt voortspruyten. Waar uyt te gelooven is, Dat wanneer de Schors der Takken gesneeden word, en de Balzem daar uyt Lekt, de Blaaderen als dan ook haar Vogt daar aan meede deelen; en dat zulx de reeden is; waarom des Winters, als de Balzem niet verzaameld word, weederom nieuwe Blaaden voortkoomen als Bellonius zeyd. Maar indien eens by
Ezech. 47: 12. Ezechiel, in stè van *Blaaderen* gezeyd was, Dat de *Takken tot Geneezinge waaren*; 't had een Woord-vitter even-naa gestaan, 't zelve te wraaken; naadien immers niet de Takken, maar het Zap uyt de Takken, en ook uyt de Blaaderen, Geneezinge maaken. Doch nu heeft de H. Text de *Blaaderen* genoemd, om dat die gemeenelijk de blijken zijn, waar aan de Groey en Jeugdige Zappigheyd der Harstgeevende Boomen gekend word. Want het Zap verloopen, verwelkeren de Blaaderen; en worden ook aan den Balzem-boom, door 't uytbotten van Nieuwe, afgestooten. Al 't geèn dan de Hr. Coccejus met zoo veel Ophef in de Hr. Vitringa meend te berispen, is dit; Dat hy niet en moest gezeyd hebben, Dat de Blaaderen, maar de Takken, daar de Blaaden van afhangen, geprikt worden om de Balzem te ontfangen. Doch nu heeft de Hr. Vitringa buyten twijffel, veel-meer op de aangehaalde plaatze Ezechiel 47:12. gezien; als zig het prikken der Blaaden of Takken naauwkeurig bekommerd. Waar omtrent wy zien, Dat zoo wel de Schrijvers, als de Erfgerugten, niet eenpaarig zijn; zoo datze enkel Woorde-Stroppen draayen, die hier over dus heftig aan 't Haaybaayen en Godswetzen slaan; welk slag van Menschen, Timon Phialesius by Grootius, aldus naa 't Leeven afmaald;

Ellendig slag van Volk, Schandvlekken, ydele Buyken,
Hoe leerd gy uw Verstand tot Woorden-strijd gebruyken?
O Menschen, die men Vol en Opgeblaazen vind,
Gelijk de Balgen zijn, gespannen van de Wind.

Den zelven Bellonius geloofd verder, Dat dit Gewas van Ouds-her in 't gezeyde Gewest van Arabien, van zelfs pleeg voort-te koomen; alhoewel de meeninge van Theofrastus daar teegen schijnd aangekant. Ook is hy van gevoelen, Dat den *Opobalsamum*, *Karpobalsamum*, en *Xylobalsamum*, welke daar voor in Egipten onderhouden en aangefokt word, den opregten Balzem is, daar de Ou-

Oude van gesprooken hebben. Diodorus Sikulus zeyd, Dat Gelukkig Arabien zijn Balzem-boomtje aan de Zee, en alzoo in 't Wilde voortbrengd, zonder eenige Oeffening. En Strabo getuygd, Dat het in Syrien by de Zee Genezareth Wast, tussen de Libanon en desselfs Voorgebergte, en dat het een Heesteragtig Boomtjen is, den Terebintijn niet ongelijk. Andere zeggen, Dat het regte Geslagt alleen in 't Joodse Land op twee plaatzen, naamelijk by Jericho, en Engaddi Wast, en dat de Takjes met een Beenen Mesje, of met Glas, (geen Yzer) moeten gequetst worden, om den Balzem daar te laaten uyt-lekken. Men voegd'er by, Dat zoo deeze Snijding met Yzer geschiede, de Boomtjens versterven en uytgaan zouden: Waar van ook Tacitus heeft willen getuygenis geeven. Welke Verdorring, om datze eerst aan de Blaaderen vernoomen word; een klaar blijk geeft, Dat die ook niet zonder het Vette Zap zijn, dat men Balzem noemd. Doch deeze word de Takken toegeschreeven, om dat de Insnijdinge tot derzelver vergaadering daar aan geschied. Maar de Takken worden by de Oude Schrijvers, niet zonder de Blaaderen aangemerkt. En dus veel hadden wy uyt Bellonius by te zetten. Doch het geene Alpinus daar van geschreeven heeft, loopt meest hier op uyt: Balzem, zeyd hy, is een Rijsagtig Gewas, zoo hoog omtrent als Elkanna of Ligufter, dat is *Monthout*; met zeer weynig Blaaderen, de Wijnruyt niet ongelijk; zijnde Vaal-Groen, en altijd aan de Struyk blijvende. 't Hout is Gomagtig, naa buyten Rosverwig, en zoo ook zijne Takken, lang, regt, dun en met quaalijk geschikte Blaaderen; die daar in de Lentiskus niet vreemd gelijken. De Takjes zijn Wel-Riekende, en Gomagtig; zoo datze met de Vingeren aangeraakt zijnde, daar aan vast-kleeven. De Bloemtjens zijn kleyn, en Wit, die van de Akatia naä-aapende, met haar Dryen aan elke Wiek Krans-gewijs vast hangende, en zeer Wel-Riekende, doch de geur vervliegd in 't kort: Daar naa volgen Geele Zaaden in Donker-Bruyne Huysjes beslooten; Riekende naa den Opobalzem, waar binnen een Geele Vogtigheyd als Honing zit, die bitter van Smaak en scherp-bijtende op de Tong is. Den *Opobalzem*, of den eygentlijken Balzem, in 't Arabis *Balassan*, of *Balessan* genoemd, druypt in de Zoomer uyt de Schorsse van dit Boomtjen, welke tot dien eynde gequetst en ingesneeden word: De eerst-uytvloeyende is Witagtig, daar naa Groenagtig, daar naa Goudverwig, en ten laatsten als Honing. In het begin is dit Zap ook klaarder, daar naa dikker, donkerder en troubel; daar naa word het heel dun en doorschijnende: En ten laatsten Oud geworden zijnde, word dezelve zoo dik als Terbintijn. Als dit Balzem-zap Vers is, heeft het een zoo sterken en scherpen Reuk, dat zommige daar van het Hoofd zeer doed, en-te mets wel het Bloed uyt de Neuze doed ontspringen; die naaderhand allengskens vergaat, en in louter aangenaamheyd veranderd; Jaa ten laatsten gants reukloos word. Hoedaanigen Balzem-Zap Dioskorides voor gants onnut schat; en den Verssen die sterk van Reuk is, voor den Besten houd. Om den besten en onvervalsten Balzem te kennen, is dit de Proef: Dat hy in Water gestort, als Melk schijnd te worden. En gelijk Dioskorides eenige diergelijke Ervaarenissen heeft aangeteekend, Oordeelen de laatere Kruyd-Kenners, Dat dien Ouden Schrijver, het Balzem-Zap grondig gekend heeft; alhoewel hy minder Weetenschap van het Gewas zelfs had. En zoo men Plinius Verhaal van de Verzaamelinge des Balzems te raade neemd, het zal in veele Omstandigheeden hier meede over-een koomen. Maar niet teegenstaande zeer veel Balzem uyt Arabien, naa Kayro in Egipten, in Flessen en Lêedere Potten overgevoerd word, die zeer Lieffelijk van Reuk is, moet men nogtans niet meenen, Dat dezelve geheel-en-al, Zuyvere Traan of Gom zy, die uyt de Schors der Balzem-boomen gedroopen is: dewijl het zeer weynig is dat daar uyt door Nêêrdruyping der gezeyde Steelen vergaaderd word; maar het grootste deel van deezen Balzem, word uyt het Hout en uyt de Groene Takken, door Kooking op het Vyer getrokken: Die dan ook noch al niet geheel Zuyver blijft, maar doorgaans met Cyperse Terpentijn vervalst word. Boovendien

Balzem-boom door Prosp. Alpinus beschreeven.

Hoe den Balzem door bymenging vermeerderd en ook vervalst word.

dien word ook uyt het Zaad van deezen Boom, een Balzem geperst, die niet zelden voor opregten Balzem verkogt word; alhoewel hy by lang-naa zoo sterk niet van Reuk is, en de Smaak bitteragtig vald. Daar is in Egipten geen Genees-Middel, in grooter en gemeender gebruyk dan den Balzem, of Traan van deezen Balzem-boom; het zy dan dat die in haar Land vald, of die uyt Arabien en Palestinen, die men de beste agt, derwaards gebragt word; naadien de zelve by-naa teegen alle Ziekten die uyt Koude Vogtigheeden, of uyt Vergif ontstaan, gebruykt word. Insgelijks Geneezen de Egiptize en Arabize Heel-Meesters, daar meede alle Wonden en Quetzuuren, by-aldienze niet overmaaten Diep, noch met Kneuzing van Beenen en Zenuwen vermengd zijn, in een ongelooflijke korte tijd. Dus Geneest den Balzem alle Vergiftige Beeten van Slangen, en Steeken van Scorpioenen; het zy dezelve van binnen ingenoomen, of van buyten opgestreeken word; en beschermd elk voor de besmettinge der Peste, die Daagelijks een Half-Vierendeel Loots daar van inneemd. Dezelve kragt word ook bevonden in 't verjaagen van de Koorts; zy is dan van zulken Aardt of Oorsprong als 't wil: Openende zeer kragtdaadig alle Verstoppingen der Ingewanden, en Kookt en Verteerd, onder 't aanfokken der Natuurlijke Warmte, alle Raauwe Vogtigheeden. Zy herfteld het besweeken Gezigt der Oogen, en 't Gehoor der Ooren, by zoobere droppeltjens Warm ingedroopen. Ook vinden d'Egiptenaars den Balzem een kragtig Middel teegen de Kramp die uyt Koude en Vogt ontstaat: En het zou te lang vallen op-te tellen, hoedaanig d'Egiptenaars teegens de Zuyzeling des Hoofds, Vallende Ziekte, Lamheyd, Beeving der Leeden, Hoest, Benaauwde Borst, Zinkingen op de Long, Verkouwde Maag, besloote Winden, gebreeken der Lijfmoeder, Quaade Vloed, ophouden der Pisse, Steen en Graveel, en ontelbaare andere Gebreeken, deezen Balzem verheffen. De Egiptize Vrouwen gebruyken dezelve ook om de Vrugtbaarheyd der Kinder-Teeling op te wekken; daarze zeer op gezet zijn: Het zy dan dat zy den Balzem inneemen, of in vorm van Zet-pillen gebruyken, of dezelve op gloeyende Kôôlen leggen, en den Rook van Onderen ontfangen. Met geen minder bezorging gebruyken zy den Balzem om een Schoon en Glad Aangezigt te krijgen; want het zelve daar meede strijkende en inwrijvende, bevrijden zy haare Troonyen van Rimpelen. En dewijl zommige Vrouwen deezen Balzem op zoodaanigen wijze weeten te gebruyken, Datze by-naa altijd even Schoon en Jeugdig van Gedaante blijven; willen wy de wijze daar van, zoo verre ons die bekend is, hier by-voegen. De Vrouw die zig met dat Oogmerk wil Balzemen, gaat eerst in een Warme Baad-Stoof, daarze blijft totze wel doorwarmd is; dan bestrijktze haar blootе Boezem, Borsten en Aangezigt, meenigmaal en wel dik met Balzem. Naa die bestrijking, vertoeftze noch een Uur of meer in de Baad-Stoove, ter-tijd dat den Balzem binnen de Huyd ingedronken en als droog geworden is; dan gaat zy uyt, en doet haar gewoone Huysbezorg, en wat haar te doen staat. Dus blijftze, de Borst en 't Aangezigt met Balzem bestreeken, ten minsten Dry Daagen, zonder de bestreeken Huyd af-te Wassen, of te Reynigen; maar ten Derden Daage weeder in 't Bad gaande, bestrijktze haar op dezelve wijze met den Balzem, een-en-andermaal: Jaa zomtijds wel Tien en meermaalen; doch altijd zoo veel tijd tussen beyden laatende, Dat de Huyd de voorige aangestreeken Balzem ingedronken heeft, en plaats voor een volgende strijkaade maakt. En hier in volhardenze ten minsten Dertig Daagen lang; in welke tijd zy de Huyd nooyt afwassen noch verschoonen; tot dat alle Vettigheyd opgedroogd, in de Huyd verzonken, en geen blijk van den Balzem meer te bemerken is. Ten laatsten Reynigen zy haar zelven, eerst met Olye van Bittere Amandelen; daar naa Wassenze haar met Water uyt de Bloessem van Boere-boonen getrokken, en reynigen den Boezem, Hals en Aangezigt, zommige Daagen lang, en zijn alzoo op haare wijze Verjeugdigd. Booven al dit gebruyk maaken d'Egiptenaars haar ook het Zaad en de Groene Takjes van den Balzem-boom grootelijks

Genees-kragt des Balzems.

Balzem van d'Egiptize Vrouwen tot de Kinder-teeling en verbeetering der Schoonheyd gebruykt.

Wat gebruyk het Zaad en de

lijks te Nutte: Want zy gebruyken de zelve by-naa teegen alle Gebreeken; als den Balzem zelve: En dat wel inzonderheyd tot Versterking van de Maage; neemende daar van twee-vierendeel-loots gestooten, met het Afziedzel van Nardus Aaren. Al dezelve kragt word ook het Hout van het Balzemboomtjen toegeschreeven, het welke met de Balzem, het Zaad en de Takjens een-en dezelve Kragt hebben; alhoewel nogtans de Balzem als het Pit en Merg van dit Heylzaam Gewas, de Kroon spand. Doch het Zaad is slapper in Kragten; van de Grieken *Karpobalzamum*, geheeten; en het Hout is noch slapper, gemeenlijk *Xylobalzamum* genoemd. Maar den opregten Balzem of Gom-Zap die uyt de Schors zelfs traand, voerde al van overlang den naam van *Opobalzamum*. Van andere Zoorten en Landaardt der Balzemen hier te spreeken, zou geheel niet te pas koomen, die daar toe lust heeft, mag de voornaamste Kruyd-boeken raadpleegen. En naadien wy korts te vooren alreede hebben begonnen te zeggen, Dat den Balzem niet zoo eygen aan Egiptenland als wel aan Arabien en Palestina was, zullen wy misschien in dat gevoelen, uyt de Getuygenissen der H. Schrift, beeter als van Flavius Josefus bevestigd worden: Ten minsten zal ons die naa zommiger gevoelen, genoegzaam schijnen te verzeekeren, Dat den Balzem die uyt de Landstreek van Gilead quam, booven alle andere, zelfs ook d'Arabize en Egiptize, is uytsteekende geweest. Dewijl dezelve door Vreemde Koopluyden, pleeg van daar gehaald en overal, jaa ook naa Egipten daarze zelfs Wies, vervoerd te worden. Dus leezen we Gen. 37:25. Dat de Ismaëliten, die in 't voorby-reyzen, den Vroomen Josef, tot een Slaaf, van zijne Broeders Afkogten, haare Keemelen, met Balzem en andere Speceryen uyt Gilead, gelaaden hadden; *Om die naa Egipten af-te brengen.* Alwaar van Ouds de Voorkoop van alle Speceryen, door gants Oosten geschiede: Gelijk we hier vooren uyt Garzoni hebben aangeteekend. Insgelijx heeft Jakob onder de beste Vrugten des Lands, ook Balzem tot een Geschenk aan Josef de Land-Bezorger van Egipten, gezonden, niet weetende dat hy zulx aan zijn eygen Zoon deed, Gen. 43: 11. Voorwaar Gilead is het Vrugtbaarste Gebergte geweest van alle de Bergen, aan geên-zijde de Jordaane; zoo in Specery als Harst en Balzem-draagende Boomen; op welkers Overvloed de Profeet schijnd te Zinspeelen; wanneer hy Jerem. 8:22. zeyd; *Isser geen Balzem in Gilead? Is geen Heel-Meester aldaar? Want waarom is de Gezondheyd der Dogteren mijns Volks niet Geneezen?* Alhoewel'er geen ontbreeken, die aldaar voor BALZEM, *Hars* en *Zalve* of *Theriaakel* Vertaalen; gelijk we in de Historie van Josef hebben aangemerkt; waar van strax yts naaders. Op dezelve wijs worden die van Egipten by de zelve Profeet, Kap. 46:11. schimpender-wijs, naa Gilead gezonden om Balzem te haalen, ongemoeyd zy die zelfs in haar Land mogten hebben; beziet eens Kap. 51: 8. en vergelijkt Ezech. 27: 17. daar onder andere Gewassen en Koopwaaren van het Land Israëls, ook den Balzem genoemd word, als die daar op 't Gebergte Gileads, volgens 't Getuygenis der Joden, ten tijde des eersten Tempels zoo gemeen was, dat elk die aldaar mogt gaan verzaamelen. Ook houdmen voor-vast, Dat den Balzem-Hof by Engaddi, in 't Hooglied, *Den Wijngaard van Engaddi* genoemd word, Cantic. 1: 14. En alhoewel misschien de Joden niet en missen wanneer zy in haare Beschrijving van 't H. Land, willen, Dat de verzaameling van den Balzen in Egipten door uytdruyping der Takken geschiede; maar die in Kanaan, daar de Balzem overvloedig Wies, door perzing der Blaaderen en Takken, die door swaare Steenen geschiede; om datze geen Yzer dulden wil: (daar wy reeds uyt alle de Getuygenissen zoo Oude als Jonge, gehoord hebben, Dat de Beste en Onvervalste Balzem; doorgaans door Uytlekking der Takken vergaaderd wierd,) Schijnd dit nogtans wel zeeker, dat men de Geperste Balzem en die door Vyer Uytgebrand wierd, voor de slegtste en als onder de Vervalste pleeg te reekenen. En hier konden wy zeer quaalijk op ons verkrijgen, de aanmerkingen van Thomas Brown te laaten ontbreeken: Welke Schrandere Man, alles wat andere

Groene Takken van den Balzem-boom hebben.

Wat getuygenissen van den Balzem in de H. Schrift gevonden worden.

Onderscheyd der Balzem die gelekt en die geperst is.

dere breedſpraakig van den Balzem gezeyd hebben, als in een bondelken heeft te zaamen gepakt. Hy dan zijn Oog eerſtelijk op de ſtraxgemelde plaatze Geneſis 43: 11. ſtaande; alwaar onder Jakobs Geſchenk aan Joſef, ook van *Balzem* gerept word; is van gevoelen, „Datter met regt mag getwijffeld worden, „of het geêne de Vader Jakob zond, ook die waare Balzem was, welke by de „Weereldlijke Schrijvers zoo zeer Gepreezen word; naadien men bevind, „Dat in de Griekze Overzetting, *Hars* ſtaat: Waar uyt men zou moogen vermoeden, „Dat het een Zuyvere Afdruyping van den Terpentijn-boom zy geweeſt, „die zeer Weelig en Overvloedig in Judæa Groeyde. Ook ſchijnd het „d'Arabize Overzetter zoo verſtaan te hebben: Daar-en-booven is het zelve „van Theofraſtus en Dioskorides voor de voornaamſte Harsagtige ſtoffe gehouden, „en hebben daar toe het woord *Reſina*, met naadruk gebruykt. Dat „de Balzem-plant in Judæa Groeyde, en zeer-wel kon aarden, gelooven wy „zonder teegenſpreeken; naadien het zelve door Theofraſtus, Plinius, Juſtinus „en veel andere beveſtigd word; als meede door de Lof die Galenus aan den „Balzem van Syrien geeft; En 't geener van Kleopatra verhaald word, naamelijk, „Dat zy van Herodes de Groote, eenige Balzem-boomtjes kreeg, om „in Egipten te verplanten. Doch of dezelve al ten tijde van den Aards-Vader „Jakob in Judæa bekend was, jaa of zy'er wel geweeſt is voor de tijd van Salomon, „die groote Verzaamelaar van Raare Gewaſſen? mag wel in twijffel getrokken „worden, door 't geene Joſefus verhaald; Dat de Koningin van Sceba, „welk een gedeelte van Arabien was, onder de Geſchenken die zy Salomon „bragt, hem ook eenige Planten van den Balzem-boom aanbood, als een „van de byzonderheeden van haar Landgeweſt. Of nu ook het zelfde Gewas „van Natuuren in Judæa Groeyde, en of het daar-en-booven in dat Land maar „alleen van zelfs Wies, daar aan zou met noch meerder reeden moogen getwijffeld „worden; naadien men by Pauſanias, Strabo en Diodorus Sikulus „leeſt, Dat het ook in Arabien Groeyd, en dat men by Theofraſtus vind, Dat het „in twee Hooven omtrent Jericho in Judæa was: Te meer noch als men dat „merkwaardig Geſprek van Abdella, Abdachim en Alpinus wel overweegd; „waar in men beſluyt, Dat de Natuurlijke en Oorſpronkelijke plaats van die „zonderlinge Plante, in Arabien, omtrent Mekka en Medina geweeſt is, alwaar „het noch overvloedig Groeyd; zoo dat het Gebergte daar meede bezet is: „Waar van daan het ook Zorgvuldig verplant word, door de Baſſâs van Groot „Kairo, in den Thuyn van Mattharæa; en by-aldient uytgaat, worden'er andere „uyt die Geweſten van Arabien gehaald, van waar den Grooten Heer Jaarlijks „een Geſchenk van Balzem, van den Serrif van Mekka ontfangd; welk by de „Arabiers noch heeden *Baleſſan* genoemd word; waar van daan gelooft word, „Dat de Griekze Naam *Balzam*, haar Oorſprong heeft. En overmids deeze „Balzem-Planten in Judæa niet te vinden zijn; en dat zy, ſchoon menze daar „zoekt te Planten, dikwils uytgaan; maar daar-en-teegen in Arabien altijd „Groeyen; en zig daar Natuurlijk vernieuwen; word'er een Natuurlijk beſluyt „gemaakt, Dat die van Judæa, buytenlandze en uyt d'Arabize Geweſten, overgevoerde „Gewaſſen waaren. Maar naadien nogtans een-en dezelfde Plant, Natuurlijk „en van zelfs in verſcheyde Landen zou konnen voortkoomen, en „Groeyen; en weederom door inwendige of uytwendige Oorzaaken, in 't een „Geweſt zou konnen uytgaan, terwijl het in een ander Landſchap in weezen „bleef; zoud het moogelijk wel konnen zijn, Dat den Balzem-boom alzoo wel „een aangebooren Gewas van Judæa als van Arabiën was. Maar gemerkt men „dit met'er daad niet en kan goed-maaken; zoo is 't dat die Oude bewoordingen „der H. Schrift, by ons twijffelagtig in dit ſtuk zijn. En daarom, dewijl deeze „Plant al een ruyme tijd in Judæa niet meer Gegroeyd heeft, en egter noch „overvloedig in Arabien Waſt, zouden die Koſtelijke brokken, welke ons „toegebragt, en *Balzem van Judæa* genoemd worden, thans haaren Naam „wel verwiſſelen, en eygentlijk den Naam van *Balzem van Arabien* moogen „aanneemen.

Aanmerkingen van Thomas Brown, aangaande de Balzem, daar de H. Schrift van meld.

Daar

Daar is van Alpinus ook een Boom in de Hooven van Egipten gezien, die zommige voor een zoort van *Lycium* houden, daar Dioskorides van Schrijft, op 't Egiptis anders, *Agihalid* genoemd; zijnde daar in uyt Ethiopien gebragt. Deeze heeft de grootte van een Wilde Pêere-boom, met weynig Takken regt opwaſſende; die heel geſchikt en met ſcherpe Doornen voorzien zijn. De Bloeſſems, zijn kleyne Witte Bloemtjes als d'Oosterze Hyaçinten, doch kleynder, naa welke Swarte Beziën volgen. Van haar gebruyk weeten we alleen dit, Dat de Moorenlanders de Blaaderen goed agten teegens de Wormen der Kinderen. De Sebeſten-Boom die in Egipten en Syrien overvloedig Waſt, is den Pruym-boom in Geſtalte en Vrugt, niet heel ongelijk; behalven dat deſzelfs Vrugten in Schaaltjes even als de Aakers voortkoomen; zijnde blaauwagtig Swart, van binnen taay van Vleeſch en heel Zoet. De zelve waaren eertijds aan Italien vreemd, maar naaderhand, door overvoering gemeen geworden; gelijk uyt Plinius ſchijnd te blijken als hy zeyd; *Nu beginnen de* MYXÆ (want zoo noemd hy de *Sebeſten* naa de Griekze benaaming,) *binnen Roomen te Waſſen*; te weeten wanneerze op den Sorben-boom ge-Ent zijn. Nogtans wordenze daar uyt Egipten, alze gedroogd zijn, zoo wel als hier te Lande voor de Medicijn-Winkels overgebragt. Uyt derzelver taay Vleeſch word meede het *Diasbeſten* gemaakt, Dat een zoort van Voogel-Lijm is, welke van Alexandryen naa Italien word overgevoerd. Zy dienen ook om Stoelgang te maaken en den Buyk te Zuyveren. Ook gebruykenze d'Egiptenaars teegen den Hoeft, en Eng-borſtigheyd, Zyde-Wee en allerley Koortzen. Alpinus Getuygd datter in Egipten tweederley Sebeſten waſſen; Wilde en Tamme: Waar van de laatſte, dikke en breede Blaaderen; en ook beeter Vrugten heeft, gemerkt de Wilde zelden Rijp worden. De Sebeſte-boomen hebben 't gantze Jaar Vrugten, doch in den Herfſt zijnze volkoomen en beſt Rijp, beginnende haar Bloeytijd in de Lente. Zy draagen Witte Bloemtjes, die in Kroontjes of Kransjes voortkoomen. Men zeyd ook dat gemelde Voogel-Lijm, door het Kaauwen van de Vrugt gemaakt word; ſpouwende het Zap onder dies dikwils uyt, Dat zig daar naa tot een Slijmig en Taaje-Lijm te zaamen Stold. d'Egiptenaars gebruyken deeze Lijm in vorm van een Smeer-Plaaſter op allerhande Steenige of Knorbeenige Geſwellen, met goed voordeel. Een ander Boom-Gewas dat deezen in Naam niet heel ongelijk is, is den Egiptizen *Seſban*, zijnde een taamelijk groote Heeſter, wiens Stam ter-hoogte van de Myrthus opſchiet; en veelzinds met korte Doornen bezet. Dezelve draagd Geele Bloemen met lange Peulen, die de *Fenugriek* zeer naa koomen: En zoo doed meede deſſelfs Zaad, dat heel t'zaamentrekkend is. d'Egiptenaars zijn gewoon van deeze Rijs-Takken, de Heyningen van haare Akkers en Moes-Thuynen te Vlegten; en pleegen aan de Oevers van de Nyl tuſſen Kairo en Rozette, overvloedig gevonden te worden. En alhoewel de Pyp-Kaſſie niet onder de Heeſter-Gewaſſen, maar onder de Boomen behoord, word hy nogtans niet zelden, om dat hy even als een Heeſter-Gewas ook *Hauwen*, of Peulagtige Pypen draagd, onder dezelve beſchreeven: Gelijk dan ook d'Arabiers die in Egipten woonen, dezelve, SAGIAR EL SELICHET noemen, als of men *Peule-boom* zeyde; doch de Egiptenaars heeten die op haar Taal; *Chajarxambar*. De Kaſſie Waſt in Egipten heel gemeen; Doch men Schat die welk van Alexandryen of Kairo komd voor de beſte. Zy is dit Land ook zoo eygen, Datze niet zelden by de Latijnze Schrijvers, *Kaſſie van Egipten* genoemd word; welken Naam *Kaſſia*, zy in meeſt al de Taalen van Europa voerd. Doch hoedaanig deeze van de Wel-Riekende Kaſſie der Ouden, en andere die dezelve Naam draagd, te onderſcheyden is, zullen wy terſtond zeggen. En alhoewel de Pyp-Kaſſie zoo overvloedig in Egipten Waſt, houden d'Egiptenaars zelve nogtans die, welke uyt Moorenland derwaards gebragt word, beeter. Hoe Vers de Pijpen zijn, egter word daar in altijd eenige leedigheyd gevonden, en geeven ook Geluyd wanneer men die ſchud; en d'Egiptenaars houden die Kaſſie-Pijpen voor ondeugend

Andere Boomen, die in Egipten gevonden worden.

Sebeſten-boom in Egipten en Syrien een gemeenen Pruym-boom.

Voogel-lijm uyt de Vrugt der Sebeſte-boom.

En gebruyk by de Egiptenaars.

Pypkaſſie in Egipten.

Die van de Welruykende Kaſſie te onderſcheyden is.

gend die niet en rammelen; wantze waanen, Datze bedorven zijn door de Vogtigheyd die daar in is. Zy worden ook van de Boomen niet verzaameld voor datze Rijp en Swart zijn. En worden deeze Pijpen, zoo Alpinus verhaald, van de Koopluyden opgekogt, naa datze te mets wel 40 Jaaren in Schuuren tot dien eynde geleegen hebben; in welkze Vers geplukt zijnde, buyten de Lugt in bewaaringe geleyd worden: Want indien daar de minſte Lugt bykomd, naa datze geplukt zijn, zoo verdervenze: En vers zijnde, wordze van d'Egiptenaars niet gebruykt. Zulx het met deeze heel anders dan met de Weſt-Indize Kaſſie van Ste. Domingo, en d'Ooſt-Indize, die noch beeter by ons gehouden word, geleegen is; van welk men de Nieuwſte niet alleen voor de beſte houd; maar ook die Prijſt, welke niet al-te dik van Pijpen, dun van Schors, blinkende, ſwart en rood van Verwe, en vol en ſwaar zijn; zoo dat men 't Zaad, 't welk daar in is, niet en hoord rammelen. Ook wil men, Datze niet booven twee Jaaren konnen goed blijven. Zulx daar ook geen ontbreeken, welke dit voor een misſlag van Alpinus houden, wanneer hy wil, Dat de Pijpen die in 't ſchudden rammelen, de beſte zijn, naadien het een teeken is, Datze Verdroogde Zaaden in haar beſlooten houden, en het Honing-zoete Merg daar in uytgedroogd is. De Boomen daar de Pijp-Kaſſie aan Waſt, zijn ſchoone hooge Boomen als de Noote-boom, en haare Blaaderen zijn dezelve ook niet ongelijk. Het Hout der Stamme is van binnen hart en Bruynder als Pokhout, doch uytwendig met een bleek-geele Schors bedekt. De Kaſſie-Pijpen, die eerſt Groen en rond zijn, worden daar naa hard en Houtagtig, en ſwart van Baſt, en zommige wel twee Voeten lang, hebbende de dikte van een goeden Duym. Van binnen zijn de Pijpen overdwers met Celletjes, door harde Vliezen afgeſchooten, waar in niet alleen een plat bruynagtig Zaad, maar ook een Zagt, Vet en donker-bruyn Vleeſch beſlooten zit; 't welk by d'Artzeny-bereyders, *Merg van Kaſſie* genoemd word. Zijnde van een Buyk-losmaakende kragt, die zonder beroering der Ingewanden zijn Werk doed; gelijk de Geneezers over-al bekend is: Die ook de gewoonte hebben van dezelve met verſcheyde by-Mengzels, naa verſcheyde Voorvallen, Verſtandelijk te onderſteunen. Gelijk het dan ook by de Kinderen, die het zelve om zijn Zoetigheyd, wel Steelswijze gewoon zijn te Snoepen, de Naam van *Hemd-Schÿt*, uyt Ervaarendheyd gekreegen heeft. Dat de Pijpkaſſie zoo wel in Ooſt-Indiën als in Weſt-Indiën en in Abyſſinen Waſt, en d'eerſtgenoemde voor onze Geneezers de beſte is, heeft ons à Koſta al over veel Jaaren bekend gemaakt. Maar behalven het gebruyk der Kaſſie in de Genees-Konſt, die by alle Volken by-naa bekend is, pleegen d'Egiptenaars de Groene Pijpen van dezelve eerſt in Water op-te Zieden, en daar naa in Zuyker in-te Zulten omze te Konfijten, en van daar in verſcheyde Geweſten te verzenden. Ook agten zy de Rijp en hard geworden Kaſſie ſchaadelijk in de Genees-Konſt, by-aldien menze niet ten minſten Vier Maanden naa 't Verzaamelen, laat Oud worden. En dewijl dit Genees-Middel by d'Egiptenaars teegens veel laſtige Gebreeken, in groote agting is; zijnze byzonder naauwkeurig daar omtrent; alhoewel de Waarneemingen der Reyzigers ons verzeekeren, Dat het by haar even als by ons gebruykt word; naamelijk Broks-gewijs, of met eenig Nat in maniere van een Drank. Onder al de voornaame Deugden word dit inzonderheyd voor een Geheym Middel teegen de Gebreeken der Nieren en Blaaze aangeteekend, by-aldien men om den Derden Dag, een Brokje Merg van Kaſſie met Gepoederd Zoet-Hout en Fijn Zuyker gebruykt; als het welke d'onmaatige Hitte der Nieren bluſt, en de Slijmerige Vogten in die deelen, tot de Blaaze uytdrijft; zulx d'Egiptenaars zig door 't veel gebruyk van dit Merg, van Steen en Graveel bevrijd vinden. Men houd het dienſtig voor de Voet-Euvel, wanneer het Pleyſters-wijze daar op geleyd word. Dat nogtans de Oude deezen Boom of niet gekend, of immers zeer weynig geagt hebben, ſchijnd eenigen daar uyt openbaar, Datze van de zelve in haare Boeken geen gewag maaken; het zijn alleen d'Arabiers die

dezelve

dezelve aldereerst hebben begonnen te waardeeren; naa de welke'er ook de Griekze Genees-Meesters agter geraakt zijn; die dezelve Κασσία μέλαινα, dat is, *Swarte Kassie* genoemd hebben. Dat men evenwel by zommige Oude Schrijvers van *Kassia Syrinx* gerept vind, moet niet van de Pyp-Kassie, maar van de *Welriekende Kassie* verstaan worden, waar van ook in de H. Boeken gewag gemaakt word; naamelijk die lange, ronde in-een gerolde Pypagtige Schorsse die men thans *Pyp-Kanneel* noemd; en by de meeste voor de regte CINNAMOOM der Oude genoomen word; en zeer kostelijk en ongemeen by haar was. Beziet eens Exod. 30: 23. daar onze Overzetters de Hebreeuwse Woorden וקנמן-בשם *Specerye-Kanneel*, andere *Welriekende Kanneel*, en zommige alleen *Kanneel* vertaalen: En het zal genoeg zijn om-te verneemen, Dat de Grieken en Latynen, het Naam-woord *Cinnamomum*, van het Hebreeuwse woord * KINNAMON ontleend hebben. Maar gelijk deeze Riekende Kanneel noch in Egipten, noch in Afrika, noch in Arabien gevonden word; alzoo zullen wy dat, daarwe van de Heylige Zalf-Olye der Hebreën moeten spreeken, (die volgens Exod. 30: 32, 33. van niemand op Lijf-straffe mogt naagebootst, noch misbruykt worden;) ruymweydiger afdoen.

Zeekere Kassie der Ouden voor Kanneel gehouden.

Kanneel hoe by de Hebreën genoemd.

* קנמן

Het Boomgewas dat de Pyp-Kassie in fatsoen en Vrugt, 't naast gelijk is, zal ongetwijffeld de *Ceratonia* zijn; by Alpinus *Siliqua Dulcis*, maar in 't Egiptis *Karub*, of *Karnub* genoemd; by ons gemeenelijk met de naam van *St. Jans-Brood* bekend. Het is een taamelijk-groote Boom, in zijne Takken den Essenboom niet ongelijk; in Egipten en andere Warme Gewesten zeer wel bekend. Aan dezelve Wast een Kromme en Hoornagtige Peul, die platagtig van fatzoen, zomtijds wel een Voet lang word; waar in by-naa als in de Pyp-Kassie eenig zagt Merg of Vleesch, en eenig hard Zaad zit: Waarom d'Egiptenaars en Arabiers 't zelve KARNEB, dat is, *Moeder der Hoornen* noemen. d'Egiptenaars gebruyken van deezen Boom niet dan deeze Hoornagtige Peulen, uyt welk zy een zeer zoeten Honing weeten te trekken, met welke d'Egiptize Arabiers in stè van Zuyker, de Groene Kassie-Pypen, alsse noch kleyn en zagt zijn; en de Gember, Myrabolanen, Tamarinde, en andere Vrugten, als Matthiolus verhaald, pleegen te Konfijten. Doch den Honing zelve, gebruyken veele in plaats van waaren Honing, tot Speuyt-zettingen. Ook wordze even als 't Merg van Kassie, van boven ingenoomen, om den Buyk t'ontlasten, en heeft verder in de Artzeny-bereyding by haar al 't zelve gebruyk. Dat dit St. Jans-brood vers Gegeeten, den Buyk los maakt, en de Maag schaadelijk is, heeft Dioskorides geleerd: Doch gedroogd zijnde, maakenze den Buyk hard, en zijn de Maag min lastig; nogtans niet gezond; alhoewelze hier te Lande gebragt, als voor Kinder Snoep-Kost Gegeeten worden: Doch in zommige Gewesten van Spaanjen, dienenze den Ossen en Paarden, voor een Sterk-maakende Spijze; ook maakt m'er Verkens meede Vet. Den Boom *Akaçia*, waar van by d'Oude twee zoorten bekend waaren, wast doorgaans in de verre-van Zee geleegen Landstreeken van Egipten, en op 't Arabis Gebergte Sinaï, bezijden de Roode Zee; by d'Egiptenaars *Sant* genoemd. Het is een Boomagtige Heester, by-naa als een Pruym-boom; welkers Stam een Swarte Schors heeft, en met veel scherpe Doorns bezet; waaromze ook SPINA EGYPTIA, of *Doorn van Egipten* genoemd word. De Bloemen zijn Wit, en ook bleek Geel; de Blaaderen kleyn, en langwerpig, en sluyten zig met Zonnen-Ondergang t'zaamen, en gaan met den Opgang weeder open. Ook zijn de Takjes van deezen Boom zoo Blaaderrijk, Dat Bellonius'er aan een kleen Steeltje, dat hy met zijn Duym bedekte, 350 geteld heeft. Hoedaanige Blaaden d'Egiptenaars tot Voeder van haar Vee gebruyken, slaande de Takken met Stokken datze naa beneeden vallen. De Vrugt die naa gemelde Bloemtjes volgt, is een Platagtige Peul, een Duym breed, en een Vinger lang, bywijle ook wel een Spanne lang, waar in Vier of Agt, en meer Zaaden in twee of dry Huysjes beslooten zitten. Uyt d'Onrijpe en Groene Peulen alsse in een Steene Mortier gestampt zijn, word een swart Zap geperst;

St. Jans-brood in Egipten.

Akaçia hoedaanigen Boom in Egipten.

dat door Kooking op het Vyer, dik en hard gemaakt word. Daar zijn'er die dit Peul-Zap niet in de Zon laaten dik worden, gelijk de Oude pleegen, maar in een Vertinde Pot door de Warmte van een Oven. Desgelijks word ook uyt de Blaaderen en Onrijpe Bloemen een Zap geperst, welk zoo goed niet en is als 't geên uyt de Peulen komd. De Leêr-bereyders in Kairo, verbeezigen een groote meenigte van dit Zap, om de Huyden swart te maaken. 't Zelve heeft meede plaats in de Genees-kunde; hebbende een sterk t'zaamen-trekkende kragt by zig: Waarom het van de Egiptenaars teegens loopende en Ontsteekene Oogen, waar mede zy zeer geplaagd zijn, gebruykt word. Ook diend het haar teegen de Voet-Euvel en allerhande gebreeken die uyt Heete Zinkingen en Toevloeyingen ontstaan. En alhoewel het zelve Zap, hier te Lande, uyt Egipten overgebragt, ook in gebruyk is; werd nogtans in desselfs plaats, gemeenelijk het Zap van Slee-Doorn of Wilde Pruymen gebruykt. Doch hoedaanig de Duytze Geneezers, en Quakzalvers, het Zap van deeze Zuure Sleë-Pruymen, voor opregte Akaçia de Menschen in de Hand stoppen, zullen wy hier niet breed ophaalen. Matthiolus word by Dodonëus over den Heekel gehaald; Dat hy ons in zijn Afbeelding, de Judas-boom voor de regte Akaçia heeft in de Hand gesteeken, en teegens de Natuur daar Doornen heeft aangeplanst. Lobèl wil dat men niet *Akaçia*, maar *Akatia* moet zeggen, om dat zy scherp en Doornagtig is. Bellonius getuygd, Dat'er omtrent de Stadt Rama in 't Joodse Land, een andere zoort van Akaçia wast, maar hy heeftze niet Net beschreeven, alhoewelze in die Landstreek overvloedig is. Doch dat'er een ander Geslagt in Pontus en elders gevonden word, zullen wy straks gedenken. En het zou misschien wel konnen zijn, Dat wy d'Akaçia, welk Bellonius in 't Joodse Land gevonden heeft, ook onder die twee zoorten vonden, die Alpinus onder d'Egiptize en Arabize gevonden heeft. *De* Akaçia *hier te Lande*, zeyd hy, *is tweederley, het Mannetjen heeft veele Doornen, en brengd geene Vrugten voort; het Wijftjen heeft minder* Doornen, *die zagter en niet binnen, maar alleen buyten de Takken staan.* Eenige willen meede, Dat deezen Boom, een Gom uyt zijn Stamme geeft, die in onze Artzeny-bereydingen *Arabize Gom* geheeten word: Waar teegen andere niet zonder schijn van waarheyd, staande houden, Dat de regte Arabize Gom, niet zoo-zeer van deezen, als wel van andere Boomen voortkomd; te weeten van Kerssen, Pruymen en diergelijke; 't geêne nogtans vals is; naadien in Egipten en Arabien geheel-en-al geene Kersse-boomen, Pruym of diergelijke Ooft en Gom-draagende Boomen wassen, uytgenoomen deezen Boom Akaçia, die d'Egiptenaars *Sant* noemen. En alhoewel Dioskorides schrijft, Dat de Gomme die uyt deezen Boom vloeyd, Wormsgewijze voortkomd; zoo getuygd nogtans Alpinus, Dat hy in Egipten dikmaal, deeze Gomme van tussen de Takken deezer Boomen gehaald heeft, die zoodaanigen vorm niet en had, maar zoo als men d'ArabizeGom gewoon is hier te zien. Zulx dat de Gom die uyt Egipten gebragt word, opregt is. Het is alleen de verscheyde wijze der voortvloeying, die de Oude Schrijvers van een *Worm-gelijke Gom*, en van *Graanagtige Gom* heeft doen gewag maaken: Want als de Bast der Boomen dik is, lekt het Zap niet langwijlig naa beneeden, maar stold by druppelen zoo haast het uyt de Schors traand; en als dan is de Gom Graan-of Keerns-gewijs. Doch als het Zap dunner of wateragtiger uytgevloeyd is, komd de Gom veeltijds langworpig en Worms-gewijs voort. Maar zy komd meest in Brokken of Klonten voort, even als die van de Pruymen Karsse-boom; alhoewelze niet altijd even klaar en doorschijnende is. Zulx wy te besluyten hebben, Dat d'Arabize Gom, die hier te Lande als opregt, in de Genees-en Heel-Konst, als meede in de Verweryen, Inkt-maaking en diergelijke, gebruykt word, deeze is, welke van de Akaçie-boom voortkomd; hoewel de Kruyd-beschrijvers zeggen, Dat het te beklaagen is, hoe zeer d'opregte Gom Vervalst word, by de geene die de vreemde Droogen verzenden, eerze hier te Lande worden overgebragt. En gelijk wy in den aanvang zeyden,

Gefchil over de Arabize Gom.

Dat

Dat deezen Boom ook veel omtrent den Berg Sinaï gevonden word; alzoo getuygen de Reys-beſchrijvers, Dat de Monniken die daar omtrent woonen, de gewoonte hebben, van aan de Reyzigers en Bèvaard-loopers die daar koomen, Gladde, Swarte Stokjes van deezen Boom te Vereëren; voorgeevende, Dat die van den zelven Boom geſneeden zijn, van welke Moſes Staf genoomen was, waar meede hy de Steen-Rotze ſloeg datze Water gaf. Doch dit zijn Sprookjes.

Het Boom-Gewas, Dat d'Egiptenaars en Arabiers *Elhanne*, en onze Kruyd-Leezers, *Elkanna*, en *Cyprus* noemen, is van tweederley Geſlagt. Het een met Smalle, 't ander met wat breeder Blaaderen; beyde den Olyf-boom gelijk; doch zagter en ſchoonder van Groen. De Bloemen die Kroons-gewijs, als die van de Vlier-boom, dat is, die met Troſſen groeyen, zijn Wit, Scherp, en Lieflijk van Reuk; en worden van de Egiptize Vrouwen met heele Mandekens vol, tot Vermaak en Welluſt naa de Baad-Stooven genoomen: En het zou wel konnen zijn, Dat in het Hooge-Lied op dusdaanigen gebruyk geſpeeld word; wanneer de Geeſtelijke Digter zeyd; *Mijn Lieffle, is my* Een Tros van Cyprus *in de Wijngaarden van Engedi*, Cantic. 1: 14. Onder-en-tuſſen getuygd Dioskorides, Dat de beſte Cyprus of Elkanna in Egipten omtrent de Stadt Kanopus, en in Paleſtina, digt by Askalon, in 't Land der Filiſtynen pleeg te waſſen. Plinius wil, Dat het Zaad daar van, dat ſwart en kleyn is, en in Huysjes beſlooten leyd, zeer wel met de Koriander over-een komd: Het geene ons voorig Gezeg niet teegen ſtrijd; naademaal het Koriander-Zaad zeer naa aan de Vlier-Beziën gelijk ſtaat. Bellonius Verhaald, Dat het zelve Gewas in Egipten noch veel gevonden word, waſſende met veele Takken, in maniere van een hooge Heeſter of kleynen Boom, den Granaat-Appel-boom niet heel ongelijk. De Blaaderen van deezen Boom, die nooyt afvallen, maar altijd aan de Takken blijven, worden afgeplukt, en Gedroogd zijnde, naa alle plaatzen onder 't Gebied van den Grooten Turk verzonden; dienende deſſelfs afziedzel voor een Blanketzel, om de Gedaante des Menſchen te verfraayen; by haar gemeenelijk *Henne*, door verval van de Naam *Elkanne*, geheeten: Doch de Grieken en andere, hebben doorgaans *Cyprus* gezeyd. Zulx die, welke meenen, Dat Cyprus de zelve Boom is, die d'Indianen *Liguſter* noemen, van Plinius bedroogen zijn: Alhoewel dit waar gehouden word, Datze beyde in de Genees-Kunde, by-naa een-en-de zelve Kragt hebben. 't Geên dan ook de Bedriegers maar des-te Stouter gemaakt heeft, om de Olye van Liguſter of Mond-Hout, voor den Opregten *Oleum Cyprinum* te verkoopen. Die uyt de waare Bloemen van Cyprus getrokken word, is zeer goed van Reuk, en Verwarmende van Kragten; en alzoo bequaam om de Stramme Leeden wakker en gankvaardig te maaken. Van 't gebruyk der Blaaderen hebben wy begonnen te ſpreeken, maar noch niet alles gezeyd: d'Egiptenaars drijven grooten Handel daar meede; dewijlze zeer goed gebruyk hebben om Goud-Geel te Verwen: Ook diend deſſelfs afziedzel, teegen 't uytvallen des Haayrs, en verdrijft de Luyzen. Insgelijks verçieren haar d'Egiptize Vrouwen met dit Verf-Zap, door een teeken datze in manieren van een half-rond, op de Naagelen van haar Vingers maaken; meenende zulx heel fraay te ſtaan: Jaa Verwen Handen en Voeten daar meede Goud-Geel, en beelden haar in, Datze dus met Schijtgeel beſchilderd, wel deegelijk Schoon zijn. Doch gelijk ons hier in, niemand beeter als moogelijk Alpinus, onderrigten kan, zullen we dit volgende uyt hem, wat breedſpraakelijk by-zetten: De Cyprus of Egiptize Elkanna, *zeyd hy*,
„ Groeyd in Egipten, buyten Kairo en Alexandryen zoo overvloedig, Datzer
„ heele Boſchjes van aanqueeken, die zy van booven tot haar gebruyk affnoe-
„ yen, en dan weeder laaten uytſchieten; als wanneer de Stammetjes ſlegts
„ dunne Rijsjes als Wilge Teenen voortbrengen; die anders tot Boomen zoo
„ groot en breed getakt als Granaat-boomen zouden worden. Wy voor ons zel-
„ ven, noemenze *Egiptize Liguſter*; doch d'Egiptenaars *Elkanne*, en ook
„ wel *Tamarhende*; maar Avicenna heeft *Alkanna* geſchreeven. d'Egiptenaars

Elkanne anders ook Cyprus.

De Cyprus, of Egiptize Elkanna van Alpinus beſchreeven.

„drijven met het Poeder der Gedroogde Blaaderen, Dat zy *Archenda* noe-„men, grooten Handel; zoo dat die van Alexandryen heele Scheepen daar „meede laaden, en naa Konſtantinopolen voeren, daar het graag verkogt word: „En dat in zoodaanigen meenigte, Dat de Turkze Keyzer daar van, zoo „Bellonius getuygd, in zijnen tijd, meer dan Agtien-Duyzend Dukaaten Jaar-„lijkze Cijns trok. De Turken noemen 't zelve in haar Taal ook *Kenne*, of „*Kenà*; en d'Indiaanze benaaming ſchijnd insgelijks *Inna*, of *Chinna* te klin-„ken: Gelijk zommige meede niet en twijffelen, of het Maldivis Gewas *In-„napa*, of *Innamaus*, is met d'Egiptize Elkanne dezelve; en wy voor ons deel „houden 't beyde voor de regte Cyprus van Dioskorides; by hem anders ook „*Liguſter* genoemd; naademaal onze Gemeene Liguſter in Egipten niet ge-„vonden word. Rauwolfius Verhaald meede, Dat de Turken en Mooren dit „Gewas veelzinds in Houte Kiſten, en groote Aarde Potten Aanfokken, en „des Winters wel zorgvuldig in Huys en onder Dak brengen, om datze de „Lieffelijke Reuk van deeze Bloeme-Trosjes beminnen, die zeer naa de Mus-„kus ſweemd. d'Egiptenaars egter gebruyken dezelve teegen de Hoofd-Pijn, „van buyten daar op geleyd, zonder eenig Vogt van Wijn of Edik daar by te „doen. Ook gebruyken haare Vrouwen het Poeder der Gedroogde Blaaderen „met Honing-Water of Meede vermengd, teegen 't Sweeten der Voeten, en „alle Smerting, en Vunze Stank der Onder-deelen, Paps-gewijze, een Uur „lang daar op geleyd: Ook Geneezenzer allerhande Zeerigheyd meede. Men „zeyd ook, Dat de Turkinnen haar van de Naavel af naa beneeden toe, over „den gantzen Onder-buyk, en zomtijds ook de Dyen en Billen, daar mede Ros „Verwen; en dat zy zulx waarneemen te doen zoo draa zy uyt de Baad-Stoo-„ve koomen; als wanneer deeze Verf beeter kleeven en vaſt houden wil. Dat wy nu zoo even te vooren de plaatze Cantic. 1: 14. hebben bygebragt, ſcheen ons niet buyten reeden, en miſſchien ook dit niet: Dat alhoewel de *Botrus Cypri*, of een *Tros van Cyprus*, eenige over-eenkomſt met de Cypreſſe-boom zou moogen hebben, (volgens 't Grond-Woord *Copher*, of Troſſen van d'Heerlijke Wijngaard van Cyprus, welke miſſchien ook in Judæa geplant was, en in zulker voegen, onder een bepaaling zou moogen toegeſtaan worden;) heeft m'er nogtans aan-te twijffelen; naadien d'aangetooge plaatze, niet zonder aanwijzing ſchijnd te zijn van een Heerlijke Reuk, die den Cyprus eygen was: En derhalven niet onwaarſchijnelijk, Dat door de bewoording van Een *Tros van Cyprus*, dezelve Cyprus of *Elkanna* van Dioskorides word te kennen gegeeven. Als van welke hy te-gelijk met Plinius zeyd, Datze in Egipten, en omtrent Askalon in Paleſtina waſt; en Lieflijk-Riekende Bloem-Troſſen draagd; van welke de beroemde *Oleum Cyprinum* gemaakt word. Zulx de Schrandere Engelsman Thomas Brown zeer wel Oordeeld, Dat'er geen reeden zijn, waarom hier ter plaatze *Kamfer* zou moeten overgezet worden, naademaal die den Ouden is onbekend geweeſt; en nooyt onder eenig inmengzel der Aal-Oudheyd gevonden word. Want alſchoon de Natuur-Kundigers, de *Kamfer*, een tijdlang, voor yts van een Joden-Lijmagtige Stoffe beſchreeven hebben, 't welk uyt de Aarde gegraaven wierd; heeft nogtans de laater Ervaarendheyd geleerd, Dat het een Harſtagtige Stoffe is, die uyt een Boom in Bornëa en in Sina voortkomd; waar van de Kamfer die hier te Lande gebragt word, een naauwkeurig bereydzel is. Ten laatſten, ſchijnen ons ook de Kantteekenaars van de Staaten Bybel, naa verſcheyde giſſingen, in 't onzeeker te laaten, ſchoon zy 't miſſchien mogten geraaden hebben; wanneerze aldus daar op Aanteekenen: *Cyprus*, zeggenze, *is een zeekere Plante, die zoo Hieronymus getuygd, een Welriekende Vrugt, of Gommo als eenen Bloeyende Druyf-Tak voortbrengd. En daar zijn eenige die meenen, Dat hier een Natuurlijken Tros Druyven verſtaan word, genoemd met den Naam van* Cyprus; *in 't Hebreeuws* Copher, *om dat de Druyven van* Engedi, *de Smaak van* Cyprus *hadden; welk Kruyd daar omtrent veel wies.* Dits haare Verklaaringe: Ons voorts wijzende tot de

Twijffel of de Kamfer de Ouden bekend was.

Kruyd-

Kruyd-boeken. In Egipten is ook altijd overvloed van Myrthus-boomen geweest. En alhoewel ons de naauwkeurige Beschrijving daar van ontbreekt, staat nogtans uyt derzelver algemeene Kundschap te gissen, Datzer van verscheyde zoorten, dat zijn, Fijne en Groove, en met smalle en breede Blaaderen, die altijd Groen zijn, zal te vinden zijn. De Kruyd-Kenners onderscheydenze gemeenlijk in Tamme en Wilde. 't Is van Natuure een laag Heester-Gewas; doch door Oeffening, schiet dezelve dikmaal tot een kleynen Boom op. Desselfs Bloemen zijn of Wit, of Geel, of Rood. De zelve Aarden best in Warme Landen, aan de Zee, en Oevers der Meyren, als ook in de Laagten. Haare Beziën hebben een Myrrhe-agtige Reuk, waar naa deeze Plante zelfs, *Myrthus* genoemd is. d'Arabiers in Egipten noemenze *Alas*, 't geën van de Hebreeuwse benaaming הדס weynig verscheeld. En gelijk'er in de Kruyd-boeken van veelerley Landaardtze Myrthus in zoorte, word gewag gemaakt, alzoo was ook eertijds de Olye van Myrthus, by de Oude vermaard. En dat dezelve ook by de Hebreën onder de geagte Oly-geevende Boom-Gewassen pleeg geteld te worden, zou misschien uyt Jesaia 41: 19. te besluyten zijn. Ziet meede Kap. 55: 13. daar gezeyd word; *Voor een Distel zal een* Myrthen-boom *Opgaan*. Gelijk dan ook uyt Nehemia 8: 16. niet heel schieemeragtig af-te neemen is, Dat de Joden ook de Myrthus gebeezigt hebben, om hunne Loof-Hutten te verçieren: Alhoewel de Natuur-beschrijvers zeggen, Dat de Myrthus niet op de Bergen Aarden wil; en het Bevèl daar ter plaatze, nogtans zoodaanig luyd, Datze op de Bergen zouden uytgaan, *En Takken haalen van Olyf-boomen, en andere Olyagtige Boomen, en Takken van Myrthus-boomen*, &c. By deeze moogenwe ook yts van d'Egiptize *Harmale* of Wilde Ruyte aanteekenen, op 't Syris *Besaso* genoemd; zijnde een Heester-Gewas, Dat omtrent Alexandryen overvloedig wast; en van de Arabiers en heedensdaagze Turken zeer geagt, dewijlze haar daar van verscheydentlijk weeten te bedienen; alhoewel niet geheel vry van Bygeloovigheyd: Want haar zelven alle Daag daar meede Berookende, waanen zy daar door de Booze Geesten te verjaagen; gelijkze 't zelve dan ook om de zelve reeden Kaauwen en Eeten: Een Viezigheyd, waar van zelfs ook Aristoteles niet en is vry geweest; wanneer hy Schrijft, Dat alle zoort van Ruyte, waar onder voornaamelijk de Sterk-Riekende *Harmale* van Egipten behoord, alle Tooverye zijn Kragt beneemd. Waarom ook geen zoo slegten Winkel in Egipten gevonden word, daar dit Kruyd onder de Droogen niet te Koop is. De Egiptize *Lablab*, zoo ons Alpinus die beschrijft, is een Boomagtig Gewas, Dat zig als den Wijngaard, met breede Ranken uytspreyd; en altijd Groen blijvende, wel Honderd Jaaren Oud word; zijnde van Blad en Vrugten, onze Turkze Boonen niet ongelijk; wordende van de Egiptenaars veel Gegeeten, dewijlze een Goede en Voedzaame Spijze zijn: Ook weeten de Vrouwen daar van een Afziedzel met bymenging van Saffraan te maaken, om de Traage Maand-Stonden te Verwakkeren. Haar Vrugtdraaging is zoodaanig, Datze naa de Bloessem, die onze Roomze Boonen zeer gelijk zijn, en tweemaal 's Jaars, eens in de Lente, daar naa in den Herfst Uytbotten, lange breede Peulen voortbrengd, die zommige Swarte, andere Roodagtige Boonen met Donker-bruyne Vlekken, als Roomze Boonen uytleeveren. Van d'Olyf-boomen die in Egipten zouden zijn, vindenwe weynig, of liever geen bescheyd. Alleen Verhaald Plinius, Dat'er in de Roode Zee, zelfs op de Grond der Zee, heele Bosschen van Vrugtdraagende Olyf-boomen, en Lourieren gevonden worden. En zeeker, daar schijnd yts aan-te zijn; niet alleen om dat de Hebreën zelve het Roode Meyr SUPH, of *Kruyd-Zee* noemen; of om dat Theofrastus en Plinius haare Aanmerkingen weegens het groeyen van Kruyd-en Boom-Gewassen onder Water, hunne voornaamste Verklaaringe over die van de Roode Zee hebben gemaakt; maar dat ook in het Boek der Wijsheyd, Kap. 19: 7. schijnd gezeyd te worden, Dat de Kinderen Israëls, gaande door de Roode Zee, als op de Grond van een Gras-draagend Veld gegaan

Myrthus van Egipten.

Egiptize Wilde Ruyte Harmale genoemd.

En Bygeloovigheyd daar omtrent.

't Egiptis Gewas Lablab beschreeven.

Olyf-boomen in de Roode Zee.

gaan zijn. Want zoo word'er gezeyd; *Daar te vooren Water stond, zag men Droog Land Opkoomen; en uyt de Roode Zee eenen Weg zonder Verhindering; en uyt een Sterke Vloed, een Gras-draagend Veld.* Doch hier van zullen wy naamaals ruymweydiger spreeken. Omtrent het Oude Memfis, vind men de Velden over-al met zeeker Gewas beplant, Dat d'Egiptenaars *Bammîa*, en de Latynen *Alcêa Ægiptia* en *Syriaca* noemen; en by haar veel in de Spijze gebruykt word. Alpinus zeyd, Dat het in Egipten zoo groot als Althëa, of Witte Maluwe wast; draagende Goud-Geele Bloemen van Vijf Blaaderen; naa welke Vrugten volgen, als kleene Wilde Komkommers, die regt-op staande, zomtijds Vijf-en meer-Kantig Geribd zijn; hebbende binnen zig kleyne swarte ronde Zaadjes. Zommige getuygen, Dat dit Gewas Vier of Vijf Ellen hoog opschiet, en dat zijn Blad en Bloem, het Kaasjes-Kruyd niet ongelijk is; behalven datze dezelve zagtigheyd niet en hebben, maar Raauw en Haayrig in 't aantasten zijn; hangende de Blaaderen, die by-naa zoo groot als die der Kauwoerden zijn, aan lange Steelen; welke ook wanneerze noch Jeugdig en Groen zijn, van het Gemeene Volk met Zaad en al, zeer veel in Vleesch-Nat gezooden worden. Ook word het Zaad by haar door Uytdoppen en Droogen zoodaanig bereyd, Dat zy 't zelve, even als by ons de Erten en Boonen, konnen Eeten. Alpinus zeyd meede, Dat de Blaaderen by d'Egiptize Vrouwen, in Stoovingen gebruykt, voor veelerley Ziekten dienstig gehouden worden, dewijlze Verzagtende en Heelzaam zijn. d'Egiptenaars hebben noch een ander Gewas, dat de gemelde Bammîa zeer gelijk is; gemeenelijk *Mosch*, en het Zaad daar van *Abel-Mosch* genoemd; als ofze *Moskus-riekend Zaad-Gewas* zeyden; gemerkt het ook van desselfs Voortreffelijke Moskus-Reuk, den naam van *Mosch* bekoomen heeft. Ook is desselfs Zaad, van kleur en smaak, t'eenemaal daar meede gelijk. Zulx d'Arabiers de Oosterze Muskus, die by haar gemeender dan het Zaad zelfs is, daar meede zoodaanig weeten te vervalssen, Dat de Gaauwste Opkooper daar door bedroogen word; en 't zelve niet dan eerst lang daar naa ontwaar word; te weeten, wanneer de dus verhansselde Moskus haaren Reuk, die hen uyt dit Zaad bygezet is, vervloogen is. Insgelijks word op veele plaatzen van Egipten, en voornaamelijk omtrent Kairo, een Heesteragtig Boomtjen, als een zoort van laage Wilgen, doch langer en breeder van Blad, gevonden; by d'Egiptenaars gemeenlijk *Kalef* of *Chalaf*, en ook *Kaleb* genoemd; anders Ban *van Egipten* geheeten; wassende meest aan Vogtige plaatzen. De Bloemen die daar aan in grooter getal als de Blaaderen koomen, groeyen als lange Witte en Wolagtige Bolletjes, tussen de Stam en de Steelen der Blaaderen. Uyt deeze Wel-Riekende Bloemen weeten d'Egiptenaars een Water te trekken, Dat zy op haar Taal *Makahalaf* noemen; en houden 't zeer dienstig teegen allerley Verrotting, en Vergift, en om het Hert te verquikken: Waar van daan dit Gewas moogelijk zijn Naam bekoomen heeft; naadien *Kaleb*, of *Kalub*, by d'Arabiers een Hert beteekend. Doch andere hebben den Oorsprong des Naams, van de Vrugt afgeleyd, welke de Gedaante van een Hert heeft. d'Egiptenaars houden 't zelve ook voor een Geheym Middel teegen de Pest, Kinder-Pokjes en Maazelen; waar toe zy een afziedzel der Bloemen beezigen. Maar gelijk'er by d'Oude en Nieuwe Kruydbeschrijvers verscheyde zoorten van *Apocynon*, of *Periploca* bekend staan, alzoo word'er onder die ook van een *Apocynon* van Syrien gewag gemaakt; het welke volgens Clusius niet alleen in 't Joodze Land, aan de Jordaane en omtrent Jericho wast, alwaar het *Beidsar* genoemd word; maar die Naam doed hem ook gelooven, Dat dit *Beidsar* het zelve Gewas is dat Alpinus *Beidelsar*, of *Beid-el-Ossar* noemd; welk in Egipten omtrent Alexandryen en digt by het Vlek el-Mattharïa in een Broekige plaatze wast; ter Oorzaake van het Nyl-Water, dat aldaar lange blijft staan: Van d'Arabize Genees-Meesters niet zelden alleen *Ossar*, en *El-Usar* geheeten. Zijnde volgens Alpinus een Heesteragtig Kruyd, Dat veel regte Struyken uytgeeft, die Dry Voeten en zomtijds ter hoogte

De Plante Bammîa omtrent Memfis.

Abel-Mos en Moskus-Zaad hoedaanig in Egipten voort komd.

Kalef hoedaanig een Heesterboomtjen in Egipten.

Apocynon van Syrien hoedaanig in Egipten Beid-el-Ossar genoemd.

hoogte van een Mensch opschieten. Hebbende lange, dikke, en breede Witte, of bleek-Groene Blaaderen, die als met een Sneeuwagtige Rijp bezet zijn; welke Blaaderen gesneeden of gequetst zijnde, even als de Takken, een scherp Melkagtig Zap uytgeeven; welk Zap, in de warme Lugt stold, en door eenige gelijkheyd van Wittigheyd, alhoewel niet van Smaak, te-mets *Mann*, en ook *Saccar el-Usar* genoemd word. Gelijk dan ook Bellonius in een Brief aan Clusius schrijft; Dat op deeze Plant, die hy een zoort van *Wolfs-Melk* noemd, een Manna vald, die men de Naam van *Succar el-Offar* geeft. Booven aan de Toppen deezer Plante, wassen Saffraan-geele Bloemen, die by heele Troffen, Kroons-gewijs aan lange Steelen naa beneeden geboogen hangen; en de Byën een aangenaame Weyde verstrekken. Uyt deeze Bloem-Trossen, hangen in sté van Vrugten, twee Zakjes t'zaam gevoegd, de Kloot-zak van een Keemel niet ongelijk; waar van de Vrugt de Naam van *Beid-el-Offar* draagd; dewijl *Offar* by d'Arabiers, een Bal van een Dier beteekend. Zijnde van buyten met een Zagt-haayrige Ruygte bezet; by d'Arabiers *Scerara* genoemd; van binnen met een Witte Wolligheyd vervuld, daar kleyne platte Zaadjes in verschuylen: Welke omliggende Dons, d'Egiptenaars voor Tondel gebruyken, en zoo draa daar Vyer aankomd Ontvonkt. Eer Alpinus de Genees-Kragt aanwijst, maakt hy noch van een ander Egiptis *Apocynum* gewag; 't welk aldaar weegens zijn zoort-gelijkheyd met de Scammonie, *Secamone* genoemd word; hier door van 't gezeyde *Beid-el-Offar* onderscheyden, Dat het hooger Opklimd; doch meest Kruypende; en in Egipten van zelfs wassende, Vlegt het zig om de Boomen. 't Heeft lange harde Blaaderen, die de sweem van Ethiopize *Seseli* hebben; doch grooter. De Bloemen die Wit en Vijf-blaadig zijn, zijn de Styrax heel gelijk. De Peulen of Zaad-hauwen, zijn lang en dik, met Wollige Dons vervuld, alwaar kleyne Zaaden tussen zitten. Uyt het gantze Kruyd vloeyd een Geel Zap, dat zeer scherp en brandend op de Tong vald. Belangende het Gebruyk welk d'Egiptenaars, en andere daar 't vervoerd word, van dit Syris, of Egiptis Apocynum hebben, daar van Schrijft Alpinus dit volgende; d'Egiptenaars, *zeyd hy*, pleegen de Blaaderen van dit Gewas, Raauw, „ Gestooten, of in Water Gezooden, Pap-gewijs op Koude Geswellen, en alle „ Weedom uyt Koude ontstaan, te leggen. Het Melk-Zap gedroogd zijnde, „ is ongemeen goed om Sproeten en allerhande Vlekken der Huyd weg-te neemen, als menze daar meede strijkt: Maar heeft binnens Lijfs geen gebruyk; „ dewijl het een Doodelijke Ontsluytende Kragt heeft. Waarom het veel gebruykt word, om de Vellen van haar Haayr te Ontblooten. Voorts diend de „ Wollige Dons der Zaaden, den Egiptenaaren in sté van Veeren, om Bedden „ en Zitte-Kussens te vullen. Het Zap van *Offar*, zeyd Honorius Bellus, is „ weegens zijn Droogende Hitte veel slimmer om In-te neemen, dan eenige „ zoort van Wolfs-Melk: Want Ander-halve *Dragme*, is genoeg om een „ Mensch van-kant te maaken. Nogtans word het gebruykt, om de kanten van „ Vuyle Zeeren af-te knaagen. Ook pleegen die, welke onder de Schaaduwe „ van dit Gewas Slaapen, groot hinder daar van weg te draagen. Doch de andere zoort daar wy van gerept hebben; is zoodaanig, Dat derzelver Zap gedroogd zijnde, den Buyk sterk los maakt, en alle Slijmerige Vogtigheeden „ geweldig afdrijft. Dit zeyd Alpinus. Den zelven maakt ook noch van een ander Egiptis Heester-Gewas gewag, *Sophera* genoemd; 't welk aldaar in gelijkenis van *Galega*, zeer gemeen voortkomd; van zommige Ander-halve, van andere Twee Ellen hoog geschat: Geevende te-weederzijds harde Takken en Blaaderen uyt, als de Myrthus; doch dunder en meerder in getal; wassende aan de Zy-Steelkens. De Bloemen zijn Saffraan-Geel, als die van de Kassieboom, maar zonder Reuk; naa welke kleyne Peultjes volgen, die Vijf of Zes Zaaden besluyten, den Sesban niet ongelijk, maar een gants schaadelijk Vergif.

d'Egiptize Apocynum van Alpinus beschreeven.

Dat'er meede veelerhande zoorten en Land-Aardt van *Kali*, of *Alkali* gevonden word, is alle Kruyd-Kenders bekend; doch wy willen alleen van d'Egiptize

Zoorten van Kali of Glaskruyd.

tize ſpreeken, daar Dry zoorten van zijn; en niet van die, welke in d'Europize Gewesten, en in de Plant-Hooven der Liefhebbers gevonden word. De Overzetters der Arabize Boeken, noemen dit Gewas doorgaans *Kali*, en *Alkali*; doch Avicenna en Serapion, hebben 't den Naam van *Usnen* gegeeven: en d'Egiptenaars noemen 't *Kellu*. Onder de Dry zoorten, die alle Nut zijn om Asſche van te branden voor de Glas-blaazers, is die welke *Kellu*, of *Kali Egiptium* genoemd word, Egiptenland alleen eygen. Hebbende weynig Blaaderen, de *Ajuga* zeer gelijk, maar veel langer. De Steelen hangen omgeboogen, met Twee of Dry zijdeling uytſpruytende Steeltjes; welke aan haar uyterſte Toppen, een verzaameling van Vijf of meer ſmalle Blaaderen hebben, de *Veld-Cyprès*, of *Chamepytis* niet ongelijk; hangende boogswijs nêer-geboogen; uyt welker midden veele Bloempjes als Roosjes voortkoomen. Dezelve Kali waſt zeer veel tuſſen Kairo en Alexandryen. Zy gebruykenze meeſt om Aſſche, of Kalk van te branden; welkze naa Alexandryen te Koop brengen: En word daar ook in zulken meenigte gebrand, Datzer heele Scheepen meede Laaden, en naa Veneetien afzenden; dewijl de Glas-blaazers van Muran de zelve niet ontbeeren konnen. Zijnde dit even zoo een Gewas, als de Françoizen omtrent Narbonne branden, en VITRARIA noemen; als ofze *Glas-Kruyd* zeyden; dewijl het zelve niet alleen zijn Gebruyk in de Glas-blaas-kunde vind; maar om dat ook deſſelfs Steelen, Doorſchijnig als Glas zijn. Om waar toe een Naabeeld of meede zoort by-te brengen, men een fraaye gelijkheyd in het *Zee-Koraal*, welk aan de Ondergeloopen Landen, en Zee-ſchuttende Dijken van Zeeland waſt, zou moogen ontwaar worden. Onder-en-tuſſen meend Bellonius, Dat de Françoizen niet deeze *Kali*, maar *Sodanella* branden, om haare *Soda* tot het Glas-blaazen te maaken. Doch de Franſſen neemen Zaavel van *Eſtampes*, in plaats van Keyen. Tot dien eynde Zaayen zy deeze Kali, en ſnijdent in 't laatſte van de Zoomer af; 't welk zy, Droog zijnde, in Putten of Greppen leggen, den Brand daar in ſteeken, en tot Aſſche branden. Wy konnender tot naader Verſtand by-voegen, Dat de Aſſche van dit Kruyd, by zommige, de *Soda* der Glas-blaazers genoemd word; niet teegenſtaande men 't zelve meeſt *Sal Alkali* noemd. Doch gelijk andere weederom zeggen, Dat het *Alumen Catinum* is, alzoo willen eenige nogtans dit naauwkeurig onderſcheyd tuſſen *Sal Akali* en *Alumen Catinum*, in-agt genoomen hebben; Dat *Alumen Catinum* de Aſſche zelve is; doch het Zout dat uyt die Aſſche gemaakt word, *Sal Alkali* is. Met deeze Aſſche, worden de kleyn-geſtoote Key-Steenen, ontdaan en los gemaakt, zoo datze ſmeltbaar worden: Welke dan geſmolten zijnde, dienen om Glas te Blaazen, en allerhande Drink-Vaaten en Bottels van te maaken. Gelijk dan ook deeze Aſſche, wanneerze Heet en met dat Key-Poeder geſmolten is, een Vettigheyd doed afſcheyden, die vlot wordende booven op drijft; welke koud geworden, zoo hard als Steen is; maar nogtans kort-braakig, en ligt om vermorzelen: By de Neederlanders gemeenlijk *Smout van Glas*; of ook wel *Bloem van Kryſtal* genoemd. Waar van de Goud-en Zilver-Smeeden, Glas-Schilders en andere Konſtenaars, het gebruyk wel weeten. De zelve Aſſche diend meede om Zeep van te Zieden; en d'Egiptenaars gebruyken de Blaaderen om te Verwen: Doch het Zap daar uyt geperſt, verſtrekt haar teegen de Gal, en alle Gebreeken die uyt Verrottinge voortkoomen; gelijk haar meede de Struyk voor Brand-Hout diend.

En hoedaanig alleen Egipten eygen is. — *Kali of Alkali in Egipten veel gebrand en van Alexandryen naa Veneetien vervoerd, voor de Glas-blaazers.* — *Gebruyk van het Sal Alkali in de Glas-kunſt.*

Onder de verſcheyde zoorten van *Solanum*, of Nagt-Schaade, groeyd'er in Egipten Een, die volgens Alpinus aldaar *Datura*, of *Tatura*, en ook *Datula* by de Gemeene Man genoemd word: By Dodonëus anders *Stramonia* geheeten: Van welke de Vrugt, die eenige *Doorn-Appel* en *Dul-Appel* noemen, by zommige voor de *Nux Metel* van Avicenna gehouden word. à Koſta ſteld Dry-derley *Datura*; waar van hy d'eerſte zoort alleen met de *Stramonia* gelijk ſteld. Dit Gewas ſchiet met een lange, dikke, en Rood-Verwige Wortel in de Aarde, en heeft een ſwaare en Herſſen-bedwelmende Reuk over zig, welke

Solanum of Nagt-Schaade die in Egipten waſt.

zeer

zeer wel met die van den *Opium*, of de Swarte Heul te vergelijken is. De Steel die enkel en taamelijk dik en rond, ter hoogte van Vier of Vijf Ellen opschiet, verdeeld zig in verscheyde Takken, waar aan Donker-bruyne Blaaderen af hangen, die weederzijds diep ingeschaard zijn. De Bloemen, die Kloks-gewijs als die van *Groote Winde* zijn, Rieken heel Lieffelijk, en zijn binnen en buyten Wit; naa welke een Roode Vrugt, als een Appel volgd, die met een Doornagtige Schil omkleed is; alhoewel'er ook zonder Doornen zijn: Zijnde van binnen vol Geel Zaad, dat ten laatsten verblikt. Doch gelijk dit Zaad Gegeeten, of op eenige wijze Ingenoomen, den Mensch Slaap-ziek, Dom, Zinneloos, en Dronken maakt; alzoo is het zelve ook by de Guyten en Schelmen van Egipten zeer wel bekend: Zoo datze daar van geduurig fijn-gestooten Poeder by haar draagen, en de Reyzende Koopluyden daar meede heymelijk weeten Dronken te maaken, om haare Goederen in Handen te krijgen, of de Beurs te Luyzen: Als waar toe zy in 't Reyzen der Karavaanen, geleegentheyd weeten te maaken: Want onder schijn van Meede-Reyzigers en Handelaars, weeten zy het Poeder van dit Zaad, in 't houden der Maaltijd, bedektelijk onder Spijs of Drank te Mengen, waar door de Onkundige die het binnen krijgen, Dronken worden, en in zoo diepen Slaap vallen, Datze zomtijds eerst aan den Derden Dag wakker worden; tussen welke tijd haar deeze Guyten den besten Beuyt af handig maaken, en hun Schatten Rooven. En 't geên haar hier in te-bet helpt, is dit, Dat men, om dus buyten Westen te raaken, niet veel van dit Poeder noodig heeft; gemerkt Vier Greyn genoeg is, om Smoor-Dronken te maaken, en een half Lood de Dood aanbrengd; ten zy men zulx door Warm Booter-bier, of Olye, haastig In-te neemen, doed uytbraaken; of met een sterke Speuytzetting Af-jaagd. Men zeyd ook, Dat de Appelen, Gezooden of Gebraaden gegeeten, een geduurig Lacchen, en Dolligheyd verwekken: 't Geên haar moogelijk aan de Naam van *Mannekens-Kragt* geholpen heeft, als de Byvoegzels op Dodonèus aanwijzen. Die ook noch andere benaamingen aanteekenen; als *Aarons-Baard*; *Priaapze Hond*; *Paapen-Kullekens*; *Paapenteers*; *Haazen-Oor*, en diergelijke; om andere Griekze, Latynze, Franze, Spaanze, en Engelze Naamen voor-by te gaan; om datze veelzinds naa verscheyden Land-Aardt van dit Gewest, 't zy *Kolokasie*, of Kalfs-Voet geleest zijn. Maar naadien de beste Kruyd-Kenners al de zelve hoedaanigheeden, van de *Nux Methel* voorgeeven, heeft Alpinus de zelve, dewijlze overvloedig in Egipten wast, voor de regte *Stramonie* van Dioskorides gehouden. Doch Clusius heeftze voor de *Datura* der Indianen genoomen. De Hoeren in Egipten zijn met 'er tijd ook agter de Dol-maakende Kragt van dit Zaad geraakt; en men zeyd, Dat het in Oost-Indiën op veele plaatzen gepleegd word: Te weeten, Dat deeze Snollen, wanneerze haare Pollen hun Geld zoeken af handig te maaken, een Vierendeel-Loods van dit Zaad met Arak-Wijn, of andere Drank, Ingeeven; waar doorze in der haast Zinneloos, en daar by zoo Vroolijk Milde worden, Datze overluyd Schaateren, haar Geld te Grabbel smijten, en allerhande Malle en Reedenlooze Klap uytslaan; zulx zy van Maalen en Raazen Afgemat, ten laatsten aan 't Huylebalken raaken, of in Slaap vallen: Van welke bedwelming Wakker geworden, haar alles Vergeeten is. Invoegen dit Kruyd-Gewas van zommige niet te onregt, *Dolmaakende Nagtschaade* genoemd is: Alhoewel het nogtans by eenige Indiaanen, met Peeper en Blaaderen van Betele gebruykt, voor een treffelijk Pis-drijvend Genees-Middel gehouden word. Doch wanneer zy yemand heymelijk willen om-den Hals brengen, hebben zy noch een andere zoort van dit zelve Gewas, dat ruym zoo Snôô daar toe is. Voords zegd men, Dat in gants Egipten geen Aard-Gewas meer bekend, noch in grooter gebruyk is, dan de *Kolokasie*; by d'Egiptize Arabiers gemeenelijk KULKAS genoemd; naademaal der zelver Wortel, daar over-al zoo gemeen in Vleesch-zop, en ander Nat gegeeten word, als by ons de Knollen doen. Nogtans is over dit Gewas, zoodaanig-een Verwarring en Vermenging der Kruyd-

Schelms gebruyk der Nagt-schaade.

Dol-maakend Zaad, hoedaanig van de Hoeren in Egipten misbruykt.

Kolokasie by d'Egiptenaars in gemeen gebruyk.

beschrijvers, met het geene gemeenelijk *Arum*, of Kalfs-Voet van Egipten genoemd word; Dat men naauwlijks van d'een, zonder ook van d'ander kan spreeken: Of dat men schijnd te moeten twijffelen, of men niet beyde voor een-en 't zelve Gewas op-te neemen heeft. Onzes-agtens, merken niet anders, of de meeste Kruyd-Kenders zien de *Kolokasie*, voor *Arum Ægyptium*, of Uytlandze Kalfs-Voet aan, die slegts in eeniger manieren van de Europize verscheeld: Niet teegenstaande Dioskorides schrijft, Dat *Kolokasie* niet anders en is, dan de Wortel van de Egiptize Boon; waar van wy straks gewag zullen maaken: Waar teegens nogtans Herodotus leyd aangekant, schoon hy niet anders en zeyd, als *Dat de* Egiptize Kolokasie, *een ronde of Knolagtige Wortel is*. Waar by komd, dat eenige staande houden, Dat den Aardt van d'Egiptize *Arum*, of Kalfs-Voet, niet verder bekend is, als dat desselfs Wortel goed om te Eeten is. Egter verneemen wy uyt Galenus Boek, *Van de Hoedaanigheeden der Voedzelen*; Dat gelijk de Kalfs-Voet naa de verscheyde Land-Streeken, verscheyde kragten heeft; de zelve omtrent Cyrenen, Nutter dan de Knollen gehouden worden. Om nu te toonen hoe grooten gemeenschap deeze Kalfs-Voet met de Kolokasie van Egipten heeft, willen wy derzelver Nette beschrijving uyt Clusius en Bellonius hier by-voegen, en dan bezien wat'er zommige uyt hebben opgevat, dat ons kan te Nutte zijn. Arum van Egipten, by veele „ voor Kolokasie gehouden, wast in Portugaal veel aan loopende Wateren, al- „ daar uyt Afrika gebragt. Men weet niet dat dit Kruyd elders Bloemen of Zaad „ voortbrengd; maar krijgt Vier of Vijf diklijvige Blaaderen, de Plompen zeer „ gelijk, met verscheyde Ribben doorreegen; zijnde Vet en Glad, en in groot- „ te zomtijds de Dokke-blaaderen te booven gaande; ook wordenze nimmer „ Nat, weegens haar Smeerigheyd. De Wortel is dik en groot, en veelzinds „ dubbeld, bottels-gewijs. De Spaanjaards noemenze door bederving van 't „ Woord Kolokasie, ALKOLKAS; doch de Kastiliaanen op haar Taal *Ons-Lie-* „ *vrouwen-Mantel.* Hoedaanig zy ook de Klis en Dokke-blaaderen noemen. Waar van moogelijk van de Spaansse Neederlanders, tot ons over gewaayd is; Dat wanneer de Kinderen hun Ouders aan 't Oor Lellen om uyt het lange Pak in de Broek te raaken, men haar niet ongewoon is, Joks-wijze hier meede uyt-te stellen; *Te Zoomer als de Dokke-blaaderen Groot zijn.* Clusius houd voor ge- „ wis, Dat dit Gewas de regte Kolokasie der Ouden is; ongemoeyd nogtans „ Dodonëus en veel andere 't zelve voor Kalfs-Voet van Egipten houden. De- „ wijl men reeds ontwaar geworden is, Dat de Swarte Mooren, die in Spaan- „ jen Slaaven zijn, het zelve Kruyd graag zoeken, om dat Raauw, of Gezooden, „ of Gebraaden te Eeten. Insgelijks schrijft Bellonius, Dat de Velden van Egip- „ tenland gemeenelijk wel van deeze Kolokasie voorzien zijn; en datze gants „ quaalijk voor d'Egiptize Boon, of voor de Lotus gehouden word: Hy doet „ 'er by, Datze d'Egiptenaars meestdeels met haar Vleesch en andere Spijze „ Kooken; en datze door 't gantze Land te Koop gebragt worden: Zulx daar „ geen zoo slegten Boer gevonden word, die de zelve niet even als wy de Zand- „ Raapen, in zijn Huys bewaard, en even-zoo tot Spijs gebruykt. En naadien dit „ Kruyd noch Bloem, noch Zaad geeft, word desselfs voort-Plantinge aldus „ bevorderd: Aan de dikke Knol-Wortel, zitten ander kleyne Worteltjes ter „ zijden uytgeschooten, zoo groot als Haazel-Nooten; ook wel wat grooter; „ deeze worden afgenoomen, en in een Kluytje Vette Aarde gekneed, en aan de „ Oevers van loopende Wateren, Greppen en Poelen, niet wijd van de kant „ ingezonken; van waarze Uytschieten en Vermeenigvuldigd worden. En al- „ hoewel 'er in Egipten ook andere Raapen, en Peè-Wortelen zijn; worden „ nogtans veele Menschen met deeze Kolokasie-knol gespijst; ongeagt nogtans „ zy een weynig bitter van Smaak, en met een Scherpe Slijmerigheyd behebd „ is; als dewelke door het Kooken en Braaden, meest vergaat; Jaa dikwils heel „ Zoet worden. En in deezer maniere Gegeeten, zeyd Alpinus, Datze van „ groote kragt zijn, om de Byslaapens-Lust te onderssteunen. Om nu ook verder

En hoe ver een-en de zelve met de Kalfs-Voet genoemd.

En voor hoedaanig Voedzel gehouden.

Kolokasie of Kalfs-Voet van Egipten, van Clusius en Bellonius beschreeven.

Clusius heeft de Kolokasie van Egipten niet ongelijk aan onze Knollen verklaard.

,, aan-te wijzen, Dat de regte Kolokasie, een Moes-kruyd, en niet d'Egiptize ,, Boone is, als eenige al-te dwaalziek hebben gewild, (verleyd zijnde door ,, Herodoot, die tweederhande Boonen in Egipten vind, waar van hy d'eene ,, ook *Kolokasie* noemd;) daar in zou ons misschien de Digter Martialis konnen ,, te-regt helpen, als hy zeyd; *Gy zuld uw Verwonderen, en naauwlijks zonder ,, Lachhen konnen houden, wanneerje dit Egiptis Moes-Kruyd zuld willen Ee-,, ten; en te-werk tyën, om onder 't Nuttigen van die Kost, de taaye Wolle-,, Draaden met Hand en Vingeren van malkanderen te Haspelen.* Zulx dit een ,, Kost was die Draadig, en niet heel gemakkelijk te Eeten was. Maar alhoewel wy tot hier-toe gezien hebben, Dat niemand in Egipten, hy zy Vreemdeling of Inwoonder, ooyt eenige Bloem of Zaad aan dit Gewas vernoomen heeft, en dat het daar te Lande door Inpooting der Zy-Worteltjes in het Water groeyd; getuygen nogtans andere met Alpinus, Dat daar van niet alleen gantze Velden beplant staan; maar dat zelfs ook dit Gewas buyten Egipten vervoerd, nogtans Steel en Bloemen voortbrengd. Hier van verstrekt ons Alpinus een Oog-getuyge; Verhaalende dat hem een ronde Wortel van Kolokasie, (want daar zijn Ronde en Lange;) van Alexandryen toegezonden is, die in zijn Thuyn te Veneetien omtrent Gras-Maand Bloeyde, en een eenige Bloem, die aan een Ronde Steel zat, voortbragt, in gedaante en fatzoen, die van de Kalfs-Voet niet ongelijk. Dat nu deeze Wortel in Egipten, dat is, in zijn eygen Vaderland, geen Bloem noch Steel voortbrengd, maar zulx in Italien buyten zijn Geboorte-plaats gewoonlijk doed, schijnd de zeer-Vette Egiptize Aarde, waar in deeze Gewassen groeyen, en met het Nyl-Water, het beste van alle Wateren, bevogtigd worden, alleenlijk te veroorzaaken: En voorzeeker den Egiptenaaren te Nutte; dewijl zy alleen de Wortel zoeken. Die dan ook het alderweeligst in deeze Vette Egiptize Aarde Tieren, en wel het meeste in Blaaderen en Wortelen Uytdyën; de groote Bollen tot Spijze, de kleyne by-hangers om te Verpooten, gelijk we gezeyd hebben. Welk een sterk Uytswellen, en Vermeenigvuldigen der Wortelen dan belet, Dat dit Gewas noch Bloem noch Vrugten draagd. En daarom, naadien deeze Plant in Vreemde en Schraale Aarde, als in Italien en elders, niet alleen in het toeneemen der Wortelen en Bloemen, veel-eer beroofd als aangezet word; is 't geen Wonder dat de zelve door 't optrekken der Voedzaame Vogt naa booven, zomtijds Bloemen voortbrengen. Zulx dat wanneer Plinius Verhaald, Dat d'Egiptenaars verscheyde dingen uyt de Bloemen van Kolokasia pleegen te maaken, dewijlze groot zijnde, ligtelijk konden geboogen worden; (en alzoo dienden om daar Hoornen, Flessen, Leepels, Water-Scheppers, en Hoos-Vaaten van-te maaken, met welke zy het Water uyt de Nyl schepten; Jaa ook voor Drink-beekers dienden, dieze naa de Maaltijd weg wierpen;) men 't zelve met zommige fraaye Uytleggers, van de Blaaderen moet verstaan. Waar meede dan genoeg van de Kolokasie; 't geen daar aan mogt schijnen te ontbreeken, zal ons onder de beschouwing der Egiptize Boon, van zelfs in de Hand koomen. Daar is ook een Moes-Gewas, Dat by eenige *Olus Judaicum*, of anders *Melochia*, en *Korkorus* genoemd word; het welke by de Joden eertijds in haar Land, veel met Vleesch pleeg Gezooden te worden: En noch ter-tijd omtrent Aleppo alle Jaaren, van kleen Blaauw Gebaard Zaad Gezaayd, en derhalven niet getwijffeld word, of het zal met de Melochia van Egipten, die Alpinus getuygd daar zeer gemeen te groeyen, het zelve zijn. Het schiet gemeenelijk een Elle hoog booven d'Aarde; en heeft een Steel, waar aan Dunne en Tengere Rankjes zitten, die Blaaderen voortbrengen als de Beet, doch Smaller en naa vooren Scherper. De Bloemen zijn wat kleynder dan de Vlieren, en Saffraan-Geel; naa welke kleene en swarte Zaaden volgen, in kromme Hoornagtige Huysjes beslooten; welke de Egiptenaars teegen al de zelve Quaalen gebruyken, waar toe men gemeenelijk het Zaad van Witte Maluwe of Kaasjes-kruyd pleeg te gebruyken: Zijnde zeer Nut om alle harde Geswellen zagt te maaken. En gelijk *Melochia*, by d'Arabiers een

Joodze Melochia ook in Egipten gemeen.

Melochia een zeer gemeen Moeskruyd by de Egiptenaaren.

Eetbaar Moes van Gezoode Maluw-Blaaderen beteekend; alzoo pleeg ook by d'Egiptenaars geen gemeender noch aangenaamer Spijze, dan deeze Melochia te zijn: Zy Kooken 't zelve in Water, of in Vleesch-Nat, gelijk hier te Lande de Beet of Spenagie; en de Gast-Maalen daar het Moes van Melochia ontbrak, waaren weynig geagt; niet teegenstaande haar het zelve dikmaals quaalijk bequam; dewijl het weynig Voed, en een Slijmerige Gijl maakt; zulx de veel-Eeters daar van, niet zelden met Verstoppingen der Ingewanden gequeld zijn: Waar teegen zy weederom van het Zaad gebruyken; want een half Lood van 't zelve t'effens Ingenoomen, drijft haar alle Verstopping van Onderen af. En alhoewel de Smaak van dit Kruyd vry flap en flets is, weeten zy 't zelve egter met Limoen-zap en andere Zerpheyd heel aangenaam te maaken. Die de Kruyd-boeken raad-pleegd, zal verscheyde zoorten van *Cyprus*, of Wilde *Galigaan* vinden: Als Lange, Korte, Ronde, Valsse, Zoete, Riekende, en niet-Riekende, of met en zonder Bloemen. Als meede Grasagtige; en ook die naa verscheyde Land-Aardt, Syrize, Babylonize, en Egiptize Cyprus genoemd word. Onder welke die met Bloemen den Naam van *Habalzelin* by d'Arabiers draagd. Doch die van Egipten word voor een zoort van *Ronde Cyprus* gehouden; zijnde wat laager van Plant als de *Lange Cyprus*; by d'Egiptenaars *Hoduëg* genoemd; wassende overvloedig in de Nyl, en zommige Poelen van Egipten. Desselfs Blaaderen zijn als die van *Porrey*; doch langer en ruym zoo smal; de Steel schiet omtrent anderhalf Voet hoog; zijnde kantig, aan welker Top ettelijke Blaaderen, Stars-gewijze gestraald zijn; waar uyt zommige Aaderen spruyten met Aschverwige Zaaden voorzien. De Wortels zijn, volgens Alpinus, swart, rond, en zoo groot als een Olyf, die van een Haayrs-gewijze beginzel veele zaamen hangen; heel Wel-Riekende en scherp van Smaak. d'Egiptenaars gebruyken dezelve tot Poeder gestooten, en met Wijn vermengd, veelzinds teegen de Zeeren die by hen aan de Mond en Schaam-deelen koomen. Ook doed het Water lôozen. Appollodorus wil, Dat de Cyprus in d'Oude tijd, door gants Asien in zoo algemeen gebruyk was, Dat geen Heel-Meester des Morgens uytging, voor hy eerst een Rooking van Cyprus ontfangen had. En in wat andere Gevallen meer, zy pleeg gebruykt te worden, mag men in de Kruyd-boeken naa-zien; als meede 't geên wy reeds te vooren, aangaande *De Tros van Cyprus*, waar van Cantic. 1: 14. gewag gemaakt word, hebben aangemerkt. Van de *Absus*, 't welk een Kruyd is dat in Egipten omtrent een Voet hoog wast, vinden wy weynig zeekers te zeggen; als dat zijn Blad de Gemeene Klaaver gelijk is: De Steeltjes zijn met fijne Doorntjes bezet, die Spier-Witte en Geele Bloempjes draagen; naa welk een Swart Zaad volgd, Dat in Huysjes beslooten leyd. Breeder bescheyd konnen we misschien van het Gewas geeven, Dat d'Egiptenaars *Sempsen* noemen; by de Grieken en Latynen anders *Sesamon*, en *Sesamum* geheeten; alhoewel 't in onze Artzeny-Winkels weynig bekend is. Alpinus zeyd, Dat het met een regte Steel omtrent anderhalve Voet hoog wast, die van onder tot booven toe wel digt en schikkelijk met Blaaderen voorzien is; waar van de Onderste met diepe kerven ingesneeden, de boovenste de Nagtschaade zeer gelijk zijn. De Bloemen zijn kleyn en Wit, naa welke kleene Peultjes volgen, die over-langs met Vier of Vijf Vôören ingeloopen zijn, waar in Geel Zaad beslooten leyd, Dat heel Zoet, en 't Lijnzaad niet ongelijk is: Zulx d'Egiptenaars daar uyt ook een Oly slaan, die zy in haar Taal *Sitis*, of *Zeit* noemen: En om haar uytsteekendheyd, dieze dikwils heeft, ook wel *Zeid-Tab*, dat is, Goede-Olye heeten. Zy gebruyken dezelve in haare Spijze, en verkoopenze duurder, dan de Olye van Olyven geperst. En hoedaanig de Slaaven deezen Olye in Turkyen, des Winters met grooten arbeyd maaken, heeft ons Bellonius in dit berigt agter-gelaaten: Het „Semsen-zaad, *zeyd hy*, word Vier-en-Twintig Uuren in Zout-Water te „weyk gezet: En daar naa op een vlakke, breede plaats, als op een Dors-vloer, „met Houte Bol-haamers Gebeukt, en zoo lang op een Grof Linne-Dors-kleed

Cyprus of Wilde Galigaan in Egipten en elders.

't Egiptis Kruyd Absus weynig bekend.

't Gewas Sesamon op 't Egiptis Semsen genoemd.

Dat goede Olye geeft.

Welker bereyding Bellonius beschrijft.

ge

„ geslaagen, tot de Schors of Bolster afgaat. Daar naa weeder in Zout-Water „ te weyk gezet, scheppen zy de booven-drijvende Doppen, met Schuym-„ Spaadels af; en laaten de Pitten daar naa in Ovens Droogen. Dus bereyd zijn-„ de, breekenze die tussen Molen-Steenen; en de Olye die daar uyt geperst „ word, word met langzaam Vyer opgezooden, en onder dies van haar over-„ gebleeven Vuylnis gezuyverd. Booven 't genot dat d'Egiptenaars van deeze Olye in de Spijs hebben, agten zy de zelve ook te-gelijk met het Zaad, en de Blaaderen der Plant, zeer hoog in de Genees-konst: Als dewelke 't zelve meest van eenerley werking bevonden hebben. Zijnde van een maatig Verwarmende, Verdunnende en Zagt-maakende kragt. Het Zaad zelve, hebben d'Egiptize Land-Luyden al van ouds ook voor Spijze gebruykt; want het maakt de Lichhaamen door zijn Vette Olyagtigheyd Grof en Dik. Waarom het dan ook van zijn Bast gepeld zijnde, dikmaal van d'Egiptize Vrouwen Gegeeten word, dewijl de Vette en Poezelige Vrouwen daar weynig gevonden, maar voor heel Schoon en begeerlijk gehouden worden. Waar toe men eens mag naadenken, 't geene wy in 't Leeven van Abraham, aangaande de Schoonheyd van zijn Vrouwe Sara uyt Gen. 12:11. &c. hebben aangemerkt; en 't zal genoeg zijn om te zien, Datwe dit niet heel onnut hebben te-pas gebragt. Maar op dat d'Egiptize Vrouwen haar Aangeboore Gedaante te-bet vergoelijken mogten, gebruykenze ook zelfs deeze Olye in de Baad-Stooven; en wel voornaamelijk den Droessem, of Grond-zop, datze *Thaine*, en op 't Arabis *Tien* noemen; als of men *Drab* of *Slijk* zeyde. Ook gebruykenze het afziedzel van deeze Blaaderen, om allerhande Vlekken en Sproeten des Aangezigts, alle Jeukzel, Kraauwte, en Betaaning der Huyd, te verdrijven: Gelijk meede tot een Speuyt-zetting van Onderen, om de Stonden te lokken. En gelijk d'Egiptenaars teegen hunne Land-Plaage van Zeere Oogen, veel Genees-Middelen zoeken; alzoo dienen haar ook deeze Blaaderen in Water Opgezooden: By-naa op dezelve wijze als by ons de geweykte *Judas-Oor*, om den brand der Oogen te Lessen, en alle Vyerigheyd weg-te neemen. Ook weetenze uyt dezelve Blaaderen een Heylzaame Pap te Kooken, teegens allerley harde Geswellen, en verdrooging der Zenuwen. Onder de verscheyde zoorten van Alzem, word'er een zoort van Egiptize *Zee-Alzem* gevonden, die zoo kragtig van Reuk is, als eenige van al d'andere. Lobèl zeyd, Dat deeze de Gedaante van *Polytrichon* heeft; en datze Witagtig van Blaaderen is, die weederzijds haar Takjes in een Nette Orden staan; groeyende laag by de Aarde. En alhoewel den Alzem van Ouds voor een Droef-kruyd pleeg gehouden te worden; of ten minsten haar diende, tot een teeken van Droefheyd, Misnoegen en Ongenugt; zoo dat men 't zelve veelzinds op de Kerkhooven, en Begraaf-plaatzen pleeg te Planten: Gelijk *Bitterheyd*, zeer dikwils in de H. Schriften voor *Droefheyd*, en *Hertzeer* genoomen word; zou het nogtans zeer wel konnen zijn, Dat d'Israëliten, die het Paasch-Lam ter Vroolijker Gedagtenis van het voor-by-gaan des Slaanden Engels, en blijde Uytgang uyt Egipten, met *Bittere Kruyden*, of *Zousse der Bitterheyd*, moesten Eeten, daar toe ook d'Egiptize Alzem gebruykt hebben, Exod. 12: 8. Num. 9: 11. naademaal de Bitterste voor de beste gehouden word; schoon'er ook zoorten van minder Bitterheyd gevonden worden, welke draaglijker voor de Tong, maar van minder Nut zijn. Waar by komd dat de Joodse Vaders in haare Onderwijzingen over de Vraagen van het Pascha (Exod. 12: 26, 27.) deeze Gewoonte pleegen te hebben; Datze eenige Bittere Kruyden met de Hand om-hoog hieuwen, en zeyden; *Deeze Bittere Kruyden die wy Eeten, zijn een Aanduyding, van dat de Egiptenaaren onze Vaders het Leeven in Egipten hebben Bitter gemaakt.* Vergelijkt Exod. 1: 14. Want alzoo doende, wierdenze alderbest indagtig gemaakt, Godt over de Verlossinge der Egiptize Slaavernye te Danken; en wel voornaamelijk Indagtig te zijn de Verschooning des Slaanden Engels; want zoo schijnd haar de Wet der Instellinge te belasten, Exod. 12: 27. Hoedaanige Bittere Kruyden de Joden pleegen te

Desselfs Zaad is goed tot Spijze.

Olye om de Vrouwelijke Schoonheyd te vergoelijken.

Egiptenaaren zoeken veel Genees-Middelen teegen de Zeere Oogen.

Egiptize Alzem.

En of die ook in der Israëliten Sousse met Bittere Kruyden tot het Paasch-Lam Gegeeten is.

En hoedaanig van de Joden thans gedaan. scherven en onder een dikke Zousse of Poes-pas, by haar חרוסת *Charoseth* genoemd, te mengen; welke van gestampte Vygen, of Rozijnen en Daadels, met Edik toegemaakt was: Om daar door, als Moses de-Kotsi aanmerkt, aan de Leem en Tichel-Aarde te gedenken, waar in haare Voor-Vaderen in Egipten, zoo zuyren Arbeyd gedaan hadden. Maar naadien de Hebreeuwse Text wel zeyd, Dat het Paasch-Lam *Met Bitterheyd*, of *Met Bittere Kruyden* moest Gegeeten worden, zonder dat die nogtans in de Wet met eygentlijke Woorden, in haar zoort worden uytgedrukt; hebben de Joodse Uytleggers de zelve nogtans liever door *Cichorey*, of *Wilde Latouwe*, dan door *Alzem* willen Verklaaren. En daar zijnder die daar omtrent ook noch al deeze swaarigheyd hebben gemaakt; Dat zy den Alzem, van weegen desselfs teegenstreevende Bitterheyd, zijnde in die Land-Streek gants Ruyg, en Scherp, beswaarlijk zouden hebben konnen nêerswelgen. Waar teegen zommige hebben Aangemerkt; Dat naadien de tijd van dit Pascha in de Lente quam, deeze Kruyden als doen noch zeer Jong en Teeder waaren, en by goed gevolg op verre-naa niet zoo Bitter, noch ongemakkelijk om met eenig Mengzel te konnen Gegeeten worden. Gelijk dan ook dit den Joden veel verligte, Datze hier toe een Aangenaame Zousse naamen, gelijk we straks van haare *Charoseth* zeyden; welk zy door Indooping van Brood, tot het Vleesch des Paasch-Lams Aaten. En zeeker, als men daar by aanmerkt, Datze niet alleen in 't Nutten van deeze Zousse volstaan konden, by-aldienze daar slegts de grootte van een Olyf af-naamen; En daar toe geoorlofd was, Vier Beekers Wijn te drinken; zal het ons niet langer Vreemd schijnen, schoon men zey, Datze daar toe ook de Jonge Uytspruytzels van d'Egiptize Alzem gebruykt hebben. En gelijk de Joden ook zoo een Verklaaringe over het Paasch-brood, en alle andere Plegtigheeden van dit Feest van Ouds gewoon waaren te doen; alzoo schijnd de Apostel, 1 Kor. 10:16. zijn maniere van spreeken niet duysterlijk hier van t'ontleenen, als hy zeyd; *Het Brood dat wy breeken, is dat niet*, &c. Vergelijkt Kap. 11:26. Doch dit loopt buyten ons Bestek; en wy hebben moogelijk reeds maar al-te lang met de Egiptize Boom-en Heester-Gewassen beezig geweest, daar zommige Kruyd-en Moes-Gewassen, ook al van ter zijden ingesloopen zijn: Wy moeten insgelijks meede van der zelver Land-Aardze Veld-Gewassen, en verdere Moes-Kruyden spreeken; en daar onder voornaamelijk de Tarwe, Rogge, Gerste, Spelte, Rijs, Erweeten, Boonen, Linzen, Vlas, Porreye, Ajuyn, Knoflook, Radijs, Komkommers, Meloenen, en Pompoenen gedenken; als meede yts zeggen, van het Egiptis Papier-Gewas, en Lotus-bloem, of Water-Plompen. Als van welke ons ook de Gedagtenis niet heel twijffelagtig, in de Land-Plaagen van Egipten, en in de Murmureeringe der Kinderen Israëls in de Woestijn-Reyze ontstaan, naagelaaten is.

Bittere Kruyden tot der Joden Pascha voor Cichorey of Wilde Latouwe genoomen.

Veld-en Aard-Gewassen van Egipten.

Egipten van Ouds Vrugtbaar, en beroemd in Graan-Gewas.

Dat Egiptenland van Ouds rijk van Graan-Gewas, en een Kooren-Schuur voor de gantze Weereld is geweest, hebben wy te vooren reeds gedagt: En wy vinden geen plaatze in de gantze H. Schrift, daar derzelver Graan-Gewassen beknopter worden opgeteld, dan in het Opmerkelijke Verhaal der Zeevende Plaage, welke ten tijde van Moses over Egipten gevallen is; naa dat zelfs ook het Kruyd des Velds, en 't Geboomte geslaagen was. Waar van dan Exod. 9: 31, 32. aldus te Leezen staat; *Het Vlas nu, ende de Gerste wierden geslaagen: Want de Gerste was in de Aare, ende het Vlas stond in den Halm. Maar de Tarwe en Spelte, en wierden niet geslaagen, want zy waaren Bedekt.* Voor *Spelte*, heeft de Oude Latynze Vertaalinge, en de Engelze Bybel, *Rogge* gezet; die ook met de LXX Overzetters, de laatste Woorden van *vers* 32. *Zy waaren Bedekt*, Vertaalen; *Want zy waaren Spaadelingen*, dat is, *Spaade gezaayd.* 't Grond-Woord, dat onze *Bedekt* overzetten, beteekend *Duyster*; en schijnd volgens haar Kantteekening dit te zeggen, Dat die Vrugten, *Noch geen Aaren noch Halmen hadden.* Van welke waarneeming het regt verstand deezer Historie schijnd af-te hangen. Want naadien de Tarwe in die Landen ruym een Maand

Bedenking op het Egiptis Vlas en Gerste.

Tarwe en Spelte hoe ten tijde der Egiptize Plaagen bedekt.

Maand laater als de Geerste Rijp wierd, verstaat men ligt, Datze doe ter-tijd niet onder d'Aarde *Bedekt*, dat is, noch niet opgeschooten was; want zy was thans al lang booven d'Aarde geschooten; naadien de Zaay-tijd in Egipten wel Vier of Vijf Maanden, voor het treffen deezer Plaage viel: Doch zy was te-deezer tijd noch swak en buygzaam, en alzoo min bequaam om van den Haagel geslaagen te worden; zulx zy voor deeze reys Vry, en als men zeyd, tussen de Haagel-droppelen doorging. Waar toe dan ook ongetwijffeld veel geholpen heeft, Dat het Kooren in Egipten op zeer laage Halmen wast; dewijl het Stroo daar naauwlijks een El booven d'Aarde groeyd, en heel kleene Stoppelen geeft. Het geene ook den Israëliten daarom lastig viel, zoo veel te verzaamelen, alsse tot de Taax van haare Tichel-vorming noodig hadden; gelijkwe hier naa uyt Exod. 5. zullen ontwaar worden. Nogtans lust ons hier de fraaye Waarneeminge van Thomas Brown in-te lassen; dewijl daar in niet weynig voorkomd, Dat ons de Egiptize Veld-Gewassen niet onnatuurlijk afschilderen kan. Dezelve Schrandere Man dan in zijne Aanmerkingen op de strax-gemelde plaatze van 't Boek der Uyttogt gevallen, vangd daar op aldus aan: Hoe de *Geerst* en 't *Vlas* door „ de Plaag des Haagels in Egipten zou konnen geslaagen worden, en de *Tarwe* „ en *Rogge* vry gaan, om datze noch niet opgegroeyd waaren, zal onze Lands-„ Luyden moogen Vreemd dunken, die de Geerst, welke verscheyde Maanden „ naa de Tarwe Gezaayd word, Zoomer-Kooren noemen; en in de Winter an-„ ders geen Geerst Zaayen, dan die groot van Stuk vald, om daar door de Was-„ dom der Tarwe te vervroegen. Het zoude ook averregts konnen schijnen voor „ allen, die van de verscheydenerley manieren der Land-bouw onder andere „ Volkeren, geen kennisse hadden; gelijk als die van Egipten, welk men ook be-„ wijzen kan, de Gewoonte van Judæa geweest te zijn; alwaar de Geersten-„ Oogst voor die der Tarwe ging; als blijkt uyt de Woorden van Ruth, Dat „ zy te Bethlehem quam in 't begin des Geersten-Oogsts; als ook uyt de Dood „ van Manasses, de Man van Judith, die met naadruk gezeyd word, voorge-„ vallen te zijn in de Daagen des Geersten-Oogsts, om de Hitte des Jaars daar „ door te kennen te geeven; meede uyt de Gewoonte der Joden, die een Geersten-„ Schoof der Eerstelingen in Lente-Maand, en een Koek van Tarwen-bloeme „ eerst in 't uytgaan van de Pinxter Offerden. Waar meede het gebruyk der E-„ giptenaaren over-een stemd; die, als Theofrastus Verhaald, haar Geerste „ vroeg Zaayden, om tot een Eersteling te dienen: Ook was 't doorgaans al-„ daar 's Lands gebruyk, volgens 't geen de zelve Schrijver zeyd, Dat de Tarw en „ Geerste beyde Vroeg Gezaayd wierden; maar evenwel de Geerst het Vroegst. „ Het Vlas quam aldaar ook Vroeg voort; gelijk men uyt het Naabuurig Ge-„ west Kanaan bewijzen kan: Want d'Israëliten hielden het Pascha te Gilgal, „ op den Veertienden Dag der Eerste Maand; (die voor een gedeelte met on-„ ze Lente-Maand over-een komd;) kort naa datze door de Jordaane waaren „ gegaan: En 't was niet veele Daagen van-te vooren, dat de Verspieders die van „ Sittim naa Jericho gezonden waaren, door Rachab de Hoere, onder de Vlas-„ Stoppelen, die op het Dak van haar Huys te Droogen laagen, versteeken waa-„ ren; 't geên te kennen geeft, Dat'er doe al Vlas nieuwelijks was van 't Veld „ gehaald; want dit was de eerste bereyding van 't Vlas, en 't Rotten in een Water-„ Greppe of Sloot, geschiede volgens 't zeggen van Plinius, naa den Tarwen-„ Oogst. Wat nu deeze Woorden aangaat; *De Tarwe en Rogge wierden niet* „ *geslaagen; want zy waaren noch niet opgegroeyd*, Exod. 9: 32. Het Oorspron-„ kelijke Woord, beteekend datze *Verborgen*, of *Duyster* waaren: De Gemee-„ ne en LXX Overzetting, maakt'er *Laat Rype Vrugten* van; en onze Ou-„ de Overzetting zeyd; *Laat Gezaayd*. Deeze Woorden van Moses, die den „ Land-bouw van Egipten, voorzeeker wel zal verstaan hebben, zou men moo-„ gen zoo neemen; Dat zy den toestand van de Tarwe en Rogge van dat byzon-„ dere Jaar te kennen geeven; en dan zou men 't zelve konnen goed maaken, „ uyt de tijd van het overvloeyen des Nyls, en de hoogte des Waters. Want by

Koorn wast in Egipten op laag Stroô.

d'Aanmerking van Th. Brown ter snê gebragt.

Aanmerkingen op der Joden Jaar-Zaayzoenen; en Oogst-Tijden.

„ by-aldien het zeer hoog geweeſt is, en de Grond al-te Waterig en week ge-
„ worden was, zijnze genoodzaakt geweeſt om laater te Zaayen; waar door
„ dan de Tarwe en Rogge vry gingen; als zijnde Graanen die langzaamer waſ-
„ ſen, en die ter Oorzaake van de groote overvloeyinge der Riviere, dat Jaar
„ laater, dan doorgaans gebruyklijk was, Gezaayd waaren; inzonderheyd in
„ de Vlakten digt by de Riviere, daar de Grond het langzaamſt opdroogd.
„ Zommige denken dat de Plaagen van Egipten binnen den tijd van een Maand
„ voorvielen; en andere neemen'er Twaalf toe. Doch hoe 't zy, de H. Schrift
„ vermeld niet op wat voor een tijd van 't Jaar, of in welke Maand zy gebeur-
„ den; maar door dit Verhaal der Graanen die Geſlaagen wierden of Vry gin-
„ gen, is 't waarſchijnelijk, Dat de Plaage des Haagels in Sprokkel-Maand voor-
„ viel; 't welk men beſluyten mag uyt de Zaay-tijd en den Oogſt in Egipten.
„ Want volgens 't Verhaal van Radzevil, in zijn Reys-beſchrijving, ſweld de
„ Rivier in Zoomer-Maand, en de Dijken worden in Herfſt-Maand doorge-
„ ſteeken; en omtrent S[t]. Andries, als de Vloed wêêr weg-gezakt, en de Grond
„ bequaam Droog geworden is, beginnenze te Zaayen: Zulx dat de Geerſt
„ voor de Tarw gaande, ('t zy in de tijd van 't Zaayen of in 't Groeyen,) in
„ Sprokkel-Maand al in de Aaren konde weezen. Dit verſcheeld heel weynig
„ van 't Verhaal dat Plinius daar van doed; naamelijk dat zy het Zaad op het
„ Slijm en Modder werpen, wanneer de Riviere gezonken is; welk gemeene-
„ lijk in 't begin van Slagt-Maand geſchied. Zy beginnen 't af-te ſnijden, en
„ in-te Oogſten een weynig voor Gras-Maand, wanneer de Lente-Maand ruym
„ half is; want in Bloey-Maand hebbenze den Oogſt al in. Zoo dat dan de Geer-
„ ſte voor de Tarwe gaande, in Sprokkel-Maand wel in de Aare konde zijn;
„ en de Tarwe noch niet opgeſchooten weezen, ten minſten niet in de Aaren
„ zijn, en den Haagel haar niet en deerde. Want omtrent het midden van Len-
„ te-Maand ſneeden zy 't Vroege Kooren af, en in Bloey-Maand was allerley
„ Kooren-Gewas al in de Schuure. Voorts kan men zonder aanſtoot, de Over-
„ zetting van 't Woord *Rogge*, in deeze Text niet wel toelaaten: 't Oorſpron-
„ kelijke Woord is *Kaſſumeth*; de Grieken hebben 'Ολυρα, de Neederlanders
„ en Françoizen, *Spelte*, de Latynen *Zea*, en niet *Secale*, 't welk het bekende
„ Woord voor *Rogge* is. Maar onze heedensdaagze Rogge is by d'Aal-Oude
„ niet zoo onderſcheydentlijk beſchreeven, ten minſten niet zoo wel bekend
„ geweeſt. Waarom eenige in deeze onzeekerheyd gedagt hebben, Dat het de
„ *Typha* der Ouden moet geweeſt zijn. Cordus wil, Dat het *Olyra* zy; en Ruël-
„ lius houd het voor een zoort van *Oryza*. Maar naadien men geen wel beken-
„ de Naam voor die Graanen heeft, zoo aanvaarden wy voorzigtelijk een Be-
„ naaming die'er naa-by komd, en moogen het derhalven wel *Rogge* Overzet-
„ ten. Maar naadien in deeze plaatze gerept word van Vlas, Geerſt, Tarw, en
„ Rogge, ſchijnd men zig met zommige te moogen verwonderen, Waarom
„ 'er van geen *Rijs* gewag gemaakt word? Daar de zelve thans zoo overvloedig
„ in Egipten waſt? Maar men heeft eenigzinds reeden om te twijffelen, of dat
„ Gewas wel zoo ouwlinx in dat Land groeyde, naadien de Rijs een Oorſpron-
„ kelijk Graan van Indiën, en naa alle ſchijn, toen noch in Egiptien niet ver-
„ plant.

Of de Rijs ten tijde van Iſraëls Inwooninge in Egipten bekend was.

Die daar thans in overvloed waſt.

Waar omtrent ons meede de getuygenis van Alpinus, aangaande den overvloed van Rijs, Erten, Boonen, Cicers en Linzen, genoegzaam byſpringen; als dewelke verzeekerd, Dat de teegenwoordige Egiptenaars, door het Eeten van gemelde Peul-en Graan-Vrugten, beneevens het Drinken van het Nyl-Water, zoo ongemeen Vet en Swaarlijvig worden, Dat de Mannen vaak zoo groote Borſten als de Vrouwen hebben. Maar terwijl wy hier aan 't Egiptis Kooren-Gewas gedenken, vald ons in, datwe een weynig te vooren, uyt het Gemeen Erfgerugt, van de Egiptize Veld-en Thuyn-Gewaſſen zeyden, Dat dezelve weegens hun aangeboore Waterige Aardt, niet lange konnen duuren; 't geên moogelijk yemand zal doen bedenkelijk ſchijnen, Hoe doch d'Egiptenaars, in Joſefs tijden, hun Kooren zoo langen-tijd hebben konnen goed hou-

houden als die Zeeven Jaaren des Hongers duurden? Ten zy dan dat men aanmerkt, Dat'er van Ouds veelerley manieren zijn geweeſt, om het Kooren zoo wel tot Spijze om-te Eeten als om weeder te Zaayen, te konnen bewaaren. Waar toe wel eerſtelijk diend, 't geene Plinius vermaand; naamelijk, Dat de Graanen die in haare Aaren opgeleyd worden, niet en bederven; ſchoonmen die nochzoo lange bewaard. Waar teegens andere meenen dat de beſte en zeekerſte wijze is, Dat menze in diep Overwelfde plaatzen onder de Aarde verbergd, gelijk zulx in Traçien en Kappadocien pleeg in gebruyk te zijn. Maar of ſchoon deeze gewoonte in Warme Landen plaats had, ſchijnd zulx nogtans in onze Noordze Geweſten, die onder een Kouder en Vogtiger Heemel geleegen zijn, beſwaarlijk te konnen geſchieden, indien wy het Oordeel van gemelden Engelsman zouden volgen; die veel-ligt niet geweeten heeft, Dat de Kooren-Koopers in ons Holland, en met naamen t' Amſterdam, zomtijds Kooren op haar Zolders hebben, Dat Tien, Twaalf, Zeſtien, jaa zomtijds Twintig-Jaaren Oud is. Niet te min zeyd de zelve fraaye Schrijver, Datze in Egipten voor alle dingen zorg draagen, Dat haare Kooren-Schuuren op een hooge Grond ſtaan: En dat zy, hoe droog de Vloeringen ook moogen zijn, eerſt een goede laage Kaf ſtrooyen, eer zy hun Kooren daar in Opleggen. Daar-en-booven leggen zy 't zelve ook Ongedorſſen, en in Buſſels of Schooven gebonden, in bewaaringe. In hoedaaniger wijze, Varro getuygd, dat de Tarwe in Egipten, wel Vijftig Jaaren duuren kon; en de Geerſte wel Honderd. Gelijk het meede uyt zommige Gedenk-Schriften blijkt, Dat men Boonen, wel 120 Jaaren in een Spelonke Opgeleyd, heeft konnen bewaaren: Te weeten van de tijd des Koninks Pyrrus af tot aan den Oorlog toe, die onder 't geley van Pompejus teegens de Zee-Roovers gevoerd wierd. En zoo het moogelijk ymand heugd, hoedaanig wy de Kooren-Uytdeeling onder Joſef, hier vooren in een Printverbeelding hebben vertoond, zal hy ligt gemerkt hebben, Dat wy ook niet zonder aandagt, omtrent dusdaanige Hooge en Lugtige Kooren-Schuuren, zijn beezig geweeſt. Maar naadien we in die zelve Hiſtorie gezien hebben, Dat Joſef ten eynde des Hongers, aan d'Egiptenaars Zaad gaf, om haar Land voor het Agtſte Jaar te Bezaayen, heeft het zommige wonder geſcheenen; Dat de Graanen Zeeven Jaaren Oud zijnde, noch bequaam waaren, om weederom Vrugt te geeven: Naadien Theofraſtus zeyd, Dat het Jaarig Zaad het Beſte, het Twee-Jaarige Verſlimmerd, en het Dry-Jaarige Onvrugtbaar is, en alleen tot Spijze diend? Maar naadien'er evenwel getuygeniſſen zijn, welke verzeekeren, Dat men 't Kooren zeer lang kan goed houden, en volgens de H. Hiſtorie, in Egipten ook meer dan Zeeven Jaaren goed gehouden is, ſchijnd men niet geheel-en-al te moogen in twijffel trekken, Dat ook de Vrugtbaare Kragt, een ruyme tijd daar in is konnen bewaard blijven: Aangemerkt de hoedaanigheyd der plaatze, of Land-Streek, en maniere van bewaaren: Gelijk de zelve Theofraſtus daar van een opmerkelijk Voorbeeld uyt Kappadoçien by-brengd; daar het Kooren 60, of 70 Jaaren goed, en 40 Jaaren daar van konde Vrugtbaar blijven. Hy voegd daar by, Dat de Stands-geleegendheyd van zulke Bewaar-plaatzen, waaren Hooge, Lugtige, en voor zommige Voordeelige Winden bloot ſtaande, Kooren-Schuuren. Waar uyt dan eenige niet quaalijk hebben vermoed, Dat d'Egiptize Koorn-Huyzen, voor de doorſtraaling der goede Winden, zijn open, dat is, doortogtig geweeſt: En wy hebben zulx ook ten deele in onze ſtraks-gemelde afbeelding waargenoomen; niet anders denkende of zulx heeft in Egipten, vermids de ſchaarsheyd van Reegen, ligtelijk konnen plaats vinden. Waarom wy het met zommige omzigtige Verſtanden, alleen voor een Vieze Gril agten, als eenige uyt gelijk-luydentheyd van den Naam; (als of *Pyramide*, van het Griekze Woord Πυρὸν *Tarwe*, afquam;) hebben gemeend, Dat d'Egiptize Pyramiden, eertijds tot Kooren-Schuuren zijn opgeregt geworden. Gelijkze meede niet weynig op den Doolweg zijn, welke in de Woeſtijne noch gedenk-teekens van Gebouwen zoeken, die tot dat gebruyk eertijds zouden ge-

Rogge in Holland veele Jaaren bewaard.

Tarwe in Egipten 50 Jaaren, en Geerſte 100. Jaaren bewaard.

Gen. 47: 23.

Kooren in Kappadoçien 40 Jaaren Vrugtbaar om te Zaayen gebleeven.

Pyramiden zijn geen Kooren-Schuuren geweeſt.

geſtigt zijn: Naadien ons Moſes immers klaar genoeg heeft aangeteekend, Dat de Kooren-Schuuren ten tijde van Joſef, in de groote Steeden gebouwd waaren. Ziet Gen. 41: 48. Hoe de Tarwe en andere Graan-Gewaſſen in deeze Geweſten Gezaayd en Inge-Oogſt pleegen te worden, is reeds te vooren onder de Land-Bouw van Egipten aangeweezen: En daarom, naadien de Tarwe, Rogge, Geerſt en Spelte, en wel voornaamelijk d'eerſte, over-al waſt, en haar byzonderen Naam van het Land-Geweſt draagd daarze vald; (zijnde by d'Oude, als Kolumella en Plinius zeggen, maar in Dry Geſlagten onderſcheyden;) vindenwe niets byzonders eygen van de Egiptize Tarwe te zeggen. In 't algemeen is bekend, Dat de Tarwe een Gewas is, dat op ronde en hooge Stroo-Halmen waſt; alhoewel d'Egiptize niet booven een El konnen opſchieten, weegens de zagte Grond, die van de Nyl doorwaterd is. Hoedaanige Halmen dikwils verſcheyde of veele van een eenige Wortel voortkoomen. Haar Stroo is met Dry of Vier Knoopen verdeeld; draagende aan 't opperſte een Aar, die met veel Geele Korlen of Graanen ſwanger gaat, en haar zeer ligt op den Dorſch-Vloer laaten uytkloppen. 't Zelve Graan word weegens zijn Voortreffelijk Voedzel, meeſt, jaa by-naa alleen tot het Brood-bakken gebruykt; en daarom in de H. Schrift, *De Staf des Leevens*, en niet zelden *Brood* genoemd: Alhoewel het ook eenig gebruyk in de Genees-Konſt heeft. 't Geên alles zoo bekend is, Dat men'er geen Beſchrijving van behoefd. Maar het geene hier en moogelijk ook

Kooren-Gewas zeer Vrugtbaar in zijn Zaad te vermeenigvuldigen.

elders, zal te pas koomen, is dit, Dat Egiptenland, of altijd, of ten minſten geduurende de Zeeven Vette Jaaren, in Joſefs tijd, zeer Vrugtdraagende, moet geweeſt zijn, zoo dat het volgens de Spreek-wijze die de H. Schrift, en ook de Zaligmaaker gebruykt, niet zelden *Honderd* en meer-*Voud* uytleeverde. Ziet eens naa Matth. 13: 23. en Gen. 26: 12. 't Geên moogelijk in d'Egiptize Jaaren van Overvloed, deeze maate noch wel ſchijnd te booven geſteegen te zijn; naademaal zy alleen Jaarlijks met het Vijfde deel des Oogſtes op-te leggen, het gantze Land, en veel naabuurige plaatzen, Zeeven Jaaren hebben konnen Spijzen. Dus meenen wy, Dat al wie geen Vreemdeling in d'Aal-Oude Uytheemſſe Land-Bouw is, behoorde te weeten, Dat een *Honderd-voudige* Wasdom, niet onnatuurlijk is: Alhoewel hy, die het Oog op het Kooren-Gewas van onze Landen heeft, niet ligt toeſtemmen zal, Dat elk Gezaayd Graan, een Aar met Honderd Graanen voortbrengd; maar gewoon is veel min-

Hoe het te verſtaan is, als te-mets in de H. Schrift van een Honderdvoud gerept word.

der te geeven. Want de Geerſt, die ſlegts uyt twee Rijgen Graanen beſtaat, overtreft zelden het getal van Twintig Korlen; Dat is Tien in yeder Reex. Rogge, welkers Aaren meer Vierkantig zijn, houd men voor zeer Vrugtbaar, als'er Veertig Graanen op eenen Halm zijn. Tarwe agt men heel Dragtbaar indien'er, behalven den *Drip*, of het onvolkoomen Graan, dat booven aan de top, en onder aan de Aare in kleyne Kaf-dopjes zit, Tien dry-dubbelde Bolſtertjes op een Rijge ſtaan, die elk maar Dry Graanen in de breedte houden, indien het middelſte Graan dan noch tot volkoomenheyd komd; het welk aan beyde zijden t'zaamen t'Zestig uytmaakt. Egter twijffelen wy niet of deeze Honderdvoudige Voortbrenging van eene Aar, zal in zommig ſlag van Kooren te vinden zijn; inzonderheyd wanneer men agt geeft op het *Triticum centigranum, vel Fertiliſſimum* van Plinius; de Indiaanze Tarwe, en Panik-Kooren, welk in yeder Aare, Honderden van Graanen heeft. Voorwaar deeze toeneeminge der Graanen kan heel gemakkelijk geſchieden, by-aldien men op de geheele vermeenigvuldiging ziet, en d'Akker-Landen anders Vet en Vrugtbaar zijn:

Voorbeelden van zeer veel Graanen uyt Een Gezaayd Koorentje voortgekoomen.

Want zoo yeder Tarw-Graan, maar Dry Aaren voortbrengd, zal de Wasdom dat getal noch te booven gaan. Ook heeft men Voorbeelden van zommige Akkers, die veel-meer Aaren hebben voortgebragt, en by gevolg, meer dan Honderd-voud hebben uytgeleeverd. Gelijk dan ook Plinius gewag maakt, van 340 Graanen, uyt Een enkel Zaad voortgekoomen. En in Engeland zijnder meer dan Honderd geteld, die uyt Een Tarwe-Kooren waaren voortgekoomen. Waar toe ook deeze waarneeminge behoord; te weeten, Dat alhoewel door-

doorgaans naa 't Zaayen veele Graanen verlooren gaan, die niet tot Aaren Opschieten, deeze Vermeenigvuldiging nogtans ook wel in de Maat geschied; zoo dat Een Scheepel, Honderd Scheepels voortbrengd; gelijk aan het Kooren te Gerar blijkt, Gen. 26: 12. *Isaak Zaayde in dat zelve Land, en hy vond in dat zelve Jaar, Honderd Maaten:* Dat is, gelijk het de Kaldeëze Uytbreyder Verklaard; *Honderd* voor *Een.* En dewijl hier van *Maaten* gerept word, heeft zulx den Joden niet alleen doen gelooven, Dat de zelve gebruykt wierden om de Thienden te Meeten; maar dat ook Isaak het betaalen der Thienden, *Tot Heylige Gebruyken*, alder-eerst heeft ingesteld. 't Geên veele voor onzeeker en heel dwaalziek houden. Al de gemelde Vrugtbaarheyd zou men ook wel moogen vermoeden van zommige Akkers in Poolen, alwaar volgens 't Verhaal van Gaguinus, van de Rogge die in Oogst-Maand Gezaayd word, Dertig of Veertig Aaren koomen, die zoo hoog Opschieten, Dat een Man te Paard zittende, daar quaalijk over-heen kan zien. En gelijk Verhaald word, Dat de Babylonize Akkerlanden heel gewoon, van Een, Twee Honderd geeven; alzoo vind men ook aangeteekend, Dat wanneer Hispaniola, een Eyland in West-Indiën, eerst Bezaayd wierd, zy in een Jaar, Agt Honderd voor Een inzaamelden. In de Sabbaths-Oogst van Judæa, moet men noodzaakelijk gelooven, Dat'er een Overvloedig Gewas, en naa alle waarschijnelijkheyd, niet minder als Honderd-voud is geweest; want een gedeelte van 't Zesde Jaar, met het geheele Zeevende Jaar, en zoo veel van 't Agtste tot dat den Oogst begon, moestenze daar uyt bestaan. Uyt al het welke nu genoegzaam af-te neemen is, hoedaanig-een Uytsteekenden Overvloed van Gewas, de Zeeven Jaaren Overvloed in Egipten hebben uytgeleeverd; dewijl zy alleen door het Vijfde Deel Op-te leggen, het gantze Land en haare Naabuuren van rondsom, konden verzorgen; want daar word gezeyd; *Dat'er Honger over 't gantze Land was*, Gen. 41: 56. En hoewel nu d'Oorzaak des Duuren Tijds in Egipten, uyt gebrek van d'Overstrooming des Nyls mogt ontstaan zijn, volgens Faraôs Droom, kon dat egter geen Oorzaak van de Duurte of Schraal-Gewas in Kanaan weezen; maar zulx is veel-eer aan 't gebrek van den Vroegen en Spaaden Reegen, eenige Jaaren agter-malkander, toe-te schrijven, by-aldien haaren Hongersnood zoo lange geduurd heeft, als die van Egipten; gelijk men nogtans uyt deeze Woorden van Josef zou moogen besluyten, als hy zeyd; *Komd af tot my* (in Egipten;) *ende Vertoefd niet; en ik zal uw aldaar onderhouden; want daar zullen noch Vijf Jaaren des Hongers zijn; op dat gy niet en Verarmd, gy, en uw Huys, en alles wat gy hebd*, Gen. 45: 9, 10, 11. Van de Rogge word eygentlijk geen verscheyde zoorte gevonden; ten zy men die alleen naa 't Zaayzoen der Zaay-tijd, *Zoomer* en *Winter-Rogge* wilde noemen. Dezelve wast in alle Landen, hoe Maager die ook zijn, ten spijt van alle Graanen; en heeft weynig zorge van nooden, als naa het Zaayen, slegts met de Hegge om-te roeren: Nogtans wordze in Waardye naast de Tarwe gesteld. De Spelte, voor welk we gezien hebben, Dat zommige Overzetters, Exod. 9: 31. *Rogge* Vertaalen, word van Theofrastus onder de Graanen geteld, die Vroeg Gezaayd worden. Zy schijnd de *Olyra* of *Zea* der Ouden te zijn, van welke zommige geschreeven hebben, Datze naa Dry Jaaren herzaayens, in Tarwe veranderd. Ook word van de zelve door Konst-handeling, een Tweederley Gort gemaalen. Waar toe men de byvoegzels op Dodonèus IV[de] Boek, Kap. X. mag naazien. In de Geerste word alzoo min als in de Rogge, eenig byzonder onderscheyd gevonden. Dezelve wast op Stroo-Halmen als de Tarwe; doch korter en broozer, zijnde wel in Vijf of Zes Knoopen verdeeld. Ook hebben de Aaren, lange en scherp-steekende Vlimmen naa booven steekende; tussen welk het Graan, in dun langwerpig Kaf beslooten zit. Zy draagd ook ligt Vrugt, Vermeenigvuldigd zeer, en word het minst onder al de Graanen, van 't Onwêer beschaadigd. Zulx dit den Egiptenaaren te opmerkelijker was, Datze staande met het Vlas in de Aare; Exod. 9: 31. nogtans geslaagen wierd. Onder-en-tussen zegd men, Dat de zoort

Aanmerking op de plaatze Gen. 26: 12.

De Sabbath-Oogsten in Judæa zijn noodzaakelijk overvloedig geweest.

En zulx tot de 7 Vette Jaaren van Egipten overgebragt.

Rogge, een Gewas dat over al wil groeyen.

Rogge of ze ooyt in Tarwe veranderd.

Geerste in haar Vrugtbaarheyd en Gewas beschreeven.

van Geerſte, welke met de Aare naa om-laag geboogen hangd, minder nood heeft, dan die regt-Op ſtaat; en die digte of volle Aaren heeft. By de Oude Schrijvers heeft de Geerſte verſcheyde by-Naamen, naa de Rijgen Graan die zy heeft; want daar iſſer die Zes Kooren-Rijgen heeft; en ook die'er maar Twee heeft. De beſte word in zommige Landen naaſt de Tarwe gehouden, en in Syrien en Paleſtina pleeg daar veel Brood van Gebakken te worden. Ziet onder anderen van Geerſte Brooden, Judic. 7: 13. 2 Kon. 4: 42. Ezech. 4: 9, 12. Joh. 6: 9, 13. En van de Geerſte, en 't Geerſte-Meel tot d'Offerhanden, Levit. 27: 16. Num. 5: 15. Ezech. 45: 13. Als een Veld-Gewas dat in Kanaan Overvloedig wies, Deut. 8: 18. Ruth 2: 17. en Kap. 3: 16. 2 Sam. 14: 30. en 17: 28. en 21: 9. 2 Kon. 7: 1. 1 Kron. 11: 13. 2 Kron. 2: 10, 15. Jeſa. 28: 25. Jerem. 41: 8. Hoſea 3: 2. Joël 1: 11. Apocal. 6: 6. Jaa dat de Geerſte en der zelver Stroo ook tot Voeder der Paarden, en andere Laſt-Beeſten ten tijde van Salomon, verſtrekte, die'er wel tot 40000 had, mag men niet onwaarſchijnelijk uyt 1 Kon. 4: 26, 28. beſluyten.

Geerſte met verſcheyde Naamen onderſcheyden.

Was in Syrien en Paleſtina zeer gemeen, en doorgaans Brood van gebakken.

Of de Rijs van Ouds in Egipten bekend was, hebben wy korts te vooren in twijffel getrokken. Doch Bellonius heeftze te zijnen tijd, heel gemeen naa de Beneede-kant, omtrent Alexandryen zien Waſſen. Ook Groeyd zy overvloedig in Babylonien en Needer-Syrien: En ons voorneemen is niet, van de Ooſt en Weſtindize Rijs te ſpreeken. 't Graan Waſt aan kromme ſteevige Vlimmen, Aarsgewijs, over d'ander-zijde by beurten ſtaande, in Geel-agtige Dopjes, die hoekige ſtreepen in de lengte hebben, welke naa booven in lange ſcherpe Vlimmen uytloopen. De Halmen zijn die van de Geerſte gelijk, omtrent Dry Voet hoog, en haar Wortel is de Tarwe gelijk. De Rijs van haar Baſt ontbolſterd, geeft een zuyver wit en Doorſchijnig Graan; dat zeer goed in Vleeſch-Nat, in Water, en in Melk gezooden tot Spijze is. En naadien den Oogſt der Rijs heel laat vald; naamelijk in Herfſt-Maand; wil dezelve in de Koude en Noordwaards-geleegen Landen niet wel aarden. En hoedaanig de Rijs in ſté van Brood half gaar-Gezooden, by zommige Indiaanze Volken gegeeten, als meede tot Voeder der Tamme Olyfanten gebruykt word, magmen in de Kruyd-Boeken en zommige Reys-Beſchrijvingen ontwaar worden. Omtrent den Rijs die de Aſiaanze Volken eertijds aan de Romeynen vergunden, wierden de Maajers en Voorkoopers, met een Eed verpligt, dezelve aan niemand te Verkoopen, voor datze Gezooden was, uyt vreeze dat het anders in andere Landen zoude voort-Gezaayd worden. Indien wy ook hier de Cicers willen gedenken; Dezelve worden ons van Theofraſtus in Dry zoorten onderſcheyden, als *Tamme*, of Ronde; *Kantige* of Gehoekte; en daar naa *Wilde*. Alle voortkoomende in kleyne Peultjes, waar van in de Tamme of Roode Cicers, de Zaaden naa buyten, onderſcheydentlijk gezien worden: In Smaak de Erweeten zeer gelijk. Doch de gehoekte Cicers, zitten in een Peultje, dat de gedaante van een Blaasje heeft; en worden tot onderſcheyd, *Swarte Cicers* genoemd; hebbende korte ingeſchaarde Blaaderen. In Turkyen en elders in Egipten, zijn veele Winkels, daar deeze Cicers in Kopere Pannen *Gerooſt*, en aan de Reyzigers tot Teer-Koſt Verkogt worden. Van hoedaanigen bereyding des Kooren-Gewas, men dikwils in de H. Schrift gerept vind, ziet Lev. 23: 14. Joſua 5: 11. Ruth. 2: 14. 1 Sam. 17: 17. en Kap. 25: 18. 2 Sam. 17: 28. Judith. 10: 5. Alwaar zommige, voor *Gerooſt Kooren*, hebben *Bry-Pap* Overgezet. Verſtaande moogelijk, Graan, half Gaar-Gezooden, gelijk zommige Turken, en veele Indiaanen, den Rijs Eeten; waar van wy terſtond gewag maakten. Anders moogen wy'er met zommige, de *Koffy* door verſtaan, welke in de Heete Landen diende om haaſtig Bier-Drank te maaken. Van de Wilde Cicers, daar de Kruyd-Kenners, dry zoorten van ſtellen, vald hier niets te zeggen. Ook niet van de Erweeten, die veellerhande zijn en overal gevonden worden. Onder-en-tuſſen vindmen by Theofraſtus, Alpinus, Bellonius en andere vry naader beſcheyd van d'Egiptize Boonen, die zommige voor d'opregte Kolokaſie, of

Rijs heel gemeen van Bellonius in Egipten gevonden.

Rijs eertijds niet aan de vreemde verkogt, als naa datze gezooden was, om niet te konnen Zaayen.

Cicers verſcheyde zoorten.

Gerooſt Kooren of Koffy.

of *Arum van Egipten*, dat is, Kalfs-Voet houden, waar van reeds gesprooken en gezien is, Dat dezelve daar veel van verscheeld; en met onze gemeene Boone, zoo veel haar Vrugt en Nut belangd, zeer naa over-een komd. Theofrastus heeft d'Egiptize Boone groote Blaaden als een breeden Hoed booven 't Water uytsteekende toegeschreeven; hebbende een houtagtige Steel, die eenige Voeten Hoog opschiet; ter-dikte van een Vinger; zijnde als een zagt Riet zonder Knoopen, overlangs doorstriemd en wat Doornagtig. De Bloem die tweemaal zoo groot als de Heul-Bloem is, is Rood-verwig, naa welk-een breed hoofd volgd dat van booven plat is, en de gedaante van de ronde Wespe-Raten heeft; zijnde vol Huysjes of Laadjes naa booven, welk yder een Zaad of Boone beslooten houden, naa booven kennelijk door 't oppervlak uytgepuyld; en daar worden omtrent 25 of 30 Boonen in yder Hoofd-dop gevonden; die droog geworden, donker Bruyn, of Swart zijn. Naa welk fatzoen en woonplaats der Boonen, die elk alswe zeyden, in een byzonder Huysje zitten, haar Theofrastus, den Naam van KIBOTION, (als of men *Kistje*, *Laadje*, of *Doosje* zeyde,) gegeeven heeft. Alhoewel andere die benaaming tot de Klont-Slykige Aarde betrekken, waar in elke Boon ingewonden, en ter Zaay-tijd meede aande Waterkanten en Natte Velden, ingezonken en alzoo geplant word. Waar toe diend aangemerkt, Dat dezelve Boonen in Egipten aldermeest in Poelige en Moerassige plaatzen Wassen; en hier en daar te mets overvloedig van zelfs voortkoomen. En wanneer het Land omtrent de Zaay-Tijd, wat te Nat of te Diep onder Water staat, winden zy de Plant-Boonen eerst in een halfhand vol Kaf, en omwindenze dan noch met een Kluyt Aarde; op datze eenige tijd bewaard blijven. En op dusdaanigen wijze beplantenze daar heele Velden meede; welke de Grieken KYAMONES, dat zijn, *Boon-Akkers* noemden. Men zeyd, Datze eens wel geworteld zijnde, zeer lange, jaa altijd in 't Leeven blijven. En alhoewelze ook nu en dan in andere Landschappen verplant worden, aardenze nogtans nergens beeter dan in Egipten. Dezelve Boonen zijn dit Volk ook een byzondere goede Spijs, zelfs ook de Wortel, en dat zoo wel Raauw als Gezooden. En gelijk Galenus en andere van Oordeel zijn; Dat niet teegenstaande de Boonen in 't gemeen, geenzinds voor de slegtste Kost te houden zijn; agtenze die nogtans, Groen en Vers Gegeeten, al-te Winderig voor de Maag, en ligt de Ingewanden beroerende. Haar laatende voorstaan, datze zulx minder doen, gedroogd zijnde, en zagt Gekookt. En op deezen Voet hebben zommige Uytleggers gewild, Dat Pythagoras, zijn Discipelen de Boonen *Kyamos*, om geen andere reeden verbooden heeft te Eeten; als om datze Winden in den Buyk maaken, en alzoo het gemoed beroeren; waar van wy breeder in de Spijs-Wetten der Joden zullen spreeken. Onder-en-tussen ontbreekender geen Geleerde Mannen, welke een heel anderen Uytleg van dat Verbod gegeeven hebben: Want gelijk het woord *Kyamoi*, ook vry wat anders als de *Fabæ* of Boonen daarwe thans van spreeken, by de Grieken beteekend; naamelijk de Ballen der Mannelijkheyd, welke haar byzondere dienst in de Beslaaping hebben; alzoo meenenze dat die wijze Leermeester, zijn Jongelingen heeft willen vermaanen, zig daar voor te wagten en Kuys te Leeven. *Wijn en Vrouwen*, zeyd Syrach, *verbijsteren 't Verstand, en doen de Wijze Afvallen*, Ecclesf.19:2. Onder-en-tussen zeyd ook Herodotus, Dat d'Egiptenaars niet heel sterk Boonen Zaayen; en die ook heel weynig Eeten; jaa dat de Priesters de Boonen niet eens willen aanzien.

Egiptize Boonen.

Hoe die in Egipten geplant worden.

Boonen beeter Gedroogd dan Vers Gegeeten.

En waarom van Pythagoras aan zijn Discipelen verbooden te Eeten.

Welke Lesse by zommige naader Verklaard word.

Datter ook eygentlijk Vlas in Egipten Wast en ouwelinx bekend was, hebben wy booven uyt Exod.9:31. vernoomen. Doch de Kruyd-Beschrijvers hebben ons weynig berigt van deeze Land-aard naagelaaten. Zy weeten alleen te spreeken van Rosagtig Vlas, dat op zommige plaatzen, en voornaamelijk omtrent de Stadt Rozette voortkomd: Alwaar het de Inwoonders zoo overvloedig aanqueeken, dat het van daar naa verscheyde andere Gewesten vervoerd word. En naadien Jesa.19:9. van de *Werklieden in Fijn Vlas* gewag gemaakt

Vlas, hoedaanig in Egipten.

word, mag men daar toe te raade neemen 't geên wy te vooren van de Kattoen en Woll-draagende Boomen, en inzonderheyd van het *Byßus* der Ouden hebben aangeteekend. Waar toe wy dan ook reeds de vroege Bloeytijd van het Egiptis Vlas uyt Exod. 9. hebben gezien. Het Egiptis Nyl-Gewas dat desselfs Inwoonders gemeenelijk *Berd*, maar de Grieken en Latijnen *Papyrus* noemen, is volgens Alpinus een eygen Gewas van die Riviere; waarom Ovidius den Nyl, ook de Naam van PAPYRIFER, dat is, *Papier-Draager* gegeeven heeft. Vergelijkt Jesa. 19:7. daar aan het *Papier-Gewas by de Stroomen* gedagt word. Het schiet aan den Oever van de Nyl, uyt een Riet en Vezelagtige Wortel, met veele drykantige Steelen op, ter hoogte van 9, of 10, Voeten booven 't Water; op welker toppen, een ronde Kring of Borstel uyt veel lange en regt opstaande Draad-Haayren zaam vergaart staat, die met haar Pluyzen naa booven een ronde Krans of Bloem uytmaaken. Zijnde voorts de Steelen teenemaal Biezig, of als zagt Riet, dat van binnen doorgaans vol Vlokagtig Merg zit, waar uyt de Egiptenaars een Witte Lijmagtige Pap of Beslag maaken, waar van zy hunne Schrijf-Blaaden of Papier door wijze van Perzing bereyden. En gelijk ons Schrijf-Papier, heedensdaags van zaamgemaalen *Lompen*, dat zijn Oud versleetene Strooken Linnen, en verscheurde Doeken, en Snipperingen gemaakt word; alzoo en isser geen twijffel aan; of het zelve heeft van weegen de gelijkheyd der toebereyding en dienstgebruyk met het Egiptize Riet-Gewas, den Naam van *Papier* behouden. Doch dat zommige hier ook den Naam van *Blad*, en *Blad-Papier* afleyden, even als of der Egiptenaaren gewoonte waare geweest, op de Blaaden van dit Oever-Riet te schrijven, gelijk we ook eertijds met onze Bybel-Kantteekenaars over Jesa. 19:7. in die meeninge waaren, schijnd een misslag; naadien de Blaaden van dit Papier-Gewas, zoo wel die beneeden uyt het Water aan de Wortel uytschieten, als de korte die onder de Haayrige Bloem naa booven zitten, een lange en smalle forme hebben, die Sweerts-gewijs van agter wat breeder, naa vooren scherp toeloopen. Doch de Aal-Oude uytlandze Schrijf-Blaaden, daar dit erfgerugt van herkomstig is, Wassen veeleer aan zeekere Boomen, waar van verscheyde zoorten gevonden worden. Clusius verhaald van een Indiaanze Papier-Boom, die met een zeer dunne en Witte Schors overdekt is, en ook van zulke, die een Ros of Kastaani-Bruyn Koleur hebben. Op welkmen, wanneer die afgeschild zijn, zoo wel als op Papier, met Inkt of Verwe Schrijven kan. Ook verhaaldmen dat de Vrouwen op 't Eyland Tydor, haare Schaamelheyd, met een Doek of Webbe-Kleed bedekken, Dat zy op deeze wijs uyt de Schors van een Boom weeten te maaken: Zy neemen de Schors af, en weyken ze in Water totze Zagt en Handelbaar word: Dan kloppen zy dezelve zoo lang met een Houten tuyg, tot dezelve in een lang en breed-uytgerekte Zijden doek, of Lamfer die met dwers overloopende Striemen Geweeven schijnd, veranderd is. Het Papier van Brasiljen is niet anders, dan die breede Blaaderen, waar in by haar het Zuyker gepakt word; zijnde heel bequaam om op-te Schrijven. In de Maldivize Eylanden worden ook Bloemen gevonden, op welkers Blaaderen men met Messen, Priemen, en Naalden kan schrijven wat men wil. En zoo wy meer van Boom-blaaderen die het Schrijven verdraagen konnen, zouden op haalen, wy hadden noch zoo haast geen Heylig-avond. Den Beroemden à Kosta, vermaand van Schrijf-blaaderen, die zoo groot zijn, Dat Dry Menschen haar daar onder voor den Reegen konnen dekken; zijnde wel Zes Ellen lang, en niet veel smaller: En zoo dun, dat men die toegevouwen zijnde, in de Hand besluyten kan. In Malabaar dienen de Blaaderen van Daadel-boomen voor Schrijf-papier; als ook die van de Kookus-boom; daar op men met Priemen schrijft. Uyt alle welke verscheyde zoorten, die ongetwijffeld niet zonder eenige toebereyding pleegen bequaam gemaakt te worden, het gerugt zal voortgestooven zijn; Dat ook de Blaaderen van 't Egiptis Over-Riet, *Papyrus* genoemd, dienden om-te Schrijven; daarwe nu van gehoord hebben, Dat het Papier veel-eer uyt het Merg van desselfs Riet-

Papier-Gewas van Egipten beschreeven.

Papier hoe in Egipten uyt zeeker Bieze-Pap gemaakt.

Blaaderen van Boomen om op te Schrijven.

Papier-Blaaderen van Brasilje.

Zeer groote Schrijf-Blaaderen van à Kosta beschreeven.

Rietagtige Steelen pleeg gemaakt te worden. Ongemoeyd nogtans onze Kant-teekenaars, naa 't Gemeen gevoelen over de by-gebragte plaatze Jesaia 19: 7. dusdaanigen Verklaaringe gegeeven hebben; *Het Hebreeuwse Woord, dat hier* Papier-Gewas *Vertaald word, beteekend eygentlyk* Vellekens, *of* Pellekens. *En hier staat aan-te merken, Dat* Papyrus *by de Grieken en Latynen, een Gewas beteekend, 't welk voornaamelijk in de Moerassige plaatzen van Egipten wast, omtrent* 10 *Ellen hoog; 't welk met een Naalde van malkanderen kan gesligt, en verdeeld worden in dunne breede* Blaadjes, *die Gedroogd en Bereyd zijnde, een zeer bequaam Schryf-Papier geeven,*&c. Dit zeggen de Kantteekenaars. Gelijk dan ook zommige voor niet onwaarschijnelijk houden, Dat dit Papier-Gewas het zelve is, waar van Herodotus aan zijn Tweede Boek, onder den Naam van *Byblus* gewag maakt, zeggende; *Wanneer de Egiptenaars het* Byblus, *dat Jaarlijks uytgaat, uyt de Poelen trekken, dan snydenze het booven ste af, daarze dan yts anders van maaken; het onderste dat overblyft, en een Elle lang is, Eetenze op, of verkoopen het. Die nu dit Byblus gants aangenaam van Smaak begeeren, droogen dat in een helderen Oven eerze het Eeten.* Waar toe meede diend, Dat wanneer Jesaia 18: 2. gezeyd word; *Wee het Land, Dat Gezanten zend over Zee in Scheepen van Biezen*; van veele niet getwijffeld word, of men heeft door deeze Biezen, het gemelde Papier-Gewas te verstaan; naamelijk de Blaaderen, uyt welke d'Egiptenaars en Moorenlanders agter 't Opper-Egipten geleegen, zeer ligte Schuytjes gewoon waaren te maaken, om de Riviere te bevaaren; als dewelke buygzaam, en alzoo minder nood als die van Hout gemaakt waaren, hadden, van teegens de harde en Klippige Ondieptens, die in de Nyl zeer veel zijn, aan stukken te stooten. 't Grond-woord welk hier *Scheepen* vertaald word, beteekend eygentlijk *Vaaten*. Gelijk de LXX Overzetters daarom hier ook Vertaalen; *Zendende Byblize Brieven in Vaaten van Biezen*; gelijk wy in de *Joodse Oudheeden*, spreekende van den *Thammuz*, hebben by-gebragt; en hy zal wel doen die de moeyte neemd, van zulx naa-te zien. En onder-en-tussen bedenkelijk houd; Dat even gelijk deeze *Byblize Brieven* op de bereyde stoffe van *Byblus* of Papier-Gewas; (ten zy dan dat men 't alleen op de Naam der Stadt Byblus, naa welke d'Alexandryners Jaarlijks Brieven af-zonden, te passen heeft,) geschreeven waaren, en de Bies-Blaaderen en uytgemergelde Steelen tot derzelver inscheeping dienden; het dan ook de Ouders van Moses te ligter is konnen in 't zin koomen, haar Kind in die Benaauwde Daagen, in een Kisje van dusdaanige Biezen gevlogten, op Gods genaade, aan den Oever der Riviere af-te scheepen, Exod. 2: 3. Waar toe ons ook de Fabel-Digting, die uyt dit voorval haar Oorsprong genoomen heeft, aangaande *De Vinding van Osiris*, wiens Feest Jaarlijks gevierd wierd, van zelfs in de Hand koomen en doen zien zal, hoedaanigen Nut wy uyt de Beschouwinge van den Afgod *Thammuz*, die van de Wijven beweend wierd, (Ezech. 8: 14.) te wagten hebben; by-aldien het ons lust naa-te zien, welk een * Voorbereydzel wy daar toe hebben aangesteld. Maar om weeder tot het Egiptize *Berd*, of Papier-Gewas van de Nyl te koomen; men ziet van het zelve zeer dikwils een Steel of Struyk op de Egiptize Graf-Naalden Uytgehouwen; en zy hebben daar meede niet anders dan den Overvloed aller dingen willen aanduyden; gemerkt zy eertijds uyt dat zelve Gewas, alle noodwendige Behoeftigheeden tot des Menschen Onderhoud genooten. Want behalven 't geen wy zoo strax uyt Herodoot hebben aangeteekend, word meede getuygd; Dat eer het Kooren en andere Veld-Vrugten in Egipten gevonden waaren, d'Egiptenaars geheel-en-al van dit Gewas geleefd hebben: Zulx zy booven de Spijze om te Eeten, daar van Kleederen, Schuyten, allerhande Huys-Raad, Kransen voor de Goden, en Schoenen voor de Priesters maakten. Hoedaanige Schoenen, Herodotus *Bybliner Schoenen* noemd. En aangaande haar Papier, 't zelve word thans van de Inwoonders, die gants naalaatig en leuy zijn, niet meer zoodaanig als voor heenen uyt Oever-Riet gemaakt; naadien de Toevoer van het

Onze Kantteekenaars over het Papier-Gewas bygebragt.

Of dit het zelve Gewas is dat Herodoot Biblus noemd.

Van welke d'Egiptenaars Schuytjes maakten om op de Nyl te vaaren.

Jes. 18: 2.

Joodse Oudheeden op 't 1397 Blad, &c.

En hoe ook van Moses Moeder ter hand genoomen.

* Ziet de booven-aangetoogen plaatze van 't gemelde Boek.

Papier-Gewas zeer dikwils op de Graf-spitzen der Egiptenaaren gedagt.

het Europize Papier uyt Linnen gemaakt, haar eygen Reedzel heeft in veragting gebragt. Waar toe men ook mag naazien wat wy aangaande d'Aal-Oude Schrijf-Vellen en Pergamenten in de † Joodse Oudheeden hebben by-gebragt. En om dat dit Papier-Gewas van Ouds-her, geheel-en-al eygen aan de Nyl-Stroom was, zijn de Romeynen ook niet te naalaatig noch onbedagt geweest, het zelve op haare Penningen, die deeze Riviere vertoonen, te gedenken; gelijk aan die van Hadrianus te zien is. Doch dat de Penning-Verklaarders daar by voegen, Dat de Nyl-God op de zelve een Oever-Riet met breede Blaaderen in de Hand voerd, schijnd ons een misslag te zijn; naadien het Egiptis Papier-Gewas lange en smalagtige Blaaderen heeft. Doch het Riet met breede Blaaderen, hebben wy gezien, Dat het Brasiliaanze Schrijf-Riet is, waar in zy het Swarte Zuyker pakken, dat wy gemeenlijk *Negros* by-noemen; en weegen zijn ongedaanheyd, by Jan Haagel, dikwils *Neeger-Stront* geheeten word. Hoedaanige Blaaderen haar ook heel gemeen laaten beschrijven. Wat gebruyk verder d'Egiptize Genees-Meesters van de Papier-wortel en andere deelen hebben, mag men in de Beschrijving der Indiaanze Droogen by à Kosta, Garcias ab Horto en andere verneemen.

† De 54ste Bladzijde

Lotus-bloem in Egipten beschreeven.

Daar word ook noch een ander Water-Gewas in Egipten gevonden, welk in 't gemeen *Lotus-Bloem*, of Egiptize Plompen genoemd word: En omtrent de Stadt Rozette en 't Oude Memfis zoo overvloedig, in Slooten en Kreeken groeyen, die des Zoomers uyt de Nyl-Stroom volloopen, dat de gantze oppervlakte des Waters, door desselfs breede Blaaderen, die alzinds booven drijven, en zeer-wel naa onze breede Water-Plompen gelijken, bedekt, en als tot een Groene Weyde word. Deeze Bloem met haar steel te-gelijk genoomen, noemen d'Egiptenaars gemeenlijk *Arais el-Nil.* Doch het Blad met de Steel, word by hen *Bizel-Nil* geheeten; en de Wortel *Biarum.* Dezelve schijnd Egipten ook zoo eygen, Dat men de Godinne Isis, die voornaamelijk over de Wateren van Egipten geagt wierd 't Gezag te hebben, doorgaans onder haare Heyligdommen met een Lotus-Bloem of Water-Lelye afgebeeld ziet, en alle andere Gedenkenissen, draagen daar de blijken van, gelijk we hier naa zullen zien. Dit Gewas, by d'Egiptenaars andere *Birchas* genoemd; schijnd deeze eygenschap te hebben, Dat het in het Sloot-Water, tot aan de boovenvlakte des Waters opschiet; zulx het even zoo hoog schijnd te zijn, als het Water in de Sloot diep is. Want zoo het Water een Mans-lengte diep is, zoo lang zalmen ook bevinden dat de Steelen der Lotus zijn. Waar uyt blijkt dat dit Gewas niet over-al een-en-dezelve hoogte, maar die eygenschap heeft, dat het alleen in 't Water Wast, en even tot booven desselfs oppervlak opschiet; zulx zijn Bloeme nooyt onder maar altijd boovent Water opengaat. Welk laatste ook noodwendig geschieden moet, by-aldien het inder daad waar is, Dat de Lotus-Bloem, daar de Oude zoo veel van gerammeld hebben, zig met de Zon omkeerd. Dit Gewas is heel talrijk van Blaaderen, die rondom gekant, en in Kleur die der Witte Water-Plompen zeer gelijk zijn; waar door zommige Oordeelen, Dat Alpinus bedroogen is, wanneer hy dit Water-Gewas voor een Egiptize Plomp heeft aangezien. Yder Blad heeft een byzondere Steel, die uyt de Wortel schiet, gelijk aan de Witte-Plomp gemeen is. Boovendien is dit Gewas niet alleen in Blaaderen, maar ook in de Knoppen en Wortel de Witte-Plomp gelijk. De Wortel is dik, langwerpig-rond, en de grootste niet booven 't fatzoen van een Hennen-Ey, Peers-gewijs, van buyten Swart, van binnen Geel-agtig. Het Merg van binnen is zeer Vleeschagtig, Hard en t'zaamen trekkende op de Tong, en nogtans ook Zoet; waar uyt een meenigte dunne, Witagtige Veezelen schieten. Insgelijks zijn ook de Bloemen in Grootte, Gestalte en Verwe van Blaaderen, die der Witte-Plompen zeer-gelijk; waar van yder, gelijk die van de Plompen, op den top van een Groene ronde Steel zit; en by-naa Riekt, als de Bloem van een Violier. Naa de Bloemen volgen de ronde Knoppen, die een groote Mispel, of de Vrugt van een Witte Plompe gelijk, en met

een

een Groene Schil overdekt zijn; bestaande uyt lange kleene Huysjes, waar in Zaad leyd, het Kool-Zaad niet ongelijk. Men ziet dit Gewas zoo lang Groen booven Water en Aarde Leeven, tot het Aardrijk al het Water van d'overgestroomde Nyl ingedronken, en droog geworden is, als wanneer de Blaaderen, Bloemen en Vrugten Verwelkeren en Uytgaan: Waar uyt te besluyten zy, Dat de Lotus een Gewas is, dat Jaarlijx ondergaat. En alhoewel de Vermaarde Alpinus, d'Egiptize Lotus, een-en-dezelve met onze Europize Water-Plompen maakt, schijnd hy nogtans in zijn Boek van d'Uytheemze Gewassen, van Zinnen veranderd, en deeze Lotus van de Plompen t'onderscheyden; en zulx voorzeeker niet zonder reeden: Naadien d'Egiptize Lotus, teenemaal van de Geele Plompen verscheeld in de lengte der Wortelen; en van de gemeene Witte, in kleenheyd der Blaaderen; welke aan de Lotus met breede uytgehoolde Insnijdingen der boorden zijn. Gelijk dan ook het Zaad van de Lotus, veel kleener dan dat der Plompen is. Zoo wy 't Gebruyk der Egiptize Lotus aanmerken, Heliodorus zeyd, Dat dessels Bloemen, aan de Kranssen der Zeegepraalende pleegen gevlogten te worden; hoe zeer zy als andere Water-Bloemen, de Verwelkering in haast onderworpen zijn. En heedensdaags word het Zap, dat uyt de gestampte Bloemen en Bloem-Knoppen geperst en met Zuyker gemengd word, teegens alle inwendige Verhittingen gebruykt; by d'Arabiers gemeenlijk *Sarbet Nufar* genoemd. 't Geen zy aldus toemaaken: Zy mengen Water en Zuyker te zaamen; en dat over 't Vyer door verkooken dik geworden, stortenze in het koud-worden van het zelve Zuyker-Water, het zuyvere Zap van de Lotus, langzaamer-hand, en het word een Drank die zy *Sarbet* noemen. Des Zoomers Eeten d'Egiptenaars ook de Raauwe Steelen met de Hoofden der Lotus, om datze Zoet en zeer Verkoelende zijn. En daar word geoordeeld, Dat dit Gewas den Egiptenaaren voor alle Quaalen dienstig is, voor welke de Water-Plompen by ons goed zijn. Doch dit en isset niet al dat wy'er van aangeteekend vinden; Want behalven 't geene Alpinus van deeze Egiptize *Nufar*, of Witte Plompe zeyd; getuygd Dioskorides, Dat de Wortel zoo wel Raauw als Gezooden, voor goede Spijze gegeeten word. Waar aan Theofrastus dit bygevoegd heeft; Dat de Wortel Gebraaden of Gekookt zijnde, de gedaante van Ey-Wit krijgt. Ook heeft Strabo gezeyd, Dat het Volk welk haar Leeven gewoon was, met deeze Lotus-Wortelen t'onderhouden, Lothophagi, dat zijn *Lotus-Eeters*, pleegen genoemd te worden. Doch Theofrastus wil, Datze dien Naam niet naa het Eeten der Wortelen, maar naa het Nuttigen der Bloemen voerden; waar inze moogelijk beyde gelijk hebben; dewijlze die beyde pleegen te verorberen. Om waar toe eenig blijk by-te brengen, het getuygenis van Herodoot moogelijk niet quaalijk ter snè komd; *Om* zegd hy, *wijders met kleyne moeyte aan de Kost te raaken, en Spijze te bekoomen; hebben d'Egiptenaars andere Vonden bedagt: Want als de Riviere vol raakt, en de Landeryen onder Water staan, groeyd in 't zelve een groote meenigte van Lelien, die zy* Lotus *noemen. De afgemaayde* Lotus *droogenze in de Zon, en Kooken eerst het Hertje daar af, Dat de Gelijkenis van een Slaap-Bol heeft, en Bakken daar Brood af by 't Vyer. De Wortel van deeze Lotus is ook Eetbaar, en Zoet van Kaauw; zijnde Zoutagtig, en omtrent zoo groot als een Appel.* Straks repten wy yts van 't gebruyk der Lotus in de Genees-Oeffening; daar we dit alleen byvoegen: Dat d'Egiptenaars, dessels Bloemen en Blaaderen gestooten zijnde, dat Zap met Melk en Roozen-Olye gemengd, voor een deftig Genees-Middel houden teegens alle Heete Geswellen, en daar Verzagtinge van Pijn vereyst word. Ook maakenze een Olye uyt de Bloem, teegens alle Verhittinge, Koortzen, en Dolle-Mans Hoofd-Pijn: Als meede Slaap-verwekkende Syroopen. En naadien zy ook de Geylheyd intoomd, wordze veel van de Geestelijke, en Alleen-zitters gebruykt, om Kuys te Leeven. In Afrika word ook een *Lotus-boom* gevonden, by haar gemeenelijk *Celtis*, of *Celtin* genoemd: Maar is verschillig met die van Italien; waar van wy thans geenzinds voorneemens zijn

Gebruyk der Lotus-bloem.

Sorbet-Nufar uyt de Lotus-bloem genoemd.

Lotophagi of Lotus-Eeters

Middel om in Egipten met weynig moeyte aan de Kost te koomen.

Genees-Middelen uyt Lotus-bloem.

zijn te spreeken. Alleen moeten we aanteekenen, Dat d'Oude Schrijvers welke van de LOTHOPHAGI, of *Lotus-Eeters*, die omtrent de Syrtis en Nasamoonen woonen, gewag maaken, niet zonder verwarring geschreeven, en dikmaal de een voor de andere genoomen hebben; gelijk de Aanteekenaars op Dodoneus Kruyd-Boek, niet quaalijk hebben in-agt genoomen.

Egiptize Aard-Vrugten van de Israëliten begeerd.

Indien wy ons hier nu weederom met Moses willen beraaden, en bezien van hoedaanige gemeene Aard-Vrugten, de Kinderen Israëls zig in haare Uyttogt beklaagden, dieze in Egipten Overvloedig, en als *Om-niet Aaten*, maar in de Woestijne missen moesten; wy zullen bevinden datze onder die voornaamelijk op d'Egiptize Komkommeren, Pompoenen, Porrey, Ajuyn, en Knop-Look zijn gezet geweest, en daar aan *Gedagtig* waaren, Num. 11:5. Hoedaanige wy voor-al dan ook onder d'Egiptize Aard-Gewassen of Moes-Kruyden niet en moogen overslaan. Te minder noch; dewijl'er geen Schrandere Bybel-Geleerde ontbreeken, welke meenen, Dat in die Opmerkelijke plaatze, een volkoomen Verhaal leyd, Van de gewoone Spijze deezes Lands in d'Oude Tijden; inzonderheyd wanneer die Vermaarde Pyramiden gebouwd wierden, waar van Herodoot gedenkt, Dat zoo veele Talenten te Kost geleyd wierden aan Ajuyn, en Look tot Spijze voor de Arbeyders.

Die daarom hier niet en moogen vergeeten worden.

Egiptize Komkommers goed en Vermaard.

De Komkommers weet men, Dat by ons in de Moes-Hooven Jaarlijks Gezaayd worden, en datze voor Spijze gegeeten, Kout en Vogtig van Aardt, en niet zeer Gezond voor de Maag, noch het Bloed voordeelig zijn. Egter word ons van de Egiptize Komkommers, die aldaar *Chate* genoemd worden, verzeekerd, Datze niet alleen aangenaamer van Smaak, en ligter om verteeren, maar zelfs ook, het zyze Raauw of Gekookt gegeeten worden, zeer gezond zijn: Zulx zy ook zelfs van de Genees-Meesters den Koortzige Zieken, en die de Pest hebben, worden Ingegeeven. Van welk doen en goeden uytslag, Alpinus bekend de reeden niet te weeten; alhoewel hy in de zelve nogtans eenige dienst van Verkoeling in Heete Koortzen erkend. Als men de Plant der Egiptize Komkommers aanziet, verscheeld haar Vrugt alleenlijk van de Europize in grootte, Kleur, en Zagtigheyd van Blaaderen: Dewijl d'Egiptize Komkommer, kleender, Witter, Ronder, en Zagter Blaaderen heeft; en Vrugten voortbrengd, die van de Europize daar in verschillen, Datze langer, Groender, Zagt, en Effen van Schil zijn; en daar by, alswe strax zeyden, zeer aangenaam van Smaak, en ligt om Verdouwen.

Anguria Egiptica, of Egiptize Citrulle.

Een ander diergelijk Gewas zal moogelijk d'Egiptize *Citrulle*, of *Anguria Egiptica* zijn; die Alpinus een zoort van Kauwoerden noemd; maar in 't gemeen ruym zoo koud van Aardt; doch grooter en Geelder van kleur als d'Italiaanze; en overzulx van zommige voor d'Egiptize *Batechia el-Mavi* gehouden, welk een zoort van Meloenen is: In welke Egiptize *Citrulle*, niets dan een Zaad en uytneemend Zoet Water gevonden word. d'Egiptenaars pleegen dezelve niet alleen een rond Jaar lang, tussen Stroo geleyd, te bewaaren, en aan de Zieken by Ontijd duur te verkoopen; maar zy drinken het Water ook met groote Teugen teegen den Dorst; en om d'Ontsteeking der Inwendige Deelen te Verkoelen.

Van de Dorstige Israëliten tot Verversfinge begeerd.

Dit quelde moogelijk de Dorstige Israëliten, in de Dorre Woestijne van Arabien, wanneerze om dusdaanigen Verversfinge riepen. Ook pleegen d'Egiptenaars de gewoonte te hebben, Datze een Verkoelend Water van deeze Vrugt, door afdruyping maakten. De heedensdaagze Arabiers, die 't wel hebben en meugen, gieten 't eygen Water van deeze Vrugt, by haar Daagelijkzen Drank, en vermengen dat met Rooze-Water, Muskus en Amber. Ook hebben d'Egiptenaars noch de gewoonte van de Vreemdelingen en Gasten die van buyten tot haar inkoomen, deeze Meloenze Citrullen aan-te bieden tot Versfing. Ook zeyd men, Dat het Onmaatig Drinken van dit Water, Oorzaak is dat veel Man-Volk in Egipten met Breuken in de Bal-zak gaan, weegens het sterk afdrijven dat dit Water doed.

Egiptize Meloenen.

Een ander en vry zeekerder zoort van Meloenen, word by d'Egiptenaars onder den Naam van *Abdellavi* gevonden; in form wat langer dan onze bekende, en die even als de Komkommers by de Aarde

de voortkruypen. En gelijk daar van verscheyde zoorten in dat Land gevonden worden, alzoo verscheelen deeze daarwe thans van spreeken, van de gemeene Meloenen die d'Egiptenaars *Chajar* noemen, en heel Waterig en Onaangenaam van Smaak zijn: Alhoewel haar Zaad meer en beeter Verkoelende dan al de andere zoorten gehouden word. Gelijk zy meede verschild van die, welkwe straks op 't Egiptis *Batechi el-Mavi* noemden. Tot deeze behooren meede de Pompoenen, die volgens Galenus, in 't gemeen ruym zoo Vogtig als de Meloenen zijn. De zelve worden van verscheyde Geslagte en Aardt gevonden; en verschillen in grootte, gedaante, en fatzoen; zoo dat'er zijn, kleyne Ronde, groote Ronde, groote Lange, en breede Platagtige. En gelijk Plinius de zelve alleen weegens haar grootte, van de Komkommers onderscheyd, alzoo vind men de zelve ook by de Latynen *Pepo-Cucumeralis* genoemd: Als of men Kommeragtige Pompoenen zey. Hoe zy eygentlijk in Egipten van Aardt zijn, hebben we niet aangeteekend gevonden; maar men kan 't zelve ligtelijk uyt de gelijk-slagtige Vrugten die tot hier vermeld zijn, ontwaar worden. In Europa wordenze zelden Raauw gegeeten; maar Gezooden in Melk of Vleesch-Nat, en met Zout en Speceryen tot een aangenaam Moes gemaakt. Doch het zou moogelijk niet heel mis geraaden zijn, indien wy geloofden, Datze d'Egiptenaars nogtans Raauw gegeeten hebben; als die zeer verslingerd op allerhande Verkoelende en Verversende Vrugten waaren. Om 't welk niet heel scheemeragtig te verzeekeren, wy hier noch dit ter snè moogen by-zetten; Dat gelijk d'Egiptenaars onder alle Verversende Vrugten, ook veel van Radijs hielden, zy de gewoonte hadden de zelve een weynig voor het Eeten, met Salpeeter te besprengen, even als wy het Zout daar toe beezigen: Waar van Kircherus deeze reeden geeft; Dat de Radijs eenigzinds van een Salpeeterige Aardt zijnde, haars gelijk bemind, en alzoo door over-een kooming verbeeterd word: Naamelijk dat de Verwermende Aardt die de Radijs noch by hem heeft, daar door noch Kouder als te vooren, en alzoo meer Verversende word; 't geên d'Egiptenaars doorgaans zoeken. Doch hoe zuur haar dit te-mets komd op-te breeken, zullen wy onder haare Ziekten verneemen. Wat zoorten van Look, en van hoedaanigen Aardt, Egiptenland van Ouds eygen was, is thans niet al-te zeeker bekend. De Kruyd-beschrijvers, stellen in 't algemeen twee Geslagten die op veele plaatzen Aarden; naamelijk *Tam* en *Wild Look*. Die elk verscheyde zoorten hebben. Het Tam Look in 't gemeen *Knop-Look* genoemd, wast by ons, en meest over-al in de Moes-Hooven: En heeft een rondagtige Bol-Wortel, by-naa als den Ajuyn; maar in verscheyde Klisters verdeeld, en binnen eene Huyd beslooten. Zijnde van binnen Wit en vol Geurig Zap. De Blaaderen of desselfs Loof, is Groen, van onderen als den Ajuyn, om malkanderen gewonden; doch booven open en van malkander gesperkeld. 't Zelve wierd van Ouds veel in Afrika, en volgens 't gemeen Erfgerugt, ook overvloedig in Egipten Gezaayd; daar het de Inwoonders veel in haare Bry-Pappen pleegen te Eeten. Het Look is niet alleen van weegen zijn gebruyk tot Spijze, maar voornaamelijk om zijn Deugd in de Genees-Konst, van Galenus, *Der Boeren Theriakel* genoemd: En men vind de getuygenissen daar van in de Kruyd-Boeken, met heele Bosjes t'zaamen geraapt. Maar naadien d'Oude Genees-Meesters al geweeten hebben, Dat de Look de Swangere Vrouwen schaadelijk is, dewijl het Stonde-bloed daar door ligt gaande word, zou men zig moogen verwonderen, hoe de Kinder-zieke Joden in de Woestijne zig noch zoo dapper beklaagden, d'Egiptize Look, Ajuyn, en Knop-Look te moeten derven: Terwijlze misschien den Ajuyn Gezooden, voor de Mannen hebben goed gekeurd, gelijkwe straks zullen hooren. Daar zijn ook Wilde zoorten van Look, die in smalle en breede Loof-Blaaderen onderscheyden zijn. Als meede Honds-Look, Berg-Look, en Look-zonder-Look; waar onder meede de *Moly* te tellen is, die zeer veranderlijk vald, en veele zoorten heeft. En alhoewel men al het zelve ook van den Ajuyn kan zeggen; isser doch geen die den Naam van *Wilde*

Pompoenen van Egipten.

Radijs in Egipten met Salpeeter gegeeten.

Look by de Egiptenaaren in groot gebruyk.

Look van Galenus der Boeren Theriakel genoemd.

Ajuyn der Egiptenaaren.

Verscheyde zoorten van Look en Ajuyn.

Wilde Ajuyn voerd. Zy zijn alle Tam zeyd Plinius. Daar is Ronde en Lange Ajuyn; d'eerste platagtig als een Raap, d'ander meer Ey-wijs. Ook isser groote en kleyne Ajuyn; zommige Wit, d'andere Ros, en eenige geheel Rood. Alle scherp van Smaak, en bijtende van Reuk; alhoewel d'een min d'ander meer: Die groot-deels vervliegd wanneerze Gezooden of Gebraaden worden. Onder-en-tussen gaan d'Egiptize en Afrikaanze, alle andere zoorten van Europa, in grootte en Zoetigheyd te-booven. En gelijk den Ajuyn by d'Oude naa de verscheyde Land-Aardt, met veelerley Naamen pleeg genoemd te worden; alzoo vond mender ook Een, die naa Askalon, een Stadt in 't Joodse Land, eertijds den Filistijnen eygen; *Cepa Palestina* genoemd wierd: En daar worden Schrijvers gevonden die dit voor de *Scaloenje*, of *Escalottes*, en noch veel onwaarschijnelijker, voor *Bies-Look* neemen. De Hartvogtige Luyden en Boeren, Eeten den Ajuyn Raauw met Brood en Zout; doch zy worden beeter Gezooden of Gebraaden gegeeten: Als dan zegd men dat zy de Byslaapens-Lust verwekken, en de Vrouwen overvloedig Zog in de Borsten verschaffen. Dat nu ook de Vermaarde Kruyd-kenner Matthiolus, de *Cepa Ascalonica*, of Palestina, voor Bies-Look heeft aangezien, word by de laatere voor een Misgreep aangeteekend. Naadien het waarlijk niet anders dan *d'Escalotte* der Françoizen is, of de regte Ajuyn van Palestina. Zulx men door eenige Gebuurschap schijnd te moogen gissen, Dat d'Egiptize Ajuyn een zoort tussen de regte Ajuyn, Look en Porreye geweest is. Waar toe wy thans niets byzonders zullen by-voegen, dan dat wy moogelijk zeekere zoort van kort Bies-Gras, by d'Egiptenaars *Nejem el-Jalib* genoemd, voor het regte Egiptis Bies-Look te houden hebben. Het is een heel Tenger Gewas; Dat met Witte, Scherpe, en Zoete Wortelen in d'Aarde voortkruypt, en met zijn Steeltjens, als ons Gras, ter hoogte van een Vinger opschiet. Op de Topjes deezer Steelen, staan Vier Aaren, met kleen Zaad van binnen kruys-wijs teegens malkander over; want zulx wil ook d'Egiptize benaaming, *Nejem el-Jalib*, dat is, Kruys-Gras, te kennen geeven. 't Zaad houden d'Egiptenaars voor een zonderling Genees-Middel teegen de Steen der Niere en Blaaze. Ook diend haar 't afziedzel teegen de Kinder-pokjes en Maazelen. En verwekt de Stonden even als het Knop-Look. Van de groote en kleyne Veld-Ajuyn van Alexandryen, vald hier weegens d'onzeekerheyd der Schrijvers, weynig te zeggen; en zy behoord ook te-regt onder de Bloemen; en alzoo by veele onder de Narçissen geteld. Ook heeft Dodonèus verscheyde Waarneemingen omtrent d'Arabize en ander Veld-Ajuyn, als meede over de Zee Ajuyn aangeteekend, die hier niet ter snè dienen. Maar naadien Moses, Num. 11:5. het Look, volgens onze en zommige Overzetters, van het Knop-Look onderscheyd, schijnd daar door eenige andere zoort van de reeds genoemde Ajuyn-Gewassen, naamelijk de *Porreye* verstaan te worden: En wy zien ook dat Arias Montanus, en de Duytze Overzetters van Leuven, die de Gemeene Latynze gevolgd zijn, d'aangehaalde plaats uyt het Boek der Tellinge, aldus Vertaalen; *Wy gedenken*, &c. *de Porreye, Ajuyn en Klister-Look.* Ook hebben de LXX Overzetters, 't Hebreeuwse Woord, חחציר in 't Griex PRASON, dat is, *Porreye* Overgezet. En wy Verwonderen ons, Dat daar over niet metallen aangeteekend staat. Onder-en-tussen diend dit van de Porreye, Ajuyn, Bies-en Knop-Look, niet overgeslaagen, Datze veele onder d'Oude veragt hebben, om dat zy den Mensch een onaangenaamen Adem geeven, en meest hard om verdouwen vallen. By Athenæus wordenze verbooden in den Tempel van de Moeder der Goden te verschijnen, die Look gegeeten hadden. Jaa Ovidius heeft hem niet ontzien, de Look een Vervloekte Kost te noemen, die tot Straf van zulke moest gegeeten worden, die haar Vaâr en Moêr Vermoord hadden; gelijk uyt deeze volgende Veerzen blijkt;

Vermaardheyd der Egiptize Ajuyn.

By de Oude met veel Naamen genoemd.

Escalotte of Ajuyn van Palestina.

Porreye en Bies-Look in Egipten.

Veld-Ajuyn van Alexandryen.

Porreye Num. 11:5. t'onregt Look Vertaald.

Een die zijn Vader heeft gedood,
Die Eete Look uyt Hongers-nood:
Dat agt ik slimmer Kost te zijn,
Als Dulle Kervel, 't slim Fenijn.
Hoe Grof is ook den Akkerman!
Die 't Hard Gewas verdouwen kan?

En

En zoo spreekenze niet alleen van het Knop-Look; maar Martiales, raad ook zelfs die, welke maar Bies-Look gegeeten hebben, weegens d'Af keerigheyd van haaren Stinkenden Adem, met een geslooten Mond te Kussen; dus luyd zijn Vermaaninge;

Al die ooyt Bies-Look willen Eeten,
Behooren deeze Les te weeten;
Dat haar geen Kus en diend genooten
't En zy haar Mond zy toegeslooten.

Maar hoe zeer ook de Look en Ajuyn van Ouds geagt wierd te Stinken, hebbenze egter de Egiptenaars, onder Goddelijk Eerbied gehouden; gelijk Juvenalis daar meede Spot, en van de Egiptenaars gezeyd heeft; *Dat het wel een Heylig Volk moet zijn, daar zelfs de Goden in de Thuynen wassen.* Nogtans en moet men des Digters Woorden zoo niet op-neemen, als of dit Gewas van de Egiptenaars heel niet gegeeten wierd; (want de meeste getuygenissen liggen daar teegen aangekant;) maar dat zy de zelve, weegens 't overvloedig genot, en ongemeene Deugd, Vergodet hebben, en Heylig hielden: Dus luyd des Schimp-Digters dertele Speelinge daar over;

Men mag Ajuyn noch Look, hier breeken met de Tanden;
Want 't is een Schellem-stuk in al d'Egiptze Landen:
Is't niet een Heylig Volk, en van een grooten Lof,
Dat voor zijn Goden Eerd, 't Gewas van zijnen Hof?

Doch gelijk we tot hier toe breed genoeg meenen gezien te hebben, wat Boomen, Heester-Gewassen, Planten, Kruyden, en Veld-Vrugten Egiptenland eygen waaren, alzoo willen wy hier meede zoo wel het Hek van den Boomgaard als van den Moes-Thuyn sluyten; ongemoeyd nogtans in dat Land veele andere Aard-Gewassen, en Bloem-draagende Planten gevonden worden, die uyt Europa en andere Gewesten derwaards gebragt zijn; van welke getuygd word, Datze naa haare Verplanting aldaar, geheel-en-al haaren Reuk verliezen; 't geen de Natuur-Kundigers meenen hier van daan te koomen, Datze eerst te veel Waters, daar naa te veel Warmte genieten.

NEEGENDE HOOFDSTUK,

KORT INHOUD DEEZES HOOFDSTUKS.

EGYPTEN *van Ouds* Volkrijk: *En desselfs* Zeevenderley slag *van Inwooners, in* Dry hoopen *onderscheyden.* Vrugtbaare Kinderteeling *der* Hebreeuwse *en* Egiptize *Vrouwen.* Egiptize Vrouwen *zeer verzot op 't* Baaden, Zalven, Bescheeren der Schaamelheyd *en andere Opsmukking.* Egiptenaars *Vermaard in* WYSHEYD, *en hoe van de* H. Stefanus *tot Lof van* Moses *bygebragt: Hoe hoog haare* Wijsheyd *te roemen is, en wat men van haaren* HERMES TRISMEGISTUS *en zijn* Schriften *te houden heeft. Wat* Voordeel *d'Egiptenaars meer dan andere Volken hadden, de* Wijsheyd *en* Konsten *aan-te fokken.* Meetkonst *hoe in Egipten gevonden.* Wijsheyd *en* Konsten *alleen by* d'Egiptize Priesters *gemeen.* Koningen *van Egipten, uyt de rang der* Priesteren *genoomen, en waaromze te-gelijk ook* Priesters *waaren.* Priesterdom *by de Egiptenaaren alleen op haare* Naakoomelingen *voortgeplant.* Moses, *waarom van zommige* een Priester van Heliopolis *genoemd?* Egipten *van* Pythagoras *en andere bezogt om* Weetenschap *te Leeren. In wat* Konsten *d'Egiptenaars ervaaren waaren, en hoe groote* Medicijn-Meesters *zy eertijds geweest zijn. Wat van haar vermaarde* Beelde-Spraak *te houden zy, en hoe van veel Geleerde Uytgelacchen. Der* Egiptenaaren *kennis in 't* Burgerbestuur, *by* Diodorus Sikulus *en in de* H. Schrift *geroemd; en datze beeter* kennis *van den* Oorsprong der dingen *als de* Grieken *hadden; alhoewelze die niet en schijnen van* Moses *ontleend te hebben.* Moses *hoedaanig een bequaam* Schrijver *der dingen dien hy Geschreeven heeft.* Manschap *in* Egipten, *Slaphertig, en Leuy: Zijn groote* Swemmers; *haar* Kleeding *in* Man *en* Vrouw *beschreeven; moogen met geen*

Woll *in den Tempel gaan noch* Begraaven *worden.* Egiptize Taal *heeft geen gemeenschap met andere:* Koptize Taal *waar van zoo genoemd*, *en dat het* Oud Egiptisch *den* Kanaaniten *en* Hebreën *onbekend was.* Koptize Overzetting *des* Bybels, *en* Woordenboeken. *Aanmerkingen over de* Hieroglyfize Beelde-Spraak, *en hoedaanig-een Oorsprong van veel* Dwaalingen. *Waar uyt men gemeend heeft*, *Dat de* Slange *in 't Paradijs* Gesprooken, *en daar toe een* Duyvel *bedagt heeft.* *Tot wat dingen de* Hieroglyfize Beeld-Letteren *gebruykt zijn.* *Watter van die* Twee Kolommen *te houden zy*, *uyt welke* Manethon *zijn* Egiptize Historie *afgeschreeven heeft.* *Wie* HERMES *geweest is*, *en wanneer hy Geleeft heeft.* Manethons *leugenagtig voorgeeven Ontdekt en van veel ongerijmdheeden overtuygd.* Steene Pylaaren van Josefus, *neffens die van* Manethon *gesteld*; *en* Kicherus *geloof aan de zelve uytgewist.* Valze meeningen *door de* Zinnebeeldelijke *wijs van Schrijven gesteeven en van de* Schilders *voortgeplant.* Egiptenaaren *booven andere Volken* Afgódisch *en* Bygeloovig. Bescherm-Góden *en* Quaad-Afweerende Goden *hoedaanig van Gestalte.* Egiptize Goden *waarom met* Hoofd-Dekzels *en* Geessel-Sweepen *voorzien.* *Hoedaanige* Bescherm-Engelen *by d' Egiptenaars*, MIDDELAARS *genoemd wierden.* God-Beelden *waarom het Aangezigt van een* Beest *gegeeven.* Beeldnis *van* OSIRIS *met den* Havix-Bek; Huys-Goden *en* THERAPHIMS. Bescherm-Goden *waarom zonder* Handen *en* Voeten *gemaakt*, *en hoe grooten zorg d' Egiptenaars voor de* geheele Lijfsgestalte *haarer* Goden *droegen.* Grieken *bezorgden in 't maaken der* God-Beelden *voornaamelijk de* Bootzeerkonst. Draagbaare Bescherm-Goden *teegen 't breeken*, *zonder* uytsteekende Armen *en* Beenen *gemaakt.* 't Spreeken *der* Orakelen *en* Vraagbaaken *door enkel Bedrog geschied.* *Veelerhande* Gedrogtelijke Halsdraagende God-Beelden *verklaard*; *en waarom die doorgaans een* Vervaard-maakende *gedaante hadden.* HARPOKRATES *door den Heer* Kuper, *Geleerdelijk van de* Zonne *verklaard*; *en waarom die in de gestalte van een* Kind, *met* de Vinger op de Mond *gezien word.* *Wat* Beesten *in Egipten* Heylig *waaren*, *en spoorelooze Bygeloovigheyd daar omtrent*, *en hoe ook aan* Leevenlooze dingen Goddelijk Eerbewijs *gedaan wierd.* Leevendige Dieren *als* Goden, *in Tempelen aangefokt*, *en* Gediend: *Als meede om wat reeden d' Egiptenaars zoo wel* Quaad-aardige *als* Goede *en* Tamme Beesten *voor* Goden *hielden.* Slagten *en* Vleesch-Eeten *hoe ver ook by d' Egiptenaaren in gebruyk*, *en Verbooden.* Eerdienst *der* Beesten *in Egipten*, *hoe ver een* Oorzaak *van der* Joodse Spijs-Wetten, *en onderscheyd van* Reyn *en* Onreyn. *Den Vermaarden* Afgod APIS *in zijn Gedaante en* Eerbewijs *bezien*, *en de meening van* Geerardus Vossius *daar over bygebragt*, *en weedersprooken.* Eerdienst van Apis, *op* Farao *geduyd.* Perzize Konink, *van* Bagoas *over 't Bespotten van den* Os-Gód Apis, *Gedood en voor de* Katten *geworpen.* Goude Kalf *een naa-aaping van* Apis; *en hoedaanig deezen van* Serapis *te onderscheyden.* Serapis *hoe ook onder een* Slange *Gediend.* Os *en* Kalver-Dienst *zeer wijd onder de* *Volken verspreyd.* Serapis *zoo wel* Vrouwelijk *als* Mannelijk *aangemerkt*, *en waar van zoo genoemd.* Kruys *in de Hand van* Serapis, *van veel fraaye Schrijvers teegen alle waarschijnelijkheyd*; *voor een vinding van de* Duyvel *gehouden.* Godwarring *der Egiptize* Goden *en* Godinnen *ontward.* Serapis *waarom met een* Kooren-Maat *op 't Hoofd verbeeld*, *en zijn* Godheyd *van zommige*, *een Gedagtenis van Josef geagt.* Serapis *op verscheyde Roomze Penningen verklaard*, *en de zelve met* Isis *gehouden.* Eerste Kristenen *over den* Dienst *aan* Serapis *beschuldigt*, *van* G. Vossius *verantwoord.* Godinne Isis *voor de* MAAN, *en te-gelijk met* Osiris *voor de* ZON *gehouden.* Isis *en* Osiris *veel God-Naamen toegeëygend*, *en derzelver eygenschappen uyt haar Beeldnis volgens* Apulæus *verklaard*, *en voor de grootste* Godheyd *van Egipten gehouden.* Nyl-Water *byzonder* Heylig. Isis *op de Roomze Penningen verklaard*; *en haar Naam bedenklijk in de Naamdigting van* Moses *gevonden.* Ratel *van* Isis, *hoedaanigen* Speeltuyg *der Egiptize Priesters*, *met yts van den* Ibis-Voogel *aan* Isis *Toegewijd.* ISIS *waarom met een* Slang *op 't Hoofd verbeeld.* Aspis-Slang *by d' Egiptenaars een Teeken van Koninklijk Gezag.* Slange-Dienst *onder* Israël *aan* Ezechiël *getoond*; *die misschien ook daarom in de Woestijne van* Vyerige Slangen *Gebeeten waaren.* Val des Eersten Mensche, *waarom onder 't Zinnebeeld van* een Spreekende Slange *verhaald.* *Als meede van de* Schepping *en* Val der Engelen. *Dat* Moses *waarschijnelijk zijn Boeken eerst op 't eynde van zijn Leeven*, *voleyndigt heeft.* Slange in 't Paradijs, *niet onder de* Listige Dieren des Velds *geteld*; *en dat de* Duyvel *alleen door verleegentheyd der Uytleggers*, *tot het* Paradijs *word ingevoerd.* Val des Menschen *zoodaanig van Natuur*, *datze niet beeter als* Figuurswijze *is konnen beschreeven worden.* Ontgerijmdheyd *van 't gevoelen*, *welk steld*, Dat de Duyvel door de Slange gesprooken heeft: *Met yts van het* Uytwerpen der Duyvelen, *en hoe deeze van den* Satan *te onderscheyden zijn.* Gods Will, *dikwils* Spreeken *genoemd*, *en dat het* Godt *niet onbetaamelijk is*, *zig naa de* Swakheyd des Menschen Verstand *te voegen.* Godsdienst *der* Vroome Vaderen, *door de* Wet der Ceremonien *grootelijks bevestigd.* Mensche, Goed Geschaapen, *kon door eyge Begeerte*, 't Quaade *willen*, *en* Verleyd *en* Bedroogen *worden.* *Dat* d'Engelen *niet* Vallen *konnen*, *en ook nooyt Gevallen zijn.* *Dat al 't geen 't gemeen Gevoelen van de* Duyvel, Zatan *en* Helze Geest *geloofd*, *zeer wel over-een komd met het geene* d'Egiptenaars *eertijds van haaren* TYPHON *zeyden.* *Onge-*

rijmdheyd in 't gevoelen van de Magt des Duyvels *ontdekt. Wat reeden* Moses *had*, den Val des Menschen *onder 't Zinnebeeld* van een Spreekende Slange *te beschrijven: En Waarom* de Slange *haar over de Daad der* Verleydinge, *niet zoo wel als* Eva *verantwoorde?* Gods toelaating, *een slegt Bewijs voor de* Magt des Duyvels. Duyvel *en* Satan, *in de* Begeerte *en* Strijd tussen Vleesch en Geest *gevonden.* Eer-Dienst der Slange *gemeen by d'Oude Egiptenaars, die van daar tot de* Grieken, Romeynen *en* Kristenen *is overgewaayd.* Slange-Dienst *geen vindinge van de* Duyvel, *om den* Val des Menschen *te bewimpelen. Bedenking over de* Bespottinge des Gevallen Mensche, *die in zijn Raadslag*, Godt had willen gelijk zijn. Heyl *en* Welstand, *hoe op de* Oude Penningen, *door een* Slange *verbeeld.* Osiris *hoedaanigen Vermaarden* God *der Egiptenaaren; wiens* Dood *op 't Feest van* Isis *Beweend wierd.* Dwaalzieke gedagten *der geener die meenen dat in* Osiris Kruys, *een Voorspelling des* Duyvels *van 't* KRUYS des Zaligmaakers *op te vissen is.* Typhon, *den* Egiptizen Duyvel *of* Verderver, *tot een grondvest der laatere gevoelens, naauwkeurig bezien: En zijn* Beeldnis *volgens* Sinesius *en* Plutarchus, *Zeedekundig en Natuurkundig verklaard.* Duyvel *en* Satan, *hoe onder* Perzoon-verbeelding *even als* Typhon, *in de* H. Schrift, *door toeëygening der Hoedaanigheeden ingevoerd.* Quaade Eygenschappen des Duyvels, *hoe een* Oorzaak *van dezelfs* Ysselijke Verbeelding *die door de* Schilders *gesteeven is; zoo dat men de* Duyvel *niet zelden, met* Hoorens, Vlerken, Ezels-Ooren, *een* Steert, Scherpe Klaauwen, *en een* Satyrs-Bakkes *&c. verbeeld ziet. Spoorelooze gedagten van* Ligtfoot, *over des* Duyvels Vervaarelijke Verschijning *in 't* Hofken van Gethzemané. Typhon *in veel opzigten met den* Ezel *vergeleeken, en wat zoort van* Lampen *d'Egiptenaars hem hebben toegepast. &c.*

TOT hier toe, is van EGYPTEN en de Vrugtbaarheyd des Lands gesprooken; Nu zal het desselfs Inwoonders met haare Zeeden en Godsdienst gelden. Voorwaar dit Gewest in welkmen eertijds volgens 't Oude Erfgerugt, over de Twintig-Duyzend Bemuurde Steeden telde, is naast het Beroemde Sina, by de meeste Aard-Beschrijvers, voor het alder-Volkrijkste Landschap der gantze Weereld gehouden: En derzelver krielende meenigte, duurd noch zoodaanig tot op heeden, Dat alleen binnen de Stadt Kayro, welk een overblijfzel van 't Oude Memfis is, meer dan Zeshonderd-Duyzend Joden gevonden worden; waar uyt d'ontelbaare meenigte van de rest, te gissen staat. Gelijk dan ook zommige dit tot een merkelijk bewijs deezer Volkrijkheyd hebben aangeteekend; Datter in 't Jaar 1580. en 1581. binnen de tijd van Zeeven Maanden, een Priesterlijke Neerlaag, van Vyf-maal-Honderd-Duyzend Menschen geschiede, die de Bevolking nogtans geenzinds scheen te kreuken: Gelijkmen gissen kan, als men aanmerkt, Dat ten tijde van Asan Bassa, 't Zeeventig-Honderd-Duyzend Menschen, geteld wierden. Hoedaanig-een Talrijkheyd, ons dan ook terstond vry naader, uyt de Vrugtbaare Kinderbaaring der Vrouwen toeschijnen zal, om-te verstaan, hoedaanig ook d'Inwoonende Israëliten, in Egipten, door een Natuurlijke meedewerking der Landaardze Vrugtbaarheyd, (die volgens het zeggen der Joden, niet alleen zeer gemeen, Tweelingen, maar ook Dry, Vier en Vijflingen deed te voorschijn brengen;) uyt de LXX Zielen, die met de Aards-Vader Jakob in Egipten quaamen, binnen de tijd van ruym Twee-Honderd Jaaren; tot een Getal van veel Honderd Duyzenden zijn konnen uytbotten, gelijk Exod. 1: 7. gezeyd word; *Zy wierden Vrugtbaar en Wiessen Overvloediglijk in grooten Getaalle.* Zulx datze sterker wierden dan d'Egiptenaars zelfs waaren. Gelijk het zoodaanig aan de Vader Jakob beloofd was, Gen. 48: 16. Indien wy in de Beschrijving van d'Egiptize Inwoonders, Herodotus volgen, was dat Land eertijds van Zeevenderley slag van Menschen bewoond; waar van zommige waaren, *Priesters*, andere *Vegters* of *Zoldaaten*; andere *Osse-Weyers*, *Swijnen-Hoeders*, *Koopluyden*, *Tolken*, en zulke, welke in 't gemeen *Schippers* genoemd worden; onder welke yder de Naam van zijn Handwerk droeg. En deeze alle konnen heedensdaags zeer wel-voegzaam in Dry zoorten onderscheyden worden; als naamelijk *Steedelingen*, of *Burgers*, die binnen Kayro of andere Steeden Woonen daar naa *Arabiers*, die naa d'Oude wijs, in Tenten Leeven; en ten laatsten, *Boeren*

Egipten van Ouds en noch heeden zeer Volkrijk.

Alwaar ook Israël zeer aangewassen is.

Zeevenderley slag van Menschen in Egipten.

Die naader tot op Dry gebragt worden.

ren of *Huys-Luyden* die het Land-bewoonen en den Akker-Bouw waarneemen. Ook zeyd men dat d'Inwoonders dit byzonderlijk eygen hebben, Dat eenige van Natuure Swart, andere Blank zijn; waar van men d'eerfte voornaamelijk, in het Opper-Egipten of liever Moorenland, t'huys te brengen heeft. Datter ook veel Swakke en Swaarmoedige Menfchen in Egipten gevonden worden, en die Land-Aardt ook dikwils van Peft en quaade Ziekten overvallen word, zullen wy hier naa gedenken. Maar gelijk we ftrax van de Vrugtbaare Kinderbaaring der Egiptize Vrouwen gewag maakten; alzoo Getuygen meede de Joodfe Rabbijnen, Dat de Hebreeuwfe Vrouwen in Egipten Woonende, niet alleen, Twee en Dry Kinderen, maar ook Zes, en noch meer teffens pleegen ter Weereld te brengen. Welke Vrugtbaarheyd zy neffens d'Egiptenaaren gewoon zijn, aan het Drinken van het Nyl-Water toe te fchrijven. Zulx Diodorus Sikulus zig ook niet ontzien heeft, dit tot de Magt der Egiptize onderneemingen te baat te neemen; waar door zy zulke Onmenfchelijke gevaartens als de Vermaarde Pyramiden zijn, hebben konnen te zaamen hoopen, en waar toe zy veele Duyzenden van Menfchen noodig hadden. Niet te min moet ons dit verwonderen, Dat on-aangezien de gewoone Vrugtbaarheyd der Egiptize Vrouwen, men nogtans zeyd, dat zy de Vettigheyd en Swaarlijvigheyd beminnen; en niet alleen groote vlijt daar toe aanwenden; maar ook daarom van de Mannen des te meer Gelieft worden; daar nogtans d'ervaarenis leerd, Dat d'Overvette Vrouwen, heel fchaars in 't Kinder haalen zijn; jaa veelzinds geheel-en-al Onvrugtbaar bevonden worden. Waarom veele opmerkende Natuurkundigers gelooft hebben, Dat het Drinken van 't Nyl-Water, en 't gebruyk der Baad-Stooven, Rooken en Zalven, waar op d'Egiptize Wijven van Ouds te bijfter verflingerd waaren, zoo wel de Vrugtbaarheyd als de Vettigheyd, dat is, beyzinds is gunftig geweeft. Zulx men niet te gelooven heeft, Dat d'Egiptize Vrouwen haar alleen Cieraad en Reynigheyds-halven, of tot Verkoeling des Lichaams Baaden; maar dat de meefte, en wel byzonderlijk de Maagere Schranken, dat doen om haar Vet en Glat, en rijk in 't Kinderhaalen te maaken; hoedaanigen flag van Vrouwen d'Egiptize Mannen, meer als andere Beminnen. Invoegen het moogelijk niet al geloogen is, wanneer de heedens-daagze Reyzigers ons verhaalen, Dat aldaar veel Vette en Swaarlijvige Vrouwen gevonden worden, die heel den dag als Meft-Verkens, op de Vloer-Matten en op haare Ruft-Banken liggen; en zulx noch wel meeft onder de Jodinnen, die daar in d'eygen Land-Aardt, verre te booven gaan. Wat hulpmiddelen de Egiptize Vrouwen hier toe verder ter-hand neemen, hebben wy eenigzinds in de Befchrijving der Land-Vrugten aangeweezen: Daar dan ook gezeyd is, hoe zy haar daar toe in de Baad-Stooven, van Waffen, Sweeten, Rooken en Balzemen weeten te bedienen, en de Vetmaakende vogtigheeden der Olye, onder behulp der Warmte, en Wrijving, door de Huyd naa haar trekken. Waar toe zy ook veele Zoppen Drinken, die met Bammië, Melochia, en Kolokafie, kleeverig gemaakt zijn. Als meede kragtig Hoender-Zop, by d'Arabize Egiptenaars *Maluf* genoemd. En zeeker die op het doen der heedens-daagze Joden let, en beziet hoedaanig zy veelzinds, Oude Gevoede Hoenders en Haanen opkoopen; merkt wel dat'er noch yts van die Oude Egiptize Land-Aardt insteekt. Alwaar niet zelden pleeg te gebeuren, Dat een Vrouw al 't Zop van een gants Hoen, dronk, en daar by noch het gantze Beeft zelfs, tot op de Beenen afkloof: En het is bekend datze ook Pappen en *Geléyën* van Hoender-Nat maaken. d'Arme Vrouwen, en die van kleen Vermoogen zijn, Drinken daar toe d'Oly-Droeffem van Sefamen-Zaad; hoedaanig wy gezien hebben, datze *Thaine* noemen: Ook wel 't Afziedzel van de Wortel China, of Olye uyt Indiaanze Nooten, of die uyt Erweeten geperft is; als meede de Vrugt van Terpentijn-Boom, Zoete Amandelen, Haazel-Nooten en Piftaffen. Die het Baaden hier toe oeffenen, hebben de gewoonte haar Lichaam naa het Baaden overal te Wrijven, en daar gaat niemand zonder zulx te doen weederom uyt. En zulx

Hebreeuwfe Vrouwen zijn in Egipten zeer Vrugtbaar in het Kinderhaalen.

En zulx gezagt van het Nyl-Water voort te koomen.

Vette en Swaarlijvige Vrouwen in Egipten Geagt.

Beminnen zeer het Baaden, Waffen, Zalven &c.

Oude gewoonte der Egiptenaaren, by de Joden noch niet afgeleerd.

zulx doenze dryzinds; d'Eerste geschied met de Vlakke Hand, die met Olye van Sezamen bestreeken is; De Tweede doenze met een Ruwe Linnen Doek; en de Laatste, met een Lap uyt Geyten-Haayr gemaakt. Daar naa bestrijkenze 't Lichaam van het Hoofd tot de Voeten, met gemeene Zeep; en Wassen haar daar meede in een Baad-Kuyp met Warm-Water, alle Vuylnis af. Wel Gewassen zijnde, word haar het Schaamdeel aan den Onderbuyk Kaal gemaakt door een Plaaster daar op te leggen, die aanstonds alle Haayrigheyd doed uytvallen. Boovendien leggenze een Mengzel uyt Poeder van Archenda, en Blaaderen van Elkanna, met gemeen Water t' zaamen Gezooden, op de Voeten, om der-zelver Swakheyd en Sweeterige Stank te verteeren en weg te neemen. Tot welk een gemeen gebruyk binnen Kayro en veel andere Steeden, ontallijke Huyzen zijn, daar dusdaanige Baaden gevonden worden, en alle dienst van Zalven, Smeeren, Sweeten, Wassen en diergelijke te genieten is. En zulx niet alleen voor de Vrouwen, maar ook voor de Mannen; die dezelve tot verhoeding van Ziekten, die haar dikwils uyt Verkouwing der Koelaardige en Vogtige Vrugten, op den Hals koomen; of daar meede reeds bevangen zijn.

Olyen en Zalven naa het Baaden by d'Egiptize Vrouwen in gebruyk.

Beschееren de Schaamelheyd.

Dat d'Egiptenaars van Ouds een Schrander en Verstandig Volk waaren, daar van strekt niet alleen de gantze Oudheyd tot Getuyge, maar de H. Schrift schijnd ook derzelver Wijsheyd en Geleerheyd, zeer te roemen. Zulx het niet alleen Makrobius is, die Egiptenland, *De Moeder aller Konsten* genoemd heeft; als waar in de Meet-Konst, Cijffer-Konst, Sterre-Konst, Stoffscheyding, Genees-Konst en alle andere Weetenschappen zoodaanig bloeyden, Dat het Gemeene Volk, te-gelijk met haare Nabuuren waanden, Dat haare Wijzen waarlijk Tooverye pleegden, en Booven-Natuurlijke dingen deeden. Zoo dat ook haare Wijsgeeren hier door heel goed-koop, aan de Naam van *Wijzen* en *Tooveraars* geraakten. Doch hoedaanige zeldzaame dingen deeze Quanten, meer in Schijn, en door Blinddoeking des Onkundigen Volks, dan in Waarheyd deeden, wanneer zy hun Konst zelfs in den hoogsten nood in 't werk stelden, zal ons hier naa teegens de Wonderdaaden van de Groote Moses, af-te weegen staan. Maar gelijk ons in die Beroemde Historie, voor-af twee byzondere Zaaken zullen te betragten staan, welke d'Opvoeding van dien Getrouwen Leydsman en Wetgeever, van heel naaby aangaan; (wordende opgetrokken in het Koninklijk Hof van Egipten, Exod. 2:10. *En Onderweezen in alle de Wijsheyd der Egiptenaaren* Actor. 7: 22.) alzoo scheen ons d'opmerkelijke Getuygenis van Stefanus, verheffende *d'Egiptize Wijsheyd*, te vermaanen, eens om-te zien, waar in doch die Wijsheyd mag bestaan hebben; naadien dit by ons zeer veel schijnd te moeten gelden, Dat zig de H. Geest niet geschaamd heeft, Moses, die hem zelven weegens Hoogdraavende verrigtingen Vermaard genoeg gemaakt heeft, door de *Wijsheyd der Egiptenaaren* te verheffen. Dus moet hier voorzeeker yts agter schuylen, welk de moeyte waardig is, dat wy 't naaspooren. Want by-aldien het verre beneeden de Wijsheyd van een gemeen Perzoon gaat, ymand te Prijzen en te Verheffen, over dingen die in haar zelven geenzinds prijs-waardig zijn, konnen wy zulx voor-al niet denken, Dat d'oneyndige Wijsheyd, door wiens ingeeven d'Heylige Stefanus deeze Getuygenis in zijn verantwoording teegens de Vrygeesten, die hem *De Veragting van Moses* en de *Wet*, te last leyden, inbragt; daar in zal mis-getast hebben? En derhalven, Dat het geene hy van de Egiptize Wijsheyd voorstelde, opmerkelijk en zoodaanig was, dat het waarlijk tot Moses Lof diende; dewijl immers nu de beurt aan hem stond te toonen, Hoe grooten Agting hy voor Israëls Wetgeever had. Voorwaar die Vroome Martelaar, heeft ons met dit Voorbeeld niet alleen aangeweezen, Dat de Geleerdheyd in haar zelven, een deftig Optooyzel van de Menschelijke Natuur is, maar dat ook daar op met een groote Eerbewijzing behoorde gezien te worden, omtrent den geenen, die boovendien alreede veel andere Voortreffelijkheeden van een hooger Natuure hebben, die hem prijswaardig maaken. Want by-aldien een Peerel haar Waardye behoud, schoonze

Egiptenaars van Ouds vermaard in Wijsheyd en Konst-Oeffening.

Waar, doorze heel ligt aan de Naam van Tooveraars geraakten.

Moses in de Wijsheyd der Egiptenaaren opgetrokken.

Waar toe de Getuygenis van Stefanus vermaand dat men dezelve naaspoord. Actor, 7: 55.

Stefanus heeft de Wijsheyd der Egiptenaaren in Moses niet zonder Waarheyd

en reeden konnen roemen. op een Meſthoop leyd, zalze onmoogelijk niets van haar luyſter verliezen, wanneerze in 't Goud gevat of aan een Koninklijke Kroon gehangen word. Indien Geleerdheyd en Wijsheyd, Lofwaardig was in een Egiptenaar, zy kon niet minder in Moſes zijn, in welkze met meer andere Volmaaktheeden verçierd en zaamen geſchaakeld was. Doch 't geën hier 't onderzoeken is, ſchijnd dit te weezen; Of ook d'Aal-Oude Wijsheyd der Egiptenaaren, magtig was het Menſchelijk Verſtand, met alle reedelijkheyd tot zulken hoogen trap op-te beuren, Dat het daar door bequaamer wierd, de Waarheyd van Valsheyd, ter Deugden t'onderſcheyden? 't Is zeeker dat het by veel Geleerde Mannen niet zonder bedenklijkheyd blijft; Dat de Wijsheyd der Oude Egiptenaaren, niet van zulken hoogdraavendheyd te houden zy, als het erfgerugt naa zoo veel tuſſen-gevallen Eeuwen, miſſchien daar van wel heeft doen denken. Gelijk dan ook den vermaarden Konringius, in een zeer fraaye Reedenvoering heeft zoeken te betoonen, Hoe groote gebreeken daar in noch te herſtellen waaren. Daar-en-booven geeft het beſcheyd dat wy thans daar van hebben; genoegzaame blijken, Dat zommige deelen van haare Geleerdheyd, ſlegt Duyſter, en als eenige ſpreeken, veelzinds Tooverkundig zijn geweeſt; dat is naa onze giſſing, Datze met den Waan van een Booven-Natuurlijk vermoogen omhangen waaren, die 't gemeene Volk, welk den loop der Natuure niet en kenden, in Groot-agting hielden; terwijlze zelfs over zulk-een Eerbewijs in haar Vuyſt Lacchen moeſten. Zulx dat men haar-lieden gantze Kraam, wel ingezien zijnde, zeekerlijk verre beneeden den hoogſten Prijs van die Lofwaardigheyd zal te ſchatten hebben: Aangemerkt d'ondekking des bedrogs, en de rijkvoerige byvoegzels, die d'Ervaarenis en 't Vernuft der volgende Eeuwen, tot naader optoojing, daar aan hebben toegebragt.

Of de Wijsheyd der Egiptenaaren zoo hoog te Roemen is als het Erfgerugt daar van zeyd.

Nogtans moet men geenzinds ontkennen, Dat zommige deelen der Geleerdheyd en Weetenſchappen, van d'Egiptenaars uytgevonden, en eenige voor haar bedagt, zeer verbeeterd zijn; als meede dat de Grieken haar Konſt-Winkel alder-eerſt geſtoffeerd hebben, met het geenze van d'Egiptenaars ontleend hadden. Invoegen men ſchijnd te konnen zeggen, Dat Egipten in die tijd voornaamelijk in Konſt-Oeffeningen en Geleerdheyd gebloeyd heeft, als zelfs een Egiptize Duyſternis van Onweetendheyd, het aangezigte van Griekenland, zoo wel als dat van andere Volken bedekte.

't Geën de Egiptenaars eerſt donker en verward wiſten, is van de Grieken naader opgetooyd.

De Geleerde Biſſchop, Eduard Stellinfleet, hierom voorhebbende, te toonen; Hoedaanig bequaam en wel voorzien De Man Moſes geweeſt is, van de Burger-beſtuurkunde, en alle geheyme deelen der Egiptize Wijsheyd, Om ons een Hiſtorie van de Oude tijden naa-te laaten; heeft deeze Dry voornaame aanmerkingen voorgeſteld: Naamelijk, I. De groote Oudheyd van de Agting der Egiptize Geleerdheyd. Ten II. De groote voordeelen die zy gehad hebben in die voort-te zetten: En ten III. De deelen der Geleerdheyd te bezien, die onder hen 't meeſt zijn in gebruyk geweeſt.

Door welke hoedaanigheeden der Egiptize Wijsheyd, Moſes is konnen bequaam gemaakt worden een Hiſtorie naa te laaten.

Zoo wy nu hier in Makrobius zullen geloof geeven, iſſer geen Volk geweeſt, dat in Geleerdheyd teegens d'Egiptenaaren opweegen kon. Dan zeyd den zelven eens van haar, Dat Egipten de Moeder was van alle Konſten; Dan eens weederom, Dat zy de Vaders waaren van alle Wijsbegeerige Weetenſchappen. Elders weederom, Dat de Sterrekunde haar Oorſprong aan dezelve ſchuldig ſtaat, en zy d'eerſte geweeſt zijn, die haar onderwonden hebben den Heemel te Meeten. Dus ſpreekt hy'er van: Alhoewel het waarſchijnelijker is, Dat de Sterrekunde eerder by de Kaldeën bekend, en van daar tot d'Egiptenaaren overgegaan is; waar van wy eenmaal genoeg in Abrahams Uytgang uyt Ur der Kaldeën geſprooken hebben. En noch heeft het Makrobius daar by niet gelaaten; maar hy ſchijnd haar ook allerley Goddelijke kennis toe-te ſchrijven; als hy zeyd; Datze de Heemelze dingen verſtonden, en Meede-Oeffenaars der Goddelijke Tugt zijn geweeſt.

Wijsheyd der Egiptenaaren van Makrobius geroemd.

Het is genoeg bekend, in wat Hoogagting de Egiptize Geleerdheyd by zommigen van onze laater tijden geweeſt is; zoo dat de Stoffſcheyders het als een ſtuk van de grootſte Eer voor haare Konſt-Oeffening aanmerken, Dat zy meenen Maagſchap aan de Oude Egiptize Wijsheyd,

Stoffſcheyders haalen haar kennis geern van de Egiptenaars af.

te konnen reekenen, en te toonen dat de Stofſchey-kunde van den Egiptizen Hermes afkomſtig is: Alhoewel het van Konringius verſtandelijk weederſprooken is. Franciskus Patricius bekende zoo grooten verwondering over d'Oude Geleerdheyd der Egiptenaaren te hebben; Dat hy het Oordeelde geen quaade verwiſſeling te zijn, by-aldien de Peripatetize Wijsbegeerte aan een kant geſmeeten, en d'Oude Egiptize in plaats aangenoomen wierd. Doch de Weereld ſchijnd thans zoo Gek niet, Datze zijnen Hermes Triſmegiſtus voor den Autheur der Oude Egiptize Wijsbegeerte aanneemen zou; naadien nu genoeg ontdekt is; Dat de Boeken die onder 't Mom-Aanzigt van zijnen Naam uytgaan, niet anders dan een Verward zaamenſchraapzel zijn, van Kriſtelijke, en van Platonize en Egiptize Leeringen. Zulx het zeer beſwaarlijk zou vallen, de Hoogagting voor d'Egiptize Geleerdheyd ſtaande te houden, door dingen die nu al lang hebben uytgediend. Nogtans vindmen geen volſtrekte reeden, om dezelve zoo geheel-en-al in twijffel te trekken, gemerkt daar immers zoo heerlijke Getuygeniſſen van, in de H. Boeken der Hebreeuwſe Kerke gevonden worden; en daar zoodaanig in voorkoomen, als ofze tot een Standaard en Opgeregt teeken van alle Menſchelijke Wijsheyd te pronk ſtonden. Dus zienwe, Dat wanneer daar van Salomons Wijsheyd, met het grootſte Voordeel en Lof gerept word; ons dezelve onder dit Merkteeken voorgeſteld word; *Dat zy grooter was dan de Wijsheyd van alle die van 't Ooſten, en van alle Wijsheyd der Egiptenaaren*, 1 Kon. 4:30. Waar uyt niet heel twijffelagtig te beſluyten is, Datter geen Geleerdheyd ter Weereld in hooger agting, dan die van deeze Volken was, naadien men anders uyt die Zegs-reeden niet en had konnen afneemen; Dat Salomon wijzer was dan alle Menſchen. Zulx hier uyt dan klaar te zien is, Dat de Wijsheyd der Egiptenaaren van Ouds niet en heeft beſtaan in Leurerye en dingen van kleene waarde; of in Bygeloovige en Tooverkonſtige Guychelaaryen, alhoewelzer veelzinds meede verzeld ging; maar dat'er yts van een Bondige en weezentlijke Natuure der Wijsheyd en Kennis in ſtak; dewijl zy anders niet eens waardig kon geagt worden, Dat Salomons Wijsheyd daar over Zeegepraalde. Gelijk het meede geen kleene Eere voor de Wijsheyd der Egiptenaaren was, van Salomons Wijsheyd overtroffen te worden, als die daar door onderſteld, jaa vaſtgeſteld wierd. Naadien het anders eeven zoo gek zou luyën als of men zey; Dat een Leeuw, Sterker of Kloekmoediger als een Schaap was. Maar indien wy dan met goed regt, de Geleerdheyd der Egiptenaaren, in waarde houden; meenen wy daar-en-booven in die getuygenis merkelijk te zullen onderſteund worden, wanneer wy alle de groote voordeelen aanmerken, welke d'Egiptenaars gehad hebben, om de Geleerdheyd onder haar voort-te planten. Maar nu koomen de Menſchen gemeenlijk op tweederley wijze tot Kennis; naamelijk, door Overleevering van anderen; en door eygen Opmerking. Wat voordeel d'Egiptenaars door Overleevering gehad hebben, ſchijnd hier niet zoo-zeer te moeten onderzogt worden; als wel het geene zy door eygen Ervaarenis zijn konnen te weeten koomen. Alle Kennis uyt de Opmerking voortkoomende, moet zijn van die Weetenſchappen die onmiddelijk ſtrekken, ten Beſten van het Leeven der Menſchen; Of van die, welker eynde is, de reedelijke Vermoogens der Menſchen, in de kennis der dingen te bevorderen. d'Eerſte zal een Menſch doen veele dingen uytvorſſen: De Tweede vereyſt ontſlaaking van andere beezigheyd, en een Gemoed dat op die dingen gezet is: En daar naa Vernuftigheyd in de Oeffening der zelve, verzeld met zorgvuldigheyd, om d'uytgevondene dingen wel te bewaaren. 't Is zeeker, dat d'Oeffening van de Meetkonſt onder de Egiptenaaren, haar Oorſprong ſchuldig is aan de noodzaakelijkheyd. Want naadien de Nyl-Stroom aldaar Jaarlijks zeer hoog opliep, door de Stort-Reegens die in Moorenland vielen, waar door Egiptenland Overſtroomd wierd, gelijk we in 't voorige Hoofdſtuk gezien hebben; (zoo dat alle de Paalſcheydingen der Akkerlanden omver-geſmeeten, of uytgewiſt wierden;) was het hen noodig t'elkens naa het afneemen der Overvloejing, de Landeryen te hermeeten, en

Wat'er van Hermes Triſmegiſtus en zijn Schriften te houden zy.

Wijsheyd der Egiptenaaren hoe in de H. Schrift vermaard.

Wat voordeel d'Egiptenaars hadden, de Wijsheyd boovenandere voort-te planten.

Meet-konſt in Egipten door noodzaakelijkheyd geoeffend.

en yder zijn Eygen Deel toe-te eygenen. Hoedaanig-een groot belang een Oorzaak wierd, dat zy haar te neerstiger in die Weetenschap Oeffenden, en tot naauwkeurige Kennis quaamen van een Konst, die een geduurig gebruyk onder haar had. Gelijk het dan ook hier van daan gekoomen is, Dat Herodotus, Diodorus Sikulus, Strabo en andere, de Vinding der Meet-Konst, byzonderlijk den Egiptenaaren hebben toegeschreeven. Daar naa hebben zy deeze Kennis tot een grooter Nut besteed; naamelijk om het Water van de Nyl, te leyden in plaatzen die zoo hoog niet overstroomd wierden, als wel noodig was om haar een aanstaande Vrugtbaarheyd te doen verhoopen: 't Geên zy door een Arbeydzaame doorsnijding van verscheyde uytgegraave Waterloopen deeden; waar in als Strabo zeyd, de Konst en 't Vernuft der Egiptenaaren, de Natuur te booven scheen te streeven. Waar toe, indien wy aanmerken, hoedaanig zy door zeekere Nyl-Peylers, d'aanstaande Vrugtbaarheyd des gemeenen Oogstes wisten af-te meeten; ons ten minsten kan doen zien, op wat grondvest wy te gelooven hebben, Dat de Egiptenaars zeer Ervaaren in de Meet-Konst zijn geweest. Booven dien heeft ook de gestalte van haar Gemeene-Best, merkelijk gediend, om alle andere Kennisse voort-te zetten, welkers Eynde is de Beschouwing en Opmerking. Uyt welk een-inzigt by haar voor goed-gekeurd was, Datter altijd een genoegzaam aantal van Perzoonen moest zijn, die haar nergens anders meede, als met het naarstig Onderzoek van de Natuure der Dingen beezig hielden. Zoodaanig waaren d'Egiptize Priesters; welke weegens veel byzondere Bygeloovigheeden der Godsdienst, meestdeels bevrijd waaren van de Lastige Dienst van Beesten te Offeren; waar meede de Priesters van andere Volken geduurig beezig waaren: En zoo Leefden zy niet alleen gemakkelijker, maar scheenen ook een Eerlijker Dienst dan andere te hebben: Zijnde Perzoonen van de grootste Eerwaardigheyd en agting onder d'Egiptenaaren; en daar by ook van Magt-hebbing. Onder welke Rang alzulke schijnen te moeten gereekend worden, die noch Zoldaaten, noch Landbouwers, noch Handwerkers waaren. Gelijk dan ook Strabo, geheel niet van eenigen Aadeldom gewag maakt, die by hen onderscheyden van de Priesters was; maar verdeeld het gantze Volk, in Zoldaaten, Landbouwers en Priesters. En als hy Verhaald, Dat de andere twee gebruykt wierden omtrent Zaaken van Oorlog, en d'Inkomsten des Konings in Tijd van Vreede, voegd hy'er by, Dat de Priesters d'Oeffening der Wijsbegeerte en Staat-kunde ter herten naamen, en meest met haare Koningen omgingen. En daar is niet aan-te twijffelen, of men moet ook zulke daar onder verstaan, welke van de Koningen, in tijd van Nood en Raadpleeging onder den Naam van *Wijze*, *Sterrekijkers* en *Tooveraars* aan 't Hof geroepen wierden; waar van te zien is, Gen. 41: 8. Exod. 7: 11. &c. Dan. 5: 8, 15. *Wijze des Koninks* genoemd. Daar naa verder spreekende van de Kennis, die hunne Koningen zoo wel als de Priesters, in haar Konsten hadden, zeyd hy, Dat zy met hen het meeste deel van haar Leeven doorbragten. Zulx daar meede zeer wel overeen stemd, als Plutarchus zeyd; Dat de Koningen zelf dikmaals Priesters waaren; en uyt Hekatæus daar by voegd, Dat de Koningen gewoon waaren Wijn te drinken by maate, om datze Priesters waaren. Den zelven getuygd meede, Dat d'Egiptize Koningen altijd uyt den Rang der Priesters, of uyt die der Krijgs-Lieden Verkooren wierden; d'Eerste ter Oorzaak der Wijsheyd, de Tweede, weegens Kloekmoedigheyd. En schoon een Konink uyt de Rang der Zoldaaten Verkooren wierd, begaf hy zig straks onder de Priesters, om in haare Geheyme Weetenschappen geoeffend te worden. En zoo hebben wy ook al ten tijde van Abraham gezien, Dat Melchisedek, onder de Kanaaniten, tegelijk Konink en Priester was. En alhoewel Diodorus Sikulus, zommige Aanzienelijke Perzoonaadjen, agter de Priester-Rang schijnd te stellen, welke van het Krijgs-Volk onderscheyden waaren; willen zommige Geleerde Schrijvers, Dat by-aldien hy daar door andere, als moogelijk de voornaamste van de twee andere zoort verstaat, men even, als Kasaubonus eens in een ander geval van

Egiptize Priesters de voornaamste Oeffenaars der Weetenschappen.

En Raadsluyden der Koningen in Nood.

Egiptize Koningen die te gelijk Priesters waaren.

En wierden uyt de Rang der Priesters verkooren.

Dio-

Diodorus zeyde, mag zeggen; *De Getuygenis van Diodorus, geld zoo veel niet als die van Strabo.* Invoegen hier uyt niet heel scheemeragtig te verstaan is, waarom POTIPHERA, de Vader van *Asnath*, die Josef tot een Huysvrouwe wierd, Gen. 41:45. כהן *Cohen* genoemd word; 't welk zommige, *Priester*, andere, *Overste van On* Vertaalen; gelijk we in de Historie van Josefs Leeven in Egipten, hebben aangeweezen. En het blijkt hier weederom, Dat die beyde zingeevingen, zeer wel bestaan konnen, schoon te-gelijk genoomen. Naademaal haare Priesters ook haare groote Prinçen en Oversten waaren; gelijk dan ook *Heliopolis*, of *On*, alwaar deezen Potiphera een *Overste* of *Priester* was, de voornaame Zeetel en Hooge-School der Egiptize Priesters schijnd geweest te zijn. En volgens deeze wijze, zijn ook onder de Joden, *Over-Priesters*, (Dat zijn *Oversten* die uyt de Priesters genoomen waaren,) in den Grooten Raad geweest. Waar van in 't N. Testament dikwils gerept word. Hier-en-booven blijkt het meede uyt Klemens d'Alexandryner, Dat d'Egiptenaaren niet gewoon waaren haare Verborgentheeden aan yder-een en zonder onderscheyd meede te deelen; maar alleen aan zulke die in naavolging tot de Kroon, of aan die welke van Priesterlijke Afkomst, en Kinderen van groote bequaamheyd waaren. Want dit wierd onveranderlijk by haar onderhouden, Datter een geduurige naavolging was van zeeker Ampt of Beroep, in haare verscheyde Huysgezinnen: En dat zoo wel van Priesters, als van Krijgs-Luyden en Landbouwers, waar door zy hunne verscheyde Ordens buyten Vermenging, en alle Verwarring hielden; gelijk we vooren reeds uyt Herodoot hebben aangeteekend; en 't zal ons in 't volgende Hoofdstuk te nutte koomen, daar aan te gedenken. Zoo dat dan naa die gesteltenis van Zaaken, de Geleerdheyd der Egiptenaaren, aan de Priesters verankerd was; welke sterk voortgezet, de waarschijnelijkheyd van die Overleevering, welk onder d'Egiptenaars bewaard is, aangaande Moses, die zy uyt de Historie van Manethon hebben, gelijk Josefus teegens Apion verdeedigd; en hier wonder-wel ter snè komd; naamelijk, Dat Moses een van de Priesters te Heliopolis was, OSARSIPHUS genoemd; doch dat hy daar naa zijn Naam veranderende, *Moses* is genoemd geworden: Met byvoeging, Dat hy ten tijde van de Konink Amenophis, het Melaatze Volk; (want alzoo pleegen d'Egiptenaars uyt een byzonderen Haat, d'Israëliten te noemen;) uyt Egipten geleyd heeft. Doch Chæremon, een anderen Egiptizen Priester, (waar van ook Manethon gewag maakt,) heeft Moses Een *Schriftgeleerden* genoemd; en Josef, door wien hy naa zommiger meening *Josua* gemeend heeft; een *Heyligen Schriftgeleerden*; daar by doende, Dat den Naam van MOSES is TISEPHEN, en die van Josef, PETELEPH geweest. Welke Overleevering voorzeeker niet anders, dan uyt de Vermaardheyd van Moses Wijsheyd en Geleerdheyd, die haare Priesters gemeen was, voortgesprooten is: En zijn Opvoeding onder 't bestèl van Faraôs Dogter, schijnd ons genoegzaame aanleyding te geeven; om hier ook die Deelen der Egiptize Wijsheyd aan-te merken, in welke de H. Schrift zeyd, Dat Moses Onderweezen was. Deeze dan heeft Filo de Jode, verdeeld in Reeken-konst, Meet-konst, Zang-konst, en Beeld-spraakige Wijs-begeerte. Doch Sixtus Senensis, die daar in Diodorus Sikulus, en Diogenes Laërtius met andere gevolgd is, heeft die wat beknopter in Vier Deelen onderscheyden: Naamelijk in Sterre-kunde, Natuur-kunde, Godgeleerdheyd, en Zeede-kunst. Haar Sterre-kunde diend men te haalen uyt het geene de Grieken van de Egiptenaars geleerd hebben; gelijk Jamblichus en Porfyrius van Pythagoras getuygen; Dat hy zijn Kennis in de Meet-konst, voornaamelijk van d'Egiptenaars gehaald had: Als dewelke van Ouds, gelijk Porfyrius zeyd, Overneerstig waaren om zig in de Meet-konst te Oeffenen, even als de Feniciers in de Tel-konst, en de Kaldeeën in de Sterre-konst. Ook heeft Jamblichus aangemerkt, Dat het zeer moeyelijk pleeg te vallen, toegang tot d'Egiptize Priesters te krijgen, en agter haare Verborgentheeden te geraaken: In hoedaanigen zin Strabo haar zulke genoemd heeft, *Die haare Geleerdheyd onder*

Priester en Overste kon wel zaamen gaan.

d'Egiptenaaren hebben hun Ambagt en Bediening altijd in haare Naakoomelingen voortgeplant.

Waar van daan Moses by de Egiptenaars een Priester van Heliopolis genoemd is.

En by Chæremon, een Schriftgeleerde.

Egiptize Wijsheyd van Filo aangemerkt.

En hoe van andere vermaarde Schrijvers

Getuygenis van Jamblichus.

onder veelerley verbloemde Waar-Teekenen verbergden, en niet ligt bewoogen wierden om de zelve te ontvouwen. Nogtans schijnd men eenigzinds te denken, Dat Pythagoras in de XXII Jaaren, die men zeyd dat hy onder hen in gemeenzaame Ommegang doorgebragt heeft, genoegzaame geleegentheyd gehad heeft, om derzelver Verborgentheeden af-te leeren; waar toe wy egter maar weynig reeden vinden om zulx te gelooven; by-aldien het Verhaal van Diogenes Laërtius stand zal houden; naamelijk dat de zelve Pythagoras een Offerhande van Honderd Beesten Slagte, tot uytvinding van de betooging, die nu in het XLVII[ste] Voorstèl van Euklides Eerste Boek vervat word. Dit verminderde nogtans niet d'agting die de Grieken hadden voor de Geleerdheyd der Egiptenaaren in de Wis-konst; naadien immers Eudoxus Knidius ten tijde van Plato, om geen andere reeden naa Egipten trok, als om de zelve daar te leeren. En Demokritus roemde, Dat niemand van de *Arsepedonapten*, (want zoo wierden hunne Priesters, volgens Klemens Alexandrinus en Eusebius, die de Historie Verhaalen, genoemd;) hem in de Wis-konstige Dingen te booven ging. Waar uit ten minsten dit af-te neemen is, Dat zy doe ter-tijd in die Weetenschap Vermaard waaren. Hoe grooten Kennis zy in de Sterre-kunde gehad hebben, is niet alleen uyt Diodorus, Strabo, en Herodotus te zien; maar ook uyt de Uytvindinge van den Loop des Jaars, door verandering der Zonne-keer, welk een Vond was van de Heliopolitaanze Priesters, die eygentlijk *Zonne-Dienders* waaren; een zoort die moogelijk *Chemarim* genoemd worden, 2 Kon. 23: 5. Dat ook de Aardkloot-kunde by haar in agting was, blijkt onder andere scheemeringen uyt Klemens, daar hy de Schrift-Geleerde in de Feestelijke Ommegang, zullende beschrijven, van haar zeyd; Datze moesten Ervaaren zijn in de Beeldspraak-kunde, in de Weereld-kunde, in de Aardkloot-kunde, in de Loop der Planeéten, in de Land-beschrijving van Egipten, en in de Kennis van de Nyl. Gelijk dan meede Eustatius in zijn Aanteekeningen over Dionisius, de Aardkloot-kundige Tafels aan Sesostris toeschrijft, welk het Land dat hy gewonnen had, in Tafels deed afbaakenen, en zoo meede-deelde aan d'Egiptenaars, en zy aan anderen. Haar Kennis in de Natuur-kundige Wijsbegeerte, heeft zoo bijster groot niet konnen zijn, weegens haar gewaande Toover-kunst en Raazende Bygeloovigheyd; waar door zy in het Onderzoeken der Natuurlijke Dingen die zy een Godheyd toeschreeven, merkelijk verhinderd wierden. Veel Netter en naauwkeuriger schijnen zy nogtans in de Natuurlijke Historie geweest te zijn; als dewelke, gelijk Strabo zeyd, alle zeldzaame Dingen, of 't geen Wanstaltig, of Ongelijkvormig was, in hunne Verhaal-Boeken neerstiglijk deeden aanteekenen. Herodotus doed'er by, Dat zy de Dingen van die Natuur niet alleen veel zorgvuldiger dan eenige andere Volken hebben waargenoomen; maar datze die ook naauwkeurig bewaarden, en dikwils met malkanderen vergeleeken; verzaamelende uyt een gelijkheyd van Wonderlijke Dingen, een gelijkheyd van Uytkomsten. Maar het geene d'Egiptenaars noch wel de grootste Naam scheen by-te zetten, zal veel-ligt haar vroege Kennis in de Genees-kunde te agten zijn; als waar van zoo dikmaal by Homerus, Plato, Herodotus, Plutarchus, Diogenes Laërtius, en andere gesprooken word; Dat men zeekerlijk veele ondienst zou doen, by-aldien men 't zou willen bestaan met getuygenissen te ondersteunen, 't geên zoo algemeen aangenoomen is. En zoo wy slegts Manethon hier een kruymeltje Geloof geeven; zal dit geen bewijs voor de Oudheyd van die Oeffening onder haar aanbrengen; Dat Athotis, de Tweede Konink van de eerste Regeering der Thiniters, zelfs een Medicijn-Meester is geweest, en eenige Boeken van de Ontleed-kunde geschreeven heeft. Gelijk ook de Tweede Konink van de Derde Regeering der Memfiters, weegens zijn kennis in de Genees-kunde, onder hen met de Naam van *Eskulapius* is geëerd geworden. Zoo Verhaald meede Plinius, Dat haare Koningen gewoon waaren de Doode Lichaamen te laaten opsnijden, om de Natuure der Quaalen naa-te vorschen. En op een andere plaatze zeyd

Pythagoras verblijf in Egipten waar toe van hem ondernoomen.

Exempel van andere die Egipten bezogten om de Wis-konst te leeren.

Wat kennis de Egiptenaars van de Sterre-konst en Aardkloot-kunde hadden.

Waar door zy verhinderd wierden de Natuur-kunde wel te onderzoeken.

Genees-kunde van Ouds by de Egiptenaars vermaard.

Athotis de I. Konink van Egipten een Medicijn-Meester.

En een ander Konink onder hen met de

zeyd hy, Dat haare Genees-kunde voortgekoomen is uyt het Verhaal dat zommige wiften te doen, Van het Genees-Middel, waar door zy van zeekere Ziekte herfteld waaren; hoedaanige als dan tot naarigt voor de Naakoomelingen in zeekere Gedenk-Boeken aangeteekend, en in haare Tempelen bewaard wierden. Waar uyt dan moogelijk voortgekoomen is, Dat ook de Genees-konft tot een Godheyd wierd, en eenen Eskulapius met een Slange-Staf voor den Dag quam; daar men in Egipten zoo veel Heyl van wagte. Gelijk meede de Geneezing zoo ontwijffelbaar by haar gehouden wierd; Dat geen Medicijn-Meefter, langer als Dry Daagen, mogt Loon voor zijn genoome moeyte en geleeverde Hulp-Middelen genieten. Haar *Hieroglyfize*, of Heylige Beeld-fpraakige Geheym-Leere, heeft noch wel het aldergrootfte gefchal in de Weereld gemaakt; maar heeft waarlijk niet byzonders weezentlijks in zig: Waar van die geene, zeyd Stellingfleet, die men anders quaalijk zou konnen overtuygen, byaldien zy den Egiptizen Oedipus van Athanafius Kircherus door-blaaderen, ten vollen moeten overtuygd ftaan, door de Vrugtelooze Onderneeming van dien Man, die anderzinds niet Ongeleerd is. Ik kan niet begrijpen, vervolgd de ftraks-gemelde Biffchop, Hoe een regtfchaapen Menfch kan Oordeelen, Dat die Oeffening zijn Arbeyd waardig is, die op 't beft genoomen, niet hooger dan tot giffingen opklimmen kan: En daar men, als het met veel Sweetens daar al toe gebragt word, niet anders dan een t'zaamenhooping van leuragtige Waarneemingen heeft inge-Oogft: Gelijk onder andere te zien is in die Vermaarde Beeldfpraak van Diofpolis, daar de Oude zoo veel van praaten; waar in door een Kind, *De Komfte in de Weereld*; door een Oud Man, *den Uytgang uyt de Weereld*; door een Valk of Havik, *Godt*; door een Nyl-Paard of Behemoth, *den Haat*; en door een Krokodil, *de Onbefchaamdheyd* wierd aangeduyd; en dat al dat beflag te zaamen gebragt, diende om deeze gedenkweerdige Spreuk uyt-te drukken; *O! Gy die in de Weereld komd, en gy die daar uytgaat, Godt Haat de Onbefchaamdheyd.* Doch dit fchaamd zig zelven: En vermaand ons te denken, Dat die zoort van Geleerdheyd geen ongelijk gefchieden zou, by-aldienze onder *De Moeyelijke Beuzelingen*, in 't Voorfte Gelid gefteld wierd: Gemerkt al zulke Beeld-fpraaken te zaamen getaft, nergens toe bequaamer fchijnen, als om daar door, *Den Verlooren Arbeyd*, op 't Natuurlijkft af-te Schilderen. Die nu ook haar Werk gemaakt hebben, d'Eerfte Vinder der Hieroglyfize Letter-Beelden op-te ftikken; draagen 't zelve aan Memnon op. Doch andere getuygeniffen willen, Datze Ifis den Egiptenaaren geleerd heeft: Want datter in d'Oudfte Tijden Zeeven zoorten van Letteren, vermaard waaren, zeyd Krinitus in een over-Oud Gefchrift, met deeze woorden geleezen te hebben;

Naam van Eskulapius geëerd.

Beeld-fprake der Egiptenaaren heeft groote Roep van Wijsheyd naagelaaten.

Kircherus over zijn verlooren Arbeyd in 't verklaaren der Egiptize Beeldfpraake van Stellingfleet beklaagd.

By Mofe was de Eerft Hebreeuwfe Letter-vond;
De Fenicier de Griex Opbouwde uyt den Grond.
Karmenta ftelde de Latynze; noch Gemeen:
Der Syren Abraham; de zelve der Kaldeën.
d'Egiptis Isis, *doorwrogt van Weetenfchap:*
Der Gethen, Galfila; doch op de laatfte Trap.

Maar daar was by d'Egiptenaars noch een ander Deel van Wijsheyd en Geleerdheyd, om welk zy geagt wierd; naamelijk, het *Burgelijke* Deel; 't geen ongetwijffeld met meerder regt, *Wijsheyd*, dan al de voorige Kennis mag genoemd worden. Men agt dat'er twee kenteekenen zijn, die de Wijsheyd van een Volk, opentlijk te kennen geeven; te weeten, *Goede Wetten*, en *Een Voorzigtige Handhaaving* van de zelve. De Wetten der Egiptenaars worden zeer gepreezen van Strabo, en Diodorus Sikulus; en men moet het niet voor de minfte aanprijzing der zelve fchatten, Dat Solon en Lykurgus, veele van hunne Inftellingen, daar uyt ontleend hebben. En om niet van de Voorzigtige Handhaaving

Egiptize Wijsheyd in Burgerbeftuur.

haaving hunner Regeering te twijffelen, daar van kan ons de langduurige volharding van haaren Staat in Ruſt en Vreede, een onbeſwijkbaar bewijs verſtrekken; waar in ons ook de H. Schrift geen gebrek aan getuygenis laat hebben; wanneer wy zien dat de Konink van Egipten daar in, niet alleen *Een Zoon der Wyzen*; maar ook, *Een Zoon der Oude Koningen* genoemd word: Jaa zijne Raadsheeren worden daar met den Naam van *Wyze Raadsheeren van Farao*, en *Wyze* Mannen genoemd, Jeſa. 19: 11, 12. Waar door men zeekerlijk meer als een Gemeene Voorzigtigheyd, en Burgerlijke Staat-Beſtuuring te verſtaan heeft. Waar toe wy niet alleen uyt Diodorus Sikulus moogen byzetten, Dat Lykurgus en Solon, zoo wel als de Poëeten, Orphèus, Muſæus, Melampus, en Homerus; en daar naa de Filozoofen, Pythagoras, Plato en andere, alswe ſtrax zeyden, haar meeſte Kennis en Wijsheyd van de Egiptenaars gehaald hebben; maar dat hy ook meede in het algemeen zeyd; *Dat alle die onder de Grieken Vermaard waaren weegens Wysheyd en Geleerdheyd, zig in de Oude Tyden naa Egipten begaaven, op datze Kundſchap van haare Wetten en Burgerbeſtuur mogten krygen.* Booven dit alles hebben de Egiptenaars ook een veel beeter Gevoelen van de Scheppinge, en den Oorſprong der Dingen gehad, dan de Grieken; niet teegenſtaande zy dapper gezet waaren, om hunne Oudheyd omtrent die Volken welke zig derwaards begaaven, tot in den hoogſten top op-te Vyzelen. Want het blijkt uyt Diogenes Laërtius, Dat d'Egiptenaars ſtantvaſtelijk geloofd hebben, Dat de Weereld een Begin gehad heeft; Datze Verderffelijk was, Datze rond was, en dat de Sterren van de Natuure des Vyers waaren; en dat den Aardkloot Op-en Neederging; gelijk Diogenes Laërtius aantrekt uyt Hekatéus en Ariſtagoras. En aldus zijnze veel naader aan de Waarheyd en Moſes verhaal, dan den Grooten Ariſtoteles; die de Eeuwigheyd der Weereld vaſt-ſtelde; alhoewel hy nogtans zelfs belijd, Dat alle de Filoſoofen die voor hem Geſchreeven hebben, Leerden datze Gemaakt was. En ſchoon Thales naaderhand onder de Grieken leerde, dat het Water het beginzel van alle dingen was, en Godt het Verſtand, het welke alles uyt het Water Formeerde; en voor zoo ver, heel-naa met d'Egiptenaars, en Moſes Verhaal komd; ſchijnd men nogtans te moeten gelooven, Dat de Grieken hun eerſte beginzelen der Natuurlijke Wijsbegeerte, veel-meer door Overleevering van andere, als wel door eygen Beſchouwing en Ervaarentheyd verkreegen hebben: Naadien ons het ſtrax-bygebragte gevoelen van Thales, een deel ſchijnd te zijn van die Oude en algemeene Overleevering, welke aangaande de eerſte Voortkooming der Aarde, zoo zeer in de Weereld in ſwang ging. 't Geên wy daarom te openhertiger zeggen, om dat wy geen onwrikbaare reeden vinden, om met de meeſte Geleerde Uytleggers vaſt-te ſtellen, Dat de Filoſoofen, die veele dingen geſprooken hebben welke met Moſes over-een komſtig zijn, juyſt daarom met de Hebreën of Joden verkeerd, of hun gevoelens uyt de Schriften van Moſes en andere H. Boeken, uytgeſchreeven hebben. Of dat die aan hen zijn overgebragt in een verborgen *Kabbale*, van de Schepping, gelijk Pytagoras en Plato dat ſtaande houden, en met geen minder reeden van Thales kan getuygd worden. Hoedaanige Overleeveringen der eerſte Weereld, dan ook veel beeter onder de Kaldeën, Egiptenaaren en Feniciers en haare Naabuuren, dan onder de Grieken zijn konnen bewaard worden; en derhalven niet zoo algemeen aan hun verkeering met de Mozaïze Schriften toe-te ſchrijven is. Als waar heenen het de Heer Witzius ſchijnd te willen wenden; in zijn Boek *Van d'Egiptize Zaaken*; voornaamelijk teegen den Ridder Marſcham, en den Geleerden Spencerus geſchreeven. Waar toe hy dan niet alleen in een byzonder Hoofdſtuk aangeweezen heeft, wat over-een komſt d'Egiptenaars met de Hebreën hadden, aangaande de Schepping der Weereld, den eerſte Menſche; d'Onſterffelijkheyd der Ziele en derzelver ſtaat naa de Dood: (waar van wy elders de Oudheyd van der Egiptenaaren gevoelen, uyt hun Aal-Oude Grafbezorging hebben getoond;) maar ook in het XII^de^ Kapittel van zijn III^de^ Boek; eeni-

En met een groote getuygenis van Diodorus Sikulus beveſtigd.

Egiptenaars hebben van den Oorſprong der Dingen beeter kennis dan de Grieken gehad.

En aangaande de Schepping, naader aan Moſes, als Ariſtoteles.

d'Oude Heydenen hebben veel Dingen in de Natuurkunde geweeten die met Moſes over-een ſtemmen.

eenige Waarneemingen heeft by-gebragt; waar door hy meend te konnen staaven; *Door wien, en langs welken Weg, veel Hebreeuwse Zaaken tot d'Egiptenaars zijn konnen overgaan.* Gelijk we elders aangeteekend, en bedenklijk weedersprooken hebben. Zonder dat hier omtrent yts teegen doed; Dat die Vermaarde Schrijver van Oordeel is, Dat'er geen bestendige Historien konnen grondvesten, Dat'er in d'Egiptize Godsdienst yts prijswaardigs zy geweest, dat Ouder als 't Hebreeuwse Volk is; of dat zy yts gewigtigs zouden gehad hebben, Dat ook niet by andere Volken is gemeen geweest: Gemerkt de Oudheyd der Dingen, niet altijd, naa de Oudheyd der Schrijvers te schatten, maar elders van daan te raamen is; gelijk we dat hier en daar hebben aangemerkt. Voorwaar Griekenland, is in de Oude Bloey-tijd der Egiptenaaren, veel Woester en Onbeschaafder dan de strax-genoemde Volken geweest, welke de Middel van naader-by ter-hand hadden, om alzulke gedenk-teekens en algemeene Verhaalen van de Eerste Eeuwen der Weereld te bewaaren, dan de Grieken die zig in haar beginzel meest met een geleend Ligt behielpen. En die Griekenland aldereerst tot een Burgerlijke t'zaamen-leeving bragten, en zoodaanig fatzoeneerden, Dat het de Gedaante van een Wel-gestelde Republijk kreeg, zijn zulke geweest, die d'Uytheemsse Landen bezogt hadden, om tot die Kundschap te geraaken. Gelijk we zoo straks met eenige Voorbeelden der Voornaamste Wetgeevers onder haar getoond hebben. Doch hier van voor dees tijd genoeg: En wy hebben dit ook maar alleen tot een Vroeg-tijdig Voorbereydzel willen aanmerken, om naaderhand des-te klaarder te doen blijken, Dat zulk-een Man als de groote Wetgeever Moses geweest is; Opgevoed in alle de Wijsheyd en Vrye Konsten van Egipten; verkeerende met de Schranderste Geesten van Faraôs Hof, en alzoo geleegentheyd had, om tot het binnenste van al datze wisten in-te booren; Dat hy zeggen we, een genoegzaam deugdelijk onderscheyd heeft konnen maaken, tussen een bloot Voorgeeven of ook Bedriegeryen, en gewigtige Waarheeden die Proef konden houden. Het geene, wanneer wy aandagtelijk overweegen, ons t'eenemaal de Pas zal schijnen af-te snijden van te konnen denken, Dat een Man, die zijn belang had in zoo Aanzienelijken Hof, en zoo grooten geleegentheyd had van zig daar in-te konnen vorderen, zoo gewillig alle die Vermaakelijkheeden voor het teegenwoordige, beneffens de Hôop en Voordeelen voor het toekoomende, zou konnen afleggen; by-aldien hy niet ten vollen verzeekerd had geweest, van de ontwijffelbaare Waarheyd der Dingen die in zijn Boeken aangeteekend zijn. Doch wanneer wy dessels Bedrijf hier naa in de gantze Reex van zijn Leeven zullen doorzien hebben, zal het met meerder Welvoegzaamheyd, te betoogen staan; Dat Moses alzoo bequaam is geweest als yemand onder alle de Scherpzinnigste Wijsgeeren der Heydenen ooyt konde zijn, om de Waarheyd van de Valsheyd t'onderscheyden: Jaa wy meenen dat genoegzaam blijken zal, Dat hy naa alle schijn, d'alder-Vermaardste onder de Griekze Weereld-Wijzen, zeer verre overtroffen heeft, in die zelfde zoort van Wijsheyd en Geleerdheyd, waar meede zy in de Weereld zoo grooten Roep maakten, en die daar by Oorspronkelijk uyt Egipten was, gelijk uyt de gantze volg-reex der Griekze Filozoofen, welke Eeuw op Eeuw, Egipten bezogten, om slegts stukken en brokken van die Geleerdheyd die'er te haalen was, van daan te sleepen; daar van Moses evenwel den Overvloed van de volle Maaltijd heeft konnen hebben, en ongetwijffeld gehad heeft; gemerkt de Hooge plaats van zijn Opvoeding, en Vermoogen in Egipten. Indien men onder-entussen uyt eenige kennelijke Voetspeuren lust te zien, Dat der Egiptenaaren Kennis van de Scheppinge der Weereld, van de Zond-Vloed, en Voortkooming van den Eerste Menschen; (die zy, volgens 't getuygenis van Diodorus Sikulus, ook *Moeder-naakt* in de Weereld brengen;) niet heel wijd van Moses afwijkt; Hugo de Groot, heeft zulx in de Aanteekeningen op zijn Boek *Van de Waarheyd der Kristelijke Godsdienst*, met veel Staaltjes te-gaar gezaameld. En op dat hy in dat Voortreffelijk Werk-Stukje betoonde, Dat de Grieken en Latynen,

Grieken zijn Agterlingen in de Wijsheyd.

Hoe bequaam Moses geweest is om die Dingen te beschrijven dien hy beschreeven en Werkdaadig gedaan heeft.

tynen, al haare Wijsheyd, door de Feniciers van de Egiptenaaren ontleend hebben; heeft hy daar toe de gantze Schat der Geleerdheyd, zoodaanig leedig geput, Dat'er by-naa niets by-te doen is: Zoo dat het hier tot Lof van die fraaye Digter Kaſpar Brandt gedijd, Dat hy dat GULDEN BOEKJE, de Kriſten-Weereld, onder deeze Lof-ſpraak heeft aangepreezen:

O kleen Geſchrift des Allergrootſten Mans!
O Boek-Juweel, uyt Duyzenden Verkooren,
Daar 't Kriſtelijk Geloof in vollen Glans
Vertoond word voor het Oog van alle Volken.
Hier blijkt de Kragt van 't Heylzaam Pinxter-Vyer:
Hier vind'ge Stof, geleerde Bybel-Tolken:
Hier ſtroomd een Vloed van Wijsheyd op 't Papier:
Van Wijsheyd, daar de Dwaasheyd van Atheenen
Voor ſwigten moet en al het Heydendom,
Door klaarder Zon van Waarheyd hier beſcheenen.
De Laſter-Tong van Celſus word hier Stom.
Hier moet Porfier 't Afgodendom verlaaten.
Vorſt Juliaan, die al-te Trots zijn' Heer
In 't Aanzigt Spoog, ten Afgrond uytgelaaten,
Viel willig voor zijn dierbaar Kruys ter neêr,
Vry waardiger dan Keyzerlijke Troonen,
Op 't Leezen van dit Eedel Helden-werk.
Hoe kan hy hier zijn Ongeloof verſchoonen?
Dit Dagligt ſchijnd den Nagt van Stix te ſterk.
De Halve Maan van Mekka word hier duyſter;
De Bloed-Wet, die door Staal, door Vyer en Vlam
Word voortgezet, verlieſt haar valſſen Luyſter.
De Felle Leeuw, ſwigt voor het Offer-Lam.
Bluſt vry het Ligt van uwe Tempel-Lampen,
Verbaſterd Zaad van Abrahams Geſlagt,
Hier breekt de Zon door al uw Letter-dampen,
En toond uw Vorſt MESSIAS, *dien gy wagt.*
O Gulden-Boek van yder Waardt Geleezen!
O Kerk-Juweel! O Dierbaar Letter-Pand!
O Zilver-Mijn, nooyt hoog-genoeg gepreezen!
O Proef-ſtuk van het Sneedigſte Verſtand!

Wijsheyd der Egiptenaaren door haare ſpooreloo-ze Afgoderye verdonkerd en uytgewiſt.

Maar dat al deeze Geleerdheyd, den Egiptenaaren zoo weynig is te-baat gekoomen, Dat zy te-midden van haare grootſte Wijsheyd, zoodaanig op 't aller-uytbundigſte zijn Dwaas geweeſt, Dat den Stank van haare Verfoeyelijke Drek-Goden, de gantze Weereld door gedrongen is, zullen wy, zoo draa de Gordijn van haaren PANTHEON, dat is, den Tempel aller Gedrogtelijke Aanbiddelijkheeden, zal op-geſchooven zijn, ontwaar worden. Waar toe, indienwe voor-af ook der Egiptenaaren algemeene Beezigheeden en Hand-werken bezien, dit haare Aal-Oude agting dapper beneevelen zal, Datze niet zeer Arbeydzaam noch ſterk van Lichaam zijn geweeſt. Daar en ontbreeken voor zeeker geen getuygeniſſen, welke zeggen, Dat d'Egiptize Mannen eertijds meeſt leedig gingen, en de Vrouwen 't werk moeſten doen: Alhoewel'er onder den Gemeenen Hoop, Landbouwers, en by die van noch een ſlegter Handteering waaren; ook Vee-Hoeders pleegen gevonden te worden. Gelijk dan ook Herodotus, de Mannen niet gants en gaar, zonder eenige beezigheyd beſchrijft: *Gelijk de Lugt*, zeyd hy, *by d'Egiptenaars heel anders, en de Riviere de Nyl heel anders van Natuur is, dan andere Rivieren, alzoo verſchillen d'Egiptenaars in haare meeſte Zeeden en Gewoonten, van andere Volken. By d'Egiptenaars, drij-*

Manſchap in Egipten Swak, Leuy en Leedig.

De Zeeden der Egiptenaaren van Herodotus, heel beknopt beſchreeven.

drijven de Vrouwen Koophandel, en houden Herberg, maar de Mannen Weeven binnens Huys. Andere Volken schieten het Scheer-Gaaren van booven in; doch d'Egiptenaars van onderen. De Mannen draagen de Lasten op 't Hoofd; maar de Vrouwen op de Schouderen. Het Vrouw-Volk Pist al staande; doch het Man-Volk zittende, dat is, als men zeyd, al Hurkende nêêrgeboogen. Zy doen haar Gevoeg binnens Huys, en Eeten buytens Huys op de Straat: Daar af zy deeze reeden geeven; te weeten, Dat dingen die Oneerlijk, en egter noodzaakelijk zijn, in 't verborgen moeten geschieden; maar Onschandelijke in 't oopenbaar. Dit zegd Herodotus. 't Geên hy verder van d'Egiptize Priesters, en de rest der Zeeden by-brengd, zal ons hier naa te pas koomen. 't Gezeyde is genoeg om te zien, Dat dit Volk, als Petrus Cunæus van haar zeyd, geern met den Aars op 't Kussen werkte, en in de Huyzen onder de Schaaduwe bleeven; zulx veele onder haar waaren die de Mannelijke Bedieningen omkeerden, en Vlas of Woll Sponnen. En alhoewel zy van haar zelven tot Weekheyd en Gemak geneegen waaren, heeft egter haaren Konink Sesostris haare Gemoederen, daar-en-booven zeer ontmand: Want daar was hy op uyt, terwijl hy voorgaf, Dat hy zijn Konst en Raadpleeging van Merkurius geleerd had. Doch welkeen Vermaarde Godheyd deeze groote Meester geweest zy, zullen wy korts naa deezen verneemen. En gelijk d'Ambagts-Lieden onder d'Egiptenaars als het Graauw, en voor het slegtste Volkje geagt waaren, nam geen Welgebooren Mensch yts ter-hand; en haare Land-Wet verpligte elk Ambagts-Man het zelve Handwerk van zijn Vader te Oeffenen, en zig met geen andere beezigheyd te bemoeyen. Ook moest yder Werk-Baas een Kennelijk Teeken van zijn Hand-Werk of Konst, langs de Straat draagen, en zonder dat niet uytgaan: Even als men thans onder ons, een Timmerman aan zijn Rye; een Metzelaar, Steenhouwer of Smit aan zijn Schootsvel of Maat-Stok; een Kuyper aan zijn Stop-Mes, en diergelijk zou moogen kennen. Ook vind men van haaren Konink Amasus aangeteekend; Dat hy door heel zijn Rijk afkondigde, Dat niemand mogt Leedig gaan; of op 't Sweet van een ander Leeven: Op Straf, Dat al de Leedig-gangers opgevangen, Gegeesseld, en 't Land uytgebannen zouden worden. Men zeyd verder, Dat geen Volk ter Weereld, zoo Snel in 't Swemmen als d'Egiptenaars zijn; waar toe zy als van Natuure schijnen genoodzaakt te worden; overmids zy ten tijde van d'Overstrooming des Nyls, niet zelden van de eene plaatze tot de andere moeten overswemmen, om haare dingen te verrigten. 't Geên dan ook de reeden is, Datze ten dien eynde op Reys zijnde, zeer ligt gekleed gaan. Als het dan haar Beurt word, om een diepe Greppe over te steeken, bindenze haar Hembd en Rok, in maniere van een Tulband om 't Hoofd, en Swemmen alzoo naa den anderen Oever over. Doch indienze over breed Water en een lange Togt te doen hebben, hebbenze Dobbers van Biezen agter naa drijven, tot datze van Grond koomen; en dan begeevenze haar op de zelve, om des-te ligtvoeriger te Swemmen. Van de gewoone Kleeding der Oude Egiptenaaren, konnen we weynig in 't byzonder zeggen: En wat de heedensdaagze belangd, die schijnen van de Eerste Tijden veel te verschillen. Herodotus weet alleen te zeggen; Dat de Mannen in Egipten, gemeenelijk Twee Kleederen draagen; doch de Vrouwen maar een eenig Kleed. Waar meede het Roomze Pronk-Beeld, welk Franciskus Perriër onder zijne Oude Statuën, als de Kleeding van een Oude Egiptize Vrouw, te voorschijn gebragt heeft, niet heel ongelijk schijnd te zijn, uytgezonderd misschien, een Lugtig Over-Manteltje. Op een andere plaatze zeyd de zelve Herodotus, Dat d'Egiptenaars Linne-kleederen draagen, die op de Beenen Gezoomd zijn; en *Kalasiren* van haar genoemd worden; over welkze Witte Wolle Rokjes aanschieten. Zoo nogtans, Datze met geen Wolle Kleederen in de God-gewyde Huyzen, noch Tempels verschijnen; noch ook te-gelijk daar meede moogen Begraaven worden; dewijl zulx voor Onheylig, jaa Gruwelijk gehouden wierd: Maar daar toe moest zeer fijn Linnen genoomen worden; 't geên zy elk naa hun Staat en

['t Egiptize Man-Volk, Vrouwagtig en Arbeyden meest al zittende.]

[Egiptenaars groote Swemmers.]

[Kleeding der Egiptenaaren.]

[Moogen met geen Wolle Kleederen in de Tem-]

pels verschijnen, noch Begraaven worden.

Vermoogen, om Beſt bezorgden. Van de heedensdaagze Kleeding, die naa verloop der Tijden eenigzinds Verbaſterd, en naa d'Arabize en Turkze Môde verleeſt ſchijnd, kan men een weynig ruymer beſcheed geeven. Dus verzeekeren ons de Beſte Reys-Beſchrijvingen, Dat d'Egiptize Kleedingen doorgaans, heel Net en Welgemanierd, doch niet Opzigtelijk noch Weyds van Swier zijn; alhoewel de Stoffe der zelve gemeenelijk Koſtelijk is. Bellonius zeyd, Datze des Zoomers Rokken of Hembden draagen van 't alderfijnſte en ligtſte Kattoen-Doek; doch des Winters van haar Inlands Laaken, met Kattoen gevoerd. Haare Rokken zijn booven naauw en onder wijd, met enge Mouwen, die om de Handen ſluyten: Over welke de Luyden van Aanzien, en voornamelijk den Sultan en andere Groote Heeren, een Rok draagen van Satijn, Damaſt of andere Europize Stoffen, elk naa zijn Staat. Op 't Hoofd draagenze groote Mutzen, of Toelbanden, uyt lange Strooken Kamelot, in de rondte zeer fraay te zaamen gewonden. Het koleur des Tulbands, en niet der Kleeding, is een blijk van de Godsdienſt, die elk onderhoud. De Joden onder hen, draagen Geele Tulbanden; de Kriſtenen Roode of Blaauwe, en de Turken of Mahumetaanen, die nu de meeſte Egiptenaars uytmaaken, alleen Witte: En die uyt de Stam van Machomet afkomſtig zijn, draagen door een zonderling Voorregt alleen Groene Tulbanden. En het zou moogelijk wel konnen zijn, Dat het Geele Lapje, met welke de Joden te Frankfort en elders op haar Mantel moeten Gebrand-merkt gaan, op dat menze onder den Gemeenen Hoop der Menſchen kennen zou, een naa-aaping der Egiptize Geele Tullebanden is. Aan de Beenen draagen de Egiptenaars zeeker ſlag van Kouſſen naa de Oude Môde, en daar zijn'er weynig onder haar, die eygentlijk gezeyd, Schoenen draagen; dewijle de meeſte veel-eer een zoort van Muylen of Pantoffels, dan Schoenen gelijken; zijnde van agteren zonder Hiel-Leeren, doch de Polvyen van onder met Yzer beſlaagen. De Vrouwen gaan meeſt in 't Wit gekleed, by-aldienze van Staat zijn; en hebben een Masker van 't zelve koleur voor d'Oogen. d'Egiptize Boerinnen hebben even als d'Arabize, een Kattoene-Doek in fatzoen als een Masker voor 't Aangezigt, die of Swart of van eenig andere Verf is; en om de Kin ſpits toeloopt; met twee gaaten voor de Oogen om'er door te zien. Doch de Steêdze Vrouwen, hebben Maskers die zeer aardig van Paards-Haayr gevlogten zijn; en die van Staat zijn, draagenze van Fijn Linnen of Veloers. Zy gaan gemeenlijk op hooge Schoenen of liever Muylen, die alleen in't midden teegen de Wrigt der Voet, een breede Band tot haar Overleêr hebben; gelijkmen hier in onze Afbeelding verneemen mag. Het Hoofd-Hulzel is insgelijks by haar zeer verſcheyden, dewijl elke Landaard, grootdeels zijn Oude wijs naavolgd. Zulks d'Egiptize Vrouwen hier door van de Turkze en andere onderſcheyden zijn; Datze een zeer Hoog-en Koſtelijke Kap van zijde, in vorm als een Hoet, ruym een halven Voet hoog draagen, die naa booven ſpits toeloopende, een platte Kruyn heeft. Voor aan deeze Kap draagenze verſcheyde Goude Werkſtukken, die met Eedel-Geſteenten bezet zijn; en rond-om voor 't Hoofd zeer Schoone Cieraaden; Goude Kettingen aan den Hals, en Goude Ringen aan Armen en Beenen. Met het Haayr des Hoofds bedrijvenze geen groote Hoovaardye, overmids de meeſte 't zelve onder hun zijde Kap als in een Beurs opſteeken; en die van Staat zijn, of Plegtelijk Feeſt houden, laaten de Zy-Lokken als twee loſſe Bleſſen, van de Slaapen des Hoofds tot op de Schouderen afhangen. Veel liever beſteeden zy haare neerſtigheyd, aan het Opçieren van haare Schaamelheyd, en andere heymelijke deelen des Lichaams; met dezelve in de Baaden te Waſſen; en van de Bewaſſing des Haayrs te ontblooten, en daar naa met verſcheyde Welriekende Zalven te beſtrijken, op datze haare Mannen des te Aangenaamer in het Byſlaapen zijn. Op haar Naakte Lichaam draagenze een Fijn Zijden Hemd, dat met allerley Naaldwerk Geſtikt of Geborduurd is; en booven dit Hemd een Rok of Tabberd van verſcheyde lengte; welke van veel Kleurige Zijde gemaakt

Hoofddekzel der Egiptenaaren. Ziet de Afbeelding A.

Joden waar van elders met een Geel-lapje geteekend.

Vrouwen Dekzel in Egipten.

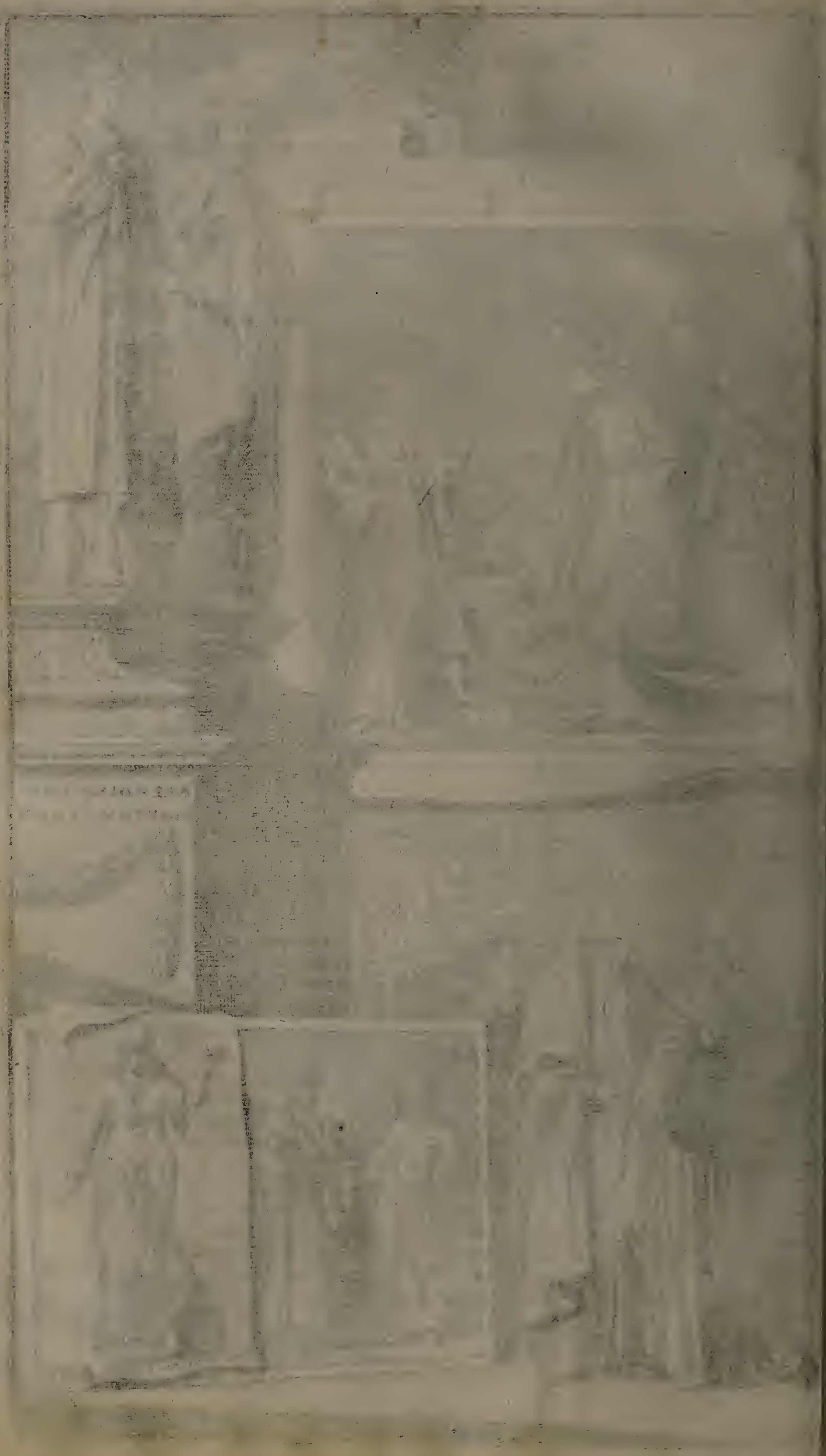
Vrouwen in Egipten zeer naauwkeurig om de Schaamdeelen wel te vercieren.

Draagen Geborduurde Hemden.

A

KLEEDING DER EGIPTENAAREN.

Vrouw uyt t' Bad Koomende.

maakt, en booven met Goud, Zilvere en Zijde Knoopen, maar naa onder Konſtig en Koſtelijk Geſtikt is. Gelijk ons Print-Tafereel alzinds aanwijſt:

Die hun werk gemaakt hebben van in d'Oude Taalen te wroeten en haar afkomſten naa te ſpooren; zijn van meeninge, Dat d'Egiptize Taal geheel-en-al op haar zelven beſtaat, en gants-geen gemeenſchap met andere Taalen daar in te vinden is. Om 't welk met eenige ſcheemering toe-te ligten, wy alreede een kennelijk ſtaal, uyt Kircherus *Koptize Voorlooper*, in de Hiſtorie van Joſefs Verheffing, hebben bygebragt, dat ons hier kan te nutte koomen. Want alhoewel zommige eenige ſprankjes der Fenicize Taal, by d'Egiptenaars meenen gevonden te hebben; als naamelijk, Dat zy den Almagtigen Godt, Canou, noemen; ('t geene moogelijk van קנה Cana, *Bezitten*, *Voortbrengen*, *Scheppen*, &c. kan afgeleyd worden;) zulx kan zoo wel een Egiptize, als een Fenicize voetſpeur, of veel-eer toevallig zijn: Waar van terſtond yts naaders, dat niet heel onfraay zal ter ſné koomen. Maar om wat naader kundſchap hier van te hebben, diend men te weeten; Dat d'Egiptenaars van Ouds tweederley Taal en tweederley Schrijf-Letteren hebben ingevoerd; waar van de een die by yder in alle Menſchelijke ommegang gebruyklijk was, de *Koptize* of *Faraôs-Taal* genoemd wierd: d'Andere die byzonder en alleen onder de Wijzen, Prieſters en Waarzeggers, en alle die de hôop tot eenig Ampt des Rijks, of Volk-beſtuur hadden, geoeffend wierd. En wierd de gemeene Egiptize Taal, *Faraôs-Taal* genoemd, om datze ten tijde der Oudſte Koningen, die met een algemeenen Naam, *Farao* geheeten wierden, gebruykelijk was. Uyt wat afkomſt nu d'Aal-Oude Egiptize Taal, de Naam van Koptus, of Kopta bekoomen heeft, daar over en zijn de Geleerde niet eens-gezind. Die het om veele waarſchijnelijkheeden hier in met Kircherus houden, zijn van meeninge, Dat zy of naa de Stadt *Koptos*, eertijds de Beroemſte Stadt van Egipten, en de Hoofdplaats van 't Thebaanze Landgeweſt, die thans naauwlijx de ſchim van een Puynhoop vertoond, genoemd zy; of naa de *Koptiten*, die Inwoonders der Stadt *Koptos* waaren, en by wien deeze Taal ook alleen Zuyver is bewaard gebleeven. De zelve Kircherus merkt ook aan, Dat de heedensdaagze Koptize Taal, niet alleen met d'Aal-Oude Egiptize Taal gelijk is, welke ten tijde der Faraonize Koningen, door 't gantze Land geſprooken wierd, maar datze ook een-en-dezelve is; gelijk uyt het gebruyk van veele woorden, die aan beyde gemeen zijn, af-te neemen is. Om waar van een Voorbeeld by te brengen, dit geen kleen bewijs verſtrekt, Dat de Naamen der XII Maanden, waar meede d'Oude Egiptenaars, en noch heedensdaags de Koptiten, dezelve noemen, zonder eenig merkelijk verſchil, elkanderen gelijk zijn. Doch gelijk we voor hebben, hier van noch andere blijken by-te zetten, alzoo vinden we ons genoopt, vooraf te waarſchouwen, hoedaanigen miſſlag hier in zelfs ook al van Beroemde Schrijvers begaan word, wanneer zy zonder deugdelijk onderſcheyd, beyde Naamen, *Koptos* en *Koftos*, voor een-en dezelve gebruyken: Terwijlze nogtans zeer wijd van malkanderen verſchillen. Wat de Taal-benaaming *Koptos*, wil aanduyden, is reeds gezeyd; maar die van *Koftos*, welke by geen Oude Schrijvers bekend ſtaat, is een louter verzierzel der Machumetaanen te agten, om d'Egiptize Kriſtenen of Monniken, die een Streng-en Onbeſprooken Leeven leyden, te beſchimpen, en d'Onbeſneedene, Spotswijze, Beſneedene te noemen. Den Reyziger Della Valla, heeft ons zoeken wijs te maaken, dat zy *Kofthen* genaamd zijn, van weegen de Oude Kriſtenen, die eertijds de Dwaalingen en Ketterze gevoelens van Eutiches en Dioskoor, (welke beyde in d'Opper-Kerk-Vergaaderingen van Efeezen Verdoemd zijn,) naavolgden, en gewoon waaren zig voor het ontfangen van den Doop, te doen Beſnijden; (want *Kofthos* is eygentlijk een Griekze Benaaming, welke *Beſneedene* beteekend;) waar van zy *Kriſtenen van de Gordel* genoemd wierden; te weeten; van den Gordel *Opwaards*; dewijl zy van den Gordel *Neerwaards*, uyt Oorzaak der Beſnijdenis, veel-eer Joden waaren. En het zou miſſchien heel wel konnen zijn,

Egiptize Taal heeft geen gemeenſchap met andere

Tweederley Spraak en Letteren by d'Egiptenaars in gebruyk.

Koptize Taal, waar van zoo genoemd.

Onderſcheyd tuſſchen Koptos, en Koftos hoe, en waer toe in agt te neemen.

Kofthos van wat beteekenis.

Dat

Dat de Grieken haar den Naam van *Koften* gegeeven hebben, om hen over haare Besnijdenis opentlijk te belacchen. Indien wy ons nu verder inlaaten de Koptize Taal, met het regt Oud Egiptis te vergelijken, wy zullen d'over-eenkomst niet alleen in der benaaming der XII Maanden vinden, daarwe strax van repten; maar ook zien dat d'Aal-Oude benaamingen der Dwaal-Sterren, met de Koptize benaamingen over-een-koomen. De Planeet *Mars*, wierd by d'Oude Egiptenaars, * MOLOCH genoemd, en word in de H. Boeken heel dikwils gedagt. Van Prudentius, anders ook weegen zijn Grouwelijken Dienst in welk hem de Kinderen door een Leevendige Verbrandinge wierden opge-Offerd; *Den Tyrannigen Jupiter* geheeten. *Saturnus*, is waarschijnelijk *Remphan*, waar van Actor. 7: 43. gerept word. *Venus* wierd by hen *Zakara* geheeten; met welke de Koptize Naamen der Planeet-Sterren, meestdeels over-een koomen. Waar by gevoegd, Dat ook de Naamen van veele Kruyden, die Apulėjus in zijn Boek van de Kragten der Planten, uyt die der Aal-Oude Egiptenaars ten toone steld, weynig of niet van de Koptize Naamen afwijken. Zulx daar uyt te besluyten staat, Dat de Koptize Taal, de waare en regt-Oude Egiptize Taal is, alhoewel moogelijk niet zoo Zuyver noch Ongeschonden, alsse voortijds in de Bloeytijd, des Egiptizen Rijx, en in de daagen der Vroome Patriarchen, wanneer de Dappere Josef, op dat hy zig een wijl-tijd voor zijne Broeders bedekte, door een Taalman met de Kanaaniten sprak. En hoedaanig de Taalen door verloop van tijden, vermenging der Volkeren en Rijks-veranderingen, ont-aarden konnen, is te bekend, dan dat het zou noodig schijnen, 't zelve met Voorbeelden aan-te wijzen. En wy hebben ook dies-aangaande in de Joodse Oudheeden, verscheyde waarneemingen bygebragt, diemen hier als een nuttig Voorbereydzel mag te raade neemen. Men agt meede, Dat de Zuyvere Egiptize of Koptize Taal, dit eygen heeft, datze gants geen gemeenschap met andere Taalen heeft; nogte yts daar van ontleend: Alhoewel'er gevonden worden, die sterk drijven, Dat het Koptis niet meer van het Grieks, als het Kaldeës van 't Hebreeuws verschild: Doch zy schijnen het spoor byster te zijn, die thans zoodaanig Oordeelen. Want alhoewel waar is, Dat in zeeker Koptis-Woorden-Boek, dat P. Della Valle, uyt Egipten overgebragt heeft, veele woorden gevonden worden; die naa het Griex sweemen; diendmen egter daar over zeer wel aan-te merken, Dat deeze Aal-Oude Taale dusdaanig gebrookene Griekze woorden, van aanvang niet gehad heeft, maar dezelve eerst ten tijde van Alexander de Groot, en daar naa onder de Rijks-Bezitting der Ptolomeën, door onderlinge ommegang met de Grieken, in een tijd van ruym Dry-Honderd Jaaren, tot de Koptize Taal ingesloopen zijn. Daar-en-booven bediend zig de laatere Koptize Taal, niet alleen van Griekze, maar ook van Latijnze, Arabize, Hebreeuwse en Samaritaanze woorden, welke alleen door 't verkeeren met die Landaard, daar onder geraakt zijn. Derhalven weedersspreekt zulx geenzinds dat zy Oorspronkelijk van deeze gemeenschap is vry geweest; maar dat het alleen de laatere tijden te wijten is. En wy meenen dat ons ook zelfs de H. Schrift, in dat gevoelen, eenig ruggesteun verschaffen kan; hoe veel Getuygenissen der Oude Schrijvers, die wy niet beschroomd zijn hier by te zetten, zig ook daar teegen mooge schijnen op-te doen. Diodorus Sikulus meend niet alleen dat de Oude Egiptize Taal, geheel-en-al vernietigd is, maar datze eertijds met de Hebreeuwse Taal zoo grooten over-een-komst had, Dat deeze beyde Volken malkanderen in het spreeken, gemakkelijk verstaan konden. Maar zulx strijd lijnregt teegens de H. Historie Gen. 42: 23. alwaar Josef zig gelaatende als een Vreemdeling der Kanaaniten, en een Egiptenaar; met zijn Broeders door een Taalman spreekt. En zoo weet ook den Psalm-Digter van een Taale te Zingen, die Israëls Kinderen niet en kenden. En schoon'er al eenige over-een-komst metter-tijd ingekoomen was, zulx heeft door gemeenschap van Koophandel, en daagelijkze ommegang moeten geschieden. Maar hoe zeer Afkeerig, de Egiptenaars van de Hebreën, en de Hebreën weederom van d'ommegang met de Egipte-

* Andere hebbender Saturnus voor gehouden.

Koptize Taal voor de regt-oude Egiptize Taal genoomen.

d'Oude Egiptize Taal heeft geen gemeenschap met eenige andere.

Te wat tijd de zelve is vermengd geraakt.

Egiptize Taale was den Kanaaniten, en d'Israëliten vreemd.

Psal. 114: 1.

Egiptenaars zijn geweeſt, jaa zelfs daar een Gebod van hadden, is uyt de gantze H. Schrift openbaar. Ook zouden immers, de Zoonen van Jakob wel geweeten hebben, Datze in 't geſprek met Joſef, geen Taalman noodig hadden, by-aldien'er zoo grooten gemeenſchap tuſſen haare Spraake had geweeſt, als eenige willen. Gelijk dan ook de Hebreeuwſe Taale tot afzondering van alle andere, de *Taale Kanaans* genoemd word, Jeſa.19:18. welke in Vijf Steeden van Egipten zoude geſprooken worden. Zulx dat dan ook alles wat Euſebius, Ambroſius, Theſeus, Geſnerus en Volateranus verder bewoogen heeft, eenige gemeenſchap tuſſen d'Egiptize, Abyſſijnze, Kaldeëze, Arabize, Syrize en andere Ooſterze Taalen te ſtellen, alleen ſteund op de gelijkvormigheyd, van zommige woorden met de Koptize Taal. Als by voorbeeld, Dat de Koptiten, VADEM, *Woorden* heeten; en dat FIOT NEMSIRI, by hen doorgaans *Zoon* en *Vader* beteekend. Gelijkze meede Letteren, in ſtè van Cyffer-Getallen, als de Hebreën, Arabiers, Kaldeën, jaa zelfs ook de Grieken gebruyken. Maar hoe wankelbaar dit alles op zijn Beenen ſtaat, hebben wy in de Hiſtorie van Joſef met een ſtaaltje van zommige Aal-Oude Egiptize woorden getoond; en doen zien, Dat alhoewel alle de Ooſterze Taalen, gemeenſchap met malkanderen hebben, de Egiptize of Aal-Oude Koptize, nogtans niet de minſte voetſpeur van al de andere in had. Voorwaar indien men d'over-eenkomſt van een Taale ſlegts uyt twee of dry woorden zou willen vaſt-ſtellen, als Theſeus gedaan heeft, zoo zal moogelijk ook wel onze Hollandze Taal, veel meer met de Hebreeuwſe en Arabize Taal over-een koomen. 't Geên de Koptize Taal in 't byzonder eygen is, is dit, Dat al haar woorden, wanneer zy in 't Meervoudig-Getal gebruykt worden, alleen in den aanvang, en nooyt op 't eynde eenige verandering aanneemen, hoedaanig anders in de Neerlandze en in alle andere Taalen de gewoonte is. Daar-en-booven zijn de woorden van een Reeden, zoodaanig zaamen geſchaakeld, dat een gantze reeden uyt veel woorden beſtaande, maar een eenig woord ſchijnd te zijn. Alhoewel men niet voorzeeker zeggen kan, Dat de woorden, der Aal-Oude Egiptize Taal, even zoo te zaamen geſchaakeld zijn geweeſt; overmids geen Boeken noch Oude Afſchriften meer voorhanden zijn, daar men zulx uyt kan waar maaken: Al dat mender van heeft, zijn ſlegts eenige woorden die uyt de Schipbreuk der vergaane tijden, in de Schriften der Oudſte Grieken en andere Uytheemers bewaard zijn.

Een zeldzaamheyd in de Koptize Taal aangemerkt.

De Koptize Taal word heedensdaags door gants Egipten, niet meer als wel eertijds geſprooken; maar is zeederd dat dat Landſchap door d'Arabiers ingenoomen en onder haar Gebied gebragt is, by-naa geheel uytgeroeyd; met Verbod, van dezelve nooyt weeder in te voeren: Spreekende in teegendeel d'Arabize Taal, die tot op heeden ſtand gehouden heeft. De Koptiten of Egiptize Kriſtenen alleen, hebben noch eenige Overblijfzeltjes van deeze Taal in gebruyk, en doen ook heedensdaags hun Mis-Offer in de zelve; ook hebbenze verſcheyde Kerk-Boeken die daar in geſchreeven zijn: Onder welke men voornaamelijk die van het Oude en Nieuwe Teſtament te reekenen heeft; nu al meer als voor Dertien-Honderd Jaaren uyt het Hebreeuws in die Taale Overgezet: Naamelijk als wanneer, volgens 't getuygenis van Nicephorus, de Godsdienſt der Eerſte Kriſtenen binnen de Stadt Thebe, in haar Bloey was. Maar naadien heedensdaags weynig Luyden meer gevonden worden, die deeze Taal Verſtaan, zijn alle de gezeyde Boeken in 't Arabis Overgezet.

De Koptize Taal van d'Arabiers in Egipten verbooden.

Onder-en-tuſſen word'er noch Een Koptis Woorden-Boek van omtrent Zes-Duyzend Woorden, met d'Arabize Vertaaling daar neevens, by de Koptiten in Egipten bewaard. Gelijk dan ook de Vermaarde Reyziger Della Valle, zulk-een Woorden-Boek, in het Jaar 1624 uyt Egipten heeft meede gebragt; Dat in de zelfde Orden, met de Latynze Vertaaling daar neevens, door Athanaſius Kircherus, te Roomen door den Druk in 't Ligt gegeeven is: Waar toe meede de zelve Kircherus, alreede te vooren, een Voorlooper tot de Koptize Taal, beneſſens een Letter-Konſt, en A.B.C. had uytgegeeven; 't welk hy meende dienſtig te zijn, tot opregting van d'Aal-Oude Egip-

Koptis Woorden-Boek by wien Gemeen gemaakt en uytgegeeven.

Egiptize Taal. Wat Vorm van Letteren de Egiptenaars van Ouds in gebruyk hadden, is by de Geleerde noch niet afgepleyt. Maar hoedaanig men voorgeeft, Dat de zelve eerst van TAAUTES, die gemeenelijk MERKURIUS TRISMEGISTUS genoemd word, uyt de deelen van zommige Heylige Dieren, als naamelijk, den Os, den Ram, en voornaamelijk den Ibis-Voogel, ontleend zijn, hebben wy tot geen onvoegzaam Voorbereydzel deezer dingen, in de Joodse Oudheeden uytgevoerd, en ook met een Print-verbeelding onderſteund: Als waar in by-naa niet eene Letter van het A. B. C. gevonden word, welke ook niet de Zin-aanduyding van eenige diepe Geheymenis ſchijnd te hebben. Gelijkwe daar by ook veel andere Waarneemingen, die de Vindinge van verſcheyde Konſt-tuygen; als de Winkel-haak, de Paſſer, de Ellemaat, en diergelijke raaken, hebben aangeteekend. Aldus hadden dan deeze Letteren haar gebruyk, om in het ſchrijven, verſcheyde dingen te beteekenen, die Daagelijx in de Menſchelijke Handelingen noodig waaren; en zoo' als van Natuuren geſchikt, om ook tot de Egiptize Heylige, of *Hieroglyfize* Beeld-Letteren en Verborgentheeden te dienen: Zulx door het voorſtellen van de zelve Teekenen, volkoomene Woorden en Zinnen wierden te kennen gegeeven. Gelijk onder zoodaanige Heylige Egiptize Letteren, ook de Letteren deezer Koptize Taal geſchreeven, op de Gewaſchte Dek-kleederen der koſtelijk-Vergulde Mummyen, of Gebalzemde Lichaamen gevonden worden, en geen gering bewijs naalaaten, van de Oudheyd deezer Taale, zoo die was voor den Inval der Perziaanze Verwoeſting die Kambyſes aanregte. Maar naadien wy in de ſtraksgenoemde Afbeelding, ook de Griekze Letteren, neevens elk Letterlijk Zinteeken der Egiptenaaren hebben gevoegd, (dewijl ook eenige meenen, Dat de Grieken haar Letteren van de Egiptenaaren ontleend hebben, en Kircherus die ook zeer naa met de Gemeene Koptize over-een brengd; (alhoewel d'Egiptenaars ook andere Letteren tot het ſchrijven van Brieven en Boeken hadden, gelijkwe in de Joodze Oudheeden op het 48ſte en 49ſte Blad getoond hebben;) zullen wy thans van de zelve niet meer op-haalen: Alhoewel het niet buyten den Haak ſchijnd te loopen, noch yts van de *Hieroglyfize*, of Heylige Beeldeſpraak der Egiptenaaren te zeggen. Deeze Gewyde of H. Spraak, beſtond in Zinrijke Beeld-Letteren, of Zinne-Beeldelijke Merkteekenen, die Filo de Jode, *Teekenen der Dieren*; en de Grieken, alswe ſtraks zeyden, *Hieroglyphica* noemen; en verſtaan daar door niet anders, dan Geheyme Bediedeniſſen, of Teekenen van Heylige zaaken, op zeekere Steenen en Gedenk-ſpitzen geſneeden: Door welke zy zommige diepzinnige begrippen der dingen, door bekende Beeldniſſen van Dieren, en andere Dingen, daar toe Schranderlijk bedagt en uytgevonden, te kennen gaaven, en in geheugen wilden houden; zonder dat de zelve in eenige Letter-greepen, Woorden, of Reedenen bevat waaren. En gelijk d'Egiptenaars een Beeſtagtige Godsdienſt hadden, en meeſt allerhande Beeſten Heylig hielden, en als Goden Eerden, die Wonderlijke Geheymeniſſen in hadden; (zoo dat een Baſiliskus, met de Steert om zijn Lijf gekromd; *Den Loop des Tijds:* Een Slang met de Steert in de Bek gevat; *De Weereld:* Een Palm-Tak; *De Maane* beteekende; om dat een Palm-Tak in den aanvang van yder Nieuwe Maane, weederom een Nieuwen Tak uytwerpt, en alzoo op Een Jaar Twaalf Nieuwe Takken ſchiet: Gelijk ook Iſis, dat is, de *Maan*, met een Palm-Tak voor haare Voeten, op een Penning van Hadrianus gezien word; waar van hier-naa d'Afbeeldinge zal volgen;) alzoo heeft ook de gantze Wijsheyd van haare Verbloemde Beelde-ſpraak, door Zin-teekenen op zoo veel Egiptize Graf-Naalden ingeſneeden, alleenlijk op dusdaanige Godheeden, en haar heymelijk-werkende Kragt; het zy in de Loop van Zon en Maan, d'Invloeying der Sterren, beweeging der Stroomen, of Ingeſchaapen Eygenſchappen der Dieren, Voogelen en Viſſchen, Gebouwd geſtaan: Van welke in onze Eeuwe zommige Geleerde zoo veel werks gemaakt, en geſweet hebben, om agter de regte Beduydenis te geraaken. Haar laatende voorſtaan, ge-

Joodſe Oudheeden het 50ſte Blad, &c.

Oudheyd der Egiptize Letteren uyt Opſchriften der Mummyen aangemerkt.

Aanmerking over der Egiptenaaren Hieroglyfize Beelde-ſpraak.

Der zelver beteekenende Kragt in eenige Staalen aangeweezen.

gelijk J. Oudaan aanmerkt, een gantze Schat van Verborge Wijsheyd, onder een Ossevoet bestulpt te vinden. Doch wat'er van te houden zy, meend dezelve Schrijver, kan uyt de aanduyding van den Apostel Paulus genoeg afgenoomen worden: Als in welke de hoogste Vermenging van Ontheyliging en Goddeloosheyd te vinden was; gelijk daar van een aanmerkelijk Voorbeeld is by Klemens d'Alexandryner; waar uyt blijkt, Hoe verre zig deeze Godsdienst gestrekt hebbe in naa-aaping van de Dienst en Eerbewijzinge des grooten Gods. Hy zeyd dan aldus; *In die Maaltijden, die d'Egiptenaars de Banketten der Goden noemen, draagenze Vier Goude Beelden; Twee Honden, eenen Havik, en eenen Ibis, rondom her; en deeze Vier Afgode-Beelden noemen zy;* DE VIER LETTEREN: Tot naabootzing van de Alderheyligsten Naam JEHOVAH, die in de Hebreeuwse Grond-Taal uyt Vier Letteren bestaande: Het *Vier Letterisch Woord* genoemd wierd; waar uyt genoegzaam de Razernye der hoogste verontheyliging deezer Afgodize Menschen te bespeuren is; op datze misschien dien Naam, welke by de Joden in zoo grooten agting van Heyligheyd is, Datze dezelve, uyt de Vrees van Eerbiedigheyd, veele Eeuwen naagelaaten hebbende uyt-te spreeken, nu ook te-gelijk de kennis des Uytspraaks daar van, (om datze ouwlinx zonder *Punten*, of Klink-Letteren geschreeven wierd, verlooren hebben;) door Vier Gedrogtelijke Dieren haare Goden aanplakten, en 't Geheym te-bet verbijsterden. Gelijk het dan ook van zommige bedenklijk gehouden word, Dat in deeze Ommegang daarom juyst *Twee Honden* gebruykt wierden; dewijl booven de Letteren JOD en VAV, de Letter HE, Tweemaal in de zelve Naam vervat word. Invoegen uyt deeze bygebragte reeden, onder andere Waarneemingen ligt te zien is, Dat die fraaye Penning-Verklaarder, aangaande d'Egiptize Wijsheyd, in de Vermaarde Hieroglyfize Beeld-Letteren opgeslooten, ruym zoo weynig agting als den Engelzen Bisschop Stellingfleet heeft; en dat by hem insgelijks de noeste Arbeyd van Athanasius Kircherus, als een Werk van kleenen Nut, te-Boek staat. Ook heeft de Schrandere Man, Thomas Brown, zeer wel gemerkt, Hoedaanigen wijde Deure deeze Beeldelijke Schrijf-kunde, tot veelerley valsse meeningen heeft opengezet: Dus luyden zijne woorden; ,,'t Is zeeker dat van alle Menschen, ,, die door de Verwarring te Babel schaade geleeden hebben, d'Egiptenaars ,, daar aldergemakkelijkst afgekoomen zijn. Want schoon de woorden onder- ,, een vermengd waaren, egter hebben zy een Taal van Zaaken uytgevonden en ,, malkanderen door gemeene Kenteekenen in de Natuur aangesprooken: Waar ,, door zy al stil-swijgende met elkandere Spraak voerden; en aan d'uytterlijke ,, teekenen te kennen gaaven, Wat zy zeggen wilden: Want zy naamen de ge- ,, daanten van Dieren aan, die alle-Man bekend waaren, en door haar vermeng- ,, de zaamenstelling, wisten zy haare meeninge bekend te maaken aan die, wel- ,, ke neevens haar den Aardt der Dieren kenden. Dit meenen veele de Eerste ma- ,, niere van Schrijven geweest te zijn, en datze Ouder is als de Letteren: En het ,, zou misschien konnen weezen, Dat Adam op zulken wijze gesprooken heeft; ,, als die den Aardt der dingen verstaande, het voordeel ter-hand had, de zaa- ,, ken naa haar Natuure uyt-te drukken; 't geen d'Egiptenaars slegts op goed ,, vertrouwen aanneemende, hebbenze naa hun eygen, of het Gemeen gevoe- ,, len, uyt toegestaane misverstanden, de Dwaalingen met Agtbaarheyd gestijft, ,, en op de baan gebragt; schrijvende in haare Verbeeldingen de Schepzelen die ,, zy zelfs bedagt hadden; Of zy hebben uyt de bekende Dieren, Beteekenissen ,, opgeregt, die uyt haare Natuure niet en volgden. En alhoewel daar meer ,, dingen dan woorden in de Natuure waaren, dieze uytdrukten; hebben zy ,, nogtans zelfs in deeze Stomme en Stilswijgende reedeneeringen, om de Betee- ,, keningen die wat meer in hadden, uyt te drukken, de Vryheyd genoomen, ,, om Schepzelen van gedaanten die men kan inschikken 't zaamen-te stellen en ,, op-te maaken, tot een Niet-weezend mengelmoes. Aldus hebben de Griffioenen, Basilisken, den Fenix, en veel andere, hun Oorsprong gekreegen: Wel-

Rom. 1:23.

Schandelijk misbruyk der Beeldelijke Letteraanduyding.

Twee Honden waarom by d'Egiptenaars op zeekere tijden omgedraagen.

De Beelde spraak der Egiptenaaren een Oorsprong van veele Dwaalingen aangemerkt.

„ ke van de geene die Zinne-Beelden geſchreeven hebben, voor geloofwaardig „ aangenoomen zijn geweeſt, neevens de beteekeningen die met haare Inſtel- „ lingen over-een quaamen: Al-te-maal Stukken van een Aardige Vond voor „ Verſtandige Beſchouwers; die alhoewelze van de Gemeene Verſtanden, voor „ Letterlijke Waarheeden, of ook wel voor Ongerijmde onmoogelijkheeden „ worden aangezien, inderdaad nogtans Loffelijke Vonden en van Prijswaardi- „ ge beteekeningen zijn. Maar behalven dat deeze ſtukken, by maniere van Ver- „ ziering zijn voorgeſteld, en daar van in de Naatuure geen Naaſchrift is, heb- „ ben zy'er ongetwijffeld veele afgeſchetſt, die geen volgelijke beteekeninge „ hadden, noch uyt de Natuure haare meeninge waar maakten. Wy zullen „ hier toe ſlegts weynige ophaalen, gelijkze van Horus aangeteekend ſtaan: „ Het Manneken drukten zy door een Gier uyt; om dat de Gieren zomtijds „ Wijftjes zijn, en van de Wind Bevrugt worden; 't geên met geloofwaardig- „ heyd anderen opgedraagen zijnde, van veele Schrijvers voortgeplant, en al- „ zoo ook geworden is het gevoelen van Elianus, Ambroſius, Baſilius, Iſido- „ rus, Tzetzes, Files en andere: Waar in wy egter het Ongelijk dat de Schep- „ ping, met deeze bepaalinge van Geſlagte aangedaan word, en wat Verſtoo- „ ringe de Wijsbegeerte komd te lijden, door deeze Inbeelding, van dat het „ Wijfje van een Gier door de Wind Bevrugt kan worden, hier niet zullen aan- „ wijzen. Met een half-Lood Gewigts, dagt het haar genoeg, een Menſchen Hert „ te kennen tegeeven; om dat een Hert naa verloop van een Jaar, een half-Lood „ weegd, en tot Vijftig Jaaren toe, Jaarlijks de ſwaarte van een vierendeel- „ Loods aangroeyd; en naa die tijd van Vijftig Jaaren, yder Jaar ook weeder- „ om zoo veel afneemd: Zulx dat 's Menſchen Leeven, Natuurlijker-wijze, „ zig niet booven de Honderd Jaaren uytſtrekt. En dit was niet alleen het ge- „ voelen van de Gemeene Man; maar quam ook met haare Natuurelijke Grond- „ veſtingen over-een; gelijk de Genees-Meeſter Heurnius heeft uytgereekend. „ Een Vrouw die ſlegts Een Kind Baarde, hebbenze door een Leeuwin afge- „ beeld: Dewijl die maar eenmaal Bevrugt word. De Vrugtbaarheyd hebben- „ ze door een Bok afgebeeld; om dat hy ſlegts Zeeven Daagen Oud zijnde, be- „ gind te Springen. De Misval van een Swangere Vrouw, door een Paard, dat „ een Wolf van zig ſchopt; om dat een Merry-Paard, haar Veulen werpt, als- „ ze op't Spoor van dit Dier treed. De Mismaaktheyd hebbenze door een Bêer „ afgebeeld; en een Ongeſtaadig Menſch door een Hyæna; dewijl dat Dier Jaar- „ lijks zijn Geſlagte veranderd. Een Vrouw die van een Dogtertje Verloſt is, „ door een Stier die over zijn Linker-Zijde heen ziet; om dat het Erfgerugt wil, „ Dat wanneer een Bul, in 't Beſpringen van een Koe, die kant aftreed, zoo zal „ de Vrugt voorzeeker een jong Koeytje zijn. Hoe verre nu al deeze dingen, en „ veel andere meer, met de Waarheyd over-een koomen; daar meede wil ik mij- „ nen Leezer niet moeyelijk vallen ons Oordeel voor te ſpellen: Alhoewel datze „ Kloeke Verſtanden, die onderſcheydentlijk haare Beteekeningen konden aan- „ neemen, eenigzinds weeten in-te ſchikken: Nogtans met Hieroglyfize Agt- „ baarheyd bekleed zijnde, en anderen alzoo van de Schrijvers opgediſt, heb- „ benze by veele Geloof gekreegen, en zijn by de meeſte met een gunſtige twijf- „ feling aangenoomen. En aldus, dunkt my, is het toegegaan met de Hierogly- „ fize Zinne-Beelden der H. Schriftuure; welke in de Gedaante der Geofferde „ dingen, in de Verboodene Spijzen, in de Droomen van Farao, Joſef en vee- „ le andere Texten, wat heerlijks beoogende, dikmaals gerekt en geſtrekt wor- „ den buyten haare Beduydingen, en breed uytgeleyd tot verkleening van haa- „ ren Zin en meening. Dus verre Thomas Brown. Wy moogender byvoegen, dat ook hier van daan 't Geloof voortgeſprooten is, Dat een Liſtige Slange in 't Paradijs, met Menſchen-Taale geſprooken heeft; en dat zulx door de aan- blaazing van een Helſche Geeſt, die men *Duyvel* en *Satan* noemd, geſchied zy; dewijl bekend is, Dat geen Beeſten Natuurlijk konnen ſpreeken. Daar het nogtans uyt de geſchaapenheyd der gebeurde zaake, veel-meer waarſchijnelijk

is,

Waar van daan het bygekoomen is dat men geloofd dat een Slange in't Paradijs gesprooken heeft.

is, Dat Moses een *Slange*, volgens de Leerwijze der Egiptenaaren, zeer wel tot zijn Oogmerk, dusdaanig invoerd; om dat de hoedaanigheeden van de Verleyding des Menschen, (die door de List van zijn eygen Begeerlijkheyd, verlokt, en gevallen is;) zoodaanig gesteld was, Datze niet beeter als op zulk-een wijze te beschrijven, noch af-te schilderen was: 't Geên ons ook den Uytgang der Zaake aanwijst; waar naa dan Moses zijn Verhaal geleest heeft: Dat wy hier naa breeder hôopen uyt-te voeren, en verstaanelijk te maaken. Maar het geene nogtans deeze Hieroglyfize Letter-Beelden in 't byzonder eygen is, is dit, Datze altijd een volkoomen Zin behouden, op wat wijze de zelve ook gezet of geschreeven worden; het zy dan van booven naa beneeden, of van beneeden naa booven, of naa de regte of linke zijde: · Want op de Obelissen, of Steene Graf-Naalden, staanze Lood-regt; op Marmere Tafelen, Water-pas; doch op de Beelden worden zommige regt op en neêr, zomtijds schuyns, regt, dwers, en geheel zonder Orden gevonden.

Egiptize Beeld-Letteren zijn niet gebruykt om Historize Geschiedenissen te beschrijven.

Daar diend meede aangeteekend, Dat de Oude Egiptenaars deeze Hieroglyfize Beeld-Letteren niet gebruykt hebben, om haare Historien daar meede te beschrijven, als veele tot noch toe maar al-te dwaalziek gemeend hebben; noch zy hebben haare Wijzen niet gediend, om den Lof haarder Koningen en Vorsten, of de Vrye Konsten, of eenige andere diergelijke dingen daar in te bewaaren; maar de Priesters en Kerkvoogden, hebben alleen de Heylige Zaaken, die of op d'Eygenschappen der Goddelijke Natuure, of op d'Ordening der Engelen en Geesten, Bescherming der Doode Lijken, of de Toeëygening der Goden en Vergooding zaagen, op Steenen doen houwen, en op veelerley manieren hier en daar geschilderd. Waar van daan zy niet oneygen, HIEROGLYFIZE, of *Heylig-Ingesneede Beeld-Letteren* genoemd zijn.

Maar wierden meest omtrent de Dooden en Begraafplaatzen tot aanbeveeling der Bescherm-Engelen gesteld.

De zelve wierden niet alleen op Steenen Uytgehouwen, (waar van noch veele blijken te Roomen gevonden worden, in die opgerigte Obelisken, gelijk bekend is;) maar ook op de Bewindzelen en breede Zoomen van de Dood-Kleeden der Mummyen geschilderd; gelijk wy reeds hier vooren breed genoeg hebben aangeweezen; het zy dan dat die Toestèl, uyt Gewaste Doeken, Papier, Hout, Gebakken Aarde, of van andere Stoffe gemaakt was. Maar op datze de Vergankelijkheyd te vooren quaamen, hebbenze nogtans verzorgd, Dat voornaamelijk het gantze Lichaam der Hieroglyfize Leere, op en aan de Steene Wanden der Tempelen omtrent d'Ingangen, op hunne Obelisken, en in de Steene Graf-Kelders, en op de Beelden van haare Goden en op Steene Tafelen, ingesneeden wierden; op datze 't knaagen van de tijd verduurden, en aan de Naakoomelingen veele Eeuwen ongeschonden gezien wierden.

Egiptize Beeld-Letteren van wien eerst gevonden.

Dat nu Hermes, of Merkurius Trismegistus, den eersten Vinder van deeze Letteren zy geweest, is op het voorgeeven der Egiptenaaren, reeds aangeteekend: En haare Wijzen agten dat den zelven Hermes een Priester en de grootste Wijsgeer van gants Egipten zy geweest; by d'Arabiers gemeenlijk *Adris* genoemd. Ook willen eenige dat hy ten tijde van Abraham, onder de Regeeringe van den eersten Egiptizen Konink Mizraïm, gebloeyd heeft: Doch andere hebben gezeyd, Dat hy eerst naa Moses tijden geleeft heeft.

Priesters mogten de Beeldspraakige Wijsheyd niet gemeen maaken.

En is deeze Geheym-Leere zeederd haar eerste geboorte, by d'Egiptenaars zoodaanig in Agting gehouden, Dat de Priesters die zig alleen op die Taal verstonden, dezelve aan niemand buyten hun H. Orden vermogten voort-te leeren. Maar naa dat Egiptenland de Verwoestinge van Kambyses geleeden had, is deeze Heylig-Gewijde Taal buyten gebruyk geraakt, en word thans alleen op d'Aal-Oude overgebleevene Obelisken, Tempel-Portaalen, uytgehouwe Graf-Kelders, en op de Lijk-Bussen der Gebalzemde Lijken gevonden.

Aanmerking over de Kolommen met Hieroglijfize Letteren uyt welke Manethon zijn Egiptize Historien zou afge-

Van deeze dingen heeft men zeekerheyd: Doch dat ook die Vermaarde Kolommen van Hermes Trismegistus, waar van het erfgerugt onder d'Egiptenaars heeft uytgestrooyt, Dat haaren beroemden Manethon zijn Historien daar uyt afgeschreeven heeft, met dusdaanige Heylige-Beeld-Letteren zijn beschreeven geweest; daar aan word van veel Geleerde Mannen met regt getwijffeld; niet teegenstaande I. Vossius daar meede

schreeven hebben. * Beziet het 1252. blad. Watter van den Egipti zen Hermes, en de geloofbaarheyd van Manethons Historie te houden zy.

noch al yts voor zijn gevoelen van den Ouderdom der Weereld, heeft meenen uyt-te werken; gelijk we in de * Joodze Oudheeden hebben aangeteekend. Doch gelijk Stellingfleet dit stuk, tot bevestiging van de Waarheyd der Mosaize Historien, heel fraay heeft afgedaan, lust ons de moeyte zijn reeden hier in te lassen. „De gantze grondvest, *zeyd hy*, der Egiptize geschiedenis, rust op de geloofbaarheyd van hunnen Ouden HERMES, dien zy uyt Eerbiedigheyd *Trismegistus* noemden; want zy Schrijven hem d'eerste vindinge van hunne Geleerdheyd en alle treffelijke Konsten toe. Van hem leyden zy ook haare Historie af; gelijk hun Vermaarde Geschiedenis-Schrijver Manethon, daar toe ook voorgeeft, zijn Land-Regeeringen en Rijxbezittingen der Egiptize Koningen, uyt de Pylaaren van Hermes afgeschreeven te hebben. Wy voor ons deel, agten noodig in deeze bedeemstering, eerst en voor-al om te zien, Wat geloofwaardigheyd en Oudheyd, Hermes zelfs heeft; en daar naa, Van wat Agting die Pylaaren zijn geweest, die het gantze Bouwgevaarte van Manethons Regeeringen onderschraagen. Want aangaande de Historie van Hermes zelf, de zelve is zoo verscheyden en onzeeker, Dat veele getwijffeld hebben, of'er wel ooyt zoo een Perzoon geweest is; dewijl het geêne van hem verhaald word, al-te byster wijd van malkanderen verscheeld, om te konnen waar zijn. Kotta in Tullius, daar hy zijn Akademize Leere, aangaande *Het agterhouden der Toestemming* bevestigd, gewaagd wel van Vijf Merkurien; onder welke hy twee Egiptize teld; en dat een van die is geweest deezen HERMES daar we thans van spreeken, en welken d'Egiptenaars THOYTH noemen, den Autheur van hunne Wetten en Letteren. d'Egiptenaars zeggen, gelijk uyt Diodorus Sikulus blijkt, Dat hy een Heylige Schrijver van Osiris is geweest, die Isis de groote Godinne, onderweezen heeft; als meede, Dat wanneer Osiris, op Krijgstogten uyttrok, hy hem alsdan 't heel bewind van zaaken, weegen zijn groote Wijsheyd aanbeval. De Feniciers houden hem insgelijks onder hen, in goeder gedagtenis; gelijk daar aan te zien is, Dat Filo Biblius zeyd, Dat Sanchoniathon zijn Godgeleerdheyd uyt de Boeken van TAAUTUS, die de Egiptenaars THOYTH noemen, afgeschreeven heeft; als die de Vinder der Letteren, en een Raadsman van Saturnus is geweest, aan wiens goedunken hy veel Gezag opdroeg. Doch Hendrik Kornelis Agrippa, heeft hem; *Een Wysgeer der Duyvelen van Egipten* genoemd. Waar zullen wy ons te midden van all deeze onzeekerheyd ter needer zetten? En hoe komd doch de Fenicize en Egiptize Godgeleerdheyd, van een-en-dezelve Vinder af-te koomen, daar die twee nogtans geoordeeld worden zoo-zeer van malkander te verschillen? Voorzeeker, indien wy de Geschiedenis van Osiris en Isis, met Plutarchus, voor Verdigtzelen en enkele Byspreuken houden, moet ook Merkurius zelf, als een Allegorie, en de Vader van de Letters, als een Beeldspraak aangemerkt worden. En schoon wy geloof aan het verhaal der Egiptenaaren geeven, als aan yts Waaragtigs; en daar by vast-stellen, Dat Osiris is Mizraïm de Zoon van Cham, die 't eerst in Egipten Regeerde; konnen wy alleen van Hermes zeggen, Dat hy een Nut en Dienstig Perzoon is geweest, die een groote Invloed heeft gehad op den Konink, en den Staat, en het Volk eerst gebragt heeft in een Burgerlijke stand van Regeeringe: Waar van het kan geschied zijn, Dat desselfs Gedagtenis by d'Egiptenaars, met groote Eerbiedigheyd is bewaard geworden: Doch zy zijn zoo haast niet tot die Afgoderye vervallen, van tot een Heylig gebruyk af-te zonderen, de Gedagtenis der geener, die alder-eerst veel goeds aan 't Menschelijk Geslagt hadden toegebragt, of zy dagten de grootste reeden te hebben, om haare Gedagtenis aan-te bidden; en aldus in yver voortgaande, hebben zy deezen Vermaarden Man, allengskens en als by Trappen, de Vindinge van alle Voordeelige en Loffelijke dingen toegeschreeven. Dat zy nu daar meede aldus zijn omgesprongen kan ons Jamblichus goed maaken, als hy zeyd, Dat *de Egiptenaars all haare Boeken aan Merkurius toeschreeven, als een Vader van de zelve; En om*

Wie Hermes geweest is en wanneer hy geleeft heeft.

Uyt wien Sanchoniathon zijn Godgeleerdheyd geraapt heeft.

Alle welke overleevering ondergezogt en onzeeker bevonden worden.

„ *dat hy geloofd wierd, een Vader van het Verstand en de Geleerdheyd te zijn.*
„ In deezer voegen deeden zy al de Afzetzels van haare Herssenen, den Naam
„ van haaren Vader draagen. Het welk dan ook de reeden is geweest, Datter
„ zulken grooten Verscheydentheyd van Boeken, onder den Naam van Her-
„ mes Trismegistus, in de Weereld gekoomen zijn. Want hy was de Eerste
„ niet van zijn zoort, die in de Kindze Daagen der Kristenen, Dat Verwarde
„ t'zaamen-mengzel der Kristelijke, Platonize, en Egiptize Leere, dat noch
„ onder den Naam van Hermes Trismegistus in Weezen is, aan de Weereld
„ opgedrongen heeft; en welkers Ydelheyd en Valsheyd door de neerstige Op-
„ merking van Geleerde Mannen reeds genoeg ontdekt is. Daar waaren lange
„ voor zijn tijd, verscheyde *Merkuriaalze Boeken*, gelijkze genaamd wierden,
„ die de Schranderste onder de Heydenen niet anders aanzaagen, als Verdigt-
„ zelen en Bedriegeryen; gelijk zulx uyt een Brief van Porfyrius aan Arebo, de
„ Egiptize Priester, met het Antwoord van Jamblichus blijkt; schrijvende
„ *Van de Egiptize Verborgentheeden.* Dus hebben wy dan gants geen zeeker-
„ heyd, (niet teegenstaande het groot Erfgerugt van deezen Hermes;) van
„ eenig Waaragtig Verhaal-schrift der Oude Tijden; 't en zy die vervat zijn
„ in de Vermaarde *Heylige Opschriften*, uyt welke Manethon zijn Historie
„ heeft opgesteld. Voorwaar 't en schijnd niet te konnen ontkend worden, Dat
„ het Oudste middel, om de Gedenk-teekenen der Geleerdheyd in die Eerste
„ Tijden te bewaaren, deeze geweest zy; Datze zulx deeden door Inkapping,
„ en Graveering op Steene Kolommen, met welke d'Opschriften lange stand
„ hielden: Inzonderheyd is zulx onder d'Egiptenaars gebruykelijk geweest;
„ gelijk uyt de Getuygenissen van Galenus, Proklus, Jamblichus, en den Au-
„ theur van 't Boek, genoemd Sapientia secundum Egyptios, gevoegd
„ by Aristoteles; welke alle daar in over-een koomen, Dat alle Loffelijke Uyt-
„ vindingen die zy ooyt hadden, op eenige Pylaaren geschreeven wierden; die
„ dan bewaard wierden in hunne H. Tempelen, welke haar als Boek-Kaamers
„ waaren. Hierom is het geschied, Dat Manethon, (op dat hy zijne Historie
„ te waarschijnelijker maakte;) heeft voorgegeeven, zijn Verhaal-schriften,
„ uyt die Heylig-bewaarde Opschriften getrokken te hebben: En heeft, gelijk
„ Eusebius Verhaald, de gantze Egiptize Historie daar naa vervolgens in 't
„ Grieks Overgezet: En beginnende met haare Goden, brengd hy zijn Geschie-
„ denis-Boek by-naa tot de Tijden van Darius Kodomannus, die van Alexan-
„ der Overwonnen wierd. Want in het Tijd-schrift van Eusebius, word van
„ Manethons Historie ook gewag gemaakt; eyndigende met het Zestiende Jaar
„ van Artaxerxes Ochus; 't welk naa Vossius reekening geweest is in het twee-
„ de Jaar van de 107de *Olympiade.* Deezen Manethon was Hooge-Priester van
„ Heliopolis, ten tijde van Ptolomèus Philadelphus: Op wiens Verzoek hy
„ zijn Historie beschreef; welke hy in dry Deelen verdeelde: Waar van het
„ Eerste XI. Regeeringen der Goden en Helden; het Tweede VIII. en het Der-
„ de XII. Regeeringen vervatte: Welke alle te zaamen, naa die Beuzelagtige
„ Reekening, een tijd van 53535 Jaaren uytmaaken. Nogtans is dat Verhaal
„ der Regeeringen, en eerstelijk van Julius Afrikanus tot een Kort-Begrip ge-
„ bragt; uyt wien het Eusebius in zijn Tijd-Reekening heeft afgeschreeven;
„ en uyt dien, door Georgius Syncellus, wien Josefus Schaliger gevolgd is. Dus
„ blijkt het dan uyt Eusebius, Dat Manethon dit als een voornaam Bewijs van
„ zijn geloofwaardigheyd by-brengd, Dat hy zijn Historie heeft t'zaamen ge-
„ steld, uyt zommige Pylaaren in het Land Seriad, in welke die dingen waa-
„ ren ingeschreeven naa de Heylige Spraak-wijze, door den Eersten Merkurius
„ Thoyth, en naa de Zondvloed, uyt die Heylige wijze van Schrijven, in de
„ Griekze Taale Overgezet in Hieroglyfize Charaċters, en opgeleyd in Boe-
„ ken onder de Geheyligde dingen van de Egiptize Tempels, door Agathede-
„ mon, de tweede Merkurius, Vader van Thoyth. Maar zeeker die Beuzelagti-
„ ge Schrijver, kon in geen minder Woorden, zijn Bedriegerye ruymweydi-

Hoe'er zoo veel Boeken onder den Naam van Hermes Trismegistus in de Weereld gekoomen zijn.

Oudste gedenkenissen der Geleerdheyd, is door Inkapping op Steenen geschied.

Waar uyt Manethon voorgegeeven heeft zijn Historie afgeschreeven te hebben.

En hoe ver hy daar in gaat.

Het gantze gestel en toeleg van Manethons Historie opengeleyd.

Manethons bedrieglijk voorgeeven ontdekt.

Daar zijn nooyt zulke Pylaaren gevonden als Manethon voorgeeft van Hermes beschreeven te zijn.

"ger geopenbaard, noch zijn eygen agting gekreukt hebben, dan hy zelve zoo "doende, gedaan heeft; en het is te verwonderen, Dat zulks van zeer veel Geleerde Mannen zoo weynig in-agt genoomen is, daarze nogtans zoo dikwils "geleegendheyd vonden om van deezen Manethon en zijne Heerschappyen te "spreeken. En dit zullen wy doen blijken, door zommige groote onbewijsselijkheeden, en andere openbaare onmoogelijkheeden, die daar in opgesloo- "ten zijn. De onwaarschijnelijkheeden blijken in dit wonder; Dat'er zulke "Pylaaren geweest zijn, in zulken Land-Geweest als Seriad; en dat van zulken "plaats niet meer zou gesprooken worden, of van hem zelfs, of van eenige E- "giptenaaren, en dat niemand meer zig van die *Inschryvinge* zoude bediend "hebben als hy. En wat het Land Seriad belangd, waar dat het zelve geleegen "heeft; de zeer Geleerde doorsnuffelaar Josefus Schaliger, bekend rond-uyt, "zijn Onweetendheyd in deezen: Gelijk in zijn Aanteekeningen over d'afgebrooke Stukken van Manethon, by Eusebius te zien is. Maar Isaak Vossius, "roept in zijn Boek *Van de Oudheyd der Weereld*, volmondig uyt; *Ik heb het gevonden:* En beeld zig vastelijk in, Dat het dat zelve SEHIRATH is, waar van wy "leezen Judic. 3:26. Dit zou moogelijk konnen doorgaan, zoo'er niet anders aan "te merken viel, als de over-eenkomst der Naamen; maar dat het woord, welke "eenige in die Text, *Steen-Kuylen*; en onze, in naavolging van de LXX Over- "zetters, **Gesneedene Beelden* Vertaalen; (gelijk 't zelve Grondwoord, הפסלים "2 Kron. 33: 19. Deut. 7: 5. en elders even zoo genoomen word;) deeze Beschreevene *Pylaaren van Merkurius* zouden beteekenen, is geenzinds te "denken. De Gemeene Latijnze Overzetting Vertaald het, *Ad locum Idolorum*; 't geên de Lovenze Bybel in zijn zaamenhang zoodaanig leest; *Dat Ehud, is voorbygegaan* de plaatze der Afgoden, *Van daar hy weedergekoomen was*; &c. welke waarschijnelijk de zeekerste uytlegging zou zijn, byaldien de gissing van Chytræus waar was; naamelijk, Dat Elon niet lang geleeden daar Afgoden had opgeregt. Doch indien het moet verstaan worden van "Pylaaren, moeten wy d'Uytlegging van Junius voor de beste keuren, als die "onzes agtens, naa de regte zin van die plaatze, prijsselijk schijnd te dingen; "wanneer hy meend, Dat die Steenen zijn geweest, de Twaalf Steenen, welke "Josua † te Gilgal oprigte, naa dat de Kinderen Israëls op het Drooge door de "Jordaane gegaan waaren; welke Steenen Judic. 3: 19. gezeyd worden, by "Gilgal geweest te zijn. En daarom, niet teegenstaande deeze aardige gissing, "zijn de Pylaaren van Merkurius, noch zoo ver te zoeken als ooyt, en dat zal zoo "zijn tot het eynde der Weereld. Daar-en-booven, wat waarschijnelijkheyd "isser dat deeze Pylaaren zijn blijven staan, geduurende de tijd van d'algemeene Zondvloed? Daar moet voorzeeker wat byzonders aan dezelve geweest "zijn, datze zulken Vloed van Water hebben konnen weederstaan, waar door "d'alderstèevigste Huyzen, en digt bebouwde Steeden, over-hoop gesmeeten "zijn. Voorts, de klaarblijkelijke Onmoogelijkheeden in Manethons Schriften, zijn eerst; Dat hy zijn *Regeeringen* van het beginzel der Egiptize Historie af, tot digt aan de tijd van Alexander, zoude afgeschreeven hebben uyt "*De Heylige Opschriften van* THOYTH, die naa zijn eygen reekening, Geleeft "heeft in 't begin van de eerste Regeering. Zeeker deezen Thoyth, was een "schoon Profeet om een Historie te Beschrijven van over de *Vyftig-Duyzend* "toekomstige Jaaren, gelijk Manethon het reekend. Boovendien isset ruym "zoo slegt, als men voorgeeft, Dat zijn Historie naa de Zondvloed Overgezet is, in Beeldspraakige Zinteekenen; want wat is dat voor een slag van Overzetting? Wy hebben altijd gemeend dat de Beeld-Spraaken, eenige zaaken "verbeelden, en niet eenig Geluyd, Letters, of woorden. Hoe kon deeze Historie in aanvang Beschreeven zijn, in eenige Taal, alsse eerst was Beschreeven in Beeld-spraaken? Of spreeken de Beeld-spraaken in verscheyde Taalen, "en zijn zy bequaam om haar Taal te veranderen? Booven dien; hoe Blaauw "is ook dat Voorgeeven, Dat den tweeden Merkurius, of Agathodemon, "deeze

Ook is het Land Seriad te zoeken.

* Ziet wat hier van in de Joodse Oudheeden gezeyd is op 't 1251. blad. &c.

† Ziet meede onze Kantteekenaars op deeze plaatze No. 29.

Manethons Historie kan niet uyt de Kolommen van Hermes afgeschreeven zijn, om dat zy veel Eeuwen laater gedenkt.

Andere ongerijmdheeden over Manethons voorgeeven aangemerkt.

„ deeze Historie zoo kort naa de Zondvloed in 't Griex Vertaald heeft? Was „ de Griekze Taal zoo haast naa de Zondvloed, al van zulken aangeleegend- „ heyd voor d'Egiptenaaren, Dat haar Egiptize Historie om der Grieken wil, „ in hunne Taal moest Overgezet worden? Gants niet: Het blijkt uyt Herodo- „ tus en Diodorus, Dat de Grieken voor den tijd van Psammetichus, zoo veel „ niet en vermogten, Datze eenige Koophandel met de Egiptenaaren dreeven; „ welke inviel in de XXVIste Regeering van Manethon; en omtrent een Eeuw „ naa 't begin der Olympiaden. Dus zien we, Wat een geloofwaardigen Autheur „ deeze Manethon is; En wat Waarheyd kan'er doch in de Reekening der Oude „ Tijden zijn, welke gemaakt word uyt d'Egiptize Histori-schrijvers, wanneer „ de Voornaamste onder haar, zoo jammerlijk aan den Dorpel des Ingangs struy- „ keld? En hoe Beuzelagtig deeze Reekening ook is, als Manethon voorgeeft, „ Zijn Historie genoomen te hebben, uyt die Pylaaren die voor de Zondvloed „ waaren; zoo konnen wy niet anders denken, Of Josefus heeft zijn Vermaarde „ Historie van Seths Pylaaren, aangaande de Sterre-kundige Aanmerkingen „ voor de Zondvloed, uyt deeze Historie van Manethon ontleend: En daarom „ konnen wy den eenen alzoo weynig als den anderen, zonder Scheele Oogen „ aanzien; ongemoeyd wy wel weeten, Hoe dwaas de Weereld is geweest in „ het hoog-agten van die gezeyde Pylaaren, als Gedenk-teekenen van Geleerd- „ heyd in de Weereld, zoo voorgegeeven wierd. Den Heer Bartas heeft een „ groot Gedigt op die Pylaaren gemaakt. Maar om de Waarheyd te zeggen, Zy „ zijn veel bequaamer stof voor Digters, als voor andere; gelijk uyt de volgen- „ de Aanmerkingen blijkt. Want eerst; Hoe gants onwaarschijnelijk isset, Dat „ de Naakoomelingen van Seth, die, als gemeend word, voorgeweeten heb- „ ben, den Ondergang der Weereld door de Zondvloed, zulke Sterre-kundige „ Aanmerkingen zouden hebben willen schrijven op Pylaaren; en dat ten be- „ hoeve van die geene, welke naa de Zondvloed zouden Leeven? Konden zy „ haar Inbeelden, Dat hunne Pylaaren een byzondere Vrydom en Ontkooming „ zouden hebben booven zoo veel sterker Gebouwen, van het geweld der woe- „ ste en raazende Wateren? Indien zy volstrektelijk geloofden, Dat de Vloed „ algemeen zou zijn, voor wien stelden zy dan haar Aanmerkingen op? Indien „ niet; tot wat eynde maaktenze die dan? Naadien immers de Perzoonen die „ overbleeven, haare Uytvindingen even als-te vooren, aan malkanderen konden „ meede deelen? Maar ten anderen; indien een of beyde deeze Pylaaren over- „ bleeven, Hoe komd het dat de Kaldeën, of yemand van die de Oudste in de „ Sterre-kunde wilden zijn, van die Pylaaren niet gewaagen, noch zig daar van „ bediend hebben? Ten Derden, Waar by quam het dan toe, Dat de Kennis „ in de Sterre-kunde zoo jammerlijk gebrekkig was in die Oude Tijden, by-al- „ dien zy zulke zeekere Aanmerkingen, omtrent de Heemelze Lichaamen, „ door zoo veel Ervaarendheyd van Perzoonen, die voor de Zondvloed Ge- „ leefd hadden, verzaameld hadden? Ten Vierden; Hoe komd het dat Jose- „ fus zelfs agterlaat, dit Aanmerkelijk Getuygenis van de waarheyd der Schrif- „ tuur-Geschiedenis, in zijn Boek teegens Appion, indien hy het Oordeelde „ zoodaanig te zijn, Dat mender zig op verlaaten mogt? Ten Vijfden; Hoe „ was Josefus zoo onbedagtzaam, Dat hy de plaatze daar deeze Pylaaren in Sy- „ rien stonden, niet uyt en drukte, op dat de naaspoorders zig ten minsten met „ het gezigt van die Pylaaren hadden moogen vernoegen, en zien in hoedaani- „ gen zoort van *Karakters*, of Schrijf-beelden, die Aanmerkingen bewaard „ waaren? Voorwaar indien wy dit van Josefus willen vergelijken met de Hi- „ storie van Manethon, wy zullen bevinden, Datze malkanderen zoo juyst ge- „ lijken, datwe genoegzaame reeden zullen vinden, te gelooven, Dat alle die „ Pylaaren uyt een-en-dezelve Steen-kuyl toegesteld zijn. Gelijk'er dan ook „ twee dingen zijn die dit heel waarschijnelijk maaken: Als eerst, de Naam van „ de plaats daar zy stonden, welken Eustatius in HEXÆMERON, uyt Josefus „ genoomen heeft, en de zelve plaats, met die in Manethon aanwijst. d'Ande- re

De Pylaaren van Seth die Josefus gedenkt van Stelling-fleet nef-fens die van Manethon gezet.

De Ydelheyd van het geloof aan deeze Pylaaren ontdekt.

„ re is het gemeen gebruyk van den Naam SETH onder d'Egiptenaaren, gelijk „ niet alleen uyt Plutarchus Boek van Iſis en Oſiris blijkt, maar ook zelfs uyt „ Manethon. Invoegen Joſefus, die doorgaans 't getuygenis der Heydenze „ Schrijvers gebruykt, en ook dikwils dat van Manethon, heeft dat Verdigte „ Verhaal van Manethon, zoo naa aan de Waarheyd zoeken te brengen als hy „ konde; om welke reeden hy dan in plaats van THOYTH, heeft SETH gezeyd; „ en in plaats van een Beuſelagtige Hiſtorie der Egiptenaaren, de Uytvindin-„ ge der H. Patriarchen; en *Syria* in plaats van *Seriad*, een Landſchap al-te „ wijd en breed, om deeze Pylaaren daar te vinden. Dus verre de Reedenvoering van die Geleerde Biſſchop. Laat'er ons by doen, Dat gelijk wy in deſſelfs fraaye Waarneemingen, uyt Manethons Brief, die by Euſebius te vinden is, hebben gezien, Dat deeze Manethon geleeft heeft ten tijde van den Egiptizen Konink Ptoloméus Philadelphus, het alzoo ook voor-vaſt te gelooven ſtaat; Dat hy zijn Egiptize Hiſtorie, naa de LXX Overzetting der Heylige Schriften, geſchreeven heeft; als waar door de Weetgierige Ptoloméus is gaande geworden, om zijn Nieuwsgierigheyd verder te voldoen. Want ziende in de H. Boeken der Joden, die reeds in 't Grieks waaren Overgezet, de Tijd-Reekening der voorgaande Eeuwen, 't Beginzel der Weereld en de Voortplanting van 't Menſchelijk Geſlagt op dezelve; heeft hy naa alle waarſchijnelijkheyd ook getragt te weeten, Wat doch de d'Egiptize Prieſters, die zoo zeer op d'Oudheyd van haare bewaarde Gedenkeniſſen ſtoften, konden voortbrengen, Dat waardig mogt zijn, met deeze H. Schriften vergeleeken te worden. Waar op dan Manethon de Prieſter van Heliopolis, het werk heeft aangenoomen af-te hakken, en een Hiſtorie der Egiptize Regeeringen te Schrijven; waar door alle die dingen welke d'Egiptize Prieſters tot noch toe in haare Zaamenwooningen Verborgen gehouden hadden, voor het Oordeel van de Geleerde Weereld, zoo beuzelagtig alſſe waaren, wierden opengeleyd. Maar alhoewel de Geleerde Schaliger, deeze laatere Leeftijd van Manethon, jaa Manethon zelve, genoegzaam beweezen heeft, heeft Kircherus nogtans Stijf en Stout gedreeven, dat dien beroemden Autheur, veel Ouder als Alexanders tijden is. Om welk een wigtig en wijd afgeleegen ſtuk, met vaſte bewijzen ſtaande te houden, wy meenen, Dat Kircherus beeter en beſtendiger getuygeniſſen, als die eenige van Joſefus, met het Hebreeuwſe Boek JUCHASIN, en zommige Arabize Schrijvers, moeſt konnen te berde brengen, als hy in zijn Oedipus doed; een werk dat hem XX Jaaren Sweetens gekoſt heeft; naadien onder die niet een en is die gewag maakt van 't geene waar toe zy van hem worden by gebragt; naamelijk, Dat Manethon Ouder is dan Alexander de Groot. Al wat zy doen is dit, Dat zy hem aantrekken als een *Oud Schrijver*; maar wat is dat; en hoe ver kan men hier meede geraaken? Den Autheur van het Boek JUCHASIN, was Abraham Zakuth, een Jode van Salamanka, welke Schreef in 't Jaar onzes Heeren 1502. en welk Boek eerſt te Konſtantinopelen in 't Jaar 1556 gedrukt wierd. Wat dunkt u? Mogt dien Man, Manethon niet wel bybrengen als een *Oud Schrijver*, als eenen die 1600 Jaaren te vooren, naamelijk in de tijd van Ptoloméus Philadelphus; gebloeyd had? En wat is het ook al dat zommige Arabize Schrijvers van hem gewag maaken? Zijn die zelfs wel eens van zoo grooten Ouderdom en Geloofwaardigheyd, dat wy op haar enkel zeggen zouden aanneemen, Dat Manethon voor of in Alexanders tijd Geleefd heeft? En welk een Peſt het in de Hiſtorien geweeſt is, Dat zommige zig op d'Arabize Schrijvers, Gelaldinus, Abenephis en verſcheyde andere verlaaten hebben; als meede het onvoorzigtig gebruyk der Joodſe Rabbijnen; Dat hebben Grootius, Schaliger en Kaſaubonus, niet zonder ſcherpe beſtraffingen aangeweezen; doch het is hier te plaats niet om dit ſtuk breeder af-te doen; Het Getuygenis van Strabo, een Deftig en Verſtandig Autheur aangaande de Oudheeden der Perſen, Meeden en Syriers, mag deeze reeden ſluyten, als hy zeyd; *Dat hunne dingen niet veel Geloof in de Weereld gevonden hebben, van weegen de Slegtheyd en Beuzelagtigheyd van haare Hiſtori-Schrijvers.*

Manethon is de Bybel-Text der LXX Overzetters gevolgd.

En die dingen met het voorgeeven der Egiptize Prieſters vermengd.

Manethon van Kircherus al-te ſtout voor Alexanders tijden in 't Leeven gebragt.

Manethon kan de getuygenis van een Oud Schrijver hebben ſchoon hy niet lang voor Alexanders tijden bloeyde.

Maar naadien wy genoeg van de Schrijfwijze en 't gebruyk der Hieroglyfize Beeld-Letteren onderrigt zijn; moeten wy noch aanmerken, hoedaanig dezelve ook een Oorzaak is geweeſt van veelerhande Waanwijsheyd, en Valſſe meeningen; die langs-zoo-meer van haar Oorſpronk afgewiſſeld, den Gemeenen Man in zijn aangenoomen Dwaalingen geſteeven, en de gantze Weereld hebben beſmet. En gelijk dit de opgenoomene ſtoffe is, welke Thomas Brown, in zijn *Onderzoek der Gemeene Dwaalingen* behandeld, alzoo zullen wy deezen aangaande, alleen dit uyt het 1x^de^ Hoofdſtuk van zijn Eerſte Boek, hier byzetten: De Hieroglyfize Leere der Egiptenaaren, *zeyd hy*, (welke in haare „ Vier-Honderd Jaarige by-wooninge, die zommige giſſen, Dat zy van de Hebreën geleerd hebben;) heeft veele Opinien onder den Gemeenen Man, doen Plooy zetten: Want gebruykende een Zinnebeeld van *Dingen*, en niet van *Woorden*; zogten zy door der zelver Afbeeldzel en Schilderyen, haare Verborgene Gedagten te uyten, in de Letteren en Taale der Natuure: In welke pooging, ſchoonze in veele dingen haar regtſchaapen en eygentlijk begrip niet-te buyten gingen, in zommige andere nogtans, (het zy de Hiſtorie formeerende, of d'Overleevering van 't Erfgerugt op goed geloof aanneemende, welk dienſtig tot haar Oogmerk was;) hebben zy veele Valsheeden beveſtigd, die naaderhand voor Geloofwaardige en ingewilligde Waarheeden aan de Grieken overgingen; en van die weeder tot andere Volken: En houden noch ſtand by de Schrijvers die Gelijkeniſſen en Zinne-Beelden in haare Schriften gebruyken: Waar van zommige als Waarheeden ſtijf gedreeven worden; willende uyt de Natuure waar maaken, 't geën zy naa de Konſt voor Oogen ſtellen: Andere, daar men flegts een Gelijkenis meede voor had, worden naa de Letter verſtaan, en opgeſlokt in den eerſten Zin, zonder eenige ſmaak altoos van de tweede: Waar meede wy de Diepe en Verborgene Weetenſchap van Egipten verdraayen, behelzende de Verborgendheeden der Griekze Oudheeden: De Sleutel van veele Duyſterheeden en Oude Geleerdheyd noch in Druk. In de voorige Eeuwen zijn hier in Vermaard geweeſt Heraiskus, Chæremon, en Epius; inzonderheyd Orus Apollo Niliacus.: Die ten tijde van Theodoſius Regeering Leefden, en in de Egiptize Taal twee Hieroglyfize Boeken naalieten; van Philippus in 't Grieks Overgezet, en naaderhand van Piërius wijdloopig verzaameld; gelijk in zijn Werk te vinden is. De Schilders die zigtbaarelijke dingen Vertoonen, en niet zelden zulke die door den Geleerden Zin van 't Gezigt, 't Verſtand tragten t'onderrigten, zijn ook hier niet onſchuldig aan; welke de Natuurlijke dingen beſchrijven, zoo alſſe zijn; of Daaden zoo alſſe geweeſt zijn, dikmaal in haare Afbeeldingen en Beſchrijvingen gedoold hebben; welker Tafereelen, om datze Boeken zijn die alle-Man Leezen kan, zeer Vrugtbaare Bevorderaars van deeze dwaalzieke Gedagten zijn; voornaamelijk in de Gemeene Bevattingen van 't ſlegte Volk; welke niet naauwkeurig konnende onderzoeken, zig vernoegen, met de Letter-Text van haare Beſchrijving, zoo als haar voorkomd. Ten laatſten hebben de Poëeten anderen in dit Deel overtroffen, en de Egiptize Verbeeldingen van een Fenix, de Harpyen, Griffioenen, &c. gewettigd. Maar alhoewel het gebruyk van Verzieringen, en 't Verdigten van Fabelen niet ongeoorlofd is, en het Oogwit van deeze Vonden op Loffelijke inzigten mogt zien; geevenze niet-te min onze Jonger Verſtanden dikmaal aanleyding tot dooling in onze teedere Geheugeniſſen; indrukkende 't geën onze Bedaarder Oordeelen doorgaans verzuymen uyt-te wiſſen. Op deeze wijze hebben de Ydele Verzierzelen der Heydenen, eerſtelijk vat op de Kriſtenen, en ſtand gehouden tot in onze Daagen. Onze eerſte en Letterlijke Bevattelijkheeden en Verſtand, gemeenelijk Onderweezen zijnde in Schrijvers die nergens anders van handelen, gebeurd het, Dat onze Onthoudinge daar meede geſtoffeerd zijnde, onze eygen Inventien vaſt beginnen op andere te zien; niet konnende haare Gelijkeniſſen ontduyken; ſtar-Oogende op de zelve als op de

Zinnebeeldelijke wijze van Schrijven door Beelde-ſpraak, hoedaanigen Middel om veele ingeſloope Opinien en Dwaalingen te grondveſten.

Dwaalingen door de Schilders geſteeven en vermeerderd.

„ de fraayste Aardigheeden, daar slegts een schraal Vernuft in steekt, en geheel-„ en-al den Aardt van Mannelijke Gemoederen niet en passen. 't Waare derhal-„ ven geen schaade, gelijk dat van Galenus Leer-Oeffening, al had het zelve ge-„ luk deezen weedervaaren; en het zou eenigzinds de slossigheyd van Bondige „ Schrijvers vergoeden, zooze minder geleezen wierden. Dit zeyd Thomas Brown. En gelijkwe een weynig te vooren hebben onderzogt, Wat doch de Wijsheyd der Egiptenaaren geweest is, Dat de zelve van de H. Stefanus tot Moses Lof en Agtinge geroemd word; *Dat hy in alle der zelver Wijsheyd onderweezen was*; en derhalven ook deeze Hieroglyfize Geheym-kunde, niet onkundig is geweest; alzoo heeft het zommige Doorlugtige Verstanden toegescheenen, Dat dewijl de Joodse Wet, aangaande d'Onderhouding der *Spijze*, en van *Reyn* en *Onreyn*, niet zonder Verborgene inzigten schijnd ingesteld te zijn; zoo wel om dit Volk van de Gemeenschap der Egiptize Afgoderye af-te zonderen, (belastende zelfs d'Egiptize Land-Goden te Slagten, te Offeren, en te Eeten;) Dat meenenze, in deeze Onderscheyding, voorzeeker een Hieroglyfize Aanmerking heeft Verborgen geleegen; welke naa den Inwendigen Zin, die door de Natuure van de Verboodene Dieren, als het *Swijn*, het *Konijn*, den *Uyl*, en diergelijke, wierd uytgedrukt. En vervolgens heeft Grootius geoordeeld, Dat gelijk de Spijs-Wet eerst aan de Israëliten gegeeven is; naa dat zy met de quaade Bygeloovigheeden des Egiptizen Volks besmet waaren: Alzoo zijn hen daar in zommige Dieren Verbooden te Eeten; om dat of de Egiptenaaren de zelve haare Goden pleegen op-te Offeren, en zy uyt dezelve haare Voorzeggingen maakten: Of om dat in die Voorschaaduwende Wet, door zeekere zoort van Dieren, zeekere zoorten van Gebreeken, die onder de Menschen plaats hadden, wierden afgebeeld. Waar toe hy verscheyde Getuygenissen uyt Origenes, Theodoretus, Barnabas, Klemens, Manethon, en Filo bybrengd; die ons elders zullen te pas koomen. Doch dat deeze Wet niet langer als tot aan de Komste van den Messias stand houden moest, word klaar genoeg in het Talmudize Deel NIDDA gevonden. Gelijk meede Rabbi Bechay zeyd, Dat de Wet alleen aan 't Land Kanaans vast was, en de Buyten-landers niet en verpligte: Welk gevoelen hier door niet weynig onderschraagd word, Dat de Joden zelve de Beteekenis van veeler Dieren Naamen niet en weeten, of daar in met malkander in Verschil staan: 't Geene Godt zeekerlijk zou verhoed hebben, by-aldien hy haar, en met haar alle Menschen, tot op heeden deezen Dag, aan die Wet verbonden had.

Egiptenaars booven andere Volken Afgodis en heel zorgvuldig om 't geheym haarer Goden-dienst bedekt te houden.

Behalven de Zeeden waar in d'Egiptenaars altijd van de meeste Volken pleegen verschillig te zijn, zijnze van Ouds op 't alder-uytbundigste Afgodis en als geheel-en-al tot een Onreedelijken, jaa Beestelijken Godsdienst geneegen geweest. Zulx dat hun alder-omzigtigste daad, dieze te-midden van haar raazende Bygeloovigheeden gedaan hebben, enkel en alleen hier in geleegen was; Datze 't Pit van haare Godsdienst Bedekt en Verborgen gehouden hebben: Gelijk zoo meede de beste daad omtrent hunne God-Beelden was, datze de Vinger op de Mond hielden; om alzoo een Stilswijgendheyd te belasten, aan alle die quaamen om dezelve te Aanbidden. Voorwaar d'Egiptize Godgeleerdheyd is zoo Wanschaapen Zot, Bot en Belachhelijk geweest; Datze zelfs aan zulke, die ongemeen Afgodis waaren, tot een doelwit van haare Bespotting gediend heeft. Zulx d'Egiptize God-Geleerdheyd, alleen mans genoeg is, schoon 'er geen andere blijken noch getuygenissen by de hand waaren, om des Menschen Afval, en Ontaarding van alle Reedelijkheyd te grondvesten. Immers moeten die Menschen van een Laag-en Neergedrukte Geest geweest zijn, die zig voor de Geringste en Veragtste Schepzels Neederboogen en die Aanbaaden? Haare Tempels, die van buyten Schoon en Cierlijk Gebouwd waaren, scheenen alleen uyt haar zelven de beste en verstaanelijke Beelde-Spraak te vertoonen; maar van binnen, krieldenze van Wanschepzels en Gedrogtelijke God-Beelden, ter Aanbiddinge voorgesteld. Want gelijk haar Godsdienst bestond

Haare Afgoden waaren Beesten en Gedrogtelijke Beelden.

in

in het Eeren en Aanbidden van verscheyde Goden, Dieren en Onbezielde Schepzelen, alzoo haddenzer ook meenigte onder die, welke uyt Vermenging van Mensch en Beest, een Wanschaape gestalte hadden, en veel-eer leelijke Duyvels dan Goden geleeken. Voornaamelijk Aanbaaden zy de Zonne en Maane onder de Naam van Osiris en Isis; en neevens die, Serapis, Apis, Anubis, Hammon, of Pan, Kanopus, Horus, Harpokrates, Typhon en meer andere; die dan eens *Veel* voor *Een*, en weederom *Een* voor *Veele* hun rol speelden; gelijk ons de volgdraad leeren zal. Ook waarender onder de Beesten, veele die d'Egiptenaars in 't algemeen voór Heylig hielden: voornaamelijk de Honden en Katten, Igneumons, Krokodillen, Slangen, Havikken, Ibis-Voogels, Valken, Schallebyters, de Sphinxen, en hun Goddelijken Stier-Os Apis. En gelijk dit Volk doorgaans, ongemeen op haare Oudheyd en Afkomst pleeg te stoffen, gelijkwe nu reeds uyt den Leugenagtigen Manethon verstaan hebben, (willende al de Weereld wijsmaaken, Dat d'Eerste Menschen in dat Gewest Geschaapen zijn;) alzoo zeggenze ook, Dat alder-eerst de Goden, daar naa de Beroemde Helden, en ten laatsten de Menschen, een lange tijd aldaar Geregeerd hebben. En al deeze Goden en God-Beelden konnen in 't algemeen onderscheyden worden, in groote Staande Beelden, en in kleyne Draagbaare God-Beelden: Als meede in Quaad-Afweerende en Bescherm-Goden, en zulke dieze *Middelaars* noemden. Ook haddenze Hals-draagende Goden, hoedaanige wel 't meest van een Monstreuze Vermenginge waaren. Wat voor Vaderlandze Goden en Bescherm-Engelen, Egipten naa verloop der eerste Aal-Oude Tijden, volgens de verscheyde Landvoogdyen Eerde, daar van zullenwe in het volgende Hoofdstuk gewag maaken: En het zou hier de plaatze zijn, om die zelve Goden in 't byzonder aan te wijzen, by-aldien niet zommige onder die, neffens andere Vermaarde Goden, die gants Egiptenland te-gelijk Eerde, de voor-rang scheenen af-te vorderen: Als meede dit, Datwe voorneemens zijn het heele Godenkraam van Egipten, tot een Voorbereydzel by-te brengen, en een grootdeel daar van in een Print-Tafereel, als in een Vergaadering t'zaamen te roepen; alhoewel'er ook eenige om haar aanzien en grooten Naam, uyt de Oudheyd in het byzonder bykoomen, om van de laatere Land-Goden der Voogdyschappen, Dat meestdeels Beeste-Goden zijn, gevolgd te worden.

Zonne en Maane onder de Naam van Osiris en Isis Geëerd.

Veelerhande Beesten Heylig in Egipten.

Goden, Helden en Menschen de Regeering van Egipten eertijds toegedigt.

Staande, Draagbaare en Quaad-Afweerende God-Beelden der Egiptenaaren.

Om dan van de *Bescherm-Goden* der Egiptenaaren te spreeken, waar van men d'Oude overblijfzelen in haare Beeldnissen vind, dient men voor-af te weeten, Dat deeze wel 't meest onder hen pleegen genoemd te worden; en dien Naam daar van droegen, Datze geloofd wierden, alle aanloop van naakende Onheylen en Rampen af-te keeren. Dezelve waaren by hen in verscheyde Rotten verdeeld; waar onder men eenige Beeldnissen en Gestalten ontwaar word, die van weegen haare toestel, de bequaamheyd van een overgroot vermoogen schijnen te hebben, om elk-een, een Schrik op 't Lijf te jaagen. Hoedaanig men zig in deeze Printverbeelding, die ons een Egiptizen Pantheon verstrekt, het Afgodis Beeld, met de Letter A. geteekend, zou moogen verbeelden; zoo als het zelve naa 't Oorspronkelijke, welke eertijds in de Konst-Kaamer van Hippolitus Viteleski afgeteekend, word bygebragt: Vertoonende een Dreygende en Afkeerende doening met Gezigt en Handen. En dusdaanige God-Beelden pleegen d'Egiptenaars aan de Ingangen van hunne Afgodize Tempelen te zetten, om d'aanvallen der teegenstrijdige Magten af-te keeren. Dat nu dit Beeld een Bekaaperde Kruyn heeft, vertoond naa haare Wijsheyd, de Bedekte of Verborgene Goddelijkheyd. 't Vertoond verder, een Dreygend Aangezigt, neerhangende Armen, en gesloote Vuysten, daar in twee Prikkels voorwaards uytstaan, gereed om toe te stooten; en de rest der Voeten en gantze stand, schijnen niet alleen volveerdig om Geweld teegen te staan, maar om zelfs Schrik aan-te jaagen. Men zeyd dat dusdaanig-een Beeld noch heeden in Reuze gestalte, te Tibur een Stadt in Sabiniën, aan het Voorhof der Kerke staat, die zy daar *Goejos* noemen. Diergelijke Bescherm-Goden wierden hierom gemeenelijk

Bescherm-Goden der Egiptenaaren wat die waaren.

Onder welke ook de Quaad-Afweerende Goden moeten verstaan worden.

Waarom d'Egiptize God-Beelden 't Hoofd Bekaaperd hebben.

En verſcheyde Verweerende Tuygen of Waapenen in de Hand draagen. Ook eenige met een Net op 't Hoofd.

met verſcheyde Teekenen van Geweer en Verweerende Werktuygen gezien; zulx zommige Haaken in de Handen draagen; alhoewelze de Ermen bedektelijk overkruys geleyd, naa binnen houden: Andere zijn met Geeſſel-Sweepen, die uyt de Steerten van Heylige Dieren gemaakt zijn, Gewaapend. Daar zijnder ook die Netten op haare Hoofden hebben, die zijdwaard en van agteren, over de Schouderen afhangen; beziet de voorbeelden, verſcheydentlijk in onze Printverbeelding, met B. aangeweezen. Insgelijx zijnder die de groote *Hieralpha*, of het Teeken van de Heylige Letter A. in de Hand draagen; gelijk in de Afbeelding te zien is met C. gemerkt. En ziet daar, wy zullen yts tot verklaaring van al deeze en diergelijke Quaad-Afkeerende Gereedſchappen, by zetten. Dat gy dan d'eerſte Afbeelding met B. geteekend, als in een Vrouwelijke gedaante, gedekt met een Hoofd-Hulzel ziet, die Haaken in de kruyswijs over-malkander-geleyde Handen draagt, van welker regte zijde een Net van de Schouder afhangd; dat hier weegens de van-Vooren-ſtand, maar zooberlijk gezien word; 't Zelve Beeld zeyd men, wierd door geheel Egipten, voor de Beſcherm-Godin Iſis gehouden, welke volgens 't getuygenis van Plutarchus, geloofd wierd, het Doode Lichaam van Oſiris, dat Typhon in den Nyl geworpen had, met Haaken en Netten Opgeviſt te hebben. Want Iſis is de Beſcherm-Engelin van de Nyl, en Godinne der Egiptize Wateren; en welke door het yſſelijk klaateren van haar *Siſtrum* of Kopere Raatel-Spaan, die haar alleen eygen was, alle teegenſtreevende Magten Vervaard en Afkeerd; waakende geduurig, Dat het Boosaardig vermoogen van Typhon niet t'eeniger ſtond teegen het Lichaam van Oſiris, (verſtaat de Nyl-Stroom, die by hen voor Oſiris genoomen word,) mogt koomen te Woeden; dat is, door onmaatige Droogte, of Verſtikkende Vogtigheyd, het Verderf van heel Egipten onderneemen. En daar worden by verſcheyde Oudheyd-beminnaars, noch zeer veel andere Beeldniſſen bewaard, die met deeze ſtaalen over-een ſtemmen. Gelijk dan ook een van deeze twee, omtrent B vertoond, een naavolging ſchijnd te zijn van een Staande Beeld, dat den Genees-Heer Bartholinus, aan Kircherus heeft meede gedeeld: Vertoonende behalven het Hoofd-Hulzel daar 't meede overdekt is, in de Linker-Hand een Haak, by-naa in de gedaante van een Snoey-Mes, en in de Regter, de groote Heylige A. waar aan naa agteren ook een Net afhangd: Zijnde aan het voorſte deel met Hieroglyfize Letter-Beelden beſchreeven; die alhoewelze weegen haar kleynheyd en eygen onvolmaaktheyd, in ons Print-Tafereel naaulijx t'onderſcheyden zijn; deeze Figuuren vertoonen: Een Scepter, een Oog daar in d'Oog-Appel ontbreekt. Daar aan volgd, Een Havik of Valk, Een Altaar, Een uygeſtrekten Erm, de Heylige Riviere, het Kruys, Een kromme Stok, Een omgekeerde Dryvoudige Tak, dry Vierkanten, met een halve Cirkel, Een Oog, Een kromme Stok met een Quakkel: Het welke alle te zaamen volgens d'uytlegging van Athanaſius Kircherus, deezen zin uytmaakt; *De Voorzienigheyd van 't Eerbiedig Goddelijk weezen, maakt de Waterloopen der Rivieren vogtig door de Kragt van zijn Goedheyd; dry deelen van 't Jaar beſtuurd de Voorzienigheyd, en keerd alle pooging der Typhonze magten van de dry Hoofd-Stoffen des Weerelds af.* Dits de Hieroglyfizen zin deezer Beeld-Letteren. En gelijk het Opſchrift van het Beeld met C geteekend, neffens andere die wy zouden konnen by-haalen, meeſt daar op uytloopen; ſchijnd het de moeyte niet waardig, ons daar meede op-te houden. Men kan eens voor-al over deeze Egiptize Goden aanmerken, Dat alle die ons met duſdaanigen Haak en de Heylige A. of *Hieralpha* voorkoomen; doorgaans Goede Beſcherm-Engelen zijn; gelijk meede het Hoofd-Dekzel, altijd een aanwijzing is der Goddelijke Verborgentheyd. Maar belangende de Godinne Iſis zelf, daar van zullen wy korts hier naa met opzet ſpreeken. Die het luſt, mag onder-en-tuſſen haar Zinnebeeldelijke Verbeelding, uytdrukkende haare Goddelijke Eygenſchappen en Vermoogens; in ons Print-Tafereel bezien, dewijlze onzes-agtens haar zelven daar ter plaatze groot genoeg en als Moeder en Voogdeſſe aller Egiptize Goden *, zittende

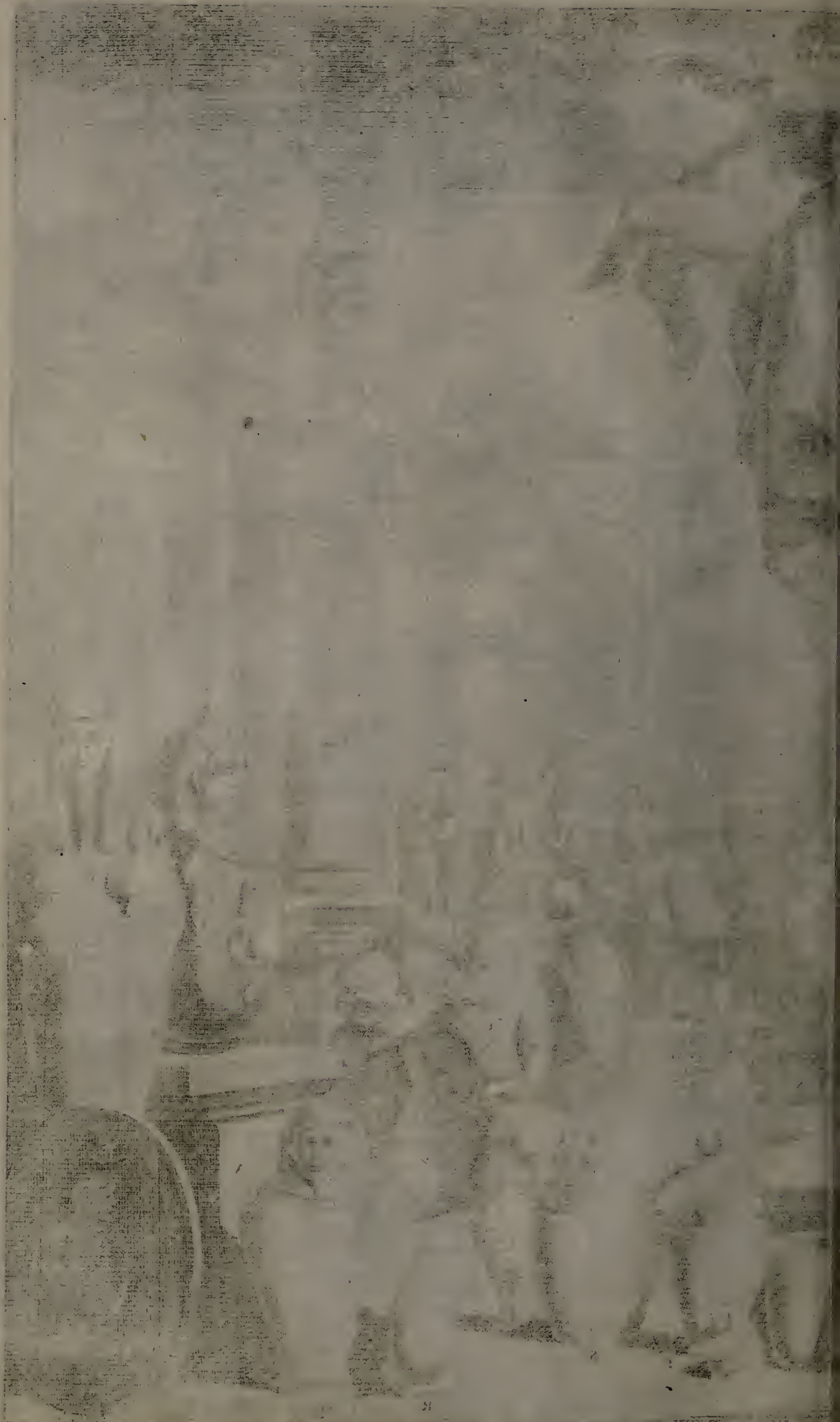
Iſis waarom ook met een Net op 't Hoofdt, en een Haak in de Hand verbeeld. En haar Klaater-Spaan Siſtrum.

En bygevoegde Beeld Letteren.

Welker zingeving verklaard word.

Afgode-Beelden die de Heylige A. in de Hand draagen, geeven Beſcherm-Engelen te kennen.

* Ziet de Merk-Letter D.

zittende op een Sfinx, vertoond. Booven de gezeyde, koomen ons noch verſcheyde Beelden van Beſcherm-Engelen en Quaad-Afweerende Goden voor, die de Egiptenaars den Naam van *Middelaars* gaaven; zoo om haare Verrigting omtrent andere Godheeden, als om datze Goden van minder Rang waaren, en van de Opperſte Goden af hingen, vertoonende al 't geene zy voor andere afbaaden om-te verkrijgen, aan 't Gemoed van de hoogſte Geeſt der Godheyd: En daar word by veele niet aan getwijffeld of Chryſippus, heeft van dezelve in deeze woorden gewag gemaakt: *De Muuren van die Spelonke, zijn met allerhande Beelden Verçierd, en rond-om ſtaan Opgeregte Beelden van Goden, dieze* Voorſpraaken, *dat zijn* Middelaars, *noemen.* Niet anders by-naa, als of hy daar in de woorden van de Profeet Ezechiel 8: 10. een weynig verpoetſt had, zeggende; *Ik zag alle Beeldteniſſen van Kruypende Dieren; en Verfoeyelijke Beeſten, en alle Drek-Goden van het Huys Iſraëls, geheel rond-om aan de Wand gemaald.* En zoo yemand vraagd, waarze dit geleerd hadden? Dezelve Profeet, zal de Zegs-man zijn, Kap. 20: 7, 8, 16. &c. Dus zijn het dan Egiptize Goden geweeſt. Doch hier van zullen wy korts hier naa gedenken. Boovendien waaren deeze Goden-*Middelaars*, in verſcheyde Geſtalten, en als in onderſcheyde Ordeningen verdeeld, gelijk d'Aal-Oude Beelden genoegzaam aanwijzen; als die zommige Knielende, andere Staande, andere Zittende waaren; voor haar houdende en vertoonende de Beelden der Goden, by wienze Middelaars waaren: Gelijk ons zulx in de ſtrax-bygebragte Printverbeelding, omtrent de Merk-Letteren E.F.G. word aangeweezen. Naa deeze, willen wy die zoort van God-Beelden, Beſcherm-Engelen of Quaad-Afweerende Geeſten bezien, die zommige Geleerde Oudheyd-kenners, *Polymorphæ* noemen, welke een Menſchelijke Lijfgeſtalte in 't algemeen hadden, maar het Aangezigte van eenig Gedierte uyt de Heylige Beeſten vertoonden; van welke, op dat d'Egiptenaaren te-bet de verſcheydentheyd der Goden en toegepaſte eygenſchappen uytdrukten, een groote meenigte gevonden worden. Jaa daar word naauwlijx een Egiptize Gedenk-Steen, of Overblijfzel van eenig Tempel-Gebouw gevonden, daarmenze niet verſcheydentlijk op verbeeld ziet: Voornaamelijk met de Kop van Een Havik, en van Een Hond, Een Aap, Een Ezel, Een Bok en Leeuw, &c: van welk ons d'Afbeeldingen ſtrax zullen in-agt te neemen ſtaan. En meend Kircherus, Dat de veelvuldige bevinding deezer Beelden op Steene Naalden, ons ſchijnd te verzeekeren, Dat die groote Gedenk-Teekens niet anders geweeſt zijn, als zeekere Ordening der Afgoden, die door Heylige Letter-Beelden beſchreeven waaren; en uyt welke de Prieſters en Heylige Schrijvers, als uyt zeekere Voorbeelden, haare Beeldniſſen tot gemeen en byzonder gebruyk ontleenden. Van deeze Vermenging der God-Beelden, die Beeſte-Menſchen geleeken, word een fraaye plaatze by Joſefus in zijn Boeken teegen Appion gevonden. Want als deezen Appion, d'Alexandrynze Joden onder een Schampere reeden had afgevraagd, Waarom doch zy, zooze immers Alexandryners wilden zijn, dan ook niet de zelve Goden Eerden? Antwoord hem Joſefus met deeze weeder-Vraage; *Hoe komd dat gy Egiptenaaren onder malkanderen ter Oorzaak van de Godsdienſt, zonder Verbond, en met groote ſtrijd Twiſtet? Zouden wy u daarom geen Egiptenaars, noch Menſchen in 't gemeen agten te zijn, om dat gy Beeſten die met de Natuure ſtrijden, met groote neerſtigheyd Eerd; daar waarlijk ons Geſlagte, over-al, een en 't zelve ſchijnd te zijn? Indien by u Egiptenaaren zulk-een Onderſcheyd van Gevoelen is, wat verwonderd gy u over deeze die uyt ons van elders in Alexandryen gekoomen zijn, indienze zig vaſthouden aan hun eerſte ingeſtelde Wetten?* Dit zeyd Joſefus. Onder-en-tuſſen word deeze zoort van Beſcherm-Goden, inſgelijx zommige Zittende, andere Staande, Knielende en in andere ſtanden gevonden. Dit zelve, zoo als 't onze Vertoog-ſchets omtrent de Letter H. vertoond, wierd eertijds te Roomen in de Konſt-Kaamer van 't Barbarijns Palleys gevonden, daar het uyt de Puynhoopen der Dominikaaner Kerk, in 't gemeen *Minerva* genaamd, ingebragt is. En

Hoedaanige Beſcherm-Engelen de Egiptenaars Middelaars noemden.

De Goden Middelaars in verſcheyde geſtalten en Ordens verdeeld.

Afgod-Beelden die het Aangezigt van een Beeſt vertoonden.

Appions ſchampere reeden van Joſefus beantwoord.

gelijk deezen Tempel, eertijds een Kapél van Isis was, alzoo heeft ook geen plaats in heel Roomen, meerder Egiptize Overblijfzelen, dan deezen Ouden Tempel uyt haare bestulping te voorschijn gebragt. Die dan desselfs Afbeelding beschouwd, merkt ligt, Dat het regt-opstaande Lichaam, een Mensch, doch het Aangezigt een Valk of Havik, met een Gehulde Kruyn vertoond; en'er voorts Vies en Vreemd genoeg uytziet, om onder de Gedrogtelijke Goden van Egipten, de monstering te passeeren. Doch wy zullen haast noch andere Monster-dieren laaten zien. Deezen Haviks-Neus, laat bey de Armen sluyk by 't Lijf neerhangen; houdende in d'eene Hand, het Kruys met een Handvatzel vast. En naadien den Havik of Valks-Kop, neevens 't gezeyde handvatzel, het gemeene Waarteeken van Osiris is, die in alle Egiptize Steenen ook zoo gezien word, magmen 't zelve met veel verzeekerheyd, voor het God-Beeld van Osiris houden? en daar ontbreeken geen fraaye Schrijvers, die het zelve onder de Egiptize Oudheeden, die te Roomen gevonden worden, niet en gedenken: 't Geen andere de moeyte waardig deed schijnen, om deezen Bescherm-God in een taamelijk groote gestalte, met het byschrift, SIMULACHRUM OSIRIDIS, te vertoonen: Hoedaanig 't zelve te Roomen in de Barbarijnze Thuyn op Quirinus Heuvel, gezien word; hebbende de hoogte van 10 Roomze Palmen. Wat nu het Teeken van het Kruys in de Hand van Osiris beduyd, zullen wy korts hier naa, en te-gelijk de Verhandeling van Serapis betragten. Dus willen wy naa 't gezeyde Beeld van Osiris, het Gedrogtelijk Beeld bezien, Dat in onze Afbeelding met de Letter I. Gemerkt staat; en van de Kenders deezer Oudheeden, onder de *Momphtize* God-Beelden geteld word. Desselfs verschrikkelijke gedaante, alhoewel 't grootste gestel, een Mensch vertoond, laat genoeg zien, hoedaanig 't zelve van beneeden opwaard tot de midden, met een Serpent, of Slang, die het Hoofd naa-booven over zijn Kruyn wenteld, omswagteld word; en het Aangezigt een Grimmige Leeuw vertoond, welker Maane van rond-om, te-gelijk met desselfs ruyge Baard, Verwilderd, en gants Woestaardig daar uyt ziet. En staande met de Voeten op een ronde Kloot, houd hy twee Sleutels in de Handen: In hoedaaniger voegen 't zelve in zeekeren Thuyn, omtrent de Ludoviaanze Landhoeve geleegen, eertijds te zien was. Die ons de Waarteekenen van deeze MOMPTHA of *Duyvel-daantigen* Afgod, hebben gemeend te verklaaren, hebben'er deezen uytleg van gedaan; Dat de Sleutels in bey de Handen, de Magt en het Regt te kennen geeven, welke deezen Bescherm-God in alle verborgene Schuylhoeken des Weerelds heeft. De Slang door welkers omwenteling hy ingewonden is, en de Kloot op welke hy staat; geeven te kennen, Dat de *Momphta* alle dingen in de Weereld, door zijn Leevendmaakende Warmte, Voed en Onderhoud: Want in zoodaanigen Gestalte pleegen d'Oude Egiptenaars haaren God *Momphta* af-te beelden. Wy moogender over het Leeuwen Aangezigt by aanmerken, Dat zulx veel-ligt op 't Heemel-Teeken van den Leeuw ziet; dewijl d'Overvloeyjing van de Vrugtbaar maakende Nyl, dan voornaamelijk haar pligt doed, wanneer de Zon in dat Teeken huysveste. Want dat meest al de Waarteekenen en eygenschappen der Helpende Goden, hun Zin-beduydingen van de Zon ontleend hebben, jaa al de Goden en Afgoderyen van 't gantze Heydendom, als van Eenen tot Veele uytgedeegen zijn, zullenwe niet lang hier naa, met geen onfraaye waarneemingen bevestigd zien. Beeter en veel meer met de Menschelijke gedaante over-een stemmende, ziet men nogtans d'afteekening van een Steene Blok-Beeld, neevens deeze *Momphta*, by de Letter N. aangeweezen; zonder Armen of Voeten, de rest van de Schouderen-af naa beneeden, eyndigen in een vierkante Steen; welker voor-plat met verscheyde Zin-aanduydende Schrijf-Teekenen gemerkt is. By zommige voor het Waarteeken van den Egiptizen HERMES of *Merkurius Trismegistus* gehouden, waar van wy korts te vooren zoo veel te zeggen maakten; by de Hebreën anders gemeenlijk MARKOLIS genoemd; waar toe men mag te raade neemen 't geene van *Merkurius Steenhoopen* in de Joodse Oudheeden, is bygebragt.

Maar

De Beeldnis van Osiris met den Haviksbek bezien.

Momphtize Afgod-Beeld met een Leeuwen Kop, &c.

Dat verder in zijn bygevoegde Zinteekenen verklaard word.

Waarteekenen van Hermes anders Merkurius Trismegistus genoemd. Joodse Oudheeden het 1409. blad. &c.

Maar d'Egiptenaars hebben ook noch andere zoorten van Goden en staande Beelden gehad, die men Huys-Goden, Vaderlijke Goden en Bescherm-Engelen zou moogen noemen; en by haar, nu eens den Naam van *Serapes*, dan eens weederom van *Ephori* droegen. Gelijk meede zommige willen, Dat deeze een zoort van Draagbaare gesneede Beelden waaren, die de Hebreën Teraphim noemen; hoedaanige Rachel haar Vader Laban ontstal, Gen. 31. Kircherus agt, Dat de *Serapes* der Egiptenaaren, welkze als Huys-Goden Eerden, regt-Op staande Beelden zijn geweest, zonder eenige uytstrekking van kennelijke Leeden des Lichaams; dat is, zonder zienelijke Ermen en Beenen, Handen of Voeten, Borst of Buyk; maar gants als in Windzelen omwonden en bedekt: Gelijk aan Twee voornaame Afbeeldzels van zulke staande Poppen te zien is, die wy in ons Print-Tafereel omtrent de Letteren K. L. Vertoonen. Van welk men ons verzeekerd, Dat'er verscheyde uyt Egipten aan zommige groote Heeren van Italien overgebragt zijn; die eenige uyt verscheyde Steen, uyt Metaal, Hout en Schelpen, gemaakt zijn. Dat d'Egiptenaars van dusdaanige Bescherm- en Geley-Engelen, Groote, en ook kleene Draagbaare hebben gehad, kan men uyt deeze getuygenis weeten; Dat zommige daar van op Gemeene plaatzen in 't openbaar wierden gesteld, om de zelve als Wagters te behoeden: Waar by ook noch andere Bescherm-Engelen wierden gesteld, om als *Ziel-Wagters* op deeze te passen: En dusdaanige wierden *Vastgestelde Bescherm-Engelen* genoemd. Andere waaren zoodaanig, Dat menze met zig draagen konde waar men wilde. Gelijk'er ook zoo kleene waaren, Datze voor Genees-Middelen teegens Vergif en andere Quaaden, aan den Hals, in de Gordels en in de Handen konden gedraagen worden. Ook waaren deeze van verscheyde Gedaante, zommige met Vrouwen Aangezigten, 't Hoofd Overkaaperd. Andere hadden de Gedaante van Kinderen, doch altijd het Hoofd Gehuld. Andere weederom een weynig anders. En alhoewel wy in de Beschouwing der voorgaande Bescherm-Goden gezien hebben, Dat zommige de Handen Vertoonden, en daar in eenige Gereedschappen van Haaken, Sweepen en Netten draagen; doch van de rest des Lichaams geen Uytsteekende, noch Roerlijke Leeden gezien worden; zal moogelijk yemand Nieuwsgierig zijn om te weeten; Waarom doch de Egiptenaars alle haare Ronde, Draagbaare, en Los-staande God-Beelden en Bescherm-Engelen, zoodaanig van Postuur maakten, Datze geheel-en-al geen uytsteekende Ermen, Beenen, Handen noch Voeten vertoonden, noch geene Werkelijke doeninge doen? Beziet eens d'Afbeeldingen omtrent K. en L. daarwe laatst af spraaken. Of zoo zy die al eenigzinds, (het zy met een Deel, dat is, met de Handen, pas even uyt de Mouw steeken;) als de Beeldnissen, B. C. vertoonen; of datze met haar gantze Lichaam gezien, en met Ermen en Beenen bloot staan; men ziet dat zy de zelve nogtans altijd regt neêrhangende en sluyk by 't Lijf aangeplakt houden; gelijk men aan die verneemen kan, welke hier omtrent A. E. F. zijn afgeteekend? Voorwaar men diende te weeten, Dat d'Afgodize Egiptenaars van Ouds groote zorg voor de Geheelheyd en Ongeschondenheyd van haare God-Beelden droegen; dewijlze in dat Geloof staaken, Dat d'Onsterffelijke Goden, wanneerze in haare Beeldnissen, en Waarteekenen, op zoodaanigen wijze, die haare Geheelheyd bezorgde, Geheyligd en Geëerd wierden, zy haare Kragt en Werking in de zelve zoo lange zouden doen blijven, alsse haare betaamelijke Gestalte geheel en Ongeschonden behielden. Doch aan eenig Lidt Verminkt, of door Vallen en Stooten, Geschonden wordende, geloofdenze dat als dan ook t'effens, alle Invloed haarder Helpende Kragt vervloogen was. Hier toe dan droegenze niet alleen zorg, Dat haare Goden, veelzinds uyt d'allerhardste Steen, uyt Metaal, en uyt Been of Yvoor gemaakt waaren; hoedaanig wy'er strax een zullen aanwijzen, datwe onder onze Prulletjes in bewaaring hebben; maar ook die welke niet geheel-en-al, gelijk een eenige Blok, of Opgebaakerd Kind in de Luyeren Geswagteld scheenen, wierden de Leeden, die anders dienden herwaards en derwaards uyt-te stee-

Huys-Goden en Vaderlijke Bescherm-Goden by eenige Teraphim genoemd.

Vastgestelde Bescherm-Engelen.

Egiptize Bescherm-Goden waarom zonder Handen en Voeten, &c.

Egiptenaars droegen van Ouds groote zorg, Dat haare God-Beelden Ongeschonden bleeven, en niet aan Hand noch Voeten Verminkt raakten.

ſteeken, zoo digt teegen 't Lijf aangeplakt, Dat het by-naa onmoogelijk was, dat eenig deel daar aan Verminkt wierd, zonder ook het gantze Lichaam te Verbreeken, 't geen niet dan met een geweldige daad geſchieden kon. Door welke waarneeming, wy meenen genoeg gedaan te hebben op de Vraage; *Waarom d'Egiptenaars hunne Godsdienſtige Beelden, zonder Uytgeſtrekte, of Werkende Leeden hebben gemaakt?* Waar van nogtans het teegendeel in die der Grieken en Romeynen in-agt genoomen is; dewijl zy onder 't Bootzeeren der Goden, de Konſt beneerſtigende, vaſt-ſtelden, Dat derzelver Beeldniſſen zeer betaamelijk met die Schoonheyd en Deftigheyd praalde, welke haar het Voorbeeld der Geſchaape Natuure aanwees. Doch d'Egiptenaars wat Bygelooviger zijnde, bekommerden haar de Verontwaardiging der Goden te zullen op den Hals rokkenen, by-aldienze door eenige Zorgeloosheyd, aanleydinge tot Verminkinge van haare Beelden gaaven. Want zoo doende behieldenze haare Invloeyjing in dezelve, en verkreegen zooze meenden, hunne byſtand door haar Plegtelijk te Offeren. Doch dit en iſſet noch niet al: Maar zy hebben ook voor de Agting der Beſcherm-Goden en Bewaar-Engelen, by het Gemeene Volk willen waaken, als aan welk het vry een zeer kennelijk blijk van der Goden Onvermoogen had ſchijnen te grondveſten, Dat zy zelve in deeze Beelden als in haar zienelijke Waar-Teekenen, Ge-Eerd wordende, zelfs geen genoegzaame zorge voor haar eygen Geheelheyd en Ongeſchondenheyd konden draagen. Hoedaanigen belachhelijken zorge, niet onaardig in die ſchoone Brief van Jeremias, welk agter het *Boek Baruch* volgd, doorgeſtreeken word. En nochtans iſſet wel zeeker, Dat hen deeze Leedenkneuzing buyten de gezeyde bezorging der ingetooge Leedemaaten, dikwils zoude te-beurt gevallen zijn; naadien zy de Beelden haarer Beſcherm-Engelen veelzinds gewoon waaren met haar te draagen waarze gingen; als ook dezelve in Omgangen op de Schouderen om-te voeren; gelijk Jeremias in gemelde Brief op 't 25ste *vers*, van de Kaldeeſe Goden zeyd; *Zonder Voeten zijnde, draagenze die op de Schouderen, en vertoonen de Menſchen alzoo der Afgoden Oneere.* In welke gevallen, zy dan zeer ligt door Vallen en Stooten, aan een Arm of Been, Hand of Vinger, of aan het Gereedſchap datze tot Beſcherming van haar Aanbidders in de Handen droegen, konden Geſchonden worden; by-aldien eenig deel daar aan merkelijk uytgeſteeken had. Gelijk wy dan ook een Gedrogtelijk Oſiris-Beeldeken bewaaren, Dat alhoewel, op deeze wijs zonder uytſteekende Handen en Voeten digt te-gaar gedrongen; hem zelven egter noch voor het Kneuzen van zijn dik-en kromgeboogen Havix-Neus, niet en heeft konnen beſchermen. Terwijl nogtans ligt te giſſen ſtaat, Dat wanneer alles Glat en Digt by 't Lijf aangeplakt was, zy om vervoerd te worden, zeer ligt in Kaſſen en Kiſten, en in Kleederen, en onder allerhande Reystuyg konden ingepakt, en onbekommerd meede gevoerd worden. Al 't geene ook van Kircherus in-agt genoomen, hem heeft doen beſluyten, Dat ook Labans Goden, die Rachel hem ontdroeg, duſdaanig-een zoort van Breekelooze Goden geweeſt zijn, die of uyt Egipten overgewaayd, of door naa-aping in Kaldéa gemaakt of Oorſpronkelijk met deeze gelijk waaren. Naamelijk regtopſtaande Poppen, zonder uytſteekende Leedemaaten; en alzoo zeer bequaam om van d'eene plaats naa d'andere vervoerd, en ligtelijk onder Hooy, Stroo, Kaf, Houte en Steene Tuygen, buyten nood van Breeken, konden meede Reyzen; zulx Rachel deſweegen ook niet beſchroomd was, dezelve in een Keemels Zaadel-Tuyg te verbergen, en met haar Agterſte daar op-te zitten, Gen. 31: 34. En daar worden in de Konſt-Kaamers der Oudheyd-lievende, geen Egiptize Gedenkkeniſſen, overvloediger dan duſdaanige Draagbaare God-Beelden gevonden: Van welke zommige ſlegts een groote Vinger lang zijn, en van daar tot de maat van een El opklimmen. Vertoonende by-naa meeſt al dezelve gedaante der groote Staande Beelden en haar verçiering, zoo terſtond van ons onder de Letteren K. L. &c. aangeweezen. Laat 'er ons tot een by-zoort ook die Beeldekens aan-toevoegen, welke d'Egiptenaars gewoon waaren in de Windzelen

'tGeen by de Grieken heel anders waargenoomen is, om dat zy te-gelijk de Konſt der Beelden-vorming beminden.

De Draagbaare Beſcherm-Goden waaren het breeken en ſchenden der Leedemaaten ligt onderworpen.

En moeſten daarom zonder uytgeſtrekte Leedemaaten zijn.

En bedenklijk op Labans Teraphim gepaſt.

Afgode-Beeldekens in de Dek-

zelen der Mummyen te Naajen; waar van wy in de Egiptize Lijk-bezorging gewag maakten; en hier twee Voorbeelden van de zelve in onze Afbeeldinge omtrent M. te zien zijn: By zommige niet zelden voor *Verhoedende*, of *Hals-draagende Genees-Beelden* genoomen: Zijnde voor en agter met eenige Beeld-Letteren beschilderd, te kennen geevende, d'Aanbeveeling des Dooden aan zeekeren Bescherm-God. Het welke alles met het voorgaande t'zaamen gevoegd, nu genoegzaam openbaar maakt, Dat de Draagbaare God-Beelden, een kleender Gestalte dan de Staande noodig hadden. Ook is de gantze Oudheyd daar op uyt geweest, de Beelden der Huys-Goden en Dorpel-Wagters, van kleene Gestalte te maaken; terwijlze waanden, Dat deeze Goden, weegens haar veel-Vermoogende Kragt, zeer swaar van Gewigt waaren, en haar anders niet ligt en lieten vervoeren, noch mee-sleepen. Wat nu de *Spreekende Beelden* betreft, door welke d'Egiptenaars haare God-spraaken voortbragten; der zelver dienst-gebruyk heeft in enkel Bedrog bestaan. Want alhoewel de Roep ging, Dat de Geest der Goden, door die staande Vraag-baaken sprak, hebben veel-eer de Bedriegersse Priesters, om 't Gemeene Volk te-bet in den Dweep te houden, en 't Ontzaghelijk Eerbied, omtrent de Goden te staaven, zelfs onder 't Beleyd van veelerley Konstige Vonden, door deeze Vraag-baaken gesprooken. Want gelijk de God-spraaken in Egipten zoo gemeen waaren, Dat'er naauwelijks een Kapèl was, daar dusdaanigen Vraag-baak ontbrak; alzoo hebben zy deeze Stomme Blok-beelden, langs heymelijke Lugt-Pijpen, door welke zy uyt eenige Onder-Aardze plaatzen, haare Stemme tot in de holle Mond dreeven, weeten spreekende te maaken, en het Volk doen Gelooven, Dat d'Invloeying der Goden, haar die Antwoord deede voortbrengen. En op dusken wijze gelooven wy, Dat de Priesters het Ampt van den Gedroomden Duyvel bekleed hebben; en dat men 't voor al zoo grooten Leugen te schatten heeft, wanneer zelfs niet heel Ongeleerde Mannen voorgeeven, Dat de Voornaamste Toeleg der Priesters in deezen is geweest, om de Duyvel, die zy eerst door Tooveragtige Besweeringen, en Vervloekte Ceremonien in Verborgene plaatzen, Geheyligd hadden, aan haare Zijde te lokken; en naa ook zijnen Geest ingezoogen te hebben, dus toebereyd, over verscheyde Zaaken om Raad te Vraagen. En dewijl de Geesten, als Kircherus meend, niet altijd Antwoord gaaven die met de Waarheyd, en uytslag der Zaake over-een quam, noch ook dikwils haar Oogmerk bereykten; (waar door de Raad-vraagende te-mets Bedeesd, opentlijk Bespot, en de Priesters Dul wierden, Jesa. 44:25.) hebben zy in zulke Noodgevallen, meend hy, haare Bedriegersse God-spraaken, op de gezeyde wijze, zelf voortgebragt.

Kleederen der Mummyen gezwagteld.

Waarom de Beelden der Huys-Goden van kleene Gestalte waaren.

Omtrent de spreekende Beelden en God-spraaken is enkel Bedrog gepleegd.

Hoe d'Egiptenaars haar Orakelen, of Vraagbaaken spreekende maakten.

Maar naadien wy geenzins twijffelen, of een Aandagtig Beschouwer heeft in onze Printverbeelding wel gemerkt, Dat wy booven al deeze genoemde Goden, ook noch een groot aantal van Gedrogtelijke Beeldekens in een byzonder Deel van ons Tafereel hebben bygebragt; diend het ons te-gelusten, ook een Woord daar van te zeggen; op datse niet en schijnen voor *Doe-Nieten* te Pronk te staan, alhoewel zy het inder-daad waaren, 1 Kor. 8: 4. Van die dan welke met de Getallen 1. 2. 3. &c. gemerkt zijn, diend men te weeten, Datze Afbeeldingen zijn van veelerhande Hals-draagende Behoed-Middelen, die de Gedaante van een Wanschaape Vermenging der Menschelijke en Beestelijke Leedemaaten, op een gants Verwarde wijze te zaamen gevoegd, vertoonen. Dieze wel beziet, kan zig naauwlijks van Lachhen houden, en nogtans geloofden d'Egiptenaars, Dat al wie zulke Monstreuze AMULEETEN, of *Hals-draagende Bescherm-Engeltjes* by zig droeg, van de Laagen der teegenstreevende Magten, en Geesten die Quaade Ziekten bestuurden, vry waaren. Gelijk dan ook by de Laatere Grieken die in Egipten verkeerden, de benaaming *Phylacteria*, van 't Griekze Woord φυλάττειν, dat is, *Bewaaren*, afkomstig gehouden word. Want naadien dit Bygeloovig Volk zig de Listen der Quaad-Aanbrengende Geesten, dieze voor Duyvelen hielden, zeer Verschrikkelijk Worstelende en Woedende, pleeg in-te beelden, hebbenze der zelver Aanslaagen op geen beeter

Verklaaring der Gedrogtelijke Afgode-beelden in ons Print-Tafereel vertoond.

Welke niet dan een Gedrogtelijke Gestalte en Vermenging van Menschelijke en Beestelijke Leeden hebben.

ter maniere, als door Behoed-Middelen die een Vervaarlijke Gedaante hadden, meenen te konnen Verzagten en Afkeeren: Oordeelende dat het Maakzel van de Beelden der Goede Geesten, wanneerze met een Vreesselijke Gedaante Gewaapend waaren, de Teegenworstelende Geesten der Duyvelen, een Schrik aanjoeg, die hem van het Lijf hield. En op dat zulx te-beeter klem had, Besweoren zy de zelve ook eerst tot die verrigting in haare Tempelen, met veelerhande Barbaarze Dreygementen teegen de Booze Geesten. En wy zullen straks yts van die Beleezene God-Lammekens, uyt Olye, Balzem en Maagde-Wasch gemaakt (by de Roomsgezinde AGNUS DEI genoemd;) verhaalen, Dat misschien niet veel beeter klinken zal. Dus ziet men in het Booven-deel van 't gemelde Print-Tafereel, Dat de Beeldekens met de Getallen 1. 3. 8. 9. 10. 12. 21. gemerkt, de Handen zoodaanig Gevouwen, en neevens 't Lijf in getrokken hebben, Datze, ik weet niet wat, schijnen te dreygen: Van welk-een Onvertzaagde Stoutheyd zy in naavolging der Kopten, Αμειλιτήρια genoemd zijn. Waar toe dan ook noch uyt deeze genoemde, 3 en 12. met Wreede Leeuwen-Aangezigten, de *Momphtize* Geesten vertoonen: En zoo laat vervolgens 1. en 10. met een Honds-Kop toegesteld, *d'Anubize* Geesten; De 9. en 21. met Onnatuurlijke Baarden en Hoofden, de *Isize* Geesten; En 7. zijnde een Kind met een Monstreus groot Hoofd, geeft de Geest van HORUS te kennen. 2. 5. en 19. beteekenen insgelijks als 3. en 12. de *Momphtize*. De Gedrogtelijk-nêergeboogene 15. 16. en 24. torssende een swaare Steen op 't Hoofd en Schouderen, schijnen alle Geweld daar meede te zullen af keeren, en te Verpletteren. Dat by 25. dreygd door het Ysselijk Opzigt zijner groote Oogen, Leelijke Bek, en dikopstaande Hoornen, elk te Vervaaren. De 27ste Afbeelding, die wel de Wanschaapenste van al schijnd, draagd een Maat op 't Hoofd; en welkers Kop ook de Borst, de Buyk, en alles t'zaamen maakt; hangende de Ermen van onder de Ooren af, gehurkt zittende op zijn dikke Bom-beenen. Kircherus wil, Dat men dit voor het Beeld-teeken van Serapis zal houden; hoedaanig'er een binnen Alexandryen geweest is, welke met allerhande Natuurlijke dingen Verçierd zijnde, zoo dik en breed van Lichaam was, Dat hy van beyde Zijden de Wand van de Serapize Kapèl aanstiet. Maar Serapis zelfs zullen wy terstond, onder d'Algemeene Goden van Egipten, naader bezien. De *Amuleete*, met 20. gemerkt, gemeenlijk * PHALLUS, dat is, *Mans-Lid*, genoemd, waar op een Oog gemaald staat; is eygentlijk niet anders dan een Wanschaapen Waarteeken der Teel-deelen, van de Egiptenaars als het Voornaamste Behoed-of Genees-Middel teegen de Onvrugtbaarheyd gedraagen: En daar zijn eenige die meenen, Dat de Joden, de *Voorhoofd-spanzelen* in plaatze belast zijn te draagen; waar van hier naa. De Beeldnis 28. wil Apis aanwijzen; en 26. Isis, Zoogende haaren Zoon Horus; van welke wy in 't byzonder moeten handelen. De Behoed-Middelen met de Beeldnissen van de Krokodil toegesteld, als omtrent 17. te zien zijn; wierden voornaamelijk gedraagen om Typhon te bevreedigen. Tot welke noch veel andere diergelijke Behoed-Middelen konnen by-gebragt worden, die uyt de Heylige Beesten genoomen, te-gelijk ook Waar-teekenen der Land-Goden waaren; en tot verkrijging van Goede dingen dienden; als naamelijk den Ibis-Voogel met den Havik, tot volmaaking van Gezondheyd en Kragt. Den Bok en Ram, tot Vrugtbaare Kinder-Teeling. Apis tot Voorspoed en Sterkte in de Landbouw. Den Honds-Kop Anubis, tot Waakzaamheyd; die dan ook daarom voornaamelijk den Priesters paste. Andere waaren uyt Pan, Horus, Isis, Kanopus, en diergelijke genoomen: Want de Bygeloovigheyd der Egiptenaaren, leerde haar niet alleen door het draagen van alzulke Behoed-Middelen, de Gunst der Goede Geesten aan haar te lokken; maar zig ook te beneerstigen om alle Toeleg der Quaade Geesten, door alle Toepasselijke Waarteekenen, af-te keeren. En hoedaanig de Laatere Volken diergelijke Aperyën van AMULEETEN, van dit Afgodis Volk overgenoomen hebben, mag men uyt die Twee Rondetjens 29 en 30. af-neemen; zoo als ons Makkarius uyt de Basili-

En waarom van een Ysselijke en Monstreuse Gestalte.

Die naader in haar beteekenis verklaard worden.

* Ziet Joodse Oudheeden op 't 1319 Blad.

Byzondere Bedieningen aan de Halsdraagende Go-de-Beelden toegeëygend.

filidiaanze Gefteenten heeft bygebragt ; beneffens veele andere die de zelve Schrijver van haare Abraxen, of Gedrogtelijke Wonder-Goden, onder den Naam Iao vertoond. Maar wy hadden by-naa Harpokrates, de Wonder-Zoon van Ifis en Ofiris vergeeten ; niet teegenftaande hy in onze Print-verbeelding wel op dry wijzen, omtrent de Getallen 13. 14. en de laatfte met een * gemerkt ftaat. En dewijl het wel zeeker blijkt, Dat alle Afgoderye, ten meerendeel haar Oorfprong van het Eeren der Zonne genoomen heeft, die allengskens in zoo veel Naamen en Beeldniffen verwiffeld is, als'er de Afgodize Volken verfcheyde Gedagten en Toeëygeningen van maakten, zal ons hier een fraaye Redeneering van de Heer Kuper, niet alleen tot de Verklaaring van den Egiptizen Harpokrates, maar ook tot Befchouwing van andere Godendommen, veel Ligts konnen toebrengen. Dien Geleerden Man dan in zijn Boek Harpokrates genoemd, een Zilver Beeldeken hem uyt de Oudheeden van de Heer Smetius gemeen-gemaakt; (welke Harpokrates vertoond;) zullende Verklaaren, befchrijft het zelve voorheenen, gelijk d'Afbeelding aanwijft, een Kind te zijn, Dat half Naakt, en flegts met een zoober Sleuyertje aan de Heup en halve Buyk fchijnd gedekt te zijn, en met een Bandje van de Schouder afhangd. Draagende een Lotus-bloem op 't Hoofd, en een Pijl-Kooker op den Rug; ook heeft het Twee Vleugels op de Schouders. Aan de Regter Erm hangd een kleyne Water-Emmer, of Kruyk, by het Hand-Vat of Hengzel gefchort; welken Erm hy om-hoog houd, om de Voorfte Vinger aan de Mond te brengen. Met de Linker-Hand ruft hy op een Quaftige Stok, of taamelijk dikke Knods, om de welke een Slang geflingerd is: Daar teegens aan Vertoond zig een Voogel; die naa een Gans komd te fweemen. Aan de Regter-zijde, zit naaft zijn Been; een Haas of Konijn; en omtrent de Linker-Voet een Voogel, *Sperwer* genoemd; of een andere Roof-Voogel, 't zy een Havik, of die daar naa gelijkt. Gelijk we hem ook even zoo in onze Afbeelding omtrent het Getal 15. met een Sterretje geteekend, naa de Voorzijde; en naa de Agterzijde, omtrent 25. met 2. Sterretjes gemerkt, hebben willen by-zetten. Den Heer Kuper is van Gedagten, Dat deeze Beeldnis niet alleen een Zinne-beeld is van *Stilfwijgendheyd*; maar ook van de *Zonne*, welke de Heydenen onder verfcheyde Naamen, en Beeld-uytdrukzelen gediend hebben. Het welke hy betoond uyt veele by-gebragte dingen, die de Oude, aangaande de Geboorte van Harpokrates, hebben gezeyd. Waar op hy dan uyt alle de deelen welke aan dit Beeldeken gezien worden, bewijft, Datter niets aan is, of het heeft met de Eygenfchappen der Zonne, en 't geen'er d'Oude van geloofden, geheel-en-al een goeden Zin; naamelijk, Geheym-en Byfpreukig. Dus heeft d'Oudheyd voorgewend, Dat Harpokrates de Zoon is geweeft van Ifis en Ofiris, Voornaame Goden van Egipten; en dat Ofiris hem naa zijn Dood Geteeld, en Ifis hem voor zijn Voldraaging, dat is, voor haar tijd, Gebaard heeft: Waar uyt het gebeurd is, Dat hy Teeder en Swak van Lenden, en Heup-beenen geweeft is. Ook word zijn Geboorte-tijd omtrent de Winter-Stilftand gefteld. Als meede, Dat wanneer zijn Moeder hem verlooren had, zy de Scheepvaard uytvond, om hem te Water en te Lande op-te zoeken. En alhoewel eenige willen, Dat het Orus is geweeft, die Ifis gezogt heeft; zoo befluyt nogtans de Heer Kuper, Dat Orus en Harpokrates, beyde de zelve zijn; en brengd daar toe Diodorus Sikulus by, welke zeyd, Dat Ifis haar Kind Orus weeder Opwekte, welk de Titans hadden Omgebragt; en hem door zeeker gemengden Drank Onfterffelijk maakte. Hier by komd noch, Dat de ftraks-gemelde Hiftori-Schrijver verzeekerd, Dat de Egiptenaars van Ouds door Orus, *Apollo* hebben verftaan, welke de Genees-Konft, en 't Waarzeggen, of Raadzel-Verklaaren van zijn Moeder Geleerd hebbende, zig zeer Aangenaam en Welgevallig by de Menfchen gemaakt heeft, weegens de Hulp-Middelen en Godfpraaken die hy haar verleende. Plutarchus doed'er toe, dat Orus van Latona Opgevoed is, in het Moeras dat rond-om Butus, of Buris leyd. Waar by de Heer Kuper noch veel Heydenze Schrijvers aan-

Harpokrates hoedaanigen Wonder-Zoon van Ifis en Ofiris.

Wiens Beeldnis befchreeven en verklaard word.

Harpokrates een Zinnebeeld van Stilfwijgentheyd, en te-gelijk een Waarteeken van de Zonne.

Zijn Afkomft en Geboorte.

Harpokrates de zelve met Orus gefteld.

En voor Apollo gehouden.

Uren des Daags van Horus, of de Zonne genoemd.

aanhaald, welke doorgaans geloofd hebben, Dat Orus de Zonne is: Waar onder ook Makrobius te tellen is; welke zeyd, Dat de XXIV Uuren van Dagen Nagt, haaren Naam *Horæ*, van deezen HORUS ontleend hebben. En om deezen Oorsprong met noch andere over-een te brengen, zet hy volgens 't Getuygenis van veel Geleerde Mannen, noch dit by, Dat het Egiptis Woord *Orus*, van 't Hebreeuwse Woord אור OR afkomd, het welke *Ligt* beteekend. Ziet daar eens, hoe naa wy hier misschien wel aan de Naam der Stadt, of Vaderland van Abraham geraakt zijn, die uyt UR der Kaldeën geroepen is: By Ptolomèus anders *Orchoa*, of *Vrchoa* genoemd. Waar toe men mag te raade neemen 't geene wy deezen aangaande in de Joodse Oudheeden, onder d'Aanbiddinge des Vyers hebben waargenoomen.

En zulx op de Zonne-Beelden gepast waar van te zien is, Lev. 26: 30. 2 Kron. 14: 5. en 34: 4, 7. Jesa. 17: 8. en 29: 9. Ezech. 6: 4, 6.

Den *Mistyken* of verborgen Zin die de Wijsgeeren aan de verbeelding van Harpokrates hebben opgedraagen, bewijst volgens onzen Geleerden Schrijver, Dat den zelven de Zonne vertoond heeft. En het zoude wel konnen zijn, Dat diergelijke toestelzels, in de H. Schrift, *Zonne-Beelden* geheeten worden; om datze of de Zonne ter Eeren, of *Symbolize* Waarteekenen van de Zonne waaren, als deezen Harpokrates. Apulejus noemd Isis, *De Natuure*; *Moeder aller dingen; Meesteresse van alle Hoofd-Stoffen*; *de Grootste aller Godheeden, en de Godinne die alles is.* Die daar toe ook van weegen haare wonderbaare Vrugt-geevendheyd, ruym Tien-Duyzend Bynaamen voerd. En gelijk zommige onder d'Oude van twee Orussen hebben gewag gemaakt, Een Oude en Een Jonge; en van den Ouden zeggen, Dat hy Onvolmaakt en in de Duysternis is; verstaande daar door den *Chaos* of Mengel-Klomp, welke geenzinds de Weereld, maar alleen een Verward Denkbeeld daar van was; alzoo schijnd zulx een zeer fraaye over-eenkomst met de Fabel van Harpokrates te hebben, die ons als een Misgeboorte beschreeven word, en die van weegen zijn Swakheyd op zijn Beenen, niet en konde Staan: 't Geene klaar genoeg te kennen geeft, de Swakheyd der Zonne-Straalen wanneerze in haar eerste Opgaan is. De Winter-Zonne-Stilstand, in welke Harpokrates Gebooren is, is de tijd in welke de Planten en Aard-Gewassen, zig beginnen te bereyden om uyt-te loopen, en Bloemen in 't aanstaande Voorjaar voor-te brengen. Het Moeras is de plaatze zijner Opvoeding; door dien de Zonne haar Voed door uytwaasseming, die zy veel-meer trekt uyt de Vogtige Aarde, dan uyt Drooge plaatzen, gelijk de Zaajing, en Planting in Egipten, naa 't afloopen van de Nyl, in de Natte Slib geschiede. De Lotus-Bloem op 't Hoofd, is om aan-te duyden de Voorteelende Kragt der Zonne, overmids deeze Plante, die een Steel heeft als een Roomze Boone, in de Egiptize Velden die van de Nyl overstroomd worden, in Meenigte als de Lelyen Groeyen; zijnde een kleyne Witte Bloem, die zig toesluyt als de Zon Ondergaat, en met desselfs Opgang weederom Ontsluyt. Men voegd'er noch by, Dat zy zelfs des Avonds, het Hoofd Onder water haalen; en weederom Opbeuren, zoo haast dit heerlijk Gesternte begind te Klimmen. De grootste reeden die gemelde Heer Kuper heeft, om deeze kleene Beeldekens voor Harpokrates te houden, is deeze, Dat het de Vinger op de Mond houd; om te leeren, Dat die geene welke Eerstelingen of Leer-Kinderen in de Verborgentheeden van Isis zijn, zig het Swijgen moeten eygen maaken. De Egiptenaaren zeggen, Dat Orus en de Zonne, met de Vinger op de Mond Gebooren zijn; en datmen deswegen in 't voorbygaan van haare H. Tempel-Deuren, verpligt was Stil te Swijgen. En zoomen alles verder onderzoekt, men zal bevinden, Dat dit alzoo van de Priesters bedagt is, om-te beletten, Dat men den Oorsprong der gewaande Goden niet naaspoorde, noch voortklapte, Dat de zelve Sterffelijk waaren; gelijk dat van Varro en andere al over-lang is aangemerkt. Verder, schijnen ook de Vleugels die aan 't Beeldeken van Harpokrates gezien worden; met kleyne moeyte op de Geswindheyd van de Zonne te passen, waar meede hy zijn Waagen Mend. En men vind by * Malachias ook Vleugelen aan de Zonne der Geregtigheyd toegeeÿgend. Wat de Kôoker met Pylen aan-

De Geboorte van Orus en Harpokrates op de Jaargetijden en Zonne-stand gepast.

Voorteelende Kragt der Zonne door de Lotus Bloem op 't Hoofd van Harpokrates aangeweezen.

Harpokrates waarom in de gedaante van een Kind en met de Vinger op de Mond verbeeld.

* Malach. 4: 2.

De Heydenze Priesters wilden niet dat de Sterffelijkheyd der

aangaat; al de Weereld weet dat Apollo nooyt zonder dit Gereedſchap van de Schilders vertoond word: Alhoewel'er miſſchien weynige zijn die de reeden van die Verborgendheyd weeten op-te loſſen. d'Eerſte daar van is zeer waarſchijnelijk, Dat den Booge de Reysweg, van het Lichaam der Zonne en voortſtootende beweeging aanwijſt; en de Pylen, d'affſchietende Straalen die van dat Lichaam uytgaan. Ten Tweeden, Dat de Straalen doorgaan, en tot alle Twijffelagtige en Donkere dingen inbooren. Ten Derden, Dewijl d'Oude geloofden, Dat de Zon en de Maan, Oorzaak waaren van alle Beſmettelijke Ziekten, en een Haaſtige Dood; hebbenze in deeze toeëygening niet beeter konnen doen, als aan Apollo en Diana, dat is de *Zon* en *Maan*, een Boog en Pylen toe-te-paſſen: d'Een om de Mannen de Dooden, d'ander om de Vrouwen te Vervolgen, en op-te jaagen. De Water-Kruyk of Emmer die Harpokrates met het Handvatzel aan den Erm draagd, is een Verçierzel en Gereedſchap dat d'Egiptenaars gewoon zijn aan veel van haare Goden toe te paſſen, voornaamelijk aan Iſis, Oſiris, Serapis, en Anubis: Als meede aan de Nyl-Stroom, dieze onder de Beeldnis van een Staande Leeuw vertoonen, houwdende in d'eene Klaauw een Drytand, in d'ander een Water-Emmer: Waar van de Zin niet ander is, dan dat de Zonne de Dampen optrekt en tot Watergeevende Reegen-Wolken te zaamen perſt; als meede dat het Water en 't Vyer, te zaamen werkende, het beginzel van alle Beſwangering en Vrugtbaarheyd zijn. Dat nu de Heer Kuper verder geloofd, Dat de Voogel welk aan de Voet van Harpokrates zit, een *Gans* is, geſchied om dat die Voogel, gelijk Elianus getuygd, van een zeer Warme Natuur is. Ook en behoefd men zig niet te verwonderen dat deezen Harpokrates op een Knods leund, naadien dusken Mannelijken Staf, door de gantze Oudheyd, Herkules Toegeheyligd ſchijnd? Want men behoorde te weeten dat Herkules in de Fabel-kunde der Heydenen, zelfs de Zonne is, waar van zijn Knodze, de Taaning of *Eklipſis* aanwijſt. Gelijk meede de Leeuwen-Vagt, daar hy meede omhangen is, niet anders te kennen geeft, als dat de Zonne, wanneer zy in het Teeken van den Leeuw gaat, op haar meeſte kragt is. De Gulde Appelen die Herkules roofde, zijn d'andere Sterren, welker Ligt van de Zonne Verduyſterd en Uytgeveegd word. De XII Heldedaaden, die Herkules onder d'Onſterffelijke geſteld, en doen Trouwen hebben aan Hebe de Godinne der Jonkheyd of Jeugdelijkheyd; zijn de XII. Heemel-Teekenen in den *Zodiak*, die de Zonne in een rond Jaar doorloopt; en in 't Voorjaar zijn loop hervattende, zig met ons, of ten beſten als van nieuws-aan ſchijnd te Verjeugden. En dewijl hy zulx geduurig doed, is hy met alle welvoegzaamheyd, onder de Onſterffelijke geſteld. De Slang die zig om de Knods krinkeld, is inſgelijks aan de Zonne en zelfs ook aan Merkurius en veel andere Goden en Godinnen Toegewijd, welke alle de Zonne en de Maane verbeelden; het zy dan om aan te wijzen de geduurige loop van die Geſternten, of om dat de Slangen een Vinnig en Doordringend Gezigt hebben; of om dat deeze Dieren Verjongen en alle Jaaren haaren Ouden Huyd afleggen: Al 't geene zeer eygen is om een Zin-aanduydende Beeldnis van de Zonne te zijn; die ons op elk Voorjaar met nieuwe Kragten komd begroeten. En ſchoon men twijffeld of het Beeſt naaſt de Regter-Voet van Harpokrates, een Hond of een Haas, of een Konijn is, kan egter een van dryen, genoegzaam toepaſſelijk aan de Zonne zijn. 't Is waar dat men nergens leeſt, Dat den Haas of het Konijn ooyt aan de Zonne Geheyligd zijn; doch zulx belet geenzinds dat de zelve niet een groote overdragt, tot de zelve zouden hebben. De Zon is 't beginzel der Generaatie en Vrugtbaarheyd; maar den Haas is zoo Vrugtbaar en Teelrijk, Dat hy te-gelijk volkoomen Jongen Baard, en noch Onvoldraagene in den Buyk heeft; zoo dat hy nooyt Onbevrugt is; maar Volwaſſene, Halfvolwaſſene, en die minder Gedraagen, en die eerſt ontfangen zijn, by hem heeft: Waarom het geen wonder is, Dat den Haas aan Venus Geheyligd is. Boovendien loopt den Haas ook zeer Snel, en mag derhalven zoo wel aan de Zonne, als het Hart toe-geëygend worden; gelijk al-

Goden voortgezeyd wierd.

De Vleugelen en Pylkôôker aan Harpokrates verklaard.

Harpokrates waarom met een Water-Emmer verbeeld.

Wat de Gans-Voogel en de Knods van Herkules aan Harpokrates of Orus te kennen geeven.

Herkules voor de Zonne genoomen, en zijn kenteekenen naader verklaard.

De Slange op de Knods van Harpokrates.

Het Viervoetig Beeſt neevens Harpokrates als een Teeken van Vrugtbaarheyd aangemerkt.

Den Haas waarom aan Venus Geheyligd.

alleen weegen zijn Schigtig loopen geschied is. En gelijk de Zonne nooyt haar Ligt van de Aarde afwend, het zy sy Op of Ondergaat, alzoo en Sluyt ook den Haas zijn Oogen niet zelfs als hy Slaapt. Waarom men van eenen Waakenden, die zig veynst te Slaapen, zeyd, *Hy Slaapt den Haaze-Slaap.* 't Geene nu van den Haas gezeyd is, is meede alzoo van het Konijn, ten aanzien haarder Vrugtbaarheyd. Doch den Hond belangende; yder weet moogelijk; Dat deszelfs Waakzaamheyd, Getrouwigheyd en Wakkerheyd, genoegzaame hoedaanigheeden zijn, om Zinnebeeldelijk, d'Eygenschappen der Zonne te beantwoorden, als de welke ons nooyt verlaat en altijd voor ons Waakt. Voor de rest, schijnd het wat moeyelijk, regt te zeggen, Wat Beest of Voogel aan de Linkervoet van Harpokrates zit; Een Arend, of Een Raave, of Een Sperrewer, of Havik, overmids de Kop daar van een weynig ontmaakzeld is? Doch zoo men zig met raaden behelpen mag, zou het een van de genoemde konnen zijn, en zulx van weegen d'overdragt dieze hebben met de Zonne. Als den Adelaar met zijn Veerdigheyd en Hooge Vlugt; De Raave weegen zijn Deugd van Toekoomende dingen te Voorzeggen; d'andere van haar Snèl en Doordringend Gezigt &c. Het is meede niet zonder reeden, Dat Harpokrates half Naakt is; vertoonende de Zonne, die zijn Ligt aan twee halve Heemel-ronden verdeeld, welken hy doorloopt, veroorzaakende reys-om-reys, Duysterheyd en Ligt: Invoegen d'halve Kloot der Aarde, door zijn Ondergaan en Opkoomen, altijd half Donker half Ligt is. De Grieken en Romeynen, hebben Apollo doorgaans onder de Gedaante van een Jongeling Ge-Eerd; doch d'Inwoonders van Hieropolis, deeden zulx onder de Beeldnis van een Staatig Oud Man. En schoon de Heer Kuper drijft, Dat Harpokrates by die zelve Volken als een en dezelve Ster, onder de Gedaante van een Kind vertoond is, meend hy zulx nogtans zonder teegenstrijdigheyd te zijn; naademaal de Zonne in een en de zelve Dag, zig in dry verscheyde staat vind: Zijnde des Morgens Swak en Teer als een Kind; op den Middag Sterk en vol Kragt gelijk een Dapper Jongeling: Van welke staat hy allengskens afneemd, en Verswakt in zijn Ouderdom teegen den Avond. En dit is het 't geene wy voor hadden over Harpokrates, uyt de Heer Kupers verklaaringe by-te brengen. Naalaatende breedelijk aan-te wijzen, hoedaanig dien Geleerden Man, uyt d'Aal-Oude Fabel-kunde en Godgeleerdheyd der Heydenen, op 't gezag van Plutarchus, Martianus Kapella, Makrobius, en Porfyrius voor vast-steld, Dat niet alleen Harpokrates en Horus, maar ook Merkurius, Bacchus, Osiris, Eskulapius, Herkules, Jupiter, Attys, Priapus, Saturnus, Belus, Serapis, Janus, Vulkanus en Adonis, alle niet anders zijn als de zelve Zonne; onder verscheyde Naamen aangemerkt in verscheyde opzigten: Hoedaanig ook Reysius gezind is in zijn aanteekeningen op Goodwins Moses en Aaron, daar hy handeld van den Moloch. Jaa dat zelfs ook Minerva, Diana, Ceres, Juno, Isis, Hekatè, Proserpina, Rhea, Urania, Astarte, als meede de Schik-Godinnen, niet anders als de *Maan* zijn. Naademaal het gantze Heydendom niet anders is, dan een op-een staapeling en Mengelmoes van allerhande Bygeloovigheeden, die haar Oorsprong van zeer Oude en allengskens aangegroeyde Overleeveringen van 't Heyr des Heemels hebben. Die, schoonze in den beginne uyt Eenvoudigheyd gebooren, door de Baatzugt der Priesters, die d'onkunde des Volks te baat naamen, onder ontelbaare valsse toe-eygeningen, breed uytgemeeten zijn: Maar niet zelden in de H. Schrift met de Naam van haar Oorsprong en Dienst, Het *Heyr des Heemels* genoemd; alhoewelze ook byzondere God-Naamen in wat laater tijden erkend: Ziet van de eerste; Deut. 4: 19. en 17: 3. 2 Kon. 17: 16. en 21: 3, 5. en 23: 4, 5. 2 Kron. 33: 3, 5. Jer. 8: 2. en 19: 13. Zeph. 1: 5.

d'Onzeekere Voogel aan de Linker-Voet van Harpokrates bedenklijk verklaard.

Harpokrates waarom Half Naakt vertoond.

Zonne, als een Jongeling, als een Oud-Man en als een Kind verbeeld. Psal. 19: 6.

Zonne onder zeer veel God-Naamen Ge-Eerd en verbeeld. Insgelijks ook de Maan.

Maar naadien het niet te denken is, Datwe dus verre in de Maalstroom der Egiptize Goden konden weggesleept zijn, zonder eens gemerkt te hebben, Dat dit Volk ook tot raazens-toe, de Beesten en Onreedelijke Schepzelen, met een Goddelijk Eerbewijs Gediend hebben; jaa die zelfs tot haare Land-en Vaderlijke

Onder de Goden van Egipten

ke Beſcherm-Goden Geheyligd hebben, (zoo datze elk een byzondere Land-Voogdyſchap waaren aanbevoolen te verdeedigen;) luſt ons ook die, d'eene naa d'ander, uyt den hoek te haalen; en daar naa der Egiptenaaren algemeene Rijx-Goden te bezien; hoedaanige men miſſchien niet oneygentlijk, *Moeder-Goden* van Egipten zou konnen noemen; waar uyt al 't ander Gebroedzel voortgekoomen is. *De Egiptenaars*, zeyd Herodotus, *gaan zoo wel in andere dingen, als die de Godsdienſt betreffen vry Wangeloovig te werk; en wel voornaamelijk hier in, Dat ſchoon Egipten niet zeer Beeſt-rijk is, zy nogtans alle Beeſten die men daar vind, voor Heylig houden; waar toe zommige van de Menſchen worden Opgemeſt, andere niet.* Dat die Schrijver zeyd, Dat dit Volk in haar Godsdienſt zoo wel als in veele andere dingen, Wangeloovig genoeg te werk gaan, liegt hy voorzeeker niet; en het is ook van andere Verſtandige Wijsgeeren onder de Heydenen genoegzaam aangemerkt. Want om nu niet op-te haalen, wat Spooreloosheeden haar onder andere beſchrobbingen der Afgoderye, de Kriſtenen haar Verweeten hebben, die in de Voortreffelijke Werken van Tertullianus, Arnobius, Lactantius, Cyprianus, Minucius Felix en andere te vinden zijn; noch die rijkvoerige afmaalinge des Apoſtels, ſchrijvende aan de Romeynen, Kap. 1: 23. heeft zelfs den Heydenzen Cicero van haar gezeyd; Datze by-naa alle zoort van Beeſten, Goddelijke Eere aandoen: Hoedaanige hy daar naa aldus op-teld; Oſſen, Paarden, Ibis-Voogelen, Havikken, Aſpis-Slangen, Krokodillen, Viſſchen, Honden, Wolven, Katten, Arenden, Leeuwen, Bokken, Geyten, Schaapen, Spitsmuyzen, Ichneumons, Kikkers, Torren, Weezels en diergelijke. Zoo nogtans, Dat alhoewel d'een in deeze, d'andere weederom in een andere Landſtreek ge-Eerd en Aangebeeden wierden, zy egter zoo veel Eerbied daar voor hadden, Dat wanneerze in andere Steeden met haare Goden verſcheenen, en maar van-verre toonden, welke Goden zy Eerden, zy de zelve Oodmoedig Aanbaaden. Wanneer een van deeze Beeſte-Goden Stierf, Zalfdenze de Doode Romp met Zout, Cederen-Zap, en Welriekende Balzem; op datze niet zoo draa het Verderf ondergingen: Jaa zy bezorgden 't Lichaam in fijn Linnen, Datzer om heenen Swagtelden; en Begroeven alzoo haaren geſtorven God, onder 't Gehuyl en Slaan op haare Borſt, aan een Geheyligde plaatze. En hoedaanigen Bekoſting te-mets aan 't Begraaven van al zulke Heylig-Geſtorvene Beeſten beſteed wierd, kan men uyt het Bedrijf van zeeker Egiptenaar af-neemen, die ten tijde van Ptolomèus den Wijzen; tot het Begraaven van zijn Koe, die geſtorven was, niet alleen al zijn Vermoogen verquiſte, maar daar toe noch Vijftig Talenten van den Konink Leende. Ziet daar d'Uytzinnigheyd der Afgoderye tot in de hoogſte top geklommen. Indien ook yemand een van deeze Geheyligde Beeſten moedwillig gedood had, dien moeſt het zonder Genaade met zijn Hals Boeten. Doch een onverzienze Nêêrlaag, wierd met een Geld-boete aan den Prieſter afgemaakt: Alleen bleef den Havik, den Ibis-Voogel, en de Kat uytgezonderd; welke geene Verzoeninge aan den Doodſlaager toelieten: Waarom dan ook elk Egiptenaar die elders by toeval, dusken Dood Beeſt ontmoete, verpligt was van-verre te ſtaan, en het wel Bitter op een Huyle-Balken te zetten, tot betuyging, Van dat dit Beeſt, zonder zijn Schuld geſtorven was. Wat Beeſten by zommige Egiptenaars Ge-eerd wierden, die by andere Gebuurlanders Gehaat waaren, zullen wy ſtraks in de Toegewyde Goden der byzondere Landvoogdyſchappen ontwaar worden. Want dit is by deeze Afgodize Land-Aardt zeer gemeen geweeſt; Dat, daar men by Voorbeeld de Krokodil Eerde, den Ichneumon Haatig was: Daar men den Wolf Eerde, At men het Schaap, dewijl den Wolf al 't zelve doed: Doch daar men 't Schaap Heylig hield, en ſpaarde, was de Wolf haar Dood-Vyand. En noch en is de Spooreloosheyd van dit Volk hier by niet gebleeven; maar ging ook voort tot de Leevenlooze dingen, zoo datze zelfs Look en Ajuyn Eerden: En zoo men 't'er mag byvoegen, 't geên haar van Klemens Romanus en Minucius Felix op 't Brood geſchooten word; zy Eerden ook Veeſten

koomen ook de Geheyligde Beeſten in Aanmerking.

Egiptenaars by al de Weereld voor zeer Afgodis en Bygeloovig vermaard.

En zelfs van Cicero den Eerdienſt aan allerhande Beeſten verweeten.

Enderzel-verſpooreloosheyd met Voorbeelden aangeweezen.

Dood-ſtraf op 't Leeven van een Beeſt gezet.

Verſchillige Eerbied der Beeſten in Egipten.

Booven de Reedelooze Dieren, wierden ook Lee-

ten

verlooze dingen Geëerd en Aangebeeden. Wat Voornaame Godheeden der Egiptenaars hier noch resten aan den Rey te koomen.

ten en Scheeten, met de zelve Eerbiedigheyd. Zulx wy hier noch niet eens teregt gewag gemaakt hebben van haare Goden in Menschelijke Gedaante; als Isis, Osiris, Serapis, Orus, Harpokrates, en zulke, aan wien d'Egiptenaars zig beroemen, alder-eerst Altaaren, Beelden en Kapellen opgeregt te hebben: Noch met opzet gesprooken hebben, van haare Twee-staltige Gedrogten, die veel-eer Schrik-Dieren dan Goden zijn; gelijkwe reeds in der zelver kleenvormige Bescherm-Godekens, die men *Amuleeten* noemd, en in haar Momphtize Schimmen hebben gezien: Naamelijk noch niet, van haaren ANUBIS, die Virgilius den *Basser* noemd; zijnde een Vent met een Honds-Kop: Of haaren ONOKEPHALUS, of *Ezelskop*: En CEPUS met het Bakkes van een Satyr; de rest half Hond, half Beér. Noch van de voornoemde ISIS, met het Hoofd en Hals van een Havik, of Ibis-Voogel. Noch ook niet van KANOPUS, dat is, haaren *Water-God*, in de Gedaante van een dik-Gebuykte Pot, daar een Menschen-Kop, in de Gestalte van een Priesterlijk Hoofd, naa-booven uytsteekt. Een Goden-Kraam en Godsdienst voorwaar, Dat op geen andere grondsteun dan op de Droomen van haare Wijzen, en Natuur-kundigers gevestigd staat; gelijk ons van Plutarchus in deeze Woorden zeer wel naa 't Leeven word afgemaald. *Zy Eeren*, zeyd hy, *de Aspis-Slang, om datze geen Ouderdom verneemd; en om datze zonder hulp van Gewrigten en Leedemaaten, veerdiglijk en onfeylbaar haare Beweeging voortzet, wordze by zeeker Gesternte vergeleeken. De* Scarabèus, *Torr, of Schallebijter word Geëerd, om dat hy zonder Wijfje het Teel-Zaad tot een ronden Bal brengd, en de zelve met een averregtze Loop voortstuwd; gelijk de Zon, die uyt het Oosten naa 't Westen loopt, den Heemel in een teegenloop schijnd te stellen.* Of misschien als Porfyrius zeyd; Dat hy „zijn Teel-Zaad in de Lugt uytschiet, daar naa met zijn Agterste Pooten groo- „te Ballen maakt: Waarom d'Egiptenaars hebben gewild, Dat hy Apollo „wierd Toegewyd. En den Egiptizen Appion, willende de Gewoontens van zijn Volk verontschuldigen, heeft volgens 't Verhaal van Plinius gezeyd, Dat d'Egiptenaars de Torren en Schallebijters onder de Goden Eeren, *Om dat in 't zelve Dier een Gelijkenis van de Zon is.* Waarom dan ook dusken Vergode Schallebijter, gemeenelijk met Straalen om de Kop, even als de Zon; Jaa gelijk een grooten Heylig, word afgebeeld. De Spitsmuys, die even als de Nagt-Uylen, in de Zonneschijn Ligt-blind is, word Goddelijke Eer aangedaan; dewijl d'Egiptenaars gelooven, Dat de Duysternis Ouder is dan het Ligt. En het zou wel konnen zijn, Dat ook de Joden naa die Oude Gewoonte, haaren Dag van den Avond beginnen; als die daar in ook meenen ondersteund te zijn uyt Moses Verhaal van de Schepping; in welke de *Duysternis* voor het *Ligt*, en den *Avond*, dat is, de Nagt, voor den *Eersten Dag* genoemd word. En daar ontbreeken ook geen die meenen, Dat David, Psal. 104: 19. daarom eerder gewag maakt van de MAANE die den *Nagt* Regeerd, Gen. 1:16. als van de ZONNE, die de Heerschappye des *Daags* heeft. Doch het blijkt in de zelve Text, Dat ook de Zonne voor de Maane genoemd word; en alzoo weynig staat op die Ordening te maaken is: Alhoewel wy bemerken, Dat d'Oude Egiptenaars hier in, gelijk in meer dingen die de Scheppinge raaken, niet wijd van Moses zijn geweest; alhoewel de Joden van Moses nooyt belast zijn, den Sabbath met den Avond te beginnen: Maar veel-eer het teegendeel. Gelijk te zien is, Exod. 16: 23. &c. belastende op den Zesden Dag der Weeke; *Dat Morgen* de Zeevende Dag, *de Sabbath der Ruste* zou zijn. En wy merken dat Godt ook even zoo gezeyd word op den Zeevenden Dag Gerust te hebben, Gen. 2: 2. En wat belangd dat Lev. 23: 32. gezeyd word; *Van den Avond tot den Avond zuld gy uwen Sabbath Rusten*; zulx is voorzeeker van den Grooten Verzoen-Dag, en niet van den Weeklijken Sabbath te verstaan; gelijkwe elders breeder moeten uytvoeren. Onder-en-tussen hebben de Egiptenaars hier in grofljk gedwaald; Dat zy niet alleen de strax-genoemde God-Beesten geenzinds zijn beschaamd geweest in haare Afgebeelde Waarteekenen, op zeekere vast-gezette Daagen, bin-

Om welk een Ydele Waan der Natuur-kunde veele Beesten Goddelijke Eere wierd aangedaan.

Zoo dat ook Torren en Schallebijters by d'Egiptenaaren Heylig waaren.

Gen. 1:3, 5.

Dag by de Joden van den Avond begonnen.

binnen haare Steeden en Dorpen als groote Heyligdommen, in ſtaatelijke Omgangen om-te draagen; maar die Beeſten zelve, ook Leevendig in Tempelen en Kapéllen, met allerhande lekkere Pappen en andere Spijze te voeden en te onderhouden. Al 't geên de Digter Mantuanus, ziende hoe zeer ook d'Egiptize Godsdienſt binnen Roomen ingevoerd was, en onder de Keyzeren Aurelianus en Kommodus, dapper had in ſwang gegaan; op die van zijnen tijd heeft doen zeggen;

Leevende Beeſten als Goden in der Egiptenaaren Tempelen Opgemeſt.

Daar wierd verſcheyde zoort van Dieren Eer gebooden,
t' Egipten, zoo men zeyd, Dat Beeſten hield voor Goden:
Die Bygeloovigheyd is min dan d'onze, althans;
Want allerleye ſlag van Beeſten heeft bykans
Hier Tempel *en* Altaar*: Een Snoodheyd die zig teegen*
Natuur en Godt verzet; die voormaals door zyn Zeegen;
Alleen den Menſch verhief verr' booven alle Vee.

Maar gelijk we in 't optellen der Heylige Dieren hebben aangemerkt, Dat voornaamelijk den Hond by d'Egiptenaars booven veel andere Dieren Ge-Eerd wierd, alzoo ontbreeken daar ook geen Vermaarde Godsgeleerde, welke over de Wet Deut. 23: 18. *Gy en zuld geen Hoeren Loon, noch Honden-Prys in het Huys des Heeren brengen tot een Gelofte*; aanmerken; Dat gelijk de Wetgeevers doorgaans eygentlijk ſpreeken, ook hier volgens Jeſa. 66:3. eygentlijk van *Honden Prys*, (dat is, Geld of yts anders dat van een *Hond* gebeurd was;) geſprooken word; dewijl niet alleen den Hond een zeer Onreyn Beeſt is, die alles, hoe Stinkende van Reuk, of leelijk van aanzien, jaa zijn eygen Uytbraakzel Eet, 2 Petri 2:22. Maar van welk Beeſt ook niet dan Veragtelijk in de Heylige Schrift gerept word; als te zien is, Matth. 7:6. 1 Sam. 17:43. en 24:15. 2. Sam. 3: 8. Eccleſ. 9: 4. Zoo willen eenige dat Godt voornaamelijk daar in zou gezien hebben op d'Afgoderye der Egiptenaaren, die van de Honden zoo veel werks maakten; en van welkers by-wooning, d'Iſraëliten nu maar even ontſlaakt waaren, en noch wel in geheugen hadden, hoe grooten Rouw d'Huysgenooten bedreeven, onder welk eenen Hond Geſtorven was; zoo datze zelfs uyt Treurigheyd hun Hoofd-Haayren, en 't gantze Lichaam Kaal ſchoeren. Dit gevoelen zommige onder de Geleerde. Maar naadien nogtans in gemelde Wet, den *Honden-Prys* neevens den *Hoeren-Loon* gevoegd word; en de Hoeren en Schand-Jongens ſtrax te vooren waaren t'zaam-gepaard; meenen zommige Uytleggers, Dat door den *Hond*, een *Schand-Jongen* te verſtaan zy, als die weegens d'agter-Opzitting, in Onbeſchaamheyd en Geylheyd, den Hond gelijk is; in hoedaanigen zin hy niet zeer twijffelagtig genoemd word, Apocal. 22:15: doch dit zullen wy op een andere plaatze afdoen. Beeter en met meer welvoegzaamheyd, paſt hier moogelijk te gedenken aan 't geene Klemens d'Alexandryner tot een grouwelijk Baaken van de hoogſte Schending des Gods Iſraëls bybrengd, als hy zeyd; Dat d'Egiptenaars in die Maaltijd, welk zy *De Banketten der Goden* noemen, Vier Goude Beelden omdraagen; te weeten *Twee Honden, eenen Havik* en *een Ibis-Voogel*; welke vier Afgod-Beelden zy noemen, DE VIER LETTEREN: Tot een naabootzing van de Alderheyligſte Naam יהוה JEHOVAH, die uyt vier Letteren beſtaande, daarom het *Vierletterig woord* genoemd wierd; gelijk te vooren is aangemerkt.

Aanmerking over de Wet die Honden-Prijs verbied in den Tempel te brengen.

Maar zal miſſchien ymand denken; Wat is doch de reeden, Dat d'Egiptenaars die van Ouds voor een Wijs en Schrander Volk vermaard waaren, met zoo noeſten yver en Godsdienſtige Plegtelijkheeden, de Beeſten Ge-Eerd en als Goden Aangebeeden, jaa zelfs de Beſcherming van haare Land-Voogdyſchappen, als waardige Patroonen aanbevoolen hebben? Onzes-agtens, het ſchijnd dat men in d'eerſte plaats, d'Oorzaak van die uytbundige Dwaasheyd, uyt het over-oud gevoelen van de algemeene Verhuyzinge der Zielen van 't een Lichaam in 't ander, afleyden moet; een Leering die van alle Eeuwen by d'Egiptenaars ſterk gedreeven,

Uyt wat reeden de Wijze Egiptenaars Beeſten voor Goden Geëerd hebben.

Dat van haar geloof aan de Verhuyzing der Zielen schijnd voortgekoomen.

dreeven, en van hen ook onder de Hebreën, Grieken en andere Volken (voornaamelijk by die van 't Oosten) is voortgeplant: Geloovende dat de Zielen der Heylig-gestorvene Menschen, in Heylwaardige Dieren, als in Havikken, Ibis-Voogels en Honden; doch de Zielen der Boosaardige en Goddelooze Menschen, tot Quaadaardige en Afgryslelijke Dieren invoeren; als naamelijk in Krokodillen, Behemots of Nylpaarden, Ezels en Schaar-Visschen, elk naa zijn Verdienste. Waar by zy dan ook noch geloofden, Dat de Goden en Koningen onder de Gestalte van Beesten, de Aarde doorwandelden, om op yders Deugden en Ondeugden naauw agt-te slaan. In hoedaaniger voegen ook de Weederpartye van Job, Kap. 2: 2, 3. word ingevoerd; *Doe zeyde de* Heere *tot de Satan, Van waar komd gy? Ende de Satan Antwoorde den* Heere; *Van om-te Trekken op de Aarde, en van die te doorwandelen. Ende de* Heere *zeyde tot de Satan; Hebd gy ook agt-geslaagen op mijnen Knegt Job?* &c. Op dat dan deeze Bygeloovige Menschen, door het mishandelen der Beesten, zig teegens de Zielen, van hunne Afgestorvene Ouders, Broeders, of Bloed-Vrienden, die by avontuur daar mogten ingevaaren zijn; noch teegens haare Goden of Koningen vergrijpen mogten, Eerden en Aanbaaden zy Goede en Leerzaame, en te-gelijk Quaade en Boosaardige Beesten als Goden, met groote Plegtelijkheyd; en zy wildenze buyten zommige vastgestelde Tijden en Hooge Feesten, niet Dooden noch Eeten: Op datze niet in gevaar waaren, d'een of d'ander van hun Afstorvene Bloed-Vrienden zelfs te Eeten; of hunne Zielen uyt deeze Beeste-Lichaamen ontydig en door haar eygen geweld, te doen verhuyzen. Voornaamelijk Slagten noch Eeten zy geene Koeyen, naadien zy die om de wil van de Godinne Isis, byzonderlijk Eeren: Alhoewelze anders den Os Offeren, en het Hoofd met veel Vloeken beswaaren en wegbrengen. En waarom de Thebaners geen Schaapen Eeten noch Offeren, is van ons reeds te vooren gezeyd; als meede waarom zy geene Rammen als op Jupijns Feest slagten. Ook doen het de Mendeezen aan geen Geyten noch Bokken, om dat het haare Land-Goden zijn, gelijk we strax zullen zien. Onder-en-tussen Offeren d'Egiptenaars wel Swijnen aan de Maan en aan Bacchus, maar aan andere Goden is zulx verbooden; ook zijner de Swijnen-Hoeders zeer Veragt. En hoedaanig zy met dit Swijnen-Offeren omspringen, zullen wy hier naa in haare Feestdaagen melden. Volgens Herodoot, wilde een Egiptenaar voor alle dingen, 't Hoofd van eenig Geslagt Beest niet Eeten; alhoewel d'Inwoonders van d'Een of d'ander Landvoogdye, geoorlofd was het Beest, welk de Bescherming van zijn Vaderland niet aanbevoolen was, te Eeten. Zulx wy ons verwonderen, dat de Geleerde Stellingfleet, voor-vast meend, Dat d'Egiptize Priesters geheel vry van het Offeren der Beesten waaren: Waar teegen nogtans 't getuygenis van Herodoot leyd aangekant, die in zijn EUTERPE, zelfs de wijze en maniere verhaald, hoedaanig d'Egiptize Priesters de Ossen pleegen te Slagten en Offerhanden te doen: En wy zullen hier naa geleegentheyd vinden om ook het Offeren der Swijnen en andere Beesten op zeekere Feestdaagen te bezien: Jaa dat ook het Vleesch-Eeten niet heel-en-al ongehoord by d'Egiptenaars zy geweest, schijndmen niet geheel duysterlijk uyt de Murmureering der Israëliten te konnen afneemen: (als de welke naa haare vermeenigvuldiging in Egipten, moogelijk niet meer zoo eng alleen binnen de Weylanden van Gosen, maar eensdeels door dwang van Slaavernye, en Belofte, anderdeels door naalagtigheyd en verleyding, met de Egiptenaaren meer vermengd gewoond hebben; en daar door geleegentheyd gekreegen, om korts voor haaren uytgang, haar 's Naasten Goude en Zilvere Vaaten en Kleederen af-te leenen, en hun Vee met haar weg te drijven;) welke strax naa haar Uytreyze, riepen, *Om de Vleesch-Potten van Egipten*, Exod. 16:3. als by dewelke zy zeer gemeen gezeeten, en tot Zat-wordens toe van Gegeeten hadden. Waar teegen geheel niet en strijd, dat Moses zig teegens Farao, weegens het Offeren in Egipten Verontschuldigt, Exod. 8:26. zeggende *Dat zy den Grouwel der Egiptenaaren zouden Offeren*; Dewijlmen niet gedwongen

Hoe zoo wel Goede als Quaade Beesten Geëerd wierden.

Egiptenaaren dorsten geen Beesten Slagten uyt vreeze dat de Ziele van haar Gestorvene Vrienden daar mogt in gevaaren zijn.

Slagten, Offeren en Vleesch-Eeten hoe ver ook onder den Egiptenaaren in gebruyk.

gen

gen word, die opmerkelijke plaatze van alle de Egiptenaaren te-gelijk te verstaan; maar datze met hunne Reyne Offerhanden te Slagten, het zy Offen, Koeyen, Stieren, Schaapen, Bokken, Rammen; eensdeels de meeste Egiptenaaren, anderdeels zommige in 't byzonder zouden Tergen en een Grouwelstuk voor haar oogen schijnen te doen, laatende 't bestuur en de goedkeuring daar van aan hunne Priesters, die haar tijden en stonden daar toe wisten. En wy hebben ook hier toe te vooren genoeg aangeteekend, Dat zommige Beesten wel algemeen Heylig waaren, maar andere weederom by eenige Geslagt en Gegeeten wierden, die by zommige Gebuurlanders in grooter Eere gehouden wierden; En by zulken Tweedragtig Volk wilde Moses zeggen, zoude Israël het ligt met haare Offerhanden verkorven hebben. Want hoedaanig ook d'afkeerigheyd, tussen de Hebreën en Egiptenaaren, al van over-lang te vooren, had Huysgehouden, magmen uyt Genesis 43: 32. en Kap. 46: 34. afneemen. Waar toe dan ook een Geleerd Man d'aangetooge woorden van Moses tot Farao; Exod. 8: 26. onder deeze bedenklijkheyd opneemd; (*Wy zouden der Egiptenaaren Grouwel den Heere onzen Godt* moogen Offeren;) als of hy zeyde, Het zoude, indien niet altijd, ten minsten zeer dikwils *Konnen* of *moogen alzoo gebeuren; zoo datze ons zouden Steenigen.* En heeft dit ook zommige niet-Ongeleerde Mannen bewoogen, 't zelve tot een Oorzaak van de Onderscheyding der Spijze in de Wet van Moses te stellen; even als of de Wetgeever daar in beoogd had, het Hebreeuwse Volk, Dat tot hier toe, d'Egiptize Bygeloovigheeden ingedronken had, tot een beeter verstand te brengen. Want naadien d'Egiptenaars, alswe strax zeyden; de Ossen, Koeyen, Schaapen en Rammen Aanbaaden; en Feestdaagen ter Eeren van Slangen, Krokodillen en andere Schaadelijke Beesten, Voogels en Visschen, aanstelden; (jaa die ook gebruykten om Waarzeggerye te pleegen,) zoo meenenze, Dat de Wetgeever, op dat hy deeze belachhelijke Bygeloovigheeden, (welke ook de Gemoederen der Hebreën bekroopen had,) intoomde, zommige uyt die Heylige Dieren, gebooden heeft te Eeten; doch andere onder den Naam van *Onreyn*, van haare Tafel en zijnen Altaar heeft afgeweerd. Van hoedaanige gedagten onder andere Vermaarde Mannen geweest zijn, Theodoretus, Origenes en Basilius. Doch het zal hier naa in het Wet-Boek der Joodse Ceremonien blijken, Dat dit alles veel-meer schrander bedagt, dan uyt de waarheyd der eygen Oorzaake afgehaald is: Die wy daar geenzinds zullen naalaaten by-te brengen.

De plaatze Exod. 8:26. ligt aangebragt.

Bedenking of de Eerdienst by de Egiptenaaren aan de Beesten gedaan, een Oorzaak van der Jođen Spijs-Wetten en Reyn en Onreyn Vee geweest zy.

Maar wy hebben kortsgeleeden beloofd, ook van de Groote en algemeene Goden der Egiptenaaren in 't byzonder te spreeken, en 't en schijnd, niet dat wy 't langer behoorden uyt-te stellen, om'er een aanvang van te maaken. Indien het ons dan noch heugd, hoe en waarom wy van Apis, dat is den Vermaarden Egiptizen Os-God, in de Historie van Josef, uytstelden om op een andere plaatze ruymweydiger te handelen, het kan ons vermaanen, Dat we hem daarom in de Voorrang zetten. Voorwaar d'Egiptenaars hebben met grooten yver en Bygeloovigheyd, een Os of Stier-Kalf Ge-Eerd en Aangebeeden, en voor een byzonderen Heyligen Godt van Egipten gehouden; dien zy Apis en de Grieken, zoo Herodoot getuygd, *Epafus* noemden. Waar toe dan ook niet elke Os, of Stier-Kalf; (want deeze beyde worden by d'Oude Schrijvers, en zelfs ook in de H. Boeken, voor een-en-'t zelve genoomen,) even bequaam was, maar die hier toe afgezonderd wierd, moest over 't gantze Lijf, Pik-Swart zijn, en slegts een Witte vierkante Kol voor de Kop hebben: Ook moesten de Hoorens in haar uytstrekking, de Vorm van de Nieuwe Maan naa-aapen of die schijnen aante wijzen: Den Rug moest met de sweem van een Arend gemerkt, en de Steert van tweederley Haayr zijn. Nogtans en schijnd het niet, dat den Os-God Apis, als hy verscheen, een Tijd-lang van 't Volk gezien, maar aanstonds uyt de toegeloopen drang naa binnen gebragt wierd: Dus onzeeker spreeken de Vermaarde Schrijvers van zijn afgezonderde gestalte: Want Herodotus heeft hem aldus beschreeven: *Het Kalf* Apis *genoemd; is 't gantze Lijf over Swart: Maar*

Der Egiptenaaren Vermaarden Os-God, Apis

Hoe die moest gesteld zijn.

heeft een Witte vierkante Vlak op 't Voorhooft; en een Schallebyter (of liever een Knobbel of Klier,) aan 't Verheemeld van de Mond; en heefd een zeer dik-Gehaayrde Steert. Doch Plinius zeyd; *Dat hy een Witte Vlak op de regter zijde in fatzoen van een Wassende Maan heeft, en een Knobbel onder de Tonge, die zy een Schallebyter noemen.* Lucianus noemd hem, *Een Os van verscheyde Kleuren.* Waar van weederom Strabo, Solinus en Pomponius Mela, verschillen. En hoe deezen Os-God Oraakelen sprak, of liever door de Raadvraagers, onder 't voorleggen van Voeder, dat hy uyt der Priesteren Hand At, maggen by Plinius verneemen: Gelijk meede deezen, beneffens Herodoot, van de Ceremonien gewag maakt, met welken Apis, Gezogt, Gevonden, Geheyligd, Aangebeeden, en op zeekere tijd Begraaven wierd. Want ter-tijd als zulkeen Geheyligde Os quam te Sterven, nam het gantze Volk van Egipten den Rouw aan: Den Os wierd Pragtig Begraaven, en door de Priesters weederom eenen anderen Os, den voorigen gelijk van Gestalte en Verwe opgezogt; en dien gevonden hebbende, ley het Volk den Rouw weeder af, en maakte groote Vreugd; gelijk de Tooneel-Spél-Digter deeze Staatzye niet onzinrijk heeft afgeschilderd.

En een ander in zijn plaats gesteld als hy quam te sterven.

——————— Een dubbele Ry en Pragt
Van Isis Priesteren, Gedost met Harte-Vellen;
Dan 't Aangebeeden Lijk, *en die dat Lijk verzellen;*
De Koning en al 't Hof: De Heeren en den Raad:
De Koningin in Rouw: Haar Sleep en heele Staat,
Met Sluyers om het Hoofd, met Traanen op de Wangen:
De Borsten Opgekrabd, de Lugt met Lijk-Gezangen,
Met Priesterlijk Geloey, Tamboer en Sister-klank;
En Cymbaalgalm gepropt: De Spiessen Taay en Lank,
Bewonden met een Myrth; geslingerd heên en weeder.
Aldus geleyd men 't Lijk de Straaten op en needer,
Tot daar het Eeuwig word de Graf-Naald aanvertrouwd.
Maar Morgen, effen als de Zon, Gehuld met Gouwd,
Het Hoofd heft uyt de Kim, om 't Aardrijk meê te deelen,
Dien Goddelijken Glans; steekt Memfis zijne Keelen
Al t'effens op van Vreugd; en Juygd uyt eenen Mond:
Gezeegend zy den Dag, die Apis *weeder vond.*
Men haald dan 't Gouden Vat, uyt het God-Heylig Koffer,
Mengd Water, Aard en Geur door een, en giet den Offer
Op 't Voorhoofd van dien God, die Gulde Hoorens draagd,
En met een Halve Maan, de Maan tart eer het Daagd.
De Stadt komd naa de Nyl met Magt hem teegen loopen,
De Kopere Poorte springd voor zijn Geloey strax Open.
Zoo word hy op het Koor gezet voor 't Hoog Altaar.
Hy stond te vooren hier, Vier Etmaal Droef en Naâr.
Uytbeeldend Isis *Druk, behangen met Swart Linnen.*
Men leyd hem 's Nagts stil uyt, by Daag met Staatzy binnen.
Dan Offerd elk voor 't Koor, 't zy Ouderdom of Jeugd;
Wie Heeden Smelt van Rouw, Springd Morgen op van Vreugd.

De Priesters, wien de Bezorging van deezen Os aanbevoolen was, bragten hem eerst in de Stadt Nylus, daar hy Veertig Daagen wierd Opgemest, en Geheyligd; brengende hem daar naa te Scheep onder een met Goud Gestikt Paviljoen naa Memfis; daar hy in Vulkaans Tempel Gestald wierd. En alhoewel zy hem daar Daagelijks met Heylige Kost bezorgden, mogt hy egter niet van 't Nyl-Water Drinken, om dat het al-te Voedzaam en Vet-maakende was; het geen de Natuure der Goden geenzinds paste; maar veel-eer datze Rank, Schrander, en Lugtig van Geest waaren. Herodotus Verhaald, Dat wanneer

Plegtelijke Inhulding van Apis.

Psam-

Psammetichus heel Egipten Bemagtigd had, hy Vulkaan ter-Eeren, binnen Memfis teegen 't Zuyden, Kerk-Portaalen, en regt teegen-over deeze Kerk-Portaalen, Apis ter-Eeren, een Hof Bouwde, waar in hy zou gehuysvest worden, als hy zou Verschijnen; rustende doorgaans op Kolommen, of liever Kolos-beelden, die dit Hof-Gebouw in stè van Kolommen dienden; zulx het gants vol Beeldwerk was. d'Oorzaak waarom d'Egiptenaars met zoo grooten Yver van Godsdienst, den Os, of 't Kalf gediend hebben, word by de Oude Schrijvers die voorhanden zijn, verscheydentlijk by-gebragt; doch by de laatere, vry Geleerdelijk. Diodorus Sikulus, schijnd van Gevoelen, Dat zy zulx deeden, om datze geloofden, dat de Ziel van Osiris aldereerst daar in verhuysd was: Van welke gemeene Waan der Ziel-verhuyzing booven gerept is. Andere willen, Dat wanneer zeeker Egiptenaar, *Apis* genoemd, de opgezaamelde Leedemaaten van Osiris, die Typhon had Omgebragt, in een Houten Kist of Kas gesmeeten had, die met een Witten Ossen-Huyd overtoogen was; den Os of Kalver-Dienst daar van ter Gedagtenis op de Baan gekoomen is. Maar naadien in al deeze Raameryen weynig of niets en steekt, Dat nut en fraay te weeten schijnd, willen wy hier andere Gedagten van Geleerde Mannen van laater tijd byzetten. Dus heeft Joh. Gerh. Vossius geoordeeld, Dat d'Egiptenaars, dusdaanig een Dom en Onleerzaam Beest, ter Gedagtenis van Josef, Goddelijke Eere hebben aangedaan: Maar Kapellus, Dat het is geschied, ter Gedagtenis van Farao, die by Josefs tijd Leefde; en gevoelen zulx beyde om een-en de zelve Reeden; te weeten, *Den Droom der Vette en Maagere Koeyen*, en d'Uytlegging van de zelve: Zinspeelende in haare Toepassing, op de groote Vrugtbaarheyd die daar op gevolgd is; en in 't gemeen door een Os, zijnde den Landbouwer, pleeg beteekend te worden. Waar teegen andere Omzigtige Schrijvers, geen geringe Aanmerkingen hebben weeten in-te brengen, die eenige de pijne waard zijn, Dat menze ten minsten d'Ooren leend: Onder deeze heeft J. Oudaan in Bedenking genoomen, Of dit aangaande Josef, geschied zy by zijn Leeven of naa zijn Dood? Indien by zijn Leeven, *zeyd hy*, zoo staat niet wel te gelooven, Dat hy zig dusdaanigen Eer-bewijzing zou hebben laaten aanleunen, die tot Overgeloovigheyd en Afgoderye stond uyt-te loopen. Zeyd men met Vossius, Dat deeze Eer in 't Eerste maar Burgerlijk geweest is? Een voorgaande Voorbeeld, had geleerd, Dat de Burgerlijke, op een snoode wijze misbruykt wierd; want den Os *Mnevis*, die te Heliopolis geëerd wierd, staat Vossius toe, Dat Ouder was dan *Apis*, en ter Gedagtenis van *Mizraïm*, of den Konink *Menes*, ingevoerd, dien Goddelijke Eer beweezen wierd. Josef dan, die door het Geloof van zijn Gebeente bevèl gaf; zouw door de Geest Gods, die in hem was, wel voorzien hebben, Hoedaanigen Wanschaapenheyd aan deeze Eerbewijzing vast was; en derhalven alle die onder zijn Geslagt stonden, of aan zijne Vermaagschapping paalden, van deeze Spoorelooshheyd hebben afgeweerd. Eyndelijk staat niet ligt te gelooven, Dat d'Almagtige geleeden hebbe, Dat de Gedagtenis van zijnen Gunstgenoot, door dusdaanigen Misbruyk Ontheyligd zy geworden; dewijl Godt zeederd, het Lichaam Mosis zoo zorgvuldig verborgen heeft, om tot diergelijke Drift, alle Stof en Aanleyding te beneemen. Steld men, Dat dit naa de Dood van Josef geschied zy, deeze opbouwing is van even onbezonken grondsteun: Want Josef naa zijne Verheffing nog Tagtentig Jaaren geleefd hebbende, heeft na alle schijnbaarheyd, het Leeven van die, en eenige volgende Faraôs verduurd: Want Diodorus getuygd, van de Egiptize Konink *Remphis*, Dat hy zig geheel-en-al overgaf om Geld te verzaamelen, en van alle kanten by-een te schraapen; zoo dat hy Stervende, naagelaaten heeft, Vier-Honderd Duyzend Talenten: Deezen dan schijnd niet oneygentlijk die Farao geweest te zijn, die Josef over Egipten stelde, die uyt het Kooren dat hy Verkoft, alle het Geld van Egipten, en d'Omliggende Landen by-een vergaaderde. De Agtste naa deezen Konink, zeyd de zelve Diodorus; Dat geweest is *Chembles*, van wien hy wil, Dat de Eerste en Grootste der Pyra-

Uyt wat reeden de Egiptenaaren den Os zoo Godsdienstig Eerden.

De meeninge van Gerhardus Vossius bygebragt, die dit ter Gedagtenis van Josef meend geschied te zijn.

Welk gevoelen naader onderzogt en niet waarschijnelijk bevonden word.

30
80
——
110

miden gebouwd is. Zoo dat hy daarom ſchijnd de laatſte Farao geweeſt te zijn, die de Kinderen Iſraëls met Dienſtbaarheyd drukte, en door haaren Arbeyd dat Woeſt ſtuk Werks gebouwd hebbe. Van Joſefs Voogdyſchap nu, tot de Uyttogt der Kinderen Iſraëls uyt Egipten worden geteld, Twee-Honderd en Twintig Jaaren; de welke onder Agt Koningen verdeeld, en Tagtig Jaaren afgetrokken voor het Leeven van Joſef, ſchijnd de zelve omtrent Dry Faraôs Overleefd te hebben: Waar tuſſen de Kinderen Iſraëls Magtig Aangegroeyd, en de Landzaaten eenigzinds Vreeſſelijk geworden, (want t'Zeſtig Jaaren daar naa, was het Gebod van de Hebreeuwſe Kinderen te Dooden,) kan in deezen, de agting des Konings tot Joſef dapper verkoeld geweeſt zijn, om hem zoodaanige Eerbewijzing op-te draagen; te-meer dewijl de laatſte Faraô van Joſef niet meer en wiſt: En dat de geneegentheyd des Volks zig dus verre tot Joſef niet geſtrekt hebbe, is bewijſſelijk, om dat altijd eenige ontfange Onluſt dieper Wortelen ſchiet, dan de beweeze Weldaad: Want of wel Joſefs Landbeſtuuring zeer gemaatigd geweeſt zy, en d'Egiptenaars, door zijne Wijsheyd en Voorzorge behouden zijn; van die dat Goed genooten hadden, waaren de Vaderen nu al overleeden, en by de zelve middel vonden de Naakoomelingen zig in een Eeuwige en Lijf-eygen Slaavernye ingewikkeld, dewijl haar Ouderen niet alleen haar Geld, en Vee, en Akkeren, maar ook haar eygen Lichaam in Dienſtbaarheyd verpand hadden, en dat om het Koorn dat in d'Overvloedige Jaaren, door een Vijfde-Tiending, van haar Arbeyd was afgepragt; want van agteren ziet men altijd de dingen met een ander Aangezigt dan van vooren. d'Egiptenaars vonden zig Lijf-eygen en Verſlaaft, en in teegendeel de Hebreën, door Joſefs Beleyd Vry, rijk van Haave, en in 't Hart van 't Land gezet; 't geên al-te maal ſtof gaf van Wêerwil, Onluſt, Nijd, en Tweedragt; laat ſtaan datze Joſefs Gedagtenis als Goddelijk zouden ge-Eerd hebben. Jaa uyt deeze Ongelijke ſtaat van Lijf-Eygenſchap, en Vryheyd, ſchijnd Gods Regtveerdigheyd in het ontleenen der Egiptize Vaaten, veel-meer als op die gemeene grondveſting te ſteunen, Dat alles Godt de Heer als d'Opper-Eygenaar toekomd, en dat hy 't mag geeven wien hy wil; dewijl zy t'onregt door Arbeyd van Farao gedrukt, billik te betaalen ſtonden door 't geene de Verdrukkers, alleen op Faraôs Gunſt, en als zijn Eygendom bezaaten. Reſt dan hier tot Farao zelve te koomen, op wien miſſchien de Toe-eygening van APIS beeter paſſen zouw, indien *Apis* met *Saturnus* dezelve zy; en Saturnus met *Remphan*, gelijk de Geleerde Kragtelijk beveſtigen, en *Remphan* afkomſtig of ter Gedagteniſſe van *Remfis* (dat is de zelve Farao) uyt Diodorus booven genoemd. Waar toe diend, Dat de Martelaar Stefanus beveſtigd, Dat de Kinderen Iſraëls in de Woeſtijne *Remphan*; en Godt klaagd datze, *Saturnus* gediend hebben; daar evenwel niet anders dan van een Kalf, of Os, (want dus noemd het de Koninklijke Zanger;) gewag gemaakt word. Deeze Os der Egiptenaaren, kan dan tweezinds met *Saturnus* over-een koomen; Eerſt, voor zoo veel Saturnus voor de Vinder en Voorſtander van de Landbouw gehouden, den Os, als den Bewerker van 't Ploegen, tot zijn Metgenoot heeft: En ten anderen, voor zoo veel hy de God van de Tijd is; aan wien den Os *Apis* toegeeÿgend wierd; dat is, aan de Zon, die de Tijd afpeyld en verdeeld. Alleen kan de over-een kooming van *Remphan* op *Remfis*, geen genoegzaame beveſting vinden, om 'er ook de herkomſt van *Apis* op-te bouwen; want dat de Beeſten-dienſt, en onder deeze die van Apis, by d'Egiptenaars Ouder is dan Farao, (die men wil dat *Remfis* zy;) geeven de Woorden van Joſef niet duyſterlijk te kennen, als hy zeyd, *Dat alle Vee-Harder den Egiptenaaren eenen Grouwel is*; om datze, naamentlijk, Slagteden en Aaten, 't geene van de anderen Ge-Eerd en Aangebeeden wierd. Ook ſchijnd de benaaming der Prieſteren, en de onderſcheyding der Spijs, waar meede Joſef zijne Broederen, anders dan d'Egiptenaars, deede Opdiſſen, deeze haare Afgodize bezoeteling volkoomen te beveſtigen: Gelijk hier naa het Offer-Beeſt van Moſes, den Grouwel der Egiptenaaren genoemd word. Hoe dat

Hoe de weldaad van Joſef by de Egiptenaars is konnen uytgewiſt worden, en in Haat verkeeren.

De Eerdienſt van Apis op Farao geduyd.

Pſal. 106: 20.

Apis met Saturnus over-een gebragt.

dat dan d'Egiptenaaren onder haare veelderley Bewimpelingen, APIS eygentlijk in 't Spel gebragt hebben, blijft naa zoo lang verloop van tijd, en de weynig bescheydene Aanteekening desselfs, vry duyster om-te raaden. Alhoewel het zou konnen zijn; Dat alleen een Natuurkundige Beschouwing, grondvest genoeg aan deeze Bygeloovige Naatie verschaft heeft, om den Os Godsdienstelijk te Eeren; als die voorzeeker meer blijken, als een Torr of Schallebijter van zig gaf. Doch het zy hoe het daar meede mag weezen, *Apis* was en blijft een Os, en zulk-een Godheyd, die zig noch voor de Bespotting van de Perzize Konink Kambyzes, noch voor zijn Sweerd verhoeden kon; gelijk we in de Joodse Oudheeden hebben aangeteekend; en in 't vervolg Verhaald, Hoedaanig een ander uyt de Perzize Koningen, *Ochus* bygenaamd, een gelijke hoon aan Apis willende te werk stellen, met geen gelijke Uytkomst dat Spel ten eynde gebragt heeft. Want van de Egiptenaars *Ezel* geheeten, zeyde hy, *Dat deezen Ezel haaren* Os *te Sterk zou vallen*; doende daar op Apis Slagten, en een *Ezel* in plaats zetten, met Bevél van dien te Eeren. Maar d'Egiptize * Bagoas, een van des Koninks Kamerlingen, door de Bespotting van zijn Vaderlijke Goden getergd, Vermoorde den Konink, en wierp hem voor de Katten om Verscheurd te worden; op dat het Dier dat aan Isis Geheyligd was, Isis ongelijk, datze in Apis lêêd, Wreeken mogt. 't Geên dan tot hier genoeg is, om ons indagtig te maaken, 't geene wy van de Domme Beeste-Dienst der Egiptenaaren, in 't Boek der Wijsheyd leezen Kap. 12:24. *Want ook waaren zy zoo verre in de weegen der Dwaalingen verdoold, Dat zy zelfs de Dieren die by haare Vyanden Onge-Eerd waaren, voor Goden hielden, zijnde bedroogen gelijk de Onverstandige Kinderen.* Maar gelijk we gezien hebben, Dat d'Egiptenaars ook de Beelden van die Beesten welkze Leevend Eerden; gewoon waaren als desselfs zienelijke Waar-Teekenen, in haare Tempelen te stellen, op datze die over-al voor Oogen hadden; alzoo schijnd deeze Os of Kalverdienst, al van Ouds zoo diepe en algemeene wortelen geschooten te hebben, Dat ook zelfs de Hebreën daar van zijn besmet geworden; zulx het veel Geleerde Uytleggers, voor een loutere naavolging van de God *Apis* houden, welke te Memfis, en *Mnevis* die te Heliopolis, onder de gedaante van een Os Ge-Eerd wierd, geschied zy, Dat d'Israëliten, het maaken van een Kalf, in den zin gekoomen is, ter-tijd alsse in de Woestijne omtrent den Berg Sinai en Horeb gekoomen waaren, en tot Aaron zeyden; *Maakt ons Goden die voor ons Aangezigte gaan*, Exod. 32:1, 8. Welken Apis zommige Geleerde niet zonder reeden willen onderscheyden hebben van *Ser-Apis*, of *Sarapis*, door welke, alswe strax begonden te zeggen, zommige meenen, Dat d'Egiptenaars, den Patriarch Josef beteekend hebben; naamelijk tot Gedagtenis, dat hy haar in den Honger met Kooren verzorgd had, welke niet heel onvoegzaam door een Os, die Ploegd en Arbeydzaam is, wierd afgebeeld; waar toe men mag naadenken Deut. 33: 17. Gelijk dan ook eenige meenen dat *Serapis*, zoo veel is, als SCHOR-APIS, een *Ossen Gedaante*; waar van terstond yts naaders, Dat niet onfraay zal schijnen, dat wy 't bybrengen. Onder-en-tussen heeft dan ook Bochartus, met andere, die APIS dezelve met SERAPIS houden, getragt te bewijzen, Dat het Gouden Kalf der Israëliten, geen Zinnebeeld van Apis geweest is; dewijl der zelver Dienst, meend hy, veel Nieuwer en Laater is. 't Geên wy heel niet zeeker agten; naadien in meest-al Israëls Afgodize bedrijven blijkt, Datze een smeur van de Egiptize Zeeden hadden; en niet zelden daar over betigt staan, als te zien is Ezech. 20. en 23. en dewijl het Eeren der Beesten al voor Josefs en Moses tijd, by de Egiptenaars in swang was; valt het swaar te denken, datze inzonderheyd ook niet den Osse zouden Ge-Eerd hebben. Want dat zy dit niet veel laater, ter Eeren van Josef hebben ingevoerd; zullen wy op zijn tijd en plaatze tot het voorige waarschijnelijk maaken. Maar behalven dat d'Afbeelding die wy strax van Serapis vertoonen zullen, een gants andere gedaante als die van een Os of Kalf gelijken zal, houd Burmannus met zommige Uytleggers voor waarschijnelijk, Dat den Dienst

* Joodse Oudheeden op het 314 Blad.

De Perzize Konink Ochus over het Slagten van Apis door Bogoas Gedood.

Het Gouden Kalf van d'Israëliten een naavolging van der Egiptenaaren Dienst aan Apis.

Apis van Serapis, onderscheyden.

Waartoe Serapis naader Beschreeven word.

Dienst van Serapis, meer dan Duyzend Jaaren laater in Egipten opgekoomen is; alhoewel hy voor hem zelven daar in schijnd te missen, Dat hy Serapis Beeldnis, *Dryhoofdig* maakt; naamelijk een Leeuwen Kop te midden van een Honds en een Wolfs-Kop, die van een Serpent of Slang, die dezelve Dieren in een spits-neergaande kring besluytende, men met regt dat Schepzel veel-eer *Vierhoofdig* zou moogen noemen. Wy voor ons deel hebben hem altijd en overal, in volkoomen Menschelijke gestalte en met een Kooren-Maat op 't Hoofd gezien, uyt welke eenige Kooren-Halmen spruyten; aan de welke alleenlijk het gezeyde Dryhoofdig Monster-Dier, en voornaamelijk de Slang tot een zin-aanduydend Waarteeken is toegevoegd. En daar word van zommige niet aan getwijffeld, of Serapis zelfs, pleeg door een Slang verbeeld te worden. *Dat de Kopere Slang*, zeyd Petrus Cunæus, *die Moses voor weynig daagen, en om byzondere reeden, had opgeregt, naaderhand met Wierook en andere Plegtelijkheeden tot de tijden van Hiskias toe, Geheyligd en Geëerd is, is alleen van de Ydelheyd der Egiptenaaren afgekoomen; De welke, als* Markus Tullius *zeyd*, liever allerhande Martelaaryen wilden uytstaan, als zig aan een Slang of Ibis vertasten. *'t Was zelfs een* Slang *die den God* Serapis *verbeelde, en dit Dier is het voornaamste geweest onder de Lekkernyen van* Isis. Zulx korts hier naa, door onze Printverbeelding blijken zal, Dat in beyde niet de minste sweem van een Kalf te vinden is. Gelijk we dan ook terstond een vermaarde Steen uyt Boyssardus zullen bybrengen, op welken ANUBIS den *Hondskop* Uytgehouwen staat; neffens welken niet alleen het Hoofd van Serapis met Rams-Hoornen als eenen *Jupiter Ammon*, en de Maat op 't Hoofd, maar ook met een zonderlinge onderscheyding het Hoofd van Apis, dat is, een Ossen Kop, insgelijx met een Maat op de Kruyn, aan de andere zijde gezien word, met dit byschrift ΘΕΟΙ ΑΔΕΛΦΟΙ, *De Goden Gebroederen.* Doch hier van zullen wy naaderhand spreeken. Aangaande nu den Dienst van deezen Apis, veel Geleerde Mannen, twijffelen wel niet, of zy is van de Egiptenaaren, tot de Hebreën overgegaan; doch waar het d'Egiptenaars zelfs geleerd hebben, daar in ismen, van weegen de verwardheyd deezes Godsdienst; en tussen-gevalle reex der verloope tijden, niet al-te zeeker. Onder-en-tussen zal onzen Leezer wel doen, naa-te zien wat daar van in de Joodse Oudheeden, tot een nuttig Voorbereydzel aangeteekend is; naadien het hier ter snè komd te weeten, hoedaanig d'Egiptenaars ook de Ossen die Osiris, en de Koeyen die Isis Toegewijd waaren, GeEerd hebben. En wy zullen hier naa in Israëls Reyze door de Woestijne, geleegentheyd vinden, om 't restant van haar Gouden Kalf af-te doen. Laat'er ons alleen noch dit byvoegen, Dat de Kalverdienst van Apis, niet alleen onder de Hebreën, doeze Egipten maar pas verlaaten hadden, en naaderhand onder Jeroboam te Dan en Bethél vernieuwd is, naagevolgd is, maar dat ook zelfs de Nabuurige Landschappen van Egipten, jaa gants Oost-Indiën, daar van is behebd geworden. Zulx datmen zelfs by onze laatere tijden, in het Koninkrijk van den Grooten Mogol, in Bengaalen, Sumatra en op de Maldivize Eylanden, zoodaanige God-Ossen, als Apis was, opgeregt ziet. Jaa d'Inwoonders van zommige der Gezeyde Landschappen, Leeven in dien waan, Dat niemand onder haar Gelukkig kan Sterven, by-aldien hy in zijn Krankheyd, de Hand niet over de Steert van een Os of Koe-Beest strijken mag. Dat Apis onder anderen ook tot de Romeynen overgeloopen, en onder die, zelfs van Julianus Godsdienstelijk op de Penningen gebragt is, zulx hebben ons zommige Oudheyd-verklaarders niet zonder waarschijnelijkheyd wijs gemaakt. Dus word'er op eenen van de zelve Juliaan, een Os of Stier gezien, (want het woord Os, alswe strax zeyden, zoo wel een *Ongesneeden* als een *Gesneeden Runder-Beest* by d'Oude pleeg te beteekenen) met twee Sterren booven hem, d'een tussen de Hoorens d'ander over den Nek: Als meede op andere met een Adelaar voor zijn Voeten; welker Byschrift luyd, SECURITAS REIPUB. *Gerustigheyd van den Staat.* 't Geene by zommige verstaan word, Dat het speeld op de herstelde Offerhanden, en

En onder de gedaante van een Slang Ge-Eerd.

Joodse Oudheeden op 't 307ste blad &c.

Apis of Kalver-Dienst wijd en zijds doorgedrongen.

En noch heeden by de Indianen in gebruyk.

En ook eertijds by de Romeynen.

en Slagt-Beesten, die van de voorgaande Keyzeren weggenoomen, van Julianus weederom aan de Altaaren gegeeven zijn: Want hy deede, zeyd Ammianus, zomtijds meer dan Honderd Stieren t'effens Slagten. Chrysostomus voegd'er by, Dat hy geheele Vloeden van Geronnen Bloed deede vlieten: Het geene Sokrates bevestigende, zeyd; Dat hy te-deezer Oorzaake, *Een Altaar met een Stier op zijne Penningen deed verbeelden*: Waarom hem ook van zommige den Naam van IDOLIANUS en TAURICREMUS, dat is, *Afgodist* en *Stierbrander*, gegeeven wierd. Doch 't geene de Penning-Verklaarders doed gelooven, Dat door deezen Stier, op den Penning met de Star over den Stern, veel-eer Apis, dan yts anders beteekend word, is booven de ongemeene neyging van Julianus tot de Egiptize Goden, (als die opentlijk wilde erkend hebben, Dat hy van de zelve het Keyzerrijk ontfangen had;) 't Gewag dat de zelve Sokrates maakt; *Dat hy op eenen anderen Penning vertoond heeft, een Stier die de Weereld met zijn Hoornen in Bedwang nam*: Want wat is dit anders als een figuurlijk Zinne-Beeld van Apis; (weederom de zelve met Serapis, Osiris en Isis, jaa en met Jupiter, beteekend door den Arend voor zijn Voeten, met de Zon en Maan, beteekend door de Hoornen en Starren; Dat is de Heemelze Magt en Godheyd die Julianus erkende;) die door de herstelling van den Godsdienst weederom de Weereld in Onderwerping krijgd? Zoo dat zoo wel op de herstelling van Apis, als der Slagt-Offeren, het Opschrift van den Penning, naamelijk *Gerustigheyd van den Staat*, kan toegepast worden: Op hoedaanigen Penning, als Sokrates hier vermeld, niet oneygentlijk gespitst schijnen de Schimp-scheuten van die van Antiochien; *Dat hy was die Dolle Stier, die de Wereld door zijn Regeering 't Onderste Booven rolde.* Doch al genoeg van Apis, naadien 'er moogelijk in het volgende mengelmoes der Egiptize Godheeden, noch wel yts, door gemeenschap, van deezen Dommerik zal te zeggen vallen.

Indien het ons nu noch in versscher geheugen is, hoedaanig wy de Serapize Beelden in onze voorgaande Vertoogschets, met een Vrouwelijk Aangezigt, en Hoofdhulzel gezien hebben; Voorwaar, het zal ons minder vreemd schijnen, alswe hooren, Dat deeze Godheyd zoo wel Vrouwelijk als Mannelijk moet aangemerkt worden. Want zulk-een God-menging, die by-naa onoplosselijk schijnd, zullen wy terstond, zoo wel in Serapis als in meer andere Afgoden verneemen; en het volgende Print-Tafereel zal ons de Zin-aanduydende Beeldnis van Serapis, naa de Beschrijving van Makrobius, en zoo als hy by de Romeynen is bekend geworden, vertoonen konnen. Die haar Gedagten over de Naam van *Serapis*, of *Sarapis* hebben laaten gaan, (want men vindze beydezinds zoo geschreeven;) meenen deszelfs afkomst, zeer wel van den Naam *Seraphim* af-te leyden, zijnde deeze des Alderhoogstens Geswinde Booden, welke gezeyd worden voor zijnen Throon te staan, en by Vlammen Vyers vergeleeken worden: Of veel ligt meenen andere, naa de af beelding van de Kopere Slange, die Moses uyt Goddelijk Bevèl in de Woestijne oprigte, en SARAPH of SERAPH, dat is, *Vyerige*, genoemd word. Hier-en-booven meenen zommige onder die, welke in de Godsdienst der Heydenen, de Duyvel doorgaans als Gods Aap aanmerken, Dat gelijk wy buyten eenige andere Aanmerking, uyt de Boeken des N. Verbonds, weeten, Dat door de Verhooging der zelve Slange, de Kruys-hegting onzes Zaligmaakers is verbeeld geweest; de Duyvel alzoo ook door de Benaaming *Sarapis*, of Serapis, die Dienstbaare Geesten Gods, heeft willen naabootzen; of liever, Dat hy de Perzoon van den Heere Kristus heeft gezogt te voor-verbeelden, en de gelijk-luydendheyd des Naams met de Slang, toepassen. Want het geene verwonderlijk is, is dit, Dat in verscheyde Afbeeldingen van Serapis en andere Egiptize Afgoden, gezien word, Dat hy het *Kruys*, (of de Staak met de Dwers-steng, zoo als het teegenwoordig voor 't Kruys geschilderd word;) in de Hand draagd: Waar van ook Sokrates in zijn Kerklijke Historie yts getuygd; naamelijk, Dat in de Berooving van Serapis Tempel te Alexandryen, onder de Heylige Letteren (verstaat Beeldspraakige

Serapis zoo wel Vrouwelijk als Mannelijk aan-te merken.

Serapis waar van zoo genoemd.

Of in Serapis een naapoetzing der Engelen Seraphim te bespeuren zy.

Als meede yts aangaande het Kruys des Zaligmaakers, met welk Teeken Serapis gevonden word.

kige Schrijf-teekenen, zoo zyze noemden;) ook het Teeken des Kruyces gevonden wierd; waar over eenig gefchil viel: Want de Kriftenen, door meede-ftemming der Teeken-kundigen, Oordeelden het Kruys aan Kriftus toe; doch de Heydenen hielden Godlooslijk ftaande, Dat KRISTUS yts met *Serapis* gemeen hadde. Dit Verhaald Sokrates: Weshalven Pignorius en Hervartius over het gemelde Teeken in de Hand van Serapis, Ofiris en Ifis, in de Egiptize Kopere Tafel van Bembus Vertoond, een Wonderlijk Geheym aanmerken; als of 'er yts in lag, Dat Godt zoo vroeg die Verblinde Heydenen te midden van haare Gruwel-dienften, eenige kennis van het Kruys had doen hebben. Doch dit zijn Beuzelingen en Droomen, van Luyden die allezinds met het Kruys wonderlijk veel op-hebben, en meer Heyligdom in een Vervloekt Hout fchijnen te ftellen, als in dien, die den Vloek aan 't zelve Hout voor ons Gedraagen, en weggenoomen heeft. Niet veel beeter fchijnd het ons toe, wanneer J. Oudaan, zijn gevoelen hier over zullende byzetten, op dat hy 't voorgaande verbeeterde; agt dat dit niet anders dan een Befpotting en Raazernye des Duyvels is; en dat hy ook daarom dit Teeken, (het zy dat het een Kruys verbeelde, of dat het daar voor gehouden worde;) *Ofiris* toepaft, om dat ook die aanftukken gekapt wierd, daar door de Breeking des Lichaams Krifti aan 't Kruys te belachhen; Jaa met Ifis die zoo groote Droefheyd over Ofiris maakte, en meede met dit Teeken Vertoond word, een over-eenkooming te ftellen met MARIA, de Moeder onzes Heeren, die onder aan het Kruys ftaande, toen te-regt een Sweerd door het Hart voelde gaan. Dit zeyd die opmerkende Man. Doch wy vinden geen reeden te gelooven, Dat de Duyvel, zoo hy ooyt was; zoo grooten Godsgeleerde en Profeet geweeft zy, Dat hy in het Doorzien en Voorweeten van den Verborgen Raad Gods, alle d'andere Profeeten zou van de loef gefteeken hebben. Maar wy meenen, Dat de Zaligmaaker zelfs, d'eerfte geweeft zy die van zijn Kruyshegting in maniere van de Verhooging der Kopere Slange, openbaaringe gedaan heeft, Joan. 3:14. Het geene dan ook van gemelde Schrijver gemerkt, hem ftrax het Zeyl een Rif heeft doen inbinden: Want zijn meede Kouter VOLKERT; dit tot een fwaarigheyd doende inwerpen, Hoe de Duyvel deeze dingen zou hebben konnen Voorweeten? Antwoord'er in deezer voegen op: „ Hoe verre hy het geweeten hebbe of niet, agt ik, zou men niet ligt „ konnen zeggen: Immers, dewijl hy een zeer Gefwinde en Liftige Geeft is, „ 't geene in der tijd gefchied was, als d'Oprigting der Kopere Slange in de „ Woeftijne, en de Voorzegging der Profeeten die op het Lijden Krifti duyde- „ den, heeft hy geweeten; en al waar 't maar Raadzels-gewijs, konnen toe- „ paffen: Behalven dat de Afbeeldingen waar van ik gefprooken hebbe, ook kon- „ nen gemaakt zijn; 't zeederd dat d'Egiptize Godsdienft te Roome was inge- „ voerd, dat is, by en omtrent de tijd dat Kriftus Geleeden hadde; jaa veel-ligt „ noch laater, onder de Keyzeren Aurelius of Kommodus, onder welken dee- „ ze Godsdienft dapper in fwang ging: Want dat deeze Ifife Tafel van Bem- „ bus, al van Kambyzes tijden zou afkomftig zijn, gelijk als Kircherus beden- „ kelijk voorfteld, kan met geen zeekerheyd beweezen worden. Dus ver Joachim Oudaan.

En zulx van Oudaan voor een Raazende befpotting des Duyvels gehouden.

Dat niet waarfchijnelijk te agten is.

Om nu noch yts van den Oorfpong en Beteekenis des Naamwoords *Serapis* of *Sarapis*, by te voegen, (want wy haddender zoo ftrax te vooren van begonnen;) zijn eenige Taalgeleerde van meening, Dat het zelve zeer-wel van het Hebreeuwfe woord שר SAR een *Prince*; en van אביר ABBIR af te haalen is:) 't geên zaamen gezet, maakt SARABBIR, en daar uyt SARAPIS, als of men zeyde, Een *Magtig Prins*, en 't is by de Moskoviters noch even zoo in gebruyk. Gelijk dan ook, zeggenze, Paufanias, Porfyrius en Suidas, verzeekeren, dat *Sarapis*, die anders ook *Apis* genoemd word, eertijds een Magtig Prins of Konink te Memfis geweeft is; welke uyt zijn eygen Inkoomen de Inwoonderen des Lands, Onderhield en Leeftogt verfchafte; den welken zy om deeze genooten Weldaad, naa zijn Dood, Goddelijke Eere hebben aangedaan. En daarom, gelijk Auguftinus wil dát dit gefchied zy omtrent de tijden

Den Naam SERAPIS van wat beteekenis.

SERAPIS een Vermaarde Godheyd der Egiptenaaren.

den van Jofef; en dat deezen ook Konink van Argos was, Apis genoemd, die te Scheep in Egipten quam en naa zijn Dood, den Grootften van alle d'Egiptize Goden wierd, (gelijk meede Varro opneemd te verantwoorden;) alzoo voeldmen wel, waar op het fteund, Dat eenige Apis, andere Serapis, of op zeekeren Farao, of op Jofef zijnen Land-Voogd, willen thuys-gebragt hebben.

En waar van daan op Jofef of Farao geduyd.

Indien wy hier ter-plaatze de Zinnebeeldelijke Befchrijving van Serapis Waarteeken in deeze Printverbeelding befchouwen, wy konnen niet alleen zeggen, Dat dezelve zeer veel van de voor-heen geziene ftaande Egiptize Befcherm-Goden verfcheeld, maar dat ook de Maat op 't Hoofd, uyt welke eenige Kooren-Aaren voortfpruyten, de Graan-rijke Wasdom van de Nyl-Stroom aanwijft. Zijn Bloote Borft, Ermen en Beenen, vertoonen de Jeugdige herbloejing der Akkerlanden, die het Overvloeyen van de Nyl doed volgen. De Maatftok in zijn Hand, geeft de Vrugtbaare Peyl van 't Opfwellen der Riviere te kennen. Het Slangen-Hoofd op welk hy met de Hand ruft, beduyd dat Serapis een Stigter van de Tijd is; jaa dat hy zelfs door een Slang pleeg verbeeld te worden, is booven aangeweezen. De Leeuwen-Kop, wijft de *Teegenwoordige* tijd aan, als die tuffen de *Voorleedene*, en de *Toekoomende*, zig vaardig in zijn raadflaagen fchikt: Zijnde daarom tuffen den Hond en de Wolf geplaatft. Want den Wolf wijft het Voorleedene aan, om dat hy zeer verleellijkt is; maar den vleyenden Hond, het Toekoomende; dewijl de goede hôope der Toekoomende dingen ons altijd vleyd en toelagt. De neergaande Slange-Kring, die al d'andere Zinteekenen in een fpits-eyndigende vorm te zaamen vat, geeft de volgreex der Tijden te verftaan; gelijk de Krokodil, onder de Voeten van Serapis, de beweeging der Vogten aanwijft. Maar gelijk Serapis ook op de Romeynze Penningen, en Aal-Oude Zeegel-Ringen, en Steenen die voor Halsdraagende Genees-Middelen gebruykt pleegen te worden, gezien word, en doorgaans met de Maat op't Hoofd; en ook niet zelden op gelijke wijze, met het Hoofd van Ifis verzeld; fchijnen ons de verfcheyde bedenklijkheeden der Uytleggers, als noch geen verlof te geeven, om van Serapis af-te laaten: En wy houden onze redeneering hem aangaande, ook zoo veel te liever aan de hand, als ons de waarneeming van zommige, beloofde te zullen toonen, hoedaanig-een Vertifte Knoop hy los-te maaken heeft, die onderneemen wil alle d'Egiptize, en derzelver Vermaatfchapte Godendommen, te ontwikkelen. 't Geene in deeze Verhandeling meer dan eens diend gewaarfchouwd. Een voornaam Penningverklaarder, Serapis met de Maat of Korf op 't Hoofd, op een Penning van Antoninus, te-gelijk met Ifis, die eenige Blaaden, 't zy een Lotus-Bloem of Water-Lelye op 't Hoofd heefd, ter-hand krijgende; ftaat voof-af in twijffel, of hy deezen onder de *Goden* of onder de *Godinnen* te tellen heeft? Niet zoozeer om datze beyde op eenen Penning ftaan, als wel om datze beyde van verfcheyde Schrijvers, en dat niet t'onregt naa de Warrel-Knoop der Egiptize verzierfelen, onder beyden geteld worden. Want dewijlze willen, Dat zoo wel Serapis als Ifis (daar wy nu flegts in 't gemeen, doch terftond in 't byzonder van fpreeken zullen,) alle de Godheeden, als een Eenige Goddelijke Magt, in zig vervat; doen zijze ook in beyderley Geftalte te voorfchijn koomen; en fchrijven hen naa den aardt der Heemel-Stoffen, nu een Lydende, dan een Werkende beweeging toe; even als de Digter van Jupiter zeyd;

Aanmerking over de Beeldnis van Serapis.

Wélkers bygevoegde Zinteeken verklaard word.

Moeyelijkheyd der Egiptize Godwarring.

Twijffel of Serapis onder de Goden of Godinnen te tellen zy?

Jupijn is Vrouw en Man, Die nimmer Sterven kan.

Aan hoedaanigen fpoorelooshevd en verwydering van gedagten, alle d'Oofterze Volken zijn vaft geweeft; en die, terwijlze waanden Godt in zijne Werken te vinden en te kennen, van alle Kennis verfteeken, en in haar Verftand verftrikt, en beduyzeld zijn geworden. Gelijk wy dan ook in de Joodfe Oudheeden, tot een noodig Voorbereydzel deezer dingen, ruym-genoeg hebben aangeweezen, Dat meeft alle de Afgoden waar van in de H. Schrift gewag gemaakt word; als naamelijk den Dagon, Aftharoth, den Moloch en diergelijke, van beyderley

Joodse Oudheeden het 1350. blad &c. aardt zijn geweest; dat is, Datze zoo wel Mannelijk als Vrouwelijk waaren, en op beyderley wijs gediend zijn. En gelijkwe daar ook hebben aangeteekend, Dat de Persiaanze *Mythra*, zoo wel de Zon als de Maan beteekend, alzoo is ook naaderhand in die Gewesten, LUNUS en LUNA, dat is de *Maan*, Aangeroepen. Insgelijks is meede Vulkanus in Egipten, onder tweederley Natuur Aangebeeden. En 't geen voorzeeker alle uytspoorigheyd te booven gaat, is dit, Dat wy in 't gemelde Boek uyt Makrobius, aangaande de Cyprize Venus hebben aangeteekend; datze zelfs in een Vrouwen-Kleed, met een Baard en Mannelijke Lijfsgestalte verbeeld wierd; aan welke de Mannen in Vrouwelijk-Gewaad, en de Vrouwen in 't Mannelijk, haar Godsdienst deeden: Welke schaamtelooze Plegtigheyd, wy aldaar voor een waarschijnelijke reeden hebben gehouden, Waarom de Goddelijke Wet, zoo straf Verbooden heeft, Dat Mannen en Vrouwen geen wisseling van Kleeding zouden onderneemen. Want dat dit Gebod gegeeven is tot wegneeming van die Gewoonte, welke onder de Babyloniers, en haar Gebuuren in 't Oosten in swang ging; (alwaar de Mannen in Geschilderde Vrouwe Kleeren, voor Venus, en de Vrouwen met een Borst-Panzier en Krijgs-Waapenen aangegord, zig voor Mars vertoonden;) dat hebben ons onder anderen ook de Joodse Rabbijnen geleerd. Waar toe men verder mag te raade neemen, 't geene wy deezen aangaande, over SUCCOTH BENOTH, of *Tenten der Dogteren*, in de Joodse Oudheeden hebben bygebragt; en wy meenen in de volgdraad der Israëlitize Historie, geleegentheyd te vinden, om den Dienst en Wisseling der Kleederen, in een Print-Tafereel, te vertoonen. Tot deeze moogen we voorzeeker in 't voorby-gaan wel eens aan de *Gebaarde Fortuyn* gedenken; hier in d'Afbeelding van Serapis, te pas gebragt; en waar van ons Reynesius 't geheel Opschrift niet zoo breed te berde gebragt heeft, als het wel in 't kleene Boekje van de Heer Spon, *Van den Altaar der Onbekende Goden*, en naaderhand in zijn groot Werk te vinden is. Alle welke waarneemingen ons schijnen te leeren, Dat het van dusdaanigen onzeekerheyd der Geslagte voortgestooven is, Dat by Arnobius, deeze twijffelmoedige aanspraak, welk in d'Offerhanden pleeg gehouden te worden, in deezervoegen word voorgesteld; SIVE TU DEUS ES, SIVE DEA? *Het zy gy een God of een Godinne zijd?* Op dusken wijze dan heeft Okko, op eenen Penning van Posthumus met het Byschrift, SERAPI. COMITI. AUG. over het Zinnebeeld aangeteekend; *De Godinne Serapis met een Scheeps-Steeven aan haare Voeten.* En zoo heeft meede Spanheym, een Steen met de Beeldenis van de *Gebaarde Fortuyn* te berde gebragt, in zijn aanmerkingen op Juliaans *Banket*, of *Saturnaalze Keyzerbedrijven*, waar van Reynesius alleen de INSCRIPTIE heeft; waarom dezelve hier ook een plaatsje beslaat en behalven zijn Opschrift, FORTUNA BARBATA &c. door de Merkletter I, van andere Steenen t'onderscheyden is. Maar naadien wy Serapis, zoo op de gezeyde Penningen, als op zommige Zeegel-Steenen, en Hals-draagende Behoed-Middelen, (gelijkwe daar veele van in onze Afbeelding van Serapis vertoonen;) doorgaans Gebaard zien; uytgezonderd op eenen Penning, die Spanhemius met het Opschrift DEO SERAPIDI bybrengd, daar hy Jeugdig en Ongebaard verschijnd; zullen wy hem nogtans onder de Goden tellen; en nu onderzoeken, Waarom hy doch meestdeels met een Maat of Mud, of Korf, Vat of Emmer, op 't Hoofd gezien word? Maar hier van heeft Makrobius aldus gezeyd; *De Stadt Alexandrye in Egipten, Eerd met een by-naa Angstvallige Dienstplegtigheyd*, Serapis *en* Isis; *en betuygd egter; Datze alle deeze Eerbiedigheyd, onder haaren Naam aan de* Zon *opdraagd: Op zijn Hoofd hegtenze een* Maat, *'t geene hen de hooge stand van dat Ligt aanwijst, en de moogentheyd van bevattelijkheyd betoond, om dat tot hem alle Aardze dingen weederkeeren, alsse door de neederstraalende Hitte opgevat worden.* Van deezen verscheeld nogtans het Oordeel van Rufinus, waar van dit volgende in zijn Kerkelijke Historie gevonden word; „Eenige *zeyd hy*, houden Serapis voor Jupiter, op wiens Hoofd een *Maat* gezet is; of om dat hy het Menschelijk Leeven,

Venus met de Baard.

Kleed-wisseling van Man en Vrouw waarom verbooden.

Joodse Oudheeden het 1382. 1386. blad &c.

Waarom Serapis met een Kooren-Maat op 't Hoofd verbeeld word.

Serapis voor de Zon gehouden.

By andere voor Jupiter.

2 Deel p.580

„ Leeven, door 't ſchenken der Vrugten onderhoud: Of om dat, als zommi-
„ ge zeggen, dit Beeld zoo gemaakt is, ter Eeren van den Aards-Vader Joſef,
„ om de uytmeeting des Koorens, met welke hy ten tijde des Hongers d'Egip-
„ tenaars te hulp quam. Aan welke plaatze, de Geleerde Geerardus Voſſius, een vaſte voetſteun meend gevonden te hebben, om Joſef tot Serapis te konnen maaken: Terwijlen andere de grondveſt zijner meeninge, met deeze waarneeming hebben gepoogd los-te wrikken: Te weeten hier meede; Dat zelfs ten tijde dat de Kinderen Iſraëls noch in Egipten waaren, van zeekeren Farao gezeyd word, Dat hy van Joſef niet en wiſt, Exod. 1: 8. gelijk we in zijn Hiſtorie breeder hebben aangemerkt. Doch Diodorus Sikulus verhaald yts van Isis, 't geene zommige meenen, deeze toepaſſing gevoeglijker te konnen lijden: Naamelijk, dat in haar Feeſt eenige Maaten omgedraagen wierden, ter Gedagtenis dat zy 't gebruyk van 't Kooren, Tarw en Geerſt, eerſt gevonden had. Insgelijks Suidas in de Beſchrijving van Serapis, van deeze Maat gewag maakende, (waar in hy d'aanmerking op Joſef niet onaangeroerd laat,) komd vorder tot de Beſchrijving van Oſiris, daar hy aldus van zeyd; *Deezen God zeggen zommige dat* Jupiter, *andere dat hy de* Nyl *is, om de* Maat *dien hy op 't Hoofd heeft, naamelijk een* Cubit, *een* Water-Maat. Doch dat Serapis en Oſiris, dezelve is, (zeyd J. Oudaan,) of voor dezelve gehouden word, is naa den aardt van die Vermoogentheeden by veelen blijkelijk; alhoewel zomtijds door Serapis de Zon en door Oſiris de Nyl verſtaan wierd. Want dat deezen Twee-Tak zig weederom in-een vlegte, beveſtigen zy, wanneerze willen, Dat ook door de Nyl de Zon beteekend wierd, om dat zijne Benaaming in 't Griex, door de Getal-Letteren, even Dry-Honderd en Vijfentzeſtig uytbrengd, gelijk door de Zon zoo veel Daagen in 't Jaar bevat worden. Ook plagtmen in den Tempel van Serapis, te Alexandrye, 't zy als aan de Zon, die de Nyl zijn Werking geeft, of als aan de Nyl-God zelve, Water uyt de Nyl geſchept, te brengen, om hem daar door te doen gedenken, Dat hy de Nyl tot zijn volkoomene Maat en Vrugtbaarheyd geliefde te doen Overvloeyen. En ter-tijd dat deezen Tempel en 't Beeld van Serapis, onder de Kriſten-Keyzers Verwoeſt wierden, zeyden de Inwoonders, Dat Serapis, tot Wraak hier van, de Nyl niet en zou doen Overvloeyen. De Nyl wierd van Ouds *Siris* genoemd, waar van de benaaming *Oſiris* haar Oorſprong ſchijnd te neemen. Indien men dan vaſt-ſteld, Dat de Nyl Oſiris, en Oſiris met Serapis dezelve is, (waar toe meede dienen kan, dat al waar deeze Beeldnis in 't groot op de Penningen gezien word, dezelve zonder benaaming verbeeld ſtaat, om ze zoo wel aan Oſiris als aan Serapis te konnen toepaſſen;) ſchijnd zulx klaar te betoonen, Dat dit Vat of Maat op 't Hoofd, niet anders beteekend, dan de Bevogtiging en Invloejing der Wateren die de Nyl over Egipten maakt: En daarom op het Hoofd, (waar toe in de Verbeelding, 't zy van Jupiter, 't zy van Joſef, geene voegzaame reeden kan bedagt worden:) om dat de Swelling van de Nyl, niet gelijk met alle andere Stroomen, door Vloed en Teegenperſing van de Zee, zig van beneeden verheft, en opwaards-aan Vloeyd, maar van booven uyt de hoogte van Moorenland en als uyt het Hoofd afkomd: Jaa zoude veel-ligt hier uyt konnen beſlooten worden, Dat d'eerſte toeſtellers van dit Beeld, den Oorſprong van de Nyl, en deſſelfs Opſwelling uyt het Meyr van *Goyama*, als zijn eerſte hoofd-top, bekend zy geweeſt. Waar toe niet onygentlijk kan paſſen een Penning van Antoninus Pius, gezeyd *Karakalla*, die meede in Egipten is geweeſt; waar op een ſtaande Beeld met een dikken Haayrwrong om de Kop, en zoodaanigen Maat op het Hoofd, (het zy tot uytbeelding van Serapis, of Oſiris, of de Nyl,) dat een ligten Staff in de Linker-Hand houdende, de Regter naa booven geheeven heeft, en zelf met de Vinger om-hoog ſchijnd te wijzen, als wilde het de Nyl-Vloed, te kennen geeven. Om nu dit alles t' zaam te trekken, met te betoonen wat overeen-komſt deeze Maat van Serapis of Oſiris, met die op het Hoofd van de GENIUS of *Geley-Geeſt* mag hebben, (by zommige ook *Geboorte-Geeſt* en *Teel-*

Joſef van G. Voſſius tot Serapis gemaakt.

En daar in uyt de H. Schrift weeder-ſprooken.

De God-warring over Serapis en Oſiris &c. eenigzinds ontward.

Nyl-Water waar toe in de Tempel van Serapis gebragt.

d'Maat op 't Hoofd van Serapis van wat aanduyding.

 Geeſt

En hoe ook aan de Fortuyn of den Geley-Geest toegepast.

Geest genoemd; hoedaanig de Keyzer Decius wel alder-eerst, en veel van de laatere op haare Penningen, insgelijks met een Maat op 't Hoofd verbeeld hebben;) schijnd dit wel het naast te zijn, Dat de zelve te kennen geeft, de Invloejing die de GENIUS of *Natuur-God*, maakt aan de nu ontfangene Lijfs-Vrugt, of de Nieuw-geboore Kinderen: En zulx te blijkbaarder, om dat ook op het Hoofd van de *Fortuyn*, die de *Eerst-Geboorne* bygevoegd wierd, deeze Maat gevonden word; gelijk te zien is op een Penning van de Keyzerinne Julia, daar dusdaanigen Fortuyn een Naakt Jong Kind aan de Borst leyd: Waar meede betoond word; Dat in deezen deele deeze *Fortuyn*, met de GENIUS een-en-dezelve Bediening heeft. Of misschien, kan deeze Maat op 't Hoofd van de Genius, een naavolging van Serapis zijn; om-te betoonen, Dat, gelijk die voor Jupiter, Neptunus, de Zon, en andere Godheeden gehouden wierd, Dat hy ook was de *Genius*. En om aan-te wijzen dat Serapis met alle deeze Goden de zelve is, word hy met alle haare bekende Merkteekenen uytgebeeld op een Penning van Antoninus Pius; hier ook al, met de reeds-genoemde, in onze Printverbeelding van Serapis aangeweezen. Hier heeft hy de Maat op 't Hoofd als Serapis; * Hoornen als Jupiter Ammon, die in deezer voegen by d'Afrikaanen ge-Eerd wierd; een Straal-Kroon als de Zonne; een Dry-Tandigen Gaffel als Neptunus; om dewelke een Slange kruld als van Eskulapius. Dat hy de zelve is met Jupiter, betuygd meede het Opschrift van zeekere Steen, I. OM. SARAPIDI. PRO. SALVTE. IMP. L. SEPT. SEVERI. &c. *Aan Jupiter Serapis. De Beste, de Grootste, voor de Welstand van den Keyzer Lucius Septimus Severus*. En in afbeelding als booven, vertoond hem ook Pignorius in een Gesteente gesneeden; gelijk meede Isis aldaar in de zelve gestalte gezien word; om aan-te wijzen dat zoo wel Isis als Serapis, en Serapis als Isis, alles, en ook elkanderen in zig behelzen. Zulx dat naa dusdaanige dwelmerye, niet oneygentlijk d'afbeelding van Serapis en Isis, als op eenen Hals gemaakt, op eenen * Penning van Julianus, met het Opschrift DEO SERAPIDI, *Aan den God Serapis*, gezien word. Waar by ook noch dit waar te neemen staat, Dat onder de Verbeelding van Serapis, het Aangezigt van Julianus zelfs gezien word; welk hy, naa 't zeggen van Sozomenus, dus t'zaamen-gevoegd in alle Vaandels en Krijgs-Teekenen invoerde, om door die List en Bedriegerye, onder de Burgerlijke Eerbewijzing aan 't Beeld des Keyzers; (die zonder schendaad niet en mogt naagelaaten worden;) de Kristenen, 't zy weetende of onweetende, ook Serapis, Isis, en d'andere Afgoden te doen Eeren; of alzoo aan een tweederley bedraaydheyd, het zy van Afgodendienst, of van Keyzerlijke Eer-versmaading, in-te wikkelen. Op een anderen Gedenk-Steen word dit Opschrift Geleezen:

EORTUNA PRIMIGENIA.

* Siet de Penning VII.

Serapis hoe verre een-en de zelve met Isis.

* Ziet in de afbeelding den Penning VIII. en vergelijkt de ronde Schijf H.

Hoe van Julianus van nieuws onder zijn eygen Beeldnis ingevoerd.

D. M.
L. CORNELIO. IANVARIO.
FANATICO. AB. ISIS SERAPIS.
AB. AEDEM. BELLONE. RVFILIA.
V. A. XXII. M. XI. D. XXI. FEC
C. CALIDIVS. CVSTOS. AMICO.
B. M.

Dat is; *Den Ziel-Goden; aan L. Kornelius Fanaticus*, (Priester) *van Isis Serapis* [en] *van den Tempel van Bellona Rufilia: Hy heeft Geleeft* XXII *Jaaren* XI *Maanden* XXI *Daagen*; *heeft dit gemaakt K. Kalidius Kustos, aan zyn welverdienden Vriend.* Alwaar *Isis-Serapis*, voor eene Naam schijnd genoomen te worden. Publius Victor in de Beschrijving der Stads Wijken van Roomen, steld op de derde Wijk, ISIS ET SERAPIS MONETA, *Isis en Serapis de Vermaanster* (of de *Munte*;) het geene van J. Ryquius aangemerkt; agt dat 'er verkeerd gesteld is; *Voor Serapis en Isis de Vermaanster*; naadien zeyd hy, de Naam van MONETA, aan niemand dan aan eenige Vrouwelijke Godheyd van de

de Oude gegeeven is. In welke-een verſtelling Joachim Oudaan meend dat Ryquius het ſpoor der goede aanmerking mis is; en datter enkelijk, door onkunde en verkeerde verbeetering der Uytſchrijvers, het woordje ET ingeſloopen is; terwijlen Victor alleenelijk van *Iſis-Serapis* gewag maakt. Laat ons hier noch een ander Opſchrift by-zetten, Dat op een Steen te Kapua in deezer-voegen geleezen word:

TE. TIBI
VNA. QVE
ES. OMNIA
DEA. ISIS
ARRIVS. BA
BINVS. V. C.

Dat is; *U aan uw-zelven, die alleen zijd Alles, Godinne Iſis, heeft Arrius Babinus Leevende Geheyligd.* Dit zijn Uytſpoorigheeden voorwaar, die in de Heydenen veel-eer te belachhen dan te verwonderen zijn. Doch het geene gemelde Schrijver, alle Verwondering en Betaamelijkheyd ſchijnd te booven te gaan, is dit, Dat uyt deeze en diergelijke Uytzinnige Razernyen, eenige niet van de minſte Beletterde Mannen, en anderzinds Doorlugtige Verſtanden, van onze en onzer Vaderen Eeuw, poogen ſtaande te houden, Dat eyndelijk en enkelijk deeze Godsdienſt zig veſtigd en uytſtrekt, tot een Opperſte en Alderhoogſte Goddelijk Weezen, dat is tot den eenigen Waaragtigen Godt; dienze hier in, hoewel onder ſchaaduwagtige bewimpeling, Gekend en Verheerlijkt hebben: „ Daarwe in teegendeel weeten, Datze in haare overleggingen zijn Verydeld „ geworden; en dat haar Onverſtandig Herte is Verduyſterd geworden. Datze „ haar uytgeevende voor Wijzen, Dwaas zijn geworden: Die de Heerlijkheyd „ des Onverderffelijken Gods veranderd hebben, in de Gelijkeniſſe eenes Beelds „ van een Verderffelijk Menſche, en van Gevoogelte, en van Viervoetige, en „ van Kruypende Gedierte; Die de waarheyd Gods veranderd hebben in de Leu„gen, en het Schepzel Ge-Eerd en Gediend booven den Schepper, die te prij„zen is in der Eeuwigheyd! Niet dan, uyt zoodaanig diep gezogt Geheym, en bewimpelde inzigt, maar uyt den Ligtvaardigen aardt van het Egiptize Geſlagte, willen we met de Heer Voſſius, gelooven, Dat de Egiptize Kriſtenen zoo ver gekoomen zijn, Datze Serapis Aangebeeden hebben; waar van de Keyzer Hadrianus in zeekeren Brief zeyd; *Egipten, 't geên gy my aanprees, alderwaardſte Serviane, heb ik leeren kennen, Dat het is Ligtvaardig, Wuft en Driftig op alle beweeging des gerugts: Zy die* Serapis *Eeren, zijn* Kriſtenen; *en die zig* Biſſchoppen *van* Kriſtus *noemen, zijn* Serapis *toegedaan: Daar is geen Overſte der* Synagoge *der* Joden, *die niet en zy een* Wiskonſtenaar; *geen* Samaritaan, *die niet en zy eenen* Waarzegger; *geen* Prieſter *der* Kriſtenen, *die niet en zy een* Oly-Smeerder, *Zelf die* Patriarch, *als hy in Egipten komd, word van eenige gedwongen* Serapis, *van andere* Kriſtus *aan te Bidden*, &c. En wat verder; *Zy alle hebben eenen Godt, deezen Eeren de Kriſtenen, deezen Eeren de Joden, deezen Eeren andere Volken.* Een ſwaare Beſchuldiging zeeker! Voor de Kriſtenen, van zoo vroegen Eeuw, en beproefde Verzoeking. Waar op de gemelde Heer Voſſius aldus aanteekend: Men moet niet meenen, Dat „ d'Egiptize Biſſchoppen dit geduurig gedaan, of voor een gewoonte gehad „ hebben, datze naamentlijk, de Dienſt van Kriſtus en Serapis by een vervoeg„den; maar eenige van de Biſſchoppen, naa den ligten aardt van het Egiptize „ Geſlagt, toen Keyzer Hadrianus in Egipten quam, uyt haar Schuylhoolen „ getrokken, waar in ze uyt vreeze des Keyzers gevlooden waaren, hebben, of „ om niet van den Keyzer Geſtraft, of van het Oproerig Volk Verſcheurd te „ worden, gedagt die Razernye wat toe te geeven, en liever willen Ligtvaar„dig geagt, dan Gedood worden; voornaamelijk by een Volk daar Ligtvaardigheyd;

Of de Heydenen ook in deeze Godmenging een Opperſte Godheyd beoogd hebben. Rom. 1:21, 22, 23.

Eerſte Kriſtenen over den Eerdienſt van Serapis beſchuldigt.

En van G. Voſſius verantwoord.

„ digheyd, en Onſtantvaſtigheyd, voor Voorzigtigheyd gehouden wierd, als „ ofze zig wat naa den tijd ſchikten. Daar is dan niet aan te twijffelen, of als „ den Keyzer vertrokken was, zijnze tot haar Pligt weedergekeerd, en hebben „ zig onderling, zoo de Biſſchoppen als de Prieſters, van de bedreeve Miſdaad „ quijd-geſcholden; gelijk we uyt Cyprianus weeten, Datze te Karthago, en in 't „ naabuurig Afrika, die Wierook en Koeken Geofferd hadden, inſgelijx gedaan „ hebben. Dus verre Gerh. Voſſius. Waar uyt men kan afneemen, Hoe kragtigen Vermoogen de vrees op yemands Gemoed heeft, die niet ſterk in de Waarheyd geveſtigd ſtaat. Want datze dit gedaan zouden hebben, onder voorwending, Dat door Serapis of Jupiter, ook d'Opperſte Godt verſtaan wierd, waare moogelijk al-te ſpooreloos. Hoedaanig verder eertijds binnen Alexandryen, Twee Vermaarde Schoolen waaren, *Serapejum* en *Iſéum*, naa die beyde Godheeden genoemd; en waar in de Jongelingen die zig op het Leeren der Vrye Konſten leyden, van de Prieſters tot des Stadts Dienſten Onderweezen en Aangefokt wierden, zullen wy korts hier naa, onder de Voornaame Dingen van die Vermaarde Stadt, gedenken. En hoedaanig het Oraakel van Serapis omtrent Alexandrye, door Droomen Antwoorde, heeft den Heer Anth. van Dalen, uyt Hermippus by Tertullianus aangehaald; en uyt Strabo, Arrianus, Tacitus en Ruffinus aangeteekend. Indien wy nu weeder tot de Beſchouwing van Serapis Print-verbeelding keeren, wy zullen ongetwijffeld, veele van de reeds-gezeyde Dingen, zonder verder Verklaaring daar in ontwaar worden; ten zy dan moogelijk dat de bygevoegde *Amuleeten* eenige duyſterheyd met haar bragten. A. Vertoond de Keyzer Lucius Verus, tot een Serapis Vergodet; ſtaande zijn Trooni-Beeld met de Maat op 't Hoofd, booven den Arend van Jupiter, tuſſen twee Krijgs-Teekenen, met het Rooms Overwinning-Beeldeken. B. Is Serapis met de Straal-Kroon om 't Hoofd, en zoo meede op een andere wijze C. en D. verçierd met Hoornen als Jupiter Ammon. Hoedaanig hy ook op den Penning van * Antoninus Pius gevonden word; als meede op den Steen van *Anubis*, die haaſt te volgen ſtaat; uytgezonderd dat den laatſt-genoemden de Straal-Kroon miſt. Aan welkers Vermenging genoeg te zien is, hoe men d'Appollize God-ſpraak by Julianus verſtaan moet, als hy zeyd; *Unus* Jupiter; *Unus* Pluto; *Unus* Sol *eſt* Serapis. En op een andere plaatze; *Dat Serapis en de Zonne, een-en de zelve, en van een Onverdeelde Natuure zijn.* En gelijk de zelve Julianus in zijn Saturnaalen, van Serapis, Pluto maakt, alzoo heeft hy desweegen, ook Serapis, *De Broeder van Jupiter* genoemd. Zeggende, *Jupiter, de Oogen op zijn Broeder* Serapis *geworpen hebbende, wees met de Vinger op Veſpaſianus, en zeyde; Doed dien Giergaard aanſtonds uyt Egipten vertrekken om dit Vyer uyt te bluſſen.* Waar toe men mag naazien 't geene de Geleerde Penning-Verklaarder Spanheym, daar over heeft aangeteekend; en hoe ten laatſten ook een Tempel van Serapis uyt Egipten naa Roomen verhuyſt is, welke volgens Eutropius *Seraphus* genoemd is. De *Amuleete* D, is uyt de gelijkheyd, welke Serapis met Iſis heeft, genoomen; gelijk meede die met F. en G. gemerkt, te-gelijk Serapis, Iſis, en Harpokrates, ſtaande tuſſen haar beyden, vertoonen. Waar uyt nu eenmaal genoeg te zien is, Hoe en waar door men deeze Verbeeldingen van Serapis, van die *Lares* of Egiptize Beſcherm-Goden onderſcheyden kan, welke geen uytſteekende Leedemaaten van Handen of Voeten, maar veel-eer een ſtaande Blok of Tronk van een Boom, uytgezonderd het Overkaaperd Hoofd vertoonen; hier vooren insgelijks onder den Naam van Serapis, ruym-genoeg Verklaard. En gelijk men by de Uytleggers der Roomze Oudheeden, verſcheyde meeningen aangaande de *Lares* of Beſcherm-Goden vind; alzoo twijffelen zommige, of menze niet voor een-en de zelve, zoo in Dienſt als in Afkomſt, met de *Dei Penates*, of Huys-Goden te agten heeft; aan welke beyde, Huyzen, Scheepen, Volken, Landen, Steeden, Familien, en diergelijke aanbevoolen wierden; aan hoedaanige Godheeden men zeer dikwils in de Opſchriften van Aal-Oude Steenen gedagt vind: Op welke

Schoole van Serapis en Iſis binnen Alexandryen.

Lucius Verus tot een Serapis Vergodet.

* Ziet den Penning VII. in de Afbeelding van Serapis.

De voorverhaalde God-menging naader beveſtigd.

Bedenking over de gelijkheyd der Beſcherm-Goden en Huys Goden.

zy

zy dan ook veelzinds als twee lugtige Mannen Verbeeld ſtaan: Alhoewel eenige willen, Dat wanneer haar alleen de Huysbezorging aanbevoolen was, zy gemeenelijk in de Gedaante van een Hond, of met een Honde-Vel omhangen, wierden Ge-Eerd; dewijl de Beſcherm-Goden even zijn als de Wagt-Honden; welke Goedertieren teegens de Huysgenooten, maar Vinnig en Wreedaardig teegen de Vreemdelingen Aanbaſſen. Anderzinds is bekend, Dat de *Lares*, Beſcherm-Goden van veele Dingen waaren; zelfs der Keyzeren, en Rijks-bezittingen, Steeden, Huyzen, &c. Waarom ook eenige Taal-vitters meenen, Dat dit voor een afgebrooken benaaming van 't Woord TUTELARES, dat zijn *Beſcherm-hebbers*, kan gehouden worden. Doch laat ons in Egipten blijven.

Al de zelve verwardheyd zullen wy in de Godinne ISIS vinden, die wy nu al meer-maal als de *Maan*, en d'Egiptize Water-Godin, genoemd en met Serapis hebben gepaard gezien: Alhoewel anders OSIRIS, dat is, de *Zonne*, gezeyd word, haaren eygen Man geweeſt te zijn; en desweegen niet wel d'een zonder d'ander kan beſchreeven worden. Deſſelfs Zin-aanduydelijke Verbeelding, hebben wy reeds hier vooren, om datze de Moeder aller Goden roemd te zijn, onder de Beſcherm-en Quaad-afweerende Goden, zittende op een Sfinx, vertoond; doch de Verklaaring daar van, is tot op het eynde van deeze Verhandeling uytgeſteld. Maar naadien het uyt veele rammelaaryen der Oude Schrijvers openbaar is, Datter meer dan Eene Godinne Iſis, den Waan der Bygeloovige Menſchen bekroopen heeft, diend menze door naaſpooring haarder Afkomſt, en verſcheyde Gevoelens der Oude Schrijvers, eenigzinds voor-af te Onderſcheyden. Wanneer dan de Grieken, Iſis de Dogter van Inachus noemen, en daar uyt de Fabel van Iſis Herſchepping door Juno in een Koe, (om de Verkragting die haar Jupiter had aangedaan;) hebben opgepoetſt; diend men in-agt te neemen, Dat deeze Inachus Dogter, (anders Iö genoemd,) veel-eer d'Aſſyrize of Archivize Iſis, dan de Waare Iſis der Egiptenaaren, de Vrouw van Oſiris is. Welke twee Beroemde Goden, van Diodorus Sikulus gezeyd worden, de gantze Weereld om-te wandelen; of door een geduurige Beweeging; te Voeden en te Vermeerderen, in alle Dry de Zaayzoenen des Jaars; naamelijk in de *Lente*, *Zomer* en *Winter*. En alhoewel de Natuure deezer Goden, malkanderen ſtrijdig zijn, dewijl d'een Heet, Vyerig en vol Geeſt; d'ander Vogtig en Koud is, iſſe nogtans door een geſtaadige over-een kooming, het gantze Jaar door tot de Voortteeling van allerhande Leevendige Dieren ten alder-uytvoerigſten dienſtig en Nut: Gemerkt door de Zon, alle Lichaamen Geteeld, Gevoed, en de Natuure der Dingen, tot volkoomenheyd gebragt worden. En 't Oude Geloof heeft de Maan een Meede-Werking daar omtrent toegedigt. En zoo zijn van Ouds-her de Kragtdaadige Volmaakingen van Oſiris, als de Zonne, te-gelijk met Iſis, als de Maane, met zoo veel Naamen uytgedrukt, Dat Plutarchus hen niet-te onregt met den Naam van MYRIONOMOS, dat is, *Duyzend-Naamen*, genoemd heeft. En het is om de zelve reeden dat Homerus, Oſiris *De Vader*, en Iſis *De Moeder aller Goden* noemd. Jaa daar uyt is aan de meer-gemelde God-verwarring, zoo grooten Voedzel verſchaft, Dat eenige Oſiris met Bacchus, of Dionyſius, en met Merkurius, Pan, Neptunus, Jupiter, Janus, en Saturnus vermengd hebben; terwijl hem weederom andere, een-en de zelve met Herkules, Apollo, Pluto, en Horus maaken; daar nogtans Horus, de Zoon van Oſiris en Iſis is. Ook hebben hem eenige met Heſychius, de zelve met de Nyl, met Apis, Serapis, Hammon, en Oçeanus geſteld. Zulx men by-naa een Geſlagt-Boom van al de Goden, in den eenigen Oſiris, als der zelver Hoofd-Stam, vind opgeſteld; die moogelijk geen ander Afkomſt beloofd, dan datze uyt de Vermenging der Egiptenaaren met de Hebreën, of liever uyt de veelerley Werking der Zonne, tot zulk-een veel-Naamigheyd voort geſtooven is. Gelijk dan ook de meeſte Oudheyd-Onderzoekers vaſt ſtellen, Dat Oſiris geen ander als de Zonne is; die by de Syriers onder de Naam van ADONIS, of THAMMUZ gediend wierd: Als door wiens *Verlies*, of *Dood*, *het Weg-wijken van*

Aanmerkingen over de Godinne Iſis of de Maan.

Die meer dan Eene uyt de Heydenze God-warring gevonden word.

Iſis der Grieken, hoe van de Egiptize te onderſcheyden.

Oſiris als de Zon, en Iſis als de Maan met ontelbaare Naamen vereerd.

de Zonne verstaan wierd; en daarom van de Wijven beweend, Ezechiel 8: 14. als in de Joodse Oudheeden breed getoond is. Maar laat ons eerst van Isis spreeken, die in de Bygeloovigheyd der Egiptenaaren, voor Osiris zelfs, de boovenzang schijnd te voeren. De zelve Godinne was by dit Volk in zoo grooten Eerbied, Dat het een Hals-verbeurend stuk hiet, te zeggen, *Datze een Mensch was*. Het geên dan ook de reeden was, Dat in alle Tempelen, daar de Beelden van Isis en Osiris gesteld waaren, insgelijks ook die van Horus of Harpokrates, de Zoon van Isis, niet en ontbrak; houdende de Vinger op de Lippen, tot een aanduydelijke Vermaaninge van Stilswijgendheyd; gelijkwe nu al meer-maal hebben aangeteekend. Maar gelijk Isis uyt over-een komst van al de Schrijvers, voor de Maan gehouden wierd, en ook als Makrobius zeyd, in de Gosdienstige vervoeging, met Serapis de Aarde, of de Natuure der Dingen die onder de Zon liggen; (spreekende van de Veel-Mammige Isis, die ook Diana is;) alzoo heeft haar Plutarchus de Naam van Pandeches, dat is, *Al-Ontvangster* en Keratophoros of *Hoorendraagster* gegeeven, weegens de gelijkheyd met de Gehoornde Maan. Volgens Servius, beteekend Isis, De Geest der Nylstroom; en desselfs Opvloejing word, zoo hy meend, door haaren toegevoegden Raatel aangeweezen; Doch de Water-Emmer in de Linker-Hand; de Toevloejing der Slooten en Kreeken, in welke het Nyl-Water opgehouden wierd, om de * Moes-Hooven te Bevogtigen: Hy voegter by, datze in d'Egiptize Taal, niet anders beteekend dan de Aarde. Doch gelijk ons deeze Uytleg over Isis, al-te maager schijnd, willen we ook die van Apulejus by-haalen, die vry ruymweydiger en tot de Verklaaringe van ons Print-Tafereel, hier beeter ter-snê komd. Hy dan noemd dezelve aan zijn XI[de] Boek; *De Teelende Natuur der Dingen*; *Heerinne aller Hoofd-Stoffen*; *Voortteeldster der Eeuwen*; *Opperste der Godheeden*; *Koninginne der Geesten*; *Eerste Eenvormige Gedaante der Goden en Godinnen*. Zy zelve, roemd daar by, Dat haar d'Athèeners, *De Cykroopize Minerva*; de Cypriers, *Pafize Venus*; de Kretenzers, *Diktÿnize Diaan*; de Sikuliers, *Stygize Prozerpina*; d'Eleuziners, *d'Oude Godinne Ceres*; andere *Juno*, andere *Bellona*, *Hekathé*, en *Rhamnusia*; En Kircherus heeftze der Grieken *Cybele*; der Sineezen *Puzza*, en der Japonneezen *Amida* genoemd. Doch d'Egiptenaars hebben haar alleen met den regten Naam van Isis *De Koningin* genoemd. Ziet daar eens, met hoe veel Naamen deeze Isis, *De Moeder der Goden* beschonken is: Doch die op geen andere Afkomst noch Grondvest steunen, dan op de veelerley Werkingen, die men haar in de Aardze dingen toeschrijft: Gelijk zulx uyt de volgende Verklaaringe, op die van Apulejus geleest, ligtelijk kan afgenoomen worden. A. Geest de Godheyd, de Weereld en d'Heemel-Kringen te kennen. B. Den geboogen weg der Maane, daarwe strax een andere waarneeming over zullen by-doen. C. De Lelye-Bloem, of Hoofd-Cierzel, de Kragt der Maane in Planten en Kruyden. D. 't Waar-Teeken van Ceres; dewijl Isis de Kooren-Aaren gevonden heeft. E. 't Veelverwig Fijn Kleed van Byssus of Egiptis Vlas, de Veel-Vormige Gedaante der Maane in 't Wassen en Afneemen. F. De Vinding der Graanen. G. De Heerschappye in alle Groejige dingen, Gewassen &c. H. De Ligtende Straalen der Maane. I. De Bescherm-Geest der Nyl, afkeerende alle Quaaden, door 't geraas van haar Raatel-Spaan; waar van 't gebruyk terstond naader zal aangeweezen worden. K. Het Wassen en Breeken van de Maan: Ziet de verklaaring in E. &c. L. De Vogtig-maakende kragt der Maane. M. De Verwinnende Kragt en Vermoogen van Waarzeggen. N. De Heerschappye in de Zee en Vogten. O. 't Waarteeken der Aarde en Vindinge der Genees-kunde. P. Vrugtbaarheyd die op de Bevogtiging der Aarde volgd. Q. De Heerschappye over de Sterren. R. Voeding van alles. S. Heerscherin van Aarde en Zee, &c. Dus ziet men ligt, Hoe Isis niet alleen voor de Maan gehouden, maar ook aan zoo veel Naamen gekoomen is; en op welk-een grondsteun zommige uyt d'Oude, dus veel aan deeze Godinne hebben toegeschreeven, en datter zulke Lof-spreekende Opschriften

Isis by de Egiptenaars boovenalle Godheyd geagt.

Isis voor de Maan genoomen.

Als meede voor de Geest der Nyl-Stroom.

* Deut. 11: 10.

Ook wordze voor de Aarde genoomen.

Isis van Apulejus gedoopt.

Van waar Isis al deeze God-Naamen toegekoomen zijn.

ſchriften van haare groote Deugden op Steenen en Kolommen gevonden worden. Diodorus Sikulus beveſtigd, Dat ISIS de Vindſter van veele Genees-Middelen is, tot verdrijving der Ziekten, en 't verkrijgen van Onſterffelijkheyd: Want Horus haar Zoon van de Reuzen of Titans, (verſtaat eygentlijk Typhon;) Gedood, en in 't Water gevonden, heeft zy hem niet alleen weeder in het ligt gebragt, maar ook Onſterffelijk gemaakt: Als den welken, naa dat zijn Vader Oſiris onder de Goden overgebragt was, de laatſte der Goden is geweeſt, die den Rijksſtaf aanvaard heeft. Zulx Iſis weegens den Roem van haar uytgevoerde Daaden, in veel grooter Eerbied by d'Egiptenaars, dan Oſiris zelve gehouden is: Niet teegenſtaande zy nogtans de Weldaaden van beyde ontfangen, op Steene Pylers ingehouwen, aan de Eeuwigheyd, t' haarder Gedagtenis, alzinds hebben willen Op-Offeren. Op welk-eenen zy dan ISIS aldus ſpreekende Invoeren;

Iſis de Vindſter van veel Genees-Middelen gehouden.

Roem-rugtig Op-ſchrift van Iſis by Diodorus Sikulus.

IK ISIS, KONINGIN VAN EGYPTEN, VAN MERKUUR GELEERD, BEN DE GEMAALIN VAN OSIRIS. IK BEN DE MOEDER VAN KONINK HORUS. 'T GEEN IK DOOR WETTEN HEB BESLOOTEN, ZAL NIEMAND KONNEN ONTSLUYTEN. IK BEN DE EERSTE VINDSTER DER VRUGTEN. IK BEN ONDER 'T GESTERNTE DE FLIKKERENDE HOND. DE STADT BUBASTIS IS MY TER-EEREN GESTIGT. O! EGYPTEN VERBLYD U DAT GY MY GEVOED HEBD.

Zoodaanig luyd het Opſchrift, 't welk by Diodorus Sikulus te leezen ſtaat. Te kennen-geevende, Dat zy, behalven de Vinding van het Kooren-Gewas, ook de Wetten ingevoerd heeft, om Geregtigheyd te oeffenen, en daarom ook van d'Oude, De *Wetgeefſter* genoemd. Doch andere hebben 't gemelde Opſchrift, alleen onder deeze bewoording bygebragt;

IK ISIS, BEN AL 'T GEENER IS, EN GEWEEST IS, EN ZYN ZAL, EN MYN HOOFD-DOEK HEEFT NIEMAND DER STERFFELYKE OOYT ONTDEKT:

Over welk, als Kircherus tot Verklaaringe zeyd; *Deeze dingen konnen geen ander dan de Vaderlijke diepte, dat is, den Verſtandigen Iyngis, of het Vaderlijke woordpaſſen*; Joachim Oudaan, weegens de Viezigheyd deezer uytlegging zeyd; Dat het nutter en lijdelijker was, Dat Kircherus die Hulledoek van Iſis, noch toegedekt gelaaten had; en hy heefter onzes-agtens, groot gelijk in. By de Grieken voerde Iſis de Naam van TITHENES, dat is, *Voedſter*; en PANDECHES, *Al-Ontfangſter*, alſwe ſtrax uyt Plutarchus aantrokken: Dewijl zy voor d'Ontvangſter der gantze Voortteelinge gehouden wierd: Waar door het niet alleen gebeurd is, Dat Iſis van weegen de Kooren-Vrugten en 't invoeren der Wetten, met Proſerpina en Ceres, doorgaans voor een-en de zelve gehouden word; Maar men heeft het meede aan geen andere Oorſprong toe-te ſchrijven, Dat zelfs noch heedensdaags, omtrent de Landbouw, Zaayen en Maayen, Boom-Snoejing, Bloed-Laaten, Haayr-Scheeren, Byſlaapen, Kinderbaaring, Buyk-Zuyvering, Bier-Brouwen, Wond-Heeling, en honderd andere dingen, maar al-te Bygeloovig op de Geſtalte der Maane agt-gegeeven word. En zoo zal het hier van daan gekoomen zijn, Dat ook Iſis de Rol van *Juno Lucina*, by Ovidius ſpeeld; en de Swangere Moeder Teletuze by hem niet alleen Trooſt en byſtand in de Baaringe van haar Dogter-Kindje Iſis; maar 't zelve ook naa de Geboorte, om den Wenſch van de Vader Ligdus, te voldoen (die 't Kind wou ombrengen, zooze een Dogter Baarde;) in een Zoon Verſchiep. Gelijk gemelde Digter aan 't IX^de Boek verhaald. En om dat ons de Poëet, heel Iſis aanhang en Offerdienſt, daar in naar 't leeven afſchilderd; zal 't niet onvoegzaam, hier op de rye ſtaan.

Kircherus vieze Uytleg van Oudaan gestraald.

De veeler-ley toe-eygening aan Iſis, de wortel-oorzaak, dat zoo veel dingen aan de geſteldheyd der Maane toegeſchreeven worden.

—————— En nu begon de Vrouw,
Naar het Voldraagen, om den last der Vrugt te Stêênen;
Als Isis *voor haar Bed, by Duyster is Verscheenen,*
In 't midden van den Droom, met eenen digten drang
Van Offerstaatzye, op een rye breed en lang,
Ten minsten zoo het scheen. De Zilvere Hooren luysterd
Op 't Voorhoofd, als de Maan Halfwassen, Halfverduysterd.
Zy droeg een Koninks-Kroon van Aaren op het Hoofd:
Men zag den Baßenden Anubis *onverdooft;*
De Heylige Bubast, *en* Apis *digt van Vlekken,*
Den Stommen Harpokraat, *die om niet los t' ondekken,*
Ons met de Vinger op de Mond Stilswÿgen leerd.
Hier wierd Osiris *in den Ommegang Ge-Eerd,*
Nooyt lang-genoeg gezogt. Men zag 'er Tamboerÿnen,
d' Uytheemze Slange, met Slaapbaarende Venÿnen.
Toen scheen 't of Isis *my (die schietende uyt den Droom,*
En duyzeligen Slaap, en Angstig en vol Schroom,
Den ganzen Omgang zag met Opgelooken Oogen)
Dus aansprak: Teletuze, *getroffen van Medoogen,*
Ik ben met u begaan. Laat vaaren u Verdriet,
En dees Bekommering. Volbreng de Wreedheyd niet
Van uwen Man, noch schroom, wanneer je door Lucijne
Van eene Vrugt Verlost, ontlast van alle Pÿne,
Te Koesteren, te Voen, het Kleentje datje Baard,
Ik zelfs ben dêês Godin, *die Swangeren Bewaard,*
Benaauwden helpt, en sterkt; en koome nu Verbeeden
U helpen.

En een weynig daar naa, als de Dogter Isis, (die in 's Vaders waan een Zoon was) groot geworden, aan Iänte zou ten Houwelijk uyt-besteed worden; zeyd dezelve Poëet weederom van Isis;

Maar Teletuze, *hard van Ongeduld gedreeven,*
Rukt haar en 's Dogters Huyf ten leste van het Hooft;
Omhelst met hangend Haayr den Altaar en Belooft
Een Offerhand, en Bid! Och Isis, die zoo blye
De Nylstroom langs, en in het groot Alexanderye
Gediend word, daar de Stroom door Zeeven Monden vloeyd;
Ik roep u aan om Hulp. Ontlast ons, die vermoeyd
Van Vreeze Treuren. 'k Zag voorheêne uw Ommegangen
En kende al uwen Sleep, Geklank en Offerzangen,
En Stoet, en Fakkels, en herdenke diep in Rouw,
Al wat u Rinkelbom en Trom gebieden wouw.
Dat mÿne Dogter noch behouden is gebleeven,
Ik niet in Straf verviel, is ons alleen gegeeven
Door uw Trouwhertigheyd en Goddelÿken Raat:
Ontferm uw over ons, en zÿd ons Toeverlaat.
De Traanen biggelden langs 't Aanzigt op dees Beede;
En 't scheên of de Godin, den Altaar om die reede
Beweegde; ook hadze dien bewoogen en geraakt.
d' Onstelde Kerkdeur Schokt en Daaverd dat het Kraakt,
Haar Hoorens blonken als de Maan; *de Droeve Moeder*
Noch Ongerust; doch blÿde en door dit voorspook vroeder,
Streek voort de Kerk-deur uyt, en Isis, *Welgemoet,*
Volgt met een trotzer tret dan ooyt voor heen, den Voet

Des

Des Moeders. 't Aanzigt bleef zoo Blank niet als voorheenen,
De Kragten Groeyen aan, 't eerst opzigt is verdweenen.
Zy ziet nu Strenger uyt haar Oogen danze pleeg,
Het ongetooyde Haayr hangt kort, en niet zoo leeg.
Zy heeft meer Swiers, dan toenze Vrouwmensch wierd Gebooren,
Z'is nu een Jongeling, die een Vrouwmensch was te vooren,
Brengd Offergaaf en Geur ter Kerke. Schept nu moet
Met vast betrouwen. Elk, ontsteeken met een gloet,
Brengd Offergaaf ter Kerk en Altaar aan. Zy stellen
Den Tytel kort hier by, om 't Wonder dus te mellen:
„ De Jongeling IFIS Schenkt, den Goôn zijne Offerhand,
„ Hy had hun dit Beloofd in Maagdelijke ſtand.
De Zon quam 's anderen daags de poort in 't Oost opstooten,
Als Venus, Juno, *met God* Hymen, *Feestgenooten,*
By-een vergaaderden, en elk zyn Vreugd ontvouwd,
Daar Jongling Ifis, *zijn Beminde* Iänte *Trouwd.*

Maar gelijk we zoo eeven te vooren, een gantze Naamlijſt, als uyt het Stam-Boek der Goden hoorden opleezen; alzoo magmen die der Godinnen, insgelijx in Iſis ontwaar worden: Met dat onderſcheyd nogtans, 't geên terſtond blijken zal, Dat Oſiris in maniere van een Werkend beginzel, doch Iſis als een Lijdende aan-te merken zy; dewijl de Maan haar Ligt en ſtandverandering van de Zonne ontfangd. In hoedaaniger voegen dan Iſis, in Wijsheyd en Wetten te verſchaffen, is *Minerva*; in Vrugtbaarheyd der Teeling, *Venus*; in het Kinderbaaren, *Juno Lucina*; maar in de Beheerſching der Lugt, *Juno* de Vrouw van Jupiter. In 't Gezag over 't Onderaardze, *Prozerpina*; weegen de vinding van Kooren, en 't Veldgewas, *Ceres*; van de Beſcherming en Magt over de Boſſchen en alle Wild, *Diana*; van de Invloejing met welk zy 't Aardrijk Zeegend, *Rhea*; en ten laatſten, zalze ook van weegen het Onweeder en Oorlogs-Raameryen, dieze doet ontſtaan op haare Voorſpellinge, *Bellona* zijn. En dewijlze in dusker voegen de Eertijtelen van al de Godinnen voerd; wordze niet t'onregt, *De Moeder aller Goden* genoemd.

Maar indien wy dit alles niet al-te ſtijfzinnig willen opneemen, zal moogelijk door ISIS, ten minſten voor een groot gedeelte, ook het Water, of de Godinne des Waters te verſtaan zijn; het welke volgens Julius Firmikus, van de Egiptenaars niet alleen Godsdienſtelijk Ge-Eerd en Aangebeeden wierd, maar ook zelfs Belofteniſſen daar aan deeden, met een aanhoudende Bygeloovigheyd; aanmerkende daar in voornaamelijk d'algemeene Nuttigheyd des Waters; en byzonderlijk dat van de Nyl; het welke zoo Heylig en Heylzaam gehouden wierd, Dat d'Egiptenaars, ziende 't zelve in een Vat in den Tempel brengen, even daar voor Needervielen, of 'er een Zigtbaare Godheyd verſcheen. En naadien het Water van Ouds, by veele een Alles-Voortbrengende en Voedende Kragt pleeg toegeſchreeven te worden; (waar van miſſchien zelfs Moſes in zijn verhaal der Schepping, niet heel vry is, let op Gen. 1:20,21. en Kap. 2: 5,6. met Deut. 11: 11,14. vergeleeken: En waar heenen ook het Geloof der Egiptenaaren, en d'Oudſte Wijsbegeerte, aangaande de Schepping, heenen neygde,) alzoo ſchijnen ook de Romeynen, die d'Egiptize Bygeloovigheeden, als Water hebben ingedronken, met die zelve waarneeming aan Iſis, op haare Zinnebeeldelijke Penningen gedagt te hebben: En ziet daar, wy hebbender eenige van in deeze Print-Afbeelding van Iſis te-berde gebragt, die wy Verklaaren willen; om datze niet alleen ligt aan het voorgaande, maar miſſchien ook noch wel een Kijk-Venſtertje zullen open doen, om dieper tot deeze beneevelde Oudheeden in-te zien. Op Dry Penningen dan, waar van de twee eerſte Hadrianus, de laatſte Julianus toebehooren, ziet men Iſis op een Stoel gezeeten, een Naakt Kind de volle en Voedende Borſten geeven; Dat is, gelijk het Kircherus

Iſis voor het Water en te gelijk de Godinne van den Nyl gehouden.

Nyl-Water als een Godheyd Ge-Eerd.

Iſis hoedaanig op de Roomze Penningen gedagt.

cherus niet quaalijk schijnd te Verklaaren, Datze haar Kind Horus, dat de geschaape Weereld beteekend, door het Voedzel des Zogs, dat is, de kragt des Waters, Voed en Onderhoud. Op d'eene Penning, heeftze ook een Hooge Water-Kruyk by haar staan, en de gewoone Palm-Tak voor haare Voeten. Waar toe zommige tot haare Heerschappye over 't Water, ook dit aanmerken, Datze van Ouds, met een Scheepje Verbeeld wierd; waar van de Gedagtenis zelfs al tot de Oude Duytzen overgesteeken is; als dewelke, volgens 't Getuygenis van Tacitus, in haare Gezangen, van *Isis Scheepje*, Gedagtenis hielden. Een Aanmerking voorwaar, die ons voor 't minst, de Uytheemsse Naam-geeving van Moses behoorde indagtig te maaken: Als den welken van zijne Moeder in een Biezen-Kisje geleyd, te Water gezet, en van Faraôs Dogter gevonden, *Uytgetoogen* en Opgebragt; daarom misschien niet alleen MOISES genoemd is, gelijk de Koninklijke Dogter zelfs Verklaard, (Exod. 2: 10. Zy noemde zijnen Naame MOSE: *Want*, zeyze, *Ik heb hem uyt het Water getoogen*;) maar het schijnd ook bedenkelijk te konnen ingebragt worden; of niet deezen Naam eenige gemeenschap met die van Isis mag hebben; te weeten als of die Naam by d'Egiptenaars het *Water* beteekende; Dat zeederd onder dien Naam en Zin-aanduyding van 't Nyl-Water en de Nyl, tot een *Godinne* Verheeven en Aangebeeden is geworden? Een inval die Joachim Oudaan, aldus beantwoord: „In 't gemeen neemd men 't Leedeken Mo, voor *Water*, en ISES, voor *Behouden*, of *Uytgetoogen*: Van Isis zeggen Diodorus Sikulus, Datze in d'Egiptize Taal *d'Oude*; en Servius datze *d'Aarde* te zeggen is; doch 't kan zijn dat dit „gezeyd word, om de beteekenis haar toegeschreeven, en dan zouw zy zoo wel „'t *Water*, als de *Aarde* te noemen zijn; ook worden zomtijds d'Oude Schrij-„vers, d'eene van d'andere, in haar Naam-bedieding weedersprooken, of van de „Jonge agterhaald; derhalven wie ons nu de regte beteekenis geeven zal, weet „ik niet, dewijl ik agte dat d'Egiptize Spraak en Taals-eygenschap van dien tijd, „zoo wijd verdweenen is, Dat'er naauwelijx een vaste voetstap van te bespeuren „staat, en dat derhalven zoo gereed aan deeze als aan eenige andere Oorsprong-„leyding, de Naam *Moises* kan opgedraagen worden; en misschien niet buyten „reeden, om dat de Naam MOAB, overgezet word, *Van den Vader*, men zoo „ook zou konnen zeggen, MOISES *Van het Water*. Dus ver de bedenking van dien Man: Doch 't is hier de plaats niet om dit breeder af-te doen. Alleen zetten wy hier by, Dat Mosis Behoudenis uyt het Water van zoo Ouden Erfgerugt is, Datze ook zelfs in de Orphize Gedigten, beneffens 't onfangen van de Tafelen der Wet bekend staat; zoo als de Groote Schaliger dezelve verbeeterd, en Grootius heeft aangemerkt, Dat hy zulx door 't veranderen van eene Letter, (zeer van eene trek) gedaan heeft; zoo dat in plaatze van HULOGENEES, *Uyt het Bosch voortgekoomen* (als Eusebius, uyt Aristobulus aantrekt,) moet geleezen worden, HUDOGENEES, *Uyt het Water voortgekoomen*: Zoo dat de veerzen aldus klinken;

Ziet de Printverbeelding die Isis vertoond.

't Scheepje van Isis, op het Biezze Kisje van Moises gepast.

De Naam van Isis bedenklijk in Moses Naam-digting gevonden.

Ons van dien uyt den Stroom Geboor'nen voorgeschreeven,
Wien Godt twee Tafelen der Wetten heeft gegeeven.

Dat nu verder ISIS, zoo wel de *Aarde* als het *Water* zy, en weederom Een en Alles is, kanmen haar volgens d'Oude gewoonte, en ook naa dat elke Landaardt, zijn Goden en Godinnen gewoon was booven andere te verheffen, ligtelijk inschikken: Zulx men te gelooven heeft, Dat d'Afvallige Julianus te deezer Oorzaake, naa zijn gewoone neyging tot de Goden van Egipten, willende alle benaaming der Goden tot Jupiter of de Zon brengen; Isis op eenen anderen Penning daar ons d'Afbeelding van ontbreekt, met de benaaming, *De Koninginne*, Vereerd heeft, om haar dezelve met Juno te maaken. Gelijk we zien dat zy in onze Print-Verbeelding hier weederom op eenen diergelijken Penning, den Naam van ISIS FARIA draagd; 't geên de Verklaarders zeggen dat *Isis d'Egiptize* beteekend; zoo genoemd naa den Egiptizen Tooren *Faros* of Vyerbaak die

Isis, zoo wel d'Aarde als het Water.

En van Julianus tot Juno gemaakt.

die op de Mond van de Nyl digt by Alexandrye, als een Wonder des Weerelds gebouwd was. En alhoewel het mogt schijnen, Dat men in die Verklaaring zou konnen berusten, tot'er een beeter en ontwijffelbaarder beduyding over te voorschijn quam; meenen egter zommige, Dat hier in een andere bedenklijkheyd verhoolen leyd. Onder deeze heeft men onderzogt, Wat reeden de Uytleggers doch moogen hebben, deeze Isis aldus naa dien Tooren of Vierbaak, meer dan naa eenig andere Egiptize Land-eygenschap, of Uytsteekendheyd te noemen? Zoo dat bedenkelijk blijft, Of hier in niet de beteekenis van d'Oude Egiptize benaaming van Magt en Heerschappye begreepen is; om dat, gelijkwe weeten, de Oude Koningen Faraôs, of Faraönen genoemd wierden, en dat dit dan hier zoo veel als *Koninginne*, of *Heerschappye-Voerster* beteekend; gelijkze tot een Merk van haar Magt of Waardigheyd, den * *Sistrum*, of Egiptize Raatel in de eene, en een Schaal met Vrugten in de andere Hand heeft. En gelijk Isis meest doorgaans met dusdaanigen Raatel-Spaan in de Hand verbeeld word; alzoo schijnd het hier de plaatze te zijn, om een Woord van desselfs fatzoen en gebruyk in-te lassen. Den *Sistrum*, of Egiptize Raatel, was een zoort van Speel-tuyg, Dat d'Egiptize Priesters tot den Dienst van Isis gebruykte: Een gereedschap, voor zoo veel de heedendaagze Penning-Verklaarders uyt de Beschrijving der Ouden, en uyt de Afbeeldinge van zoodaanigen *Sistrum*, die als noch te Roomen in de Konst-Kaamer van Franciskus Gualdus voorhanden is, hebben konnen afneemen, van Koper gemaakt, en geboogen op de maniere van een Rinkèt, met een Hand-vatzel. Dit Buygzel is van een taamelijk breed Bled, buytenwaards met de kanten omgekromd; tussen welke kanten Dry of Vier Speekjes, d'eene booven d'andere, in reedelijke ruyme Gaaten, doorsteeken, en aan de eynden even als een Vishoek, langzaam omgeboogen, met de Buygzels te weeren-eynde teegens-elkanderen aangekeerd, en met Slange-Bekken bewrogt zijn; booven op heeft het tot verçierzel, 't een of het ander Beeld; 't zy van een Hond, of Kat, of eenig ander Gedrogt, dat d'Egiptenaars voor Goden Eerden. Dit Tuyg geschud wordende, heeft een klaaterend geluyd gemaakt, by-naa, mag men zeggen, als de Rinkels onder aan onze Boere-Waagens; zoo met de Speeken heen en weeder te schuyven door de Gaaten, als met t'elkens door de Slange-Koppen, en op malkanderen, en op het Kopere Bled te slaan. Met dusken Raatel speelden de Priesters voor Isis, en beteekende, volgens Plutarchus; *De Beweeging en Opkomst der Dingen:* Of als Servius meend; *Het Groeyen en vallen van de Nyl*: Ten zy wy willen, voegd'er Pignorius by; *Dat het, Het getjeuter der Swaluwen naabootze, dewijl d'Egiptenaars zeggen*; Dat Isis in een Swaluwe veranderd is, om de Dood van Osiris, diens Lijk zy digt by de Stadt Byblus gevonden had, te voegzaamer te betreuren. Waar op de Woorden van Minucius Felix schijnen te passen, daar hy zeyd; *Ziet Isis Raatel teegen de Swaluwe.* Want dat het om Droefheyd te verbeelden was, wil ons Lukanus met deeze Woorden verzeekeren:

Bedenking over het Opschrift des Pennings Isis Faria.

* Ziet de Print-verbeelding van Isis, die ook den Tooren Faros in't verschiet vertoond.

Sistrum, of Egiptize Raatel, hoedaanigen Speeltuyg van Isis, en van welk gebruyk.

Egiptize Raatel-Spaan en Speeltuyg der Priesteren van Isis.

Ook in geval van Droefheyd en Rouwe.

Uw' Isis *hebben wy, en* Hallef-Honde-Gôon
En Raatels, *by de welk Rouwklagte word gebôon.*
En uw Osiris, *dien gy door uw' Treur-Gezangen*
Belijd een Mensch te zijn, in Roomens Kerk ontfangen.

En hoedaanig deeze Raatel, Isis ook toegevoegd is als een Tuyg om alle quaade Aanvallen, door desselfs Ysselijk en Nâar Geluyd te Verschrikken en af-te keeren, is terstond in de Zinne-beeldelijke Verklaaring deezer Godinne onder het Zin teeken I. aangeweezen. Waarom dan ook dit zelve Raatel-tuyg, aan alle Quaad-afweerende Goden der Egiptenaaren, jaa zelfs aan Honden, Katten, en Sfinxen, en al wat ooyt binnen haar Heyligdom insloop, is toegepast geworden. In deezer voegen geeft het Juvenalis, Isis, als een Wraak-Geweer in de Hand, wanneer hy den Bedrieger, die Kalvinus zijn Geld onduysterd had, aldus spreekende invoerd:

Diende meede om te verschrikken. Raatel van Isis ook aan Honden en Katten toegeeygend.

Laat

Laat Isis *d'Oogen met haar* Raatel *my uytbooren,*
Wanneer ik, Blind, behouw 't Geld dat ik heb verswooren.

En ook tot een Rinkel-tuyg ter Aanmoediging in den Krijg.

Dat het by d'Egiptenaars ook met'er tijd tot eenig ander gebruyk zy over gegaan, en voornaamelijk tot een Rinkel-tuyg van Aanmoediging in den Krijg, schijnd ons Virgilius onder zijn toestèl van Kleopatra af-te schaaduwen, daar die Schilderagtige Digter zeyd;

De Koningin in 't Hert der Vloote, poogd de Benden
Door 't Vaderlijk geluyd des Raatels aan te schenden.

Ibis-Voogel aan Isis toegewijd.

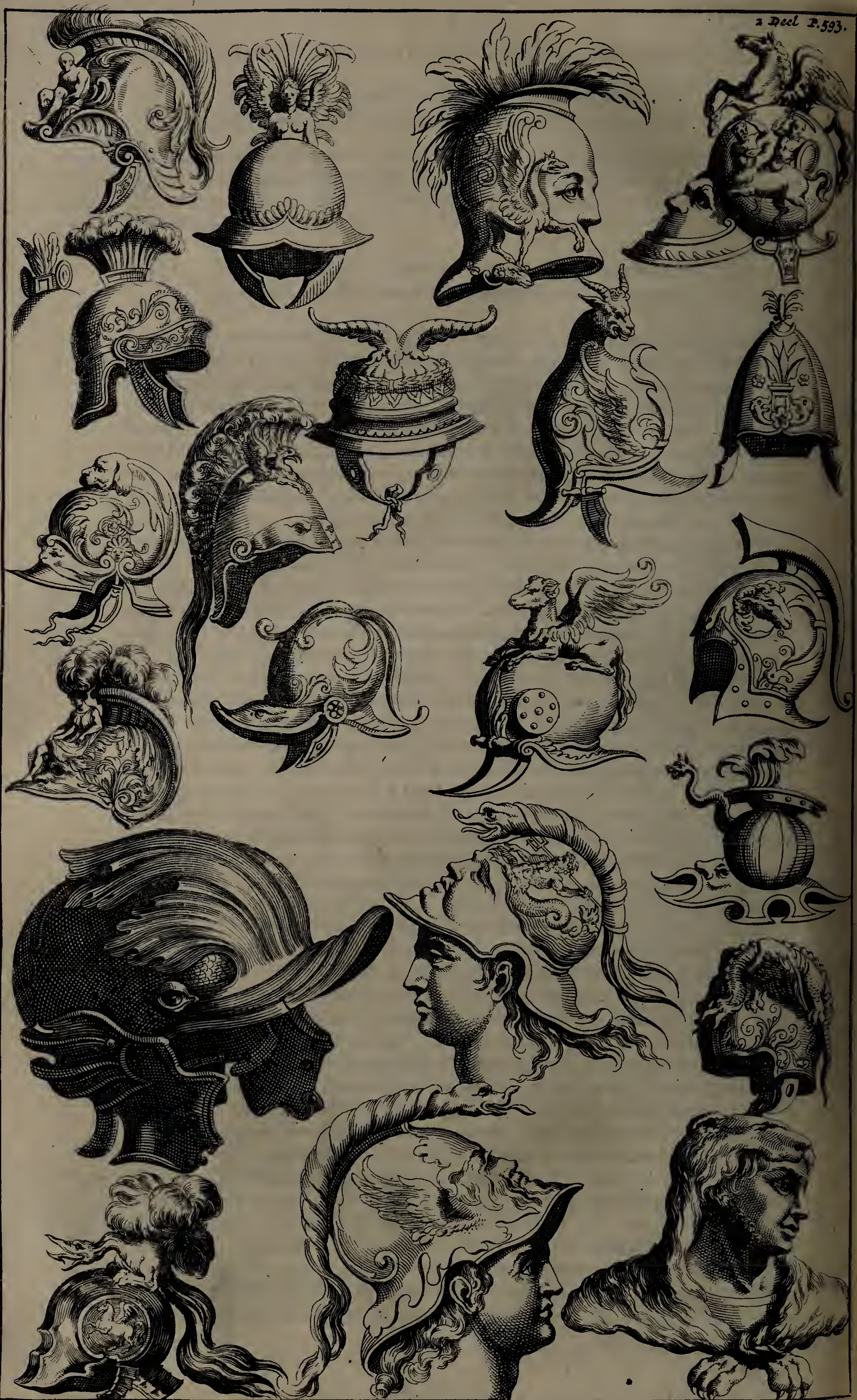
Maar gelijk we in onze Afbeelding van Isis, ook een Penning van Hadrianus vertoonen; op welk een Vrouwe plat op d'Aarde gezeeten, behalven den Korf op welkze met den Arm leund, en den *Sistrum* in de Hand; een Voogel met een kromme Snebbe aan de Voet heeft; alzoo diend hier aangemerkt, Dat deeze Voogel, niet anders dan de Vermaarde Ibis is, die in Egipten zeer bekend en voor Heylig gehouden wierd; om datze de Slangen Doode en Verslond, waar van anders de Veldvrugten in Egipten veel schaade te wagten hadden; gelijkwe te vooren in de Beschrijving der Egiptize Land-Gedierten hebben aangeteekend: Als meede, om dat men zeyd, Dat in de Genees-Konst, naa 't Voorbeeld van deeze Voogel, die met de Sneb vol Waters zig de Buyk weet te Zuyveren, de * Speuyt-zetting gevonden is. Doch 't Geên hier ter snè diend, is dit, Dat deeze Voogel ook Isis was Toegewijd; om datze, gelijk Isis ten meerendeele voor de Maan genoomen word; door de teekening van Swart en Wit op haare Veederen, niet alleen de Maane naabootst, maar ook naa den Loop der Maane haar Eyeren voortbrengd, en dezelve in even zoo veel daagen als de Maan Wast en Afneemd, Uytbroed: Als meede, om dat het waangeloof wilde, Dat wanneer de Maan schuyld, haar Ingewand zig toesluyt. En gelijk de spraak onder d'Egiptenaars ging, Dat deeze Voogel nooyt buyten Egipten vliegd; en dat wanneerze geweldiglijk daar buyten gevoerd word, zy eer het Leeven daar by inbrokt, dan de Lust tot haar Vaderland verloochend; en daar by geagt word van Natuuren Vyandig met de Krokodil te zijn, dieze met het aanraaken van haar Vleugelen doed stil staan; alzoo heeft haar deeze eygenschap byzonder aangenaam by de groote Godinne Isis gemaakt, dewijl Isis haar Broeder Typhon, die zig in een Krokodil Verschaapen hebbende, haar Bedgenoot Osiris Gedood had, zeer haatig was. En hoe zeer Isis deeze Voogel Beminde, schijnd men niet duysterlijk uyt die Kopere Tafel der Egiptize Heyligdommen, over welke Pignorius die Geleerde en Vernuftige verklaaringe gemaakt heeft, te konnen ontwaar worden: Als in welke Isis zelfs uytgebeeld gezien word in Gestalte van een Zittende Vrouw, welkers Hoofd en Hals en Schouderen van deeze Voogel overschaaduwd worden: En wy hebben'er ook daarom een Naabeeld van in het boovendeel van ons Print-Tafereel van Isis vertoond: Want Egipten had naauwlijks eene God, die niet ten minsten eenige sweem van Gedrogtelijkheyd en Wanschaape Gestalte aan zig had. Zulx wy uyt dit alles in 't voorby-gaan konnen merken, dat deeze Voogel op gemelde Penning van Hadrianus, met het Byschrift ÆGYPTOS, *Isis* zelfs verbeeld, en de Zittende Vrouw, *Egipten*, dat met den Raatel voor haar speeld; doch alles bedenkelijk; Naademaal het niet ongewoon by de Romeynen was, in de verbeelding der Landschappen, de Beesten te vertoonen die aan die Landaard eygen waaren. Maar gelijk men Isis in onze Afbeelding, het Hoofd met een Slange Gehuld ziet; welke volgens Kircherus uyt Apulejus, een aanduyding is van den gebooge weg der Maane, waar over wy een andere Uytlegging beloofden by te brengen, lust ons, om daar toe met eenige welvoegzaamheyd te geraaken, twee heel vreemde Penningen van Julianus te gedenken, die wy ook deswegen in onze Afbeelding niet vergeeten hebben. d'Eene dan gelijkwe zien, vertoond twee even-ge-

*Klisteren.

En hoe wel toepasselijk aan de Werking van de Maan.

Isis waarom met een Slang op 't Hoofd Gehuld.

gelijke Vrouwe-Beelden, die 't Aangezigt naa elkanderen toegekeerd hebben; elk met een Slang op 't Hoofd Gehuld, die de Steert naa beneeden flingerd, en yder met Vleugelen voor de Borst, houdende elk een Scheer-Mes in de eene, en gezaamentlijk een Cirkel met Dry Knoopen in d'andere Hand; onder het Byschrift, Vota Pvblica, * *Algemeene Beloften*; hoedaanige aan Julianus zeer gevallig waaren, dewijl hy meermaals met dat Opschrift, zijn Penningen gestoffeerd heeft. Over welken Penning Baronius aldus aanteekend: Het dub-„belde Beeld dat gy van eenerley Afbeelding ziet, vertoond ongetwijffeld een „dubbelde Isis; want datter twee Isissen geweest zijn, hebben zommige ge-„schreeven, welker meeninge door deeze Afbeeldinge bevestigd word. Dat „nu ook d'Egiptenaars het Beeld van Isis, met Aspis-Slangen op 't Hoofd Ge-„kroond, plagten te vertoonen, ziet gy door deeze Gedaante uytgedrukt; als „ook de Voogels-Vleugelen, om dat de Gieren aan Isis Toegeheyligd waaren. „Datze voorts een Scheer-Mes in de Hand draagen, is om dat de Priesters, die „haar dienden, gewoon waaren al het Haayr haares Lichaams af-te schraapen, „en van haar Mannelijkheyd * Besneeden te worden. Dus verre Baronius: Die in zijne Verklaaringe wel zeyd, Dat Isis met een Aspis-Slang op 't Hoofd pleeg Gekroond te worden; doch wat daar van de reeden is, rept hy niet een Woord.

* Ziet den Penning, in de Afbeelding van Isis beneeden op den Grond geleegen, door haar Opschrift kennelijk.

* Dat is Gelubd.

Eenige dan zeggen, Dat de Aspis-Slang by d'Egiptenaars een Merk-teeken zy geweest van Koninklijk Gezag: Naamelijk, Dat d'Egiptize Koningen, alsse zig aan het Volk vertoonden, een Hoofd-dekzel of van een Aspis-Slang, of van een Leeuw, of van een Hond plagten te gebruyken; om alzoo de gestalte van Ontzacchelijkheyd, of Gestrengheyd, of Vleyende Minzaamheyd, naa dat hen de Toestand haarer zaaken scheen te vereyssen, aan het Volk voor te draagen; doch dat inzonderheyd den Aspis het Merk-teeken van Koninklijk Gezag was: Het geên dan op de voorige Toepassing van Isis, en haar Koninklijke Heerschappye, niet quaalijk schijnd te passen.

Aspis-Slang by de Egiptenaars een Teeken van Koninklijk Gezag.

Waar toe dan ook d'Oude Krijgs-Helden en Veld-Oversten gewoon waaren, hunne Hoofden met Helmetten te dekken, die met Vervaarlijke Gedrogten van Slangen, Draaken, Leeuwe-Koppen, Wolven, Arenden, Olyfanten, Paards-Hoofden, Hoornen van Rammen, en Stieren, en diergelijke Gebootzeerd waaren; om alzoo door de bygevoegde Veder-Bossen, en Haayrige Pluymaadjen, (die als van Moed en Gramschap steevig over-eynd stonden;) een Vreesselijke Gestalte tot * Verschrikking der Vyanden, en Ontzag van haar eygen Volk te vertoonen. En dat zelfs ook d'Egiptize Koningen dusdaanige Kopere Helmen gedraagen hebben, is uyt Herodotus openbaar. Van welk gebruyk dan ook ten laatsten, inzonderheyd de Slangen en Draaken, tot d'Ontzachhelijke Veld-teekenen over genoomen zijn; gelijk daar van dikmaal by de Latynze Digters gewag gemaakt word. Als die, om dat haare Rompen alleen uyt dun Veloers of Gaas waaren toegesteld, door de wijd opgesperde Kaaken, de Wind onder 't heen en weedergieren, insnooven, en door dat dik-opswellen, een Vervaard-maakende Gedaante aannaamen..

Helmen der Krijgs-Helden, waar toe met Vervaarlijke Monsters opgetooyd.

* Vergelijkt dees bygevoegde Afbeelding, die zig zelven verklaard.

En niet alleen dit, maar wy schijnen door deeze betragtinge ook Aanleyding te hebben, om bedenkelijk te houden, Of niet even daarom aan Moses belast is, de Hoogdraavendheyd van zijn Goddelijk Gezag en Magthebbing over d'Israëliten, aan Farao, (over wien Moses tot een Godt gezet was;) door een Slange te vertoonen, welke uyt zijnen Staff wierd, Exod. 7:1,9. &c. Want gelijk den Staff, even als naaderhand den Scepter, van Ouds niet zelden de Heerschappye, en de Magthebbing over andere pleeg te verbeelden; alzoo schijnd Godt gewild te hebben, Dat Moses de Teekenen en Wonderen, die hy in Egipten vermeenigvuldigen wilde, niet zonder zijnen Staff, voor Farao zoude doen; op dat hy aan d'Egiptenaars betoonde, Dat Godt de Heere was, en d'Opperheerschappye had; terwijl nogtans den Staff zelfs omtrent die Wonderen, niet met-allen deed; alzoo weynig als des Koninks Scepter werkelijk vermag te doen; maar verzeld de Magthebbing als een kennelijk Teeken daar van. En zoo heeft dan ook Moses te vooren hier van konnen verzeekerd zijn, als hy aan Ho-

Moses Staff waarom misschien in een Slange veranderd, die de Slang-Staaven der Egiptize Tooveraars verslond.

Exod. 4.

reb geroepen, zijn Herders Staff zag in een Slange veranderen en weederom tot een Staff worden; naadien men deeze Goddelijke verkiezing van Wonder-teeken, niet zonder een byzonder hoogdraavend inzigt t'agten heeft. En alhoewel ook d'Egiptize Tooveraars, op zeekere behendige maniere verschrikkelijke Slangen voortbragten, wierdenze doch door die van Moses Verslonden of van de Tooveraars uyt Schaamte, heymelijk aan een kant Gesommeld, zoo datze uyt het Gezigte verdweenen; en alzoo Verslonden of liever Verswonden scheenen, terwijl die van Moses stand hield. Waar uyt die looze Gasten, volgens d'Oude Egiptize Teekenbedieding der Draaken en Slangen, ligtelijk verstonden, Dat Moses de Gloorie van den Egiptizen Koning, door zijne Heerschappye, die enkel van de Godt Israëls afhing, Vernielen en t'Onderbrengen zou. Welke bedenkelijkheyd ons misschien te waarschijnelijker voorkoomen zal; als wy aanmerken, Dat Moses naaderhand belast word tot Farao uyt-te gaan om hem te Dreygen, en met Plaagen te Straffen, Op dat hy het Volk Trekken liet; en daar by uytdrukkelijk bevoolen word, dien zelven Staff in de Hand te neemen, *Welke in een Slange was veranderd geweest*, Exod. 7: 15. En daarom zelfs al in den aanvang van Mosis Roeping; Den *Staff* of *Scepter Gods* genoemd, Exod. 4: 20. En dat ook hy en Aaron, alle de Wonderen met dien zelven Staff hebben uytgevoerd, kanmen in de volgende Kapittelen ontwaar worden. En het is ongetwijffeld alleen uyt misverstand voortgestooven, Dat de Guychelaars en die uyt de Naatzak weeten te Speelen, hun Hand-greepen gemeenelijk met een Stokje verzellen, als of dat zelve veel Vermoogen had om wondere Kuuren te doen. En of de kromme Wichel-Staff of LITUUS der Romeynen, niet noch de krol van een Slange-Steert vertoond, magmen weegens de Slange-Staff van Moses en d'Egiptize Tooveraars bedenklijk houden. Doch hoe die Krol ook aan de Bisschoppelijke Staaven geraakt is, moogenze zelfs verantwoorden.

Andere gaan verder, en zeggen, Dat d'Aspis-Slang, veeltijds met een Haviks-Kop verbeeld, (waar toe ook de Vleugelen die aan deeze Isis-Beelden gezien worden, konnen passen:) een Goeden Geest beteekende; onder dusdaanige Slange-gedaante uytgedrukt, om het Leeven, het Ligt, en de Vyerige beweeging der Neyging en Begeerte, die door alle dingen heenen gaat, te kennen te geeven: Jaa datze in haare Heyligdommen, dusdaanige Aspis-Slange Eerende, onder het Aandissen der Offerhanden, gewoon waaren, eenig Gelukkig of Ongelukkig voorteeken waar te neemen; te weeten indien hy de Oogen sloot, Dat was een teeken van Onspoed en Veragting; doch indien hy alles met een Helder en Glinsterend Gezigt aanzag, zulx beteekende dat alles Gelukkig en Voorspoedig zouw zijn, en het Jaar met Vrugtbaarheyd en Overvloed Gezeegend worden, &c. Laat ons ook nu den anderen Penning van Julianus bezien, op welk by-naa diergelijke Vertooning, en 't zelve Opschrift van den eersten, *Algemeene Beloften* gevonden word: Naamelijk, weederom een * dubbelde Isis, of liever Isis en Serapis, die op het Hoofd d'een met een Maat, d'ander met eenige Blaaden Gekroond, beyde beneeden den Naavel in kromslingerende Slangen eyndigen, en tussen haar tween een Kruyk of Cierlijk Gebootzeerden Pot vast-houden, daar een opgeheevene Slang met dry bogten over-heenen krinkeld. Waar van wy de regte bediedenis der eerste uytvinders deezer spoorelooze Wijsheyd en Vuyle Afgodendienst, (zoo die hier in Julianus, en die hem voor en naa gelijk waaren, gezien word,) aan haar zelven voor een poos overlaatende; ons ligtelijk te bezien staat, Hoe naa dit met de gesteltenis der Egiptize Gruwelen over-een stemd; tot welke Godt, de Profeet Ezechiel, op dat hyze hem vertoonde, in een Gezigt opvoerd, en laat zien aan hoedaanige Ontheyligingen zig het Huys Israëls had schuldig gemaakt; Ezech. 8: 7. Hem brengende in den Tempel aan de deure des Voorhofs, daar een Reete in de Muur was; welke hem gebooden zijnde tot een wijde opening te breeken, ging de Profeet door de zelve in, en zag aldaar, *Allerley Beeldnis van Kruypende Dieren, en Verfoeyelyke*

Waarneemingen omtrent de verschijning der Slangen.

* Ziet de Afbeelding van Isis, aan het beneeden deel.

Egiptize Slange-Dienst en Beestelijke Goden, aan Ezechiel vertoond.

lijke Beesten, en alle Drek-Goden van het Huys Israëls geheel rond-om aan de Wand gemaald. Dat hier d'Egiptize Afgoderyen en Beestelijke Plegtigheeden, als met een Schilders Penceel worden afgemaald, waar meede d'Israëliten haar al van hunne Inwooninge in Egipten, besmet hadden, Ezech. xx en xxiii. en dikwils daar naa gehunkerd hadden, kan die niet onbekend zijn welke weeten, hoedaanige Slange-Beelden en Gedrogtelijke Beesten, (die wy tot hier toe reeds breed genoeg verklaard hebben,) dezelve tot haare Heyligdommen ingevoerd, en Aangebeeden hebben; en hoedaanig derzelver Afbeeldingen in alle haare Tempelen, Cellen, Binnekaameren, Kelders en Onderaardze Spelonken rondzom aan de Wanden waaren afgemaald; en die Wanschaape Monster-Dieren ook doorgaans in haare Heylige Beelde-Spraak, zooze die noemden, gebruykten. En daar ontbreeken geen fraaye Uytleggers, die deeze plaatze des Profeeten, niet op de Afgodize gewoonten der Egiptenaaren passen, waar meede het Joodse Volk zig doe ter-tijd, beneffens andere Afgodize Verfoeyzelen der Kanaaniten en Syriers, bezoeteld hadden. Jaa wat zou ons beletten bedenkelijk te houden, Of niet de Kinderen Israëls, zelf noch in de Woestijne zijnde, beneffens de herdenking en afbeelding van den Os-God Apis, door het Gouden Kalf, ook de Zinnen tot deeze Slangen-Dienst en het Eeren van den Aspis gestrekt hebben, wanneerze teegens Godt Morrende, tot Moses zeyden; *Waarom hebdgy-lieden ons doen optrekken uyt Egipten, op dat wy Sterven zouden in deeze Woestijne? Want hier en is geen Brood, ook geen Water, en onze Ziele Walgd over dit zeer ligte Brood*, Num. 21:5. Niet anders voor-waar, dan ofze gezeyd hadden; hoedaanigen Godt is dit, die ons hier gevoerd heeft, waar van wy geen Gedaante of Afbeelding gezien hebben? In Egipten was Apis die het Land zijn Vrugten en het Voedzaame Kooren gaf; In Egipten was Isis die over de Voetzaame Nyl-Wateren, en desselfs Overvloeyende Besproejing, Heerschappye had; In Egipten was de Aspis die als een Goede Godheyd, alles met zijn By-zijn en Leevendig Gezigt Verquikte, en met Vrugtbaarheyd Zeegende &c. Dusdaanige gedagten en Knorzieke inbeeldingen, konnenze in haare brandende begeerte tot de Drinkbaare Nyl-Wateren van 't Afgodisch Egipten gehad hebben; En dat Godt daar op, gelijk de draad van Moses verhaal doed volgen, *Vyerige Slangen onder het Volk zond, die haar Beeten, zoo datter veel van Stierven.* Godt haar alzoo Straffende door dat zelve middel, daar haar Dwaalzieke Herten naa verlangden, en waanden dat in dezelve te Eeren, haar Behoudenis geleegen was. Indien wy ons nu verder tot de beschouwing van de Aal-Oude Slange-Dienst der Egiptenaaren, en die haare spoorelloosheeden naagewandeld zijn, willen inlaaten, 't is zeeker, Dat wy van daar tot veele ongemeene en hoogdraavende bedenkingen zullen opgeleyd worden. En voornaamelijk wel hier toe, Dat wy eenigzinds reeden zullen schijnen te vinden, om te moogen gissen, dat hier ook een wigtige reeden te vinden is, Dat Moses den Val des Menschen, door de Verleydinge van een *Listige Slange*, invoerenderwijze beschreeven heeft; Op dat hy den Kinderen Israëls, dien hy nu dus-ver uyt Egipten geleyd, en tot een Afgezonderd Volk om den Waaren Godt te Dienen, (behalven een diep inzien tot de Gemoedelijke hoedaanigheeden van des Menschen Vleesch en Geest, daarwe strax van reppen zullen,) te-bet van de Afgodize Eerdienst der Slangen, (die in Egipten zoodaanig d'overhand had, datze geloofden van dezelve alle *Heyl, Zeegen* en *Welvaaren* te verkrijgen, gelijkwe tot hier in de verhandeling van Isis, hebben aangemerkt;) mogt aftroonen, en *Een Vyandschap*, om haar te geneezen, daar teegens inscherpte: Betoonende in de eerste plaatze, weegens den *Oorsprong der* Zonde, Dat die, om datze uyt d'ingewilligde Begeerte des Menschen voortgekoomen, een *Teegenstreevende* Partye of Satan was, die als een Onstoffelijke hoedaanigheyd, allerbest onder een Figuurlijke gedaante uytgedrukt en bekend gemaakt kon worden, zeer Schrander tot zijn Oogmerk was; naadien des Menschen gemeenzaame ommegang met die Slange, hem alle Ramp en Teegenspoed had over den hals

Israëliten waarschijnelijk ook met d'Afgodize Dienst der Slange besmet.

En daar over met Vyerige Slangen Gestraft.

Waarom Moses den Val des Menschen onder de Figuur van een Spreekende Slange beschreeven heeft.

hals gebragt. Konnende Moses door zijn hoog-verligte Geest ligtelijk afpeylen, Dat de Goddelijke Voorzienigheyd, een Natuurlijke Vyandschap tussen 't Geslagt der Slangen en den Mensche gesteld had; en korts te vooren genoegzaam tot vernieuwing van die waarheyd aan Israël gebleeken was, in het toezenden van die Vyerige Slangen in de Woestijne, gaande van den Berg HORR op den weg der Schelf-Zee naa OBOTH, Num.21:6. Hoedaanig-een Instelling der Scheppinge, d'Afgodize Menschen egter al vroeg door Afdwaaling hadden teniete gedaan en Verkragt; zoo datze niet alleen, als Moses Eva invoerd, gemeenzaame Zaamen-spraak van Gebeeden en Raadpleeging met de Slange hielden, maar de zelve ook Godsdienstig Eerden: Jaa ook weegens der zelver aanbrengende Deugd en Zinrijke Leering haarder Natuure, de Beeldnissen van haare Goden en Godinnen daar meede verçierden, gelijkwe reeds in Isis en Serapis gezien hebben; die ook zelfs wel door een Slang verbeeld wierden. Welkeen Oude Zuurdeessem der Egiptize Dwaasheeden, zelfs naaderhand in Israël, noch zoo kragtig uytgedeegen is, Datze aan de Kopere Slange, die Moses tot een Teegengift der Fenijnige Beeten in de Woestijne Opgeregt had, tot aan de Daagen van den Konink Hiskia, Wierook en Afgodize Eerbewijzing hebben toegebragt, 2 Kon.18:4. Zijnde niet dan een laater Uytspruytzel van deeze Oude Egiptize Wortel; welke dien Vroomen Konink en dappere Hersteller der Godsdienst, daarom ook uytroeyde; naa het bevèl van Moses te vooren belast, in Kanaan te zullen onderhouden, Deut. XII. En zal misschien deeze bedenklijkheyd, de zulke minder vreemd schijnen, die ooyt hebben Aangemerkt, Dat niet alleen de meeste Ceremonieele Wetten van Moses aan Israël Voorgeschreeven zijn, om in haar Plegtelijke omstandigheeden, Dat Besmet en Onkundig Volk tot een kragtig Genees-middel te dienen, op datze van de lang-ingekankerde Quaalen der Afgoderye geneezen wierden; Maar dat ook Moses heel waarschijnelijk, zelfs de Schepping binnen Zes Daagen bepaald, of liever uyt heel haar Toebereyding te gaar-getrokken heeft; dewijl ook de Order der gemaakte dingen, niet toelaaten datze te-gelijk en op eene tijd, tot een even-Volmaakte stand gebragt zijn, gelijk aan de Boomen en Vrugten te bespeuren is. En de Aarde moogelijk daarom veele Jaaren, (die om datze voor *De Tijden der Eeuwen*, aan-te merken zijn, eygentlijk geen *Tijd* te noemen zijn;) in haare Toebereyding en Voortkoomen geleegen heeft; waar toe men mag naa-zien wat daar over in de Joodse Oudheeden, eenigzinds ruymweydig is aangeteekend. Naa welke Zes-Daagen, Moses den Zeevenden-Dag tot een TEEKEN en Voorbeeld der Goddelijke Ruste steld; die Israël moeste *Gedagtig* zijn, dien te Heyligen en af-te Zonderen door ophouding van Arbeyd, die ook zelfs plaats in haare Ploeg-Ossen, Draag-Ezels, Knegten en Maagden had; Exod.23:12. en Kap. 20:10. Deut.5:12. &c. Alles op dat zy, die nu een Heylig en Afgezonderd Volk zouden zijn, zig maar des-te beeter van de Afgoderye leerden wagten; overleggende uyt het Teeken en inhoud deezer Instelling; Dat dewijl d'Eenige en Waaragtige Godt, die haar nu Verlost, en Uytverkooren had om hem alleen te Offeren en te Dienen, de Schepper van Heemel en Aarde was, en dezelve ook alleen door zijn Almagt Onderhield en Regeerde; zoo dat daar geen Zeeven Planeeten of Dwaal-Sterren te Eeren waaren, aan wien d'Oudste Afgoderye, het Bestuur der Weereld, (die Beurt-om-Beurt elk haar eygen Dag, die Bezorging op haar naamen,) pleeg toe-te schrijven. Van deeze Daagen word in de Wet, eenen Dag afgesneeden, en tot een Heyliging of Afzondering aan Israël voorgesteld; om te *Gedenken*, Dat Godt den Heemel en d'Aarde Geschaapen had; en zy haar alzoo leerden wagten van de Afgoden, en eenig Goed uyt de Planeet-Sterren, en 't Heyr des Heemels af-te wagten. Gelijk daarom dan ook d'Eerste Vermaaning die van eenige Afgoderye in de Boeken Mosis gevonden word, voor-al de Dienst aan 't Heyr des Heemels, Zonne, Maane en Sterren verbied: Van welke zig ook Job al in zijnen tijd, als van een algemeene Dwaalinge, Verontschuldigd, Kap. 31:26, 27. En het geene opmerkelijk blijft, is dit, Dat al waar in

Jooden zeer lang aan d'Eerdienst der Slangen vast geweest.

Ceremonieele Wetten zijn groot-deels aan Israël gegeeven om haar van d'Afgoderye te geneezen.

En zoo meede den Sabbath als een teeken van die Afzondering.

Dat naader aangeweezen en bevestigd word.

in de H. Schrift, van de Heyliging des Sabbaths gerept word, niet zelden het Gebod van de Afgoderye te vlieden, daar by-gevoegd ſtaat; vergelijkt Exod. 23: 12, 13. Lev. 19: 3, 4. met. Ezech. 20: 18, 19, 20. en voornaamelijk met die uytſteekende plaatze, Levit. 26: 1, 2. daar aldus te leezen ſtaat: *Gy en zuld' Vlieden, geene Afgoden maaken, nogte Geſneeden Beeld, nogte Opgerigt Beeld en zuld gy u ſtellen, nogte Gebeelden Steen in uwen Lande zetten om u daar voor te Buygen; Want ik ben de* Heere *uwe Godt; Mijne Sabbatthen zuld gy houden ende mijn Heyligdom zuld gy vreezen; Ik ben de* HEERE. Hoedaanigen zaamenvoeging deezer twee Gebooden, (die in den eerſten aanzien ſchijnen te verſcheelen,) voorzeeker om geen andere reeden zoo dikwerf geſchied, als om datze door zeekere Maatſchappye verbonden zijn; te weeten, Dat Godt den Sabbath voornaamelijk heeft ingeſteld, om d'Afgoderye onder zijn Volk uyt-te roeyen, en zy weeten zouden, Dat Godt haar hier door Heyligde. Waarom dan ook den Dienſt der Afgoden, niet zelden te-gelijk met de ſchending des Sabbaths worden t' zaam-gevoegd, beziet alleen, Ezech. 20: 16, 24. en Kap. 22: 8, 9. en 23: 37, 38. 2 Kon. 16: 3, 18. 1 Macchab. 1: 46. Want dat de Joden weegens de onderhouding van den Sabbath-Dag, als met een Kenteeken onder alle Volken, uytgeteekend zijn, is zelfs uyt de Getuygeniſſen der Heydenen, openbaar. In deezer voegen heeft Tibullus gezeyd; Lev. 19: 30, 31.

De Joodze Vierdag is al-om,
De Zeevende in het Heyligdom.

Inſgelijx Juvenalis in zijn XIV^de Schimp-Digt;

Die als den Leuyën Dag, de Zeevende genaakt,
Van 't geên ten Leeven diend, geen dingen aan-en raakt.

Doch gelijk 'er vry meer toe behoord, om dit ſtuk ter deugden af-te doen; alzoo hebben wy daar toe een voegzaamer plaatze beſteld. Wat nu ook het gevoelen van veel Godsgeleerde belangd, welke meenen, Dat Moſes in de Hiſtorie van de Schepping en Val des Eerſten Menſche, geen Oneygentlijke maniere van ſpreeken, maar volgens alle Hiſtori-Schrijvers, een Letterlijke Stijl gebruykt heeft, daar van zullen we terſtond een woord tot Genoegdoeninge bybrengen. Waar toe ook miſſchien voor-af yts zal konnen helpen, zoo men aanmerkt, Dat Moſes heel waarſchijnelijk, zijn gantze Vijf Boeken eerſt Volſchreeven en ge-eyndigd heeft uyt andere Dag-Aanteekeningen t' zaamen te voegen, ter-tijd, Dat hy met het gantze Volk in de Vlakke-Velden Moabs aangekoomen en op 't laatſte van zijn Leeven was; vergelijkt Num. 36: 13. met Deut. 31: 2, 9, 24. en andere plaatzen; als wanneer hy door ervaarenis, nu alderbeſt was ontwaar geworden, met hoedaanig-een Dwaalbaar Volk hy dus lang omgeſworven en veel arbeyds doorgeſtaan had; (vergelijkt Num. 33: 2.) en hoe zy beſt in Toom en onder een Wet konden in Bewaaringe geſteld worden: Godt zig ook over-al zoo gedraagende, Dat hy hem eenigzinds voegde naa de ſwakheyd van het Kindze Verſtand dat alzinds in Iſraël uytſtak; toelaatende dat Moſes zelfs ook Inzettingen voorſchreef, die in veeler manieren naa de hardigheyd haares Herten geleeſt waaren. Zoo nogtans, Dat de Verſtandige en die onder hunne Naakoomelingen, *Liefhebbers Gods*, en Godvrugtige Beminnaars van het Oogwit des Wetgeevers waaren, ligtelijk konden zien, waarom Godt haare Vaders met Gebooden en Inzettingen beſwaard had, die in haar ruwe Bolſter aangemerkt, *Niet Goed* en waaren, Ezech. 20: 25. &c.

Exod. 17: 14. 34: 27. Num. 33: 2. Moſes heeft zijn Vijf Boeken eerſt op 't laatſte van zijn Leeven voltooyt Num. 33: 2. Deut. 1: 1. &c. Godt heeft zig in veele dingen gevoegd naa Iſraëls Kindze Verſtand.

Maar laat ons doch aangaande den Val des Menſchen eens bezien, onder wat Letterlijke bewoording, en om wat reeden Moſes, de Slange Spreekende en Verſtandelijk Reedenvoerende, heeft ingevoerd? Onzes-agtens, het ſchijnd, Dat alles wat Moſes in dit verhaal van de Slange zeyd, t'eenemaal op haar toepaſſelijk is, uytgezonderd de Spraak; die men eenigzinds op het teegengeſteld Zinnebeeld, naamelijk d'Uytroejing der Afgodize Zeeden omtrent den Dienſt

der Slange in Egipten kan passen, de rest misschien geleest is naa de uytgang van Gods Voorzienigheyd in de laater tyd, aan al de Weereld gebleeken. Aldus voerd Moses de Slange hier door genoegzaam in, als een Kruypend, Slegt en Veragt Dier, onder de Dieren des Velds, eerze noch tot het Kruypen op haaren Buyk Verdoemd word, Dat hy haar een *Slange* noemd. Vergelijkt Gen. 3: 1. met *vers* 14. naadien alle Slangen Kruypen, en geen Schepzel door de Zonde, zijn Vorm noch maakzel veranderd heeft. Anders had die Slange, welke den Vloek op den Hals kreeg, of zelfs maar alleen of ten minsten in haar zoort, moeten op den Buyk gaan, d'andere die reeds uyt d'algemeene Schepping voortgekoomen waaren, en in zoort merkelijk verscheelden (gelijk'er zeer veel Slangen zijn,) op Twee of Vier Voeten loopen. 't Geên ons behoorde te vermaanen, Dat de Slange hier alleen Zinnebeeldelijk ingevoerd word; naadien de eygentlijke Slang uytgeslooten en onder de Gedierten des Velds geteld, van deeze in Listigheyd, overtroffen wierd; 't geên niet duyster in Moses woorden leyd; als hy zeyd, *De Slange*, (of *Die Slange*, wijzende als met de Vinger op die Zinnebeeldelijke hoedaanigheyd, welken hy voor had in den Mensch, en niet in de Dierlijke Slang, aan-te duyden,) *Was Listiger dan al 't Gedierte des Velds dat Godt gemaakt had.* Maar de Slang was ook van Godt gemaakt, en kan derhalven niet uytgeslooten worden; zoo'er een Natuurlijke Slange verstaan word. Doch nu meet Moses de *Listigheyd* deezer Slange, alleen af, ten aanzien van de Natuure der andere *Dieren des Velds die Godt gemaakt had*, en waar onder de Slang thuys hoorde; op dat hy die geheel niet naa 't Verstand van een Duyvel, of geswinde Geest van een Quaaden Engel scheen af-te meeten, die 't gemeen gevoelen nogtans wil dat daar in zijn Rol gespeeld heeft: Het geene Moses had dienen te doen, by-aldien hy een Dier had willen toestellen, Dat buyten zijn eygen Verstandelooze Listigheyd, Schrander genoeg was om een Mensch van een Zuyver en Onbelemmerd Verstand en Wille, te Bedriegen, en met zijn Spraakzaame Redeneering van zijn stuk te zetten; en derhalven ten minsten Listiger zijn als een Mensche? Daarwe nu doorgaans zien, Dat de Slangen door de Menschen zelf Verschalkt worden. Want om dat Godt de Mensch de Heerschappye over de Beesten gegeeven heeft, heeft hy hem ook veel-meer Verstand, dan Magt gegeeven, met welk hy door 't beleyd der Reeden, hem de Dieren, hoe onbetemmelijk van Aardt en Sterkte, onderwerpt. En dit heeft, onder d'Oude Digters, Euripides in zijn Treurspel van Æolus weeten te zeggen;

Bedenking over Moses invoering van een Slange.

Slange daar Moses van spreekt niet onder 't Gedierte des Velds geteld.

De Kragt is weynig, die Natuur
Den Mensche gaf, maar 't Wijs bestuur
Zijns Raads, kan alle Dieren Temmen;
Die Kruypen, Vliegen, Gaan of Swemmen.

Waar meede dan ook zeer wel over-een stemd; 't geener Genesis 1:26. en Psalm 8: 7, 8. van des Mensche Heerschappye gezeyd word. En alhoewel wy ons hier de fraaye waarneemingen van Oppianus, in zijn Vijfde Boek *Van de Visschen*: En Basilius over *'t Werk van Zes-Daagen*, als meede die van Origenes, in 't xv[de] Boek *Teegens Celsus*, konden te nutte maaken, zetten wy nogtans alleen deeze Spreuke by, die van Klaudius Neapolitanus, by Porfyrius gevonden word, in 't eerste Boek, *Van dat men geen Vleesch Eeten Mag.* Zeggende; *Dat wy over alle Reedenlooze Dieren Regeeren, gelijk Godt over de Menschen Regeerd.* Dits voorzeeker genoeg gezeyd, om te bemerken, Dat hier heel niet teegens en doed, Dat de Zaligmaaker de Slange *Voorzigtigheyd* toeschrijft, en den Stervenden Jakob, zijnen Zone DAN, by een Slange vergelijkt die by den Weg in het Stof zijn Listige Laagen oeffend; dewijl zulx alleen op zeekere Behendigheyd ziet die zy van Natuure en haar byzonder maakzel heeft, zoo in 't Geswind beweegen van haar Glibberig Lichaam, haar Leevende en Vyerige Hitte,

Hitte, en Snel Gezigt, om 't Quaad te vlieden, als om haar Vyand heymelijk aan-te vallen en een Liftige Neep te geeven. Gelijkmen zeyd, Datze in Gevaar, voornaamelijk zoeken haaren Kop te bergen, om datze daar Teeder, en ligtelijk te Dooden zijn; het geên den Menfch ook tot der Slangen zeekere Ondergang aangeweezen word, Gen. 3: 15. Doch dit alles doetze Verftandeloos en volgens haar Maakzel, dat is, als Mofes heel fraay zeyd; *Naa haaren Aardt*, ziet de Scheppinge doorgaans. En in dusken Zin word ook den Vos, Loosheyd toegefchreeven, Luc. 13:31, 32. En van de Swaaluwe en de Kraane gezeyd, *Datze haaren Tijd weeten*! En dat den Offe en Ezel, *De Kribbe van zijnen Heere*, beeter als Ifraël zijnen Godt kende. Maar naadien den Uytleggers, die dit Verhaal naa de Letter Verklaaren, doorgaans fwaar om te verftaan fcheen, Hoe een Verftandige Vrouwe als Eva was, aan haar eygen Gemoed, of aan haaren Godt, zou antwoorden en zeggen, *Een Slange, of De Slange heeft my Bedroogen*, (verftaande een Waaragtig Bedriegen door onderlinge Zaamenfpraak met dit Beeft?) hebbenze gezeyd, Dat de Duyvel door de Slange Gefprooken heeft: Dewijl het al-om bekend is, Dat de Slange van haar zelven Spraakeloos is; en wy giffen, Dat het Eva ook wel wift. Doch dit en zeyd Mofes niet, maar d'Uytleggers voeren de Duyvel ruym en breed, zelfs al tot het Paradijs in, eer noch eens bekend gemaakt is, Datter zoo een Zelfftandigen Duyvel in de Weereld was. En wy meenen dat het noch t'Onderzoeken en te Bewijzen ftaat, Hoe en van Waar, en op wat Maniere, zoodaanigen Duyvel SATAN, of Boofe Geeft zou voortgekoomen zijn? En of de H. Schrift daar van fpreekt, als van een Zelfftandig Weezen, uyt de Gevallen Engelen, als men zeyd; Of dat zy daar door zeekere Hoedaanigheeden verftaat, welke in de Strijd tuffen de Begeerte en de Wil des Menfchen, haar Rol fpeelen? Van welke onzes-agtens, niet welvoegzaamer, als onder een Perzoonelijke Naamdigting kan gefprooken worden; 't geên wy willen naafpooren; naadien wy bemerken, Dat ook Mofes, heel de Joodfe Kerke, van een Val der Engelen, en een Duyvel, die een Weezentlijke Zelfftandigheyd zou zijn, t'eenemaal Onweetende gelaaten heeft. Want indienmen al ftelde, Dat een Gevallen Engel, door de Slange gefprooken heeft, dan zal noch de fwaarigheyd die wy ftrax over Evaâs Belijdenis maakten, geenzinds aan eenkant geholpen zijn, naadien Eva dan immers zoo wel als wy, noch even onweetende van de zaak blijft, en niet regt en weet, Wie haar Bedroogen heeft; het zy men haar aanmerkt voor of naa Dat haare Oogen Geoopend waaren: En Mofes heeft'er ook om geen andere reeden, de gantze Joodfe Kerke onweetende van gelaaten; als om dat hy'er geen Duyvel in gewaar wierd, noch ook voor had in zijn Verhaal daar in-te mengen. En daarom kon de Slange, die men geloofd dat Eva voor en naa Zag en hoorde Spreeken, ten aanzien van haar begrip, niet anders dan een Natuurlijke Slange, en Een uyt de Dieren des Velds zijn, die immers niet en Spreeken. Maar by-aldien een Duyvel, dat is, een Zelfsftandige Helze Geeft, buyten de Ziel-kragten des Menfchen, waarlijk door de Slange Gefprooken heeft, volgd niet alleen, Dat hy om zig zelven Zienelijk te vertoonen, 't Lichaam van een Beeft *Aangenoomen* of liever *Ingenoomen* heeft, om daar door te konnen Spreeken, (daar het Beeft zelfs van Natuuren niet Spreeken kon?) Maar de Duyvel zal ons zoo doende ook voorkoomen, als een Groot Konftenaar, en te-gelijk een zoo Bot en Plompen Duyvel, Dat hy niet met allen, jaa minder dan een Beeft wift: Want hy zal hem als een *Duyzend-Konftenaar* betoonen Magtige en Wonderlijke verrigtingen op zijn Kooker te draagen, (zoo dat hy zelfs Stomme en Reedenlooze Dieren Spreekende kan maaken, of ten minften door dezelve Spreeken, die geheel geen bequaamheyd van Werktuygen, tot Geluyd-maaking hebben, gelijk wel voornaamelijk zoodaanig de Slang is;) en zelfs onder-en-tuffen zoo Bot en Onweetende zijn, Dat hy de Liftigheyd van een Reedenlooze Slange moet Afprachhen, om den Regtfchaapen Menfche te Verleyden? *Gebruykende een Liftig Dier tot een Liftige onderneeminge*, als zommige zoo zeldzaam hier van Schrijven. Ten zy dan zeggenze, Dat

Mofes zeyd niet dat de Slange door de Duyvel Gefprooken heeft.

Dat Mofes *De Liftigheyd der Slange*, noodeloos aanteekend. Doch deeze ongerijmdheyd zal haaft weggenoomen zijn, alfwe deeze Slang-Duyvel SATAN, in den Menfche zelf zullen gevonden hebben; want hy zal hem daar in Liftig genoeg betoonen. Maar is de Duyvel zoo Dom geweeft, Hoe heeft hy nogtans de Slange onder de Liftige Dieren des Velds weeten uyt-te pikken, en geweeten Dat die Liftiger was dan hy zelfs? Maar die zoo Liftig en Doortrapt was, Dat hy des Menfchen Hert en Staat kende, zoo dat hy ook het Gebod Gods wift dat daar in verborgen lag; Hoe zal die een Liftge Slange neemen om zijn rol daar door te fpeelen? Waarom heeft hy niet liever op haar Gedagten gewrogt, gelijk men wil Dat hy thans zeer heymelijk doed? Want nu Spreekt hy immers door geen Slangen meer? Of is hy naa zijn twee-werfze Verdoemenis en Straflijding, Schranderder geworden; en weet hy Dat de Slangen zeederd by de Menfchen verdagt zijn geworden, weegens d'ingeftelde Vyandfchap; Zoo dat hy nu daarom Onzigtbaar op de Ziele, en de Hertstogten der Menfchen werkt, om haar te doen Zondigen: Doch aan zijn Toover-Knaapen daar hy een Verbond meede heeft; dan eens in een Baviaan, of in een Monnik, of in een Swart Hondje Verfchijnd, en daar in zeer gemeen met haar omgaat; gelijkmen van Doctor Fauftus, Kriftoffel Waagenaar, en Agrippa verteld, en in Gedrukte Boeken Schrijft; maar van Johannes Wiërus, Die beyde Agrippa en 't Hondje zeer-wel gekend heeft, vry anders getoond is. Zoo dat ook Jofefus Schaliger, alzulke Beuzel-Schrijvers, uytgeftampt, en onder die inzonderheyd Paulus Jovius, die dit wel het eerft van Agrippa had uytgeftrooyt; onder een aardige omkeeringe, PATER MENDACIORUM, dat is, *Vader der Leugenen* genoemd heeft; als die den voortreffelijken Man, Hendrik Kornels Agrippa, van gemeenfchap met de Vader der Leugenen, aan al de Weereld had zoeken Verdagt te maaken. Maar zegd ons doch eens! Spreekt Mofes wel zoo ongerijmd van de Slange en van de Duyvel, Dat men'er alzulke Glibber-gladde Brodgrijnzen van befluyten uyt maaken kan? Neen hy voorzeeker, daar was hy te Goddelijk Wijs toe, en 't Onderwijs zelfs in de Wijsheyd der Egiptenaaren, had hem dat ook beeter leeren behandelen. 't Zijn alleen de vergeleegentheeden der Schrift-Uytleggers, die gewild hebben, Dat'er de Duyvel me fpeelde; waar in de Naavolgers, zonder dit Stuk in alle bedenkelijke dieptens naa-te fpooren, malkanderen gevolgd zijn; ziende daar anders geen Mouwen aan-te zetten. En zulx wel met zoo veel-te meerder zeekerheyd, als haar zommige Waanwijze Schoolftampers vaftelijk lieten voorftaan; Dat de groote Wetgeever Mofes, die als Leydsman en Tugtmeefter, zoo Magtigen Hoop Ontweetend en Afgodis Volk te Polijften en onder Plegtige Gehoorzaamheyd van wel-ingeftelde Wetten en Regten in Bewaaring te ftellen had; geen On-eygentlijke manieren van fpreeken gebruykt heeft, in het befchrijven van de Scheppinge, Val des Menfchen en diergelijke ver-afgeleegen dingen. Zoo ftout fpreekt men; daar zy nogtans haar zelven ftrax vergeeten; en willen, Dat het *Vermorzelen van den Kop der Slange*, niet op de Slange, maar op 't geên'er onder te verftaan is, toepaffelijk zy. En dat gelooven wy ook; Is dat dan niet wel *Onëygentlijk* gepraat? Maar zy fchijnen van 't regte fpoor der goede Uytleggingen afgedwald, die alzoo gezind zijn: Naademaal het niet heel donker fchijnd om-te merken, Dat Mofes de Waarheyd der van Ouds-her ingewonde dingen, veelzinds niet van-Vooren, noch zoo niet opgeteekend heeft, Dat hyze alle naa de Letter van zijn verhaal heeft willen verftaan hebben; maar zoo als hy die door zijn Hoog-verligte Geeft, die aan zijn Ampt pafte, uyt de Uytgangen der Goddelijke Voorzienigheyd, op 't Befte, Nutfte en Aldervoegzaamfte afgepeyld, den Volke, Hiftorifcher wijze konde voorftellen. Waar in hem dan zommige dingen zoodaanig voorqaamen; (hoedaanig inzonderheyd den Val des Menfchen is,) Datze niet als onder Zinnebeeldelijke Figuuren, en toeëygening van zaaken en Perzooneeringen konden en moeften verhaald worden, gelijkwe ftrax naader in dit geval toonen zullen. In deezer voegen heeft Mofes, de Wil van 't Goddelijk Gemoed, en het daarftellen

Waarom Mofes den Val des Menfchen en veele andere dingen van de Schepping, niet geheel tot den zin van een Letterlijke verklaaring geleeft heeft.

ſtellen der zaake, daar op voortgekoomen, niet zelden door *Het Spreeken Gods*, uytgedrukt; *Godt zeyde*, zeyd hy: Alwaar buyten twijffel niet geſprooken, noch geene Stemme die door de lugt en in de Ooren klinkt, maar alleen Gods Wil en Goedvinden van nooden was. Want Godt ſpreekt zienelijk door zijne Werken, en laat daar aan blijken wat en hoe zijn Wil geweeſt is. Doch om dat de wijze, hoe Gods Wil yts onmiddelijk werkt, aan 's Menſchen Verſtand onbekend is; word zeer dikwils een Stemmelijk Spreeken en Gebieden zoodaanig ingevoerd, als of de dingen, het zy ze zijn of niet en zijn, Ooren hadden om te gehoorzaamen; en zelf de Beeſten even ingevoerd, als of ze Reeden en Verſtand en zelfs ook Spraak hadden: En wy giſſen dat al die de Bybel meer dan eens geleezen hebben, zullen dit gemerkt hebben, zonder dat wy ons ophouden met al de Voorbeelden daar van by-te brengen. Let hier eens op het *Beſtraffen* van de Wind, van de Koortze, de Maan-Zieke, en die met Een Stomme, en Onreynen Geeſt behebd waaren, &c. waar van ſtrax vry wat naader. Waarom wy dan ook meenen, Dat by-aldienmen de Hiſtorie der Schepping, en den Val des Menſchen, door de Verleyding van een Spreekende Slange, onder deeze bedenklijkheeden inziet, veele ſwaarigheeden aan-een kant geholpen, en de pas tot noodelooze Vraagen zal afgeſneeden zijn. Hierom ſchijndmenze ook geen Ooren te moeten leenen, welke meenen, Dat of het ſchoon een Wijs en Omzigtig Genees-Meeſter niet verbooden is, de Medicijnen te Verzagten, en de Bittere Pillen met Goud t'omſwagtelen, op datze te gemakkelijker Ingenoomen worden; of de Quaadaardigheyd der Ziekte voor den Lijder Verborgen te houden, op dat men hem niet Neerſlagtig van Geeſten maake, of geleegentheyd verſchaft om zig met Uytvlugten teegens de Geneesmiddelen aan-te kanten; zoo dat alle Hôop en Beloſte van Herſtel te-Loor loopen en geen vat op den Zieken hebben: Het Godt nogtans niet betaamelijk ſchijnd, Dat hy ooyt tot Behoud van den Menſche, en in het byzonder van zijn quaalijk geſteld Volk, wiens Genees-Meeſter hy was, en voor had tot zijne Kennis bequaam te maaken, zoo grooten rekkelijkheyd en inwilliging zou hebben willen toonen, Dat hy zig in veele dingen, niet naa de Swakheyd van haar Verſtand zoude geſchikt hebben; daarze doch van weegen haare Inwooninge in Egipten, met zoo veele Bygeloovigheeden beſmet waaren, Datze by-naa niets van Godt, noch zijnen Dienſt, naa Waarheyd meer te-regt verſtonden; dan onder Groove en Zienelijke Beeldniſſen en Aanduydingen: Daar wy immers zien dat hy wel toegelaaten heeft, Dat hem zelf, Handen, Voeten, Oogen, Ooren, jaa ook Menſchelijke Hertstogten toegeſchreeven worden; om zijn Onbegrijpelijk Beſtuur dat Over-Al in, en nergens Uytgeſlooten is, zoo veel te Zinmaatiger voor den Menſche te maaken. Waarom het by ons een Onbeſchaamdheyd van Spinoza ſchijnd, als hy uyt deeze en diergelijke toegeeving beſluyt, Dat Moſes zelfs geen waare Gedagte van Godt gehad en gemeend heeft, Dat'er *Meer dan* Eene Godt *was*; gelijk we in de Joodſe Oudheeden ruymer aangeteekend, en wel anders uyt Moſes eygen woorden getoond hebben. En hier uyt meenen we dat het ook groot-deels voortgekoomen is, Dat hem Godt niet ontzien heeft, aan Iſraël veele Wetten van Offerhanden, Reynigmaakingen, Feeſt-Daagen en diergelijke te geeven, die, ſchoonze in haaren Aardt groote Gemeenſchap met d'Afgodize Plegtigheeden der Heydenen hadden; (waar vanze Godt immers Afzonderen en Geneezen wilde;) nogtans met zoodaanig Wijſſelijk-Ingeſtelde Uytkiezingen ingeſteld, en bebolwerkt heeft, Datze niet alleen teegens de Heydenze Zeeden aangekant laagen, maar ook genoegzaam-Oorſpronkelijke Reeden inſlooten, die de Verſtandigen konden doen zien, Datze meeſt alle zeer Nutte en Noodige Genees-Middelen waaren, om Iſraël van d'Afgodize Krankheyd te Geneezen: Jaa daar-en-booven ook aanleyding gaaven om de Verborgentheeden der Goddelijke Beloften in den Meſſias, welk hier in als omſwagteld waaren, aandagtig te overdenken. Willende Godt alzoo in deezen van de eerſte zoort der Godsdienſt, die in Offerhanden had beſtaan, niet teſſens afgaan, op dat hy

't Is Godt niet onbetaamelijk zig naa de Swakheyd van 's Menſchen Verſtand te voegen.

Om wat reeden Godt in Iſraëls Gods dienſtige Wet-

en, van de eerste Godsdienst der Vroome Vaderen niet heeft willen afwijken.

hy niet en scheen een geheele omkeering te doen, en die Offerhanden, welke d'Eerste Vaders in den Geloove gedaan hadden, te wraaken. Dus heeft hyze dan geleyd onder den Leydsman Moses en 't Aaronize Priesterdom, en die naa hem op zijnen Stoel Zaaten; tot dat de Zaligmaaker der Weereld, alle die Magten uytgetoogen en met Triomfe ten toone gesteld heeft; naa dat hy het Handschrift der Zonde, tot hier toe door de geduurige Offerhanden van waarde gehouden, door zijn Bloed Uytgewist en aan het Kruys Genaageld had, Koloss. 2:14,15. Zoo dat ook hier tot het Goddelijk beleyd te pas komd, 't gêen Stobæus uyt Euripides van 't Geneezen der Krankheeden zeyd;

Die met een goed Beleyd de Menschen wil Geneezen,
Die lette op het Volk en op haar innig Weezen;
En op den Aardt van 't Land waar in den Zieken Woond;
Zoo doende word de Konst naa regten eys getoond.

Maar 't gêen hier voor-af geweeten diend, en ons straks zal te Nutte koomen, is dit, Dat het meede uyt dezelve Raadslag voortgekoomen is, Dat de H. Schrift, inzonderheyd geen *Eygentlijke*, maar *Oneygentlijke* en *Figuurlijke* manieren van Spreeken en Spreekwijzen gebruykt, daar zy van de *Geesten* of *Engelen* gewag maakt; om dat zy onderstelt, Dat het den Mensche onmoogelijk is, yts van een *Geest*, als *Geest*, hy zy dan Goed of Quaad, door eygenschap of toeëygening, of ook als een Onstoffelijke hoedaanigheyd en innigste Weêzen, te begrijpen; en noch veel-min die te konnen Uytspreeken, zoo als haar eygen Natuure vereyst dat men der van Spreeken moest, by-aldien men'er een Waaragtig Denkbeeld van maaken zal. En 's Menschen Verstand is daar ook zoo wijd van versteeken, Dat zelfs geen Engel uyt den Heemel, ons zijn eygen Onstoffelijk Wêezen, magtig zou zijn met verstaanbaare woorden te vertellen, Dat wy 't zelve daar door Kennen en Verstaan zouden: En het zou alzoo min magtig zijn in onze Zinnen te vallen, als het Paulus viel te zeggen, Wat hy in zijn Opneemen in den Derden Heemel Gehoord had, 2 Kor. 12:2,4. Jaa wy zijn'er misschien alzoo min bequaam toe, als de Beesten, om ons Bestaan en Bedrijf te Verstaan, als wy die aan haar zouden onderneemen te Vertellen. Al 't gêen men de reeden te-agten heeft, Dat de H. Schrift, haar in het Beschrijven der Geesten, en Gemoedelijke hoedaanigheeden van 's Menschen Binnenste; zig voegt naa 't vermoogen van 't Menschelijke Begrip, en zulke Naamen en Spreekwijzen heeft uytgezogt, als onder ons gebruykelijk zijn; op datze d'Onstoffelijke dingen, die zonder de zelve niet in onze Zinnen konnen vallen, egter met zulke Kleeding Omhangen en Opgeschikt, te-bet aan onze Zinnen overbragt; en niet op dat wy door die Spreekwijzen, haar eygen Natuure en binnenste Wêezen en Werken, ten klaarsten Begrijpen, of daar naa alleen verklaaren zouden. Onderstellende, Dat de Geestelijke Mensch, de Figuurlijke toeëygening in al die Spreekwijzen en Benaamingen, ter deugden zal onderscheyden; en Onderscheyden moet, gelijk den Apostel vermaand te doen, 1 Kor. 2:15. En daar toe deeze reeden grondvest; Dat de Dierlijken Mensch geen Bevattinge daar af heeft, om dat de zaaken zelf, van haare omgehangen Naamen, Figuuren en Perzoonelijke invoeringen, Geestelijk moeten onderscheyden worden. Zulx wy alzinds toe-te zien hebben, Dat men de *Woorden*, niet voor *Zaaken* verkiest, en zoo tot over de Ooren in Dwaalinge vald. En om op deeze trant een woord, van 't Wêezen en Bestaan der Engelen te zeggen; wy meenen, Dat alle Geesten, buyten de Lichaamen, niet wel yts anders dan enkel Goddelijke Kragten aan-te merken zijn; die zonder Maaking of Scheppinge van Godt verschaft en daar gesteld worden, Dan en Wanneer, en Waar het hem belieft, en die ook daarom in hem Berusten en van hem Afhangen en Uytgezonden worden; even by-naa (om door een Gelijkenis te spreeken,) als onze Kragten ten dienst van onze Wil gereed staan, en Uytgelaaten of Ingehouden worden, naa datwe willen. En het

Hoe de Schrift van Geesten en Onstoffelijke Wêezens spreekt.

Hoe men de Engelen aanmerken kan.

het schijnd ons toe, Dat het dien Hoofdman, Matth. 8:8,9. even zoo en ter Deugden verstond; zoo dat de Zaligmaaker hem daar over Verwonderde, en d'uytneemendheyd van zijn Geloove Prees. Waar van daan het dan gebeurd, Dat Gods Magt niet zelden, als die der Koningen afgeschilderd word, die door haar Gebod; Landen, Steeden, Volkeren en Magtige Heyrlegers Regeeren. Gelijk inzonderheyd daar van te zien is, Psal. 68: 18. 1 Kon. 22: 19. Dan. 7: 10. &c. Daar al die grootspraakelijke Uytdrukkingen dienen, om 't Menschelijk Gemoed te hulp te koomen, dat anders geen Denkbeeld van Gods Magt en de Veelheyd zijner Engelen, noch van het Staan voor zijnen Throon kan maaken, om datze in haar zelven Onverstaanbaar zijn. Het is derhalven dan ook verlooren moeyte, Dat onze Godsgeleerde, de Scheppinge der Engelen, te-gelijk met de Scheppinge van den Derden Heemel, willen aanwijzen; als of men die onder 't Heyr des Heemels te reekenen had. Gelijk men daar toe Gen. 2:1. 1 Kon. 22: 19. en Job. 38: 4,7. en 1:6. by-brengd; daar de Engelen zouden *Morgen-Sterren*, en *Kinderen Gods* genoemd worden. Doch de Uytleggers spreekender meest twijffelagtig van. En zoo men vraagd, Waarom evenwel Moses, de Scheppinge der Engelen, noch haaren Val, niet Uytdrukkelijk beschreeven heeft; zoo antwoord men gemeenelijk, Dat het zijn Oogmerk niet en was, om dat de Joden geleegentheyd tot Afgoderye hadden konnen neemen, zoo zy van Onzienelijke Geesten gehoord hadden. Maar zoo dit waar is, Hoe hebben zy dan Kennisse van de Engelen gekreegen? Immers hebben zy de Cherubinen gekend, en als Waarteekenen van d'Engelen gehouden, en nogtans geen Afgoderye daar meede bedreeven, alsse wel met de Kopere Slange van Moses deeden? Ten zy misschien Verleyd door de Kalveren van Jeroboam. En daarom kan dit de reeden van Moses verswijging haarder Scheppinge niet zijn. Men zal dan beeter zeggen, Datze Moses niet in de Scheppinge gedenkt, om dat de Geestelijke Zelfstandigheeden niet tot de Schepping behooren: En Scheppen eygentlijk yts Stoffelijx aanwijst, dat onder 't Scheppen Gemaakt en Gefatzoeneerd word. Doch de Geesten alleen van Godt gegeeven worden zonder Maaken. En konnen derhalven weegens haar Oorsprong en geduurige afhanklijkheyd, ook niet Vallen, noch tot Duyvels worden, gelijk we dat strax naader zullen aanwijzen. Onder-en-tussen meenen wy, Dat al waar d'Engelen zoodaanig Zienelijk Verscheenen zijn, Dat men'er heel geen Menschen, door verstaan kan, het voor waarschijnelijk te houden is; Dat Godt de Inbeelding der Menschen, aan wien hy hem door het toezenden van een Engel Verschijnen of bezoeken wilde, zoodaanig heeft aangedaan, als'er van zulken Engel, op een Menschelijke wijze in de Heylige Schrift gesprooken word. Hoedaanig men zig onder anderen, den Engel aan Manoah en zijn Vrouw toe-gezonden, verbeelden mag; welken met de Vlam van 't Offer-Vyer Opvoer, Judic. 13. Waar door wy verstaan, Dat het Zienlijk Schijn-Beeld der Goddelijke Verschijning, dat is, 't Gezigt des Engels, uyt haar Gezigt verdween; door 't naalaaten of ophouden van d'agtervolging deezer Goddelijke Aandoeninge. Waar naa zy dan bekenden, *Datze Godt Gezien hadden*. Te weeten in de blijken van deeze Wonderlijke Ontmoetingen. Even als Jakob zelf zoo op 't Gezigt van die Ladder deed, langs welk hy de Engelen in zijn Droom zag Op en Afklimmen. Welke Ladder even zoo, als de Engelen Verdweenen is. En zoo wy wel op 't Verhaal van Lukas agt-geeven, den Engel des Heeren, dien Petrus uyt de Gevangenis Verloste, zal ons niet anders als zoodaanigen Gezigte voorkoomen; Dat, naa dat den Gevangeling door beyde Wagten, tot op de Straate in Vrijheyd was uytgebragt, hem verliet, Actor. 12:9-11. Als wanneer Petrus aan de gebeurde zaake wel bemerkte, Dat hy door een Engel des Heeren, dat is, Door de Werkdaad der Goddelijke Kragt, Verlost was. Doch te vooren en in de Daad, wist hy dat zoo klaar niet; maar meende in zijn Sluymering, (zijnde uyt den Slaap Opgewekt,) Dat hy een Gezigt in den Droom had, let eens op *vers* 9. En gelijk wy op meer dan eene plaatze, het gevoelen, Dat van *De Aangenoomen Lichaamen* der Engelen rept; (als

Hoe de Geest-Engelen Zienbaar zijn.

(als met welkze waarlijk zouden Gaan en Koomen, Eeten, Drinken en alle Menſchelijk bedrijf doen;) weederſprooken hebben; alzoo verwonderd ons, Dat de Kantteekenaars weegen het Opvaaren van deezen Engel, niet een woord te zeggen maaken: Maar alleen dat deezen Engel geen Spijze van Manoah wilde Nutten, *Om dat hy als een Engel, jaa als de Zone Gods, geen Spijze van nooden had*: Zulx dat ook Manoah hem willende een Offerhande doen; *Hy't zelve aan Godt zoude doen; om daar meede te kennen te geeven; Dat hy Waaragtig Godt was.* Dit zeggen de Kantteekenaars; en willen derhalven dan ook, Dat Kriſtus hier in Menſchlijke Gedaante Verſcheenen en in de Vlamme des Offers, Zienelijk ten Heemel Gevaaren is. Doch in de Verſchijning der Dry Mannen, die Abraham Gebraaden Kalfs-Vleeſch voor-zette, ſchijnenze anders gezind, als zy de Godheyd ook Eeten en Drinken toeëygenen: Daar andere weederom andere gedagten over hebben. Doch Ridderus maakt in de Verſchijninge aan Manoah, geen gewag van Kriſtus; maar zeyd rond-uyt, Dat uyt de zaamenhang van die Hiſtorie blijkt; *Dat de Engelen hebben Bepaalde Wêezens, waar door zy Spreeken, Werken, zig Beweegen van d'eene plaatze tot d'andere; en datze gelijk een Voogel Opvliegd van de Aarde naa den Heemel; alzoo ook de Engelen door verwiſſeling van plaatze, gaan van d'eene naa de andere.* Dit zeyd Ridderus. Die hem in zijn *Schriftuurlijk Ligt*, teegen 't Gevoelen van andere over dat ſtuk zoo breed uytlaat; Dat het ligt te zien is hoe zeer de Godsgeleerde, omtrent de Natuure en Weezentlijke Teegenwoordigheyd der Engelen, overhoop liggen en in 't onzeeker ſtaan. Doch zy zijn alderverdſt van de waarſchijnelijkheyd, welke niet en willen toeſtaan, Dat de Verſchijning en Werking der Engelen, niet naa de Spreekwijzen der H. Schrijvers moeten verklaard worden; naadien alzinds blijkt, Dat zy niet zelden en wel meeſt altijd, Oneygentlijk van de Geeſten, en zelfs ook zoo van Godt ſpreeken. Jaa ook niet ongewoon zijn, Dat al waar van de Verſchijninge van een Engel gerept word, zy eygentlijk Godt verſtaan hebben. Dus word Geneſis 16:13. een Engel, Godt genoemd; die ſtrax te-vooren *vers* 7, 10. *Een Engel des Heeren* genoemd was. Gelijk daarom ook in de Perzoon van Godt, tot Hagar gezeyd word; *Ik zal u Zaad Vermeenigvuldigen*: 't Gêen men daar voor een Stemme diend te houden; en derhalven niet anders als Godt zelf beteekend, welke aan Hagar deed gelooven, Dat Godt op een byzondere wijze Teegenwoordig was. Doch andere hebben 'er een Menſch verſtaan, van Godt toegeſchikt om haar te Trooſten. Weederom, wanneer den Engel tot Abraham uyt den Heemel Riep, Dat hy de Hand niet aan Iſaak zou Slaan; waſſer geen Verſchijninge maar een Stemme, die egter een Gezant of Engel des Heeren genoemd word, om dat die Stem op een byzondere wijs van Godt Gezonden en zijn Wil aan hem Boodſchapte. Dien, die Jakob *Een Engel* noemd, welk hem in den Droom Verſcheenen was; was Godt zelf, dien zig zelven daar naa noemd, *Ik ben de Godt van Bethel*; Gen. 31: 11, 13. En om dat de Menſchelijke Beſpiegelingen omtrent het Wêezen der Engelen; en 't begrip van 't plaatzelijk Teegenwoordig zijn van een Geeſtelijke Zelfſtandigheyd, zeer Onwis, en niet zelden Dwaalziek en te wijd naa d'een of ander kant, in 't onzeeker omdobberen; daarom heeft den Heer van Til, in zijn Voorreeden op Mattheus Euangelium, teegen, de Laſteringen van D. ten * Brink, wel geoordeeld, *Dat het Geſchil over de Teegenwoordigheyd der Engelen, de Schoolen raakt; en tot de* Metaphyſica, of *Booven-Natuurweet behoord; die men derhalven buyten de Kerk moeſt houden.* En wil daar op, Dat alle Twiſtzieke Menſchen, met zulk-een Gemaatigtheyd behoorden vernoegd te zijn: Agtende zulx beeter als die Stoffe zoo Plomp te behandelen, als veele reeds gedaan hebben. Dit zeyd die Fraaje Schrijver: Alhoewel ons verwonderd; Dat hy over Mattheus 28. om zeeker ſchijn-Geſchil met Markus en Lukas te vereffenen, zeyd; *Dat de Engelen Ontzigtbaar blijven alſſe willen, en haar laaten zien als 't van nooden is.* Naadien wy altijd in die meeninge geweeſt zijn, Dat haar Zienelijke Verſchijninge van Gods gemoedelijke Wil en Werkdaad

Of men de Natuure der Engelen, uyt de Hiſtorie van Manoah naa de Letter verklaaren kan.

Stemme ook een Engel genoemd.

* In zijn Toetſteen der Waarheyd en Dwaaling.

daad afhangd; die haare Teegenwoordigheyd, Zienelijk aan 't Oog en Zinnen des Menſchen vertoond, om datze in haar Geeſtelijk Wêezen niet Zienelijk en zijn. En in zulker voegen gezeyd worden, Uytgezonden te worden; en zonder die Zendinge niets en doen, noch Denken noch Willen: En alzoo ook haare plaatze in den Heemel niet verlaaten konnen door Overtreeding. En zulx drukt de H. Schrift, daarom ook zeer dikwils door *d'Engel des Heeren* uyt; en dat wel zoo, Dat zy'er meeſt altijd, Godt zelf of 't Woord zijner Kragt en Wil door verſtaat, die omtrent eenig byzonder voorval Geopenbaard word. En zoo zal 't ongetwijffeld ook even-zoo met d'Afwenteling van de Zerk-Steen geleegen zijn, met welke 't Graf van de Zaligmaaker Verzeegeld was, en onder verzelling van een Aardbeeving beſchreeven word; die voorzeeker niet zoo-zeer door de Verſchijninge des Engels in 't byzonder, of op zig zelf, als wel door de Kragt Gods, en Gemoedelijke Meedewerkinge geſchied is; die hier veel-ligt, alleen den Engel te agten is. Het geene niet donkerlijk door het woordeken *Want*, omtrent het afkoomen van den Engel aangeweezen word. Zijnde dezelve Werkdaad uyt die Verteegenwoordigende Magt Gods, die in maniere van Booden en Trouwanten als voor zijn Throon ſtaan, afgekoomen, en onder-een ſchielijk Gezigte den Graf-Bewaarders in Mannelijke Geſtalte, en als een Jongeling verſcheenen, Marc. 16:5. gelijk alle Engelen gemeenelijk zoo Verſcheenen zijn. Waarom het een groote Plompheyd van de Duyvel ſchijnd; Dat hy Eva niet ſlegts onder de Gedaante, maar gelijk 't Oud gevoelen wil, in een waaragtige Slange Verſcheen; daar men van hem gelooft, Dat hy zig in een Engel des Ligts Veranderen kan: 't Gêen hem vry beeter om den Menſche te Bedriegen, als de Slange had te pas gekoomen; Hoe zeer men dit nogtans hier meede zoekt te bewimpelen, Dat de Slange voor den Val, niet Quaadaardig en den Menſch alzoo geenzinds Afkeerig daar van was, als Eugubinus aanmerkt; en d'Oude daarom de Slange in 't Paradijs met een Vrouwen Aangezigt verbeeld hebben, als by Beda te leezen ſtaat; en in zommige Tafereelen ook zoo gezien word: Daar immers Moſes alreede de Slange, *Liſtiger* als eenig ander Dier des Velds noemd; op dat m'er zijn Quaadaardigheyd uyt afneemen zouw: Zijnde met al de reſt *Naa haaren Aardt* Geſchaapen. Waar teegens niet en doed, Dat Moſes naa ons Gevoelen, de Slange hier alleen Leenſpreukig, en zeer ſchoon met die zelve Quaadaardige Eygenſchap, die haar voor en naa, Natuurlijk eygen was; tot zijn Oogmerk invoerd. 't Geên ons kan indagtig maaken, hoe Dwaalziek het van die Groote Kerk-Vader Cyrillus teegen * Julianus bygebragt word; als hy zeyd, Dat Eva in den ſtaat der Onnoozelheyd, niet en wiſt dat de Menſch alleen met de Gaaf der Spraake Begunſtigd was; en deſweegen haar over het Spreeken van een Slange niet en Verwonderde. Doch wy zullen ſtrax verneemen op wat wijs de Slang in 't Paradijs Geſprooken heeft. Dat nu onder-en-tuſſen zommige Uytleggers over de Verſchijning van den Engel op Jeſus Graf-Zerk daar by doen, Dat den zelven in zijn Neederdaalen van de Graf-Wagten, Gezien is, om aan haar te toonen, Dat hy quam uyt het Heemelze Hof, dat en zeyd de H. Text niet. Gelijk ook de Romeynze Zoldaaten, heel weynig kennis van de Engelen in den Heemel hadden, of wiſten dat de Gevalle Engelen die Woonſteede verlaaten hadden, en tot Duyvels geworden waaren: Dewijl het doe ter-tijd, noch niemand in 't zin gekoomen was, Dat Gods Engelen vallen konden, of zulx uyt de Brieven van Petrus en Judas, (die eerſt lang daar naa Geſchreeven en by veel Geleerde noch van onzeeker Gezag en Autheur zijn, of eertijds waaren.) zonder verder naadenken uyt-te kloppen: Dewijl Moſes en al de Profeeten, de Joodſe Kerk daar van Onweetende gelaaten hebben. En hier ſchijndmen d'Afwenteling van den Stulp-Steen des Grafs, veel-eer aan de Werkdaad der Aardbeeving; als aan een byzondere doeninge des Engels te moeten toe-eygenen; den Engel op hem zelven, buyten de Beweeging der Aardſchudding, als een Geeſtelijke Zelſtandigheyd, en met een Aangenoomen Lichaam bekleed; gelijk de Uytleggers gemeenelijk zoo van de Geſchaapen Engelen ſpreeken: Maar

* Die deeze Hiſtorie by de Fabelen der Grieken vergeleek.

Maar zeer glibberig te agten is, als men aanmerkt, Dat deeze Zigtbaare gedaanten der Engelen, geen Stoffelijke Lichaamen, maar alleen voor Verschijningen of Aandoeningen aan de Zintuygen des Zienders op-te neemen zijn. Gelijk zoo d'Euangelize Historie aanteekend, Dat de Gedaante of 't Aangezigte des Engels, was *Als de Blixem*, en zulx ongetwijffeld weegens de Schitterende Glans, waar meede de Spriet-Oogende Wagters, dus schielijk en in de Vroegen Morgen, als 't noch Donker was, wierden aangedaan. Zijnde hier deezen Engel, *Gemaakt tot een Vlamme des Vyers*, Psal. 104: 4. En alzoo Verschrikkelijk aan de Romeynze Krijgsknegten, die booven de Verschrikking weegen d'Aardbeeving, en kragtig Daaveren en Opbersten van de Graf-Spelonk, ook niet buyten geloof waaren, Dat het Blixemen tot de Daad van de Godt des Heemels behoorde; gelijk zy onder hen ook de gewoonte hadden, haaren Jupiter met het Blixem-Vyer in de Vuyst te verbeelden, gelijk op haare Penningen en aan haare Pronk-Beelden te zien is. Waar by-koomende, Dat zy het Graf van Jesus Geopend ziende, te meer Verbaast en van haar stuk verzet waaren; gemerkt het vermissen van Jesus Dood Lichaam, tot haaren last stond; gesteld zijnde om dat te Bewaaren. Doch de nood vereyste, Dat deeze Wagten veel-eer Getuyge van dit Gezigt en geweldige, Ontzetting des Dooden waaren, Dan dat zy door d'overkomst van deês Orkaanze Aardschuddinge Omgekoomen of in den Graf-Kuyl verzonken waaren; op dat alzoo alle vermoeden wierd afgesneeden, Dat eenige uyt den aanhang van den Begraavenen Jesus, deeze Schildwagten in den Slaap bekroopen en heymelijk den Bek geveegd hadden. Onder-en-tussen schijnd de Verschijninge des Engels in dit voorval, op twee wijzen geschied; Want aangaande de Wagters, Verscheen den Engel buyten 't Graf, Zittende op de Afgeschokte Zerk-Steen: Maar naaderhand Verscheen hy in de Graf-Kelder aan de Vrouwen. Want by Mattheus schijnd den Engel insgelijks buyten 't Graf, en noodigt haar om de leedige plaatze te koomen zien: Maar Markus zeyd, Dat de Vrouwen in 't Graf ingegaan zijnde, zy een Jongeling zaagen, zittende ter Regter zijde, die tot haar Sprak: En Lukas weederom, Dat twee Mannen by haar stonden, als zy in 't Graf waaren ingegaan. Dus heeft men dit als verscheyde Verschijningen aan twee verscheyde plaatzen op-te neemen, eerst maar Eenen Engel, daar naa Twee Engelen. Dat nu deezen Engel by Mattheus tot de Vrouwen zeyd; *Ik weet dat gy zoekt Jesus die Gekruysigt was*; is niet de kundschap des Engels te wijten, als of hy Alweetende was, gelijk eenige hier in verschooninge voor de Geschaapene Engelen zoeken, of om dat hy zulx wel zag uyt de toestel der Vrouwen, draagende Speceryen om Jesus te Zalven; als zommige gissen? Maar om dat Godt Autheur van deeze Verschijninge zijnde, wel wist waar toe deeze Vrouwen quaamen; naadien 'er nergens een Engel Verschijnd, daar Godt niet en Verschijnd, en zelfs Spreekt en Gemoedelijk Werkt, welke Daad daarom Een *Zenden*, Een *Overkoomen*, Een *Bezoeken*, Een *Engel*, Een *Boode*, en Een *Verschijnen* genoemd word. Gelijk daarom dan ook deeze gantze Ontmoetinge, van de Emmaus-Gangers zoo opgenoomen word; *Dat deeze Vrouwen een Gezigte van Engelen Gezien hadden*: Naamelijk, die haar Boodschapten dat Jesus was Opgestaan, Luc. 24: 22, 23. Doch Petrus naaderhand, tot het Graf genaaderd en daar in needergebukt, zag hy wel de Graf-Doeken; maar vernam geen Gezigt van Engelen, Luc. 24: 12. de Vrouwen alleen zijn daar toe waardig geagt. Ook en word hier van het Verdwijnen of
Joan. 20: 11. Opvaaren deezer Engelen niet een woord gerept; en wy gissen dat haar Verdwijnen, alleen in 't ophouden van de Aandoening deezer Verschijning, in 't Gezigt der Vrouwen geleegen is geweest; 't geên te mets een *Opvaaren*, en *Weggaan* &c. genoemd word. Maar gelijk zommige Vermaarde Schrijvers van Oordeel zijn, Dat de Engelen gezeyd worden haar te Beweegen, om datze
Ridderus Ezelinnen-Klugt. haare Werking veranderen, en niet van plaats in welkze Bepaalder-wijs eygentlijk zouden zijn: Alzoo luyd het voorzeeker Klugtig, als Ridderus daar uyt besluyt; Dat den Engel alsdan in Bileams Ezelinne gebleeven is, naa dat hy

op-

ophield door dezelve te Spreeken; en alleen veranderd in zijn Werking. Maar wy Vraagen, waar het ſtaat, Dat deezen Engel in de Ezelinne Gevaaren is, om die te doen Spreeken? De H. Hiſtorie zeyd; *Dat Godt de Mond van 't Beeſt Opende.* Zonder welke Wonderdaad het niet Spreeken kon, ziet Num. 22: 28. en 't zal ligt te verneemen zijn, Dat den Engel in deeze Verſchijninge aan den Weg ſtond, en van de Ezelinne veel-eer als van Bileam zelf gezien wierd; zoo datze gedurig Agterwaards en Zijdelings uyt-wêêk, tot Godt eyndeling deeze Verſchijninge insgelijks aan de d'Inbeelding van Bileam Openbaarde; Zoo dat hy deezen Engel, die hem ten Satan ontmoete, insgelijks Zag en Hoorde Spreeken; op zulken wijs als Godt doenmaals de gewoonte had van tot de Vaderen; door Engelen, door Stemmen, door Droomen en op Veelerleye wijze, en wel altijd zelfs te Spreeken: En de Gezigten van Geeſt-Engelen, miſſchien op die wijs Zienelijk vertoonde, als wy de Koleuren Krings-wijs in den Reegenboog, of de Voorwerpen in een donkere Kaamer, met haare Verwen, door de doeninge van 't Zonneligt, op een Wit Laaken afgeſchilderd Zien: Of ook 't geên door de Tooverlamp van Kardanus gedaan word. En derhalven, Dat deezen Engel, ruym zoo weynig van nooden had, Zelfſtandelijk in deeze Ezelinne te vaaren, op dat zy Sprak; als de Duyvel in de Slang gevaaren is, om Eva te Verleyden, of datter waarlijk een Ladder met Sporten van de Aarde tot in den Heemel heeft moeten zijn, langs welke Jakob de Engelen zag Op en Needer-Klimmen: Dewijl daar heel geen onderſcheyd, in 't Gezigte van Onlichaamelijke Geeſten te agten is, ofze Godt den Menſche door Droomen of Waakende vertoond heeft. En 't verwonderd ons derhalven hoe Geleerde Mannen zulke Klugten uyt de H. Schrift weeten op-te ſtikken, daarze niet de minſte kennis aan draagt. Voor de reſt zoo Giſſen wy, Dat men uyt het verſchijnen der Engelen, eenigzinds verſtaan kan, op wat wijs ook Godt, d'Inbeelding van den Menſch, met yts Verſchrikkelijx en Vervaard-maakende zou konnen aandoen, of aan deſſelfs eygen quaad overleg laaten: En derhalven ons vermaand; Dat men buyten zijn betaamelijken weg en noodzaake; omtrent het Erfgerugt van Spook, zoo men 't noemd; (wanneer men zig zou laaten voorſtaan dat ons yts diergelijx onder een Schijn-Gezigt gebeurde;) niet te Onbezonnen veel-min Roekeloozelijk voorneemen, zulke Schim-Vertooningen, al-te naauwkeurig t'onderzoeken: niet zoo-zeer, om dat wy te gelooven hebben, Dat de Duyvel 't Vermoogen heeft, om Lichaamen uyt de Ydele Lugt t' zaamen te Pampen en voor 's Menſchen Oogen te brengen, op dat hy hem Verſchrikken mogt; (te weeten als het Godt hem zou willen *Toelaaten*, gelijk den Heer van Til, naa de gemeene Dwaalinge, over Math. 14: 26. zeyd;) Maar om dat wy Onkundig onzer eygen Swakheyd, Godt te midden onzer Onbedagtzaamheyd niet Ligtveerdig moeten Verzoeken noch Tergen; en hy ons zijn Byſtand ontrekkende, ligtelijk op een ongemakkelijke wijs te Spaade zou laaten ontwaar worden, Dat wy niet in Vertrouwen met Godt Gewandeld, maar op onze eygen Kragten geſteund hadden. Dus behoord het dan ook tot het Geloof en een Reyne Conſcientie, hier omtrent niet Bygeloovig te zijn, en met de Pſalmiſt in Vertrouwen te konnen zeggen; *Al ging ik ook in een Dal der Schaaduwe des Doods, ik en zoude geen Quaad Vreezen*, Want *gy zijd met my*, Pſalm. 23:4. En zoo heeft ook de Zaligmaaker geleerd, Daagelijx te Bidden; *Leyd ons niet in Verzoekinge*, maar *Verloſt ons van het Quaade*, of *Booze*, dat is, niet van de Duyvel in de Hel, Gods Geſwooren Vyand, gelijk men 't zoo gemeenelijk verſtaat; maar van alle Gevaarlijke Ontmoetingen, die ons tot het Quaade Verzoeken en Verſchalken konnen, eer wy 't gewaar worden; al was het ook maar d'Inbeelding, of de Vrees uyt Ongeloof en Vertwijffeling, Waakende Droomen, en Herſſen Bedwelming; zoo dat wy met de Diſcipelen zouden meenen, Een Spookzel (φάντασμα) of *Inbeeldings-Vertooning*, of *Waakende-Droom* te zien; als wanneer het ook-al tijd kan zijn, 't Geloof op de Goddelijke byſtand, en helpende Teegenwoordigheyd te veſten; en daarom om-te Bidden. Gelijk dan

Hoe Godt der Menſchen Inbeelding Verſchikken kan.

Op wat wijs geen Spook te vreezen.

dan ook de Zaligmaaker zijn Bedremmelde Galileërs, in dusken voorval vermaande Goedsmoeds te zijn, en naa 't Voorbeeld van David, Pfal. 23. *Niet te Vreezen.* Onder-en-tuffen heeft het konnen zijn, Dat deeze Difcipelen, die Galileërs waaren, vry meer dan andere Joden, met de Heydenze Bygeloovigheyd omtrent de Verfchijninge van Schimmen, Nagt-Geeften en Spooken, behebd waaren; naadien zy in 't Galilèa der Heydenen verkeerende, als noch in groote Duyfternis, en als in de Schaaduwe des Doods zaaten; tot haar het Ligt opging, door de Preediking des Euangeliums welk haar de Zone Gods zelfs met Leevende Stemme Verkondigde, naa de Voorzegging Jefa. 9: 1. Matth. 4: 15, 16. Invoegen dat de zulke, die uyt d'Oude Waan der Heydenen, daar deeze Difcipelen al haar Leeven te midden onder Verkeerd en de Visvangft gepleegt, en in die Landftreek te Koop geveyld hadden, naauwelijx yts anders konden denken, of zy zaagen *Een Spookzel*; wanneer zy by-Nagt, onder een Bulderende Tempeeft en Zee-Brand, een Menfch op de Schommelende Baaren, als op een vaft Land zaagen Wandelen en op haar afkoomen. En dewijl haar den Uytgang deezer Ontmoeting leerde, Dat het Jefus haar Heer en Meefter was; alzoo heeft de Syrize Text dit Spookzel veel beeter naa de Schijndaad en Inbeelding der Difcipelen, *Een Valfch Gezigt* genoemd; diergelijke de Zeevaarende Voorgeeven, Dat hen meermaal in Onweêr, of naa deffelfs bedaaren, fchijnen te ontmoeten; zoo datter de Digter Virgilius ook elders aan weet te gedenken. En zulx miffchien wel uyt een Naatuurlijk gevolg; te weeten, door een regelloofe loop der Dierelijke Geeften, die de geziene dingen, quaalijk en zonder fchik, aan 's Menfchen Zinnen overbrengen. Want de Geeften door een langduurige beweeging en tuymel-zieke omdobbering op 't Element des Waters, buyten haar gewoone ftreek gefchokt, konnen, eerze aan 't Bedaaren raaken, (even als eenen die een wijl tijd met Gefloote Oogen, rondom gedraayd, of eenen Kranken in zijn Sluymer-waaken;) met heel Zeldzaame en Valffe Vertooningen aangedaan worden; waar van de Menfch op dat oogenblik niet befcheydentlijk weet te Oordeelen. Doch de Vreeze daar by koomende, doed hem in zijn Onkunde en Quaad Onderwijs, Oordeelen, *Dat hy* SPOOK *ziet.* En daarom verftrekken alzulke Waan-verfchijnzels, voor geen Bewijs voor de Waarheyd van een eygentlijk gezeyd Spook door de Duyvel, Quaade Geeft, of Onruftig Geftorvenen veroorzaakt: Maar is uyt het Heydendom overgebleeven, Dat altijd 't Hoofd vol had van Schimmen en Verfchijningen van Geeften.

Waar uyt de Difcipelen meenden een Spook te zien.

Maar gelijk we tot hier-toe, voorzeeker al-te verre van ons ingeflaagen Spoor zijn afgeraakt; alzoo refter noch 't een en 't ander over de Verleyding des Menfchen aan-te merken; en ook hebben wy miffchien noch met de Slange niet gedaan. Indien wy zeggen, Dat den Menfche door zijn eygen Begeerlijkheyd en Vonden afgetrokken, en alzoo verleyd is geworden; wy twijffelen niet, of het zal van veele quaalijk opgenomen worden: En men zal meenen, Dat zulx heel Ongerijmd is van den Eerften Menfche te denken, die Goed en Regt Gefchaapen was. Nogtans meenen wy, Dat dit ftuk dieper naagedagt, ligtelijk een andere Gedaante aanneemen en doen blijken zal, Dat den Menfche die zoo Vry, en Onzijdig Gefchaapen was, Dat hy omtrent het Gehoorzaamen van Gods Gebod, of Vallen of Staande blijven konde; door 't aanzien van bevallige Dingen, alzoo wel door de Begeerte, (de Toeftemming van de Wil daar by koomende;) als door Verleydinge van een Liftige Reeden hem van buyten aankoomende, is konnen vervoerd worden; dewijl ook de laatfte zonder de Werkdaad der eerfte hoedaanigheyd, geen plaats vond! Want het zy deeze Aanvegting den Menfche door middel van de Oogen, of door de Ooren, 't Gemoed Aantafte, en Bedwelmde een Quaade Verkiezing te doen, de zaak blijft dezelve: En wy zien ook in Mofes Verhaal, Dat beyde, zoo wel de Liftige Reedeneering, (Dat is, de Gemoedelijke Strijd tuffen Vleefch en Geeft; of de BEGEERTE en WIL, met de Goedheyd en Betaamelijkheyd, waar in 't Cieraad van Gods Beeld beftond;) als de Oogen, de Middel-tuygen der Verleydinge

zijn geweeſt, Gen. 3: 6. Want alhoewel Moſes hier een Liſtige Slange zoodaanig ſpreekende invoerd, als of die de Vrouwe tot de Beſchouwing van den Verbooden Boom, Liſtiglijk had gaande gemaakt; zoo blijkt nogtans uyt Evâs voorgaande Reeden, Datze niet heel onkundig van dien Boom was; en zulx moeſt ook alzoo zijn, zouze het Goddelijk Gebod bewaaren. En daarom, gelijk terſtond haar Aanzien en Bevalligheyd volgd, alzoo blijkt, Datze deeze Bekoorelijkheyd in haar zelven gevoelende, Zy uyt eyge Begeerlijkheyd die haar Wil toeſtemmelijk opvolgde, Gevallen is. En alhoewel Paulus zeyd; *Gelijk de Slange Eva Verleyd heeft*; (open-laatende de wijze hoe?) zoo zeyd het egter Eva zelve niet in haare Belijdenis; maar, *De Slange heeft my Bedroogen*. Dat is, Zy heeft door haare Liſtige Zaamenſpraake, mijn Gedagten verward; zoo dat ik hebbe beginnen 't Gebod, dat ik in mijn Herte bewaarde, in naader overleg te neemen, waar op ik den Boom aanziende, Dat hy Luſtig was om Begeerd te worden, mijn Begeerte toegeſtemd en Gegeeten heb; en alzoo bevonden, Dat ik *Bedroogen* was. Doch Adam ſpreekt van geen Verleydinge, maar zeyd, *De Vrouwe heeft my van dien Boom gegeeven, en ik heb Gegeeten*. Dat hy zeyd, van *Dien Boom*, geeft insgelijx te kennen, Dat hyze Kende, het zy uyt het Gebod Gods, of uyt deſſelfs aanſpraake, *vers* 11. meldende het Verbod van deezen Boom. Indien dan, zeggen we, yemand meend, Dat den Regtgeſchaapen Menſche, geenzinds door hem zelven, noch zonder Exempel, maar alleen door de Liſtige Aanſtooking van een Booze Geeſt, die men DUYVEL noemd, is konnen tot Zonde gebragt worden; dien Vraagen we, Hoe en waar door dan de Goede Engelen, ooyt hebben konnen Zondigen en Vallen; die immers naa het zeggen van dat gemeen gevoelen Gevallen zijn, en nogtans niet minder Heylig, Goed en Regtgeſchaapen zijn, als den Menſche? Zeydmen, Dat ons de H. Schrift, de maniere noch de Middel niet en Beſchrijft; al 't zelve moetmen van den Menſche geloove; naadien Moſes een Slange invoerd; en niet een Duyvel die d'Uytleggers uyt de Gevallene Engelen, door Miſvatting van Twee Schriftuur-Texten, Verpoetzen; ongemoeyd zy ten minſten hadden behooren te zien; Dat hen daar in het byzonder gevolg ontbreekt; naamelijk, Dat alle Gevalle Engelen, juyſt zulke Duyvels als men wil datter zijn; (dan eens *Een*, dan weeder *Veele*, en by Meenigte *Legioenen*; jaa twijffeld, of'er wel meer *Goede* als *Quaade* Engelen zijn,) geworden zijn; dewijl men de Duyvel dingen toeſchrijft, die zelfs niet eens tot het Weêzen der Goede Engelen en behooren: Maar alleen tot Gods Wil en Magt gereed ſtaan, om tot zijnen Dienſt uytgezonden te worden; en niets anders en doen, dan 't geên uyt zijn Gemoedelijke Meedewerking vloeyd. Doch die zijn Oogen open doed en 't Oogmerk van Petrus en Judas inziet, (daar men dit alles meend te vinden) behoorde daar uyt te konnen merken, Dat zy veel-meer den Val des Eerſten Menſche; als die der Heemelze Geeſten, en den Oorſprong van een Zelfsſtandigen Duyvel Satan; (die een Rijk in d'Onderaardze Helle zou hebben,) voor hebben den Geloovigen Joden in-te ſtampen: En 't luſt ons derhalven ook dat Waangevoelen aan een-kant te ruymen; gemerkt ons niet onbekend is, Hoe gereed men gemeenelijk deeze plaatzen, die 2 Petri 2:4. en Judæ *vers* 5-9. gevonden worden, in de Mond heeft, om den Val der Engelen daar uyt zoo vaſt te ſtellen, ofm'er niet eens-meer aan-te twijffelen had. En zulx miſſchien noch wel zoo veel te glibberiger, als men behoorde te weeten, hoe zeer ook de Brieven van bey deeze Schrijvers, by veel Geleerde Mannen, ten aanzien van haar Gezag, en regte Apoſtoolize Oudheyd, getwijffeld word. Daar wy ſtrax een woord van zullen reppen: En dezelve egter nu in haar aangenoomen Waarde houden. Wy meenen dan, Dat bey deeze Zend-Brief Schrijvers, Een en 't zelve Oogmerk hebben; naamelijk de grootheyd van de Zonde des Afvals, aan de Kriſtenheyd te toonen, door gelijkheyd van Menſchelijke Exempelen, die onder 't Oordeel Gods gevallen zijn. Beginnende eerſtelijk Petrus, met den Val der *Engelen* of Kinderen Gods, die door de Scheppinge in de Weereld gezonden, door Overtreedinge Gezondigt hebben;

Zoo den Menſch, om dat hy Goed Geſchaapen was uyt eygen Begeerlijkheyd niet konde Vallen, zijn de Engelen noch minder konnen vallen.

Petrus en Judas kennen geen Duyvels uyt de Gevalle Engelen geworden.

hebben; daar naa de Straffe der Afvallige Naazaaten in de Zondvloed, en den Jammerlijken Ondergang van Sodoma en Gomorra. 't Geên van Judas naagevolgd; *vers* 5. hem heeft doen beginnen, van de Ongehoorzaame Joden die in de Woestijne gevallen zijn, en misschien te-gelijk ook d'Ontrouwe Gezanten, welke heenen gegaan waaren, om 't Beloofde Kanaan te Verspieden; om dat zulx den Joden aller-nieuwst in geheugen lag. Waar op hy voortvaarende, den Val Adams in 't Oog neemd. En zulx even als Petrus, onder de Naam van *Engelen* of Gezanten, die haar *Heerschappye* niet bewaard en hebben: En daar op, aan die van Sodoma en Gomorra zoodaanig gedenkt; Dat hy door gelijkheyd van *Hoererye en't Naagaan van ander Vleesch*, de toestand der Weereld voor de Zondvloed, ondersteld; gelijk men Genesis VI. aangeteekend vind. Als men dan ziet, Dat bey deeze Apostelen hier spreeken van *Engelen die Gezondigt hebben*; en *Engelen die haar Beginzel*, (of Ἀρχὴ, *Heerschappye*) *niet Bewaard en hebben*; schijndmen niet te moogen twijffelen, of bey deeze Schrijvers onderstellen, Dat den Val daar zy van Spreeken, doe ter-tijd aan die Bekend was, aan wienze dit Schreeven; zoo dat niemand onder hen naa die Geschiedenis behoefde te vraagen; naadien het anders een Kragteloos Exempel of een Nietige Bullebak had geweest. En over zulx te gissen staat, Dat haar den Val der Engelen bekend stond; en Judas duydelijk zeyd, Dat zy 't zoo zeeker wisten, als zy uyt Moses Historie, en heel d'Overleevering der Joden wisten, Dat Godt zijn Volk uyt Egipten geleyd had. Derhalven moest dan den Val van deeze Engelen, by Moses te vinden zijn: Maar die en rept van geen anderen Val der Engelen, als die eerst en voor-al in onze Eerste Voor-Ouders te vinden is; en daar naa Exempelen die insgelijx in de Zondvloed, en in Zodoma en Gomorra voorgevallen zijn: Maar in al die Verhaalen is niet de minste stip, van *Gevalle Engelen* te vinden, die tot *Zelfstandige Duyvels* en *Helze Geesten* geworden zijn; noch ook niet in heel de H. Historie. En nogtans dienden 't daar gevonden te worden, zoo als het deês aangeschreeven Luyden, een bekende zaak was; want die niet en weet, dat een ding Geschied is, en hoe en wanneer het geschied is, kan zoo een bygebragte zaak, niet tot een Leerzaam Exempel strekken. Waarom het te gelooven is; Dat zy de Dingen nessens andere bekende dingen bygebragt; doe veel beeter en anders verstaan hebben, als menze nu verstaat. Ten zy wy zeggen, Datter een Boek of Stuk van de Bybel verlooren is, waar in den Val der Engelen en den Oorsprong des Duyvels, zoodaanig verhaald word, als men die thans wil verstaan hebben; en ten tijde van Petrus en Judas met die kundschap voorhanden was. Gelijk het daar-en-booven ook zeer moeyelijk vald te Gelooven; Dat den Val der Engelen, den Joden door een Aal-Oude Overleevering is bekend geweest; die zy van Hand tot Hand onder hen hebben voortgeplant: En'er daar door alzoo kennis van hadden. Gelijk ook niet te denken is, Dat die Joden die tot het Kristendom overgegaan, en den Euangelio Gehoorzaam geworden waaren, zig veel op de Joodse Overleeveringen verlaaten hebben. En hoe weynig staat'er op der Joden Overleeveringen te maaken is, (zoo zy zulx zelf hier al van voorgaaven,) heeft niet alleen de Zaligmaaker in 't Bestraffen van al haare Viezigheeden getoond; maar de Ydele Droomen van haare Mondelinge Wet en Uytlegging, zijn nu al lang in haaren Talmud ontdekt en van de Kristenen niet zelden weedersprooken; en haar listige Diefte, waar in zy zelf het Euangelium Bestoolen en onder Verpoetzing bedommeld hebben; is van zommige ook al in-agt genoomen; Alhoewel Ligtfoot en zijn Naavolgers, wonder-veel meenen geholpen te zijn; als zy de Euangelisten uyt den Talmud, en Waan-Oude Rabbijnen, meenen op-te Helderen. Doch het en blijkt nergens, Dat het Gods gewoonte ooyt geweest is, Noodig-Geweeten Zaaken, en die van zoo grooten belang zijn, als de Val der Engelen en Oorsprong der Zonde te-agten is; aan de onstantvaste Geheugenis der Overleeveringe te betrouwen. Den Joden strekt wel tot Roem, Dat haar 't Beschreeven Woord voor een tijd is Toevertrouwd geweest; maar niemand der Heylige Schrijvers, eygend haar een Onfeylbaarheyd der

Den Val der Engelen daar Petrus van rept is een bekende zaak geweest.

En word nochtans niet in de H. Schrift gevonden.

der Overleeveringe toe; zoo dat wy in duske laater tijden van haar den Val der Engelen, en de Kundschap van een Waaragtigen Duyvel Satan, zouden moeten afhaalen; of het alleen by Petrus en Judas zoeken; daar Moses zoo veel Eeuwen te vooren, den Val des Menschen beschreeven, en Duyzendmaal geleegentheyd gehad heeft, om van deezen Duyvel Satan, dit Rijk der Gevalle Engelen, die uyt haare plaatze gestooten zijn, (of die als *Dezerteurs* haar Post en Wagt Verlaaten hebben; en nogtans gelijkmen zeyd, maar niet en Bewijst, van Godt alle Magt toegelaaten worden te-gebruyken, die zy als Engelen Natuurlijk hebben.) Van die zeggenwe, te spreeken; maar daar van egter niet gesprooken heeft. En als men de Godsgeleerde Vraagt, Door welk-een Zonde de Engelen Gevallen zijn; weeten zommige ter naauwer-nood te zeggen; Dat het was de Zonde van Opgeblaazendheyd en Hoovaardye: En brengen daar toe de plaatze 1 Tim. 3:6. te pas, daar van *Een Oordeel des Duyvels* gerept word. Doch het bewijs ontbreekt, Dat daar van Helze Geesten, en Zelfstandige Duyvels gerept word; die weegens Hoovaardye door 't Oordeel Gods Gevallen zijn; ziet van het Veragten der Heerlijkheyd en Heerschappyen 2 Petri 2:10,18. Doch Coccejus Bestraft het als een Kurieusheyd, de eyge Zonde en maniere van den Val der Engelen te willen weeten: En op die grondsteun zeyd dan d'Hr. Andala; *Dat het genoeg is tot Bewijs van den Val der Engelen*; *Dat het Godt zeyd*; Dog dit weeten de Boeren die agter de Ploeg gaan; en het is de waarheyd. Dog dit bloot zeggen voldoed niet by die geene, welke goede Reeden hebben om te meenen, *Dat het Godt niet en zeyd.* En op deeze trant over de plaatze van Petrus en Judas voortvaarende, noemd de Heer Andala, COCCEJUS, *De Grootste Uytlegger*: En 't scheeld weynig zoo hy hem ook niet voor *d'Onfeylbaaren* houd: Daar misschien, naauw toegezien, niemand onder ons, de Uytlegging der H. Schrift, op veele plaatzen, meer dan Coccejus bedorven heeft; alhoewel hy nogtans betoond heeft, ook *Magtig in de Schriften te zijn*: Van wiens Gaaven men zig ook bedienen mag met andere Vermaarde Mannen. Maar dewijl het gemeen gevoelen der Godsgeleerde zoo hard staande houd, Dat Petrus en Judas, den Val der Engelen, dat is, Den Oorsprong van de Duyvel Satan, en heel zijn Rijk, op't aller-zeekerst gedenken, en datter buyten die twee zoo opmerkelijke Getuygenissen, geene zoo Kennelijk en Klaar gevonden worden; Lust ons te onderzoeken, Of het egter niet veel naader aan de Waarheyd zal gelijken; zoo wy deezen Val der Engelen, t'eenemaal van de bekenden Val des Eersten Mensch verstaan; als die voor den Ondergang der eerste Weereld door de Zondvloed; de Eerste en voornaame Afval des gantzen Menschdoms geweest is. Want eylieve! Wat schik zou het hebben, Dat Petrus de Zondvloed gedenkende, en van daar op het Oordeel over Sodoma en Gomorra voortgaande, hy zeggenwe, Van de Heemelze Geesten, Dat zijn de Engelen Gods, zou beginnen; en dat hy den Val Adams, het eerste Quaad Voorbeeld, jaa d'eenige Wortel-Oorsprong van alle Afval, zoude over 't hoofd zien en Vergeeten? Naadien immers niemand en denkt, Dat de gemelde Val der Engelen, laater als de Val Adams gebeurd is? Jaa eenige alleen uyt Verleegentheyd en gebrek aan Schriftuure, gissen; Dat de Engelen te-gelijk en op eenen Dag met den Mensche Gevallen zijn. Maar by-aldien het der Apostelen voorneemen was geweest, van den Val der *Engelen* te beginnen; zy zouden voorzeeker den Val Adams die'er op gevolgd is, en door wien men wil datze geschied is, niet verzuymd hebben; maar dezelve tussen den Val der Engelen, die Voorgegaan, en die der Eerste Weereld, die naa gevolgd was, hebben ingelast, en de rest in Orden doen volgen. En zoo zy het al niet Ordens-halven hadden gedaan; ten minsten waaren zy 't verpligt geweest, om des Exempels wil alzoo te doen; naadien dusken Voorbeeld den Mensche, weegens de gelijkheyd van Geslagt, Vleesch en Hertstogten, die haar tot Afval noopen konnen; veel beeter en nuttiger te staade quam, als den Val der Engelen, die met geen Vleesch noch Begeerte behebd zijnde; noch ook geen Gebod of Wet ontfangen hebben, zoo veel

Ten zy men dit alles op den Val des Eersten Mensche past.

En zulx door volgelijke ongerijmdheeden naader getoond.

veel wy weeten. En derhalven hier minder te pas koomen, om dat haar Weezen, Verstand en Werking, minst bekend en Onverstaanbaar is; en derhalven geen Exempel konden strekken aan de Onkundige; ten zy wy bey deeze Apostelen, zoo Hoovaardig willen agten, als zulke Booven-Natuurweetige School-Stampers, die buyten de H. Schrift, veele dingen op haar Gezag en Onderstelling, van de Engelen weeten op-te Swetzen, dieze niet betoogen konnen. Daar men behoorde te weeten, Dat de Engelen alleen naa haar Geestelijk bestaan, den Geschaapen Mensch in 't Eeuwige Leeven konnen gelijk zijn, gelijk de Zaligmaaker leerd, Matth. 22: 30. Luc. 20: 36. Hoe zullenze dan in gelijkheyd van des Menschen Zondelijke aardt, ten Exempel van Straf worden voorgesteld, die alzinds zoo Verschillig in haar Staat en Werken zijn? En daarom, naadien deeze Val der Engelen, in de tijd des Apostels zoo gemeen Bekend was, als zy zelf schijnen te onderstellen; kan hier geen andere Val, dan die van den Eersten Mensch gemeend worden; op wien ook al watter van deeze Gevalle Engelen gezeyd word, zeer eygentlijk en op niemand anders past; alhoewel men het teegendeel zonder omzien vast-steld: En om dat te toonen, daar heele Boeken over Schrijft; gelijk onlangs noch geschied is door de Heer Eduard Andala; die het veel-meer door 't Gezag van de Heeren Coccejus, Ligtfoot, en Vander Waayen; als door waare Betoogingen, heeft zoeken aanneemelijk te maaken; en de rest alleen op Onderstellingen, en Vooruytstellingen laat berusten, die ten aanzien van de Natuure der Engelen en eygen Werking, noch te Bewijzen zijn, en 't Geschil zelfs blijven. 't Welk te Erbarmen is. En daarom willen wy 't eens wat verder naadenken, en onze meeninge in 't kort zeggen. Het is bekend, Dat aan alle dingen die van Godt tot Verrigting van eenige Daad, worden uytgezonden, of beschikt; de Naam van *Engel* kan gegeeven worden; en zulx is ook in de H. Schrift zeer gemeen: En derhalven moet men het Naamwoord *Engel*, voor geen Naam van een byzonder Schepzel houden, Dat die Naam alleen eygen is; 't zy Mensch, Dier, Spreekende Stemme, Verschijninge, of Godt, of Heemel-Geest, &c. Maar zy word voornaamelijk alleen dan aan zommige Dingen gegeeven, alsse ergens toe onder Verzelling der Goddelijke Magt en Gemoedelijke Meedewerking worden Uytgezonden, en daar van gezeyd worden, de *Engelen* of *Booden* te zijn: En niet zoo-zeer dan, wanneerze noch aangemerkt worden voor Gods Throon te staan; dat is, in zijn Magt en Gebied te zijn, en met haar Tien-Duyzenden, en Tien-Duyzend-maal Tien-Duyzenden, op zijn gebiedend Woord en Wil wagten. Maar en zijn geene *Engelen*, voor datze van Godt worden *Uytgezonden*, en blijvent ook niet daar naa; maar staan'er toe gereed als te vooren: Invoegen zy deezen Naam draagen, naa haar Ampt en niet naa haar Zelfstandigheyd of Substantie, die wy niet en kennen, noch ons Geopenbaard is. Zoo dat de *Zendinge*, en niet het *Gezondene*, den Engel aan dien Naam helpt. Jaa dat zy de Naam van *Engelen* voornaamelijk om des Menschen wille voeren; aan wienze ten Goeden of ten Quaaden Gezonden worden, schijnd d'Apostel duydelijk te leeren; als hy Hebr. 1: 14. van dezelve zeyd: *Zijnze niet alle Gedienstige Geesten, die tot Dienst* Uytgezonden *worden, om der geener wille die de Zaligheyd Be-Erven zullen?* En zoo leerd de gantze Heylige Schrift, Dat de Engelen Gezonden worden, om te Belasten, te Voorzeggen, te Troosten, te Geleyden, te Bewaaren, &c. Als meede om te Weederstaan, te Slaan, te Straffen, te Vernielen, en de Goddelijke Wraake aan-te Kondigen, en uyt-te Voeren, of liever die Perzooneerender-wijs, te verzellen: En daar toe dikwils door Gods bestel aan de Inbeelding der Menschen, Zienelijk vertoond zijn; om datze naa haar Weezen, Onzienelijk zijn. Gelijk dan ook de Naam van ENGEL, in deezer voegen, niet alleen aan Kristus word gegeeven, die het Goede zou Boodschappen, Jesa. 41: 27. En aan de Wolke die Israël Geleyde, alswe in haaren Uytgang zullen zien; maar ook aan Menschen, Apostelen en Leeraars, die Gezonden waaren aan de Gemeenten. En inzonderheyd ook aan Johannes de Dooper de Voorloopende *Boode* van Kristus, Malch. 3: 1. Matth. 11: 10.

De Naam van Engel is geen Naam van een byzonder Schepzel, Maar van Bedieninge, die aan veele dingen past.

Apocalypsis Kap. 1: 2, 3. en 19: 10. en 22: 18.

10. En al 't zelve is ook van de Profeeten, en de Mannen aan Abraham en Loth toegezonden, te gelooven; Als die niet zoo-zeer Verschijningen aan de Inbeeldingen, als waare Menschen geweest zijn. Gelijkwe in haare Historie hebben gezien. Zoo nogtans, Dat ook door 't gemeen gebruyk, den Naam van *Engel* ook wel tot een eygen Naam overgaat, aan een Geest, Stem, Mensch, of ander Ding, daar de Zendinge niet voor-en gaat, maar daar toe ten Dienste staat. Doch wy moogen hier toe alle Exempelen niet ophaalen. Maar naadien men ook wil, Dat de Engelen Geschaapen zijn; en dat zy tot den Dienst Gods gereed staan; en nogtans in haar Weezen en Zelfstandigheyd, niet tot des Weerelds Maakzel behooren, noch met eenige diergelijke Stoff gemeenschap hebben; schijnd het niet, Dat haare Scheppinge zoo lang, dat is, tot aan de Scheppinge van den Mensch, had behooren uytgesteld te worden: En wy gissen dat zulx ook de reeden is, Dat de H. Schrift van de Scheppinge der Engelen swijgd; en ons doet gelooven, Datze van Eeuwigheyd by Godt en in Godt geweest zijn, en van zijn Almagt en Wil afhangen, en zoo voor hem Staan. Zoo dat Scheppen, omtrent d'Onstoffelijke dingen, heel niet in een eygen zin te pas komd; dewijl dat woord, alleen een Onderscheyd tussen Stoff en Stoff en Vorm schijnd te stellen. Gelijk men dan ook aan een Onstoffelijk Weezen, geen Plaats, Fatzoen, Grootte, of eenige Gestalte geeven noch bevatten kan, dat daar aan door Schepping of Maaking kan meede-gedeeld worden. Maar het geene booven Natuurlijk in Godt als in zijn eygen Kragt beruft, en altijd tot zijn Dienst en Wil veerdig staat, had niet noodig, Dat zulx van Godt in zeekere bepaalde Meenigte, of Getal Geschaapen wierd, als men meend. Waar uyt dan de Heylige Schrijvers geleegentheyd genoomen hebben, aan Godt zoo dikwils een groote Meenigte van Kragten en Heyrlegers van Helden toe-te Schrijven, als den Koningen gemeenelijk eygen zijn. En in deeze zin zeyde ook de Zaligmaaker in het Hofken van Gethzemane; Dat het hem maar een Bidwoord hoefde te kosten, Dat hem de Vader met meer dan XII Legioenen Engelen bysprong. Welke volgens de Reekening van Justus Lipsius (die de Romeynze Legioenen, te diertijd op 6000 Voetknegten en 300 Ruyters begroot;) 75600 Engelen zouden uytmaaken, Matth. 26: 53. Speelende de Zaligmaaker misschien veel-meer op 't Getal zijner Discipelen, die hem hier Verzelden; en onder wien alleen de Kriel-Hoofdige Petrus, de Koeraasje meende te moeten hebben, om zijn Heer en Meester, met het Sweerd te Verdaadigen, terwijl d'andere vast de Vlugt naamen, en hem Verlieten; Gelijk Jesus haar Voorzeyd had, Matth. 26: 31. uyt Zach. 13: 7. vergelijkt Joan. 18:10. Invoegen men de Engelen veel-meer in een Oneyndig Getal, dan in een Bepaalde Meenigte gelooven moet by Godt te zijn: gelijk ons die Groot-Tallige Spreekwijzen, van Duyzend-maal-Duyzend, dat is, 1000000; en Tien-Duyzend-maal Tien-Duyzend, dat is, 100000000, schijnen te konnen grondvesten; vergelijkt Dan. 7:10. met Apocal. 5:11. en Psal. 68:18. Waarom Godt dan ook met regt, *De Vader der Geesten* genoemd word, Hebr. 12: 9. Psal. 104: 30. Vervattende in hem al wat Goed, Verstandig, Vrywillig, en Vermoogende is: Welke eygenschappen daarom ook aan de Engelen worden toegeëygend; en van daar weederom aan Godt, gelijk veel plaatzen Getuygen; dewijl hy door dezelve, zijn eygen Kragt, als by wijze van *Booden*, dat zijn *Engelen*, uytwerkt en zijn Wil, zomtijds door een Stemme, zomtijds door Zigtbaare Verschijningen, &c. Openbaard: Zoo dat zelfs d'aankomst van Dry Mannen, aan Abraham Toegezonden, *Een Verschijning van Jehovah* genoemd word, Gen. 18. En zoo kan dan hier uyt ligt afgenoomen worden, Dat de Engelen, voor de Scheppinge der Aarde, niet als Engelen konden aangemerkt worden, overmids zy tot niemand konden Gezonden worden, omtrent wienze dat Ampt bedienen zouden. Doch den Mensch Geschaapen en in 't Paradijs gesteld, of liever GEZONDEN; (gelijk naaderhand zijn Uytdrijven buyten 't Paradijs, een VERZENDEN, of *Te-Rug-zenden* genoemd word, Gen, 3:23,) om als een Heer over de Werken des Scheppers in een staat van Reedelijke Goedheyd te volharden;

Engelen niet Geschaapen.

Scheppen past niet aan d'Onstoffelijke dingen.

Engelen niet tot zeeker bepaald Getal Geschaapen.

Godt Verschijnd in en met zijn Engelen.

Menſch de Eerſt Geſchaapen Engelen.

den; zijn d'eerſte Engelen geweeſt die derwaards Gezonden, in haar eerſten Staat aangemerkt, alles hadden, wat tot het Weezen van zulke Engelen behoord; te weeten, voor zoo verre zy booven haar Stoffelijk Lichaam, dat is, Vleeſch en Bloed, ook *Geeſten* waaren: En een Verſtandige en Reedenvoerende Ziele hadden. Van welkers Scheppinge, om datze teenemaal aan 't Weezen der Engelen en in Aardt en Natuure gelijk is, insgelijks niet gerept word; dewijl die Onſtoffelijk en teenemaal Geeſtelijk is, en daarom alleen Gegeeven word. Het geene minder vreemd om verſtaan is, als men aanmerkt, Dat den Menſche ten aanzien van deeze Ziele, of Zelfſtandige Verſtandige Geeſt; van Godt met een Lichaamelijke Geſtalte in deeze Weereld gezonden is, om zijnen Wille te Verrigten; en naar die Verrigte zaaken, met de Geeſt weeder tot hem te keeren, en Reekenſchap van zijn Boodſchap te geeven, laatende 't Lichaam aan de Aarde. Zijnde Gezonden om te Heerſchen over de Werken zijner Handen, gelijk Gezanten, de dingen van haaren Konink waarneemen, Pſal. 8: 7. En konnen desweegen in die ſtaat, met groot regt, *Engelen* genoemd worden. Want zijnde als de eerſte Verſtandige Geeſten in de Weereld gezonden, kon hy zelfs ook de ARCHANGEL of *Opperſte Engel* genoemd worden, zoo lang als hy zijn ἀρχὴ of *Heerſchappye* niet Verlooren had; en alzoo niet veroorzaakt had, Dat een anderen ARCHANGEL of *Tweeden Adam*, dat is, KRISTUS koomen moeſt, om die Verlooren Heerſchappye te Herſtellen. En dat dit niet ongerijmd luyd, magmen ook hier uyt niet donker afneemen, Dat zelfs de Goddelooze Menſchen naa den Val, *Duyvels-Engelen* genoemd worden, in teegenſtellinge van *Gods-Engelen*, die men voor geen andere als Menſchen neemen kan; te weeten zulke, wiens Godt de Heere in Kriſtus geworden is, tot Regtveerdigheyd en Heyligheyd: Het geene de Grondveſt leyd, Dat Petrus en Judas, in 't gedenken van den *Val der Engelen*, onze eerſte Voor-Ouders hebben aangemerkt in haar Geeſtelijken Staat, in welk haar teenemaal den Naam van *Engelen* paſte. En zulx wel zoo veel te meer; als de Engelen die geen Vleeſch en alzoo geen Strijdige Begeerte hebben, niet Verzogt, en alzoo niet Vallen en konnen, alzoo weynig als onze Zielen, naa 't afleggen van 't Vleeſch konnen Zondigen. En daarom ook een weynig meerder dan de Menſchen, Hebreën 2: 9. Gelijkze dan ook door de Naam van *Engelen*, niet heel ſcheemeragtig haar Hooge Afkomſt hebben aangeduyd; Welkers Afval Godt niet konnende verdraagen, afvorderde, Dat hy een boovengemeene Straff over haar liet koomen, op dat hy haare Naakoomelingen betoonde, wat Oordeel andere (die niet zoo naa in den Staat der Regtheyd met Godt Vermaagdſchapt ſtonden; als deeze die *Engelen* genoemd worden,) in diergelijke Miſdaad Vallende, te wagten hadden. Als nu Judas van deeze Engelen zeyd; Datze haar *Beginzel* niet Bewaard, maar haar eygen *Woonſteede* Verlaaten hebben; diendmen vooraf aan-te merken, dat men haar *Beginzel*, ἀρχὴ, diend *Heerſchappye* te verklaaren; of ten minſten, *Hoogheyd*, als Burmannus zeyd. Of ook *Oorſprong*, als onze Kantteekenaars verklaaren, en daar by ook de *Heerſchappye* gedenken, *Waar in* den Menſche, zeggenze, *de Goede Engelen gelijk waaren*. En wy vinden het Griexe woord ἀρχὴ, even zoo Vertaald, Luc. 20: 20. 1 Kor. 15: 24. En zoo men hard op de beteekenis van *Beginzel* ſtaan wil, 't is ons niet in de weg; want het kan dan hier zeer welvoegzaam Godt beteekenen, uyt welke zy waaren; maar daar van uytvielen; Of het kan naa de waare beteekenis, de *Heerſchappye* aanduyden, die haar in den Beginne gegeeven was. Naadien 'er in den Val des Menſchen, niet zeekerder en blijkt, als dat hy zijn Oorſprong niet regt bewaard heeft, en zijn Staat van Heerſchappye verlooren, of ten minſten openbaar gemaakt heeft, Dat hy nu niet zoo wel als-te vooren, over de Begeerte, en ſtrijdende Paſſyen Heerſchen kan; noch zig ook het gantze Schepzel om den Vloek wille, zonder Moeyte en Sweet des Aanſchijns, kan Onderdaanig maaken. En dat zy by gevolg dan ook haare *Woonſteede*, dat is, haar Heemelze Staat, waar in zy booven de Beeſten, in 't Paradijs geſteld waaren, ver-

Hoe de Menſch in zijn eerſte Staat een Engel Gods was.

Matth. 25: 41.

Hoe de eerſte Menſch als een Engel gevallen en zijn Beginzel en Woonſteede verlaaten heeft.

verlaaten hebben; durvende haar daar in niet meer Opentlijk Vertoonen; maar zig voor de Aanſpraake van Godt, onder de Donkere Schaaduwe der Boomen zoodaanig Wegſchuylen, datter naauwelijx eenen Adam meer in heel 't Paradijs te vinden was; zijnde door 't Verlies der aanvanklijke Heyligheyd, Ontbloot, en de Naaktheyd van Schaamte met Vyge-Blaaden Gedekt; zoo dat hy uyt de Schuylhoek zijner Ballingſchap moeſt Uytgeroepen worden; ADAM *Waar zijd gy?* Als niet konnende tot de Vryheyd van het Heemels Burgerſchap weederkeeren, dan op d'aangenoome Borgtogt van Kriſtus, die hem wierd voorgeſteld, tot een Weeder-Aanneeminge door 't Geloove. En daar toe zelf noch uyt het Paradijs Gejaagd; dat is, VERZONDEN, om als een Slaaf, den Akker te gaan Bouwen, en onder 't Sweet des Aanſchijns zijn Brood te zoeken. In teegenſtelling van zijne ZENDING, als een Engel tot den Hof des Heeren, Gen.3:23. Op dat hy niet zonder Straff, en blijk van zijnen Val, alle zijne Naakoomelingen ten Exempel bleef. Als nu den Apoſtel verder van de Straffe deezer Gevalle Engelen zeyd; *Datze Verſtooten zijn in de Helle, en Bewaard worden met Keetenen der Duyſterniſſe tot den Dag des Oordeels.* Is zulx heel niet moejelijk noch Ongerijmd, van den Gevallen Menſche te verſtaan; alhoewel het veele, ten eerſten aanſchouwing meenen, heel *Paradox* en Wonderſpreukig te luyën. Doch men moet hier voor-af wel aanmerken, Dat den Apoſtel zoo ſpreekende, zulx niet en verſtaat van de Laatſte Uytgang der Goddelijke Voorzienigheyd, waar in te-gelijk Gods Barmhertigheyd als het Kroon-Cierzel zijner Regtveerdigheyd en Algenoegzaamheyd geopenbaard is; maar op den Staat des Menſchen, zoo als hy was in dat Oogenblik waar in hy Gevallen lag. Waar omtrent niemant ligt ontkennen kan, of het diep Verzinken in de Helle *Tartarus* of Afgrond, weegen de Scheydinge die'er was tuſſen Godt en den Gevallen Menſche; en haare *Keetenen*, of *Banden der Duyſterniſſe*, in haare Verwerpinge, Matth.8:12. beteekenen zeggen we, zeer-wel een volkoomene Verdoemeniſſe; in teegenſtellinge van 't Heemels Ligt, en de Gelukzalige Staat, waar van zy Uytgevallen waaren, en de Onmoogelijkheyd, om zig zelf daar te konnen uyt-Redden. Gelijk zoo ook Bileam en al die zijnen weg inſlaan, van de zelve Apoſtel gezeyd worden, in de *Donkerheyd* en *d'Eeuwige Duyſternis Bewaard te worden*, 2 Petri 2:17,15. En wy alle liggen ook noch buyten tuſſen koomen van de Herſtelling in Kriſtus, in dien zelven Verderffelijken Staat en Banden, als den Gevallen Menſch hier word aangemerkt; en waar van alleen den Apoſtel, zijn Exempel ontleend. En de Mond-Leere van onze Katechismus, leerd dit ook, door alle-Dry de Deelen daar zy uyt beſtaat. Naamelijk in het ſtuk der *Ellendigheyd*, der *Verloſſinge*, en der *Dankbaarheyd*. Want dat de Genaade Gods tot deezen Val gekoomen is, is ten aanzien van den Gevallen Menſch, alleen toevalliger-wijs geſchied. Doch het Herſtel des Menſchen, quam den Apoſtel niet te pas hier by-te brengen; Op dat hy die, dien hy teegen den Afval en de Verfoeyelijkheyd der Zonde, en Gods Toorn teegen dezelve, wilde Waarſchouwen, geen geleegentheyd gaf, deeze Bedreygingen in de Wind te ſlaan; en te doen Denken, Dat ſchoonze van Godt Afvielen, hy haar insgelijks zou Genaadig zijn; waar teegen den Apoſtel waakt, Rom.6:1,2. Maar is, en blijft daarom veel-eer een kragtig Bewijs, Dat den Gevalle Menſch, *Alleen uyt Genaade Zalig word*, en die Eeuwige Banden ontheeven word, Efeſ. 2:5,7,3. Het welke dan hier te-regt naa-gedagt, ons vermaand, Dat den Apoſtel, niet Regt zou gehandeld hebben, by-aldien hy om dit Exempel hem te-Nutte te maaken, onze Voor-Ouders niet *In den Staat der Helle*, der *Duyſternis* en der *Banden* en *'t Oordeel* gelaaten had. En dus meenen wy genoeg van den Val der Engelen gezeyd te hebben, om'er ten minſten geen Duyvels van te maaken. En zoo wy van hier tot des Apoſtels verder Reedeneering, over de Twiſt des *Archanchels* MICHAEL *Met de Duyvel* inzien; wy meenen de weg reeds genoeg gebaand te hebben, om ook dat moeyelijk ſtuk, op de voorige wijs, makkelijk te konnen afdoen. Voorwaar, de Naam MICHAEL, (dat is; *Wie*

De Gevalle Engelen in de Helle Verſtooten.

Hoe op de Straffchuld des Gevallen Menſch te paſſen.

Om wat Reeden Petrus en Judas den Gevallen Menſch alleen in haar Verdoemelijke ſtaat moeſten aanmerken.

Wie gelijk Godt:) paſt t'eenemaal op Kriſtus, die by-genoemd word de Archangel, dat is, *De Vorſt der Engelen*, of *Groote Gezant*, of *Boode*, die als de Engel des Verbonds Gezonden is, in de plaatze van den Eerſten Engel Adam, die Gevallen was; vergelijkt Malach. 3:1. Matth. 21:37. Joh. 8:42. Hebr. 1: 1. 1 Kor. 15: 45, 46, 47. Deezen Engel voerd *Twiſt met de Duyvel*, of Draak, of *Adderen Gebroedzel*, (dat is, niet met de Helzen Satan, maar met de Joden die uyt den Vader den Duyvel waaren, en de Begeerte haarer Vaderen en des Vleeſch deeden;) *Over het Lichaam van Moſes*; dat is, de Godsdienſtige Omſlag van de Wet; die even als onze Ziele met het Lichaam des Vleeſch, met de Kleederen van Reynigmaaking des Vleeſch, voor een tijd Omhangen was: Doch met de Komſte van Kriſtus, Geſtorven en in 't Graf was afgeleyd. Waar teegen dit Adderen Gebroedzel aandruyſt, en Wil, Dat dit Mozaize Lichaam Onbegraaven, en niet voor Dood zal weggeleyd worden: Strijdende Stijf en Stout, Dat Moſes in de Wet noch Leefd, als die niet en is Afgeſchaft, noch Nimmer Afgeſchaft zal worden; gelijk zy in haar Geloofs-Belijdenis leeren; en Michael, dat is, *Kriſtus*, alzoo noch met de Joden over 't Lichaam van Moſes Twiſt: Alhoewel hy haar niet en Vernield; maar het Oordeel der Beſtraffinge den Vader over-geeft; zeggende, *De Heere Straffe uw.* Op welke dan ook den Ondergang van de Joodſe Republijk gevolgd is; waar door het Lichaam van Moſes, dat is, De Ceremonieele Godsdienſt, zoo geheel-en-al Verborgen en Weggeſtopt is, Dat het tot op deezen Dag niet gevonden en word. Let eens tot deeze Speelinge des Apoſtels, op Moſes Dood en zijn Onbekende Begraavinge, Deut. 34:6. en vergelijkt daar naa, Zacharia 3: 1, 2, 3. en gy zuld niet twijffelagtig zien, Dat dit alles in dier-voegen, van den Engel des Heeren, en de Satan, of *Weederpartijder*, ſtaande aan zijn Regterhand, met Joſua de Hooge-Prieſter *In Vuyle Kleederen*, Voorzeyd word; Want wy moogen dit niet breeder uytpluyzen, dit Hoofdſtuk zou te onmanierlijk groot worden. En wy meenen ook tot hier alreede genoeg getoond te hebben, wat men van de Val der Engelen te houden heeft, daar Petrus en Judas van gedenken. Waar toe, op dat we noch een woord, aangaande het Apoſtoolize Gezag deezer beyde Brieven by brengen, alleen dit op de Rye zetten; Dat alhoewel den eerſten Brief van d'Apoſtel Petrus, van de meeſte zonder naadenken, als een Eygen Schrift geagt word; nogtans Eraſmus met Grootius en andere, den Tweeden in twijffel getrokken en beweerd hebben, Dat zy laater, en van een Verſchillige Stijl en Autheur is: Te weeten van eenen Simon de Naavolger van Jakobus, die dezelve in 't Biſdom van Jeruſalem zou uytgegeeven hebben. Doch naadien zy reeds in 't Koncilie van Laodicëa, op de Naam van Petrus, en voor een Regelmaatig Schrift aangenoomen is, als meede van Athanaſius, Hieronymus en Auguſtinus met andere Kerk-Vaders, hebben Hammond, Heydeggerus en de Meeſte Godsgeleerde, zig hier in ook teegens Grootius aangekant, en d'Apoſtoolize Oudheyd deezes Briefs Verdeedigd; alhoewel haar Bewijs, meeſt op d'Oude Goedkeuringe ſteund: En * Euſebius vry twijffelagtig van de zelve Schrijft. *Wy hebben verſtaan*, zeyd hy; *Dat de Brief van Petrus, die de Tweede genaamd word, geen Wettig of Teſtamentaair Schrift is; maar om dat zy aan veele Nuttig is, iſſe neevens andere Schriften gebruykt.* Die den zelven dan ook in zijn 23ſte Hoofdſtuk, onder de Schriften teld, *Die van zommige worden teegengeſprooken.* Waar uyt blijkt datze Ouwelinx niet zoo algemeen aangenoomen is, als eenige wel meenen. Ook word deezen Brief in de aller-Oudſte Syrize Overzetting niet gevonden: Want die welke Pokok uyt de Bodleyaanze Boekerye uytgegeeven heeft, is niet van de eerſte, maar een weynig laater van Thomas de Biſſchop van Heraklia, in 't Ligt gegeeven; gelijk uyt de Syrize Aanteekening van Dionyſius te zien is. Dat evenwel deezen Brief eerſt wat laater aan de Man gewild heeft, daar van meenen zommige dit de reeden, Datze niet aan zeeker byzonder Perzoon of Gemeynte, met Naamen gezonden is; maar even zoo als d'Euangelien, welke eenmaal van eene

De Duyvel in Twiſt met Michaël over het Lichaam van Moſes.

Aanmerking over 't Gezag en Apoſtoolize Oudheyd van Petrus tweeden Brief.

* In zijn 11de Boek der Kerkelijke Hiſtorie Kap. 3.

eene GemeynteGeleezen,allengskensUytgeschreeven en zoo aan veeleGemeengemaakt zijn: Zoo dat die alle, hebben moeten Oordeelen, of die Opregt waaren of niet. En zoo is dan ook deezen Tweeden Brief van Petrus, allenxkens onder de Reegelmaatige Schriften, niet zonder voorgaande Onderzoek aangenoomen. Zoo datze Origenes en Hieronymus, zonder Schroom voor Kanonyke Boeken aanvaard hebben. Nogtans schijnd dit een krank bewijs, Dat dezelve geagt word, met de Boeken der Profeeten en andere Apostelen, over-een te koomen; Naadien'er zulke meer zijn, die nogtans nooyt onder de Boeken des N. Testaments aangenoomen zijn. Die evenwel Petrus voor de regte Schrijver, des Tweeden Briefs agten, merken d'Opdragt even als den Eersten aan; Naamelijk aan de Bekeerde Joden, als te zien is Kap.3:1. *Deezen Tweeden Geliefde, Schrijf ik aan Uw-lieden*; vergelijkt Kap.1:19. daar hy van het Profeetize Woord gedenkende, toond, Dat hy daar met de Geloovige Joden handeld; naadien het Profeetize Woord, den Heydenen niet toebehoorde, als voor zoo veel'er uyt haar, het Euangelium met de Joden aannaamen. De Tijd wanneer Petrus zijn 2de Brief zou Geschreeven hebben; steld men kort voor zijn Dood, en Ondergang van Jerusalem; zijnde in 't 67ste Jaar naa Kristus Martelaar Gestorven. En wat den Inhoud van zijn Brief is, magmen aan de Opschriften booven de Kapittelen der Duytze Overzettinge verneemen. Dit haddenwe van Petrus Tweeden Brief te zeggen. En alhoewel de meergemelde Grootius ook meend, Dat niet Judas, (die Marce 6:3. en Luce 6:16. Actor. 1: 13. een Apostel genoemd word;) maar eenen anderen Judas, de xv^de^ Bisschop van Jerusalem, dien bekenden Brief Geschreeven, en Geleefd heeft ten tijde van Hadrianus en een weynig voor de Valze Messias Barchozebas; is hy even ook daar over van Heydeggerus bestraft. Want alhoewel hem deezen Judas, *Een Dienstknegt Kristi*, en niet *Een Apostel* noemd, schijnd zulx aan veelen een al-te Swakken Grondsteun, om 't Gezag van zijnen Brief te Wraaken: Gemerkt zig Paulus ook wel een Dienstknegt noemd. Als te zien is Philem. 1: 1. en hy komd ook in de Naamlijst der Apostelen, Matth. 13:55. Marc. 3:18. met de Naam van Lebbæus en Thaddæus voor. Waar van d'eerste, *Een Hartig Man*, of *Tveraar*; de tweede, *Een Belijder* beteekend. Eusebius en Hieronymus zeggen wel, Dat deezen Brief eertijds wierd Teegengesprooken; maar egter onder de Brieven der andere Apostelen aangenoomen, en gemeen gemaakt is: Alhoewel zy de zelve *Een Bastaard Brief* noemen; dewijl d'Oude Schrijvers geen gewag daar van en maaken: Waar toe zy verscheyde reeden konnen gehad hebben; die desselfs Apostoolize Agting nogtans niet hinderlijk behoeft te zijn. Want even als die van Petrus, aan geen byzondere Gemeente is Toegeeÿgend, is zy eerst langzaam konnen in de Kennis geraaken, en aangenoomen worden. Ten minsten heeftze Athanasius voor Wettig gehouden. Als meede Tertullianus en Klemens d'Alexandryner. En schoon bekend staat, Dat Judas Brief van zommige onder d'Oude Verworpen is, om dat hy de Profeetie van Enochs Boek aanhaald, welk Apokrijf is; Prijst die Zendbrief-Schrijver egter veel-eer alleen desselfs Profeetie, als het Aprokrijfe Boek zelf: Gelijk dat van Gomarus Verantwoord is. Dat hy nu ook naa de Tijd van Petrus Geschreeven heeft, houdmen buyten twijffel; als die by-naa een kort begrip van Petrus Tweeden Brief gemaakt heeft; zig gedraagende, als een Getuyge van de Dingen die te vooren van de Apostelen Geleerd en Geschreeven waaren. Waar van nu eenmaal genoeg.

Wat Agting men voor den Brief van Judas moet hebben.

Die nu den Val der Engelen uyt gemelde Brieven, zoodaanig Verklaaren, Dats'er Zelfstandige Duyvels, Quaade Engelen en Helze of Booze Geesten van maaken; Bannen haar alleen maar zoodaanig *In de Helle*, en Binden haar met geen andere *Keetenen der Duysternisse*; dan dat zy vast noch Daagelijx in 't openbaar voor 't Ligt verschijnen, en zoo wel Zienelijk in Vervaarende Gedaantens, als Onzienelijk in haare Werking of Booze Wil en Gedagten, over-al en de geheele Aarde over rinkinken, en onder 't Gebied van een Opper-Hoofd, alles op haar Hoorens neemen, alle Quaad stooken, en Duyzend Schelmstuk-

Ongerijmdheyd der geener die de Gevalle Engelen tot Duyvels maaken.

ken helpen uytvoeren, en daar toe niemands Gemoed en Zinnen Ruſt laaten, zelfs niet de Vroome; daar Zy, of Hy (want zoo verward ſpreekt men doch van de Duyvel,) noch wel 't meeſt op toeleggen; en ſpreeken voor de reſt niet anders van de Duyvel-SATAN; als eertijds de Egiptenaars van haaren *Typhon* geloofden, en deſweegen met zoo veel Beſcherm-Goden, en Quaad-Afweerende Engelen, daar teegens op haar Hoede waaren. Zonder eens op den *Satan* te denken, die in haar eygen Vleeſch Huysveſt, en daar in teegens haaren Geeſt Strijd, Gal. 5:17. En het zou miſſchien wel konnen zijn, Dat al wat men thans van de Duyvel, en zijn Ontelbaare Landloopers zeyd; hier van alleen door een Waangeloovige naavolging en afgewiſſelde Naamdigting voortgeſtooven is; zoo wel ſtemd alles over-een. Maar zegt ons tog eens; Gy die uyt den Val der Engelen, de Weezentlijkheyd des Duyvels, (of der Duyvelen,) uyt die eenige plaatze van Petrus en daar naa uyt den Brief van Judas, Vaſt en Onbeſweeken wild gehouden hebben; waarom men ook niet al 't geên'er verder van haar *Vaſt-Liggen* en *Bewaaringe*, word by-gedaan, naa de Letter-zin vaſt-houd? Zal 't niet miſſchien hierom zijn, Dat men de Duyvel dan niet ſtrax naa de Scheppinge, in 't Paradijs kan invoeren, om den Menſche door de Slange te Verleyden? Want men houd doch voor waarſchijnelijk, Dat de Engelen voor de Scheppinge der Weereld, of ten minſten voor den Menſche Gevallen zijn. En datze daar by ook noch Verplaatzelijk Gaan en Koomen, en Zelfſtandig naa haar Weêzen teegenwoordig zijn daarze Werken; gelijk we korts te vooren uyt Ridderus, weegen 't Opvaaren van den Engel die aan Manoah en zijn Vrouwe Verſcheen, hebben aangeteekend; en de Duyvel derhalven dan ook zijn Keeten-Banden wel Los-maaken, en uyt de Duyſtere Hel, in 't Ligt Verſchijnen kan: Ten zy dan dat men hem grooter Eygenſchappen toe-digten wil, als de Engelen ooyt hadden; die alleen dan elders wat gezeyd worden te doen, alſſe Gemoedelijk van Godt worden Uytgezonden: Maar de Duyvel wel in zijn Kluys blijven, en egter door 't Aanblaazen van zijnen Geeſt, van daar wel maaken kan, Dat alles naa zijn Wil gaat. En daarom te verwonderen is, Dat hy deeze Konſt in 't Paradijs niet te werk ſtelde; maar een Liſtige Slang moeſt terhand neemen en daar door Klappen als een Papegaay. Doch dit is 't erbarmen; en wy hebben ook altijd gemeend en geloofd, Dat aangaande d'Onmiddelijke Gemoeds-bewerking, zulx Godt maar alleen eygen was; door dien hy alles Vervuld. Onder-en-tuſſen doed ook dit weynig ter zaake, Dat eenige al leuterende hebben Bedenklijk gehouden, of de Duyvel niet te-gelijk met den Menſche Gevallen is; naa dien ligt te merken is, Dat die een ander tot een Schelm wil maaken, eerſt zelfs moet een Schelm zijn. Maar is de Duyvel met de Gevalle Engelen in een Ontoeganklijken Afgrond, en Eeuwige Duyſternis, dat is, buyten alle Kennis en Gemeenſchap met het Schepzel, Verſtooten en Vaſtgeſlooten, hoe is hy dan niet alleen aanſtonds in 't Paradijs gekoomen, en hem daar zoo Groot-Vermoogenden Magthebber betoond te zijn, Dat hy een Boosaardige Slange Spreekende gemaakt, of door dezelve Geſprooken heeft? Maar dat hy ook, naa dat hy daar over in de Vloeken, over dat Beeſtelijk Werktuyg uytgeſprooken, andermaal en als in een Tweede Val Verſtooten, en als onder de Voeten der Menſchen den Kop Ingetrapt is; Dat hy zeggen we, nu noch zoo veel Magt heeft als men hem Toeſchrijft? Heeft hem de Straffe al dat Vermoogen aangebragt? Hebben hem de Boey-Keetenen, Ontbonden? Heeft hem de Eeuwige Duyſternis in 't Ligt gebragt? Of is hem de *Bewaaringe*, Een *Losla atinge* geworden? Zoo jaa, Hoe zijn hem al die Plaagen dan een Straffe? En hoe heeft hem die Straffe aan zoo grooten Bediening geholpen? Hoe is hy zoo dikwils, jaa geduurig van den Band, Dat hy nooyt Vaſt-leyd? Hoe is hy zoo Ruym en Breed met de Werking van zijnen Geeſt, Dat hy op Honderd-Duyzend en meer plaatzen te-gelijk zijn geheele Perzoonaadje ſpeeld; en om yder Menſch geſtaadig heenen Swierd? 't Geên immers nooyt van een Engel gezeyd noch gedagt is? 't Luyd vreemd voorwaar, ſchoon men al toegeeſt, Dat hy meenigte Min-

'tGeên thans van de Duyvel geloofd word, komd zeer-wel met de gedagte van den Egiptizen Typhon over-een.

Die den Val der Engelen uyt den Brief van Petrus beweeren blijven niet by des Apoſtels woorden.

Minder-Duyvels, dat is, een zoort van Quaade Engelen of moogelijk *Kabouter-Manneckens*, onder hem heeft, die dit voor hem uytvoeren: Want als dan moetender ook al vry een goed getal Engelen Gevallen zijn; en'er meer zijn als 'er Menschen op de Aarde te-gelijk Leeven; naadien men wil datze wel met verscheyde Legioenen een Mensch te-gelijk aan vallen; en daar Invaaren, zoo Fijn en Abondant zijn deeze Geesten. Want op dit Waangeloovig Erfgerugt mag men gelooven, dat het alleen steunde, als zeeker Preeker in 't Land vander Goes; in zijn Sermoen hem liet ontvallen; *Datter wel Honderd-Duyzend Duyvels, op de Punt van een Naalde konden Zitten; en yder noch wel zoo veel ruymte zouden hebben om Schoenen te Lappen, zonder in 't Uytslaan van haare Ermen, malkanderen aan-te raaken.* Ziet daar eens, hoedaanige botte schermslaagen, 't Verdigtzel van s'Menschen Herte durft voort-brengen, omtrent Dingen, die door geene vaste Beginzelen bevestigd worden; en waar van men in 't Onzeeker staat; ofze zijn of niet en zijn, of hoeze zijn konnen: En men ten besten genoomen, alleen met de Naam van afgescheyde Gestalten of Weezens durft noemen, die om datze geen rang in de Natuurlijke dingen schijnen te vinden, yts vermeend booven dezelve te zijn: En daar in alzoo een grondvest vinden, om alle Verwarde, Onzeekere en Onmoogelijke dingen, van Geesten, Engelen, Duyvelen en diergelijke, voort-te-zeggen: Die ruym zoo Uytzinnig zijn, als de Bygeloovige Droomen die de Heydenen van haare Goden hebben: Jaa daar uyt alleen haar Oorsprong hebben. Doch zoo wy hier ons stuk vervolgen; staat'er omtrent de Val der Engelen aan-te merken, Datwanneer men een Dief of Schelm om zijn Quaade stukken Straft, en daar by in een Rasphuys Band, en aan een Yzere Boey vastklampt, hy zeggen we, daar door geen de minste Magt verkrijgt, om met andere Rasphuys-Boeven, daagelijx uyt-te loopen en alle Menschen te Besteelen, of in haare Huyzen des Nagts in-te Breeken, om haar te Vermoorden; maar is door zijn Gevangenschap alle Klem en Ommegang met andere Schelmen quijt. Men Hangd Dieven en Schelmen, op datze niet meer zouden Steelen, maar niemand word door Gestraft te worden, schoon hy in 't Leeven blijft, meerder Magt noch Vryheyd gegeeven, om Schelmstukken te doen waar hy maar kan. Nogtans schijnd men dit alles gemakkelijk den Duyvel over te laaten, wiens Vloek en Straffe en Boeyen en Gevangenis, hem alleen 't Vermoogen ter-hand gesteld hebben, om alle Menschen even zoo, jaa Tienmaal-meer te Plaagen, als waarom hy zelf Gestraft is. Hier-en-booven schijnd het meede vreemd, Dat men geduurig van de Werking des Duyvels op de Gedagten der Menschen spreekt, en zoo weynig of niet van die der Goede Engelen rept, als ofze Uytgestorven waaren, of geheel-en-al, geen Bewind meer omtrent den Mensche hadden; daar nogtans in 't Oude Testament zoo veel van gezeyd word. En veel fraaye Godsgeleerde zeggen, Datter vermoedelijk veel meer Goede als Quaade Engelen zijn. Doch wy voor ons deel, datter geen andere als Goede zijn, en zoo veel als Godt wil. Maar zoo'er zeekerlijk Engelen Gevallen zijn, schijnd'er te volgen, Dat de rest dan thans Volmaakter en Standvastiger zijn, dan in den Beginne, dewijl'er nu geen meer en Vallen; immers niet zoo veel wy weeten. Doch wy gelooven veel-eer, Dat de Engelen niet en konnen Vallen, om datze Goed zijn, en altijd Goed doen, uyt noodzaakelijkheyd van haar Natuur en Goddelijk Beschik, en heel geen *Satan*, dat is, geen Strijd tussen Vleesch en Geest onderworpen zijn, die haar verleyden kan. Maar byaldien de Goede Engelen haare werking doen door de agtervolgende Invloed, en Gemoedelijke Meedewerking der Goddelijke Kragt, door welkze alleen Magtig zijn te doen, waar toe zy worden Uytgezonden; Hoe heeft dan de Duyvel, die uyt dien Gelukkigen Staat Uytgevallen is, die Hebbelijkheyd der Gemoedelijke Meedewerking Gods, noch konnen behouden, om zijn Werkingen, die altijd met de Invloeyende Meedewerking der Goddelijke Kragt, in haare Zendinge verzeld gaan, te Volvoeren? Naademaal ymand die een Bediening of Aanzienelijk Ampt verliest, en daar uyt Geschopt word; te-gelijk ook

Waarom de Engelen niet en konnen Vallen.

ook al het Voordeel, en al 't Vermoogen en Waardigheyd verlieſt, die met dat Ampt verzeld gaan. Dewijl die af hangen van de Gunſt en Magt des geenen die hem zulx eerſt Vergund, maar nu Ontnoomen en zijn Gunſt ontzeyd heeft; niet willende hem meer tot zijnen Dienſt Uytzenden. En by-aldien dit zoo is, kan'er geen Duyvel zijn, aan wien men zoo groote Vermoogens toeſchrijft, Datze zelfs niet eens tot het Weezen van de Goede Engelen, in haar zelfs behooren, noch nergens worden toegeſchreeven, dan wanneer zy Gezonden worden: Veel min een gants Rijk des Duyvels; als men gemeenelijk al-te Onkundig in de Reeden-konſt, uyt de Reeden des Zaligmaakers Matth. 12:25-27. voort-zeyd. En daarom meenen wy, Dat ons Bileam dit alles zeer ſchoon, als een Daad van Godt, verklaaren kan; let eens op des Bedremmelden Mans woorden, Num.24:13. en 22:18. en 23:8, 23. En 't zal u niet moeyelijk om te zien zijn; Dat noch de Profeeten, noch de Engelen, yts konnen doen, zonder de Gemoedelijke Meedewerking Gods; die alleen Onmiddelijk door de Geeſt zijner Kragt werkt, 't geên de Profeeten Aankondigen; en den Engelen toegeſchreeven word te doen. 't Geên alles op de Duyvel niet en paſt, die Gods en aller Menſchen Vyand gehouden word, 't zy dan hoe wy den zelven opvatten, of meenen te beſtaan. Maar gelijk zig over weynig Jaaren, de Vermaarde Man *Balthazar Bekker*, openhertig teegen de Ongegronde gevoelens van de Werking des Duyvels, en in 't byzonder ook teegens deſſelfs Werking door de Slange in 't Paradijs, heeft aangekant, en over zijn bygebragte Bedenkingen, van de Kerkelijke veel heeft te Lyën gehad; (zoo dat ook derzelver Steurnis niet aan 't bedaaren raakte, voor dat de Wraakluſt, die Hubze Man, onder veel Godſwetzeryen, en Ketterze Naam-ſtreepen, had van den Kantzel Geſchopt; dewijl Nieuwe Waarheeden meer-maal pleegen nieuwen Haat en Opſchuddinge onder zulke te verwekken, die haar Naalaatigheyd niet geeren met Zout, Edik en Moſtaard onder de Neus gevreeven zien;) Alzoo heeft die opmerkenke Schrijver, nogtans Moſes Verhaal, weegens het Spreeken der Slange, niet verder verligt, als te zeggen; *Dat Moſes buyten alle twijffel reeden gehad heeft, om naa des tijds geleegentheyd in welke dat hy Schreef, en den Staat des Volks voor wien hy dat deede, het gantze Verhaal der Verleyding onder zulken Bedrijf eener Slange te Verbeelden.* Dit gelooven wy voor vaſt; zonder datwe nogtans genoodzaakt meenen te zijn; met hem, (in dien 't hem anders ernſt is,) den *Val des Eerſten Menſche, uyt Aanraading van de Duyvel* te ſtellen. Doch wat en welke de reeden zijn die Moſes gehad heeft, om dat alzoo te doen, zeyd die Opmerkende Schrijver niet opentlijk, alhoewel wy gelooven, Dat hy niet verre van ons Gevoelen is. Hierom en behoorde het geen Vermeetelheyd genoemd te worden, op een naagelaaten zaak een naader Proef te doen, gelijkwe alreede ſtuk-wijs begonnen hebben, om te zien hoe verre wy 't brengen en Bedenkelijk voorſtellen konnen; zonder dat wy yemands Gemoed yts willen opdringen, Dat hy te vooren noch geenzinds ter Deugden overdagt heeft. *Die het Vatten kan, die Vat het*, was de Taale des Zaligmaakers, als hy zijne Wonderſpreuken voortbragt, Matth.19:12. Voorwaar de Slange was niet alleen zeer bequaam tot Moſes Oogmerk, Spreekende en Liſtig-Reedenkaavelende in-te voeren; dewijl hy waarſchijnelijk voor had, de Overleggingen van Evaâs Gedagten en Gemoeds-beweegingen, (Strijdende de *Begeerte*, met de Wil, en 't Oordeel der Regtheyd en Billikheyd,) daar onder te bewimpelen; (Gelijk *Denken*, zeer dikwils, *Spreeken* en *Zeggen* in de H. Schrift genoemd word, als te zien is, Gen. 20: 11. en 38: 11. en de Kantverklaaringen aldaar.) Maar hy doed ook de Vrouwe Eva, naa 't volvoerde ſtuk, de Schuld heel omzigtig op het *Bedrog* der Slange leggen; om dat hy daar door in d'eerſte plaatze alſwe zeyden, en in 't algemeen wilde voorſtellen, De Bedriegelijke Overleggingen van Evaâs waggelende Gedagten, geſteeven door 't Bevallig aanzien van 't Verboodene, waar toe haare *Begeerte* wierd overgeboogen, om te Diabolizeeren naa de ſlimſte zijde, en een Quaad beſluyt te maaken; naa welker volbrenging

zy

zy wel zag, datze Heymelijk en eerze ter-Deugden op al het gevolg gelet had, van haaren Luſt bekroopen, en alzoo in 't Onzigtbaare van een Bedrieglijke Slang, die zig als in het Stoff aan den Weg vergbergde, Gen. 49: 17. Gebeeten was; gelijk alle Bedrog beſt van agteren en naa den Uytgang beſpeurd word. Als waar in dan Moſes een Voordeſtig Leerſtuk van *Waakzaamheyd* teegens de Liſtige Bekruyping der *Begeerte*, (die alſſe niet Kragtig door de Reeden van 't Betaamelijke in toom gehouden word, de Wil tot hulp krijgt en tot Zonde brengd,) aan al de Weereld heeft ingeſteld, en aan de Kerke overgeleeverd; 't geen we ſtrax naader betoonen zullen. Maar aan d'ander zijde, heeft hy in 't byzonder, Een Voordeſtig en aanmaanend Geneeſmiddel aan het Iſraëlitize Volk verſchaft, om haar Zinnebeeldelijk van die Vuylaardige en Afgodize Slange-Dienſt der Egiptenaaren, (by wienze zelfs in haar Beeldnis als een God-heyd Aangebeeden wierd, onder verwagting dat den Menſch en 't Gemeene-beſt des Vaderlands, alle goede Zeegeningen en Lijfsgezondheyd te wagten had;) af-te trekken en in haar Dwaalziek Verſtand te geneezen. Haar doende zien, hoe grooten Ramſpoed en Jammer haar Naabeeld in Liſtigheyd, werkende door 's Menſchen *Begeerlijkheyd*; al van Ouds over 't Menſchdom gebragt had, door een Oorzaak der Zonde te zijn. Te ligter in deeze Afleyding, toepaſſelijk, om een waare Beſchrijving der influypende Zondelijkheeden te zijn: Als zy flegts aanmerkten, hoedaanig-een ſchandelijke afwijking van Godt het was, Dat de Menſchen met een Leelijk, Glibberig en Vergiftig Beeſt, dat Arm en Naakt, en Ellendig op zijnen Buyk in het Stoff der Aarde en in Stinkende Poelen moet Leeven, zoo Gemeenzaame Zaamenſpraak houd; 't zelve Eerd, Aanbid en daar naa Luyſterd, en wagt dat hem veel Heyl daar van toekoomen zal; even als Eva hier in diervoegen gedaan had; maar zig Bedroogen gevonden had. Doch waar van haar Moſes nu ook noch te-bet Afſchrikte; haar aanwijzende de nieuwe Vyandſchap, die tuſſen de Menſch en de Slange naa zijn Val was Ingeſteld en Openbaar gemaakt; als waar van zy * korts te vooren de proef aan de Vyerige Slangen, over haare Baldaadige Opſtand, Afval en Ongeloove teegens Godt en Moſes, hadden gehad; die haar zoodaanig haavenden, datter veele wierden in de Dood geſtort. Waarom zy dan ook doemaals niet de God-Slangen van Egipten te hulp riepen; maar onder openbaare Belijdenis van haare Zonde, Moſes aanzogten, op dat hy haar door zijn Voorbeede by Godt, van dit Geſpuys Verloſte, Num. 21:7-9. Gelijk dan ook zulks geſchiede op het aanzien van een Kopere Slange die Moſes op Gods Bevèl, onder Beding van Geloove, oprigte; tot een Waarteeken, van dat Godt alleen, en niet eenig Vergiftige en Doodende Slange, den Helper van zijn Volk was. Zinnebeeldelijk alzoo omkeerende, 't Quaad dat haar Plaagde, tot haare Geneezinge. Naaderhand van de Zaligmaaker als een Doorlugtig Voorbeeld van zijn Verhooging aan 't Kruys verklaard, Joh. 3: 14. Daar wy in 't voorby-gaan noch over konnen aanmerken; Dat Moſes in zijn tijd, veel verſtaanelijker, als heedendaags, het Spreeken van de Slange heeft konnen invoeren, als wanneer het Eeren van Beeſten en 't Zin-aanduydend Schrijven, door der-zelver Beeldniſſen, en inzonderheyd die der Slange, noch in gebruyk en den Iſraëliten niet onbekend was, gelijk we elders breeder zullen uytvoeren. En dat ook d'Egiptize Prieſters gewoon waaren, de Menſchelijke hoedaanigheeden, niet zelden door Naamdigting, aan Beeſten op-te draagen, zullen we in 't laatſte Hoofdſtuk van dit Boek-Deel uyt Herodoot aanwijzen; alwaar blijken zal; dat zy door *Swarte Duyven*; Egiptize Vrouwen verſtonden, die van Thebe naa Dodone en elders quaamen Overvliegen; en met Menſchen Stemme Spraaken: Haar alleen daarom *Duyven* noemende, om datze onder de Barbaaren een Onbekende Taal Spraaken, die hen dagt dat met der Duyven Stem over-een quam. Even als Moſes de Slange Liſtig, naa den uytgang en Quaadaardigheyd der Verleyding, als een Spreekend Beeſt heeft ingevoerd. Jaa de gantze Godwarring der Egiptenaaren Geheyme Godgeleerdheyd, ſteund op geen andere Oorſprong, als

* Te weeten eer Moſes dit Schreef.

Kopere Slang waar toe aan de Iſraëliten voorgeſteld.

de toeëygening van verscheyde hoedaanigheeden, aan een-en-de zelve Ge-perzooneerde Godheyd; die onder hen allengskens tot zoo veele God-Naamen aangewassen zijn: Gelijk we zoo gezien hebben, Dat Serapis dezelve is met Apis, Isis en Osiris, ongemoeyd het verschil van Geslagt in Man of Vrouw. Maar Serapis is ook een Slange, en te-gelijk als Osiris, de Zon, en ook een Os; en daar by ook Isis; dat is, Water en Vyer onderling te zaamen gemengd. Veel beeter heeft dan Moses, naa die Oude wijs, d'hoedaanigheyd der Brandende Begerte in de Vrouwe Eva, een Slange genoemd; en wy moogenze derhalven, voor zoo verre, ook een-en dezelve met die Vrouwe stellen: Alhoewel die hoedaanigheyd naa het Openbaar worden van den Val, niet tot Gods Beeld behoord. En daarom van Moses door voorkooming, naa den uytgang der gebeurde zaake, (als een byzondere Perzoonaadje) een *Slange* genoemd, die met de Mensch in Vyandschap staat. Maar naadien bekend is, Dat de Vyandschap welke by Moses Letterlijk tussen de Slange en de Mensche gesteld word, eygentlijk niet grooter is dan de Vyandschap met andere Wilde Dieren, als Leeuwen, Beyren, Wolven, Tygers, Krokodillen en meenigte andere; diend men aan-te merken, Dat men deeze Vyandschap, zeer waarschijnelijk binnen den omtrek van dit Voorval besluyten moet: En waar in den Mensch van de Listige Slange zijner *Begeerte*, in Verzoeking gebragt, en tot het Booze *Gediabolizeerd*, dat is, Overgevallen was; als waarom Moses volgens onze bedenklijkheyd, byzonderlijk de Slange haatig wilde maaken. Zulx een Pluys-Pens hier niet en moet inbrengen, Datter eenige Slangen gevonden worden; die den Mensche niet en Beschaadigen. Ook en behoordmen niet ongemerkt te laaten doorgaan; Dat alhoewel Moses de Slange genoegzaam Spreekende met Eva heeft ingevoerd, de Slange zelfs nogtans, naa dat de Vrouwe haar van Bedrog beschuldigd, en zy desweegen Aangesprooken en Vervloekt word; egter niet met-allen Gevraagd word, en zy zelf ook niet een woord meer Spreekt, maar bot stil Swijgd?'t Geen veel-ligt alzoo voorkomd, om dat zy slegts als een Beestelijke Slang van Moses ingevoerd, nu voor Godt, als een Slang, niets tot Verschooning in te brengen had, (want d'Overtreedinge lag'er toe, en de Listige Slang had haar Fenijn geschooten;) dewijl ook de geschaapenheyd der geheele zaak, door Eva al Verantwoord was; Bekennende datze Bedroogen was; het welk zy nu in haar Gemoed zoodaanig bevond; Bewust geworden zijnde, de Worstelinge haarer Begeerte dieze teegen 't Goddelijk Gebod had Toegestemd: Doch zy, of liever Moses, noemd dit *De Slange*, om binnen d'omtrek van dees Zinnebeeldelijke Leerwijze te blijven, van wiens Oogmerk men deeze bewoording afleyden moet; als die tot zijn voorneemen en de Natuure der zaake zeer dienstig was, gelijk strax zal blijken. Dus en behoeftmen dan met de meeste Uytleggers niet te gelooven, Dat de Slange, of liever de Duyvel door de Slange, zeederd de Verleyding, niet meer Gesprooken heeft, om dat hy zig tot Stom-wordens toe Schaamde, over de Goddelijke Straffe, die hem zonder yts tot zijn Verschooning af-te vraagen, op den Hals gesmeeten wierd, Gen. 3: 14, 15. even als of die Looze Geest, stillekens weg-gedroopen waare, en de Onnoozele en Stomme Slang, in den Brand gelaaten had. Waar van ongetwijffeld dat Fabelagtig Geloove zijn Oorsprong ontleend heeft; Dat de Duyvel, niemand die over eenig begaane Schelmstuk, (hoe Konstig, Tooveragtig en Onmoogelijk dat ook uytgewrogt is,) in Banden en Boeyen bekneld raakt, eenige Hulp meer bieden kan, maar zijn Makker in de Pekel laat. Doch men ziet daar aan hoe grooten Baas de Duyvel is, die met al zijn Listige Konsten, niet een Stroo aan stukken byten kan, en voor een Houten Deur en Yzere Tralye moet staan kyken, als een Domme Koe voor een Hammey-Hek. Doch hier toe wist alleen de Goddelijke Magt raad; als zy onder een Aardschudding, de Gevangenis-Deuren uyt de Harren, Slooten en Grendelen schokte, en de Boeyen van Paulus en Silas Ontschaakelde, Actor. 16: 26. Gelijk zoo ook Petrus door een Engel des Heeren, van tussen twee Krijgsknegten uyt de Yzere Banden Verlost is, Actor. 12: 6-11. Maar zulx

De bedenking over het Swygen van de Slange alsse Beschuldigt en Gevonnist word; weggenoomen.

zulx leeſt men van de Duyvel nergens. Onder-en-tuſſen zijn'er Exempelen genoeg, van Ontſnapte Boeven, die Liſtiglijk uyt haare Boeyen ontkoomen, Lidteekenen genoeg agter-lieten, Datter geen Duyvels meede beezig geweeſt waaren. Gelijk ook Petrus zoo zijn eygen Onmagt bewuſt, uyt de Zeldzaame Ontſlaaking zijner Boeyen en Gevangenſchap, Oordeelde, Dat Godt hem door een Engel, uyt de Hand van Herodes Verloſt had, Actor. 12:11. Maar zoo de Duyvel in 't Paradijs zoo Bloo en Beſchaamd was, Dat hy niet een woord Kikken dorſt, daar hy noch onder een Taaje Slangen Huyd verſchool, zal het ſchijnen vreemd te luyen, Dat hy korts daar naa zoo zeer in Stoutheyd en Onbeſchaamdheyd toegenoomen heeft, Dat hy om den Vroomen Job te Beſchuldigen, zig zelven niet alleen bloot en te midden onder de Kinderen Gods, Dat zijn de Engelen, gelijk onze Kanteekenaars verklaaren; maar hem zelfs *Voor den* Heere *ſtelde*, en wel dapper den Bek dorſt roeren? Want alzoo willen immers de gemeene Uytleggers, Dat men den Satan, of *Laſteraar* en *Aanklaager* van Job, voor den Duyvel zal neemen; zonder eens bekommerd te zijn, onder wat Beeſt of Menſchen Lichaam, hy zig onder zijn Oude meede-Genooten, de Engelen, vertoonde om te ſpreeken, Job 1:6,7. Niet een haayr-beeter ſchijnd het naa een Fraaye Verklaaringe te ſweemen, wanneer zommige niet Onvermaarde Schrijvers willen, Dat de Slange weegens haare begaane Verleydinge, niets Gevraagd word; om dat de Duyvel, die quanſwijs door de Slange Geſprooken had, geheel geene Verſchooning in-te brengen had. En dat zulx noch van die gezeyd word, welke anders niet zonder ſchijn van waarheyd, de Ontſchulding van Eva en die van haaren Man, voor geen Goede Munt, maar als Valze Leg-Penningen haar laaten in de Hand ſtoppen. Maar 't is al te ſlegt van zulke gezeyd, die Stijf en Stout ſtaande houden, Dat Godt de Duyvel zijn Schelmſtukken *Toelaat*, en uyt hem zelven niets doen en kan, dan met Verlof van Godt, daar hy om Vraagen moet, volgens haaren Uytleg over Job Kap. 1. en 2. En vervolgens ook, zoo zijn Meedewerking den Satan ontrekken. Alhoewel andere zeggen, Dat Godt de Duyvel deeze Magt, die hy als een Engel van Natuuren had, heeft laaten behouden; en zoo daar door werkt. Gelijk d'Hr. Andala noch onlangs tegen D. Bekker alzoo Geſchreeven heeft: Maar nooyt en zal beweezen worden; naadien ons de Natuure, dat is, de kennis van 't Ingeſchaapen Vermoogen der Engelen, zoo wel als haare Scheppinge zelfs ontbreekt. En alhoewel den Heer Mebius, aangaande de Waarzegging of Voorzegging van Toekoomende zaaken, zeyd; Dat de Duyvel daar omtrent niets uyt zijn Natuure kan weeten, maar alleen door Openbaaringe, konnen die doch geen andere als Goddelijke Openbaaringen zijn; of men moeſt zeggen, Dat den eenen Duyvel den anderen, Overnatuurlijke Openbaaringen geeft, en d'een alzoo d'anders Godt is; het welk beyde Krijt van Ongerijmdheyd. En hier moeten wy ons over Thomas Brown verwonderen, wiens Schrander Oordeel in 't ontdekken der Algemeene Dwaalingen, wy nu al dikwils gepreezen hebben, Dat hy zeggenwe, zoo grooten zaak als de kundſchap der Engelen en haaren Val te agten is, op zoo Dwaalzieke Onderſtellingen, en woorden zonder zaaken veſtigd. Want naa dat hy met zeer glibberagtige woorden, en Schoolze Spreekwijzen gezeyd heeft, Hoe „de Geeſten malkander verſtaan; (naamelijk dat zy in de gelijkvormigheyd „van Woorden met Zaaken, of van Zaaken, met hun eygen bevattelijkheeden „zonder Spraak, Aanſchouwelijkerwijs malkander verſtaan, door Bevattelijk- „heeden uyt Zaakelijkheeden voortkoomende &c.) zoo begind hy ſtrax daar „op, inzonderheyd van der Quaade Geeſten, *Begunſtigingen*, *Poogingen* of *Be-* „*geerten* te reppen, welke zy, omtrent de Ordening der ingeſtelde dingen heb- „ben; Begeerende dat veele dingen die in der daad Vals zijn, Waaragtig mog- „ten zijn: Jaa datze niet anders konnen Wenſchen te zijn, en Kennis te heb- „ben van Toekoomende Geſchiedeniſſen: En waar het in haare Magt, de Joden „zouden Regt hebben, en de Meſſias noch niet gekoomen zijn. Konden zy „'t met Wenſchen krijgen, 't Gevoelen van Ariſtoteles zou Waaragtig zijn,

Indien de Duyvel in 't Paradijs van Schaamte Stom was, zal 't vreemd luyden dat hy omtrent de zaak van Job zoo Stout was.

Aanmerking over het Gevoelen welke wil dat Godt de Duyvel het Quaade Toelaat.

en

,, en de Weereld zou zoo wel Onsterffelijk en Eeuwig zijn als zy zelfs. Want ,, daar door zouden zy de volvoering van die Straff ontgaan, dien zy nu slegts ,, langzaamerhand lijden; dewijl de Duyvelen in vergelijking van dat Vyer, nu ,, slegs in een Koel-Vat zijn. Maar terwijl deeze Booze Geesten, teegens de ,, Goddelijke Beschikking der dingen aan-Morren, en Beslootene dingen, rigten ,, naa hunne byzondere Werkingen, rusten zy geenzinds in hunne Bevestigde ,, Natuuren; maar Ontwenschende haare onveranderlijke Waarheeden, Wen-,, schen zy bedektelijk in dezelve, een Ongelijkvormigheyd van den eersten ,, Grond-reegel; en een Omwerpen van die Gezindheyd welke alle dingen Goed ,, Schiep. En aldus heeft de Duyvel zelfs in zijn eerste Beleyd, zig teegens de ,, Waarheyd aangekant: Want niet vernoegd zijnde met zijn Geschaapen Na-,, tuur, en te Gering agtende Gods Hoogste Schepzel te zijn, heeft hy zig tee-,, gen den al-Bestuurder Vergreepen; niet alleen in de Onderwindinge, maar ook ,, in zulx te Begeeren en enkel te Willen. Dit zeyd Thomas Brown. Maar bewijst nergens wat Zeekerheyd hy of yemand tot dus-verre, van de Natuure der Engelen heeft, om al die gezeyde dingen zoodaanig van haar als eygen Ondervindingen te denken. Want naadien het naaste Denkbeeld dat we van de Engelen naavolgens de H. Schrift konnen maaken, ons leerd, Dat zy alleen dan gezeyd worden yts te Doen of te Ondervinden, alsse Gezonden worden, (staande als 't waare daar toe altijd, voor Gods Throon; dat is, in de Magt van Godt de *Vader der Geesten*, teegewoordig, en alzoo geduurig onder Gods Gemoedelijke Meedewerking, daar van zy *Engelen* of *Boodschappers* genoemd worden;) Hoe zal men dan al die hoedaanigheeden van de Duyvelen gelooven, als dingen die zy uyt haar eygen Natuure doen? En daarom luyd het klugtig, als men steld, Dat den Mensch weegens zijn Val, al zijn Goede Hoedaanigheeden verlooren, maar de Duyvel alles behouden heeft, dat tot het Weezen van een Engel behoord; alleen met dat onderscheyd, Dat hy, als Thomas Brown zeyd, niet anders als Quaad *Kan Denken*, *Wenschen*, *Begeeren en zig Onderwinden*; dit zeydmen, en het blijft alleen een bloot zeggen. Want alhoewel eenige dit alles door de Werking der Engelen willen betoogen; Welke hoedaanigheyd der Magt, de Duyvel uyt de Natuure der Engelen behouden heeft, als d'Hr. Andala zeyd, zoo moet haar voorzeeker deeze grondvest ontzinken, als uyt de Heylige Schrift blijkt, Dat de Engelen dan alleen gezeyd worden yts te Doen, als zy Gezonden worden; en dan noch wel zoo Werken, dat'er geen andere Werkende Magt dan die van Godt, jaa Godt zelfs over-al gevonden word, daar hy zijn Kragt en Verschijninge, 't zy ten Goede of ten Quaade, heeft willen betoonen. Wel hoe zal men dit dan alles aan de Duyvel overbrengen! en hoe heeft hy uyt de Natuure der Engelen dit alles konnen mee-sleepen en behouden, naa dat hy om zijn Opgeblaazentheyd uyt den Heemel, dat is, uyt Gods Gunste en Gemoedelijke Meedewerking uytgevallen is? Maar zoo wy eens de Verleydinge des Menschen door de Duyvel vast-stellen; en daar by volgens 't Gemeen Gevoelen zeggen, Dat de Duyvel niet als met Gods *Verlof* kan Werken of liever door Een *Zendinge*, en Goddelijke *Meedewerking*, (want daar moet het doch toe koomen hoe men 't bewimpeld!) Wat dunkt u opmerkende Leezer! Had dan deeze Slang-Duyvel, die Slimme Gast en Grooten Aanklaager, niet groote Reeden om zig over 's Menschen Verleyding te Verontschuldigen? En zoude het met hem geen meeder klem gehad hebben, dan die Schijn-Blaauwe Reeden van Eva, *De Slange heeft hy Bedroogen*? Of die Laffe Taal van Adam, die bekende van zijn Wijf wat in de Hand gestopt te zijn? Had dien Loozen Pleytvoogel niet konnen zeggen; *Heere*, je weet dat ik 't niet zonder je Last, en willige *Toelaating* (jaa ook door uwe Magt en Meedewerking) gedaan heb, al watter geschied is; En hoe zulje my dan met zulk-een Vloek Straffen, daar ik uw *Bevèl* heb uytgevoerd? Wat dunkt u! Indien hy zoo gesprooken had, Had hy zig volgens 't zeggen en Verzierd *Toelaaten* deezer Uytleggers, niet naa waarheyd gequeeten? En zoo wy verder gaan met het gantze Verhaal der Spree-

kende,

kende Slange, Letterlijk op den Duyvel over-te brengen, het ftaat te vreezen; Dat wy tot noch erger Ongerijmdheeden verzeylen zullen. Om'er evenwel een Vraag-woord by te doen; Wat wil doch dat Dwaalzieke Woord, *Toelaaten*, zeggen? Voorwaar de bloote *Toelaating* geeft niemand de Konft noch de Magt, om een groote Daad te verrigten;hy moetze uyt hem zelven hebben. Maar zoo de Duyvel de Magt heeft booven de Orden der Natuure te werken, moet hy of zoo verre Godt gelijk zijn, of Godt moet hem dezelve Magt, beneffens de *Toelaatinge* vergunnen; 't Geên immers heel-niet en fluyt; maar de Kriftenen veeleer naa by aan 't Heyloos gevoelen fteld, welke noch heeden by de Kalikuteën in fwang is, te weeten; Dat Godt de Weereld wel Gefchaapen heeft, maar dat hy de Duyvel 't Gebied daar over ter-hand laat. Waar toe zy geen andere Grondveft hebben, als dat dezelve zoo vol Onruft en Moeyte is: En zoo komd het by, Dat deeze Verdwaalde Menfchen,haar Voornaame Offerhanden aan de Duyvel doen, en Godt in 't Vergeet-Boek ftellen. Die nu onder de Kriftenen meenen op't Pad der goede Uytlegging te wandelen;gaan hier meede een weynig anders te werk, en maaken ons wijs, *Dat de Goddelijke Meedewerkinge* onder 't Werk des Duyvels zoo verre fpeeld, Dat hy hem dezelve te mets Inhoud, of terug trekt; waar door 't dan gebeurd dat de Duyvel, om zoo te zeggen, geen Veêr kan van de Mond Blaazen: Gelijk zy alzoo gemeenelijk Reedeneeren, alffe weegens d'Egiptize Plaagen zullen zeggen, Waarom de Tooveraars *Geen Luyzen konden Maaken*? Maar het is voorzeeker al-te flegt: Naadien'er immers een groot Onderfcheyd moet aangemerkt worden, tuffen *De Ingefchaapen Kragten*, welke Godt aan Menfchen en Beeften en alle Schepzelen als haar Natuur,tot de noodzaakelijkheyd des Leevens,in Vryen eygendom gegeeven heeft; en die van de *Gemoedelijke Werkinge Gods*; die waarlijk in haar zelfs zoo veel van de voorige verfcheeld, als Vleefch en Geeft, Leeven en Dood; en zonder welk onderfcheyd, Godt ten minften,Een Meedewerkende (zoo niet de Eerfte) Oorzaak van 't Quaad, teegen zijn Gebod, en Heyligheyd en Waarheyd zal fchijnen: Dewijl men voor-vaft moet ftellen, Dat de moogelijkheyd van een Magt om Wonderen te doen, niet in twijffel kan getrokken worden, datze Onbedriegelijk van Godt is. Want wy voor ons deel, verftaan door Wonderen te doen, niet flegts yts te verrigten, waar over wy ons Verwonderen, om dat wy de waare kennis niet en hebben van der zelver Oorzaak, of maniere waar doorze worden voortgebragt; maar zulke, die booven de Orden der Natuure gaan, die in 't Heel-Al is vaft-gefteld. En zoo komd dan ook hier de plaatze Actor. 17:28. (*Want in hem Leeven wy, en Beweegen ons, ende zijn wy,*) heel niet te pas; naadien zulx alleen op 't Dierlijk Leeven, van Menfchen en Beeften, jaa ook op de Planten paft, en niet op het Geeftelijk Leeven en Beftuur der Gemoedelijke uytwerkinge des Willens, omtrent Godt en zijn Gebod; 't zy Goed of Quaad: Waar toe den Menfch booven alle Schepzelen, de Reeden en de Wet ontfangen heeft, dien hy niet onder d'Algemeene Beftuuringe Gods doed; als een noodzaakelijk gevolg van zijn Natuur? 't geên hier van een byzondere opmerkinge blijft; maar Godt beeterd, zoo weynig in dit ftuk Onderfcheyden word; Dat men noodzaak heeft daar over, uyt Pindarus Eerfte Lier-Gezang te zeggen;

Het Valfche word Waaragtiger geagt
By 't Slegt Verftand, als Waarheyd in haar kragt.

Onder-en-tuffen willen wy ons hier niet diep inlaaten, naauwkeurig te Onderzoeken,Hoe veel grooter Wonderdaad de Duyvel in het Spreeken door de Slange,meer als Twee-Duyzend Jaaren eerder,als de Godt Ifraëls zelfs gedaan heeft. (die anders maar *Alleen Wonderen doen kan*:) Want of die wel zoo lange-tijd daar na, door zijn Almagt, die overal In, en nergens Uytgeflooten is, de Mond van een Ezelinne Geopend heeft, om een Slaafze en Klaagende Reeden, van weynig woorden voort-te brengen, gelijk in de Hiftorie van Bileam Num.22:

 28,30.

28, 30. te zien is, zal nogtans het Wonderstuk van de Duyvel, zoo veel grooter zijn, als het Ellendig Beest daar hy door luste te Spreeken, minder Natuurlijke Bequaamheyd, als een Dommen Ezel had: En 't Gesprek van de Slange, zal ook veel Hoogdraavender, en met meerder Stoutvoerigheyd van Reedeneering teegens Godt en de Vrouwe ingesteld zijn; haar leerende (op zijn *Kartesiaans*, gelijk men 't door Naam-Kladding noemd,) *Aan Godt Twijffelen*: En daar naa door Schrandere Verdraajing, van den Zin en Meening van Gods Gebod, Onderrigten. Zoo wil men 't hier hebben; en hy is dapper Verdagt, die de Slang-Duyvel hier of elders, maar een Blinkende Schubbe van deeze Gloorie, durft van haar Steert afstrijken, op dat menze geeve aan Dien, welken alleen te Prijzen is in der Eeuwigheyd. Zoo dat'er ook al in onze Eeuwe gevonden zijn, die het Stemmelijk Zijffelen en Schuyffel-Gebies der Slange, door zoo noesten Ontleedkunde van derzelver Long-Pijp, en Tong en Kieuwen, hebben gezogt bequaam tot de Spraak te maaken; Dat misschien een Groot Muzikant, niet veel werk zou vinden, derzelver Klank-Stemmen, alzoo-wel op Zang-Nooten te stellen, als Pater Kircherus dit van de Hoenderen, Quakkels, Exters en Papegaayen gedaan heeft; en dat alles op datter de Duyvel minder werk aan mogt gevonden hebben, om de Slang in 't Paradijs met Eva te doen Spreeken. En alhoewel d'Heer Mebius, in zijn Boek *Van den Oorsprong der Oude Godspraaken*, veel Exempelen bybrengd, waar in hy meend te Toonen, Dat de Duyvel dit Spreeken van Bileams Ezelinne, dikwils heeft Naageaapt; zoo datter Koejen, Ossen, Honden, Wolven, Exters en Kraayen; jaa ook Slangen en Draaken (even als in 't Paradijs) Gesprooken hebben; worden doch die dingen by de Autheuren zelfs, uyt wien hy dat aanhaald, niet als Geloofbaare dingen Verhaald, maar als zulke, daar men doe zoo Fabelagtig van sprak; gelijk by Klemens, Plinius, Suetonius en Titus Livius te zien is. Doch wie weet niet tot hoe verre het Vernuft des Menschen uytgevonden heeft; Kraayen, Exters, Papegaayen en zommige Zang-Voogelen te leeren, Menschelijke Woorden Klappen? Gelijk zoo ook by Makrobius aangeteekend staat, Dat zommige Kraayen, Exters en Spegten, die 't Klappen geleerd waaren, De Keyzer Augustus te gemoet Vloogen; en hem met deeze woorden Gewoon waaren te groeten, *Ave Cæsar, Victor, Imperator*, &c. En het is noch niet heel-lang geleeden, Dat wy zeeker zoort van Bloed-Vinken, of een Rood-Baardje; de Wijs van een Psalm met zoo vaste Zang-Toonen hoorden Fleuyten, als een Menschen Stem zou konnen voortbrengen. En dat voorts de Duyvel geen Mirakelen, dat zijn Wonderen booven de Natuure kan doen; 't zy door zijn Magt als een Engel, of door Gods Toelaating, zal ons in de handeling van Moses met den Konink Farao en zijn Toover-Knaapen, te bezien staan. Zulx wy dan hier meede zouden moogen Gedaan-Werk agten, zoo niet het naadenken veeler Misverstand, ons te-Rug riep; en scheen te willen Vraagen; Of wy dan zoo rond-uyt meenen, Datter geen *Duyvel* of Vyandigen SATAN is, die den Mensche Verleyd en tot Zonde brengd, en in den Beginne gebragt heeft? En of wy niet en meenen Gevaarlijk te zijn, zig teegen zoo algemeen-aangenoomen Gevoelen aan-te kanten, en t'Ontkennen, 't geen zoo veel Eeuwen van al de Weereld beleeden is? Jaa daar het teegengesteld Gevoelen, reeds zoo wel by de Regtzinnige Schrift-Verklaarders, als onder de Waanwijze Schoolstampers, en Godswetzende Duyvelbanders, met Verdoemelijke Naamstreepen, voor Hobbiaans, David Joristis, Spinosistis, en Athæistis Veroordeeld staat: Voorgeevende, Dat de Duyvel-Loochening bequaam genoeg is, om heel het Kristen-Geloof den Boodem in-te Smijten: Gelijkmen hier teegen gemeenlijk zoo breed Brageerd en Uytvaard? Maar zagt eens, ey lieve! Wy Bidden uw Leezer! Laat die Storm-Wind en al dat Haaybaajig Naamstreepen, Vloek-Doemen en Godswetzen, by u eens Overwaayen, en uw Gemoed slegts aan 't bedaaren koomen; Op datwe hier van met uw, als tot zulke moogen spreeken; die wel weeten, Dat door het wegneemen der Bygeloovigheeden, de Religie zelfs niet Weg-genoomen

Of'er een Duyvel of Satan is die den Mensch tot Zondigen aanpord onderzogt.

men word. Hoedaanig zelf Cicero wist by-te brengen, als hy van 't Bedrog der Oraakelen sprak. Zoo dat het slegts een blijk is van de grootste Verleegentheyd, als d'Hr. Andala met andere heedensdaagze Schrijvers zeyd; *Dat zoomen zig de Duyvel en het Rijk der Hellen quijt-maakt*; Het te Vreezen staat, *Dat ook het Heemel-Rijk zal Gevaar loopen.* Want het scheeld weynig of niet, of 't is de zelve Onverstandige Taal, welke zeyd; *Isser geen Duyvel, zoo isser geen Godt;* even als of de Weezentlijkheyd Gods, van de Zeekerheyd des Duyvels afhing? Doch dits booven-maaten Dwaalziek; en geeft te kennen, Dat men zig in dit stuk, alleen met Quaad-Spreeken en Lasteren wil Wreeken; terwijl veele haar zelven noch-al met Ditjes en Datjes, zoodaanig voor die Oude Slange in 't Veld begeeven; als ofze van haar geleerd hadden, Hoemen zig in 't uyterste Gevaar, met kromme Bogten en Krinkel-kieren behelpen kan, om den Kop niet heel-en-al Vermorzeld te worden. Wy voor ons deel, Ontkennen geenzinds, Datter een *Duyvel* of SATAN is, die den Mensch tot Zondigen noopt, maar Belijden veel-meer als moogelijk andere, die'er veel van swetzen, en de Duyvel steeds in de Mond hebben, Dat wy daagelijx teegen een zeer Listigen, Boosaardigen en Sterken Vyand aan te gaan hebben; En wel zoo, Dat hy ons Overal By, en Omtrent is, en alle geleegentheyd waarneemd om Ons te Verschalken. Doch wy meenen niet, Dat men zulken Satan, in een Zelfstandige Booze Geest onder de Gevalle Engelen in de Hel zoeken moet; maar dat hy in d'hoedaanigheyd onzer eygene Kragtig-Werkende *Begeerlijkheeden* te vinden is, welke ons noodzaakelijk aanhangen; en derhalven alleen geschil hebben over de Perzoon, zijn Woonplaats en maniere van Werken; 't geên wy dan voor hebben zoo beknopt als doenlijk is, een weynig uyt de Eerste grond op-te haalen.

Die als een Zelfstandige Geest buyten den Mensch ontkend, maar in de werking der Begeerte gevonden word.

Die de H. Schrift geleezen heeft, weet zeer wel, Dat zy dikwils van de BEGEERLYKHEYD gewag maakt; en leerd, *Dat het Vleesch Begeerd teegens de Geest*, Galat. 5:17. Dit wil voorzeeker niet anders zeggen; als dat de *Begeerte* den Mensche, Een SATAN of *Weederpartijder* verstrekt, welke zig dikmaals aankant teegens d'Onderwijzing van 't Goddelijk Gebod, en d'Ingeschaapen kennis der Goedheyd en Regtheyd, waar door hy aan zijnen Schepper ter Gehoorzaaming Verpligt staat; en die Hoedaanigheyd bezit, als een Reedelijk Schepzel, Dat zonder d'Ingeschaape Begeerte, Lust en Graagheyd tot het geene in zig-zelven Goed is, geen Gebod ontfangen noch een Vry Bezitter van zijn Oordeel en Wille kon zijn; naadien het Schepzel dat uyt Nootzaakelijkheyd van zijn Natuur, 't Gebod Gods Onderhoud, of zijnen Wille geheellijk volbrengd, geen Gebod van nooden heeft. Doch nu kan elk by hem zelven bevinden, Dat de *Begeerte*, Een Natuurlijk vermoogen is, Dat zoo geheel-en-al tot zijn Bestaan en Leevens-Onderhoud behoord, Dat hy zonder dezelve zou moeten Vergaan. Zoo nogtans, Dat hy wel veele dingen kan Begeeren, waar van hy egter niet en wild, Dat zijn Begeerte daar in voldaan word, maar dezelve tot zijn Best-wil zoodaanig verduurd, Dat die in hem Versterft en Gedood word. Waar uyt ten eersten blijkt, Dat de WILLE niet alleen een onderscheyden Vermoogen is, maar dat die ook teegens de BEGEERTE staat aangekant; en datze beyde niet *Tot Zonde* worden, dan wanneer zy *Ten Quaaden* t'zaamen koomen. Voorwaar de bloote *Begeerte*, *Trek*, *Appetijd* of *Graagte*, in den Eersten Mensche, om van de Verboode Vrugt te Eeten, is in haar zelven niet Zondig konnen zijn, dewijl die niet alleen uyt het waaragtig Vermoogen der Natuure voortquam, welke Godt weederzijds Goed en Noodzaakelijk Geschaapen had: Maar de Gemoedelijke Wil, Ongehoorzaam aan 't bestuur des Oordeels, teegens de Voorkennis van Gods Gebod, (de Begeerte Toestemmende,) heeft door die Onbillijke Zaamenkomst, de Begeerte Vrugtbaar gemaakt, en tot Zonde doen Baaren. Het geen heel-ligt om te verstaan is, als men aanmerkt, Dat het Oordeel of de Reedelijkheyd der Onderscheyding, (waar in grootelijks het Beeld Gods bestaat;) den Leytsman is van de Wil; als een Gemoedelijke hoedaanigheyd, met welke Godt den Mensche booven alle andere Schepzelen

Strijd tussen Vleesch en Geest als de Satan in de H. Schrift erkend.

Begeerte en Wille als twee onderscheyde Vermoogens aangemerkt.

Begeerte in zig zelfs niet Zondig.

Wil maakt de Begeerte Vrugtbaar tot Zonde.

Reeden en Oordeel houd Wil en Begeerte in Toom.

voorzien heeft, om de Vyandelijke Partyschappen en Aanvallen der Begeerte en Wille, in Toom te houden, en te bestuuren omtrent de Af-of Aanraading der Begeerde dingen; welk vermoogen zoo lang buyten Dwaaling blijft, als het zelve volhard in de Reedelijkheyd en Goedheyd van 't Evenbeeld Gods te staan, en die volgens 't Gebod gebruykt. En wy meenen niet te missen, zoo wy dit den *Geest Gods* noemen, welkmen deelagtig is, en daarom van des Menschen Natuurlijke Eygenschappen, die meest Dierelijk en Vleesch zijn, te onderscheyden is; en door de zaamenvoeging in den Mensch, alzoo weynig van Natuure veranderen, als Man en Wijf, door Zaamenkomst des Houwelijks haar eygen Aart en Natuure verwisselen; alhoewelze verpligt zijn, niet anders te Willen noch te Gelusten, dan 't geên de Reedelijkheyd van haare Zaamenvoeging ver-eyst. Dit zal ons noch klaarder worden, als we hier by ook aanmerken; Dat by-aldiën Godt de Natuurlijke Begeerte zoodaanig in den Mensch Bepaald had, Datze haar niet verder als de Geoorlofde dingen konde uytstrekken, hy voorzeeker ook niet verder konde gaan; overmids geen Schepzel verder gaat dan zijn Natuur, ten zy door de hoogste Dwang; gelijk een Steen, die van Natuure naa de Aarde neygd, alleen door grooter geweld, teegen zijn eygen pooging, om-Hoog gedreeven word. En naa deeze Ordeninge hebben alle Schepzels haar eygen Nood-Wet, die haar Drukt, en volgens welke datze ook Werken. Doch den Mensche, moest yts anders hebben, zou hy tussen Reedelijk en Onreedelijk, het *Vrygegeevene* en 't *Verboodene*, Een kennelijk Onderscheyd konnen maaken, en zijn Natuurlijke Begeerte en Neyging, dien hy met andere Dieren gemeen heeft, naa de Reeden en Leeringe van Gods Gebod, Bestuuren. Als die ook onder al de Leevende Schepzels, daarom alleen Geboden ontfangen kan, en ook ontfangen heeft, op dat hy naa des Gebieders Voorschrift, Een Heer *Over de Werken zijner Handen* zou zijn, Psal. 8: 7. Jaa zelfs een GEBOD had voor den Val, Gen. 2:16, 17. zoo datm'er met de Poëet van zeggen kan.

Reedelijke Goedheyd van de Natuurelijke eygenschappen t'onderscheyden.

Begeerte moest in den Mensch niet bepaald zijn.

Mensch had de Reeden tot zijn Bestuur noodig.

Godt steld de Mensch een Wet, ook voor zijn Overtreeden,
De Eerste Goede Wet, ging voor de Quaade Zeeden.

Deugdelijkheyd kon in den Mensch niet door Nood-Wet bepaald zijn.

En zoo wy dit anders stellen, en 's Menschen doen tot een Nood-Wet brengen, zal'er geen Deugd in de Mensch te vinden zijn; dewijl het geen Prijswaardige Daad is, een Quaad te laaten tot welk men geen Begeerte of Appetijd heeft; maar alleen dan, wanneer hy die Begeerte Dood, om datze met de Reedelijke Goedheyd en Deugd Strijdig is, ziende op 't Goddelijk Gebod. 't Geên ook daarom van den Apostel, Een *Wettelijke* Strijd genoemd word, 2 Thim. 2:5. In alle Groove Zonden, als Hoererye, Doodslag, Brassen, Dronke-Drinken en diergelijke, is niet de Begeerte tot Byslaapen, Dooden, Eeten en Drinken, in zig zelven aangemerkt, Zonde; naadien dat al-te maal daagelijx en zeer gemeen zonder Zonde gepleegd word; maar de Zonde bestaat alleen in derzelver Overmaat en Onreedelijkheyd, niet Gemoedelijk Onderscheydende de Verklaarde Wille Gods; noch de Betaamelijkheyd in dessels Gebod, Dat hem tot Gehoorzaamheyd verpligt; en daarom ook Strafbaar. Waar uyt dan volgd, Dat het Eeten van de Verboode Vrugt, alleen Zonde was, om dat het Verbod daar tussen lag. En daarom gaat dit vast; Dat zou den Mensch konnen *Gehoorzaamen*, hy noodzaakelijk ook moest konnen *Niet Gehoorzaamen*, anders wasser geen Gehoorzaamheyd: Maar op dat hy zou konnen Gehoorzaamen, heeft hem Godt Reedelijk en met Oordeel Geschaapen; welk hem te midden van zijn Vryheyd, een Zielwagter van de Wil verstrekt, die dezelve te-gelijk met de Begeerte in Toom en binnen 't bestek van Gods Gebod kan houden. Gelijk de Reedelijke Goedheyd, den Mensch ook leerd, Dat hy zonder zig zelven geheel te Verderven, zijn Begeerte niet tot het Oneyndige mag opvolgen; hoedaanig wy dikwils in de Onreedelijke Dieren tot haar eygen Ondergang zien gebeuren: En dit onderscheyd derhalven een byzonder Geschenk van Godt is, gelijk

Eeten van de Verboode Vrugt waarom Zonde geagt.

Mensch moest ook konnen Ongehoorzaam zijn.

lijk de Oude, en onder die, Epicharmus hier van wist te zeggen;

De Reeden in den Mensch bevonden,
Is uyt Gods Reeden Afgezonden.

En ten waare dit, den Mensche zou in 't Opvolgen van zijn Begeerten, alzoo weynig Zondigen als een Beest,die geen Wet en heeft,noch ook ontfangen kan, om dat hem de Reedelijkheyd des Oordeels ontbreekt. Maar om dat de Reedelijkheyd in den Mensche zomtijds niet ter-Deugden op haar Hoede is, of in hem Slaapt,sluypt de Zonde,(die gelijk een Wagter aan de Deure leyd,) als een Listige en Gladde Slibber-Slange, dikwils binnen,en Verleyd de Wille tot Voldoeninge van de Begeerte. En dit heeft onzes-bedunkens, de Oude Kerk-Vader Gregorius niet qualijk begreepen, als hy de Trappen langs welk men tot d'Overtreeding komd, aldus opteld; *Van de Ingeeving* of *Begeerte des Vleesch, komd de Gedagte; van de Gedagten, de Geneegentheyd; van de Geneegentheyd, de Vermaaking; van de Vermaaking, de Toestemming der Daad; van de Daad, de Gewoonte; van de Gewoonte, de Wanhôope; van de Wanhôope, de Verontschuldiging; van de Verontschuldiging den Roem; en van den Roem der Zonde, de Verdoemenisse.* Maar alhoewel dit verder gaat, als ons voorneemen leyd; kan men'er nogtans uyt afneemen; Dat den Mensch Vrywillig Zondigd: Want zoo hy volgens Noodzaakelijkheyd van zijn Natuure, Goed of Quaad doed, kan geen Wet, noch Straff omtrent hem plaats hebben; noch de Reedelijkheyd zal zig nooyt daar teegen kanten; om dat dit alleen tot de Gemoedelijke Vryheyd des Oordeels behoord, Dat hy de Natuurlijke Begeerte om de Wil van Gods Gebod, een Perk zet, en alzoo het Vleesch Dood. Zulx het hier geleegen is, als een Fraay Punt-Digt Schrijver zeyd;

Mensch noodzaakelijk Goed zijnde, kon geen Gebod voorgeschreeven worden..

Die Dapperlijk weêrstaat, den Aanval zijner Togten,
En zijn Begeerlijkheyd, *durft Schoppen met de Voet;*
Is beeter Man als hy, die nooyt en wierd Bevogten;
Want die nooyt Quaad kan zijn, is nooyt ten vollen Goet.

En hier blijkt dan ook hoe fraay Origenes teegen Celsus gezeyd heeft; *Indien gy de Deugd de Vryheyd beneemd, zoo Neemd gy haar Natuure weg.* Boovendien worden wy uyt den Val des Eersten Mensche genoeg geleerd; Dat indien Godt hem zoo *Noodzaakelijk* GOED Geschaapen had, Dat hy uyt hem zelven niet en had konnen willen te Zondigen; hy dan ook niet heeft konnen Zondigen, voor-al-eer Godt hem tot den Val, die Goedheyd eerst ontrokken had; en alzoo een onvermijdelijke Oorzaak van 's Menschen Val wierd; dat heel niet en deugt te Denken; en wy zullen strax hier over vry naauwkeuriger Spreeken. Doch hier schijnd het dat ons ook d'Oude in deeze Kundschap konnen ondersteunen; wanneer uyt Hierokles en Simplicius blijkt, Dat zy niet alleen Geloofden, Dat Godt zoodaanigen Magt aan de Ziele gegeeven heeft, waar door zy haar ook tot het Quaade kan keeren, maar ook leeren; *Dat de Wil des Menschen, Oorzaak van zijn Val is.* 't Zelve heeft meede Empedokles geleerd; en getoond, Hoe veel naader aan de Waarheyd, zommige Heydenze Filozoofen, als veel Kristenen zijn geweest;die,daarze anders 't hooft vol *Dæmons* of Quaade Geesten,Half-Goden en Ziel-Goden hadden,nochtans geenen van all-zulke, Een Eerste Aanstooker van de Zonde stellen. Invoegen wy hier met Agrippa moogen zeggen, *Dat de waare Gelukzaligheyd en Reedelijke Goedheyd,niet en bestaat in't* Goed *te kennen,maar dat te* Doen;*niet in 't Verstand,maar in't Verstand* te Leeven; *want niet de* Goede Weetenschap, *maar de* Goede Wil, *Vereenigd de Mensch met Godt.* Let eens op de Beede, Matth. 6: 10. En zoo zienwe ook alzinds in Moses Wet,een groot Onderscheyd gemaakt, tussen de Overtreedingen, *Met een Opgeheeven Hand*, dat is, die Gemoedelijk en met Een Willig Opzet bedreeven worden; en die, welke door Onkunde, Swakheyd en *Onnoozelijk* geschieden. Gelijk daar van ook een Fraay Digter onder ons

niet quaalijk ter fnè gezeyd heeft;

Wanneer de Swakke Menfch, tot Zonde word gedreeven,
Bezijden Wil *en* Wet; *Dat wil hem Godt Vergeeven*;
Hy die onz' Herten kend, als Vader van de Geeft,
Let op des Menfchen Wil, *en weegd die aller-meeft.*

2 Petri. 1:4. Apoftelen hebben de Begeerte een Oorzaak der Verleyding en Zonde gefteld.

En kennen geen anderen Duyvel of Satan. Dat van de Zaligmaaker bevefligd word. Matth. 15: 19. Gen. 6: 5.

Mofes kend in den Val des Menfchen niet dan de Begeerte en fwijgd van de Duyvel. De Werking der Begeerte kan niet als Zinnebeeldelijk befchreeven worden. 't Geên Mofes daarom zeer eygen door een Slange gedaan heeft.

Indien we ons nu ook eens met de Leere der Apoftelen beraaden; voorwaar Petrus, zal alleen *De Begeerlijkheyd*, Een Eerfte Oorzaak van de Zonde en Verderf ftellen; en Paulus ons zeggen, Dat de Zonde door *Eenen Menfche* in de Weereld gekoomen is, Rom. 5: 12. doende zijn *Eygen Begeerlijkheyd des Vleefch en der Gedagten.* Dus fpreekt die Groote Reedenaar, op dat hy niemand deed meenen, Dat den Menfche, dit door eenen anderen SATAN of *Duyvel* deed; of door de Gedagten die hem Een Helze Geeft, dat is, Een uyt de Gevallen Engelen inboezemde. Want zoo hy dat geklooft had, Had hy niet des Menfchen *Eygen Vleeflijke Gedagten*, noch *Begeerte*, maar alleen Geleende, naamelijk die des Duyvels, moeten noemen. En al wat ook de Zaligmaaker van de Satans-Kinderen onder de Joden zeyd; komd hier op uyt, Dat zy niet den *Wille Gods*, maar haar *Eygene Begeerte* en *Wille* deeden; dien hy daar toe met regt, als VADER en MOEDER aanmerkt, uyt welke alle Duyvelze Werken, Dat zijn Vrugten des Verderfs en der Leugenen, door Quaade t' Zaamenkomft en Bevrugtinge haar Oorfprong hebben. Jaa wanneer Mofes den Val des Menfchen Befchrijft, en aanwijzen wil, door welk-een aanleydende Oorzaak, hy daar toe gekoomen is, kent hy geen andere als de BEGEERTE; maar rept niet het minfte woordje van een anderen SATAN, *Duyvel* of *Weederpartijder*, om dat de Begeerte voor den Val, niet zoo-zeer een Satan, of Teegenpartijder als wel een Mee-gaande Zaak, en als een Reyne Maagd was, zoo lang zy van de Toeftemmende Wil niet Bekend en teegen 't Gebod Bevrugt was, om *De Zonde te Baaren.* Maar naadien elk ligt bemerkt, Dat de *Begeerte* een hoedaanigheyd is, van welk men niet wel anders als door een Figuurlijke Uytbeeldinge fpreeken, noch haar Aardt en Werking vertoonen kan, (gemerkt d'Onftoffelijke dingen allerbeft, door middel van Perzoon-Verbeeldende Gelijkeniffen worden afgefchilderd;) ziet daarom heeft Mofes tot deeze Verbeelding, de Figuur van een *Slange* verkoozen, onder welk hy de Bedriegelijke Begeerte als onder een geleend Kleed voorfteld: En dien hy voorzeeker ook zoo fchoon en opmerkelijk tot de Zaak heeft uytgepikt, Datter niets Beeters noch Netter overeen koomende, had konnen uytgevonden worden. Waar by quam, alfwe nu gehoord hebben, Dat Mofes, onderweezen in de Wijsheyd der Egiptenaaren, dit Letter-Beeld, naa de Tijd in welk, en 't Volk voor wien hy Schreef, veel liever als eenig ander uytdrukzel ter-hand genoomen heeft, gemerkt de Slange by de Egiptenaars, booven de verwagting van alle Heyl en Welvaaren, de Beteekenis van 't *Leeven* hadde, van weegen zijn onophoudelijke Hitte en Vlammige Aardt; door welke dan, de Vyerige Brand der Menfchelijke Begeerte (waar door hy Natuurlijk beftaat en Leeft,) zeer-wel is konnen uytgedrukt worden: Naadien de Natuurlijke Hitte, die door d'omloop des Bloeds, geduurig Leevendig en Weemelende gehouden word, De *Begeerte* in den Menfche Ontfteekt, en daar door zoodaanig doet Leeven, Dat hy zonder dezelve niet Leeven en kan. Even gelijk alle Schepzelen door de Zonne Bezield worden, en zonder die Warmte Verkleumen en Sterven: En waar van ook de Slange by d'Egiptenaars, het Waarteeken van Ifis, Ofiris en Serapis verftrekte. En derhalven Een Zin-aanduydinge, die den Ifraëliten, welke zoo lang in Egipten School geleegen, en nu maar even daar uyt gegaan waaren, niet heel konde onbekend zijn. Gelijk we dan ook nu-al gezien hebben, Dat d'Egiptize Eer-Dienft aan de Slange, den Ifraëliten was aangekleeft, en daar over in de Woeftijne Straff geleeden hadden van de Vyerige Slangen, die veele onder hen de Dood-Beet gaaven. Ook is reeds aangeteekend, Dat de Godinne Ifis, (die by d'Egipte-

naars

naars de Moeder aller Dingen geägt was;) met een Slang op 't Hoofd verbeeld wierd. Jaa het Slange-Beeld, is van Ouds zoodaanigen kenteeken van een Geheyligde plaats tot de Godsdienst geweest; Dat over-al waar eenig Ziel-God, *Heros* of Held, aan-te Bidden was; Slangen Geschilderd waaren, op dat men 't weeten mogt. Let eens op 't Gezigte van Ezechiel 8: 10. en 't zal u niet lang moeylijk vallen te denken, Dat misschien de Schimp-Digter Persius, op deeze Gewoonte ziet, als hy zeyd;

Kom, Kind'ren, Maal twee Slangen, *kom*;
Want dits Een Plaats van Heyligdom.

Ook blijkt uyt Orus Apollo, Dat d'Egiptenaars de Gewoonte hadden, haare Goden de Gedaante van *Een Goude Basiliskus*, of Snoode Slang te geeven, en de Oudste gedagtenis van Apollo is een Slang, als Heynsius aanteekend. Gelijk meede van de Oudste Feniciers (die Leer-Kinderen der Egiptenaaren waaren,) gezeyd word, Datze haaren God onder de Gedaante van een Slange Dienden. En zoo ontbreeken ook geen die gissen, Dat misschien het eerste Afschrift van het Boek der Scheppinge, of een Ouder Aanteekening, die Moses uyt d'Overleeveringen der Vaderen uyt Noach voortgesprooten, ter-hand gekoomen is; het Schrijf-Teeken van een Slange zy Geschreeven geweest; Dat van Moses, zelfs of naaderhand van de Joodse Afschrijvers, Nachas, dat is, *Slange* genoemd is; welk woord wy gezien hebben, Dat ook *Waarneemen*, *Waarzeggen*, *Listiglijk Onderzoeken* &c. te kennen geeft. Gelijk dan ook den Hr. La Kourt, hier niet onfraay ter snê heeft aangeteekend; Dat de Slange in de Oude Fabelkunde, een aanduydinge was van alle Onlichaamelijke, of In gedagten-bestaande Vermaaken; hoedaanig is de Begeerte en Driftige Brand om die te Voldoen. Dat is naa't Genieten der Begeerde zaak te Ondervinden, wat genoegen men in de naagespoorde zaak vind; die ons dan beyde *Goed* en *Quaad* leerd kennen. En derhalven paste de Slange zeer fraay, op den uytslag van den Val des Menschen, die daar door ontwaar wierd, Dat hy, die *Goed* was, *Quaad* kon worden. En zoo wy hier in verder gaan en met d'Aal-Oude Wijsbegeerte Raadpleegen, en bezien, Wat doch de Filozoofen eertijds van 't *Leeven*, en de *Dierelijke Zielkragten*, geloofd hebben; 't zal alles met de Zin-aanduydende Natuure der Slange schijnen over-een te koomen: Zonder dat ons nogtans daar in hinderlijk zal zijn, Dat de meeste in haare onzeekere omdwaaling, de Goddelijke Geest, of Weezen der Ziele, niet ter-Deugden, van 't *Natuurlijk Leeven* of *Dierelijke Eygenschappen*, die den Mensch tot *Begeeren* Noopen en Ontvonken, onderscheyden hebben. Dus heeft dan Hipparchus en Leucippus, van de Ziele gezeyd; Datze *Vyeragtig* was: En de Stoïken datze Een *Hitagtige Geest* is: Demokritus, datze Een *Roerelijke Geest* is, die met *Vyerige Sprooten doorkleynst is.* Andere hebben gezeyd, Datze Een *Geest was met Vyer en Lugt vermengd*; doch Parmenides stelde die uyt *Aarde en Vyer*. Andere Een *Fijne Geest, die zig al Weemelende door 't Lichaam verspreyd.* En zulke zijnder noch. Asklepiades en Xenôfanus, Kolofonius met Aristoxenus, zeyden, *Datze Vleesch is met Beezigheyd der Zinnen bebebd*; of *Een Weemelende Gevoeligheyd.* En Kleanthes met Antipater en Posidonius; datze *De Warme gesteldheyd des Menschen is*, 't geên meede Galenus toestemd. Voorts hebben, Archelâus en Heraklitus Pontikus, geleerd, *Dat de Ziel een Ligt was.* Thales maaktender Een *Nooyt-Rustende*, maar *Beweegende Natuure van*; van wien ook Xenokrates niets verscheelde, en daar in de Egiptenaars volgde; welke de Ziel, *Zeeker Geweldig ding* noemden, *Dat in de Lichaamen door een Slibberagtige Beweeginge overgaat.* En vervolgens hebben, Zoroastes, Hermes Trismegistus, Orfeus, Aglaofonius, Pythagoras; Eumenius, Hammonius, Plutarchus, Porfyrius en Plato, de Ziel, *Een Beweegster van zig-Zelfs* genoemd. En Moses steld de Leevende Ziel in 't Bloed, als de Woonstê der Leevendigmaakende Hitte; welke in alle de Aaderen wriemeld en door-loopt; die ook 't zelve daarom (van weegen de byloopende

Slange die Eva Verleyde is Listiger als de Natuurlijke Slangen geweest.

de aanduydinge in d'Offerhanden;) verbied te Eeten, Levit. 17:11. en 7:27. Deut. 12:16. &c. Boovendien is ook zeer waarschijnelijk, Dat als Moses hier van een *Slange* spreekt, hy de zelve niet onder de Dieren reekend, als doorgaans gemeend word, maar veel-eer daar teegen steld, en van al 't Gedierte des Velds uytsluyt: Naadien immers de Eygentlijke Slange onder al't Gedierte des Velds begreepen was. Doch nu geeft Moses genoegzaam te kennen, Dat *Die Slange*, welke Eva Verleyde, de Eygentlijke Slange des Velds, in Listigheyd verre te-booven ging; en derhalven voor geen Waaragtige Slange kan genoomen worden: Die immers de Duyvel met haar Natuurlijke Listigheyd, weynig te-baat quam, zoo hy zelfs niet Duyzendmaal Listiger had geweest. Doch het zal, eer wy'er Gedaan-Werk van maaken, blijken, Dat deeze Slange, Eva zelfs, of wel een zeekere Hoedaanigheyd in haar was, en dat Moses haar zoodaanig naa den uytslag der zaaken, met goed regt Een *Slange*, en wel Een *Listige Slange* genoemd heeft. En dat dit niet heel Ongerijmd is, zal ons moogelijk Demosthenes met zijn Exempel leeren; die als hy uyt Athêenen in Ballingschap weggezonden wierd, naa de Stadt omziende zeyde, Dat de Bescherm-Godinne aldaar, *Met dry Beesten Vermaakt wierd*, te weeten, met *Uylen*, met *Slangen* en 't *Gemeene Volk*, dat niet zelden zijn Dierelijke Lusten opvolgd. Waar toe men in 't voorby-gaan mag naazien, hoedaanig Jeremias 's Menschen Herte, Archlistiger *Dan eenig Ding* beschrijft; en alzoo ook veel Listiger als de Natuurlijke Slangen. En by gevolg ook Listiger als de Duyvel, die men Een *Duyzend-Konstenaar* in de wandeling noemd. En dat uyt het Herte alle Quaade Begeerten voortkoomen, zeyd De Zaligmaaker duydelijk, Matth. 15:19. uyt Gen. 6:5. En alhoewel ten tijde van Moses reeds bekend was, Dat de List der Menschen, alle List der Dieren Verschalkt en zig Onderdaanig maakt; heeft Moses nogtans *De Listige Slange* willen aanteekenen, Om dat aan den uytgang der Zaake gebleeken is, Dat de Listige Slange der Begeerte, alle ding in List te-booven ging, (gelijk de Slange onder de Kruypende Dieren des Velds,) en zelfs den Mensch, dat is, zijn Heer en Meester, die met de Goedheyd der Reedelijkheyd gegaaft was, en over hem door Oordeel en Wil te Gebieden had; Schandelijk Misleyd en Bedroogen heeft: En derhalven zoo verre booven de List der Slangen, datter geen Waaragtige Slange, dan alleen Gelijkenis-Spreekender-wijze kon te passe koomen.

Jer. 17:9.

Gen. 1:28.

Waarom Moses het Zinnebeeld van een Slange verkoozen heeft.

Want Moses voorhebbende de Waarheyd naa den uytgang der Zaake af-te baakenen, heeft d'Onstoffelijke Hoedaanigheyd der Begeerte, en de Strijd tussen Vleesch en Geest, die inwendig, en alzoo Onzigtbaar werkt, geagt alder-best door 't Dierelijk Zinnebeeld van een Slange te Beschrijven. En zeeker, zoo'mer wel op let, De Gelijkenis is zeer Konstig en Goddelijk bedagt; Want I. De Slang is een *Beest*, en derhalven Dierelijk, Onreedelijk en *Vleesch*-gezind; De Begeerte is even zoo, dewijlze alleen Begeerd naa de Lust des Vleeschs, zonder onderscheyd, ten zy'er de Reedelijke Goedheyd een Schot voor schiet. Ten II. De Slange is Listig, en Bespringd Onvoorziens en Haastig; De Begeerte komd even zoo bywijlen aan, en neemd haar Post in eer men 't weet. Ten III. De Slange Vergiftigd met haar Fenijnige Beeten, Dood; De Begeerte even zoo, gelijk in den Val des Menschen gebleeken is. Boovendien word ook de Slange Spreekende en Reedenkaavelende ingevoerd; niet om dat'er Een Natuurlijke Slange met Eva waarlijk Gesprooken heeft, of dat een Booze Geest die heeft konnen Spreekende maaken, gelijk de gemeene Dwaalinge wil? Maar om dat wy, die van Gezonde Herssenen zijn, door die Spraak-voerende toeëygening, veel-meer mogten genoopt worden, op de Zaake zelfs te letten (Strijdende de Begeerte des Vleesch teegens de Wil en 't Verstant der Reede;) als op het Zinnebeeld der Slange; naadien het klaar is, Dat het Spreeken veelmeer en beeter past, op het Teegenbeeld en de hoedaanigheyd der Aanvegting, en Spreekende Verzoeking der Begeerte, als op het Teegenbeeld van een Geleende Slange, die heel niet Spreeken en kan. En wie doch heeft zoo weynig agt op hem zelven, en de Togten van zijn Gemoed gegeeven, die niet en weet, Hoe

En waarom Spreekende Ingevoerd, daar doch de Slangen Stom zijn.

gemeen

gemeen wy daagelijx met deeze Slange Spreeken, en wat Woorden en Weerwoorden niet wel in-hem tuſſen Vleeſch en Geeſt vallen? Als wanneer dan ook gemeenelijk de Slange, dat is, De Vyerige Begeerte, de Voorrang in 't Geſprek heeft, die haar Liſtige en Vergift-ſproeyende Tonge roerd, in Voorſlaagen te doen; gelijk die ook Eva eerſt aanrande; daar naa Antwoorde zy; let doch eens op Gen.3:1, 2.&c. En 't zal niet alleen genoeg te zien zijn, waarom Moſes deeze Slange Spreekende heeft ingevoerd; maar dat hy ook de Beſchrijvinge van des Menſchen Val, grootelijks zou te-kort gedaan hebben, by-aldien hy deeze Slange Stom en onder de Dieren des Velds, als een Natuurlijke Slange gelaaten hadde.

Menſch Spreekt noch daagelijx met de Slang daar Moſes van rept.

Booven-dien zal ons ook hier de Apoſtel niet verleegen laaten: Want als hy 2 Kor. 11:3. bekommerd is, Dat de Korinters haar even als Eva van de Archliſtigheyd der Slange mogten laaten Bedriegen, is hy geenzinds bevreeſt, Dat haar een Booze Geeſt onder de Gedaante van een Natuurlijke Slange, Bekruypen en Quaade Zaamenſpraak met haar houden zou; Neen hy voorzeeker; maar hy zorgd alleen, Dat haare *Zinnen* of Gedagten, *Even alzoo*, zouden Bedorven worden, om Af-te wijken, als Eva in haare Gedagten Verdorven zijnde, van de Waarheyd des Goddelijken Gebods afgeweeken en Gevallen was.

En zulx uyt een Reedeneering van Paulus opgehelderd.

En daar zijn geen Reeden die ons beletten anders te denken, Of het zelve, Dat in de Reeden-Worſteling van Eva, *Slange* genoemd word, word van den Apoſtel, aangaande de Korinters, *Zinnen* of *Gedagten* geheeten: Waar toe hy de gelijkheyd der Verleydinge, genoegzaam door het aanwijs-woordeken ALZOO, te kennen geeft. Doch nu is 't immers wel zeeker, Dat de Korinters niet door Een Natuurlijke SLANGE, maar door haare *Eygene Gedagten* Verleyd zijn, en derhalven ook Eva, by welke den Apoſtel haar Vergelijkt; of 't Exempel en deugd niet. En naadien uyt ons eygen Herte, zoo veel Quaade Begeerten opkoomen als de Zaligmaaker beſchrijft, Dat wy genoeg te doen hebben daar teegen te Waaken; Wat zoekt men langer naa een Satan buyten den Menſch en zijn Hoedaanigheeden, die hem daar toe Aanblaazen? Want alzoo weynig als ons de H.Schrift, eenige andere Oorzaak der Verleydinge, buyten den Menſch en op zig-zelven-beſtaande, aanwijſt, alzoo weynig word van ons ook eenigen anderen Aanraader beſpeurd: Doch alles wat van de Slange gezeyd word, word met Waarheyd in onze Begeerlijkheyd gevonden, laat elk ſlegts eens zijn Herte op zijnen Weg en zijn Ontmoetingen zetten: En 't zal geen Wijs Menſch in 't zin koomen noch heugen, Dat 'er een Duyvel uyt de Hel by hem gekoomen is, en met hem Geſprooken heeft. En al wat ook zommige hier van Gereeveld hebben; heeft de Waarheyd nu al lang ontdekt, Dat zulk Leugenagtig voorgeeven, alleen op 't Voor-Oordeel der Dwaalinge, of op het Verdorven Verſtand van Zinneloozе Menſchen, of Bedriegers geveſtigd ſtond.

Matth. 15: 19.

Al wat van de Slange gezeyd word, komd met de Werking der Begeerte zeer wel over een.

Maar op dat niemand hier te voorbaarig inwerpt, Dat den Menſche GOED en REGT Geſchaapen en met het BEELD GODS begaaft, ook Vry van alle *Zondige Gedagten* zy geweeſt, of anders *Onvolmaakt moeſt Geſchaapen zijn*? Zullen wy ſtrax hier naa uyt de Natuure der Begeerte (die als een byzonder Vermoogen, van de Wil en Oordeel onderſcheyden is,) goed beſcheyd doen. Onder-en-tuſſen is uyt de voorgaande Reeden openbaar, Dat die Erge Vyand en Liſtige Verleyder tot Zonden, die men SATAN en *Duyvel* noemd, niet buyten den Menſch en in de Hel te zoeken, maar binnen in den Menſch zelfs te vinden, en het Onderwerp van deezen Satan is; op wien hy Dag en Nagt Toeleyd en Rond-om Swerft; naamelijk die Strijdige Hoedaanigheeden der Begeerte, Wil en Oordeel waar van wy gezeyd hebben; en zonder welk den Menſch geen Reedelijk Schepzel; noch Gehoorzaam aan Gods Gebod kon zijn: En daarom elk op haar zelven aangemerkt, alleen Goed, en geenzinds Quaad konnen zijn; maar die door Toeval en Onegte zaamenkomſte, uytwerkende yts Quaads, Quaad konnen worden. Want *Begeerte* is geen Zonde; de *Wil* is geen Zonde; het *Reedelijk Oordeel* heeft niets Zondigs in zig, maar behooren alle Natuurlijk tot den Menſch, zoo als hy Goed en Regt van Godt Geſchaapen is: Doch Quaalijk zaa-

De Vermoogens van Begeerte, Wil

en Oordeel, zijn in haar zelven Goed in den Mensch gesteld.

zaamen koomende, zijnze door Uytwerking een Oorzaak konnen zijn van den Val des Menschen. Hierom word ook den *Waaren* SATAN, in 't Gebed onzes Heeren, zeer kragtig door HET BOOZE uytgedrukt, naadien dit woord, nooyt yts anders dan *Het Booze der Zonde* beteekend: Doch SATAN als *Weederpartijder*, kan ook van Goede dingen gebruykt worden, gelijk we strax met Voorbeelden zullen aanwijzen. Maar een Boos Mensch is 't ergste woord en Quaadste ding, en niet anders als of men zey, *Een Duyvels Mensch*: Want schoon Duyvel geen Duyts mag zijn; is 't nogtans van 't Booze afkomstig, naadien uyt d'Oude Neerlandze Taal blijkt, Dat al wat *Quaad*, *Schaade* en *Ramp* aanbrengd, eertijds door 't woord *Euvel* of *d'Euvel* pleeg uytgedrukt te worden, waar van ongetwijffeld ons woord *Duyvel* geworden is: En daar zijn noch veel Ziekten en Krankheeden en Ondeugden, aan welk het woord *Euvel* niet en ontbreekt; als *Voet-Euvel*, *Lank-Euvel*, *Ste Jans-Euvel* &c. Gelijk EUVELEN ook voor *Schaadelijk zijn*, en *Beschaadigen* genoomen word. En die het woord *Evelen*, (of beeter *Euvelen*) doorgaans neevens *Vloeken* zetten, meenen niet anders als Quaade of Lasterlijke woorden spreeken; gelijk DUYVEL ook *Lasteraar*, *Doorwerper*, *Verderver*, *Beschuldiger*, &c. genoemd word; jaa zelfs een Quaad-Spreekend Wijf, en Schend-Tonge, die 1 Tim. 3: 11. en Tit. 2: 3. Een *Lasteresse* Vertaald word; word in Griex, DIABOLOS, of *Duyvel* genoemd. En om dat de bewoording, *Het Booze*, of *De Booze* van een veel grooter beteekenis, als 't woord SATAN, of *Duyvel* is, (dewijl de laatste ook Onbepaald, Goed of Middelmaatige dingen konnen aanduyden, en zelfs ook een Goeden Engel zoo kan genoemd worden, als te zien is, Num. 22: 32.) heeft de Zaligmaaker, dit veel liever alzoo in 't VADER-ONS leeren Bidden, gemerkt dit woord, nooyt yts anders dan enkel het QUAADE of BOOZE beteekenen kan. En hier is ons heel niet in de weg, of men de Bid-Woorden, Τυ πονηρȣ, liever *De Booze* als *Het Booze* Vertaald; op dat men quanswijs naa d'eerste maniere, de Mannelijke Naam van de *Duyvel* SATAN daar door aanweês; Naadien doch al die Benaamingen op geen Bestaanelijke Weêzens, maar op Hoedaanigheeden van Uytwerkingen zien. Gelijwe strax naader zullen aantoonen. Ook helpt al meede niet, als de Taalvitters met een Artijkeltje voor den dag koomen, welke dikwils by de Naamen *ό Satanas*, *ό Diabolos* gevonden worden; dewijl men insgelijx *De Dood*, (*ό Tanatos*) op veel plaatzen zoo Geschreeven vind; daar men immers heel geen Zelfstandig Perzoon onder verstaan kan. Ziet eens Apocal. 6: 8. en Rom. 5: 12. 1 Kor. 15: 21, 26, 54. Apocal. 9: 6. en 20: 13. en 21: 4. Hierom moet men, BOOSHEYD, QUAADHEYD, SATAN, DUYVEL, &c. alzoo weynig een Bestaanelijke Hoedaanigheyd of Weezentlijke Gestalte toeschrijven, als GOEDHEYD, DEUGD, LIEFDE, HAAT, DOOD, ZONDE, &c. geen Weezens zijn; maar even als alle andere Hoedaanigheeden van haar Onderwerpen onderscheyden, in welke datze zijn en Werken; let eens op Gen. 4: 7. daar de Zonde, Een *Liggen aan de Deure*; Een *Begeerte*, en Een *Heerschen* toegeschreeven word. En insgelijks zoo wel aan de *Dood* als aan de *Zonde*, Rom. 5: 14, 17, 21. &c. Want als yts van GOED', *Quaad*, word, veranderd niet zoo-zeer zijn Zelfstandig Weezen, als wel zijn Hoedaanigheeden; alhoewel die met haar Onderwerp t' zaamen gaan. Doch deeze bewoording, word alleen om de Zaaken door een zoort van Perzooneering voorgesteld, gelijk de Schilders niet ongewoon zijn, Deugden en Ondeugden, De Vrye Konsten, De Vijf-Zinnen, De Jaar-Getijden, &c. door Vrouwen, door Mannen en door Kinderen te Verbeelden. En vervolgens zijn wy gewoon, even zoo van den Satan, de Duyvel en den Boozen, te spreeken, gelijk we spreeken van de Dood, van de Liefde, van den Haat, van de Begeerte, en Honderd andere Hoedaanigheeden meer, die den Apostel opteld, Gal. 5: 19, 20. In alle welke men op geen andere Oorspronkelijkheyd te Ster-Oogen heeft, dan 't ingevoerd gebruyk tot Cieraad der Spraake en Verstand der Zaaken bedagt. Al het zelve kan men meede zeggen, van 't woord *Geest*; waar door

Satan is geen benaaming die in haar zelven Quaad beduyd.

Naamen van Hoedaanigheeden, moeten van de Zelfstandige Weezens onderscheyde worden.

(buy-

(buyten d'Eygen aanduyding van de H.Geest;) veel-meer een Hoedaanigheyd of Gesteldheyd, van Geneegentheyd of Neyging verstaan word: Gelijk als wanneer yemand geneegen is tot Teegenspreeken; zegtmen, Dat hy een *Teegenspreekende Geest* heeft; gelijk zoo de Zaligmaaker daarom Petrus, Een SATAN of *Weederstreever* noemende, die hem *Hinderlijk* was. Zoo ook yemand zeer tot Onreynigheyd geneegen is; zeyd men, Dat hy Een *Onreynen Geest* heeft; of word by ons ook wel Een *Vuylen Duyvel* geheeten. Is yemand Vlug en Gaauw van Verstand, en zeer wel Ervaaren; men noemd het Een *Geest der Wijsheyd.* En zoo word den Yver voor 't Vaderland; De *Geest der Kloekmoedigheyd* en *Mannelijke Dapperheyd* genoemd. En die meer gebruyk hier van wil zien, mag de Konkordantie van den Hr. Trommius raadpleegen, daar hy alles op zijn gemak zal vinden. En dus meenen wy, Dat zoo yemand hier langer onbezuyst teegens aandruyst, hy een kennelijk blijk zal geeven, dat hy naauwlijx een kruymel van de Stijl der H. Schrift verstaat. Indien wy onder-en-tussen ook wel op de Benaaminge SATAN letten die dikwils *Duyvel* Vertaald word, 't zelve is insgelijx geen Naam van een Zelfstandigheyd, zoo dat mender een Perzoon in Weezen onder verstaan moet; maar een *Byvoegelijk* Naamwoord, waar door zeekere Hoedaanigheyd in Een Perzoon of Zaak te kennen gegeeven word, die teegen een ander Ding of Hoedaanigheyd overstaat, en met het zelve als in Teegenstrijd is; en word derhalven zeer welvoegzaam door SATAN, *Teegenstaander* en *Weederpartijder* uytgedrukt; en voor zoo verre niet Quaads inheeft, maar Quaad kan worden in zijn Onegte uytwerking; even als de Wil en Begeerte in haar zelven Goed zijn; dewijl alle Teegenpartyschap en Weederstreeving, of Goed of Quaad is naa den Uytgang, of het Onderwerp waar op dezelve haar Gewrogten oeffend. En zoo men hier Bewijs van eyst, het blijkt klaar uyt Num. 22: 22, 32. Dat den Engel des Heeren hem zelven daar niet en schroomd, Een SATAN te noemen, dewijl hy Gezonden en Uytgegaan was, om Bileam Een *Teegenpartijder* te zijn op den Weg. En gelijk dit de Eerste plaatze en Oorsprong van 't woord SATAN is; behoordmen alle andere daar naa te verklaaren. Behalven dat daar in ook genoegzaam openbaar is, Dat deezen Engel hier niet een Satan of Duyvel genoemd word, naa zijn Bestaanelijk Weezen, want zoo was hy een Geest en een Gezonden Engel of Boode des Heeren, als andere Engelen. En het schijnd als of de Heer * Trommius beschroomd geweest is, deezen Engel, Een SATAN te noemen; maar liever op zijn plaatze daar 't woord שטן gevonden word, overgeslaagen heeft. Doch het is openbaar, dat het woord SATAN doorgaans zoo gebruykt word, Dat het zelve noch Goed noch Quaad beduyd, als door Omstandigheyd, of gevolg van Zaaken, die daar aan worden toegeëygend. Waar teegen niet en strijd, Dat nogtans het woord SATAN, meest van een Quaadaardige Teegenpartijder gebruykt word; naadien het in de Natuure van dessels beteekenis niet noodzaakelijk leyd, Datmen 't altijd ten Quaaden neemd; maar is uyt de Natuure der Zaake te kennen; en 't geen de Natuure der Zaake meede brengd, moet altijd het meest gelden. Zulx men hier uyt nu ook wel verstaat, hoemen met het Naamwoord DIABOLOS moet omspringen; welk naa de Griekze beteekenis geen aanduyding van yts Zelfsstandigs, maar van een Doening of Daad is: En alswe strax zeyden; zoo veel beteekend, als *Doorwerper*, *Omwerper* of *Overwerper*; en past derhalven ook zeer wel aan de Eygenschap der *Begeerte*, die door de Wil tot het Quaade Bevrugt zijnde, tot Zonde doet Baaren; en den Mensch alzoo door heel zijn Goede stand en Staat der Reedelijke Goedheyd, waar in hy tot de Gehoorzaaming van 't Goddelijk Gebod stond; heenen werpt en tot de Dierelijkheyd oversmijt, om zijn Lust te Verzaadigen, gelijk in den Eersten Mensch gebleeken is. En schoonmen de Duyvel ook andere Naamen aanpast, en hem *Lasteraar*, *Agterklapper*, *Verzoeker* en *Aanklaager* noemd; het zal egter nimmer daar toe koomen, Dat zulx op eenige Zelfstandigheyd, maar altijd op Hoedaanigheeden ziet, die met de Perzooneer-Benaaming over-

Ook geen Naam van een Zelfstandigheyd.

* In zijn Konkordantie.

1 Kron. 21: 1. 2 Sam. 19: 22. 1 Sam. 29: 4. 1 Kon. 5: 4. en 11: 14, 25. Num. 22: 22, 32.

een komd. En zoo meenen wy hier in 't voorby-gaan ook te konnen aanmerken; Dat het even zoo in de H. Schrift, met al die Quaade en Wanhaavige Benaamingen van *Slange*, *Oude-Slange*, *Draak*, *Adderen-Gebroedzel*, *Kinderen des Duyvels*, *Kind der Hellen*, *Kinderen Belials*, *Beest*, &c. geleegen is; om de afwijkende Quaadaardigheyd van de Hoedaanigheyd der Zonde, ten aanzien van Godt en zijn Haat teegen dezelve, op 't Natuurlijxt af-te Schilderen. Waar uyt dan niet alleen af-te neemen is, hoe goed-koop, de Quaade Uytwerking der Begeerte, aan de Naam van *Slange*, *Duyvel* en *Satan* geraakt is; maar ook wel verstaan, Dat den SATAN, dat is, de *Begeerte*, voor den Val des Menschen, zelf *Regtschaapen* was, maar eerst *Boos* geworden is, in zijn Uytwerkinge; waar over hy onder Vloek en Straf geraakt is. En nu, om zijn Beschaadigende Eygenschap uyt-te drukken, veel eygender aan de *Begeerte*, als aan de Teegengestelde of Afweerende Eygenschap van de Wil en Reeden toegepast word; het geene dan zijn VAL is. En of men schoon met het gemeen Gevoelen hier al Hardnekkig wilde staande houden; Dat door *Duyvel* of SATAN Een Gevallen Engel te verstaan zy, (van welken Val nogtans de H. Schrift geen zeekere kennis draagd, en zelfs haare Scheppinge Verswijgd, maar dien Val, veel-eer in de Val des Menschen te vinden is, alswe zoo strax hebben aangeweezen,) egter zal immers daar uyt geen Bestendige Reeden volgen, die ons kan doen gelooven, Dat zulken Satan, of Gevallen en Godverlaaten Engel, de Voorweetenschap, Over-Al-Teegenwoordigheyd, en Over-Natuurlijke Kragten, door dien Val aangekoomen zijn; naadien immers al die Hoedaanigheeden, zonder de Gemoedelijke Meedewerking Gods, zelfs niet eens tot het Weezen der Goede Engelen behooren; en nogtans Denkt en Gelooftmen dit alles zeer gemakkelijk van de Duyvel, en men steld hem bygevolg een Oorzaak van de Verleydinge des Eersten Mensche; en dat noch wel, Spreekende door Een Natuurlijke Slange. Dus gaat men 't zeer verre en tot in de diepe Hel zoeken, 't geên zoo naaby en in een yegelijk van ons is, Dat wy 't niet en konnen ontloopen als door de Dood en afleggen van 't Vleesch der Begeerlijkheyd en der Zonde. Doch waar toe den Satan uyt de Hel opgeroepen, en zoo geweldig zelfs al in den aanvang der Scheppinge tot het Paradijs ingevoerd? Jaa zijn Oorsprong zoo Geléêbraakt uyt den Val der Engelen opgestikt, daar Petrus en Judas van gewaagen? Waarom niet liever eens wat naauwer op den Eerst-Geschaapen Mensch gelet, en in-agt genoomen; met hoedaanige Vermoogens hy uyt de Hand des Grooten Maakers voor den dag gekoomen en in den Lusthof Gezonden was om dien te Bouwen? Voorwaar indien wy dat deeden, wy wierden haast geleerd; Dat zoo lang wy in den Mensch yts aantreffen dat de Regtheyd omtrent Godt, zoodaanig teegenstreevig was als de H. Schrift leerd; en daar by letten dat alle plaatzen die'er voorkoomen, daar meede konnen voldaan worden; jaa daar toe ook eens omzaagen, of niet den Mensch door alzulken Strijd alswe gezeyd hebben, *Is konnen Verleyd worden*, als hy noch heeden Verleyd word? Wy twijffelen niet of niemand zou langer de moeyte willen neemen, om zelfs een Satan te Fabriceeren, of een Engel, jaa heele Legioenen van Engelen, als onder Een tweede Reuzen-Strijd, uyt den Heemel te Bonzen, om'er Duyvels van te maaken, die nergens in de H. Schrift te vinden zijn; maar die doorgaans leerd, Dat den Mensch door zijn eygen Begeerlijkheyd Verlokt, in de Zonde Vald: Niet eens aanmerkende dat deezen Satan anders niet en is, dan die Teegenstrijdige Hoedaanigheyd, welke daar is tussen de Begeerte en de Wil, die (schoonze beyde tot de Natuurlijke Eygenschappen van een Volmaakt Mensch behooren) nogtans uyt die Natuurlijke Regtschaapenheyd, teegen de Ziele der Reedelijkheyd en Goedheyd, als teegen den Geest Streeft; en die Twee, te weeten, de Begeerte en de Geest der Reedelijke Goedheyd, uyt geleegentheyd van 't Gebod, elkanderen tot een Satan of Teegenstreever verstrekken: Als genoegzaam zijnde, om van de eene *Geleyd*, en door de andere *Verleyd* te konnen worden: En daarom isser geen anderen Satan te vinden noch

Duyvel of Gevallen Engel kan geen eygenschappen toegeschreeven worden, die zelfs niet eens tot de Engelen behooren.

Door wat Naalaatigheyd de Duyvel uytgevonden is.

2 Petri 2:4. Judæ. vers 6,7,8,9.

H. Schrift leerd dat de Mensch door zijn Begeerte Verleyd en Gevallen is maar kend buyten dat geen anderen Satan.

te

te kennen, als de Strijd tuſſen Vleeſch en Geeſt: Dat is, de Begeerte en de Redelijkheyd; waar van de laatſte ons verpligt Gods Gebod, in wéérwil der Strijdende Begeerte op te volgen; en de Liſtige Slange met de Kop van haar Wilbedwang daar buyten te houden: Waar van ons de Zaligmaaker in den Strijd zijner Verzoeking, Een ſchoon Exempel naagelaaten heeft: Want wy meenen voor vaſt, Dat deezen Satan, of Beſchaadigende Partye, in de aanlokkende Eygenſchappen der Begeerte te vinden is; welke op de Wil werkende, den Menſche, buyten een genoegzaame Teegenſtand, kan dwingen Om de Veſting, waar in de Reedelijke Goedheyd gebolwerkt leyd, Over-te geeven. Waar teegens ons geleerd word te Bidden, *Leyd ons niet in Verzoekinge*; Maar Verloſt ons van * *Het Quaade*. En aan wien wy de Verleydende Oorzaak toe-te ſchrijven, en te verklaaren hebben, leerd ons de Apoſtel Jakobus als hy zeyd; Dat *Een yegelijk Verzogt word, als hy van zijn* EYGEN *Begeerlijkheyd afgetrokken en Verlokt word.* Voorwaar, indien den Apoſtel van eenen anderen SATAN of *Booze Geeſt*, als de *Begeerte* geweeten, of die erkend had, 't Had voorzeeker hier de regte Tijd en Plaatſe geweeſt, den Duyvel in 't Eerſte Gelid te zetten; naadien uyt zijn Reeden openbaar is, Dat hy daar veel-meer werk maakt, de *Oorzaak* der Zonde, als de *Zonde* zelfs te beſchrijven. Doch hy kend geen andere Oorzaake dan de *Begeerte*; en derhalven giſſen wy, Dat onze Gedagten tot hier-toe konnen Proef houden. En alzoo geen Reeden zijn, die ons verpligten met den Heer Burmannus, en veel andere fraaye Uytleggers, te meenen, *Dat den Menſche, voor den Val, geen Strijd tuſſen Vleeſch en Geeſt had*; naadien wy tot hier, het teegendeel zeer klaar in de Naatuurlijke hoedaanigheeden hebben gezien, die tot het Weezen van den Menſch, zelfs voor den Val, t'eenemaal van nooden waaren. Maar het geêne hier toe inzonderheyd, niet onaangemerkt behoorde door te ſluypen, is dit, Dat de ſtrax-gemelde Apoſtel, de *Begeerte* in zijn bewoordinge, *Voor* de Zonde ſteld, en de Zonde d'Oorzaak van de Dood: En derhalven daar in toond, Dat de Begeerte in haar zelven geen Zonde is, alhoewel het veele meenen: Waarom wy niet te vergeefs hebben aangemerkt, Dat de Begeerte tot de Natuurlijke volmaaktheyd van den Menſch behoord, als die zonder deſelve geen Menſch kon zijn, noch yts Verbooden worden te doen, Dat hy volgens zijn Natuure, Begeeren kon. Hierom verſtaan wy, Dat de Toeſtemming van de Wil tot een onegte Begeerte ontfangen of toegekoomen zijnde, zy aller-eerſt *Baard, daar naa de Zonde.* Zulx yts anders is, Dat *Begeerd*, en Verlokt, of Aftrekt, en yts dat afgetrokken, en verlokt word, naamelijk de Toeſtemming van de Wil: Het geene de Apoſtel zeer fraay uytdrukt, door Een *Ontfangen* (of Bevrugten) *van de Begeerte.* Invoegen de Zonde aan-te merken is, als 't Kind der Begeerte door Toeſtemmen van de Wil Geteeld. Doch Burmannus heeft deeze hoedaanigheeden in den Eerſten Menſch, anders-om, Dat is, 't agterſte vooren gekeerd; en van de Vrouwe Eva gezeyd; *Dat zy eerſt gezondigd heeft door haare vrye Wil: Waar uyt daar naa haare Begeerelijkheyd ontſtaan is*; en brengd daar toe, onzes agtens, de plaatze 1 Joan. 2: 16. quaalijk te pas; gemerkt den Apoſtel daar veel-eer de BEGEERTE in de Eerſte rang zet; doch egter zoo, Dat zy als van de Wil Bevrugt, genoeg in ſtaat was, om de Zonde te Baaren. Gelijk dan ook de Luſt der Oogen, de Begeerte in Eva, veel-eer als de Wil heeft gaande gemaakt; als te zien is Gen. 3: 6. dewijl zy volgens de hoedaanigheyd van haar Natuur, en de Aanlokkende Goedheyd van de Vrugt, wel kon *Begeeren*, en Aanzien zonder te willen *Eeten*; maar egter niet *Eeten*, zonder *te Willen*; welk laatſte haar alleen verbooden was; gelijk we ſtrax naader zullen toonen. Verder word van zommige uyt Moſes Verhaal ook dit, als een kragtig Bewijs voor den Duyvel, (ſpreekende door een Slange;) bygebragt, Dat de Slange *Vervloekt* word. Doch zulx zal niet de minſte klem hebben, als men ter deugden op Moſes wel-verkoozen Zinnebeeld let, binnen welkers omtrek zoo grooten Schrijver betaamde te blijven: Want aldus word de Vloek der Slange niet anders ingevoerd, als

* Of het Booze. Of, de Booze.

Jac. 1: 13, 14, 15.

En zulx uyt de Leere der Apoſtelen naader aangeweezen.

Begeerte in haar zelven kan geen zonde zijn.

Maar word door de Wil tot Zonde Bevrugt, &c.

om aan-te duyden, Dat Godt wil, dat alle Booze Begeerte uytgeworpen word. Want elk die de Zonde doed, die is onder den Vloek: En is Een Slaave der Zonde, en Een Kind des Duyvels: Want van wien yemand Overwonnen is, dien is hy tot een Dienstknegt geworden, 2 Petri 2: 19. En zoo is meede de Straff van op den Buyk te Kruypen, niet anders dan het beletzel dat Godt door zijn Woord en Geest verschaffen zou; Zoo dat die Radde Glibber-Slange, dat is, Den Veerdigen loop der Begeerte des Vleesch, Vertraagt en Teegengestaan zou worden; en alzoo ook niet haaren Lust opvolgen, maar Stoff zou Eeten, en daar door Veragt zou worden als de Geringste Hoedaanigheyd des Menschen, met wien hy altijd Vyandschap zou hebben; en die ook openbaar gekreegen heeft, zeederd d'ontdekking van haar Listige Bedriegerye in den Val des Menschen aan allen gebleeken. Indien we hier toe nu ook de Verzoekinge van de Zaligmaaker, en zijn Overwinninge aanmerken, wy meenen genoegzaam de middel ter-hand te hebben, dezelve zeer gemakkelijk te verklaaren, en den Duyvel teegen 't gemeen Gevoelen daar buyten te houden. Want gesteld, Dat Kristus is Waaragtig Mensch geweest, en even zoo in alles is Verzogt geworden als wy, Hebr. 4: 15. zal zijn Overwinning voorzeeker alleen in de Bestendigheyd van zijn Wil, geleegen zijn geweest; als geenzinds hebbende Toegestemd, aan 't geên de Verzoeking hem voorley, om hem van den Staat der Regtheyd en Goedheyd, te doen Afwijken. Waar toe de Goddelijke Magt in Kristus, zonder Schending van het Volmaakte Voorbeeld, in welk hy ons als den Tweeden Adam voorkomd, niet en schijnd te konnen betrokken worden. Want by-aldien men meend, Dat Kristus van weegen d'inwoonende Godheyd, zonder Zonde gebleeven is, zal hem den Apostel zeer quaalijk als den *Tweeden Adam*, teegen *Den Eersten* in vergelijking schijnen gesteld te hebben; en zijn Verzoeking zal in Een enkel Spiegel-Gevegt en blote Vertooninge uytloopen. Doch hier teegen leyd d'Euangelize Historie aangekant; als die ons den Strijd der Verzoekinge in Jesus, zoodaanig verhaald; Dat zy hem in dat zelve doet *Volharden*, waar in den Eersten Mensche *Besweeken was*. Maar Godt kan niet Verzogt worden, met het Quaad, Jak. 1: 13. Waar uyt blijkt, Dat hy even als den Eersten Mensche, van de Begeerte, (die in haar zelven geen Zonde is,) aangetast zijnde, dezelve met een Stantvaste Wil, en de Goedheyd der Reedelijkheyd, (die niet buyten het Goddelijk Voorschrift betaamde te gaan;) teegengestaan, en alzoo Overwonnen, en de Slange daar in voor zoo verre den Kop Vermorzeld heeft; Vergelijkt eens Matth. 4: 10, 11. met Jak. 4: 7. en 1 Petr. 5: 9, 10. En merkt Kristus voor zoodaanigen Mensch aan, als Adam voor den Val was: Die de Reedelijkheyd, tot een Heerscher over de Natuurlijke Passien des Vleesch had, om die in den Toom te houden. Zoo datter geen onderscheyd is tussen den Eersten en Tweeden Adam, als dat den Laatsten Volhard, en den Eersten Gevallen is. Het welke dan ten aanzien van Kristi Menschheyd, (zijnde in de gelijkheyd des Zondigenden Vleesch Rom. 8: 3.) die uytneementheyd is, waar door hy ons niet alleen in allen gelijk geworden, en Verzogt zijnde, nogtans *Zonder Zonde* gebleeven is, Hebr. 4: 15. Maar ook betoond heeft, Dat Zaad by Uytkiezinge te zijn, Dat het Serpent den Kop Vermorzelen zou. 't Geên naa zijn Kruyslijden en Dood, in zijn Opstandinge gebleeken is; waarom hy ook Verhoogt is, en Een Naam booven alle Naamen gekreegen heeft, Filipp. 2: 9. Dus moet men dan hier uyt geen geleegentheyd neemen, om-te vraagen; Of dan Adam *Onvolmaakt* Geschaapen, en Jesus Kristus dat Ombevlekte Lam niet geweest is? Zoo dat ook *Zondige Gedagten* in haar konden vallen; of dat anders, haare Regtschaapenheyd vastgesteld, volgen zal, Datter om haar tot Zonde te porren, yts van buyten, 't zy Een *Duyvel*, SATAN of *Verzoeker*, moest koomen, die haar de eerste Bedenking daar toe Inboezemde, en waar door Adam en Eva Gevallen zijn? Doch wy hebben alreede genoeg gezeyd, om te weeten, Dat het een Misverstand is, de Natuurlijke Begeerte tot yts dat in hem zelven Goed is, (en zoo

De wijze van Verleyding in de Verzoeking des Zaligmaakers getoond.

En in wat zin van den Apostel den Tweeden Adam genoemd. 1 Kor. 15: 45, 47.

Dat hier uyt niet te meenen is, Dat Adam Onvolmaakt is Geschaapen, of Kristus Zondigende Gedagten heeft gehad.

zoo lang die op haar zelven ſtaat en Zuyvere Maagd blijft,) *Zonde* te noemen; naadien Begeerte en te konnen Begeeren zelfs naa den Val, tot het eygen Weêzen van den Menſch behoorden.

Maar naadien miſſchien yemand zou konnen bedenkelijk houden, Of Godt niet en kan ſchijnen, d'Oorzaak van den Val des Menſchen te zijn, met hem in zulken Staat te Scheppen, Dat hy volgens zijn Natuurlijke Hoedaanigheeden, konde *Begeeren* teegen zijn Ingeſteld Gebod? En daar-naa, Dat hy zulx *Begeerende*, hem in de Vryheyd van zijn Will gelaaten heeft, dezelve Quaalijk t' zaamen te paaren, en die alzoo tot Overtreedinge Misbruyken? Luſt ons daarover yts te zeggen, Op datwe ook die Swaarigheyd voor-af moogen opruymen. Wy ſtellen dan eerſtelijk vaſt, Dat alle die de H. Schrift gelooven Waaragtig te zijn; en daar in hebben aangemerkt, met wat Magt-hebbing, en Gemoedelijken Ernſt, Godt alle zoorten van Zonden Verbied; en een WEE over de Zondaars Uytſpreekt, op dat hy haar de Zonde afmaand: Jaa eens ter Deugden gelet heeft, Met wat een Walging en Verfoejinge hy van de Zonde gewag maakt; en dezelve als een Regtveerdige Rigter Geſtrengelijk Straft, en niet dan Wraak en Vergelding van Straff aan de Hartnekkige Zondaars dreygd; en daar by ook zeer kragtig zijn Heyligheyd, en Haat teegens de Zonde Uytdrukt en Inſtampt; Dien zeggen we, zal niet alleen geen de minſte ſcheemering bemerken, om Godt tot een Oorzaak van de Zonde te verdenken; maar ons ook ligtelijk toegeeven, Dat om alle verdere twijffeling daar omtrent uyt-te wiſſen, hier alleen reſteerd te bezien; Of ook het beſcheyd, Dat Moſes ons van den Staat des Eerſten Menſche, en den Oorſprong van zijnen Val geeft, zoodaanig geſteld is, Dat Godt daar meede eenigzinds zou konnen beſwaard zijn: Naadien'er in den Val des Menſchen, Twee Verſchijnzelen voor-koomen, die miſſchien uyt onze voorgaande Stellinge, Godt een Oorzaak van 's Menſchen Val ſchijnen te maaken; aangemerkt dat het Goddelijk Gebod, Een Oorzaak van deezen Val wierd: En daar naa, Dat Godt den Menſch, aan de Vryheyd van zijn eygen Wil gelaaten heeft, Dat Gebod te Overtreeden? Doch al wie op de billijke Vryheyd en Stands-geleegendheyd des Nieuw-geſchaapen Menſche, ter deugden agt-geeft, zal in d'Eerſte plaatze ligt bemerken, Dat het geeven van een Stellig Gebod, niet de minſte grondveſt inſluyt, om de Schuld der Overtreedinge op Godt te leggen; naadien het t'eenemaal welvoeggelijk aan de Natuure van een Reedelijk Schepzel was, Geregeerd te worden door een Verklaaringe van de Wille des Maakers, waar door hy hem, naa zijne Oppermagt, in zijne Vryheyd, tot zijn eygen Beſte en Behoud, eeniger wijze bepaalde. Want de Menſch aangemerkt als Vry, en onbedwongen in zijn Werkinge; kan'er geen middel beeter met de Natuur van een Menſch over-een koomende bedagt worden, dan 't geên waar in hy zijn Gehoorzaamheyd omtrent Godt, betoond door zijn eygen Vrye Verkiezinge der Dingen die in zijn Magt gelaaten zijn. Maar daar kon geen Gehoorzaamheyd plaats hebben, zonder een voorgaande openbaar-maakinge van des Scheppers Wil in zeeker Gebod Uytgedrukt en Voorgeſchreeven om te Gehoorzaamen. En dewijl Gods Magt onbepaald is, zijn'er geen Reeden, waarom hy den Menſch niet door een Wet beſtuuren, en tot zulken Gehoorzaamheyd zou moogen bepaalen, Dat hy door zulken Gebod te Overtreeden (het zy dan hoe gering dat Gebod was;) zou konnen Vallen. En hoe ligter ook dit Gebod was om te onderhouden, hoe de Zonde van Ongehoorzaamheyd te grooter was; naadien de Oppermagt van Godt het grootſte gewigt en verpligtinge aan 't Gebod gaf, om 't zelve te onderhouden; gemerkt het Gehoorzaamen niet zoo-zeer uyt de natuure van 't Gebod voort-vloeyd, als wel uyt het Opper-Geſag van die 't Gebod gaf. Die dan ook aan zijn zijde niet verpligt was, reeden van zijn Gebod te geeven, dewijl zulx de Pas tot Beproeving van des Menſchen Gehoorzaamheyd en Onderwerpinge, had ſchijnen af-te ſnijden. En alhoewel'er miſſchien eenige dingen konnen bygebragt worden, die de Zondige Daad des Eerſten Menſche konnen Verkleynen; zijnder waarſchijnelijk veelmeer

Of Godt op eenigewijs kan gezeyd worden, Een Oorzaak van de Val des Menſchen te zijn.

'tWas Godt betaamelijk het Reedelijk Schepzel door een Gebod in zijn Vryheyd te bepaalen.

meer te vinden, die dezelve konnen Vergrooten: En daarom moogen wy ons niet zoo teffens inlaaten noch opneemen, alle bedenklijke inwerpzelen die 't Vernuft hier zou weeten op-te ſtikken, te Verantwoorden: Naadien het moogelijk meeſt Kurieusheeden zijn, die naa lang over en weeder-kaatzen, eyndeling elders verlooren vallen, en buyten 't bereyk van ons Gezigt en Vermoogen geraaken. En wy meenen datze wijſſelijk doen, die alzulke Twiſt-Vraagen den Tijd-Quiſtigen School-Stampers overlaaten; welke niet ongewoon zijn, te doorpolzen; Of de Zonde van onze Voor-Ouders de grootſte van alle Overtreedinge geweeſt zy? Of de Overtreeding van Eva, (die haar Man Verleyde,) niet Grooter dan die van Adam zy geweeſt? Of de Kragt van Adams Verſtand, om zig teegen de Verleydinge aan-te kanten, niet op-en mogt teegens de Makkelijkheyd van ligt Bedroogen te worden? Of het niet ruym zoo grooten Onregtveerdigheyd, als Onvoorzigtigheyd in Eva geweeſt is, Dat zy reeds Bedroogen zijnde; ook haaren Man moeſt Bedriegen; En wel voornaamelijk, zoo haare Oogen voor de zijne al Geopend waaren, en zy alreede wiſt, Wat het Eeten van de Vrugt had Uytgewrogt, eer Adam noch daar van Geproeſt had? Of het gantze verhaal van den Val des Menſchen, niet *Allegoriſch* of Byſpreukelijk, dat is, in een geheel anderen Zin moet verſtaan worden; zoo dat de Verzoeking van de Man door de Vrouwe miſſchien een Verleyding is, van de Reedelijke en Uytneemende Deelen, welke hier door een ſlegter of Wijfagtig Vermoogen word uytgewrogt? En by gevolg onderzoekt men; Of den Boom die in 't Midden van den Luſt-Hof Geplant was, niet en is geweeſt, Dat Deel, welk in 't Middelpunt van 't Menſchen Lichaam Geplant is; en daarom naaderhand de Beſnijdenis aan al wat Mannelijk was, belaſt is? Gelijk dat even by-naa, alzoo van eenen Hadrianus Beverland, in zijn Boekje *De* PECCATO ORIGINALI, tot veeler aanſtoot beweerd is: Verder onderzoekt men ook, Of de Duyvel hier eenige Loosheyd in heeft voor-gehad, Dat hy haar quam Verzoeken; eer zy haar met malkanderen Vermengd hadden; en of de geêne die Gebooren waaren, eer de Duyvel Adam en Eva Bedroogen had, wel Regtveerdiglijk, met die hebben konnen Geſtraft word, welke naa den Val Gebooren waaren? Of ook Adam de komſte van Kriſtus, dat is, de Herſtellinge van zijn Dwaaling, door zijnen Zaligmaaker van-te vooren geweeten heeft? Hoe dat de uytvoering van den Vloek zou geordineerd geweeſt zijn, by-aldien Adam, naa dat Eva Gegeeten had; het zelve Geweygerd had? Of zy ook den Vloek van-te moeten Sterven, wel zouden ondergaan zijn, indienze eerſt van den Boom des Leevens Gegeeten hadden, eerze den Boom der Kenniſſe des Goeds en des Quaads Geſmaakt hadden? En of de Kragt van d'een, de Straff van de ander niet en zou Overwoogen hebben? En met duſdaanige dingen quellen de Menſchen haare Herſſenen; welke Godt onder al die Geopenbaard, en voor de Menſch open-ſtaan te Onderzoeken, voor hem alleen te Weeten, ſchijnd uytgezonderd te hebben.

Noolooze Twiſt-vraagen, over den Val des Menſchen.

Indien ons nogtans yemand in Zeedigheyd zou willen afvraagen, Of aangaande de Val des Menſchen; de Schuld van zijn Overtreedinge, niet op Godt ſchijnd geleyd te worden; Dat hy hem liet aan de Vryheyd van zijn eygen Wil, om de Natuurlijke Hoedaanigheyd zijner Begeerte, teegen zijn Gebod toe-te ſtemmen en te Misbruyken? Diend daar op voor-af aangemerkt, Dat het voornaamſte welk daar toe te Onderzoeken ſtaat, in deeze Twee Naauwkeurigheeden geleegen is; Naamelijk I. *Waarom Godt den Menſche niet in zulken ſtaat Geſchaapen heeft, Dat het hem Onmoogelijk was te Zondigen?* Ten II. *Waarom hy voorhebbende des Menſchen Gehoorzaamheyd te Beproeven, hy hem de Magt niet en gaf in Gehoorzaamheyd te Volharden en de Verzoekinge te weederſtaan?* Dit dienden we te weeten: Want indien 't in deeze Ontſwagteling, klaar kan blijken, Dat den Oorſpronk der Zonde niet en kan op Godt geleyd worden; zal'er te-gelijk ook blijken, Dat den Menſche en niet Godt, noch ook de Duyvel; d'eenige Oorzaak van zijn Val geweeſt is; en dat hy door 't Quaalik zaamen-

Waarom Godt de Menſch aan de Vryheyd van zijn Wil gelaaten heeft.

Van hoedaanigen gewigt de Oploſſing van deeze Vraag is.

men-paaren zijner Goede Hoedaanigheeden, t'eenemaal Vrywillig Gezondigt heeft. Dat dan Godt door de Vergunning van een inwendige Vryheyd en Vermoogen om zoo wel te Staan, als te konnen Vallen, heel geen Autheur van zijn Val kan zijn, blijkt hier uyt, Dat niemand kan gezeyd worden d'Oorzaak te zijn, Dat yemand Vald en zijn Been Breekt, over een Stok dien hy hem om Niet te Vallen gegeeven had, op dat hy'er zig meede Onderſteunde, ter-tijd als hy in ſtaat was, de Stok tot zijn Behoud te konnen gebruyken. En daarom, indien de Menſch niet en had gehad de Vryheyd van de Wil; hy had wel niet konnen Vallen, om dat hy quanſwijs, Stond uyt Noodzaakelijkheyd van zijn bepaalde Natuur; maar hy had dan ook geen Reedelijk Schepzel konnen zijn, Dat naa 't gebruyk van zijn Reeden de Vryheyd van Verkiezen en Werken had: Dewijl te Gehoorzaamen aan eenig Gebod, zoo wel 't een als 't ander ſteld. En derhalven is den Oorſprong der Zonde, nergens dan in het Misbruyk van die Vrye Magt des Menſchen te vinden; die zijne Begeerte den loſſen Toom gevierd hebbende, tot buyten 't Beſtek der Goddelijke Pepaalinge gehold is. En zoo wy aandagtig op des Menſchen Val letten; wy zullen niet heel Bedommeld zien, Dat zy deeze Waarheyd in haare Schuld-Bekenninge Toeſtemmen; wanneer zy, naa 't misbruyken van haare Vryheyd, *De Oogen geôôpend* en ontwaar worden, Hoe Liſtig haar de *Slange*, dat is, de Waarneeminge van haare Begeerte, *Bedrcogen* had; ziende daar in alleen op haar eygen Quaad Gedrag, waar doorze het Goddelijke Gebod overtreeden hadden. Indien nu ook de naauwkeurighey dweeten wil, Of het niet eenigzinds tot Gods Laſt ſtaat, en hy Een Autheur van 's Menſchen Misdaad kan ſchijnen; *Dat hy den Menſche in de Verzoekinge, deeze Vryheyd der Begeerte en Wille liet behouden?* Wy meenen Reeden genoeg by de hand te hebben, om volmondig NEEN te zeggen: Om dat zulx t'eenemaal ſtrijdig was, met des Menſchen Natuure, die *De Begeerte* tot zijn Beſtaan noodig had: Ook ſtreed het teegen zijn Vryheyd, om dat hy Reedelijk, en zoo in ſtaat moeſt zijn om te konnen Kiezen; en daar naa, om dat het ook ſtreed teegens een waaragtige Beproevinge van Gehoorzaamheyd; waar toe hy niet te vergeefs Een Gebod ontfangen had. Alle welke hoedaanigheeden den Menſch in zoo vryen ſtaat ſtelden, Dat hy niet als door zijn Eygen Vrywillige Daad konde Vallen. Want indien den Menſch alleen uyt Noodzaakelijkheyd van zijn Bepaalde Natuur, de Verzoekinge verduurd had; zijn Gehoorzaamheyd had niet een Eygen werk zijner Verkiezinge, en alzoo geen Gehoorzaamheyd geweeſt. Want al waar geen Vrye Verkiezinge plaats heeft, kan niet gezeyd worden, Een Vryheyd te zijn. Doch gelijk Simplicius, die Vermaarde Uytlegger van Epiktetus; dit Onderzoek zeer ſchoon Verantwoord heeft, luſt ons een kleen ſtukje uyt hem hier op de Rye te zetten. Dus ſpreekt hy'er van: Al wie daar zeyd, *Dat Godt het gebruyk van de Vryheyd der* En zeer Fraay van Simplicius voldaan.
,, *Ziele niet en had moeten toelaaten*; word genoodzaakt, Een van deeze Twee
,, Dingen te grondveſten; te weeten, Dat of de Ziele, die van een Onverſchil-
,, lige Natuure omtrent Goed en Quaad is, gantſchelijk zou hebben moeten af-
,, gehouden worden het Quaade te Verkiezen; of dat die anders van zulken Na-
,, tuure had moeten gemaakt worden, Dat het buyten haar Magt was het Quaa-
,, de te Verkiezen. Het Eerſte is ongerijmd, om dat de Neyging tot het eene
,, deel alleen, de Vryheyd weederſpreekt. En omtrent het Tweede, moet men
,, aanmerken, Dat het in zig-zelven niet Quaad en is, te *Begeeren*, en te *Ver-*
,, *kiezen.* Daar-en-booven; by-aldien de magt van zig herrewaards en derre-
,, waards te konnen bepaalen, om eenige Reeden zouw moeten weggenoomen
,, worden; het zou voorzeeker moeten zijn, om dat het ten hoogſten Quaad
,, is? Maar die alzoo zou willen ſpreeken, zou miſſchien niet wel in-agt nee-
,, men, Dat'er zeer veel dingen in de Weereld Goed en Begeerlijk zijn; die
,, nogtans in 't minſte niet te vergelijken zijn, met de Vryheyd van de Wille om-
,, trent de Begeerlijke Dingen; dewijl de Vryheyd alle Ondermaanze Dingen
,, verre te booven gaat; zoo dat uyt Aanmerking van dezelve, niemand gevon-

„ den word, die liever een Beeſt, of een Struyk, of Boom, of een Steen, dan een „ Menſch zou willen zijn. Maar zoo Godt zijn Goedheyd in 't geeven van zulken Volmaaktheyd, aan mindere Schepzels toond, die'er op verre-naa niet „ meede te vergelijken zijn; zal het niet dan met Gods Natuur en Goedheyd „ over-een koomen, aan de Menſch de Vrye Uytwerking van zijn Daaden ter-„ hand te laaten. Want indien Godt de Vryheyd van 's Menſchen Wil benoo-„ men had, op dat hy de Zonde verhoede; had hy te-gelijk ook de grond van „ alle Deugd vernield, en met die ook t'effens den Menſche zelfs; naadien de „ Deugd niet zoo kennelijk had geweeſt, zoo'er niet een moogelijkheyd in den „ Menſche waare geweeſt, die te konnen Doen, of Naa-te laaten; maar als dan „ had de Natuure des Menſchen, alleen Goddelijk, dat is, in een Staat moeten „ geſteld zijn, van niet te konnen Zondigen. Dit zeyd Simplicius. En op dat hy eyndelijk tot Beſluyt koomen, en aanwijzen mogt; Dat den Eerſten Menſch door misbruyk van zijn Vryheyd gevallen is; (opvolgende de Natuurlijke Begeerte, teegen 't by-gekoomen Gebod, Dat hem in de volle loop zijner Vryheyd, ook tot Gehoorzaamheyd Bepaalde;) zeyd hy ten laatſten; Dat of men ſchoon de Bepaalende Magt van den Geſchaapen Menſch, aan Godt, als den Autheur daar van, toeſchrijft; 't geên Noodzaakelijk was in de Ordeninge van 't Heel-Al; wy egter geen reeden hebben, om den Oorſprong van het Quaad, door misbruyk van die Vryheyd ingekomen, aan Godt toe-te ſchrijven; dewijl Godt geenzinds Een Veroorzaaker van die afkeerigheyd van 't Goede, kan gezeyd worden te zijn, welke by den Menſche in 't begaan van de Zonde gevonden word: Maar gaf alleen zulken Magt aan den Menſche, Dat hy hem ook konde tot het Quaade keeren; waar uyt Godt naaderhand zoo veel Goeds heeft weeten voort-te brengen, Dat anders zonder tuſſen-val van de Zonde, geen zoodaanigen grondveſt gevonden had. Zulx hier uyt dan nu ook blijkt, Dat den Menſche, om te konnen ſtaande blijven, niet van nooden had, yder oogenblik, met Een Booven-Natuurlijke Genaade tot de Volhardinge van Gehoorzaamheyd, bygeſprongen te worden. Want indien men Dat ſteld, zal de Menſch voor-zeeker alleen Gezondigd hebben, by gebrek van die Genaade, of om dat Godt zijn Byſtand, (zonder welke hy dan onmoogelijk blijven ſtaan kon;) hem op dat Oogenblik onttrokken had; en Godt alzoo niet konnen bevrijd blijven, van niet Een Oorzaak der Zonde te zijn. Doch hier diend zeer wel in-agt genoomen, Dat naadien Godt den Menſche Regt gemaakt heeft, hy hem voorzeeker Magts genoeg gegeeven heeft, de Regtheyd van zijn ſtand, werkſtellig in de Daad te maaken, zonder dat daar Een by-koomende daad der Genaade vereÿſt wierd, om die hebbelijke Magt uyt-te lokken, en gaande te maaken tot byzondere Daaden. Want Godt heeft geen Ding van zijn Schepzel in deſſelfs Regte Staat willen afeyſſen; als 't geên waar toe hy ook Vermoogen had, om daar in-te konnen Gehoorzaamen. En dus willen we van deeze Naauwkeurige Beſpiegeling aflaaten, en nu ook eens bezien, Onder hoedaanigen Gebod den Menſche te midden van deeze Vryheyd en Regte Staat, in zijn Natuurlijke Begeerte Bepaald, en tot Gehoorzaamheyd en Onderwerping aan Godt geſteld was? Waar toe, zoo wy in Moſes verhaal, op 't Gebod zelfs letten, heel ligt bemerken zullen, Dat hem daar in omtrent de Onthoudinge van de Verboode Vrugt niet belaſt en word; Gy en zuld niet *Aanzien*, noch gy en zuld niet *Begeeren* of *Geluſten*; maar alleen *Gy zuld niet Eeten*. Hier in lag dan het Gebod, en den Menſch had 't Oordeel en de Reedelijke Goedheyd ter-hand moeten neemen, en vaſthouden, om de Begeerte, uyt Liefde tot het Goddelijk Gebod, in den Toom te houden, gelijk den Tweeden Adam, Kriſtus; die, alhoewel als den Eerſten Menſche, en even als wy Verzogt, nogtans niet Gezondigd heeft. En zoo wy het anders ſtellen, zal de Verzoekinge zelfs zonde zijn: En wy geen middel hebben om d'Onbeſtraffelijkheyd van Kriſtus, die *Zonder Zonde* geweeſt is, vaſt-te houden, ten zy door het Waarborg van zijn Godheyd; 't geên Een Waaragtige Verzoekinge, vlak in 't Aangezigte Weederſpreekt. Maar nu blijkt uyt Moſes

Den Eerſten Menſch had om-te konnen Staan, geen byzondere Genaade van noode.

't Gebod aan Adam naader ingezien.

verhaal, Dat de Boom der Verboodene Vrugt in 't midden van 't Paradijs gesteld was, om *Gezien* en *Aanschouwd* te worden; en de Mensche kon'er zig niet van wagten, by-aldien hyze niet en Zag noch aanmerkte, hoedaanigen Boom hem onder al 't Geboomte Verbooden was. Jaa het blijkt uyt Gen. 1: 29. en 2: 9. Dat den Mensche alle *Geboomte*, en Vrugten *Die Begeerlijk voor 't Gezigt*; *en Goed tot Spijze waaren*, getoond zijn: 't welk Moses daarom met het Woordeken ZIET uytdrukt. Vergelijkt Genesis 1: 29. met Kap. 2: 16, 17. en 't zal genoeg zijn om te verstaan, Dat hy zonder dit, Onweetende zou Gezondigd hebben. Daar-en-booven is de Begeerte tot al wat Goed is; en zijn *Appetijt* aangenaam schijnd, den Mensche ingeschaapen en niet Onbetaamelijk te Begeeren. Doch hier uyt volgd niet, Dat Godt te beschuldigen is, den Mensche deeze gevaarelijke hoedaanigheeden meede gedeeld te hebben; naadien des Scheppers Gloorie hier in niet en bestond, den Mensche zoo te Scheppen, Dat hy 't Vermoogen dat hem tot behoud van zijn Welweezen, Leeven, en Vermaak gegeeven was, niet quaalijk gebruyken, en alzoo niet Vallen noch Bederven kon: Want indien de Deugdelijkheyd daar in bestond, zou een Steen, en 't geên noch duurzaamer is, Volmaakter als een Mensch Geschaapen zijn. Maar nu blijkt in teegendeel, Dat d'eyge Natuure van een Reedelijk Mensch, hier in bestaat, Dat hy ook *Anders kan doen*, als het *Goede alleen*; gelijk zijn Volmaaktheyd hier in geleegen is, Dat hy niet anders doen *Wil*, *als 't Goede en Reedelijke*; 't geene in de Verzoekinge des Zaligmaakers klaar gebleeken is. Want alleen hierom is den Mensch met Een Reedelijke Ziel en Oordeel aangedaan, op dat hy niet al zou doen, Dat hy anders uyt zijn Natuurlijke gesteldheyd doen zou, of konde doen; maar alleen wat Reedelijk, en met Gods Wil over-een komd: Waar toe hy dan ook Een Gebod ontfangen heeft; op dat zijn Deugdelijkheyd daar uyt zou konnen openbaar worden, en ook openbaar geworden is: Jaa ook nu noch blijkt, Dat de Kennisse der Zonden uyt de Wet is. Maar op datwe de Verzoekinge van de Zaligmaaker van wat naader-by beschouwen; moet men dezelve voorzeeker niet anders dan een Menschelijke Verzoekinge aanmerken; aangeleyd om daar in beeter Proef van zijn Standvastigheyd te geeven, als den Eersten Adam; die deezen Tweeden voor den Val gelijk was. Wordende Kristus daarom zeer dikwils, *De Zone des Menschen* genoemd; en ook daar toe op zoo een Onbesmettelijke wijze is moeten Ontfangen worden; Dat de Maagdelijke Stoff in Maria, niet door Zondelijk Zaad des Mans, maar door de Kragt des Alderhoogsten Opgewekt, en Leevendig gemaakt is. Zoo nogtans, Dat hy Gebooren en Opgewassen; alle Menschelijke hoedaanigheeden, ten aanzien van 't Vleesch onderworpen was; en Natuurlijk Begeeren en Gelusten kon teegen de Geest; en alzoo, gelijk als alle Menschen, Verzogt en Aangedaan worden. Zulx voor het Griekze Woord ὁ Πειράζων, dat men Matth. 4: 3. *De Verzoeker* vertaald, (op datm'er een Zelfstandigen Duyvel, dat is, de Satan, onder verstaan zou;) misschien beeter *De Verzoekende*, zou moogen noemen; op dat mender *Lust* of *Begeerte* door verstond, die Jesus aangegreepen heeft: Zijnde op zig-zelven, en buyten het Tijd-punt, en Staats-geleegentheyd waar in Jesus thans *Van de Geest* geleyd was in de Woestijne, *Om Verzogt te worden*; geenzinds Zondig. Gelijk dat in heel den Aanloop zijner Verzoekinge gebleeken is; zoo dat hy onder 't Vasten ten laatsten Honger; en Begeerte tot Brood gevoeld, en in Needrig-en Veragte Staat, met de Prikkel van Aanzien, en Bezittinge, &c. aangetast is. Jaa ook het Vleesch zelfs, hier naa Swak en Schroomig voor 't Lijden zijnde, de Drinkbeeker zogt af-te bidden, in wêêrwil van de Wille van zijn Vader, teegens welke de Menschelijke Wille, door Begeerte des Vleeschs, zig scheen aan-te kanten. Om tot welkers Uyterste der Beproevinge te geraaken, hy van de Geest geleyd is in een Woeste plaatze, ontbloot van Voorraad en Hulp; op dat hy te gereeder aan de Magt van zijn Goddelijk Zoonschap, zoo even te vooren in zijn Doop uytgeroepen, Matth. 3: 17. gedagtig zijnde, 't Vleesch hem mogt aanraaden, Dat hy niet en behoefde

Het Begeeren, noch Aanzien van de Verboode Vrugt, is den Mensche niet Verbooden, maar veel-eer geboden, op dat hy ze kende.

Mensch moest ook konnen Zondigen, of anders geen Gebod ontfangen.

De Verzoeking van Kristus is t'eenemaal Menschelijk geweest.

En niet door een Duyvel geschied.

de Honger te lijden, en zonder Rijks-Gebied, en Aanzien, en Eerbewijs om-te dwaalen. Over welke dingen de Begeerte, dat is, Vleesch en Geest, in een Listig gesprek koomende, hy genoegzaam in staat was, om door die Listige Slange bedroogen, en van de Waarheyd afgeleyd te worden; zoo hy daar in de Aanbieding, als den Eersten Mensch, had willen opvolgen: Eetende, daar Godt wilde Dat hy in naavolging van Moses en Elias, 40 Daagen Vasten zou; en daar toe onderneemen Steenen tot Brooden te maaken; om misschien veel-meer zijn eygen Eere, als die des Vaders buytens-Tijds te Bezorgen, van wien hy Een Gebod ontfangen hadde, om ten Eynde te Gehoorzaamen; zijnde gekoomen om zijnen Wille te doen. Doch den Uytgang der Zaake heeft geleerd; Dat al deeze Aanzoekingen des Vleeschs, in Kristus, even als de Wolken de Zonne, wel Verdonkeren, maar niet haare Hitte en Glans weg neemen; jaa zelfs daar door noch verbrooken en verstrooyd worden; hy ook alzoo door de Volstandige Gehoorzaamheyd, van zijn Waakzaame Geest, het Vleesch, en de Woelende Begeerte, gelijk een Slange onder de Voeten getrapt, en uytgejaagd heeft. Zoo dat de Verzoekinge van hem af liet. En alhoewel wy ons niet en willen in-laaten, hier breed-spraakig op-te haalen, hoedaanige Aanvoeringen, zommige Uytleggers in deeze Verzoekinge gewoon zijn, den Duyvel toe-te digten; (gelijk daar van inzonderheyd by Jan Flipzen Schabaalje te zien is, *In 't Leeven van Jesus Kristus*;) lust ons egter over deeze Verzoeking noch 't een en 't ander in-agt te neemen, Dat misschien de Duyvel hier teenemaal uyt ons Gezigt zal doen verstuyven; zoo dat'er niet minder als een Helze Satan in 't Gezelschap van de Eenzaame Jesus, zal te vinden zijn. Als'er dan Luce 4: 1. gezeyd word; *Ende Jesus vol van den Heyligen Geest, keerde weeder van de Jordaane: Ende wierd door den Geest geleyd in de Woestijne*: Zoo blijkt klaar, Dat hier door het woord, *Geest*, de *H. Geest* moet verstaan worden: En dat die plaatze geenzinds zoodaanig kan Verklaard worden, Dat Jesus van de Duyvel is *Bezeeten* geweest. Ook wanneer daar zelfs gezeyd word, *Dat hem de Duyvel meede nam naa de Heylige Stadt, en hem stelde op de Tinne des Tempels*; kan men met geen welvoegzaamheyd daar uyt besluyten, Dat de Duyvel in hem Gevaaren is, en hy alzoo van hem Bezeeten of Ingenoomen zijnde, Geweldigerhand daar heenen Gevoerd of Gedraagen of Gesleept is. Jaa wanneer strax daar op volgd; *Dat hem de Duyvel op een zeer Hoogen Berg nam, en alle de Koningrijken des Weerelds toonde, en haare Heerlijkheyd*; kan men meede niet gelooven, Dat de Duyvel Jesus daar toe eenig Geweld heeft aangedaan; of datter een Berg in de Weereld, veel-min in Palestina waarlijk Hoog genoeg was, om van daar, de Halve Kloot des Aardrijx te konnen Overzien. Zulx uyt dit gantze Verhaal, het een tot het ander gebragt, niet anders te besluyten is; Als dat Jesus van zig-zelven, Gedreeven van de Geest die hem neygde, en waar van hy Vervuld was, (en niet van de Duyvel,) als in een Eenzaame Woestijne gekoomen is; en alzoo dit heenen-brengen naa de Heylige Stadt, en van daar tot een Hoogen Berg, in een Gezigt geleeden heeft: Even gelijk
Ezech. 40. de Profeet Ezechiel, in de Gezigten Gods, in 't Land Israëls gevoerd en op Een Hoogen Berg gebragt, de H. Stadt en den Tempel gezien heeft; terwijl hy nogtans met Lijf en Ziel in Babylonien was. En zoo men'er wel op let, de maniere van spreeken by Lukas, komd daar meede ook best over-een; als die niet noodzaakelijk zeyd; Dat Jesus, *Van* of *Door*, maar eygentlijk *In den Geest*, daar geleyd wierd; alhoewel onze Overzetters het Voorstel of Aanwijs-woordje ἐν hier even als διὰ en εἰς *Door* Vertaalen. Terwijl zy 't nogtans in ontallijke plaatzen, *In* hebben Overgezet. En daarom heeft het Trommius ook zoo gevolgd, en noodwendig moeten volgen, daar hy anders het woordje ἐν, wel 1878. maal *In*, vertaald gevonden heeft: En 122. maal *Met*. En 142. *Door*. En ook in de beteekenis van *Naa, Om, Onder, Op, Over, Van*, &c. by hem te vinden is. Aldus heeft het dan Lukas zoodaanig aangeweezen. Doch wanneer hy spreekt, van Dat Jesus op den Berg, en op de Tinne des Tempels geleyd wierd, dan spreekt
hy

hy even als Mattheus; en voerd in yder aanval der Verzoeking, telkens de *Duyvel* in. Doch wat men door de Duyvel in al duske gevallen te verstaan heeft, is nu maar al-te ruym en dikwils gezeyd; om hier niet langer met de Schilders, en de Vermaarde Ligtfoot, (die beyde de Duyvel als met eygen Kleuren en Verschrikkende gedaanten naa 't Leeven meenen afgemaald te hebben;) Een Oversten Satan, Een Hel-Voogd uyt het Gezelschap der Gevalle Engelen, tot deeze Historie in-te voeren. Doch gelijk wy de Dwaalzieke meeninge omtrent den Val der Engelen, alreeds te vooren hebben aan een-kant geholpen, alzoo mag 't ons hier andermaal in herdenking brengen; Dat dewijl, de Heemelze Geesten, uyt haare Goddelijke Natuure, alleen In en Door de Kragt Gods bestaan, en met geen Vleesch, noch Begeerlijkheyd tot Voldoeninge van haar Behoeft en Bestaan, Behebd zijn, noch konnen aangedaan worden om teegens de Gemoedelijke Geest en Reedelijke Goedheyd Krijg te voeren, of Opgeblaazen te worden: Zy derhalven zeggen we, ook niet Vallen konnen, noch ook ooyt Gevallen zijn; En daarom in haar Gelukkige Staat aan de Zaligmaaker, zeer bequaam om ten Voorbeelde van 't Zalige Leeven voorgesteld te worden, in

Matth. 22: 30.

welk men weegens het missen der Vleesselijke Begeerten, niet Vallen en kan. En derhalven behoordmen dan ook niet te zeggen; Dat den Mensch door dezelve Zonde Gevallen is, daar de Duyvel reeds door Gevallen was: Naadien de Engelen immers geen Gebod ontfangen hadden, om niet te Eeten; en zy stonden niet door eenig ander Stellig Gebod in haare Vryheyd Bepaald tot Gehoorzaamheyd, of men moest ons een ander Boek van Moses opzoeken, in welk deeze Wet, en te-gelijk der Engelen Overtreedinge te vinden was. Doch men zeyd datze Godt wilden Gelijk zijn: Even als of wy zeeker wisten, Dat de Engelen konden Willen uyt haar eygen zelfs Driften, buyten en zonder de Gemoedelijke Meedewerkinge Gods; die haar dan alleen tot zijn Engelen en Zendelingen maakt, als 't hem geleegen komd zijn Oogmerk onder zulken bestel uyt-te voeren, waar toe zy alleen in Gods Magt, als voor zijn Throon geduurig gezeyd worden te Staan: Te weeten op een Geestelijke en Onverstaanbaare wijze voor de Zinnen, gelijk Godt zoo een Throon heeft; en al wat Heerlijk Magtig en Groot en Koninklijk genoemd word; hem alleen Naam-digtelijker-wijs toegeschreeven word. Boovendien meenen wy hier ook die te konnen voldoen; of ten minsten van de hand te wijzen; welke het woord, *Zondige Gedagten*, zoo gereed in de Mond hebben; wanneer men van de *Begeerte* spreekt: Want al wie dit stuk ter Deugden inziet, merkt ligt, Dat dit woord alleen uytgevonden is, en ingevoerd word, om 't Verstand der Eenvoudige te Bedommelen, en te doen

Zondige Gedagten een woord van Verbijstering.

meenen, Dat mender *Zondigende Gedagten* door verstaan moet, te weeten zulke waar op de Zaligmaaker ziet Matth. 5: 28. en den Apostel Rom. 7: 7, 8. Maar het luyd even zoo Dwaalziek, als of men zeyde, Dat yemand Zondigt, eer hy Zondigd, en Gevallen was eer hy Viel: Naadien de Toestemmende Wil omtrent het Verboodene, alleen de Begeerte van een Ding dat Natuurlijk Goed, en met d'Ingeschaape Natuur over-een komd, *Tot Zonde* maakt; en is derhalven voor de zaamenkomst van de *Wil* niet *Zondig*: Het geene dan de reeden is, Dat ook de Wil Strafbaar is, schoon de Daad niet en volgd, maar de Begeerte alleen *Om te Baaren*, Bevrugt had. 't Geen zelfs de Heydenen geweeten hebben; gelijk we elders uyt Ovidius, van 't Overspel hebben aangeteekend.

Wille zonder gevolg der Daad, waarom ook Straf-baar.

Waar van daan het dan gebeurd, Dat de Onverhoedze Misdrijven en die welke door Onweederstaanelijke Dwang geschieden, Onstrafbaar zijn. En 't moet den Regters ligter vallen een Misdaadiger te Veroordeelen, als hy Overtuygd word van de Schuld dien hy Vrywillig, en door eygen Begeerte behaald heeft; dan wanneer zulk-eenen, hem op dien Magtigen Satan Beroept, die hem Onweederstaanelijk van buyten aangevallen is; en die alles doen, jaa Paarde-Vygen in Goud, en Goud in Paarde-Vygen veranderen kan; zoo dat een Dief ook wel de Oogen en Zinnen zoo konnen Bedwelmd worden, Dat hy meend, Keyen of Duyn-Schelpen te raapen; Wanneer hy een Welgestoffeerde Geld-Kas Be-

Satan een dekmantel om allerhande Schelm-stukken een weynig te bewimpe-en.

roofd. Maar indien dit geschieden kan, schijnd het Gevaarlijk, of niet te mets zulke Misleyde Key-raapers, te voorbaarig naa de Galg zouden geweezen worden, schoon ook haar eygen Belijdenis daar lag. Maar om weeder tot den Eersten Mensch te koomen, wy zeggen; Dat of schoon Eva zoo Grooten Lust tot het Eeten van de Verbooden Vrugt in haar gevoeld had, Dat zy en te-gelijk Adam, daar van Nagt noch Dag hadden konnen duuren, maar alleen om des Gebods wille, daar van niet en hadden willen Eeten; haar Gehoorzaamheyd volkoomen zou geweest zijn; en datze noch Uytwendig noch Inwendig, niet de minste Zonde begaan hadden: Jaa dat in teegendeel haar Gehoorzaamheyd zoo veel-te meer zou Uytgeblonken hebben, als zy haaren Lust, te Kragtiger en Stantvastiger Overwonnen, en by haar doen Versterven hadden: Waar in dan alleen de Gehoorzaamheyd bestaat, en buyten dat geen Gehoorzaamheyd te vinden is, maar daar naa moet afgemeeten worden. En gelijk wy ons zelven niet en moeten inbeelden, Dat Godt den Mensch eenig Ding heeft willen Verbieden, Dat hy nooyt uyt zijn eygen Begeerte, Gelusten kon, en die buyten zijn Gebod Goed en Oorbaar te Gelusten en te Genieten waaren; alzoo loopt het by-naa op de zelve trant, als de Hollandze Poëet, in zijn ZELFSTRYD, tot Lof van de Beteugeling der Begeerte, zeyd;

Lust in Eva tot den Verbooden Vrugt, is geenzinds Zondig geweest.

Gehoorzaamheyd alleen in 't betemmen der Begeerte teegen Gods Gebod gelee-gen.

Dien als het Weëlig Vleesch met zijn gehee le Kragten
Komd dringen op de Ziel, en Prangen ons Gedagten,
Dien zeg ik, dan Verwind, en Staande blijven kan,
Dat is een Groot Gemoed, een Held en Eedel-Man:
Men Roeme wat men wil, van Onvertzaagde Zinnen,
Van Vorstelijk bedrijf, van Steeden in-te Winnen,
Geen Ridderlijk Gemoed en kander Hooger gaan,
Als in zijn eygen Hert de Lusten Weederstaan.

Maar even als het Gebod van *Niet te Eeten*, alleen was om den Mensch in zijn Onvermijdelijke Eygenschappen te Bepaalen, en tot Gehoorzaamheyd te leyden; alzoo is hem ook niet Belast, *Niet te Gelusten*, *Niet aan-te Zien*, maar alleen den Lust niet in-te willigen *Om te Eeten.* Want *Niet Lusten*, en *Niet Zien*, kon niet als met den Ondergang van den Mensche geëyst worden. En Godt had de Verboodene Vrugt ook met die Aangenaamheyd Begaaft, Datze *Begeerlijk was*, Gen. 3: 6. En zeeker als den Apostel Belijd; *Dat hy de Begeerlijkheyd niet en zou geweeten hebben* (*Zonde te zijn*, last'er de Overzetter in) *indien de Wet niet gezeyd had, Gy zuld niet Begeeren*; verstaat hy daar niet de bloote Hertstogt der Begeerte, maar een Begeerte die uyt Zonde voortkomd, en de zelve alreede tot haar Grondvest en Wortel heeft, gelijk te zien is, Rom. 7: 8. daar hy zeyd; *Want de Zonde Oorzaak genoomen hebbende door 't Gebod, heeft in my alle Begeerlijkheyd gewrogt.* Waar uyt blijkt, Dat hy daar niet en ziet, op de Begeerte *Voor* de Zonde, hoedaanig die middelmaatig was voor den Val. Ook noemd Paulus eygentlijk de *Begeerlijkheyd* niet *Zonde te zijn*, want daar van is in d'aangehaalde Text, Tittel noch Jota te vinden, maar zeyd alleen; *Ik kende de Zonde niet dan door de Wet.* 't Zijn alleen de Overzetters die gemeend hebben, Dat den Zin daar meede moest aangevuld worden. Doch den Apostel daar naa, tot d'aanleydende Oorzaak der Zonde opklimmende zeyd; *Ook had ik de Begeerlijkheyd niet gekend, indien de Wet niet gezeyd had, gy zuld niet Begeeren.* Hier staat immers niet, Dat de *Begeerte*, als Begeerte, *Uyt de Wet*, zou gekend worden *Zonde te zijn*; want dat en zeyd ook de Wet zelve niet; maar drukt alleen d'Onwettige *Begeerte* door de voorwerpen uyt, waar omtrent de Begeerte niet en mag haar Quaade Rol speelen; te weeten niet omtrent des Naastens Wijf, Huys, Knegt of Dienstmaagd &c. Waar naa men ook de Vermaaninge van de Zaligmaaker moet verklaaren, als hy zeyd; *Wie een Vrouwe Aanziet om dezelve te Begeeren:* Want naadien bekend is, Dat noch het *Aanzien* noch het *Begeeren* van een Vrouw-Mensch, Quaad in zig-zelven is;

De plaatze Rom. 7: 7. ligt aangebragt.

Den Apostel noch de Wet zeyd, niet Dat de Begeerte Zonde is.

is, heeft de Zaligmaaker, dit buyten alle teegenſpraak verſtaan, van een Begeerte die teegen de Reedelijkheyd met de Wil Verzeld ging, dewijl hy ſpreekt van 't Begeeren eener Getrouwde Vrouwe, die niet kan Begeerd worden zonder Overſpèl: En wy meenen, Dat dit klaar is; naadien het blijkt, Dat Adam ſtrax op 't Gezigte van zijn Eva, haar als zijn Eygen deel, naar het Vleeſch Begeerde, eer hy noch Gevallen was, Gen. 2:23. En dewijl de Apoſtel, weegens de kennis der Begeerte, ons Tot de Wet en 't Getuygenis wijſt; iſſer niets billijker als te zien, Wat zoort van *Begeerte* de Wet Verbied, en Zondig is. Maar het is Godt onmoogelijk de *Begeerte*, als *Begeerte* te Verbieden, of als *Zonde* toe-te reekenen, dewijlze een Hoedaanigheyd is, die den Menſche naar dit Maakzel aangemerkt, en zelf naa den Val, ten uyterſten Noodzaakelijk is, en tot zijn Beſtaan behoord. En het zou alzoo Ongerijmd klinken te zeggen, Dat de Begeerte een Zondige Hoedaanigheyd was; als of yemand zulx van Eeten, Drinken, Slaapen, Aadem-haalen &c. zey. Doch wy meenen, Dat het Goddelijk Gebod; omtrent de *Begeerte*, Een naader Verklaaringe der Gebooden is; in welke Godt gebied; *Niet te Steelen*, *niet Dood te Slaan*, *Geen Egt te breeken*, *Geen Valſſe Getuygenis te geeven* &c. Aan hoedaanige Overtreedingen, gemeenlijk de Begeerte en de Wil aller eerſt quaalijk t' zaamen koomen; en den Eerſten Steen leggen tot Zonde, en alzoo ook Zondig zijn, door Toeſtemming, ſchoon ook de Daad zelve niet en volgd, of door tuſſen-val belet word. Waar op de Menſch te mets minder agt geeft; en daarom in de Wet indagtig gemaakt en van den Apoſtel ter Leeringe aangehaald; en deſweegen van de Zaligmaaker heel fraay verklaard, door *'t Overſpél by 't Oog en Gedagte*. Indien ondertuſſen yemand luſt te weeten, Hoe wy voor ons deel verſtaan, Dat zig den Val des Menſchen toegedraagen heeft; Wy zeggen met een woord; Dat al wie 't Verhaal van Moſes aandagtig overdenkt, ligtelijk merken zal, Dat de Begeerte (die door Naamdigting, en naa den Quaaden uytſlag, Een *Slange* genoemd word,) de Vrouwe eerſt is aangevallen; die dezelve in den beginne der Aanzoeking, genoegzaam met de Reede van Gods Gebod te-keer ging, Gen. 3:1, 2, 3. Maar de Begeerte onder dies, door de Luſt der Oogen, aanwakkerende, en aan 't Blaaken geraakt, iſſe in de Waarheyd der Reeden en Reedelijkheyd, niet Staande gebleeven, maar tot de Dierelijke Begeerte overgevallen, heeftze de Luſt Toegeſtemd; En willende Ervaaren, watter agter dit Gebod Verborgen lag, Atze van de Vrugt, en gaf ook haaren Man; die beyde zoo draa haar Begeerte niet voldaan hadden, of *Haare Oogen wierden Geopend*, dat is, zy wierden ontwaar, Datze door deeze Onderzoeking NAHAS of *Slange* bedroogen waaren, en datze die Liſtige Begeerte, hier toe in den beginne hadden moeten teegenſtaan, door volharding aan de Gehoorzaamheyd van 't Gebod, waar meede zy den Strijd tuſſen Vleeſch en Geeſt begonnen hadden. Let eens op de Spreuke des Apoſtels Gal. 3:3. Want daar zy met *De Geeſt* begonnen hadden, hebben zy met *Het Vleeſch* Voleyndigd. En dit is dan den Val, waar door den Menſche geleerd heeft, *Goed en Quaad te kennen*; Want te vooren was 't niet zoo opentlijk bekend, Dat hy, die GOED was, QUAAD kon worden; en dat zelfs door Hoedaanigheeden, die in haar zelven Goed waaren, Quaalijk zaam te paaren, en een uytwerking te doen teegen Gods Gebod; 't geen dan nu opentlijk bleek. Want het Gezigt der Ooge, de Luſt tot Eeten Opwekkende, is door die zaamenkomſt, de Begeerte Vrugtbaar gemaakt, en heeftze tot Zonde doen Baaren. Let eens op de dry Dingen daar Johannes van ſpreekt, 1 Joan. 2:16. En of de Poëet niet wel vermaand, als hy zeyd;

De plaatze Matth. 5: 27, 28. naader opgehelderd.

Het Oog dat kan zeer ligt de gantze Menſch Ontruſten;
Het is een open Deur, een Ingang voor de Luſten;
Die zonder Goed beleyd die Venſters open-doet,
Krijgt ligter als hy meend, een Dief in zijn Gemoet.

Zulx dat ons heel Gezeg hier op uytkomd, Dat de Slange en de Vrouwe, daar

Moſes

De Slang, Vrouw en Duyvel is maar een ding in den Val.

Mofes in den Val des Menfchen van Spreekt; en de Satan of Duyvel die'er de Uytleggers van buyten-in draayen; by ons maar een-en 't zelve Ding geagt zijn; Naamelijk de Vrouwe Eva, Reedeneerende by-en met haar zelven; dat is, haare Begeerte met Vleefch en Geeft Zaamenfpraak houdende over Gods Gebod: En niet als 't gemeen Gevoelen zeyd; met een Zelfftandige Geeft of Duyvel buyten de Menfch; Spreekende door 't Beeft Slange. En wy meenen, Dat dit ook inzonderheyd hier uyt klaar blijkt, Dat de genaamde Slange naa den Val, niets Ondervraagd word; noch ook yts tot Verfchooninge van haar Mifdrijf voortbrengd; en nogtans op d'Aanklagte van de Bedrooge Vrouwe, Veroordeeld word. Want alhoewel men hier gemeenelijk met Gods Alweetendheyd voor den dag komd; jaa ook de Befchaamdheyd van de Duyvel te berde brengd; gelijk we reeds te vooren hebben aangemerkt, is zulx doch zeer flegt; naadien immers Godt insgelijx wel wift wat Eva en haar Man gedaan hadden; zonder daar naa te Vraagen; en evenwel Vraagd Godt haar, op dat hy ze niet zonder eyge Bekenteniffe, Vonnifte, gelijk alzinds in Regten Billijk gehouden word. En daarom dewijl we zulx niet omtrent de Slange verneemen, kan men daar uyt leeren, Dat Eva, (die nu deeze Bedriegelijke Slange, door haar geleeden Bevrugtinge en Baaren van de Zonde, zeer-wel kende, Ontbloot en Naakt geworden zijnde door 't verliezen van haar Heemelze Maagdom, dat is, haar Goede Stand;) dit alles wel verftaan heeft, zonder datze daar van naader moeft Onderregt worden. En zoo wy het ook zoo wel verftonden als zy, of ons wilden laaten infcherpen tot naadenken, wy zouden niet alleen de Slange niet buyten deeze Vrouwe zoeken; maar ook niet zoo gereed zijn, onze Mifdaaden, zoo wijd van Honk, op den Hals van Een Duyvel in de Hel; maar met Eva op de Bedriegelijke Slange onzer Luftende Begeerte werpen, die ons zoo dikwils Verfchalkt, en uyt de Stand der Reedelijke Goedheyd, tot die der Dierlijke *Overwerpt*, en in Overtreedinge doed Vallen. Zoo dat wy zeggen moogen, Dat de Slange in de Bekentenis van Eva, die de Schuld op 't Bedrog der Slange leyd, voorzeeker niet zonder Belijdenis Veroordeeld is; dewijl zy in deezer voegen de Slange zelfs was: Doch de Slange word egter byzonderlijk Veroordeeld, als een Hoedaanigheyd in de Vrouwe, die naa 't openbaar worden van de Zonde, niet eygentlijk tot haar Perzoon behoorde, (aangemerkt als een Regtfchaapen Menfch voor Godt, uytdrukkende zijn Beeld; waar vanze nu Ontbloot was, en die Maagdom had Uytgefchud:) maar wel de Strijd, of Vyandfchap met de Slange, die nu wierd aangekondigt, en zoo lang duuren zou, tot haar de Kop Vermorzeld, en in den Menfch geheel zou t'Ondergebragt zijn: Het geen dan ook den Vloek over de Slange naafleepte, en daar toe uytgezonderd word, onder al 't Vee. En zulx geen wonder, overmids dit Dier, (verftaat de Quaade Uytwerkinge der Begeerte,) heel niet tot het Schepzel Gods behoorde, noch voor 't zijne wilde erkennen; en daarom in Eeuwige Vyandfchap met den Menfche moefte ftaan; dat is, Krijg voeren teegen de Zonde: Op dat hy alzoo weederom met Godt in Gemeenfchap koomen zou, door de Hôope die haar door den Geloove in 't Vrouwen-Zaad wierd voorgefteld. 't Geên we nu niet verder zullen uythaalen. Maar zeggen alleen, Dat gelijk hier niet Beloofd word, Dat het Vrouwen Zaad (Kriftus) een Natuurlijke Slange, of alle Slangen de Kop Vermorzelen zou, maar alleen 't geên'er door de Slange aangeweezen word; (naamelijk de Zonde en Magt der Zondige behebtheyd, die de Dood en de Verdoemenis aanbrengd;) daar ook alzoo heel geen reeden zijn, waarom men in den Val des Menfchen een Waaragtige Slange invoerd, die met Eva Sprak. Want indien de Slange het Inftrument des Duyvels is geweeft; (verkiezende een Liftig Dier, tot zijn Liftige Aanflag, als Burmannus zeyd;) en dat men de gedreygde Straff op de Duyvel paft, die nogtans Slange genoemd en Verdoemd word; zal het even zoo Ongerijmd luyen, als of men zey, Dat een Moordaadigen Doodflaager, yemand met een Bijl de Kop Ingeflaagen had; en dat de Bijl daar over Geraabraakt is; maar dat men onder de

Bijl

Bijl de Moordenaar verſtaan moet, om dat hy zulx door dat Inſtrument gedaan had; en dat voorts alle Bijlen Verbooden, en Belaſt wierden te verbreeken, op dat niemand dat Werktuyg meer en gebruykte. En daarom ſchijnd het ons een Onbeſchaamde, of Botte Stoutheyd, Dat men in Een-en-dezelve Reeden en Voorval, Een Slange die Een Dier is; en onder dezelve Naam Een Slange, die de Duyvel is, tot Moſis Hiſtorie invoerd. Waarom wy beſluyten, Dat deeze Slange, noch Dier, noch Menſch is; en noch veel-min een Gevallen Engel, die men buyten den Menſch zelfs, SATAN en *Duyvel* noemd; maar een Hoedaanigheyd, die haar Wortel genoomen heeft uyt de Strijd tuſſchen Vleeſch en Geeſt; ter Tijd als den Eerſten Menſch, door zijn Begeerlijkheyd, uyt den Staat der Regtheyd wierd overgehaald. En dus-verre ſcheyden wy hier af.

Maar zal hier moogelijk yemand denken; Indien de Satan of Duyvel in ons zelven te vinden is, en dat'er geen andere Weederpartye te Vreezen is, als onze *Begeerlijkheyd*, dat is, de Strijd die 't Vleeſch den Geeſt aandoet? Wat zal men dan door al Die *Duyvelen* verſtaan, van welkmen in de Euangelize Hiſtorie zoo dikwils Leeſt, Dat de Zaligmaaker *Uytgeworpen*, en de Bezeetene alzoo verloſt heeft? Zijn dan al zulke Droevig-geſtelde Menſchen maar alleen van haare *Begeerte* aangevogten geweeſt? En hoe heeft de Zaligmaaker die konnen Uytwerpen? Voorwaar; dit dienden wy zoo veel Verſtaanbaarder te konnen zeggen, als wy bemerken dat veele hier over in den dut zijn. Doch het zou wel konnen zijn, Dat de ſchuld hier van, in de naalaatigheyd der geener te vinden is, die daar over de H. Schriften des N. Verbonds, niet Aandagtig-genoeg betragt hebben. Daar word onzes-weetens, niet Een-eenige plaatze in 't gantſch N. Teſtament gevonden, in welke de Grond-Text eygentlijk zeyd, Dat Kriſtus of zijn Diſcipelen, Eenen Zelfſtandigen *Duyvel Satan* (DIABOLOS) Uytgeworpen hebben: Maar daar blijkt klaar genoeg, Dat alle *Uytwerping* omtrent het Geneezen van zeeker quaade Werking in 's Menſchen Dierlijke Geeſten is beezig geweeſt; waar door de Reedelijke Ziel, in al-zulke Menſchen belemmerd was haare Werkinge met die Ontſtelde Werktuygen te oeffenen. Welke Vyandige Werking, om datze de hoedaanigheeden van de Ziel-kragten des Menſchen zoo-zeer bedierven, by de Euangeliſten, naa de gewoonte van die tijd, tot onderſcheyd van *Satan*, DIABOLOS of *Duyvel*; alleen DAIMONS of *Booze Geeſten* genoemd zijn. Waar uyt niet alleen blijkt, Dat zy in dezelve Een merkelijk Onderſcheyd vonden; En ook de Oorzaak des Gewrogts, zeer-wel van het Gewrogte zelf hebben weeten te Onderſcheyden; wanneer zy de Duyvel Satan, of Strijdige *Begeerte*, van de *Booze Geeſten*, Quaalen, en *Ziekten*, zoo naauwkeurig uytzonderen, Dat menze nooyt onder-een vermengd vind. Wie nu, en Wat de *Duyvel* SATAN is, hebben wy reeds gezien; te weeten, De *Begeerte*, welke *Krijg voerd* in de Ziele, en zijn Throon zoekt te veſtigen in de plaatze der Reedelijkheyd en Goedheyd; daar hy den Menſche zoekt *Uyt-te werpen*; dat is, te doen DIABOLIZEEREN. Doch deezen Satan zeggen we, word niet Uytgedreeven, als te-gelijk met het Leeven van den Menſche zelf, en d'Aflegging van 't Vleeſch in 't Stoff; maar deſſelfs Aanvallen en Vuyſtſlaagen, worden in dit Leeven door de Woorden Gods, en door Vaſten en Bidden, dat is, door Boetveerdigheyd en Geloove; en Een Nugteren Wandel, te-booven gekoomen, en t'Onder-gehouden. Het welke Jakobus noemd, Een *Weederſtaan van den* Duyvel, *op dat hy* Vliede, Jac. 4: 7. en waar teegen de Zaligmaaker vermaand *Te Waaken*, *om niet in Verzoekinge te koomen*, Matth. 26: 41. en 6: 13. Doch het *Uytwerpen* van de DÆMONS, dat zijn, of quaalijk geſtelde Geeſten, of Booze Geeſten, *Stomme* en *Doove*, en *Onreyne* Geeſten; (die Actor. 17: 18. niet *Duyvel*, maar *God*, of *Afgoden* vertaald worden:) is niet anders geweeſt, als het kragtdaadig Geneezen en Herſtellen van zulke Krankzinnige Menſchen, die Een Dwaalinge in haar Dierlijke Geeſten en Inbeeldingen hadden; dat is, die booven verſcheyde andere Quaalen, Dul waaren; hoedaanige Menſchen, om datze als van eenen geheel anderen;

Zoo de Satan in onze Begeerlijkheyd geleegen is, hoe dan al die Satans en Duyvelen Uytgeworpen zijn, waar van in het Euangeliumgeleezen word.

In 't heel N. Teſtament word van niet eenen Duyvel Satan gerept die Uytgeworpen is.

De Uytgeworpene Duyvels zijn geen Satans, maar Dæmons of Quaade Geeſten, en ook Ziekten geweeſt.

ren, en byzonderen Geest geregeerd worden, gezeyd worden een DÆMON, of *Quaade Geest*, en niet Een *Duyvel* SATAN te hebben. En daar was by d'Oude Filozoofen, niets gemeenders als van Quaade *Dæmons*, en Booze Geesten te rammelen; waar van onder anderen Plutarchus in zijn Dio gewaagd. En van dezelve Geloofdenze, Datze de Menschen hielpen Quaad doen. En 't is de waarheyd; want Dulle Menschen doen daar door veel Quaad; zoo dat menze naauwlijks met Keetens en Koorden binden kan, gelijk te zien is, Luc. 8: 29. Marc. 5:3,4. dat een Mensche met *Een Onreyne Geest* Bezeeten, niet te houwen was. En hier in zal ons misschien ook Ligtfoot geen Getuygenis weygeren, schoon hy van een ander Gevoelen is; naadien hy met verscheyde Staalen uyt de Joodse Schriften toond, Dat zy gewoon waaren, alle zoorten van *Melancholie*, Een DÆMON, of *Quaade Geest* te noemen; jaa alle Quaade Neygingen die Heftig waaren, dien Naam aanpasten; zoo dat zelf de Dronkenschap in Wijn, by haar een DÆMON was: Als die zoo zeldzaame en veelerley wijzen van Bezeetenheyd in de Mensche betoond, Dat men'er wel tot * Honderd-toe weet op-te Tellen, die deezen DÆMON, of *Dronken-Duyvel* kennelijk leerd onderscheyden. Gelijk'er noch niets gemeender onder ons is, als een Mensch, die zig in den Drank heel-en-al verloopt, *Een Dronken-Duyvel* te noemen. En zoo heeft meede Ligtfoot zelfs getwijffeld, of die Zeeven Duyvelen, aan Maria uytgedreeven, niet voor *Zeeven Ondeugden* te houden zijn; naadien zeyd hy, by de Joden niets gemeender was, dan alle Hoofd-quaalen en groove Ondeugden, die yemands Bloed, Vleesch en Been in Bezit hadden, *Dæmons* te noemen. En dus scheeld het niet veel, als wy van zulke Benokte Menschen zeggen, Datze van een Dronken-Duyvel, Hoeren-Duyvel, of Onreynen-Duyvel, &c. Bezeeten zijn. Zulx men zig verwonderen moet, Dat de meeste Godsgeleerde, die dit in der Joden Schriften vinden, noch al toeleggen, Om van deeze Krank-zielige behebdheeden, Waaragtige en Zelfstandige Duyvels te maaken: En zulx wel op geen andere grondvest, als dat zy gissen, Dat de Joden evenwel geloofd hebben, Dat deeze Dæmons, d'Oorzaak van dusdaanige Ziekten waaren; en daarom het Gewrogt de Naam van d'Oorzaak gaaven, zonder eens om-te zien, Waar doch, en van wat Volk, de Joden, die dwaalzieke meening omtrent de *Dæmons*, van daan gehaald hebben; 't geên wy straks naader zullen aantoonen. Dus ontbreeken hier voornaamelijk Twee Dingen, die de Ydelheyd van zulken bewijs openbaar maaken: Als Eerst, Dat het heel onzeeker is, Wat de Joden hier van in 't algemeen, en op goede Reeden, ten Tijde van de Zaligmaaker geloofd hebben; en daar naa, Datter niet de minste zeekerheyd is, Dat of Joden of Heydenen, de Dæmons voor Waaragtige of Zelfstandige Duyvels gehouden hebben; die haar Oorsprong uyt de Gevalle Engelen hebben? Of zoo zy 't geloofden, hebben zy zulx op geen zeekere grondsteun geloofd. En derhalven is 't zeer dwaalziek, het Kristen-Geloof, voor Waarheyd op-te dringen, Dat enkel en alleen op een onzeekere gissinge, en Bygeloovigheyd van zommige Joden, en 't Afgodize Heydendom steund. En dat veele Joden, en noch wel de Voornaamste onder haar, hier omtrent zeer onvaste Gevoelens hadden; is niet alleen in haare t'Zaamen-spraak met de Zaligmaaker gebleeken, Matth. IIX. maar is ook uyt het zeggen van Josefus openbaar, als hy de Zielen der Godloos-gestorvene Menschen, DÆMONS noemd, die tot de Leevende Invaaren, en haar te Quellen neemen. Dat immers zeer veel van Helsse Duyvels en Gevalle Engelen verscheeld? En gelijk we elders uyt dezelve Josefus hebben aangeteekend, hoedaanigen Kragt om de Dæmons, of Quaade Geesten uyt de Bezeetene te verdrijven, of daar voor te Beschermen, hy ter zelver plaatze aan de Wortel BARAAS toeschrijft, die niet als met gevaar van 't Leeven uyt de Aarde getrokken word; alzoo Fabelagtig luyd het, als Elianus al 't zelve van het Kruyd SYNOSPASTUS schrijft. Jaa dat men ouwlinx ook die Kragt aan het Kruyd MOLY opdroeg, is in de Griekze Veerzen van * Homerus te vinden, daar hy'er in dusken Zin van rept;

* Ziet de Toegift op den Almanak van Anno 1691 tot Utrecht by A. van Paddenburg gedrukt; daar de 28 Dronkaards der Ouden, tot op 100 gebragt zijn.

Luc. 8. 2. Marc. 16:9.

Josefus Joodse Oorlog. VII. Boek Kap. 23.

* In zijn Xde Odyssea.

De

De * Moly-Wortel *Uyt-te graaven,*
Is voor de Mensch een Vreeslijk Stuk:
Maar de Goden hebben gaaven,
Dat zy 't doen met groot Geluk.

* Ziet van de Moly, in de aanteekening, hier onder.

Doch laat ons van der Joden Gevoelen omtrent de Geesten, Dæmons, en Zielen der Gestorvene, ook noch andere hooren: Theophilaktus meend, Dat de Joden ten Tijde van de Zaligmaaker geloofden, Dat de Ziele der Doode Menschen, Duyvels wierden; en dat wy desweegen Van Bezeetene omtrent de Graaven leezen, Matth. 8: 28. En Grootius, Dat de Jooden van meeninge waaren, Dat de Ziel omtrent haar Dood Lichaam een Tijd-lang bleef swerven; en zoo lang onder de Magt des Duyvels was: En veele onder hen gelooven 't noch; en behelpen haar daar omtrent met het Exempel van de Toover-Hex te Endor, die Samuël opdrieste. En de Geleerde Bisschop Stellingfleet, zeyd'er op; *Dat zig de Duyvel van dat Waangeloof* Bediende, *en hem desweegen zoo Vervaarlijk omtrent de Graaven vertoonde.* Maar het had onzes-agtens prijswaardiger geweest, Dat zoo grooten Schrijver zig van al zulke Vieze dingen *Onbediend* gelaaten had; op dat hy ten laatsten hier over niet tot dusken dwaalziek besluyt had moeten vervallen, en van de Veelheyd der Duyvel-bezeetene ten Tijde des Zaligmaakers zeggen; Dat het was, of om dat de Duyvel door die veelvuldi-
„ ge Bezittinge der Perzoonen, en door de Vreemde Dingen dien hy haar deede
„ doen; daar door de Kragt van onzes Zaligmaakers Wonder-Werken poog-
„ de te verswakken, (waar uyt waarschijnelijk die Lastering der Farizeën ge-
„ sprooten is, Dat Kristus zijn Wonder-Werken door *Beelzebul* deed, om dat
„ zy zoo veel vreemde Verschijningen veroorzaakt zaagen door Bezeetene Per-
„ zoonen;) Of het zy dat zulx geschiede door Gods Wonderlijke Voorzienig-

* De Kruyd-kenners gedenken veelerley zoorten van *Moly*; waar van zommige eenigzinds den Aardt en Reuk van Look heeft; zijnde de Wortel by-naa als Zee-Ajuyn; en desselfs Loof zeer naa aan de Porreye gelijk. Waarom Klusiüs de *Moly* ook de Naam van *Berg-Look* geeft. En gelijk'er zijn die Moly, voor de *Wilde Ruyte* houden; alzoo zeyd meede Dioskorides, Dat de Wortel van Wilde Ruyte, by de Grieken, Moly Oreinon, dat is, *Berg-Moly* genoemd word. Theofrastus zeyd, Dat de Moly veel in Griekenland wast; en Dioskorides brengtze in Galatien, en Kappadocien thuys; En daar ontbreeken'er geen die 't voor 't zelve Kruyd houden, Dat de Egiptenaars *Harmale* noemen; 't welk Bellonius insgelijx voor een zoort van *Wilde Ruyte* houd. Dat der Grieken *Moly*, al van Ouds geagt wierd, groote Kragt te hebben, teegen alle Beleezing, Vergift, Vervloeking, Betoovering, en Aanvallen van Bezeete Menschen of Quaade Geesten, heeft Theofrastus aangeteekend; en Homerus lang voor hem; Doch dat hy'er byvoegd, Dat die Wortel, met groote Moeyte en Gevaar uyt de Aarde gehaald word, als Josefus van zijn Baraas-Wortel zeyd, die'er een Hond aan spand: Zulx hebbenze ongetwijffeld beyde teegens de Waarheyd geschreeven. Maar gelijk de Oude Kruyd-kenners gezeyd hebben; Dat als yemand het Lijf met Zap van *Moly Oreinon* bestrijkt, hy van alle Beschaadiging der Scorpioenen, Tarantulen, en andere Vergiftende Dieren, Vry zal zijn: Alzoo heeft ook Bellonius van de Moly, (die in Egipten *Harmale* genoemd is;) gezeyd; Dat dezelve by d'Arabiers, Egiptenaaren en Turken, in groot gebruyk is; zoo dat eenige haar daagelijx daar meede pleegen te Berooken, of t' zelve te Kaauwen; haar vastelijk laatende voorstaan, Dat zy daar door de Booze Geesten Afkeeren: Niet anders als of haar zulx uyt de Leere van Aristoteles was aangewaayd: Dewijl die Schrijft, Dat de Ruyte goed is teegens alle Beleezing en Tooverye; en desweegen gebruykt word om de Quaade Geesten te verjaagen. Dus magmen denken wat een schoone Magt, de Verstandigste onder de Heydenen, aan de Duyvel toeschreeven; die voor de Snuf van een Bitter Kruydje of een Look-agtige Moly-Wortel, in zijn Schelpen Kruypt, of als een Slek door het Zout wegsmelt. En vervolgens pleeg men ook in Italien, van de Wilde-Ruyte te gelooven, Datze best Groeyen wilde, alsse Gestoolen of met Vloeken, Verbanning en Quaade Woorden Gezaayd of Geplant was. Hoedaanig men ook van den *Basilikon* pleeg te zeggen: Maar alzoo Leugenagtig is bevonden, als 't Uytjaagen van de Duyvel zelf. Doch gelijk de Ruyte in de Vallende-Ziekte, Stuypen, en zeer veel andere Ongevallen, van Goed-gebruyk geschat word; alzoo is 't daar van daan gekoomen, Dat de Bygeloovigheyd heeft voortgezeyd, Datze de Kragt heeft om alle Beleezing en Tooverye af-te keeren, en zelf de Booze Geesten Verjaagen kan. Want die eertijds de Vallende-Ziekte hadden, of Maan-Ziek waaren; wierden heel gemeen onder de Bezeetene geteld; en met die gereekend die Deerlijk van den Duyvel Gequeld waaren, Matth. 15:22.

* Let eens Leezer, hoe veel men niet wel aan de Magt van de Duyvel overlaat als hy alleen Vryheyd behoeft om al-te doen wat hy wil: Daar de Engelen niet metallen doen, voor datze onder Gods Meedewerking gezonden worden.

,, heyd, die de Duyvel op dien tijd, te grooter * Vryheyd gaf, met Voordagt ,, om de Gloorie van onzen Zaligmaaker in 't uytdrijven van den zelven te Ver- ,, heffen, en daar door te geeven het hoogste Reedelijk Bewijs, Dat zijn magt ,, van Godt was, dewelke zoo merkelijk strekte tot afschaffing van het Konink- ,, rijk des Satans. Dit zeyd die Geleerde Bisschop: En zulx op geen steeviger grondvest, als om dat hy het voor een al-te raauwen Verklaaring agt, Dat men de Bezeetene in de Euangelize Historie, alleen voor zulke verstaat, die Maan-Ziek, of Geraakt, of de Vallende-Ziekte hadden; naadien Matth. 4: 24. ook die, welke *Van den Duyvel Bezeeten* waaren, van de Ziekten der *Maan-Zieke* en *Geraakte* onderscheyden worden. Dit zeyd hy: Niet eens aanmerkende, Dat in die zelve plaatze, niet alleen *Het Geneezen* aan alle die Quaalen, als Ziekten van verscheyde Aardt en Uytwerking worden toegepast, maar dat ook de Euangelist, daar, noch elders geen van al d'andere, niet de Bezeetenheyd van een Zelfstandigen Duyvel Satan; maar die van een *Dæmon*, verstaan, en daarom ook tot Een merkelijk onderscheyd, Δαιμονιζόμενος genoemd worden. Want alhoewel men het woord *Daimon* wel 58 maal *Duyvel*, en maar eens *Goden* Vertaald vind; komd het doch niet anders dan in d'eygen beteekenis van *Booze Geesten*, onderscheyden van *Diabolos* Duyvel, voor; Dat zoodaanig wel 35 maal gebruykt word. Gelijk men by Trommius merkelijk onderscheyden vind. Jaa zoo, Dat dezelve Perzoon, die Matth. 17: 15. *Maan-Ziek* genoemd word, Luc. 9: 39. gezeyd word, van Een *Geest*, (Pneuma) aangetast te worden; die strax *vers* 42. *Duyvel*, en daar op in 't zelve Veers; Een *Onreynen Geest* genoemd word, en zulx even in dien zelven zin, als'er elders van een *Stomme Geest*, *Doove Geest*, *Kranke Geest*, *Waarzeggende Geest*, en *Geest des Onreynen Duyvels* gerept word. En zoo helpt dan ook hier de Onderscheydinge aan Stellingfleet niet; naadien de *Onreyne Geest*, die ook een *Dæmon* genoemd word, van den *Onreynen Duyvel* onderscheyden word. Doch wat deeze Joden zelfs door deeze *Daimons* verstonden, zullen we niet alleen strax uyt de Mond der Farizeën, en 't antwoord van de Zaligmaaker verneemen; maar ook ontwaar worden, Dat *Beelzebul* van bey de Partyen, geen Zelfstandigen Duyvel nog Oversten der Duyvelen geagt word; alhoewel ook de strax-gemelde Schrijver, daar Een Rijk des Satans uyt opbouwd, Dat ten tijde van de Zaligmaaker, in al die Bezeetene, de Hoorens meer als voor of naa opstak. Zoo dat die Geleerde Man voortvaarende, onder andere zeyd; Dat hy zoo verre af is van te ,, denken, Dat die *Van den Duyvel-Bezeetene*, geen andere als *Maan-Zieke* ,, waaren; Dat hy veel liever met Vossius wil Oordeelen, Dat de Maan-Zieke ,, waarlijk *Bezeetene* waaren; alleen dat zy niet geduurig onder de Magt van ,, de Duyvel, maar alleen dan, wanneer zy hunne Vlaagen kreegen; de Duy- ,, vel Vermaakt zijnde, *In zulke Beroerde Waters te Vissen.* Waar van daan ,, het komd, Dat Een-en dezelve Perzoon, die Matth. 17: 15. *Maan-Ziek* ge- ,, noemd word, Luce 9:39. Een * *Geest (Pneuma)* genoemd word; en op een ,, andere plaatze, Een *Bezeetenen*; om dat hy hem in den aanvang van de Nieu- ,, we Maane aangreep en Fel Scheurde, gelijk de Arabize Overzettinge het uyt- ,, drukt; of gelijk het de Poëet wat voller verklaard;

* Die Veers 42. Daimon of Onreyne Geest genoemd word.

Het Schrikkelijk Woeden van de Raazernye verscheen,
Verwekt door 's Duyvels Magt; die vol Boosaardigheen,
't Geboeyd Verstand Bedwelmd, door 't Vals vertoog der zaaken;
Als 't Maanligt om de Maand 't Flaauw Vyer op nieuws doet Blaaken.

Dus verre dagt ons de Reedenvoering des Doorleerden Mans hier by te zetten; op datwe elk in bedenken lieten, Of dit niet wel een Armen en Blooaardigen Duyvel is, die zijn Vyand slegts als Een Draal-Gast en Klap-Looper, in de Maaneschijn durft aangrijpen, als hy Verswakt en onder 't Nokken der Stuypen leyd? En wy derhalven wel eens uytroepen moogen; Waar zijd gy nu Heer Andala, gy groote Voorstander van de Val der Duyvelen; die haar noch al de

Magt

Magt en't Vermoogen toedigt,die zy uyt deHeemelze Natuure der Engelen behouden hebben, en daar door Werken? Gelijkwe elders ruymer hebben aangeteekend. Doch hoe zoober gemelde Hr. Stellingfleet, dit Gevoelen naaderhand ook noch door het zeer-gemeen Uytdrijven der Quaade Geesten, by die van de Eerste Kerke onderschraagd, zal ons strax in de hand vallen; naa dat wy vooraf zullen bezien hebben; Van hoedaanigen Zelfstandigen Duyvel Satan, de Farizeën gewag maakten, als zy met Jesus van Nazareth, daar over in Geschil waaren, en onder veel Lasteringen zeyden, Dat hy de Duyvelen (*Daimonia*) niet Uytwierp, als door Beelzebul *den Oversten der Duyvelen*, of Daimons, Matth. 12: 24. Doch wat gebeurd'er? En wat zey'er den Euangelist van? *Jesus kennende haare Gedagten*, antwoord haar in *Gelijkenis*, naamelijk van Een Koninkrijk en een Stadt, die weegens Onderlinge Verdeeldheyd en Partyschap, niet bestaan konnen. En doet zulx voorzeeker geenzinds, om deezen Beelzebul in zijn Rijk te Grondvesten; maar op dat hy d'Ongerijmdheyd en Kragteloosheyd van haar gevoelen, omtrent zijn Magt om *Daimons* of Quaade Geesten uyt-te Werpen; (en daar by ook haare Dwaalinge omtrent deeze *Booze Geesten* en *Quaalen* dien hy Genas,) uyt haar eygen Onderstellinge betoonde: Als die hier door *Beelzebul*, niet Een Oversten Duyvel Satan uyt de Hel verstonden, maar Een *Oversten Geest* eenes Heydenzen Afgods *Baalzebub* genoemd; die door Overzettinge, zoo veel, als *Heer*, of *God van 't Drek-Huys* was, en in de Tempelen der Heydenen Gediend en om Godspraaken aångeloopen wierd. Hoedaanig heel waarschijnelijk deezen den zelven met *Baal-Zebub*, den God der Filistijnen te Ekron was, 2 Kon. 1: 2, 3. &c. gelijker veel andere Baals waaren, waar van in de Joodse Oudheeden gezien is. En op datwe dit niet heel zonder Grondvest schijnen te zeggen, maar Betoonen mogten, Dat *Beelzebul* Een Afgod, en geen *Duyvel* Satan by de Joden geagt was; magt ons hier niet ontslippen, Dat deezen Afgod van Ekron, verscheydentlijk (maar nooyt by de Geleerde Mannen, van een Zelfstandigen Duyvel,) verklaard word. Zommige twijffelen niet of de Ekroniten, hebben de zelve met zijn eygen Naam Beelzebul genoemd, Dat zoo veel als *Heer van den Heemel* te zeggen is; dewijl Zebul Jesa. 63: 15. *Den Heemel* of Heylige Wooninge beteekend: In hoedaanigen meeninge de Hr. Vossius rond uyt zeyd; Dat Baal-Zebul, de *Baal-Zaamen* der Feniçiers was, en dat de Joden eertijds door verbuyging, voor *Baalzebul*, gezeyd hebben *Baalzebub*, maar niet de Ekroniten. Welk gevoelen ook Coççejus toestemd. Alhoewel'er geen ontbreeken die uyt aanmerkinge van 2 Kron. 1: 2. (daar *Baalzebub* geschreeven staat,) meenen niet geloofflelijk te zijn; Dat Ahazia, deezen God met een Schandnaam heeft willen Brandmerken, dien hy zoo Angstig om Raad vroeg? Naadien nogtans in d'Euangelien *Baalzebul* voorkomd; meend Schaliger by Vossius aangehaald, Dat egter de Joden te vooren door Kleenagting, Baalzebub, dat is, Een God der Vliegen hebben gezeyd. Doch Reisius, in zijn Aanteekeningen op Goodwin, meend dat *Baalzebub*, Oorspronkelijk van de Feniçiers afkomstig is, by wien onder de beteekenis van dat woord, dien Afgod Gediend is, die over-eenkomst had met *Jupiter de Muyze-Vanger*. Andere willen, Dat *Beelzebul*, een Naam is, die de Jo-
„den in haare Oudste Boeken, het Opperbewind der Afgodize Diensten toe-
„schrijven; en te mets *Asmodon* en *Sammaël* genoemd word, ziet Tobia 3: 8.
„daar Asmodeus, Een Booze Geest genoemd word. In deezer voegen zeyd
„J. Flipz Schabaalje, Dat de Joden verzierden, Dat de Duyvelen als in een on-
„tallijke meenigte van Muggen in de Lugt Sweefden, die een Koning over haar
„hadden, die zy Baalzebub noemden, dat *Een Konink der Muggen* is. Maar gelijk de strax-gemelde Vossius gist, Dat *Baal-Saamen* de zelve met *Beelzebub* is; zoo wil hy ook dat hy van de Hebreën, alleen uyt grooten Haat der Afgodendienst, is Beelzebub genoemd: Even gelijk zy zoo van Bethel, dat *Huys Gods* beteekend, (naa dat men had begonnen by den Steen, op welke Jakob Geslaapen had, Afgoderye te oeffenen) Beth-Aven, dat is, *Huys der Ydel-*

heyd hebben gemaakt: Want BETH beteekend een *Huys*, en AVEN *Onbillijkheyd* of *Ydelheyd*. En vervolgens meend dan Vossius, Dat *Baal-Saamen*, de *Sonne* beteekend, gelijk meede dezelve Afgod *Beelzebub*. Invoegen *Baal-Saamen* misschien van de Hebreën afkomstig te houden is; en zoo veel beduyd als *Jupiter Olympicus*, of liever, *Heere des Heemels*; want BAAL beduyd *Heere*; en SCHAMAIM *Heemel*. Maar wien doch! kan men in de Godgeleerdheyd der Heydenen, anders voor Een Heere des Heemels neemen, als de *Zonne*? Gelijk de *Maan* de Koninginne des Heemels is. En het blijkt ook by Eusebius, Dat Zanchoniaton, deeze Dry, de Zonne, Jupiter, en Baal-Saamen, voor Een-'t zelve neemd. En alzoo is den zelven niet onvoegzaam, *Een God der Vliegen*, of *Muggen* konnen genoemd worden; gemerkt die beyde haar niet alleen in de Zonneschijn vermaaken, maar ook Aankondigers van de Zomer-tijd, Mooy-Wêêr, en Zonne-schijn zijn; en door der zelver warmte worden Uytgebroeyd, en in 't Leeven behouden. Zulx men nu ook niet en behoefd te Vraagen, Waarom men nogtans in de Euangelize Historien, BEELZEBUL, en niet *Beelzebub* Leest; naadien men behoorde te weeten, Datter in de H. Histori-Boeken niets gemeenders is, als met Veragtinge, en onder Bespottinge van de Afgoden te spreeken; en daarom derzelver verscheyde Naamen, niet zelden in zeekere Smaad-Woorden doet eyndigen. Het geene zelfs ook Ligtfoot over Matth. 22: 24. heeft aangemerkt: Die anders al-vry Duyvels-gezind is; alswe strax met een Staal zullen aanwijzen. En daarom, als de H. Histori-Schrijvers deezen *Beelzebul* ook *Beezebub* noemen; het is zoo veel als een *Heer der Vliegen*, of Een *Meester-Vliege*. Want *Zebub* beteekend een *Vliege*, of Mugge, die gewoon zijn, in de Heemellugt, en omtrent de Offerhanden te swermen. En naa deeze Zingeeving zeyde Gregorius Nazianzenus teegen Julianus: *Zy zullen de Vliege zoeken, den God der Akaroniten.* Behalven by de Ekroniten, weet men uyt Plinius X^de^ Boek, Dat deezen Afgod ook by de Cyreners gediend wierd; en inzonderheyd met Offerhanden teegen de Vliegen; die haar Land dikwils plaagden: En zoo mag men hem gelijk stellen, met *Jupiter Muscarius*, en Herkules, die even zoo bygenaamd wierd, by de Inwoonders van Elis, die haar beyde onder de Naam van *Vliegen-verdrijvers* Eerden. Gelijk ook Eustathius over Homerus aanteekend, Dat de Akaroniten, de Vliege Godsdienstelijk Eerden; het geene Philastrius toestaat. 't Zelve mag men van de Egiptenaars denken, die de Beeldnis van Vliegen, voor *Amuleeten*, teegen dezelve om den Hals droegen, en die alzoo Godsdienstelijk Eerden. En daar is ook niet gemeender als de Beeldnis der Vliege onder de Hieroglyfize Beeld-Letteren op de Obeliscen, en d'Afgodize Beelden van Kanopus, en Sphinxen uytgehouwen te zien; op datze hen tot Voorspraaken en Helpers teegen de Vliegen mogten zijn: En het is zeeker, Dat zoo wel 't getuygenis van den Arabizen Amenefus, als veel andere Oude en Uytheemsse Gedenkenissen, hier meede over-een stemmen. Andere evenwel meenen, Dat deezen Afgod zelf niet daarom *Beelzebub* genoemd wierd, om dat hy de Vliegen verdreef; maar om dat die met groote meenigte in zijn Kapèlle op het Vleesch der Offerhanden aasden: Daar de Joden in teegendeel gevoelen, Dat'er nooyt een Vliege in den Tempel omtrent de Offerhanden van den Waaren Godt gezien wierd; gelijk in *Pirke-Avoth*, uyt haar Overleevering aangeteekend, en onder de X Wonderen van het Huys des Heyligdoms geteld word: Te weeten Dat nooyt Swangere Vrouw van den Reuk der Offerhanden Misval kreeg, of 't Offer-vleesch Gestonken heeft; of ooyt een Vliege daar op gezien is. Daar zijn'er ook die willen, Dat *Beelzebub* de God was die de Stank van d'Offerhanden verdreef, die zeer van de Vliegen gequeld wierden: Als meede andere, Dat hy BAAL-ZEBAHIM, dat is, De *God der Offerhanden* genoemd is; maar Schimps-wijs De *God der Vliegen* in de H. Schrift geheeten word; gelijk de LXX Overzetters in gemelde plaatze hebben, dien Josefus gevolgd is. En alhoewel de Gemeene Latijnze Overzettinge in 't Euangelium, met de Syrize en Persize Vertaaling, uyt 2 Kon. 1: 2. *Beelzebub* zetten; (daar de

de Koptize of Aal-Oud Egiptize Overzettinge, de Griexe Text gevolgd, en *Beelzebul* gezet heeft;) heeft nogtans de Etiopize Vertaalinge, deezen Baal Een *Stront-Heer* of *Drek-God* genoemd. Als nu ook de Joden deezen Afgod, *Een Overſten der Duyvelen* noemen, zulx doen zy alleen uyt haar Oude Overleeveringen daar by, in welkze gemeenelijk de Naamen Asmodeus en Abaddon gebruyken, waar van Elias in Thisbi zeyd, Dat hy ook Sammael genoemd is, Dat by hen een Duyvel-Naam is, die in de Verzoeking van den Eerſten Menſch op de Slange Zat, die doe een Keemel was die op Vier Beenen liep. Waar uyt dan nu ook niet donker af-te neemen is, Dat als de Joden, deezen Baal, of Verragten *Heer Drek-God*; teegen de Zaligmaaker aanvoeren, zy voorzeeker daar in niet anders voor-hadden, als om 't Gemeene Volk wijs te maaken, Dat Jeſus met de Geeſt van dien God, en Overſte der Booze Ziel-Geeſten, of *Demons*, een Verbond had; waar door hy een Nieuwe Godsdienſt zogt in-te voeren, en daar toe Wonderen deed om Geloof en Aanhang te maaken; gelijk de Schriftgeleerde by Markus daarom van Jeſus zeggen; *Hy heeft Beelzebul*, dat is, de *Geeſt* of *Kragt* van *Baal-zebul*. Waar teegen Jeſus de *Geeſt Gods* aankant Matth. 12: 28. En zoo ſtaat meede Matth. 9: 34. eygentlijk; *Hy Werpt de Booze Geeſten* (Daimons) *uyt door den Overſten der Booze Geeſten*. Hoedaanige *Heeren Overſten* en *Afgoden*, Baals genoemd worden. En dit deeden-ze voorzeeker niet anders, als of zy volgens de Heydenze Bygeloovigheyd, meenden of zeggen wilden, Dat Jeſus de Hulp der Baalze Ziel-Goden, met Vleyende Woorden en Beloften wiſte tot hem te lokken. Want dat de Heydenze Prieſters voorgaaven, de Goden door Toover-Veerzen en Streelende Loffpraaken, zelfs teegen Wil en Dank te konnen dwingen, om haar Hulp te bieden; is uyt de Godſpraake van Hekatè by Porfyrius openbaar, als'er gezeyd word;

Ik koom, Verdagvaard door de Kragt der Wijze Woorden,
Die 't Menſchelijk Geſlagt eerſt van de Goden hoorden.

En op dit Misbruyk ziet miſſchien de Zaligmaaker, als hy Matth. 6: 7, 8. vermaand, in 't Bidden geen Ydel-Verhaal van woorden te gebruyken, gelijk de Heydenen; *Welke meenen door de Veelheyd van woorden, Verhoord te worden*; dat is, te Dwingen tot haare Hulpe. Waar toe de Heydenen dan ook haare Zang-Veerzen hadden, gelijk uyt de zelve Godſpraak by Porfyrius te verneemen is;

Ik kom hier van Om-hoog, door u Gedigt Gedrongen;
Zoo worden door uw Magt de Goden zelfs Gedwongen.

Daar dan ook Apollo by de zelve Schrijver, aldus ſpreekende word ingevoerd.

Onwillig laat ik my nu hooren, aangezien
Een Wet my Bind en Dwingd, waar door dit moet geſchien.

En dat meede Arnobius, naa de Verklaaringe van Klemens, hier aan gedenkt; en Jamblichius in 't IVde Boek *Van de Verborgentheeden der Egiptenaaren*, een Formulier van 't Dreygen der Goden heeft aangeteekend; is by Grootius uyt Euſebius en andere, te verneemen. Al 't geên dan hier de reeden kan zijn, Dat de Zaligmaaker, in dit Twiſt-Geſprek liever het woord Satan, als *Daimon* heeft willen invoeren, als te zien is, Matth. 12: 26. Doch zoo doet hy niet, als hy van 't *Uytwerpen der Dæmons* zelve ſpreekt, vergelijkt *vers* 27. en 28. 't Geên Markus ſchijnd te verklaaren, als hy zeyd, Dat Jeſus haar *In Gelijkenis*, vroeg, *Hoe den Satan, den Satan Uytwerpen kan*, Marc. 3: 23. Noemende een Oorzaak zoodaanig in plaats van 't Gewrogte, Dat hy geenzinds daar door Leerde, Dat de Duyvelen *Dæmons* dien hy Uytwierp, dat is, de Menſchen van haare Quaade geſteldheyd Genas; Zelfſtandige Satans of Helze Duyvels waaren. Noch dat die een Rijk onder zeekeren Overſten Duyvel hadden, maar ſpreekt die opgeraapte Laſter-Waan deezer Duyvel-Swetzers veel-meer teegen; alhoewel

wel 't de meeste Uytleggers daar uyt poogen vast te stellen. Maar hoe zou doch Jesus door zijn toestemmen, voor het bestand van 't Rijk des Satans willen Pleyten; die gekoomen was, om het Rijk des Duyvels, dat is, de Magt der Krijg-voerende Zonde, te Verbreeken, 1 Joh. 3: 8. En daarom houden wy 't zeeker, Dat de Bezeetenheyd die Jesus door Geneezinge Uytdreef; Quaade Gewrogtens waaren, die niet zelden uyt de Werking van den Satan *der Quaade Begeerte* in den Mensch ontstaan; naadien niet onbekend is, Dat zelfs d'aller Krankzinnigste dikmaal alleen door de Vyerige Slange, dat is, d'Onmaatige Brand van haare Begeerte, (wanneerze die niet naa haar wil hebben konnen voldoen,) tot die Raazende Dulligheyd vervallen zijn. Zoo dat het den eenen in de Zinnen slaat en hem de Herssenen Beroerd worden, door Onverzaadelijke Geldgierigheyd; Een ander weegen Staatzugt, Ontmaakte Erffenis, Quaad Houwelijk, Afgeslaage Vryaadje, Wraakluft; en ten laatsten ook wel door Vergif, door Beeten van Dulle Honden en andere Toevallen. En gelijk de *Gierigheyd* (die den Apostel *Afgodendienst* noemd, Col. 3: 5.) een voornaam uytwerkzel der Quaade Begeerlykheyd is; alzoo schijnen ook de Stigters van het Dol-Huys binnen de Stadt Utrecht, die Passie als een voornaame Wortel-Oorsprong der Krankzinnigheyd, aangemerkt te hebben; gelijk men in haar Opschrift mag ontwaar worden, Dat booven den Ingang van 't zelve Huys aldus (in Rijm, en noch eens Rijm,) geleezen word.

Die wel by Zinnen zijd, wanneer gy hier aanschouwd
't Ellendig Zinneloos Volk, ziet dat gy Gierigheyd *schouwd,*
Tot Dankbaarheyd aan Godt, die u by Zinnen houd.

Hierom hebben de Schrandere Verstanden haar ook al bemoeyd, om te onderzoeken; wat eygentlijk de Dullighyed voor een Behebtheyd is; en om wat reeden, de zelve, met de Naam van *Bezeetenheyd* genoemd, en aan de Werking van een Dæmon of *Booze Geest*, toegeschreeven word? Onder deeze hebben zommige gezeyd; Dat de Dulligheyd niet anders is, of ten minsten haar Oorsprong neemd, uyt een Onbezuysde Werkinge van de Passien der Menschen, die niet langs de Betaamelijkheyd der Gezonde Reeden, en Kundschap van Eer en Schaamte bestuurd worden: Die ten laatsten zoo hoog loopen, en des Menschen Geest en Vogten zoo zeer Overmeesteren, Datze tot een geheele Uytzinnigheyd en Dulheyd uytbarsten. En gelijk Thomas Hobbes, hier omtrent een tweederley Gevoelen heeft aangemerkt, willen wy die bedenkingen hier allerliefst met zijn eygen bewoording inlassen; zonder ons in d'eerste plaats te bekreunen, Hoe zeer ook die Schrijver by zommige in 't Quaade Blaadje staat; naadien wy voor ons deel, gewoon zijn 't Verstand te Prijzen, over-al daar wy het vinden. Die dan van de Dulligheyd der Bezeetene aldus spreekt:

Wat eygentlijk de Dulligheyd der Bezeetene is.

„ Zommige meenen, Dat de *Dulligheyd*, uyt de Passien der Menschen voortkomd: Andere beelden haar in, Datze van de *Dæmones*, of Geesten, het zy datze Goed, of Quaad zijn, haar Oorzaak neemd; de welke in de Menschen konnen koomen om haar te Bezitten, en om de Instrumenten des Lichaams in zoo een Vreemde en Ongehoorde wijze te Beweegen, gelijk dezelve in Dulle Menschen gevonden worden. Die haar by het eerste Gevoelen hielden, hebben zoodaanige Menschen Dull genoemd; maar die haar by het laatste Gevoelen hielden, hebben zoodaanige Luyden zomtijds *Dæmoniaci*, (dat is, met Geesten Bezeeten,) zomtijds *Emergumeni*, genoemd. (dat is, die door Geesten Gedreeven, of Beweegd wierden,) En teegenwoordig in Italien geeft men haar niet alleen de Naam van *Pazzi*, Dulle Menschen; maar men noemdze ook *Spiritati*, dat is, Menschen die met Geesten Bezeeten zijn. Het is te Abdera, een Stadt in Griekenland gebeurt, Datter op een zeer Heeten Dag, veel Volks by malkanderen quam, om de Tragedie van Andromeda te zien verhandelen; op de welke veel van de Aanschouwers, door overgroote Hitte, en te-gelijk ook van de Tragedie, de Koorts kreegen; zoo datze niet anders

Van Thomas Hobbes Beschreeven.

„ voort-

„ voort en bragten, dan Jambize Gedigten, met de Naamen van Perseus en Andromeda; doch zy wierden met het aankoomen van de Winter, weederom van de Koorts, en haar ander Gebrek Geneezen. En deeze Dulligheyd meende men, Dat ontstaan was uyt een Passie, dieze haar door de Tragedie hadden Ingebeeld. Van gelijken is het ook eens gebeurd, Datter in een andere Stadt van Griekenland, een zoort van Dulligheyd in swang raakte, die de Jonge Dogters alleen Bezeeten hadde, en meenigmaal onder hen scheen te veroorzaaken, Datze haar zelven Ophingen. Dit wierd by veele voor een Werk van den Duyvel gehouden. Maar daar wasser Een, die zoodaanigen vermoeden had, Dat dusken Veragtinge van haar Leeven, wel konde voortkoomen, uyt d'een of andere Passie des Gemoeds, en dat het wel konde gebeuren, Datze haar Eer zoo Ligtveerdig niet en zouden koomen te Veragten, als haar Leeven: Zoo gaf hy aan de Regeerders van die Stadt deezen Raad, Datze alzoodaanige, die haar quaamen te Verhangen, Moeder-Naakt moesten uytkleeden, en alzoo openbaarlijk ten Toon laaten Hangen. Het wierd ook in 't werk gesteld, en de Historie zeyd, Dat de Dulligheyd hier door Geneezen wierd. Maar aan d'ander zijde zoo hebben de Grieken ook dikwils de Dulligheyd aan de Werkinge van haaren *Eumenides*, of de *Furien*, en zomtijds ook wel aan *Phebus*, of aan *Ceres*, en andere Goden toegeschreeven. Zoo veel hebben de Menschen haare Inbeeldingen toegegeeven, datze meenden, Dat het Ligtze, en Leevendige Lichaamen waaren, dieze in het algemeen met de Naamen van Geesten noemden. En gelijk de Romeynen, omtrent deeze dingen, Een Gevoelen met de Grieken hebben gemeen gehad, zoo is het ook even-al-eens met de Joden geleegen geweest: Want Dulle Menschen, hebbenze Profeeten genoemd, of *Dæmoniaci*; naa datze dan dagten dat de Geesten Goed of Quaad waaren; en zommige van haar noemden de Profeeten en de *Dæmoniaci*, Dulle Menschen; en zommige hebben Een-en-dezelve Mensch, den Naam van *Dæmoniacus* en Dull gegeeven. Doch wat de Heydenen belangd, daar behoefdmen zig zoo zeer niet over te verwonderen, Datze zulx gedaan hebben: Want de Ziekte en Gezondheyd, de Gebreeken en de Deugden, en veel andere Natuurlijke toevallen meer, zijn onder haar met de Naam van *Dæmon* genoemd, en ook daar voor Geëerd geweest: Zoo dat het hier van daan gekoomen is, Dat men door het Woord *Dæmon*; zoo wel de Koorts, als den Duyvel by wijlen verstaan heeft. Maar dat de Joden zoodaanigen Gevoelen zouden gehad hebben, Dat schijnd vry wat Vreemd en Wonderlijk te zijn. Want noch Moses, noch Abraham, hebben dat ooyt voorgewend, Datze Profeteerden, om datze met een Geest Bezeeten waaren; maar datze dat deeden door Gods Stemme, die tot haar Gesprooken hadde; of door een Droom of Gezigte. Daar beneffens, zoo vindmen in de Moraale, noch in de Ceremonieële Wet, het minste gewag niet, waar door de *Joden* zouden Geleerd, of Ingezoogen hebben, Datter zoodaanigen *Enthusiasmus*, of Bezeetenheyd van Geesten geweest is. Wanneer Godt Num. 11:25. zeyd, Dat hy van den Geest die op Moses was, zoude afzonderen, en die aan de LXX Oudste geeven, moetmen hier niet meenen, (zoo men den Geest Gods, die Moses hadde, voor Gods Zelfstandigheyd neemd) Dat Gods Geest is Verdeeld geweest. Door den Geest Gods, die men zeyd in den Mensch te zijn, moet in de Schriftuure, een 's Menschen Geest verstaan worden, die tot Vroomigheyd en Godzaaligheyd geneegen is. En alsser gezeyd word, Exod. 28: 3. *Dien ik met den Geest der Wijsheyd Vervuld hebbe, Datze Aaron Kleederen maaken*: Zoo en moet hier niet verstaan worden, Datter een Zelfstandigen Geest in haar gesteld zou worden, de welke zoodaanige Kleederen Maaken konde; maar hier moet de Wijsheyd van haar eygen Herte, dieze in het maaken van die Zoorten van Kleederen hadden, verstaan worden, gelijk als blijkt uyt het zelfde *vers* van dat Kapittel. In deeze zelven zin, word ook de Geest van een Mensch, wanneerze Onreyne dingen voortbrengd, gemeenelijk Een Onreynen Geest genoemd;

„ en zoo ook andere Geesten, alhoewel niet altijd: Nogtans wanneer de Deugd, „ of de Foute met dien Naam Vereerd word, zoo is de zelve zeer Ongemeen „ en Uytsteekende. Daar-en-booven, zoo hebben de andere Profeeten van het „ Oude Testament, ook nooyt een *Enthusiasmus* gepretendeerd, of dat Godt „ in haar Sprak; maar wel, Dat hy tot haar door Een Stemme, door Een Gezig- „ te, of Droom zulx gedaan heeft; en *Den Last des Heeren*, waar van zy veel- „ tijds gewag maaken, is hier een Bevèl geweest, en niet een Bezeetenheyd van „ een Geest. Hoe is 't dan moogelijk geweest, Dat de Joden tot dit Gevoelen „ vervallen zijn, waar door zy meenden, Dat haare Profeeten Bezeeten waa- „ ren? Ik kan mijn zelven hier geen andere Reeden inbeelden, als die geene, „ welke alle Menschen met malkanderen gemeen hebben; naamentlijk, het ge- „ brek om de Natuurlijke Oorzaaken der Dingen, Naauwkeurig te Onderzoe- „ ken, en haare Behaagelijke Gelukzaaligheyd in het verkrijgen van die Groo- „ ve Genugten der Zinnen en der Dingen, die haar daar toe de aldernaaste aanley- „ dinge geeven. Want de geene, die een Vreemde en Ongewoone Gaauwig- „ heyd, of Gebrek in 's Menschen Gemoed bespeuren, ten zy datze met-eenen „ ook zien, uyt wat Oorzaak zulx waarschijnelijk voortkomd, die konnen „ naauwlijx denken, Dat zoodaanigen Zaak Natuurlijk is; en indienze niet „ Natuurlijk en is, zoo moetenze noodzaakelijk denken Datze Booven-Na- „ tuurlijk is; En wat kan het dan anders zijn, als datze denken, Dat het een „ Godt, of Een Duyvel is, die zoo-Eenen in hem heeft? En hier van daan is het „ gekoomen, (en't welk ook aanmerkens waardig is,) Dat wanneer onzen Zalig- „ maaker, Marc. 3:21. met een groote meenigte Volks omringt was, onder welke „ hy'er veele Geneezen hadde, *Dat de geene, die hem Bestonden, dit gehoord „ hebbende, uytgingen om hem Vast te houden; want zy zeyden, hy is buyten „ zijn Zinnen, of hy is Dull: Maar de Schriftgeleerden die van Jerusalem af- „ gekoomen waaren, zeyden; hy heefd Beelzebul, ende door den Oversten der „ Duyvelen, Werpt hy de Duyvelen uyt*: Als of een Duller Mensch, zoo Eenen, „ die zoo Dull niet en is, als hy, onder zijn Ontzag hadde. Jaa om dat onzen Za- „ ligmaaker, zulke Ongewoone en Vreemde dingen uytvoerde, zoo zeydenze „ Joh. 10:20. *Hy heeft den Duyvel en is Dull en Uytzinnig*: Maar andere wee- „ derom, die hem voor een Profeet hielden, zeyden: *Dit en zijn geen woor- „ den van Een Bezeetenen.* En zoo was het ook al geweest in het Oude Testa- „ ment, want de geënen, die 2 Koning. 9. 11. tot Jehu quam, om hem te Zal- „ ven, was een Profeet, en nogtans zoo wierd'er tot Jehu gezeyd, van de gee- „ nee die by hem waaren: *Waarom is deezen Uytzinnigen en Dullen tot uw ge- „ koomen?* Zoo dat het zoo klaar blijkt, als de Zonne op den Middag schijnd, „ Dat de Joden meynden, dat de Luyden, die haar op een Ongemeene en Uyt- „ steekende wijze onder haar droegen, met een Goeden, of Quaaden Geest Be- „ zeeten waaren; uytgenoomen de Secte der Saduçeën, de welke aan d'ander „ zijde daar zoo verre quaamen af-te Dwaalen, Datze niet en konden gelooven, „ Datter eenige Goede, of Quaade Geesten waaren, waar doorze dan de Luy- „ den, die van een ander Gevoelen waaren zoo veel te meerder Tergden, om „ die Zoort van Luyden liever *Dæmoniaci*, dan Dulle te noemen. &c. Dit zeyd Thomas Hobbes.

Wat nu ten laatsten ook dit zeggen wil, als Paulus rept van *Aan den Satan Over-te-geeven*, 1 Kor. 5:5. en ook zeyd, zulx aan *Hymenèus en Alexander* gedaan te hebben, 1 Thim. 1:20. Het behoord alle Geleerde Mannen bekend te zijn, Dat zulx een Straff van *Verbanninge* was *Aan Godt* en *Niet aan de Duyvel.* Ziet eens hoe twijffelagtig'er de Kantteekenaars van spreeken; alsse dit noemen, *Een Uytbanninge buyten de Gemeente*; *alwaar de Satan zijn Rijk heeft.* En daarom luyd het al meede zeer Dwaalziek, als eenige, Actor. 23:8. Door *Engelen*, willen *Duyvelen* verstaan hebben; alhoewel zy moogelijk minder missen, welke de *Geesten* in die plaatze voor *Zielen* neemen. Ziet de Aanteekeninge van Reisius op Goodwins *Moses en Aaron*; en onze Kantteenaars

kenaars, die'er *Goede Engelen*, beneffens de *Onsterffelijke Geest der Menschelijke Ziele verstaan.* En zoo ook yemand hier aan Judas gedenkt; hy mag zig vastelijk laaten voorstaan; Dat *Het Invaaren van den Satan in hem*; niet anders wil aanduyden; als dat van doe-aan, de Vyandige en Verraaderste Geneegentheyd, om zijn Heer en Meester voor een Stuk Gelds te Verkoopen, in zijn Herte post vatte, en in dat Opzet tot de Daad toe Volharde. En alhoewel ons niet onbekend is, wat Uytvlugten en Inwerpzelen hier al verder voor den Weezentlijken Satan, pleegen gemaakt te worden, moogen wy ons niet vermoeyen de zelve hier alle op-te haalen noch te Beantwoorden; maar agten, Dat zoo wy den aanvang onzer Reedeneeringe naa Waarheyd hebben ingesteld; 't gevolg minder kreuk zal lyën door 't bybrengen van twijffelagtige plaatzen, teegens zoo meenigte die Klaarder zijn. Inzonderheyd behoordmen zig te wagten, teegen openbaare Getuygenissen der Heylige Schrijvers, eenig Bewijs te ontleenen, van Menschen, die volgens d'Erfgerugten der Oude Godwarring, en Dwaalingen, met Boosaardige voorneemens behebd; (als hier de Schriftgeleerde teegens Jesus waaren,) alles uyt den hoek haalen watze konnen om-te Lasteren en te Spotten. Want een Stomme die nooyt Taal Geleerd heeft, Spreekende te maaken; en Blind Geboorne, 't Gezigt te geeven, Dooden op-te Wekken, en diergelijke Dingen door een Woord Spreekens te doen; Dat alles kan door het bloot Uytdrijven van een Duyvel, of Booze Geest niet gedaan worden; maar daar hoord meer toe zou zulken Mensch hersteld zijn. En daarom was dit slegts een botte Laster, van zulken zoort van Menschen, die op een andertijd haar zelven genoeg *Bezeeten* aanstelden, en zeyden, Dat Jesus *Een Samaritaan was, en den Duyvel in had.* Jaa dat hy *Uytzinnig* was, Johan. 10:20. Maar zoo Beelzebul dusken Magt had, alsse zeyden, andere hadden Jesus Wonderen dan ook door hem wel naa-geaapt: Maar daar isser nooyt yemand meê voor den dag gekoomen. Zoo dat ook al de Wonderen, die Hierôkles van Apollonius Teanëus, en Spartianus, met Tacitus en Suetonius van de Geneezinge in Eskulapius Tempel verhaalen; alleen Erbarmelijke naa-aapingen zijn, die voorgewend wierden teegen de Eerste Kristenen, ter-tijd, Dat het Gerugt van Jesus Goddelijke Miraakelen, tot zoo-verre verspreyd was. En hoe Bedriegelijk men eertijds Bezeetene en Gequetste, alleen door Voorschriften van Eskulapius wist te Geneezen, heeft Tertullianus in zijn Verantwoordinge getoond. Dus mag 't ons hier genoeg zijn, Dat d'Euangelisten, deeze Duyvels of *Dæmons*, niet zelden *Krankheeden*, *Geest der Krankheyd*, *Stomme* en *Doove* en *Onreyne Geesten* &c. genoemd hebben: En alzoo bemerken; Dat de Behebtheyd van alle Ongeneezelijke Ziekten, naa de verscheyde Uytwerking, ook verscheyde Naamen by de Volkeren gekreegen hebben. Zoo dat men de *Maan-zieke*, voor zulke moet houden; in welker Lichaamen men te-dier tijd Oordeelde, Dat de Maan-Verandering zonderlinge Quellingen te-weeg bragt, die zig by Vlaagen verscheydentlijk openbaarden, d'een Min, d'ander meer Vervaarlijk of Schaadelijk. Zulx dat sommige als Mymeraars in Eenzaamheyd en in de Graf-Kelders Omdwaalden; d'andere aan 't Nagtloopen in den Slaap raakten; of onder grouwelijke Stuypen, Hikken, Snik-Nokken, Knifspen en Zeenuwtrekkingen, de Vallende-Ziekte kreegen; en in 't Water of in Vyer vielen; als te zien is; Matth. 17: 15. Andere weederom heel Krankzinnig, en Raazende-Dull, dat is, Quaadaardig Bezeeten waaren; zoo datze noch met Zeelen noch met Kettens, te Binden noch te Houwen waaren, gelijk van dien Graf-Dwaaler, welke met Een *Onreynen Geest* Bezeeten was, te zien is; Marc. 5:3,4. Luc. 8: 29. Matth. 8: 28. En dewijl hem Lukas Naakt en zonder Kleederen steld; schijnd het als of zulke Menschen, van een heel andere en zeer Booze en Sterke Geest bestuurd worden; gelijk wy in onze Dulhuyzen zien, Dat de Krankzinnige te-mets haare Kleederen Scheuren, en in Bitterste van de Winter, zonder Schaade van de Kou (door 't Opzieden van haar Schuymig-Bloed en regellooze Geesten, die haar de Herssenen Verhitten, en 't Oordeel des Ge-

Matth. 8: 16.

Joh. 8: 48.

voels beneemen,) in 't Leeven blijven. En zoo heeft men ook van de *Geraakte* te denken, Dat'er Beroerde door verstaan worden, die door Verslapping der Zeenuwen en Peezen, 't gebruyk van haare Leeden missen, en Verlamd zijn: Gelijk ook het Griexe woord, datze *Geraakten* Vertaalen, eygentlijk een *Ontbondenen* beteekend. In deezer-voegen heeft ook de Vermaarde Bartholinus, in zijn Boek van de Ziekten der H. Schrift, gezeyd; Dat die geene welke in het Euangelium *Maan-Zieke* genoemd worden, de Vallende-Ziekte hadden, om dat men doe ter-tijd geloofde, Dat de zulke door de Verandering van de Maan, met deeze Quaale behebd wierden. Waarom de Medicijn-Meesters altijd de Wassende Maan pleegen te vermijden, op dat de zelve aan de Quaalijkgestelde niet Hinderlijk was, en Voedzel aanbragt. Ook vind men Aangeteekend, Dat men de Maan-Zieken pleeg te Geneezen met daagelijx een weynig Schuym van een Stier in-te Geeven; waar in men alleen Dertig Daagen, met Zonnen-Opgang moest volharden. En alhoewel Serapion wil, Dat deeze Ziekte, Onmiddelijk van de Duyvel voortkomd, alzoo is de H. Schrift niet ongewoon de zelve aan Een *Quaade Geest* toe-te schrijven; waar door men verstaan moet de Quaade Gesteldheyd der Zinnen; zoo dat derzelver Werkingen door zeekere Verstopping ophouden, en de Dierelijke Geesten dikwils teffens Stil-staan, of alleen elders in de Leeden een Verkeerde Werkinge doen: Waar door het dan te-mets gebeurd, Dat de Ziel-Geest ombelemmerd van uyterlijke Aandoeningen, zulke quaalijkgestelde te midden van die Overvallen, zeekere Beelden van Toekoomende dingen voorkoomen, uyt de welke zy naaderhand tot haar Zelven gekoomen, 't een en 't ander weeten te Voorzeggen. Waar uyt het dan kan gebeuren dat zulke te-mets Vreemde Reedenen Spreeken: Gelijk niet alleen te zien is, Matth. 8: 29. Marc. 1: 24. Act. 16: 16, 17. Maar Bartholinus verhaald ook in zijn Kindsheyd een Perzoon gekend te hebben, die men agte van de Duyvel Bezeeten te zijn: Doch van niemand dorst Aangesprooken worden, dan die van Een Reyn en Onbesprooken Leeven was, overmids dien Bezeetenen elk-een in 't openbaar Verweet, wat hy in de Heymelijke Schuylhoek van zijn Konscientie Verborgen had; zoo dat yder die wat op zijn Leever had, hem Schuwig waaren. Zonder dat wy daar uyt, noch uyt d'aangehaalde plaatze van Mattheus en Markus, met W. Momma zouden zeggen, Dat de Duyvel ook een Preediker en Verkondiger van Kristus geweest is. En dat hem de Handelingen tussen Godt en den Mensch bekend zijn; om dat hy niet zelden, Een Uytvoerder van Gods Oordeelen is. Want wat dunkt u Leezer! Luyd het niet Klugtig; als men zoo de Lakkeyen in den Raad roept; en de Beul die anders hier ook de Roll van *Aanklaager* speeld; over 't Hals-Vonnis een Waardige plaats ter Vyerschaar inruymd, op dat hy met den Hoofd-Officier aan de rye Zit? Onder-en-tussen meend ook gemelde Bartholinus, Dat het niet geheel en kan ontkend worden, of wanneer het Lichaam geheel Onderdrukt is, de Ziel als dan des te vry'er Werkt; gelijk men dikwils in de Stervende ziet gebeuren. Dit zeyd Bartholinus; alhoewel hy zelfs van gevoelen is, Dat de Booze Geest zig by deeze en veel andere Ziekten voegd, en die noch te erger maakt. En gelijk zommige Oordeelden, Dat deeze Ziekte van Godt gezonden wierd; hebben veele de zelve niet alleen *De Heylige Ziekte* genoemd, gelijk Celius Aurelianus aanteekend, maar de Joden hebben ook zeekere Formulier-Gebeeden daar teegens ingevoerd; gelijk by Buxtorf te zien is. Insgelijx worden by de Geleerder Schrijvers, verscheyde manieren aangeweezen, Hoe men eertijds de Bezeetene pleeg te Geneezen. Dus verhaald Josefus niet alleen, Dat hy zulx in 't Leeger van Vespasianus, door een Ring in de Neuze te steeken, gezien heeft; zoo dat de Booze Geest te-gelijk met het uythaalen van de Ring wierd Uytgesnooten.: Maar Kirchmannus gedenkt ook aan dit Gebruyk in zijn Boek *Van de Ringen.* By wien dan aangeteekend word; Dat Eduard Konink van Engeland, op dusken wijs van de Vallende-Ziekte Geneezen is. Welken Ring Bartholinus Oordeeld van een Elands-Klaauw geweest

weeft te zijn; naadien daar in een zeldzaame Kragt, teegens deeze Quaal verborgen zit. Boovendien heeft men ook het Geesselen met Roeden of Sweepen een bequaam Middel teegens de Bezeetenheyd bevonden; om dat de Geesseling de Warmte opwekt, en het Verstand uyt zijn Dwaal-Spooren te-rug roept; gelijk Bartholinus in zijne Brieven aanteekend. Doch gelijk men uyt deeze Geneezinge, wel gissen kan, Wat voor een Bezeetenheyd van de Duyvel men dit alles te-agten heeft; alzoo meenen wy dat men ook naa deeze, heel de rest der Stomme, Doove, Kranke en Onreyne Geesten kan leesten, zonder daar Een Zelfstandigen Duyvel Satan, als Een Poetsjenello of Fratzemaaker onder te mengen. En wy zien ook, Dat zommige Fraaye Schrijvers onzes tijds, (de Stijfhoofden misgeteld,) hier van zoo Waggelziek den Duyvel invoeren; Dat hy'er veel-meer schijnd uyt-te vallen. En hy zal'er voor-zeeker meer en meer uyt vallen; zoo men slegts des Duyvels Op-en Ondergang ter-Deugden naasspoord. Ook en behoorde niemand langer zoo dwaas te zijn en te Vraagen; Waar in doch deeze Booze Geest bestaan heeft, zoo'er geen Zelfstandigen Satan, of Weezentlijken Duyvel uyt de Hel, met deeze Bezeetene omgesprongen heeft? Want hy zou zig onzes-bedunkens, alzoo Gek aanstellen, als of hy vroeg, Waar in de *Dood*, de *Ziekte*, of de *Zonde* bestaat: Naadien immers die alle geen Zelfstandige Weezentlijkheeden zijn, schoon aan de zelve te-mets Perzoonelijke Hoedaanigheeden van *Gaan*, *Koomen*, *Woeden*, *Heerschen*, *Uytgedreeven worden*, *Vertrekken* &c. worden toegeëygend. Gelijk zoo ook den Vermaarden Genees-Heer Riverius, zeeker algemeen Geneesmiddel, by hem teegen de Koorts uytgevonden, zijn *Koorts-Jaager* pleeg te noemen. En daar zijn veel Geneesmiddelen en Teegen-Giften, die ten aanzien van de Quaalen die'er door Verdreeven worden, een diergelijke Naam van die Kragtige Daad ontleenen. Zulx dat wanneer Jesus gezeyd word, de *Dæmons* of Quaade Geesten Uytgeworpen te hebben; men niet en moet meenen, Dat hy eenige Weezentlijke Zelfstandigheeden, (hoedaanig men zig den Duyvel *Satan* of zijn Engelen verbeeld,) *Uytgeworpen* heeft: Maar 't geeft te kennen, Dat hy zeekere Ongeneesselijke Gebreeken, die den Mensche aangekoomen waaren; en 't gantze Raaderwerk der Dierlijke Geesten, Ontsteld hadden, door Herstellinge weggenoomen heeft. En in deezer-voegen word het Dogtertje der Griekze Vrouwe uyt Syrofenicien, Dat *Deerlijk van den Duyvel Bezeeten* was; gezeyd, Dat Jesus 't zelve *Gezond* maakte, vergelijkt, Matth. 15:22,28. met Marc. 7:26,30. daar deezen Dæmon, Een *Onreynen Geest* genoemd word. Gelijk'er ook al geen gebrek aan Letter-Knabbelaars is, die Dæmon, Een *Weeter* Vertaalen. 't Geên misschien op die past, die gezeyd worden *Een Waarzeggenden Geest* te hebben, Actor. 16:16. Daar wy ons hier niet verder meede bemoeyen zullen. Maar zeggen alleen, Dat door deeze Verklaaringe, den Roem van Jesus Goddelijke Miraakelen, veel-meer Vergroot word, dan of wy zeyden, Dat hy waarlijk Een Zelfstandigen Satan Uytgedreeven had. 't Geên hier uyt openbaar is, Dat'er een veel grooter Vermoogen vereyst word, om Een Uurwerk, of een Konstig Orgel-Spèl, Dat van een Moetwilliger Ontsteld, Verwoest en Verbrooken is, met Een Woord, en in Een Oogenblik te Herstellen; dan met Een Stok en Een Sterke Noodhulp, Een Pijpesteller het Huys-uyt te Jaagen, of hem Handen en Voeten te Binden. Want het eerste kan niet dan door Een Goddelijke Kragt, en als een naaste Trap aan de Opwekking der Dooden geschieden, het laatste, ligtelijk door een kleene overtreffing van Magt en Koeraasje. Gelijk het ook bekend is, Dat het Uytdrijven alleen, weynig aan 't Herstel der Ontstelde dingen aanbrengen kan. En datze Dwaalen die den Duyvel als een Gevallen Engel, Hoedaanigheeden van Vermoogen toe Schrijven, die zelfs niet eens tot het Weezen der Goede Engelen behooren, is te vooren aangemerkt. En zoo doende meenen wy, Dat ook de H. Schrift genoegzaam aanwijst, Dat Jesus Kristus, de Magt en Werken des Duyvels, tweezinds Verbrooken heeft; te weeten die des Satans, of Zondelijke Begeerte;

 door

door 't Geloof dat hy Geopenbaard heeft, waar door men alle Aanvegtingen Overwind, en t'Onderbrengd; en die der *Dæmons*, of Quaade Geesten, door 'tGeneezen der Krankheeden enQuaalijk-gestelde. En het is ookalleen door zijn Kragt geschied., Dat hem zijne Discipelen daar in ten deele zijn naagevolgd. En wel inzonderheyd hebbenze dit gedaan, wanneer zy door de Preediking van het Zaligmaakende Geloove; het Bygeloof aan de Vals-verdigte Oraakel-Stemmen, der Baals en Ziel-Goden, zoo grooten Afbreuk deeden, en de Bosch-Priesters Beschaamd wierden, langer het Leugen stofferen met Verdigte Fabelen by de hand te houden; waar door de Goden, Tempelen en Altaaren scheenen Verlaaten te hebben, en in den Afgrond gevaaren te zijn. En zoo zienwe dat het hier meest op uyt-loopt, wanneer de meergemelde Stellingfleet, (die het Geneezen der *Bezeetene*, voor een Uytwerpen van een Zelfstandigen Duyvel neemd;) ten laatsten uyt Origenes en andere Kerk-Vaders, aangaande het zeergemeen Uytwerpen der Quaade Geesten in de Eerste Kerke, niet hoogers weet by-te brengen, als *Dat de Gemeene Kristenen, door de Genaade van Kristus, en zijn Woord; de Swakheyd der Duyvelen Ontdekten; zoo dat'er geen Geleerde Mannen toe behoefden op-te staan.* Maar dat deeze *Duyvelen* geen andere, als Afgoden en d'Afgoderye waaren, van wien het Bygeloof vreemde dingen voort-zey; is uyt Menutius Felix openbaar, die doorgaans de Goden Saturnus, Serapis, en de Duyvelen en Geesten, al met eene Quast overstrijkt, en zeyd, Dat zy in haare Oraakel-Stemmen (te weeten die de Baals-Priesters daar van Verzierden en aan 't Volk overbragten, ziende 't Verloop van haar Getyë,) bekenden, weegens de Gebeeden der Kristenen te moeten wijken. 't Zelve is meede uyt Cyprianus en Laktantius te verneemen, die zoo wel als Paulus, *Afgoden* en *Duyvelen* Daimons, voor een-en 't zelve neemen, 1 Kor. 10:20. Ziet meede Actor. 17:18. daar DAIMONIA, *Goden* Vertaald worden. Zoo dat gemelde Kerk-Vaders daar op uyt-zijn, aan-te wijzen; Dat het alleen van de Beschaamdheyd der Afgodize Baals-Priesters en Duyvel-Dienders afquam, Dat de Geloofbaarheyd der Oraakelen, waar doorze hun Godsdienst staande hielden; door de Preediking van 't Euangelium, aan 't Verslappen raakte, en elders geheel in duygen viel. Inzonderheyd wanneer 't alzinds by 't Nieuwe Kristendom uytlekte, en opentlijk geweeten wierd, Dat de Bedriegerze Wichel-Paapen, de voorgewende God-Spraaken zelfs Verzierden, en die niet zelden zoo Bedommeld en Dubbelzinnig instelden, Dat hen altijd d'agterdeur openstond, om die Slinx en Regts, dat is, naa den Uytgang der Zaaken en haar eygen Belang uyt-te leggen: Gelijkmen van 't Apollijns Oraakel, pleeg te zeggen;

't Geloof aan de Oraakelen; waar door Verdweenen.

Godspraaken der Heydenen altijd Dubbel-zinnig.

't Is Delfis Godheyds aardt, Geheymen te Bedekken
Door Uytspraak, daar men kan een Dubb'len Zin uyt trekken.

En hoe onder meer andere Duyvel-Godize Vraag-Baakens, inzonderheyd de God-Spraak van Apollo, voor de Naam van KRISTUS Schrikte, heeft Prudentius in deeze Veerzen willen aanwijzen:

Gepijnigd word Apol, *door* Kristus *Naam Geveld:*
De Blixem van zijn Woord *niet konnende verdraagen,*
d'Ellendige is Verschrikt, door zoo veel Tonge Slaagen,
Als Kristus Wonderdaân, *Tromppetten met Geweld.*

En gelijk'er voorts in heel 't Oude en Nieuwe Testament, niets gemeender is, dan de Agtinge voor d'Afgoden en Dæmons, van eenerley Bygeloove af-te leyden, en haar Vermoogen in 't Menschelijk Verstand te Vernietigen; alzoo heeft ook zelfs Porfyrius moeten bekennen, *Dat van die tijd af, Dat Jesus heeft begonnen Gevierd te worden, niemand de Hulp der Goden,* (verstaat der *Dæmons*, of Ziel-Geesten der Vergode Helden of Baals,) *meer Gevoeld heeft.* Gelijk die plaatze alzoo gevonden word by Eusebius, in 't V^de^ Boek van zijn Voorbereydinge tot het Euangelium. En hoe Bedriegelijk en Waggelziek d'Egiptenaars

van

van Ouds haare Leeringe van de Geeſten, Dæmons en Half-Goden pleegen voort-te zetten; zal ons moogelijk de zelve Porfyrius niet donkerlijk aanwijzen, als hy in zijn Tweede Boek, *Van dat men geen Vleeſch Eeten mag*; aldus van haare Prieſters ſchrijft; „ Deeze houden voor gewis, Datter zeekere zoort van „ Geeſten zijn, op allerley Bedrog afgeregt, van veellerhande Gedaante, en „ zeer Archliſtig nu in ſchijn van Goden, dan van Dæmons, ſtrax weederom „ in de Gedaante van de Zielen der Afgeſtorvene, haar zelven voordoende: „ En datze alzoo alles konnen Opzenden, zoo wel 't geên voor Goed, als 't „ geên voor Quaad gehouden word: Zy gelooven'er by, Datze aangaande de „ dingen die waarlijk Goed zijn, en die in de Ziel beſtaan, niets ter Weereld „ yts Vermoogen, noch'er ook heel geen kennis van en hebben: Maar veel-eer „ alleen haare leedigen Tijd Verquiſten in die Quaalijk te gebruyken, en die wel- „ ke op het Padt des Deugds Wandelen, Bedeunen, en zig in Reuk en Slagt- „ Offers doen Vermaaken. Dit zeyd Porfyrius. Die daar in een beeter taal ſchijnd te voeren, als veele onder de Kriſten-Uytleggers.

Maar gelijk de meergemelde Euſebius, met zommige uyt d'eerſte Kerk-Vaders, veele Oraakelen heeft bygebragt, die de laater-tijd, te Voorbaarig en zonder Naadenken in grooter Waarde gehouden heeft; alzoo heeft ook een dieper Naaſpooringe, nu al lang ontdekt, Dat al die voorgewende Godſpraaken, geenzinds door de Duyvel, maar door louter Bedrog der Schelmze Wichel-Paapen, en Outaar-Kykers gepleegd zijn: Waar van zig ook te-mets de Vorſten en Magiſtraaten, weegens hun Belang in de Staatkunde, Meeſterlijk wiſten te bedienen. En dat wy dit met de grootſte waarſchijnelijkheyd zeggen, zal ons inzonderheyd de doorletterde Man Anthoni van Dalen goedmaaken, die daar van opzettelijk zijn Werk gemaakt heeft, in Twee verſcheyde Boeken, waar van het laatſte in onze Taal geſchreeven, zoo wel als 't eerſte, Een *Verhandelinge* vervat, *Van de Oude Oraakelen der Heydenen*. Die des Mans neerſtigen Arbeyd, en kragtige Bewijzen ter-Deugden inziet, moet zig verwonderen, Dat zoo veel Treffelijke en Vermaarde Mannen in de Griekze en Latijnze Kerke, en die onder de laatere Geleerde, haare Aanteekeningen in Waarde gehouden hebben, een reex van Eeuwen lang; haar hebben konnen Inbeelden, Dat de Duyvel zoo veelvuldige en Klaare God-Spraaken van zijn eygen Ondergang, voor de komſte van Kriſtus, en op de tijd zijner Geboorte, zou hebben voortgebragt; en hy alzoo teegens d'aanmerking van de Zaligmaaker, zijn eygen Rijk (zoo hy'er anders een had,) zou hebben willen Verſtooren. Doch gelijk ons de H. Schrift nergens leerd; Dat'er zulke Oraakelen ooyt waarlijk geweeſt zijn, aan welk men geloof moet ſlaan; alzoo heeft ook Jeſus, door zijn Reedenvoeringe met de Booze Joden, niet alleen het gewaande Oraakel van den Overſten God-Duyvel *Baalzebub* (tot welken Ahazia zond, om te vraagen, 1 Kon. 1: 2.) Maar ook de Vaatze Reeden der Joden, genoegzaam aan Duygen geſmeeten. Gelijk dan ook uyt al de Beſte Schrijvers, opentlijk blijkt, Dat die, welke onder de Oude Schrander van Verſtand, en min met Bygeloovigheyd behebd waaren, even zoo van de Oraakelen geloofd en geſprooken hebben. Zulx dat ook Cicero, (daar hy hem egter zelfs in het Pleydooy teegens Gabinius, van de God-Spraaken zogt te bedienen,) niet anders van de Oraakelen geſprooken en Geſchreeven heeft, als dat het enkele Uytvindingen der Prieſteren waaren. Behalven Plutarchus (die inzonderheyd ook van het Ophouden der Oraakelen geſchreeven heeft,) hebben veel Vermaarde Autheuren van de Oraakelen gewag gemaakt; als met Naamen, Strabo, Dion Kaſſius, Herodianus, Pauſanias, Dion Chryſoſtomus, Martialis, Suetonius, Tacitus, Philoſtratus, Lucianus, Kapitolinus, Spartianus, Trebellius Pollio, Tertullianus, Euſebius, Ammianus Marcellinus, Klaudianus, Zozimus, Makrobius, Theodoretus en Zozomenus; als meede de Keyzerlijke Wetten van Gratianus en Valentinianus: In welke het Raadpleegen met de Oraakelen, omtrent het Jaar 385 naa Kriſtus, Verbooden word. Waar uyt niet alleen blijkt, Dat de God-Spraaken, wel ten

Heydenze God-Spraaken zijn niet van de Duyvel voortgebragt.

Dwaalinge der Kriſtenen daar-omtrent.

Wie van de Oraakelen 't meeſt Geſchreeven hebben.

tijde als de Apostelen het Euangelium over-al Uytbreyden, de Bygeloovigheyd omtrent de Vraag-Baaken, aan 't Slabbakken was; maar het is ook uyt verscheyde Besluyten der Opper-Kerk-Vergaaderingen; en de tijden van de Keyzer Theodosius en zijne Zonen, Arkadius en Honorius openbaar, Dat het Oraakel-Vraagen, in de Heydenze Tempelen, tot ruym 400 Jaar naa Kristus Geboorte, stand gehouden heeft. Al 't geên den Heere Huët had behooren te merken, als hy uyt Plutarchus beweerd, Dat de Oraakelen met de Komste van Kristus hebben beginnen te Swijgen; als wanneerze, meend hy, geheel Verstomd zijn. Doch het teegendeel blijkt zoo-wel uyt d'aangehaalde aanmerking als uyt Strabo, en uyt het geên Origenes teegen Celsus bybrengd. En gelijk men zeyd, Dat'er in Gunèa en elders noch Oraakelen of Spreekende Duyvel-Beelden zijn; alzoo gissen eenige daar uyt nogtans zeer Dwaalziek, Dat de Oraakelen niet alle met de Komste van de Zaligmaaker, de Mond gesnoerd zijn; maar dat alleen de Booze Geesten Verhuyst, en naa andere Landschappen Vertrokken zijn: Gelijk onder andere heedensdaagze Schrijvers, Simon de Vries, in 't Vierde Deel zijner *Kurieuze Aanmerkingen*, aanteekend. Die daar by dan ook het weederopkoomen der Oraakelen, *Door Gods Toelaating*, aan 't Verval en Ongeloof aan 't Euangelium opdraagd; naa dat de Duyvel reeds met de Komste van Kristus, over-al Verstomd, en de Zaligmaaker desselfs * Booze Werken Verstoord had. En zulx wel, voornaamelijk in Amerika, daar 't Euangelium minst bekend was; en naaderhand ook weederom in Afrika en de Moorenlandze Gewesten: Alwaar den Satan zijn Rijk van Meeta-aan zoo lang Vestigde, tot eyndeling de laater aankomst der Kristenen, 't zelve aldaar van nieuws groot Afbreuk deed. Maar het luyd voorzeeker Vreemd en Fabelagtig, Dat zulke Schrijvers Geloof aan de God-Spraaken des Duyvels geeven, welke daar by niet naalaatig zijn te zeggen, Dat de Antwoorden der Godspraaken, altijd Dubbelzinnig waaren; zoo datze doorgaans naa Twee zijden konden uytgeleyd worden; dewijl de Duyvel zeggenze, onder de zijnen, *Nooyt voor een Leugenaar wilde passeeren*: Zulx de Tooverze Wichel-Paapen, wanneer de Zaak anders uytviel, het Volk wijs-maakten, Datter yts omtrent de Plegtelijkheyd der Offerhanden verzuymd was, en dat zulx de Zaak Verbrod had. Doch wy zeggen; Dat by-aldien dit Waar is, gelijk we strax zullen toonen, Dat het altijd Waar bevonden is; Dat'er dan tot duske Oraakelen, geenzinds de Hulp van de Duyvel noodig was, maar dat de Schelmze Paapen daar toe snood genoeg waaren, dit alles zoo Bedriegelijk te besteeken. Waar van terstond wat naader.

Oraakelen hebben wel 400 Jaar naa Kristus stand gehouden.

Heedens daagze Oraakelen.

* Of liever 't Geloof aan zijn Vermoogen om 't Booze te werken, had uytgewist.

Onder de meenigte Steeden en Landschappen, daar men van Ouds Vraag-Baakens had, en om God-Spraaken wierden aangezogt, vindmen inzonderheyd Vermaard dat van Delphos, van Dodone, van Klarus, van Preneste, Pergamus, Apamèa, Aphaka, Daphne, Heliopolis, Seleucia, Alexandria, en veel andere in Celicien, Mileten, Macedonien, Lakonien, Sicilien, Roome, Karthago, en meer andere plaatzen, die men by Tertullianus op de Naam-Lijst vind. En zoo had ook by-naa, yeder geagte Godheyd, een byzondere Stadt of Landschap, daar hy zijn God-Spraaken gaf. Alhoewel het Oraakel van Apollo, onder verscheyde Bynaamen, zoo wel te Myleten, als-te Klarus, of te Delos, alwaar noch overblijfzelen van Apollôos Tempel gezien worden, of in Seleucien, Antiochien, Daphne en Heliopolis te vinden was. En zoo meede 't Oraakel van Jupiter, Dat te Dodone, of te Apamèa, en elders bezogt wierd. Voords was dat van Eskulapius te Pergamus, Dat van Pasiphæ in Lakonien; van Venus te Aphaka; En dat van Serapis, te Alexandryen Vermaard: En zoo wast met al de rest der Oraakelen. Die dan van deeze plaatzen afgehaald, en ontfangen wierden, of in Veerzen, of in Droomen, of ook door Lôoten. En op dat het Kunstig Bedrog der Priesteren, te-bet Bedommeld en te-min uytlekte, waaren de Geheymplaatzen daar men de Oraakelen vroeg, en Antwoord kreeg; meest in Onderaardze Hoolen en Spelonken, die of daar toe omtrent de afgeleegen Tempelen of Gewijde Kapellen, Konstig gemaakt; of door behulp der

Wat Oraakelen ouwelinx Vermaard waaren.

Natuur-

Natuurlijke gesteldheyd daar toe waaren uytgekoozen. Waar in zy dan onder hulp van een toegestelde Weeder-Galm, de Stemme door heymelijke Spreek-Pijpen van uyt de Vraag-Baak, of Vermaard Afgod-Beeld, deeden voortkoomen. Gelijk ook Athanasius Kircherus, in zijn PHONURGIA, van diergelijke Spreek-Buyzen gewag maakt; die by hem uytgevonden, en aan de Liefhebbers met dat Oogmerk getoond zijn; op dat hy daar door betoonde, op wat wijs de Guytagtige Guychelaarye der Oude Heydenze Paapen; de Oraakelen heeft weeten voort-te brengen. En alhoewel hy dit Konst-tuyg desweegen de Naam van het *Delphis Oraakel* gegeeven heeft; voegd'er egter die Goede Pater, ten laatsten noch deeze Getuygenis by, *Dat hy niet en wil ontkennen, Dat de Duyvelen zig hier ook heymelijk hebben onder-gemengt.* Dit zeyd Kircherus. Doch hy had moogelijk beeter gedaan, by-aldien hy zig hier uyt Theodoretus en Ruffinus had te nutte gemaakt, wat zy van de Holle Beelden verhaalen, die met de Rugge aan de Muuren geplakt; van agteren in een anderVertrek, een heymelijke toegang voor de Bedriegerze Paapen overlieten; om hunne God-Spraaken door dezelve te doen; hoedaanig Theophilus de Bisschop van Alexanderye ontdekte; en die Stadt daar door zoodaanig van d'Afgoderye onthefte, Dat alle God-gewijde Bosschen, Tempelen en Afgoden, tommelings wierden Overhoop gesmeeten en Uytgeroeyd. Doch Kircherus heeft moogelijk alleen uyt benardheyd alzoo moeten Spreeken; (schoon hy misschien al anders geloofde;) wilde hy de Goedkeuring der Geestelijken over zijne Boeken aan de hand houden: Dewijl het Kerklijk Regt onder de Roomzen, de gantze Geleerdheyd zoo kort ingebonden houd, Dat niemand onder hen yts zou durven Stellen, of Meenen; dan 't geên met Verlof der Pauzelijke Zielwagters door den Beugel mag. En het scheeld niet of zeer weynig, of het staat even zoo met de Geestelijke onders ons, die haare Boeken met APPROBAATIE moeten Uytgeeven. Zulx moogelijk op alzulke Schrijvers (behoudens elks Eerbied;) niet oneygen past; 't geene Martialis van Rufus Zingd;

Al 't geene Rufus *zeyd, is niet als met Verlof,*
Hy Lagt of Schreyd, of Spreekt, of Swijgt, of Weygerd, Of
Ontzeyd, of Eyst, of Brast, of Swelgd, of Gulpt; al met
Verlof, *zoo niet, hy Sweeg gelijk een Pisse-Bed.*

In hoedaanige plaatzen de Oraakelen Gevraagd wierden.

Maar behalven dat'er Voorbeelden ontbreeken, die ten klaarsten toonen, Dat de gewaande Oraakel-Stemmen, geen Menschelijk Bedrog en Kunst maar een Werk des Duyvels zijn geweest; zoo komd ook de nette Beschrijvinge die ons Aristoteles, Apulejus, en zelfs Vitruvius van het Beweegen en Stemmelijk Spreeken der Stok-Beelden, niet alleen zeer wel over-een, met het geên de Schranderste onzes tijds, van der Ouden Guychelaaryen omtrent de Oraakelen en God-Beelden vermoeden; maar ook met het geên men niet zonder Verwondering op onze Jaar-Markten in de *Marrionetten*, en Beeld-Spreekende Toonneelspeelen ziet. En daar is in 't Jaar 1680, te Parijs Een KOMEEDIE uytgegaan, in welke onder de Tytel-Naam van *La Divineresse, ou les faux Enchantemens*; de Oraakelen, en alle zoort van MAGIE, of Duyvel-Besweeringe, en wat'er aan vast is, als enkele Kunsjes en Bedriegeryen der Gewaande Waarzeggers, en Duyvel-Swetzers ontdekt worden. Voorwaar het Bedrijf des Duyvels, is ten opzigt der Heydenze God-Spraaken, nooyt beweezen: Maar is van de Kristen-Schrijvers op geen andere Grondvest aangenoomen, als dat zy van Ouds uyt Onkunde van de Natuure der Geesten, de Duyvel zoo grooten Voorweetenschap en Overnatuurlijk Vermoogen hebben toegeschreeven. Niet wel in-agt neemende, Dat zelfs de Goede Engelen niet anders Werken, dan alsse Gezonden worden, en ook niet zonder Gods-Gemoedelijke Meedewerking. Waar toe ook noch dit veel geholpen heeft, Dat zy alzinds bemerkten, Dat de Oraakelen, zeederd het Kristen-Geloof, minder Agting begonden te hebben; 't geên zommige, dan voor een Verstooringe van het Rijk en Magt des Duyvels hebben aan-

Heydenze Oraakelen geen Werk van de Duyvel gehouden.

Maar enkel Bedrog der Priesteren.

Ophouden van d'Oraakelen hoe

voor een Verstooringe van 't Rijk des Duyvels gehouden.

aangezien, Doch waar van Cicero de regte Oorzaak al in zijn tijd heeft schijnen te kennen, als hy zeyd; *Dat de Agtbaarheyd der Oraakelen minder Glory had, om dat de Menschen langer niet zoo Bygeloovig als in d'Oude tijden waaren.* Beginnende met het toeneemen der Geleerdheyd te bemerken, Dat de Veerzen die Apollo nu-en dan voor Godspraaken gaf, zoo Slegt, Zot en Bot t' zaam-geroffeld waaren, datze heel niet meer aan Apollo pasten, die zelfs een God der Poëzye was. Zoo dat de Tempel-Paapen vaak daar over Beschaamd geworden, genoodzaakt wierden, de God-Spraaken voortaan, in *Proza* voortte brengen; waar doorze min geleegentheyd vonden, om heymelijke Dubbel-Zinnigheeden, daar in-te draayen; die niet al-te Naakt en Voordagtelijk scheenen opgestikt; gelijkwe strax met een staal uyt Cicero naader zullen aanwijzen.

Wat de Oorzaak van 't Ophouden der Oraakelen te-agten is.

Nogtans moet men zig niet al-te zeer Verwonderen, Dat zoo wel eenige Joden, als inzonderheyd, zoo algemeen de Eerste Kristenheyd, (schoon beyde even Afkeerig en Ongeloovig aan heel het Heydens Goden-Kraam;) nogtans zoo grooten geloof, aan 't bedrijf des Duyvels in de Oraakelen gegeeven hebben; dewijl noch de meeste van die, zulke waaren, die uyt de Griekze Heydenen het geloof aangenoomen, en alzoo wel 't meest met de Wijsbegeerte van Plato behebt, en de Hersfenen deswegen met de damp der *Dæmons* en Quaade Geesten, Beswangerd waaren. Waar toe men mag naazien, wat Josefus op deeze trant, van de Zielen der Goddelooze zeyd, die onder hen, *Dæmons* genoemd wierden, en in de Menschen voeren om die te quellen. Alhoewel'er zig den H[r]. Andala noch al meede behelpt, om'er evenwel een waaren Duyvel teegen D[o]. Bekker uyt-te smeeden; en'er zeekerlijk over te weeder-spreeken is. En wat de Farizeën, die de Platonize Filozoofie ten deele geneegen waaren, van Beelzebuls Geest en de Duyvel wisten te praaten, alsse in Jesus 't Geneezen der Bezeetene wilden Lasteren, is Matth. 12. te verneemen. Doch dat de Sadduçeën van een ander Gevoelen waaren, en daar over teegens de Farizeëze Secte laagen aangekant, is te zien Actor. 23: 7, 8. Nogtans isset met de Grieken, zoodaanig omtrent het geloof der Oraakelen gesteld geweest, Dat veele onder hen dezelve Bespot en Uytgelachhen hebben; zoo dat zelfs Eusebius (die immers wel de voornaamste Beweerder der Oraakelen onder d'Oude Kristenen is, jaa uyt wien al de laatere Schrijvers, 't zelve meest hebben voort-geleerd, en'er noch al tot bewijs van de Weezentlijkheyd des Duyvels in haere Boeken meede pronken;) van heele Secten onder hen weet te Schrijven, die zig door dit Gevoelen Vermaard maakten, *Dat heel het werk der Oraakelen, noch door de Goden, noch door de Duyvelen, maar alleen door het Schelms Bedrog der Menschen, Veroorzaakt wierd.* Zoo dat zelfs Eusebius zig Verwonderd, Dat zulke, die van 's Moeders Buyk-aan met d'Afgodize Melk Opgevoed, voorgaaven, Dat de Oraakelen t' eenemaal Onnut en Schaadelijke Bedriegeryen waaren. Jaa daar by getuygd, Dat'er by Duyzenden geweest zijn, die teegen d'Oraakelen Geschreeven, en de Ydelheyd daar van betoond hebben. Zulx uyt Eusebius niet veel zeekers van der Oraakelen Geloofbaarheyd te haalen is; alhoewel hy voor hem zelf heel breed van het Verstommen derzelve opgeeft. Gelijk ook meest alle andere Fraaje Schrijvers, die onder de Eerste Kristenen de beste te agten zijn, veel-meer werk gemaakt hebben, d'Afgoderye en Bygeloovigheeden, te Roskammen, als de waare geschaapenheyd der Oraakelen, en Weezentlijke Zelfstandigheyd en Vermoogen des Duyvels te onderzoeken. En derhalven als zulke zijn aan-te merken, die ten minsten hier in gedwaald hebben; Datze wel geen geloof aan de voorgewende Invloed der Baals, of Ziel-Goden geevende, de God-Spraaken nogtans veel-eerder geloofd hebben van de Duyvel voort-te koomen; die daar door de Heydenen in haare Blindheyd hield. Niet genoegzaam in-agt neemende, Dat de Heylige Schrijvers in 't N. Testament, niet zelden, Goden en Dæmons, Duyvels en Quaade Geesten, Behebdheeden, en Krankzinnigheeden onder-een mengen en d'een voor d'ander neemen; zonder daar onder op 't minst aan een Zelfstandigen Duyvel, die Een Rijk in de Helle heeft;

Joan. 7: 35. en 12: 20. &c.

Eusebius Getuygenis van 't kleen geloof aan de Oraakelen teegens hem zelven aangevoerd

heeft, te denken; die tot al-zulk gestelde Invaard, en wel dapper de Beest speeld. Waar toe het aangaande de Oraakelen, nu al lang klaar ontdekt is, Hoe en op wat wijs de zelve door de Bedriegelijke Goochel-Konst der Paapen, onder veel Swetzerye en Toestel zijn voortgebragt. Dus kan men nu ook denken, wat men van die Duyvelze God-Spraaken te gelooven heeft, welke noch heedensdaags by de Peruaanen in 't Dal Lima, van zeekeren Vermaarden Afgod, worden afgehaald, die weegens d'overvloed van Woorden, by hen Rimak, dat is, *Veel-Snakker* genoemd word. Als meede van die Spreekende Duyvel-Goodjes in Nieuw Spaanjen; welke in den Tempel van Semes Geraadpleegd worden. Zijnde deeze by-naa even als der Kaldeën *Theraphim*, op een Grouwelijke wijs toegesteld. Maar als de Koning of Een Priester-Man onder dit Volk de zelve Vraagen zal; maakt hy zig door 't ingesnooven Dul-Kruyd *Kohobba*, Dronken; en naa een wijl, als in een Raazende Beswindeling der Herssenen geleegen te hebben; staat hy op en Verhaald wat Antwoord hy ontfangen heeft: *Is dat niet schoon de Duyvel om God-Spraaken aangezogt?* En gelijk'er in Angola niet gemeender is, dan in alle bedrijf de Duyvel om Raad te vraagen, alzoo verhaalen ook de Land-Beschrijvingen, dat hy in *Kapo Monte*, zijn Antwoorden met zoo Ysselijken Geluyd geeft; Dat elk die 't Guychel-Spèl niet en weet, daar van Trild en Beefd, en niet zelden 't Haaze-padt kiest. En zoo yemand lust heeft hoopwerk van al duske Bedriegerze Oraakelen te zien; hy zal het in 't Eerste Deel van 't *Historize Schouw-Toonneel*, door Simon de Vries, wel zuynig en met ernst te zaamen gehoopt vinden. En hoedaanig by veele noch geloofd word; Dat de Duyvel, de Waarzeggers in Japan Verschijnd; heeft de zelve Schrijver, uyt de Brieven van de Jesuwijt Lud. Frojes, in 't IVde Deel zijner *Kurieuze Aanmerkingen* aangeteekend; en met zoo veel andere Verhaalingen van Duyvelaaryen en Tooverze by-eenkomsten onder die van Virgynien, Brasil en Peru, verzeld; Datze alle Moogelijkheyd, Geloofbaarheyd en Waarheyd, zoo wijd als de Zonne deeze Aarde, te booven-streeven.

Heedensdaagze God-Spraaken by de Indiaanze Volken Verdagt gemaakt.

Tot de Oraakelen, wierden zomtijds ook de Vermaarde Boeken der Sibyllen ingezien: Te weeten, om de zelve in Vergeleegentheyd te Raadpleegen, en wel inzonderheyd om 't Gemeene Volk te Mompen, zoo'er wat Staatkundigs op handen was; en men den Uytslag van zommige Donkere dingen scheen te moeten weeten. Waar op dan de Princen door 't Omkoopen der Wichel-Paapen en Outaar-Kykers, zoo Voordeeligen God-Spraak gegeeven wierd, als met het Belang des Keyzers best over-een quam: Want daar toe waaren de Veerzen der Sibyllen, zelf zoo Donker en Dubbelzinnig ingesteld; Dat Cicero in zijn Tweede Boek der *Voorzegginge*, weegens 't Oraakel dat om Cæsars wil voortgebragt wierd; van derzelver Uytleg gezeyd heeft. *Zeer Archlistig heeft hy dieze Verzierd heeft, dezelve zoo bewerkt, Dat watter ook mogt koomen te gebeuren, altijd scheen Voorzeyd te weezen; door 't agterlaaten van Menschen en Tijden. Want hy heeft zoodaanigen Schuylhoek van Duysterheyd gevonden en gebruykt, Dat een-en dezelve Veerzen, nu op deeze, dan weeder op die toepasselijk zijn.* Zulx men van heel 't bedrijf der God-Spraaken zeggen kan;

Boeken der Sibyllen waar toe Bedriegelijk ingezien.

Voorspelling der Sibyllen van Cicero Verdagt gemaakt.

Zy brengen 't voor, het zy dan Waar het zy dan Leugen,
Zoo 't slegts maar om het Volk te Paayen hun kan deugen.

En gelijk dit Bedrog al ten tijde van Kato bekend was, alzoo zey hy ook dikwils, *Dat het wonder was; hoe den eenen Wichel-Paap den anderen, voor den Altaar staande, zonder Grimlachhen konde aankijken?* Maar alhoewel men weegens deeze Boeken der Sibyllen, ook al van Ouds by de Kristenen, over-hoop lag: Zoo dat zommige de Voorzeggingen, die'er in gevonden wierden, hielden door louter Ingeeven van de Duyvel geschreeven te zijn; (die gelijk men nu noch al van de meeste Oraakelen voorgeeft, gedwongen is geworden, de waarheyd van de Komste des Zaligmaakers te Voorzeggen:) Doch andere, dat de Vrouwen die deeze Veerzen Geschreeven hebben; door Gods Geest aan-

Boeken der Sibyllen loutere verzierzels.

aangeblaazen zijn; (gelijk men by zommige Godsgeleerde, en onder die ook by W. Boudartius aangeteekend vind;) hebben nogtans veele onder d'eerste Kristen-Schrijvers, als Justinus Martyr, Klemens Alexandrinus, Laktantius en Augustinus met andere, veel werks van deeze Profeetyen gemaakt. Maar als men aanmerkt, Wat dingen daar in van Kristus Voorspeld zijn, en met welke nette Omstandigheeden beschreeven, men moet zig verwonderen, Dat al deeze Groote Mannen, niet eens gerooken hebben, hoe swaar het te gelooven vald, Dat Godt de Verborgentheyd der Goddelijke Menschwordinge, veel Klaarder en Opentlijker aan de Duyvel heeft willen Openbaaren, dan hy ooyt te vooren aan zijne Profeeten en heel de Joodse Kerke gedaan heeft; uyt wien, en onder wien nogtans de Messias naar het Vleesch moest Gebooren worden. Om welker aannaaderende Komste te Voorspellen, Godt haar met een Booven-Gemeene Geest heeft aangeblaazen; en nogtans alleen maar bedommelender-wijze, en Donkerlijk de Zendinge des Zoons hebben weeten bekend te maaken. Om waar van het groot onderscheyd in beyde te toonen, Dit eene Staal de waarheyd zal grondvesten, dat wy uyt Obzopéus hier op de rye zetten; welken daar van in de Voorreeden, van de Boeken der Sibyllen, die in Druk onder ons bekend, en onlangs weederom met veele Aanteekeningen van de H^r. Servaas Gallè herdrukt zijn, aldus zeyd; „Jesaias heeft alleen Onbepaaldelijk Voorzeyd; „*Ziet een Maagd zal Swanger worden*, &c. Maar de Sibylle Uytdrukkelijker; „*Ziet de Maagd* Maria *zal Swanger worden, en Een Zoone Baaren in Bethle-* „*hem*. Even-eens, als of de Profeeten minder met Gods Geest Begaafd waaren „geweest, wanneer zy hunne Profeetyen Gesprooken hebben, als de Sibyllen: „Jaa als of den Naam van JESUS al voor de Boodschap des Engels, door de „Sibyllen was bekend gemaakt. Den Doop van Kristus in de Jordaane, heeft „geen van de Profeeten Voorspeld; maar de Sybille (in 't 6de Boek,) heeft hen „dien Doop en de Verschijninge des Heyligen Geestes, in de gedaante van Een „Duyf, al vry lang van te vooren, (indien men zulx van de Oudheyd deezer „Boeken gelooven zal.) klaarlijk Voorzeyd. Maar indien zulx Waaragtig is, „waarom geeven wy dan geen meeder Geloof aan de Sibyllen, als aan de Profeeten zelfs? Doch hy die Autheur van de Sibyllijnze Boeken is, Verraad zig zelve als de Mollen door hun Wroeten, zoo in de H. Historie van Kristus, als „in de Beschrijvinge van de XV Roomze Keyzeren, al van het begin des Vijfden „Boeks: Alwaar hy de Naamen en Daaden van yder dier zelver, zoo Klaar en „Duydelijk Beschrijft, en in een Historisch Kort-Begrip verhaald; Datze van „Een Histori-Schrijver niet anders zouden konnen verteld worden. En op dat „evenwel 't Bedrog niet en zou blijken; worden de Naamen niet geheellijk uytgedrukt, maar alleenlijk de Getallen, welken de eerste of Kapitaale Letteren „van de Naamen derzelver uytdrukken; op dat het alzoo, (Godt wouds) loutere Raadzelen quaamen te gelijken &c. Dit zeyd Obzopèus. Nogtans diendmen te weeten, Dat deeze bekende Boeken der Sibyllen geenzinds de zelve zijn welke eertijds te Roomen zoo Zorgvuldig bewaard, en in Verleegen Zaaken Geraadpleegd wierden. Noch ook die niet welke de Historien willen, Dat Tarquinius Superbus Gekogt heeft: Dewijl die te-gelijk met het Kapitool om-een luchje geraakten; en daarom ten tijde van Augustus uyt alle hoeken, by stukken en brokken opgezogt en 't zaamengeschraapt zijn, wat men elders voorgaf uyt deeze Boeken behouden te hebben; op dat men eenig voorwendzel in het Rijk ter-hand had, om 't Gemeene Volk te Blinddoeken, wanneer men 't zelve moest in Dwang houden, en genoodzaakt was, den Arm der Bygeloovigheyd te-Baat te neemen. En uyt al deês aangehaalde dingen kan men staat maaken, wat men zoo wel van de Oraakelen, als van het Verstommen der Oraakelen te houden heeft, daar men zoo veel van heeft voorgegeeven; en daar toe niet zelden 't Getuygenis van Porfyrius word bygebragt, die zoo Bitteren Vyand van 't Kristen Geloof was: Even als of de Heydenen zelfs, het Verstommen der Oraakelen toestemden: Gelijk Eusebius in den aanvang van zijn Vijfde Boek

Van Obzopèus klaar aangeweezen.

Dat de Boeken der Sibyllen haar zelven verraaden.

De Boeken der Sibyllen, die ons thans bekend zijn van die der Oude Romeynen onderscheyden.

Boek *Der Voorbereydinge tot het Euangelium*, daar van alzoo brageerd. Doch die Porfyrius wel ingezien hebben, bevinden ligt; Dat hy daar niet en spreekt van de Godspraaken der Heydenen, maar van de Peſt, en Ellendige Quaalen, die 't Roomze Rijk een Tijdlang geplaagd, en d'Oorzaak daar van den Kriſtenen wierd op den Hals geſmeeten; als of om 't verſpreyden van die Secte, de Goden over de Godvrugtige Heydenen Vergramd waaren; en deſweegen met Peſt-Ziekten, Hongersnood, Droogte, Aardbeeving en Watervloeden, teegens haar uyt-vielen. Waar van de Klagten by Tertullianus, Cyprianus en Arnobius ſtaan aangeteekend. 't Geên hen dan een gereed middel verſchafte, om de Kriſtenen *Voor de Leeuwen te roepen*. En zijn niet alleen eenige Kriſtenen, op deeze wijs, door de voorgewende Oraakelen en Klaare Profeetyen der Sibyllen miſleyd, maar ook door de Oude Rabbijnen, welkers vals-verzierde Oudheyd en Geloofbaarheyd elders van ons is aangemerkt. Als die inſgelijx veel-netter en klaarder Voorzeggingen *Van de Maagd* Maria, als Jeſaias gedaân hebben. Zoo dat by Voorbeeld, Rabbi Hakkadoſch, Rabbi Hakanaš en Rabbi Ula &c. met klaare woorden Voorzeyd hebben; Dat die Maagd zou *Maria* heeten; en datze van Bethlehem en een Dogter zou zijn, uyt de Stamme van Zerubbabel en 't Geſlagte van Juda &c. Niet anders, als of zy voor die tijd en by 't Leeven van onze Zaligmaaker zelf, zoo goeden kennis hadden, Datze genoegzaam in ſtaat waaren, om met reeden teegens Paulus op-te ſtaan, als hy van Kriſti Dooding, gewag maakende, den Joden aanzeyd, *Dat zy het in haare Onweetendheyd gedaan hebben*, Actor. 3:17. Gelijk dan ook de Zaligmaaker deeze kennis in haar weederſpreekt, als hy aan 't Kruys-Hout hangende, voor haar aldus Bid; *Vader vergeeſt het haar, want zy en weeten niet watze doen*, Luc. 23: 34. Dus ſcheyden wy hier af, en willen'er alleen tot een Toegift by aangemerkt hebben, Datze op 't zelve Dwaalſpoor der Valze Oraakelen wandelen, en Bedroogen worden, die onder de Rooms-gezinden voorgeeven; Dat zommige van haare Vermaarde Heyligen, door hunne Houte en Steene Beelden, groote Miraakelen doen: Zoo datze ſwaare Ziekten, en Leelijk-Verminkte Leeden Geneezen; jaa de Beelden zelf, ook zomtijds Geſprooken, Gelachhen, Geſchreyd en Geſweet hebben. En zulx noch wel met zoo veel minder Verdagtheyd als de Oude God-Spraaken, Dat deeze haare Beelden, niet in Onder-Aardze Spelonken, maar in haare Kerken en opentlijk op de Altaaren ſtaan; en ſlegts in de Vaſten agter een Blaauwe Heuyk Verſchuylen: Doch op Paaſch-tijd, (even als of men, *Koppen komd uyt-den-hoeke Speelde*;) weeder te voorſchijn koomen. Boovendien zijn by hen ook over-al geen Miraakel-doende Santen, en Santtinnen; maar worden alleen hier en daar gevonden; die dan ook naa die plaatzen, even als de Oraakel-geevende Vraag-Baaken, worden by-genoemd. Want in deezer voegen zijn Vermaard geworden; De Lieve Vrouwe van Halle, van Heukelen, en die Wijdberoemde te Lorette in Italien, en die te Monferrat in Spaanjen. St Joris te Wezemaale, St Jakob te Kompoſtelle; St Katrina van Siënen en andere. Zulx ook tot hier-aan toe, uyt heel onze Reedenvoeringe genoeg ontdekt en bloot leyd, Hoe Leugenagtig men voorgeeft, de Duyvel door Beleezinge uyt de Bezeetene te Verjaagen; ongemoeyd noch, Dat dit Aapenſpél zoo vaak Belachhelijk uytgevallen is. Om waar van een Voorbeeld by-te brengen, niet onaardig luyd, 't geene Johannes de VIII^ſte gebeurt is; in de Wandeling anders *Paus*-Jut genoemd, om datze een Vrouw-Menſch bevonden wierd. Want deeze tertijd dat zy van Kinde Swanger ging, een Bezeeten Menſche willende Beleezen, op dat de Onreyne Geeſt of *Dæmon* Uytvoer; gebruykte onder andere ook deeze Reeden, *O! Gy Booze Geeſt, wanneer wild gy deezen Menſche Verlaaten*? En kreeg tot antwoord;

Porfyrius van Euſebius quaalijk verſtaan en aangehaald aangaande 't Verſtommen der Oraakelen.

Kriſtenen door de gewaande Oraakelen en zommige Joodze Rabbijnen bedroogen.

Valze Waan der Duyvel Beſweeringen en Uytbanningen,

Paus Jut van een Booze Geeſt beſchaamd.

O! PAUS GY HEYLIGE VAAR,
BRENG EERST IN 'T OPENBAAR,
HET KIND DAT U MAAKT SWAAR,

ZOO ZEG IK U DAAR NAAR,
WANNEER IK HIER UYTVAAR.

En alhoewel Pafquijn te Roomen, nooyt Een ORAAKEL of *Vraag-Baak* verftrekte, noch zelfs ooyt van Een Duyvel *Dæmon* behebd was; heeft hy nogtans al dikwils God-Spraaken fchijnen uyt-te leeveren, daar wy Vermaaks-halven hier flegts twee van moogen op de rye zetten. Als'er dan eens in 't Koncilie van Niceën veele waaren die hard dreeven, Dat men de Geeftelijke Perzoonen, 't Houwelijk Verbieden moeft;heeft zig Paphnutius die doe Biffchop in Egipten was, daar dapper teegens aangekant, en 't zoo verre gebragt, Dat de Geeftelijken 't Houwelijk als te vooren toegelaaten wierd. Maar als naaderhand de Pauzen Johannes de XIII^de^, Hillebrandus, Urbanus, met Bonifacius de VIII^fte^ en inzonderheyd Kalixtus, hier fterk teegens aandruyften, zoo datze het *Niet-Trouwen*, door een Kerk-befluyt vaft-ftelden; wierd in den Jaare 1100, deeze God-Spraak voortgebragt:

O! Kalixt! *van uw fpreekt elk Quaad;*
En word van de Geeftelijke zeer Gehaat.
Want eertijds mogten wel Trouwen
De Priefters en neemen Vrouwen:
Maar zint gy Paus geworden zijt,
Is 't Verbôôn, hoe zeer 't haar fpijt:
Dat u nu flaa, Gods Hand en Donder,
Wenfch elk u toe; en 't is geen wonder.

Naaderhand liet Pafquijn een *Requeft* aan den Paus prefenteeren; waar in hy onder andere Verzoeken ook een Kardinaals Hoed, met een bewoording van dusken Zin Verzogt:

Lieve Paus wild my doch geeven,
Den *Hoed* dien ik hier van uw Eyfch:
't Is waar ik heb in my geen Leeven,
Verftand noch Zinnen, en geen Vleyfch;
Maar gedenkt hoe veel Biffchoppen,
Dat ik in de Weereld ken,
Die daar gaan Getooyd als Poppen,
En niet Wijzer dan ik ben.

Hoe verre men IRONICE mag Spreeken.

En alhoewel het miffchien yemand mogt toefchijnen, Dat wy aangaande het Dwaalziek Gevoelen, zoo omtrent de Weezentlijke Magt des Duyvels, als de Verleyding des Eerften Menfche door een Natuurlijke Slange, Spreekende door de Duyvel; en van heel de Reft der Oraakelen; zomtijds IRONICE; dat is, *Schertzender-wijs* gefprooken hebben; (en moogelijk hier naa noch wel yts meer van de Verbeelding, en de veelerley Vloek-naamen des Duyvels, op dezelve trant gedenken zullen) moet ons zulx nogtans niet onbetaamelijk, noch als een Befpotting der H. Dingen, worden toegedigt; of een Haayr-Reeper ftoff tot Schelden en Naamftreepen in de Mond leggen; gemerkt ook zelfs de Heylige Schrijvers zig daar van bediend hebben, als 't de nood vereyfte; en veel Treffelijke Mannen ons daar in zijn voorgegaan, gelijk men uyt Beza, Virèt, Paffavantius, Flips Marnix, Agrippa, en meer andere verneemen kan; en ten minften daar uyt behoord te leeren; Dat by-aldien alle zoort van Spotternye, Ongeoorloft was; De Goddelijke Wijsheyd zig voor-al, daar van zou gewagt hebben; die nogtans in de Spreuken van Salomon dusken Taal voerd; *Ik zal in u Verderf Lacchen; ik zal Spotten, wanneer uwe Vreeze komd*, Proverb. 1:26. Gelijk'er ook geen Geleerde Uytleggers ontbreeken, welke zeggen, Dat Godt dit in Befpottinge van de Val Adams zeyde; *Ziet de Menfche is geworden als onzer-Een, kennende Goed en Quaad*, Gen. 3:22. 't Geên onder andere van de Oud-Vader Ambrofius, Een *Uytlachhen* genoemd word, waar van ftrax yts naaders. En zeeker als Mofes Deut. 32: 37. van Godt zeyd; Dan zal hy zeggen, *Waar zijn haare Goden? De Rotfteen op welke zy Vertrouwden?* 't kan niet dan als een Befpotting opgenoomen worden. Infgelijx Judic. 10: 14. *Gaat heenen, en Roep tot de Goden die gy Verkooren hebd: Laat u die Verloffen ter-tijd uwer Benaauwdheyd.* Dits voorzeeker in Befpottinge gezeyd. Zoo meede Job 38: 5. *Wie heeft haare Maate gezet, want gy Weetet?* En weederom *vers* 21. *Gy weet het, want gy waard doe Gebooren.* En *vers* 3. *Gorded uw als een Man, zoo zal ik*

uw

uw Vraagen. En by de Profeeten word niet zelden een Schimpwijze Taal vernoomen; zoo ſtaat Jeſa. 57: 12. *Ik zal uwe Geregtigheyd bekend maaken.* En by Jeremias Kap. 7:21. *Doet uwe Brand-Offers tot uwe Slagt-Offers en Eetet Vleeſch.* En Kap. 11:15. *Wat heeft mijn Beminde in mijn Huys te doen?* En Kap. 22:23. *Hoe begenaadigd zuld gy zijn,*(niet waar?) *als u de Smerten zullen aankoomen?* En Ezech. 20: 39. (daar Iſraël nogtans hunne Egiptize Afgodize gezindheyd in Ernſt Verweeten word;) word dit niet dan Schimspwijs gezeyd; *Gaat heenen, Diend een yder zijne Drek-Goden.* Zoo meede Kap. 23:3. *Ziet, gy zijd Wijzer dan Daniel.* Insgelijx by Amos, Kap. 4. *vers* 4. *Koomd te Bethel, en Overtreedet te Gilgal.* En dus ſchijnd zelfs ook Jeſus, door de Mond des Profeeten te zeggen; *Een Heerlijken Prijs, welke ik Waard geagt ben voor haar,* Zach. 11: 13. met Matth. 27: 9. vergeleeken. En gelijk deeze Exempelen genoegzaam ſtaaven, Dat Godt zelve niet zelden, onder een Ernſtige Beſpottinge ſpreekende word ingevoerd; alzoo heeft de H. Schrift ook geen gebrek aan bewijs, Dat zulx ook van de Heylige Mannen gedaan is, die in de Bybel-Boeken vermaard zijn. 't Was niet dan louter IRONICE geſprooken, als David tot Abner zeyde: *Zijd gy niet een Man? En wie is uws-gelijk in Iſraël?* 1 Sam. 26:15. Elia *Spotte opentlijk met de Baals Prieſters*; die Heul van de Niet-Goden, of Dæmons verwagtende waaren, 1 Kon. 18:27. Micha Spotte met Achab, 1 Kon. 22: 15. zeggende; *Trekt op want gy zuld Voorſpoedig zijn.* Job in zijn Ellende, Spotte met zijne Vrienden, als te zien is, Job 12: 2. *Trouwens, Om dat gy-lieden het Volk zijd; zoo zal de Wijsheyd met u Vernagten.* Ziet meede Kap. 26: 2, 3. En zoo wy omzoeken, daar zijn ook al diergelijke, Exempelen by den Apoſtel Paulus te vinden; overdenkt alleen, 1 Kor. 4:8. 2 Kor. 11:10, 11. en 12:13. En 't zal hier van meer dan genoeg zijn, om te zien, Dat als sommige Betweeters deeze maniere van Schrijven, heevig overhaalen; zy zulx alleen uyt enkel Verwaandheyd doen; haar laatende voorſtaan, Dat hun Gevoelens en Voorgeevingen, hoe Dwaalziek en Beſpottelijk die ook moogen zijn, by elk Gepreezen en met grooter Eerwaardigheyd behoorden Omhelſt te worden. En hier meede mag het ons thans geluſten van deeze Stoffe Oorlof te neemen, om'er nu alleen noch 't een en 't ander van der Egiptenaaren Afgodize Eerdienſt aan de Slange, by-te doen, en te bezien, Met hoedaanigen Uytbundigheyd dezelve tot andere Volken voortgeſtooven is: Waar in ook yts zal voorkoomen, Dat onze voorgaande Bedenkingen, eenigzinds zal konnen onderſchraagen.

Behalven 't geên wy van de Eerſtienſt der Slange, in de Verhandelinge van Iſis, hebben gezien, Hoedaanig Julianus, die Beminnaar der Egiptize Spooreloosheeden, in de laater-tijd, met dezelve op zijne Penningen omgeſprongen is; vindmen in de Oudheyd van alzulke Slang-Gezinde, welke by de Grieken den Naam van *Ophiten* droegen; klaar genoeg gewag gemaakt. Elianus getuygd van d'Oude Heydenen, Datze de Slang voor Heylig hielden, en datze inzonderheyd by d'Egiptenaars met alle kragt Geëerd wierd. Insgelijks heeft Maximus Tyrius, een gantze Reedenvoering van de Eerdienſt der Slange by d'Indiaanen gemaakt: En daar zijn veele Reys-Beſchrijvers die zulx ook van verſcheyde Indiaanze Volken verhaalen, Ook weeter Olaus Magnus van te ſpreeken, daar hy ſlegts van de Noordze Landen gedenkt. Uyt Tertullianus blijkt meede, Dat onder d'eerſte Kriſtenen, OPHITÆ of *Slang-Gezinde* waaren, die dezelve zoo hoog verhieven, Datze die booven Kriſtus Stelden; en gaaven daar van tot Reeden; *Dat zy door dezelve de kennis van Goed en Quaad bekoomen hadden.* En het is de waarheyd; alhoewel het den Menſch niet vryſtond, die zoo Duur te zoeken. Maar *Gy zuld Goed en Quaad kennen*, ſluyt een bedriegelijke Reeden in; naamelijk, Gy zuld ontwaar worden, in wat Goede en Gelukkige ſtaat gy van Godt uwen Schepper geſteld waard; en te-gelijk ook den Quaaden ſtand, daar in gy nu Vrywillig zijd overgegaan. Of gelijk het moogelijk de Slang-Gezinde, naa den Uytgang der Goddelijke Voorzienigheyd, en Godsdienſtige

d'Eerdienſt aan de Slange hoedaanig geëmeen by d'Egiptenaars en andere die 't van haar geleerd hadden.

ge bewimpeling hebben zoeken te draayen; Gy zuld den Quaaden Staat der Zonde kennen; en daar neffens ook d'aanbieding van Gods Algenoegzaame Barmhertigheyd en Eeuwig Goed, dat u zal Geopenbaard worden, in teegenstelling van het volgelijke Quaad der Zonde. Dit konden *d'Ophiten*, wel van agteren gissen, maar of het Eva juyst zoo klaar gezien heeft, is vry bedenklijk: En die voor Moses tijden aan de Slange-Dienst vast waaren, hebbender niet met alle van geweeten; en kan derhalven voor geen opgevatte naa-aaping, die uyt de Historie van den Val des Menschen door de Slange ontleend is, gehouden worden; alhoewel'er zijn, die deeze Godsdienst al mè een Uytvinding van de Duyvel noemen, gelijkwe strax uyt de Penning-Verklaarder Joachim Oudaan verneemen zullen. Daar wy nogtans uyt vergelijking van Ezechiel 8: 10. met Kap. 20. genoegzaam verneemen, Dat deeze Dienst der Slangen, al een Oude ingekankerde Afgoderye onder d'Egiptenaars zy geweest; en dat Moses daar uyt zijn Zinspeeling van de Slange, tot den Val des Menschen ook al-te liever heeft willen invoeren, gelijkwe bedenklijk hebben voorgesteld. Doch die geêne welke de Voorweetendheyd en Schranderheyd des Duyvels in de Geheymen Gods sterk drijven, konnen ligt toestaan, Dat die Vader der Leugenen, volgens den Uytslag by de Slang-Gezinde opgevat, in 't Paradijs de Waarheyd gesprooken, en een groot Euangelist geweest is, alhoewel weynig t' zijner baate. Maar zeeker, indien men zig op listig-bedagte Zinspeelingen leggen wilde; het zou te bezien staan, of de Mensch door den Val, niet veel-eer de Slange, als Godt gelijk-geworden is, en over zulx ook wel ter-deeg in zijn meeninge bedroogen. Want gelijk de Slange Jaarlijx haar Aangebooren Huyd afleyd, en weederom een Nieuwe aantrekt; alzoo heeft den Mensche door het voldoen van zijn Begeerte teegens Gods Gebod, het Aangebooren Kleed van Onnoozelheyd en Geregtigheyd uytgetrokken; en Naakt en Beschaamd geworden zijnde, hebbenze hun Nieuw-gezogte Dekzelen, van Vyge-Blaaderen en Beeste-Vellen moeten aantrekken, op dat haare Schande Gedekt wierd. En wie zal ons zeeker konnen zeggen, of niet misschien Moses de Slang invoerende, die reeds zoo gemeen als een God van groote Voorweetenschap en Heyl ge-Eerd wierd, de Slang in zijn laatste reeden doed zig zelven *God* noemen; dewijl zy niet eygentlijk zeyd, *Gy zuld* als Godt *zijn* (naamelijk, als dien, wiens Gebod zy te Eeren hadden;) maar, *Gy zuld* als Goden *zijn*. Gelijk het zoo van veele Vertaald en ook van onze Kantteekenaars Verklaard word: Onder welk getal de Slang-God dan ook zeekerlijk behoorde. Invoegen daar op dan ook zeer wel de Goddelijke Bespottinge, Ontkennender wijze van Moses word Ingevoerd, zeggende; *Ziet den Mensche is geworden als onzer-Een.* Want gelijk Godt hem zelven niet en laat Bespotten, alzoo en schijnd hy zig ook hier niet betaamelijk tot deeze Spot-reeden in-te mengen; maar Verwijtenderwijze het Voorstel der ingevoerde Slange, te baat neemende; die Gezeyd of Beloofd had; *Gy zuld als Goden zijn.* Het welke indienmen al te gewrongen op de Meerderheyd der Goddelijke Perzoonen, of H. Dry-Eenheyd wil betrekken, veel-eer een veelheyd van Goden zal schijnen te grondvesten; ten zy men, om deeze ongerijmdheyd te ontduyken, de Speeling op de woorden van de Slange, een Schranderen draay geeft, als of ze wouden zeggen, Dat den Mensche te vergeefs getragt had, te weezen als Godt, of een Perzoon van de Goddelijke Dry-Eenheyd. Gelijk de Heer Burmannus daarom ook meend, Dat Godt met een groote naadruk zeyd; „ niet, *Hy is geworden als* Wy; maar *Als onzer*-Een. Welk ziet op Godt, „ dien de Mensche zogt gelijk te zijn: Maar niet op het Goddelijk Weezen; „ want zoo zouden daar meer Goden moeten zijn. Aldus verstaat het ook de „ Kaldeëze Uytlegging: Ende het woord des Heeren zeyde; *Ziet Adam dien „ ik Geschaapen hebbe, is Een, of de Eeniggeboorne in de Weereld, gelijk ik Een, „ of de Eeniggeboorne ben in den hoogen Heemel.* Dat is, hy is my Gelijk: Al- „ hoewel hier quaalik gezeyd word, Dat *Adam Eenig was in de Weereld*, of „ dat zijn oogmerk geweest was om te staan naa de Eenigheyd. Zoo word mee-

„ de

Slange-Dienst geen vindinge van de Duyvel om den Val des Menschen te bewimpelen.

Bedenking over de Bespotting des Gevallen Mensche, die Godt wilde gelijk zijn.

Bedenking van Burmannus hier over.

„ de de plaatze Ecclef. 7:29. van zommige Overgezet; *Godt heeft den Menfche* „ *Regt gemaakt*; *maar zy hebben Gedagten der Grooten gezogt.* Dat is, getragt „ om den Vader, Zoon en H. Geeft, den grooten Godt gelijk te zijn : Waar „ in den Menfche zig nu Bedroogen vond van de Duyvel. Dus verre Burmannus. Doch wy voor ons deel, meenen, Dat het volgens onze voorgeftelde bedenklijkheyd, aan de laatere Naakoomelingen Adams, eerder deeze Zin kan hebben; Ziet hoe verre den Menfche niet ons, maar de God-Slange, dien hy Godsdienftig Gehoor gegeeven, en de Kennis van zijn eygen Magteloosheyd van geleerd heeft, gelijk-geworden is. Een Befpotting die te-regt op haar dwaaze Inbeelding pafte, en die men hier mag naadenken; dewijl'er niet onwaarfchijnelijk blijkt, Dat Mofes dit geheele ftuk, naa den uytgang der zaake en Voorkennis des Ifraëlitizen Volks geleeft heeft; tot wiens naarigt hy dit zoodaanig Befchreef. Gelijk dan ook d'Egiptenaars daarom de Afpis-Slange voor een God hielden; Dat zy geen Ouderdom verneemd, en haar Beweeging en Loop zonder Hulp van Handen en Voeten voortzet; even als de Vyerige Brand der Begeerte in den Menfche, Onmiddelijk Voortkruypt en haar uytwerking ten Goeden en Quaaden Uytgang heeft: Waar van wy meenen alreede beeter reeden gegeeven te hebben. Wy voegen'er egter noch by; Dat d'Egiptenaars onder haare Letter-Beelden, Een Slange met Een Haviks of Valks-Kop in gebruyk hadden, by hen KNEPH of *Knephus* genoemd; waar door zy zoo wel de *Godt der Scheppinge*, als *d'Ondervinding des Doods* verftonden: By Plutarchus anders, de *Werkfter der Weereld* genoemd; uytdrukkende de Goddelijke Natuure; dewijl de Slange alfwe ftrax zeyden, Handen noch Voeten noch eenige andere Leedemaaten heeft; maar alleen Leeft en zig Beweegd door haar Vyerige Geeft daarze vol af is. Gelijk zy dan ook in haare Beweeging, allerhande Figuuren en veranderlijke wijzen van Werkingen uytdrukt: En alffe de Steert in de Mond neemd en een ronde Kring maakt, niet alleen een Zinnebeeld van de *Eeuwigheyd* verftrekt; maar ook in verfcheyden kringen zaam-gerold, de Sfeeren en Kringen van den Heemel naabootft; waar van by Voffius en Kircherus in zijn Oedipus te zien is. Boovendien, word onder d'Egiptize Oudheeden, ook het Waarteeken van deeze Slang-God, niet zelden in zoodaanigen Geftalte en Stand gevonden, Datze met een dik Gefwolle Borft, het booven-Lijf tot verre over de midden, regt-over-end opfteekt, en flegts op Twee of Dry Krinkels van den Steert ruft, gelijk in de Kopere Tafel van Ifis, en andere Overblijfzels, jaa ook op veel Roomze Penningen, die wy ftrax moeten te berde brengen, gezien word. En dus zou het konnen zijn, Dat indien zulx anders op geen genoegzaam Aal-Oude herkomft der Afgodize verbeelding fteund; den Vloek der Slange, van datze voortaan op den Buyk zoude Gaan en in 't Stoff Kruypen, als een Teegenftelling der Verheevene Afgodize Verbeelding te-agten zy: Zijnde nu van de Menfchelijke ommegang onder Gods Volk, als de veragtfte onder alle Dieren des Velds afgeweerd, en de Vermorzeling van haaren Kop, aan des Menfchen Voet Onderdaanig gemaakt. Ook zullen wy hier naa onder de Land-Goden van Egipten zien, Dat de Afpis-Slange, de Boosaardigfte onder allen, in het Voogdyfchap ONUPHIS, welk d'Oude Kopten, PIHOF, dat is, *Slange* noemden, als de Befcherm-God, niet zonder Verheffing van zijn Beeldnis, (op dat hy immers niet geagt wierd in 't Stoff te Kruypen,) is ge-Eerd geworden. Gelijk dan ook zelfs haaren Vermaarden Serapis, te-mets onder de Gedaante van een Slange pleeg Afgebeeld en Gediend te worden. Zulx het wel zou konnen waar zijn; Dat gelijk d'Ontdekking van Goed en Quaad, door de Slange, in voerender-wijs ver-Oorzaakt is; Dat ook even zoo de God-Spraak van Apollo te Delphos, het gebruyk van Slangen in de Waarzeggerye heeft ingevoerd. Gelijk ook het Hebreeuwfe woord NACHAS *Slange*, zoo veel als *Liftig Waarneemen, Waarzeggen* &c. beteekend. Gelijk van Stellingfleet en Heynfius in-agt genoomen is. Waar door het dan gebeurd is, Dat Apollo zelf onder de Gedaante van een Slang Aangebeeden is. En dewijl van Ouds de Afgoden, Baals, Dæmons, Duyvels en Booze Geeften, niet zelden onder een-en

De Slang-God, hoedaanig by d'Oude verbeeld.

de zelve Heuyk te Kerk gingen; heeft men heel gereed gelooft en voortgezeyd, Dat de Duyvel door de Slange Gesprooken heeft. Gelijkwe strax uyt Lucianus zullen hooren, Dat het Oraakel van Apollo, geloofd wierd door een Slange te spreeken. En hoedaanig de Slange in de Verzoekinge van Kristus gepoogt heeft, al Weemelende de Borst op-te steeken en zig te Verheffen, is gebleeken, doe zy op de eerste aanval, weegens de Begeerte om in de Woestijne Brood uyt Steenen te maaken, in 't Voetzand getreeden lag. Want Teegenstreevelig om niet op den Buyk te gaan, maar in vollen loop haar kronkelende Slibber-Gladde gang willende hervatten en voortzetten, toondeze in 't Voorstellen van een andere Inval der Begeerte, haar kragt, op datze Jesus overboog om Eere voor 't Vleesch te behaalen. Gelijk d'Euangelize Historie Matth IV. omstandig aanteekend, en nu volgens onze voorgaande Reedenvoeringe, niet meer moeyelijk te verklaaren vald, Hoe Jesus hier Overwinnaar gebleeven is. En alhoewel het naauwlijx kan ontkend worden, of de Slangen, Draaken en andere Beesten, die te-mets neffens de Heyligen Geschilderd staan, schijnen by de Roomsgezinde, de zelve Eerdienst met haar bygevoegde Patroonen te genieten; als zy hen daar voor Buygen, Neygen, de Muts ligten, Gebeeden voor uytstorten en dezelve met Wierook Begeuren; (gelijkmen weet dat zulx aan St. Joris, St. Margriet en St. Antonis geschied, die met een Verken Geschilderd staat: En gemeenelijk ook een Ezel, in de Vlugt van Josef en Maria met het Kindeken Jesus naa Egipten gezien word;) Weeten zy doch dit alles zooze meenen, een flinkzen draay te-geeven, en in de Beste vouw te slaan: Want zy zeggen, Dat al deeze Eerbied niet aan de Slangen, Draaken noch Ezels of Verkens die'er by afgebeeld staan; maar aan de Heyligen gedaan worden: Gelijk zy daar in met een zeer schoon Exempel, heel Schrander van zeeker Doktor van Leuven zijn voorgegaan: Want den zelven eens hebbende in't uytgaan van de Minne-Broers Kerk, zijn Muts afgeligt, voor een Tafereel, Dat de Historie van Kristi vertooning met de Purpere Mantel en Doorne Kroone, Joan. 19:5. Verbeelde; (by hen gemeenlijk, ECCE HOMO, *Ziet den Mensche*, genoemd; in welke by gevolg dan ook Pilatus uytgeschilderd stond;) keerde hy flux te rug, en riep de Schilderye overluyd toe; NON TIBI PILATE, SED CHRISTO: Niet anders als of hy half berouw van zijn gedaane Eerbied hebbende, den Roomzen Stadhouder heel Gramsteurig had willen toezarren; *Wat laat gy u voorstaan* PILATUS, (Bengel als gy zijd?) *ik heb mijn Muts voor u niet afgenoomen, maar voor Kristus dien gy daar onder-handen hebd.*

Heyl en Welstand hoe op de Penningen door de Slange Verbeeld.

Die ons nu onder de Zinnebeelden der Deugden en toestand der Zaaken, ook die van *Heyl* of *Welstand*, by de Latijnen SALUS of *Zaligheyd* genoemd, op de Roomze Penningen verklaaren, hebben op desselfs voorligting, 't zelve niet onvoegzaam in twee leeden onderscheyden: Naamelijk datze op d'eene voorgehad hebben, *De Welstand der Zaaken*, op d'ander *De Gezondheyd des Lichaams*, te Verbeelden. En gelijk deeze laatste alderbest tot ons voorneemen diend, op datwe volgens onze belofte een toegift op de Goddelijke Eerdienst der Slange, uyt de Roomze Penningen bybragten, zullenwe ons niet laaten verdrieten, de Reedenvoeringe van Joachim Oudaan hier in-te lassen; en zulx wel zoo veel te liever als wy voorgenoomen hebben, te doen zien, Van hoedaanigen gevoelen dien Schrijver is, aangaande de Guychelagtige verpoetzing, die de Duyvel heeft weeten in-te voeren, op dat hy als een grooten Heylig in zijn Oude Slange-Beeld, ge-Eerd wierd. Hy dan vangd aldus aan: Om tot het tweede

En of zulx een vinding van de Duyvel mag genoemd worden.

„ Lid van *Heyl* en *Gezondheyd*, door de Naam SALUS beteekend, en op de „ Penningen, onder een Slange uytgebeeld, over te-gaan, gemoet ons eerst, „ een Gedraayde Warrelknoop, die uyt beyderley Beteekenis schijnd zaam te „ hangen, dat is, die Kronkelagtige in-een Getiste en Slibber-Gladde Slange, „ die zoo wel by het Beeld van *Apollo*, als by dat van de *Gezondheyd* gezien „ word: By Apollo zeggenwe, zoo ten opzigt der Wichchelaaryen en Waar- „ zeggeryen, als ten aanzien der Artzenyën en Kruyderyen, waar van Apollo

„ de

EX SC
I
SALVS AVG
II
TR POT XI COS II
III
IV
TR.P.XX IMP.III
V
VI
P.M.TR.P.X. IMP. VI.COS.III.P.P.
SALVS
VII
SALVS AVG
VIII
SALVS AVGVSTI
S C
IX
SALVTI AVGVSTORVM TR.P.XVII
X
SALVS ANTONINI AVG
XI
PRINCEPS IVVENTVTIS
XII
III.VIR.VALETV
M.ACILIVS
XIII
COS IIII
XIV
XV
ΑΒΩΝ
XVI
SALVTIS
SA LVS
XVII
de slange tot de
en zuld den dood niet
Gen. 3: 4.
SALVS AVG
P.M.TR.P. COS II
SALVS AVG
ΑΙΣΚΛΗΠΙΟΣ
ΚΑΙ ΥΓΕΙΑ

2 Deel P. 674.

„de Voorſtander gehouden word. Men ziet dan op eenen Penning van Lepi-
„dus, (hier in een * Print Tafereel, neffens andere Slange-Penningen die ons * Ziet het.
„thans zullen te pas koomen, Afgebeeld;) een zoodaanigen Slange zig opheffen Print-Taa-
„te midden uyt een *Dryvoet*, dat is, den Altaar of Schraag waar uyt, en om, fereel dat
„Apollo zijn Antwoord plag te geeven; of gelijk Lucianus zeyd; *Waar onder-* eenige
„*uyt een Slange gewoon was te Spreeken.* En dat aan Apollo dusdaanige *Dry-* voornaame
„*ſtallen* met een Slange, van Goud of Koper van de Grieken Toegeheyligd wier- Slange-
„den, betuygen beyde Herodotus en Pauſanias. Zoo heeft die Oude Slange, Peningen
„onder de Gedaante, waar in hy eens de Moeder aller Leevende Bedroog, naa- vertoond.
„derhand by-naa alle Leevende noch zoeken te Begoochelen, en te Verſtrik- I Penning.
„ken, en waar in hy de Straffe zijner Vervloeking, en toezegging dat hem den
„Kop Vertreeden zou worden, ontfangen had, noch willen 't Hoofd Ver-
„heffen, en alzoo zijn Heerlijken Zeegenpraal naa de Hielen Bijten, als hy zij-
„ne zoo Liſtige en Meenigerleye Bedriegeryen, onder vertooning van dit Dier,
„voor Heylzaame en Goddelijke Zeegeningen deed te voorſchijn koomen. En
„wat al beſlags, omtrent de Waarzeggeryen, men gewoon was met de Slange
„te pleegen, betoond de nu-genaamde Lucianus in zijnen *Alexander den Val-*
„*zen Waarzegger*; *welken Alexander een Slange van de Stadt Pella* (daar Lu-
„cianus zeyd, Dat de Slangen zonder Fenijn gevonden worden;) *meede voe-*
„*rende, den zelven de Naam gaf van* Eskulapius *Apollôs-Zoon, die te Epidau-*
„*rus onder de Gedaante van een Slange, of met een Slang vergezelſchapt, ge-*
„*Eerd wierd, en Goddelijke Antwoord gaf.* &c. Dit aldus van de Slange voor-af
„gezeyd hebbende, zullen wy zien hoe verre het op de Bediedenis onzer Pen-
„ningen paſt. Op eenen Penning van Poſthumus, ziet men een Staande Mans-
„Beeld met de Louwrier Gekroond, den Boezem bloot, den Tabbaard onder
„den Arm door, om 't Lijf geſlaagen, houdende een Staff in de Hand waar op
„een Slange Krinkeld, het byſchrift is, † SALVS AVG. *Heyl des Keyzers*; † Ziet den
„of *Keyzerlijk Heyl.* Een by-naa diergelijke Afbeelding ziet men op een * Pen- II Pening.
„ning van Markus Aurelius, daar de Slange zig met een Lugtige beweeging * III Pen-
„van den Staff verheft; 't zy hier door Apollo verſtaan worde met zijne Slange, ning.
„om de Waarzeggingen; of Eskulapius, met den zijnen, waar van Statius Pa-
„pinius zeyd;

————————— *Groot-Helper voor de Kranken*
Verſchijnd hy, die de loop des Noodwets, lang aan 't wanken,
Kan ſtutten, En zig ſteund, hy Goedertieren God,
Op zijn Heyl-Rijke Slang.

„En beyde, naamelijk, *Apollo* en *Eskulapius*, wordenze op de Penningen der
„Grieken, met de Naam ΣΩΤΗΡ, *Behouder* of *Gezondmaaker* Vereerd; welk
„woord de kragt van *Zaligmaaker*, in de Perzoon van Kriſtus heeft; en dus
„ſchijnd het ook de Heylzaame eygenſchappen onzes Zaligmaakers, met naar-
„yver op-te volgen, van wien de Profeet Voorzeyd hadde, en de Euangeliſt
„toegepaſt, *Hy heeft onze Krankheeden opgenoomen, en onze Ziekten gedraa-*
„*gen.* Dit is dan zeggen we, de Liſtige Knoop, die door dien Duyzend-Kon-
„ſtenaar in zijnen gladden Slang geleyd word, Dat hy zig meede de Kragt van
„*Heyl* en *Gezondheyd* wil Aangemaatigd hebben. Te welker Oorzaak nu ook
„aan Eskulapius de Slange word by-gevoegd, daar toe worden verſcheyde Ver-
„tellingen te voorſchijn gehaald: *Als* Eskulapius, *zeyd* Hyginus, *van Minos*
„*gedwongen wierd zijn Zoon Glaukus weeder in het Leeven te herſtellen, hier*
„*toe in een Afgezonderde plaatze opgeſlooten, en bekommerd wat hy doen zou,*
„*zeydmen dat 'er een Slange op zijn Staff quam Kruypen, dien hy met Verbaaſt-*
„*heyd verſcheydemaal ſlaande, en toen hy Vlugte, Vervolgende, om 't Leeven*
„*bragt*; *waar op een tweede Slange quam, die eenig Kruyd in den Bek draagen-*
„*de, de Geſlaage Slange weeder deede Leeven*; *waar door Eskulapius Gemoe-*
„*digd, en vol Goeder-Hoops, met het zelve Kruyd ook Glaukus Leevendig*

„ *maakte. En hier door, zeydmen, Dat de Slange in zijn Bescherming en on-*
„ *der het Gesternte gebragt is.* Makrobius spreekt'er aldus van; *Eskulapius,*
„ *is een Heylzaame Kragt voor de Gemoeden en Lichaamen der Menschen, die*
„ *uyt de Zon voortkomd:* SALUS ('t Heyl *of de* Gezondheyd) *is de Uytwer-*
„ *king der Maan, waar door de Lichaamen van alles watter Leefd, met een*
„ *Heylzaame maatiging Gesterkt, opgehouden worden: En daarom worden by*
„ *haare Beeldenissen Slangen gevoegd, om datze te weegbrengen dat de Lichaa-*
„ *men der Menschen, even als het Vel der Swakheyd afgelegd hebbende, wee-*
„ *derom als tot haar voorige Kragt Verjeugdigen, gelijk de Slangen alle Jaaren,*
„ *het Vel des Ouderdoms afleggende, weeder Jeugdig worden.* Van Makrobius
„ staat te letten, Dat hy, in een Eeuw geleefd en Geschreeven hebbende, waar
„ in de Kristenen verre d'Overhand hadden, die alle Spoorelooze gebruyken en
„ waarneemingen der Heydenen, op het kragtigste wisten te ontdekken en ten
„ toon te stellen, alles op de beste wijs, zoo veel doenelijk was, heeft poogen te
„ Verglimpen, en met eenige schijn van billijke herkomst op-te Cieren. Dog dat
„ Eskulapius onder de Gedaante van een Slange zelf, of in een Slang veranderd,
„ ge-Eerd is geweest, Getuygd Valerius Maximus, daar hy zeyd; *Dat de Roomze*
„ *Gezanten, naa Epidaurus gezonden om Eskulapius te haalen, (dienze uyt de*
„ *Boeken der* Sibyllen *verstonden, dat teegen de Pest waar meede de Stadt dry*
„ *Jaaren lang had liggen Worstelen, eenig Hulpmiddel zou toebrengèn,) van de*
„ *Epidauren in Eskulapius Tempel gebragt, aldaar die Slange, die d'Epidau-*
„ *riers zelden en nooyt als tot haar groot Heyl, plagten te zien, gevonden heb-*
„ *ben; dewelke door de Voornaamste Straaten der Stadt, met Lieffelijke Oogen,*
„ *en een zagte Swier bestond te Kruypen, en dry Daagen lang, met een Gods-*
„ *dienstige Verwondering van allen Bezien zijnde, in de Romeynze Galey zig*
„ *Scheep begaf, en in een veelbogtige Kronkel opgerold, ging Gerust onder de Hut*
„ *van den Gezant Quintus Ogulinus.* En by Ovidius word Eskulapius zelve in-
„ gevoerd, Dat hy de Gezanten in den Slaap Verschijnende aldus aanspreekt:

'k Zal koomen, zijd Gerust, en zal mijn Beeld verlaaten:
Gy ziet (bezietze wel, om wel te konnen vaaten
Wat dat my Kennelijk maakt,) gy ziet dees Slang, *ter zy*
Gekronkeld op mijn Staff, in deeze zal ik my
Verand'ren, maar, met een, meer Heerlijk en Verheeven
Verschijnen, en zoo groot gelijk een God *te Leeven,*
En Heemels Lichaam past.

„ Wy zullen dan, ter Bediedenis van deeze Slange, de Toepassing wat dieper
„ neemen. Op een groote Kopere Penning van * Nero, ziet men zonder eenig
„ Omschrift, een groote en Lang-Slingerende Slange, die zig met verscheyde
„ Bogten en Kronkelen, onder het Schaaduw-Loof van eene daar booven over-
„ heen gestrekten Boom, verheffende den Kop aan een Altaar brengd, die met
„ Ontsteeke Vlamme voor hem staat, en waar op hy Biezende, met zijn Swad-
„ derende Aassem, schijnd te Kissen en te Blaazen. Op een diergelijke Pen-
„ ning van † Aurelius ziet men de Slange, zelf op den Altaar Gekronkeld lig-
„ gen, waar neevens aan de een zijde, een Gevleugeld Overwinning Beeld, dat in
„ d'eene Hand een Offer-Kruyk, en in d'ander een Korfje met Vrugten, of
„ Bloemen vast-houd; daar aan de ander zijde, een half Gewaapende Krijgs-
„ Heldinne, als Roome, of de Manhaftigheyd, de Hand aanslaat, als ston-
„ denze beyde om de Slange zijn Offer toe-te brengen; alles weederom on-
„ der het overhangende Schaaduw-Loof: Noch zietmen op een * Penning van
„ de zelve Keyzer, een diergelijken Boom, waar onder een Vrouwe, zijnde
„ tot de Middel Naakt, die yts aanbied aan een ander Vrouwen-Beeld, dat op
„ een Verheevendheyd staande, van de Middel af, beneedewaards met een Slan-
„ ge Omgordeld is, zonder dat men zien kan, waar zig het Slangen Hoofd ver-
„ borgen houd, ten zy met de Vrouwenborst vereenigd, een Verschrikkelijk
„ Wanschepzel komd te maaken. Eyndelijk op een † Penning van Kommo-
„ dus

* Ziet den Penning IV.
† Ziet den Penning V.
* Ziet den Penning VI.
† Ziet den Penning VII.

„ dus bevind zig weederom deeze Slange, onder een Overlommerende Boom,
„ neevens een Beeld dat op een Verheeven Zuyl opgeregt ſtaat, daar hem een
„ Zittende Vrouw, uyt een Offer-Bak, zijn Voedzel geeft, met het Byſchrift
„ SALVS, *Heyl* of *Welſtand*. Wat wil dit alles? Dit Rooken onder Groene Boo-
„ men, Dit aanſteeken van Offer-Vyer, Dit Spijs-brengen aan dit Kronkelende
„ Gedrogt? Is't Een Offer aan Eskulapius? Is 't Een Belofte-Wenſch om *Heyl* en
„ *Welſtand*? Of heeft aldus die Oude Slange, en Helze Draak, zijn Liſtige Be-
„ kruyping, aan het eerſte Vrouwen-Beeld, omtrent den Boom der Kenniſſe
„ van Goed en Quaad, (want de Penningen zijn d'afbeeldingen der Plegtighee-
„ den, dieze inderdaad bedreeven;) zoeken te Vernieuwen, en t'elkens naa-te
„ Goochelen? Zeer naa-by komd hier meede over-een, de beſchrijvinge die Vir-
„ gilius van diergelijke Slange doet; daar hy Eneas de Geeſt van zijn Vader
„ Anchiſes doet Op-roepen, en aldus zeyd;

Hy geeft zig uyt den Raad, veel Duyzenden te gaader
Gaan met hem, naa de Kuyl en Grafſtè van zijn Vader;
Hier Plengd hy op de Grond een Plegtig Offer-Vloed,
Twee Koppen vol van Wijn, Twee van Geheyligd Bloed,
En Twee van Verſche Melk, en werpt' er overheenen
Veel Roozen en Gebloemd, en Roept en Zugt met eene,
O Vader *zijd Gegroet*, ô Vaders Zaal'ge-Ziel
Zijd anderwerff Gegroet, ô Aſſche, die mijn Kiel
Vergeefs Behouden wou; wy moogen niet Aanſchouwen
d'Italiaanze Kuſt, noch hoe in d'Erf-Landouwen
d'Auſoonze Tyber leyd in haaren ommevang:
Dus Spreekt hy, onderwijl, Een Slibberige Slang
Verheft zig uyt het Hol, en Zeevenwerf-Gevlogten
In groote Kringen, Kruypt met Zeeven wijdê Bogten,
En ſlaat zig ſtil om 't Graf, en Glibberd op 't Altaar;
Terwijl zijn Blaauwe Rug, met Schobben aan elkaar,
Met Goud-Geel is Beplekt, en Glinſterd, Rijk van Sprooten;
Regt als een Reegenboog, waar op de Zon geſchooten,
Zijn Verwen Flikkeren doed: Eneas *ſtaat Verſtomd;*
Hy met een langen Swaay Kruypt langzaam voort, en komd
In 't eynd omtrent den Dis van Schootelen en Schaalen,
En Proeft' er van 't Geregt, en laat zig weeder Daalen,
(Naa dat hy Af-Eet al wat d'Altaar-Dis hem gaf,
En meer geen Schaade doed,) tot onder in het Graf:
Toen voer Eneas *voort, noch ſterker dan te vooren,*
Om zijnes Vaders Geeſt, *te Eeren naa behooren;*
Onzeeker of het de Geley-Geeſt *van de plaats,*
Of 's Vaders Lijf-Knegt *zy; des Slagt hy met zijn Maats,*
Vijf Runders, Swart van Vel, Vijf Schaapen en Vijf Swijnen,
En Giet' er Koppen uyt, en Schootelen met Wijnen,
En Roept Anchiſes Ziel, *en Geeſten, in 't Gewoel*
Van Plutôôs Donk're Nagt, en Acheronze Poel.

„ Men ziet dan niet gemeenzaamers op de * Penningen, als het Opſchrift SA-
„ LVS AVG. of SALVTI AVGVSTI, of AVGVSTORVM, *Welſtand*
„ *des Keyzers*, of *Ter Welſtand des Keyzers*, of *Der Keyzeren*, daar een Slan-
„ ge die zig om een Altaar Kruld, of booven den Altaar Verheft, van een Staan-
„ de, of Zittende Vrouw, die zig zomwijlen met een Staff Steund, uyt een
„ Offer-Nap yts aangebooden word. En datter inder-daad, onder de Verduy-
„ ſterde Heydenen, een diergelijken Slangen-Offer, te Lanuvium in Italie, niet
„ wijd van Roome, geweeſt zy, daar omtrent den Tempel van Juno Soſpita,
„ *Juno de Behoudſter*, de Dogters zig heen begaaven, om de Proef van haar

* Ziet de Penningen VIII. IX. X.

 Kuys-

„ *Kuysheyd* of *Onkuysheyd* uyt-te ſtaan, en met eenen een Vrugtbaaren Oogſt „ voor 't aanſtaande Jaar te Verzoeken, zulx heeft Propertius in deeze Veerzen „ te kennen gegeeven, zeggende;

Een Oud' en groote Slang, *is de Beſcherm-Voogdeſſe*
Van 't Oud Lanuvium, *daar men in's Afgronds Wagt*
Geen enkel uur verzuymd; hier gaapt een Wijde Breſſe,
Daar d'Ingang heene leyd in een Gewijde Nagt;
Hier daald een Maagd omlaag (ô wagt u voor die weegen)
Daar 't Eeren *van de* Slang *zijn Jaarlijks Voedzel eyſcht,*
Hy Bieſt, en Kiſt haar toe, van d'Aard omhoog geſteegen:
De Deerne, Doods van Schrik, treed agterwaards, en Deyſt,
Voor zulk-een Heyligdom, wanneerze gaat vertrouwen
Haar Hand aan 't Slangen-Hoofd, die 't Voedzel van de Maagd
Op-Eetend, haar zomwijl met d'Oogen komd t' aanſchouwen,
Dat in haar Armen ſchud de Bloem-Korf dieze draagt:
Indienze hier Maagd verſchijnd, en Eerbaar word bevonden,
Zoo komtze Vader t' Huys, en Moeder om den Hals:
Dan roept het Boere-Volk, Verheugd, met volle Monden
Het Jaar zal Vrugtbaar zijn, *en maakt veel Vreugd-Geſchals.*

„ Indien men vraagd, wat doch de Roomze Digters bewoogen heeft in haare „ Heydenze drift, en ommevoering, deeze dingen te Beſchrijven, daarze zelf „ een Ziddering en Afgrijzen van hebben, en daar zoo klaar de kragtige Wer- „ king des Duyvels, onder deeze Slange-gedaante, in de Kinderen der Onge- „ hoorzaamheyd, aanbeſpeurd word? Onzes agtens, Wy meenen, datze dee- „ ze dingen niet haar zelven, maar ons toegediend hebben, of liever die geenen, „ die op het Ligt der eerſte Verkondiging des Euangeliums de Oogen willen- „ de Openen, zien zouden in welk een Nagt van duyſternis en Duyvelze Begoo- „ chelinge zy Verzonken laagen. Indien men verder zijn Gedagten met deeze „ ſchroomagtige twijffeling bezet vind, en overleyd wat de Reeden is, Dat (de- „ wijl de Duyvel onder deeze Slang-Gedaante, zoo zeer zijn Perzoonaadje ge- „ ſpeeld heeft;) d'Afbeelding van een Slange, t'eeniger tijd een Voorbeeldelij- „ ke Afſchaaduwing van den Heere Kriſtus heeft moeten verſtrekken, zoo als „ hy zelfs hier van zeyd, *Gelijk Moſes de Slange in de Woeſtijne Verhoogd heeft,* „ *alzoo moet de Zone des Menſchen Verhoogd worden*; daarze, naamelijk, de „ Slange aanziende, die van de Slange Gebeeten waaren, door dat Gezigt Ge- „ neezen wierden? Zoo kanm'er enkelijk op antwoorden, Of het niet en is, om „ het Leeven uyt de Dood te kennen te geeven; naamelijk, Dat gelijk die Slan- „ gen Doodelijk en Verderflijk waaren, egter 't Aanzien van een Slange haar „ Geneezing te weeg bragt; zoo ook de Kruys-Hanging en Dood van de Heere „ Jeſus, die in zig zelven ingezien, d'uyterſte verlaating meede te brengen en „ ten Verderf en Vloek te ſtrekken ſcheen, Dat die zeggen we, de hoogſte Wel- „ ſtand en Geneezing, jaa Leeven, Heyl en Zaligheyd heeft te weeg gebragt. „ Maar wil men 't naader uytpluyzen, zoo ſtaat te letten, Dat de Slangen, waar „ van d'Iſraëliten Gebeeten wierden, Doodlijk en Vergiftig waaren, maar de „ Slange welkenze aanzaagen, of ſchoon de anderen gelijk, zonder Kragt of „ Vermoogen van Beſchaadigen; Dat zoo ook de Heere Jeſus, in de gedaante „ als een Menſch bevonden, d'andere Menſchen, daar in datze *Van de Zonde* „ *Gebeeten* en *Doodelijk Gewond waaren*, ongelijk was; en derhalven dat hy *In* „ *de Gelijkheyd des Zondigen Vleeſch, ende dat voor de Zonde, de Zonde heeft* „ *Veroordeeld in het Vleeſch.* Wy koomen dan weeder tot de Toepaſſing der „ Slange op de Penningen; zullende de zelve hier een weynig intrekken, en en- „ kel op de *Gezondheyd* paſſen, dewijlze ook, om datze jaarlijx haar Huyd ge- „ woon is te Vernieuwen, in deeze beteekenis genoomen word: Dus heeft men „ op een Penning van * Heliogabalus het Opſchrift, SALVS ANTONINI „ AUG.

† Ziet den Penning XI.

„ AVG. *Gezondheyd van Keyzer Antoninus*; daar een Staande Vrouwe, gelijk „ meermaals op anderen, de Slange in d'eene, en het Bakje in d'ander Hand „ houd. *Staande wordze verbeeld*, zeyd Antonius Auguſtinus, *Wanneer een „ Herſtelde en Geveſtigde* Gezondheyd, *gelijk der geener die uyt het Bedde Op- „ ſtaan, te kennen word gegeeven*; en beſtendig ziet-menze wanneerze den „ Arm op een Pylaar ſteund, gelijk aldus in de voorgaande Geſtalte op een * Pen- „ ning van Domitianus. Op een Penning van † Antoninus geeftze een Slange „ zijn Spijs of Offerhande, zijnde met d'ander Hand op een Schip-Roer geveſ- „ tigd, dat op een Weereld-Kloot ſteund; tot een teeken, Dat de *Gezondheyd* „ des Keyzers, door zijn Regeeringe, ook de Welſtand des Weereld is. Want „ dat deeze Benaaming en Verbeelding zig tot de *Gezondheyd* ſtrekke, betoond „ een Penning der Roomze Stam-Huyzen uytdrukkelijk, waar op aan d'eene „ zijde een Vrouwen Hoofd, met Louwrier Bekranſt en het Byſchrift * SALV- „ TIS *Des Heyls*, en aan d'andere, de Vrouwe met haar Slang in de Hand, „ ſteunende den Arm op een Kolom, en 't Byſchrift MV. ACILIVS. III. VIR. „ VALE TV. *Markus Valerius Acilius Dryman der Gezondheyd*; waar uyt „ ſchijnd, Dat ook de Voorzorge der *Gezondheyd*, dat is, Hoofdmanſchap „ der Artzenyen, aan Drymannen, gelijk meer andere Ampten by de Romey- „ nen, aanbevoolen is geweeſt. Van Nero word † SALVS *Gezondheyd*, met „ haar Offer-Nap zonder Slange Verbeeld, als ſchijnende te kennen te geeven, „ Dat men de *Gezondheyd* niet yts Venijnigs toe moeſt voegen: Waar in hem „ Hadrianus ſchijnd te volgen, daar * SALVS AVG. *Keyzerlijke Gezondheyd*, „ met een Staff, en Offer-Bak, aan een Altaar Staat of Zit, waar by insgelijx „ geen Slang gezien word. &c. Hoe verre wy ons de Aanmerking van deezen Schrijver, niet alleen tot Verklaaringe van de bygebragte Penningen wilden te-Nutte maaken; maar ook op dat wy uyt de ſpoorelooze naa-aaping der Aal-Oude Egiptize Slange-Dienſt, tot welk ons de Verhandelinge van Iſis, ingevoerd heeft, in 't algemeen bemerken mogten, Waarom wy die zelve Godinne, daarze ſlegts de Vrouw en Zuſter van Oſiris is, eerder dan haar Man en Broeder zelfs, dus breedſpraakig tot deeze laatſte beſchouwing, beſchreeven hebben. Welken Oſiris egter nu ſtaat aan den rey te koomen: Zonder dat wy ons verder met die twee Slange-Penningen bemoeyen, welke in ons Print-Tafereel met xv. en xvii geteekend zijn, en beyde Eskulapius, de God der Gezondmaaking of Geneezing aangaan: Welken Glaukus de Zoon van Minos Koning van Kreeten, van de Dood heeft Opgewekt. Waar over men Kartarius en Spanheym mag te raade neemen, die dezelve Geleerdelijk Verklaard hebben. Gelijk wy ons noch veel-min moogen inlaaten breedſpraakig te zeggen, Hoedaanig dit leelijk Beeſt, noch heeden by de Indiaanze Volken ge-Eerd word; zoo dat de Samogiten en veele onder de Japonneezen, dezelve uyt Godsdienſtigheyd in haare Huyzen Opvoeden; en gelooven, Dat als haar eenig Onheyl overkomd, zulx geſchied, om datze haare Huys-Slange niet wel Onthaald hebben: Hierom feſteeren zy dit Beeſt heel Zorgvuldig met Lekker Eeten en Drinken; en noemen haare Kinders naa de Naam van een Slange; op dat dit Dier haar Onbeſchaadigt laat. En dat ook de Malabaaren, en die van Kormandel, de Slangen, door Gezangen weeten te Beleezen; zoo datze op haar Geluyd ſchijnen te Danſſen; magmen by Baldèus verneemen. En niet alleen dit, maar Nierenbergius maakt ook van een Oude Tooverés gewag, die een Slange Spijzigde; door welke de Duyvel met haar Sprak, even als door zijn over-oud Werktuyg, door welk hy Eva Bedroog. Maar 't moet elk wonder doen, Dat Wijze luyden aan zulke Leugenagtige Vertellingen, geloof ſlaan. Alhoewel dit zou konnen waar zijn; als gemelde Schrijver zeyd; Dat wanneer deeze Slange haar Voedſter-Vrouwe, maar in 't gezigt kreeg, zy ſtrax uyt haar neſt kroop, haar Lieſkooſde en Streelde als een Hondje, en altijd tragte by haar te zijn. Doch dat de Duyvel door dat Beeſt gemeenzaame Zaamenſpraak met haar hield, heeft die Tooverhex voorzeeker op de grondſteun der Oude meeninge Geloogen.

* Ziet den Penning xii.
† Ziet de Penning xiv.
* Ziet de Penningen xvi en xiii.
† Ziet den Penning xviii.
* Ziet de twee Penningen xix.

Oſiris

Osiris hoedaanig Vermaarden God der Egiptenaaren, en Man en Broeder van Isis gehouden.

Osiris dan, van wienwe hier te vooren een Oude Afbeelding hebben bygebragt, is volgens 't Getuygenis van Diodorus Sikulus, even als Isis, van Saturnus Vulkanus Zoon Geteeld, en naa des Vaders Overlijden, met Isis te zaamen Egtgenooten geworden zijnde, word van hun beyde gezeyd, Datze met zoodaanigen Wijsheyd en Magt over gants Egiptenland Geheerscht hebben, Dat elk daar voor een groot-agting had: Als dewelke, behalven de Heylzaame Wetten dienze den Egiptenaaren hebben bygezet, haar ook den Land-Bouw, 't gebruyk der Handwerk-Gereedschappen, het Planten van Wijnstokken en Olijf-Boomen, 't gebruyk der Letteren, en alle andere Weetenschappen, door de helpende Hand van Merkurius, hebben geleerd. Zulx de Gunst des Volx, Osiris met'er tijd, by de Zonne, en zijn Vrouwe Isis by de Maan, hebben beginnen te Vergelijken, en alzoo den weg te baanen, omze beyde, onder 't getal der Goden over te brengen; gelijk het gebeurd is. Want wanneer naa derzelver Dood, hun Naam-gedagtenis geduurig toenam, en 't Erfgerugt haarder voortreffelijke Deugden, 't Bygeloovig Gemoed der Egiptenaaren, meeren meer innam, wilde de neyging tot veele Goden ten laatsten, Dat Osiris in de Zonne, en Isis in de Maane herschaapen wierden; op dat den eenen als Koning den Heemel, d'andere als Koninginne, de Aarde Bestuuren zou. Maar wanneer Typhon zijn Broeder Osiris, zelfs al by 't Leeven, onder de rang der Goden geteld zag, is hy daar-over zoo dapper in Wangunst ontsteeken, Dat hy Osiris met hulp der Titans, heymelijk om den Hals bragt, en aan yder zijner Vloekverwanten een stuk des Lichaams uytdeelde; waar door hy geleegentheyd vond het Rijk van Egipten in-te neemen. Doch Isis het Schelmstuk verneemende, nam'er Wraak af; want met de Hulp van haar Zoon Horus en Anubis aangespannen, heeftze Typhon met al zijn Booswigten Omgebragt, en 't Gebied des Rijks alzoo weeder in Handen gekreegen. Maar naa deeze uytvoering egter noch om 't Doode Lijk van haaren Osiris bekommerd, deedze met zeer groote moeyte, al de Deelen van zijn Lichaam, die Typhon verstrooyd had, opzoeken; en niets vindende dan zijn Mannelijk Teel-Lid, deedze de rest van 't gantze Lijf, uyt Kruyden en Speceryen met Wasch doormengd, tot de Gedaante van een Man-Mensch opmaaken; ten eynde d'Egiptenaars 't zelve met een Aanbidding Vereerden: Daar naa ontboodze de Priesters, en haar het Beeld van Osiris getoond hebbende, bevalze 't zelve in 't Heymelijk als een God te Eeren, en aan hem het een of 't ander Dier, naa hun goeddunken toe-te Wyën. En op dat de Priesters deeze Eerdienst te volveerdiger volbragten, ley zy haar een Jaarlijxe Inkomst toe; die daar op uyt zugt van Gewin, alles in 't werk stelden wat zy konden, om Osiris met Beelden en andere Plegtigheeden te Eeren; 't geenze op deeze wijze deeden: De Priesters gelieten haar op zeekere Daagen des Jaars, in de Heymelijke Vertrekken des Tempels, het Lichaam en het Beeld van Osiris te hebben; doch op een plaatze voor de Menschen onbekend; dien zy ook op den zelven dag met groote Teekenen van Droefheyd, Weenen en Kermen Betreurden: Scheerende tot blijk van d'aldergrootste Rouwe, het Haayr van 't Hoofd, Sloegen voor de Borst, en op andere Deelen van haar Lichaam, Slag op Slag; en Sneeden d'ouste Wonden, in 't voorige Rouwbedrijf ontfangen, van nieuws weeder Op, alles ter Gedagtenis van Osiris, die zoo Jammerlijk om 't Leeven gekoomnn was. Het Kermen en Klaagen naa eenige Daagen vol-eynd zijnde, begonnenze, even als of het Lichaam van Osiris, Goddelijk gevonden was, van de grootste Rouwklaage, tot de grootste Ongebondenheyd van Vreugde uyt te barsten; zoo datze van Huylen en Treurig Vasten, tot Zingen, Dansſen, Springen en Goed-Cier maaken overgingen. En dit was de Plegtelijkheyd waar meede d'Egiptenaars, de Vindinge van Osiris Dood Lichaam onderhielden. Waar toe wy vermaanen te willen naazien wat hier van in de * Joodse Oudheeden, aangaande den Thammuz, die volgens Ezech. 8:14. *Van de Wijven Beweend wierd*, aangeteekend is: Alwaar van een diergelijke Vindinge van Adonis, die weeder Leevendig geworden was, (verstaat naamelijk het weederkeeren

Osiris in de Zonne, en Isis in de Maan geplaatst.

En de Leeden van zijn Dood Lichaam verstrooyd.

Waar van niet dan het Mannelijk Teel-Lid gevonden wierd. En hoe egter tot een God geworden.

En met een Feest-Dag van zijn Vinding Gevierd.

* Joodse Oudheeden het 1395ste. blad. &c.

van

van de Zonne, die d'Egiptenaars in den Hervonden Ofiris Eerden;) gewag gemaakt is. En gelijk we zoo ftrax zeyden, Dat van Ofiris Lichaam, niets weezentlijx dan zijn Mannelijkheyd gevonden wierd, alzoo zullen wy aanftonds van zeeker Feeft gewag maaken, Dat ter Eeren van Ofiris Teel-Lid, by d'Egiptenaars in gebruyk geraakt is; by de Griekze Schrijvers gemeenelijk FALLOPHORIA of *Swanffen-Ommegang* genoemd. Doch het Beweenen van Ofiris Dood, gefchiede volgens Diodorus Sikulus, op de Vieringe van Ifis Feeft: Als wanneer de Priefters op zeeker vaft-geftelden Dag, met een lange Witte Rok Gekleed, en 't Beeld van ANUBIS, *Den Honds-Kop*, op 't Hoofd, over ftraat Liepen, en Luyds-Keels Huylden en Schreeuwden, om Ofiris Dood te Beklaagen: Houdende daar toe een Tak van Zee-Alzem in de regter, en d'Egiptize Raatel in de linker-Hand; gelijk d'Egiptize Priefters op de Feeft-tijden deezer Godinne gewoon waaren; het zy dan om daar door 't Volk tot Klaagen aan-te zetten, of om de Quaade Geeften te Verfchrikken. Hoe nu Ofiris aan zijn Naam geraakt is, en watze beteekend, daar over zijn verfcheyde bedenkingen. En of wel zommige die van een Griexze afkomft fchatten, fchijndmenze nogtans zeekerder by d'Egiptenaars te zoeken. Dus willen eenige dat de Naam OSIRIS van twee Egiptize woorden, OS en IRIS te zaamen-gezet is; waar van 't eerfte *Veel*, het laatfte *Ooge*, en OSIRIS by-gevolg, zoo veel, als *Veel-Oog* te-kennen geeft. Kircherus wil dat Ofiris in de Aal-Oude Egiptize Taal, niet anders dan *Heylige Heere* beteekend, en *Over-Al Brandend Vyer*, *Ligtend-Vyer*, &c. En derhalven is het ligt te zien, Dat het zy men Ofiris, *Veel-Oog*, of *Brandend*, of *Ligtend-Vyer* noemd; zijn Naam altijd dezelve, naamelijk *De Zonne*, zal beteekenen. Want gelijk veele van d'Oude Wijsgeeren, de Zonne voor het *Over-Al ligtend Vyer* gehouden hebben; alzoo kan insgelijx de Zonne niet onvoegzaam *Veel-Oog* genoemd worden; naadienze met ontallijke Straalen als met zoo veele Oogen, alles ziet en aanfchouwd. Waar op dan het Opfchrift, Dat by Diodorus Sikulus van Ofiris aldus gevonden word, niet quaalijk voegd; *Mijn Vader is Saturnus, de Jongfte van alle Goden. Ik ben Koning Ofiris, die de gantze Weereld tot aan de Volkelooze Grens-paalen van Indien Doorreyft heb; en weeder andere Deelen des Aardrijks, tot aan den Oceaan. Ik ben d'Oudfte Zoon van Saturnus, een Spruyt van een Eedelen en Schoonen Vader; die geen Zaad hád. Geen plaats is in de Weereld, die ik niet aangedaan hebbe, Leerende een yegelijk het geene daar Ik de Vinder van ben.* En zoo ontbreeken ook geen die uyt Plutarchus, Diodorus en Strabo betoonen, Dat Apis met Ofiris dezelve Godheyd is, die even als Mnevis onder 't Waarteeken van den Os Gediend wierd. En naadien uyt Plutarchus blijkt, Dat het Eeren van Apis, te-gelijk met de Honden en andere H. Dieren, zeederd de Kerk-Schending van Kambyfes een groote krak kreeg; is 't naauw te denken, Dat d'Egiptenaars, die lang naa die tijd eerft kennis van Mofes Schriften kreegen, de Fabel van Typhon uyt Mofes Perzoon zelf zouden verpoetft hebben: En Typhon derhalven veel Ouwer als Mofes te-agten is, alhoewel het laater Erfgerugt van Mofes Hiftorie, daar wel yts aan kan verhanffeld hebben, zonder dat het gantze gezeg van Typhon daar uyt voortgekoomen is, als Bochartus meend, en de Hr. Witzius uyt hem aanhaald. Maar gelijk Ofiris de Zon is, is hy voorzeeker dan ook dezelve met den Thammuz en Adonis: Die insgelijx by de Syriers met de Naam van de Zonne Gediend wierd in de Maand THAMMUZ of Junius. En al 't geen d'Oude ook van Adonis gezeyd hebben, komd met de Zon zeer-wel over-een. Adonis word Verzierd van een Wild Swijn Omgebragt te zijn; gelijk de Kragten van de Zon door de guure Winter Verfwakt worden, op welke tijd wanneer 't gebeurd, Venus Bedroefd is, om datze te dier-tijd noodwendig Kouw lijd. En zoo gaf zulk verlies inzonderheyd groote Rouwklaage onder de Vrouwen; als te-zien is Ezech. 8:14. Daar de Wijven den *Thammuz Beweenden*. Verftaat Adonis of Ofiris. En zoo waffer ook groote Vreugde als hy Gevonden wierd; Dat is, wanneer de Zonne naa zijn Wegwijken Weederkeerde. Waar van daan ook by

Afkomft en beteekenis van de Naam OSIRIS.

Die geen andere dan de Zonne te kennen geeft.

by Plutarchus, in 't Leeven van Alcibiades gezeyd word; *Osiris wierd nooyt genoeg Gezogt, want altijd Verliezen zy hem; en altijd Vinden zy hem.* Naamelijk in 't Weg-Wijken en 't Weederkeeren van de Zonne, dat is, in de Winter en Zoomer-Zaayzoenen. Waar door in d'aankomst der Zoomer-Warmte alles van nieuws word Aangeteeld. 't Geên hier door word aangeduyd, dat in 't Zoeken van Osiris, niet dan zijn Mannelijk Teel-Lid, als 't Waarteeken de Bezaadigende Kragt gevonden wierd.

Wat sweem van Joods of Kristen-Godsdienst zommige ook aan Osiris gevonden hebben.

Die nu, welke zeer gereed zijn, óm veele dingen die ons in 't Afgodize Heydendom, onder eenige gelijkstemmigheyd met de Godsdienst der Joden of der Kristenen voorkoomen; een naa-Aaping van de Duyvel te schatten, hebben aan deezen Osiris ook yts meenen te vinden, daar hun Schrandere bedenking zig Godvrugtelijk in Vermaaken kon. Waar toe, indien het ons noch in geheugen is, wat wy te vooren uyt Sokrates de Kerkelijke Histori-Schrijver, aangaande *'t Kruys-Teeken* in de hand van Serapis en andere Egiptize Goden, hebben bygebragt, ons zulx over de beschouwing van Osiris, voornaamelijk zal te Nutte koomen; als wiens Beeldtenis met het Hoofd van een Havik, en 't gemelde Kruys dat van een Hand-vatzel afhangd, te Roome in de Barberijnze Thuyn op Quirijns Heuvel te zien is. Wy voor ons deel, agten niet waarschijnelijk, Dat d'Egiptize Afgoderye, en de Waarteekenen die derzelver Bygeloovigheeden verzelden, van zoo laaten tijd zijn, als veelen Schrijvers in haare Bedenklijkheeden schijnen te willen; maar datmenze vry Ouder moet stellen als de Voorvallen, daar zommige een naa-Aaping des Duyvels in zoeken; die hen zulx onder Verpoetzinge der Hebreeuwse zaaken, heeft in de hand gestopt. Zulx wy gissen, Dat de Voornaamste, daar men 't Oog op heeft, zelfs al voor Israëls Inwooninge aldaar, by d'Egiptenaars, Kaldeën en andere, zijn in swang geweest; zoo datze die ook doe ter-tijd aldaar hebben konnen Leeren, en ook Geleerd hebben, volgens Ezech. xx. en xxiii. Want waar van daan zou doch den Israëliten in 't zin gekoomen zijn, de Heerlijkheyd Gods, te veranderen in de Gedaante van *Een Osse die Gras Eet*, als van den Egiptizen Os-God Apis? En Moses teegen Farao zoodaanigen Taal voeren als hy doed, Exod. 8:26.? Als om dat de Eerdienst van Ossen, Koeyen, Schaapen en diergelijke, onder dat Volk reeds zeer gemeen was. Waar toe men eens mag naadenken 't geene wy zoo even te vooren, noopens de Oudheyd der Slange-Dienst, over Ezech. 8: 10. hebben aangemerkt. Ook heeft de Wet, die verscheyde Voogelen en Kruypende Dieren Verbied te Eeten, niet anders schijnen voor-te hebben, als Israël daar door af-te scheyden van de Verfoeyzelen der Egiptize Afgoden, dieze aldaar gezien en ge-Eerd hadden. Vergelijkt eens Levit. 11: met Ezech. 20. en 't zal genoeg zijn om-te zien, Dat alle die Bygeloovige Eerbewijzingen, veel Ouder als de tijden van Kristus, jaa als de Verwoestinge van Kambyzes zijn; en in Roome, daarze laater in swang quaamen, slegts naa-Aapingen of herhaalingen, van d'Oude Dwaalingen der Feniçiers en Grieken geweest zijn, die de Afvallige Keyzer Julianus, in 't opkoomen van 't Kristendom, andermaal op de Voorligting zijner Voorzaaten, vernieuwde. Zulx wy de Duyvel geen zoo grooten Profeet agten, Dat hy ook by Voorraad dus-veel Heydenze Beswindelingen, tot Verdonkering van 't naakende Euangelium en den Gekruysten Kristus, zou hebben weeten in-te voeren, als wy te vooren uyt zommige fraaye Schrijvers bedenkelijk hebben bygebragt: t'En zy men anderzinds den Spotters de Deure wil open zetten, en doen zeggen, Dat de Romeynen en andere Volken, die de Kruys-Straff van over-lang in gebruyk hadden om Schelmen en Moordenaars daar aan-te klampen, ook al Profeeten zijn geweest, die daar door Voorkennis van de Verborgentheyd des Kruysses hebben gehad, gelijk Pignorius meend, en Joachim Oudaan, aan de Duyvel toeschrijft, als die het Kruys des Zaligmaakers, door het Kruys-teeken in de Hand van Osiris en Serapis heeft zoeken te Bespotten, verstaande zulx uyt de Schriften der Profeeten, dien hy noch Zien noch Leezen kan. Maar het Kruys is naa 't Getuygenis des Apostels, eerst door

Egiptize Afgoderye zeer Oud en lang voor Moses in swang.

Psal. 106: 20.

En zulx met bedenkelijke voorbeelden bevestigd.

Duyvel geen Profeet te agten.

Die van de Verborgentheyd des Kruysses heel geen kennis heeft.

door de Daad zelfs, *Den Grieken* (die Wijsheyd zogten,) *Een Dwaasheyd*; en *Den Joden*, (die een Teeken begeerden;) *Een Ergernisse* geworden, 1 Kor. 1: 22, 23. En naadien geen Duyvel-Satan als in den Zondigen Mensch zelfs te vinden is; heeft hy, die zelf 't middel der Zaligheyd gebrek heeft, daar van geen Voorkennis, als door Goddelijke Openbaaringe konnen hebben. Maar om tot Osiris zelfs te koomen, en te zien, Hoe weynig staat op d'Erfgerugten deezer Godheeden te maaken zy, diend dit tot een Staal; hoe andere willen dat Osiris niet van Typhon, maar van een Krokodil is Dood-Gebeeten; waar over Isis zoo grooten Vyandschap teegen dat Beest betoonde, Dat geen Krokodil, de Zeeven Daagen lang dat haar Feest Gevierd wierd, eenig Mensch dorst Beschaadigen. Andere weederom, zeggen, Dat Typhon die Osiris Doode, zig in een Krokodil Veranderd had: t'En zy dan dat men dit alles Zinspeelende op de Wreede daad van Typhon te passen heeft; even als Farao by de Profeet, Een *Zee-Draak*, dat is, Een Krokodil genoemd word, Ezech. 29. 3, 4. en Kap. 32: 2, 3. Hier vooren in de Beschrijving van dit Egiptis Water-Dier, breeder aangemerkt. Doch Typhon zelfs, zullen wy terstond, volgens desselfs Verschrikkeljke Gedaante vertoonen, dewijl doch d'Egiptenaars gewoon waaren, alle Quaadaardige Kragten, van welk eenig Ongeluk voortquam, aan Typhon toe-te schrijven. Zommige Bybel-Verklaarders zijn van meeninge, Dat *De Vindinge van* Osiris, (waar van wy strax de Ceremonien, met welk die plagt Gevierd te worden, gezien hebben,) een Verdigtzel is, Dat uyt d'Historie van *Moses Vindinge* genoomen is; zijnde alleen de Perzoonen veranderd: Naamelijk dat Typhon, den Egiptizen Koning Osiris, in een Kist beslooten hebbende, hem in de Nylstroom gesmeeten had: Welke Kist door de Nylmond van Tanais, over Zee naa de Stadt Byblus gedreeven, aldaar van Isis zou gevonden zijn: Gelijk men ook geloofd, Dat Moses omtrent Tanais, of Zoan, alwaar doe 't Egiptize Hof was, Psal. 78: 12. van zijn Moeder te Water gezet, en niet wijd van daar door des Koninks Dogter gevonden wierd, Exod. 2: 5, 6. En hier van daan word ongetwijffeld Jesa. 18: 2. van *Gezanten* gewag gemaakt, *Die over Zee in* Scheepen *van Biezen, op de Wateren gezonden worden.* Want dat behalven d'Egiptenaars, ook d'Indiaanen Schuyten en Scheepen, van Biezen, Riet, Papier-Gewas en van Willige Takken Vlegten, is niet alleen uyt de Reys-Beschrijvers openbaar; maar ook van Plinius aangeteekend. En dus heeft 'er meede Lukanus van gezeyd.

Afgodize Erfgerugten door veel onzekerheeden bedwelmd.

Vinding van Osiris naa zommiger meeninge een naa-aaping van Mosis Vindinge.

Het Natte Wilge-Rijs, Gebuygzaam naa veel Bogten;
Word van zijn Mos Geschild en tot een Schip Gevlogten.

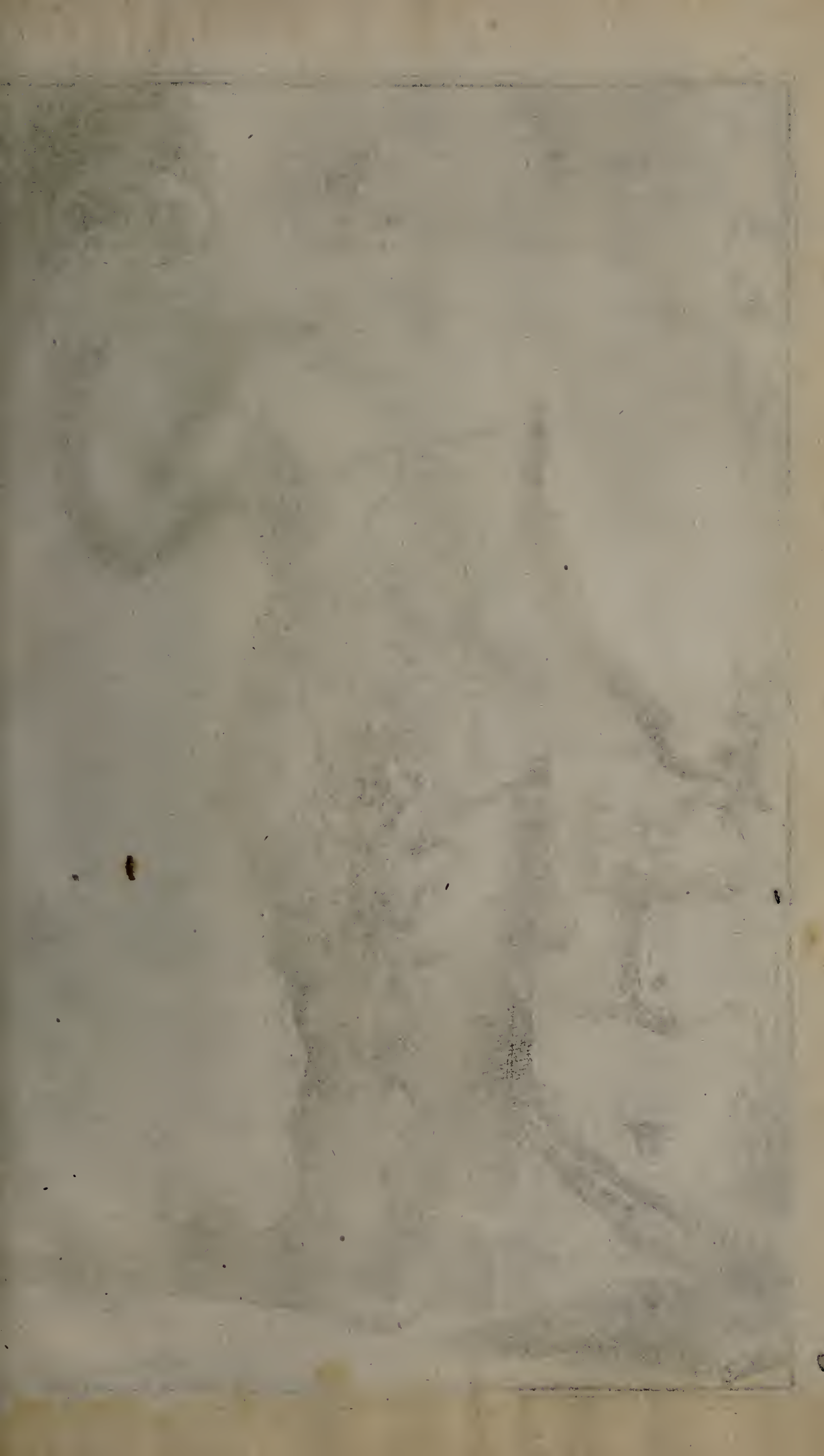
Dat nu zommige, de Wreede Daad van 't Verdrinken der Hebreeuwse Knegtjes, den Konink *Busiris* toeschrijven, en denzelven te-gelijk met de Oude Stadt van dien Naam, aan Osiris opdraagen, zullenwe strax in 't bezien der Egiptize Steeden, ten deele, en de rest in d'Historie van Moses Leeven zelf, ontwaar worden. Doch gelijkwe tot hier toe van Osiris en Isis, als meede van Serapis, tot de Bescherm-Goden van Egipten gesprooken, en niet zelden van Typhon hebben gewag gemaakt, lust ons thans van hem en zijn Beeldnis in 't byzonder te handelen: En ziet daar, wy zullen hem even zoo by-zetten; als hy ons van Synesius tot de Zeedekunde, en van Plutarchus, tot de Natuurkunde verklaard word. Diodorus Sikulus bevestigd, Dat Typhon van de Tytans voortgekoomen is; en Plutarchus, Dat zijn Geboorte niet naa de gewoone wijs, maar uyt de Zijde van zijn Moeder geschied is, daarze een onverhoedze Wonde gekreegen had; zijnde ook zelfs de Broeder van Osiris en Isis. Andere die de H. Boeken gekend hebben, vermengen hem met Nimrod, weegens de gelijkheyd van Leeven en verkeerde Zeeden. Ook zijn eenige van gevoelen, Dat Typhon een Koning van Egipten, en een zeer Ontmenscht Mensch en ook laater als Moses geweest is; wiens Wreedheyd by-naa gants Egipten Verwoest en Omgekeerd heeft: En het schijnd dat hy weegens zijn Wreedaardigheyd, die schier den Draaken te

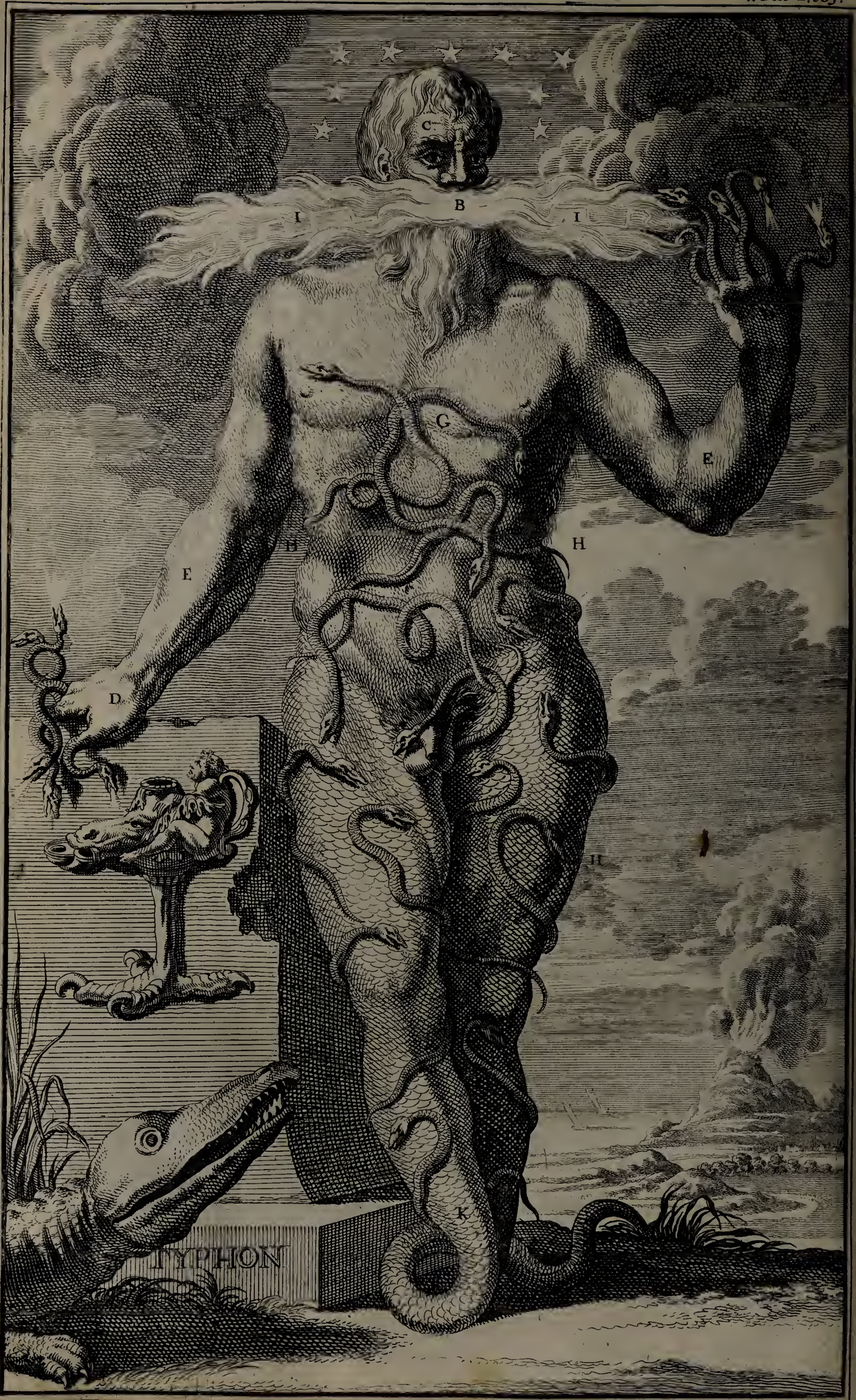
De Beeldnis van Typhon naa de Beschrijving van Synesius en Plutarchus verklaard.

Typhons Geboorte en herkomst verscheydentlijk bygebragt.

booven ging, den Naam van TYPHON bekoomen heeft; waar van misschien PHYTON de Draak, die Apollo Vermeesterde, af komstig is, als meede *d'Ophyten* of Slang-Gezinde. Want gelijk d'Oude Digter Hesiodus, Typhon uyt den Afgrond of Onderaardze Helle Tartarus, te voorschijn brengd; alzoo rept ook Ovidius strax van den Draak Python, naa dat hy van de Nylstroom en de Bevrugtende Slib gewag gemaakt had; en hem als 't waare ouwelings wil in Egipten thuys brengen. Doch hy is als een Draak aangemerkt, om dat hy naa de gewoonte der Draaken, Egiptenland Verwoeste; of wel om dat hy geoordeeld wierd, uyt het Bloed van een Draak of Serpent voortgekoomen te zijn. Ziet hier al weederom de Slange, als een Oorzaak van alle quaad gesteld; want dat de Slange ook een *Draak*, en *Serpent* genoemd word, is uyt de H. Schrift en uyt veel fraaye Overzettingen openbaar, vergelijkt alleen tot een Voorbeeld Exod. 7: 9. met *vers* 15. Andere geeven voor, Dat Typhon zelf, een groote Vyerige Draak geweest is, die zoo genoemd wierd weegens zijn byzondere Fenijn-kragt, waar door hy alles Verbrande; zulx dat al wat hy slegts aanraakte, Uytdroogde en Verteerde: Zijnde zelfs ook Rood en Vyerig van Koleur. Het geene ons in de Bespiegeling der Joodse Wet, aangaande het Verbranden van de *Roode Koe*, zeekerlijk met eenig scheemerligt zal konnen te-hulp koomen. Andere brengen uyt Homerus Lofzang van Apollo by; Dat Juno verstoord op Jupiter; om dat hy Minerva zonder haar toedoen, uyt zijn Herssenschaal Gebaard had, Heemel en Aarde te Hulp riep, op datze insgelijx zonder toedoen des Mans Bevrugt wierd; waar op zy de Aarde met haare Vuyst Slaande, zoo heevigen Damp verwekte, Datze Swanger wierd en den Typhon Baarde; welken in Een Draak veranderde die Apollo Doode. Maar wie ziet niet, Dat de Poëeten even zoo onzeeker van Typhon, als andere van des Duyvels Oorsprong en Vermoogen spreeken. Weederom verscheeld hier van Strabo, welke zeyd, Dat Typhon, Een Slange of Draak geweest is, die met een Donder-Straal tot diep in d'Onder-Aardze Kolk geslaagen is, uyt welk een Vloed ontstond; (of misschien een Poel of Meyr, by Virgilius *Avernus* genoemd,) in welke Typhon zig verbergde; en zoo zal hy veelligt Een Krokodil of Leviathan zijn, waar in men zeyd dat hy zig kon Verscheppen. En zoo wy hier Hesiodus hooren; hy zal hem een Zone van TARTARUS of *d'Onderaardze Afgrond* maaken, die een Zone van den CHAOS of *Mengelklomp* geagt word: By de Poëeten van Ouds, HELLE, en ook Stijx en 't Rijk van Acheron, en Gloeyend Flegeton genoemd; waar in de Booze Menschen Eeuwig Straff lijden. Anders ook het *Onder-Aardze Rijk* geheeten, alwaar Pluto een Hof en een Stadt heeft: Waar van te zien is by Virgilius aan zijn Zesde Eneas. En by Ovidius aan 't Vierde Boek der Herscheppinge; alwaar hy de Weg naa de Hel, te-gelijk met Junoôs Hellevaard heel opmerkelijk beschrijft. Daar ontbreeken ook geene die gezeyd hebben, Dat als Typhon onder een Aardbeevinge van Juno voortgekoomen was, hy Bevreest voor Jupiter, naar Egipten Gevlugt is; daar hy de Hitte niet konnende verdraagen, in Zee gedompeld en Verdronken is. Een Fabel, die van veele, geheel-en-al tot de Natuurlijke dingen betrokken is. Want gelijk Strabo geschreeven heeft, Dat de gantze Landstreek van Cuma in Sicilien af, tot aan den Berg Ætna, Liparas en Puzzole, met heel het Land van Naapels en Baja, veele diep-ingaande Hoolen heeft, die zig tot onder Griekenland strekken, in welke veel Swaavelagtige Stoffen haar Kragt betoonen; alzoo pleegen de Fabel-Digters de Dwaalzieke Eeuwen wijs te maaken; Dat wanneer te-mets d'Onder-Aardze Winden los-braaken, en aan 't Waayen geraakten; (zoo datter Aardbevingen in die plaatzen ontstonden, en Ziedende Stroomen van Vyer-Vlammen en Zolfferige Rook-Damp, gemengd met d'Assche der uytgebluste geynsters, onder een Daaverend geluyd wierden uytgebraakt;) Dat zulx van Typhon den Egiptizen Tyran voortquam, welke tot het lijden van een Eeuwige Straffe, onder deeze plaatzen Gekluysterd lag; en zoo dikwils hy zig maar eens Roerde of zijn Aadem sterk uytbloes, Vyer en Assche door de Mond van den Berg Ætna

[Margin notes: Apocal. 12: 13, 16, 17. — Wat spooreloosheeden de Fabelkunde niet al van Typhon, uyt beschouwing der Natuure heeft voortgezeyd.]

C
B
I
I
G
E
H
H
E
D
H
K
TYPHON

Ætna Uytspoog. Zy voegender by, Dat uyt het Beweegen van zijn Schouder, Epamæus gebooren is. Ook zijnder die geloofd hebben, Dat niet het geweld der Onder-Aardze Winden, maar de Stormbuyen van de verheevene plaatzen Afwaajende, den Typhon was, die alsdan met zijn Handen de Heemel-Streeken van 't Oosten en Westen aanraakte, en de Kop tot aan de Sterren opstak. Om al 't welk naader uyt-te leggen, noodig schijnd, Typhons Beeldnis, volgens de Beschrijving van Apollodorus hier neffens afgeschilderd, te verklaaren, zoo als ons Synesius tot de *Zeede-Leer*, en Plutarchus tot de *Natuur-Leer*, daar in zijn voorgegaan: Als die meenen, Dat niet alleen veele dingen die d'Heydenze Godgeleerdheyd der Egiptenaaren en Fabel-Digters daar van Gedroomd hebben, daar door eenigzinds zullen opgehelderd zijn: Maar ook alles gevonden worden; wat men van de Werking des Satans, onder de Kristenen tot noch toe geloofd heeft.

De Werking des Duyvels in Typhon te vinden.

Zeedekundige Verklaaring van

TYPHON,

volgens Synesius.

A. Verwardheyd des Verstands.
B. De Hitte der Begeerlijkheyd en Fenijnige Tong.
C. d'Onbetaamelijke Lust.
D. De Quaade Werken.
E. Ligtveerdigheyd des Gemoeds.
G. Geveynstheyd.
H. Raazende Nijd, door de Slangen of Serpenten Verbeeld.
I. Dolheyd van 't Toornig Gemoed.
K. Ongestaadigheyd van het Wankelbaar Gemoed, slibberig als een Slange aan de Steert.

Natuurkundige Verklaaring van

TYPHON,

Volgens Plutarchus.

A. Verwarring der Hooftstoffen uyt d'Opperdeelen des Lugts.
B. Schaadelijk Vermoogen der Vyerige Dampen.
C. Doordringende Hitte, alles Verzengende.
D. Schaad-aanbrengende Kragt door alle de Deelen des Weerelds.
E. Snelheyd der Typhonze of Raazende Winden.
G. Verstooringe der Lugt door Schaadelijke Winden.
H. Bederving des Lugts door Vergiftige Winden.
I. Donder en Blixem.
K. Orkaanze Draaywinden, op Zee en Bergen.

Dus verre de Verklaaringe van Synesius en Plutarchus; die'er verder by doen, Dat d'Egiptenaars al wat Quaad en Ongereegeld was, aan Typhon hebben toegeschreeven; en al wat Goed en Nut was, aan Isis en Osiris: Alleen met dat onderscheyd, Datze het Goede aan Isis als aan Een *Lijdend*, en aan Osiris, als aan Een *Werklijk* beginzel toeëygenden. En zoo wy van de Egiptenaars tot andere Volken voort-gaan, wy zullen al dezelve Oorsprong der Dwaalinge, ten deele uyt eygen Overlegginge, van 's Menschen Ydele Gedagten; En ten meestendeel door Voortplantinge zien overgewaayd. Want alhoewelmen in d'eerste beginzelen der Duyvel-Leere en uytvinding der Goden, ligtelijk bemerkt, Dat die veel-meer in de Inbeeldingen van der Menschen Herssenen gesmeet, dan uyt Weezentlijke zaaken genoomen zijn; hebbenze nogtans door Onkunde van de kragt der Inbeelding, voor haare eygen Gedagten en Hersen-Schimmen beginnen te Vreezen: En zoo allengskens gemeend, Dat het geene in haare Herssenen was, yts Weezentlijx buyten haar was; en Dingen waaren, waar van hun Goed en Quaad te wagten stond: 't Geên meer-en meer aangenoomen, en aan de Kinderen voortgepraat; Ten laatsten den Regeerders der Heydenze Republijken, (en wel inzonderheyd wanneer die Dwaalzieke meeningen, van de Kaldeën, Sabeën en Egiptenaaren, tot de Feniciers, Grieken en Romeynen waaren overgestooven,) genoodzaakt heeft, haare Onderdaanen, naa die Bygeloovige waan te bestuuren: En alzoo goed gevonden, zommige van duske Typhonze Geesten of Dæmons, voor Quaade, andere weederom uyt een andere ingebeelde God-Oorspronglijkheyd Gebooren, voor Goede Geesten te houden: Op datze door de Goed-aanbrengende, 't Volk te-bet tot Gehoorzaamheyd, van haare Wetten verpligten, en door de Quaade, mogten afraaden die te Schenden.

Dæmons uyt de Inbeelding der Menschen tegelijk met de Goden voortgekoomen.

En by de Regeerders des Volx gehandhaaft.

Uyt hoedaanige Wortelen, ten laatsten de gantze *Leere der Duyvelen*, en te-gelijk *Die der Goden* voortgesprooten, en te zaamen opgewassen is. Waar toe zoo wy de Geslagt-Reekening der *Duyvel-Goden*, *Baals* en *Dæmons* inzien, die inzonderheyd by Hesiodes te vinden is, en dezelve met d'aller-oudste Erfgerugten en Historien vergelijken, wy zullen haast ontwaar worden, Wat dingen het waaren, die men van Ouds, de Naam van *Dæmons*, en *Goden* gaf; en waar door de gantze *Leere der Duyvelen*, (als Paulus die noemd, daar hy van de *Afgoden* spreekt;) op de baan gekoomen is. Waar toe, wanneer ook de Poëeten met haar Verzierzelen en Opgepoetste Veerzen, daar begonden onder te speelen, geen Ding ter-weereld was, Dat niet voor een Perzoon op 't Tooneel verschijnen, en tot een Godheyd, of Duyvel-Dæmon kon gemaakt worden: Zoo dat zelfs de bloote Naamen der Dingen, tot Goden, tot Baals, Dæmons, Geesten en Duyvels wierden. Zulx dat Plato daarom pleeg te zeggen, Dat elk die by zijn Verstand is, te Vergeefs aan de Deure van de Poëeten klopt: Want het zy Datze Vertellen; 't zy datze Prijzen, 't zy datze de Goden Aanroepen, 't zijze Pluymstrijken in haare Verzierzelen; zy speelen over-al den Dolleman, en zijn geduurig Gek. En vervolgens heeft Augustinus de Poëzy, *De Wijn der Dwaalinge* genoemd, *Door Dronke Leermeesters Ingeschonken*. En Hieronymus, *Een Spijze der Duyvelen*. Dus is het dan door deeze en haars-gelijke bygekoomen; Dat de Ruwe Mengelklomp van 't Heel-Al, die voor de Scheppinge was, met een God-Naam CHAOS genoemd is. En zoo zijn Heemel, Aarde, d'Oçeaan, de Planeeten, het Vyer en de Winden, by hen als zoo veele Goden, en elk in zijn Taal met Eernaamen Gedoopt; Mannen, Vrouwen, en onder die de Helden en Heldinnen; 't Gevoogelte, en de Viervoetige Dieren, wierden uyt aanmerking van haare hoedaanigheeden, onder 't getal der Goden geteld. Zy vervulden by-naa alle plaatzen en ruymten der Lugt-Heemelen, met Geesten, dieze *Dæmons* en *Æmons* noemden. De Velden hadden Pan en de Satyrs; en de Bosschen Faunen en Nymfen; De Zee krielde van Trytons en Water Syreenen, onder 't Gebied van de Water-God Neptuyn, of den Vis-Man DAGON, zoo de Filistijnen hem noemden: En ook voor de Syrize Venus te houden is, die uyt de Zee Opgeworpen, by Vossius en Seldenus ook *Atergates* genoemd word. Yder Riviere en Fonteyne, had zijn eygen Geest, en Nymf by Naame. De Huyzen haare *Teraphims*, *Lares* en Huys-Beschermers; en yder Mensch zijn GENIUS of Geboorte-Engel. De Hel of 't Onder-Aardze Rijk, Stix en Acheron, haare Geesten en Dienaars of Engelen: Waar onder dan Typhon, Pluto, Proserpijn, Charon, Cerbrus en de Furien, de voornaamste waaren. Des Nagts meendenze dat over-al *Larvæ*, *Lemures*, *Liliths*, *Nagt-Gedierten*, *en Geesten* van Gestorvene Menschen, met heele Legers op de been waaren, en Nagt-Spookzelen en Bullebakkeryen aan-regten. Ook hebbenze de Toevallen en d'Hoedaanigheeden in de Dingen, eenige Godheeden toegeschreeven, en voor die Ingebeelde Weezens Tempelen gestigt. Zoodaanige zijn geweest, die van de Tijd, van den Dag, de Nagt, de Vreede, d'Eendragt, de Liefde, de Deugd, d'Eer, de Gezondheyd, de Rust, de Koorts, &c. En wanneerze om eenige van deeze dingen Verleegen waaren, Baadenze die Hoedaanigheeden, even aan of het Geesten, of Dæmons en Goden van dien Naam waaren; die dan op haar Gebed, dat Goed, of dat Quaad, daarze van wilden Verlost zijn, lieten gebeuren, of haar, zooze meenden, van den Hals keerden. Zoo datze ten laatsten ook haar eygen Vernuft, onder de Naam van MUZEN of Zanggoddinnen Aanriepen, en dezelve tot Neegen wisten op-te tellen. Haar eygen Onweetenheyd, Eerdenze onder de Naam van de FORTUYN. En haar Lusten en Begeerlijkheeden onder die van KUPIDO. Haar Gramschap onder de Naam van *Furien*: En haare Teel-Deelen onder die van PRIAPUS. Zy hielden ook de Overvallen des Nagts, en Verbysterde Droom-Stuypen, voor *Dæmons*, die dan voor Man, dan voor Vrouw aanquaamen: Zoo datter niet en was daarze niet Een *Geest*, Een *Dæmon*, of Een *God*, en wel alle Dry te-gelijk van maak-

Oorsprong van de Leere der Duyvelen.

God-Naamen der Geesten en Dæmons.

maakten. Waar by noch quam, Dat de Stigters van de Leere der Duyvelen; dat zijn voornaamelijk de Priesters, Outaar-Kykers en Wichhelaars, d'Onweeten-heyd te baat neemende, het Volk een zoort van Gedienstelijke of Bestel-Goden opdrong; zoo datze de Oorzaak der Vrugtbaarheyd en Voortteeling aan Venus; de Kinder-Baaring aan Lucina; De Konsten aan Apollo; de Schranderheyd aan Merkurius; de Storm-Winden aan Æolus; en andere Gaaven weederom aan andere Goden Toeëygenden: En daar door allengskens zoo veel Goden en Dæmons kreegen, als'er Voorvallen en Toevallen van zaaken waaren. Waar toe dan ook noch veel hielp, Datze van deeze Goden al vroeg begonden Beelden te maaken; en alzoo deeden meenen, Dat de Godheyd die daar door was Uytgebeeld, daar in Woonde; en wierden alzoo door die ingebeelde Teegenwoordigheyd, te meer Ge-Eerd en met Giften en Offerhanden, die de Priesters Ploomden, Beschonken. En hier mag ons te nutte koomen, Dat wanneer de Apostel zeyd; *Wy weeten dat Een Afgod niet-en is*: Hy niet en wil zeggen, Dat Een Beeld van Hout of Steen, of Metaal, *Niet met-allen was*; maar alleen dat de voorgewende Godheyd, Baal of Goeden of Quaaden Dæmon, welk d'Afgodisten in dat Beeld Eerden, niet anders dan een louter Verdigtzel was, zonder Weezen, Plaats, Bevatting, of Zelfstandigheyd; Dat alleen Oorspronklijk uyt de Ydele overlegging der Menschen Herten en Zinnen voortgekoomen was. En al waar dusdaanige dingen, met Goddelijke Eere en Vreeze Gediend wierden, Dat heeft de H. Schrift, doorgaans Afgoderye, Duyvel-Dienst en Afval teegen Godt genoemd. Verder heeft de Dwaalinge, deeze Beelden niet alleen de Gedaante van een Mensch, Beest of Monster-Dier, door zaamen-stelling van ontleende Leeden en Eygenschappen gegeeven; (zoo dat den eenen, Een Rams-Kop met Hoorens had, als Jupiter Ammon; of een Honds-Kop, als Anubis; of met Osse-Hoornen Pronkte, als Serapis en Isis; of een Half-Visman was, als Dagon; of een Leeuwen-Kop, als Momphta; of naa onderen in een Dubbele Slang-Visch eyndigde als Typhon; of een Haane-Kop vertoonde als der Gnostiken Jaö, &c.) maar men digte haar ook al dezelve Passiën en Hertstogten toe: Zoo datze als Man en Vrouw, Houwelijken maakten, Voortteelden, Overspel bedreeven, en Bastaard-Goden voortbragten; die voor Heemel-Gasten gehouden wierden: Gelijk zoo Bacchus, Herkules en andere gehouden zijn. Zulx dat hen ook alle Schandelijke Feyten, die by de Menschen in swang waaren; als Ontugt, Sodomie en diergelijke Quaade Begeerlijkheeden, van Haat, Nijd, Jaloersheyd, Gramschap &c. wierden toegeschreeven. Want haar laatende voorstaan, Dat de grootste Eer en Agting, alleen in 't Vry gebruyk van Magt bestaat, zonder te letten of die door Regt of Onregt verkreegen of geoeffend word; hebben de Poëeten gemeend, Datze de Goden grootelijx Eerden; als zy dezelve in haare Gezangen, zoodaanig Invoerden, Datze Vrouwen Schoffeerden, Verkragten en Ontschaakten, en andere groote dingen uytvoerden, die te-gelijk Vuyl en Onregtveerdig zijn: Jaa zoo verre datter geen Daaden in haaren Jupiter meer Gepreezen worden, als Overspel en d'Hoereryen dien hy bedreeven heeft. Gelijk'er ook niets en is, dat in Merkurius meer Geroemd word, als zijn Valsheyd en Dieverye: En daarom is dit de grootste Lof die hem Homerus in zijn Lof-Zang weet te geeven; Dat hy in de Morgenstond Gebooren zijnde; des Middags de Musyk gevonden, en eer het Nagt was, de Ossen en Koeyen van Apollo Gestoolen had. En dewijl 't Bygeloof agte, Dat egter duske Godheeden, booven de Menschelijkheyd Verheeven waaren, hebbenze malkander wijsgemaakt; Datze ook de Toekomstige dingen wisten; waar door de Priesters geleegentheyd naamen, om deeze Goden in Verleegen zaaken; of als 't haar Belang Nut scheen, om Voorzeggingen aan-te Vallen, en God-Spraaken te verkrijgen; welker Bedrog en Ydel-Voorgeeven, wy reeds genoeg ontdekt hebben. En wanneer al deeze Dwaalzieke Inkruypzelen, onder veel Verhansselingen van d'Oude Egiptenaars en Feniciers, onder de Grieken hadden post-gevat; hebben zy de zelve ondert zoeken van Wijsheyd, (1 Kor. 1: 22.) meer-en meer opgepoetst; en

Diensthaare Godheeden.

Afgoderye door de Beelden zeer gesteeven.

en door haar Volk-Plantingen en Overwinningen, door gants Asien, en ten laatsten ook in Italien gestrooyt; jaa zelfs weederom in Egipten gebragt, naa datze heel de Leere der Duyvelen, door veele Poëetize en Filozoofize bymengzelen, Verhansseld hadden; zoo dat dezelve met'er tijd ook by de Joden in Judèa, en binnen Alexandrye, en elders daarze in Meenigte waaren, ten minsten stukswijs aangenoomen zijn: Met dat onderscheyd alleen, Dat zy de Goede Dæmons, de Naam van de *Geest Gods* gaaven, en die deeze scheenen te hebben, hieldenze voor Profeeten: Alhoewelze naavolgens een gezonde Reedeneering, daar door niet een Weezentlijke Inwooninge, van de Zelfstandige Geest Gods verstaan noch Begrijpen konden. Doch andere Menschen, die een Quaaden *Dæmon*, of *Kakodæmon* betoonden te hebben; wierden by hen gehouden een Boozen Geest of Duyvel in haar te hebben: En noemden de zulke by-gevolg, *Van den Duyvel Bezeeten*: Hoedaanige wy anders gewoon zijn, *Krankzinnig* of *Dull* te noemen: En zoo was het meede by hen de gewoonte van de Maan-Zieke, of die de Vallende-Ziekte hadden, of die by gebrek van Verstand, yts Spraaken datze Ongerijmd en buyten Propoost agten te zijn; te zeggen Datze een Duyvel of Dæmon hadden. En 't is onder de Los-Mondige onzes tijds, noch heel gemeen, als hen van yemand in Woorden of Zaaken, yts teegen de Reeden of Gewoonten voorgeworpen word, te zeggen; *Rijdje de Duyvel?* of *Hebje de Droes in?* En hier uyt isset onder de Joden gebeurd, Dat zoo yemand, boovenmaaten Onreyn was, zy van hem zeyden, Dat hy *Een Onreynen Geest* of de *Geest eenes Onreynen Duyvels had*; Luc. 4: 33. Matth. 10: 1. &c. En zoo ook van een Spraakeloozen; Dat hy Een *Stommen Duyvel* of *Geest* in zig had, Matth. 9: 32. Gelijk zy ook even-zoo van Johannes, om dat hy zig Ongemeen van Spijs en Drank wist te Onthouden, zeyden; *Dat hy een Duyvel Inhad*, Matth. 11: 18. En van de Zaligmaaker, om dat hy gezeyd had; *Zoo yemand mijn Woord zal Bewaard hebben, die en zal de Dood niet zien inder Eeuwigheyd:* Zeydenze; *Nu bekennen wy dat gy den Duyvel hebd; Want Abraham is Gestorven en de Profeeten*, Johan. 8: 52. 't zelve vindmen meede Joh. 7: 20. Want als Jesus tot de Schaare gezeyd had, Datze tot hem waaren afgekoomen *Om hem te Dooden*; riep elk om s'eerst en met een volle Keele; *Gy hebd den Duyvel In, Wie zoekt uw te Dooden?* Waar uyt blijkt, Dat de Joden doe ter-tijd, wel van eenige Quaade Inbeeldingen der Heydenze Geesten en Dæmons behebd waaren; Maar niet dat zy daar door een Zelfstandigen Duyvel-Satan verstonden, die in de Hel een Rijk van Minder-Duyvels uyt de Gevalle Engelen had, als men ons thans wil wijsmaaken; en daar meede by heele Legioenen tot de Menschen kan Invaaren; want dat en geloofden ook zelfs de Heydenen niet, van wien zy heel deeze Leere der Duyvelen, dus Bedommeld en Verdwaald hadden overgenoomen. Indien ons nu yemand met Twist-Vraagen wil quellen; en zeggen, Dat zoo by-aldien al deeze dingen inderdaad niet Waaragtig geweest zijn, gelijkze in de Euangelize Historien, volgens het gezeg der Joden, woordelijk verhaald staan; Waarom dan de Zaligmaaker al duske groove Dwaalingen, niet heftig Bestraft en teegengesprooken heeft? Jaa waarom hy zelfs somtijds Spreekwijzen gebruykt heeft, die de Leere der Duyvelen en Magt van Bezitten, schijnd te bevestigen? Zoo dat hy aangaande de Bezeetene, de Duyvel schijnd te belasten uyt-te Vaaren; en hy alzoo een zeer Onëygene Taal zou gesprooken hebben, indien hy zelf door Duyvel, en Booze Geest, de Krankzinnigheyd, de Maan-Ziekte, of eenige Lichaamelijke Geest verstaan had? Naadien immers de Ziekten en Gebreeken, als Stomheyd, Doofheyd, Blindheyd, Koorts &c. noch Hooren noch Verstaan konnen? En daarom een zeeker ander Geslagt van Geesten moet geweest zijn, die uyt geen Lichaam, noch loutere Inbeelding bestonden? Want wy gissen dat ook eenige van onze Leezers, al meer dan eens, met duske Teegenbedenkingen zullen behebd zijn, en teegen ons willen uytvallen. Doch wy antwoorden, en zeggen; Datter heel geen Swaarigheyd is, dit alles te-regt te brengen, wanneermen slegts het Gedrag des Zaligmaakers

Leere der Duyvelen hoe by de Joden overgewaayd.

Krankzinnige, Bezeetene van de Duyvel genoemd.

Uytspoorigheyd der Joden, in 't toedigten van een Duyvel die yemand had.

Waarom Kristus de Joden daar over niet Bestraft heeft.

maakers hier omtrent met andere Voorvallen vergelijkt. Dus meenen wy, Dat wanneer Jesus, de Maan-Zieke en Krank-Zinnige, door 't woord van zijn Bevèl Genas, of die Quaalen Uytdreef, hy daar omtrent geen Oneygentlijker Taal gesprooken heeft, dan wanneer hy de Koortze, de Winden en de Zee *Bestrafte* en aan 't Bedaaren hielp: Naadien immers al dezelve *Bestraffing* tot *d'Onreyne Geesten* en *Bezeetene* gegolden heeft; vergelijkt alleen Matth. 8: 26. met Marce 9:25. en inzonderheyd, Luc. 4:39. met 9:41,42. En 't zal genoeg om te zien zijn; Dat al die Aangesprooke Hoedaanigheeden, alzoo weynig konden Hooren, Zien of Verstaan, Wie'er Sprak of watter Gesprooken wierd, als deeze Krank-Zinnige, die *Van den Duyvel Bezeeten* genoemd staan. Boovendien moetmen ook de Taal van Jesus, niet onvoegzaamer noch Oneygentlijker neemen, als de Taal die Godt in den Beginne word toegekend: (of eertijds Spreekende was, tot het Ligt, het Firmament, de Zonne en Sterren &c.) Willende dat de Dingen die niet en Waaren, noch Gezien wierden; Zienelijk te Voorschijn quaamen; Naadien in beyde niet en kan ontkend worden, of zulx is een kragtige aanduyding van de Magt des Goddelijken Woords. Dus is 't dan niet Oneygentlijk geweest, Dat Kristus, wanneer hy de Krank-Zinnige en Maan-zieke Genas, dezelve onder de Benaaming van Duyvelen of Onreyne Geesten aansprak, waar meede die Behebdheeden naa de gewoone Taal genoemd wierden; en hy de zelve even den Menschen deed Verlaaten, als hy de Koorts Verdreef, en de Bulderende Storm-Winden in Stilte bragt. Blijvende nogtans de Mensche naa Lichaam en Geest, dezelve van Natuure en Beweeginge. Hoedaanigen waarneeminge wy genoeg agten, om heel de rest deezer Teegenwerpingen te Verantwoorden. Want hier hardnekkig op-te staan, en van ons verder te willen weeten; Waarom de Zaligmaaker en zijne Apostelen, het Volk van die Dwaalzieke meeninge omtrent de Dæmons, niet met klaare woorden onderregt, en daar van afgemaand hebben, op datze al deeze dingen naa waarheyd kenden, en de Dulle en Maan-Zieke, niet meer *Bezeetene van den Duyvel* noemden? Dien antwoorden wy, Dat al duske teegenbedenkingen geen Potscherf waardig zijn; naadien het nergens blijkt, Dat of Jesus of zijne Discipelen, even zoo een Duyvel Satan erkenden, als men thans voorgeeft; noch ook geloofden, Dat het de Verstandigste onder de Joden geloofden: Terwijl onder-en-tussen de Dwaalinge onder zeekere Benaamingen ingesloopen, ligt door 't gebruyk gewettigd en tot een gemeene Taal geworden, niet als van een gants Volk, en een gelijke bewilliging, kan afgeschaft of Veranderd worden; en daarom standhoud; schoon 't Verstand omtrent de Dingen merkelijk kan Verligt worden. Zulx onzen Leezer mag gewaarschouwd blijven; Dat zoo hy wil voortvaaren, met duske kurieuze Vraagen in-te werpen; hy ons gereed zal vinden, om hem met Weeder-Vraagen te Antwoorden, en door 't eene Mes het ander in de Scheede te houden. Want wat Reeden zal doch een Neus-Wijze Betweeter weeten te geeven, waarom Kristus, het Geloove en de Godzaaligheyd maar aan eenige Weynige, en niet aan Alle heeft willen meede deelen, daar hy het immers doen konde? Ja wy zullen vraagen, Waarom dat Godt, de Kennis van de Natuurlijke Oorzaaken aller Dingen, niet ten klaarsten geopenbaard, maar aan 't Neerstig Onderzoek en 't Vernuft der Menschen gelaaten heeft? Zoo dat de Schepzelen, over welke hem Godt tot een Heer gesteld heeft, eerst allengskens en zeer langzaam zijn bekend geworden; en Daagelijks noch meer-en meer Bekend en Ontdekt worden; en veele noch niet regt Bekend zijn; alhoewel de Heerschappye daar over van 't Begin der Schepping, den Mensch in zijne Geslagten is Toegezeyd? Zoo dat men onzes-agtens hier zeer Ongerijmd en buyten propoost zou handelen, als men met den Heer van Til, aangaande de laater Ontdekking en Vrugt-gebruyk van zommige Schepzelen, in opzigt van den Eerste Mensche Adam; zouw zeggen; *Een schoone Heerschappye, die eerst over* 1600 *Jaaren aan de gang quam*; spreekende van de Visschen; die naa onze gissing voor de Zondvloed, weegens de besloote Zee, en Afgrondize Wat[illegible]en met de Aardvlakte meest overdekt laagen.

Kristus van Ongerijmde Taal vrygekend, als hy met de Taal der Joden, van de Booze Geesten sprak.

Jesus noch zijn Discipelen hebben geen Duyvel gekend.

Waarom de Kennis der Natuurlijke dingen aan 't Onderzoek gelaaten is.

laagen: (t'en zy misschien doe buyten 's Menschen toegang, aan 't Noorder en Zuyder Damp-Gewest, door gebrek aan Zonne-Warmte, de Wateren onbekorst laagen; of eenige Visch te dier-tijd, in de Sleuven of Rivier-greppen, die van d'hooger As-punten naa de Middelijn afvloeyden, gevonden wierd:) En ook genoegzaam uyt de Historie der Scheppinge blijkt, Dat deeze Heerschappye, niet zoo zeer tot Adam in zijn Perzoon, als wel voornaamelijk tot heel het Menschelijk Geslagt Toegezeyd word; even als de woorden, *Wast en Vermeenigvuldigt*; in den tijd Vervuld zijn en noch daagelijx Vervuld worden. Gelijk'er dan ook geen blijken zijn, Dat Adam en zijn eerste Naakoomelingen, tot in eenige Geslagten-verre, haar met de Zee-Vaard, en alzoo ook niet met de Visch-Vangst, maar veel-meer met den Akker-Bouw en de Vee-Weydinge bemoeyd hebben; en derhalven in die tijd en noch in lang onder haare Naakoomelingen, weynig geweeten hebben, Of men in Groenland de Walvisschen met *De Harpoen*, of met *Een Kluyt-Boogje Schieten moest?* Of naa Bergen in Noorweegen, om Stokvisch Gevaaren zijn. Gelijk wy thans weeten dat dien Kouwen hoek, vol Visch steekt: En van d'aanvang der Weereld misschien, Adem-togt voor de Schepzelen der besloote Zee verschafte, gelijk we van het Noorder en Zuyder Damp-Gewest te denken hebben. En zoo zijnder ontelbaare dingen, die eerst Honderden en Duyzenden van Jaaren, naa de Schepping en de Beloofde Heerschappye gevonden zijn. Zoo dat zelfs Tubalkaïn, die het Zesde Geslagt van Kaïn was, eerst het Koper-Stoff in de Aarde vond; wiens Vader in 't 900ste Jaar der Schepping Gebooren is, Gen. 4:22. En die zelf thans diep in 't Land, en alzoo verre van de Zee Woonen, konnen eygentlijk gezeyd, geen Heerschappye over de Visschen Oeffenen; schoon haar het Regt van Godsweegen kan toegelaaten worden. En alle die omtrent de Water-Stroomen, Rivieren en Zeën woonen, hebben noch alle geen Heerschappye over de Visschen, om die te Vangen; want die de Pagt van de Salm, te Dorth, Schoonhooven en elders hebben, zoudend'er voorzeeker Neen toe zeggen. En zoo is 't met de Haaringvangst en andere gevallen meer geleegen, zoo dat de Heerschappye zomtijds wel met den Angel, en niet met het Werp-Net, Schrob-Net, Zeege, Fuyk, noch Totebel, Geoorloft is, als aan eenige die 't Regt der Visscherye, te-gelijk met het Voordeel als Heeren des Lands of Eygenaars door Bezit in Handen hebben; de rest moogen haare Heerschappye op de Visch-Markten betoonen, om ze daar, als men zeyd: *Met de Zilveren Angel te Vangen*; dat is, te Koopen, te Dooden, te Kooken, te Braaden en te Eeten. En zoo wy wel op de Goddelijke Raadslag agtgeeven; het zal uyt Gen. 1:26, 30. blijken, Dat veel-meer de Heerschappye, aan 't gantze Geslagt van 't Menschdom; als het Eeten der Visschen aan Adam in 't byzonder toegeëygend word; als die zoo wel onder de Spijze, als onder 't Gedierte des Velds, en de Voogelen, om die een Naam te geeven, worden overgeslaagen, Gen. 2:19, 20. En zoo word ook tot Noach d'Heerschappye over de Visschen niet Vernieuwd, als naa de Toezegginge der Vermeenigvuldiging van 't Menschelijk Geslagt, dat uyt zijne Zonen stond Voortgeplant te worden. En het is even zoo met de Heerschappye over de Dieren des Velds geleegen: Zoo dat'er by Duyzenden gevonden worden, die over niet een-eenig Beest te Gebieden hebben, t'en zy men hier misschien het Vee der Beedelaars (dat wel 't meest in Luyzen bestaat) onder een Aalwaardig inwerpzel wou te Berde brengen; over welk zy te-mets op eene Uur, haare Heerschappye door een groote Neerlaag betoonen. Doch al deeze dingen behooren op een andere plaatze. En zoo men werk wil overhoop haalen, om de H. Schriften, over Naalatigheeden, met Vraagen te bestormen; men zou hier ruym zoo bedenkelijk moogen vraagen, Waarom de Groote en Overoude Schrijver Moses, de Scheppinge der Engelen, en Val der Duyvelen; haar Natuure en Vermoogen niet zoo wel en zoo kennelijk, als de Schepping van Heemel en Aarde, Zee, Menschen en Vee, en geringe Gras-Scheutjes beschreeven heeft; Dat men die eerst naa zulken reex van laatere Eeuwen, alleen gants Verbysterd en Donker, uyt de Brieven van Petrus en Júdas

Adam heeft d'Ervaarenis niet van alle dingen gehad.

Maar zijn van de Naakoomelingen allengskens Ontdekt.

das moet uytkloppen? En giſſen dat zy dit Wigtig ſtuk alleen uyt Overleeve-ring derJoden hebben. Jaa wy zullen vraagen, Waarom dat Moſes in den Val des Menſchen, veel-meer het Werk-Tuyg des Duyvels, zoo men 't noemd; (naame-lijk een gemeene Slange uyt de Dieren des Velds,) en niet de Duyvel of Werk-Baas zelfs genoemd heeft; en ons van zoo veel Twijffeling, Dwaling en On-zeekerheyd verloſt heeft? Want al wie meend, Dat hy die dingen by Moſes en door heel de H. Schrift klaar genoeg vind, gelijk de meeſte voorgeeven: Die zien het onzes-agtens daar al zoo klaar in, als een Uyl in de Zonneſchijn. En daarom vald het hen ook langs-hoe-meer, vry ſwaar, het zelve den Verſtandigen wijs te maaken.

Indien we nu weeder ons voorgeſtelde Voetpadt willen opvolgen, en noch yts van der Egiptenaaren Typhon zeggen, om een Voorbereydzel te ſtrekken, Van de Afbeelding waar meede men thans gewoon is de Duyvel af-te maalen, 't zal hier op uytkoomen, Dat de Leugenagtige Oudheyd gezeyd heeft, Dat zijn Kruyn tot aan de Sterren Reykte, terwijl de Winden rondzom-hem heenen ſwerſden: Ziet daar een Prince des Lugts. Weegens de verſcheyde Kragten der Winden, hebbenze hem veel Hoofden aangepaſt; den Baard Verward en On-gekemd, met Morſſige Haayren t'zaam-Getiſt; dewijl de Lugt door het geweld der Winden, Beroerd en met allerley Quaadaardige aanvallen vervuld word. Zy hebben hem Vyerſpouwende geagt, om dat het Geweld der Winden, de dikke Dampen der Lugt, te mets in de Vlam zet, zoo datze van tuſſen de Wol-ken, Vyerige Pylen en Blixem-Straalen op de Aarde ſlingeren. Zijn booven-Lijf zeggenze, was hem met Haayragtige Pluymen of Veederen Bewaſſen, de-wijl de Winden zeer Geſwind daar heenen Vliegen, en zig Snellijk Herwaards en Derwaards wenden. Van de Dyën neederwaards, waaren zijne Schenkelen met veele Adder-Slangen omwonden, weegens het Schaadelijk geweld der Winden, Bedervende Lugt en Aarde. Hy had ook Roode en Vyerige Oogen, en daar gingen Blixemende Vyer-Vlammen uyt zijnen Mond; naadien de Win-den zoodaanigen Stoffe uyt Drooge en Heete Dampen te voorſchijn brengen. Hy word Verzierd op den Berg Kaukaſus gevlugt te zijn; dewijl bekend is dat de Boosaardige Winden, haar Bulderende Buyjen, meeſt op de Kruynen der hooge Bergen breeken. Ook zeyd Plutarchus, Dat Typhon niet anders is, als de Kragt der Winden waar door de Nyl Uytdroogd, en d'Onvrugtbaarheyd der Aarde word aangebragt. Andere hebben uyt d'over groote Hitte der Ver-brande Natuure geoordeeld, Dat Typhon de Doodelijk-Beſmette Lugt zelfs is: Te weeten, wanneer de Zoomer-Hitte, die 't Menſchelijk Lichaam zeer ſchaa-delijk is, het zelve verſwakt en Onmagtig maakt, om d'overige veranderingen der Zaayzoenen te konnen verdraagen. Want zoo draa de Zonne uyt haar Warmſte Heemel-Teeken geweeken is, houd de Brandende Hitte op, en daar geſchieden groote Plas-Reegens en Donderſlaagen: Doch de Reegenbuyen, weegens de Sweevende Hitte, niet konnende zaamentroepen, geſchiedender onophoudelijke Blixemen; dewijl Typhon, van Jupiter eerſtelijk in Egipten naa de Warme plaatzen van 't Zuyden gejaagd zijnde, ten laatſten onder den Berg Ætna verſtooten is. Maar wanneer by de Fabel-Digters gezeyd word, Dat als de Goden voor Typhon de Vlugt naamen, en zig in verſcheyde Gedaan-ten Hervormden, hy zelfs van Jupiter tot aan den Berg Kaukaſus in Syrien Vervolgd, en met een Donder-Straal getroffen is; hebbenze daar meede niet anders willen zeggen, als dat de Heemel-Streeken door 't geweld der Typhon-ze Winden in-een gedrongen, verſcheyde Gedaanten en Veranderlijke Figu-ren aannaamen: Welke Gedaanten, Jupiter, (verſtaat de Zonne,) als de Godt des Heemels, door de Kragtige Werkinge zijner Straalen van-een ſcheyd, en Zuyverd; en Typhon alzoo in zijn Quaade uytwerkzelen Doodende, de Lugt-Heemel in zijn voorige Geſtalte van Klaarheyd herſteld. Andere hebben wee-derom dit gantze Verzierzel tot de Zeeden betrokken, gelijk de ſtrax-gemelde Syneſius gedaan heeft, in twee geheele Boeken dien hy *De Voorzienigheyd* noemd;

Wat de Fabel-kunde al meer van Typhon voortge-zeyd, en uyt de Na-tuurkunde heeft opge-poetſt. Ziet de Af-beelding van Ty-phon.

Wat de Fabel Digters uyt de Zeekunde aan Typhon hebben toegeëygend.

noemd: Waar in hy hem ook dit ten propoofte laat ontvallen: *Maar Typhon was uyt het Geslagt der Menschen niet, noch in 't geheel ook Mensch gelijk; jaa kort gezeyd; Hy was hem zelven niet gelijk, maar wel een zeeker Veranderlijk Quaad. Zomtijds scheen hy zoo Leuy en Stram te zijn, Dat hy als een Onnutte last der Aarde, naauwlijx zoo veel van zijn Vadzige Slaap wilde afbreeken, Dat hy zijn Hollen-Buyk Spijsde; veel min dat hy aan de Sluymerzieke Slaapers een Werktuyg in de Hand zou gestopt hebben: Verzuymende zelfs ook die dingen, die anders aan de Natuure Noodzaakelijk zijn: Zulx hy te-mets heel wanschikkelijk Opsprong en het werk zoo wel aan zijn 's gelijk, als aan die Ouwer waaren overliet. Hy was verwonderd over de Sterkte van zijn Lichaam, en agte zulx het Volmaaktste Goed; ongemoeyd hy dat geheel-Quaalijk gebruykte; want alle Deuren en Poorten Geweldiglijk Opbreekende, Wierp hy daar toe noch met Aarde Klooten dat het Daaverde; en zoo hy by Avontuur yemand trof, en met Wonden haavende, Verblijde hy zig daar in, als een blijk van zijn Dapperheyd en Deugd.* En onder dusdaanige en diergelijke, ongemeene Reedenen, waarmeede gemelde twee Boeken Doorspekt zijn, beschrijft Synesius Typhon niet anders als yts, Dat in manieren van een Ingebeelden Duyvel SATAN, vol is van alle Ondeugden; naamelijk, Ongestaadig, Sot, Stout, het Goede Veragtende, 't Quaade betragtende. Gelijk ook die doen welke zeggen, Dat Typhon een Woestaardig en dapper Wild Mensch geweest is; die met een Zaam-Gerotte Bende, die de Krop van Nijd en Wraaklust over haar Ballingschap opgeswollen, Jupiter meenden uyt zijn Rijk te Bonzen: (ziet hier een Scheemering van den Val der Engelen;) Het welk de reeden is, Dat zy Typhon, welke deeze Hulp-Knaapen teegens Jupiter had Opgehitst, zoodaanig-een Vervaarlijk Lichaam hebben aangepast. En het Heugd ons noch, Dat wy in d'eersteKindsheyd onder de School-Knaapen op de ABC-Bank zittende, van de Duyvel onder de Naam van HOOSJE malkanderen wijs-maakten, Dat hy met het eene Been in de Lugt, met het ander op de Aarde Ging. 't Geên voorzeeker niet als uyt het Bygeloovig Erfgerugt van de groote Magt en Bewind des Duyvels voortgesprooten is. Dog dat by zommige Indiaanen, zeekeren Duyvel-God, met de Naam JOOSCHE of JOOSJE Gediend word; meenen eenige dat van de Naam JEHOVAH, of *Joschua*, dat is, JESUS, zijn afkomst verschuldigt blijft. Men zeyd vorder van Typhon, Dat hy gewoon was, Vyer uyt de Mond te blaazen, en dat hy de Zenuwen van Jupiter Doorkurven heeft. Maar deezen Woestaardigen hoop, heeft hem Merkurius, dat is, Hermes Trismegistus afhandig gemaakt; want hy heeft de Gemoederen die Jupiter Afgevallen waaren, door de Reeden weederom Vereenigd. En het waar te wenschen dat ook eens al die Bygeloovige Monsters, die de Gemoederen der Menschen noch met de Magt van een Weezentlijken Duyvel bezet houden; de Kop Ingetreeden wierden, en elk leerde weeten, Hoe hy van Godt Geschaapen, en met Heerlijke Hoedaanigheeden begaaft is, dien hem aanbevoolen zijn, door een hoedzaame Wagt omtrent zijn Begeerlijkheeden, buyten alle Kommer van eenig anderen Duyvel-Satan te bewaaren; en tot Eere van zijnen Maaker, naa desselfs voorgeschreeven Wet op Woeker te leggen. En gelijk misschien de Oude, deeze Fabel van Typhons Intooming, in gelijkheyd van de gewaande Val der Engelen, (die in de Boeyen der Duysternis zouden Vastliggen,) schijnen Verzierd te hebben, om de Gemoederen der Menschen van Staatzugt af-te troonen, dewijl ze by-naa de grootste der Ondeugden te schatten is; alzoo hebbenze gezeyd, Dat Typhon de Dogter van Erebus uyt zijnen Mond Bloes. Deeze dan staat by hen teegens Jupiter Op; dewijl daar geen Zorge noch voor Godsdienst, noch eenige Menschelijkheyd of Regtveerdigheyd Huysvesten kan, daar Raazende Staatzugt de Overhand genoomen heeft. Door welke, om datze veel Hoofden heeft, zy dan willen te kennen geeven, Dat de Staatzugt veel ongemeene manieren, van Zorgvuldigheeden en Moeyelijke Lasten naa haar sleept, die zommige en wel meest het Gemeene-Best onder de Menschelijke Zaamenleeving bezuuren moeten.

Staatzugt heel zeldzaam van Typhon afgehaald.

ten. Deeze Typhonze Staatzugt, hier en daar Vlugtende, word ten laatsten van Jupiter Onderdrukt en Vernield: Om dat, of schoon d'Eerzugtige Begeerte een tijd lang de Reeden en Wijsheyd, poogd onder de Voet te smijten, wordze nogtans ten laatsten van d'Albeheerschende Magt, Overwonnen en Uytgedooft. En om in een woord by-naa alles teffens te bevatten; d'Oude hebben al het geene wat in de Zeedekunst, Ondeugend, Bedorven, Dwaas, Stout en Vermeetel was; te-gelijk met het geene in de beschouwing der Natuure, Schaadelijk, Geweldig, Stijfzinnig, Wreed, en als Vyer Verwoestende was, met den Naam van *Typhon* Gebrand-Merkt. Zulx het zommige geen wonder doed, Datze hem zeekere Duyvelze Kragt hebben Toe-geëygend; terwijl wy nogtans veel-eer bedenklijk houden, Dat alles wat het Gemeen Gevoelen aan een Duyvel of Satanze *Weederpartijder* toeschrijft, zijn Oorsprong niet onwaarschijnelijk uyt deeze Typhonze Leere der Ouden, genoomen heeft; en dat zelfs de Heylige Schrijvers, voor zoo veelze Oordeelden; Dat de Spreekwijzen en Naamen in de Zeede-Leer der Ouden gebruykelijk, behoorden stand te houden, om haar Godvrugtig Oogmerk te bekoomen, daar van niet t'eenemaal vry zijn; naadienze zig in dit algemeen gebruyk, alleen te wagten hadden, van de Bygeloovige gevoelens te stijven; spreekende van de uytvoering der Quaade Begeerten, onder de Perzoon van *Satan* of *Duyvel*, gelijkze van de Afgoden spraaken, dieze geloofden *Dat Niet en waaren.* En zulx zoo veel te Veyliger, als zy veelligt wel merkten, Dat d'Ondeugden en Zondelijke Eygenschappen aan zeekeren Duyvel, ('t zy Een of Veel) of Boosaardige Geest, toe te passen, alleen door Naamdigting Ingevoerd is, waar door de Oudheyd gewoon was Perzoonen voor Zaaken in-te voeren, op datze te midden van veele Zaaken, een Middelpunt hadden, waar aanze de dingen van die Natuure, konden vastmaaken. Op hoedaanigen wijze wy meenen, Datter met de grootste welvoegzaamheyd, Een *Satan* en *Duyvel*, even als van Moses Een *Slange*, (by andere eenen Typhon,) tot de H. Schrift is konnen Ingevoerd worden, schoon'er nooyt zoo eenen, als 't Gemeen Gevoelen wil, (of quaalijk naa de Letter opgevat heeft, die alleen toegevoegde Naamen van Hoedaanigheeden kend; die *Verwoester*, *Verderver*, *Ruyghaayrige*, *Weederstreever*, *Verzoeker* &c. te kennen geeven;) geweest is, of weezen zal. En gelijk wy nu de Reeden van Typhons Gedrogtelijke Gestalte, uyt de toeëygening van zijn Quaadaardige Werken hebben zien te voorschijn koomen, alzoo is het meede van geen andere afkomst, dan uyt de Quaade Denkbeelden, die men van de Werken des Duyvels heeft, voortgestooven, Datmen zig den Satan niet alleen doorgaans, heel Verschrikkelijk van Gedaante voorsteld, en naa verscheyde Leelijke Bevattingen Afschilderd; Maar dat ook geen vermaarde Schrijvers ontbreeken, welke meenen, Dat hy ook wel in Zigtbaare Gedaante van een Goeden Engel, of *Geest Gods*; Verscheenen is; alhoewel hy meest een Vervaard-maakende Gedaante aanneemd. Onder deeze magmen den Geleerden Ligtfoot tellen; welke gelooft dat het de Verschrikkelijke Gedaante van de Duyvel geweest is, die Kristus in 't Hofken van Gethsemane Vervaarde; *Want* zeyd hy, *al word zulx niet uytdrukkelijk verhaald; zoo laat ik my egter ligtelijk wijsmaaken, Dat de Duyvel in zeekere Zigtbaare Gedaante aan Kristus verscheenen zy; te weeten, in zeekere Verschrikkelijke en Vervaarlijke Gedaante, waarmeede hy Kristus Verschrikken mogt.* En dit zeyd hy van des Duyvels Verschijning *In den Hof*, daar de H. Schrift niet metallen van zeyd. Doch over de Verzoeking *In de Woestijne*; zeyd hy, Dat de Duyvel, *De Gedaante eens Goeden Engels, of veel-eer eenige Gelijkenis des Heyligen Geestes*, aangenoomen had. Welke Uytspoorige gedagten van d'Heer Bekker bygebragt, billik hebben doen uytroepen; *Waar blijft gy Hoogverligten Apostel, die het voor wat Groots agt, zoo zig de* SATAN in een Engel des Ligts *Veranderen kan*? 2 Kor. 11:14. *Deezen Engelsman kan zonder Schriftuure en teegen reeden wel gelooven, Dat zig de Duyvel in Godt zelf Veranderen kan! Wie Schrikt niet van alzulken Taal?* Maar indien yemand geloofde dat alleen het

Al wat in de Zeeden ontsteld was is van de Oude aan Typhon toegeschreeven.

Hoe onder Perzoon-Verbeelding ook een Duyvel of Satan even als eenen Typhon tot de H. Schrift is konnen ingevoerd worden.

Spooreloo-ze gedagten van Ligtfoot aangaande de Zigtbaare Verschijning des Duyvels.

het voorſtel van des Duyvels Quaad-aardige Uytwerking en Benaaming, dusdaanige Inbeeldingen heeft doen in de Zinnen vallen; hy zou onzes-agtens 't naaſt aan de waarheyd zijn. Want gelijk de Hoedaanigheeden van de Liſtige Verleyding des Menſchen Begeerlijkheyd, van zulken Onzienelijken Natuure zijn, Datze niet beeter als onder de Figuur van een Zelfſtandige Perzoon-Verbeelding, aan 't Begrip des Menſchen konnen uytgedrukt worden, (als waar toe wy hebben gezien, Dat Moſes omtrent den Val des Eerſten Menſche, niet oneygen aan de Geheym-Leere der Egiptenaaren, Een *Slange* verkoozen heeft,) alzoo heeft de Schilderkonſt, 't ſpoor der Inbeelding opgevolgd, en de bedrijven der Zondigende Hoedaanigheeden, (opvolgende de Begeerte teegens het Goddelijk Gebod,) zeekere Leelijke, Quaadaardige en Vervaardmaakende, Zinteekenen aan den Duyvel toegepaſt; naa dat men hem als d'eerſte Aanſtooker van de Zonde had Ingevoerd: En derhalven een openbaar Vyand des Menſchen te agten was. Die men zig zeederd zoo Swart en Leelijk Verbeeld heeft, dat'er niets zoo Leelijk noch Afwijkende van 't Goede is, Dat men niet gewoon is, naa de Duyvel af-te meeten, of als een By-Naam daar aan toe-te eygenen: Gelijk men in deezer voegen doorgaans hoord reppen, Van een Leelijken Duyvel; Swarten Duyvel; Vuylen Duyvel; Scheelen Duyvel; Boozen Duyvel; Dronken Duyvel; Hoeren Duyvel; Gierigen Duyvel en Botten Duyvel; daar men nogtans gelooft, Dat hy een Liſtige Geeſt en een *Duyzend Konſtenaar* is; en daarom ook dikwils van een Slimmen Duyvel en Drolligen Duyvel, en veel andere Duyvels, maar zelden of nooyt ten Goeden, van Een *Schoonen Duyvel*; *Kuyſſen Duyvel*; *Nugteren Duyvel* of *Vroomen Duyvel* hoord gewag maaken. En het is ook in het N. Teſtament zeer gemeen, *Slange* voor *Duyvel* en *Duyvel* voor *Slange* te neemen; en in gelijke Zin, worden ook *Slangen* en *Adderen Gebroedzel*, en *Kinderen des Duyvels*, voor Een-en 't zelve genoomen; waar uyt dan noodwendig ook Een *Vader-Duyvel* volgd: Niet in Zelfſtandigheeden als veele meenen, (en daar uytgeleerd hebben; de Duyvel in de Slange, tot het Paradijs in-te voeren, die van weegen de lang-geleedene tijd, ook *d'Oude Slange* genoemd word;) maar naa haar Hoedaanigheeden: Gelijk de Zaligmaaker zeer fraay van de Booze Joden verklaard, Die *Uyt de Vader den Duyvel* waaren; en daarom ook derzelver *Begeerten* opvolgden, en Jeſus Steenigen wilden, gelijk haare Vaders de Profeeten Gedood hadden; en daarom Kinderen des Vleeſches en niet Abrahams Kinderen naa den Geeſt, die Gods Gezanten Herbergde en met Spijs en Drank Onthaalde; als in 't Leeven van die Groote Vader gezien is. Het komd dan niet alleen van al die Wanhaavige Benaamingen, maar voornaamelijk van de veel-Vervaarlijke Toeëygeningen voort, Dat de Schilders de Duyvel door haar Perzooneeringe, met Hoorens op de Kop Verbeelden, weegens zijn Magt om te Beſchaadigen en Geweld te doen; en ook om dat hy een Rijk heeft. Doch waarom de Duyvel zomtijds in de Verzoekinge van Kriſtus, met een Monniks-Kap Geſchilderd ſtaat, magmen Agrippa vraagen, die'er in zijn Boek *Van de Ydelheyd der Weetenſchappen*, yts fraays van zeyd. Zy geeven hem de Vleugels van een Vleeder-Muys; niet zoo-zeer of alleen, om datmen hem een Gevallen Engel agt, maar om dat hy meeſt by-Nagt Spookt, den Menſche Queld, Schrikkelijk verſchijnd, of onder de ſtilte van zijn Gemoed, met Booze Verzoekingen aanvald, en als een Nagt-Voogel om de Ooren ſnord; en daarom ook Swart als de Prince der Duyſternis vertoond word: Waar het dan ook van daan komd, Dat veele niet geern alleen in Donkere plaatzen gaan, of des Avonds laat, over een Kerk-Hof Wandelen. Men ziet hem ook meeſt met groote en wijd oopenſtaande Ooren Geſchilderd, om dat hy geloofd word alles watter Geſprooken word en omgaat, te Hooren en te Verneemen, en daar door zijn Dienaars leerd Waarzeggen, en 't Geſtoolene aanwijzen. Zoo datter ook al geen fraaye Schrijvers onder ons ontbreeken, welke rond-uyt zeggen; Dat de Duyvel alle die dingen weet, welke tuſſen Godt en den Menſche verhandeld worden: *Weetende de Oordeelen Gods, om dat hy zelfs een Uytvoerder van veele*

De Quaade Eygenſchappen aan de Duyvel toegeſchreeven heeft den Schilders zoo wel als d'Inbeelding des Menſchen bewoogen, hem onder een Verſchrikkelijke Gedaante te verbeelden.

Duyvel waarom met Hoorens Geſchilderd.

En Vlerken van een Vleeder-Muys.

En groote Ooren.

gesteld word. Gelijk dat by de Fraaye W. Momma te leezen staat, daar hy spreekt van de Voorzegginge des Opgedrysten Samuëls, door 't bestel van de Waarzegster te Endor. 't Geên egter Syrach aan Samuel zelf toeëygend, Kap. 46: 22. Dewijl de laatere Joden, het Omdwaalen van de Ziele der Verstorvene geloofden: En veele dien waan uyt deeze Historie vasthouden. Verder verschijnd de Duyvel ook gemeenelijk met een Steert in zijne Schilderyen; als 't overschot van de Slange, en noch wel met een Angel daar aan; waar meede hy Quispelsteert en Lieffelijk aankomd, maar in 't eynde Bedriegelijk Steekt; en zoo een Slibberige uytgang maakt ten Quaade, daar men zig het Goede had ingebeeld. Hy heeft ook Scherpe Klaauwen, om dat hy als een Briessende Leeuw gezeyd word, te Verslinden dien hy kan; en vast-houd wat by beet krijgd: Waar toe hy ook een Aanraader en Help-Meester der Dieven tot Doorgraaven, Rooven, Steelen en Bedriegelijk naa-zig haalen is; van hoedaanige Haakige Schrobbers en Weeze-Duyvels, de Katechismus gewag maakt, in de 110de Vraage: Jaa ook weegens zijn Klaauwen, alle die haar Teegen-staan, aanraad te Quetzen, te Schenden en te Verderven. Even als het woord שד, dat Deut. 32: 17. en elders *Duyvel* Vertaald word; eygentlijk een *Verderver* beteekend. Gelijk meede de Schilders hem om geen andere Reeden, een Leelijke Saters-Tronye of Bokke-Bakkes byzetten; als om dat hy een Stookebrand van Geylheyd, Onkuysheyd, Hoererye, Overspèl, Vrouwen-Schending, en alle Ongebondendheyd in Dronke Zuypen en een Beestagtig Leeven is; waar toe hem 't Onderlijf niet zelden een Ruyghaayrige Gestalte in maniere van een Bosch-looper gegeeven word; (in de H. Schrift misschien *Saters* of *Veld-Duyvelen* en *Faunen* genoemd, Lev. 17: 7. 2 Kron. 11: 15. Jesa. 13: 21. &c.) gelijk Schelmen en Struyk-Roovers haar op Eenzaame plaatzen en in Woestijnen onthouden, om op de Reyzigers te passen en die te overvallen. Hy schiet doorgaans ook Vyer-Vlammen, of Schitterende Straalen uyt d'Oogen; om dat geloofd word, Dat hy de lust tot Quaade Begeerlijkheeden ontsteekt en aan 't Branden helpt; als een eygenschap die zeer wel op de Vyerigheyd der Slange past; door welke d'Egiptenaars het LEEVEN pleegen uyt-te beelden; 't welk zonder *Vyer* en *Warmte* niet bestaan kan. Welk Vyer door de List der Begeerte, (dat is zoomen spreekt, door de Duyvel even als de Werking van 't Salpeeter aan 't Buskruyd doed,) heevig aangeblaazen, uytbarst tot Onmoedige Gramschap, Toorn, Wraak, Doodslag, Brandstigting, en al wat Lijf en Goed verteerd. En op dat dit te bet wierd uytgedrukt, verschijnd hy zelden zonder ysselijke Wolfs-Tanden in de Muyl, beneffens meer andere Quaad-dreygende Teekenen van Verscheurende Dieren ontleend; welke wanneerze aan 't Mensch-gelijkend Lichaam van een Helze Geest worden toegepast, niet dan een Vervaardmaakende Gedaante uytleeveren, die d'Inbeelding zoodaanig Verschrikt, Dat zommiger Menschen Gedagten by naa door Vreeze, tot Aanbiddens-toe, vervoerd worden. En zoomen hier toe hoopwerk van Affschouwelijke Duyvels wil te gaar-getroept zien; de Overaardige Konstenaar Jakob Kallot, heeft zulx in zijn Print-Tafereel van St Anthonis Verzoekinge, ten uytersten uytgevoerd. Zulx men ombeschroomd schijnd te moogen gelooven; Dat het ten minsten, d'Indiaanze Heydenen; nergens als uyt al duske Verdenkingen overgekoomen is, zulke afgryssselijke Duyvel-Beelden, of *Al-Verwoesters*, tot haare Tempelen in-te voeren. In deezer manieren hebben zy te Kalikuth, een ongemeen-Groot en Vervaarlijk Beeld gesteld; voor welk de Menschen haar op zeekeren Feest-Dag, by Duyzenden Neederwerpen om dat Bakbeest te Aanbidden. En op dat deezen Duyvel, met des-te meerder ruymte, en onbelemmerd zijn Eerdienst genieten mogt, isser zoo grooten Vryheyd op die tijd gegeeven, Dat niemand over eenig begaane Schelmstuk, hoe groot dat is, mag aangetast worden: Want zy Vreezen dat BAAL-SATAN, dat is, *Heer Duyvel-Oom*, Gram worden, en haar alle in zijn ysselijk-wijd-opgesperde Bakhuys Opslokken zal. Dit doen deeze Verdwaalde Menschen. Maar het zou voorzeeker wenschelijk zijn, Dat ook niet veele onder

En een Steert.

En Scherpe Klaauwen.

Saters-Tronye of Bokke Bakkes.

En Ruyg-Hayrig.

En Brandende Oogen.

En Verscheurende Tanden.

onder de Kristenen aan haare Taal en ommegang lieten blijken; Datze veel-meer Ontzag en Vreeze voor d'Ongenaade van dees gewaanden Duyvel hebben; als voor de Misdoeningen teegens d'Algenoegzaame Godt en de Reedelijke Goedheyd van zijne Gebooden; schoon ook dezelve met de Wet des Herten overeen stemmen: Wenschende zommige van die slag alleen, Datter doch geen Duyvel mogt zijn, op datze te Vryer Overtreeden, en minder voor Straff mogten beangst zijn. Waar door het dan ook gebeurd, dat'er geen gebrek aan Leeraars is, die 't geloof aan de Verdoemende Magt des Duyvels, tot een Geessel-Sweep, of Roe voor de Schoorsteen ter-hand houden; om duske quaalijk-onderweeze Gemoederen, veel-meer door een Slaafze Vreeze aan 't Zugten, en angstvallige Bekommering te helpen, als dezelve door 't Verstand omtrent de Billijkheyd van Gods Gebod, kragtdaadig op-te wekken, om hem alleen in volle verzeekering te Beminnen om zijn zelfs Deugden en Volmaaktheeden wille, waar door hy zelf een Godt van de Zondaaren kan zijn, en weezen wil; en ons alzoo doed gelooven, Dat hy (die 't zonder de Duyvel, aan geen Magt ontbreekt, den Moedwilligen Zondaar te Straffen;) noch Gediend noch Gevreest wil zijn, als de Tyrannen; die gemeenelijk eerst de Overtreedingen haarer Onderdaanen, voor Profijt opsteeken, en daar naa ook noch Vermaak vinden, dezelve door haare Beulen, met veele Straffen te plaagen: Dewijl wy in teegendeel gezien hebben, Dat Godt doorgaans, zoo wel in 't aankondigen van zijne Oordeelen als in 't uytvoeren der Straffen en Plaagen, veel-eer zijne Engelen, Dat zijn zijne Magten, Storm-Winden, Aardbeevingen, Vyer, Donder, Blixem en Haagel, dan een Duyvel uyt de Hel gezonden heeft. En daarom zullen we van deeze uytspoorige dingen aflaaten; die lust daar toe heeft, mag zien, hoe verre dit alles van der Egiptenaaren Gevreesden Typhon overgenoomen schijnd. Van wienwe, indien wy verder toezien, moogelijk al verscheyde Typhons, of die desselfs Geest hadden, in de H Schrift zullen ontmoeten. Hoedaanige niet onwaarschijnelijk geweest zijn Nimroth, Esau, Achab en andere Achitofels, Mannen Belials, en zulke SATANS die de Koning David aanporden 't Volk te Tellen; welke de H. Schrift tot Slaaven der Staatzugt, en Opperwerk-Meesters der Ongeregtigheyd maakt, vergelijkt 2 Samuël 24. met 1 Kron. 21. Want dat ook de Koning David, zulke SATANS in zijn Rijk wel kende, is in de zaake van Simeï gebleeken; dien Abisaï de Zone van Zeruja, aanraade den Hals te breeken; zoo dat de Koning dien Stookebrand daar over Toegraauwde en zeyde; *Wat heb ik met u te doen, gy Zone van Zeruja; Dat gy my heeden* ten SATAN *zoudet zijn?* 2 Sam. 19: 22. En dit zeyde David teegen Abisaï, die een Dapper Veld-Overste, en daar toe ook noch zijn Neef en Zusters Zone, en een Broeder van Joab was. Doch zoo yemand lust te zien hoe weynig de Duyvel hier te pas komd, om David tot het Tellen van zijn Volk aan-te Porren; hy beraade zig met het geen d'Heer Bekker daar over aan 't XXII[de] Hoofdstuk des tweeden Boeks zijner *Betooverde Weereld*, aangemerkt, en dat stuk voor ons zeer wel heeft afgedaan. Zoo wy hier toe ook de Natuure beschouwen, en met de Heydenen, meer op de tweede, als op d'eerste Oorzaak letten; wy zullen moogelijk al veel dusdaanige Booze Typhonze Geesten of Duyvelze Magten, onder de Maan en in onze Lugt-Kring schijnen te vinden, die door schaadelijke Perssingen en Uytbarstingen van Ongestuymige Winden, Vyer en Vlam van tussen de Koud-Bevrooren Ys-Wolken uytbraaken, en onder vreesselijk Gebalder van Donderstemmen de Aarde Zengen; zoo dat het Gewas der Akkerlanden, nu eens door Droogte, dan door Stroomende Plas-Reegens verderft; en de Zeevaarende Schip-Gevaartens, door heftige Draay-Winden en Dreunende Orkaanen, op de Klippen aan Spaanderen worden Gekletst, zoo datter Man noch Muys geborgen word. En zoo'er noch yts Quaads meer in de Natuure t'ontmoeten was, Dat alles hebben d'Egiptenaars van Ouds, aan Typhon toegepast. Waar toe zy dan haare Quaad-Afweerende Goden en Bescherm-Engelen, met haare Gereedschappen hadden, dieze neerstig Dienden, en met veele Aanbiddingen

Typhonze Geesten worden veel gevonden.

Alle Quaad aan Typhon toegeschreeven.

gen en Beelden ver-Eerden, gelijkwe gezien hebben. Maar op dat ons de Beschouwinge van Typhon maar des te beeter mogt te nuttte koomen, vindenwe ons genoopt,dezelve met noch een fraaye Waarneeminge by-te springen;te meer, om dat wy zulx te vooren beloofd hebben. Want naadien ons korts hier-naa, ook *Het Verbranden van de Roode Koe*, tot het maaken van een Wy-Water of *Water der Afzonderinge*, zal te vooren koomen, en de Wetgeever daar omtrent byzonderlijk op de naauwkeurigheyd der *Roode Verwe* van het Slagt-Beest, schijnd gezien te hebben; moogen wy hier niet overslaan,de Reeden van die Bepaalinge t'onderzoeken,en te bezien,Of niet zelfs deezen Typhon, en de Bygeloovige toeëygeningen der Afgodize Egiptenaaren;(en die ook d'Israëliten besmet hebben,)geleegentheyd tot d'Instellinge van de Wet der Roode Koe gegeeven heeft. Om waar toe te geraaken, wy onze reeden van de Typhonze Lampen, vermeenen zeer welvoegzaam te zullen beginnen. Voorwaar d'Egiptenaars hebben niet alleen aan de Weldoende, maar ook aan de Quaad-aanbrengende Goden, eenige byzondere Lampen toe-geëygend; op dat de Eerste haar Voordeelig,de Tweede hen niet te zeer teegen waaren.In deezer manieren heeft de Vermaarde Nardius eertijds een Aal-Oude Egiptize Lamp, die in de Konst-kaamer van Medicis bewaard wierd, gemeen-gemaakt; en wy hebbenze ook neffens d'Afbeelding van Typhon, zoodaanig bygebragt, als dezelve by Kircherus en Liçetus gevonden word. Bestaande uyt een Ezels-Hoofd, waar aan zig Silenus, die op de Nek schijnd te zitten, vast-houd; Vloeyende ter zijden van onder d'Ezels Ooren en naa de Booven-Kop daar het Vul-gat voor de Olye is, een Druyve-Tros met Blaaden uyt. Zijnde het Hand-vatzel der Lamp naa agteren, uyt een dik omgeboogen Wijngaard-Stok, met Blaaden en Druyven gemaakt. Dat nu den Ezel een Teeken van Typhon is, heeft Kircherus in zijn Oedipus niet alleen op verscheyde plaatzen aangeweezen; maar Plutarchus verhaald ook, Dat de Stem van Typhon, zeer naa-by het Krijten van den Ezel quam: Waarom zy ook de Klank van het Trompèt niet verdraagen konnen, dewijl die de Schor-Roeste Stem van Typhon al-te zeer naa-baauwd. Ook hebben de Ezels in de Maand *Payni* of *Paoni*, dat is, *Junius* of Zoomer-Maand, weegens den Vervloekten Typhon, moeten Straff lijden. Want dat de Koptiten,weegens den Haat teegen Typhon, een Ezel pleegen van een Rotze af-te werpen; heeft Marscham bygebragt; maar word van Bochartus geloochend;alhoewel hy uyt Plato,Atheneus, Synesius en Harpokrates getuygenissen aanteekend, Dat ook by de Grieken zomtijds zeekere Afgezonderde Beesten, ter-Eeren van eenige Godheyd, in maniere van den weggaanden Bok, wierden Los-gelaaten, Levit.16:26. Welken daar toe onder Israël moest Afgezonderd worden van de Kudde. 't Geên Bochartus wil, Dat zoo wel de Egiptenaaren als andere Volken, van de Hebreeën ontleend hebben: Om dat het moeyelijk vald te toonen, Dat zy dit voor Moses tijden in gebruyk hadden. Waar toe dan ook de Heer Witzius, eenige Exempelen uyt de Griexe *Scholiasten* over Aristophanes en Servius over Virgilius bybrengd, die men mag bedenkelijk houden; naadien de Waanwijze Grieken, nergens voor Leer-Kinders van de Hebreeën, maar wel van de Feniçiers en Egiptenaaren bekend staan;en te-gelijk met de Romeynen van de Hebreeuwse Zaaken gemeenelijk zeer Onkundig gereeveld hebben; gelijkwe hier en daar hebben gezien, zelf in Dingen die vry van laater tijd zijn. En den Ezel belangende, die weet Bochartus insgelijx tot zijnen Typhon, in Moses togt uyt Midian naa Egipten, Exod. 4: 20, te vinden. Doch Plutarchus doet'er verder by, Dat Typhon zoo wel aangaande de Leuyheyd en Domheyd, als van weegen de Rosheyd zijner Verwe, Een Ezel geleeken heeft. Waar toe men diend aan-te merken, Dat elders zoo wel Roodverwige, als Graauwe of Gryze Ezels gevonden worden, gelijkwe hier naa zullen zien. Insgelijx verhaald Plutarchus, datze hem ter-Eeren Koeken Bakten, op welkze de Gedaante van een Ezel drukten. Aan hoedaanige diergelijke *Gebeelde Koeken*, (die aan *Meletheth des Heemels* en andere Goden, om de Godt Israëls

Dat de beschouwing van Typhon ons in de beschouwing van der Joden Wy-water uyt de Asch der Roode Koe zal te Nutte koomen.

Aanmerking over de Lamp die Typhon toegeëygend was.

Typhon in veele opzigten met den Ezel vergeleeken.

Waarom Typhons Lampen een Ezels gedaante hadden.

Verdriet aan-te doen, Geofferd wierden,) gedagt word, Jerem. 7:18. Maar gelijk dit alles noch niet aanwijst, Waarom d'Egiptenaars Lampen met het Teeken van den Ezel ter-Eeren van Typhon hebben ingevoerd, schijnd het hier de regte plaats te zijn, om zulx te verklaaren. Voor-eerst blijkt uyt al het voorverhaalde, Datze Typhons Beeld, voor een Waarteeken van alle Quaad gehouden hebben; vertoonende d'Onvrugtbaarheyd, Besmettinge, Verbrandinge en allerhande Vermoogen van Vernielinge. Om deezen Boos-doender dan van de Vrugtbaar-maakende Nyl-Wateren af-te keeren, verçierdenze deeze Lampen met zoodaanigen toestel en maakzel, als wy hier hebben afgebeeld: By haar zelven de Hôop hebbende, te zullen gebeuren, Dat hy zijn Beeldtenis aldus ziende, van Quaad te doen zal aflaaten. Daarom hebbenze Silenus, Rijdende als op den Nek van een Ezels-Hoofd, vertoond; dewijl hy het Beeld of het Waarteeken van de Vrugtbaar-maakende God, en Beschermer van Osiris was. Maar de Lamp die wy met dusken Beëldtenis Verçierd, vertoond hebben, staat op de Voet van een Arend of Valken-Klaauw, om aan-te toonen, Dat de Typhonze Schaad-aanbrengende Kragt, in de Zonne verborgen zijnde, (welke Silenus d'Oppasser van Bacchus of Osiris Dionysus; wien de Vogtigheeden aanbevoolen zijn) komd te maatigen. Want Plutarchus zeyd, Dat Isis niet gewild heeft, dat Typhon geheel-en-al zou vergaan, maar dat hy alleen aan een Keeten zou Gebonden zijn; naadien zijn Vyerige Kragt, schoonze door ongemeene Uytdrooging, dikmaal Schaadelijk is, op zijn tijd nogtans Nuttig is om d'Overtollige Vogtigheeden te Maatigen. En die hier weederom niet zien kan, hoe netten overeenkomst dit alles met het gemeen Gevoelen der Duyvel-Gezinde heeft, moet of Blind, of zeer Moetwillig zijn. Gelijk dan ook hier teegens niet en doet, Dat zommige Godsgeleerde met groote Noestheyd beweeren, Dat al de Dingen van Typhon veel laater als d'Oudste tijden der Hebreën; en zelf wel meest uyt het Leevens-Bedrijf van Moses Verzierd en 't zaamen-geplanst zijn; gelijk de Vermaarde Bochartus, uyt eenige gelijk-luydende staaltjes heeft zoeken over-een te brengen, die ook by den Heer Witzius teegens Marscham en Spençerus, in zijn Boek *Van d'Egyptize Zaaken* worden aangehaald. Want behalven dat dit meest alleen fraay bedagt en op enkel voorgeeven rust; en niets zeekers aangaande d'Oudheyd, of Nieuwheyd van Typhon bewijst; die ongetwijffeld met de rest der Egiptize Afgoderye, omtrent zoo Oud, als de Verbijstering van dit Bygeloovig Volk zelfs is, (die lang voor de Hebreën een Volk waaren, die Koningen, en Goden, Bescherm-Engels, en Priesters en Spijs-Wetten, en Wijzen en Tooveraars en Guychelaars hadden, en buyten Gemeenschap van andere Volken, haare Geheymen zogten te bewaaren;) zoo blijkt ten minsten uyt al die Verzierde Dingen die van der Egiptenaaren Typhon voorkoomen; Datze ruym zoo Oud, Jaa veel Ouwer zijn dan 't Gevoelen, Dat de laatere Eeuwen, en ook onze als noch van de Duyvel Satan hebben; waar van niet alleen Moses de gantze Kerke der Hebreën Onkundig gelaaten heeft; maar ook nergens de minste scheemering te vinden is, Dat Godt daar van eenige kennis aan al die Vermaarde Vaderen des O. Verbonds gedaan heeft; en zoo hebben 't dan ook d'Egiptenaaren van haar niet overgenoomen. Maar wy vinden veeleer in teegendeel, Dat de Israëlitize Kerke door Moses in de Wet, scherp Vermaand word; zig van de Egiptize Bygeloovigheeden te wagten; *En niet te Wandelen noch te Doen naa de* Werken van Egiptenland, waar in zy Gewoond hadden*, Levit. 18:3. En alreeds dapper daar meede Besmet en Bevrugt waaren; als te zien is, Ezech. 20. en 23: 3-14. En daarom ook even zoo teegens d'Afgodize en Schandelijke Bygeloovigheeden der Kanaaniten, gewaarschouwd worden; wiens Land zy zouden gaan Inneemen, Levit. 18:3. Als een Volk dat even als de Egiptenaaren, naar Guychelaars en Tooveraars hoorden; haare Zonen gaaven aan den Moloch, en andere Grouwelen deeden, vergelijkt Deut. 18. 10, 14. met Exod. 7:11. en veel andere plaatzen. In al welke dingen wy te vooren genoegzaam hebben aangeweezen, Dat den Israëliten niet de minste Kundschap

En op de Voet van een Arend of Valk rufte.

Bochartus gevoelen aangaande Typhon.

Fabelen van Typhon ruym zoo Oud als de kennis der Hebreën aan de Duyvel Satan.

* Of INZETTINGEN als strax volgd.

ſchap van de *Duyvel* Satan geleerd noch aangeweezen word; maar datter in de Oudheyd, aangaande 't Verſpreyden en de Voortgang der Afgoderye, kennelijke Speuren genoeg zijn, waar uyt af-te neemen is, Dat dit den Joden eerſt laater uyt d'Ommegang met de Grieken en Romeynen, overgekoomen en aangeërft is, uyt de Verhanſſelde Oudheeden der Egiptenaaren, en zy alzoo met haare Bygeloovigheyd omtrent de Booze Typhonze Geeſten, en Dæmons zijn beſmet geworden; dezelve naaderhand vermengende met de Dwaalzieke Gedagten van haaren Sammaël, of Duyvel die op een Keemel reed, ter tijd van des Menſchen Val; en de Helſſe Vloek-Naamen, Asmodeus en Abaddon en diergelijke. Te weeten, wanneer de laatere Joden even ook zoo een Duyvel of Boosaardigen Typhon in 't Paradijs, en in de Verzoekinge van Abraham; en in de Hiſtorie van Job meenden te vinden; van wien het de Kriſtenen veel-liever, als van Moſes, of van Kriſtus, of van zijne Apoſtelen hebben willen overneemen. Maar het is in 't gantze bedrijf der Hebreën, Dat zijn de Oude Iſraëliten, die uyt Egipten gegaan zijn; en de laatere Afkoomelingen die Joden genoemd worden, genoegzaam openbaar; Hoe ligt haar al deeze Dwaalzieke Gedagten, omtrent de Booze Geeſt of Duyvel Sammael en Satan; uyt herdenking van de Oude Bygeloovigheyd zijn konnen aankleeven. Want gelijk haar het Godsdienſtig Eeren van de Kopere Slange, ten tijde van de Koning Hiskia; en zoo lang te vooren het maaken van den Kalf-God in de Woeſtijne, alleen uyt de Oude Smette der Egiptize Godsdienſt aankleefde; (en ook even zoo by de Grieken en Romeynen overhuyſt is) alzoo heeft meede Cunæus zeer wel aangemerkt; Dat dit Volk nooyt tot eenige Afgoderye Vervallen is, als uyt d'Oude neyginge tot d'Egiptize Zeeden. En de Profeeten hebben ook niet naagelaaten dikmaal aan die Oude Wortel te-gedenken, gelijk we nu al meer-maal uyt Ezech. xx. en xxiii. hebben aangeteekend. Waar uyt dan heel gemakkelijk te beſluyten ſtaat, Dat d'Egiptenaars van Ouds en voor de Ingang van de Vader Jakob, jaa al voor Abrahams tijd; haare Bygeloovigheeden in ſwang hadden; en geenzinds van de Hebreën, onder Bedommelde Verhanſſelingen Ontleend en Overgenoomen hebben. En zoo giſſen wy dat dan ook ten minſten de Fabel-Digting van der Egiptenaaren Duyvel Typhon, zoo Oud is, als haar gebruyk van de Beſcherm-Goden, die zy Eerden, om haar van het Quaad bedrijf der Typhonze Geeſt; te Bevrijden en af-te Keeren. En dat zy alzulke Beſcherm-Goden al ten tijde van Moſes en lang te vooren hadden, is uyt Exod. 12:12. en Num. 33:4. openbaar; alwaar gezeyd word, *Dat Godt Gerigten geoeffend heeft, over alle de Goden van Egipten.* Verſtaat voornaamelijk in 't Slaan van de Eerſtgebooren, die inzonderheyd de Beſcherminge der Hulp-Goden naa Ouder gewoonte, waaren aanbevoolen; maar nu in dit Overval van de Godt Iſraëls, niet met-allen hadden konnen Uytregten, en alzoo in haar Onmagt Veroordeeld waaren. Want dat veel Fraaye Uytleggers en ook de Kaldeëſe Uytbreyders, dit van de Gegoote, Steene, Aarde en Houte Beelden der Beſcherm-Goden verſtaan hebben, is van ons op zijn plaatze aangeteekend. En daar was by d'Egiptenaars geen Vrees voor eenig Quaad, als 't geên hen van deezen Typhon kon berokkend worden: En waaren daar in even alzoo Onzinnig en Bygeloovig, als de meeſte Kriſtenen, thans omtrent de uytwerkinge van het Quaade, door een Helzen Duyvel Satan, of Overſten uyt de Gevalle Engelen zijn; die men wil dat Godt door zijn onbepaalde Vryheyd, de Magt van een Engel heeft laaten behouden, om alle Quaad te Stooken; even als hy de Booze Menſchen in 't Leeven laat en in haar Boosheyd laat Volharden; gelijk men heedensdaags hier van alzoo Schrijft: En in 't Boek van d'H[r] Andala te zien is; zonder eens te Onderzoeken, veel-min te Bewijzen, of zelf de Goede Engelen, wel yts konnen doen of Werken, zonder daar toe Gezonden te worden, en buyten de Gemoedelijke Meedewerking van Godt Almagtig? Op datze daar door wat vaſter in haar Schoenen ſtonden, om van de Magt des Duyvels te konnen praaten. 't Geên dan hem, met alle andere Schrijvers, die dus hard voor de Weezentlijkheyd van den Typhon des

En hoe tot de Joden overgegaan.

Iſraëls Afgoderye altijd uyt d'Egiptize Wortelen opgeſchooten. 2 Kon. 18: 4.

Lev. 18: 3.

Typhon zoo Oud als der Egiptenaaren Beſcherm-Goden.

Egiptenaaren geloofden alle Quaad van Typhon voort te koomen.

Dwaalziekemeeninge omtrent de Gevalle Engelen.

N. Teſtaments, dat is, voor den Duyvel Satan Strijden; noch te betoogen ſtaat: Op datze ons daar by dan ook eens zeggen, hoe het met Gods betaamelijkheyd, en beloofde ſtaat des N. Teſtaments, over-een komd; de Quaade Engelen, al haar Oude Vermoogen en Magt, tot enkel Quaad-doen te laaten behouden; en de Goede Engelen zoo Streng in den Heemel op-te ſluyten, Dat men'er in veele Eeuwen niet Een-eenigen gezien, of van gehoord heeft, Dat hy elders Hand of Vinger ingeſteeken heeft? Is dit geen wonder? Jaa is 't niet Uytzinnig, langer geloof aan zulke Uytzinnige Raazernyen te geeven? Boovendien zijn 't ook alleen giſſingen die geen zeekerheyd in de H. Schrift, noch in d'Oude Hiſtorien hebben; als zommige niet Onvermaarde Godsgeleerden, wel neerſtig zoeken op-te ſtikken, door wien en welken weg, d'Egiptenaars veele Zaaken van der Hebreën Godsdienſt en kenniſſe der Oudſte Dingen konnen gekreegen hebben. Waar toe zy voornaamelijk Abraham, Joſef en Moſes bybrengen; die aldaar veele dingen van de Keniſſe Gods, de Scheppinge en diergelijke aan de hand gelaaten hebben; gelijk dat ook zoo van de zeer Geleerde Man, Hermannus Witzius in-agt genoomen is. Want behalven dat Mizraïm, de Volkplanter der Egiptenaaren, de Zone van Cham, en Broeder van Chus, Put en Kanaan, ook een Zone van Noach was, en niet heel Onkundig van de voorige tijden, verſcheyde dingen kan hebben voortgeplant; ongemoeyd den Vloek over Cham uytgeſprooken, die eerſt laater in zijn Naakoomelingen Vervuld ſchijnd, dewijl hy zelfs geenzinds zijner Broederen Knegt, maar in d'eerſte Geſlagten tot Groote en Gevreeſde Volken uytgedeegen is; en de Kanaaniten ook noch de Hebreeuwſe Taal behouden hebben, en ook Abraham, Iſaak en Jakob onder hen Verkeerd hebben. Alwaar meede, Melchizedek een Koning en Prieſter des Alderhoogſten Gods, gevonden wierd. Gelijk Jethro die de Schoon-Vader van Moſes wierd, in Midian onder Abrahams Zonen uyt Kethura, niet heel Onkundig van de Waare Godt ſcheen; En Bileam de Profeet in Meſopotamien, Job in Arabien &c. Waar uyt men niet welvoegzaam ſchijnd te moogen denken, Dat heel Egipten van Ouds van dit alles is Onkundig geweeſt, tot op de tijden dat Abraham aldaar een korten Tijd verkeerde, als hem zijn Vrouwe afgenoomen wierd; en de Joden voorwenden dat hy haar de Sterre-Konſt uyt de Kaldeëſe Wijsheyd zou geleerd hebben; daar immers haar gantze Leere der Goden, die onder de Waarteekenen van Beeſten ge-Eerd wierden, alleen uyt de Natuurkundige kennis van de Heemel-Loop, en Zonne en Maan, en Planeeten, en Waterſtroomen voortgekoomen is. Gelijk wy dat in haare Godwarringe hebben gezien. En zy het Eeren der Beeſten al ten tijde van Moſes als een Aal-Oude Zeede in gebruyk hadden. Zoo dat het Slagten van den Os, den Bok en 't Schaap, buyten eenige byzondere Feeſten en Godsdaagen; *Haar een Grouwel was*, Exod. 8: 26. En om dat d'Egiptenaaren ook zoo wel als de Kaldeën het Heyr des Heemels, en het Vee, en de Viſſchen, en Thuyn-Gewaſſen Godsdienſtig Eerden, is den Iſraëliten deeze Dienſt ook aller-eerſt, door een ſcherp Verbod indagtig gemaakt, vergelijkt Deut. 4: 15-20. met het geên in de Wet der X. Woorden, Exod. 20: 4, 5. gezeyd word; en 't zal niet duyſter zijn, Dat daar in d'eerſte Rang, op d'Oude Afgoderye der Egiptenaaren gezien word. Zulx dat het alleen uyt Groot-Spreekerye der Joden voortkomd; als Euſebius dit uyt Eupolemus by Alexander Polyhiſtor bybrengd. Wat Joſef door zijn Bewind en gemeenzaame ommegang met de Koningen, Hoovelingen en Prieſters aldaar mag agtergelaaten hebben, is zeer Glibberig; Naadien het behalven zijn laater Stil-Leeven, Dat miſſchien meer dan 50 Jaaren duurde, genoegzaam blijkt, Dat alles van hem by de volgende Koningen, vergeeten, en 't eerſte Geſlagte zijner Broederen Uytgeſtorven, daar heel geen Erkentenis meer was by 't Volk dat van een Vreemde Taale, en andere Zeeden was; jaa den Iſraëliten weegen haar Hantteeringe van Ouds voor een Grouwel hielden. Waarom het ons verre van daan ſchijnd, Dat d'Egiptenaars den Oſſe onder de Naam van Apis, of Serapis, ter Gedagtenis van Joſef, by wijze van Vergoding, zouden aangenoomen

Door wie en langs wat weg eenige meenen, Dat d'Egiptenaars veele dingen van de Hebreën ontfangen hebben.

Afgoderye in Egipten zeer Oud.

Pſal. 114: 1. Egiptenaars hebben van Abraham, Joſef noch Moſes niets zonders overgehouden;

men hebben; alhoewel het de Geleerde Man Joh. Gerh. Vossius gemeend heeft; gelijkwe te vooren gezien en bedenkelijk Weedersprooken hebben. En wat zouden doch d'Egiptenaars, die naa den Uytgang en den Ondergang van Farao Amenophis overbleeven, van Moses veel Geleerd hebben, (ten zy in veel laater tijd door Erfgerugt en naader Gemeenschap die nu en dan voorviel) daar immers aan Moses zelf noch niets in 't byzonder aangaande de Godsdienst van Israël, Geopenbaard was, zoo lang hy met het Volk in Egipten was, dan alleen dat hy 't Volk Uytgeleyd hebbende; Jehovah zou Offeren aan den Berg Horeb daar hy doe was, vergelijkt Exod. 3: 12. met Jer. 7: 22. Doch van haare Godsdienstige Offerhanden in Egipten, leest men nergens. En Jakob zelf Offerde op d'uyterste Grenzen van Kanaan, eer hy Egipten introk, Gen. 46: 1. En of schoon de Wetten die Moses den Israëliten in de Woestijne Voorgeschreeven heeft; en naa welkze in Kanaan Leefden, naaderhand ook den Egiptenaaren nessens andere Gebuur-Volken stukswijs zijn bekend geworden, gelijk Moses daar van schijnd te Voorzeggen, Deut. 4:6,8. Zoo bewijst zulx niet met-allen omtrent den Oorsprong der Dingen, die reeds by d'Egiptenaars een standbaare Oudheyd zelfs in de H. Schrift en alle Geheugenis vinden; en noch veel-min teegen die Zeeden; waar van Israël reeds gewaarschouwd, en verscheyde Wetten ontfangen heeft; als naamelijk de Bygeloovigheyd omtrent de Bescherm-Goden; het Eeren der Beesten, Waarzeggeryen, Duyvels-Konstenaaren, Tooveryen en alle Ydele waan omtrent het Vermoogen van de Typhonze Geesten of Dæmons, waar toe d'Egiptenaars haare Bescherm-Engelen of Half-Goden, en Gedrogtelijke *Amuleeten*, of Halsdraagende Helpmiddelen, teegen de Beeten der Slangen, der Vliegen en diergelijke Ondieren hadden. Dat nu ook de Gerugten van Israëls Optogt, al tijdelijk in Kanaan overwaayden, en d'Inwoonderen des Lands Verschrikte, zoo draa dat Groot Volk de Velden Moabs over de Jordaane genaaderd stond, en meer dan een half Jaar aldaar Halte hielden; (zoo dat ook zelfs de Hoere Rachab binnen Jericho daar van veel wist te zeggen, als zy de Verspieders van Josua Verbergde, Josua. 2:9,10,11.) is heel niet te verwonderen; Naadien de Koning van Jericho al-om Huyszoeking deed; en een algemeene Verslaagentheyd by de Kanaaniten bespeurd wierd; gelijk de Verspieders aan Josua Boodschapten: En daar door Moed schepte, Jos. 2: 24. Al het zelve moet men van Salomons Gerugten denken; die Houwelijk met een Egiptize Princes maakte; en den Uytvoer der Paarden van daar had, 2 Kron. 1: 16. Want al die laatere dingen, konnen niet anders aanwijzen, Dan dat d'Egiptenaars met andere Naabuurige Volken, eenige Kundschap van de Hebreeuwse Zaaken gekreegen hebben; maar heel niet wat Zeeden en Gebruyken zy van deezes Volks Godsdienst of Wetten aangenoomen hebben; naadien wy reeds in haare Oude Gewoonten genoegzaame Grondvesten zien; waar op die geene welke alleen van de laater Schrijvers als Mosis is, gedagt worden; noodwendige gevolgen van derzelver Aal-Oude Oorsprong te-agten zijn: En derhalven veel Ouder als d'aankomst van Abraham, van Josef en Moses Geboorte zijn. En indien d'Egiptenaars yts van Josef, of Moses hadden willen aanneemen; 't had moogelijk minder noodig gescheenen, Dat Moses het Volk weegens de Godsdienst dien hy voorwende, uyt Egipten te voeren en door eygen Wetten en Ceremonien tot een byzonder Volk te maaken; Dat de Godt Abrahams Isaaks en Jakobs Dienen zou. Terwijl het onder-en-tussen ook uyt Herodotus blijkt, Dat d'Egiptenaars van Ouds gezet waaren, om geen Zeeden noch Godsdienst van andere Volken aan-te neemen. Gelijk ook in de Historie van Israëls Uytgang blijkt, Dat Farao, de Godt Israëls niet en kende, zoo als hy zelfs getuygd, Exod. 5: 2. Jaa op dat Israël niets van de Oude Gewoonte der Egiptenaaren gedagtig waare, is haar zelfs een andere Maand en Jaar-Reekening voorgeschreeven, als te zien is in de Instellinge van het Pascha; Dat dit Volk een schoone Gedagtenis des tijds was, en daarom moest veranderd en alle Reekening daar naa verschikt worden, Exodus. XII. Zoo dat zy hier in den Egiptenaaren;

Dat al de laater gerugten der Hebreën, weynig of niet, omtrent de Zaaken die hier te doen zijn konnen bybrengen.

noch den Egiptenaaren den Hebreën, niet zonderling verſchuldigt ſtaan. Hierom moet men de Oudheyd der Dingen, niet zoo zeeker van de Oudheyd der Schrijvers af haalen: Zoo dat de dingen die by Herodotus en andere gevonden worden, doorgaans maar dezelve Oudheyd van haar eygen Leeftijd zouden hebben; dewijl ook Moſes van veel dingen, jaa wel de meeſte Hiſtorize dingen Beſchrijft, die lange voor zijn tijd geſchied, en door Overleeveringe der Vaderen, by d'een Zeekerder, by d'ander meer Bedommelder bekend waaren; van welkmen de Egiptenaaren uyt Mizraïm de Neef van Noach Voortgeplant, niet heel Onkundig agten kan: En het ook dit Oud Volk hier van niets ter Weereld Ontroofd, ſchoon beweezen word, Dat ook andere Volken verſcheyde dingen aangaande de Scheppinge der Weereld, den Eerſte Menſch en d'Onſterffelijkheyd der Ziele &c. met de Egiptenaaren en Hebreën gemeen hebben gehad; waar van by Grootius, in zijn Aanteekeningen op't Boek, *Van de Waarheyd der Kriſtelijke Godsdienſt*; en ook by Herodotus te zien is. Als meede by den Hr. Witzius, die daar over in zijn *Egiptize Zaaken* een gants Hoofdſtuk heeft, op dat hy daar in teegen Spençerus en andere betoonde, Dat de Hebreën de Kennis van deeze Dingen niet van de Egiptenaars, maar de Laatſte veel-eer van de Eerſte ontleend hebben; terwijl het noch onzeeker blijft, aan wien van deeze Volken, de Oudheyd toe-te eygenen zy, eer men aangaande de Hebreën yts beſluyten kan. Doch het zy hier meede in byzondere dingen zoo als het wil; dit ſchijnd nogtans by den Egiptenaaren veel Ouwer als de Hebreën ooyt in Egipten quaamen; Dat zy haare ongemeene bezorging der Dooden en Graf-Lampen, uyt het Geloof van de Onſterffelijkheyd der Ziele, of der Verhuyzinge der zelve, ondernoomen hebben: Gelijkwe te vooren in de Begraaffenis van de Vader Jakob hebben aangeweezen uyt Gen. 50. alwaar dit beſtel aan de Wijze der Egiptenaaren, en niet aan die der Hebreën opgedraagen word. En wat de reſt van veele Ceremonieële dingen aangaat, die zommige meenen, Dat onder Iſraël eenigzinds naa d'Oude Godsdienſt, welke onder dat Volk uyt de Speuren der eerſte Vroome Vaderen, by de Mizraïmiten behouden, maar door d'Afgoderyen bedorven waaren; in de Godsdienſtige Plegten der Hebreën herſteld; en door Uytkiezingen en Byvoegzelen tot een Wet gemaakt, en met Straffen omtuynd zijn; op datze niet weederom geheel-en-al Vervielen; Dat zal ons hier-en-daar in 't Vierde Boek-Deel te pas-koomen: En ons doen zien; Hoedaanig egter zulken herſtel van Godsdienſtige dingen aan Iſraël, ook tot Schaaduwen en Voorbeelden van Toekoomende Dingen, zijn konnen Voorgeſchreeven worden; waar toe wy voorneemens zijn, een groot ſtuk van het Vooroordeel en Haatelijke opvattinge der Godsgeleerden, weg te neemen: Dewijl het de Wijsheyd Gods geenzinds Onbetaamelijk kan ſchijnen; Dat hy het Voorſchrift van zijn Wet, waar door hy Iſraël in Bewaaringe wilde ſtellen; Even als een wijs Geneeſmeeſter, naa de geſteldheyd van zijn Krank en Melaads Volk inſtelde, op dat hyze van die vuyle Peſt en Dienſt der Drek-Goden, die de geheele Weereld op verſcheyde wijzen Beſmet had, Reynigde en Gezond maakte; gelijkwe daar zullen ontwaar worden: Want alhoewel ook andere Volken, met zommige van de zelve dwaalingen behebd waaren, als de Egiptenaaren; heeft men nogtans Iſraëls Inwooninge aldaar voor de Grond-Oorzaak te neemen, Dat inzonderheyd de Plegtigheeden, die de Reyniging door Water, het draagen van Linne Kleederen; het Onderſcheyd van Spijze, en diergelijke aanduydende dingen aangingen, tot den Godsdienſt der Hebreën overgenoomen zijn; dewijl daar heel geen Reeden was, Datze Godt daarom voorby ging, om datze reeds tot Afgodize inzigten Misbruykt waaren; naadien hy anders wel de geheele Ceremoniëele Dienſt had moogen voor-by gaan, en alle bekende Dingen Afſchaffen. Hoedaanige Reeden niet zoodaanig omtrent andere Volken, met welke gants Iſraël geen Zaamenleevinge noch zoo naauwen Omgang gehad had, heeft konnen plaats hebben. Waarom alleen deeze Beſmetting aan d'Egiptenaars toegeſchreeven word, Ezech. XX. en XXIII. En zulx is ook de reeden, Dat de Kanaaniten Verdreeven en

De Zaaken zijn doorgaans Ouwer als de Hiſtori-Schrijvers.

Daar ſteekt geen Ongerijmdheyd in, dat Godt zijn Wet naa de geſteldheyd des Volks gerigt heeft.

en meest Uytgeroeyd zijn, en Israël teegens de Gemeenzaame ommegang en 't *Naawandelen* van haare Gewoonten, is moeten Gewaarschouwd worden, Lev. 18:3. Deut. 20:18. Op datze haar insgelijx *Niet en Leerden Doen naa haare Grouwelen.* Gelijkze nogtans zoo deeden onder Rehabeam de Zoon van Salomon, 1 Kon. 14:22-30. en meenigte Exempelen. En nogtans word hen belast, Dat zy den Edomiter noch d'Egiptenaar, voor *Geenen Grouwel* zouden houden; Den Eersten om dat hy haar Broeder was, te weeten uyt Esau, Vader Jakobs Broeder; den Anderen om dat zy aldaar als Gast-vrye Vreemdelingen Gewoond hadden, Deut. 23:7. Deut. 13: 6, 7.

THIENDE HOOFDSTUK,

KORT INHOUD DEEZES HOOFDSTUKS.

d'Oorzaak *van de* Wet, *die een* Roode Veerze *belast te* Verbranden, (*om uyt derzelver* Asch *een Water der* Reyniging *te maaken*,) *van Ouds* Donker *om Verklaaren*: *En de* Joodse Onkunde *daar omtrent.* Rood-Haayrige Os, *waarom van de* Egiptenaars *aan haaren* Duyvel TYPHON *Opgeofferd.* Roode Verwe *der* Veerze, *waarom in de* Wet *zoo Naauwkeurig* Geëyst? *En hoe derzelver* Verbrandinge *teegens* d'Afgoderye der Egiptenaaren *lag aangekant.* Koeyen *aan* Isis *Toegewijd*, *mogten in Egipten* niet Geslagt *worden.* Israëls Afgoderye *met de* Koeyen, *Hoe door 't* Slagten *van een* Veerze-Koe *Verzoend*? Gezette Offerhanden *naa den aardt der* Misdaaden *gereguleerd.* *'t Gevoelen der* Godsgeleerde *over den Eysch der* Wet *aangaande de* Roode Verwe *der* Veerze, *onderzogt. En* Spençerus *Gedagten daar over bygebragt.* TYPHONS *Roode Verwe*, *hoedaanig-een* Oorzaak *van den* Haat *teegen* Rood-Gehaayrde Menschen *en* Beesten. Kenteekenen *der Heydenze* Ceremonien, *veelzinds gelijk aan de Eygenschap der* Goden. Graf-Naalden, Ossen *en* Paarden, *waarom aan de* Zonne *Geheyligd.* Roode Verwe, *waarom tot de* Assche *van 't* Water der Afzondering *Geëyst.* *Dat d'Egiptenaars het Offeren van* Roode Ossen *aan* Typhon, *niet van de* Hebreën *geleerd hebben.* Heydenze Priesters, *waarom Naauw in 't Onderzoeken der* Slagt-Beesten? Joodse Uytlegging *der* Roode Veerze *en de* Geheelheyd *derzelver* Verwe, *van de Egiptize Bygeloovigheyd over-geërft.* HORUS *hoe naa de* Egiptize Godwarring, *te-gelijk de* Aarde *en de* Zonne; *en waarom zijn* Staff *met het* Hoofd van een Tuyn-Hop *verçierd is.* Anubis *met den* Honds-Kop, *Hoe by* d'Egiptenaars *ge-Eerd en tot de* Romeynen *overgegaan.* Hond-*en* Ezels-Kop, *hoe van* Julianus *tot Bespotting van* Joden *en* Kristenen *op zijn Penningen gebragt.* Joden *en* Kristenen *beschuldigt van* Godsdienstig Eerbewijs *aan een* Ezels-Kop. Kanopus *hoedaanigen* God *van de* Nyl. Sfinx *van wat herkomst en Zin-aanduyding.* Afgodisch Draay-Bord *der Egiptenaaren*, *hoedaanig van de* Joden *in zeeker* Kabbaals Toover-Wiel *veranderd.* Bescherm-Goden, *der Land-Voogdyschappen van 't* Needer, Middel *en* Opper-Egipten *bezien*; *En die Oude* Verdeelinge *verdagt gehouden.* *Met yts van de herkomst der* PATROONEN *die by de Roomsgezinde uyt de Heyligen, over* Landen, Steeden, Volken, Ambagten, *en andere dingen tot* Beschermers *zijn ingevoerd*, &c.

DIE maar yts van de Willekeurige Wetten verstaat, waar meede Godt de Kindsheyd der Israëlitize Kerke, heeft willen onder Tugt houden, zal geeren toestaan, Dat de Ceremonie van de *Verbrandinge der Roode Veerze*, en het toestellen van een Water der Afzondering tot *Reynigmaaking des Vleesch*, in 't XIX.de Hoofdstuk van 't *Boek der Tellinge* naagelaaten, geenzinds de minste rang heeft; en dat zoo wel weegens d'omstandelijke Instellinge zelf, als ten aanzien van de moeyelijkheeden, die de donkerheyd der Reeden, en Oogmerk derzelve Plegtelijkheyd, Joden en Kristenen heeft aangedaan; op datze regt wisten, Waarom dit Geëyste Runder-Dier, niet een *Mannetjen*, maar een *Wyfje* moest zijn; en zulx ook noch niet zoo als 't zelve van de gemeene Kudde afgenoomen wierd, maar dat het daar-en-booven *Roodverwig* van Haayr, en van zulken Ouderdom moest zijn, Dat het noch de Last van het Jok, noch die van den Stier gedraagen had. En dewijl de Wet dusdaanig-een Koe-Kalf of *Veerze*, belast te Slagten, hebben insgelijx de byzondere Ceremonien, met welk dit Beest belast word te Offeren, den Uytleggers geen minder moeyelijkheyd

Num. 19.

De Oorzaak van de Wet die een Roode Koe belast te Verbranden, donker om verklaaren.

heyd gemaakt; naadien dezelve niet als alle andere Offerhanden Geoorloft was, Voor de Deure des Tabernakels te brengen;en in den Voorhof te Slagten, noch haar Bloed aan de Voet van den Altaar uyt-te gieten; noch'er ook de Priesters geen Deel aan hadden om daar van te Eeten: Maar zy moest zoo gants-en-gaar met al watter om en aan was, buyten 't Leeger Verbrand worden; Op dat uyt derzelver naagelaate Assche, door mengeling Een *Loog* of Water der Afzonderinge, tot Reyniging der Onreyn-gewordene, zou konnen gemaakt worden. Gelijk dan ook in die zelve Wet vast-gesteld word, Dat yder Onreyn Mensch, door dat zelve Water moest Gereynigd worden, onverlet nogtans, Dat elk die Reyn was, zelfs door het aanraaken van dat Water, of die Assche, of het Doode Vleesch van die Geslagte Veerze, Onreyn wierd; en daar van weederom door ander Gemeen Water Afgewassen en Gereynigd moest worden. En d'Oorzaaken van al deeze omstandigheeden, schijnen uyt zoo wonderbaare dingen te zaamen gebragt, en met zoo dikken Duysternis omswagteld, Dat al de Joodse Meesters daar omtrent,haar toevlugt alleen tot d'Onweetenheyd genoomen hebben.Zoo nogtans,Dat zy,om minder schaade aan't Gezag van haare Wijsheyd te lijden, gezeyd hebben, Dat ook Salomon zelfs, (die anders meendenze, d'Oorzaaken van alle andere Wetten zeer wel wist;) de Reeden van de Wet der *Roode Veerze*, niet geweeten heeft. Jaa eenige Rabbijnen zijn ten laatsten daar over,tot zoo Raazende stoutheyd uytgebrooken, Datze opentlijk staande hielden, Dat de Reeden deezer Wet, de Wijsheyd Gods veel werks gemaakt heeft. Nogtans heeft zig onder hen, Rabbi Moses Gerundensis veel bedaarder aangesteld, als hy de Oorzaak deezer Wet, in 't midden laatende, zijn Leezers aldus om Vergiffenis bid; *Wy,die door onze Zonden Besmet zijn, kennen zelfs in deeze Gevangenschap, de Zuyvering van Heyligheyd niet, voor dat over ons de Geest uyt de Hoogte koome; en Godt alzoo Zuyver Water over ons Uytgiet, op dat wy Reyn worden*, AMEN. Maar naadien wy slegts by toeval van der Egiptenaaren Quaadaardigen Duyvel TYPHON, deeze Donkere Wet ter-hand genoomen hebben, (daar die veel eygender tot ons CEREMONI-BOEK DER JODEN behoorde,) scheen het egter hier niet Onnut, by-aldien wy zulken Donkeren Wet, ten minsten zoo verre konden OpHelderen, Dat het elk openbaar wierd, Dat d'alleen-Wijze Godt, dezelve met het grootste overleg, ten besten van zijn Volk Israël ingesteld, en met veele omstandigheeden bebolwerkt heeft; Op dat hy haar ook daar door in 't byzonder,van de Typhonze Bygeloovigheyd der Egiptenaaren, als door een kragtig Teegengift afzonderde. Als wy dan de Wet der Roode Veerze, en 't Water der Afzonderinge, Dat uyt derzelve Assche moest gemaakt worden, aan 't XIX^de Hoofdstuk van 't Boek der Tellinge, aandagtig inzien, word ons daar in geleegentheyd tot het Onderzoeken van Vijf voornaame Zaaken verschaft;(waar van slegts de Twee Eerste,hier tot ons Oogwit dienen;) als I. De regte meeninge der Wet, uyt d'Aal-Oude Bedommeldheyd, op-te klaaren. Ten II. De waare Oorzaak tot dessels Instellinge, uyt de Oudheyd af-te brengen. Ten III. De Ceremonien te bezien, welke in 't Offeren van die Roode Veerze, neerstiglijk moesten waargenoomen worden. Ten IV. De Reeden te toonen van het bygevoegde Ceeder-Hout, Hyssop, en tweemaal Geverfd Scharlaaken, Dat neffens die Veerze belast word te Verbranden. Ten V. Te spreeken van het Zuyvering-Water, welke uyt de gemengde Assche deezer Veerze gemaakt wierd. De woorden der Wet Num.19: 2, 3. luyden aldus; *Spreekt tot de Kinderen Israëls, Dat zy uw brengen eene Roode Volkoomene Veerze, in de welke geen Gebrek en zy, op de welke geen Jok gekoomen en zy. Ende gy zuld die geeven aan Eleazar, den Priester: Ende hy zalze uytbrengen tot buyten aan den Leeger, ende men zalze voor zijn Aangezigte Slagten*, &c. Het Hebreeuws woord פרה, dat hier zeer wel *Veerze* Vertaald word, beteekend eygentlijk Een *Koe-Rund*, dat is, welkers Ouderdom tussen een Koe en een Kalf is, en noch niet booven haar Derde Jaar gaat,by zommige Een *Pinke* genoemd; wiens Nek, naa de gewoonte der Oosterze Land-Bouw, noch niet

Zeldzaam inzigt van een Reyniging Water dat de toestellers zelfs Verontreynigde.

Joodse Onkunde omtrent de Reeden deezer Wet.

Dat het ophelderen van deeze Donkere Wet geen Onnutte beezigheyd zal zijn.

Wat daar omtrent te onderzoeken staat.

Hoedaanig een Koe-Beest tot het Reyniging Water moest Verbrand worden.

niet Gedraagen had. En dat zulx de regte meeninge van den Text is, kan ons de Griekze Overzetting goed maaken, die פרה door *Dámalis*, dat is, een *Koeytje*, of *Veerze* Vertaald; alhoewel d'Oude Latijnze Bybel met andere gants quaalijk en teegens al d'omstandigheeden der Wet, 't zelve door 't woord *Koe* hebben Overgezet. Doch hier is de minste swaarigheyd; maar men vindze veel-meer, over de waare beteekenis van 't woord תמימה, dat is, *Volkoomen*; naadien zommige geoordeeld hebben, Dat het zelve tot de *Volkoomenheyd des Lichaams*, andere, tot de *Volkoomenheyd* der *Rood-Haayrige Veerze*, moet betrokken worden? Welk laatste ons nogtans het meest behaagd, dewijl de Volkoomenheyd des Lichaams, in 't byzonder word bygevoegd, als'er staat; *In welke geen Gebrek zy:* Zulx de Zin is, *Een Volkoomen* Roode *Veerze*, dat is, die *Geheel* en zonder Mangel of Vlak, *Rood* is. Godt alzoo verbiedende een Veers-Kalf te Offeren, dat niet *Geheel* of *Volkoomen Rood* van Verwe was. Waar toe Spencerus dan ook wil, Dat om den Zin der Wet, naa die gedagten regt op-te maaken, het woord תמימה *Volkoomen*, niet met het beweegelijk woord, פרה *Veerze*, maar met het naaste אדמה *Rood*, moet zaam-gevoegd worden: En wy merken ook dat de Oude Joden, de zaamenschikking deezer twee woorden, אדמה תמימה goed gekeurd, en haar ingebeeld hebben, Dat Godt haar daar door Verbooden heeft een Veerze te Offeren, die niet Volmaakt van Lichaam, noch ook geen Volkoomen *Rood-Haayr* had. Gelijk meede Maimonides deeze meeninge voor de beste verklaard, zeggende: *Het geene in deeze Wet* Volkoomen *word genoemd, is van de* Geheele Roodheyd *te verstaan, en niet van de Geschaapenheyd der Leedemaaten; want schoon de Veerze* Kleen *was, wasse nogtans* Volkoomen; *gelijk andere Heylige Dingen.* Insgelijks hebben de Leermeesters van de *Misna*; deeze verklaaringe voor alle andere vast-gehouden; gelijk uyt die neerstige Onderzoekingen af-te neemen is, welkze over *De Geheele* en *Regtmaatige Roodheyd der Veerze*, moogelijk maar al-te naauw-keurig hebben gedaan: Besluytende zommige onder hen, Dat men om *Twee Witte*, of *Swarte Haayren*, dat Kalf Onwettig verklaaren mogt. Doch andere houden 't wel niet Onwettig, maar zeggen alleen, Dat het niet en mogt Geofferd worden, voor dat die Onwettige Haayren, met Wortel en al waaren uytgetrokken. Van dat gevoelen is ook Lyra: En Josefus Bevestigd insgelijx; Dat de Priesters van zijn Vaderlijke Wet, in die meeninge stonden. Boovendien verneemdmen, Dat d'Oude Egiptenaars de gewoonte hadden, van Een *Rooden Os*, (niet Een *Koe*, want die waaren in Egipten Verbooden te Offeren, om datze aan Isis Toegewijd zijnde, Zy zelve ook met Koe-Hoornen is verbeeld geworden,) aan welkers Huyd niet de minste Vlak van Wit of Swart-Haayr gevonden wierd, aan haaren Gevreesden Typhon op-te Offeren; gelijk we korts hier naa met de Getuygenis van Plutarchus zullen ondersteund vinden. En alhoewel Herodotus in dit stuk, niet zoo zeer op 't *Rood Koleur* staat; zeyd hy nogtans van de Offerhanden der Ossen die Epafus Toegeheyligd zijn; Dat aan welk Beest zy eenig Swart Haayr vinden, 't zelve voor Onreyn verklaaren. Doch het zy deeze gelijkheyd der Naauwkeurigheyd ons verpligt, om met Bochartus te gelooven, Datze d'Egiptenaars van de Hebreën overgenoomen of liever Verpoetst uyt de Historie van Moses; of de Hebreën uyt de Zeeden der Egiptenaaren ontleend en om Wettelijke Reeden, tot een Heylig gebruyk hebben omgekeerd, op datze 't met haare Wet vermengden; zoo eyst egter de Reeden, Dat wy dit Gebod, van *Een Geheel-Roode Veerze* verstaan; naadien'er anders zal schijnen te volgen, dat wy t' Oordeelen hebben; Dat of d'Egiptenaars of de Hebreën, om geenerhande reeden van haar Voorbeeld afgeweeken zijn. En schijnen ook de aanvang-woorden der voorgeleeze Wet, deeze Uytleg niet weynig te begunstigen; Wanneer daar in belast word; *Een Volkoomen Roode Veerze*, aan Godt te Offeren, *In de welke geen Gebrek zy.* In welke woorden voorzeeker yts overtolligs zal gevonden worden, by-aldien men de voorste Reeden, niet van de *Volkoomenheyd* der Roode Veerze verstaat; en de laatste woorden op de Volkoomen-

En dat die van Rood-Haayr moest zijn.

En hoedaanigen naauwgezetheyd de Joden hier omtrent hebben.

Rood-Haayrige Os by de Egiptenaars aan Typhon Opgeofferd.

De Reeden waarom zoo wel voor de Roode Verwe als de Volkoomen Lijfs-gestalte deezer Veerze gezorgd word, onderzogt

koomenheyd of Welgemaaktheyd van 't Beest past. En zoo wy daar op voortgaan, zal het uyt de Ordening der bewoording, klaar blijken, Dat Godt zoowel voor *De Geheele Roodigheyd der Verwe*, als voor *De Geheelheyd der Lijfsgestalte*, gezorgd heeft. Want in het eerste Lid der Reede, word belast datze *Rood* moest zijn; in de laatste, Datze *Volkoomen* moest zijn, dat is, aan wiens Lichaam *Geen Gebrek* is. Boovendien schijnen ook d'instel-woorden deezer Wet, ons te doen gelooven, Dat Godt de *Roodheyd* van die Veerze, en te-gelijk de *Volkoomenheyd* van de Roodheyd, heeft willen bezorgen; naadien bey deeze Hoedaanigheeden van gelijke waarde zijn. Want zoo de *Verwe* der Offerhande, eenig Heylig gebruyk heeft konnen hebben, heeft de *Volkoomenheyd* der Verwe, noch veel-meer daar toe konnen dienen. Om nu ook de voornaamste Oorzaak deezer Wet, uyt de Duysternis der Oudheyd te ontswagtelen; schijnd

Waarom een Veerze-Koe en niet een Runder Dier van 't Mannelijk Geslagt geëyst word &c.

het, datter Vier voornaame Swaarigheeden aan-een kant te maaken zijn. Als I. Waarom de Wetgeever niet Een *Mannetjen*, maar een *Wijftje* Geëyst heeft? Ten II. Waarom hy Een *Veers-Kalf* en niet Een *Koe* belast heeft te Offeren? Ten III. Waarom hy Een *Geheele Roode Veerze*, tot deeze Slagtinge gewild heeft? En ten IV. Waarom hy een Veers-Kalf Geëyst heeft, Dat noch *Geen Jok gedraagen heeft*? Want wat de *Geheelheyd* en Onverminktheyd des Lichaams aangaat, zulx is hier van geen byzonder onderzoek, om dat die Hoedaanigheyd in alle andere Offerhanden, naauwkeurig is moeten waargenoomen worden. Voorwaar d'Oplossinge van dit eerste Vraagstuk, schijnd de moeyte wel waard te zijn; overmids het yemand ligtelijk kan wonder schijnen; Waar-

Daar meest alle andere Offerhanden Mannetjens eyssen.

om Godt *Een Veerze*, tot Reynigmaaking van d'Onzuyverheyd des gantzen Volks geëyst heeft, daar nogtans de Wet in meest alle andere Offerhanden van Aanzien, *Een Mannetjen* belast heeft te Slagten; gelijk inzonderheyd van de Brand-Offerhanden, by Moses te zien is; belastende *Een Volkoomen Mannetjen* uyt de Ossen, Lammeren en Bokken te Slagten. Waarom dan ook een

Lev. 22: 19. en 1: 3, 10, en 16: 10. Exod. 12: 5. &c.

Volkoomen Mannelijke Offerhande, teegens een Slegte en Bedorvene zaak staat aangekant, Malach. 1: 14. Volgd dan dat wy de Oorzaak van deeze Wet bezien, die wy naa alle waarschijnelijkheyd, wel Dryzinds bevinden zullen. Eerst dat Godt door deeze Wet der Veerze, heeft voorgehad een Godsdienst in-te

De Wet der Roode Veerze hoe teegen de Afgodize Zeeden der Egiptenaaren aangekant.

stellen, strijdende teegens d'Egiptize Bygeloovigheyd, die doorgaans *De Koe* met groote Zorgvuldigheyd Eerde. Maar naauwlijx heeft Afrika zoo veel Monsters te voorschijn gebragt, als wel Egipten in haare Godsdienst: En al-te zeer tot de Eerbewijzing der Beesten geneegen, hebbenze onder andere Dieren, *De Koeyen*, als met een byzondere Goddelijkheyd begaaft, tot haare Godsdienst ingevoerd, om dezelve met algemeene Plegtigheeden te Eeren. En schoon zy van Ouds omtrent andere Heylige Diensten zeer verschillig waaren, en byzondere uytkiezingen van Beeste-Goden hadden, zijnze nogtans in deeze Bygeloovigheyd die de Koe aanging, t'eenemaal eens-Gezind geweest: En daar ontbreeken geen Oude Getuygenissen die zulx Bevestigen; onder welke ons voornaamelijk Herodotus, Diodorus Sikulus, Elianus, Lucianus en Porfyrius, geenzinds verleegen laaten. Doch wy willen tot een Proef, alleen den eersten met den laatsten by-zetten, om dat het hier niet en past, alles op-te haalen. Dus

Koeyen mogten in Egipten niet Geslagt worden.

spreekter Herodotus van; *Alle Egiptenaars, Offeren en Slagten Reyne Ossen en Kalveren; maar* Koeyen *moogenze niet Offeren, dewijl die aan Isis Geheyligd zijn.* Hy voegt'er by; *Dat de Egiptenaars de* Koeyen *het meest van alle Dieren, Goddelijke Eer bewijzen.* Waar uyt in 't voorby-gaan blijkt, Dat wy ons tot hier toe, niet heel vergeefs met d'Oude Afgodendienst der Egiptenaaren hebben beezig gehouden. 't Geên hier toe nu ook van Porfyrius gezeyd word; scheeld weynig van 't voorgaande: Dewijl hy Getuygd, Dat d'Egiptenaars en Feniciers, als't haar neep, veel-liever Mensche-Vleesch als van een Koe Aaten. Dewijl dan d'Egiptenaars tot dusken Raazenden dwaasheyd vervallen waaren; en d'Israëliten met dezelve in zoo naauwen gemeenschap hadden beginnen te Leeven, Datze neffens andere Afgodize Besmettingen, ook de Koe met derzelver Godsdienst en Yver-

Yver Eerden; heeft Godt in zijn Wet besteld, Dat de Koe met veele Ceremonien Geslagt en Verbrand, en uyt desselfs Assche, een bytende Loog, tot Afwassinge van des Volks Onreynigheeden, zou gemaakt worden; op dat hy alzoo aan de een zijde de Ydelheyd der Bygeloovige Egiptenaaren te-bet Beschaamen mogt; en aan d'ander zijde, het Volk Israëls, door een Leertugt die dwers teegens de Zeeden der Egiptenaaren lag Aangekant, tot veragtinge van die Koeyagtige Godsdienst, een diepen Haat wierd ingedrukt. Tot hoedaanigen gevoelen dan ook de Geleerde Spençerus betuygd, zoo veel te liever overgevallen te zijn; als hy verscheyde Beroemde Mannen ontmoet heeft, die het zelve omhelzen. In deezer voegen heeft zig onder andere, Thomas Aquinas verklaard; *Daar word in de Wet belast* Een Koe *te neemen* &c. *Maar daar word meer* Een Koe *als* Een Kalf *belast, om datze misschien volgens de wyze der Egiptenaaren Een* Koe *geEerd hebben.* Insgelijx bevestigd Josef *De Voisin*, deeze meeninge; want naa dat hy tot een Vraagstuk opgesteld heeft; *Waarom Godt een* Roode Koe *tot het toestellen van Een Water der Afzondering, en Reynigmaaking heeft willen Geslagt hebben?* Antwoord hy, Dat'er deeze Reeden van kan gegeeven worden: „ Naamelijk, op dat de Gemoederen der Menschen van de Afgoderye mogten „ afgekeerd worden, dewijlze die dingen zouden Slagten en Offeren, welke „ by d'Egiptize Afgodendienaars Heylig en in groote Agtinge gehouden wier„ den: Gelijk dan ook Godt belast heeft, *Bokken* tot zijn Offerhanden te Slag„ ten, in weer-wil van de Sabeën, die haare *Veld-Duyvelen*, dat zijn Ruyg„ Haayrige *Satyrs* en *Faunen*, onder de Gedaante van *Bokken* Eerden. En zeeker als wy letten hoedaanig deeze Koe, onder Israël moest Verbrand en te-Niet gedaan worden; daar schijnd zig niet anders dan een byzonder Teegengift en Genees-middel in op-te doen, om de Vuylaardigheyd van deeze Aal-Oude Drekagtige *Koeyen-Dienst*, tot de Wortel uyt-te Roeyen: En wy hôopen strax noch grooter blijken te zien, die ons in dat gevoelen zullen ondersteunen. Maar nu heeft Godt misschien in de tweede plaatze, daarom gewild dat een Kalf; geen *Mannetje*, maar *Een Veerze*, hier toe zou Geslagt worden; op dat de Ceremonie der Hebreën, geen verder over-eenkomst met de Ceremonien der Egiptenaaren scheen te hebben, als betaamelijk was. Want naadien d'Egiptenaars volgens Plutarchus de gewoonte hadden, een *Runder-Dier*, zijnde een *Mannetjen*, aan haaren Duyvel-Afgod Typhon te Heyligen, Dat zoo volkoomen *Rood* van Huyd moest zijn, Dat niet een Verschillig Haayr daar aan te vinden was; haddet zeekerlijk konnen gebeuren, Dat by-aldien Godt een Rood-Haayrig Runderdier van 't Mannelijk Geslagt tot zijn Heylige Plegtigheeden verkoozen had, Dat dat Plomp en Ongeleerd Volk, zou geloofd hebben, Datze by de Ceremonien van den Egiptizen Schrik-God Typhon waaren; ten minsten zou zulx telkens een Vuylaardige Gedenkmaaninge van die Afgodize Plegtigheeden der Egiptenaaren, waar toe zy geneegen waaren, in haare Herten hebben doen opstijgen. Op dat dan diergelijke Quaad Zaad, niet weeder van nieuws mogt opschieten, en door eenige gelijkheyd van Zeeden wierd aangefokt, heeft Godt belast, Dat hem niet een Os of Stier, maar een *Veerze* Afgezonderd wierd. Waar toe men, als een stuk van byzondere opmerking, diend te letten; Dat men nooyt bevind, dat eenige Ceremonien uyt d'Egiptize Godsdienst of daar naa gelijkende, onder 't getal der Mosaize Plegtelijkheeden ingevoerd zijn; of de zelve zijn altijd in eenige omstandigheeden, als door zoo veel kenteekens, van de Form en gebruyk der Egiptize Godsdienst onderscheyden geweest. Voor de derde Reeden kan het zijn, Dat Godt een *Wyfje* of *Veers-Kalf* en geen *Mannetjen* tot deeze Verbrandinge heeft willen Geslagt hebben, om dat dezelve ingesteld wierd, tot een Offerhande voor de Onreynigheyd der Zonde. Te weeten misschien, op dat de Zonde van de Eerdienst, by Israël eertijds aan den Typhonze *Kalf*-Os, of aan de *Koeyen*, volgens d'Egiptize gewoonte beweezen, Afgewassen en Verzoend wierd. Want zoo verre dit een Offerhande voor een swaare Zonde was, zullen wy daar in ook ligtelijk de gemeene

Waar teegen de Wet van de Roode Veerze leyd aangekant.

En zulx met verscheyde getuygenissen bevestigd.

En in de Ceremonien zelfs aangemerkt.

Typhon of Egiptizen Duyvel met een Roode Os Verzoend.

De Joodse Ceremonien die een sweem der Egiptize Zeeden aan haar hadden, in omstandigheeden verschillig.

Offerhanden zijn ook naa d'hoedaanigheyd der misdaaden geëyst.

meene Reeden en Reegel der Mosaïze Wet, konnen in-agt genoomen zien: Naamelijk dat voor zoodaanigen Zonde; ook een Runder-Dier van minder slag, te weeten een Veerze-Koe, geëyst is te Slagten. En hier heeft onzes-agtens, Maimonides niet quaalijk ter-snè gezeyd, *Hoedaanig de Zonden zijn, zoodaanig moet ook de Verzoeninge weezen.* En het Spreekwoord is by zommige ook noch dikwils in de Mond; *Zoo Gezondigd, zoo Geboet.* 't Zelve zietmen, onder andere Voorbeelden voornaamelijk in Aaron geschied: Want als hy omtrent het maaken van 't Gouden Kalf Gezondigd had, is zeederd altijd, zoo voor hem zelf, als voor alle zijne Nazaaten, een Jong Rund of Kalf Geofferd: Gelijk Maimonides zeer fraay heeft aangemerkt. En naa dat die Verstandige Jood ook wel in-agt genoomen had, Dat alle Offerhanden voor de Zonde, op de Dry Groote Jaar-Feesten, en die der Nieuwe-Maanen, en op den Dag der Verzoening van Afgoderye, byzonderlijk *Bokken* geweest zijn, zoo schijnd d'Oorzaak van zulken Instellinge, deeze te weezen; Dat de Weederspannigheyd en Halsstarrigheyd des Volks, te dier-tijd, d'Allergrootste Zonde was; die dan in den Bok die Geofferd wierd, zeer wel wierd afgeschilderd. Dewijl dan d'Israëliten in Egigten verkeerende, door den Dienst der Koeyen Gezondigt hadden, scheen het billijk te zijn, Datze door een Geslagte Koe, die de Beeldnisván haare Zonde vertoonde, haare Schuld Verzoenden. Maar zal misschien yemand vraagen; Wat heeft'er doch agter gesteeken, Dat Godt in deeze Wet, liever een *Veerze*, dan een *Koe* geëyst heeft? Voorwaar, de naauwkeurigheyd schijnd te willen, dat wy dit weeten; Naadien de Zonde omtrent het Eeren der Koeyen in Egipten, de grondvest van deeze Offerhande schijnd? Wy Antwoorden, en zeggen; Dat alhoewel dit voorstel met eenige Donkerheyd overschaaduwd is, van weegen de Knaagende Tijd, die ons buyten twijffel veele Schriften, waar in de Zeeden der (ude Egiptenaars bewaard laagen, heeft afhandig gemaakt, wy nogtans al zullen by zetten, wat een Regtschaape Gissing, in zoo wijd-afgeleegen zaak, vermoogens is te doen. Zoo wy ons dan met bedenkelijkheeden behelpen zullen, kan het voor heel waarschijnelijk gehouden worden, Dat Godt, *Een Veerze* en niet *Een Koe*, tot de Reyniginge van 't Verontreynigd Israël, verkoozen heeft, op dat hy zijn H. Wet, teegens d'Afgodize gewoonten der Heydenen aankante, en zijn Volk dat hy zig Afzonderde, van d'Egiptize Uytzinnigheeden deed bedaaren, door haar van dezelve af-te Speenen. Want dat de vreemde Volken eertijds Oordeelden, Dat de Veerze of Koe-Kalf, een eygen Offerhande aande Maan was, zulx heeft ons Spençerus boovenmaaten aangepreezen; als die daarom ook niet geoorlofd waaren een Koebeest te Slagten. Waar uyt blijkt, Dat d'Egiptenaars van diergelijke Onzinnigheyd niet vry waaren, naadien zy aan de Godinne Isis; dat is, de Maan, Een Veerze Geheyligd hebben. In deezer voegen word van Jeroboam gezeyd, Dat hy naa de gewoonte der Egiptenaaren, (daar hy zig voor den haat van Salomon, langen-tijd onthouden had,) twee Goude Veerzen, te Dan en te Bethel opgeregt heeft, om opentlijk ge-Eerd te worden. Dat nu die Beelden, welk anders doorgaans *Kalveren* genoemd worden, *Veerzen* zijn geweest, (die men weet dat de Gedaante van Kalveren zeer naa koomen;) zulx schijndmen op 't Gezag der LXX Overzetters, te moogen vast-stellen; als die deeze Kalveren, meer dan eens Δαμάλεις χρυσᾶς, noemen, 1 Kon. 12:28, 32. en 2 Kon. 10:29. en 17:16. Ook heeftze Josefus met dezelve Naam genoemd, alhoewel de Gemeene Vertaalingen, alleen *Kalveren* zetten. En den Vroomen Tobias van duske Kalf-Beelden spreekende, gebruykt geheel-en-al zulke woorden, die het Geslagt en Teedere Ouderdom, daar van uytdrukken, zeggende; *Alle Stammen die Afgevallen waaren, deeden Offerhanden aan de* Veerze *Baals.* Of nu Jeroboam hier in eenige scheemeragtige naabootzing, of Verpoetzinge der Cherubinen, tot zijn nieuwen Godsdienst heeft willen invoeren, en daar toe eenige Zinnebeeldelijke aanduydingen, aan dezelve heeft zaamengepaard, als Bochartus meend, zulx gaat buyten ons bestek. 't Kan ons genoeg zijn, daar in te

Wanneer inzonderheyd moest een Bok Geofferd worden.

Israëls Afgoderye met de Koeyen bedreeven moest met d'Offerhande van een Koe Verzoend worden.

En waarom zulx veel meer noch door een Veerze dan een Koe.

te zien, Dat Geleerde Mannen, zoodaanigen verandering daar omtrent aanmerken, datze ons geenzinds de pas affnijden, van te denken, Dat deeze Kalveren veel-eer van 't *Vrouwelijk*, dan van 't *Mannelijk* Geflagt geweeft zijn: En dat Jeroboam, goed gevonden heeft, niet zoo-zeer noch zoo draa, den Dienft van den Egiptizen Os-God Apis, van Ifraël in de Woeftijne naagewandeld, als wel eenige andere, die noch erger en Ouwer, maar veel-meer vergeeten was, heeft willen invoeren.

Naadien dan het *Koe-Rund* van een Teedere of Kalveragtige Ouderdom, de voornaamfte plaats onder de Godsdienftige Ceremonien der Egiptenaaren en andere Volkeren had; moet het geenzinds onwaarfchijnelijk geagt worden, Dat Godt daarom de *Veerze* tot den Dienft van Verzoeninge en Reynigmaaking, heeft willen Geflagt hebben; Op dat hy dat Dier, welk de Dwaalzieke Afgoderye, tot de bedriegelijke fchijn van Godsdienft gebruykt heeft, zoodaanig aan zijn Heylige Ceremonien toeëygende, Dat al het geene voornaamelijk onder d'Egiptenaars geagt wierd, by d'Ifraëliten in veragtinge raakte. Dus volgd dan nu te onderzoeken, Waarom Godt gewild heeft, Dat hem tot deeze Reyniging, een *Geheel Rood* Koe-Kalf, of *Veerze*, zou Geofferd worden? Want dat te weeten, zal zoo veel te meerder fraajigheyd aan deeze naafpooring verfchaffen; als het den Geleerden Joden en Kriftenen opentlijk bekend is, Dat hier omtrent het Water der Naafpooringe, gemeenelijk verkropt en blijven ftaan is; jaa tot noch toe naauwelijx een fprankeltje fcheemerligt, om zulx te verneemen, is te voorfchijn gebragt: Ten zy miffchien al 't geene wy thans wat naader als andere, zullen bybrengen, voornaamelijk de Doorleerde Spençerus, moet dank geweeten worden. Maar naadien wy dit gebrek niet waarfchijnelijk konnen aangevuld krijgen, als met de reedenen voort te brengen, welke de Godsgeleerde tot noch toe over dit Vraagftuk gegeeven hebben; behoord het niemand onnut te fchijnen, Dat wy dezelve hier te berde brengen. Dus heeft het dan zommigen toegefcheenen, Dat Godt de *Veerze* met Een *Roode* Vagt, voor al andere begeerd heeft; om dat het *Rood-Haayr* onder de Runder-Dieren, 't aldergemeenfte is; en dat overzulx zoodaanigen Verzoen-Kalf over-al zeekerlijk tot deeze Ceremonie zou te vinden zijn. Doch dat die Reeden op een fwakke grondveft fteund, is ligtelijk te zien: Want by-aldien Godt daarom een Rood-Haayrige Veerze begeerd had, om datze makkelijk te bekoomen was, had hy ongetwijffeld, veel-eer flegts Een Kalf of Veerze in 't algemeen en zonder Bepalinge van Koleur begeerd, naademaal immers d'een of d'ander, 't zy van wat Haayr en Verwe, 't ook waare, noch veel ligter en algemeener dan juyft een *Rood-Haayrige*, zou te bekoomen zijn geweeft. Andere weederom zijn van gevoelen, Dat Godt Een *Geheel Roode Veerze* geëyft heeft, om dat die Verwe eertijds voor d'alderuytfteekenfte geagt wierd: Als waar toe, om zulx met een Voorbeeld van naa-by te toonen; zy zeggen, Dat de Machometaanen, (die zulx waarfchijnelijk van de Joden ontleend hebben,) geoordeeld hebben, Dat de Rood-Haayrige Koeyen, voor alle andere Verwe van Runder-Dieren, te Beminnen zijn. Uyt welk-een over-oude Waan, het heel ligt tot het Menfchelijk geloof heeft willen invlyën, Dat Godt een Roode Koe belaft heeft tot zijn H. Offerhande af-te zonderen, dewijlze op die tijd aan allen d'aangenaamfte was. Maar alhoewel deeze reeden, de voorige eenigzinds fchijnd te overtreffen; geeftze nogtans geleegentheyd te denken, Dat by-aldien Godt de Roode Veerze uyt Oorzaake der fchoone Verwe verkoozen heeft, hy te-gelijk met dat Gebod, ook zou bezorgd hebben, Dat d'andere Offen met de zelve Verwe geteekend, zijnen Alaar mogten toe-geëygend worden; 't geene nogtans niet gezeyd noch met eenige fchijn van waarheyd kan getoond worden. Verder beweeren eenige, Dat Godt alleen om die Reeden een Roode Koe, met zulken eys van Plegtelijkheyd belaft heeft te Slagten, op dat hy daar door de Joden eèn des te klaarder Voorfchaaduwe en Beeld, van den Meffias, aangaande zijn Lijden en Roode Bloed vertoonde: Want zoodaanig hebben meeft al de Griekze en La-

De Reeden waarom hier een Veerze met een Roode Vagt geëyft wörd uyt het gevoelen der Godsgeleerde bygebragt en onderzogt.

* Inzonderheyd by de Roomsgezinde.

De Roode Verwe der Veerze is geen Verbeelding van Kristus Bloedig Lijden geweest.

tijnze Kerk-Vaders geoordeeld, en zijn daar in van veel * Kristen-Godsgeleerde naagevolgd. Doch ten blijkt niet standvastig, dat die alle een Onfeylbaare gissinge gedaan hebben. Want alhoewel by ons niet t'ontkennen staat, Dat de Roode Veerze zoo wel als alle andere Offerhanden, een Voorbeeld van d'Eenige en aldergrootste Offerhande van Jesus Kristus zy geweest, konnen we nogtans niet zoo makkelijk gelooven, Dat d'Instelling van dit Gebod, alleen aan die Reeden toe-te eygenen is; dewijl het immers geenzinds noodig was de *Roodheyd* van Kristi Lijden en Bloed, door een byzondere Offerhande te vertoonen, naadien om zulx te doen, yeder Bloedige Offerhande bequaam was: Want die yts van de dingen des Ouden Verbonds weet, Weet ook dat alle Besprenging van Bloed en Bloed-stortende Offerhanden, haar opzigt op het Bloed van Kristus hebben gehad, de waare Ontzondiging en Reyniging der Zonden. Want gelijk alle dingen by-naa *Door Bloed* Gereynigd wierden naa de Wet, Hebr. 9:22. *Alzoo geschied'er zonder Bloedstortinge ook geen Vergeevinge.* En zoo is de waare Vergeevinge die door Kristi Bloed geschied, op veelerley wijze in het Oude Testament, (dat ook niet zonder Bloed is Ingewijd;) onder veelerhande Besprenginge en Bloedstortingen afgebeeld. Ziet van de Besprenginge met het Bloed des Paasch-Lams in Egipten, Exod. 12. De Besprenginge met het Bloed des Verbonds op den Altaar en het Volk, Exod. 24. In de Inwyjing des Tabernaakels en der Priesteren, Levit. 8:30. In de Offerhanden, in welke het Bloed gesprengd wierd aan den Brand-Altaar, en ook zomtijds aan den Reuk-Altaar en Voorhangzel, Levit 4:7, 17. Op den Grooten Verzoendag, wanneer den Hoogen-Priester verscheyde Bloedsprengingen deede, Levit. 16. In de Reyniginge des Melaatzen, Levit. 14. en hier Num. 19. In de Ontzondiging der Onreyne door 't Water der Afzonderinge uyt de Assche der Roode Veerze gemaakt. Zoo en komd het 'er dan hier niet eens op-aan om te zeggen, Dat de *Rood-Haayrige Veerze*, door haar Verwe, het Bloed van Kristus heeft afgebeeld, om die beduydings-kragt, tot een Oorzaak van deeze Wet te stellen; alhoewel het veel voornaame Uytleggers, en onder die ook Burmannus, hebben gedaan. En op datwe met een woord veel mogten zeggen; Zoo en konden de Joden, den Stervenden Kristus op-vernaa zoo wel niet afgebeeld zien, in de *Leevende* kenteekenen van de *Roode Koe*, als in een *Swarte Os* die *Geslagt* was. Maar doch wat zeggen de Joden van de Reeden deezer Wet? Zy willen dat het Gebod der Roode Koe als een Lossing-Offer of Betaal-Os ingesteld zy, weegens de Misdaad van het Gouden Kalf, dat Aaron maakte; welk Runder-Dier een Ros of Goud-Kleurige Verwe hebbende; de Roode Veerze belast is te Slagten, om niet alleen d'Afgodize Dienst van 't Gouden Kalf te Verzoenen, maar op dat ook daar door de Geheugnis van die swaare Misdaad, dikmaals vernieuwd wierd: Als waar toe dan meenenze, de Rood-Haayrige Huyd, een bequaame aanduydinge verstrekte. Dit zeggen de Joden: Maar onzes-agtens, al-te verre gezogt: Naadien immers daar toe een Rood-Haayrig Kalf, zijnde een Mannetjen, veel gereeder en voegzaamer tot gebruyk was. Daar-en-booven was ook de Roode Veerze niet ingesteld, om een Zeedelijke, maar om een Ceremoniëele Onreynigheyd weg te neemen, gelijk de fraayste Uytleggers met ons gevoelen; naadien de voornaamste dingen der Wet, een Geestelijke onderscheydinge vereyssen. Gelijk wy dan ook meenen, Dat het genoegzaam uyt de woorden, die het gebruyk van dit Verzoen-Kalf uytdrukken, blijkt; Dat Godt die Veerze belast te Slagten en te Verbranden, om met dessels Asch-Water d'Onreynigheyd te Reynigen, diemen door 't aanraaken van een Dooden bekoomen had; 't geên genoeg is, om ons te verzeekeren, Dat dit louter Ceremoniëel was, en niets Zeediglijx in had.

En hoe van de Joden op de Verzoening van de Zonde met het Gouden Kalf gepast.

Die daar in weedersprooken worden.

d'Outheyd en verloop der tijden heeft veel onzeekerheyd omtrent de

Maar of schoon al deeze bedenkelijke Reeden, niet zoo veel vermoogen, Datwe dezelve behoeven te omhelzen, schijnen zy nogtans de weg te baanen om naa andere die Bondiger zijn, om-te zien. Om 't welk te doen, wy voor-af bekennen, Dat de tussen-gevallen Eeuwen, daar omtrent zoo grooten donkerheyd gemaakt hebben, Dat wy zelfs door geene gissingen yts daar van hadden kon-

konnen uytvorssen, by-aldien niet eenig scheemerligt zig uyt de Heydenze Historien, daar toe had opgedaan: Ons ruym zoo veel te meer beloovende als wy minder reeden vinden te twijffelen, Dat ook deeze Wet,(gelijk ook wel meest al de andere,) haar Oorsprong uyt de Quaade Zeeden van die Eeuwen genoomen heeft. Indien we dan ons Gemoed tot deeze beschouwing inlaaten, het is zeeker, Dat ons ten minsten eenige dingen ontmoeten zullen, die in deeze swarte Duysternis, de Ligtende Toortze zullen voordraagen. Dus heeft ons dan eerstelijk Diodorus Sikulus dit Getuygenis agtergelaaten: *d'Egiptenaars* zeyd hy, *houden de Heylige Stieren in meerder Eere als d'andere Goden. Maar Roode Ossen te Offeren was Geoorloft, om dat* Typhon *deeze Verwe schijnd gehad te hebben, welke door zijn Quaade Laagen, Osiris heeft om den Hals gebragt.* Plutarchus verhaald dezelve Historie wat wijdloopiger; Doch den Inhoud komd hier op uyt: *d'Egiptenaars Oordeelen dat* Typhon, *van een Roode Verwe geweest is; en zy Offeren ook niet dan Rood-Haayrige Ossen; daarze zoo Naauwkeurig in zijn, Dat indien dezelve een Wit of Swart Haayr hebben, zy tot d'Offerhande worden Afgekeurd.* Uyt deeze Egiptize Gedenkenis, meenen eenige dan klaar te blijken, Dat zoo wel d'Egiptenaars als de Hebreën, ingebruyk gehad hebben, haaren Godt met een Rooden Os of Runder-Dier te Verzoenen; en datze van bey kanten, d'uyterste zorg omtrent het Onderzoek der volkoomene Roodheyd, hebben aangewend; zoo datze eenige Haayren Wit of Swart bevindende, zulken Beest den Altaar ontzeyd hebben. En dewijl deeze over-een-stemming van Gebruyk en Meeninge, niet aan het Geval, maar aan de Beraadinge toe-te eygenen is, schijndmen de Historie van het Kalf waar meede hier te Ploegen is, te regt aangetroffen te hebben, om het Raadzel van deeze Wet, noopens de Volkoomen Roodheyd der Veerze te konnen oplossen. *Reeden van deeze Wet ingebragt.*

Wy hebben in 't voorgaande Hoofdstuk taamelijk breed van TYPHON, en de Zinnebeeldelijke toeëygening van desselfs Waarteeken gesprooken; als meede gezeyd met welk-een Bygeloovige Vreeze, d'Egiptenaars omtrent dien Duyvel-God waaren ingenoomen. Zulx wy hier niet verder hebben t'onderzoeken; wie *Typhon* geweest is; of welke Geest van eenig Vergood-Perzoon of Dapperen Held hy vertoond heeft, dewijl alles wat van hem gezeyd en Verzierd word, op zoo Waggelzieke Spillen draayd, Dat het niet anders schijnd, of de Heydenze Schrijvers hebben hem in allerhande Vormen zoeken te gieten; gelijk dan ook de Maare ging, Dat hy hem zelven dikmaal pleeg te Herscheppen. Daar rest dan hier alleen van TYPHON t'onderzoeken, Waarom d'Egiptenaars gezeyd hebben, Dat hy van Een *Roode Verwe* was? Maar ook die zou zijn Vlijt en ernst te roekeloos verspillen, welken d'Oorzaak van eenige Ceremonie of Leerstuk onder d'Egiptenaars of andere Afgodendienaars ingevoerd, zou bestaan naa te spooren; dewijl doch haar Geloove meestdeels op d'uytspraak der Valze Godsspraaken, het welgevallen der Priesters en Droomen der Poëeten steund. Dus zal het ons genoeg zijn, te weeten, Dat d'Egiptenaars haaren TYPHON voor een Stigter van alle Quaad, en een Moordenaar van Osiris gehouden hebben; en datze deezen Quaadaardigen Duyvel-God, met Offerhanden hebben zoeken te paayen. Maar dewijl zy geloofden, Dat *Typhon* van een Roode Verwe was, hebbenze hem, om zijne Gunst te lokken, geen andere Slagt-Offers willen brengen, dan die met zijn eyge Verwe over-een quaamen. Naamelijk, zy hebben hem wel niet dan Rood-Haayrige Ossen Geslagt, maar onder-en-tussen, alle Menschen van Roode Verwe, te-gelijk met Rood-Haayrige Ossen en Ezels, op het heevigste Gehaat, om datze de Verwe van *Typhon* in haar Huyd droegen. Waar van daan dan ook Plutarchus onder zijn Egiptize Oudheeden verhaald; Datze op zeekere Feest-Daagen gewoon waaren, eenige Roodkleurige Menschen allerhande Smaad aan te doen; en d'Ezels van de Steyltens af-te Smijten; om dat TYPHON *Ros* of *Roodverwig* als Een Ezel was. Zonder dat dit nogtans yemand vreemd moet voorkoomen; naademaal dit Last-Beest in d'Oosterze Landen meest Ros-Haayrig, en niet zoo gemeen Grijs als by ons gevonden word:

Typhon by d'Afgodendienaars van Roode Verwe geagt.

Wie Typhon geweest is, en waar voor van d'Egiptenaars gehouden.

Menschen en Beesten om haar Roode Verwe Gehaat.

Rood-Haayrige Ezels om de gelijkenis van Typhon Gehaat.

Waarom nogtans de Roode Verwe in deeze Veerze d'Aangenaamste was.

word: En daarom noodig omtrent Typhon aan-te merken. Want dewijl deeze Bygeloovigheyd niet alleen onder d'Egiptenaars, maar ook by de Hebreën alsze in Egipten woonden, diepe Wortelen geschooten had, (indienmen anders Filo de Jode gelooven mag,) heeft Godt gewild, Dat hem een geheel Roode Veerze zou Opgeofferd worden; op dat hy de Vals-Verzierde Godspraaken, of liever Duyvel-Spraaken der Afgodize Paapen, van Onregt Beschuldigen, en d'Offerhanden aan hem zelven weeder nam, dieze zoo Vals en Onregtmaatig aan dusken Quaad-stookenden *Duyvel* TYPHON hadden opgedraagen: Of misschien op dat hy het Runder-Dier, schoon het Rood was, even als d'ander Offerhanden, in Waarde hield; of op dat d'Israëliten de Roode Os, (eertijds aan TYPHON of *Phyton*, dat is, aan een Quaad-aanbrengende Geest, die 't verloop der tijden den Naam van DUYVEL, of *Doorwerper* heeft aangeplakt;) aan Godt Heyligden, en te kennen gaaven, Datze zig en al 't haare, aanden Waaren Godt Opofferden. Kort-om, Godt heeft gewild, Dat een Runder-Wijfje, 't welk d'Egiptenaars met byzondere Vlijt Eerden, niet alleen Geslagt, Verbrand en in Veragting zou gehouden worden; maar dat ook die Verwe, welk d'Egiptenaars weegens TYPHON, Haatig waaren, by hem zou schijnen, als d'aangenaamste te zijn: Op dat hy alzoo te-gelijk haar Bygeloovige gewoonte, eeniger maaten te goede koomende, dezelve nogtans te-Schande maakte. Hoedaanigen bedenking wy meenen, dat door deeze volgende Reedenen, merkelijk ondersteund word: Eerst, Dat het onder d'Egiptenaars heel gemeen was, dat de Zienelijke Kenteekenen van haar Heylige Plegtigheeden, met de Natuure van haare Goden op veelerhande wijzen gelijkformig waaren, en derzelver eygenschappen alzoo scheenen uyt-te drukken. Met dusken waarneeminge hebbenze den Nyl, onder de Gestalte en Waarteeken van een Swarten Os geEerd; om dat zulken Teeken, (dewijl het Nyl-Water diep en weegens het Swarte Zand, Donker en Droevig van Kleur schijnd,) daar meede best over-een quam. Gelijk dan ook de Hebreën hier van daan den Nyl-Stroom alder-eerst שחר SIHOK, dat is, *Swart-worden*, genoemd hebben; beziet Jerem. 2:18. daar *De Wateren Sihors*, eygentlijk, *Donker, Swart*, of *Troebel-Water*, beteekenen: Ziet meede de Kantteekenaars op Josua 13:3. Boovendien hebben ook de Egiptenaars haare *Obelissen*, of Steene Graf-Spitzen, dieze ook ter-Eeren van de Zonne pleegen op-te rigten, doorgaans uyt Roode en Vyerige Marmer-Steen, genoomen, dewijl doch de Roode Verwe, de Natuure der Zonne, ten aanzien van haar Vyerigheyd en Roodmaakende Warmte, op het aldernaast afbeeld. Van 's gelijk verhaald Suidas, Dat het een gewoonte onder de Heydenen was, aan de Maan, (door wien men ten aanzien der Egiptenaaren, de Godin Isis, verstaan moet;) een Os te Offeren, welkers Hoornen in 't voor-uytstaan, de gelijkenis der Wassende Maan hadden. De Perzen, zeyd Herodotus, zijn gewoon Een Paard aan de Zonne te Offeren, om dat het betaamelijk scheen aan de Snelste der Goden, het Aldergeswindste Dier tot een Offerhande te brengen. Dewijl dan de Bygeloovigheyd best geoordeeld heeft, by-naa aan elke Godt, een Offerhande te brengen die op 't naast met desselfs Natuur scheen over-een te koomen, isset meer dan waarschijnelijk, Dat d'Egiptenaars, niet uyt gemeenschap of naavolging der Hebreeuwse Plegtigheeden, een geheelen Rooden Os aan haaren Typhon hebben Opgeofferd, maar om dat dezelve met de Verwe, en 't verstand datze van Typhon hadden, een goede over-eenstemming maakte. Het geen wy zoo veel te waarschijnelijker agten; als zy geloofden, Dat de Roode Verwe deezen Boosaardigen God aangenaam was; zoo datze niet alleen Roode Ossen, maar ook Roode Menschen aan hem Heyligden; jaa volgens Diodorus Sikulus, zelfs van de Koningen, aan hem Geofferd zijn, om datze zulken Verwe als Typhon hadden. Doch gelijk Bochartus, die by de Hr. Witzius hier teegens word aangehaald; de gantze Fabel van TYPHON, een laater Verpoetzing agt, die van der Hebreën Leydsman Moses ontleend is; alzoo meend hy vervolgens dat Typhons Vlugt, een Vermomming van Moses Vlugt voor

De Zienelijke Kenteekenen der Heydenze Ceremonien hoe gelijkformig aan den aardt der Goden.

Obelissen waarom uyt Roode Steen opgeregt.

Ossen en Paarden waarom aan de Zon Geofferd.

En Zulx op den Rooden Os aan Typhon toegepast.

Typhon van Bochartus een laater vindinge gehouden.

voor Farao is,als hy over Manslag aan een Egiptenaar begaan,naa Midian Vlugte. De Roode Verwe van Typhon, schijnd hem van Moses Schoonheyd ontleend; naadien *De Roode Verwe* in de H. Schrift, *Schoon* genoemd word, als in David te zien is, 1 Sam. 16: 12. Waar toe hy dan ook de 14 Stukken waar in Osiris van Typhon Verscheurd is, met Jakobs XII Zoonen, en de Twee van Josef, over-een brengd. Zulx ook al de Plaagen, die Moses over Egipten bragt, aan 't Quaadaardig bestel van Typhon worden toegeëygend. En wat den Oorsprong van Typhons Naam belangd; die Geleerde Man twijffeld niet, ofze word kennelijk genoeg by Moses gevonden Deut. 11:4. alwaar צוף 'T ZUPH, op 't Syris TUPH, *Overswemmen* Vertaald word; te weeten de Wateren van de Roode Zee, die Moses over 't Aangezigte der Egiptenaaren deede Swemmen. Gelijk het zelve woord 2 Kon. 6: 6. *Boovenswemmen* word overgezet. En wil die Vermaarde Schrijver, Dat, טופן TUPHAN, op 't Syris en Arabis *Overvloejinge* beteekend: En TYPHONS Naam alzoo van de Roode Zee ontleend is, waar in de Fabel zeyd, Dat Osiris Verdronken of Ondergedompeld is. Maar naadien wy gezien hebben, Dat Osiris en Apis en Mnevis, al dezelve Godheyd is, en Apis veel Ouder als Moses in Egipten voorkomd; schijnd de God-Duyvel Typhon geen zoo laaten vindinge naa Israëls Uytgang te konnen dulden. En wy hebben ook alreede te vooren een teegenbedenking hier over uyt der Egiptenaaren Aal-Oude Bescherm-Goden bygebragt; die moogelijk zoo Oud zijn als het Volk zelf: Dat men hier mag in naader overleg neemen. En zeeker, alswe zien, Dat men ook Typhons Godheyd met Exod. 7: 1. over-een brengd; alwaar Moses *Faraôs* GOD genoemd word; het kan ons niet anders doen denken, als dat de Fabel van Typhon dan zeer laat; en niet als naa dat de Schriften van Moses by de Grieken heel gemeen geleezen waaren, is konnen op de baan koomen.

Typhons Naam waar van Oorspronklijk.

Maar om weeder tot de Ceremonien der Roode Veerze te koomen, men moet bekennen, Dat het vry swaar vald, een waare Oorzaak te verzinnen, Waarom Godt in zijn Heylige Plegtigheeden, zoodaanig-een voortreffelijken plaats aan de Roode Veerze heeft willen inruymen, daar zy nogtans niets dat hem gelijk was, aan zijn Volk konde vertoonen; en hy ook in geen van zijn andere ingestelde Offerhanden, de Verwe eenigzinds gewaardeerd heeft? Daarom schijnd het met de reeden allerbest over-een te koomen, Dat d'Egiptenaars in het Godsdienstig gebruyk van de Roode Os, den Hebreën zijn voorgegaan; en dat Godt diergelijke Slagt-Offer in het getal zijner Heylige Ceremonien aangenoomen heeft, om Reedenen die wy strax ter-baane bragten: Of op dat den Gemeenen Hoop onder Israël, te minder afkeerigheyd had, deeze Instellinge te gehoorzaamen; ziende daar in noch eenige scheemeragtige streepen aangeweezen, van die Godsdienst aan welkze onlangs in Egipten gewend waaren: Als niet konnende zoo teffens en op eene reyze, van een diep-ingekankerd Quaad geneezen worden. Ten anderen kan men gissen, Dat d'Egiptize gewoonte, Oorzaak tot deeze Wet gegeeven heeft; om dat het, alswe strax zeyden, ongelooflijk is, Dat d'Egiptenaars het gebruyk van de Roode Os te Offeren, uyt de Ceremonien der Joden ontfangen hebben; naademaal van Ouds bekend staat; Dat d'Egiptenaars altijd een Eygenwijs en Opgeblaazen Volk waren; welkers Verwaandheyd voornaamelijk daar uyt af-te neemen is, Datze in al haar doen, doorgans de Zeeden van alle buytenlandze Volken, met de grootste Veragting zijn voorbygegaan. Gelijk we uyt Herodotus hebben aangeteekend. d'Egiptenaars dan alle Uytheemze gewoontens vermijdende, moet men 't geenzinds geloofbaar houden, Dat wanneer zy een geheel Rooden Os Offerden, zy daar in hebben voorgehad, de Zeeden der Hebreën die nu Uytlanders waaren, op-te volgen. 't Geën ons te waarschijnelijker dunkt, als men aanmerkt, hoedaanige Getuygenissen wy hebben, van den afkeer waar meede d'Egiptenaars de Israëliten, meer dan eenig Volk, Gehaat en Vervolgd hebben. En naadienze naa der Hebreën Uytgang wel wisten, hoedaanig dit Volk eertijds als Vreemdelingen in Egipten gewoond, en grootdeels Onderdaanig en Slaafs aan haare Koningen en Landvoogden waaren

En hoe zoo ongelijkheyd nogtans van den Waaren Godt is konnen geëyst worden.

Egiptenaars hebben de Offerhande van een Rooden Os aan Typhon niet van de Hebreën geleerd.

ren geweeſt; hoe zouden doch die Eenzinnige Egiptenaaren, zoo een hoogdraavende gewoonte hebben willen naavolgen, en zig daar in zoo gedraagen, als of de Joden het Voorbeeld en aller-eerſte Exempel, van alle Godsdienſt waaren geweeſt? Ten anderen, by-aldien d'Egiptenaars in de Ceremonien van haaren TYPHON hadden voorgehad, de gewoonte der Hebreën te volgen, zoudenze voorzeeker geen Os, maar een Koe-Kalf of Veerze, volgens de Wet der Joden Geofferd hebben. Doch nu zijn'er verſcheyde blijken, die bewijzen, Dat de Godsdienſt, welke d'Egiptenaars en andere, door een Rooden Os aan Typhon beweezen, lang voor Moſes tijden in ſwang was, en dat men haar derhalven niet alleen voor d'eerſte Stigters daar van te houden heeft, maar datwe daar uyt een waarſchijnelijke Reeden moogen af haalen, om-te gelooven, Dat alzoodaanige Oude Zeeden, Oorzaak verſchaft hebben, om de Roode Veerze tot de Heylige Ceremonien van Iſraël in-te voeren. En gelijk de Egiptenaars en al de Prieſters uyt de Kudde der Heydenen, niet minder agt gaaven op de Verwe als op de Natuure van het Beeſt dat Geofferd zou worden, (verkiezende zomtijds, Swarte, Witte, Roode, en te-mets ook Bontverwige;) alzoo hebben zy deeze uytkiezing naavolgens het Begrip en toeëygening dieze omtrent haar Goden te-werk leyden, voor een groot deel van haare Godsdienſt geagt; gelijk zulx uyt de woorden van de Sibylle af-te neemen is, wanneer zy de beſte maniere van Heylige Plegtelijkheeden zullende Voorſchrijven, by Phlegon aldus vermaand; *Aan de Vrugtdraagende Aarde, moet gy met alle Dankzegginge, Een* Swart Schaap *Heyligen*: *Doch den Altaar van Jupiter moet gy met* Witte Oſſen *paayen.* Waar by zeer wel paſt 't geene Porfyrius van den Os zeyd, die by d'Egiptenaars aan de Zon Geheyligd was: *De Grootſte onder de Oſſen, moetmen neemen, en die gants Swart zijn; dewijl de Hitte der Zonne, het Menſchelijk Lichaam, een Swarte Verbrandheyd pleeg aan-te brengen.* Hoedaanig in Moſes Wet niet te vinden is, als in deeze Roode Veerze. Ook pleegen d'Oude, Oſſen aan Neptunus te Offeren, die geheel Swart waaren, om dat de Verwe van de Zee zoodaanig was, als Cælius Rhodiginus aanteekend. En dewijl daar geen diergelijke voorvallen by Homerus, Virgilius, Euſebius en andere ontbreeken, welke grondveſten, Dat de zorge in de Godsdienſt der Heydenen, zoo wel omtrent de Verwe, als omtrent de Lijfsgeſtalte der Offer-Beeſten heeft gewaakt, kanmen daar uyt ligtelijk giſſen, Dat d'Egiptenaars d'eerſte onder allen, de Roode Os, in het getal van haare Heylige Plegtigheeden hebben aangenoomen. 't Geen ook noch hier door te waarſchijnelijker is, Dat Godt aangaande de Zoort, Geſlagt, Ouderdom en Volkoomene Gezondheyd der Dieren die hem zouden Geofferd worden, verſcheyde Wetten gegeeven hebbende, nogtans in geen van alle die, dan alleen deeze van de *Veerze*, eenige vermaaninge aangaande de *Verwe* gedaan heeft. Insgelijx ſchijnd het meede zeer wel met de Zeeden en 't Begrip der Bygeloovige Heydenen over-een te koomen, te gelooven, Dat de geheel-Roode Os, d'eerſte plaats in d'Egiptize Ceremonien gevonden heeft; Want dat is den Aardt der Bygeloovigheeden, datze omtrent dingen van kleen belang, de grootſte Zorgvuldigheyd beſteed. En hoe neerſtig de Heydenze Prieſters eertijds gewoon waaren, de Gebreeken en Onreynigheeden der Offer-Beeſten te onderzoeken, kan niemand onbekend zijn, die yts van de Offerdienſten der Ouden weet. De loosheyd der Afgodize Paapen, ſwierde geduurig omtrent de Naauwkeurigheyd der Haayren en Vlakken der Offer-Beeſten, op datze de Dwaasheyd werk verſchaften, en onder die Bezorging, de dwaalzieke gedagten des Volks te-bet geloof aan het Nut van al zulk-een verzierde Heyligheyd deeden geeven; zeer ligt bevroedende, Dat de naalaatigheyd van des Volks overwonnen geloof, haar nooyt de Reeden van alzulke Viezevaazen afvorderen zou. Hierom behoord het zeer verre van ons te zijn, Dat wy gelooven zouden, dat Godt om eenige andere reeden een Roode Os of Koe, voor alle andere verkoozen heeft, als uyt die raadſlag, Dat daar door zommige Bygeloovige Zeeden en meeningen, welke die Eeuwe omtrent de Offerhande van alzul-

En zulx waarſchijnelijk uyt de Inſtelling der Teegengeſtelde Wet der Roode Veerze beweezen.

In geen Offerhanden als in deeze Veerze heeft Godt zorge aangaande de Verwe gedraagen.

Heydenze Prieſters zeer Naauwkeurig in't onderzoeken der Offerhanden.

En hoe zulx geleegentheyd tot de

alzulken Verwe had, mogt Uytgeroeyd worden. Ten laatsten schijnd het ook geloofselijk te zijn, Dat d'Oude Zeeden van Egipten, Oorzaak tot het Instellen van de Wet der Roode Veerze gegeeven hebben; naadien het uyt zommige der Joodse Rabbijnen blijkt, Dat de Joden wanneerze deeze Bediening zouden verrigten, groote zorg hadden om alle Haayren die aan zulk-een Roode Veerze, verschillig van Verwe waaren, naa-te zoeken en uyt-te trekken; 't geên ook Maimonides klaar genoeg bevestigd. Dat nu d'Egiptenaars Oorzaak tot dusken Zorvuldige naazoeking, aan de Joden gegeeven hebben, konnen wy ons hier uyt ligtelijk inbeelden; Dat in Moses Wet nergens belast word, dat wanneer zy de Roode Veerze zouden Slagten, zy met zulk-een naauwgezetheyd verhoeden moesten, Dat niet eenig Haayr Wit of Swart, daar aan gevonden wierd. Gelijk het meede niet geloofljk is, Dat Godt een Verzoen-Veerze heeft willen verworpen hebben, aan welke eenig Verschillig Haayr gevonden wierd. Boovendien was het volgens Maimonides, ook by de Joden gebruykelijk, Dat by-aldien de Roode Koe, Roode Hoorens, of Roode Klaauwen had, dezelve moesten afgesneeden worden. Doch datze deeze gewoonte van d'Oude Egiptenaars ontleend hebben, schijnd wel geloofselijk; naadien wy nergens leezen, Dat die Instellinge van Godt is; en d'Afgodendienaars doch zeer gereed waaren om kleynigheeden met de grootste Zorge in-agt te neemen. Zulx wy besluyten moogen; Dat naadien die twee Ceremonien van d'Egiptenaars afgekoomen zijn, zy beyde een opmerkelijk bewijs verstrekken, Dat d'Oude Hebreën geoordeeld hebben, Dat de Bygeloovigheyd welk d'Egiptenaars omtrent de Roode Os hadden, Oorzaak gegeeven heeft, om haar de Wet der Roode Veerze voor-te Schrijven. Waar meede wy nu meenen genoeg gedaan te hebben aangaande de verkiezing der *Roode Verwe*, in weerwil van d'Egiptize Bygeloovigheyd omtrent haaren Gevreesden *Duyvel-God* TYPHON. Zulx nu verder over deeze Wet zou t' onderzoeken staan; Om wat Reeden Godt juyst een *Veers-Kalf* eyst, dat noch geen Jok gedraagen had? Als meede met hoedaanige plegtelijke Ceremonien 't zelve Beest, buyten 't Leeger, en niet op een Altaar noch in den Voorhof des Tabernaakels als andere Offerhanden, Geslagt, Verbrand en d'Assche tot een Water der Afzonderinge, onder by-menging van *Ceeder-Hout*, *Hyssop* en *Purpere Wolle*, is moeten toebereyd worden? Jaa waarom dat het aan Eleazar en niet aan Aaron de Hooge-Priester, noch naa gewoonte niet *Voor den* HEERE, belast word te brengen? En eyndeling; hoe de Assche deezer Verbrandinge, gediend heeft, om te-gelijk een Ceremonieele Reyniging of Ontzondiging des Volks te doen, en een Veragtinge der Egiptize Afgoderye in-te voeren? *Reynigende* de Onreyne, terwijl het ook de Reyne *Verontreynigde*? Doch dit verhôopen wy in ons CEREMONI-BOEK DER JODEN, met veel opmerkelijke waarneemingen te volvoeren. Dus scheyden wy hier af; En zeggen, (om nu weeder in 't oude spoor te slaan,) Dat gelijk we ons tot hier-toe, alleen by geleegentheyd van den Quaadaardigen TYPHON, met de Roode Koe bemoeyd hebben; maar Typhon zelf, slegts maar alleen om OSIRIS wil, (dien hy om Hals bragt,) als by een-Oor hebben aangegreepen; De Rigtdraad en Rang der Egiptize Goden vereyst, Dat wy thans aan HORUS, de Zoon van Isis en Osiris gedenken.

Wet van de Verbrandingder Roode Veerze gegeeven heeft.

Joodse viezigheyd is niet uyt de Wet, maar uyt der Ouden Afgoderye voortgekoomen.

Wat'er meer omtrent de Roode Veerze te onderzoeken staat.

By-aldien het ons dan noch in versser Geheûgen is, wat we korts-te vooren van Isis en Osiris gezeyd hebben; zal de herdenkinge daar van, ons geen breed Verhaal van Horus afvorderen; naadien d'Egiptize God-Verbystering, ook in deezen niet weynig haar rol speeld. Want gelijk wy hem te vooren als de *Aarde* hebben aangemerkt, die door de Nyl-Wateren (verstaat de Borsten van zijn Moeder Isis, ziet de Penningen F. G.) Gevoed en Vrugtbaar gemaakt word; alzoo zal hy ook naa de Verwarde Godgeleerdheyd der Egiptenaaren, weederom de *Zonne* zijn, en alzoo met Harpokrates, die wy breed Verklaard hebben; de zelve weezen. Want indien wy op de strax-volgende Printverbeelding agtgeeven; zal het ligt te merken zijn, Dat Horus daar als de Zoon van Isis en Osiris,

Horus als de Aarde en de Zonne in de Godsdienst der Egiptenaaren aangemerkt.

in de Geſtalte van Harpokrates, tuſſen hun beyden ſtaande, op die twee *Amuleeten*, met A. en B. geteekend, gezien worden: Dus ſchijnd dan hier alleen te reſten, Dat wy van hem ook noch andere Afbeeldingen en toepaſſelijke eygenſchappen te voorſchijn brengen: Waar van zommige de Gedaante van Jong-Opgebaakerde Kinderen vertoonen; hoedaanige de Egiptenaars, van vooren met eenige Beeldletteren Beſchilderd, in de Dood-Kleederen en Omwindzelen der Gebalzemde Lijken pleegen te naayen; waar van te vooren geſprooken is, en haar Afbeelding hier in Print omtrent H. en I. gevonden word. Verſcheyde andere Gedaanten vindmen van deezen Horus in de Iſiſche Tafel van Bembus, daar hy zomtijds in een Netwijs Kleet omwonden, met de Handen uyt den Boezem, zijn gewoone Staff met de Gekuyfde Kop van een Thuyn-Hop gezien word; waar by hy een Winkelhaak met een Gekrulde Wichel-Staff in de Hand houd, als hier by C. te zien is. Ook word hy Zittende, Staande en Knielende gevonden, en alleen 't Middel-Lijf en de Borſt verſcheydentlijk Gekleed, gelijk onze Print aanwijſt; inzonderheyd de middelſte vertooning met D. geteekend. Daar Horus een grootgevaarte van Groejige dingen op 't Hoofd torſt; in hoedaaniger voegen hy ook dikwils met hoog-opgekuyfde Veederen als de Thuyn-Hop verſchijnd. Ook heeft hy niet zelden, het Kruys met het Handvatzel in de Hand, als by D. E. te vooren genoeg verklaard. Dat nu d' Egiptenaars Horus meeſt over-al, met een Staff in de Hand verbeeld hebben; wiens opperſte top, met het Hoofd van een Thuyn-Hopje Verçierd is, is hen alleen van de Bygeloovige bevatting omtrent deeze Voogel overgekoomen. Want naa datze agt gegeeven hadden, op de verſcheydentheyd der Kleuren, die in de Zes-of Agtentwintig Veederen van haar Kuyf gevonden worden; als meede deſſelfs verſchuyling, en Pluym-wiſſeling in de Winter; hebben zy deſſelfs Hoofd, aan de Staff van Horus toegepaſt, als een Zinnebeeld, (want hy wierd zoo wel voor de Aarde als voor de Zonne gehouden;) van de verſcheydentheyd die de Aarde, door de agtervolging der Zaayzoenen, die van de Zonneſtand af hangen, in opmerkelijke veranderingen ondergaat. Waar door dan niet alleen de reeden ſchijnd open-

Horus in zijn verſcheyde Beeldniſſen bezien.

Waarom Horus Staff met het Hoofd van een Thuyn Hopje Verçierd is.

ΘΕΟΙ ΑΔΕΛΦΟΙ

CYNΘΡΟΝΟΙC ΤΟΙC
ЄΝ ΑΙΓΥΠΤΩΙ
ΘЄΟΙC
ΙCΙΑC ΑΡΧΙЄΡЄΥC
ΑΝЄΘ

openbaar te zijn, Waarom d'Egiptenaars deeze Voogel aan Horus hebben toegepaſt, maar dat het ook zeer wel zou konnen zijn; Dat van weegen de Geheymkundige eygenſchappen, welke d'Egiptenaars al-te bygeloovig aan deeze Voogel toeſchreeven, (naamelijk de Kuyf-Veederen naauwkeurig telden, en de Hoofden van haare Goden daar meede Verçierden;) den Joden het Eeten van deeze Voogel, in de Wet Verboden is, Lev. 11:19. alwaar de meeſte Overzetters 't Hebreewſe woord דוכפת DUCIPHAT, Een *Hoppe* Vertaald hebben. Gelijk men ook niet onbedenkelijk mag houden, Of 't niet van een Heydenze herkomſt is, Dat de Knoppen der Wandel-Stokken en Geveſten van Deegens, niet zelden met het Hoofd van eenig Dier, 't zy van een Leeuw, Draak, Arends-Bek, of ook eenige Godheyd in Menſchelijke Gedaante, van Ouds pleegen Verçierd te zijn? Zoo dat hier uyt voortgezeyd is, Dat de Vader Jakob het opperſte van zijnen Staff Aangebeeden heeft, aan welkers top een Beeldeken, of Teraphim Geboodzeerd was; waar toe de Gemeene Latijnze Overzetting Hebr. 11:21. aanleydinge ſchijnd gegeeven te hebben; die dit Aanbidden op Joſefs Staff, als het teeken zijner Moogentheyd betrekt.

't Maaken van Beeſte-Koppen, en Menſchen-Hoofden op de Wandel-Stokken, waar van afkomſtig.

Maar naadien 't moogelijk niet welvoegzaam zou ſchijnen, zoo teffens van Horus, Iſis en Oſiris affcheyd te neemen, zonder ook derzelver naaſleep indagtig te zijn; vald ons noch in, yts van ANUBIS te zeggen, die by Virgilius den *Baſſer* genoemd word, dewijl hy doorgaans met een Honds-Kop verbeeld word; en ook naaderhand, onder die Gedaante en Agting, tot de Godsdienſt der Romeynen ingebrooken is, gelijk we ſtrax zullen hooren. In de Beſchrijvinge der Egiptize Land-Gedierten, hebben wy van zeekere Aapen geſprooken, die de Grieken KYNOKEFALUS, dat is, *Honds-Kop* noemen; om dat zijn Hoofd t'eenemaal naa een Hond, de reſt een Aap was: Welk Dier naa 't geloof der Egiptenaaren, die Natuurlijke eygenſchappen had; Dat het Twaalfmaal Daags en Twaalfmaal des Nagts Piſte, wanneer de Zon omtrent de Nagt-eevening quam: Uyt welke Geheymenis, d'Egiptize Prieſters geleegentheyd vonden, 't zelve Beeſt, niet alleen tot de H. Beeld-Letteren in-te voeren, maar daar uyt met-ter tijd, ook een God van Gedrogtelijke Gedaante te maaken; en wel zoo, Dat hy by den Egiptenaaren niet onder de Geringſte geagt is.

Kynokefalus of Honds-Kop hoedaanig by d'Egiptenaars ge-Eerd.

Die nu de Reeden van duſdaanigen invoering hebben onderzogt, vinden dezelve meer dan op eene wijze, op de Natuurkundige bevattingen der Egiptenaars te ſteunen. En zeeker, het zou heel-ligt uyt deeze Reeden alzoo konnen geſchied zijn; om dat wanneer de Zon in het Teeken van den Leeuw is, of in het Honds-Geſternte gaat, zy als dan haar meeſte kragt doed; gemerkt doch al deeze God-verzieringen haar Zinſpeelinge op de Zonne hebben: 't Geên ons moogelijk te bedenkelijker zal ſchijnen, als wy deezen Honds-Kop hier met een Mantel om 't Naakte Lijf, een Heemels-Boll of *Sfeere*, met al haar Kringen en Banden omſwagteld, in d'eene, en een Merkurius Staff in d'andere Hand ziet; hoedaanig hy op zeekeren Steen te Roomen gevonden word, waar van gy hier de Afbeeldinge ziet.

ANUBIS den Baſſer op een Steen van Boyſſardus bygebragt.

En gelijk men neffens het ſtaande Beeld, het hoofd van Serapis met de Maat en Rams-Hoornen ontwaar word; aan d'andere zijde d'Oſſe-Kop van Apis, insgelijx met de Maat op 't Hoofd; alzoo pronkt deeze Steen aan 't boovendeel, met dit Opſchrift; ΘΕΟΙ ΑΔΕΛΦΟΙ. *De Goden Gebroederen.* Maar onder aan het Voetſtuk, ſtaat aldus te leezen: CΥΝΘΡΟΝΟΙC ΤΟΙ ΕΝ ΑΙΓΥΠΤΩΙ ΘΕΟΙC. *Den te-gelijk Throon-Zittende Goden van Egipten.*

Deſſelfs Opſchrift en bygevoegde Godheeden verklaard.

Andere willen deeze Gedrogtelijke Afbeeldinge, veel liever van zeekere Aal-Oude Geſchiedenis afgeleyd hebben: Waar toe ons miſſchien zommige Oude Getuygeniſſen met eenige ſcheemeringen, konnen toeligten. ANUBIS, zeyd Diodorus Sikulus, *Was een Reysgezel van Oſiris, en gebruykte een Hoofd-dekzel dat van een Hondevel gemaakt was.* Plutarchus verhaald, Dat eenige van gevoelen zijn, Dat Oſiris op een groote Veldtogt, zijn Magt in veele Benden verdeeld, en verſcheyde Afbeeldingen van Dieren tot Veldteekenen gaf. Doch dat andere wederom Oordeelden, Dat eenige laatere Koningen, om booven haare Vyanden uyt-te ſteeken, het Hoofd met Goude en Zilvere Helmen gedekt hebben;

Anubis met den Honds-Kop beſchreeven.

ben, die zoodaanig Gewrogt waaren, Datze de Gedaante van verſcheyde Beeſte-Koppen vertoonden. Van hoedaanige wy reeds eenige Vervaardmaakende voorbeelden hebben bygebragt. Weederom geeft Diodorus een andere reeden; naamelijk, Dat *Anubis* met een Honds-Kop verbeeld word, als een Voorſtander van de Jagt, en Lijfs-Beſcherming; dewijl Iſis en Oſiris, een Hond tot hunne Beſcherminge hadden: Of om dat Iſis, in 't opſpeuren van Oſiris verſtrooyde Leeden, niet alleen Honden tot Opſnuffelaars gebruykt heeft, maar die ook de Wilde Beeſten en al wat haar Quaads ontmoete, af keerde, en als Getrouwe Leyders, met Huylen en Janken voorliepen. Het geen dan ook de reeden is, Dat op Iſis Feeſt, de Honden in de Omdraaging der Land-Goden, voor al den Rey gingen.

Waarom Anubis met een Heemel-Boll en Slange-Staff verbeeld word.

Maar gelijk we deezen Honds-Kop *Anubis*, op de ſtrax-gemelde Steen, neffens de Heemel-Boll, ook de Slange-Staff van Merkurius in d'andere Hand zien voeren, alzoo ſchijnd hy deſweegen veel-meer over-eenkomſt met Merkurius als met Saturnus te hebben; dien Plutarchus nogtans wil, Dat hy dezelve is: Zijnde daarom heel waarſchijnelijk, met een Honds-Kop afgebeeld, om Dat, het zy van wat Egiptize af komſt ook Anubis mag zijn, hem een ſnelle naaſpooring der Natuure en Heemel-kennis toegeſchreeven word: Het geên naa de Verbloemde bewimpeling der Egiptenaaren, alderwaarſchijnelijkſt te gelooven is.

Van Julianus als een Merkurius op zijne Penningen verbeeld.

En het zou by-gevolg ook wel konnen zijn, Dat d'Afvallige Julianus, deezen ANUBIS of liever *Merkurius*, onder duſdaanigen Gedaante op zijne Penningên gebragt heeft, om dat hy van Merkurius, als de Voorſtander der Welſpreekendheyd, byzonder veel werks maakte: Als dien by d'Egiptenaars, daar hy herkomſtig is, onder de Naam van *Hermes*, op 't hoogſte pleeg ge-Eerd te zijn, dewijl hy haar de Beginzelen der Godsdienſt, Wijsheyd en alle Weetenſchappen geleerd heeft. Zulx dan nu ook wel te zien is, Dat wy d'Afbeelding van Julianus Troni-Beeld, beneffens deſſelfs ruggeſtuk, op welk den God ONOKEFALUS, dat is, *Ezels-Kop*, of als andere willen, ANUBIS met den *Honds-Kop*, verbeeld ſtaat, niet heel te onpas, den Steen van Boyſſardus hebben bygevoegd: Hebbende een Mantel om 't Lijf, en d'Egiptize Raatel in d'eene, en Merkurius Slange-Staff in d'andere Hand; by-naa als veele *Amuleeten*, die Makarius onder zijn *Abraxen* vertoond; gelijk daar van eenige in onze Af beeldinge te zien zijn. Nogtans moetmen aangaande Julianus niet meenen, Dat hy d'eerſte is, die duske Gedrogtelijke Goden, te Roomen heeft ingevoerd: Want behalven dat Virgilius al-lang voor hem, van den *Baſſer* ANUBIS wiſt te ſpreeken, pleeg ook deezen Honds-Kop binnen Roome, in Plegtelijke Ommegangen, omgedraagen te worden; En dat zoodaanig in 't openbaar, Dat zelfs de Keyzer Kommodus zig niet geſchaamd heeft, dien op Iſis Feeſt te draagen, gelijk hy deede; Bonzende onderwijlen met de Kop op die voor en neevens hem gingen, en vatte met den Honde-Bek hen in 't Haayr en Aangezigt. Welk-een Uytzinnig doen, d'Oud-Vader Cyprianus, een Raadsheer die de Burgemeeſterlijke waardigheyd bekleed hebbende, van de Kriſtelijke Godsdienſt, tot de Afgoden overgevallen was, met een Scherp Gedigt is te-keer gegaan: Gelijk we te vooren hebben bygebragt.

Den Honds-Kop Anubis binnen Roomen Plegtelijk Omgedraagen.

En van Cyprianus geheekeld.

Den Honds-Kop op Julianus Penningen verbeeld, op hem zelfs toegepaſt.

En de Penning Verklaarders merken'er op-aan, dat hier niet alleen blijkt, Dat zelfs de Naamrugtigſte Perzoonen, zig tot deeze Snoodheyd hebben laaten Misbruyken: Maar dat ook Julianus, in zijn bitze te-needertreeding der Kriſtenen, en Schimpige Beriſping der voorgaande Keyzeren, deeze Uytzinnigheeden zoo Breedweydende en Opentlijk ten-toon draagd, en door zijne Penningen aan de naavolgende Eeuwen heeft bloot geleyd, kan niet anders als aan allen bekend maaken, Dat hy in zijne Wijsheyd en Dwaasheyd gevangen is; en aan andere willende ten-Toon ſtellen, hem zelven wel deegelijk in zijn Raazernyen t'aanſchouwen heeft gegeeven. Invoegen het Schrikdier op zijnen Penning verbeeld, een onverbeeterlijk Zinnebeeld van hem zelven uytdrukt, als die weegens zijn Afval tot het Heydendom, *Gelijk een Hond tot zijn eygen Uytbraakzel is weedergekeerd.* (2 Petri 2: 22.) En op dat Julianus te-bet zijn Afkeerigheyd teegens de Zeeden der Kriſtenen aankante, en te-gelijk zijn Liefde tot

Wijs-

Wijsheyd betoonde, nam hy den grooten neerhangenden Baard, en ſtaatelijke Haayrlokken weeder aan, gelijk hy hier te zien is: Zig niet bekreunende, hoe zeer hy daar over Beſpot wierd. In deezer voegen weet ons Ammianus Marcellinus te zeggen, Dat hem de Hoovelingen van Konſtantinus, weegens deeze Baard en Haayr-dragt, *Een Borſtelig Gehaayrde Geyt* noemden. Gelijk meede uyt zijn eygen Schriften blijkt, Dat die van Antiochien, daar al vroeg veele Kriſtenen waaren, met zijn Baard en Haayren opentlijk den Spot dreeven, en zeyden; *Datm'er bequaame Koorden van zou konnen Draayen, en datter de Luyzen een wijdluftig Boſch aan hadden, om zig daar in te Vermeyden.* Hoedaanige Schamperheeden hy niet anders dan met de punt van een wel-geſpitze Pen, heeft willen vereffend zetten. Gelijk deezen dan ook die zelve Julianus is, die zoo Wijdlugtige en Spraakvloeyende Reedenen Geſchreeven en naagelaaten heeft, in welk hy de Benaaming en Dienſt van alle de Goden, tot Eenen; naamelijk de Zonne, poogd te brengen; waar heenen doch, gelijk we gezien hebben, de gantze Maalſtroom der Egiptize Goden neygd, en als in het Middepunt van die Slind-Kolk verzinken moet: Jaa waar in dan ook, als Joachim Oudaan zeyd; deeze Zuffe Kluyvers wroetende, als een Swijn in den Drek-Hoop, daar in Peerlen weeten te vinden, om haare meeninge te Verçieren en ſtaande te houden. Maar den Almagtigen, die ook Ligt uyt de Duyſterniſſen trekt, heeft ook deezen Verwaaten Menſch, met zijn Gedrogtelijke Raazernyen, tot de Verheerlijking en Eere zijns Naams doen Dienen: Want met de Verbeeldinge van deezen Afgod-*Hond*, of *Ezels-Kop*, moeſt als een Miſt die Laſteringe verdwijnen, waar meede de Kriſtenen zoo lange bekend waaren geweeſt, Datze naamelijk, Een God Eerden met het Hoofd van een Ezel; gelijk hier van by Tertullianus verhaald word: *Maar onlangs is'er in de Stadt Roome een nieuwe uytvinding, aangaande onzen Godt in't Ligt gebragt; naa dat zeeker Huurling om teegens de Beeſten te Vegten (hier in Miſdaadig dat hy de Beeſten van haar welverdiende Prooye verſteeken heeft;) een Schilderye voorgeſteld heeft, met dusdaanigen Opſchrift*, DER KRISTENEN GOD, ONONYCHITES. *Hy was met Ezels Ooren, met een Klaauw aan d'eene Voet, draagende een Boek met een Tabbaard om't Lijf: Wy Lagten om de Naam en de Geſtalte. Doch deeze Luyden behoorden terſtond die Tweeſtaltige Godheyd aan-te Bidden, die met een Honds-en Leeuwe-Kop vermengde, of van een Bok of Ram-Gehoornde, en van de Lendenen, Bokken, van de Dyen Slangen, van de Voeten of Rugge, Voogelen tot Goden aangenoomen hebben.* Maar alhoewel uyt deeze Beſchrijvinge, de Geſtalte der Afbeeldinge genoegzaam openbaar word, ſchijnd nogtans de Reeden, waaromze deezen God duſdaanig Verbeeld, en met dien Naam genoemd hebben, vry duyſter om te raaden; en miſſchien wel zoo veel te meer, als Tertullianus reeden vond dezelve te belacchen. 't Geên ook noch te-bet hier door beſwaard word, dat de Oude Afſchriften ons hier van zoo verſcheyden voorkoomen, Dat by-naa niemand de regte Naam kan te voorſchijn brengen. Dus hebben eenige bedenkelijk gehouden, of niet deezen Naam Ezel-Ridder, (als of de Godverwaaten Juliaan, den Heere Kriſtus, om dat hy op een Ezel Gereeden heeft, hier meede gemeend, en door ſchendige Afbeelding Spots-gewijs heeft willen te kennen geeven, Dat de eene Ezels-Kop op den anderen gezeeten heeft:) of Ezel-Oor-en-Klav, of Swyn-Ezel, (gelijk by de Geleerde Iſaakus Voſſius, deeze Naam, in Onochoirites herſteld is, om dat ook den Joden Verweeten wierd, Datze beneffens den Eezel het Swijn in Eeren hielden:) of yts anders den Ezel aangaande, in zig behelze; naadien m'er altijd yts van den Ezel in vermeld vind. Insgelijx zeyd de Heydenze Cecilius by Minutius Felix; *Aangaande de Kriſtenen, ik hoor datze den Kop van het alder Schandelijkſte Beeſt den Ezel, ik weet niet door welke Ongerijmde Overtreeding, als Heylig Eeren en in Waarde houden.* Een kladde, den Kriſtenen met den Joden gemeen aangeſmeeten; dieze wilden, Dat den Ezel in haar Godsdienſt hadden ingevoerd, om dat, gelijk Tacitus zeyd, op de voorgang van een Kudde Wilde

d'Afvallige Julianus over't aanneemen van den Baard Aardig Beſpot.

Wiens toeleg 't was alle Godsdienſt tot de Zonne te brengen.

En van wat Nut zulx den Kriſtenen zy geweeſt.

Wie of wat de Vyanden der Kriſtenen door den God Ononychites verſtaan hebben.

Kriſtenen en Joden naagegeeven datze een God met een Ezels-Kop Dienden.

de Ezels, van Mofes eenige Overvloeyende Waterfprongen, in haar hooge Verleegentheyd van Vermoeydheyd en Dorft, ontdekt wierden. En dit gevoelen van den Ezel te Eeren, had onder de Heydenen zoo gereeden ingang gevonden, Datze naauwlijks den Joden eenige andere Godheyd toefchreeven, en haar by den Ezel, en de Ooren des Ezels, te Sweeren gebooden. Waar uyt naderhand ook de Kriftenen ASINARII *Ezelaars* genoemd zijn, en met die Afbeelding Gehoond wierden. Maar wat is doch eyndelijk met deeze vertooninge der Egiptize Godheeden te-weeg gebragt? (zelfs van Julianus? die de Eere derzelven zoo-zeer deede handhaaven, op dat hy de Godsdienft der Kriftenen Vertrapte?) niet anders voorwaar, dan den Heydenen kragtelijk de Mond geftopt, en die der Kriftenen Geopend. Zulx Julianus met regt hem zelven die Spreuk toepaffen mogt, die men zeyd dat hy zomtijds gebruykte, als hy van de Kriftenen met de eygene Spooreloosheeden der Heydenze Goden en Godsdienft, beftreeden wierd; *Ik erkenne mijne Veeder in mijne Wonden*: Gelijk den Arend in de Verdigtzelen van Efopus zeyd; die met een Pyl, met Arends Vederen gemaakt, Gefchooten wierd. En dit meenen we genoeg te zijn van ANUBIS den *Honds-Kop*; die zommige, alfwe gezien hebben, ook ONOKEFALUS, of *Ezels-Kop* genoemd hebben. De reft der bygevoegde Afbeeldingen, zijn ten deele uyt de Ifische Tafelboord van Bembus, d'andere uyt de *Amuleeten* der Bafiliaanze Ketters en *Gnoftyken* genoomen; zoo ons Kircherus en Makarius die uyt verfcheyde Gefteenten hebben aan de hand gelaaten. En 't geên hier ter fné mag aangemerkt worden, is dit, Dat d'Egiptenaars haare Beefte-Goden, in 't gemeen niet d'eyge Naam van het Beeft gaaven datze Eerden; zoo dat APIS, nooyt een Kalf of Os; ISIS, geen Koe; ANUBIS geen Hond genoemd wierd, maar altijd haar Toegeheyligden Naam, APIS, ISIS, ANUBIS &c. droegen. Doch zoo en doed de H. Schrift niet, als te zien is Hof. 10: 5. Ezech. 8: 10. en zulx uyt Veragting, dewijl den Afgod *Niet* is, 1 Kor. 8: 4. Dus moogen haar ook die wel wegpakken, welke gewoon zijn, Een Beeld van Maria; *Onze Lieve Vrouwe*, en *Moeder Gods*; en een Kriftus-Beeld van 't Kruys genoomen; *Een Nood Gods* te noemen; en dan noch zeggen, *Datze de Beelden niet en Eeren.*

De toeleg van Julianus verydeld.

Goden der Egiptenaaren niet met de eyge Naamen der Beeften genoemd.

Maar gelijk ons ANUBIS onder de Lijfs-Geftalte van een Menfch met een Honds-Kop verfcheenen is, alzoo zijn by d'Egiptenaars eenige God-Beelden geweeft; die behalven 't Hoofd en Aangezigt eenes Menfchen, met de reft des Lichaams, een Gedrogtelijke Geftalte, of de Beeldnis van eenig bekend Dier vertoonden. Tot deeze Wanfchaape zaamenfchikkinge, behoord voornaamelijk KANOPUS; dat is, een Dik-Gebuykte Steene Water-Kruyk met het Hoofd van een Menfch booven deffelfs engen Hals; waar van wy hier vooren in onzen Egiptizen PANTHEON, verfcheyde Afbeeldingen hebben vertoond, die in de Konft-Kaamers van zommige Oudheyd-Beminners bewaard worden. En gelijk deezen Kanopus een voornaamen God van Egipten was, die de Befcherming der Nyl-Wateren aanbevoolen, jaa 't Vermoogen des Waters zelfs vertoonde, waar door alles zijn Oorfprong heeft; alzoo hebben ook d'Egiptize Priefters haar zeer wel van dusdaanigen Dik-Buyk met Water gevuld, weeten te bedienen, om den God der Kaldeën en Perzen die het Vyer Dienden, met Lift te *Overwinnen. Die dan hier toe de moeyte neemd, van de lang-voorby geflaagene Printverbeeldinge, (die wy d'Egiptize PANTHEON, of liever de *School van Ifis* moogen noemen,) in-te zien, zal omtrent de Merk-Letteren, O. P. Q. R. verfcheyde Gedaanten van Kanopus ontwaar worden; naamelijk d'eene Effen en Ongebootzeerd, d'andere met veelerhande Zin-aanduydende Beeldniffen Verçierd, die uyt de Bygeloovige Godgeleerdheyd der Egiptenaaren genoomen zijn; als Slangen, Aapen, Havikken, Krokkodillen, Gevleugelde Kikvorffen, Schallebyters en diergelijke, die rond-om den Buyk Swieren. Het Menfchen-Hoofd daar booven opgezet, is Vrouwelijk en zeldzaam overkaaperd. Men ziet'er ook die d'uytfteekende Buyk met een Vlakke Tafel voorzien hebben, op welke dry Ryën of Kolommen met Heylige Beeld-Letteren ftaan:

Gedrogtelijke God-Beelden.

KANOPUS of Egiptize Nyl-God.

*Ziet het eerfte Boek-Deel op 't 21fte Blad.

Ziet de Printverbeelding hier vooren ingelaft.

ſtaan: Als meede Kanopus met veel Mammen, te kennen geevende d'Al-Vermoogende Kragt des Waters: Hoedaanig wy ons misſchien den toegemaakten Kanopus verbeelden moogen, door welke Suidas verhaald, Dat d'Egiptenaars in hun Goden-Strijd met de Hoovaardige Kaldeën (die op 't Vermoogen des Vyers Stoften) hebben Gezeegepraald. Van welke Bygeloovigheyd het dan ook voortgeſtooven ſchijnd, Dat Kanopus onder de Hals-draagende Hulpmiddelen geraakt is; en den zelven onder een alzinds-Water-uyt-Piſſende Gedaante, (zijnde zijn Beeldnis met een vernaauwende Slange-Wrong omſwagteld;) niet alleen als een Heylzaam Teegengift der Brandende Koortzen gedraagen, maar ook zoodaanig voor het Teeken van Voorſpoed gehouden is, Dat Antiochus Soter, trekkende teegens de Galaaten; 't zelve als zoodaanig in zijn Vaandels gevoerd heeft. Tot deezen behooren ook de Heylige Vaaten der Egiptenaaren; welke onder een Kanopize Gedaante, met het Hoofd van verſcheyde Dieren, als met haar toepaſſelijk Dek-ſtuk Verçierd, aan den Geſwollen Buyk, met Zinrijke Beeld-Letteren beſchreeven waaren. Hoedaanige Vaaten en Potten voornaamelijk dienden, om de Gommen en Joden-Lijmige Zalven, met welke de Doode Lichaamen Gebalzemd wierden, daar in te Bewaaren, en daar uyt te gebruyken. Die dan tot Kanopus, de ſtrax-gemelde Print-verbeeldinge heeft ingezien, zal niet alleen wel gemerkt hebben, van hoedaanige Zalf-Potten wy ſpreeken; maar ook wel in-agt genoomen hebben, hoedaanig wy Iſis, de Groote Moeder der Goden, niet te onpas, Zittende op een Sfinx, vertoond hebben; van welker Gedrogtelijke Gedaante en Zinnebeeldelijke toepaſſinge, waar meede d'Egiptenaars omtrent dit Monſter-Dier zijn beezig geweeſt; het onzes-agtens hier de regte tijd en plaatze is, een weynig te ſpreeken. Het ſchijnd dat de SFINXEN op tweederley wijs by de Egiptenaars pleegen Afgebeeld te worden; alhoewel wy dezelve maar in eene Geſtalte, die de gemeenſte en Zinrijkſte geweeſt is, omtrent de Merk-Letter X. vertoonen. Naamelijk in de Geſtalte van zeeker Gedrogt, Dat met het Lijf een Leeuw, en met het Aangezigt een Maagd vertoond; welkers Hoofd met verſcheyde Vlegtingen der Haayr-Tuyten, en vreemde Bekaaperingen Gehuld is. En gelijk d'Egiptenaars ook Sfinxen hadden, die heel-en-al de Geſtalte van een Liggende Leeuw hadden; ruſtende als op een Tafel-Steen, welkers Zijden met verſcheyde Hieroglyfize Beeld-Letteren beſchreeven waaren; alzoo meenen zommige Oudheyd-Verklaarders, dat door deeze Beeldnis, *Momftha* (een Egiptize Godheyd, die over alle Wateren 't Gebied had, en de Beſcherm-Geeſt van d'Overvloeyjing des Nyls was;) te kennen gegeeven wierd: Doch door deezen die wy met het Vrouwen Aangezigt vertoonen; den Waſdom van de Nyl zelf. Dat zy deeze Dieren zoodaanig hebben afgebeeld, was niet om dat zy geloofden, Datter elders zulke Schepzels gevonden wierden; maar om teffens door dit Verzierzel, de Verborgene invallen des Verſtands, Zinnebeeldelijk te kennen te geeven. De Sfinxen dan aldus afgebeeld, beteekenden de Stand der Nyl-Stroom, die Egipten Overwaterde: Want naadien deeze Overſtroominge de gantze Zoomer-en Oogſt-Maand duurde, en de Zonne in die twee Maanden voor 't meerderdeel, 't Heemel-teeken van de *Leeuw* en *De Maagd* doorwandeld, iſſet den Egiptenaaren, die heel ligt tot Wanſchaape vermenging veeler dingen vielen, niet ſwaar gevallen, uyt een Leeuw en een Maagd, duſdaanigen Dier als de Sfinxen zijn, te Vormen en aan de Nyl toe-te eygenen: Liggende dezelve op den Buyk; om aan-te wijzen, hoedaanig de Overſtrooming van den Nyl, een ruymen tijd op hunne Akkerlanden Lag en Ruſte, om die Vet en Vrugtbaar te maaken. En alhoewel alle de Sfinx-Beelden die wy onder de bewaarde Oudheeden gevonden hebben, eenigzinds verſchillig van Sweem zijn, en onderſcheyde Hoofd-Hulzels hebben, koomenze nogtans in 't algemeen met de gezeyde Geſtalte over-een. Ook zijn dezelve, zoo wy Plinius gelooven, niet alleen zeer-veel by d'Egiptenaars geweeſt, maar ook onder die, eenige zeer groote Gevaartens, welke op voornaame plaatzen van Egipten ſtonden; inzonderheyd op zulke Bodems die

Wat d'Egiptenaars voor hadden met de Beeldnis van Sfinx.

Sfinxen zijn in de Natuure niet te vinden.

Sfinx op den Nyl gepaſt.

rijkelijk van de Nyl Overwaterd wierden; als naamelijk te Heliopolis, daar Apis de Heylige Os, onder den Naam van *Mnevis*, Gediend wierd: Als meede omtrent Sais, en in de Woestijne van Memfis, nu KAYRO genoemd; alwaar men zeyd, Dat noch heeden, een vervaarlijk-groote Sfinx gezien word, die moogelijk wel de aldergrootste is. Dat nu ook dusdaanige groote Sfinxen, tot Merkteekenen van den Wasdom der Nyl gediend hebben, (daarze doch hun byzondere *Nyl-Peylers* toe hadden,) heeft eenige uyt de woorden van den Arabizen Schrijver Aben Vaschia, niet onwaarschijnelijk gescheenen, als hy zeyd; *Dat d'Egiptenaars om de Vrugtbaare Natuure van de Nyl te kennen te-geeven, een Gebouw stellen, waar door zy onder de Gedaante van een Leeuw, de Wasdom van de Nyl afpeylen.* Dit zeyd Aben Vaschia: Maar 't is voorzeeker duyster en Raadzels-wijs gesprooken; en kan ons ligt in 't zin brengen, Dat gelijk de Sfinxen by d'Oude Egiptenaars en andere die haar naa-aapten, aan de Voor-Portaalen en Ingangen der Tempelen en Kapellen wierden gesteld; zy zulx voornaamelijk deeden, om aan-te duyden, Dat de Leere van Godt en de Goddelijke Zaaken, in een Wijsheyd bestond, die onder Raadzelen en Diepzinnige Geheymenissen verborgen lag. 't Geene moogelijk die niet vreemd zal schijnen, welken 't Verzierzel van Oedipus bekend is; als dien door d'Oplossing van het Sfinxische Raadzel, aangaande het *Vier*, *Twee* en *Dry-Voetig* Dier (afschetzende een Mensch in zijn *Geboorte*, *Leeftijd* en *Ouderdom*;) het Monster-Dier Sfinx, zig van Spijt heeft doen van de Rotze werpen. Want gelijk de Fabel-Digters voorgeeven, is Sfinx een Gedrogt geweest, Dat Juno de Vyandin der Thebaanen, had voortgebragt, en alle Voorbygangers Raadzel-Spreuken voorstelde; en die niet konnende Oplossen, strax Verslond, waar door dan het Land teenemaal Ontvolkt wierd, en niemand de Stadt meer durfde naaderen. De God-Spraaken hier over Gevraagd, antwoorden, Datter volgens het Noodlot geen middel was om van 't geweldig Monster ontslaagen te worden, dan wanneermen deszelfs voornaamste Raadzel Ontvoude, en regt wist aan-te wijzen, welk Dier het was, Dat in den Morgenstond, op *Vier-Beenen*, des Middaags op *Twee*, en des Avonds op *Dry Beenen* ging? 't Geên dan Oedipus ondernam te doen, en den Zin te-regt aantrof, zeggende; Dat het een Mensch was, die in zijn eerste Kindsheyd, naa de wijs der Beesten, op Handen en Voeten Kruypende, als op Vier Beenen Gaat; doch tot meerder en Mannelijker Jaaren gekoomen, Regt-Op, dat is, op Twee Voeten Gaat; en eyndelijk door Ouderdom Verswakt, genoodzaakt word, een Stok als een Derde Been, tot zijn hulp te neemen: Dus luyd de Fabel. Maar naadien de Sfinxen ook Vleugelen worden aangepast, en wy insgelijx verneemen, Dat de Romeynen dezelve ook zoodaanig op haare Penningen tot een Waarteeken van Egiptenland vertoond hebben; zal het moogelijk niet Onnut zijn, het Verhaal, welke Filostorgius, een Man uyt Kappadociën, van dusdaanigen Gedierte doed, hier in-te lassen: Hy dan zeyd

Sfinxen waarom aan de Ingangen der Tempelen gesteld.

Sfinx volgens de Zinaanduyding der Fabel-kunde verklaard.

Philostorgius verhaal van de Sfinx.

„ aldus; De Sfinx is een zoort van Aapen (ik Schrijve 't geên ik gezien hebbe;)
„ over het geheele Lijf Ruyghaayrig, gelijk d'andere Aapen, maar op de Borst,
„ tot den Hals toe, Kaal en Glad, met Vrouwe Mammen; ronds-om waar het
„ Lichaam Bloot is, met een Rood en dun Erf, als van Bleek Vermilioen be-
„ loopen, welk Kleur naa Menschen Lijf-Verwe trekkende, haar aangenaam en
„ Cierlijk staat. Het Aangezigt is eer Rond, dan Lang, een weynig trekkende
„ naa een Vrouwe Tronye; de Stem Sweemd eenigzinds naa een Menschen
„ Stem, als alleen datze niet by dragten gaat, maar plotzeling afschiet, en ge-
„ lijk is, als die in Onmoede en Toornigheyd yts voortbrengd; doch Ontsteeken
„ zijnde, Heeviger is. Men zeyd dat dit Dier zeer Loos is, en niet ligtelijk Tam
„ gemaakt word. Dusdaanig-een Dier agt ik, is eertijds te Theben gebragt, en als
„ het op eenige van de Omstaande, die om te kyken quaamen, gesprongen zijn-
„ de, dezelve in 't Aangezigte Quetste, van Oedipus, die deeze Rampspoed zijner
„ Burgeren niet verdraagen kon, is Gedood geworden, waar over hy een Hee-
„ relijken Naam verkreegen heeft. Het Verzierzel dan, hem om zijn Manhaf-

„ tigheyd

„ tigheyd met Lof Verheffende, heeft verdigt, Dat het Dier Vleugels hadde, „ om dat het zoo snel de Menschen aanvloog: Eens Vrouwen Borst, om de bloo- „ te Naaktheyd naa de gelijkheyd van eens Vrouwen Boezem; 't Lijf van een „ Leeuw, om de Onbetemmelijkheyd, en dat het veeltijds de Pooten uytspar- „ rende steyl-over-end staat; en men heeft Verzierd dat het Spreeken kon, om de „ gelijkheyd van 's Menschen Stem; en dat het Raadzelen voortbragt, om 't on- „ zeeker Geluyd dat het van zig gaf. Alle 't welke niet te verwonderen is, als men „ bedenkt, Dat de Heydenen ook veel andere dingen gewoon zijn onder een „ Verzieringe voor te stellen. Dus verre Filostorgius.

Maar gelijk we strax vermaanden, Dat de Gevleugelde Sfinx ook op verschey-de Roomze Penningen gevonden word, naamelijk op eenige van Augustus en Trajanus, die zommige enkel, andere met d'Egiptize Raatel, en ook wel een Kooren-Aar by de Voeten heeft; beydezinds tot een Teeken van Egipten en desselfs Vrugtbaarheyd; alzoo ziet men ook dat de Nylstroom zelfs, in de Gedaante van een Groot Mans-Beeld op zeeker Aal-Oude Steen te Roomen, tot geen andere Zin-aanduyding, met den eenen Arm op een Sfinx leund, als om aan-te wijzen, Dat voor zoo verre de Sfinx een Verbeeldinge van Egipten is, als de strax gemelde Penningen door haar Byschrift ÆGYPTOS, te kennen geeven; naamelijk dat de Nyl op dezelve steund; dat is, Dat hy zijne voornaamste werking en Heerschappye over Egipten heeft. Waarom dan ook de Nyl van zommige, *De Koning van Egipten* genoemd is; jaa dat hy zelfs voor den Egiptizen Jupiter gehouden is, zou ons misschien Tristan met een Penning van Titus Vespasianus konnen goed maaken, op welken hy als zoodaanigen God, met een Straal-Kroon op 't Hoofd, een Steel van Lotus-Bloem over de Schouderen, met het Griex Opschrift ΝΕΙΛΟΣ, de *Nyl*, gezien word; hier vooren in de Print van Isis, omtrent de Letter Z. afgebeeld. Of om dat het Onderlijf als een Leeuw, de Borst en Aangezigt als een Maagd is, diend zulx tot bewijs, Dat de Nyl begind te Vloeyen wanneer de Zon in het Teeken van de Leeuw gaat, en aflaat, wanneer zy in de Maagd komd; waar toe men mag te raade neemen, 't geen tot verder verklaaringe van die Oude Steen, in de Joodse Oudheeden is bygebragt. En dus veel hadden wy te zeggen van de Goden, die Egipten meest in 't gemeen Eerde. Zouw derhalven hier noch ontbreeken, Van de byzondere Goden te spreeken, welke yder Landvoogdyschap tot zijn Patroon en Bescherm-Engel aangenoomen had, Godsdienstiglijk te Eeren; indien niet het Waarzeggerze *Tooverwiel*, (met welk d'Egiptize Priesters Raadpleegden, om in Twijffelagtige voorvallen te weeten, welke Godheyd best daar toe moest aangezogt worden:) de Voorrang scheen te eyssen: Waar toe zy dan zeeker Rond Wiel of Draay-Bord hadden, dat Plat en Glat van gedaante, aan zijn uyterste boord of omloop in veele deelen uyt het Middel-Punt gedeeld was; waar in de Zinnebeeldelijke Waarteekenen van alle de Groote Goden, meest in Beestelijke Gedaante, stonden Afgeschilderd: En van onder met zijn Middel-punt, even als de Schijf van een * Streek-Wijzer op een As-punt, over een ander Rond-blad van grooter Kring, omgierde; op welkers vaststaande Boord, een Hand met de Wijs-Vinger voor-uyt, naa de Boord der Omdraayende Schijf gekeerd stond. Alsse nu met dusken Werktuyg wilden Raadpleegen; en weeten wat Godheyd men aan-te Roepen had; Wierd deeze Schijf snellijk Omgedraayd, en met welkeen Heylig Waarteeken de Schijf voor de Wijs-Vinger stil bleef-staan, zulx hieldenze voor de Godheyd, die men alsdan Aanbidden moest. Wees dan de Vinger op den Ibis Vogel, zoo moest men Merkurius aanzoeken; indien op den Schallebyter, Osiris; op 't Hoofd van den Jupiter Ammon, zoo had men met dien te doen; indien op het *Sistrum*, of Egiptize Raatel; 't moest Isis gelden. Op den Honds-Kop, Anubis; op den Gebaakerden Jongeling, Horus, en zoo voorts met alle de Gedrogten, die'er in de Kring stonden. En men schijnd naauwelijx te konnen twijffelen, of de Draay-Borden, met welk de Lot-Waagers op de Jaar-Markten en Kermissen omloopen, zijn niet dan Afzetzels van

Sfinx op de Roomze Penningen bezien.

Ziet ons Print-Tafereel hier vooren.

Afgodisch Draay-Bord hoe by de Egiptenaars toegesteld.

* Kompas

Waar toe en op wat wijze d'Egiptize Priesters dusken Draay-Bord in 't werk leyden.

duske Bygeloovige Verzoekingen der Valsse Goden te agten. Dat nu ook den Israëliten, die zig alzinds zeer traag in het vergeeten van de Drek-Goden die haare Vaders in Egipten Gediend hadden, hebben aangesteld, gelijk uyt Ezech. 20. openbaar is, niet heel vry van diergelijke Waarzeggery-pleeging geweest zijn; (niet teegenstaande de Wet, Deut. 18:10,11. alle *Tooverye*, *Guychelaarye* en *Waarzeggerye* verbied, en ook niet heel scheemeragtig teegens dusdaanige Bygeloovige Draayborden, leyd aangekant;) kanmen hier uyt afneemen; Dat alhoewel de Wet dit Volk geenzinds vergunde; de *Teraphims* en de *Gesneedene Beelden* Raad te vraagen; noch Afgodize Waarzeggeryen door Guychelspel te pleegen, zy nogtans al 't zelve dat hun dus scherp Verbooden was, op een andere wijze hebben weeten te bezorgen: Naamelijk wanneer zelfs haar Wijze Leermeesters, die zienelijke Godbeelden der Egiptize Waarzeggeryen, op hunne Draayborden Afgeschilderd, in de Schrijf-Letteren van de Taale Kanaans hebben veranderd; op dat zy onder schijn van Heyligheyd, de Wet te listiger Overtraaden, en 't Bedrog voor d'Oogen van 't gemeene Volk bedekten: En hebben alzoo het Zaad gestrooyd, waar uyt te-gelijk de Tooveragtige *Karakter-Konst*, *Waarzeggerye* en *Pythagorize Kabbalisterye* is voortgeplant, en meenigte Volken jammerlijk misleyd zijn. Deeze snoode Bedriegers dan gemerkt hebbende, Dat de Hebreeuwse Letteren van zoodaanigen aardt waaren; dat op wat maniere van zaamenschikking zy ook worden te-gaar gevoegd; of door verzetting anders geschikt worden, zy altijd door de Natuurlijke toe-eygening der Klank-Stippen, een volkoomen Zin konnen uyt maaken: Hebben tot haar Tooverkundige Waanwijsheyd, een Waarzegger-Rad verzierd; door welkers verscheydentlijke Omdraajing, zy, ik weet niet wat voor Bygeloovige kuuren hebben weeten uyt te voeren, en de Menschen die voor H. Godspraaken in de Hand te stoppen. En zoo misschien yemand lust te weeten, in hoedaaniger voegen zy dusken Toovertuyg toetaakelden? Wy zullen 't verhaalen: Zy Sneeden uyt Steevig en Glat Pergament, Vier Ronde Schijven van verscheyde groote, zoo datze in haar verwijdende omloop, alle op een kleene tussen-spaatie in malkanders Kring beslooten wierden; en of alle te-gelijk, of eenige, of yder in 't byzonder, in haar Middelpunt, op een-en-dezelve Spil omdraayen konden. Deeze alle wierden aan yder Omloop in XXII. gelijke deelen gedeeld; en op dezelve Viermaal de Letteren van 't Hebreeuws A.B.C. zoodaanig geschreeven, Dat elke Schijf met 22 Letteren vol was. &c. Doch aan de uytterste boord, daar een van de Schijven Vast-stond, of de Schijf zelfs alleen met een ruymer Boord voorzien was, was een Hand met een uyt-steekende Wijs-Vinger gemaald, waar op de Vier Letteren van den Naam יהוה JEHOVAH geschreeven stonden, waar van de Reeden uyt dessels gebruyk ligtelijk af-te neemen is. Want het Wiel dus toegetaakeld zijnde, wierd het Gereedschap volkoomen geagt. De Joodse Meesters dan over twijffelagtige dingen willende Raadvraagen, en antwoord weeten; begonnenze zulx niet zonder eenige voor-afgaande Ceremonien; die, alhoewel wy dezelve tot noch toe niet regt zijn konnen te weeten koomen, nogtans zoodaanig waaren, Datze daar in de Verborgentheyd des Goddelijken Verstands, scheenen aan-te Roepen: 't Geên zy ongetwijffeld deeden, om 't werk deezer Waarzeggerye te Vernissen, en des Volks Bygeloovigheyd te ondersteunen. Naa dat die Plegtigheeden uytgevoerd, en de Draay-Kringen met bey de Handen aangevat waaren, hievenze d'Oogen naa den Heemel, als ofze verwagtende waaren, Wat Lot hen die verschaffen zou, Draayende onder dies de roerlijke Schijven om. Den loop geëyndigd en in ruste zijnde, naamenze de Vier Letteren waar, welke in die eene reex door al die Schijven, over den Wijs-Vinger gevonden wierden: En naamen die Letteren in haar zaamenvoeging op voor het uytgedrukte Antwoord, Dat op haar Vraage, door de Goddelijke kragt was voortgebragt. En gelijk zy wilden dat men dusdaanigen uytslag der Zaake volkoomen geloof moest geeven, (want de Wijs-Vinger met des Heeren Naam JEHOVAH beschreeven, toonde dat dit van Godt was.) alzoo heeft ook dusken Ydel

En hoedaanig van de Joden, in haar Kabbalistis Toover-Wiel omgekeerd.

Kabbalistis Toover-Wiel hoedaanig van Toestel.

En hoe in 't werk gesteld.

Ydel gereedschap, de Gemoederen van veele Joden zoodaanig op den Doolweg geholpen, Dat zy hebben beginnen te gelooven, dat men door hulp van deeze Waarzeggerye, alle dingen kon te weeten koomen: Jaa daar is ten laatsten ook zelfs geen gebrek aan Rabbijnen geweest, die van deeze Kabbalisterye zoo grooten inbeeldinge begonden te hebben, Datze al de Weereld zogten wijs-te maaken; Dat de Oude Godsspraak, die de H. Schrift zeyd door de *Vrim* en *Thummim* geschied te zijn, niet zonder dusdaanigen Toover-Rad, te weeg gebragt is.

En tot Ydelheyd en BygelooVigheyd gebruykt.

Dat wy in de Landbeschrijvinge van Egipten, Dat gantze Geweest in *Needer, Middel* en *Opper-Egipten* hebben onderscheyden, zal ons misschien noch wel in versser geheugen zijn. En gelijk we daar ook niet vergeeten hebben by te voegen, Dat dat gantze Koninkrijk in verscheyde Landvoogdyschappen, pleeg verdeeld te zijn; (alhoewel ons d'Oude Gedenkenissen, aangaande het Waare Getal der zelver Voogdyschappen, niet al-te veel zeekerheyd hebben naagelaaten;) alzoo scheen het ons nogtans, in weerwil van zommige Geleerde teegenspreekers, die wy korts hier naa bezien willen; raadzaam die te volgen, welke uyt Strabo en Ptolomèus, yder Landgedeelte *Thien*, en gants Egipten alzoo in *Dertig* Voogdyschappen verdeelen: Dewijl die Deeling niet alleen allerbest met het Getal van de Zaal-Vertrekken van 't Egiptisch Labyrinth of Geheym-Tempel, maar ook met de Toegeheyligde Land-Goden, of Bescherm-Engelen over-een komd; die Trismegistus, Ephoros, of Dekanos, dat zijn Voorstanders van 't Gemeenebest der Goden noemd, waar van wy thans te spreeken hebben. Zijnde yder van deeze Goden, aan elke Landvoogdye, tot een eygen byzonderen Bescherm-Engel voorgesteld, om dezelve van alle Quaad te Bewaaren. En op datwe dit met te meerder nut en gemak uytvoerden, hebben wy in de névensgaande Printverbeelding, niet alleen de Landtafel van 't Oud Egipten zoodaanig vertoond, maar ook d'Afbeelding van de Bescherm-Goden der Landvoogdyschappen ordentelijk daar by gevoegd, om met een opslag der Ooge te verneemen, 't geên anders in een lange Reedenvoeringe scheen te moeten afgedaan worden. Diend alleen in-agt genoomen, Dat de volgreex der Getallen, in d'aanvang, door een hoedeloosheyd een weynig verschokt is, gelijk in d'Afbeeldinge door de bygevoegde Getallen makkelijk kan hersteld worden. In 't *Needer-Egipten* was Rakotis, d'Eerste Landvoogdye, van de Grieken naaderhand *Alexandrye* naa de Hoofd-Stadt der zelve genoemd. Zijnde dit Gebiedschap volgens d'Arabize Schrijvers, Aben Haïd, Aben Hakem en Salamas, van d'Egiptize Koning *Dulacha* ingesteld, naa dat Farao, die Israël Vervolgde, in 't Roode Meyr Verdronken was. Men zeyd dat de Naam Rakotis afkomd van *Doorsnijden*, dewijl d'Oude Koningen dit Landschap door veele Water-Greppen, Bewoonlijk en tot den Land-Bouw hebben bequaam gemaakt. Hier dan is *Merkurius* de Patroon of Bescherm-God geweest, die aldaar onder het Waarteeken van een Ibis-Vogel of, Oyevaar, die de Bek tussen zijn wijd van-een geschaarde Beenen steekt, geEerd wierd; gelijk zijn Afbeelding in onze Print omtrent de Tal-Letter I. aanwijst. Het Tweede Voogdyschap Phtenuthis genoemd, Dat op 't Koptis zoo veel als *Bestuuring van de God der Goden* beduyd, droeg die Hoogdraavende Naam van *Serapis*, die d'Egiptenaars daar als den Grootsten God-Eerden; en zulx onder die Gedaante als uw hier by 't Getal II. word aangeweezen. Naamelijk met een Osse-Kop, even als ons den Moloch van Fagius beschreeven word; zulx daar uyt ligtelijk openbaar word, waarom ook ons Print-Tafereel, met de Beeldnis van Isis, en dusdaanig-een Molochzen Serapis, als Beheerzers van Aard en Water, de rest deezer Land-Goden op den Steen Uytgehouwen, schijnen te Beschermen. Kanopus was eertijds de Hoofd-Stadt deezer Landvoogdye, welke thans met het Geweest zelve, *Rosette* genoemd word: Daar ook meede de Stadt *Deruthi* leyd, alwaar eertijds 't Vermaarde *Butos* pleeg te staan. Het Derde Voogdyschap was Pthemphutis, dat is, *Den Heemel der Goden*; alwaar de Hoofd-Stadt Taua, in de Koptize Taal, Een *Tempel* beteekend.

Egipten-land in XXX Gebiedschappen Verdeeld, komd zeer wel met de Labyrinthus over-een.

Die Yder een Patroon of Bescherm-God hadden.

De Land-Goden van 't Needer Egipten bezien.

I. Bescherm-God van Rakotis is Merkurius onder 't Waarteeken van den Ibis-Vogel.

II. Serapis de Patroon van Phtenuthis.

III. De Water-Stortende Kanopus de Patroon der Land-

Voogdye Pthemphutis.

kend. Een Landgeweſt dat zijn Naam van deſſelfs Vrugtbaarheyd booven andere Akkerlanden had : Liggende tuſſen de twee Stroomen, *Pharmutiako* en *Athribitiko.* Volgens Suidas is Kanopus hier byzonderlijk ge-Eerd, wiens Vormelijke Gedaante wy korts te vooren, kennelijk genoeg beſchreeven, en in de Geſtalte van een Dik-Gebuykte Water-Kruyk hebben afgebeeld; hoedaanig hy dan ook hier onder de Land-Goden, by het Getal III. gezien word. En alhoewel het vry Fabelagtig luyd, 't geên d'Arabiers van d'afkomſt der benaaminge *Phtemphutis* verhaalen, zullen wy 't egter byzetten: Zy zeggen, Dat wanneer Joſef het gantze Needer-Egipten, gemeenelijk *Deltha* genoemd, Droog gemaakt, en de Water-Plaſſen binnen zeekere Kanaalen geleyd had, het Land hier door niet alleen op zijn pas Bevogtigd, maar ook zoo gants Luſtig en Vrugtbaar wierd, Dat Farao in deeze woorden uytbarſte, en zey; *Is dit niet een Deel van den Heemel?* En beveſtigen zulx hier meede; Dat noch heeden *Shagæ*, daar dit voorviel, *'t Heemel-Rijk* genoemd word. Ziet een diergelijke wijze van ſpreeken, van het Paradijs ontleend, Gen. 13: 10. en elders. Het Vierde Voogdyſchap van 't Needer-Egipten, is MENDES geweeſt, welk een *Bok* beteekend; alwaar *Thmuis*, de Hoofd-Stadt was, gelijk uyt Herodoot te zien is. En gelijk PAN hier onder de Gedaante van een *Bok* of *Satyr* met Box-Voeten Gediend wierd, en daar van daan miſſchien den Naam van *Mendeſen* bekoomen hebben; alzoo ziet men het Waarteeken van deezen Bok-God *Mendes*, omtrent het getal IV. in ons Print-Tafereel, als de Beſcherm-Geeſt deezer Land-Voogdye aangeweezen. Het Vijfde Voogdyſchap, ONUPHIS genoemd, wierd in de Koptize Taal PIHOF dat is *Slange* geheeten: Waar van de Hoofd-Stadt, die dezelve Naam voerden volgens Kircherus, een met *Noph* of *Nop* zy geweeſt, waar van gerept word, Jeſa. 19:13. Jer. 2:16. en Kap. 44:1. en 46:14, 19. Ezech. 30:13, 16. by veele Uytleggers, voor *Memphis* genoomen; anders *Moph* genoemd, ziet Hoſea 9: 6. met de Kantteekening over die plaatze. Nogtans leeren ons al de Land-Tafelen, zelfs ook die van Kircherus, Dat *Memphis* en *Onuphis* niet zoo digt by malkander laagen, dat hun beyde Naamen onder-een zouden geraakt zijn. Doch *Moph*, is zeer ligt in *Memphis* konnen overgaan. Dat nu zoo wel de Hoofd-Stadt, als de Landſtreek daarom heenen, *Onuphis* genaamd wierd, was om dat de Aſpis-Slang aldaar Godsdienſtelijk ge-Eerd wierd: Het zy dan zeyd Kircherus, om daar door van haar Doodelijke Beet bevrijd te zijn, of om dat zy, naa zommiger meeninge, de Slange van Moſes in de Woeſtijne verheeven, daar in hebben willen naa-aapen; 't geên wy te vooren in de Slange-Dienſt der Ouden en Haat tuſſen d'Egiptenaaren en Hebreën, genoegzaam weederſprooken hebben. Het Zesde Voogdyſchap, is SAIS geweeſt, alwaar *Minerva*, dat is *Pallas* volgens Strabo Gediend wierd. Inzonderheyd wierd aldaar het *Schaap* ge-Eerd, naa welk de Hoofd-Stadt SAIS, dat in 't Aal-Oud Egiptis Een *Schaap* of *Lam* beteekend, haar Naam draagd. 't Geên geenzinds ſtrijdig is met Strabo; naadien uyt al de Fabel-Verklaarders en ook uyt Klemens Alexandrinus blijkt, Dat de Schaapen *Minerva* waaren Toegewijd. Voor welke Godinne, men aangaande Egipten, niemand dan Iſis verſtaan moet; zijnde met Minerva dezelve, gelijk Kircherus uyt Makrobius heeft aangemerkt. En datter wel Vijf verſcheyde Minerven geweeſt zijn, waar van de Tweede, een Dogter van de Nyl, en *d'Egiptize* SAIS genoemd word, blijkt onder andere Scheemeringen, uyt een zeer fraaye Schimp-Reeden van Arnobius, aangaande de Verwarring deezer Godinne onder de Heydenen; Maar te lang om hier in-te laſſen. De Zeevende Land-Voogdye van 't Needer-Egipten, is ATRIBIS, alwaar de *Torre* of *Schallebyter* ge-Eerd wierd. Wiens Afbeelding in ons Tafereel met de Tal-Letter VII. geteekend ſtaat; waar toe men wel zal doen, eens naa-te zien wat wy in de Beſchrijvinge der Egiptize Land-Gedierten, van den Schallebyter hebben gezeyd. Over TANIS of het *Tanitiſche* Landvoogdyſchap, welk hier het Agtſte was, is aangaande zijn Benaaminge groot geſchil by de Geleerde; want zommige vermengen het zelve met *Peluſium* of *Damiaten*, andere met *Saïs* : 't Geên

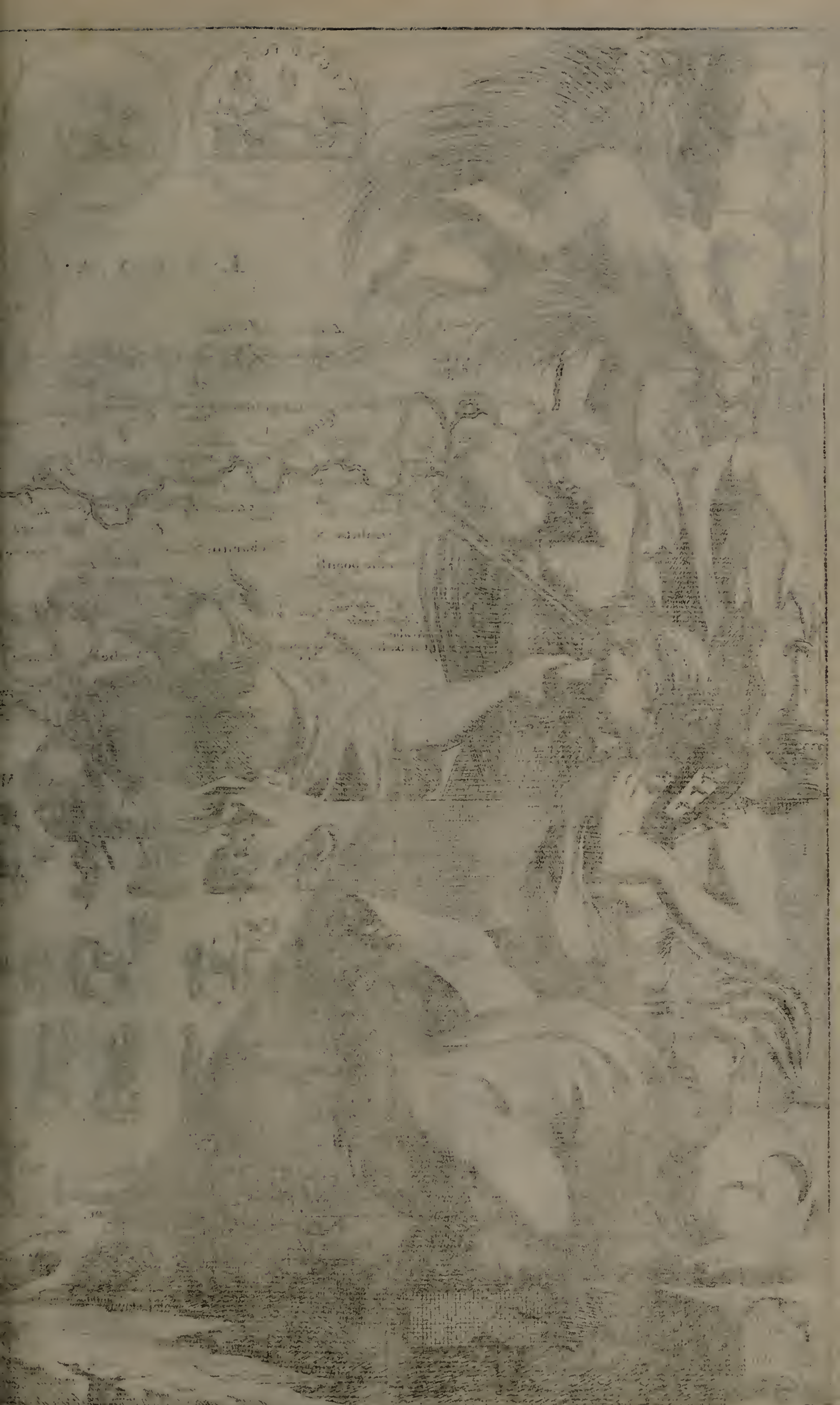
IV. Den Bok of Mendes de Patroon van de Landvoogdye des zelven Naams.

V. De Aspis-Slang de Patroon van Onuphis of Memphis.

VI. Het Schaap de Patroon-God van het Land-voogdye Saïs.

En hoe voor Minerva genoomen die wel Vijfderley waaren.

VII. De Torre of Schallebyter de Patroon van Atribis.

AEGYPTOS

LIBYA

Libyci Montes

Cata-
dupi.

Phila

Phathnites N.

Latopolites N.

Hermon-
thites N.

Phanturites
Tathyrites
Ç N.

Tentyrites
N.

ÆGYPTUS

Quæ et THEBAIS

Elephan-
tina

Phathnis la
Phthonthis

Apollopolis
magna

Latopolis

Hermonthis

Contra Apollinis

Ombi

Toi

Elethyæ I. Lucinæ
ciuitas

Thebæ al
Diospolis

Contra
Copton

Ysidis Ins

Coptos

Coptites

Ombitæ N.

Cerastæ populi

Thebarum Nomus.

Apollinis parva

Aphroditopolis

Basanites lapis M.

Apollonopolis

Arabes
Gnebadei

Arabes
Adei.

Ichthiophagi

Arabes

Azarei

I. II. IV. V. X. XI. XII. XVIII. XIX.

Egyptenland met zyn Bescherm Goden, die aldaar volgens d'oude verdeeling der Ryks

gdyen, als byſonder-eygene Voorſtanders der ſelver gebiedſchappen, ge-eerd wierden.

'tGeen hun misschien daar uyt zal overgekoomen zijn, Dat *Tanis* eertijds Soan genoemd wierd, als Stefanus aanteekend. Zijnde dit een Oude Stadt, die Zeeven Jaaren naa Hebron in Palestina Gebouwd is, Num. 13:22. in welkers Velden Moses Wonderen gedaan heeft, Psalm 78: 12,43. en welkers Vorsten met die van Noph, *Zot* genoemd worden, Jesa. 19:11,13. met Kap. 30:4. vergeleeken; alwaar dan ook de LXX. Overzetters, en de Gemeene Latijnze, de Hebreeuwse Naam 't *Zoan*, Tanis hebben Vertaald. Alhier zeyd Strabo, Dat den *Havik* of Valk ge-Eerd wierd, gelijk wy by de Talletteren VIII. hebben aangeweezen.

VIII. Den Havik of Valk de Patroon van Tanis of Soan.

De Neegende Voogdye van dit Landgewest, is Pharbethus; alwaar men niet alleen weegens Gebuurschap met Tanis, den Havik met een Gekuyfde Kop of Kam Eerde, hoedaanig 't Getal IX vertoond; maar desselfs Naam *Pharbethus*, geeft ook in de Koptize Taal, zoo veel als *Haviks-Weg*, of *Straat* te kennen. De Tiende of laatste Landvoogdye van Needer-Egipten, was Busiris, Dat ook de Naam van desselfs Hoofd-Stadt was; en misschien wel dezelve die Ezech. 30.14. en elders *Phaturis* of *Pathros* genoemd word. Een Naam die d'Arabiers van *Busir* de Zoon van Cham; andere van Osiris afleyden; en weederom andere van *Busiris*, die zijn Gasten pleeg te Slagten. En alhoewel Kircherus in zijn God-Verbeeldingen, een *Ram* vertoond, gelijk ook hier door het X-Tal word aangeduyd, meend hy nogtans dat deeze Stadt en de gantze Landvoogdye, den Naam *Busiris*, weegens d'Aanbidding van den Stier-Os Apis bekoomen heeft; gemerkt het Oude Erfgerugt den Egiptenaaren wijsmaakte, Dat Osiris hier in een Os veranderd was. Zulx dat *Busiris* dan zou beteekenen Busoris, dat is, *Konings-Os*. En gelijk de Grieken deeze Stadt niet zelden met *Thebis* vermengen; alzoo kan onze Land-Tafel ligtelijk goed maaken, Dat die twee Steeden zoo wijd van malkander laagen, als Egipten by-naa Lang is. Dus schijndmen te moeten stellen, Dat deeze Landvoogdye, den Os voor haar Patroon en Bescherm-Engel Eerde; alhoewel wy op het Voetspoor van zommige, een *Ram* daar voor hebben afgebeeld. Volgd dan nu datwe de Landvoogdyen van het *Middel-Egipten*, en haare Bescherm-Goden opnoemen.

IX. De Gekuyfden Havik de Patroon der Landvoogdye Pharbethus.

X. Den Ram of misschien de Stier-Os de Patroon van Busiris.

Van dit Landgedeelte, is de *Memphitize* Voogdye d'Eerste, en Memphis aldaar de Hoofd-Stadt geweest; een van d'Oudste Steeden der Weereld naa de Zondvloed. De Hebreën noemdenze te mets *Moph*, en zomtijds *Noph*; ook *Migdal*, *Maphis* en *Mizraïm*; naadien zig Mezraïm Chams Zoone, hier eerstelijk had Neergezet. De Grieken noemdenze *Babylon*; de Kopten *On*, de Arabiers, *Mesra* en *Monf*, d'Armeners *Messor*, de Kaldeeën *Kabra*, doch heedensdaags *Kayro* en *Alkayr*. Memphis is een Egiptis woord, Dat de Kopten * Monphta uytspreeken, en zoo veel als *Water-God* beteekend: En zulx ongetwijffeld weegens d'Overvloejing van de Nyl, die dit Land ongemeen Vrugtbaar maakt; weshalven eenige niet zonder schijn van waarheyd, hebben gewild, Dat de regte Aal-Oude benaaming, Momemphis was, als of men *Wateren der Stadt Gods* zeyde. En alhoewel hier alle Egiptize Goden als in een gemeenen Tempel of *Pantheon* ge-Eerd wierden, was nogtans onder die, Apis den voornaamsten, ziet hem onder de rest met het Getal XI. gemerkt; en neevens hem eenen diergelijken Os, met XII. geteekend, die te *Heliopolis* onder den Naam van Mnevis, even als Apis te Memphis, byzonderlijk Gediend wierd. Dit Heliopolis of *Zonne-Stadt*, was de Tweede Landvoogdye in 't Middel-Egipten, en de Hoofd-Stadt desselfs, die zommige quaalijk met *On*, of *Ramesse*, en andere met *Memphis* vermengen; waar toe misschien de Naagebuurschap, geleegentheyd verschaft heeft. Hier dan is de Zonne, onder het Waarteeken van een Stier-Os, *Mnevis* Gediend; die in deeze zijn Tempel had, waar af ten tijde van Strabo, noch een Oud-overblijfzel naa d'Egiptize wijze Gebouwd, te zien was, en de Kerkschenderye van Kambyses, met veele blijken te kennen gaf. Bubastis is de Derde Voogdye van 't Middel-Egipten geweest; en de Hoofd-Stadt van die zelve Naam en Landstreek, beduyde in de Koptize Taal, *Offen-Geschenk*, of als andere willen, *Offe-Weg*, *Offe-Gang*, en ook *Osse-Stadt*. Ook hebben

Land-Goden van 't Middel-Egipten beschreeven.

* Of Momphta.

XI. Den Os Apis de Patroon der Memfize Landvoogdye.

XII. Den Os Mnevis de Patroon van Heliopolis.

XIII. Den Hond de Bescherm-God der Landvoogdye Bubastis.

hebben zommige den Naam van *Twee-Offen* afgeleyd; om dat in deeze plaatze Ofiris en Ifis, in de Gedaante van twee Offen ge-Eerd wierden; te weeten, d'eene *Apis* te Memphis, d'andere te Heliopolis onder den Naam van *Mnevis*. Maar naadien 't doorgaans blijkt dat den Hond hier met Goddelijke Eere Gediend, en voor de Befcherm-Engel des Lands van rond-om gehouden wierd; hebben eenige niet onwaarfchijnelijk uyt de Griekze Boeken gezeyd, Dat Bubastis *Diana* beduyd, als die de Godinne der Jagt was, en daar toe Honden noodig had; gelijkze zoo op de Roomze Penningen gezien word. In deezer voegen heeft Herodotus gezeyd, Dat Bubastis, op 't Griex *Artemis*, dat is, Diana genoemd word. In welke Stadt, dezelve Herodoot, een Vermaarden Tempel befchrijft, die in Vermaakelijkheeden alle Tempelen te booven ging. De Vierde Landvoogdye in dit Geweft, was Herakleopolis of *Herkules-Stadt*; welker Gebiedftrekking, als een groot Eyland, binnen twee Ermen van den Nyl omvangen wierd. En fchoon andere Aardbefchrijvers hier van verfchillen, iffet nogtans hier de plaatze niet om zulx te ver-effenen. Gelijk'er ons meede weynig aan geleegen is, of Herkules, die men wil dat hier ge-Eerd wierd, dezelve Stadt Geboud heeft: Doch dat hy in Egipten Gebooren is, zeyd Herodoot 't gemeen gevoelen der Egiptenaaren te zijn; maar eenen anderen is als de Grieken daar van maaken. Uyt Ptolomèus fchijnd het, Dat d'Oude Naam zy, *Elphius* geweeft; en daar ontbreeken geen Arabize Schrijvers, die de zelve dan eens met Memphis, dan met Heliopolis vermengen, 't geên haar miffchien van de benaaming der Stadt *Nikopolis* op 't zelve Eyland geleegen, kan overgekoomen zijn; alwaarze willen dat Jofef d'eerfte Stadt in *Elphio* Gebouwd; en de Zonen van Farao hebben Huys gehouden: Ook zoudenze daar aldereerft de Nyl-Peyler aan den Oever van de Riviere gefteld hebben. Dat nu in deeze Stadt en Landvoogdye, Herkules Gediend wierd, is reeds gezeyd; en op de Vertoog-Steen deezer Land-Goden, omtrent de Tal-Letteren XIV aangeweezen. Wy voegender by, Dat alhoewel deeze Landvoogdye, Gebuurfchap aan het *Krokodillopolize* Geweft had, daar men de Krokodil Eerde, maar den Igneumon Haate, men hier nogtans ook den Igneumon, die de Krokodil vyandig is, en zijn Eyeren Verwoeft waar hyze vind, op het hoogfte Eerde. Dus was de Vijfde en naaftaan deeze geleegene Voogdye van 't Middel-Egipten, Krokodillopolis de Hoofd-Stadt van *Krokodillen-Land*, anders ook *Arfinoë* geheeten; alwaar volgens Strabo de Krokodil als Befcherm-God gediend wierd. Welk Arfinoë men van een andere Stadt van dien Naam, aan de Oever der Roode Zee onderfcheyden moet; van zommige voor een-en de zelve met *Baal-'t Zephon* gehouden, voor welk d'Ifraëliten zig Legerden, eerze door de Zee gingen, Exod. 14: 2. Heedensdaags miffchien *Sues* genoemd. En gelijk dit eygentlijk Arfinoë, of Krokodille-Stadt naa-by de Water-Poel Moëris geleegen was, alzoo wierden daar ook veele Krokodillen, als groote Heyligen van de Priefters daagelijx met Wijn, Brood en Vleefch Gefpijft, en onder verfcheyde Typhonize Ceremonien Gediend. Waar toe hy in ons Print-Tafereel der Befcherm-Goden, de XV.de in rang is. De Zefde Landvoogdye is *d'Oxyrinze* Geweeft, die haar Naam voerde van de Hoofd-Stadt *Oxyrincha*; en deeze van zeeker Vifch, die aldaar als de Befcherm-God ge-Eerd wierd, in ons Print-Tafereel met XVI. gemerkt; in 't gemeen *De Snoek van de Nyl* genoemd, waar van d'Egiptenaars veel Bygeloovige Fabelen Verzierd hebben, die Elianus en Strabo verhaalen. Wy voegender uyt Plutarchus by, Dat by zijnen tijd een zeer Bloedigen Oorlog tuffen, d'Oxyrinchiten en Kynopoliten ontftond, om dat de laatfte den Vifch Oxyrinchus, die d'eerfte Goddelijke Eer aandoen, Gegeeten hadden, en d'Oxyrinchiten in teegendeel een Hond, (aan wien de Kynopolyten als aan een God, Zoen-Offeren deeden,) Gedood hadden. Jaa de Kerk-Vader Athanafius zeyd in zijn Reedenvoering teegen Julianus, Dat alle tweedragt en Oorlog die geduurig onder d'Egiptenaaren woede, uyt de verfcheydentheyd der Dieren, die zy Aanbaaden, haar Oorfprong genoomen heeft. En gelijk dit meeft onder de Ge-

XIV. Herkules de Befcherm-God, der Herakleopolitaanze Landvoogdye.

XV. De Krokodil de Patroon der Landvoogdye Krokodillopolis.

XVI. De Snoek-Vifch of Oxirynchus de Patroon der Oxirynze Landvoogdye.

Gebuurlanders voorviel, alzoo zijn ook deeze Kynopolyten als de Zeevende Landvoogdye der Middel-Egiptize Geweſten aan-te merken; zoo genoemd naa de Hoofd-Stadt KYNOPOLIS, dat is, *Honde-Stadt*; alwaar ANUBIS, dat is, den *Hond* in Geſtalte van een Menſch die een Honds-Kop op den Hals droeg, Gediend, en voor den Egiptizen Merkurius gehouden wierd; hier vooren breed genoeg beſchreeven, en afgebeeld. Ziet den zelven hier weederom onder de Vaderlandze Goden, als de XVII. in orden. En zoo wy Strabo gelooven, wierden de Honden door deeze gantze Landvoogdye, ter-Eeren van ANUBIS met zeekere Lekkere en Geheyligde Spijze Aangefokt; dewijlze geloofden, Dat MERKURIUS als *De God der Vindingen*,(dien zy in dusken Hondzen Geſtalte, als in zijn eygen Waarteeken Verbeelden,) de Honden onder alle Dieren, het meeſt Beminde. En alhoewel zig hier terſtond een ſwaarigheyd zal ſchijnen op-te doen, magmen nogtans dezelve, van weegen d'Egiptize God-Verwarring,en Donkerheeden die ons dikmaal in d'Oude en lang-Verſleete dingen voorkoomen, niet al-te naauw uytziften. Gelijk dan de Agtſte Landvoogdye is HERMOPOLIS geweeſt, alzoo verklaaren zommige dien Naam, *Merkurius-Stadt*; by d'Oude Kopten anders, *Het Land van* THOIT genoemd; door wien men voorzeeker dezelve Merkurius de Vinder der Letteren en Weetenſchappen te verſtaan heeft; die wy zoo-ſtrax in de naaſte Voogdye *Kynopolis*, als een God met een Honds-Kop vertoond hebben. Doch gelijk eenige de Hoofd-Stadt van dit Gebied, niet *Hermopolis*, maar *Aphrodiſia* noemen, of daar meede vermengen, alzoo heeft Kircherus de Dienſt van Venus, die ongetwijffeld geen andere als d'Egiptize Iſis is, daar aan toegeſchreeven. Waarom dezelve dan ook hier in de Gedaante van Iſis, dat is, d'Egiptize Venus of *Alteeldſter*, op de rye deezer Land-Goden, als de XVIII^de^ gezien word. In de Neegende Landvoogdye welke d'ANTINOPOLITAANZE genoemd word, is *Antinous* de Hoofd-Stadt geweeſt, alwaar HORUS de Zoon van Iſis en Oſiris als de Beſcherm-God van dat Geweſt ge-Eerd wierd. Gelijk den zelven met zijn gewoone Staff, en de Geveederde Kop van de Tuyn-Hop booven dezelve, in ons Tafereel neffens de Tal-letteren XIX. gezien word. De Thiende en laatſte Voogdye van 't Middellands Egipten, is de LATONOPOLITAANZE geweeſt, naa de Hoofd-Stadt LATONOPOLIS genoemd. En dewijl Strabo getuygd, Dat Latona hier als de Beſcherm-Godin der Swangere Vrouwen, en die in 't Kraam-Bed laagen, Aangebeeden wierd; jaa dat Herodotus daar by doed, Dat ook zelfs Iſis hier haar Zoon Horus Gebaard heeft, moet het niemand vreemd ſchijnen Dat d'Egiptize Iſis, dat is, de Maan, by de Grieken voor een-en dezelve met *Latona* genoomen word: Noch ook dit niet, Datze deeze Beſcherm-Vrouw onder het Waarteeken van de Maan hebben afgebeeld; dewijlze voor-vaſt geloofden, Dat de Maan, behalven de Werkinge dieze in alle Planten, Wateren en Gewaſſen doed, voornaamelijk haar Kragt in de Swanger-gaande en Baarende Vrouwen betoonde. Waarom dan ook deeze Schuts-Vrouwe der XX^ſte^ Landvoogdye,als de Waſſende Maan in ons Print-Tafereel verſchijnd. En zoo wy ons over deeze Godinne verder uytlieten, Latona zou niet alleen met Iſis en de Maan, maar ook met *Venus-Lucina*, *Diana*, *Ceres*, *Lilith*, *Prozerpina* &c. een en dezelve Godin zijn. Zulx men met Seldenus mag zeggen, Dat de Naamen van *Juno*, *Venus*, *Diana*, en de *Maan*, ten opzigt der Aſiaanze Goden zoo verward zijn, Dat die Een van allen noemd, altijd dezelve noemd. Dus volgen dan nu de Land-Goden van 't Opper-Egipten, die insgelijx op Thien en even zoo veele Landvoogdyſchappen uytkoomen. Van deeze is het THEBAIZE d'eerſte geweeſt, alwaar het Vermaarde *Thebe* d'Hoofd-Stadt was. Van veele Schrijvers met andere Steeden van gelijke Naam, en niet zelden met *Syëne* vermengd. Strabo heeftze *De Stadt met Honderd Poorten*, en d'Arabiers *Aſna* genoemd. En 't geen de Landbeſchrijvers, aangaande Egipten, geen kleentje verbyſterd heeft, is dit, Dat'er verſcheyde Steeden van eenen naam, dat is, Dubbeld geweeſt zijn. Aldus wordender niet alleen by Ptoloméus, Twee *Dioſ-*

XVII Anubis met den Honds-Kop de Patroon der Kynopolize Landvoogdye.

XVIII. Venus of de Egiptize Iſis Patronés der Landvoogdye Hermopolis.

XIX. Horus de Patroon der Landvoogdye Antinopolis.

XX. De Maan, Patronés der Latonopolitaanze Landvooggdye.

De Land-Goden van 't Opper-Egipten bezien

XXI. Oſiris met den Havikx-Bek de Beſcherm-God van de

Thebaize Landvoogdye.

polen, Twee *Hermopolen*, Twee *Aphroditopoleten*, Twee *Herakleopolen* &c. gevonden; maar men verneemd ook dat d'Arabize Landbeschrijvers, niet zelden een Tweederley *Memphis*, Tweederley *Esmun*, Tweederley *Asiothen*, Twee *Asnas*, Twee *Esuans* en meer andere optellen. En zoo yemand wel toeziet, hy zal'er ook in onze Egiptize Land-Tafel blijken van ontwaar worden. De Grieken hebben dit Thebe, de Naam van *Jovis-Stadt* gegeeven, dewijl Jupiter daar Aangebeeden wierd. Doch uyt Herodotus verneemdmen, datter den Os ook byzonder Heylig was. En naadien Serapis hier zijn Tempel had, als Ammianus Getuygd, zou het wel konnen zijn, Dat Serapis hier onder de Gedaante van een Os Gediend is. Ook is Osiris hier Gediend, naadien zy veele Obelissen ter-Eeren van de Zonne pleegen op-te regten, en met Goddelijk Eerbied aan-te zien. Beziet hier zijn Waarteeken, met XXI. gemerkt. De Tweede Voogdye van 't Hoog-Egipten, is d'APOLLINIZE Geweest; alwaar Horus in de Hoofd-Stad APOLLOPOLIS, in zulken Gestalte ge-Eerd wierd als wy hem in onze Print by 't Getal XXI. aanwijzen: Diend alleen aangemerkt, Dat Horus by d'Oude Kopten, dezelve met Appollo der Grieken en Latijnen is. En zeeker als men aanmerkt, Dat de Naam deezer Stadt, eertijds *Phontis* genoemd wierd, 't welk in 't Oud Egiptis zoo veel als *God in d'Hoogte* beduyd; kan'er ligt gegist worden, hoedaanig deeze Stadt aan den Naam van *Apollopolis* geraakt is; dewijl Horus naa zijn Aardze Geboorte tot de Goden opgevoerd is, en ook de Zonne geagt word. Men zeyd verder, Dat de *Apolloponiten* uyt kragt van haar Wet gehouden waaren, het Vleesch der Krokodillen te Eeten; het zy dan dat zy zulx deeden, om dat de Dogter van den Konink Psammenitus van de Krokodillen Verslonden was; of uyt Haat van Typhon, die zy beuzelden in een Krokodil Veranderd te zijn, gelijk Herodotus aanteekend. De Derde deezer Voogdyen, is PANOPOLIS geweest; alwaar PAN, d'Oudste God der Egiptenaaren onder de Gedaante van een Sater met Box-Voeten ge-Eerd wierd; gelijk hy hier op de reex der Land-Goden met XXIII. aangeweezen staat. Waar uyt blijkt datze in Godsdienst van de *Mendeezen*, die de Vierde Landvoogdye van 't Neder-Egipten Bewoonden, niet dan alleen in het uyterlijke Waarteeken van haaren *Bok-God* PAN verscheelden. De Vierde Landvoogdye is de KOPTIZE geweest, alwaar *Koptos* de Hoofd-Stadt gezeyd word van *Mizraïm*, de Zoon van Cham Gebouwd te zijn. Van welke naaderhand het gantze Land *Koptos* genoemd, en door verslapping der uytspraak, den Naam van *Giptos* Gekreegen heeft; dewijl d'Egiptize Arabiers, *Mizraïm*, lang te vooren de Naam van *Kopt* gegeeven hadden. In deeze Stadt zijn Dry voornaame Goden der Egiptenaaren ge-Eerd geworden; naamelijk OSIRIS, ISIS en HORUS. Men zeyd, Dat het Beeld van den laatsten zoodaanig Gebootzeerd was, dat het met de eene Hand de Schaamdeelen van Typhon vast hield. De Vijfde Landvoogdye in 't Oppergeweest, is het TENTYRITIZE geweest, alwaar *Tentyra* d'Hoofd-Stadt was. Hier omtrent woonden de Vermaarde Krokodille-Vangers *Tentyriten* genoemd, waar van in de Joodse Oudheeden by geleegentheyd van den *Leviathan*, verscheyde zeldzaame waarneemingen aangeteekend zijn. De Bescherm-Godin die deeze Steedelingen voornaamelijk Eerden, is Isis, dat is, de Egiptize Venus geweest, de Godinne van de Nyl, en om Osiris Dood een groote Vyandin van Typhon en de Krokodillen, die dit Volk zoo Meesterlijk wisten op-te Vangen, Dat die Water-Draaken haar naauwlijx hier omtrent vertoonen dorsten. De Zesde Voogdyschap is de LYKOPOLITAANZE geweest, alwaar volgens d'afkomst des Naams LYKOPOLIS, dat is, *Wolfs-Stadt*, die hier de Hoofd-Stadt was, Typhon onder 't Waarteeken van een Wolf ge-Eerd wierd; dewijl hy zig zelven volgens Plutarchus, dan in een *Krokodil*, dan in een *Wolf*, en te-mets in een *Ezel* veranderde. Ziet hier eens, waar van daan het al voortgezukkeld is, Dat men geloof aan Weer-Wolven en Katten gegeeven heeft, waar in haar die wisten te Herscheppen, welke met de Duyvel een Kontrakt hadden; en haar zelven daar toe met zeekere Zalven wisten te bestrijken, en op een

XXII. Horus de Bescherm-God der Apollinize Landvoogdye.

XXIII. Den Bok-God der Mendeesize Landvoogdye.

XXIV. De Bescherm-God der Kopitize Landvoogdye.

XXV. De Bescherm-Godin van het Tentyritize Landvoogdyschap.

XXVI. De Wolf de Bescherm-God der Lycopolitaanze Landvoogdye.

een Beezem de Schoorsteen uytvloogen. Hoe zeer nu ook deeze Inwoonderen de Wolve-Dienst ter Herten naamen, is hier uyt te gissen, Dat zy haar van allerley Vee onthielden te Eeten, op datze het voor den Wolf spaarden. Ziet desselfs Afbeeldinge in ons Print-Tafereel, een weynig uyt zijn rang verschokt, neevens het Getal XXVII. En zoo moet men ook aanmerken, Dat de Bescherm-Godin van de Zeevende Voogdyschap, welk het Aphrodische genoemd word, (alwaar Venus, dat is, Isis by d'Egiptenaars, Gevierd wierd,) op de Rye deezer Land-Goden omtrent het Getal XXVII. gevonden word; zittende in een Zeetel-Stoel als op haar Throon. En gelijk Strabo wil, Dat men hier een Witte Koe Heylig hield, alzoo diendmen te weeten dat de Koeyen niet alleen aan Isis Geheyligd waaren, maar dat ook Isis zelfs, die hier met Venus dezelve is; met Koe-Hoornen, als haar Goddelijk Zinteeken verbeeld word. De Agtste Voogdye, die de Latopolitaanze genoemd wierd, Eerde den Visch *Latonos*, met dezelve Godsdienstigheyd, als van den *Oxyrinchus* gezeyd is. Dryerley zoorten van Dieren zeyd Strabo, worden by d'Egiptenaars in 't algemeen voor Heylig gehouden? Uyt de Land-Dieren, den Os, den Hond en de Kat: Uyt de Voogelen, den Havik en de Ibis-Voogel: En uyt de Water-Dieren de Visch *Lepidus*, dat is misschien den *Latonos* en *Oxhyrinchus*. De Neegende Voogdye is de Abydenize geweest, daar Abydus Elethya, dat is, *De Stadt van Lucina*, de grootste van heel Egipten, naast Thebe was. Men agt dat dit Landgebied, het zelve met het *Memnonize* is, dewijl in deeze Stadt *Abydus* de Wonderburg van Memnon gestaan heeft. Osiris wierd hier als een Konink des Heemels en Beheerscher der Aarde, met Zonne-Straalen om 't Hoofd, en een Scepter in de Hand Aangebeeden; hoedaanig hy hier als de laatste op-eenaa, en alzoo omtrent het getal XXIX. voorkomd. De Tiende en laatste Landvoogdye van 't Opper-Egipten; die de Dertig Rijks-Heerschappyen vol-maakt, is de Antæopolitaanze geweest; welke onder 't Elefanten-Eyland begreepen was. In 't Oosterdeel van dit Gewest, heeft eertijds de Stadt *Antæus* geleegen, van welke deeze gantze Voogdye haar Naam ontleend heeft. En gelijk dezelve van andere ook *Chnuphis* genoemd word; alzoo meend Kircherus Dat men hier Kanopus Aangebeeden heeft; 't geen men hier uyt zou moogen gelooflijk agten dat Strabo verhaald, Dat deezen Dik-gebuykten Water-God, in de Stadt *Cnuphis* een Tempel had: Die dan hier het hok der XXX Vaderlandze Bescherm-Goden van Egipten besluyten kan. Doch uyt welk-een Godsdienstig inzigt, en te wat tijd d'Egpitenaars zulx gedaan hebben; (dewijl andere weederom met Ptolomèus, een smalder Deelinge in de Gebiedschappen maaken, en die op 36 of 40 uytbrengen;) daar over hebben wy te vooren verscheyde bedenkelijkheeden bygebragt. Dus schijnd'er alleen noch geweeten, wat Agtinge zommige Geleerde Mannen voor de Oudheyd en Waarheyd van alle deeze dingen hebben, die meest uyt de Schriften der Oude Kopten en Arabiers gehaald zijn? Doch gelijk de Vermaarde Eduard Stellingfleet zig teegens 't gevoelen van Isaakus Vossius en Kircherus heeft aangekant; op dat hy niet alleen d'onzeekerheyd der Egiptize Land-Deelinge, in XXX Voogdyschappen, toonde; maar ook de verscheyde Oude Regeeringen der Koningen, die zommige om den Leugenagtigen Manethon te Regtveerdigen, voor goedkeuren, op den Heekel leyd: Zal onzen Leezer wel doen, zoo hy met des Geleerden Mans Reedeneering hier over raadpleegd. Want hy zal'er ten minsten in ontwaar worden, hoe zeer ook de Geleerde te-mets toeleggen om malkanders Noesten Arbeyd over Donkere en Ver-afgeleege zaaken te vernietigen. Zulx ons egter dit geenzinds verpligt te gelooven, Dat of schoon 't getal der Egiptize Landvoogdyen, en te-gelijk de tijd in welk dat Land zoodaanig verdeeld en van verscheyde Koningen is Geregeerd geweest, onzeeker jaa misschien van weynig laater Eeuwen als de Schriften van Moses moogen zijn; de voor-verhaalde Bescherm-Goden en Gedrogtelijke vermenging haarder Waarteekenen waar inze die Verbeeld hebben, beneffens de Bygeloovige Eerdienst der Beesten niet van

XXVII. Venus of Isis, de Patronés van de Aphroditize Landvoogdye.

XXVIII. De Visch Latonos de Bescherm-God der Latonopolitaanze Landvoogdye.

XXIX. Osiris de Patroon der Abydenize Landvooggdye.

XXX. Kanopus de Patroon der Antæopolitaanze Landvooggdye.

Dat, hoe het met deeze Landvooggdyen mag

gesteld zijn, zulx egter geen kreuk aan d'Oudheyd der Afgodize Waarteekenen der Bescherm-Goden geeft.

van zoo Ouden Oorsprong zouden zijn; Datze geenzinds tot een voornaame Reeden en Grondvest zouden gediend hebben, om zeer veel Ceremoniëele Wetten aan de Israëliten voor-te schrijven, om haar als door een zoort van Tugtmeesterschap, van al die Afgodize gewoonten der Egiptenaaren af-te troonen, en onder die afzondering allengskens tot de Kenisse van den eenigen en Waaren God over te brengen. Want gelijk wy hier toe alreede eenige Staaltjes, zoo in TYPHON en de *Roode Veerze*, als in andere voorvallende geleegentheeden meenen bygebragt te hebben, alzoo gissen wy, Dat de gantze H. Schrift, in 't vervolg der Joodze Ceremonien, ons daar van zal konnen verzeekeren.

Patroonen en Bescherm-Heeren uyt het Heydendom, tot de Roomze Kerke overgenoomen.

En uyt haar eygen getuygenissen aangeweezen.

Gelijk dan ook dit Geschil ons geenzinds belet als in de scheemering te zien; uyt welk-een Dwaalzieke Oorsprong, niet alleen de Bygeloovigheyd, die de Egiptenaaren omtrent haare Goden, Half-Goden, Bescherm-Engelen en Middelaars hadden; tot de Grieken en Romeynen overgekoomen, maar dat het ook tot de Roomze Kerk-Zeeden, alleen onder Naamwisselinge voortgestooven is; Dat zoo veele SANTEN en SANTINNEN, uyt den Hoop der Heylig-geagte Dooden uytgepikt, tot BAALS of *Patroonen* en *Bescherm-Heeren* aangenoomen; en elk de Bewaaringe van byzondere Landen, Steeden, Volken, Handwerken, Ziekten, Plaagen, Vee en allerhande Behoeftigheeden, aanbevoolen zijn; en daar toe haare Beeldnissen en Waarteekenen, met Was-Keerssen, Wierook, Beevaarden, Gebeeden, en een byzonderen Heyligen Dag Veréërd worden, die daar toe yder op haar beurt, met een Roode Letter in de ALMANAKKEN of *Maand-Wijzers* aangteekend staan. En dat wy dit niet enkel uyt ons eygen Getuygenis voortzeggen, zal ons zoo wel de Groote Kardinaal Baronius, als G. de Choul, Durandus, Johannes Bohemus, en eenen Jakobus Hugo, nefsens andere onder den Roomzen konnen grondvesten; dewijl den eersten, meer dan op eene plaatze, opentlijk zeyd; *Datter uyt de Gebruyken der Heydenen, veele dingen tot het Kristendom aangekoomen, en tot der zelver Godvrugtigheyd overgebragt zijn.* Al 't geên men den Roomsgezinden, geenzinds quaalijk af-te neemen heeft; dewijl haare Pauzen, zelf niet alleen zoo wel als de Roomze Keyzers, geern met de Naam van BESCHERMERS *van 't* KATHOLYK of *Algemeen Geloof*, pronken, maar ook GODT willen genoemd zijn; gelijk uyt dit Opschrift te leezen is, Dat Paus Paulus de Derde binnen Tolentino voor 't Raadhuys deede zetten; PAULUS DE III. PAUS VAN ROOMEN, DIE EEN AARDZE GODT, EN EEN BESCHERMER DER KRISTENHEYD IS. Doch Julius Cæsar was te vreeden, Dat hy hem zelven, SEMI-DEUS, dat is, *Half-God* mogt noemen. Indien onder-en-tussen ook yemand vreemd schijnd; hoe doch KRISTUS, eenige Gemeenschap met der Heydenen BELIAL kan hebben? Zal het nogtans Guillielmus de Choul, ons in de volgende Reeden poogen wijs-te maaken: Het was de gewoonte der Heydenze Priesteren, *zeyd hy*, „ De Beelden der Goden te Heyligen omze te Aanbidden, niet om dezelven, „ gelijk Plato zeyd, maar om de Afbeeldinge der geêner door welker Goedertierendheyd zy zoo veel goeds ontfangen hadden: Gelijk ook wy Aanbidden „ de Beeldnis van de kleyne *Agnus Dei*, daarom, dat'er Jesus Kristus door Verbeeld word: Insgelijx ook de Beeldenis van de Duyf, om datze den Heyligen „ Geest beteekend: Zoo ook houden de Heydenen in byzondere Waarde den „ Blixem van Jupiter; als door de welke zy de Beeldenis van haaren Grooten „ God willen te kennen geeven, waanende dat dezelve Blixem haar Beschermd „ van alle Onweêder, en datter een zeekere en ontwijffelbaare Kragt by gevonden word, naa datze van de Opper-Priester Gewijd en Geheyligd is. De dingen dan die de Heydenen deêden in haare Belacchelijke Overgeloovigheyd, „ hebben wy tot onzen Kristen-Godsdienst overgebragt, en hebben doen Heyligen en Zeegenen onze kleyne *Agnus Dei*; en onze Klokken, die daar door „ Kragt krijgen, om Storm en Onweeder te doen Bedaaren; even gelijk ook „ het Zout en het Water; door Zeegening en Besweeringen Kragt en Vermoogen bekoomen, om de Booze Geesten te Verdrijven. En dus verre meet

die

die Schrijver, deeze dingen naar 't Heydendom af. Laat ons nu Durandus hooren: Deezen Bisschop zeyd; *Dat de Roomze Kerke van den Konink Nebukadnezar Geleerd heeft, Kerken, Altaaren en de Beelden der Heyligen te Wyën; als die dat vreesselijk-groot Gouden Beeld deed Wyën en Heyligen, dat hy van alle Volken wilde Aangebeeden hebben.* Dits voorzeeker regt-uyt, en zonder bewimpelinge gezeyd, gelijk het deeze Man op 't Hert lag. En men heeft zig nu niet meer te verwonderen, Dat ook de Roomze Kerke naar dat Exempel, eertijds alle die heeft doen Verbranden, die de Gewijde Beelden van haare SANTEN en SANTINNEN, niet en wilden Aanbidden; naadien het blijkt, Dat Nebukadnezar zulx aan Sadrach, Mezach en Abednego ondernam te doen. En hoe hier omtrent gemelde Johannes Bohemus gezind is; zal ongetwijffeld dit uyttrekzel uyt zijn Tweede Boek *Van de Zeeden der Volken*, een kennelijk staal verstrekken: Zonder dat wy ons willen inlaaten, in 't breede te verhaalen, hoedaanig de Hr. Simonville, agter het Boek dat Rabbi Leo de Modena, *Van de Joodse Kerk-Zeeden* uytgegeeven heeft; *Een vergelijkinge der Roomze Kerkgewoonten, met die der Roomze* gedaan heeft. Als gemelde Bohemus dan aanvangd op-te tellen, alle de Naamen en Bedieningen, die de Roomze Kerke buyten de H. Schrift en Gezag der Apostelen, uyt de Heydenze Zeeden overgenoomen heeft; schijnd het voorzeeker niet anders, dan of'er een Gedruys van Nagt-Uylen en Vleeder-Muyzen, ons in den Donkeren Avond om de Ooren snorden. d'Apostoolze Stoel, *zeyd hy*, naaderhand te Roomen overgevoerd, hebben Petrus en zijne Naavolgers hun niets zoo-zeer laaten ter Herten gaan, als de Ruwe en noch Onbebouwde Secte van haaren KRISTUS, en die dezelve Beleeden, door eenige goede Ordere, en Bestieringe uyt de Mozaïze Wet, uyt de Staatsbestuuringe der Romeynen, Grieken, Egiptenaaren, en zoo Heylige als Weereldlijke Gewoontens, Wetten en Zeeden der andere Volken, en voornaamelijk uyt de Heylzaame Leere van Jesus Kristus, en d'Inblaazinge des Heyligen Geestes, wat Beschaafder te maaken. De zaak by de hand-neemende, gelijkze zaagen, Dat niet alleen by de Hebreën, maar ook by d'andere Volken, de Menschen in Geestelijke en Weereldlijke Perzoonen onderscheyden waaren; En dat zoo Deeze als Die, met een allerschoonste Ordening, haar Trappen en Waardigheeden hadden: Zoo datter was een Monarch des geheeen Weerelds, naamelijk den Roomzen Keyzer; Datter Burgermeesters en datter Raadsheeren waaren, naa welkers goedvinden alles Gerigt wierd: Datter zoo hier-en-daar Koningen waaren, Hartogen, Graaven, Voorzitters, Oversten, Hopluyden der Krijgsknegten, Wijk-Meesters des Volk, Schouten, Voorgangers, Honderste-Mannen, Gilde-Meesters, Viermannen, Tweemannen, Schat-Meesters, Kerk-Meesters, Deurwagters, Schrijvers, Voorleezers, en veel Gemeene Menschen van beyderley aardt: Vorder in de Tempelen der Goden, datter was een Konink-Bezorger der Heyligdommen, Aards-Offeraars, Vorst-Offeraaren. Gemeene Offeraars, Priesters; en in gelijke Orden by de Hebreën, in de Heyligdommen een Hooge-Priester, Minder-Priesters, Leviten, Næthineën, Ligt uyt-Dompers, Deurwagters of Tempel-Waarders en Zangers: By de Grieken Oversten over Duyzend, over Honderd, over Vijftig, over Tien, over Vijf: Dat'er daar-en-booven waaren, zoo by Deezen als by Die, veele van den andere onderscheydene Godsdienstige by-eenkomsten van Mannen en Vrouwen; by de Hebreën, de Saduçeën, Esseën en Farizeën; by de Romeynen, de Saliërs, Diales, (Priesters van Jupiter,) en Vestaaler Maagden &c. Zoo hebben de H. Apostelen hier in over-een gestemd, Dat Petrus en die hem in den Roomzen Stoel zouden volgen, voor altijd PAPA, dat is, *Váder der Vaderen, en algemeene Apostoolize, Allerheyligste en Opperste Priester* zou genoemd worden; Dat hy over de Katholijke Kerke te Roomen, even gelijk de Monarch der Roomze Keyzers, der geheele Weereld zoude overstaan: De Burgermeesteren, der welker altijd Twee waaren; zouden in de Kerke vereevenen, de Vier Patriarchen, naamelijk van Konstantinopelen,

Wat de Roomze Kerke volgens Durandus van Nebukadnezar geleerd en overgenoomen heeft.

Naamen der Bedieningen uyt het Heydendom, van de Roomze Kerke overgenoomen.

van

„ van Antiochie, van Alexandrye en van Jerusalem: De Raadsheeren zouden de „ Kardinalen uytbeelden; de Koningen over Dry Hertoogen Gebied hebben-„ de, zouden de Primaaten, over Dry Bisschoppen Gezagvoerende, beteeke-„ nen; de Aardsbisschoppen of Metropolitaanen zouden by de Hartoogen ver-„ geleeken worden, Dat gelijk die over veel Graaven, deeze over de Bisschop-„ pen 't Gebied zouden hebben; de Bisschoppen zouden de Graaven gelijkenis „ uytdrukken; de Bisschoppelijke Steedehouders, de Voorzitters, de Overge-„ stelden, de Oversten, den Hopluyden der Soldaaten, zouden den Aards-Prie-„ sters gelijk zijn; den Wijkmeesters des Volks, de Kancelieren; den Schouten, „ de Aards-Diakonen; den Honderste Mannen, de Deekens; den Gildemeesters, „ de Parochi-meesters;den Bystanders, de andere Priesters; den Kerkmeesters de „ Diakonen; den Viermannen de Onderdiakonen; den Tweemannen, de Wij-„ jingbezorgers; den Schatmeesters, de Offeraars: En de Deurwagters des Hofs, „ Leezers en Zangers of Poëeten, zouden den Akolijt-Schrijvers of Waskeers-„ draagers verbeelden: En deeze alle hebben zy met een gemeene Naam Kler-„ riken, van 't woord Kleros, dat is 't Lot, waar door zy uyt het Volk eerst „ tot het Lot Gods verkoozen wierden, willen noemen. Hier heeftmen dan de toestel van 't gantze kraam; Dat uyt een Mengelmoes van d'Egiptenaaren Grieken, Romeynen, Joden en alle andere Volken is te zaamen gedraagen. Noch ruym zoo Dwaalziek als Bespottelijk Juyd het als dien Ryssélaar Godsgeleerden, Jakobus Hugo, het gantze beslag van 't Heydendom, met Reyen en Trommelen inhaald, en in 't hooge Koor der Roomze Kerke plant, in zijn Boek *Van den Oorsprong van Italien, die tot noch toe Onbekend was*; te Roomen in 't Jaar 1656. Gedrukt en aan Alexander de VII^de Opgedraagen. In welke hy door de beswindelende Swymel-Wijn zijns Godverlaaten Geestes, by-naa alle de stukken des Roomzen Godsdienst, uyt Virgilius en Homerus, zoodaanig Oppoetst en Verpoetst, Dat een Leerkind in de Kristen-Kerke niet anders denken kan, of zy die voorgeeven, van den Drek des Heydendoms Afgewassen en tot de Zuyverheyd des Euangeliums overgegaan te zijn; zijn niet alleen tot de Wentelinge des Slijx, maar ook door alzulken opslobbering der Heydenze Zeeden, als een Hond tot haar Uytbraakzel weedergekeerd. Maar op datwe eens met de stukken toonen, in wat voegen de Roomze Kerke onder al deeze Leen-Goederen, ook aan byzondere Heyligen onder hen, zeekere Bedieningen uytgedeeld en de Beschermingе aanbevoolen heeft; lust ons slegts eenige weynige uyt de meest-bekende, hier op de Rye te zetten: Dus zijn dan de Françoizen de Beschermingе van S. Michiel aanbevoolen; De Spanjaarden staan onder S. Jakob; De Duytzen, onder S. Joris; De Borgonjons onder S. Andries: En in diervoegen hebben, Petrus en Paulus, de Stè van Romulus en Remus ingenoomen, en zijn alzoo Bescherm-Heeren van Roome geworden; waar toe den eenen (even alswe van d' Egiptize Quaad-Afweerende Goden en Middelaars gezeyd hebben;) een Sleutel, d'ander een Sweerd in de Hand voerd. De Leeuw van S. Markus, neemd de Wagt over Veneetien waar; en S. Joris te Paard, die van Genua. S. Ambrosius Heerscht met zijn Staff en Sweep in de Hand over Milaanen; en de Dry Koningen zijn over Keulen gesteld, alwaar ook haar Graf te zien is. S. Denijs is de Baal of *Beschuts-Heer* van Parijs; die naaderhand ook Genoveva aangenoomen heeft. S. Goele is de Wagt over Brussel aanbesteed; alhoewel hy van Huys of in een diepen Slaap gevallen scheen; doen hy onlangs geleeden, een Haagel-buy van Snorrende Bomben door de Franssen liet over zijn Kop heênen in de Stadt werpen, zonder dat hy 't hem eens bekreunde. Onder-en tussen is de Stadt Gend, S. Lieven en S. Baaven in bewaaringe gelaaten; en S. Rombout staat te Mechelen op Schildwagt; terwijl die van Luyk op de zorg van Lamme S. Lambert, en andere Steeden weederom op andere Patroonen Veylig Slaape-gaan. Met de Ambagten en Konsthandelingen, isset even zoo geleegen: Als waar onder eerstelijk de Jagers, S. Hubert en S. Eusthatius tot Patroonen hebben. S. Krispyn staat over de Schoemaakers, en S. Arnoldus over de Molenaars.

Onbeschaamdheyd van Jakobus Hugo, in zijn Boek van den Oorsprong van Italien.

Bescherm-Heeren of H. Patroonen over Landen Steeden en Volken by de Roomsgezinde.

Patroonen der Ambagten en Konsten.

naars. S. Steeven is de Beſchermheer der Weevers, en S. Lukas van de Schilders en Boekdrukkers: Waar teegen, op dat de Geneeſmeeſters niet klagtig en vallen, (dewijl Lukas een Medicijn-Meeſter was, Koloſſ. 4: 14.) zy Koſmus en Damiaan op haar zijde gekreegen hebben. De Timmerlieden, hebben S. Elogius en S. Joſef; en de Snyers S. Goedman tot Patroonen: De Pottebakkers S. Goar. En S. Martijn, en S. Urbanus is den Bier-Borſten, Wijndrinkers en Kittebroers Gunſtig. En op dat ook het voornaamſte van 's Menſchen Tijdelijke Haave, niet Onbeſchermd bleef, hebben insgelijx de Beeſten haare Heyligen gekreegen: Want in deezervoegen, is S. Looy over Paarden en Koeyen; S. Hubert over de Honden, en S. Gallus moet de Ganzen wagten; S. Wendelijn is de Schaapen aanbevoolen; en S. Geertruyt, is vlytig genoeg om zoo wel als de Kat en de Kater, op Ratten en Muyzen te paſſen: Doch S. Anthonis moet de Verkens Hoeden; alhoewel de laater tijd eenige veranderinge daar omtrent gemaakt heeft, gelijk men uyt dit Schimpdigt afneemen mag; Patroonen over 't Vee. S. Anthonis van Ampt veranderd.

Gy pleegd Anthonis *eerſt, de Swijnen te Beſchudden,*
Nu Hoed gy Monniken, *nu Voed gy Klooſter-Kudden:*
Gedrogten bey van Balg al even-groot en Graag,
Bey even Leuy en Vuyl, bey even Vet en Traag,
Bey even Plomp van Zeên, bey even Stomp van Zinnen,
Bey even Onbeſchoft van buyten en van binnen:
Daar reſt maar een verſchil, Dats' dat gy dit Gebroed;
In plaats van Eekelen, met Hoender-Bouten Voed.

Zoo dat yemand aan deeze Klooſter-Gaſten, (wiens Naam MONACHOS, op 't Griex, een *Eenzaamen*, of *Alleenwoonder* beteekend; daarze thans met heele Kudden in een Komboff te zaamen Woonen;) niet heel buyten propooſt, dit tot een Lofdigt voorſchreef;

ô Monachi!	Vos Eſtis,
Veſtri Stomachi	Deus eſt Teſtis,
Sunt Pocula Bacchi;	Turpiſſima Peſtis.

DAT IS.

Gy Monniks-Maagen allegaar	*Zelfs Godt getuygd van heel u reſt*
Zijd Bacchus-Kroezen met malkaar;	*Gy zijd een aller-vuylſte Peſt.*

Maar gelijk S. Anthonis de Wagt over de Verkens aanbevoolen ſtaat; alzoo word ook in zijn Leeven verhaald, Dat hy op zeekere tijd een Waakende Droom of VISIOEN had, waar in hy zag dat een Hoop Verkens met haare Muylen den Altaar Omwroeten en met haar Vuyle Voeten Verontreynigden: Waar uyt hy Voorſpelde, Dat de Kerke door Hoereerders en Gulzige Wraaten, die alleen den Buyk bezorgden, veel Onheyl, Schande en Schaade zou toegebragt worden. En dat hy zulx niet heel quaalijk Voorſpeld heeft, zou miſſchien uyt dat Schoon GEBED te beſpeuren zijn; welke binnen Audenaarde, in zeeker Monniks Devotie-Boek geſchreeven gevonden wierd; en van deezen Inhoud was: *Laat ons Bidden*; Heere Godt, *die door den Goeden Wijn veele Hoofden Vol Pijne gemaakt hebd: Wy Bidden u, geeft dat de Hoofden der geener die van den Drank van Giſter-avond nu noch Zeer doen, door den Dronk die zy van deezen Morgenſtond zullen doen, moogen Geneezen worden, door Bachhus onzen Heere, Amen.* Nogtans zal men zig over alzulke Verkens-Diſcipelen niet al-te zeer verwonderen, als men aanmerkt, hoe wel-gemanierd haaren grooten Herder de Paus, hun daar in te-mets voorgaat; Dat is zoo doen, als eens Paus Julius de Tweede deed, die aan Tafel zittende, den Buyk naa de afbeelding des Apoſtels Filipp. 3: 19. zoo Godsdienſtig bezorgd had; Dat hy te-gelijk *Kakte, Piſte en over de Tonge Scheet:* Zulx daar niet alleen geen twijffel aan ſcheen, of hy geleek zeer wel Een van die Verkens, die S. Anthonis in zijn VISIOEN gezien had; Maar het doed ons ook aan het klugtig Antwoord gedenken, dat wy over weynig

Viſioen of Waakende Droom van S. Anthonis.

Drinkebroers Gebed in een Monniks Devotie-Boek geſchreeven.

nig Jaaren in 't Dorp Ouwer-Kerke buyten Amsterdam, ten Huyze van zeeker Waard, in een Glas Geschreeven vonden. Want gelijk daar booven-aan Gevraagd word; *Welk het* FONDAMENT *van de Kerke is?* zeyd het Antwoord; *Dat men des Paus* Eers *daar voor te houden heeft*; naadien elk weet, Dat dat deel by Eerbaarder vernoeminge, de Naam van *Fondament* draagd. 't Geen dan van yemand opgevat, eerlang deeze Uytbreyding daar op maakte:

Men vraagd; Welk is het FONDAMENT
Der Kerk, *die Roomens Stoel erkent?*
Ik Antwoord; 't is de Paus zijn Eers;
En toon het in dit zelve Veers:
Want is de Paus der Kerken-Hoofd,
Gelijk het Roomze Volk geloofd;
Zoo is ook hoe men 't keerd of went,
Zyn Eers *gewis het* Fondament:
Naadien men immers in 't gemeen,
Neemd Eers *en* Fondament *voor een*.

'tKloofter-Leeven aan de Stervende door een Swijns Kop indagtig gemaakt.

Dat onder-en-tussen veele onder de Bandplegtige Geestelijke, het gemelde Verkens-leeven niet beschaamd geweest zijn, zelfs te Belijden, kan hier uyt niet heel donker blijken, Dat al van over-lang verscheyde Getuygenissen, van het Onbeschoft Klooster-Leeven opgeschreeven zijn; waar onder dit een opmerkelijk Staal verstrekt, Dat het eertijds binnen Munster de gewoonte was, den Kanoniken, alsse in Stervens-nood laagen, het Hoofd van een Verken voor 't Ziek-Bed te zetten, op datze 't zelve aanziende, indagtig wierden, *Dat zy als Verkens Geleefd hadden*. Maar wy zijn moogelijk met S. Anthonis Voorspellinge, al-te verre van 't spoor geweeken; wy dienden ook noch te zeggen, Wat H. Patroonen en Beschermers over alle voornaame Ziekten en Quaalen gesteld zijn, op dat menze in tijd van nood, om Hulp en Geneezing Aanroepen mag? Onder deeze zijn eerstelijk S. Jan en Valentijn, de Vallende-Ziekte aanbevoolen; waar van den eersten ook veel Dienst teegen 't Vergiften heeft: En zoo kan meede gemelde S. Anthonis het Vyer Geneezen; gelijk S. Rokus de eenige Toevlugt in de Pest is; alhoewel S. Sebastiaan te-mets daar omtrent ook wel een Hand toesteekt. S. Romanus brengd de Dolle Menschen te regt; en S. Markus kan voor een Haastige Dood Beschermen. Kosmus en Damiaan staan Borg voor de Geneezinge der quaade Zeeren en Geswellen; en S. Job voor de Spaanze Pokken; waar van wy elders wat fraays uyt * Pineda hebben aangeteekend. En op dat ook de Santinnen hier niet zonder bewind zijn; helpt S. Apollonia, de Tandpijn; S. Klaara maakt de donkere Oogen Klaar, en laat de Brillemaaker om Brood loopen. En gelijk S. Aagt de Sweerende Borsten behandeld, alzoo beneerstigt S. Margriet de Baarende Vrouwen voor Vroedwijf by-te springen: Want alhoewel deeze even als LUCINA of ook DIANA, eertijds by de Romeynen altijd Maagd blijft, is haar S. Norburg tot een Noodhulp gegeeven. Onder-en-tussen weet S. Pieternelle raad teegen alle Koortzen, zonder Antimonii of China-Wortel in-te geeven: En S. Vincent en S. Vinden, doen zoo wel als de beste Waarzegger of Handbekyker, alle Verloore dingen te voorschijn koomen; inzonderheyd als S. Servatus (wiens Ampt het is alle dingen wel te Bewaaren) op Schildwagt een Uyltjen gevangen heeft. En gelijk doorgaans in de Almanakken aangeweezen word, Wat Heemel-Teekenen in den ZODIAK of *Zonnekring*, over de voornaame deelen van Menschen Lichaam Regeeren; zoo dat *Aries* over het Hoofd, Taurus over den Hals &c. 't Gebied had; alzoo heeft de Roomze Kerke daar toe ook nu andere Heeren en Vrouwen uytgezogt, die al zulke Officien waarneemen. Dus heeft S. Otilia 't Voorhooft; S. Katrijn, de Tonge; S. Apollonia de Tanden onder haar opzigt. S. Laurens Beschermd de Rugge en de Schouderen: S. Erasmus den Buyk en Ingewanden; en S. Apollonius past op de Schaamelheyd. De Dyen, Knyen, Scheenen en Voeten, hebben S. Burgard, S. Rokus met S. Quintijn onder haar geweld. Meer zullen wy'er niet opnoemen noch verhaalen, in wat voegen al deeze Baals en Bescherm-Heeren, alleen door Naamwisseling Vermomd uyt het Heydendom, tot de Roomze Kristenheyd overgebragt zijn. Want het zou naauw-ingezien, hier op uytloopen; Dat de Vermaarde S. Joris, niet dan een verpoetsten Perseus is; en

Patroonen en Hulp-Heyligen by de Roomze over de Ziekten en Quaalen gesteld.

* Ziet het derde Deel Kap. V.

Patroonen over des Menschen Leedemaaten.

Verpoetzing der Heydenze Helden; en tot Heyligen gemaakt.

en S. Kriftoffel, een anderen Polyfemus; gelijk wy ook in ons Derde Boek-deel, zullen aanwijzen, uyt wat Oorfprong *Vrouw-Ligtmis*, en veel andere Aaperyen op de baan gekoomen zijn; die by alle, welke de Kerk-Zeeden veel-meer naa de Oude Eenvoudige Leeft der Apoftelen, als naa die der Heydenen en Joden willen Hervormd hebben, t'eenemaal belachhelijk jaa Verfoeyelijk te agten zijn. Waarom wy ook aflaaten breedfpraakig op-te haalen, in wat voegen, die kleyne Waffe Lammekens, AGNUS DEI of *Lam Gods* genoemd; (van welk de Paus Jaarlijks Profijts-halven, een meenigte door Beleezinge Heyligd; en van veele in Zilvere of Goude Kasjes aan den Hals op 't Bloote Herte Godsdienftelijk gedraagen worden;) niet dan een naabootzing der Egiptize AMULEETEN, en Gedrogtelijke Godbeeldekens der Gnoftiken en Bafiliaanze Ketters in 't Eeren van haaren IAO te-agten zijn; waar van elders genoeg gezeyd is. En hoe veel Kragt en Vermoogen de Roomsgezinde aan deeze Lammekens toefchrijven; (zoo dat zy 't zelve gelijk ftellen aan Kriftus het Lam Gods, dat de Zonde der Weereld wegneemd, zijnde voor ons Geflagt:) Dat alles magmen uyt die Vijf Lammekens afneemen, welke Paus Urbanus eertijds tot een Heylzaam Gefchenk, beneffens deeze Veerzen, aan de Keyzer van Griekenland zond;

Balzem en Olye Zoet met Maagde Wafch heel Reyn,
Maaken dat Heylig Lam, *dat u hier word gezonden;*
Beleezen en Bekruyft, en klaar als een Fonteyn.
Ontfangt dit groot Gefchenk: Hier mee houd gy Gebonden
Des Duyvels Booze Magt; jaa breekt ook alle Zonden
Zoo wel als Krifti Bloed. *'t Verjaagd ook haaft en Fijn,*
Blixem en Donderflag: Ook heeftm' er door bevonden
De Kraam-Vrouw flux Verloft van Kind, en zonder Pijn
Haar teere Vrugt Bewaard. Noch wil ik u verkonden;
Dat wie dit Lamken *draagt, die kan in 't Kleyn noch Groot,*
Van Water noch van Vyer, geraaken in Doods-noodt.

En hoedaanige Aflaat-Brieven tot Vergeeving der Zonden, ook by die voor Geld te Koop geveyld worden, die het *Merk des Beefts* aan 't Voorhoofd draagen, (naadien PECUNIA niet heel twijffelagtig van * PECUS afkomftig te houden is;) mag elk aan dusken toegift verneemen: Apocal. 16: 2. en 19: 20. * Dat is, Vee.

Devoote Herten komd, en brengd doch uwe Offeren,
Van d'allerbefte Schat uyt uw verrijkte Kofferen:
Met welke gy gewis, den Heemel kund verwerven;
Uw Zielen Waffen Schoon, en 't Vaagevyer doen derven.
Komd doch en haaft u vry, want kort zijn uwe Daagen,
Maar wild doch een goed deel van Penningen *meê draagen;*
Want Geld *is hier de Leus; en* Geld *dat moet gy Zaayen,*
Indien gy eens hiernaa, het Heemel-Rijk wild Maayen.
O dat gy maar en wift, Wat gy uyt Geld *kund hoopen,*
En wat hy al verwind, die 's Paufen Aflaat *koopen?*
Gy Gaaft gewiffelijk, al wat gy geeven konde;
Want zulx verloft van Zond, en ook van Straff der Zonde;
Het Bluft de Vlammen uyt des Vaagevyers zeer Gloedig,
En rukt de Zielen ook van daar wel Draa en Spoedig:
Het doet de Poorten ook van d'Heemel voor u Oopen,
Dat gy met Kous en Schoen, *daar in moogt binne-loopen.*
Daarom zoo komd vry-aan, gy Menfchen in 't gemeene;
Mans, Vrouwen, Jong en Oud en Kinders Groot en Kleene,
En laat u Milde Hand wat Diep *ten Buydel zinken;*
En fpreekt ons Reeden toe die in onze Ooren Klinken,
Een goede Zomm *van* Klink-klank-klorum *kan ons paayen:*

Maar elk die Zoober Zaayd, die zal ook Zoober Maayen.
Wel haast u dan en komd, elk-een u Noodruft Koopen,
Want ziet ons Kraamerye, *die staat noch voor u Oopen.*

Zulx dat misschien d'Oude Latijnze Spreuke, van die Religie, die op Geldwinninge gevestigd staat, niet oneygentlijk in de Naam der Bandplegtige Geldschooyers, naa deeze Vertaalinge gezeyd heeft;

Neem slegts 't Profijt *maar weg, wy zullen laaten vaaren*
Gods Tempel, en Kapèl, en ook al zijn Altaaren.

ELFDE HOOFDSTUK,

KORT INHOUD DEEZES HOOFDSTUKS.

Egiptize Priesters *in haar verscheyde* Zoort *en* Ampten *beschreeven.* Koningen *ook* Priesters *en uyt de* Priester-Rang *genoomen.* Moses, *waarom van* Cheremon *en* Manethon, *een* Schriftgeleerde *en* Priester van Heliopolis *genoemd.* Priesters *in Egipten* VRY *van* Toll *en* Schattinge. *Dat de* Kerkelijke Priesters *ook den* Dienst der Offerhanden *waarnaamen, teegen* Stellingfleet *beweerd: En dat zy dit* Ampt *op haare* Zonen *pleegen voort-te planten. Zeldzaame* Brand-Offers *der* Ossen *in Egipten gepleegd; en waarom dit Volk nooyt het* Hoofd *van eenig* Beest *At?* Swijnen *in Egipten alleen aan de* Maan *en* Bacchus *Geofferd.* Eerdienst *der* Heylige Beesten *niet eenpaarig in alle zoorten by* d'Egiptenaars *aangenoomen.* Egiptize Priesters *Zorgvuldig, om 't* Geheym *van haar eygen Geloof niet t'ontdekken.* Egiptize Priesters *laaten elk haare* Beeldnis *in* Hout *maaken, en Byzetten.* Egiptize Tempelen *van* Herodotus *naawkeurig beschreeven.* Tabernaakel *onder* Israël, *waarom Rijk van* Goud, *en* Schoon van Maakzel *moeste zijn.* Vulkanus *Beeld van Egiptize afkomstig gehouden.* Gods-Huys *uyt* Eene Steen *gehouwen, hoe van de Konink* Amasis *van* Elefantine *naa* Saïs *gevoerd.* Tempel van Isis *te* Memfis *beschreeven.* Jaar *der Aal-Oude Egiptenaaren tot* 360 Daagen *geteld; en wanneer tot* 365 *gebragt.* Kerkelijk *en* Burgerlijk Jaar, *waar toe beyde in gebruyk gehouden.* Jaar *waarom van de Egiptenaars, door een* Slang *met* de Steert in de Mond *verbeeld. Schaamtelooze Zaamenkomst te* Bubaste *gepleegt.* Oorsprong *van der Egiptenaaren* Feest der Keersbranding. Egiptenaaren *agten onbetaamelijk haare* Vrouwen in de Tempelen te bekennen. *Joodze* Feest der Lampen *en* Vrouw Ligt-Mis-Dag, *waar van afkomstig: Der* Talmudisten *meening over 't* Feest der Lampen *en* vernieuwinge des Tempels *bygebragt.* Ceres *waarom ook* Fakkel-Draagsters *genoemd; en hoe van zommige op 't* Dry-Daagze zoeken van Jesus Moeder *gepast.* Feest van Bacchus *hoe door een* Swanzen-Ommegang *gevierd.* 't Omdraagen der Manlijkheyd, *door wien van de Egiptenaars tot de* Grieken *overgebragt.* God-naamen *by de* Grieken *van de* Egiptenaars *overgenoomen,* Bacchus-Feest *van* Noach *en d'Ontdekking zijner Schaamte voortgestooven.* Feest van Isis, *hoe door de* Zoeking *van* Osiris *Gevierd.* Klokluyen over Dooden, *van hoedaanigen Heydenze afkomst.* Feest van Apis, *hoe Gevierd en van* Kambyses *Bespot.* Godsdienstige Afzondering van Daagen en Plaatzen, *van Ouder gebruyk; en hoe ook geleegentheyd gegeeven heeft tot de Instelling van den* Sabbath. Tijden *of* Weeken *by* Zeeven Daagen *te reekenen, van Ouds by* d'Egiptenaaren *in gebruyk, en dat de kundschap daar van onder* de Heydenen, *niet alleen van der* Joden Sabbath *afkomstig is. 't Gebruyk der* Lampen *onderzogt, en in haar* Fatzoen *toepasselijk aan de Hoedaanigheeden der* Goden *bevonden. Verscheyde* Afgodize Lampen *in* Print *vertoond en verklaard; en waarom zommige verscheyde* Lemmet-Pypen *hadden; met een aanmerking over de* Lampen *die* Brandende in de Graaven gevonden zijn; *en om wat reeden by de* Dooden *gezet.* Egiptize Jaar-Reekening *onderzogt.* Oorsprong *van* 't Schrikkel-Jaar. *Vals voorgeeven der geener die willen, Dat* Moses *alleen* Maand-Jaaren *van* xxx *Daagen in de Historie der* Lang-Leevende Vaderen *gebruykt heeft. Waarom de Egiptenaars een byzonder* Heylig Jaar *tot de* Feesten *onderhielden.* Egiptize Maanden *met de* Hebreeuwse, Latijnze *en* Neederduytze *vergeleeken, en wanneer die tot onze* Maanden *invallen.*

AAR gelijk tot hier toe, Van d'Egiptize Goden en, Bygeloovig Eerbewijs aan dezelve, gesprooken is; scheen de Rigtdraad der zaaken af-te vorderen, Dat wy ook haare Priesters en Feestelijke Vierdaagen gedagtig waaren, door welke zy dezelve onder de toestel van Offerhanden, en 't aansteeken veelerhande Afgodize Lampen, in haare Tempelen en Gewijde Kapellen, Plegte-

Plegtelijk voldienden; alhoewel'er ons van weegen de Oudheyd der tijden en gebrek aan deugdelijke geheugnissen, niet veel ligt van overgelaaten is. Dat nu onder d'Egiptize *Priesters* zulke te verstaan zijn, die niet alleen de Zaaken der Godsdienst waarnaamen, maar ook de *Wyzen* en *Tooveraars*, Dat zijn; Sterrekykers, Medicijnmeesters, Quakzalvers, Wijsgeeren, en die Meesters in allerhande Konsten en Weetenschappen waaren, of dezelve aan andere voort-Leerden; (als meede die Amptlieden aan 't Hof des Konings waaren, en omtrent desselfs Geheyme Raadslaagen, in ongemeene Voorvallen, naauwe omgang met hem hadden;) is reeds te vooren aangeweezen: En het blijkt ook dat Farao met dusdaanigen drom van Wijzen, ten tijde van Josefs Gevangenschap, over zijne Droomen Geraadpleegd heeft; als meede dien Koning, die ten tijde van Moses Regeerde, wanneer hy met veele Plaagen wierd aangetast. Gelijk-we meede gezien hebben, Dat dien *Potiphera*, wiens Dogter Asnath, Josef ten Houwelijk gegeeven wierd, een dusdaanigen *Priester*, of *Oversten van* ON, dat is, *Heliopolis*, geweest is, Gen. 41:45. daar hem beyde die Eernaamen van de Fraayste Overzetters gegeeven worden. Ook schijnd het Aanzien van het Priesterampt by d'Egiptenaars, hier door niet weynig uyt-te blinken, als Plutarchus zeyd; *Dat de Koningen zelfs, dikwils Priesters waaren.* En wy hebben 't ten tijde van Abraham, onder de Kanaaniten ook in Melchizedek gezien. En wat d'Egiptenaars belangd, het blijkt onder andere Voorbeelden, uyt het geene Herodotus van Sethon verhaald, die te-gelijk Konink en een Priester van Vulkaan was; den welken wanneer hy van den Assyrizen Konink Senacherib, overvallen wierd, op steun der Goden die hem in zijnen Droom een Hert onder de Riem gesteeken hadden, met al d'Egiptenaars dien hy uyt het Gemeene Volk by de hand kon rukken, den Vyand, die omtrent Pelusien meende in-te vallen, teegen trok: Als wanneer des Nagts een meenigte Veld-Muyzen op den Vyand gevallen waaren, die desselfs Pyl-Kookers, Boogen en Draag-Zeelen der Schilden zoodaanig Afgeknaagd en Reddeloos gemaakt hadden; Dat den Vyand des anderens Daags, als een Ontwaapenden Hoop, zig op de Vlugt begaf, en ontelbaare van haare Manschap agterlieten. Tot welk-een Gedagtenis deeze Koning, als Herodoot zeyd, noch huydensdaags in den Tempel van Vulkaan, in Steen Uytgehouwen staat, met een Muys in de Hand, en deeze woorden schijnd te spreeken; *Hy zy Godvrugtig, die my Aanschouwd.* En gelijk de Tijdreekenaar Usserius dit op 't Jaar der Weereld 3294 brengd, alzoo heeft dit zommige doen gissen, Dat Herodotus hier misschien, de Verlossinge van Jerusalem en Hiskia, die van Sanherib Beleegerd was, heeft willen te-kennen geeven, van welk hem de Historie naa waarheyd niet en is bekend geweest; die men hier ter sné (zoo die 2 Kon. 18. en 19. verhaald word;) mag naa-leezen. Verder verneemd men ook dat de Koningen meest altijd uyt den rang der Priesteren verkooren wierden; ten zy daar yemand bequaamer onder de zoort der Krijgslieden gevonden wierd. Welke verkiezinge uyt de Priesteren, voornaamelijk zag op de Wijsheyd die gemeenlijk onder die van de Priester-Orden gevonden wierd: En welker Hooge-School te Heliopolis pleeg te zijn; alwaar onder andere ook de vermaarde Egiptize Histori-schrijver Manethon is Priester geweest. Gelijk dan ook de meeste Oude en Nieuwe Schrijvers, daar in overeen stemmen, Dat de Priesters van Heliopolis, niet alleen de gestalte van het Jaar naa de loop der Zonne uytgevonden, maar het zelve ook door byvoeging van Vijf Daagen, verbeeterd hebben; waar van terstond yts naaders aangaande d'onderhouding der Feestdaagen, en de netter polysting des Jaars, door de vinding van het *Schrikkel-Jaar*. Zulx men ligtelijk te gelooven heeft, Dat het niet als van de gemeene agting der Priesters voortgekoomen is; Dat den Egiptizen Cheremon, Moses weegens zijn beroemde Wijsheyd, een *Schriftgeleerden* genoemd heeft: Jaa hy word ook uyt het verhaal van Manethon, *Een Priester van Heliopolis* geheeten, gelijk te zien is by Josefus in zijn Eerste Boek teegen Appion. Dat nu deeze Priesters, Oversten en Amptenaars des Koninks, niet

Priesters in Egipten, hoedaanigen zoort van Menschen.

Zijn ook Oversten en Koningen en Raadsheeren.

't Leeger van Senacherib van de Muyzen overvallen.

't Geen Herodotus misschien door een verbysterd erfgerugt uyt de H. Schrift vernoomen heeft.

Egiptize Koningen uyt de Rang der Priesteren genoomen.

Moses van Cheremon en Manethon een Priester en

Schrifgeleerde genoemd. niet onder den Gemeenen hoop des Volks gereekend, noch als andere Onderdaanen, van d'Inkomst haarer eygene Verkoopbaare Goederen Leefden; maar van de Koningen, door een afgezonderd en Geestelijk Goed onderhouden wierden; Dat noch Toll noch Cijnsheffing der Thienden onderdaanig was, noch Verkooping leed; kan ons d'uyterste Hongersnood van Egipten, in de Historie van Josef leeren, Gen. 47: 20-26. Want gelijk Farao de Priesters een Bescheyden deel des Lands tot haar Inkomst gegeeven hadde; en Josef nogtans het gantze Land van d'Inwoonders, voor Farao opkogt, op datze Brood hadden; *Alzoo en Kogt Josef het Land der Priesteren niet*, Gen. 47: 22. *Om datze hun Bescheyden Deel Aaten.* Jaa hy Onthefte ook het Priesterdom van de Schattinge des Vijfden-Deels; welke Wet nogtans over alle d'Inkomsten des gantzen Lands, door hem wierd ingesteld, gelijk uyt *vers* 26. en uyt het geên wy in de Historie van Josef daar over hebben aangemerkt, te zien is. En gelijk de Geleerde Stellingfleet ook dit, tot het Gemakkelijk Leeven der Egiptize Priesters betrekt, Dat zy weegens de Natuur haarder Bygeloovigheyd, bevrijd waaren van de lastige Dienst van Beesten te Offeren, waar meede de Priesters van andere Volken geduurig beezig waaren, en zig daar door alzoo te beeter op het onderzoek van de Beschouwige Natuur konden leggen; schijnd hy daar omtrent nogtans tweezinds te missen: Als Eerstelijk, dat hy de verscheydendheyd der Priesterlijke Ampten niet genoegzaam onderscheyd, en daar naa; Dat hy de zulke, welke de Bezorging der Godsdienst, en Heyliging der Feestdaagen, als een eygen werk aanbevoolen was; de Offerhanden geheel-en-al uyt de hand neemd, en haare Perzoonen niet dan Gemak, Eer en Aanzien aanplakt: Daar wy nogtans verneemen, Dat Herodoot het gantze Leevens-gedrag der *Godsdienstige Priesters*, heel anders heeft afgeschilderd: En daar by ook zeer wel van de Hoofze Amptenaaren, die te-gelijk *Priesters*, en *Oversten*, en *Leer-Meesters*, en *Wijzen*, en *Geheym-Schrijvers*, en *Tooveraars*, en *Sterrekijkers*, en *Waarzeggers*, en *Genees-Meesters*, en *Tijdreekenaars*, en *Meetkundigers*, en diergelijke waaren, heeft weeten te onderscheyden. Geen

Priesters in Egipten vry van Toll en Schatting.

Stellingfleet heeft den Offerdienst aan de Egiptize Priesters te voorbaarig quytgescholden.

Egiptize Priesters van Herodoot beschreeven.

„ Vrouwsperzoon *zeyd hy*, is Priesterin van eenig God of Godin; maar de Mannen zijn Priesters van de Goden en Godinnen. Op andere plaatzen draagen de Priesters der Goden Lang-Haayr, * *Maar de Priesters in Egipten, laaten het Haayr afschraapen*, &c. Jaa zy Schraapen om den Derden Dag, hun gantze Lichaam, op dat al die Godt dienen, geen Luyzen noch yts Onreyns krijgen. De Priesters draagen alleen een Linnen Kleed, en Bybliner Schoenen, en andere te draagen is hun Ongeoorloft. Zy Wasschen zig tweemaal 's Daags met koud Water, en tweemaal des Nagts, en Duyzenden van andere Plegtigheeden, onderhouden de Priesters. Ook krijgenze geen kleene Voordeelen; dewijlze van hun eygen Goederen niet en Verteeren, noch Verquisten, maar hen word alle daag, Heylig-Gebakken Brood, en overvloed van Ossen en Ganzen-Vleesch verschaft. Visch te proeven, is hen Ongeoorloft; en de Boonen willenze niet eens aanzien, dewijlze die voor een Onreyne Veld-Vrugt houden. Zy worden niet Een-voor-Een aan eenig God Gewijd, maar veele tegelijk, waar onder dan Een van allen, de Hooge-Priester is. Komd een onder hen te Overlijden, dessels Zoon treed in zijn 's Vaders plaatze. Zy agten dat de Ossen, Epafus Heylig zijn, en onderzoekenze op deeze wijze: Aan welken Os zy maar een Eenig Swart Haayr zien, dien schattenze Onreyn. Dit onderzoekt een der Priesters die daar toe gesteld is. Hy Schouwd ook aan de uytgesteeken Tong, of het de teekenen al heeft, die de Reynigheyd te kennen geeven; hy beziet de Haayren aan de Steert, of die ook al Natuurlijk Gewassen staan. En indien het Beest in alles Reyn is, Merkt hy het zelve met Egiptis Papier, daar hy zijn Merk met Zeegel-Aarde opdrukt; en daar naa word dat Beest weg-gebragt; want die een Ongemerkt Beest Offerd, word met de Dood gestraft. En op deeze wijze word een Os Beschouwd. Hunne wijze van Offeren, gaat aldus toe: Het Gemerkte Beest, brengenze by den Al-

„ taar,

* Waar teegen de Wet van Moses heeft willen waaken, Levit. 21: 5.

Priesters Bescheeren haar.

Draagen alleen Linnen Kleederen.

Hebben vrye Teerkost.

Planten 't Priester-Ampt op hun Zonen voort.

Zijn over de Beschouwing der Offerhanden gesteld.

Hoe de Egiptize Priesters Offerhande doen.

„ taar, daar het op Geofferd word, en ontsteeken den Hout-Staapel. Daar naa
„ Plengenze op het Slagt-Offer, tot aan den Tempel, den Wijn, en Slagten,
„ naa het storten van Gebeeden tot God het Vee. Het Hoofd van het Geslagte
„ Vee, Houwenze af, Villen den Romp, en wenschen het Hoofd veel Onheyls
„ toe, en brengend 't weg. De geene die een Markt-Veld hebben, en by wien de
„ Griekze Koopluyden verkeeren, brengenze 't Hoofd op de Markt, en Ver- Egiptenaars Eeten nooyt het Hoofd van eenig Beest.
„ koopent aan hen; maar by wien de Grieken niet geweest zijn, smijtenze het in
„ de Riviere, en Vervloekend met dusdaanige woorden; *Dat het in dit Hoofd*
„ *mag vaaren, by-aldien den Offeraars, of geheel Egipten yts Quaads over het*
„ *Hoofd hangd.* Om welke gewoonte, geen Egiptenaar yts van het Hoofd van
„ eenig Leevendig Dier proeven zal. Wijders gaan alle Egiptenaars met de Hoof-
„ den der Geofferde Beesten, en het Plengen des Wijns, op een-en de zelve wij-
„ ze te werk. Nu zal ik verhaalen, welke Godin d'Egiptenaars voor de Grootste
„ houden, en wien ter-Eeren zy den grootsten Feest-Dag Vieren. Naa datze Zeldzaame Offerhande der Ossen.
„ Daags voor den Vier-Dag Gevast en 't Gebed gedaan hebben, Slagtenze een
„ Os, dienze Villen, en den Buyk Ontweyen, uytgezonderd het Gedermte, en
„ het Vet, Datze in dezelve laaten blijven; daar naa Houwenze de Beenen, de
„ uyterste Lenden, de Schouders en den Hals af. Dan vullenze de Romp van
„ den Os met Reyn Brood, Honing, Rozijnen, Vygen, Wierook, Myrre en
„ andere Offer-Giften; Smijtenze dus gevuld op 't Vyer, en Plengen veel Wijn
„ en Olye daar op; maar zy zelve, zijn Nugteren alsse Offerhande doen. Mid-
„ delerwijl het Slagt-Offer Brand, Slaanze alle zig zelven, en naa dit Slaan Egiptenaars moogen geen Koeyen Offeren.
„ worden de Geregten van 't overgebleeven Slagt-Offer, op den Disch gezet. Al-
„ le de Egiptenaars Offeren Reyne Ossen en Kalveren, maar Koeyen moogenze
„ niet Offeren, dewijl die aan Isis Toegewijd zijn: Want Isis word in de Gedaan-
„ te van een Vrouw met Osse-Hoornen gezien; even als de Grieken Iö uytbeel-
„ den. Alle Egiptenaars Eeren ook de Koeyen het meest van alle Dieren. Dit is de Egiptis Man of Vrouw wil de Mond van een Griek nooyt Kussen.
„ Oorzaak waarom geen Egiptize Man of Vrouwe, de Mond van een Griek zal
„ Kussen, of desselfs Mes, of Spit, of Pot gebruyken, of van het Vleesch van
„ een Reynen Os proeven, dat met een Griex Mes Gesneeden is. Dus verre Herodotus.
Hy spreekt verder in 't zelve Boek van de Geyten die de Thebaaners Offerden, en zig van de Rammen pleegen te wagten, uytgezonderd op Jupijns Feest; als wanneer zy gewoon waaren een Eenigen Ram aan Jupiter Ammon te Offeren: In teegendeel Offeren de Mendeezen Schaapen, en onthouden zig van Geyten; en geeft daar naa dit tot een Reeden deezer verscheyde Offerhanden; Dat d'Egiptenaars niet zonder onderscheyd, een-en-dezelve Goden Aanbidden, uytgezeyd Isis en Osiris, die zy voor *Bacchus* houden, en over-al Eeren. Hier op vangd hy aan te verhaalen, Dat het by d'Egiptenaars voor groote Zonde gereekend wierd, Swijnen aan de Goden te Offeren; uytgezonderd aan de Maan en Bacchus, dat is, aan Isis en Osiris. Welk Swijnen-Vleesch, naa d'Opoffering die in de Volle Maan geschiede, zy ook gewoon waaren te Eeten. Doch waarom d'Egiptenaars op andere Hoogtijden, een afkeer van de Swijnen hadden, daar af geeven zy zoo slordige reeden, Datze Herodoot Eerbaarheyds-halven, niet zeggen durft. Hoedaanig nu het Swijnen-Offeren by d'Egiptenaars toeging, verhaald hy op deeze wijze; *Als het Swijn aan de Maan Geofferd is, leggenze het uyterste end van de Steert, met de Milt en het Net by malkander en bedekken dat met het Buyk-Vet, en Verbranden 't met Vyer; maar het overgeschooten Vleesch, Eetenze in de Volle Maan, ten daage alsse Offerhande doen; want op andere Daagen zullenzer niet van Proeven. Slegte Luydjes maaken zig uyt Armoede, Swijnen van Meel, die zy Gekookt Opofferen.* Hoedaanig nu ook het Feest van Bacchus, met gelijke Swijnen-Offer Gevierd pleeg te worden, zal ons strax neffens de Ceremonien van andere Feesten der Egiptenaaren voorkoomen, en doen zien, Dat noch d'Egiptize Priesters, (die eygentlijk de Godsdienst ter-hand hadden, en met de Vraagbaaken Raadpleegden, om 't Volk onder 't voorstellen van allerhande Belachhelijke Goden in den Droom van Onweet-

Verschillige Eerbied der Egiptenaaren omtrent de Beesten.

Swijnen in Egipten alleen aan de Maan en Bacchus Geofferd.

Egiptize Priesters zijn niet vry van den Dienst der Offerhanden geweest.

weetentheyd te houden;) niet vry van den Dienst der Offerhande zijn geweest, als de Heer Stellingfleet zeyd, alhoewel zy juyst niet Daagelijx, als naderhand het Priesterdom der Hebreën, daar meede zijn belast geweest. En op dat d'Egiptize Priesters zig in al haar doen, met des te-meer Eendragtigheyd mogten draagen, zonder elkander in al die Bedriegeryen te Verklikken; dewijl doch de Priesters van verscheyde Goden, Steeden en byzondere Toegewijde Tempelen en Kapellen, niet altijd konden te-gaar koomen, om over voorvallende dingen te Raadpleegen; haddenze om de Band van Eenigheyd onder malkanderen, te bewaaren, andere Verborgentheeden, in Geheyme Kisten opgeslooten, dieze wel neerstig en buyten de Kijk der Ongewijde Leeken bewaarden. Al 't geên misschien Seldenus naader aanwijst; als hy leerd, hoe men Sinesius verstaan zal, wanneer hy in zijn Lof der Kaalheyd, van de Profeeten en Priesters, deeze Taal voerd; *De Profeeten der Egiptenaaren, laaten geenzinds toe, Dat de Konstenaars van Geringe en Slegte dingen, de Beelden van haare Goden Formeeren, op datze niet en mogten in 't werk overtreeden, of het Geheym van te naa-by inzien: Doch met de Bekken der Havikken en Serpent-Eeters, die zy aan de Ingangen der Heylige plaatzen laaten Graveeren, beschimpen zy alleen 't Gemeene Volk: Maar zy zelfs klimmen af in de Heylige Onder-Aardze Grotten, daarze heymelijk haare zaaken doen. Want zy hebben* Komasteria, *dat zijn* Kisten *in welke zy, zooze zeggen, eenige ronde Klooten verbergen, over welk het Volk zeer Geemelijk worden, en zeer slegt van de Godsdienst spreeken zou, by-aldienze die zaagen. Want al wat ligt om verstaan is, Veragt het gemeenlijk; en daarom heeft het Wonderlijke Leugenen van noode; jaa 't en schijnd niet wel anders te konnen geschieden, om dat het slegts 't Gemeene Volkje is.* Dat nu ook de kennis van veele dingen, in 't algemeen by de Priesters en alle Amptenaaren van dien Naam, te vinden was, schijnd Herodotus daar in niet twijffelagtig bekend te zetten, Dat hy zelfs aangaande veele Donkere en Onzeere Zaaken, met dezelve Geraadpleegd, en Ondervraagd heeft; op dat hy de Beuzelaaryen der Hoovaardige Grieken, die van Ouds Vaders en nooyt Kinderen wilden zijn, te-gelijk met de Aal-Oudheyd der Egiptize gewoonten agterhaalde; maar niet zelden op tastelijke Leugens betrapt. Terzelver plaatze heeft hy insgelijx aangeteekend, Dat yeder Egiptize Priester by Leevenden Lijve, zijn eygen Beeldtenis, uyt Hout Gesneeden, pleeg op-te regten: Waar toe wy zijn eygen verhaal hier inlassen: Maar al-te vooren hadden Jupijns Priesters, aan Hekatéus de Histori-Schrijver, die te Thebe zijn Geslagt-Boom opreekende, en de Grondleggers van zijn Geslagt tot op den Zestienden God bragt, zoodaanig yts gedaan, 't welk zy ook aan my, als ik mijn eygen Geslagt optelde, deeden; teweeten, zy toonden my in een groote Zaal, zoo veel Houte Beelden, als ik gezegt hebbe: Want aldaar laat yder Priester by Leevenden Lijve, zijn eygen Beeldnis stellen. Dus toondenze my, Dat een yder derzelve, de Zoon van den naast Overleedenen was, en telden vervolgens, Beeld voor Beeld, tot datze die alle getoond hadden. Als nu Hekatéus zijn Geslagt opreekende, en dat op den Zestienden God bragt, Wraaktenze zijn Geslagt-Reekening, en wilden niet aanneemen 't geên van hem gezeyd wierd, te weeten; *Dat een Mensch uyt God Geteeld word.* En zy weederleyden zijn Geslagt-Reekening op deeze wijze; Dat yder Beeld een *Piromis* vertoonde, en dat d'eene *Piromis* uyt d'andere Geteeld waare, en telden alzoo, Dryhonderd en Een-en-Veertig *Piromiden*, alhoewel zy dezelve op geenen God of Held bragten. PIROMIS, is zoo veel gezeyd, als, *Eerlijk en Goed.* Ook toondenze dat alle de geene welkers Beelden daar stonden, dusdaanig geweest waaren; maar egter zeer veel van de Goden verscheelden. Nogtans beleedenze dat d'Egiptize Hoofd-Goden, voor deeze Mannen geweest waaren, en geenzinds met de Menschen verkeerd hadden, &c. Dus verre Herodoot, die ons van 't Egiptize Priesterampt, en haar Offerdienst, wel de meeste naarigt schijnd agtergelaaten te hebben; en daar in genoeg heeft laaten blijken, Dat juyst alle Oversten, Ampt-

Egiptize Priesters hielden de Geheymen der Godsdienst alleen onder häar verborgen.

Priesters in Egipten laaten yder een Houten Beeld van haar zelfs opregten.

Amptlieden en Hoovelingen, noch ook die welke voor Wijzen en Tooveraars &c. gehouden wierden, niet van even-naaby, de Plegtelijkheeden der Godsdienſt ter-hand hadden; maar in voornaame dingen des Koninks Raadsluyden waaren; hoedaanig miſſchien in de laater tijd, als Egipten onder de Grieken raakte, zeekere Hof-Prieſters en Wijzen zijn geweeſt, Demetrius Phalerius, d'Opziender van Ptolemèus Philadelphus Vermaarde Boek-Zaal, en Ariſtéus de Geheyme Vriend des Koninks, gelijk Joſefus aanteekend.

Andere zoorten van Prieſters en Hoovelingen die van de Godsdienſtige Prieſters onderſcheyden waaren. Joſefus XII. Boek Kap. 2.

Zoo men nu ook het algemeen Erfgerugt zal geloof geeven, zijn d'Egiptize Tempelen van Ouds Schoone en Cierlijke Gebouwen geweeſt, maar diebinnenwaards krielden van Gedrogtelijke Godbeelden en verminkte Dwergen, welke daar in ter Aanbiddinge waaren voorgeſteld. Gelijk wy ons zulx ook ligtelijk konnen vroedmaaken, by-aldien ons noch in Geheugen leyd, hoedaanig-een Monſtreuzen Goden-kraam, wy korts te vooren aanſchouwd hebben. Doch de Rijkheyd en Koſtelijkheyd der Tempelen zelve, magmen zig daar uyt te vooren ſtellen, Dat Euſebius in zijn Euangelize Voorbereydzelen aanteekend; Dat de Konink Oſiris, ter Eeren van Jupiter en Juno, dien hy zijn Ouders noemde, beneffens andere Goden, *Goude Tempelen* heeft geſtigt. Het geene, by-aldien dusken Pragt by hen Ouwlinx was ingevoerd, ons doet bedenklijk houden, Dat Godt zijn Volk Iſraël, desweegen belaſt heeft, aan zijn Heyligdom geen Goud noch Zilver te ſpaaren; gelijkwe naaderhand in den Tabernaakel-Bouw zullen ontwaar worden; op dat zy in haare Kindsheyd niet eenigzinds meenden, Dat haaren Godt, minder was dan d'Afgoden van Egipten, daar hyze van Verloſt en Afgezonderd had. Gelijk Salomon in zulken zin van 't Beſtek des Tempels aan de Konink Hiram zeyd, Dat dat Huys ten hoogſten Groot zou zijn, *Om dat Godt Grooter was dan alle de Goden*, 2 Kron. 2:5,9. Doch laat ons eens bezien wat onderrigt Herodotus aangaande derzelver Bouwgeſtalte geeven zal; naademaal hy niet alleen ſchijnd werk gemaakt te hebben, zommige Tempelen, welke in Egipten vermaard waaren, naauwkeurig te beſchrijven; maar ook zelfs de moeyte genoomen heeft, om naa andere Land-Geweſten te Reyzen, en de dingen die Ouwlinx van de Egiptenaars onder de Feniciers en Grieken overgeſtooven waaren, neerſtig te doorgronden. Gelijk hy dan aan zijn tweede Boek verhaald, Dat hy weegens d'afkomſt van Herkules, die voor een zeer Ouden God van Egipten gehouden word, naa Tyrus in Feniçien overſcheepte; dewijl hy gehoord had, Dat aldaar een Tempel ſtond dien Herkules was Toegewijd. Dien hy dan ook daar te zien quam; en onder veel andere Offergaaven, daar deezen Tempel meede Pronkte, twee Kolommen ſtonden, een van louter Goud, d'andere van Smaragdſteen, die des Nagts een Verligtenden Glans van haar gaaven. Doch wy willen Herodotus van Egipten hooren; niet teegenſtaande zijn meeſte zeggen, veel meer gemeenſchap heeft met de Grieken, dan wel met d'Oude Afgoderye van Egipten doorſpekt is; maar ongetwijffeld een Ouder afkomſt hebben, die by de Grieken verpoetſt zijn. In 't zelve Boek dan, daar hy van de groote Stadt *Chemnis*, in 't Thebaanze Geweſt digt by de Stadt *Nea* gewag maakt, ſpreekt hy van een Tempel die aan Perſeus, Danaës Zoon, Toegewijd en in haar Vierkante Geſtalte, ronds-om heenen met Palm-Boomen bezet was, hebbende een Steene Portaal, dat met twee Gehouwen Beelden pronkte; doch het Beeld van Perſeus zelve, wierd te midden in den Tempel gezien. Dat deezen Tempel, met deſſelfs Godheyd, een Griex en Egiptis mengel-moes is; kan men niet geheel duyſter uyt de verwarde reeden van Herodoot afneemen; ter plaatze daar hy'er aldus van ſpreekt; Deeze Chemniters verhaalen; Dat Perſeus hen dikwils uyt de Aarde, en ook dikwils in den „Tempel verſchijnd: Dat ook de Schoenen dien hy droeg, en die twee Ellen „groot waaren noch gevonden worden, en zijn Verſchijninge, heel Egipten „tot Welvaaren ſtrekt. Dit zeggen de Chemniters. Zy vertoonen ook naa de „Griekze wijze, Perſeus ter-Eeren, allerley zoorten van Strijd-Speelen, en han„gen Prijzen van Vee, Rokken en Vellen op. Wanneer ik vroeg waarom Per„ſeus

Egiptize Tempelen beſchreeven.

Tabernaakel waarom miſſchien rijklijk met Goud voorzien.

Herodoot is naauwkeurig willen zijn, om d'Egiptize Tempelen te beſchrijven.

Tempel van Perſeus te Chemnis van Herodoot beſchreeven.

„ ſeus by hen alleen plagt te verſchijnen, en zy in 't vertoonen van Strijd-Spee-„len van d'Egiptenaaren verſcheelden „ zeydenze daar op; Dat Perſeüs zijne „ Geboorte plaats in hunne Stadt vond: En dat Danaüs en Lynceüs die Chem-„ niters waaren, in Griekenland waaren overgeſcheept, eyndelijk, naa het Be-„ ſchrijven hunner Geſlagt-Boom, quaamenze op Perſeus, en zeyden dat Per-„ ſeus, wanneer hy naa Egipten was getrokken, om dezelve Oorzaak, die ook „ van de Grieken verhaald word; (te weeten om het Hoofd van Gorgon uyt Ly-„ bien te haalen,) meê by hen gekoomen waare: Dat Perſeus alle zijne Vrien-„ den gekend had, en naa dat hy hen gekend en den Naam van Chemnis uyt „ zijne Moeder verſtaan had, in Egipten gekoomen was, zoo dat hy op zijn be-„ vèl deeze Strijd-Speelen had ingevoerd. En duſdaanige God-Naamen der Grieken gebruykt dien Schrijver meer; dewijl hy ook niet zonder reeden van-gevoelen is, Dat de Grieken, dezelve van d'Egiptenaars en Feniçiers overge-noomen, en ſlegts zommige Naamen verpoetſt, andere behouden hebben. In deezervoegen verhaald hy meede, uyt de Egiptize Prieſters vernoomen te heb-ben, Dat Menes d'Eerſte Koning van Egipten en Stigter van 't Vermaarde Memfis, aldaar een groote en verhaalens-waardige Tempel ter-Eeren van Vul-kanus Gebouwd heeft. Welken Tempel, Pſammetichus, doe hy naaderhand heel Egipten Bemagtigd had, op dat hy Vulkaan te-bet Vereerde, met verſchey-de Kerk-Portaalen verbeeterde, en regt daar over, Apis ter-Eeren, een Hof (waar in Apis gehuyſveſt wierd als hy verſcheen;) ſtigte, dat doorgaans op Ko-lommen ruſte en vol Beeldwerk was: In deezen Hof ſtonden in ſtè van Kolom-men, Koloſſen, of Beelden van twaalf Ellen hoog. Glijk dan ook dezelve Hero-doot dikmaals van Vulkanus Prieſters gewag maakt: En Sethon de Koning van Egipten, beyde Konink en Prieſter van Vulkanus was. In wat voegen deeze Godheyd hier zijn Waarteeken had, ſchijnd ons Herodoot aan-te wijzen; daar hy de Kerkſchenderye van de Woedenden Kambyſes verhaalende, genoegzaam laat blijken, Dat de Beeldnis van Vulkanus niet van een Griekze, maar van een Aal-Oude Egiptize afkomſt was. Dus luyd zijn verhaal: Kambyſes bedreef „ veel Grouwelen, geduurende zijn verblijf te Memfis, uyt Dolheyd; zoo dat „ hy zelfs beval d'Oude Grafſteeden te openen, op dat hy de Dooden bekeek. „ Hy ging ook in Vulkaans Tempel, en dreef geweldig den Spot met deſſelfs „ Beeld. Want Vulkanus Beeltenis is de Beeldniſſen van die Goden zeer gelijk, „ die de Feneçiers PATAIKEN noemen, en daar meede op de Voorſteevens der „ Roey-Scheepen Pronken. Ik zal den geenen, die deeze Goden nooyt gezien „ heeft, op deezer wijze af beelden; te weeten, Datze van Gedaante eenen Pyg-„ meër gelijk zijn. Hy trad ook in den Tempel der Kabieren, daar in niemand „ mag koomen dan den Prieſter, en Verbrande de God-Beelden aldaar onder „ veele Beſchimpingen. Want ook deeze Beelden, zijn de gedagte Vulkanus-„ Beelden gelijk, waar uyt deeze Volken roemen geſprooten te zijn. Onder „ veel andere bewijs-teekenen blijkt ook, Dat Kambyſes geweldig Uytzinnig „ was, om dat hy anders de Tempels niet en zou aangerand, en de Kerk-gebaa-„ ren Beſpot hebben. Want indien yemand alle Menſchen keur gaf, om de beſte „ uyt alle Zeeden en Gewoontens uyt-te kiezen, gewiſſelijk een yder zou naa het „ onderzoeken van alle andere Zeeden, zijn eyge voor de beſte kiezen. Zulx „ Pindarus, mijns bedunkens regt gezeyd heeft; *Dat de Gewoonte der Zeeden,* „ *de Koning aller dingen is.* Dit ſchrijft Herodoot; terwijl hy onzes agtens de ver-maarde Tempel van Diana, die binnen de beroemde Stadt *Bubaſtis* was, veel naauwkeuriger in deeze woorden heeft afgebeeld: Ten tijde van de Mooren-„ landze Konink, zijn d'Egiptize Steeden zeer aangehoogd; en onder die „ voornaamelijk Bubaſtis. In deeze Stadt, is een Tempel aan BUBASTIS, die op „ 't Griex ARTHEMIS, dat is, *Diana* genoemd word, Toegewijd. Deeze „ Tempel is de gedenkweerdigſte van alle Tempelen; want men vind'er wel „ Grooter en Koſtelijker, maar geen die zoo Vermaakelijken gezigt vertoond. „ Dezelve is van deeze Geſtalte en ſtands-geleegentheyd: Al het overige, uyt-„ gezeyd

Tempel van Vulkanus door de Konink Menes te Memfis gebouwd.

Beeldnis van Vulkanus van een Egiptize afkomſt.

Tempel van Diana te Bubaſte.

„ gezeyd den Ingang is een Eyland. Naa den Ingang van deezen Tempel, loo-
„ pen ter weederzijden, twee Vlieten van den Nyl neffens malkandere, maar
„ vereenigen zig evenwel niet; yder Vliet heeft de breedte van Honderd Voe-
„ ten, weederzijds met Boomen Overſchaaduwd. Deſſelfs Ingang is Tien
„ Schreeden hoog, en met aanziënelijke Beelden van Zes Ellen verçierd. De
„ Tempel leyd in 't midden der Stadt, en laat zig van alle kanten zien; want de-
„ wijl de Stadt door 't aanhoogen der Grond-Aarde gereezen is, en den Tempel
„ zonder verplaatſt te worden, van 't begin is blijven liggen; zoo vertoond zig
„ den Tempel als een Spiegel. Van binnen ſtaat een Tempel-Woud, van hooge
„ Gepoote Boomen, met een Kapèl, waar in een Beeld ſtaat; in de Lengte en
„ Breedte is de Tempel een Staadie groot. Van deſſelfs ingang loopt een Weg,
„ die met Steenen geplaveyd en Heemel-hooge Boomen bezet is, van dry Staa-
„ dien lang en Vierhonderd Voeten breed, over het Merkt-pleyn Ooſtwaards
„ op, naa den Tempel van Merkuur. En dusdaanig is deeze Tempel Gebouwd.

Zoo zijn meede in de groote Stadt *Butis*, die teegen-over de Sebenytize Mond van de Nyl geleegen was als men uyt de Zee de Nyl-op komd Vaaren, verſcheyde Aanzienelijke Tempels geweeſt, aan Apollo en Diana Toegewijd. Byzonderlijk was aldaar de groote en Vermaarde Tempel van *Latone*, waar in de Beroemſte Vraagbaak van heel Egipten ſtond; Verçierd met zeer hooge Portaalen. Deezen Tempel heeft Herodotus zelfs gezien; en 't geên hy in die Beſchouwinge verwonderens-waardig in-agt genoomen heeft, verhaald hy in deezer voegen: De Tempel van LATONE daar in de Vraagbaak ſtaat is groot, (Verſcheyde Tempels in de groote Stadt Butis.)
„ en heeft een Portaal van Tien Schreeden hoog. 'k Zal verhaalen 't geên my
„ onder d'openbaare dingen, ten hoogſten deed verwonderen. In deeze Tem-
„ pel van Latone ſtaat een Kapèl uyt een heelen Steen Gehouwen, wiens Muu-
„ ren zoo hoog als lang zijn, te weeten Veertig Ellen. In ſté van een Dak leyd
„ over de Verdieping een anderen Steen die op de kanten Vier Ellen dik is; zoo
„ dat my deeze Kapèl het wonderlijkſte van alle Zigtbaare dingen die in dee-
„ zen Tempel zijn, te vooren quam. Het Eyland, Chemnis geheeten, is het
„ Wonderlijkſte, 't welk in een Diep en Breed Meyr by den Tempel te Butis
„ leyd, en naa 't zeggen der Egiptenaaren, Vlotbaar is; 't welk ik met verwon-
„ dering hoorde verhaalen, indien het waar is, Dat een Eyland kan Vlotten. Op
„ dit Eyland ſtaat een groote Tempel van Apollo, met dryderley Altaaren, en
„ daar op Groeyen meenigte Daadel-Boomen, en andere Vrugtbaare Boomen.
„ Waarom nu dit Eyland Vlottende is, daar af geeven d'Egiptenaars deeze ree-
„ den; Om dat Latone zeggenze, (die een van d'eerſte Agt Goden is,) alſſe in
„ de Stadt Butis woonde, daar zy haar Vraagbaak heeft, Apollo, haar van Iſis
„ aanbevoolen, op dit Eyland verbergde en by den Lijve hield: Te weeten ten
„ dien tijde, als TYPHON gekoomen was, die alle plaatzen doorzogt, om Oſi-
„ ris Zoon te vinden. Want zy zeggen, Dat Apollo en Diana de Kinderen van
„ Dionys en Iſis zijn, en Latone hunne Voedſter en Verloſter is. Apollo word
„ op 't Egiptis *Horus* genoemd; Ceres *Iſis*, maar Diana *Bubaſtis*. Eſchylus,
„ Euforions Zoon, heeft hier uyt, en nergens anders uyt getrokken, 't geên
„ ik zeg: Te weeten, Dat hy alleen onder de voorgaande Poëeten, Diana de
„ Dogter van Ceres maakt, en dat hierom het Eyland Vlottend geworden zy.
Dit zeggen d'Egiptenaars. (Tempel van Latona door Herodoot beſchreeven.)

Herodotus naaderhand in zijn Vertellinge voortvaarende, weet niet genoeg te zeggen, hoedaanige Tempel-gevaarten de Konink Amaſis in Egipten heeft doen Bouwen; alhoewel hy ze alle in 't byzonder niet en beſchrijft. Van het Tempel-Portaal, Dat deeze Konink in de Stadt Saïs, ter-Eeren van Minerva ſtigte, zeyd hy, Dat het alle andere Bouw-praalen in Groote en Voordeftige Bouwgeſtalte overtrof. Ook deed hy'er groote Kolos-Beelden, en *Androsphingen* ſtellen; waar toe hy groote Steenen in voorraad uyt de Steen-Mynen van Memfis, en uyt de Stadt Elefantine, Twintig Dag-Reyzens verre, deed afhaalen. En 't geên wel de meeſte verwondering verdiend is dit, Dat hy een Gebouw uyt een heele Steen Gehouwen, uyt de Stadt Ele- (d'Egiptize Konink Amaſis, heeft veel Tempels Gebouwd.)

Tempel of Kapelle uyt een Steen Gehouwen

ſantine deed brengen, om het zelve gevaarte aan Minerva te Heyligen; waar aan dan ook twee Duyzend ervaare Schipluyden, omtrent Dry Jaaren met overvoeren beezig waaren. Van welke Kapél men de hoegrootheyd te-gelijk met desſelfs geleegentheyd en weedervaaren, genoegzaam uyt de Beſchrijvinge van Herodotus afmeeten kan: Dit Godshuys, *zeyd hy,* is buytens-Muurs, Een-en-„ Twintig Ellen lang, Veertien breed en Agt hoog. Dit is de Maat van 't buy-„ ten Gebouw, uyt een geheelen Steen. Maar binnens-Muurs is het Agtien El-„ len en Twintig Duymen lang, Twaalf Ellen breed en Vijf hoog. Dit Huys „ ſtaat neffens den Ingang des Tempels: Want men zeyd dat het hierom in den „ Tempel niet geſleept wierd, dewijl de Bouwmeeſter onder het voortſtuwen, „ uyt Verdriet weegens den langduurigen Arbeyd, *Gezugt* had; 't welk de Ko-„ nink Amaſis zoo grooten naadenken gaf, Dat hy 't niet verder wilde voortge-„ ſleept hebben. Andere zeggen dat eenen van die met Handſpeeken den Steen „ voort arbeyde, van Amaſis Gedood wierd; en dat desſweegen 't invoeren van „ den Steen geſtaakt wierd. Boovendien heeft Amaſis onder andere groote en „ beziens-waardige werken, die hy in andere voornaame Tempels vereerd „ heeft, te Memfis in den Tempel van Vulkaan een Kolos-Beeld Vereerd, Dat „ Vijf-en't Zeeventig Voeten lang en voor den Tempel voor over-leyd. Op den „ zelfſten Vloer ſtaan te weederzijde dien grooten, twee andere Koloſſen, yder „ van Twintig Voeten hoog, uyt een heele Steen Gehouwen. Een even zoo „ grooten Steene Koloſſus leyd in dezelve Geſtalte in de Stadt Saïs. Ook heeft „ Amaſis dien grooten en beziens-waardigen Tempel van Iſis, te Memfis doen „ Bouwen, &c. Dus verre Herodoot van de Tempel-Werken die Amaſis in E-„ gipten maakte.

Waarom deeze Kapèl niet in de groote Tempel gezet is.

Tempel van Iſis te Memfis.

Maar gelijk we ſtrax te vooren aan de Vindinge van 't Jaar gedagten, alzoo ſchijnd ons zulx hier van nieuws, een welvoegzaam voorbereydzel om tot de Egiptize Feeſten en Plegtelijke Vierdaagen over-te gaan. 't Is zeeker dat de fraayſte Schrijvers daar in over-een koomen, Dat wanneer de Heliopolitaanze Prieſters, de Geſtalte van het Jaar naa de loop der Zonne hadden uytgevonden, 't zelve als doen maar beſtond uyt 360 Daagen: Het geene naa verloop van veele Jaaren, niet anders dan een byſtere Verwarringe veroorzaakte; naadien hunne Maanden metter tijd zoodaanig van plaats veranderden, dat het groot Hondsjaar van 730 *Thoyth*, welk het beginzel was van de Zoomer-Zonneſtand, aan de ingang van die *Periode*, wel tot in de Winter zou verſchooven zijn: Waar uyt dan het Egiptis Verdigtzel by Herodoot voortgekoomen is, welke zeyd, Dat in de tijd der Oudſte Koningen, *De Zonne tweemaal, haar Op en Ondergang Veranderd had:* Daar zulx alleen door de Verandering van hunne Maanden veroorzaakt was. Ten zy miſſchien, Dat men dit bequaamer op het tweederley Jaar der Egiptenaaren te paſſen heeft; te weeten het *Kerklijk* en het *Burgerlijk Jaar*: Waar van het eerſte ſlegts 360 Daagen hield, en alleen van de Prieſters aangehouden wierd, om de Feeſten der Goden, met'er tijd door alle de Daagen des Jaars te doen ſwerven: Maar het Burgerlijk Jaar had 365. Daagen; en wierd daar-en-booven ook noch om het Vierde Jaar, met eenen Dag ingeſteeken, by ons daarom een *Schrikkel-Jaar* genoemd. Maar wanneer d'Egiptize Prieſters omtrent de Jaarſtelling van 360 Daagen, wel zaagen dat dezelve met de Zonneloop niet gelijk uytquam, hebbenze noch Vijf Daagen aan 't zelve toegevoegd; die daarom EPAGÓMENAI genoemd wierden; 't geên te kennen gaf, Dat die van Ouds onder hen niet in gebruyk maar nieuwlijx bygevoegd waaren, om 't Jaar vol te maaken. Welke bezorging der Egiptize Prieſters, Plutarchus onder deeze Fabel afgeſchilderd heeft: *Als Merkurius eens met Dobbelſteenen Speelde met de Maan, zoo Won hy van haar het Twee-en Zeeventigſte deel van het Jaar, 't welk hy voegde by de* 360 *Daagen, waar uyt van Ouds het Jaar beſtond. Deeze Vijf bygevoegde Daagen noemdemen* Epagómenai, *in de welke zy de Heylige Daagen van hunne Goden Vierden.* Waar uyt het dan voortgekoomen is, Dat die Naamen van die verſcheyde EPAGÓMENAI, naa de

't Eerſte gevonden Jaar had maar 60 Daagen.

Kerklijk-Jaar waarom maar 360 Daagen had. Burger Jaar van 365 Daagen.

Jaarverandering der Egiptenaaren Fabelagtig by Plutarchus verhaald.

de Goden genaamd wierden. In deezer voegen wierd d'eerste van die Vijf Daagen OSIRIS geheeten,dewijlze hem ter-Eeren Gevierd wierd:De Tweede wierd ARSERIS genoemd; door wien Schaliger, ANUBIS wil verstaan hebben; Doch Vossius met meerder waarschijnelijkheyd, den Ouden Horus. De Derde wierd aan TYPHON toegeëygend; de Vierde aan ISIS, en de laatste, aan NEPTHA de Vrouwe van TYPHON en Zuster van Isis. Schaliger doet hier by, Dat d'Egiptenaars deeze loop van het Jaar gewoon waaren door een *Slange* af-te beelden, *Neisi* genoemd, welke in een ronde Kring gekromd een deel van de Steert in de Mond houd; waar door zy naa zijn meeninge, wilden te kennen geeven, Dat de Gedaante van het Jaar niet volmaakt was, zonder dat die Vijf Daagen aan het zelve wierden toegevoegt. Gelijk dan ook naa zijn zeggen, de Kopten, dat zijn d'Oude Egiptenaars, het eynde van het Jaar noch heeden ten daage, *Neisi* noemen. Doch hier van zullen wy korts hier naa verscheyde waarneemingen by brengen, die de moeyte waard zijn dat w'er ons een weynig meede beezig houden. Om dan ook de voornaamste Feest-Daagen der Egiptenaaren van wat naader by te bezien; lust ons voor-af by te zetten, 't geene Herodotus verhaald van de verscheyde By-eenkomsten welke d'Egiptenaaren, als byzondere Vierdaagen ter-Eeren hunner voornaame Goden, gewoon waaren by de hand te neemen.

Jaar by d'Egiptenaars hoe door een Slange afgebeeld.

Dus luyd zijn Vertelling: „De wijze van de Vraagbaaken in de Tempels Raad te pleegen, en Voorspellingen af-te haalen, is uyt Egipten voortgekoomen; en zijn derhalven d'eerste geweest die *Vergaaderingen*, *Reyen*, en 't *Zaamenspraaken* met de Goden, door Gods-Tolken hebben ingevoerd; en daar naa hebben de Grieken dat van hen geleerd;dewijl het kennelijk is, Dat deeze Egiptize dingen van Ouds-her, maar by de Griekze onlanx ingevoerd zijn. De Egiptenaars houden ook niet eenmaal 's Jaars, maar zeer dikwils Vergaaderingen: Waar van de voornaamste en Volkrijkste in de Stadt Bubastis, ter-Eere van Diana geschieden. De tweede word in de Stadt Busiris ter-Eere van Isis aangesteld: Inwelke Stadt, die te midden van 't Egiptize Land-Gewest DELTHA, geleegen is, een overgroote Tempel ter-Eeren van Isis gestigt is. Isis is de geene die op 't Griex *Ceres* genoemd word. De Derde Vergaaderingen geschieden te Saïs, ter-Eeren van de Zon.De Zesde in de Stadt Pampremis,ter-Eere van Mars.Wanneerze zig naa de Stadt Bubastis begeeven, gaanze aldus te werk: Mannen en Vrouwen Vaaren met elkandre, en in yder Schip bevind zig van beyds een groote meenigte. Onder het Vaaren zitten ettelijke Vrouwen met de Rinkel-Trommel in de Hand, geduurig te Raazen; maar de Mannen Speelen op de Fleuyt; al 't ander Man en Vrouw-Volk, Deund een Liedjen, en klapt in de Handen. In yder Stadt daarze onderweegs aanleggen, gaanze aldus te werk: Zommige Vrouwen doen gelijkwe gezeyd hebben, andere roepen de Vrouwen van de Stadt toe,en Jouwenze uyt;andere Danssen,terwijl geen ondert Gezelschap ontbreeken, die opstaan en hun Schaamelheyd dertelijk ontblooten. Dit doenze in elke Stadt die aan de Riviere geleegen is. Alsse nu de Stadt Bubastis genaaderd zijn; houdenze Feest-Dag met het Offeren van Groote Slagt-Offeren; en op deezen Vier-Dag word meer Wijns verslonden, als in 't gantze Jaar. Aldaar koomen naa het zeggen der Inwoonders,wel 't Zeeventig-Duyzend zoo Mannen als Vrouwen by malkandere, behalven de Kinderen. Dit geschied in deeze Stadt. Maar op wat wijze zy Isis ter-Eeren in de Stadt Busiris het Feest Vieren, daar af is te vooren gesprooken: Want naa het Offeren worden al de Mannen en Vrouwen, die veele Duyzenden sterk zijn, Geslaagen. Alhoewel my niet Geoorloft is te zeggen, waar meede zy Geslaagen worden. Maar alle de Kaaren die Egipten Bewoonen, doen noch meer dan deeze,dewijlze ook hun Voorhoofd met Deegens Quetzen: Waar aan men bespeuren kan, datze Vreemdelingen en geen Egiptenaars zijn. Alsse nu in de Stadt Saïs te zaamen koomen om te Offeren, ontsteekenze alle des Nagts onder den blooten Heemel, rond-om de Huyzen, Keerzen van Zout en Honing, en dit Feest is *Keers-Branding* genoemd. De Egiptenaars die zig op deeze By-eenkomst niet en laaten vinden;

Feest-Daagen en By-eenkomsten der Egiptenaaren.

En waar die voornaamelijk gehouden wierden.

Feestelijke Zaamenkomst te Bubastis.

Die Dertel en Schaamteloos genoeg toegaat.

Feest der Keersbranding door heel Egipten Gevierd.

neemen even wel de zelfsten Nagt van deeze Offerhande waar, en ontsteeken Keerzen; zulx niet alleen in de Stadt Saïs, maar ook door geheel Egipten Keerzen Ontsteekenworden. Waar door nu juyst deeze Nagt, aan d'Eer van het Ontsteeken der Keerzen geraakt is, daar af word een verborgen Reeden verhaald. Al die de Stadt Heliopolis en Butis aandoen, doen daar alleen maar Offerhande. Als de Zonne aan 't Duyken is, zijn eenige weynige Priesters omtrent de Beelden doende; maar de meeste staan met Houte Knodzen in de Hand voor den ingang des Tempels. Andere die hunne Kerkbeloften voldoen, en over de Duyzend sterk zijn, staan insgelijx met een Knods in de Vuyst teegens hen over. Zy brengenze ook een Houten Beeld, Dat in een Houte Vergulde * Kapèl staat, 's Daags te vooren in een ander Heylig Huys; en eenige weynige, dien de Dienst des Beelds aanbevoolen is, gaan voor een Waagen met Vier Wielen, daar op deeze Kapèl met het Beeld, dat daar in staat, gevoerd word. De geenen die in het Portaal des Tempels staan, beletten deeze Trekkers het ingaan in den Tempel; maar de geenen die hunne Beloften voldoen en den God helpen, Slaan deeze en Verdeedigen zig zelfs: Waar uyt dan een fel Knods-Gevegt ontstaat; en Slaan zig de Vegters zoo vinnig op de Kop, Dat veelen schijnen aan de Wonde te zullen Sterven: Alhoewel d'Egiptenaars zeggen, Dat nooyt yemand daar aan Gestorven is. 's Lands Inboorlingen zeggen, Dat deeze Byeenkomst, uyt deeze Oorzaak is ingevoerd; te weeten, Dat de Moeder van Mars eertijds deezen Tempel Bewoonde, en deezen Mars, als hy tot zijn Jaaren gekoomen en Manbaar geworden was, zijn Moeder Beslaapen wilde; doch dat de Dienaars van de Moeder, om datze hem te vooren nooyt gezien hadden, niet en wilden in den Tempel laaten koomen, maar wegjoegen: Dat hy uyt zeekere andere Stadt veel Volks met zig gebragt, en de Dienaars swaarlijk Gestraft had, en toen tot zijn Moeder was Ingegaan. En uyt deeze Oorzaak zeggen d'Inwoonders is dit Slaan der Knodzen, ter Gedagtenis van Mars Plegtelijk ingevoerd. Deeze zijn ook d'eerste Volken geweest, die het voor een Grouwelstuk houden, het Vrouw-Volk in de Tempels te Bekennen, of Ongewassen van dat werk in de Tempels te koomen. Want by-naa alle andere Volken, behalven d'Egiptenaars en Grieken, Beslaapen de Vrouwen in de Tempels; en staan naa het Byslaapen van de Vrouwen op, en gaan Ongewassen in de Tempels; dewijlze gelooven, Dat de Menschen even eens als alle andere Dieren zijn. Want men zeyd, Dat allerley slag van Vee en Gevoogelte, in de Tempels Verzaameld: En by-aldien dit den Goden niet aangenaam was, ten minsten *Zeggenze*, zou dit het Gedierte niet doen.,, Dus verre Herodotus. Die ons door zijn Verhaal genoegzaame aanleyding geeft, om den Oorsprong van het *Feest der Keers-Bandinge*, uyt zommiger Geleerde bedenkingen naa te spooren. Kircherus den Oorsprong der Lampen onderzoekende, heeft 't een en 't ander daar van bygebragt, dat tot deeze Aal-Oude gewoonte ter snè diend. Dat het Vyer, *zeyd hy*, een Waarteeken van den *Onder-Aardzen* OSIRIS is, dien de Grieken *Pluto*, andere Vulkanus noemen, word van de meeste geloofd. En gelijk buyten de Vyerige Verwe, in de gantze Natuur der beneedenste dingen, niets voortreffelijker noch van hooger Noodzaakelijkheyd is dan het Vyer, (dat de grootste gelijkheyd met de Zonne heeft,) alzoo hebben d'Egiptenaars en alle die de Zonne Aanbaaden, met alle vlijt bezorgd, dat'er niets aan desselfs Dienst mogt ontbreeken, of dat'er een ander Waarteeken zou moogen gevonden worden, Dat die Godheyd naader quam dan het Vyer, op datze de Zonne door desselfs Ligt Vereerden. Hier van daan is dat Plegtelijke *Feest der Keers-Brandinge*, of *Lamp-Ontsteekinge* voortgekoomen, van welke Herodotus aan zijn tweede Boek gewag maakt. Doch welk de Reeden van die Heylige Instelling zy geweest, leerd ons Manethon by Syncellus: Naamelijk, dat wanneer TYPHON Osiris Gedood had, gants Egiptenland met een dikke Duysternis overschaaduwd wierd: Over welk een Nâär Overval, de Priesters verschrikt, de Godspraaken om Raad gevraagd hebben: En tot antwoord kreegen; Dat de Duysternis van Egipten niet

* Tente of Paveljoen.

Knods-gevegt voor de Deure des Tempels gehouden.

En waar van daan ingevoerd.

Egiptenaars willen haar Vrouwen in de Tempels niet Bekennen als andere Volken.

d'Oorspronk van het Feest der Keers-branding.

Het Vyer als een Wegwijken van de Zonne aangemerkt heeft het aansteeken van Lampen tot der Egiptenaaren Godsdienst ingevoerd.

Duysternis over Egipten weegen

niet Opklaaren zou, voor dat men de Geeſt van den Gedooden Oſiris, door de Ligtende Vlammen van meenigte Brandende Lampen Verzoende. Het welke, wanneer zulx geſchiede, de Donkerheyd heel-en-al doen verdwijnen, en 't gewenſte Ligt weederom over d'Aarde gebragt heeft. Ter welker Gedagtenis dan het Jaar-Feeſt van het aanſteeken der Lampen ingeſteld, en met veel yver onderhouden is. Andere zijn van meening, Dat het Feeſt der Lamp-ontſteeking, zijn Oorſprong van de Tien Plaagen genoomen heeft, waar meede Moſes door Hulp der Goddelijke Magt, Egipten op verſcheyde wijzen Geſlaagen heeft; en onder welke de Taſtelijke Duyſternis over 't gantze Land, geen van de minſte zy geweeſt. Waar heenen het geloof van Kircherus met zommige Godsgeleerde Uytleggers ſchijnd te hellen; overmids zy van gedagten zijn, Dat de Egiptenaars veele dingen die de Hebreen aangaan, onder bymenging van haare eygen Bygeloovige Fabelen, haar zelven hebben toegeëygend. Nogtans ontbreeken daar geen die het waarſchijnelijker dunkt, Dat dit werk door Verborgene reeden bedekt, aan Oſiris de Beſchermer der Heemelze Ligten en Geſternte, is ingeſteld; dewijl doch Oſiris doorgaans als de Zonne-God, met de grootſte agting ge-Eerd is. En naadien'er aan de Zon, die men van Ouds *'t Heemels Vyer* noemde, in deeze beneedenſte Weereld, niets gelijker is dan het Vyer, hebbenze geoordeeld, Dat dezelve op geen beeter maniere als door 't ontſteeken van veele Ligten, kon ge-Eerd worden. Zulx Seneka en Suidas heel wel gezeyd hebben, Dat het Vyer een kennelijk Waarteeken van deeze Godsdienſt geworden is; gelijk Beroaldus over Apuléjus verklaard; als meede Plutarchus. Waar uyt dan ook zonder twijffel, deeze Bygeloovigheyd voortgeſprooten is, Dat een Brandende Lamp of Fakkel-Ligt, met een geweldige Uytbluſſinge uyt te dompen, voor een groote Miſdaad gehouden wierd. En daarom, wanneer zy Olye in een Lamp gedaan hadden, lietenze dezelve zonder uytbluſſen Branden, tot de Vlam al de Olye verteerd had, en de Lamp door gebrek aan Voedzel Uytging; het welke geſchied zijnde; gaavenze weeder nieuwe voorraad van Olye; en zulx alles uyt Eerbied teegens 't Vyer, gelijk by Plutarchus verhaald word: Of gelijk een ander by den zelven wil, om aan geen Bezielde Hoofdſtof, de Dood aan te brengen: Of miſſchien op dat niet yemand de Lamp Uytbluſſende, zou ſchijnen anderen het Ligt te misgunnen. Maar om weeder tot de Heylige reeden van het Feeſt der Lamp-Ontſteeking te keeren, diend men te weeten, Datter noch verſcheyde andere gevoelens zijn: Want eenige die meenen, Dat d'Egiptenaars gewoon waaren Lampen t' Ontſteeken, om met de groote Godinne Iſis, haaren Oſiris op te zoeken; want men zeyd dat deeze Zoeking van Oſiris, onder het uytſtorten van veele Traanen geſchiede; en dat dezelve voornaamelijk ook niet in de Rouw-Plegten van Iſis ontbraaken: Want zulx geſchiede volgens Plutarchus op de Volle Maan, voor Daag in de Duyſternis. En willende de Maan, dat is, *Iſis*, geleyden, Ontſtaakenze veele Lampen en zogten Oſiris onder groot Rouw-bedrijf; geloovende door deeze Godsdienſt, Overvloed van alle Goed te verkrijgen. Doch hoe het hier meede mag geleegen zijn; dit houden wy met zommige voor-vaſt, Dat de nooyt genoeg-Gezogte Oſiris, niet anders dan de Zonne, de Stigter des Leevens beteekend: Den welken, wanneer hy haar door de Duyſternis van de Goddelijke Hand toegezonden, ſcheen ontrokken te zijn, en de Dood der Eerſt-Geboorne, op die dikke Donkerheyd gevolgd was, iſſer volgens 't Getuygenis der H. Schrift, een Nâår Geſchrey in Egipten ontſtaan, dewijl'er geen Huys was, daar in niet een Dood Lijk gevonden wierd, Exod. 12:30. Zulx daar niet aan ſchijnd te moeten getwijffeld worden, of het Feeſt der Lampen om Oſiris te Bevreedigen, is weegens zulk-een nooyt gehoorde geſchiedenis ingeſteld, en by de Naakoomelingen door gants Egipten, als een Jaar-Feeſt onderhouden. Waar van dan Apulèjus gezeyd heeft; *Daar en-booven, zoo gaat een groote meenigte van Mans en Vrouwen, met Lampen en Toortzen en allerhande zoorten van Fakkel-Ligten in de Handen, en Verzoenen de Wortel des ligts en der Heemelzer Geſternten.* &c. Ziet meede wat in de *Joodſe

de Dood van Oſiris verzierd.

Bedenking over de Duyſternis van Egipten, ten tijde van Moſes.

Lampen uyt te Bluſſen by de Oude voor een Miſdaad gehouden.

Lampen op het Feeſt der Zoeking van Oſiris, ontſteeken.

En zulx bedenklijk zeederd het Slaan der Eerſt-Geboorne ingevoerd.

* Joodze

Oudheeden op 't 1394 Blad. &c.

ſe Oudheeden, aangaande *Het Beweenen van den* THAMMUZ, uyt Ezech. 8:14. is aangemerkt. Of nu deeze Aal-Oude gewoonte der Lamp-Ontſteeking, tot de laatere tijden overgegaan zy; of aan Joden en Grieken geleegentheyd tot eenige naa-aaping verſchaft heeft, (zoo dat'er zelfs ten laatſten ook yts diergelijx by den Kriſtenen in gebruyk geraakt is;) zou men miſſchien weegens de gelijkſtemmigheyd der Ceremonien moogen bedenklijk houden; naademaal den Oorſprong die elk voor zig, van een byzondere afkomſt weet by te brengen, naauwlijx d'onderzoekinge doorſtaan kan.

Of niet eenige Scheemering van dit Feeſt der Lampen by Joden en Kriſtenen overgebleeven is.

Als dan in 't eerſte Boek der Macchabeen op 't 4de Kapittel, van de Herſtellinge des Tempels gewag gemaakt word; ziet men daar uyt niet alleen dat Judas Macchabeus, deſweegen een Jaarlijx Feeſt inſteld; maar dat ook dat zelve Feeſt, onder den Naam van *De Vernieuwing des Tempels*, ten tijde van de Zaligmaaker, by de Joden onderhouden is geworden; Joh. 10: 22. alwaar zommige Overzetten; *Ende het was het Feeſt der vernieuwinge des Tempels te Jeruſalem*; andere; *'t Feeſt der Inwyjinge des Tempels.*

't Joodſe Feeſt van de Vernieuwing des Tempels, Joh. 10: 22.

Welk Feeſt naaderhand by de Joden, als een *Feeſt der Lampen* of *Ontſteeking der Ligten* onderhouden, en zelfs by Joſefus zoodaanig genoemd is, niet teegenſtaande wy daar van weynig beſcheyd in de Macchabeeze Hiſtorie vinden, waar in alleen gezeyd word; *Zy Ontſtaaken de Lampen op den Kandelaar*, en *zy gaaven Ligt in den Tempel*, 1 Macch. 4:50. Zulx Joſefus, als in 't onzeeker, daar byvoegt; Dat deeze Viertijd miſſchien daarom de Naam van *Het Feeſt der Ligten* gekreegen heeft, om dat haar op dien tijd, *Zulkeen Ligt van Geluk verſcheenen was.*

En hoe ook een Feeſt der Lampen genoemd. Joſef. XII. Boek Kap. XI.

En gelijk de Geleerde Seldenus deeze dingen in zijn Boeken van de SYNEDRIEN of *Regtbanken der Hebreën*, ook niet overgeſlaagen heeft; luſt ons beknoptelijk yts uyt hem hier in-te laſſen; en de reſt daar van terſtond uyt Buxtorf en de Rabbijnen af-te doen.

Oorſprong van der Joden Feeſt. d'Ontſteeking der Lampen door Seldenus naageſpoord.

In het Feeſt „ der Macchabeeze Vernieuwing of Inwyjing des Tempels, *zeyd hy*, wierd het „ Feeſt van de *Ontſteeking der Ligten* gehouden. Even gelijk het Jaar-Feeſt der „ Grieken van 't Ontſteeken der Toortzen; en by de Kriſtenen ouwlinx, het „ *Feeſt der Verſchyninge*, ter Gedagtenis van de Omhelzinge Simeons in den „ Tempel; neemende het Kindeken Jeſus onder een heerlijke Lofzang in zijn „ Ermen, Luce 2: 28, 32. Welk Feeſt volgens d'Inſtelling van Paus Pelagius „ en Juſtinianus d'eerſte, op den tweeden Dag van * Sprokkel-Maand, te-gelijk „ met het Feeſt van de Reyniging der H. Moeder-Maagd Maria, dat op die tijd „ inviel, is onderhouden geworden: By de Syriers anders, *Den Ingang onzes* „ *Heeren in den Tempel*, genoemd. Waar toe dan ook gezeyd word, Dat de „ Paus Sergius, omtrent het Jaar naa Kriſtus 690, of onder Juſtinianus de twee- „ de, een groot getal Keerſſen tot de Plegtelijke Viering van dit Feeſt beſteld „ heeft, waar van het ook de Naam van *Keers-Mis*, *Ligt-Mis*, of *Marien* „ *Ligt-Mis* draagd.

* Februarius.

Oorſprong van Vrouw Ligt-Mis Dag.

(En miſſchien aanleyding tot den Oorſprong van 't woord, KERMIS gegeeven heeft; ten zy dan dat yemand meend, Dat men'er yts van de Naam der *Kriſtenen* in hooren moet, als of men *Kriſt-Mis* zey. Gelijk men zulx niet oneygentlijk in de Naam van den Feeſt-Dag verneemd, die wy door verval van KRIST-DAG, *Kers-Dag* noemen. En zoo beteekend ook *Kerſtenen*, Doopen; dat is tot het Kriſtendom Inwijen, en *Kerſpel*, het Doop-Vat of Vonte, en ook een *Parochie*, even als *Kriſtme*, het Heylig Olyzel beteekend.) Doch „ de Macchabeeze Ontſteeking der Ligten, is gelijk een aankleevend deel van „ de Vernieuwinge des Tempels; of een byzonder byvoegzel, of Feeſt voor „ zig zelven geweeſt; Dat met d'Herſtellinge des Tempels zaamen ging. Maar „ hier ſchijnen Joſefus met de Talmudiſten, aangaande d'Oorzaak, zoo van 't „ Ontſteeken der Ligten, als van het Feeſt zelve, niet al te eens-gezind, *Wy* „ *houden een Vier-tyd*, zeyd Joſefus; *die wy het* Feeſt der Ligten *noemen, om* „ *dat ons miſſchien buyten hôôp, zoo grooten Geluk verſcheenen is.* Of gelijk „ Ruffinus Vertaald; *Om dat ons dit heerlyk Ligt tot onderhoud der Godsdienſt* „ *verſcheenen is.* Doch de Rabbijnen hebben een andere Oorzaak bygebragt, of „ waarſchijnelijk uyt hun poot gezoogen: Willende dat zoo wel dit Feeſt als d'Ont-

„ d'Onſteekinge der Lampen, zijn Oorſprong uyt een voornaam Wonderwerk „ ontleend heeft, welke ten tijde van de Macchabeëze Vernieuwing des Tem- „ pels, en herſtel der Kerk-Zeeden voorviel; gelijk dat opentlijk by de Tal- „ mudiſten gevonden word. Want gelijk we uyt de H. Schrift weeten, Datter in „ den Tabernaakel, Zeeven Lampen tot den Kandelaar behoorden, die met „ zuyvere Olye opgevuld, geduurig Brandende gehouden wierden; en datter „ naaderhand onder Salomon, Tien zoodaanige Lugters, yder met zijn Lam- „ pen, tot Verligtinge van 't Heyligdom des Tempels geweeſt zijn, waar aan „ insgelijx nooyt Overvloed van Reyne Olye ontbrak: Jaa dat zulx ook meede „ in den tweeden Tempel zy geweeſt, die Antiochus Epiphanes Ontheylig- „ de, beneffens alle andere Heyligdommen des Huyzes, en gelijk de Talmu- „ diſten zeggen, ook zelfs al de Voorraad der H. Olye, dien hy daar vond, zoo- „ daanig ſchoon weg-nam en Ontreynigde, datter ten tijde wanneer den Tem- „ pel naaderhand Gereynigd, en den Godsdienſt in alle deelen herſteld wierd, „ ter naauwer-nood maar een kleen Kruykje met Heylige Olye, in zeekere hey- „ melijke plaatze gevonden wierd, Dat met des Hoogen-Prieſters Zeegel-Ring „ Verzeegeld zijnde, genoeg te kennen gaf, Dat deeze Olye onaangeroerd, en „ Zuyver gebleeven was. En alhoewel het gevonden Olye-Kruykje zoo wey- „ nig inhield, Dat het naauwlijx de Lampen voor eenen Dag voorzien konde, „ is nogtans door een byzondere Wonderdaad Gods, de Kruyk geduurende de „ Agt Daagen der Inwyjing t'elkens zoodaanig met nieuwe Olye vermeerderd; „ Dat de Kruyk altijd vol zijnde, men al de Lampen daagelijks heeft konnen voe- „ den. Hoeveel tijd daar dan ook juyſt van nooden was om andere Olye, die „ tot deeze Plegtigheyd bequaam was, van nieuws by de hand te hebben; ver- „ mids d'afgeleegentheyd der plaatze alwaar deeze Olyven moeſten afgeleezen „ en Uytgeperſt worden. En tot Gedagtenis van dit Wonderwerk hebben de „ Joden, op het Feeſt *Van de Vernieuwinge des Tempels*; zoo lang als zy zee- „ derd geſtaan heeft, zeer veele Ligten Ontſteeken, en die telkens op dien tijd „ in haare Synagogen en Woonhuyzen, Brandende gehouden; gelijk zulx in „ de Babylonize *Gemara* te zien is. Onder-en-tuſſen wordender veele Joden ge- „ vonden, die dit Feeſt veel liever met Eeten en Drinken ver-Eeren, als groot „ geloof aan die verhaalde Wonderdaad geeven; dewijl noch by Joſefus, noch „ in de Boeken der Macchabeën, van die Oly-Kruyk gewag te vinden is. Ge- „ lijk dan ook d'onzeekerheyd daar van, uyt Rabbi Azarias, en al die bewim- „ pelingen waar meede de heedensdaagze Joden, hun Smulagtige gewoonten, „ met welkze dit Feeſt Vieren, tragten te Verniſſen, genoegzaam af-te neemen is. Het geene om dat zulx van de neerſtige Buxtorf omſtandelijk aangeteekend is, ons verpligt, Dat wy 't hier tot naader verklaaring van Seldenus ingekorte Reedenen by zetten. Die dan aldus van dit Feeſt Schrijft: In het eerſte Boek der Macchabeën, leeſt men dat het Feeſt van de Inwyjinge of *Vernieuwinge des Tempels* ingeſteld is, ter Gedagtenis van den voortreffelijken Held Judas Macchabéus uyt het Geſlagte der Aſſamoneën geſprooten; en welke naa de Dood van zijn Vader Matthatias, de Grieken, of Syriers, die Jeruſalem Ingenoomen en den Tempel Ontheyligd hadden, Overwon; en de Stadt Bemagtigd hebbende, den Tempel op den xxv. Dag der Maand *Chaſleu*, weederom Inwijde, naa dat de Joden omtrent Dry Jaaren en een half, niet dan alle Smaad en Hoon, en Ontreyniging des Tempels, en Brand-Altaar en H. Olye geleeden hadden: En Judas derhalven een Feeſt inſtelde, Dat Jaarlijks Agt Daagen lang zou Gevierd worden. Want alzoo luyden de woorden der Inſtellinge, die aan 't eerſte Boek der Macchabeën op 't 4de Hoofdſtuk in deezervoegen gevonden worden: *Ende Judas met zijne Broederen, ende de gantze Vergaaderinge Iſraëls Ordonneerde, dat de Daagen der Inwyjing des Altaars op haare tijden, Jaar naa Jaar, Agt Daagen lang, van den Vijf-en-Twintigſten Dag der Maand Chaſleu zoude gehouden worden met Vreugde en Blijdſchap.* Dit zeyd de Macchabeëze Hiſtori-Schrijver. Doch de laatere Joden, die dit Feeſt *Chanuccah* noemen, Schrij-

Der Talmudiſten meening aangaande der Joden Feeſt der Lamp-Ontſteeking.

1 Macch. 4. Der Joden Feeſt van de Inwyjing des Tempels uyt Buxtorf naader aangeweezen.

vers. 59.

En zulx aan de her-vinding der H. Olye toege-schreeven.

Schrijven 't zelve een anderen Oorsprong toe; naamelijk, Dat het ingesteld is ter Gedagtenis van zeeker Wonderdaad die Godt, haar omtrent de Vinding van de H. Olye gedaan heeft; te weeten, Dat wanneer onder de Verwoestinge des Tempels onder Antiochus, geen Zuyvere Olye tot de Lampen des Gouden Kandelaars meer gevonden wierd; hy haar een kleen Kruykje met Olye in een verborgene plaatze ontdekte, welke voor de tijd van Agt Daagen, genoegzaame Olye voor de Lampen verschafte, zonder te Verminderen, daar die Maat nogtans niet zoo veel inhield, als voor eenen Nagt genoeg was. Van welke zeldzaame Geschiedenis, de Joden dit Verhaal doen: Wanneer de * Grieken „ in den Tempel gegaan waaren, hebbenze de gantze Voorraad der H. Olye, „ Verontreynigd; terwijl zy Afgodize Offerhanden daar ingebragt hadden, „ die het Heyligdom Onreyn maakten. Maar als de Hand van de Kinderen der „ Macchabeën, te weeten des Hoogen-Priesters Jonathan, Magtiger geworden „ was, en de Grieken Overwonnen had; hebben zy den Tempel doorzoeken- „ de, van de H. Olye niets meer dan een kleen Kruykje, onder d'Aarde Verbor- „ gen gevonden; waar uyt zy niet alleen ontwaar wierden, Dat de Vyanden dit „ Kruykje niet en hadden konnen weg-neemen, maar zy merkten ook, dat „ terwijl het zelve met het Merk van den Hoogen-Priester Verzeegeld was, de „ Grieken deeze Olye onaangeraakt gelaaten hadden; zoo datze die voor Zuy- „ vere Olye, om de Lampen aante steeken, gehouden hebben; gelijkze dan ook „ deeden, alhoewel daar Schaars voor eenen Dag genoeg was. Doch wat isser ge- „ beurd? Een groot Wonder voorzeeker? Want naadien doe ter-tijd alle de Jo- „ den Onreyn geagt wierden weegens d'aanraaking der Dooden, (want zy had- „ den de Verslaagene Heydenen behandeld;) waarenze geenzinds in staat om „ Zuyvere Olye van nieuws te bereyden, of die te bekoomen voor den Zeeven- „ den Dag haarder Reyniging; daar-en-booven was hen noch eenen Dag noo- „ dig tot het Stooten der Olyven, en Uytperssen der Olye; onder welke tijd de „ Lampen niet en hadden konnen Ontsteeken worden: Zoo heeft haar Godt „ met een Wonderdaad bygestaan, en verzorgd datze uyt dit Oly-Kruykje, de „ Lampen van den Kandelaar, Agt-Daagen lang Ontsteeken hebben, tot zy „ weederom Reyne Olye voor het volgende Jaar Perssen konden. Zulx ter Ge- „ dagtenis van dit Wonderwerk, een Feest ingesteld is, Dat Agt Daagen lang „ Gevierd wierd. In welke tijd zy Godt Lofzangen Zongen, en Dankten voor „ deeze Weldaad, &c. En naadien de Joden doe ter-tijd, niet overgeleeverd „ zijn in de Handen der Vorsten dieze om 't Leeven wilden brengen, even als „ ten tijde Hamans, maar het Volk Gods alleen door veelerley Plaagen tot Af- „ val en Verloochening des Geloofs zogten te brengen; is egter de Hand van „ Israël, door de Genaade Gods zoo magtig teegens het Woeden der Vyanden „ geworden, datze niets hebben uytgeregt. Daarom hebben de Oude Vroomen „ onder ons Volk ingesteld, Dat men Godt in deeze Daagen Looven en Prijzen „ zou; hem Dankende datze in zijnen Dienst stantvastelijk waaren staande ge- „ bleeven. Zoo nogtans, Datze dit Feest niet en moeten doorbrengen met Bank- „ ketteren en Vroolijk zaamen Drinken, als het Feest *Purim*. En dit zeyd de Vertellinge der Joden. Nogtans brengenze dit Feest heedensdaags veel liever door, met Slamp-Pampen, Drinken en andere Vermaakelijkheeden; en Blanketten hun doen hier meede, Dat in deeze Daagen ook de Gedagtenisviering invald, van de Inwyjing des Altaars in de Woestijne. Gelijk dan ook zommige Joden daar by-voegen, dat men in deeze Gasteryen, Kaas en Zoetemelk moet Eeten, om datze beyde den Mensche Dienen tot den Slaap: En zulx ter Geheugenis van het Wonder dat door Judith geschied is, welke den Vyandigen Holofernes met Melk en Kaas in Slaap gezust, en alzoo het Hoofd Afgeklonken heeft. Terwijl dan d'Instelling van dit Feest ziet op het Wonder datter omtrent de Lampen gebeurd is, hebben de Joden gewild dat men geduurende deeze Agt Nagten, Lampen in alle Huyzen aansteeken zal. Zy gebruyken daar toe gemeenlijk Olye van Olyven gestooten, dewijl het Wonderwerk insgelijks daar

* Verstaat de Syries, onder Antyochus Epiphanes, by deezen Schrijver en de Joden, doorgaans, 't Rijk der Grieken genoemd.

Exod. 29: 36, 37. en Num. 7.

Lampen waarom op het Feest van de Inwyjing des Tempels ontsteeken.

daar omtrent is beezig geweest. Doch indien zy dien gebrek hebben, beezigen zy nogtans liever andere Olye dan Wasch. In de Eerste Nagt, Ontsteeken zy Een, in de Tweede Twee, in de Derde Dry, en zoo vervolgens yder Dag een Lemmèt meer; of zoo veel enkele Lampen alsser Daagen verscheenen zijn. Zomtijds hebben zy een Olye-Kom, of Schaal in Huys, die met Agt verschey- de Lemmetten toegerigt is; of ook wel een Kandelaar die te-gelijk met Agt Was-Keerzen gestoffeerd is; en steekenze vervolgens de Daagen van het Feest aan. En op datze dit Wonderwerk des-te meer zouden schijnen uyt-te breyden, is hen bevoolen deeze Lampen heel naa-by aan de Voordeure des Huyses, of omtrent de Venster te stellen. Ook moetze aan de Linker zijde Van den Ingang geplaatst of opgehangen worden, op dat de *Mesusah*, aan de Deur-Post, ter Reg- ter, en de Lamp ter Slinker-Hand, zy alzoo tussen Twee Geboden zouden Uyt en Ingaan. Doch die in de Synagoge Ontsteeken word, word aan de Reg- ter-Hand geplaatst, omtrent XX Palmen van den Ingang, en Tien Palmen van de Aarde opwaards. Dezelve moeten naa den Ondergang der Zonne Aangestee- ken worden, om dat de Glans van het Ligt als dan klaarder gezien word, en de Gedagtenis des Wonderwerks kragtiger als by den Dag doed doorstraalen. Zoo draa de Lamp Ontsteeken is, is dit Gebod te-gelijk begonnen en volbragt: Want zy zeggen dat'er niets belast word, *Als Lampen Aan-te steeken.* Waarom daar ook geen swaarigheyd gemaakt word, schoon de Lamp voor den tijd uyt- gaat; en zy word ook niet weeder van nieuws Ontsteeken; voornaamelijk niet zooze slegts een Half-Uur lang Gebrand heeft. En alhoewel het Werken op deeze Daagen niet Verbooden is, is't nogtans niet Geoorloofd eenig Huyswerk by dit Ligt te doen; maar men moeter een ander toe gebruyken. De Vrouwen Ontsteeken ook deeze Lampen, wantze waaren insgelijx onder dit Wonder- werk begreepen; het zy dan om dat de Vyanden haar ook getragt hebben van de Joodse Godsdienst af-te troonen, waar inze Godt bewaard heeft; of wel dat het Wonderwerk der Verlossinge gebeurd is door het Wijf Judith. In de Syna- goge Leezen zy op deeze Dag uyt Num. 7. alwaar van de Inwyjing des Taber- naakels gehandeld word. Want zy zeggen datze door Overleeveringe weeten, Dat de Bouwinge des Tabernaakels, op den XXV^ste^ der Maand *Chasleu* voleyn- digt is; en dat insgelijx op dezelve tijd, het Wonderwerk gebeurd is, welk zy in het Feest CHANUCCAH, of der *Inwyjing* prijzen. En in deezer voegen word dan dien Dag even zoo gehouden, als of het Heyligdom van nieuws Ge- heyligd was, naa dat het van de Grieken Verontreynigd was. Wanneer zy op den Eersten Avond, het Eerste Ligt Aansteeken, spreekenze deeze woorden; *Gezeegend zy Godt* &c. *Die ons Geheyligd heeft door zijne Gebooden, en bevoo- len heeft, De Lampe der Inwyjing te Ontsteeken. Gezeegend* &c. *Die Wonde- ren gedaan heeft aan onze Vaderen in dien Daage. Gezeegend* &c. *Die ons Ge- zond, Sterk en Leevendig Behouden, en laaten koomen heeft tot aan deeze Tijd.* Maar naadien de Schrijver van de Boeken der Macchabeën geen gewag van dit Wonderwerk der Olye maakt; heeft zig Rabbi Azarias zeer verwonderd over der Joden voorgeeven: En is daar uyt van meeninge geworden, Dat Josefus, die dit Feest, *Het Feest der Ligten* noemd, het gezag van dien Schrijver is naa- gevolgd. Gelijk hy ook een mistasting in de Tijdreekening aanmerkt, wanneer eenige de Geschiedenis van Judith; tot de tijden der Macchabeën betrekken. Doch hy meend, datter twee Judiths geweest zijn; eene die de Dogter was van Matthatias, de Zone Jochanans den Hoogen-Priester, en de andere, daar het *Boek Judith* van handeld, en welke Holophernes de Kop af-sloeg. Of zeyd hy, het kan zijn, Dat onze Oude Wijzen door deeze byvoeging hebben gewild, dat men dit Feest der Inwyjinge, door de verhaalingen van de Wonderbaare Ver- lossingen, met des-te meerder Prijs en Dankzegginge Vieren zou. Zy zeggen meede, Dat dit Feest Agt-Daagen lang Gevierd word, om dat haare Vyanden hun de Besnijdenis Verbooden hebben, welke ten Agtsten Daage moet geschie- den. Doch deeze Reeden is vry blaauw, en wijkt zeer verre af van 't geene wy korts

In welk zy de Lemmetten yder Dag met Een by te doen Agt Daagen lang ver- meerderen.

Hoe en waar deeze Lampen in der Joden Huyzen gehangen worden.

Daar geen Huyswerk by mag ge- daan wor- den.

Wat van de Joden op deeze Feest- tijd gelee- zen word.

Zeegen- spreeking omtrent het Aan- steeken der Ligten.

Waarom de Joden het Feest der Lam- pen Agt

Daagen lang Vieren.

korts te vooren, uyt 1 Macchab. 4: 59. hebben voorgeleezen. Onder-en-tussen ontbreeken geen fraaye Uytleggers onder de Kristenen, welke van gevoelen zijn, Dat ook in het N. Testament aan dit Feest gedagt word; naamelijk Johan. 10: 22. alwaar gezeyd word; *Ende het was het Feest der * Vernieuwinge des Tempels te Jerusalem, ende het was Winter.* 't Geên onze Kantteekenaars aldus „verklaaren; In 't Griex staat *Enkainia*, 't welk een Feest was van Judas Mac„chabëus, ende de Joden ter Gedagtenis van de Vernieuwing des Altaars en Rey„niging des Tempels ingesteld, ten tijde van Antiochus, die de Tempel en Gods„dienst Ontreynigd had; om Agt Dagen lang Jaarlijks gehouden te worden, „als te zien is, 1 Macchab. 4: 59. en begon dit Feest van den 25ste Dag der Maand „*Chasleu*, welke ten meesten-deele met onzen *December*, dat is, Winter„Maand over-een komd. En dit zy meer dan genoeg van het Feest der Lampen, of Keers-Brandinge, welk onder eenige gelijkheyd, met dat der Egiptenaaren, by andere Volken Gevierd is; alhoewel zulx dus breed te verhandelen, beeter schik in ons CEREMONI-BOEK DER JODEN scheen te zullen hebben.

* Andere Leezen, der Inwyjinge &c.

Indienwe ons evenwel noch een weynig met d'Egiptize Feest-Daagen bemoeyen willen; 't is zeeker, dat wy door die verhandeling ten laatsten niet alleen tot een naader beschouwinge der Afgodize Lampen en Ligt-Ontsteekingen geraaken zullen, welke op zeekere Tijden en aan byzondere Goden waaren Toegeëygend; maar wy schijnen ook de Dag-Viering van *Maria-Ligtmis*, daar wy Seldenus strax van hoorden gewaagen, andermaal te moeten opvatten. Want gelijkwe de Zoekinge van Osiris, door de Rouwdraagende Isis gedaan, tot een Oorsprong der Egiptize Keers-Brandinge gesteld hebben: Alzoo diendmen meede niet te twijffelen, of deeze Isis is ook dezelve met Ceres, de Vindster van het Graan-Gewas; Alhoewelze anders ook voor de Aarde, en voor de Maan gehouden word: Welke Ceres de Romeynen niet zelden met een Brandende Fakkel, jaa wel met Twee in de Handen op haare Penningen vertoonen, en deswegen niet oneygen *Fakkel-Draagster* genoemd hebben: Naadienze door 't Verlies van haar Dogter Proserpina, t'onvreeden, twee Takken van een Pijn-Boom rukte, en die aan den Berg-Etna in Brand stak, om de geheele Weereld door te zoeken; gelijkmenze dus op de Penningen der Stam-Huyzen met twee Brandende Fakkels verbeeld ziet; ook zomtijds Zittende op een Waagen van twee Slangen voortgetrokken. Doch het geene ons hier voornaamelijk aan-te merken staat is dit, Dat deeze *Fakkel-Draagster*, (het zy wy door dezelve Isis of Ceres, of een-en-dezelve verstaan,) naaderhand, een *Roode-Letter* in den Roomzen *Almanak* bekoomen heeft; en zulx onder de Naam van *Vrouw-Ligtmis*; zijnde deeze Feest-Vieringe, als de Paus Viktor zeyd, *Van een Verzierde en Goddelooze gewoonte*, (verstaat de Egiptize Keers-Brandinge, om den Verlooren Osiris te Verzoenen &c.) *Tot een Heylig en Godvrugtig gebruyk overgebragt.* Dat is, toegepast op de Bekommering waar meede *Maria*, de Moeder onzes Heeren, haar Kind Jesus, Dry Daagen lang Gezogt heeft, Luce 2: 44-46. Onder d'Egiptize Vier-Daagen, komd ons ook het Feest van Bacchus, als geen van de minste voor. Als met wien d'Egiptenaars niet alleen van Ouds veel-op hadden, maar welk Feest ook op een Schaamtelooze wijze, onder allerley Vuylaardige gewoonten, byzonderlijk van de Vrouwen Gevierd wierd. Dat zy op Bacchus Feest, gewoon waaren hem Swijnen te Slagten, en te Offeren, ('t geên aan alle andere Goden Grouwelijk was te doen;) hebben wy korts te vooren uyt Herôdotus aangeteekend: Rest hier alleen uyt hem, derzelver gantze Plegtelijkheyd af-te doen, zoo als hy ons dezelve uyt d'Oude overgeërfde gewoonte der Grieken, dieze van d'Egiptenaars ontleend hebben, met dusdanigen bewoording verhaald: d'Egiptenaars zeyd hy, Vieren het Feest van Bac„chus, even-eens als de Grieken, uytgezonderd dat die geen Zoggen Slagten. „Maar in plaats van Swanssen dat zijn Mannelijkheeden van Vyge-Boomen „Hout, die zy aan den Hals hangen, hebbenze Beeldekens uytgevonden van een „El groot; die van Peezen t'zaam gedrold zijn. De Vrouwen draagen deeze „Beeldjes

Oorsprong van de Dag-Viering die Marien-Ligtmis genoemd word

Ceres hoe en waarom Fakkel-draagster genoemd.

Feest van Bacchus hoe by de Egiptenaars Gevierd.

„ Beeldjes langs de Dorpen, en beweegen het Teellid, Dat niet veel kleender dan „ de reſt van 't Lichaam is, met allerhande Onkuyſſe gebaarden. Voor haar gaat „ een Speelman, dieze met Troepjes naa volgen, en Zingen onder dies een Lied „ van Bacchus. Dat nu deeze Beelden met een zoo groot voor-uytſtaande Teel- „ lid voorzien zijn, en dat Deel maar alleen aan 't gantze Lichaam beweeglijk „ is, daar onder ſchuyld een groot Geheym. De Grieken die dit Feeſt FALLOFO- „ RIA, of *Swanſſen-Omgang* noemden, hebben deeze wijze van Bacchus te Eeren, „ van d'Egiptenaars door Melampus over-geërfd; die het zelve ongetwijffeld „ ter Gedagtenis van Oſiris, weegens de Vinding van zijn Mannelijkheyd had- „ den ingevoerd. Welkers Beeldnis men zeyd, dat zy ook gewoon waaren, den „ Os-God Apis, om den Hals en op den Rugge te hangen. Gelijk dan ook Diodorus Sikulus niet alleen Getuygd, Dat de Verborgentheyd van Oſiris in Griekenland wierd overgeplant, onder de Naam van *Dionyſius* of Bacchus; maar dat 'er ook tot Gedagtenis van Oſiris gevonden Mannelijkheyd, Goude, Zilvere en Yvooire Teel-Leeden van een Elleboog lang, in Ommegang pleegen gedraagen te worden; neevens welke onder 't Neuryën en Joelen op Fleuyten en Schalmeyen, zoo Vuyle gebaarden wierden vertoond, Datze al-te Schandelijk zijn, omze naar waarheyd te verhaalen. En wy zullen terſtond yts van de PHALLIZE *Lampen* bybrengen, dat niet een haayr beeter klinken zal. Die zig nu hier een weynig met d'Inbeelding en Geheugnis behelpen kan, zal ligt in 't zin koomen, dat men van duſdaanige Bacchinaalze Feeſt-Vieringen, noch eenige overblijfzelen op onze Jaar-Kermiſſen ontwaar word; wanneer de Hans-Oppen der Koordedanſſers en Quakzalvers, met hun viermaal doorklooven Houte Spaan-Swaarden, Honderd-er-hande Onkuyſſe Grillen en Wriggelingen maaken. En zoo het yemand de moeyte waard ſchijnd, hy zie eens naa of het Verwijt dat Ezechiel den Afgodizen Joden doed, (zeggende; *Gy hebd uw zelven van mijn Goud en van mijn Zilver, dat ik uw tot Cieraad gegeeven had,* Mans-Beelden *gemaakt, en hebd daar meede Gehoereerd;*) veel verſcheeld, van 't geene wy zoo ſtrax uyt Diodorus Sikulus aanhaalden? Maar hoedaanig doch de Grieken, zoo wel dit Feeſt van Bacchus, als veel andere Zeeden, en benaamingen der Goden, van de Egiptenaars hebben overgenoomen, zulx behoord hier om veel opmerkelijke dingen die Herodotus daar over heel beknopt heeft aangeteekend, ingelaſt te worden. Die'er aldus van ſchrijft: Mijns bedunkens is Melampus, Amytoons Zoon, „ voorzeeker in de Viering van Bacchus Feeſt geen Leerling; maar zeer ervaaren „ geweeſt. Want deeze Melampus is de Man geweeſt, die by de Grieken den „ Naam en Offerhande van Bacchus, en het ſtaatelijk Omdraagen van den Swans „ heeft Ingewyd. Maar de Wijsgeeren die naa hem quaamen, hebben dat Werk „ heerlijker opgetooyd. Melampus heeft derhalve, het gebruyk van den Swans, „ Bacchus ter Eere om te draagen, ingevoerd, en van hem hebben de Grieken ge- „ leerd het geenze nu doen. Want ik zeg dat Melampus een Geleerd Man is ge- „ weeſt, en zig op de Konſt van Waarzeggen verſtond: Dat hy ook onder veel „ andere dingen, dien hy van d'Egiptenaars gehoord had, by de Grieken Bacchus „ Heyligdommen, met kleene verandering heeft in 't gebruyk gebragt. Want „ men kan niet zeggen, Dat het bygeval zou geſchied zijn, dat aan deezen God in „ Egipten en Griekenland, een-en dezelve Offerhande gedaan word; dewijl de „ Offerhande by de Grieken eenerhande en onlangs niet ingevoerd is. 'k Wil „ evenwel niet zeggen, Dat d'Egiptenaars deeze of diergelijke Gewoonte van „ de Grieken ontleend hebben. Melampus heeft mijns bedunkens, de dingen „ die Bacchus aangaan, van Kadmus en andere Tyriers gehoord, die met hem „ uyt Feniçien in Beotiën quaamen. En by naa alle de Naamen der Goden, zijn „ uyt Egipten in Griekenland overgekoomen: Want als ik hoorde datze van „ Barbaaren gekoomen waaren, bevond ik dat het zoo was. En ik Oordeel dat „ de Naamen der Goden, voornaamelijk uyt Egipten gekoomen zijn: Want „ uytgezeyd die van Neptuyn en de Dioskuren, hebben d'Egiptenaaren de Naa- „ men van Juno, Veſta, Themis, de Gratien, Nereiden, en van andere Goden,

Swanzen Ommegang by de Egiptenaars ingebruyk.

En tot welke Gedagtenis ingevoerd.

Overblijfzelen deezer Vuyle gewoonten in d'heedensdaagze Kermiſſen ontdekt.

Ezech. 16: 17.

Swanſſen Ommegang hoe tot de Grieken overgegaan.

Grieken hebben meeſt al haar Godnaamen en Feeſten van de Egiptenaars ontfangen.

„al van Ouds in hun Land gehad. Ik verhaal het zelfste, 't geên d'Egiptenaars „ verhaalen, die Loochenen kennis aan de Naamen der Goden, als *Neptuyn* en „ de *Dioskuren* te hebben. My dunkt dat deeze Goden van de Pelasgiaanen „dus genoemd zijn; uytgezeyd *Neptuyn*, diens Naam zy van de Lybiers ge- „ hoord hebben, die altijd deezen Godt gediend hebben; maar d'Egiptenaars „ houden de Helden voor geene Goden. De Grieken, derhalve hebben deeze „ gewoonten en meer andere van d'Egiptenaars ontleend: Maar datze het Beeld „ van Merkurius met een Stijven Swans maaken, dat hebbenze niet van d'Egip- „ tenaars, maar van de Pelasgiaanen geleerd: En onder alle de Grieken, hebben „ 't Atheêners dit aller-eerst van hen ontleend, en daar naa andere Volken van „ hand tot hand van d'Atheêners ontfangen. Want de Pelasgiaanen waaren toen „ in dat gewest Gebuuren der Atheênen, die doe onder de Hellenisten geree- „ kend wierden; waar over men hen ook voor Grieken begon te houden. 't Geên „ ik zeg verstaat een ygelijk; Die zig tot den Godsdienst der Kabiren (dien de Sa- „ motraacen Vieren, en van de Pelasgiaanen ontfangen hebben) begeeven heeft. „ Want deeze Pelasgiaanen, die met d'Aheêners in een zelve Gewest woonden, „ en van wien de Samotraacen hunnen Godsdienst ontleend hebben, bewoonden „ eertijds Samotraacië. d'Atheeners derhalven hebben allereerst, onder de Grie- „ ken, Merkuurs-Beelden met stijve Swansen gemaakt, 't welk hen de Pelas- „ giaanen geleerd hadden. De Pelasgiaanen verhaalen daar af een verborgene „ Reeden, die in de Geheymenissen van Samotraacië verklaard staat. Dezelve „ Pelasgiaanen Offerden eertijds, alsse de Goden aanriepen, alle dingen, (gelijk „ ik zulx van hooren zeggen te Dodone verstaan heb,) en gaaven niet Eenen der „ Goden, een *Toe* of *Voornaam*; dewijlze daar af nooyt gehoord hadden. Maar „ zy noemden hen op 't Griex *Theòs*, om datze alle Dingen en Landschappen in „ Ordening gesteld hadden. Naa eenig Tijdverloop, hoordenze dat de Naamen „ van andere Goden uyt Egipten gebragt waaren, en lang daar naa vernaamen- „ ze eerst den Naam van Dionys. Ook vroegenze als het een tijd-lang geleeden „ was, aangaande deeze Naamen, aan de Vraagbaak te Dodone: Want deeze „ Vraagbaak word voor den Oudsten van alle de Vraagbaaken gehouden die in „ Griekenland te vinden zijn; zulx dezelve te dien tijde maar alleen daar was. „ Wanneer derhalven, de Pelasgiaanen te Dodone vroegen, ofze de Naamen, „ die van de Barbaaren gekoomen waaren, zouden aanneemen, kreegenze tot „ antwoord; *Datze die zouden gebruyken en aanneemen.* Zeederd hebbenze al- „ dus Offerhande gedaan, en de Naamen der Goden gebruykt, en de Grieken „hebben deeze Naamen naaderhand van de Pelasgiaanen ontleend. Dus verre Herodotus. Hoe nu d'Oudste Volken aan deezen Bacchus met dessels Naam en Vuyle Dienst gekoomen zijn, schijnd van een diep onderzoek. Eenige meenen dat hy door Erfgerugt van Noach afgehaald is, als die voor den eersten Planter des Wijnstoks en Vinder van den Wijn gehouden word: Die daar dan ook van Drinkende, niet alleen Dronken wierd, maar ook in schandelijke Ontdekking zijner Naaktheyd verviel, Gen. 9: 21. in Bacchus Feest van Ouds, door het opentlijk Omdraagen der Mannelijkheyd, maar al-te naakt naa-geaapt; niet teegenstaande den Vloek over Cham, die zijn Beschonken Vader, desweegen Bespot had; genoegzaam in de Schaamtelooze Naaktheyd van dessels Naa-koomelingen, voor Eeuwig schijnd Gebrandmerkt te staan. Andere brengen Bacchus van Nimrod af, en meenen zulx ook in de Klank-sweem van den Naam te vinden, te weeten, als of *Bacchus* van BAR-CUS, dat is, een *Zone van Cus*, Gen. 10: 8. geheeten waar. Doch dits beyde onzeeker: Alhoewel wy geenzinds twijffelen, of veele Godnaamen zijn van de Oude Helden, en Vermaarde Mannen, waar van ook eenige in de H. Boeken voorkoomen, allengskens onder de Goden opgenoomen; en zoodaanig met Fabelen en Vernoemingen bedommeld, Dat men de meeste naauwlijx meer thuys kan brengen.

Waar de Oude en eerste Volken aan de Eerdienst van Bacchus gekoomen zijn. Gen. 9:20. Bacchus-Feest van Noach afgehaald.

Te vooren hebben wy d'Oorspronkelijke Instelling van Isis Feest, *De Zoekinge van Osiris* genoemd, breed genoeg aangeweezen, om hier het restant daar van

't Feest van Osiris, hoe

van met een woord af-te doen. Op deezen Vier-Dag liepen de Priesters met gefwier langs de Straaten, Huylen en Schreeuwen om Osiris Dood te Beweenen. Dezelve waaren met lange Witte Rokken gekleed en droegen het Beeld van Anubis den *Honds-Kop*, op hunne Hoofden. In hun Regterhand droegenze een Tak van Zee-Alssem of van Pijn-Boom, welke beyde van Ouds voor Teekenen van Rouw, Droefheyd en Bitterheyd gehouden wierd. Gelijk deswegen ook niet zelden, *Bitterheyd* voor *Droefheyd* in de H. Schrift genoomen word. In de Linkerhand haddenze den Systrum of Raatel-Spaan, die aan Isis byzonder eygen was, en doorgaans op de Feesten die haar ter-Eeren Gevierd wierden, in gebruyk quam; het zy dan om het Volk door desselfs Schor en Nâär Geluyd, tot Kermen en Weenen op-te wekken, of om de Quaade Geesten te Verschrikken en af-te keeren. En het zou moogelijk niet heel mis geraaden zijn, indien wy bedenkelijk hielden, of niet de laatere gewoonten, van gehuurde Pypers, en Huylebalkende Vrouwen, omtrent het Rouwbedrijf over eenen Dooden, tot vermeerdering van de Droefheyd der Naabestaande in Huys te haalen, hier van geen overblijfzel is. En dat ook de Joden hier van niet vry waaren, magmen niet heel twijffelagtig uyt Matth. 9: 23. afneemen; als die zulx naa 't gevoelen van veel Geleerde Mannen, van de Oosterze Volken hadden overgeërfd, ziet van zulke *Klaag-Vrouwen*, Jerem. 9: 17, En zoo wy het Nâär Gebom van het heedensdaags Klokluyen over eenen Dooden hier byvoegen; of om daar meede de Tempeestige Onweeders te Stillen, Tooverhexen en Quaade Geesten, jaa de Duyvel zelfs te Verjaagen; wy zullen misschien geen quaade gissinge doen, indien wy hier al meede den Oorsprong zoeken. Waar toe men Hieronymus Magius mag naazien Kap. XIV. als meede Petrus Messias en Polydorus Virgilius. Op welk-een wijze d'Egiptenaars nu ook het Feest van Apis, dat is, desselfs *Verschijninge* pleegen te Vieren, zulx heeft ons Herodotus aan zijn Derde Boek, te-gelijk met zijn droeve Ondergang, door de God-Verwoester Kambyses, met wien het in zijn optogt teegen de Moorenlandze Ammoonen, quaalijk afgeloopen was, op de volgende maniere verhaald: Wanneer Kambyses weer „ te Memfis was gekoomen, verscheen Apis by d'Egiptenaaren; die zoo draa „ hy verscheen, zeer schoone Kleederen droegen en Feest-Dag hielden. Kambyses ziende d'Egiptenaars dit bedrijven; mispreescs het zelve, om datze, nu 't „ hem Quaalijk gegaan was, Vroolijkheeden aanregten; ondbood de Overste „ van Memfis, en vroeg hen, Waarom d'Egiptenaars te vooren als hy te Memfis was, nooyt zulx gedaan hadden, en dat juyst nu deeden, nu hy met groot „ Verlies van zijn Heyrleger was weeder gekeerd? Zy antwoorden; Dewijl „ haaren God Verscheenen was, die maar naa een lange tussenpoos van tijd plag „ te voorschijn te koomen, Dat dan alle Egiptenaars zoodaanige Plegtigen Blijdschap bedreeven. Hier op zeyde hy datze het Loogen; en hebbende de Priesters doen voor hem koomen, uyt welken hy al het zelve verstond, zeyd hy; „ Indien eenig Goedertieren God tot d'Egiptenaars gekoomen was, Dat het „ niet behoorlijk zou zijn, dat dezelve voor hem Verborgen bleef: Dit gezeyd „ hebbende, gebood hy dat men Apis voor hem brengen zou, 't geen de Priesters doende, trok Kambyses zijn Swaard, en willende Apis in de Buyk steeken, Quetste hy hem in de Dye, en in een groot Lacchen uytbarstende, zeyd „ hy teegens de Priesters; *ô Zottebollen, zijn dit Goden, die met Vleesch en Bloed* „ *voorzien zijn, en het Yzer gevoelen? Zeeker een Waardigen God voor d'Egiptenaaren; maar het zal u evenwel geen Lacchen zijn, met my den Spot gedreeven te hebben.* Dit gezeyd hebbende, gebood hy dat men de Priesters Geesselen, en d'andere Egiptenaars die men in Vreugde vond, Dooden zouw: Dus „ scheyde dit Feest, en de Priesters wierden met Roeden Gestraft. Doch Apis „ Gequetst, wierd in den Tempel gebragt, daar hy den Geest gaf; en daar op „ heymelijk van de Priesters Begraaven wierd; dit zeyd Herodoot: Maar Plutarchus; Dat Kambyses Apis deed in Stukken hakken, en het Vleesch op Straat werpen, daar zig alle Beesten van onthielden, uytgezeyd de Honden, waar door

Door de Zoeking van Osiris Gevierd.

Gen. 36: 25. Esth. 4, 1. Ruth 1: 13, 20. 2 Kon. 14: 26. Exod. 1: 14. 1 Sam. 15: 32. Gen. 27: 34. Jer. 6: 26. Job 7: 11. en 10: 1. Jesa. 5: 20. en 38: 15, 17. Ezech. 27: 31. &c.

Het huuren van Klaag-Vrouwen en Pypers in de Lijk-Huyzen waar van herkomstig.

Klokluyen over Dooden van Heydenze afkomst.

Feest van Apis hoe by d'Egiptenaars Gevierd.

Apis van Kambyses Bespot, en Gedood.

door derzelver Aanbidding en Eerbewijs, een groote krak kreeg. En dusdaanige Bespottingen der Egiptize Goden heeft Kambyses meer gepleegd. Want koomende in den Tempel van Vulkanus, daarwe onlangs van repten, heeft hy met groot Gelach over het God-Beeld, Dat als een Pigmeër-Dwerg gemaakt was Gegabberd; en in den Tempel der Kabiriers, daar niemand in mogt gaan dan den Priester, heeft hy de Beelden die daar in waaren, naa veel Spotternyen doen Verbranden: Insgelijks heeft hy in 't Bestormen van de Stadt Pelusië, ziende dat zijn Volk van de Pylen der Egiptenaaren zeer beschaadigd wierd; Honden, Katten, Schaapen, Ibis-Voogels en diergelijke Goden, voor zijne Slag-Ordens gesteld; waar over d'Egiptenaars van Schieten ophielden, vreezende haare Goden te zullen Dooden. Ziet daar het Wangeloof der Afgodendienaars allermeest besweeken, wanneer zy op het best dezelve meenden te Eeren. Maar aangaande 't geën Apis door Kambyses overgekoomen is, hebben d'Egiptenaars de Moed niet zoo geheel over deezen Os-God willen verlooren geeven; want ze zeggen, Dat Kambyses weegens deeze Grouweldaad aanstonds met Krankzinnigheyd Geslaagen wierd; alhoewel hy al-te vooren niet wel by zijn Zinnen was. Gelijk dezelve Schrijver daar op niet alleen verscheyde Zinnelooze onderneemingen van hem aanteekend; maar ook zeyd, Dat hy van zijn Geboorte aan, *De Vallende-Ziekte* gehad heeft. Doch dit loopt buyten ons bestek; en wy konnender ook te ligter afscheyden, om dat wy dit voorval van Apis, in de Joodse Oudheeden, zelfs ook in een Print-Tafereel vertoond hebben, dat men hier mag te raade neemen. Gelijk we dan ook reeds zoo wel weegens d'Oorspronkelijke Gedagtenis van Apis Eerdienst, als van meer andere Goden der Egiptenaaren, hier en daar genoegzaame bedenkelijkheeden hebben bygebragt, om nu voortaan van derzelven Feest-Daagen af-te laaten. 't Geën ons uyt dezelve, hier in 't voorby-gaan aan-te merken staat, en naamaals zal te Nutte koomen, zal moogelijk dit zijn, Dat zelfs d'aller Oudste Heydenen, doorgaans zeekere afgezonderde Tijden, Daagen en Plaatzen hadden, dieze uyt Eerbiedigheyd haare Goden toeëygenden. Waar toe, behalven 't geën wy korts te vooren van de Feestelijke Vergaaderingen uyt Herodoot hebben aangeteekend, meede dit diend, dat hy zeyd; Dat onder veel andere dingen, ook by d'Egiptenaars uytgevonden is; *Wat Maand, of Dag aan de Goden behoorde, en op welke tijd elk Gebooren was.* Op deeze Daagen dan ontsloegenze haar van hun Daagelijks Werk, en Vierden de Gedagtenis haarer Goden. En zulx meest doorgaans op dien Dag, die naa haaren Naam genoemd was. Waar toe niet quaalijk ter sné komd, 't geën in zeekere ORATIE gevonden word, die men Pythagoras toeschrijft; naamelijk, Dat men Venus op den Zesden Dag moest Offeren, dat is, op dien Dag, die haaren Naam draagd. En zoomen Getuygenissen eyst die de Oudheyd deezer gewoonte konnen grondvesten; de Godspraak van Apollo; welke Eusebius uyt Porfyrius genoomen heeft, zal misschien in dit Veersje, hoe kreupel 't ook uyt het Grieks Verduytst is, yts aan de waarheyd schijnen toe-te brengen:

Joodse Oudheeden op 't 308ste blad.

Afgezonderde Daagen en Plaatzen tot d'Eerbied der Goden van Ouds in gebruyk.

Wie dat Merkuur Aanbid, moet zig alzoo bequaamen,
Dat 't op dien Dag geschied, die van hem draagd zijn Naame:
Ook Venus, Zon en Maan, men best Aanroepen mag,
Beneffens God Saturn; elk-een op zijnen Dag.

En gelijk het niet onwaarschijnelijk is, Dat de Turken, die haar Plegtelijke Byeenkomst des Vrydags houden, zulx Oorspronkelijk van de Arabiers ontfangen hebben; die dien Dag ter-Eeren van Venus Vierden, welke onder hen de voornaamste Godheyd was, en daar van de Maan voeren; alzoo zullen ons alle deeze vooraf-gegaane waarneemingen naderhand te passe koomen, om te doen zien, wat byzondere reedenen daar geweest zijn, Dat Godt zijn Volk Israël, niet alleen de Viering van den *Saterdagzen* SABBATH tot een Teeken van Heyligmaaking, maar ook andere Feest-Daagen gegeeven heeft, op dat hyze Afzonderde

de van de Afgodize gewoonten dieze in Egipten geleerd en ingedronken hadden, als te zien is Ezech. 20: 7, 8, 12. Alwaar d'Inſtellinge van den Sabbath, voornaamelijk tot de voornoemde Oorzaak ſchijnd betrokken te worden. Even als of Godt door de Profeet, (zinſpeelende op Exod. 20: 8, 9, 10, 11.) had willen zeggen; *Doe Ik zelfs de Weereld Schiep, heb ik Zes Daagen Gearbeyd, en op den Zeevenden van al mijn Werk Geruſt: Maar uw-lieden heb ik belaſt, Zes Daagen tot uw Werk te beſteeden, en de Zeevende tot een Feeſtelijke Ruſte, op dat het mag blijken Dat gy my, uwen Schepper naavolgd, en uw gantze Leeven naa de reegelmaate van gelijke Arbeyd en Ruſte geſchikt zijnde, een Teeken verſtrekke, Dat gy in vaſt Geloof en Geheugenis houd, dat die Godt, welke Heemel en Aarde Geſchaapen en u Uytgeleyd heeft, alleen moet Geëerd worden.* En dat deeze Uytleg, de regte en beſte meening van dien Text is, daar aan hebben Salomon Jarchi, Ribera, Medus, Spençerus en meer andere hun Zeegel gehangen. En daarom, gelijk in de herhaaling der Tien woorden, Deut. 5:15. de Reeden van de *Schepping des Weerelds* uytgelaaten, en een andere bygebragt word; naamelijk *De Verloſſing uyt Egipten*, zal ons dit alles goede geleegentheyd verſchaffen, om 't zelve onder veelerley bedenkingen der Geleerde Mannen, op zijn plaatze af-te handelen; en nu daar van maar een weynig ophaalen, om dat het hier buyten de Tijd-Orden gaat. Dat de maniere van de Tijden met *Zeeven Daagen* te reckenen zeer Oud, en van de Egiptenaars tot het gantze Menſchelijk Geſlagt overgekoomen is; word niet alleen uyt Herodotus en Iſiodorus vernoomen; maar ook uyt Philoſtratus en Dion Kaſſius, welke onder de Celten van een Dag gewag maakten, dien wy *Saturdag* noemen: Dat geen wonder is, naadien zelfs d'alderoudſte Naamen der Daagen, ook in de Godſpraaken, en Veerzen van Orpheus te vinden zijn, als Schaliger in de Voorreeden over de Verbeetering der Tijden aanteekend. Waar door het te ligter gebeurd is, Dat Joſefus gemeend heeft, Dat de Heydenze Volken deeze kennis alleen van haaren Sabbath hebben afgehaald: En daarom op 't laatſt van zijn tweede Boek teegen Apion zeyd; *Datter by-naa geen Stadt by de Grieken noch Barbaaren is, waar in de manieren van de Zeevende Dag te Vieren*, (op welke de Joden Ruſten,) *niet en is doorgedrongen*: Waar in hy dan ook van Filo onderſteund word. En het zou wel konnen zijn, Dat ook Moſes naavolgens d'Oude wijs der Zeevendaagze Tijd-reekening, d'Ordening der Schepping binnen Zes Daagen bepaald heeft; naadien geen andere Dag-reekeninge van aanbegin bekend was; en eygentlijk voor de voltooyjing der Weereld en vaſte Zonneloop, geen Tijd of Dag-telling plaats had; als die eerſt daar toe aan den Vierden Dag geſteld word; en bekend is, dat den Dag als een Gewrogt van de Zonne, niet voor de Zonne zelfs weezen kon: En datmen'er derhalven een andere welvoegzaame reeden over naaſpooren moet; waar van reeds eenige in de Joodſe Oudheeden zijn bygebragt. Daar dan ook genoeg gezeyd is, om niet met Auguſtinus en andere te meenen Dat de voortkooming van 't *Ligt*, Gen. 1:3. op de Scheppinge der Engelen ziet, waar van nogtans de H. Schrift ſwijgd. Maar gelijk veele Joden van meeninge zijn, Dat den Sabbath van 't Begin des Weerelds zy bekend geweeſt, (alhoewel 'er geen blijk van in de H. Schrift is,) alzoo houden wy voorzeeker, Dat de Volken der laatere tijden, wanneer de Joden begonden Verſtrooyd en buyten haar Land te Woonen, eerſt kennis aan den Joodſen Sabbath gekreegen hebben; en dat zoo de Digter Tibullus, ſpreekende van de Feeſt-Daagen die ook de Roomſe Vrouwen onderhielden, gezeyd heeft; *De Joodſe Vierdag is al-om, De Zeevende in hun Heyligdom.* Doch Klemens d'Alexandriner heeft *d'Heyligheyd des Zeevenden Dags*, uyt veel Ouder Getuygeniſſen getoond, als hy daar toe Heſiodus, Homerus en Kallymachus bybrengd: En zoo heeft meede Euſebius uyt Ariſtobulus en Theophilus d'Antiochener *Van den Zeevenſten Dag dien alle Menſchen Vieren*, gewag-gemaakt. En dat Diogenes de Letterkonſtenaar gewoon was te Rhodus op de Sabbath-Dag te Twiſtreeden, heeft Suetonius in 't Leeven van Tiberius aangeteekend. Gelijk meede de Kinderen by Lucianus op

En hoe ver een Oorzaak van de Inſtelling des Zeevenden Dags tot der Joden Sabbath.

Tijden of Weeken met Zeeven Daagen te reekenen zeer Oud en by d'Egiptenaars in gebruyk.

op den Zeevenden Dag *Speeldag* hebben. En ſchoon moogelijk al deeze Erfgerugten van laater tijd als Moſes waaren, egter blijkt de Nieuwheyd des Joodſen Sabbaths genoeg uyt haare Inſtellinge, Exod. XVI. Neh. 9: 14. Alhoewel haar de Week-Telling met *Zeeven-Daagen* van Ouds bekend was; als te zien is, Exod. 16: 25, 26, 29, 30.

Maar naadien wy reeds te vooren, yts van den Oorſprong der Lampen en Keers-Ontſteekinge in der Ouden Godsdienſt hebben beginnen te zeggen, en uytſtel naamen om dat ſtuk elders breeder af-te doen, ſchijnd onze Belofte af-te vorderen, Dat'er 't een en 't ander, aangaande de plaatzen daar deeze Godsdienſtige Lampen gebruykt wierden, en derzelver opmerkelijk Fatzoen, word bygebragt. De plaatzen daar men Lampen pleeg te ſtellen, zijn geweeſt d'Afgodize Tempels, Kapellen, en Onder-Aardze Begraaf Kelders; en daar naa ook in Grootte en bequaamheyd Gefatzoeneerd waaren; gelijk'er ook t' allen tijden kleyne Lampen zijn geweeſt, die men *Hand-Lampen* noemen mag, om dat men ze in de Hand droeg, en daar meede de Gods-huyzen en Dood-graaven bezogt: Ook in de Bruyd-leydingen &c. waar op ſchijnd geſpeeld te worden Matth. 25. Waar toe men Briſſonius en Kippingius, weegens *De Bruylofts-gewoonten der Ouden* mag naazien. In deezer voegen pleegenze in den Tempel van Anubis, Lampen te ſtellen die met de Kop van een Hond Verçierd waaren; of ook wel die de geheele Gedaante van een Hond vertoonden; of ten minſten op het holle Vat der Lamp een voornaame plaats inhield; hoedaanig-een wy terſtond, neffens andere Aal-Oude Fatzoenen, in Print vertoonen zullen. In den Tempel van Oſiris waaren de Lampen, meeſtdeels met de Kop van een Havik, of geheel-en-al in de gedaante van een Voogel; gelijk in ons Print-Tafereel te zien is. In den Tempel van Iſis, zag men Lampen daar Iſis zelfs in d'halve Kring van de Maan gezeeten is; uyt welker Kruyn de Vlam opging. Gelijk we ook een Lamp van Diana vertoonen, welker Oor-vatzel met de Maan pronkt; en geen ander als Iſis moet geagt worden toepaſſelijk te zijn, als die met Diana en de Ligtbrengende Maan een en de zelve is. In den Tempel van Kanopus, waaren Lampen, naa dien zelven Dikbuykigen God zelfs gevormd, welker midden als een Water-Kruyk opgeſwollen was. En in deezer voegen waaren meeſt al de Lampen der andere Tempel-Goden, geſchikt naa de kennelijkſte Sweem, met welkze gewoon waaren de Waarteekenen dieze Eerden, af-te beelden: Gelijk zulx openbaar genoeg geworden is, door alle die Oude Lampen, welke zelfs noch tot op onze tijden, uyt Egipten gebragt zijnde, in de Konſt-Kamers der Oudheyd-Minnaars bewaard, en zommige uyt die, hier in afbeelding worden bygebragt: Ons laatende voorſtaan, Dat daar uyt dan ook niet duyſterlijk zal konnen blijken, Dat de Grieken en Romeynen, die op allerhande wijze, veele der Egiptize Bygeloovigheeden tot haar Goden-Kraam overgenoomen hebben, verſcheyde Lampen, even zoo, door byzondere Opſchriften en Beeldvormingen, dees aan Jupiter, die aan Minerva, en andere weederom niet zonder toepaſſelijk Waarteeken, aan andere Goden hebben toegeëygend; gelijk zulx de Beroemde Verzaamelaar deezer Oudheeden, Fortunatus Liçetus, getoond heeft. Onder-en-tuſſen diendmen aangaande d'Egiptize Lampen, noch dit in 't algemeen aan-te merken, Dat zy'er tot hun Godsdienſt zeer veele hadden die de Gedaante, en kennelijk Waarteeken der Heylige Dieren vertoonden; en den Groot-Hertog van Etrurien, heeft voor eenige Jaaren, uyt loutere geneegendheyd der Geleerdheyd, een goed aantal van duſdaanige Aal-Oude Egiptize Lampen, uyt zijn voortreffelijke Konſt-Kamer gemeen gemaakt; van welke wy zommige hier ter-ſné brengen, en in ons Tafereel vertoonen. Gy ziet dan in deeze Printverbeelding wel, een Lamp in de gedaante van een Liggende Os of Runder-Kalf, A. welkers Rug naa agteren van een Jong Kind beklommen word; en eenige Vygeblaaden bezijden af hangen. Als meede die twee Lampen, die geheel-en-al de vorm van een Oſſen Kop vertoonen B. E. Den Os, is voorzeeker het Waarteeken van den God Apis, als de Regeer-Geeſt van den Akkerbouw;

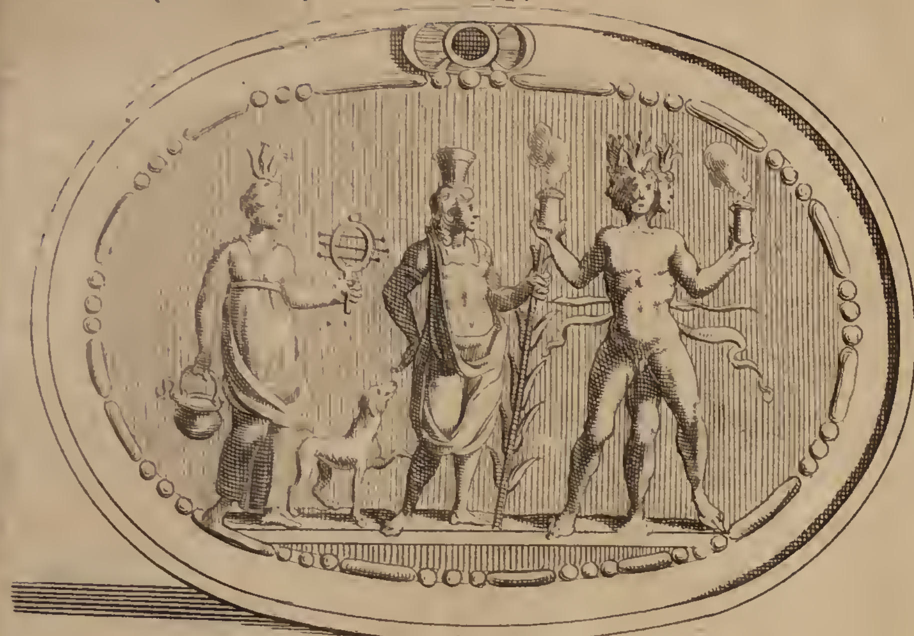
In wat plaatzen en tot welk gebruyk de Lampen zijn ingevoerd.

Hoedaanige Lampen in de Tempelen gebruykt wierden.

En hoe toepaſſelijk aan d'hoedaanigheeden der Goden gebootzeerd.

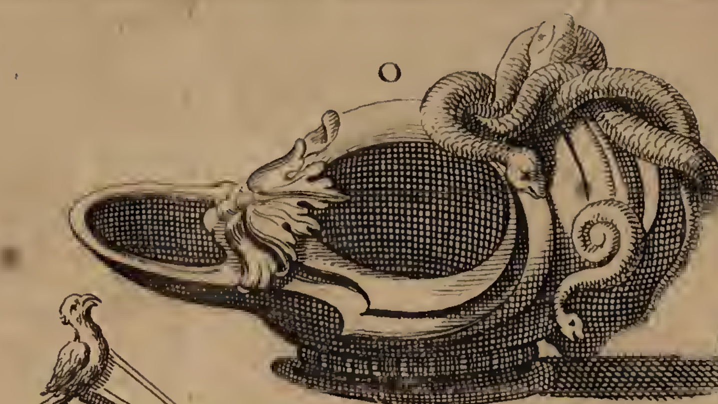
En hadden ook dikwils de gedaante der H. Dieren.

Eenige Lampen in ons Print-Tafereel naader verklaard.

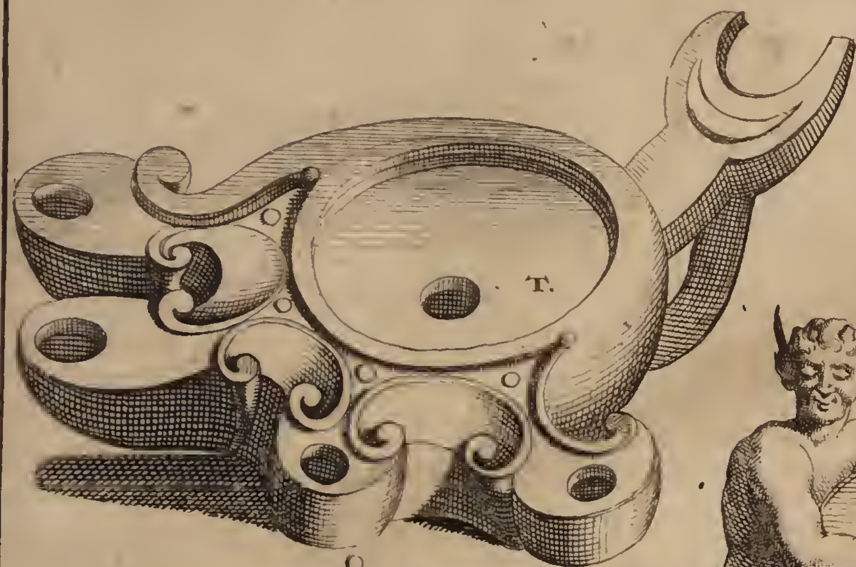

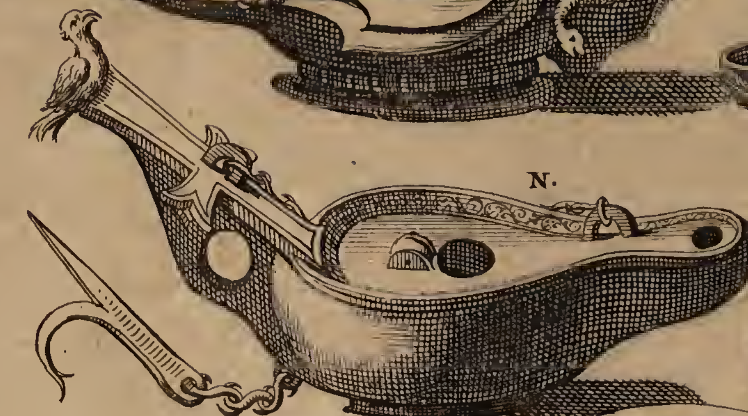

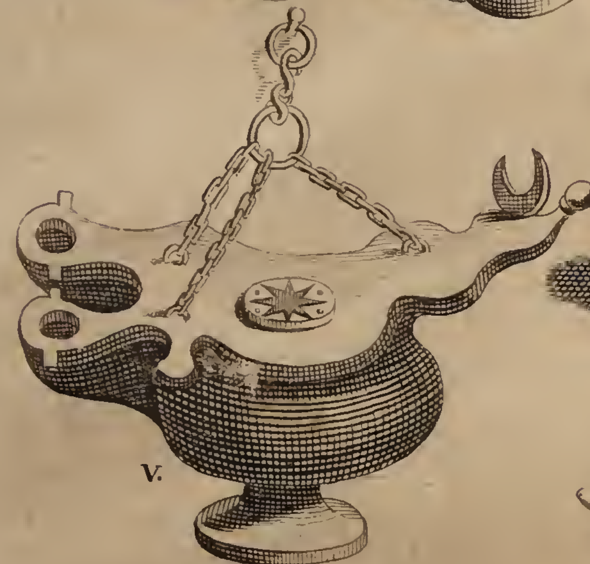

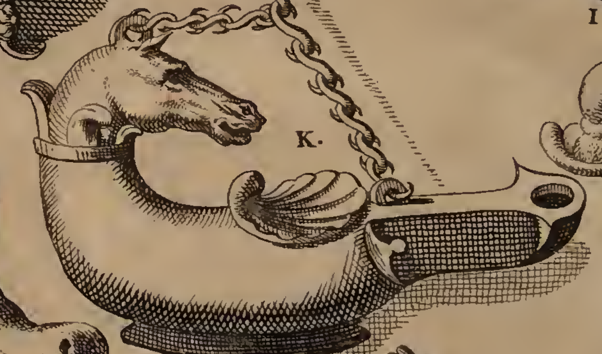

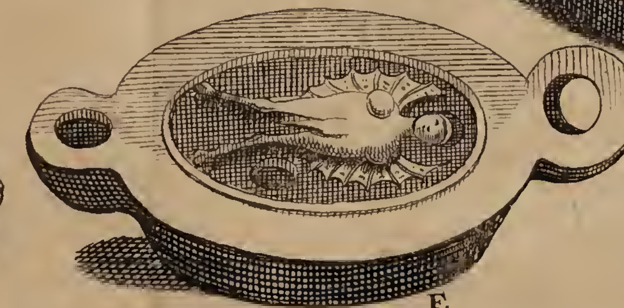

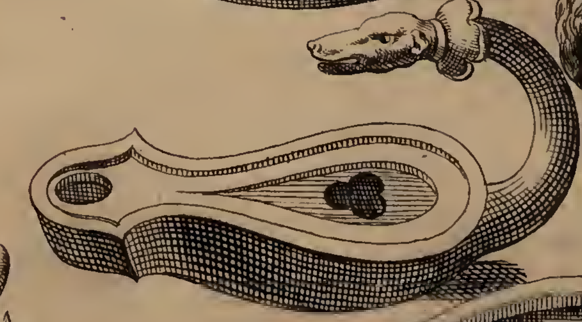

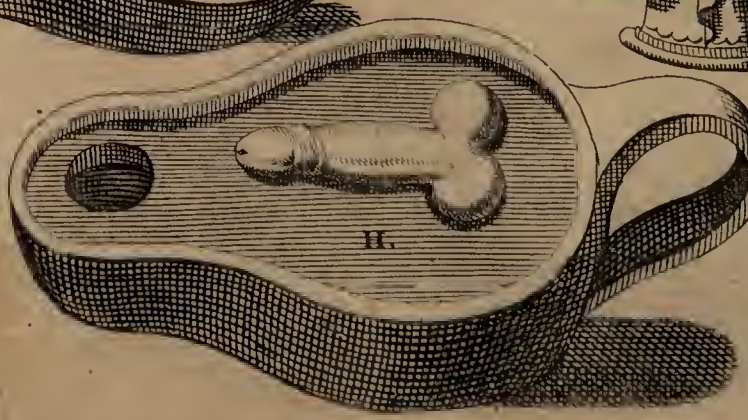

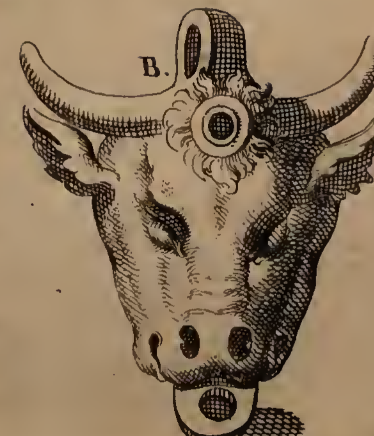

L.

Q.

H.H.

Antyke Lampen; hoedaanige Ouwelings aande byzondre eygenschappen der Afgodize Eerdiensten waaren toegeeygend.

bouw. En deſweegen wierden duſdaanige Oſſe Lampen in den Tempel van Apis gebruykt; zoo om door de Lamp zelfs, de Vyerigheyd der Godsdienſtige geneegentheyd aan-te wijzen; (waar van komd *Vyeriglijk Aanbidden*, Judic.13: 8. *Vyerig van Geeſt zijn*, Rom.12:11. hoedaanig Apollos was Actor.18:25.) als om door de aanhoudende Vlam, de Leevend-maakende Warmte te beteekenen; welke, indienze aan den Akkerbouw ontbrak, alles tot het uyterſte Verderf geraaken zouw. Gelijk Salomon daarom ook zeyd; *Dat door de Kragt van den Os, de Inkomſte veel is*, Prov. 14: 4. Zulx d'Egiptenaars onder het bedekzel van dit Waarteeken, deezen God als in't heymelijk Baaden, Dat hy de Warm-maakende kragt des Leevens, aan de Vrugtdraagende Landeryen wilde meede deelen. Want dat het Runder-Dier, 't zy dan een Os, Stier of Koebeeſt, van Ouds het Zinteeken van de Vrugtbaarheyd der Landbouw was, kan ons den Droom van Farao, door Joſef uytgeleyd; ligtelijk vroed maaken. Het Kind op den Rugge van deeze Os-Lamp, en de Vygeblaaden daar neevens, beteekenen het Groeyzaame Leeven, welk door de Verwarmende kragt, tot de Vrugtdraaginge meedegedeeld, ſchijnd te Verjongen; het welke inzonderheyd door het Vygeblad word aangeduyd. Want om dat de Figuur van dit Blad, de gedaante der Mannelijke Teeldeelen vertoond, ſcheen het den Egiptenaaren, volgens 't Getuygenis van Plutarchus, niet onvoegzaam het zelve voor een teeken van Vrugtbaarheyd aan-te neemen. Gelijk dan ook Canticor. 2: 13, 11. een Speelinge op de Vrugtbaarheyd gemaakt word, door het Bloeyen van den Vyge-Boom, in de Vroegtijd des Zoomers, die de barre Winter volgd. En dat d'Egiptenaars duſdaanige Toepaſſelijke Lampen in den Tempel van Apis plagten te ſtellen; word ons uyt den Ouden Schrijver Demophilus, (die veel opmerkelijke dingen van de Godsdienſt der Ouden aangeteekend heeft,) goed gemaakt. By d'Egiptenaars was meede niets gemeender, dan haare Lampen met de Gedaante van een Hond te verbeelden, van weegen dat Anubis, de God met den Honds-Kop, den voornaamſten van haare Beſcherm-Goden was. En duſdaanigen Lamp, die geheel-en-al de Beeldnis van een Liggende Hond vertoonde, heeft de Groot-Hertog van Hetrurien, neffens andere Fraajigheeden, aan de Oudheyd lievende, Gulhertig meedegedeeld. En gelijk wy hier een Lamp omtrent D. vertoonen, welker Romp van een Wagt-Hond Beklommen word; alzoo zijnder ook geweeſt, die alleen aan de plaats daar de Lemmet-Pyp hoorde te ſtaan, de Kop van een Hond hadden. En dewijl d'Egiptenaars met duſdaanige Lampen, op de Waakzaamheyd van den Beſcherm-God Anubis, Zinſpeelden; hebben zy niet alleen geloofd, Dat de Gebalzemde Lichaamen, in d'Onder-Aardze Begraafplaatzen daar door veylig bewaard bleeven; (waar toe in meeſt alle de Bewinzelen der Mummyen, de Beeldnis van den Hond zelden vergeeten wierd;) maar de naavolgers der Egiptize Zeeden, hebben ook Lampen aan Jupiter Toegewijd, op welk het Waarteeken van den Hond gezien wierd; en met het Opſchrift JUPITER CUSTODIS, De *Waakende Jupiter* pronkte; maar geen plaats in ons Print-Tafereel vond. Onder de Lampen die de ſtrax-gemelde Hertog aan Kircherus heeft meede gedeeld, is ook d'afbeelding van een Lamp, die geheel-en-al de gedaante van een Gevleugelde Sfinx vertoond; maar naadien aan dat Aal-Oud overblijfzel geen Lemmet-Pyp gevonden word, is die groote Schrijver in twijffel, of het zelve wel tot gebruyk van een Lamp gediend heeft. Dat d'Egiptenaars nogtans Lampen in een Sfinxe gedaante hadden, konnen ons twee andere voorbeelden grondveſten, die wy hier, om datze niet onfraay ſchijnen, ook in d'Afbeelding E. F. laaten zien. Zijnde d'een een geheele Sfinx, die van alle byvoegzel ontbloot is; d'ander alleen een Hand-Lamp, diens Dekſtuk met een Gevleugelde Sfinx gebootzeerd is. Dat nu d'Egiptenaars met de Zinſpeelende Beeldnis van Sfinx, veel op hadden, is te vooren reeds gebleeken: En gelijk we doen gezien hebben, Dat d'Egiptenaars volgens 't Getuygenis van Klemens Alexandrinus, gewoon waaren de Sfinxen tot een teeken van verſtandelijke Magthebbing, aan de Ingangen der Tempelen te zetten; hebben zy dier-

Naaderbeſchrijving van de Lamp met A geteekend.

Lampen met den Hond, ziet de Afbeelding D.

En van wat Zinaanduyding.

Lampen met een Sfinx Gebootzeerd, of gants in die gedaante gevormd waaren.

En van hoedaanigen Zinaanduydingen gebruyk.

gelijke Waarteekenen ook tot de Lampen ingevoerd: Op datze door het Ligt dat in dit voorbeeld, als uyt desselfs Boezem opgaat, de zeer groote kragt van een Vyerig Gemoed te kennen gaaven; waar door zy geloofden dat alle beneedenste donkere dingen, Verligt en makkelijk konnen doorzien worden. Waarom dan ook veel Oudheydkenners meenen, Dat het gebruyk deezer Lampen, voornaamelijk diende, om wanneer de Priesters in hunne beroemdste Tempelen, een scheemeragtig blijk van de Geheymenissen der Godsdienst vertoonen wilden.

Lamp van Typhon ziet de Afbeelding omtrent G. en G*

Hoedaanige Lampen aan Typhon waaren toegeëygend, is te vooren breed genoeg verklaard; en wy hebben desselfs Afbeelding (G) uytgezonderd zijn voetstal, hier weederom bygebragt, op datze aan de rest van haarsgelijke, aan welke niets gemeender dan den Dronken Silenus en Vader Liber, en een Satyrs Bakhuys als by G.* &c. gezien word, niet ontbreeken mogt. Die dan ook haar zelven door hun konstig maakzel verklaaren konnen. Maar gelijk we een weynig te vooren gewag maakten, van een Feest dat *Swanssen-Ommegang* genoemd wierd; op welke het Mannelijk Teellid, onder veel uytbundige gewoonten, inzonderheyd van de Vrouwen opentlijk Omgedraagen wierd; jaa derzelver Beeldnis om den Hals droegen, tot voorkooming van Onvrugtbaarheyd, &c.

Lampen van Priapus.

Wat wonder is 't datze ook de Beeldnis der Mannelijke Schaamte, Onbeschaamdelijk aan zommige van haare Afgodize Lampen hebben laaten zien? Want gelijk de Lampen meest naa d'hoedaanigheyd der Goden gemaakt wierden, aan wien men daar meede de Offerhanden verligten zou; alzoo hebbenze aan den *Nylzen Osiris*, weegens de Vinding van zijn Mannelijk-Lid, als een Vrugtbrengende God, een Lampe, Παλλόμορφον Toegewijd, waar van hier de gedaante in meer dan een voorbeeld te zien is; met de Letter H. geteekend, die geen verklaaring schijnen noodig te hebben; maar wel verdienen, Dat menze neffens de Lampen reekend, die Liçetus niet t'onregt den Naam van LUPANARIA, dat zijn *Hoerekots*-Lampen geeft. Daar men deeze Schaamtelooze Lampen met H. geteekend byvoegen mag.

Vulkanus Lamp.

Vry Staatiger vertoond zig Vulkanus Lamp I. op welke dien Smit of Mars, het Vyer met zijn Blaasbalg schijnt aan-te houden, en een fraaye gedaante laat zien. Nogtans en behoorde deeze, op welke d'Offerhande aan Priapus gezien word, en met HH. gemerkt is, Konsthalven voor geenen de Vlag te strijken. En wy gelooven dat ook veele van d'overige Lampen die wy vertoonen, uyt de gemeene waarneeming der Toepassing en haar eygen maakzel, zullen konnen thuys gebragt worden; naamelijk deeze met den Peerds-Kop K. Herkules met den Leeuwen-Kop om 't Hoofd; L. De Lampen in de gedaante van een Voogel omtrent M. of die met de Beeldnis van een Havik, Ibis-Voogel of Kraaye pronken; als omtrent N. te zien is. En wat wonder zal het zijn te denken, Dat de Slangedienst, ook haar eygen Toepasselijke Lampen gehad heeft, van welk hier een voorbeeld omtrent O. gezien word. En zoo mag men die omtrent Q. aan den Dronken Silenus, en R. aan Bacchus toe-denken. En dat S. een van die Ontugtige Lampen is, die in de Nagt-Feesten van Venus en Priapus haar plaats vonden, kan moogelijk haar maakzel aanraaden te gelooven. Maar zoo elders het Verstand der Egiptenaaren in deeze bestelling doorstraald; agten veel Geleerde Mannen, Dat het in het maakzel van deeze Lamp kan bespeurd worden; die uw hier omtrent P. gelijk meede omtrent PP. het Dekstuk van een overschoone Lamp vertoond word; alwaar in een lang-ronHet

Het Dekstuk van Merkurius Trismegistus Lamp naader verklaard.

dige kring Dry Beelden gezien worden, waar van het Eerste Naakt, met Dry Dyen, en Dry Hoofden op eenen Hals gezien worden, elk met een Lotus Bloem Verçierd; en Twee Lampen, in yder Hand Een; laatende bezijden zig eenige Snoeren afwaayen, vertoonende *Merkurius Trismegistus*. De Tweede is half Naakt, de rest met een Mantel bedekt, draagende een Mud op 't Hoofd; en in de Regter-Hand, Een Riet, of Steel van een Water-Lelie, met een Hond aan de andere zijde, die hem Vleyd; geevende *Serapis* te kennen. De Derde verbeeld *Isis* met haar Raatel en Water-Emmer; op 't Hoofd met een Lotus-Bloem Gekroond, welke toestel der Godinne gelijk ook die van Serapis te vooren breed

genoeg

genoeg verklaard is. En schoon wy ons aangaande Merkurius Trismegistus niet breed moogen uytlaaten, moet ons egter niet te veel moeyte zijn, hier alleen met een woord aan-te teekenen; Dat deezen dezelve is, met *Hermes*, welken by d'Oude weegens zijn Dryderley Vermoogen; naamelijk over de Zee, de Aarde en de Lugt, *Merkurius Triceps* genoemd is; gelijk uyt Lylius Gyraldus en Lykofron word aangeteekend: En zoo yemand lust heeft van deezen Merkurius Trismegistus te verneemen, hoedaanig hem zommige voor een Groot Wijsgeer houden, andere voor een Vermaarden Priester in Egipten; andere voor een Godheyd, &c. en daar omtrent niet naalaaten, een vermenging met de Wijsheyd te maaken, die ons in de beschouwing der H. Dry-Eenheyd van 't Goddelijk Weezen voorgesteld is; hy bezie alleen wat daar van by Fortunatus Liçetus aan den 180ste blad zijde, is bygebragt: En wy hebben ook vooren, reeds al zoodaanige vermenging der Platonize en Egiptize Wijsbegeerte, met de Godgeleerdheyd, die thans de Kristenheyd van naa-by aangaat, in 't ongelijk gesteld. Behalven de Beeldnis der Toegeëygende Godheyd, die aan de Lampen pleeg vertoond te worden, diend men ook noch aan-te merken; Dat dezelve niet altijd op-een-en dezelve wijs, ten aanzien van het Getal der Lemmet-Pypen waaren; maar d'eene Min, d'ander Meer, en veele ook maar met Een-eenige voorzien; En zulx meede niet zonder opzigt op de Goden, die daar meede Gediend wierden. In deezer-voegen zeyd Kircherus, waarender Lampen met Dry Lemmet-Pypen in een Dryhoekige Figuur; vertoonende zeekere Drygedaantige Godheyd; en moogelijk wel ter Gedagtenis van den Dry-Hoofdigen Merkurius Trismegistus, daarwe strax van spraaken. En zoo meede Lampen met Vier Lemmetten, aan de Bescherm-Goden der Elementen toegewijd; waar van elke Pyp de gedaante van dat Dier vertoonde, Dat aan die Godheyd Geheyligd was, waar van terstond yts naaders over onze afbeelding. Gelijkze meede Lampen met Zeeven Lemmetten hadden, ter-Eeren van de Zeeven Planeeten, die van Ouds gezegt wierden, het gantze Jaar, Dag om Dag, elk op haar beurt te Regeeren, en alzoo op yder Week, een beurt hadden. Insgelijx zijnder met Twaalf Pypen tot den Dienst van de Geesten der XII Heemel-Teekenen geweest. Hoedaanig een Kircherus getuygd, Dat Michiel Schatta, hem uyt Egipten in afbeelding toegezonden heeft. d'Oude Schrijver Demophilus, zeyd meede, Dat in den Tempel der Zonne die te Heliopolis was, eertijds een Lamp was, die zoo veel Lemmet-Pypen had, als'er Daagen in 't Jaar zijn; en van zoodaanig-een maakt ook Athenéus gewag aan zijn XV^de^ Boek. En alhoewel die Schrijver meend, Dat zoodaanige Lampen, alleen van de laater tijd geheugen, en derhalven niet zeer Oud zijn, kan nogtans geenzinds ontkend worden, of daar worden noch heedensdaags, zoo wel Lampen met Verscheyde als met Enkelde Lemmet-Pypen, in de zeer diepe Graf-Kuylen van 't Oude Memfis en andere plaatzen gevonden, welke door derzelver Opschriften en Beeldletteren, genoegzaam aanwijzen, Datze lang voor de Bouwing van Roomen gemaakt zijn. Waar toe wy alleen by zetten; 't geene den Reyziger Michiel Schatta, als een Ooggetuyge, van deeze dingen, in zeekeren Brief aan Kircherus getuygt; zeggende: *Gy diend te weeten Waarde Vader, Dat ik in d'Onder-Aardze Dood-Kelders van't Oude Memfis, veele Lampen gevonden hebbe, waar van zommige Dry, Vier, Agt en eenige Twaalf Lemmet-Pypen hebben; zijnde de rest van 't gantze Lichaam in de Gedaante van een Hond; Mensch, Os of Slang Verbeeld; gelijk Gy uyt zommige Afbeeldingen die ik uw toegezonden heb, kond ontwaar worden.* Nogtans dagt het ons genoeg tot een staal te zijn, ons Print-Tafereel, uyt alle die, alleen met de Lamp T. van Vier Lemmet-Pypen te beswaaren; als van welke de Vermaarde Oudheyd-kenner Nardius verhaald, Dat dezelve neevens verscheyde Gebalzemde Lijken, aan den Groot-Hertog van Heturien geschonken is: Oordeelende insgelijx, Dat dusdaanige Lampen eertijds ter-Eeren van die Goden wierden gebruykt, welke de Bezorging der Viergetijden des Jaars aanbevoolen was. Of dezelve wierden volgens d'Aanteekenaar op het 11de Boek

Godsdienstige Lampen waarom met verscheyde Lemmet-Pypen gemaakt.

Lamp met 4 Lemmetten op de Vier Getijden des Jaars gepast.

Boek van Apuléus Herfchepping, in de Heyliging der Kapellen ingevoerd; *Daar wierd*, zeyd hy, *een Lamp aangefteeken ter-Eeren der Vier Goden, dienze gewoon waaren, in de Komafterize Staatzie Om-te draagen*; *en beteekenden daar door de Verzoening der Vier Goden, welke de Befcherming der Vier Jaar-Zaayzoenen aanbevoolen was.* Want naadien de Behoudenis en Voorfpoed, van den Overvloed der dingen, af hing van die Goden, diens Ampt het was de Vier-Getijden des Jaars te bezorgen; heeft hen zoodaanigen Lamp dat Geheym konnen aanwijzen: Naademaal d'Egiptenaars zeer gewoon waaren, haare Lampen in zoo veele Lemmet-Pypen te verdeelen, als het Getal van de zaamenvoeging der Geheyligde Godheeden inhield; en aldus had'er deeze Lamp Vier, om dat de Goden der Jaar-Getijden, te zaamen Viere waaren. Ziet een diergelijke hangende Lamp met Twee Lemmet-Pypen, omtrent de Merk-Letter V. die door het Teeken van de Maan en de Ster op 't Dekftuk, den Dienft van Venus, &c. is konnen Toegewijd zijn, dewijl deeze Vrouw en Man was. En dat de Joden zelfs noch heedensdaags, niet vry van diergelijke Toepaffing op de Daagen van zommige Feeften zijn; hebben wy alreede fcheemeragtig in haar Feeft der Ligten, dat is, *De Vernieuwinge des Tempels*, Joh. 10: 22. gezien; het welke Agt Daagen lang duurende, zy Daagelijks een Lemmet meer Aanfteeken. Doch hoe-veel den Kandelaar, die den Tabernaakel onder Ifraël, door Zeeven opgezette Lampen Verligte, van al deeze Afgodize Lampen, door een byzonder Voorfchrift verfcheelde, zal ons hier naa in deffelfs Maakzel en Afbeelding te bezien ftaan.

Aanmerkingen over de Brandende Lampen in de Graaven gevonden.

Maar gelijk veele gewild hebben, Dat d'Oude voornaamelijk in de Onder-Aardze Begraafplaatzen, Lampen ftelden, die door een Onverteerend Lemmet, dat uyt ASBESTUS of *Duurfteen* toebereyd zijnde, bequaam was om altijd te konnen Branden; (van welke veele zeldzaame voorbeelden onder d'Egiptenaars worden bygebragt;) hebben egter andere, zig hard daar teegen aangekant; en zelfs ook geen geloof willen geeven, aan het Verhaal welke van de Brandende Lamp, op allemans Tong reêd, die ten tijde van Paus Paulus de Derde, in het Graf van *Tullia* de Dogter van Cicero gevonden wierd, en Uytging zoo haaft d'omfwervende Lugt in het Graf quam. Gelijk dan ook Kircherus, (die aan deeze waarheyd groot geloof geeft,) in zijn Onder-Aardze Weereld, niet alleen verfcheyde Exempelen hier van ophaald, maar ook getuygd, Dat hy zelfs een Lemmet van Duurfteen toebereyd heeft, welk in een Lamp, Twee Jaaren lang by hem Gebrand had; en ongetwijffeld, zeyd hy, altijd zou Gebrand hebben, zoo het niet door ongeluk waare uyt-gegaan. Die hier van meer luft te weeten, bezie Ferrarius. Doch wy meenen elders reeden gegeeven te hebben, die bewijzen, Dat het onmoogelijk is dat een Lamp zonder toedoen van nieuw Voedzel, alleenlijk door d'aantrekking van zijn eygen Waaffem, Eeuwig zou konnen Brandende gehouden worden; nogtans is Kircherus zeer Yverig geweeft om de moogelijkheyd daar van voor-te ftaan. Want naa dat hy in zijn Oedipus voorgenoomen heeft, van d'Egiptize Lampen af-te laaten, voerd hy dusdaanigen taal; *Het geene de Neerftige* Burratinus, *aangaande* d'Eeuwig-Brandende Lampen *uyt de meeninge der Arabiers bybrengd, komd met mijn gevoelen alderbeft over-een. Te weeten hy zeyd*; Datter in Egipten een Veld geweeft is, waar

Kircherus een groot Voorftander der altijd Brandende Lampen. Die daar toe 't verhaal van Burratinus bybrengd.

„ in veele Putten gevonden wierden, die groote overvloed van Pik en vloeyende Harft hadden; uyt welke de Priefters, die de Kragt der Natuure niet onkundig waaren, eenige Pypen tot in de Onder-Aardze Begraafplaatzen, met veele behendigheyd wiften heenen te leyden, en door dat middel de Brand-voedende Stoffe in de plaatzen, jaa in de Lampen zelfs overbragten. Daar-en booven waaren de Lampen met een Pit voorzien uyt Onverbrandelijk Vlas Gefponnen; zulx yder Lamp eenmaal Aangefteeken, altijd Brande weegens d'onophoudelijke Toevloed der Olyagtige Harft, en d'Onverbrandelijkheyd van het Linnen Pit. *Deeze wyze van Geduurige Ligten toe-te ftellen*, vervolgd Kircherus, *dunkt my Natuurlyk en ligt om doen geweeft te zyn; voornaamelyk*

melijk in plaatzen die overvloed van Steen-Olye *hebben; en het schijnd my toe dat d'Arabiers, van het geduurig Ligt, in de Grafsteeden met Brandende Lampen, niet zonder waarschijnelijke reeden Oordeelen.* Dit zeyd Kircherus. Maar naadien het geschil der Natuurkundigers niet en is, of men Lampen, door Pypen geduurig met Olyë voeden, en aan Brand houden kan; maar of men dezelve in afgezonderde plaatzen Eeuwig Brandende kan houden, zonder nieuw Voedzel te geeven; zoo zijn dit slegts praatjes voor de Vaak; die genoeg zijn om te toonen, Dat men 't stuk onder veelerley spartelingen gewonnen geeft. Doch dit is deezen Schrijver meermaal overgekoomen. Hy voegter ten laatsten by; Dat het oogmerk, waarom d'Egiptenaars en andere Volken, dusdaanige Lampen in de Begraafplaatzen stelden, niet anders geweest is; als op datze daar meede betoonden te gelooven; Dat gelijk de Natuure van het Vyer, met d'uytwerking der Goden, het naast over-eenkomd; de Goden die de bewaaring der Doode Lichaamen aanbevoolen was, ook alzoo door verborgene meedelijdentheyd, dieze hier door verkrijgen, weegens de geduurige teegenwoordigheyd des Ligts, die een Waarteeken haarder Goddelijkheyd is; te-bet tot de Bewaaringe der weggeleyde Lichaamen waaken zouden. Doch hier van hebben we alreede genoeg gezeyd, doewe van de Lijkverzorging der Egiptenaaren, op de Begraaffenis van den Aards-Vader Jakob spraaken. Dus mag dan hier de Beroemde Lampverzorging die d'Egiptize Koning Mycerinus, zoo over hem zelven, als ter Gedagtenis van zijn Afgestorvene Dogter tot een Jaar-Feest invoerde, het hek sluyten: Van welk Herodotus zoo opmerkelijken Verhaal doed, Dat het de Vermaarde Licetus de moeyte waardig gescheenen heeft, den aanvang van zijn deftig Werk over de OUDE LAMPEN, daar meede te Veçieren. *Lampen waarom by de Dooden gesteld.*

Nu willen wy afdoen, 't geenwe in den aanvang der Egiptize Feest-Daagen van derzelver verscheyde Jaar-Reekeningen gerept hebben; naadien om zulx te doen, het hier de regte plaats scheen, dit Hoofdstuk niet onnuttig daar meede te besluyten, en dan in 't volgende, tot de Burgerzeeden der Egiptenaaren over-te gaan. Het gemeen Erfgerugt onder de Geleerde, wil ons wijsmaaken, Dat de Egiptenaars van Ouds geen andere dan *Maan-Jaaren* in gebruyk hadden, welke niet langer duurden, dan de tijd in welke de Maan haar Ronde doed; jaa daar word van zommige uyt de Rabbijnen bygedaan, Dat zy dit van de Hebreën hebben geleerd, die zulx van den Aards-Vader Abraham hadden overge-erft. En hebben dit nu en dan by-gebragt om de H. Historie aangaande de Langleeventheyd der Oude Vaderen te Bespotten. Maar dat dit laatste Onwaaragtig is, zullen wy strax uyt de gantze draad van Moses Historie en 't Leeven der Patriarchen toonen. Onder-en-tussen schijnen d'Egiptenaars volgens Censorinus niet heel lang by de Maan-Jaaren gebleeven; want ziende dat deeze wijze van Reekening in veele voorvallen, met haare handelingen niet wel over-een quam, hebbenze in plaats van een enkelde Maan-loops-Jaar, een Jaar van Dry Maanloopen, en daar naa van Vier Maan-loopen ingevoerd. Dit houden zommige wel voor-vast, maar willen onder-en-tussen daar by aangemerkt hebben, Dat zig niet alle Egiptenaars, maar slegts eenige in byzondere Landstreeken, daar de Maan Aangebeeden wierd, naa dusdaanige Maan-Jaaren hebben gevoegd; Doch dat het grootste deel van Ouds, het Zonne-Jaar van 360, en naaderhand, van 365 Daagen, hebben ingebruyk gehad, welke Jaar-Reekening nogtans ten laatsten aan alle Egiptenaars gemeen geworden is. Want gelijk de Heemelloopkenners onder die welke het Maan-Jaar onderhielden, haast vernaamen, Dat hun ook door de toevoeging van Dry of Vier Maan-loopen, geen genoegzaame voldoening, in de verdeeling des tijds geschiede, hebbenze daar naa, het Jaar in 360 Daagen, of in XII Maanden van Dertig Daagen begreepen, op datze yder Maand van even 30 Daagen, met de XII Teekenen van den *Zodiak*, deeden over-een koomen. Deeze Jaar-stelling is een wijl-tijd in gebruyk geweest, en allengskens in de Heemels-loop wijzer geworden zijnde, vernaamenze haast dat het Jaar van 360 Daagen, met de Jaarlijkze loop der Zonne door den

Egiptize Jaarreekening naagespoord en verklaard.

Om wat reeden zommige gezeyd hebben, Dat de Oude Hebreën alleen Maan-Jaaren hadden van 30 Daagen.

Zonne-Jaar van Ouds 360 Daagen gereekend.

30
12
60
30
360

En naderhand met 5 Daagen veermeederd en tot 365 gebragt.

den Teeken-Kring, niet wel uytquam, maar desselfs Loop, Vijf Daagen langer dan dit Jaar was; en wierden daar door vermaand het Jaar met een byvoegzel van Vijf Daagen te vermeerderen, gelijkwe dat te vooren, tot een Inleyding der Egiptize Feest-Daagen, uyt Herodotus, en de waarneemingen van Schaliger en Vossius, hebben aangemerkt. En dat deeze Jaar-stelling naa de Zonneloop, vry Oud, en buyten twijffel lang voor Mosis tijd, in gebruyk was, magmen eenigzinds bedenklijk uyt Moses zelfs leeren; wanneer hy Gen. 1: 14. de Goddelijke Raadslag der Scheppinge, dusdaanig spreekende invoerd; *Ende Godt zeyde; Datter Ligten in 't Uytspanzel des Heemels zijn*, &c. *En datze zijn tot Teenen, en tot gezette Tijden, ende tot Daagen, ende Jaaren.* Nogtans geloofdmen, Dat d'Oude Jaar-stelling, daar in ten eersten is te kort gebleeven, dat zy het zelve geenzinds door toevoegen van een Vierendeel Daags, of Zes Uuren verlengden, om met den Loop der Zonne net-uyt te koomen: Of datze door het ondersteeken van Viermaal Zes Uuren, dat is een heelen Dag, het Vierde Jaar tot een *Schrikkel-Jaar* maakten. Maar het Jaar van 365 Daagen wierd by alle Egiptenaars, die volgens Herodoot, daar van d'eerste Vinders zijn, en veel andere Volken voor het regte en algemeen Burger-Jaar aangenoomen; en volgens Horapollo, *Gods-Jaar* genoemd. Want naadien d'Egiptenaar de Zonne, GOD noemden, was het geen wonder, datze ook het Zonne-Jaar, de Naam van *Gods-Jaar* gaaven. Als die misschien uyt de nette over-eenkomst met de Loop der Zonne, eenigzinds scheemeragtig meenden te zien, Dat zulx van Goddelijke Instellinge was, gelijkwe terstond uyt Gen. 1: 14. hebben aangemerkt. Aldus is dan hun Jaar-stelling, om de Vier Jaaren, eenen vollen Dag te kort geschooten; begrijpende dien tijd, by hen slegts 1460 Daagen; daar het onze van 't eene Schrikkel-Jaar tot het andere, 1461 Daagen teld. Ten laatsten zegtmen; Dat ook dit Burger-Jaar by d'Egiptenaars, tot een waar Zonne-Jaar geworden is, verlengende yder Jaar met een Vierendeel Daags, en wierd alzoo tot 365 Daagen en 6 Uuren gebragt; hoe veel tijd de Zonne van nooden heeft, om eenmaal haar Ronde gedaan te hebben, weeder op haar eygen plaats te koomen: Waar uyt dan het Vierde Jaar, door 't ondersteeken van eenen Dag, uyt Viermaal 6 Uuren genoomen, tot een *Schrikkel-Jaar* gemaakt is. Want dat het stellen van Schrikkel-Jaaren, by d'Oude Egiptenaaren, op dezelve wijze als thans onder ons, in gebruyk was, willen zommige uyt het getuygenis van Diodorus Sikulus bevestigen, dat aldus luyd; *De Daagen by d'Egiptenaars worden niet by de Maane gereekend, maar naa de Loop der Zonne, zoo dat zy aan yder Maand, Dertig Daagen geeven; en aan de* XII *Maanden, Vijf Daagen en een Vierendeel toevoegen; op datze alzoo een volkoomen Omloop des Jaars zouden hebben.* Maar alhoewel het zoo wel uyt deeze als andere Oude Blijken, waarschijnelijk doorstraald, Dat de Schrikkel-Jaaren lang voor de tijd van Alexander de Groot, by d'Egiptenaars in gebruyk waaren: En datze die ook niet van de Grieken noch Latijnen, maar deeze veel-eer van de Egiptenaars geleerd hebben; (gelijk onder anderen Eudoxus de Leerling van Plato, door Gedienstigheyd en Geschenken, deeze Weetenschap van hen verkreeg, en naamaals uyt Egipten tot zijn Vaderland weedergekeerd, den Grieken heeft meede gedeeld; als Strabo aanteekend;) schijnd ons nogtans Herodotus in den dut te brengen, wanneer hy zeyd, Dat d'Egiptenaars het Jaar beeter als de Grieken verdeelen, *Om datze geen Schrikkel-Jaaren kenden:* 't En zy dan dat wy meenen, Dat dien Schrijver hier alleen van de Priesterlijke Jaar-stelling gewag maakt; welke geene Schrikkel-Jaaren onderstaaken, op dat de Feest-Daagen door vervroeging, door alle tijden des Jaars mogten heenen swerven. Waar toe misschien ook dit in-agt diend genoomen, Dat Herodotus zig in deeze dingen, met Vulkanus Priesters beraaden heeft. Doch hier teegen leyd Censorinus aangekant, en ontkend dat'er ooyt dusdaanige ondersteeking van 6 Uuren in het Burger-Jaar der Egiptenaaren zy geweest; *Alhoewel*, zeyd hy, *dat hun Heylige en Hieroglyfize Jaaren zulx mogten gehad hebben.* Een inval voorwaar, die onder de Geleerde veel spel gemaakt

Buger-Jaar van de Egiptenaars Gods-Jaar genoemd.

365
4
1460

365
4
1460
1
1461

Oorsprong van 't Schrikkel-Jaar, dat om het Vierde Jaar een Dag langer is.

En van ouds by de Egiptenaars in gebruyk.

Kerklijke Jaar-stelling by de Egiptenaars die geen Schrikkel-Jaar kenden.

maakt heeft. Want gelijkwe ſtrax verneemen zullen dat het Heylige of Prie-ſter-Jaar, weegens de ſwerving der Feeſten, geen Schrikkel-Jaaren ſcheen te dulden, maar heel noodzaakelijk plaats in 't Burger-Jaar hadden, alzoo ſchijnd by-naa de Kaart hier zoodaanig verſteeken, Dat het gantze Schrikkel-Jaar der Egiptenaars, voor de laater tijden zal moeten uytgewiſt worden. En de Geleerde Biſſchop Ed. Stellingfleet is van meeninge, dat hy uyt de bygebragte plaatze van Cenſorinus, de middel gevonden heeft, om het heftig Geſchil tuſſen de Geleerde Mannen, Schaliger en Petavius, aangaande d'Oudheyd der Schrikkel-Jaaren by d'Egiptenaars, te vereffenen. Het blijkt zeyd hy, aan d'eene zijde uyt Cen-„ſorinus klaar, Dat het Burger-Jaar geen onderſteeking gehad heeft; maar dat „het zelve een Vierdedeel Daags minder, dan het Natuurlijk Jaar begreep. Voe-„gende Cenſorinus daar by, Dat het daar by toequam, dat het in 1461 Jaaren, „zijnde het groot *Heliakaals* Jaar, tot het zelve beginzel weederkeerde; want „alsdan verſcheen de Hondſtar weeder op den eerſten Dag der Maand *Thoyth*, „gelijk zy deede in 't begin van het groote Honds-Jaar. En dat deeze zoort van „Burger-Jaar noch onder hen in gebruyk bleef ten tijde van Cenſorinus, ('t welk „was naa de *Dionyſiaanze* reekening, 238.) blijkt daar uyt, dat hy zeyd; „Dat in het Jaar waar in hy zijn Boek ſchreef, de Nieuwe Maan van de Maand „*Thoyth*, quam voor den Zeevenden Dag van de *Kalendæ* van *Julius*; daar die „100 Jaar te vooren quam, voor de *Kalendæ* van *Auguſtus*: Waar uyt klaar „blijkt, Dat het *Juliaanze* Jaar, ſchoon zommige het teegendeel voorgeeven, „niet in gewoonlijk gebruyk was by d'Egiptenaaren: En dat Soſigenes, wan-„neer hy de Roomze Tijd-Reekening verbeeterde, en de geſtalte van het Ju-„liaanze Jaar invoerde, daar in het Egiptize Jaar niet en heeft naagebootſt; „maar dat van de Alexandrynze Grieken gevolgd is, die zig insgelijks van het „Vierdedeel Daags bedienden, dezelve voegende agter de 365 Daagen; 't geen „d'Egiptenaars niet en deeden; gelijk uyt de Gouden Cirkel in het Gedenk-„teeken van Oſymandus blijkt. Van welken Diodorus Sikulus uyt Hekatéus „gewag maakt; die in den omtrek van 365 *Kubiten*, verdeeld wierd in zoo veel „deeldjes voor yder Dag, met de waarneemingen van het Op-en Ondergaan „van verſcheyde Sterren, en de gewrogtens daar door voorſpeld. Waarom nu „dat Jaar by d'Egiptenaars in Burgerlijk gebruyk bleef, daar van geeft men dee-„ze reeden; Dat d'Egiptenaars uyt een Bygeloovige waarneeming wilden be-„zorgen; *Dat alle hunne Heylige Vierdaagen, zouden toepaſſelijk zijn aan yder* „*Dag van 't Jaar.* Onder-en-tuſſen is het aan d'andere zijde meede klaar, dat „de Alderwijſte onder d'Egiptize Prieſters, door geduurige opmerking, de „noodzaakelijkheyd der *Byvoeging* ook wel gezien hebben, en datter 6 Uuren „aan yder Jaar ontbraaken, om 't zelve vol te maaken; en deſweegen noodig „was, datter alle Vier Jaaren, een Dag wierd bygedaan: Dit iſſet dat Diodo-„rus Sikulus ons van de Thebaanze Prieſters, die de beſte Sterrekundigers waa-„ren; en Strabo van de Heliopolitaanze getuygd; gelijk Horapollo zulx ook te „kennen geeft, wiens werk het was de Wijsheyd der Egiptenaaren te verklaa-„ren; en'er ook aldus van gezeyd heeft: *Wanneer d'Egiptenaars een Jaar wil-„den uytdrukken, noemden zy een* *QUADRANT, *om dat van d'eene Opgang der „Sterre* SOTHIS *tot d'andere, het Vierdedeel van een Dag wierd bygedaan*: „*Zoo dat het Jaar beſtond uyt* 365 *Daagen*; (waar by een Vierdedeel Daags ge-„voegd;) *zy om de Vier Jaaren, een Dag booven dat getal, daar by reekenden.* „En hoe zeer Petavius, t'onregte, Schaliger van Valsheyd beſchuldigt heeft, „in 't bybrengen van Horapollo, (alleen om dat de aantrekking niet en was te „vinden in het Hoofdſtuk by Schaliger vermeld, in het Boek dat Petavius ge-„bruykte; is van de Geleerde Mannen alreeds aangemerkt. Gelijk Voſſius Peta-„vius dan ook van onbedagtzaamheyd beſchuldigt, dewijl in dry Drukken daar „hy van ſpreekt, de bybrenging van Schaliger goed gevonden word. Naader-„hand heeft Conringius, Petavius poogen vry te Pleyten, met te zeggen; *Het* „*kan zijn, dat hy zig bediend heeft van den Druk van* Cauſinus, *onderſcheyden* „*van*

En uyt wat bygeloovigheyd hen zulx overquam

* Vierde-Deel.

„ *van de andere Dry*. Ziet daar eens om welke Beuzelingen, Geleerde Mannen „ zomtijds een Doodelijken haat zetten. Maar om weeder tot het voorige te „ keeren; daar van daan zijn d'Egiptenaars by trappen voortgegaan om grooter „ * *Omloopen* van Jaaren te maaken, (gelijk Eudoxus zijn *Tijd van Zes Jaaren*, „ in Griekenland bragt, naa 't ontwerp van 't *Honds-Jaar* der Egiptenaaren,) „ waar uyt zy een groot Honds-Jaar toeftelden, dat zoo veel Jaaren inhield, „ als het Juliaanze Jaar Daagen telde; en ten laaften het aldergrootfte *Honds-* „ *Jaar*, 't geên zoo veel Jaaren vervatte, als Vier van die groote Honds-Jaaren; „ naamelijk 1461 Jaaren. En zoo zien wy, dat die groote *Perioden* of Tijd-be- „ vattingen, onder hen by trappen voortquaamen, naa datze met'er tijd, de Na- „ tuur van het Jaar beeter begonden te verftaan, &c. Dus ver d'aanmerking van Stellingfleet. Die ons daar in genoegzaam onderfteund; Dat hoe het ook met de waare Oudheyd der Schrikkel-Jaaren onder d'Egiptenaars mag geleegen zijn; voor heel waarfchijnelijk te houden zy, dat'er behalven 't gemeen Burgerlijk Jaar, welke ten dienfte van allerley menfchelijke onderhandeling, en Volk-beftuur in gebruyk was; by de Priefters en Sterrekykers noch een ander *Verloopend* en *Los Jaar*, is in gebruyk geweeft; Dat by hen, *Heylig-Jaar*, *Goden-Jaar* en ook *Geheym* of *Verborgen-Jaar* genoemd wierd; beftaande even als de eerfte Burger-Jaaren, uyt 365 Daagen, zonder byvoegzel der gezeyde 6 Uuren, die om het Vierde Jaar, een Schrikkel-Jaar van 366 Daagen maaken: Zulx dit Heylig-Jaar, in Vier Jaaren tijds, een vollen Dag, voor het regte Zonne-Jaar te rugge weêk; en alzoo in 40 Jaar 10 Daagen, in 80 Jaar 20 Daagen veragterde; waar door het dan gebeurde, Dat d'Egiptize Feeft-Daagen, ter-Eeren van haare Goden ingevoerd, yder Jaar verliepen, en Jaar om Jaar, zoo veel te vroeger quaamen. Want in deezer voegen heeft Geminus opentlijk getuygd, Dat het Feeft van de Godinne Ifis, dat ten Tijde van Eudoxus in de Winterze Zonneftand quam, naaderhand by zijnen tijd, een heele Maand vroeger gekoomen is. En wierd deeze verlooping der Feeften van de Priefters daarom voordagtelijk ingevoerd, op dat de Viertijden der Goden, niet altijd op een-en dezelve tijd des Jaars voorvielen; maar met verloop van Jaaren eyndeling door al de Zaayzoenen des Jaars heenen wandelen, en een zelve Feeft alzoo by beurten in de Zoomer, Winter, Herfft, en Lente koomen zou; geloovende dat de Goden in den tijd van 1460 Jaaren al de Geweften der Weereld doorfworven, en yder Graad in den Teekenkring, en de Daagen der Maanden by verloop van tijd door keuyërden, om geen Oord der Weereld, noch deel van het Jaargety, van haar noodwendige Teegenwoordigheyd ontbloot te laaten; op dat de Vier voornaame Godheeden, te weeten *Sothis* of *Hermes*, *Ifis*, *Ofiris* en *Horus*, die in 1460 Jaaren, dat is, naa verloop van een *Sotife Eeuw*, weederkeeren van daar zy gekoomen waaren; alle Vier Jaaren in den tijd van 1460 Daagen, herfteld wierden. Waar toe men hier mag te raade neemen, 't geên wy aangaande 't onderfcheyd der Swervende Jaar-Feeften by d'Egiptenaars, en de Niet-Swervende by de Hebreën, in de Joodfe Oudheeden over den *Tammuz* hebben aangemerkt; op datwe het Beweenen van den Egiptizen Ofiris, die in de Swervende Maand *Athyr* of *November* inviel, met die van der Joden *Tammuz* Ezech. 8: 14. in de Maand van deezen Naam, naamelijk die tuffen onzen Junius en Julius inv ald, tot een-en 't zelve Feeft bragten. Maar gelijk beyde het *Sotifch* Gety, of de Vier-Jaarige tuffen-tijd van 't een tot het ander Schrikkel-Jaar, en het Burger met het Priefter-Jaar, by d'Egiptenaars in 't algemeen, het *Gods-Jaar* genoemd wierd, alzoo wierd ook yder der Vier-Jaarige tuffen-tijd tot het een en 't ander Schrikkel-Jaar, naa een van de ftrax-genoemde Godheeden van Egipten genoemd. Dus wierd het eerfte Jaar SOTHIS of THOYT, dat is, *Hond* genoemd, naa den Hond-vormigen *Hermes* of *Merkurius*, (verftaat anders *Anubis*;) want de Zon in de Hond-Sterre zijnde, begon by d'Egiptenaars het Nieuwe-Jaar. Het Tweede Jaar voerde de Naam van *Ifis* of *Serapis*; het Derde van *Ofiris*; en het Vierde van *Horus*; dien d'Egiptenaars ook *Kemin* noemden. En daarom

*Perioden.

Het waar onderfcheyd van 't Burger-Jaar en Godsdienftig-Jaar, aangeweezen.

Joodfe Oudheeden het 1397. Blad.

Wanneer het Nieuwe Jaar by d'Egiptenaars begon.

daarom, wanneer zy het Vier-Jaarig *Sotisch* gety vertoonen wilden, maaktenze een Beeldnis van Hermes, of Merkurius met een * Honds-Kop, staande op een Krokodil, met een Heemel-Bol in de Hand; hoedaanig wy hem hier vooren, in de Beschouwing van Anubis op een Roomzen Steen van Boyssardus in Afbeelding vertoond hebben; aan d'een zijde verzeld zijnde met het Hoofd van Jupiter Ammon, aan d'andere zijde dat van Serapis met de Maat van de Nyl op 't Hoofd; waar by gevoegd de Beeldnis van een Ster, die volgens d'Uytlegging van Manilius, het Waarteeken van Isis te kennen geeft. En gelijk het boovenste Opschrift van deezen Steen ΘΕΟΙ ΑΔΕΛΦΟΙ, *De Goden Gebroederen* wil aanduyden; alzoo agtmen, Dat zy door dusken Afbeelding niet anders hebben willen te kennen geeven; als dat de Vier voornaame Goden van Egipten, *Thoyth* of *Hermes*, *Isis*, *Osiris* en *Horus*, de Bescherm-Goden van het Sotize Jaar waaren. Hoedaanigen Vier-Jaarigen tussen-tijd, noch heedensdaags van de Koptisten en Abyssinen, (welke zoo ver Kristenen zijn datze d'Euangelien kennen) Onderhouden word, alleen datze de Naamen der Vier groote Goden der Egiptenaaren, veranderd hebben in die der Vier Euangelisten. Want het eerste Jaar naa het Schrikkel-Jaar word *Mattheus*, het Tweede *Markus*, het Derde *Lukas*, en het Vierde *Johannes* genoemd. Zulx het naa onze gissing genoeg zal zijn, de Naamen der Egiptize Maanden, zoo die in Orden het Jaar uytmaaken, op 't eynde van dit Hoofdstuk in een Tafel te laaten volgen, om dezelve daar in teegen die der Hebreën, en onze heedensdaagze, voor zoo-veelze stukwijs daar meede over-een koomen of tussen-invallen, in vergelijking gebragt te zien; en daar in de Orden, zoo zy by elk in rang volgen niet vergeeten. Rest dan alleen noch met een woord aan-te wijzen; hoe onwaaragtig het voorgeeven van zommige Bybel-Vitters te agten zy, wanneerze willen, Dat Moses in de Jaar-Reekening der Lang-Leevende Vaderen, voor en naa de Zondvloed, geen Zonne-Jaaren van XII. Maanden, maar Maan-Jaaren van 30 of 36 Daagen gebruykt heeft, en dat de Hebreën zulx misschien van d'Egiptenaaren, of d'Egiptenaaren van de Hebreen ontleend hebben. Doch het blijkt zeer ligt, Datze Dwaalen die zoo gezind zijn; want zoo Moses in de Leevens-tijd der Oude Vaderen zoodaanige Maan-Jaaren gebruykt heeft, zal'er voorzeeker volgen, Dat Henoch en Kainan, die op haar Vijf-en 't Zestigste Jaar Kinderen Teelden, doe ter-tijd naauwlijx Zes Jaaren Oud waaren, en Methusalem, de Oudste van alle die bekend staan, zal geen Zeeven-en 't Neegentig Jaaren geteld hebben. En zoo wy slegts ook een staal van die bybrengen, welke naa de Zondvloed Vermaard zijn; (want wy spreeken van bekende dingen;) zal de Vader Abraham van wien de H. Histori-Schrijver zeyd; *Dat hy Oud en Zat van Daagen was*, Gen. 25: 8. (gelijk hem Kap. 15: 15. was toegezeyd, *Dat hy in Goeden Ouderdom zou Begraaven worden.*) maar Agtien Jaaren Oud geweest zijn als hy Stierf: 't Geen t'eenemaal Belachhelijk is. En naadien'er in de Historie van de Zondvloed gewag gemaakt word, van de *Tiende Maand*, en van den XXVII[ste] *Der Tweede Maand*. en op meenige andere plaatzen, isset t'eenemaal waarschijnelijk, dat d'Oude Hebreën, even als wy, Jaaren van XII. Maanden hebben gehad, vergelijkt eens Num. 28: 14. het Offer der Nieuwe Maane, welke Maanden, naa de meeninge van veel Fraaje Uytleggers, zommige die vol waaren, XXX. andere die niet vol waaren XXIX Daagen begreepen. Invoegen de Hebreën hun Jaaren naa den Loop der Maane Reekenden, maakende in alles 354. Daagen; hoedaanige Maan-Jaaren, op gezette tijden door tussenschieten van een Maand, geëffend wierden met onze Zonne-Jaaren, en alzoo in der daad met dezelve gelijk waaren. Invoegen haare Jaaren, nu van 354, dan van meer Daagen waaren, naa datze XII of XIII Maanden hadden. Naamelijk, haar Jaar was zoo veel Maanden alsser tussen twee Herfsten quaamen, het zy *Twaalf*, het zy *Dertien* Maanden, welke d'aller-eenvoudigste Reekening was, genoomen van de Maan, wiens Loop men op 't ligste naareekenen kan; en derhalven met die eerste tijden zeer wel over-een quam; blijvende egter het begin des Jaars altijd in

* Ziet d'afbeelding hier vante vooren bygebragt.

Koptize Abyssinen hebben de 4 Jaargetyden naa de 4 Euangelisten genoemd.

Moses heeft in de Jaaren der lang Leevende Vaderen geen Maan-Jaaren gebruykt.

Gen. 8.

Hoe de Hebreën hun Jaaren Reekenden.

den Herfst, door de Vervulling van de Dertiende Maand, als het van nooden was; en haar Jaar alzoo een Zonne-Jaar gelijk wierd, en ten naasten by onbeweeglijk bleef. Dat het hier meede alzoo is geleegen geweest, hebben zommige, uyt Moses aanteekening van de Staande Wateren der Zondvloed aangemerkt: Wanneer Gen. 7: 24. gezeyd word; *De Wateren hadden de overhand booven d'Aarde, Honderd en Vyftig Daagen*; (daar onder gereekend, de 40 Daagen Reegens, dewijl d'Arke naa 150 Daagen, stil ruste op de Bergen van Araradt, naamelijk op den 17den Dag der Zeevende Maand, Gen. 8 3,4.) zoo blijkt dat de Wateren 5 Maanden lang gestaan hebben, en dat elke Maand hier op 30 Daagen gereekend word; om dat Noach geduurende den Reegen, en Ongestuymigheeden des Watervloeds, die de Lugt den tijd van 5 Maanden ontstelde, de Nieuwe Maane niet en konde waarneemen, en desweegen yder Maand op 30 Daagen reekenen moest; gelijk de Hebreën altijd deeden, wanneerze de Nieuwe Maane niet en zaagen, maar anders niet en geschiede; en welk ook zonder twijffel, naa het ophouden des Reegens, als Noach de Maane weederom zag, van hem verbeeterd is: Zulx hy de volgende Maanden weederom stelde, nu op XXIX dan op XXX Daagen. Waar van dan nu genoeg, om dit Hoofdstuk, met de Maand-Tafel der Egiptenaaren, in vergelijking van die der Hebreën, en onze te eyndigen; naadien wy elders van der Joden Jaar en Maan-getijden, als meede van hun *Feest der Nieuwe Maanden*, met opzet zullen spreeken. Dit dan zijn de Maanden der Egiptenaaren geweest; die aldus volgden, en met de Hebreeuwse, Latijnze en Nederlandze Benaaming, en Orden dusdaanig tot malkanderen stonden.

30
5
150

	EGIPTIZE.	HEBREEUWSE.	LATYNSE.	NEERDUYTSE.
d'Eerste.	THOTH.	6 Elul.	9 *September.*	9 Herfstmaand.
Tweede.	PAOPI.	7 Tisri, of *Ethanim.*	10 *October.*	10 Wijnmaand.
Derde.	ATHYR	8 Marchesuan of *Bul.*	11 *November.*	11 Slagtmaand.
Vierde.	CHOIAK.	9 Chasleu of *Cisleu.*	12 *December.*	12 Wintermaand.
Vijfde.	TOBI.	10 Thebet.	1 *Januarius.*	1 Loumaand.
Zesde.	MECHIR.	11 Schebeth.	2 *Februarius*	2 Sprokkelmaand.
Zeevende.	FAMENOTH.	12 Adar.	3 *Martius.*	3 Lentemaand.
Agtste.	FARMOUTH.	1 Nisan of *Abib.*	4 *Aprilis.*	4 Grasmaand.
Negende.	PASKOIS.	2 Jiar.	5 *Majus.*	5 Bloeymaand.
Tiende.	PAONI.	3 Sivan.	6 *Junius.*	6 Zomermaand.
Elfde.	EPIP.	4 Thamus.	7 *Julius.*	7 Hooymaand.
Twaalfde.	MESSORI.	5 Ab.	8 *Augustus.*	8 Oogstmaand.

Dus verre de Maand-Tafel der Egiptenaaren: En aangaande de Maanden der Hebreën, hoe dezelve met een gedeelte in onze Maanden invallen, daar toe hebben wy een andere plaatze besteld, om dat in 't byzonder aan-te wijzen, dewijl we hier noch met d'Egiptize dingen beezig zijn. Diend derhalven van derzelver Maanden alleen noch aangeteekend, hoe zy ten aanzien van onze Maand-Reekening, haar Begin naamen; die dusdaanig was: De Maand *Thoth*, die d'eerste van 't Egiptize Jaar was, begind op den XXIX. van Oogstmaand; anders *Augustus* genaamd. De Maand *Paopi*, op den XXVIII [a] Herfstmaand. *Athyr* op den Zesden Dag van [b] Wijnmaand. *Choiak*, op den XXVII van [c] Slagtmaand. *Tobi*, op den Zelfden Dag van [d] Wintermaand. *Mechir*, op den XXVI van [e] Loumaand. *Famenoth*, op den XXV van [f] Sprokkelmaand. *Farmouth*, op den XXVII van [g] Lentemaand. *Paskois*, op den XXVI van [h] Grasmaand. *Paoni*, op den Zelfden Dag van [i] Bloeymaand. *Epip*, den XXV van [k] Zoomermaand. En *Messori*, die de laatste der Egiptize Maanden was, op den zelven Dag van onze [l] Hooymaand. Te weeten onze Maanden naa den Ouden Stijl gesteld zijnde, die men telkens met Tien Daagen daar by te voegen, ligtelijk tot den Nieuwen Stijl kan overbrengen indien men zulx noodig heeft. Waar van den Oorsprong der verzettinge, agter zommige van onze Almanakken, of Maand-Wijzers, uyt Anth. Maginus gevonden word. Voorts worden in deeze laatste

Hoe d'Egiptize Maanden haar begin naamen.

[a] September.
[b] October.
[c] November.
[d] December.
[e] Januarius.
[f] Februarius.
[g] Martius.
[h] Aprilis.
[i] Majus.
[k] Junius.
[l] Julius.

laatste Maand *Messori*, wanneer 't gemeene Jaaren zijn, om dezelve alsweg gezien hebben Vijf Daagen toegevoegd, tot 365 Daagen te brengen; by de Grieken EPAGOMENES, en de Kopten NISI genoemd; doch in de Schrikkel-Jaaren, doenzer 6 Daagen by, dieze tussen den Agt-en Negen-en Twintigsten van * Oogstmaand, *Ouden Stÿl* insteeken; welke dan naa de *Nieuwe Stÿl*, komd te vallen op den Zeevenden en Agtsten van Herfstmaand, gezeyd *September*. En op dat men te gemakkelijker onthouden mogt hoe veel Daagen yder Maand van ons gemeen Jaar, aan 't getal van 365 toebrengd; heeft men daar toe dit Spreukje uytgedagt.

* Augustus.
30
4
120---120
31--- 28
7
217---217
365

Dertig Daagen heeft November, Agt-en-Twintig * een alleen,
April, Juny en September; Al de rest heeft Dertig-Een.

*Februarius.

TWAALFDE HOOFDSTUK,

KORT INHOUD DEEZES HOOFDSTUKS.

Egiptenaars *van Ouds een* Afgezonderd Volk, *Dat geen* Vreemde Zeeden *aannam, en zulx nuttig van* Israëls Wetgeever *naagevolgd. Yts van der Egiptenaaren* Besnijdenis. HEBREEN *by d'Egiptenaars voor een* Hard *en* Sterk Volk *gehouden.* Swijnen-Hoeders *in Egipten meer dan andere* Herders Gehaat. Joodse viezigheyd *in 't Verkeeren met andere Volken, uyt* d'Egiptize gewoonte *aangekleefd.* Manschap *in Egipten öeffend meest allerley* Vrouwen werk; Pissen *al Zittende, de Vrouwen al* Staande; *met een Bedenking of zulx ook by de* Hebreën *is naagevolgd, en van wat Ouderdom de* Onderbroeken *by hen zijn.* Zeedigheyd der Hebreën, *in 't noemen van* Oneerbaare dingen; *met een Bedenking over de Spreekwijs*; AL WAT AAN DE WAND PIST. 't Gebod van Vader en Moeder te Eeren, *waarom met een* Belofte *verzeld.* Egiptenaars *houden* Zobere Tafel, *Beminnen de* Verkoelende Aardgewassen *en* Verversingen. Visch-Eeters *by d'Egiptenaars.* Nyl-Water *hoe in* Houte *en* Steene Vaaten *te Klaaren gezet; met een aanmerking op derzelver* Verandering in Bloed. Egiptenaaren *doen hun* Gasten *over Maaltijd, aan de* Dood *gedenken; zijn veelerley* Ziekten *onderworpen, en onbevreest voor de* Pest. *Natuurlijke gesteldheyd van* Egipten, *tot de* Plaagen *onder* Moses *bezien. Waarom het* Water *in Egipten, juyst* in Bloed *moest Veranderen. Wat* Landstreeken *in Egipten de* Gezondste *zijn.* Genees-Meesters *in Egipten bemoeyen haar elk met* eenerley Ziekte. Woonhuyzen *der Egiptenaaren beschreeven; en waarom* d'Inwoonders *zoo zeer* d'Open lugt *beminnen.* Dogters *hoe in* Egipten *de tijd van haar* Houwbaarheyd *bekend maaken.* Baaden *waarom by d'Egiptenaars gezogt; En waarom de* Vrouwen *zoo zorgvuldig* de Schaamelheyd Bescheeren? *Der Egiptenaaren* Schip-bouw *en* Bieze Schuytjes *bezien.* Egipten *ongemeen* Talrijk *in* Steeden. Memfis *van Ouds* Momptha, *in de H. Schrift* Noph *en* Moph *genoemd.* Pyramiden *van* Egipten *niet van de* Israëliten *noch van* Josef *Gebouwd.* Obelissen *en* Graf-Spitzen *hoedaanig uyt de* Rotzen *Gehouwen, Vervoerd en* aan de Zonne *Geheyligd.* Joden *van Ouds* Hoovaardig op Graf-Teekenen. *d'Oude* Stadt Soan *of* Tanis *omtrent* Gosen *bezien. De Stadt* No, *of* Alexandrye, *en derzelver vermaarde* Boekzaal, Hoogeschoolen, *en* Joodse Synagogen *bezien; als meede, wat* Vermaarde Mannen *daar School geleegen, en* Geboortig *waaren.* Alexandrye *op de* Roomze Penningen *Vermaard gemaakt.* Heliopolis *of* Zonne-Stadt, *hoedaanigen* Queekerye *der Egiptize* Priesters. Moses, *waarom van* Manethon *een* Priester van Heliopolis *genoemd: Een Vermaarde* Tempel *aldaar van de* Joodse Priester ONIAS *Gebouwd. De Steeden,* Busiris, Bubastis, Python, Ramesse, Hermopolis, Butis, Naukrates, Pampremis, Koptos, Thebe, Syëne, Elefantine *en andere bezien.* Kolommen *met* Palmblaaden *aan de* Kapiteelen, *van Herodotus te* Butis *gedagt.* Vitruvius *van de Verstandigste Bouwkundigers buyten den* grooten Raad der Bouw-Meesters geworpen, *en alleen by de* Taalzifters *weegens 't bewaaren der* Griekze Konstwoorden, (*by de* Latijnen *aangenoomen,*) *in agting gehouden. &c. Met noch yts van de* Vraagbaaken *die te* Thebe *waaren.*

DAT d'Egiptenaars in haare Zeeden en Burgerlijke gewoonten, van meest alle andere Volken verschillig waaren, moogen wy niet alleen op 't goed geloof van Herodotus aanneemen, die aan zijn Tweede Boek, voordagtelijk en veel wijdloopiger van deeze Landaard, als van eenig ander Volk spreekt: Maar wy meenen dat'er ook in de H. Schrift genoegzaame blijken voorkoomen,

Egiptenaaren hebben van Ouds een Afgezonderd

Volk willen zijn, die geen Vreemde Zeeden aannaamen.

koomen, die ons in dat gevoelen onderſteunen konnen. En gelijk gemelde Schrijver zeyd, Dat d'Egiptenaars niet alleen de Zeeden der Grieken pleegen te ſchuwen, maar ook geene van andere Volken aanaamen; alzoo heeft zulx de Geleerde Spençerus onder andere waarneemingen, aangaande de Spijs-Wetten, (die met een byzondere Uytkiezing den Hebreën in de Wet van Moſes Voorgeſchreeven zijn; om haar van de Afgodize gewoonten der Egiptenaaren en Sabeën, af-te keeren;) ſchijnen indagtig te maaken; Dat de Wetgeever daar omtrent zoodaanig heeft willen voorzien, op dat Gods Volk buyten Gemeenſchap der Vreemde Volken, afgezonderd en geenzinds met d'uytheemze Zeeden beſmet wierden; en men derhalven geheel niet van de waare reeden zal afwijken, zoo men in-agt neemd, Dat andere Volken dezelve maniere gehouden hebben, om de Vaderlijke gewoontens van alle Verderf te bewaaren: Naamelijk den Onderdaanen de naauwe ommegang met Vreemde Volken af-te ſnyën. Indeezervoegen heeft ook Chæron d'Oude Egiptenaar, de Zeeden van d'Egiptize Prieſters verhaald, en daar van gezeyd; Datze met niemand te zaamen Leefden, die met haare Zeeden niet over-een quam: Jaa zy hielden 't zelfs een Grouwelſtuk te zijn, uyt Egipten te Vaaren, op datze zig te-bet mogten wagten van Overdaad, en Gewoontens der Vreemdelingen. En op dat gemelde Schrijver aan niemand mogt ſchijnen een quaade giſſing gedaan te hebben, met te zeggen, Dat Godt zijn Volk inſgelijks door zijn Spijs-Wetten, van de ommegang der Egiptenaaren, en alle andere Volken die een Vreemden Godsdienſt hadden, heeft ingetoomd; zoo wil hy dat men daar toe niet vergeeten moet aan-te merken; Dat het den Egiptenaaren ten tijde van Joſef, niet geoorloft was met de Hebreën Brood te Eeten, en dat zoodaanigen Gaſtmaal by hen voor Onheylig en Grouwelijk gehouden wierd; gelijk te zien is Gen. 43:32. alwaar wy ligtelijk ontwaar worden, Dat Joſef, niet willende d'Egiptize Zeeden Schenden, zijn Broeders aan een byzonder-opgediſte Tafel onthaald: Het zy dan dat d'Egiptenaars dit als zommige meenen, om die reeden deeden, welke Moſes Exod. 8:26. naaderhand aan Farao gaf; naamelijk dat de Hebreën van die Beeſten Aaten, die d'Egiptenaars voor Goden hielden; (alhoewel nogtans de plaatzen Gen. 43:16. en Kap. 47:6, 16, 17. en Exod. 9:19. teegens die algemeene gewoonte ſchijnen aan-te loopen;) gelijk we elders van de Dieren die by d'Egiptenaars Gegeeten wierden, hebben aangemerkt; ten zy wy hier zommige Volken van Heyliger Zeeden onder d'Egiptenaars willen uytzonderen; Of dat het uyt een algemeene Inzettinge der Egiptenaaren zy geſchied, die hen gebood zoo wel van de Spijze en Spijsbereyding der Hebreën, als van alle andere Vreemde Volken te wagten; gelijk we reeds by Herodoot gezien hebben, Dat zy noch Mes, noch Spit noch Pot van de Grieken mogten gebruyken, of yts durfden Proeven dat daar meede was aangeraakt. Dus ſchijnd het eenigzinds zeeker, Dat d'aller-Wijſte Medicijn-Meeſter der Ziele, een kragtig Geneeſmiddel uyt het Boos Vergif heeft konnen maaken, en 't zelve op 't Konſtigſte tot behoud en Zaligheyd der Hebreën gebruyken, 't geën eertijds d'Afgodiſe Duyvel-dienders, tot haar Verderf gebruykt hebben. Maar alhoewel Herodotus zeer vaſt op d'Onvermengdheyd der Egiptize Zeeden ſteund, en daar by ook wil dat zy het Beſnijden der Mannelijkheyd van Ouds in gebruyk hadden, gelijk we in de Hiſtorie van Abraham, in 't breede hebben aangeteekend; ontbreeken nogtans geen Geleerde Mannen welke van Oordeel zijn, Dat veel-eer d'Egiptenaars, de gewoonte van de Knegtjes te Beſnijden, van de Hebreën hebben overgenoomen, dan dat de Hebreën hun Voorbeeld daar in zijn naagevolgd. Onder deeze heeft het Petrus Cunæus hem laaten ter herten gaan; wiens gantze Reedeneering wy in de Hiſtorie van Abraham bygebragt, en te-gelijk hebben aangeweezen, Dat de verſchillige Hanteering en Leevens-wijze der Hebreën, die van Ouds meeſt Vee-Hoeders en een Hartvogtig Volk waaren, Gen. 46:34. de grondveſt geweeſt zy, van den Haat der Egiptenaaren teegens dezelve; dewijl zy zelve het Leuy en Gemakkelijk Leeven Beminnende, de gemeene Man zig doorgaans met Vlas en

Wilden ook met de Hebreën geen Brood Eeten.

En zulx als een nuttig Exempel aan de Spijs-Wetten der Hebreën overgebragt.

Ziet het VII Hoofdſtuk I Deel.

Wat de Oorzaak van den

en Linne-Weeveryen beezig hielden; en den Landbouw voornaamelijk de Vrugtbaarmaakende Nylstroom aanbevoolen lieten; dienze ook daarom als een voornaame Godheyd Eerden, en daar voor met Godsdienstige Buygingen needer vielen, wanneer slegts een Vat vol van dit Water in den Tempel gebragt wierd. Gelijk dan ook een van haare Faraôs of Koningen zelfs heeft moeten bekennen, Dat de Hebreeën, een veel Sterker Volk dan d'Egiptenaars waaren; en datmenze daarom door Lasten Onderdrukken en Verswakken moest, op datze niet t' eenigertijd met des Koninks Vyanden aanspannende, teegens hem Opstonden, Exod. 1: 9. &c. Laat'er ons by-voegen; 't geen wy in de Historie van Jakobs aankomst in Egipten, in 't breede hebben aangeweezen; Dat de voornaamste Reeden van den Haat der Egiptenaaren teegens de Hebreeën, ook hier uyt kan ontstaan zijn, Dat onder Dry of Vierderhande zoort van Menschen, welk Egipten Bevolkte, te weeten; *Priesters*, *Zoldaaten*, *Ambagts-Lieden* en *Vee-Hoeders*, de laatste d'alder Veragtste waaren: En die ook daar altijd, om datze van Ouds Vreemdelingen (even als de Hebreeën aldaar naa Jakobs aankomst, in Gosen waaren;) zeer Hard, en als Slaaven gehouden wierden; zijnze nogtans Gevreest, om datze Sterk, en Woestaardiger dan de Steedelingen waaren, weegens haar Verkeering in d'opene Lugt, en ommegang met de Beesten: Neemende ongetwijffeld de Koningen, die 't bestuur naa Josefs Dood in handen hadden, in genoegzaame aanmerking, hoedaanig dit Herder-Volk eenige reyzen teegens d'Egiptenaaren Gerebelleerd, en haar zelven eenen Konink opgeworpen hadden: Zulx het niet anders heeft konnen zijn, of de Geheugnis van die Agt Feniçize Schaap-Herders, welke 142 Jaaren in Egipten met de grootste Strengheyd Geregeerd hadden, heeft de Vee-Hoeders in een quaaden Naam gebragt. Zulx zy daarom ook naaderhand in de Laage Broeklanden, en by de Moerassen moesten Woonen. Welke Veragting, schoon het ook eensdeels het Stam-Huys van Jakob te-beurt viel, in de Vlakke Gras-Velden van Gosen, haar nogtans grotelijx is te nutte geweest, gelijk we elders hebben aangemerkt. Dat nu ook booven-al de Swijnen-Hoeders, in Egipten zoo-zeer Gehaat en Versmaad wierden; Dat zelfs haar eygen Inboorlingen in geen Tempel gaan mogten, noch met eens anders Dogter Trouwen, maar altijd onder malkanderen Hyliken; dewijl het Swijn by d'Egiptenaars voor zoo Onreynen Dier gehouden wierd, Dat by-aldien 't yemand in 't voorbygaan Aanrakte, hy terstond met Kleeren en-al moest in de Riviere springen om zig te Wassen; daar in zijn haar de Joden naaderhand door Wettelijke Instellinge gelijk geworden: Waar van wy de reeden, op zijn plaatze zullen naaspooren; Daar wy dan klaar genoeg zullen toonen, Dat gelijk de Egptenaars meenden, datze door de Ommegang met andere Menschen, Besmet en Onreyn wierden, de Joden naaderhand uyt die Oude Egiptize leere der Zuyverheyd, ook van gedagten waaren, Datze door het Aanraaken der Heydenen, Verontreynigd wierden. Want dat veele onder dit Volk van die meeninge waaren, Dat alle Menschen, die haare Heylige Ceremonien niet en Onderhielden, onder de Onreyne moesten gereekend worden, (zoo datze door Ommegang en Aanraaking, eenige Besmetting konden aanplakken;) zulx is niet duysterlijk uyt Marc. 7: 4. openbaar, als'er van de Farizeëze Joden gezeyd word; *Dat zoo dikwils zy van de Markt quaamen, zy gewoon waaren hun te Wassen, en veel andere dingen deeden die zy aangenoomen hadden te doen.* Welke Wassinge voorzeeker nergens anders om geschiede, als om dat zig op de Markten en omtrent de Koop-Hallen, dikmaal veel Vreemdelingen uyt de Heydenen lieten vinden, door welkers Aanraaking zy ligtelijk konden Besmet worden. Gelijk dan ook deeze Viezaards niet en wilden in het Regthuys van Pilatus gaan, om van de meenigte der Romeynen, die aldaar te zaamen quaamen, niet Verontreynigd te worden, Joan. 18: 28. Jaa dat de Joden zelfs in haare Dood, geen gemeenschap met de Vreemdelingen wilden hebben, zou ons misschien des Pottebakkers Akker konnen goed maaken, welke zy Kogten voor Judas getrokken Bloed-Loon, *Tot een Begraafplaatze voor de Vreem-*

Haat der Egiptenaaren teegens de Hebreën was.

Hebreën by de Egiptenaars voor een Sterk Volk geagt.

Waar van de Vee-Hoeders by d'Egiptenaars Veragt en Gevreest waaren.

Swijnen-Hoeders in Egipten meer dan alle andere Herders Gehaat.

Waar de Joden geleerd hadden dat het omgaan met Vreemdelingen haar Verontreynigde.

Vreemdelingen, Matth. 27: 7. Dat nu de Hebreeën deeze zorgvuldigheyd van de Egiptenaars overgenoomen hebben, zou men hier uyt niet alleen moogen waarſchijnelijk houden, Dat d'Egiptenaars lang voor Moſes tijden, van 't aanraaken en d'Ommegang met Vreemde Volken, als van een Onreyne zaak zijn af keerig geweeſt, gelijk we uyt Gen. 43:32. hebben gezien; maar ook daar uyt, Dat de Joden naaderhand, even in die zelve waan zijn geweeſt; Daar nogtans de gantze Ceremonieëele Wet, van de Aanraaking der Heydenen geenzinds gewag maakt; noch dezelve belaſt als een ſtuk van Beſmettinge te ſchuwen. Jaa waar toe Moſes veel-eer in de Wet Deut. 23; 7. belaſt heeft, *Dat zy den Egiptenaaren geenzinds voor eenen Grouwel zouden houden*, en de reeden word'er by gezet. Waar toe wy ten laatſten ook noch dit voor geen kleen bewijs by tezetten hebben; Dat de Joodſe Meeſters eenpaarig belijden, Dat d'Onreynigheyd, welke zoodaanig door 't Aanraaken van een Heyden verkreegen word, datze tot d'Afwaſſinge verpligt, alleen op 't gezag der Rabbijnen geveſtigd ſtaat. Doch hier van moet in 't Ceremoni-Boek der Joden met opzet gehandeld worden. Dat wy terſtond ook vermaanden dat d'Egiptenaars die de Steeden als de gemeene Burgerſchap bewoonden, gewoon waaren zig met gemakkelijke Hanteeringen beezig te houden, en geeren, als men zeyd, met den Eers op 't Kuſſen Wrogten, zoo dat het behandelen van Vlas, Woll en Gaaren-Spinnen, Linne-Weeven en diergelijke Wijve-Werk, een Mannelijke Oeffening onder hen was; ſchijnd uyt veele Oude ſcheemeringen zeeker: En Herodoot gedenkter ook aan, wanneer hy niet alleen zeyd, Dat de Kolchers hun Lijnwaat, op de zelve wijze Weeven als d'Egiptenaars, maar hy teekend op een andere plaats ook aan, Datze binnens-huys op haar Getouwen zittende, het Scheer-Gaaren van Onder Inſchieten, daar meeſt alle andere Volken zulx van Booven doen; terwijl de Vrouwen Koophandel drijven en Herberg houden. En 't geene hy ſtrax daar by doed, is inſgelijx geenzinds tot Roem van den Mannelijken Aardt der Egiptenaaren, te weeten; Dat de Vrouwen allerley Swaarte en gepak op haar Schouderen draagen; doch de Mannen op het Hoofd: Waar inze van veele Naatien, daar zulx regt anders-om geſchied, van Verwijftheyd te beſchuldigen zijn. Ook maakt Jeſaias gewag van de Egiptize *Werkers in 't Fijne Vlas*, en de *Weevers van de Witte Stoffe*, Jeſa. 19:9. Maar het geene miſſchien yemand zou moogen klugtig ſchijnen, is dit, Dat d'Egiptize Mannen pleegen al Zittende te Piſſen, 't geên de Vrouwen al Staande deeden, Dat zommige de Kleeding der Mannen dank wijten: Gelijk wy te vooren hebben gezien, Dat dezelve booven Naauw en onder Wijd zijnde, in loſſigheyd van die der Vrouwen, heel weynig verſcheelden, en derhalven om te Wateren genoodzaakt waaren Needer te hukken, om zig anders van vooren met hun Pak op-te ligten, niet Onbeſchaamdelijk te Ontblooten. En ſchoon eenige hebben gemeend, Datze ook Linne Onderbroeken hebben gedraagen, bevind men nogtans uyt gemeenſchap van andere Ooſterze Volken, Datze naa vooren geenzinds open, maar met een Sloof, als de Krop van een Beurs, om 't Lijf wierden toegehaald; dieze dan los maakten als zy Wateren moeſten, en wel voornaamelijk alſſe hun Gevoeg zouden doen. Doch andere zijn van gevoelen, Dat hunne Onderbroeken onder open en taamelijk wijd geplooyd, als een Vrouwen Keurs of Schort om 't Lijf hingen; zoo datze needer hukkende, de Naatuure tweezinds ontlaſten konden, zonder zig te bevuylen. Waar uyt het dan ook ſchijnd voortgekoomen, Dat zommige Uytleggers gewild hebben, Dat de Hebreeën, ook deeze wijze van doen by hen onderhouden hebben: (als die uyt de Wet Deut. 25:11. beſluyten, dat d'Onderbroeken by hen in geen gebruyk waaren, en brengen daar toe Exod. 20:26. en 28:42.) Zoo dat ook de gezeyde maniere om de Natuur te voldoen, by hen onder een Eerlijke wijze van ſpreeken genoemd wierd, *De Voeten te Bedekken*; om dat zy, die naa de wijze der Ooſterze Volken, Lange en Loſſe Kleederen droegen wel om de Midden Gegordeld waaren, maar nogtans als zy bukten of neederhukten om hun Gevoeg te doen, de

'tGeên haar in geen Wet noch Ceremonie belaſt was.

d'Egiptize Manſchap oeffend zig meeſt in Vrouwenwerk.

Egiptize Mannen Piſſen al Zittende de Vrouwen al Staande.

Draagen Geſlooten Onderbroeken.

Wat het zeggen wil de Voeten Bedekken.

1 Sam. 24. 4.

Voeten

Voeten meede Dekten. Indeezer voegen meenden de Kamerwagten van Eglon, *Dat hy zijne Voeten Bedekte in de Verkoel-Kaamer*; doe Ehud tot hem was ingegaan, om hem de Reſt te-geeven, Judic. 3: 24. En zoo was ook Saul in de Spelonke gegaan *Om zijne Voeten te Dekken*, 1 Sam. 24:4. hoedaanig-een bewimpeling der Oneerbaare dingen, den Heere *Fleury* in zijn Reedenvoering over de Zeeden der Hebreën, als yts eygens aan dat Volk toepaſt, zeggende; *Haar Taal en Stijl van Spreeken, was Zeedig en t' eenemaal eygen aan de Beſchaamdheyd en Eerbaarheyd, op een maniere die van onze vry verſchillig was: Want zy gebruykten een langwijlige omweg, tot de dingen waar van wy gewoon zijn met minder voorwaarden te ſpreeken. Dus pleegen zy in plaats van* PIS, Water van de Voeten *te zeggen; voor* KAKKEN, de Voeten Openen. *En als zy de* DYE *of* HEUPE *noemden, verſtonden zy* de Schaamdeelen *welke daar naaſt aangeleegen zijn, en die men niet geern opentlijk met Naame noemd. In teegendeel hebbenze ook uytdrukkingen gehad, die ons al-te Straf en Plomp voor zommige Ooren ſchijnen. Zy ſpraaken dikwils van zeekere Heymelijke Ziekten en Gebreeken der Mannen en Vrouwen, van welke wy naauwelijx yts in 't opentlijk zouden durven reppen; en noemen zommige dingen gants Ontſatzoenelijk, welkers eyge Benaaming wy met alle Zorvuldigheyd zoeken te vermijden. Welke verſchilligheyd van doen nergens van afhangd, als van de afgeleegentheyd der Oude tijd en plaatze. Het meerendeel der woorden die volgens 't gebruyk van onze Taal Oneerlijk zijn, waaren eertijds Eerlijk, maar nu niet meer, om datze thans een ander Denkbeeld geeven,* &c. Maar naadien het by veele vaſt ſtaat, Dat niet zelden onder deeze Schriftuurlijke Spreekwijze, *Al wat aan de Wand Piſt*, moet verſtaan worden, *Al wat Mannelijk is*, ſchijnd zig hier een ſwaarigheyd aangaande het Piſſen der Hebreeuwſe Mannen naa de wijze der Egiptenaaren, op-te doen, die ons verpligt, *Het Bedekken der Voeten*, veel meer en eygentlijker alleen van d'Ontlaſting van den Buyk in 't algemeen, en niet van de Ontlaſtinge der Blaaze in 't byzonder te verſtaan; Naadien het Piſſen der Mannen al Zittende, geenzinds over-eenkomſtig is met de Spreekwijze van *Aan de Wand te Piſſen*. Want of wel eenige Fraaye Uytleggers van Oordeel zijn, Dat in het Dreygement met welke David het Huys van Nabal Beſwooren had; zeggende, *Indien ik van alle dien hy heeft, tot Morgen overlaate, die aan de Wand Piſt*, 1 Sam. 25: 22. een zoodaanigen Uytroeying van een geheel Huys beteekend word, Datter niemand overgelaaten word; *Zelfs niet eenen Hond die aan de Wand Piſt*; (vergelijkt *vers* 34. en 1 Kon. 14: 10. met 2 Kon. 9: 8.) Hebben onder-en-tuſſen andere doorzigtige Schrijvers niet quaalijk gevat, Dat deeze Uytlegging, de duyſterheyd der Textwoorden zoo hier als elders, niet genoegzaam opgehelderd, noch klaar aanwijſt, wie en welke men verſtaan moet, door de geene, *Die aan de Wand Piſſen*? Want dat hier alleen van de *Honden* zou geſprooken worden in zoo een Zin by-naa, als wy wel gewoon zijn in Schipbreuken en diergelijke Ongevallen te zeggen; *Daar is Kat noch Hond afgekoomen*, (indien mender anders geen Menſchen onder verſtaat, of alles watter Leeven had;) zulx ſchijnd geen goeden val te hebben; naademaal alle Honden niet aan de Wand Piſſen, maar alleen de Mannetjes. Boovendien ſtrekt zig ook de Wreedheyd der Menſchen quaalijk over de Honden uyt, veel-min Gods Geregtigheyd, die immers zelfs ook deeze Spreekwijze gebruykt, 1 Kon. 14: 10. En zoo ook door die *Aan de Wand Piſt* de Honden verſtaan worden, wat word'er dan verſtaan door het geene daar bygevoegd word; *De Beſlootene en Verlaatene in Iſraël?* 1 Kon. 14: 10. en 21: 21. 2 Sam. 9: 8. Dat konnen voorzeeker geen *Honden* zijn? Dus hebben andere dan gewild, dat hier door de Kindertjes verſtaan worden, als die haar gemeenelijk niet en Schaamen opentlijk aan de Wand te Piſſen; daar de Bejaarde Manſchap in die Landen niet aan de Wand noch *Alſtaande Piſten*; maar alſwe uyt Herodotus zoo ſtrax van de Egiptenaars zeyden, *Al Hukkende*, dat is, op de Hurken Zittende haar Water maakten, weegens haar wijde en Lange Kleederen. Doch wy vinden aangaande de geſteldheyd der

Zeedige Stijl van Spreeken onder de Hebreën alſſe van Oneerbaare dingen gewaagen.

De Spreekwijs Al wat aan de Wand Piſt onderzogt.

der Hebreeuwſe Kleeding, en haare Onderbroeken, al-te weynig beſcheyd, ten zy moogelijk by de Perſiaanen, en dat noch wel niet heel Ouwelinx, om daar uyt vaſtelijk te beſluyten, Dat de Hebreeuwſe Mannen ook al Hukkende Gepiſt hebben: Gelijk'er meede geen Geleerde Mannen ontbreeken, die niet alleen van Oordeel zijn, Dat d'Oude Joden even als wy, hun Water maakten, de Mannen Staande, de Vrouwen Zittende op de Hurken, dat is, met het agterdeel, neederwaards geboogen naa de *Hakken* of Hielen; (van welke miſſchien door wiſſeling der voorſte Letter H in K, ons woord *Kakken*, voor *Zijn Gevoeg doen* op de baan gekoomen is. Gelijk meede *Hakdarm*, dat is, *Agteraarm*, van 't Verouderde woord HAKKE, de *Laatſte* of *Uyterſte* afgeleyd word, en zoo moogelijk ook *Hakke* aan de beteekenis van *d'Hiele* geraakt is?) maar gevoelen daar by ook zeer wel; Dat het aan de Wand Piſſen niet al-te welvoegzaam op de Kinderen alleen ſchijnd te paſſen, naadien de zelve niet juyſt altijd aan de Wand Piſſen; maar zulx om datze weynig Schaamte hebben, over-al doen, daar het vald. Invoegen deeze Spreekwijs alderzeekerſt op de Manſchap alleen te paſſen zy. En naadien wy te vooren de Kleedinge der Egiptenaaren beſchreeven hebben, behoeven wy ons thans daar weynig meede te bemoeyën. *Zy droegen Linne-Kleederen*, zeyd Herodoot, *die eerſt van de Waſch koomen, en bedrijven daar meede groote Hoovaardye, willende liever Reyn dan Cierlijk zijn.* Insgelijx hebben we van haare Letteren geſprooken, en uyt dezelve Griekze Schrijver en andere gezien, Datze tweederley Geſchrift hadden, Heylige of Geeſtelijke, en Gemeene of Weereldlijke: Ook hebbenze eenerley wijze van Schrijven met de Hebreën gehad. '*De Grieken* zeyd Herodoot; *Schrijven Letteren, en Reekenen met Steentjes van de Linker naa de Regter-hand; maar d'Egiptenaars van de Regter naa de Linker-hand; waar door zy zeggen, datze* Regts, *en de Grieken* Linx *doen.* In de ontmoeting op de Straaten, Zoenenze malkanderen in ſté van weederzijdze Groetenis, en laaten de Hand tot aan de Knye needervallen. Ook hebbenze die gewoonte, Dat de Jongſte voor de Oudſte in het teegenkoomen uyt de weg gaat, en ter zijden wijkt; en voor de aankoomende van hun Stoel oprijzen: Waar inze niet alleen met de Grieken over-een koomen als Herodoot aanteekend; maar de Wet der X Woorden heeft ook den Joden neffens alle Menſchen in 't gemeen belaſt, *Den Ouden te Eeren*, dewijl het Gebod, raakende Vader en Moeder, al de zulke inſluyt, gelijk in de Montleere der Geloofs-onderwijzing, aan het 104de Vraagſtuk, heel wel is aangemerkt. En het zou wel konnen zijn, Dat de Wetgeever voordagtelijk een Belofte van Zeegening by dit Gebod gevoegd heeft; op dat hy den Iſraëliten te-bet van de Inzetting der Egiptenaaren afmaande; Welke de vryheyd aan de Zonen gaf, haar Vader niet te onderſteunen, ſchoonze ook *Arm en Oud geworden waaren*; gelijk by Herodotus te zien is. 't Geên Godt dan in zijn Volk heeft willen verbeeteren; en de naalaatige *Met den Vloek* Straffen, als te zien is, Deut. 27: 16. Men zeyd verder, Dat d'Egiptenaars de gewoonte niet en hadden van heel breede Tafel te houden; maar zeer ſpaarzaam in Eeten en Drinken waaren, gelijkze noch zijn; alhoewel zy dikwils en meer-maalen als d'Europize Volken, Maaltijd hielden; doch telkens weynig en meeſt ligte Koſt; gewennende zig zoodaanig aan eene Spijs teffens te Eeten, datze een afkeer van veelerhande Geregten hadden. En gelijk getuygd word datze weynig Smaak in Vleeſch hadden, alzoo word het ook noch weynig en zeer ſpaarzaam van haar Gegeeten; onder welk dan meede het Hamele-Vleeſch, zonder eenige andere Spijze daar by te doen, wel het meeſte geagt is. Doch datze thans in zommige plaatzen ook hebben leeren Gebraade Kiekens Eeten, zeggen de Reyzigers, datze d'Europize Koopluyden hebben afgezien. Dat de Ganzen daar van Ouds een goede Spijs der Prieſters waaren, is te vooren, beneffens het Vee dat hun Geoorloft was te Slagten en te Eeten, aangeweezen. *Zy Leeven ook* zeyd Herodoot, *by Raauwe Viſſchen, die in de Zon Gedroogd, of in de Peekel geleyd worden; inſgelijx ook by Raauwe Voogels, als* Quakkels, Eenden, *en andere kleene* Voogeltjes, *naa datze eerſt in de Peekel*

Der Egiptenaaren wijs van Groeten.

Exod. 20. Deut. 5.

't Gebod van den Ouderen te Eeren, waarom met een Belofte verzeld.

Egiptenaars houden Zobere Tafel.

En Eeten Zoberlijk Vleeſch van Viervoetige Dieren.

Peekel hebben geleegen. Alle andere Dieren, (behalven de geene dieze onder de Heylige Dieren reekenen;) die eenige gemeenschap met Voogelen of Visschen hebben, Eetenze ten deele Gebraaden, ten deele Gezooden. Zoo dat het alleen met onderscheyd van Slagt-Vee, en eenige afgezonderde verkiezing, die uyt Bygeloovigheyd voortquam, te agten is, wanneer Porfyrius d'Egiptenaars aangaande d'Onthoudinge van Vleesch, niet vergeeten heeft. Zy vonden al van Ouds groote Smaak in alle Vogtige en noch wel meest Verkoelende Spijze, waar door het quam, Datze niet alleen veel van Rys, in Weeren-Nat Gekookt, Linzen-Moes, Erweeten, Witte Cicers, Melochie, Beet, Melde, Kôôl, Bammie, Kolokassie, Radijs, Ajuyn en Look; maar inzonderheyd, ook veel van Pompoenen, Meloenen, Komkommers, versse Vygen, groene Daadels en diergelijke hielden. Zy Eeten veel Tarwen Brood; ook Bakkenze Brood van Spelte &c. datze *Kollestis Brood* noemen; en de Melk-Geregten zijn by hen zeer gemeen. Onder de Eetbaare Visschen, is den Snoek by hen bemind; als meede den *Groot-Kop*; by eenige anders *Joden-Visch* genoemd; welke alle neffens veel andere zoorten, in den Nyl gevangen worden. Jesaias gedenkt aan de Vissers en Angelaars van Egipten, Esa. 19: 8. En Herodotus getuygd, dat'er in Egipten zeeker Landaard van Menschen is, die alleen by Visch Leeven; die zy als het Grom daar uytgehaald is, in de Zon droogen, en daar naa Eeten, even als wy misschien de Noordze Stokvisch doen, die door de Strenge Kou verhard is. Ook leggenze die in de Peekel, als wy de Zoute Visch en Haaring doen. Hoedaanige *Visch-Eeters* by de Schrijvers gemeenlijk voor de ICHTYOPHAGI gehouden worden, welke omtrent *De Woestijne der Schelf-Zee* woonden, langswelken weg Godt zijn Volk Israël wilde leyden, om niet door der Filistijnen Land te trekken en van Schrik voor die Vegtzieke Helden, weeder naa Egipten te keeren, Exod. 13: 17, 18. En van dit gevoelen zijn zommige, alhoewel de meeste Land-Tafelen, deeze *Ichtyophagen* of Visch-Eeters, aan geên-zijde der Roode Zee plaatzen. En alhoewel men agt dat de Visch welk in de Nyl Gevangen word, wel Vet en Aangenaam van Smaak, maar egter weegens de dikke Modderige Grond en kleyne Vloed, Ongezond is, schijnenze nogtans de Hebreën in Egipten woonende, graag Gegeeten te hebben; gelijk we uyt haar beklag in de Woestijne Num. 11: 5. hebben aangemerkt: En het is niet te denken, Dat de Visschen welk by hen in de Broekige Water-Kolken, Killen en Moerassige Meyren omtrent de laage Weylanden in Gosen gevangen wierden; beeter als die der Riviere waaren. Nogtans was het Nyl-Water den Egiptenaaren heel Gezond om te Drinken; jaa by-naa hun eenigsten Drank, 't geenze dan ook daar toe op een zonderlinge wijs wisten klaar te maaken; daar zy aldus meede te werk gingen: Zoo draa het Water uyt de Riviere geschept, in Leedere Fles-Voeders, op Keemelen gelaaden, in haare Huyzen gebragt was, wierd het zelve in groote en langwerpig-opgaande Aarde Vaaten gezet, welkers dikke buyk te mets wel Twintig Mengelen hield. Als dan de Rand een weynig met gestoote Zoete Amandelen gestreeken was, staakenze de Hand terstond tot den Elleboog naa beneeden, en maakten 't Water door sterk roeren, zoo Troebel alsse konden, dan den Arm daar uytgehaald zijnde, bleeven d'Amandelen daar in; en 't Water daar meede zig naa de grond zettende, wierd binnen den tijd van Dry Uuren Klaar en Gezond om te Drinken, en om in de Spijze te Gebruyken; waar toe zy het dan ook te vooren noch in kleender Vaaten, afschepten, daar het in stilstaande allenskens noch Klaarder en Koeler wierd. En alhoewel d'Egiptenaars ten tijde van Moses, ongetwijfeld ook genoegzaame voorraad van dit Nyl-Water in haare Huyzen hadden, quam hen zulx nogtans weynig te baate, doe de Goddelijke Plaage, over de Wateren van haare Stroomen, Rivieren en Poelen, aan 't wanken raakte, en dezelve in Bloed veranderde, zoo dat het over-al Stonk; naademaal Moses niet vergeeten heeft aan-te teekenen; *Datter ook Bloed was in haare Houte en Steene Water-Vaaten*, Exod. 7: 19. Om nu ook van der Egiptenaaren andere Dranken, als Wijn uyt Geerst getrokken, (dewijlze

Hebben groot vermaak in Verversfingen Koele Vrugten. Komkommers en Pompoenen veel geagt by de Egiptenaars.

Visch-Eeters by d'Egiptenaars.

Nyl-Water hoe van de Egiptenaars in Vaaten Klaar gemaakt.

Hoedaanigen Voorraad van Water ten tijde der Plaagen, in deeze Vaaten ook in Bloed veranderde.

ze van Ouds weynig, of geene Wijnstokken hadden;) en haare *Koffy*, *Sorbet* en diergelijke toegemaakte Dranken, veel te zeggen, zou buyten ons bestek loopen; naadien ons d'Oudheyd van desselfs gebruyk niet met-allen heeft naagelaaten. Hun Drinkvaaten beschrijft Herodotus in maniere als Kopere Kroezen; op de welke zy van Ouds zeer Zindelijk waaren, omze Reyn te houden; en wy zien dat zulx ook onder de laatere Secten der Joden, heel zorgvuldig waargenoomen is; wanneer de Zaligmaaker Marce 7: 4, 8. en Luce 11: 39. van de Wassinge *Der Drinkbeekeren*, *Kannen*, *Schootelen en Kopere-Vaaten* gewag maakt. Dat voorts d'Egiptenaars niet *Liggende*, maar van Ouds, *Zittende* Gegeeten hebben, is in de Joodse Oudheeden, en hier vooren in het Onthaal van Josefs Broederen, met verscheyde bedenkingen bevestigd: Doch hoedaanig de Welhebbende, malkander op hun Maaltijden, voordagtelijk hebben aan de Dood doen gedenken, verhaald ons Herodotus in deezer maniere; Op de By-eenkomsten der Welgegoede Luyden, draagd yemand naa de Maaltijd, eenen Dooden van Hout Gesneeden, in een Doodkist of Lijk-Bus rond-om de Tafel; zijnde het Gebootzeerde Beeld, omtrent twee Ellen lang, en als een Leevend-Gestorvenen Geschilderd. Deeze word aan elken Gast in 't byzonder getoond; tot welken den Omdraager deeze woorden spreekt; *Eet ende Drinkt, want als gy Uytgeleefd hebd, zuld gy deezen gelyk zijn.* En het zou wel konnen zijn, Dat de Profeet, zijn reeden Jesa. 22: 13. hier van ontleend, die Paulus ook aantrekt, 1 Kor. 15: 32. als een zorgelooze gedagtenis van de Dood. Boovendien hebbenze ook de gewoonte, van zeekere Rouwklaage te Zingen, welken de Grieken *Linus* noemen; doch d'Egiptenaars van Ouds *Maneros*, zy zelve, getuygd Herodotus, verhaalen daar van, Dat deezen *Linus*, de Zoon van d'Eerste Egiptize Konink is geweest, die Ontydig Stierf, wienze dit Lied, aldereerst tot een Rouwklaage hebben ingevoerd. En alhoewel daar zommige Oude Getuygenissen zijn, die ons schijnen te verzeekeren, Dat de meeste Egiptenaars doorgaans langer Leeven dan andere Volken; en dat die, welke omtrent de Koorenrijke Gewesten naast de Lybiers woonen, de Gezondste van Lichaam zijn, als Herodotus verhaald; vindmen nogtans by andere aangeteekend, Dat Egipten van Ouds met veelerley Land Ziekten geplaagd was; 't geên ons misschien niet en zal te onpas koomen, wanneerwe van de Tien Plaagen spreeken, met welke Egipten ten tijde van Moses Geslaagen wierd. d'Oorzaaken waar door dit Land-Gewest, op zeekere tijden des Jaars, verscheyde Land-Ziekten onderworpen is, steldmen eensdeels d'Ongematigde Lugt, en het veel gebruyk der Vrouwen; andersdeels het Drinken van het Drabbig Water, beneffens het Eeten van Vogtige, Koude, Slegte en Verrotte Spijze, welke doorgaans van de Arme Menschen daar Egipten van krield, Gegeeten word. Deeze Ziekten zijn, Loopende, Vyerige en Leepe Oogen, Schurftheyd, Sweeren, Melaatsheyd, Krankzinnigheyd, Leedepijn, Kinder-Pokjes, Darm-en Lies-Breuken, Steen in Niere en Blaaze, Teering, Quaadaardige Koortzen, Zinkingen, Swakheyd der Maage, en diergelijke; die de meeste aldaar Jaar uyt Jaar in, hun rol speelen; en zommige gemeenelijk maar tweemaal in 't Jaar, sterker dan elders, d'overhand neemen. Inzonderheyd graazeerd daar dikmaal de Pest. In en omtrent Alexandrye, woeden in de Herfst-tijd, veel Doodelijke Koortzen, daar van men de Oorzaak aan het Verrot en Drabbig Water toeschrijft; welke de gemeene Steedelingen 't gantze Jaar in hunne Bakken en Kolken onder de Huyzen bewaaren, en teegens de Zoomertijd, eerze Vers en nieuw Water krijgen, al aan 't Stinken is. De Loopende Oogen quellen haar en die van Kayro, aldermeest in 't Voorjaar. En alhoewel de Vette en Vuylaardige Visch, die in de Stilstaande Poelen word gevonden en meest half Rot zijnde, heel goed-koop, jaa *Te Geef* by de Slegte Luydjes Gegeeten word; veroorzaakt datter veele Melaats en Schurft onder hen gevonden worden; kon dit egter ouwelinx, de Knor-Zieke onder Israël, niet genoeg vermaanen van Murmureeren af-te laaten; alsse in de Woestijne zeyden; *Wy gedenken de Visschen die wy in Egipten om Niet Aaten*, Num.

Drink-Vaaten der Egiptenaaren.

Egiptenaars doen hun Gasten op de Maaltijden aan de Dood gedenken.

Egiptenland verscheyde Ziekten onderworpen.

En welk daar van d'Oorzaak zy.

Loopende Oogen in Egipten gemeen.

Num. 11:5. Dat d'Egiptenaars, veel met Winden in de Ingewanden, en ſwaare Breuken, inzonderheyd Water-Breuken, geplaagt zijn; komt hen ongetwijffeld van het geduurig Eeten der Waterige Meloenen, Komkommers en Pompoenen over, daarze zeer op Verzot zijn: Welke Raauwe en Verkouwende Vrugten, haar ook dikwils aan Kouwde Zinkingen en de Gigt helpt. Het onmaatig Byſlaapen, en geduurig Baaden, maakt haar Swak ter Been. Booven dit alles worden zommige Geweſten dikmaal van de Peſt overvallen; en het ſchijnd dat hun Valſſe Inbeelding en Bygeloovigheyd Oorzaak is, datze onder hen ſterker dan elders voortloopt: Want vaſtſtellende dat niemand diens Lot beſteld is in den Oorlog te Sneuvelen, van de Peſt kan aangetaſt worden, wagtenze zig geenzinds met de Beſmette heel gemeenzaam om te gaan. Dus verlaaten zy noch Huys noch Gezelſchap, weegens deeze Ziekte, noch wagten zig van Beſmette Peſt-Kleederen; maar Huurenze en Koopenze ſtrax naa de Dood der Peſt-Zieken onbeſchroomd. Door welke Onagtzaamheyd de Peſt te-mets zoodaanig voortloopt, Dat'er zomtijds alleen binnen Kayro, in den tijd van Zes of Zeeven Maanden, over de Vijf-maal Honderd Duyzend Menſchen weg-Sterven. Als deeze Ziekte aan 't wanken raakt, geſchied zulx voornaamelijk in 't begin der Herfſt-Maand, en woed tot aan de Zoomer-Maand; zoo datze ter-tijd, wanneer de Zonne in 't Heemel-Teeken van de Kreeft gaat, en de Lugt eenpaariger van Hitte is, geheel-en-al ophoud. En daarom, hoeze vroeger aankomd, hoeze ook harder Woed; doch laater koomende, verſchoondzer veel het Leeven. Zoo lang de Peſt grazeerd en alles wegſleept, houden zig meeſt alle andere Land-Ziekten ſtil; doch de Peſt geweeken, beginnen haar alle andere gebreeken weeder onder 't Volk te verſpreyden. Men zeyd verder dat de Peſt in Egipten, zeer zelden uyt Bederving van de Lugt ontſtaat; jaa datze dit Land nooyt overvald, ten zy de Nyl die plaatzen ongemeen Hoog, en verre booven de Peyl Overwaterd. Want wanneer het Water van deeze Riviere, te lang op 't Aardrijk ſtaan blijft, word het gantze Land Broekig en als de grond van een ſtilſtaande Poel; welke door de Zuydelijke Winden, en Voorzoomerze Hitte, een Verrotting ontfangd: Of de Lugt, die anders van Natuuren Heet en Droog is, word door de hoogte van 't Nylwater, onmaatig Vogt, en alzoo heel bequaam tot het aanſteeken van de Peſt. En meenen de Natuurkenners, heel zeeker op deeze Ervaarenis te gaan; om dat in Egipten nooyt gezien is, Dat d'onmaatige Hitte der Lugt alleen, Oorzaak van de Peſt geweeſt zy; maar wel dat deeze Ziekte, door de Warme Lugt, zijn Woeden te mets heeft afgeleyd. Zulx het uyt de beſchouwing van die Natuurlijke geſteldheyd, ons niet al-te vreemd voorkoomd, Dat ook de Peſt, ter-tijd dat Moſes dit Land met veele Plaagen Sloeg, uyt zoo veel voor-af gegaane Overvallen, als meedewerkende Oorzaaken, te voorſchijn quam. Want naadien het Nylwater te-gelijk met alle Stroomen en Poelen, in Bloed veranderd en Stinkende geworden was, zoo dat al de Viſſchen Stierven, en daar naa Kikvorſſen, en andere Ondieren voortquaamen; (moogelijk niet langer konnende in 't Water duuren, maar de Poelen en Nyl-Oevers verlaatende, het Land koozen, en Steeden en Huyzen innaamen, als men uyt Exod. 8: 5. zonder kommer beſluyten mag; en *vers* 11. gezien word dat de overige die niet en Stierven, naa de Plaage weeder het Water Koozen, dewijl het Land Stonk;) ſcheen de Lugt door die Beſmetting, heel bequaam tot het aanſteeken van een Peſt-Ziekte te zijn. Maar het geene nogtans aan Farao en al d'Egiptize Tooveraars, hier in de Vinger Gods kon aanduyden, was dit, Dat hen deeze Peſt niet te diertijd of Maand overviel, Dat de Riviere hoog opgeſwollen was, veel-min hooger dan zijn gewoone Vrugt aanbrengende Peyl vereÿſte, en daar door de Lugt Bedierf; dewijl de Heylige Hiſtorie daar byvoegd; *Dat alle Egiptenaars rondom de Riviere groeven om Water te Drinken*, Exod. 7: 24. 't geenze niet en hadden konnen doen, by-aldien de Riviere buyten haar Oevers geloopen, en de Velden hadden Overſtroomd geleegen. Gelijk hen dan ook dit een opmerklijk kenteeken van een Goddelijke Plaage ver-

Het Eeten van Komkommeren en Pompoenen Oorzaak van veel Quaalen by de Egiptenaars.

Zijn uyt Bygeloovigheyd niet ſchuw voor de Peſt.

Wanneer Egipten van de Peſt meeſt nood heeft.

Natuurlijke geſteldheyd van Egipten hoedaanig bequaam tot de Plaagen onder Moſes voorgevallen.

En hoe nogtans voor byzonder toegezonden Plaagen te houden.

verstrekte, Dat ook de Voorraad van Water, dieze binnen haare Huyzen in Houte en Steene Koel en Klaar-Vaaten hadden, *Tot Bloed* geworden was, Exod. 7: 19. Doch waarom juyst *In Bloed*? Anders als om daar door niet alleen de Goddelijke Wraake te toonen, over het Onmenschelijk Verdrinken van zoo veele Hebreeuwse Knegtjes, met welker Bloed zy als 't waare de Riviere, die hun Daagelijx Drinkwater verschafte, hadden vermengd; (waar van nu den Stank haarder Bloeddorstige Wreedheyd, hun in den Neuze steeg;) maar ook op dat de Tooveraars en Verleyders, het gemeene Volk, noch zelfs den Konink, niet meer zouden wijsmaaken; Dat gelijk'er meermaalen Verderffenissen over de Wateren van Egipten gekoomen waaren, die de Pest onder haar als een eyge Landplaage voortbragt, zy zulx alzoo ligtelijk in de wind geslaagen en laaten overdrijven hebben, gelijk gebeurde: Want Farao ziende, Dat ook d'Egiptize Tooveraars, Bloed van Water maakten, Exod. 7: 22. en kreunde hy zig daar niet verder aan; voor dat de Plaage des Bloeds aan Zeeven Daagen, zijn uyterste kragt toonde, en alle de Kikkers uyt de Wateren op 't Land smeet, zoo dat den Koning zelfs in zijn Hof, van ontelbaare Kikkers aangevogten, voor de Hand Gods moest Krimp geeven en om Verlossing Smeeken, gelijk we breeder in de Voorbereydzelen van Israëls Verlossing uyt dit Dienst-Huys zullen afdoen. En even als'er in Egipten niets gemeener is, als dat het sterk opstuyven van het Zandige Stoff, dat d'Inwoonders van weegen de Heete Winden, en Droogte der Aarde, by-naa 't heele Jaar door byblijft, een geduurig Sweeten, Bekroozenheyd, en Onreynigheyd veroorzaakt, waar door het Volk niet zelden, Stinkende, Schurftig en Luyzig word; zoo datzer van Vergaan zouden, indienze niet dikwils de Baadstooven gebruykten; alzoo zullen wy in de rest der Egiptize Straf-Plaagen, verscheyde opmerkelijke bedenkingen bybrengen, die niet onfraay zullen tot de zaak schijnen te zijn.

Waarom het Water in Egipten in Bloed veranderen moest.

Die Egiptenaars nogtans, welke in de Gemaatigste Landstreeken en omtrent de Kooren-Akkers Woonden, pleegen volgens Herodotus, voor haare Gezondheyd taamelijk zorg te draagen; waar toe hy zeyd, Datze deeze Leef-maat hielden: *Zy ontlossen zig alle Maanden, Dry-Daagen agter-een, met Braak-Dranken en Speuytzettingen; dewijlze van Gevoelen zijn, dat den Mensch alle Ziekten overkoomen uyt de Spijze waar meede hy Gevoed word.* Dit zeyd hy in zijn Tweede; en in zijn Derde Boek, verhaald hy van dezelve; Datze veel Harder en dikker Bekkeneelen dan de Perziaanen hebben, waar van hy deeze geloofbaare reeden uyt de eyge Mond der Egiptenaaren bybrengd: Te weeten; Dat „d'Egiptenaars van Kindsbeen-aan, het Haayr van hunne Hoofden, beginnen „te Schraapen, en de Zon haare Bekkeneelen alzoo Hard en Dik maakt; uyt „welke Oorzaak zy ook niet ligt Kaal worden: Want men ziet onder geen „Volk minder Kaal-Koppen, dan onder d'Egiptenaars. Dit zeyd Herodoot: En zulx ongetwijffeld met uytsluyting van d'Egiptize Priesters, welke volgens zijn eyge Getuygenis, hunne Koppen en gantze Lichaamen, Heyligheydshalven gewoon waaren, Kaal te Schraapen. Maar niet teegenstaande de veelerley Ziekten, die uyt het nutten van Raauwe en Kouwe Spijs, en Drabbig Water ontstaan, by welk het Gemeene Volkje meest de Kost krijgd; en de beste zoort ook dikwils meede worstelen moet; word nogtans gezeyd, Dat de Menschen in Egipten doorgaans veel langer Leeven, dan op andere plaatzen; zoo datter veele over de Honderd Jaar Oud worden; en de geemeene Ouderdom, meest al tot 't Neegentig opklimd; waar over de Geneezers onder andere Landaardt, niet zelden verwonderd en verleegen zijn, om'er de Naatuurlijk Oorzaak van te konnen vaststellen; gelijk dan ook derzelver gissingen, dikmaal verschillig en teegens malkanderen aanstoot. De Vermaarde Alpinus, uyt veele raameryen een voornaame reeden bybrengende, leyd de zelve van der Egiptenaaren Spaarzaam Eeten en Drinken af, en dat zy hen onthouden van veelerhande Vleesch, doch neerstig bezorgen, datze goedtijdig en wel klaar-gemaakt Nyl-Water Drinken. Hy doet'er by, dat'er niets is welk het Leeven der Europers kor-

In wat Landstreeken van Egipten het Volk allergezondst Leeft.

Egiptenaars zeer Hart van Bekkeneelen.

Egiptenaars Leeven lang.

Reeden van Alpinus weegen der Egiptenaaren Lang-leeventheyd.

korter affnijd, dan het Drinken van veel Wijn, en het Eeten van veelerhande Vleesch, waar door hy meend dat de Natuurlijke Vogten, en ingebooren warmte, door d'aanteeling van veel Bloed Verstikt; even als een Lamp door 't opgieten van te veel Olye, word uytgebluft. 't Geên d'Egiptenaars niet en doen, maar spaarzaam by Melk, Moes-Kruyden, en Aardvrugten Leevende, zonder Wijn te Drinken; (gelijk hun zelfs ook door de Wet van Mahomet verbooden is;) hun Bloed over-zulx maatig aanteelen, en alzoo tot hoogen Ouderdom konnen opklimmen. Waar op dan meede past het geene Galenus zeyd; Naamelijk dat de Wijn heel Maatig gebruykt, de Naatuurlijke Warmte wel vermeederd en ontvonkt; Doch het Onmaatig gebruyk de grondvest is, van allerley Doodelijk Ongemak. Onder-en-tussen moogen wy hier, aangaande het overvloedig Vleesch-Eeten, niet ongemerkt laaten doorslippen, Dat gelijk d'Israëliten in de Woestijne tweemaal op een zonderlinge wijze, met Quakkelen Gespijst zijn, (van welke eerste reys, die zonder gevolg van Plaage toeging en slegts eenen Dag duurde, te zien is, Exod. 16:13. Daar naa voor de tweede reys, Num. 11: 31. wanneer het Beluste Volk het Vleesch der Quakkelen, een gantze Maand lang At, Num. 11: 19, 20.) Zy, zoo haast de Maand om was, daar aan Stierven, met het Vleesch tussen de Tanden, als niet konnende 't zelve langer verdouwen, Num. 11:33. waar van te zijner tijd en plaatze wat naader. Indien wy hier toe ook noch geloof aan de laatere Landbereyzigers geeven, worden buyten d'Inwoonders die d'Egiptize Ziekten onderdaanig zijn, noch een zoort van Menschen gevonden, die noch Ziek noch Gezond, maar heel Swaarmoedig van Geest zijn; en by zommige voor groote Heyligen gehouden worden; Leevende als Kluyzenaars in Dorre en Eenzaame plaatzen; jaa zooze zelfs zeggen, ook zonder Zonden: En de Rijkdom, Gemak, Eer en Wellust veragtende, leevenze Ongetrouwd, maar gaan egter met alle Menschen hoe verschillig van Godsdienst, heel Minnelijk om; Bestraffende nogtans alle Quaad-doen met grooten ernst. En hoe zeer ook haare Lichaamen door Zoober Leeven, Vasten, Waaken en Ongemak Vermaagerd en Uytgeteerd zijn, zoo datze veel-meer de Uytgedroogde Lijken der Mummyen, dan Leevende Menschen gelijken, wordenze nogtans van d'Aanhangers van Mahomets Leere, voor groote Heyligen gehouden. Wat nu ook d'Egiptize Genees-Meesters aangaat, daar van zeyd Herodotus, Dat zig yder Artz maar met eenerley en niet met veelerley slag van Ziekten bemoeyd: Zulx het over-al vol Medicijn-Meesters en Quakzalvers is, gelijk men denken kan, daar zoo veele Ziekten en Quaalen den baas speelen alswe gezien hebben. In deezervoegen dan, zeyd Herodotus, Geneezen zommige, alleen de Gebreeken der Oogen, andere de Gebreeken des Hoofds, andere de Ziekten der Tanden, andere de Gebreeken des onderften Buyks, en wederom andere de verborge Ziekten. Maar op dat onder haar de Winzugt wierd ingetoomd; mogt geen Genees-Meester Geld neemen, zoo hy langer als Dry Daagen over eenen Zieken ging; maar moest alles op zijn eygen Kosten doen. Doch gelijk naa de Ziekten veel-maal de Dood volgd, en alderlaatst, de Lijkverzorging, alzoo hebben wy dies aangaande hier niet anders by-te doen, dan te vermaanen, dat wy dit stuk in 't Rouwbedrijf over den Aards-Vader Jakob, breedvoerig hebben afgedaan. En nogtans scheen het ons niet billik te zijn, dit Hoofdstuk te eyndigen, zonder yts van de Woonhuyzen der Egiptenaaren, en derzelver, veel en van Ouds Vermaarde Steeden, eenig gewag te maaken; alhoewel de veelheyd der tussen gevallen Eeuwen, zelfs de voetspeuren van derzelver geheugnissen meestdeels zoo schoon hebben uytgewist, Dat men van veeler Aal-Oude toestant naauwlijx yts anders zeggen kan, Dan 't geên men uyt de laatere en heedensdaagze blijken, door vergelijking met zommige Erfgerugten, als by der Gis, voortzeggen mag. Al 't geên ons de Reyzigers, van d'Egiptize Woonhuyzen verhaalen, heeft weynig te beduyden, en komt hier op uyt; Dat de zelve ten platte Lande, weegens 't Jaarlijks Overloopen van den Nyl, meest op Heuvelagtige plaatzen Gebouwd worden; en dat van zeer dikke en taaye Kley. Zommige

Wijn van Machomet verbooden.

Veel Wijn by Galenus een Oorzaak van de Dood geagt.

Zoort van Heyligen in Egipten die noch Ziek noch Gezond zijn.

Genees-Meesters in Egipten bemoeyen haar elk maar met eene Quaale te Geneezen.

Woonhuyzen der Egiptenaaren.

mige naa booven met een Spits Dak, andere en wel de meeste met Platte Daaken naa de wijze van veel Oosterze Landen, en die welke thans onder 't Gebied van den Turk zijn. Weegens gebrek aan Timmerhout en gemeene Steen, Dat zijn Moppen, uyt Aarde en Leem Gevormd, dieze meest pleegen in de Zonne te Droogen, maakenze hunne Huyzen gemeenlijk heel laag by de Grond, en zelden groot; daar zy haar weynig aan kreunen, om dat de meeste Luyden, meer de Schaaduwe in de opene Lugt, dan het verblijf in hunne Huyzen beminnen; invoegen zy gewoon zijn, buytens-huys, onder de Lommer der Dadel-Boomen te Eeten en te Slaapen; en zulx zoo wel uyt vreeze voor de Muggen en veelerhande Gewormte, als om de Koelte te genieten; die veel aangenaamer des Nagts en des Avonds als het Daauwd, onder 't Geboomte, dan in de benaauwde Huyzen vernoomen word; dewijl het in 't Hoog-Egipten, noch des Zoomers noch des Winters nooyt, en in 't Laag-Egipten, maar zomtijds een weynig Regend; zulx Herodotus voor een groot Wonder aanteekend, dat'er op zeekere tijd, Reegen in het Thebaaner Landschap gevallen is. En men zeyd voorzeerker, Dat zoo wel d'Arabiers als d'Egiptenaaren, booven alle andere Volken, groot vermaak scheppen in de opene Lugt, en zelfs zonder eenig Beddetuyg te Slaapen. En gelijk d'Israëliten ook dit door haar lange inwooninge aangenoomen hadden, en daar toe de Veeweyding in d'open Lugt gewoon waaren, is hen dit te minder vreemd en ongemakkelijk geweest, 40 Jaaren in de Woestijne van Arabien om-te Doolen en haar in 't open Veld in Tenten, Groene Hutten en onder zoobere Dekkleedjes te Huyvesten; en daagelijx Veldewaards in-te gaan, om 't Heemels Brood op-te zaamelen; als die hier toe nu genoegzaam gebotvijld en voorbereyd waaren. Hoe d'Egiptenaars binnen de groote Steeden gehuyst zijn of eertijds waaren, daar van vindenwe by de Oude Schrijvers, weynig of niet aangeteekend, zelfs niet by Herodotus, die nogtans werk gemaakt heeft, dit Volk en haare Steeden, Tempelen en Zeeden, op 't naauwkeurigste te beschrijven. 't Geên by hem deezen aangaande, met het voorgaande, eenigzinds zou schijnen over-een te stemmen, is moogelijk het uytkiezen van hooge plaatzen daar zy in de Broeklanden hun Huyzen Bouwen: Waar van hy dan aldus gewaagd; *Teegens de Muggen, die met groote meenigte in dit Land zijn, hebben d'Egiptenaars deeze middelen bedagt: De geenen die booven de Meyren of Poelen Woonen, bedienen zig van Toorens, daar zy Opklimmen en Slaapen gaan: Want de Muggen konnen teegen de Wind in de hoogte niet Opvliegen. Maar de geene die omtrent de Poelen Woonen, hebben in sté van Toorens, yts anders bedagt; te weeten, yder Man onder hen heeft zijne Netten, daar meede hy des Daags Visch vangd; maar des Nagts gebruykenze die in deezer wijze: Rondom de Bedsteede, daar op d'Egiptenaars rusten, spannenze een Net en gaan daar onder Slaapen.* Dit zeyd Herodoot; en 't zal voorzeeker alleen op zommige Land en Dorpwoonders passen. Waar toe, in dien wy uyt de laatere Reysbeschrijvingen, yts van de Woonhuyzen in de groote Steeden van Egipten byvoegden, het zou misschien uyt aanmerking, van andere Oosterze Volken, niet heel-en-al van de Oude wijze der voorige Egiptenaaren afwijken. Dus word ons van de heedensdaagze Burgerhuyzen binnen groot Kayro, daar eertijds het Oude Memfis lag, verhaald, Dat de zelve van booven plat zijn, en een opene vlakte naa booven hebben, gelijk meest al de Huyzen in Egipten. Men gaat ook door zoo Eng en Laage Deuren tot dezelve in, Dat geen Mensch, dan al Bukkende; daar kan Uyt of Inkoomen: Invoegen zy onmoogelijk van een Paard konnen bezogt worden. En gelijk alzulke laage Deuren, in alle Landschappen onder den Turk, gebruyklijk zijn; alzoo zegtmen dat zulx is, om in tijd van Oorlog, voor het Inlegeren der Ruyterye bevrijd te zijn. Men zeyd meede, Dat de meeste Slooten aan de Deuren van Hout zijn; en nogtans niet minder Konstig, danze hier te Lande van Yzer gemaakt worden. Boovendien zijn de Huyzen veelzinds met Beeldwerk en Schilderyen gestoffeerd, en by-naa alle beneeden open: Doch van buyten vertoonenze een Slegte en Eenvoudige Gedaante

Egiptenaaren zijn liever in de open lugt als in de Huyzen.

Deut. 11: 10.

Hoe de Egiptenaars haar teegen de Muggen beschermen.

De Woonhuyzen van groot Kayro moétmen al Bukkende bezoeken.

En hoedaanig van binnen gestoffeerd.

daante, zijnde meest uyt Moppen of Tichelen, van Leem-Aarde in de Zonne Gedroogd, Opgebouwd en met een diergelijke Leem Gemetzeld en Overplaasterd; waar doorze haastig Bouwvallig worden. En naadien deeze wijs van Tichel-Vormen, en 't bestrijken der Muuren met: Leem-Aarde, al van Ouds in Egipten gemeen was, Exod. 1:14. en Kap. 5. alzoo kan ons dat zelve, eenigzinds verzeekeren, Dat de heedensdaagze Woonhuyzen in Egipten dus Gebouwd; ten minsten eenige sweem van d'Aal-Oude Bouwgestalte vertoonen. Behalven de Huyzen uyt gedroogde Steen Gebouwd; zijn ook zommige, die aan de voorbyloop der Riviere geleegen zijn, op een Grond-Muur van 6 Voeten hoog, uyt harde Steen Gehouwen, zoodaanig gevestigd, Dat zy de Waterschuuring verduuren konnen; naadien de gedroogde Steen haastelijk word weggeknaagd, en de Huyzen overhoop vallen of in de Rivieren zouden wegzinken. Daar zijn meede verscheyde Huyzen van Riet gemaakt, en op dezelve wijs overdekt; zulx zy niet alleen weynig van de Tenten of Hutten der Oude Swervers verschillen; maar ons ook ligtelijk in gedagten brengd, hoe en op wat wijze de Oude Vroome Vaders in haare Vreemdelingschappen, hier en daar, daarze goede Weyden vonden, hunne Tenten, als Woonhuyzen op een veerdige en gemakkelijke wijze uyt de Stoffe dieze vonden, dat is, uyt Aarde Zoojen, Leem, Riet, Stroo, Rijs-Bossen en diergelijke, hebben konnen opslaan, en in verscheyde vertrekken afte schutten. En het heeft Vitruvius gelust, de eerste beginzelen van den Huysbouw, uyt dusdaanige bedenkelijkheeden, niet onvermaaklijk op-te poetzen. Onder-en-tussen zijn de meeste Huyzen die in Egipten van Groote Heeren bewoond worden; te-gelijk Konstig Gebouwd, en met allerhande Pragt Verçierd; zoo dat zommige met Paarlemoer-Schelpen, Ebbenhout, Krystal en Koraal ingeleyd; en met Beschilderde Doeken en Tapyt-Weefzels behangen zijn: Van welke Cierlijke inlegzels, wy ruym genoeg in de Joodse Oudheeden hebben gesprooken, alswe beezig waaren met de Gerigt-plaatze van Pilatus te verklaaren, dien den Euangelist Lythostrotos noemd; als meede in den Tempel-Bouw weegens de *Plaveydzels* daar Ezechiel van gedenkt. Dat wy zoo terstond van de Oude Tente Woonders gewag maakten, doet ons hier aan zeeker Arm slag van Volk in Egipten gedenken, die men thans *Beduïnen* noemd; en welke geen Woonhuyzen noch vaste verblijfplaatzen hebben, maar by heele Kudden van Twee of Dry-Honderd sterk zaamen troepen en met hunne Hutten, op Karren en haar Vee, van d'eene plaats naa d'andere omswerven, even als de Nomaaden, Tarters en zommige hier te Lande, die wy *Heydens* noemen; 't geenze doen om altijd een Versse en weelige Weyde voor haar Vee te hebben. En zulx waarschijnelijk niet anders als of deeze een Afzetzel, der Oude Vaderen, ten tijde van Abraham, Loth en Jakobs Zonen waaren; die zoodaanigen Leeven der Vreemdelingschappen lief hadden. Daar dan deeze Egiptenaars een bequaame Landsdouwe voor haar en haar Vee aantreffen; spannen zy haare Tenten die van slegte Geyten-Hayre-Doek en Schaape Woll gemaakt zijn; en blijven aldaar met hunne Huysgezinnen, Geyten, Schaapen, Paarden en Keemelen, onder een en 't zelve Dak. In welke zy haar ook noch niet geheel Leedig houden; want zommige Mannen Smeeden Yzer, en de meeste van hen Geneeren zig, even als veel Ambagtslieden onder de Steedelingen, *met Vlas en Linnen; inzonderheyd Weevenze Doek van Schaapen Woll en Geyten Haayr, tot hun eygen Kleeding, die doorgaans heel slegt is; niets om 't Lijf hebbende, dan een Blaauw Hemdekleed, met wijde Mouwen, die naa-by de Aarde hangen, en een stuk of lap Laaken-Drogét, by hen *Barakan* genoemd; zoodaanig ruym en Mantelsgewijs om 't Lijf geslaagen, Dat zy dikmaal daar van haare Tente maaken, om des Nagts onder te Slaapen, of om des Daags de Schaaduwe teegens de Hitte der Zonne te hebben, waar toe zy de zelve op dry Stokken uytspannen. En dusdaanigen Mantel-Kleed van Keemels-Hayr Geweeven, (en niet een Hayrige Vagt of Huyd, als de Schilders gemeenlijk qualijk verbeelden) schijnd wel, Dat Johannes de Dooper, even als meermaal de Profeeten, en Boet-Preedikers

Joodse Oudheeden op 't 675. en 1627. Blad &c.

Manier van Leeven der Egiptize Beduïnen.

* Jesa. 19. 9.

Aanmerking op 't Keemels-Hayren Kleed van Johannes de Dooper.

gewoon

gewoon waaren te draagen; vergelijkt eens Matth. 3: 4. Marc. 1: 6. met Zachar. 13: 4. Want dat daar geen Fijn Weefzel van Kamelot of Grofgreyn moet verstaan worden, hoedaanige uyt Keemels-Hayr, heel schoon en Konstig gemaakt worden, zulx schijndmen niet alleen uyt de slegte toestel van zijn Leederen Gordel, en geringe Leevens-wijze, maar voornaamelijk ook uyt de woorden van de Zaligmaaker af-te neemen, als hy deeze Ruyghaayrige en steekelige Kleeding, teegens de Zagte steld, die in de Hooven der Koningen gedraagen worden, Luce 7: 25. De Vrouwen van deeze Swervers zijn meest als andere Gemeene Egiptize Vrouwen gekleed, draagende 't Aangezigt Gemaskerd, met Gaaten regt voor d'Oogen. 't Haayr is hen vol Zilvere of Kopere Stiften, (als by onze Gemeene Vrouwen, de *Peerel-Spellen*) vol gesteeken, en draagen Oor-Ringen met Baggen daar aan van ongemeene Grootte en Swaarte: Ook zijn hun Arm-Ringen, van de zelfde stoff, en vry niet kleyn. En op dat men weeten mogt, wanneer haar Dogters Houwbaar zijn; maakenze zulx door dusdaanigeen opentlijk teeken bekend: Zoo draa zy zelve de blijken van haar Houwbaarheyd verneemen, maakenze door het Steeken en Prikken met Spellen of Naalden, aan de booven Kin en Lip eenige Figuuren, en bevogtigen daar naa die Prikken, met zeekere Verf-Inkt, daar Osse-Gal onder gemengd is; die daar in bestremd, zoodaanig verworteld blijft, datze nimmer weeder uytgaan. En die dit Uythangbord wat breed willen voordoen, maaken deeze Merkteekenen, ook aan de Handen en Ermen, en op de Borsten en andere Deelen dieze geern laaten zien.

Vrouwen Kleeding der Beduinen.

Dogters geeven door zeeker Teeken de tijd van haar Houwbaarheyd te kennen.

Dat nu d'Egiptenaars, behalven 't weynig verblijf in hunne Woonhuyzen, en 't veel zoeken der Schaaduwe onder de Boomen, boovenmaaten geern en veel in de Baad-Stooven zijn, en haar dikmaal van 't Stof en Stinkend Sweet Afwassen, om zig van Luyzen en Schurftheyd te Reynigen, is te vooren van ons aangeteekend; en gezien dat die van de Vrouwen worden bezogt, om haare Mannen aangenaam te zijn: Waar toe zy inzonderheyd, hun Schaamelheyd geduurig Scheeren en Kaal houden; dewijl 't in Egipten Schandelijk voor een Vrouw is, een Gehaarde Schaamelheyd te hebben. Ten welken eynde dan, zoo binnen Kayro, Alexandryen, en andere groote Steeden, ontelbaare Huyzen tot gebruyk van Koude en Warme Baad-Stooven Gebouwd zijn, die veel Kaamervertrekken voor Mannen en Vrouwen hebben. Tot de Woonhuyzen, moogen misschien ook de Scheepen, Dat zijn Vlotte of Drijvende Huyzen, niet heelen-al overgeslaagen worden; en wy zien dat d'Oude Schrijvers, niet alleen daar aan gedenken, maar dat ook Egipten nooyt zonder Scheepen en Vaartuygen is konnen Bewoond worden, gemerkt de meeste Steeden en Behuyzingen langsheenen den Nyl geleegen, ten tijde als de Riviere opgeswollen en d'Akkerlanden bedekt, alleen 't Hoofd booven Water steeken, en niet dan door Vaartuygen als van 't eene Eyland aan 't ander konden bezogt worden. Al 't geên Herodotus heel beknopt in deeze woorden verteld; *Wanneer* zeyd hy, *den Nyl over 't Land geloopen is, vertoonen zig alleen, maar de Steeden, die zoodaanig booven het Water uytsteeken, datze wonder wel naa de Eylanden van d'Egeëze Zee gelijken: Want het gants overige Egipten word een Meyr, en de Steeden alleen*, die den Scheepen dan een Reede verstrekken, *Steeken booven 't Water uyt. Wanneer dit geschied, dan Vaardmen niet meer langs de Kille der Riviere; maar midden over 't Land heenen.* 't Geên de zelve Schrijver van d'Egiptize Scheeps-Bouw verhaald; en wel meest diend om den Nylstroom op en af-te Vaaren, wanneerze binnen haar Oevers gevallen is, is dit volgende; hunne Vragt-Scheepen, zeyd hy, worden van Doorne Boomen gemaakt, welke in ge-
„ stalte met de Cyreneese Lotus-Boom, wiens Traan een Gom is, over-een komd.
„ Uyt deeze Doorn-Boom houwenze Blokken van twee Ellen groot, die zy
„ Tichels-gewijze fatzoeneeren, en in deezer voegen zaamen hegten; zy lassen
„ deze Blokken met veele en lange Naagels aan malkander; en alsse die dus heb-
„ ben aan-een gehegt, leggenze daar Roeybanken overheen. Kny-Balken of
„ Ribbestukken gebruykenze niet, maar in de Reeten en Voegen stoppenze van
„ binnen

Egiptenaaren bezoeken de Baaden veel inzonderheyd de Vrouwen.

Huyzen om te Baaden binnen Kayro overvloedig.

Egiptize Scheeps-bouw en, Vaartuygen.

„ binnen Byblos. Zy maaken maar een-Eenig Roer of Stuurbord, dat door de „ Kiel heene gaat. Zy gebruyken ook een Doornen Mast, en Zeylen van By- „ blos gemaakt. Deeze Scheepen konnen teegen Stroom niet opvaaren, ten „ zy datter een stijve Koelte Waayd; maar zy worden op het Land voortgetrok- „ ken. Voor Stroom dryvenze aldus af: Yder Schip heeft een Horde, die van „ Myrika en gespouwen Riet t'zaamen gehegt is, en een doorgeboorden Steen „ van omtrent twee Talenten swaar. Zoodaanigen Horde laatenze aan een „ Touw vastgemaakt, voor aan het Schip, en den Steen by een ander Touw, „ agter aan 't Schip ingezonken. De Horde derhalven, als'er het geweld van 't „ Water komd teegen aanzetten, gaat zelf en trekt de *Baer* voort: En met de „ Naam van * *Baer* zijn deeze Scheepen aldaar bekend. De Steen die langs den „ Grond agter-naa sleept stuurd het Schip te regt. In groote meenigte vindmen „ deeze Scheepen in Egipten; waar onder zommige de swaarte van eenige Duy- „ zend Talenten konnen voeren. Dit zeyd Herodotus; die korts daar op ook aanwijst, hoedaanigen Koers men houden moet, wanneermen de Nyl opwaards Vaarende, van Naukrates naa Memfis wil Zeylen, en wat men weedervaard, wanneer men over het vlakke Veld van de Zee, en de Stadt Kanobus, naa Naukrates Vaard. Maar hoedaanig zy hun van deeze en diergelijke Vaartuygen bedienen, wanneerze op de gezette Hoogtijden naa de Steeden, Bubastis, Busiris, Sais, Heliopolis, Butis en Pampremis vaaren, en naa veel Schaamtelooze ontmoetingen, aldaar het Feest der Keers-Branding Vieren, en ook Knots-Gevegten aanstellen, is te vooren van ons aangeteekend. Laat'er ons een woord byvoegen, van die Bieze-Schuytjes en ligte Vaartuygjes, welk d'Egiptenaars uyt een zoort van breed Oever-Gewas, Dat aan den Nyl in overvloed gevonden word, pleegen zaamen te Vlegten, en zoodaanig met Lijm Bepekten, datze op het Water konden drijven. Als aan welke het zommige Uytleggers toeschijnd; Dat de Profeet gedenkt, als hy zeyd; *Wee den Lande* &c, *Dat Gezanten zend over Zee, ende in Scheepen van Biezen op de Wateren.* &c. Ten zy dan, Dat misschien de Lxx Overzetters, beeter zeggen; *Zendende Byblize Brieven in Vaaten van Biezen.* Doch gelijk wy hier van in de Joodse Oudheeden onder de verhandeling van Thammuz, die van de Wijven Beweend wierd, ruymweydig gesprooken en bedenklijk hebben voorgesteld; of niet de Profeet, zoo spreekende, het Oog op d'Afgodize gewoonte der Egiptenaaren en Feniçiers heeft, welke Jaarlijx op 't Feest van de Beweening van Osiris of Adonis, (die met den Thammuz de zelve zijn;) een Brief in een Schuytje, een Kisje of een Vat; uyt Biezen, of Papier-Gewas van de Nyl, te gaar Gevlogten, van Alexandryen naa Byblus over Water zonden, om te Boodschappen dat Osiris Gevonden was. Ten zy dat moogelijk yemand deezen Uytleg beeter gevald, die onze Kantteekenaars geeven; naamelijk, Dat men in die Landen zoodaanige Bieze Scheepen en Schuyten gebruykte, om datze weegens haar ligtheyd en gebuygzaamheyd, zoo haast niet als de Houte Scheepen quaamen te Barsten, wanneerze op de Droogten en Klippen stieten, daar den Nyl-Stroom vol van is: Gelijk Herodotus zulx inzonderheyd getuygd, van de Booven-Nyl omtrent Elefantine en hooger op. En alhoewel deeze Uytleg van Th. Goodwyn ondersteund word; hebben egter onze Overzetters niet vergeeten op de kant te zetten; Dat het Hebreeuws woord hier eygentlijk geen *Scheepen*, maar *Vaaten* beteekend. Doch Plinius, elders van *Papiere Scheepen* gewag maakende, heeft naa veeler meeninge, zulke gemeend, die uyt zeeker Oever-Gewas waaren opgemaakt. En dat de Nyl-Stroom veelzinds met kleyne en ligte Schuytjes pleeg Bevaaren te worden, kan ons misschien die Uytgehouwen Boord grondvesten, welke als een Gesneeden Lijstwerk, de Oude verbeelding van den Nyl-God, op zeekeren Steen uytgehouwen, te Roomen omvangd; en in de Joodse Oudheeden met een Printverbeelding afgeschilderd is. Ook pleeg Isis, de Godinne der Egiptize Wateren, met een Scheepje in de Hand verbeeld te worden; het geene zelfs de Oude Duytzen zoo Tacitus getuygd, in zommige van haare Gezangen gedag-

* Waar van misschien Barque een Schuyt by de Fransen en Barsje by de Brabanders genoemd is.

Schuytjes uyt Biezen gemaakt.

Jesaia 18:1, 2.

Joodse Oudheeden op 't 1397. blad. &c.

Joodse Outheeden op 't 1094 Blad &c.

tig waaren. Zulx het ons hier vry bedenklijk schijnd, of niet het gemeen gebruyk van Schuytjes uyt Biezen of Papier-Gewas te maaken, te-gelijk met den overvloed van dit Gewas aan de Oevers der Rivieren, de Bekommerde Moeder van Moses, als een gereed middel voorgekoomen is en indagtig gemaakt heeft, haaren Zoon, dieze naa Dry Maanden gevaars, niet langer de Moordaadige Handen van Farao, onthouden kon; een Bieze Kisje toe te stellen, 't zelve te Bepekken, en haar Kind daar in te leggen, op datze 't zelve als *Wegwerpende*, Actor. 7: 21. Nogtans te-gelijk Godt, het Water en de Barmhertigheyd haarer Vyanden beval; afwagtende wat hem moogelijk van die, (onder 't aanvonken van haar Geloove, haar Kind noch geenzinds Verlooren agtende;) gebeuren zou, Exod. 2: 3, 4.

'tBieze Kisje voor Moses uyt naavolging der Egiptizelijke Nyl-Schuytjes gemaakt.

Maar wy hadden beloofd in dit Hoofdstuk, voornaamelijk de Beroemde Steeden van Egipten gedagtig te zijn; welke eertijds in groote meenigte aldaar gebloeyd hebben; alhoewel de Oudheyd niet naalaatig geweest schijnd, derzelver aantal wel dapper te vergrooten. En gelijk veele van de Vermaarste Steeden, van overlang Vergaan, andere te-mets vernoemd en thans onder andere Naamen bekend staan, kan men van veele met geen zeekerheyd spreeken. Welke de Beroemde Hoofdsteeden der Egiptize Landvoogdyen waaren, hebben we in de beschouwing van derzelver toegeheyligde Bescherm-Goden, by Naamen opgeleezen, en konnen met de rest op 't Gezag der Oude Aardbeschrijvers, in die bygevoegde Land-Tafel, thuys gebragt worden; als de welke genoegzaam aanwijst, welke in het Laag, of in het Middel, of in het Opper-Egipten geleegen waaren. Rest dan alleen inzonderheyd van die waar van ons in de Oude Historien, en in de Heylige Boeken eenig gewag gemaakt word, een ruw ontwerp te doen; naadien d'ongenaade der verloopen tijden, veele byzonderheeden, zoodaanig onder de Puynhoopen heeft toegestulpt, dat'er geen bykoomen, jaa naauwlijx meer naa te raaden is. d'Egiptenaars schrijven de Stigting van haare meeste Steeden, haare Goden, Helden en Koningen toe, en beweeren zulx met veele Bygeloovige Erfgerugten; alhoewelze geern toestaan, Dat die groote gevaartens van Pyramiden, Doolhooven en Obelissen, die by Memfis en elders gevonden worden, alleen werken van haare Koningen zijn. En zoo men het getal haarder Bemuurde Steeden op 't geloof der Oude Schrijvers voortbragt, het zou naa zommiger Getuygenis, over de Agtien-Duyzend, of als Plinius met andere opgeeven, Twintig, jaa Zeeven-en-Twintig Duyzend beloopen; hoedaanigen meenigte men voorgeeft, datter ten tijde van de Konink Amasis geteld wierden. Van het eerste getal, is Diodorus Sikulus de zegsman; die daar egter by doed, Datter ten tijde van Ptoleméus Lagus, alleen maar Dry Duyzend gereekend wierden; en welke ten tijde van dien Schrijver, die volgens Suidas, onder de Rijks-bezitting van Augustus bloeyde, noch in weezen waaren. En nogtans heeft'er die neerstige Aardbeschrijver A. Ortelius, niet meer dan Dry-Honderd, met Naame, uyt d'overgebleevene Oude Schrijvers konnen naaspooren: 't Geên zommige heeft doen meenen, Dat d'Oude, alle Dorpen en Vlekken, voor Steeden hebben te Boek gezet. Alhoewel'er ook geenzinds aan te twijffelen is, of veele Vermaarde Steeden, zijn door de Syrize, Macedonize, Romeynze en Inlandze Oorloogen verwoest. Gelijk dan ook Eusebius Schrijft, Dat in dit Gewest meer Steeden als in 't overige deel des Weerelds zijn geweest. Van desselfs Dorpen is 't getal meede niet kleen; want men zeyd datter booven Deltha, en ten Zuyden en Noorden van Kayro, Vier-Duyzend, en in Deltha zelfs, Twintig-Duyzend liggen, welkers Akkerlanden Jaarlijx van den Nyl Overwater worden. Van Ouds was Memfis, niet alleen de Grootste en Vermaardste Stadt van gants Egipten, maar ook de Hofhouding der Koningen; geleegen in het Middel-Egipten, alwaar de Nyl door zijn scheyding, het Needer-Egipten de Vorm van de Griekze Letter *Deltha* geeft. Zijnde de Hoofdstadt der eerste Landvoogdye in dit Gewest: By de Hebreën en H. Schrijvers gemeenlijk *Noph* of *Moph* genoemd, gelijk te zien is Jesa. 19: 13. Hosea 9:6. En alzoo weynig

d'Egiptize Steeden bezien.

Aantal der Egiptize Steeden zeer begroot.

Die Ortelius alleen tot op Dry-Honderd uyt de Oude met Naamen heeft weeten op te vissen.

Memfis van Ouds Vermaard en de Hofhouding der Koningen. By de Profeeten Moph genoemd, naa d'Aal-Oud Egip-

weynig afwijkt, van d'Oude Egiptize of Koptize Naam *Mompṭha*, met welke deeze Stadt eertijds genoemd wierd: Ook wel *Mizraïm*; welken Naam de laatere Schrijvers, aan heel Egipten opdraagen. Herodotus getuygd uyt de Mond der Egiptize Priefters, Dat *Menes*, d'eerfte Konink van Egipten, (die veele voor een-en dezelve met *Mizraïm* de Zoon van Cham houden,) de Stadt Memfis begonnen heeft te Bouwen. Andere zeggen datze voor d'aankomft van Abraham in Egipten, door den Konink Ogdous Geftigt is; en dat deffelfs Dogter *Memfis*, haar dien Naam heeft bygezet: Bevattende in haar omtrek 150 Staadien. Eertijds een School der Wijzen en Meefters der Konften, die doenmaals, zonder eenige Verdagtheyd, onder den Naam van *Tooveraars* doorgingen; en genoegzaame Roem droeg, om naaderhand Plato en Pythagoras naa Egipten te lokken om Wijsheyd te leeren; teegens welk een Ydele pooging moogelijk Jeremias Geprofeteerd heeft, Kap. 2:18, 36. &c. Wanneer wy de ftandsgeleegentheyd van Memfis, zoodaanig aan de fcheyding van de Nyl booven Delta aanmerken, als wy terftond zeyden; en daar by ophaalen wat zommige over de herkomft, van deffelfs Aal-Oude benaaming voorgeeven; zal moogelijk die Oorfpronkelijkheyd, de geleegentheyd der Stadt, niet onvoegzaam fchijnen aan-te wijzen; want gelijk de Oude Kopten, deeze Stadt *Momphta* noemden, alzoo hebben de Grieken, die benaaming, door bederving in *Memfis* veranderd. MOMPHTA beteekend in d'Egiptize Taal, *Water des Heeren*. Doch by wat geleegentheyd deeze Stadt, Oorfpronkelijk aan dien Naam geraakt is; daar van heeft Kircherus in zijn * *Landfchap-befchrijving van Egipten*, deezen Uytleg gedaan; ter tijd zeyd hy, Dat de Zonen van Cham, aller-eerft Volkplantingen in deeze Landftreeken van Egipten begonden te zenden, zeydmen datze haare eerfte Tenten op de Heuvelen van Memfis neerfloegen; liggende 't overige deel van Egipten, meeftdeels onder Water bedooven: Wanneer de Natte Landgrond naaderhand, door d'uytgedroogde Póelen, zig Mildaadiger toonde, om Inwoonders te lokken, wierd d'aller-eerfte Stadt door Mizraïm Chams Zone; hier ter plaatze aan den Oever van de Nyl Gebouwd, en met zijn eygen Naam *Mezraïm* genoemd. Wanneer naaderhand, zoo wel het Land daarom heen, als de Stadt zelfs, door de Vrugtbaarmaakende Riviere langs hoe-meer toenaamen; is de Stadt van d'Egiptenaars MOMPHTA, dat is, *Water des Heeren* genoemd; welken Naam van Zeegening, ziende op het Heyl dat hen den Nyl aanbragt, de Naakoomelingen ten laatften met een verflaauwde uytfpraak, in *Memfis* veranderd hebben. En aldus fchijnd het ons toe, Dat de H. Schrijvers, wel het naaft aan de Oude benaaming gebleeven zijn, wanneer zy dezelve *Moph* en *Noph* noemen, gelijk in de ftrax-aangehaalde plaatzen te zien is. De meefte der heedensdaagze Schrijvers, koomen daar in over-een, Dat de Stadt Kayro, welke thans niet alleen de Hoofdftadt van *Sahid*, maar van heel Egipten is, ten meerderdeel een overblijfzel van 't Oude Memfis is; en op derzelver oude Grondfpeuren, grootdeels is aangebouwd. En dewijl dit een Stadt van groote uytftrekking is, die veele voetftappen van 't Oude Memfis vertoond, hebben zommige dezelve in een Oud en Nieuw Kayro verdeeld; verftaande onder het Oude, het Egiptis Babylon, Dat volgens de Land-Tafel van P. du Val en andere, aan d'ander-zijde van den Nyl, teegen over Memfis pleeg te liggen; en door het Nieuwe, het regt en heedensdaagze Kayro. Welke verdeeling zy op deeze twee reedenen veftigen: Als Eerft, Dat de Puynhoopen van 't Oude Kayro al-te Oud en vervallen fchijnen om alleen van Kayro zelfs te zijn; ten anderen, Dat het Egiptize Babylon, alfwe ftrax uyt d'Oude Land-Tafereelen zeyden, volgens 't Getuygenis van Strabo en andere, op den Hoek van Deltha geleegen was, aan de Linker of Ooftelijke Oever van de Nyl, by-naa regt over Memfis: Welke Stadt Herodotus met andere onder d'Oude, aan de Weftelijken Oever van de Nyl plaatft. Daar-en-booven meenen ook deeze, Dat de naaby-geleegentheyd, der groote Pyramiden, welke voorzeeker onder Memfis behooren, en de naabyheyd van de Land-hoek *Deltha*, daar Babylon volgens

tize Naam Momptha waar van Memfis overgebleeven is.

Beteekenis van Momptha naagefpoord.

* Chorographia.

Het heedensdaags Kayro, als een deel van 't Oude Memfis aangemerkt.

volgens Strabo, niet booven de Veertien of Vijftien-Duyzend Schreeden afgeleegen was, klaar genoeg te kennen geeven, Dat Babylon nergens, dan in deeze Landstreek teegen over het Nieuw Kayro, aan de Oostzijde van de Nyl kan geleegen hebben, ter plaatze daar men thans de Puynhoopen van 't Oude Memfis vind. Doch andere houden voor-vast, Dat het Oude Memfis, eertijds op de zelve plaats geleegen heeft, daar heeden Kayro gevonden word. Maar naadien zommige Vermaarde Schrijvers met Marmol toestaan, Dat het heedensdaags Kayro, heel jong Gebouwd is, besluyten veele daar uyt, Dat het Oude Memfis, te vooren, of geheel-en-al Vergaan was, of dat het op een andere plaatze geleegen heeft; waar teegen nogtans d'Oude Begraaf-Kelders en verscheyde Gebalzemde Lijken, Afgodize Lampen en diergelijke Oudheeden welke hier omtrent gevonden zijn; als meede die vervaarlijk-grootte Grafgevaartens der Pyramiden, die geenzinds haar Oude stand-plaats wraaken, genoegzaam schijnen te strijden. Wat zommige verder van de verscheyde Benaamingen van 't groot Kayro hebben aangeteekend, en hoe dezelve thans in Vier Steeden verdeeld is; wat grootte zy besluyten, of hoe veel Duyzend Straaten, Kerken, Huyzen en diergelijke daar gevonden worden, gaat buyten ons bestek; en konnen by de Reysbeschrijvers naagespoord worden; die, alhoewel veele onder hen voor Oog-getuygen passeeren, nogtans genoegzaam van malkanderen verschillen om ons te vermaanen, Datm'er niet veel staat op maaken mag. Wy voegender alleen uyt P. du Val, noch dit by, Dat gelijk hy het Oude Kayro, welk volgens Bellonius, thans slegts een kleen Dorp is, voor het Aal-Oud Egiptis Babylon houd; hy alzoo meede van het zelve zeyd, Dat het heedensdaags vol Puynhoopen leyd, en datter maar een kleen getal van Huyzen gevonden worden, die Wijd en Zijd gezaayd staan. Onder de Kerken dien hy in deeze Streek opteld, stond'er by zijnen tijd een op de Puynhoopen van een kleen Huysje, waar in eertijds, zoo men daar voorgaf, de Moeder-Maagd Maria, een lange tijd gewoond had, doeze in Egipten was. Hy doet'er by, Dat d'overblijfzelen van dat Heylig Huysje noch getoond worden, onder den Altaar van deeze Kerk, in een Hol daar noch eenige Stukken en Stollen, van de Bindbalken bewaard worden. Wat hier van de waarheyd zy, willen wy geeren overlaaten aan die welke meerder lust hebben dan wy, om Legenden der Heyligen te Beschrijven. Of zoo het yemand korter begeerd te verneemen, wat Vermaarde Vaders, de Roomsgezinde met haar Kluys-Wooningtjes in Egipten, Arabien, Syrien en in 't H. Land weeten t' Huys te brengen, hy bezie de Land-Tafel welke daar van tot Parijs by Steeven Michalet uytgegeeven en in de Aardbeschrijving van Sanson ingevoegd is.

Pyramiden van Egipten hoedaanige gevaartens.

Maar gelijk we zoo aanstonds de Vermaarde Pyramiden van Egipten, als zoo veel kennelijke Baakens opstaaken, op dat we d'eyge stand-plaats van 't Oude Memfis te regt aanweezen, konnen die Steene gevaarten, welke reeds zoo veel Eeuwen verduurd hebben, hier met geen fatzoen over 't hoofd gezien worden; niet om dat ons aan derzelver Reusagtige en plompe Bouwgestalte, yts byzonders geleegen leyd, als wel om datter van haar Oorsprong en uytvoerelijke Gewrogtheyd, 't een en 't ander gezeyd word, Dat ons misschien hier-naa zal te pas koomen. Omtrent Vier-Mylen van Kayro, worden aan de West zijde en verder Landewaards in, verscheyde van deeze gevaartens gevonden, uyt harden Marmersteen, van de grond af in 't Vierkant zoodaanig opgehaald, Datze naa booven allengskens tot een vreesselijke Hoogte opklimmende, by-naa tot een spitze Naald toe-loopen; en zoo wel door haar fatzoen, als door haar Stoffe, laaten zien, Datze d'Egiptenaars enkel en alleen om te duuren hebben opgeregt. De Vorst Radzivil en Bellonius, verzeekeren als Ooggetuygen, Dat dry van de grootste, omtrent Twaalf-Duyzend Schreeden van de Boord der Nylstroom, in een Onvrugtbaare en Zandige Vlakte; (doch Radzivil, zeyd op een Steenagtig Gebergte) gevonden worden; waar van de Grootste, beneeden 350 Schreeden aan yder der Vier zijden breed is; en booven aan de Top, daarze heel Spits schijnd, op 22 Voeten naa, aan yder zijde Vernaauwd. Zulx dat d'onderste uyt-

uytſprong der Voet, van de Snelſte Boog-Schutter, ſtaande op de Kruyn niet kan Overſchooten worden. Derzelver Hoogte is 600 Voeten en kan met 250 Trappen beklommen worden, alhoewel dezelve thans, inzonderheyd aan de Noord-zijde, zoo zeer gekneuſt zijn, dat menze niet meer tellen kan. Beneeden is een Overwulfde Ingang, die uyt heel ſwaare Steenen Konſtig Uytgehouwen zijnde, den weg gants Scheuyns en onbeganklijk, allenskens afdaalende, tot het midden toe verſchaft; alwaar men zeyd, Dat eertijds het Lijk beſteld wierd des geenen, wien deeze Pyramiden ter Eeren Gebouwd is. Willende de Egiptize Koningen dus Moeyelijk en Verborgen Begraaven zijn, op dat niemand, zelfs niet d'Alverteerende Tijd, de Ruſt der Verſtorvene Stooren zou. Waar toe dan ook deeze Ingang eertijds met een ſwaaren Steen toegemuurd en onvindbaar gemaakt was. En nogtans zeggen d'Egiptenaars, Dat den Stigter van dit vreeſſelijk Graf-Gevaarte daar niet en is Begraaven geworden; daar ons weynig aan geleegen is dat wy 't weeten; als meede daar aan niet, hoe veel de andere twee Pyramiden Kleender dan deeze geſchat worden, dewijlze voor de reſt, meeſt eenerley Gedaante, doch geene Trappen naa buyten hebben; waar doorze miſſchien ook wel minder Geſchonden zijn, gelijk de Reyzigers hebben waargenoomen: Die daar by voegen, Dat eenige Duyzend Schreeden, van deeze, noch verſcheyde andere Pyramiden liggen, die d'een grooter dan d'ander, elkander egter met haare Spitzen ſchijnen te tarten: En door zommige Openingen der beneeden Welfzels, genoegzaame blijken geeven, Datze tot Begraafplaatzen verordend zijn; en niet tot Kooren-Schuuren als zommige Gedroomd hebben. Ook ontbreeken geen Geleerde Mannen welke gelooven, Dat d'over Afgodize Egiptenaaren, deeze onmanierlijk hooge Steenhoopen, tot Altaaren hebben opgeregt, om in haare Offerhanden, zoo veel te naader aan de Zonne en Maane te zijn; dien zy dus Eerende, meenden derzelver Invloed te eerder te zullen genieten. En wy zullen hier naa geleegentheyd hebben om over 't Verbod, van een Altaar met Trappen en van Gehouwen Steen te maaken, te zien, Dat ook de Vermaarde Spençerus niet vies van dit gevoelen is. Alhoewel die Gevaartens welke zonder Trappen zijn, voor-al niet tot Altaaren konnen gediend hebben. De Vorſt Radzivil, die zig met meer andere, met opzet naa Egipten begeeven heeft, op dat hy deeze van-Ouds beſaamde Grafſteeden bezien mogt, heeft onder andere reedenen, dit van dezelve gezeyd; *Het is ons volgens 't Getuygenis der Heylige Schrift kennelijk, dat de Stadt Memfis, eertijds hier geweeſt is, maar thans vertoonen zig daar af geen Kenteekenen, behalven eenige kleene Puynhoopen naa 't Zuyden, de reſt leyd met het Dorre Zand overſtulpt. Men ziet' er noch Zeeventien Ongeſchonde Pyramiden, waar onder twee heel Groot zijn, en met die van de Hoere Rhodope voor een Wonder des Weerelds gehouden worden. Daar zijn ook Vertrekken in, die de Grafſteeden der Koningen beſlooten houden. Maar van welke Koningen, met hoe groote Koſten, en op wat wijze, en of de Iſraëliten doenze in Egipten onder Slaavernye waaren, (gelijk meeſt alle Schrijvers gevoelen;) deeze Grafgevaarten hebben opgeregt; (want het blijkt dat al deeze werken niet uyt de Natuure, maar door Konſt gemaakt zijn;) zulx laat ik de Hiſtori-Schrijvers Oordeelen.* En dit Schrijft die Vermaarde Reyziger: Welke verder wil, Dat men zig veel meer daar over Verwonderd, Dat d'Egiptenaars deeze Pyramiden op een hoog Gebergte hebben Gebouwd, Dat geheel-en-al uyt een Natuurlijke Steen beſtaat, en die nogtans niet uyt die zelve aardt van Steen, maar van andere elders heenen gehaald hebben, gelijk de Steen zelfs uytwijſt: Want zulx meend hy valt ſwaar om begrijpen, Hoe zoo meenigte Steenen, zijn konnen derwaards gevoerd, en in Klompen van meer dan twee Ellen Lang en Breed, tot zulke hooge Toppen zijn konnen opgevoerd worden? Doch deeze waarneeming had hem onzes agtens, ligtelijk konnen doen zien, hoe weynig ſtaat op die geene te maaken is, welke zoo gereed zijn, om deeze Steengraaving op den Hals der Iſraëliten te leggen; even als of men haar gedwongen had, deeze Steenen met grooten Arbeyd, uyt de Steen-

En voor Grafſteeden gehouden.

Eenige hebben de Pyramiden voor Altaaren gehouden.

Watter de heedensdaagze Oog-Getuygen van zeggen.

Pyramiden waarom verwonderlijk.

Zijn niet waarſchijnelijk van d'Iſraëliten in den tijd

Steen-Kuylen van Thebais, verre van Memfis afgeleegen; (indien al niet van omtrent Elefantine, of het Basanitis Gebergte daar om heenen;) hebben moeten afhaalen, gelijk Herodotus van den Konink Amasis verhaald: Daar immers die zelve Schrijver duydelijk genoeg aanwijst, waar d'Egiptenaars de Steen tot deeze Graf-Gebouwen gegraaven hebben: Dus spreekt hy'er van; *Van Heliopolis opwaards-aan te gaan, vald Egipten Smal: Want van d'een zijde strekt zig een Berg van Arabie, te weeten van't Noorden naa't Zuyden, die altijd opwaards aanschiet tot aan het Roode Meyr. In deezen Berg heeft men Steen-Mynen of Steen-Houweryen, daar uyt de Pyramiden Gebouwen zijn die te Memfis staan.* En van deeze Steen-Kuylen spreekt hy meer dan op eene plaats; gelijk hy meede van *Moorenlandze Steen* gewag maakt, wanneer hy verteld hoedaanigen Pyramide Myçerinus, in naavolging van zijn Vader oprigte. Booven dit alles leerd ons ook de H. Historie, Dat het Dienstwerk der Kinderen Israëls, niet bestond in Steen-Houwerye, maar in Tichelen te Vormen, en in Leem en op het Veld te Arbeyden, gelijk te zien is, Exod. 1: 14. en Kap. 5. doorgaans. Alwaar niet de minste scheemering vernoomen word, van dat zy ooyt tot den lastigen Arbeyd der Steen-Kuylen van Arabien verweezen zijn; noch de hand hebben moeten leenen om de Pyramiden te Bouwen, maar wel dat zy Geprest zijn om uyt Leem-Aarde, met Kaf en Stroo gemengd, Moppen of Tichelen te Vormen, en de Plaaster-Leem te Treeden, die by haar in sté van Kalk met Zand beslaagen, tot het Opmetzelen der Muuren in gebruyk was. *Want men Bouwde Farao Schat-Steeden, Pithom en Raamses*, Exod. 1: 11. En nogtans heeft het Josefus al me gelust aan-te teekenen. Over welke Arbeyd ons hier naa zal aan-te merken staan; Dat hoe Streng en Hard ook d'Israëliten door deeze Slaavernye Gedrukt zijn, zy nogtans dien Arbeyd, niet als Strafschuldige Misdaadigers gedraagen hebben; even als men van Ouds de zulke om haare Quaade Feyten, tot de Steen-Putten of Metaal-Mynen, of het Maalen met de Hand-Moolen, of Water-Putten en diergelijke; als tot een Rasphuys pleeg te Veroordeelen: En zelfs daar nooyt van-af-en gingen, zonder Boeyen en Kettingen aan de Beenen te hebben: Maar zy hebben zulx als Vrye Knegten onder Harde Heeren gedaan, die dus Staatkundig met dit Vreemde Volk handelden; en niet als Gekogte, veel-min als Veroordeelde, die den Arbeyd tot Straffe was opgeleyd; gelijk zulx in haare Hoofden en Oudsten der Vaderlijke Stammen onder hen gebleeken, en met haare Vrye Optogt en Uytgang verzeegeld is. Daar zijn ook eenige onder de Joden geweest, die gemeend hebben dat Josef den Autheur van deeze Ydele Gloory is geweest, waar van zijn Naakoomelingen de Straffe derzelve Hoovaardigheyd bezuurd hebben. En alhoewel zeeker Jode daar op aanteekend, Dat meest alle de Historischrijvers meenen, Dat de regte Bouwers onbekend zijn; schijnd men nogtans by Herodotus, eenig naader bescheyd daar van te vinden; wanneer hy zommige aan den Konink Meris, andere aan Cheops, Chefrenis, de Hoere Rhodope Asychis, Micyrinus en andere toepast; alhoewel hy dezelve met zommige Getuygenissen ten aanzien der grootte, zoo quaalijk over-een brengd, dat men bynaa moet twijffelen of hy wel heel-en-al van de zelve spreekt, die thans gevonden worden. Uyt Plinius word afgenoomen, Dat de Bekostiging der Dry Voornaamste Pyramiden, alleen aan Radijs, Ajuyn en Knop-Look, tot Spijze voor het Arbeyds Volk, omtrent 1080000 Dukaaten beloopen heeft; en datter over de 360000 Werkluyden, Twintig-Jaaren lang aan yder Gearbeyd hebben; zoo datter in 60 of 68 Jaaren, slegts Dry stuks van deeze Gevaartens voltooyt zijn. Insgelijx maakt Herodotus van eenen in 't Leeven van Konink Cheops gewag, aan welk een gelijk getal van Jaaren besteed was; en van welke hy zelve uyt d'Egiptize Letteren, die daar op Uytgehouwen waaren, door een Tolk verstond, wat Onkosten voor't Arbeyds-Volk aan Ajuyn en Knop-Look gedaan zijn; 't welk naa zijn onthoud, omtrent 1600 Talenten Zilvers beliep. Is dit waar zeyd hy, Hoe groote Onkosten zal men gissen, Dat wel aan 't verwrogte Yzerwerk, aan Spijze en aan Kleederen der Arbeyds-Luyden verdaan zijn. Maar gelijk we in deeze

haarer Slaavernye Gebouwd.

Israëliten zijn in Egipten niet als Quaaddoenders tot Slaafze Dienst gebragt.

Pyramiden zijn niet van Josef Gebouwd. Maar van verscheyde Koningen.

De Bekostiging van Ajuyn en Look aan de Arbeyders tot Spijze gegeeven uyt Plinius opgemaakt.

En van Herodotus ondersteund.

deeze verhaalingen een nette aanwijzing schijnen te hebben, van de Oude Spijze des Gemeenen Arbeyds-Volks in Egipten, heeft zulk-een Erfgerugt aan veele Schrijvers geleegentheyd gegeeven, om wanneer zy Num. 11: 5. vernaamen, Dat de Israëliten, onder 't missen der Egiptize Komkommers en Pompoenen, ook den Ajuyn en Knof-Look gedagtig waaren; te denken, Dat zy voorzeeker ook aan de Pyramiden gearbeyd hebben; daarze dan deeze Spijze Daagelijx gewoon wierden. En op deeze voet hebben Burman en andere die hem voorgegaan zijn, over dien * Farao, welke Israël met *Harde Diensten in Leem, ende in Ticbelsteenen, en allen Dienst op den Velde* beswaarde, gezeyd, *Dat hy haar Ajuyn tot Spijze gaf*: 't Geenmen nogtans nergens leest; maar wel dat zy naaderhand in de Woestijne, Walgende van het Manna, om d'Egiptize *Ajuyn*, *Porreye* en *Knof-Look* geroepen hebben; doch zulk herdenken, schijnd hen veel-eer uyt geheugen der Ververssende Lekkernyen in Egipten te vooren genooten, overgekoomen te zijn; dan dat wy daar uyt besluyten zouden, Dat die slegte Kost een deel van haar Slaafze Dienst en Beswaarenis geweest zy.

* Ramesses Miamum.

Behalven de Pyramiden daar de Oude Grondstrekking van Memfis meede pleeg te Pronken, waaren eertijds, in en omtrent die en andere Vermaarde Steeden, ook veele Obelissen of Spits-Naalden, ter-Eeren van de Zonne uyt een Enkele Groote en Hooge Steen opgeregt; waar van zommige noch ten deele Heel, Doch de meeste zeer Geschonden, en veele door Kambyzes Verwoest zijn; zeederd welke tijd ook de Hieroglyfize Geheym-Letteren, met welke deeze Spitzen meest Beschreeven waaren, agter de bank en buyten gebruyk raakten. Ook zijn zommige van deeze Naalden, met groote Moeyte en Kosten, van de Roomze Keyzers naa Roomen gevoerd; en eenige te mets ook te midden van hunne Renbaanen gesteld. Waar van ook noch eenige gezien worden, aan alle zijden met Hierolglyfize Beeld-Letteren ingehouwen; alhoewel'er ook essene en zonder de zelve gevonden worden: Gelijk onder anderen van dien welke Monfenkur, dat is, *Heer van Memfis*, de Zoon van Sesostris, verhaald word. Insgelijx die van den Konnink Marres of Afres, in 't Jaar der Weereld 3022 opgeregt; welke de Keyzer Klaudius naaderhand uyt Egipten vervoerd en voor het Mousoleum heeft doen planten. d'Andere die van onder tot booven met Geheym-Letteren behouwen zijn, en noch te Roomen gevonden worden, heeft Kircherus in zijn Oedipus en Obeliscus Pamphilius, met grooten arbeyd Afgebeeld en Verklaard. Gelijk dezelve dan ook in de verbeeldingen der Renbaanen die op de Roomze Penningen gevonden worden, op die van Augustus, Nero, Trajanus, Karakalla en Alexander gezien worden. En men zeyd dat die welke eertijds in de grootste Renbaan stond; 125 Voeten hoog was. De Obelissen, die by ons gemeenlijk *Spitzen*, of *Graf-Naalden* genoemd worden, heeten de Arabiers in haare Taal, *Pharoos Naalden*, weegens haare spitze Punt waar in ze naa-booven eyndigen; en voor een uytvinding gehouden worden, van de eerste Egiptize Koningen die men Pharaôs noemde. Doch d'Egiptize Priesters, voorgeevende dat veele van deeze Spitzen ter-Eeren van de Zonne opgeregt zijn; (waarom zy ook uyt Roode en Vyerige Thebaanze Marmer omtrent Theben uytgegraaven zijn, by de Italiaanen gemeenlijk *Granito Rosso* geheeten;) hebben zy de zelve den Naam van *Vingeren der Zonne* gegeeven. Men zeyd dat de Konink Manuftar, dat is, *Heer van Memfis*, dusdaanige Spits-Naalden in 't Jaar der Weereld 2604 aller-eerst heeft opgeregt: Naa hem volgde zijn Zoon Sothis, die'er te Heliopolis, dat is, *Zonne-Stadt*, Twaalf stuks in opstal bragt. En zoo vindenwe by Kircherus niet alleen van verscheyde andere Egiptize Koningen gewag gemaakt, maar dat zulx te doen ook heel gemeen by Groote Heeren, en zelfs ook by de Priesters is gebruykelijk geweest. Zoo datter naauwlijx een plaats in Egipten was, daar men geen Obelissen van verscheyde grootte het hoofd zag opsteeken. En in deezer voegen isset bygekoomen, Dat zommige alleen maar 10, of 12, andere 20, 30, 70, 100, en 140, Voeten in de Lugt opsteeken. Maar het geene van de maniere verhaald word, om dusdaanige groote

Obelissen of Spits-Naalden in Egipten.

Waar van eenige vervoerd en naa Roomen gebragt zijn.

En op de Penningen gedagt worden.

Waaren van Rood-Vyerige Steen om datze aan de Zonne Geheyligd wierden.

Wijs hoe deeze grootte Spits-Naalden uyt een stuk uyt de Steen-Mynen konden Gegraaven worden.

groote Steenen in een Klomp te-gaar hangende, in de Steen-Mijnen uyt te hakken, en op Platboômde Vlotscheepen langs de Riviere te vervoeren, zulx gaat voorzeeker alle Menschelijke onderneemingen te booven. Gelijk ook die toestel verwonderens waardig is, waar meede men onder Paus Sixtus de Vijfde, deeze overgebragte gevaartens, te Roomen opgeregt heeft; waar van verscheyde Pragtige Printverbeeldingen, naa de Oorspronkelijke van Roomen, in het Boek van Italien, door d'H[r]. Johan Blaauw uytgegeeven, te zien zijn. Ook heefter Kircherus ruwe Schetzen van gegeeven: En daar ter plaatze uyt Plinius aangeteekend, Dat men eertijds met het uythakken en vervoeren van deeze Naalden, aldus te werk ging; Wanneer een Obeliskus, zoo Dik, Lang en Breed als hy „ zijn zou, naa langen Arbeyd, in de Steen-Mijn, aan alle zijden uytgehouwen „ was; wierd een groote en diepe Gragt gegraaven, die van onder de uytgehouwe Obelisk haar begin nam, en van daar tot in de Nyl uytliep: Waar in twee „ groote, breede en Platboodemige Scheepen neevens malkanderen Gemeyrd „ wierden; welker holle Buyk naa agter en vooren, zoo diepgaande met Steenen „ gelaaden wierden, Dat de swaarte van die Ballast, tweemaal zoo groot was, „ als de Steene Obelisk. Deeze Vlotscheepen zydelings met haar Boord aan „ malkanderen vast gehegt, langs de gemaakte Gragt, tot onder de Obelisk ge- „ roeyd zijnde, die met bey haar eynden weederzijds op desselfs Oevers ruste; „ wierdenze door het uytwerpen van d'ingelaaden Steenen allenskens geligt, „ tot datze ten laatsten de hangende Obelisk van onderen opheften, en opge- „ heft zijnde, daar meede door die Gragt in de Nyl afdreeven, en van daar ter „ bestemder plaatze heenen voerden. Maar behalven dat de Pyramiden en Obelissen, ter-Eeren der Koningen gestigt, en ook dikmaal aan de Zonne Geheyligd wierden, zijnze nogtans ook veelzinds tot Grafgedenkteekens van Voorname Perzoonen opgeregt; wel ziende, Dat de Steenen in dusken Vorm gehouwen, alderlangst de ongemakken der Lugt weederstaan konden. Egter is dusdaanigen zoort van Gedenksteenen niet alleen by d'Egiptenaars, maar ook by andere Syrize en Kanaaneeze Volken in gebruyk geweest. Want in deezer voegen heeft de Aards-Vader Jakob een Gedenk-Teeken uyt Steen over 't Graf van zijn Lieve Rachel opgeregt, Gen. 35:20. En daarom, gelijk we strax vermaanden, Dat het opregten van Graf-Spitzen, heel gemeen in Egipten was, alzoo scheenen d'Israëliten hier uyt geleegentheyd te neemen, om niet zonder bittere schamperheyd teegens Moses te zeggen; *Hebd gy ons daarom, om datter in Egipten gants geene Graaven waaren weggenoomen, op dat wy in de Woestijne Sterven zouden?* Exod. 14:11. Niet te vreeden zijnde naa haare Dood, met een slegte Zand-Hoop der Bar-Oorige Woestijne, overstulpt te worden. Waar toe, op dat men zien mag hoedaanig de Joden naaderhand, zig in Graf-Teekenen vermaakt hebben, men naa mag leezen, 't geên Simon Macchabeus ter Eeren van zijn Vader deed; 1 Macchab. 13:27, 28. &c. Maar gelijk d'Egiptenaars, de Pyramiden en Obelissen, niet alleen tot Graf-Teekenen; maar veelzinds ter Eeren van de Zonne en Gedagtenis haarder Helden quaamen op-te regten, op datze de zelve met eenige Godsdienstigheyd in waarde hielden; alzoo zijn ook eenige Oudheyd-Onderzoekers van meeninge, Dat de Syneezen zoo wel het maaken, als het Bygeloovig Eerbewijs omtrent dezelve, van de Egiptenaars ontleend hebben. Doch deeze dingen gaan buyten ons bestek, wy moeten in Egipten blijven.

Obelissen zijn behalven de Eerdienst aan de Zonne ook tot Graf-Gedenkteekenen opgeregt.

Joden al van Ouds Hoovaardig op fraaje Grafsteeden. Matth. 23:27. Luc. 11:47.

Onder d'Egiptize Vermaarde Steeden, is ook Tanis, van Ouds geen van de minste geweest. Dezelve word by de Hebreën in de H. Schrift *Zoan* genoemd, Doch de LXX Overzetters hebben doorgaans *Tanis* Vertaald. Een Stadt die volgens Num. 13:22. *Zeeven Jaaren naa Hebron* Gebouwd is: Welker Grondvesting den Ouden Historischrijver Berosis, aan 't Zeeventig Reuzen naa de Zondvloed toeëygend. Zijnde wel-eer de Hoofdstadt, of liever misschien de Hofhouding des Koninks van Egipten; alwaar Moses zijne Wonderen voor Farao gedaan heeft, naamelijk *In de Velden Zoans*, Psalm. 78:12, 43. Exod. Kap. 7. 8. 9.

d'Egiptize Stadt Tanis of Zoan van Ouds vermaard.

8. 9. Gelijk meede Jesaias, aan de *Dwaaze Vorsten van 't Zoan en Raadgeevers Faraôs* gedenkt, Jesa.19:11,13. en 30:4. met Ezech.30:14. vergeleeken. Men wil voorts dat dit Tanis of Zoan, slegts twee Mylen van Heliopolis, en maar eene Myl van Memfis afgeleegen was, en dat die Dry Steeden, thans maar eene Stadt uytmaaken, die men *Alkayr* of *Kayro* noemd; doch met weynig zeekerheyd. Maar gelijk de Oude Land-Tafelen, een ander Tanis in Egipten stellen, welk Zeeven Mylen van het Oude Pelusium lag; alzoo meenen zommige dat men die Stadt, van 't gemelde Zoan, voordagtelijk onderscheyden moet. Wy voor ons deel, vinden geen ander Tanis dan dit in de Velden Zoans, naast aan Gosen en naaby de Tanitize uytloop van de Nyl geleegen, die ook daar van haaren Naam draagd. En de neerstige Aardbeschrijver P. du Val, heeft ook deeze Stadt, als de Oude Hofhouding der Faraonen, in zijn Kaart van Oud Egipten gesteld; en het is even zoo in onze beste Bybel-Kaarten in-agt genoomen; als die Zoan neevens het Land Gosen plaatzen. Zulx d'Israëliten niet heel wijd van Rameses geleegen waaren, van welkze naaderhand haar Uyttogt begonden, Exod. 12: 37. Te waarschijnelijker noch, naadien zy immers de Schatsteeden, *Pithom* en *Raamses* in de Velden Zoans helpen Bouwen hebben; jaa Israëls Wooninge in Gosen zelfs, is in *Het Land Rameses* geweest; naa welke misschien de Nieuwgebouwde Stadt haaren Naam droeg; vergelijkt eens, Gen.47:11. met Exod. 1: 11. teegen de beste Landtafelen, en 't zal misschien hier van genoeg zijn. Ten zy dan dat yemand moogelijk, den Oorsprong van die nieuwe Vestinge *Rameses* liever van dien Farao wilde afgeleyd hebben, welke de zelve Stigten liet; en in de Historien *Ramesses Miamun* genoemd word. Onder-en-tussen moet men dit te regt voor een Dwaaling houden; wanneer zommige dit Tanis voor het Oude Pelusium neemen, heedensdaags Damiaten genoemd. Doch die wijzer zijn, houden Pelusium voor de zelve Vermaarde Stadt, welke Ezech. 30: 15. Sin, of Sain, *De Sterkte van Egipten* genoemd word: Zijnde niet alleen een Groote Stadt, die Twintig Staadien in haar omtrek begreep; maar ook een voortreffelijke Haaven digt by de Zee geleegen, alwaar grooten Handel gedreeven wierd; dewijl zy aan een van de Zeeven Monden, met welk de Nyl door Needer Egipten de naaste aan Palestina geleegen, haar Water in de Zee stort: En daar van ook de *Pelusise Uytloop* genoemd word. Josefus zeyd dat Sennacherib eertijds deeze Stadt Belegerde, maar dat hy van d'Etiopise Konink daar af geslaagen is. Veel Jaaren daar naa, isse van Antipater, Vader van Herodes ingenoomen; en heeft in de volgende tijden den Naam van *Damiaten* en *Belberis* gekreegen. Maar hoedaanig de zelve Stadt in den Jaare 1218. van de Kristenen veroverd, en een weynig tijd daar naa, als'er den Konink van Vrankrijk reeds meester van geworden was, in handen van den Turk gevallen is, behoord niet tot ons voorneemen; ook niet, hoedaanig dezelve thans gesteld is, zijnde niet zeer Groot, maar heel Scheep-Rijk weegens zijn geleegentheyd naa-by de Zee; gelijk men uyt de Reysbeschrijvingen verneemen mag. Neevens Pelusiën was van Ouds een diep Water dat zig tot aan den Berg Casius uytstrekte, alwaar Pompejus Begraaven is: Welk Water Egipten naa de zijde van Palestina, een onbequaame toegang verschafte, en alzoo te-gelijk deeze groote Stadt, die met drydubbelde Muuren van Tichelen omringd was, ongemeen sterk maakte; waar op de strax-gemelde Profeet het Oog heeft, als hy Sin, dat is, *Pelusiën*, *De Sterkte van Egipten* noemd. Maar gelijk deeze Stadt naa de zijde van Judéa, d'uyterste Grenspaalen van Egipten besloot, alzoo lag van Ouds Alexandrye, als de Vermaardste en Sterkste Stadt van gants Egipten, naa de kant van het Lybisch Gewest, dat Egipten naa de Zee aanstoot. Dezelve word by de Hebreën, doorgaans *No* genoemd, gelijk te zien is, Jerem.46:25. en Ezech. 30:14. &c. Zijnde zeer Volk-Rijk en rondsom met Rivieren en 't Water van 't Maraotize Meyr, Dat door de Lykus in het Water Meris vloeyd, naa agteren omringd; 't geen de Profeet in zijn Voorzegging over Nineve doed zeggen; *Zijd gy beeter dan No, de Volkrijke, geleegen in de Rivieren? Die rondom heenen Water heeft; welker Voormuur de Zee is, haar Muur is van Zee*, Nahum.3:8. Aldus

En naa-by Gosen geleegen.

Moet niet voor Pelusien genoomen worden dat nu Damiaten heet.

Ezech. 30: 15.

Alexandrye van Ouds No genoemd.

Van de Babyloniers en Kaldeën Verdelgd en van Alexander weeder opgebouwd.

dreygd hy Ninive en den Assyrier, naa het Voorbeeld van *No*, die om haar Grouwelen Verdelgd is, door Nebukadnesar, en lang daar naa van de Kaldeën in 't Jaar 320 voor Kristus, volgens de Voorzegging der Profeeten, als te zien is, Jerem. 46:26. Ezech. 30:15. Maar korts daar naa isse van Alexander de Groot hersteld en met zijnen Naam *Alexandria* genoemd, dieze tot noch onder d'Europize Kristenen behouden heeft. Doch datze de Turken *Scanderik* noemen, komd alleen daar van daan, Dat *Alexander* op haar Taal *Scander* of *Escander* geheeten word. In de Bloeytijd der Roomze Moogendheyd, isse met verscheyde Naamen, als *Faros*, *Sebaste*, *Auguste*, *Julie*, *Klaudie*, *Domitiane* &c. bekend geweest.

En naaderhand met verscheyde Naamen genoemd.

En gelijk d'Egiptenaars zoo wel deeze Stadt, als de gantze Landvoogdye, in welkze geleegen was, *Rakotis* noemden, die de eerste van 't Needer-Egipten was, alzoo geeven zy ook voor, Dat dezelve alder-eerst van zeekeren Egiptizen Konink *Dalucha*, naa het Verdrinken van Farao in de Roode Zee, Gebouwd is. Ook gelooven wy, Dat elk die yts van de Aardbeschrijving weet, niet onbekend is, datter meer andere Steeden by de Griexze en Latijnze Schrijvers gevonden worden, die den Naam *Alexandrye*, van Alexander de Groot, hebben aangenoomen. Eusthatius teld'er wel Agtien op, die alle door d'Oorloogen en andere Rampen, behalven dit in Egipten, Verwoest zijn; uytgezonderd noch misschien een ander in 't Hertogdom van Milaanen.

Daar zijn verscheyde Steeden Alexandrye genoemd.

In wat staat zy heeden is, moet ons in deeze verhandeling weynig ter Herten gaan; maar wel wat zy eertijds was; naamelijk de Volkrijkste en Pragtigste Stadt van Egipten en gants Afrika: Zoo dat geen Stadt naa de herstelling van Alexander, ten zy misschien Roome, teegens haar in Voortreffelijkheyd van Gebouwen, en hoegrootheyd ophaalen mogt.

't Egiptis Alexandrye eertijds Groot, Vermaard en Volkrijk.

Te bet schijnd noch haare Vermaardheyd uytgedeegen te zijn, wanneer de Ptolemeën, haar Koninklijke verblijfplaats aldaar stelden, en die Stadt inzonderheyd Beroemd maakten, door die overgroote Boek-Schat welke Ptolemèus Philadelphus, in dezelve met uytsteekende bekostiging verzaamelde. Uyt welke dan ook Jesus Syrach zijn Boeken der Wijsheyd, ten tijde van Ptolemèus Evergetes, Zoon van Philadelphus, te zaamen vergaaderd heeft, gelijk men uyt zijn eygen Voorreeden Kap. 1:8. kan afneemen. Zulx van deeze Stadt zeer veel zou te zeggen vallen, overmids alle Konsten en Weetenschappen ten tijde van Ptolemèus Philadelphus aldaar gebloeyd hebben: Gelijk hy ook niet alleen de Alexandrijnze Boekzaal, over welk Demetrius Falerius het Opzigt had, met een aantal van Vierhonderd-Duyzend Boeken verrykte, als Seneka begroot, maar ook bezorgde dat de Boeken des Ouden Verbonds uyt het Hebreeuws in 't Griex wierden Overgezet, op dat ook het Wet-Boek der Joden, aldaar niet ontbreeken mogt.

Vermaarde Boekzaal onder de Ptolemeën binnen Alexandrye.

Welk-een schoone dienst des Joodzen Raads, Hy, volgens 't Getuygenis van Josefus, met het Geschenk van een Goude Tafel vol Eedel-Gesteente, nessens ettelijke Beekers en Schaalen tot Verçiering van den Tempel, vergolden heeft. Andere hebben 't getal deezer Boeken, op Zeeven Honderd-Duyzend geteld. En by Josefus leest men, Dat de Boek-Voogd Demetrius van Philadelphus gevraagd zijnde, hoe veele Boeken daar waaren, hy geantwoord heeft; ruym Tweehonderd-Duyzend; doch dat hyze in 't kort tot Vyfhonderd-Duyzend hoopte te brengen. Waar uyt kan afgenoomen worden, hoe zeer dezelve binnen korten tijd aangewassen is, en wat moogelijk de volgende Koningen daar aan hebben toegebragt.

En hoe veel Boeken daar waaren.

Boovendien zijn ook binnen Alexandrye eertijds de Vermaarde Schoolen, *Serapèum* en *Iséum* geweest, die hunnen Naam droegen naa de Godheeden, Serapis en Isis. In Welke Schoolen de Jonkheyd, die zig tot het leeren der Konsten schikten, door de Priesters op Stads Kosten, Onderhouden en Onderweezen wierden. De Serapize School, ging de andere in Voortreffelijke Bouwgestalte, verre te booven, en had zoo men zeyd, een Voorhof met Wandel-Zaalen en Groene Wouden die een Myl weegs besloegen. Ook hebben de aanhangers van Aristoteles Wijsbegeerte, hier een byzondere School gehad, gelijk onder anderen Eusebius en Nicephorus getuygen dat d'Alexandryners, de Bisschop Anatolius, met het Opperschool-Voogdschap van Aristoteles Leere getragt hebben te belasten. En dat

Twee Vermaarde Schoolen binnen Alexandrye Serapèum en Iséum genoemd.

dat ook de Joden aldaar een Bloeyende en Vermaarde Synagoge hadden, mag-men uyt Actor. 6: 9. verzeekeren: Indien anderzinds d'Uytlegging van onze Kantteekenaars stand-houden kan: De welke Oordeelen, Dat *d'Alexandryners*, die met Stefanus binnen Jerusalem in Twist geraakten, even als de rest der genoemde *Libertinen*, *Cyreners*, en die uyt *Cilicien* en *Asien* waaren, alle Joden zijn geweest, die uyt verscheyde Gewesten en Schoolen, zig binnen Jerusalem onthielden, alwaar de Joden veel en verscheyde Synagogen hadden, die met byzondere Naamen onderscheyden wierden; even als heedensdaags de *Kollegien* in de UNIVERSITEYTEN. Onder-en-tussen was doe ter-tijd, die Vermaarde Boekerye binnen Alexandrye, door een Ongelukkige Brand reeds in d'Assche geleyd, naamelijk in de Burger-Krijg tussen Cæsar en Pompejus; in welke Cæsar de Vlugt neemende, de Scheepen in de Haaven aan Brand stak; van welk Vyer, de Vlam tot de naaste Gebouwen overslaande, ten laatsten ook de Boekzaalen aantaste en alles vernielde. Voorwaar een onwaardeerlijk Verlies, Dat zig ook Cæsar te regt schijnd Geschaamd te hebben, daar van in zijn Boek van den Burgerlijken Oorlog, eenig gewag te maaken. Doch hy is van Ammianus Vrygesprooken, alhoewel hem Plutarchus en Dion, niet heel Onschuldig houden. En doch, wat zal men van Seneka gelooven, als hy'er dus van spreekt; *Laat een ander dit Brandstigten prijzen*, gelijk Livius, die zeyd, *Dat Treffelijke en Voorzigtige Koningen zoo een Werk past.* Doch Ammianus Marcellinus heeft van deezen Brand en 't Verlies der gantze Boek-Schat; aldus geschreeven; *Onder d'Alexandrijnze Tempelen, munte voor-al het Serapeum uyt, in het welke onwaardeerlijke Boekeryen waaren. Alle Oude Geheugenissen melden eendragtelijk, Datter Zeevenhonderd-Duyzend Boeken, door de neerstigheyd der Ptolomeën, Koningen van Egipten, door den Alexandrynzen Oorlog, in het Verwoesten der Stadt, onder den Hoog-Gezaghebber Julius Cæsar verbrand zijn.* Dus wil Ammianus, Dat het Verbranden der Boeken, in het Verwoesten der Stadt geschied zy; en A. Gellius spreekt'er even zoo van; *Al de Boeken*, zeyd hy, *zijn in den voorigen Alexandrijnzen Oorlog, terwijl de Stad Verwoest wierd, niet alwillens noch met voorgenoomen opzet, maar misschien door de Hulptroepen Verbrand.* Zulx hy niet alleen Cæsar, maar ook de Romeynze Krijgs-Knegten Ontschuldigt, en zoekt de Schuld op den Hals der Hulptroepen te schuyven. Aldus nam die Beroemde Boekerye een eynde, naa datze omtrent 124 Jaaren aldaar geweest was. Maar gelijk Eusebius verhaald, Dat den Euangelist Markus binnen Alexandryen alder-eerst het Euangelium Gepreedikt heeft; alzoo zeyd hy meede dat hy daar Twaalf Jaaren Opziender der Kerke zy geweest; daar andere aan toevoegen, Dat hy niet alleen hier de grondvest van 't Kristen-Geloof geleyd, maar ook Geestelijke Schoolen opgeregt heeft; uyt welke naaderhand altijd de Geleerdste Mannen tot Voorstanders verkooren wierden. Ook wil men dat d'Euangelist Markus, hier door de Worg-Strop Martelaar Gestorven is. Zulx hier ook niet alleen de Vermaarde Mannen Klemens, Hieronymus, Basylius, Gregorius en andere Kerk-Leeraars, hebben School geleegen, maar ook Apollos, *Die Magtig was in de Schriften*, is aldaar van Geboorte geweest, Actor. 18: 24. Ook isser Filo de Jode, Vermaard door zijn Schriften geworden. Insgelijx Athanasius, Cyrillus, Origenes, Dionysius, Didymus en meer andere, die daar verkeerd en zommige met veel andere, Martelaars geworden zijn. Dat nu Alexandrye van Ouds ook zeer Vermaard in de Scheepvaard was, en noch in haar herbouwd overblijfzel is, Getuygen alle Oude en Nieuwe Schrijvers; en daar worden thans noch verscheyde Koopwaaren uyt Egipten afgescheept naa Italien en herwaards heenen; ook veele uyt andere Gewesten dewaards gevoerd. Dus zien wy dat Paulus Actor. 27:6. met een Alexandrijns Schip, dat op Italien Bevragt was, van Myra in Cilycien is afgevaaren: Gelijk het ook een Alexandrijns Schip was, *Kastor* en *Pollux* genoemd, met welke hy naaderhand van Maltha naa Italien Voer, Actor. 28: 11. Door welke Welvaard der Koophandel, Volk en Neeringrijkheyd, het gebeurd is, Dat Alexandrye, ter-tijd datze onder de Roomze Moogendheyd was, meer Schat-

Joodse Synagoge binnen Alexandryen Actor. 6. 9.

Boekzaal te Alexandrye door den Brand vernield.

Getuygenissen van den Ondergang der Alexandrijnze Boekzaal bygebragt.

d'Euangelist Markus Bisschop binnen Alexandryen &c.

Wat Vermaarde Mannen en Oud-Vaders te Alexandrye School geleegen, of Geboortig waaren.

Alexandrye van Ouds Vermaard in Scheepvaard.

De Vermaarde Tooren of Vyer-Baak op 't Eyland Pharus by Alexandrye.

ting Maandelijx, dan Jerusalem Jaarlijx opbragt. En gelijk d'aandoening der Alexandrijnze Haaven, weegens heymelijke Klippen en Banken, niet zonder Gevaar was, was daar toe ter regter zijde op het overgeleegen Eyland *Pharus*, (welk thans aan de Stads buyte Muuren vast-gehegt leyd;) een dapper hooge Tooren, tot een Vyer-Baak Gebouwd, welke d'inkoomende Scheepen des Nagts, tot Dryhonderd Staadien verre, toeligte: Welke daar binnen geloopen, een Veylige Haaven vonden, die ruym Dertig Staadien groot was. Zijnde de Stadt naa de Zee kant met swaare Muurwerken en Moeljes geschoeyd, die de Zeevloeden op haar steevige Schoften afstooten, en in die engte, tussen 't Eyland en de Haaven, een sterk doorschot maaken. Men zeyd dat de Konink Philadelphus deeze Vermaarde Wagt-Tooren, op een hooge en harde Heuvel deed stigten, en datmer by Trappen opklom. De zelve Vyer-Boet wierd eertijds onder de Zeeven Wonderen des Weerelds geteld; zijnde 't Werkstuk van de Eerzugtige Bouwmeester Sostratus, die den *Gnidizen* bygenaamd was; gelijk uyt het Opschrift af-te neemen is, Dat op een van derzelver Marmersteenen gevonden, op deezen Zin uyt-quam: *Den Gnidizen Sostratus, Dixisanes Zoon, aan de Beschermende Goden, tot Behoudenis der Zeevaarende.* 't Geên dit Eyland verder by veele Schrijvers heeft Vermaard gemaakt, is dit, Dat de Griekze Overzetting der H. Boeken uyt het Hebreeuws, aldaar uyt last van Ptolemèus Philadelphus gemaakt is, waar van in de * Joodse Oudheeden gesprooken is; en wy zullen naaderhand daar van noch yts uyt Josefus, ter snê brengen, dat men hier te zaamen zal moogen te raade neemen. Voorwaar de Romeynen zijn alzinds zeer Vernustig en Zinrijk geweest, om de Eygenschappen van Landen en Steeden op haare Penningen uyt-te beelden; en zoo wy dezelve ook hier willen raadpleegen, wy zullen zien, Dat zy al 't gezeyde van Alexandrye, op zommige heel beknopt en fraay te-gaar getrokken hebben. Dus ziet men niet alleen *Alexanderye in Egipten*, tot een opmerklijke onderscheyding van andere Naam-Genootschappelijke Steeden; door een Perziken Boom, die in Egipten heel Vermaard en *Osiris Gewas*, genoemd wierd, op een Penning van Antonius verbeeld; maar inzonderheyd, op een Penning van Lepidus, door een Vrouwen Hoofd, met een Tooren-Kroon gehuld, met Peerlen om den Hals, en hang-Juweelen in d'Ooren, tot bewijs, Dat Alexandrye, Eedel, Rijk en wel Gebouwd was. Verder ziet men dezelve Stadt, in verscheyde standen van een Vrouwen-Beeld vertoond: Te weeten, Dan eens met een Bootje in de Hand; aanduydende dat de Stadt op het Water, naamelijk op den Oever en by-naa aan de Mond van de Nyl leyd; langs welke alles met Schuyten ter affscheeping toegevoerd word. Of door een Zittende Vrouwe met Kooren-Aaren in de Hand, en den Hooren van Overvloed; als ook op andere, met Kooren-Aaren spruytende beneeden uyt de Voeten; Leenende met de eene Arm op een Vat, uyt welke een krinkelende Wijngaard opschiet. Al 't geên niet alleen d'Egiptize Vrugtbaarheyd van Kooren-Gewas schijnd te kennen te geeven; welkers Affscheeping te Alexandrye viel: Maar dat de Kooren-Aaren uyt de Voeten schijnen voort te koomen, wil ongetwijffeld, dat uyt de Voet van Alexandrye, dat is de Nyl, die neevens haare Muuren, als by haare Voeten heenen vloeyd, des Lands voornaame Vrugtbaarheyd ontstaat. En zulx voorzeeker niet oneygen; naademaal wy zien, Dat ook de Vette en Maagere Jaaren in den Droom van Farao, door Kooren-Aaren zijn vertoond geworden. Ook kan ons misschien deezen Penning, d'Affscheeping der Graanen, uyt d'Alexandrijnze Haaven naa Italien aanwijzen; gelijk Suetonius in 't Leeven van Nero, van een verwagte Alexandrijnze Kooren-Vloot, in tijd van Dierte gewag maakt, maar op een enkel Schip uytviel, Dat van Alexandrye met Zand, voor de Worstel-Perken aanquam. En hoedaanig Egipten, eertijds *De Kooren-Schuur van Italien* genoemd wierd; is te vooren aangeweezen. En wat den Wijngaard op de straxgemelde Penning betreft; zulx wil bedenkelijk niet anders, dan dat deeze Stadt aan Bacchus Toegeëygend was; en misschien ook tot aanwijzing van de Alexandrijnze Wijn, die by d'Oude Vermaard was.

* Joodse Oudheeden op 't 177ste Blad. &c.

Alexandrye dikwils en verscheydentlijk op de Roomze Penningen verbeeld.

En derzelver stands-geleegentheyd en Affscheeping der Egiptize Graanen zeer Zinrijk aangeweezen.

Ner-

Nergens is in Egipten een Hooger en Vermaarder Schoole, dan te Heliopolis, niet wijd van Tanis of Zoan geweest; naadien ter zelver Steede de Plantzoen-Hof der Egiptize Priesterdoomen was; al waar dezelve als in een * Opperland-Schoole, in alle de Geheymenissen der Godsdienst en Weereld-Wijsheyd Geoeffend en Aangesokt wierden; en wel voornaamelijk de Eedele, en die de Hôop hadden van eenig Volk-Bestuur in Handen te krijgen. Dezelve Stadt word by de Hebreën *On* genoemd, gelijk te zien is, Gen. 41:45. alwaar gezeyd word, Dat Potiphera, wiens Dogter Asnath, Farao aan Josef ten Houwelijk gaf, *Een Priester*, of Overste *van* On *was*. Voor welk *On*, de LXX Overzetters, en de Gemeene Latijnze, Heliopolis, dat is, *Zonnestadt* Vertaald hebben: En moogelijk wel zoo genoemd, om dat aldaar de Zonne, onder 't Waarteeken van den Gehoornden Os-God Apis, die zy *Mnevis* noemden, Ge-Eerd wierd. Heliopolis is de Hoofd-Stadt der tweede Landvoogdye in het Middel-Egipten geweest: Alwaar Manethon, de Vermaarde Egiptize Histori-schrijver een Priester was: Uyt wien Josefus teegen Appion bybrengd, Dat hy ook Moses, voor een van de Heliopolitaanze Priesters te-Boek steld; hem noemende Osarsiphus, welke zijn Naam veranderende in Moses, ten tijde van de Konink *Amenophis*, als hy het Melaatze Volk, (want zoo noemden d'Egiptenaars, d'Israëliten uyt een byzonderen Haat;) uyt Egipten geleyd heeft. 't geên Manethon voorzeeker niet anders, als uyt Moses Vermaardheyd in d'Egiptize Wijsheyd, overgekoomen is. Men zeyd verder, Dat de Konink Busiris, deeze Stadt Gebouwd heeft; en dat de Koningen van Egipten daar dikmaal pleegen Hof te houden. Ook wil een Oud Erfgerugt, Dat Josef hier ter School geleegen heeft: Dat de Sterre-Konst daar sterk pleeg te Bloeyen, en dat Dionysius van Areopagita, hier ter plaatze weegens de Verduystering der Zonne ten tijde van het Lijden onzes Zaligmaakers, tot zijn Meester gezeyd heeft, *De Natuure Gods moet in Lijden zijn, of de Weereld moet Vergaan*: Gelijk'er meede geen ontbreeken, welke meenen, Dat deezen zelven Dionysius naaderhand te Athenen, van d'Apostel Paulus is Bekeerd geworden, Actor. 17:34. hoewel het heel onzeeker is. Onder-en-tussen moetmen niet twijffelagtig houden, Dat den Aards-Vader Jakob, koomende met zijn Huysgezin in Egipten, heel deun by deeze Stadt gewoond heeft; naadien zulx uyt de naabyheyd van Gosen, aan de Velden Zoans, heel waarschijnelijk is. Ook heeft hier Onias de Joodse Priester onder de gunst van Ptolemèus Philometer, een Tempel naa de sweem van dien te Jerusalem Gebouwd; die wel 350 Jaaren, dat is, tot op de Regeering van Vespasianus gestaan heeft; ten zy misschien dat de Schrijvers een andere Stadt, hier digt by, maar naader aan de Zee verstaan, welke naa deezen Priesters, *Onion*, en 't omliggende Landschap *Onia* genoemd is; gelijk het P. du Val in zijn Land-Tafereel van Oud Egipten aanteekend. Wat Breedenbach van het verblijf van het Kind Jesus met zijn Ouders alhier, en den Balzem-Hof die daar omtrent, uyt *De Fonteyne der Zalige Maria* Bevogtigd word, verhaald, laaten wy elks geloof en naaspooring bevoolen. En gelijk Herodotus in d'aanvang van zijn Tweede Boek, dit Heliopolis, tot een Stand-Punt neemd, om gants Egipten in zijn Lengte en Breedte af-te meeten, alzoo getuygd hy meede van desselfs Inwoonders, Datze voor de Schranderste onder al d'Egiptenaars passeeren. Hy getuygd meede dat de Vierde Feestelijke Vergaadering, te Heliopolis ter Eeren van de Zonne gehouden wierd; naa welke Eerdienst, die ten laatsten op een fel Knods-Gevegt uytliep, deeze Stadt, waarschijnelijk den Naam Heliopolis, dat is, *Zonnestadt*, ontleend heeft. Doch andere willen, Dat zy *De Stadt der Zonne* genoemd zy, naa zeekere Spiegel, die aldaar in een Vermaarde Tempel, aan de Zonne Toegewijd, en met zoodaanigen Konst gesteld was, Dat zy de gantze Dag over, de Straal-uytschietende gedaante der Zonne vertoonde, en alzoo met een Brandende Glans de gantze Tempel Verligte. Waarom ook noch d'Arabiers deeze Stadt, van welk nu slegts de Puynhoopen gezien worden; wanneerze alleen de plaats daarze eertijds Bloeyde gaa-slaan; Ain Schemps, dat is, *Ooge der Zonne* noemen. Ook heeft Kircherus uyt een Brief van zeeker Pools

De Stadt Heliopolis Vermaard door haar *Akademie.

En voor de Plantzoen-Hof der Egiptize-Priesters gehouden.

De Zonne-Stadt genoemd, daar Mnevis Gediend wierd.

Moses van Manethon een Priester van Heliopolis genoemd.

Tempel te Heliopolis door Onias de Joodse Priester naa die van Jerusalem Gebouwd.

Heliopolitaanen van Herodotus voor zeer Schrander gehouden.

Heliopolis of Zonnestadt waar van zoo genoemd.

Bouwmeester aangeteekend; Dat hy aldaar noch een Oude Obelisk op zeeker Markt-Pleyn gevonden had; die naa de gewoonte der Priesterlijke Geheym-Leere, met Hieroglyfize Letter-Beelden Uytgehouwen was; en voor dezelve gehouden word, welke by d'Arabize Schrijver Abulfeda, *De Naald van Farao*, geheeten word; gelijk hy meede wil, Dat Heliopolis de Stadt der Pharaonen zy geweest.

De Stadt Busiris bezien.

Busiris is de Hoofd-Stadt van de Tiende Landvoogdye in 't Needer-Egipten geweest; maar thans gants verwoest; gelijk Ezechiel daar van Voorzeyd had, Kap. 30: 14. alhoewel ook een kleyne herstellinge belooft was, als te zien is, Ezech. 29:14. Alwaar dezelve, gelijk meede Jesa. 11:11. en Jerem. 44:15. *Phatures*, en *Pathros* genoemd word: Van welk misschien de *Patrusim*, uyt Mizraïm de Zoon van Cham genoemd zijn; Gen. 10:14. Doch daar zijn verscheyde gevoelens over d'afkomst van den Naam deezer Stadt: Zommige meenen, datze Busiris zou genoemd zijn naa den Verdigten Busiris, die al zijn Gastgenooten, aan Jupijn Opofferde, en de grootste Tyran van Egipten was; welke Wreedheyd eenige willen, Dat de Historischrijvers, van dien Farao ontleend hebben, welke de Hebreeuwse Knegtjes beval in de Riviere te werpen. Doch zulx komd met de Historie niet over-een, ten zy zeer verhansseld, en in tijd versteeken: Want behalven dat Busiris die Wreedheyd oeffende, op dat hy de Goden weegens een Neegen-Jaarigen Honger Verzoende; en alzoo t'onderscheyden is van die Zeeven-Jaarige onder Josef, zoo heeft ook Busiris niet Geregeerd, ten tijde van Israëls Onderdrukking, maar naa de Uyttogt, en op 't lest van Moses Leeven; jaa waarschijnelijk noch laater. Gelijk wy dan ook in onze Tijd-Tafel der Egiptize Koningen ontwaar worden, Dat het Amenophis de Zoon van de Kindermoorder Ramesses Miamun geweest is, die in de Roode Zee Verzuypen moest: Alhoewel zig zommige te vies houden, om te zeggen, wie deeze beyde Koningen Faraôs, met Naamen geweest zijn. Andere dan, brengen den Naam der Stadt Busiris af van Osiris, d'Egiptize Jupiter of Herkules, en d'Arabiers van *Busir*, dieze voor een Zoon van Cham neemen. Kircherus wil dat de Stadt Busiris, naa den Egiptizen God Apis, welk op 't Egiptis een *Os* beteekend, geheeten is, dewijl de Beuzelagtige Egiptenaars zeggen, Dat Osiris aldaar in de Gestalte van een Os Veranderd is, en den Menschen veele Weldaaden beweezen heeft. Invoegen de Naam BUSIRIS zoo veel is, als of men in 't Koptis of Aal-Oud Egiptis BUSOSIRIN, dat is, *Os des Konings* zey. En over-zulx geen wonder, Dat zy ook aldaar den Os hebben Aangebeeden. En daarom, gelijk de Landstreek om dit Busiris heenen, te-gelijk met Memfis, Heliopolis en Rameses, het verblijf der Israëliten in het Land Gosen zy geweest, gelijk we korts te vooren over de Velden Zoans of Tanis hebben aangemerkt; alzoo heeft dit zommige doen bedenklijk agten, of d'Aanbidding van het Kalf onder Israël in de Woestijne begonnen, daar van daan niet een gereeden Oorsprong genoomen heeft? Doch naadien den Os-God Apis, door heel Egipten Geëerd wierd, en den Os hier alleen een byzonder Waarteeken van den Busirizen Bescherm-God Mnevis was, schijnd men desselfs Oorsprong ruymer te moogen neemen. Dat verder de Grieken deeze Stadt niet van Thebe onderscheyden, is een tastelijke misslag, overmids zy by-naa de gantze Lengte van Egipten, van elkandere verschillen.

Word in de Heylige Schrift Phatures en Pathros genoemd.

Geschil over den Naam Busiris.

Bubastis hoedaanig een Vermaarde Stadt in Egipten.

Insgelijx was ook Bubastis eertijds een Vermaarde Stadt, aan den Oever van de Nyl, teegen over Zoan geleegen; pronkende met veele schoone Gebouwen; alhoewel thans meest onder de Puyn en 't overschot van een kleene Stadt begraaven. Herodotus getuygd, Dat eertijds hier een Tempel aan *Bubastis*, die op 't Griex ARTEMIS, dat is, *Diaan* genoemd word, was Toegewijd; hier vooren ruym-genoeg beschreeven. Daar wy ook niet ver van daan, de Schaamtelooze Feestviering van Isis, door Mans en Vrouwen, onder 't ontblooten van haare Schaamdeelen, Danssen, Springen, Bom-en Rinkel-speelen hebben aangeteekend, en ligt gemerkt is, Dat Isis, dewijlze de Maan is, voor d'Egiptize Diana moet gehouden worden.

De Steeden Pithom en Raamses waar geleegen.

Van de Steeden Pithom en Raamses, die niet wijd van de Landstreek Gosen aflaagen; daar de Kinderen

Israëls

Israëls tussen en neevens de Steeden Tanis in't Land Zoans, Pharbetus, Bubastis, Heliopolis en Memfis inwoonden, Gen. 47:11. (anders ook *Het Land Raamses* genoemd;) en onder Farao Ramesses Miamun tot Schat-Steeden, of *Ammunitie plaatzen* Gebouwd; konnen we weynig of niet buyten Moses Historie zeggen; die daar van alleen aanteekend, Dat dien Konink willende het uytbotten der Hebreën besnoeyen, haar met swaaren Arbeyd van Tichelen te Vormen en in Leem te werken, door zijn Schatting-Eyssers Onderdrukte; terwijl men beezig was, *Om Farao deeze Schat-Steeden te Bouwen*, Exod. 1: 11. zijnde Pithom, welke in de Historien *Pathomus* heet, in d'uyterste Velden Zoans en Gosen naa by de Nyl geleegen, welke met haar groote Stroom by Pelusiën in Zee vald. Doch Raamses was meer naa de zijde van Heliopolis en Memfis afgeleegen; naamelijk op d'uyterste Grensen van Egipten, teegens de voor-Woestijne Etham; en over-zulx naaderhand, een bequaame Vergaaderplaatze voor Israël, wanneer het zig veerdig tot den Uyttogt maakte, Exod. 12: 37. Num. 33: 5. daarze gezeyd worden, voor d'eerste maal *Van Raameses* tot SUKKOTH gereyst te zijn; welke Vertoefplaatze zijn Naam van het opslaan der Tenten behouden heeft. HERMOPOLIS, anders *Merkurius Stadt* genoemd, is de Hoofd-Stadt der Agtste Landvoogdye in't Middel Egipten geweest. En gelijk zommige met Bredenbagh, de Vertoefplaats van het Kindeken Jesus omtrent Heliopolis, en den Balzem-Hof aldaar stellen; alzoo meenen Niceforus en Zozimenus, Dat Maria met Josef en haar Kind, naa deeze Stadt Gevlugt zijn; daar den laatsten noch verscheyde Wonderen by doed, aangaande het Needervallen der Afgodize Beelden, en zeeker grooten Perziken Boom; welk Geschrift hy aan de Keyzer Theodosius opdraagt. Nogtans word het by andere waarschijnelijker gehouden, Dat Josef niet naa Hermopolis, maar naa het Land Gosen Gevlugt is, en daar met zijn byhebbend Gezelschap verblijf genoomen heeft, alwaar te vooren Jakob en zijn Naakoomelingen gewoond hebben. Daar de gemelde Balzem-Hof tussen Memfis en Raameses niet ver van daan geleegen was, *Matarea* genoemd, zijnde een kleen Dorpje; welk eenige, alhoewel misschien quaalijk, niet alleen voor het Oude Hermopolis houden, maar ook vast stellen, Dat Josef en Maria zig hier, volgens de Tijd-Reekening van Usserius omtrent een Jaar onthouden hebben; naamelijk tot de Dood van den Kinder-Beul Herodes, Matth. 2: 13, 20. Stervende onder de Pijnbank van een Ongeneesselijke Ziekte, zoo de Historien verhaalen. Booven dien schijnd ook het verblijf van het Kindeken Jesus alhier, uyt d'aangehaalde Spreuk van Hoseas zeer wel over-een te koomen (vergelijkt Matth. 2: 15.) *Als Israël een Kind was, heb ik hem Liefgehad; ende ik hebbe mijnen Zonen uyt Egipten Geroepen.* Welk Israël dat aldaar *Een Zone* genaamd word, in dat Land Gewoond en van daar Uytgeroepen is. En hebben Josef en Maria daar ook Zeeker en onder haar Geloofs-genooten konnen Woonen, naadien Egipten doe ter-tijd, vervuld was met Joden en een gemeene Toevlugt verstrekte voor die in Palestina niet Veylig waaren. Gelijk ook al voor lange Jaaren, zig veele Joden met Johanan de Zone van Kareah derwaards naa Tachpanhes begeeven hadden, op datze de Gramschap van Nebukadnesar ontvlugten, ziet Jerem. 43: 5-7. daar aldus te leezen staat; *Maar Johanan de Zone van Kareah, ende alle de Oversten der Heyren, naamen het gantze overblijfzel van Juda, die van alle de Heydenen, daar zy waaren heenen gedreeven, weedergekeerd waaren, om in den Lande Juda te woonen; De Mannen ende de Wijven, ende de Kinderkens, ende des Koninks Dogteren, ende alle Zielen die Nabuzaradan, de Overste der Trouwanten, by Gedalia den Zone Habikams, des Zoons Saphans gelaaten hadde; ook de Profeet Jeremias, ende Baruch: Ende zy toogen in Egiptenland: Want zy en waaren de Stemme des* Heeren *niet Gehoorzaam: Ende zy quaamen tot Tachpanhes*, &c. Van welk Thachpanhes, (daar ook Ezechiel en Jeremias van rept) by zommige voor de zelve Stadt gehouden word, Die in de Historize Land-Tafelen, *Daphne* of ook wel *Chanes*, genoemd word Jesa. 30:4. een Vermaarde Stadt aan de Nyl, niet verre van Zoan, als men de Riviere door de Pelusize Haaven hooger-op vaard. Gelijk men ook wil

De Stadt Hermopolis bezien.

Hos. 11:1.

Jerem. 2: 16. Ezech. 30: 18. Jerem. 46:14.

wil dat de Profeet Jeremias aldaar Gesteenigd is. Behalven deeze Vlugt, weeken naaderhand met de Priester Onias, ook een groote meenigte van Joden uyt Kanaan naa Egipten; welken Onias te Alexanderye woonde, en alswe strax zeyden, by Leontopolis, in de Heliopolitaanze Landvoogdye, een Tempel als dien te Jerusalem stigte: Een Uyttogt die d'Egiptize Konink zoo zeer begunstigde, Dat hy de gantze Landstreek die maar 180 Staadien van Memfis lag, aan deeze Overloopers ter Wooning inruymde. Gelijk'er dan ook noch ten tijde van den Burgerkrijg tussen Cæsar en Pompejus een Joodse Volkplanting heel naa-by Memfis gevonden wierd, die de zijde van Cæsar geneegen was. Uyt Herodotus verneemdmen dat Butis ouwlinx een Vermaarde Stadt in Egipten was; teegen-over de Sebenitize Mond van de Nyl geleegen, als men uyt Zee de Riviere op komt Vaaren: Alwaar de Vraagbaak van Latone, onder alle die bezogt wierden, voor de grootste in waarde gehouden wierd. Ook zijn'er verscheyde Pragtige Tempels, ter-Eeren van Apollo en Diana geweest, die op 't Egiptis *Horus* en *Bubastis* genoemd worden. De Stadt zelve was niet heel wijd van Saïs geleegen; en word by gemelde Schrijver weegens veele voorvallen dikmaal gepreezen. In dezelve wierd de Derde Feestelijke Zaamenkomst ter Eeren van Minerva Gevierd; inzonderheyd het Feest der Keers-Brandinge, dat gemeen door gants Egipten was. In deeze Stadt wierd Apries gevangen gebragt, doen hy van Amasis, die van 't Wispeltuurig Volk tot Konink Opgeworpen was, een Slag gekreegen had. Welker goede onthaaling, Amasis den Haat des Volks zoodaanig op den hals schon, Dat hy hun Apries overgeeven moest; gelijk geschiede, en daar op Geworgt zijnde, Begroevenze hem in zijn Vaders Graf, dat by Minervaâs Tempel stond; dewijl die van Saïs de gewoonte hadden, alle de Koningen van dit Landschap, binnen den Tempel te Begraaven. En zeeker wanneer Herodotus daar by doet; Dat in 't Koor van deezen Tempel een Steene Galerye was, met Kolommen in de gestalte van Palm-Boomen en ander Cieraadje van Loof en Granaaten, men schijnd daar in geen twijffel-agtige sweem der Aal-Oude Bouwkunde ontwaar te worden, welke naaderhand ook by de Feniçiers en de groote Tempel-Bouwer Salomon in-agt genoomen is. Waar toe men voornaamelijk Ezech. 40. en 41. mag naazien. Gelijk dan ook de Krollen en Loof-Ranken aan de bekende Korintize en Romeynze Bouw-Ordens, niet anders dan een scheemeragtige verbeelding van de overhangende toppen der Daadel-Boom-Blaaderen zijn. En wy hebben in de Joodse Oudheeden aangeweezen, Dat de Oude Feniçiers, (die ook aan Salomons Tempel hielpen Bouwen,) Palm-Blaaden in stê van Olyf-Blaaden, aan de Kapiteelen maakten; die de Hoovaardige Grieken in Achantus Loof veranderd hebben; om datze geern voor de Vinders van deeze Bouw-Orden passeeren wilden. Zulx men vergeefs de Oudste en Schoonste Bouw-wijze by de Grieken zoekt; die doe eerst den Dag begonden te zien, als de Zonne by Ouder Volken reeds aan 't Ondergaan was. En derhalven dwaalenze zeer welke alles in de Oude en Nieuwe Bouwkunde verwerpen, Dat met de Lessen die Vitruvius uyt de Griekze Boeken zaamgeraapt, en gebrek aan Afbeeldingen heeft, niet over-een komd: Daar zy veel-eer behoorden te weeten, Dat dien Autheur, voor zoo veel de heedensdaagze Praktijk-oeffening aangaat, zig geern vân de beproefde Voorbeelden der Oudheyd bediend, by d'Ervaarenste Mannen word uytgestampt. Gelijk hy ook slegts van weynige die wat Naam hebben, teegens zoo veel Treffelijke Bouw-Meesters die hem verlaaten hebben, staat aangekant; en de Verstandigste hem alleen in zommige dingen, die meer Cierlijk bedagt, dan Waragtig zijn, willen in agtinge gehouden hebben. Ook hebben de Woordenboek-maakers hem dapper opgezet, met hem dikmaal tot het opbouwen van de Latijnze Taal, (als die veel Oude Konstwoorden welk van de Grieken tot de Romeynen waaren overgegaan, bewaard heeft;) aan te haalen. En die lust heeft ons zeggen op de proef te zetten, beraade zig met dat Voortreffelijk Boek, welke d'Hr. Freart, ruym 30 Jaaren geleeden onder den Tytel van *Paralelle de l'Architecture* &c. in 't ligt gegeeven heeft, en hy zal haast ontwaar worden, Dat alles wat d'Hr. Cocçejus tot Verdaadiging van zijns Vaders

De Stadt Butis ouwelinx Vermaard.

Kolommen met Palm-Loof aan de Kapiteelen te Butis in Egipten gevonden.

Vaders Tempel van Ezechiel, teegens Villalpandus, de Hr. Vitringa en Ons, lang en breed heeft bygebragt, enkel Wind en Bohaa is. En is derhalven meer dan genoeg, Dat zulx met een Staal of twee in onze Voorreeden aangeweezen is.

Van Ouds was alleen Naukrates, zoodaanig-een Vermaarde Koop-Stadt van 't Needer-Egipten, Dat men volgens Herodotus, behalven die, geen andere vond. De zelve was aan de Kanobize uytloop van de Nyl, doch wat hooger-op geleegen: Waar van dezelve ook de *Naukratize Mond*, in zommige Land-Tafelen genoemd word. Behalven de Reysweg van Naukrates naa Memfis heeft 'er Herodotus dit van aangeteekend: Naukrates alleen was d'Oude Koop-Stadt, „ en by-aldien yemand in een andere Mond van de Nyl als deeze, aangekoomen „ was, die vond zig genoodzaakt Valſſelijk te Sweeren; Dat hy teegen Wil en „ Dank daar gekoomen waare, en moeſt dan naa het afleggen van den Eed, naa „ de Kanobize Mond Vaaren, of indien hy door Weêr en Wind belet wierd der- „ waards te Vaaren, met de Laading in Baren rondom Deltha Zeylen, tot dat hy „ aan Naukrates quam. Zoo zeer wierd Naukrates Ge-Eerd. Den zelven maakt ook van een Eyland Proſopis gewag, in Deltha geleegen, op welke onder andere Steeden, ook de Stadt Atarbechis lag; alwaar de Scheepen aanquaamen, die 't Gebeente der Geſtorvene Oſſen afhaalden, en een Tempel ter Eeren van Venus geſtigt ſtond. Want de Oſſen die over-al Heylig waaren, Geſtorven zijnde, wierden by yder in zijn Voorſtadt Begraaven; laatende tot een Grafteeken, d'een of d'ander Hooren booven d'Aarde uytſteeken. De zelve Verrot zijnde quam op zeekere tijd, een Schip van 't Eyland Proſopis, aan yder Stadt gevaaren, om de Gebeenten af-te haalen, en op een en de zelve plaats der gezeyde Stadt te Begraaven.

Naukrates een Vermaarde Stadt van Needer-Egipten.

Binnen Pampremis een Oude Vermaarde Stadt, wierd eertijds de Zeſde Jaartijdze Zaamenkomſte, ter Eeren van Mars, met groote toeloop van Volk gevierd: Waar van wy het Feeſtelijke Knods-Gevegt, dat als dan in ſwang ging, te vooren verhaald hebben. 't Geên in 't Pampremis Landgeweſt, van d'algemeene Zeeden der Egiptenaaren afwijkt, is moogelijk dit, Dat den Behemoth, dat is, het Nyl-Paard, aldaar Heylig gehouden wierd; en nergens meer in gants Egipten. Chemnis was eertijds een groote Stadt in het Thebaanze Landſchap digt by Nea geleegen; by d'Aardbeſchrijvers anders ook *Panos* en *Panopolis* genoemd. Maar naadien wy nu vry hooger-op en met het Tebaans Geweſt in 't Boovenlands Egipten geraakt zijn; koomen ons voornaamelijk de Wijdberoemde Steeden, Koptos, Thebe, Syene en Elefantine te vooren; van welkwe yder in 't byzonder yts te zeggen hebben. Ter plaatze daarwe van de Koptize of Aal-Oude Egiptize Taal ſpraaken, is in 't voorby-gaan aan de Stadt Koptos gedagt; welke eertijds de Beroemdſte van Egipten, en de Hoofd-Stadt der Vierde Thebaanze Landvoogdyen was, gemeenlijk de *Koptize* genoemd. Daar word niet aan getwijffeld, of d'Aal-Oude Egiptize Taal die men de *Koptize* noemd, heeft van deeze Stadt haar Naam behouden. Men zeyd dat deeze Stadt, die thans naauwlijx yts meer van haar Puynhoopen laat zien, van Mizraïm, de Zoon van Cham Gebouwd is, welken d'Egiptize Arabiers, den Naam van *Kopt* gegeeven hebben. Zijnde digt by de Woeſtijne van Theben geleegen; en van Strabo de gemeene Koop-Stadt van Egipten en Arabien geheeten. Van Theben, anders Diospolis, dat is *Jupiters Stadt*, die Magtig en Groot was, digt aan den Oever van de Nyl geleegen, wil het Oude Erfgerugt, Dat het geheele omliggende Landſchap den Naam van *Thebais* aangenoomen heeft. Een Geweſt dat ouwelinx, en al ten tijde van de eerſte Konink Menes, alleen de Naam van Egipten voerde; en Theben overzulx het Hof en Zeetel der Egiptize Koningen was; welk naaderhand te Memfis, te Tanis, te Alexandrye en elders verhuyſt is. Zijnde onder zoo Droogen Heemelſtreek geleegen, Dat het voor een Wonder gehouden wierd, wanneer het daar eens Reegende. De Krokodil wierd daar zoodaanig Heylig gehouden, Dat zy altijd eene daar van Tam maakten, en met Goude Brazeletten aan de Pooten, en Pandanten in de Ooren Verçierden: Ook gaavenze hem daagelijx Heylige Spijs te Eeten, en deeden hem Goddelijk Eerbewijs: Doch Geſtorven zijnde, wierd hy in 't Zout geleyd, en wel deugdelijk in

De Stadt Pampremis en Vermaarde 't Zaamenkomſt aldaar.

De Stadt Koptos bezien.

Als meede Theben of Dioſpolis.

in een Heylige Lijk-Bus begraaven: Terwijl die van Elefantine, weederom zoo weynig daar meede op hadden, Dat zy de zelve Vingen en voor goede Koſt opſchaften. Maar dat die van Theben meer Beeſtagtig in haar Godsdienſt waaren; is onder andere ook aan de Heylige Slangen gebleeken, die (om dat zeekere zoort die kleen van Lijf vielen en twee Hoornen op de Kop hadden, den Menſche geen Schaade deeden,) aldaar aangefokt, voor Heylig gehouden, en naa haar Dood, in den Tempel van Jupiter begraaven wierden, om datze geloofden, Datze dien God waaren Toegewijd. Gelijk dan ook de Stadt zelve, ter oorzaak van deeze Aanbidding, DIOSPOLIS, dat is, *Jupÿns Stadt*, van Strabo genoemd word. Doch by Diodorus Sikulus, wordze *Buſiris* geheeten, en de Moorenlanders en Arabiers, geevenze een anderen Naam. Herodotus weet meede veel van den Thebaanzen Jupiter, dieze *Ammon* noemden, en deſſelfs Vraagbaaken, die van Theben naa Griekenland en Lybien overgebragt zijn, te zeggen, dat wy hier moogen aanteekenen. Hy dan Schrijft aldus: ,, Maar van de ,, Vraagbaaken in Griekenland, en van den geenen die in Lybie is; verhaalen de ,, Egiptenaars dit volgende: De Prieſters van den Thebaanzen Jupiter, vertel- ,, den dat de Feniçiers van Thebe twee Vrouwen, die Prieſterinnen waaren, uyt ,, Thebe Weggevoerd hadden; Dat d'een in Lybie en d'ander in Griekenland ,, Verkogt was: En dat deeze Vrouwen de geene waaren die de Vraagbaaken by ,, de gemelde Volken opgeregt hadden. Maar als ik hen vroeg, waar uyt zy zulx ,, met zoo grooten zeekerheyd wiſten te zeggen, gaavenze tot antwoord, Dat ,, ze vlijtig naa deeze Vrouwen gezogt, maar die nooyt hadden konnen vinden, ,, doch hadden daar na gehoord, 't geenze zeyden. En dit hoorde ik te Thebe ,, van de Prieſters. Maar de Dodonize Hoogeprieſterinnen zeggen, Dat uyt Thebe in Egipten twee Swarte Duyven waaren koomen Vliegen; en dat d'een in ,, Lybie, d'andere by hen was gekoomen, en deeze laatſte op een Beuke-Boom ,, neergeſtreeken, en met een Menſchen Stemme Geſprooken had; Dat by het ,, Noodlot Beſchooren lag, dat aldaar de Vraagbaak van Jupiter zou opgeregt ,, worden; en dat d'Inwoonders dat zoodaanig hadden uytgeleyd, als of haar ,, dat Goddelijk Verkondigd wierd, en te deezer oorzaak het ook in 't werk geſteld hadden; maar dat de Duyve die naa Lybie Vloog, den Lybiers belaſt had, ,, den Vraagbaak van Ammon, die ook de Vraagbaak van Jupiter is, op-te reggen. Dus verhaalden dit de Dodonize Prieſterinnen; 't welk d'andere Dodoners, die op den Tempel paſten beveſtigden: d'Oudſte van deeze Prieſterinnen was Promene, de middelſte Timarete, en de Jongſte Nikandre geheeten. ,, Van dit werk heb ik dit gevoelen: Indien de Feniçiers deeze Heylige Vrouwen in der daad Weggevoerd, en d'eene in Lybie, en d'ander in Griekenland ,, Verkogt hebben, zoo is mijns bedunkens, deeze Vrouw by de Teſprooten in ,, het Geweſt dat nu Hellas en te vooren Pelaſgie genoemd wierd Verkogt; en ,, zy heeft daar naa alſſe daar Diende, aan Jupiter een Beuken-Boom Gewijd, gelijk het ook billijk was, Dat de geene, die te Thebe Jupiters Heyligdommen ,, bediende, ter plaatze daar zy gekoomen was, hem ter Eere een Gedenkteeken ,, opregte. Toenze nu de Griekze Taal geleerd had heeftze gezeyd, Dat haare ,, Zuſter van de zelve Feniçiers, (even als zy,) Verkogt was; maar dat de Dodoners deeze Vrouwen *Duyven* hebben genoemd, is uyt deeze reeden geſchied; ,, dewijlze Barbaaren waaren; naamelijk, Om datze hen ſcheenen by-naa een zelve geluyd te geeven als deeze Voogelen. Zy zeggen dat een wijle daar naa, ,, de Duyf een Menſchelijke Taale ſprak; te weeten naa dat de Vrouw begon te ,, Spreeken 't geên zy verſtaan konden. Maar zoo lang alſſe op haar Barbaars ,, Sprak, dogt hen, Datze Voogels geluyd gaf: Want hoe zou een Duyf eens ,, Menſchen Taale konnen Spreeken? Met te zeggen, Dat het een Swarte Duyf ,, was, daar mee geevenze te kennen, Dat het een Egiptize Vrouwe was. Voorts ,, zijn de Vraagbaaken te Theben in Egipten, en die te Dodone elkandere zeer ,, gelijk. Deeze wijze van Voor-te Spellen in de Tempels, is uyt Egipten gekoomen. Dit zeyd Herodotus. Doch aangaande de ſtands-geleegentheyd, in welk zig deeze Aal-Oud Vermaarde Stadt, in wat laater tijden bevond, dezelve heeft ons

Herodotus verhaal van de Vraagbaaken die van Theben naa Griekenland overgebragt zijn.

ons niemand onder d'Oude Schrijvers dan Strabo met eenige naauwkeurigheyd agter-gelaaten: *Daar zijn'er*, zeyd hy, *die deeze Stadt voor de Hoofd-Stadt van Egipten houden: Heeden vertoonen zig d'overige Kenteekens van haare Grootte; en zy heeft in de Lengte omtrent Tachentig Staadien. Daar zijn veel Tempelen, die ten deele van den Persiaanzen Konink* Kambyses *geschonden zijn. Thans bestaat de Stadt uyt verscheyde Vlekken; en een gedeelte desselfs leyd in Arabien, alwaar de Stadt is, en ook een gedeelte in de verdere Landstreek. d'Een van twee Kolossen, uyt een heele Steen gehouwen, en digt neevens elkandere geleegen, staat noch Heel en Gaaf, maar de boovenste deelen van d'andere zeydmen door een Aardbeeving afgevallen te zijn*, &c. *Voor-by* Memnonien, *zijn omtrent Veertig Grafsteeden der Koningen in zeekere Onder-Aardze Kuylen, in Steen uytgehouwen, en wonderlijker wijze gemaakt; zoo datze waardig zijn bezien te worden. Neevens deeze Kolossen staan op zommige Obelissen Opschriften, die de Rijkdommen en Magt derzelver Koningen verklaaren.* 't Geen genoeg is, om de Grootheyd en Vermaardheyd der Stadt Thebe te Doodverwen. Men zeyd verder, Dat d'Oude Spitzen die daar gevonden worden, zommige alleen Egiptize, andere met Griekze en ook Latijnze Opschriften pronken, en dat hier en daar veel Oude stukken en brokken van Kolommen en schoone Bouwpraalen onder de Puyn bestolpt liggen, die niet alleen de Getuygenissen van haar Oude Luyster bewaaren, maar ook te kennen geeven, Datze in verscheyde tijden, en onder verscheyde Beheersching Gebloeyd heeft. Volgens Diodorus Sikulus was Thebe, eertijds 140 Staadien, dat is, 5 Mylen in haar omtrek; Agtentwintig Staadien in een Myl gereekend. En alhoewel Thebe by Homerus en in zijn Boek van de Steeden, Hekatompylos, dat is, een Stadt van *Honderd Poorten*, genoemd word; tot hoedaanig-een getal zommige de Poorten deezer Stadt begrooten, schijnen andere nogtans die reekening te wraaken, en meenen, Dat al die zulx Schrijven, daar yts anders, dan het groot Getal der Poorten hebben willen aanwijzen; niet teegenstaande dat getal van Pomponius Mela en andere schijnd bevestigd te worden. De zelve Schrijvers doender by, Dat Thebe voormaals zoo Volkrijk was, dat uyt yder Poort, Tien-Duyzend Gewaapende Mannen konden optrekken. Onder-en-tussen ontbreekt het ook aan geen Uytleggers, welk het Naamwoord *Hekatompylos*, voor Honderd Paleyzen neemen, waar op zoo veele Vorsten haar Hofwooninge hadden. Die verder Plinius geloof geeven, agten dat deeze Stadt doorgaans op Steene Boogwelfzelfs gebouwd lag, op dat d'Egiptize Koningen daar langs heene, met haar Krijgsmagt, buyten ontsteltenis der Inwoonderen, zouden konnen Uyt en Intrekken; waar vanze misschien den Naam van *Honderd Poorten* bekoomen heeft. Maar gelijk wy gehoord hebben dat d'Egiptize Priesters voornaamelijk bezorgden, Dat de groote Obelissen die ter Eere van de Zonne opgeregt wierden, uyt Vyerige Marmer gehouwen wierden; alzoo verneemdmen ook dat de meeste uyt het Thebaans Gebergte naa by de Stadt Thebe, en de Berg-strekking welke zig naa Moorenland, en de Water-Vallen van de Nyl keerd, uytgegraaven zijn; dewijl daarom-heenen en omtrent Elefantine de Beste vald.

Thebe in Egipten van Strabo beschreeven.

En de Stadt van Honderd Poorten genoemd.

Eer wy de Nyl hooger-op en aan het Eyland en Stadt Elefantine koomen, ontmoet ons noch Syëne, een Aal-Oude Stadt in 't Opper-Egipten, digt aan 't Eyland Elefantine geleegen; by Ezechiel misschien gelijk zommige gissen, *Den Tooren Syene* genoemd, Kap. 29:10. Daar onze Overzetters en de Gemeene Latijnze, alzoo Vertaald hebben. Maar naadien in 't Hebreeuws, Migdol Sevenech gevonden word, en de Profeet een Straffe over gants Egipten schijnd te dreygen, meenen zommige Uytleggers, Dat *Sevenech*, hier meend, *Van het eene Eynde des Lands tot het andere*; of van Migdol voor aan de Roode Zee tot aan Moorenland, alwaar Egipten verre booven Syene en Elefantine eyndigd; dewijl van Syene tot aan Moorenland, slegts een kleen gedeelte van het Opper-Egipten insluyt: Van welke bedenkelijkheyd onze Kantteekenaars niet vreemd schijnen. Ziet van dit Migdol, Exod. 14:2. alwaar den Kinderen Israëls geboo den word zig te Legeren, voor *Pi-Hachiroth*, tussen *Migdol en de Zee*. Van

De Oude Stadt Syene in 't Opper-Egipten.

Num. 33:7. Jerem. 44:1. en Kap. 46:4.

welke plaatze, meede de Stadt *Hero* of *Heroüm*, niet wijd afgeleegen was; tot welke men zeyd dat Josef zijn Vader Jakob te gemoet quam, als Flavius aanteekend. Nu misschien *Suës* genaamd, een Vermaarde Haaven aan de Hoek van de Roode Zee geleegen; by Ptolemeüs anders de *Stadt der Helden* genoemd, by andere *Seus* of *Zur*, naa de Woestijne daar om heene geleegen. Weegens haar Koophandel is deeze Stadt noch heeden Vermaard, dewijl de Mooren allerley Droogeryen, Gesteenten, Peerlen, Amber, Moskes en andere Kostelijke Waaren, uyt Indiën derwaards voeren, die van daar te Lande op Kameelen naa Kayro, en van daar naar Alexandrye, door andere Koopluyden gevoerd worden, alwaarze de Venetiaanen en andere Kristenen opkoopen. De meeste stellen Suës, met Ptolemeüs in Egipten, maar andere met Maginus in het Troglodytis Arabien, daarze ook onder schijnd te behooren, ongemoeyd zy onder 't Gebied van den Turkzen Bassa van Kayro staat. De Stadt is rond-om in een Zandige en Onvrugtbaare Woestijne geleegen, welke zig eenige Mylen verre uytstrekt, waar in geene Menschen Woonen, noch Geboomte, Loover noch Gras wast: Zulx al de Leeftogt van andere plaatzen derwaards gevoerd word: Daar-en-booven moet al het Water, twee Mylen ver van daar op Kameelen in de Stadt gebragt worden, dat daar toe noch zoo Brak is, dat'er veele Inwoonderen van Ziek worden. Van de Stadt en het Eyland Elefantine, maakt Herodotus dikwils gewag; en zeyd dat hy ook zelfs derwaards gereyst is, om naa den Oorspronk van de Nyl te verneemen. Doch 't geên hy van d'Aal-Oude standsgeleegentheyd derzelve Stadt in't byzonder zeyd, is niet van zoo grooten belang, Dat het hier zou behoeven de plaats te beslaan: Maar agten dat wy tot hier toe, de beschouwing der Egiptize Steeden (voor zoo veel ons die eenige verligting aan de Historie der Hebreeuwse Kerke geeven kon,) genoegzaam hebben afgedaan: Om nu voortaan d'Afgeknakte Rigtdraad van Israëls weedervaaren in Egipten, in 't volgende Boek-Deel van nieuws aan-te hegten; en daarop onze voorgenoomen Taax omtrent de Toebereydzelen van het DIENSTBAAR JERUSALEM, in 't Vierde-stuk te gaan Volvoeren.

Josefus 11 Boek Kap. 4.

Elefantine een Stadt en Eyland in Egipten.

EYNDE VAN HET TWEEDE DEEL.

BLAD-

BLAD-WYZER.

H.

Kaal-

K.

Mmmmmm Kraan-

Lijk-

P.

Taber-

T.

V.

W.

EYNDE.

